Digitized by Google

6
6 M 0
22

Digitized by

14-25.1.14

ARISTOTELIS
OPERVM
Tomus Secundus.

IN QVO LIBRI ETHICORVM AD NICOMACHVM, decem ; Maiorum Moralium , duo ; Eudemiorum , ſeptem ; de Virtutibus , vnus ; de Republicâ , octo ; Kyriaci Stroza duo Politicorum ; Oeconomicorum Ariſtotelis , duo ; Rhetoricorum ad Theodecten , tres ; ad Alexandrum , vnus ; Poëticorum , vnus ; Problematum ſectiones triginta octo ; Metaphyſicorum libri quatuordecim ; de Plantis , duo ; de Secretiore parte Diuinæ Sapientiæ ſecundùm Ægyptios , quatuordecim ; Græcè et Latinè continentur : Quorum interpretes ſequens pagina exhibebit.

ACCESSIT SYNOPSEΩS ANALYTICÆ VNIVERSÆ DOCTRINÆ Peripateticæ pars altera, in omnes poſterioris huiuſce Tomi libros, ſiue ij ſint Ariſtotelis, ſiue ſpurij aut aſcriptitij. Item Notæ & Argumenta ad libros omnes Metaphyſicorum; Cum Seriē nouâ quatuor poſtremorum.

Authore GVILLELMO DV-VALLIO *Pontizarano, Philoſophiæ Græcæ & Latinæ in Pariſienſi Academia Regio Profeſſore & Doctore Medico.*

Adiecti ſunt ad Tomi Calcem Indices tres nouiſſimè aucti & locupletati.

LVTETIÆ PARISIORVM,
Typis Regiis, apud Societatem Græcarum Editionum.

M. DC. XXIX.

INDEX EORVM QVÆ POSTERIORE
TOMO CONTINENTVR.

Ἠθικῶν Νικομαχείων,	ί.	Ethicorum Nicomacheorum lib.	X.	*D. Lambino interprete.*
Ἠθικῶν μεγάλων,	β'.	Magnorum Moralium,	II.	*G. Valla Placentino interpr.*
Εὐδημίων,	ζ'.	Eudemiorum,	VII.	*Incerto interprete.*
Περὶ ἀρετῶν,	α'.	De virtutibus,	I.	*Symone Grynæo interprete.*
Πολιτικῶν,	η'.	De republica,	VIII.	} *D. Lambino interprete.*
Κυριακοῦ τοῦ Στρόζα πολιτικῶν,	β'.	Kyriaci Strozæ politicorum,	II.	
Οἰκονομικῶν,	β'.	De cura rei familiaris,	II.	*Ioachimo Camerario interpr.*
Ῥητορικῶν,	γ'.	Artis Rhetoricæ,	III.	*Antonio Riccobono interpr.*
Ῥητορικῶν πρὸς Ἀλέξανδρον,	α'.	Rhetorica ad Alexandrum,	I.	*Franciſco Philelpho interpr.*
Περὶ ποιητικῆς,	β'.	De poëtica,	II.	*Antonio Riccobono interpr.*
Προβλημάτων τμήματα,	λη'.	Problematum ſectiones,	XXXVIII.	*Theodoro Gaza interpr.*
Τῶν μετὰ τὰ φυσικά,	ί.	Metaphyſicorum,	XIV.	*Beſſarione interpr.*
Περὶ φυτῶν,	β'.	De plantis.	II.	*Incerto auctore & interpr.*
De ſecretiore parte diuinæ ſapientiæ, ſecundùm Ægyptios libri			XIV.	*Interpr. Iacobo Carpentario.*

D. DOM. GVILLELMO DV VAIR,
FRANCIÆ PROCANCELLARIO,
ET LEXOVIENSIVM ANTISTITI,

GVILLELMVS DV-VAL, τιμὴν καὶ γέρας.

O*RACVLVM Apollinis cùm olim Mileſij iuuenes de aureo illo Tripode in Ionio mari à Cois piſcatoribus inuento, conſulerent; breue hoc reſponſum acceperunt:*

Τίς σοφίῃ πάντων πρῶτος, τούτῳ Τρίποδ' αὐδῶ.

Huic Tripodem addico cui ſit Sapientia prima.

Tibi-ne (Procancellarie digniſsime,) optima illius Philoſophia quæ de moribus inſtituendis deq́; iuſtitia, et virtute à principe Philoſophorum Ariſtotele deſcripta eſt, et tribus abſoluta partibus, Monaſticâ, Oeconomicâ, et Politicâ; ſacrum Tripodem conſecrarem; non fuit longâ conſultatione deliberandum; Qui eâ palam virtute Sapientiaq́; inter Regni proceres emineas, vt vnus Tu, etiam optimi et ſapientiſsimi cuiuſque iudicio, digniſsimus fueris habitus; cui Iuſtitia principatum et præcipuam legum curam ex Nomophylacis honoratiore titulo Rex Chriſtianiſsimus committeret. Debebatur ſcilicet tua illi Sapientia ac probitati, quantam, niſi in Heroïbus, ipſa antiqua virtutis ſecula non viderunt, ſublimis ille honorum Politicorum apex, ac Regia fere proxima dignitas; quam Te eò adhuc honorificentiùs feliciuſq́; tenere voluit voletq́; (quamdiu regni felicitatem Deus promouebit) Rex prudentiſſimus; quòd ſecundis cogitationibus ac conſiliis, quæ meliora eſſe ſolent, eidem fueris reſtitutus, atque in eâ quodammodo confirmatus. Nouit quippe Princeps optimus fidem tuam, integritatem, prudentiam, quam et multos iam annos in auguſtiſsimo Aquarum Sextiarum Senatu Galliæ Narbonenſis experta fuerat, atque etiamnum magno ſuo commodo in dies experitur vniuerſa. Miramur verò omnes, ac venerabundi ſuſpicimus, Eloquentiam tuam, ſeu ex viuâ voce accipimus, ſeu legimus ex ſcriptis tuis, politiore hoc ſeculo, æternaq́; poſterorum memoriâ digniſſimis. Obſtupeſcimus ad multiplicem illam tuam eruditionem ſiue πολυμάθειαν, et ad illa quibus vnicè refulges, ſcientiarum Philoſophicarum ac Theologiæ rara in politicis hominibus ornamenta, cum pari pietate coniuncta. Quoties in faciem hanc tuam excelſioris animi ſpeculum virtutiſq́; tuæ viuam imaginem oculos attollimus, altiorem fulgentiorémque quàm cerni inter humana vulgò conſueuit, velut numinis occurſu obſtupefacti illico reſiſtimus, et vt vel vidiſſe fas ſit, taciti precamur. Quippe in ſuperciliis videmus dignam tanto magiſtratu grauitatem, in mento maieſtatem, in genis ſuauitatem et manſuetudinem, in oculis ſplendorem et gratiam, in fronte conſilium et ſapientiam, in toto vultu honeſtatem, virilémque pulchritudinem, vt te vel ſemel viſum nemo amabilem dicat, qui non ſimul iudicet venerabilem. Quòd ſi tua modeſtia patitur me id ingenuè et

candidè profiteri quod ipſe ſecreto ſenſu in me expertus ſum; vt primùm videre te atque etiam audire tantillum mihi licuit; cùm iam antè fama tua aures meas vix eius magnitudini pares impleuiſſet; viſus ſum in hac facie videre Sapientiam quaſi in ſuo tribunali magnificè conſidentem, et virtutum eximiarum ſatellitio ſtipatam, hinc iuſtitiâ, illinc fortitudine, hinc temperantiâ, prudentiâ, comitate et eloquentiâ pulchro diſcrimine lucentibus: vt ad tanta Sapientiæ quaſi Deæ cuiuſpiam radios diuiniores derepentè excitatus, Virgilianum illud verens atque attonitus emiſerim:

O quam te memorem virgo; namque haud tibi vultus
Mortalis, nec vox hominem ſonat.
Sis felix, noſtrúmque leues quæcunque laborem.

Itaque mirari deinceps deſij, quòd Te boni omnes tot tantiſque honorum titulis exornarent; quòd Te doctiſſimi quique Sapientiæ Corculum, Eccleſiæ columen, Franciæ oraculum, ſacræ Themidis Archimyſten, Legum ac Iuſtitiæ principem, flexanimum Neſtorem, Herculem Gallicum, virtutis ac literarum vindicem et patronum nominarent; quem ſcilicet ipſe longè maiorem, tantáque famâ ſuperiorem agnoſcerem. Imò verò eo Te nos potiùs loco ac honore habere par eſt (Vir Sapientiſſime) quo ſuum olim Moſem, Iſraëlitæ; Hermetem Triſmegiſtum, Ægyptij; Numam Pompilium, veteres Romani; Solonem, Athenienſes; Lycurgum, Lacedæmonij; Minoëm, Cretenſes; Phaleam Chalcedonij; Zaleucum, Locrenſes; Charondam, Siculi et Itali; Philolaum, Thebani; Androdamantem Rheginum Chalcidenſes Thracij celebrârunt.

Tibi ergo σοφωτάτῳ καὶ πολιτικωτάτῳ, *aureus meritò debetur Tripus; quem veteres non vt bellicæ fortitudinis præmium dumtaxat, ſed etiam vt Sapientiæ typum, imò et honorarium quoddam, vel ipſius Apollinis oraculo, vſurpârunt. Sed tripodem dico Philoſophiæ Ariſtoteleæ, non illius, quæ vel in ſolis animantibus occupata, auri octoginta talenta ab Alexandro Magno (ô dignum Philoſophiâ et Ariſtotele principem) obtinuit; ſed alterius cuiuſpiam longè ſanctioris, longè excellentioris: quæ ſcilicet tribus veluti innixa pedibus, Monaſtica, Oeconomica, et Politica; vitam et mores inſtruit hominis cuiuſque ad virtutem et felicitatem; præcepta ponit et explicat familiis honeſtè gubernandis; ac demum ciuitates et Imperia optimis legibus inſtituit et adminiſtrat. Quo in genere cùm inſigniter excellas, legúmque Gallicarum ſecundùm Regiam auctoritatem teneas gubernacula, in virtutem, pietatem, iuſtitiam, publicáque regni commoda perpetuò intentus ac collimans: Ecce Tibi (Antiſtes vtriuſque ordinis illuſtriſſime) magni Ariſtotelis præſtantiſſimos,* τῶν ἠθικῶν Νικομαχείων, *quibus Monaſtica inſtituta continentur;* τῶν οἰκονομικῶν, καὶ τῶν πολιτικῶν, *libros Synopſi noſtrâ quaſi breuiore Commentario nunc primùm illuſtratos offero; et libens meritò, quæ eſt antiqua formula votorum, dono, dedico: munus quidem Genio tuo, qui totus virtuti bonóque publico natus es, minimè vt ſpero, ingratum; atque eo fortè an iucundius, quòd non modò dignitati tuæ ſit maximè conſentaneum; ſed etiam quòd ex ſanctiore Philoſophiâ diuini Ariſtotelis, cui par eſſe ingenio et ſapientiâ videris, petitum ſit. Accipe igitur dignum Te munus (Procancellarie integerrime) et Philoſophiam Regnorum cuſtodem, ac directricem populorum, eâ æquitate amare perge, vt illius ſtudioſis ac exornatoribus fauorem tuum, ſi placet, nunquam deneges. Bene vale. Lutetiæ Pariſiorum, Idibus Nouembris Anno Dom. 1618.*

SYNOPSEΩS ANALYTICÆ VNIVERSAE DOCTRINAE PERIPATETICÆ

PARS ALTERA.

In quâ libri Ariſtotelis poſteriore hoc Tomo comprehenſi, Ethici Nicomachij, Ethici Maiores, Ethici Eudemij, Oeconomici, Politici, Rhetorici, Poëtici, Metaphyſici, & cæteri, etiam aſcriptitij, ſuo ordine omnes; illi quidem ſcholiis vberioribus, ac ferè commentariis, pro rerum dignitate & copiâ illuſtrantur; Hi verò breuioribus argumentis, & quaſi monogrammâ delineatione pro materiæ conditione perſtringuntur.

Auctore GVILLELMO DV-VAL *Pontiſarano, Philoſophiæ Græcæ & Latinæ, in Pariſienſi Academiâ Regio Profeſſore & Doctore Medico.*

Ad libros Ethicos Ariſtotelis

PRÆFATIO.

PRÆCLARE quidem & meo iudicio ſapienter Stoicę diſciplinæ principes, Philoſophiam, eiúſque partes varias populari quadam ratione, atq; vt loquitur paſſim Ariſtoteles, ὡς τύπῳ, deſcribere olim aggreſſi, eam triplici potiſſimùm imagine ac ſimilitudine, Agri ſcilicet, Oui, & Animalis, expreſſerũt. Cum enim illi totam Philoſophiam dicerent eſſe veluti pulcherrimum quemdã & feraciſſimũ agrum, multis quidem refertum floſculis & fructibus, ſed viuo fortique ſepimento vndique circumuallatum; ſepem quidem aiebant eſſe Dialecticam; terram verò, flores, & arbores, Phyſicam; fructus denique, Ethicam. De ouo itidẽ. Sic enim illi cum ouo poſſe Philoſophiam comparari dicebant, vt exterior pars, id eſt, putamen ſiue teſta, Logicam; albumen, Ethicam; interior verò pars, id eſt, vitellus, Phyſicam referre videretur. Cum animali autem longè perfectiùs ac elegantiùs. Oſſa enim & neruos eſſe Logicã; partes carnoſas & molles, Ethicam; animã verò, Phyſicam. Addit Diogenes Laërtius iconẽ Philoſophiæ quartam, Vrbẽ nimirũ ornatiſſimã optiméq; munitã, & quæ ſecundũ rectã rationẽ ac iuſtitiæ leges adminiſtretur. Ita vt Philoſophicæ ciuitatis mœnia muróſq; fortiſsimos velit eſſe Dialecticã; ciues, Phyſicã, leges, & morũ inſtituta, Ethicam. Rectè, in quã, id dictũ & appoſitè, præſertim ſi Sexti Empirici iudiciũ & interpretationẽ ſectemur, qui Diogenẽ, vt parum fideliter & accommodatè Stoicorũ decreta atq; apodoſes referentẽ, arguens, vitellum, in oui ſimilitudine, ad Ethicam; albumen verò (quod eſt, vt ille ait, vitelli alimentum; quanquã eâ de re lis eſt, & diſſenſio inter Hippocratẽ & Ariſtotelẽ) ad Phyſicam; in Animalis autẽ comparatione, carnes & ſanguinem, ad Phyſicam, animã verò ad Ethicam reuocari debere cõtendit. Atq; id ita à Poſidonio inſigni Stoico fuiſſe expoſitum aſſeuerat. Nec ſanè immeritò. Cùm Philoſophia hæc morum, ἀπὸ τῶν ἠθῶν, id eſt, *à moribus*, ἠθικὴ, id eſt, *moralis*, nominata; inter ſcientias artéſque omnes purè naturales & humanas, principatum videatur obtinere; ſi nõ ex ratione contemplandi, aut methodi accuratioris, ſaltem ex vſu potiore, fructúque vberrimo, qui ex illâ in homines copioſiſsimè redũdat. Vnde enim quæſo, vitæ probitas eſſe poteſt, vnde recta morũ inſtitutio, honeſtas, virtus; vnde ipſa hominũ beatitudo, & felicitas? Vnde familiarũ domorúmq; prudens adminiſtratio, vnde regimina ciuitatũ, ars regnandi & imperandi, pax tranquillitáſque publica? Vnde tandẽ priuatũ ſingulorũ, commune omniũ, ſummúmque bonum exiſtit, quàm ab vnâ illâ hominum ſingulari rectrice; ac morum

In Zenone.

Lib. aduerſus Mathematicos.

Vult Hippocrates è vitello pullum fieri, Ariſtoteles ex albumine, lib. 3. de Gen. Animal. cap. 2.

dominâ Philoſophiâ? Etenim Ethicæ nomẽ generali ſignificatu vt hîc ſumitur, omnes Philoſophiæ moralis partes ſpeciéſque comprehendit: monaſticám (quæ ethica ſpecialis dicitur,) œconomicam, & politicam: quæ tres ſic humanos mores actionéſq, inſtruunt ad virtutem, ſummúmque bonum; vt *Quid Monaſtica.* Monaſtica quidem priuatos, ſingulóſque homines inſtituat ad bene beatéque viuendum, etiam in eremo & ſolitudine, ſiue apud ſe ſolos; vnde nomen habuit ἀπὸ τοῦ μόνου, ab vno *Quid Oeconomica.* ſolo; Oeconomica verò quæ ἀπὸ τοῦ οἴκου καὶ νόμου nomen nacta eſt, id eſt, à domo, ſiue familia quam regit; homines erudiat, vt honeſtè ſe gerant in familiâ: quatenus ſcilicet cum alio, vel aliis in eâdem domo viuũt, vt herus cum ſeruo; maritus cum coniuge; pater cum liberis: Politica denique ciuibus leges præſcribat; & ciuitates, regna, imperiáque, iis moderetur ac temperet inſtitutis, quæ ad communem hominum omnium iure ſociatorum vtilitatem, ac ſummum reipublicæ bonum imò & Dei Opt. Max. cultum & gloriam per ſe referantur. Quibus profectò officiis nihil poteſt eſſe vtilius, iucundius, honeſtius, præſtantius, diuinius. Vſu ergo potiore, fructúque præcellit Ethica, Phyſicámque, Mathematicas, & alias inferiores artes dignitate vincit, ſola Theologia minor ac inferior: cum qua etiam, religionis, cuius & Politica maximè ſollicita eſt, vinculo arctiſſimè coniungitur. Atque hinc Socrates abiectis cæteris, vnam potiſſimùm Ethicam coluiſſe dicitur; quòd ea virtuti homines totos addiceret, Deóque Optimo Maximo faciliùs conciliaret. Eſt igitur Ethica ſiue Philoſophia moralis, ſcientia practica, quæ mores hominum inſtruit, dirigitque in ſummum bonum, ſiue beatitudinem. Eſt, inquam, ſcientia: quia demonſtrationes continet non paucas de ſuo obiecto; vt quòd mores hominum ſint boni, quia fiunt ad mediocritatem virtutis, quæ eſt ſecundùm rectam rationem, & prudentiæ legem conſtituta: quòd mali, quia à mediocritate illa rectæ rationis deflectunt. Item quòd virtus ſit difficilis; quia difficillimum tenere ſemper mediocritatem. Item quòd vitium fugiendum: quia eſt contra rectam rationem & honeſtatem: quæ demonſtrationes, vt & aliæ multæ, quæ ad mores ſpectant, claræ quidem ſunt; ſed non adeo certæ, & conſtantes, ac Mathematicæ, vel Theologicæ, vel Phyſicæ: quia nempe ſunt de iis quæ ab humano iudicio arbitrióq, fere dependent, facilèque mutantur. Quanquam communes Ethicæ cõcluſiones certiores ſint particularibus. Eſt etiã Ethica omnis practica: quia verſatur circa praxes, quas dirigit; eiuſq; finis eſt εὖ πράττειν, καὶ εὖ ζῆν, bene agere & bene viuere. Eſt autem πρᾶξις, propriè, & vt hîc ſumitur, actio voluntatis, quæ fit ex libertate, cuius ſcilicet principium eſt electio. Tales enim actiones liberas & humanas, quæ verè & propriè dicuntur mores, inſtruit ethica; vt tandem per eas prudenter directas atque exercitas, obtineatur beatitudo, quã docuit Ariſtoteles, in actione animi virtute vtentis, in vita vndiq; perfecta eſſe repoſitam, vt ex l. I. Ethic. mox apparebit. Hinc intelligitur materia ſiue obiectum ethicæ, nempe actio humana, quæ moralis dicitur, & fit ex electione. Item eiuſdem finis, ſiue hominis felicitas; quæ dicitur ſummum bonum, & finis vltimus.

Diuiſio Ethicorum Ariſtotelis.

PHiloſophandi ratio omnis in tres partes à veteribus eſt diſtributa: in naturæ obſcuritatem, (ad quam fortè res Metaphyſicæ referri poſſunt, quæ per naturales etiam intelliguntur, quatenus non ſunt ſupernaturalis contemplationis,) in diſſerendi ſubtilitatem; in vitam atque mores. Prima Phyſica eſt ſeu potiùs ſcientia quælibet contemplatrix naturali lumine acquiſita. Secunda Logica. Tertia, Ethica. Ethica triplex. Monaſtica, quæ priuatum; Oeconomica, quæ domeſticum; Politica, quæ ciuem inſtruit. Sed Monaſtica dicitur propria & ſpecialis Ethica. Quamquam Ariſtoteles omnes illas ethicæ partes vno Politicæ nomine comprehendit. Vt ex c. 2. lib. 1. Ethic. colligitur, & c. vlt. lib. 10. eiuſdem operis. & c. I. l. I. Magnorum Moral. ita vt Ethica generatim & Politica idem ſint, tributo ſcilicet cæteris præſtantioris partis nomine. Duæ enim priores in Politicam, quæ tertia eſt, & præſtantiſſima, ſponte tendunt ac diriguntur. Ethicã igitur propriè dictam (quæ & Monaſticam continet, & communia etiam aliis partib. explicat documenta) tractat & abſoluit Ariſtoteles decẽ libris Ethicorum ad Nicomachũ; duob. Magnorum moraliũ; ſeptẽ ad Eudemũ; vno, de Virtutib. & vitiis: Oeconomicã verò duobus: Politicã deniq; octo, quibus poſtremis, cùm non fuerit doctrinæ ciuilis amplitudini ab ipſo Ariſtotele ſatisfactum, adiecit vir doctus Kyriacus Stroza duos, in ſupplemẽtum. Sed cùm horum librorum grauiſſimi ſint decẽ ad Nicomachum, & octo illi Politici: qui non doctrinæ duntaxat, in rerum præſtantiſſimarum copiâ & varietate, ſed etiam docendi ra-

tione ac methodo reliquos ſuperent: æquum ſanè videtur, vt ſi quam vbertatem & copiam pati poteſt inſtitutæ Synopſeos ratio, in iſtis ſimus vberiores ac diligentiores: ita tamen vt cæteros intactos nõ prætereamus; ſed ſuis etiam notis ac luminibus, quantum res poſtulabit, illuſtremus, vt nihil ſit operum Ariſtotelis, quod non oculis ſaltem percurrendo luſtremus: atque etiam tibi, lector ornatiſſime, quaſi in expeditiore tabula videndum exhibeamus.

Summa Ethicorum ad Nicomachum.

DEcem hos libros ſcripſit Ariſtoteles ad Nicomachum filium, vt ei bene beatéque viuendi morúmque doctrinam paterna beneuolentiã & affectu exponeret. Vnde hi libri nomen habuerũt ἠθικῶν Νικομαχείων. Methodus quam hîc ſeruat, analytica eſt, ſiue reſolutionis, à fine ſcilicet ad media: quaſi à toto ad partes, ab effectu ad cauſam (habent enim media rationem cauſæ efficientis, quia per ea fit finis) procedendo. Vnde duæ omnino totius operis partes colligũtur. prior, de fine vltimo ſiue de felicitate; poſterior, de mediis, quæ ad obtinendum finem conferunt. Agit autem de beatitudine primo & decimo libro; quia finis & primus eſt, intentione; & vltimus, executione.

Primo igitur libro diſſerit de felicitate ſiue vltimo hominis fine. Secundo, de virtute. Tertio, de principiis actionum humanarum, voluntario, inuoluntario. Item de fortitudine & temperantiã. Quarto, de liberalitate, magnificentia, magnanimitate, modeſtia, manſuetudine, affabilitate, veritate, vrbanitate, verecundia. Quinto, de iuſtitia. Sexto, de virtutibus mentis, arte, prudentia, ſcientia, intelligentia, & ſapientia. Septimo, de virtute heroicã, de feritate, continentia, incontinentia, conſtantia, mollitie animi. Octauo, de amicitia. Nono, de adiunctis amicitiæ, eiúſve conditionibus ac proprietatibus. Decimo, de felicitate practica, & theoretica, ſed de hac maximè, quæ ab habitu ſapientiæ proficiſcitur, & in rerum altiſſimarum, præclariſſimarum, ſcitúque iucundiſſimarum contemplatione conſiſtit.

Liber primus Ethicorum.

COnſtat capitibus tredecim, in tres partes redactis. I. Docet eſſe finem vltimum ſiue ſummum bonum in rebus humanis. II. Proponit refutátque opiniones vulgi & ſapientũ de ipſo ſummo bono, ſiue beatitudine. III. Statuit in quo verè cõſiſtat felicitas.

Ad Cap. primum.

ORditur Ariſtoteles ſuo more ab illuſtri pronunciato ſeu axiomate, vt ante omnia doceat, in actionib. humanis, quæ ab vſu rationis & ex electione fiunt, dari ſummũ bonum, ſiue finem vltimũ, quò illæ actiones dirigantur. Omnis, inquit, ars, methodus, actio, & conſilium ſiue electio ad bonum aliquod tendit, referturq́; Ideo bonum rectè olim definitum, quod omnia appetunt. Tum ponit finium differentiam, alios enim conſiſtere in actione; ſic modulatè canere, finis eſt Muſicæ; alios in opere, id eſt, in re quadã quę ex affectione ſequitur, & poſt eam remanet: ſic finis Architecturæ eſt domus; quia ex actione ædificandi ſequitur, & poſt eã manet. Vbi ergo opus quoddã ex actione ſequitur, ibi opera docet eſſe actionibus meliora & præſtantiora: nempe quia actio eſt propter opus, vt propter finẽ. Finis autẽ præſtantior eſt iis quæ ſunt propter finem. Statuit poſtea fines eſſe varios ac multiplices, iuxta actionũ, artium, & ſcientiarum varietatẽ: eſſe tamen inter aliquos ordinem & ſubalternationẽ, vt inter ipſas artes. Vnde ſic vt ordo eſt inter artem frænefactoriam, equeſtrem, militarẽ, & imperatoriam, ita vt aliæ aliis vt præſtantioribus deſeruiant; ſic inter earumdem artium fines, eum eſſe ordinem; vt optabiliores ſint & pręſtantiores ij, qui ad Architectonicas, id eſt, ad artes ſuperiores & aliarũ dominas pertinent. Cuius rei ratio eſt, quòd fines inferiorum artium ob finem ſuperioris expetantur. Quòd ſi datur, inquit, in actionib. humanis (hîc incipit c.2. iuxta Perionium) finis quidã, quẽ propter ipſum velimus, & alia ob ipſum ſolum omnia; datur autẽ reuera, (alioqui res abiret in infinitum, nullúsq́; eſſet appetendi finis, & ſic vana eſſet & inanis appetitio, quod eſt abſurdũ,) profectò erit finis ille vltimus, ſummum bonum, τἀγαθὸν. De quo ſanè agere, Politicæ eſt; tanquã Architectonicæ & principis aliarum. Ex hoc loco colligitur hanc Ethicam, Politię nomine comprehendi; cùm velit Ariſtoteles hîc agi debere, & reuera agat de ſummo bono; de quo tamẽ agere ſolius eſſe Politicæ ſcribit. Deinde admonet, non debere in moralibus (hic incipit c.3. Perionij) illud τἀκριβὲς, exactam ſcilicet methodum, requiri, ob eorum inconſtantiã, ὁμοίως ἐν ἅπασιν, ſed ſatis eſſe eam docendi rationẽ, quæ rei ſubiectæ conueniat. Interim Politicæ, id eſt, Ethicæ totius, auditorem idoneum non eſſe iuuenem; quia eſt rerum actionúmque humanarum imperitus, catérque

τἀγαθὸν, οὗ πάντα ἐφίεται.

Finis eſt præſtãtior medius.

Datur finis vltimus, qui eſt ſummum bonum.

Moralia nõ requirunt exactam methodum.

communium vitæ officiorum experientia; atque adeo de iis non poterit, vt par eſt, iudicare. De iis enim quæ quiſque nouit, bene iudicat. Sed & fruſtra Politicam audiet, cùm cupiditatib. ſuis indulgeat. Quod illa vetat. Reſpondeo tamen Ariſtoteli, ſi iuuenis non eſt οἰκεῖος ἀκροατὴς τῆς πολιτικῆς, eum eſſe ad hác præparandum & idoneum reddendum.

Nemo quippe *adeo fer° eſt, qui nõ miteſcere poſſit;*
Si modò culturæ patientem accommodet aurem.

Ad Cap. *ſecundum.*

PRofert veterum ſententias de ſummo bono. Aitque primò, in nomine omnes conſentire. Vocant enim illud καὶ οἱ πολλοί, vulgares homines; καὶ οἱ χαρίεντες, politiores ſcilicet & eruditi, εὐδαιμονίαν, beatitudinem: & putant omnes idem eſſe τὸ εὖ ζῆν καὶ τὸ εὖ πράττειν, *bene viuere, & bene agere*, cum τὸ εὐδαιμονεῖν, beatum eſſe. Secundò, ait alios ſummum bonum reponere in voluptate; alios in diuitiis; alios in honoribus; alios in ſanitate; alios in ſapientiâ; alios in bono quodam per ſe tali, quod omnibus aliis cauſa ſit, cur bona ſint; id eſt, in ideâ boni, vt Plato volebat.

Beatitudo eſt bene viuere.

Ad Cap. tertium.

QVi in voluptate reponunt beatitudinem, vt vulgares & plebeij homines, ait eos ſectari voluptarium vitę genus & belluinum. Tum notat vitæ genus triplex, voluptarium, politicum, theoreticum. Et homines quidem politicos in honore quærere felicitatem. Eſſe tamen honorem euanidum nimis ac fugacem, & in honorante potiùs quàm honorato: felicitatem verò debere eſſe conſtantem & ſtabilem; & reſidere in eo qui felix eſt. Sed & honor defertur virtutis gratiâ, quare virtus meliori iure rationem beatitudinis induerет. Atqui ne quidem virtus finis eſt vltimus vitæ ciuilis, cùm ſit quid imperfectum. Virtus enim in dormiente & otioſo & calamitoſo eſſe poteſt. Non eſt ergo felicitas in voluptate corporis ſita, nec in honore, nec in virtute. De genere autem viuendi contemplatiuo, poſtea. Sed neque in diuitiis eſt felicitas, quia quętuntur ob aliud: ſuntque de genere vtilium, quæ aliò referuntur: at ipſa propter ſe ſolá expetitur felicitas.

Vita genus triplex, ἀπολαυστικός, πολιτικός, θεωρητικός.

Ad Cap. *quartum.*

REfutat Platonem, in ideâ boni conſtituentem ſummum bonum. Licèt enim amicus ſit Plato, eſſe tamen veritatem cariorem, præſertim Philoſopho veritatis ſtudioſo. Docet ergo erraſſe ideo Platonem, quòd ideam non ponat, vbi prius eſt & poſterius, vt in numeris. Atqui in bonis prius & poſterius eſt: (bonum enim in ſubſtantia eſt, in qualitate, & relatis: ſubſtãtia autem prior eſt quouis accidente:) ergo non erit Idea vlla boni. Sed neque ſummum bonum eſt, quod obtineri nequit. At idea non obtinetur acquiritúrve. De ideis plura in Metaphyſicis.

Amicus Plato, ſed magis amica veritas.

Ad Cap. *quintum.*

STatuit ſummum bonum eſſe perfectum quid, propter ſe expetitum, rerum agendarum vltimum, ſibi ſufficientiſſimum, αὐτάρκης Ita vt non tantùm ipſi ſoli beato ſit ſatis, ſed parentibus, liberis, coniugi, amicis, ciuibus, quia homo ad ſocietatem ciuilem natus eſt: licèt modus ſit adhibendus. Eſſe verò ſummũ bonum per ſe ſic optabile; vt ſi cum alio bono non ſit coniunctum, non deſinat eſſe propter ſe maximè omnium optandum. Quanquam bonum additum bono, boni auget excellentiam.

τέλειον. δι' αὑτὸ αἱρετόν, ἄριστον.

Bonum bono additum fit maius.

Ad Cap. *ſextum.*

STatuit, beatitudinem eſſe reponendam in actione. Quia perfectio rerum in actione conſiſtit. In actione, inquam, hominis vt homo eſt, propriâ, eáque excellentiſſimâ, & cum ratione coniunctâ, & præterea in vita perfecta. Quare bonum hominis eſſe actionem animæ ſecundùm virtutem præſtantiſſimam, in vita perfecta, & diuturna. Vna enim hirundo non facit ver.

Beatitudo eſt τῆς ψυχῆς ἐνέργεια, κατ' ἀρετὴν ἐν βίῳ τελείῳ.

Ad Cap. *ſeptimum.*

COlligit rectè definitum fuiſſe ſummum bonum. Tum ſtatuit principiorum alia inductione cognoſci, alia ſenſu, alia ἐθισμῷ, *conſuetudine.* Bene ea debere definiri. Principiorum enim intelligentiam, magnum ad cætera pondus afferre. Et reuera principium videri plus quàm dimidium totius.

πλεῖον ἢ ἥμισυ τοῦ παντός.

Ad Cap. *octauum.*

STatuit, bona alia eſſe fortunæ, ſiue externa; alia corporis, alia animi. Hęc eſſe optima: in iis ideo, ſi actiones ſunt, reponi felicitatem. Beatitudo enim vita eſt bene acta, ſiue bona actio, εὐζωΐα, καὶ εὐπραξία.

Ad Cap. *nonum.*

PVtauere alij beatitudinem eſſe virtutem, alij prudentiam, alij ſapientiam cum voluptate quadam. Ij ſanè, inquit Ariſtot. à nobis omni ex parte non diſſentiunt. Quia ſtatuimus in actione virtutis ſitam eſſe felicitatem. Vnde concluditur hác conſiſtere, nõ ἐν κτήσει, *in habitu*, ſeu poſſeſſione, ſed ἐν χρήσει, *in vſu*, id eſt, actuali exercitio. Vt.n. in ludis Olympicis non pulcherrimi aut fortiſſimi quique corona donãtur, ſed qui certãt & vincũt; ſic coronã felicitatis obtinẽt ij ſoli, qui rectè

Beatitudo in vſu eſt.

faciunt, & honeſtis actionibus delectantur. Habet enim honeſta omnis actio voluptatem. Erit ergo felicitas quid optimum, pulcherrimum, iucundiſſimum, boniſque externis egẽs: Cùm actio præclara vix fieri ſine facultatib. poſſit, vt nec ſine amicis, generis nobilitate, potentiâ ciuili, pulchritudine, & ſimilibus. Hinc enim factum eſt vt idem eſſe quidam putent εὐτυχίαν, id eſt, proſperitatem, cum εὐδαιμονίᾳ, id eſt, felicitate ipsâ.

Eget bonis externis.

Ad Cap. decimum.

Felicitas θεόσδοτον.

STatuit, felicitatem à Deo eſſe; vel ſaltem eſſe quid diuinum καὶ θεόσδοτον. Parari tamen virtute, vel doctrinâ, vel ſtudio, non caſu. Rem enim omnium maximam & pulcherrimam fortunæ arbitrio permittere, λίαν πλημμελὲς, nefarium. & flagitioſum eſt maximè. Vnde colligit, animantes felicitatis non eſſe capaces; neque etiam pueros; quia hi per ætatem nondum virtutis actionem exercere poſſunt; illæ verò virtutis munia nunquam obeunt.

Ad Cap. vndecimum.

PRoponit egregiam quæſtionem, de beatitudinis aſſecutione: an ſcilicet in hac vita poſſit quis verè dici beatus? Dicebat enim Solon oportere finem videre. Cui fortè concinit Poëta:

Ouidius.

Expectanda dies homini, dicique beatus
Ante obitum nemo, ſupremáque funera, debet.

Nempe quia quandiu in hac mortali vita degimus, tandiu fortunæ telis ac periculis ſumus expoſiti: at beatus diu beatam vitam agere tutóque debet. Statuit tamen poſſe in hac vita beatitudinem obtineri. Vel enim fortunæ euentus proſperi erunt, & ſic ornabunt ſapientem ſiue beatum: vel aduerſi, & ſic acuent animum ſapientis, eúmque non ſine generoſitatis laude exercebunt. Tum docet affici beatum ſecũda vel aduerſa amicorum fortuna: Imò & mortuos. Quanquam horum beatitudo aut miſeria non independeat. Ex hoc loco manifeſtè colligitur animæ rationalis immortalitas.

Afficiuntur mortui rebus amicorũ.

Ad Cap. duodecimum.

STatuit non eſſe fœlicitatem de genere δυνάμεων, id eſt, *facultatum*; quibus ſcilicet bene vel malè vti liceat, vt ſunt bona fortunæ & corporis. Non eſſe etiam de genere τῶν ἐπαινετῶν, *bonorum laudabilium*, vt ſunt virtutes: quia laudabile refertur ad aliud; & laus relatio eſt; at felicitas non refertur ad aliud. Sed eſſe de genere τῶν τιμίων, bonorum honorabilium & diuinorum: quia ſui gratia expetitur, & cæteris cauſa eſt vt ſint bona.

Felicitas eſt honorabilis.

Ad Cap. decimumtertium.

CVm ex antè dictis conſtet felicitatem eſſe actionem animi ſecundùm perfectam virtutem; ſtatuit de virtute dicendum eſſe, in quam omni ſtudio incumbit, qui verè Politicus eſt: cuius eſt hæc cura præcipua, vt ciues efficiat bonos. Vt autem medicus, qui oculos totúmque corpus curat, corporis naturam nôſſe debet: hinc enim τῶν ἰατρῶν οἱ χαρίεντες πολλὰ πραγματεύονται, περὶ τὴν τοῦ σώματος γνῶσιν, *politiores medici multum operæ ponunt in cognitione corporis*: Sic Politicus qui animum curat, animi notitiam aſſequi debet. Sunt verò animi partes, vel facultates duæ, vna rationis expers, altera rationis particeps, ſiue ipſamet ratio. Pars rationis expers, vel non poteſt rationi obtemperare, vt vis vegetatrix: vel poteſt, vt appetitus, qui in probis & continentibus rationi paret; in improbis (qui à probis in ſomno non differunt; hinc dictum inter beatos & miſeros dimidia vitæ parte, nihil intereſſe) reluctatur. Poſſe autem appetitum rationi obedire ſatis indicant monitiones, reprehẽſiones, adhortationes, quibus vel abducimur à vitiis, vel ad virtutes incitamur. Vt verò pars animi duplex, mens, & appetitus: ſic virtus alia mentis, ſiue dianoëtica, vt ſapientia, intelligentia, prudentia: alia appetitus, ſiue ethica, id eſt moralis, vt liberalitas, temperantia. Eſſe autem habitus illos mentis, propriè virtutes, concludit, ex eo quòd ſint laudabiles. Sapiens enim ex ſapientiæ habitu laudatur, at omnis habitus laudabilis, virtus eſt.

Politicus animum nôſſe debet.

Animi partes duæ.

Liber ſecundus Ethicorum.

NOuem abſoluitur capitibus: vbi de origine ac definitione virtutis.

Ad Cap. primum.

DOcet, virtutes mentis ſiue dianoeticas, ortum & incrementum capere à Doctrina, ideóque experientia & tempore indigere, vt eſt Aſtrologia: virtutes autem morales ſiue Ethicas, acquiri conſuetudine, ἐξ ἔθους vnde nomen habent. Per conſuetudinem autem intelliguntur mores, ſiue actiones rectæ rationi conſentaneæ. Vt enim virtutes morales extinguuntur actionibus vitioſis, ſic honeſtis generantur. Quare non ſunt à natura inſitæ virtutes, neque præter aut contra naturam: Sed ab exercitio honeſtarum actionum. Sic actio iuſta, iuſtitiam, actio fortis, fortitudinem generat.

Virtutes dianoeticæ ſunt ἐκ διδασκαλίας; ethicæ ἐξ ἔθους.

Ad Cap. ſecundum.

STatuit, actiones honeſtas & rectæ rationi conſentaneas in mediocritate poſitas eſſe; vitioſas, in exceſſu, vel defectu. Quod illuſtrat exemplo medico. Vt enim exercitationes vehementiores & immoderatæ; itémque remiſſiores & parcę, vires robúrque corporis minuunt: & poculenta etiam ac eſculenta, tam copioſiora quàm parciora ſanitatem lædunt: ſic exceſſus & defectus nimium & parum virtutem labefactant. Docet deinde internoſci habitus bene vel malè agendi, dolore & voluptate. Qui enim bene agendo delectatur, is virtutem ſiue habitum bene agendi poſſidet: qui autem malè agendo delectatur, vitium ſiue habitum contraxit malè agendi. Vnde ſequitur, virtutem moralem totam fere in dolore & voluptate occupari. Annotat illuſtre dictum Heracliti, χαλεπώτερον ἡδονῇ μάχεσθαι, ἢ θυμῷ. Difficilius voluptati reſiſtere, quàm iracundiæ.

Actio honeſta in mediocritate conſiſtit.

Ad Cap. tertium.

STatuit, eum qui iuſtè & fortiter agit, iuſtum eſſe & fortem: & ad actionem virtutis, præter executionem ſiue perfectionem operis, neceſſum eſſe, vt qui agit, ſciens prudénſque agat, ex deliberatione, alacriter & bono conſtantíque animo.

Ad Cap. quartum.

CVm in animo ſint tria, paſſio ſiue perturbatio, vt timor, audacia, & cæt. Facultas, vt appetitus, voluntas; & habitus, quo benè vel malè afficimur; Virtus autē in animo ſit: neque verò ea ſit perturbatio; neque facultas naturalis; cùm perturbatio nec laudi detur, nec probro; neque ſimus naturâ probi vel improbi: virtus verò ſit laudabilis, & probum faciat denominétque, efficitur vt virtus ſub genere habitus contineatur.

Virtus eſt habitus.

Ad Cap. quintum.

STatuit, virtutem eſſe habitū non quemlibet, ſed eum quo homo bonus fiat & ſuo munere bene fungatur: itavt virtus, & rem cui ineſt, & eius actionem, faciat meliorem. Vnde neceſſe eſt virtutem in medio ſiue in moderatione vel mediocritate conſiſtere. Eſt verò medium aliud rei, ſiue Arithmeticum, quod æqualiter abeſt aut diſtat ab extremis: éſtque vbique ac ſemper idem, vt ſex, inter decem & duo. Ab vtroque enim extremo diſtat ſenarius æqualiter, nempe quatuor vnitatibus; aliud quoad nos: quod dicitur rationis, & Geometricum, vel proportionale, vt eſt ſenarius reſpectu duodenarij, & ternarij. Hoc igitur medium πρὸς ἡμᾶς. ad virtutem requiri docet, quod reuera medium eſt prudentiæ, inter nimium & parum. Vnde ſicut ἡ ὑπερβολὴ καὶ ἡ ἔλλειψις, exceſſus & defectus ad vitium, ſic μεσότης, mediocritas illa quoad nos, & quam recta ratio præſcribit, ad virtutem pertinet.

Medium aliud rei.

Aliud rationis, ἢ πρὸς ἡμᾶς.

Ad Cap. ſextum.

DEfiniuit virtutem habitū electiuum in ea mediocritate conſiſtentem quæ eſt ad nos ratione definita, prout vir prudens definierit. Tum mediocritati vitia duo eſſe oppoſita docet, vnum ſecundùm exceſſum; alterum ſecundùm defectum. Sic fortitudini opponi audaciam, vt exceſſum, timorem, vt defectum, liberalitati profuſionem, vt exceſſum; auaritiam ſiue illiberalitatem, vt defectum. Denique ſtatuit non omnem actionem, nec perturbationem eſſe mediocritatis capacem, vt homicidium, impudentiam.

ἡ ἀρετὴ ἕξις ἐστὶ προαιρετική, ἐν μεσότητι οὖσα τῇ πρὸς ἡμᾶς, ὡρισμένη λόγῳ, καὶ ὡς ἂν ὁ φρόνιμος ὁρίσειεν.

Ad Cap. ſeptimum.

DEclarat inductione virtutum ſingularum, virtutem in mediocritate conſiſtere; vitium in duobus extremis.

Ad Cap. octauum.

DOcet primò, medium & extrema inter ſe comparata, ſibi mutuò aduerſari: ac proinde vitia extrema, & inter ſe & cum virtute pugnare. Secundò, virtutem cum vno extremo è duobus vitiis, comparatam, alteri ſimilem videri: ſic fortitudinem cum audacia comparatam, ſimilem ignauiæ videri, & contra. Tertiò, eſſe maiorem contrarietatem & pugnam inter duo vitia extrema ſimul comparata, quàm inter vitium vnum, & virtutem mediam. Quartò, maiorem eſſe affinitatem quorumdam extremorum cum medio, quàm aliorum. Sic audaciam magis accedere ad fortitudinem, quàm ignauiam: profuſionem, ad liberalitatem, quàm illiberalitatem, vel auaritiam.

Ad Cap. nonum.

DIfficilem eſſe virtutē probat; quia conſiſtit in medio, eóque prudentiæ: tale autem medium nôſſe ac tenere eſt perdifficile. Conſiderandæ enim circunſtantæ perſonarum, temporis. Videndum quantum donare oportet, quo modo, qua cauſa, & fine. Quod prudenter facere non eſt cuiuſvis. Vt ergo virtutis mediū aſſequaris, oportet ab eo extremo vitio te maximè deflectere, quod virtuti magis aduerſatur. Sic fugiēda maximè ignauia, vt ſis fortis. Videndum etiam cui vitio procliuior ſis. Ab eo enim reflectēdum tibi eſt in alteram partem; & ſic fiet, vt vel in medio conſiſtas, vel non procul ab illo.

ἔργον ἐστὶ σπουδαῖον εἶναι.

Liber tertius Ethicorum.

QVindecim, vel, vt alij volunt, duodecim conſtat capitibus: vbi de voluntario, inuoluntario, electione, conſultatione, voluntate, volitione, fortitudine, & temperantia, quæ omnia ad duas partes referuntur: itavt prior ad generalem virtutis doctrinam pertineat; quæ habitus eſt electiuus ἕξις προαιρετική, ad quam particulam explicandam neceſſaria eſt cognitio τοῦ ἑκουσίου, voluntarij, καὶ τοῦ ἀκουσίου, & inuoluntarij; poſterior autem ad fortitudinem & temperantiam, de quibus in fine libri ſigillatim.

Ad Cap. primum.

VT laudantur & vituperantur quæ ſponte facimus; ſic datur venia ijs quæ inuiti vel coacti præſtamus. Dicuntur inuoluntaria quæ fiunt vi, vel ignorantia. Violentum eſt cuius principium eſt extra rem quæ vim patitur, itavt res ſiue agens ſiue patiens nihil ad illud conferat concurrát-ve. vt vento vel tempeſtate ferri eò quò nolumus. Quæ fiunt metu maioris mali, vel cauſa honeſtatis, vt proijcere merces in mare metu naufragij; aliquid indecorum & turpe agere ob ſalutem parentum. Ea mixta ſunt, id eſt, partim voluntaria, partim inuoluntaria. Simpliciter enim & abſolutè ſunt inuoluntaria; at hîc & nunc & poſitis talibus circunſtantiis & periculis ſunt voluntaria. Quædam ſunt venia digna, quædam excuſationem non habent, vt parentem necare: potiùs enim mors oppetenda eſt.

Ad Cap. ſecundum.

DOcet, id non ſponte fieri, quod fit δι' ἄγνοιαν, per ignorantiam. id verò inuitè fieri, quod dolor & pœnitentia ſubſequitur. Itaque qui ita per ignorantiam agit, vt eum facti pœniteat, inuitum egiſſe; qui verò per ignorantiam ita egit, vt tamen eum poſtea non pœniteat, egiſſe non ſponte. Eſt autem aliud agere per ignorantiam, aliud agere ignorantem; Agit ebrius vel iratus dum interficit aliquem, ignorans; imò improbus quiſque & peccator ignorat quæ agere & non agere oportet, ſed non agit per ignorantiam; ſed per ebrietatem, vel iram. Ignorantia autem rerum ſingularium, circunſtantiarum & facti, vt loquuntur, reddit actionem inuoluntariam; præſertim ſi actionem anteceſſit, vt ſi quis hoſtem ferire putans, filium interficiat; etſi dolor & pœnitentia ſubſequatur: alioqui ignorantia iuris legúmque vniuerſalium, quas vnuſquiſque ſcire tenetur, itémque ignorantia concomitans factum, vt in ebrio, in vitio ſunt; nec actionem faciunt inuoluntariam.

Quid agere inuitum, quid ignorantem; quid per ignorantiam.

Ad Cap. tertium.

DEfinit, ἑκούσιον, ſpontaneum, id cuius principium eſt in agente, res ſingulas, in quibus actio conſiſtit, cognoſcente. Statuit quæ irâ & cupiditate fiunt, non rectè dici eſſe inuoluntaria.

Ad Cap. quartum.

AGit περὶ προαιρέσεως, de conſilio ſiue electione: quam omnem ſtatuit eſſe voluntariam, ipſum tamen voluntarium ſiue ſpontaneum latiùs patere; cùm ſit in pueris & animantibus, in quibus non eſt electio. Item repentina, id eſt, quæ ſubitò ac promptiſſime fiunt, licèt ſint ſpontanea, non tamen eſſe ex conſilio ſiue electione. Deinde docet, electionem non eſſe cupiditatem, nec iram: hæc enim conueniunt brutis, & aduerſantur conſilio: neque voluntatem, βούλησιν; quia conſilium eſt poſſibilium; voluntas impoſſibilium; vt immortalitatis: & conſilium ſiue electio eſt mediorum, id eſt, eorum quæ ad finem conducunt: voluntas autem eſt finis. nec denique opinionem; quia opinio eſt contemplabilium, æternorum, veri, falſi; conſilium verò eſt eorum quæ à nobis fieri poſſunt, & quæ bona vel mala ſunt. Eſt ergo electio de genere eorum quæ ſponte fiunt, ſed cum ratione & intelligentia.

Pueri volunt, non eligunt.

Ad Cap. quintum.

DOcet iniri conſilium de ijs de quibus vir mentis compos, non ſtolidus, conſultandum eſſe iudicat, non de æternis, nec de conuerſionibus Solis, nec de conſtitutionibus anni, non de purè fortuitis, vt theſauri inuentione; non de alienis, & quæ ad nos non pertinent; ſed de ijs quæ cùm ſub actionem cadant, in noſtra poteſtate ſunt ſita, neque ſemper eodem modo fiunt, itavt incertus ſit eorum exitus, ſintque non fines, ſed media ad fines obtinendos. Concludit, quòd cùm id de quo initur initur conſilium, ſub deliberationem & appetitionem cadat; conſilium eſſe earum rerum quæ in noſtra poteſtate ſunt, appetitionem, ex conſultatione prouenientem. Nam ſimulatque conſultatio habita fuit, executionem appetimus.

Quarum rerum ſit cõſilium.

Ad Cap. ſextum.

STatuit, voluntatem eſſe finis. Item voluntatis ſimpliciter obiectũ eſſe bonum,

illúdque verum ac per ſe; licèt per accidens, & reſpectu huius aut illius voluntatis malè affectæ bonum apparens & fucatum & ſpecie tenus, poſſit eiuſdem obiectum appellari. Quod illuſtrat exemplo medico. Vnuſquiſque autem iudicat, vt affectus eſt.

Ad Cap. ſeptimum.

Vitia & virtus ſunt in noſtrâ poteſtate. DEcernit, virtutes & vitia in noſtra eſſe poteſtate & arbitrio. Hinc iure legiſlatores vitia caſtigare, virtutes remunerare: ad has excitare & adhortari: ab illis auocare. Quæ officia profectò inania eſſent & ridicula, ſi vitia & virtutes in noſtra non eſſent poteſtate.

Ad Cap. octauum.

Quoad actionem, nõ quoad habitum, niſi initio. COlligit breui epilogo quæ hactenus de virtute docuit. Simúlque annotat nos actionum ſiue honeſtarum ſiue vitioſarum dominos eſſe, à principio ad extremũ, cùm ſingula cognoſcimus; habituum non item. horum enim ſolum principium in noſtra eſſe poteſtate.

Ad Cap. nonum. περὶ ἀνδρίας.

SIngularum virtutum doctrinam orditur à fortitudine, quam definit mediocritatem περὶ φόβους καὶ θάῤῥη, *circa timores & audacias.* Eſt autẽ timor, mali expectatio. Metuimus infamiam, paupertatem, morbum, mortem, aliáque mala: ſed non in omnibus vir fortis verſatur. Neque enim timere oportet, quæ à vitio non naſcuntur, & quæ culpa noſtra non contrahuntur. Cernitur fortitudo in metu magis quàm in audacia, id eſt, in iis quæ incutiunt formidinem, quàm iis quæ pariunt audaciam. Gaudet virtus difficili: Vir fortis patienter aſperrima quæque tolerat; vt mortem: quâ nihil terribilius, ſed mortem glorioſam, quæ non ex morbo, non ex naufragio, aut ſimili caſu eſt, ſed quæ in bello honeſtè pro patriæ defenſione oppetitur. Talis enim mortis pericula à viro forti non metuuntur.

ἡ ἀνδρία.

φοβερώτατον, θάνατος.

Ad Cap. decimum.

VIrum fortem eſſe imperterritum, impauidúmque; quædam tamen timere, ſed vt oportet, & ratio poſtulat; quædam etiam perferre, ſed honeſti causâ: confidere etiam & aggredi, ſed vt par eſt. Hic enim eſt virtutis finis. Qui nihil metuunt, ne terræ quidem motum, nec procellas, quales aiunt eſſe Celtas, ſiue Gallos, eos inſanos eſſe, vel doloris expertes. Qui nimiùm confidunt, περὶ τὰ φοβερά, in formidoloſis, eſſe θρασεῖς, audaces, arrogantes, & fortitudinis affectatores, præcipites, in ipſo tamen periculo tardiores ac pæne deficientes: fortes contrà, in ipſis factis acres eſſe & celeres.

Ad Cap. vndecimum.

VErſari fortitudinem circa ea quæ audaciam mouẽt, & terrorem incutiunt. μαλακίας ἐστὶ τὸ φεύγειν τὰ ἐπίπονα, *mollis animi eſſe, laborioſa fugere.* Veram fortitudinem eam eſſe, quæ ſuprà deſcripta eſt. Alias fingi ſpecies fortitudinis, vt ciuilem, quâ ciues fortes dicuntur, quòd ad pericula ſubeunda incitentur pœnis, probris, honoribus; coactam, quâ qui aliorum Imperio ſubſunt, arma ſumere coguntur: ſed hæc ſpecies fortitudinis & ſimiles non ſunt legitimæ.

Ad Cap. duodecimum

IN formidoloſis & terribilibus verſari magis τὴν ἀνδρίαν, quàm in iis quæ audaciam præſtant. ideo fortitudinem dici rem laboris & moleſtiæ plenam, & iure laudari; cùm difficilius ſit res moleſtas toleranter pati, quàm à iucundis abſtinere. Itaque fortem virum in dolore magis, quàm in timore iudicari. *Fortis in dolore cernitur.* Eum interim animo delectari, licèt corpore crucietur. Quáquam fieri poteſt vt mortem moleſtè ferat, maximéque doleat, cùm ſibi moriendum eſſe videt, non ob ignauiam, aut mortis honeſtæ metum; nunquam enim fortis à rectâ ratione diſcedit, ſed quia ſe vitâ digniſſimum eſſe cognoſcit: eſt enim ſui conſcia virtus. & quia videt ſe maximis bonis ſpoliari, & ſe virtutum vſu deinceps priuatum iri: quod verè moleſtum eſt. *Virtus ſui eſt cõſcia.*

Ad Cap. decimumtertium.

AGit reliquo libro περὶ σωφροσύνης, de temperantía, quam definit hoc capite mediocritatem περὶ ἡδονὰς, καὶ λύπας, *circa voluptates & dolores*, ſiue orbationes voluptatum: ſed circa voluptates, per ſe; dolores, per accidens. circa voluptates inquam, non animi, ſed corporis, præſertim eas quæ tactu & guſtu percipiuntur; quæque ad gulam & res venereas pertinent, & quas communes cum belluis habemus.

Ad Cap. decimumquartum.

VOcat intemperantiam ἀκολασίαν, quæ eſt altera vitioſitas oppoſita Temperantiæ: Intemperantem ἀκόλαστον, quem definit eum qui ita conſectatur voluptates, & ſuis trahitur cupiditatibus, vt dolore afficiatur, maximè cùm iis potiri nequit, & cùm eas etiam concupiſcit. Semper enim coniuncta eſt cum dolore cupiditas. Tum alteram explicat vitioſitatem, quam, licèt proprio nomine careat, ἀναισθησίαν, quaſi diceres, ſtupo-

Quis ἀκόλαστος.

μετὰ λύπης γὰρ ἡ ἐπιθυμία.

ἀναισθησία.

rem, vel ſenſus carentiam, appellat: quia per eam redduntur homines omni voluptatis ſenſu ſpoliati, & ſtupidi; itavt nullo iucundo afficiantur. Inter intemperantem ergo & ſtupidum, (talis autem ſtupor rariſſimè contingit,) medius eſt ὁ σώφρων, temperans, qui rectam ſemper rationem in moderandis voluptatibus & doloribus tenet ſequitúrque.

Ad Cap. decimumquintum.

Intemperantia fœdior ignauiá.

INtemperantiam magis voluntariam eſſe, quàm ſit δειλία, ignauia oſtendit; quòd illa voluptatem ſectetur, hæc fugiat dolorem: voluptas autem magis ſit voluntaria. vnde ſtatuit intemperantiam eſſe turpiorem & fœdiorem ignauiâ. Admonet, nomẽ Græcum, ἀκόλαστος, tranſlatum eſſe à pueris malè educatis & caſtigatis, ad ſignificandum intemperantem: ἀκόλαστος enim is dicitur, qui non emendatur, non coërcetur, non caſtigatur. Intemperans autem ægrè ac difficulter emendatur.

Liber quartus Ethicorum.

NOuem habet capita, vel, vt aliis placet, quindecim. Prior diſtinctio magis arridet; Sic enim ſingulis nouem capitibus commodè tractantur ſingulæ virtutes. 1. Liberalitas. 2. Magnificentia. 3. Magnanimitas. 4. Modeſtia. 5. Manſuetudo ſiue Lenitas. 6. Affabilitas. 7. Veracitas. 8. Vrbanitas. 9. Verecundia, quæ tamen poſtrema propriè virtus non eſt. Qui capita quindecim faciunt, tria conſumunt in magnanimitate explicanda; tria in Magnificentia; tria in Liberalitate. Summa omnium eſt, τὴν ἐλευθεριότητα, Liberalitatem eſſe mediocritatem περὶ χρήματα, circa pecunias & dandas, & accipiendas: ſed potiùs dandas: beatius enim dare quàm accipere. Liberalem bono animo & optima quæque largiri, quibus oportet, & quomodo; Difficulter diuitem eſſe. Liberaliorem eſſe, qui bona à parentibus relicta habet, quàm qui labore ea comparauit. Vitioſitates liberalitati oppoſitas eſſe ἀσωτίαν prodigalitatem in exceſſu; & ἀνελευθερίαν auaritiam in defectu. Prodigum meliorem eſſe auaro, pluribus prodeſſe, faciliùs emendari.

ἡ ἐλευθεριότης.

ἀσωτία. ἀνελευθερία.

μεγαλοπρέπεια.

Magnificentiam τὴν μεγαλοπρέπειαν verſari in largitionibus, magníſq; ſumptibus & impenſis publicis, vt quæ fiunt ad Dei gloriam, cuiuſmodi ſunt templa, ſacrificia, &c. magnifico opponi βάναυσον, ſuperbum, inſolentem, qui in res paruas, pecunias nimias ſtolidè inſumit, & μικροπρεπῆ ſordidum.

μεγαλοψυχία.

Magnanimitatem τὴν μεγαλοψυχίαν, eſſe mediocritatem circa magna, id eſt, circa ſummos honores, pro recta ratione expetendos & proſequendos. Magnanimum eſſe qui ſe rectè & meritò dignum iudicat ſummis quibuſque bonis & honoribus cùm reverâ iis ſit dignus. Huic opponi ἠλίθιον, ſtolidum, ἢ χαῦνον, aut ſuperbum, qui ſe immeritò dignum credit ſummis honoribus. Item μικρόψυχον, puſillanimem, qui ſe minoribus dignum quàm mereatur, exiſtimat.

Modeſtia

Modeſtiam, quæ proprio nomine caret, verſari circa honores mediocres pro recta ratione expetendos. Eandem eſſe rationem modeſtiæ ad magnanimitatem, quæ eſt liberalitatis ad magnificentiam. Modeſtiæ opponi φιλοτιμίαν, ambitionem: καὶ ἀφιλοτιμίαν, honoris nimium contemptum. Manſuetudinem, τὴν πρᾳότητα, eſſe mediocritatem περὶ ὀργάς, circa iracundiæ motus, quâ facilè & ſuauiter cum aliis hominibus verſamur. Huic opponi ὀργιλότητα, ircundiam; καὶ ἀοργησίαν, nimiam lenitatem. Qui iraſcuntur, alios quidem eſſe ὀργίλους, qui citò iraſcuntur, & citò placantur; alios ἀκροχόλους qui ſupra modum, omnibus ex cauſis, & celeriter iraſcunrur: alios πικρούς, amaros, qui diu ſeruant iram, ac pænè ſunt implacabiles. Porro iram placari vltione: cùm vltio doloris loco voluptatem afferat: eos verò χαλεπούς, aſperos, difficiles, ſæuos, appellari, qui cùm non debeant, grauiùs & diutiùs iraſcunrur, neque placantur, niſi iniuriam vlti ſint. Hos ait maximè manſuetis, & clementibus opponi, & communi hominum vitæ ac conſuetudini non eſſe idoneos.

ἡ πρᾳότης.

Iratorum tres ſpecies.

Affabilitas. ἐν ταῖς ὁμιλίαις.

Affabilitarem, mediocritatem eſſe in conuictu & vitæ conſuetudine, tam ſecundùm ſermones & dicta, quàm actiones. Huic opponi adulationem, & moroſitatem: adulari eos qui nimiùm laudant, neque vnquam cõtradicunt, qui ideo dicuntur ἄρεσκοι; eos verò eſſe moroſos, qui nimis reprehendunt, ſúntque contentioſi & peruicaces καὶ δύσκολοι.

Veracitas.

Veracitatem eſſe mediocritatem, qua quis vita, factis & verbis verax eſt, καὶ ἀληθευτικός. Itavt ea quæ habet ingenuè & candidè confireatur, neq; ea verbis augeat; aut extenuet. Contra hanc virtutem peccari generatim mentiendo, & verum nimis reticendo; ſpeciatim verò & in rebus propriis, per arrogantiam, plura & præclara quæq; ſibi præter

rationem attribuendo; & per diſſimulationem, ea quæ habentur, negando, vel extenuando.

εὐτραπελία. Vrbanitatem, εὐτραπελίαν, eſſe ludieræ & iocoſæ conuerſationis virtutem, ſiue mediocritatem in ludis & iocis, (ludi autem actionum, ioci ſunt verborum,) & qui hac virtute ſunt præditi, dici εὐτραπέλους, καὶ ἐπιδεξίους, vrbanos, dexteros: his verò opponi βωμολόχους, ſeurras, Gallicè, bouffons; Item ἀγροίκους καὶ σκληρούς, ruſticos, agreſtes, inſulſos.

αἰδώς. Verecundiam paſſioni ſimiliorem eſſe quàm virtuti; illam eſſe φόβον τῆς ἀδοξίας, metum infamiæ, adoleſcentiæ conuenire & iuuentuti, quæ cùm paſſionibus agitetur, in multis peccat, à quibus pudore reuocatur. Ideo laudari pudorem in iuuene, non in ſene, opponi verecundiæ impudentiam & ſtuporem.

ἐγκράτεια. Denique continentiam, quæ ἐγκράτεια dicitur, non eſſe virtutem, ſed quid virtuti admixtum: quâ de re poſtea.

Liber quintus Ethicorum.

QVindecim capita habet, vel, vt alij volunt, vndecim; partes autem quatuor. 1. eſt de iuſtitiâ. 2. de iure. 3. de æquitate. 4. quæſtionem explicat, an quis poſſit ſibi iniuriam inferre.

Ad Cap. 1. 2. & 3.

DIſtinguuntur hac editione tria capita, quæ tamen in vnum redegit Perionius. In illis ſtatuit 1. Ariſtoteles agere, περὶ δικαιοσύνης, καὶ ἀδικίας, de iuſtitiâ & iniuſtitiâ: item περὶ δικαίου, de iure, ſiue de iuſto. Quo loco obſeruabis, ius diſtingui à iuſto, vt abſtractum à concreto, & ius eſſe, æqualitatem debiti cum merito: iuſtum autem eſſe ipſum debitum, vt eſt merito æquale. *Quid ius & iuſtū.*

Ἡ δικαιοσύνη. 2. Definit iuſtitiam habitum animi, per quem res iuſtas faciunt voluntque homines. καὶ δικαιοπραγοῦσι: iniuſtitiam contrà, habitum, quo ἀδικοῦσι, iniuſtas res agunt, & volunt.

3. Monet obiter, facultatem & ſcientiam eſſe contrariorum; habitum moralem, v. g. virtutem, non ſic.

4 Vt iuſtus & iniuſtus duobus modis dicuntur; ſic dici iuſtitiam & iniuſtitiam. Iniuſtum verò dici, vel qui leges violat; & hic vocatur παράνομος: vel qui plus aſſumit ſibi, quàm par ſit: & hic vocatur πλεονέκτης καὶ ὁ ἄνισος. Iuſtum, totidem modis, ius verò eſſe τὸ νόμιμον, quod lege ſancitũ eſt, καὶ τὸ ἴσον, & quod æquum eſt.

5. Iuſtitiam vnam eſſe generalem & legalem; quæ ſcilicet refertur ad bonum generale & publicum, legéſque ſeruat, & reſpicit: & hanc eſſe præſtantiſſimam virtutum. Ita vt οὔθ' ἕσπερος, οὔθ' ἑῷος, οὕτω θαυμαστός: *neque veſper, neque lucifer tantâ homines admiratione afficiat:* Imò & de eâ dici ſoleat celebris verſiculus: *Iuſtitia legalis.*

ἐν δὲ δικαιοσύνῃ συλλήβδην πᾶσ' ἀρετή 'στι,
Iuſtitia in ſeſe virtutes continet omnes.

Alteram particularem, quæ non virtus vniuerſa eſt, vt legalis; ſed pars virtutis, id eſt, ſpecies aliqua virtutis: per quam redditur vnicuique quod ſuum eſt, nec plus aſſumitur boni, aut minùs mali, quàm par ſit, in iis quæ ad ſecundam vel aduerſam fortunam pertinent. *Particularis.*

Ad Cap. quartum & quintum.

EX his duobus, vnicum facit caput Perionius, quod eſt ſuo ordine ſecundum. In illis igitur aperitur diſtinctio vtriuſque iuſtitiæ, legalis ſcilicet & particularis. Tum diuiditur particularis in diſtributiuam, quæ honores vel pecunias iis diſtribuit, qui eiuſdem reipublicæ communione coniuncti ſunt: & commutatiuam, (quod genus vocat Ariſtoteles, τὸ ἐν τοῖς συναλλάγμασι διορθωτικόν,) cuius duæ ſunt partes, pro ratione contractuum, ſiue συναλλαγμάτων; contractus enim alij ſunt voluntarij, vt venditio, emptio, mutuum, &c. alij inuoluntarij, qui vel clandeſtini, vt furtum, adulterium; vel violenti & aperti, vt verbera, mors. *Iuſtitia particularis diſtributiua.* *Commutatiua.*

Ad Cap. ſextum, περὶ δικαίου.

AGit de iuſto ſiue de iure, quod docet eſſe æquum ſiue æquale, atque adeo medium inter iniqua, plus ſcilicet & minus. Si enim iniuſtum eſt iniquum, iuſtum æquum eſſe neceſſe eſt. Deinde ſtatuit ius conſiſtere in analogiâ quadam ſeu proportione, & in quatuor ſaltem verſari, in rebus ſcilicet duabus, & perſonis duabus, rationem ſiue proportionem aliquam inter ſe habentibus. Et ius quidem, vt æqualitas eſt, verſari circa res duas, plus nempe & minus, vt verò ius eſt, inter perſonas duas, quia vt æqualitas, ἰσότης, ad res pertinet; ſic iuſtitia ad perſonas. Sed & ius eſſe analogum, & in proportione conſiſtere probat, ex ratione iuſtitiæ διανεμητικῆς, *diſtributiuæ*, quæ ſuum cuique tribuit, κατ' ἀξίαν, *pro dignitate* perſonæ. Tale enim ius ἀνάλογον dicitur: quanquam ratio hæc locum non habet in iuſtitia commutatiua, ſiue *Æqualitas eſt rerum: iuſtitia, hominum.*

ἐπανορθωτικὴ, quæ non perſonas reſpicit, ſed æqualitatem rerum. Annotat obiter analogiam eſſe non tantùm in numero monadico, id eſt, mathematico, à rebus ſeparato, quem vocant numerum numerantem, vt ſunt vnum, duo, tria: de quo, libro 11. Metaphyſ. qui hactenus falsò habitus fuit 13. Sed etiam in numero omni non monadico & rebus inhærente: qui dicitur vulgo numeratus, vt eſt hominum multitudo, vel rerum aliarum. Probat, quia vbi ἰσότης, æqualitas, ibi eſt analogia, ſiue proportio: at in vtroque illo numero eſt æqualitas.

Quid numerus monadicus.

Ad Cap. ſeptimum.

STatuit, proportionem ſiue analogiam iuſtitiæ diſtributiuæ eſſe Geometricam; cõmutatiuæ, Arithmeticam. Eſt verò Geometrica proportio ea in quâ ratio ſeu rationis comparatio; qualitas item & circunſtantiæ conſiderantur: Arithmetica, in qua ſpectatur quantitas, & res ipſa ſimpliciter & præcisè, vt cùm numeri inter ſe comparati æqualiter diſtant. Vt 2. 3. 4. vnitate. Proportioni Geometricæ, & Arithmeticæ addi ſolet Muſica ſiue Harmonica, vnde triplex medium. Geometricum, in quo ſeruatur eadem ratio maioris termini ad medium, quæ medij ad extremum, vt 6. reſpectu 4. & 9. Arithmeticum, quod æquè ab extremis diſtat vt 9 reſpectu 6. & 12. vel 3. reſpectu 2. & 4. Muſicum, quod eadem maioris numeri parte à maiori numero ſuperatur, quâ ſuperat minoris numeri partem minorem. Vt 4. reſpectu 3. & 6. Exemplum proportionis Geometricæ eſt eiuſmodi, vt ſe habent 3. ad 6. ſic 5. ad 10. Arithmeticæ, vt ſe habent 2. ad 4. ita 4. ad 6. Harmonica autem analogia eſt, ſenarij. v.g. ad quaternarium, & duodenarium. Quâ enim numeri maioris parte ſuperatur ſenarius, nempe media maioris numeri, à maiori numero, ſcilicet duodenario, eadem, id eſt media minoris numeri, ipſum minorem numerum ſuperat, ſcilicet duabus vnitatibus. Sic ergo hæ proportiones Iuſtitiæ applicantur, vt Commutatiuæ quidem, quæ in contractibus conſiſtit, conueniat Arithmetica; quæ æqualitatem rerum præcisè conſiderat, nec rationem habet perſonarum aut dignitatis. Diſtributiuæ autem quæ honores & præmia diſtribuit, Geometrica; quæ perſonas reſpicit, merita, dignitatem. Legali denique rebúſque politicis ac publicis Harmonica. Reperit verò Ariſtoteles, ius eſſe medium quoddam; & confugere homines ad iudices, qui ſunt quaſi ius animatum, vt ad μεσιδίους, vel μεσιδίκους, id eſt, *mediatores*, qui ſcilicet res exæquent, & quaſi lineam diuidentes, æquas partes cuique tribuant, δίκαιον. Vnde ius, Græcis dicitur, quia δίχα ἐστὶ, id eſt, in duo æqualia diuiſum (ac ſi diceretes δίχαιον) & δικαστὴς iudex, quaſi διχαστής, diuiſor in partes duas æquales. Æquale enim eſt ius, vt quod medium eſt inter τὸ ζημίαν, καὶ τὸ κέρδος, *damnum & lucrum.*

Proportio Geometrica. *Proportio Arithmetica.* *Proportio harmonica.*

Ad Cap. octauum.

REfellit Pythagoreos qui dixerunt, τὸ ἀντιπεπονθὸς, ſiue Talionem, eſſe abſolutè & ſimpliciter ius: itavt in lege Talionis ius omne poſitum eſſe affirmarent. Eſt autem Talio reciproca quædam perpeſſio, in eo poſita, quòd quis tantum pati debeat, quantum egerit; tantum rependere, quantum abſtulerit. Talionem videtur probaſſe Moſes cùm dixit, Oculum pro oculo, dentem pro dente. Sed in Talione ius omne poſitum non eſſe ſtatuit Ariſtoteles, docétque, illam nec ad iuſtitiam diſtributiuam, nec correctricem poſſe referri. Et certè ſi magiſtratus aliquem percuſſerit, non eſt ille feriendus: vt ſi quis magiſtratũ percuſſerit, non modò verberãdus eſt, ſed ſupplicio caſtigandus. In his ergo lex Talionis non habet locum. Imò nec in commutationibus, quæ fiunt per res non tales, ſed diuerſiſſimas, vt calceum, domum, panem, vinum. Neque enim permutatur panis, pane; vinum, vino. Hoc loco annotat Ariſtoteles ad permutationes commodiſſimè inuentum fuiſſe nummum, vt nempe ſit rerum omnium quæ permutantur, menſura: Permutationum autem cauſam eſſe indigentiam ſiue vſum, τὴν χρείαν. Nummum Græcè νόμισμα dici ἀπὸ τῷ νόμου, à lege, quòd non natura ſed lege valeat. Talionem tamen locum aliquem habere in commerciis, ſed priùs æqualitatem fieri debere. Hoc capite obſeruat Ariſtoteles templum Gratiarum in propatulo vrbis loco conſtitui ſolere, vt fiat remuneratio. Cæterùm de nummo plura ca. 9. lib. 1. Politicorum.

Lex Talionis. *In Talione omne ius non eſt.* *Quo fine ſit pecunia, ſiue nummus.*

Ad Cap. nonum.

COlligit, iuſtam actionem eſſe mediam inter facere & pati iniuriam. Iuſtitiam eſſe mediocritatem, non vt virtutes cæteras, ſed quia ſit medij; iniuſtitia autem extremorum. Nam duas diſtinctas vitioſitates nõ habet iuſtitia, in quarum medio conſiſtat, vt laiæ virtutes, nempe liberalitas quæ inter prodigalitatem & auaritiam; fortitudo inter audaciam & ignauiam media eſt. Iniuſtitia ſiquidem vitium eſt, vtrumque extre-

Iuſtitia opponitur vnicus iniuſtitiæ habitus.

mum, ſcilicet plus & minus, nimiū & parum complectens. Quare licèt Iuſtitia ratione obiecti, vt loquuntur ſcholæ, extrema habeat diuerſa, nempe plus & minus, inter quæ ius conſiſtit; ratione tamen habitus oppoſiti & vitioſi, vnicum habet extremum, ſcilicet iniuſtitiam; à qua Iniuria eſt propriè dicta.

Ad Cap. decimum.

τὸ ἄδικος. Statuit, eum qui iniuriam infert, tunc dici iniuſtum, ſi ſponte & conſultò ac ſine vlla animi perturbatione intulerit; ſi verò non conſilio, nec certo animi iudicio; ſed ex quadam perturbatione fecerit, eum quidem reuera iniuriam intuliſſe, & iniuſtè feciſſe furando, adulterádo, ſed nondum ideo iniuſtum eſſe aut dici debere: deinde de eo iure hîc ſe acturum declarat, quod eſt abſolutè & ſimpliciter tale, éſtque idem cum politico. Politicum autem ius, (quod latiùs patet apud Græcos, quàm Ciuile apud Latinos; eſt enim politicum ius apud Græcos id quod commune eſt hominibus quadam ſocietate coniunctis; ciuile verò apud Latinos, eſt quod cuiuſque ciuitatis eſt proprium: Sic vendere, emere, &c. dicuntur Græcis politicà; ciuilia Latinis non item: niſi vendere tanta menſura, tali tempore. dicitur etiam ciuilis eſſe Romanis toga, pallium Græcis, & alia veſtimenti forma aliis ciuitatibus,) ait eſſe illud, quod ſeruatur inter eos, qui liberi cùm ſint & æquales proportione, vel numero, eadem ciuitate & legibus vtuntur, & ſocietate quadam coniuncti ſunt, vt rerum ad degendam vitam neceſſariarum copiùs per ſe abundent. Tum Ius eſſe, vbi lex eſt; legem, vbi iniuſtitia: Vbi autem iniuſtitia, ibi eſſe & iniuriam. Facete iniuriam, eſſe, ſibi plus *eorum quæ abſolutè bona ſunt, tribuere, & minus eorum quæ abſolutè mala. Hominé ideo non imperare, ſed legem: eũ qui præeſt, eſſe iuris cuſtodem & æqui. Iuſtitiam eſſe totam in bonis alienis. Ius δεσποτικὸν herile, id eſt, domini in ſeruos, & πατρικὸν, patris in filios, politico eſſe ſimile, non idem. quia non eſt locus iniuſtitiæ, in rebus propriis: ſeruus autē eſt res domini propria, filius patris. Inter quos lex eſt communis, inter eoſdem eſſe imperandi & parendi æqualitatem. Inter virum & vxorem magis quàm inter patrem & filios, herum & ſeruos, iuris eſſe communitatem.

Ius politicum & ciuile differant.

** Intellige bona fortunæ.*

ἔστι δὲ ὁ ἄρχων φύλαξ τοῦ δικαίου.

Ius politicum aliud eſſe naturale, quod vbique eandem vim habet per ſe, non quòd ita viſum ſit, vel nō viſum hominibus. Aliud νομικὸν, legale vel legitimum, quod lege conſtitutum eſt, vel quod ab initio, nihil intererat, an ſic, vel aliter fieret; cùm autem conſtitutum ſemel fuit, iam intereſt vt ſic vel ſic fiat, aut non fiat: vt Ioui capram, non duas oues immolare, & cætera quæ à Populis ſcita ſunt & decreta.

Ius politicum aliud naturale: aliud legale.

Porro pluribus modis poſſe alteri ab altero damnum inferri. 1. per inſcitiam & inopinatò, τὸ παραλόγως, & hoc dicitur, ἀτύχημα, infortunium. 2. Non inſcienter nec inopinatò ſed tamen ſine malitia, nec de induſtria, & hoc dicitur ἁμάρτημα, peccatum. 3. Scienter quidem ſed non conſultò, aut ex antegreſſa deliberatione, vt cùm ex ira, alius alium lædit: & hoc eſt ἀδίκημα, id eſt, iniuſtè factum, ſiue iniuria. Non tamen ideo qui ſic alium læſit, iniuſtus & improbus dicitur, quia non de induſtria fecit, quod accommodatè lingua Gallica dicitur, *à deſſein, de guet à pens, de ſang froid*; ſed ex animi perturbatione, & iracundia. τὰ γὰρ ἐκ θυμοῦ οὐκ ἐκ προνοίας κρίνεται. *Quæ ex ira fiunt, non de induſtria facta iudicantur.* Ratio eſt: Quia qui iratus agit, non prior læſit, ſed qui primò irritauit. 4. Scienter, deliberatè, conſultò, τὸ ἐκ προαιρέσεως; & qui ſic alteri damnum infert, is propriè ἄδικος, καὶ μοχθηρός, iniuſtus, improbus, iniuriúſque dicendus eſt; vt contrà, qui ſponte & volens, & conſultò iuſtè agit, iuſtus. Porro quæ præter voluntatem fiunt, alia eſſe συγγνωμονικὰ, digna venia, vt quæ fiunt δι᾽ ἄγνοιαν per ignorantiam; alia non, vt quæ non per ignorantiam fiunt. Qua de re lib. 3. Ethic. hoc tamē loco venia dignas eſſe actiones eas ſignificat Ariſtoteles, quæ ex perturbatione fiunt & animi impetu; licèt enim ſcienter fiant, non malitioſè tamen, & malè deliberato animo fiunt. Quod diligenter eſt obſeruandum. Ipſi enim Iuriſperiti ſolent iram, amorem, ſimiléſque animi motus quodammodo excuſare, *l. aut facta. ff. de pœnis. l. quicquid ff. de regulis iuris.*

Inferuntur damna multis modis.

Quis iniurius.

A Cap. vndecimo ad decimumquartum.

EXplicat quaſdam quæſtiones. 1. Eſt an poſſit quis ſciens volénſque iniuſta pati. Certè poteſt. Nam in contractu poteſt quis minimè coactus, deteriora ſibi aſſumere, & meliora alteri relinquere ſciens, volens. 2. An quis iniuriam pati poſſit ſciens, volens? Certè non poteſt. Nam iniuria nocet, malúmque infert ei cui infertur. At nemo vult ſibi noceri, aut malum, vt malum eſt, inferri; nemo enim malum cognitum ſub ratione mali appetit; ergo nemo iniuriam ſciens volénſque

pati

pati poteſt. Non ergo volenti fit iniuria, ſi voluntas à prudentia directa eſt; ſi verò voluntas ab imprudentia & hebetudine oritur, fieri poteſt & ſæpe fit, in voluntariis contractibus, iniuria volenti: ſed qui vult per imprudentiam tantùm, ſiue per ignorantiam, & hebetudinem mentis, is non propriè cenſetur velle: voluntatis enim actio, ſiue electio à conſilio & cognitione mentis dependet. Hinc in brutis, pueris, ſtultis & phreniticis non eſt vlla actio voluntatis propriè dicta. 3. An qui iudex alteri tribuit præter eius dignitatem, & plus quàm mereatur, iniuſtè agat; an is qui accipit adiudicata? 4. An quis ſibi facere poſſit iniuriam? Dicendum ad tertiam; vtrumque, & qui dat, & qui accipit, poſſe agere iniuſtè, ſi adſint iniuſtitiæ conditiones. Quanquam conſtat, eum, qui plus diſtribuit, facere iniuriam; eum verò, qui plus accipit, non ſemper. quartam quæſtionem examinat capite vltimo. Monet tamen in 13. facile adeo non eſſe vnicuique, vt verè ac perfectè iuſtus ſit, vel iniuſtus, quia hæc ex habitu dependent, qui longa aſſuetudine comparatur. Concludit, inter eos eſſe iura, inter quos eſt, eorum quæ abſolutè bona ſunt, τῶν ἁπλῶς ἀγαθῶν, communis vſus; & in quibus poteſt exceſſus eſſe, vel defectus. Vbi per abſolutè bona intelligit bona fortunæ, vt ſuprà cap. 1. Idq; ex vſu loquendi. Quod ratio Gallicæ locutionis pulchrè indicat. Dum enim hominem aliquem diuitem eſſe ſignificamus, ita ſolemus loqui, *il a beaucoup de biens*. Etenim, *bien*, vel, *les biens*, in plurali ſimpliciter & ſine adiuncto ſignificant Gallis, bona fortunæ, ſiue diuitias.

Qui vult per ignorantiam, non propriè vult.

Ad Caput decimumquartum.

Agit περὶ ἐπιεικείας καὶ τοῦ ἐπιεικοῦς, de æquitate, & æquo bono, docétque quo modo ſe habeat æquitas ad iuſtitiam, & æquum bonum ad ius. Statuit, ea non omnino eſſe idem, neque tamen eſſe diuerſi generis. æquum bonum enim eſſe ius melius aliquo iure: ſic verò dici melius, vt non ſit alterius generis: Ad idem enim vtrumque refertur. Sed cùm τὸ δίκαιον, καὶ τὸ ἐπιεικὲς ambo bona ſint, melius eſſe, τὸ ἐπιεικές, quod eſt æquum bonum, ſic à iure legali differens, quod ſit eius ἐπανόρθωμα, correctio, emendatio, benigna interpretatio, ſupplementum. Nam quod lex ſiue ius legale prætermittit, (quia enim generaliter præſcribit & abſolutè, fieri non poteſt, vt aliquid non prætermittat ob actionum, rerúmque humanarum varietatem, & infinitatem; cùm de omnibus & ſingulis non poſſit certò & in genere quidquam ſtatui,) id ſupplet, corrigit, ac benignè interpretatur æquum bonum. Præſertim cùm nō tatò eueniat, ſummum ius, vt aiunt, eſſe ſummam iniuriam ſiue iniuſtitiam: Neque oporteat ſemper ſequi rigorem legis, vt loquuntur. Eſt ergo æquum bonum correctio legis, quatenus lex ἐλλείπει διὰ τὸ καθόλου, deficit in generali. Vnde æquitas iuſtitia quædam eſt, & is dicitur vir æquus & bonus, qui æquum bonum ſequitur, neque durior eſt iuris interpres, ſiue ἀκριβοδίκαιος, aut in deteriorem partem iudicans, ſed de ſummo iure eiúſque rigore decedit, licèt ipſa lege nitatur.

Æquum bonum eſt correctio iuris legalis.

Ad Cap. decimumquintum.

Soluit quæſtionem cap. 12. propoſitam, an ſibi quis facere poſſit iniuriam. Docétque, eum qui ſeipſum interficit, aut mutilat, iniuſtè agere, & iniuriam inferre Reipublicæ; quia leges violat; ſed non ſibi iniuriam facere; quia ſponte agit; at ſponte ſua nemo afficitur iniuria; vel, quod idem eſt, volenti non fit iniuria. Illum verò ipſum, qui ſibi manus infert violentas, ciuitatem iniuria afficere & principem, probat, quia in eum ipſa reſpublica animaduertit, mulctáque & ignominia afficit. Quærit poſtea an deterius ſit iniuriam aut iniuſtum facere, quàm accipere vel pati. Reſpondet, facere, eſſe deterius. Concludit in nobis eſſe poſſe quandam iuſtitiæ & iniuſtitiæ formam, licèt non propriè; quia iuſtitia eſt ad alium: ſed impropriè & metaphoricè reſpectu diuerſarum partium, nempe rationis, iræ, & cupiditatis. Si enim ratio teneat imperium, & pareant ceteræ, vt ſeruus domino, filius patri, & ſuum quæque pars rectè exequatur officium, exurget iuſtitia; ſi verò partium vna, quidpiam inuita patiatur, lædatúrque ab altera, fiet quid iniuſtum, ſaltem metaphoricè. Sed de his, lib. 1. polit. cap. 6. pulcherrimè diſſerit Ariſtoteles, & Plato lib. 4. de Repub. & M. Tullius lib. 3. de Repub. Tandem extrema linea claudit tractationem de virtutibus morum: de quibus ſe hactenus dixiſse breui epilogo ſignificat.

Qui ſe interficit, iniuriam facit reipublicæ.

In nobis eſt aliqua iuſtitiæ ſpecies.

Liber ſextus Ethicorum.

Tredecim capitibus abſoluitur, vbi de virtutibus mentis, prudentiâ, ſcientiâ,

arte, intelligentia, & ſapientia; quæ in mente vt in ſubiecto, ſedéque propria reſident. Hunc autem librum compoſuit Ariſtoteles, vt doceret accuratiùs, quid ſit recta ratio, λόγος ὀρθός, cuius; mentionem fecerat in definitione virtutis, eò quod recta ratio, id eſt, prudentia, virtutis omnis lex & norma cenſeatur. Poteſt verò liber hic in quatuor partes accommodatè diſtribui, itavt 1. ſit de facultatibus animi. 2. De quinque illis habitibus mentis, ſiue virtutibus intellectualibus. 3. De prudentiæ partibus. 4. De fructu, vtilitate & dignitate prudentiæ & ſapientiæ.

Ad Caput primum.

STatuit, dicendum eſſe de recta ratione, quia hæc medium virtutis præſcribit inter nimium & parum. vt dictum eſt ſuprà cap. 6. l. 2. Ethic. nec ſufficit generatim hoc monuiſſe, quòd oporteat medium illud rectæ rationis amplecti. In practicis enim, vt in Therapeutica, id eſt, arte curandi morbos, non ſufficiunt præcepta generalia; ſed ſpecialia enotanda ſunt. Debet ergo ſpeciatim & ex propriis notis recta ratio cognoſci.

Particularia in practicis ſunt deſignanda.

Ad Caput ſecundum.

VT recta ratio cognoſcatur, eius genus, nempe virtus ipſa eiúſque diuiſio cognoſci debet, itémque ſubiectum ſiue ſedes rectæ rationis, nempe animus. Docet ergo hoc cap. Ariſtoteles, virtutes alias eſſe morales, alias mentales, τῦ ἤθους, καὶ τῆς διανοίας, vt lib. 1. cap. vltim. & lib. 2. cap. 1. Tum animi duas etiam eſſe partes, vnam rationis participem, vt eſt ipſa mens, per ſe; & vterque appetitus, ſentiens ſcilicet & rationalis, participatiuè: alteram expertem, vt eſt facultas digerendi cibum. Et illam quidem eſſe adhuc duplicem, vnam ἐπιστημονικὸν, in qua vis eſt ſciendi, & hanc verſari in neceſſariis entibus. Quorum principia aliter habere non poſſunt: alteram λογιστικὸν, in qua vis eſt ratiocinandi, id eſt, deliberandi, ſiue conſultandi. τὸ γὰρ βουλεύεσθαι καὶ λογίζεσθαι ταὐτόν: & hanc verſari in contingentibus, quæ aliter habere poſſunt. Poſtea ſtatuit agendum eſſe de optimo habitu ſeu virtute vtriuſque. His ita explicatis, tria in animo eſſe ait, quæ actionis & veritatis dominatum obtinent: Senſum, qui tamen principium non ſit τῆς πράξεως: mentem, & appetitum. Deinde; quod in mente affirmatio eſt & negatio; hoc in appetitu eſſe perſecutionem & fugam: atque vt bonum ſit conſilium (ad quod virtus moralis eſt deſtinata) debere rationem eſſe veram, & rectum appetitum: ita vt quod ratio affirmat & decernit, hoc appetitus perſequatur. Mentis Theoreticæ ſimpliciter eſſe verum vel falſum, non practicæ, nec poëticæ ſiue effectricis: practicæ autem, veritatem cum appetitu recto congruētem. Item principium effectiuū actionis eſſe τὴν προαίρεσιν, conſilium ſiue prælectionem. Conſilii verò capiendi principium eſſe appetitum, & rationem eam quæ finem ſpectat, & ad agendum eſt comparata. Rei factæ non eſſe conſilium, ſed futuræ. Quod factum eſt, fieri non poſſe, ne diuina quidem virtute, vt factum non ſit. Ambarum animi partium, quæ rationis ſunt participes, opus eſſe veritatem: & qui habitus efficiunt, vt duæ illæ partes verum cognoſcant enuntiéntque, eſſe earum proprias virtutes, de quibus nunc dicendum.

Diuiſio virtutū.

Diuiſio animi.

Quid requiratur vt bonum ſit conſilium.

Sententia Agathonis.

Ad Caput tertium.

STatuit eſſe quinque habitus ſiue virtutes mentis, quibus animus ἀληθεύει, verum ſentit, percipit, dicit, enuntiat. vel affirmando, vel negando; nempe artem, ſcientiam, prudentiam, ſapientiam, intelligentiam. Tum exiſtimationem & opinionem poſſe falſum enuntiare.

τέχνην, ἐπιστήμην, φρόνησιν, σοφίαν, νοῦν.

Scientiam eſſe neceſſariorum & æternorum. Vel habitum demonſtratiuum, vt dictum eſt cap. 2. l. 1. poſter. Analyt.

Ad Caput quartum.

DIſtinguit τὸ ποιητὸν, quod efficitur, ab eo quod cadit ſub actionem, dicitúrque τὸ πρακτόν. Licèt enim vtrumque poſſit aliter habere, & nomine τῦ ἐνδεχομένου, contingentis, contineatur: vnum tamen, v. g. τὸ πρακτὸν, ad mores pertinet, id eſt, ad virtutes vel vitia: alterum verò ad artes. Vnde ποίησις, effectio, καὶ πρᾶξις, maximè differunt. vt & vtriuſque habitus.

Factibile differt ab agibili.

Definit artem, habitum cum vera ratione coniunctum, & ad efficiendum aliquid comparatum, vt eſt Architectura. *ἡ τέχνη.*

Inertiam verò, habitum effectiuum cum falſa ratione coniunctum. *ἡ ἀτεχνία.*

Ad Caput quintum.

AGit περὶ τῆς φρονήσεως, de prudētia, quam definit habitum cum vera ratione coniunctum, & ad agendum comparatum, circa ea quæ homini bona vel mala ſunt. Deinde ait, prudentiam pertinere ad eam mentis vim, partémve, quæ δοξαστικὴ eſt ſiue λογιστικὴ, opinatrix vel conſultatrix, vt ſuprà. *ἡ φρόνησις.*

Ad Caput ſextum.

νοῦς. DEfinit τὸν νοῦν, intelligentiam, habitum principiorum, quo ſcilicet veritatem & firmitatem percipimus axiomatum, ſiue propoſitionum indemonſtrabilium, & immediatarum, quibus nituntur ſcientiæ, & demonſtratiuæ concluſiones.

Ad Cap. ſeptimum.

ἡ σοφία. ADmonet, σοφίαν, ſapientiam, vulgò dici artis cuiuſque excellentiam & virtutem: ſed propriè & abſolutè eſſe ſcientiarum ἀκριβεστάτην, accuratiſſimam, & quæ non in concluſionibus tantùm, ſed in principijs etiam diligenter occupetur. Ita vt ſapientia ſit intelligentia ſimul & ſcientia rerum præſtantiſſimarum, τιμιωτάτων, & veluti ſcientiarum caput & princeps; qualis non eſt Politica, nec prudentia. Vtraque enim ſpectat vtilia, non Sapientia; quæ tota eſt in rebus admirandis, difficilibus, ac diuinis.

Ad Cap. octauum.

REdit ad prudentiam, cuius gratia multa hoc libro de aliis habitibus, πρότερα congeſſerat. Hanc ait verſari in humanis de quibus conſilium eſſe poteſt. Debere eſſe non modò de vniuerſis, ſed de ſingulis. Quia ἡ πολιτικὴ καὶ ἡ φρόνησις ἡ αὐτὴ μὲν ἕξις. actiones ſunt ſingularium. Politicam & prudentiam eſſe reipſa eundem habitum; differre tamen eſſentiali quadam ratione, ſiue formaliter. Vtraque enim verſatur circa ea quæ homini bona ſunt: vtraque eſt virtus intellectualis, in mente reſidens, vt in ſubiecto: quo ſenſu vna non differt ab altera: ſed vſu & officio differt; quia politica rebus communibus conſulit, prudentia priuatis. Ad politicam pertinere duplicem prudentiam; vnam, quæ in condendis legibus verſatur, & hæc dicitur, νομοθετικὴ: alteram, quæ in legum executione; & hæc retinet commune nomen prudentiæ politicæ. Sed & prudentiam *Prudentia multiplex.* maximè eam eſſe, qua vnuſquiſque ſibi vni proſpicit; atq; eam dici nomine etiam communi, φρόνησιν. Illarum verò prudentiarum aliã eſſe, τὴν οἰκονομίαν, qua domus gubernatur; aliam, νομοθεσίαν, qua leges conduntur; aliam πολιτικὴν: cuius duæ ſint partes, βουλευτικὴ, quæ conſultat, δικαστικὴ, quæ iudicat.

Ad Caput nonum.

Puer fieri poteſt mathematicus, non ſapiens nec Phyſicus. DIfficile eſſe conſequi prudentiam, & noſſe quomodo ſuum quiſque negotium gerat; ideo iuuenes fieri facilè poſſe geometras & mathematicos, prudentes non item; quia nempe prudentia pendet ex vſu, rebúſque ſingularibus. Hinc à ſcientia diſtingui prudentiam. Eſt enim ſcientia vniuerſalium.

Ad Caput decimum.

AGit de partibus prudentiæ, quæ ex eius officijs variis colliguntur. Eſt enim prudentiæ deliberare, ſeu conſultare, vnde εὐβουλία: iudicare, vnde, σύνεσις, intelligentia, vel ſolertia, vel ſagacitas: & rectè ſentire, vnde, γνώμη, ſententia; & intellectus moralis, vnde conſcientia, συντήρησις. Denique exequi. Hinc eorum virtus, qui cùm parum conſilio valeant, optimè tamen exequuntur, quod præceptum fuit; ſed hæc cùm proprio nomine careat, commune retinet.

Statuit igitur, τὴν εὐβουλίαν, non eſſe ſcientiam. Scientia enim non deliberat; nec opinionem; quia non eſt ſemper recta: nec εὐστοχίαν, coniecturam; nec ἀγχίνοιαν, ſagacitatem; quia vtraque fit celeriter, & ſine deliberatione: εὐβουλία autem fit βραδέως, lentè. Maturè enim & cum ſufficienti mora temporis conſultandum, licèt citò promptéque ſit exequendum. Itaque eubuliam eſſe vim bene conſulendi ac deliberandi de eo quod oportet, & quod vtile eſt, & ſeruatis circunſtantiis. Eam verò eſſe, vel abſolutam, quæ pertinet ad humanæ vitæ commune bonum; vel particularem & ſecundùm quid, quæ ad artes refertur, putà ad medicinam, vel artem militarem. Prudentiam autem eſſe veram ὑπόληψιν, exiſtimationem eius ad quod eubulia dirigitur. εὐβουλία.

Ad Caput vndecimum.

VT ad certitudinem valet Eubulia, ſic Syneſis ad iudicandum per opinionem.

Statuit enim Ariſtoteles, σύνεσιν eſſe vim rectè iudicandi, de iis quæ ad prudentiam pertinent. Eſt enim hîc σύνεσις, inquit idem, quod, εὐσυνεσία, recta intelligentia, diſtincta tamen à prudentia, vt imperfectum à perfecto. Imperat enim præcipítque prudentia; Syneſis ſiue intelligentia ſolùm iudicat. ἡ σύνεσις.

Statuit deinde, τὴν γνώμην, ſententiam, eſſe rectum viri æqui & boni, τοῦ ἐπιεικοῦς, (de quo ſupra l. 5.) iudicium: Viri, inquam eius, qui ad ignoſcendum ſit promptus & facilis ex æquo & bono. ἡ γνώμη.

Ad Caput duodecimum.

DOcet, prædictos habitus eôdem referri, id eſt, ad actiones ſingulares dirigendas; & eſſe ſimul cum prudentia, nec ab ea diuelli poſſe. Prudentes enim eſſe, συνετοὺς, εὐγνώμονας, συγγνώμονας. Eoſdem habitus eſſe nobis naturales. Admonet obiter non

minùs eſſe aſſentiendum verbis & opinionibus expertorum, ſenum, prudentium; quàm demonſtrationibus, quæ ſunt certiſſimæ. Illos enim oculo experientiæ, videre principia rerum agendarum.

Credendū expertis & ſenioribus.

Ad Cap. decimumtertium.

QVæ hoc vno capite editio hæc complectitur, ea duobus capitulis diſtinxit Perionius. Fortè expeditiùs. Sed nos editionem hanc ſequimur. Adde quòd parui ſit momenti capitum diuiſio, quæ ad cuiuſque interpretis arbitrium fieri ſolet. Statuit igitur Ariſtoteles extremo hoc capite ſapientiam & prudentiam eſſe per ſe neceſſariò expetendas: cùm ſapientia ſit intellectus theoretici perfectio; prudentia, practici: & ab illa dum in actu eſt, naſcatur felicitas; ab hac, actio bona perficiatur. Licèt enim moralis virtus finem honeſtum propoſitum habeat; prudentia tamen rectam rationem modúmque docet, propoſitum bonum obtinendi. Quare neminem verè prudentem eſſe, niſi qui bonus ſit; neminem verè bonum, niſi qui ſit prudens. Non eſſe verò prudentiam, ſed calliditatem & verſutiam, (quæ dicitur πανουργία,) ſi quis ingenioſè ac ſubtiliter mediis vtatur ad finem malum. Atque omnes quidem prudentes ideo dici δεινοὺς ſolertes, non autem πανούργους, callidos. Virtutem propriè eam eſſe, quæ bene agendi conſuetudine comparatur, & recta ratione dirigitur; huic quodammodo ſimilem eſſe virtutem naturalem, id eſt, diſpoſitionem & propenſionem ad bene honeſtéque agendum. Vnuſquiſque enim à natura procliuis eſt ad virtutem; ſed virtutem illam naturalem imperfectam eſſe & rudem, niſi accedat acquiſita, quam mens ſiue recta ratio dirigat. Si enim hæc abeſt, graues accident offenſiones; quales fere iis eueniunt, qui licèt corpore ſint firmo, videndi tamen ſenſu priuantur Vt ergo in mente doxaſtica. i. opinatrice, ſe habent δεινότης καὶ φρόνησις, ſolertia & prudentia; ſic in ea animi parte, quæ ethica dicitur, & ad mores pertinet, virtus naturalis, & illa principalis & propriè dicta; quæ poſterior ſine prudentia ſtare nequit. Hinc Socrates virtutes omnes, prudentias eſſe dixit; non quòd omnis virtus verè ſit prudentia, ſed quòd nulla ſine prudentia, eſſe poſſit: cùm prudentia ſit rectæ rationis moderatrix; ſine recta autem ratione, nulla ſit virtus. Quòd ſi adeſt prudentia, aderunt & cum ea cæteræ virtutes, iuxta illud Poëtæ Iuuenalis, *Nullum numen abeſt, ſi ſit Prudentia.* Concludit non eſſe Prudentiam Sapientia excellentiorem; quia hæc eſt mentis theoreticæ, illa practicæ. Et Prudentia imperat quidem & operatur in gratiam Sapientiæ, non ipſi Sapientiæ. Itaque Prudentia eſt propter Sapientiam, non contrà: iravt hæc ſit velvti domina & princeps; illa autem miniſtra: quam ideo vocat cap. 35. lib. 1. Magnor. moral. ἐπίτροπον, præcipuam miniſtram Sapientiæ.

Sapientia eſt perfectio mentis theoreticæ; prudentia, practicæ.

Omnes ad virtutem naturâ procliues.

Liber ſeptimus Ethicorum.

HAbet capita quatuordecim, iuxta Perionium, ſed hæc editio ponit quindecim. Quorum ſumma in tres partes reducitur. 1. Eſt de virtute heroica. 2. De Continentia. 3. De voluptate & dolore.

Ad Caput primum.

STatuit, triplicem eſſe in moribus ſtatum vitioſum & fugiendum, nempe κακίαν, vitioſitatem, ἀκρασίαν, incontinentiam, θηριότητα, feritatem; triplicem, honeſtum & laudabilem, nempe ἀρετὴν, virtutem vitioſitati oppoſitam; ἐγκράτειαν, continentiam, incontinentiæ; ἀρετὴν ἡρωϊκὴν καὶ θείαν, virtutem heroïcam & diuinam, feritati ſiue immanitati. Heroïcam virtutem eſſe habitum virtute communi longè præſtabiliorem & excellentiorem, & veluti virtutis ſummum gradum, perfectiſſimum ac pæne diuinum. Feritatem contrà, vitium deterrimum, & immanitati belluinæ ſimilem. Heroës dici qui virtute excellunt & bonitate præ cæteris; Feros & immanes, qui vitio fœdiſſimo, & humanæ naturæ maximè repugnanti ſunt infames & odioſi. Sic Nero à crudelitate ſumma, vitiiſque turpiſſimis, ferus & immanis iure dictus eſt, & humanæ naturæ peſtis, monſtrum, carnifex. Concludit dicendum περὶ ἀκρασίας, καὶ μαλακίας, καὶ τρυφῆς, καὶ περὶ ἐγκρατείας καὶ καρτερίας, de incontinentia, mollitie, luxu, & de continentia & tolerantia. Atque hos quidem habitus, vt & vitia oppoſita, ſic ſe habere, vt nec ſint omnino iidem habitus, nec etiam diuerſa genera conſtituant.

Quid virtus heroïca.

Quid feritas.

A Cap. ſecundo ad duodecimum.

DIſſerit de continentia, incontinentia, & iis quæ ad vtramque pertinere videntur, ab hoc capite vſque ad vndecimum: excluſiuè, Perionij; incluſiuè, huius editionis.

Statuit 1. continentiam & tolerantiam ſiue conſtantiam eſſe in bonis & laudabilibus: incontinentiam ſiue impotentiam, &

ἐγκράτεια, & καρτερία.

mollitiem in malis & vituperandis. 2. Continentem permanere in recta ſententia: incontinentem minimè. 3. Hunc mala quidem committere, ſed victum perturbatione; illum verò cupiditatibus, quas malas eſſe intelligit, non obtemperare. 4. Τὸν σώφρονα, temperantem iudicari continentem, & conſtantem ſiue tolerantem. 5. Controuerſum eſſe, an continens & conſtans ſit temperans; & an prudens incontinens eſſe poſſit. 6. Alios dici impotentes ſiue incontinentes, quoad iram: alios quoad honorem: alios quoad lucrum: qui videlicet in his tribus modum non ſeruant.

His ita ſuppoſitis, proponit miſcétque, tum alio quàm propoſuit ordine diſſoluit varias de continente & incontinente dubitationes. 1. Eſt, an qui rectè ſentit, ſiue per opinionem ſiue per ſcientiam, incontinenter viuere queat, vel, quod idem eſt, agere impotenter, cùm ſciat non eſſe agendum. Reſpondet, impotentem facere impotenter; partim ſcientem; partim ignorantem. Scit enim in vniuerſum, & in habitu, & ſecundùm iudicium Theoreticum, (vt quidam loquuntur,) ſed ſecundùm iudicium practicum & ratione vſus, id eſt, cùm ad agendum venit, vel, vt alij dicunt, ad minorem propoſitionem quæ eſt ſingularis, de re hîc & nunc agenda, tunc dicitur impotens non ſcire; non ſcire inquam, ratione vſus; quia ſcientia vniuerſali, quam habet de non malè agendo, tunc non vtitur, quaſi ebrius eſſet vel dormiret. Vincitur enim & quaſi inebriatur perturbatione. 2. An continentia & incontinentia verſentur circa omnia? Reſpondet verſari in voluptatibus & doloribus, vt & mollitiem, & conſtantiam. 3. An intemperans ſit deterior incontinenti? & an reciprocentur continens & temperans? Reſpondet, intemperantem eſſe deteriorem; quia inſanabilior eſt, permanétque in malo propoſito, abſque pœnitentia: incontinens verò non ſic, ſed pœnitentia ducitur: quare incontinentiam ſimilem eſſe epilepticis paroxyſmis, ſiue morbo ſacro, vel comitiali, qui non perpetuò aut continuò vexat affligítque, ſed redit per vices ſiue paroxyſmos, Gallicè, *par accez*; intemperantiam verò, τῇ φθίσει & ὕδρωπι, tabi, & hydropi, qui morbi ſunt intermiſſionis expertes; cùm perpetuò ægros afficiant, ſintq; fere inſanabiles. Ex quo ſequitur continentem & temperantem differre, nec omnino reciprocari: cùm hic ſit illo perfectior. 4. An continens in opinione

Sciens in vniuerſum non eſſe malè agendum, agit tamē malè, quaſi ſcientia immemor.

Intemperans eſt deterior incontinente.

Incontinentia ſimilis epilepſiæ; intemperātia hydropi, ex c. 9.

perſiſtat? Reſpondet perſiſtere in recta ſententia per ſe; per accidens in opinione quauis, atque adeo continentem eſſe per accidens pertinacem. Quiſquis enim per ſe in quauis opinione perſeuerat, verè pertinax eſt καὶ ἰσχυρογνώμων. Eſſe verò eum pertinacem, qui propriæ ſententiæ amans eſt, vel qui indoctus, vel qui agreſtis. 5. An qui incontinens eſt, ſimul ſit & prudens? Reſpondet, fieri hoc non poſſe. quia prudens vi ſic & propriè eſt vir bonus; & ad rectè agendum idoneus & promptus; incontinens minimè. Poſſe tamen incontinentem eſſe ſolertem & callidum; ſicque aliquatenus videri prudentem: quia, ſolertia & calliditas mentiuntur prudentiam. Eſſe interim incontinentem & ciuitati ſimilem quæ bonas leges ſtatuat, ſed nullam ſeruet: nempe quia modo quodam ſcit quid agat, & cuius gratia.

A Capite duodecimo ad finem libri.

AGit περὶ ἡδονῆς καὶ λύπης, de voluptate & dolore. Quorum conſiderationem ait eſſe politicam & ethicam. Quia virtutes & vitia in voluptatibus & doloribus verſantur, & vita beata voluptatem comitem habet. Vnde τὸν μακάριον, beatum Græci nominauere, ἀπὸ τοῦ μάλιστα χαίρειν, à maximè gaudendo. Exponit ergo varias de voluptate ſententias; ſtatuítque voluptatem aliquam, ſi non omnem, eſſe in genere rerum bonarum; quia voluptas aliqua aduerſatur dolori alicui ſimpliciter malo, qualis eſt dolor ob alienam felicitatem conceptus. Et quia alioqui beatus carere deberet omni voluptate: at omnium iudicio felicitas iucunda eſt; vbi ſignificat voluptatem aliam eſſe animi, quæ ſcilicet actionem honeſtam, ipſámque virtutem, imò & felicitatem comitatur: aliam corporis, quæ propriè nomen voluptatis retinet; quia ad eam ſeſe homines frequentiùs applicant. Videri autem pleriſque corpoream voluptatem optabiliorem, quia triſtitiam & dolorem pellit: & quia plurimi homines alias puriores, quæ animi ſunt, non experiuntur. Sed eos ait eſſe reprehendendos, non qui innoxias voluptates conſectentur, ſed qui damnoſas. Voluptates interim corporeas, non contrariis tantùm, id eſt quæ contrariis doloribus aduerſantur, vt eſt quies reſpectu motus, aut contra; aëris puri & liberioris, hortorum & amœnæ viriditatis fruitio, reſpectu mœſtæ habitationis, & carceris obſcuri; ſed & quaſlibet, ſi modò vehementes ſint, maximéque afficiant, triſtitiam dolorésque eijcere ac propulſare. Vbi

Vnde μακάριον.

Quædam voluptas bona eſt.

annotat, ea quæ actionem naturalem excitant, omnia iucunda eſſe natura. Sed idem non poſſe ſemper nobis eſſe iucundum: atque adeo humanas voluptates non eſſe eaſdem, aut vniuſmodi: quia conſtamus partibus diuerſæ conditionis, neque natura noſtra ſimplex eſt. Hinc enim fieri, vt ſi quid vna pars faciat, id alteri præter naturam ſit. Itavt voluptas vnius partis, putà animi, voluptati alterius, putà corporis, aduerſetur. Deum verò Opt. Max. vna & ſimplici voluptate potiri, quæ in eadem actione perpetua, eáque iucundiſſima (quæ eſt ſui æterna perfectiſſimáque contemplatio, ex l. 14. Metaph. qui falſo fuit hactenus 12. cap. 7. & 9.) conſiſtit; quia Dei natura ſimplex eſt. In quiete potiùs quàm in motu voluptatem eſſe poſitam. Mutationem eſſe omnium rerum iucundiſſimam, vt dixit Euripides in Oreſte, quia natura noſtra peruerſa eſt, mutabilis, & imperfecta, ideóque mutationem affectans, vt meliùs, ſi fieri poteſt, habeat. Nunc enim hoc, nunc illud; nunc aliud volumus, quod certum eſt improbæ minúſque perfectæ naturæ argumentum. Quod ideo annotauit hoc loco Ariſtoteles, vt doceret, humanas voluptates alias atque alias eſſe, nec perpetuas, ſibique ſimiles.

Humanæ voluptates variæ, diuina vnica.

Iucundiſſima mutatio.

Liber octauus Ethicorum.

περὶ φιλίας.

DE Amicitia eſt, vt & Nonus qui ſequitur. Sed in Octauo agitur de amicitiæ vi, natura, & partibus. In Nono de conſeruatione & diſſolutione Amicitiæ, vbi & variæ quæſtiones de amante & amato exponuntur, de modo amandi, & de eo quod eſt in amicitia iucundiſſimum.

Conſtat Octauus liber quatuordecim capitibus, iuxta verſionem Perionii: ſexdecim, iuxta hanc editionem, & Dionyſii Lambini ordinem. Totus tamen liber ad tres partes reducitur. 1. Eſt de amicitia inter æquales. 2. De eadem inter inæquales. 3. De querelis & criminationibus, quæ in amicitia oriuntur.

Ad Caput primum.

STatuit, περὶ φιλίας, de amicitia eſſe hoc loco diſſerendum; quia vel virtus eſt, vel cum virtute, & ad vitæ vſum maximè confert. Sic enim adoleſcentibus prodeſſe, ne peccent, ſenibus, vt colantur. Tuetur præterea ciuitates. Cuius ideo curam habent maiorem legiſlatores quàm Iuſtitiæ.

τὰς πόλεις ἡ φιλία συνέχει.

Ad Caput ſecundum.

PRoponit veterum ſententias de vi & natura amicitiæ. Alios enim ait putaſſe amicitiam eſſe ſimilitudinem quandam. Vnde prouerbia, Graculus cum graculo, Pares cum paribus facillimè congregantur. Alios contra, eſſe diſſimilitudinem: hinc prouerbia illis contraria; Figulus figulo inuidet, & Qui pares ſunt, fere ſunt inimici. Dixit Heraclitus, diſcordiam eſſe cauſam rerum, Empedocles, concordiam. Qua de re in Phyſicis. Hic enim quærendum, an inter omnes poſſit eſſe amicitia, & an ſit vnica amicitiæ ſpecies, an plures? Qui enim ideo vnicam eſſe putant, quòd recipiat magis & minus, non ſatis firmo nituntur argumento: quia res multæ magis & minùs recipiunt, quæ non deſinunt propterea ſpecie diſtingui. Vt ergo hæc clarè intelligantur, agendum περὶ φιλητοῦ, de amabili, de eo ſcilicet quod amari dignum eſt. Eſt verò amabile triplex, ἀγαθὸν bonum, id eſt, hoc loco, honeſtū; ἡδὺ, iucundum; καὶ χρήσιμον. & vtile. Tum docet abſolutè amabile eſſe bonum; amabile verò cuique, quod cuique bonum. Non eſſe φιλίαν, amicitiam, ſed φίλησιν, amationem, circa res inanimatas. Propriè enim amicitiam eſſe tantùm, vbi eſt ἀντιφίλησις, mutua amoris reciprocatio; καὶ βούλησις ἀγαθοῦ, & beneuolentia. Differre verò τὴν εὔνοιαν, beneuolentiam, ab amicitia; quòd amicitia ſit reciproca, & apertè ac vtrinque cognita; beneuolentia, minimè. Amicitiam igitur eſſe beneuolentiam mutuam, & apertam, propter bonum aliquod vtile, vel iucundum, vel honeſtum. Amicos autem eos, qui ſe mutua complectuntur beneuolentia, & quæ ſibi mutuò bona cupiunt euenire, itavt hoc ſit vtrique cognitum, idque boni alicuius gratia.

Amabile triplex. honeſtum, iucūdum, vtile.

Ibi amicitia vbi beneuolētia.

Ad Caput tertium & quartum.

STatuit eſſe tres amicitiæ ſpecies, pro triplici ſpecie obiecti amabilis. Nempe vnam perfectam & abſolutè dictam, quæ inter bonos ac prudentes virtutis ſiue honeſtatis gratia initur: & duas imperfectiores, ac ſecundùm quid & ex euentu: nempe eam quæ vtilitatem ſpectat, & aliam quæ iucunditatem ſectatur. Tum docet constantiorem & durabiliorem eſſe eam quæ à virtute nata eſt. Et florere tantùm inter bonos ac prudentes, cæteras verò facilè diſſolui, & inter quoſuis poſſe reperiri. Perfectam illam amicitiam eſſe raram. Cùm ſint pauci viri perfectè boni, & talis

Amicitia triplex.

Honeſta amicitia conſtantior.

amicitia temporis requirat diuturnitatem, & vitæ conſuetudinem, vt alter alterum cognoſcat, ſeque vterque dignum amicitia iudicet. Eſſe enim veram parœmiam, Multos modios ſalis edendos, vt ſe mutuò nôrint homines.

ὡς ἔστιν εἰδέναι ἀλλήλους, πρὶν τοὺς λεγομένους ἅλας συναναλῶσαι.

Ad Caput quintum.

COmparat genera amicitiarum. Docétque, honeſtam amicitiam eſſe partim ſimilem cæteris, partim diſſimilem. Similem, quia continet iucundum & vtile. Boni enim viri ſibi mutuò iucundi ſunt & vtiles. Et quia amicitiæ vtiles & iucundæ honeſtam æmulantur; cùm ſcilicet diu interdum permaneant, vt illa: diſſimilem verò, quia honeſta nonniſi in bonis, cæteræ in quibuſuis reperiri poſſunt. Omnes enim vtilitate & voluptate capiuntur. Item honeſta non eſt obnoxia calumniis, ſunt cæteræ.

Ad Caput ſextum.

HOneſtæ amicitiæ cultores eſſe ſimpliciter amicos; aliarum, per accidens & quatenus illis ſunt ſimiles. Amicos alios eſſe poteſtate & habitu tales, alios actu. Obſcurari amicitiam diuturnâ abſentiâ. Senes & auſteros homines non eſſe φιλικούς, amicitiæ idoneos: quia requirit amicitia iucunditatem, atque adeo vitæ ſocietatem.

Senes & auſteri nō ſunt amicitia idonei.

Ad Cap. ſeptimum.

Diſcrimē amoris & amicitia.

AMorem ſiue φίλησιν, ſimilem eſſe perturbationi, amicitiam habitui, id eſt, virtuti. Iuuenes citò fieri amicos; ſenes, ſeueros, ſuperciliosos, tetricos ſiue triſtes, non item. Quia hi ſunt δυσκολώτεροι, moroſiores, difficiliores, καὶ ἧττον ταῖς ὁμιλίαις χαίρουσι, minúſque colloquiis familiaribus delectantur. Potentes ac diuites vti ſolere amicis vulgaribus, vtilitatis ſcilicet ac voluptatis; non illis taris. Reciprocam eſſe amicitiā dum officia mutantur, mutuóque rependuntur; & ſic conſiſtere, ἐν ἰσότητι, in æqualitate & iuſtitia quadam.

Amicitia in æqualitate.

Ad Cap. octauum.

AMicitias vulgares, vtilitatis ſcilicet & voluptatis, ait, vel eadem mutuò præſtare officia, vel aliud cum alio commutare, vt cum vtili iucundum: ideo eſſe poſitas in quadam æqualitate; ſed has non eſſe veras, longas, perfectáſque amicitias. Tum ſtatuit aliud amicitiæ genus, καθ' ὑπεροχὴν, ſecundùm excellentiam, vt eſt amicitia patris erga filium; ſenioris erga iuniorem; viri erga vxorem; imperatoris ſiue regis erga ſubditum, vno verbo, inæqualium. Quæ tamen amicitiæ differunt maximè. Aliter enim vir vxorem diligit, quàm rex ſubditum. Hoc autem amicitiis inæqualium commune eſſe debet, vt plus diligatur quæ præſtantior melióque eſt. Si enim amatio pro dignitate fiat, inde exurget æqualitas quædam: quod certè amicitiæ proprium eſt.

Amicitia excellentia, & inæqualitatis multiplex.

Ad Caput nonum.

STatuit, æqualitatem non eſſe eamdem in iuſtitia & amicitia. Iuſtitia enim præſtantior: nempe diſtributiua ſeruat proportionem Geometricam, & medium rationis ſequitur, habita ratione dignitatis perſonarum; Amicitia autem præſtantior, quæ ſcilicet eſt inter pares, vtitur proportione Arithmetica: & contrà, quæ iuſtitia eſt imperfectior, nempe commutatiua, ſequitur proportionem Arithmeticam: Amicitia verò ignobilior, ea ſcilicet quæ eſt inter impares, Geometricam. Porro eſſe imparium amicitiam imperfectiorem patet; quia quo maior eſt conditionis, virtutis, ſapientiæ, fortunarum diſtantia, eo minor amicitia eſt. Multos amari velle potiùs quàm amare, nempe διὰ φιλοτιμίαν, propter honoris cupiditatem: hinc eſſe multos φιλοκόλακας, aſſentatorum amatores. Cùm ὁ κόλαξ, aſſentator, alius non ſit quàm ὑπερεχόμενος φίλος, inferior amicus. Melius eſſe amari quàm honorari. Amicitiam conſiſtere potiùs in amare, ἐν τῷ φιλεῖν, quàm ἐν τῷ φιλεῖσθαι. Id teſtari maternam amicitiam erga liberos.

Non eſt par in iuſtitia & amicitia æqualitas.

Multi φιλοκόλακες.

Ad Caput decimum.

AMicorum virtutem conſiſtere ἐν τῷ φιλεῖν. Eos qui ſe mutuò diligunt pro dignitate, eſſe firmos & conſtantes amicos. Quia æqualitatem hoc modo ſeruant, quæ amicitiam conſtantem facit, præſertim ſi virtute nitatur. Viros bonos non peccare, nec permittere amicis vt peccent, aut ſint miniſtri peccatorum: Malos exiguo tempore eſſe amicos, quia inſtabiles, nec ſui ſimiles, vt ſunt boni. Vtiles & iucundos diutiùs malis perſiſtere, & quandiu vtilitates mutuæ & voluptates manent. Amicitiam vtilitatis è contrariis conſtare, vt è paupere & diuite, docto & indocto Sic contrarium appetere contrarium, ſed per accidens.

Viri boni amicorum peccata nō ferunt.

Contrariū gaudet cōtrario per accidens.

Ad Caput vndecimum.

IVs & amicitiam in iiſdem & circa eadem verſari: in ſocietate enim vtrumque reperiri. Hinc ſocij vocantur amici, & ij omnes inter quos eſt communio aliqua. Vnde parœmia, κοινὰ τὰ φίλων. *Amicorum omnia communia.* Vt amicitias, ſic & iura alia alijs eſſe maiora, & minora; alias etiam iniurias alijs

Liber Nonus Ethicorum.

EST etiam de Amicitia, vt octauus; & cõſtat capitibus duodecim, D. Lambino & Perionio: partibus tribus. I. Eſt de cauſis conſeruandæ & dirimendæ amicitiæ. II. De modo amandi amicos. III. Quòd beatus amicis egeat: & quid ſit ſuauiſſimum in amicitia.

Ad Caput primum.

IMparium Amicitiam conſeruari proportione Geometrica; non ſecus atque in republica remunerãtur Artifices pro ſua quiſque dignitate. Sed menſuram, in republica eſſe numum, vt iam docuit lib. 5. Ethic. in Amicitia verò honeſta quidem, animum dantis; in alia, fructum recipientis. In honeſta Amicitia nullas eſſe querelas; quia ſic amici, maximè largiuntur, & non exigunt; in alia, multas; quia vel non rependitur amor; vel fructus, aut ſaltem non is qui ſperatur. Vt ſi Citharœdo loco pecuniæ rependas cantilenam, vel citharæ ſonum, ſiue voluptatem pro voluptate. Vt vitentur criminationes, opus eſſe remuneratione: quam præcedere debet accepti beneficij æſtimatio. Et hæc quidem vel eſt ex pacto, vel non: ſi non ſit ex pacto, nec adhuc definita, eſſe eius qui beneficium accepit, non eius qui contulit, æſtimare. Quod conſilium fuit Protagoræ, mercedem à diſcipulis accipientis, quam illi æſtimarent, & id quidem meritò. Quia accipiens nouit beneficij magnitudinem: & emptoris eſt pretium ſtatuere, non venditoris.

Honeſta amicitia animum dantis reſpicit, alia fructum recipientis.

Ad Caput ſecundum.

VNicuique deferenda eſſe officia pro dignitate & merito; aliis alia. Hoc vt fiat, conſiderandas eſſe circumſtantias; habendam rationem magnitudinis, exiguitatis, neceſſitatis. Sic ſolui poſſe quæſtiones, ſintne patri omnia tribuenda; An ei parendum in omnibus; an potiùs, ſi filius æger eſt, medico? An amico potiùs ſuccurrendum, quàm viro bono? An potiùs reſerenda gratia bene merito, quàm ſodalis beneficio deuinciendus? Hoc certum eſſe: debere potiùs & priùs gratiam referri, quàm dari beneficium, ſi par adeſt honeſtatis & neceſſitatis ratio. Singula ſingulis tribuenda prout merentur. Honorandos parentes, ſed alium patri honorem deferendum, alium matri, alium nutrici. Senioribus aſſurgendum, loco cedendum.

Deferēda officia pro meritis.

Aſſurgēdum ſeniori.

Ad Caput tertium.

CEſſante fine amicitiæ vtilis & voluptariæ, id eſt, ſublata vtilitate & voluptate, videri diſſuendam amicitiam. Fictam amicitiam relinquendam: Item & honeſtam, ſi amicus ex probo euaſerit improbus. Priùs tamen incumbendum in amici emendationem: Alioqui paulatim, non repentè, dimittendum. Non debere autem dimitti, niſi ob ſingularem improbitatem: Niſi ſic fiat, hoſtem futurum capitalem, & inimicum infenſiſſimum, qui priùs erat fidiſſimus amicus.

Amicum emendandum.

Ad Caput quartum.

OFficia amicorum in amicos ex amore ſui emanare, vt ex fonte, lege, menſura. Itaque amorem ſui, eſſe menſuram officiorum erga alios, putà beneuolentiæ, beneficentiæ, concordiæ. Ratio eſt, quia amicus eſt alter idem. Quare, vt ipſi erga nos afficimur, ſic erga amicos affici debemus. *Diliges*, inquit Deus in libris ſacris, *proximum ſicut teipſum.* Atqui vnuſquiſque ſibi bene vult, benefacit, viuitque ſecum concorditer; ergo ſic erga amicum affectus eſſe debet. Sed hæc amicitiæ menſura æſtimari debet ſecundùm eum amorem ſui, quo ſe vir bonus ac virtute præditus proſequitur, qui amor primus eſt, purus, laudabilis, & cum recta ratione ſemper coniunctus. Primum enim & perfectum in quouis genere eſt menſura cæterorum. Alioquin improbi ſe verè non amant, cùm ſe non ament vt homines, ſed vt corporeis indulgentes voluptatibus. Vnde & ſibi ſæpius nocent, licèt ſibi prodeſſe videantur. Diſſident etiam à ſeipſis, & plena eſt eorum vita pœnitentiæ. Quòd ſi hoc miſerrimum eſt, danda eſt opera, vt omni ſtudio vitetur improbitas. Hoc capite annotauit Ariſtoteles, Deum obtinere verum ſummúmque bonum, quod vocat τἀγαθόν.

Rectus & purus amor ſui eſt menſura & lex amicitiæ erga alios.

Ad Caput quintum.

BEneuolentiam, τὴν εὔνοιαν, eſſe amicitiæ honeſtæ principium, nec poſſe amicos fieri, qui priùs non fuerint beneuoli. Neminem enim amore capi, niſi qui forma ſpecieque fuerit priùs delectatus. De beneuolentia dictum ſuprà.

Initium amicitiæ beneuolētia.

Ad Caput ſextum.

COncordiam, τὴν ὁμόνοιαν, pertinere ad amicitiam Illã non eſſe ὁμοδοξίαν, conſenſum opinionum quemlibet; non verſari circa quodlibet: videri eſſe politicã amicitiam: Reuera eſſe conſenſum virorũ bonorum in rebus agendis. Poſſe eſſe concordiã inter ciues ſine amicitia: ſed hanc ſine illa, non poſſe.

ἡ ὁμόνοια.

Ad Caput ſeptimum.

Beneficos, τοὺς εὐεργέτας, magis amare eos quibus bene faciunt, quàm ab iis amentur. Non quòd benefactores ſint quaſi creditores,(qui ſcilicet ſuis debitoribus bene eſſe volunt vt ſuum recuperent; licèt non contra,) ſed quòd vnuſquiſque opus ſuum amet vehementiùs, vt in artificibus & poëtis videre eſt; qui paterno affectu, opera ſua amant: at qui ab alio beneficium accepit, eſt quaſi benefactoris opus. Honeſtatem vtilitate eſſe iucundiorem. Præſens, gratius futuro & præterito. Qui labore bona quæſierũt, hæc eos magis amplecti. Dare beneficium laborioſius, quàm accipere: ergo carius. Matribus ideo cariores eſſe liberos quàm patribus, quòd labore matres filios pepererint, ſciántque certiùs ſuos eſſe. Idem eſſe iudicium de benefactoribus, erga eos quos beneficiis affecerunt.

Maior eſt amor in benefactores.

Cur liberi matribus cariores.

Ad Caput octauum.

AN ſe quiſque, an alios maximè amare debeat, controuerſum eſſe, dubiúmque videri: cùm pro vtraque parte certari poſſit. Non debere enim ſe quemque ſummo amore diligere, hinc probari poteſt, quòd φίλαυτοι, malè audiant: & quia laudantur boni, quòd ſua commoda poſtponant amicorum rationibus. Item quia improbi & deprauati homines habeantur ſui amantiſſimi, omniáque ſua cauſa agant. Debere verò ſe quemque diligere vehementer, ex eo patet, quòd amicus ea optet amico, quæ ſibi: & amor ſui, menſura ſit amoris, quo quis alterum proſequitur. Explicandam igitur controuerſiam diſtinctione amoris, quo ſe quis proſequi poteſt. Amor enim ſui duplex eſt, vt & pars duplex, ſuperior, nempe animus, mens, ratio; inferior, nempe corpus, vel cupiditas; poſſe ergo ſe quemque amare, imò & debere amore illo ſuperioris partis, qui in ſolo viro bono eſt, cùm ſit ipſe virtutis cultus, & amor bonorum animi; atque adeo virum bonum oportere ſui eſſe amantiſſimum, qui ſcilicet ita ſe amet, ita appetat vtilia & iucunda, vt nihil inhoneſtum iniuſtúm-ve vnquam faciat, aut cogitet, ſed ſibi ſemper aliiſque prodeſſe ſtudeat; ita vt virtutis amore paratus ſit ad mortem ipſam, pro patria, próque amicis conſtanter oppetendam. Non debere autem ſe quempiam amare amore partis inferioris, & neglecta virtute & ſua, & aliorum, omnia in propriam transferre vtilitatem, cum aliorum etiam detrimento. Quod vulgus facere ſolet.

φίλαυτοι.

Amor ſui duplex.

Oportet virum bonum ſe maximè amare, vt ſic.

Ad Caput nonum.

VIderi, beatum amicis non egere: quia bonis omnibus abundat; & quia alioqui egenus eſſet, atque adeo miſer. Contra, videri, beatum amicis egere. Primò, quia indiget bonis externis: Secundò, quia conferre debet beneficia: Tertiò, quia ſolus eſſet, ſolitudo autem miſera: cùm homo ciuile ſit animal & ſocietatem amet, quæ amicos requirit. Quæſtio tamen ſic ſoluitur: Vtiles amicos non eſſe beato neceſſarios, vt neque voluptarios, niſi fortè ad animi relaxationem: honeſtos autem, videri neceſſarios. Primò, quia per ſe honeſta beato maximè conueniunt: Secundò, quia neceſſaria eſt aliqua iucunditas ad actionis diuturnitatem: nulla autem iucunditas (practica præſertim) haberi in ſolitudine poteſt, & amicorum penuria. Tertiò, quia amicorum conſuetudo valet ad virtutis exercitationem: ſunt igitur illi beato qui virtutem colit, maximè optabiles. Denique iucundiſſimum eſt ſentire ſe eſſe, ſe viuere, & præſertim viro bono & beato; ergo & ſentire, ſeu cognoſcere, eſſe amicos: amicus enim eſt alter ipſe. Quare beatus eget amicis honeſtis & virtute præditis.

Beatus eget amicis, ſaltem honeſtis.

Ad Caput decimum.

NOn oportere quemquam omnes habere amicos, neque etiam nullum. Debere vtiles eſſe paucos: quia difficile eſt multis vtilia ſuppeditare; & vita quæſtuoſa, laborioſa eſt. Item pauciores voluptarios; quia voluptas eſt quaſi condimentum, quod paucum eſſe debet in cibo: Honeſtos autem plures; non infinitos. Multitudo enim perturbat, & amicitiam diſtrahit minuítque. Quibus amici omnes, iis amicus nemo.

Amicorũ debet eſſe modus.

Ad Caput vndecimum.

REquiri amicos in proſpera & aduerſa fortuna; ſed in aduerſa magis. Eſt enim amicorum præſentia iucunda, & quaſi dulce dolorum lenimen. Atque vt ſocietas ciuilis ad perfugium maximè inſtituta eſt, ſic & amicitia. Atque ad res quidem proſperas vocandos eſſe amicos; ad infelices, non facilè.

Ad Caput duodecimum.

VT amantibus τοῖς ἐρῶσι, mutuus aſpectus eſt cariſſimus, ſic & amicis, conuerſatio, conſuetudo, & familiaritas eſt iucundiſſima. Quia ipſa amicitia eſt communitas quædam; & amicus eſt alter idem. Vnuſquiſque autem ſeipſo maximè delectatur. Nihil bonorum conuerſatione vtilius. Ideo optandam eorum amicitiam, cùm ſeſe mu-

Amicorũ conſuetudo iucundiſſima.

tuis gratiſque admonitionibus corrigant. Vitandam contrà malorum amicitiam, vt vitioſam, & inſtabilem, quæque in res malas ipſâ conſuetudine indueat.

Liber decimus Ethicorum.

NOuem habet capita, vt vult Perionius. Decem, vt Lambinus, & præſens editio. Reuocari autem poteſt totus liber in duas partes, vt Prior quinque primis capitibus comprehenſa, ſit de voluptate: Poſterior, reliquis capitibus, de felicitate, tam practica quàm Theoretica. Ideo autem de felicitate, quæ eſt ſummus finis, egit Ariſtoteles libro primo huius operis, & hoc decimo, qui vltimus eſt; quòd finis, intentione naturæ, ſit primus; executione, vltimus.

Ad Cap. primum.

STatuit, de voluptate eſſe diſſerendum; quia nobis eſt familiariſſima, & ad virtutes pertinet, ac beatam vitam, & de illa quidem libro tertio iam egerat. Sed propter temperantiam, quæ ſcilicet guſtus & tactus voluptates moderatur. Item libro 7. propter continentiam: hoc autem libro de eadem tractat, vt pertinet ad felicitatem. Et quia alij eam ſummum bonum fecêre, alij magnum malum.

Ad Caput ſecundum.

EXplicat Eudoxi ſententiam, qui voluptatem credidit eſſe ſummum bonum, quatuor adductus argumentis. Primo, id ad quod omnia toto impetu feruntur, eſt ſummum bonum; ſed voluptas eſt eiuſmodi. Secundo, dolor eſt ſummum malum, cùm omnia dolorem refugiant, ergo voluptas quæ dolori aduerſatur, erit ſummum bonum. Tertio, appetitur voluptas propter ſe, & maximè, vt talis eſt. Quarto, voluptas addita cæteris bonis, facit ea longè meliora & optabiliora: ergo eſt optimum quid. Probatur ſequi. quia quod adiunctum alteri, id facit melius & optabilius, ipſum magis eſt expetendum ac longè melius. Et hanc quidem Eudoxi ſententiam confirmabat eius vita atque mores. Erat enim ille, διαφερόντως σώφρων, *egregiè temperans.* Tum docet, Eudoxum à Platone malè refutari. Ipſe verò Ariſtoteles non ſoluit Eudoxi rationes, vt certè aliqua ex parte eas videatur admittere: quatenus, opinor, ex iis effici poſſe videtur, quaſdam voluptates eſſe bonas: quod intendit docere Ariſtoteles. Qui ideo in Platonem, Eudoxi reprehenſorem potiùs quàm in Eudoxum inuehitur. Plato enim idcirco voluptatem in bonis non eſſe contendebat; quòd non ſit qualitas, aut habitus, vt eſt virtus; item quòd nō ſit definita certo gradu, atque indiuiſibilis; volebant autem Pythagorei omne bonū eſſe definitum: tertiò, quòd ſit motus, motus autem non ſit de genere bonorum: eſt enim quid imperfectum, ſiue via ad perfectionem: quartò, quòd aliquæ voluptates ſint turpes. Sed has rationes refutat Ariſtoteles acerrimè. Negat enim, voluptatem, licèt qualitas non ſit, ideo bonam non eſſe. Quia felicitas non eſt qualitas, & tamen optima eſt. Item negat bonum omne eſſe certo gradu definitum & indiuiſibile. Sanitas enim, quæ eſt bonum quoddam, non eſt certo gradu definita, cùm intendatur & remittatur. Negat præterea voluptatem eſſe motum: cùm voluptari nō conueniat tarditas nec celeritas: & malè definierit Plato voluptatem, expletionem & ſatietatem eius quod naturæ eſt accommodatum; vt dolorem, indigentiam eius quod natura deſiderat. Licèt enim fortè ſic res habeat in voluptatibus cibi & potus; illícque expletionem antecedat inanitas, & delectationem dolor; eſſe tamen alias voluptates, puta Mathematicas, quæ ex diſciplina & ſcientiis percipiuntur; item quæ ex odoratu, auditu, viſu, quas nullus dolor antecedit. Negat denique obſcœnas voluptates, verè eſſe voluptates, ſed videri tantùm hominibus malè affectis. Vbi diſtinguit voluptates honeſtas ab obſcœnis, illaſque, non has, concludit eſſe optabiles & expetendas: non eſſe tamen voluptatem ſummum bonum. Hic obſerua, Perionium malè ex vno hoc 2. capite, duo feciſſe. Idem enim in illo tractatur.

Ad Caput tertium.

STatuit, voluptatem, vt & viſionem, fieri in inſtanti, & totam ſimul; non per partes aut ſucceſſiuè: Atque adeo non eſſe motum, cùm motus non fiat in momento temporis, ſed ſucceſſiuè, & motus non omni tempore ſit perfectus & abſolutus; voluptatis autem forma & eſſentia quouis tempore ſit perfecta & integra.

Ad Caput quartum.

SVam cuique ſenſui tributam eſſe voluptatem; imò & intellectui, & contemplationi; vt quæque functio, ſiue actio perfectiſſima eſt, (eſt autem eiuſmodi cùm quod agit, optimè diſpoſitum eſt,) ita eſſe iucundiſſimam. Actionem à voluptate perfici, non

Voluptatē eſſe ſummum bonum.

Refellitur Plato.

Capitum diuiſio Perionij mala.

eſſentiali perfectione, ſed accidentaria, vt florens ætas perfici & ornari dicitur pulchritudine. Quandiu optimè habet facultas, & obiectum, tandiu in actione durare voluptatem. *Voluptas non poteſt perpetuò durare.* Non eſſe perpetuam voluptatem. Quia actio perpetua non eſt, ob facultatum viriúmque laſſitudinem & infirmitatem. *Noua placent.* Noua delectationem parere: quia mouent animum ad agendum: cúmque principio maximè excitant: actionem verò ſequitur voluptas: ſed ſenſim remiſſa actione, minuitur etiam voluptas. Omnes, voluptatem appetere; quia omnes vitam appetunt, vita autem ἐνέργειά τις ἐστι; *Actio quædam eſt*; quæ cùm perfecta eſt, iucunda etiam eſt. Vitam & voluptatem eſſe coniunctas, ſed voluptatem eſſe vt condimentum, quo ad agendum inuitamur. *Voluptas actionis condimentum.* Atque adeo actionem & vitam voluptate eſſe potiorem ac meliorem, vt finem medio.

Ad Caput quintum.

DOcet primò voluptates ſpecie differre. Quia actiones ſpecie differunt, putà operationes mentis ab operationibus ſenſuum: voluptas enim actionem comitatur ac perficit: at perfectiones operationum ſpecie differentium, differunt etiam ſpecie. Item aliæ voluptates ſunt vitioſæ, aliæ laudabiles; *Voluptates diuerſæ ſunt.* aliæ puræ, vt quæ ſunt aſpectus; aliæ impuræ, vt quæ guſtus & tactus. Et Animalium alia aliis delectantur, cùm ſint eorum actiones & officia diuerſa. Denique diuerſitas voluptatum in ipſis hominibus deprehenditur. Alios enim alia delectant, & eadem aliis grata, aliis iniucunda: *Virgilius.* *Trahit ſua quemque voluptas.* Docet ſecundò, ſolam voluptatem, quæ viro probo & ſapienti probatur, bonam eſſe: quia virtus & vir bonus menſura eſt rerum bonarum. Itaque optimas eſſe, veréque hominis quà homo eſt, eas voluptates, quæ viri ſunt perfecti & beati; cùm beatus vir ſit optimus. Hoc capite dictum Heracliti refertur ὄνον σύρματα ἂν ἑλέσθαι μᾶλλον, ἢ χρυσόν. Aſinum, ſtramen, ſiue culmos & paleas, malle, quàm aurum.

Ad Caput ſextum.

AGit de beatitudine, quam vocat τὸ ἀνθρώπινον τέλος. Docétque primò, eam non eſſe ἕξιν, habitum, quia alioqui dormiens, & otioſus eſſet beatus. In vtroque enim habitus eſſe poteſt, id eſt, vis & potentia ad bene agendum. Secundò, conſiſtere in actione ea, quæ propter ſe expetitur, & à perfecta virtute proficiſcitur. *Beatitudo eſt in actione perfectâ virtutis.* Tertiò, non conſiſtere in ludo rebúſ-ve ludicris, quia plerumque damnoſus eſt luſus, nec omnia ludendi gratia ſunt expetenda; nec viuendum, vt ludamus, ſed contrà; licèt fortè aliter iudicent Tyranni & principes, qui ludum cæteris rebus anteponunt. Sed non eſt iis fides adhibenda: cùm ſpecie tenus non reuera ſint beati, nec ſint æqui iudices rerum optimarum. οὐ γὰρ ἐν τῷ δυναστεύειν ἡ ἀρετὴ, οὐδ᾽ ὁ νοῦς. *Non enim in principatu virtus aut mens neceſſariò poſita eſt.* Sed principes, vt & alii quilibet, etiam pueri, iudicant prout ſunt affecti. Alii enim alia iudicāt, alia laudant, æſtimant, pro ſuo quiſque affectu. *Bona ſunt, quæ viro bono bona videntur.* Ea tamen verè bona ſunt, honorata, iucunda; quæ à viro probo & ſapiente talia iudicantur. Quartò, docet partis ſiue facultatis, vt & hominis melioris ac præſtantioris, meliorem etiam eſſe ac præſtantiorem actionem; actionem autem, quo melior præſtantiórque eſt, eo ad beatitudinem eſſe accommodatiorem. Quintò, in voluptate ſitam non eſſe beatitudinem, quia voluptate quilibet, etiam ἀνδράποδον, *mancipium*, perfrui poteſt, æquè bene ac vir optimus. At mancipium nemo dixerit beatitudine potiri. In actione igitur virtutis ἡ εὐδαιμονία collocanda eſt.

Ad Caput ſeptimum.

PErfectam abſolutámque felicitatem ſtatuit eſſe in contemplatione ea repoſitam, quæ ex Sapientia proficiſcitur. Perfecta enim felicitas ea eſt, quæ in actione omnium perfectiſſima conſiſtit; atqui talis contemplatio eſt actio perfectiſſima; cùm ab ea facultate prodeat, ſcilicet mente, quæ eſt in homine optima & diuiniſſima, & ab ea virtute, nimirum Sapientia, quæ eſt omnium præſtantiſſima & iucundiſſima. *Theoretica felicitas perfectior.* Ergo perfecta felicitas in contemplatione conſiſtit, & hæc eſt felicitas quæ Theoretica nominatur. Dicitur verò mens omnium humanarum facultatum optima, quia imperat, & diuina humanáque complectitur, eiúſque officia ſunt diuturniora. *Mens facultas optima.* Sapientia autem virtutum præſtantiſſima; quia voluptates continet puritate & diuturnitate ſua admirabiles; *Sapientia virtutum excellētiſſima.* quia nulla virtus ſua ſorte magis eſt contenta; nulla minùs externorum bonorum egens. Fortis enim, temperans, & iuſtus multa externa requirunt; ſapiens nihil tale: ſed quaſi ſe ſolo contentus, cùm liber, ſuauiſſimè contemplatur, magnoque cum otio & animi tranquillitate. quod non facit altera beatitudo, quæ practica dicitur & ciuilis. Actiones enim Politicæ ac præſertim militares, negotioſæ ſunt, & curis implicitæ. Sed & per

mentem

mentem & ſapientiam, viuimus vitam propriè humanam; & maximè noſtram: atque adeo perfectiſſimam. Homo enim maximè eſt id quod eſt, per mentem, quia mens eſt quid in homine excellentiſſimum Quod autem cuiuſque proprium eſt naturâ, idem & optimum euiq; eſt & iucundiſſimum. Cùm ergo vita illa mentis & ſapientiæ, ſit vtriuſq; functio, ſiue perfecta quædam iucundáque contemplatio, tum demum perfectè feliciterque viuemus, cùm diuinæ illi contemplationi incumbemus: atque adeo vita illa contemplatiua erit beatiſsima.

Ad Cap. decimum octauum.

Felicitas practica Theoreticam ſequitur. ALteram felicitatem, quę practica eſt vel actuoſa, ſecundo poſt Theoreticam loco habendam eſſe decernit. Quia hęc, diuina eſt; illa, humana; quæ ſcilicet in humanis occupetur, & à prudentiâ cui humana proponuntur, dependeat. Item quia Theoretica paucioríb. eget adiumentis, ſéque ipsâ magis contenta eſt quàm practica. Tertiò, quia qui ex ſapientiæ habitu contemplatur, Deo ſimilior eſt perpetuò contẽplanti, (non enim fingere oportet Deos dormientes, vt Endymionem, ſed aliquid operantes,) quàm qui virtute Morali præditus eſt. Deus enim non exercet virtutum Moraliũ, putà temperãtiæ, officia, & φορτικὸς ὁ ἔπαινος ἐστι, *laudatio diis contumelioſa*, dicere eos carere vitioſis cupiditatibus; cùm in Deos paſsiones non cadant. Contemplatur autem Deus perfectiſsimè. Cùm ergo is ſit beatiſsimus qui Deo ſimillimus, ſapiens verò ſiue contemplator Deo ſit ſimilior, erit profectò ſapiens beatiſsimus, longéque felicior eo qui ex virtutis Ethicæ exercitio beatus nominatur.

Sapiens Deo ſimilior, quàm temperãs, aut iuſtus.

Ad Cap. nonum.

STatuit, externa bona beato eſſe neceſſaria, οὐ γὰρ αὐτάρκης ἡ φύσις πρὸς τὸ θεωρεῖν. *Quia non eſt ſuis bonis contenta natura ad contemplandum.* Et certè conſtat beatus corpore & animo; non ergo ſolis eget animi bonis, ſed & corporis: Imò & fortunæ, ſine quibus ſalubriter & commodè viuere non licet: Sufficere tamen bonorum mediocritatem. Hoc loco egregiam gnomen, veréque auream ſententiam habet Ariſtoteles, τὸ δ᾽ ἀληθὲς ἐν τοῖς πρακτικοῖς ἐκ τῶν ἔργων καὶ τοῦ βίου κρίνεται. ἐν τούτοις γὰρ τὸ κύριον. Veritas in rebus iis quæ ad actionem referuntur, ex operibus & vitâ, non verbis eorum qui de eâ diſſerũt, æſtimatur. In agendis enim vita factáque præcipua ſunt. Concludit caput inſigniore veriloquio, & quaſi Theologemate Chriſtiano. Sapientem & qui animum excolit, éſtque bene animo affectus, eſſe θεοφιλέστατον, Deo chariſſimum; atque à Deo beneficia accipere; háncque etiam ob cauſam ſapientem eſſe beatiſſimum. Ex hoc loco vt ex cap. 8. lib. 2. Magnorum Moral. colligere eſt, Ariſtotelem, non modò diuinam prouidentiam, ſed etiam iuſtitiam, imò & charitatem erga homines, agnouiſſe, quem doceat curam bonorum & ſapientum habere, eíſque præmia & beneficia conferre. Apertus eſt locus c. 1. l. de Diuinat. per Somn. vbi ait, Deum, ſi ſomnia mitteret, viris melioribus & ſapientioribus miſſurum.

Ad Cap. decimum.

FInem in practicis docet non eſſe cognitionem, ſed actionem. Ideò non ſufficere doctrinam & pręcepta de virtute, niſi in praxim redigantur, & virtus exerceatur. Ad virtutem amplectendam valere verba ſermonéſque apud bene natos adoleſcentes, non apud plebeiam multitudinem: quæ, non pudore, non vitiorum turpitudine, ſed metu & ſupplicio coërcetur & deterrętur à peccato. *Præcepta de virtute fruſtra ſunt niſi exerceantur.*

Oderunt peccare boni, virtutis amore:
Oderunt peccare mali, formidine pœnæ.

Vt quiſque fiat probus, requiri naturam, aſſuetudinem, doctrinam. Doctrinam eſſe inſtar ſeminis, quod terræ mandari non ſolet niſi excultæ. Animus enim eſt velvti ager ſiue terra: is ergo excoli & exerceri debet, antequam morum doctrinam excipiat, atque ex eâ emolumentum capiat. Exerceri autem commodè animus poterit à teneris aſſueſcendo virtuti, boniſque moribus, ita vt diſcat honeſtate delectari, & turpitudine offendi. Sed cùm difficile ſit, à puero virtuti aſſueſcere, niſi ipſa educatio legibus quibuſdam dirigatur; ſtatuit, ad rectam educationem quadam legum conſtitutione opus eſſe: Imò & omni ætati leges eſſe neceſſarias, quòd magna pars hominum neceſſitati potiùs quàm orationi pareat, & pœnâ magis quàm honeſtate ducatur: leges autem cogant, & ſupplicij metu à vitiis auocent. Debere verò τοὺς νομοθετοῦντας, *legumlatores*, ſic ſe gerere in condendis legibus, vt bonos ad virtutem inuitent, τοῦ καλοῦ χάριν, honeſti gratiâ; malos autem & peruicaces, pœnâ ſupplicióque cohibeant; eos denique qui emendari & ſanari non poſsint, è Reipublicæ ſocietate exterminent. Cùm autem lex vim coactiuam habeat, quippe quæ ſit ratio ab aliquâ prudentiâ mentéque

Doctrina eſt ſemen. Animus ager.

Ad rectã educationem opus eſt lege.

L. exegit.

profecta; Illam idcirco Politicam poteſtatem, putà Regiã, vel conſimilem, requirere, cùm non ſufficiat illa *πατρικὴ πρόσταξις, paternum imperium*, ſiue patris poteſtas, quæ non ita cogit, *καὶ οὐκ ἔχει τὸ ἰσχυρὸν, οὐδὲ τὸ ἀναγκαῖον*.

Viua lex odioſa.

Annotat verò odioſam maximè eſſe legem eam quæ viua dicitur & loquens: éſtque ipſe princeps vel magiſtratus, dum verbo edictóque ſuo hominũ cupiditatibus aduerſatur; quoniam vnuſquiſque rectorem aſpertimè patitur. Vnde ſtatuit eſſe præferendam legem ſcriptam, & quæ conſuetudine nititur: cùm hæc minùs ſit inuiſa aut odioſa. Admonet deinde, educationem & inſtitutionem liberorum apud ſolos Lacedæmonas à legiſlatore directam fuiſſe, apud alios verò, parentum curæ relictam. Eſſe verò patrem idoneum præceptorem, quia cum liberi amant, eíque fidunt.

Idoneus præceptor pater.

Atque inſtitutionem, aliam quidem eſſe communem, & vniuerſalem; aliam ſingularem, quæ vni perſonę, verbi gratiâ, accommodarur. Vtramque in omni arte requiri, potiſſimùm in coniecturali, vt Ethicâ, & Medicinâ. ſed poſteriorem eſſe potiorem: cùm in ſingularibus ſit actio; Et Medicus curet Calliam, non hominem, vt eſt 1. cap. lib. 1. Metaphyſ. Ad inſtituendos bonos mores, requiri artem Nomotheticam legum conditricem, quia legibus efficimur boni. Legibus porro ferendis, vt & Politicæ, cuius Nomothetica pars eſt, eum idoneum eſſe, qui non ſcientiâ tantùm floreat, ſed rerum vſu & experientia peritus euaſerit. Ideo vanos eſſe Sophiſtas qui Reipublicæ gerendæ artem ſe tradituros pollicentur, cùm ſint *ἄπειροι*, & rerum ciuilium rudes & inexperti, nihílque præter inanes Rhetoricas, argutias Sophiſticas, & legum inconditam multitudinem, collectionem indigeſtam ac veluti fartaginem obtrudant. Enimvero vt Reipublicæ gerendæ ars ratióque expeditè ac feliciter doceatur, debent res ſiue opera Politica probè cognita eſſe & diiudicata. Vnuſquiſque enim de iis quæ nouit, iudicare poteſt. Atqui operum Politicorum vt legum Sophiſtæ ſunt imperiti, cùm ij Rempublicam non attingant, neque rerum illarum vſu valeant; Malè ergo de gerendâ Republicâ different, nec de legibus bene poterunt iudicare. Eſto: Congerant illi ſexcenta præcepta, cùm tamen ea digerere, ordinare, applicare, vt par eſt, non poſſint, neque eorum idoneum vſum, *διὰ τὴν ἀπειρίαν*, agnoſcant; artem nunquam poterunt rectè conſtruere. Artes ſiquidem practicæ & effectrices non cognitionem tantùm, ſed & vſum experientiámque requirunt. Hinc Medicinam dixit Galenus duobus velut cruribus niti, vſu & cognitione, quod vulgò dicunt, Medicum debere & ſcientem eſſe & expertum.

Medicinæ crura, vſus, cognitio.

Hoc tamen loco vbi legum Sophiſticam collectionem condemnare, aut eam ſaltem parui facere, videtur Ariſtoteles, dixerim obiter non eſſe diligentiam hanc legum colligendarum vſque adeo contemnendam, præſertim ſi cum iudicio ac delectu fiat, & ſi cum aliquo rerum vſu coniungatur, atque ex probatiſſimis ac vſu peritiſſimis authoribus exſcribatur. Sic vtiliſſimum eſſet, Platonis, Ariſtotelis & Ciceronis Politica ſcripta perlegere, floréſque delibare, ſi videlicet hoc genere ſtudiorum opus nunc haberemus. Imò & ipſe Ariſtoteles de rebus ciuilibus ſcripturus, adeo diligens in hoc negotio fuit, vt centum quinquaginta octo ciuitatum leges & inſtituta collegerit, ſi M. Tullio & Diogeni Laërtio fidem habemus.

Lib. 5. de Finib.

Quanquam neque vſu deſtitutus fuit Ariſtoteles, qui octo annos in Philippi Macedonis Regiâ ſit verſatus, & Stagiritis ciuibus ſuis leges dederit. Sub finem capitis. libri, totiúſque operis, ad Nicom. ſignificat ſe *περὶ τῆς νομοθεσίας καὶ ὅλως περὶ πολιτείας*, de ratione legum ferendarum, & de omni Reipublicæ adminiſtrandæ forma, ſcribere debere, quòd veteres doctrinam hanc prętermiſerint, atque etiam vt omnem de rebus humanis Philoſophiam ipſe perficiat abſoluátque.

Tranſitio ad libros Politicos.

Tandem Methodum ponit tradendæ Politices. Qui locus conuincere videtur, poſt decem hos libros Ethicorum ad Nicom. ſtatim eſſe collocandos Politicos. licèt ante Politicos reponi ſoleant Moralia Magna & Eudemia. Sed oportet nos ſequi antiquum ordinem librorum. Hæc igitur habet Ariſtoteles libris decem Ethic.

Summa Magnorum Moralium.

OPus hoc *τῶν ἠθικῶν μεγάλων*, interpretem quidem vnum, ſeu potiùs Metaphraſtem, Georgium Vallam Placentinum habet, qui illud perſpicua Latinitate donauit; commentatorem verò, ſiue etiam Paraphraſtem, quem viderim, nullum. Cauſam eſſe puto, quòd totum opus eiuſdem ſit argumenti, cum decem illis libris Ethicorum ad Nicomachum, & ſtyli etiã facilioris; adeo vt quæ iam copioſè eleganter & accuratè libris Ethicorũ fuerunt pertractata, & à permultis iiſq; doctiſſimis cõmẽtatoribus illuſtrata, eadem in his duobus Magnorum Moralium

Nemo in Magna Moralia ſcripſit.

libris repetantur, & ſtylo, vt mihi quidem videtur, pinguiore & laxiore. Vt certè qui Ethicorum intelligentiam anticipauerit, is ſolâ lectione poſſit horum documenta comprehendere. Quanquam, vt verum fatear, egregia quædam in his explicantur, & notatu digniſſima, quæ in Ethicis dicta non ſunt. Sed quia de rebus ſunt iiſdem, & eiuſdem methodi ac inſtituti, ideo peculiares non habuerunt commentarios; neque iis profectò videntur indigere: Breuiſsimâ igitur Synopſi eorum argumenta perſtringam.

Liber prior Magnorum Moralium Ariſtotelis.

Conſtat capitibus triginta quinque.

PRimo aperit inſtitutum Ariſtoteles, ſtatuítque ſibi propoſitum eſſe agere de moribus. Mores autem ſpectare ad Politicam; Et eius partem primam, atque adeo Ethicam ſub Politicâ contineri; imò verò vniuerſam de Moribus diſputationem debere Politicam appellari. De virtute dicendum eſſe, non tantùm quid ſit, ſed quomodo poſsit comparari. Pythagoram errafſe, qui virtutem vt alia omnia per numerum explicauit, dixeritque iuſtitiam eſſe ἀριθμὸν ἰσάκις ἴσον, numerum pariter parem, conſtantem ſcilicet è duobus numeris paribus, quorum alter per alterum fuerit multiplicatus. Socratem etiam minùs appoſitè virtutes ſcientias feciſſe; quia virtus ſcientia eſſe non poteſt, cùm non omnis virtus, ſit in mente, ſiue ἐν τῷ διανοητικῷ τῆς ψυχῆς μορίῳ, vt eſt ſcientia omnis; ſed quædam virtutes ſint in parte animæ irrationali, id eſt, in appetitu, vt temperantia, fortitudo. Platonem vtrique animæ parti, tam rationali quàm irrationali ſuas tribuiſſe virtutes, & id quidem rectè. Sed eum perperam, παραλόγως, tractationem de bono per ſe, id eſt, de ideâ boni, cum virtute coniunxiſſe. Hoc vnum tantum firmúmque imprimis eſſe, vt facultatum & ſcientiarum omnium, finem eſſe bonum; ita Politicæ, optimum. De bono igitur agendum, quod noſtrum ſit & poſſit obtineri, non de illo Platonico & Ideali: Aut de bono tranſcendentali, quod eſt in omnibus Categoriis, & nullius artis eſt proprium.

περὶ ἠθῶν.

Nō omnis virtus eſt in mente.

Diuiſio bonorum.

Secundo capite diſtinguit bona, in honorabilia, τίμια, quæ ait eſſe diuina, laudabilia ἐπαινετά, vt virtutes; καὶ δυνάμεις, facultates, ſiue bona externa & fortunæ.

Tertiò, aliam bonorum profert diuiſionem, in bona animi, corporis, & fortunæ, ſiue externa. Bona animi diuidit in prudentiam, virtutem & voluptatem. Tum finem bonorum abſolutiſsimum docet eſſe felicitatem; quam ait conſiſtere ἐν τῷ εὖ πράττειν, καὶ εὖ ζῆν, vt lib. 1. Ethic.

Quartò, docet, virtutem in anima eſſe: nóſque vt per animam viuere, ſic per virtutem bene viuere. Virtutem eſſe habitum optimum.

Quintò, animæ eſſe partes duas: rationalem vnam, irrationalem alteram. In illa eſſe prudentiam, ſolertiam, ſapientiam; in hac temperantiam, fortitudinem, & alias Morales. Virtutem Moralem exceſſu & defectu labefactari, vt in Ethicis Nicomachiis.

Sextò, virtutem eſſe in dolore & voluptate moderandis.

Septimò, in anima eſſe perturbationes, facultates, habitus. Ad habitum pertinere virtutem: quæ conſiſtit in mediocritate.

Octauò, virtutem eſſe medium inter perturbationes: quæ ſunt vel ægritudines, vel voluptates.

Nonò, mediocritati exceſſum & defectum opponi: in noſtra eſſe poteſtate bene vel male agere.

Decimò, res naturales ſimilia generare. Vt principium ſe habet, ita & principatum.

Vndecimum caput, creditur eſſe Vallæ explicatio ad caput decimum de triangulo.

Duodecimo, ab homine eſſe propriè πρᾶξιν, actionem ſcilicet ex conſilio & electione profectam.

Decimo tertio, eſſe tres ὀρέξεις, appetitus, ſpecies, cupiditatem, iram, voluntatem.

Decimo quarto, videri incontinentem non agere ſponte, & ex voluntate; reuera tamen agere.

Decimo quinto & decimo ſexto, agitur de violentia & neceſsitate, vt lib 3. Ethic.

Decimo ſeptimo, de ſpontaneo & inuito.

Decimo octauo, de electione.

Decimo nono, de conſultatione, vt ibidē.

Vigeſimo, finem virtutis eſſe τὸ καλόν, honeſtum. Vigeſimo primo, agitur de fortitudine, vt 3. Ethic. Vigeſimo ſecundo, de Temperantia, vt ibidem. Vigeſimo tertio, de Manſuetudine. Vigeſimo quarto, & reliquis, vſque ad vigeſimum octauum, de liberalitate, illiberalitate, magnanimitate, magnificentia, vt lib. 4. Ethic.

Vigeſimo octauo, περὶ νεμέσεως, de indignatione, καὶ τοῦ νεμεσητικοῦ, & de indignabundo. Quem ait eſſe laude dignum, quia dolet, bona indignis, & mala bonis euenire, éſtque medius inter φθονερὸν, inuidentem, καὶ ἐπιχαιρέκακον, maleuolum.

Vigeſimo nono, περὶ σεμνότητος, de grauitate, quam definit τῆς αὐθαδείας ἀνὰ μέσον τε καὶ ἀρεσκείας, mediocritatem quæ verſatur inter propriam complacentiam, & alienam, vtrámque nimiam. Sunt enim hæc vitia duo, nimiùm placere ſibi, & nimiùm aliis complacere.

Trigeſimo, περὶ αἰδοῦς, de verecundia, de quâ extremo cap. lib. 4. Ethicor. ad Nicom. diximus.

Trigeſimo primo, περὶ εὐτραπελίας, de Vrbanitate, de qua etiam lib. 4. Ethic. cap. 14.

Trigeſimo ſecundo, περὶ φιλίας, de amicitia, καὶ φίλου, & de amico. Quem ait eſſe medium inter aſſentatorem, plura alteri arrogantem; & infenſum, derogantem. Sed de amicitia actum eſt copiosè libris 8. & 9. Ethicor. ad Nicom.

Trigeſimo tertio, περὶ ἀληθείας, de veritate ſeu potiùs veracitate, ac quæ medium tenet inter εἰρωνείαν, diſſimulationem, καὶ ἀλαζονείας, & iactationem ſiue arrogantiam. Quâ de re lib. 4. Ethic. cap. 13.

Trigeſimo quarto, περὶ δικαιοσύνης, de iuſtitia: de qua tam multa támque præclara lib. 5. Ethic. ad Nicom.

Trigeſimo quinto, repetit ex lib. 6. Ethic. diuiſionem partium ſiue facultatum animæ, in eam quæ rationis eſt particeps, & alteram, quæ eſt expers rationis. Tum hac relicta, illam duplicem facit, conſultatricem ſcilicet, quam vocat τὸ μόριον βουλευτικὸν, & ſcientificam, τὸ ἐπιστημονικόν. Tertiò vtramque diſtinguit ex obiectorum diuerſitate: vt enim ſenſus inter ſe differunt per ſonos, colores, odores, ſapores; & ab intellectu: quòd hic verſetur circa τὸ νοητὸν, intelligibile, illi verò circa τὸ αἰσθητὸν, ſenſibile: ſic facultas conſultatrix, à ſcientifica differt, quòd illa circa ſenſilia, mobilia, mutabilia, & quæ à nobis dependent, negotietur; hæc circa intellectilia & demonſtrabilia. Poſtea differit de virtutibus mentis, ſcientia, prudentia, arte, intelligentia, ſapientia, vt libro ſexto Ethicorum ad Nicom. Definit etiam τὴν ὑπόληψιν, exiſtimationem: quâ ὑφ' ἁπάντων ἐπαμφοτερίζομεν, de omnibus ambigimus, an ſic habeant, vel non. Concludit, prudentiam eſſe dominam & architectonicam, reſpectu virtutum Moralium. At reſpectu Sapientiæ eſſe miniſtram καὶ ἐπίτροπον, quaſi atrienſem ſiue præfectam, procuratricem, vicariam, Gallicè, *l'intendante*, quæ ſcilicet dominæ Sapientiæ otium faciat, & procuret: vt dum ipſa Prudētia affectus cohibet & regit, Sapientia quaſi princeps placidè & ſuauiter ad opus ſuum accedat. Simile quid annotauit cap. vltimo lib. 6. Ethicorum ad Nicom.

Liber Poſterior.

Magnorum Moralium Ariſtotelis.

ABſoluitur ſeptemdecim capitibus. Primo, agit Ariſtoteles περὶ τῆς ἐπιεικείας, καὶ τοῦ ἐπιεικοῦς, de æquitate, & viro æquo, quem ait eum eſſe, qui de ſuo iure cedit, quod alioqui ſecundùm leges habet. Vt lib. 5. Ethic. ad Nicom. cap. 14. dictum eſt.

Secundo, περὶ εὐγνωμοσύνης, de moderatione in ferenda ſententia. malè enim vertit Valla *modeſtiam*, quæ propriè virtus eſt mediocritatem ſeruans, in honoribus expetendis; & quæ ſic ſe habet ad magnanimitatem, vt liberalitas ad magnificentiam. De qua modeſtia dictum eſt cap. 10. lib. 4. Ethic. ad Nicom. ſed hîc agit Ariſtoteles, de ea virtute, quæ cum æquitate coniuncta eſt, vt docet textus clariſſimus. Cæterùm de hac moderatione in iudicando actum iam eſt cap. 11. lib. 6. Ethic. *Error Georgij Vallæ in verſione Græci cõtextus.*

Tertio, περὶ εὐβουλίας, de bona conſultatione, quam etiam non ſatis accommodatè vertit Placentinus *promptitudinem*, quòd bona conſultatio prompta eſſe non debeat aut feſtinata, ſed matura & lenta. De hac verò actum adhuc fuit cap. 10. lib. 6. Ethicorum.

Quarto, περὶ ἐγκρατείας καὶ ἀκρασίας, de continentia & incontinentia: de quibus etiam lib. 7. Ethic.

Quinto, περὶ θηριότητος, de feritate, quæ eſt ὑπερβάλλουσά τις κακία, inſignis & extraordinaria malitia: cuius contraria virtus, ſupra hominem eſt tanquam heroïca & diuina. De qua cap. 1. lib. 7. Ethicor. Hoc loco notanda Ariſtotelis ſententia illuſtris: Deum omni virtute eſſe præſtantiorem: ideóque virtutem in Deo non eſſe, qua ſcilicet Deus egeat ad ſui perfectionem. Eſt enim n. tura perfectiſſimus.

Sextò, περὶ ἀκρασίας καὶ ἐγκρατείας, de in-

continentia & continentia, vt ſuprà, & lib 7. Ethicor.

Septimo, περὶ ἡδονῆς, de voluptate: de qua lib. 10. Ethicor. ſatis copioſè.

Octauo, περὶ εὐτυχίας, de proſperitate, ſiue de bonis externis, ſine quibus non poteſt eſſe felicitas. Sed περὶ τῶν ἀγαθῶν, de externis bonis, actum etiam eſt cap. 9. lib. 10. Ethicor. interim hîc docetur Naturam eodem ſemper, vel vt plurimùm, ordine ac modo operari, fortunam ἀτάκτως, temere, inordinatè, καὶ ὡς ἔτυχε. Ideo vbi mens plurima & ratio, ibi fortunæ minimum. Dominum eſſe Deum, & bona maláque meritis diſtribuere. Deum iniuſtum dicere, nefas.

οὗ πλεῖστος νοῦς, καὶ λόγος, ἐλαχίστη τύχη.

Nono, περὶ καλοκαγαθίας, de honeſta probitate, per quam dicitur quis honeſtus & bonus, cùm eſt perfectè bonus: talis autem hic eſt apud quem ſimpliciter bona & honeſta, ſunt bona & honeſta.

Decimo, docetur κατὰ τὸν ὀρθὸν λόγον πράττειν, agere ex recta ratione eſſe, quando pars animæ irrationalis, rationalem non impedit, aut auocat ab actione ſua. In nobis eſſe partem vnam deteriorem; alteram, meliorem. Illam eſſe propter hanc, vt corpus propter animam.

Deterius eſt propter perfectius

Vndecimo, agitur περὶ φιλίας, de amicitia, vt lib. 8. Ethic.

Duodecimo, περὶ φιλίας συζυγικῆς. de amicitia affinitatis, quæ ſcilicet inter affines & conſanguineos intercedit. Sed de hac dictum eſt octauo lib. Ethic. cap. 14.

Decimo tertio & decimo quarto, περὶ φιλαυτίας, de amore ſui, vt cap. 8. lib. 9. Ethicorum.

Decimo quinto, ſtatuitur, eum qui bonis abundat, & nullius rei eſt egens, opus tamen amico habere, cuius adſpectu, colloquio & familiari conſuetudine fruatur; eſſe enim amicum, alterum ſe, in quo vt in ſpeculo ſe videre & noſſe liceat: quod eſt in vita iucundiſſimum. Sed & beatum ſolùm eſſe non debere, debere verò eſſe etiam beneficum. Quare amicis egere quibuſcum viuat, & quibus bene faciat. Sed hac de re actum eſt cap. 9. lib. 9. Ethic.

Amicus amici ſpeculum.

Decimo ſexto, ſtatuitur, neque multos habendos eſſe amicos, neque paucos. Vt cap. 10. lib. 9. Ethic.

Decimo ſeptimo, concluditur vſum amicitiæ diuerſum eſſe pro diuerſitate amicitiæ.

Summa Moralium Ariſtotelis ad Eudemum.

QVâ causâ & beneuolentiâ adductus Ariſtoteles libros decem Ethicorum ſcripſerat ad Nicomachum filium, eâdem hos ſeptem ſcribere aggreſſus eſt ad Eudemum ſibi amicum & familiarem; vt nempe Eudemo viro probo & honeſtiſſimo ea explicaret, quæ ad doctrinam de moribus, ad fugam vitiorum, ad cultum virtutis, denique ad beatam vitam pertinent. Enimvero ſeptem hi libri, Eudemij ab Eudemo ad quem mittuntur, cognominati, eiuſdem ſunt argumenti ac inſtituti cum decem Nicomachiis: imò, & cum duobus Magnorum moralium nouiſſimè explicatis; vbi beatitudo, virtutes, vitia, & agendi principia exponuntur: neque enim tantùm diuerſa, aliáve non tractant Eudemij, ſed & eadem, iiſdemque fere verbis, de rebus iiſdem, ſæpius repetunt documenta; vt mirum non ſit, quòd interpretem ſiue commentatorem nullum, vt neque duo magnorum Moralium, obtinuerint, quorum ſcilicet doctrina καὶ πραγματεία, eiuſdem ſit generis & rationis cum doctrina Ethicorum à tot tantiſque auctoribus (quorum nomina in calce Tomi poſterioris legere licet ſeparato indice) ampliſſimis commentariis illuſtratâ. Sed neque cognitus eſt horum Eudemiorum Metaphraſtes, is nimirum qui eos Latinos fecerit, ſaltem omnes. Neque enim is fuit Leonardus Aretinus, qui Ethicorum libros tranſtulit; vt facilè ex vtriuſque verſionis ratione ac ſtylo colligi poteſt: itémque ex eo quòd verſio hæc Eudemiorũ, Aretini tempora anteceſſerit: ſed Anonymus quidam, fortè Baſileenſis, doctus tamen & in Ariſtotelis lectione non parum exercitatus; qui interim tres duntaxat priores & fortè ſeptimum tranſtulit, cùm quartus, quintus & ſextus, qui iidem planè ſunt cum quinto, ſexto & ſeptimo Ethicorum ad Nicom. à Lambino fuerint tranſlati. Si igitur eadem canteт, docéatque his Eudemiis Ariſtoteles, cum iis quæ libris ſuperioribus enarrauit; atque etiam ferè hîc, ſcribat diſertiùs ac populariùs; abuti ſanè videremur otio & literis, crambémque coctam recoquere; ſi in iis exponendis eſſemus prolixiores. Satis ergo erit ſi ſumma ſequamur faſtigia rerum, & quaſi lambendo percurramus.

Liber primus Moralium Eudemiorum.

HAbet capita octo, vbi de beatâ vitâ.

Primo ſtatuit εὐδαιμονίαν, felicitatem, eſſe κάλλιστόν τι, καὶ ἄριστον ἁπάντων καὶ ἥδιστον, pulcherrimum, id eſt, honeſtiſſimum quid, omniúmque optimum, atque etiam iucundiſſimum, contra Dei oraculum, quod hæc tria ſeiungebat, & ſimul eſſe poſſe negabat. Vbi citat Deliacum carmen, vt cap. 9. lib 1 Ethic.

Κάλλιστον τὸ δικαιότατον, λῷστον δ᾽ ὑγιαίνειν,
Πάντων δ᾽ ἥδιστον, οὗ τις ἐρᾷ, τὸ τυχεῖν.

Perpulchrum eſt iuſtum, valetudo eſt optima rerum, Dulce frui optatis.

Finem nõ ſpectare ἀνοησίας σημεῖον. Secundo, docet eſſe inſignis ſtultitiæ argumentum, non referre vitam ſuam ad finem aliquem. Et debere omnes beatam vitam ſibi proponere vt finem, priúſque noſſe quid ſit.

Tertio, in beatitudine diiudicanda, omittendas eſſe ægrorum, delirantium, puerorum, & vulgarium hominum ſententias, ἄτοπον γὰρ προσφέρειν λόγον τοῖς λόγου μηδὲν δεομένοις, ἀλλὰ πάθους. *Abſurdum ratione agere, cum iis qui rationem non merentur, ſed pœnam.*

Lib. 1. Ethic. ca. 3. Quarto, vitæ genera eſſe tria. Politicum, Philoſophicum, Voluptarium ſiue ἀπολαυστικόν. Politicos homines quærere actiones virtutis; Philoſophos contemplationem veritatis, Voluptarios, corpoream voluptatem, vt beatitudinem.

Quinto, arduum eſſe ac difficile iudicare de iis quæ ſint optanda & eligenda, in vitâ hac mortali & miſerâ.

Valet in probando conſenſus omnium. Sexto, in probando plurimùm valere conſenſum omnium hominum: κράτιστον μὲν γὰρ, inquit, πάντας ἀνθρώπους φαίνεσθαι συνομολογοῦντας τοῖς ῥηθησομένοις. Rationes in quauis methodo, id eſt, ſcientia, alias eſſe Philoſophicas, id eſt, accuratas, demonſtratiuas; alias probabiles. Imperitiam, τὴν ἀπαιδευσίαν, eſſe, cùm quis iudicare non poteſt, aut diſcernere proprias rei rationes, à non propriis. Oportere interdum apparentibus argumentis inſiſtere.

Septimo, & octauo, beatitudinem eſſe bonorum humanorum ſummum, & præſtantiſſimum. Deo conuenire beatitudinem: Animantibus minimè. Non conſiſtere in ideâ. Nullas eſſe ideas. Vt lib. 1. Ethic. cap. 4.

Liber Secundus Eudemiorum.

HAbet capita vndecim. Vbi de beatitudine, virtute morali, & voluntario.

Primo, ſtatuit, beatitudinem in vitæ virtutiſque perfectæ functionibus eſſe repoſitam: vbi repetit multa ex cap. 3. li. 1. Magnor. Moral. ex cap. 4. & 5. lib. 2. Ethicor. ex cap. 11. 12. & 13. lib. 1. eiuſdem operis.

Secundo, virtutem Ethicam circa iucunda & triſtia verſari. Eam conſuetudine augeri. Vt lib. 2. Ethicor. & lib. 1. Magnor. Moral.

Tertio, virtutem tenere medium inter duo vitia extrema oppoſita. Quod declarat ἐκ τῆς διαγραφῆς, ex tabella in textu conſideranda. *Videatur tabula virtutum & vitiorũ in textu perſpicua.*

Quarto, virtutes alias eſſe rationalis partis, vt ſcientias; alias, irrationalis, vt Morales. Mores ſequi inclinationem ad voluptates, vel dolores.

Quinto, virtutem Ethicam eſſe mediocritatem circa voluptates & dolores.

Sexto, virtutes & vitia eſſe voluntaria.

Reliquis capitibus agit de voluntario, inuoluntario, violento, electione: vbi repetit ex lib. 3. Ethicor. & 2. Itémque ex libr. 1. Magnorum Moralium.

Liber Tertius Eudemiorum.

HAbet capita ſeptem. Quorum primo de fortitudine, & ignauiâ, ſiue metu. περὶ τῆς ἀνδρείας, καὶ τῆς δειλίας; Secundo, περὶ σωφροσύνης καὶ τῆς ἀκολασίας, de Temperantiâ & intemperantiá. Tertio, περὶ πραότητος καὶ χαλεπότητος, de manſuetudine ſiue lenitate, & auſteritate, ſiue morum aſperitate. Quarto, περὶ ἐλευθεριότητος, de liberalitate, eiuſque vitiis. Quinto, περὶ μεγαλοψυχίας, de magnanimitate, eiuſque vitiis. Sexto, περὶ μεγαλοπρεπείας, de magnificentiâ. Septimo, de Nemeſi, verecundia, amicitia, veracitate, vrbanitate. Quibus omnibus capitibus, repetit ex lib. 3. & 4. Ethicor. & ex libr. 1. Magnorum Moralium fere omnia.

Reliqui libri Eudemiorum.

QVartus quidem, qui de iuſtitia eſt; Quintus, qui de recta ratione, & prudentia, de virtutibus etiam mentis. Scientia ſcilicet, arte, &c. Itē de Eubulia, ſyneſi, gnome; & Sextus, qui de virtute heroïca, continentia, incontinentia, & voluptate. Iiſdem ac totidem verbis & ordine eodē, niſi quòd interdum alia eſt capitum diſtinctio, leguntur inter libros Ethicorum ad Nicomachū. Itavt liber quartus Eudemiorum ſit quintus Ethicorum; Quintus Eudemiorum, ſit ſextus Ethicorum: & ſextus Eudemiorum, ſit ſeptimus Ethicorum. Vnde verſio quarti, quinti, & ſexti Eudemiorum eadem eſt planè cum verſione quinti, ſexti, & ſeptimi Ethicorum; & ab eodem interprete ſiue tranſlatore, Dionyſio ſcilicet Lambino. Septimus verò & poſtremus liber Eudemiorum, qui de amicitia eſt totus, verbis quidem ac ſententiarum ordine, ab octauo libro & nono Ethicorum, & à lib. ſecundo Magnor. moralium differt; ſed eandem reuera doctrinam continet, ac repetit. Sed libri concluſio inſignis eſt, ſcilicet re nulla Deum indigere, & actionem, quæ Deum conſiderare maximè, facit, ſiue quæ ad Dei contemplationem refertur, eſſe omnium præſtantiſſimam; cōtrariam verò, quæ ſcilicet Deum colere ac contemplari prohibet, peſſimam. Eſſe autem metam hanc, finémque animi longè excellētiſſimum, ita nempe addictum eſſe virtuti & contemplationi; vt non ſentiamus partem animæ alteram, putà ſentientē, quatenus talis eſt; id eſt, vt nullas ſentiētis appetitus, (quem vocat partem alteram animæ,) agitationes, cupiditates, motúſve importunos experiamur. Hic enim eſt virtutum humanarum apex vltimus. hæc ſumma perfectio, hic τῆς καλοκἀγαθίας ὅρος, inquit, hic τῶν ἁπλῶς ἀγαθῶν σκοπὸς, eſſe ſcilicet tam bene animo affectum; mentem habere adeo compoſitam, & puram, atque à perturbationum fluctibus liberam; vt nullum ne minimum quidem belluinæ partis, id eſt, ſenſitiuæ, motū perſentiſcamus. Quæ ſententia planè diuina eſt, & digna quidem aureis literis inſcribi, ſed digniſſima quæ imis Chriſtianorum etiam hominum ſenſibus reponatur; quorum vota altiùs non feruntur, quàm vt victis ſenſuum illecebris & cupiditatibus, ſuam mens & ratio vitam tranquillè & ſuauiter viuat: quæ in virtutis cultu, deíque beatifica contemplatione, vt in faſtigio felicitatis cōſiſtit. Hic mirare mecum lector candide, ſapientiam Ariſtotelis; quæ dubio procul in extremo illo generalis iudicij die, & ſæculorum conſummatione, impios, iniuſtóſque homines, impuros, libidinoſos, gulæ, & veneri deditos; ſuiſque omnino addictos cupiditatibus, manifeſtè condemnabit. Sic igitur finiunt Moralia Eudemia.

Inſignis Theologia Ariſtotelis & admiranda.

Libellus Ariſtotelis de Virtutibus & vitiis.

CAtalogus hic eſt potiùs, ſetiéſque breuiſſima quàm liber, virtutum & vitiorum; quorum ſcilicet ſummas definitiones, & officia propria, ex iis quæ hactenus vberrimè dicta & repetita ſunt in libris maioribus, ſummatim & velvti per quandam ἀνακεφαλαίωσιν, colligit, retexitque Ariſtoteles. Sub finem tamen obſeruat eleganter, virtutem inducere in animum, pulcherrimam quandam harmoniam, ex compoſitis motibus, & in modum probè redactis. Itavt ex illa virtutis diatheſi & temperamento, animus fiat optimæ reipublicæ ſimillimus. Interim virtutis proprium eſſe; vt ſit benefica, beneuola, amica, clemens, facilis, manſueta, candida; τῆς δὲ κακίας, τὰ ἐναντία. Vitij, cōtraria:

A virtute mirabilis in animū harmonia, & pulchritudo inducitur.

Synopſis Politicorum Ariſtotelis.

VT Theologia ſiue Metaphyſica ἀρχικωτάτη τῶν ἐπιστημῶν, princeps ſumma ſcientiarum ab Ariſtotele dicta eſt c. 2. lib. 1. Metaph. in genere contemplandi ſcilicet, ſiue Theoreticè, (vt ego quidem interpretor,) & ratione cognitionis excellentiſſimæ, quæ de Deo eſt, rebúſque præſtantiſſimis, & conſtantiſſimis: ſic Politica ab eodem dicitur, κυριωτάτη, καὶ μάλιστα ἀρχιτεκτονική, maximè domina, & iure optimo omnium ſcientiarum artiúmque imperatrix, c. 1. lib. 1 Ethicorum ad Nicomachum, in genere agendi ſcilicet ſiue practicè, & quoad imperium ac directionem externam, ſeu ciuilem. Cap. 1. vel iuxta Perion. 2. lib. 1. Ethic. Τίνας γὰρ εἶναι χρεὼν τῶν ἐπιστημῶν ἐν ταῖς πόλεσι, καὶ ποίας ἑκάστους μανθάνειν, καὶ μέχρι τίνος, αὕτη διατάττει. ὁρῶμεν δὲ καὶ τὰς ἐντιμοτάτας τῶν δυνάμεων, ὑπὸ ταύτην οὔσας, οἷον στρατηγικὴν, οἰκονομικὴν, ῥητορικήν. Enimvero Politica præcipit decernítque de omnibus

Et cap. 12. li. 3 Polit.

Politica regina ſcientiarum practicè, & quoad externam directionem.

ſcientiis, quaſnam ſcilicet ſcientias tractari oporteat in ciuitatibus, & quo fine, & quibus modis. Sed & videmus facultates artéſve nobiliſſimas ipſi Politicæ eſſe ſubiectas, vt militarem ſiue imperatoriam, œconomicam, & oratoriam. Quare vt artium omniũ propriè dictarum, itémque practicarum & moralium diſciplinarum abſolutè princeps eſt, ac regina Politica; ſic & ſcientiis contemplãtibus, vt Phyſica, imò & Theologia, dici poteſt aliquatenus, καὶ κατά τι, & ſecundùm quid illuſtrior, & ſuperior, quatenus ſcilicet certas quaſdam earum tradendarum leges formuláſque ciuiles & externas tradit, vt quòd in tali loco, ab hoc vel illo profeſſore, tali hora, tanto tempore doceantur. Hinc igitur honorificis titulis iiſque pluribus inſignita & decorata fuit Politica, quæ ab aliis ſapientiæ humanæ parens, ab aliis magiſtra legum; nunc ſcientia regum, principum, imperatorum, nunc ἐπιστήμη ϗ δύναμις βασιλικὴ, ſcientia, & facultas regia; nunc ars regnãdi, nunc τῆς ἀνθρωπίνης κοινωνίας συνεκτικὸν, coagulum & nexus ſocietatis humanæ, aliàs ἐπιστήμη πασῶν ἐπιστατικὴ, ſcientia directrix cæterarum, aliàs virtus omnium humanarum perfectiſſima, à Socrate, Xenophonte, Platone, Plutarcho & aliis fuerit appellata. Neque id quidẽ immeritò. Eſt enim Politica, Scientia hominum regendorum; vel ciuitatis ſeu reipublicæ iuſtè ſapientérque adminiſtrandæ, vt videlicet ij qui in eadem republica, ciuitate, aut regno viuunt, omnes bene felicitérque habeant, virtutem non domi tantùm & erga ſuos, ſed palàm & publicè, erga principem conciuéſque ſuos bono animo exerceant, ſalubriter degant, bonis externis non egeant, ſummáque tandem pace potiantur. Quibus officiis, & finibus, nihil profectò melius ac præſtantius eſſe poteſt, cùm iis publica ſalus, & felicitas totius humani generis contineatur. Habet verò nomen Politica, ἀπὸ τῆς πολιτείας: quæ vox ciuitatis ordinem & adminiſtrationem ſignificat, τάξιν τῆς πόλεως, vt infrà cap. 6. & 7. l. 3. Politic. loquitur Ariſtoteles: πόλις enim ciuitas eſt, vnde πολιτεία καὶ πολίτευμα, ciuitatis gubernatio, & πολίτης, id eſt, ciuis. Vt ergo ciuitas eſt ciuium vnitas, ſiue hominum iure ſociatorum multitudo ritè congregata; ſic πολιτεία, vel reſpublica, eſt ipſa ciuitatis aut ciuium ordinatio ſiue directio. Quamquam ciuitas Ariſtoteli ſocietas eſt perfecta, multíſque vicis conſtans, omni genere bonorum abundans, & ad bene viuendum inſtituta, ex cap. 1. lib. 1. Polit. Et ſocietatis quidem Politicæ origo prima à familiis eſt, ſiue domibus, ex quibus ſcilicet amplificatis vici, & tandem ciuitates vrbéſque extiterunt. Ad ſocietatem verò ſeu ad vitæ communionem adducti fuere homines, natura, indigẽtia, & iniuriis. Natura quidem, quia homo natura eſt animal politicum, & ſocietatis amans: Indigentia, quia non habet vnus à ſe omnia, ſed aliorum opera, arte, & auxilio eget: Iniuriis, quia poſſunt homines alij ab aliis vexari, tam ab externis quàm à domeſticis; & ſæpe ſæpius lites & controuerſiæ oriuntur: quæ vt dirimãtur, & iniuriæ etiam depellantur, opus ſanè eſt lege, rege, iudice, magiſtratu prudente, iuſto & potente, cuius iudicio & auctoritate homines gubernentur. Hinc igitur ciuitas, hinc Politica, quæ ſcientia eſt hominum prudenter & iuſtè regendorum, & cuius finis eſt Εὐνομία, publicáque hominum omnium beatitudo, atque adeo bonorum omnium maximum & abſolutiſſimum. Hæc vice prooemij.

Ciuitas è domibus.

Cauſa ſocietatis Politicæ.

Summa librorum Politicorum Ariſtotelis.

REmpublicam, ciuiliſque ſocietatis leges & optima inſtituta ampliſſimè ac pulcherrimè deſcripturus Ariſtoteles, diſciplinæ Politicæ initia ſumit ab explicatione partium ciuitatis: quas libro primo diligenter enotat ac diſtinguit, vbi de domo, familia, vico, vicinia, viro, vxore, coniugio, hero, ſeruo, ſeruili imperio, arte quęſtuaria, re vxoria, & paterno imperio, vberrimè diſſerit. Tum pro ſua docendi ratione ac methodo, antequam ipſe ſtatuat de optima republica, & gubernandi forma præſtantiore, proponit libro ſecundo varias reipublicæ, ſiue gubernationis Politicæ formas, quas nobiliſſimi quique legiſlatores tenuerunt, aut Philoſophi celebriores deſcripſerunt. Libro autem tertio agit de Ciuitate, & ciue, de republica, ſiue politia, eiúſque formis, ſiue generibus, regno ſcilicet, (quod appellat nunc βασιλείας, nunc μοναρχίας,) Ariſtocratia, & Politia: quæ tertia ratio regiminis commune nomen retinet. vbi etiam oppoſitas regiminum formas, Tyrannidem, Oligarchiam, Democratiam perſtringit, & ſub finem libri maximè de Regno pertractat.

Libro quarto agit de Republica, id eſt, de Politia, tertia illa boni regiminis forma: itẽ

de Democratia,ei oppoſita,Oligarchia etiã, & Tyrannide. His ſubiungit Senatus, Magiſtratus, & Iudiciorum deſcriptionem.

Libro quinto,de cauſis mutationum,ſubuerſionum, conſeruationum reipublicæ, tractat ſapienter & copioſè.

Libro ſexto, de Democratia & Oligarchia iterum diſſerit; eo quòd ſuo tempore celebres eſſent hæ duæ regiminis formæ.

Libro ſeptimo & octauo, de optimo gubernandi ſtatu,perfectáque republica egregiè & luculenter,& ex proprio ſenſu ac iudicio philoſophatur, docétque quibus in rebus optima & beatiſſima ciuium vita collocanda ſit. Vbi de ratione vrbium condendarum,earum ſitu & magnitudine, agro ad vrbem extruendam commodiſſimo, incolis ſiue ciuibus, publicorum locorum ædificatione, recta ciuium inſtitutione, matrimonio,eiúſve celebrandi tempore,liberis alendis, & educandis. Atque hæc quidẽ exequitur ſeptimo libro.

Octauo autem de inſtitutione puerorum, & artibus iis quibus debeant informari; Grammatica,Gymnaſtica,Muſica. Sed perincommodè ac infeliciter accidit, vt hîc ſit finis Politicorum Ariſtotelis; & prima tantùm reipublicæ Ariſtoteleæ, ſanè quàm omnium quę à veteribus deſcriptę ſunt,optimæ ac pulcherrimæ; inſtitutio,ætas,ac pueritia nobis hodie ſola ſuperſit, & pars quædam adoleſcentiæ. Reliqua enim profectò longè maiora, ampliora, & fortè omnium præclariſſima:vel temporum iniuria, vel incuria hominum,non ſine doctrinæ Politicæ damno interciderunt. Eſt igitur opus hoc Ariſtotelis πολιτικῶν, ſiue de Republica, μείουρον καὶ ἀτελὲς, mutilum quidem & imperfectum, ſed tamen præclarum, elegans, eximium,illuſtre,plenum doctrina, & ingenio, ſed & methodo accurata deſcriptum, atque etiam ſtylo faciliore,diffuſiore,ac liquidiore exaratum, & regum principúmque omnium otio ac lectione digniſſimum.

Liber primus Politicorum.

ABſoluitur capitibus iuxta præſentem editionem, & Dionyſij Lambini verſionem, tredecim; iuxta Perionij,Caſi & Giphanij ordinationem, octo; ſed quæ in tres partes reduci poſſint. 1. Eſt de domo & vicis: quæ ſcilicet partes ſunt ciuitatis, quam hoc loco deſcripturus eſt Ariſtoteles. 2. De re domeſtica, ſiue περὶ τῆς οἰκονομίας, cuius tres formæ ſiue ſocietates explicantur, herilis; coniugalis, ſiue vxoria; & paterna, ſiue patria. 3. De arte quæſtuaria, ſiue de ratione rei quærendæ, quam Græci χρηματιστικὴν nominant. Quanquam ſic diſpoſita eſt rerum tractatio, vt poſt explicatam herilem ſocietatem, ſtatim de Chrematiſtica dicatur, deinde verò ad rem coniugalem & paternam ſermo conuertatur.

Ad Cap. primum.

ORditur ab illuſtri, vt ſolet, proloquio. *πᾶσα κοι-*
Omnem ſcilicet ſocietatem eſſe pro- *νωνία ἀγα-*
pter bonum aliquod inſtitutam; vt hinc do- *θοῦ τινος*
ceat, ciuitatem ſiue ſocietatem ciuilem, quæ *ἕνεκα.*
omnium eſt præcipua & nobiliſſima, eſſe propter bonum omnium ſummum & præſtantiſſimum inſtitutam. Tum arguit eos qui putant, Politicum, Baſilicum, Oeconomicum, & Deſpoticum idem eſſe & ſolo numero differre. Ait enim ſpecie & officiis differre. Tertiò methodum ponit cognoſcendæ ciuitatis, vt nimirum primò ſit diſpiciendum, quibus ex partibus ciuitas conſtet. Quo loco norat methodum Analyticam, & Syntheticam: ſed hanc hîc ſequi videtur.

Ad Cap. ſecundum.

REm Oeconomicam ſiue ſocietatem domeſticam expoſiturus, (eſt enim primus hic liber potiùs œconomicus quã politicus,) ſtatuit primò neceſſum eſſe eos coniũgi, καὶ συνδυάζεσθαι, quorum alter ſine altero eſſe, ſeu viuere commodè non poteſt. Vt ſunt mas & fœmina, qui τῆς γενέσεως ἕνεκεν,
procreationis gratia copulantur, naturæ in- *Coniun-*
ſtinctu, non ἐκ προαιρέσεως, ex conſilio, vt in *ctio maris*
cæteris animantibus. Ex quo colligit maris *& fœmi-*
& fœminæ coniunctionem eſſe naturalem. *na eſt na-*
turalis.
Deinde docet ea etiam naturæ lege coniungi, quorum vnum naturâ imperat, alterum obtemperat: illud autem imperare natura *Pruden-*
quod prudentia conſilióque præcellit; & *tior natu-*
mente plurimùm valet: obtemperare au- *râ impe-*
rat.
tem ſeu imperio ſubiici id quod corpus robuſtum à natura habet, vt poſſit ea præſtare quæ ſibi imperantur. Vnde ſignificat, herilem ſocietatem, quæ eſt inter herum imperantem, & ſeruum obtemperantem, ſi modò ille animo valeat, hic corpore, eſſe etiam naturalem. Vbi monet, fœminam diſtingui à ſeruo, per naturam: nempe quia fœminæ naturalis vſus eſt generatio; ſerui autem, miniſterium commune domus. Οὐδὲν γὰρ ἡ φύσις ποιεῖ τοιοῦτον, οἷον χαλκοτύποι τὴν Δελφικὴν μάχαιραν πενιχρῶς. Nihil quippe natura facit tenuiter

Gladius Delphi. cur quid. & parcè, vt fabri gladium Delphicum, quo ſacrificuli olim vtebantur in victimis mactandis, & carnifices in nocentibus percutiendis; ἀλλ' ἓν πρὸς ἕν, ſed vnum, (inſtrumentum ſupple,) ad vnum, (vſum, ſupple,) putà mulierem ad generationem, ſeruum ad miniſterium commune. Concludit ergo, è duabus hiſce ſocietatibus, vxoria & ſeruili, familiam ſeu domum primò conſtare: Definítque domum, ſocietatem in omnes vitæ dies conſtitutam, ſecundùm naturá. Cuius habitatores vocatos eſſe ait à Charōda legiſlatore ὁμοσιπύους, conuictores, & eadem arca panaria vtentes: vel ὁμοκάπους, eodem foco etiam vtentes, ab Epimenide Cretenſi. Tum definit κώμην, vicum, primam ſocietatem è pluribus domibus conflatam, alicuius quidem boni & vſus gratia: ſed non quotidiani: quia qui in eodem vico manent, non quotidie ſibi adſunt, vt qui in eadem familia viuunt. Eſſe verò κώμην, vicum, ἀποικίαν οἰκίας, coloniam aliquam domus ſecundùm naturam, quæ contineat conſanguineos & collactaneos, ὁμογάλακτας, qui ſcilicet in eadem domo fuerunt priùs enutriti, deinde verò in alias domos, vnde vicus exiſtit, diſperſi, vni tamen antiquiori, id eſt patrifamilias, obedientes. Hinc colligit imperiorum primum in ciuitatibus fuiſſe regnum. Cùm enim ciuiles ſocietates ortæ ſint è domeſticis, hæ autem, regio velvti imperio regantur, (pater enim familias eſt velvti rex familiæ ſuæ,) profectò ciuiles etiam ſocietates regno fuerunt, principio, adminiſtratæ. Accedit quòd Dij ipſi vni ſummo regi, id eſt Ioui, pareant, ſempérque olim paruerint. Ergo & homines principio regibus paruerunt; qui ſcilicet, vt ſpecie & figura, ſic & vitæ ac imperij modo, Diis ſe ſimiles arbitrantur. Poſtea definit τὴν πόλιν, ciuitatem, (& hinc incipiunt quidam caput tertium,) Societatem perfectam ex pluribus vicis conflatam, in qua id omne quod ſatis eſt, perfectiſſimè inſit, & quę orta quidem ſit viuendi cauſa: conſtituta autem permaneat bene viuendi cauſa. Addit, ciuitatem eſſe ſecundùm naturam, vt priores ſocietates è quibus conſtat. Hominem etiam natura eſſe πολιτικὸν ζῷον, animal ciuile. Cui ideo ſermo tributus ſit, ſcilicet ad iuſtitiæ cultum, & ad ius dicendum, vt animantibus vox ad moleſti & iucundi ſignificationem. Sermo enim ad vtilia & noxia confert, quæ ad iuſtitiam ſpectant. Quare ὁ ἄπολις, qui à ciuitate ſegregatus eſt, vel fera eſt, vel Deus, non homo: Qui ſcilicet vel ob

[Margin: οἰκία. — ἡ κώμη. — ἡ πόλις. — Homo natura animal ciuile.]

morum feritatem non poſſit inter homines agere; vel ob αὐτάρκειαν, ſiue bonorum ſufficientem copiam, non egeat hominum ſocietate & auxilio. Concludit, ciuitatis fundatorem maximorum bonorum auctorem fuiſſe, iuſtitiæ ſcilicet: vnde δίκη, iudicium, quod eſt πολιτικῆς κοινωνίας τάξις, ciuilis ſocietatis ordo, quo nihil melius, nihil excellentius. Hoc loco arma hominis vocat prudétiam & virtutem; atque nihil eſſe iuſto perfectóque homine melius; eodem iniuſto nihil deterius, præſertim armato.

[Margin: ἀνθρώπου ὅπλα, φρόνησις & ἀρετή.]

Ad Cap. tertium.

Dicturus περὶ οἰκονομίας, ab eius ſimpliciſſimis partibus orditur, quæ ſunt δεσπότης καὶ δοῦλος, dominus & ſeruus; καὶ πόσις καὶ ἄλοχος, & vir & vxor; καὶ πατὴρ καὶ τέκνα, & pater & liberi. Vnde exiſtunt rationes ſeu formæ tres domus ſiue familiæ, δεσποτική, γαμική, τεκνοποιητική. Quibus, annumeratur χρηματιστική, id eſt, ratio rei nummariæ comparandæ, vel ars quæſtuaria. Dicendum ergo ante omnia de domino & ſeruo.

[Margin: Societas familiaris triplex.]

Ad Cap. quartum.

Statuit primò τὴν κτῆσιν, poſſeſſionem, ſiue rem familiarem, eſſe partem domus, cùm ſine re viuere nemo queat; atque adeo κτητικὴν, eſſe partem τῆς οἰκονομίας. Deinde vt cæterarum artium, ſic œconomicæ eſſe ſua inſtrumenta. Et horum quidem alia eſſe ἄψυχα, inanimata, vt gubernaculum nauis: alia ἔμψυχα, animata, vt eſt proræ præfectus: Seruum autem eſſe rem poſſeſſam, κτῆμα, & inſtrumentum animatum, καὶ ὥσπερ ὄργανον πρὸ ὀργάνων πρὸς τὴν πρᾶξιν, & miniſtrum eorum quę ad actionem & vitæ humanæ vſum pertinent, non quæ ad effectionem τὴν ποίησιν. Quare ſeruum τὸν δοῦλον, eſſe ὄργανον πρακτικόν, non ποιητικόν, vt eſt gladius, dolabra: omninóque domini, ſed ita vt ſit χωριστόν, ſeparatum, non coniunctum, vt manus. Vnde definitur ſeruus inſtrumentum animatum, agens, & ſeparatum, non ſui ſed alieni iuris. Placet ſerui Apelleam deſcriptionem & picturam obiter attexere. Pinxit hominem aures aſininas habentem, vt ſignificaret ſeruum in audiendo domini conſilio tardum eſſe debere, non celerem, nec curioſum; item nares porcinas, vt diligentiam in ſentiendo & olfaciendo domini cōmodo exprimeret; manus etiam omni genere inſtrumentorum refertas, vt miniſtrandi animum ad omnia officia præparatum; ventrem macilentum, vt vitæ frugalitatem; pedes ceruinos, vt celeritatem & agilitatem corporis ad promptè exequen-

[Margin: Res familiaris eſt pars domus. — ὁ δοῦλος.]

dum; labia ſeris duabus clauſa & obſignata, vt fidem & taciturnitatem repræſentaret.

Ad Cap. quintum.

Eſt quædam naturalis ſeruitus.

STatuit eſſe ſeruitutem naturalem; ſiue, quod idem eſt, quoſdam homines eſſe natura ſeruos; vt & quoſdam natura liberos & dominos. probationis formula eſt. Quæ ex multis partibus conſtant, coniunctis vel diuiſis, in iis eſt vnum quid, quod per naturam imperat, & alterum quod paret. Atqui hominum ſocietas conſtat multis partibus diuiſis, id eſt, diuerſis perſonis: ergo in hominum ſocietate erit vnum quid, quod imperet; alterum quod pareat. Sed ante probationem maioris quatuor Theoremata præmittit. 1. Imperare & parêre eſſe neceſſarium & vtile. 2. Quædam ad imperandum, quædam ad parendum nata eſſe, & à primo ſui ortu ſic comparata. 3. Imperiorum plura & diuerſa eſſe genera. 4. Imperium aliud eſſe alio præſtantius. Sic imperium in homines nobilius eſſe imperio in beſtias. His poſitis probat allati ſyllogiſmi propoſitionem, tam in rebus inanimis, quàm animatis. In inanimis enim docet imperium eſſe harmonicum, quo ſcilicet partes inter ſe eleganter conſentiunt, itavt ipſa forma, harmonia & ratio diſpoſitionis ſit velvti imperans, materia autem ſiue res ipſæ diſpoſitæ, ſint vt obtemperans. In animatis verò tribus modis principatum reperiri: primò, ratione partium, animæ ſcilicet & corporis: illam enim naturaliter imperare, hoc obtemperare. Et tale quidem imperium eſſe deſpoticum ſeu herile, id eſt, quale domini in ſeruum; imperium autem mentis in appetitum, eſſe politicum & baſilicum. Secundò ratione ipſorũ animalium inter ſe comparatorum: iis enim imperare hominem, vt eorum principem vel dominum. Tertiò ratione ſexus. Marem enim natura imperare, fœminam parêre. Si igitur hominum alij ab aliis diſtent, vt anima à corpore, vt beſtia ab homine, certè æquum erit, (vt inter hæc, ſic inter illos, eſſe naturalem quandam imperandi & parendi legem, adeo vt alij natura imperent, alij natura ſeruiant. Hos igitur ſic inter ſe eſſe diſtinctos, vt qui animo & ratione prudentiáque plurimum natura valent, lege naturæ ſint domini; qui verò corpore præpollent, atque eius vſu & officio ita excellunt, vt nihil ab iis aliud expectari poſſit melius ac præſtabilius, hi natura ſint ſerui, qui ſcilicet nati ſunt, vt non ſui ſint ſed alterius, & non ſua propriáque ratione & conſilio viuant, ſed alterius. Concludit, naturam velle, corpora, τῶν ἐλευθέρων καὶ τῶν δούλων, liberorum & ſeruorum, diuerſa facere, hæc quidem ad vſus vitæ neceſſarios, & commune miniſterium, idonea; illa autem erecta, & ad ciuilem vitam non ad officia corporis, comparata. Accidere tamen ſępe contrarium, vt ſcilicet alij corpora, alij animos habeãt τῶν ἐλευθέρων.

Insignia Theoremata. (margin, beside the four theorems)

Anima imperat corpori deſpoticè: mens appetitui politicè. (margin)

Qui mente valent, domini ſunt naturâ: qui corpore, ſerui. (margin)

Ad Cap. ſextum.

Datur ſeruitus legalis.

STatuit eſſe ſeruitutem aliquam legitimam & ex hominum inſtituto, diuerſam ab eâ quæ naturalis dicitur. Qua ſeruitutis diſtinctione poſita, excuſat eos qui negabant eſſe ſeruos à natura vllos. Significat enim eos de ſeruis bello captis, & legitimis, καὶ κατὰ νόμον, locutos fuiſſe. Quo ſenſu fatetur ipſe nullos eſſe natura ſeruos: Tales enim ſerui ſunt κατὰ συνθήκην, ex hominum communi pacto & inſtitutione, id eſt, vt loquuntur Iuriſconſulti, ex iure gentium. Quod eſt eiuſmodi, vt bello capta, ſint eorum qui vicerunt, atque adeo victi ſeruiant victoribus. Hanc tamen ſeruitutem ait nonnullos grauem & iniquam exiſtimaſſe, quòd iniuſtum videatur, ob ſolam potentiam alterum dominari, & ob ſolam imbecillitatem ſeruire alterum: deberi enim imperia virtuti, non potentiæ: Alios verò iuſtam putaſſe, quòd virtus τυγχάνουσα χορηγίας, inſtructa commeatu, & adiumentis ac viribus freta, maximè vim facere poſſit. Item quòd æquum ſit virtutem imperare: at virtus ſiue præſtantia quædam, & pugnandi fœlix dexteritas eſt in victore, quæ non eſt in victo. Sed ſapienter controuerſiam dirimit Ariſtoteles, cùm ait bellicam ſeruitutem ex parte iuſtam eſſe & ſecundùm quid, quatenus ſcilicet lege communi, & iure gentium, quod hoc loco τῆς ὁμολογίας nomine ſignificatur, eſt conſtituta; abſolutè autem, ὅλως, vniuersè & ſimpliciter non eſſe iuſtam. Primò, quia fieri poteſt, vt bellum ſit iniuſtum; ergo quicquid ex tali bello continget, erit iniuſtum; At fieri poteſt vt ex tali bello ſequatur ſeruitus, itavt ij qui victi fuerint, aliis iniuſtè pugnantibus ſeruire cogantur: Talis igitur ſeruitus erit iniuſta Secundò ſequeretur, omnes bello captos & victos iure eſſe & dici debere ſeruos; at hoc abſurdum Sic enim præſtantiſſimos quoſque, καὶ τοὺς εὐγενεστάτους, virtute, prudentia, fortitudine ac generis nobilitate illuſtres, licere ſeruos appellare, ſi videlicet bello capti eſſent; quod ſanè videtur iniquum, cùm hi ſint natura & ſuo merito liberi ac domini. Hinc apparet, inquit, eſſe alios vbi-

Seruitus bellica ſeu legalis, aliquatenus iuſta, ſimpliciter non iuſta. (margin)

que ac ſemper ſeruos, qui ſcilicet tales ſunt natura; alios minimè. Item alios eſſe ſimpliciter ac vbique nobiles, alios οὐχ ἁπλῶς, ſed tantùm domi ſuæ, & ex parte, atque opinione. Quibus verbis docere intendit libertatem, & ſeruitutem, nobilitatem & iguobilitatem, non ex fortuna aut bello, ſed ex perfectione naturali, prudentia, virtute, aut contrariis eſſe æſtimandam. Quæ doctrina pulcherrima eſt, & in Ethico Philoſopho admiranda, principatum & nobilitatem ad prudentiam & virtutem referente. Licèt id ipſum ſatyricus poëta cecinerit;

Libertas, & nobilitas à virtute.

Iuuenalis

Tota licèt veteres exornent vndique ceræ

Atria: Nobilitas ſola eſt atque vnica virtus.

Concludit inter dominum & ſeruum natura amicitiam reperiri, communémque vtilitatem; nihil autem tale inter dominos & ſeruos ex bello, τῷ κατὰ νόμον, quia nempe illis, non his, natura ſic conſuluit, vt vtrumque ſuauiter vtilitérque coniunxerit; dum ſcilicet imperium domini ipſi domino commodum, & ſeruitutem ipſi ſeruo vtilem inſtituit, adeo vt iuſtiſſimum ſit & vtrique maximè conſentaneũ, vt hic ſeruiat, ille imperet.

Seruitus naturalis ipſi ſeruo vtilis.

Ad Caput ſeptimum.

STatuit, τὴν δεσποτείαν, καὶ πολιτικὴν, imperium herile & ciuile differre: quòd ciuile ſit eorum qui natura ſunt liberi; herile autem, ſeruorum. Item domeſticum ſit monarchicum, ſiue vnius præſtantioris; ciuile, plurium qui liberi ſint & æquales. Hîc enim per ciuile imperium intelligendum eſt illud reipublicæ genus, quod politia dicitur, vbi multi ſunt imperantes, putà multiplices magiſtratus; & ciues omnes ſunt liberi, inter quos imperandi & parendi eſt viciſſitudo, vt inter pares. Tum docet dominum ſiue herum non ex ſcientia dominandi, aut poſſeſſione ſeruorum, ſed ex eorum vſu eſſe dominum: neque verò ſcientiam herilem, aut ſeruilem, magnum aut egregium quid continere: atque hinc fieri vt qui domum hac rei familiaris cura ſeſe poſſunt liberare, vt cùm ditiores ſunt, conſtituant ἐπίτροπον, ſiue procuratorem, Gallicè, *vn intendant*: ipſi verò ad res grauiores animum adiungant: putà ad rempublicam, vel ad Philoſophiam, ἢ πολιτεύονται, ἢ φιλοσοφοῦσιν. Hinc colligitur ſtudiorum philoſophicorum nobilitas.

Scientia herilis οὐδὲν ἔχει σεμνόν.

Ad Caput octauum.

OEconomica eſt vel perſonarum, vt patris familias, vxoris, liberorum, ſeruorum: vel rerum, vt ſunt poſſeſſiones & diuitiæ. Egit ſuprà Ariſtoteles de Hero & ſeruis; itaque de vxore & liberis dicere deinceps oportebat; ſed quia τὴν κτητικὴν καὶ κτήματα, artem quæſtuarium, & poſſeſſiones ſiue res, iam ſuprà cap. 3. attigerat: ideo relicta in finem libri perſonarum conſideratione, res nunc explicat, & artem poſſidendi, quæ χρηματιστικὴ dicitur, ſiue rei nummariæ quærendæ ratio, doctè grauitérque pertractat, ſumpta hinc occaſione, quòd ſeruus ſit pars poſſeſſionis, vel res aliqua poſſeſſa.

Statuit igitur primo Chrematiſticam differre ab œconomica, quia vtriuſque ſint diuerſæ rationes & officia; cùm illius ſit τὸ πορίσασθαι, quærere & ſuppeditare, huius τὸ χρήσασθαι, vti. Secundò quærit, an Chrematiſtica ſiue ars quæſtuaria ſit pars œconomicæ, vel eius famula, & adminiſtra. Reſpondet, facta diſtinctione Chrematiſtices in Naturalem, & Artificialem. Ideo autem diuidit hoc modo Chrematiſticam, quòd res familiaris, vel à natura, vel ab arte ſuppeditetur ſine commerciis. Naturalem ergo quæſtuariam ſubdiuidit ſecundùm vitæ genera & modos. Hi verò alimentorum & victus differentia diiudicantur. Hinc enim animalia pro ratione diuerſa pabuli & victus, diuerſum etiam vitæ genus ac modum ſequuntur; vnde alia, ἀγελαῖα, gregalia, vel congregata; alia σποραδικά, ſoliuaga, quæ ſparſim & vagè viuunt: hæc ſiquidem ſunt ζωοφάγα, & alia animalia deuorant; illa, καρποφάγα, & fructus comedunt; alia ſunt παμφάγα, quæ omni genere pabuli veſcuntur. Tum docet eandem eſſe in hominibus rationem, quorum ſcilicet diuerſa ſint viuendi genera, quę tamen ad tria potiſſimùm reducantur. Primum eſt νομάδων paſtorum, quos ait eſſe hominum ἀργοτάτους, pigerrimos, quibus ſcilicet victus contingat, ἀπὸ τῶν ἡμέρων ζώων, à manſuetis & cicuribus animalibus ſine labore, ὥσπερ γεωργίαν ζῶσαν γεωργοῦσι, quaſi viuam agriculturam, pecora agendo, exercẽtibus. Secundum eſt venatorum, qui ἀπὸ θήρας ζῶσι, ex venatione viuunt, id eſt, captura θηρίων ἀγρίων. Vt enim primum vitæ genus eſt cicurum, ſic ſecundũ ferarum. Diſtinguit verò varias venationis ſeu capturæ ſpecies, λῃστείαν, latrocinium; ἁλιείαν piſcatum; aucupium, & ferarum quadrupedum perſecutionem. Tertium eſt agricolarum, ſiue eorum qui victum petunt ex terræ frugibus & fructibus arborum, & qui ſic viuunt, ſunt quamplurimi. Et hæc viuendi genera à natura eſſe concludit. Vbi obiter annotat, ſtirpes eſſe in gratiam animalium, animalia autem

Chrematiſtica quærit, œconomica vtitur.

Quæſtuaria naturalis.

Vita paſtoritia.

Venatoria.

Agricultura.

Omnia propter hominem. autem cætera propter hominem. Addit, πολεμικὴν, id eſt, artem bellicam, eſſe κτητικὴν quandam ſiue artis quæſtuariæ ſpeciem; cùm ſit quædam venationis ſpecies, videlicet hominum eorum qui cùm ad parendum nati *Iuſtum eſt homines natura ſeruos bello venari.* ſint, parêre tamen nolunt. Tanquam tale bellum natura ſit iuſtum. Vnde quæſtionem antea propoſitam ſoluit. Chrematiſticen ſcilicet ſiue Cteticam naturalem, eſſe partem Oeconomicæ; illámq; eſſe neceſſariam Oeconomis, & Politicis. Atque interim veras diuitias eas eſſe, quæ ad naturalé illam Quæſtuariam pertinent, vt ſunt fruges, fructus, pecora, & ſimilia: nempe quia ſatis ſunt ad *Vera diuitia ſunt à natura.* viuendum, & præterea finitæ ſunt. Veræ enim diuitiæ in infinitum abire non debent: alioqui nemo reuera diues vnquam diceretur, hominéſque omnes ſemper eſſent egeni ac pauperes. Falsò enim dixit Solon, πλούτου δ' οὐδὲν τέρμα, non eſſe diuitiarum finem, niſi de diuitiis iis loquatur, quæ non quidem naturales, ſed potiùs humanæ ſunt & artificiales: quæ ſcilicet ex commerciis ac rerum permutationibus comparantur. De his enim verum eſt illud, quod dici ſolet,

Finis opum nullus poſitus mortalibus ægris.

Sed tales diuitiæ, vt ſunt pecuniæ, non ſunt veræ diuitiæ, vt dicet cap. ſequenti.

Ad Cap. nonum.

De artificiali Quaſtuaria. AGit de alio genere Ctetices ſiue quæſtuariæ, quod ait maximè propriè dici Chrematiſticem, quæ nimirum ſit artificialis ratio rei quærendæ, diuerſa à naturali ſuperiùs expoſita. Docet igitur primò, rei cuiuſque poſſeſſæ, ἑκάστου κτήματος, eſſe vſus duos per ſe. Vnum quidem proprium rei qua taliseſt, vt eſt ὑπόδεσις, calceatio, reſpectu τοῦ ὑποδήματος, calcei. Nam proprius vſus calcei eſt calceatio. Alterum non proprium licèt per ſe. Vt eſt μεταβλητική, permutatio rei, putà calcei. Non enim calceo vti dumtaxat poſſumus ad calceationem, ſed etiam ἀλλαγῆς ἕνεκεν, permutationis ergo, putà vendendo, ſiue calceum permutando, vt victum inde vel pecuniam comparemus. Permutatio igitur eſt vſus rei per ſe, non tamen proprius. Docet ſecundò indigentiam & copiam eſſe cauſas permutationis. Ideo enim fieri rerum permutationem, quòd alij certis rebus abundent, alij egeant. Sic quia natio vna eget vino, & abundat tritico, altera contra; illa ſuum *Copia & egeſtas ſūt cauſa permutationis.* triticum commutat cum huius vino. vnde ſit vtrique ſatis. Et hoc quidem modo, ἐκ τοῦ κατὰ φύσιν, ex eo quod eſt ſecundùm naturam, primùm ortá eſſe ait permutationem: Quia ſic ad vſus vitæ neceſſarios refertur, & ad id quod ſatis eſt. At τὴν καπηλικὴν, mercaturam non eſſe Quæſtuariæ naturalis; quia Quæſtuaria naturalis eſt propter neceſſaria & ea quæ ſunt ſatis: At mercatura quærit maiora & plura quàm quæ ſint ſatis. Docet tertiò, mercaturæ nullum eſſe vſum, ἐν τῇ πρώτῃ κοινωνίᾳ, id eſt, in prima ſocietate, quæ eſt domus ſiue familia, quia in domo omnia ſunt communia. Non eſt autem mercaturæ locus, vbi eſt rerum communis vſus. Eſſè verò mercaturæ vſum in amplificata ſocietate, id eſt, in vicis, & aliis ſocietatibus diſtinctis & ſeparatis: vbi ſcilicet rerum vſus & dominia diſtincta ſint. Hoc loco notandum venit vocabulum, καπηλική, quod nos mercaturam *ἡ καπηλική.* vertimus, ſumi ab Ariſtotele generatim, pro quauis mercandi ratione, ſiue domi fiat, ſiue alibi, ſiue exportando, ſiue importando: ideóque malè nonnullos vertere cauponariam, quæ eſt mercatura domi facta. Sunt *In Sophiſtà.* enim, vt obiter dicam ex Platone, tria mercaturæ genera, αὐτοπωλικόν, quod eſt eorum qui ſuas ipſi res & fructus vendunt, vt ruſtici & opifices, ἐμπορικόν, eorum qui merces exportant, vel important, quaſi peregrinantes; καπηλικόν, eorum qui domi ſuæ merces ſuas venditant. Docet quarto Numorum vſum *De Numo, lib. 5. Ethic. 5.* rectè & ſapienter fuiſſe introductum, ad mercaturæ ſcilicet facilitatem. Res enim pro rebus non ſemper dari & commutari facilè poſſunt: Præſertim cùm loca ſiue regiones à ſe inuicem longiſſimè diſtant. Quare opus fuit communi quodam faciliq; inſtrumento, vt eſt numus, ad commoditatem permutationis; ſiue numus grauis eſſet, id eſt ferreus, vel argenteus, & definitæ magnitudinis ac ponderis, qualis fuit initio; ſiue ſignatus: id eſt certo charactere qui valoris eſſet index, notatus & diſtinctus, vt poſtea. Do- *Ab inuentione numi auaritia.* cet quintò ex Numi inſtitutione & vſu ſecutam artem pecuniæ accumulandæ, initio quidem ſimpliciorem ac minùs aſtutam, ſed progreſſu temporis callidiorem, & lucri cupidiorem. Statuit tamen, veras diuitias, non in re numaria, ſiue pecuniæ copia conſiſtere, cùm numus non natura ſed τῷ νόμῳ, id eſt, lege, vnde nomen habet, rantùm valeat, & vtentium arbitrio mutetur, fiátque etiam interdum inutilis, imò & fame perire poſ- *Vera opes à natura ſunt non à numo.* ſit is, qui pecunia abundat; ſed à ſola natura ſuppeditari, agros ſcilicet, armenta, pecudes, ſyluas, vineas, &c. Hoc loco ait Ariſtoteles Artem omnem infinitè ſuum finem expetere, ſed tamen finitis certiſq; mediis vti ad

finem. Et artis quidem numariæ non eſſe finem in cogenda pecunia, œconomicæ verò eſſe certum finem: quia ſcilicet hæc naturalis eſt, illa artificialis. Cur verò in multis ſit diuitiarum cupiditas inexplebilis, cauſam eſſe docet vitæ cupiditatem infinitam, & voluptatum. Natura enim quàm diutiſſimè ſeipſam tueri ſtudet, & *Maxima pars hominum decepta cupidine falſo*, voluptates ſine modo appetit. Viuere autem, lætari, laſciuire, ludere, aut quoquo modo deliciari ſine pecunia vel diuitiis, non licet. Hinc, *Virtus poſt nummos.* Hinc, *Quo plus ſunt potæ plus ſitiuntur aquæ.* Hinc, *Creſcit amor nummi, quantum ipſa pecunia creſcit.* Hinc, *Omnibus itur ad aurum.* Hinc, *Aurea nunc verè ſunt ſæcula.* Et,

In mundo ſummus rex eſt hoc tempore nummus.

Interim obſeruandæ Numi ſiue τοῦ νομίσματος, conditiones. Debet enim numiſma eſſe quantitate paruum: Principis charactere ſignatum: certo pondere & valore diſtinctū: durum ſolidúmque, vt è metallo non facilè ſolubili; rarum ac pretioſum: in minimas monetas pauperum cauſa diuiſum: Denique ad commutationes non ad turpe fœnus, ſiue nefandam vſuram, deſtinatum.

Ad Caput decimum.

Statuit, Chrematiſticen ſubſeruire Oeconomicæ, nec tam partem eſſe quàm adminiſtram. Alioqui eodem iure ἰατρικὴν, medicinam dici debere partem œconomicæ; cùm par fere videatur vtriuſque in familia neceſſitas, nempe victus & ſanitatis. Quod etiam diceretur de artibus neceſſariis, ſutoria, ſartoria & ſimilibus. At nemo artes, has licet neceſſarias, meritò dixerit eſſe œconomicæ ſiue Artis regendæ domus veras partes. Sed tamen vt Oeconomi & Politici munus eſt, ſuorum ſanitati aliquo modo conſulere, aliquo autem modo non, ſed medici, cuius nempe proprium munus eſt ex arte mederi; (ſicut Oeconomi vel Politici curare, vt medicus accerſatur,) Sic ſanè & Oeconomi eſt aliquatenus curare vt res familiaris & pecunia ſuppetat; aliqua autem ratione minimè, ſed artis miniſtræ, καὶ χρηματιστικῆς, id eſt, Chrematiſticæ: præſertim naturalis. φύσεως γάρ ἐστιν ἔργον, τροφὴν τῷ γεννηθέντι παρέχειν. Naturæ enim officium eſt alimentum exhibere rei generatæ. Et hæc Chrematiſtica ex frugibus, & animātibus, ſanè quàm laudabilis eſt, honeſta, & ad œconomiam neceſſaria; ſed illa καπηλικὴ, ſiue mercatura in permutando poſita iure vituperatur: Eóque magis, quo longiùs à finibus naturæ diſcedit, & hominum eorum arte, verſutia, & calliditate nititur, qui toti in numis congerendis ac turpi quæſtu occupantur. Hinc meritò odioſa eſt Ars fœnerandi ſiue vſura: (quæ ab Ariſtotele hoc loco vocatur ὀβολοστατικὴ, quaſi obolum ſiue numum appendens:) quia nempe à natura maximè recedit: quippe quæ è numo numum pariat. Inde enim Græci fœnus eleganter vocant τόκον, quaſi partum numi, vt & Latini fœnus tanquam fœtum ſeu fœturam pecuniæ pecuniam parientis, inquit apud Gellium Varro. At è numo numum generari, præter naturam eſt, cùm numus ſit quid ſterile, & ſola lege valeat. Sed & legitimus numi vſus fœnore violatur. Eſt enim ad rerum permutationem & commercii cauſa inſtitutus & tanquam rerum inſtrumentum; fœnore verò redditur ipſa res permutabilis. Locatur enim numus fœnore, vt equus, vt veſtis: Cùm fœnus fere nihil ſit aliud quàm locatio numorum.

Odioſa ars fœnerādi, ſiue vſura, & præter naturam.

Ad Caput vndecimum.

HActenus de cognitione Chrematiſtices, ſiue artis rei quærendæ; nunc de vſu, quem morales diſciplinæ potiùs quærunt, quàm ſcientiam. Vſum ergo vt doceat Ariſtoteles, Quæſtuariam in tria genera diſtribuit, ſubtiliùs quàm antea. Nempe in Chrematiſticem naturalem, cuius vſum ait in re pecuaria conſiſtere, & agricultura. Atque in illa quidem videndum, an ſit vtilius boues paſcere, an equos, an oues, & vbinam equi optimi, oues meliores naſcantur: In hac verò, ſcilicet Agricultura, quæ vel nuda eſt, ψιλὴ, id eſt, frumentaria ſeu agraria; vel πεφυτευμένη, conſita, ſiue plantata arboribus, vineis, &c. videndum etiam vnde plus vtilitatis eſſe poſſit. Habendam præterea eſſe rationem, τῆς μελιττουργίας, καὶ τῶν ἄλλων ζώων τῶν πλωτῶν, ἢ πτηνῶν, mellificii, & animalium cæterorum aquatilium, volatilium, vnde quæſtum facere liceat: In Chrematiſticen, μεταβλητικὴν, permutatricem, cuius pars prima & maxima eſt ἐμπορία, mercatura. Huius verò tres partes, ναυκληρία, quæ fit ope nauium; φορτηγία, quæ fit plauſtris, vel iumentis onera portantibus; παράστασις, quæ domi, vel ibi vbi merces natæ ſunt. Pars autem ſecunda metableticés eſt τοκισμός, fœneratio. Tertia, μισθαρνία, operarum locatio. Eſt enim opera quaſi merx aliqua: quæ operaria pars eſt adhuc duplex: vel enim in opificiis artium conſiſtit; vel in ſolo corporis vſu artis experte, vt ſunt baiulorum operæ, lignatorum, ſcopariorum, meſſorum.

Diuiſio Chrematiſtices in Naturalem, quæ vel conſiſtit in re pecuaria: Vel in agricultura nuda, & plantata.

Commutatricem.

Diuiſio mercaturæ.

Denique in Chrematiſticen mixtá, quod genus medium eſt inter Metableticen, & *Mixtam ſiue metallicam.* Phyſicam; quod etiam dici poteſt metallicum; quia in metallis occupatur, vt & in ὑλοτομία, ſyluæ, ſeu materiæ ligneæ exciſione. Hoc autem tertium Chrematiſticæ genus medium eſſe ait inter primum & ſecundum, quòd aliquid naturæ habeat, nempe metalla, ligna; & aliquid artis: quia niſi metalla & ligna in ſupellectilem, gladios, pocula, conformentur; aut facta permutatione in vſum vocentur ad cibum, ac nos alendos tuendóſque, omnino ſunt inutilia.

His explicatis diſtinguit τὰς ἐργασίας, operas *Diuiſio operarum humanarum.* hominum, in artificioſiſſimas, vbi minimum eſt fortunæ, ſed, intellige, mentis plurimum: ſordidiſſimas, vbi corpora fœdantur, λωβῶνται: maximè ſeruiles, vbi eſt plurimus corporis vſus, mentis fere nullus: denique maximè ignobiles, vbi nullus virtutis aut minimus vſus. Sola quippe virtus nobilitat. *Nobilitas quippe*, inquit M. Tullius, *Epiſt. ad Hirtium.* *nihil aliud eſt quàm cognita virtus.*

In fine capitis callidum & in arte conficiendæ pecuniæ imitandum Thaletis Philoſophi conſilium narrat. Cùm enim Thales *Prudens Thaletis conſilium.* Mileſius ex Aſtrologia vbertatem oliuarum futuram præuidiſſet, hyeme præcedente nōdum exactâ, officinas omnes olearias Mileti & Chij paruo conduxit; quas tempore collectionis oliuarum cùm pro ſuo arbitratu multis ſimul & ſubitò quærentibus elocaſſet, magnam inde pecuniæ ſummam coëgit: quo inſigni facto nonnullis ipſi paupertatem Philoſophicam exprobrantibus demōſtrauit, ὅτι ῥᾴδιόν ἐστι πλουτεῖν τοῖς φιλοσόφοις ἂν βούλωνται, *facile eſſe Philoſophis, diteſcere cùm voluerint.* Ex quo colligit, μονοπωλίαν, ſiue ſingularem certas merces vendendi facultatem, eſſe vnum è præceptis Chrematiſticis, quo propterea ciuitates quædam vtantur ad parandam pecuniam. Quanquam aiunt ſola publica μονοπώλια, (dicitur enim etiam τὸ μονοπώλιον, teſte Polluce lib. 7. cap. 2. ex Hyperide,) iuſta eſſe; priuata autem iniuſta & vetita. Qua de re extat tit C. de Monopoliis.

Ad Caput duodecimum.

A Societate herili ſiue deſpotico imperio, tranſit ad paternum, & coniugale, ſiue gamicum. Docétque primò virum in vxorem & filios imperium habere, vt in perſonas liberas, ſed imperare quidem vxori, ciuiliter, πολιτικῶς; liberis autem, regiè, βασιλικῶς. Debere verò vxori virum imperare probat, quia mari vt præſtantiori debetur naturæ lege imperium: quòd ſi contrarium accidat, præter naturam παρὰ φύσιν, eſſe. Accidit tamen fœminam imperare, cùm eſt marito prudentior, & fortior. Sed fortes prudentéſque fœminæ pauciſſimæ ſunt; quales *Vir vxori, pater liberis imperat.* narrantur Iuditha, Zenobia, Semiramis, Artaphila, Lucretia, Amazones. Pari iure liberis debere patrem imperare demonſtrat; quia ſeniori & perfectiori debetur imperium. Tum explicat quomodo imperium mariti in vxorem ſit ciuili ſimile. Licèt enim in eo differant, quòd ciuile imperandi & parendi viciſſitudinem importet; ita vt qui nunc paret, poſſit imperare; & contra: hoc autem imperio viri in vxorem minùs conueniat, cùm natura vir ſemper imperet: in eo tamen conſentiunt, quòd vt in ciuili, magiſtratus differt à priuato, τοῖς σχήμασι, καὶ λόγοις, καὶ τιμαῖς, veſtitu ſiue ornatu aut cultu, vt Romæ toga prætexta; & ſermonibus, cùm ſermo magiſtratus, grauior & ſeuerior ſit; priuati blandior & ſummiſſior; & honoris inſignibus, vt faſcibus, lictoribus, & aliis eiuſmodi; ſic in gamico alius ſit mariti ornatus, alia oratio, alia obſeruantia, & honos; alius verò fœminæ; licèt alioqui ſint veluti pares, & conciues. Hîc tangit Ariſtoteles ſed breuiſſimè, hiſtoriam peluis, ſiue vaſis ad lauandos *Peluis Amaſis.* pedes comparati, quod cùm Amaſis Ægyptiorum rex in editiore loco collocari iuſſiſſet, adoratum eſt ſtatim à ciuibus, licèt antea ſordidis vſibus inſeruiiſſet. Qua de rè legendus Herodotus lib. 2. in Euterpe. Eſſe verò imperiū in filios, regium, probat, quia imperare ex amicitia & antiquitate, κατὰ φιλίαν, καὶ κατὰ πρεσβείαν, eſt regij imperij ſpecies aliqua. Hinc enim Homerus Iouem vocauit patrem hominum & Deorum, ἀνδρῶν τε θεῶν τε, quia ſit antiquior, & ex amicitia imperet. Atqui pater imperat filiis, & ex amicitia, & ex antiquitate ſeu ætate maturiori. Sed & regem oportet naturæ perfectione præcellere, eſſe verò genere, id eſt, ſpecifica natura, eundem: Putà in apibus oportet regem eſſe apem, ſed apem grandiorem, pulchriorem, perfectiorem. At ſic ſe habet pater ad liberos: pater ergo reſpectu liberorum eſt quaſi rex.

Ad Caput decimumtertium.

S Tatuit primò, Oeconomum ſiue patremfamilias maiorem habere curam hominū & virtutis quàm rerum inanimatarū, quæ in familia ſunt: Item liberorum, quàm ſeruorū. *Cur Oeconomi varia, pro rerum & perſonarū varietate.* Secundò diſputat de virtute imperantis & parentis, id eſt domini & ſerui, viri & vxoris, patris & filiorū: Statuitq; in his omnibus eſſe

vittutes ſed modo diſſimili, & quantum cuiquead ſuum opus & officium ſit ſatis: ideóque in imperante eſſe moralem virtutem perfectam; in obtemperante verò tantam eſſe & talem, quanta & quali opus eſt. Seruum interim nulla conſultandi facultate, nulla prudentia eſſe præditum, qui ſcilicet naturæ conditione adeo ſit tardus & hebes, vt ſibi ipſe ſatis rectè non poſſit conſulere. De tali enim ſeruo hîc agit Ariſtoteles, qui alterius conſilio & prudentia regitur. Vxorem verò habere quidem illud βουλευτικὸν, conſultandi principium, ἀλλ' ἄκυρον: ſed imbecille. Imbecillitatem ſexus appellant iuriſperiti lib. 2. ff. ad Senatuſc. Velleian. Vlpian. in tit. de tutoribus in frag. in princ. Puerum denique eadem vi conſultandi eſſe præditum, ſed imperfecta: quæ tamen ætatis progreſſu adoleſcat & tandem perficiatur. Ex quibus ſequitur, non eſſe eandem viri ac fœminæ temperantiam aut iuſtitiam, ſed viri quidem iuſtitiam ad imperandum, fœminæ ad parendum eſſe accommodatam; vnóque verbo aliam viro virtutem, aliam mulieri, vt taciturnitatem, quæ virum non decet, conuenire. Addit Ariſtoteles; non eſſe eandem ſerui & artificis virtutem; quia ſeruus ad agendum eſt natura deſtinatus, & vitæ domeſtica miniſteria, ad quæ virtus aliqua neceſſaria eſt. At opifex arte talis eſt, non natura, eſtque ad efficiendum comparatus: ad quod officium non eſt virtus moralis adeo neceſſaria. Quanquam & opifex aliqua virtute præditus eſſe debet, ſi non vt opifex, ſaltem vt ſeruus, & quatenus humanæ vitæ deſeruit ſecundùm ſuæ artis opus; præſertim cùm πολλάκις δ' ἀκολασίαν οἱ τεχνῖται ἐλλείπουσι τῶν ἔργων, Sæpius ob intemperantiam relinquunt artifices opera ſua. Admonet verò, auctorem virtutis in ſeruo eſſe dominum, non magiſtrum ſeruilium operarum, dominum, inquam, qui ſeruum moneat, caſtiget, ipſi agenda præſcribat, eúmque vſu paulatim reddat probum. Cæterùm ſæpius magiſque ſeruos eſſe caſtigandos, quàm liberos.

Alia viri, alia vxoris, pueri, ſerui, virtus.

Concludit, de vxoribus & liberis agendum eſſe in ipſa Reipublicæ tractatione. Cùm oporteat vxores bonas eſſe, liberos bonos, vt bona ſit ciuitas; illas quidem, quia ſunt liberorum capitum, ſiue virorum, qui ciuitatem conſtituunt, pars dimidia: hos verò, quia ſunt Reipublicæ ſemina, è quibus tandem ciues oriantur. Et ſtatim propoſito dicendi alio initio tranſit ad Librum ſecundum.

Liber ſecundus Politicorum Ariſtotelis.

Conſtat duodecim capitibus, licèt Perionius, Caſus, & Giphanius decem tantùm conſtituant. In his enarrat atque etiam ad examen vocat Ariſtoteles varias Reipublicæ gerendæ formas & inſtituta, quæ ſua potiſſimùm ætate florebant, & vel in vſu erant, vel ſcripto tantùm ſiue doctrina tradebantur à Philoſophis quibuſdam, vel à Politicis.

Ad Caput primum.

Vt optimam ciuilis ſocietatis formam exhibeat, ſtatuit eſſe priùs excutiendas inſigniores πολιτείας, & quibus bene moratæ ciuitates vtuntur, vt quid rectum in illis & quid in iis quæ ſuo tempore vigent, prauum ſit, intelligatur. Quo loco Rempublicam optimam, in qua ſcilicet omnia ea præſto ſunt, quæ ad vitam beatiſſimam deſiderantur, eleganter vocat μάλιστα κατ' εὐχὴν, maximè ex animi ſententia, Gallicè, *à plein ſouhait*.

Orditur ergo à ciuiū cõmunitate, docétq. omnino neceſſum eſſe, vt inter ciues omnia ſint communia, vel quędam, vel nihil. Ac primùm quidẽ facilè ſtatuit non poſſe nihil eſſe ciuibus commune; quia ciuitas, κοινωνία τίς ἐστι, eſtq. loco communi definita, & ipſi ciues ſunt vnius vrbis incolæ. Sed an omnia debeãt eſſe cõmunia, quæ eſſe poſſunt, in optima ciuitate; vt in Republica Platonis, liberi, vxores, poſſeſſiones; valde eſſe controuerſum.

Ciuitas eſt quædam communitas.

Ad Caput ſecundum.

Socratis & Platonis ſententiam de vxorum, liberorum, bonorúmque omnium communione refutat, deſtructo eius fundamento, quod erat eiuſmodi: Optima eſt ea Reſpublica ſeu ciuitas, quæ coniunctior eſt, & magis vna; atqui Reſpublica per communitatem illam bonorum omnium eſt cõiunctior, & magis vna; ciues enim omnes coniunguntur arctiùs, eſtque inter eos vnio maior, cùm omnibus vtuntur vt ſuis: Ergo communio bonorum omnium in Republica, eſt optima. Negat maiorem propoſitionem Ariſtoteles, & meritò. Quia non patitur ratio ciuitatis vel Reipublicæ vt adeo ſit vna; neq. eius perfectio ſumma cõſiſtit in vnitate ſumma. Imò verò vnione deſtruitur: ſi enim ita vniretur, vt in domū, (quæ magis vna eſt quàm ipſa Reſpublica) redigeretur; & adhuc in perfectiorem vnitatem procedendo, è domo vna, in vnum hominem, (qui magis vnus eſt quàm domus cuius eſt pars,) reſolueretur, profectò ipſa Reſpublica interiret.

Vxorum, ſobolis & bonorum communitas refutatur.

Nimia vnione deſtruitur Reſpublica.

Sed & reſpublica non tantùm natura & eſſentialiter, vt aiunt, eſt hominum multitudo; verumetiam hominum ſpecie, id eſt, ordine, ſtatu, vitæq; inſtituto differentium; ergo non adeo conſeruatur vnitate, vt Plato exiſtimauit. Accedit quòd ciuitas debeat eſſe bonis omnium generum cumulata, vt ſit αὐτάρκης. At vnitas illa ſumma, tollit diuerſa bonorum genera, eorúmque copias reipublicæ neceſſarias. Ergo vnitas illa & communitas Platonica ciuitati ſeu reipublicæ eſt perniciosa.

Ad Caput tertium.

PErgit in Platonica communitate refellenda, docétque, non ideo ſequi ciuilem ſocietatem eſſe vnam, quòd omnes dicant, *meum & non meum*, vt putabat Socrates. Licèt enim poſſint omnes viri, verbi gratia, poſita rerum omnium, etiam vxorum, communitate, confusè affirmare ſuum hoc eſſe, putà filium, vxorem, ſi nimirum collectiuè & in vniuerſum ſumantur; hoc tamen modo non exurget ſumma illa concordia, vnitas, & coniunctio, quam ipſe Socrates ſiue Plato deſiderat; quia ſic omnia erunt omnium in confuſo, & collectiuè, vt aiunt, non ſingulorum, & diſtributiuè: vnde non emerget tanta concordia, tantúſque rerum amor & cura. Ἥκιστα γὰρ ἐπιμελείας τυγχάνει τὸ πλείστων κοινόν. *Quæ enim res communis eſt pluribus, ea negligi ſolet.* Vt hîc ait Ariſtoteles: Καὶ οἱ πολλοὶ θεράποντες ἐνίοτε χεῖρον ὑπηρετοῦσι τῶν ἐλαττόνων, *& plures famuli interdum deteriùs ſeruiunt, quàm ſi pauci fuerint.* Sed & illa communitas tollit conſanguineorum, & propriæ ſobolis agnitioné, omnémque cognationem confundit. Cauſa etiam eſt parricidiorum, verborum, flagitiorum, inceſtuum, aliorúmque criminum, quæ non fierent omnino, aut ſaltem rariùs, ſi perſonæ ſe inuicem agnoſcerent. Imò & impunitatis debitæ; quia cùm non diſtinctè cognoſcantur patres, fratres, ſorores, filij, filiæ; non poſſunt etiam crimina inter tales perſonas perpetrata verè cognoſci, atque adeo nec iuſtè expiari. Ergo iniuſtiſſima eſt & perturbatiſſima Platonica illa vxorum liberorúmque communitas.

Lib. 5. de Republ. apud Platon.

Communia negliguntur.

Ad Caput quintum.

AGit de bonorum communitate, quam ſtatuit, contra Platonem, è Republica ſimpliciter tollendam eſſe: eo quòd litium & diſcordiæ ſit patens. Vix enim fieri poſſe, quin ſæpe in bonorum communione vnus fructuum plus capiat, alter plus laboris, vnde querelæ & diſſidia. Præterea ſi difficile eſt vnà viuere homines & in ſocietate, longè difficilius erit omnes bonorum communione gaudere: At illud difficile. Hoc enim declarant ſocij itineris, ἐκ μικρῶν προσκρούοντες ἀλλήλοις, qui ſæpe de leuiſſimis altercantur: item aſpera verba & clamores in noſtros famulos, quorum quotidiana opera vtimur. Offendimur enim potiùs in eos quibuſcum quotidie verſamur, quàm in alios. *Et nimia familiaritas parit contemptum.* Statuit ergo bona debere eſſe πως, id eſt, aliquo modo communia, putà ſecundùm vſum. Sic enim κοινὰ τὰ φίλων, amicorum bona erunt communia; abſolutè autem ἁπλῶς, propria. Atque adeo cómunitatis & proprietatis commoda coniungentur. Proprietatis autem commoda ſunt vacuitas diſcordiarum, & maior rerum cura ac diligentia, vnde bonorum incrementum. Addit, communitatem Platonicam homines inſigni bono deſtituere, ſcilicet voluptate, quam ex rerum dominio ac proprietate omnes concipiunt. Item & officia virtutum duarum abolere, temperantiæ ſcilicet & liberalitatis: cùm illius officium ſit ab aliena vxore abſtinere: quod tamen permittit Platonica communio, quæ nullam propriam vxorem admittit. Huius verò propria bona non communia largiri. Vt ergo harmoniam muſicam deſtruit, qui eam ad vnam vocem reducit, & τὴν συμφωνίαν facit ὁμοφωνίαν, ἢ τὸν ῥυθμὸν, βάσιν μίαν: ſic Socrates & Plato ciuitatem deſtruunt, qui eam nimis vnam faciunt; cùm ciuitas ex diſſimillimorum hominum conſenſu, putà mediis infimíſque ordinibus certa ratione temperatis, conſtituatur: quæ quidé ordinum varietas & multitudo ſi tollatur, ciuitas interibit. Debet ergo ciuitas ſiue Reſpublica abſolutè eſſe multiplex, cùm ſit eſſentialiter multitudo πλῆθος, quodam autem modo vna, nempe διὰ τὴν παιδείαν, ſecundùm diſciplinam, & inſtitutionem, id eſt, ſecundùm iuſtitiæ præcepta, bonáſque leges. Sub finem capitis duplici nomine accuſat & reprehendit Socratem. 1. Quòd magiſtratus perpetuitatem inſtituerit, quæ ſeditionum ſit cauſa: indignè ſiquidem ferunt etiam plebeij & abiectiſſimi quique, nedum fortes & generoſi, eoſdé ſemper magiſtratibus præeſſe. Atq; hoc quidé voluiſſe Socraté Platonicum, ſi non expreſsè, & diſertè, ſaltem per conſequentias, declarat ex eo quòd l. 3. de Republ. Plato tria hominum genera eſſe doceat: quorum primo Deus aurum à primo ortu inſtillet ac miſceat, id eſt, animos perfectiores & diuiniores infundat, eóſque ſic ad

Tollenda bonorum cómunio.

Difficile eſt homines placidè viuere ſimul.

Bona vſu debent eſſe communia, non abſolutè.

ſemper imperandum, tanquam perpetuos principes deſtinet; Secundo argentum, id eſt, mediæ cuiuſdam perfectionis animos, quales futuri ſunt iuſtitiæ miniſtri & adiutores, ſeu milites & propugnatores. Tertio denique æs & ferrum, id eſt, animos mercenarios & populares, vt iis qui futuri ſunt opifices & agricolæ. Sic enim manifeſtum eſt voluiſſe Platonicum Socratem, alios ſemper imperare; alios ſemper obtemperare; cùm quæ à primo ortu tributa ſint hominibus, ea ſemper maneant; neq. nunc his, nunc aliis, ſed iiſdem ſemper aurum ſit à Deo donatum. Quod tamen inſigne eſt erratum in republica, quæ vexari ac perturbari ſeditionibus ſolet; niſi ſubinde magiſtratus commutentur, aut ciues publicorum honorum fiant viciſſim participes. 2. Reprehendit eundem Socratem, qui totam rempublicam & ciuitatem faciat beatam, partes autem ſeorſim ſumptas, vt agricolas, cuſtodes, imò & principes propria ſpoliet beatitudine. Abſurdum enim eſt totam ciuitatem eſſe beatam, cuius partes non ſint beatæ. Ex his concludit, Politicam Socratis plenam eſſe incommodis & difficultatibus.

Ad Caput ſextum.

Differit in alterum reipublicæ genus à Platone libris duodecim de legibus deſcriptum. Hactenus enim primum genus impugnauit. Exponit ergo in primis ſummam doctrinæ Platonicæ librorum decem de republica. Vbi arguit Platonem, qui multa neceſſaria de ciuium diſciplina & ſtudiis prætermiſerit, & parergis libros ſuos impleuerit. *Refellitur altera Platonis Respublica.* Duobus enim primis de Republica, Iuſtitiæ bona & vtilitates narrat; Septimo de Philoſophia & Ideis agit, Octauo & Nono de rerumpublicarum mutationibus. Decimo de expellendis vrbe poëtis, præmiis rectè factorú, animæ immortalitate. Reliquis, nempe Tertio, Quarto & Quinto, & ſub finem Secundi de Reipublicæ deſcriptione. Ait verò hoc loco Ariſtoteles Platonem in perſona Socratis diuidere, τὸ πλῆθος τῶν οἰκούντων, multitudinem incolarum ſiue ciuium, in principes ſiue Rectores vel Magiſtratus; in adiutores ſiue milites; & in opifices, agricolas, mercatores: quæ tria perſonarum genera vocauit Plato, βουλευτικὸν, ἐπικουρικὸν, χρηματιστικόν. Obſeruat deinde Ariſtoteles, Platonem libris de legibus prolixum eſſe in legum conſtitutionibus enarrandis: de ipſa autem Republica, id eſt, de ciuitatis deſcriptione, pauca enotaſſe. Cæterùm reipublicæ Platonicæ genus alterum, quod libris de legibus explicatum eſt, ad primum illud quod libris de republica traditum fuit, paucis exceptis reuocati. Communitatem enim improbat Plato libris de legibus, & de ſodalitatibus & armatorum numero aliter ſtatuit, quàm libris de Republ. His quippe vult eſſe eaſdem in ciuitate virorum & mulierum ſodalitates, eoſdémq. conuictus & menſas; itémque eſſe mille armatos: illis verò alias ſodalitates explicat, ſtatuítque debere alia menſa vti viros, alia fœminas, alia pueros & propinquos; item eſſe quinque millia armatorum in ciuitate: ſed reliqua omnia ſunt eadem. Eſſe verò in ſecunda Platonis republica, vt & in prima ſuos næuos, vitia & incommoda: & licèt Plato in Socraticis ſermonibus videatur egregius, elegans, & nouæ doctrinæ, ac quæſtionum affectator; non tamen eum rectè omnia definire & explicare, vt vel ex illo otioſorum numero ſanè quàm nimio, & multò etiam ampliore, quem illo poſito oportet neceſſariò conſtituere, mulierum & famulorum. Ad tot enim & tantos capiendos & enutriendos vix ſatis eſſet Babylonius ager, qui totum alioquin Aſſyriæ regnum complectebatur. Itaque hoc modo regnum potiùs quàm ciuitas vna exurgeret. Præclara igitur, καὶ κατ' εὐχήν, Plato ſupponit, ſed quæ fieri non poſſunt, ἀδύνατα. Recitat poſtea Ariſtoteles & redarguit alia vitia eius reipublicæ, quam Plato libris de legibus deſcribit: vt quòd ciuitatem ſuam ab externis & hoſtibus non ſatis tutam præſtiterit; nullam rationem vicinorum habuerit; agrum iuſto minorem, nec ſatis amplum & feracem delegerit; malè & iniquè agri partes exæquauerit; liberorum procreationem, ciuiúmq. multitudinem indefinitam relinquens, diſcrimen imperantium & parentium prætérierit; nec aliter differre debere magiſtratus ab iis qui parent, docuerit, quàm ſtamen, τὸ στημόνιον, (quod ex meliore & firmiore lana fit,) à ſubtegmine, ἀπὸ τῆς κρόκης, quod ex molliore conficitur. *Lib. 5. de legibus.* Item duas domos, vnam in media vrbe, alteram in extrema à ciuibus habitari præceperit. Hoc enim moleſtiſſimum. His ita expoſitis docet Ariſtoteles rempublicam illam ſecundam Platonis non eſſe optimæ proximam, quia conſtat Democratia & Tyrannide, quæ ſunt formæ gubernandi peſſimæ. Item quia ad Oligarchiam videatur tota inclinare; cùm illius plerique magiſtratus penes ditiores ſint, & maximi penes ditiſſimos, vt ex lib. 6. de legibus intelligere licet.

Ad Cap. ſeptimum.

PHaleæ Chalcedonij politiam examinat, quæ bonorum æquationem adſtruebat, quòd ea ciuiles motus ac ſeditiones reprimerentur; quæ ſcilicet propter bonorum inæqualitatem ſæpius ſolent excitari. Sed *Agit cōtra Phaleæ rempubl.* Phaleam arguit Ariſtoteles, qui bonorum modum definierit, liberorum & ciuium numerum, minimè. Hinc enim legis iniquitas manifeſta eſt, qua alij bona ſint habituri, alij non: ita vt neceſſe ſit eam antiquari. Neque verò bonorum æqualitatem ad ſeditiones coercendas ſufficere docet Ariſtoteles, *μᾶλλον δεῖ τὰς ἐπιθυμίας ὁμαλίζειν, ἢ τὰς οὐσίας.* ſed opus eſſe ait modo & diſciplina, *potiúſque æquandas cupiditates quàm bona.* Sed & contendere fortes & nobiles de honoribus, ſi eos pro ſuo merito non obtineant, & ſi indigni ijs exornentur. Sic enim apud Homerum conqueritur Achilles, Vlixi, ſe cæteris longè fortiorem, paria tamen præmia ferre ab Agamemnone. Iniuſtum quippe videtur, ſi

Iliad. 9. *Fortis & ignauus paribus afficiantur honore.*

Æquatio igitur bonorum & honorum non omni ex parte iuſta eſt & laudabilis. Sed & nihil definiuit Phaleas, de præſidio & copiis aduerſus exteros, rémque militarem & bonorum abundantiam neglexiſſe videtur, quæ duo magni ſunt in Republica momenti.

Ad Cap. octauum.

HIppodami vitam moréſque primò deſcribit; Tum eius Politica inſtituta refert ac expendit, quæ erant eiuſmodi: Debere ciuitatem decem hominum millibus conſtare. *Leges Hippodami.* Eandem oportere in tres partes diuidi, ſiue in tres hominum ordines, nempe artifices, agricolas, milites. Agrum etiam in partes tres; Sacram, quæ ad deorum cultum; Publicam ſiue communem; quæ ad alendos milites; Priuatam, quæ ad agricolas pertineret. Legum etiam tria debere genera conſtitui, cùm iudicia de tribus tantùm fieri ſoleant; nempe de iniuria ſiue contumelia, damno, & morte: quorum primum eſt contra famam ſiue bonum honoris; ſecundum, contra opes & bona fortunæ; tertium, contra vitam & bona corporis. Item debere vnum quoddam principale δικαστήριον, ſiue ſupremum tribunal ac iudicium, in Republica inſtitui, quod ſit maximæ auctoritatis, ad quod ſcilicet vt ad optimum, fiat à minoribus iudiciis prouocatio. Quod hodie fit in Gallia: in qua litigantes & condemnati ab inferiore & ſubalterno, vt aiunt, iudice, appellant, prouocántque ad ſuperiorem magiſtratum; tandémque ad ſupremum Senatum, vt ad κύριον δικαστήριον, à quo non liceat ampliùs prouocare. *Vox Gallica, la Cour, eſt à voce Græcâ, κύριον.* Præterea debere in foro iudiciali ſententiam ferri, non διὰ ψηφοφορίας, per calculos, ſed per πινάκιον, tabellam, in qua ſcribatur abſolutio, vel condemnatio, vel moderatio aliqua iudicij. Ad hæc debere præmia publicóſque honores ijs decerni, qui vtile quidpiam Reipublicæ inuenerint. Liberos etiam eorum, qui pro patriæ defenſione in bello occubuerint, publicis ſumptibus eſſe alendos. Magiſtratus quoque omnes à populo eligendos: Populi autem nomine tres illos ordines, nimirum artifices, agricolas, & milites intelligendos. Denique electos ἐπιμελεῖσθαι κοινῶν, καὶ ξενικῶν, καὶ ὀρφανικῶν, debere curam habere rerum communium, peregrinarum, & pupillarium, quæ ſcilicet ad pupillos parentibus orbatos ſpectant. Ex his igitur inſtitutis nonnulla reprehendit Ariſtoteles, vt quòd agricolas, & opifices fecerit Hippodamus partes Reipublicæ, ſiue veros ciues. Sic enim oporteret eos ciuitatis honorib. & magiſtratibus exornari; cùm honorum participatio ſit veri ciuis præcipua nota, vt infrà docebit: *Veri ciuis nota. Lib. 3. Polit. cap. 1.* At abſurdum eſt & indecorum opifices & agricolas gerere magiſtratum: præſertim cùm eos armis orbauerit Hippodamus. Sed & agricolæ inutiles ſunt ciuitati, eo modo quo eos inſtituit Hippodamus; cùm eos voluerit ſuos priuatim agros ſibi habere, eóſque colere, non militibus, ſed ſibi. Reprehendit etiam Ariſtoteles illam agri diuiſionem. Quis enim erit tandem qui publicum agrum colat? Non ipſi milites. Sic enim eſſent agricolæ, quod non vult Hippodamus: Non opifices, quia ſuis vacant officijs: Non agricolæ, quia ſuos habent agros ſibi excolendos. Reprehendit præterea tabellarum vſum in iudiciis ferendis, præſertim tertiæ, quæ moderationem iudicij afferret; hinc enim tolli diſcrimen inter iudicem & arbitrum: & magnam induci ſententiarum confuſionem. Denique illud de præmio nouæ inuentionis inſtitutum improbat, quòd calumniarum fons & cauſa eſſe poſſit. Sic enim vetera accuſarentur ab aliis, ab aliis verò noua reprehenderentur. Item daretur occaſio mutationis Reipublicæ, ſi videlicet præmium decernatur noua inſtituta inuenientibus. Si enim noua recipiantur, vetera vt abrogentur neceſſe eſt. At periculi plena eſt veterum inſtitutorum mutatio:

Moribus antiquis ſtat res Romana viriſque. *E'nnius.*

Hoc loco de legum & morum mutatione

diſſerit Ariſtoteles in vtramque partem, ſtatuit verò nullas leges ſiue ſcriptas, ſiue non ſcriptas, licèt aliquid incommodi contineant, quod tamen ſit leue, abrogandas aut mutandas eſſe. Niſi fortè leges ſint manifeſtè ſtolidæ & barbaræ.

Mutatio legum periculoſa.

Ad Caput nonum.

STatuit, initio in examinandis Politicis inſtitutionibus, videndum eſſe priùs, an eæ optimæ regiminis formæ conſentiant, an non: deinde an ipſæ conſentiant, an repugnent ſibi? Hoc poſito, docet, omnes Politicos in eo conuenire, vt dicant ad optimam Rempublicam oportere ciues ab omnibus miniſteriis neceſſatiis, vt agrorum cultura, & illiberalibus ſordidiſque artibus ac opificiis liberos ac immunes eſſe. Sed de ratione ac modo quo commodè id fiat, valde eſſe difficile & inter multos controuerſum. Hinc occaſionem ſumit, Rempublicam Spartanam, ſiue Lacedæmoniorum inceſſendi, cuius hoc primum vitium notat, quòd peregrinos ad artes mechanicas & opificia cogerent. Ilotas verò, ſeruorum genus, ad agros colendos, aliáque miniſteria. Ex hoc enim inſtituto, ſeruorum & opificum ſeditiones oriri: licèt ob quaſdam cauſas in Creta tales ſeditiones non moueantur. Tum eiuſdem reipublicæ ſecundum vitium reprehendit, quòd licentioſiùs ſe gererent Lacænæ mulieres; vnde intemperantia, luxuria, auaritia. Quo loco ait, gentes bellicoſas eſſe γυναικοκρατουμένας, mulierum poteſtati ſubiectas, præter Celtas, id eſt, Gallos & Germanos, & ſi qui ſint alii præpoſteræ ac prorſus nefandæ veneri (quam hîc vocat, τὴν πρὸς τοὺς ἄῤῥενας συνουσίαν,) indulgentes, vt Thebani & Cretenſes: quos etiam maſculam venerē coluiſſe refert Sextus Empiricus. Tantum enim abeſt vt Galli ſuis vxoribus ſeruierint, viri alioquin bellicoſiſſimi; quin potiùs in eas, tanquam in ſeruos, ius vitæ & necis habuerint, vt ipſe Iulius Cæſar diſertis verbis teſtatur in bello Gallico. Non pigebit hîc annotare egregium cuiuſdam Lacænæ acutum apophtegma, quæ teſte Plutarcho, cùm à peregrina quadam interrogaretur, cur ſolæ Lacænæ viris imperarent, reſpondit, *Quia ſolæ Lacænæ viros pariunt.* Sed quam ob cauſam bellicoſæ gentes fere vxoribus pareant, dignum eſt inueſtigare. Huius ſanè rei cauſa duplex eſt. Prior, quòd viris bello occupatis, & à domo ſua abſentibus, vxores licenter ſe gerant domi, œconomiam arripiant, & domeſticum imperium ſibi facilè vendicent: poſterior, quòd viri bellicoſi in Venerem ſint procliues & vxorii. Hinc obſeruat Ariſtoteles, Mythologos non temere Martem & Venerem coniunxiſſe. Hinc & fortaſſe Lacedæmonii ad Venerem & bellum propenſi, Venerem armatam (Pauſanias lib. 3. Lactantius lib. 1. inſtit. Chriſtian.) coluerunt. Sunt autem viri bellicoſi in Venerem procliues, quia fortes ſunt & robuſti, vt pote copia ſanguinis, ſpirituum, & caloris innati abundantes.

Agit contra rempublicam Lacedæmoniorum.

Quæ gentes mulierum poteſtati ſubiecta.

Sodomitæ, Celtæ, Thebani.

Lib. 3. Pyrrhon. Hypotypoſ.

Lib. 6.

Cur bellicoſi pareāt vxoribus.

Quæ bello eſt habilis, Veneri quoq. conuenit ætas: *Ouidius.*
Turpe ſenex miles, turpe ſenilis amor.

Poſtea aliud vitium Spartanorum accuſat, in bonorum diuiſione, quorum pars maior ceſſit mulieribus. Item reprehendit Ephoriam ſiue magiſtratum Ephororum, quòd Ephori etiam è plebe eligerentur: quòd iis Reges fere ſubiicerentur, ob nimiam ipſorum Ephororum poteſtatem. Reprehendit & Senatum, (quem vocabant γερουσίαν, vt Senatores γέροντας,) eo quòd eſſent Senatores perpetui, & vſque ad ætatem decrepitam: quod vitioſum eſt, cùm mens & prudentia in ea ætate langueant. Improbat & regnum Spartanorum, quod non ex virtute deferretur, ſed eſſet hæreditarium. Damnat etiam ſumptus publicorum conuiuiorum, quæ Lacedæmonii φιδίτια vocabant, quaſi φιλίτια, amicitiæ efficientia; nempe quia non de publico, ſed de priuatorum bonis & collationibus fierent. Sed & claſſis Spartanæ præfecturam perpetuam reiicit, vt cauſam diſcordiarum: cùm illa videatur eſſe quoddam alterum regnum. Perſtringit etiam Lycurgi conſilium vt iniquiſſimum: quod erat de Imperii ac dominatus prolatione & continuo incremento. Eo enim fine omnia ſua inſtituta referebat ad artem militarem. Vnde factum eſt, vt quandiu pugnarent Lacedæmones, tamdiu incolumes eſſent & florentes; ſed Imperium nacti, quia nullas pacis artes & ſtudia noſſent, ſuperbia, luxu, inſolentia & ſeditionibus inter ſe perierunt. Denique & hoc Spartanæ Reipublicæ peccatum accuſat, quòd nullum in ea eſſet publicum ærarium, ad belli ſumptus neceſſarium.

Spartani in bello felices, in pace perditi.

Ad Caput decimum.

CRetenſem Rempublicam Spartanæ affinem expendit, eiúſque vitia aliquot notat: vbi obiter Minois nefandum aperit conſilium de maſculorum concubitu, quem Minos permiſerat, vt relicto mulierum vſu, ſicque ſublata liberorum procreatione, pauciores eſſent ciues, iiſque tenuis ager ſuffi-

Horribile conſiliū Minois.

ceret. Docet verò Ephoris Spartanis ſimiles fuiſſe Cretenſes Coſmos, ſed hos è certis familiis eligi ſolitos, illos promiſcuè ex omni populo. Eſſe autem idem fere apud Cretenſes Senatores vitium, quod in Spartanis, nempe perpetuitatem, atque à referendis rationibus immunitatem. Interim malè Cretenſem Rempublicam Coſmos ſuos abdicare, quippe quæ vel eos facto impetu eiiciat, vel ipſis poteſtatem faciat, ſe vltro & ad arbitrium ſuo magiſtratu abdicandi. Quorum neutrum videtur conſentaneum. Illud enim factionem redolet; hoc autem non eſt tutum præceptum, certáve regula; cùm ex voluntate & arbitrio cuiuſque pendeat. Concludit, peſſimum Politiæ Cretenſis vitium eſſe potentiorum petulantiam, qui ciuium multitudinem diſtrahunt, & cùm iudicia ſubire aut pœnas dare nolint, inter ſe digladiantur. Vnde fit vt non tam reſpublica ſit, quàm factio ſiue *δυναστεία*. Porro Cretenſem Rempublicam ſaluam & incolumem manere; non per ſe, id eſt, propter bonam illius adminiſtrationem qua caret, ſed ex euentu; nimirum ratione ſitus & loci. Cùm enim à continente ſint diuiſi, non ita metuunt ab externis hoſtibus, qui ab ipſis, interiecto mari, maximè diſtant. Quæ cauſa eſt quòd periœci, id eſt, ſerui, vel ruſtici Cretenſium in officio ſuo contineantur, neq; conſpirent in dominos cum hoſtibus nimiùm remotis; quod tamen Ilotes ſæpius in Spartanos faciũt, propter hoſtium vicinitatem. Eſt igitur inſignis iſte locus de vrbis ſiue regionis ſitu, qui cauſa eſt conſeruationis & incolumitatis ex euentu. Qua cauſa hodie Veneti, Heluetij, & Angli conſeruantur. Sed non patitur inſtitutæ Synopſeως ratio me in his notis eſſe prolixiorem.

Cretẽſiũ Rempublicam refutat.

Periœci qui.

Ad Caput vndecimum.

REmpublicam Carthaginenſem, Cretenſem, & Spartanam laudat tanquam affines & omnium ſui temporis celeberrimas; ſed maximè Carthaginenſem: quæ licèt ſit popularis, permaneat tamen *ἐν τῇ τάξει τῆς πολιτείας*, in ordine ſuo Politico: ſine ſeditione vlla, ſine tyrannide: quod argumentum eſt præclaræ inſtitutionis. Ait igitur ſimilem fuiſſe Carthaginenſem Spartanæ, quòd vt in hac erant Phiditia; ſic in illa eſſent ſodalitates ſiue collegia Magiſtratuũ, vel ciuium, opificum, mercatorum. Item vt in Spartana Ephori, ſic in Carthaginenſi centum quatuor viri, illis ſi non creandi modo, ſaltem poteſtate & imperio pares. Tertiò, vt Lacedæmone reges & *γερουσίας*; ſic Carthagine fuiſſe reges & ſenes. Hoc tamen Spartanam Rempublicam à Carthaginenſi ſuperari, quòd in illa reges ex vno eodémque Heraclidarum genere eſſent, iure hæreditario: in hac verò ex pluribus familiis, iiſque præſtantioribus & virtute clariſſimis eligerentur. Hoc loco præclaram de committendo imperio interſerit ſententiam, non eſſe plebeiis & humilibus viris magna Imperia committenda, cùm ſæpius noceant, vt ex Spartana Politia probat, quam Ephori è plebe aſſumpti perdiderunt:

In ordine permanere, ſignum eſt Præclaræ inſtitutionis.

Aſperius nihil eſt humili, cùm ſurgit in altum.

Notat poſtea Ariſtoteles vitia duo Carthaginenſi Reipublicæ propria. Prius, quòd quædam eius inſtituta Oligarchica fuerint, vt electio quinque-virorum à centum-viris; & prorogatio ſiue continuatio magiſtratuum. Iidem enim ſemper erant centum-viri, qui etiã poſt fiebant quinque-viri: quædam Democratica, vt quòd populus poteſtatem haberet examinandi Senatuſconſulta, & regum decreta, eáque probandi vel improbandi. Poſterius, quòd vni eidemque, eodem tempore, plures ac diuerſi magiſtratus mandarentur. Satius enim eſt vnum ab vno geri, & ſingulos à ſingulis, præſertim cùm magna eſt ciuitas, viríſque abundat idoneis. Vetuit Plato ne quis multas artes vnus exerceat:

Lib. de Republ. in Eraſtis.

Pluribus intentus minor eſt ad ſingula ſenſus.

Aliud iudicium eſt in parua & in frequenti ciuitate. Qua de re lib. 4. Polit dicetur fuſiùs.

Ad Caput duodecimum.

HActenus ferè de priuatis legum ſcriptoribus, ſiue rerumpublicarum auctoribus. Sunt verò præter hos alii legiſlatores, qui ipſi Politici fuerunt, & rempublicam adminiſtrarunt, ſuiſque, vel aliis ciuitatibus iura legéſque dederunt, vt Minos, Lycurgus, Solon. Sed cùm de duobus primis etiam ſuprà dixerit, nunc de Solone, & Athenienſium Politia ab eo deſcripta diſſerit. Ait ergo laudatum fuiſſe Solonem, quòd Oligarchiam & paucorum tyrannidem ſuſtulerit, & æquabiliore ac temperatiore facta Republica, inſtitutiſque partim Oligarchicis, vt Senatus Areopagitici creatione, qui ex ſelectis viris, & qui priùs magiſtratu aliquo functi eſſent, conſtabat; partim Ariſtocraticis; vt magiſtratuum deſignatione per ſuffragia, non per ſortes, qua de re lib. 4. partim Democraticis, vt populi iudiciis, fundata &

Solõ laudatus, cur.

reformata, populum in libertatem vindicauerit: Eundem verò vituperatum, quòd nimiam populo tribuerit in iudiciis poteſtatem, in quibus ſcilicet omnium pæne rerum poteſtatem eſſe voluit. Sic enim Demagogi, quales fuere Pericles, Ephialtes, & alii, populo blandiri ſtudentes, principum auctoritatem minuebant, Areopagum labefactabant, & deterrimam Democratiam, populi potentiam amplificando, inuehebant. Solonem tamen excuſat Ariſtoteles, imò & eius inſtitutionem commendat, vt probam & laudabilem, qua inter cætera, nullam ferè poteſtatem infimæ plebi fecerit, nihilque cum illa præterquam neceſſaria communicarit. Recidiſſe verò Athenienſem Rempublicam in extremam Democratiam, non culpa Solonis, ſed caſu quodam: eo quòd ſcilicet populus Athenienſis, Medorum & Perſarum in nauali certamine ad Salaminem celebri victoria elatus & ſuperbiens, magnam ſibi auctoritatem, rerúmque ſummam attribuerit. Nominat poſtea Ariſtoteles alios Nomothetas; Zaleucum, qui Locris Epizephyriis populo Magnæ Græciæ, ſcripſit leges; Charondam, qui Siculis & Italis; ita tamen vt ſeuerus præcipuè fuerit in falſos teſtès; Onomacritum, qui in Creta verſatus eſt; Philolaum, Thebanorum legiſlatorem, qui παιδοποιίας, ſiue παίδων θέσιν, adoptionem inſtituit, & bonorum inæqualitatem: Platonem, qui communitatem vxorum & bonorum; ſodalitates mulierum; ſobrietatem Sympoſiarcharum induxit; & milites præcepit eſſe, ambidextros ἀμφιδεξίους: Draconē, qui nimia ſeueritate adductus, delictis ferè omnibus pœnam capitalem indixit. Vnde leges illius non atramento ſed ſanguine ſcriptas eſſe dicebat Demades, vt refert Ariſtoteles lib. 3. Rhetoric. Quas tamen omnes excepta ea quæ de homicidio erat, Solon abrogauit. Pittacum, legum quidem auctorem non Reipublicæ adminiſtratæ, νόμων δημιουργὸν, οὐ πολιτείας; qui cùm eſſet vnus è Græciæ ſapientibus, hanc legem propoſuit, vt ebrii qui hominem pulſaſſent, & iniuria affeciſſent, duplione multarentur, id eſt, vt duplo grauiores pœnas darent, quàm ſi non ebrii pulſaſſent. Denique Androdamam Rheginum Italum, Chalcidenſium Thraciorum legiſlatorem, qui nullas leges proprias & peculiares tulit. Sic claudit Ariſtoteles librum ſecundum.

Idem vituperatus, cur.

Draconis leges non atramēto ſed ſanguine ſcripta.

Liber Tertius Politicorum.

HAbet iuxta præſentem editionem, capita octodecim, licèt Perionius, Caſus, & Giphanius duodecim tantùm receſeant, in quibus ex proprio ſenſu diſſerit Ariſtoteles de Republica & Ciuitate: cuius partes libro primo, formas autem ſiue inſtituta varia, ex variis legiſlatorum ſcitis libro ſecundo enarrauit; reprehenſis iis quæ digna reprehenſione videbantur. Agit igitur hoc tertio libro de ciue, & ciuitate; de virtute ciuis, & viri boni, de generibus rerumpublicarum; de magiſtratibus, de regno & Ariſtocratia. Sed ſingula genera rerumpublicarum ordine perſequitur, ad librum vſque ſeptimum.

Ad Caput primum.

DOcet primò omnem Politici & Legiſlatoris curam in ciuitate eſſe poſitam. Secundò, πολιτείαν, id eſt, Rempubl. eſſe τῶν τὴν πόλιν οἰκούντων τάξιν τινά. Ordinem quemdam eorum qui ciuitatem incolunt. Tertiò, τὴν πόλιν, ciuitatem ex ciue, qui πολίτης dicitur, vt ex parte totum, debere cognoſci; cùm ciuitas ſit πολιτῶν πλῆθος, ciuium multitudo. Videndum igitur eſſe quid ſit ciuis, ſimpliciter, propriè, καὶ ἁπλῶς. Sunt enim ciues nonnulli quadam ratione, πῶς, vt qui ciuitate donantur, & ποιητοὶ, ſiue, δημοποιητοὶ, factitii vocitantur; item pueri, & ſenes depontani; quos vocat ἀφειμένους, id eſt, dimiſſos, & muneribus publicis ſolutos, καὶ παρηκμακότας, effœtos. Ciuis ergo ἁπλῶς, & qui talis eſt optimo iure, optima lege, is dicitur qui non quidem eiuſdem domicilii, ſed iudicii etiam, magiſtratuū & imperiorum eſt particeps. Vbi diuidit magiſtratum in finitum ſiue temporaneum, vt olim erant omnes Romæ magiſtratus, qui certo tempore definiebantur; & infinitum ſiue perpetuum, vt erant apud Græcos iudex & concionator, ſiue ἐκκλησιαστής. Erat autem eccleſiaſtes is qui ius habebat deliberandi & ſententiam dicendi in concione, de rebus faciendis, vel non faciendis, ſiue vno verbo de futuris; de præteritis enim Eccleſiaſta non ſtatuebat, ſed ſolus δικαστὴς, iudex, vt notauit ipſe Ariſtot. lib. 1. Rhetor. Sed cùm ciues varii ſint pro varietate rerumpubl. Reſpublicæ autem ita differant ſpecie, vt aliæ ſint priores, aliæ poſteriores, rectæ enim vitioſis priores ſunt, vt regnum tyrannide; profectò alii erunt in alia Republica ciues,

ἡ πολιτεία.

Quis propriè ciuis.

Quis Eccleſiaſtes.

nec poteris communis definitio ciuis exhiberi. Vnde quæ ciuis definitio iam poſita eſt, ſoli Democratiæ conuenit, vbi eſt concionum, iudiciorum, & magiſtratuum communis participatio. In aliis enim Rebuſpub. vel non eſt concionum vſus, vel non eſt iudiciorum libera communicatio. Non eſt igitur hîc definitus ciuis Ariſtocraticus, nec Baſilicus, ſed ſolus Democraticus. Quanquam nota Magiſtratuum omnibus Rebuſpublicis communis eſſe videtur; adeovt in quacunque Republica negari poſſit ciuis eſſe is, cui ad Magiſtratus via ſit intercluſa.

Ad Caput ſecundum.

IMprobat vulgarem ciuis definitionem, qua ciuis dicitur is qui ex vtroque parente ciue natus eſt. Potiùs enim ciuem dicendum eſſe qui Reipublicæ & honorum ſit particeps, vt antea dictum eſt. Tum ſtatuit ciues eos reuera eſſe qui mutata Reipublicæ forma, imperij ſunt in eadem ciuitate participes: Iuſtè an iniuſtè, nil refert. Quidam enim iniuſtè gerunt Magiſtratum, qui tamen reuera gerunt Magiſtratum.

Ad Caput tertium.

SIgnificat, acta ciuitatis etiam ea dici quæ facta ſunt à ciuitate, licèt eius forma ſiue Reſpublica poſtea mutata ſit; quia nempe ciuitas ſemper manet ciuitas, licèt Politia mutata ſit. Sed an ſint acta eiuſdem ciuitatis mutata Politia, explicari non poteſt, niſi priùs intelligatur, quando ciuitas ſit dicenda eadem vel alia. Statuit verò ciuitatis identitatem vel diuerſitatem, ex Politia ſeu ratione adminiſtrandi eſſe æſtimandam, non ex mœnibus; adeovt morie mutatis ciuibus, & aliis naſcentibus, iidem tamen ciues eadémque ciuitas, vt idem fluuius, idem fons, alijs licèt affluentibus & defluentibus aquis, manere cenſeantur, ſi eadem Reipublicę forma, & ratio, καὶ σύνθεσις, perſeueret; & contrà ijſdem viris in eadem vrbe manentibus, non tamen iidem propriè ciues ſint, eadémve ciuitas permaneat. ſed omnino diuerſa, ſi Reipublicæ forma immutetur. A forma enim petenda eſſe rerum diſcrimina, non à materia. At in re Politica homines, agri, & loca ſunt veluti materia; ratio autem gubernandi, ſiue πολιτεία, vt forma. An verò immutata Reipublicæ forma, veteribus pactis & fœderibus ſtandum ſit, λόγος ἕτερος, alius eſt ſermo, inquit Ariſtoteles: ea enim de re dicet poſtea. Notandum circa hoc caput, Vrbis nomen pro ciuitatis loco ſumi. quia vrbs ex loco æſtimatur; nomen verò ciuitatis potiùs vſurpari pro ciuium ordinatione & adminiſtratione. Ideo ſi ciues iidem maneant ſub eadem Politia, loco tamen diuidantur, & agrum mutent, vrbem quidem eos mutare, non ciuitatem, id eſt, Rempublicam. Notatu etiam dignum eſt, quod de Babylone hîc ait Ariſtoteles, eam potiùs gentem, quàm ciuitatem videri, ob vaſtitatem, immenſámque magnitudinem: itavt cùm ab hoſtibus, id eſt, à Cyro capta eſſet, & iam tres dies præteriiſſent, nondum eam eſſe captam ſcirent ij qui in media vrbe habitabant. Erat autem ambitus Babylonis ſexaginta mille paſſuum, vt narrant Herodotus lib. 1. & Strabo lib. 10.

Similis quæſtio fuit de naue Theſei. De quâ Plutarch. in Theſeo.

Babylon potiùs gẽs eſt, quam ciuitas.

Ad Caput quartum.

STatuit, alium eſſe virum bonum, alium bonum ciuem, abſolutè loquendo, καὶ ἁπλῶς; ſeu quod idem eſt, non eſſe eamdem viri boni, & boni ciuis virtutem vniuersè & generatim. Nempe quia viri ſimpliciter boni virtus eſt vna perfecta, καλοκαγαθία, dicta: quæ eſt Moralium virtutum catena & complexio perfecta: de qua in Ethicis, & lib. 7. Eudem capite vltimo, ad bene viuendum comparata; At virtus boni ciuis non eſt eiuſmodi. Neque enim eſt vna perfecta: quia cùm Reipublicæ genera diuerſa ſint, neceſſe eſt ciuium etiam genera eſſe diuerſa, atque adeo diuerſas virtutes: cùm alius ſit ciuis bonus in regno, alius in Ariſtocratia, alius in alia: & ciuis bonus, ea quæ ſunt ciuitatis, ſpectet; vir autem bonus, quæ ſunt abſolutè bona, honeſta, & laudabilia. Adde quòd in eadem Republica ciues non ſint planè ijdem, ſed diſparis conditionis. Differunt enim viri à mulieribus, domini à ſeruis, Senatores à militibus; quorum, vt tales ſunt, diuerſæ debent eſſe virtutes, vt & ſaltatorum; alia enim virtus eſt κορυφαίου, præſultoris; alia παραστάτου, qui ei proximus eſt: illius enim quàm huius ſicvt imperantis & priuati, virtus perfectior eſt. Docet poſtea, poſſe ciuis alicuius, putà eius qui Magiſtratum gerat & aliis imperet, eamdem eſſe virtutem, quæ eſt viri boni; ſiue, quod idem eſt, aliquem bonum ciuem, debere etiam eſſe virum bonum, ſaltem in optima quadam Republica, vt in Ariſtocratia; cuius principes dicuntur optimates, quòd ſint omnium optimi, id eſt, non boni tantùm ciues, ſed viri ſimpliciter boni, prudentes, iuſti, temperantes, & cæt. Vulgò enim dicimus Principem ſiue magiſtratum bonum, eſſe virum bonum & prudentem, τὸν ἄρχοντα

Vir bonus a bono ciue differt.

τὸν σπουδαῖον, ἀγαθὸν εἶναι καὶ φρόνιμον. Apparet ergo virtutem imperantis differre à virtute obtemperantis; imperantis autem & viri boni eſſe eamdem. Noranda interim eſt initio capitis egregia comparatio Reipublicæ cùm naui. De qua legendus etiam eſt M. Tullius in Lælio, & lib. 12. Epiſt. ad Qu. Cornificium. Significat autem Ariſtoteles eſſe eamdem nautarum & ciuium rationem.

Vt nautarum ſic ciuium officia duo.

Vt enim nautarum officia ſunt duo; commune vnum, in proſpero curſu & ſalute nauis poſitum, σωτηρίαν τῆς ναυτιλίας vocat; proprium alterum, vt remigis, remos ducere: gubernatoris, clauum tenere; proretæ, proram & nauim gubernare: ſic & ciuium duo ſunt munera & virtutes,

Cõmune.

vna publica & omnium communis, quæ ad publicæ ſalutis curam ſtudiúmque refertur.

Speciale.

Altera ſpecialis, & ſingulorum propria, quæ ſecundùm varios ciuium ordines & alias atque alias conditiones diſtinguitur. Sic enim aliud officium eſt Senatoris, aliud militis, aliud magiſtratus, aliud hominis priuati. ἡ δὲ φρόνησις ἄρχοντος ἴδιος ἀρετὴ μόνη. *Prudentia autem imperantis virtus eſt ſola propria*, inquit, quia ceteræ, vt fortitudo, liberalitas, iuſtitia, temperantia, communes ſunt imperanti & obtemperanti; & in obtemperante ſatis eſt bona opinio de magiſtratu, vt eius iuſſa alacriter exequatur. Quo loco eleganter comparat obtemperantem cum aulopœo, id eſt, tibiarum opifice; imperantem, cum aulete, id eſt, tibicine. Huic enim ille ſeſe accommodat.

Ad Caput quintum.

DIſputat de opificibus, quos βαναύσους, vocat, an debeant illi in ciuibus numerari. Rationes vltro citroq. profert: Concludit, in optima Republica ciues non eſſe, mercatores operarios, & ſordidos artifices. Quanquam aliàs ciues ſint, vt in Democratia, & Oligarchia, præſertim ſi ſint diuites; aliàs non, vt in Ariſtocratia, ſi quæ ſit, inquit: in hac enim honores & dignitates ex merito & virtute deferuntur. Quod eſt rariſſimum, & ferè in nulla fit ciuitate. Vnde irridet Bodinus Iuriſconſultus Gallus eos qui de Ariſtocratico regimine tractant, quod nullibi ſeruetur.

Cap. 6. Methodi Hiſtor.

Et certè Ariſtoteles de Republica differens, Democratiam ferè & Oligarchiam ſolet commemorare, vt communes. Recenſet poſtea varias ciuium ſpecies, pueros, viros, libertinos, opifices, mercatores, perfectos, imperfectos, natos, factitios.

Cap. 1. l. 3.

Statuit, cum verè ciuem eſſe, cui honores communicantur, vt ſuprà.

Ad Caput ſextum.

DE Reipublicæ, quam πολιτείας vocat, generibus & formis dicturus, definit primò ipſam Rempublicam, ordinem ciuitatis, cùm in aliis magiſtratibus, tum in eo maximè qui eſt omnium ſummus ac princeps. Deinde repetit, ex primo libro, hominem eſſe animal Politicum natura, & ſocietatis amans. Adduci autem præterea ad vitæ ſocietatem, vt ex ea vtilitatem habeat & vitæ commoda. Hinc origo familiarum, vicorum, ciuitatum. Poſtea diſtinguit imperia ex vtilitate; quæ vel priuata eſt, vt in imperio deſpotico, in quo omnia ad domini propriam vtilitatem primò ac per ſe referuntur; per accidens ad ſerui commoda. Curat enim ſeruum herus, non ſerui ſed ſui gratia: vel communis, vt in imperio paterno, vxorio, & ciuili.

Imperiũ herile propriam vtilitatẽ ſpectat, paternũ & ciuile commune.

Horum enim imperiorum finis per ſe eſt eorum qui obtemperant, ſalus & vtilitas; per accidens autem bonum imperantium; vel ſaltem communis & publica omnium tam parentium quàm imperantium vtilitas, ſed maximè eorum qui parent. Hinc concludit, eas Reſpublicas, quæ communem ſpectant vtilitatem, eſſe rectas & ſimpliciter iuſtas; eas verò quæ imperantium ac principum commodis duntaxat conſulunt, vitioſas, καὶ παρεκβάσεις τῶν ὀρθῶν πολιτειῶν. Quia nempe hæ deſpoticæ ſunt, & ſeruorum; illæ liberorum; cùm ciuitas ſit τῶν ἐλευθέρων κοινωνία, liberorum hominum non mancipiorum ſocietas.

Recta eſt Reſpublica quæ cõmunẽ ſpectat vtilitatem.

Ad Caput ſeptimum.

REcenſet Reipublicæ genera, quæ docet eſſe tria recta; praua totidem: & recta quidem eſſe βασιλείαν Regnum, ſiue principatum vnius communi bono conſulentis; Ἀριστοκρατίαν, ſiue imperium optimatum, id eſt, virorum ſelectiſſimorum & virtute præſtantium, publicam vtilitatem procurantium; πολιτείαν, Rempublicam communi nomine ſic dictam, ſiue Imperium populi publico bono proſpicientis. Praua autem eſſe his oppoſita, vt ſunt τυραννὶς, ſiue dominatus vnius qui ſuam potiùs quàm ſuorum ſpectet vtilitatẽ; Ὀλιγαρχία, ſiue paucorum Imperium diuitum, commoda quærentium; δημοκρατία, ſiue poteſtas plebeiæ multitudinis rem agentium & plebeiorum hominum commoditatem adminiſtrantis.

Formæ regiminis tres bonæ, tres malæ.

Ad Caput octauum.

EXplicat pluribus verbis τὰ περὶ μοναρχιῶν, vt loquitur, quæ de Reipublicæ generibus dixit ſuprà; docétque, Tyrannidem

eſſe

Tyrannis est monarchia ſeruilis. eſſe monarchiam deſpoticam,in ciuilem ſocietatem, qualis ſcilicet poteſtas eſt in ſeruos. Item Oligarchiam eſſe cùm diuites dominantur; Democratiam,cùm egeni è plebe. Neque debere has ſpecies tam numero diuitum aut egenorum æſtimari, quàm cõditione.Itavt Oligarchiæ nota ſit, cùm diuites ſiue nobiles& potentiores,vel pauci vel plures dominantur; Democratiæ verò,cùm pauperes & plebeij ſiue plures ſint, ſiue pauci. Quanquam rariſſimè contingit plurimos eſſe in Oligarchiâ; cùm nomen ipſum paucitatem ſignificet imperantium: & paucos in Democratiâ,cùm pauci pauperes vix poſſint imperium ſummámque poteſtatem vſurpare.

Ad Cap. nonum.

LAudabant Athenienſes Democratiam, Lacedæmonij Oligarchiam,vt iuſtas. Illi enim vt & Democratici omnes, dicebant, inter pares libertate, omnia paria eſſe debere; Hi, inter pares potentiâ & diuitiis. Cùm igitur hi & illi æquitate quadam nitantur, iure quoque niti videntur. Reſpondet Ariſtoteles,neutros verum dicere: Sed duas ob cauſas erràſſe. *De propriis rebus mali iudices ſunt ferè multi.* Prior eſt, quòd de ſeipſis iudicarent, *χεδὸν δ᾽ οἱ πλεῖστοι φαῦλοι κριταὶ περὶ τῶν οἰκείων.* Atque, vt aiunt Iureconſulti, nemo in ſua cauſa iudicare debet,aut iure poteſt. Poſterior, quòd ratiocinentur ex paralogiſmo & captione à dicto ſecundùm quid, ſeu ex parte,ad dictum ſimpliciter & omnino. Nõ enim rectè ſequitur eos qui aliqua ex parte, putà libertate, vel diuitiis ſunt pares,ideo in omnibus eſſe pares. Statuit ergo, non diuitias, non libertatem, ſed virtutem eſſe in ciuitate *τὸ κυριώτατον*; atque adeo veros ciues eſſe non ditiſſimos, non nobiliſſimos, non liberrimos,ſed qui viri ſint optimi: quod pro- *Optimi ciues, viri optimi.* bat à fine ciuitatis,quæ non vitæ, non mutui auxilij,non commerciorum,(alioqui diſiunctiſſimæ nationes inter quas cõmercia ſunt, mutuáque auxilia, eiuſdem dicerentur eſſe ciuitatis,) ſed bene beatéque viuẽdi cauſâ,id eſt,ad virtutis cultum, cui adiuncta ſit ſufficiens externorum bonorum copia, eſt inſtituta.

Ad Cap. decimum.

DIſſerit de principatu ciuitatis, ſiue de ſummâ Reipublicæ, *τὸ κύριον τῆς πόλεως*, appellat.quærítque penes quem, vel in cuius manu ac poteſtate eſſe debeat, an in vnius optimi,an tyranni, an multorum arbitrio ac directione; Atque hanc quidem diſputationẽ toto fere reliquo libro perſequitur. Hoc igitur capite omnium gubernationum ſiue principatuum incommoda declarat.Democratiæ quidem,quòd pauperes & plebeij manus iniiciant in bona locupletum, non ſine pernicie Reipublicæ. *Incommoda ſingulorum regiminum.* Oligarchiæ,quòd pauci principes ac ditiores plebem opprimant. Ariſtocratię,quòd pauci honoribus ſummis potiantur, plurimi relinquantur inglorij & inhonorati, quod incommodũ in regno adhuc grauius eſt, vno ſolo imperante, cæteris omnibus relictis. Quòd ſi ad legem quis imperium referendum putet, nõ ad regem,ſiue ad hominem; ſanè is incommoda prædicta ideo non effugiet: quia lex omnis neceſſariò erit vel Democratica, vel Oligarchica, vel alteri cuipiam principatui accommodanda.

Ad Cap. vndecimum.

STatuit ſatius eſſe, Imperij ſummam eſſe penes multos quàm paucos; dummodo illi multi,ſi nõ ſinguli & diſtributiuè, ſaltem omnes & collectiuè, ſint viri boni, & illis paucis meliores, itavt non ſinguli quidem ſeorſim ſumpti virtutibus omnibus ſint prędìti, ſed omnes ſimul,& vnus vnâ; alius aliâ virtute excellat. Quod documentũ illuſtrat ſimilitudine cœnarum Symbolicarum,quas vocat *τὰ συμφορητὰ δεῖπνα*, cùm ſcilicet Symbolam partémve ſuam ſinguli contulerunt: ſunt enim hæ cœnæ meliores & lautiores, iis quæ *ἐκ μιᾶς δαπάνης* fiunt & inſtituuntur. *Ex ſingulorum ſymbola melior cœna, quàm ex vnius ſumptibus.* Tum docet non eſſe tutum, multitudini maxima imperia ſummóſque magiſtratus committi; facile enim iniuſtè & imprudenter ágere; nullos autem prorſus eidem concedere, eſſe formidoloſum. Hinc enim ſeditiones.Itaque debere multitudinem *βουλεύεσθαι καὶ κρίνειν*, conſilij & iudiciorum eſſe participem.Sic permiſiſſe Solonem,& alios Nomothetas, vt populus magiſtratuum creationi prȩeſſet,iùſque haberet repoſcendi geſti magiſtratus rationes.Prodeſſe igitur multitudinem congregatam ciuitati,præſertim ſi melioribus adiungatur & ſapientioribus; non ſecus atque impurus cibus puro mixtus, totum nutrimentum reddit vtilius,quàm ſi eſſet paucum & purum nutrimentũ: quia multum par eſt alendo corpori, paucum impar; ideóque illud hoc vtilius. Quæ comparatio an omnino ſit vera, viderint Medici, quibus etiam cibus licèt puriſſimus in impuro corpore ſuſpectus eſt. *τὰ μὴ καθαρὰ τῶν σωμάτων, ὁκόσον ἂν θρέψῃς, μᾶλλον βλάψεις*, inquit Hippocrates. *Impura corpora quo plus nutrias, ò lades magis. Aph. 10. Sect. 2.* Examinat poſtea Ariſtoteles Solonis inſtitutũ,quò conceſſum eſt populo ius eligendi & creãdi magiſtratus,& rationes

repoſcendi; ad hæc enim officia iudicio & ſciētiâ opus eſſe, quibus cātet populus. Inſerit digreſſionē de ſcientiis & artibus, in quib. tres fere perſonas eſſe ſcribit. Sic Medicum ait quodammodo eſſe triplicem, δημιουργὸν vnum, qui ſcilicet operatur & exercet Medicinam, ἀρχιτεκτονικὸν alterū, qui docet & præſcribit; tertium πεπαιδευμένον, vſu peritum, & expertum; vbi docet iudiciū non minùs pertinere ad vſu peritos, quàm ad ſcientes & doctos. Soluit ergo controuerſiam hoc pacto. Multitudinem quidem popularē ſigillatim ac diſtributiuè ſumptam, non poſſe rectè iudicare; vniuerſim tamē & collectiuè, collatis ſcilicet capitibus, & communicatis conſiliis, poſſe. Neque verò ad rectè iudicandum opus eſſe vt qui de reb. officiiſq; iudicant, ea perfectâ ſcientiâ teneant; aut etiam ipſi fecerint, vel exercuerint; ſatis enim eſſe vt vſu valeant & experientiâ. Sic enim qui reb. vtuntur, vt domo, calceo, veſte, æquè bene de iis iudicāt, an benè vel malè confectæ ſint, atque interdum meliùs, quàm ipſi artifices. Pari igitur modo populum, licèt ipſe non gerat magiſtratum, quia tamē imperio magiſtratus vtitur, cui ſubeſt & obtemperat, rectè de eo iudicare, & plerumque meliùs quàm ipſos imperantes, qui ſua vitia non vident. Cōcludit, imperiū penes leges potiùs eſſe debere, quā penes homines, ſi eæ iuſtæ ſunt. Eas autem eſſe iuſtas, quæ bonis rebuſpublicis, vt regno, Ariſtocratiæ, accommodantur: Iniuſtas, quę contrà. Cæterùm quædam eſſe magiſtratus æquitati & arbitrio relinquenda; quia leges omnia non explicant aut comprehendunt. Hinc ἐπιείκεια, de quâ c.14.l.5. Ethic. ad Nic.

Populus collectiuè ſumptus poteſt iudicare.

Imperiū eſto penes leges.

Ad Cap. duodecimum.

STatuit bonum Politicæ propoſitum tāquam finem, eſſe τὸ δίκαιον, ius. Tale autem ius eſſe id quod omnib. eſt vtile. Atque hoc quidē in confeſſo eſſe apud omnes, quòd ius ſit, quædam æqualitas, vt dictum eſt in Ethicis. Hinc enim quia æqualitas duplex, Arithmetica, & Geometrica; duo etiam conſtituta fuêre genera iuris & iuſtitiæ, permutationis quidem, vnde iuſtitia cōmutatiua; & diſtributionis, vnde diſtributiua. Præterea omnes exiſtimare iuri eſſe conſentaneū, vt paria paribus tribuantur: ſed quia perperam vulgo diſcernitur & æſtimatur illa paritas: cùm alij eam libertate metiantur, alij diuitiis; alij genere; alij virtute: Scire oportet, inquit, quarum rerum ſit æqualitas, quarū inæqualitas; ſiue an qualibet re pares, vel impares debeāt in republica de honorib. contēdere. Decernit igitur Ariſtoteles in diſtribuēdis reipublicæ honoribus, non eſſe rerum omnium ſpectandam æqualitatem, aut inæqualitatē; ſed eam tantùm quæ reipublicæ cōferat; vt enim in artibus, ſic & in Politicâ, vbi fit comparatio, vſus finiſq; eius rei, attiſve in quâ fit comparatio, ſpectati omnino debet, cætera autē, quæ nihil ad rem conferunt, relinquenda. Vnde ſicvti in arte tibiarum ſi duo certent, quorum alter optimè canat, ſit tamen plebeius; alter artis tibiarum ſit imperitus, nec aptè canere poſſit, qui tamen ſit nobilis; non huic imperito licèt nobili, ſed illi dari debent tibiæ meliores; quia nempe ad vſum artis, id eſt, ad tibicinium, nihil iuuat nobilitas; ſic & in re ciuili non eſt habenda ratio eorum quæ nihil ad ciuitatis bonum conferunt, vt proceritatis, vel formæ, niſi eæ virtutibus adiunctæ ſint. Hinc colligit non abs re de honoribus ciuilibus contendere nobiles, liberos, diuites, virtute præditos, & multos cum paucis comparatos. Hi enim omnes ius quoddam contentionis habere videntur: cùm nobilitas, libertas, diuitiæ, virtus, multitudo ad ciuitatem conferre credantur.

Li.5.c.3. & 4.

Ad Cap. decimum-tertium.

STatuit, ex iis ciuibus ſuprà commemoratis, diuites quidem & nobiles ſiue ingenuos (quos & γενναιοτέρους, generoſiores vocat, quòd εὐγένεια, ἀρετὴ γένους, nobilitas, ſit virtus generis) ad hoc vt ſit ſimpliciter ciuitas, iure contendere: nam ad τιμήματι, id eſt, tributa conferenda, opus eſt diuitibus; & ciuitas non eſt ſeruorum, ſed liberorum ſocietas; vt verò ſit beata ciuitas, iuſtiùs de honoribus Politicis virtutem contendere. Quòd ſi contingat in vna ciuitate omnes illos ordines concurrere, diuitum, nobilium, bonorum, multitudinis; dubium videri, cuinam potiùs ordini conferre publicos honores & magiſtratus oporteat: Reſpondet nullum ſatis eſſe idoneum ad omnes magiſtratus ſibi vendicandos; & ſtatim aliam mouet quæſtionem, è cuius ſolutione prior intelligatur; Debeātne leges rectiſſimæ vtilitatem bonorum ſpectare, an potiùs multitudinis? Statuit non huius aut illius duntaxat ordinis vtilitatem, ſed omnium, id eſt, totius Reipublicæ communem ſpectandam eſſe. Tum ciuem generatim ait eſſe eum, qui imperare viciſſim & parere poteſt, ὁ μετέχων τοῦ ἄρχειν καὶ ἄρχεσθαι. Eſſe verò in aliâ Republicâ alium, pro Reipublicæ varietate. Alius enim eſt ciuis Baſilicus, in regno; alius Democraticus, in Democratiâ. In optimâ au-

Spectandum commune omniū bonum.

tem eſſe eum, qui poſſit & velit præeſſe & ſubiici, imperare & patère, propoſitâ ſibi vitæ ratione, quæ ſit virtuti conſentanea.

Supponit inſignem quæſtionem de honore ſummo, vel magiſtratu vni alicui præſtantiſſimo, aut paucis etiam excellentiſſimis, ſeu virtute, ſeu diuitiis, ſeu potentia & fauore ciuili, deferendo. An videlicet ſi vnus Heroïcè excellens & inſigniter bonus in ciuitate reperiatur, ei imperiũ in ciues alios ſit tribuendũ? Reſpondet affirmatiuè. Paribus. n. paria tribuẽda ſunt, ergo imparib. imparia. Atqui huic vni Heroï, ſi quis eſt, ciuium aliorũ nemo par eſt, cũ ſit quaſi Deus inter homines; non ſunt ergo paria Heroï & ciuib. tribuenda. Atque adeo iniuſtè agent ciues, ſi parem Heroï honorem ambiant, & imperium cum illo velint diuidere. Non ſecus ac ſi cum Ioue Dij imperium mundi partiri cuperent. Præterea in Heroëm illum leges ferre ridiculum; qui inſigniter ſit optimus, & ipſe potiùs ſit lex. Hîc citat Ariſtoteles apologũ Antiſthenis: Suaſiſſe olim, dum comitia inter beſtias celebrarentur, lepores, vt omnibus ex æquo animantibus pares prædæ ſeu capturæ partes diuiderentur: At Leones reſpondiſſe, Debere priùs lepores docere, pares quoq; omniũ animantium vires & robur fuiſſe in capiẽda prædâ. Sed fortè cùm argumentis agere nollent Leones, arreptos lepores ſic concionantes deuorarunt; vt hinc doceat Ariſtoteles, Non eſſe cum potentiorib. & Heroibus certandum, aut cum iis paria facienda. Annotat tamen illam virtutis vel potentiæ ciuilis excellentiam, ſuſpectam odioſámque fuiſſe ciuitatibus; è qua ſcilicet immutandæ Reipublicæ periculum immineat; atque hinc τὸν ὀστρακισμὸν, ſiue exilij ſententiam, quæ ὀστράκοις, id eſt, teſtulis, quibus inſcribebatur eiiciendi nomen, ferebatur, Athenienſes inſtituiſſe; vt ſcilicet eum exilio pellerent, qui fortitudine, gloriáve militari, aut inſigni iuſtitia & virtute, aut diuitiarum copia, aut amicorum multitudine, aut alia qualibet ciuili potentia reliquis ciuibus antecelleret. Sic & Argonautę, ſecum habere Herculem noluerunt, ὡς ὑπερβάλλοντα πολὺ τῶν πλωτήρων. Et hanc quidem opulentos Heroas, viróſque optimos, expellendi rationem in vitioſis rebuſpublicis, vt Democratia, Oligarchia, Tyrãnide, nõ modò locum habere ait, (quòd ſcilicet ipſis iuſta videatur, eiſque ſatis ſit, vt quacunque via etiam improba in ſuo ſtatu conſeruẽtur,) ſed etiam in bonis, communem alioquin vtilitatem ſpectãtibus, poſſe reperiri, hinc probat; Quòd vt artifex partẽ vnam operis licet abſolutè pulchram & optimã, vt pictor pedem animalis, nauium opifex puppim, Chorodidaſcalus vocem alicuius Muſici alioqui ſuauem, iuſto tamen grandiorem & altiorẽ non ſuſtinet; ſic & bonus Princeps aut Magiſtratus vnum aliquem iuſto maiorem ac potentiorem in ciuitate poteſt oſtraciſmo cohibere, maioris boni gratia, ne ſcilicet inde Reſpublica capiat detrimentũ. Conſulit tamen ita eſſe à principio Rempubl. temperandam, vt poſtea non egeat τοιαύτης ἰατρείας, tali medicinâ. Cùm verò duo ſint excellentiæ, τῆς ὑπεροχῆς, genera; vnũ virtutis, alterũ ciuilis potentiæ, vt opũ, & amicorũ; concludit, ne in optima quidẽ republica nimiã opum, amicorũ, ciuiliſque fauoris ὑπεροχὴν, ferendam eſſe; virtutis verò præſtantiã omnino eſſe amandam & recipiendam vt optimam; eſſéque æquiſſimum, vt omnes viro excellenter optimo & ſapientiſſimo ſponte pareant; vel plurib. eiuſmodi, ſi qui extẽt: quos ſanè omnino expedit reges eſſe perpetuos, βασιλέας τοὺς ἀϊδίους, cùm virtus ſit ciuitatis præſtantiſſimus ſcopus.

An vni excellentiſſimo tribuendum imperium.

Non eſt cũ potentiore certandum.

Quid oſtraciſmus.

Quòd alios vellet plurimum ſuperares.

Virtutis excellentia recipienda.

Ad Cap. decimumquartum.

HActenus de Republica eiúſq. generib. in vniuerſum, deinceps de ſingulis ſpeciatim diſſerit; primò quidẽ de rectis, deinde de vitioſis. Hoc igitur reliquo libro de regno & ariſtocratia coniunctim pertractat, quia vtriuſq; finis eſt virtus; ſed parcè & leuiter de Ariſtocratia. Cùm autem docere inſtituat, & diligẽtiùs explicare, an regnum, quod vocat βασιλείαν, præſtabilius ſit, melius, & accõmodatius gubernandis, vel in ciuitate, vel regione qualibet, hominibus; quàm alia quæuis Politia; ſtatuit priùs eſſe regnorũ genera diſtinguenda. Atq; ea quidẽ omnino eſſe quinque, in quib. ſcilicet imperãdi modus diuerſus videatur. Primũ ait eſſe Laconicũ, quod qui tenet, belli dux eſt ſummus & imperator perpetuus; ita tamen vt penes eum non ſit ſumma rerum omnium poteſtas, niſi dum extra fines Lacedęmonios exceſſerit. Dicitur hoc regnum στρατηγία αὐτοκράτορων, καὶ ἀΐδιος, ἢ διὰ βίου. Aliúdq; eſt hæreditarium κατὰ γένος; aliud optimũ, ſiue ex electione, αἱρετόν. Secundũ barbaricum imperio tyrannico & herili ſimile, hæreditarium, & lege apud barbaros conſtitutum, cum regia cuſtodia non tyrannica; φυλακὴ δὲ βασιλικὴ, eſt cũ ciues armis ſuis regẽ cuſtodiunt, τυραννικὴ δὲ cùm externi & alienigenæ. Tertium eſt Græcum vetus, Αἰσυμνητεία, dictum, quod alij electione creati & Αἰσυμνῆται vocati, perpetuò gerebant: alij cer-

Regni quinque genera.

Quid regia cuſtodia.

to tempore, & ad certas res. Quartum Heroïcum, quod priſci illi Heroës vno populi cõſenſu olim obtinebant, ob res ab ipſis præclarè geſtas, & publica beneficia; eratq; ideo legitimum, voluntarium, imò & hæreditarium; & quidem penes eiuſmodi reges poteſtas erat belli, ſacrorum, & iudiciorum. Ad iudicia autem accedebant alij præſtito iureiurando, alij non præſtito, ὁ δ᾽ ὅρκος ἦν τοῦ σκήπτρου ἐπανάτασις. *Iuſiurandum autem erat ſceptri elatio.* Sed & ſolemne olim erat iurare per ipſum ſceptrum, vt fecit Achilles apud Homerũ. Legati etiam oraturi ſceptrũ tollebãt. Quintũ abſolutum, vt aiunt, ſimplex & ſummũ, quod qui gerit, πάντων εἷς κύριος ὤν, omniũ vnicus eſt ſummúſq; dominus; éſtque in ſuo regno, quod in familiâ eſt patri familias.

Iliad 1. Iliad. 7.

Ad Cap. decimum-quintum.

REfert omnia regnorum genera ad duo, nempe ad abſolutũ, quod vocat eleganter παμβασιλείαν, & ad Laconicũ. Quod idem eſt ac ſi diceret regnũ aliud eſſe plenũ, & infinitum, ſiue planè legib. ſolutum & ſupremæ auctoritatis; aliud dependens, & legibus aſtrictum, nec abſolutæ poteſtatis. Hoc poſito duas proponit quæſtiones. Prior eſt an è re ciuitatis ſit, aliquem in eâ eſſe Laconicum regem, ſiue perpetuum belli ducem, eúmque ex certâ & illuſtri familiâ, aut è qualibet; & hanc relinquit. Poſterior an expediat ab vno principe gubernari, an verò conducat magis eſſe ſub optimarum legũ imperio. Et de hac doctè grauitérq; diſputat in vtramq; partẽ, nunc pro Rege, nũc pro lege. Pro Rege quidem, quia lex omnia non comprehẽdit, cùm vniuerſim decernat, nec ea quæ eueniũt poſſit dirigere. Legi igitur Rex eſt præferendus, qui legum defectum ſapienter ſuppleat. Hoc loco inſigne tradit documentum, in quauis arte ex ſcripto ſeu lege, imperare ſtultũ, ἠλίθιον. In Ægypto licere Medicis poſt diẽ quartum mouere; quòd ſi ante exactum quatriduum moueat, ſuo periculo mouere. vbi notandum verbum κινεῖν Medicis vſitatum, maximè pro eo quod eſt, purgans pharmacũ ad noxios humores expellendos, exhibere. Sic diuinus ſenex Hippocrates, dum de purgatione decernit, verbum κινεῖν ſolet vſurpare, τὰ κρινόμενα, καὶ τὰ κεκριμένα ἀρτίως μὴ κινέειν, μηδὲ νεωτεροποιέειν, μήτε φαρμακείῃσι, μήτε ἄλλοισιν ἐρεθισμοῖσιν, ἀλλ᾽ ἐᾶν. *Quæ iudicantur perfectè, & quæ exquiſitè ac ſufficienter ſunt indicata, nullo modo mouenda, neque nouãda, neque medicamentis purgantibus, neque aliis irritamentis, ſed ſinenda.* Et alio loco πέπονα φαρμακεύειν καὶ κινέειν, μὴ ὠμά, μηδὲ ἐν ἀρχῇσιν, ἢν μὴ ὀργᾷ· τὰ δὲ πλεῖστα οὐκ ὀργᾷ. *Concocta medicari & mouere, non cruda: nec in principiis vnquam, niſi turgeant humores; vt plurimùm autem non turgent.* Pro lege verò ſic diſputat Ariſtoteles, Lex nõ eſt obnoxia perturbationibus, omniq; caret affectu, vt ira, auaritia, fauore; At humanus animus pathematis & affectib. obnoxius eſt, ita vt qui legibus, is Deo; qui homini, is belluæ tradat imperiũ, inquit cap. 17. huius lib. & initio l. 1. Rhetor. Satius ergo eſt Legem quàm Regem imperare. Statuit verò, & Legem & Regem in bona Republica ſimul eſſe debere, illam quidem propter vniuerſalia, & ea quæ decerni poſſunt, hunc verò ſine magiſtratu, propter particulares euentus, & ea omnia quæ lege non poſſunt facilè definiri. Quærit autem an vni, an multis, eorum quæ lege nequeunt definiri, gubernatio & imperium permitti debeat; Reſpondet, debere potiùs multis permitti, quàm vni. I. Quia de rebus ſingulis meliùs multi iudicãt, quàm vnus. Vt ſplendidius eſſe epulum ſolet in quod multi ſymbolã contulerunt, vt dixit ſuprà. II. Quia multi iudices non adeo facilè corrumpuntur ac vnus; vt neque magnũ flumen aut aqua multa tam citò corrumpitur, atq; pauca. III. Quia vnius iudicio perturbato, ſiue ira, ſiue alia quadam paſſione, facilè iudicium corrumpitur: at in multitudine vix contingit omnes iratos eſſe, aut peccare. His expoſitis confert Regnum cum Ariſtocratia, & nunc vnius viri boni & ciuis boni imperium, plurium bonorum imperio anteponit, quòd ſcilicet vnus ſit ἀστασίαστος, & à ſe diſſentire nequeat; plures verò στασιάζοντες diſſideant, & ſeditionibus facilè conflictentur: nunc Ariſtocratiã regno præfert, reſpondétq; viros bonos, licèt plures, eſſe tamen in reb. bonis cõcordes; cùm animo ſint integro ac benè affecto, atq; adeo eſſe inſtar illius vnius, vnde concludit ciuitatibus optabiliorẽ eſſe Ariſtocratiã, Regno. Quod etiã colligi poteſt ex antè dictis, vbi docuit multos minùs eſſe corruptelis obnoxios, quàm vnum. Atque hinc infert regnum fuiſſe antiquiſſimum imperij genus; cùm facilius fuerit vnum bonum, ſapientem & beneficũ, quàm multos optimos initio reperire; præſertim cùm paruas vrbes in quibus plures optimi & excellentes eſſe non poterant, olim homines incolerent. Sed cùm multi virtute & ſapientia pares paulatim exiſterent, vrbéſq; fierẽt ampliores, repudiato vnius imperio, ſiue regno, cõmune potiùs imperiũ adamare cœperunt & mutuũ: quę Ariſtocratię, & Reipu-

Marginalia: *παμβασιλεία.* — *Regem legi præferendum.* — *Obſeruatio medica.* — *Aph. 20. Sect. 1.* — *Aphor. 22. Sect. 1.* — *Legem regi præferenda.* — *Imo rex & lex ſimul eſſe debent.* — *Cap. 11. l. 3.* — *Multi vno meliores.* — *Origo imperiorum, & rerum publ.*

blicæ eſt origo. Atq; hi virtute pares & pauci cùm defeciſſent, & ad diuitias animum *Ob turpe lucrum.* conuertiſſent, Oligarchiam δι' αἰσχροκέρδειαν, induxerunt: è quâ Tyrannis nata eſt, vno ſcilicet ex illis paucis reliquos opprimente, & imperium inuadente. Quod olim Romæ fecit Iulius Cæſar, Dionyſius Syracuſis, & alij alibi. Ex Tyrannide tandem orta eſt Democratia, paucorum ſcilicet poteſtate extinctâ: ſic enim multitudo fortior facta eſt, quæ ita in Tyrannum inuaſit, & popularem ſtatum amplificatis ciuitatibus, auctóque populo inuexit, vt difficile ſit aliam Politiam quàm Democraticam exiſtere.

Attexit Ariſtoteles duas quæſtiones. Prior eſt, an poſito regno tanquam optimo regimine, debeat regnum eſſe hæreditarium, & à patre in filium tranſmitti. Poſterior, an regi vt fortiter regnet, opus ſit armorum vi, ſeu cuſtodia ac præſidio militum? Priorem clarè non ſoluit. Hoc tantùm ait, perniciosũ eſſe, degeneres regum filios, & à paternâ virtute deſciſcentes (quod haud rarò contingit, iuxta illud ἡρώων παῖδες πήματα, *Herôum filij noxæ*) regnum adminiſtrare; & tamen vix aliter fieri poſſe, quin pater amore naturali, quem Græci vocant στοργήν, impulſus, filio committat imperium. Ex quo crediderim non probare Ariſtotelem (tacitè tamen ob *Regna hæreditaria Ariſtoteli ſuſpecta.* Alexandrum Magnum Philippi Macedonis hæredem, in cuius regiâ multos annos verſatus eſt) regna hæreditaria, vt pote periculoſa, & peſtifera, ſi ad improbos vel ſtultos hæredes transferantur. Poſteriori autem non integrè ſatisfacit. Reſpondet enim de Rege Laconico, cui ſumma ſit poteſtas ex lege attributa, nihilque pleno ſuo arbitrio præter leges faciat, ei ſcilicet neceſſariam eſſe armorum vim & potentiam ad leges cuſtodiendas; ſed talem ac tantam, qua improbos coërceat, Rempublicam tamen nõ poſſit opprimere.

Ad Cap. decimumſextum.

Probat vnius ſummum imperium, ſiue regnum illud abſolutum, quod ſuperiori capite vocauit παμβασιλείαν, non eſſe iuſtum, neque naturæ conſentaneum; atq; adeo melius & optabilius eſſe legem imperare, quàm vnum aliquem ciuem. Quod defendit aduer- *In Politico.* ſus Platonem, qui plus bonis viris, quàm bonis legibus tribuendum eſſe cenſet. Non eſſe igitur κατὰ φύσιν, id eſt, ſecũdùm legem naturæ, vnum eſſe ciuium omnium dominũ oſtendit. I. Quia iniuſtum eſt paribus, parem dignitatem non tribuere, vt paribus imparem; quemadmodum corporibus æqualibus inæqualem victum aut veſtẽ. Atqui ciues omnes ſunt pares: ergo iis impar dignitas non eſt tribuenda, id eſt, vni ſummum imperium, cæteris nihil tale. Itaque iuſtius erit viciſſim omnes, cùm pares ſint, imperare, & obtemperare. Hoc autem à lege eſt quæ ordo eſt. Præſtabilius ergo legem imperare: ita tamen vt conſtituantur magiſtratus legibus ſubiecti, ſiue legum miniſtri & cuſtodes, quos hîc vocat νομοφύλακας, καὶ ὑπηρέτας τοῖς νόμοις, vt ſcilicet *Qui Nomophylaces.* ſeruandas leges curent, eáſque cùm opus fuerit, interpretentur, corrigant, & adhibitâ æquitate prudenter temperent. II. ἄνευ ὀρέξεως νοῦς ὁ νόμος ἐστί. *Lex eſt mens ſine cupiditate, aut perturbatione vllâ*; & qui legem (quidam hîc *Emendatio textus* legunt νοῦν mentem, ſed vetus ſcriptura habet & rectè νόμον legem) præeſſe vult, is velle videtur, vt Deus imperet; qui hominem, feram; nempe ob paſſiones & animi motus varios quibus homo affici ſolet. Quod verò argumentum & exemplum ſuperiori capite allatum eſt, à Medicinâ, aliiſque artibus petitum, pro rege contra legem, præſtare ſcilicet, & eſſe expeditius iudicium & ſentẽtiam Medicorum & artificum vſu peritorum & expertorum, quàm doctrinam artiſque leges & præcepta ſequi, falſum eſſe ait: cùm expediat doctis vti, qui maximè ad officia ſua affectu nullo ducantur. Medici enim non odio aut gratiâ, ſed arte & prudẽtiâ, & honorarij cauſa Medicinam faciunt: at in Politicis multus eſt gratiæ, odio, iræ, ambitioni locus. Quòd ſi Medicos ægri ſuſpicentur ab inimicis pecunia corruptos, illos ſtatim ægri dimittunt, & præceptis artis, ἐκ τῶν γραμμάτων, & ex libris ſiue ſcriptis, curari malunt. Addit, Medicos, cùm ægrotant ipſi, alios Medicos acceſſere, quaſi ſibi iure diffidentes. quòd difficile ſit in re ſua verũ diſcernere, aptéque ac ſine quadã animi perturbatione, iudicare. Hoc loco diſtinguit leges in ſcriptas, & nõ ſcriptas; & has *Iuris ſcripti & non ſcripti meminit Ariſtot. in Rhetor.* quidẽ quæ conſuetudine & moribus receptæ ſunt, & à maioribus traditæ; (quas ideo vocãt nõnulli traditiones,) ait eſſe maioris auctoritatis; quib. ideo Magiſtratus, ſi nõ illis, ſit inferior. III. Plus vidẽt oculi, quàm oculus: Ergo plures boni & clarè videntes, id eſt, prudentes, vno ſunt meliores. IV. Vno viro bono, duo boni ſunt meliores. Sed hæc duo argumenta vt & vltimum, pro Ariſtocratia potiùs quàm pro lege cõcludunt: niſi dicamus in ſupplementum legũ, plures adhuc bonos Magiſtratus vno eſſe præſtabiliores, qui ſcilicet clariùs meliúſque leges interpretentur,

quàm vnus. Denique ipſa regnandi ratio quam reges ſeruant, manifeſtè probat Ariſtocratiæ præſtantiam, imò & neceſſitatem: illi enim amicos ſuos faciunt imperij ſui ſocios, dum eorum doctrinâ, prudentiâ, & conſilio vtuntur in rebus gerendis; At amici pares ſunt & ſimiles. Ergo cùm reges credant oportere amicos ſuos ſecū præeſſe & regnum adminiſtrare, vt reuerâ fit, eo ipſo ſignificant pares & ſimiles ſimul debere dominari; præſertim ſi boni ſint & prudentiſſimi. Hoc argumentum efficax eſt pro Ariſtocratiâ.

Regnant ipſi reges ex conſilio prudentū.

Ad Cap. decimumſeptimum.

DOcet primò varias eſſe hominum ad Politiam propenſiones. Alios enim facilè ſeruili & deſpotico imperio ſubeſſe, vt ſunt barbari, de quibus l. 1. Polit. alios ſponte regio imperio parēre, alios ariſtocratico, alios ciuili. Secundò tria bonæ reipublicæ genera, regnum, ariſtocratiam, & rempublicam eſſe ſecundùm naturam; alia verò tria his oppoſita, contra naturam. Tertiò, quę ſuperiori capite dicta ſunt contra regnum, vera eſſe in republicâ ciuili & populari, quæ eſt bonarum poſtrema; quia ciues in eâ omnes pares ſunt, quibus ideo omnibus iniuſtum eſt, vnum imperare. Quartò, ſi quis vnus extet inter ciues, adeo illuſtris, & excellens; qui virtute, ſapientiâ, & conſilio reliquam multitudinem maximè ſuperet; eum debere Regem eſſe, & omnium dominum: & id quidem iure τῆς ὑπερβολῆς καὶ τῆς ὑπεροχῆς, præſtantiæ, cui ſummus honor omnium opinione eſt deferendus. Alioqui ſi nunc vir ille præſtantiſſimus imperaret, nunc viciſſim parēret, vt cæteri ciues; pars eſſet par & æqualis toti; vel etiam præſtaret toti, quod repugnat naturæ, éſtque iniuſtum & contra leges iuſtitiæ diſtributiuæ. Partem verò ſic totum ſuperaturam, hinc conſtat, quòd Heroïs illius virtus aliorum ciuium virtutes maximè ſuperet; ita vt harum reſpectu, illa ſit quoddam totum. Itaque ſi alius quiſpiam ciuis vno vllo Heroë longè quoad virtutis excellentiam inferior, ad imperium eueheretur, vel etiā plures non magis excellentes, & tunc Heros ille vnus ſubſit & pareat, profectò pars, nempe ciuis ille, vel vnus, vel plures ad imperij ſummos honores, tunc euecti, totū, nempe Heroëm, non tantùm æquabit, ſed & dignitate ſuperabit; quod eſt abſurdum & iniuſtum. Eſſet verò multò iniuſtius illum necare, vel in exilium eiicere, vel teſtæ iactu ſiue oſtraciſmo, de quo ſuprà, expellere. Debet ergo Heros ille, rex eſſe ſummus omniúmque ἁπλῶς dominus.

Optimo & ſapientiſsimo imperium deberi.

Ca. 13. l. 3.

Ad Cap. decimum octauum.

COncludit, iiſdem modis & artibus in optimâ republicâ, vt eſt Regnum & Ariſtocratia, ciuitatem & virum bonum inſtitui; cùm optimæ Reipublicæ ſcopus ſit virtus; atque adeo eamdem diſciplinam, inſtitutionem, & mores eoſdem eſſe, quibus vir bonus efficiatur, ſimúlque Politicus, & Baſilicus, ſiue Reipublicæ adminiſtrandæ, vel regno idoneus.

Viri boni, & ciuis boni eadē eſt inſtitutio.

Liber quartus Politicorum.

HAbet capita ſedecim, vbi de Republicâ, tertio genere rectæ πολιτείας, Democratiâ, Oligarchiâ, Tyrannide; Deinde de ſummis ciuitatum partibus, Senatu, Magiſtratu, & Iudiciis.

Ad Cap. primum.

STatuit, Politicum quatuor ſcire debere. Primum, quæ ſit optima Reipublicæ forma, & omnium ἁπλῶς præſtantiſſima. Secundum, quæ ſit optima pro rebus ſubiectis, & copiis præſentibus. Tertium, Rempublicam ſibi oblatam, qualiſcunque ſit, probè nôſſe; tam quomodo ab initio conſtituta fuerit, quàm quomodo iam cōſtituta, poſſit diu conſeruari. Quartum, quæ Reſpublica ſeu Politia ſit inter homines communior, & pleriſque accommodatior. Hoc probat artium & ſcientiarum exemplo, quæ non particulares quidem ſint, vt ſunt luctatoria, & gladiatoria reſpectu Gymnaſticæ; Therapeutica externorum morborum & Therapeutica internorum, reſpectu Medicinæ; ſed quæ ſint perfectæ & totales & περὶ γένος, vt ipſa Gymnaſtica, Medicina. Hæ enim de ſuis obiectis quatuor illa eodem modo conſiderant. Medicina enim nôſſe debet, Primò optimum ſimpliciter ſanitatis gradum, & perfectam illam qualitatum ἰσονομίας, corporis συμμετρείας, partium cohæſionem & ordinem. Secundò, eam ſanitatis rationem quæ in his & illis optima reperiatur, pro conditione ſubiectorum. Tertiò, quamlibet ſibi propoſitam, vt eam tueri poſſit aut emendare. Quartò, eam quæ communior ſit inter homines, vt circa eam, cùm opus erit, ex arte negotietur. Eamdem igitur eſſe in arte Politicâ rationem ſignificat, quæ ſcilicet ars ſit perfecta & totalis, quæ non κατὰ μέρος, de parte aliqua aut ſpecie vna Reipublicæ; ſed de omnibus generibus diſſerat, & gubernationum modos omnes ac diſcrimina accuratè perſequatur.

Quæ & quot oporteat ſcire Politicum

Ad Cap. ſecundum.

REpetitis breui epilogo iis quæ ſuprà de Regno & Ariſtocratia, communíque Reipublicæ diuiſione in rectam & vitioſam docuerat, ſtatuit de tertio genere rectæ Reipublicæ quæ nomine totius ſolet ſignificari, deinceps eſſe conſiderandum: itémque de Oligarchia, Democratia & Tyrannide. Vbi notat vitioſarum peſſimam eſſe Tyrannidem, vt quę ſit τῆς πρώτης καὶ θειοτάτης παρέκβασις, *prima & diuiniſſima*, id eſt, Regni, *digreſſio.* Democratiam verò inter malas μετριωτάτην. Tum futuræ tractationis methodum conſtituit; & quibus de rebus, quôque ordine ſit dicturus, explicat.

Tyrannis peſſima.

Moderatiſſima Democratia.

Ad Cap. tertium.

PRobat eſſe diuerſas gubernationis ſeu Reipublicę formas, ex eo quòd ſint multæ partes ciuitatis, id eſt, ciuium varij ordines: putà diuitum, pauperum, nobiliū, ignobilium, armatorum, inermium: & de populo quidem alios eſſe agricolas, alios mercatores ſiue inſtitores, ἀγοραίους, alios opifices. Vbi notat, τῶν γνωρίμων, id eſt, nobilium, varios gradus, vnum ex diuitiis, & maximè câ copiâ quæ περὶ τὴν ἱπποτροφίαν, *ad equos alendos*, ſufficiat; alterum ex genere; tertium ex virtute. Hinc arguit eos qui duo tantùm Reipublicæ genera Oligarchiam & Democratiam, quaſi duos principes ventos, Aquilonem & Auſtrum, aut quaſi duo harmoniæ genera Dorium & Phrygium ſtatuerant, ad quæ alia referrentur. Etenim ex partium ciuitatis diſſimilitudine, quæ diuerſo modo gubernantur, Rerumpublicarum varietas debet æſtimari, de quâ dictum ſuprà, vbi tres rectæ, totidem vitioſæ ſtabilitæ fuerunt.

Nobiliū gradus tres.

Ad Cap. quartum.

STatuit i. definiendam eſſe Democratiam ex dominatu liberorum & pauperum, numero ſuperiorum: Oligarchiam ex imperio diuitum, & nobiliorum, numero pauciorum. Notat obiter, in Æthiopia ſupremos honores iis mandari ſolitos qui corporis magnitudine præſtant. Secundò repetit, plures eſſe Reipublicæ formas; quia ſunt diuerſæ partes ciuitatis, ſimilitudine petitâ à diuerſis formis ſiue ſpeciebus animalis, quæ tales conſtituuntur pro diuerſa partium ratione. Vt quia partes motui conſecratæ (vt partes nutritias & ſenſuum organa mittamus) variant in animali: ſunt enim pedes in homine, alæ in aue, pinnæ in piſce; & rurſus in homine bini pedes, in beſtiis fere quaterni, & rurſus in quaternis alij fiſſi, alij ſolidi; ideo varia animalium genera diſtinguuntur; ſic in re ciuili variant Reſpublicæ ſecundùm genera, quæ etiam genera in ſuas alias ſpecies pro partium ciuitatis varietate & multiplici coniunctione diuiduntur. Comparat verò Ariſtot. alio loco, vt c. 10. lib. de comm. motu animal. animal cum ciuitate. Ibi enim ait animal eſſe, πόλιν εὐνομουμένην, *ciuitatem bonis legibus conſtitutam.* Tertiò ciuitatis partes enumerat, quas octo hîc quidem facit, libro autem ſeptimo ſex. Prima eſt agricolarum, quæ pars alimenta parat: Secunda opificum. Tertia mercatorum, ſiue tabernariorum. Quarta mercenariorum, vt baiulorum. Quinta militum. Sexta iudicum, qui ius cuique reddunt: quæ pars eſt veluti anima Reipublicæ. Septima diuitum, qui apud Græcos ſuis ſumptibus onera muneráque publica gerebant, quos ſumptus vocabant λειτουργίας, ideóque hanc partem vocat hoc loco Ariſtot. τὸ ταῖς οὐσίαις λειτουργοῦν. Octaua magiſtratuum, quam partem vocat, τὸ δημιουργικὸν, καὶ περὶ τὰς ἀρχὰς λειτουργοῦν. Atque neceſſarios eſſe Reipublicæ, τοὺς λειτουργοῦντας τῇ πόλει ταύτην τὴν λειτουργίαν. Ex quo loco intelligitur, λειτουργεῖν, eſſe idem quod publicum munus obire. Et λειτουργίαν, eſſe publicum miniſterium. Licèt Eccleſiaſtici ſcriptores vocabulum hoc vſurpent pro Eccleſiaſtica functione, ſiue diuino miniſterio, eóque publico, vt pro ſupplicationibus, & miſſæ ſacrificio, ſacráque Euchariſtia. Quartò reprehendit Platonem, qui partes Reipublicæ eas tantùm conſtituat, quæ ad vſus neceſſarios requiruntur, non etiam ad liberales, & qui eodem loco ponat, ſutores quo agricolas: qui omittat milites, iudices, conſiliarios, hos quidem omnino, illos verò, quamdiu ciuitatis imperium & ager non fuerit dilatatus. Quintò Democratiæ genera explicat diuiſis primò ciuibus in duas ſummas partes, plebem ſcilicet & nobiles. Et plebis quidem ſex partes facit, agricolas, opifices, mercatores, nauticos, mercenarios, & liberos, ſed non ex vtroque parente ciui natos. Nobilium verò quatuor ponit genera, ex diuitiis vnum; ex generis antiquitate alterum; ex virtute tertium; ex doctrina & eruditione quartum. Primum ergo Democratię genus, illúdque maximè proprium eſt, in quo omnes ciuitatis incolæ etiam inquilini & aduenæ ita ſunt æquales, vt ſinguli honorum & magiſtratuum ſint participes, nec diuites maiori in pretio ſint, quàm pauperes. Secundum, in quo magiſtratus fiunt,

In Æthiopiâ principes ij ſunt, qui maiores corpore.

De differentiis, partibus moribus animalium, Ariſtot. lib. 1. & 2. c. 1. de partibus animal. & l. 1. de Hiſtor. animal.

Liturgi quæ.

Ciues idem ſeruientes.

Quid miniſteria.

Plebeij ordines ſex.

Nobiliū ordines quatuor.

Genera Democratiæ. ἀπὸ τῶν τιμημάτων, ex cenſibus, itavt in eo genere ij ciues, qui rem non habent, magiſtratum non obtineant. Tertium, in quo ciues ij rem gerunt, qui ſunt ἀνυπεύθυνοι, id eſt, qui nihil habent quod eis obiiciatur, & quo excludatur, ita tamen vt lex dominetur. Quartum, vbi omnibus magiſtratum obtinere licet, dummodo ſint veri ciues, non nothi, non imperfecti, aut aſcititij; lege tamen ſemper dominante. Quintum, vbi præter prædicta paria, populus dominatur non lex. Quod fit dum multitudinis decreta, quæ dicuntur ψηφίσματα, recipiuntur, imperiúmque tenent, adiuuantibus Demagogis, id eſt, populi oratoribus; qui in ea Democratia in qua lex imperat, nulli ſunt: quòd ibi lex potiùs, quàm multitudo, (quæ oratorum eloquentia facilè perſuadetur flectitúrque,) teneat dominatum. Vnde quintum illud genus tyrannicum eſt. Quod enim ſunt erga Tyrannum κόλακες, adulatores, hoc ſunt erga populum, (tunc μόναρχον, ſi non ſigillatim & diſtributiuè, ſaltem collectiuè & vniuerſim ſumptum,) oratores. Et quòd hîc decreta popularia, ſiue plebiſcita, ψηφίσματα, illic ſunt edicta ἐπιτάγματα: ideo Democratia hæc nō eſt πολιτεία vera, atque adeo nec propriè, nec κυρίως Democratia. Nempe quia vbi leges non imperant, non eſt politia. Cui Ariſtotelis ſententiæ concinit Chryſippus apud Iuriſconſultum lege 2. ff. de legib. Vbi ait legem eſſe omnium dominam & Reginam; intellige ſcriptam, vel non ſcriptam; humanam, vel naturalem.

Ad Cap. quintum.

Genera Oligarchiæ. DIſtinguit Oligarchiam in ſua genera. Primum ait eſſe, in quo magiſtratus dantur ex cenſibus adeo magnis, vt eorum participes eſſe nequeant pauperes, diuitibus longè plures. Secundum cùm ἐκ μὴ μακρῶν, *Emendatio textus contra Lambinum.* (ſic enim legendum eſt in textu non μικρῶν, vt Lambinus, cùm in hoc genere cenſus ſit priore maior, non tamen abſolutè magnus: Itavt in ſecundo plus Oligarchæ ſiue pauci dominatores ſibi ſumant, quàm in priore; licèt non multum ſimpliciter,) ex non magnis cenſibus quidam aſſumuntur in magiſtratus, & in demortuorum locum ſufficiuntur & cooptantur. Tertium, in quo filius ſuccedit patri. Quartum, in quo maximi cenſus ratio habetur, legis nulla; itavt perpauci, contemptis legibus dominentur: quod genus δυναστείαν, vocant, vt ex cap. 11. huius lib. & ex lib. 5. patebit, éſtque tyrannicum.

Ad Cap. ſextum.

STatuit tot eſſe Democratiæ, quot Oligarchiæ genera, nempe vtriuſque quatuor. Primùm enim Democratiæ genus cap. 4. explicatum quaſi nullum, (quia inuſitatum & rariſſimum ſit aduenas etiam & inquilinos imperare, prætermittit. Deinde reddit rationem, cur in Democratiæ generibus priora ideo differant ab vltimo, quòd in hoc, popularis & plebeia multitudo imperet, in illis verò leges: nimirum quia in vltimo, merces propoſita ſit Rempublicam gerentibus; in prioribus, nihil. Atque id quidem, quia in vltimo vberiora ſunt & ampliora publica vectigalia; priuatorum minora; in prioribus, contra; eo quòd ſcilicet hoc in maximis ciuitatibus reperitur, quarum maiora eſſe ſolent vectigalia; & in eo omnes infimi, & fæx ciuitatis dominatur, mercenarij, opifices, proletarij, quorum nullus vel exiguus eſt cenſus. At in prioribus: quia & minores ſunt vrbes, in iiſque agricolæ, paſtores, mercatores & nautici dominantur, fit vt publica vectigalia ſint minora, priuatorum maiora. Primi ergo Democratici ſuis rebus vacantes, imperium legibus facilè permittunt; vltimi autem inopiâ coacti, ad Rempublicam gerendam alliciuntur mercede propoſita, atque vt inde vitam ſuſtentent. Dicuntur porro hîc pauperes σχολάζειν, *otiari*, quia non occupantur curis, quas diuitiæ afferunt. His ita de Democratia expoſitis, eodem ferè modo de generibus Oligarchiæ ſtatuit, rationémque affert, cur tria priora genera legibus adminiſtrentur, quartum paucorum arbitratu. Permittere ergo primos Oligarchicos quædam legibus, quia eorum ſint modicæ opes, id eſt, non tantæ, vt iis otioſis eſſe liceat, aut curam rerum ſuarum non habere; nec tam exiguæ, vt ex publico ſint alendi. Secundos etiam, licèt aliàs in defunctorum locum ſufficiant, aliquid tamen legibus relinquere, ſed minùs quàm priores, quia ditiores. Tertios non omnia adhuc omnino gerere ſuo arbitratu. Licèt enim imperia tradant filiis, ea tamen his relinquere lege primùm conſtituta. At quartos nihil legibus relinquere: eſſéque vltimæ Democratiæ, & Tyrannidi ſimiles; quòd maximas poſſideant diuitias, ſíntque ideo valde pauci magiſtratuum & imperij participes.

Ad Cap. ſeptimum.

AGit de Ariſtocratia, quam definit eam Reipublicæ adminiſtrandæ formam,

Quid Ariſtocratia, & quotuplex. quæ conſtat viris, non iis quidem ex hypotheſi, comparatè, aut ſecundùm quid, ſed omnino, & ſimpliciter & abſolutè bonis; in qua ſcilicet ſola veræ virtutis habeatur ratio, idémque ſit vir bonus abſolutè & ciuis bonus. In aliis enim neceſſum non eſt viros eſſe bonos ſimpliciter, ſed bonos huic vel illi Reipublicæ. Deinde ponit quatuor Ariſtocratiæ genera: Primum optimum, in quo virtutis ſolius ratio habetur: Secundum, in quo virtutis & diuitiarum: Tertium, in quo virtutis & libertatis, ſeu populi: Quartum, in quo virtutis, diuitiarum, & populi ſeu libertatis.

Ad Cap. octauum.

AGit de Republica ſpeciatim dicta, ſiue de tertio illo genere rectæ Reipublicæ, quæ πολιτεία communi nomine vocatur; de qua iam ſuprà l. 3. & infrà etiam lib. 5. Hanc ſummatim & typo definit cinnum ſiue miſtionem aliquam μῖξιν, Oligarchiæ & Democratiæ; ſiue id gubernandi genus, in quo *Quid Reſpublica.* ad Rempublicam gerendam, & magiſtratus capiendos aditus pateat tam pauperibus, quod eſt ex Democratia; quàm diuitibus, quod eſt ex Oligarchia. Docet deinde Rempublicam ſpecialem vocari interdum Democratiam, cùm ſcilicet pars popularis imperat; interdum Ariſtocratiam, cùm potentiores, nobiliores, & præſtantiores, quaſi in Oligarchia quadam dominantur. In Oligarchia enim præſtantes & claros dominari hinc eſſe perſpicuum, quòd diuites liberali educatione inſtituantur, ac nobilitate ſplendeant: quæ duæ res ad virtutem ſpectant. Nõ debere tamen ſpecialem eam Rempublicam, quæ ad Oligarchiam inclinet, vocari Ariſtocratiam, probat; quòd in Ariſtocratia ſint leges optimæ, καὶ εὐνομία, tanquam in optima regiminis forma; in Oligarchia non optimæ, tanquam in non optima. Vbi no- *Εὐνομία, duplex.* tat duplicem εὐνομίαν: Vnam qua legib. ſcriptis pareatur; Alteram qua leges bene ſeribantur. Præterea finis Ariſtocratiæ eſt virtus, atque in eâ honores ex virtute mandantur: finis verò Oligarchiæ, diuitiæ; vt Democratiæ; libertas. Differt ergo maximè Ariſtocratia ab Oligarchia. Ait poſtea ratum id fixúmque eſſe in omnibus Reipublicæ formis, quod maiori patri, id eſt, pluribus qui imperant, viſum fuerit. Tum Rempublicam ſpecialem multis ciuitatibus communem & vſitatam eſſe: quia in multis ſunt locupletes & egentes. Item eandem Rempubl. diuitiis & libertate eſſe temperatam; quarum comes ſit εὐγένεια, nobilitas. ἡ γὰρ εὐγένειά ἐστιν ἀρχαῖος πλοῦτος καὶ ἀρετή. *Eſt quippe*, *Nobilitas quid.* inquit, *nobilitas antiquæ diuitiæ, vel virtus.*

Ad Cap. nonum.

DEclarat modos quibus Reſpublica ſpecialis ex Oligarchia & Democratia téperatis, poſſit conſtitui, tanquam vtriuſque cinnus ac permiſtio. Illos autem tres facit, è quorum ſingulis, ſingula Reipublicæ ſpecialis genera colligit. Primus modus eſt, in quo ſic Oligarchia & Democratia temperantur, vt diuitibus quidem mulcta, ζημία, pauperibus merces quædam attribuatur. Hinc pri- *Reipublica ſpecialis modi.* mus cinnus ſiue primum Reipublicæ ſpecialis genus. Nam in Oligarchia diuitibus mulcta, pauperibus nulla merces ad iudicandum & deliberandum de Republica; contra verò in Democratia pauperibus merces ſua propoſita eſt; diuitibus nulla mulcta. Horum ergo medium ac prædicta temperatio Reipublicæ primum genus faciet. Secundus, in quo ex temperato ac mediocri cenſu aditus pateat ad honores & magiſtratus. In Oligarchia enim maximus cenſus requiritur ad imperij honores; in Democratia nullus, aut perexiguus. Hinc ſecundum Reipublicæ ſpecialis genus. Tertius, in quo Oligarchiæ & Democratiæ inſtituta miſcentur, & ſimul coniunguntur, vt deſignare magiſtratus electione & ſuffragiis, ex nullo cenſu. Eſt enim Oligarchicum magiſtratus deſignare ſuffragiis ex cenſu; Democraticum, ſine cenſu. Sume enim de Oligarchia magiſtratuum deſignationem per electionem & ſuffragia; ex Democratia, ex nullo cenſu: ex hoc cinno & mixtione facies tertium Reipublicæ ſpecialis genus. His explicatis admonet optimæ mixtionis primam notam eſſe, ſi Rempublicam eandem dicere poſſimus eſſe ſimul Democratiam & Oligarchiam, ita vt & vtraque & neutra videatur. Hoc enim accidere medio, in quo vtrumque extremum ineſſe videtur. Secundam, ſi per ſe conſeruetur ac probè ſubſiſtat.

Ad Cap. decimum.

AGit de Tyrannide, cuius genera tria *Tyrannis triplex.* conſtituit. Primum, barbaricum. Secundum, Æſymneticum. Vt enim hæc duo, Regna dicuntur, ſi ſint legitima, & in volentes; ſic & tyrannides appellantur, cùm ſeruilia ſunt, ſiue deſpotica, & ad imperantium libidinem geruntur. De quibus ſuprà, lib. 3. Tertium maximè proprium τῇ βασιλείᾳ ἀντίστροφον, in quo vnus ἀνυπεύθυνος, ſine prouocatione, aut correctione paribus imperat, iiſq;

ſe melioribus, & ad propriam, non ad eorum qui parent, vtilitatem; qui ideo inuiti parent.

Ad Cap. vndecimum.

DIſſerit de optimo Reipublicæ ſtatu ac regimine, ſiue de optima gubernationis Politicæ forma, quæ non ſimpliciter quidem ſit talis, cùm hæc κατ' εὐχὴν dumtaxat & in voto ſit, aut idealis, potiúſque optati & intelligi, quàm apud homines reuera eſſe poſſit; ſed quæ pluribus ciuitatibus optima ſit, & accommodatiſſima ad eam beatam vitam, quam poſſint ciues obtinere. Statuit verò eam eſſe Rempublicam optimam, quæ ciuibus conſtat mediocribus, qui ſcilicet ſint nec nimiùm pauperes, nec diuites nimiùm, vtrique, vel ſinguli. Quia virtus eſt in mediocritate, ergo & beata vita: Reſpublica autem βίος τίς ἐστι πόλεως. Sed & notum eſt, ciues opulentos eſſe inſolentiores & contumelioſos; pauperiores verò malitioſos, fraudulentos, & in rebus paruis maleficos. Et hos quidem neſcire imperare, ſed potiùs ſeruile imperium, quod ciuitati nocet, ſubire. Illos verò nulli imperio parêre, imperare autem deſpotico imperio. Erunt ergo præſtabiliores & meliores ij ciues qui erunt mediocres, cùm media fere ſint optima: Et præterea ciues illi medij faciliùs rationi obtemperent, neque aliena bona, vt pauperes, appetant; neque eorum facultatibus alij inhient. Non enim mediocrium ſed diuitum potiùs bona à pauperibus expetuntur. Hîc citat verſum Phocylidis qui ſe medium ciuem optabat ob multa mediorum bona.

Optima Reſpubl. ciuibus conſtat mediocribus.

Vita quædam eſt ciuitatis.

Πολλὰ μέσοισιν ἄριστα. μέσος θέλω ἐν πόλει εἶναι:

Eſſe volo medius: mediis ſunt commoda multa.

Secura eſt vita mediocrium, quia neque ij aliis volunt inſidiari; neque iis alij inſidiantur. Optima igitur eſt ea Reſpublica quæ à mediocribus illis modeſtíſque ciuibus regitur; atque adeo beatiſſimæ ſunt eæ ciuitates, vbi media illa ciuium pars maior eſt atque potentior. Sed hoc Reipublicæ genus rarum eſſe docet, quia mediorum numerus eſt exiguus; itaque fieri vt ſi plebs ſuperet, exiſtat Democratia; ſi pauci ditiores præſtent, exoriatur Oligarchia. Atque idcirco vt plurimũ vigere Democratias, & Oligarchias: quæ ratio eſt cur Ariſtoteles in his videatur diligentior. Concludit, Democratiam & Oligarchiam eam optimam eſſe, quæ illi mediocrium Reipublicæ ſit proxima; vt deterrimam, quæ ſit ab eadem alieniſſima.

Ad Cap. duodecimum.

Præceptũ Politicũ.

POnit Politicum præceptum inſigne. Debere ſcilicet plus potentiæ in ciuitate habere eam partem quæ Reipublicæ præſentis incolumitatem amet, eáque contenta ſit; quàm alteram, quæ eius formam manere nolit. Deinde in ciuitate duo eſſe, Qualitatem, nempe libertatem, diuitias, diſciplinã, nobilitatem; & Quantitatem, nempe multitudinis exuperantiam, itavt vna interdum pars ciuium qualitate præſtet, altera quantitate. Sic enim contingit, ignobiles & pauperes ſæpius præſtare quantitate ſiue numero: Nobiles & diuites, & virtutis cultores, qualitate. Hoc poſito ſtatuit ibi eſſe natam Democratiam, eámque ciuitati tunc optimam aduenire, vbi pauperum multitudo præſtat quantitate, plúſque poteſt quàm diuitum aut nobilium opes. Cùm verò diuites & nobiles præſtant, magíſque qualitate excellunt, quàm ſuperentur quantitate, ibi vtiliſſimam eſſe Oligarchiam. Et tales Reſpublicæ dicuntur bonæ ex hypotheſi, id eſt, reſpectu huius vel illius ciuitatis. Admonet hoc loco Ariſtoteles Politicum Nomothetam, vt leges ſic temperet, vt eas ad medios ciues, de quibus ſuprà, referat. Hinc enim futuram Rempublicam ſtabiliorem. Errare autem eos Politicos vehementer, qui Ariſtocraticas formas efficere volunt, plus tribuendo diuitibus quàm egenis: vel etiam quod deterius eſt, populum circumueniendo, & malis artibus à Reipublicæ adminiſtratione excludẽdo. Plus enim nocere Reipublicæ locupletiorum & potentiorum diuitias, quàm exigua bona pauperum, & facilè populum, cùm ſe à Republica excluſum & oppreſſum ſentit, in optimates inſurgere. Ἀνάγκη γὰρ χρόνῳ ποτὲ ἐκ τῶν ψευδῶν ἀγαθῶν, ἀληθὲς συμβῆναι κακόν. *Neceſſe enim eſt*, inquit, *progreſſu temporis, aliquando ex falſis bonis, verum malum contingere.*

Plus nocēt opes maxima potẽtiorum, quàm exigua bona pauperu.

Ad Cap. decimumtertium.

DOlos callidáque conſilia, quibus in Oligarchia nobiles & opulenti contra plebeios & pauperes vtuntur, & viciſſim in Democratia plebeij & tenuiores, contra opulentos, enarrat ac recenſet. Vt enim in Oligarchia locupletes ſibi totam Rempublicã vendicent, & populum relinquant, quinque technas ſiue malas artes (σοφίσματα καὶ κατασκευάσματα vocat Ariſtoteles) ſtruunt, obtendúntque. Prima eſt περὶ ἐκκλησίαν, in concione ſiue Comitiis, ad quæ quidem comitia veniendi neceſſitas paucis, iiſque ditioribus, imponitur; tenuioribus non item, illis ſcilicet indicta mulcta, his ſuo arbitrio relictis.

Doli artésq; Oligarchia.

Nam hac arte ditiores omnem tandem comitiorum poteſtatem ad ſe trahunt: tenuiores verò decipiuntur, qui ſecum bene agi putant, ſi nullâ mulctâ à rebus opificiiſque ſuis diſtrahantur. 2. Eſt περὶ τὰς ἀρχάς, in magiſtratibus, quos diuitibus non licet eiurare ſeu recuſare, licèt tenuioribus. 3. περὶ δικαστήρια, in iudiciis, quæ ſi non exerceant diuites, mulctâ affici grauiſſimâ; ſi tenuiores, nullâ aut leuiſſimâ. 4. περὶ ὅπλων, in armis, quæ ſi non habeant ditiores, multantur; egentes, minimè. 5. περὶ γυμνάσια, in exercitatione corporum, quam ſi non faciant potentiores, etiam multantur; tenuiores non; atque adeo hi corpora ſua exercere, quod alioqui ſalubre eſt, negligunt. Sic ergo in Oligarchiâ potentiores imponunt populo. Sunt verò & Democratiæ ſui doli, machinæ ac fraudes contra ditiores & optimates, & illis contrariæ; vt quia Oligarchicis, mulcta ſemper ditioribus irrogatur; apud Democraticos, nulla ditioribus conſtituatur, imò tenuioribus mercedula ad Reipublicæ gerenda munia decernatur. Admonet tamen Ariſtoteles poſſe vtriuſque technas aſſumi, itáque temperari, vt Reipublicæ ſpeciali conferant. Sic ex Oligarchiâ poſſe ſumi mulctam diuitum, ſi abſint à comitiis, & iudiciis, &c. Ex Democratiâ mercedulam, quâ inuitentur tenuiores ad Reipublicæ adminiſtrationem. Tum docet in Republicâ ſpeciali principatum eſſe penes milites. Item non poſſe exactè cenſum & bona horum ciuium definiri, habendam tamen eſſe rationem eorum qui ſunt Reipubl. participes. Rempublicam primam Græcorum, poſt abdicatos Reges, ex militibus conſtitiſſe, iiſque equitibus. Eſſe enim equitatum peditatu antiquiorem: quia tantam curam artémque non requirat equitatus, quàm peditatus: & in illo robur belli potiùs quàm in hoc conſiſtat. In fine capitis eorum quæ hoc libro hactenus fuere pertractata, breuem ſummam colligit.

Doli & conſilia Democratiæ.

In Republica ſpeciali imperium tenent milites.

Inſtruendi peditatus artem dicitur Pyrrhus probè tenuiſſe.

Ad Cap. decimumquartum.

Diſtinguit tres in omni Republica partes. Primam vocat, τὸ βουλευόμενον, eam ſcilicet quæ conſultat & deliberat de Republica; quam poſſumus Senatum nominare. Secundam ait eſſe, περὶ τὰς ἀρχάς, circa magiſtratus. Tertiam appellat, τὸ δικάζον, eam quæ verſatur in iudiciis. Harum verò partium principem ſtatuit eſſe Senatum, cuius ſcilicet ſit de iure belli & pacis, de ſocietatibus, fœderibus, legibus, morte, exilio, bonorum publicatione, & rationibus referendis, deliberare. In his enim ſumma Reipublicæ poſita eſt. Docet igitur, facultatem deliberandi in ciuitate de grauiſſimis hiſce rebus, imò de omnibus, vel eſſe conceſſam omnibus, & ſic exiſtere δημοτικόν, ſiue populare inſtitutum, vel Senatum Democraticum, cuius varios notat modos; vel quibuſdam de omnibus, & ſic eſſe Senatum Oligarchicum: cuius etiam multa ſint genera, pro variis Oligarchiæ generibus: vel omnibus de quibuſdam: aut quibuſdam de certis rebus tantùm, vt ſi liceat omnibus quidem, de bello, pace, & repoſcendis rationibus decernere; de cæteris verò, Magiſtratibus ſiue ij ſint αἱρετοί, *electi*, ſiue κληρωτοί, *ſortitò facti*, & ſic eſſe Ariſtocraticum Senatum, vel Politicum, vel ex vtroque miſtum. Eſſe verò tunc Ariſtocraticum, quando electione & ſuffragiis deſignantur magiſtratus: Politicum, quādo ſortitò creantur; miſtum, cùm vtroque modo. Rationem porro deſignandi ſortitò magiſtratus celebrari ſolitam, vel ſimpliciter, ἁπλῶς, vt cùm nullo habito delectu candidatorum, eorum ſcilicet qui ambibāt patebántve magiſtratus, nomina omnia ſine diſcrimine in vrnam coniiciebantur: vel ex delectis ſeu prælatis ἐκ προκρίτων, vt cùm antequam ſors duceretur, eximij aliquot viri deligebantur, quorum nomina in vrnam coniiciebantur. His explicatis ponit præcepta Democratica & Oligarchica, quòd hæ Reſpublicæ ſuo tempore eſſent vſitatiores. Primum Democraticum, debere fieri in Senatu Democratico, ſiue in conſiliis conciliiſque popularibus, quod in Oligarchiâ fit in iudicio, id eſt, mercedem tenuioribus, vt ad comitia veniant; multam ditioribus, niſi conueniant, debere decerni. Atque hoc præceptum Democratiæ illi in qua populus ſuo arbitratu legibúſque ſpretis omnia gerit & adminiſtrat, eſſe valde neceſſarium. Secundū quoſdam ſuffragio vel ſorte eſſe conſtituendos, qui de Republica deliberent: ita tamen vt non plures ex diuitibus quàm egenis, ſed ex omnibus ordinibus æquabiliter aſſumantur. Primum Oligarchicum, debere in Senatu Oligarchico quoſdam à plebe deligi, vel etiam magiſtratum creari, (προβούλους vocant, rebus antè deliberandis præfectos, vel νομοφύλακας, quaſi legum & conſilij cuſtodes,) qui cùm de rebus primi ſolíque deliberauerint, deliberata & ſtatuta referant ad populum, vt fieret Romæ, non quaſi à populo reſcindenda aut improbanda. hoc enim eſſet

περὶ πολέμου, εἰρήνης, συμμαχίας, διαλύσεως, νόμων, θανάτου, φυγῆς, δη-

μενον, & τὸ ὑπὲρ ...

Magiſtratus vel electione fiunt, vel ſortitò.

Præcepta Democratica.

Præcepta Oligarchica.

Democraticum; ſed ei prudenter ac benignè declaranda, vt hac arte conſiliorum publicorum factus particeps, nihil contra Reipublicæ ſtatum moliatur. Secundum, debere poteſtatem deliberādi omnibus ad Rempubl. aditum habentibus permitti; ſtatuendi verò, ſolis magiſtratibus. Tertium, abſoluendi potentiam multis concedendam; cōdemnandi, ſolis magiſtratibus: quod contrario modo in ſpeciali Republica fieri ſolet.

Ad Cap. decimumquintum.

Dixit ſuperiori capite de Senatu ſiue principe illa parte ciuitatis, quæ conſultandi ac deliberandi de omnibus poteſtatem habet, déque Senatus variis pro Reipublicæ varietate, generibus; nunc agit de ſecunda parte, id eſt de magiſtratu; quærítque ante omnia quot in Republica debeant eſſe magiſtratus, & quarum rerum? de qua quæſtione in fine lib. 6. Item an perpetui eſſe debeant, diuturni, breues; annui, ſemeſtres, an biennales. An ab vno pluries geri debeant? ex quo genere hominum creandi; per quos ordines, & quomodo: Deinde definit magiſtratum cui ius eſt de quibuſdam deliberandi, iudicandi, & imperandi, ſed maximè imperandi. τὸ γὰρ ἐπιτάττειν ἀρχικώτερόν ἐστι. Tertio proponit quæſtiones. 1. Eſt, qui & quot magiſtratus ſint neceſſarij; qui minimè? 2. An vni vnus, an duo magiſtratus debeant ſimul & vno tempore mandari. 3. Quibus in magiſtratibus, plurium coniunctio commoda ſit & facilis. Reſpondet ad ſecundam adhibita ciuitatum diſtinctione. In magnis ſcilicet non eſſe vni homini plures magiſtratus mandandos, cùm ſatis multi ſint in populoſa vrbe, quibus ſingulis ſinguli mandentur. Maximè cùm officia meliùs ſingula ſiue vnū ab vno gerantur, quàm multa coniunctim, ſiue plura ab vno. In paruis autem debere vni plures mandari magiſtratus, propter hominum paucitatem: túncque magiſtratus eſſe, οἷ ὀβελισκολύχνια, *verulucernas*, quæ vna ex parte figendis & aſſandis carnibus; ex altera luminibus inſeruiant, vt ſuprà de Delphico gladio. Duas alias quæſtiones ſoluet libro ſexto. Interim quærit hoc loco, an ſecundùm loci varietatem, rerum etiam ac perſonarum, & Rerumpublicarum diſcrimina, debeant diſtingui magiſtratus. Reſpōdet, non omnibus Rebuſpublicis (de præfectis enim locorum & perſonarum obſcurè ſtatuit, videtúrque tantùm ſubindicare in magnis ciuitatibus diſtinguendos eſſe maximè magiſtratus & ſecundùm loca, & ſecundùm perſonas; in paruis non item, ſed omnem curam ſiue εὐκοσμίας, *rectam ordinationem*, vni eſſe committendam) eoſdem cōuenire magiſtratus. Eſſe enim alios qui Democratiæ, alios qui Oligarchiæ, alios qui Ariſtocratiæ magis conueniant. Sic conſilium, & Senatores, Democratiæ; probulos, Oligarchiæ; Nomophylaces, & mulieribus puerisque præfectos, Ariſtocratiæ eſſe accommodatiores. In qua ſcilicet Ariſtocratia bonæ inſtitutionis & virtutis ratio habeatur Quo loco obiter ex Cornelio Nepote monuerim, Græcas mulieres in cōuiuium adhibitas non fuiſſe, niſi propinquorum; neque ſedere ſolitas niſi in interiore parte ædium, quæ γυναικωνῖτις vocabatur; quò accedebat nemo, niſi propinqua coniunctus cognatione. Explicat poſtea Ariſtoteles modos creationis magiſtratuum, qui vel ſorte, vel electione, vel vtraque conſtituuntur. Concludit, non eſſe eadem poteſtatis genera in magiſtratibus, vt neque in exercitu, & in rebus forenſibus.

Magiſtratus eſt βουλεύσασθαι, κρῖναι, ἐπιτάξαι.

Lib. 4. de partibus animal. cap 6.

Lib. 1. Polit. cap. 2.

γυναικονόμοι, παιδονόμοι.

Ad Cap. decimumſextum.

Agit de iudiciis, parte tertia Reipubl. Ac primò exponit octo genera iudiciorū, ſiue Tribunalium, δικαστηρίων. Primum εὐθυντικόν, correctiuum, quod in eo conſiſtit vt rationes repetantur à magiſtratibus, an bene an ſecus ſe in ſuo magiſtratu geſſerint. Secundum, contra eos qui iniuſtè egerint in Rempubl. vt qui eam compilarint, aut fuerint depeculati. Tertium, contra eos, qui in ſtatum publicum quomodocumq; peccant, vt ſunt perduelles. Quartum, de mulctis & pœnis irrogatis, an magiſtratus ciuem nimiùm mulctauerit. Quintum, de contractibus maioribus. Sextum, φονικόν, de cæde, quò pertinent verbera, vulnera. Cuius cædis multi ſunt modi. Septimum ξενικόν, de peregrinis. Octauum de paruis contractibus, ab vna drachma vſq; ad quinque. Sic Athenis erant XL. viri qui cognitionem habebant decem tantùm drachmarum, vt narrat Pollux lib. 8. Deinde relinquit hæc de contractibus iudicia, item de cæde ſiue capitalia, & de peregrinis; ſtatuítque de ciuilibus potiùs eſſe dicendum, quæ ſcilicet magis pertinent ad ſtatum Reipublicæ; & vnde motus, & ſeditiones, niſi probè exerceantur, & Rerumpublicarum ſubuerſiones ſoleant excitari. Hoc poſito iudiciorum modos recenſet, & quarum Rerumpublicarum proprij ſint, explicat. Statuit igitur modum eligendi iudices, vel ex omnibus eſſe, vel ex quibuſdam, vel mixta

Octo iudiciorum genera.

mixta quadam ratione ex vtroque; idque aut ſorte ſiue ſortito; aut electione ſiue ſuffragio; aut partim ſorte, partim ſuffragio. Etſi ex omnibus iudices eligantur, hoc eſſe Democraticum; ſi ex quibuſdam ſiue ex certo ordine, Oligarchicum; ſi partim ex certo ordine, partim ex omnibus ſiue ex populo, eſſe Ariſtocraticum & Politicum.

Liber quintus Politicorum.

Sũma libri quinti. ABſoluitur capiribus duodecim in duas partes redactis. Prior eſt de cauſis ſeditionum & ſubuerſionis Rerumpublicarum earum, quæ à pluribus adminiſtiantur, itemque ſalutis & conſeruationis earumdem. Poſterior de cauſis interitus ac deſtructionis eius Reipublicæ, quæ ab vno regirur, ſiue is Rex ſit, ſiue Tyrannus; itemque de cauſis & modis illius conſeruandæ. Omne enim imperium vel eſt vnius, vel plurium.

Ad Caput primum.

Fons & origo ſeditionum. STatuit, principium & fontem motuum ac ſeditionum τῶν στάσεων, eſſe errorem, in iure, ſiue iniuſtam perſuaſionem ex eo ortam, quòd ciues, licèt ius & æquum prætendant, neſciant tamen ipſum probè diſtinguere; ita vt ij qui quodam modo pares ſunt, putà liberi ratione libertatis in Democratia, ſe omnino & in omnibus pares putent, nemínemque alteri credant eſſe præferendum. Et qui vna quadam re ſunt impares, putà ratione potentiæ & diuitiarum, vt in Oligarchia, omnino ſe impares eſſe credant; vnde æquum eſſe putant ſe ſolos debere dominari, cùm interim illi ex parte tantùm pares; hi ex parte etiam dumtaxat ſint impares. Quare nituntur Reſpublicæ omnes iure quodam; ſed in eo ſimpliciter errant, eámque ob cauſam, cùm ex hac perſuaſione quam vtraque habet, Democratia ſcilicet & Oligarchia, Reipublicæ non fiunt participes, στασιάζουσι, ſeditiones mouẽt, quæ nihil aliud ſunt quam inſolentes & ſuperbæ ciuium pluris ſe æſtimantium, quàm par ſit, a iure, & ſtatu Reipublicæ, declinationes: & cùm ij qui virtute præditi ſunt boníque ciues, & viri, ſi cum aliis conferantur, ſint ſimpliciter inæquales, omninóque ſuperiores, poſſintque ſuo iure ſeditiones excitare, cùm non diuitiis, non opibus, non generi, non potentiæ ciuili ſed virtuti debeatur principatus; ipſi tamen ſeditioſi non ſunt, nec Reipublicæ perturbatores: ſed potiùs nobiles ij, qui ſola virtute & diuitiis προγόνων, auorum ſuorum, ſunt illuſtres: Viri enim nobiles, qui non auita quidẽ, aut ea ſola, ſed ſua propria virtute ſplendent inter cæteros; arma non aſſumunt contra Rempublicam; licèt alioquin virtute bellica præſtent, aliíſque copiis & inſtrumentis ad pugnandum neceſſariis abundent. Nempe quia virtute præſtantes ſeditionem, & Reipublicæ perturbationem maximè oderunt. Recenſet poſtea Ariſtoteles genera mutationum quibus ciuitatis ſtatus peruertitur, vel immutatur. Primum eſt cùm Reſpublica tráſit in aliud genus adminiſtrationis, vt cùm ex Democratia fit Regnum, ex Regno Tyrannis. *Varia genera mutationis Rerumpubl.* Secundum, cùm manente eadem Reipublicæ forma, mutantur principes, ſummíque magiſtratus transferuntur. Quod fit plerumque ex ignauia, mollitie, vel ſtoliditate eorum qui dominantur generoſioribus. Tertium, cùm manente eadem forma, & iiſdem principibus, fit ipſe ſtatus intenſior & vehementior, vel remiſſior & mitior. Quartum, cùm vnus magiſtratus antiquior tollitur, vel nouus inſtituitur. Tum admonet, Democratiam & Oligarchiam eſſe frequentiores & vſitatiores Reſpublicas: quia nobiles bonóſque viros nuſquam gentium, centum reperias; egentes & improbos paſſim plurimos. *Rari boni.* Sed has tamen eſſe vitioſas, quod docet euentus. Sunt enim parum ſtabiles aut diuturnæ, eo quòd malè primùm fuerint inſtitutæ. ἀδύνατον γὰρ ἀπὸ τοῦ πρώτου καὶ τοῦ ἀρχῇ ἡμαρτημένου, μὴ ἀπαντᾶν εἰς τὸ τέλος κακόν τι. *Paruus error in principio, magnus fit in fine. Lib. 1. de Cælo.* Egregia eſt gnome quam hoc Alciati diſticho reddere poſſumus:

Auſpiciis res cœpta malis, bene cedere neſcit:
Felici quæ ſunt omine facta, iuuant.

Concludit, in ciuitate ſeruandam eſſe æqualitatem, non Arithmeticam tantùm, quæ ſi ſola eſt, ſubuertit Reſpublicas; ſed & Geometricam, quæ ex dignitate æſtimatur, vt illa ex æqualitate magnitudinis & multitudinis. Tutiorem porro eſſe Democratiam Oligarchia, quia in hac ſeditiones oriuntur, & paucorum principum inter ſe, & eorundem aduerſus populum. Item quia Democratia ſimilior eſt ei Reipublicæ, quæ ex mediocribus conſtat: at hæc omnium eſt ἀσφαλεστάτη, tutiſſima.

Ad Caput ſecundum.

EXponit ſeditionum Politicarum cauſas generales, atq; primò conſiderandã eſſe erroneã illam opinionem ciuiũ, qua ſe pares

omnino, vel impares eſſe putent. Hinc enim fit vt vel paria omnia in ciuitate debere ſe obtinere credant; vel maiora aliis, atque adeo ſi non obtineant, ſeditiones moueant. Quæ cauſa primo cap. fuit expoſita. Deinde videndum etiam, quarum rerum cauſa ciues commoueantur & diſſideant. Has ergo eſſe lucrum & honorem, & his contraria: hæc quidem, vt euitentur; illa, vt comparentur. Quod idem eſt ac ſi diceret pugnare aut diſſidere homines ob auaritiam & ambitionem. Poſtea recenſet communes cauſas ſeditionum, lucrum & honorem, vel, ſi vis, indignationem aut inuidiam, qua alii in alios ciues incitantur, quòd illi hos videant rebus & honoribus, alios quidem iuſtè, alios iniuſtè, abundare. Item contumeliam, metum, præſtantiam, contemptum, augmentum immoderatum, ſordidum vitæ genus, paruifactionem: vix enim aliter, ὀλιγωρίαν vertas, cùm incuriam, vt Lambinus vertit, non ſignificet: exiguitatem, diſſimilitudinem. His enim cauſis quaſi ſtimulis acerrimis exacerbati ciues, turbas & tumultus mouent.

προξένου-σι διὰ κέρ-δος, & τι-μήν, δι' ὕβριν, διὰ φόβον, δι' ὑπερο-χήν, κατα-φρόνησιν, αὔξησιν, ἐριθείαν, ὀλιγωρίαν, μικρότη-τα, ἀνομοιότη-τα.

Ad Caput tertium.

QVæ capite ſuperiori breuiter de vndecim cauſis ſeditionum expreſſit; ea hoc & ſequenti vberiùs exponit, & fere omnia adhibitis exemplis illuſtrat. Quo loco notandum ſeptem quidem priores cauſas eſſe præcipuas; quatuor verò poſteriores, remiſſiores; ita vt hæ ferè ſint abſque tumultu. Contumeliam ergo cauſam eſſe ſeditionum, cùm ſcilicet magiſtratus contumeliis afficiunt priuatos; item lucrum, cùm qui præſunt, publica bona depeculantur; vel etiam priuatorum fortunas inuadunt; honores etiam & imperia, cùm ea exhibentur indignis, vel cùm multis non communicantur; docet eſſe quàm notiſſimum. Item nimiam vnius aut alterius ὑπεροχὴν, præſtantiam, ſiue in opibus, ſiue potentia, aut fauore ciuili; hinc enim quaſdam vrbes viros illos ſupereccellentes ſolitos ἐξοστρακίζειν, id eſt, oſtraciſmo ſeu teſtæ iactu in exilium relegare, vt dictum eſt ſuprà lib. 3. Politic. prætereà metum, cùm ſcilicet vel imbecilliores metuunt ne iniuria afficiantur à potentioribus: vel cùm hi plebem timent. Item contemptum; & magnum vnius cuiuſpiam Politici ordinis incrementum ac potentiam: qui locus in textu eſt illuſtris & longè pulcherrimus. Et has quidem ſeptem cauſas eſſe præcipuas mutationum, quæ etiam cum ſeditione mo tu fiant. Eſſe verò alias quatuor ſine mo-

Cap. 13. alias 9.

tu ἐριθείαν, vilitatem, ſiue contemptam vitæ rationem, vt ſi magiſtratus ſordidis abiectiſque plebeiis mandentur: hoc enim ægrè ſtatim ferunt & indignantur honeſtiores: ὀλιγωρίαν, negligentiam ſiue paruifactionem; quæ eſt cùm negligenter mandantur magiſtratus, putà iis qui parum erga Rempubl. ſunt affecti. oportet enim, eos qui præſunt eſſe viros bonos, idoneos, & patriæ aman[tes], τὸ μικρὸν, exiguum, ſiue rem parui mome[nti], quæ ſi initio negligitur, vt morbus, ſenſim obrepit, & creſcendo nocet.

Liuius decade paſſim.

Principiis obſta, ſerò medicina paratur,
Cùm mala per longas inualuère moras. Ouidius.

Omne malum naſcens facilè opprimitur, inueteratum fit plerumque robuſtius: Et neglecta ſolent incendia ſumere vires. Denique στασιωτικὸν τὸ μὴ ὁμόφυλον, ad ſeditionem excitandam etiam valere, quod eſt extraneum ſeu non eiuſdem gentis; item quod eſt loco diuiſum, nec ſatis vnitum aut coniunctum. Diuiſio enim & diſſimilitudo nationis, & loci, etiam in eadem ferè vrbe, diuortia parit. Imò πᾶσα διαφορὰ διάστασιν ποιεῖ, omnis differentia ac diſſimilitudo diſcordiam creat. Sic in bello videmus foſſarum licèt paruarum interuallis diuelli & diſtrahi militum phalanges ſiue legiones. Sed vt locorum diſſimilitudo & gentis noxia eſt, & diſcordiam parit aliquam; ſic maiorem, diuitiarum & paupertatis; maximam, virtutis & vitii.

Cic. Philip. 1.

Ad Caput quartum.

STatuit 1. Ex paruis rebus, ſiue leuibus de cauſis Reſpublicas interdum perturbari, vt ex re amatoria: ponit exemplum lectu dignum. 2. Diſſidia principum, Reipublicæ eſſe valde noxia. 3. Peruerti Rempubl. mutatione partium, ſiue ordinum ciuitatis. 4 Duos eſſe modos præcipuos euertendæ Reipublicæ, dolum & vim, qui modi in alios ſubdiuiduntur.

Ad Caput quintum.

VNiuerſalis Reipublicæ mutandæ & euertendæ cauſas hactenus expoſuit; nunc ſingulas, id eſt, ſingulatum Rerumpubl. proprias aggreditur enarrare; ac primùm de Democratia ſtatuit, eam peruerti & immutari, διὰ τὴν τῶν δημαγωγῶν ἀσέλγειαν, propter popularium oratorum, de quibus ſuprà, petulantiam; qui verbis ſuis populum commouent, & aduerſus principes inflammant. Mutari autem vel in Tyrannidem, vt olim; ſed aliàs etiam in Oligarchiam; aliàs in Tyrannidem; aliàs ex vna Democratiæ forma in alteram, vel meliorem, vel deteriorem.

Lib. 4. Polit. c. 4.

Ad Caput ſextum.

Cauſæ euerſionis Oligarchiæ. CAuſas ſubuertendæ Oligarchiæ ſtatuit eſſe duas præcipuas: priorem, iniurias & contumeliam à paucis ditioribus & potentioribus factam & illatam populo; poſteriorem, ipſas principum paucorum inter ſe diſſenſiones.

Ad Cap. ſeptimum.

Ariſtocratiæ. EXponit modos cauſáſque quibus Ariſtocratia ſubuerti ſolet. Primam ait eſſe, quòd in illa quaſi in Oligarchia pauci ſint honorum participes. Secundam, ſi ex optimatibus alij pauperiores, alij ſint locupletiores. Tertiam, ſi vnus nimiam habeat potentiam: Sic enim facilè Tyrannidem affectat. Quartam, δι[illegible] παρέκβασιν, *ſi iuris fiat transgreſſio*, quam cauſam communem ait eſſe Ariſtocratiæ & Politiæ. Cuius originem eò refert, quòd non fuerint, in Politia quidem, id eſt, in Republica ſpeciali, probè temperatæ Democratia & Oligarchia, è quibus ipſa politia conſtat; in Ariſtocratia verò, virtus cum ſtatu Democratico & Oligarchico. Poſtea docet, omnes Reſpublicas in eam mutari ad quam magis inclinant, quòd pars potentior omnia tandem ad ſe trahat, ſoláque *Pars potentior trahit omnia ad ſe.* velit dominari: interdum tamen in contrariam: Vt Ariſtocratiam in Democratiam; cùm ſcilicet tenuiores ab optimatibus iniuria affecti, non contenti optimates repreſſiſſe, totam Rempubl. ad ſe trahunt, vt præmium victoriæ. Addit ſupradictis cauſis illud τὸ μικρὸν, de quo iam egit, cap. 2. & 3. huius lib. Concludit, non tantùm per ſe, & per *ὑπὸ μὲν δι' αὑτῶν, ὑπὸ δ' ἔξωθεν.* cauſas inteſtinas diſſolui & interire Reſpublicas; de quibus cauſis dixit hactenus; ſed & per accidens, & per cauſas externas; vt eſt vicinia aduerſarum ciuitatum; vel inſidiæ potentioris Reipublicæ, licèt ſit remotior.

Ad Cap. octauum.

AGit de cauſis τῆς σωτηρίας, conſeruationis & ſalutis Reipublicæ, tam communibus quàm propriis. Primam ait poſitam eſſe in exacta legum obſeruatione, ita vt ne minimum quidem inſtitutum violetur aut immutetur. Secundam, ſi magiſtratus prudenter honeſtéque ſe gerant, cùm & ſecum, *Cauſa ſalutis Rerumpubl.* tum maximè erga eos quibus imperant; ita vt ſuo magiſtratu nullo modo abutantur. Tertiam, ſi qui præſunt, vigiles ſint & ſolliciti. Quartam, ſi concordes ſint principes, & eorum contentiones lege caueantur. Quòd ſi quædam oriantur, ea quam primùm à viro Politico, non à quolibet dirimantur. Quintã, ſi cenſus recta & æquabilis ſit deſcriptio. Sextam, ſi neminem Reſpublica augeat præter modum, ſiue honoribus, ſiue diuitiis Septimam, ſi creetur magiſtratus, qui ciuium vitã moréſq; obſeruet, an accommodatè ſeſe gerant ciues ad Rempubl. an ſecus. Octauam, ſi ea cautio adhibeatur, vt nulla pars ciuitatis nimiùm excellat, floreátq; honoribus, diuitiis, amicis. Nonam, ſi Reſpublica ita ſit temperata, vt qui præſunt, nullum ex imperio aut magiſtratu ſuo quæſtum lucrúmve faciant. Decimã, quæ vt aliæ duæ ſequentes, propriæ ſunt, ſi in Democratia & Oligarchia, qui obtemperant, iniurioſè aut contumelioſè non tractentur ab iis qui imperant, ſed potiùs ſuauiter & commodè. Vndecimam, ſi in iiſdem Rebuſpublicis hæreditates non teſtamento aut legatis, ſed iure cognationis, ſiue agnationis lege ab inteſtato deferantur: atq; ad vnum nonniſi vna. Duodecimam, ſi maiora tribuantur, aut paria bona iis qui Rempubl. non gerunt, vt in Oligarchia, populo; in Democratia, ditioribus paucis. Sic enim à ſeditione hoc quaſi Politico aſtu & dolo abducentur.

Ad Caput nonum.

STatuit primò, eos qui ſummos gerunt magiſtratus, debere eſſe boni publici amantes; item debere officiorum ſui magiſtratus maximam habere ſcientiam & peritiam, δύναμιν τῶν ἔργων τῆς ἀρχῆς. Debere denique virtutem & iuſtitiam colere. Improbi enim quo plus poſſunt, eo plus nocent. vt dixit Plato lib. 1. de Republ. vbi Philoſophis tunc imperium permittit & magiſtratum, cùm in Republ. alij non ſunt viri boni: Secundò tradit inſigne præceptum ſeruandarum Rerumpubl. quæ ab optimis declinant, vt ſunt Oligarchia & Democratia; nimirum eſſe in iis adminiſtrandis diligenter tenendam mediocritatem; ita vt in Democratia non omnia omnino Democratica ſint, nec in Oligarchia omnia purè Oligarchica: cùm *Summa Oligarchia & Democratia periculoſa.* ſummus in vtraque gradus valdè ſit periculoſus, eóq; melior ſit vtraque, quò remiſſior & moderatior. Nempe quia vtriuſque temperatio iuſtam facit mediocritatem, qua Reſpublica conſeruatur. Si enim ſumma eſſet Democratia & intenſiſſima, populúſque omnia omnino ſuo arbitrio regeret ſine optimatibus; Si eſſet etiam abſolutiſſima Oligarchia, ita vt pauci diuites omnia poſſent, ſuóque nutu res omnes ſoli gererent, nulla reliquis ciuib. relicta auctoritate, profectò neutra Reipublicæ nomen mereretur: cùm ſic vtraque vel ad paucorum, vel ad

Lex anima eſt ciuitatis. omnium libidinem, ſine legibus vllis adminiſtraretur, in quibus tamen mens & anima ciuitatis poſita eſt. Tertiò tradit aliud Politicum præceptum, longè optimum, debere in Democratiis oratores Demagogos fauere potentioribus, ac pro iis dicere, ſaltem videri; in Oligarchiis, contra. Alioqui fouere odia, mouere animos, & Rempublicam diuidere ac perturbare. Quod faciunt, qui in Oligarchia iurant contra populum. Conſultiùs agerent ſi contrariam iurandi formulam ſaltem ſimulando (quæ fallacia eſt Oligarchica) ſequerentur; palámque ac publicè profiterentur, ſe nulla plebem iniuria affecturos. Quartò, optimam ſeruandæ Reipubl. cautionem addit ſuprà dictis, nempe inſtitui accommodatè ad Rempublicam: ſiue ea ſit Democratica, ſiue Oligarchica. Oportere ſcilicet legibus & inſtitutis ciues eſſe aſſuefactos & quaſi educatos; vt iis ſeſe facilè omnes ſubijciant, hincque Reſpublica ſubſiſtat & perſeueret. Neque enim ſeruitutem eſſe parêre legibus, ſeu viuere accommodatè ad Reipublicæ inſtituta, ſed ſalutem. *Parêre legi, ſeruitus nõ eſt, ſed ſalus.*

Ad Caput decimum.

DIſſerit de Monarchia ſiue de vnius imperio ac dominatu; eiúſque deſtruendæ cauſas primùm hoc capite enarrat; ſequenti de cauſis conſeruationis eiuſdem dictutus. Quo loco ſignificat μοναρχίαν, eſſe duplicem, regnum ſcilicet, quod vocatur βασιλεία, & Tyrannidem, quæ dicitur τυραννίς. Dequibus dictum lib. 3. Docet igitur primò eaſdem eſſe interitus & ſalutis cauſas in Monarchia ac in cæteris Rebuſpubl. quia Regnum, Ariſtocratiam; Tyrannis verò vltimam Oligarchiam ac Democratiam peſſimas formas imitatur. Vnde infert Tyrannidem eſſe omnium deterrimam Rempubl. & ſubditis pernicioſiſſimam, quæ ſcilicet ex vitiis duarum peſſimarum componi videatur. *Monarchia duplex.* Secundò docet, Regni & Tyrannidis originem diuerſam eſſe. Eligi quippe Regem ex bonis, ad bonos protegendos; Tyrannum ex plebe ad multitudinem contra bonos illuſtréſque defendendam. Tertiò alias Regis & Tyranni differentias ex textu faciles enotat. Vt quòd Rex vigilet ſtudeátque bono communi omnium: Tyrannus ſuam ſolius ſpectet vtilitatem, ditiorum bona occupando, & tenuiores labore fatigando. Quòd Regi virtus honeſtáſque ſit propoſita, Tyranno voluptas; illi honor, huic diuitiæ magis. Illi adſint cuſtodes ciues; huic exteri & *Regis & Tyranni differentia.* mercenarii. Quartò docet commune eſſe Tyrannidi & Oligarchiæ ſectari diuitias, populum timere, eique diffidere, eum vexare, diſpergere. Quintò commune etiam eſſe Tyrannidi & Democratiæ odiſſe optimates & principes viros: quò pertinet conſilium Periandri Thraſybulo datum, decuſſis ſummis ſpicarum capitibus. Significabat enim tollendos eſſe proceres ciuitatis, vt ſecurè dominaretur. Sextò eaſdem eſſe interitus & ſalutis Monarchiarum cauſas, quæ ſunt aliarum Rerumpubl. ſuprà expoſitæ. Pleroſque etenim ciues Monarchias inuadere ob iniuriam, metum, contemptum, &c. eo fine vt diuitiis & honoribus potiantur. Coniurationum verò, τῶν ἐπιθέσεων, al[illegible]eſſe in corpus principum, id eſt, in perſonas ipſas Regum & Tyrannorum; alias in imperium & ſtatum. *Cap. 2. & 3. huius lib.* Egregias interim hiſtorias de iniuriis Principum, ſiue ſtupro, ſiue verberibus illatarum, itemque de iniuriarum vindicta, & de metu, contemptu, plurima hoc loco narrat Ariſtoteles: in quibus ideo multum eum eſſe crediderim, quòd hiſtoriæ vulgo dicantur vitæ Politicæ ſpecula & imagines. *Lege illuſtres hiſtorias in textu.* Addit cauſis iam allatis interitus Monarchiarum, φιλοτιμίαν gloriæ appetentiam; qua nonnulli licèt rariſſimi, æternæ famæ ſupra modum cupidiſſimi, Monarchas adoriuntur & interficiunt. Quo animo fuiſſe dicitur Scæuola, qui, vt narrat Liuius, loco regis Porſennæ, ſcriba errore obtruncato, deprehenſus, & ad Regem adductus, *Nec ad mortem*, in quit, *minùs animi eſt, quàm ad cædem tuam: & facere & pati fortia, Romanum eſt: nec vnus in te ego hos animos geſſi: longus poſt me ordo eſt idem petentium decus; en tibi, quàm vile corpus ſit, iis qui magnam gloriam petunt*, &c. *Mira Scæuolæ cõſtantia.* Poſtea docet Tyrannidem deſtrui, vel ab externa cauſa: Vt cùm contrariæ formæ certant, putà Democratia cum Tyrannide: vel ab interna, vt cũ diſſentiunt qui imperii ſunt participes. Cauſas verò principes euerſionis Monarchiæ eſſe odium, contemptum, iram. Et quot tandem cauſæ ſunt euertendæ vltimæ Oligarchiæ, & vltimæ Democratiæ, tot eſſe Tyrannidis, quæ ſcilicet ex illis compoſita videatur. Sub finem capitis docet, regnum externa cauſa non interire, (intellige vt plurimùm, vel ſi iis copiis inſtructum ſit, quibus externis hoſtibus reſiſtat,) ſed internis duabus. Priore quidem, ſi regni participes & hæredes diſcordent; poſteriore, ſi iidem maiorem quàm ferant leges, ſibi poteſtatem arrogent. Hoc enim eſt Tyrannicè dominari.

Ad Caput vndecimum.

ENarrat cauſas conſeruandæ Monarchiæ, tam Regni quàm Tyrannidis; quas generatim ait eſſe cauſis interitus contrarias. Tum ſpecialem cauſam conſeruandi regni aſſerit eſſe imperij moderationem, vt ſcilicet regnum non ſit adeo intenſum & abſolutum, & ab vno ſolo omnibus modis depen-

Tertium. dens. Nam *cui nimiùm licet, ei nimium libet: Sumúſque omnes deteriores licentia*, & eleganter Gallicè Iacobus Amyotus:

Celuy auquel ce qu'il veut, loit,
Veut touſiours plus que ce qu'il doit.

Tertiò ponit duos modos conſeruandæ Tyrannidis, planè contrarios, ſæuitiam, & clementiam.

Sæuitia est prior modus conſeruandæ tyrannidis.

Sæuitiam quidem, præſtantes & generoſos viros tollendo; conuiuia, ſodalitates, diſciplinam, ſcholas prohibendo; item ea omnia remouendo, quæ notitiam mutuam, fidem, amicitiam & concordiam inter ciues poſſint efficere; & contrà procurando ea quæ odia & inimicitias inter illos foueant exciténtque; bona etiam ciuium minuendo, bellum gerendo, amicis ſuis diffidendo, mulierum imperium, licentiam ſeruorum, adulatorum fallaces blanditias permittendo; improborum & exterorum conſuetudinem amando, bonorum & generoſorum ciuium colloquia fugiendo. Denique nullum improbitatis genus omittendo. Quæ omnia eò videntur poſſe reuocari, vt velit Tyrannus ſubditos eſſe humiles, abiectos, puſillanimes, deinde, ἀπιστεῖν ἀλλήλοις, *ſibi inuicem diffidere.*

Tertiò, non poſſe res ſuas agere, quod vocat, ἀδυναμίαν τῶν πραγμάτων. Et hic eſt prior modus, quo ſecundùm ſæuitiem & crudelitatem Tyrannis conſeruatur.

Clementia, poſterior.

Poſterior modus priori planè oppoſitus, eſt Regia clementia, ſiue ratio imperandi ad regiam maximè accedens, itavt hac ſola nota Tyrannis tùc à Regno differat, quòd in illa non modò in volentes, ſed etiam in nolentes ac inuitos ſit imperium. In regno autem imperium ſit in omnes volentes. Tyrannum interim partim debere regia præſtare, partim multa præclara ſimulare, ὑποκρινόμενον τὸ βασιλικὸν καλῶς, bene quod regium eſt, ſimulare. Videri bonum ærarij publici diſpenſatorem & cuſtodem potiùs quàm dominum; interim pecunia publica vti ad familiam ſuam tuendam, & ad bella. Cauendo autem diligenter ne in vſus eos pecuniam conuertat, propter quos populus ſtomachatur, vt profundendo largitiones in meretrices, peregrinos, hiſtriones, citharœdos. Reddere etiam populo rationes accepti & expenſi, non debere magnos argenti aurique theſauros colligere, ne ipſi à cuſtodibus & præſidiariis militibus ſtruantur inſidiæ. Debere eſſe facilem & humanum, ita tamen vt grauis ſit, σεμνὸς, non arrogans. Debere etiam ſe continere, ſuámq; & ſuorum, imò omnium libidinem coërcere ac reprimere, præſertim vxorum contumelias. Vti moderatè voluptatibus, aut ſaltem videri eas fugere: Quia ſobrius, & vigil, non facilè imperitur, ſed ebrius ac dormiens. Vrbem exornare. Simulare religionem prudentiſſimè. Alioqui ſi innoteſcat talis ſimulatio, maius imminere periculum.

Simulatio religionis.

Viros optimos ac re aliqua excellentes præmiis afficere, idque per ſe ipſum, improbos verò & nocentes caſtigare, per alios magiſtratus & iudices: vt ſic deuoluto in magiſtratum omni metu & odio, ipſe Tyrannus ſolam populi beneuolentiam, amorémque conciliet. De quo regnandi arcano legendus Ioan. Bodinus cap. 6. Methodi hiſtoricæ. Neminem etiam ſuorum ad nimiam potentiam prouehere. Ab iniuria ciuium cùm ab alia omni, tùm ab his maximè, verberatione ſcilicet & ſtupro, abſtinere. Supplicia non contumelioſè aut petulanter, ſed paterno animo videri infligere. Ignominia quadam affectos, magnis honoribus mitigare & quaſi compenſare. Ab iis maximè ſibi cauere, qui cùm vitam & caput Tyranni petant, de ſua ipſorum vita aut morte non multùm ſunt ſolliciti. Hos autem contingit eſſe tales, qui ſe vel alios ſuos contumelioſè læſos putant. Dare præterea operam vt ciues, ſiue diuites, ſiue pauperes, credant ſe ſaluo imperio eſſe etiam ſaluos & incolumes. Item neutros ſinere ſibi inuicem eſſe iniurios. Interim potentiores ſibi conciliare, ſuóſque facere. Denique debere Tyrannum affectum eſſe ad virtutem præclarè, nec deprauatum, ſed ἡμιπόνηρον, *ſemimalum*, καὶ ἡμίχρηστον, *ſemibonum.* Si enim eſſet omnino probus, perfectáque virtute præditus, iam non Tyrannus ſed Rex potius videretur. Diſcant interim reges ac principes ex hominis Pagani doctrina, quanti ſit momenti religio, virtus & iuſtitia, ad feliciter imperandum.

Ad Caput duodecimum.

STatuit primò ex omnibus Reipublicæ ſpeciebus, Oligarchiam & Tyrannidem minùs eſſe diuturnas. Cauſam non affert, quia facilem, ob vtriuſque malitiam & inſo- *Oligarchia & Tyrannis parum durant.*

lentiam. Sed ponit exempla præſertim de Tyrannide, cùm ait aliam alia breuiorem, aliam diuturniorem ob certas cauſas: ſed pleraſque eſſe breuiſſimas.

Secundò, Platonis errata reprehendit de mutatione Rerumpublicarum, ex lib. 8. de Republ. Primum eſt, quòd dixerit Plato ſiue Socrates apud Platonem loco citato; ideo Rempublicam omnem mutari, quòd omnia mutentur, nihilque in eodem ſtatu maneat, ſed omnia velut in orbem quendam continuò vertantur. Hæc enim ratio nimiùm eſt generalis, debuitque alia Politica & propria proferri. Hoc loco rationem viciſſitudinis rerum fuiſſe per numeros harmonicos à Platone explicatam ſignificat Ariſtoteles. Sed numeros non eſſe rerum cauſas docuit ipſe in Metaphyſicis, vt ibidem obſeruabimus. (Lib. 12. c. 5. iuxta noſtram correctionem.) Admonet interim quoſdã ſic eſſe à natura comparatos, vt nulla inſtitutione erudiri, boníque viri fieri queãt. Secundum, quòd dixerit Plato Reſpublicas inter ſe ordine commutari: hoc enim falſum, cùm interdum in contrarias, interdum in finitimas permutentur. Tertium, quòd de Tyrannide nihil ſtatuerit. Item quòd docuerit, in Oligarchia duas eſſe Reſpublicas, vnam diuitum, alteram pauperum. Eſt enim Oligarchia vnum Reipublicæ genus. Deniq. quòd putauerit Oligarchiam ſemper conuerti in Democratiam, & ita de cauſis mutationum vtriuſq. ſenſerit, quaſi vna ſit tantùm Oligarchiæ vel Democratiæ ſpecies. Falſum enim eſt illam in hanc ſemper commutari; & cùm multas ſpecies eſſe vtriuſque conſtet ex ſuprà dictis, (Lib. 4. Polit.) eſt etiam neceſſum multas eſſe variáſque mutationis earum cauſas, ſingulis ſpeciebus accommodatas; cùm aliæ aliis modis deſtruantur.

Liber ſextus Politicorum.

HAbet capita octo, in tres redacta partes. Prima eſt de methodo & materia libri. Secunda, quæ eſt quaſi appendix ad librum quartum de Democratia & Oligarchia. Tertia, de magiſtratuum generibus.

Ad Caput primum.

POnit initio breuem eorum quæ libro quarto & quinto de Summis illis Reipubl. partibus, conſilio ſiue Senatu, (quam partem vocat κύριον τῆς πολιτείας, dominam Reipublicę.) magiſtratibus, & iudiciis; item de diſſolutione ſeu corruptione, & conſeruatione Rerumpubl. tradita ſunt, ἀνακεφαλαίωσιν, repetitionem. Tum declarat, de quibus, & quo ordine ſit hoc libro dicturus: nempe de copulis, ac temperationibus (συναγωγὰς hîc vocat, καὶ συνδυασμούς, vt libro 4. συνθέσεις, μίξεις) Democratiæ & Oligarchiæ, & ſi quid ſuperſit explicandum de iiſdem Rebuſpublicis. Rem ergo auſpicatur à Democratia, de qua agit quatuor ſequentibus capitibus, de Oligarchia illi contraria dicturus in ſexto. Democratiæ igitur inſtituendæ vtile eſſe docet, inſtituta omnia popularis gubernationis colligere, eáque copulare. Sic enim fore vt diuerſa Democratiæ genera conſtituantur, quæ ratio valet etiam in Oligarchiæ differentiis inueniendis. Eſſe verò diuerſa Democratiæ genera, (Cur Democratia multiplex) partim ob populorum varietatem, partim ob diuerſos miſcendorum & coniungendorum inſtitutorum modos.

Ad Caput ſecundum.

STatuit primò ſcopum & finem omnis Democratiæ eſſe τὴν ἐλευθερίαν, libertatem ciuium. Secundò libertatis duas eſſe notas, imperandi & parendi viciſſitudinem. Vbi enim hæc non eſt, videtur potiùs inter ciues eſſe dominatus & ſeruitus quàm vera libertas. Et hæc nota maximè propria eſt: (Nota Democratiæ, imperare viciſſim. viuere ad arbitriũ.) Deinde viuere, vt quiſque velit. Seruile enim eſt viuere, non vt velis. Ex quo concluditur, Democratiæ, quæ libertatem & ius arithmeticum pro fundamento habet, totidem taléſque eſſe notas, imperii viciſſitudinem, & viuendi licentiam, è qua tamen poſteriore nata videatur ἀναρχία, ſiue, vt loquitur, τὸ μὴ ἄρχεσθαι, *non parere*, malum in ciuitate grauiſſimum. Tertiò, exponit Democratica inſtituta. (Inſtituta Democratica.) 1. Creare omnes magiſtratus ex omnibus. 2. Omnes imperare ſingulis, (vniuerſus enim populus imperium tenet,) & ſingulos viciſſim omnibus, quatenus illi ſinguli gerunt viciſſim magiſtratus, ſibi ab omnibus collectiuè ſumptis demãdatos. 3. Sorte creare magiſtratus, vel quoslibet, vel eos qui doctrinam peritiámque non deſiderant, ſiue experientiã. Nam in magiſtratibus iis creandis, qui artem, ſapientiam, vſúmve requirunt, vt eſt Prætura iuri dicundo, electioni & ſuffragiis potiùs quàm ſortibus locus eſſe debet. 4. Non eſſe mandandos magiſtratus ex cenſu & diuitiis, vt fit in Oligarchia, niſi cenſus ſit perexiguus. 5. Non eſſe vni eundem magiſtratum bis mandandum, niſi bellicum. Expedit enim eundem ſæpius ducem deſignari, cuius virtus iam ſit explorata, præſertim cùm

pauci boni imperatores reperiantur. 6. Non debere eſſe diuturnos magiſtratus quantùm eorum ratio pati poſſit. 7. Debere omnes & ex omnibus, & de omnibus, aut de pleriſque, aut maximis & grauiſſimis rebus, vt de rationibus reddendis, de negotiis publicis, iudicare. 8. Debere Eccleſiam ſiue comitia vel concionem populi eſſe omnium dominam; magiſtratum nullius rei, vel minimarum & pauciſſimarum. Magiſtratuum autem maximè popularem eſſe βουλὴν conſilium, curiam, ſiue Senatum popularem, Græcorum quidē moribus accommodatum, ſed longè à Romano Senatu diuerſum: qui licèt interdum octingentis Senatoribus conſtaret, omnes tamen erant optimates. Vnde, vt obiter dicam, Romanus Senatus Ariſtocraticus potiùs erat, quàm Oligarchicus, vt & γερουσία Lacedæmoniorum, de qua dictum lib. 2. huius operis.

Cap. 8. Ait verò Ariſtoteles, τὴν βουλὴν, eſſe magnæ poteſtatis, cùm nulla eſt plebi mercedula ſiue ſportula (ἐκκλησιαστικὸν καὶ δικαστικὸν Pollux appellat) propoſita: aliàs non magnæ, plebe ſcilicet omnia ad ſuam poteſtatem reuocante. 9. Quibuſdam magiſtratibus, vt iis quorum ſolemnia ſunt conuiuia, ſiue συσσίτια, mercedulam eſſe proponendam. Denique vt Oligarchica ſunt genus, diuitiæ, inſtitutio ſiue diſciplina: ſic horum contraria eſſe Demotica, generis obſcuritatem, paupertatem, ſordidáſque artes. Addit non debere eſſe perpetuum vllum magiſtratum; ſed hoc, δημοτικὸν ἰσομοίτημα, ad ſextum poteſt reuocari.

Ad Caput tertium.

Proponit cōtrouerſiam de iure populi in Democratia, quomodo illud debeat æſtimari. An ex eo quod videtur maiori parti ciuium; an ex eo quod videtur optimatibus, vel locupletioribus paucis. Reſpondet ratum eſſe debere quod vtriſque viſum fuerit, aut pluribus. Sin contrariæ fuerint opiniones, quod plures ſelecti & ex pauperibus, & ex optimatibus probarint, id eſſe probandum. Sententiam tamen eam eſſe potiorem, quæ maiore cenſu nitatur. Sed debere diuitem vnum duobus tenuioribus reſpondere. Itaque ſi pro vna ſententia ſtent ſex diuites, & quinque pauperes; pro altera quatuor diuites & quindecim pauperes; potiorem eſſe horum ſententiam. Ratio eſt, quia quatuor diuites octo pauperibus reſpondent, qui ſi cum aliis quindecim pauperibus coniungantur, facient viginti tres, cùm interim prioris ſententiæ auctores ſeptemdecim tantùm faciant. Vno ſcilicet diuite pro duobus pauperibus numerato. Et hoc quidem modo communis ſententia locum habet. *Quod maiori parti viſum eſt, id ſtatum ratúmque eſſe debere.* Quòd ſi pares vtrinque fuerint opiniones, id quidem commune eſſe ait omnibus Rebuſpubl. non ſoli Democratiæ: tunc ergo inquit, ἢ ἀποκληρωτέον, *aut ſortibus agendum erit*; ἢ ἄλλο τι τοιοῦτον ποιητέον, *aut aliud quid tale faciendum.*

Quod locupletioribus & egenis viſum ſit aut pluribus, id ratum in Democratia.

Ad Caput quartum.

Ex quatuor Democratiæ generibus, ſuprà explicatis, ſtatuit primum eſſe omnium optimum, & antiquiſſimū; illud videlicet quod ex populi diuiſione in Agricolas conſtituitur. Populum enim in diuerſas partes diuidi, agricolas ſcilicet, opifices, mercatores, milites, conſiliarios, diuites, magiſtratus, iam antè libro quarto docuerat. Ratio eſt, quia Agricolæ & paſtores ratò ad comitia conueniunt: malunt enim rebus ſuis vacare, quàm ſine ſpe mercedis vlla ſeſe Reipublicæ negotiis implicare. Præſertim eùm ipſis neceſſaria non ſuppetant, reíque familiari amplificandæ toto ſtudio incumbant, & quæſtum potiùs quàm honores appetant. At ſæpe iam dictum eſt his libris, inutile eſſe & perniciosum Reipubl. ſi multitudo popularis frequentior ſit in concionibus. Debere interim populo, ſi fortè honoris cupiditate ducitur, poteſtatem & ius concedi creandorum magiſtratuum, & rationum ab ijs repoſcendarum. Imò verò in quibuſdam Democratiis, vt in Mantineenſi, quoſdam viciſſim magiſtratus ex vniuerſo populo deligi ab ipſomet populo: quod inſtitutum ſanequam inſigne eſt & optimum. Vbi enim pars aliqua eſt ciuitatis honorum expers, ea eùm ſe contemni credit, facilè ſeditiones mouet. Eam igitur primam Democratiam bene habituram ait, ſi omnes quidem ciues eligant magiſtratus, & ab his rationes repetant, & iudicia exerceant; maximos tamen magiſtratus getant optimi, iíque ſelecti viri; ſed itavt ſummi magiſtratus ex ſummo cenſu & diuitiis, minores ex minore mandentur: vel ſi non pro cenſu ſeu ratione diuitiarum, atque, vt loquitur, ἀπὸ τιμημάτων, ſaltem iis tribuantur, quorum ea eſt dignitas, otium, & facultates, vt eos gerere pro dignitate poſſint. Quoniam verò optima eſt Democratia Agricolarum, exponit hoc loco Ariſtoteles modos, quibus ciues rei ruſticæ ſeu agriculturæ fieri poſſint ſtudio-

Lib. 4. Polit. c. 4.

Qua optima Democratia.

ſiores, debere ſcilicet lege caueri, ne quis agrum paret ſaltem prope ciuitatem, niſi ad certum modum, certám-ve quantitatem. Hinc enim ſingulos ciues ſuum quoſque agellum exculturos. Hoc lex Licinia apud Romanos conſtituerat, quæ vetuit ne plus quàm 500. iugera liceret poſſidere. Item vetandum, ne quis πρώτους κλήρους, primas agri ſui portiones (quæ ipſis ſorte obtigerunt in agrorum prima partitione, olim à legiſlatoribus fieri ſolita) diuendat: Sic enim non ement ditiores; & vnuſquiſque ſui agelli dominus, eo excolendo occupabitur. Vetandum etiam, auctore Oxylo Rege Eliorum iuſtiſſimo, ne quis agrum ſuum mutuæ pecuniæ cauſa oppignoret: Gallicè, *d'engager ou hypothecquer ſa terre.* Hac enim cautione agri continuatio ſiue amplificatio, quam ditiores obtinere poſſent, facilè impeditur. Statuit poſtea Democratiam paſtorum ſecundùm Georgicam, eſſe optimam; quia paſtoribus & agricolis multa ſint communia, & ſuprà, paſtores dixit viuam agriculturam exercere. Item quia res paſtoritia viros reddit fortes, robuſtos, & militiæ idoneos. Reliquas autem multitudines hominum, quibus aliæ Democratiæ conſtant, eſſe longè nequiores: eo quòd tabernarij, v. g. opifices, mercenarij, opera ſua cum virtute non coniungant, in foro & vrbe volutentur, & ad comitia facilè veniant; vnde Reipublicæ perturbatio, cùm talis multitudo pariat confuſionem. Vnde obiter præcipit non eſſe in Tabernatiorum Democratia conciones ſiue comitia celebranda, niſi agricolæ ſimul aduocentur. Tum quia hi illis ſunt meliores; tum etiam quòd ſic rariora futura ſint comitia; quia raro ruſticis per otium licet in rempublicam ſiue ciuitatem conuenire. His expoſitis ad alia pergit Democratiæ genera; ſed maximè ad vltimum omnium nequiſſimum, quòd media ex extremis facilè queant intelligi. Vltimam ergo Democratiam ait non conuenire cuilibet ciuitati, nec poſſe diu permanere, niſi legibus bene ſapienterque temperetur. Illam enim facilè dilabi nimia plebis & Demagogorum licentia: poſſe tamen ſtabiliri & conſtitui primò ſi plebs ſuperet multitudine principes, atque etiam mediocres, ſeruato tamen modo; nimia enim plebis multitudo confuſionem parit, & principes irritat. Debere autem plebem numero eſſe ſuperiorem in tali Democratia conſtat ex regula generali Politica libro quinto expoſita: Eam Reipublicæ partem, eúm-ve ordinem qui ſtatū præſentem ſaluum & incolumem velit, reliquis ordinibus debere eſſe maiorem & potentiorem. Secundò, ſi augeantur Tribus & Curiæ populares quas vocat φυλὰς καὶ φρατρίας, vt fecit Cliſthenes Athenis. Tertiò, ſi ſacra priuata & domeſtica conuertantur in publica; & omnibus communia. Quartò, vt omnes ciues nullo ſint diſcrimine ſeparati aut diſtincti. Quintò, vt familiaritas, ſiue peculiares potentiorum ac priſtinæ conſuetudines, factionéſque (Gallicè, *les intelligences & veuës particulieres des plus grands*,) aboleantur. Denique ſi inſtituta tyrannica, de quibus libro quinto, obſeruentur; vt *licentia ſeruorum*, mulierum, puerorum. Item viuere, vt quiſque voluerit. Sic enim futuros multos, qui tali Reipublicæ opitulentur. ἥδιον γὰρ τοῖς πολλοῖς τὸ ζῆν ἀτάκτως, ἢ τὸ σωφρόνως. Pleriſque enim iucundius eſt, inordinatè ac licenter viuere, quàm temperanter & modeſtè.

Liuius l. 6.

De Oxylo Strabo lib. 10. Geograph. & Pauſanias, l. 5.

Cap. 5 l. 1. Politic.

ἀναρχία δούλων.

Vita licentioſa iucundior.

Ad Caput quintum.

PRæcipit Nomothetis, politicíſque viris, vt non tantùm de inſtituenda, ſed maximè de conſeruanda republica ſint ſolliciti. Iuxta illud,

Non minor eſt virtus, quàm quærere, parta tueri.
Caſus ineſt illic: Hic erit artis opus.

Deinde addit poſtremæ illius Democratiæ conſeruandæ præceptis hoc aliud, contra Demagogos ſuæ ætatis; quòd bona non debeant iudiciis publicari: aut in ærarium publicum ſiue fiſcum referri, ſed in ſacrum. Sic enim fore vt populus qui diuitum bonis inhiat, non adeo ſit ad condemnationes procliuis, qui nihil vtilitatis ex condemnatione ſit percepturus; neque inde mitiùs agetur cum reis, qui æquali multa afficientur. Ait verò curandum etiam eſſe, vt iudicia ſint pauciſſima: ſic enim minùs diuites vexabuntur. Futura autem iudicia publica pauciſſima, ſi graues pœnæ iniuſtis accuſatoribus ſtatuantur. Debere præterea omnes ciues, vel ſaltem principes, bene erga Rempubl. eſſe affectos. Eam verò Comitiorum rationem eſſe debere, vt ſi nulla ſint publica vectigalia, nulliúque reditus, Græcè πρόσοδοι, comitia ſint rariora, & iudicia breuiora. Sic enim fore, vt minor ſit plebis auctoritas, & minori pecunia ſit opus ad ſportulas iudiciales: de quibus ſuprà paſſim lib. 2. 4. & 5. Interim eò ſpectare debere Democraticum, vt ne plebs in extremas paupertatis anguſtias redigatur, cùm ex populari

egeſtate iudicia corruptiſſima & iniquiſſima, calumniæ, frequentes conciones & multæ, publicationes bonorũ, tributa ſiue collationes ditioribus impoſitæ proficiſcantur, & ſeditiones concitentur. Iuxta illud Silij Italici, *Et deforme malum ac ſceleri procliuis egeſtas.* Poſſe autem populum ab egeſtate liberari, ſi primò, egẽtibus vectigalia omnia diſtribuantur, vel viritim, ſiue ſingulis vel tributim, ſiue ſingulis tribus Secundò, ſi pars aliqua populi, eáque tenuior, in colonias mittatur, vbi domibus & agris donetur. Tertiò, ſi principes vtantur tenuioribus ad certas operas, è quibus hi victum parent. quartò, ſi ditiores vſum ſuarum poſſeſſionum; vt hortorum, agrorum, egentibus permittant, non dominium aut proprietatem. quintò, ſi magiſtratus quidam ſorte mandentur, quidam ſuffragio; itavt illorum populus ſit particeps, qui hac arte in officio ſuo continebitur, vt pote honorum publicorum particeps; horum verò, optimates, virique ſelecti, generoſi, ſapientes, ditiores, qui ad præcipuos Reipublicæ magiſtratus, electione promoueantur.

Lib. 13.

Modi impediendæ paupertatis populi.

Ad Caput ſextum.

Agit de Oligarchia inſtituenda. Quo in negotio longè breuior eſt, quàm in Democratia. Quia nempe quæ de Oligarchia dici poſſunt, facilè ex ijs quæ de Democratia expoſita fuerunt, colliguntur; cùm Oligarchia & Democratia ſibi inuicem ſint contrariæ, in quarum ſcilicet priore, pauci & ditiores; poſteriore, multi ac pauperiores imperẽt. Sic ergo genera Oligarchiæ comparari debere docet, vt optimum illius genus optimo generi Democratiæ reſpondeat; deinde ſuo ordine alia aliis, denique vltimum & peſſimum vltimæ & peſſimæ Democratiæ Atque in prima quidem optimáque Oligarchia mandandos ſic primò eſſe magiſtratus, vt cenſus ac diuitiarum ratio habeatur, maioreſque magiſtratus ex maiori cenſu, adeóque ditioribus, mandentur; minores verò, (quos hîc vocat ἀναγκαίους neceſſarios. ſic enim Ariſtoteles ſolet tenuiora & viliora quæque ἀναγκαῖα nominare, vt lib. 1. Politic. c. 7. & lib. 1. Metaph. cap. 2.) ex minore cenſu. Nempe quia Oligarchiæ hoc proprium eſt, vt maior, cenſus ac diuitiarum, quàm virtutis aliarúmve rerum ratio habeatur: eſtque Oligarchiis vtiliſſimum quædam cum tenuioribus communicari, dummodo, ἀρχαὶ κύριαι τῆς πολιτείας, præcipui ſummique reipublicæ magiſtratus, penes ditiores maneant. Quòd ſi qui plebeij, honeſtiores tamen & meliores, ſufficientem cenſum diuitiáſque obtinuerint, eos poſſe etiam ad Reipublicæ gubernacula admitti, & in optimatium numerum referri. Sic enim ordinum laudabilem exiſtere contemperationem. Quæ ratio Romæ fuit olim obſeruata, vbi plebeiæ familiæ lege lata patriciæ fiebant: Vt gens Tullia, vnde fuit Cicero, primùm plebeia, facta eſt deinde, Iulia lege, patricia, vt Dio teſtatur. In ſecunda autem Oligarchia intentionem eſſe adhibendam ſtatuit, itavt maior ad eam cenſus requiratur, & pauciores extent imperantes. Tertiam prætermittit, vt ex dictis, facilem: Vltimam verò ait eſſe, δυναστικωτάτην, καὶ τυραννικωτάτην, cóque maiori cautione ac cura opus habere, quò peior eſt ac omnium deterrima: non ſecus atque corpora morboſa νοσηρῶς ἔχοντα, & naues fatiſcentes, ac hiantes: quæ eo diligentiùs curari debent, quo peiùs habere videntur. Concludit ciuium multitudinem Democratiis conuenire, paucitatem Oligarchiis cum bona ordinatione. Nam in Democratia ob multitudinem confuſio eſt.

Leges Oligarchicæ.

κατὰ τὰς ἀξίας.

Ad Caput ſeptimum.

Diſtinguit primò plebeiam multitudinem in quatuor partes: nempe in Agricolas, opifices, mercatores ſiue tabernarios, & mercenarios; quæ partes ad pacis tempora maximè pertinent. Secundò, diſtinguit, ciuium qui bello ſint idonei, ordines totidem, ἱππικὸν, ὁπλιτικὸν, ψιλὸν, ναυτικὸν, equitatum, peditarum grauioris armaturæ, ordinem velitum, ſiue ferentariorum vel leuioris armaturæ, & ordinem naualium ſiue claſſiariorum. Tertiò, ſtatuit in ea regione Oligarchiam fortem ſiue grauiſſimam ac deterrimam poſſe conſtitui, in qua equitatus facilis eſt, multique equos alere poſſunt, quos ſcilicet valde diuites eſſe oporteat. Quartò, ibi proximam Oligarchiam, quæ priori moderatior eſt, & magis popularis, poſſe fundari; vbi regio ad pedites grauioris armaturæ magis eſt accommodata: Eiuſmodi ſiquidem milites è locupletioribus potiùs eſſe quàm ex egentibus: cùm multis copiis & inſtrumentis opus ſit, ad grauem illam armaturam. Quintò, velites ſiue leuioris armaturæ milites, quos vocat ψιλούς, quaſi nudos vel tenues; itémque nauticos ſiue claſſiarios, Democratiæ eſſe idoneos. Quòd nempe velites & claſſiarij ſint è tenuioribus. Sed

Ciuium bello aptorum quatuor ordines.

ne ex velitibus & claſſiatiis, ſi fortè ij in Republica Oligarchica abundent, vllum exiſtat detrimentum, qui ſcilicet facilè Oligarchiam commutare poſſent in Democratiam; admonet, velites equitum turmis, & peditum legionibus cautè prudentérque eſſe admiſcendos, quantum ſcilicet opus eſſe videbitur; atque eos quidem non ex ipſa plebe, quæ ad Democratiam eſt procliuis, ſed ex locupletiorum nobiliorúmque familiis eſſe aſſumendos, eóſque idcirco à tenera ætate velitationibus ſiue leuiotibus illis armorum officiis eſſe exercendos. Poſtea ponit inſtitutum Oligarchicum de adſciſcendis plebeiis ad reipublicæ adminiſtrationem: ſi videlicet cenſu maximo, & qui ad magiſtratus ſummos ſufficiat, inſtructi ſint; vel ſi certo tempore, putà decem aut viginti annis à ſordidis artibus abſtinuerint; vel ſi maximè idonei iudicentur, qui Rempubl. adminiſtrent. Addit, in Republ. Oligarchica debere eos qui ſummos gerunt magiſtratus, onera ſumptúſque publicos, λειτουργίας vocat, magnificè ſuſtinere, magnas ſcilicet facere impenſas in ſacrificiis, operibus publicis, ædificiis, ſtatuis, templis, epulis, & ſimilibus vrbis ornamentis; vt hac arte & munificentia populus concilietur, atque à gerendo magiſtratu ſupremiſque honoribus tanta profuſione emptis prudenter arceatur. Quod præceptum ab iis minimè obſeruatum fuiſſe ait, qui ſui temporis Oligarchias tenebant, qui nimirum diuitias, quæſtum, & honorem pari ſtudio conſectarentur.

Ad Caput octauum.

Agit de Magiſtratibus, περὶ ἀρχῶν, eorúmque generibus & partibus. Primò quidem, de ciuilibus. Secundò, de ſacris. Tertiò, de extraordinariis & rarioribus. Supponit ante omnia inſigne documentum: Non poſſe ciuitatem ſtare ſine Magiſtratibus neceſſariis; vt nec rectè habitari, οἰκεῖσθαι καλῶς, ac feliciter, ſine iis qui pertinent ad εὐταξίαν καὶ κόσμον, egregium ordinem & præclaram inſtitutionem atque exornationem, Gallicè, *au bel ordre & eſtabliſſement bien reiglé*. Ex quo documento colligitur diſtinctio magiſtratuum in neceſſarios, & non neceſſarios. Deinde repetit quod libro quarto dixerat: in paruis ciuitatibus paucos, in magnis plures neceſſarios eſſe magiſtratus. Nempe quia in paruis pauci ſint ad imperandum idonei, in magnis, plures. Vnde in illis neceſſariò multi magiſtratus vni mandantur; in his contra; nempe vnus vni.

His ſuppoſitis recenſet neceſſarios magiſtratus, eóſque ciuiles. Primus eſt ἀγορανομία, *la Preuoſté des Marchands*, vel, vt ille ait, ἀρχὴ περὶ τὴν ἀγοράν, magiſtratus circa forum occupatus, in rebus ſcilicet venalibus, in cõmerciis, & contractibus; ne quid dolo aut iniuſta menſura diuendatur, ſed ordo, modus, & fides vbique ſeruetur. Qui enim hos magiſtratus gerunt, dicuntur à Græcis ἀγορανόμοι. quaſi legem foro dantes. Secundum vocat ἀστυνομίαν, ſiue curam & directionem rerum vrbanarum, publicarum & priuatarum, vt ædificiorum, viarum, fontium, portuum. Huic magiſtratui obſeruat Dionyſius Lambinus parem fuiſſe Romanorum Ædilitatem maiorem: *la grande voyerie*. Sed veriſimilius eſt Romanos Ædiles tantum poteſtatis habuiſſe, quantum habebant apud Græcos Agoranomi, & Aſtynomi. Tertium appellare poſſumus, ἀγρονομίαν, ſiue curam agrorum & ſyluarum, eorúmque quæ ſunt ἔξω τοῦ ἄστεος, *extra vrbem*: Quem magiſtratum qui gerunt, ἀγρονόμους, vel, ὑλωρούς, dici annotat, quos etiam Plato φρουράρχους nominat: Latini verò vocant ſyluarum vel rei agrariæ præfectos: barbarè, foreſtarios, (foreſtum enim aiunt ſyluam ſignificare, fortè quia ſylua ſit foras vel extra vrbem,) Gallicè *Maiſtres des foreſts*. Coniungunt autem Galli aquarum & ſyluarum curam, vnde idem magiſtratus dicitur vulgo, *Maiſtre des eaux & des foreſts*. Poſſent fortaſſe haud inepta Latinitate Hylori dici ſaltuarii à ſaltibus, ſed domini ſaltuarii: nam in iure ciuili ſæpe nominantur ſerui ſaltuarii, *l. in inſtrumento 12. §. ſaltuarium. ff. de inſtructo vel inſtrument. leg.* Quartum magiſtratum qui gerunt vocat ἀποδέκτας καὶ ταμίας, quæſtores, theſaurarios, receptores, coactores publicorum redituum. Qui quintum, ἱερομνήμονας, ἐπιστάτας, μνήμονας. Latinè, Scribas, Actuarios, Tabellarios, Cancellarios, Notarios; Gallicè, *Greffiers*, *Notaires*; longè maiori in honore olim habitos apud Græcos, quàm apud Romanos, vt teſtatur Cornelius Nepos. & ſcribarum quidem officia fuiſſe, vt apud eos inſtrumenta contractuum, nuptiarum ſcilicet, tranſactionum, donationum conficerentur; item Senatuſconſulta, & ſententiæ iudicum, acta, tabellæque publicæ perſcriberentur, & aſſeruarentur. *In vita Eumenis.* Sextum, ait eſſe eorum qui pœnas à damnatis exigunt, multas efflagitant, in carcerem & vincula coniiciunt; quem magiſtratum (Gallicè *Lieutenant Criminel*, *Preuoſt des Mareſchaux*) vt maximè neceſſarium ſic & difficillimum & odioſiſſimum eſſe

obſeruat, ideóque debere in plures viros, quantum fieri poſſit, & viciſſim diuidi, præſertim in iuniores: alioqui, ſi qui condemnarint, iidem exequantur, mulctámque exigant, *ἀπέχθειαν ἕξει διπλῆν, duplici inuidiâ laborabunt.* Vnde Chryſippus rogatus cur non gereret magiſtratum, reſpondit; *Quia ſi malè adminiſtrauerim, Dijs diſplicebo: ſin bene, hominibus.* Addit Ariſtoteles, ſex illis neceſſariis magiſtratibus hactenus enumeratis, alios non quidem minùs neceſſarios, ſed illuſtriores & honoratiores, & qui multam experientiam fidémque requirant. Quorum quoſdã verſari ait in cuſtodiendis tam pacis quàm belli tempore portis & mœnibus ciuitatis; alios ordinari ad bellicos vſus: hinc magiſtratus dici, *στρατηγοὺς καὶ πολεμάρχους.* Alios cenſores eſſe, correctores, examinatores, *εὐθύνους, λογιστὰς, ἐξεταστὰς*, rationum magiſtros, Gallicè, *Maiſtres des Comptes*, *Contrerolleurs*: apud quos qui magiſtratu abijſſent, ſuæ adminiſtrationis rationem reddere tenebantur. Sed præter hos eſſe vnum aliquem ſummæ auctoritatis, qui *ἐφορείαν* obtineat, vectigal & tributum exigat, præſit populo, cùm ipſe populus Reipublicæ ſummam tenet; & populum ad comitia conuocet. Et eos quidem qui hunc magiſtratum gerunt, dici *προβούλους*, prouiſores, conſules: vbi autem præeſt populus, dici eumdem magiſtratum *βουλὴν*, conſilium publicum, curiam, Senatum. Atque hæc de ciuilibus. Docet poſtea alios eſſe magiſtratus, ſacros ſcilicet & diuino cultui deſtinatos, vt ſacerdotes, ædituos, reges ſacrorum ſeu pontifices. Item alios rariores, & optimarum aliáque pace ac otio fruentium ciuitatum proprios, nempe, *γυναικονομίαν, νομοφυλακίαν, παιδονομίαν, γυμνασιαρχίαν*, rectam mulierum inſtitutionem, legum cuſtodiam, puerorum diſciplinam, gymnaſiorum præfecturam, curam Theatralem, ſiue ſpectaculorum, & ſimiles. Enimvero hos magiſtratus rariores vocamus, quia non ſunt ad ciuitatem abſolutè neceſſarij, licèt ſint honeſtiſſimi & rectæ rationi maximè conſentanei. Quippe cùm in ijs tantùm ciuitatibus reperiantur, quæ beatiores ſunt, & maioris ornatus ac honeſtatis, *τῆς εὐκοσμίας*, appetentiores. Vbi obſeruat Ariſtoteles *γυναικονομίαν, καὶ παιδονομίαν*, non eſſe Democraticas: nempe quia in Democratia, vbi tenuiores imperant, viri vxoribus liberiſque vtuntur, vt ſeruis; neque ijs præ egeſtate licet vxores natóſque morum magiſtris, aut præceptoribus tradere inſtituendos. Concludit, ex

Sacri magiſtratus.

Honeſtiores & rari magiſtratus.

magiſtratibus ſuprà commemoratis, Nomophylaces quidem Ariſtocratiæ in qua lex viget & virtus, eſſe accommodatos; Conſules autem ſiue *προβούλους*, Oligarchiæ; Conſilium autem publicum, ſiue Senatum, Græcè *βουλὴν*, Democratiæ. Sicque claudit tractatum de magiſtratibus.

Liber ſeptimus Politicorum.

CONſtat capitibus ſeptemdecim ad partes duas redactis. Prior eſt veluti prooœmium à cap. 1. ad 4. vbi de Reipublicæ optimo ſtatu, atque adeo de vita optima, tam ciuitatis, quàm ſingulorum. Poſterior eſt ipſa tractatio, quæ etiam in duas partes diſtingui poteſt. Itavt prior quaſdam hypotheſes ſiue principia & fundamenta Reipublicæ Ariſtoteles iaciat, explicétque à cap. 4. vſque ad 13. Poſterior verò ipſam Ariſtoteleam Rempublicam aggrediatur, ab inſtitutione ciuium, à matrimonio, à puerorum educatione, idque à cap. 13. huius libri ad finem octaui, totiúſque operis. Ex quo facilè vnuſquiſque intelligere poterit maiorem ferè & præſtantiorem Politicæ Peripateticæ partem intercidiſſe. Quæ ſcilicet in pueritia, & ſtudiis adoleſcentum deficiat, neque vlteriùs progrediatur. Quæ cauſſa Kyriacum Strozzam virum clariſſimum & quàm doctiſſimum impulit, vt duos libros de religione & re militari his octo Ariſtotelicis annecteret in ſupplementum.

Summa libri ſeptimi.

Ad Caput primum.

DIcturus deinceps de ea Reipublicæ inſtitutione & forma, quam ipſe ſuo iudicio optimam putat, (putat autem eſſe vel regnũ, in quo vnus omni genere virtutum alijs ciuibus ſuperior, pro dignitate & merito dominetur, de quo lib. 3. vel potiùs, quia tale regnum rariſſimum eſt, Ariſtocratiam ſiue imperium optimatum, de quo ibid.) Statuit primo, ei qui de optima Republica acturus eſt, ante omnia dicendum eſſe de vita beata & optima, ſiue quę omnium maximè ſit expetenda: quia nempe qui optima Republ. vtuntur, optimè etiam viuunt, neq; hæc duo diſiũgi debent aut poſſunt, vita beata, & optima Reſpublica. Secũdo, ſupponit ex l. 1. Ethicor. bona fortunæ, corporis, & animi ad beatam vitam eſſe neceſſaria: cúmque beatum non eſſe, nec dici, qui virtutis ſit expers, qui timeat *παραπετομένας μυίας*, *volitantes muſcas*, aut

qui ſit intemperans, imprudens, excors, inſanus; ſed qui potiùs contrariis virtutibus ſit præditus. Imò verò beatiorem eſſe eum, qui virtute magis excellat, quàm qui aliis abundet boni: cùm virtus ſit affectio animi. Animus autem & fortunæ & corporis bonis longè ſit præſtantior, καὶ ἁπλῶς, καὶ ἡμῖν, id eſt, *& ſimpliciter*, quia eſt perfectioris naturæ; *& quoad nos*, ſiue reſpectu noſtri, quia nihil habemus excellentius, melius, vtilius, animo, ſine quo rectè vtiliterque aliis bonis vti non poſſumus. Item quia animi gratia cætera bona expetantur. Tertiò, colligit tantum felicitatis eſſe in vnoquoque noſtrûm, quantum ineſt virtutis & prudentiæ, actionúmque ipſis conſentanearum, non autem quantum ineſt diuitiarum, aliorúm-ve bonorum externorũ. Quod probat, Dei exemplo, quem ait non ob externa bona, ſed per ſe & natura ſua eſſe beatum. Quartò, ſtatuit iiſdem rationibus, quibus effectum eſt, vitam beatam optimámque ſingulorum, in virtutis & prudentiæ actione conſiſtere, concludi etiam poſſe ciuitatis ſeu Reipubl. optimam formam in exercitio virtutis eſſe poſitam: ita vt ea ſit beatiſſima optimáque Reſpublica, quæ optimè agat & ex virtute; neque vita, virtutes, & felicitas ſingulorum, aliæ ſint à vita, virtutibus & felicitate communi Reipublicæ, ſiue totius ciuitatis. Vbi tamen eam vitam deſiderat, quæ coniuncta ſit μετ' ἀρετῆς κεχορηγημένης, cum virtute, bonis aliis externis ſcilicet & corporeis, mediocriter inſtructa.

Qui virtute excellit, beatior eſt.

Deus per ſe beatus eſt.

Ad Caput ſecundum.

STatuit in eo conſentire omnes Politicos, vt dicant Reipublicæ ſummum bonum in eadem re eſſe poſitum, in qua ſit ſummum bonum, ſiue felicitas ſingulorum hominum. Sic qui felicitatem ſingulorum reponunt in diuitiis, eoſdem Rempublicam eam beatiſſimam facere, quæ diuitiis abundet. Qui in tyrannico dominatu, & ampliori poteſtate; Qui in virtute; pari modo. Tum proponit quæſtiones duas. Prior eſt de vita Politica ſiue actiua, & de Philoſophica ſiue contemplatiua, vtra ſit præſtabilior: qua de re decernet capite ſequenti. Poſterior quæ ſit ponenda omniũ optima Reipubl. forma & adminiſtratio: Statuit deinde, eam eſſe optimam Reipublicæ formam, ſecundùm quam vnuſquiſque optimè agat, beatéque viuat. Sed controuerſiam eſſe ait vtra ſit vita magis expetenda, practicáne & ciuilis, an vero ea quæ à negotiis ciuilibus libera eſt & immunis, dicitúrque contemplatrix, vel Philoſophica? alterutram enim optimi quique ac præſtantes viri ſequi ſolent. Quamquam & alii putant ſolam eam Rempublicam beatam eſſe, quæ tyrannico & herili dominatu finitimis ſiue vicinis populis imperet, volentibus, nolentibus. Atque hoc dominandi fine propoſito pleraſque Reſpublicas & nationes totas ferè ad rem militarem ac bellũ eſſe compoſitas, imò & honoraria quædam viris bellicoſis & ſtrenuis; ignominiam & pœnas ignauis indixiſſe. Sed hanc Politiam de tyrannico dominatu refutat Ariſtoteles, vt iniuſtam; quòd ſcilicet iniuſtum ſit nolentibus imperare, & omnibus heriliter; cùm omnes natura ſerui non ſint, ſed plerique natura liberi, quibus imperare heriliter, nefas eſt & contra naturam. Præterea poteſt optima eſſe & florentiſſima Reſpublica, quæ de bello non cogitet, aut dominatu in exteros, vt eſt ea quæ longiſſimè diſtat ab hoſtibus, altáque pace fruitur. Non eſt ergo Reſpublica illa ad dominandum finitimis, atque ad rem militarem comparata, omnium optima & beatiſſima. Eſto. Ars ſtudiúmque rei militaris honeſtum ſit & laudabile, non tamen vt finis vltimus Reipublicæ, ſed vt medium illius protegendæ aſſumi debet & vſurpari. Concludit, Politici & legiſlatoris munus eſſe, videre quid cuique conferat, ſitq. optimum, ſiue quod idem eſt, ciuium beatitudinem ſcopum eſſe Politici.

Legendus contextus de præmiis ſtrenuorum, & pœnis ignauorũ, apud varias gẽtes.

Ad Caput tertium.

QVæſtionem de comparatione vitæ Ciuilis & Philoſophicæ ſuperiori capite propoſitam dirimit & explicat. Sed primùm exponit rationes pro vtraque: pro Philoſophica quidem: Aiunt enim Philoſophi, vitam ciuilem eſſe ſeruilem, non libero homine dignam: quia qui præſunt, ſunt domini: qui parent, ſerui. Pro ciuili autem: aiunt quippe Politici bonam actionem, ſiue εὐπραγίαν, idem eſſe cum optima & beata vita: Ergo quiſquis nihil aget, vt Philoſophus, qui otioſus eſt, & ſoli vacat contemplationi, is non erit beatus; vel, quod idem eſt, optimam vitam non aget: Atque adeo vita ciuilis melior & beatior erit Philoſophica. Harum rationum arbiter & diſceptator Ariſtoteles, ait, & Philoſophos & Politicos partim rectè dicere, partim non rectè. Philoſophos quidem in eo rectè ſentire, quòd dicant vitam liberi meliorem eſſe ſeruili: in eo autem non rectè, quòd putent omnem

Vtra excellentior Ciuilis ne vita, an Philoſophica.

omnem dominatum & imperium eſſe deſpoticum ſiue ſeruile: Ciuile enim ſiue Politicum eo differt à ſeruili, quòd ſit in liberos. Item, quòd dicant τὸ ἀπρακτεῖν, otiari, nihil agere, melius eſſe τοῦ πράττειν. Hoc enim falſum eſt, cùm beatitudo in actione conſiſtat: & actiones virorum iuſtorum & temperantium magnos habeant & honeſtiſſimos vſus. Vnde concludit, vitam beatam in bene agendo eſſe poſitam, & vt cõmuniter Reipublicæ, ſic & ſingulorum quicunq; ſint, vitam optimam eſſe eam quæ in actione poſita eſt. At Politicos in eo errare, quòd illi putent ſe ſolos actionibus, aut vitæ practicæ & actuoſæ incumbere, quia externis officiis, & Reipubl. negotiis, iudiciis, commerciis vacant; quaſi ad ſimpliciter rectè agendum externa aliqua publica & ſenſibilis actio requiratur. Hoc enim falſum eſt. Licèt enim acta illa Politica & publica, iuſtitiam exercere, populum conuocare, ædificia, vicos, agros curare & ſimilia, vulgò dicantur praxes ſiue actiones, poſſumus tamen meliori iure Philoſophorum θεωρίας καὶ διανοήσεις, inquit Ariſtoteles, vocare actiones, vt pote perfectiores, & Architectonicas: pręſertim cùm eos maximè agere omnes dicant, qui conſilium dant agendi, vel aliquid pręcipiunt, aut quomodocunque præſcribunt, licèt ipſi opera & manu nihil moliantur aut efficiant. Quod certè de Philoſophis dici poteſt, qui doctrina & conſilio ſi non externis actionibus, poſſunt Rempubl. adiuuare. Quòd ſi, quia nullæ ſunt Philoſophi actiones externæ, ideo nullæ prorſus eſſent, profectò Dei, mundíque totius actio nulla eſſet, cùm Deo & mundo nullæ, inquit Ariſtoteles, externæ actiones (putà vel extra ſe, vel humanis ſimiles, vt venditio, emptio, actio, fortitudinis, temperantiæ) inſint aut conueniant; ſed internæ & quæ ſunt eorum propriæ. Dicere autem nullam Deo, mundóque toti conuenire actionem, falſum & impium eſt. Deus enim actus eſt purus & perfectiſſimus. Et vnumquodque in mundo eſt propter ſuum operari, ex lib. I. de Cœlo. Concludit ex dictis eamdem eſſe optimam vitam ciuitatum ſiue Rerumpubl. in communi; & ſingulorum hominum in particulari: ſicque libri procemialia claudit.

Contemplationes & ratiocinationes

Dei actio externa nulla.

Ad Cap. quartum.

QVæ reſtant de Politicis Ariſtotelis explicanda, ea ad partes duas referri commodè poſſunt. In priore enim, quæ ab hoc quarto capite vſque ad caput decimumſextum huius libri extenditur, quædam hypotheſes & velvti fundamenta optimæ ciuitatis, eiúſve Reipubl. quæ ſit κατ' εὐχὴν, *ex animi ſententiâ & voto*, iaciuntur: vt de ciuium multitudine, magnitudine ciuitatis, & totius agri ſiue territorij, de moribus & ingenio ciuium, de ſitu vrbis ad flumen, ad mare, vel alibi. In poſteriore autem, quæ eſt à cap. decimoſexto huius ſeptimi lib. ad octaui vſque & poſtremi finem, agitur de inſtitutis & legibus in Republicâ ſeruandis. Sed inſtitutionum Politicarum Ariſtotelis maxima & grauiſſima pars intercidit: vt alibi notauimus.

Hoc igitur capite ſupponit primò non poſſe eſſe optimam Rempubl. ἄνευ συμμέτρου χορηγίας, *ſine ſufficiente commeatu*, rerúmque certarum copiâ, vt eſt ciuium numerus, vbertas ſoli, clementia cœli, ſitus vrbis, & ſimilia. Secundò, ea bona eſſe optanda & ponenda, quæ poſſint obtineri. In quo errauit Plato, qui, vt Cicero loquitur, de Republicâ optauit potiùs quàm diſputauit, multáque poſuit in libris de Republ. planè ἀδύνατα. Tertiò, primam partem πολιτικῆς χορηγίας, eſſe ciuium multitudinem; ſecundam, locum ciuitatis. Quartò, ſtatuit magnitudinem ciuitatis non ex multitudine habitatorum æſtimandam eſſe, ſed ex potentiâ & facultate, quâ opus ſuum officiúmve poſſit optimè perficere, id eſt, ad felicitatem commodè peruenire. Ideóque magnam eam eſſe ciuitatem, quæ beata ſit; maiorem, quæ beatior; maximam, quæ beatiſſima. Quintò, etiamſi concede1etur ex multitudine habitatorum æſtimari debere magnitudinem ciuitatis, quod tamen minimè eſt concedendum, non eſſe propterea ex qualibet multitudine, putà ſeruorum, inquilinorum, ſed eorum qui propriè ſunt partes ciuitatis, veríque ciues, vt ſunt viri boni, docti, diuites, nobiles, milites. Sextò, nimiam frequentiam & multitudinem hominum non poſſe feliciter boníſve legibus gubernari, cùm multitudo nimia ordinis particeps non ſit: lex autem ordo ſit. Hoc enim præſtare, diuinæ virtutis eſt, quæ rerum vniuerſitatem continet & gubernat. Septimò, ciuitatis, vt & aliarum rerum, animalium ſcilicet, plantarum, operum artificioſorum ſuam eſſe definitam magnitudinem ac modum: ideo non eſſe eam ciuitatem, quæ nimiùm paucis ciuibus conſtet: ſic enim non eſſe

Vnde exam æſtimanda ciuitatis magnitudo.

ſeipſa contentam, vt eſſe debet; & quæ nimiùm multis: ſic enim gentem potiùs eſſe, quàm ciuitatem, cui nonniſi difficulter Politiam legéſque ſtatuere quis poſſit. Octauo, modum iuſtæ magnitudinis ciuitatum eſſe αὐτάρκειαν, bonorum ſufficientem copiam, & præterea vt magnitudo ſit εὐσύνοπτος, id eſt, quæ facilè cognoſci poſſit, itavt ciues inter ſe bene noti ſint.

Ad Cap. quintum.

περὶ χώρας. Agit de agro condendæ ciuitati opportuno; & de ſitu vrbis. Statuit, agrum debere eſſe παμφόρον, rerum omnium feracem; itavt incolæ ex eo viuere poſsint, etiam nihil agentes, ἐλευθερίως ἅμα καὶ σωφρόνως, liberaliter & temperanter. Item hoſtibus δυσέμβολον, inacceſſum; incolis autem εὐέξοδον, acceſſu facilem. Denique εὐσύνοπτον, adſpectabilem, cui ſuccurri facilè poſsit. Poſtea ſitum ciuitatis eum eſſe debere ait, quo poſsit eſſe ciuitas particeps commodorum, quæ & à mari obueniunt & ab agris.

Ad Cap. ſextum.

περὶ τῆς πρὸς τὴν θάλατταν κοινωνίας. Diſſerit de communione & commercio maris, in vtramque partem. Statuit verò commercium maris optimæ Reipublicæ eſſe vtile & commodum. Quòd ſi aliquid detrimenti timeatur, id legibus poſſe caueri, emporio nimirum ſiue loco mercaturæ deſtinato, ab vrbe, vt par eſt, diuiſo: ſic enim & commerciorum vtilitas erit; neque ipſi ciues in ciuitate degentes, externorum mercatorum vitiis corrumpentur. Admonet non debere eſſe multitudinem nauticam nimiùm multam, neque ſocios nauales, vt remiges, in numero ciuium eſſe habendos, ſaltem in optimâ Republicâ; cùm ſint de ordine opificum, quos omnes in optimâ Republ. à ciuium numero eſſe remouendos infrà capite nono demõſtrabit. Vbi ſignificat ſe nomine ſociorum naualium, non intelligere epibatas ſiue milites claſſicos, qui cùm liberi ſint, & rei nauticæ, ſociiſque præſint, non minimum nomen & locum habent in ciuitate.

Ad Cap. ſeptimum.

Qua optima ciuiũ indoles. Agit de indole & naturâ ciuium optimæ Reipublicæ; Statuítque eos debere eſſe naturâ διανοητικοὺς καὶ θυμοειδεῖς, ingenioſos, acres, & animoſos. Hos enim ad virtutem eſſe εὐαγώγους, facilè tractabiles & propenſos. Vbi egregia quædam & ſcitu digna interſerit de moribus & ingenio Europæorum, Aſiaticorum, & Græcorum. *Intelligere oportet Europaos* Europæos enim & qui frigidas regiones incolunt, vt Septentrionales, animoſos, id eſt, *animosos & maximè Septẽtrionales.* fortes, iracundos, generoſos, bellicoſos, audaces; ſed non ira pollere iudicio, intelligentiâ, ingenio, aut etiam florere ſcientus *Europai audaces* & artibus; quippe qui calidiori ſanguine a- *& bellicosi, ſed imprudẽtes.* bundantes, arma potiùs quàm Muſas aut ſapientiæ ſtudia conſectentur, ingenióque ſint minùs acuto, & prudentia remiſsiore. Nempe quia in frigidis regionibus aër & cœlum craſsius eſt, & nubibus plerumque infeſtum, vnde cibus potúſque craſsior, nec ſatis purus, aut tenuis; Itémque ſpiritus ex aëre & ſanguine geniti, nebuloſiores nec ſatis lucentes, clari, & compoſiti, quales ad literas & Philoſophiam requiruntur. Eſſe verò Europæos, vt Gallos, & Septentrionales populos, audaces & generoſos teſtatur Liuius lib. 37. & 38. & Lucanus Poeta lib. 8.

Omnis in Arctois populus quicunque pruinis
Naſcitur, indomitus bellis; & mortis amator.

Aſiaticos verò, ingenio, arte & ſapientiâ, *Aſiatici molles, ſed ingenioſi.* plurimùm valere, ignauos tamen eſſe, molles, effœminatos, imbelles, & parum animoſos, ideóque perpetuò parêre ac ſeruire, cùm Europæi potiùs dominentur ob bellicam fortitudinem. Cuius rei ratio eſt, quòd Aſiatici ſiti ſint in cœlo calidiore, vnde fit vt exucci ſint, quippe qui tenuiore ac ſubtiliore aere, cibóque vtantur; ex quo fit vt parum ſanguinis habeant, ideóque ſint timidi; & tamen prudentes & ingenioſi, quia ſanguis ille purior ſit; & ſpiritus ex eo itémque ex aere geniti, ſubtiliores. Vnde Lucanus loco citato:

Quicquid ad Eoos tractus, mundique teporem
Labitur, emollit gentes clementia cœli.

Græcos verò vt medij ſunt inter Europæos, *Græci ſemper liberi.* & Aſiaticos, ſic amborum virtutis eſſe participes, ideóque ſimul animoſos eſſe, fortes, ingenioſos, ac prudentes. Ex quo fit vt Græci ſemper liberi ſint, & Rempubl. ſuam optimè adminiſtrent: Itavt ſi vnam Politiam ſeruarent, omnibus gentibus poſſent facilè dominari. Sed quod hoc loco ſuis Græcis attribuit Ariſtoteles, non credit Cicero, & Romanis ſolis attribuendum putat. Sic ſuæ *Lib. 2. Quaſt. Tuſcul.* quiſque genti fauere plus æquo ſolet. Eſt tamen mens Ariſtotelis, vt doceat, mores & ingenia ciuium & incolarum varia eſſe pro varietate cœli & ſoli. quod ſanè eſt veriſſimum. Non quaſi aſtra, aër, & cibi, externæque cauſæ neceſſariò ac per ſe vitia aut virtutes in animos imprimant, quæ à libera hominum voluntate

A cœlo & ſolo ingenia & mores. dependent; ſed quòd certas qualitates corporibus, eorúmque temperamentis inferant, quæ ad vitioſas vel honeſtas actiones animum diſponant, inclinent, promoueant. Aiunt enim Medici, mores animi ſequi temperamentum corporis. Sic calor acer & multus in præcordiis animoſitatem excitat, fortitudinem acuit, ad iram prouocat, & audaciam; frigus autem ſiue mitis ac remiſſus calor, contrà Quâ de re legendi ſunt Plato lib. 5. de legib. in Timæo, in Menexeno, & lib. 8. de Republ. Hippocrates lib. de aëre, aquis, & locis. Plutarchus lib. 5. de Plac. Philoſ. c. 30. Galenus lib. 2. de Temperamentis, & lib. Quòd animi mores ſequantur temperam. corp. M. Tullius l. 5. de Diuinat. Apuleius lib. 2. de Aſino Aur. Vegetius lib. 1. de re Milit. c. 2. Polybius lib. 4. Apollonius Tyaneus apud Philoſtratum, Plinius lib. 2. c. 78. Ptolemæus lib. 2. Quadripartiti c. 2. & 3. eiúſque in eum locum interpretes Haly & Albumazar Introductorij lib. 3. & 5. & alij plurimi. Quòd verò de maioribus totius mundi partibus, Europâ, Aſiâ, & mediâ ſuâ Græciâ dixit Ariſtoteles (videtur autem tres tantùm mundi partes agnoſcere, imò duas, cùm Græciam faciat intermediam, & vtriuſque participem) idem vult eſſe accipiendum de ſingulis vnius regionis particulis, ita vt in Græciâ, alij ſint animoſi & fortes, alij ingenioſi & ſapientes; alij vtraque virtute floreant, ſecundùm cœli ſolíque varietatem. Addit poſtea *χαλεποὶ γὰρ πόλεμοι ἀδελφῶν.* in textu, amicos & familiares, ſibi notis & amicis aſperiores eſſe, atq; in eos magis exacerbari, cùm ab iis iniuriâ afficiuntur, quàm in alios ignotos; quia nimirum potiùs ab amicis illis & ſibi notis beneficium expectant, ſibíque illud deberi putant; cùm interim iniuriam recipiant: quod duplex eſt detrimentum. Hinc amicorum odia acerrima: fraterna bella aſperrima. vt conſtat de Abel & Cain; Iacob & Eſaü: Romulo & Remo; Eteocle & Polynice fratribus.

Ad Cap. octauum.

STatuit primò, non omnia ad ciuitatem neceſſaria, eſſe partes ciuitatis; vt neque ea quæ neceſſaria ſunt, compoſitis naturalibus, putà animalibus, partes ſunt ipſorum. Sic enim cibus, potus, labor, ſomnus non ſunt partes animalium, licèt ſint in iis neceſſaria. Secundò, ad omnem ciuitatem neceſſaria eſſe τροφὴν, alimentum; τέχνας, artes, ὅπλα, arma; χρήματα, pecunias; ἱερατείαν, Sacerdotium, ſiue curam religionis ac rerum *Cura religionis.* diuinarum, quam pius vir Deíque cultor

Ariſtoteles omnium primam eſſe debere ait, *prima eſſe debet in Republ.* licèt eam quinto tantùm loco numeret. Denique κρίσιν, iudicium, ſiue iuſtitiæ exercitium. Nempe quia ciuitas aliquo horum orbata, non eſſet ſeipsâ contentâ. Hinc concludit, neceſſarios eſſe in ciuitate Agricolas, artifices, milites, opulentos, Sacerdotes & Iudices.

Ad Cap. nonum.

STatuit, in Democratiâ, in quâ populus omnium dignitatum ius habet, vnum & eumdem poſſe eſſe agricolam, artificem, militem, diuitem, Sacerdotem, iudicem: in Oligarchia quæ Democratiæ contraria eſt, minimè. Tum in optima Republ. quæ ſcilicet vnam quærit virtutem, ciues non debere eſſe opifices, nec mercatores; cùm homines iſti *Ciues optimæ Republ. non debent eſſe opifices, mercatores, agricolæ.* vitam agant virtuti contrariam, & auaritia plenam; nec agricolas; cùm hi rei ruſticæ curis ſint addicti, nec poſſint vacare virtuti, actionibúſque Politicis, ad quas otium & quies requiritur. Tertiò, ſtatuit iiſdem hominibus mandari poſſe rem militarem, & iudiciorum poteſtatem, ſed diuerſo tempore, ætate, pro ratione dignitatis: Et rem quidem militarem committi debere iunioribus, quorum ætas robuſtior eſt: iudicia verò ſenioribus, qui prudentia valent. Quartò ſtatuit, ciues optimæ Reipubl. debere eſſe opulentos, vt commodiùs virtutem colant. Quintò, Agricolas & artifices non debere *A Sacerdotio arceri debēt artifices & agricolæ.* fieri Sacerdotes, ſed eos qui verè ſunt ciues, à quibus Deum coli eſt honorificentius. Ciuium autem ordines cùm duo ſint maximè, nimirum milites, & iudices, debere eos qui-bus ætate grandioribus otiari ac quieſcere licet, ad Sacerdotalem ac Pontificiam dignitatem promoueri. Nota, Lector Chriſtiane, Ethnici Philoſophi fructum & ſalubre præceptum de Sacerdotum conſecratione, & ordinatione: legitur enim in textu τῶν ἱερέων τάξις, ordo Sacerdotum: vult enim θεολογώτατος Philoſophus, eos qui ad Sacerdotium eue- *In lege Moſaïca non quiuis fiebat Sacerdos.* huntur, eſſe vitæ probatæ, liberalioris & honeſtioris: item deſumi ex ordine ciuium, id eſt, virorum ſelectiòrum, quibus religione & virtute nihil ſit antiquius. Denique eſſe ætatis prouectioris & maturioris. Huc referri poteſt, quod dixit Pythagoricus ille, Regem debere eſſe bonum στρατηγὸν, καὶ δικαστὴν, καὶ ἱερέα: qualis creditur fuiſſe Hermes ille Ægyptiorum: ideo τρισμέγιστος, ter maximus cognominatus.

Ad Cap. decimum.

DOcet vetus eſſe inſtitutum, vt ciuitas in certa hominum genera, vt in milites & agricolas diſtinguatur: Item, vt ſodalitates & conuiuia ſtatis temporibus celebrētur. Tum ait neceſſaria priùs eſſe inuenta, quàm ea quæ pertinent ad εὐσχημοσύνην, ornatum & elegantiam. Vtendum rectè inuentis. Quærenda quæ fuerunt omiſſa. Sumptus rerum diuinarum debere eſſe communes totius ciuitatis. Agri duas debere eſſe partes, publicam, & priuatam. Vtramque adhuc duplicem. Publicæ quidem vnam εἰς τὰς λειτουργίας, ad diuina officia; alteram, ad ſumptus conuiuiorum: priuatæ verò vnam, πρὸς τὰς ἐσχατιάς, ad fines regionis; alteram ad vrbem. Sic enim & vrbis & finium regionis ſinguli curam habebunt maiorem, & ab hoſtibus diligētiùs cauebunt. Quo loco Politicum quorundam inſtitutum commemorat, qui ad conſilium de bello finitimis inferendo, vicinos indigenas non vocant, quorum ob rem priuatam ſuſpectum ſit cōſilium. Addit optabile eſſe, vt qui agrum colunt, ſint ſerui diuerſarum nationum, imbelles ac minimè generoſi, ob metum rerum nouarum. Aut certè barbari, ſed ingenio naturâ ſeruili. Duos autem eorum oportere eſſe ordines, vnum priuatorum, qui ſcilicet priuatorum agros ſint exculturi; alterum publicorum, qui Reipublicæ ſiue communes agros araturi ſint.

Agri pars ad diuina officia debet pertinere.

Ad Cap. vndecimum.

STatuit, eum debere eſſe vrbis ſitum, vt & continentis & maris commoditate abundet. Tum quatuor eſſe ſpectanda in ſitu vrbis; Valetudinem, quæ ab aëris & ventorum ſalubritate maximè dependet. Itaque vrbes ad orientem debere cōuerti: Politicas actiones, vt expeditiùs fiant: rem bellicam, ita vt vrbs ſit ciuib. εὐέξοδος; hoſtibus verò δυσπρόσοδος καὶ δυσπερίληπτος. Deniq; aquarum & ſtagnorum, quæ ſuppetere debent, vel ex natura loci, vel ex amplioribus ciſternis, quas vocat ὑποδοχὰς ὀμβρίοις ὕδασι ἀφθόνους καὶ μεγάλας, poſtea agit περὶ τόπων ἐρυμνῶν, de locis munitis, ſiue de mœnibus turribus; docérque non eodem modo vrbibus conuenire, ſed pro diuerſo Reipubl. ſtatu, diuerſa eſſe; ſic arcem editā, ἀκρόπολιν, Oligarchico vel Monarchico ſtatui conuenire, ad cuſtodiam regis, vel principum, loci verò æquabilitatem ὁμαλότητα, Democratiæ: Ariſtocratiæ autem loca munitiora plura: quia hæc magnum requirit præſidium, ob inuidiam ambitioſorum; illa minimum: cùm omnes etiam paupertimi, imperij ſummam teneant. Vult ergo Ariſtoteles munitam eſſe mœnibus vrbem, ad ornatum maiorem, ad ſalutem & ſecuritatem ciuium, & ad hoſtium terrorem. Miſcet nonnihil de priuatis ædificiis, in quibus extruendis ait debere & ſplendorem ſiue pulchritudinem, vt voluit Hippodamus, & robur ſiue firmitatem, vt veteres, conſiderari.

Facilis acceſſu. Difficilis captu vel obſeſſu.

Munienda mœnibus ciuitas.

Ad Cap. duodecimum.

STatuit, primò in propugnaculis & turribus publicis, quibus vrbis mœnia diſtinguntur, debere conuiuia publica apparari. Secundò, templa deorū, & præcipua palatia atque triclinia magiſtratuū vno in loco eóq; idoneo, illuſtri, eminétiore, & munitiore debere ædificari, & in quem non conueniant mercatores, vel ſordidi opifices, vēdēdi gratiâ. Tertiò, iuxta templa & aulas magiſtratuum extrui debere ſenum gymnaſia. Rerum enim ſacrarum vicinia, & præſentia magiſtratuum reuerentiam ingenerat & metum legum. Quartò, debere profanum forum, in quo ſcilicet res venales exponuntur, eo in loco conſtitui, qui ad merces è mari & agro importandas ſit commodior. Quintò, Triclinia, συσσίτια Sacerdotum debere propinqua eſſe ſacris ædibus ſiue templis, Magiſtratuum verò, iuxta forum profanum. Sextò, quæ in agris fiunt conuiuia ab agri præfectis, & Syluarum magiſtris, de quibus ſuprà lib. 6. c. 8. debere eadem ratione fieri, quā in vrbe. Et templa inibi alia Diis, alia Heroibus eſſe conſecranda. Quo ex loco colligit Martinus Borrhaus Ariſtotelem agnouiſſe animorum immortalitatem, qui Heroibus, niſi eos in altero ſeculo viuere crederet, honorem aſſignandum non ſtatueret.

Si heroibus ſit quidem & ſanctis in vera Chriſti religione net

Ad Cap. decimum tertium.

STatuit bene feliciterque eum hominibus agi, ſi & bonū finem ſibi rectè propoſitum habuerint; & actiones ſiue media ad finem illum conferentia inuenerint. nimirum in omni arte & ſcientiâ eſſe τὸ τέλος, καὶ τὰς εἰς τὸ τέλος πράξεις. Omnes beatitudinem appetere, ſed non omnes aſſequi: qui animo meliùs affecti ſunt, paucioribus egere vt ſint beati; qui deteriùs, pluribus. Eam ciuitatis adminiſtrationem eſſe optimam, è qua beatitudo exiſtat. Hanc eſſe vſum actionémque virtutis perfectam, non ex hypotheſi, ſed ſimpliciter. Actionem verò virtutis ex hypotheſi perfectam, eſſe eam quæ neceſſariò fit, & quaſi coactè, ſed fit tamen propter bonum Politicū, illúdq; honeſtum, vt eſt caſtigatio ſceleratorum ex Iuſtitiâ; optabilius

Actio ex hypotheſi perfecta, quæ

enim eſſet ea non vti; ſi fieri honeſtè poſſet. Simpliciter verò, quæ abſolutè honeſta eſt ac per ſe, ſiue, vt talis eſt, itavt numeros omnes bonitatis habeat, fiatque ob dignitatẽ, vt eæ quæ in honoribus & bonorum copiis verſantur. Virum bonum rectè & ſapienter vti paupertate & morbo, licèt contraria beatitudinem comitentur. Nempe quia vir bonus quæcunque bona habet, ea per virtutem facit ſimpliciter bona. Bona externa, non eſſe cauſas beatitudinis, ſed inſtrumenta ciuitatis: opulentiam & copias fortunæ eſſe; virtutem verò & bonitatem ſcientiæ & conſilij. Eſſe verò ciuitatem bonam, ſi ciues omnes, qui adminiſtrationis debent eſſe conſortes, boni ſint. Vt omnes ciues boni ſint collectiuè, debere ſingulos bonos eſſe diſtributiuè. Fieri autem bonos, naturâ, conſuetudine, ratione.

Simpliciter perfecta quæ?

φύσει, ἤθει, λόγῳ.

Ad Cap. decimum-quartum.

Agit de diſciplinâ ciuium. Statuit, inter eos debere eſſe imperandi & parendi viciſſitudinem: dummodo ſint idonei ac virtute præſtantes. Niſi fortè vnus aliquis eſſet tanto virtute & ſapientiâ cæteris ſuperior, quanto Dij & Heroës hominibus præſtant. Æquum eſſe vt ſeniores imperent, iuniores pareãt. Neque id ægrè ferre debere iuniores: qui cùm iuſtam ætatem attigerint, imperabunt. Priùs parendum quàm imperandum. Animi duas eſſe partes, rationalem, & rationis expertẽ. Illam debere imperare, hanc obſequi. Semper enim quod deterius eſt, eius gratia eſſe, quod melius eſt. Rationalem eſſe Theoreticam, vel practicam. Vitam omnem eſſe diuiſam in negotium & otium, bellum & pacem. Actionum alias eſſe neceſſarias & vtiles; alias honeſtas. Illas eſſe propter has, vt partem animi inferiorem, propter ſuperiorem. Ideo bellum ſuſcipiendum eſſe pacis gratia, negotium, otij. Et quicquid fit, ad finem honeſtum & optimũ eſſe à legiſlatore dirigendum. Et ſic pueros alióſque qui inſtitui debent, eſſe erudiendos. Malè Lacedæmonios, eorumq; Nomothetas, ad bellũ, & opum ac imperij amplificationem omnia ſua inſtituta retuliſſe. Hinc enim nõ potuiſſe pace frui, ſed imperio potitos occidiſſe; quia cùm ad otium & pacem nõ fuiſſent inſtituti, ceſſante bello nitorem ſuũ & firmitatem, βαφὼ, tincturam, colorem, immerſionem, Gallicè, *la trempe*, Italicè, vt aduertit Petrus Victorius, *la tempera*, perdiderunt, vt ferrum quod niſi exerceatur, rubiginem contrahit. Hinc Scipio Naſica Carthaginem dirui noluit, ne Romani ad bellum nati otio & luxu perirent, vel deficiente externo hoſte, in ſeipſos arma conuerterent. Quare eodem vitio laborarunt Romani, quo Spartani.

τὸν μέλλοντα καλῶς ἄρχειν, ἀρχθῆναι φασὶ δεῖν πρῶτον.

Ad Cap. decimum-quintum.

Statuit primo virtutes ad otium ſpectantes eſſe ciuitati neceſſarias. Sic ſcientias & artes, ſiue Philoſophiam, ad pacem & otium requiri; vt fortitudinem & laborum tolerãtiam ad bellum & negotia: temperantiã verò & iuſtitiam, ad vtrumq; tempus, ſed præſertim ad tempus pacis. Quo turpiſſimũ eſt non poſſe ſe virum bonum & frugi præſtare, cùm in bello virtutem colas. quod erat vitium Spartanorum. Statuit ſecundò, debere priùs inſtitutionem fieri ex conſuetudine & moribus, quàm ex ratione, quia appetitus generatione prior eſt ratione. vt corpus animo. Et in pueris ſeſe priùs profert ira, & cupiditas, quàm ratio. Prior ergo eſſe debet corporis cultura, quàm animi; appetitionis quàm mentis: ſed ita vt corpus propter animum excolatur, appetitus propter mentem.

Philoſophia tempore pacis neceſſaria.

Corpus propter animum excoli debet.

Ad Cap. decimum ſextum.

Statuit Nomothetæ munus eſſe, vt prouideat cogitétque de matrimonio feliciter ineundo, eo ſcilicet fine, vt optima fiant eorum qui aluntur, corpora; quorum cultus & educatio animi culturam debet antecedere. Itaque de tempore coniugij & de coniugum conditione debere eſſe ſollicitum. Spectandam eſſe filiorum ſucceſſionem, vt nec nimis ab ætate parentum diſtent; parentes enim ſexagenarij aut ſeptuagenarij, & filij quadriennes, vel ſeptuennes, aut circiter, ſe mutuis beneficiis nequeunt ſatis adiuuare; neque etiam propiùs accedãt ad ætatem parentum. Hinc enim minor eſt filiorum erga parentes reuerentia; hinc diſcordiæ in familia. Docet verò, terminũ generationis, in viris quidem ad ſummum eſſe annum ſeptuageſimum; in mulieribus quinquageſimum. Adoleſcentulorum & iuniorum virginum cõiugia non eſſe procreationi idonea. Quòd ſi generent, fœtus naſci imperfectiſſimos, & fœmellas potiùs quàm mares, nec ſine matris periculo. Præterea ex præmaturo coniugio reddi puellas ſalaciores, cùm grandiores fiunt: item corporis incrementum impediri. Annum ergo matrimonij in puellis eſſe circiter duodeuiceſimum; in maribus, triceſimumſeptimum. Tempeſtatem verò copulæ maritali aptiorem eſſe hyemalem. Audiendos hac in re Medicos, & Phyſicos. Mulieres grauidas debere alimento copioſiore

Lege l. 7. de Hiſtoria ani m. c 5. & 6.

Annum coniugij in puellis 18. in viris 37.

vti, corpore mediocriter exerceri, peregrinari, inuiſere templa deorum, qui partubus præſunt: mente quieſcere, nec curis nimiùm occupari. Si fœtus naſcatur imperfectior, eum tolli debere ac relinqui. Lex eſto, inquit, μηδὲν πεπηρωμένον τρέφειν. Quòd ſi lex vetet fœtum exponi, definiri debere numerum liberorum. Et ſi plures liberi, quàm lex ferat, generari contingat; procurandum eſſe aborſum, ἐμποιεῖσθαι τὴν ἄμβλωσιν, antequam ſenſus & vita ſit in genitura: ſic enim nihil fiet impium: neque erit homicidium, vel occiſio rei vllius. Sed hæc Ariſtotelis ſententia, Deo naturæ, & legibus repugnat. Sumus domini abſolutè, & per naturam, non hominum (niſi ſecundùm quid) ſed plantarum & beſtiarum: quare licet quidem amputare & exurere ſtirpes, & catulos nimios abiicere, ſed non homines; quorum ſolus Deus abſolutè dominus eſt. Statuit poſtea, Seniores quinquaginta annis vel 55. non debere vacare teknopoeiæ ſiue generationi: Quia hinc fœtus naſcuntur imperfectiores. Quanquam valetudinis gratiâ aut aliam ob cauſam, venerietiam reliquo tempore, inquit, liceat indulgere; putâ vt pax familiæ ſit maior. Ideo Solon trinam in menſe venerem lege ſanxit, vt notat Victorius, & ſi negligas vxoriam ὁμιλίαν, vxor negliget te. Concludit, inhoneſtum eſſe ac illicitum adulterium, & pœnâ atque infamiâ caſtigandum.

Error Ariſtotelis de abortu procurando, & prole imperfectiori exponēda.

Puniendu adulteriu

Ad Cap. decimum ſeptimum.

Lege c.5. & 12 l.7. de Hiſtor. Animal.

LIberos recèns natos lacte nutriendos eſſe ſtatuit, ita tamen vt nutrix vino abſtinear. quod vt lac ſenum, ſic & puerorum venenum eſt. Item eſſe motu leuiter leuitérque exercendos, à diſtorſione membrorum machinulis prohibendos, frigori aſſueſaciendos: Sic barbaros ſolere infantes primulùm natos in flumen immergere; & Gallos Celtas leuioribus pānis ſuos puerulos integere, ad robur. Et hæc ad annum vſque tertium: à quo ad quintum vſque pueros exercendos luſionibus honeſtis, ingenuis, non laborioſis nec remiſſioribus, imò nec ſtudiis aut diſciplinis, quibus ſcilicet corporis incrementum prohibeatur. Interim lepidis ſed honeſtis & vtilibus fabellis eſſe à pædonomis retinendos. Non debere impediri pueros à clamoribus, & ploratu: his enim quaſi exercitationibus, corpora augeſcere, cùm ſpiritus retentio robur addat. A ſeruorum conſuetudine remouendos, domi vſque ad ſeptennium alendos, & à turpibus ſpectaculis, verbiſque obſcœnis, tunc maximè auocandos: Facta enim verbis ſuccedere. Quòd ſi qui contra leges peccauerint, caſtigandos eſſe. Debere ſtatuas, picturas, fabulos & comœdias turpes ac deformes prohiberi, vſque ad ætatem κατακλίσεως, & conuiuiorum publicorum. Tunc enim diſciplina eos continebit. Debere pueros inſtitui poſt annos ſeptem. Inſtitutionem verò diſtinguendam eſſe ſecundùm duos ſeptenarios, ita vt vna ſit ab anno ſeptimo ad pubertatem; altera à pubertate vſque ad annum viceſimum primum, ſequendam naturæ diuiſionem. Omnem enim artem & doctrinam defectum naturæ ſupplere ac perficere, πᾶσα τέχνη, καὶ παιδεία τὸ προσλεῖπον βούλεται τῆς φύσεως ἀναπληροῦν. Quod ferè dixit lib. 2. Phyſic. cap. 8.

Germanos intelligit qui filios recēs natos Rheno immergunt.

Clamor & ploratus vtiles pueris.

Accubitus.

Liber octauus Politicorum.

ABſoluitur ſeptem capitibus, quæ tota ſunt περὶ παιδείας τῶν νέων, de rectâ adoleſcentulorum inſtitutione, déque Grammatica, Gymnaſtica, Muſica, Graphica, ſeu arte pingendi: ſed maximè de Muſica & harmoniis.

Ad Cap. primum.

ADoleſcentulorum inſtitutionē curare diligenter debere Nomothetam, hinc probat, quòd ea neglecta multa obueniant Rebuſpublicis incommoda; & ex eadem ſi optimè fiat, naſcatur optima Politia. Tum ſtatuit, debere omnes pueros eadem inſtitutionis forma eaque publica erudiri, cùm talis inſtitutio ad vnum eúmque publicum finem. id eſt, ad commune bonum Reipubl. tendat. Naturale enim eſt partem excoli propter totum.

Magni momenti eſt inſtitutio puerorum.

Ad Cap. Secundum.

STatuit, inter ea quæ vitæ ſunt vtilia, diſcenda eſſe primò magis neceſſaria, quæ tamen non reddant diſcentes ſordidos, viles & illiberales, Gallicè *mechaniques & abiects*. Eas porro artes eſſe illiberales, quæ ineptum corpus reddunt, vel animum ad vilia deprimunt, neque diſponunt ad virtutis & honeſtatis officia. Tum ait non eſſe illiberale ſcientiis liberalibus animum adiungere, ſed μέχρι τινὸς, quadamtenus. Non enim decere ciues bonos, qui Reipublicæ curam ſunt habituri, nimios eſſe in ſcientiis. Interim ſtudere aut quidpiam aliud agere ſui cauſa, vel virtutis, vel amicorū, non eſſe indecorum

Noluit Ludouicus Rex Gall. filiū ſuū Carolum VIII. literas ſcire.

aut illiberale: propter alios autem, vel ob lucrum hoc eſſe θητικὸν, & δουλικὸν, mercenarium & ſeruile.

Ad Cap. tertium.

Recentes artes 4. quæ diſcendæ ſunt adoleſcétulis, Grammaticam, & Picturam, ambas enim ad vitæ vſum, vt ad loquendum, ſcribendum, ædificandum, locorum deſcriptiones & opera artificum diiudicanda, vitandam in emptione & venditione deceptionem, pulchritudinem corporis cognoſcendam multum valere. Quo loco notabis, pingendi artem Ariſtotelis ætate fuiſſe percelebrem. Tum Gymnaſticam, ad corporis exercitationem, & ad fortitudinem conferre. Muſicam non tam ad ludum quàm ad honeſtum otium, quod negotio eſt præſtantius & ſuauius. Vbi ait, ludum & iocum potiùs ad negotia & labores referri, animi relaxandi gratia, quàm ad otium, quod beatitudinem honeſtamque voluptatem continet. Ludum enim, qui certo tempore vſurpandus eſt, tanquam medicamentum ad quietem; hanc, ad voluptatem referri & beatitunem, quâ non potiuntur qui negotiis & curis ſunt impliciti. Addit ſub finem, non decere magnanimos vtilia vbique ſectari. Concludit, pueros Gymnaſticæ & Pædotribicæ committendos; illi quidem, vt corpora nuda exerceantur, ſicque fiant vegetiora, & ad functiones ſuas paratiora; huic verò, vt functiones & officia corporis perficiantur, putà ad arma tractanda, & vſum omnem belli.

ζητεῖν πανταχοῦ τὸ χρήσιμον ἥκιστα ἁρμόττει τοῖς μεγαλοψύχοις, καὶ τοῖς ἐλευθέροις.

Ad Cap. quartum.

Reprehendit eos qui fortem illum athleticúmque habitum nimia Gymnaſtica aut Pædotribica pueris conciliant; quòd inde puerorum forma & pulchritudo defloreſcat, & eorum incrementa prohibeantur. Tum ait, Lacedæmonas in eo peccare, quòd nimiis illis exercitiis feritatem & immanitatem velint pueris inducere: quaſi feritas faciat ad generoſitatem & fortitudinem. Hoc enim falſum eſt. Cùm videamus fortitudinem manſuetudini potiùs eſſe adiunctam in ipſis animalibus, vt elephantis, leonibus, equis, canibus, in quibus quædam apparent virtutum ſimulacra: hinc leones typi ſunt principum fortium & clementium. Nam lupi, dracones, tigres fera animalia fortitudine carent. Imò & feri illi homines qui carnes humanas vorant, ἀνθρωποφάγοι, ideo dicti, vt Caribeſij, & Caripuani, fortes non ſunt. Statuit igitur pueros leuiori ac leniori

Fera animalia non ſunt fortia ſine generoſa.

gymnaſio exercendos vſque ad pubertatem, ne accretio impediatur. Tum per triennium aliis diſciplinis tradendos, quibus exactis poterunt ad ἀναγκοφαγίας cogi, id eſt, ad cibos Athletis neceſſarios, ſiue, vt alii legunt, ad ξηροφαγίας, ſiccius ſolidiúſve alimentum, vt poſſint grandioribus exercitiis occupari, ita tamen vt eodem tempore, corpore & mente non laborent. Corporis enim labor menti eſt impedimento; vt labor mentis, corpori.

Ad Cap. quintum.

Agit de Muſica vberiùs quàm antea. Quærit an ea ludi & quietis gratia debeat adhiberi; an virtutis & morum; an vitæ degẽdæ & prudentiæ? Diſſerit in vtramque partem, & multa miſcet, eáque præclara. Statuit, ludi & recreationis gratia Muſicam eſſe adhibendam quæ naturalem voluptatem contineat, ideóq; omni ætati, omnibúſque moribus ſit gratiſſima. Item ad mores eam animúmque pertinere, cùm moueat affectus, faciátque ἐνθουσιασμὸν ſiue diuinam mentis permotionem: imò & conferre ad virtutem harmonia ſignificatam. Et figuras quidem viſáque ſimulacra, animum vtcunque mouere; ſed Muſicam multo potentiùs. Eſt enim in ipſa Muſica & modulatione motus, ad cor vſque, per aërem concentu plenum penetrans, quo motu carent imagines. Vbi obſeruat debere adoleſcentes picturas eas intueri, quæ mores exprimant, quales erant non Pauſonis, ſed Polygnoti; qui hîc dicitur ἀγαλματοποιῶν ἠθικὸς, Pictor moralis, quia mores exprimebat. Docet poſtea aliter atque aliter animos affici harmonia, quæ prout varia eſt, ita & nunc mœrorem, nunc languorem & mollitiem parit, nunc moderatos & ſedatos animos reddit, vt Dorica; nunc diuino quodam motu concitat, percellit, rapit, vt Phrygia. Cùm ergo mores animúmque Muſica afficiat & præparet ad virtutem, ea pueros erudiendos eſſe concludit, præſertim cùm ſit iucundiſſima hæc diſciplina, & ab indole puerorum non aliena, ac demum affinitatem quandam, συγγενείας, cum humano animo habeat: imò & tantam, vt dixerint πολλοὶ τῶν σοφῶν, Pythagorei ſcilicet & Platonici, animum, vel harmoniam eſſe, vel harmoniam habere. Quanquam ipſe Ariſtoteles opinionem hanc refutauerit l. 1. de anima, vt ibi annotauimus.

Muſica commendatio.

Scaliger exercit. 302. n. 2.

Muſica humanæ mentis aſſinis.

Ad Cap. ſextum.

Statuit, pueros ita eſſe Muſicæ præceptis & arte inſtituendos, vt eam etiam exerceant. Sic enim grandiores facti & hoc ſtu-

dium relinquentes, de aliorum arte petitiùs iudicabunt, vt-pote alias experti, & ipſi quamdiu pueritiam & pubertatis annos exigent, hac exercitatione iucundiſſima (quaſi Archytæ crepitaculo, ſiue crotalo infantibus ad luſum dari ſolito, πλαταγὴν vocat, Galli, *vn hochet, vn cliquet à petites ſonnettes*,) detinebuntur: ita tamen vt eam cum modo diſcant: nec plus in ea ſapiant, quàm par ſit, aut deceat honeſtos ac liberales. Imò nec quibuſuis vtantur inſtrumentis, vt tibiis, citharis, pectinibus, barbitis, heptagoniis, & ſimilibus, quæ artem manúmque, τῶν τεχνιτῶν καὶ χειρουργούντων, id eſt, ipſorum Muſicorum artificum, poſtulant. Hoc enim ſordidum eſſe ac illiberale. Ideo ingenioſè veteres fabulati ſunt, Mineruam tibias abieciſſe, quia fiſtulæ ſeu tibiæ nihil ad rectam mentis inſtitutionem conferrent: & præterea ſordidum eſt aliis canere, ob quæſtum. Honeſtiùs agebat Philoſophus ille qui auditore deſtitutus, ſe ſibi canere dicebat & Muſis.

Alexander Alagnus à Philippo patre reprehenſus, quòd eximiè fidibus caneret. Plut. in Pericle.

Athen. lib. 14

Ad Cap. ſeptimum.

Varietatum ſpecies.

DIſtinguit triplicem harmoniam, vel tres ſpecies cantilenarum. Alias enim vocat Ethicas, quæ ad mores inſtituendos; alias practicas, quæ ad actiones & humana opera; alias enthouſiaſticas, quæ ad animos diuino quodam motu concitandos valent. Tum ſtatuit, Muſicam ad varios vſus referri, nempe ad inſtitutionem ſiue diſciplinam: ad luſtrationem, ſiue purgationem, vel expiationem, καθαρμὸν vocat: (quæ eſt ſedatio affectuum ſacris cantibus perfici ſolita, de qua dicturum ſe pollicetur in Arte poëtica: quæ cùm tribus libris eſſet comprehenſa, ſuperfuit nobis vnicus in quo pauca de Catharſi dicuntur:) Et ad vitam cum honeſta voluptate & animi relatione degendam. Tertiò ait omni harmonia vtendum eſſe, ſed non eodem modo. Ad inſtitutionem enim valere Ethicam; ad audiendi voluptatem conferre Practicam, & Enthouſiaſticam, aliis tamen canentibus, vel ludentibus. Quartò aptandam eſſe harmoniam auditori. Quintò Doriam ad mores conducere, quòd media ſit inter Lydiam, quæ ad actiones, operáve humana; & Phrygiam, quæ ad diuinos motus affectúſque concitandos pertinet. Vnde colligit Dorios cantus pueris conuenire. Sextò remiſſiorem harmoniam conuenire ſenibus, vt acriorem iunioribus. Denique & harmoniam Lydiam, puerorum ætati competere, quòd illa ornatum & diſciplinam contineat. Sic finit Politica ſua Ariſtoteles, quibus multa deeſſe, vel hinc apparet, quod in puerorum inſtitutione adhuc verſetur. Conatus eſt Kyriacus Stroza Patricius Florentinus ea ſupplere quæ deeſſe videbantur, duobus libris Græcè & Latinè à ſe ad Ariſtotelis mirâ imitationem editis: vbi agit de facultate militari, principali, & ſacerdotali In quos ſuos libros ipſe poſuit argumentum ſatis clarum & facile. Quanquam Hubertus Giſanius Iuriſconſultus duos illos Strozæ libros non ſatis conuenienter inſtituto Ariſtotelis ſcriptos eſſe dicat.

Vſus Muſicæ.

In argumento ad lib. 7. Polit.

Synopſis Oeconomicorum Ariſtotelis.

RAtionem rei familiaris ac domeſticæ, quæ οἰκονομικὴ dicitur, explicat Ariſtoteles duobus libris. Priore quidem ſex capitibus conſtante, vbi de diſcrimine Oeconomicæ & Politicæ, de partibus domus, de ratione opum acquirendarum, de officio coniugali, de ſeruis & hero. Poſteriore, qui per capita diſtinctus non eſt, & totus ferè hiſtoricus, de formis ſiue generibus Oeconomiæ.

Ad Cap. primum lib. 1.

DIſtinguit Oeconomicam à Politica, nó tantùm vt domum à ciuitate, ſeu penes obiecta, ſed quòd Politica multos requirat magiſtratus imperantes; Oeconomica verò vnum patremfamilias, quaſi ſit Monarchia. Tum Oeconomicam ait eſſe ex genere earum artium, quæ & opus faciunt ſuum, & eo vtuntur: cùm ipſa domum paret & inſtituat, eáque vtatur. Tertiò Oeconomicam geneſi & origine priorem eſſe Politicâ, vt domum ciuitate.

Ad Cap. ſecundum.

REpetit quæ iam antè docuerat 1. Polit. de partibus domus. Curam Oeconomi primam debere eſſe agriculturæ, vt artium maximè naturalis & iuſtæ.

Cap. 1. 2. & alias,

Ad Cap. tertium.

AGit de ſocietate coniugali, quam ait eſſe naturalem & neceſſariam: neque tantùm vt vita propagetur, ſed vt bene traducatur, atque ex liberorum procreatione ſequatur vtilitas parentum; qui quod officium iunioribus liberis præſtitere, idem à liberis grandioribus, ipſi ſeniores facti recipiant; item vt ſpeciei cõſeruatio ſit perpetua. Tum Dei prouidentiam admiratur, qui ſocietatem viri & vxoris ſic inſtituit, vt licèt vtriuſque officia naturámque diſtinxerit, & quaſi contraria fecerit, in vnum tamen finem id

Dei prouidentiã miratur Ariſtoteles.

eſt in bonum familiæ,ambo conſpirent. Sic virum eſſe vigilem fortiorem & robuſtiorem,vt bona parta tueatur, & acquirat foris, domúmque afferat; vxorem imbecilliorem & meticuloſam,vt bona conſeruet, & diſcat ſtare domi. Interim ab vtroque liberos procreari, ſed à matre educari ſiue nutriri, à patre inſtitui & erudiri.

Ad Cap. quartum.

Nefas vxorem lædere. PRæcipit ne vxori maritus iniuriam inferat: Iuxta legem Pythagoræ prohibentis eam violare, quæ ad focum ſiue larem domus ſupplex confugerit. Eſſe enim larem, ſecuritatis locum & quaſi Aſylum. Inferre verò maritum iniuriam vxori, cùm adulterarur. Sic Venere vtendum, vt nec egeant præſentes, nec abſentes: itavt ſiue adſit,ſiue abſit coniux, nihil vtrique deſit. Virginem *Ducenda virgo.* eſſe ducendam, iuxta Heſiodi carmen,

Παρθενικὴν δὲ γαμεῖν, ἵνα ἤθεα κεδνὰ διδάξῃς.

Vt mores doceas pulchros, tibi virgo ſit vxor.

Diſſimilitudinem morum deſtruere amicitias. Vitandum nimium in veſtibus ornatum. Vitam illam comptiorem Tragœdorum ſcenam redolere.

Ad Cap. quintum.

Seruorũ diſtinctio. STatuit Oeconomum ante omnia ſeruos probos debere ſibi comparare. Eos vel eſſe ἐπιτρόπους, procuratores, vel ἐργάτας, operarios. Omnibus conuenire opus ſuum, caſtigationem, alimentum. Sed vino iis fere interdicendum. Seruorum mercedem eſſe cibum. Finem verò, libertatem; quæ iis exacto certo tempore concedi debet.

Ad Cap. ſextum.

OEconomi partes aït eſſe, vt quærere, & quæſita ſeruare, iiſque prudenter vti poſſit. Nam

Ouidius. Claudianus. *Non minor eſt virtus, quã quærere, parta tueri.*

Plus eſt ſeruaſſe repertum,

Quàm quæſiſſe nouum.

Alioquin ἠθμῷ ἀντλεῖν τοῦτ' ἐστι, καὶ ὁ λεγόμενος τετρημένος πίθος. *Cribro aquam haurire eſt, vel pertuſum diceretur dolium*, quo Belides aquas in pœnam hauriunt apud inferos. Item vt poſſeſſiones, (puta agros, hortos,) plures habere *Precepta Oeconomica.* fructuoſas, quàm amœnas. Item quæ ſint diuerſi generis, vt ſi vna, nempe vitis pereat, alia ſeruetur, nempe ſeges, ſylua, pratum. Denique debere herum omnia videre: Oculus enim domini ſaginat equum. Domini veſtigia, agri ſterquilinium optimum. Debere herum à ſomno primum excitari, poſtremum cubare. Sanitatem ſpectandam. Domum ſic debere eſſe ſitam, vt æſtate ventis, hyeme ſoli exponatur. Locupletioribus familiis vtiliſſimum eſſe ianitorem. Denique ad expeditiorem vaſorum vſum & totius ſupellectilis, debere omnia ſuo loco diſponi, quod vocat τὸ Λακωνικὸν, rationem Laconicam. Obſerua lector, mutilum eſſe hunc Oeconomicum libellum, & quæ ſequuntur addita fuiſſe ab interpretibus, ab hac particula Græca, τὴν κατὰ, vel Latina, *probam mulierem*, &c. vſque ad lib. 2.

Ad librum ſecundum Oeconomicorum.

SVſpicio eſt non eſſe Ariſtotelis, ob ſtylum laxiorem, & hiſtoricam eorum qui arte pecunias pepererunt, enarrationem. Putat Leodegarius à quercu, Regius olim eloquentiæ profeſſor in Pariſienſi Academia clariſſimus, tres Oeconomicorum libros, Ariſtotelis nomine circumferri, & qui Latinitate ideo donati ſint, ſed ſecundum & tertium eſſe adulterinos. Vt res ſit, eſt hic liber bipertitus. In priore enim parte diſtinguntur ſpecies quatuor Oeconomicæ, pro ratione perſonarum, & ordinum. *Summa huius libri.* Prima eſt Regia, quæ quadruplex, nummorum, rerum exportandarum, importandarum, impendiorum ſiue ſumptuum. Satrapica, ſiue Præfectorum prouinciæ: cuius fructus petuntur ex agris ſiue ex decimis, ex regione in qua fodinę ſunt auri, vel argenti, vel æris, ex mercatura, pecuaria. Politica ſiue ciuilis & publica, cuius fructus & vtilitates à regionis conditione pendent, mercaturis, ludis. Priuata, quæ multos habet modos rei familiaris amplificandæ, ex agris, ex operis, ex vſura pecuniæ. In parte poſteriori enarrantur artificia & conſilia eorum hominum, qui pecunias callidè olim plurimas collegerunt. Sed hæc ſola indigent lectione, vt intelligantur.

Ad libros Ariſtotelis de Arte Rhetoricâ.

SCripſit Ariſtoteles de Arte Rhetorica ad Theodecten Phaſelitanum, diſcipulum ſuum, inſignem Rhetorem & Philoſophum, (cuius defuncti memoriam ipſe celebrauit Alexander magnus, publicis choreis & floribus ac corollis eius ſtatuæ propria manu impoſitis, vt refert Plutarchus in vita Alexandri;) & ad Alexandrum Magnum, vt conſtat ex epiſtola ipſius Ariſtotelis ad Alexan-

drum, quæ in Rhetor. ad Alexand. eſt loco capitis primi. Ad Theodecten quidem, tres libros, quorum epigraphe eſt Ἀριστοτέλους τέχνης ῥητορικῆς. Ad Alexandrum verò, vnicum, cuius inſcriptio eſt, ῥητορικὴ πρὸς Ἀλέξανδρον.

Ac primo quidem libro ad Theodect. 15. *Summa lib. 1.* capitibus conſtante, Dialecticam & Rhetoricam inter ſe quaſi ſorores comparat. Tum definit Rhetoricam, Facultatem in quaque re conſiderandi quod aptum eſt ad perſuadendum, πρὸς τὸ πιθανόν, ſiue ad faciendam fidem. Fidem verò aliam ait eſſe circa ἄτεχνα, inartificioſa, quæ à nobis non excogitantur, ſed per ſe præſto ſunt, vt teſtes; aliam circa ἔντεχνα, artificioſa, quæ à methodo noſtráque arte pendent. Et orationem quidem tribus conſtare, oratore, quæſtione, auditore. Orationis verò tria eſſe genera, συμβουλευτικὸν, δικανικὸν, ἐπιδεικτικὸν, *deliberatiuum, iudiciale, demonſtratiuum*, de quibus agit ſigillatim, eorúmque obiectis, id eſt, iis quæ cadunt in deliberationem, & quæ pertinent ad laudem ac vituperium, quæ ſunt generis demonſtratiui; & ad iniurias, accuſationes & defenſiones, quæ generis ſunt iudicialis.

II. Lib. 26. capitibus conſtante, agit de mouẽdis affectibus, irâ, manſuetudine, amore, odio, metu, pudore, gratia, miſericordia, indignatione, inuidia, æmulatione ſiue zelo; *Summa lib. 2.* de moribus iuuenum, ſenum, virorum, nobilium, diuitum, potentium & fortunatorum: Poſtea de poſſibili, impoſſibili, facto, magnitudine, paruitate rerum, de exemplis, gnome ſiue ſententia agendorum, de enthymematibus, eorúmque locis, & ſolutionibus, denique de amplificatione ac diminutione.

III. Lib. 19. capitibus conſtante de partibus Rhetoricæ, elocutione, eiúſque generibus, de translatione, & proportione, ſubiectione ante oculos, de diſpoſitione, prooemiis demonſtratiuis, iudicialibus, delibera- *Summa lib. 3. ad Theod.* tiuis, περὶ διαβολῆς, de criminatione, de narratione, quæ dicitur διήγησις; περὶ πίστεως de fide, ſeu confirmatione & refutatione, interrogatione, reſponſione, ridiculis, epilogo ſeu peroratione.

Libro autem illo vnico ad Alexandrum, præfatur, primo de dignitate eloquentiæ ſeu *Summa libri Rhetor. ad Alexãd.* Rhetoricæ, quam vocat, τὴν λόγων φιλοσοφίαν, eámque Alexandro Rege digniſſimam diſertiſſimè demonſtrat. Tum explicat genera illa tria dicendi, deliberatiuum, demonſtratiuum & iudiciale. Poſtea agit de quæſtione & probationibus, de exemplis, coniecturis quas vocat τεκμήρια, de enthymematibus, de gnome, quam ait eſſe proprij ſenſus ac iudicij declarationem de rebus omnibus: De ſigno, argumento, probabili, teſtimonio, teſtibus, item περὶ βασάνων, id eſt, de inuita conſcij hominis confeſſione, quæ vulgo quæſtio dicitur, *la queſtion, la gehenne*; de iureiurando, de præoccupatione, de poſtulatis, quæ ſcilicet ab auditore concedi poſtulat orator: De repetitione, ironia, facetiis, prolixitate orationis, figuris nominum, ſermonis proprietate, antithetis, adæquatione ſiue cõparari, ſimiliter cadente, exordiis, narratione, confirmatione, ſpeciebus ac modis ſuadendi, laudandi, vituperandi, præceptis accuſandi, & quęrendi: in quibus omnibus non decet nos diutiùs morari, qui Philoſophica potiùs quàm Rhetorica ſectemur.

Ad librum Ariſtotelis de Poëtica.

FVit & Ariſtoteles artis Poëticæ vt Rhetoricæ peritiſſimus. Quippe qui de Poëticâ tre[s] ediderit libros eruditione plenos ac pulcherrimos, vt teſtatur Petrus Victorius commentario ad cap. 7. lib. 8. Polit. vbi pollicetur Ariſtoteles dicturum ſe ἐν τοῖς περὶ ποιητικῆς, id eſt, in libris de arte Poëtica, περὶ καθάρσεως, de expiatione illâ, luſtratione ſiue purgatione animorum ſeu motuum animi, quæ ſacris cantibus perficitur. *Malè autem factum eſt*, inquit Victorius, *quod cùm tres libros Ariſtoteles ſcripſerit* de Poëtica, *primum tantum eorum habeamus: reliquos vetuſtate amiſimus. Nam cùm polliceatur ſe vberiùs illic quàm hîc fecerit, purgationem hanc explicaturum, multo plura ſunt, quæ hoc loco de ipſa tradit, quàm illa quæ in primo eorum librorum tetigit*, & cæt. Vnicus ergo hic nempe ſeruatus eſt de Poëtica liber, vigintiſex capitibus conſtans; vbi *Omnis Poëſis eſt imitatio.* præmiſſa, vt ſolet, differendi de Poëtica eiúſque formis, Methodo, ſtatuit, omnem Poëſim, Epopœiam, Tragœdiam, Comœdiam, eſſe imitationes in numero ſiue rythmo, oratione, & harmonia. Vbi de pictoribus loquens, ait, Polygnotum meliores imitatum eſſe; Pauſonem, deteriores; Dionyſium, ſimiles. Inter Poëtas verò Homerum meliores imitatum eſſe, Cleophontem ſimiles, Hegemonem Thaſium & Nicocharim peiores: Tum de origine Poëſeως. Vbi notat, *Homines imitatione delectantur.* hominem inter animalia eſſe ad imitandum accommodatiſſimũ, & imitatione maximè

gaudere. Poſtea agit de Comœdiâ, Epopœiâ, Tragœdia, earúmque differentiis; item de fabulis earúmque proprietatibus, De præſtantia Poëtarum, De choro actionibus inſerto, elocutione Poëtica, nominibus, vitiis Epopœiæ, & Tragœdiæ, de vtriuſque comparatione. Concludit, Tragœdiam meliorem eſſe Epopœia. Sed de his plura non dicemus, qui Philoſophum non Poëtam inſtituere decreuimus. Quamquam non dedecet Philoſophum amare quodammodo fabulas, quia, vt fabula ex admirabilibus conſtat, ſic & Philoſophia ex admiratione nata eſt. διὸ καὶ φιλόμυθος ὁ φιλόσοφος πῶς ἐστι· ὁ γὰρ μῦθος σύγκειται ἐκ θαυμασίων, inquit Ariſtoteles cap. 2. lib. 1. Metaphyſ.

Scripſit Scaliger eruditum opus de Poetica.

Ad Problemata Ariſtotelis.

Cap. 4. li. 1. Topic. PRopoſitio & Problema, inquit Ariſtoteles, ſolo interrogandi modo differunt. Si enim interrogetur altera tantùm pars contradictionis, hoc modo, Nonne animal eſt genus hominis? erit πρότασις, propoſitio: ſi verò vtraque pars, vt éſt-ne animal genus hominis, nécne? erit problema. Sed hæc problematis acceptatio ad hunc locum non pertinet. Non enim in hoc opere interrogat Ariſtoteles vtramque partem contradictionis; ſed tantùm varias de rebus variis quæſtiones proponit, quibus cauſas & rationes multorum effectuum partim ad medicinam, partim ad Phyſicam ſpectantium inquirit, ac deinde explicat. Itaque hoc loco problema eſt quæſtio quælibet, ſic tamen diſſoluta & explicata, vt non abſolutè & decretoriè, ſed cum quadam dubitandi aut interrogandi ſpecie definiatur, nempe per ἢ ὅτι, an quia. Quaſi nolit modeſtiſſimus Ariſtoteles rem audacter, atque extremo quod aiunt, iudicio definire, velitque potiùs aliis aliter ſentiendi poteſtatem relinquere. Eſt igitur opus hoc problematum ab ipſo auctore Ariſtotele, in τμήμασι (vt ait Scaliger exercit. 1. n. 3.) in ſectiones triginta octo diſtributum, à Theodoro Gaza Latinitate donatas, & breuiſſimo elencho appoſitè diſtinctas: à Federico autem Turriſano in duas ſummas partes redactas: quarum prior, ἰατρικά, ſiue ea quæ ad Medicinam attinent, exponit; poſterior φυσικά. Quæ quia facilia ſunt, ſoláque lectione ferè poſſunt intelligi, præſertim ab homine Philoſopho, & qui in acroamaticis libris fuerit verſatus, ſatis erit per capita rerum quæ in iis explicantur, breuiter perſtringere, cùm plura non permittat ratio inſtitutæ Synopſeωs. Sunt ergo problemata hæc de morbis, cauſis morborum, de ſudore, vino, venere, labore, ſeſſione, ſympatheia, rigore, vibicibus, cicatricibus, affectionibus hominis & animalium, voce, ſono, odoribus, regionibus, Sole, Luna, vmbris, affectionibus quibuſdam rerum inanimatarum, & animatarum; literarum ſtudio, Muſica, ſtirpibus, farina, fructibus, mari, aqua ſalſa, calida, aëre, ventis, metu, fortitudine, temperantia, iuſtitia, prudentia, intelligentia, ſapientia, oculis, auribus, ſternutatione, dentibus, lingua, ore, tactu, facie, toto corpore, & coloribus, quos Sol & mare immutant.

De quibus ſint problemata.

Præclara ſanè & curioſo lectore digna ſunt, quæ de his omnibus hoc loco tradit Ariſtoteles, in quæ ideo libens plura annotarem; ſed non adeo obſcura ſunt, & præterea vrgent nos maiora. Eſt enim nunc à Phyſicis ad Theologica tranſeundum.

Synopſis Analytica Metaphyſicorum Ariſtotelis:

De Metaphyſicæ præſtantia, obiecto, nominibus.

VT ſpecioſa Iris illa Thaumantias, lucidarum impreſſionum princeps, arcus Dei, nubium decus, diuini fœderis index & aëreæ regionis ſplendor, ac ornamentum, pulchritudinis ſuæ miracula repetit ex triplici diſcrimine colorum, punicei, viridis, & purpurei: Sic & ſcientia omnis in humanæ mentis cœlo, vt Iris in nube, fulgens, ſplendorem ſuum perfectionémque mutuatur ac deſumit ex tribus præſertim notis, nimirum ex ſubiecti præſtantia, ex docendi methodo & ſubtilitate, quam ἀκρίβειαν vocant, & ex vſu potiore. Ac tertia quidem nota præcellit Politica, vrbium cuſtos, & regnorum directrix: ſecundâ artes Mathematicæ, quæ certiùs exactiúſque demonſtrant; primâ denique ſcientia naturalis, quæ in ſubſtantiis corporibúſque natura, id eſt, materia & forma conſtantibus, occupatur: præſtat, inquam, obiecti dignitate Phyſica, éſtque ſuperior & honoratior Politicis Mathematiciſque diſciplinis: Sed eandem ob notam, titulúmque obiecti præſtantioris, Phyſicam longè ſuperat, omnibúſque ſcientiis infinita

Vt Iris dicta eſt admirationis filia ſic & ſcientia ex admiratione nata dicatur 1. c. 2. li. 1. Metap.

quadam ratione eminet ſacroſancta Theologia; quæ quicquid gloriæ & perfectionis habent diſciplinæ omnes humanæ & naturales, id totum, vt aureus numus viliores monetas, ſua amplitudine capit & complectitur; dum & res diuiniores contemplatur, & certiùs ſubtiliúſque demonſtrat: cùm rerum ſimpliciorum, immaterialium, & æternarũ, quas illa perſequitur, demõſtratio per ſe certior ſit & accuratior. Sed Theologia duplex eſt: Chriſtiana vna & ſupernaturalis, quæ fidei myſteria pertractat, & de Deo, rebúſque diuinis agit, vt per reuelationem hominibus innotuerunt: Peripatetica altera & naturalis, quam ethnici etiam Philoſophi, ſed Plato præſertim & Ariſtoteles, ſolo naturæ lumine illuſtrati tradiderunt: cùm de rebus incorporeis & à materia re & ratione, vt ſcholæ loquuntur, abſtractis, philoſophati ſunt. Harum enim rerum ſcientiam quæ ſine materia ſubſiſtunt, vocantúrque ideo ſubſtantiæ ſeparatæ, Theologiam appellarunt, quòd ea in cognitione Dei Opt. Max. qui inter ſeparatas & ſpiritales ſubſtantias tenet principatũ, maximè occupetur & elaboret. Tametſi enim ens vt ens eſt, huius naturalis Theologiæ obiectum totale & adæquatum meritò ſtatuatur; principale tamen, à quo nomen habet, Deus eſt; de quo pauca licèt dixerit Ariſtoteles, (præclara tamen ea ſunt & admiranda ac pænè ſemper vera;) vel eo nomine dignus excuſatione & venia Philoſophus, ſi in vno aut altero lapſus fuerit: imò verò æterna laude celebrandus, quòd in tot tantiſque ſuperſtitionis ethnicæ tenebris & erroribus, inter tot delirantium veterum tam ridiculas falſáſque opiniones ille vnus quaſi ſapientiæ Aquila, cæteris longè perſpicacior diuinitatis Solem vnum, ſpiritalem, infinitum, æternum, immutabilem, indiuiſibilem, Mundi totius Monarcham, primũ motorem ſapiẽtiſſimum, beatiſſimum, optimum, maximum, viderit, agnouerit, demonſtrauerit: vt ex ſeptimo & octauo Phyſicorum & duodecimo, vulgò nobis decimoquarto, τὰ μετὰ τὰ φυσικά, apertè deprehenditur, aliiſq; pluribus locis. Relicta igitur ſupernaturali Theologia, quæ ex ſcripturis ſacris, ſanctiſque Eccleſiæ patribus eruitur & Philoſophiam tranſcendit, Peripateticam, vt ab Ariſtotele tradita eſt, perſtringere aggredimur. Quæ 6. & 11. Metaphyſ. Theologia nominatur; &c. 2. l. 1. ſapientia, alibi prima Philoſophia, ſcientia vniuerſalis, prudentia, aliarum domina & princeps, vulgò autem Metaphyſica: quod nomen licèt Ariſtoteles nunquam vſurpauerit, ab interpretibus, Alexandro Aphrodiſienſi, & Ioanne Philopono inuentum fuit, & ex inſcriptione Græca, τὰ μετὰ τὰ φυσικά, confictum. Cuius inſcriptionis hæc ratio eſt, quòd in hoc opere ea tractentur, quorum theoria poſterior eſt Doctrinâ naturali, ſaltem quoad nos; qui à corporum cognitione, rerúmque caducarum, in ſubſtantiarum immaterialium atque immortalium cõtemplationem prouehimur. Quanquam & hîc Phyſica & Logica multa permiſcentur. Sed inſtitutum Ariſtotelis eſt earum rerum cognitionem explicare, quæ nec ex materia compoſitæ ſunt, nec in ea exiſtunt, vt ſunt ſubſtantiæ ſeparatæ, ſiue intelligentiæ, quarum princeps eſt Deus; & communiſſimorum attributorũ, vt entis, vnius, veri, principij, cauſæ, totius, partis, neceſſarij, contingentis, eiuſdem, diuerſi, ſubſtantiæ, accidentis, & ſimilium, quæ rebus omnibus vel abſolutè, vel diſiunctim conueniunt. Ex quo patet non genus quoddam entis hoc opere, (vt in aliis ſcientiis,) conſiderari, ſed *Obiectum* ens vt ens eſt, quod ſuo ſignificatu omnia *Meta-* complectitur, quæ hîc generatim & ſecun- *phyſicæ.* dùm communia attributa ſpectantur. De rebus enim ſecundùm proprias earum eſſentias agere, ſcientiarum eſt aliarum, quæ non ſunt vniuerſales, vt eſt Metaphyſica. Niſi fortè propriæ rerum rationes & eſſentiæ à materia ſint ſeparatæ. Sic enim de Dei & Angelorũ propria natura diſſerit ex profeſſo Metaphyſica, quia natura ſpiritalium à materia eſt ſeparata. Eſtque hæc ſpeculatio abſtractioni Metaphyſicæ, id eſt, modo conſiderandi Metaphyſicæ proprio, conformis. Vtenim Phyſica abſtrahit à materia ſingu- *Variæ à* lari, & in ſenſibili occupatur, Mathematica *materia* autem à ſenſibili abſtrahit, & in intelligibili, *abſtractio-* id eſt, quantitate à materia per cogitationẽ *nes, faciunt* abſtracta verſatur: ſic Metaphyſica ab omni *varias* *ſcientias.* materia abſtrahit; à ſingulari quidem, quia res ſingulares materiales non cadunt ſub vllam ſcientiam; à ſenſibili, quia res naturales *De mate-* ſenſui ſubiectas non conſiderat, ſed Phyſi- *ria ſenſi-* ca; ab intelligibili, id eſt, quantitate, ſiue cõ- *bili, mobi-* tinua, ſiue diſcreta, quia eam ſola conſiderat *li, & in-* Mathematica. Vnde & re & ratione abſtra *telligibili* here dicitur Metaphyſica à materia: Quia *agit Ari-* quod Metaphyſica ſpeculatur, id non tan- *ſtoteles ca.* tùm materiæ expers eſſe oportet, ſed nullam *10. & 11.* in ſuo conceptu relationem, ordinémve ad *l. 7. Met.* materiam neceſſariò debet includere. Eſt igitur Metaphyſica, Scientia omnium præſtantiſſima,

ſtantiſſima, veréq; ſapientia, entis vt ens eſt rerúmq; diuinarum ac ſpiritaliũ cõtemplatrix.

Ordo partitióq; noua librorum Metaphyſicorum.

CErtant interpretes de numero & ſerie librorum Metaphyſicorum. Faciunt enim alij duodecim, vt Aphrodiſienſis, & D. Thomas, qui ideo in duodecim tantùm ſcripſere commentarios, alióſque tanquam ſuppoſititios reliquerũt, Theologiam Ariſtotelis libri duodecimi fine abſolutam eſſe arbitrati; vbi Dei vnitas concluditur, & principũ multitudo condemnatur. Alij ferè omnes, quatuordecim recenſent, ea ſerie & ordine digeſtos, vt duodecim illis prioribus, duos addant annecántque: in quibus de entibus Mathematicis, de Ideis, & numeris agitur. Ego verò vt liberè dicam quod ſentio; quatuordecim quidem Metaphyſicorum libros agnoſco, atque adeo non eſſe duos illos poſteriores ſpurios, vel ab hoc opere reiiciendos; cùm non modò ſint Ariſtotelis, vt ratio doctrinæ, ſtylúſque clarè demonſtrat, ſed & Metaphyſici inſtituti: quippe qui de Ideis, entibúſque Mathematicis ſint, vt principia rerum à Pythagoreis & Platonicis conſtituebantur; ſed eorũ librorum ſeriem ordinémque vel temporum iniuria, vel interpretum incuria mutatum eſſe ac miſerè perturbatum facilè adducor vt credam; vnde ſecuta profectò fuerit ea doctrinæ obſcuritas, confuſio ac pæne mutilatio, quam docti viri & notæ melioris hactenus hoc in opere iure accuſarunt. Quanquam enim duo iſti qui poſteriores vulgò habentur libri, ſcilicet 13. & 14. doctrinam per ſe bonam & præclaram contineant, ſi tamen idoneo loco, ſuóq; ordine minimè ſint diſpoſiti, parient profectò cum obſcuritate faſtidium. Quod peperiſſe hactenus etiam peritioribus ac melioribus Peripateticis mirum eſſe debet nemini, cũ eum, quem repoſcunt, quémque ipſis ſuus auctor paréſq; Ariſtoteles tribuit, ſeculordinémque non teneant. Duo igitur illi libri 13. & 14. qui hactenus poſteriores habiti ſunt, & de Ideis ac numeris agunt, ſic diſponi noſtro iudicio debent, vt ante eum qui vulgò vndecimus ſtatuitur, reponantur; itavt qui decimus tertius erat, ſit nũc vndecimus; qui decimus quartus, erat, ſit nũc duodecimus; & vieuerſa, qui erat vndecimus, ſit nunc decimustertius; & qui duodecimus erat, ſit nunc decimusquartus ac poſtremus. Sic enim præclarè ſapienterque Theologiam ſuam, vt ſoler omnia, concluder Ariſtoteles, commonſtrato mũdi naturæque ordine, & primi optimíque rerũ omniũ principij, Dei ſcilicet Opt. Max. (in quo cõſiſtere ac deſinere oportebat,) vnitate confirmata. His enim de diuina mente, primáq; illa æterna, ac immobili, quam tanto ſtudio requirebat, ſubſtantia, ex proprio ſenſu expoſitis ac determinatis, nihil opus eſt de entibus Mathematicis, de numeris, ideiſve quidquã ſubiungere, vel odioſas eóq; loco inanes mouere controuerſias, quæ initio, & ante quæſtionis ſolutionem debuerunt explicari. Si ergo duo iſti libri eo ordine quẽ nunc ſtatuimus, reponãtur; & qui XIII. erat, fiat XI. & qui erat XIV. fiat XII. longè pulchriùs omnia cohærebunt, doctrinæque ſeries & ratio clarior fiet & illuſtrior. Imò verò id poſtulare methodũ Ariſtotelis ex eo poſſum conuincere, quòd ſoleat Ariſt. in quauis quæſtione propoſita, priùs veterum ſententias referre; deinde eas examinare, & quod rectè ab iis dictum eſt, accipere; quod malè, refutare: Tum quæ ſua ſunt exponere, confirmare, tãdémque ex proprio ſenſu concludere: nihilq, addere præterea: at ſi duo illi libri de Ideis & numeris, eſſent omniũ poſtremi, vt hactenus habiti ſunt, ordo ille Ariſtotelicus & inſignis perueterctur. In his.n. proponuntur, examinãtur, cõfutanturq; ſententiæ veterũ, penes entia Mathematica, ideas, & numeros: quæ non eſſe rerum principia demõſtrat ibidem Ariſtot. At verò in libro, qui habitus eſt hactenus ſecũdùm vulgatã ſeriem XII. propriã de rerum principiis ſententiã idẽ Ariſt. profert, rémq; totã poſtremo cõcludit abſoluitq. Cùm ergo abſurdũ ſit & ineptiſſimũ, planéq; ab Ariſt. methodo alienum, quæſtionẽ proponere & eam exagitare, poſt eius determinationẽ: quæſtio autẽ de rerum principiis, & ſubſtantia immobili ac æterna proponatur & exagitetur libris ſecundũ vulgatã ſeriẽ XIII. & XIV, eadẽ verò determinetur, libro ſecundũ vulgatã ſeriem XII. (cui anteponendũ eſſe eum qui vulgo eſt XI. nemo dubitat,) profectò ſic erunt hi libri diſponendi, vt qui hactenus fuit XIII. fiat XI. qui fuit XIV. fiat XII. & cõtrà qui fuit XI. fiat XIII. & qui fuit XII. fiat XIV. & poſtremus. Et hanc quidẽ nouã ſeriẽ omnino eſſe ex Ariſt. ai q, adeo verã, facilè diligens & ſtudioſus lector obſeruabit, ſi initiũ lib. qui XIII. vulgò creditus eſt, expendat, ſi etiã libros inter ſe cõferat: videbit enim quædã in XIII. vulgari ordinis in alium librũ reiecta, XII. vulgato explicari. Itémq. multa eodem XIII. accipi & ſupponi, vt iam alibi explicata, idest, lib. illo 13. vel 14. Cùm enim c. 3. libri ex vulgata ſerie 13. dixiſſet Ariſt. in Ma-

Series noua quatuor poſtremorũ librorum Metaphyſicorum.

Methodus Ariſtotelis qua ſit, diximus Apparatu ad Synopſim. Diſſertat 11 p 27.

thematicis pulchrum & bonum eſſe, quia in immobilibus eſt etiam id cuius gratia, ea de re ſe in aliis apertiùs dicturum ſubiunxit. Quod ſanè præſtat in 12. ſeriei vulgatæ, qui apud nos & ex rei veritate 14. & poſtremus eſt. Deniq. tres modi non entis accipiütur in duodecimo vulgato, vt iam explicati in illo 14. c. 2. Sed hæc de nouo ordine quatuor poſteriorum librorum fient adhuc clariora & certiora in progreſſu noſtræ Synopſews. Nunc ſummas libri cuiuſq. percurramus. Diſtribuitur totum Metaphyſicæ opus in Præfationem, (quam alii duobus primis libris, imò & tertio contineri cenſent, cùm in huius primo capite, quæ duobus primis expoſita erant, appellet Ariſtoteles, τὰ πεφροιμιασμένα, quaſi diceres, proœmiata, & in eodē 3. lib. diſtribuat, cæteríſq. libris diſtributa perſequatur: alii verò duobus primis capitibus; quibus ſcilicet ſapientiæ, id eſt, Metaphyſicæ, laus & commendatio contineatur,) & Tractationem, quæ reliquo opere abſoluitur. Itaque in altera parte libri primi exponuntur & refutátur veterum opiniones de cauſis & principiis. 2. Liber eſt de veritate, & modo eam inueſtigandi. 3. Profert exagitátque varias quæſtiones in ſequentibus ſoluendas. 4 Explicat obiectum Metaphyſicæ eiuſq. paſſiones, & principia cōmunia. 5. Terminos generales ad Metaphyſicam propriè pertinentes diſtinguit, principiū, cauſam, elementum, naturā, neceſſarium, vnum, ens, ſubſtantiam, &c. 6. Ens vt ens conſiderat. 7 De ente agit eiúſque in categorias diuiſione, & præſertim de ſubſtantia. 8. De principiis ſubſtantiæ materialis. 9. De potentia & actu, vero & falſo. 10. De vno & multis, contrariis, ſpecie diuerſis. 11. Qui ſcilicet hactenus fuit peruerſo ordine XIII. De entibus Mathematicis, ideis, numeris. 12. Qui etiā hactenus fuit XIV. ſed nunc noſtra opera & animaduerſione XII. de iiſdem etiā numeris & ideis; niſi quòd primò de principiorum contrarietate tangat, & æterna ex elementis conſtare non poſſe demonſtret. 13. Qui antea erat XI. De iis quæ ad ſapientiam pertinent, & an ſapientia ſit ſcientia vna an multiplex? De Phyſica etiam & Mathematicis, de motu, infinito, ex quibus gradum facit ad ſubſtātias ſeparatas. 14 Qui hactenus fuit XII. Primò de ſubſtantia, materia & forma, deinde de principe ſubſtantia, Deo ſcilicet Optimo, Maximo, in cuius vnitate feliciter opus totum claudit, & quaſi diuino quodam ſigillo obſignat. Quæ omnia æquum eſt pro ſua dignitate ſtylo diligentiore, & vberioribus ſcholis illuſtrare.

Orbe librorum Metaphyſicorum, præclariſſimè vt res ipſa docet, reſtitutus.

Libri primi caput primum.

DEcem alii capita diſtinguunt, alii ſex, nos ſeptem. Quorum primo, cognitionis humanæ quæ per artem ſcientiámq. cōparatur, principia & origines explicantur. Tum ſtatuitur, Metaphyſicam, quæ ſapientia dicitur, eſſe ſcientiam circa cauſas quaſdam & principia occupatam. Eſt verò diuini huius operis exordium ab excellenti pronuntiato petitum, quòd videlicet omnes homines ſcire deſiderent natura. Si enim hoc verum eſt, vt eſt profectò veriſſimum, erit ingens apud homines ſapientiæ deſiderium, quæ ſcientiarum eſt perfectiſſima: at hoc ipſum eſſe verum teſtatur ſenſuum amor. Si enim ſenſus amamus, quia per eos cognoſcimus, certè multo magis ſcientias appetemus, per quas longè perfectiùs cognoſcimus, quàm per ſenſus. At amari ſenſus conſtat: hinc enim viſum & oculos habemus aliis ſenſibus cariores, quia per viſum plura cognoſcimus. Vix enim quidquam eſt in rerum natura, quod acies oculorum non percipiat. Sed ex cognitione ſenſitiua non fit memoria in omnibus Animalibus. Vnde fit vt alia prudentia, alia verò dociliora, μαθηματικώτερα.

πάντες ἄνθρωποι τοῦ εἰδέναι ὀρέγονται φύσει.

Viſus cariſſimus, quia declarat plurima.

Prudentia quidem, id eſt, per naturalem inſtinctum ſagacia; quæ cùm docilia non ſint, ſonos audiunt, vt apes. Docilia verò & diſciplinæ capacia, quæ auditum habent & memoriam. Animalium ergo alia viuunt imaginatione & memoria, vt bruta; quæ his facultatibus ideo viuere dicuntur, quòd nihil iis habeant perfectius. Vnumquodque enim per id viuere dicitur quod in eo eſt præſtantiſſimum: alia autem vt homines, arte viuunt καὶ λογισμοῖς, & ratiocinationibus: & in his fit experientia ex memoria. Multæ enim recordationes eiuſdem rei, faciunt experientiam; à qua ars & ſcientia oritur, hominum propria, ἡ μὲν γὰρ ἐμπειρία τέχνην ἐποίησεν, ἡ δ' ἀπειρία τύχην, *experientia enim artem fecit*, vt dixit Polus apud Platonem in Gorgia; *inexperientia verò fortunam & temeritatem.* Atque vt experientia fit ex multis eiuſdem rei recordationibus, ſic Ars ex multis cognitionibus & obſeruationibus experimentalibus, dum ſcilicet ex his vniuerſalis quædam, vnáque fit de ſimilibus exiſtimatio. Quod illuſtrare licet exemplo medico. Nam cognoſcere & exiſtimare huic homini, putà Calliæ, tali morbo laboranti, hoc remedium pro-

Ex memoria eſt experientia, ex hac ars.

fuiſſe, item Socrati, aliiſq; ſingulis, experientiæ eſt; prodeſſe tamen abſolutè omnibus eadem morbi ſpecie laborantibus, vt pituitoſis, bilioſis, aut cauſo, id eſt, febre ardente, laborantibus, hoc iam artis eſt. Experientia enim ſingularium eſt; Ars vniuerſalium. Hinc experientia freti ſæpius obtinent quod intendunt, agúntque feliciùs quàm qui ſola ratione arte vé nituntur, quia experientia tota eſt addicta actionibus. Quæ omnes ſunt circa ſingularia: non enim medicus hominem in vniuerſum curat, ſed Calliam, id eſt, hunc vel illum in particulari: vnde ſi medicus quid particulare ignoret, facilè à ſcopo ſanitatis aberrabit; licèt alioqui doctus ſit, & vniuerſalia Artis documenta probè teneat: Nempe quia ſanatio eſt rei ſanabilis, quæ eſt quid ſingulare. Sed ipſum ſcire magis conuenit Arti quàm experientiæ. Vnde ſicut hæc in agendo, ſic illa in ſciendo & contemplando excellit: & eos qui artium ſunt periti, ſapientiores exiſtimamus iis qui experientiam ſolam habent, ac ſi ob ſcientiam ſapientes denominentur. Cuius rei ratio eſt, quòd qui artem ſcientiam-ve tenet, cauſam ſciat, qui verò tantùm expertus eſt, neſciat. Hic enim cognoſcit quidem, τὸ ὅτι, quòd res eſt, neſcit autẽ τὸ διότι, propter quid, ſiue cauſam: at ille cauſam nouit. Hinc architecti ſapientiores habentur opificibus, χειροτέχνων, quia hi ſine cognitione cauſæ operantur, at illi cauſas tenent. Scientis autem ſignum eſt poſſe docere, quia cauſas tenet: opifices verò docere non poſſunt, poſſunt ἀρχιτέκτονες. Et ſapientiam quidem verſari maximè circa cognitionem, neque per ſe ad vſum & actionem referri, hinc conſtat, quòd cùm plures olim artes inuenirentur, quarum aliæ ad res vitæ neceſſarias, aliæ, πρὸς διαγωγὴν, ad meliùs degendam vitam pertinebant, ij ſemper inuentores ſapientiores crederẽtur, quorum ſcientiæ ad vſum non referrentur, ſed ad nudam veritatis cauſarúmque cognitionem. Atque hinc factum eſſe, vt poſt inuentas artes neceſſarias & voluptarias, ſcientiæ illæ contemplatrices quæ ad profanos vſus non referuntur, inuentæ ſint, iiſque in locis, vbi licebat otiari, vt in Ægypto, vbi ſacerdotes Mathematicarum inuentores ex legis indulgentia otiabantur. Sed ſermo iſte omnis eò ſpectat, vt conſtet ſapientiam occupari in cognitione primarum cauſarum & principiorum, etiam ex communi omnium ſententia: cùm ab omnibus ſapientior iudicetur expertus, eo qui ſolum habet ſenſum; artifex, experto; architectus, opifice; Theoreticus, practico. In-

Experti agunt felicius.

αἱ δὲ πράξεις, καὶ γενέσεις πᾶσαι περὶ τὸ καθ' ἕκαστόν εἰσι.

Sapientior Architectus opifice.

ſignem hanc gradationem obſerua, lector curioſe, & ex ea intellige, ſapientiam à ſenſu dependere, præſertim ab auditu, qui diſciplinæ ſenſus ideo ab Ariſtotele dictus eſt. c. 1. l. de ſenſu & ſenſili, & qui hoc loco cum memoria requiri dicitur ad diſciplinam, id eſt, vt ex alio diſcamus, audiendo. Nam viſus licèt per ſe plura manifeſtet, dicatúrque ideo ſenſus inuentionis; per accidens tamen, id eſt, ratione ſermonum ſignificantium, qui à vocibus dependent; auditus omnia quæ ſunt, percipit, viſúmque ſuperat. qua de re dixi in meis notationibus ad c. 1. l. de ſenſu & ſenſili. Cæterùm de otio & vacatione ſacerdotum Ægyptiorum legendus D. Auguſtinus lib. 18. de ciuitate Dei, c. 39.

Ad Caput ſecundum.

VT conſtet quorũ principiorum & cauſarum ſit ſapientia, ſex ſapientis tituli proponuntur. 1. Sapientem omnia ſcire, ὡς ἐνδέχεται, quantum fieri poteſt, & vniuerſim non ſingulatim. 2. Scire ardua & difficilia. 3. Scire certiſſimè & accuratiſſimè. 4. Poſſe optimè docere & cauſas rerum explicare. 5. Eam tenere ſcientiam quæ ſui gratia, id eſt, ob ſolam Theoriam, expetitur, non ob quidpiam aliud. 6. Eſſe principem inter cæteros itavt iis præſit & imperet, alij verò artifices illius præcepta ſequantur. Statuitur poſtea, Metaphyſicam vel Metaphyſicum, id eſt, eũ qui maximè præditus eſt ſcientia vniuerſali, his notis titulíſque refulgere. Quippe qui ſciat omnia quodammodo, id eſt, generatim; & vniuerſalia, quæ difficillima ſunt, quia longè à ſenſu diſtant, ſciat accuratiſſimè; quia circa prima verſatur & ſimpliciora & pauciora: aptiſſimus ſit ad docendum, quia tenet cauſas: ea ſcientia ſit inſtructus, quæ in re ſcitu digniſſima & maximè ſcibili occupatur. Quia res digniſſimæ ſcitu, & maximè ſcibiles, ſunt 1. cauſæ, & principia prima, quorum eſt Metaphyſica. Denique principatum teneat inter alios: quia ſcientia cuius eſt conpos, ſit architectonica & aliarum princeps: cùm in Theoria primarum cauſarum ſummíque finis, optimi ac præſtantiſſimi verſetur. Artes enim, artificéſque qui circa ſuperiores fines verſantur, imperant iis qui in inferioribus occupantur. Eſt ergo ſcientiæ hæc, ſapientia, primorum principiorum & cauſarum contemplatrix. Neque enim poëtica ſiue effectrix eſſe poteſt: cùm inuenta fuerit præcedente admiratione, quæ

πάντα, μάθη, χαλεπὰ, ἀκριβῶς.

Quid admiratio. eſt ſciendi quædam cupiditas, ex earum cauſarum ignoratione nata, quarum videntur effectus. Hæc enim eſt contemplatricis præſertim Philoſophiæ origo. Sic videntes primi Aſtronomi deliquia Solis & Lunæ, & cauſas ignorantes, primò admirati ſunt, vnde & quomodo hæc fierent; itaque ſciendi deſiderio impulſi, cauſas inueſtigarunt; quas cùm didicerunt, deſierunt admirati, quia ſcientes facti ſunt. *Ex admiratione orta ſunt ſcientia.* Cùm igitur eo fine philoſophari ſint, vt ignorantiam abiicerẽt, & rerum ſcientiam ex cauſarum notitia conſequerentur; dubium non eſt quin ſcientiam ſui gratia, id eſt, ſolius contemplationis, non vſus vel vtilitatis cauſa, perſecuti ſint. Ex fine ergo inuentionis apparet, Metaphyſicam eſſe Theoreticam. *Metaphyſica eſt Theoretica non effectrix.* Quod & teſtatur euentus; cùm poſt inuentas artes neceſſitatis, & voluptatis, omnéſque quæ ad vſum vitæ ſpectant, illa (quæ hîc φρόνησις, prudentia, per analogiam quandam non propriè, appellatur: Vt enim prudentia dux eſt, lux, lex, fax virtutum, honeſtarúmque actionum, ſic Metaphyſica Theoreticarum ſcientiarum) tandem ſine vlla vtilitatis ſpe quæſita fuerit: hinc eius poſſeſſio humana nō eſt, ſed diuina. Neque eam homines habere ægrè Deus ferre poteſt, licèt ea maximè abunder præcellátque cùm in Deum non cadat inuidia. Stultè enim Simonides dixit relinquendam eſſe illam ſoli Deo, cùm non deceat hominem, eam relinquere ſcientiam, quæ ſibi congruat, id eſt, menti, qua homo eſt maximè. Vt ſcriptum eſt c 7 & 8. l. 10. ethic. ad Nicom. Si ergo ſcientia hæc maximè diuina eſt, vt eſt, erit & τιμιωτάτη, præſtantiſſima; atque, vt ſic dicam, honorabiliſſima, cùm honor maximis & diuiniſſimis debeatur. At duplici nomine diuina eſt, & quia eam Deus maximè habet, qui ſolus ſe, omniáq. ad hanc ſcientiam pertinentia perfectiſſimè comprehendit; & quia in diuinis verſatur. Sint igitur aliæ ſcientiæ magis neceſſariæ, hac certè nulla melior ac præſtatior eſſe poteſt. Vt verò ab admiratione initium ſumpſit, quæ cauſarum eſt ignoratio, ſic in contrarium ire, ac in eo deſinere debet, id eſt, in cauſarum & principiorum cognitione conquieſcere. His enim perſpectis ceſſabit admiratio, vt ſit cùm τῶν αὐτομάτων, (id eſt, eorum quę ſponte & per ſe moueri videntur, vt erant Dædali ſtatuæ, vt ſunt etiamnum pręſtigiatorum, quos lib. de mundo vocat νευροσπάστας, Gallicè, *joueurs de marionnettes*, lignei homunculi, depugnantes, ſaltitantes,) machinas, libramenta, funiculos deteximus. Nam ſimulatq. cauſas deprehendimus, ampliùs non miramur, ſed quaſi contemnere incipimus.

A Cap. tertio ad ſeptimum, ſiue finem libri.

Methodus Ariſtotelis eſt in omni controuerſia, veterum opiniones præmittere; nec ſine cauſa; cùm facile ſit inuentis addere. Hoc igitur loco, vbi de cauſis primis agitur, eam obſeruat diligenter, dum tertio, quarto, quinto, & ſexto capitibus primi huius libri, Antiquorum ſententias de rerum primis cauſis, principiíſque recenſet: quas ſeptimo refellit. Imprimis ergo quatuor ponit genera cauſarum, formam ſeu rei ſubſtantiam, quam vocat τὸ τί ἦν εἶναι, quod quid erat eſſe: materiam, efficientem, & finem. De quibus copioſè in 2. Phyſic Deinde eo ordine progreditur in recenſendis veterum opinionibus, vt primò explicet eas quæ materialem cauſam adſtruxerunt: Secundò, eas quæ efficientem: Tertiò, eas quæ formalem: De finali verò nullas referat, cuius veterum nemo apertè meminit. *4. Genera cauſarũ.* Alii ergo aquam principium fecêre rerum omnium, vt Thales Mileſius: alii aërem, vt Anaximenes, Diogenes Apolloniates; alii ignem, vt Hippaſus, Heraclitus; alii 4. elementa, vt Empedocles. *Variæ veterum opiniones de principiis.* Sed à materiali cauſa adducti fuere veteres ad perquirendam efficientem: cùm nihil ſeipſum faciat: licèt vtramque non exactè pertractarint, ſed ἀμυδρῶς καὶ οὐδὲν σαφῶς, οἷον ἐν ταῖς μάχαις οἱ ἀγύμναστοι ποιοῦσι, *vt in prælijs inexercitati faciunt.* Dixerunt verò Pythagorici numeros eſſe rerum principia, quia ſunt natura rebus corporeis omnibus priores. Itaque omnia ad par & impar, quæ numerorum principia ſunt, referre voluerunt. Quamquam horum nonnulli decem principiorum fecêre συστοιχίας, ſiue coniugationes. Prima eſt finitum, infinitum. Secunda, impar, par. Tertia, vnum, multitudo. Quarta, dextrum, ſiniſtrum. *Decẽ ſiga principiorum.* Quinta, mas, fœmina. Sexta, quieſcens, motum. Septima, rectum, obliquum. Octaua, lumen, tenebræ. Nona, bonum, malum. Decima, quadratum, altera parte longius. Et Pythagoricorum quidem doctrinam ſecutus eſt in multis Plato, ſed Ideas prætereà confinxit propter ſcientias, quas quidem Ideas formas eſſe dicebat, ſpeciesve æternas, ſecundùm ſe & prorſus immutabiles, quæ à ſingularibus tamen participarentur. Vt eſſet v. g. Idea naturæ humanæ à ſingulis hominibus participata: quarum idearum cùm putauerit Plato magnum, paruum & vnitatem eſſe principia, illa quidem duo, materiæ; hanc,

formæ reſpondentia; putauit idem eadem tria eſſe omnium rerum principia. Sed ij omnes, πολλαχῶς ἁμαρτάνουσι, multis modis peccant. Qui enim vnum materiale principium totius vniuerſi poſuere; in eo errant, quòd corporum duntaxat, non rerum incorporearum, quæ tamen extant in rerum natura, principia ſtatuant. Nam corporeum non poteſt eſſe rei incorporeæ principium. Item quòd cauſam vnde motus, nempe efficientem, ſupina nimis negligentia prætericrint. At Pythagorici malè numeros ponunt rerum principia, cùm numeri nullius motus & actionis, ſiue finiti illi ſint ſiue infiniti; pares, ſiue impares; poſſint eſſe cauſæ. Denique Plato perperam ideas induxit; atq; adeo tria earum, rerúmque omnium ſuprà dicta principia.

Refutantur veterum opiniones.

Quia nihil conferunt ideæ rebus ſenſibilibus, ſiue ad motum, ſiue ad ſcientiam, ſiue ad eſſe. Non ad motum, vt ipſe Plato voluit; qui ideas eſſe quietis gratia & immobilitatis arbitratus eſt: non ad ſcientiam nec ad eſſe. Quia ex ideis confuſio & difficultas maior exiſtit. Et quia ideæ non ſunt in ſenſibilibus, vt earum interna principia. Dicere autem ideas eſſe παραδείγματα, exemplaria rerum, quæ ab agentibus reſpiciantur, vt ad eorum imitationem res ſenſibiles fiant; κενολογεῖν ἐστι, καὶ μεταφορὰς λέγειν ποιητικάς, *nugari eſt, & metaphoras poëticas conſectari.* Nullum enim agens naturale cùm agit, ad ideas reſpicit, eo fine vt ad earum ſimilitudinem producat affectum. Sint enim, non ſint ideæ, poteſt certè quiduis ſimile ideæ fieri, licèt ad illius imaginem non exprimatur: vt contingit fieri hominem Socrati ſimilem, ſiue Socrates exiſtat, ſiue non, & licèt pater eum non generet imitatione Socratis: inanes ergo ſunt ideæ; ſiue vt exemplaria ſumantur; ſiue vt principia eſſentialia rerum ſenſibilium. Cùm enim ſint ab iis ſeparatæ, non poſſunt eſſe eſſentialia earum principia. Eſſentiæ enim non ſeparantur à rebus quarum ſunt eſſentiæ.

Ideæ nil conferunt ad motū, nec ad ſcientiā.

Ideæ nullæ.

Liber ſecundus Metaphyſicorum.

VIdetur hic liber Græcis interpretibus appendix quædam primi libri, quia admodum breuis eſt; ideoque inſcribitur vulgò ἄλφα τὸ ἔλαττον, primus minor, potiùs quam integer ſecundus. Habet verò partes tres, capita totidem, quorum argumenta ſigillatim exponenda.

Ad Caput primum.

PRima eſt libri pars, qua docetur, cognitionem veritatis eſſe partim difficilem; quia nemo eam pro dignitate conſequi poteſt; & reuera ſinguli è priſcis ſapientibus ſi ſeorſim accipiantur, vel nihil, vel parum eam tetigére: partim facilem, quia nemo penitus ab ea deflexit, ita vt nullam eius particulam attigerit. Et licèt ſinguli pauca dixerint, omnes tamen collectiuè ſumpti, de ea ſatis multa tradiderunt. Sed cauſa difficultatis, non tam in rebus cognitis eſt, quàm in nobis. Vt enim ſe habent oculi veſpertilionum ad lumen diei; ſic mens noſtra ad res natura & per ſe notiſſimas: quales ſunt ſubſtantiæ immateriales & æternę. Habenda gratia primis artium auctoribus, licèt rudioribus, nec reprehendendi qui pauca dixerint. Hoc fortè didicit Ariſtoteles ex initio lib de diæta, Hippocratis. Eſt Philoſophia, id eſt, Metaphyſica, ſcientia veritatis contemplatrix. Contemplatricis enim finis, veritas; practicæ, opus. Propter quod vnum quodque tale & illud magis: ſic ignis eſt magis calidus, quia propter vel per ipſum, alia vt aqua, lignum, calida ſunt. Ergo id erit veriſſimum quod poſterioribus cauſa eſt vt ſint vera. Atque adeo principia eorum quæ æterna ſunt, erunt ſemper veriſſima. Quare vt vnũquodq; habet eſſe, ita & verum eſt. Proprietas igitur entis eſt veritas. Hinc quod eſt ſummè ens, vt Deus, eſt etiam ſummè verum.

Veritas partim difficilis, partim facilis.

Cauſa difficultatis in nobis eſt.

Diuiſio Philoſophiæ.

Idem cap. 2 l. 1. poſter. Analyt.

Ad Caput ſecundum.

SEcunda pars eſt libri, quâ docetur nõ dari progreſſum in infinitum in cauſis: Sed eſſe primas quaſdam & vltimas cauſas; tam κατ' εὐθυωρίαν, ſecundùm progreſſionem rectam, id eſt in quouis genere cauſæ; quàm κατ' εἶδος, ſecundùm ſpeciem, id eſt in diuerſis generibus cauſarum; ita vt non ſint cauſæ efficientes. v. g. numero infinitæ; nec ſint etiam genera cauſarum infinita. Enimvero ſi daretur infinita multitudo in cauſis efficientibus. v. g. ſumpto initio ab ea quæ cum effectu immediatè cohæret, dicitúrque vltima; ſequeretur omnes cauſas ſuperiores eſſe medias; non enim eſſent primæ, nec vltimæ: quia infra illas eſſet vltima, & ſupra quamlibet earum eſſet ſemper vna ſuperior; iamverò ſi eſſent mediæ omnes, nulla eſſet prima; quòd ſi nulla eſſet prima, nulla omnino eſſet, ne ipſa quidem vltima; quæ cum effectu proximè cohæret. Ergo ſi eſſet infinita cauſarũ multitudo, nulla eſſet. quod falſum. Nullã verò cauſam eſſe, ſi prima nõ ſit, patet:

Non datur infinitas cauſarum. quia prima ſola & propriè cauſa eſt, cùm ſine prima cæterę nihil efficiant, atque ab ea omnino dependeant in cauſando. Itavt hæ ſine illa non ſint cauſæ. Neque verò datur progreſſus in infinitum cauſis materialibus; quia in generationibus datur reflexio, ſiue reditus ad eandem ſpecie materiam; vt cùm ex aëre fit aqua, ex aqua aër, fit ſemper regreſſus ad eandem ſpecie materiam: at vbi datur regreſſus ad eandem ſpeciem, non datur progreſſus infinitus. Non datur etiam infinitudo in cauſis finalibus, quia eſt vnus finis vltimus, vel non. Si eſt, habetur intentum; ſi non eſt, nullus planè erit finis: Sublato enim vltimo, cæteri tolluntur; cùm par ſit ratio finis vltimi ad reliquos, quæ cauſæ efficientis primæ ad cæteras efficientes; Quòd ſi non eſſet finis vltimus, nemo agere quicquam aggrederetur. Actio enim fit ob finem cognitum ab iis quæ intellectum habent. Neque etiam datur infinitudo in cauſis formalibus, & eſſentialibus attributis. Si enim non datur vna prima quidditas, definitio, eſſentia, forma, quæ ſit maximè eſſendi cauſa, & à qua aliæ pendeant, omnes inferiores corruent. Deinde tolleretur ſcientia. Infinitæ enim formæ non poſſunt comprehendi, quia ſemper aliqua reſtaret intelligenda. Ex his ergo apparet non eſſe cauſas, in eodem genere, quodcumque ſit, infinitas. Quod ſi ita eſt, multo minùs erunt genera cauſarum infinita: cùm infinitudo generum diuerſorum, ſcientiæ magis repugnet, quàm infinitudo indiuiduorum, vel diuerſarum ſpecierum eiuſdem generis.

Ad Caput tertium.

TErtia pars eſt, qua diſcendi ratio, & modus veritatis inueſtigandæ explicatur, quem ante ſcientiam tenere oportet; *ἄτοπον ἅμα ζητεῖν ἐπιστήμην, καὶ τρόπον ἐπιστήμης.* cùm abſurdum ſit ſimul ſcientiam & ſciendi modum methodúmve quærere. Ex hoc loco colligunt interpretes, Dialecticam, quæ modos formuláſque ſciendi tradit, ante alias ſcientias eſſe perdiſcendam. Rationes autem diſcendi, quæ hîc dicuntur ἀκροάσεις, quia diſcimus audiendo, conſuetudinem ſequuntur. Vt enim conſueuimus, ſic rem cenſemus exponendam. Vnde quidam per fabulas facilè inſtituuntur, quia iis ſunt aſſueti: alii per Mathematicam methodum, alii per exempla provt aſſueuere. Alioqui quæ præter conſuetudinem dicentur, obſcuriora videbuntur. Τὸ γὰρ σύνηθες γνωριμώτερον. *Conſuetum enim notius eſt.*

Liber tertius Metaphyſicorum.

COntinet capita ſex, quibus dubia, ſiue quæſtiones ſexdecim proponuntur, & in vtramque partem diſcutiuntur. Orditur autem Ariſtoteles ab inſigni eóque generali documento, quòd ſcilicet, in qualibet quæſtione & controuerſia oporteat priùs bene dubitare, id eſt, pro vtraque parte affirmante ſcilicet & negante, rationes diligenter examinando quæſtionem ambiguam facere. *Quid καλῶς διαπορεῖν.* Dubitatio enim eſt velvti nodus ad vinculum mentis: quod ideo ſi ignoras, nō ſolues. Nemo enim vinculum ſoluere poteſt, ſi illud ignoret. Deinde poſt dubitationes bene expoſitas, quæſtionem clarè cōcludere. Certa enim cognitio quæ dubitationem ſequitur, eſt ſolutio dubitationis. Prima igitur ἀπορία, eſt ſit-ne vnius ſcientiæ, an plurium, cauſas contemplari? Secunda, an ad hanc ſcientiam pertineant ſola ſimplicia, primáque ſubſtantiæ principia; an verò etiam complexa, ſiue axiomata. Tertia, an vna ſcientia de omnibus ſubſtantiis diſſerat. Quarta, ſitne ſubſtantia quædam præter ſenſibilem. *Variæ dubitationes, ſiue quæſtiones.* Has quæſtiones & duodecim alias in textu non obſcuras, proponit primò. Deinde in vtramque partem exagitat. Quod enim ad primam ſpectat, ſic eam diſcutit vt priùs probet, Non eſſe einſdem ſcientiæ agere de omnibus cauſarum generibus. *Diſcuſſio prima.* Primò, quia non contrariantur. Secundò, quia deberet id præſtare ſcientia omnium accuratiſſima, quæ Mathematica eſt. At hæc non tractat cauſam efficientem nec finalem, cùm tota ſit in immobilibus, à quibus abeſt efficientiæ & finis, boníque ratio. Vbi enim finis, ibi actio; vbi actio, ibi motus. Non eſt autem motus in entibus Mathematicis. Atque ideo Mathematicas contemnebat, προεπηλάκιζεν, Ariſtippus Cyrenaïcæ ſectæ princeps, (quem ſcribit Laërtius primum è Socratis auditoribus, exegiſſe à diſcipulis mercedem,) quòd nullam boni malíque rationem haberent. Sed eſſe eiuſdem ſcientiæ, cauſarum genera omnia cognoſcere, ex eo poſtea concludit, quòd ſi aliæ cauſæ ad alias ſcientias pertinerent, non conſtaret quænam dici deberet Sapientia ſiue Metaphyſica. Vna enim æquè ſapientia eſſet, atque altera. *Cauſarum vniuerſalis cognitio ad Metaphyſicam ſpectat.* Ad vnā ergo, id eſt, ad Metaphyſicam, cauſæ omnes pertinent, qua cauſæ ſunt & in vniuerſum. Aliæ quæſtiones vt nō eodē ſemper ordine, quo propoſitæ ſunt, diſcutiuntur

libro tertio, ſic nec eodem ordine ſequẽtibus libris ſoluuntur, quo diſputatæ fuerũt: ſed vt res & doctrinæ occaſio ſeſe offert. Quod docebit librorum ſeries & doctrinæ progreſſus. Sed æquum opinor, erit, quæſtiones quæ hoc libro diſputantur, enotare, quarum fere omnium ſolutiones integræ ex aliis libris ſunt expectandæ. Quinta ergo eſt, an ſcientia hæc, in ſola ſubſtantiarum contemplatione verſetur, an etiam ſit de iјs quæ per ſe conueniunt; accidúntque ipſis ſubſtantiis. Sexta, an ſit huius ſcientiæ agere de eodem, diuerſo, ſimili, diſſimili, priori, poſteriori, & cęt. Septima, an genera ſint rerum principia. Octaua, an præter materiam, aliqua ſit per ſe cauſa. Nona, an eſſentia ſiue quidditas ſubſtantiæ materialis differat ab ipſo toto, id eſt, à tota materiali ſubſtantia, néc-ne. Decima, an principia formalia, & materialia, numero definita ſint, an ſpecie. Vndecima, Sínt-ne eadem an diuerſa corruptibilium & incorruptibilium principia. Duodecima, an vnum & ens ſint ipſæ rerum eſſentiæ. Decimatertia, an principia ſint vniuerſalia, an ſingularia. Decimaquarta, an principia ſint potentia, an actu. Decimaquinta, an principia ſint rerum cauſæ per motum ſiue mutationem, vt Phyſici cenſuerunt, an alio quodam modo, vt ſenſit Plato, qui res ſenſibiles eſſe & fieri dixit per participationem idearum. Decimaſexta, & poſtrema, an entia Mathematica, vt numeri, longitudines, figuræ, puncta, ſubſtantiæ ſint, néc-ne: &, ſi ſubſtantiæ, an à rebus ſenſibilibus ſeparatæ ſint, an non. Dubitationes ergo iſtas excutit ſigillatim hoc libro tertio, & nunc pro parte affirmante diſputat, nunc pro negante: eo fere modo reliquas, quo primam, de qua diximus. Deciſiones verò & ſolutiones aliis libris, vt diximus, traduntur, pro re nata, & ſine lege certi ordinis. Sic enim genio ſuo liberè indulget Ariſtoteles, ſine vlla tamen rerum perturbatione.

Catalogus quæſtionum ſexdecim ſoluendarum.

Liber quartus Metaphyſicorum.

HAbet octo capita, quorum primo declarat Metaphyſicæ obiectum, ſcilicet ens: Secundo, eius partes & proprietates. Reliquis, prima principia quibus in demonſtrando vtitur.

Ad Cap. primum.

CVm aliqua extet ſcientia, quæ ens vt ens eſt, ſpeculetur, & ea quæ ei per ſe inſunt; illa verò non poſſit eſſe vna quæpiam è particularibus, vt ſunt Mathematicæ, quia nulla earum, ens vt ens conſiderat, ſed eius particulam, putà numerum, vel magnitudinem, vel corpus ſenſibile, neceſſe eſt eſſe Metaphyſicam: quæ quia omnium eſt, καθολικωτάτη vniuerſaliſſima, ens vt ens, tanquam obiectum totale contemplatur, eiúſque primas cauſas, quâ ens eſt, perſequitur.

Ens vt ens, eſt obiectum Metaphyſicæ.

Ad Caput ſecundum.

VNius ſcientiæ eſt agere de ente, vt ens eſt. Licèt enim ens multis modis dicatur, diuerſáſque naturas ſignificet, atque adeo non ſit vnum vniuocè vel συνωνύμως, dicitur tamen de quodam ente primùm ac præcipuè, (id eſt, de ſubſtantia, quæ vna natura eſt,) & de aliis entibus, id eſt, de Accidentibus per attributionem & ordinem ad illud, καὶ οὐχ ὁμωνύμως, & non æquiuocè, non figuratè: ita vt quemadmodum ſe habet ſanum ad ſanitatem, ſic ens ad ſubſtantiam; vt enim ſanum aliud dicitur, quia conſeruat ſanitatem, vt deambulatio, aliud, quia eam efficit, vt pharmacum; aliud, quia eius eſt ſignum, vt vrina, viuidus color; aliud denique, quia eam recipit continétque, vt animal, quod verè ac propriè ſanum eſt, & reſpectu cuius alia ſana denominantur: ſic ens aliud dicitur, quia eſt ſubſtantia; aliud, quia affectio ſubſtantiæ; aliud, quia via eſt ſiue motus ad ſubſtantiam; aliud, quia vel eiuſdem ſunt corruptiones, priuationes, qualitates, vel effectiua, generatiua, vel alio quouis modo ad ſubſtantiam pertinent. Quare licèt ens multipliciter dicatur, quia tamen dicitur de multis in ordine ad vnum principium, nempe ſubſtantiam: ita vt cætera entia quodammodo eadem ratione conueniant, licèt non ſimpliciter, ſed per communem quamdam attributionem ad ſubſtantiam, (quæ conuenientia dicitur analogia attributionis πρὸς ἕν, καὶ μίαν τινὰ φύσιν ἢ ἀρχήν,) cenſetur ens ſic ſumptum, vnum, vnitate, non quidem ſynonyma, qualis eſt in animali comparato cum homine & bruto; ſed analogica, qualis eſt in ſano cum omnibus iis quæ ſana denominantur, comparato. Quæ vnitas cùm ſatis ſit, vt de ente pro vt ens eſt, ſcientia vna ſit; (hoc enim liquet de ſano, quòd ei ſi tali dumtaxat vnitate ſit vnum, & de omnibus ſanis analogicè dicatur, id tamen non obſtat, quominus omnia ſana ad vnam Medicinæ ſcientiam ſpectent;) meritò ſtatuitur, vnius ſcientiæ eſſe, de ente vt ens eſt, agere. Hinc patet ſolutio quæſtionis quin-

Ens eſt analogũ.

Solutio quintæ quæſtionis.

Metaphyſica eſt præcipuè de ſubſtantia.

tæ: verſari ſcilicet hanc ſcientiam circa omnia entia vt entia ſunt, licèt ens, vt ſubſtantiam & accidentia, modóſque complectitur, ſit tantùm analogum. Ita tamen ſcientia hæc de ente agit, qua ens eſt, vt præcipuè de ſubſtantia agat, quippe quæ ſit primum ens, à quo alia dependeant vt ſint & denominentur entia. Atque vt obiecti ſenſibilis generis vnius, vnus eſt ſenſus, (ſic enim omnium viſibilium, quæ in vno viſibilis genere conueniunt, vnus eſt videndi ſenſus) ita totius generis ſubiecti ſcibilis vna eſt ſcientia: quare, vt Grammatica omnes voces cognoſcit, ſic vna genere ſcientia erit circa omnes ſpecies entis; ſingulæ autem ſpecies ſcientiæ, circa ſingulas ſpecies entis. Hinc patet ſolutio tertiæ quæſtionis. Vt verò de ente eſt hæc ſcientia, ſic de vno; quia ens & vnum idem ſunt reipſa, licèt non vnius rationis. Hinc tot vnius ſpecies, quot entis: quarum quidditatem cognoſcere, eiuſdem genere eſt ſcientiæ, vt agere de eodem, ſimili, & alijs eiuſmodi, atque etiam de oppoſitis. De omnibus autem ſub communi ratione entis agere Philoſophi eſt. In eo enim conueniunt Philoſophia, Dialectica, Sophiſtica, quòd agant de omnibus; Philoſophia quidem, id eſt, Metaphyſica, neceſſariis rationibus; Dialectica, probabilibus; Sophiſtica, apparentibus.

Solutio tertia.

Ad Caput tertium.

AD vnam eamdémque ſcientiam ſpectat agere de ſubſtantia vt ſubſtantia eſt, & de communibus principijs: (quæ dicuntur in Mathematicis ἀξιώματα, Latinè dignitates, quia fide digna ſunt:) cùm principia illa conſtent terminis communiſſimis, putà ente, vno, eodem, diuerſo, toto, parte, cauſa, & ſimilibus, quibus omnes ſcientiæ particulares vtuntur in proprias materias contractis. Ad Metaphyſicam pertinent principia firmiſſima, certiſſima, notiſſima. Quorum illud eſt primum, *Fieri non poteſt vt idem ſimul inſit & non inſit*: cùm ad illud omnes reuocentur demonſtrationes & opiniones, & impoſſibile ſit eumdem arbitrari, idem ſimul eſſe & non eſſe, ſimul & ſemel & reſpectu eiuſdem.

τὸ γὰρ αὐτὸ ἅμα ὑπάρχειν τε καὶ μὴ ὑπάρχειν ἀδύνατον, τῷ αὐτῷ καὶ κατὰ τὸ αὐτό.

A Capite quarto, ad ſeptimum.

DEfendit Ariſtoteles tribus his capitibus primi principij ſuprà expoſiti firmitatem & veritatem, tam contra proteruos ſiue pertinaces qui illud negabant; quàm contra rudes & imperitos, quia διὰ τὴν ἀπαιδευσίαν, ignorantionem ſcilicet artis Analyticæ, primum illud ac prorſus indemonſtrabile principium, demonſtrare fruſtrà conabantur. Eſt enim ἀπαιδευσία, tuditas, ſiue ineruditio, nil aliud quàm neſcire quarum rerum oporteat quærere demonſtrationem, & quarum non oporteat. Cui aduerſatur παιδεία, recta inſtitutio ſecundùm ſciendi modos, docendíque formulas. De qua cap 1. lib. 1. de partibus Animal. Non poſſe ergo primum illud notiſſimúmque principium demonſtrari probat, contra imperitos. Quia non eſt omnium demonſtratio, alioqui daretur in demonſtrationibus progreſſus infinitus, neque vnquam vlla demonſtratio abſolueretur, proindéque nulla eſſet: quod falſum. Si ergo quorumdam non ſit demonſtratio, maximè eorum quæ ita ſunt certa & perſpicua, vt nulla demonſtratione egeant: atqui principium illud primum eſt eiuſmodi. Quanquam licet, redarguendo aduerſarium, demonſtrare, impoſſibile eſſe vt idem reſpectu eiuſdem ſimul ſit & non ſit, quod fiet argumento ad hominem, id eſt, ipſum arguendo ex propriis eius dictis. Si enim nihil dicat, relinquendus eſt quaſi ſtipes ſiue planta. Sed talis ad hominem demonſtratio, reuera non eſt demonſtratio: non oſtenſiua, quia non fit ex notioribus, cùm ipſo primo principio nihil ſit notius: nec ducens ad incommodum, quia non deducit ad maius incommodum, quàm eſt illud quod ab aduerſario conceditur; nullum enim maius eſt nec abſurdius, quàm fateri idem eſſe & non eſſe ſimul. Quare qui primum principium ſuſcipit demonſtrandum, peccat in leges Analyticas, incidítque in vitium petitionis principij, probando idem per idem, vel notius per minùs notum. Hinc rectè dixit Theophraſtus primi principij demonſtrationem eſſe violentam, ac præter naturam. Agit poſtea Ariſtoteles aduerſus pertinaces, qui negabant primum principium, vnde cogebantur admittere propoſitiones contradictorias ſimul eſſe veras, ſiue, quod idem eſt, idem eſſe & non eſſe ſimul. Quod eſſe abſurdiſſimum demonſtrat, ſi modò non ſit ambiguitas in terminis, & certa ſit ac definita nominum ſignificatio. Alioqui enim homonymia tollit contradictionem. Sic enim certiſſimum eſt, hominem vno modo proprioque ac vero ſumptum, non poſſe non eſſe animal bipes. Quia homo propriè eſt animal bipes. Alioqui homo propriè, non erit homo propriè, quo nihil falſius, nihil ſtultius. Et certè ſi contradi-

ἡ ἀπαιδευσία.

ἡ παιδεία.

Non poteſt primũ principium demonſtrari.

ὅμοιος γὰρ φυτῷ ὁ τοιοῦτος.

Non poſſunt contradicentia eſſe

ſimul vera. Sic enim omnia ſimul eſſent vera & falſa.

ctoria ſimul eſſent vera, omnia eſſent vnum & idem: neque eſſet diſcrimen inter vera & falſa: vtraque enim ſimul eſſent vera & ſimul falſa; ſi videlicet idem de re omni affirmare & negare poſſemus. Ab hac verò abſurdiſſima opinione natus eſt Protagoræ Sophiſtæ error inſignis, qui omnia quæ videntur & quæ apparent, vera eſſe affirmauit. Si enim ita eſt, cùm diuerſis diuerſa & contraria videantur, ſequitur omnia ſimul eſſe æquè vera & falſa. Fuit autem Protagoras Philoſophus ille, quem ait Socrates apud Platonem in Menone iuuentutem inſtituiſſe per quadraginta annos, magna nominis fama, & pari quæſtu. Quòd ſi quærat Protagoras & eius ſectatores, quisnam ſtatui poſſit iudex veritatis, cùm diuerſis diuerſa videntur & oppoſita: reſpondet Ariſtoteles, id non minùs abſurdum eſſe, quàm ſi quis iudicem quæreret, qui vigilantes à dormientibus diſtingueret. Vt enim hoc per ſe notum eſt ſenſu, ita illud intellectu. Hi ergo mentis morbo ideo laborant, quòd quærant rationem eorum quorum non eſt ratio: cùm non ſit demonſtratio principij demonſtratiui. Vel certè proterui ſunt, & ore tenus negant, quod ſciunt eſſe veriſſimum. Eſt itaque hoc certiſſimum, quòd oppoſitæ enuntiationes non ſint ſimul veræ: & contradictio de eodem ſimul nequeat eſſe vera. vnde ſequitur fieri non poſſe, vt contraria eidem ſimul inſint, ſaltem perfectè ϰαὶ ἁπλῶς, & ſimpliciter in gradu ſummo & intenſiſſimo, vt ſcholæ loquuntur.

Error Protagoræ.

Ad Cap. ſeptimum.

DEclarat defenditque veritatem primi principij affirmatiui, quod cum primo illo negatiuo, Impoſſibile eſt idem ſimul eſſe & non eſſe, magnam habet affinitatem, licèt non æquè latè pateat. Nam negatiuum in omni materia verum eſt, etiam de futuro contingenti; affirmatiuum autem, quod eſt eiuſmodi, *Neceſſe eſt quodlibet eſſe vel non eſſe*, ſiue quod eòdem recidit, Neceſſe eſt quodlibet de quolibet affirmari vel negari, non eſt verum in materia de futuro contingenti, ſumptis videlicet partibus contradictionis determinatè. Neutram enim neceſſum eſt, ſi credimus Ariſtoteli lib. de interpret. eſſe determinatè veram, vel falſam, ſed indeterminatè tantùm. quare principium hoc affirmatiuum, non eſt abſolutè primum, ſed potiùs negatiuum. Eſſe tamen affirmatiuum veriſſimum, nec dari medium inter contradicentes propoſitiones, vt nec inter numerum paré & imparem, cùm neceſſe ſit omnem numerum eſſe parem vel imparem; probat ex veri falſique definitione. Verum enim eſt dicere, id quod eſt, eſſe; aut quod non eſt, non eſſe: falſum, contra: ergo omnis propoſitio in qua dicitur eſſe, vel non eſſe, vera eſt vel falſa: ſed nulla eſt propoſitio in qua eſſe vel non eſſe, non dicatur. Omnis enim affirmat, vel negat. Ergo nulla propoſitio eſt, quæ vera non ſit vel falſa, atque adeo nullum erit medium. Proſequuntur aliæ rationes, ſed hæc eſt inſtar omnium. cui addi poteſt, poſſe duobus tantùm modis reſponderi ad quæſtionem quamlibet non æquiuocam, eſt, non eſt. At inter hæc nullum eſt medium.

πάντη ἢ φάναι ἢ ἀποφάναι ἀληθές.

Principium primum affirmatiuum.

Nulla eſt propoſitio, quæ nõ ſit vera vel falſa.

Ad Cap. octauum.

DOcet, eos, qui enuntiationes contradictorias ſimul veras, & eos qui eaſdem ſimul falſas eſſe ſuſtinent, tollere veri & falſi, itémq; motus & quietis diſcrimen: quo nihil abſurdius. Imò & repugnantia ſic concedere, vt ſeipſos refutent. qui enim dicunt omnia eſſe vera, oppoſitam propoſitionem veram eſſe dicunt, eam ſcilicet qua dicitur nihil eſſe verum, vel non omnia eſſe vera; & ſic negant omnia eſſe vera, atque adeo agunt contra ſe. Qui verò dicunt omnia eſſe falſa, ipſi ſe falſitatis arguunt, ſi aliquid affirment. Tolli autẽ motum, ſi omnia ſint vera, patet; quia per motum res mutatur, ergo propoſitio de priore ſtatu, nunc erit falſa. Tolli etiam quietem, ſi omnia ſint falſa, hinc conſtat, quòd ſi eſſet certus rerum ſtatus, poſſet eſſe de eo certo ſtatu vera quædam propoſitio: & ſic non omnia eſſent falſa. Non igitur quieſcunt omnia, nec mouentur etiam omnia perpetuò. Neque verò omnia interdum mouentur, interdum quieſcunt; datur enim in natura rerum primus motor, iſque ſempiternus, & prorſus immobilis. vt demonſtratum eſt cap. 5. & 6. lib. 8. Phyſic.

Qui dicunt omnia eſſe vera, vel omnia falſa, ipſi ſe refellunt.

Liber quintus Metaphyſicorum.

TRiginta capitulis communiſſimorum terminorum varias acceptiones modóſque multiplices exponit ac probè diſtinguit. Quod ſanè huius ſcientiæ, quæ maximè vniuerſalis eſt, proprium cenſetur officium: Cùm termini illi communes in omnibus ſcientiis artibúſque vſurpentur, pænéque rebus omnibus, qua entia ſunt,

Summa libri quinti, quẽ vocant promptuarium Ariſtotelis.

conueniant;& licèt non admodum ſollicitus ſit Ariſtoteles, quem ſeruet in illa communium terminorum declaratione ordinem, videtur tamen vtcumque naturæ ordinem ſecutus, qui à natura prioribus incipiat, & in poſterioribus deſinat. Enimvero differt primùm de diſtinctione principiorum & cauſarum entis. Deinde de diſtinctione entis, eiúſque partium; denique de diſtinctione proprietatum ſiue paſſionum entis.

A Capite primo, ad ſextum.

Ad cap. 1. 7. Modi principij. EXplicat primo cap. principij modos ſeptem. Primus eſt, quo principium dicitur id vnde motus incipit quomodocunque. Sic principium viæ ſeu motus, quo ex vno loco in alium mouemur, dicetur ille locus è quo primò exierimus. Secundus, vnde feliciter incipimus. Sic faciliora ſunt principia doctrinæ. Tertius, ex quo primo inſito aliud fit. Quartus, vnde motus, vt cauſa efficiens. Quintus & ſextus, iidem fere ſunt cum quarto, cùm efficiendi vi definiantur. Septimus, id vnde res *ἀρχή.* cognoſcitur, vt axiomata, definitiones. Ex his principium definitur, id primum, vnde aliquid eſt, aut fit, aut cognoſcitur. Et principia quidē alia eſſe interna, vt ſunt materia & forma; alia externa, vt ſunt efficiens, & finis.

Ad cap. 2. Cap. 2. Genera & modi cauſarum explicantur, vt lib. 2. Phyſicor. cap 3. aliíſque locis paſſim, vbi eos expoſuimus. Multa enim his libris alibi dicta retexit repetítque Ariſtoteles, vt in progreſſu videbitur.

Ad cap. 3. Cap. 3. Elementi acceptiones diſtinguuntur. Elementum aliud eſt vocis, eſtque litera vt A, B, aliud corporis, in quod corpora diuiduntur, vt in vltima, & ſpecie indiuiſibilia: communis acceptio eſt; quod primum cuiq. ineſt. De elementis dictum lib. de Genet. & Corrupt. de Cœlo.

Ad cap. 4. Cap. 4. Naturam ſex modis accipi oſtenditur: Primo, pro viuentium generatione, & natiuitate. Secundo, pro prima parte genita, vt eſt cor. Tertio, pro principio interno cuiuſq. rei, vnde res habet vt moueatur per ſe primò, quo modo definita eſt natura ſecūdo Phyſic. Quarto, pro materia. Quinto, pro forma. Sexto pro eſſentia qualibet. Sed propria acceptio naturæ eſt pro forma, quia propter hanc materia & generatio dicitur natura.

Ad cap. 5. Cap. 5. Neceſſarium primò dicitur quod non eſt quidem cauſa rei, ſed ſine eo res eſſe nequit, vt reſpiratio, cibus ad vitam animalis. Secundò, ſine quo bonum non fit, vel malum non pellitur. Sic potio medicata neceſſaria eſt, vt morbus arceatur. Tertio, quod eſt violentum. Quartò, & propriè quod aliter habere non poteſt. Vt Deum eſſe hominem, eſſe animal rationale.

Ad Caput ſextum.

VNum dicitur vel per accidens, vel per ſe: illud dicitur primò, cùm ſubiectum & accidens dicuntur vnum, vt Coriſcus & Muſicum: quia vnum alteri accidit. Secundò, cùm duo accidentia dicuntur vnum, quia eidem ſubiecto inſunt, vt Muſicum & iuſtum ſunt vnū; quia ſimul ſunt in Coriſco, id eſt, in vno aliquo homine. Addi poſſet tertius modus vnius per accidēs, quo ſubiecta diuerſa, vnum dicantur propter vnum accidens, quo affecta ſint omnia. Sic Æthiopes dici poſſunt omnes vnum quid, ratione nigredinis. *Vnum per ſe vel per accidens.* Vnum per ſe dicitur primò, ratione continuitatis. Alia autem continua ſunt per vinculi continuitatē, vt faſciculus; alia medio glutine, vt menſa; alia per ſe & natura, vt linea, brachium. Secundò, ratione ſubiecti forma ſenſibili non differētis, licèt ſecundùm quantitatem ſit diuiſum; ſic omnes fluuii ſunt vnum ratione aquæ, omnia vina, vnum, licèt quantitate & loco differant. Explicari poteſt hæc vnitas per ſe ratione materiæ ſecundæ. Quæ ſcilicet forma aliqua ſenſibili affecta eſt, itavt ea dicantur vnum, quorum materia ſecunda eſt eadem. Sic plures panes ex eadem farinæ maſſa dicuntur vnum. Quia eorum, licèt diuerſi ſint, & figura vel coctione differant, eadem tamen eſt & vna materia ſecūda, ſcilicet farina. Tertiò, ea ſunt per ſe vnum, quorum vnum eſt genus: ſic homo, canis, equus, vnum ſunt in animali. Quartò, ea ſunt per ſe vnum, quorū eadem eſt definitio eſſentialis infima & ſpecifica, itavt ſit indiuiſibilis in aliam definitionem eſſentialem ſpecificam. Sic indiuidua vnius infimæ ſpeciei vnum ſunt, quæ ſcilicet eamdem definitionem eſſentialem ſpecificam & vltimam habent. Quintò, ea ſunt propriè vnum, quæ re & ratione ſunt planè idem; vel quæ numero ſunt idem, vt Socrates & Socrates, ſiue hic homo, hic Philoſophus, oſtenſo eodem. Abſolutè autē & in vniuerſum quæcunque diuiſionem non habent, vt ſic, vnum ſunt, nempe quia vnitas conſiſtit in indiuiſione. Proprium vnius eſt, eſſe principium numeri: cuius ſcilicet ſit menſura. Omnis enim prima menſura cuiuſque generis, eſt eius principium. Quia ex menſura prima res

primò cognoſcitur;id autem vnde res primò cognoſcitur,principium eſt. Cùm enim res primò ſit per principium, per illud tanquam per primum habet, vt cognoſcatur: quia vnde res primò habet vt ſit,inde primùm habet vt cognoſcatur. Denique alia ſunt vnum numero, vt ea quorum materia vna eſt & ſingularis: alia ſpecie, quorum vna eſt eſſentia, ratio, definitio. Alia genere, quæ ſunt eiuſdem Categoriæ, ſiue quorum eſt eadem prædicationis de primis ſubſtantiis, figura & ratio. Alia proportione & ſimilitudine ſiue analogia, quæ ſcilicet inter ſe comparata, eodem modo ſeſe habent, vt oculus, mens. Vt enim ſe habet oculus corporis ad corpus; ſic mens ad animam Quæcunq; autem ſunt numero idem & vnum, ſunt etiam ſpecie vnum, non contrà. Et quæ ſpecie vnum, etiam genere, non contra Quæ denique vnum genere, etiam analogia, non contrà Tot modis dicitur multiplex ſiue multa, quot vnum.

Vnum numero, ſpecie, genere, proportione.

Ad Cap. *ſeptimum.*

Ens τὸ ὂν κατὰ συμβεβηκός.

ENs vel eſt per accidens: Quod dicitur tribus modis: Primo, cùm duo accidunt ſubſtantiæ, & vnum accidens dicitur de alio. vt Iuſtum eſt Muſicum: Secundo, cùm accidens dicitur de ſubiecto, vt homo eſt Muſicus: Tertio, cùm ſubiectum dicitur de accidéte, vt Muſicum eſt homo. Vel per ſe, quod continet Categorias: ſubſtantiam, qualitatem, quantitatem, ad aliquid, & cæt. Et diuiſionem aliam in ens actu, & potentia, de qua lib. 9.

καθ' αὑτό.

Ad Cap. *octauum.*

οὐσία.

DIcitur ſubſtantia primo, corpus quodlibet ſimplex, ſenſibile, vt terra: imò & compoſitum, vt animalia, dæmonia. (Reponit autem dæmonia inter corpora, ex opinione Platonis, & loco exempli; putauit enim Plato dæmonia eſſe animalia ſubtiliſſimo corpore, & ratione prædita, & immortalia.) Secundo, cauſa formalis. Sic anima ſubſtantia dicitur animalis. Tertio, principium corporum ſenſibilium, ex mente Platonis & Pythagoreorum, ſic puncta, lineæ, ſuperficies, numeri, dicuntur ſubſtantiæ corporum ſenſibilium. Quarto, eſſentia & quidditas rei. Sic animal rationale dicitur ſubſtantia hominis.

Ad c. 9.

A Capite nono ad duodecimum.

EXponuntur nono capite modi eiuſdem & diuerſi, differentium & ſimilium. Idem dicitur vel per accidens, vt ens; vel per ſe, vt de vno ſuprà dictum eſt. Diuerſum, contrà. Differentia omnia diuerſa, non contrà, dicuntur primò, quæ cùm aliquid idem ſint vel numero, vel ſpecie, vel genere, vel analogia, in aliquo tamen differunt, vt Socrates ſedens, & aliàs idem ſtans; vt Socrates & Plato, vt Socrates & equus; vt ens abſolutum & relatum. Secundò, quorum eſt diuerſum genus. Tertiò, differentiæ contrariæ. Quartò, quæ ſubſtantia differunt vt materia & forma. Similia dicuntur primò, quæ idem paſſa ſunt, vt rubotem ex ira, pallorem ex morbo. Secundò, quæ plura eadem quàm diuerſa habent, vt fratres gemelli in multis ſimiles. Tertiò, quorū qualitas vna, vt ſunt Æthiopes, vno colore affecti. quartò, quæ pluribus aut præſtantioribus qualitatibus ſecundùm quas fit alteratio, affecta ſunt: vt duo vina eiuſdem coloris, odoris, ſaporis, facultatis. Diſſimilia autem dicuntur ἀντικειμένως, oppoſito modo.

Cap. 10. Notantur IV. genera oppoſitorum. Contradicentia ſcilicet, contraria, relatiua, priuatiua. De quibus in Categoriis cap. 10. *Ad. c. 10*

Cap. 11. Modi prioris & poſterioris. De quibus etiam c. 12. l. Categor. Prius autem dicitur vel loco, vel tempore, vel motu, vel poteſtate, vel ordine, vel cognitione; (prioritas autem cognitionis, vel eſt ſecundùm rationem & intellectum, quomodo vniuerſalia priora ſunt cognitione, ſingularibus; partes toto; paſſiones priorum, paſſionibus poſteriorum; vel ſecundùm ſenſum, quo modo ſingularia priora ſunt vniuerſalibus; totum, partibus;) vel denique natura, qui modus maximè proprius eſt, quo nimirum ea dicuntur priora, quæ naturali eſſendi ordine alia antecedunt, vel, vt aiunt logici, à quibus ad alia non reciprocatur eſſendi conſequentia, vt vnitas, reſpectu binarij; animal, reſpectu hominis; ſubſtantia, reſpectu accidentis. *Ad c. 11.*

Ad Caput duodecimum.

Quid potentia actiua.

PRimum potentiæ genus eſt potentia actiua, quæ eſt principium motus, aut mutationis exiſtentis in re diuerſa ab ea in qua ipſum eſt; aut ſi in eadem exiſtat, non per ſe in ea ſit, ſed per accidens. Exemplum principij quod eſt in re diuerſa, ab ea quæ mutatur, eſt potentia ædificandi: eius autem quod eſt in eadem, ſed non per ſe, eſt ars Medicinæ; quæ licèt aliquando ſit in eo qui curatur, ægrotante ſcilicet, non eſt tamen in illo prout curatur; cùm accidat ei qui curatur, habere in ſe principium actiuum cura-

Sexto, conſequenter ratione temporis: ſic quæ fiunt poſt alterum, ex eo fieri dicuntur, vt nox ex die, ex ſerenitate tempeſtas, ex Bacchanalibus Thargelia. Hæc enim, quæ feſta erant in honorem Apollinis, fiebant Februario menſe; illa Ianuario.

Ad cap. 25. μέρος. Cap. 25. Pars primò, dicitur quantitatiua & integralis: quæ ad quantitatem ſpectat. Secundò, ſubiectiua, in quam forma aliqua ſine quantitate diuiditur: ſic ſpecies eſt pars generis. Tertiò, eſſentialis phyſica, vt materia, forma. Quartò, eſſentialis Metaphyſica. Sic genus eſt pars ſpeciei, itèmque differentia.

Ad cap. 26. ὅλον. Cap. 26. Totum primò dicitur quod eſt integrum. Secundò, generatim quod partes vnitas habet. Hinc totum aliud vniuerſale; quod partes ſubiectiuas continet, vt genus, ſpecies; totum integrale, quod partes integrales vnitas continet. Et totum eſſentiale, quod partes eſſentiales, ſiue Phyſicas ſiue Metaphyſicas vnitas habet. Ratio totius magis conuenit naturalibus quàm artificioſis: vt & ratio vnius. Naturalia enim compoſita, ſunt magis vnum. Aliter vſurpatur omne, aliter totum. Illud enim multitudinem fere rerum diuiſarum ſignificat; hoc autem, vnius ex multis conſtitutionem. *Differunt omne & totum.*

Ad cap. 27. Cap. 27. Κολοβόν, mutilum vt quid dicatur, debet eſſe diuiſibile; quia detractione vnius partis, fit res mutila. Item poſt mutilationem, debet permanere, eſſéque idem ſecundùm ſubſtantiam: Tertiò, habere partes certa ratione ſitas. Hinc Homogenea, vt aqua, non fiunt mutila; vt nec numeri. Quartò, eſſe continuum. Sed pars quâ ablatâ res fit mutila, debet primò, in re prominere, & quaſi explantari, vt brachium, pes: Itavt non ſit de internis præcipuis & ad vitam neceſſariis. Secundò, debet non reſtitui naturaliter. Alioqui cerui, cùm cornua depoſuerunt, & calui homines, cùm ex morbo capillitium amiſêre, mutili dicerentur: cornua enim ceruis, capilli hominibus renaſcuntur: At ſic nec cerui, nec homines mutili dicuntur.

Ad cap. 28. γένος. Cap. 28. Genus primò ſumitur pro generatione continuâ rerum eiuſdem ſpeciei: putà hominum. Secundò, pro capite ſiue principio generationis: Tertiò, pro genere ſubiecto, vt eſt ſuperficies reſpectu figurarum planarum: Quartò, pro eo quod primum eſt naturæ ordine in definitionibus, & in quid prædicatur; & cuius differentiæ ſint qualitates, id eſt, quod immediatè diuiditur per differentias quæ faciunt quale quid; quas qualitates eſſentiales vocant. Diuerſa genere propriè ſunt ea quæ, vel ſubiectum primum diuerſum habent, ſi ſubiectum habent, vt cœli, & elementa; vel corruptibile & incorruptibile; (quæ dicuntur diuerſa genere, cap. vltimo lib. 10. Metaphyſic. quia conſtant materiâ diuerſâ, quæ genus Phyſicum eſt, ſubiectúmque primum;) itavt alterum in alterum non reſoluatur, neque vtrumque in idem: vel quæ ad diuerſas ſpectant Categorias, vt homo, candor. Categoriæ enim nec in ſe mutuò, nec in vnum quid reſoluuntur, vnum, inquam, vt commune genus & ſynonymum. Alioqui in ens reſoluuntur: quod tamen analogum eſt, nec verum genus. Obſerua, curioſe lector, ex hoc textu colligi duo genera reſolutionis, Phyſicum vnum, quo corpora naturalia reſoluuntur in ea quibus conſtant: ſic mixta reſoluuntur in IV. Elementa; ſic elementa reſoluuntur in materiam & formam: Metaphyſicum alterum, quo indiuidua in ſpecies, ſpecies in genera reſoluuntur. quod fit non realiter, vt in mixtis Phyſicis; ſed ſolâ intellectus operatione, è multis vnum methodo ſyntheticâ ſiue compoſitiua facientis, donec ad ſummum genus peruenerit.

Cap. 29. Falſum dicitur in rebus, in oratione, in homine. In rebus tripliciter: *Ad cap. 29. ψεῦδος.* primò, ſi nunquam conuenire poſſunt, vel componi, vt diametrum eſſe commenſurabilem: Secundò, cùm res non ſunt actu compoſitæ, licèt poſſint componi & ſimul eſſe, vt Socratem ſedere, cùm non ſedet: Tertiò, cùm apparent res eſſe, nec ſunt reuera; vt colores Iridis, ſimulacrum hominis cuiuſpiam: quod videri poteſt ipſe verus homo, cùm non ſit. Ratio autem ſiue oratio falſa eſt, quæ ſignificat quod non eſt. Homo denique falſus dicitur, qui ſectatur falſas orationes prudens, ſciens, vel aliis auctor eſt falſitatis & errorum.

Cap. 30. Accidens dicitur primò, quod fortuitum eſt: vt inuentio theſauri, fodiendo. Secundò, quod per ſe eſt in vnoquoque, non tamen ad eſſentiam pertinet: & hoc quidem contingit eſſe ſempiternum, illud nunquam. Qua de re alibi, id eſt, in 2. Phyſicor. vbi de caſu & fortuna. & in lib. 1. poſter. Analyt. cap. 30. vbi docetur non eſſe ſcientiam fortuitorum. *Ad cap. 30. συμβεβηκός.*

Liber ſextus Metaphyſicorum.

Tribus conſtat capitibus, vel,vt alij volunt, duntaxat duobus: quibus primùm explicatur modus, quo Metaphyſica de ente agit, eiúſque principiis, partibus, & proprietatibus. Deinde reiiciuntur ab huius ſcientiæ conſideratione entia per accidens, & rationis: à conſideratione, inquam, principali, & per ſe. Debent enim entia per accidens, & entia Logica, à Metaphyſica cognoſci, ſi non per ſe,& gratia ſui, ſaltem in gratiam entis veri, vnius, realis & per ſe, quod maximè ad Metaphyſicam pertinet.

Ad Cap. primum.

Cæteræ ſcientiæ certo genere entis ſunt: Metaphyſica de ente vt ens eſt.

STatuitur, cæteras ſcientias de certo entis genere pertractare, & circa cauſas & principia quædam verſari: Solam verò Metaphyſicam de ente, vt ens eſt, agere. Et Phyſica quidem verſatur circa ſubſtantiam mobilem & materialem; Mathematicæ puræ agunt de rebus ipſa mobilibus, & à materia ſenſibili re inſeparabilibus, ſed tamen ea ratione qua ſunt immobiles, & cogitatione ſeparatæ; vel quod idem eſt, provt in ſui conſideratione materiam ſenſibilem non includunt. Vt ergo Phyſica, mobilium & inſeparabilium; Mathematica verò, velvt immobilium & ſeparabilium; ſic Metaphyſica eſt reuera immobilium, æternorum, ſeparabilium & diuinorum contemplatrix. Vnde ſcientia Theoretica triplex, Phyſica, Mathematica, Theologica, quæ poſtrema dicitur etiam τιμιωτάτη, καὶ πρώτη φιλοσοφία, quia circa primam & excellentiſſimam ſubſtantiam verſatur, eam nempe quæ immobilis eſt & æterna, imò & circa ens vt ens eſt, vnde ſcientiarum vniuerſaliſſima perhibetur.

Theoretica ſcientia triplex.

Ad Cap. ſecundum.

PRoponitur, entis, ſimpliciter, id eſt vniuerſaliter, accepti tripartita diuiſio: in ens per Accidens & per ſe, (per ſe autem in Categorias diuiditur,) in ens rationis (quod per verum & falſum intelligit) & reale; in ens potentia & actu. Deinde ſtatuitur entis per accidens non eſſe ſcientiam. Nulla enim ſcientia ſiue factiua ſit, ſiue actiua, ſiue contemplatrix, entia per accidens conſiderat, quæ prope ſunt infinita. Sic ars ædificandi non ſpectat iucunditatem, moleſtiam, vtilitatem, damnum, & alia quæ accidunt ædificiis; nec Geometria, ea quæ accidunt figuris, vt quòd ligneæ ſint vel plumbeæ, delectabiles, moleſtæ. Imò ens per accidens eſt ferè non ens, non habet cauſas per ſe, nec per ſe generatur aut corrumpitur: nec ſemper eſt, nec vt plurimum, nec neceſſariò: Scientia autem eſt de iis quæ vel ſunt ſemper, vel vt plurimùm, & quæ veras cauſas habent per ſe ac propriè dictas.

Diuiſio entis.

Diuiſio ſcientiæ.

Entis per accidens nulla eſt ſcientia.

Ad Cap. tertium.

STatuitur primò, non dari cauſas per ſe entium per accidens. Cauſæ enim per ſe, producunt effectus per ſe, ac neceſſariò; itaque quicquid fiet, neceſſariò fiet, nihil per accidens, quod falſum. Sunt igitur entium per accidens, cauſæ etiam per accidens: quæ hîc dicuntur cauſæ generabiles & corruptibiles, abſque eo quòd generentur & corrumpantur. Quia generatio & corruptio ad eas per ſe non terminatur, quà tales ſunt, licèt abſolutè generari & corrumpi dicantur, quatenus concurrunt cum cauſis per ſe, & cum his miſceantur.

Statuitur ſecundò, illud entis genus: quod quia verum eſt, ens dicitur, ſicvti falſum, non ens; conſiſtere in compoſitione & diuiſione eâ, quæ per mĕtem fit, affirmando & negando: itavt ens illud verum, & ei oppoſitum falſum, omnino depĕndeant ab affirmatione & negatione. Verum enim illud tunc eſt, cùm vel affirmat mens ea coniuncta eſſe, quæ reuerâ coniuncta ſunt: vel negat eſſe diuiſa, quæ diuiſa ſunt: falſum autem, cùm contrà. Quare tale verum, & tale falſum, in mente ſunt, non in rebus. Neque enim eadem ratio eſt veri ac boni, falſi ac mali itavt ſicvti dicimus hoc vel illud eſſe bonum vel malum in ſe, & nullâ habitâ mentis ratione, ſic dicamus hoc eſſe verum vel falſum, in ſe & nullo ſpectato ordine ad mentem; nam res bonæ dicuntur, quia vel ſunt in ſe perfectæ, vel alicui rei conuenientes; malæ, quæ contra ſine vllo cum mente reſpectu aut comparatione. At nihil propriè ac ſimpliciter dicitur eſſe verum aut falſum, niſi habitâ ratione mentis affirmantis, vel negantis aliquid de aliquo. Ex quo patet verum & falſum non eſſe in primâ mentis operatione, quæ eſt apprehenſio ſimplicium & quidditatum, ſiue cognitio indiuiſibilium ex cap.6. lib.3. de Animâ, ſed in ſecundâ, cuius eſt componere affirmando, & negando diuidere: atque adeò in tertiâ quæ argumentatio eſt, affirmatiuè, vel negatiuè concludens.

Verum & falſum ab affirmatione pendent & negatione.

Statuitur tertio, ens illud verum non eſſe in hâc ſcientiâ conſiderandum, vt neque ens per accidẽs. Illud quidem, quia eſt ens rationis, ſiue τῆς διανοίας τι πάθος, mentis quædam affectio, hoc verò, quia non habet definitam certámque cauſam. Adde quòd neutrum verè & propriè ens eſt, ab aliis propriè dictis diſtinctum & ſeparatum, ſed cum his & in his ſpectatum.

Ens rationis nõ ſpectat ad hanc ſciẽtiam, nec per accidens.

Statuitur quarto, hîc eſſe conſiderandum ens propriè ſumptum, vt ens eſt, eiúſq; principia & cauſas. Quibus ex verbis intelligi perſpicuè poteſt, Ariſtotelem hactenus præfari, atque adeo ſex ſuperiores libros non immeritò poſſe proœmiales appellari.

Liber ſeptimus Metaphyſicorum.

HAbet capita ſeptemdecim, quibus de ente agitur, vt in Categorias diuiditur: maximè verò de ſubſtantiâ & definitione.

Ad Cap. primum.

REm aggreditur Ariſtoteles, & ad Metaphyſicum genus ſubiectúm ve ſeſe tandem accingit, poſt longiſſimum apparatum, & præludia illa ampliſſima ſex prioribus libris expoſita.

Primo igitur capite, repetitâ diuiſione entis per ſe ac realis in prædicamenta, docet τὴν οὐσίαν, ſubſtantiam eſſe primum ens, primúmque adeo prædicamentum. Primò, quia ſubſtantia prædicatur in quid de primo ſubiecto, quod eſt ſuppoſitum, ſiue ſubſtantia ſingularis, vt eſt Socrates. Cætera verò entia, nempe accidentia, non ſic, ſed in quale, aut quantum. Secundo, quia ſola ſubſtantia eſt per ſe ens; cetera verò entia ſunt per ipſam, quatenus ſcilicet ſunt illius affectiones, putâ vel quantitates, vel qualitates, vel paſſiones. Deinde docet ſubſtantiam eſſe primum ens ratione, cognitione, tempore & naturâ. Ratione quidem ſiue definitione, quia cætera nempe accidentia definiuntur per ſubſtantiam. Cognitione, quia priùs ac potiùs quæruntur ſcientiæ de ſubſtantia, quàm de accidente: Et cognitio accidentis pendet à cognitione ſubſtantiæ. Tempore verò, quia datur ſubſtantia ſine accidentibus, vt Deus; &, vt quidam aiunt, Intelligentiæ, etiam ex ſententia Ariſtotelis; non dantur autem accidentia ſine ſubſtantia. Item quia ſubſtantia etiam materialis, tempore prior eſt quibuſdam ſaltem accidentibus, iis ſcilicet quæ ipſi accidunt, poſt exactum aliquod à ſua generatione tempus. Naturâ denique, quia ſubiectum prius eſt natura eo quod in ſubiecto ineſt: at ſubſtantia eſt ſubiectum accidentium. Obſeruandum tamen in textu veterum interpretum, vt Aphrodiſienſis, non legi, φύσει, natura, & ideo vocabulum hoc forte eſſe adiectitium: præſertim cùm nulla prioritatis naturæ ratio reddatur in textu. Cùm itaque ſubſtantia ſit prior accidente, natura, ratione, cognitione, tempore, atque omnino primum ens; de ea maximè, imò fere de ſola agendum eſſe concludit.

Subſtantia eſt primum ens.

Obſeruatio circa textum.

Ad Cap. Secundum.

DOcet, rationem ſubſtãtiæ relucere maximè in corporibus Phyſicis, quæ Subſtantiæ vocantur, vt & eorum partes. Tum eſſe quærendum, an ſint ſubſtantiæ ſeparatæ. Putaſſe nonnullos, terminos corporis, ſuperficiem, lineam, punctum, vnitatem, eſſe ſubſtantias: Alios, nihil eſſe præter ſenſibilia: Alios, eſſe ideas æternas. De quibus ſit conſiderandum, poſtquam ratio ſubſtantiæ fuerit deſcripta.

Ad Cap. tertium.

POnitur primo, quadripartita ſubſtantiæ diuiſio, Ariſtotelis tempore recepta. Nam ſubſtantia cuiúſque rei dicebatur, vel ipſius rei eſſentia; vel idea ſpeciẽſve ſeparata; quam vocat τὸ καθόλου, vniuerſale, vel eiuſdem rei genus. Vel denique ſubiectũ τὸ ὑποκείμενον, de quo alia dicuntur, ipſum autẽ de nullo. Et hoc maximè ſubſtãtia eſt. Eſt enim ipſa ſingularis ſubſtantia, quæ eſt baſis & fundamentum aliorum omnium: cùm de ea dicantur omnia, & in ea inſint, vt conſtat ex Categoriis. Statuitur ſecundo, ſubiectum eſſe triplex, materiam, formam, compoſitum; & duo hæc eſſe magis entia, quàm materiam: Licèt materia ſit verè ſubſtantia, cùm ſit ſubiectum primum & vltimum, aliiſque ſublatis quæ ſunt corporum affectiones, potentiæ vel quantitates, ipſa remaneat. Hæc autem materia prima eſt, quæ per ſe, neque quid, id eſt, ſubſtantia completa, neque quantum eſt, neque aliud quoduis prædicamentum. Eius enim eſſe à quouis prædicamento differt. Quanquam non ideo dicenda eſt materia, ſubſtantia prima. Ad rationem enim ſubſtantiæ primæ requiritur, vt ſit ſeparabilis, id eſt, poſſit ſine aliis exiſtere, ac vi ſua perfectè ſubſiſtere. Item vt ſit hoc aliquid, id eſt, determinata perfectáque ſubſtantia, & ſingularis: at materia non poteſt à forma ſeparari; neque eſt hoc aliquid determinatum. Quare forma &

Subiectũ ſiue ſubſtantia triplex. Materia, forma, compoſitum. Vt dixit c. 1. lib. 2. de anima.

compoſitum magis ſunt ſubſtantiæ, quàm materia. Sed materia, quia quodammodo manifeſta eſt, ex eo ſcilicet quòd omnes eam agnoſcant, ſitque ſubiectum mutationis, & potentia ad omnes formas, relinquenda eſt; vt & compoſitum, quod materia & forma notius eſt ac poſterius: (nam poſteriora natura ſunt nobis clariora:) de forma autem, quæ eſt ἀπορωτάτη, valde dubia, & obſcura, agendum. Cùm verò fateantur omnes, eſſe ſenſibiles quaſdam formas ſubſtantiáſve, de his primò dicendum eſt.

Ad Cap. quartum.

STatuit eſſe de formis rerum ſenſibilium agẽdum, quatenus formæ nomen ſumitur pro quidditate rei, ſiue natura ſpecifica. Tum eſſe à notioribus nobis ad notiora natura tranſeundum, vt dictum eſt c. 1. l. 1. Phyſic. Tertiò, Logicè prius agendum de natura & quidditate rerum: deinde Phyſicè. Agere autem Logicè eſt, cùm expenditur quidditas ex legibus definitionis; Phyſicè, cùm ex diſquiſitione partium rei, vt materiæ & formæ. Quem differendi modum inſtituet lib. 8. hîc enim Logicum ſectatur: Vt hoc & ſequenti capite examinet quid ſit quod quid eſt, ſiue quidditas, & quorum. Sexto autem, an quidditas à rebus, quarum eſt quidditas, ſit diuerſa. Septimo, octauo, & nono, an requirantur quidditates, formæ-ve ſeparatæ, id eſt, ideæ ad generationem rerum ſenſibilium. Decimo, vndecimo, & duodecimo, ex quibuſnam vt è partibus, quidditas eiuſmodi rerum conſtituatur. Decimotertio, decimoquarto, decimoquinto & decimoſexto an vniuerſalia vt talia ſunt, earumdem rerum ſint quidditates. Tandem decimoſeptimo, an quidditas rerum ſenſibilium habeat rationem principij & cauſæ earum, nec-ne?

Quid agere Logicè. *Quid Phyſicè?* *Breuis ſumma reliquorum capitum.*

De quidditate ergo ſtatuitur 4. cap. eam eſſe id quod res ipſa dicitur eſſe per ſe, vel id quod de ea per ſe dicitur. Sic verò per ſe accipiendum, vt ſubiectum non ponatur in definitione prædicati. Sic enim erit prædicatum de eſſentia: Quo pacto animal & rationale dicuntur de homine: quia homo in neutrius definitione ponitur. Vocatur autem hîc quod quid erat eſſe, & quod quid eſt, & quidditas, tota communis natura, eſſentiáque rei, quæ reſpondet definitioni. Vnde propriè eſſentia particularis & indiuidua, vt Socratis, non vocatur ab Ariſtotele quidditas; ſed cõmunis & ſpecifica omnium hominum natura. Supponitur poſtea, ſubſtantias compoſitas & ſenſibiles quidditatem habere ſiue propriam definitionem, nõ entia per accidens, compoſita ſcilicet ex ſubiecto & accidente, vt eſt homo albus: licèt aliquo modo poſſint entia per accidens deſcribi & explicari. Imò verò poſſunt accidẽtia Categorica, quæ ſunt vnũ per ſe, & vnius naturæ, habere quidditatem & definitionẽ, non ſimpliciter vt ſubſtantia, ſed ſuo modo.

Quid quidditas, τὸ τί ἦν εἶναι.

Ad Cap. quintum.

POſita diſtinctione accidentium ſimplicium, eorum ſcilicet quæ certo ſubiecto non ſunt determinata, vt eſt album, cõcauũ, rectum; & coniunctorum, quæ certo ſubiecto definita & annexa ſunt, vt ſimum naſo; ſtatuit accidentia coniuncta, quæ per attributa rebus definitis extrinſeca explicantur, aut ſimpliciter definitionem ſiue quidditatem non habere, aut habere ſuo modo, vt ſuprà dictum eſt. Imò verò cùm accidẽtia ſimplicia dici poſſint coniuncta, ſi non reſpectu ſpecialium ſubiectorum, ſaltem generalium; quia omne accidens ſubiectum requirit: ſic enim album, licèt non hanc vel illam corporis ſpeciem ſibi vendicet, tanquam ſubiectum; corpus tamẽ vel ſuperficiem abſolutè requirit, cùm extra hæc non exiſtat: certè neque ſimplicia illa accidentia ſimpliciter definitionem habebunt, propriam ſcilicet & accuratam; atque adeo ſola ſubſtantia quidditatem ac definitionem habebit, aut maximè primò, & ſimpliciter.

Accidens ſimplex & cõiunctum. *Sola ſubſtãtia propriè ac ſimpliciter quidditatem habet.*

Ad Cap. ſextum.

STatuit quidditatem rei non eſſe idem atque rem ipſam, in iis quæ per accidens dicuntur. Albus enim homo, & eſſe hominis albi, differunt: at in iis quæ per ſe dicuntur, rem eiúſque quidditatem non eſſe naturas diuerſas, ſed planè idem & vnum.

Ad Cap. ſeptimum.

STatuit primò, ea quæ fiunt, vel naturâ, vel arte, vel caſu fieri: Ab aliquo, id eſt, ab agẽte; ex aliquo, id eſt, ex materiâ, & aliquid, id eſt, quid determinatũ & ſingulare. Quicquid enim fit, ſingulare eſt. Secundò, generationes naturales eſſe eorum quæ natura conſtãt; alias verò vocari ποιήσεις, effectiones, quæ vel ab arte, vel à potentiâ, vt eſt vis trahẽdi corpora, vel à mente, id eſt, ingenioſè, ſine habitu tamen, proficiſcuntur. Tertiò, ea quæ caſu fiunt, referri ad ea quæ natura aut arte fiunt. Multa enim accidunt præter intentionem agentis, vt monſtra, & errores artificum: & in natura gignuntur quædam ex ſemine, quædam ſine ſemine, vt mus ex ſemine muris, & ex putredine;

Quicquid fit, natura, vel arte, vel caſu.

quanquam eadem ſunt ſpecie & natura. Quartò, ea arte fieri, quorum forma, εἶδος, idea, in animâ eſt: & formam hanc, quæ dicitur exemplar, eſſe quidditatem, & primam eſſentiam ſubſtantiámve. Quia prior eſt, naturæ ordine, formâ eâ quæ ab artifice in materiam inducitur; cùm huius illa ſit cauſa, & principium formale, quo Agens ſiue artifex operatur. Sic enim idea domus, quæ hîc dicitur domus ſine materiâ, eſt cauſa domus materiam habentis. Idea ſanitatis ſiue ſanitas vt cognita eſt, cauſa ſanitatis realis & veræ. Quintò, impoſſibile eſſe quicquam fieri è nihilo, ſed omnia fieri ex præiacente materiâ, licèt nomen materiæ non ſemper retineant: ſic ſtatua lignea non dicitur lignum, ſed ſtatua. A formâ enim exiſtit potiùs denominatio.

Ad Cap. octauum.

Idea nil ad generationem.

Statuit primò, materiam & formam propriè non fieri, ſed compoſitum. Secundò, ideas ſiue formas ſeparatas nil conferre ad generationem rerum naturalium. Neque vt cauſas efficientes, neque vt exemplares. Non vt efficientes: quia vniuerſalis cauſa (quæ in textu explicatur per globum, per domum, per hominem, per animal, abſtracta à ſingulis & in vniuerſum ſumpta) non poteſt res ſingulares, ſiue hoc aliquid generare. Cauſa enim non plus dat, quàm habet: at cauſa vniuerſalis & communis, qualis eſt idea Platonica, non eſt hoc aliquid, vel quid definitum & ſingulare: neque vt exemplares, vel vt exemplaria, quorum ſcilicet imitatione res fiant, quia ſufficit realis ſimilitudo generantis & rei genitæ, quæ ſemper in naturâ deprehenditur. homo enim hominem generat, niſi quid præter naturam fiat. Cùm ergo ad generationem ſatis ſit, quòd generans ſpecie idem procreet, ac realiter efficiat ſimile, ita vt ſit cauſa formæ in materiâ; fruſtra erunt ideæ vt exemplaria. Sed eâ de re iam dixit cap. 7. l. I. huius operis.

Ad Cap. nonum.

Materia cauſa eſt cur quædā fiant arte & caſu, quædā ſolâ arte.

Statuit primò, cauſam cur quædam & arte fiant & caſu, vt eſt ſanitas; quædam verò ſolâ arte, vt eſt domus, eſſe materiam: quæ cùm in artificiali generatione principatum teneat, (materia enim arte factorum eſt ſubſtantia Phyſica, completa, principium motus & actionis habens, forma verò artificialis merum accidens eſt, ac fere figura iners;) interdum à ſeipſa vel vt ì moueri, ſine externo motore, ad id quod etiam ars poteſt efficere, vt in ſanatione humanum corpus; ita vt tunc quod ars facit, idipſum caſus facere poſſit: interdum verò non eſt apta ex ſe moueri, ſaltem eo modo, quem ars exigit; vt in ædificatione ſunt lapides, qui licèt apti ſint moueri deorſum, non tamen eo modo, vt ſimul conueniant & conſtruantur, ſicvt artificioſa conſtitutio domus exigit, vnde tunc quod ars facit, non facit caſus. Quis enim vidit vnquam aut audiuit domum aliquam caſu factam fuiſſe?

Emendatio contextus.

Omnia fere ex ſimili fiunt.

Statuit ſecundò, omnia quodammodo fieri, ἐκ συνωνύμου, (alij codices habent ὁμωνύμου, malè, quia de vniuocis, quæ & nomine & ratione conueniunt, hîc eſt ſermo, non de homonymis ſiue æquiuocis, quæ ſolo nomine conueniunt,) id eſt, ex vniuoco ſeu ſimili, tam arte facta quàm naturalia, ſi modò per ſe fiant. Quæ enim per accidens fiunt, cùm ex Agentis intentione non fiant, neceſſum non eſt eſſe vniuoca, id eſt, agenti ſimilia. Vniuoca autem & ſimilia dicuntur, vel ſecundùm naturam, qui modus eſt principalis, vt filius & pater: vel ſecundùm partem ſeu artem potiùs, vt domus realis, & domus idealis, vel ſecundùm partem formæ, vt vir aliquâ ex parte ſanus, & quidpiam partem ſanitatis aduehens, vel ſecundùm vtrumque, vt frictio cum calore & ſanitate collata. Nam motus, confricationis virtute calorem habet, & ſanitatem. In iis ergo quæ per ſe fiunt, ſemper eſt quædam ſimilitudo cum efficientibus, ſiue, vt aiunt, vniuocatio. Agẽs enim formam ſuam, quantum poteſt, vel aliquid ſui, communicare intendit effectui ſuo. Tertiò ſtatuit, proprium eſſe ſubſtantiæ generari ex ſubſtantia antecedente vniuoca, eiuſdémque ſpeciei & actu exiſtente; ſic animal gigni ex animali eiuſdem ſpeciei: id tamen non eſſe neceſſum in accidentibus, quippe quæ non fiant ab vniuocis ſemper, vt ſubſtantiæ: cùm calor non ſemper à calore fiat, ſed interdum à motu locali, & frictione. Motus autem localis genere differt à calore, nedum ſpecie.

Ad Cap. decimum.

Diuiſio partium.

VT explicet an partes rei, earúmve rationes, in ratione ſeu definitione totius poni debeát; & num partes toto priores ſint, nec ne; diuidit primò partes in quantitatiuas & ſubſtantiales: & has quidem vt pote materiam & formam, ſignificat vel in commune ſumi poſſe, vt ſcilicet materia ſunt, vel forma abſolutè; vel ſub ratione particulari, vt ſcilicet materia eſt hæc, nempe ſenſibilis, vt hęc oſſa, hæ carnes; vel intelligi-

bilis, vt hæc linea, hæc latitudo; & vt forma eſt hæc, vt Socratis. Et partes quidem ſubſtantiales in commune ſumptas, dici partes formæ, ſiue formales, ſeu potiùs ſpeciei, & totius quidditatis partes; (cùm nomine formæ non altera pars totius Phyſici, hîc debeat intelligi, ſed forma Metaphyſica, quæ propriè dicitur ſpecies ſiue ſpecifica eſſentia, vt homo, ſeu eſſentia humana completa;) quo modo carnes & oſſa in commune & abſolutè dicuntur partes formales, id eſt, eſſentiæ & ſpeciei humanæ. Partes verò ſubſtantiales particulariter ſumptas, dici partes materiæ particularis ſiue materiales, quæ materia propria eſt indiuidui materialis, quod vocat Ariſtoteles σύνολον. Hoc poſito docet partes vno modo poni in definitione totius, altero minimè. Nam ſi ſumatur totum pro ſpecie, & partes pro partibus ſpeciei, eæ poni debent in definitione totius: quia per ſe ſpeciem conſtituunt. Si verò totum adhuc ſumatur pro ſpecie, partes verò pro partibus materialibus, ſeu potiùs materiæ particularis, vt nempe ſunt hæ, vel illæ, Socratis, vel Platonis, non debent tunc reponi partes in definitione totius, cùm ipſum per ſe non conſtituant, ſed ei accidant: Quòd ſi totum ſumatur pro eo quod dicitur σύνολον, ſimul totum, eſtque indiuiduum materiale ſpeciem complectens cum materia particulari, ita vt poſſet tale totum definiri, (quod tamẽ fieri nequit cùm definitio non ſit ſingularium,) tunc partes materiæ particularis ponendæ eſſent in definitione totius ſic ſumpti. Ex quo intelligitur partes formæ illius, ſcilicet totius quod ſpecies eſt, eſſe illo toto priores; cùm in illius definitione ponantur: partes verò materiæ ſeu indiuidui, cum ſpecie quidem collatas eſſe eâ poſteriores, cùm illi accidant; cum indiuiduo autem, eo eſſe priores, quatenus ipſum conſtituunt; quatenus tamen ſine earum partium quibuſdam eſſe poteſt (nam ſine digito & pede poteſt vir aliquis eſſe) eodem eſſe poſteriores. Obſerua obiter, curioſe lector, hoc capite materiam dici per ſe ignotam; & aliam eſſe ſenſibilem & mobilem quæ motui ſubiicitur; aliam intelligibilem, quæ res Mathematicas continet. Quod prætetire nolui, vt ſcias, diſtinctionem materiæ in ſingularem ſiue particularem, ſenſibilem, & intelligibilem, è qua ſumitur differentia ſcientiarum Theoreticarum ſecundùm varias abſtractiones, vt annoraui in proœmio ad hos libros, petitam eſſe ex doctrinâ Ariſtotelis, non ex inuentis interpretum, vt quidam parum verſati in lectione Ariſtotelis opinantur.

Partes ſubſtantiales vniuerſim ſunt partes formales & ſpeciei.

Partes ſubſtantiales particulariter, ſunt materiales.

[illegible] Subſi- ne cap. 10.

Ad Cap. vndecimum.

VT magis eluceat partium ſpeciei, quæ formales dicuntur, & partium indiuidui, quæ materiales, diſcrimen, atque adeo ratio definiendi vniuerſalia, quæ ſola definiuntur per partes formales, ſit tutior & expeditior; Statuit primò, quòd quoties forma in diuerſis ſpecie ſubiectis indifferenter eſſe cernitur, talium ſubiectorum partes non formales ſed materiales ſint habendæ: quia forma ab earum ſingulis poteſt ſeparari & ſine illis exiſtere. Sic partes aëris non ſunt partes formales circuli, ſed materiales; quia circulus non tantùm in aëre, ſed in ligno vel lapide exprimitur: poteſtque abſolutè ſine aëre & aliis, ſeorſim ſaltem ſiue ſingulatim non collectiuè ſumptis, exiſtere. Vnde patet, pari iure digitum, pedem, imò & totum humanum corpus, vt eſt hoc particulare indiuiduum, non eſſe partes formales hominis, id eſt, ſpeciei humanæ, ſed tantùm materiales: cùm ſpecies humana ſine illis conſiſtat. Sed difficultatem parit, quòd ſæpius forma non cernatur extra certam materiam, ſed vni cuipiam alligata. Sic enim humana ſpecies non cernitur extra carnes & oſſa. Sic ergo dici poſſet hæ partes formales; contrà autem, materiales; quia licèt extra has, apud nos non videatur ſpecies conſiſtere, nihil tamen fortaſſe prohibet id fieri extra nos, vt putauit Plato; qui ideo dixit carnes & oſſa non eſſe partes ſpeciei humanæ ſiue ideæ hominis, ſed materiales tantùm. Quod & Pythagorici dixêre de materia intelligibili, id eſt, de quantitate continua, per quam ideo negabant eſſe definiendas figuras Mathematicas: imò nec lineam, cùm magnitudo ſit pars materialis: vnde per numerum eas debere definiri dicebant; & lineam ipſam dualitate definiebant. errant tamen: quia numeri non ſunt formæ ſpeciéſ-ve rerum. Sic enim linea & binarius eſſent idem ſpecie, cùm dualitate conſtituatur vtrumque. Statuit igitur ſecundò, res naturales non poſſe definiri ſine materia ſenſibili; Mathematicas, ſine intelligibili. Neutras tamen definiri per materiam ſingularem, ſed communem. Atque adeo materiam partéſque materiales in commune ſumptas eſſe formales & ſpecificas. Ex quo ſequitur à contrario partes has formæ, & formam ipſam vt ſingularis eſt, nomine partium materialium comprehendi. Ratio eſt,

Quæ partes ſint dicenda formales, quæ non.

Numeri non ſunt formæ rerum.

quòd putauerit Ariſtoteles diſtinctionem materiæ eſſe in cauſa, vt indiuidua ſub ſpecie diſtinguantur; formam verò eſſe præcipuum id cui eorum inter ſe ſimilitudo attribuitur. Circulus ergo ſine ære definitur, homo non ſine carnibus: Animal non ſine partibus ſeſe certo modo habentibus. Nō enim quæuis manus pars hominis exiſtit, ſed quæ poteſt opus perficere: ergo quæ animata eſt, pars eſt: quæ anima caret, pars non eſt.

Definitio partis humani corporis.

Ad Cap. duodecimum.

STatuit, definitum eſſe vnum, licèt definitio conſtet genere & differentia; imò licèt ipſius definiti quidditas, quæ definitionī reſpondet, pluribus differentiis explicetur. Eſt enim ipſa definitio vna, & quod definitur vnum quid certæ naturæ. Atque vno verbo, ex genere & differentia proxima vnū ideo exurgit, quòd Genus ſimpliciter & abſolutè, atque in vniuerſum, non ſit aliud realiter diuerſum à ſpeciebus vel differētiis quibus per ſe ac proximè diuiditur, vt animal à rationali & irrationali, homine & bruto. Vel certè ſi aliud eſt, ſic tamen ſe habeat ad quālibet differentiam, vt materia ad formam ſubſtantialem: vnde vt ex materia & forma fit vnum per ſe Phyſicum, ſic ex genere & differentia vnum Metaphyſicum. Imò ex pluribus differentiis Generi adiunctis vnum etiam fieri putandum eſt, quatenus in alias differentias diuiditur ipſius Generis differētia, donec ad vltimam perueniatur, quæ ſpeciem infimam propriè definit, & ſuperiores ac genericas differentias determinat, vt forma materiam. Eſt enim hoc tritum in ſcholis, gradus eſſentiales inferiores determinare ſuperiores: vnde illi dicuntur actuales & determinantes, vt rationale & irrationale ad animal; ſenſitiuum & inſenſibile ad viuens; hi verò potentiales ac determinabiles, vt animal, viuens.

Definitum eſt vnum.

Gradus inferiores determinant ſuperiores.

Ad Caput decimumtertium.

VT probet vniuerſale non eſſe quidditatem, cauſam, & eſſentiale principium rerum ſenſibilium, quod Plato credidit; demonſtrat hoc cap. vniuerſale non eſſe ὀυσίαν, ſubſtantiam. Primò, quia ſubſtantia ſiue eſſentia propria eſt eius rei, cuius eſt ſubſtantia, ita vt aliis ineſſe non poſſit: at vniuerſale non eſt rei alicuius proprium, ſed commune. Non eſt ergo ſubſtantia. Secundò, ſubſtantia non dicitur de ſubiecto, ea ſcilicet, quæ per ſe ſubſiſtit, eſtque actu, qualis eſt idea Platonis: at vniuerſale ſemper de ſubiecto dicitur. Tertiò, ſi vniuerſalia eſſent ſubſtantia, vna ſubſtantia erit plures; & viciſſim plures, erunt vna. Homo enim erit ſubſtantia animalis, & ſubſtantia rationalis, tum alia ſuperiora, & hæ omnes ſubſtantiæ erunt vna ſubſtantia animalis: at hoc abſurdum. Nullum ergo vniuerſale vt tale, ſubſtantia erit, ſiue hoc aliquid per ſe ſubſiſtens; (ſic enim Plato ſubſtantiam ſumit,) ſed erit tale quidpiam in vno particulari, quale eſt in cæteris.

Vniuerſale non eſt ſubſtātia.

A Cap. decimoquarto, ad decimumſeptimum.

STatuit cap. 14. vniuerſalia non eſſe ſubſtantias à particularibus ſeparatas, ſibique Platonem ex eo contradicere, quòd dixerit ſpecies ſeparatas eſſe ab indiuiduis, & eas tamen genere & differentia conſtare affirmauerit. Qua enim ratione Plato ſpecies ab indiuiduis ſeparauit, eadem cogitur ſeparare genera & differentias: quod repugnat conſtitutioni ſpecierum ex generibus & differentiis.

Ad cap. 14.

Contra Platonis Ideas.

Cap. 15. demonſtrat, vniuerſalia, ſi ſubſtantiæ ſunt ab indiuiduis ſeparatæ, non poſſe definiri: quia nulla ſingularis ſubſtantia ſenſibilis poteſt definiri: atqui talia vniuerſalia, ideæ ſcilicet ſubſtantiarum ſenſibilium, ſingularia ſunt, & eiuſdem rationis cum ſenſibilibus. Ergo non poſſunt definiri.

Ad cap. 15.

Cap. 16. Probat vniuerſalia non eſſe ſubſtantias actu, ſed potentia. Nam vt ſubſtantia ſit actu, oportet vt habeat propriam operationem: & præterea ſit ſubſtantia diſtincta & ſeparata à cæteris. Hinc enim pes, oculus, licèt proprias operationes habere cenſeantur, (quamquam operatio toti potiùs tribuitur, quàm parti, non ſunt tamen actu ſubſtantiæ, ſed potentia: quia non ſunt diſtinctæ & ſeparatæ ab aliis partibus & à toto. Atqui vniuerſalia non ſunt ſeparata actu à ſingularibus, ſed in iis habent eſſe; & ipſis præterea ſingularibus operatio primò ac per ſe cōuenit, non vniuerſalibus: Non ſunt ergo vniuerſalia ſubſtantiæ actu, ſed potentia tantùm; cùm ſint per ſingularia, & eorum partes velut materiales ac potentiales. Statuit poſtea, ens & vnum vt communia ſunt, & abſtracta, non eſſe rerum ſubſtantias; intellige ſi ſumantur quaſi per ſe ſubſiſtentia, vt ideæ. Nam ſubſtantia vna numero non poteſt eſſe ſimul pluribus in locis: at quod commune eſt, ſimul eſt in pluribus locis: quare ens & vnum ſi in commune ſumantur, non erunt rerum ſingularium ſubſtantia, quæ eſt vna numero, imò nec ſeparata, cùm hæc ſit etiam ſingularis. Statuit tertiò

Ad cap. 16.

Error Platonis.

Platonem in eo præſertim erráſſe, quòd ideam quamlibet in multis eſſe dixerit. hinc enim ſequitur vnum numero eſſe in multis numero, ſicque ſimul indiuiſum & diuiſum numero. quod repugnat. Concludit vniuerſalia non eſſe verè ſubſtantias, nec ſubſtantias conſtare ex ſubſtantiis actu, id eſt, ſingulares ſubſtantias non componi ex vniuerſalibus, vt ex ſubſtantiis actu, cùm ſint tantùm potentia, vt probatum eſt.

Ad Cap. decimumſeptimum.

Eſſentia eſt cauſa omnium attributorum.

STatuit quidditatem eſſe principium & cauſam omnium eorum quæ de re dicuntur, & ſic eſſe in re, vt nec elementum ſit, nec conſtet elemẽtis, ſed ſit ſubſtantia quædam formalis, ſola ratione ſeparabilis. Docet verò in quæſtione propter quid, debere ſemper aliud de alio quæri, non idem de ſeipſo. Quærere enim cur homo, ſit homo, imò & cauſam reddere, ineptum. Nempe quia quæſtio omnis, quandam de re dubitationem ſupponit: at nemo dubitat an idem ſit idem, vel cur homo ſit homo. Debet ergo prædicatum aliud eſſe à ſubiecto quæſtionis. Cui tamen quæſtioni propter quid, non aliter ſatisfieri poteſt, quàm reddendo rei eſſentiam ſiue quidditatem aut formam: Formam, inquam, vel Phyſicam, vel Metaphyſicam, quæ ſpecies eſt, totáque rei eſſentia. Vnde cùm forma & materia in ſimplicibus, id eſt, in ſubſtantiis ſeparatis, minimè ſint, non eſt etiam talis quæſtio propter quid, nec doctrina per talia principia, ſed alius quæſtionis modus, An ſit, quid ſit, quale ſit. Aduerte tamen de ſeparatis demonſtrationem poſſe fieri, & per entitatem intrinſecam; vt quatenus ſubſtantiæ ſunt, cùm hoc modo cum materialibus conueniant: & per cauſam virtualem, vt loquuntur Theologi, id eſt, non tanquam per veram cauſam & entitatem internam ac priorem, ſed per aliquid quod ex noſtro intelligendi modo, priùs exiſtimetur, vt ſi quis demonſtret Deum eſſe æternum, quia eſt actus purus. Docet poſtea quidditatem materialium non eſſe elementum, nec ex elementis; quia quidditas eſt id quod res naturalis habet, præter elementa, partéſve materiales. Denique quidditatem illam eſſe hoc aliquid, ſiue ſubſtantiam & primam cauſam intrinſecam eſſendi, nempe formalem, & ſola ratione ſeparabilem: quia dat eſſe ſubſtantiæ primò, itavt ea inducta res ſit primò; ea ablata, res non ſit: Materia, non ſic. Poſſunt enim remanere partes materiales, ex quibus res materialis, putà homo, aut caro, conſtabat, nempe elementa; ipſa tamen carnis quidditate deſtructa.

Prædicatũ debet aliud eſſe à ſubiecto.

Demonſtratio virtualis.

Liber octauus Metaphyſicorum.

COnſtat capitibus ſex: quibus de quidditate rerum ſenſibilium Phyſicè diſſerit: de qua libro ſeptimo Logicè egerat. Vt annotauimus 4. cap. eiuſdem libri.

Ad Cap. primum.

REpetitis atque in ſummum collectis iis quæ libro ſuperiori & initio l. 4. & 6. de ſubſtantia maximè docuerat; Statuit de ſubſtantia ſenſibili priùs dicendum; deinde de ideis & Mathematicis, quas quidam eſſe dicunt præter ſenſibiles ſubſtantias. Docet ergo, ſenſibiles omnes ſubſtanlias conſtare materia: Materiam non eſſe quod quid actu, ſed potentia. Formam eſſe quod quid, & ratione ſeparabilem, id eſt, poſſe, vt ſimpliciter actus eſt, ſine materia intelligi; dantur enim actus quidam, vt ſubſtantiæ ſeparatæ, qui à materia non dependent. Compoſitũ ex his ſolum generari, ſolum corrumpi: eſſe reuera materiam in rebus, quæ ſit ſubſtantia & ſubiectum oppoſitarum mutationum: eſſe materiam vnam, generationis & corruptionis, cui inſint aliæ omnes mutationes; alteram mutationis loci tantùm, quæ non ſit ſubiecta alterationi propriè dictæ, accretioni, aliíſve mutationibus; illam verò materiam poſſumus elementarem, ſublunarémve appellare, hanc, cœleſtem.

Solũ materiale cõpoſitum generatur ac corrũpitur.

Ad Cap. ſecundum.

EXponitur Democriti ſententia, (vt ca. 4. l. 1.) qui ſubiectum vnum & idem rerum omnium eſſe cenſuit; differre autem ῥυσμῷ, id eſt, lingua Abderitana, figura: Græcè enim ῥυσμὸς, fluxus eſt; τροπῇ, id eſt, ſitu & poſitione, ad ſenſum Democriti: propriè enim τροπὴ, conuerſio eſt. Denique διαθιγῇ, id eſt, ordine. quanquam vox διαθιγῆς, contactum propriè ſignificat. Redarguitur verò Democritus, quòd cùm contentus ſit accidentalibus differentiis, eæ verò ſint longè plures illis tribus, eas tamen non commemorauerit. Item quòd tales differentiæ non poſſint eſſe formæ ſubſtantiales, ſiue dare ſubſtantiis formalia principia eſſendi, cùm illæ facillimè mutentur, & ſimul eſſe poſſint. Statuitur tandem diuerſarum materiarũ eſſe diuerſas formas actúſve: & definitionem rerum, natura vel arte conſtantium, non eſſe legitimam; niſi materia ſimul & forma declarentur.

Iuxta Democritum res ſubiecto conueniunt, differunt verò figurâ, ſitu, ordine.

Definitio ex materiâ & formâ.

Ad Cap. tertium.

CAp. 3. proponitur quæſtio, an ſubſtantiarum ſenſilium nomina ſignificent compoſitum, quod hîc vocatur σύνολον, an ſolam formam: dubium enim non eſt non ſignificare ſolam materiam. v. g. an domus ſignificet ædificium è lapidibus, lateribus, &c. conſtructum, an tantùm formam domus. Reiicitur quæſtio ad dialecticos. Solutio eſt ex c.4. huius lib. nomina illa primò ac præcipuè ſignificare compoſita, ſed ratione formarum, à quibus nomina ſumuntur. Statuitur, formam eſſe priorem compoſito: Quia forma eſt ſuum eſſe, nec illud ab alio ſumit, compoſitum verò ſumit eſſe ſuum à forma. Vnde forma eſt ratio eſſendi, compoſito; & ratio ſignificandi, vocabulo. Concurrere etiam formam ad totius compoſitionem, non vt aliquid præexiſtens, ſed vt id quod eſſe incipiat vnà cum ipſo toto. Refutatur error Antiſthenis & ſectatorum, (quos vocat ἀπαιδεύτους, ineruditos, id eſt, propriè, dialecticæ ignatos,) dicentium nihil definiri poſſe: cùm oporteat, τὸν ὅρον εἶναι λόγον μακρόν, *definitionem eſſe ſermonem longum*, id eſt, conſtare pluribus verbis, & ea per quæ res definitur, debere adhuc definiri; ne ex ignoris ignotum declaretur. Itaque debere res declarari ſimilitudine & comparatione: vt argentum eſſe quid ſimile ſtanno, aut quale eſt ſtannum: quod appoſitè dicimus Gallicè, *c'eſt quelque choſe comme cela*. Hic inquam error refellitur, quòd licèt oratio definitiua omnis duabus ſaltem partibus conſtet, quarum altera ſit vt materia, altera vt forma; falſum tamen ſit omnia è quibus conſtat definitio, eſſe etiam definienda. Ad ea enim deuenitur quæ compoſita non ſunt, ſed prima & omnino ſimplicia, vt ſunt genera ſumma, & differentiæ omnes, quibus illa diuiduntur; quæ quidem genera ſumma & differentiæ non poſſunt definiri, licèt deſcribi vtcunque poſſint, & explicari à poſteriori. Vt ergo neceſſum non eſt principia demonſtrationis demonſtrari, cùm ſint prima, immediata, ac per ſe nota; ex 1. poſter. Analyt. c.3. ſic neceſſe non eſt, terminos ſimplices & primos definiri. Statuitur denique, ſubſtantias, formáſve, id eſt, eſſentias & quidditates rerum, non eſſe quidem numeros, ſed ſimiles numeris. Vt enim numeri diuiduntur in vnitates indiuiſibiles: ſic eſſentiæ ſpecificæ reſoluuntur in prædicata indiuiſibilia, id eſt, irreſolubilia, in alia priora. v. g. in Genus ſummum & differentias. Nam definitiones infinitæ non ſunt, id eſt, in infinitum diuiſibiles, vt nec numeri. Item vt numerorum ſpecies mutantur ſola vnitate addita, vel detracta: adde enim ternario vnitatem, vel detrahe, mutabis ſpeciem numeri, faciéſque vel quaternarium, vel binarium: ſic additione vel detractione differentiarum, eſſentiæ ſpeciéſve rerum mutantur. Adde enim animali rationale, vel detrahe ſenſitiuum, eſſentiam mutabis.

Forma prior eſt compoſito.

Refellitur Antiſthenes qui aiebat nihil poſſe definiri.

Termini primi ac ſimplices non definiuntur.

οὐσίαι πῶς ἀριθμοὶ ὦσιν.

Eſſentia & definitiones ſunt ſimiles numeris.

Ad Cap. quartum.

DIxit ſuprà de quibuſdam formæ attributis, nunc, id eſt, cap. 4. & 5. de materia quædam decernit, & in 4. quidem de materia agit, vt ex ea res conſtant, aut in ea habent eſſe; in 5. autem vt ex eadem fiunt. Atque hæc ſanè Phyſica ſunt. Statuit ergo primùm rerum ſpecies propriam habere materiam, licèt omnes in prima & communi materia conueniant. Ea autem materia propria dicitur vulgò in ſcholis ſecunda, ſic videlicet vel ſic diſpoſita: licèt hoc loco prima dicatur: hîc enim prima, proxima eſt: ſic vocat Ariſtoteles pinguia & dulcia, πρώτην ὕλην τοῦ φλέγματος· χολῆς δὲ τὰ πικρά, primam materiam pituitæ; choleræ, amara. Deinde non eſſe vnius rei plures materias, niſi vna cõſtet altera, vt ſecunda quæ primam ſupponit. Tertiò: ex eadem ſecunda materia res diuerſas fieri propter cauſam efficientem, vt ex ligno arcã & lectũ. Quartò, cauſam efficientẽ eſſe ſpecie eandem, cùm, materia exiſtente diuerſa, effectus idem eſt: ſic ſtatuæ ligneæ vel æreæ eadem eſt cauſa efficiens, ſcilicet artifex. Nam ſi materia ſpecie diuerſa eſt, & cauſa efficiens ſpecie diuerſa, effectus neceſſariò ſpecie diuerſus eſt. Quintò in rebus caducis, quatuor cauſas reddi debere, eáſque proprias. Sextò, accidentia naturalia non cõſtare materia è qua fiant, ſed in toto compoſito eſſe. Sic eclipſin è nulla materia cõſtare, eſſe tamen in Luna ſubiectiuè. Sextò, formam accidẽtium eſſe ipſorum eſſentiam & definitionem, definiri tamen accidentia clarè, cùm cauſa exponitur. Ex hoc loco colligere oportet definiri accidentia formaliter, & cauſaliter; eſſéque claram & accuratam definitionem, cùm ſimul vtroque modo definiuntur, vt ſi eclipſis Lunæ definiatur, priuatio luminis ob terræ interpoſitionem.

Species rerum propriam habent materiã.

Si materia ſpecie diuerſa eſt, & efficiens cauſa ſpecie diuerſa, effectus ſpecie differt.

Probè definiuntur accidentia formaliter & cauſaliter: Vt eclipſis Lunæ.

Ad Cap. quintum.

STatuit 1. ea ſola fieri ex materia quæ per ſe generantur & intereunt, vt ſunt compoſita. 2. Materiam in potentia eſſe ad for-

mas oppoſitas, ſed magis ad nobiliorem: quia appetit materia ardentiùs eas formas, quæ nobilius eſſe conferunt. 3. Non dici perfectius materiam imperfecti; vt viuens, materiam mortui; vinum, aceti, licèt in deterius abear: quia deteriora per accidens fiunt è nobilioribus, vt meliora per ſe ex imperfectioribus. Eſt enim naturæ ordo vt ab imperfecto incipiat, & ad perfectum progrediatur: ſi aliter fiat, per accidens fit ac præter naturã.

Ad Cap. ſextum.

PRoponitur quæſtio, cur definitio, id eſt, principia rei, quæ definitione explicantur, vt genus & differentia, materia & forma, itémque numeri, ſeu potiùs vnitates, è quibus numeri conſtant, ſint vnum. Nam omnium, quæ ſunt per ſe vnum, aliqua cauſa eſt, cur ſint vnum, hoc eſt cur partes vnum conſtituant. Hanc quæſtionem ſoluere Plato non poteſt, qui Genus & differentiam credit eſſe ideas ſiue res per ſe ſubſiſtentes, atque omnino ſeparatas, & à ſe, & ſpecie. Vnde pari ratione explicari non poteſt, quo pacto numeri, vt ſunt in rebus, dici poſſint vnum: cùm nihil ſit quod vnitates alioqui diſcretas iungat & vnum faciat. At facilè ſoluit Ariſtoteles, qui cùm Genus & differentiam, doceat non eſſe res à ſe inuicem ſeparatas, ſed potiùs naturali nexu coniunctas, vt & materiam & formam, idcirco definitionem affirmat vnum eſſe, quod conſtet iis principiis partibúſve quæ aptæ ſunt naturali quodam affectu & propenſione vniri inter ſe, & ſic vnum per ſe conſtituere. Semper enim in definitione, vna pars ſe habet vt materia, vel vt potentia; altera, vt forma, vel vt actus. At actus ſiue forma perfectio eſt, potentia ſiue materia, id quod perficitur; eſt autem naturale vt perfectio ſiue id quod perficit & complet, cum eo quod perficitur, coniungatur. Cùm ergo naturaliter fiat vt materia & forma, Genus & differentia ſimul iungantur, & in vnam per ſe naturam quidditatémque coëant, mirum eſſe non debet, quòd definitio ex illis conſtans vna ſit. Sed quæ materiam non habent, nec ſenſibilem, nec intelligibilem, vt ſubſtantiæ ſeparatæ, per ſe primò ſunt vnum & ens rale, cùm ſint puri actus. Non debere verò ens & vnum poni in definitionibus, quia definitiones non excedunt genera ſumma; nec datur quidditas vna & Synonyma ſummis generibus conueniens, cùm ens non ſit genus Synonymum ſed analogum, vt alibi dictum eſt, nempe cap. 2. lib. 4. huius operis.

Cur materia & forma, Genus & differentia vnum cõſtituãt, licèt ſint plura, & diuerſa.

Subſtantia ſeparata ſunt per ſe vnũ quid.

Liber nonus Metaphyſicorum.

COnſtat capitibus decem, vel, vt quibuſdam placet, duodecim, in tres partes redactis. Prima eſt de potentia, quæ ordine generationis prior eſt actu, in naturalibus. Secunda, eſt de Actu. Tertia, de comparatione vtriuſque: Quam ſequuntur quædam de vero & falſo documenta, ad calcem libri.

Ad Cap. primum.

STatuit primo poſt primi entis, id eſt, ſubſtantiæ explicationem, agendum eſſe, *περὶ δυνάμεως, καὶ τῆς ἐντελεχείας, de potentia & actu.* Cùm verò potentia & actus in Phyſicis & mobilibus, itémque in immobilibus ſiue ſpiritalibus reperiantur, de potentia Phyſica, & quæ rebus mobilibus ineſt, priùs eſſe diſſerendum. Relictis ergo potentiis æquiuocè & impropriè dictis, vt Mathematicis, & Logicis, quæ non repugnantiæ vulgò dicuntur, eas aſſumit, per quas res verè ac realiter agere vel pati poſſe dicuntur. Vt eſt vis actiua calefaciendi in igne, & potentia paſſiua aquæ, per quam poteſt calefieri: quæ ſimpliciter agendi aut patiendi, aut bene agendi vel bene patiendi principia dicuntur. Statuit igitur ſecundo potentiam aliam actiuam eſſe, aliam paſſiuam, idque vel ſimpliciter, vel bene: & cæteras quidem reduci ad vnam primam, id eſt, ad actiuam ſimpliciter, quam definit principium mutationis in alio, ſiue agendi in alio, aut quatenus aliud eſt. Potentia enim actiua omnis vim habet agendi in alio, illúdque mutandi, cùm nihil agat in ſeipſum, ſeque propriè, vt idem eſt, immutet. Vnde additum eſt, aut quatenus aliud eſt. (Debet enim ſuppleri particula diſiunctiua, Aut, in textu,) quia fieri poteſt, vt idem agat in ſeipſum. Medicus enim poteſt ſe ægrum curare; ſed tunc aget in ſeipſum, non vt idem, ſed vt aliud eſt. Medicus enim curat ſe, quaſi eſſet quid aliud à Medico, & vt eſt æger: reuera enim aliud eſt eſſe Medicum, aliud ægrum. Statuit tertio potentiam actiuam & paſſiuam eſſe quodammodo vnam; quia ſcilicet vnus eſt reipſa motus paſſionis & actionis, & neutra ſine altera eſſe poteſt: ſed ſimpliciter eſſe diuerſas; quia aliter definiuntur, & in diuerſis ſubiectis ſunt. Paſſiua enim in patiente eſt, actiua in agente. Vnde nihil à ſeipſo patitur propriè, ſi modò vnum & idem ſit vbique partium, vt homogenea. Statuit quarto τὴν ἀδυναμίαν, impo

Potentia actiua, & paſſiua.

Animaduerſio circa textũ.

Nihil patitur à ſeipſo.

ἡ ἀδυναμία.

tentiam, eſſe priuationem potentiæ de quâ actum eſt, idcóque verſari vtramque circa idem, & eſſe in eodem.

Ad Cap. ſecundum.

Diuiſio τ δυνάμεων.

STatuit primò, potentias alias eſſe rationis expertes, vt vim calefaciendi; alias rationis participes, vt artes, tam eas quæ effectiuæ ſunt, quàm eas quæ ſcientiæ. Hæ enim ſunt cum ratione coniunctæ. Secundò, eſſe inter eas hoc diſcrimen, quòd potentiæ rationales, vt Medicina, ſint contrariorum, vt ſanitatis & morbi; vtrumque enim facere poteſt medicus. Irrationales verò, vt calor, ſint vnius. Calor enim ſolum calorem producit. Tertiò, valere conſequentiam à bene facere, ad facere ſimpliciter, non contra. Sic, hic homo bene ſcribit, ergo ſcribit; bona eſt conſequentia; ſed hic ſcribit; ergo bene ſcribit; non ſequitur.

Ad Caput tertium.

REfutat Megaricos Zenonis diſcipulos, qui falsò potentias negabant præcedere & ſubſequi ſuos actus, ſed tantùm eſſe cùm actu operarentur. Primò, quia ædificatorem vocamus, qui licèt actu non ædificet: facultatem tamen ædificandi ſibi comparauit; vel qui aliàs ædificauit. Secundò, animal non haberet ſenſum, niſi actu ſentiret; quod falſum: Senſus enim manet, licèt actu non fiat ſenſatio; cùm ſenſus ſit facultas. Tertiò, impoſſibile eſſet fieri, quod actu non fit; & quiſquis diceret aliquid fore quod nondum ſit, mentiretur: Potentia ergo & actus diuerſa ſunt. Id verò, inquit, poſſibile eſt, cuius potentia, ſi ad actum reduci ponatur, nihil eueniet impoſſibile. Tum annotat, Actus nomen, ἐνέργειας καὶ ἐντελέχειας, primò motum ſignificaſſe: deinde actiones, quæ ſine motu fiunt, vt viſionem: tertiò, qualitates mouentes & actiuas: quartò, formas ſubſtantiales: ſed fortè actualem exiſtentiam primò debere actus ſignificare: quòd ſimpliciter ea eſſe dicamus actu, ἐνεργείᾳ, quæ actu exiſtunt. Eſſe propriè dicitur de eo quod actu eſt. Nam ea quæ potentia ſunt, ponuntur inter ea quæ non ſunt.

Remanet potentia, licèt non agat.

τὸ δυνατόν.

Ad Cap. quartum.

STatuit, errare eos qui putant aliquid eſſe poſſibile, nunquam tamen actu futurum. vel qui dicebãt dati potentias, quarum actus ſint impoſſibiles. Ex hoc enim ſequi, omnia eſſe poſſibilia; nihilque eſſe impoſſibile. Poſſibile enim dicitur id quod ex aliqua potentia ſequitur, aut ſequi poteſt. Si ergo nunquam ſequatur, & è potentia erumpat, non dicetur poſſibile. Res igitur poſſibilis debet tandem eſſe actu. Porro in conſequentia neceſſaria & antecedente poſſibili ſemper efficitur conſequens poſſibile. Si ex A. putà ex homine, neceſſario ſequitur B, putà animal. Profectò ſi homo eſt poſſibilis, erit & animal poſſibile.

Poſſibile debet eſſe actu aliquando.

Ad Cap. quintum.

DIſtinguit tria genera potentiarum: alias enim eſſe naturales, vt ſenſus: alias conſuetudine parari, vt eſt facultas tibiis canẽdi: alias, diſciplina, vt artes. Inter quas hoc eſt diſcrimen, quòd eæ quæ conſuetudine & diſciplina comparantur, præuias quaſdam operationes requirant, ſiue antecedentem exercitationem & ſtudium; quæ verò naturales ſunt & paſſiuæ, nullas antecedentes actiones poſtulent. Docet poſtea, potentias naturales & rationis expertes, tunc neceſſariò in actum reduci, cùm actiuum & paſſiuum in debita ſunt propinquitate; nihilque eſt quod impediat. Potentias autem rationales, non ſic: quia poſitis omnibus ad agendum requiſitis poſſunt facere contraria: imò & agere & non agere ſi libet, idque ob inſitam libertatem, quæ in agendi & non agendi indifferentia maximè conſiſtit. Faciunt ergo appetitus vel electio, vt potentiæ rationales in actum exeant, idque κυρίως, id eſt, inſtar principis dominantis. Eſt enim agens liberum dominus ſui, ſuarúmque actionum. Non poteſt autem quis ſimul & ſemel eadémque ratione contraria facere, quia fit vt potentia in certum quid, certo modo.

Tria potentiarum genera.

Ad Cap. ſextum.

AGit περὶ ἐνεργείας, de actu: docétque eſſe actum, cùm res quæ erat potentia, aliter eſt quàm cùm erat potentia. Potentia autem eſſe dicitur, vt in ligno eſt Mercurius. Et actus quidem in vniuerſum ſic ſe habet ad potentiam in vniuerſum, vt ædificans ſiue qui actu ædificat, ad ædificatiuum; vigilans ad dormientem; videns ad eum qui claudit oculos, poteſt tamen videre. Sic enim actus in commune explicari debet, per actuum ſpecialium exempla. Actuum quidam exeũt è potentia ſua, vt viſio à viſu; quidam non, vt actualis diuiſio continui in partes infinitas. Quæ ſequuntur verba in textu, (ἐπὶ δὲ τῶν πράξεων, cùm verò actionum, &c.) putantur à quibuſdam adiectitia, cùm non reperiantur in verſione Alexandri, nec Latinorum, niſi fortè vnius aut alterius è recentioribus; Sunt tamen in Græcis codicibus, & reuera congruunt textui & doctrinæ Ari-

Obſeruatio circa textum.

res ipſæ exiſtunt. Res ergo æternæ & propoſitiones neceſſariæ primæ ſunt, & ab illis res caducæ, ab his veritas rerum dependet. Si enim illæ non eſſent, nihil eſſet.

Ad Cap. nonum.

In bonis melior eſt actus potentia: in malis cõtra.

STatuit 1. actum in genere bonorum eſſe meliorẽ potentia: melius enim eſt eſſe ſanum, & ſapientem actu, quàm eſſe poſſe: in genere autem malorum, deteriorẽ. Eſt enim deterius, eſſe actu furem, vel homicidam, quàm poſſe eſſe. 2. In ſempiternis nullũ malum eſſe, nec peccatum. 3. Actum eſſe intelligentia & cognitione priorẽ potentia. Quod probat deſignationibus Mathematicis. Potentiam enim ex actu eſſe, inueniri & cognoſci. Hincque facientes cognoſcere per effectionem, rem quæ erat potentia. Ab intellectione quæ actus eſt, ſequitur rem poſſe intelligi.

Ad Caput decimum.

Conueniũt verum & falſum rebus quâ res ſunt.

STatuit 1. id quod maximè propriè enseſt, verum eſſe aut falſum: id eſt, veritatem vel falſitatem conuenire rebus qua res ſunt. Loquitur autem de veritate & falſitate complexa quæ fit componendo, id eſt, propoſitione affirmante, vel diuidendo, id eſt, propoſitione negante. Vnde verum dicit intellectus, ſi eius iudicium rei conformetur; falſum, ſi contra: eſt enim in rebus compoſitio, & diuiſio; vt in intellectu. Vnde ſi intellectus res componat inter ſe, (quod facit per affirmationem,) vt reuera ſunt: vel diuidat, vt reuera ſunt diuiſæ, (quod per negationem facit,) v. g. ſi dicat, homo eſt animal vel homo non eſt lapis; verum dicet; quia à parte rei, homo & animal ſimul coniuncta ſunt: & homo & lapis, diuiſa: falſum autem ſi contra. 2. Verum & falſum eſſe in ſimplici rerum apprehenſione, ſed ſimpliciter, non complexè, id eſt, non enunciatiuè, itavt verum illud nil aliud ſit, quàm rem obiectam attingere, id-eſt, ſimpliciter percipere: falſum autem, ſi propriè hic locum haberet, non attingere, ſiue ignorare. Quanquam non dicitur ignoratio propriè falſitas. Vnde ſimplex apprehenſio vera quidem per ſe eſſe poteſt; falſa, nunquam: cùm falſitas requirat compoſitionem vel applicationem affirmantem, aut negantem. Hinc nos non decipi aut errare, circa ipſum quid eſt, ſiue in cõceptu definitiuo, qui ſimplex eſt: Niſi fortè per accidens, vt nempe malè definitio applicatur. Neq; etiam errare circa ſubſtantias ſeparatas, ſiue ſimplices: quia ſunt ſimplices actus, ingenerabiles, & incorruptibiles. 3. Veritatem complexam & falſitatem eſſe poſſe de ſubſtantiis iiſdem ſeparatis. 4. Non poſſe eum aliquando decipi in notitia rerum immobilium ſiue immutabilium, qui eas ſemel immobiles exiſtimauerit. Vel enim ſemper verè iudicabit, vel ſemper errabit: Quia res immobiles ſemper ſunt eodem modo. Itaque viciſſitudo deceptionis, & veri falſiq́ue iudicij, erit tantùm circa contingentia & mutabilia.

Veritas ſimplex.

Vera eſt per ſe ſimplex apprehenſio, non falſa.

ἀεὶ ἀμετάβλητα ὄντα.

Viciſſitu. do erroris eſt circa ſola contingentia.

Liber decimus Metaphyſicorum.

Hic liber eſt repetitionum.

DEcem cõſtat capitibus: vbi de vno maximè, de quo iam dictum eſt c. 6. l. 5. Metaphyſ. Hinc non pauca hoc libro, alibi dicta de vno, eodem, diuerſo, oppoſitis, repetuntur, auſim dicere, ad faſtidium. Occidit miſeros crambe repetita magiſtros.

Ad Caput primum.

De vno.

PRimo igitur capite repetit Ariſtoteles modos vnius è c. 6. l. 5. Vt vnum dicatur maximè, quod continuum eſt natura; quod totum eſt; quod ſingulare, quod vniuerſale. Tum ſtatuit vnum in eo poſitum eſſe, quod ens reddat indiuiſibile & inſeparabile, vel loco, vel forma ſeu ſpecie, vel mente ſeu ratione, vel toto & definito. Item vnũ eſſe menſuram rerum omnium, vt vnitatem in numeris; pedem vnum in magnitudinibus; minimum motum ſimpliciſſimum & celerrimũ, & qui maximè vnus eſt, vt eſt motus primi mobilis, in aliis motibus; in Muſica dieſin, ſiue ſemitonum; in vocibus elementum, ſiue vocem minimam. Eſt enim ſemper menſura eiuſdem generis, ex lib. 2. de cœlo.

ὡς ἔλεγεν ὁ τρισμέγιστος, aiebat Triſmegiſtus.

Ad Caput ſecundum.

REpetitur opinio Pythagoræ & Platonis, qui voluerunt vnum eſſe ſubſtantiã, quà vnum eſt. Statuitur non eſſe ſubſtantiam, ſed κατηγόρημα, id eſt quoddã attributum commune, quod de omnibus, vt ens, prædicatur.

Ad Caput tertium.

STatuitur vni multa opponi, quadam cõtrarietatis ratione; quam alij oppoſitionẽ priuatiuam eſſe volũt, & ideo vnũ manifeſtari per multitudinẽ, vt indiuiſibile per diuiſibile; indiuiſum per diuiſa, vt priuatio declarari ſolet per habitũ, formámve oppoſitam. Eſt enim diuiſibile, indiuiſibili notius ſecũdùm ſenſum, vt multitudo, vnitate. Itẽ ad vnũ referri idẽ, æquale, ſimile; ad multa verò diuerſũ, inæquale, diſſimile. 3. Quæ differũt, propriè differre genere, vel ſpecie. Ea autẽ genere differre, Phyſico ſupple, id eſt, materia, quorum nõ eſt communis materia, nec mutua generatio: vel etiã Metaphyſico ſubalterno, quia vnum ad corruptibilem ſubſtantiam perti-

net, alterum ad incorruptibilem. Specie verò, quorum idem genus. Dici autem id genus quo ambo quæ differunt ſecundùm ſubſtantiam, idem dicuntur.

Ad Caput quartum.

STatuitur, contrarietatem eſſe differentiam maximam & perfectiſſimam. Contrarietatem tamen omnem reduci ad priuationem, & hanc quodammodo ad contradictionem: contraria omnia reduci ad vnum & multa.

Ad Caput quintum.

QVærit quomodo vnum & multa opponantur, ſi verum eſt vni vnum eſſe contrarium. Obiter admonet, vtrum, πότερον, interrogare oppoſita. Eſt enim inepta intertogatio, vtrùm homo ſit, an verò albus? niſi ex hypotheſi, vt vter acceſſit? Cleon an Callias? Si pactum fuerit alter vtrum eſſe venturum. Legitima autem eſt interrogatio, vtrùm homo ſit rationalis an non? Vni igitur opponi multa patet, quia æquali magnū & paruum, ſiue maius & minus; & vni pauca & multa, quod dicitur cap. 6. opponuntur. Sed diuerſa eſt oppoſitionis ratio inter magnum & paruum, quæ ſunt relata; & inter æquale & inæquale, quæ contraria. Æquale ergo eſt quod neque magnum eſt neque paruum, aptum tamen eſſe tum magnum tum paruum. Itaque magno & paruo opponitur æquale, vt negatio priuatiua; ideóque in medio vtriuſque ſtat, cùm ſit neutrum: vt, in moralibus, dicitur id bono & malo oppoſitum inſtar negationis priuatiuæ, quod neque bonum neque malum eſt; ſed inter vtrumque medium, quod medium, nomen non habet.

Per vtrū interrogātur oppoſita.

Ad Caput ſextum.

PRoponit ſophiſma, contra id quod dictum eſt, vni multa opponi ſimpliciter. Hinc enim ſequi videtur, vnum eſſe paucum, vel pauca; quia multa paucis opponuntur. Non enim multa paucis opponuntur, vt pauca ſunt multa, ergo vt ſunt vnum. Et ſic pauca erunt vnum: atqui reuera pauca ſunt multa: ſaltem enim duo ſunt: duplex verò eſt multiplex; ergo ſic vnum erit multa. quod eſt ἀδύνατον. Solutio eſt vni multa opponi ſimpliciter, vt multa ſunt, ſumendo multa abſolutè & ſine vlla ſignificatione exceſſus, quomodo duo dicuntur multa ſimpliciter: quatuor autem ad duo comparatiuè, multa vel multum: & ſic pauca & multa ſeu potiùs paucum & multum, quæ dicuntur ſecundùm exceſſum vel defectum, vni non opponi, nec ſic vnum eſſe paucum, cùm paucum ſit abſolutè multum, & ſaltem duo. Vel breuiùs pauca & multa eſſe inter ſe relata: & duo cum quatuor vel pluribus comparata, eſſe pauca ſimpliciter, ſed eſſe primum multum; vel, quod idem eſt, binarium eſſe vltimam paucitatem, (nullum enim paucum minus eſt duobus in numeris,) & primam multitudinem, vt patet; at verò vnum & multa eſſe contraria ſimpliciter.

Solutio ſophiſmatis.

Ad Cap. ſeptimum.

STatuitur 1. media contrariorum, ex contrariis eſſe; cùm media eiuſdem generis ſint atque ipſa contraria. Media autem eſſe in quæ oportet priùs rem mutari quàm in extrema, vt ſunt inter colores puniceus & fuſcus, in quos oportet prius rem mutari, quàm ex albo in nigrum tranſitus fiat. 2. Media eſſe inter oppoſita; non tamen inter contradicentia. Repetitur oppoſitorum quadripartita diuiſio, vt in lib. Categoriarum.

Media quæ.

Ad Caput octauum.

STatuitur, ſpecie differentia, ſub eodem genere conſtitui. Genus enim eſt quo ambo, id eſt, duæ ſpecies oppoſitæ, ſunt idem, non ſecundùm accidens. Differentia autē diuerſitas eſt generis, quæ diuerſum hoc ipſum facit: ideo in eadē ſerie categoriæ omnia ſunt contraria, id eſt, ſpecies eiuſdem generis contrariè ſibi opponuntur. Sed genus materia eſt ſpeciei, id eſt, ſe habens inſtar materiæ.

Ad Caput nonum.

STatuit, mulierem à viro non differre ſpecie, licèt mas & fœmina ſint contraria, & differentia ſpecifica ſit contrarietas. Ratio eſt, quia ſexus maſculinus & fœmininus ſunt accidentia generis, id eſt, animalis, propria; atque adeo materialia: at verò accidentia materialia & proprietates generi, qua genus eſt, conuenientes, licèt contrarietatem habeant in eodem genere, non poſſunt tamen ſpecificam differentiam inducere: quia ex ſolæ contrarietates ſpecificam differentiam faciunt, quæ ex forma & ratione propria deſumuntur. Vnde patet, homines albos non differre ſpecie à nigris, cùm eadem ſit ratio.

Mulier à viro non differt ſpecie.

Ad Caput decimum.

STatuit, corruptibile & incorruptibile eſſe ſpecie diuerſa: quia ſunt contraria. Contraria enim ſpecie differunt: in concluſione tamen ponitur τῷ γένει, genere; pro τῷ εἴδει ſpecie. Quamquam & genere aiunt nonnulli, hoc loco materiam deſignari, quæ eſt genus Phyſicum. Sed non ſi idem poteſt album eſſe & nigrum, quæ contraria

Corruptibile & incorruptibile ſpecie differunt.

ſunt; ideo etiam idem erit aut eſſe poterit corruptibile & incorruptibile: quia contrariorum ratio diſpar eſt, cùm alia ſint accidentia, vt album & nigrum; alia eſſentialia & planè neceſſaria, vt corruptibile & incorruptibile, quæ ſubiectis ſuis neceſſariò inſunt. Vnde ſequitur erraſſe idearum aſſertores, qui rerum corruptibilium ideas fecère incorruptibiles. Poſuerunt enim illi homines corruptibiles ſub genere vno ſeu potiùs ſpecie, vel idea vna hominis per ſe, & incorruptibilis; quod manifeſtam inuoluit repugnantiam: Si verum eſt corruptibile & incorruptibile genere ſubalterno vel ſpecie differre.

Notantur Idearum aſſertores.

Liber vndecimus Metaphyſicorum; qui hactenus peruerſo ordine fuit decimuſtertius.

LIbrum hunc, (quem viri graues & eruditi non eſſe Ariſtotelis, vt nec ſequentem vel ſaltem non pertinere ad ſuperiores libros crediderunt, & eſſe reuera Ariſtotelis, & ad ſuperiores libros omnino pertinere, haud, opinor, obſcurè demonſtraui initio meæ Synopſeωs in libros Metaphyſicos: vbi de ordine & partitione horum librorum diſſerui. Quòd enim hic & qui eum conſequitur ſint Ariſtotelis, apertè probat non modò ſtylus & doctrinæ ratio, ſed maximè ipſius Ariſtotelis methodus ac inſtitutum; qui libris ſuperioribus disertè ſignificauit ſe de entibus Mathematicis, & ideis dicturum. Quod his duobus manifeſtè præſtat & exequitur. Eſt enim inſignis textus ex c. 1. lib. 8. Vbi de ſenſibilibus ſubſtantiis prius agendum eſſe ſtatuit; deinde de ideis & Mathematicis. περὶ δὲ τῶν ἰδεῶν, inquit, καὶ τῶν μαθηματικῶν ὕστερον σκεπτέον. *De ideis & Mathematicis poſtea conſiderandum erit.* Hinc ipſe Aphrodiſienſis hos libros, vt ab Ariſtotele editos, citat in com. ad l 12. c. 10. Eoſdem autem libros ad ſuperiores pertinere, ipſa etiam rerum tractatio methodúſque declarat, cùm ratio docendi poſtulet, ipſeque Ariſtoteles decreuerit, vt poſt ſenſibiles ſubſtantias, agatur de ideis & Mathematicis rebus, quas ſubſtantias eſſe, & rerum principia, Pythagorici & Platonici voluerunt. Nempe vt à ſenſibilibus & Mathematicis ad ſpiritales ſubſtãtias & ad harum tandem primam, ſupremámq; putà Deum Op. Max. rerum omnium ſummũ principium, aſcendamus. Quanquam ſi docti illi viri ideo dixerint non pertinere hos duos libros ad ſuperiores, quòd non deberent ſequi duodecimum vulgò dictum, nec eſſe iuſtam eorum qui poſtremi vulgò habiti ſunt, cum illo qui etiam vulgo creditus eſt duodecimus, noſtro autem ordine eſt decimuſquartus, connexionem; rectè quidem illi ſentiunt. Certum enim eſt illos duos, qui hactenus habiti fuere 13. & 14. non debere poſtremos numerari, & duodecimo vulgato ſubſtitui: ſed eum qui 13. habitus fuit, poſt decimum potiùs eſſe numerandum; tum reponendum alterum qui 14. habitus eſt, cùm doctrinæ ſeries & communio vtrumque iungendum eſſe teſtetur; deinde collocandum eum qui hactenus fuit vndecimus, quem denique, is qui duodecimus fuit, conſequatur tanquam verè 14. & omnium poſtremus. Atque eum quidem qui 13. fuit, debere vndecimum ſtatui, vt eum ſtatuimus, præterquam quod loco citato demonſtraui, id inſuper declarat, quòd non ſit decimi cum vndecimo vulgato, nobis 13. vlla iuſta connexio; ſit autem manifeſta eiuſdem decimi cum eo quem vndecimum facimus, per ideas coniunctio. Claudit enim Ariſtoteles librum decimum breui idearum commemoratione, & refutatione; de quibus libro ſequenti, id eſt, hoc, nobis vndecimo, & alio ſequenti, fuſiùs agere debebat. Quaſi illa decimi clauſula de ideis, hunc quem vndecimum ſtatuimus, iungendum eſſe cum illo decimo, ſignificare voluerit: ſed & noſtrum illum ordinem eſſe verum ac legitimum declarabit doctrinæ progreſſus. Poſito igitur & reſtituto potiùs ordine librorum, ad doctrinæ breuem perſpicuámque declarationem accedo.

Ordo quatuor ſequentium librorum reſtituitur.

Conſtat vndecimus hic liber capitibus duodecim, quibus multa alibi in hoc opere dicta, repetuntur; quæ tamen omnia ad tres partes poſſunt reuocari. Prima eſt de magnitudinibus, quas ſtatuit Ariſtoteles per ſe non ſubſiſtere, nec à ſenſibilibus ſubſtantiis ſeparatas inueniri, neque etiam ineſſe ſenſibilibus, quaſi aliam naturam à magnitudinib. ſenſibilibus obtinentes; ſed eas tantùm eſſe ſenſibiles, quæ interim à ſenſibilib. ſubiectis, per cogitationem ſiue abſtractioné mentis, à Mathematico, putà à Geometra, ſeparétur, & ſic abſtractæ conſiderentur. 2. Pars eſt de ideis Platonicis. 3. De numeris, quos non ſubſiſtere, nec alios à Mathematicis eſſe, (qui omnes ex vnitatibus in rebus inuentis conſtant,) nec eſſe rerum ſenſibilium principia concludit contra Pythagoreos. Atque adeo res ſenſi-

Summa libri vndecimi, qui erat falſo decimuſtertius.

biles conſtare ſolis ſenſibilibus, id eſt, iis quæ reuera naturam ſenſibilium componunt, vt ſunt materia, quæ potentia eſt;& forma, quæ actus.

Ad Cap. primum.

SIgnificat ſcopum huius operis eſſe, ſubſtantiam aliquam immutabilem æternámque præter ſenſibiles, inuenire. Deinde proponendas veterum ſententias, vt ſi quid rectè dixerint, approbetur; ſi malè, reiiciatur. Ex quo loco apparet hactenus Ariſtotelem de ſubſtantia illa æterna non egiſſe, atque adeo librum qui vulgo 12. eſt, in quo de illa ſubſtantia diſſerit, non eſſe ordine priorem iſto & ſequenti, ſed omnium poſtremũ: ita tamen vt cum hoc iungi debeat is qui habitus eſt vndecimus: cùm hic ab illo ſeiungi non poſſit, vt doctrinæ progreſſus oſtendit. 3. Duas eſſe opiniones, vnam eorum qui entia Mathematica numeros ſcilicet & lineas, eſſe ſubſtantias voluerunt, ab iis quæ ſenſibiles ſunt, diſtinctas & ſeparatas, alteram eorum qui ideas adſtruxere, quas rerum etiam principia eſſe affirmarunt.

Locus ordinem librorum probans.

Ad Caput ſecundum.

STatuit primò neceſſum eſſe, quòd ſi ſint entia Mathematica, vt reuera ſunt, ea vel in ſenſibilibus eſſe, vt quidam dixere, vel ab iis eſſe ſeparata. Secundò, probat non eſſe in ſenſibilibus, tanquam aliud quid à natura & conditione ſenſibilium differens: vt iam lib. 3. expoſitum fuit. Sequeretur enim duo ſolida eſſe ſimul, vnum ſcilicet Phyſicum & ſenſibile, alterum Mathematicum, ſi videlicet Mathematica entia ſint in ſenſibilibus tanquam quid aliud ab his exiſtentia. Tertiò, probat eadem entia non eſſe à ſenſibilibus ſeparata. Si enim v. g. ſolida ſeparata ſint à ſenſilibus, neceſſe eſt etiam ea quæ ſolidis priora ſunt, à ſenſilibus ſeparentur, vt ſuperficies à ſenſilibus ſuperficiebus, & conſequenter lineæ, & puncta, cùm ſit omnium ratio eadem: quod ſi ita eſt, ergo præter ſolida Mathematica, erunt aliæ ſuperficies, lineæ, puncta, à ſolido ſeparata, quia hæc ſimplicia ſunt & priora compoſitis. Vnde vt ſolida non ſenſilia ſunt ſenſilibus priora, ſic ſuperficies non ſenſiles, quæ componerent ſolida non ſenſibilia, erunt priores ipſis ſolidis, & ſimiliter lineæ & puncta. Et rurſus præter ſuperficiem non ſenſilem componentem ſolidum Mathematicum, erit alia linea eam componens, & ipſa prior. Idem de puncto dici poteſt comparatione lineæ: atqui inde ἄτοπος γίνεται ἡ σώρευσις, *inepta fit coacervatio.* Eadem verò eſt de numeris ratio, quorum infinita genera fierent. Non ſunt ergo entia Mathematica à ſenſilibus ſeparata: præſertim cùm ſi ſeparata eſſent, oporteret ea priora eſſe ſenſibilibus, quod abſurdum eſt. Corpora enim ſenſibilia priora ſunt ſecundùm eſſentiam ſubſtantiámque, omni ente Mathematico.

Non eſſe entia Mathematica in ſenſibilibus.

Nec ab iis ſeparata.

Ad Caput tertium.

STatuit, primò entia Mathematica, cùm ſeparata non ſint à ſenſilibus, nec in iis ſint vt ab iis diuerſa, non eſſe ſimpliciter, id eſt non eſſe ſubſtantias; ſed modo quodam, id eſt, reuera eſſe, in ſenſibilibus; nec diuerſam naturam, aut exiſtentiam ab illis ſortiri, verùm conſiderari à Mathematicis ſine ſenſibilibus; quæ eſt abſtractio Mathematica, per quam ſcilicet definitiones & demonſtrationes reuera traduntur de magnitudinibus ſenſibilibus, non tamen vt ſenſibiles ſunt, ſed vt ſimpliciter magnitudines: Qua in abſtractione mendacium non eſt. 2. Eſſe abſtractionem non tantùm in Arithmetica, & Geometria; ſed etiam in Aſtrologia, Muſica, Optica, Phyſica, Medicina, & quauis ſciẽtia. Nec immeritò. Cùm enim abſtractio ſit, dum aliquid per ſe ac ſeorſim ab alio, cui nempe actu adiunctum eſt, conſideratur, hac autem ratione vnumquodque clariùs, certiùs diſtinctiúſque cognoſcatur; mirum non eſt, quòd Scientiæ abſtractiones conſectentur. 3. Mathematicas eſſe etiam de bono & pulchro, quod perperam negauit Ariſtippus c. 2. l. 3. Metaphyſ. Agunt enim de ordine, & ſymmetria, quæ ad pulchritudinem ſpectant. *Sed de ratione pulchri dicemus apertiùs in aliis,* inquit Ariſtoteles, id eſt, c. 7. libri, qui fuit hactenus 12. noſtro autem ordine eſt 14. ex quo clarè conſtat hunc librum quem vndecimum facimus; debere eſſe priorem illo qui 12. falsò habitus eſt.

Abſtractio Mathematica.

Quid abſtractio.

Alius locus ordinem librorum à nobis reſtitutum, probans.

Ad Cap. quartum.

REfutat ideas, repetitque ea quæ de iis dixerat c. 6. l. 1. Metaphyſ. & alibi paſſim. Sed in repetitionibus non eſt immorandum.

Ad Caput quintum.

COntinuatur ταυτολογία, ſiue repetitio eorum quæ iam antè dicta fuere de ideis. Eas ſcilicet nihil conferre ad rerum ſenſibilium tam æternarum, vt ſunt cœli, quàm corruptibilium, eſſentiam, neque etiam ad motum, nec ad ſcientiam. Cùm per ideas non ſint, nec fiant, nec conſtituantur, atque ideo non cognoſcantur res vllæ ſenſibiles. Itaque eſſe tollendas.

Ad Caput ſextum & ſeptimum.

HOc cap. 6. & reliquis, imò & libro ſequenti, agit de numeris, ſeu potiùs de ideis numerorum, cùm de ideis vniuerſim c. 4.& 5. dixerit. Doctrinæ ſumma eſt, numeros non eſſe ſubſtātias ſeparatas, ſiue ideas: quod exequitur ferè toto hoc reliquo libro: item non eſſe entium primas cauſas: quod toto ferè libro ſequenti demonſtrat. Sed de numeris iam dixerat c. 7. l. 1. Metaphyſ. Poſitis ergo pluribus vnitatum & numerorum modis, & quòd vnitates vel ſint ſpecie differentes & inter ſe incomparabiles, vel eædem, & comparabiles, vt in numero Mathematico; vel vtrumque; vt in partibus numeri compoſiti: item quòd numerus ſit aliorum opinione ſeparatus; aliorum non; aliorum idealis; aliorum Mathematicus. Statuit 7. cap. vnitates omnes eſſe combinabiles ſiue comparabiles; alioqui nullum eſſe numerū. Cùm numerus omnis, qui ſolus Mathematicus eſt, fiat additione vnitatum.

Ad Cap. octauum.

DOcet abſurdum ſequi, ſi conſtituantur numeri habentes vnitates in ſe ipſis ſingulis indifferentes; differentes autem reſpectu vnius numeri ad alium. Hinc enim fier, eaſdem vnitates eſſe differentes & indifferētes. Etenim in numero denario, qui decem conſtat vnitatibus, & duobus quinariis; erunt vnitates ideo differentes, quòd pertineant ad duos quinarios, qui ſunt duo numeri diſtincti: eædem verò vnitates decem, erunt eædem ſiue non differentes, quia pertinebunt ad eundem numerum, ſcilicet denarium, qui vnus eſt numerus.

Ad Cap. nonum.

Vnitates à numeris non differunt.

DOcet, vnitates non differre à numeris, (niſi fortè vt partes à toto,) differrent enim quantitate vel qualitate. Sed neutrum dici iure poteſt: quia vnitates quantitatem non habent; ſunt enim indiuiſibiles; nec qualitatem, quia qualitas affectióque omnis vnitate poſterior eſt. Numerum verò poſſe ab alio differre, quantitate, ex eo patet, quòd ſit diuiſibilis in vnitates. Quòd ſi vnitates inter ſe compararentur, eæ etiam nec quantitate, nec qualitate differre poterunt.

Ad Caput decimum.

REfutat eorum opinionē qui ideas quidem tollebant omnes, ſed entia Mathematica numeróſque prima entia faciebant, & principium numerorum ſtatuebant eſſe ipſum vnum, vt ſubſtantiam quandam, aut ſeparatam à ſenſibilibus, aut ſecúdùm aliam naturam in ipſis exiſtentem. Quòd enim non poſſit eſſe vnum numerorum principium, patet; quia non eſt potior ratio, cur vnum ſit principium vnorum, quàm dualitas principium omnium dualitatum, trinitas, trinitatum: atqui volunt illi, vnum eſſe principium vnorum: ergo coguntur fateri, dualitatem eſſe principium dualitatum; trinitatem, trinitatum. Probatur maior. Cur enim, ſi vna eſt eáque prima vnitas, non erit vna prima dualitas, vna prima trinitas?

Ad Caput vndecimum.

PRoponit dubitationes: An vnitates quæ ſeſe conſequuntur in numeris, vt eæ quæ ſunt in dualitate, vel trinitate, ſint conſequētes ad primam vnitatem, necne? An dualitas ſit prior vnitatibus, quæ ſunt conſequentes, & vtraque vnitatum prior, nempe & ea quæ ſit prima conſequens, & altera quæ hanc ſequitur? An conſtent magnitudines è magno & paruo, vt lineæ ex longo & breui, ſuperficies è lato & anguſto; corpora ex alto & humili? Nam longum & breue, latum & anguſtum, altum & humile ſpecies magni & parui habentur. Obſeruandum hoc loco prædictas magnitudines dici numeros poſterioris generis; quia ex numeris prioris generis, qui ſcilicet conſtant vnitatibus, conſtitutæ credebantur à multis. An magnitudo ſit è materia, an è puncto? An vnitas vna? an numerus finitus, an infinitus? ſed hîc videtur Ariſtoteles eos refellere, qui è numeris magnitudines componebant, & quæſtiones illas in refellendi finem proponere. Quanquam non ſoluit primas quæſtiones, imò nec eas exagitat. Concludit, fieri non poſſe vt numeri & magnitudines à rebus ſeparentur. Et authores de numeris diuerſa & pugnantia ſenſiſſe, falſáſque hypotheſes aſſumpſiſſe, vnde mirum non ſit eos aberraſſe. Cùm *difficile ſit ex ijs quæ non rectè ſe habent, rectè differere.* Vt dixit Epicharmus poëta, χαλεπὸν δὲ ἐκ μὴ καλῶς ἐχόντων, καλῶς λέγειν.

Proponit quæſtiones nec ſoluit.

Ad Caput duodecimum.

REtexit controuerſiam de ideis, quas exceſſerat c. 6. l. 1. & c. 6. l. 4. Metaphyſ. & nouiſſimè cap. 4. huius lib. has verò eſſe tollendas probat; quia eas ſimul vniuerſales & ſingulares faciebant, qui ipſas inducebant. Admonet tamen, magnam de ideis (de quibus ſe ſuprà egiſſe ait, id eſt, l. 3. & 7. & alibi, vt obiter intelligas hunc librum eſſe Ariſtotelis) quæſtionem eſſe in vtramque partem, ſiue eæ nullæ ſint, ſiue aliquæ.

Nam ſi non ſint ſubſtantiæ ſeparatæ eo modo quo ſunt entia ſingularia; tolletur ea ſubſtantia, de qua, inquit, dicere volumus, id eſt, prima, æterna, immobilis, ab omni materia ſenſibili ſeparata, (ex hoc loco conuincitur hunc librum antecedere eum qui vulgaro ordine habetur 12. nam in hoc 12. qui verè eſt 14. de ſubſtantia illa ſeparata agit Ariſtoteles, de qua hìc ſtatuit ſe dicturum,) ſi verò ſint, vel earum elementa ſiue principia erunt ſingularia, & ſic tot erunt tantùm entia, quot elementa; quod falſum. Item principia non erunt ſcibilia, omníſque ſcientia tolletur; quæ duntaxat eſt vniuerſalium. Vel illa eadem principia erunt vniuerſalia; & ſic non ſubſtantiæ erunt priores ſubſtantiis, imò & harum principia. Vniuerſalia enim non eſſe ſubſtantias dictum eſt lib. 7. cap. 16. certúmque eſt ſolas ſingulares ſubſtantias verè ac propriè eſſe ſubſtantias. Dicendum primò nihil prohibere, quin ſint infinita ſimilia; & tamen nihil eſſe præter ſingularia: quia in ipſis ſunt elementa, non vt ſeparata, ſed vt ſunt in quouis indiuiduo, variis modis. Vnde non ſequitur tot tantùm eſſe entia, quot principia ſiue elementa. Sunt enim 4. elementa tantùm, ignis, aër, aqua, terra; mixta autem plurima: quia elementa variis modis exiſtunt in quouis mixto: ſunt tamen eadem inter ſe elementa, vt conueniunt in natura & ſpecie elementi. Dicendum ſecundò ſcientiam ſpectari in potentia, vel in actu, vt ſentire: (Putamus enim in textu, loco ἐπί-στασθαι, quod eſt ſcire, reponendum eſſe αἰσθά-νεσθαι, quod eſt ſentire: Nihil enim docetur ex diſtinctione ſcientiæ & ſcire, ſed ex comparatione ſenſus cum ſcientia, res declaratur, vt docet progreſſus & ratio contextus, in quo fit mentio viſus, dicitúrque, viſum per accidens vniuerſalem colorem videre, nempe quia hic color quem actu videt, color eſt:) & ſcientiam quidem in potentia, quæ ſic eſt velut materia & quid indefinitum reſpectu vniuerſalis, ipſum autem vniuerſale velut forma, obiectúmve illius, eſſe de ipſo vniuerſali & indefinito per ſe; Scientiam verò in actu, ſiue actionem ſcientiæ hanc vel illam, & quæ determinata eſt, eſſe de re ſingulari & definita per ſe, licèt de vniuerſali ſit per accidens, quatenus ſcilicet res ſingularis ſub vniuerſali continetur. Sic ergo non erit neceſſarium eſſe Ideas, ſubſtantiaſve ſeparatas; & ſcientia modo quodam erit vniuerſalis, modo quodam non erit.

Ordinis librorum reſtitutio noſtra ex hoc adhuc loco probatur.

Emendatio cõtextus.

Scientia in potẽtia.

Scientia in actu.

Liber duodecimus Metaphyſicorum, qui hactenus falsò creditus fuit decimusquartus.

DOctrinæ ſeries, & Ariſtotelis inſtitutum libri huius connexionem cum ſuperiore ſatis arguunt, eúmque debere eſſe duodecimum manifeſtè probant. Decreuerat enim libro ſuperiore Ariſtoteles ſe eorum ſententias velle perſequi, qui ſubſtantias alias à ſenſibilibus conſtituebant, tanquam immobiles, & rerum principia eſſe dicebant. Has verò hoc libro examinat & refellit. Erant autem tres ſententiæ de numerorum conſtitutione differentes. 1. Platonis, numerum Mathematicum à ſenſilibus ſeparatum, itémque idealem, ad idearum conſtitutionem pertinentem; adſtruentis. 2 Aliorum, qui ſolum Mathematicum ſtatuebant à ſenſilibus ſeparatum. 3. Pythagoreorum, qui numerum in rebus ſenſilibus admittebãt, ſed diuerſæ à ſenſilibus naturæ. Hi enim philoſophi omnes numerum faciebant rerum principium, licèt alij aliter. Sed hos refutat Ariſtoteles, adductis maximè quatuor incommodis. 1. Quòd conſtituerent omne principium, elementum. 2. Quòd in immobilibus ſtatuerent principia contraria. 3. Quòd facerent vnum omnium principium, vt ſubſtantiam per ſe ſubſiſtentem. 4. Quòd eorum quidam conſtituerent numeros primas ſubſtantias & ſeparabiles: ſimiliter & Ideas. Ex tota autem diſputatione colligitur, Numerum non eſſe quid per ſe ſubſiſtens, & à rebus verè ſeparatum; ſed rebus immerſum. Poſſe tamen ab anima ſeu mente noſtra conſtitui, & diſtingui, quæ circa res ipſas numerum ſtatuit, vt tempus circa motum. Sunt igitur huius libri ſex capita, quibus iam actum agitur, & quod diſcuſſum fuerat, iterum ſub incudem diſputationis reuocatur; Ideas nempe, maximè numerales, quæ ad numeros ſpectant, non eſſe rerum cauſas & principia. Hoc enim ſuperiore libro fuerat iam diſputatum.

Ratio ordinis.

Tres opiniones de numeris vt principiis rerũ.

Numerus non eſt quid per ſe ſubſiſtens.

Ad Caput primum.

PRimo hoc capite veteres redarguit, quòd cùm de ſubſtantia illa quæ ad ideas, numeros, & entia Mathematica pertinet, diſſererent; principia vt in naturalibus, ſic in immobilibus ſubſtantiis, contraria cõſtituerent. Hoc enim falſum eſſe ſic demonſtrat: Nullum contrariũ poteſt eſſe omnium principiũ abſolutè, primò ac ſimpliciter dictum, & quale hîc quæritur: atqui illa immobilis

& Mathematica ſubſtantia eſt quid contrarium, vt volunt eius aſſertores, vel quamdam habet contrarietatem. Vni enim contratiatur multitudo, vt dicebant Pythagorei; æquali, quod eſt vnum, inæquale, vt dixit Plato: Ergo illa immobilis & Mathematica ſubſtantia ſiue idea ſit, ſiue non, principium rerũ omnium eſſe non poterit. Maior propoſitio facilè probatur. Omne enim contrarium ſupponit aliquid ſe prius, putà ſubiectum ſiue materiam: hinc contraria ſemper de ſubiecto dicuntur, nullúmq; eorum à ſubiecto poteſt ſeparari: at principium omnium primum, nihil ſe prius agnoſcit. Præterea ſubſtantiæ nihil eſt contrarium: ergo nullum contrarium poteſt eſſe principium, ſi principium ſubſtantia eſt, vt volunt. Docet poſtea alios aliter explicate contraria, Platonem quidem, materiã contrariorum alterum facere; alios vni opponere inæquale; itavt per vnum intelligant æquale; per inæquale, multitudinem. Alios ſimpliciter vni multa; alios magnum & paruum pro materia ſtatuere, & vnum pro forma; alios multum & paucum; alios excedens & quod exceditur. Tum repetitur quod de vno paſſim dictum eſt, & l. 10. vnum ſignificare menſuram; menſuram verò eamdem eſſe in omnibus & eiuſdem generis.

Subſtãtia Mathematica non poteſt eſſe principium omnium.

Ad Caput ſecundum.

STatuit æterna non poſſe ex elementis cõſtare, cùm elementa materiam habeant; æterna non habeant; eam ſcilicet quæ ad eſſe & non eſſe fertur; ſiue ſecundùm quam contingit res ipſas non eſſe. Vnde colligit ideales numeros quos veteres illi principia faciebant, non eſſe elementa, aut non conſtare elementis, vel ſi elementis conſtant, aut ſunt elementa rerum, vt volebant, non eſſe æternos. Deinde repetit opinionem Parmenidis quòd ens ſit vnum: quam Pythagoreos fuiſſe perperã ac ſtultè ſecutos docet. ſed de Parmenide dixit c. 2. lib. 1. Phyſic. & c. 5. lib. 1. Metaphyſic. Denique refutat ideales numeros, quòd nullius rei cauſæ ſint, planéque inutiles. Vnde eorum non ſit mentio in Arithmetica. Nullum enim theorema Arithmeticum eſt de numeris idealibus, ſed de iis qui reuera ſunt ſenſibiles, vel rebus ſenſibilibus poſſunt accommodari; licèt non vt ſenſibiles conſiderentur.

Æterna non conſtant ex elementis.

De Parmenide libello de Zenone.

Ad Caput tertium.

DOcet non eſſe admittendum idealem numerum, cùm eius authores nec neceſſariis argumentis, nec poſſibilibus nitantur ſuppoſitionibus. Deinde Pythagoreos in tres velvti ſectas diuiſos eſſe ſignificat. Alij enim putant numeros à rebus non eſſe ſeparatos, ſed res ipſas conſtare numeris, cùm affectiones numerorum ſint in concentu, ſiue harmonia Muſica, & in cœlo, & in rebus plurimis. Alij exiſtimant numeros eſſe ſeparatos, vt ſeruentur ſcientiæ: ſed hanc enodauit difficultatem c. 12. l. ſuperioris. Alij denique aiunt terminos ſiue extrema magnitudinum, vt punctum lineæ, lineam ſuperficiei, ſuperficiẽ ſolidi, eſſe ideas ſiue ſubſtantias ſeparatas, vel potiùs eſſe eorum ideas, quia termini ſunt & fines. Sed primi qui Phyſicam attingere videtur, ab hac methodo ſunt reiiciendi. Secundis autem ſatisfactum fuit ſuprà. Tertij ergo hinc ſunt refellendi, quòd termini illi non ſint ipſæ ſubſtantiæ, ſed earum circumſcriptiones. Secundò, quia ſequeretur pari iure terminorum finiúmq; deambulationis & motus cuius libet eſſe ideas, ſi videlicet ideæ ſint punctorum & linearum, vt ſunt termini; at hoc abſurdum. Eſſe verò reprehenſione dignos, qui numeros è magno & paruo generari dixere, concludit, quòd æterna non generentur: numerus autem illorum iudicio, æternus ſit.

Secta Pythagoricorum.

Refelluntur.

Ad Caput quartum.

PRoponit dubitationem, an aliquod è principiis à Pythagora & Platone poſitis, (id eſt, numerus aliquis,) tale ſit, quale id quod dicere, inquit, volumus, (id eſt, de quo dicemus in lib. qui verè poſtremus eſt, & decimusquartus; ſed hactenus fuit duodecimus,) nempe bonum, pulchrum, optimum. Reſpondet Theologos quoſdam recentiores, & antiquos Poëtas putaſſe bonum & pulchrum non eſſe in rerum principiis, ſed progreſſu temporis apparere: quo loco miſcet fabulas. Sed contrà ſenſiſſe Philoſophos, magos, ſapientes, qui primum principium fecere optimum. Quod ſanè dicitur veriſſimè; cùm ſit rationi conſentaneum, inquit, ſtatuere ipſum primum æternúmque principium, αὐταρκέστατον εἶναι καὶ ἄφθαρτον, *ſibi ipſi ſufficientiſſimum eſſe, & incorruptibile.* Id eſt, omnino bonum & perfectiſſimum. qua de re lib. 14. decernet. Vnde liquet verè eſſe decimumquartũ & hoc decimoſecundo poſteriorem, cum qui habitus eſt hucvſque decimusſecundus. Sed errant, qui primum illud principium ideo aiunt eſſe bonum, quòd vnum ſit: itavt ratio boni conueniat primo

Alias locus ordinẽ librorũ à nobis poſitum demõſtrans.

principio per ſubſtantiam vnius. Hoc enim licèt Ideales dicant, falſum ſanè eſt. Vnde conuinci hinc adhuc poſſunt, quòd ſi vnum per ſe bonum eſt, vt profitentur; multitudo ſit mala per ſe: vnde cùm numerus ſit multitudo, erit per ſe malus: ex quo ſequitur numerum non eſſe primum principium, quod ſcilicet eſt optimum ac perfectiſſimum. Concludit, tot ideo abſurdis vrgeri Pythagoreos, quòd faciant principium & elementũ idem. Quòd contrarietatem principio ineſſe dicant, primo ſcilicet ac ſimpliciter dicto & rerum omnium. Quòd vnum ſtatuant omnium principium per ſe ſubſiſtens. Denique quòd eorum quidam faciant numeros ideas, ſubſtantiáſ ve ſeparatas.

Ad Caput quintum.

STatuit, errare Pythagoreos, quòd in principiis bonum non conſtituant. Item vniuerſi principia non eſſe ſic comparanda principio animalium, aut plantarum, id eſt, ſemini imperfecto, quaſi ita res habeat in principio vniuerſi: & ex imperfectis omnino ſempérque fiant perfectiora. Nam & in ipſa viuentium generatione principia perfecta ſunt, itavt ſemen ſic non ſit primum principium, ſed animal. Homo enim hominem generat. Tertiò, locum non eſſe Mathematicorum ſolidorum, ſiue corporum; quia proprius eſt rerũ ſingularium, quæ ideo loco ſeparabiles ſunt, Mathematica autem non ſunt alicubi. *Entia Mathematica nullibi ſunt.* Quartò, debuiſſe Pythagoreos explicare, quomodo numeri ſint cauſæ ſubſtantiarum. Quintò, numerum non eſſe formam rerum, ſed potiùs ad materiam pertinere, cùm rerum plurimarum miſtarum (quæ ſunt vt numerus) ratio & modus, forma ſit; ipſáque forma non ſit numerus, ſed ratio numeri. Denique ad nullum cauſæ genus propriè referri.

Ad Caput ſextum.

QVærit quidnam ſit illud, bene, quod à numeris certa ratione miſtis, vel, vt aiunt, proportionatis, emergere creditur. *Bonum in proportione numerorum nõ conſiſtit, vt ſunt formaliter numeri.* Reſpondet, in nulla ratione ſeu proportione numerorum bonum conſiſtere, & definitionem rationém ve miſtionum, in additione numerorum conſiſtere, non in numeris. Nec melicratum fore melius, ſi per numerorum certas proportiones, vt per ter tria, conficiatur. Vnde ſtatuit eſſentias viréſque rerum numeratarum non eſſe tribuendas numeris, vt cauſis. *Numeri inanes & inefficaces.* Inde enim ſequi poſſet multa & diuerſa eadem eſſe, cùm idem ſpecie numerus poſſet diuerſis obuenire: Atque adeo ineptiſſimos eſſe eos homines, qui omnia ad numeros referunt. Tum vnum non eſſe abſolutè idem in omnibus, vt Pythagorei ſupponebant, ſed analogum & ſecundùm proportionem. Denique concludit Mathematica non eſſe ſeparata à ſenſibilibus, neque eſſe cauſas & principia rerum.

Liber decimustertius Metaphyſicorum.

Qui hactenus ordine peruerſo fuit vndecimus.

ACcuſatur à multis Ariſtoteles ταυτολογίας, id eſt, repetitionis earumdem rerum ac documentorum; ſed in hoc libro maximè vitium hoc, ſi vitium dici debet, deprehenditur. Cùm fere totus liber in iis conſumatur, quæ non tantùm primo, tertio, quarto ſextóque libro huius operis tradita fuerant: Sed etiam lib. 2. 3. 4. & 5. Phyſicorum ſatis explicata. Nos verò venia & excuſatione dignum putamus Ariſtotelem, imò & laude, *Decies repetita placebunt.* quòd cùm prolixus fuiſſet in refellendis ideis, numeris, entibúſque Mathematicis, rediens tandem in viam atque ſcopum ſibi propoſitum de ſubſtantiis ſeparatis; hoc libro ea compendioſè repetiuerit, & quaſi in expeditam quamdam ἀνακεφαλαίωσιν, lectoris gratia redegerit, quæ tractationi poſtremæ de ſubſtantia æterna & immobili, quam libro ſequenti exequitur, conferre videbantur. Si quis enim rerum ſeriem, ac theorematum, quæ huc reuocat Ariſtoteles, paulò attentiùs conſiderauerit; facilè animaduertet, ea non immeritò doctrinæ illi, quæ libro vltimo inſignis traditur, fuiſſe præponenda, longéque illuſtriorem & clariorem ex eorum repetita explicatione, factam eſſe de primo rerum principio contemplationem. Quòd ſi quæſtiones quædam iam alibi propoſitæ, hîc repetantur, eæ, inquit Aphrodiſæus, vel omnino ſolutæ non fuerunt, vel non ſatis explicatæ. In difficilibus non eſt repetitio reprehendenda. Sunt igitur huius libri capita duodecim.

Ad Caput primum.

STatuit, ſapientiam, id eſt, Metaphyſicam, eſſe ſcientiam principiorum primorum. Deinde proponit quæſtiones duodecim ex cap. 2. & 3. libri tertii repetitas, quæ ex ſolutionibus intelligentur. Solutio primæ & ſecundæ, *Soluuntur quæſtiones libro tertio propoſitæ.* eſt, Sapientiam eſſe vnam ſcientiam, quæ omnia etiam contraria contempletur;

provt ad prima principia reuocantur. Tertiæ, eamdem agere de omnibus, & de ſubſtantiis generatim, ſed præſertim de ſeparatis. Quartæ, agere de omnibus rebus vt ſunt entia, præcipuè de ſubſtantiis, & earum affectionibus. Quintæ, agere de cauſis, earúmque generibus. Sextæ, agere de ſubſtantiis alterius naturæ à ſenſibilibus, & rebus Mathematicis. Septimæ & octauæ, entia Mathematica non eſſe realiter à rebus ſenſibilibus ſeparata, ſed ſola cogitatione. Nonæ, eſſe Metaphyſicæ, conſtituere obiectum Mathematicarum. Decimæ, eſſe Metaphyſicæ agere de vniuerſalibus principiis. Vndecimæ, eiuſdem eſſe agere de ente & vno: quæ tamen genera nõ ſint, ſed analoga. Duodecimæ, genera magis eſſe principia, quàm ſpecies: ſpecies tamen plura actu continere, quàm genera: quia ſpecies continent actu ſuas differentias, quas ſic genera non continent.

Ad Caput ſecundum.

PОnit alias quæſtiones, de ſubſtantiis ſcilicet, quatuor; ſex de principiis. Solutio primæ eſt, quicquid eſt in natura rerum, eſſe ſingulare, ſed de ſingularibus poſſe in vniuerſum diſputari, ratione naturarum vniuerſalium, quæ in ipſis ſingularibus exiſtunt, non ſeorſim. Secundæ, eſſe alias ſubſtantias præter ſenſibiles, & illarum vnam hîc præcipuè requiri. Nullam tamen eſſe ideam. Tertiæ, tollendas ideas. Quartæ, materiam & formam non eſſe illam æternam, primámque ſubſtantiam, quæ hîc inueſtigatur. Solutio primæ, de principiis eſt, corruptibilium & perpetuorum idem eſſe vnúmque principium: & ea quæ ſunt principio primo viciniora, perpetuitatem obtinere, quæ verò magis diſſita, interire. Secundæ, ens & vnum dici principia, non vt cauſas perpetuas, ſeparatas & immobiles, ſed vt communia attributa, cùm non ſint hoc aliquid. Tertiæ, Mathematica non eſſe principia ſubſtantiarum. quartæ, ſcientiam eſſe vniuerſalium; neque ideo quidquam impedire, quominus de ſubſtantiis agat aliqua, iis etiã quarum ſint ſingularia principia. Quintæ, eſſe ſubſtantiam aliquam ſiue principium à materia omni ſeparatum; eſſe ſubſtantiam aliam cum materia; quæ ſcilicet conſtituit indiuidua ſenſibilia, quæ vocantur hîc tota ipſa, vel σύνολα, ſimul tota: non eſſe tamen omnia ſingularia ſenſibilia, corruptibilia; quia in omnibus non eſt materia, cum potentia contradictionis, ad eſſe & non eſſe, quæ ſola materia principium eſt corruptionis. Sextæ, principia

Quicquid eſt, eſt ſingulare.

Vnum eſt omnium principiũ.

externa, ſi prima omnino intelligantur, ad vnum reduci, nempe ad Deum; interna verò non eſſe vnum numero, ſed analogia vnum, vt materiam, formam, priuationem.

A Capite tertio ad octauum.

CAp. 3. 4. 5. 6. & 7. Repetit ex lib. 4. & ſexti initio quæ de diſcrimine Metaphyſicæ à Phyſica, & Mathematicis, aliiſque omnibus ſcientiis dixerat, & de dignitate eiuſdem. Eſſe illius agere de ente vt ens eſt; & de principiis communibus; item impoſſibile eſſe, idem ſimul eſſe & non eſſe. & alios hoc principium negaſſe ob imperitiam, alios ob pertinaciam. Eſſe ſcientiam aliquam vniuerſalem Phyſica & Mathematicis priorem, ſcilicet Metaphyſicam, quæ ſit de ſubſtantia ſeparata & immobili. Quæ omnia ſuis illis locis explicuimus.

Cap. 8. Repetit quæ de ente per accidens dixerat cap. 2. & 3. lib. 6. Metaphyſic. & cap. 30. lib. 5. Tum agit de vero Logico, cuius contrarium eſt falſum: & tale verum docet non pertinere ad Metaphyſicam, quia ens rationis eſt, & in ſola mente, obiectiuè ſcilicet, vt aiunt ſcholæ. Denique recenſet cauſas entis per accidens, fortunam ſcilicet & caſum, de quibus ea tradit, quæ iam cap. 4. 5. & 6. lib. 2. Phyſic. expoſuerat. *Ad c. 8.*

Cap. 9. Agit de motu, repetítque ea quæ tribus primis capitibus libri tertij Phyſicorum docuerat, de motus definitione, generibus, ſubiecto. Hîc tamen vocem τῆς ἐνεργείας, tribuit motui, quæ operationem propriè ſignificat; cùm lib. 3. Phyſicor. nomen ἐντελεχείας, quæ actum primum formámque potiùs ſignificat, eidem attribuiſſet. De motu verò hic agit, quia per motum ad ſubſtantiam illam mouentem, ſed immobilem & æternam, aſcendere oportet. *Ad c. 9.*

Cap. 10. Agit de infinito, eiúſque modis, vt cap. 4. & ſequentibus lib 4. Phyſicor. Docétque infinitum actu, molis ſcilicet & quantitatis, non dari in rerum natura: infinitum autem potentia, quod vocant ſcholæ ſyncategorematicum, & quod in continui diuiſione cernitur; reperiri primò in magnitudine, deinde in motu, tertiò in tempore. *Ad c. 10.*

Cap. 11. Repetit quæ de motu & mutatione dixerat cap. 1. & 2. lib. 5. Phyſicor. ibi à nobis explicata, vt mutari ſiue moueri rem, per accidens, ratione partis, & per ſe primò tot modis mouens dici. Item motus *Ad c. 11*

eſſe tres, ad qualitatem, ad quantitatem, ad locum. Non eſſe verò motum ad ſubſtantiam, quia motus eſt ad contraria & inter contraria: ſubſtantiæ autem nihil eſt contrarium. Immobile denique dici quod moueri planè ἀδύνατον. Quod vix mouetur etiam multo tempore. Quod tardè incipit moueri. Quod natum eſt moueri, ſed tamen non poteſt, quando, vbi, & quomodo poſſet: & hoc ſolum propriè dici quieſcere: eſt enim quies priuatio motus in eo quod eſt motus ſuſceptiuum, vel quod natura moueri poteſt.

Ad cap. 12. Cap. 12. Explicat quæ dicantur eſſe ſimul loco, quæ ſeorſim, quæ ſe tangere; quid medium; quæ loco contraria ſint; quæ deinceps, & cætera ex cap. 3. lib. 5. Phyſic. repetita. Diſtinguit ſub finem, puncta ab vnitatibus, quòd in illis ſit tactus, ratione continui ſcilicet, in quo ſunt: in his minimè, cùm ſint deinceps poſitæ, & inter puncta ſit quid interiectum, nempe linea; nihil verò ſit medium inter vnitates.

Liber decimusquartus Metaphyſicorum:

Qui hactenus violatâ ſerie operis, habitus vulgò fuit duodecimus.

HIc eſt totius operis poſtremus liber, verèque decimuſquartus, vt ex iis quæ ſuprà annotauimus, manifeſtè liquet: in quo propoſitum abſoluit Ariſtoteles de primo rerum omniũ principio, ſiue de vna illa æterna & immobili ſubſtantia à qua omnia, per quam omnia, ad quam omnia; id eſt, de vno *Scopus & ſumma libri.* ſummóque Deo, in cuius gratiam omnis hæc quæ anteceſſit doctrina, tradita eſt, vt Alexander & Philoponus annotarunt. Vnde quia principium dicitur multis modis: materia enim, forma & priuatio principia ſunt, ideo de his in priori parte libri dicitur: tum etiam vt ab illis principiis principium immobile diſtingueretur: tum denique vt quæſtio ſuperioribus libris propoſita, an ſint eadem rerum omnium principia & cauſæ, expeditiùs ſolueretur. Et hæc ratio eſt, cur quinque primis capitibus huius libri, plurima repetiuerit Ari- *Cur multa hic adhuc repetat Ariſtoteles.* ſtoteles ex lib. 7. & 8. Metaphyſicor. & lib. 1. Phyſicor. vbi de ente ſimpliciter, id eſt, de ſubſtantia, multa iam tradiderat; quæ tamen huc reuocat recolligitque, inquit D. Thomas, vt tractationem de ſubſtantiis abſolueret. Sed quòd tam multa hoc & priore libro recoquat iteréque Ariſtoteles, hanc, præter ceteras, cauſam eſſe credibile eſt, quòd præ modeſtia videatur ingenij ſui viribus diffidere in tam ardua æterni illius primiq. entis, Dei ſcilicet, & aliarum ſubſtantiarum à materia ſeparatarum inueſtigatione: Itavt ad hanc nonniſi timidè grauatéque accedat; & cùm pauca admodum ei ſuppetant, quæ de Deo & intelligentiis pro dignitate poſſit pronuntiare, (quinque enim tantùm ſequentia capita, eáque non tota conſumit in Theoria ſubſtan- *Timidus, & modeſtus & breuis eſt Ariſtoteles, in ſuâ Theologiâ.* tiarum ſpiritalium) de iis quæ iam vel hoc opere, vel alibi in Phyſicis docuerat, plurima inculcat retexitque, vt iis repetitis librorum paginas impleat; & hac arte ſuæ Theologię timidam modeſtámque ſuppleat breuitatem.

Conſtat ergo hic liber decem capitibus, in duas partes redactis. Prior quinque capitibus *Diuiſio libri.* continetur, vbi repetuntur quæ lib. 7. & 8. Metaphyſic. & lib. 1. Phyſic. ferè expoſita fuerant de ſubſtantia, materia, forma, principiis & elementis ſenſibilium. Poſterior aliis quinque capitibus abſoluitur, vbi de Deo & ſubſtantiis immaterialibus.

Ad Tria priora capita libri poſtremi.

PRimo cap. ſtatuit Metaphyſicam eſſe de *Ad cap. 1.* ſubſtantia, vt de obiecto, ſaltem principali; cùm ſubſtantia ſit primum & maximè ens, & hîc principia & cauſæ ſubſtantiarum quærantur. Id enim aliqua ſcientia conſiderat, cuius principia perquirit: Imò verò ita ens eſt ſubſtantia, vt alia omnia, putà qualitates, motus, &c. inter entia vix ſint cenſenda. Hæc tetigit 7. lib. Metaph.

Cap. 2. ſtatuit primò, ſubſtantias eſſe tres, *Ad cap. 2.* ſenſibilem corruptibilem; ſenſibilem æternam, vt cœlum; & immobilem, de qua alii alia dixêre: Secundò, ſenſibilem ſubſtantiam eſſe mutabilem: mutationem verò ex oppoſitis eſſe ſiue contrariis, forma ſcilicet & priuatione, quibus ſubſtitui commune quoddam ſubiectum, nempe materiam, neceſſe ſit. Vnde tria ſenſibilium principia colliguntur, forma, priuatio, materia. vt 1. Phyſicor. dixit.

Cap. 3. Statuit primò, materiam non fie- *Ad cap. 3.* ri, nec formam, ſed compoſitum. Quod ferè dixit cap. 2. lib. 6. & cap. 8. lib. 7. Secundò, ſubſtantias fieri ex vniuocis: quod dixerat cap. 7. & 9. lib. 7. Metaphyſic. Tertiò, omnia fieri natura, vel arte, vel fortuna, vel caſu; quod dixerat lib. 2. Phyſicor. & cap. 9. lib. 7. Metaphyſic. Quartò, cauſas efficientes ſiue mouentes exiſtere ante compoſitum quod

fit;formas autem quæ dant eſſe rei,ſimul cum compoſito eſſe. Quintò, poſt diſſolutionem compoſiti Phyſici remanere animam intellectiuam,non alias animas. Ex hoc loco patet,animam intellectiuam,ex Ariſtotelis ſententia non extitiſſe ante corpus, vt Plato exiſtimauit;neque etiam extincto corpore, extingui:atq; adeo ex doctrina Ariſtotelis perſpicuè colligi animæ immortalitatem. Sextò, non eſſe ideas neceſſarias ad generationem naturalium ſubſtantiarum compoſitarum, cùm homo generet hominem,id eſt,hic ſingularis homo, alium ſingularem hominem: & res ſic ſe habeat in artefactis.

Locus illuſtris pro immortalitate animæ.

Ad Caput quartum.

STatuit, cauſas,& principia rerum omniū modo quodam eſſe eadem, id eſt, analogicè & ſecundùm proportionē; alio modo diuerſa, ſiue non eadem ſynonymè, vnóque ac ſimplici modo. Deberent enim eſſe elementa ſiue principia eadem ſubſtantiarum, & aliorum generum entis ſiue Categoriarum, vt relatorum.v. g. at hoc falſum eſt: nihil enim commune eſt ſaltem ſynonymè ſubſtantiæ & aliis Categoriis. Non ſunt ergo rerum omnium eadem ſimpliciter principia, ſed tantùm modo quodam, id eſt,proportione quadā & ſimilitudine: Itavt quemadmodum in ſubſtantiis corporibuſ- ve ſenſibilibus, ſunt tria principia, forma, priuatio & materia in genere ſubſtantiæ ſic quodammodo eadem ſint,(analogicè ſcilicet,) principia,in generibus accidentium;ſint tamen illa principia,circa vnumquodq; genus, verè diuerſa.Sic,vt in corpore Phyſico,purà homine generando,eſt anima,vt forma ſubſtantialis, vel,vt alii explicant, homo ipſe generandus; item non homo,vt priuatio;& corpus, vel ſemen vt materia:ſic in qualitate,putà in colore, album erit vt forma; nigrum ſiue non album, vt priuatio;ſuperficies,vt materia. Item in illuminatione lumen,vt forma;tenebræ,vt priuatio ; aër,vt materia. Quæ identitas aut conuenientia principiorum verè analogica eſt & proportionalis, non ſimpliciter eadem. Hinc patet ſolutio quæſtionis libro tertio, & vndecimo Metaphyſicor.propoſitæ,an cauſę & principia rerum omnium eadem eſſent an diuerſa?Deinde ſtatuit tria eſſe rerum omniū ſenſilium elementa,id eſt,principia analogica interna , materiam, formam, priuationem: Cauſas quatuor,his ſcilicet addendo efficientem, quæ eſt principium externum. Præter-

Non ſunt eadē ſimpliciter rerum omnium principia, ſed quodā modo, & analogicè.

Solutio quæſtionis l.3. & 11. propoſita. Tria principia.

mittit enim finalem,quæ non eſt principium niſi in efficientis intentione; & idealem ſiue exemplarem,quam non putat diſtingui à formali, quæ eſt in efficiente. Imò reuocat illas quatuor Cauſas,ad tres, quia formam & efficientem,licèt reipſa differant, inter ſe conuenire ſignificat; quòd forma,quæ in efficiente eſt & per quam agit efficiens, tam naturale quàm artificioſum, forma autem agentis artificioſi eſt idea ſiue exemplar rei faciendæ in mente artificis,)eiuſdem ſit rationis cum forma producta, tam naturali quàm arte facta. Sic enim eiuſdem rationis ſunt anima patris & filii, & domus idealis, atque forma domus realis. Niſi quòd hæc ſit in materia, illa ſine materia. Denique præter cauſas illas,ſtatuit eſſe primum quoddam mouens quod omnia moueat,de quo poſtea.

Ad Cap. quintum.

STatuit primò, ſubſtantias eſſe cauſas rerum omnium. Subſtantiæ enim [illegible] ſunt ſubſtantiarum & accidentium, quæ [illegible] dicuntur ἀχώριστα, *non ſeparabilia*, quia à ſubſtantiis nequeunt ſeparari. Vnde efficitur [illegible] principia cauſáſque accidentium , vt motuum , affectionum, reuocari ad cauſas ſubſtantiarum; quia accidentia pendent à ſubſtantiis , vt ſint: at quicquid ab alio dependet, ab eiuſdem etiam cauſis dependeat neceſſe eſt. Secundò, principia cauſáſque rerum omnium eſſe eaſdem proportione quadam, prout ſcilicet in omni entis genere dicitur actus & potentia,quæ in ſuprà dicta principia cauſáſve formam,priuationem efficientem, materiámque cadunt. Nam tres priores ad actum referuntur; quarta, ad potentiam. Tertiò, actum & potentiam alia eſſe in aliis rerum generibus : & in corruptibilibus recurrere vices actus & potentiæ, itavt homo v. g. vinum, caro, modò ſint potentia, modò actu, modò ſint, modò non ſint; in incorruptibilibus autem non ſic : cùm ſint perpetuò, neque ſint in potentia, niſi quatenus motui ſubiiciuntur, & poſſunt hoc vel illo modo operari. Quartò, vniuerſalia non exiſtere, ſed ſingularia gigni à ſingularibus. Quanquam hominis vniuerſaliter ſumpti, homo vniuerſaliter ſumptus dici poſſit principium, vt effectus cauſæ reſpondeat, non tamen quòd reuera extet homo vniuerſalis. Quintò, eadem eſſe omnium principia, vniuerſaliter loquendo; ſpecialiter, diuerſa. Dici etiam eadem ſecundum analogiam, & qua-

[illegible] ſubjecta.

Corruptibilia nunc potentia ſunt, nunc actu.

ſummam perfectionem, imperium, auctoritatem, immutabilitatem, ſimplicitatẽ, ſpiritalitatem, impaſſibilitatem, vitam denique optimam & iucundiſſimam, ſiue abſolutiſſimam, æternámque felicitatem aſſerit Ariſtoteles: quæ tamen Dei attributa iam antè collegerat paſsim in Phyſicis, præſertim l.8. Statuit igitur primò, mouens primum eo modo mouere, quo appetibile & intelligibile mouent id eſt, ita mouere, vt ipſum nõ moueatur, ſed maneat immobile. Sic enim v.g. ſenſibile ſenſum, appetibile appetitum, volibile ſeu βουλητὸν, voluntatem, intelligibile intellectum, amabile amantem mouet, vt ipſa non moueantur. Sic veritas vel ſapientia animum Philoſophi mouet ad ſui perquiſitionem: Manet ſiquidem ſapientia non mota, licèt animos ad ſe moueat alliciátque. & reuerâ motus, quo primum mouens mouet, eſt ille quo appetibile, & intelligibile & amabile mouet appetitum & intellectum intelligentiarũ inferiorũ: quæ licèt Phyſico motu ſint immobiles, mouentur tamen Metaphyſicâ & ſpiritali quadam ratione, à primâ illa intelligentiâ, dum eam intelligunt, cognoſcunt, amant, eíque ſimiles eſſe appetunt. Eſt enim illa prima intelligẽtia primum intelligibile, primum appetibile, primum amabile. Quod dum percipiunt aliæ intelligentiæ, ei cupientes aſſimilari, vt ſupremo fini, mouent ſuos orbes. Sed hęc ratio cauſandi ac mouendi eſt in genere cauſæ finalis. Vnde cùm hîc ſermo ſit de cauſa efficiente primâ, res adhuc aliter debet explicari: Nempe motum primi agentis, vt eſt prima cauſa efficiens, conſiſtere in illius influxu, quo cum inferioribus intelligẽtiis in mouendo ſuo quoque orbe, efficienter concurrit. Quare efficientia primi motoris eſt applicatio virium inferiorũ mouentium ad ſuum quodque opus; quatenus primus motor cum illis actiuè & independẽter concurrit ad orbium inferiorum motiones. Quo loco notandum, intelligentias non mouere cœlos ob rerum inferiorum generationes, vt propter finem verum & vltimum, (debet enim finis ſaltẽ vltimus, nobilior eſſe iis quæ ſunt ad finem,) ſed ob ſummum illud bonum primúmque amabile, cuius tanquam finis vltimi ſimilitudinem affectant. Statuit ſecundò, eſſe finem in immobilibus. (Quod ſe explicaturum promiſerat Ariſtoteles l.11. qui habitus fuit decimus tertius, cap.3. Vnde apparet illum quem decimumtertium, hactenus omnes codices habuerũt, meritò à nobis huic qui decimusſecũdus habitus eſt,

Primum mouens, mouet vt intelligibile, & appetibile, id eſt, vt finis.

Quomodo primus motor ſit cauſaefficiens motus cœleſtis.

Locus pro ordine librorum à nobis reſtituto.

eſtque verè decimusquartus, fuiſſe præpoſitum.) Nempe quia prima illa æternáq; intelligentia, quæ omnino immobilis eſt, finis rationẽ habet, non eius quidem qui motu Phyſico fiat & acquiratur, vt eſt forma in generatione; ſanitas in curatione; ſed eius qui iam præexiſtens, mouere aliquid poſſit. Reuerâ enim cùm ab æterno extiterit, mouet inferiores intelligentias. Statuit tertiò, primum mouẽs eſſe omnis expers mutationis: eſſe ens omnino & ſimpliciter neceſſarium, atque, vt neceſſarium eſt, eſſe principium. Quartò, à primo illo principio cœlum & naturam dependere; quia nempe ſine illo tanquam ſummo fine, & tanquam primo efficiẽte, nihil eſſe vel operari poteſt. Quintò, Deum perfectiſſimam vitã degere, id eſt, frui ſummâ felicitate, eáq; perpetuâ & iucundiſſimâ: & hanc quidem abſolutiſſimam felicitatẽ Deo competere, ex eo quòd ipſe ſe intelligat & contẽpletur, ſummâ cum voluptate. Vt enim nos beati ſumus contemplatione, quæ tamen parũ durat; ſic Deus ſui infinitâ perfectiſſimâq; contemplatione in ęternum eſt beatiſsimus: quod eſt, inquit, maximè admirandũ. Vnde cùm actus ille intellectionis vita ſit, eáque optima & æterna, Deus profectò vita viuet ſempiterna & feliciſsima. Sextò, Deum eſſe viuens æternũ, optimũmque. Septimò, Errare eos, qui principio non ineſſe optimum & pulcherrimũ putauêre. Hinc enim deceptos fuiſſe, quòd viderẽt ſemen imperfectum, eſſe plantarũ & animaliũ principiũ. neq; rationẽ haberẽt viuẽtis perfecti, à quo priùs prodire ſemen neceſſe eſt. Omne.n. ſemen à perfecto viuente præexiſtẽte elicitur. Octauò, dari æternã immobilémq; ſubſtãtiã, à reb. ſenſibilib. ſeparatã, magnitudinis expertẽ, impartibilẽ, indiuiſibilẽ. Quia talis ſubſtãtia principiúmve mouet infinito tempore, & nihil finitũ potentiã habet infinitã. Cùm ergo magnitudo omnis finita ſit vel infinita, & neutra conueniat ſubſtãtiæ illi ætetnæ ac immobili: nõ finita, quia magnitudo finita nõ poteſt mouere tempore infinito: non infinita, quia ea non datur, vt ex libro ſuperiore conſtat & ex Phyſicis; Certè erit æterna ſubſtantia expers omnis magnitudinis, atque adeò partium ac diuiſionis. Deniq; eamdem ſubſtantiam eſſe impaſsibilem & inalterabilem, id eſt, nulli paſsioni, mutationi, alterationi eſſe obnoxiam. Cùm enim motus localis circularis qui omnium primus eſt, non poſsit Deo conuenire; vt ſuprà demõſtratum fuit, cùm Deus ſit prorſus immobilis; certè alij

Primus motor immutabilis eſt, ab eo omnia dependent.

Eſt ſummè felix.

Eſt æternus & optimus.

Corporea molis expers.

Impaſsibilis.

motus qui paſſionem alterationém-ve inducunt, & locali ſunt poſteriores, in Deum cadere non poterunt. Ex his omnibus quæ ſapienter ab Ariſtotele de Deo dicta ſunt, placet hanc Dei definitionem Peripateticam colligere ſcitu digniſſimam. *Dei definitio Aristotelica.* ὁ θεός ἐστιν οὐσία ἀΐδιος, καὶ ἐνέργεια ἄνευ δυνάμεως καὶ ὕλης, ἀμεγέθης, ἀμερής, ἀδιαίρετος, ἀπαθής, ἀναλλοίωτος, καθ' αὑτὸν νοητός, πρῶτον κινοῦν, ἀκίνητος, ἀρχὴ τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς φύσεως, διαγωγῆς ἀρίστης καὶ ἡδίστης. Deus eſt ſubſtantia æterna, & actus expers potentiæ, materiæ, magnitudinis, partis, diuiſionis, paſſionis, alterationis; per ſe intelligibilis, primum mouens, immobilis, principium cœli & naturæ, vitámque degens optimam & iucundiſsimam. Mirare, Lector, hominis Ethnici Theologiam.

Ad Cap. octauum. De Intelligentiis.

STatuit, præter primam illam ſubſtantiam primi cœli motricem, debere alias eſſe ſubſtantias à materiâ ſeparatas, æternas, & immobiles, quæ præſideant lationibus, id eſt, motibus inferiorum orbium ſiue planetarum: ita vt quo numero & ordine conſtitutæ ſunt ſphæræ errantium ſtellarum, earúmque motus & lationes; eodem etiam inter ſe diſpoſitæ ſint totidem ſubſtantiæ æternæ, mouentes, & immobiles. *Tot ſunt ſubſtantiæ ſeparatæ, quot motus cœlorum.* Atque adeo ex numero lationum colligendum eſſe numerum ſubſtantiarum mouentium. Numerum verò ſphærarum & lationem petendum eſſe ſtatuit ab Aſtrologiæ petitis: vnde ſtatim citat ſententias Eudoxi & Callippi inſignium ſuæ ætatis Aſtrologorũ, qui cùm varios motus planetarum animaduerterent, plures etiam ſphæras eſſe putârunt. *Intelligentiæ motrices ſunt 55. vel 47.* Eudoxus quidem 26. Callippus 33. ipſe verò Ariſtoteles 55. videtur ſtatuere, è quo tamen numero ſi demantur motiones à Callippo Soli & Lunæ fortè perperam adiectæ, orbes omnes tam deferentes quàm reuoluentes manebunt 47. atque adeo iuxta hunc numerum erunt ſubſtantiæ motrices 47. Docet poſtea, cœlum, id eſt, mundum, eſſe vnum numero, *Mundus eſt vnicus.* quia vnus eſt numero primus motor. Denique paternâ eſſe & à maioribus acceptam ſuæ ætatis opinionem, primas illas ſubſtantias cœlorum motrices eſſe Deos, quam opinionem diuinè dictam eſſe ſignificat: Cætera verò μυθικῶς, id eſt, fabuloſè, fuiſſe narrata, vt quod dij eſſent ἀνθρωποειδεῖς, humanâ ſpecie, aut qualibet aliâ animalis formâ: interim tamen hæc inuenta fuiſſe ad vulgi perſuaſionem, ad vſum legum, ad vitæ vtilitatem.

Ad Cap. nonum.

PRopoſitis de mente diuinâ, id eſt, de primâ illâ æternáque ſubſtantia ſiue Deo, dubitationibus: Reſpondet primò, Deum *Deus eſt ipſe actus intelligendi.* actu intelligere, non potentia, vel potiùs eſſe ipſum actum intelligendi. Si enim nihil actu intelligeret, eſſétque ſimilis Endymioni dormienti, non eſſet quid præſtans aut diuinum: & præterea laborioſa ei eſſet intelligendi continuatio, ſi potentia ab actu diſtincta eſſet, vt in nobis; ſi ea, inquam, potentia in Deo eſſet, vt alia à ſe, aliis conceptibus poſſet intelligere; & ſic nõ eſſet ipſa intellectio Dei, ipſius Dei eſſentia. vt enim ambulare laborioſum eſt homini, quia non eſt hominis eſſentia: licèt alioquin ambulare ſit aliquando iucundum: ſic intelligere moleſtum eſſet Deo, ſi ipſum intelligere non eſſet Dei eſſentia. Quòd ſi ſtatuatur, intelligere ſiue actum intelligendi, eſſe ipſam Dei eſſentiam, vt ſtatui debet, certè non magis erit laborioſum Deo intelligere, quàm homini eſſe hominem. Deinde ſi diuinus intellectus potentia eſſet non actu, eſſet aliquid eo melius ac præſtantius, nempe ipſum intelligibile, τὸ νοούμενον, quòd nempe auctor eſſet intellectionis: at nihil eſt Deo præſtantius, ſiue diuino illo intellectu. Eſt igitur ſubſtantia illa æterna, Deus, inquam, ſiue diuinus intellectus, ſua ipſius intelligendi operatio. Reſpondet ſecundò, Deum, mentem ve diuinam, ſeipſam ſemper intelligere, ſolâ ſcilicet & immediatè. Eſt enim res omniũ præſtantiſſima. Nam ſi aliud quidpiã à ſe intelligeret, cũ alia multa ſint & diuerſa, quorum quædam præclara & præſtantia ſunt, quædã vilia & abiecta; indignum ſanè eius maieſtate eſſet, qualibet intelligere, ſiue ſemper omnia intelligat, ſiue modò hoc, modò illud, præſertim cùm hæc intelligendi viciſsitudo, fieri non poſſet niſi cum mutatione & motu; cuius expers eſt mens diuina. Etenim melius eſt & honeſtius *καὶ γὰρ μὴ ὁρᾶν ἔνια, κρεῖττον, ἢ ὁρᾶν.* quædã non videre, vt turpia & vitioſa. Quare tenendum eſt, Deum ſe ſolum vt quid optimum & diuiniſſimũ ſemper intelligere, nec vnquam ad alia tranſire, quorum cognitio vilis & abiecta eſt. Sed hoc loco lapſus eſt Ariſtoteles, qui rerum omnium notitiã Deo minimè conuenire profitetur. *Error Ariſtotelis.* Hinc enim manifeſtè colligeretur, Deum non videre actiones noſtras; neſcire quid in cœlo, quid in terra fiat; nihil intelligere nec cognoſcere eorum quæ extra ipſum fiunt, & multo minùs flagitia & peccata hominum, quibus nihil turpius eſt. At hæc aſſerere impium

eſt, & diuinam prouidentiam iuſtitiámque tollere. Neque verò dedecet diuinam maieſtatem mundum videre; rerum vices, generationem & interitum conſiderare; hominum etiam peccata cognoſcere; cùm nihil inde vitij aut impuritatis contrahat; vt neque Sol, dum ſua luce terras mundúmque complet vniuerſum; & non tantùm Palatia regum, amœnos hortos, pratáque floribus ſplendentia; ſed etiam cloacas, & ſi quid his fœdius eſſe poteſt, radiis ſuis illuſtrat, propterea fœdari dicitur vel maculari. Obſeruandum tamen hìc non dixiſſe Ariſtotelem expreſſis verbis, Deum non intelligere omnia, ſed tantùm in vniuerſum dixiſſe, quòd melius ſit quædam non videre, quàm videre; putà res obſcuras ac turpes. & certè Ariſtoteles credidit Deum cognoſcere alia à ſe, imo omnia, vt colligitur ex c.5.l.1.de Anima, ex c.4.l.3.Metaph.ex c.2.l.1.Metaph.ex c. 8.l.10. Ethic. ex l.2. Rhetor. ex c.10.l.2.de Ortu & Inter. Eſt enim Deus ſapientiſſimus, iudicio Ariſtotelis: item cognoſcit ſe eſſe cauſam & principium rerum omnium: ergo ſcit omnia. Itaque fortè poſſet excuſari Ariſtoteles, qui ideo ſignificare viſus eſt hoc capite Deum alia à ſe non intelligere, nō quòd ea non intelligat, ſed quia ea non intelligit actu intelligendi proprio & diuerſo ab eo, quo ſe ipſum intelligit: vel quòd eorum, quæ talia ſunt, cognitione, præciſè non ſit beatus, ſed ſui ſola comprehenſione. intellectionem enim Dei vult eſſe beatificam: vel quòd ſecundùm modum noſtrum intelligendi, primariò & per ſe Deus ſe intelligat, ſitque ipſe ſuæ cognitionis obiectum principale; res autem cæteræ obiectum minùs principale: quæ ideo dicuntur non intelligi; non quòd reuera non intelligantur, ſed quia ex modo noſtro intelligendi ad eas non fertur præcipuè diuina intellectio, licèt ſe & omnia Deus vnico actu ſimul & ſemel comprehendat. Vel denique ideo non dicatur intelligere turpia, quòd iis non delectetur, licèt interim verè ea intelligat. Hæc pro Ariſtotele dici poſſunt. Sed redeamus ad textum. Reſpondet tertiò, in non habētibus materiam, idem eſſe quod intelligit, & quod intelligitur, atque adeo & intellectionem. Vnde meritò dictum eſt, Deum & eſſe actum intelligendi, & mentem, & id quod intelligitur, ſiue intelligibile; vel quod eōdem recidit, in Deo intellectum, intellectionem & intelligibile eſſe prorſus idem. Reſpondet quartò, in illo diuino intelligibili, id eſt Deo, nullā eſſe

Deus cognitione malorū nō inquinatur, vt neque Sol illuſtratio ne cloacarum.

Excuſatur Ariſtoteles.

In Deo nulla eſt cōpoſitio.

compoſitionem: Quia ſi quæ eſſet, mutaretur intellectus diuinus, intelligendo nunc vnam partem, nunc alteram. Deinde nullum immateriale diuiſibile eſt, ſiue compoſitum ex partibus, vt mens humana; at illud diuinū intelligibile ſiue intellectus, eſt expers materiæ. Concludit, Deum non ſucceſſiuè, tractúque temporis, aut per partes, ſeipſum intelligere, ſed totum ſimul eodémque ſemper modo, & in omnes æternitates.

Ad Cap. decimum.

HActenus de Deo, vt eſt ſummum intelligibile; nunc de eodem diſſerit, vt eſt ſummum vniuerſi mūdi bonum. Statuit ergo Ariſtoteles, ſummum naturæ bonū duobus modis poſſe cōſtitui; vel ratione ordinis, vel ratione Dei, à quò pendet rerū omnium ordo τῷ διακόσμενος. Vnde vt in exercitu duplex eſt præcipuum bonum, ordo ſcilicet & diſpoſitio militum, omníſque bellicę ſupellectilis, & præterea dux ſiue imperator, à quo ipſa caſtrorum acies bene ordinata dirigitur ac dependet: ſic in mūdo, rerum ordo admirabilis, aptiſſimáq; diſpoſitio ſummū quidē bonum mūdi eſt, formale ſcilicet & ipſis rebus inhærens: ſed longè præſtantius bonum eſt ipſa prima cauſa, æterna, immobilis, Deus ſcilicet optimus maximus, cuius conſilio & ineffabili ſapientiâ vniuerſus orbis pulcherrimè diſponitur, & perfectiſſimè adminiſtratur. Statuit ſecundò, res in mundo ſic eſſe ordinatas & conſtitutas, vt aliæ ad alias referantur, omnéſque ad vnum ſint coordinatę, licèt diſpari modo: Non ſecus ac in amplâ & locuplete familiâ videmus officia præſcribi aliis diligentiùs, & plura, vt liberis: quorum curam maiorem habet pater-familiâs; aliis confuſiùs & pauciora, vt ſeruis; aliis adhuc negligentiùs, vt iumētis, cùm interim omnia ad vnum familiæ bonum referantur. Pari enim ordine res in vniuerſo diſpoſitæ ſunt, vt aliæ ſint conſtantioris ordinis; & ex perfectiores ſunt, vt cœli; aliæ minùs rati atque firmi, vt res ſublunares; quæ tamen in commune bonum conſpirent vniuerſæ, & ab vno principio dependeant. Statuit tertiò, damnandas eſſe aliorum Philoſophorum ſententias, Empedoclis, Anaxagoræ, Platonis, Pythagoreorum, qui ex cōtrariis omnia fecere, vel ideas inanes adſtruxere; vel numeros inuexere, vt rerum principia. (Vnde patet antea dici debuiſſe de ideis & numeris, libris ſcilicet ſuperioribus: atque adeo hunc eſſe poſtremū omnium, ac verè decimūquartū, vt antea probauimus; in quo ſcilicet omnia

Ordo mūdi eſt eius formale bonum,

Deus ſummū eiuſdē bonum efficiens.

Locus prò ordine librorum & nouo reſtituto.

concluduntur.) Illi enim multa conſtituerunt rerum principia, nec ſatis aptè vnita, connexáque; maximè verò Pythagorici, qui principia rerum dixerunt eſſe numeros, è quibus dicere aut explicare non poſſunt, quomodo vnum fieri poſſit, aut cur corpus & anima, forma & res, ſit vnum, cùm omnis numerus ſit pluralitas. Niſi modum noſtrum explicandi ſequantur, quòd ſcilicet mouens eſt illud, quod facit hæc eſſe vnum. Cùm ergo numeri Mathematici inter ſe minimè cohæreant, & ſibi mutuò non conferant, neque etiam ſit inter illos ordo, niſi numerationis, non naturæ, ſintque vno verbo, plura, diſcreta, & diſſipata principia; neque ad vnum aliquod à quo pendeant, referantur, ij ſanè principia eſſe non poterunt. Sic enim vniuerſi eſſentia, naturáque eſſet ἐπεισοδιώδης, *malè cohærens*, vt fabula ſibi non conſentiens, aut tragœdia alienis minimeque coniunctis rebus conſtans: at verò entia nolunt malè gubernari, à pluribus ſcilicet maléque cohærentibus principiis. Ergo vnum ſit rerum omnium principium necesse eſt, nempe Deus ille vnus, Opt. Max. *Vnus eſt Deus.* Neque enim bonum eſt imperium aut principatus multorum; præſertim cùm non conſentiũt inter ſe; alioquin Ariſtocraticum regimen malum non eſt, in quo conſentiunt optimates. Concludit igitur Ariſtoteles, abſoluítque Theologiam ſuam, Dei, primíve principij vnitate: in quam rem appoſitè citat illud Homericum ex 2. Iliad.

Οὐκ ἀγαθὸν πολυκοιρανίη, εἷς κοίρανος ἔστω.

Multos imperitare malum eſt. rex vnicus eſto.

Enim-vero vt Monarchia ſiue vnius dominatio & imperium præcellit, primúmque locum tenet, inter ciuilium & humanarum gubernationum formas, tanquam omnium optima & præſtantiſſima, vt Plato in Politico docuit, & ipſe Ariſtoteles cap. 2. libr. 4. Polit. diſertè profitetur; & natura ipſa in ſingulis rerum generibus eam videtur affectare; Leonem enim, quadrupedum regem creauit; delphinum, piſcium; aquilam, auium, oliuam, arborum; adamantem, gemmarum, aurum, metallorum; ignem, elementorum, primam Sphæram, cœlorum; Solem, planetarum, & cæt. Profectò rationi conſentaneum eſt, vt entia omnia, totiúſque mũdi vniuerſitatis regimine etiam Monarchico, id eſt, vnius Dei principatu gubernetur. Hæc eſt inſignis clauſula veréque diuina totius Philoſophiæ Ariſtotelis. Qui enim libri de plantis, & de ſecretiore parte diuinæ ſapientiæ ſecundùm Ægyptios, poſt hos metaphyſicos recenſentur, non ſunt Ariſtotelis. Ad quos nihilominus vel ſolius Ariſtotelis gratiâ, cuius nomine circumferuntur, ſtylum conuertere non dedignabimur, eorúmque ſummas non ſine legentium fructu perſtringere.

Finis Synopſeos librorum Metaphyſicorum Ariſtotelis.

Ad duos libros de Plantis Ariſtoteli *adſcriptos.*

PHyſicæ pars eſt egregia, longéque amœniſſima Tractatio de plãtis, quæ vno nomine φυτολογία dicitur: quam ideo ab Ariſtotele ſcriptam editámque non dubito; qui in aliis naturæ corporibus contemplandis tam diligens fuerit & accuratus. Imò verò qui περὶ φυτῶν, de plantis, dicturum ſe promiſerit extremo capite lib. 4. Meteororum, & ſub finem etiam lib. de Longitud. & breu. vitæ, & lib. 1. de Generat. Animal c. 1. quo poſtremo loco de plantis ſingulare opus diſertè pollicetur. Quin & Laërtius duos de plantis libros ab Ariſtotele editos fuiſſe teſtatur: quos etiam citat Auerroës in primum Phyſic. Sed, vt ingenuè dicam quod ſentio, non extant vlli legitimi Ariſtotelis libri de plantis. Si qui enim eſſent, maximè hi duo. At hi duo planè ſpurij ſunt & illegitimi. Nec ſunt reuerâ Ariſtotelis; ſed Arabis cuiuſdam anonymi, qui Arabicâ linguâ eos ſcripſit, quos nunc Græcè & Latinè verſos habemus, vtróque modo malè, vt ipſa lectio docet. *Hi duo de plãtis librĩ non ſunt Ariſtotelis.* Non eſſe autem Ariſtotelis, laxior & incondita ſcribendi ratio, ſtylus, methodus, doctrina ipſa, oratio ſeu Græcæ locutionis idea ineptiſſimis ſcatens hellenismis, fatuæ tandem digreſſiones ac pæne contradictiones, manifeſtiſſimè conuincũt. Quare ſimplex nimiùm fuit hactenus multorum fides ſeu potiùs credulitas, & Ariſtoteli contumelioſa, qui hoſce duos libros elegantiâ omni ac methodo deſtitutos, ipſius Ariſtotelis fœtum eſſe crediderunt: Licèt enim Ariſtoteles paſſim dixerit ſe de plantis acturum; atque hinc fortè adducti ſint nonnulli, vt hos libros crederent eſſe Ariſtotelis, ratio tamen & oratio, operis Genius & ingenium Ariſtotelis apertè contradicunt: & citiùs profectò Marſyas Apollo dicetur, quàm horum librorũ auctor ſit Ariſtoteles. Sed tamen nullus eſt tam malus liber, vt dixit Plinius, quin aliquâ

ex parte prodeſſe poſſit. Videamus ergo, ſed percurrendo, & ſummis labiis lambendo, ac cuſpide linguæ, vt canes Nilotici. Tantùm enim ſumma ſequi faſtigia rerum inſtituimus, cætera lectoris otio relinquentes.

Liber Prior de Plantis.

HAbet capita ſeptem. Vbi de plantarum vitâ, animâ, motu, appetitu, partibus, locis natalibus, foliis, ſuccis, fructibus, modis naturalibus & artificioſis, quibus ex oriuntur & creſcunt; earum differentiis, & in alias ſpecies commutationibus. Alij tamen tria tantùm faciunt capita.

Ad cap. 1. Primo igitur cap. ſtatuit auctor, vitam plantarum obſcuriorem eſſe ac minùs exploratam, quàm ſit vita animaliũ. Hæc enim ſe prodit per longè plures ac præſtantiores actus, nempe ſenſum, appetitum, motum localem; licèt veteres quidam dixerint plantas ſenſum habere. Hoc enim falſum eſſe docet, cùm non appareant organa ſenſuum in plantis, ſolúmq; vegetare, id eſt, ali & creſcere videantur. Statuit ſecundo, inter animatũ & inanime non eſſe medium. Eſſe autem conchylia animalia cognitione carentia, ideóq; & plantas eſſe, & animalia. Sed turpiter errat Arabs iſte, qui conchylia ait eſſe animalia, & tamen carere cognitione. Omne enim animal ſenſum habet; & Zoophyta ipſa tactu & guſtu prædita ſunt: omnis autem ſenſus cognitio eſt. Hinc cognitio alia ſenſitiua eſt, alia intellectiua. Sed neque ſenſus cauſa eſt animalis, vt adhuc Pſeudariſtoteles iſte dicit, verùm animalis proprietas ſiue facultas. Ineptum eſt præterea quod ſubiũgit, animalium quædã ſexu fœmineo carere. Satis enim erat, imò melius, dixiſſe, ſexu. Nam vbi nõ eſt fœmineus, deeſt etiam maſculinus, cùm ſint relata; quorum vno ſublato, vt eſt in categoriis, alterum tolli; vno poſito, alterum poni neceſſe eſt. Puerilis etiam animaduerſio eſt, animalia eſſe diuerſorum colorum. Statuit tertio, ſtirpes animam habere & alimentum trahere.

Error Auctoris horum librorum.

Alius error.

Ineptia quædam auctoris.

Ad cap. 2. Cap. 2. Decernit contra Anaxagoram, ſtirpes non reſpirare, vel ſpiritum non habere, non dormire, non vigilare, nõ habere ſexum vtrumque coniunctũ, contra Empedoclem. Sic enim fore plantam animali perfectiorẽ, in quo diuiſus eſt ſexus; itaut aliud ſit mas, quod ſcilicet in alio generat; aliud fœmina, quod in ſe. Item plantam egere anni temporibus, vête, Sole: (rectè enim dixit Anaxagoras Solem eſſe patrem ſtirpium; Terram, matrem:) animal non item, quod quouis fere tempore, æſtiuo, hyberno, generatur. Plantã interim creatam eſſe in gratiam animalis. Denique calorem natiuum humorémque in plantis eſſe, quo abſumpto ἀσθενοῦσι, ægrotãt, ſeneſcunt, marceſcunt. Errauit hoc loco Planudes in Latinâ verſione, qui verbum Græcum ἀσθενοῦσι, vertit, *valetudinem incurrunt.*

Emendatio contextus.

Ad cap. 3. Cap. 3. Ponit ineptam plantarum diuiſionem (verſio Latina etiam mala eſt, quæ τινὰ τῶν φυτῶν vertit, quædam arbores) in eas quæ ſuccum habent, vt reſinam, gummi, myrrham, & gummi Arabicum. Diſtinguit enim (ſaltem in textu Græco, nam verſio Latina hoc prætetiit,) gummi Arabicum à gummi; vt ſi diceret quis, viuens aliud planta, aliud animal, aliud homo, praua eſſet diuiſio, & contra leges Logicas, quæ in diuiſione vetant vnum membrum ſub alio contineri: & in eas arbores quæ habent fila ſiue fibras, nodos, venas, ventrem, ſtipitem, corticem: vbi ait quaſdam totas ferè eſſe cortices. Sed non ponit exemplum, quia res eſt falſa. Videtur quidem arundo tota ferè è cortice, intus vacua: Sed arbor non eſt. Falſum etiam eſt, quod addit: Fructus quarumdam arborum eſſe inter corticem & lignum. Sed nimis longus eſſem in hoc Augiæ ſtabulo repurgãdo. perge. Partes arborum aliæ ſimplices, inquit, vt humor, nodi, venæ; aliæ cõpoſitæ, vt rami, virgæ, folia, omnia tamen in omnibus nõ ſunt. Sed folia & virgæ videntur eſſe partes ramorum. Vt verò animalium partes aliæ ſimplices & ſimilares, vt oſſa, nerui, venæ, cutis; aliæ compoſitæ & diſſimilares, vt oculus, brachium: ſic & plantarum. Nam cortex reſpondet cuti, radix ori, nodi neruis. & cæt. Et cortex quidẽ perſeuerat; folia verò, flores, fructus quotannis mutantur. Deniq; differre ſtirpes concludit, multitudine, paucitate, magnitudine, paruitate, robore, infirmitate, ſiccitate, humiditate, figura, colore, raritate, denſitate, aſperitate, leuitate, argumento, decremento.

Falſitas auctoris.

Ad cap. 4. Cap. 4. Ait ſtirpium quaſdam edere fructus ſuper propriis foliis, quaſdam ſub eis: ficum partim ſuprà, partim infrà: Alias ferre fructus ſtipite ſuſpenſos & in trunco; alias à radice: & in aliis frondes, fructus, fibras concluſas eſſe & indiſtinctas. Sed hoc falſum eſt. Docet poſtea partes plantarũ eſſe eas maximè quæ augmentum capiunt, vt ſunt radix, virgæ, ſtipites, rami. Et quidem ῥίζα, *radix*, ea eſt inquit, quæ medium locum tenet

inter plantam & alimentum, eſtque vitæ cauſa, quia trahit alimentum. *φιτὸς δὲ ſtipes autem*, è terrâ prodit, hominis ſtaturæ ſimilis. *Surculi* verò *παραφυάδες*, è radice pullulant: *κλάδοι*, *rami* denique, è radice pullulant. Diuidi verò plantam in arborem, fruticem, herbam, & olus. Sed olus ſub herbâ continetur. Item plantas alias eſſe domeſticas & hortenſes, alias ſylueſtres: has plures, ſed immitiores fructus edere. Tandem naſci plantas alias in ſiccis locis, alias in montibus, in planitie, in humidis, in mari, in fluuiis, & cæt.

Prima diuiſio plantæ.

Ad cap. 5. Cap. 5. Statuit plantas alias aliis locis delectari, alias ſoli mutationem ſiue tranſplantationem amare, alias odiſſe. Fructus etiam alios vno loco meliores, quàm in alio. Succos è fructibus expreſſos, alios eſſe potabiles, vt eſt ſuccus vuarum, pomorum; alios non. Differre ſuccos ſaporibus & viribus. Fructus alios aliter eſſe compoſitos, alios eſculentos, alios venenatos, alios citiùs, alios ſeriùs matureſcere. Differre coloribus.

Ad cap. 6. Cap. 6. Agit de ſtirpibus odoratis & aromaticis, quarum aliæ odoratæ ſunt in cetris partibus, vt radice, vel flore; vel cortice: aliæ in omnibus vt balſamum. Deinde docet, arbores alias è ſemine naſci, alias ſponte. Item, alias ſtirpes radicitus poſſe euelli & feliciter tranſplantari, & quaſi in colonias tranſmigrare: alias ſeorſim à terrâ creſcere, & ſolâ vi inſitâ, alias pæne omnes ſine terrâ non creſcere. Hîc annotare placet, Cæſarem Scaligerum qui commentatus eſt in hos libros, affirmare, vidiſſe ſe herbam, Aloën dictam, multos iam annos laquearibus appenſam, adeo viridem, vt cum vegetiſſimâ agrorum herbâ contenderet. Tum agit auctor de modo artificiali, quo ſtirpes oriuntur, creſcúnt-ve, nempe de inſitione; eámque optimam eſſe ait, quæ fit ſimilium in ſimiles, vt prunorum in prunos. Item obſeruari affinitatem inter certas arbores, alioqui ſpecie diuerſas, vt inter pomos & piros. Fieri autem inter iſtas, felices inſitiones, licèt ſylueſtres hortenſibus inſerantur.

Aloë multis annis appenſa laquearibus, viriditatem retinuit.

Ad cap. 7. Cap. 7. Docet ſtirpes aliquas in alias ſpecies migrare & commutari: vel ob ætatem, vt cùm nux ſenio confecta muratur in quercum, quod licèt incompertum putet Scaliger, & reuerà hoc loco non nominatur arbor in quam abit nux, Antonius tamen Mizaldus Medicus affirmat, in cap. 12. lib. 3. Secretorum hortorum: vel ob negligentiam, vt cùm calamentha in mentham degenerat: vel ob ſeminis conditionem, vt cùm è ſemine petroſelini exit alliaria; è tritico & lino lolium. Deinde ponit diſcrimen ſtirpium maſculinarum & fœminearum, quòd illæ denſiores ſint, duriores, pluribus ramis foliiſque inſtructæ, & celeriùs matureſcant. Concludit, inueſtigandas plantarum proprietates, vt cur quædam venerem accendant, vt eruca, ſatyrium: cur eam aliæ extinguant, & refrigerando ſomnum acceſſant, vt lactuca, portulaca, roſa: cur aliæ interficiant, vt Aconitum, Napellus.

Liber Poſterior de Plantis.

Habet capita, vt quidam aiunt, duo; ſed meliùs, decem.

Primo, ponit Arabs arboris vires tres, quas ſingulas capit arbor (aptiùs dixiſſet, planta: eſt enim propoſitio generalis) à ſingulis tribus elementis. Primam enim, per quam habet vt terræ affixa ſit, à terrâ repetit: ſecundam, per quam habet vt coaguletur & compingatur, ab aquâ: tertiam, per quam habet vnionem fixionis vel compactionis, ab igne. Sed cruda eſt, & aſpera hæc phytologia & mutila. Omiſit enim aërem qui ſtirpes ambiens, eas refrigerat, miréque adiuuat, vt docet Ariſtot. lib. de Reſpiratione. Deinde docet, ſtirpes citiùs creſcere quàm animalia, ob materiæ, id eſt, terræ commodæ, viciniam. Tum ponit parerga, ſiue digreſſiones de ortu fontium & fluminum. *Ad cap. 1.*

Reprehenditur auctor & meritò.

Cap. 2. Citat pſeud-Ariſtoteles Meteora ſua. ſed imponit. Ideo non credemus, hos libros eſſe Ariſtotelis, qui erroribus & inertiâ fracti ſunt & infarcti. miſcet autem hoc capite præter rem quæſtiones de fontibus, fluuiis, terræ motu, aëre, aquâ. *Ad cap. 2.*

Cap. 3. Ait generari herbas in terrâ, ex aquâ & rore cœleſti, dulci nô ſalſo. Loca enim ſalſa arenoſa, vſta, ſicca fugiunt herbæ. *Ad cap. 3.*

Cap. 4. Ait naſci plantas in ſumma aqua, ex aquæ immotæ craſſitie, virtute Solis: vt eſt lenticula paluſtris ſiue aquæ, & Nenuphar ſiue Nymphæa. *Ad cap. 4.*

Cap. 5. Ait interdum plantas in ſolidis lapidibus naſci ex aere incluſo per reflexionem ſeipſum calfaciente, & humorem lapidis ſurſum trahente, tandémque exeunte vapore, vnde planta. Sed errat ſibique contradicit, qui ſcilicet antea dixerat è ſolido plantam non poſſe naſci: & qui dicat aerem, qui *Ad cap. 5.*

Contradictio auctoris.

te nuiſſimus eſt, exitum non inuenire; humorem verò craſſiorem aëre, inuenire; & aërem deſcendere, humorem aſcendere.

Ad cap. 6. Cap. 6. Docet ad plantæ ortum & incrementum requiri certum ſemen, conuenientem locum, aquam moderatam, & aërem conſimilem. Tum loca à ſole remotiora ſtirpium eſſe feraciora: quia Solis vicinia vrit & exiccat.

Ad cap. 7. Cap. 7. Ait arbores tribus modis ferre fructus. Primo, ante folia. Secundo, cum foliis. Tertio, poſt folia. Sed non ponit exempla. Et certè quæ arbor fructum ferat ante frondes, neſcit Auerroës, neſcit Scaliger, neſciunt viri docti & rei herbariæ periti; qui tamen fatentur eſſe herbam, nomine Lyſimacham, ſiliquoſam, quæ à ſiliquato fœtu præcoci, qui auctu & incremento florum eruptionem antecedit, quaſi proles parente prior, filius ante patrem nominatur. Ait poſtea eſſe plãtam aliam radicis expertem, aliam foliorum. Aliam ferre caulem ſine fructu & foliis. Vt eſt Chryſocome, de quâ Andreas Cæſalpinus c. 14. l. 12. de plantis. Hîc nota, tubera, Gallicè *des truffes*, tota eſſe radices; & viſcum nullam habere radicem, nec epithymum, ſed aliis plantis innaſci, quarum diſpendio & ſumptibus viuant, dicique ideo herbas paraſiticas. Item ſedum, aliáſque herbas, vt cæpas, ſeorſim viuere à terra ſine radice, ſaltem ad tempus. Denique eſſe iuncum ſine ramo, cuſcutam ſine folio, ficum ſine flore, Iridis florem ſine fructu, ſine vtroque Adiantum. *Notatu digna de certis plãtis.* Agit poſtea de ſpinis, quas ſub genere plantæ reponit. Eſſe verò in iis raritatem & frigidam humiditatem, quæ aſcendens concreſcat vi Solis. Sed falſum eſt, ſpinas raritatem eam habere. *Errores Auctoris.* Conſtat enim arbores ſpinoſas in eodem genere eſſe denſiores non ſpinoſis, vt in piro ſylueſtri tranſlata, quæ aculeos & denſitatem deponit. Falſum eſt etiam ſpinoſas ſtirpes humiditate frigida abundare; in cinarâ enim ſiue articalo, eryngio, vrticâ, calor ſuperat frigus.

Ad cap. 8. Cap. 8. Explicat colores plantarum, viridémque omnium ait eſſe communiſſimum; ita tamen vt albedo ſit intus, viriditas autem foris: Quia coctio intus eſt perfectior. Deinde ait tres eſſe modos figurarum plantæ. Aliam enim ſurſum prodire, aliam deorſum, aliam inter hæc: ſed delirat Arabs, qui locorum differentias vocat modos figurarum.

Ad cap. 9. Cap. 9. Cauſam cur decidant folia, ait eſſe promptam raritatem. Sed malè. Potiùs enim foliorum caſus obſtructioni & concretioni humoris & alimenti tribuendus eſt: quia frigus autumnale & hybernum denſat, obturátque oras venularum, per quas traducitur alimentum; vnde intercipitur alimentum, & concreſcit vnà cum inſito plantæ humore in pedunculo folij. Hinc eſt quòd plantæ, πλατύφυλλαι, *latifoliæ*, citiùs φυλλοφορεῦσιν, defrondeſcunt, quia pedunculos habent longiores, quos citò ſtrangulat frigus: Vnde neceſſum eſt humore congelato & alimenti viâ interclusâ, frondes contabeſcere & ſiccari, quæ ſcilicet ſine alimento conſiſtere nequeunt. *Cur plantæ latifoliæ defrondeſcunt.* Legendus Ariſtoteles cap. 16. lib. 2. poſter. Analyt. Interim ſciendum foliis non ſolere ſpoliari palmam, citrum, pinum, laurum, oliuam, abietem, taxum, vnedonem, terebinthum, cupreſſum, piceam, buxum, ilicem, myrtum, cedrum, iuniperum. *Quæ ſtirpes foliis non viduentur.* Pergit auctor, docétque ebenum petere fundum aquæ: quia eius partes valde compactæ ſunt, pori anguſtiſſimi & aëris expertes. *De ebeno Ariſtot. c. 7. l. 4. meteor.* Florem eſſe è materia plantæ ſubtiliſſima, incipiente coctione, ita vt flos ſit quaſi φλόξ, vnde fortè nomen habet, id eſt, ſubtilis flammula.

Ad cap. 10. Cap. 10. Agit de ſaporibus fructuum; aitque amaritudinem eſſe ab imperfecta coctione humiditatis à calore, ſiue à cruditate: & ſi amarum apponatur igni, dulce euaſurum. Sed fallitur: nam abſinthium vetus, & cichoracea amariora ſunt nouellis: & amaritudo à calore eſt, vt docet Galenus & alij. Errat etiam dum ſubiungit humiditatem digerere. Hoc enim officium eſt caloris. *Errores Auctoris varij.* Contradicit etiam ſibi, dum ait Myrobalanos arbores initio fructus dulces edere; cùm ſuprà dixerit, fructus initio acerbos eſſe & amaros. Denique ſub finem libri & capitis ſtatuit fructus Myrobalanorum eſſe in fine amaros, ob victoriam caloris & ſiccitatis: quæ contradictio eſt ſuperiori aſſertioni oppoſita, quâ ſtatuit initio capitis amarum ſaporem eſſe ab imperfecta coctione. Non ſunt igitur hi libri Sibyllæ folia, nec noſtri Apollinis, id eſt, Ariſtotelis, oracula, ſed Arabis cuiuſdam Pſeudariſtotelis, vel Pſeudotheophraſti infelices curæ. Pergamus ad cæteros de ſecretiore parte diuinæ Sap: meliùs de Philoſophia meritos.

Ad libros de Secretiore parte diuinæ ſapientiæ ſecundùm Ægyptios, Ariſtoteli aſcriptos.

Sint ne hi quatuordecim libri inter Ariſtotelis opera recenſendi, videntur viri

quidam graues & docti addubitare. Iacobus Carpentarius Philoſophiæ profeſſor clariſſimus, & doctor Medicus, qui anno 1571. florebat Pariſiis, videtur ſuadere hos libros eſſe Ariſtotelis. Citat enim, inquit ille, eorum auctor ſua Metaphyſica, ſtatim initio lib. t. & c.7.l.12. & libros de anima c. 10.l.12. item libros de cœlo, quaſi horum ſit auctor, itavt videri omnino velit Ariſtoteles. Sed & D. Thomas 14. libros ab Ariſtotele editos eſſe ait, de ſubſtantiis ſeparatis, lib. de vnitate intellectus, contra Auerroem. Nicolaus etiam Fauentinus, lib. de animi immortalitate, & Stephanus Conuentius Bononienſis, lib. de aſcenſu mentis ad Deum, hos libros citant vt Ariſtotelicos. Sed hæ coniecturæ leuiores ſunt quàm vt hominem verè Peripateticum & genio ingenióque Ariſtotelis aſſuetum eò adducant, vt credat horũ librorum authorem eſſe Ariſtotelem. Quòd enim eorum author citet libros Ariſtotelis, tanquam ſuos, in eo fallacia eſt ac impoſtura, vt in ſuperioribus libris de plantis obſeruaui. nempe vt cariores habeantur & maioris fiant, ob ementiti nominis famam. Quòd verò nonnulli eos citent vt Ariſtotelicos, eo ipſo ſe in Ariſtotelis lectione parum verſatos ſignificant, qui eius ingenium, methodum, ſermonem, doctrinámque diſcernere non poſſint. Quod verò ſpectat ad D. Thomam ſcholaſticæ Theologiæ principem, & Peripateticæ philoſophiæ lumen columénque præcipuũ, veréque doctorem Angelicum; is ſanè non affirmauit loco illo proximè citato, hos 14. libros de quibus agitur, reuerâ eſſe Ariſtotelis; ſed tantùm vidiſſe ſe quoſdam libros, quos aiebant eſſe Ariſtotelis, nondum in linguam Latinam conuerſos: vbi multa de Deo & animo in Phyſicis & Metaphyſicis non ſatis accuratè tractata contineri dicebantur. Neque profectò credidit vnquam D. Thomas hos libros eſſe Ariſtotelis: quos ſi legiſſet, (legere autem non potuit aut interpretari, cùm vel Græcè vel Arabicè ſcripti eſſent, quas linguas vir alioquin ad miraculum doctus, non callebat,) ſtatim à primis capitibus & periodis iudicaſſet non eſſe Ariſtotelis. Et certè ab homine potiùs Platonico ſiue Græco, ſiue Arabe, editos eſſe hinc conſtare poteſt, quòd toti ſcateant documentis Platonicis de Deo, diuinis formis ſiue ideis, de creatione rerum omnium, de intellectu, animo, mundo ideali ſiue intelligibili, ſpiritibus, & cæteris; de quibus vel nunquam locutus fuit Ariſtoteles, vel contrario potiùs modo, quàm hic auctor ſentiat. Itaque ſi iudicium noſtrum interponere licet, hi 14. libri non ſunt Ariſtotelis: Qui ſcilicet ab eius dictione, methodo, doctrina ſint alieniſſimi, vt perſpicuum erit legentibus; & præterea Græco ſermone Ariſtotelis proprio, ſcripti non extent. Neque enim Ariſtoteles Arabica lingua ſcripſit vnquam, è qua tamen in Latinam conuerſi dicuntur. Quamquam hæc ratio non conuincit. Fateor enim potuiſſe Græcam Ariſtotelis editionem, ſi quæ fuiſſet, in Arabicam linguam primò conuerti, deinde ex Arabica in Latinam. Quod factum fuiſſe Carpentarius innuit, qui etiam horum librorum optimus interpres, eorumdem Latinitatem poſtremus emendauit ac expoliuit. Eſt tamen in ſtylo & ratione doctrinæ conſiſtendum, quâ non eſſe Ariſtotelis meridiano Sole clarius eſt. Sint hæc paucula è multis argumenta. Statuit auctor horum librorum omnia à Deo eſſe creata; item animos hominum ante corpora fuiſſe conditos: deſcendere è mundo ſuperiore in inferiorem, & ob peccatum iungi cum corporibus: ibi pœnas luere; Dei leges ſubire; boni malíque naturam experientia diſcere; tandem corpora relinquere; in cœlos aſcendere ac reuerti; illic illuſtrari; puriſſimos eſſe; à corporea concretione liberrimos; perfectiſſimè & iucundiſſimè contemplari, ac denique eſſe in æternum beatos. Quis verò hæc vnquam in Ariſtotelis doctrina, librísque eius genuinis ac legitimis obſeruauit? Imò quis non contrarias legit aſſertiones? Præſertim de creatione mundi & de animis hominum. Negat enim Ariſtoteles, creationem, vt conſtat ex l. 8. Phyſic. & aliis locis: Mundúmque vt & Motum, æternum eſſe affirmauit. Negat è nihilo aliquid vnquam factum eſſe, aut fieri poſſe. Negat animas antecedere corpora. Statuit ſiquidem formas omnes fieri & eſſe ſimul cum compoſito, vt liquet ex cap.3 lib.14. Metaph. qui hactenus falsò habitus eſt duodecimus. Sed & idem Ariſtoteles ibidem, alibique paſſim libris de Anima docet, omnes animas, excepta rationali, cum corporibus interire. At hic auctor c.3. lib. 1. affirmat plantarum animas & belluarum non interire, ſed à corporibus ſeparatas in ſuperiorem mundum reuerti. Quod certè non modò Ariſtotelicum non eſt, ſed ſtultum & ridiculum. Quare licèt diuina præclaráque multa contineat hoc de ſecretiore parte diuinæ Ægyptiorum ſapientiæ opus: non tamen caret erroribus & Theo-

Docti viri putarũt hos libros eſſe Ariſtotelis.

Non ſunt hi libri Ariſtotelis.

Doctrina horum librorum repugnat doctrinæ Ariſtoteli.

logicis & philoſophicis quam plurimis, quos potiùs ad ſomnia fabuláſque Platonicorum, aut ad deliria Arabum referre par eſt; quàm ad puram ſolidámque Ariſtotelis ſapientiam. Atque his fortè rationibus coactus Carpentarius, nec ſibi, nec aliis potuit perſuadere hos libros reuera eſſe Ariſtotelis. Neque auſus eſt de auctore quicquam ſtatuere; vt videre eſt in eius præfatione ad lectorem, in hoc poſteriore Tomo operum Ariſtotelis ad eoſdem libros.

Cùm autem clara perſpicuáque Latinitate hi libri donati fuerint, & argumentis illuſtribus ac expeditis, eiuſdem Carpentarij ſtudio & diligentia locupletati, ita vt ſola lectione, & mediocri quadam attentione adhibita, haud difficulter poſſint intelligi; præſertim ab iis qui Platonicæ philoſophiæ ſacris iam fuerint initiati; nulla profectò ampliori declaratione opus eſſe iudicamus. Quamquam ne nihil dixiſſe videamur, atque etiam vt feſtinanti ac curioſo lectori gratum faciamus, librorum ſingulorum ſummas, præcipuáque documenta ſtrictim carptímque delibare non pigebit.

Ad lib. 1. Liber itaque primus 7. conſtat capitibus. Primo, aperitur inſtitutum quod eſt maximè Theologicum. Secundo, ſupponitur animum non eſſe corpus, non interire, eſſe immortalem, deſcendiſſe ab intelligibili mundo ad hunc ſenſibilem, cum mortali corpore fuiſſe coniunctum. Tertio, Animũ eſſe in belluis & ſtirpibus, nec eum etiam interire. Quarto, probatur animi immortalitas popularibus argumentis. Quinto, animum è cœlo in corpus delabi ob peccatum. Sextò, docetur, Deum ſummum, ſimpliciſſimum, perfectiſſimum, dare vitam primò intellectui, deinde animo; tandem naturæ: eſſéque hæc tria rerum principia: Obſerua intellectum diſtingui ab animo, quòd illius ſit intelligere ſimpliciter & contemplari, ſiue extra corpus ſit, ſiue in corpore; huius verò, informare corpus. Septimo, omnia eſſe à Deo in inſtanti, id eſt, ſine tempore, procreata.

Ad lib. 2. Liber ſecundus, capitibus 10. abſoluitur; quorum hæc ſunt decreta. Animum aliter contemplari, longéque perfectiùs in mundo ſuperiore, quàm in inferiore. Eſſe ſubſtantia ſimplicem, facultate multiplicem & viribus. Intellectum vniuerſa contemplari, non ſingularia. Intellectum & animum in mundo ſuperiore non mutari. Animum medium eſſe inter corpus & intellectum. Animi facultates, deſtinatas certáſque ſedes in corpore habere: Senſum audiendi, in auribus; videndi, in oculis, &c.

Ad lib. 3. Liber tertius, ſeptem eſt capitum, in quibus ſtatuitur animum non eſſe corporeum: & repetuntur antè dicta de ordine intellectus, animi, naturo. Concluditur, animum eſſe actum, ſiue perfectionem corporis.

Ad lib. 4. Liber quartus, eſt etiam capitum 7. quibus docetur à corporeis ad intelligibilia eſſe aſcendendum. Materiam eſſe formæ omnis expertem, eius tamen auidam. Eſſe ideas, eſſe animos mirè pulchros. Spirituum varia genera.

Ad lib. 5. Liber quintus, ſex habet capita: quibus ſtatuitur data eſſe animalibus organa ſenſuum, vt declinent noxia, perſequantur vtilia. Deum agere non propriè ex deliberatione, ſed ex ſapientia, agere perfectiſſimo modo, ab omnibus aliis diſtincto.

Ad lib. 6. Liber ſextus, habet quinque cap. vbi dicitur quicquid à cœlo eſt, bonum eſſe. Fieri autem malum, dum inferioribus miſcetur. Effaſcinandi rationes duas eſſe Vnam ex concordia, ſiue proportione rerum; alteram ex diſcordia. Vim autem effaſcinandi eſſe à cœlo. Virum probum faſcinatione eſſe ſuperiorem. Vitia noſtra eſſe ab animi effaſcinatione quadam.

Ad lib. 7. Liber ſeptimus, decem eſt capitum, de deſcenſu animorum in corpora, regreſſu in cœlum, rerum varietate, ordine, mundo ſenſibili, qui dicitur imago intelligibilis, eique ſubiectus.

Ad lib. 8. Liber octauus, nouem habet cap. quibus docetur; eſſentias elementorum, eorumque rationes in materia prima conſiſtere. Ab anima mundi, quæ vbique diffuſa eſt, vitam omnia mutuari. Mundum intelligibilem longè perfectiorem eſſe ſenſibili. Motus intelligibilis mundi eſſe perpetuos, ac ſine ſucceſſione, aut viciſſitudine. Omnia eſſe in intellectu, vt in cauſa efficiente & conſeruatrice.

Ad lib. 9. Liber nonus primo capite caret, in aliis quinque explicantur functiones animi, eius aſcenſus ad mundum intelligibilem. Eſſe in Sole, Luna, ſtelliſque aliis animos proprios.

Liber decimus habet capita 19. vbi confertur Deus cum creaturis. Intellectus primus infinitus cum ſecundo finito. Tum docetur differre res gradibus ſubſtantiarum & perfectionis. Animum in hac vita diuerſas conditiones induere. Omnia à Deo per verbum & intellectum fieri. Hic obſeruanda

Nota documentum Chriſtianum. Theologia quædam Chriſtiana. Mundum perfectum eſſe, nihilque ei addi poſſe. Comparandum Dei verbum cum ipſo Deo. Hic explicatur doctrina de Deo, fidei Chriſtianæ maximè conſentanea. Item cum vtroque mundo. Intellectum agentem rerum opificem per medium verbum à Deo manâſſe.

Ad lib. 11. Liber vndecimus conſtans capitibus 4. docet, à ſenſilibus ad cœleſtia eſſe aſcendendum. Senſum & intellectum in cognitionis modo differre. Deum per lucem ſignificari & exprimi maximè.

Ad lib. 12. Liber duodecimus habet 22. capita. Vbi docetur hominem animo & corpore conſtare: Seruire corpus animæ: Infinitam eſſe diſcendi cupiditatem homini inſitam, vnde eius infinita virtus colligatur, & immortalitas & ſimplicitas, & immaterialitas: Tum formas rerum terreſtrium & ſublunarium eſſe in mundo cœleſti, perfectiùs, ſed in intelligibili perfectiſſimè.

Ad lib. 13. Liber decimuſtertius, conſtat capitibus octo. Vbi ſtatuitur, omnia licèt varia ab vno primóque ente, ſcilicet Deo, condita fuiſſe, per intellectum agentem, ſed diuerſis modis: Eſſe in inferioribus viciſſitudines generationum & corruptionum: Eſſe ordinem in omnibus naturalibus, &c.

Ad lib. 14. Liber decimuſquartus, quindecim capitibus confert intellectum agentem & animum communem, ſiue animam mundi, cum primo rerum creatore & opifice. Explicat lumen, quod ab intellectu effunditur in animum. Diſtinguit hominem intelligibilem à ſenſibili. Repetit multa priùs tradita. Exponit rerum ſenſilium varietatem Statuit eas, ſua in intelligibili mundo exemplaria, ideáſque habere. Terram viuere, vita ſcilicet ea quæ eſt ab anima mundi. Concludit eſſe certis gradibus ad contemplationem mundi intelligibilis aſcendendũ, & ad ſcientiam primi opificis, à quo omnia fuêre procreata. Significat verò Auctor incognitus, ſe ea quæ hactenus ampliſſimis verbis tradidit, ex Platonicorum doctrina, itémque ex Babyloniorum & Ægyptiorum ſapientia deſumpſiſſe. Atque hæc eſt horum librorum ſumma breuiſſima: quam ſic per puncta vt Geographi magnas vrbes ſolent, perſtrinxiſſe, & oportuit, & decuit; cùm ea tantùm quæ Ariſtotelis ſunt, diligentiùs perſequi conſilium fuerit; & præterea facilior ſit, pæne omnium quæ his libris non ſine inani & crebra repetitione imò & fabulis traduntur, comprehenſio, quàm quæ curas diligentiores, aut prolixiores requirat commentarios. Doctrinæ ſiquidem Peripateticæ Synopſin inſtituimus, non Ægypriæ Sapientiæ, aut Theologiæ Platonicæ, quæ quo altiùs aſcendit, quo diuiniora affectauit, eo turpiùs lapſa eſt, eo frequentiùs aberrauit à ſcopo veritatis. Quamquam, vt & ipſi Platoni, qui noſtri Ariſtotelis præceptor fuit eximius, ſuum decus meritóſque honores in hoc Synopſeωs fine rependam; multa ſanè eáque præclara in eius libris extant de rebus diuinis, præceptíſque morum, doctrinæ Moſaïcæ & Chriſtianæ mirificè conſentanea; vt quòd docuerit Plato omnia à ſummo Deo eſſe creata, cum perſeuerantiæ ſiue durationis modum habitura, quem ſupremi opificis ſapientia præſcripſerit: quòd hominem Dei charagma eſſe, ſeu ad Dei imaginem è terra creatum affirmauerit: quòd dixerit felicitatem humanam in Dei aſſimilatione ac fruitione conſiſtere: item Deum eſſe rerum omnium menſuram, in primis verò, ſi Deus quandoque hominem induat: quæ verba cognitionem aliquam Dominicæ incarnationis arguere videntur: quòd inenarrabile illud patris & filij in diuinis myſterium tetigerit; paradiſi delicias pinxerit: Expiatorium locum, quem nos purgatorium ignem vocamus, (pudeat hæreticos proterue ac pertinaciter, atque etiam ignoranter eum negantes,) agnouerit, in quo poſt mortem corporis, anima repurgatur, donec purgans illa flamma,

In Timæo, in Politico, Protagora Menexeno, Critia, Philebo, Phadone, Theæteto, Phædro, legibus, epiſtolis, decimo de Republ. Charmide, &c.

Concretam exemit labem, purúmque reliquit
Æthereum ſenſum, atq; auraï ſimplicis ignem.

Quòd infantilem limbum enotauerit: immortalitatis curam curis omnibus antepoſuerit: fortunæ bona diuitiáſque contempſerit: Animam puram piè ac integrè Deo offerendam reddendámque aſſeruerit. Denique, quod omnino mirum eſt, Chriſti Domini ineffabilem incarnationem, aduentum, doctrinámque euangelicam quodammodo præſagierit, cùm dixit, tantiſper ſuis acquieſcendum eſſe documentis ac commonitionibus, donec homine auguſtior quiſpiam ſacratiórque ſeſe in terrarum oſtentet orbe, veritatis adyta fontéſque arcanos recluſurus, quem velvt ducem inenarrabilem inſequantur omnes. Quis enim quæſo alius per illum, homine auguſtiorem & ſanctiorem, intelligi poteſt, quàm Chriſtus Dominus, Dei filius, Deus homo, Sapientia, veritáſque ipſa, & ſalutis humanæ auctor & inſtaurator? Sed hæc de Platonicis documẽtis, & Platone,

Idem ferè de Ariſtotele docetur, vt monui in apparatu ad Synopſin, diſſertatione vndecima.

librisque iſtis quatuordecim Ariſtoteli falsò aſcriptis, curſim dicta ſufficiant. Atque adeo hic finis eſto noſtræ Synopſεως in omnes tam veros quàm aſcriptos Ariſtoteli libros, & tam poſteriore hoc Tomo, quàm illo priore comprehenſos. In quâ ſi ſæpiuſcule fuerimus breuiores, memineris quęſo, Lector erudite, nos Synopſin, id eſt, breuiarium, inſtituiſſe: ſi ſæpius ampliores, ſcias, velim, hoc nos rerum dignitati meritò tribuiſſe. Fruere interim philoſophico hoc munere, quale, licèt exiguum, nemo, φθόνος ἀπέςω καὶ νέμεσις, dedit hactenus. Qualecumque enim illud eſt, totum ad Dei gloriam referri volo, communémque ſtudioſorum omnium vtilitatem.

Finis Synopſεως Tomi poſterioris.

Ad Deum Opt. Max. Oratio Euchariſtica.

Tibi verò ſumme ac præpotens Deus, à quo omnia, per quem omnia, ad quem omnia, qui ἄλφα *es &* ωμέγα, *principium & finis,*

Πάντων γενέθλη, ἀρχὴ πάντων, πάντων τε τελευτή. Orph.

qui ſcrutans corda & renes hominum, ſolus καρδιογνώστης, *tuáque infinita luce abditiſſima quæque penetrans,*

Πάντ' ἐσορᾷς, καὶ πάντ' ἐπακούεις, καὶ πάντα βραβεύεις. Orph.

Vides omnia, audis omnia, regis omnia, & ad fines ſuos feliciſſimè perducis; Tibi, Sapientiæ, bonitatis,
& iuſtitiæ æterno fonti, bonorum omnium primo auctori, Regi Regum, Domino Dominantium, iudici
ſupremo, ſed patri etiam optimo, qui nobis totique mundo hoc es, quod gubernator & nauclerus eſt in tri-
remi; rector in curru; choragus in ſpectaculis; præcentor in choris; conſul inter ciues; dux in exercitu; Ago- Ariſtot.
notheta ſiue remunerator in certaminibus: Tibi, inquam, cuius intellectus ipſa eſt ſapientia; memoria, lib. de Mundo.
veritas; voluntas, amor & charitas; vita, immortalitas; actio, felicitas; qui diſponis omnia ſuauiter, attin-
gis à fine ad finem fortiter, imis ſumma iungens, elementa ſine confuſione miſcens, mens prima, ens entium,
cauſa cauſarum, Archetypum tui rerumque omnium exemplar, artifex origóque initialis, idea idearum Sapiẽt. 8.
inimitabilis, ratio rationum, forma vniformis & omniformis, ſubſtantia immobilis & omnia mouens,
in motu ſtatus, in tempore æternitas, in ſummis profunditas, ſummitas in profundis, in multitudine vni- Cælius
tas, in vnitate Trinitas, μονὰς ῥίζα πάντων: *Omnia in omnibus, ſphæra intelligibilis, cuius centrum vbique,* Rhodig.
circumferentia nullibi, omnia præſentiæ tuæ dulcedine, potentiæ efficaciâ, eſſentiæ immenſitate, fouens, ex- Triſme-
citans, replens, ſine qualitate bonus, ſine quantitate magnus, intra omnia non incluſus, extra omnia non giſtus.
excluſus, vbique mirabiliter regnans, te ipſo beatus, nullius egens, omnia donans, ſciens, faciens, ſolus ni-
hilum mouens, ſine merce opifex, ſine diſpendio creator, ſine nocte dies, Sol ſine limite Occidentis, ſine nu- D. Auguſtin.
be iris, ſine proportione pulcher, in Trinitate ſimpliciſſimus, in maieſtate ſuauiſſimus, in ſeueritate clemen-
tiſſimus, perpetuò θαυματουργὸς, *ſemper idem, ante omnia, poſt omnia, totus, vnus, ipſe, gloria tua, no-* Iul. Cæſar Scaliger.
ſtraque & ſpirituum omnium. Tibi tali ac tanto, de quo cùm omnia dixerimus omnes, adhuc infinita
remanebunt: Tibi, inquam, βασιλεῖ τῶν αἰώνων, ἀθανάτῳ, ἀοράτῳ, μόνῳ Θεῷ, *pro abſolutâ atque ad exi-*
tum perductâ hac noſtra philoſophica Synopſi, imò & pro veræ Philoſophiæ dono, quod tanquam diuinæ
tuæ maieſtatis ſpeculum aliquod hominibus conceſſiſti, & orthodoxæ etiam fidei ad communem omnium
ſalutem ſeruire voluiſti; denique pro beneficiis in me tuis omnibus, ſit gratiarum actio, καὶ τιμὴ, καὶ δό- D. Paul. 1. Tim. 1.
ξα, εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων, ἀμήν.

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΟΥΣ ΗΘΙΚΩΝ ΝΙΚΟΜΑΧΕΙΩΝ ΤΟ Α

ARISTOTELIS ETHICORVM NICOMACHEORVM

LIBER PRIMVS.

CAPVT. I.

ARGVMENTVM. ¶ *Prolegomena tria declarat. Primum, De ſubiecto philoſophiæ Ethicæ. Alterum, De modo illam tractandi & explicandi. Tertium, De auditore, & diſcipulo.*

DION. LAMBINO INTERPRETE.

OMNIS ars, omníſque docendi via, atque inſtitutio, itémque actio, & conſilium, bonum aliquod appetere videtur. Idcirco B pulchrè veteres id eſſe bonum pronunciarunt, quod omnia appetunt. Sed vidẽtur fines inter ſe diſcrepare. Alij enim ſunt muneris functiones, alij præter eas, opera quædam. Quarum autem rerum, præter actiones, aliqui ſunt fines, in his opera ſunt actionibus meliora natura. Cùm verò multæ ſint actiones, artes & ſcientiæ; tum multi quoque fines extiterunt. Nam medicinæ finis eſt, bo- C na valetudo: artis ædificandarum nauium, nauis: artis imperatoriæ, victoria: rationis eius, quæ in re familiari tuenda verſatur, diuitiæ. Quæcunque autem artes huius generis vni alicui facultati ſubiectæ ſunt, vt equeſtri ea quæ in frænis conficiendis occupata eſt, cæteræque omnes ad inſtrumenta equeſtria comparatæ: atque hæc ipſa equeſtris, omníſque actio militaris, arti imperatoriæ, itemque aliæ aliis: in iis omnibus fines earum, quæ principem locum obtinent, earum quæ eis ſubiectæ ſunt, finibus ſunt optabiliores. Nam horum cauſa illi quoque expetuntur. Nihil porro intereſt, vtrùm functiones ipſæ muneris actionum ſint fi- D nes, an præter has aliud quippiã: quemadmodum apparet in iis ſcientiis, quas ſuprà diximus. Si quis igitur eſt rerum, quæ in actionẽ cadunt, finis, quẽ propter ſe velimus, cætera autẽ propter hunc, nec omnia propter aliud eligamus, (ſic enim rẽs progredietur in infinitũ, ita vt noſter omnis appetitus inanis & irritus ſit futurus,) perſpicuũ eſt, hoc futurum ſummum bonũ atque adeò bonorum optimũ. Huius igitur cognitio magnũ etiam ad vitã degendã habet momentũ: & ſigno aliquo nobis tanquã ſagittariis propoſito, id, quod expetere nos oportet, faciliùs cõſequemur. Quod ſi ita eſt, danda eſt opera, vt eius formã adũbremus, atq; vt quid ſit, & cuius ſciẽtiæ aut facultatis ſit finis, oſtendamus.

A ΚΕΦΑΛ. α'.

Προοίμιον τῆς ὅλης πραγματείας, τρία δὲ δηλοῖ. α'. Ὅτι τοῦ τελειοτάτου ἀγαθοῦ ἐφίεται ἡ παροῦσα μέθοδος, πολιτικὴ οὖσα. β'. Ὅτι τἀκριβὲς ἐν τοῖσδε τοῖς λόγοις οὐκ ἐπιζητητέον. γ'. Ὅτι οὔθ' ὁ νέος τὴν ἡλικίαν, οὔθ' ὁ νεαρὸς τὸ ἦθος, τῆς πολιτικῆς ἐστιν οἰκεῖος ἀκροατής.

ΠΑΣΑ τέχνη καὶ πᾶσα μέθοδος, ὁμοίως δὲ πρᾶξίς τε καὶ προαίρεσις, ἀγαθοῦ τινος ἐφίεσθαι δοκεῖ· διὸ καλῶς ἀπεφήναντο τἀγαθόν, οὗ πάντα ἐφίεται. διαφορὰ δέ τις φαίνεται τῶν τελῶν· τὰ μὲν γάρ εἰσιν ἐνέργειαι· τὰ δὲ * παρ' αὐτάς, ἔργα τινά. ὧν δ' εἰσὶ τέλη τινὰ παρὰ τὰς πράξεις, ἐν τούτοις βελτίω πέφυκε τῶν ἐνεργειῶν τὰ ἔργα. πολλῶν δὲ πράξεων οὐσῶν, καὶ τεχνῶν, καὶ ἐπιστημῶν, πολλὰ γίνεται καὶ τὰ τέλη ἰατρικῆς μὲν γὰρ, ὑγίεια· ναυπηγικῆς δὲ, πλοῖον· στρατηγικῆς δὲ, νίκη· οἰκονομικῆς δὲ, πλοῦτος. ὅσαι δ' εἰσὶ τῶν τοιούτων ὑπὸ μίαν τινὰ * δύναμιν, (καθάπερ ὑπὸ τὴν ἱππικὴν * χαλινοποιητικὴ, καὶ ὅσαι ἄλλαι τῶν ἱππικῶν ὀργάνων εἰσίν· αὕτη δὲ καὶ πᾶσα πολεμικὴ πρᾶξις ὑπὸ τὴν στρατηγικήν· τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον ἄλλαι ὑφ' ἑτέρας·) ἐν ἁπάσαις δὲ τὰ τῶν ἀρχιτεκτονικῶν τέλη, πάντων ἐστὶν αἱρετώτερα τῶν * ὑφ' αὐτά· τούτων γὰρ χάριν κἀκεῖνα διώκεται. διαφέρει δ' οὐδὲν τὰς ἐνεργείας αὐτὰς εἶναι τὰ τέλη τῶν πράξεων, ἢ παρὰ ταύτας ἄλλο τι· καθάπερ ἐπὶ τῶν λεχθεισῶν ἐπιστημῶν. Εἰ δή τι τέλος ἐστὶ τῶν πρακτῶν, ὃ * δι' αὑτὸ βουλόμεθα, τὰ ἄλλα δὲ διὰ τοῦτο, καὶ μὴ πάντα δι' ἕτερον αἱρούμεθα· (πρόεισι γὰρ οὕτω γ' εἰς ἄπειρον, ὥστ' εἶναι κενὴν καὶ ματαίαν τὴν ὄρεξιν.) δῆλον ὡς τοῦτ' ἂν εἴη τἀγαθὸν, καὶ τὸ ἄριστον. * ἆρ' οὖν καὶ πρὸς τὸν βίον ἡ γνῶσις αὐτοῦ μεγάλην ἔχει ῥοπήν· καὶ καθάπερ τοξόται, σκοπὸν ἔχοντες, μᾶλλον ἂν τυγχάνοιμεν τοῦ δέοντος· εἰ δ' οὕτω, πειρατέον τύπῳ γε περιλαβεῖν αὐτὸ τί ποτέ ἐστι, καὶ τίνος τῶν ἐπιστημῶν ἢ δυναμέων,

Magn. Moral. lib.1.cap.1.

Vulg. παρ' αὐτάς.

Vide Euſtr.

Vulg. δι' αὑτό

Vulg. ἆρα cum interrog. no.n.

γρ. τῆς ἢ τῶν κ. γρ. δὴ εἶναι.

δόξειε δ' ἂν * τῆς κυριωτάτης καὶ μάλιστα ἀρχιτεκτονικῆς. τοιαύτη * δὴ καὶ ἡ πολιτικὴ φαίνεται. τίνας γὰρ εἶναι χρεὼν τῶν ἐπιστημῶν ἐν ταῖς πόλεσι, καὶ ποίας ἑκάστους μανθάνειν, καὶ μέχρι τίνος, αὕτη διατάττει. ὁρῶμεν δὲ καὶ τὰς ἐντιμοτάτας τῶν δυνάμεων ὑπὸ ταύτην οὔσας· οἷον στρατηγικήν, οἰκονομικήν, ῥητορικήν. χρωμένης * δὲ ταύτης ταῖς λοιπαῖς πρακτικαῖς τῶν ἐπιστημῶν, ἔτι δὲ νομοθετούσης τί δεῖ πράττειν, καὶ τίνων ἀπέχεσθαι, τὸ ταύτης τέλος περιέχοι ἂν τὰ τῶν ἄλλων. ὥστε τοῦτ' ἂν εἴη τἀνθρώπινον ἀγαθόν. εἰ γὰρ καὶ ταὐτόν ἐστιν ἑνὶ καὶ πόλει, μεῖζόν γε καὶ τελειότερον τὸ τῆς πόλεως φαίνεται καὶ λαβεῖν καὶ σώζειν. ἀγαπητὸν μὲν γὰρ καὶ ἑνὶ μόνῳ· κάλλιον δὲ καὶ θειότερον ἔθνει καὶ πόλεσιν. ἡ μὲν οὖν μέθοδος τούτων ἐφίεται, πολιτική τις οὖσα. Λέγοιτο δ' ἂν ἱκανῶς εἰ κατὰ τὴν ὑποκειμένην ὕλην διασαφηθείη. τὸ γὰρ ἀκριβὲς οὐχ ὁμοίως * ἐν ἅπασι τοῖς λόγοις ἐπιζητητέον, ὥσπερ οὐδ' ἐν τοῖς δημιουργουμένοις. τὰ δὲ καλὰ καὶ τὰ δίκαια, περὶ ὧν ἡ πολιτικὴ σκοπεῖται, τοσαύτην ἔχει διαφορὰν καὶ πλάνην, ὥστε δοκεῖν νόμῳ μόνον εἶναι, φύσει δὲ μή. τοιαύτην δέ τινα πλάνην ἔχει καὶ τἀγαθά, διὰ τὸ πολλοῖς συμβαίνειν βλάβας ἀπ' αὐτῶν. ἤδη γάρ τινες ἀπώλοντο διὰ πλοῦτον, ἕτεροι δὲ δι' ἀνδρείαν. ἀγαπητὸν οὖν, περὶ τοιούτων καὶ ἐκ τοιούτων λέγοντας, παχυλῶς καὶ τύπῳ τἀληθὲς ἐνδείκνυσθαι· καὶ περὶ τῶν ὡς ἐπὶ τὸ πολύ, καὶ ἐκ τοιούτων λέγοντας, τοιαῦτα καὶ συμπεραίνεσθαι. τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον καὶ ἀποδέχεσθαι χρεὼν ἕκαστον τῶν λεγομένων· πεπαιδευμένου γάρ ἐστιν ἐπὶ τοσοῦτον τἀκριβὲς ἐπιζητεῖν καθ' ἕκαστον γένος, ἐφ' ὅσον ἡ τοῦ πράγματος φύσις ἐπιδέχεται. παραπλήσιον γὰρ φαίνεται, μαθηματικοῦ τε πιθανολογοῦντος ἀποδέχεσθαι, καὶ ῥητορικὸν ἀποδείξεις ἀπαιτεῖν. ἕκαστος δὲ κρίνει καλῶς ἃ γινώσκει, καὶ τούτων ἐστὶν ἀγαθὸς κριτής. καθ' ἕκαστον ἄρα * ὁ πεπαιδευμένος· ἁπλῶς δέ, ὁ περὶ πᾶν πεπαιδευμένος. διὸ τῆς πολιτικῆς οὐκ ἔστιν οἰκεῖος ἀκροατὴς ὁ νέος. ἄπειρος γὰρ τῶν κατὰ τὸν βίον πράξεων. οἱ λόγοι δ' ἐκ τούτων καὶ περὶ τούτων. ἔτι δὲ τοῖς πάθεσιν ἀκολουθητικὸς ὤν, ματαίως ἀκούσεται καὶ ἀνωφελῶς. ἐπεὶ τὸ τέλος ἐστίν, οὐ γνῶσις, ἀλλὰ πρᾶξις. διαφέρει δ' οὐδὲν νέος τὴν ἡλικίαν, ἢ τὸ ἦθος νεαρός· οὐ γὰρ παρὰ τὸν χρόνον ἡ ἔλλειψις, ἀλλὰ * διὰ τὸ κατὰ πάθος ζῆν, καὶ διώκειν ἕκαστα. τοῖς γὰρ τοιούτοις ἀνόνητος ἡ γνῶσις γίνεται, καθάπερ τοῖς ἀκρατέσι· τοῖς δὲ κατὰ λόγον τὰς ὀρέξεις ποιουμένοις καὶ πράττουσι, πολυωφελὲς ἂν εἴη τὸ περὶ τούτων εἰδέναι. καὶ περὶ μὲν ἀκροατοῦ, καὶ πῶς ἀποδεκτέον, καὶ τί προτιθέμεθα, πεφροιμιάσθω τοσαῦτα.

Euſtrat. χρω. & Arg. vtraq. lectio defendi poteſt.

Infrà cap.6. Euſtr. ἐφ' ἑκάστου γένους.

quidā, ἁπλῶς ἕκαστον πε. vel ὁ περὶ π. Sed ito omnes codd. & Euſtr. Vide initium libri περὶ parr. anim. & Eth. ad Eudem. l. 6.

Metaph. l. 2. c. 3.

A Et verò videri poſſit finis eſſe ſcientiæ reliquarum facultatum longè principis ac dominæ, cæteriſque maximè præeuntis, atque imperantis. Talis igitur etiam ciuilis videtur. Nam & quas in ciuitatibus ſcientias eſſe oporteat, & quas quiſque diſcere debeat, & quatenus, ſeu vſque ad quod tempus, ea ſtatuit, ac præſcribit. Facultates autem etiam eas quæ ſummo in honore ſunt, vt artem imperatoriam, & rationem tuendæ rei familiaris, & bene dicendi facultatem, huic eſſe ſubiectas videmus. Quòd ſi hæc reliquis omnibus artibus, quæ in actione verſantur, vtitur, legibúſque latis quid agendum, & à quibus abſtinendum ſit, præſcribit: eius fine reliquarum artium fines contineri videantur. Itaque hoc erit ſummom hominis bonum. B Nam & ſi idem vnius hominis & ciuitatis bonum ſit, ciuitatis tamen bonum & cõſequi, & conſeruare, maios quiddam eſſe & perfectius videtur. Enimvero præclarè nobiſcum agatur, ſi id, quod vel vni ſoli ſit vtile, reperire poſſimus: ſed longè profectò eſt id pulcrius ac diuinius quod gentibus & ciuitatibus vſui eſt. Huic igitur arte & via ſuſceptæ inſtitutioni hæc ſunt propoſita, quæ ſequotur, & expetar, cùm ſcientia quædam ciuilis ſit. In ea autem tractanda nihil deſiderari debeat, ſi pro pro rei ſubiectæ natura explicetur. Non enim in omni diſputationis ac ſermonis genere peræquè accurata ſubtilitas requirenda eſt: quemadmodum nec in operibus manufactis. Atqui in iis rebus, quæ honeſtæ, quæque iuſtæ ſunt, quas ciuilis ſcientia conſiderat, tanta eſt diſſenſio, C tantáque in eis verſatur erratio, vt lege tantummodo, non natura conſtare videantur. Eademque de bonis quoque controuerſia eſt, & idem error extitit, propterea quòd ex his multi detrimenta capiant Aliis enim iam diuitiæ, aliis fortitudo corporis exitio fuit. Ergo ſatis erit, ſi cùm de rebus & ex rebus eiuſmodi verba facimus, rudem quandam veri formam adumbremus: & cùm de rebus, quæ plurimùm eueniunt, atque ex talibus diſpotationem inſtituimus, talia quoque concludamus. Eodémque modo quæcumque ab alio dicuntur, accipi probarique debent. Eſt enim hominis probè inſtituti tantam in vnoquoque genere ſubtilitatem deſiderare, quanta rei ipſius natura D recipit. Nihil enim videtur intereſſe, vtrùm mathematicum, rationibus ad perſuadendum accommodatis vtentem feras, an ab oratore demonſtrationes poſtules. De iis autem, quæ habet perfecta & cognita, bene quiſque iudicat, & horum bonus eſt iudex. Do ſingulis ergo rebus rectè iudicabit is qui ſingulis in rebus eſt eruditus: abſolutè verò & vniuersè de omnibus homo in omni doctrinæ genere verſatus. Quocirca iuuenis ad ciuilem ſcientiam non eſt accommodatus auditor. Eſt enim actionũ, quæ in hac vita verſantur, imperitus. At ex his conſtat, & de his habetur hæc diſputatio. Præterea verò cùm affectibus animi ſeruiat, & obtemperet, inanem atque inutilem operam in audiendo ſumet, quandoquidem finis prudentiæ ciuilis in actione, non in cognitione conſiſtit. E Ætate autem ſit iuuenis, an moribos nouus & rudis, nihil refert. Non eſt enim culpa in tempore: ſed in eo, quòd perturbationi conuenienter & viuat, & vnumquidque perſequatur. Huiuſmodi enim hominibus, inutilis cognitio eſt, vt & incontinentibus. Iis verò, qui ratione ſuas appetitiones & actiones dirigunt, fructum vberrimum ferre poteſt. Ac de auditore quidem, qualis eſſe debeat, quóqoe modo accipiendum quidque ſit, & quid nobis ad dicendum ſit propoſitum, hæc procœmij loco dicta ſint.

A

CAPVT II.

¶ A fine vitæ humanæ, à beatitudine ſcilicet exorſus, notionem illius affert, & varias de ea veterum opiniones recenſet, examinandas proponit, examinis modum præſcribit.

IAm verò repetitis ijs quæ ſuprà diximns, quoniam omnis cognitio omnéque adeò conſilium, bonum aliquod expetit, dicamus quidnam illud ſit, quod ponimus à ciuili ſcientia, expeti, & quod ſit omnium rerum, quæ in actione verſantur, ſummum bonũ. De nomine quidem igitur inter plnrimos fe- B rè conuenit. Beatitudinẽ enim & multitudo & eruditi politíque homines appellant. Bene autem viuere, & bene rem gerere, idem quod beatum eſſe exiſtimant. Sed quæ res ſit beatitudo, de ea re verò omnis controuerſia eſt: neque vulgus & ſapientes ſimiliter eam declarãt. Alij enim aliquid eorum quæ ſunt in promptu, & quæ manifeſta ſnnt, eſſe volunt, vt voluptatem, aut diuitias, aut honorem, alijque aliud. Sæpenumero autem etiam vnus & idẽ aliud: æger enim bonam valetudinem, panper diuitias. Cùm autem ſibi ipſis ignorantiæ conſcij ſint, eos admirantur, qui magna quædam, & ipſorum facultate ſuperiora, loquuntur. Quidam verò præter hæc complura bona, aliud quoddam per ſe bonum eſſe putabant, quod & his omnibus cur bona ſint, cauſa C eſt. Atque omneis quidem opiniones expendere, fnrtaſſe operam inanem ſumere fuetit: ſatis autem erit, ſi eas potiſſimùm, quæ ſunt inſigniores, quæve aliqua ratione niti videntur, in medinm proferamus. Sed hoc ignorare non debemus, intereſſe inter eas vias, quæ à principiis proficiſcuntur, & eas quæ ad principia ferunt. Rectè enim etiam Plato de hoc dubitabat, & quærebat vtrùm via à principiis ad fineis, an à finibus ad principia duceret: velut in ſtadio, vtrum ab iis qui præmia proponunt, ad calcem, an contrà. Initium enim ab iis rebus quæ notæ ſunt, ſumendum eſt. Hæ autem dicuntur duobus modis: aliæ enim nobis notæ, aliæ per ſe & abſolutè notæ D ſunt. Fortaſſe igitur nobis initium ab iis rebus ſumendum eſt, quæ ſunt nobis notæ. Quocirca qui de rebus honeſtis & iuſtis, &, vt ſemel dicam, de ciuilibus vtiliter auditurus eſt, eum oportet eſſe bene educatum, benéque moratum: Principium eſt enim ſcire, rem ita eſſe. Quod ſi ſit ſatis perſpicuum, cur ita ſit, non magnopere deſiderabitur. Hnmo autem eiuſmndi aur iam tenet principia, aut ea facilè percipere ac tenere poſſit. Cui verò neuttum horum ſuppetit, audiat Heſiodi verſus,

Optimus eſt, ſeſe qui nouit cuncta magiſtro,
Ad finem vſque videns quæ ſemper ſunt meliora.
Et bonus ille etiam, qui paret recta monenti.
At qui mentis inops aliorum audire recuſat
E *Conſilia, hic malus eſt, telluris inutile pondus.*

CAPVT III.

¶ Opiniones aliorum examinat: & beatitudinem, nec in corporis voluptate, nec in honore, nec in virtute actiua nec in diuitiis poſitam eſſe oſtendit.

SEd nos eò, vnde digreſſi ſumus, orationem reuocemus. Nam ſummum bonum, & beatitudinem, non ſine ratione ex variis vitæ generibus exiſtimare videntur, vulgus quidem &

ΚΕΦΑΛ. β'.

Ὅτι τὸ πάντων ἀκρότατον τῶν πρακτῶν ἀγαθόν, οὗ ἡ πολιτικὴ ἐφίεται, ἔστιν εὐδαιμονία, καὶ, τίς αὕτη. καὶ, ὅτι διαφέρουσιν οἱ λόγοι οἱ ἀπὸ τῶν ἀρχῶν, καὶ οἱ ἐπὶ τὰς ἀρχάς, καὶ τίς ἡ διαφορὰ ἐν παρεκβάσει.

ΛΕγωμεν δὲ ἀναλαβόντες, ἐπειδὴ πᾶσα γνῶσις καὶ προαίρεσις ἀγαθοῦ τινος ὀρέγεται, τί ἐστιν οὗ λέγομεν τὴν πολιτικὴν ἐφίεσθαι, καὶ τί τὸ B πάντων ἀκρότατον τῶν πρακτῶν * ἀγαθόν. ὀνόματι μὲν οὖν σχεδὸν ὑπὸ τῶν πλείστων ὁμολογεῖται· τὴν γὰρ εὐδαιμονίαν καὶ οἱ πολλοί, καὶ οἱ χαρίεντες λέγουσι· τὸ δὲ εὖ ζῆν καὶ τὸ εὖ πράττειν, ταὐτὸν ὑπολαμβάνουσι τῷ εὐδαιμονεῖν· περὶ δὲ τῆς εὐδαιμονίας, * τίς ἐστιν ἀμφισβητοῦσι· καὶ οὐχ ὁμοίως οἱ πολλοὶ τοῖς σοφοῖς ἀποδιδόασιν. οἱ μὲν γάρ, τῶν ἐναργῶν τι καὶ φανερῶν, οἷον ἡδονήν, ἢ πλοῦτον, ἢ τιμήν· ἄλλοι δὲ ἄλλο· πολλάκις δέ, καὶ ὁ αὐτὸς ἕτερον· νοσήσας μὲν γάρ, ὑγίειαν· πενόμενος δέ, πλοῦτον· συνειδότες δὲ ἑαυτοῖς ἄγνοιαν τοὺς μέγα τι καὶ ὑπὲρ αὐτοὺς λέγοντας θαυμάζουσιν. ἔνιοι δὲ ᾤοντο πα- C ρὰ τὰ πολλὰ ταῦτα ἀγαθά, ἄλλο τι καθ' αὑτὸ εἶναι, ὃ καὶ τούτοις πᾶσιν αἴτιόν ἐστι τοῦ εἶναι ἀγαθά. * ἁπάσας μὲν οὖν ἐξετάζειν τὰς δόξας, ματαιότερον ἴσως ἐστίν· ἱκανὸν δὲ τὰς μάλιστα ἐπιπολαζούσας ἔχειν τινὰ λόγον. Μὴ λανθανέτω δ' ἡμᾶς ὅτι διαφέρουσιν οἱ ἀπὸ τῶν ἀρχῶν λόγοι, καὶ οἱ ἐπὶ τὰς ἀρχάς. εὖ γὰρ καὶ Πλάτων ἠπόρει τοῦτο καὶ ἐζήτει, πότερον ἀπὸ τῶν ἀρχῶν, ἢ ἐπὶ τὰς ἀρχάς ἐστιν ἡ ὁδός· ὥσπερ ἐν τῷ σταδίῳ ἀπὸ τῶν ἀθλοθετῶν ἐπὶ τὸ πέρας, ἢ ἀνάπαλιν. * ἀρκτέον μὲν γὰρ ἀπὸ τῶν γνωρίμων· ταῦτα δὲ διττῶς· τὰ μὲν γὰρ ἡμῖν, τὰ δὲ ἁπλῶς· ἴσως D οὖν ἡμῖν γε ἀρκτέον ἀπὸ τῶν ἡμῖν γνωρίμων. διὸ δεῖ τοῖς * ἔθεσιν ἦχθαι καλῶς τὸν περὶ καλῶν καὶ δικαίων, καὶ ὅλως τῶν πολιτικῶν ἀκουσόμενον ἱκανῶς· * ἀρχὴ γὰρ τὸ ὅτι· καὶ εἰ τοῦτο φαίνοιτο ἀρκούντως, οὐδὲν προσδεήσει τοῦ διότι· ὁ δὲ τοιοῦτος ἢ ἔχει, ἢ λάβοι ἂν ἀρχὰς ῥαδίως· ᾧ δὲ μηδέτερον ὑπάρχει τούτων, ἀκουσάτω τῶν Ἡσιόδου·

Οὗτος μὲν πανάριστος, ὃς * αὐτὸς πάντα νοήσῃ,
Φρασσάμενος τά κ' ἔπειτα καὶ ἐς τέλος ᾖσιν ἀμείνω·
Ἐσθλὸς δ' αὖ κἀκεῖνος ὃς εὖ εἰπόντι πίθηται.
Ὃς δέ κε μήτ' αὐτὸς νοέῃ, μήτ' ἄλλου ἀκούων
E Ἐν θυμῷ βάλληται, ὃδ' αὖτ' ἀχρήϊος ἀνήρ.

> legit Eust. ἀγαθόν, & alibi, τὸ πρακτὸν ἀγαθόν.
> Magn. moral. lib.1. cap.4. & Eud.lib.2.c.
> γ. τί ἐστιν,
> Eudem. lib. 1. cap.3.
> Poſter. Analytic.1. cap.2. & alibi phyſ. 1.c.1. Metaphyſ. lib.7. cap.4.
> γ. ἤθεσιν.
> γ. ἀρχαί.
> γ. αὐτῷ

ΚΕΦΑΛ. γ'.

Ὅτι καλῶς τὴν εὐδαιμονίαν ἐκ τῶν βίων ὑπολαμβάνουσι. καὶ ὅτι οὐκ ἔστιν εὐδαιμονία ἡδονή, οὔτε τιμή, οὔτ' ἀρετή, οὐδὲ πλοῦτος.

ΗΜεῖς δὲ λέγωμεν ὅθεν παρεξέβημεν· τὸ γὰρ ἀγαθὸν καὶ τὴν εὐδαιμονίαν οὐκ ἀλόγως ἐοίκασιν ἐκ τῶν βίων ὑπολαμβάνειν· οἱ μὲν πολλοὶ

καὶ φορτικώτατοι, τὴν ἡδονήν· διὸ καὶ τὸν βίον ἀγαπῶσι τὸν ἀπολαυστικόν. * τρεῖς γάρ εἰσι μάλιστα οἱ προέχοντες, ὅ,τε νῦν εἰρημένος, καὶ ὁ πολιτικός, καὶ τρίτος ὁ θεωρητικός. οἱ μὲν οὖν πολλοί, παντελῶς* ἀνδραποδώδεις φαίνονται, βοσκημάτων βίον προαιρούμενοι· τυγχάνουσι δὲ λόγου, διὰ τὸ πολλοὺς τῶν ἐν ταῖς ἐξουσίαις ὁμοιοπαθεῖν Σαρδαναπάλῳ. οἱ δὲ χαρίεντες καὶ πρακτικοί, τιμήν· τοῦ γὰρ πολιτικοῦ βίου σχεδὸν τοῦτο τὸ τέλος. φαίνεται δὲ ἐπιπολαιότερον εἶναι τοῦ ζητουμένου· δοκεῖ γὰρ ἐν τοῖς τιμῶσι μᾶλλον εἶναι ἢ ἐν τῷ τιμωμένῳ· τἀγαθὸν δὲ οἰκεῖόν τι καὶ δυσαφαίρετον εἶναι μαντευόμεθα. ἔτι δὲ ἐοίκασι τὴν τιμὴν διώκειν, ἵνα πιστεύσωσιν ἑαυτοὺς ἀγαθοὺς εἶναι· ζητοῦσι γοῦν ὑπὸ τῶν φρονίμων τιμᾶσθαι, καὶ παρ' οἷς γινώσκονται, καὶ ἐπ' ἀρετῇ· δῆλον οὖν ὅτι κατά γε τούτους ἡ ἀρετὴ κρείττων. τάχα δὲ καὶ μᾶλλον ἄν τις τέλος τοῦ πολιτικοῦ βίου ταύτην ὑπολάβοι. φαίνεται δὲ ἀτελεστέρα καὶ* αὕτη· δοκεῖ γὰρ ἐνδέχεσθαι καὶ καθεύδειν ἔχοντα τὴν ἀρετήν, ἢ ἀπρακτεῖν διὰ βίου, καὶ πρὸς τούτοις κακοπαθεῖν καὶ ἀτυχεῖν τὰ μέγιστα. τὸν δὲ οὕτω ζῶντα οὐδεὶς ἂν εὐδαιμονίσειεν, εἰ μὴ θέσιν* διαφυλάττων· καὶ περὶ μὲν τούτων ἅλις· ἱκανῶς γὰρ καὶ ἐν τοῖς ἐγκυκλίοις εἴρηται περὶ αὐτῶν. τρίτος δ' ἐστὶν ὁ θεωρητικός, ὑπὲρ οὗ τὴν ἐπίσκεψιν ἐν τοῖς* ἑπομένοις ποιησόμεθα. ὁ δὲ* χρηματιστὴς* βίαιός τίς ἐστι· καὶ ὁ πλοῦτος δῆλον ὅτι οὐ τὸ ζητούμενον ἀγαθόν· χρήσιμον γάρ, καὶ ἄλλου χάριν· διὸ μᾶλλον τὰ πρότερον λεχθέντα, τέλη τις ἂν ὑπολάβοι· δι' αὑτὰ γὰρ ἀγαπᾶται· φαίνεται δ' οὐδ' ἐκεῖνα· καίτοι πολλοὶ λόγοι πρὸς αὐτὰ καταβέβληνται. ταῦτα μὲν οὖν ἀφείσθω.

Eudemiorum lib.1 cap.4.

η. ἀνδραποδώδεις, φαίνονται & lib 3. cap 1 & lib. vlt. cap 6.

γρ. αὐτή.

γρ. διαφυλάττων.

lib. 10.

γρ. χρηματικός.

Duo codd. βίος ἄδικος τίς ἐστι. Lamb.

ΚΕΦΑΛ. δ'.

Ὅτι ἡ εὐδαιμονία οὐκ ἔστι τὸ καθόλου ἀγαθόν· κατὰ τοὺς κομίσαντας τὰς ἰδέας.

ΤΟ δὲ καθόλου, βέλτιον ἴσως ἐπισκέψασθαι, καὶ διαπορῆσαι πῶς λέγεται, καίπερ προσάντους τῆς τοιαύτης γινομένης ζητήσεως, διὰ τὸ φίλους ἄνδρας εἰσαγαγεῖν τὰ εἴδη. δόξειε δ' ἂν ἴσως βέλτιον εἶναι, καὶ δεῖν ἐπὶ σωτηρίᾳ [γε] τῆς ἀληθείας καὶ τὰ οἰκεῖα ἀναιρεῖν, ἄλλως τε καὶ φιλοσόφους ὄντας· ἀμφοῖν γὰρ ὄντοιν φίλοιν, ὅσιον προτιμᾶν τὴν ἀλήθειαν. Οἱ δὲ* κομίσαντες τὴν δόξαν ταύτην, οὐκ ἐποίουν ἰδέας ἐν οἷς τὸ πρότερον καὶ τὸ ὕστερον ἔλεγον. διόπερ οὐδὲ τῶν ἀριθμῶν ἰδέαν κατεσκεύαζον. τὸ δὲ ἀγαθόν, λέγεται καὶ ἐν τῷ τί ἐστι, καὶ ἐν τῷ ποιῷ, καὶ ἐν τῷ πρός τι. τὸ δὲ καθ' αὑτὸ καὶ ἡ οὐσία πρότερον τῇ φύσει, τοῦ πρός τι. παραφυάδι γὰρ τοῦτ' ἔοικε, καὶ συμβεβηκότι τοῦ ὄντος· ὥστ' οὐκ ἂν εἴη κοινή τις ἐπὶ τούτων ἰδέα. Ἔτι, ἐπεὶ* τἀγαθὸν ἰσαχῶς λέγεται τῷ ὄντι (καὶ γὰρ ἐν τῷ τί λέγεται, οἷον ὁ θεός, καὶ ὁ νοῦς· καὶ ἐν τῷ ποιῷ, αἱ ἀρεταί· καὶ ἐν τῷ

Eudemiorum lib 1 cap.8 Magnor. lib. 1. ca. 1.

γρ. κομίσαντες.

γρ. ἀγαθοῦ

A & ineptiſſimi ſtolidiſſimique homines, eſſe voluptatem. Itaque eam etiam vitam amplectuntur, quæ tota in perfruendis voluptatibus conſumitur. Tria enim ſunt vitæ genera, quæ maximè antecellunt, vnum quod modò diximus, alterum ciuile, tertium id quod in contemplatione & cognitione rerum verſatur. Ac multitudo quidem mancipiorum ſimillima eſt: vt quæ pecudum vitam cæteris anteponat: ſed probabili ratione, cur ita ſentiat, nititur, cóque patienter auditur, quod complures eorum, qui poteſtate & auctoritate præditi ſunt, ſimilibus, atque Sardanapalus, animi affectib' ſeruiunt. Politici verò homines, & ij qui ad agendum ſe contulerunt, beatitudinem in honore poſitam eſſe putant. Ferè enim vitæ ciuili hic propoſitus finis eſt. Sed videtur eo, quem quærimus, infirmior, minúſque ſta- B bilis eſſe. Eſt enim honor ſitus in iis potiùs qui honorem deferunt, quàm in eo qui honore afficitur. At ſummum bonum, proprium quiddam, & eiuſmodi, quod haud facilè eripi poſſit, eſſe auguramur. Præterea verò honorem eò perſequi videntur, vt credant ſe ipſos bonos eſſe. Itaque coli ſe, atque honore affici à prudentibus, & ab iis quibus noti ſunt, & virtutis nomine volunt. Perſpicuum igitur eſt, horum quidem iudicio virtutem honore melius quiddam eſſe. Atque hanc potiùs fortaſſe aliquis vitæ ciuilis eſſe finem ſtatuerit. Sed hæc ipſa quoque imperfecta & manca quodammodo videtur eſſe. Contingere enim poſſe videtur, vt qui virtute ſit præditus, aut dormiat, aut in tota vita nihil agat, & C præterea maximis in malis & calamitatib. verſetur. Eum autem, qui ita viuat, nemo in beatis numerauerit, niſi qui propoſitum admirabile & abhorrens à communibus hominum ſenſibus tueri velit. Ac de his quidem ſatis. Nam de eis abundè etiam in Encycliis dictum eſt. Tertium vitæ genus eſt quod in rerum contemplatione, cognitionéque conſumitur, quod poſteriùs conſiderabimus. Quæ autem vita in pecuniæ quærendæ ſtudio verſatur, ea laborioſa eſt, miniméque vitalis: & profectò in diuitiis non eſt id bonum, quod quærimus, poſitum. Illæ enim vtiles ſunt dumtaxat, & propter aliud expetẽdæ. Quapropter eos potiùs quos ſuprà expoſuimus, fineis eſſe meritò quis exiſtimauerit. Propter ſe enim adamantur. Verumtamen ne illi quidem bonorum videntur D eſſe fineis. Atqui multæ rationes ad ea oſtendenda ac probanda ſunt allatæ. Sed hæc miſſa faciamus.

CAPVT IV.

Beatitudinem in Idearum theoria non eſſe poſitam, neque ideam ſummum eſſe bonum, contra Platonem contendit.

VNiuerſum autem bonum conſiderare, quóque modo dicatur, quærere, fortaſſe præſtiterit. tametſi nobis ſit hæc quæſtio lubrica ſanè atq; ardua futura, propterea quòd homines amici ideas introduxerunt. Fortaſſe autem præſtare, atq; adeo oportere videatur, veritatis tuẽdæ cauſa, vel noſtra ipſorũ decreta euertere, præſertim cùm etiam nos phi- E loſophi ſimus. Nam cùm vtraq; cara ſint, tum pium eſt amicis antiquiorem habere veritatem. Qui porro hanc opinionem attulerunt, non faciebãt earum rerum ideas, in quibus prius & poſterius aliquid eſſe dicerent. Itaque ne numerorum quidem ideam conſtituebant. At bonum & in ſubſtantia dicitur, & in qualitate, & in eo, quod ad aliquid refertur. Id autem, quod per ſe eſt, & ſubſtantia, eo, quod ad aliquid refertur, prius eſt natura. hoc enim arboris pullo, eique rei, quæ ei, quod eſt, accidit, ſimile eſt. Itaque nec poſſit in his eſſe idea aliqua communis. Præterea quoniam bonum totidem modis dicitur, quod id quod eſt; (nam & in ſubſtantia dicitur, vt Deus & mens: & in qualitate, vt virtutes: & in

quanto, vt mediocritas: & in iis quæ ad aliquid referuntur, vt vtilitas: & in tempore, vt occaſio: & in loco, vt domicilium, ſeu diuerſorium, & alia huius generis;) perſpicuum eſt, commune aliquod & vnum bonum vniuerſum eſſe non poſſe. Non enim in omnibus categoriis, ſed in vna ſola diceretur. Præterea quoniã eorum omnium, quæ vna idea cõtinẽtur, vna etiam ſcientia eſt; neceſſe quoq; eſſet, bona omnia vna ſcientia cõprehendi. Nunc autem ſcientię plures ſunt etiam eorum quę vni categoriæ ſubiecta ſunt, vt occaſionis in bello, ars imperatoria: in morbo, medicina: & mediocritatis in victu, medicina: in laboribus ars ea quę ad exercitationẽ corporis pertinet. Sed quærat aliquis, quid ſibi velit apud illos ipſum. Quidque quod appellant, cùm & in ipſum hominem, & in hominem, vna eadémque quadret hominis definitio. Nam quà homo ſit ipſe homo, nihil different. Quod ſi ita eſt, nec quà bonum ſit. Neque verò eo quòd ſempiternum ſit, magis erit bonum, ſiquidem neque res candida diuturna, candidior eſt ea quæ vnum diem candida eſt. Mihi verò probabilius de eo Pythagorei loqui videntur, qui vnum in bonorum ordine locant: quos & Speuſippus videtur eſſe ſecutus. Sed de his quidem non eſt hic proprius dicendi locus. De iis autẽ quæ dicta ſunt, dubitatio quædam ſuboritur, propterea quia non de omni bono loquoti videamur: cùm dicatur vnum genus eorum quæ per ſe expetuntur & amantur: bonum verò aut efficientia, aut aliquo modo conſeruantia, aut contrariorum prohibẽdorum vim habentia, propter hæc, & alia ratione, bona appellantur. Perſpicuum igitur eſt bona duobus modis dici poſſe, vno modo ea, quæ per ſe bona ſunt: altero, ea quæ propter hæc. Seiunctis igitur iis quæ per ſe bona ſunt, ab vtilibus, vtrum illa vna idea contineantur, néc ne, videamus. Sed quænam per ſe bona habenda ſunt? an quæcunque vel ſola, & à cæteris deſerta, ſequimur: quale eſt ſapere, & videre, & nonnullæ voluptates, & honores? (hæc enim etſi propter aliud quippiam ſequimur, tamen in bonis per ſe fortaſſe numeranda ſunt:) an nihil aliud erit per ſe bonum præter ideam? Erit igitur inanis idea. Quòd ſi hæc quoque in iis quę per ſe bona ſunt, numerari debent, boni definitionem eandem neceſſe erit in eis omnibus elucere, vt in niue, & ceruſſa, candoris. At honoris, & prudentiæ, & voluptatis diſſimiles ac diſpares ſunt definitiones, quà bona ſunt. Non eſt igitur ſummum bonum commune quiddam, quod vna idea conſtet. Quónam igitur modo dicitur? Non enim ſimile eſt iis quorum fortuito nomen eſt commune. An quia ab eo vno proficiſcuntur omnia? an quod in vnum omnia deſinũt? an potiùs proportione, ſcilicet vt in corpore videndi ſenſus, mens in animo, & aliud in alio? Sed hæc fortaſſe in præſenti ſunt omittenda. Nam ad diſputandum de iis ſubtiliùs, alia philoſophia accommodatior eſſe videatur. Similiter etiam de idea. Nam & ſi aliquod eſt vnum bonũ, quod cõmuniter de multis dicatur, aut quod ſit ab aliis ſeiunctum, & ipſum per ſe; id nimirum nec in actionem humanam cadere, nec ab homine comparari poteſt. Nunc autem tale aliquid quæritur. Sed fortaſſe ſatius eſſe duxerit quiſpiam id cognitum habere ad ea bona quæ poſſideri, quæque agi poſſunt, cõparanda. Nam cùm ipſũ tãquam exemplar nobis propoſitum habebimus, faciliùs ea quoque quæ nobis bona ſunt, & cognoſcemus, & cognita conſequemur. Atqui probabiliter quidem hæc dicuntur, ſed à ſcientiis atque artibus plurimum videntur diſcrepare. Nam cùm aliquod bonum omnes expetant, &, id quod deeſt, requirant,

A ποσῷ, τὸ μέτριον· καὶ ἐν τῷ πρός τι, τὸ χρήσιμον· καὶ ἐν χρόνῳ, καιρός· καὶ * ἐν τόπῳ δίαιτα, καὶ ἕτερα τοιαῦτα) δῆλον ὡς οὐκ ἂν εἴη κοινόν τι καθόλου καὶ ἕν· οὐ γὰρ ἂν ἐλέγετο ἐν πάσαις ταῖς κατηγορίαις, ἀλλ᾽ ἐν μιᾷ μόνῃ. Ἔτι δ᾽, ἐπεὶ τῶν κατὰ μίαν ἰδέαν μία καὶ ἐπιστήμη, καὶ τῶν ἀγαθῶν ἁπάντων ἦν (ἂν) μία τις ἐπιστήμη· νῦν δ᾽ εἰσὶ πολλαὶ καὶ τῶν ὑπὸ μίαν κατηγορίαν· οἷον καιροῦ, ἐν πολέμῳ μὲν, στρατηγική· ἐν νόσῳ δὲ, ἰατρική· καὶ τοῦ μετρίου, ἐν τροφῇ μὲν, ἰατρική· ἐν πόνοις δὲ, γυμναστική. Ἀπορήσειε δ᾽ ἄν τις, τί ποτε καὶ βούλονται λέγειν· αὐτοέκαστον· εἴπερ ἕν τε αὐτοανθρώπῳ καὶ ἀνθρώπῳ
B εἷς καὶ ὁ αὐτὸς λόγος ἐστὶν ὁ τοῦ ἀνθρώπου· ᾗ γὰρ ἄνθρωπος, οὐδὲν διοίσουσιν· εἰ δ᾽ οὕτως, οὐδ᾽ ᾗ ἀγαθόν· ἀλλὰ μὴν οὐδὲ τῷ ἀΐδιον εἶναι, μᾶλλον ἀγαθὸν ἔσται, εἴπερ μηδὲ λευκότερον τὸ πολυχρόνιον τοῦ ἐφημέρου. πιθανώτερον δ᾽ ἐοίκασιν οἱ Πυθαγόρειοι λέγειν περὶ αὐτοῦ, τιθέντες ἐν τῇ τῶν ἀγαθῶν συστοιχίᾳ τὸ ἕν· οἷς δὴ καὶ Σπεύσιππος ἐπακολουθῆσαι δοκεῖ· * ἀλλὰ, περὶ μὲν τούτων, ἄλλος * ἔστω λόγος. * Τοῖς δὲ λεχθεῖσιν ἀμφισβήτησίς τις ὑποφαίνεται, διὰ τὸ μὴ περὶ παντὸς ἀγαθοῦ τοὺς λόγους * εἰρῆσθαι· λέγεσθαι δὲ καθ᾽ ἓν εἶδος τὰ καθ᾽ αὑτὰ διωκόμενα καὶ ἀγαπώμενα· τὰ δὲ
C ποιητικὰ τούτων, ἤ φυλακτικά πως, ἢ τῶν ἐναντίων κωλυτικὰ, διὰ ταῦτα λέγεσθαι, καὶ τρόπον ἄλλον. δῆλον οὖν ὅτι διττῶς λέγοιτ᾽ ἂν τὰ ἀγαθὰ, καὶ τὰ μὲν καθ᾽ αὑτὰ, θάτερα δὲ διὰ ταῦτα. χωρίσαντες οὖν ἀπὸ τῶν ὠφελίμων τὰ καθ᾽ αὑτὰ, σκεψώμεθα εἰ λέγεται κατὰ μίαν ἰδέαν. καθ᾽ αὑτὰ δὲ ποῖα θείη τις ἄν; ἢ ὅσα καὶ μονούμενα διώκεται· οἷον τὸ φρονεῖν, καὶ ὁρᾶν, καὶ ἡδοναί τινες, καὶ τιμαί; ταῦτα γὰρ, εἰ καὶ δι᾽ ἄλλο τι διώκομεν, ὅμως τῶν καθ᾽ αὑτὰ ἀγαθῶν θείη ἄν τις. ἢ οὐδ᾽ ἄλλο οὐδὲν, πλὴν τῆς ἰδέας; ὥστε μάταιον ἔσται τὸ εἶδος. εἰ δὲ καὶ ταῦτά ἐστι τῶν καθ᾽ αὑτὰ, τὸν τἀγαθοῦ λόγον ἐν ἅπασιν αὐτοῖς τὸν αὐτὸν * ἐμφαίνεσθαι δεήσει, καθάπερ ἐν χιόνι
D καὶ ψιμμυθίῳ τὸν τῆς λευκότητος. τιμῆς δὲ, καὶ φρονήσεως, καὶ ἡδονῆς, ἕτεροι καὶ διαφέροντες οἱ λόγοι ταύτῃ ᾗ ἀγαθά· οὐκ ἔστιν ἄρα τὸ ἀγαθὸν κοινόν τι κατὰ μίαν ἰδέαν. ἀλλὰ πῶς δὴ λέγεται; οὐ γὰρ ἔοικε τοῖς γε ἀπὸ τύχης ὁμωνύμοις· ἀλλ᾽ ἆρά γε τῷ * ἀφ᾽ ἑνὸς εἶναι, ἢ πρὸς ἓν ἅπαντα * συντελεῖν, ἢ μᾶλλον κατ᾽ ἀναλογίαν; ὡς καὶ ἐν σώματι ὄψις, ἐν ψυχῇ νοῦς, καὶ ἄλλο δὴ ἐν ἄλλῳ· ἀλλ᾽ ἴσως ταῦτα μὲν ἀφετέον τὸ νῦν· ἐξακριβοῦν γὰρ ὑπὲρ αὐτῶν, ἄλλης * ἂν εἴη φιλοσοφίας οἰκειότερον· ὁμοίως δὲ καὶ περὶ τῆς ἰδέας· εἰ γὰρ καὶ ἔστιν ἕν
E τι * τὸ κοινῇ κατηγορούμενον ἀγαθὸν, ἢ χωριστόν τι αὐτὸ καθ᾽ αὑτὸ, δῆλον ὡς οὐκ ἂν εἴη πρακτὸν οὐδὲ κτητὸν ἀνθρώπῳ· νῦν δὲ τοιοῦτόν τι ζητεῖται. τάχα δέ τῳ δόξειεν ἂν βέλτιον εἶναι γνωρίζειν αὐτὸ πρὸς τὰ κτητὰ καὶ πρακτὰ τῶν ἀγαθῶν· οἷον γὰρ παράδειγμα τοῦτ᾽ ἔχοντες, μᾶλλον εἰσόμεθα καὶ τὰ ἡμῖν ἀγαθά· κἂν εἰδῶμεν, ἐπιτευξόμεθα αὐτῶν. πιθανότητα μὲν οὖν * ἔχει τινὰ ὁ λόγος· ἔοικε δὲ ταῖς ἐπιστήμαις διαφωνεῖν· πᾶσαι γὰρ ἀγαθοῦ τινος ἐφιέμεναι, καὶ τὸ ἐνδεὲς ἐπιζητοῦσαι,

γρ. ἐν τῷ ποῦ, . .
γρ. μία τις ἐπι.
γρ. αὐτὸ ἕκαστον.
Metaphyſ. 1. μιζ. 5.
γρ. ἀλ. π. μ. αὐτ.
γρ. ἔσται.
Ibidem.
γρ. περὶ παντὸς τοὺς λοιπ. ἀγαθοῦ.
γρ. ποιεῖσθαι.
γρ. τἀγαθά
γρ. ἐπιφαίνεσθαι.
γρ. ἐφ᾽ ἑνὸς.
γρ. συντελεῖ.
γρ. τανῦν.
In Metaphyſ. multis locis.
γρ. τὸ κοινῇ.
γρ. ἔχει.
Polit. 7. c vlt.

παραλείπουσι τὴν γνῶσιν αὐτοῦ· καὶ τὶ βοήθημα τηλικοῦτον ἅπαντας τοὺς τεχνίτας ἀγνοεῖν, καὶ μηδὲ ἐπιζητεῖν, οὐκ εὔλογον. ἄπορον δὲ καὶ τί ὠφεληθήσεται ὑφάντης ἢ τέκτων πρὸς τὴν αὑτοῦ τέχνην, εἰδὼς αὐτὸ τἀγαθόν; ἢ πῶς ἰατρικώτερος ἢ στρατηγικώτερος ἔσται, ὁ τὴν ἰδέαν αὐτὴν * τεθεαμένος; φαίνεται μὲν γὰρ οὐδὲ ὑγίειαν οὕτως ἐπισκοπεῖν ὁ ἰατρὸς, ἀλλὰ τὴν ἀνθρώπου· μᾶλλον δ' ἴσως τὴν τοῦδε· καθ' ἕκαστον γὰρ ἰατρεύει. καὶ περὶ μὲν τούτων, ἐπὶ τοσοῦτον * εἰρήσθω.

γρ. διατείμενος,

ΚΕΦΑΛ. ε'.

Ὅτι τὸ ζητούμενον ἀγαθόν ἐστιν ἡ εὐδαιμονία, ἢ τέλειόν τι καὶ αὔταρκες, τῶν πρακτῶν ἁπάντων οὖσα τέλος.

Πάλιν δ' ἐπανέλθωμεν ἐπὶ τὸ ζητούμενον ἀγαθόν, τί ποτ' ἂν εἴη. φαίνεται μὲν γὰρ ἄλλο ἐν ἄλλῃ πράξει καὶ τέχνῃ. ἄλλο γὰρ ἐν ἰατρικῇ, καὶ στρατηγικῇ, καὶ ταῖς λοιπαῖς ὁμοίως. τί οὖν * ἑκάστης τἀγαθόν; ἢ οὗ χάριν τὰ λοιπὰ πράττεται; τοῦτο δ' ἐν ἰατρικῇ μὲν, ὑγίεια· ἐν στρατηγικῇ δὲ, νίκη· ἐν οἰκοδομικῇ δὲ, οἰκία· ἐν ἄλλῳ δὲ, ἄλλο· ἐν ἁπάσῃ δὲ πράξει καὶ προαιρέσει, τὸ τέλος· τούτου γὰρ ἕνεκα τὰ λοιπὰ πράττουσι πάντες. ὥστ' * εἴ τι τῶν πρακτῶν ἁπάντων ἐστὶ τέλος, τοῦτ' ἂν εἴη τὸ πρακτὸν ἀγαθόν. * εἰ δὲ πλείω, ταῦτα. μεταβαίνων δὲ ὁ λόγος εἰς τὸ αὐτὸ ἀφῖκται. τοῦτο δ' ἔτι μᾶλλον διασαφῆσαι πειρατέον. * ἐπεὶ δὲ πλείω φαίνεται τὰ τέλη, τούτων δ' αἱρούμεθά τινα δι' ἕτερα. οἷον πλοῦτον, αὐλοὺς, καὶ ὅλως τὰ ὄργανα· δῆλον ὡς οὐκ ἔστι πάντα τέλεια· τὸ δ' ἄριστον, τέλειόν τι φαίνεται. ὥστ' εἰ μέν ἐστιν ἕν τι μόνον τέλειον, τοῦτ' ἂν εἴη τὸ ζητούμενον· εἰ δὲ πλείω, τὸ τελειότατον τούτων. τελειότερον δὲ λέγομεν τὸ καθ' αὑτὸ διωκτὸν τοῦ δι' ἕτερον· καὶ τὸ μηδέποτε δι' ἄλλο αἱρετὸν, τῶν καὶ καθ' αὑτὰ καὶ διὰ τοῦθ' αἱρετῶν· καὶ ἁπλῶς δὴ τέλειον τὸ καθ' αὑτὸ αἱρετὸν ἀεὶ, καὶ μηδέποτε δι' ἄλλο. τοιοῦτον δ' ἡ εὐδαιμονία μάλιστ' εἶναι δοκεῖ. ταύτην γὰρ αἱρούμεθα ἀεὶ δι' αὐτὴν, καὶ οὐδέποτε δι' ἄλλο· τιμὴν δὲ καὶ ἡδονὴν, καὶ νοῦν, καὶ πᾶσαν ἀρετὴν αἱρούμεθα μὲν καὶ δι' αὐτά· (μηδενὸς γὰρ ἀποβαίνοντος, ἑλοίμεθ' ἂν ἕκαστον αὐτῶν) αἱρούμεθα δὲ καὶ τῆς εὐδαιμονίας χάριν, * διὰ τούτων ὑπολαμβάνοντες εὐδαιμονήσειν· τὴν δ' εὐδαιμονίαν οὐδεὶς αἱρεῖται τούτων χάριν, οὐδ' ὅλως δι' ἄλλο· φαίνεται δὲ καὶ ἐκ τῆς αὐταρκείας τὸ αὐτὸ συμβαίνειν. τὸ γὰρ τέλειον ἀγαθὸν, αὔταρκες εἶναι δοκεῖ· τὸ δ' αὔταρκες λέγομεν, οὐκ αὐτῷ μόνῳ τῷ ζῶντι βίον μονώτην, ἀλλὰ καὶ γονεῦσι, καὶ τέκνοις, καὶ γυναικὶ, καὶ ὅλως τοῖς φίλοις, καὶ πολίταις· * ἐπειδὴ φύσει πολιτικὸν ἄνθρωπος. τούτων δὲ ληπτέος ὅρος τις. ἐπεκτείνοντι γὰρ ἐπὶ τοὺς γονεῖς, καὶ τοὺς ἀπογόνους, καὶ τῶν φίλων τοὺς φίλους, εἰς ἄπειρον πρόεισιν. ἀλλὰ τοῦτο μὲν εἰσαῦθις ἐπισκεπτέον. τὸ δ' αὔταρκες τίθεμεν, ὃ μονούμενον, * αἱρετὸν ποιεῖ τὸν βίον καὶ μηδενὸς

γρ. ἱκανῶς.

γρ. εἰ ἔστι

L. εἰ δὲ, πλείω ταῦτα. μετ. Sic apud Euſtr. & ſequẽtia ſic legendum docent. Vulgò ἐπεὶ δὲ.

γρ. ἃ δι᾽ ἄλ.

Politic. li. 1. c. 2.

γρ. ἄριστ᾽ & αἱρετόν.

A eius tamen cognitionem prætermittunt. Atqui non eſt veriſimile, aut conſentaneum, artifices omnes tãtum adiumentum fuiſſe ignoraturos, ac ne requiſituros quidem. Illud quoque maximè dubium & penè inexplicabile eſt, quid vtilitatis ad artem ſuam textor, aut faber ex ipſius ſummi boni cognitione conſecuturus ſit: aut quo tandem modo vel ad medendum, vel ad exercitum ducendum aptior ſit futurus is qui ideam ipſam contemplatus fuerit. Videtur enim medicus ne valetudinem quidem hoc modo inſpicere, ſed hominis, immò fortaſſe huius hominis potiùs. Singulis enim hominibus medicinam adhibet. De his igitur hactenus dictum ſit.

CAPVT V.

B *Quid ſit Beatitudo, ex ſua opinione declarat: eámque primùm rudi definitione deſcribit.*

NVnc autem ad id bonum, quod quæritur, reuertamur, & quid illud ſit, tandẽ videamus. Aliud enim in alia actione & arte videtur eſſe. Siquidem aliud eſt in medicina, aliud in arte imperatoria, & in reliquis artibus eodẽ modo. Quódnam igitur cuiq; actioni, artiq; bonum eſt? Nonne id cuius cauſa agũtur cætera? Hoc autem in medicina, bona valetudo eſt: in arte imperatoria, victoria: in arte ædificãdi, domus: aliúdq; in alia. In omni autẽ actione & cõſilio, finis: quandoquidem huius cauſa omnes agunt reliqua. Quocirca ſi quis eſt omniũ rerum, quæ in actione C verſantur, finis, hoc erit bonũ, quod in actionem cadit: ſin plures, hæc erunt bona. Sed dum huc & illuc vagatur oratio, eôdem reuoluta eſt. Verùm danda nobis opera eſt, vt hoc planiùs explicemus. Quoniã igitur plures videntur eſſe fines, atque ex his aliquos propter alios expetimus, vt diuitias, tibias, & vno nomine inſtrumenta; perſpicuũ eſt, non omneis eſſe perfectos. Summum autem bonum perfectum quiddam videtur. Si quis ergo vnus vndiq; perfectus ſit, hoc erit bonũ quod quærimus: ſin plures, horũ abſolutiſſimum. Atqui quod propter ſe expetẽdum eſt, eo, quod propter aliud expetitur, perfectius eſſe dicimus: & quod nunquam propter aliud, iis quę & propter ſe, & propter aliud eliguntur: deniq; abſolutè perfectũ id eſt, quod propter ſe ſemper ſumitur D atq; eligitur, numquámq; propter aliud. Talis autẽ videtur eſſe in primis beatitudo. Hanc enim propter ſe ſemper & nunquã propter aliud optamus. At verò honorẽ, & voluptatẽ, & mẽtem ſanam, ac vegetã, & omnem virtutẽ, cũ propter ſe illas quidẽ ſequimur (nam etiam ſi nullũ ex iis fructũ percepturi eſſemus, tamen eorũ vnumquidq; optaremus) tum verò beatitudinis cauſa expetimus, quòd exiſtimem⁹ nos his adiumentis fretos atq; inſtructos beatos futuros. At beatitudinem nemo neq; harum neq; alius omnino rei cauſa expetit. Idem porrò etiam ex ea copia, qua per ſe ipſa homo contentus viuit, effici videtur. Id enim bonũ, quod vndiq; perfectũ eſt, ipſum per ſe ſatis E eſſe, nullámq; rem externam deſiderare videtur. Satis eſſe autẽ ipſum per ſe id dicimus, nõ quòd ipſi ſoli vitã ſoliuagam & ſolitariã agẽti, ſed quòd & parẽtib. & liberis, & cõiugi, & (vt ſemel dicam) amicis & ciuibus ſatis eſt: quandoquidem homo ad vitã ſocietatémq; ciuilẽ natus eſt. Verumtamen horũ certus quidam conſtituendus finis eſt. Nam ſi porrigemus ad parenteis, ad poſteros, amicorúmq; amicos, abibit res in infinitum. Sed de hoc quidem alio loco poſtea videbimus. Copiam autem per ſe ipſam abundè bonis omnibus cumulatam ponimus eam quæ ab aliis bonis deſerta vitam efficit optabilem, nulliúſque

tei indigentem. Tale autem quiddam beatirudinem eſſe arbitramur: atque adeò maximè omnium optandum, etiam ſi cum alio bono non coniungatur. Quod ſi cum aliquo vel minimo bono coniungatur, erit nimirum optabilior magiſque ſumenda. Id enim, quod accedit, bonorum excellentiam gignit atque efficit. At quo bonum aliquod maius eſt, eo magis ſemper optandum. Hoc igitur perſpicuum eſt, beatitudinem, perfectum quiddam eſſe, & ſe ipſo contentum, boniſque omnibus per ſe cumulatum, cùm rerum omnium, quæ in actione poſitæ ſunt, ſit extremum.

CAPVT VI.

Beatitudinis perfectiorem deſcriptionem inquirit.

SEd fortaſſe dicet aliquis, beatitudinem ſine controuerſia, ſummum bonum eſſe: verùm, vt planiùs, quid ea ſit, oſtendamus, deſiderari. Hoc igitur facilè aſſequemur, ſi opus ac munus hominis ſumptum fuerit. Vt enim tibicini & ſtatuarum fictori, omnique adeò artifici, & omnino iis qui opus aliquod efficiunt, actionémque aliquam obeunt atque exercent, in opere ipſo bonum & perfectio conſiſtere videtur: ſic & homini, ſi quod eſt eius opus & munus, in eo ipſo bonum eius & bene viuere poſitum eſſe videatur. Ergo fabri & ſutoris aliqua ſunt opera, & aliquæ actiones: hominis erit nullum, atque ad deſidiam inertiámque natus reperietur? An potiùs vt oculi, manus, pedis, ſingularúmque adeò partium ſuum cuiuſque opus ac munus eſt, ſic hominis quoque præter hæc omnia, opus aliquod eſſe ſtatuemus? Quódnam igitur hoc tandem erit? Nam viuere quidem cum ſtirpibus & plantis ei videtur eſſe commune. At proprium hominis opus quæritur. Itaque vita alendi augendique vi ac facultate prædita, remouenda eſt eſt. Quæ autem proximè ſequitur, in ea vis quædam ſentiendi videtur eſſe poſita. At etiam hæc communis nobis eſt cum equo, & boue & animantibus omnibus. Relinquitur ergo vita quædam, quæ ad actionem apta ſit, eius propria, quod ratione præditum eſt. Huius autem pars vna eſt, quæ rationi obtemperat, ipſa rationis expers: altera, quæ ratione prædita eſt, cogitandíque munere fungitur. Sed cùm etiam hæc vita, ratione inſtructa, duobus modis dicatur, eam, quæ in functione muneris occupata eſt, ponere debemus. Hæc enim magis propriè dici videtur. Opus igitur hominis, erit functio muneris animi, rationi conſentanea, aut certè ratione non carens. Idem autem genere opus huius eſſe dicimus, & huius virtute præditi: quemadmodum citharœdi, & boni citharœdi. Et abſolutè hoc ita eſt in omnibus, ſi accedat ad opus excellentia ea, quæ è virtute eſt. Citharœdi enim eſt cithara canere: boni, bene canere. Quod ſi ita eſt, hominis quidem opus ac munus vitam quandam, eámque functionem animi & actionem cum ratione coniunctam: boni autem viri, bene & præclarè hoc munere fungi, ponere debemus. At ſua quidque virtute bene perficitur. Quod ſi ita ſe habet, hominis bonum erit functio muneris animi virtute directa: ac, ſi plures virtutes ſint, virtute optima ac perfectiſſima: & præterea, in vita perfecta. Vt enim vna hirundo ver non efficit, nec dies vnus: ſic neque dies vnus, neque exiguum tempus efficit felicem ac beatum. Hoc igitur modo deſcriptum ſit ſummum bonum.

ν μηδενὸς ἐνδεᾶ. τοιοῦτον δὲ τὴν εὐδαιμονίαν οἰόμεθα εἶναι· ἔτι δὲ πάντων αἱρετωτάτην, μὴ συναριθμουμένην· συναριθμουμένην δὲ, δῆλον ὡς αἱρετωτέραν μετὰ τοῦ ἐλαχίστου τῶν ἀγαθῶν· ὑπεροχὴ γὰρ * ἀγαθῶν γίνεται τὸ προστιθέμενον. * ἀγαθῶν δὲ τὸ μεῖζον, αἱρετώτερον ἀεί. τέλειον δή τι * φαίνεται καὶ αὔταρκες ἡ εὐδαιμονία, [πάντων] τῶν πρακτῶν οὖσα τέλος.

γρ. ἀγαθοῦ. Χ. ἀγαθῶν δέ. γρ. καὶ αὐταρκὴς.

ΚΕΦΑΛ. ς´.

Ὅτι ἡ εὐδαιμονία καὶ τὸ ἀνθρώπινον ἀγαθόν ἐστι ψυχῆς ἐνέργεια κατ᾽ ἀρετὴν ἐν βίῳ τελείῳ.

ἈΛλ᾽ ἴσως, τὴν μὲν εὐδαιμονίαν τὸ ἄριστον λέγειν ὁμολογούμενόν τι φαίνεται· ποθεῖται δὲ ἐναργέστερόν τι ἐστὶν * ἔτι λεχθῆναι. τάχα δὴ γένοιτ᾽ ἂν τοῦτο, εἰ ληφθείη τὸ ἔργον τοῦ ἀνθρώπου· ὥσπερ γὰρ αὐλητῇ, καὶ ἀγαλματοποιῷ, καὶ παντὶ τεχνίτῃ, καὶ ὅλως ὧν ἐστιν ἔργον τι καὶ πρᾶξις, ἐν τῷ ἔργῳ δοκεῖ τὸ ἀγαθὸν εἶναι καὶ τὸ εὖ· οὕτω δόξειεν ἂν καὶ ἀνθρώπῳ, * εἴπερ ἐστί τι ἔργον αὐτοῦ. πότερον οὖν, τέκτονος μὲν καὶ σκυτέως * ἔστιν ἔργα τινὰ καὶ πράξεις· ἀνθρώπου δὲ οὐδέν ἐστιν, ἀλλ᾽ ἀργὸν πέφυκεν; ἢ καθάπερ ὀφθαλμοῦ καὶ χειρὸς, καὶ ποδὸς, καὶ ὅλως ἑκάστου τῶν μορίων, φαίνεταί τι ἔργον· οὕτω καὶ τοῦ ἀνθρώπου παρὰ πάντα ταῦτα θείη τις ἂν ἔργον τι; τί οὖν δὴ τοῦτ᾽ ἂν εἴη ποτέ; τὸ μὲν γὰρ ζῆν, κοινὸν εἶναι φαίνεται καὶ τοῖς φυτοῖς· ζητεῖται δὲ τὸ ἴδιον. ἀφοριστέον ἄρα τὴν θρεπτικὴν καὶ αὐξητικὴν ζωήν. ἑπομένη δὲ αἰσθητική τις ἂν εἴη· φαίνεται δὲ καὶ * αὕτη κοινὴ καὶ ἵππῳ, καὶ βοΐ, καὶ παντὶ ζώῳ. λείπεται δὴ πρακτική τις τοῦ λόγον ἔχοντος. τούτου δὲ, τὸ μὲν, ὡς ἐπιπειθὲς λόγῳ· τὸ δ᾽, ὡς ἔχον καὶ διανοούμενον. διττῶς δὲ καὶ ταύτης λεγομένης, τὴν κατ᾽ ἐνέργειαν θετέον· κυριώτερον γὰρ αὕτη δοκεῖ λέγεσθαι. * Εἰ δ᾽ ἐστὶν ἔργον ἀνθρώπου, ψυχῆς ἐνέργεια κατὰ λόγον, ἢ μὴ ἄνευ λόγου· τὸ δ᾽ αὐτό φαμεν ἔργον εἶναι τῷ γένει τοῦδε, καὶ τοῦδε σπουδαίου· ὥσπερ κιθαριστοῦ, καὶ σπουδαίου κιθαριστοῦ· καὶ ἁπλῶς δὴ τοῦτ᾽ ἐπὶ πάντων, προστιθεμένης τῆς κατ᾽ ἀρετὴν ὑπεροχῆς πρὸς τὸ ἔργον· κιθαριστοῦ μὲν γὰρ, τὸ κιθαρίζειν, σπουδαίου δὲ, τὸ εὖ. Εἰ δ᾽ οὕτως, ἀνθρώπου * δὲ τίθεμεν ἔργον ζωήν τινα· ταύτην δὲ ψυχῆς ἐνέργειαν καὶ * πράξεις μετὰ λόγου· σπουδαίου δ᾽ ἀνδρὸς, εὖ ταῦτα καὶ καλῶς· ἕκαστον δὲ εὖ κατὰ τὴν οἰκείαν ἀρετὴν ἀποτελεῖται· Εἰ δ᾽ οὕτω, τὸ ἀνθρώπινον ἀγαθὸν ψυχῆς ἐνέργεια γίνεται κατ᾽ ἀρετήν· εἰ δὲ πλείους αἱ ἀρεταὶ, κατὰ τὴν ἀρίστην καὶ τελειοτάτην. * ἔτι δὲ ἐν βίῳ τελείῳ. μία γὰρ χελιδὼν ἔαρ οὐ ποιεῖ, οὐδὲ μία ἡμέρα· οὕτω δὲ οὐδὲ μακάριον καὶ εὐδαίμονα μία ἡμέρα, οὐδ᾽ ὀλίγος χρόνος. περιγεγράφθω μὲν οὖν τὸ ἀγαθὸν ταύτῃ.

Magnorum Ethic. lib. ca. 4. & 5. Eudē. 2. li. c. 1.

γρ. εἴπερ ἐστίν ἔργον τι αὐτοῦ.

γρ. εἰσίν.

γρ. αὐτή.

Argyr. & Lāb. ἐστιν ἀνθ. ἔργ. ſed & vulgata lectio quam Cod. & Euſtr. confirmant, ferri poteſt.

γρ. δὴ alij μέν.

γρ. πρᾶξις.

Magn. Moral. 1. cap. 4.

A

ΚΕΦΑΛ. ζʹ.

Ὅτι δεῖ ὑποτυπῶσαι πρῶτον, εἶθ᾽ ὕστερον ἀναγράψαι ἐν τῷ ἀκριβεστέρως διδάσκειν. καὶ πάλιν, ὅτι τὸ ἀκριβὲς οὐχ ὁμοίως ἐν ἅπασι τοῖς λόγοις ἐπιζητητέον. καὶ ὅτι μεγάλην πρὸς τὰ ἑπόμενα ῥοπὴν ἔχει τὸ καλῶς ὁρίζεσθαι.

ΔΕῖ γὰρ ἴσως ὑποτυπῶσαι πρῶτον, εἶθ᾽ ὕστερον ἀναγράψαι. δόξειε δ᾽ ἂν παντὸς εἶναι προαγαγεῖν καὶ διαρθρῶσαι τὰ καλῶς ἔχοντα τῇ περιγραφῇ, καὶ
κ. εἶ) ἀγαθός. ὁ χρόνος τῶν τοιούτων εὑρετὴς, ἢ συνεργὸς * ἀγαθὸς εἶναι· ὅθεν καὶ τῶν τεχνῶν γεγόνασιν ἐπιδόσεις· παντὸς γὰρ,
Suprà cap. 3. προσθεῖναι τὸ ἐλλεῖπον. μεμνῆσθαι δὲ * καὶ τῶν προειρημένων χρὴ, καὶ τὴν ἀκρίβειαν μὴ ὁμοίως ἐν ἅπασιν ἐπιζητεῖν, ἀλλ᾽ ἐν ἑκάστοις κατὰ τὴν ὑποκειμένην ὕλην· καὶ ἐπὶ τοσοῦτον, ἐφ᾽ ὅσον οἰκεῖον τῇ μεθόδῳ. καὶ γὰρ τέκτων καὶ γεωμέτρης διαφερόντως ἐπιζητοῦσι τὴν ὀρθήν· ὁ μὲν γὰρ, ἐφ᾽ ὅσον χρησίμη πρὸς τὸ ἔργον· ὁ δὲ, τί ἐστιν, ἢ ποῖόν τι· θεατὴς γὰρ τἀληθοῦς. τὸν αὐτὸν δὴ τρόπον καὶ ἐν τοῖς ἄλλοις ποιητέον, ὅπως μὴ τὰ πάρεργα τῶν ἔργων πλείω γίγνηται. οὐκ ἀπαιτητέον δ᾽ οὐδὲ τὴν αἰτίαν ἐν ἅπασιν ὁμοίως, ἀλλ᾽ ἱκανὸν ἔν τισι τὸ ὅτι δειχθῆναι καλῶς· οἷον καὶ περὶ τὰς ἀρχάς· τὸ δ᾽ ὅτι, πρῶτον καὶ ἀρχή. τῶν ἀρχῶν δὲ, αἱ μὲν ἐπαγωγῇ θεωροῦνται· αἱ δὲ, αἰσθήσει· αἱ δὲ, ἐθισμῷ τινι· καὶ ἄλλαι δὲ ἄλλως. μετιέναι δὲ πειρατέον ἑκάστας ᾗ πεφύκασι· καὶ σπουδαστέον ὅπως ὁρισθῶσι καλῶς. μεγάλην γὰρ ἔχουσι ῥοπὴν πρὸς τὰ ἑπόμενα. δοκεῖ γὰρ πλεῖον ἢ τὸ ἥμισυ
Vulgò ἐμφανῆ. τοῦ παντὸς εἶναι ἡ ἀρχὴ, καὶ πολλὰ * συμφανῆ γίνεσθαι δι᾽ αὐτῆς τῶν ζητουμένων.

ΚΕΦΑΛ. ηʹ.

Ὅτι ἐστὶν ἡ εὐδαιμονία ἐνέργεια διὰ πλειόνων δείκνυσι.

ΣΚεπτέον δὲ περὶ αὐτῆς, οὐ μόνον ἐκ τοῦ συμπεράσματος, καὶ ἐξ ὧν ὁ λόγος, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν λεγομένων περὶ αὐτῆς. τῷ μὲν γὰρ ἀληθεῖ πάντα συνᾴδει τὰ ὑπάρχοντα· τῷ δὲ ψευδεῖ, ταχὺ διαφωνεῖ τἀληθές. νενεμημένων δὴ τῶν ἀγαθῶν τριχῇ, καὶ τῶν μὲν, ἐκτὸς λεγομένων, τῶν δὲ, περὶ ψυχὴν καὶ σῶμα· τὰ περὶ ψυχὴν, κυριώτατα λέγομεν, καὶ μάλιστα ἀγαθά. τὰς δὲ πράξεις καὶ τὰς ἐνεργείας τὰς ψυχικὰς, περὶ (τὴν) ψυχὴν τίθεμεν. ὥστε καλῶς ἂν λέγοιτο κατά γε ταύτην τὴν δόξαν παλαιὰν οὖσαν καὶ ὁμολογουμένην ὑπὸ τῶν φιλοσοφούντων. Ὀρθῶς δὲ καὶ ὅτι πράξεις τινὲς λέγονται καὶ ἐνέργειαι, τὸ τέλος. οὕτω γὰρ τῶν περὶ ψυχὴν ἀγαθῶν γίνεται, καὶ οὐ τῶν ἐκτός. συνᾴδει δὲ τῷ λόγῳ, καὶ τὸ εὖ ζῆν, καὶ τὸ εὖ πράττειν τὸν εὐδαίμονα· σχεδὸν γὰρ εὐζωΐα τις εἴρηται, καὶ εὐπραξία.

ΚΕΦΑΛ. θʹ.

Ὅτι ἡ εὐδαιμονία, ἐνέργειά ἐστι κατ᾽ ἀρετήν.

ΦΑίνεται δὲ καὶ τὰ ἐπιζητούμενα περὶ τὴν εὐδαιμονίαν ἅπαντα ὑπάρχειν τῷ λεχθέντι.

CAPVT VII.

Methodi definitiua, qua Beatitudinis naturam inueſtigauit, cauſam affert.

PRimùm enim fuit adumbrandum atque informandum: deinde poſtea ſuis coloribus depingendum atque illuſtrandum erit. Cuiuſuis autem hominis eſſe videatur ea, quæ bene ſuis lineamentis deſcripta & conformata ſunt, dilatare, ſuíſque veluti membris & articulis diſtinguere: atque eiuſmodi re-
B rum inuentor, aut certè adiutor eſſe tempus: vnde artes ipſæ ſic amplificatæ & propagatæ ſunt. Cuiuslibet enim hominis eſt, id quod deeſt, addere. Verùm & ea meminiſſe nos oportet, quæ ſuprà dicta ſunt, & ſubtilitatem illam enucleatam non peræquè in omnibus eſſe requirendam: ſed in vnaquaque re pro materiæ ſubiectæ ratione, & quoad docendi via ac ratio patitur. Nam faber & geometra non eodem modo rectum angulum exquirunt: ſed ille quidem quatenus operi vſui eſt: hic autem quidnam ſit, & qualis, inquirit: nam in vero contemplando verſatur. Eodem igitur modo faciendum eſt & in cæteris omnibus, ne operum acceſſiones & ornamenta exiſtant operibus ipſis longiora. Neque verò in omnibus æquè cauſa
C flagitanda eſt: ſed ſatis eſſe debet in quibuſdam, ſi bene demonſtratum ſit, ita eſſe: quemadmodum & in principiis. Rem ita eſſe autem, primum & principium eſt. Principiorum porrò alia inductione percipiuntur & cognoſcuntur, alia ſenſu, alia conſuetudine, alia aliter. Ea autem ſingula perſequi oportet, quemadmodum cuiuſque natura patitur, dandáque opera eſt, vt bene definiantur. Magnum enim momentum ad ea quæ ſequuntur, afferunt. Principium igitur plus quàm dimidium totius videtur eſſe, multáque in quæſtione poſita eo cognito declarari.

CAPVT VIII.

Beatitudinis deſcriptionem diſſoluere aggreditur: primámque adeò particulam, quòd Functio ſit muneris animi, au-
D *ctoritate veterum confirmat.*

ERgo de beatitudine videndum eſt non ex concluſione ſolùm, iiſque quibus ratio conſtat, ſed ex iis etiam quæ de ea feruntur. Nam cum vero congruunt omnia quæ in re inſunt: à falſo autem citò verum diſſidet, ac diſcrepat. Cùm igitur bona treis in parteis ſint diſtributa, aliáque externa, alia animi, alia corporis dicãtur: animi bona in primis & maximè propriè bona dicimus. Actiones autem & functiones muneris animi in animo collocamus. Itaque cùm ex hac ſententia & vetere, & à philoſophis vno ore comprobata, rectè hoc à nobis dicitur: tum verò propterea quòd actiones & functiones muneris nonnullæ ipſius finis rationem vicémque obtinent. Sic enim
E efficitur, vt beatitudo in animi bonis, non in externis numeretur. Cum hac ratione congruit & illud, bene viuere & bene rem gerere virum beatum. Nam propemodum beatitudo vita quædam bene acta, & bona actio dicta eſt.

CAPVT. IX.

Alteram Deſcriptionis particulam, quòd Beatitudo ſecundùm virtutem ſit, illuſtrat: & Vtrùm ſola virtus, an etiam externa bona concurrant, ediſſerit.

VIdentur etiam in eo quod à nobis dictum eſt, ea omnia quæ in beatitudine requiruntur, ineſſe.

Alij enim

Alij enim virtutem, alij prudentiam, alij ſapientiam quandam, beatitudinem eſſe exiſtimant. Nonnulli hæc ipſa, aut horum aliquid cum voluptate coniungunt, aut voluptate ſeiungi nolunt. Alij etiam fœlicitatem externam complectuntur. Atque horum alia multi ac veteres, alia pauci & clari viri loquuntur: quorum neutros probabile eſt omni ex parte errare, ſed in vno aliquo ſaltem, aut in plurimis rectè ſentire. Ac cum ijs quidem, qui vitam beatam eſſe dicunt omnem aut aliquam virtutem, noſtra congruit oratio. Functio enim muneris virtute perfecta ac directa, virtutis eſt. Sed multum fortaſſe intereſt, ſummum bonum in poſſeſſione, an in vſu poſitum eſſe putemus: in habitu, an in functione muneris. Accidere enim poteſt, vt habitus, qui inſit, nihil boni efficiat: vt in eo, qui dormit, aut qui alio aliquo modo ocioſus ac feriatus eſt. De functione autem muneris idem dici non poteſt: aget enim neceſſariò, & rectè aget. Quemadmodũ autem in ludis Olympicis nõ pulcherrimus, aut valentiſſimus quiſque corona donatur, ſed qui certant; (ex his enim vincunt aliqui;) ſic & ea, quæ ſunt in vita honeſta & bona, aſſequuntur & obtinent ij qui rectè faciunt. Eſt quinetiam eorum vita per ſe iucunda, per ſeque delectat. Delectari enim, in eorum numero ponitur, quæ ad animum pertinent. Cuius autem quiſque rei nomine ac ratione amans appellatur, ea delectatur, vt equo is qui amat equos; ſpectaculo, ſpectaculis deditus. Similiter quoque rebus iuſtis lætatur is qui iuſtitiam amore complectitur: & omnino rebus omnibus, quæ cum virtute conſentiunt, is cui virtus cara eſt. Et quidem quæ res multitudini iucundę ſunt, eæ pugnant inter ſe, propterea quòd non ſunt per ſe tales. Iis autem hominibus, qui ſtudioſi ſunt honeſtatis, ea ſunt iucunda, quæ natura iucunda ſunt. Quo in genere ſunt eæ quæ virtuti congruunt, actiones. Itaque & his ſunt iucundæ, & per ſe iucundæ. Voluptate autem nihil eget eorum vita tanquam appendice quadam, ſed habet in ſe inclusãm voluptatem. Nam præter ea quæ dicta ſunt, non eſt is vir bonus, qui honeſtis actionibus non delectatur. Neque enim quiſquam aut iuſtum dixerit eum, qui non ex iuſtè factis capiat voluptatem: aut liberalem, qui liberalibus actionibus non delectetur: idémque de cæteris virtutibus ſentiendum. Quod ſi ita eſt, confitendum eſt, per ſe iucundas eſſe virtuti conſentaneas actiones. Sunt verò etiam bonæ & honeſtæ: & horum vnumquodque maximè, ſiquidem de ijs verè iudicat vir bonus. Iudicat autem, quemadmodum diximus. Eſt igitur quiddam optimum, pulcherrimum, & iucundiſſimum beatitudo. Neque verò hæc ita diſtincta ſunt, quemadmodum diſtinguit Deliacum epigramma:

Iuſtitia eſt formoſa, valetudo optima res eſt:
Dulce frui, cuius quemque perurit amor.

Inſunt enim hæc omnia in optimis muneris functionibus. Has autem, aut harum vnam optimam, beatitudinem eſſe diximus. Sed tamẽ bonis quoq; externis egere videtur, vt diximus. Nefas eſt enim, aut certè difficile, eũ, cui nullæ ſuppetunt facultates, res agere pręclaras. Permulta enim gerũtur veluti inſtrumẽtis quibuſdã, amicorũ opera, & diuitijs, & potentia ciuili: & quędã res ſunt, quibus ſi careãt homines, felicitatis ſplendorem obſcurãt, atq; inquinant: vt nobilitas generis, proſpera liberorum ſoboles, pulchritudo. Neq; enim admodum facile eſt ei vitam beatam conſequi, qui inſigniter deformis aut obſcuriſſimo loco natus, aut ſolitarius & orbus ſit. Ac multo etiam minùs fortaſſe, ſi cui ſint liberi omni vitiorum genere cooperti: vel cui amici, qui eſſent viri boni, exceſſerint è vita

A τοῖς μὲν γὰρ ἀρετὴ, τοῖς δὲ φρόνησις, ἄλλοις δὲ σοφία τις εἶναι δοκεῖ· τοῖς δὲ ταῦτα, ἢ τούτων τι μεθ' ἡδονῆς, ἢ οὐκ ἄνευ ἡδονῆς. ἕτεροι δὲ καὶ τὴν ἐκτὸς *εὐετηρίαν συμπαραλαμβάνουσι. γρ. εὐπείαν τούτων δὲ, τὰ μὲν πολλοὶ καὶ παλαιοὶ λέγουσι, τὰ δὲ ὀλίγοι καὶ ἔνδοξοι ἄνδρες. οὐδετέρους δὲ τούτων εὔλογον διαμαρτάνειν τοῖς ὅλοις, ἀλλ' ἕν γέ τι, ἢ τὰ πλεῖστα κατορθοῦν. τοῖς μὲν οὖν λέγουσι τὴν πᾶσαν ἀρετὴν, ἢ ἀρετήν τινα, συνῳδός ἐστιν ὁ λόγος· ταύτης γάρ ἐστιν ἡ κατ' αὐτὴν ἐνέργεια. διαφέρει δὲ ἴσως οὐ B μικρὸν ἐν κτήσει ἢ χρήσει τὸ ἄριστον ὑπολαμβάνειν· καὶ ἐν ἕξει ἢ ἐνεργείᾳ. τὴν μὲν γὰρ ἕξιν ἐνδέχεται μηδὲν ἀγαθὸν ἀποτελεῖν ὑπάρχουσαν, οἷον τῷ καθεύδοντι ἢ καὶ ἄλλως πως ἐξηργηκότι· τὴν δὲ ἐνέργειαν οὐχ οἷόν τε· πράξει γὰρ ἐξ ἀνάγκης, καὶ εὖ πράξει. ὥσπερ δὲ ὀλυμπιάσιν οὐχ οἱ κάλλιστοι καὶ ἰσχυρότατοι στεφανοῦνται, ἀλλ' οἱ ἀγωνιζόμενοι· τούτων γάρ τινες νικῶσιν· οὕτω καὶ τῶν ἐν *τῷ βίῳ Eudem. l. 2. c. 1. καλῶν κἀγαθῶν οἱ πράττοντες ὀρθῶς, ἐπήβολοι γίγνονται. ἔστι δὲ καὶ ὁ βίος αὐτῶν καθ' αὑτὸν ἡδύς. τὸ μὲν γὰρ ἥδεσθαι, τῶν ψυχικῶν· ἑκάστῳ δ' ἐστὶν C ἡδὺ πρὸς ὃ λέγεται φιλοτοιοῦτος· οἷον ἵππος μὲν, τῷ φιλίππῳ· θέαμα δὲ, *τῷ φιλοθεώρῳ· γρ. φιλοθεάμονι. τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον καὶ τὰ δίκαια, τῷ φιλοδικαίῳ· καὶ ὅλως τὰ κατ' ἀρετὴν, τῷ φιλαρέτῳ. τοῖς μὲν οὖν πολλοῖς τὰ ἡδέα μάχεται, διὰ τὸ μὴ φύσει τοιαῦτ' εἶναι· τοῖς δὲ φιλοκάλοις ἐστὶν ἡδέα τὰ φύσει ἡδέα. *τοιαῦται δὲ αἱ κατ' ἀρετὴν πράξεις. γρ. τοιαῦται δ' αἱ ὥστε καὶ τούτοις εἰσὶν ἡδεῖαι, καὶ καθ' αὑτάς· οὐδὲν δὴ προσδεῖται τῆς ἡδονῆς ὁ βίος αὐτῶν, ὥσπερ περιάπτου τινός, ἀλλ' ἔχει τὴν ἡδονὴν ἐν ἑαυτῷ· πρὸς τοῖς εἰρημένοις γὰρ, οὐδ' ἔστιν ἀγαθὸς ὁ μὴ χαίρων ταῖς D καλαῖς πράξεσιν· οὔτε γὰρ δίκαιον οὐδεὶς ἂν εἴποι, τὸν μὴ χαίροντα τῷ δικαιοπραγεῖν· οὔτε ἐλευθέριον, τὸν μὴ χαίροντα ταῖς ἐλευθερίοις πράξεσιν· ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων· εἰ δ' οὕτω, καθ' αὑτὰς ἂν εἶεν αἱ κατ' ἀρετὴν πράξεις ἡδεῖαι· ἀλλὰ μὴν καὶ ἀγαθαί γε καὶ καλαὶ, καὶ μάλιστα τούτων ἕκαστον, εἴπερ καλῶς κρίνει περὶ αὐτῶν ὁ σπουδαῖος· κρίνει δ' ὡς εἴπομεν· ἄριστον ἄρα καὶ κάλλιστον καὶ ἥδιστον ἡ εὐδαιμονία· καὶ οὐ διώρισται ταῦτα κατὰ τὸ Δηλιακὸν ἐπίγραμμα·

Κάλλιστον τὸ δικαιότατον, λῷστον δ' ὑγιαίνειν· Eudemiorum lib. 1. c. 1.
E *Ἥδιστον δὲ πέφυχ' οὗ τις ἐρᾷ τὸ τυχεῖν.

ἅπαντα γὰρ ὑπάρχει ταῦτα ταῖς ἀρίσταις ἐνεργείαις· ταύτας δὲ, ἢ μίαν τούτων τὴν ἀρίστην, εἶναί φαμεν τὴν εὐδαιμονίαν. φαίνεται δ' ὅμως καὶ τῶν ἐκτὸς ἀγαθῶν προσδεομένη, *καθάπερ εἴπομεν· ἀδύνατον γὰρ, ἢ οὐ ῥᾴδιον, τὰ καλὰ πράττειν, ἀχορήγητον ὄντα. πολλὰ μὲν γὰρ πράττεται, *καθάπερ δι' ὀργάνων, καὶ διὰ φίλων, καὶ πλούτου, καὶ πολιτικῆς δυνάμεως. ἐνίων δὲ τητώμενοι, ῥυπαίνουσι τὸ μακάριον, οἷον εὐγενείας, εὐτεκνίας, κάλλους· οὐ πάνυ γὰρ εὐδαιμονικὸς ὁ τὴν ἰδέαν παναίσχης, ἢ δυσγενὴς, ἢ μονώτης, καὶ ἄτεκνος· ἔτι δ' ἴσως ἧττον, εἴ τῳ πάγκακοι παῖδες εἶεν, ἢ φίλοι, οἱ ἀγαθοὶ ὄντες τεθνᾶσι.

γρ. Πάντων δ' ἥδιστον, & ſic, ἥδιστον δὲ τυχεῖν οὗ τις ἕκαστος ἐρᾷ.

Suprà, cap. 6.

γρ. καθάπερ. εἴρηται, δι'

καθάπερ οὖν εἴπομεν, ἔοικε προσδεῖσθαι καὶ τῆς τοιαύτης εὐημερίας· ὅθεν εἰς ταὐτὸ τάττουσιν ἔνιοι τὴν εὐτυχίαν τῇ εὐδαιμονίᾳ· ἔνιοι δὲ τὴν ἀρετήν.

A Talem igitur proſperitatem, vt diximus, vita beata deſiderare videtur. Ex quo fit, vt nonnulli eodem numero & loco beatitudinem habeant, atque ſecundam fortunam; nonnulli virtutem.

ΚΕΦΑΛ. ί.

Απορία. Πότερόν ἐστιν ἡ εὐδαιμονία μαθητὸν, ἢ ἐθιστὸν, ἢ ἄλλως πως ἀσκητόν. ἢ κατά τινα θείαν μοῖραν, ἢ καὶ διὰ τύχην παραγίνεται. Καὶ ὅτι δεῖ ἀρετῆς τελείας, καὶ βίου τελείου.

Ὅθεν καὶ ἀπορεῖται, πότερόν ἐστι μαθητὸν, ἢ ἐθιστὸν, ἢ ἄλλως πως ἀσκητόν· ἢ κατά τινα B θείαν μοῖραν, ἢ καὶ διὰ τύχην παραγίνεται. Εἰ μὲν οὖν καὶ ἄλλο τι θεῶν ἐστι δώρημα ἀνθρώποις, εὔλογον καὶ τὴν εὐδαιμονίαν θεόσδοτον εἶναι, καὶ μά-
γρ. βέλτιον, λιστα τῶν ἀνθρωπίνων ὅσῳ βέλτιστον. ἀλλὰ τοῦτο μὲν ἴσως ἄλλης ἂν εἴη σκέψεως οἰκειότερον. φαίνεται δὲ κἂν εἰ μὴ θεόπεμπτός ἐστιν, ἀλλὰ δι' ἀρετὴν, καί τινα μάθησιν ἢ ἄσκησιν παραγίνεται, τῶν θειοτάτων εἶναι· τὸ γὰρ τῆς ἀρετῆς ἆθλον καὶ τέλος, ἄριστον φαίνεται, καὶ θεῖόν τι καὶ μακάριον. εἴη δ' ἂν
γρ. δυνάται καὶ πολύκοινον. * δυνατὸν γὰρ ὑπάρξαι πᾶσι τοῖς C μὴ πεπηρωμένοις πρὸς ἀρετὴν, διά τινος μαθήσεως καὶ ἐπιμελείας. Εἰ δ' ἐστὶν οὕτω βέλτιον, ἢ διὰ τύχην εὐδαιμονεῖν, εὔλογον ἔχειν οὕτως. εἴπερ τὰ κατὰ φύσιν, ὡς οἷόν τε κάλλιστα ἔχειν, οὕτω πέφυκεν. ὁμοίως δὲ καὶ κατὰ τέχνην, καὶ πᾶσαν αἰτίαν, καὶ μάλιστα κατὰ τὴν ἀρίστην. τὸ δὲ μέγιστον καὶ κάλλιστον ἐπιτρέψαι τύχῃ, λίαν πλημμελὲς ἂν εἴη. συμφανὲς δ' ἐστὶ καὶ ἐκ τοῦ λόγου τὸ ζητούμενον. εἴρηται γὰρ ψυχῆς ἐνέργεια κατ' ἀρετὴν ποιά τις. τῶν δὲ λοιπῶν ἀγαθῶν, τὰ μὲν ὑπάρχειν ἀναγκαῖον, τὰ δὲ συνεργὰ καὶ χρήσιμα πέφυκεν ὀργανικῶς· ὁμολογούμενα δὲ ταῦτ' ἂν εἴη καὶ τοῖς ἐν ἀρχῇ. τὸ D γὰρ τῆς πολιτικῆς τέλος, ἄριστον ἐτίθεμεν· αὕτη δὲ πλείστην ἐπιμέλειαν ποιεῖται τοῦ ποιούς τινας καὶ ἀγαθοὺς τοὺς πολίτας ποιῆσαι, καὶ πρακτικοὺς τῶν καλῶν. Εἰκότως οὖν οὔτε βοῦν, οὔτε ἵππον, οὔτε
Magn. l. 1. c. 4. ἄλλο τι τῶν ζώων οὐδὲν, εὔδαιμον λέγομεν· οὐδὲν γὰρ αὐτῶν οἷόν τε κοινωνῆσαι τοιαύτης ἐνεργείας. διὰ ταύτην δὲ τὴν αἰτίαν, οὐδὲ παῖς εὐδαίμων ἐστίν· οὔπω γὰρ πρακτικὸς τῶν τοιούτων διὰ τὴν ἡλικίαν· οἱ δὲ λεγόμενοι, διὰ τὴν ἐλπίδα μακαρίζονται. δεῖ γὰρ, ὥσπερ εἴπομεν, καὶ ἀρετῆς τελείας, καὶ βίου τελείου. πολλαὶ γὰρ μεταβολαὶ γί- E νονται καὶ παντοῖαι τύχαι κατὰ τὸν βίον· καὶ ἐνδέχεται τὸν μάλιστα εὐθηνοῦντα, μεγάλαις συμφοραῖς περιπεσεῖν ἐπὶ γήρως, καθάπερ ἐν τοῖς ἡρωικοῖς περὶ Πριάμου μυθεύεται. τὸν δὲ τοιαύταις χρησάμενον τύχαις, καὶ τελευτήσαντα ἀθλίως, οὐδεὶς * εὐ-
γρ. εὐδαιμονίζει. δαιμονίσει.

CAPVT X.

Ex præcedentis particulæ explicatione ortam quæſtionem diſſoluit; Qua ſcilicet ratione beatitudinem obtineamus.

VNde etiam naſcitur quæſtio, vtrùm vel doctrina parari, vel conſuetudine quæri, vel alia qua- B dam exercitatione comparari poſſit: an potiùs diuinitus, an etiam fortuitò obueniat. Et verò ſi quod aliud à dijs munus eſt hominibus datum, profectò conſentaneum eſt, beatitudinem quoque à dijs immortalibus donari, eóque maximè quòd rerum humanarum eſt optima. Sed hoc fortaſſe ab eo, quod conſiderare inſtituimus, alienum eſt, neque huius diſputationis proprium. Illud quidem perſpicuum eſt, etiam ſi non ſit à dijs immortalibus dono miſſa, ſed virtute ac doctrina aliqua, aut exercitatione pariatur, in rebus diuiniſſimis tamen eſſe numerandam. Virtutis enim præmium & finis, optima quædam res eſſe, & diuina, & beata videtur. Eadem etiam in medio erit poſita, C vt cum multis communicetur. Poteſt enim contingere vel doctrina, vel ſtudio aliquo iis omnibus qui non ſunt naturæ aut fortunæ vitio ad virtutem inepti, quaſi manci ac debiles. Quòd ſi ſic præſtat, quàm fortunæ temeritate beatum eſſe, certè ita eſſe probabile eſt: ſiquidem res naturales vt pulcherrimæ eſſe poſſunt, ita à natura procreatæ ſunt: idémque de iis, quæ ab arte & omni alia cauſa perficiuntur, iudicari debet, multóque maximè quæ à præſtantiſſima. Rem porrò omnium maximam & pulcherrimam arbitrio fortunæ permittere, valde nefarium, contumelioſum, ac flagitioſum fuerit. Atque etiam ex definitione beatitudinis, id quod quærimus, perſpicuum eſſe poteſt. Diximus enim eam eſſe cuiuſdammodi ex D virtute, muneris animi functionem. Cætera autem bona alia præſtò eſſe neceſſe eſt: alia adiuuant & conducunt natura inſtrumentorum inſtar. Atque hæc etiam cum iis quæ initio diximus, conſentiunt. Ciuilis enim ſcientiæ finem, optimum eſſe ſtatuebamus: quæ magnam diligentiam adhibet, vt ciues certo quodam modo affectos, bonóſque & ad res honeſtas agendas idoneos reddat. Meritò igitur neque bouem, neque equum, neque aliud animal vllum, beatum dicimus. Nulli enim eorum eſſe poteſt talis functionis communitas. Atque ob hanc cauſam ne puer quidem eſt beatus. Nondum enim per ætatem ad talia agenda ſatis aptus eſt. Qui autem beati dicuntur, propter ſpem, quam de iis habent homines, tales prædi- E cantur. Opus eſt enim (vt diximus) cùm abſoluta virtute, tum vita integra & perfecta. Multæ enim in vita rerum commutationes, variique caſus interueniunt: fierique poteſt vt cuius res hodie ſint valde ſecundæ, is maximis in ſenectute calamitatibus afficiatur: quemadmodum in heroicis de Priamo fabulantur Poëtæ. Porrò qui taleis caſus fuerit expertus, miſeréque de hac vita deceſſerit, eum profectò nemo ducet beatum.

A

CAPVT XI.

Vltima definitionis particula, In vita perfecta, à Philoſopho declaratur: & duæ quæſtiones arduæ examinantur. Prior, Viuine an mortui (vt Solon voluit) beati ſint dicendi. Poſterior, An poſterorum res aduerſæ beatitudinem mortuorum labefactare queant.

NEmóne igitur alius mortalium, quandiu manet in vita, beatus eſt iudicandus, ſed, Solonis ſententia, ſpectandum tẽpus ætatis extremum? Et ſi hoc ita eſſe fatemur, etiámne beatus eſt tum cùm exceſſerit è vita? An hoc quidem prorſus abſurdum eſt, nobis præſertim, qui beatitudinem, functionem quandam muneris eſſe dicimus? Quòd ſi nec nos eum beatum dicimus, qui mortuus eſt, nec hoc vult Solon, ſed tum denique hominem verè ac tutò beatum prædicari poſſe, tanquam iam extra omnium malorum atque infortuniorum diſcrimen poſitũ: ne hoc quidem dubitatione vacat. Nam ſi etiã ei qui viuit, neq; ſentit, aliquid malum & bonũ eſt: aliquid videtur eſſe & mortuo: vt honores, & ignominiæ, & liberorum & omnino poſterorum res ſecondæ & aduerſæ. Difficultatem autẽ hæc quoque afferunt. Fieri enim poteſt, vt quem vita beata vſque ad ſenectutem proſecuta ſit, & qui ſupremũ vitæ diem conueniẽter actæ iam ætati obierit, eum multæ in poſteris mutationes ac varietates excipiãt, vt eorum alij boni ſint, eáque vita, quam merentur, potiantur, alij contra. Atque hoc perſpicuũ eſt, etiam magno ſpacio interiecto, magnam in eis morum ac fortunæ diſſimilitudinem ac varietatem, ſi cum parentib. conferantur, euenire poſſe. Abſurdum igitur fuerit, ſi vnà cum eis mortuus quoq; commutetur: fiátq; nunc beatus, nunc contrà miſer. Abſurdum verò etiam illud eſſet, res poſterorũ nihil, ne ad vllum quidem vſq; tempus, ad parentes pertinere. Sed redeundum eſt ad id, quod ex priore loco dubitatum eſt. Fortaſſis enim ex illo id quoq; quod poſteriùs quętebamus, intelligetur. Si igitur ſupremus vitæ dies expectandus eſt, & tum quiſque beatus exiſtimandus eſt, cùm eum diem obierit, non quòd nunc beatus ſit, ſed quòd antea fuerit: nónne abſurdum eſt, cùm quis beatus eſt, tum id, quod in eo ineſt, de ipſo non verè dictum iri, ob hanc cauſam, quòd viuos beatos prædicare nolimus propter rerum commutationes, caſuúmque varietates: & quia beatitudinem quidem firmum quiddã, & propriè immutabile eſſe exiſtimemus, fortuna autem ſæpe ſeſe identidem conuertens, atque in orbem voluens, eoſdem homines feriat? Perſpicuum eſt enim, ſi fortunæ caſus ſequamur, nos eundem nunc beatum, nunc contrà miſerum ſæpe eſſe dicturos, chamæleontem quendam, & parum ſtabili ſede collocatum, virum beatum noſtra oratione fingentes. An potiùs indignum atque iniquum eſt, fortunæ varietatem & mobilitatem ſequi? Non enim bene vel malè viuendi ratio in hac poſita eſt, ſed fortunæ bona, & adiumenta quædam, humana vita deſiderat, quemadmodum diximus. Actiones autem virtuti conſentaneæ, beatitudinis dominæ ſunt, miſeriarum verò contrariæ. Atque huic rationi teſtimonio eſt hoc ipſum de quo priùs dubitatum eſt. Nulla enim in re humana tanta ineſt firmitudo, quanta in ijs actionibus quæ cum virtute conſentiunt. Nam hæ vel ſcientijs ipſis ſtabiliores ac diuturniores eſſe videntur. Atque harum ipſarum vt quæque plurimi eſt, ita diutiſſimè permanet, propterea quòd in eis maximè & aſſiduè ætatem agunt beati: quæ videtur eſſe cauſa, cur nulla vnquam obliuione deleantur.

ΚΕΦΑΛ. ια'.

Ἀπορίαι δύο. α. Πότερον οὐδένα ἀνθρώπων εὐδαιμονιστέον, ἕως ἂν ζῇ· κατὰ Σόλωνα δὲ χρεὼν τέλος ὁρᾶν. β. Πότερον αἱ τῶν ἀπογόνων τύχαι καὶ τῶν φίλων συμβάλλονται πρὸς εὐδαιμονίαν.

ΠΟτερον οὖν οὐδ' ἄλλον οὐδένα ἀνθρώπων εὐδαιμονιστέον, ἕως ἂν ζῇ· κατὰ Σόλωνα δὲ χρεὼν τέλος ὁρᾶν; Εἰ δὲ δὴ, καὶ θετέον οὕτως, ἆρά γε καὶ ἔστιν εὐδαίμων τότε ἐπειδὰν ἀποθάνῃ, ἢ τοῦτό γε παντελῶς B ἄτοπον, ἄλλως τε καὶ τοῖς λέγουσιν ἡμῖν ἐνέργειάν τινα τὴν εὐδαιμονίαν; Εἰ δὲ μὴ λέγομεν τὸν τεθνεῶτα εὐδαίμονα, μηδὲ Σόλων τοῦτο βούλεται, ἀλλ' ὅτι τηνικαῦτα ἄν τις ἀσφαλῶς μακαρίσειεν ἄνθρωπον, ὡς ἐκτὸς ἤδη τῶν κακῶν ὄντα καὶ δυστυχημάτων, ἔχει μὲν καὶ τοῦτο ἀμφισβήτησίν τινα· δοκεῖ γὰρ εἶναί τι τῷ τεθνεῶτι καὶ κακὸν, καὶ ἀγαθὸν, εἴπερ καὶ τῷ ζῶντι, μὴ αἰσθανομένῳ δὲ, οἷον τιμαὶ καὶ ἀτιμίαι, καὶ τέκνων, καὶ ὅλως ἀπογόνων εὐπραξίαι τε καὶ δυστυχίαι. ἀπορίαν δὲ καὶ ταῦτα παρέχει· τῷ γὰρ μακαρίως βεβιωκότι μέχρι γήρως, καὶ τελευτήσαντι κατὰ λόγον, * ἐνδέχεται πολλὰς μεταβολὰς συμβαίνειν περὶ τοὺς ἐκγόνους, καὶ τοὺς μὲν αὐτῶν * ἀγαθοὺς εἶναι, καὶ τυχεῖν βίου τοῦ κατ' ἀξίαν· τοὺς δ', ἐξ ἐναντίας. δῆλον δ' ὅτι καὶ τοῖς ἀποστήμασι πρὸς τοὺς γονεῖς παντοδαπῶς ἔχειν αὐτοὺς ἐνδέχεται. ἄτοπον δὴ γίνοιτ' ἂν, εἰ συμμεταβάλλοι καὶ ὁ τεθνεὼς· καὶ γίνοιτο. ὁτὲ μὲν εὐδαίμων, πάλιν δὲ ἄθλιος. ἄτοπον δὲ, καὶ τὸ μηδὲν μηδ' ἐπί τινα χρόνον συνικνεῖσθαι τὰ τῶν ἐκγόνων τοῖς γονεῦσιν. D Ἀλλ' ἐπανιτέον ἐπὶ τὸ πρότερον ἀπορηθέν· τάχα γὰρ ἂν θεωρηθείη καὶ τὸ νῦν ἐπιζητούμενον ἐξ ἐκείνου. Εἰ δὴ τέλος ὁρᾶν δεῖ, καὶ τότε μακαρίζειν ἕκαστον, οὐχ ὡς ὄντα μακάριον, ἀλλ' ὅτι πρότερον ἦν, πῶς οὐκ ἄτοπον, εἰ ὅτε ἐστὶν εὐδαίμων, μὴ ἀληθεύσεται κατ' αὐτοῦ τὸ ὑπάρχον, διὰ τὸ μὴ βούλεσθαι τοὺς ζῶντας εὐδαιμονίζειν, διὰ τὰς μεταβολὰς, καὶ διὰ τὸ μόνιμόν τι τὴν εὐδαιμονίαν ὑπειληφέναι, καὶ μηδαμῶς εὐμετάβολον· τὰς δὲ τύχας πολλάκις ἀνακυκλεῖσθαι περὶ τοὺς αὐτούς; δῆλον γὰρ ὡς εἰ συνακολουθοίημεν ταῖς τύχαις, τὸν αὐτὸν εὐδαίμονα, καὶ πάλιν ἄθλιον E ἐροῦμεν πολλάκις, χαμαιλέοντά τινα τὸν εὐδαίμονα ἀποφαίνοντες, καὶ σαθρῶς ἱδρυμένον. ἢ τὸ μὲν ταῖς τύχαις ἐπακολουθεῖν οὐδαμῶς * ὀρθόν, (οὐ γὰρ ἐν ταύταις τὸ εὖ ἢ κακῶς· ἀλλὰ προσδεῖται τούτων ὁ ἀνθρώπινος βίος, καθάπερ εἴπομεν·) κύριαι δ' εἰσὶν αἱ κατ' ἀρετὴν ἐνέργειαι τῆς εὐδαιμονίας· αἱ δ' ἐναντίαι, τοῦ ἐναντίου. μαρτυρεῖ δὲ τῷ λόγῳ καὶ τὸ νῦν διαπορηθέν. περὶ οὐδὲν γὰρ οὕτως ὑπάρχει * τῶν ἀνθρωπίνων βεβαιότης, ὡς περὶ τὰς ἐνεργείας τὰς κατ' ἀρετήν. μονιμώτεραι γὰρ καὶ τῶν ἐπιστημῶν αὗται δοκοῦσιν εἶναι· τούτων δ' αὐτῶν, * αἱ τιμιώταται καὶ μονιμώταται, διὰ τὸ μάλιστα καὶ συνεχέστατα καταζῆν ἐν αὐταῖς τοὺς μακαρίους. τοῦτο γὰρ ἔοικεν * αἰτίῳ τοῦ μὴ γίγνεσθαι περὶ αὐτὰ λήθην.

Eudem. l. 2. c. 1.

γρ. πολλαὶ μεταβολαὶ ἐνδέχεται

γρ. τῶν ἀγαθῶν τι εἶν.

Fort. ὀρθὸν, trãſlata interrogationis nota poſt τὸ οὐδαμῶς.

Suprà, cap 9.

γρ. τῶν ἀνθρώπων β.

γρ. αἱ τιμιώταται, & μονιμώτεραι.

γρ. αἴτιον

ὑπάρξει δὴ τὸ ζητούμενον τῷ εὐδαίμονι, καὶ ἔσται διὰ βίου τοιοῦτος· ἀεὶ γὰρ, ἢ μάλιστα πάντων, πράξει καὶ θεωρήσει τὰ κατ' ἀρετὴν, καὶ τὰς τύχας οἴσει κάλλιστα, καὶ πάντη πάντως ἐμμελῶς ὅ γ', * ὡς ἀληθῶς ἀγαθὸς καὶ τετράγωνος ἄνευ ψόγου. πολλῶν δὲ * γινομένων κατὰ τύχην * διαφερόντων μεγέθει καὶ μικρότητι, τὰ μὲν μικρὰ τῶν εὐτυχημάτων, ὁμοίως δὲ καὶ τῶν ἀντικειμένων, δῆλον ὡς οὐ ποιεῖ ῥοπὴν τῆς ζωῆς· τὰ δὲ μεγάλα καὶ πολλὰ, γινόμενα μὲν εὖ, μακαριώτερον τὸν βίον ποιήσει· καὶ γὰρ αὐτὰ συνεπικοσμεῖν πέφυκεν, καὶ ἡ χρῆσις αὐτῶν καλὴ καὶ σπουδαία γίνεται· ἀνάπαλιν δὲ συμβαίνοντα, θλίβει καὶ λυμαίνεται τὸ μακάριον· λύπας τε γὰρ ἐπιφέρει, καὶ ἐμποδίζει πολλαῖς ἐνεργείαις. ὅμως δὲ καὶ ἐν τούτοις διαλάμπει τὸ καλὸν, * ἐπειδὰν φέρῃ τις εὐκόλως πολλὰς καὶ μεγάλας ἀτυχίας, μὴ δι' ἀναλγησίαν, ἀλλὰ γεννάδας ὢν καὶ μεγαλόψυχος. εἰ δ' εἰσὶν αἱ ἐνέργειαι κύριαι τῆς ζωῆς, καθάπερ εἴπομεν, οὐδεὶς ἂν γένοιτο τῶν μακαρίων ἄθλιος· οὐδέποτε γὰρ πράξει τὰ μισητὰ καὶ φαῦλα. τὸν γὰρ ὡς ἀληθῶς ἀγαθὸν καὶ ἔμφρονα πάσας οἰόμεθα τὰς τύχας εὐσχημόνως φέρειν, καὶ ἐκ τῶν ὑπαρχόντων ἀεὶ τὰ κάλλιστα πράττειν· καθάπερ καὶ στρατηγὸν ἀγαθὸν, τῷ παρόντι στρατοπέδῳ χρῆσθαι πολεμικώτατα· καὶ σκυτοτόμον, ἐκ τῶν δοθέντων σκυτῶν κάλλιστον ὑπόδημα ποιεῖν· τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον καὶ τοὺς ἄλλους τεχνίτας ἅπαντας. εἰ δ' οὕτως, ἄθλιος μὲν οὐδέποτε γένοιτ' ἂν ὁ εὐδαίμων· οὐ μὴν μακάριός γε, ἂν Πριαμικαῖς τύχαις περιπέσῃ. οὐδὲ δὴ * ποικίλος γε καὶ εὐμετάβολος· οὔτε γὰρ ἐκ τῆς εὐδαιμονίας κινηθήσεται ῥᾳδίως, οὐδ' ὑπὸ τῶν τυχόντων ἀτυχημάτων, ἀλλ' ὑπὸ μεγάλων καὶ πολλῶν· * ἔκ τε τῶν τοιούτων οὐκ ἂν γένοιτο πάλιν εὐδαίμων ἐν ὀλίγῳ χρόνῳ· ἀλλ' εἴπερ, ἐν πολλῷ τινι καὶ τελείῳ, μεγάλων καὶ καλῶν ἐν αὐτῷ γενόμενος ἐπήβολος. Τί οὖν κωλύει λέγειν εὐδαίμονα τὸν κατ' ἀρετὴν τελείαν ἐνεργοῦντα, καὶ τοῖς ἐκτὸς ἀγαθοῖς ἱκανῶς κεχορηγημένον, μὴ τὸν τυχόντα χρόνον, ἀλλὰ τέλειον βίον; ἢ προσθετέον, καὶ βιωσόμενον οὕτω, καὶ τελευτήσοντα κατὰ λόγον; ἐπειδὴ τὸ μέλλον ἀφανὲς ἡμῖν· τὴν εὐδαιμονίαν δὲ τέλος καὶ τέλειον τίθεμεν πάντη πάντως. εἰ δ' οὕτω, μακαρίους ἐροῦμεν τῶν ζώντων οἷς ὑπάρχει καὶ ὑπάρξει τὰ λεχθέντα· μακαρίους δὲ, ὡς ἀνθρώπους. καὶ περὶ μὲν τούτων ἐπὶ τοσοῦτον διωρίσθω. Τὰς δὲ τῶν ἀπογόνων τύχας καὶ τῶν φίλων ἁπάντων, τὸ μὲν μηδοτιοῦν συμβάλλεσθαι, λίαν ἄφιλον φαίνεται, καὶ ταῖς δόξαις ἐναντίον. πολλῶν δὲ καὶ παντοίας ἐχόντων διαφορὰς τῶν συμβαινόντων· καὶ τῶν μὲν μᾶλλον συνικνουμένων, τῶν δ' ἧττον, καθ' ἕκαστον μὲν διαιρεῖν, μακρὸν καὶ ἀπέραντον φαίνεται· καθ' ὅλου δὲ λεχθὲν καὶ τύπῳ, τάχ' ἂν ἱκανῶς ἔχοι. εἰ δὴ καθάπερ καὶ τῶν περὶ αὐτὸν ἀτυχημάτων, τὰ μὲν ἔχει τι βρῖθος καὶ ῥοπὴν πρὸς τὸν βίον, τὰ δ' ἐλαφροτέροις ἔοικεν· οὕτω καὶ τὰ περὶ τοὺς φίλους ὁμοίως ἅπαντας. διαφέρει δὲ τῶν παθῶν ἕκαστον περὶ ζῶντας ἢ τελευτήσαντας συμβαίνειν πολὺ μᾶλλον, ἢ τὰ παράνομα καὶ δεινὰ προϋπάρχειν

Vulgò perperam, ὅγε ὡς ἀγαθὸς ἀληθῶς. Rhetor. ad Th. l. 3. c. 11. γρ. [illegible]

γρ. ἀείσιμον

γρ. ποικίλος τις

γρ. ἐκ τῶν τοιούτων

A Inerit ergo in beato id quod quærimus, taliſque in vita futurus eſt. Nam vel ſemper, vel omnium maximè ea & aget, & animo cernet, quæ cum virtute coniuncta ſunt, fortunæque caſus pulcherrimè, omníque ex parte, & planè concinnè feret, vt verè vir bonus, & ſine vituperatione quadratus. Sed cùm multa fortuitò eueniant, eáque magnitudine & paruitate differant, perſpicuum eſt, ea fortunæ bona, itémque contraria, quæ parua ſint, nihil ad vitam momenti habere: magna autem fortunæ beneficia & multa, vitam beatiorem eſſe effectura. Nam & vnà ornamento ſuapte natura ſolent eſſe, & vſus eorum pulcher & bonus efficitur: B contraria verò, vitam beatam in anguſtias redigunt, & corrumpunt. Ægritudines enim animis inferunt, & multorum munerum functiones impediunt. Verumtamen etiam in his ſplendet atque elucet ipſum honeſtum, tum maximè, cùm quis multas & magnas calamitates fert leniter & placidè: non quòd doloris ſenſu careat, ſed quòd generoſi magníque ſit animi. Itaque ſi vitæ dominatum, ſummámque adeò poteſtatem obtinẽt muneris functiones, vt diximus, nullus beatus vllo pacto miſer eſſe poteſt. Nunquã enim quicquam aget odio dignum aut improbũ. Nam qui verè bonus & bene ſanæ mentis eſt, eum putamus omneis fortunæ caſus decenter & ex perſonæ ſuæ dignitate ferre, ſempérque ex ijs quæ ſuppetũt, res pulcher- C rimas agere: quomodo & bonum imperatorem eo exercitu, qui præſtò eſt, ſemper vti bellicoſiſſimè: & ſutorem ex iis pellibus, quæ ad eum delatæ ſunt, calceum pulcherrimum conficere, eodémque modo cæterós artifices omneis. Quod ſi ita eſt, profectò vir beatus nunquam miſer ille quidem futurus eſt: haud facilè tamen beatus dici poterit, ſi in Priami calamitates inciderit: Neque verò varius & mutabilis. Nam vt neque facilè de beata vita poterit dimoueri, neque à quibuſlibet rebus aduerſis, ſed à magnis & multis; ſic neque talibus fortunæ caſibus afflictus rurſus breui tempore fieri poterit beatus: ſed ſi fiet, longo & iuſto temporis interuallo fiet, cùm magnarum & honeſtarum rerum interea compos fuerit effectus. D Quid prohibet igitur, quominus eum dicamus beatum, qui ſuas actiones perfecta virtute dirigit, boníſque externis mediocriter inſtructus eſt, non ad quodlibet tempus, ſed per vitam perfectam? an eòdem etiam addere debemus, qui ſit ita victurus, & mortem ei vitæ conuenienter obiturus? quandoquidem res futuræ nobis ſunt obſcuræ: beatitudinem autem, finem eſſe, & quiddam prorſus & omni ex parte perfectum ponimus. Quæ cùm ita ſint, beatos ex viuis dicemus eos in quibus ea inſunt & inerunt, quæ à nobis ſuprà dicta ſunt: beatos autem, vt homines. Atque hæc quidem hactenus. Fortunam autem ſecundam & aduerſam poſterorum & E amicorum omnium nihil beatum virum attingere, cùm valde ab amicitia alienum eſſe, tum à communibus hominum opinionibus abhorrere videtur. Sed cùm multa quotidie euenta exiſtant, eorúmque magna ſit varietas, cúmque alia magis, alia minùs ad nos pertineant; ea quidem ſingillatim explicare, atque in parteis diſtribuere, longum atque infinitum videtur: vniuersè autem oſtendere, ac veluti rudi imagine adumbrare, fortaſſe ſatis fuerit. Si igitur, vt res aduerſæ, quæ cuique accidunt, aliæ pondus aliquod & momentum habent ad vitam, aliæ ſunt leuiores: ſic eæ etiam quæ amicis omnibus. Et ſi multum intereſt, vtrum vnuſquiſque caſus acerbus viuis, an mortuis accidat: & longè quidem magis intereſt, quàm vtrùm facinora iniuſta & atrocia aliorum,

citca quæ tragedia verſatur, iam olim perpetrata ſint, an nunc primùm perpetrentur. Colligenda hoc etiam modo erit differentia. Immò verò de hoc quærendum ac dubitandum eſt, vtrùm mortui boni alicuius aut mali ſint participes necne. Apparet enim ex his, etiam ſi quid ad eos pertineat, quodcunque ſit illud, ſiue bonum, ſiue malum, per quam id leue atque exiguum, vel abſolutè, vel illis eſſe. Sin aliter, at certè tantillum, ac tale, vt neque eos, qui non ſunt, beatos efficiat, neque beatitudinem iis qui eam adepti ſunt, adimat. Videntur igitur res amicorum tum ſecundæ, tum aduerſæ, nonnihil ad mortuos pertinere: ſed ita & tantum, vt neque beatos non beatos efficiant, neque quicquam aliud tale.

CAPVT XII.

Corollary loco Beatitudinis accidens inueſtigat: Sitne è numero rerum laudabilium an honorabilium.

HIs autem diſtinctis, reſtat vt de beatitudine videamus, vtrùm habenda ſit in numero rerum laudabilium, an in earum potiùs quæ honore dignæ ſunt. Eſt enim perſpicuum, eam non numerari in poteſtatibus. Videtur igitur id omne quod laudabile eſt, ob eam cauſam laudari, quæ ſit cuiuſdammodi, & ad aliquid quodammodo referatur. Nam iuſtum, fortem, & omnino virum bonum, ac virtutem, propter facta & actiones laudamus. Robuſtum, & eum, qui ad curſum aptus eſt, & vnumquenque aliorum, propterea laudamus, quòd à natura ſit comparatus, & quodammodo ad aliquod bonum & præſtantiam aliquam affectus eſt. Quod etiam declarant deorum laudes. Ridiculæ enim videntur cùm ad nos referuntur. Atque hoc propterea accidit, quòd laudes, quemadmodum diximus, comparatione & relatione quadam conſtant. Quòd ſi laus talibus rebus tribuitur, nimirum perſpicuum eſt, rerum præſtantiſſimarum non eſſe laudem, ſed quiddam laude maius, & melius, quemadmodum & apparet. Nam & deos, beatos ac felices vſurpamus, & viros maximè diuinos beatam degere dicimus. Itémque ea bona, quæ diuiniſſima ſunt, beata prædicamus. Beatitudinem enim nemo laudibus effert, vt iuſtitiam, ſed vt diuinius & melius quiddam ſuſpicit, & in rerum beatiſſimarum numero collocat. Videtur autem eleganter etiam Eudoxus cauſam voluptatis egiſſe, cùm primas parteis principémque locum dignitatis ei tribuere vellet. Nam quòd, cùm ſit ipſa in numero rerum bonarum, non laudetur, eo declarari putabat, eam rebus ijs quæ eſſent laudabiles, eſſe meliorem: talem autem eſſe Deum ac ſummum bonum: ad hæc enim cætera quoque referri. Nam virtuti quidem laus propriè tribuitur. Ab hac enim ad res honeſtas agendas idonei efficimur. Encomia autem, factorum ſunt potiùs, & eorum ſimiliter, quæ corporis, & eorum quæ animi viribus obeuntur. Sed de his quidem ſubtiliùs ac limatiùs diſputare, eorum eſt magis, qui in encomijs ſcribendis occupati ſunt. Nobis autem ex ijs quæ dicta ſunt, perſpicuum eſt, in bonis ijs quæ honore digna & perfecta ſunt, vitam beatam eſſe numerandam. Atque ita videtur eſſe etiam propter hanc cauſam, quòd principium eſt. Huius enim gratiâ omnes reliqua omnia agimus. Principium autem, cauſamque cur cætera bona ſint, honore dignum & diuinum quiddam eſſe ducimus.

A ἐν ταῖς τραγῳδίαις ἢ πράττεσθαι. συλλογιστέον δὴ καὶ *ταύτην τὴν διαφοράν· μᾶλλον δ᾽ *ἴσως τὸ διαπορεῖσθαι περὶ τοὺς κεκμηκότας, εἴ τινος ἀγαθοῦ κοινωνοῦσιν, ἢ τῶν ἀντικειμένων· ἔοικε γὰρ ἐκ τούτων εἰ καὶ διικνεῖται πρὸς αὐτοὺς ὁτιοῦν, εἴτε ἀγαθόν, εἴτε τοὐναντίον τι καὶ μικρόν ἢ ἁπλῶς, ἢ ἐκείνοις εἶναι. εἰ δὲ μή, τοσοῦτόν γε καὶ τοιοῦτον, ὥστε μὴ ποιεῖν εὐδαίμονας τοὺς μὴ ὄντας· μηδὲ τοὺς ὄντας μακαρίους ἀφαιρεῖσθαι τὸ μακάριον. συμβάλλεσθαι μὲν οὖν τι φαίνονται τοῖς κεκμηκόσιν αἱ εὐπραξίαι τῶν φίλων, ὁμοίως δὲ καὶ αἱ δυσπραξίαι. τοιαῦτα δὲ καὶ τηλικαῦτα, ὥστε μήτε τοὺς εὐ-
B δαίμονας μὴ εὐδαίμονας ποιεῖν, μήτ᾽ ἄλλο τῶν τοιούτων μηδέν.

γρ. ταύτην
Quidam, τὸ δὲ δέον. emendant ſine ratione & libris.

ΚΕΦΑΛ. ιβʹ.

Πρόβλημα περὶ τῆς εὐδαιμονίας, πότερον τῶν ἐπαινετῶν ἐστιν, ἢ μᾶλλον τῶν τιμίων.

Διωρισμένων δὲ τούτων, ἐπισκεψώμεθα περὶ τῆς εὐδαιμονίας, πότερον *τῶν ἐπαινετῶν ἐστιν, ἢ μᾶλ-
C λον τῶν τιμίων. δῆλον γὰρ ὅτι τῶν γε δυνάμεων οὐκ ἔστι. φαίνεται δὴ πᾶν τὸ ἐπαινετὸν τῷ ποιόν τι εἶναι, καὶ πρός τι πως ἔχειν, ἐπαινεῖσθαι. τὸν γὰρ δίκαιον, καὶ τὸν ἀνδρεῖον, καὶ ὅλως τὸν ἀγαθόν, καὶ τὴν ἀρετὴν ἐπαινοῦμεν διὰ τὰ ἔργα καὶ τὰς πράξεις· καὶ τὸν ἰσχυρόν, καὶ τὸν δρομικόν, καὶ τῶν ἄλλων ἕκαστον, τῷ ποιόν τινα πεφυκέναι, καὶ ἔχειν πως πρὸς ἀγαθόν τι καὶ σπουδαῖον. δῆλον δὲ τοῦτο καὶ ἐκ τῶν περὶ τοὺς θεοὺς ἐπαίνων. γελοῖοι γὰρ φαίνονται πρὸς ἡμᾶς ἀναφερόμενοι· τοῦτο δὲ συμβαίνει διὰ τὸ γίνεσθαι τοὺς ἐπαίνους δι᾽
D ἀναφορᾶς, ὥσπερ εἴπομεν. εἰ δ᾽ ἐστὶν ὁ ἔπαινος τῶν τοιούτων, δῆλον ὅτι τῶν ἀρίστων οὐκ ἔστιν ἔπαινος· ἀλλὰ μεῖζόν τι καὶ βέλτιον, καθάπερ καὶ φαίνεται. τούς τε γὰρ θεοὺς μακαρίζομεν καὶ εὐδαιμονίζομεν· καὶ τῶν ἀνδρῶν τοὺς θειοτάτους μακαρίζομεν· ὁμοίως δὲ καὶ τῶν ἀγαθῶν· οὐδεὶς γὰρ τὴν εὐδαιμονίαν ἐπαινεῖ, καθάπερ τὸ δίκαιον, ἀλλ᾽ ὡς θειότερόν τι καὶ βέλτιον μακαρίζει· δοκεῖ δὲ καὶ Εὔδοξος καλῶς συνηγορῆσαι περὶ τῶν ἀριστείων τῇ ἡδονῇ· τὸ γὰρ μὴ ἐπαινεῖσθαι τῶν ἀγαθῶν οὖσαν, μηνύειν ᾤετο ὅτι κρεῖττόν ἐστι τῶν ἐπαινετῶν· τοιοῦτον δὲ εἶναι τὸν
E θεὸν καὶ τἀγαθόν· πρὸς ταῦτα γὰρ καὶ τἆλλα ἀναφέρεσθαι· ὁ μὲν γὰρ ἔπαινος, τῆς ἀρετῆς· πρακτικοὶ γὰρ τῶν καλῶν ἀπὸ ταύτης· τὰ δὲ ἐγκώμια, τῶν ἔργων· ὁμοίως καὶ τῶν σωματικῶν, καὶ τῶν ψυχικῶν· ἀλλὰ ταῦτα μὲν ἴσως οἰκειότερον ἐξακριβοῦν τοῖς περὶ τὰ ἐγκώμια πεπονημένοις. ἡμῖν δὲ δῆλον ἐκ τῶν εἰρημένων, ὅτι ἐστὶν ἡ εὐδαιμονία, τῶν τιμίων καὶ τελείων. ἔοικε δ᾽ οὕτως ἔχειν, καὶ διὰ τὸ εἶναι *ἀρχή· ταύτης γὰρ χάριν τὰ λοιπὰ πάντες πάντα πράττομεν· τὴν ἀρχὴν δὲ καὶ τὸ αἴτιον τῶν ἀγαθῶν, τίμιόν τι καὶ θεῖον τίθεμεν.

Magn. Moral. l.1.c.2. Eudem. l.2.c.1.

γρ. ἀρχή.

A

ΚΕΦΑΛ. ιγ'.

Περὶ τῆς ἀνθρωπίνης ἀρετῆς, καὶ περὶ ψυχῆς.

Ἐπεὶ δ' ἐστὶν ἡ εὐδαιμονία ψυχῆς ἐνέργειά τις κατ' ἀρετὴν τελείαν, περὶ ἀρετῆς ἐπισκεπτέον· τάχα γὰρ οὕτως ἂν βέλτιον καὶ περὶ τῆς εὐδαιμονίας θεωρήσαιμεν. δοκεῖ δὲ καὶ ὁ κατ' ἀλήθειαν πολιτικὸς, περὶ ταύτην μάλιστα πεπονῆσθαι· βούλεται γὰρ τοὺς πολίτας ἀγαθοὺς ποιεῖν, καὶ τῶν νόμων ὑπηκόους. παράδειγμα δὲ τούτων ἔχομεν, τοὺς Κρητῶν καὶ Λακεδαιμονίων νομοθέτας, καὶ εἴ τινες ἕτεροι τοιοῦτοι γεγένηνται. Εἰ δὲ τῆς πολιτικῆς ἐστὶν ἡ σκέψις αὕτη, δῆλον ὅτι γίνοιτ' ἂν ἡ ζήτησις κατὰ τὴν ἐξ ἀρχῆς προαίρεσιν. περὶ ἀρετῆς δὲ ἐπισκεπτέον, ἀνθρωπίνης δηλονότι. καὶ γὰρ τὸ ἀγαθὸν ἀνθρώπινον ἐζητοῦμεν, καὶ τὴν εὐδαιμονίαν ἀνθρωπίνην. ἀρετὴν δὲ λέγομεν ἀνθρωπίνην, οὐ τὴν τοῦ σώματος, ἀλλὰ τὴν τῆς ψυχῆς· καὶ τὴν εὐδαιμονίαν δὲ, ψυχῆς ἐνέργειαν λέγομεν. Εἰ δὲ ταῦθ' οὕτως ἔχει, δῆλον ὅτι δεῖ τὸν πολιτικὸν εἰδέναι πως τὰ περὶ ψυχήν. ὥσπερ καὶ τὸν ὀφθαλμοὺς θεραπεύσοντα, καὶ πᾶν σῶμα· καὶ μᾶλλον ὅσῳ τιμιωτέρα καὶ βελτίων ἡ πολιτικὴ τῆς ἰατρικῆς. καὶ τῶν ἰατρῶν* δ' οἱ χαρίεντες πολλὰ πραγματεύονται περὶ τὴν τοῦ σώματος γνῶσιν. θεωρητέον δὴ καὶ τῷ πολιτικῷ περὶ ψυχῆς. θεωρητέον δὲ τούτων χάριν, καὶ ἐφ' ὅσον ἱκανῶς ἔχει πρὸς τὰ ζητούμενα· τὸ γὰρ* ἐπὶ πλεῖον ἐξακριβοῦν, ἐργωδέστερον ἴσως ἐστὶ τῶν προκειμένων. λέγεται δὲ περὶ αὐτῆς καὶ ἐν τοῖς ἐξωτερικοῖς λόγοις ἀρκούντως ἔνια· καὶ χρηστέον αὐτοῖς. οἷον, τὸ μὲν ἄλογον αὐτῆς εἶναι, τὸ δὲ λόγον ἔχον. ταῦτα δὲ πότερον διώρισται, καθάπερ τὰ τοῦ σώματος μόρια, καὶ πᾶν τὸ μεριστὸν, ἢ τῷ λόγῳ δύο ἐστὶν ἀχώριστα πεφυκότα, καθάπερ ἐν τῇ περιφερείᾳ τὸ κυρτὸν καὶ τὸ κοῖλον, οὐδὲν διαφέρει πρὸς τὸ παρόν. τοῦ ἀλόγου δὲ, τὸ μὲν, ἔοικε κοινῷ καὶ φυτικῷ· λέγω δὲ τὸ αἴτιον τοῦ τρέφεσθαι, καὶ τοῦ* αὔξεσθαι· τὴν τοιαύτην γὰρ δύναμιν τῆς ψυχῆς ἐν ἅπασι τοῖς τρεφομένοις θείη τις ἂν, καὶ ἐν τοῖς ἐμβρύοις· τὴν αὐτὴν δὲ ταύτην καὶ ἐν τοῖς τελείοις* εὐλογώτερον γὰρ ἢ ἄλλην τινά. ταύτης μὲν οὖν κοινή τις ἀρετή, καὶ οὐκ ἀνθρωπικὴ φαίνεται· δοκεῖ γὰρ ἐν τοῖς ὕπνοις ἐνεργεῖν μάλιστα τὸ μόριον τοῦτο, καὶ ἡ δύναμις αὕτη· ὁ δὲ ἀγαθὸς καὶ κακὸς, ἥκιστα* διάδηλοι καθ' ὕπνον· ὅθεν* φασὶν οὐδὲν διαφέρειν τὸ ἥμισυ τοῦ βίου τοὺς εὐδαίμονας τῶν ἀθλίων. συμβαίνει δὲ τοῦτο εἰκότως*. ἀργία γάρ ἐστιν ὁ ὕπνος τῆς ψυχῆς* ᾗ λέγεται σπουδαία καὶ φαύλη· πλὴν* εἴ πῃ κατὰ μικρὸν διικνοῦνταί τινες τῶν κινήσεων· καὶ ταύτῃ βελτίω γίνεται τὰ φαντάσματα τῶν ἐπιεικῶν, ἢ τῶν τυχόντων. ἀλλὰ περὶ μὲν τούτων, ἅλις. καὶ τὸ θρεπτικὸν οὖν ἐατέον, ἐπειδὴ τῆς ἀνθρωπικῆς ἀρετῆς ἄμοιρον πέφυκεν. ἔοικε* δὴ καὶ ἄλλη τις φύσις τῆς ψυχῆς ἄλογος εἶναι, μετέχουσα μέντοι πῃ λόγου·

γρ. δὲ οἱ
γρ. ἐπὶ πλεῖον
γρ. αὐξάνεσθαι
γρ. εὐλογώτερα
γρ. διάδηλος
Eudem. l.2. c.1.
γρ. ἀργία
γρ. ᾗ
γρ. εἴπερ
γρ. δὲ

CAPVT XIII.

Ex Fine Formam vitæ beatæ deducit, Virtutem ſcilicet: cuius ſpecies ex Animæ facultatibus colligit.

SEd quoniam beatitudo, functio quædam muneris animi eſt, virtuti vndique abſolutæ congruens, de virtute videndum eſt. Sic enim fortaſſe & de beatitudine meliùs diſpicere poterimus. Atque is quidem, qui ad rempubl. adminiſtrandam verè idoneus, in huius ſtudio maximè exercitatus eſſe videtur. Huc enim ſe parat, atque hoc ſtudet, vt ciueis ſuos, viros bonos, & legib. obedienteis efficiat. Quarum rerum exemplum nobis ſuppeditant Cretenſium & Lacedæmoniorum legumlatores, & ſi qui alij tales extiterunt. Quòd ſi hæc ciuilis ſcientiæ propria diſputatio eſt, ni- B mirum ad id conſilium atq; inſtitutum, quod ab initio ſuſcepimus, quæſtio hæc erit accõmodata. De virtute autem videndum eſt, humana ſcilicet. Nam cùm ſummum hominis bonum, tum beatitudinem humanam quærebamus. Virtutem porrò humanam appellamus, non corporis, ſed animi virtutẽ. Etenim beatitudinem functionẽ muneris animi dicebamus. Quòd ſi hec ita ſe habent: nimirum vt eum, qui oculos & totũ corpus curaturus eſt, oculorũ, totiúſq; corporis naturã oportet habere perſpectã: ſic, eum qui ad gubernacula reipubl. aptus futurus eſt, ea quæ ad animum pertinent, quodammodo ſcientia comprehendiſſe: atq; eo quidẽ C magis, quo maiore honore digna, quàm medicina, ſcientia ciuilis eſt. At verò medici, qui ſunt politiores, multum ſtudij atq; operæ in cognitione corporis ponere conſueuerunt. Ergo ei quoque, qui ciuitatis regẽdæ petitus futurus eſt, in animi cognitionem cura atque opera multa conferenda eſt: conferenda inquã harum rerũ gratia, & quatenus ſatis ſit ad ea quæ quærimus. Namq; accuratiùs eius vim inquirere atq; explicare, maioris fortaſſe negotij ſit, quàm ea ipſa, quæ nobis propoſita ſunt. De quo etiã in Exotericis diſputationib. ſatis copioſè dicuntur nonnulla, atq; eis vtendum eſt: exempli cauſa, vnã eſſe animi partem rationis expertem, participẽ alteram. Quæ verũ diſtinctæ ſint, quemadmodũ corporis partes, & quicquid in parteis ſecari poteſt, an ratione duæ ſint, ſuapte alioqui natu- D ra indiuiſæ, vt in rotunda figura ea pars, quę cõuexa, & ea quæ concaua dicitur: ad id, quod nunc agimus, nihil refert. Eius autem partis, quæ rationis expers eſt, duæ aliæ partes intelliguntur: quarũ altera eius, quæ omnium cõmunis eſt, & quæ ſtirpib. propriè cõuenit, ſimilis eſt.: eam dico, quæ alendi augendique corporis cauſa eſt. Talem enim animi vim cùm in ijs omnibus, quæ aluntur, atque adeò in fœtibus immaturis atque imperfectis ponere licet: tum etiam in perfectis animantib. probabilius eſt enim hanc eandem eſſe, quàm aliam aliquam. Huius igitur virtus, omnium cõmunis, vt dixi, nõ hominis propria eſt: quippe cùm in ſomnis E hæc particula atque hæc vis ſuo munere maximè fungatur. At bonus ab improbo in ſomno minimum diſcernitur. Hinc illud eſt, quod aiunt, inter beatos ac miſeros dimidiam vitæ partem nihil intereſſe. Eiúſque rei ratio probabilis, cur ita accidat, afferri poteſt. Somnus enim animi eſt ceſſatio, vacatióque ab opere, quà is bonus dicitur & malus, niſi ſi motus quidam perueniunt ac permanant ad aliquam eius partem: atque hac ratione bonorum quàm quorum libet aliorum viſa ſunt meliora. Sed de his quidem ſatis: atque alendi vis prætermittenda eſt, quandoquidem virtutis humanæ expers eſt ſua natura. Videtur autem etiam altera animi vis, rationis quidem expers eſſe, quæ tamen aliquo modo eius eſt particeps

Nam & continentis & incontinentis rationem, animique partem eam quæ ratione prædita eſt, laudamus. Recta enim illa eſt, & ad optima facta hortatur, atque excitat. Apparet autem in eis etiam alia quædam pars à ratione auerſa naturâ, quæ rationi repugnat ac reluctatur. Planè enim vt reſolutæ corporis partes, cùm eas dextrorſum mouere animũ inducunt, in contrariam partem ſiniſtrorſum peruersè feruntur: ſic & in animo euenit. Abeunt enim in contrarias parteis incontinentium appetitiones. Sed in corporibus, id quod peruersè mouetur, oculis cernimus, in animo non cernimus: nihilominus autem fortaſſe exiſtimare debemus, in animo quoque aliquid ineſſe, quod à ratione ſit deuium, eique aduerſetur ac repugnet: quod quomodo à ratione ſit aliud ac diuerſum, nihil refert. Rationis autem hoc quoque videtur eſſe particeps, vt diximus. Paret enim rationi in continente. At verò in viro forti ac temperante multo adhuc magis obtēperare videtur. omnia enim in his vna penè dicam voce cum ratione conſentiunt. Apparet ergo, vim quoque rationis expertem eſſe duplicem. Nam quæ ad ſtirpeis propriè pertinet, nulla ex parte rationis eſt particeps: ea autem, quæ ad concupiſcendum, & omnino ad appetēdum impellit, aliqua ex parte ratione prædita eſt, nempe quà ei paret atque obtemperat. Sic igitur dicere ſolemus, nos patris & amicorum rationem habere, non quomodo rerum mathematicarum. Rationi autem quodammodo parere animi partem rationis expertem cùm præceptio ac monitio, tum omnis reprehenſio atque exhortatio indicat. Quòd ſi fatendum eſt etiam hanc vim ratione eſſe præditam, erit & vis animi duplex rationis particeps: altera propriè, & vt habens eam in ſe ipſa: altera veluti filius, qui parentis dicto audiens eſt. Atque ex hac animi diuiſione ac differentia, virtutis quoque diſtinctio partitióque naſcitur. Alias enim virtutes in cogitatione ac ratione poſitas eſſe dicimus: alias ad mores pertinere, quas moraleis appellamus. In ratione poſita ſunt ſapientia, intelligentia, prudentia: in moribus liberalitas, temperantia. Nam cùm de moribus alicuius loquimur, non illum ſapientem, aut intelligentem dicimus, ſed clementem ac lenem, aut temperantem. Laudamus autem ſapientem quoque ex habitu: at habitus eos qui ſunt laudabiles, virtutum nominibus nuncupamus.

A τοῦ γὰρ ἐγκρατοῦς καὶ ἀκρατοῦς τὸν λόγον, καὶ τῆς ψυχῆς τὸ λόγον ἔχον, ἐπαινοῦμεν· ὀρθῶς γὰρ καὶ ἐπὶ τὰ βέλτιστα παρακαλεῖ. φαίνεται δὲ ἐν αὐτοῖς καὶ ἄλλο τι παρὰ τὸν λόγον πεφυκός, ὃ μάχεταί τε καὶ ἀντιτείνει τῷ λόγῳ. ἀτεχνῶς γὰρ καθάπερ τὰ παραλελυμένα τοῦ σώματος μόρια εἰς τὰ δεξιὰ προαιρουμένων κινῆσαι, τοὐναντίον εἰς τὰ ἀριστερὰ παραφέρεται· καὶ ἐπὶ τῆς ψυχῆς οὕτως· ἐπὶ τἀναντία γὰρ αἱ ὁρμαὶ τῶν ἀκρατῶν. ἀλλ' ἐν τοῖς σώμασι μὲν ὁρῶμεν τὸ παραφερόμενον, ἐπὶ δὲ τῆς ψυχῆς, οὐχ ὁρῶμεν. ἴσως δὲ οὐδὲν ἧττον καὶ ἐν τῇ ψυ-
B χῇ νομιστέον εἶναί τι παρὰ τὸν λόγον, ἐναντιούμενον τούτῳ καὶ ἀντιβαῖνον· πῶς δὲ ἕτερον, οὐδὲν διαφέρει. λόγου δὲ καὶ τοῦτο φαίνεται μετέχειν, ὥσπερ εἴπομεν· πειθαρχεῖ γοῦν τῷ λόγῳ τὸ τοῦ ἐγκρατοῦς. ἔτι δὲ ἴσως εὐηκοώτερόν ἐστι τὸ τοῦ σώφρονος καὶ ἀνδρείου· πάντα γὰρ ὁμοφωνεῖ τῷ λόγῳ. φαίνεται δὴ καὶ τὸ ἄλογον διττόν. τὸ μὲν γὰρ φυτικὸν οὐδαμῶς κοινωνεῖ λόγου· τὸ δὲ ἐπιθυμητικὸν καὶ ὅλως ὀρεκτικόν, μετέχει πως, ᾗ κατήκοόν ἐστιν αὐτοῦ καὶ πειθαρχικόν. οὕτω δὴ καὶ τοῦ πατρὸς καὶ τῶν φίλων φαμὲν ἔχειν λόγον, καὶ οὐχ ὥσπερ τῶν μαθηματικῶν. ὅτι δὲ
C πείθεταί πως ὑπὸ λόγου τὸ ἄλογον, μηνύει καὶ ἡ νουθέτησις, καὶ πᾶσα ἐπιτίμησίς τε καὶ παράκλησις. Εἰ δὲ χρὴ καὶ τοῦτο φάναι λόγον ἔχειν, διττὸν ἔσται καὶ τὸ λόγον ἔχον· τὸ μὲν κυρίως καὶ ἐν ἑαυτῷ, τὸ δὲ ὥσπερ τοῦ πατρὸς ἀκουστικόν τι. διορίζεται δὲ καὶ ἡ ἀρετὴ κατὰ τὴν διαφορὰν ταύτην· λέγομεν γὰρ αὐτῶν, τὰς μὲν διανοητικάς, τὰς δὲ ἠθικάς· σοφίαν μὲν καὶ σύνεσιν καὶ φρόνησιν, διανοητικάς· ἐλευθεριότητα δὲ καὶ σωφροσύνην, ἠθικάς· λέγοντες γὰρ περὶ τοῦ ἤθους, οὐ λέγομεν ὅτι σοφὸς, ἢ συνετός· ἀλλ' ὅτι πρᾶος, ἢ σώφρων· ἐπαινοῦμεν δὲ καὶ
D τὸν σοφὸν κατὰ τὴν ἕξιν· τῶν ἕξεων δὲ τὰς ἐπαινετὰς, ἀρετὰς λέγομεν.

ARISTOTELIS ETHICORVM NICOMACHEORVM

Liber II.

CAPVT I.

Virtutem ethicam conſuetudine & vſu acquiri oſtendit.

CVm ſint autem duo virtutum genera, vnum earum, quæ ab ratione & cogitatione proficiſcuntur, alterum earum quas moraleis à moribus appellamus: illæ quidem, quæ in ratione poſitæ ſunt, magnam partem à doctrina ortum & incrementum habent. itaque cùm vſum, tum ſpacium tempúſque deſiderant. Moraleis autē ἐξ ἔθους, id eſt, ex more comparantur, à quo nomen quoque traxerunt, quod parum admodum ἀπὸ τοῦ ἔθους, id eſt, à more deflectit: ex quo etiam perſpicuum eſt, nullam virtutem moralem inſitam nobis eſſe à natura. Nihil enim eorum quæ natura conſtant, aliter atque natum

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΟΥΣ ΗΘΙΚΩΝ Νικομαχείων

τὸ Β.

ΚΕΦΑΛ. α΄.

Ὅτι ἡ ἠθικὴ καὶ αἱ ἀρεταὶ οὔτε φύσει οὔτε παρὰ φύσιν ἐγγίνονται, ἀλλ' ἐξ ἔθους περιγίνονται.

E ΔΙΤΤΗΣ δὲ τῆς ἀρετῆς οὔσης, τῆς μὲν, διανοητικῆς, τῆς δὲ, ἠθικῆς· ἡ μὲν διανοητικὴ τὸ πλεῖστον ἐκ διδασκαλίας ἔχει καὶ τὴν γένεσιν καὶ τὴν αὔξησιν· διόπερ ἐμπειρίας δεῖται καὶ χρόνου· ἡ δ' ἠθικὴ, ἐξ ἔθους περιγίνεται· ὅθεν καὶ τοὔνομα ἔσχηκε, μικρὸν * παρεκκλῖνον ἀπὸ τοῦ ἔθους· ἐξ οὗ καὶ δῆλον ὅτι οὐδεμία τῶν ἠθικῶν ἀρετῶν φύσει ἡμῖν ἐγγίνεται· οὐδὲν γὰρ τῶν φύσει ὄντων,

Eudemiorum, l. 2. c. 2. & 2. & Magnorum, l. 1. c. 1. & 6.

γρ. παρεγκλῖνον.

ἄλλως ἐθίζεται· οἷον, ὁ λίθος φύσει κάτω φερόμενος, οὐκ ἂν ἐθισθείη ἄνω φέρεσθαι, οὐδ' ἂν μυριάκις αὐτὸν ἐθίζῃ τις, ἄνω ῥιπτῶν· οὐδὲ τὸ πῦρ, κάτω· οὐδ' ἄλλο οὐδὲν τῶν ἄλλως πεφυκότων, ἄλλως ἂν ἐθισθείη. οὔτ' ἄρα φύσει, οὔτε παρὰ φύσιν ἐγγίνονται αἱ ἀρεταί· ἀλλὰ πεφυκόσι μὲν ἡμῖν δέξασθαι αὐτὰς, τελειουμένοις δὲ διὰ τοῦ ἔθους. ἔτι ὅσα μὲν φύσει ἡμῖν παραγίνεται, τὰς δυνάμεις * τὰς τούτων πρότερον κομιζόμεθα· ὕστερον δὲ τὰς ἐνεργείας ἀποδίδομεν· ὅπερ ἐπὶ τῶν αἰσθήσεων δῆλον· οὐ γὰρ ἐκ τοῦ πολλάκις ἰδεῖν, ἢ πολλάκις ἀκοῦσαι, τὰς αἰσθήσεις ἐλάβομεν, ἀλλ' ἀνάπαλιν, ἔχοντες ἐχρησάμεθα, οὐ χρησάμενοι ἔσχομεν. τὰς δ' ἀρετὰς λαμβάνομεν ἐνεργήσαντες πρότερον, ὥσπερ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων τεχνῶν· ἃ γὰρ δεῖ μαθόντας ποιεῖν, ταῦτα ποιοῦντες μανθάνομεν· οἷον * οἰκοδομοῦντες, οἰκοδόμοι γίνονται· καὶ κιθαρίζοντες, κιθαρισταί· οὕτω δὲ καὶ τὰ μὲν δίκαια πράττοντες, δίκαιοι γινόμεθα· τὰ δὲ σώφρονα, σώφρονες· τὰ δ' ἀνδρεῖα, ἀνδρεῖοι. μαρτυρεῖ δὲ καὶ τὸ γινόμενον ἐν ταῖς πόλεσιν· οἱ γὰρ νομοθέται τοὺς πολίτας ἐθίζοντες, ποιοῦσιν ἀγαθούς· καὶ τὸ μὲν βούλημα παντὸς νομοθέτου τοῦτ' ἐστίν· ὅσοι δὲ μὴ εὖ αὐτὸ ποιοῦσιν, ἁμαρτάνουσι· καὶ διαφέρει τούτῳ πολιτεία πολιτείας, ἀγαθὴ φαύλης. ἔτι, ἐκ τῶν αὐτῶν καὶ διὰ τῶν αὐτῶν καὶ γίνεται πᾶσα ἀρετὴ, καὶ φθείρεται· ὁμοίως δὲ καὶ τέχνη· ἐκ γὰρ τοῦ κιθαρίζειν καὶ οἱ ἀγαθοὶ καὶ οἱ κακοὶ γίνονται κιθαρισταί· ἀνάλογον δὲ καὶ οἱ οἰκοδόμοι· καὶ οἱ λοιποὶ πάντες· ἐκ μὲν γὰρ τοῦ εὖ οἰκοδομεῖν, ἀγαθοὶ οἰκοδόμοι ἔσονται, ἐκ δὲ τοῦ κακῶς, κακοί· εἰ γὰρ μὴ οὕτως εἶχεν, οὐδὲν ἂν ἔδει τοῦ διδάξοντος· ἀλλὰ πάντες ἂν ἐγίνοντο ἀγαθοὶ, ἢ κακοί. οὕτω δὴ καὶ ἐπὶ τῶν ἀρετῶν ἔχει· πράττοντες γὰρ τὰ ἐν τοῖς συναλλάγμασι τοῖς πρὸς τοὺς ἀνθρώπους, γινόμεθα οἱ μὲν δίκαιοι, οἱ δὲ ἄδικοι· πράττοντες δὲ τὰ ἐν τοῖς δεινοῖς, καὶ ἐθιζόμενοι * ἢ φοβεῖσθαι ἢ θαῤῥεῖν, οἱ μὲν ἀνδρεῖοι, οἱ δὲ δειλοί. ὁμοίως δὲ καὶ τὰ περὶ τὰς ἐπιθυμίας ἔχει, καὶ τὰ περὶ τὰς ὀργάς· οἱ μὲν γὰρ, σώφρονες καὶ πρᾶοι γίνονται· οἱ δὲ, ἀκόλαστοι καὶ ὀργίλοι· οἱ μὲν, ἐκ τοῦ οὑτωσὶ ἐν αὐτοῖς ἀναστρέφεσθαι· οἱ δὲ, ἐκ τοῦ οὕτω. καὶ ἑνὶ δὴ λόγῳ, ἐκ τῶν ὁμοίων ἐνεργειῶν αἱ ἕξεις γίνονται. διὸ δεῖ τὰς ἐνεργείας ποιὰς ἀποδιδόναι· κατὰ γὰρ τὰς τούτων διαφορὰς ἀκολουθοῦσιν αἱ ἕξεις· οὐ μικρὸν οὖν διαφέρει τὸ οὕτως ἢ οὕτως εὐθὺς ἐκ νέων ἐθίζεσθαι, ἀλλὰ πάμπολυ· μᾶλλον δὲ, τὸ πᾶν.

γρ. οἰκοδ.

ΚΕΦΑΛ. β'.

Ὅτι ἐξ ὧν γίνεται ἡ ἀρετὴ, ὑπὸ τούτων καὶ αὔξεται καὶ φθείρεται, μὴ ὡσαύτως γινομένων· καὶ ὅτι περὶ ἡδονάς ἐστι καὶ λύπας.

lib. 1. cap. 1.

Ἐπεὶ οὖν ἡ παροῦσα πραγματεία οὐ * θεωρίας ἕνεκά ἐστιν ὥσπερ αἱ ἄλλαι· οὐ γὰρ ἵν' εἰδῶμεν τί ἐστιν ἡ ἀρετὴ, σκεπτόμεθα· ἀλλ' ἵν' ἀγαθοὶ γενώμεθα· ἐπεὶ οὐδὲν ἂν ἦν ὄφελος αὐτῆς· ἀναγκαῖον * ἐστὶ σκέψασθαι τὰ περὶ τὰς πράξεις,

γρ. ἐπισκέψασθαι

A eſt, aſſuefieri poteſt: vt lapis, qui deorſum fertur naturâ, nulla ratione aſſuefieri poſſit, vt ſurſum moueatur, ne ſi decies millies quidem quis eum ſurſum iaciens aſſuefacere conetur: neque ignis vnquam deorſum feratur: neque quicquam aliud eorum, quæ aliter à natura comparata ſunt, aliter aſuefieri poſſit. Ergo neque naturâ, neque præter naturam nobis ingenerantur virtutes, ſed ſic affectis, vt ad eas ſuſcipiendas apti ſimus natura, perficiamur autem perpoliamúrque more & conſuetudine. Præterea quæcunque nobis à natura obueniunt, eorum poteſtates priùs accipimus, poſteriùs functiones muneris obimus: quod in ſenſibus perſpici poteſt. Neque enim ex eo, quòd aut ſæpe aſpeximus, aut ſæpè audiuimus, B ſenſus adepti ſumus: ſed contrà, cùm ſenſus haberemus, eis vſi ſumus, non quia vſi ſumus, habuimus. At virtutes conſequimur priùs virtutis muneribus functi: quomodo & in cæteris fit artib. Nam, quæ nos oporter, poſteaquam didicerimus, efficere, ea cùm efficimus, diſcimus: veluti ædificando fiunt ædium ædificandarum artifices: & fidibus canendo, fidicines. Itémque iuſtis actionibus exercendis, iuſti; temperantibus, temperantes; fortibus, fortes efficimur. Atque etiam hoc ipſum teſtantur ea quæ in ciuitatibus factitari ſolent. Legumlatores enim ciuib. ad virtutem aſſuefaciendis, eos bonos efficiunt. Atque hæc quidem eſt omnium, qui leges ferunt, mens & volun-C tas. Quotquot autem minùs rectè aſſuefaciunt, voto ſuo fruſtrantur. Atque hoc vno reipublicæ adminiſtrandæ forma altera ab altera differt, bona à vitioſa. Præterea ex iiſdem rebus virtus omnis naſcitur, per quas interit: ſimiliter & ars. Nam ex eo quòd fidibus canunt, & boni & mali fidicines euadunt: eadémque ratione ædificandi artifices, & reliqui opifices omnes. Nam ex eo quòd bene ædificant, boni ſunt ædificandi artifices futuri: ex eo quòd malè, mali. Quòd niſi ita ſe res haberet, nec magiſtro, qui doceret, opus eſſet, & omnes boni aut mali artifices naſcerentur. Eadem igitur & virtutum ratio eſt. Agendis enim iis rebus, quæ ab hominibus inter ipſos contrahi ſolent, alij iuſti, alij iniuſti efficimur. Et cùm ea, quæ in rebus D horribilibus ac periculoſis habentur, agimus, ac ſubimus, aſſueſcimúſque ea aut timere, aut præſenti animo ferre, aliàs fortes, aliàs timidi euadimus. Similis eſt cupiditatum irarúmque ratio. Alij enim temperantes & lenes, alij intemperantes & iracundi efficiuntur: hi quia ſic, illi quia aliter in iis verſantur. Atque, vt vno verbo dicam, ex ſimilibus munerum functionibus atque actionibus ſimiles habitus oriuntur. Itaque danda opera eſt, vt actiones noſtras certo quodam modo conformemus. harum enim differentias habitus differentes ac diſpares conſequuntur. Non igitur parum refert, ſed permultum, vtrùm ſic, an ſic, à pueris aſſueſcamus. Immò verò totum in eo poſitum eſt.

E

CAPVT II.

Quali conſuetudine Virtus ethica comparetur, agendi ſcilicet, non contemplandi, demonſtrat.

QVoniam igitur negotium, quod eſt in manibus, non cognitionis cauſa ſuſceptum eſt, vt alia; non enim quid ſit virtus quærimus, vt cognoſcamus, ſed vt boni efficiamur: alioqui nihil ad beatitudinem conferret quemadmodum actiones obeundæ & exercendæ ſint,

conſiderandum eſt. In his enim ſitum eſt (quemadmodum diximus) vt habitus ſic vel ſic conformentur. Atque hoc quidem commune omnium eſt, & poſitum ſit, rectæ rationi conuenienter agere oportere: qua de re poſteriùs dicemus: tum etiam quid ſit recta ratio, & quomodo ad reliquas virtutes affecta ſit, exponemus. Illud autem priùs conueniat, & confeſſum ſit, omnem quæ de rebus in agendo poſitis habetur, orationem rudiore quadam forma & adumbrata, non exquiſita neque accuratiùs expreſſa conſtare oportere, vt & initio diximus, quod ſermones materiæ ſubiectæ conuenientes ſint poſtulandi. Atqui quæ in actionib. verſantur quæque ad aliud conducunt, nihil firmitatis, nullámq; certam ſedem habent, quemadmodū neque tes ſalubres. Cùm ſit autē eiuſmodi ea quæ ad genus vniuerſum pertinet, oratio: tum multò magis tenuitate ſubtili ac limata, caret is, qui de reb. ſingularib. habetur, ſermo. Hæc enim neq; ſub artem, neque ſub præceptionem vllā cadunt: ſed eos qui in tebus agendis verſantur, ſemper oportet occaſionē intueri, atque obſeruare, quemadmodū in arte medendi & gubernādi fieri videmus. Veruntamen etiamſi talis ſit hæc quā inſtituimus, oratio: danda tamē opera eſt, vt huic incōmodo ſubueniamus. Hoc igitur in primis animaduertendum ac ſciendum eſt, hæc talia ab eo quod parū, & ab eo quod nimiū eſt, corrumpi ac perimi ſolere natura: quemadmodum in viribus corporis & valetudine fieri videmus. Claris enim & perſpicuis exemplis ad ea quę ſunt obſcura, declaranda, teſtimonij loco vtendū eſt. Nam & immoderatę, & pauciores aut remiſſiores, quā par ſit, exercitationes, vireis minuunt, & corrumpunt. Itémq. pocułenta & eſculēta quæ copioſiora ac parciora valetudinem lædunt, ac perdunt. At verò moderata, efficiunt, augent, ac tuentur. Eodem igitur modo ſe res habet in temperātia quoq. & fortitudine, aliſq. virtutib. Nam vt qui fugit, & extimeſcit omnia, nihilque ſubit ac perfert, is timidus efficitur: ſic qui à nullo omnino periculo deterretur, ſed ad omnia ruit, audax: itemq; & qui omni genere voluptatis perfruitur, nullāq; ſeſe abſtinet, intemperans: & qui ab omnib. refugit, quemadmodum ſolent homines agreſtes, is veluti ſtipes quidam & ſenſus expers euadit. Nam vt temperantiam & fortitudinem perimit nimium & parum, ſic ſeruat mediocritas. Neque verò ſolùm ortus & incrementa & interitus habituum ex iiſdē & ab iiſdem proficiſcuntur, ſed etiam muneris functiones in iiſdē verſari reperientur. Nam & in alijs quoq; quæ manifeſtiora ſunt, ita vſu euenire conſueuit: veluti in virib. corporis. Vt enim ex eo naſcuntur, quòd quis multum cibū capiat, multóſque labores excipiat ac perferat: ſic hoc vtrumq; maximè poteſt is efficere, qui viribus corporis pollet. Idem autem de virtutibus ſentiendum. Nam quemadmodum prætermittendis & fugiendis voluptatib, temperantes efficimur: ſic temperantes effecti, voluptates maximè poſſumus aſpernari. Similis & fortitudinis ratio eſt. Nam & aſſueſcendo ea quæ terribilia ſunt, pro nihilo putare, eáq; ſufferre ac perpeti, fortes euadimus: & fortitudinem conſecuti, maximè poterimus ea quæ terrorem afferunt, ſubire ac perferre. Quales autem ſint habitus, voluptas quæ facta ſubſequitur, aut dolor, indicio eſſe debet. Nam qui ſe à corporis voluptatib. abſtinet, hócq; ipſo delectatur, is tēperans: qui moleſtia ex eo afficitur, is eſt intemperans. Et qui res graueis & acerbas perfert, ex eóq; lætitiā capit, aut certè nulla moleſtia afficitur, fortis: qui moleſtia afficitur, timidus habendus eſt. Virtus enim moralis omnis in doloribus ac voluptatib. verſatur. Nam & voluptatis illecebris ad turpeis atq; improbas actiones

A πῶς πρακτέον αὐτάς· αὗται γάρ εἰσι κύριαι καὶ τοῦ ποιὰς γενέσθαι τὰς ἕξεις, καθάπερ εἰρήκαμεν. τὸ μὲν οὖν κατὰ τὸν ὀρθὸν λόγον πράττειν, κοινὸν * καὶ ὑποκείσθω. ῥηθήσεται δ' ὕστερον περὶ αὐτοῦ, καὶ τί ἐστιν ὁ ὀρθὸς λόγος, καὶ πῶς ἔχει πρὸς τὰς ἄλλας ἀρετάς. ἐκεῖνο δὲ * προδιομολογείσθω, ὅτι πᾶς ὁ περὶ τῶν πρακτῶν λόγος, τύπῳ καὶ οὐκ ἀκριβῶς ὀφείλει λέγεσθαι, ὥσπερ καὶ κατ' * ἀρχὰς εἴπομεν, ὅτι κατὰ τὴν ὕλην οἱ λόγοι ἀπαιτητέοι· τὰ δ' ἐν ταῖς πράξεσι καὶ τὰ συμφέροντα, οὐδὲν ἑστηκὸς ἔχει, ὥσπερ οὐδὲ τὰ ὑγιεινά. τοιούτου δ' ὄντος τοῦ καθόλου λόγου, B ἔτι μᾶλλον ὁ περὶ τῶν καθ' ἕκαστα λόγος οὐκ ἔχει τἀκριβές· οὔτε γὰρ ὑπὸ τέχνην, οὔθ' ὑπὸ παραγγελίαν οὐδεμίαν * πίπτει. δεῖ δ' αὐτοὺς ἀεὶ τοὺς πράττοντας, τὰ πρὸς τὸν καιρὸν σκοπεῖν, ὥσπερ * καὶ ἐπὶ τῆς ἰατρικῆς ἔχει καὶ τῆς κυβερνητικῆς· ἀλλὰ καίπερ ὄντος τοιούτου τοῦ παρόντος λόγου, πειρατέον βοηθεῖν. πρῶτον οὖν τοῦτο θεωρητέον, ὅτι τὰ τοιαῦτα πέφυκεν ὑπὸ ἐνδείας καὶ ὑπερβολῆς φθείρεσθαι (δεῖ γὰρ ὑπὲρ τῶν ἀφανῶν τοῖς φανεροῖς μαρτυρίοις C χρῆσθαι·) ὥσπερ ἐπὶ τῆς ἰσχύος καὶ τῆς ὑγιείας ὁρῶμεν· τά τε γὰρ ὑπερβάλλοντα γυμνάσια, καὶ τὰ ἐλλείποντα, φθείρει τὴν ἰσχύν. ὁμοίως δὲ καὶ τὰ ποτὰ καὶ τὰ σιτία πλείω καὶ ἐλάττω γινόμενα, φθείρει τὴν ὑγίειαν· τὰ δὲ σύμμετρα, καὶ ποιεῖ καὶ αὔξει καὶ σώζει. οὕτως οὖν καὶ ἐπὶ σωφροσύνης καὶ ἀνδρείας ἔχει καὶ τῶν ἄλλων ἀρετῶν· ὅ,τε γὰρ πάντα φεύγων καὶ φοβούμενος, καὶ μηδὲν ὑπομένων, δειλὸς γίνεται· ὅ,τε μηδὲν ὅλως φοβούμενος, ἀλλὰ πρὸς πάντα βαδίζων, θρασύς· ὁμοίως δὲ καὶ ὁ μὲν πάσης ἡδονῆς ἀπολαύων, καὶ μηδεμιᾶς ἀπεχόμενος, ἀκόλαστος· ὁ δὲ πάσας φεύγων, ὥσπερ οἱ ἄγροικοι, ἀναίσθητός τις· φθείρεται γὰρ ἡ σωφροσύνη καὶ ἡ ἀνδρεία ὑπὸ τῆς ὑπερβολῆς καὶ τῆς ἐλλείψεως· ὑπὸ δὲ τῆς μεσότητος σώ- D ζεται. ἀλλ' οὐ μόνον αἱ γενέσεις, καὶ αἱ αὐξήσεις, καὶ αἱ φθοραὶ, ἐκ τῶν αὐτῶν καὶ ὑπὸ τῶν αὐτῶν γίνονται, ἀλλὰ καὶ αἱ ἐνέργειαι ἐν τοῖς αὐτοῖς ἔσονται· καὶ γὰρ ἐπὶ τῶν ἄλλων τῶν φανερωτέρων οὕτως ἔχει· οἷον ἐπὶ τῆς ἰσχύος· γίνεται γὰρ καὶ ἐκ τοῦ πολλὴν τροφὴν λαμβάνειν, καὶ πολλοὺς πόνους ὑπομένειν· καὶ μάλιστα δύναται ταῦτα ποιεῖν ὁ ἰσχυρός. οὕτω δ' ἔχει καὶ ἐπὶ τῶν ἀρετῶν· ἔκ τε γὰρ τοῦ ἀπέχεσθαι τῶν ἡδονῶν, γινόμεθα σώφρονες· καὶ γενόμενοι, μάλιστα δυνάμεθα ἀπέχεσθαι αὐτῶν. ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ τῆς ἀνδρείας· ἐθιζόμενοι γὰρ καταφρονεῖν τῶν E φοβερῶν, καὶ ὑπομένειν αὐτὰ, γινόμεθα ἀνδρεῖοι· καὶ * γενόμενοι, μάλιστα δυνησόμεθα ὑπομένειν τὰ φοβερά. Σημεῖον * δὲ * ποιεῖσθαι τῶν ἕξεων, τὴν ἐπιγινομένην ἡδονὴν ἢ λύπην τοῖς ἔργοις· ὁ μὲν γὰρ ἀπεχόμενος τῶν σωματικῶν ἡδονῶν· καὶ αὐτῷ τούτῳ χαίρων, σώφρων· ὁ δὲ ἀχθόμενος, ἀκόλαστος· καὶ ὁ μὲν ὑπομένων τὰ δεινὰ καὶ χαίρων, ἢ μὴ λυπούμενός γε, ἀνδρεῖος· ὁ δὲ λυπούμενος, δειλός· * περὶ ἡδονὰς γὰρ καὶ λύπας ἐστὶν ἡ ἠθικὴ ἀρετή. διὰ μὲν γὰρ τὴν ἡδονὴν, τὰ φαῦλα πράττο-

κ. ὑποκείσθω.

κ. προδιομολογείσθω. & πρόσθεν.

Lib. 1. c. 1. & 7.

κ. ὑποπίπτειν.

Magn. Mor. l. 1. c. 5. Eudem. lib. 2. c. 3.

κ. γενόμενοι.

Vulgò, δὲ δεῖ π. contra cod. fidem, & Ariſt. loquendi conſuetudinem.

Magnorum, l. 1. c. 6.

μὲν· διὰ δὲ τὴν λύπην, τῶν καλῶν ἀπεχόμεθα. διὸ δεῖ ἦχθαί πως εὐθὺς ἐκ νέων, ὡς ὁ Πλάτων φησὶν, ὥστε χαίρειν τε καὶ λυπεῖσθαι οἷς δεῖ· ἡ γὰρ ὀρθὴ παιδεία αὕτη ἐστί. ἔτι δ' εἰ ἀρεταί εἰσι περὶ πράξεις καὶ πάθη· παντὶ δὲ πάθει καὶ πάσῃ πράξει ἕπεται ἡδονὴ καὶ λύπη· καὶ διὰ τοῦτ' ἂν εἴη ἡ ἀρετὴ περὶ ἡδονὰς καὶ λύπας· * μηνύουσι δὲ καὶ αἱ κολάσεις γινόμεναι διὰ τούτων· ἰατρεῖαι γάρ τινές εἰσιν· αἱ δὲ ἰατρεῖαι διὰ τῶν ἐναντίων πεφύκασι γίνεσθαι. ἔτι, ὡς καὶ πρότερον εἴπομεν, πᾶσα ψυχῆς ἕξις, ὑφ' οἵων πέφυκε γίνεσθαι χείρων καὶ βελτίων, πρὸς ταῦτα καὶ περὶ ταῦτα τὴν φύσιν ἔχει· δι' ἡδονὰς δὲ καὶ λύπας φαῦλαι γίνονται, τῷ διώκειν ταύτας καὶ φεύγειν, ἢ ἃς μὴ δεῖ, ἢ ὅτε οὐ δεῖ, ἢ ὡς οὐ δεῖ, ἢ ὁσαχῶς ἄλλως ὑπὸ τοῦ λόγου * διορίζεται τὰ τοιαῦτα· διὸ καὶ ὁρίζονται τὰς ἀρετὰς, ἀπαθείας τινὰς καὶ ἠρεμίας· οὐκ εὖ δὲ, ὅτι ἁπλῶς λέγουσιν, ἀλλ' οὐχ ὡς δεῖ, [* καὶ ὡς οὐ δεῖ,] καὶ ὅτε, καὶ ὅσα ἄλλα προστίθεται· ὑπόκειται ἄρα ἡ ἀρετὴ εἶναι ἡ τοιαύτη περὶ ἡδονὰς καὶ λύπας, τῶν βελτίστων πρακτική· ἡ δὲ κακία, τοὐναντίον. γένοιτο δ' ἂν ἡμῖν καὶ ἐκ τούτων φανερὸν ἔτι περὶ τῶν αὐτῶν· τριῶν γὰρ ὄντων τῶν εἰς τὰς αἱρέσεις, καὶ τριῶν ὄντων τῶν εἰς τὰς φυγὰς, * καλοῦ, συμφέροντος, ἡδέος· καὶ τριῶν τῶν ἐναντίων, αἰσχροῦ, ἀσυμφόρου, λυπηροῦ· περὶ πάντα μὲν ταῦτα ὁ ἀγαθὸς, κατορθωτικός ἐστιν· ὁ δὲ κακὸς, ἁμαρτητικός· μάλιστα δὲ περὶ τὴν ἡδονήν· κοινή τε γὰρ αὕτη τοῖς ζῴοις, καὶ πᾶσι τοῖς ὑπὸ τὴν αἵρεσιν παρακολουθεῖ· καὶ γὰρ τὸ καλὸν * καὶ συμφέρον, ἡδὺ φαίνεται· ἔτι δ' ἐκ νηπίου πᾶσιν ἡμῖν συντέθραπται· διὸ καὶ χαλεπὸν ἀποτρίψασθαι τοῦτο τὸ πάθος, ἐγκεχρωσμένον τῷ βίῳ. κανονίζομεν δὲ καὶ τὰς πράξεις, οἱ μὲν, μᾶλλον, οἱ δὲ, ἧττον, ἡδονῇ καὶ λύπῃ. διὰ τοῦτ' οὖν ἀναγκαῖον, εἶναι περὶ ταῦτα τὴν * πᾶσαν πραγματείαν· οὐ γὰρ μικρὸν εἰς τὰς πράξεις, εὖ ἢ κακῶς χαίρειν ἢ λυπεῖσθαι. ἔτι δὲ, χαλεπώτερον ἡδονῇ μάχεσθαι, ἢ θυμῷ, καθάπερ φησὶν * Ἡράκλειτος· περὶ δὲ τὸ χαλεπώτερον αἰεὶ καὶ τέχνη γίνεται καὶ ἀρετή· καὶ γὰρ τὸ εὖ, βέλτιον ἐν τούτῳ· ὥστε καὶ διὰ τοῦτο περὶ ἡδονὰς καὶ λύπας πᾶσα ἡ πραγματεία, καὶ * τῇ ἀρετῇ καὶ τῇ πολιτικῇ· ὁ μὲν γὰρ εὖ τούτοις χρώμενος, ἀγαθὸς ἔσται· ὁ δὲ κακῶς, κακός. ὅτι μὲν οὖν ἐστὶν ἡ ἀρετὴ περὶ ἡδονὰς καὶ λύπας, καὶ ὅτι ἐξ ὧν γίνεται, ὑπὸ τούτων καὶ αὔξεται καὶ φθείρεται μὴ ὡσαύτως γινομένων, καὶ ὅτι ἐξ ὧν ἐγένετο, περὶ ταῦτα καὶ ἐνεργεῖ, εἰρήσθω.

Eudem. l. 1. c. 1.

γρ. διορίζονται

Rhetor. ad Alex. cap. 2.

κ ᾗ νῦν.

Fort. πᾶσαν τὴν πρ. vt mox, vel τὴν πλεῖστην. & ita Eustr.

Eudemiorum, lib. 2. cap. 7. & Politicorum, l. 5. c. 11.

γρ. ἐν ὅλῃ τῇ π.

A inuitamur, & doloris aculeis ab honeſtis auocamur ac deterremur. Itaque ſtatim à pueris (vt ait Plato) ita nos oportet quodammodo eſſe educatos & inſtitutos, vt quibus rebus oportet, iis rebus & lætemur & doleamus. Hæc eſt enim recta inſtitutio. Præterea ſi in actionibus & perturbationibus virtutes ſunt occupatæ, omnẽ autem perturbationem, omnémq; actionem dolor ſequitur & voluptas: ob hanc quoq; cauſam virtus in voluptatib. & dolorib. verſabitur. Atq; hoc etiã ſupplicia indicãt, quę doloribus inferẽdis cõſtituũtur in maleficos. Curationes enim quædam ſunt. At curationes ex contrariis rebus adhiberi ſolent natura. Præterea, quemadmodum ſuprà diximus, quibus rebus omnis animi habitus deterior, ac melior fit natura, ad eas res B eius natura pertinet, & in iis verſatur. At propter voluptates ac dolores vitioſi habitus in nobis innaſcuntur, quia & illas conſectamur, & hos fugimus, aut quas & quos non oportet, aut quando aut quomodo non oportet, aut quot modis aliis talia à ratione diſtinguũtur. Itaque & definiunt nonnulli virtutes, vacuitates quaſdam perturbationum, animorúmque ſtatus quietos ac placatos. Veruntamen ideò minùs rectè, quòd ſimpliciter & abſolutè dicunt, nec adiungunt quomodo, & quo tempore oportet, & non oportet, & cætera, quæ addi conſueuerunt. Hoc ergo tanquam conceſſum ponitur, talem virtutem, quæ in voluptatibus ac doloribus verſatur, ad res optimas agendas idoneam C eſſe: vitium autem contrà. Atque hæc eadem nobis eſſe poterunt etiam ex his quæ iam dicemus, planiora. Nam cùm tria ſint, quæ ſequi & expetere ſolemus, honeſtum, vtile, iucundum: tria contraria, quæ fugimus, turpe, inutile, moleſtum: in his quidem omnibus vir bonus rectè facit, improbus, & vitioſus offendit ac labitur: maximè verò in voluptatibus. Omnium enim animantium communis eſt voluptas, eorúmque omnium, quę ſub electionem veniũt, aſſidua comes eſt. Nam quicquid honeſtum, quicquid vtile eſt, id omne iucundum videtur. Præterea verò à teneris vnguiculis vnà nobiſcum educata eſt, atque idcirco hunc affectum animi, quo vita noſtra tincta & penitus imbuta eſt, eluere atque abſtergere difficile eſt. Iam verò noD ſtras actiones voluptatis ac doloris regula dirigimus, alii magis alii minùs. Itaque neceſſe eſt totum hoc quod à nobis ſuſceptum eſt, negotium, in his rebus verſari. Non enim parum momenti ad actiones affert, rectè aut perperam lætari, vel dolere. Præterea difficilius eſt (vt ait Heraclitus) voluptati quàm iracundiæ obſiſtere. At vt quidque difficillimum eſt, ita in eo maximè ars & virtus occupata eſt. In hoc enim melior eſt bonitas affectionis & actionis. Itaque etiam propter hanc cauſam negotium omne diſputationis moralis, prudentiæque ciuilis, in doloribus ac voluptatibus elaboratur. Nam qui in his rectè ſe gerit, is vir bonus: qui ſecus, improbus futurus eſt. Virtutem igitur in voluptatibus ac doloribus occupatam eſſe: & quiE bus ex rebus gignitur, ab eiſdem eam etiam augeri: & cùm eodem modo non efficiuntur, perimi: à quibus denique rebus ortum habuit, in eis quoque ſuo munere fungi, ita ſit à nobis explicatum.

ΚΕΦΑΛ. γ'.

Ἀπορίας λύσις. Πῶς λέγεται ὅτι δεῖ τὰ δίκαια πράττοντας δικαίους γίνεσθαι· καὶ τὰ σώφρονα, σώφρονας.

Ἀπορήσειε δ' ἄν τις, πῶς λέγομεν ὅτι δεῖ, τὰ μὲν δίκαια πράττοντας, δικαίους γίνεσθαι· τὰ δὲ σώφρονα, σώφρονας· εἰ γὰρ πράττουσι τὰ δίκαια καὶ τὰ σώφρονα, ἤδη εἰσὶ δίκαιοι καὶ σώφρονες, ὥσπερ εἰ

CAPVT III.

Quæſtionem ex præcedenti capite ortam proponit, & iuſtè agendo iuſtos reddi, rectè dictum eſſe oſtendit.

Sed quærat aliquis, quid ſibi velit hoc, quòd dicimus iuſtitiæ munerib. fungẽdis, iuſtos: temperãtię, temperãteis effici oportere. Si enim iuſtas actiones obeunt, iam ſunt iuſti: ſi temperatas, temperãtes. Vt ſi ea,

quæ grammaticorum muſicorúmque ſunt propria officia, explét, grammatici & muſici ſint, neceſſe eſt. An ne in artibus quidem ita eſt? Fieri enim poteſt, vt quiſpiam aliquis grammaticum efficiat & fortuitò & altero præeunte ac ſuggerẽte. Ergo ita denique grammaticus erit, ſi & grammatici munus aliquod obierit, & grammaticè, hoc eſt, ex arte grammatica, qua præditus eſt. Præterea ne artium quidem ac virtutum ſimilis ratio eſt. Nam quæ ab artibus gignuntur, artis perfectionem in ſeipſis incluſam habent. Satis eſt igitur ea certo quodam modo conformata effici. At quæ ex virtutibus aguntur, non ſi ea cuiuſdammodi ſint, iuſtè aut temperanter aguntur: ſed ſi is quoque qui agit quodammodo conformatus agat: ac primùm quidem ſi ſciens: deinde ſi conſilio capto, & conſilio propter ea ipſa capto: poſtremò ſi firma, perpetua, & conſtãti voluntate agat. Hæc autem in artibus quidem acquirendis non opus adhiberi, ſed ſcire ſatis eſt. B Ad virtutes verò comparandas cùm ſcientia parum aut nihil valeat, tum cætera non paruam vim habent, ſed multò maximam, atque adeò omnem: quæ quidem ex iteratis atque identidem repetitis iuſtis ac temperatis actionibus quæruntur. Res igitur iuſtæ ac temperatæ dicuntur, cùm tales ſunt, quales vir iuſtus ac temperans egerit. Iuſtus autem & temperans eſt, non qui has res gerit tantùm, ſed qui ita gerit, vt iuſti & temperantes homines ſolent. Rectè igitur dicitur, iuſtis ac temperatis actionibus iuſtos ac temperantes effici: his autem neglectis, neminem vnquam virum bonum futurum. C Sed plerique omnes cùm hæc agere non curent, ad verba confugientes, philoſophari ſe arbitrantur, itaque ſperant futurum, vt boni ſint: non multum ab ægris differentes, qui medicos ſtudioſè illi quidem ac diligenter audiunt: ſed nihil eorum quæ ab illis præcipiuntur, facere volunt. Quemadmodum igitur illis nunquam corpus erit bene conſtitutum, dum ita curantur: ſic nec his animus, dum hoc modo philoſophantur.

CAPVT IV.

Definito inſtrumento, Virtutis naturam inueſtigans, Genus primò expedit: nec Perturbationem ſcilicet, nec Poteſtatem eſſe, ſed Habitum ſecundùm electionem.

D

SEquitur iam deinceps, vt quid ſit virtus, videamus. Quoniam igitur quæ in animo ingenerantur, tria ſunt, perturbationes, poteſtates, habitus: neceſſariò ex tribus vnum aliquod erit virtus. Perturbationes autem dico, cupiditatem, iram, timorem, audaciam, inuidentiam, gaudium, amicitiam, odium, deſiderium, æmulationem, miſericordiam, & omnino ea omnia quę ſequitur voluptas aut dolor. Poteſtates autem, quibus ad has perturbationes propenſi dicimur: vt quarum impulſu vel ad iraſcendum, vel ad dolendum, vel ad miſerendum procliues ſumus. Habitus verò ſunt, E quibus aut benè aut malè aduerſus perturbationes affecti ſumus: veluti ſi ita affecti ſimus, vt vehementiùs aut remiſſiùs iraſcamur, malè affecti ſumus: ſi vt intra modum, benè: itémque in cæteris. Neque igitur virtutes, neque vitia, perturbationes ſunt: primùm quia ex perturbationibus nec boni, nec mali dicimur: ex virtutibus autem, aut vitijs, dicimur. Deinde quoniam perturbationes nobis nec laudi dantur, nec vitio. Neque enim qui timet, laudatur: neque qui iraſcitur: neque qui ſimpliciter iraſcitur, vituperatur: ſed qui certo modo. Propter virtutès verò & vitia laudamur, aut vituperamur. Deinde iraſcimur & timemus

τὰ γραμματικὰ καὶ μουσικά, γραμματικοὶ καὶ μουσικοί. ἢ οὐδὲ ἐπὶ τῶν τεχνῶν οὕτως ἔχει; ἐνδέχεται γὰρ γραμματικόν τι ποιῆσαι καὶ ἀπὸ τύχης, καὶ ἄλλου ὑποθεμένου. τότε οὖν ἔσται γραμματικός, ἐὰν καὶ γραμματικόν τι ποιήσῃ, καὶ γραμματικῶς· τοῦτο δ' ἐστὶ τὸ κατὰ τὴν ἐν *αὐτοῦ γραμματικήν. ἔτι, οὐδὲ ὅμοιόν ἐστιν ἐπί τε τῶν τεχνῶν, καὶ τῶν ἀρετῶν· τὰ μὲν γὰρ ὑπὸ τῶν τεχνῶν γινόμενα, τὸ εὖ ἔχει ἐν ἑαυτοῖς. ἀρκεῖ οὖν ταῦτά πως ἔχοντα γενέσθαι· τὰ δὲ κατὰ τὰς ἀρετὰς γινόμενα, οὐκ ἐὰν αὐτά πως ἔχῃ, δικαίως ἢ σωφρόνως πράττεται, ἀλλὰ καὶ ἐὰν ὁ πράττων πως ἔχων πράττῃ· πρῶτον μὲν, ἐὰν εἰδώς. ἔπειτ', ἐὰν προαιρούμενος, καὶ προαιρούμενος δι' αὐτά· τὸ δὲ τρίτον, καὶ ἐὰν βεβαίως, καὶ ἀμετακινήτως ἔχων, πράττῃ. ταῦτα δὲ, πρὸς μὲν τὸ τὰς ἄλλας *τέχνας ἔχειν, οὐ συναριθμεῖται· πλὴν αὐτὸ τὸ εἰδέναι. *πρὸς δὲ τὸ τὰς ἀρετὰς, τὸ μὲν εἰδέναι, μικρὸν ἢ οὐδὲν ἰσχύει· τὰ δ' ἄλλα, οὐ μικρὸν, ἀλλὰ τὸ πᾶν δύναται· ἅπερ καὶ ἐκ τοῦ πολλάκις πράττειν τὰ δίκαια καὶ τὰ σώφρονα περιγίνεται. τὰ μὲν οὖν πράγματα δίκαια καὶ σώφρονα λέγεται, ὅταν ᾖ τοιαῦτα, οἷα ἂν ὁ δίκαιος ἢ σώφρων πράξειε· δίκαιος δὲ καὶ σώφρων ἐστὶν, οὐχ ὁ ταῦτα πράττων, ἀλλὰ καὶ ὁ οὕτω πράττων, ὡς οἱ δίκαιοι καὶ οἱ σώφρονες πράττουσιν. εὖ οὖν λέγεται, ὅτι ἐκ τοῦ τὰ δίκαια πράττειν ὁ δίκαιος γίνεται· καὶ ἐκ τοῦ τὰ σώφρονα, ὁ σώφρων· ἐκ δὲ τοῦ μὴ πράττειν ταῦτα, οὐδεὶς ἂν οὐδὲ μελλήσειε γενέσθαι ἀγαθός. ἀλλ' οἱ πολλοὶ ταῦτα μὲν οὐ πράττουσιν· ἐπὶ δὲ τὸν λόγον καταφεύγοντες, οἴονται φιλοσοφεῖν, καὶ οὕτως ἔσεσθαι σπουδαῖοι· ὅμοιόν τι ποιοῦντες τοῖς κάμνουσιν, οἳ τῶν ἰατρῶν ἀκούουσι μὲν ἐπιμελῶς, ποιοῦσι δ' οὐθὲν τῶν προσταττομένων. ὥσπερ οὖν οὐδ' ἐκεῖνοι εὖ ἕξουσι τὸ σῶμα, οὕτω θεραπευόμενοι· οὐδ' οὗτοι τὴν ψυχὴν, οὕτω φιλοσοφοῦντες.

γ. αὐτῷ

Argyr. ἕξεις. ex Glossa, vt videtur.

γ. τὸ δὲ πρὸς τὰς.

ΚΕΦΑΛ. δ'.

Περὶ ἀρετῆς, τί ἐστι· καὶ ὅτι οὔτε πάθος ἐστὶν, οὔτε δύναμις, ἀλλ' ἕξις.

ΜΕτὰ δὲ ταῦτα τί ἐστιν ἡ ἀρετὴ, σκεπτέον. ἐπεὶ οὖν τὰ ἐν τῇ ψυχῇ γινόμενα, τρία ἐστὶ, πάθη, δυνάμεις, ἕξεις, τούτων τι ἂν εἴη ἡ ἀρετή. λέγω δὲ, πάθη μὲν, ἐπιθυμίαν, ὀργὴν, [θυμὸν,] φόβον, θράσος, φθόνον, χαρὰν, φιλίαν, μῖσος, πόθον, ζῆλον, *ἔλεον, ὅλως οἷς ἕπεται ἡδονὴ ἢ λύπη· δυνάμεις δὲ, καθ' ἃς παθητικοὶ τούτων λεγόμεθα, οἷον καθ' ἃς δυνατοὶ ὀργισθῆναι, ἢ λυπηθῆναι, ἢ ἐλεῆσαι· ἕξεις δὲ, καθ' ἃς πρὸς τὰ πάθη ἔχομεν εὖ ἢ κακῶς, οἷον πρὸς τὸ ὀργισθῆναι, εἰ μὲν σφοδρῶς ἢ ἀνειμένως, κακῶς ἔχομεν· εἰ δὲ μέσως, εὖ· ὁμοίως δὲ καὶ πρὸς τὰ ἄλλα. πάθη μὲν οὖν οὐκ εἰσὶν, οὔθ' αἱ ἀρεταὶ, οὔθ' αἱ κακίαι, ὅτι οὐ λεγόμεθα κατὰ τὰ πάθη σπουδαῖοι ἢ φαῦλοι· κατὰ δὲ τὰς ἀρετὰς ἢ κακίας λεγόμεθα· καὶ ὅτι, κατὰ μὲν τὰ πάθη, οὔτ' ἐπαινούμεθα, οὔτε ψεγόμεθα· οὐ γὰρ ἐπαινεῖται ὁ φοβούμενος, οὐδὲ ὁ ὀργιζόμενος· οὐδὲ ψέγεται ὁ ἁπλῶς ὀργιζόμενος, ἀλλ' ὁ πῶς· κατὰ δὲ τὰς ἀρετὰς καὶ τὰς κακίας ἐπαινούμεθα ἢ ψεγόμεθα. ἔτι, ὀργιζόμεθα μὲν καὶ φοβούμεθα

Magn. Moral. l. 1. c. 7.
Eud. l. 2. c. 2.

γ. ἔλεον

ἀπροαιρέτως· αἱ δὲ ἀρεταὶ προαιρέσεις τινὲς, ἢ οὐκ A
ἄνευ προαιρέσεως. πρὸς δὲ τούτοις, κατὰ μὲν τὰ πάθη
κινεῖσθαι λεγόμεθα. κατὰ δὲ τὰς ἀρετὰς καὶ τὰς κακίας,
γρ. ταῦτα οὐ κινεῖσθαι, ἀλλὰ διακεῖσθαί πως. Διὰ * ταῦτα δὲ,
οὐδὲ δυνάμεις εἰσίν· οὔτε γὰρ ἀγαθοὶ λεγόμεθα τῷ
γρ. παθεῖν δύνασθαι * πάσχειν ἁπλῶς, οὔτε κακοί· οὔτε ἐπαινούμεθα, οὔτε ψεγόμεθα. καὶ ἔτι, δυνατοὶ μέν, ἐσμὲν φύσει· ἀγαθοὶ δὲ ἢ κακοὶ, οὐ γινόμεθα φύσει· εἴπομεν δὲ περὶ τούτου πρότερον. Εἰ οὖν μήτε πάθη εἰσὶν αἱ ἀρεταί, μήτε δυνάμεις, λείπεται ἕξεις αὐτὰς εἶναι· ὅ, τι μὲν οὖν ἐστι τῷ γένει ἡ ἀρετή, εἴρηται.

· B

ΚΕΦΑΛ. ε'.

Ποία τις εἴη ἡ ἀρετὴ ἕξις.

ΔΕῖ δὲ μὴ μόνον οὕτως εἰπεῖν, ὅτι ἕξις, ἀλλὰ καὶ
γρ. ἂν ποία τις. ῥητέον οὖν ὅτι πᾶσα ἀρετή, οὗ ἂν * ἡ ἀρετή, αὐτό τε εὖ ἔχον ἀποτελεῖ, καὶ τὸ ἔργον αὐτοῦ εὖ ἀποδίδωσιν· οἷον ἡ τοῦ ὀφθαλμοῦ ἀρετή, τόν τε ὀφθαλμὸν σπουδαῖον ποιεῖ, καὶ τὸ ἔργον αὐτοῦ· τῇ γὰρ τοῦ ὀφθαλμοῦ ἀρετῇ εὖ ὁρῶμεν. ὁμοίως ἡ τοῦ ἵππου ἀρετή, ἵππον τε σπουδαῖον ποιεῖ, καὶ ἀγαθὸν δραμεῖν, καὶ ἐνεγκεῖν τὸν ἐπιβάτην, καὶ μεῖναι τοὺς πολεμίους. Εἰ δὴ τοῦτ' C
ἐπὶ πάντων οὕτως ἔχει, καὶ ἡ τοῦ ἀνθρώπου ἀρετὴ εἴη ἂν ἕξις, ἀφ' ἧς ἀγαθὸς ἄνθρωπος γίνεται, καὶ ἀφ' ἧς εὖ τὸ ἑαυτοῦ ἔργον ἀποδώσει. πῶς δὲ τοῦτ' ἔσται, ἤδη μὲν εἰρήκαμεν· ἔτι δὲ καὶ ὧδε ἔσται φανερόν, ἐὰν θεωρήσω-
Eudem. l. 2. c. 3. μεν ποία τίς ἐστιν ἡ φύσις αὐτῆς. ἐν παντὶ δὴ συνεχεῖ καὶ διαιρετῷ ἐστι λαβεῖν τὸ μὲν πλεῖον, τὸ δ' ἔλαττον, τὸ δ' ἴσον· καὶ ταῦτα, ἢ κατ' αὐτὸ τὸ πρᾶγμα, ἢ πρὸς ἡμᾶς· τὸ δ' ἴσον, μέσον τι ὑπερβολῆς καὶ ἐλλείψεως. λέγω δέ, τοῦ μὲν πράγματος μέσον, τὸ ἴσον ἀπέχον ἀφ' ἑκατέρου τῶν ἄκρων, ὅπερ ἐστὶν ἓν καὶ ταὐτὸ πᾶσι· πρὸς ἡμᾶς δέ, ὃ μήτε πλεονάζει, μήτε D
ἐλλείπει [τοῦ δέοντος.] τοῦτο δ' οὐχ ἕν, οὐδὲ τὸ αὐτὸ πᾶσι· οἷον εἰ τὰ δέκα, πολλά· τὰ δὲ δύο, ὀλίγα· τὰ ἕξ, μέσα λαμβάνουσι κατὰ τὸ πρᾶγμα· ἴσῳ γὰρ ὑπερέχει τε καὶ ὑπερέχεται. τοῦτο δὲ μέσον ἐστὶ κατὰ τὴν ἀριθμητικὴν ἀναλογίαν. τὸ δὲ πρὸς ἡμᾶς, οὐχ οὕτω ληπτέον· οὐ γὰρ εἴ τῳ δέκα μναῖ φαγεῖν, πολύ· δύο δέ, ὀλίγον· ὁ
γρ. προστάξει ἀλείπτης ἓξ μνᾶς * προστάξειεν· ἔστι γὰρ ἴσως καὶ τοῦτο πολὺ τῷ ληψομένῳ, ἢ ὀλίγον. Μίλωνι μὲν γὰρ ὀλίγον, τῷ δὲ ἀρχομένῳ τῶν γυμνασίων, πολύ· ὁμοίως ἐπὶ δρόμου καὶ πάλης. οὕτω δὴ πᾶς ἐπιστήμων τὴν ὑπερβολὴν καὶ τὴν ἔλλειψιν φεύγει· τὸ δὲ μέσον ζη- E
τεῖ, καὶ τοῦθ' αἱρεῖται. μέσον δέ, οὐ τὸ τοῦ πράγματος, ἀλλὰ τὸ πρὸς ἡμᾶς. Εἰ δὴ πᾶσα ἐπιστήμη οὕτω τὸ ἔργον εὖ ἐπιτελεῖ, πρὸς τὸ μέσον βλέπουσα, καὶ εἰς τοῦτο ἄγουσα τὰ ἔργα· (ὅθεν εἰώθασιν ἐπιλέγειν τοῖς εὖ ἔχουσιν ἔργοις, ὅτι οὔτ' ἀφελεῖν ἐστιν, οὔτε προσθεῖναι, ὡς τῆς μὲν ὑπερβολῆς καὶ τῆς ἐλλείψεως φθειρούσης τὸ εὖ· τῆς δὲ μεσότητος, σωζούσης·) οἱ δ' ἀγαθοὶ τεχνῖται, ὡς λέγομεν, πρὸς τοῦτο βλέποντες ἐργάζονται· ἡ δὲ ἀρετή, πάσης τέχνης ἀκριβεστέρα καὶ ἀμείνων ἐστίν, ὥσπερ καὶ ἡ φύσις· τοῦ μέσου ἂν εἴη στοχαστική·

A inconſultò: at virtutes, aut conſilia quædam ſunt, aut non ſine conſilio. Poſtremò perturbationibus moueri dicimur: virtutibus & vitijs non moueri, ſed quodammodo conformari. Propter has porrò cauſas nec ſunt poteſtates. Neque enim eo quod patiendi poteſtate prædìti ſumus ſimpliciter, boni vel mali dicimur: neque laudamur aut vituperamur. Præterea poteſtates inſunt in nobis natura: boni autem vel improbi non ſumus natura: qua de re ſuprà diximus. Quòd ſi virtutes nec perturbationes ſunt, nec poteſtates, relinquitur vt ſint habitus. Quid igitur ſit virtus genere, diximus.

B

CAPVT V.

Differentiam ad virtutis definitionem conſtituendam inquirit.

SEd non ſatis eſt ita dicere, virtutem habitum eſſe: verùm etiam oſtendendum, qualis ſit habitus. Dicendum igitur eſt, virtutem omnem, & id, cuius ipſa virtus ſit, bene affectum reddere, & opus eius ornare ac perpolire: exempli gratiâ, virtus oculi cum oculum ipſum probum efficit, tum aptum ad ſuum munus explendum. Virtute enim oculi bene cernimus. Itémque virtus equi, cùm equum bonum efficiat, tum ad currendum, equitémque vehendum, & ad
C hoſteis expectandos expeditum ac paratum. Quod ſi ita eſt in omnibus, hominis profectò virtus, habitus erit, quo homo & bonus fiat, & ſuo munere bene fungatur. Atque hoc quidem quónam modo futurum ſit, cùm iam anteà dixerimus, tum etiam magis perſpicuum ita eſſe poterit, ſi, qualis ſit virtutis natura, conſiderabimus. Licet igitur in omni re continente ac diuidua, & plus, & minus & æquale, ſumere: eáque vel ex ipſa re iudicantur, vel ad nos referuntur. Æquale autem, quiddam medium eſt inter nimium & parum. Iam rei medium appello, quod æqualiter abeſt ab vtroque extremo: quod quidem vnum & idem eſt omnibus. Medium porrò ad nos, id quod nec ſuperat, nec deſerit id quod oportet adeſ-
D ſe. Hoc autem nec vnum omnibus nec idem eſt. Exempli cauſa, ſi decem, multa: duo, pauca ſunt: ſex, rei media ſumere conſueuerunt: æqualiter enim ſuperant & ſuperantur. Atque hoc medium eſt proportione arithmetica. At quod nobis medium eſt, non ita ſumendum eſt. Non enim ſi decem libras comeſſe nimium ſit, duas parum: ſex libras alipta præſcribet. Eſt enim hoc quoque fortaſſe multum, vel parum ei qui ſit cibum capturus. Miloni enim parum: ei qui nunc primùm incipit exerceri, multum. Similitérque de curſu & lucta ſentiendum. Itaque ſciens omnis, nimium & parum fugit: mediocritatem exquirit, atque hanc exoptat: mediocritatem, inquam, non rei, ſed eam, quæ nobis eſt
E mediocritas. Quòd ſi ſcientia omnis ita demum benè ſuum munus explet, & abſoluit, ſi mediocritatem ſibi ob oculos proponat, ad eámque ſua opera reuocet ac dirigat: (ex quo ea opera quæ ſcitè & affabiè facta ſunt, hac ad extremum oratione commendare ſolent, nec eis quicquam detrahi, nec addi poſſe: quaſi nimium & parum omnem perfectionem artis corrumpat & perimat, conſeruet mediocritas:) tum etiam boni artifices, vt quidem dicimus, in ſuis operibus efficiendis hanc intuentur & ſpectant:) virtus autem omni arte limatior ac melior eſt; (quemadmodum & natura;) ea profectò medium veluti collineando petat & deſtinet, neceſſe eſt.

A Deea autem virtute loquor, quæ ad mores pertinet. Hæc enim in perturbationibus atque actionibus verſatur, in quibus eſt & nimium & parum & mediocritas: vt timere, fidere, concupiſcere, odiſſe atque aſpernari, iraſci, miſereri, & (vt ſemel dicam) gaudere & dolere poteſt quiſque nimiùm & parum, atque vtrumque non rectè. at verò quo tempore, & propter quam cauſam, & quibus & cuius rei gratia, & quomodo oportet his affectibus commoueri, id ſanè & medium eſt, & optimum, quod in virtute ſitum eſt. Eodem quoque modo in actionibus nimium, parum, medium reperitur. Virtus autem in perturbationibus & actionibus verſatur: in quibus nimium, & parum, & peccata ſunt, & vituperantur: mediocritas & laudi datur, & rectè factum eſt. At B hæc ambo ſunt virtutis. Eſt ergo virtus mediocritas quædam, cùm mediocritatem veluti ſignum quoddam ſibi propoſitum petat, ac deſtinet. Præterea peccare multis modis poſſumus: (Malum enim, vt Pythagorei coniectura quadam conſequebantur, eſt infiniti atque interminati: bonum finiti & terminati:) at rectè facere, vno modo. (Itaque etiam hoc difficile eſt, illud verò facile: à ſcopo ſcilicet aberrare, facile eſt, ſcopum ferire, difficile.) Ob has igitur cauſas nimium & parum ad vitium pertinent: mediocritas ad virtutem.

Vno namque boni, cunctimodiſque mali, vt inquit ille.

C

CAPVT VI.

Virtutis definitionem colligit, eámque porrò diſſoluere, & ſingulas eiuſdem particulas declarare incipit: Primo certè loco Medium generatim explicat.

EST igitur virtus habitus ad conſilium agendi capiendum aptus & expeditus, in ea mediocritate poſitus, quæ ad nos comparatur, quæque ratione eſt definita, & vt prudens definiret. Mediocritas autem ſeu medium eſt duorum vitiorum: vnius, quod ex nimio, alterius quod ex eo quod parum eſt, naſcitur. Atque etiam idcirco mediocritas eſt, quòd alia vitia deſerunt id quod fieri debet, tum in perturbationibus tum in actionibus: alia ſuperant: virtus autem medium & inuenit & ſequitur. Quocirca virtus ex ſua eſſentia & ratione, D quæ quid ſit res declarat, medium, ſeu medietas, eſt: ex præſtantia autem & perfectione, ſummum. Verùm non omnis actio, nec omnis perturbatio mediocritatem recipit. Sunt enim quædam quorum nominibus ſtatim vitium eſt implicatum, vt maleuolentia lætans alieno malo, impudentia, inuidentia: & in actionibus, adulterium, furtum, cædes. Hæc enim omnia, & quæ ſunt huius generis, ſic appellantur, quòd ipſa mala ſint, non eorum immoderationes, aut paucitates. Numquam igitur fieri poteſt, vt in his rectè fiat, ſed ſemper peccatur: neque in talibus rectè aut non rectè faciendi vis in eo poſita eſt, vt cum qua, & quo tempore, & quo modo E adulterium facere oporteat, animaduertatur, ſed ſimpliciter & abſolutè quiduis horum admittere, peccare eſt. Quamobrem mediocritatem ſeu medium in his poſtulare, ſimile ſit ac ſi quis in iniuria facienda, & in vita ignaua & intemperata, mediocritatem, nimium & parum quærat. Nam hac quidem ratione, eſſet nimij, & eius, quod parum eſt, modus ac mediocritas, & nimij nimium, & eius quod parum eſt, aliquid parum. Sed quo modo temperantiæ ac fortitudinis nec nimium eſt, nec parum; (propterea quòd medium quodammodo eſt ſummum;) ſic ne illorum quidem mediocritas eſt, nec nimium, nec parum: ſed vt quidque admiſſum fuerit, ira peccatum eſt. Omnino enim nec nimij, nec eius quod eſt parum, mediocritas eſſe poteſt, nec mediocritatis nimium & parum.

λέγω δὲ τὴν ἠθικήν· αὕτη γάρ ἐστι περὶ πάθη καὶ πράξεις· ἐν δὲ τούτοις ἐστὶν ὑπερβολὴ καὶ ἔλλειψις, καὶ τὸ μέσον. οἷον καὶ φοβηθῆναι καὶ θαρρῆσαι, καὶ ἐπιθυμῆσαι καὶ ἀποστραφῆναι, καὶ ὀργισθῆναι καὶ ἐλεῆσαι, καὶ ὅλως ἡσθῆναι καὶ λυπηθῆναί ἐστι καὶ μᾶλλον καὶ ἧττον, καὶ ἀμφότερα οὐκ εὖ. τὸ δ' ὅτε δεῖ, καὶ ἐφ' οἷς, καὶ πρὸς οὓς, καὶ οὗ ἕνεκα, καὶ ὡς δεῖ, μέσον τε καὶ ἄριστον, ὅπερ * ἐστὶ τῆς ἀρετῆς. ὁμοίως δὲ καὶ περὶ χ. τὰ τὰς πράξεις ἐστὶν ὑπερβολὴ καὶ ἔλλειψις, καὶ τὸ μέσον. ἡ δὲ ἀρετὴ, περὶ πάθη καὶ πράξεις ἐστὶν ἐν οἷς, ἡ μὲν ὑπερβολὴ ἁμαρτάνεται, καὶ ἡ ἔλλειψις ψέγεται, τὸ δὲ μέσον ἐπαινεῖται καὶ κατορθοῦται· ταῦτα δ' ἄμφω, τῆς ἀρετῆς. μεσότης τις ἄρα ἐστὶν ἡ ἀρετὴ, στοχαστική γε οὖσα τοῦ μέσου. ἔτι, τὸ * μὲν ἁμαρτάνειν, * πολλαχῶς ἐστι· τὸ γὰρ κακὸν, τοῦ ἀπείρου, ὡς οἱ Πυθαγόρειοι εἴκαζον· τὸ δ' ἀγαθὸν, τοῦ πεπερασμένου· τὸ δὲ κατορθοῦν, μοναχῶς· διὸ καὶ τὸ μὲν ῥᾴδιον, τὸ δὲ χαλεπόν· ῥᾴδιον μὲν, τὸ ἀποτυχεῖν τοῦ σκοποῦ· χαλεπὸν δὲ, τὸ ἐπιτυχεῖν. καὶ διὰ ταῦτ' οὖν, τῆς μὲν κακίας, ἡ ὑπερβολὴ καὶ ἡ ἔλλειψις· τῆς δὲ ἀρετῆς, ἡ μεσότης.

Magnor. lib. 1. cap. 25.
Metaphy. lib. 1. cap. 5.

Ἐσθλοὶ μὲν γὰρ ἁπλῶς, παντοδαπῶς δὲ κακοί.

ΚΕΦΑΛ. ϛ'.

Ποία τις εἴη μεσότης ἡ ἀρετή.

ΕΣτιν ἄρα ἡ ἀρετὴ ἕξις προαιρετικὴ, ἐν μεσότητι οὖσα τῇ πρὸς ἡμᾶς, ὡρισμένῃ λόγῳ, καὶ ὡς ἂν ὁ φρόνιμος ὁρίσειε. μεσότης δὲ δύο κακιῶν· τῆς μὲν, καθ' ὑπερβολὴν· τῆς δὲ, κατ' ἔλλειψιν. καὶ ἔτι τῷ τὰς μὲν, ἐλλείπειν· τὰς δ', ὑπερβάλλειν τοῦ δέοντος, ἔν τε τοῖς πάθεσι, καὶ ἐν ταῖς πράξεσι· τὴν δ' ἀρετὴν τὸ μέσον καὶ εὑρίσκειν καὶ αἱρεῖσθαι. διὸ, κατὰ μὲν τὴν οὐσίαν καὶ τὸν λόγον τὸν τί ἦν εἶναι λέγοντα, μεσότης ἐστὶν ἡ ἀρετή· κατὰ δὲ τὸ ἄριστον καὶ τὸ εὖ, ἀκρότης. οὐ πᾶσα δ' ἐπιδέχεται πρᾶξις, οὐδὲ * πᾶν πάθος, τὴν μεσότητα· ἔνια γὰρ εὐθὺς ὠνόμασται συνειλημμένα μετὰ τῆς φαυ- χ. τοῦ ψεκτοῦ πάθους λότητος· οἷον ἐπιχαιρεκακία, ἀναισχυντία, φθόνος· καὶ ἐπὶ τῶν πράξεων, μοιχεία, κλοπὴ, ἀνδροφονία· πάντα γὰρ ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτα, λέγεται τῷ αὐτὰ φαῦλα εἶναι, ἀλλ' οὐχ αἱ ὑπερβολαὶ αὐτῶν, οὐδὲ αἱ ἐλλείψεις. οὐκ ἔστιν οὖν οὐδέποτε περὶ αὐτὰ κατορθοῦν, ἀλλ' ἀεὶ ἁμαρτάνειν· οὐδ' ἔστι τὸ εὖ, ἢ μὴ εὖ, περὶ τὰ τοιαῦτα, ἐν τῷ ἣν δεῖ, καὶ ὅτε, καὶ ὡς μοιχεύειν· ἀλλ' ἁπλῶς τὸ ποιεῖν ὁτιοῦν τούτων, ἁμαρτάνειν ἐστίν. ὅμοιον οὖν τὸ ἀξιοῦν καὶ περὶ τὸ ἀδικεῖν, καὶ δειλαίνειν καὶ ἀκολασταίνειν εἶναι μεσότητα, καὶ ὑπερβολὴν καὶ ἔλλειψιν· ἔσται γὰρ οὕτω γε, ὑπερβολῆς καὶ ἐλλείψεως μεσότης, καὶ ὑπερβολῆς ὑπερβολὴ, καὶ ἔλλειψις ἐλλείψεως. ὥσπερ δὲ σωφροσύνης καὶ ἀνδρείας οὐκ ἔστιν ὑπερβολὴ καὶ ἔλλειψις, διὰ τὸ τὸ μέσον εἶναί πως ἄκρον· οὕτως οὐδὲ ἐκείνων μεσότης, οὐδὲ ὑπερβολὴ καὶ ἔλλειψις, ἀλλ' ὡς ἂν πράττηται, ἁμαρτάνεται· ὅλως γὰρ οὔθ' ὑπερβολῆς καὶ ἐλλείψεως μεσότης ἐστὶν, οὐδὲ μεσότητος ὑπερβολὴ καὶ ἔλλειψις.

A

ΚΕΦΑΛ. ζ'.

Διαγραφὴ τῶν τε ἀρετῶν καὶ τῶν κακιῶν.

Δεῖ δὲ, τοῦτο μὴ μόνον καθόλου λέγεσθαι, ἀλλὰ καὶ τοῖς καθ' ἕκαστα ἐφαρμόττειν. ἐν γὰρ τοῖς περὶ τὰς πράξεις λόγοις, οἱ μὲν καθόλου, * κενώτεροί εἰσιν· οἱ δὲ ἐπὶ μέρους, ἀληθινώτεροι· περὶ γὰρ τὰ καθ' ἕκαστα αἱ πράξεις· δέον δ' ἐπὶ τούτων συμφωνεῖν. ληπτέον οὖν ταῦτα * ἐκ τῆς διαγραφῆς. * Περὶ μὲν οὖν φόβους καὶ θάρρη, ἀνδρία μεσότης· (B) τῶν δ' ὑπερβαλλόντων, ὁ μὲν τῇ ἀφοβίᾳ, ἀνώνυμος. * πολλὰ δ' ἐστὶν ἀνώνυμα· ὁ δ' ἐν τῷ θαρρεῖν ὑπερβάλλων, θρασύς· ὁ δὲ, τῷ μὲν φοβεῖσθαι ὑπερβάλλων, τῷ δὲ θαρρεῖν ἐλλείπων, δειλός. περὶ ἡδονὰς δὲ καὶ λύπας * οὐ πάσας, ἧττον δὲ καὶ περὶ τὰς λύπας, μεσότης μὲν, σωφροσύνη· ὑπερβολὴ δὲ, ἀκολασία. ἐλλείποντες δὲ περὶ τὰς ἡδονὰς οὐ πάνυ γίνονται· διόπερ οὐδ' οὗτοι ὀνόματος τετυχήκασιν· ἔστωσαν δὲ ἀναίσθητοι. * περὶ δὲ δόσιν χρημάτων καὶ λῆψιν, μεσότης μὲν ἐλευθεριότης· ὑπερβολὴ δὲ καὶ ἔλλειψις, ἀσωτία καὶ ἀνελευθερία. ἐναντίως δὲ * αὐταῖς ὑπερβάλλουσι (C) καὶ ἐλλείπουσιν· ὁ μὲν γὰρ ἄσωτος, ἐν μὲν προέσει ὑπερβάλλει, ἐν δὲ λήψει ἐλλείπει· ὁ δὲ ἀνελεύθερος, ἐν μὲν λήψει ὑπερβάλλει, ἐν δὲ προέσει, ἐλλείπει. νῦν μὲν οὖν τύπῳ καὶ ἐπὶ κεφαλαίῳ λέγομεν, ἀρκούμενοι αὐτῷ τούτῳ· ὕστερον δὲ ἀκριβέστερον περὶ αὐτῶν διορισθήσεται.* περὶ δὲ τὰ χρήματά εἰσι καὶ ἄλλαι διαθέσεις, μεσότης μὲν, μεγαλοπρέπεια· ὁ γὰρ μεγαλοπρεπὴς διαφέρει ἐλευθερίου· ὁ μὲν γὰρ, περὶ μεγάλα· ὁ δὲ περὶ μικρά· ὑπερβολὴ δὲ, ἀπειροκαλία καὶ βαναυσία· ἔλλειψις δὲ, μικροπρέπεια· διαφέρουσι δ' αὗται τῶν περὶ τὴν ἐλευθεριότητα· ᾗ δὲ διαφέρουσιν, (D) ὕστερον ῥηθήσεται.* περὶ δὲ τιμὴν καὶ ἀτιμίαν, μεσότης μὲν, μεγαλοψυχία· ὑπερβολὴ δὲ, χαυνότης τις λεγομένη· ἔλλειψις δὲ μικροψυχία· ὡς δ' ἐλέγομεν ἔχειν πρὸς τὴν μεγαλοπρέπειαν τὴν ἐλευθεριότητα περὶ μικρὰ διαφέρουσαν, οὕτως ἔχει τις καὶ πρὸς τὴν μεγαλοψυχίαν, περὶ τιμὴν οὖσαν μεγάλην, αὐτὴ περὶ * μικρὰν οὖσα· ἔστι γὰρ, ὡς δεῖ ὀρέγεσθαι τιμῆς, καὶ μᾶλλον ἢ δεῖ, καὶ ἧττον. λέγεται δὲ, ὁ μὲν ὑπερβάλλων ταῖς ὀρέξεσι, φιλότιμος· ὁ δ' ἐλλείπων, ἀφιλότιμος· ὁ δὲ μέσος, ἀνώνυμος. ἀνώνυμοι δὲ καὶ αἱ διαθέσεις· πλὴν ἡ τοῦ φιλοτίμου, φιλοτιμία· ὅθεν ἐπιδικάζονται οἱ ἄκροι τῆς μέσης χώρας. (E) καὶ ἡμεῖς δὲ, ἔστι μὲν ὅτε τὸν μέσον, φιλότιμον καλοῦμεν· ἔστι δ' ὅτε, ἀφιλότιμον· καὶ ἔστιν ὅτε μὲν ἐπαινοῦμεν τὸν φιλότιμον, ἔστι δ' ὅτε τὸν ἀφιλότιμον. διὰ τίνα δ' αἰτίαν τοῦτο ποιοῦμεν, ἐν *τοῖς ἑξῆς ῥηθήσεται). νῦν δὲ περὶ τῶν λοιπῶν λέγωμεν κατὰ τὸν ὑφηγημένον τρόπον. ἔστι δὲ καὶ περὶ ὀργὴν ὑπερβολὴ καὶ ἔλλειψις, καὶ μεσότης. * σχεδὸν δὲ ἀνωνύμων ὄντων αὐτῶν, τὸν μέσον πρᾶον λέγοντες, τὴν μεσότητα πρᾳότητα καλέσωμεν·

γρ. κοινότεροι

Hic desideratur dubio procul Aristotelica διαγραφὴ, cuius explicatio est, quod ſequitur. Amiſſam διαγραφὴν poſſumus reparare ex Eud.l.2.ca.3. Initia li.3.c.9.& ſeq.

Ex verbis Euſtratij in hunc locum ſuſpicari licet deeſſe poſt vocem ἀνων. aliquid. Sic Euſtrat. κακίας δὲ τὸ μὲν ἀπὸ τῆς ἀφοβίας ὑπερβάλλοντα ἀνώνυμόν τινα λέγει· πολλὰ γὰρ εἶναι τῶν τοιούτων ἀνώνυμα. ὥσπερ δ' αὖ, φησὶ, ἄφοβός τις ὁ τοιοῦτος· ἀλλ' οὐχ ὡς δεῖ. λέγεται γὰρ καὶ ἄνθρωπος ἄφοβος, ὅτι οὐ φοβεῖται ἃ μὴ δεῖ.

Quod igitur ait, φησι, ſuſpicionem mouet, niſi aliò reſpexit.

Lege ᾗ μικρὰ δὲ, vel οὐ μικρὰ τ. & refert ad ἀδιαφ., ac fortaſſe aliter ſcripſerat Ariſt. vide lib.4. ca.13. Quæ inſeruntur iſto loco in pleriſque editionibus ex gloſſa & Euſtratij interpretatione ſunt profecto.

Lib.4. cap.1.

γρ. κατ' αὐτάς.

Lib.4. c.4.

Lib.4. c.7.

γρ. μικρὰ

Lib.4. c.10.

Lib.4. c.11.

CAPVT VII.

Μεσότητα in ſpecie declarat, & in ſingulis virtutibus dari, inductione oſtendit.

NOn ſolùm autem hoc vniuersè dicendum eſt, ſed etiam ad ſingulas virtutes accommodandum. Sermones .n. qui habentur de actionibus, ij qui ad genus vniuerſum pertinent, aliquanto ſunt inaniores: qui verò parteis & res ſingulareis explicant, veriores. In rebus enim ſingularibus conſiſtunt actiones. Cum his autem oportet orationem congruere. Hæc igitur ex deſcriptione ſumenda & intelligenda ſunt. Ac fortitudo qui- (B) dem mediocritas eſt, in metu & confidentia occupata. Eorum autem, qui modum ſuperant, is, qui timoris vacuitate ſuperat, caret nomine; (ſunt autem multa, quæ nomine carent;) qui verò fidendo modũ ſuperat, audax appellatur. Qui autem metuendo vltra modum progreditur, & fidendo modum deſerit, ignauus. Iam verò in voluptatibus & moleſtiis, non omnibus, ſed in iis quę ad corpus pertinent, atque harum in eis maximè, quæ in tactu verſantur, minùs autem in doloribus quàm in voluptatibus, mediocritas, temperantia eſt; nimiũ, intemperantia. In voluptatibus porrò qui eo peccent, quòd eas parum expetant, rarò reperiuntur. Ita ne nomen quidem conſecuti ſunt: ſed appellentur ſanè (C) ſenſus expertes. In donandis autem & accipiendis pecuniis, mediocritas quidem eſt ea, quæ liberalitas dicitur: nimium autem & parum, effuſio & illiberalitas. Eas autem, quas dixi, mediocritates, contraria inter ſe ratione vitioſi homines & ſuperant, & deſerũt. Prodigus enim in profundenda pecunia vltra modum prodit: in accipienda modum deſerit. Illiberalis, in accipienda immoderatus eſt, in profundenda parcior, ac reſtrictior. Hæc igitur nunc quidem velut adumbramus, ſummatimque perſtringimus, in præſenti hoc ipſo contenti: poſteriùs autem enucleatiùs ac ſubtiliùs ea diſtinguemus. In pecuniis autẽ aliæ quoq; verſantur animi affectiones, quarũ mediocritas magnificentia nominatur. Magnificus .n. eo differt à liberali, quòd ille in magnis, (D) hic in paruis verſetur. Nimiũ, ἀπειροκαλία, id eſt, elegantiæ inſcientia, & βαναυσία, id eſt, operaria quædam in ſumptu faciendo inſolentia: parum, μικροπρέπεια, id eſt, indecora in ſumptu faciendo parcimonia: differũtq; hæ ab iis quæ ad liberalitatem pertinent. Quid differant autem, poſteriùs dicemus. Iam verò ea quæ in honore & infamia verſatur, mediocritas, animi magnitudo nuncupatur: nimium χαυνότης à Græcis appellatur, à nobis elatio animi, aut ſuperbia in animis extollendis nominetur: parũ, humilis & demiſſus animus. Quam autem comparationem habere dicebamus cum magnificentia liberalitatẽ, eo differentem, quòd in paruis verſetur: eandem habet cum animi magnitudine, quæ in magno honore vertitur, virtus quædam altera, quæ in paruo eſt occupata. Euenire enim poteſt, vt quis & pro eo ac ſatis eſt, honorẽ (E) expetat, & vt nimium & parum expetat. Qui autem honoris cupiditate modum ſuperat, ambitioſus: qui deſerit, contemptor honoris appellatur: medius nomine caret: atque etiam affectiones ipſę carent nomine, præterquam ambitioſi, cuius vitioſitas ambitio nominatur. Hinc extremi de medio loco concertant ac litigãt. Atque adeo nos ipſi eum, qui medius eſt, nunc ambitioſum, nunc honoris contemptorem appellamus: & aliquando ambitioſum, aliquando honoris contemptorem laudamus. Quod quamobrem faciamus, in iis quæ deinceps ſequentur, explicabimus. Nunc verò eo quo cœpimus modo de cæteris dicamus. Eſt autem etiam in ira nimium, parum, mediocritas: ſed cùm ea ferè nomine vacet, medium, clementem ac lenem: mediocritatem, clementiam ac lenitatem nominabimus:

extremorum verò is, qui modum ſuperat, iracundus, vitiumque iracundia dicatur: qui deſerit, lentus quidam, & vitiū lentitudo appelletur. Iam verò ſunt & tres aliæ mediocritates, quæ tametſi ſimilitudine quadā inter ſe conueniant, differunt tamen. Omnes enim in ſermonū & actionum communitate verſantur: ſed hoc differunt, quòd vna in veritate ea quæ in eis ipſis rebus ineſt, vertitur: aliæ duæ in earum iucunditate poſitæ ſunt. Atque huius quidem iucunditatis altera pars in ioco, altera in iis omnibus quæ in hac vita quotidiana vſuvenire ſolēt, cernitur. Quamobrem de his quoq; nobis panca dicēda ſunt, vt in omnibus rebus mediocritatem eſſe laudandā, extrema autē neque recta neque laudanda, immo verò vituperanda, planiùs intelligamus. Tametſi igitur permulta ſint ex his, quæ careant nomine: danda tamen opera eſt, vt eorum, quemadmodum & aliorum, nomina fingamus, tum perſpicuitatis gratia, tum vt aptior ac facilior ſit ad conſequendum ſeries orationis. In veritate igitur is, qui mediocritatem tuetur ac retinet, verax quidā: & mediocritas, veritas appelletur: ſimulatio autem, quæ rem auget, & maiorē facit, arrogantia, & qui ea affectus eſt, arrogās: ea verò, quæ de ſe detrahit, reiq; veritatem extenuat, diſſimulatio: & qui ea vti ſolet, diſſimulator vocetur. In iucunditate porrò ea, quæ in ioco cernitur, is, qui mediocritatē & modum ſeruat, facetus aut vrbanus, & affectio vrbanitas nominetur: nimiùm ſcurrilis dicacitas, & qui ea affectus eſt, ſcurra: qui modum deſerit, ruſticus quidā ſeu agreſtis, atque inſulſus; & habitus, ruſticitas atque inſulſitas. In altera autem iucunditate ea quæ in vitæ communione locum habet, is qui ſe ita iucundum præſtat, vt debet, amicus, & mediocritas amicitia nominetur: qui modum ſuperat, ſi nullo ſuo commodo adductus, placendi ſtudioſus, ſeu blandus: ſin ſuæ vtilitatis cauſa, aſſentator: qui deſerit, ſeſéque omnibus in rebus inſuauē atque acerbū præbet, is pugnax quidā in contentionibus, difficiliſque nominetur. Atque etiam in perturbationibus, iiſque rebus, quæ ad perturbationes pertinent, mediocritates inſunt. Verecundia enim non eſt illa quidem virtus, verumtamen laudatur etiam is qui verecūdus eſt. His enim in rebus alius dicitur medius, is, quem modò diximus: alius, qui modum ſuperat, tanquam obſtupefactus, & pudore conſternatus, qui nulla in re nō verecundatur: qui autem modum deſerit, quemque nihil omnino pudet, impudens: medius autem ille pudens, ac verecundus. Indignatio verò mediocritas eſt, inter inuidentiam & maleuolentiam malis alienis lætantem, interiecta. Verſantur autem in moleſtiis ac voluptatibus ob ea commoda ſuſceptis, quæ alteri obtigerunt. Nam qui ad indignandum propenſus eſt, is dolet eorum rebus ſecundis, qui eis indigni ſunt. Inuidus hunc ſuperans, rebus omnium ſecundis contabeſcit. Ac maleuolus alienis malis lætans, ex incommodis aliorum non modò moleſtia ac dolore non afficitur, verùm etiam voluptate perfunditur. Sed de his quidem alibi ſuo loco ac tempore dicemus. De iuſtitia autem, quoniam non ſimpliciter, nec vno modo dicitur, deinceps diuiſione eius in duas partes facta, quemadmodum ambæ ſint mediocritates, oſtendemus: itémque de virtutibus iis quæ rationem attingunt, diſſeremus.

CAPVT VIII.

Mediocritatis primum accidens declarat: Quomodo ſuis extremis opponatur: & quomodo extrema inter ſe pugnent.

CVm ſint autem affectiones tres, nempe duo vitia, quotum alterum, modum ſuperat, deſerit alterum: vna virtus, quæ mediocritas eſt: omnes inter ſe quodammodo pugnant. Nam extremæ & cum media, & inter ſe pugnant, & cum extremis media.

A τῶν δ᾽ ἄκρων, ὁ μὲν γὰρ ὑπερβάλλων, ὀργίλος ἔστω· ἡ δὲ κακία, ὀργιλότης· ὁ δ᾽ ἐλλείπων, ἀόργητός τις· ἡ δ᾽ ἔλλειψις, ἀοργησία. Εἰσὶ δὲ καὶ ἄλλαι τρεῖς μεσότητες, ἔχουσαι μέν τινα ὁμοιότητα πρὸς ἀλλήλας· διαφέρουσι δὲ ἀλλήλων. πᾶσαι μὲν γάρ εἰσι περὶ λόγων καὶ πράξεων κοινωνίαν· διαφέρουσι δὲ, ὅτι ἡ μὲν, ἐστὶ περὶ τὸ ἀληθὲς τὸ ἐν αὐτοῖς· αἱ δὲ, περὶ τὸ ἡδύ· τούτου δὲ, τὸ μὲν, ἐν παιδιᾷ· τὸ δὲ, ἐν πᾶσι τοῖς κατὰ τὸν βίον. ῥητέον οὖν καὶ περὶ τούτων, ἵνα μᾶλλον κατίδωμεν ὅτι ἐν πᾶσιν ἡ μεσότης ἐπαινετόν· τὰ δ᾽ ἄκρα, οὔτε ὀρθὰ, οὔτε ἐπαινετὰ, ἀλλὰ
B ψεκτά. ἔστι μὲν οὖν καὶ τούτων τὰ πλείω ἀνώνυμα· πειρατέον δ᾽ ὥσπερ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων, αὐτοὺς ὀνοματοποιεῖν, σαφηνείας ἕνεκεν, καὶ τοῦ εὐπαρακολουθήτου· * περὶ μὲν οὖν τὸ ἀληθὲς, ὁ μὲν μέσος, ἀληθής τις· καὶ ἡ μεσότης, ἀλήθεια λεγέσθω· ἡ δὲ προσποίησις, ἡ μὲν ἐπὶ τὸ μεῖζον, ἀλαζονεία· καὶ ὁ ἔχων αὐτὴν, ἀλαζών· ἡ δὲ ἐπὶ τὸ ἔλαττον, εἰρωνεία, καὶ εἴρων· * περὶ δὲ τὸ ἡδὺ, τὸ μὲν ἐν παιδιᾷ, ὁ μὲν μέσος, εὐτράπελος· καὶ ἡ διάθεσις, εὐτραπελία· ἡ δ᾽ ὑπερβολὴ, βωμολοχία· καὶ ὁ ἔχων αὐτὴν, βω-
C μολόχος· ὁ δ᾽ ἐλλείπων, ἄγροικός τις· καὶ ἡ ἕξις, ἀγροικία. * περὶ δὲ τὸ λοιπὸν ἡδὺ τὸ ἐν τῷ βίῳ, ὁ μὲν ὡς δεῖ ἡδὺς ὢν, φίλος· καὶ ἡ μεσότης, φιλία· ὁ δ᾽ ὑπερβάλλων, * εἰ μὲν οὐδενὸς ἕνεκα, ἄρεσκος· εἰ δ᾽ ὠφελείας τῆς αὑτοῦ, κόλαξ· ὁ δ᾽ ἐλλείπων καὶ ἐν πᾶσιν ἀηδὴς, δύσερίς τε καὶ δύσκολος. * Εἰσὶ δὲ καὶ ἐν τοῖς πάθεσι, καὶ ἐν τοῖς περὶ τὰ πάθη, μεσότητες· ἡ γὰρ αἰδὼς, ἀρετὴ μὲν οὐκ ἔστιν, ἐπαινεῖται δὲ καὶ ὁ αἰδήμων· καὶ γὰρ ἐν τούτοις ὁ μὲν, λέγεται μέσος· ὁ δ᾽, ὑπερβάλλων, ὡς καταπλὴξ, ὁ πάντα αἰδούμενος· ὁ δ᾽ ἐλλείπων, ἢ ὁ μη-
D δὲ ὅλως, ἀναίσχυντος· ὁ δὲ μέσος, αἰδήμων. νέμεσις δὲ, μεσότης φθόνου καὶ ἐπιχαιρεκακίας. Εἰσὶ δὲ περὶ λύπην καὶ ἡδονὴν τὰς ἐπὶ τοῖς συμβαίνουσι τοῖς πέλας γινομένας· ὁ μὲν γὰρ νεμεσητικὸς, λυπεῖται ἐπὶ τοῖς ἀναξίως εὖ πράττουσιν· ὁ δὲ φθονερὸς ὑπερβάλλων τοῦτον, ἐπὶ πᾶσι λυπεῖται· ὁ δ᾽ ἐπιχαιρέκακος, τοσοῦτον ἐλλείπει τοῦ λυπεῖσθαι, ὥστε καὶ χαίρειν. ἀλλὰ περὶ μὲν τούτων * καὶ ἄλλοθι καιρὸς ἔσται· περὶ δὲ δικαιοσύνης, ἐπεὶ οὐχ ἁπλῶς λέγεται, μετὰ ταῦτα διελόμενοι, περὶ ἑκατέρας ἐροῦμεν, πῶς μεσότητές εἰσιν· ὁμοίως δὲ καὶ περὶ τῶν λο-
E γικῶν ἀρετῶν.

Lib.4 c.13. Lib.4 c.14. Lib.4 c.12. κ.; μὴ ὢν. & ἡ ἀφ. Lib.4.c.15. Eudemi.lib.3. c.7. Infra lib.5. Initio lib.6.

ΚΕΦΑΛ. η'.

Ὅτι δύο μὲν κακιῶν οὐσῶν, μιᾶς δὲ ἀρετῆς, πᾶσαι πάσαις ἀντίκεινταί πως.

ΤΡιῶν δὲ διαθέσεων οὐσῶν, δύο μὲν κακιῶν, τῆς μὲν, καθ᾽ ὑπερβολήν· τῆς δὲ, κατ᾽ ἔλλειψιν· μιᾶς δ᾽ ἀρετῆς, τῆς μεσότητος· πᾶσαι πάσαις ἀντίκεινταί πως· αἱ μὲν γὰρ ἄκραι, καὶ τῇ μέσῃ, καὶ ἀλλήλαις ἐναντίαι εἰσίν· ἡ δὲ μέση, ταῖς ἄκραις. Magn.l.1.c.9.

A

ΚΕΦΑΛ. ιγʹ.

Περὶ τῆς ἀνθρωπίνης ἀρετῆς, καὶ περὶ ψυχῆς.

Ἐπεὶ δ' ἐστὶν ἡ εὐδαιμονία ψυχῆς ἐνέργειά τις κατ' ἀρετὴν τελείαν, περὶ ἀρετῆς ἐπισκεπτέον· τάχα γὰρ οὕτως ἂν βέλτιον καὶ περὶ τῆς εὐδαιμονίας θεωρήσαιμεν. δοκεῖ δὲ καὶ ὁ κατ' ἀλήθειαν πολιτικὸς, περὶ ταύτην μάλιστα πεπονῆσθαι· βούλεται γὰρ τοὺς πολίτας ἀγαθοὺς ποιεῖν, καὶ τῶν νόμων ὑπηκόους. παράδειγμα δὲ τούτων ἔχομεν, τοὺς Κρητῶν καὶ Λακεδαιμονίων νομοθέτας, καὶ εἴ τινες ἕτεροι τοιοῦτοι γεγένηνται. εἰ δὲ τῆς πολιτικῆς ἐστὶν ἡ σκέψις αὕτη, δῆλον ὅτι γένοιτ' ἂν ἡ ζήτησις κατὰ τὴν ἐξ ἀρχῆς προαίρεσιν. B περὶ ἀρετῆς δὲ ἐπισκεπτέον, ἀνθρωπίνης δηλονότι. καὶ γὰρ τὸ ἀγαθὸν ἀνθρώπινον ἐζητοῦμεν, καὶ τὴν εὐδαιμονίαν ἀνθρωπίνην. ἀρετὴν δὲ λέγομεν ἀνθρωπίνην, οὐ τὴν τοῦ σώματος, ἀλλὰ τὴν τῆς ψυχῆς· καὶ τὴν εὐδαιμονίαν δὲ, ψυχῆς ἐνέργειαν λέγομεν. εἰ δὲ ταῦθ' οὕτως ἔχει, δῆλον ὅτι δεῖ τὸν πολιτικὸν εἰδέναι πως τὰ περὶ ψυχήν. ὥσπερ καὶ τὸν ὀφθαλμοὺς θεραπεύσοντα, καὶ πᾶν σῶμα· καὶ μᾶλλον ὅσῳ τιμιωτέρα καὶ βελτίων ἡ πολιτικὴ τῆς ἰατρικῆς. καὶ τῶν ἰατρῶν* δ' οἱ

γρ. διὸ οἱ

χαρίεντες πολλὰ πραγματεύονται περὶ τὴν τοῦ σώματος γνῶσιν. C θεωρητέον δὴ καὶ τῷ πολιτικῷ περὶ ψυχῆς. θεωρητέον δὲ τούτων χάριν, καὶ ἐφ' ὅσον ἱκανῶς ἔχει

γρ. ἐπὶ πλεῖον

πρὸς τὰ ζητούμενα· τὸ γὰρ * ἐπὶ πλεῖον ἐξακριβοῦν, ἐργωδέστερον ἴσως ἐστὶ τῶν προκειμένων. λέγεται δὲ περὶ αὐτῆς καὶ ἐν τοῖς ἐξωτερικοῖς λόγοις ἀρκούντως ἔνια· καὶ χρηστέον αὐτοῖς. οἷον, τὸ μὲν ἄλογον αὐτῆς εἶναι, τὸ δὲ λόγον ἔχον. ταῦτα δὲ πότερον διώρισται, καθάπερ τὰ τοῦ σώματος μόρια, καὶ πᾶν τὸ μεριστὸν, ἢ τῷ λόγῳ δύο ἐστὶν ἀχώριστα πεφυκότα, καθάπερ ἐν τῇ περιφερείᾳ τὸ κυρτὸν καὶ τὸ κοῖλον, οὐδὲν διαφέρει πρὸς τὸ παρόν. τοῦ ἀλόγου δὲ, τὸ μὲν, ἔοικε κοινῷ καὶ φυτικῷ· λέγω δὲ τὸ αἴτιον τοῦ τρέφεσθαι, καὶ τοῦ * αὔξεσθαι· τὴν τοιαύ- D

γρ. αὐξάνεσθαι·

την γὰρ δύναμιν τῆς ψυχῆς ἐν ἅπασι τοῖς τρεφομένοις θείη τις ἂν, καὶ ἐν τοῖς ἐμβρύοις· τὴν αὐτὴν δὲ ταύτην καὶ ἐν τοῖς τελείοις· * εὐλογώτερον γὰρ ἢ ἄλλην τινά. ταύ-

γρ. εὐλογώτερα

της μὲν οὖν κοινή τις ἀρετὴ, καὶ οὐκ ἀνθρωπίνη φαίνεται· δοκεῖ γὰρ ἐν τοῖς ὕπνοις ἐνεργεῖν μάλιστα τὸ μόριον τοῦτο, καὶ ἡ δύναμις αὕτη· ὁ δὲ ἀγαθὸς καὶ κακὸς, ἥκιστα * διάδηλοι καθ' ὕπνον· ὅθεν * φασὶν οὐδὲν διαφέρειν τὸ ἥμισυ τοῦ βίου τοὺς εὐδαίμονας τῶν ἀθλίων.

γρ. διάδηλος

Eudem. l.2. c.1.

συμβαίνει δὲ τοῦτο εἰκότως *. ἀργία γάρ ἐστιν ὁ ὕπνος τῆς ψυχῆς * ᾗ λέγεται σπουδαία καὶ φαύλη· πλὴν * εἴ E

γρ. ἀργία

γρ. ᾗ

γρ. αἱ

πῃ κατὰ μικρὸν διικνοῦνταί τινες τῶν κινήσεων· καὶ ταύτῃ βελτίω γίνεται τὰ φαντάσματα τῶν ἐπιεικῶν, ἢ τῶν τυχόντων. ἀλλὰ περὶ μὲν τούτων, ἅλις. καὶ τὸ θρεπτικὸν οὖν ἐατέον, ἐπειδὴ τῆς ἀνθρωπικῆς ἀρετῆς ἄμοιρον πέφυκεν. ἔοικε * δὴ καὶ ἄλλη τις φύσις τῆς

γρ. δὲ

ψυχῆς ἄλογος εἶναι, μετέχουσα μέντοι πῃ λόγου·

CAPVT XIII.

Ex Fine Formam vitæ beatæ deducit, Virtutem ſcilicet: cuius ſpecies ex Animæ facultatibus colligit.

SEd quoniam beatitudo, functio quædam muneris animi eſt, virtuti vndique abſolutæ congruens, de virtute videndum eſt. Sic enim fortaſſe & de beatitudine meliùs diſpicere poterimus. Atque is quidem, qui ad rempubl. adminiſtrandam verè idoneus, in huius ſtudio maximè exercitatus eſſe videtur. Huc enim ſe parat, atque hoc ſtudet, vt ciueis ſuos, viros bonos, & legib. obedienteis efficiat. Quarum rerum exemplum nobis ſuppeditant Cretenſium & Lacedæmoniorum legumlatores, & ſi qui alij tales extiterunt. Quòd ſi hæc ciuilis ſcientiæ propria diſputatio eſt, ni- B mirum ad id conſilium atq; inſtitutum, quod ab initio ſuſcepimus, quæſtio hæc erit accõmodata. De virtute autem videndum eſt, humana ſcilicet. Nam cùm ſummum hominis bonum, tum beatitudinem humanam quærebamus. Virtutem porrò humanam appellamus, non corporis, ſed animi virtutẽ. Etenim beatitudinem functionẽ muneris animi dicebamus. Quòd ſi hec ita ſe habent: nimirum vt eum, qui oculos & totũ corpus curaturus eſt, oculorũ, totiúſq; corporis naturã oportet habere perſpectã: ſic, eum qui ad gubernacula reipubl. aptus futurus eſt, ea quæ ad animum pertinent, quodammodo ſcientia comprehendiſſe: atq; eo quidẽ C magis, quo maiore honore digna, quàm medicina, ſcientia ciuilis eſt. At verò medici, qui ſunt politiores, multum ſtudij atq; operæ in cognitione corporis ponere conſueuerunt. Ergo ei quoque, qui ciuitatis regẽdæ peritus futurus eſt, in animi cognitionem cura atque opera multa conferenda eſt: conferenda inquã harum rerũ gratia, & quatenus ſatis ſit ad ea quæ quærimus. Namq; accuratiùs eius vim inquirere atq; explicare, maioris fortaſſe negotij ſit, quàm ea ipſa, quæ nobis propoſita ſunt. De quo etiã in Exotericis diſputationib. ſatis copioſè dicuntur nonnulla, atq; eis vtendum eſt: exempli cauſa, vnã eſſe animi partem rationis expertem, participẽ alteram. Quæ vtrũ diſtinctæ ſint, quemadmodũ corporis partes, & quicquid in parteis ſecari poteſt, an ratione duæ ſint, ſuapte alioqui natu- D ra indiuiſæ, vt in rotunda figura ea pars, quę cõuexa, & ea quæ concaua dicitur: ad id, quod nunc agimus, nihil refert. Eius autem partis, quæ rationis expers eſt, duæ aliæ partes intelliguntur: quarũ altera eius, quæ omnium cõmunis eſt, & quæ ſtirpib. propriè cõuenit, ſimilis eſt.: eam dico, quæ alendi augendique corporis cauſa eſt. Talem enim animi vim cùm in ijs omnibus, quæ aluntur, atque adeò in fœtibus immaturis atque imperfectis ponere licet: tum etiam in perfectis animantib. probabilius eſt enim hanc eandem eſſe, quàm aliam aliquam. Huius igitur virtus, omnium cõmunis, vt dixi, nõ hominis propria eſt: quippe cùm in ſomnis E hæc particula atque hæc vis ſuo munere maximè fungatur. At bonus ab improbo in ſomno minimum diſcernitur. Hinc illud eſt, quod aiunt, inter beatos ac miſeros dimidiam vitæ partem nihil intereſſe. Eiúſque rei ratio probabilis, cur ita accidat, afferri poteſt. Somnus enim animi eſt ceſſatio, vacatióque ab opere, quà is bonus dicitur & malus, niſi ſi motus quidam perueniunt ac permanant ad aliquam eius partem: atque hac ratione bonorum quàm quorum libet, aliorum viſa ſunt meliora. Sed de his quidem ſatis: atque alendi vis prætermittenda eſt, quandoquidem virtutis humanæ expers eſt ſua natura. Videtur autem etiam altera animi vis, rationis quidem expers eſſe, quæ tamen aliquo modo eius eſt particeps.

Nam & continentis & incontinentis rationem, animique partem eam quæ ratione prædita eſt, laudamus. Recta enim illa eſt, & ad optima facta hortatur, atque excitat. Apparet autem in eis etiam alia quædam pars à ratione auerſa naturâ, quæ rationi repugnat ac reluctatur. Planè enim vt reſolutæ corporis partes, cùm eas dextrorſum mouere animũ inducunt, in contrariam partem ſiniſtrorſum peruersè feruntur: ſic & in animo euenit. Abeunt enim in contrarias parteis incontinentium appetitiones. Sed in corporibus, id quod peruersè mouetur, oculis cernimus, in animo non cernimus: nihilominus autem fortaſſe exiſtimare debemus, in animo quoque aliquid ineſſe, quod à ratione ſit deuium, eique aduerſetur ac repugnet: quod quomodo à ratione ſit aliud ac diuerſum, nihil refert. Rationis autem hoc quoque videtur eſſe particeps, vt diximus. Paret enim rationi in continente. At verò in viro forti ac temperante multo adhuc magis obtẽperare videtur. omnia enim in his vna penè dicam voce cum ratione conſentiunt. Apparet ergo, vim quoque rationis expertem eſſe duplicem. Nam quæ ad ſtirpeis propriè pertinet, nulla ex parte rationis eſt particeps: ea autem, quæ ad concupiſcendum, & omnino ad appetẽdum impellit, aliqua ex parte ratione prædita eſt, nempe quà ei paret atque obtemperat. Sic igitur dicere ſolemus, nos patris & amicorum rationem habere, non quomodo rerum mathematicarum. Rationi autem quodammodo parere animi partem rationis expertem cùm præceptio ac monitio, tum omnis reprehenſio atque exhortatio indicat. Quòd ſi fatendum eſt etiam hanc vim ratione eſſe præditam, erit & vis animi duplex rationis particeps: altera propriè, & vt habens eam in ſe ipſa: altera veluti filius, qui parentis dicto audiens eſt. Atque ex hac animi diuiſione ac differentia, virtutis quoque diſtinctio partitióque naſcitur. Alias enim virtutes in cogitatione ac ratione poſitas eſſe dicimus: alias ad mores pertinere, quas moraleis appellamus. In ratione poſita ſunt ſapientia, intelligentia, prudentia: in moribus liberalitas, temperantia. Nam cùm de moribus alicuius loquimur, non illum ſapientem, aut intelligentem dicimus, ſed clementem ac lenem, aut temperantem. Laudamus autem ſapientem quoque ex habitu: at habitus eos qui ſunt laudabiles, virtutum nominibus nuncupamus.

A τοῦ γὰρ ἐγκρατοῦς καὶ ἀκρατοῦς τὸν λόγον, καὶ τῆς ψυχῆς τὸ λόγον ἔχον, ἐπαινοῦμεν· ὀρθῶς γὰρ καὶ ἐπὶ τὰ βέλτιστα παρακαλεῖ. φαίνεται δὲ ἐν αὐτοῖς καὶ ἄλλο τι παρὰ τὸν λόγον πεφυκὸς, ὃ μάχεταί τε καὶ ἀντιτείνει τῷ λόγῳ. ἀτεχνῶς γὰρ καθάπερ τὰ παραλελυμένα τοῦ σώματος μόρια εἰς τὰ δεξιὰ προαιρουμένων κινῆσαι, τοὐναντίον εἰς τὰ ἀριστερὰ παραφέρεται· καὶ ἐπὶ τῆς ψυχῆς οὕτως· ἐπὶ τὰ ἐναντία γὰρ αἱ ὁρμαὶ τῶν ἀκρατῶν. ἀλλ' ἐν τοῖς σώμασι μὲν ὁρῶμεν τὸ παραφερόμενον, ἐπὶ δὲ τῆς ψυχῆς, οὐχ ὁρῶμεν. ἴσως δὲ οὐδὲν ἧττον καὶ ἐν τῇ ψυ-B χῇ νομιστέον εἶναί τι παρὰ τὸν λόγον, ἐναντιούμενον τούτῳ καὶ ἀντιβαῖνον· πῶς δὲ ἕτερον, οὐδὲν διαφέρει. λόγου δὲ καὶ τοῦτο φαίνεται μετέχειν, ὥσπερ εἴπομεν· πειθαρχεῖ γοῦν τῷ λόγῳ τὸ τοῦ ἐγκρατοῦς. ἔτι δὲ ἴσως εὐηκοώτερόν ἐστι τὸ τοῦ σώφρονος καὶ ἀνδρείου· πάντα γὰρ ὁμοφωνεῖ τῷ λόγῳ. φαίνεται δὴ καὶ τὸ ἄλογον διττόν. τὸ μὲν γὰρ φυτικὸν οὐδαμῶς κοινωνεῖ λόγου· τὸ δὲ ἐπιθυμητικὸν καὶ ὅλως ὀρεκτικὸν, μετέχει πως, ᾗ κατήκοόν ἐστιν αὐτοῦ καὶ πειθαρχικόν. οὕτω δὴ καὶ τοῦ πατρὸς καὶ τῶν φίλων φαμὲν ἔχειν λόγον, καὶ οὐχ ὥσπερ τῶν μαθηματικῶν. ὅτι δὲ C πείθεταί πως ὑπὸ λόγου τὸ ἄλογον, μηνύει καὶ ἡ νουθέτησις, καὶ πᾶσα ἐπιτίμησίς τε καὶ παράκλησις. Εἰ δὲ χρὴ καὶ τοῦτο φάναι λόγον ἔχειν, διττὸν ἔσται καὶ τὸ λόγον ἔχον· τὸ μὲν κυρίως καὶ ἐν ἑαυτῷ, τὸ δὲ ὥσπερ τοῦ πατρὸς ἀκουστικόν τι. διορίζεται δὲ καὶ ἡ ἀρετὴ κατὰ τὴν διαφορὰν ταύτην· λέγομεν γὰρ αὐτῶν, τὰς μὲν διανοητικὰς, τὰς δὲ ἠθικάς· σοφίαν μὲν καὶ σύνεσιν καὶ φρόνησιν, διανοητικάς· ἐλευθεριότητα δὲ καὶ σωφροσύνην, ἠθικάς· λέγοντες γὰρ περὶ τοῦ ἤθους, οὐ λέγομεν ὅτι σοφὸς, ἢ συνετός· ἀλλ' ὅτι πρᾷος, ἢ σώφρων· ἐπαινοῦμεν δὲ καὶ D τὸν σοφὸν κατὰ τὴν ἕξιν· τῶν ἕξεων δὲ τὰς ἐπαινετὰς, ἀρετὰς λέγομεν.

ARISTOTELIS ETHICORVM NICOMACHEORVM

Liber II.

CAPVT I.

Virtutem ethicam conſuetudine & vſu acquiri oſtendit.

CVm ſint autem duo virtutum genera, vnum earum, quæ ab ratione & cogitatione proficiſcuntur, alterum earum quas moraleis à moribus appellamus: illæ quidem, quæ in ratione poſitæ ſunt, magnam partem à doctrina ortum & incrementum habent. itaque cùm vſum, tum ſpacium tempúſque deſiderant. Moraleis autẽ ἐξ ἔθους, id eſt, ex more comparantur, à quo nomen quoque traxerunt, quod parum admodum ἀπὸ τοῦ ἔθους, id eſt, à more deflectit: ex quo etiam perſpicuum eſt, nullam virtutem moralem inſitam nobis eſſe à natura. Nihil enim eorum quæ natura conſtant, aliter atque natum

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΟΥΣ ΗΘΙΚΩΝ Νικομαχείων τὸ Β.

ΚΕΦΑΛ. α'.

Ὅτι ἡ ἠθικὴ καὶ αἱ ἀρεταὶ οὔτε φύσει οὔτε παρὰ φύσιν ἐγγίνονται, ἀλλ' ἐξ ἔθους περιγίνονται.

E ΔΙΤΤΗΣ δὲ τῆς ἀρετῆς οὔσης, τῆς μὲν, διανοητικῆς, τῆς δὲ, ἠθικῆς· ἡ μὲν διανοητικὴ τὸ πλεῖστον ἐκ διδασκαλίας ἔχει καὶ τὴν γένεσιν καὶ τὴν αὔξησιν· διόπερ ἐμπειρίας δεῖται καὶ χρόνου· ἡ δ' ἠθικὴ, ἐξ ἔθους περιγίνεται· ὅθεν καὶ τοὔνομα ἔσχηκε, μικρὸν * παρεκκλῖνον ἀπὸ τοῦ ἔθους· ἐξ οὗ καὶ δῆλον ὅτι οὐδεμία τῶν ἠθικῶν ἀρετῶν φύσει ἡμῖν ἐγγίνεται· οὐδὲν γὰρ τῶν φύσει ὄντων,

Eudemiorum, l. 2. c. 2. & 2. & Magnorum, l. 1. c. 1. & 6.

γρ. παρεγκλῖνον.

A ἄλλως ἐθίζεται· οἷον, ὁ λίθος φύσει κάτω φερόμενος, οὐκ ἂν ἐθισθείη ἄνω φέρεσθαι, οὐδ᾽ ἂν μυριάκις αὐτὸν ἐθίζῃ τις, ἄνω ῥιπτῶν· οὐδὲ τὸ πῦρ, κάτω· οὐδ᾽ ἄλλο οὐδὲν τῶν ἄλλως πεφυκότων, ἄλλως ἂν ἐθισθείη. οὔτ᾽ ἄρα φύσει, οὔτε παρὰ φύσιν ἐγγίνονται αἱ ἀρεταί· ἀλλὰ πεφυκόσι μὲν ἡμῖν δέξασθαι αὐτάς, τελειουμένοις δὲ διὰ τοῦ ἔθους. ἔτι ὅσα μὲν φύσει ἡμῖν παραγίνεται, τὰς δυνάμεις * τὰς τούτων πρότερον κομιζόμεθα· ὕστερον δὲ τὰς ἐνεργείας ἀποδίδομεν· ὅπερ ἐπὶ τῶν αἰσθήσεων δῆλον· οὐ γὰρ ἐκ τοῦ πολλάκις ἰδεῖν, ἢ πολλάκις ἀκοῦσαι, τὰς αἰσθήσεις ἐλάβομεν, ἀλλ᾽ ἀνάπαλιν, ἔχοντες ἐχρησάμεθα, οὐ χρησάμενοι ἔσχομεν. B τὰς δ᾽ ἀρετὰς λαμβάνομεν ἐνεργήσαντες πρότερον, ὥσπερ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων τεχνῶν· ἃ γὰρ δεῖ μαθόντας ποιεῖν, ταῦτα ποιοῦντες μανθάνομεν· οἷον * οἰκοδομοῦντες, οἰκοδόμοι γίνονται· καὶ κιθαρίζοντες, κιθαρισταί· οὕτω δὲ καὶ τὰ μὲν δίκαια πράττοντες, δίκαιοι γινόμεθα· τὰ δὲ σώφρονα, σώφρονες· τὰ δ᾽ ἀνδρεῖα, ἀνδρεῖοι. μαρτυρεῖ δὲ καὶ τὸ γινόμενον ἐν ταῖς πόλεσιν· οἱ γὰρ νομοθέται τοὺς πολίτας ἐθίζοντες, ποιοῦσιν ἀγαθούς· καὶ τὸ μὲν βούλημα παντὸς νομοθέτου τοῦτ᾽ ἐστίν· ὅσοι δὲ μὴ εὖ αὐτὸ ποιοῦσιν, ἁμαρτάνουσι· καὶ διαφέρει τούτῳ πολιτεία πολιτείας, ἀγαθὴ φαύλης. C ἔτι, ἐκ τῶν αὐτῶν καὶ διὰ τῶν αὐτῶν καὶ γίνεται πᾶσα ἀρετή, καὶ φθείρεται· ὁμοίως δὲ καὶ τέχνη· ἐκ γὰρ τοῦ κιθαρίζειν καὶ οἱ ἀγαθοὶ καὶ οἱ κακοὶ γίνονται κιθαρισταί· ἀνάλογον δὲ καὶ οἱ οἰκοδόμοι· καὶ οἱ λοιποὶ πάντες· ἐκ μὲν γὰρ τοῦ εὖ οἰκοδομεῖν, ἀγαθοὶ οἰκοδόμοι ἔσονται, ἐκ δὲ τοῦ κακῶς, κακοί· εἰ γὰρ μὴ οὕτως εἶχεν, οὐδὲν ἂν ἔδει τοῦ διδάξοντος· ἀλλὰ πάντες ἂν ἐγίνοντο ἀγαθοί, ἢ κακοί. οὕτω δὴ καὶ ἐπὶ τῶν ἀρετῶν ἔχει· πράττοντες γὰρ τὰ ἐν τοῖς συναλλάγμασι τοῖς πρὸς τοὺς ἀνθρώπους, γινόμεθα οἱ μὲν δίκαιοι, οἱ δὲ ἄδικοι· πράττοντες δὲ τὰ ἐν τοῖς δεινοῖς, καὶ ἐθιζόμενοι * ἢ φοβεῖσθαι ἢ θαρρεῖν, D οἱ μὲν ἀνδρεῖοι, οἱ δὲ δειλοί. ὁμοίως δὲ καὶ τὰ περὶ τὰς ἐπιθυμίας ἔχει, καὶ τὰ περὶ τὰς ὀργάς· οἱ μὲν γάρ, σώφρονες καὶ πρᾶοι γίνονται· οἱ δέ, ἀκόλαστοι καὶ ὀργίλοι· οἱ μέν, ἐκ τοῦ οὑτωσὶ ἐν αὐτοῖς ἀναστρέφεσθαι· οἱ δέ, ἐκ τοῦ οὕτω. καὶ ἑνὶ δὴ λόγῳ, ἐκ τῶν ὁμοίων ἐνεργειῶν αἱ ἕξεις γίνονται. διὸ δεῖ τὰς ἐνεργείας ποιὰς ἀποδιδόναι· κατὰ γὰρ τὰς τούτων διαφορὰς ἀκολουθοῦσιν αἱ ἕξεις· οὐ μικρὸν οὖν διαφέρει τὸ οὕτως ἢ οὕτως εὐθὺς ἐκ νέων ἐθίζεσθαι, ἀλλὰ πάμπολυ· μᾶλλον δέ, τὸ πᾶν.

γρ. οἱ οἰκοδ.

A est, aſſuefieri poteſt: vt lapis, qui deorſum fertur naturâ, nulla ratione aſſuefieri poſſit, vt ſurſum moueatur, ne ſi decies millies quidem quis eum ſurſum iaciens aſſuefacere conetur: neque ignis vnquam deorſum feratur: neque quicquam aliud eorum, quæ aliter à natura comparata ſunt, aliter aſsuefieri poſſit. Ergo neque naturâ, neque præter naturam nobis ingenerantur virtutes, ſed ſic affectis, vt ad eas ſuſcipiendas apti ſimus natura, perficiamur autem perpoliamúrque more & conſuetudine. Præterea quæcunque nobis à natura obueniunt, eorum poteſtates priùs accipimus, poſteriùs functiones muneris obimus: quod in ſenſibus perſpici poteſt. Neque enim ex eo, quòd aut ſæpe aſpeximus, aut ſæpè audiuimus, B ſenſus adepti ſumus: ſed contrà, cùm ſenſus haberemus, eis vſi ſumus, non quia vſi ſumus, habuimus. At virtutes conſequimur priùs virtutis muneribus functi: quomodo & in cæteris fit artib. Nam, quæ nos oportet, poſteaquam didicerimus, efficere, ea cùm efficimus, diſcimus: veluti ædificando fiunt ædium ædificandarum artifices: & fidibus canendo, fidicines. Itémque iuſtis actionibus exercendis, iuſti; temperantibus, temperantes; fortibus, fortes efficimur. Atque etiam hoc ipſum teſtantur ea quæ in ciuitatibus factitari ſolent. Legumlatores enim ciuib. ad virtutem aſſuefaciendis, eos bonos efficiunt. Atque hæc quidem eſt omnium, qui leges ferunt, mens & voluntas. Quotquot autem minùs rectè aſſuefaciunt, C voto ſuo fruſtrantur. Atque hoc vno reipublicæ adminiſtrandæ forma altera ab altera differt, bona à vitioſa. Præterea ex iiſdem rebus virtus omnis naſcitur, per quas interit: ſimiliter & ars. Nam ex eo quòd fidibus canunt, & boni & mali fidicines euadunt: eadémque ratione ædificandi artifices, & reliqui opifices omnes. Nam ex eo quòd bene ædificant, boni ſunt ædificandi artifices futuri: ex eo quòd malè, mali. Quòd niſi ita ſe res haberet, nec magiſtro, qui doceret, opus eſſet, & omnes boni aut mali artifices naſcerentur. Eadem igitur & virtutum ratio eſt. Agendis enim iis rebus, quæ ab hominibus inter ipſos contrahi ſolent, alij iuſti, alij iniuſti efficimur. Et cùm ea, quæ in rebus D horribilibus ac periculoſis habentur, agimus, ac ſubimus, aſſueſcimúſque ea aut timere, aut præſenti animo ferre, aliàs fortes, aliàs timidi euadimus. Similis eſt cupiditatum irarúmque ratio. Alij enim temperantes & lenes, alij intemperantes & iracundi efficiuntur: hi quia ſic, illi quia aliter in iis verſantur. Atque, vt vno verbo dicam, ex ſimilibus munerum functionibus atque actionibus ſimiles habitus oriuntur. Itaque danda opera eſt, vt actiones noſtras certo quodam modo conformemus. harum enim differentias habitus differentes ac diſpares conſequuntur. Non igitur parum refert, ſed permultum, vtrùm ſic, an ſic, à pueris aſſueſcamus. Immò verò totum in eo poſitum eſt.

E

ΚΕΦΑΛ. β'.

Ὅτι ἐξ ὧν γίνεται ἡ ἀρετή, ὑπὸ τούτων καὶ αὔξεται καὶ φθείρεται, μὴ ὡσαύτως γινομένων· καὶ ὅτι περὶ ἡδονὰς ἐστὶ καὶ λύπας.

lib. 1. cap. 1.

Ἐπεὶ οὖν ἡ παροῦσα πραγματεία οὐ * θεωρίας ἕνεκά ἐστιν ὥσπερ αἱ ἄλλαι· οὐ γὰρ ἵν᾽ εἰδῶμεν τί ἐστιν ἡ ἀρετή, σκεπτόμεθα· ἀλλ᾽ ἵν᾽ ἀγαθοὶ γενώμεθα· ἐπεὶ οὐδὲν ἂν ἦν ὄφελος αὐτῆς· ἀναγκαῖον * ἐστὶ σκέψασθαι τὰ περὶ τὰς πράξεις,

γρ. ἐπισκέψασθαι

CAPVT II.

Quali conſuetudine Virtus ethica comparetur, agendi ſcilicet, non contemplandi, demonſtrat.

QVoniam igitur negotium, quod eſt in manibus, non cognitionis cauſa ſuſceptum eſt, vt alia; non enim quid ſit virtus quærimus, vt cognoſcamus, ſed vt boni efficiamur: alioqui nihil ad beatitudinem conferret quemadmodum actiones obeundæ & exercendæ ſint,

conſiderandum eſt. In his enim ſitum eſt (quemadmodum diximus) vt habitus ſic vel ſic conformentur. Atque hoc quidem commune omnium eſt, & poſitum ſit, rectæ rationi conuenienter agere oportere: qua de re poſteriùs dicemus: tum etiam quid ſit recta ratio, & quomodo ad reliquas virtutes affecta ſit, exponemus. Illud autem priùs conueniat, & confeſſum ſit, omnem quæ de rebus in agendo poſitis habetur, orationem rudiore quadam forma & adumbrata, non exquiſita neque accuratiùs expreſſa conſtare oportere, vt & initio diximus, quod ſermones materiæ ſubiectæ conuenientes ſint poſtulandi. Atqui quæ in actionib. verſantur quæque ad aliud conducunt, nihil firmitatis, nullámq; certam ſedem habent, quemadmodũ neque res ſalubres. Cùm ſit autẽ eiuſmodi ea quæ ad genus vniuerſum pertinet, oratio: tum multò magis tenuitate ſubtili ac limata caret is, qui de reb. ſingularib. habetur, ſermo. Hæ enim neq; ſub artem, neque ſub præceptionem vllã cadunt: ſed eos qui in rebus agendis verſantur, ſemper oportet occaſionẽ intueri, atque obſeruare, quemadmodũ in arte medendi & gubernãdi fieri videmus. Veruntamen etiamſi talis ſit hæc quã inſtituimus, oratio: danda tamẽ opera eſt, vt huic incõmodo ſubueniamus. Hoc igitur in primis animaduertendum ac ſciendum eſt, hæc talia ab eo quod parũ, & ab eo quod nimiũ eſt, corrumpi ac perimi ſolere natura: quemadmodum in viribus corporis & valetudine fieri videmus. Claris enim & perſpicuis exemplis ad ea quę ſunt obſcura, declaranda, teſtimonij loco vtendũ eſt. Nam & immoderatę, & pauciores aut remiſſiores, quã par ſit, exercitationes, vireis minuunt, & corrumpunt. Itémq. poculenta & eſculẽta ęquè copioſiora ac parciora valetudinem lædunt, ac perdunt. At verò moderata, efficiunt, augent, ac tuentur. Eodem igitur modo ſe res habet in temperãtia quoq. & fortitudine, aliiſq. virtutib. Nam vt qui fugit, & extimeſcit omnia, nihilque ſubit ac perfert, is timidus efficitur: ſic qui à nullo omnino periculo deterretur, ſed ad omnia ruit, audax: itemq; & qui omni genere voluptatis perfruitur, nulláq; ſeſe abſtinet, intemperans: & qui ab omnib. refugit, quemadmodum ſolent homines agreſtes, is veluti ſtipes quidam & ſenſus expers euadit. Nam vt temperantiam & fortitudinem perimit nimium & parum, ſic ſeruat mediocritas. Neque verò ſolùm ortus & incrementa & interitus habituum ex iiſdẽ & ab iiſdem proficiſcuntur, ſed etiam muneris functiones in iiſdẽ verſari reperientur. Nam & in aliis quoq; quæ manifeſtiora ſunt, ita vſuuenire conſueuit: veluti in virib. corporis. Vt enim ex eo naſcuntur, quòd quis multum cibũ capiat, multóſque labores excipiat ac perferat: ſic hoc vtrumq; maximè poteſt is efficere, qui viribus corporis pollet. Idem autem de virtutibus ſentiendum. Nam quemadmodum prætermittendis & fugiendis voluptatib, temperantes efficimur: ſic temperantes effecti, voluptates maximè poſſumus aſpernari. Similis & fortitudinis ratio eſt. Nam & aſſueſcendo ea quæ terribilia ſunt, pro nihilo putare, eáq; ſufferre ac perpeti, fortes euadimus: & fortitudinem conſecuti, maximè poterimus ea quæ terrorem afferunt, ſubire ac perferre. Quales autem ſint habitus, voluptas quæ facta ſubſequitur, aut dolor, indicio eſſe debet. Nam qui ſe à corporis voluptatib. abſtinet, hócq; ipſo delectatur, is tẽperans: qui moleſtia ex eo afficitur, is eſt intemperans. Et qui res graueis & acerbas perfert, ex eóq; lætitiã capit, aut certè nulla moleſtia afficitur, fortis: qui moleſtia afficitur, timidus habendus eſt. Virtus enim moralis omnis in doloribus ac voluptatib. verſatur. Nam & voluptatis illecebris ad turpeis atq; improbas actiones

A πῶς πρακτέον αὐτάς· αὗται γάρ εἰσι κύριαι καὶ τοῦ ποιὰς γενέσθαι τὰς ἕξεις, καθάπερ εἰρήκαμεν. τὸ μὲν οὖν κατὰ τὸν ὀρθὸν λόγον πράττειν, κοινὸν * καὶ ὑποκείσθω. ῥηθήσεται δ' ὕστερον περὶ αὐτοῦ, καὶ τί ἐστιν ὁ ὀρθὸς λόγος, καὶ πῶς ἔχει πρὸς τὰς ἄλλας ἀρετάς. ἐκεῖνο δὲ * προδιωμολογήσθω, ὅτι πᾶς ὁ περὶ τῶν πρακτῶν λόγος, τύπῳ καὶ οὐκ ἀκριβῶς ὀφείλει λέγεσθαι, ὥσπερ καὶ κατ' * ἀρχὰς εἴπομεν, ὅτι κατὰ τὴν ὕλην οἱ λόγοι ἀπαιτητέοι· τὰ δ' ἐν ταῖς πράξεσι καὶ τὰ συμφέροντα, οὐδὲν ἑστηκὸς ἔχει, ὥσπερ οὐδὲ τὰ ὑγιεινά. τοιούτου δ' ὄντος τοῦ καθόλου λόγου, B ἔτι μᾶλλον ὁ περὶ τῶν καθ' ἕκαστα λόγος οὐκ ἔχει τἀκριβές· οὔτε γὰρ ὑπὸ τέχνην, οὔθ' ὑπὸ παραγγελίαν οὐδεμίαν * πίπτει. δεῖ δ' αὐτοὺς ἀεὶ τοὺς πράττοντας, τὰ πρὸς τὸν καιρὸν σκοπεῖν, ὥσπερ * καὶ ἐπὶ τῆς ἰατρικῆς ἔχει καὶ τῆς κυβερνητικῆς. ἀλλὰ καίπερ ὄντος τοιούτου τοῦ παρόντος λόγου, πειρατέον βοηθεῖν. πρῶτον οὖν τοῦτο θεωρητέον, ὅτι τὰ τοιαῦτα πέφυκεν ὑπὸ ἐνδείας καὶ ὑπερβολῆς φθείρεσθαι· (δεῖ γὰρ ὑπὲρ τῶν ἀφανῶν τοῖς φανεροῖς μαρτυρίοις C χρῆσθαι·) ὥσπερ ἐπὶ τῆς ἰσχύος καὶ τῆς ὑγιείας ὁρῶμεν· τά τε γὰρ ὑπερβάλλοντα γυμνάσια, καὶ τὰ ἐλλείποντα, φθείρει τὴν ἰσχύν. ὁμοίως δὲ καὶ τὰ ποτὰ καὶ τὰ σιτία πλείω καὶ ἐλάττω γινόμενα, φθείρει τὴν ὑγίειαν· τὰ δὲ σύμμετρα, καὶ ποιεῖ καὶ αὔξει καὶ σώζει. οὕτως οὖν καὶ ἐπὶ σωφροσύνης καὶ ἀνδρείας ἔχει καὶ τῶν ἄλλων ἀρετῶν. ὅ, τε γὰρ πάντα φεύγων καὶ φοβούμενος, καὶ μηδὲν ὑπομένων, δειλὸς γίνεται· ὅ, τε μηδὲν ὅλως φοβούμενος, ἀλλὰ πρὸς πάντα βαδίζων, θρασύς· ὁμοίως δὲ καὶ ὁ μὲν πάσης ἡδονῆς ἀπολαύων, καὶ μηδεμιᾶς ἀπεχόμενος, ἀκόλαστος· ὁ δὲ πάσας φεύγων, ὥσπερ οἱ ἄγροικοι, ἀναίσθητός τις· φθείρεται γὰρ ἡ σωφροσύνη καὶ ἡ ἀνδρεία ὑπὸ τῆς ὑπερβολῆς καὶ τῆς ἐλλείψεως· ὑπὸ δὲ τῆς μεσότητος σώ-D ζεται. ἀλλ' οὐ μόνον αἱ γενέσεις, καὶ αἱ αὐξήσεις, καὶ αἱ φθοραὶ, ἐκ τῶν αὐτῶν καὶ ὑπὸ τῶν αὐτῶν γίνονται, ἀλλὰ καὶ αἱ ἐνέργειαι ἐν τοῖς αὐτοῖς ἔσονται· καὶ γὰρ ἐπὶ τῶν ἄλλων τῶν φανερωτέρων οὕτως ἔχει· οἷον ἐπὶ τῆς ἰσχύος· γίνεται γὰρ καὶ ἐκ τοῦ πολλὴν τροφὴν λαμβάνειν, καὶ πολλοὺς πόνους ὑπομένειν· καὶ μάλιστα δύναται ταῦτα ποιεῖν ὁ ἰσχυρός. οὕτω δ' ἔχει καὶ ἐπὶ τῶν ἀρετῶν· ἔκ τε γὰρ τοῦ ἀπέχεσθαι τῶν ἡδονῶν, γινόμεθα σώφρονες· καὶ γενόμενοι, μάλιστα δυνάμεθα ἀπέχεσθαι αὐτῶν. ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ τῆς ἀνδρείας· ἐθιζόμενοι γὰρ καταφρονεῖν τῶν E φοβερῶν, καὶ ὑπομένειν αὐτά, γινόμεθα ἀνδρεῖοι· καὶ * γενόμενοι, μάλιστα δυνησόμεθα ὑπομένειν τὰ φοβερά. Σημεῖον * δὲ * ποιεῖσθαι τῶν ἕξεων, τὴν ἐπιγινομένην ἡδονὴν ἢ λύπην τοῖς ἔργοις· ὁ μὲν γὰρ ἀπεχόμενος τῶν σωματικῶν ἡδονῶν· καὶ αὐτῷ τούτῳ χαίρων, σώφρων· ὁ δὲ ἀχθόμενος, ἀκόλαστος· καὶ ὁ μὲν ὑπομένων τὰ δεινὰ καὶ χαίρων, ἢ μὴ λυπούμενός γε, ἀνδρεῖος· ὁ δὲ λυπούμενος, δειλός· * περὶ ἡδονὰς γὰρ καὶ λύπας ἐστὶν ἡ ἠθικὴ ἀρετή. διὰ μὲν γὰρ τὴν ἡδονὴν, τὰ φαῦλα πράττο-

κ. ὑποκείσθω.

κ. προδιομολογεῖσθω. & προσδι.

Lib. 1. c. 1. & 7.

κ. ὑποπίπτει.

Magn. Mor. l. 1. c. 5. Eudem. lib. 2. c. 3.

κ. γινόμενοι.

Vulgò, δὲ δεῖ π. contra cod. fidem, & Ariſt. loquendi conſuetudinem.

Magnorum, l. 1. c. 6.

μὲν· διὰ δὲ τὴν λύπην, τῶν καλῶν ἀπεχόμεθα. διὸ δεῖ ἦχθαί πως εὐθὺς ἐκ νέων, ὡς ὁ Πλάτων φησὶν, ὥστε χαίρειν τε καὶ λυπεῖσθαι οἷς δεῖ· ἡ γὰρ ὀρθὴ παιδεία αὕτη ἐστί. ἔτι δ' εἰ ἀρεταί εἰσι περὶ πράξεις καὶ πάθη· παντὶ δὲ πάθει καὶ πάσῃ πράξει ἕπεται ἡδονὴ καὶ λύπη· καὶ διὰ τοῦτ' ἂν εἴη ἡ ἀρετὴ περὶ

Eudem. l. 2. c. 1.

ἡδονὰς καὶ λύπας. * μηνύουσι δὲ καὶ αἱ κολάσεις γινόμεναι διὰ τούτων· ἰατρεῖαι γάρ τινές εἰσιν· αἱ δὲ ἰατρεῖαι διὰ τῶν ἐναντίων πεφύκασι γίνεσθαι. ἔτι, ὡς καὶ πρότερον εἴπομεν, πᾶσα ψυχῆς ἕξις, ὑφ' οἵων πέφυκε γίνεσθαι χείρων καὶ βελτίων, πρὸς ταῦτα καὶ περὶ ταῦτα τὴν φύσιν ἔχει· δι' ἡδονὰς δὲ καὶ λύπας φαῦλαι γίνονται, τῷ διώκειν ταύτας καὶ φεύγειν, ἢ ἃς μὴ δεῖ, ἢ ὅτε οὐ δεῖ, ἢ ὡς οὐ δεῖ, ἢ ὁσαχῶς ἄλλως

γρ. διορίζονται

ὑπὸ τοῦ λόγου * διορίζεται τὰ τοιαῦτα· διὸ καὶ ὁρίζονται τὰς ἀρετὰς, ἀπαθείας τινὰς καὶ ἠρεμίας· οὐκ εὖ δὲ, ὅτι ἁπλῶς λέγουσιν, ἀλλ' οὐχ ὡς δεῖ, [* καὶ ὡς οὐ δεῖ,] καὶ ὅτε, καὶ ὅσα ἄλλα προστίθεται· ὑπόκειται ἄρα ἡ ἀρετὴ εἶναι ἡ τοιαύτη περὶ ἡδονὰς καὶ λύπας, τῶν βελτίστων πρακτική· ἡ δὲ κακία, τοὐναντίον. γένοιτο δ' ἂν ἡμῖν καὶ ἐκ τούτων φανερὸν ἔτι περὶ τῶν αὐτῶν· τριῶν γὰρ ὄντων τῶν εἰς τὰς αἱρέ-

Rhetor. ad Alex. cap. 2.

σεις, καὶ τριῶν ὄντων τῶν εἰς τὰς φυγὰς, * καλοῦ, συμφέροντος, ἡδέος· καὶ τριῶν τῶν ἐναντίων, αἰσχροῦ, ἀσυμφόρου, λυπηροῦ· περὶ πάντα μὲν ταῦτα ὁ ἀγαθὸς, κατορθωτικός ἐστιν· ὁ δὲ κακὸς, ἁμαρτητικός· μάλιστα δὲ περὶ τὴν ἡδονήν· κοινή τε γὰρ αὕτη τοῖς ζώοις, καὶ πᾶσι τοῖς ὑπὸ τὴν αἵρεσιν παρακολουθεῖ·

κ ἐγκ.

καὶ γὰρ τὸ καλὸν * καὶ συμφέρον, ἡδὺ φαίνεται· ἔτι δ' ἐκ νηπίου πᾶσιν ἡμῖν συντέθραπται· διὸ καὶ χαλεπὸν ἀποτρίψασθαι τοῦτο τὸ πάθος, ἐγκεχρωσμένον τῷ βίῳ. κανονίζομεν δὲ καὶ τὰς πράξεις, οἱ μὲν, μᾶλλον, οἱ δὲ, ἧττον, ἡδονῇ καὶ λύπῃ. διὰ τοῦτ' οὖν

Γοιτ. πᾶσαν τὴν πρ. vt mox, vel τὴν πλεῖστην, & ita Euſtr.

ἀναγκαῖον, εἶναι περὶ ταῦτα τὴν * πᾶσαν πραγματείαν· οὐ γὰρ μικρὸν εἰς τὰς πράξεις, εὖ ἢ κακῶς χαίρειν ἢ λυπεῖσθαι. ἔτι δὲ, χαλεπώτερον ἡδονῇ μάχεσθαι, ἢ θυμῷ, καθάπερ φησὶν * Ἡράκλει-

Eudemiorum, lib. 2. cap. 7. & Politicorum, l. 5. c. 11.

τος· περὶ δὲ τὸ χαλεπώτερον αἰεὶ καὶ τέχνη γίνεται καὶ ἀρετή· καὶ γὰρ τὸ εὖ, βέλτιον ἐν τούτῳ· ὥστε καὶ διὰ τοῦτο περὶ ἡδονὰς καὶ λύπας πᾶσα ἡ πραγματεία, καὶ

γρ. ἐν ὧ ἐνιοῖ ἐν τούτῳ.

* τῇ ἀρετῇ καὶ τῇ πολιτικῇ· ὁ μὲν γὰρ εὖ τούτοις χρώμενος, ἀγαθὸς ἔσται· ὁ δὲ κακῶς, κακός. ὅτι μὲν οὖν ἐστὶν ἡ ἀρετὴ περὶ ἡδονὰς καὶ λύπας, καὶ ὅτι ἐξ ὧν γίνεται, ὑπὸ τούτων καὶ αὔξεται καὶ φθείρεται μὴ ὡσαύτως γινομένων, καὶ ὅτι ἐξ ὧν ἐγένετο, περὶ ταῦτα καὶ ἐνεργεῖ, εἰρήσθω.

ΚΕΦΑΛ. γ'.

Ἀπορίας λύσις. Πῶς λέγεται ὅτι δεῖ τὰ δίκαια πράττοντας δικαίους γίνεσθαι, καὶ τὰ σώφρονα, σώφρονας.

Ἀπορήσειε δ' ἄν τις, πῶς λέγομεν ὅτι δεῖ, τὰ μὲν δίκαια πράττοντας, δικαίους γίνεσθαι· τὰ δὲ σώφρονα, σώφρονας· εἰ γὰρ πράττουσι τὰ δίκαια καὶ τὰ σώφρονα, ἤδη εἰσὶ δίκαιοι καὶ σώφρονες, ὥσπερ εἰ

A inuitamur, & doloris aculeis ab honeſtis auocamur ac deterremur. Itaque ſtatim à pueris (vt ait Plato) ita nos oportet quodammodo eſſe educatos & inſtitutos, vt quibus rebus oportet, ijs rebus & lætemur & doleamus. Hæc eſt enim recta inſtitutio. Præterea ſi in actionibus & perturbationibus virtutes ſunt occupatæ, omnẽ autem perturbationem, omnẽmq; actionem dolor ſequitur & voluptas: ob hanc quoq; cauſam virtus in voluptatib. & dolorib. verſabitur. Atq; hoc etiã ſupplicia indicãt, quę dolorib. inferẽdis cõſtituũtur in maleficos. Curationes enim quædam ſunt. At curationes ex contrarijs rebus adhiberi ſolent natura. Præterea, quemadmodum ſuprà diximus, quibus rebus omnis animi habitus deterior, ac melior fit natura, ad eas res B eius natura pertinet, & in ijs verſatur. At propter voluptates ac dolores vitioſi habitus in nobis innaſcuntur, quia & illas conſectamur, & hos fugimus, aut quas & quos non oportet, aut quando aut quomodo non oportet, aut quot modis alijs talia à ratione diſtinguũtur. Itaque & definiunt nonnulli virtutes, vacuitates quaſdam perturbationum, animorũmque ſtatus quietos ac placatos. Veruntamen ideò minùs rectè, quòd ſimpliciter & abſolutè dicunt, nec adiungunt quomodo, & quo tempore oportet, & non oportet, & cætera, quæ addi conſueuerunt. Hoc ergo tanquam conceſſum ponitur, talem virtutem, quæ in voluptatibus ac doloribus verſatur, ad res optimas agendas idoneam eſſe: vitium autem contrà. C Atque hæc eadem nobis eſſe poterunt etiam ex his quæ iam dicemus, planiora. Nam cùm tria ſint, quæ ſequi & expetere ſolemus, honeſtum, vtile, iucundum: tria contraria, quæ fugimus, turpe, inutile, moleſtum: in his quidem omnibus vir bonus rectè facit, improbus, & vitioſus offendit ac labitur: maximè verò in voluptatibus. Omnium enim animantium communis eſt voluptas, eorũmque omnium, quę ſub electionem veniũt, aſſidua comes eſt. Nam quicquid honeſtum, quicquid vtile eſt, id omne iucundum videtur. Præterea verò à teneris vnguiculis vnà nobiſcum educata eſt, atque idcirco hunc affectum animi, quo vita noſtra tincta & penitus imbuta eſt, eluere atque abſtergere difficile eſt. Iam verò noD ſtras actiones voluptatis ac doloris regula dirigimus, alij magis alij minùs. Itaque neceſſe eſt totum hoc quod à nobis ſuſceptum eſt, negotium, in his rebus verſari. Non enim parum momenti ad actiones affert, rectè aut perperam lætari, vel dolere. Præterea difficilius eſt (vt ait Heraclitus) voluptati quàm iracundiæ obſiſtere. At vt quidque difficillimum eſt, ita in eo maximè ars & virtus occupata eſt. In hoc enim melior eſt bonitas affectionis & actionis. Itaque etiam propter hanc cauſam negotium omne diſputationis moralis, prudentiæque ciuilis, in doloribus ac voluptatibus elaboratur. Nam qui in his rectè ſe gerit, is vir bonus: qui ſecus, improbus futurus eſt. Virtutem igitur in voluptatibus ac doloribus occupatam eſſe: & quiE bus ex rebus gignitur, ab eiſdem eam etiam augeri: & cùm eodem modo non efficiuntur, perimi: à quibus denique rebus ortum habuit, in eis quoque ſuo munere fungi, ita ſit à nobis explicatum.

CAPVT III.

Quæſtionem ex præcedenti capite ortam proponit, & iuſtè agendo iuſtos reddi, rectè dictum eſſe oſtendit.

Sed quærat aliquis, quid ſibi velit hoc, quòd dicimus iuſtitiæ munerib. fungẽdis, iuſtos: temperãtię, temperãteis effici oportere. Si enim iuſtas actiones obeunt, iam ſunt iuſti: ſi temperatas, temperãtes. Vt ſi ea,

quæ grammaticorum muſicorúmque ſunt propria officia, explēt, grammatici & muſici ſint, neceſſe eſt. An ne in artibus quidem ita eſt? Fieri enim poteſt, vt quiſpiam aliquis grammaticum efficiat & fortuitò & altero præeunte ac ſuggerēte. Ergo ita denique grammaticus erit, ſi & grammatici munus aliquod obierit, & grammaticè, hoc eſt, ex arte grammatica, qua præditus eſt. Præterea ne artium quidem ac virtutum ſimilis ratio eſt. Nam quæ ab artibus gignuntur, artis perfectionem in ſeipſis incluſam habent. Satis eſt igitur ea certo quodam modo conformata effici. At quæ ex virtutibus aguntur, non ſi ea cuiuſdammodi ſint, iuſtè aut temperanter aguntur: ſed ſi is quoque qui agit quodammodo conformatus agat: ac primùm quidem ſi ſciens: deinde ſi conſilio capto, & conſilio propter ea ipſa capto: poſtremò ſi firma, perpetua, & conſtāti voluntate agat. Hæc autem in artibus quidem acquirendis non opus adhiberi, ſed ſcire ſatis eſt. Ad virtutes B verò comparandas cùm ſcientia parum aut nihil valeat, tum cætera non parum vim habent, ſed multò maximam, atque adeò omnem: quæ quidem ex iteratis atque identidem repetitis iuſtis ac temperatis actionibus quæruntur. Res igitur iuſtæ ac temperatæ dicuntur, cùm tales ſunt, quales vir iuſtus ac temperans egerit. Iuſtus autem & temperans eſt, non qui has res gerit tantùm, ſed qui ita gerit, vt iuſti & temperantes homines ſolent. Rectè igitur dicitur, iuſtis ac temperatis actionibus iuſtos ac temperantes effici: his autem neglectis, neminem vnquam virum bonum futurum. Sed plerique omnes cùm hæc agere non curent, C ad verba confugientes, philoſophari ſe arbitrantur, itaque ſperant futurum, vt boni ſint: non multum ab ægris differentes, qui medicos ſtudioſè illi quidem ac diligenter audiunt: ſed nihil eorum quæ ab illis præcipiuntur, facere volunt. Quemadmodum igitur illis nunquam corpus erit bene conſtitutum, dum ita curantur: ſic nec his animus, dum hoc modo philoſophantur.

τὰ γραμματικὰ καὶ μουσικά, γραμματικοὶ καὶ μουσικοί. ἢ οὐδὲ ἐπὶ τῶν τεχνῶν οὕτως ἔχει. ἐνδέχεται γὰρ γραμματικόν τι ποιῆσαι καὶ ἀπὸ τύχης, καὶ ἄλλου ὑποθεμένου. τότε οὖν ἔσται γραμματικός, ἐὰν καὶ γραμματικόν τι ποιήσῃ, καὶ γραμματικῶς· τοῦτο δ' ἐστὶ τὸ κατὰ τὴν ἐν * αὐτῷ γραμματικήν. ἔτι, οὐδὲ ὅμοιόν ἐστιν ἐπί τε τῶν τεχνῶν, καὶ τῶν ἀρετῶν· τὰ μὲν γὰρ ὑπὸ τῶν τεχνῶν γινόμενα, τὸ εὖ ἔχει ἐν ἑαυτοῖς. ἀρκεῖ οὖν ταῦτά πως ἔχοντα γενέσθαι· τὰ δὲ κατὰ τὰς ἀρετὰς γινόμενα, οὐκ ἐὰν αὐτά πως ἔχῃ, δικαίως ἢ σωφρόνως πράττεται, ἀλλὰ καὶ ἐὰν ὁ πράττων πως ἔχων πράττῃ· πρῶτον μὲν, ἐὰν εἰδώς. ἔπειτ', ἐὰν προαιρούμενος, καὶ προαιρούμενος δι' αὐτά· τὸ δὲ τρίτον, καὶ ἐὰν βεβαίως, καὶ ἀμεταχινήτως ἔχων, πράττῃ. ταῦτα δὲ, πρὸς μὲν τὸ τὰς ἄλλας * τέχνας ἔχειν, οὐ συναριθμεῖται· πλὴν αὐτὸ τὸ εἰδέναι. * πρὸς δὲ τὸ τὰς ἀρετὰς, τὸ μὲν εἰδέναι, μικρὸν ἢ οὐδὲν ἰσχύει· τὰ δ' ἄλλα, οὐ μικρὸν, ἀλλὰ τὸ πᾶν δύναται· ἅπερ καὶ ἐκ τοῦ πολλάκις πράττειν τὰ δίκαια καὶ τὰ σώφρονα περιγίνεται. τὰ μὲν οὖν πράγματα δίκαια καὶ σώφρονα λέγεται, ὅταν ᾖ τοιαῦτα, οἷα ἂν ὁ δίκαιος ἢ σώφρων πράξειε· δίκαιος δὲ καὶ σώφρων ἐστὶν, οὐχ ὁ ταῦτα πράττων, ἀλλὰ καὶ ὁ οὕτω πράττων, ὡς οἱ δίκαιοι καὶ οἱ σώφρονες πράττουσι. εὖ οὖν λέγεται, ὅτι ἐκ τοῦ τὰ δίκαια πράττειν ὁ δίκαιος γίνεται· καὶ ἐκ τοῦ τὰ σώφρονα, ὁ σώφρων· ἐκ δὲ τοῦ μὴ πράττειν ταῦτα, οὐδεὶς ἂν οὐδὲ μελλήσειε γενέσθαι ἀγαθός. ἀλλ' οἱ πολλοὶ ταῦτα μὲν οὐ πράττουσιν· ἐπὶ δὲ τὸν λόγον καταφεύγοντες, οἴονται φιλοσοφεῖν, καὶ οὕτως ἔσεσθαι σπουδαῖοι· ὅμοιόν τι ποιοῦντες τοῖς κάμνουσιν, οἳ τῶν ἰατρῶν ἀκούουσι μὲν ἐπιμελῶς, ποιοῦσι δ' οὐθὲν τῶν προσταττομένων. ὥσπερ οὖν οὐδ' ἐκεῖνοι εὖ ἕξουσι τὸ σῶμα, οὕτω θεραπευόμενοι· οὐδ' οὗτοι τὴν ψυχὴν, οὕτω φιλοσοφοῦντες.

Margin notes: χ. αὐτῷ — Argyr. ἴξιν, ex Glossa, vt videtur. — χ. τὸ δὲ [illegible]

CAPVT IV.

Definito inſtrumento, Virtutis naturam inueſtigans, Genus primò expedit: nec Perturbationem ſcilicet, nec Poteſtatem eſſe, ſed Habitum ſecundùm electionem.

D

SEquitur iam deinceps, vt quid ſit virtus, videamus. Quoniam igitur quæ in animo ingenerantur, tria ſunt, perturbationes, poteſtates, habitus: neceſſariò ex tribus vnum aliquod erit virtus. Perturbationes autem dico, cupiditatem, iram, timorem, audaciam, inuidentiam, gaudium, amicitiam, odium, deſiderium, æmulationem, miſericordiam, & omnino ea omnia quę ſequitur voluptas aut dolor. Poteſtates autem, quibus ad has perturbationes propenſi dicimur: vt quarum impulſu vel ad iraſcendum, vel ad dolendum, vel ad miſerendum procliues ſumus. Habitus verò ſunt, quibus aut benè aut malè aduerſus perturbationes af- E fecti ſumus: veluti ſi ita affecti ſumus, vt vehementiùs aut remiſſiùs iraſcamur, malè affecti ſumus: ſi vt intra modum, benè: itémque in cæteris. Neque igitur virtutes, neque vitia, perturbationes ſunt: primùm quia ex perturbationibus nec boni, nec mali dicimur: ex virtutibus autem, aut vitijs, dicimur. Deinde quoniam perturbationes nobis nec laudi dantur, nec vitio. Neque enim qui timet, laudatur: neque qui iraſcitur: neque qui ſimpliciter iraſcitur, vituperatur: ſed qui certo modo. Propter virtutes verò & vitia laudamur, aut vituperamur. Deinde iraſcimur & timemus

ΚΕΦΑΛ. δ'.

Περὶ ἀρετῆς, τί ἐστι· καὶ ὅτι οὔτε πάθος ἐστὶν, οὔτε δύναμις, ἀλλ' ἕξις.

MΕτὰ δὲ ταῦτα τί ἐστιν ἡ ἀρετὴ, σκεπτέον· ἐπεὶ οὖν τὰ ἐν τῇ ψυχῇ γινόμενα, τρία ἐστὶ, πάθη, δυνάμεις, ἕξεις, τούτων τι ἂν εἴη ἡ ἀρετή. λέγω δὲ, πάθη μὲν, ἐπιθυμίαν, ὀργὴν, [θυμὸν,] φόβον, θράσος, φθόνον, χαρὰν, φιλίαν, μῖσος, πόθον, ζῆλον, * ἔλεον, ὅλως οἷς ἕπεται ἡδονὴ ἢ λύπη· δυνάμεις δὲ, καθ' ἃς παθητικοὶ τούτων λεγόμεθα, οἷον καθ' ἃς δυνατοὶ ὀργισθῆναι, ἢ λυπηθῆναι, ἢ ἐλεῆσαι· ἕξεις δὲ, καθ' ἃς πρὸς τὰ πάθη ἔχομεν εὖ ἢ κακῶς, οἷον πρὸς τὸ ὀργισθῆναι, εἰ μὲν σφοδρῶς ἢ ἀνειμένως, κακῶς ἔχομεν· εἰ δὲ μέσως, εὖ· ὁμοίως δὲ καὶ πρὸς τὰ ἄλλα. πάθη μὲν οὖν οὐκ εἰσὶν, οὔθ' αἱ ἀρεταὶ, οὔθ' αἱ κακίαι, ὅτι οὐ λεγόμεθα κατὰ τὰ πάθη σπουδαῖοι ἢ φαῦλοι· κατὰ δὲ τὰς ἀρετὰς ἢ κακίας λεγόμεθα· καὶ ὅτι, κατὰ μὲν τὰ πάθη, οὔτ' ἐπαινούμεθα, οὔτε ψεγόμεθα· οὐ γὰρ ἐπαινεῖται ὁ φοβούμενος, οὐδὲ ὁ ὀργιζόμενος· οὐδὲ ψέγεται ὁ ἁπλῶς ὀργιζόμενος, ἀλλ' ὁ πῶς· κατὰ δὲ τὰς ἀρετὰς καὶ τὰς κακίας ἐπαινούμεθα ἢ ψεγόμεθα. ἔτι, ὀργιζόμεθα μὲν καὶ φοβούμεθα

Margin notes: Magn. Moral. l. 1. c 7. Eud. l. 2. c. 2. — χ. ἔλεος

ἀπροαιρέτως· αἱ δ' ἀρεταὶ προαιρέσεις τινὲς, ἢ οὐκ ἄνευ προαιρέσεως. πρὸς δὲ τούτοις, κατὰ μὲν τὰ πάθη κινεῖσθαι λεγόμεθα. κατὰ δὲ τὰς ἀρετὰς καὶ τὰς κακίας, οὐ κινεῖσθαι, ἀλλὰ διακεῖσθαί πως. γρ. ταῦτα διὰ* ταῦτα δὲ, οὐδὲ δυνάμεις εἰσίν· οὔτε μὲν ἀγαθοὶ λεγόμεθα τῷ γρ. πράττειν δύνασθαι* πάσχειν ἁπλῶς, οὔτε κακοί· οὔτε ἐπαινούμεθα, οὔτε ψεγόμεθα. καὶ ἔτι, δυνατοὶ μὲν, ἐσμὲν φύσει· ἀγαθοὶ δὲ ἢ κακοὶ, οὐ γινόμεθα φύσει· εἴπομεν δὲ περὶ τούτου πρότερον. Εἰ οὖν μήτε πάθη εἰσὶν αἱ ἀρεταὶ, μήτε δυνάμεις, λείπεται ἕξεις αὐτὰς εἶναι· ὅ,τι μὲν οὖν ἐστι τῷ γένει ἡ ἀρετὴ, εἴρηται.

ΚΕΦΑΛ. ε'.

Ποία τις εἴη ἡ ἀρετὴ ἕξις.

ΔΕῖ δὲ μὴ μόνον οὕτως εἰπεῖν, ὅτι ἕξις, ἀλλὰ καὶ γρ. αὖ ποία τις. ῥητέον οὖν ὅτι πᾶσα ἀρετὴ, οὗ ἂν* ᾖ ἀρετὴ, αὐτό τε εὖ ἔχον ἀποτελεῖ, καὶ τὸ ἔργον αὐτοῦ εὖ ἀποδίδωσιν· οἷον ἡ τοῦ ὀφθαλμοῦ ἀρετὴ, τόν τε ὀφθαλμὸν σπουδαῖον ποιεῖ, καὶ τὸ ἔργον αὐτοῦ· τῇ γὰρ τοῦ ὀφθαλμοῦ ἀρετῇ εὖ ὁρῶμεν. ὁμοίως ἡ τοῦ ἵππου ἀρετὴ, ἵππον τε σπουδαῖον ποιεῖ, καὶ ἀγαθὸν δραμεῖν, καὶ ἐνεγκεῖν τὸν ἐπιβάτην, καὶ μεῖναι τοὺς πολεμίους. Εἰ δὴ τοῦτ' ἐπὶ πάντων οὕτως ἔχει, καὶ ἡ τοῦ ἀνθρώπου ἀρετὴ εἴη ἂν ἡ ἕξις, ἀφ' ἧς ἀγαθὸς ἄνθρωπος γίνεται, καὶ ἀφ' ἧς εὖ τὸ ἑαυτοῦ ἔργον ἀποδώσει. πῶς δὲ τοῦτ' ἔσται, ἤδη μὲν εἰρήκαμεν· ἔτι δὲ καὶ ὧδ' ἔσται φανερὸν, ἐὰν θεωρήσωμεν Eudem. l. 2. c. 3. ποία τις ἐστὶν ἡ φύσις αὐτῆς. ἐν παντὶ δὴ συνεχεῖ καὶ διαιρετῷ ἐστι λαβεῖν τὸ μὲν πλεῖον, τὸ δ' ἔλαττον, τὸ δ' ἴσον· καὶ ταῦτα, ἢ κατ' αὐτὸ τὸ πρᾶγμα, ἢ πρὸς ἡμᾶς· τὸ δ' ἴσον, μέσον τι ὑπερβολῆς καὶ ἐλλείψεως. λέγω δὲ, τοῦ μὲν πράγματος μέσον, τὸ ἴσον ἀπέχον ἀφ' ἑκατέρου τῶν ἄκρων, ὅπερ ἐστὶν ἓν καὶ ταὐτὸ πᾶσι· πρὸς ἡμᾶς δὲ, ὃ μήτε πλεονάζει, μήτε ἐλλείπει [τοῦ δέοντος.] τοῦτο δ' οὐχ ἓν, οὐδὲ ταὐτὸ πᾶσι· οἷον εἰ τὰ δέκα, πολλά· τὰ δὲ δύο, ὀλίγα· τὰ ἓξ, μέσα λαμβάνουσι κατὰ τὸ πρᾶγμα· ἴσῳ γὰρ ὑπερέχει τε καὶ ὑπερέχεται. τοῦτο δὲ μέσον ἐστὶ κατὰ τὴν ἀριθμητικὴν ἀναλογίαν. τὸ δὲ πρὸς ἡμᾶς, οὐχ οὕτω ληπτέον· οὐ γὰρ εἴ τῳ δέκα μναῖ φαγεῖν, πολὺ· δύο δὲ, ὀλίγον· ὁ γρ. προστάξει ἀλείπτης ἓξ μνᾶς* προστάξειεν· ἔστι γὰρ ἴσως καὶ τοῦτο πολὺ τῷ ληψομένῳ, ἢ ὀλίγον. Μίλωνι μὲν γὰρ ὀλίγον, τῷ δὲ ἀρχομένῳ τῶν γυμνασίων, πολύ· ὁμοίως ἐπὶ δρόμου καὶ πάλης. οὕτω δὴ πᾶς ἐπιστήμων τὴν ὑπερβολὴν καὶ τὴν ἔλλειψιν φεύγει· τὸ δὲ μέσον ζητεῖ, καὶ τοῦθ' αἱρεῖται. μέσον δὲ, οὐ τὸ τοῦ πράγματος, ἀλλὰ τὸ πρὸς ἡμᾶς. Εἰ δὴ πᾶσα ἐπιστήμη οὕτω τὸ ἔργον εὖ ἐπιτελεῖ, πρὸς τὸ μέσον βλέπουσα, καὶ εἰς τοῦτο ἄγουσα τὰ ἔργα· (ὅθεν εἰώθασιν ἐπιλέγειν τοῖς εὖ ἔχουσιν ἔργοις, ὅτι οὔτ' ἀφελεῖν ἐστιν, οὔτε προσθεῖναι, ὡς τῆς μὲν ὑπερβολῆς καὶ τῆς ἐλλείψεως φθειρούσης τὸ εὖ· τῆς δὲ μεσότητος, σωζούσης·) οἱ δ' ἀγαθοὶ τεχνῖται, ὡς λέγομεν, πρὸς τοῦτο βλέποντες ἐργάζονται· ἡ δὲ ἀρετὴ, πάσης τέχνης ἀκριβεστέρα καὶ ἀμείνων ἐστὶν, ὥσπερ καὶ ἡ φύσις· τοῦ μέσου ἂν εἴη στοχαστική·

A inconſultò : at virtutes, aut conſilia quædam ſunt, aut non ſine conſilio. Poſtremò perturbationibus moueri dicimur : virtutibus & vitijs non moueri, ſed quodammodo conformari. Propter has porrò cauſas nec ſunt poteſtates. Neque enim eo quod patiendi poteſtate præditi ſumus ſimpliciter, boni vel mali dicimur : neque laudamur aut vituperamur. Præterea poteſtates inſunt in nobis natura : boni autem vel improbi non ſumus natura : qua de re ſuprà diximus. Quòd ſi virtutes nec perturbationes ſunt, nec poteſtates, relinquitur vt ſint habitus. Quid igitur ſit virtus genere, diximus.

B

CAPVT V.

Differentiam ad virtutis definitionem conſtituendam inquirit.

SEd non ſatis eſt ita dicere, virtutem habitum eſſe: verùm etiam oſtendendum, qualis ſit habitus. Dicendum igitur eſt, virtutem omnem, & id, cuius ipſa virtus ſit, bene affectum reddere, & opus eius ornare ac perpolire : exempli gratiâ, virtus oculi cum oculum ipſum probum efficit, tum aptum ad ſuum munus explendum. Virtute enim oculi bene cernimus. Itémque virtus equi, cùm equum bonum efficiat, tum ad currendum, equitémque vehendum, & ad C hoſteis expectandos expeditum ac paratum. Quod ſi ita eſt in omnibus, hominis profectò virtus, habitus erit, quo homo & bonus fiat, & ſuo munere bene fungatur. Atque hoc quidem quónam modo futurum ſit, cùm iam anteà dixerimus, tum etiam magis perſpicuum ita eſſe poterit, ſi, qualis ſit virtutis natura, conſiderabimus. Licet igitur in omni re continente ac diuidua, & plus, & minus & æquale, ſumere: eáque vel ex ipſa re iudicantur, vel ad nos referuntur. Æquale autem, quiddam medium eſt inter nimium & parum. Iam rei medium appello, quod æqualiter abeſt ab vtroque extremo : quod quidem vnum & idem eſt omnibus. Medium porro ad nos, id quod nec ſuperat, nec deſerit id quod oportet adeſ- D ſe. Hoc autem nec vnum omnibus nec idem eſt. Exempli cauſa, ſi decem, multa: duo, pauca ſunt: ſex, rei media ſumere conſueuerunt : æqualiter enim ſuperant & ſuperantur. Atque hoc medium eſt proportione arithmetica. At quod nobis medium eſt, non ita ſumendum eſt. Non enim ſi decem libras comeſſe nimium ſit, duas parum : ſex libras alipta præſcribet. Eſt enim hoc quoque fortaſſe multum, vel parum ei qui ſit cibum capturus. Miloni enim parum : ei qui nunc primùm incipit exerceri, multum. Similitérque de curſu & lucta ſentiendum. Itaque ſciens omnis, nimium & parum fugit : mediocritatem exquirit, atque hanc exoptat : mediocritatem, inquam, non rei, ſed eam, quæ nobis eſt E mediocritas. Quòd ſi ſcientia omnis ita demum benè ſuum munus explet, & abſoluit, ſi mediocritatem ſibi ob oculos proponat, ad eámque ſua opera reuocet ac dirigat: (ex quo ea opera quæ ſcitè & affabrè facta ſunt, hac ad extremum oratione commendare ſolent, nec eis quicquam detrahi, nec addi poſſe : quaſi nimium & parum omnem perfectionem artis corrumpat & perimat, conſeruet mediocritas :) tum etiam boni artifices, vt quidem dicimus, in ſuis operibus efficiendis hanc intuentur & ſpectant:) virtus autem omni arte limatior ac melior eſt; (quemadmodum & natura;) ea profectò medium veluti collineando petat & deſtinet, neceſſe eſt.

De ea

A De ea autem virtute loquor, quæ ad mores pertinet. Hæc enim in perturbationibus atque actionibus verſatur, in quibus eſt & nimium & parum & mediocritas: vt timere, fidere, concupiſcere, odiſſe atque aſpernari, iraſci, misereri, & (vt ſemel dicam) gaudere & dolere poteſt quiſque nimiùm & parum, atque vtrumque non rectè. at verò quo tempore, & propter quam cauſam, & quibus & cuius rei gratia, & quomodo oportet his affectibus commoueri, id ſanè & medium eſt, & optimum, quod in virtute ſitum eſt. Eodem quoque modo in actionibus nimium, parum, medium reperitur. Virtus autem in perturbationibus & actionibus verſatur: in quibus nimium, & parum, & peccata ſunt, & vituperantur: mediocritas & laudi datur, & rectè factum eſt. B At hæc ambo ſunt virtutis. Eſt ergo virtus mediocritas quædam, cùm mediocritatem veluti ſignum quoddam ſibi propoſitum petat, ac deſtinet. Præterea peccare multis modis poſſumus: (Malum enim, vt Pythagorei coniectura quadam conſequebantur, eſt infiniti atque interminati: bonum finiti & terminati:) at rectè facere, vno modo. (Itaque etiam hoc difficile eſt, illud verò facile: à ſcopo ſcilicet aberrare, facile eſt, ſcopum ferire, difficile.) Ob has igitur cauſas nimium & parum ad vitium pertinent: mediocritas ad virtutem.

Vno namque boni, cunctimodiſque mali, vt inquit ille.

C

CAPVT VI.

Virtutis definitionem colligit, eámque porrò diſſoluere, & ſingulas eiuſdem particulas declarare incipit: Primo certè loco Μεσότητα generatim explicat.

EST igitur virtus habitus ad conſilium agendi capiendum aptus & expeditus, in ea mediocritate poſitus, quæ ad nos comparatur, quæque ratione eſt definita, & vt prudens definiret. Mediocritas autem ſeu medium eſt duorum vitiorum: vnius, quod ex nimio, alterius quod ex eo quod parum eſt, naſcitur. Atque etiam idcirco mediocritas eſt, quòd alia vitia deſerunt id quod fieri debet, tum in perturbationibus tum in actionibus: alia ſuperant: virtus autem medium & inuenit & ſequitur. Quocirca virtus ex ſua eſſentia & ratio- D ne, quæ quid ſit res declarat, medium, ſeu medietas, eſt: ex præſtantia autem & perfectione, ſummum. Verùm non omnis actio, nec omnis perturbatio mediocritatem recipit. Sunt enim quædam quorum nominibus ſtatim vitium eſt implicatum, vt maleuolentia lætans alieno malo, impudentia, inuidentia: & in actionibus, adulterium, furtum, cædes. Hæc enim omnia, & quæ ſunt huius generis, ſic appellantur, quòd ipſa mala ſint, non eorum immoderationes, aut paucitates. Numquam igitur fieri poteſt, vt in his rectè fiat, ſed ſemper peccatur: neque in talibus rectè aut non rectè faciendi vis in eo poſita eſt, vt cum qua, & quo tempore, & quo modo adulterium facere oporteat, animaduertatur, ſed ſimpliciter & abſolutè quiduis horum admittere, peccare E eſt. Quamobrem mediocritatem ſeu medium in his poſtulare, ſimile ſit ac ſi quis in iniuria facienda, & in vita ignaua & intemperata, mediocritatem, nimium & parum quærat. Nam hac quidem ratione, eſſet nimij, & eius, quod parum eſt, modus ac mediocritas, & nimij nimium, & eius quod parum eſt, aliquid parum. Sed quo modo temperantiæ ac fortitudinis nec nimium eſt, nec parum, (propterea quòd medium quodammodo eſt ſummum) ſic ne illorum quidem mediocritas eſt, nec nimium, nec parum: ſed vt quidque admiſſum fuerit, ita peccatum eſt. Omnino enim nec nimij, nec eius quod eſt parum, mediocritas eſſe poteſt, nec mediocritatis nimium & parum.

λέγω δὲ τὴν ἠθικήν· αὕτη γάρ ἐστι περὶ πάθη καὶ πράξεις· ἐν δὲ τούτοις ἐστὶν ὑπερβολὴ καὶ ἔλλειψις, καὶ τὸ μέσον. οἷον καὶ φοβηθῆναι καὶ θαῤῥῆσαι, καὶ ἐπιθυμῆσαι καὶ ἀποστραφῆναι, καὶ ὀργισθῆναι καὶ ἐλεῆσαι, καὶ ὅλως ἡσθῆναι καὶ λυπηθῆναι ἐστὶ καὶ μᾶλλον καὶ ἧττον, καὶ ἀμφότερα οὐκ εὖ. τὸ δ' ὅτε δεῖ, καὶ ἐφ' οἷς, καὶ πρὸς οὕς, καὶ οὗ ἕνεκα, καὶ ὡς δεῖ, μέσον τε καὶ ἄριστον, ὅπερ * ἐστὶ τῆς ἀρετῆς. ὁμοίως δὲ καὶ περὶ τὰς πράξεις ἐστὶν ὑπερβολὴ καὶ ἔλλειψις, καὶ τὸ μέσον. ἡ δὲ ἀρετὴ, περὶ πάθη καὶ πράξεις ἐστὶν ἐν οἷς, ἡ μὲν ὑπερβολὴ ἁμαρτάνεται, καὶ ἡ ἔλλειψις ψέγεται, τὸ δὲ μέσον ἐπαινεῖται καὶ κατορθοῦται· ταῦτα δ' ἄμφω, τῆς ἀρετῆς. μεσότης τις ἄρα ἐστὶν ἡ ἀρετὴ, στοχαστική γε οὖσα τοῦ μέσου. ἔτι, τὸ * μὲν ἁμαρτάνειν, * πολλαχῶς ἐστι· τὸ γὰρ κακὸν, τοῦ ἀπείρου, ὡς οἱ Πυθαγόρειοι εἴκαζον· τὸ δ' ἀγαθὸν, τοῦ πεπερασμένου· τὸ δὲ κατορθοῦν, μοναχῶς· διὸ καὶ τὸ μὲν ῥᾴδιον, τὸ δὲ χαλεπόν· ῥᾴδιον μὲν, τὸ ἀποτυχεῖν τοῦ σκοποῦ· χαλεπὸν δὲ, τὸ ἐπιτυχεῖν. καὶ διὰ ταῦτ' οὖν, τῆς μὲν κακίας, ἡ ὑπερβολὴ καὶ ἡ ἔλλειψις· τῆς δὲ ἀρετῆς, ἡ μεσότης.

χ. τὰ

Magnor. lib. 1. cap. 25.
Metaphy. lib. 1. cap. 5.

Ἐσθλοὶ μὲν γὰρ ἁπλῶς, παντοδαπῶς δὲ κακοί.

ΚΕΦΑΛ. ϛʹ.

Ποία τις ἐστὶν μεσότης ἡ ἀρετή.

ΕΣτιν ἄρα ἡ ἀρετὴ ἕξις προαιρετικὴ, ἐν μεσότητι οὖσα τῇ πρὸς ἡμᾶς, ὡρισμένῃ λόγῳ, καὶ ὡς ἂν ὁ φρόνιμος ὁρίσειε. μεσότης δὲ δύο κακιῶν τῆς μὲν, καθ' ὑπερβολὴν τῆς δὲ, κατ' ἔλλειψιν. καὶ ἔτι τῷ τὰς μὲν, ἐλλείπειν· τὰς δ', ὑπερβάλλειν τοῦ δέοντος, ἔν τε τοῖς πάθεσι, καὶ ἐν ταῖς πράξεσι· τὴν δ' ἀρετὴν τὸ μέσον καὶ εὑρίσκειν καὶ αἱρεῖσθαι. διὸ, κατὰ μὲν τὴν οὐσίαν καὶ τὸν λόγον τὸν τί ἦν εἶναι λέγοντα, μεσότης ἐστὶν ἡ ἀρετή· κατὰ δὲ τὸ ἄριστον καὶ τὸ εὖ, ἀκρότης. οὐ πᾶσα δ' ἐπιδέχεται πρᾶξις, οὐδὲ * πᾶν πάθος, τὴν μεσότητα· ἔνια γὰρ εὐθὺς ὠνόμασται συνειλημμένα μετὰ τῆς φαυλότητος· οἷον ἐπιχαιρεκακία, ἀναισχυντία, φθόνος· καὶ ἐπὶ τῶν πράξεων, μοιχεία, κλοπὴ, ἀνδροφονία· πάντα γὰρ ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτα, λέγεται τῷ αὐτὰ φαῦλα εἶναι, ἀλλ' οὐχ αἱ ὑπερβολαὶ αὐτῶν, οὐδὲ αἱ ἐλλείψεις. οὐκ ἔστιν οὖν οὐδέποτε περὶ αὐτὰ κατορθοῦν, ἀλλ' ἀεὶ ἁμαρτάνειν· οὐδ' ἔστι τὸ εὖ, ἢ μὴ εὖ, περὶ τὰ τοιαῦτα, ἐν τῷ ἣν δεῖ, καὶ ὅτε, καὶ ὡς μοιχεύειν· ἀλλ' ἁπλῶς τὸ ποιεῖν ὁτιοῦν τούτων, ἁμαρτάνειν ἐστίν. ὅμοιον οὖν τὸ ἀξιοῦν καὶ περὶ τὸ ἀδικεῖν, καὶ δειλαίνειν καὶ ἀκολασταίνειν εἶναι μεσότητα, καὶ ὑπερβολὴν καὶ ἔλλειψιν· ἔσται γὰρ οὕτω γε, ὑπερβολῆς καὶ ἐλλείψεως μεσότης, καὶ ὑπερβολῆς ὑπερβολὴ, καὶ ἔλλειψις ἐλλείψεως. ὥσπερ δὲ σωφροσύνης καὶ ἀνδρείας οὐκ ἔστιν ὑπερβολὴ καὶ ἔλλειψις, διὰ τὸ τὸ μέσον εἶναί πως ἄκρον· οὕτως οὐδὲ ἐκείνων μεσότης, οὐδὲ ὑπερβολὴ καὶ ἔλλειψις, ἀλλ' ὡς ἂν πράττηται, ἁμαρτάνεται· ὅλως γὰρ οὔθ' ὑπερβολῆς καὶ ἐλλείψεως μεσότης ἐστὶν, οὐδὲ μεσότητος ὑπερβολὴ καὶ ἔλλειψις.

χ. πᾶν ψυχῆς πάθος

A extremorum verò is, qui modum ſuperat, iracundus, vitiúmque iracundia dicatur: qui deſerit, lentus quidam, & vitiū lentitudo appelletur. Iam verò ſunt & tres aliæ mediocritates, quæ tametſi ſimilitudine quadā inter ſe conueniant, differunt tamen. Omnes enim in ſermonū & actionum communitate verſantur: ſed hoc differunt, quòd vna in veritate ea quæ in eis ipſis rebus ineſt, vertitur: aliæ duæ in earum iucunditate poſitæ ſunt. Atque huius quidem iucunditatis altera pars in ioco, altera in iis omnibus quæ in hac vita quotidiana vſuvenire ſolēt, cernitur. Quamobrem de his quoq; nobis pauca dicēda ſunt, vt in omnibus rebus mediocritatem eſſe laudandā, extrema autē neque recta neque laudanda, immo verò

B vituperanda, planiùs intelligamus. Tametſi igitur permulta ſint ex his, quæ careant nomine: danda tamen opera eſt, vt eorum, quemadmodum & aliorum, nomina fingamus, tum perſpicuitatis gratia, tum vt aptior ac facilior ſit ad conſequendum ſeries orationis. In veritate igitur is, qui mediocritatem tuetur ac retinet, verax quidā; & mediocritas, veritas appelletur: ſimulatio autem, quæ rem auget, & maiorē facit, arrogantia, & qui ea affectus eſt, arrogās: ea verò, quæ de ſe detrahit, reiq; veritatem extenuat, diſſimulatio; & qui ea vti ſolet, diſſimulator vocetur. In iucunditate porrò ea, quæ in ioco cernitur, is, qui mediocritatē & modum ſeruat, facetus aut vrbanus, & affectio vrbanitas nominetur: nimiùm ſcurrilis dicacitas, & qui ea affectus eſt, ſcurra: qui mo-

C dum deſerit, ruſticus quidā ſeu agreſtis, atque inſulſus; & habitus, ruſticitas atque inſulſitas. In altera autem iucunditate ea quæ in vitæ communione locum habet, is qui ſe ita iucundum præſtat, vt debet, amicus, & mediocritas amicitia nominetur: qui modum ſuperat, ſi nullo ſuo commodo adductus, placendi ſtudioſus, ſeu blandus: ſin ſuæ vtilitatis cauſa, aſſentator: qui deſerit, ſeſéque omnibus in rebus inſuauē atque acerbū præbet, is pugnax quidā in contentionibus, difficiliſque nominetur. Atque etiam in perturbationibus, iiſque rebus, quæ ad perturbationes pertinent, mediocritates inſunt. Verecundia enim non eſt illa quidem virtus, verumtamen laudatur etiam is qui verecūdus eſt. His enim in rebus

D alius dicitur medius, is, quem modò diximus: alius, qui modum ſuperat, tanquam obſtupefactus, & pudore conſternatus, qui nulla in re nō verecundatur: qui autem modum deſerit, quemque nihil omnino pudet, impudens: medius autem ille pudens, ac verecundus. Indignatio verò mediocritas eſt, inter inuidentiam & maleuolentiam malis alienis lætantem, interiecta. Verſantur autem in moleſtiis ac voluptatibus ob ea commoda ſuſceptis, quæ alteri obtigerunt. Nam qui ad indignandum propenſus eſt, is dolet eorum rebus ſecundis, qui eis indigni ſunt. Inuidus hunc ſuperans, rebus omnium ſecundis contabeſcit. Ac maleuolus alienis malis lætans, ex incommodis aliorum non modò moleſtia ac dolore non afficitur, verùm etiam voluptate perfundi-

E tur. Sed de his quidem alibi ſuo loco ac tempore dicemus. De iuſtitia autem, quoniam non ſimpliciter, nec vno modo dicitur, deinceps diuiſione eius in duas parteis facta, quemadmodum ambæ ſint mediocritates, oſtendemus: itémque de virtutibus iis quæ rationem attingunt, diſſeremus.

CAPVT VIII.

Mediocritatis primum accidens declarat: Quomodo ſuis extremis opponatur: & quomodo extrema inter ſe pugnent.

CVm ſint autem affectiones tres, nempe duo vitia, quorum alterum, modum ſuperat, deſerit alterum: vna virtus, quæ mediocritas eſt: omnes inter ſe quodammodo pugnant. Nam extremæ & cum media, & inter ſe pugnant, & cum extremis media;

A τῶν δ' ἄκρων, ὁ μὲν γὰρ ὑπερβάλλων, ὀργίλος ἔστω· ἡ δὲ κακία, ὀργιλότης· ὁ δὲ ἐλλείπων, ἀόργητός τις· ἡ δ' ἔλλειψις, ἀοργησία. Εἰσὶ δὲ καὶ ἄλλαι τρεῖς μεσότητες, ἔχουσαι μέν τινα ὁμοιότητα πρὸς ἀλλήλας· διαφέρουσι δὲ ἀλλήλων. πᾶσαι μὲν γάρ εἰσι περὶ λόγων καὶ πράξεων κοινωνίαν· διαφέρουσι δὲ, ὅτι ἡ μὲν, ἐστὶ περὶ τὸ ἀληθὲς τὸ ἐν αὐτοῖς· αἱ δὲ, περὶ τὸ ἡδύ· τούτου δὲ, τὸ μὲν, ἐν παιδιᾷ· τὸ δὲ, ἐν πᾶσι τοῖς κατὰ τὸν βίον. ῥητέον οὖν καὶ περὶ τούτων, ἵνα μᾶλλον κατίδωμεν ὅτι ἐν πᾶσιν ἡ μεσότης ἐπαινετόν· τὰ δ' ἄκρα, οὔτε ὀρθὰ, οὔτε ἐπαινετὰ, ἀλλὰ

B ψεκτά. ἔστι μὲν οὖν καὶ τούτων τὰ πλείω ἀνώνυμα. πειρατέον δ' ὥσπερ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων, αὐτοὺς ὀνοματοποιεῖν, σαφηνείας ἕνεκεν, καὶ τοῦ εὐπαρακολουθήτου· * περὶ μὲν οὖν τὸ ἀληθὲς, ὁ μὲν μέσος, ἀληθής τις· καὶ ἡ μεσότης, ἀλήθεια λεγέσθω· ἡ δὲ προσποίησις, ἡ μὲν ἐπὶ τὸ μεῖζον, ἀλαζονεία· καὶ ὁ ἔχων αὐτὴν, ἀλαζών· ἡ δὲ ἐπὶ τὸ ἔλαττον, εἰρωνεία, καὶ εἴρων· * περὶ δὲ τὸ ἡδὺ, τὸ μὲν ἐν παιδιᾷ, ὁ μὲν μέσος, εὐτράπελος· καὶ ἡ διάθεσις, εὐτραπελία· ἡ δ' ὑπερβολὴ, βωμολοχία· καὶ ὁ ἔχων αὐτὴν, βω-

C μολόχος· ὁ δ' ἐλλείπων, ἀγροικός τις· καὶ ἡ ἕξις, ἀγροικία. * περὶ δὲ τὸ λοιπὸν ἡδὺ τὸ ἐν τῷ βίῳ, ὁ μὲν ὡς δεῖ ἡδὺς ὢν, φίλος· καὶ ἡ μεσότης, φιλία· ὁ δ' ὑπερβάλλων, * εἰ μὲν οὐδενὸς ἕνεκα, ἄρεσκος· εἰ δ' ὠφελείας τῆς αὑτοῦ, κόλαξ· ὁ δ' ἐλλείπων καὶ ἐν πᾶσιν ἀηδὴς, δύσερίς τε καὶ δύσκολος. * Εἰσὶ δὲ καὶ ἐν τοῖς πάθεσι, καὶ ἐν τοῖς περὶ τὰ πάθη, μεσότητες· ἡ γὰρ αἰδὼς, ἀρετὴ μὲν οὐκ ἔστιν, ἐπαινεῖται δὲ καὶ ὁ αἰδήμων· καὶ γὰρ ἐν τούτοις ὁ μὲν, λέγεται μέσος· ὁ δ', ὑπερβάλλων, ὡς καταπλὴξ, ὁ πάντα αἰδούμενος· ὁ δ' ἐλλείπων, ἢ ὁ μη-

D δὲ ὅλως, ἀναίσχυντος· ὁ δὲ μέσος, αἰδήμων. νέμεσις δὲ, μεσότης φθόνου καὶ ἐπιχαιρεκακίας. Εἰσὶ δὲ περὶ λύπην καὶ ἡδονὴν τὰς ἐπὶ τοῖς συμβαίνουσι τοῖς πέλας γινομένας· ὁ μὲν γὰρ νεμεσητικὸς, λυπεῖται ἐπὶ τοῖς ἀναξίως εὖ πράττουσιν· ὁ δὲ φθονερὸς ὑπερβάλλων τοῦτον, ἐπὶ πᾶσι λυπεῖται· ὁ δ' ἐπιχαιρέκακος, τοσοῦτον ἐλλείπει τοῦ λυπεῖσθαι, ὥστε καὶ χαίρειν. ἀλλὰ περὶ μὲν τούτων * καὶ ἄλλοθι καιρὸς ἔσται· περὶ δὲ δικαιοσύνης, ἐπεὶ οὐχ ἁπλῶς λέγεται, μετὰ ταῦτα διελόμενοι, περὶ ἑκατέρας ἐροῦμεν, πῶς μεσότητές εἰσιν· ὁμοίως δὲ καὶ περὶ τῶν λο-

E γικῶν ἀρετῶν.

Lib.4 c.13.
Lib.4.c.14.
Lib.4.c.12.
κ. ἐ μὲν οὖ. & ἤ ὠφ.
Lib.4.c.15.
Eudem.lib 3. c.7.
Infra lib.5.
Initio lib.6.

ΚΕΦΑΛ. η'.

Ὅτι δύο μὲν κακιῶν οὐσῶν, μιᾶς δὲ ἀρετῆς, πᾶσαι πάσαις ἀντίκεινταί πως.

Τριῶν δὲ διαθέσεων οὐσῶν, δύο μὲν κακιῶν, τῆς μὲν, καθ' ὑπερβολὴν· τῆς δὲ, κατ' ἔλλειψιν· μιᾶς δὲ ἀρετῆς, τῆς μεσότητος· πᾶσαι πάσαις ἀντίκεινταί πως· αἱ μὲν γὰρ ἄκραι, καὶ τῇ μέσῃ, καὶ ἀλλήλαις ἐναντίαι εἰσίν· ἡ δὲ μέση, ταῖς ἄκραις. Magn.l.1.c.9.

ὥσπερ γὰρ τὸ ἴσον, πρὸς μὲν τὸ ἔλαττον, μεῖζον· πρὸς δὲ τὸ μεῖζον, ἔλαττον. οὕτως αἱ μέσαι ἕξεις, πρὸς μὲν τὰς ἐλλείψεις, ὑπερβάλλουσι· πρὸς δὲ τὰς ὑπερβολὰς, ἐλλείπουσιν, ἔν τε τοῖς πάθεσι, καὶ ταῖς πράξεσιν. ὁ γὰρ ἀνδρεῖος, πρὸς μὲν τὸν δειλὸν, θρασὺς φαίνεται· πρὸς δὲ τὸν θρασὺν, δειλός. ὁμοίως δὲ καὶ ὁ σώφρων, πρὸς μὲν τὸν ἀναίσθητον, ἀκόλαστος· πρὸς δὲ τὸν ἀκόλαστον, ἀναίσθητος. ὁ δ᾽ ἐλευθέριος, πρὸς μὲν τὸν ἀνελεύθερον, ἄσωτος· πρὸς δὲ τὸν ἄσωτον, ἀνελεύθερος. διὸ καὶ ἀπωθοῦνται * τὸν μέσον οἱ ἄκροι, ἑκάτερος πρὸς ἑκάτερον, καὶ καλοῦσι τὸν ἀνδρεῖον ὁ μὲν δειλὸς, θρασὺν, ὁ δὲ θρασὺς, δειλόν. καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων ἀνάλογον. οὕτω δ᾽ ἀντικειμένων ἀλλήλοις τούτων, * πλείων ἐναντιότης ἐστὶ τοῖς ἄκροις πρὸς ἄλληλα, ἢ πρὸς τὸ μέσον. πορρωτέρω γὰρ ταῦτα ἀφέστηκεν ἀλλήλων, ἢ τοῦ μέσου· ὥσπερ τὸ μέγα, τοῦ μικροῦ· καὶ τὸ μικρὸν, τοῦ μεγάλου· ἢ ἄμφω, τοῦ ἴσου. ἔτι, πρὸς μὲν τὸ μέσον ἐνίοις ἄκροις ὁμοιότης τις φαίνεται, ὡς τῇ θρασύτητι πρὸς τὴν ἀνδρείαν, καὶ τῇ ἀσωτίᾳ πρὸς τὴν ἐλευθεριότητα· τοῖς δὲ ἄκροις πρὸς ἄλληλα πλείστη ἀνομοιότης· τὰ δὲ πλεῖστον ἀπέχοντα ἀπ᾽ ἀλλήλων ἐναντία ὁρίζονται· ὥστε καὶ μᾶλλον ἐναντία, τὰ πλεῖον ἀπέχοντα. πρὸς δὲ τὸ μέσον ἀντίκειται, ἐφ᾽ ὧν μὲν μᾶλλον, ἡ ἔλλειψις, ἐφ᾽ ὧν δὲ, ἡ ὑπερβολή. οἷον ἀνδρείᾳ μὲν, οὐχ ἡ θρασύτης, ὑπερβολὴ οὖσα· ἀλλ᾽ ἡ δειλία, ἔλλειψις οὖσα· τῇ δὲ σωφροσύνῃ, οὐχ ἡ ἀναισθησία, ἔνδεια οὖσα· ἀλλ᾽ ἡ ἀκολασία, ὑπερβολὴ οὖσα. διὰ δύο δ᾽ αἰτίας τοῦτο συμβαίνει· μίαν μὲν, τὴν ἐξ αὐτοῦ τοῦ πράγματος· τῷ γὰρ ἐγγύτερον εἶναι καὶ ὁμοιότερον τὸ ἕτερον ἄκρον τῷ μέσῳ, οὐ τοῦτο, ἀλλὰ τοὐναντίον ἀντιτίθεμεν μᾶλλον· οἷον, ἐπεὶ ὁμοιότερον εἶναι δοκεῖ τῇ ἀνδρείᾳ ἡ θρασύτης καὶ ἐγγύτερον· ἀνομοιότερον δ᾽, ἡ δειλία· ταύτην μᾶλλον ἀντιτίθεμεν· τὰ γὰρ ἀπέχοντα πλεῖον τοῦ μέσου, ἐναντιώτερα δοκεῖ εἶναι. μία μὲν οὖν αἰτία αὕτη, ἐξ αὐτοῦ τοῦ πράγματος· ἑτέρα δὲ, ἐξ ἡμῶν αὐτῶν· πρὸς ἃ γὰρ αὐτοὶ μᾶλλον πεφύκαμέν πως, ταῦτα μᾶλλον ἐναντία τῷ μέσῳ φαίνεται· οἷον, αὐτοὶ μᾶλλον πεφύκαμεν πρὸς τὰς ἡδονάς· διὸ εὐκατάφοροί ἐσμεν μᾶλλον πρὸς ἀκολασίαν, ἢ πρὸς κοσμιότητα. ταῦτ᾽ οὖν μᾶλλον ἐναντία λέγομεν, πρὸς ἃ ἡ ἐπίδοσις μᾶλλον γίνεται· καὶ διὰ τοῦτο, ἡ ἀκολασία, ὑπερβολὴ οὖσα, ἐναντιωτέρα ἐστὶ τῇ σωφροσύνῃ.

γρ. τὸ μέσον

γρ. πλείω

ΚΕΦΑΛ. θ΄.

Ὅτι ἡ ἀρετὴ στοχαστικὴ οὖσα τοῦ μέσου τοῦ ἐν τοῖς πάθεσι καὶ ταῖς πράξεσι, τῶν χαλεπωτάτων ἐστί· καὶ τί δεῖ ποιεῖν τοὺς αὐτῆς ἐπιθυμοῦντας.

Ὅτι μὲν οὖν ἐστὶν ἡ ἀρετὴ ἡ ἠθικὴ μεσότης, καὶ πῶς, καὶ ὅτι μεσότης δύο κακιῶν, τῆς μὲν, καθ᾽ ὑπερβολὴν, τῆς δὲ, κατ᾽ ἔλλειψιν· καὶ ὅτι τοιαύτη ἐστὶ διὰ τὸ στοχαστικὴ τοῦ μέσου εἶναι τοῦ ἐν τοῖς πάθεσι καὶ ταῖς πράξεσιν, ἱκανῶς εἴρηται· * διὸ καὶ ἔργον ἐστὶ σπουδαῖον εἶναι· ἐν ἑκάστῳ γὰρ τὸ μέσον λαβεῖν, ἔργον· οἷον, κύκλου τὸ μέσον, οὐ παντὸς

Magnor. lib. 1. cap. 9.

A Quemadmodum enim ſi id quod æquale eſt, cum eo quod minus eſt, compatetur, maius eſt: ſi cum maiore, minus: ſic medij habitus, ſi cum iis qui modum deſerunt, comparentur, ſuperant: ſi cum iis qui ſuperant, deſerunt: tum in perturbationibus tum in actionibus. Fortis enim ad ignauum, audax; ad audacem, ignauus ac timidus videtur: Similitérque temperans, ad eum quem ſenſus expertem diximus, intemperans: ad intemperantem, ſenſus expers habetur. Liberalis autem ſi cum illiberali confertatur, prodigus; ſi eum prodigo, illiberalis exiſtimatur. Idcirco & medium vterq; extremorum alter ad alterum propulſat, fortémque timidus, audacem; audax, timidum nominat: & ita æqua B proportione ſe res habet in aliis. Cùm hæc autem ita pugnent inter ſe, tum maior extremorum inter ſe, quàm cum medio pugna eſt: quandoquidem longiùs abeſt alterum ab altero, quàm vtrumque à medio: quemadmodum magnum à paruo, & paruum à magno longiùs remotum eſt, quàm vtrumque ab æquali. Præterea verò quibuſdam extremis cum medio ſimilitudo quædam intercedere videtur: vt audaciæ cum fortitudine, profuſioni cum liberalitate: extremis autem maxima eſſe inter ſe diſſimilitudo. At ea, quæ plurimùm diſtant inter ſe, definiuntur eſſe contraria. Itaque etiam magis contraria ſunt, quæ longiùs inter ſe diſiuncta ſunt. Cum medio autem parum in nonnullis magis pugnat, in quibuſdam nimium: vt fortitu- C dini non audacia, quæ modum ſuperat, ſed ignauia, quæ deſerit, maximè aduerſatur. At enim temperantia non immanitas illa in voluptatibus aſpernandis ſenſus expers, quæ modum deſerit, ſed intemperantia, quæ ſuperat, maximè pugnat. Quod quidem duabus de cauſis accidit: Quarum altera ex ipſa re ducitur: nam quia propius abeſt alterum extremum à medio, eique ſimilius eſt, idcirco non hoc, ſed contrarium potiùs illi opponimus: verbi gratia, quoniam fortitudini ſimilior & propior eſſe videtur audacia, diſſimilior ignauia, propterea hanc potiùs quàm illam, ei opponimus. Quæ enim longiùs abſunt à medio, videntur eſſe magis contraria. Atque hæc quidem cauſa ex ipſa re tra- D hitur. Altera eſt, quæ à nobis ipſis ducitur. Nam ad quæ vitia procliuiores ſumus naturâ, ea medio magis contraria videntur eſſe: vt, quia nos ad voluptates natura finxit proniores, idcirco ad intemperantiam faciliùs quàm ad temperantiam impellimur, ac prolabimur. Quapropter hæc magis contraria dicuntur, ad quæ progreſſio magis fieri ſolet. Atque ideò intemperantia, quæ nimius habitus eſt, temperantiæ contraria magis eſt, quàm alterum extremum.

CAPVT IX.

Alterum Mediocritatis accidens, Difficultatem ſcilicet, enarrat: eiúſque ſuperandæ modum præſcribit.

E

Virtutem igitur eam, quæ moralis appellatur, medium ſeu mediocritatem eſſe, & quomodo ſit mediocritas, ac duorum vitiorum eſſe medioeritatem, quæ ſunt nimium & parum: talem denique eo eſſe, quòd eam mediocritatem, quę in perturbationibus atque actionibus ineſt, ſibi propoſitam habeat, tanquam ſignum, ſatis demonſtratũ eſſe arbitror. Quocirca etiam difficile atq; operoſum eſt, virtute eſſe præditũ. Magni enim negocij eſt in vnaquaque remedium conſequi: vt circuli punctum medium reperire non cuiuſlibet.

A ſed ſcientis atque intelligentis hominis eſt. Itémque iraſci, & pecuniam donare, & ſumptum facere, cuiuſlibet hominis eſt, & facile: iraſci verò & pecuniam donare, cui, & quantum, & quo tempore, & cuius rei cauſa, & quomodo iraſcendum ac donandum eſt, neque cuiuslibet hominis, neque facile eſt. Quæ quidem eſt cuiuſque rei abſolutio & perfectio, eáque rara ac laudabilis eſt: omne autem rarum ac laudabile, præclarum atque honeſtum eſt. Oportet igitur, eum, qui medium velvti collineando petit, primùm omniũ ſe ab eo quod magis contrarium eſt, longiſſimè remouere: quemadmodum & ſuadebat Calypſo,

Tu procul à fumo & fluctu prohibeto carinam.

Extremorum enim alterum maius peccatum eſt, alterum minus. Quoniam igitur medium aſſequi ſummæ difficultatis eſt, ſecunda (vt aiunt) nauigatione, B minima de malis. hoc autem hac ratione continget maximè, quam oſtendebamus. Videndum eſt autem, ad quæ vitia ſimus etiam ipſi proniores. Alij enim ad alia procliuiores ſumus naturâ. Quod quidem ex ea voluptate & ea ægritudine, qua afficimur, facilè cognoſci poterit. Sed nos ipſos ab ea in contrariam partem oportet abſtrahere. Nam cùm longiſſimè nos à peccato remouerimus, ad id, quod medium eſt, veniemus. Quod ſanè faciunt ij, qui ligna diſtorta dirigunt. In omni autem negotio quicquid iucundum eſt, ipſámque adeò voluptatem, ſummo ſtudio vitare oportet. Eius enim non incorrupti iudices ſumus. Quocirca quemadmodum erga Helenam ſenes illi fuerunt animati, ſic & nos oportet in voluptatem animatos eſſe, rebúſque omnibus illorum vocem ſubiice- C re. Nam cùm eam ita amandabimus, miſſámque faciemus, leuiùs peccabimus. His igitur faciendis (vt eorum, quæ dixi, ſummam faciam) mediocritatem facillimè aſſequemur. Eſt tamen & hæc ratio fortaſſe difficilis & laborioſa, præſertim in rebus ſingularibus. Neque enim facile eſt diſtinguere, quónam modo, quibus hominibus, quibus de cauſis, & quandiu ſit iraſcendum. Nos enim interdum eos homines qui parum iraſcuntur, laudamus, & leneis appellamus: interdum eos qui grauiter ſuccenſent, animóque virili hos eſſe dicimus. At qui paulum à perfectione deflectit, ſiue modum aliquantulum ſuperet, ſiue aliquantulum deſerat, non vituperatur: ſed is tantùm, qui longiùs, quàm par ſit, ab eo diſcedit. Hic enim non ignoratur, neque obſcurus eſt. Quatenus autem, & quantum iraſcatur is qui vituperabilis eſt, non eſt facile oratio- D ne definire, vt neque aliud quidquam eorum quæ ſenſibus ſubiecta ſunt. Quæ ſunt autem huiuſmodi, in rebus ſingularibus poſita ſunt, ac de iis iudicat ſenſus. Hoc igitur, quod hactenus à nobis dictum eſt, oſtendit ac declarat, mediocrem habitum in omnibus eſſe laudabilem. Declinandum eſt autem nunc ad nimium, nunc ad id quod eſt parum. Sic enim id, quod medium & perfectum eſt, facillimè conſequemur.

A ἀλλὰ τοῦ εἰδότος· οὕτω δὲ, καὶ τὸ μὲν ὀργισθῆναι παντὸς, καὶ ῥᾴδιον· καὶ τὸ δοῦναι ἀργύριον καὶ δαπανῆσαι· τὸ δὲ ᾧ, καὶ ὅσον, καὶ ὅτε, καὶ οὗ ἕνεκα, καὶ ὥς,* οὐκ ἔτι παντὸς, οὐδὲ ῥᾴδιον· * διόπερ ἐστὶ τὸ εὖ, καὶ σπάνιον, καὶ ἐπαινετὸν,* καὶ καλόν· διὸ δεῖ τὸν στοχαζόμενον τοῦ μέσου, πρῶτον μὲν ἀποχωρεῖν τοῦ μᾶλλον ἐναντίου, καθάπερ καὶ ἡ Καλυψὼ παραινεῖ τό, — γρ. οὐκ ἔτι · Quidam codd. ἐστι, corrupto loco ob fin[em] loci præced. γρ. τὸ καὶ.

--* τοῦ μὲν καπνοῦ καὶ κύματος ἐκτὸς ἔεργε
Νῆα.-- — Odyſſ. μ. Vide Lamb.

τῶν γὰρ ἄκρων, τὸ μέν, ἐστὶν ἁμαρτωλότερον· τὸ δὲ, ἧττον. ἐπεὶ οὖν τοῦ μέσου τυχεῖν, ἄκρως χαλεπὸν, κατὰ τὸν δεύτερόν φασι πλοῦν, B τὰ ἐλάχιστα ληπτέον τῶν κακῶν. τοῦτο δ' ἔσται μάλιστα τοῦτον τὸν τρόπον ὃν λέγομεν· σκοπεῖν δὲ δεῖ πρὸς ἃ καὶ αὐτοὶ εὐκατάφοροί ἐσμεν· ἄλλοι γὰρ πρὸς ἄλλα πεφύκαμεν. τοῦτο δ' ἔσται γνώριμον ἐκ τῆς ἡδονῆς καὶ τῆς λύπης τῆς γινομένης περὶ ἡμᾶς. Εἰς τοὐναντίον δ' ἑαυτοὺς ἀφέλκειν δεῖ· πολὺ γὰρ ἀπάγοντες τοῦ ἁμαρτάνειν, εἰς τὸ μέσον ἥξομεν· ὅπερ οἱ τὰ διεστραμμένα τῶν ξύλων ὀρθοῦντες, ποιοῦσιν. ἐν παντὶ δὲ μάλιστα φυλακτέον τὸ ἡδὺ, καὶ τὴν ἡδονήν· οὐ γὰρ ἀδέκαστοι κρίνομεν αὐτήν. ὅπερ οὖν * οἱ δημογέροντες ἔπαθον πρὸς τὴν Ἑλένην, τοῦτο δεῖ παθεῖν καὶ ἡμᾶς πρὸς τὴν ἡδονήν· καὶ ἐν πᾶσι τὴν ἐκείνων ἐπιλέ- C γειν φωνήν· οὕτω γὰρ αὐτὴν ἀποπεμπόμενοι, ἧττον ἁμαρτησόμεθα. Ταῦτ' οὖν ποιοῦντες, ὡς ἐν κεφαλαίῳ εἰπεῖν μάλιστα δυνησόμεθα τοῦ μέσου τυγχάνειν. χαλεπὸν δὲ ἴσως τοῦτο καὶ μάλιστ' ἐν τοῖς καθ' ἕκαστον· οὐ γὰρ ῥᾴδιον διορίσαι, πῶς, καὶ τίσι καὶ ἐπὶ ποίοις, καὶ πόσον χρόνον ὀργιστέον. καὶ γὰρ ἡμεῖς, ὁτὲ μὲν, τοὺς ἐλλείποντας ἐπαινοῦμεν, καὶ πράους φαμέν· ὁτὲ δὲ, τοὺς χαλεπαίνοντας,* καὶ ἀνδρώδεις ἀποκαλοῦμεν. ἀλλ', ὁ μὲν μικρὸν τοῦ εὖ παρεκβαίνων, οὐ ψέγεται, οὔτ' ἐπὶ τὸ μᾶλλον, οὔτ' ἐπὶ τὸ ἧττον· ὁ δὲ πλέον· οὗτος γὰρ οὐ λανθάνει· ὁ δὲ μέχρι τίνος, καὶ ἐπὶ πόσον ψεκτὸς, οὐ ῥᾴδιον τῷ λόγῳ ἀφορίσαι· οὐδὲ γὰρ ἄλλο οὐδὲν τῶν αἰσθητῶν· τὰ δὲ τοιαῦτα, ἐν τοῖς καθ' ἕκαστα, καὶ ἐν τῇ D αἰσθήσει ἡ κρίσις· τὸ μὲν ἄρα τοσοῦτον,* δῆλον ὅτι ἡ μέση ἕξις ἐν πᾶσιν ἐπαινετή· ἀποκλίνειν δὲ δεῖ, ποτὲ μὲν ἐπὶ τὴν ὑπερβολήν· ποτὲ δὲ, ἐπὶ τὴν ἔλλειψιν· οὕτω γὰρ ῥᾷστα τοῦ μέσου καὶ τοῦ εὖ τευξόμεθα. — Iliad. γ. · Sic leg. vt in ſimili loco 4. 11.

E

ARISTOTELIS ETHICORVM NICOMACHEORVM LIBER III.

CAPVT I.

In Virtutis definitione membratim explicanda perſtat. ἕξιν eſſe, ſuperiore libro docuerat: quæ prima particula definitionis erat. Nunc vt προαιρετικὴν quoque oſtendat eſſe, (quæ ſecunda particula eſt,) προαίρεσιν eiuſdem definitionem inquirit. Cuius genus cum ſit τὸ ἑκούσιον, id quod ſponte fit, & hoc ipſum ignotum: ex contrario ἀκουσίῳ, quod inuitè fit, declarandum erit. Itaque propoſita τῆς ἀκουσίου definitione, prima eiuſdem particula, violentum ſcilicet exponitur.

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΟΥΣ ΗΘΙΚΩΝ Νικομαχείων τὸ Γ.

ΚΕΦΑΛ. α'.

Ὅτι τὸ ἑκούσιον καὶ ἀκούσιον διορίσαι ἀναγκαῖον, τοῖς περὶ ἀρετῆς ἐπισκοποῦσι· καὶ ὅτι τοῦ ἀκουσίου τὸ μὲν βίᾳ, τὸ δὲ δι' ἄγνοιαν. καὶ τί τὸ βίαιον.

Magn. l. 1. c. 3.
Eudem. l. 2. c. 3.

ΤΗΣ ἀρετῆς δὴ περὶ πάθη τε καὶ πράξεις οὔσης· καὶ ἐν μὲν τοῖς ἑκουσίοις, ἐπαίνων καὶ ψόγων γινομένων· ἐν δὲ τοῖς ἀκουσίοις, συγγνώμης, ἐνίοτε δὲ καὶ ἐλέου· τὸ ἑκούσιον καὶ ἀκούσιον ἀναγκαῖον ἴσως διελεῖν τοῖς περὶ * ἀρετῆς ἐπισκοποῦσι. χρήσιμον δὲ καὶ τοῖς νομοθετοῦσι, πρός τε τὰς τιμὰς καὶ τὰς κολάσεις. δοκεῖ δὲ ἀκούσια εἶναι, τὰ βίᾳ ἢ δι' ἄγνοιαν γινόμενα· βίαιον δὲ, οὗ ἡ ἀρχὴ ἔξωθεν, τοιαύτη οὖσα, ἐν ᾗ μηδὲν συμβάλλεται ὁ πράττων, ἢ ὁ πάσχων· οἷον, εἰ πνεῦμα * κομίσαιτό ποι, ἢ ἄνθρωποι κύριοι ὄντες. ὅσα δὲ διὰ φόβον μειζόνων κακῶν πράττεται, ἢ διὰ καλόν τι· οἷον, εἰ τύραννος προστάττοι αἰσχρόν τι πρᾶξαι, κύριος ὢν γονέων καὶ τέκνων· καὶ πράξαντος μὲν, σώζοιντο· μὴ πράξαντος δὲ, ἀποθνήσκοιεν· ἀμφισβήτησιν ἔχει, πότερον ἀκούσιά * ἐστιν, ἢ ἑκούσια. τοιοῦτον δέ τι συμβαίνει καὶ περὶ τὰς ἐν τοῖς χειμῶσιν ἐκβολάς· ἁπλῶς μὲν γὰρ, οὐδεὶς ἀποβάλλεται ἑκών· ἐπὶ σωτηρίᾳ δὲ αὑτοῦ καὶ τῶν λοιπῶν, ἅπαντες οἱ νοῦν ἔχοντες. μικταὶ μὲν οὖν εἰσιν αἱ τοιαῦται πράξεις· ἐοίκασι δὲ μᾶλλον ἑκουσίοις· αἱρεταὶ γάρ εἰσι τότε ὅτε πράττονται. τὸ δὲ τέλος τῆς πράξεως, κατὰ τὸν καιρόν ἐστι· καὶ τὸ ἑκούσιον δὴ καὶ τὸ ἀκούσιον, ὅτε πράττει, λεκτέον· πράττει δὲ, ἑκών. καὶ γὰρ ἡ ἀρχὴ τοῦ κινεῖν τὰ ὀργανικὰ μέρη ἐν ταῖς τοιαύταις πράξεσιν ἐν αὐτῷ ἐστιν· ὧν δ' ἐν αὐτῷ ἡ ἀρχὴ, ἐπ' αὐτῷ καὶ τὸ πράττειν, καὶ μή· ἑκούσια δὴ τὰ τοιαῦτα· ἁπλῶς δ', ἴσως ἀκούσια· οὐδεὶς γὰρ ἂν ἕλοιτο καθ' αὑτὸ τῶν τοιούτων οὐδέν· ἐπὶ ταῖς πράξεσι δὲ ταῖς τοιαύταις ἐνίοτε καὶ ἐπαινοῦνται, ὅταν αἰσχρόν τι ἢ λυπηρὸν ὑπομένωσιν ἀντὶ μεγάλων καὶ καλῶν· ἂν δ' ἀνάπαλιν, ψέγονται· τὰ γὰρ αἴσχισθ' ὑπομεῖναι, ἐπὶ μηδενὶ καλῷ, ἢ μετρίῳ, * φαύλου. ἐπ' ἐνίοις δ', ἔπαινος μὲν οὐ γίνεται· συγγνώμη δ', ὅταν διὰ τοιαῦτα * πράξῃ τις ἃ μὴ δεῖ, ἃ τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν ὑπερτείνει, καὶ μηδεὶς ἂν * ὑπομείναι. ἔνια δ' ἴσως οὐκ ἔστιν ἀναγκασθῆναι, ἀλλὰ μᾶλλον * ἀποθανετέον, παθόντα τὰ δεινότατα. καὶ γὰρ τὸν Εὐριπίδου Ἀλκμαίωνα γελοῖα φαίνεται τὰ ἀναγκάσαντα μητροκτονῆσαι. ἔστι δὲ χαλεπὸν ἐνίοτε τὸ κρῖναι, ποῖον ἀντὶ ποίου αἱρετέον, καὶ τί ἀντὶ τίνος * ὑπομενετέον· ἔτι δὲ χαλεπώτερον τὸ ἐμμεῖναι τοῖς γνωσθεῖσιν· ὡς γὰρ ἐπὶ τὸ πολύ ἐστι τὰ μὲν προσδοκώμενα, λυπηρά· τὰ δ' * ἀναγκαζόμενα, αἰσχρά· ὅθεν ἔπαινοι καὶ ψόγοι γίνονται περὶ τοὺς ἀναγκασθέντας, ἢ μή. τὰ δὴ ποῖα, φατέον βίαια; ἢ ἁπλῶς μὲν, ὁπότ' ἂν ἡ αἰτία ἐν τοῖς ἐκτὸς ᾖ, καὶ ὁ πράττων μηδὲν συμβάλληται; ἃ δὲ, καθ' αὑτὰ μὲν, ἀκούσιά ἐστι, νῦν δὲ καὶ ἀντὶ τῶνδε αἱρετά, καὶ ἡ ἀρχὴ ἐν τῷ πράττοντι, καθ' αὑτὰ μὲν ἀκούσιά ἐστι· νῦν δὲ ἀντὶ τῶνδε, ἑκούσια. μᾶλλον δὲ ἔοικεν ἑκουσίοις· αἱ γὰρ πράξεις, ἐν τοῖς καθ' ἕκαστα· ταῦτα δὲ, ἑκούσια.

γρ. ἀφορίσαι. γρ. κομίσαι. γρ. εἰσίν. γρ. φαύλου. γρ. πράξεις. γρ. ὑπομεῖναι. γρ. ἀποθανατέον. γρ. ὑπομενετέον. γρ. ἀναγκάζοντα.

A CVM igitur virtus in perturbationibus & actionibus verſetur, cúmque in iis rebus quas ſponte ſuſcipimus, laudes & vituperationes locum habeant: iis autẽ quas inuiti facimus, venia atque etiam interdũ miſericordia tribuatur, neceſſe eſt fortaſſe, iis qui virtutis vim naturámque quærunt, id, quod ſponte, & id quod inuitè fit, definire ac diſtinguere. Atque hæc oratio latoribus legum quoque tum ad honores bene meritis de republ. decernendos, tum ad ſupplicia in improbos conſtituenda, vtilis eſt futura. Ea igitur ſuſcipere dicimus inuiti, quæ aut vi coacti, aut per inſcientiam aguntur. Eſt autem id violentũ, cuius principium extra eſt, atque eiuſmodi, vt nihil adiumenti B afferat is qui agit, aut qui patitur, vt ſi quò ventus detulerit, aut ij homines quorum ſub poteſtate ſumus. Quæcunque verò maiorũ malorum metu, vel honeſti alicuius cauſa aguntur (verbi gratia, ſi quis tyrannus, cuius in manu, parentum & liberorum vita poſita ſit, alicui, vt turpe quippiam faciat, imperet, ita vt illi, ſi agat, ſalui ſint; ſi non agat, moriantur;) vtrùm hæc ſpõte, an inuitè fiant, ambigi poteſt. Eadémque de iacturis, quæ tempeſtate in mari coorta fieri ſolent, controuerſia eſſe poteſt. Simpliciter enim & abſolutè nemo ſua ſponte rerum ſuarum iacturam facit: ſed ſuæ ac cæterorum ſalutis cauſa omnes faciunt, qui modò ſanæ mentis ſint. Mixtæ igitur ſunt tales actiones: ſed tamẽ eis, quæ ſponte aguntur, ſimiliores eſſe videntur. Sunt C enim optabiles & eligendæ, tum cùm aguntur. Actionis autem finis ſecundùm opportunitatem temporis eſt. Sponte quinetiam agi aliquid vel inuitè dicẽdum eſt, tum cùm agitur. At ſponte agit. In eo enim eſt partium mouendarum, earum quæ inſtrumentorum locum obtinent in huiuſmodi actionibus, principium. Quarum autem rerũ in aliquo principia inſunt, earum quoq. agendarum, vel non agendarũ, penes eum poteſtas eſt. Hæc igitur talia ſponte aguntur. Simpliciter autem fortaſſis inuitè. Nemo enim quicquam tale ipſum propter ſe optauerit. Iam verò in talib. actionibus homines interdũ laudibus efferuntur, cùm magnarum atq. honeſtarum rerũ cauſa turpitudinem aut moleſtiam aliquã ſubierint, ac pertulerint: quòd ſi ali- D ter faciant, vituperantur. Nam res turpiſſimas nullius honeſtæ rei aut mediocris gratia ſufferre, improbi hominis eſt. Sunt deinde quædam alia, propter quæ laus quidem nulla tribuitur, ſed venia datur duntaxat, cùm ea quis egerit, quæ non ſint agenda, iis rebus compulſus quæ humanam naturam ſuperant, quáſque nemo perferre queat. Sunt autem fortaſſe nonnulla eiuſmodi, vt nulla vi aut neceſſitate coacti ea agere debeamus, potiúſque nobis mors ſit oppetenda, grauiſſimíque cruciatus perferendi. Etenim ridicula videntur ea, quæ Alcmæonem Euripidis, vt matrem interficeret, impulerunt. Difficile eſt autem interdum quid cui E anteponendum ſit, quidque pro quo perferendũm, iudicare: difficilius verò etiam eſt in eo quod decretum ſit, perſtare ac perſeuerare. Ferè enim ea quidem quæ expectantur, moleſta ſunt: ea autem, ad quæ impellũtur homines, turpia. Hinc laudes & vituperationes eos qui ad agendum neceſſitate coacti fuerunt, conſequuntur, aut non conſequuntur. Quænam igitur violenta ſunt dicẽda? An ſimpliciter & propriè, cùm cauſa in eis eſt, quæ ſunt extrà, & is qui agit, nihil operę ad actionem confert? Quæ autem per ſe quidem inuitè ſuſcepta ſunt, ſed hoc tempore, & in horum locum optabilia: quorũ deniq. principium eſt in eo qui agit; ea per ſe quidẽ inuitè ſuſcepta ſunt, verũ hoc puncto temporis, & in horũ locũ ſponte ſuſcepta: iis tamen quæ ſponte ſuſcipiũtur, ſunt ſimiliora. Nã in reb. ſingularib. verſantur actiones. At res ſingulares, ſpõte aguntur.

Quæ autem quibus optabiliora ſint, non eſt facile verbis oſtendere. Multæ enim ſunt in rebus ſingularibus differentiæ. Quòd ſi quis dicat, ea quæ iucunda ſunt, eſſe violenta, (cogere enim, cùm extrà ſint,) hac ratione erunt omnia violenta. Horum enim gratia agunt omnes omnia. Et qui vi aliqua coacti atque inuiti agunt, moleſtè ferunt: qui autem iucundo ad agendum inuitantur, cum voluptate & iucundè agunt. Ridiculum igitur fuerit, ea quæ extra ſunt, accuſare, non ſeipſum potiùs, qui à talibus rebus facilè capiatur: & rerum quidem honeſtarum, in ſe ipſum; turpium, in iucunda cauſam conferre. Violentum igitur id eſſe videtur, cuius principium extrà eſt, cùm id cui vis affertur, nullam operam conferat.

CAPVT II.

Altera particula in definitione τοῦ ἀκουσίου adhibita, nempe, Per inſcientiam factum, explicatur.

QVod autem fit per ioſcientiam, fit omne illud quidem non ſponte. Inuitè autem id ſanè fieri dicendum, quod ſubſequitur dolor, cuiúſque eum qui egit, pœnitet. Nam qui per inſcientiam quidlibet egerit, neque ex ea actione dolore afficiatur, ſponte ille quidem non egit, vtpote quod neſciebat: neque rurſum inuitus, quippe qui dolore non afficiatur. Eorum igitur, qui per inſcientiam agunt, is quem facti pœnitet, inuitus egiſſe videtur: quem verò non pœnitet, quoniam alius eſt ab illo, egiſſe non ſponte dicatur. Satius eſt enim hunc, quandoquidem differt ab altero, nomen proprium habere. Aliud eſt autem C per inſcientiam agere, quàm inſcienter. Ebrius enim aut iratus agere per inſcientiam nõ videtur, ſed propter aliquid eorum quæ dicta ſunt: nec ſciens verò, ſed inſciens, atque ignorans. Ignorat igitur ſanè improbus omnis, quænam ſint agenda, & à quibus ſit abſtinendum: propterque hoc adeò peccatum, homines efficiuntur iniuſti, & (vt ſemel dicam) mali. Actum autem ab inuito dici debet, non ſi quis, quod expedit, neſciat. Non enim ea inſcieotia, quæ in conſilio verſatur, cauſa eſt cur id quod agitur, actum eſſe inuitè dicatur, ſed improbitatis: neque rerum vniuerſarum inſcientia; quoniam hæc vitio datur; ſed rerum ſingularium, in quibus omois actio verſatur. In his enim venia & miſericordia locum habent: & D qui harum aliquam ignorat, inuitus agit. Non erit igitur fortaſſis incommodum, quæ & quot eæ ſint diſtinguere. Sunt ergo hæ, quis, & quid agat, & in qua re verſetur aut in ſit actio. Interdum verò & quo, velvti inſtrumento: & cuius rei cauſa, verbi gratia, ſalutis: & quomodo, vt leniter, an vehementer. Hæc igitur omnia nemo ignorauerit, ſi modò non inſaniat. Perſpicuum verò eſt neque eum, qui agit, ei ignotum fore. Quî enim ſeipſum ignoret? Sed accidere poteſt, vt quis, quid agat, ignoret: vt ij qui aliquid arcani enunciant, aiunt, ſibi ex ore excidiſſe: aut ſe neſciuiſſe res eſſe tacendas ac reconditas; vt Æſchylus, myſteria: aut cùm oſtendere vellet quiſpiam, de manibus E emiſit, vt is qui catapultam. Fieri autem poteſt, vt aliquis filium hoſtem eſſe exiſtimet, vt Merope: & haſtam ſphæræ in modũ eſſe obtuſam, quæ mucronem habeat acutum: aut lapidem eſſe pumicem: & vt interficiat, qui ſalutis cauſa verberabat: & vt pulſet is qui oſtendere aut tangere volebat, vt pugiles qui ſummis manibus dimicant. Cùm in his igitur omnibus inſcientia verſetur, in quibus actio conſiſtit, is qui eorum aliquid ignorauit, inuitus feciſſe videtur: ac multo quidem maximè in iis quę principem locum obtinent. Ea autem principem locum videntur obtinere, in quibus & actio conſiſtit, & id cuius gratia actio ſuſcipitur. Cùm igitur ex tali inſcientia inuitè factum nominetur, tum præterea actionem moleſtam eſſe oportet, eiúſque illum qui agit, pœnitere.

A ποῖα δ' ἀντὶ ποίων αἱρετέον, οὐ ῥᾴδιον ἀποδοῦναι. πολλαὶ γὰρ διαφοραί εἰσιν ἐν τοῖς καθ' ἕκαστα. Εἰ δέ τις τὰ ἡδέα * καὶ τὰ καλὰ φαίη βίαια εἶναι· * ἀναγκάζειν γὰρ, ἔξω ὄντα· πάντα ἂν εἴη οὕτω βίαια· τούτων γὰρ χάριν πάντα πάντες πράττουσι· καὶ οἱ μὲν βίᾳ, καὶ ἄκοντες, * λυπηρῶς· οἱ δὲ * διὰ τὸ ἡδὺ, μεθ' ἡδονῆς. γελοῖον δὲ τὸ αἰτιᾶσθαι τὰ ἐκτὸς, ἀλλὰ μὴ αὐτὸν, εὐθήρατον ὄντα ὑπὸ τῶν τοιούτων· καὶ τῶν μὲν καλῶν, ἑαυτόν· τῶν δὲ αἰσχρῶν, τὰ ἡδέα. ἔοικε δὴ τὸ βίαιον εἶναι, οὗ ἔξωθεν ἡ ἀρχὴ, μηδὲν συμβαλλομένου τοῦ βιασθέντος. — γρ. ἢ τὰ κατ… / γρ. ἀνάγκη, ὡς ἀναγκάζει. / γρ. λυπηρῶς. / γρ. διὰ τὸ ἡδὺ τὸ καλόν.

B

ΚΕΦΑΛ. β'.

Περὶ ἀκουσίου τοῦ δι' ἄγνοιαν γινομένου.

ΤΟ δὲ δι' ἄγνοιαν, οὐχ ἑκούσιον μὲν ἅπαν ἐστίν· ἀκούσιον δὲ, τὸ ἐπίλυπον καὶ * ἐν μεταμελείᾳ. ὁ γὰρ δι' ἄγνοιαν πράξας ὁτιοῦν, μηδὲν δὲ δυσχεραίνων ἐπὶ τῇ πράξει, ἑκὼν μὲν οὐ πέπραχεν, ὅ γε μὴ ᾔδει· οὐδ' αὖ ἄκων, μὴ λυπούμενός γε. τοῦ δὴ δι' ἄγνοιαν, ὁ μὲν ἐν μεταμελείᾳ, ἄκων δοκεῖ· ὁ δὲ μὴ μεταμελόμενος, ἐπεὶ ἕτερος, ἔστω οὐχ ἑκών· ἐπεὶ γὰρ διαφέρει, βέλτιον ὄνομα * ἔχειν ἴδιον. ἕτερον δ' ἔοικε καὶ τὸ δι' ἄγνοιαν πράττειν, τοῦ * ἀγνοοῦντα ποιεῖν· ὁ γὰρ μεθύων, ἢ ὀργιζόμενος, οὐ δοκεῖ C δι' ἄγνοιαν πράττειν, ἀλλὰ διά τι τῶν εἰρημένων· οὐκ εἰδὼς δὲ, ἀλλ' ἀγνοῶν. ἀγνοεῖ μὲν οὖν πᾶς ὁ μοχθηρὸς ἃ δεῖ πράττειν, καὶ ὧν δὴ ἀφεκτέον· καὶ διὰ τὴν τοιαύτην ἁμαρτίαν, ἄδικοι καὶ ὅλως κακοὶ γίνονται. τὸ δ' ἀκούσιον βούλεται λέγεσθαι, οὐκ εἴ τις ἀγνοεῖ τὸ συμφέρον· οὐ γὰρ ἡ ἐν τῇ προαιρέσει ἄγνοια, αἰτία τοῦ ἀκουσίου, ἀλλὰ τῆς μοχθηρίας· οὐδ' ἡ καθόλου· ψέγονται γὰρ διά γε ταύτην· ἀλλ' ἡ καθ' ἕκαστα, ἐν οἷς καὶ περὶ ἃ ἡ πρᾶξις· ἐν τούτοις γὰρ καὶ ἔλεος, καὶ συγγνώμη· ὁ γὰρ τούτων τι ἀγνοῶν, ἀκουσίως πράττει. ἴσως οὖν οὐ χεῖρον διορίσαι αὐτὰ, τίνα καὶ πόσα ἐστί, τίς τε δὴ, καὶ τί, καὶ D περὶ τί, ἢ ἐν τίνι πράττει· ἐνίοτε δὲ καὶ τίνι, οἷον ὀργάνῳ· καὶ ἕνεκα τίνος, οἷον σωτηρίας· καὶ πῶς, οἷον ἠρέμα, ἢ σφόδρα. ἅπαντα μὲν οὖν ταῦτα οὐδεὶς ἂν ἀγνοήσειε, μὴ μαινόμενος· δῆλον δ', ὡς οὐδὲ τὸν πράττοντα· πῶς γὰρ ἑαυτόν γε, ὃ δὲ πράττει, ἀγνοήσειεν ἄν τις· οἷον, λέγοντές φασιν ἐκπεσεῖν * αὐτοὺς, ἢ οὐκ εἰδέναι ὅτι ἀπόρρητα ἦν, ὥσπερ Αἰσχύλος, τὰ μυστικά· * ἢ δεῖξαι βουλόμενος, ἀφεῖναι, ὡς ὁ τὸν καταπέλτην. οἰηθείη δ' ἄν τις καὶ τὸν υἱὸν πολέμιον εἶναι· ὥσπερ ἡ Μερόπη· καὶ ἐσφαιρῶσθαι τὸ * λελογχωμένον δόρυ· ἢ τὸν λίθον κίσηριν εἶναι· καὶ ἐπὶ σωτηρίᾳ παίσας, ἀποκτεῖναι ἄν· καὶ δεῖξαι βουλόμενος, ὥσπερ οἱ ἀ- E κροχειριζόμενοι, πατάξειεν ἄν· περὶ πάντα δὴ ταῦτα τῆς ἀγνοίας οὔσης, ἐν οἷς ἡ πρᾶξις, ὁ τούτων τι ἀγνοήσας, ἄκων δοκεῖ πεπραχέναι, καὶ μάλιστα ἐν τοῖς κυριωτάτοις· κυριώτατα δ' εἶναι δοκεῖ, ἐν οἷς ἡ πρᾶξις καὶ οὗ ἕνεκα. τοῦ δὴ κατὰ τὴν τοιαύτην ἄγνοιαν ἀκουσίου λεγομένου, ἔτι δεῖ τὴν πρᾶξιν λυπηρὰν εἶναι, καὶ ἐν μεταμελείᾳ. — Eudem. l.2.c.[illegible] / γρ. ἐν μεταμελήσει. / γρ. ἔχειν / γρ. τοῦ ἀγνοοῦντος. ὁ μὲν γὰρ μεθ. / γρ. αὐτοῖς. / Quidam codd. ἢ δεῖξαι β. / γρ. λελογχωμένον

A

ΚΕΦΑΛ. γ'.

Περὶ τοῦ ἑκουσίου.

γρ. ὁ διὰ θ.

γρ. ἀκούσια

Lamb. leg. ἢ τῷ ἀκο. τῷ ἀκο. εἶ). ἐπὶ κατὰ λογισμὸν τὰ κατὰ θυμὸν ἁμ-

γρ. ἀπὸ δὲ αἱ πρ.

ΟΝτος δ᾽ ἀκουσίου, τοῦ βιαίου καὶ δι᾽ ἄγνοιαν, τὸ ἑκούσιον δόξειεν ἂν εἶναι, οὗ ἡ ἀρχὴ ἐν αὐτῷ εἰδότι τὰ καθ᾽ ἕκαστα ἐν οἷς ἡ πρᾶξις. ἴσως γὰρ οὐ καλῶς λέγεται τὸ, ἀκούσια εἶναι τὰ * διὰ θυμὸν, ἢ δι᾽ ἐπιθυμίαν. πρῶτον μὲν γὰρ οὐδὲν ἔτι τῶν ἄλλων ζώων ἑκουσίως πράξει, οὐδ᾽ οἱ παῖδες. εἶτα, πότερον οὐδὲν ἑκουσίως πράττομεν τῶν δι᾽ ἐπιθυμίαν, ἢ θυμόν; ἢ, τὰ καλὰ μὲν, ἑκουσίως· τὰ δ᾽ αἰσχρὰ, ἀκουσίως; ἢ γελοῖον, ἑνός γε αἰτίου ὄντος; ἄτοπον δὲ ἴσως, τὸ B * ἀκούσια φάναι, ὧν δεῖ ὀρέγεσθαι. δεῖ δὲ καὶ ὀργίζεσθαι ἐπί τισι, καὶ ἐπιθυμεῖν τινῶν· οἷον, ὑγιείας καὶ μαθήσεως. δοκεῖ δὲ, τὰ μὲν ἀκούσια, λυπηρὰ εἶναι· τὰ δὲ κατ᾽ ἐπιθυμίαν, ἡδέα. ἔτι δὲ, τί διαφέρει * τῷ ἀκούσια εἶναι τὰ κατὰ λογισμὸν ἢ θυμὸν ἁμαρτηθέντα; φευκτὰ μὲν γὰρ ἄμφω. δοκεῖ δὲ οὐχ ἧττον ἀνθρωπικὰ εἶναι τὰ ἄλογα πάθη. * αἱ δὲ πράξεις τοῦ ἀνθρώπου, ἀπὸ θυμοῦ καὶ ἐπιθυμίας. ἄτοπον δὴ τὸ τιθέναι ἀκούσια ταῦτα.

LIBER III.

Τὸ ἑκούσιον per ſe explicatur.

QVoniam autem id inuitè factum dicitur, quod eſt violentum, & quod per inſcientiam admiſſum eſt; ſpõte factum eſſe videri poſſit id cuius principium eſt in eo qui agit, res ſingulareis eas, in quibus actio conſiſtit, non ignorante. Fortaſſe enim non rectè illud dicitur, ea eſſe inuitè facta, quæ vel ira vel cupiditate hortante fiunt. Nam primùm ſi hoc ita erit, nulla præterea aliarum animantium ſponte agẽt, ac ne pueri quidem. Deinde nihilne eorum quæ ira vel cupiditate incitati agimus, ſponte agimus? an verò honeſta ſponte, turpia inuitè? An hoc ridiculũ eſt, cùm præſertim vna ſit vtrorumque cauſa? Abſurdum verò fortaſſe etiam fuerit, ea inuitè facta dicere, quæ ſunt appetenda. Atqui & ob aliquas cauſas iraſcendum eſt, & quędam ſunt cupienda: vt bona valetudo, & doctrina. Iam verò quæ inuitè fiunt, moleſtiã: quæ ex cupiditate verò, voluptatem videntur afferre. Præterea quamobrem ea peccata, quæ ira cõmiſſa ſunt, ab iis quæ ratione peccantur, eo differant, quòd inuitè facta ſint? Vtraque enim ſunt fugienda. Neque verò perturbationes rationis expertes, minùs humanę videntur eſſe. Actiones autem hominis tum C ab ira tum à cupiditate naſcuntur. Abſurdum igitur fuerit, hæc in iis quæ inuitè fiunt, numerare.

ΚΕΦΑΛ. δ'.

Περὶ προαιρέσεως· ὅτι οὔτε ἐπιθυμία ἐστὶν, οὔτε θυμὸς, οὔτε βούλησις, οὔτε δόξα. καὶ ὅτι τὸ προαιρετὸν ἑκούσιόν ἐστι προβεβουλευμένον.

Magn. l.1. c.18.
Eudem. l.2. c.10

κ. ἢ

γρ. ἢ ἐπιλύπου· ἡ προαίρεσις δ᾽, οὔτε λυπηρ.

γρ. φαινομένη

γρ. δι᾽ αὐτῶν, & δι᾽ αὐτοῦ

ΔΙωρισμένων δὲ τοῦ τε ἑκουσίου καὶ τοῦ ἀκουσίου, περὶ προαιρέσεως ἕπεται διελθεῖν· οἰκειότατον γὰρ εἶναι δοκεῖ τῇ ἀρετῇ καὶ μᾶλλον τὰ ἤθη κρίνειν τῶν πράξεων. ἡ προαίρεσις * δὴ, ἑκούσιον μὲν φαίνεται· οὐ ταὐτὸν δὲ, ἀλλ᾽ ἐπὶ πλέον τὸ ἑκούσιον. τοῦ μὲν γὰρ D ἑκουσίου, καὶ παῖδες καὶ τὰ ἄλλα ζῷα κοινωνεῖ· προαιρέσεως δ᾽, οὔ. * καὶ τὰ ἐξαίφνης, ἑκούσια μὲν λέγομεν· κατὰ προαίρεσιν δ᾽ οὔ. οἱ δὲ λέγοντες αὐτὴν, ἐπιθυμίαν, ἢ θυμὸν, ἢ βούλησιν, ἤ τινα δόξαν, οὐκ ἐοίκασιν ὀρθῶς λέγειν. οὐ γὰρ κοινὸν ἡ προαίρεσις καὶ τῶν ἀλόγων· ἐπιθυμία δὲ, καὶ θυμός. καὶ ὁ ἀκρατὴς, ἐπιθυμῶν μὲν, πράττει· προαιρούμενος δὲ, οὔ· ὁ ἐγκρατὴς δ᾽ ἀνάπαλιν, προαιρούμενος μὲν, ἐπιθυμῶν δ᾽ οὔ. καὶ προαιρέσει μὲν ἐπιθυμία ἐναντιοῦται· ἐπιθυμία δ᾽ ἐπιθυμίᾳ οὔ. καὶ ἡ μὲν ἐπιθυμία, ἡδέος * καὶ ἐπιλύπου· ἡ προαίρεσις δ᾽, οὔ- E τε λυπηροῦ, οὔθ᾽ ἡδέος. θυμὸς δ᾽ ἔτι, ἧττον. ἥκιστα γὰρ τὰ διὰ θυμὸν, κατὰ προαίρεσιν εἶναι δοκεῖ. ἀλλὰ μὴν οὐδὲ βούλησίς γε, καίπερ σύνεγγυς * φαινόμενον· προαίρεσις μὲν γὰρ οὐκ ἔστι τῶν ἀδυνάτων· καὶ εἴ τις φαίη προαιρεῖσθαι, δοκοίη ἂν ἠλίθιος εἶναι· βούλησις δ᾽ ἐστὶ τῶν ἀδυνάτων, οἷον ἀθανασίας. καὶ ἡ μὲν βούλησίς ἐστι καὶ περὶ τὰ μηδαμῶς * δι᾽ αὐτοῦ πραχθέντα ἄν· οἷον, ὑποκριτήν τινα νικᾶν, ἢ ἀθλητήν· προαιρεῖται δὲ τὰ τοιαῦτα οὐδεὶς, ἀλλ᾽ ὅσα οἴεται ἂν γενέσθαι δι᾽ αὐτοῦ: ἔτι δ᾽, ἡ μὲν βούλησις, τοῦ τέλους ἐστὶ μᾶλλον· ἡ δὲ προαίρεσις, τῶν πρὸς τὸ τέλος.

CAPVT IV.

Differentiam ad rudem definitionem τῆς προαιρέσεως conſtituendam, inquirit.

DIſtinctis igitur iis, quæ ſponte, & quæ inuitè fiunt, ſequitur vt de conſilio dicamus. Nam & virtuti cõiunctiſſima res eſt, & ab eo magis, quàm ab actionibus, mores diiudicari videntur. Ac videtur ſanè conſiliũ, eſſe quiddam ſponte ſuſceptum: non tamen eſt idẽ: ſed id quod ſponte fit, latiùs patet. Eius enim quod ſponte fit, & pueri ſunt participes, & reliqua animalia, ſed non conſilij. Tum repẽtina ſponte quidem noſtra ſuſcipi dicuntur: conſultò autẽ nequaquam. Qui autem dicunt conſilium eſſe cupiditatem, aut iram, aut voluntatem, aut opinionem aliquam, nõ ſatis rectè dicere videntur. Conſilium enim non eſt eorum commune, quę ſunt rationis expertia: cupiditas autem & ira maximè. Pręterea incontinẽs à cupiditate quidem impulſus agit, ſed non conſilio capto: continens contrà conſilio capto, non cupiditate impulſus. Et conſilio contraria eſt cupiditas: cupiditati autem cupiditas nequaquam. Tum cupiditas & iucundi eſt, & cum moleſtia coniuncta: conſilium, neque iucundi, neque cum moleſtia coniunctum. Multo autem minus ira eſt. Nam quæ per iram fiunt, cõſilio minimè conſentanea eſſe videntur. Neque verò voluntas eſt, etiam ſi ei finitimum eſſe videatur. Conſilium enim nõ eſt eorum quæ fieri non poſſunt: & ſi quis dicat ſe talium rerum agendarum conſilium cepiſſe, ſtultus eſſe videatur. Voluntas autem etiam eorũ eſt quę contingere nemini poſſunt: verbi gratia, immortalitatis. Præterea volũtas etiam ad ea pertinet, quę nullo modo is qui vult, per ſe agere poſſit: vt ſi quis velit hiſtrionẽ illum, vel athletam ſuperiorem diſcedere. At nemo talium rerum conſilium capit, ſed earum duntaxat, quas per ſe effici poſſe arbitratur. Pręterea voluntas eſt vltimi ac finis: conſilium autem, eorum quæ ad finem conferunt.

Verbi gratia, bene valere volumus; conſilium autem capimus eas res adhibere, quibus bene valeamus. Et beati eſſe volumus, atque hoc nos velle dicimus: ſed conſilium nobis captum eſſe, vt beati ſimus, neque dicimus, neque conuenit ita loqui. Omnino enim conſilium ad eas res pertinet, quæ ſunt in noſtra poteſtate. Neque verò erit opinio. Ad omnia enim pertinere videtur opinio, nec minùs ad ea quæ æterna ſunt, quæque à nobis fieri non poſſunt, quàm quæ in nobis ſita ſunt. Præterea vero & falſo diuiditur ac diſtinguitur, non bono ac malo. At conſilium his potiùs quàm illis. Idem igitur, quod vniuerſam opinionem, eſſe conſilium, fortaſſe ne dicere quidem quiſquam conabitur. at neque idem quod quandam opinionem. Nam eo quòd conſilium nobis captum ſit, vt bona vel mala ſequamur, cuiuſdam modi ſumus: ſed eo quòd opinemur, non item. Et conſilium capimus vel adipiſcendi, vel fugiendi, vel tale quiddam faciendi. Opinamur autem quid ſit, aut cui conducat, aut quemadmodum: adipiſci certè, aut fugere, non admodum opinamur. Et conſilium eo laudatur, quòd eius rei ſit, quæ agenda eſt, vel quòd rectè conſilium captum ſit: at opinio, quòd verè quis opinetur. Præterea conſilium capimus earum rerum agendarum, quas maximè exploratum habemus eſſe bonas; ſed ea opinamur, quæ non admodum nobis nota, nec explorata ſunt. Poſtremò non iidem videntur de rebus optimis conſilium capere atque opinari: ſed nonnulli meliùs quidem opinari, verùm animi vitio corrupti ea neque ſequi, neque ſumere, quæ ſequi ac ſumere oportet. Vtrùm verò opinio conſilium antecedat, an ſubſequatur, nihil refert. Non enim nobis propoſitum eſt hoc conſiderare: ſed vtrùm idem ſit, quod aliqua opinio. Quænam igitur, aut qualis res eſt, quandoquidem nihil eſt eorum quæ ſuprà dicta ſunt? Et ſanè videtur quiddam eſſe quod ſponte fiat. Verùm non quicquid ſponte fit, de eo conſilium captum eſt: ſed id vtique de quo priùs conſultatum eſt. Conſilium enim cum ratione & cognitione coniunctum eſt. Quod quidem nomine ipſo ſignificatur. προαίρεσις enim dicitur, tanquam præ cæteris optabile & ſumendum.

CAPVT V.

Definitio προαιρέσεως perfectior, ex rudi illa in præcedentibus poſita, deducitur.

SEd vtrùm conſultant de omnibus rebus homines, omniáque in conſultationem cadunt: an de quibuſdam conſultari non debet? Ac fortaſſe id quidem in conſultationem venire dicendum eſt. non de quo ſtolidus aliquis aut inſanus conſultauerit: ſed de quo is qui mentis eſt compos. De rebus æternis autem conſultat nemo: vt de mundo, aut de diametro & latere, quoniam nulla dimenſione inter ſe conuenire poſſunt. Neque verò de iis quæ cùm perpetuò moueantur, eodem ſemper modo fiunt: ſiue neceſſitate, ſiue natura, ſiue propter aliquam cauſam: vt de ſolis conuerſionibus atque ortibus: nec de iis, quæ aliàs aliter fiunt, vt de ſiccitatibus & imbribus: neque de iis quæ fortuitò eueniunt, vt de theſauri inuentione. Immò ne de omnibus quidem rebus humanis: verbi gratia, Quemadmodum Scythæ optimè ſuam remp. adminiſtrare poſſint, nemo Lacedæmoniorum conſultat. Nihil enim horum per nos effici queat. At de iis conſultamus, quæ cùm ſub actionem cadant, tum in noſtra poteſtate ſunt. Hæc autem etiam ſunt reliqua. Etenim rerum omnium cauſæ videntur eſſe, natura, neceſſitas, fortuna: adde præterea, mentem & quicquid per hominem agit. Singuli autem homines de iis conſultant ac deliberant quæ ab ipſis agi poſſunt.

A ἐστὶν, ὑγιαίνειν βουλόμεθα, προαιρούμεθα δὲ δι᾽ ὧν ὑγιανοῦμεν· καὶ εὐδαιμονεῖν βουλόμεθα μὲν, καὶ φαμέν· προαιρούμεθα δὲ λέγειν, οὐχ ἁρμόζει· ὅλως γὰρ ἔοικεν ἡ προαίρεσις περὶ τὰ ἐφ᾽ ἡμῖν εἶναι. οὐδὲ δὴ δόξα ἂν εἴη. ἡ μὲν γὰρ δόξα δοκεῖ περὶ πάντα εἶναι, καὶ οὐδὲν ἧττον περὶ τὰ ἀΐδια καὶ τὰ ἀδύνατα, ἢ τὰ ἐφ᾽ ἡμῖν· καὶ τῷ ψευδεῖ καὶ ἀληθεῖ διαιρεῖται, οὐ τῷ κακῷ καὶ ἀγαθῷ· ἡ δὲ προαίρεσις τούτοις μᾶλλον. ὅλως μὲν οὖν δόξῃ ταὐτὸν, ἴσως οὐδὲ λέγει οὐδείς· ἀλλ᾽ οὐδέ τινι· τῷ γὰρ προαιρεῖσθαι τἀγαθὰ
B ἢ τὰ κακὰ, ποιοί τινές ἐσμεν· τῷ δὲ δοξάζειν, οὔ. καὶ προαιρούμεθα μὲν λαβεῖν ἢ φυγεῖν, ἤ τι τῶν τοιούτων· δοξάζομεν δὲ, τί ἐστιν ἢ τίνι συμφέρει, ἢ πῶς· λαβεῖν δὲ ἢ φυγεῖν, οὐ πάνυ δοξάζομεν. καὶ ἡ μὲν προαίρεσις ἐπαινεῖται, τῷ εἶναι οὗ δεῖ μᾶλλον, ἢ τῷ ὀρθῶς· ἡ δὲ δόξα, τῷ ἀληθῶς. καὶ προαιρούμεθα μὲν, ἃ μάλιστα ἴσμεν ἀγαθὰ ὄντα· δοξάζομεν δὲ, ἃ οὐ πάνυ ἴσμεν. δοκοῦσί τε οὐχ οἱ αὐτοὶ προαιρεῖσθαι τὰ ἄριστα καὶ δοξάζειν· ἀλλ᾽ ἔνιοι, δοξάζειν μὲν ἄμεινον· διὰ κακίαν δὲ, αἱρεῖσθαι οὐχ ἃ δεῖ. εἰ δὲ προγίνεται δόξα τῆς προαιρέσεως, ἢ παρακολουθεῖ, οὐδὲν διαφέρει· οὐ τοῦτο γὰρ σκο-
C ποῦμεν· ἀλλ᾽ εἰ ταὐτόν ἐστι δόξῃ τινί. τί οὖν ἢ ποῖόν τί ἐστιν, ἐπειδὴ τῶν εἰρημένων οὐθέν ἐστιν; ἑκούσιον μὲν δὴ φαίνεται· τὸ δ᾽ ἑκούσιον, οὐ πᾶν προαιρετόν· ἀλλ᾽ ἆρά γε τὸ προβεβουλευμένον· ἡ γὰρ προαίρεσις, μετὰ λόγου καὶ διανοίας. ὑποσημαίνειν δ᾽ ἔοικε καὶ τοὔνομα, ὡς ὂν πρὸ ἑτέρων αἱρετόν.

ΚΕΦΑΛ. ε'.

Περὶ βουλευτῶν καὶ βουλεύσεως, καὶ προαιρετῶν, καὶ ὅτι ἡ προαίρεσις, βουλευτικὴ ὄρεξις τῶν ἐφ᾽ ἡμῖν.

D

ΒΟυλεύονται δὲ πότερα περὶ πάντων, καὶ πᾶν βουλευτόν ἐστιν, ἢ περὶ ἐνίων οὐκ ἔστι βουλή; λεκτέον δ᾽ ἴσως βουλευτὸν, οὐχ ὑπὲρ οὗ ἄν τις βουλεύσαιτο ἠλίθιος, ἢ μαινόμενος· ἀλλ᾽ * ὑπὲρ ὧν ὁ νοῦν ἔχων. γρ. ὑφ᾽ οὗ περὶ δὲ τῶν ἀϊδίων, οὐδεὶς βουλεύεται. οἷον, περὶ τοῦ κόσμου, ἢ τῆς διαμέτρου καὶ τῆς πλευρᾶς, ὅτι ἀσύμμετροι· ἀλλ᾽ οὐδὲ περὶ τῶν ἐν κινήσει, ἀεὶ δὲ κατὰ ταὐτὰ γινομένων, εἴτ᾽ ἐξ ἀνάγκης, εἴτε φύσει, ἢ διά τινα ἄλλην αἰτίαν, οἷον * τροπῶν, καὶ ἀνατολῶν· οὐδὲ περὶ τῶν γρ. περὶ τρ.
E ἄλλοτε ἄλλως, οἷον αὐχμῶν καὶ ὄμβρων· οὐδὲ περὶ τῶν ἀπὸ τύχης, οἷον, θησαυροῦ εὑρέσεως· ἀλλ᾽ οὐδὲ περὶ τῶν ἀνθρωπικῶν πάντων· οἷον, πῶς ἂν Σκύθαι ἄριστα πολιτεύοιντο, οὐδεὶς Λακεδαιμονίων βουλεύεται· οὐ γὰρ γένοιτ᾽ ἂν τούτων δι᾽ ἡμῶν οὐθέν. βουλευόμεθα δὲ περὶ τῶν ἐφ᾽ ἡμῖν * πρακτῶν· ταῦτα δὲ καὶ ἔστι γρ. καὶ πρακτῶν λοιπά. αἴτια γὰρ δοκοῦσιν εἶναι, φύσις, καὶ ἀνάγκη, καὶ τύχη· ἔτι δὲ νοῦς καὶ πᾶν τὸ δι᾽ ἀνθρώπου. τῶν δ᾽ ἀνθρώπων ἕκαστοι βουλεύονται περὶ τῶν δι᾽ αὐτῶν πρακτῶν.

A καὶ περὶ μὲν τὰς ἀκριβεῖς καὶ αὐτάρκεις τῶν ἐπιστημῶν, οὐκ
Magn. li. 1. c. 18. ἔστι βουλή· οἷον, * περὶ γραμμάτων· οὐ γὰρ διστάζομεν, πῶς γραπτέον. ἀλλ' ὅσα γίνεται δι' ἡμῶν, μὴ ὡσαύτως δ' ἀεὶ, περὶ τούτων βουλευόμεθα· οἷον, περὶ τῶν κατ' ἰατρι-
γρ. ἢ τῆς. κὴν, * ἢ χρηματιστικὴν, καὶ περὶ κυβερνητικὴν μᾶλλον ἢ γυμναστικὴν, ὅσῳ ἧττον διηκρίβωται. καὶ ἔτι περὶ τῶν λοιπῶν ὁμοίως· μᾶλλον δὲ, καὶ περὶ τὰς τέχνας ἢ τὰς ἐπιστήμας· μᾶλλον γὰρ περὶ αὐτὰς διστάζομεν. τὸ βου-
γρ. ἐπὶ τὸ πολὺ. λεύεσθαι δ' ἐν τοῖς ὡς * ἐπὶ τὸ πολὺ, ἀδήλοις δὲ πῶς ἀποβήσεται, καὶ ἐν οἷς ἀδιόριστον. συμβούλους δὲ παραλαμβάνομεν εἰς τὰ μεγάλα, ἀπιστοῦντες ἡμῖν αὐτοῖς ὡς οὐχ ἱκανοῖς διαγνῶναι. βουλευόμεθα δὲ, οὐ περὶ τῶν τελῶν, ἀλλὰ B περὶ τῶν πρὸς τὰ τέλη. οὔτε γὰρ ἰατρὸς βουλεύεται, εἰ ὑγιάσει· οὔτε ῥήτωρ, εἰ πείσει· οὔτε πολιτικὸς, εἰ εὐνομίαν ποιήσει· οὐδὲ τῶν λοιπῶν οὐδεὶς περὶ τοῦ τέλους· ἀλλὰ θέμενοι τέλος τι, πῶς καὶ διὰ τίνων ἔσται, σκοποῦσι. καὶ διὰ πλειόνων μὲν φαινομένου γίνεσθαι, διὰ τίνος ῥᾷστα καὶ κάλλιστα ἐπισκοποῦσι· δι' ἑνὸς δὲ ἐπιτελουμένου, πῶς διὰ τούτου ἔσται· κἀκεῖνο διὰ τίνος, ἕως ἂν ἔλθωσιν ἐπὶ τὸ πρῶτον αἴτιον, ὃ ἐν τῇ εὑρέσει ἔσχατόν ἐστιν. ὁ γὰρ βουλευόμενος ἔοικε ζητεῖν καὶ ἀναλύειν τὸν εἰρημένον τρόπον, ὥσπερ διάγραμμα. φαίνεται δὲ, ἡ μὲν ζήτησις, οὐ πᾶσα εἶναι βούλευσις, οἷον αἱ μαθηματικαί. ἡ δὲ βούλευσις πᾶ- C σα, ζήτησις· καὶ τὸ ἔσχατον ἐν τῇ ἀναλύσει, πρῶτον εἶναι ἐν τῇ γενέσει. κἂν μὲν ἀδυνάτῳ ἐντύχωσιν, ἀφίστανται· οἷον, εἰ χρημάτων δεῖ, ταῦτα δὲ μὴ οἷόν τε πορισθῆναι. ἐὰν δὲ δυνατὸν φαίνηται, ἐγχειροῦσι πράττειν. δυνατὰ δὲ, ἃ δι' ἡμῶν γένοιτ' ἄν· τὰ γὰρ διὰ τῶν φίλων, δι' ἡμῶν πως ἐστίν· ἡ γὰρ ἀρχὴ ἐν ἡμῖν. * ζητεῖται δὲ, ὁτὲ μὲν, τὰ ὄργανα· ὁτὲ δὲ, ἡ χρεία αὐτῶν· ὁμοίως δὲ καὶ ἐν τοῖς λοιποῖς, ὁτὲ μὲν, δι' οὗ· ὁτὲ δὲ, πῶς, ἢ διὰ τίνος. ἔοικε
γρ. δ. * δὴ, καθάπερ εἴρηται, ἄνθρωπος εἶναι ἀρχὴ τῶν πράξεων· ἡ δὲ βουλὴ, περὶ τῶν αὑτῷ πρακτῶν· αἱ δὲ πράξεις, ἄλλων ἕνεκα. οὐκ ἂν οὖν εἴη βουλευτὸν τὸ τέλος, ἀλ-
γρ. ὀπτᾶται. λὰ τὰ πρὸς τὰ τέλη. οὐδὲ δὴ τὰ καθ' ἕκαστα· οἷον, εἰ ἄρ- D
γρ. ὃ πεποίηται. sed plerique codd. hæc non agnoscunt. τος τοῦτο, ἢ * πέπεπται, * ἢ πεποίηται ὡς δεῖ. αἰσθήσεως γὰρ ταῦτα. εἰ δὲ ἀεὶ * βουλεύσεται, εἰς ἄπειρον ἥξει. βουλευ-
γρ. βουλεύεται, τὸν δὲ καὶ προαιρετὸν τὸ αὐτό· πλὴν ἀφωρισμένον ἤδη τὸ προαιρετόν· τὸ γὰρ ἐκ τῆς βουλῆς προκριθὲν, προαιρετόν ἐστι. παύεται γὰρ ἕκαστος ζητῶν, πῶς πράξει, ὅταν εἰς αὑτὸν ἀναγάγῃ τὴν ἀρχὴν, καὶ αὑτοῦ εἰς τὸ ἡγούμενον· τοῦτο γὰρ τὸ προαιρούμενον. δῆλον δὲ τοῦτο καὶ
Iliad. β. ἐκ τῶν ἀρχαίων πολιτειῶν, ἃς * Ὅμηρος ἐμιμεῖτο· οἱ
γρ. ἀνήγγελλον γὰρ βασιλεῖς, ἃ προέλοιντο, * ἀνήγγελλον τῷ δήμῳ. ὄντος δὲ τοῦ προαιρετοῦ, βουλευτοῦ, ὀρεκτοῦ τῶν ἐφ' ἡμῖν, E καὶ ἡ προαίρεσις ἂν εἴη βουλευτικὴ ὄρεξις τῶν ἐφ' ἡμῖν· ἐκ τοῦ βουλεύσασθαι γὰρ κρίναντες, ὀρεγόμεθα κατὰ τὴν βούλευσιν. ἡ μὲν οὖν προαίρεσις τύπῳ εἰρήσθω, καὶ περὶ ποῖά ἐστι, καὶ ὅτι τῶν πρὸς τὰ τέλη.

A Neque verò in ſcientiis exquiſitis, ſuáque vi contentis, conſultationi locus eſt: verbi gratia, de litteris non conſultamus: non enim quomodo ſcribendum ſit, ambigimus. Sed de ijs, quæ, tametſi opera noſtra fiant, non tamen ſemper eodem modo fiunt: vt de iis quæ ad medicinam, & ad artem pecuniæ quærendæ pertinent: & in arte gubernandarum nauium potiùs quàm in ratione corporum exercendorum dubitare ſolemus, quanto minùs illa quàm hæc enucleatis & exquiſitis præceptionibus abſoluta eſt: & prætetea item de reliquis. Magis autem in artibus, quàm in ſcientiis conſultationi locus eſt. In eis enim ſæpius ambigere ſolemus. Conſultandi autem ratio in iis locum habet, quæ plerumque vſuueniunt, cùm eorum exitus incertus ſit, & B in quibus nihil eſt definiti. Itaque ad res magnas conſiderandas alios in conſilium adhibemus, nobis ipſis diffidentes, quaſi minùs ad eas diſpiciendas ac diiudicandas idoneis. Conſultamus autem non de finibus, ſed de iis quæ ad fines pertinent. Neque enim aut medicus, an ſanaturus ſit, conſultat, aut orator, an perſuaſurus, aut vir ad rempublicá adminiſtrandam aptus, an bonis legibus ciuitatem temperaturus, neque alij denique artifices de fine deliberant: ſed omnes propoſito ſibi certo aliquo fine, quemadmodum, & quibus rebus eum poſſint aſſequi, cogitant. Ac, ſi pluribus modis ac rationibus id quod volunt, confici poſſe videatur, qua facillimè & optimè confici poſſit, inſpiciunt. Sin autem vna ratione commodè poſſit abſolui, quá via ad C illam perueniant, & qua ad hanc, eò vſque dum ad primam cauſam peruenerint, quæ inuentione eſt vltima. Qui conſultat enim, inquirere ac retexere velut deſcriptionem quandam mathematicam videtur, quemadmodum dictum eſt. Sed illud certè apparet, non omnem quæſtionem eſſe conſultationem, vt ſunt quæſtiones mathematicæ: conſultationem verò omnem, eſſe quæſtionem. Illud etiam planum eſt, quod eſt retexenti poſtremum, id eſſe agenti primum. Quòd ſi ij, qui acturi ſunt, in aliquid inciderint, quod fieri nequeat, tum ab eo deſiſtunt: velut ſi pecunia ſit opus, eiúſque expediendæ nulla ratio inueniri poſſit. Sin autem alicunde ſuppeditari poſſe videatur, tum ad agendum aggrediuntur. Fieri autem poſſe dicuntur ea quæ D noſtra opera effici poſſunt. Nam quæ amicorum ſtudio & opera tranſiguntur, noſtra opera quodammodo fieri videntur. Principium enim in nobis eſt. Quæruntur autem aliquando inſtrumenta, aliquando eorum vſus: itémque in reliquis, interdum cuius opera, aliquando quomodo, aut qua via res explicari poſſit. Ac videtur ſanè homo, quemadmodum dictum eſt, actionum eſſe principium. Conſultatio autem eſt iis de rebus, quæ à quoque agi poſſunt. At actiones aliarum rerum cauſa ſuſcipiuntur. De fine igitur conſultari non poteſt, ſed de iis, quæ ad fineis pertinent. Neque de rebus ſingularibus: verbi gratia, ſitne hoc panis, aot ſitne ita piſtus vt oportet. Hæc enim ſenſu iudicantur. E Quòd ſi ſemper conſultauerit, abibit in infinitum. Id autem de quo conſultatur, & id de quo conſilium captum eſt, eadem ſunt inter ſe: niſi quòd definitum iam ac deciſum eſt id de quo conſilium capitur. Quod enim conſultatione adhibita reliquis præpoſitum eſt, id eſt de quo conſilium captum eſt. Nam quemadmodum ſit quiſque acturus, tum quærendi finem facit, cùm principium ad ſeipſum, & ad eam ſui partem, quæ præeſt atque imperat, reuocarit. Hæc enim eſt, quæ conſilium capit. Quod ex veteribus quoque reip. adminiſtrandæ formis, quas Homerus imitabatur, perſpici poteſt. Nam quibus de rebus reges conſilium ceperant, eas populo renuntiabant. Quoniam autem id, de quo conſilium capitur, ſub deliberationem & appetitionem cadit, cùm ſit ex numero earum rerum quæ in nobis ſitæ ſunt, conſilium erit, earum rerum, quæ in noſtra poteſtate ſunt, appetitio ex conſultatione proueniens. Nam poſteaquam conſultatione adhibita iudicauimus, tum ei conſultationi conuenienter appetimus. Ac conſilium quidem quid ſit, quibuſque in rebus verſetur, earum denique rerum eſſe, quæ ad fines pertinent, ſic à nobis veluti adumbrando expoſitū ſit.

A

CAPVT VI.

Definitione βουλήσεως explicata, ex illius natura deinceps quæſtionem ſoluit: Vtrum id quod ſub voluntatem cadit, verè bonum ſit, nécne.

VLtimi autem ſeu finis eſſe voluntatem, dictum eſt: ſed alij eius eſſe, quod bonum eſt, alij eius quod videtur bonum exiſtimant. Atqui eorum ratione, qui id quod ſub voluntatem cadit, dicunt eſſe verum bonum, euenit vt id, quod vult is qui minùs rectè eligit, non cadat ſub voluntatem. Nam ſi ſub voluntatem cadit, erit & bonum: at erat, ſi caſus ita tulit, malum. Eorum autem ſententia, qui id quod ſub voluntatem cadit, ſpecie dumtaxat bonum eſſe dicunt: nihil erit, quod ſub voluntatem cadat natura, ſed quod cuique videbitur. B Atqui aliud alij videtur, &, ſi caſus ita tulerit, etiam contraria. Quòd ſi hæc minùs probanda ſunt, dicendúmne eſt, abſolutè & reuera ſub voluntatem cadere verum bonum: ſed ſub cuiuſque voluntatem cadere id, quod ſpeciem boni habeat? Viro bono igitur id eſſe voluntati optabile, quod reuera bonum eſt: vitioſo autem, quicquid fors obtulerit? Vt & corporibus, bene quidem conſtitutis, ſalubria ſunt ea, quæ reuera talia ſunt: morboſis autem & ægris alia: itémque amara, dulcia, calida, grauia, & cæterorum vnúmquodque. Nam & verè de ſingulis rebus iudicat vir bonus, & ei ſtatim quod in quaque re veri eſt, elucet. Ex vnoquoque enim habitu propria ſibi quiſque honeſta & iucunda fingit. Atque eo ipſo C fortaſſe longè præſtat reliquis vir bonus, quòd ſingulis in rebus verum perſpicit, quaſi earum norma ſit ac menſura. Multitudini autem fucum facere videtur voluptas: quippe quæ, cùm bonum non ſit, boni ſpeciem præ ſe ferat. Itaque iucundum ſequitur, vt bonum: dolorem autem fugit, vt malum.

ΚΕΦΑΛ. ς.

Περὶ βουλήσεως καὶ βουλητοῦ.

Ἡ Δὲ βούλησις, ὅτι μὲν τοῦ τέλους ἐστὶν, εἴρηται· δοκεῖ δὲ τοῖς μὲν, τἀγαθοῦ εἶναι· τοῖς δὲ, τοῦ φαινομένου ἀγαθοῦ. συμβαίνει δὲ, τοῖς μὲν τὸ βουλητὸν τἀγαθὸν λέγουσι, μὴ εἶναι βουλητὸν ὃ βούλεται ὁ μὴ ὀρθῶς αἱρούμενος· εἰ γὰρ ἔσται βουλητὸν, καὶ ἀγαθόν· ἦν δὲ, εἰ οὕτως ἔτυχε, κακόν· τοῖς δ᾽ αὖ τὸ φαινόμενον ἀγαθὸν, B τὸ βουλητὸν λέγουσι, μὴ εἶναι φύσει βουλητὸν, ἀλλ᾽ ἑκάστῳ τὸ δοκοῦν. ἄλλο δ᾽ * ἄλλῳ φαίνεται· καὶ εἰ οὕτως ἔτυχε, τἀναντία. Εἰ δὲ δὴ ταῦτα μὴ ἀρέσκει, * ἆρα φατέον, ἁπλῶς μὲν καὶ κατ᾽ ἀλήθειαν, βουλητὸν εἶναι τἀγαθόν· ἑκάστῳ δὲ, τὸ φαινόμενον· τῷ μὲν οὖν σπουδαίῳ, τὸ κατ᾽ ἀλήθειαν εἶναι· τῷ δὲ φαύλῳ, τὸ τυχόν· ὥσπερ καὶ ἐπὶ τῶν σωμάτων, τοῖς μὲν εὖ διακειμένοις, ὑγιεινά ἐστι τὰ κατ᾽ ἀλήθειαν τοιαῦτα ὄντα· τοῖς δ᾽ ἐπινόσοις, ἕτερα· ὁμοίως δὲ καὶ πικρὰ καὶ γλυκέα, καὶ θερμὰ καὶ βαρέα, καὶ τῶν ἄλλων ἕκαστα· ὁ σπουδαῖος γὰρ ἕκαστα κρίνει ὀρθῶς, καὶ ἐν ἑκάστοις τἀληθὲς αὐτῷ φαίνεται· καθ᾽ ἑκάστην γὰρ ἕξιν, ἴδιά ἐστι καλὰ καὶ C ἡδέα. καὶ διαφέρει πλεῖστον ἴσως ὁ σπουδαῖος, τῷ τἀληθὲς ἐν ἑκάστοις ὁρᾷν, ὥσπερ κανὼν καὶ μέτρον αὐτῶν ὤν· τοῖς πολλοῖς δὲ ἡ ἀπάτη διὰ τὴν ἡδονὴν ἔοικε γίνεσθαι· οὐ γὰρ οὖσα, ἀγαθὸν φαίνεται. αἱροῦνται οὖν τὸ ἡδὺ, ὡς ἀγαθόν· τὴν δὲ λύπην, ὡς κακὸν, φεύγουσιν.

γ. ἄλλως

γ. ἔστι

CAPVT VII.

Alteram quæſtionem declarat: Vtrùm nemo ſponte ſua improbus exiſtat.

QVoniam igitur finis ſub voluntatem cadit, de iis autem quæ ad finem pertinent, & conſultari & conſilium capi poteſt: conſequens eſt, vt, quæ in iis verſantur actiones, & conſilio conſentaneæ ſint, & ſponte D obeantur. At functiones & munera virtutum in his verſantur. Itaque virtus in noſtra eſt poteſtate. Similiter & vitium. Quas enim res agere in nobis ſitum eſt, eaſdem non agere poſſumus: & quas non agere in nobis ſitum eſt, earumdem quoque agendarum poteſtas noſtra eſt. Itaque ſi quid agere, quod honeſtum ſit, in nobis ſitum eſt, non agere quoque, cùm id non agere turpe ſit, in nobis erit ſitum: & ſi non agere, quod non agere honeſtum ſit, in noſtra poteſtate eſt, agere quoque quod actu turpe ſit, in nobis erit ſitum. Quòd ſi honeſta & turpia agere noſtri arbitrij eſt, ſimiliterque non agere; (hoc autem erat, bonos & malos eſſe;) noſtri E quoq; arbitrij erit profectò, vt probi & improbi ſimus. Iam verò quod dicitur,

Sponte improbus nemo, nec inuitus beatus vllus eſt,

partim falſum, partim verum eſſe videtur. Nam inuitus beatus eſt nemo, vitioſitas autem ſponte noſtra contrahitur: alioquin ea, quæ iam nunc dicta ſunt, erunt in dubium & controuerſiã vocãda, negandúmque erit, hominem eſſe principiũ ac parentem actionum, tanquã & liberorũ. Quòd ſi hæc nobis probantur, & vera videntur, neque ea poſſumus ad alia principia capitáque præterquam ad ea quæ in nobis inſunt, reuocare: profectò quarum rerum principia in nobis inſunt, eæ res quoque in nobis ſitæ ſunt, noſtráque ſponte ſuſcipiuntur. Teſtimonio ſunt his cùm ea quæ priuatim à ſingulis, tum ea quæ publicè à latoribus legum fieri ſolent.

ΚΕΦΑΛ. ζ.

Πότερον τῶν ἐφ᾽ ἡμῖν ἡ ἀρετὴ καὶ ἡ κακία.

ὌΝτος δὲ, βουλητοῦ μὲν, τοῦ τέλους· βουλευτῶν δὲ καὶ προαιρετῶν, τῶν πρὸς τὸ τέλος, αἱ περὶ D ταῦτα πράξεις, κατὰ προαίρεσιν εἶεν ἂν, καὶ ἑκούσιοι· αἱ δὲ τῶν ἀρετῶν ἐνέργειαι, περὶ ταῦτα· ἐφ᾽ ἡμῖν δὴ καὶ ἡ ἀρετὴ, ὁμοίως δὲ καὶ ἡ κακία. ἐν οἷς γὰρ ἐφ᾽ ἡμῖν * τὸ πράττειν, καὶ τὸ μὴ πράττειν· καὶ ἐν οἷς τὸ μὴ, καὶ τὸ ναί· ὥστ᾽ εἰ τὸ πράττειν, καλὸν ὂν, ἐφ᾽ ἡμῖν ἐστι· καὶ τὸ μὴ πράττειν, ἐφ᾽ ἡμῖν ἔσται, αἰσχρὸν ὄν. καὶ εἰ τὸ μὴ πράττειν, καλὸν ὂν, ἐφ᾽ ἡμῖν· καὶ τὸ πράττειν, αἰσχρὸν ὂν, ἐφ᾽ ἡμῖν. Εἰ δ᾽ ἐφ᾽ ἡμῖν τὸ τὰ καλὰ πράττειν, καὶ τὰ αἰσχρὰ, ὁμοίως δὲ καὶ τὸ μὴ πράττειν (τοῦτο δ᾽ ἦν, τὸ ἀγαθοῖς καὶ κακοῖς εἶναι) ἐφ᾽ ἡμῖν ἔσται τὸ ἐπιεικέσι E καὶ φαύλοις εἶναι. * τὸ δὲ λέγειν ὡς

Οὐδεὶς ἑκὼν πονηρὸς, οὐδ᾽ ἄκων * μάκαρ,

ἔοικε, τὸ μὲν, ψευδεῖ· τὸ δ᾽, ἀληθεῖ· μακάριος μὲν γὰρ οὐδεὶς ἄκων· ἡ δὲ μοχθηρία, ἑκούσιον. ἢ τοῖς γε νῦν εἰρημένοις ἀμφισβητητέον, καὶ τὸν ἄνθρωπον οὐ φατέον ἀρχὴν εἶναι, οὐδὲ γεννητὴν τῶν πράξεων, ὥσπερ καὶ τέκνων. Εἰ δὲ ταῦτα φαίνεται, καὶ μὴ ἔχομεν εἰς ἄλλας ἀρχὰς ἀναγαγεῖν παρὰ τὰς ἐφ᾽ ἡμῖν, ὧν καὶ αἱ ἀρχαὶ ἐφ᾽ ἡμῖν, καὶ αὐτὰ ἐφ᾽ ἡμῖν καὶ ἑκούσια. * τούτοις δ᾽ ἔοικε μαρτυρεῖσθαι καὶ ἰδίᾳ ὑφ᾽ ἑκάστων, καὶ ὑπ᾽ αὐτῶν τῶν νομοθετῶν.

γ. [illegible]

Magnor. lib. 1. cap 9.

γ. μάκαρος

γ. [illegible]

κ. τὰ τοιαῦ.

κολάζουσι γὰρ καὶ τιμωροῦνται τοὺς δρῶντας * μοχθηρά, ὅσοι μὴ βίᾳ, ἢ δι' ἄγνοιαν, ἧς μὴ αὐτοὶ αἴτιοι. τοὺς δὲ τὰ καλὰ πράττοντας τιμῶσιν· ὡς τοὺς μὲν προτρέψοντες, τοὺς δὲ κωλύσοντες. καίτοι περὶ ὅσα μήτ' ἐφ' ἡμῖν ἐστι, μήθ' ἑκούσια, οὐδεὶς προτρέπεται πράττειν· ὡς οὐδὲν πρὸ ἔργου ὄντος πεισθῆναι μὴ θερμαίνεσθαι, ἢ ἀλγεῖν, ἢ πεινῆν, ἢ ἄλλ' ὁτιοῦν τῶν τοιούτων· οὐθὲν γὰρ ἧττον πεισόμεθα αὐτά. καὶ γὰρ ἐπ' αὐτῷ τῷ ἀγνοεῖν κολάζουσιν, ἐὰν αἴτιος εἶναι δοκῇ τῆς ἀγνοίας· οἷον, τοῖς μεθύουσι διπλᾶ τὰ ἐπιτίμια· ἡ γὰρ ἀρχὴ ἐν * αὐτῷ· κύριος γὰρ * τοῦ μὴ μεθυσθῆναι· τοῦτο δ' αἴτιον τῆς ἀγνοίας· B καὶ τοὺς ἀγνοοῦντάς τι τῶν ἐν τοῖς νόμοις, ἃ δεῖ ἐπίστασθαι, καὶ μὴ χαλεπά ἐστι, κολάζουσιν. ὁμοίως δὲ καὶ ἐν τοῖς ἄλλοις, ὅσα δι' ἀμέλειαν ἀγνοεῖν δοκοῦσιν, ὡς ἐπ' αὐτοῖς ὂν τὸ μὴ ἀγνοεῖν· τοῦ γὰρ ἐπιμεληθῆναι κύριοι. ἀλλ' ἴσως τοιοῦτός τίς ἐστιν, ὥστε μὴ ἐπιμεληθῆναι· ἀλλὰ τοῦ τοιούτους γενέσθαι αὐτοὶ αἴτιοι, ζῶντες ἀνειμένως, καὶ τοῦ ἀδίκους ἢ ἀκολάστους εἶναι, οἱ μὲν, κακουργοῦντες, οἱ δὲ, ἐν πότοις καὶ τοῖς τοιούτοις διάγοντες· αἱ γὰρ περὶ ἕκαστα ἐνέργειαι, τοιούτους ποιοῦσι. τοῦτο δὲ δῆλον ἐκ τῶν μελετώντων πρὸς ἡντινοῦν ἀγωνίαν ἢ πρᾶξιν· διατελοῦσι γὰρ ἐνεργοῦντες. C τὸ μὲν οὖν ἀγνοεῖν, ὅτι ἐκ τοῦ ἐνεργεῖν περὶ ἕκαστα αἱ ἕξεις γίνονται, κομιδῆ ἀναισθήτου. ἔτι δ' ἄλογον, τὸν ἀδικοῦντα μὴ βούλεσθαι ἄδικον εἶναι· ἢ τὸν ἀκολασταίνοντα, ἀκόλαστον. Εἰ δὲ μὴ ἀγνοῶν τις πράττει, ἐξ ὧν ἔσται ἄδικος, ἑκὼν ἄδικος ἂν εἴη, οὐ μὴν ἐάν γε βούληται, ἄδικος ὢν παύσεται, καὶ ἔσται δίκαιος· οὐδὲ γὰρ ὁ νοσῶν, ὑγιής· καὶ εἰ οὕτως ἔτυχεν, ἑκὼν * νοσεῖ, ἀκρατῶς βιοτεύων, καὶ ἀπειθῶν τοῖς ἰατροῖς. τότε μὲν οὖν ἐξῆν αὐτῷ μὴ νοσεῖν· προεμένῳ δὲ, οὐκ ἔτι· ὥσπερ οὐδ' ἀφέντι λίθον, ἔτι αὐτὸν δυνατὸν ἀναλαβεῖν· ἀλλ' ὅμως ἐπ' αὐτῷ * τὸ βαλεῖν καὶ ῥῖψαι· ἡ γὰρ ἀρχὴ ἐπ' αὐτῷ. D οὕτω δὲ καὶ τῷ ἀδίκῳ, καὶ τῷ ἀκολάστῳ, ἐξ ἀρχῆς μὲν, ἐξῆν τοιούτοις μὴ γενέσθαι· διὸ ἑκόντες εἰσί· γενομένοις δὲ οὐκ ἔτι ἔξεστι μὴ εἶναι. οὐ μόνον δὲ αἱ τῆς ψυχῆς κακίαι ἑκούσιοί εἰσιν, ἀλλ' ἐνίοις καὶ αἱ τοῦ σώματος, οἷς καὶ ἐπιτιμῶμεν· τοῖς μὲν γὰρ διὰ φύσιν αἰσχροῖς οὐδεὶς ἐπιτιμᾷ· τοῖς δὲ, δι' ἀγυμνασίαν καὶ ἀμέλειαν. ὁμοίως δὲ καὶ περὶ ἀσθένειαν, * καὶ αἶσχος, καὶ πήρωσιν· οὐδεὶς γὰρ ἂν ὀνειδίσειε τυφλῷ φύσει, ἢ ἐκ νόσου, ἢ ἐκ πληγῆς· ἀλλὰ μᾶλλον ἐλεήσαι· τῷ δ' ἐξ οἰνοφλυγίας, ἢ ἄλλης ἀκολασίας πᾶς ἂν ἐπιτιμήσαι. τῶν δὴ περὶ τὸ σῶμα κακιῶν, αἱ μὲν ἐφ' ἡμῖν, ἐπιτιμῶνται· E αἱ δὲ μὴ ἐφ' ἡμῖν, οὔ. Εἰ δ' οὕτω, καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων αἱ ἐπιτιμώμεναι τῶν κακιῶν, ἐφ' ἡμῖν ἂν εἶεν. Εἰ δέ τις λέγοι ὅτι πάντες ἐφίενται τοῦ φαινομένου ἀγαθοῦ, τῆς δὲ φαντασίας οὐ κύριοι, ἀλλ' ὁποῖός ποθ' ἕκαστός ἐστι, τοιοῦτο καὶ τὸ τέλος φαίνεται αὐτῷ.

κ. αἱ τοῖς δὲ κύριοι

κ. τῷ μαθεῖν.

γ. νοσεῖ

γ. τὸ λαβεῖν

Lamb. ἢ αἶσχος abeſſe mallet.

A Eos enim, qui res flagitioſas atque improbas admittunt, caſtigant ſupplicióque afficiunt, ſi modò non pet vim aut pet inſcientiam quæ ipſotum culpa conttacta non ſit, admiſerint: eos autem, qui res honeſtas & præclaras gerunt, honoribos & præmiis ornant: quaſi hos excitaturi, illos à maleficio deterrituri. Atqui ad eas actiones excitat nemo, quæ neque in nobis poſitæ ſunt, neque ſponte noſtra obeuntur: perinde quaſi nihil profuturum ſit petſuaſum nobis eſſe, vt ne vel caleamus, vel doleamus, vel eſuriamus, vel aliquid aliud tale. Nihilo enim minùs ea perferimus. Nam etiam propterea quòd qoippiam ignotatum ſit, caſtigant latores legum, ſi quis ſibi ipſe ſuæ inſcientiæ cauſa eſſe videatur: verbi gratia, in ebrios duplex pœna conſtituta B eſt: principium enim in ipſis eſt. Nam ſitum in eis erat, ne ebrij fierent. Ebrietas autem cauſa inſcientiæ eſt. Præterea in eos qui aliquid ignorant eorum quæ legibus ſancita ſunt, quæ & ſcienda, neque cognitu difficilia ſint, animaduertunt. Idémque fit in cæteris, quæ negligentia ſua videntut ignorare, cùm liceat ipſis non ignorare. Potetant enim ſibi, vt diligentiam adhiberent, imperate. Sed eiuſmodi eſt aliquis fortaſſe, vt diligentiam adhibete non poſſit. Verùm cut tales extiterint, cauſam ipſi ſuſtinent, quippe qui negligenter ac diſſolutè viuant: & cut iniuſti atque intemperantes ſint, cauſa in ipſis conſiſtit: vt pote quorum alteri in maleficiis, alteri in compotationibus & id genus neqnitiis ætatem conſumant. Nam quales ſunt C in quaque re colloeatæ actiones, taleis eos, qui agunt, efficiunt. Quod ex iis perſpicuum eſſe poteſt, qui ſe in quouis certamine aut actione exercent. Nunquam enim certare atque agere intermittunt. Ignorare igitur è ſtudiis & actionibus in qnaque re poſitis habitus gigni, hominis eſt ſenſu ferè carentis. Præterea hoc ipſum à tatione alienum eſt, eum, qui iniuſtè alterum lædat, iniuſtum: & qui intemperanter viuat, intemperantem effici nolle. Si quis igitut ſciens eas res agar, quibus euadat iniuſtus, ſponte ſua profectò efficiatur iniuſtus. Neque ſi velit tamen, eſſe deſinat iniuſtus, & iuſtus ſit. Nam ne æger quidem ſanus ac validus ſit, cùm voluerit: etiam ſi fortè ſponte ſua ægrotet, quippe qui & incontinentet viuat, & medicorum præce- D ptum conſiliúmque aſpernetur. Tunc igitur ei integrum erat in morbum non incidere. At poſteaqnam ſeſe effudit, ac proiecit, id iam deſiit eſſe integrum. Quemadmodum nec is, qui lapidem miſit, retrahere eum iam poteſt: erat tamen in eius poteſtate, lapidem in manum ſumere ac iacere: principium enim in ipſo eſt. Sic & iniuſto atqne intemperanti homini ab initio licebat talibus non eſſe: idcirco ſua volnntate tales ſunt: poſteaquam verò tales facti ſunt, non poſſunt non eſſe. Non ſolùm autem animi vitia ſponte conttahuntur, ſed in nonnullis etiam, corpotis: quos etiam reprehendere ſolemus. Nam qui ſunt deformes natura, eos reprehendit nemo: ſed eos demum, qui propterea quòd exercitationes corporis prætermittunt, & va- E letudinem non curant, id mali contraxerunt. Similis eſt imbecillitatis, defotmitatis, & debilitatis ratio. Nemo enim cæcitatem ei qui vel natura, vel morbo, vel ictu aliquo cæcns ſit, probri loco obiiciat: quin eius miſeteatur potiùs: ſed qui ex ebrioſitate, aut aliqna alia intemperantia cæcitatem contraxerit, eum nemo eſt qui non reprehenſione dignum duxerit. Quæ ergo vitia corpotis in noſtra poteſtate ſunt, ea reprehenduntur: quæ non ſunt, non reprehenduntur. Quod ſi ita eſt, in cæteris quoque tebus omnibus ea qnæ reprehenduntur vitia in noſtra poteſtate eſſe reperientur. Quòd ſi quis dixerit, id quemque expetere, quod ſibi videatur bonum, verùm non in cuiuſque poteſtate viſionem eſſe ſitã, ſed qualis quiſque ſit, talem ei finem videri:

Immò

Immò verò ſi ſibi quiſque ingenerandi habitus quodammodo cauſa eſt, erit & viſionis profectò ſibi ipſe quodammodo cauſa. Sin autem flagitij admittendi ſibi cauſa eſt nemo, ſed ignoratione finis in flagitio quiſque verſatur, exiſtimans hoc genere vitæ ſe maximo bono potiturum. & ſi appetitionem finis nemo ſibi ſuo arbitratu adoptare poteſt, ſed ita natus quiſque ſit oportet, vt quaſi aciem mentis habeat, qua & rectè iudicare, & id quod verè bonum eſt, ſumere atque optare poſſit; & ſi is eſt bene informatus à natura, cui hoc naturæ beneficio bene conſtitutum eſt: (rem enim maximam & pulcherrimam, quámque ab alio neq; conſequi, neque diſcere poſſit, ſed qualiſcunque à natura facta eſt, talem obtinebit; eámque bene & pulchrè à natura factam & compoſitam eſſe; ea demum perfecta & vera fuerit naturæ bonitas:) ſi igitur hæc vera ſunt, quamobrem virtus magis quàm vitium noſtra ſponte ac volũtate ſuſcipietur? Vtrique.n. & viro bono, & improbo homini, vel natura, vel quolibet alio modo, finis & videtur, & poſitus eſt: reliqua verò omnia ad hũc referentes agunt, quoquo modo agant. Siue igitur finis, qualiſcunq; ille ſit, nõ videtur vnicuiq; natura, ſed aliquid etiã eſt penes eum, qui agit: ſiue, vt finis naturalis ſit, eò tamen quod vir bonus reliquas res ſua ſpõte gerit, virtus ſponte ſuſcipitur: nihilominus profectò vitiũ quoq; ſponte contrahetur. Æquè.n in homine malo, vt in bono viro, ineſt, hoc vt per ſe agere poſſit: etiamſi minùs inſit, vt finem per ſe videre poſſit. Si autem, quemadmodum dicimus, virtutes ſponte noſtra comparantur (etenim habituum cauſas ipſi adiuuamus, ex eóque quòd ſic vel ſic affecti ſumus, talem nobis finem proponimus) profectò vitia quoque ſponte noſtra contrahentur. Similis enim vtrorumque ratio eſt.

CAPVT VIII.

Repetit breuiter omnia ea quæ de Virtute hactenus generatìm dicta fuère.

AC de virtutibus quidem vniuersè à nobis dictum eſt, earúmque genus rudi quadam imagine informatum atque adumbratum eſt: nimirum eſſe mediocritates, & habitus: & à quibus rebus gignuntur ij habitus, etiam ad eas res agendas valere, idque per ſe: & eſſe in nobis ſitos, & noſtra ſpõte ſuſcipi, & ita, vt recta ratio præſcripſerit. Sed aliter actiones noſtra voluntate ſuſcipi dicuntur, aliter habitus. Actionum.n. à principio ad extremum domini ſumus, cùm rerum ſingularium cognitionem habemus: habituum verò principium duntaxat in noſtra poteſtate eſt. At rerum ſingularium acceſſio nota nõ eſt: vt in morbis euenit: verùm quia ſic alitérve tractare res ſingulareis nobis licebat, iccirco habitus noſtra ſponte ſuſcipi dicuntur.

CAPVT IX.

De virtutibus in ſpecie acturus, Fortitudinẽ primùm definit: ſubinde definitionis particulam, differentiæ loco poſitam, (quòd circa θάῤῥη & φόβους verſetur,) explicat.

DE ſingulis igitur virtutibus diſputationem à capite repetitam ordiamur, quæ ſint, & qualibus in rebus verſentur, & quomodo ſint virtutes. Eodem verò negocio, quot ſint numero virtutes, planum fiet. Ac primùm de fortitudine dicamus. Fortitudinem igitur eſſe mediocritatem, quæ in fortitudine & fiducia vertitur, iam anteà diximus. Timemus autem nimirum ea omnia quæ exterrent, quæ vno verbo mala ſunt. Itaque & metum definiunt mali expectationem. Ea igitur metuimus omnia, quæ mala ſunt, vt infamiam, paupertatem, morbum, ſolitudinem, vitámque ſine amicis, mortem. Non tamen videtur in his omnibus vir fortis verſari.

A Εἰ μὲν οὖν ἕκαστος ἑαυτῷ τῆς ἕξεώς ἐστί πως αἴτιος, καὶ τῆς φαντασίας ἔσται πως αὐτὸς αἴτιος· εἰ δὲ μηδεὶς αὑτῷ αἴτιος τοῦ κακὰ ποιεῖν, ἀλλὰ δι' ἄγνοιαν τοῦ τέλους ταῦτα πράττει, διὰ τούτων οἰόμενος αὑτῷ τὸ ἄριστον ἔσεσθαι· ἡ δὲ τοῦ τέλους ἔφεσις, οὐκ αὐθαίρετος, ἀλλὰ φῦναι δεῖ, ὥσπερ ὄψιν ἔχοντα, ᾗ κρινεῖ καλῶς, καὶ τὸ κατ' ἀλήθειαν ἀγαθὸν αἱρήσεται. καὶ ἔστιν εὐφυὴς, ᾧ τοῦτο καλῶς πέφυκε· (τὸ γὰρ μέγιστον, καὶ κάλλιστον, καὶ ὃ παρ' ἑτέρου μὴ οἷόν τε λαβεῖν, μηδὲ μαθεῖν, ἀλλ' οἷον ἔφυ, τοιοῦτον ἕξει· καὶ τὸ εὖ καὶ τὸ καλῶς τοῦτο πεφυκέναι, ἡ τελεία καὶ ἀληθινὴ ἂν

B εἴη εὐφυΐα·) εἰ δὴ ταῦτ' ἐστὶν ἀληθῆ, τί μᾶλλον ἡ ἀρετὴ τῆς κακίας ἔσται ἑκούσιον; ἀμφοῖν γὰρ ὁμοίως, τῷ ἀγαθῷ καὶ τῷ κακῷ, τὸ τέλος φύσει, ἢ ὁπωσδήποτε φαίνεται καὶ κεῖται· τὰ δὲ λοιπὰ πρὸς τοῦτ' ἀναφέροντες, πράττουσιν, ὁπωσδήποτε. εἴτε δὴ τὸ τέλος μὴ φύσει ἑκάστῳ φαίνεται οἱονδήποτε, ἀλλά τι καὶ * παρ' αὐτό ἐστιν· εἴτε, τὸ μὲν τέλος φυσικὸν, * τῷ δὲ τὰ λοιπὰ πράττειν ἑκουσίως τὸν σπουδαῖον, ἡ ἀρετὴ ἑκούσιόν ἐστιν, οὐθὲν ἧττον καὶ ἡ κακία ἑκούσιον ἂν εἴη· ὁμοίως γὰρ καὶ τῷ κακῷ ὑπάρχει τὸ δι' αὐτὸν ἐν ταῖς πράξεσι· * καὶ εἰ μὴ, ἐν τῷ τέλει. Εἰ οὖν, ὥσπερ λέγεται, — γρ. παρ' αὐτῷ; γρ. τὸ δὲ τὰ λ.; γρ. καὶ ἐν τῷ τ. etiã apud Euſtr. al. ὁ μὴ ἐν τῷ τ.

C ἑκούσιοί εἰσιν αἱ ἀρεταί· (καὶ γὰρ τῶν ἕξεων συναίτιοί πως αὐτοί ἐσμεν· καὶ τῷ ποιοί τινες εἶναι, τὸ τέλος τοιόνδε τιθέμεθα·) καὶ αἱ κακίαι ἑκούσιοι ἂν εἶεν· ὁμοίως γάρ.

ΚΕΦΑΛ. η'.

Ἀνακεφαλαίωσις τῶν περὶ ἀρετῆς εἰρημένων.

Κοινῇ μὲν οὖν περὶ τῶν ἀρετῶν εἴρηται ἡμῖν τό, τε γένος τύπῳ, ὅτι μεσότητές εἰσι, καὶ ὅτι ἕξεις, ἐφ' ὧν τε γίνονται, καὶ ὅτι τούτων, πρακτι-

D καὶ, καὶ καθ' αὑτάς· καὶ ὅτι ἐφ' ἡμῖν, καὶ ἑκούσιοι, καὶ οὕτως ὡς ἂν ὁ ὀρθὸς λόγος προστάξῃ. οὐχ ὁμοίως δὲ αἱ πράξεις ἑκούσιοί εἰσι, καὶ αἱ ἕξεις· τῶν μὲν γὰρ πράξεων ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους κύριοι ἐσμεν, εἰδότες τὰ καθ' ἕκαστα· τῶν ἕξεων δὲ, τῆς ἀρχῆς· τῶν καθ' ἕκαστα δὲ, ἡ * πρόσθεσις οὐ γνώριμος, ὥσπερ ἐπὶ τῶν ἀρρωστιῶν· ἀλλ' ὅτι ἐφ' ἡ- — γρ. πρόσθησις

E μῖν ἦν, οὕτως ἢ μὴ οὕτω χρήσασθαι, διὰ τοῦτο ἑκούσιοι.

ΚΕΦΑΛ. θ'.

Περὶ ἑκάστης ἀρετῆς χωρὶς σκεψόμενος, ἄρχεται ἀπὸ τῆς ΑΝΔΡΙΑΣ, καὶ περὶ ποῖα αὕτη.

ΑΝαλαβόντες δὲ περὶ ἑκάστης, εἴπωμεν τίνες εἰσὶ, * καὶ περὶ ποῖα, καὶ πῶς· ἅμα δ' ἔσται δῆλον καὶ πόσαι εἰσί· καὶ πρῶτον περὶ ἀνδρίας. Ὅτι μὲν οὖν μεσότης ἐστὶ περὶ φόβους καὶ θάῤῥη, ἤδη καὶ πρότερον * εἴρηται. φοβούμεθα δὲ, δηλονότι τὰ φοβερά· ταῦτα δ' ἐστὶν ὡς ἁπλῶς εἰπεῖν, κακά· διὸ καὶ τὸν φόβον ὁρίζονται προσδοκίαν κακοῦ. φοβούμεθα οὖν πάντα τὰ κακά· οἷον ἀδοξίαν, πενίαν, νόσον, ἀφιλίαν, θάνατον. ἀλλ' οὐ περὶ πάντα δοκεῖ ὁ ἀνδρεῖος εἶναι. — γρ. καὶ ποία, καὶ πῶς; γρ. ἀρεταί· φανερὸν γὰρ γεγένηται. φ.

Suprà l. 2. c. 7. Magnorum, l. 1. c. 21. Eudem. l. 3. c. 1.

A ἔνια γὰρ * καὶ δεῖ φοβεῖσθαι, καὶ καλόν· τὸ δὲ μὴ, αἰσχρὸν, οἷον ἀδοξίαν· ὁ μὲν γὰρ φοβούμενος, ἐπιεικὴς, καὶ αἰδήμων· ὁ δὲ μὴ φοβούμενος, ἀναίσχυντος. λέγεται δὲ ὑπό τινων ἀνδρεῖος, κατὰ μεταφοράν· ἔχει γάρ τι ὅμοιον τῷ ἀνδρείῳ· ἄφοβος γάρ τις καὶ ὁ ἀνδρεῖος. πενίαν δ' ἴσως οὐ δεῖ φοβεῖσθαι, οὐδὲ νόσον, οὐδ' ὅλως ὅσα μὴ ἀπὸ κακίας, μηδὲ δι' αὐτόν. ἀλλ' οὐδ' ὁ περὶ ταῦτα ἄφοβος, ἀνδρεῖος. λέγομεν δὲ καὶ τοῦτον καθ' ὁμοιότητα. ἔνιοι γὰρ ἐν τοῖς πολεμικοῖς κινδύνοις δειλοὶ ὄντες, ἐλευθέριοί εἰσι, καὶ πρὸς χρημάτων ἀποβολὴν B εὐθαρσῶς ἔχουσιν. οὐδὲ δὴ εἴ τις ὕβριν περὶ παῖδας καὶ γυναῖκα φοβεῖται, ἢ φθόνον, ἤ τι τῶν τοιούτων, δειλός ἐστιν· οὐδ' εἰ θαρρεῖ, μέλλων μαστιγοῦσθαι, ἀνδρεῖος. περὶ ποῖα οὖν τῶν φοβερῶν ὁ ἀνδρεῖος; ἢ περὶ τὰ μέγιστα; οὐθεὶς γὰρ ὑπομενετικώτερος τῶν δεινῶν· φοβερώτατον δ' ὁ θάνατος· πέρας γάρ· καὶ οὐδὲν ἔτι τῷ τεθνεῶτι δοκεῖ, οὔτε ἀγαθὸν, οὔτε κακὸν εἶναι. δόξειε δ' ἂν οὐδὲ περὶ θάνατον τὸν ἐν παντὶ ὁ ἀνδρεῖος εἶναι· οἷον, εἰ ἐν θαλάττῃ, ἢ ἐν νόσοις. ἐν τίσιν οὖν; ἢ ἐν τοῖς καλλίστοις; τοιοῦτοι δὲ οἱ ἐν πολέμῳ· ἐν μεγίστῳ γὰρ καὶ καλλίστῳ κινδύνῳ. ὁμόλογοι δὲ τούτοις εἰσὶ καὶ αἱ τιμαὶ αἱ ἐν ταῖς πόλεσι, καὶ παρὰ τοῖς μονάρχοις. C κυρίως δὴ λέγοιτ' ἂν ἀνδρεῖος, ὁ περὶ τὸν καλὸν θάνατον ἀδεὴς, καὶ ὅσα θάνατον ἐπιφέρει ὑπόγυια ὄντα. τοιαῦτα δὲ μάλιστα τὰ κατὰ πόλεμον. οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ἐν θαλάττῃ καὶ ἐν νόσοις ἀδεὴς ὁ ἀνδρεῖος· οὐχ οὕτω δὲ ὡς οἱ θαλάττιοι· οἱ μὲν γὰρ ἀπεγνώκασι τὴν σωτηρίαν, καὶ τὸν θάνατον τὸν τοιοῦτον δυσχεραίνουσιν· οἱ δὲ, εὐέλπιδές εἰσι παρὰ τὴν ἐμπειρίαν· ἅμα δὲ καὶ ἀνδρίζονται, ἐν οἷς ἐστιν ἡ ἀλκὴ, ἢ καλὸν τὸ ἀποθανεῖν· ἐν ταῖς τοιαύταις δὲ φθοραῖς οὐδέτερον ὑπάρχει.

Aliqua enim ſunt pertimeſcenda, eaque & pertimeſcere honeſtũ, & contemnere turpe eſt, vt infamiam. Nam qui eam metuit, is & probus eſt, & pudẽs: qui verò non metuit, impudens. Sed is à nonnullis fortis appellatur, ex quadam tranſlatione ſermonis, quoniam quiddam habet forti ſimile: ab omni enim metu liber & ſolutus eſt etiam vir fortis. Paupertatem verò pertimeſcere fortaſſe non oportet, neque morbum, neque ea omnia, vt ſemel dicã, quæ neque à vitio naſcuntur, neque culpa noſtra contrahuntur. Sed neque is qui in his ſe à metu vacuum præſtiterit, fortis eſt dicendus. Fortem tamen hunc quoque ex ſimilitudine dicimus. B Nonnulli enim, cùm in belli periculis timidi ſint, atq; ignaui, liberales ſunt tamen, & in pecunia amittenda fidẽti ac præſenti ſunt animo. Neq; verò ſi quis contumeliam in liberos & vxorem extimeſcit, vel inuidiam, vel aliquid eius generis, timidus eſt: neque fortis, qui animo confidit tum cùm ſe flagellis verberatum iri videat. Quibus ergo in rebus formidoloſis vir fortis cernitur? Nónne in maximis? Nec enim quiſquam res horribileis & aſperas patientiùs tolerat. Omnium autem rerum nihil horribilius morte eſt. Nam omnium rerum eſt extremum: nihilque reliquum eſſe mortuo videtur, neque bonum, neque malum. Sed nõ in omnĩ mortis genere vir fortis cernitur, vt ſi quis & in mari naufragio pereat, vel morbis conficiatur. In quonam C igitur? Nónne in eo quod pulcherrimũ eſt? At tale eſt id quod in bello oppetitur. In maximo enim & pulcherrimo periculo mors oppetitur. Teſtãtur & comprobant hæc, quæ dicimus, honores ij qui & in liberis ciuitatibus, & apud reges eis qui in bello ceciderunt, decernuntur. Quocirca fortis propriè dici poſſit is qui nec morte honeſta, nec ijs impendentib. atq; inſtãtib. quæ mortẽ afferũt, perterretur: cuiuſmodi ſunt ea maximè, quæ in bello accidũt. Veruntamen tum in mari, tum in morbis vir fortis vacuus eſt ille quidẽ à metu: ſed non vt nautæ. Fortes .n. cùm de ſalute ſua deſperãt, tum genus hoc mortis ægrè ferunt: nautas vſus & experientia confirmauit, benéq; ſperare docuit. Simúlq; illi fortem animũ præſtant iis in rebus, in quib. aut vi- D ribus opus eſt, aut excedere de vita eſt honeſtum: quorum neutrum in his generibus interitus reperitur.

ΚΕΦΑΛ. ί.

Πῶς μεσότης ἡ ἀνδρεία.

Τὸ δὲ φοβερὸν, οὐ πᾶσι μὲν τὸ αὐτό· λέγομεν δέ τι καὶ ὑπὲρ ἄνθρωπον. τοῦτο μὲν οὖν παντὶ φοβερὸν τῷ γε νοῦν ἔχοντι· τὰ δὲ κατ' ἄνθρωπον, διαφέρει μεγέθει, καὶ τῷ μᾶλλον καὶ τῷ ἧττον· ὁμοίως δὲ καὶ τὰ θαρραλέα. ὁ δὲ ἀνδρεῖος, ἀνέκπληκτος, ὡς ἄνθρωπος. φοβήσεται μὲν οὖν καὶ τὰ τοιαῦτα· ὡς δεῖ δὲ, καὶ ὡς ὁ λόγος ὑπομενεῖ, τοῦ καλοῦ ἕνεκα· τοῦτο γὰρ τέλος τῆς ἀρετῆς. ἔστι δὲ μᾶλλον καὶ ἧττον ταῦτα φοβεῖ- E σθαι· καὶ ἔτι, τὰ μὴ φοβερὰ, ὡς τοιαῦτα φοβεῖσθαι. γίνεται δὲ τῶν ἁμαρτιῶν ἡ μὲν, ὅτι οὐ δεῖ· ἡ δὲ, ὅτι οὐχ ὡς δεῖ· ἡ δὲ, ὅτι οὐχ ὅτε, ἤ τι τῶν τοιούτων· ὁμοίως δὲ καὶ περὶ τὰ θαρραλέα. ὁ μὲν οὖν ἃ δεῖ, καὶ οὗ ἕνεκα, ὑπομένων καὶ φοβούμενος, καὶ ὡς δεῖ, καὶ ὅτε· ὁμοίως δὲ καὶ θαρρῶν, ἀνδρεῖος· * κατ' ἀξίαν γὰρ, καὶ ὡς ἂν ὁ λόγος, πάσχει καὶ πράττει ὁ ἀνδρεῖος. τέλος δὲ πάσης ἐνεργείας ἐστὶ τὸ κατὰ τὴν ἕξιν. καὶ τῷ ἀνδρείῳ δὴ, ἡ ἀνδρία, καλόν. τοιοῦτον δὴ καὶ τὸ τέλος· ὁρίζεται γὰρ ἕκαστον τῷ τέλει.

κ. καθ' ἕξιν

CAPVT X.

Particulã in Fortitudinis definitione generis loco poſitam, quòd ſcilicet medium ſit, elucidat, & veram mediocritatis rationem docet.

Horribile autem non omnibus vnum & idem eſt: eſtq; aliquid, quod hominis cõſtantiam ſuperat, quod omnibus, qui ſanæ mentis ſunt, terrorem inijcit. Quæ autem homini tolerabilia ſunt, ea magnitudine differunt, eóque quòd alia aliis terribiliora ſunt, alia leuiora. Eodémque ſeſe habent modo ea quæ fiduciam afferunt. Vir autem fortis imperterritus atq; im- E pauidus eſt, vt homo. Proinde hæc talia quoque pertimeſcet: ſed ita vt oportet, & vt ratio poſtulat, ſubibit ac perferet honeſti cauſa. Hic enim virtutis finis eſt. Fieri autem poteſt, vt hæc quis & magis, & minùs, quàm debet, extimeſcat, & præterea vt quæ non ſunt formidoloſa, perinde ac ſi talia ſint, metuat: peccata autem committuntur alia, quòd id agitur, quod non oportet: alia, quòd non vt oportet: alia, quòd non quo tempore oportet, aut aliquid huiuſmodi. Idem & de ijs quæ fiduciam afferunt, ſentiendum. Qui igitur ea quæ oportet, & cuius rei cauſa oportet, & vt oportet, perfert & metuit, fortis eſt: itémque & qui confidit. Nam pro rei dignitate, & quo tempore par eſt, & vt ratio poſtulat, patitur & agit vir fortis. Omnis autem actionis finis eſt id quod habitui conuenit. At viro forti fortitudo honeſtum quiddam eſt. Talis igitur eſt & finis. Suo enim quidq; fine definitur ac terminatur.

Honeſti igitur cauſa vir fortis & ſuffert & agit omnia quæ fortitudini conſentanea ſunt. Ex ijs autem, qui modum ſuperant, is qui metus vacuitate ſuperat, caret nomine: eſſe autem multa quibus impoſita nomina non eſſent, ſuprà diximus. Sed appellari poterit vel inſanus quidam, vel doloris omnis expers, ſi nihil metuat, neque terræmotum, neq; procellas, qualeis aiunt eſſe Gallos. Qui autem in eo modum ſuperat, quòd in rebus formidoloſis præfidat, audax eſt. Atque audax, etiam arrogans eſſe, ſibiq; fortitudinis laudem ſumere videtur. Itaque quo ille animo eſt in reb. formidoloſis, eodem vult hic videri. Quibuſcunq; igitur rebus poteſt, eum imitatur. Ita fit etiam, vt pleriq; eorum timiditatem habeant cum audacia coniunctam. Nam cùm in his ſe iactent, audaciámq; oſtentent, res formidoloſas tamen non perferunt. At qui metuendo modum ſuperat, is ignauus timidúſq; nominatur. Nam & quę metuenda non ſunt, & quemadmodum non ſunt, metuit: omniáq; eiuſdẽ generis eum comitantur. confidendo quoq; modum deſerit. Sed cùm in dolorib. ac moleſtijs modum ſuperat, magis ſeſe indicat ac prodit. Ab omni igitur ferè ſpe derelictus eſt ignauus: omnia enim pertimeſcit. Fortis verò cõtrà. hominis eſt enim bona ſpe freti, beneq; ſperantis, confidere. In ijſdẽ igitur rebus timidus, audax, & fortis verſantur: ſed non eodem modo in eas affecti ſunt. Illi. n. modum tranſeunt, ac deſerũt: hic mediocritatẽ ſeruat, ſeſéq; in his ita, vt debet, gerit. Atq; audaces ſanè præpropeti ſunt, ac præcipites, periculúmq; antequam in periculo verſentur, adire volunt: in ipſo autẽ periculo ſunt tardiores, & à ſententia deſiſtunt. At viri fortes in factis ipſis acres ſunt, & celeres: ante facta, ſedati & quieti.

CAPVT XI.

Non veræ Mediocritatis, quæ ipſa tamen Fortitudinem æmulatur, ſpecies recenſet.

QVemadmodum igitur diximus, Fortitudo mediocritas eſt, quæ verſatur cùm in eis quæ fiducia complent animos, tum in ijs quæ terrorem afferunt, non omnibus, ſed ijs quæ ſuprà diximus: eáq; ſumit ac perfert, vel quia perferre, honeſtũ, vel quia non perferre, turpe eſt. Mori autem, fugientem vel paupertatem, vel amorem, vel ægritudinem aliquam, non eſt viri fortis, ſed ignaui potiùs. Mollis enim animi eſt, res ærumnoſas & laborioſas fugere. At ille non ob id quòd honeſtum ſit, ſed quòd malum fugere ſtudeat, mortem ſubit ac perfert. Ac fortitudo quidem talis quædam res eſt. Eius autem & alij quinque modi feruntur. Quorum primus eſt eius quæ ciuilis appellatur. Ad illam enim, quæ verè & propriè fortitudo eſt, proximè videtur accedere. Videntur enim ciues pericula ſubire, cùm legitimis pœnis atque ignominijs compulſi, tum honoribus ac præmijs inuitati. Atque ob eam cauſam apud eos maximè viri fortiſſimi reperiuntur, apud quos & infamia notantur ignaui, & honore afficiuntur viri fortes. Ac taleis quidem facit Homerus, verbi gratia, Diomedem & Hectorem:

Primus Polydamas turpi me labe notabit.

Et Diomedes,

Namque Hector Troiana inter ſic agmina dicet,
Tydides à me.---

Hæc autem ſimilis videtur ei quæ primo loco à nobis poſita eſt, quoniã eius effectrix virtus eſt. Pudor enim, & honeſti appetitio, videlicet honoris; & dedecoris, quod turpe eſt, fuga, eam efficiunt. Eundem autem in numerũ referre licet eos qui ab ijs quorũ ſub imperio ſunt, fortes eſſe cogũtur. Sed hi eo ſunt illis deteriores, quòd non pudore adducti, ſed metu coacti id faciunt: nec eo quòd turpitudinem, ſed quòd dolorem fugiũt.

A καλοῦ * δὴ ἕνεκα ὁ ἀνδρεῖος ὑπομένει καὶ πράττει τὰ κατὰ τὴν ἀνδρίαν. τῶν δὲ ὑπερβαλλόντων, ὁ μὲν τῇ ἀφοβίᾳ, ἀνώνυμος· εἴρηται δ' ἡμῖν ἐν τοῖς πρότερον, ὅτι πολλά ἐστιν ἀνώνυμα· εἴη δ' ἄν τις μαινόμενος ἢ ἀνάλγητος, εἰ μηδὲν φοβοῖτο, μήτε σεισμόν, μήτε τὰ κύματα, καθάπερ φασὶ τοὺς Κελτούς. ὁ δὲ τῷ θαρρεῖν ὑπερβάλλων περὶ τὰ φοβερά, θρασύς. δοκεῖ δὲ καὶ ἀλαζὼν εἶναι ὁ θρασὺς καὶ προσποιητικὸς ἀνδρίας. ὡς οὖν ἐκεῖνος περὶ τὰ φοβερὰ ἔχει, οὕτως οὗτος βούλεται φαίνεσθαι. ἐν οἷς οὖν δύναται, μιμεῖται. διὸ καί εἰσιν οἱ πολλοὶ αὐτῶν B θρασύδειλοι· ἐν τούτοις γὰρ θρασυνόμενοι, τὰ φοβερὰ οὐχ ὑπομένουσιν. ὁ δὲ τῷ φοβεῖσθαι ὑπερβάλλων, δειλός· καὶ γὰρ ἃ μὴ δεῖ, καὶ ὡς οὐ δεῖ, καὶ πάντα τὰ τοιαῦτα ἀκολουθεῖ αὐτῷ· ἐλλείπει δὲ καὶ τῷ θαρρεῖν· ἀλλ' ἐν ταῖς λύπαις ὑπερβάλλων, μᾶλλον καταφανής ἐστι. δύσελπις δή τις, ὁ δειλός. πάντα γὰρ φοβεῖται· ὁ δὲ ἀνδρεῖος, ἐναντίος· τὸ γὰρ θαρρεῖν, εὐέλπιδος· * περὶ ταῦτα μὲν οὖν ἐστιν ὅ,τε δειλὸς, καὶ ὁ θρασὺς, καὶ ὁ ἀνδρεῖος· διαφόρως δ' ἔχουσι πρὸς αὐτά· οἱ μὲν γὰρ, ὑπερβάλλουσι καὶ ἐλλείπουσιν· ὁ δὲ μέσως ἔχει, καὶ ὡς δεῖ· καὶ οἱ μὲν θρασεῖς, προ- C πετεῖς, * καὶ βουλόμενοι πρὸ τῶν κινδύνων, ἐν αὐτοῖς ἀφίστανται· οἱ δ' ἀνδρεῖοι, ἐν τοῖς ἔργοις ὀξεῖς· πρότερον δ', ἡσύχιοι.

κ. ἢ

κ. περὶ ταῦτα

κ. πρὸ τῶν κινδύνων κινδυνεύειν, ἐν

ΚΕΦΑΛ. ια'.

Ὅτι πολλοὶ τρόποι τῆς δοκούσης μὲν, οὐκ οὔσης δὲ ἀνδρίας, ὧν πολιτικὴ ἀνδρία, ἐμπειρία, θυμὸς, εὐελπιστία, ἄγνοια.

Καθάπερ οὖν εἴρηται, ἡ ἀνδρία μεσότης ἐστὶ περὶ θαρραλέα καὶ φοβερά, ἐν οἷς εἴρηται, καὶ ὅτι καλὸν αἱρεῖται καὶ ὑπομένει· ἢ ὅτι αἰσχρὸν τὸ μή. D τὸ δ' ἀποθνήσκειν, * φεύγοντα πενίαν, ἢ ἔρωτα, ἤ τι λυπηρόν, οὐκ ἀνδρείου, ἀλλὰ μᾶλλον δειλοῦ· μαλακία γὰρ τὸ φεύγειν τὰ ἐπίπονα· καὶ οὐχ ὅτι καλὸν, ὑπομένει, ἀλλὰ φεύγων κακόν. ἔστι μὲν οὖν ἡ ἀνδρία τοιοῦτόν τι. λέγονται δὲ καὶ ἕτεραι κατὰ πέντε τρόπους· πρῶτον μὲν, ἡ πολιτική· μάλιστα γὰρ ἔοικε· δοκοῦσι γὰρ ὑπομένειν τοὺς κινδύνους οἱ πολῖται, διά τε τὰ ἐκ τῶν νόμων ἐπιτίμια, καὶ τὰ ὀνείδη, καὶ διὰ τὰς τιμάς· καὶ διὰ τοῦτο ἀνδρειότατοι δοκοῦσιν εἶναι, παρ' οἷς οἱ δειλοὶ ἄτιμοι, οἱ δὲ ἀνδρεῖοι ἔντιμοι. τοιούτους δὲ καὶ Ὅμηρος ποιεῖ, οἷον τὸν E Διομήδη, καὶ τὸν Ἕκτορα·

Theognis, Χρὴ πενίην φεύγοντα καὶ ἐς μεγακήτεα πόντον ῥιπτεῖν, καὶ πετρῶν, Κύρνε, κατ' ἠλιβάτων.

Πουλυδάμας μοι πρῶτος ἐλεγχείην ἀναθήσει. Ἰλιάδ. χ.

καὶ Διομήδης,

Ἕκτωρ γάρ ποτε φήσει ἐνὶ Τρώεσσ' ἀγορεύων, Ἰλιάδ. θ.
Τυδείδης ὑπ' ἐμεῖο.

ὡμοίωται δ' αὕτη μάλιστα τῇ πρότερον εἰρημένῃ, ὅτι δι' ἀρετὴν γίνεται· δι' αἰδῶ γὰρ, καὶ διὰ καλοῦ ὄρεξιν· τιμῆς γάρ· καὶ φυγὴν ὀνείδους, αἰσχροῦ ὄντος. τάξαι δ' ἂν τις καὶ τοὺς ὑπὸ τῶν ἀρχόντων ἀναγκαζομένους εἰς ταὐτό· χείρους δ', ὅσῳ οὐ δι' αἰδῶ, ἀλλὰ διὰ φόβον αὐτὸ δρῶσι, καὶ φεύγοντες, οὐ τὸ αἰσχρὸν ἀλλὰ τὸ λυπηρόν·

Ιλιάδ. ο.

ἀναγκάζουσι γὰρ οἱ κύριοι, ὥσπερ * ὁ Ἕκτωρ,

Ιλιάδ. β. vide Zuingerum.

* Ὃν δέ κ' ἐγὼν ἀπάνευθε μάχης πτώσσοντα νοήσω,
Οὔ οἱ ἄρκιον ἐσσεῖται φυγέειν κύνας.---

γρ. προστάττοντες,

γρ. προστάττοντες.

καὶ οἱ * προστάττοντες, κἂν ἀναχωρῶσι, τύπτοντες, τὸ αὐτὸ δρῶσι, καὶ οἱ πρὸ τῶν τάφρων καὶ τῶν τοιούτων * παρατάττοντες· πάντες γὰρ ἀναγκάζουσι. δεῖ δ', οὐ δι' ἀνάγκην ἀνδρεῖον εἶναι, ἀλλ' ὅτι καλόν. δοκεῖ δὲ καὶ ἡ ἐμπειρία ἡ περὶ ἕκαστα, ἀνδρεία τις εἶναι· ὅθεν καὶ ὁ Σωκράτης ᾠήθη ἐπιστήμην εἶναι τὴν ἀνδρείαν. τοιοῦτοι δὲ, ἄλλοι μὲν, ἐν ἄλλοις· ἐν τοῖς πολεμικοῖς δ', οἱ στρατιῶται· δοκεῖ γὰρ εἶναι πολλὰ κενὰ τοῦ πολέμου, ἃ μάλιστα συνεωράκασιν οὗτοι· B φαίνονται δὴ ἀνδρεῖοι, ὅτι οὐκ ἴσασιν οἱ ἄλλοι οἷά ἐστιν· εἶτα ποιῆσαι καὶ μὴ παθεῖν μάλιστα δύνανται ἐκ τῆς ἐμπειρίας, καὶ φυλάξασθαι, καὶ πατάξαι, δυνάμενοι χρῆσθαι τοῖς ὅπλοις· καὶ τοιαῦτα ἔχοντες, ὁποῖα ἂν εἴη καὶ πρὸς τὸ ποιῆσαι, καὶ πρὸς τὸ μὴ παθεῖν κράτιστα. ὥσπερ οὖν ἀνόπλοις ὡπλισμένοι μάχονται, καὶ ἀθληταὶ ἰδιώταις· καὶ γὰρ ἐν τοῖς τοιούτοις ἀγῶσιν οὐχ οἱ ἀνδρειότατοι μαχιμώτατοί εἰσιν, ἀλλ' οἱ μάλιστα ἰσχύοντες, καὶ τὰ σώματα ἄριστα ἔχοντες· οἱ στρατιῶται δὲ, δειλοὶ γίνονται, ὅταν ὑπερτείνῃ ὁ κίνδυνος, καὶ λείπωνται τοῖς πλήθεσι καὶ ταῖς παρασκευαῖς· πρῶτοι γὰρ C φεύγουσι· τὰ δὲ πολιτικὰ μένοντα ἀποθνήσκει· ὅπερ

γρ. τῷ Ἑρμαίῳ τῷ ἐν Κορώνῃ τῆς Βοιωτίας συμ. glossa Eustr.

κἀπὶ * τῷ Ἑρμαίῳ συνέβη· τοῖς μὲν γὰρ, αἰσχρὸν τὸ φεύγειν, καὶ ὁ θάνατος τῆς τοιαύτης σωτηρίας αἱρετώτερος· οἱ δὲ, καὶ ἐξ ἀρχῆς ἐκινδύνευον, ὡς κρείττους ὄντες· γνόντες δὲ, φεύγουσι, τὸν θάνατον μᾶλλον τοῦ αἰσχροῦ φοβούμενοι. ὁ δ' ἀνδρεῖος, οὐ τοιοῦτος. καὶ τὸν θυμὸν δὲ ἐπὶ τὴν ἀνδρείαν ἐπιφέρουσιν· ἀνδρεῖοι γὰρ εἶναι δοκοῦσι καὶ οἱ διὰ θυμὸν, ὥσπερ τὰ θηρία, ἐπὶ τοὺς τρώσαντας φερόμενοι,

γρ. ἰταμώτατον, & sic apud Eustr. sed vulgata lectio magis Attica. reliquæ lectiones omnes falſæ ſunt.

ὅτι καὶ οἱ ἀνδρεῖοι θυμοειδεῖς· * ἰτητικώτατον γὰρ ὁ θυμὸς πρὸς τοὺς κινδύνους· ὅθεν καὶ Ὅμηρος,

--σθένος ἔμβαλε θυμῷ· καὶ, D
--μένος καὶ θυμὸν ἔγειρε.-- καὶ,
Δριμὺ δ' ἀνὰ ῥῖνας μένος -- καὶ,
--ἔζεσεν αἷμα. καὶ,

Ιλιάδ. π. Ιλιάδ. ε. Odyss. ω. vide Eustr. & Zuing.

πάντα γὰρ τὰ τοιαῦτα ἔοικε σημαίνειν τὴν τοῦ θυμοῦ ἔγερσιν, καὶ ὁρμήν. οἱ μὲν οὖν ἀνδρεῖοι, διὰ τὸ καλὸν πράττουσιν· ὁ δὲ θυμὸς, συνεργεῖ αὐτοῖς· τὰ θηρία δὲ, διὰ λύπην· διὰ γὰρ τὸ πληγῆναι ἢ φοβεῖσθαι· ἐπεὶ ἄν γε ἐν ὕλῃ [ἢ ἐν ἕλει] ᾖ, οὐ προσέρχονται· οὐ δή ἐστιν

γρ. ἀνδρεῖα, διὰ τὸ ὑπ' ἀλ.

* ἀνδρία, ὑπ' ἀλγηδόνος καὶ θυμοῦ ἐξελαυνόμενα πρὸς τὸν κίνδυνον ὁρμᾷν, οὐθὲν τῶν δεινῶν προορῶντα· ἐπεὶ οὕτω γε, κἂν οἱ ὄνοι ἀνδρεῖοι ἂν εἶεν πεινῶντες· τυ- E πτόμενοι γὰρ οὐκ ἀφίστανται τῆς νομῆς· καὶ οἱ μοιχοὶ δὲ

γρ. οὐ δὴ αὐτὸ ἐστιν

καὶ διὰ τὴν ἐπιθυμίαν τολμηρὰ πολλὰ δρῶσιν. * οὐ δή ἐστιν ἀνδρεῖα, * τὰ δι' ἀλγηδόνος ἢ θυμοῦ ἐξελαυνόμενα πρὸς τὸν κίνδυνον. φυσικωτάτη δ' ἔοικεν ἡ διὰ τὸν θυμὸν εἶναι, καὶ προσλαβοῦσα προαίρεσιν, καὶ τὸ οὗ ἕνεκα, ἀνδρία εἶναι. καὶ οἱ ἄνθρωποι δὲ, ὀργιζόμενοι μὲν, ἀλγοῦσι· τιμωρούμενοι δ', ἥδονται· οἱ δὲ διὰ ταῦτα,

γρ. διὰ τὸ ὑπ' ἀλγ. ἢ θ. ἐξ. π. τ. κίνδυνον ὁρμᾶν. ſic ferè Eustr.

μαχόμενοι μὲν, οὐκ ἀνδρεῖοι δέ· οὐ γὰρ διὰ τὸ καλὸν, οὐδ' ὡς ὁ λόγος, ἀλλὰ διὰ τὸ πάθος· παραπλήσιον δ' * ἔχουσί τι. * οὐδὲ δὴ οἱ εὐέλπιδες ὄντες, ἀνδρεῖοι·

γρ. ἔχουσί τι οἱ κατ' ἐλπίδα. & ita legit Eustr.

γρ. οὐδὲ δὲ

A Cogunt enim ij penes quos eſt poteſtas: vt Hector:

Quem procul à pugna ſeſe ſubducere cernam,
Non tamen hic auium atque canum minus eſca iacebit.

Cogunt etiam ij qui in primo ordine locant, & ſi retrocedant illi, verberant. Idem faciunt & qui ante foſſas, & alias huius generis munitiones, diſponunt. Namque omnes hi cogunt. Sed par eſt, honeſto excitatum fortem eſſe, non vi aut neceſſitate coactum. Atque etiam vſus in quaque re nomen ſibi fortitudinis vendicat. Ex quo & Socrates, fortitudinem ſcientiam eſſe putabat. Atque vſu periti & exercitati alii quidem ſunt aliis in rebus, ſed in bellicis milites. Nam multi videntur eſſe belli terrores inanes, quos hi experiendo maximè perſpectos habent & cognitos. Quo- B circa fortes propterea habentur, quòd alii quales ſint terrores illi, non intelligunt. Deinde cùm aduerſarios damnis afficere, nullóque ipſi detrimento affici, vſu & conſuetudine maximè poſſint, tum ictus vitare, & hoſtem ferire in primis ſciunt: quippe qui & armis expeditiſſimè poſſunt vti, & huiuſmodi armis instructi ſunt, quæ ad damnum hoſti inferendum, & à ſe propulſandum, maximè valent. Quocirca fit, vt cum inermibus armati, & vt athletæ cum luctandi imperitis, decertent. Namque etiam in talibus certaminibus non fortiſſimus quiſque pugnaciſſimus eſt, ſed qui plurimùm viribus valet, corporéque eſt præſtantiſſimo. At verò milites tum ignaui fiunt, cùm & periculum maius eſt, quàm vt poſſint obſiſte- C re, & copiis atque apparatu ſunt inferiores. primi enim terga vertunt. ciuiles autem copiæ pugnantes occidunt. Id quod in Hermæo contigit. Nam & fuga ciuibus turpis, & mors tali ſalute optabilior eſt. Illi verò initio pugnæ ſeſe periculis offerunt, perinde ac ſi meliores ſint: at cognito periculo, ſalutem fuga petunt, mortem peius turpitudine pertimeſcentes. Talis autem vir fortis eſſe non ſolet. Porrò autem iram quoque fortitudini adſcribunt. Fortes enim videntur eſſe etiam ii qui ira concitati, tanquam belluæ in eos irruunt qui vulnerarunt: quoniam fortes, ſunt etiam iracundi. Maximum enim ad pericula adeunda calcar ira admouet. Ex quo & Homerus:

--vires addidit ira. &illud,
--bilem concitat & iram. &c,
Acris per nareis ſubijt furor.-- &c,
--toto feruebat corpore ſanguis. &c,

Hæc enim omnia celeritatem atque impetum animi concitati ſignificare videntur. Fortes igitur honeſti cauſa res omneis gerunt, eóſque ira adiuuat; beſtiæ autem dolore affectæ. Nam vel quòd ictæ fuerunt, vel quòd metuunt. Nam ſi ſint in ſylua, aut palude, neminem aggrediuntur. Non igitur eo fortes dicendę ſunt, quòd dolore & ira incitatæ periculum adeant, nihil eorum quæ grauia & perículoſa ſunt, prouidentes. Nam iſto quidem modo aſinos, forteis dicere licebit, cùm eſuriunt, quoniam ne verberibus quidem à paſtu E dimouentur: & adulteri cupiditate inflammari, multa faciunt audaciùs. Non igitur fortia ſunt ea quæ dolore vel ira elata, ſeſe in diſcrimen offerunt. Videtur autem ea fortitudo maximè naturalis eſſe, quam ira excitauit: & ſi conſilium, idque cuius cauſa res fit, aſſumpſerit, verè fortitudo poterit appellari. Præterea homines cùm iraſcuntur, dolore: cùm iniuriam acceptam vlciſcuntur, voluptate afficiūtur. At qui his cauſis impulſi periculum adeunt, pugnaces illi quidem, ſed non fortes appellandi ſunt. Non enim propter honeſtum, neque ita, vt ratio monet, id faciunt, ſed perturbatione cōcitati: verùm ſimile quiddā habent. Sed nec ii qui bona ſpe freti ſunt, fortes ſunt habendi.

A Nam propterea quòd & ſæpius, & multos vicerunt, in periculis fidunt. Eo autem ſunt ſimiles, quòd vtrique fiducia præditi ſunt. Veruntamen fortes propter eas cauſas, quas diximus, fidũt: hi, quia animũ induxerunt ſe viribus eſſe omnium prę̃ſtantiſſimos, nihilq; incommodi viciſſim accepturos. Ac tale quiddam faciunt etiam ij qui ebrij facti ſunt. Nam bona ſpe eriguntur. Cùm verò alia, quàm ſperauerunt, eis euenerint, diffugiunt. Erat autem viri fortis, quæ formidoloſa homini & ſunt, & videntur, ea ob eam cauſſam perferre, quia & perferre, honeſtum ſit, & non perferre, turpe. Itaque viri fortioris eſſe videtur, in repentinis terroribus ſeſe imperterritum, miniméque perturbatũ præbere, quàm in prouiſis: vel quia hæc animi conſtãtia magis ab ani-
B mi habitu proficiſcitur, vel etiam quia minùs præparationis habet. Nam quæ multo antè proſpecta ſunt, in iis quiuis animi agitatione & ratione conſilium ceperit: at in repentinis, habitu. Fortes porrò videntur ij quoque qui periculum ignorant: nec longè abſunt ab ijs qui bona ſpe ad audendum prouehuntur. Hoc quidem certè ſunt deteriores, quòd nihil ſplendoris, nihílque dignitatis in his elucet: in illis verò plurimum. Itaque illi aliquantulum temporis permanent in incepto: hi autem decepti, & in errorem inducti, ſtatim, vt aliud eſſe, quàm putauerint, cognouerũt, fugiũt: quod Argiuis accidit, qui in Lacedæmonios pro Sicyonijs
C inciderunt. Ac verè fortes quidem, & ij qui ſimilitudinem fortium gerunt, quales ſint, diximus.

CAPVT XII.

Accidentia Fortitudinis contraria, ex obiecto & fine eiuſdem deducit.

SEd cùm in fiducia metúq; verſetur fortitudo, non tamen peræquè in vtroque: ſed in reb. formidoloſis magis cernitur. Nam qui in his omni animi motu ac perturbatione vacat, quiq; in eis ita affectus eſt animo, vt debet, is fortior eo eſt, qui in iis rebus quæ fiduciam afferunt, conſtantiam retinet. Ex eo igitur fortes appellantur, vt ſuprà à nobis dictum eſt, quòd res moleſtas atq; aſperas fortiter ferant. Itaque etiam doloris & moleſtiæ plena res eſt fortitudo, eáq; iure laudatur.
D Difficilius.n. eſt res moleſtas toleranter pati, quã ſeſe à iucundis abſtinere. Verumtamẽ fortitudinis finis poſſit videri iucundus, ſed ab ijs rebus, quæ circunſtãt, obſcurari ac penè deleri: cuiuſmodi quiddam in ludis gymnicis accidit. Pugilibus.n. finis ipſe, cuius cauſa decertant, iucundus eſt, vt corona, & honores: at plagę & verbera, omnis deniq; labor, cùm ex carne conſtent, dolore moleſtiáq; eos afficit: quoniam autẽ multa ſunt laborioſa & moleſta, finis, qui tenuis & exiguus eſt, nihil iucunditatis in ſe incluſum habere videtur. Quòd ſi talis quoque eſt fortitudinis ratio, & natura: mors & vulnera forti viro moleſtiã etiam inuito ſunt allatura: ea tamen omnia ſubibit ac perferet, quia & perferre,
E honeſtũ, & non perferre, turpe eſt. Atq; idem quo virtutibus omnibus inſtructior fuerit, & quo beatior, eo moleſtiùs mortem feret. Nam cùm vir talis vita ſit digniſſimus, tum ſciens ac prudens maximis bonis ſpoliatur. At hoc moleſtum. Nihilominus tamen ſeſe virum fortem præſtat: atque eo fortaſſe magis, quòd illis omnibus id quod in bello honeſtum eſt, anteponit. Neque verò hoc in omnibus virtutibus ineſt, vt earum muneribus liceat iucundè perfungi, niſi quoad finem attingunt. Nihil autem prohibet fortaſſe, minùs præſtantes eſſe milites eos qui verè fortes ſunt, iis qui & minùs fortes ſunt, & nihil aliud boni habent.

διά γὰρ τὸ πολλάκις καὶ πολλοὺς νενικηκέναι, θαῤῥοῦσιν ἐν τοῖς κινδύνοις. παρόμοιοι δὲ, ὅτι ἄμφω θαῤῥαλέοι. ἀλλ' οἱ μὲν ἀνδρεῖοι, διὰ τὰ προειρημένα θαῤῥαλέοι· οἱ δὲ, διὰ τὸ οἴεσθαι * κρείττους εἶναι, καὶ μηδὲν ἀντιπαθεῖν. γρ. κρατίους τοιοῦτον δὲ ποιοῦσι καὶ οἱ μεθυσκόμενοι· εὐέλπιδες γὰρ γίνονται. ὅταν δὲ αὐτοῖς μὴ συμβῇ τοιαῦτα, φεύγουσιν· ἀνδρείου δ' ἦν, τὰ φοβερὰ ἀνθρώπῳ ὄντα καὶ φαινόμενα, ὑπομένειν, ὅτι καλὸν· καὶ αἰσχρὸν, τὸ μή· διὸ καὶ * ἀνδρειοτέρου δοκεῖ εἶναι, γρ. ἀνδρειότερον τὸ ἐν τοῖς αἰφνιδίοις φόβοις, ἄφοβον καὶ ἀτάραχον εἶναι, ἢ ἐν τοῖς προδήλοις· ἀπὸ ἕξεως γὰρ μᾶλλον, ἢ καὶ ὅτι ἧττον * ἐκ παρασκευῆς· γρ. ἐκ τῆς π. τὰ προφανῆ μὲν γὰρ, κἂν ἐκ λογισμοῦ καὶ λόγου τις προέλοιτο· τὰ δ' ἐξαίφνης, κατὰ τὴν ἕξιν. ἀνδρεῖοι δὲ φαίνονται καὶ οἱ ἀγνοοῦντες, καί εἰσιν οὐ πόῤῥω τῶν εὐελπίδων. χείρους δ', ὅσῳ ἀξίωμα οὐδὲν ἔχουσιν· ἐκεῖνοι δέ· διὸ καὶ μένουσί τινα χρόνον· οἱ δ' ἠπατημένοι, ἐὰν γνῶσιν ὅτι ἕτερον, ἢ ὑποπτεύσωσι, φεύγουσιν· ὅπερ οἱ Ἀργεῖοι ἔπαθον περιπεσόντες τοῖς Λάκωσιν, ὡς Σικυωνίοις. οἵ τε δὴ ἀνδρεῖοι εἴρηνται ποῖοί τινες, καὶ οἱ δοκοῦντες ἀνδρεῖοι.

ΚΕΦΑΛ. ιβʹ.

Ὅτι ἡ ἀνδρία περὶ θάῤῥη καὶ φόβους οὖσα, μᾶλλόν ἐστι περὶ τὰ φοβερά· καὶ ὅτι οὐχ ἡδέως ἐνεργεῖ ὁ ἀνδρεῖος, πλὴν ἐφ' ὅσον τοῦ τέλους ἐφάπτεται.

Περὶ θάῤῥη δὲ καὶ φόβους ἡ ἀνδρία οὖσα, οὐχ ὁμοίως περὶ ἄμφω ἐστὶν, ἀλλὰ μᾶλλον περὶ τὰ φοβερά· ὁ γὰρ ἐν τούτοις ἀτάραχος, καὶ περὶ ταῦτα ὡς δεῖ ἔχων, ἀνδρεῖος μᾶλλον, ἢ ὁ περὶ τὰ θαῤῥαλέα. τῷ δὴ τὰ λυπηρὰ ὑπομένειν, ὡς εἴρηται, ἀνδρεῖοι λέγονται· διὸ καὶ ἐπίλυπον ἡ ἀνδρία, καὶ δικαίως ἐπαινεῖται· χαλεπώτερον γὰρ τὰ λυπηρὰ ὑπομένειν, ἢ τῶν ἡδέων ἀπέχεσθαι· οὐ μὴν ἀλλὰ δόξειεν ἂν εἶναι τὸ κατὰ τὴν ἀνδρίαν τέλος ἡδύ· ὑπὸ τῶν κύκλῳ δὲ, ἀφανίζεσθαι· οἷον καὶ ἐν τοῖς γυμνικοῖς ἀγῶσι γίνεται· τοῖς γὰρ πύκταις τὸ μὲν τέλος ἡδὺ, οὗ ἕνεκα, ὁ στέφανος καὶ αἱ τιμαί· τὸ δὲ τύπτεσθαι, ἀλγεινὸν, εἴπερ * σάρκινοι, καὶ λυπηρὸν, καὶ γρ. σάρκινοι πᾶς ὁ πόνος· διὰ δὲ τὸ πολλὰ ταῦτ' εἶναι, μικρὸν ὂν τὸ οὗ ἕνεκα, οὐδὲν ἡδὺ φαίνεται ἔχειν. εἰ δὴ τοιοῦτόν ἐστι καὶ τὸ περὶ τὴν ἀνδρίαν, ὁ μὲν θάνατος καὶ τὰ τραύματα, λυπηρὰ τῷ ἀνδρείῳ, καὶ ἄκοντι ἔσται· * ὑπομένει γρ. ὑπομενεῖ δὲ αὐτὰ, ὅτι καλὸν, ἢ ὅτι αἰσχρὸν τὸ μή. καὶ ὅσῳ ἂν μᾶλλον τὴν ἀρετὴν ἔχῃ πᾶσαν, καὶ εὐδαιμονέστερος ᾖ, μᾶλλον ἐπὶ τῷ θανάτῳ * λυπηθήσεται. τῷ τοιού- γρ. λυπήσεται. τῳ γὰρ μάλιστα ζῆν ἄξιον, καὶ οὗτος μεγίστων ἀγαθῶν ἀποστερεῖται εἰδώς· λυπηρὸν δὲ τοῦτο· ἀλλ' οὐδὲν ἧττον ἀνδρεῖος· ἴσως δὲ καὶ μᾶλλον, ὅτι ἐν τῷ πολέμῳ καλὸν ἀντ' ἐκείνων αἱρεῖται. οὐ δὴ ἐν ἁπάσαις ταῖς ἀρεταῖς τὸ ἡδέως ἐνεργεῖν ὑπάρχει, πλὴν ἐφ' ὅσον τέλους ἐφάπτεται· στρατιώτας δὲ οὐδὲν ἴσως κωλύει μὴ τοὺς τοιούτους κρατίστους εἶναι· ἀλλὰ, τοὺς ἧττον μὲν ἀνδρείους, ἄλλο δ' ἀγαθὸν μηδὲν ἔχοντας.

A

ΚΕΦΑΛ. γ'.

Περὶ τοῦ ἑκουσίου.

Ὄντος δ' ἀκουσίου, τοῦ βιαίου καὶ δι' ἄγνοιαν, τὸ ἑκούσιον δόξειεν ἂν εἶναι, οὗ ἡ ἀρχὴ ἐν αὐτῷ εἰδότι τὰ καθ' ἕκαστα ἐν οἷς ἡ πρᾶξις. ἴσως γὰρ οὐ καλῶς λέγεται τὸ, ἀκούσια εἶναι τὰ * διὰ θυμὸν, ἢ δι' ἐπιθυμίαν. πρῶτον μὲν γὰρ οὐδὲν ἔτι τῶν ἄλλων ζώων ἑκουσίως πράξει, οὐδ' οἱ παῖδες. εἶτα, πότερον οὐδὲν ἑκουσίως πράττομεν τῶν δι' ἐπιθυμίαν, ἢ θυμόν; ἢ, τὰ καλὰ μὲν, ἑκουσίως· τὰ δ' αἰσχρὰ, ἀκουσίως; ἢ γελοῖον, ἑνός γε αἰτίου ὄντος; ἄτοπον δὲ ἴσως, τὸ B * ἀκούσια φάναι, ὧν δεῖ ὀρέγεσθαι. δεῖ δὲ καὶ ὀργίζεσθαι ἐπί τισι, καὶ ἐπιθυμεῖν τινῶν· οἷον, ὑγιείας καὶ μαθήσεως. δοκεῖ δὲ, τὰ μὲν ἀκούσια, λυπηρὰ εἶναι· τὰ δὲ κατ' ἐπιθυμίαν, ἡδέα. ἔτι δὲ, τί διαφέρει * τῷ ἀκούσια εἶναι τὰ κατὰ λογισμὸν ἢ θυμὸν ἁμαρτηθέντα; φευκτὰ μὲν γὰρ ἄμφω. δοκεῖ δὲ οὐχ ἧττον ἀνθρωπικὰ εἶναι τὰ ἄλογα πάθη. * αἱ δὲ πράξεις τοῦ ἀνθρώπου, ἀπὸ θυμοῦ καὶ ἐπιθυμίας. ἄτοπον δὴ τὸ τιθέναι ἀκούσια ταῦτα.

γρ. ὑπὸ θ.

γρ. ἑκούσια

Lamb. leg. ἢ τῷ ἑκ. τῷ ἀκ. εἶναι τὰ κατὰ λογισμὸν ἢ τὰ κατὰ θυμὸν ἁμ-

γρ. ἐκ δὲ αἱ π

ΚΕΦΑΛ. δ'.

Περὶ προαιρέσεως· ὅτι οὔτε ἐπιθυμία ἐστὶν, οὔτε θυμὸς, οὔτε βούλησις, οὔτε δόξα. καὶ ὅτι τὸ προαιρετὸν ἑκούσιόν ἐστι προβεβουλευμένον.

Magn. l. 1. c. 18.
Eudem. l. 2. c. 10

Διωρισμένων δὲ τοῦ τε ἑκουσίου καὶ τοῦ ἀκουσίου, περὶ προαιρέσεως ἕπεται διελθεῖν· οἰκειότατον γὰρ εἶναι δοκεῖ τῇ ἀρετῇ καὶ μᾶλλον τὰ ἤθη κρίνειν τῶν πράξεων· ἡ προαίρεσις * δὴ, ἑκούσιον μὲν φαίνεται· οὐ ταὐτὸν δὲ, ἀλλ' ἐπὶ πλέον τὸ ἑκούσιον· τοῦ μὲν γὰρ D ἑκουσίου, καὶ παῖδες καὶ τὰ ἄλλα ζῶα κοινωνεῖ· προαιρέσεως δ', οὔ· * καὶ τὰ ἐξαίφνης, ἑκούσια μὲν λέγομεν· κατὰ προαίρεσιν δ' οὔ. οἱ δὲ λέγοντες αὐτὴν, ἐπιθυμίαν, ἢ θυμὸν, ἢ βούλησιν, ἢ τινα δόξαν, οὐκ ἐοίκασιν ὀρθῶς λέγειν. οὐ γὰρ κοινὸν ἡ προαίρεσις καὶ τῶν ἀλόγων· ἐπιθυμία δὲ, καὶ θυμός. καὶ ὁ ἀκρατὴς, ἐπιθυμῶν μὲν, πράττει· προαιρούμενος δὲ, οὔ· ὁ ἐγκρατὴς δ' ἀνάπαλιν, προαιρούμενος μὲν, ἐπιθυμῶν δ' οὔ. καὶ προαιρέσει μὲν ἐπιθυμία ἐναντιοῦται· ἐπιθυμία δ' ἐπιθυμίᾳ οὔ· καὶ ἡ μὲν ἐπιθυμία, ἡδέος * καὶ ἐπιλύπου· ἡ προαίρεσις δ', οὔ- E τε λυπηροῦ, οὔθ' ἡδέος· θυμὸς δ' ἔτι, ἧττον. ἥκιστα γὰρ τὰ διὰ θυμὸν, κατὰ προαίρεσιν εἶναι δοκεῖ. ἀλλὰ μὴν οὐδὲ βούλησίς γε· καίπερ σύνεγγυς * φαινόμενον· προαίρεσις μὲν γὰρ οὐκ ἔστι τῶν ἀδυνάτων· καὶ εἴ τις φαίη προαιρεῖσθαι, δοκοίη ἂν ἠλίθιος εἶναι· βούλησις δ' ἐστὶ τῶν ἀδυνάτων, οἷον ἀθανασίας. καὶ ἡ μὲν βούλησίς ἐστι καὶ περὶ τὰ μηδαμῶς * δι' αὐτοῦ πραχθέντα ἄν· οἷον, ὑποκριτήν τινα νικᾶν, ἢ ἀθλητήν· προαιρεῖται δὲ τὰ τοιαῦτα οὐδεὶς, ἀλλ' ὅσα οἴεται ἂν γενέσθαι δι' αὐτοῦ. ἔτι δ', ἡ μὲν βούλησις, τοῦ τέλους ἐστὶ μᾶλλον· ἡ δὲ προαίρεσις, τῶν πρὸς τὸ τέλος.

κ. δὴ

γρ. ἢ ἐπιλύπου· ἡ προαίρεσις δ', οὔτε λυπηροῦ,

γρ. φαινομένη

γρ. δι' αὐτοῦ, & δι' αὐτῶν

LIBER III.

Τὸ ἑκούσιον per ſe explicatur.

Quoniam autem id inuitè factum dicitur, quod eſt violentum, & quod per inſcientiam admiſſum eſt; ſpōte factum eſſe videri poſſit id cuius principium eſt in eo qui agit, res ſingulares eas, in quibus actio conſiſtit, non ignorante. Fortaſſe enim non rectè illud dicitur, ea eſſe inuitè facta, quæ vel ira vel cupiditate hortante fiunt. Nam primùm ſi hoc ita erit, nulla præterea aliarum animantium ſponte agēt, ac ne pueri quidem. Deinde nihilne eorum quæ ira vel cupiditate incitati agimus, ſponte agimus? an verò honeſta ſponte, turpia inuiti? An hoc ridiculū eſt, cùm pręſertim vna ſit vtrorumque cauſa? Abſurdum verò fortaſſe etiam fuerit, ea inuitè facta dicere, quæ ſunt appetenda. Atqui & ob aliquas cauſas iraſcendum eſt, & quędam ſunt cupienda: vt bona valetudo, & doctrina. Iam verò quæ inuitè fiunt, moleſtiā: quæ ex cupiditate verò, voluptatem videntur afferre. Præterea quamobrem ea peccata, quæ ira cōmiſſa ſunt, ab iis quæ ratione peccantur, eo differant, quòd inuitè facta ſint? Vtraque enim ſunt fugienda. Neque verò perturbationes rationis expertes, minùs humanę videntur eſſe. Actiones autem hominis tum C ab ira tum à cupiditate naſcuntur. Abſurdum igitur fuerit, hæc in iis quæ inuitè fiunt, numerare.

CAPVT IV.

Differentiam ad rudem definitionem τῆς προαιρέσεως conſtituendam, inquirit.

Diſtinctis igitur iis, quæ ſponte, & quæ inuitè fiunt, ſequitur vt de conſilio dicamus. Nam & virtuti cōiunctiſſima res eſt, & ab eo magis, quàm ab actionibus, mores diiudicari videntur. Ac videtur ſanè conſiliū, eſſe quiddam ſponte ſuſceptum: non tamen eſt idē: ſed id quod ſponte fit, latiùs patet. Eius enim quod ſponte fit, & pueri ſunt participes, & re- D liqua animalia, ſed non conſilij. Tum repentina ſponte quidem noſtra ſuſcipi dicuntur: conſultò autē nequaquam. Qui autem dicunt conſilium eſſe cupiditatem, aut iram, aut voluntatem, aut opinionem aliquam, nō ſatis rectè dicere videntur. Conſilium enim non eſt eorum commune, quę ſunt rationis expertia: cupiditas autem & ira maximè. Pręterea incontinēs à cupiditate quidem impulſus agit, ſed non conſilio capto: continens contrà conſilio capto, non cupiditate impulſus. Et conſilio contraria eſt cupiditas: cupiditati autem cupiditas nequaquam. Tum cupiditas & iucundi eſt, & cum moleſtia coniuncta: conſilium, neque iucundi, neque cum moleſtia coniun- E ctum. Multo autem minus ita eſt. Nam quæ per iram fiunt, cōſilio minimè conſentanea eſſe videntur. Neque verò voluntas eſt, etiam ſi ei finitimum eſſe videatur. Conſilium enim nō eſt eorum quæ fieri non poſſunt: & ſi quis dicat ſe talium rerum agendarum conſilium cepiſſe, ſtultus eſſe videatur. Voluntas autem etiam eorū eſt quę contingere nemini poſſunt: verbi gratia, immortalitatis. Præterea volūtas etiam ad ea pertinet, quę nullo modo is qui vult, per ſe agere poſſit: vt ſi quis velit hiſtrionē illum, vel athletam ſuperiorem diſcedere. At nemo talium rerum conſilium capit, ſed earum duntaxat, quas per ſe effici poſſe arbitratur. Pręterea voluntas eſt vltimi ac finis: conſilium autem, eorum quæ ad finem conferunt.

Verbi gratia, bene valere volumus; conſilium autem capimus eas res adhibere, quibus bene valeamus. Et beati eſſe volumus, atque hoc nos velle dicimus: ſed conſilium nobis captum eſſe, vt beati ſimus, neque dicimus, neque conuenit ita loqui. Omnino enim conſilium ad eas res pertinet, quæ ſunt in noſtra poteſtate. Neque verò erit opinio. Ad omnia enim pertinere videtur opinio, nec minùs ad ea quæ æterna ſunt, quæque à nobis fieri non poſſunt, quàm quæ in nobis ſita ſunt. Præterea vero & falſo diuiditur ac diſtinguitur, non bono ac malo. At conſilium his potiùs quàm illis. Idem igitur, quod vniuerſam opinionem, eſſe conſilium, fortaſſe ne dicere quidem quiſquam conabitur. at neque idem quod quandam opinionem. Nam eo quòd conſilium nobis captum ſit, vt bona vel mala ſequamur, cuiuſdammodi ſumus: ſed eo quòd opinemur, non item. Et conſilium capimus vel adipiſcendi, vel fugiendi, vel tale quiddam faciendi. Opinamur autem quid ſit, aut cui conducat, aut quemadmodum: adipiſci certè, aut fugere, non admodum opinamur. Et conſilium eo laudatur, quòd eius rei ſit, quæ agenda eſt, vel quòd rectè conſilium captum ſit: at opinio, quòd verè quis opinetur. Præterea conſilium capimus earum rerum agendarum, quas maximè exploratum habemus eſſe bonas; ſed ea opinamur, quæ non admodum nobis nota, nec explorata ſunt. Poſtremò non ijdem videntur de rebus optimis conſilium capere atque opinari: ſed nonnulli meliùs quidem opinari, verùm animi vitio corrupti ea neque ſequi, neque ſumere, quæ ſequi ac ſumere oportet. Vtrùm verò opinio conſilium antecedat, an ſubſequatur, nihil refert. Non enim nobis propoſitum eſt hoc conſiderare: ſed verùm idem ſit, quod aliqua opinio. Quænam igitur, aut qualis res eſt, quandoquidem nihil eſt eorum quæ ſuprà dicta ſunt? Et ſanè videtur quiddam eſſe quod ſponte fiat. Verùm non quicquid ſponte fit, de eo conſilium captum eſt: ſed id vtique de quo priùs conſultatum eſt. Conſilium enim cum ratione & cognitione coniunctum eſt. Quod quidem nomine ipſo ſignificatur. προαιρετὸν enim dicitur, tanquam præ cæteris optabile & ſumendum.

CAPVT V.

Definitio προαιρέσεως perfectior, ex rudi illa in præcedentibus poſita, deducitur.

SEd vtrùm conſultant de omnibus rebus homines, omniáque in conſultationem cadunt: an de quibuſdam conſultari non debet? Ac fortaſſe id quidem in conſultationem venire dicendum eſt, non de quo ſtolidus aliquis aut inſanus conſultauerit: ſed de quo is qui mentis eſt compos. De rebus æternis autem conſultat nemo: vt de mundo, aut de diametro & latere, quoniam nulla dimenſione inter ſe conuenire poſſunt. Neque verò de iis quæ cùm perpetuò moueantur, eodem ſemper modo fiunt: ſiue neceſſitate, ſiue natura, ſiue propter aliquam cauſam: vt de ſolis conuerſionibus atque ortibus: nec de iis, quæ aliàs aliter fiunt, vt de ſiccitatibus & imbribus: neque de iis quæ fortuitò eueniunt, vt de theſauri inuentione. Immò ne de omnibus quidem rebus humanis: verbi gratia, Quemadmodum Scythæ optimè ſuam remp. adminiſtrare poſſint, nemo Lacedæmoniorum conſultat. Nihil enim horum per nos effici queat. At de iis conſultamus, quæ cùm ſub actionem cadant, tum in noſtra poteſtate ſunt Hæc autem etiam ſunt reliqua. Etenim rerum omnium cauſæ videntur eſſe, natura, neceſſitas, fortuna: adde præterea, mentem & quicquid per hominem agit. Singuli autem homines de iis conſultant ac deliberant quæ ab ipſis agi poſſunt,

A εἶναι, ὑγιαίνειν βουλόμεθα, προαιρούμεθα δὲ δι' ὧν ὑγιανοῦμεν· καὶ εὐδαιμονεῖν βουλόμεθα μὲν, καὶ φαμέν· προαιρούμεθα δὲ λέγειν, οὐχ ἁρμόζει· ὅλως γὰρ ἔοικεν ἡ προαίρεσις περὶ τὰ ἐφ' ἡμῖν εἶναι. οὐδὲ δὴ δόξα ἂν εἴη. ἡ μὲν γὰρ δόξα δοκεῖ περὶ πάντα εἶναι, καὶ οὐδὲν ἧττον περὶ τὰ ἀΐδια καὶ τὰ ἀδύνατα, ἢ τὰ ἐφ' ἡμῖν· καὶ τῷ ψευδεῖ καὶ ἀληθεῖ διαιρεῖται, οὐ τῷ κακῷ καὶ ἀγαθῷ· ἡ δὲ προαίρεσις τούτοις μᾶλλον. ὅλως μὲν οὖν δόξῃ ταὐτὸν, ἴσως οὐδὲ λέγει οὐδείς· ἀλλ' οὐδὲ τινι· τῷ γὰρ προαιρεῖσθαι τἀγαθὰ
B ἢ τὰ κακὰ, ποιοί τινές ἐσμεν· τῷ δὲ δοξάζειν, οὔ. καὶ προαιρούμεθα μὲν λαβεῖν ἢ φυγεῖν, ἤ τι τῶν τοιούτων· δοξάζομεν δὲ, τί ἐστιν ἢ τίνι συμφέρει, ἢ πῶς· λαβεῖν δὲ ἢ φυγεῖν, οὐ πάνυ δοξάζομεν. καὶ ἡ μὲν προαίρεσις ἐπαινεῖται, τῷ εἶναι οὗ δεῖ μᾶλλον, ἢ τῷ ὀρθῶς· ἡ δὲ δόξα, τῷ ἀληθῶς. καὶ προαιρούμεθα μὲν, ἃ μάλιστα ἴσμεν ἀγαθὰ ὄντα· δοξάζομεν δὲ, ἃ οὐ πάνυ ἴσμεν. δοκοῦσί τε οὐχ οἱ αὐτοὶ προαιρεῖσθαι τὰ ἄριστα καὶ δοξάζειν· ἀλλ' ἔνιοι δοξάζειν μὲν ἄμεινον· διὰ κακίαν δὲ, αἱρεῖσθαι οὐχ ἃ δεῖ. εἰ δὲ προγίνεται δόξα τῆς προαιρέσεως, ἢ παρακολουθεῖ, οὐδὲν διαφέρει· οὐ τοῦτο γὰρ σκο-
C ποῦμεν· ἀλλ' εἰ ταὐτόν ἐστι δόξῃ τινί. τί οὖν ἢ ποῖόν τι ἐστὶν, ἐπειδὴ τῶν εἰρημένων οὐδέν ἐστιν; ἑκούσιον μὲν δὴ φαίνεται· τὸ δ' ἑκούσιον, οὐ πᾶν προαιρετόν· ἀλλ' ἆρά γε τὸ προβεβουλευμένον· ἡ γὰρ προαίρεσις, μετὰ λόγου καὶ διανοίας. ὑποσημαίνειν δ' ἔοικε καὶ τοὔνομα, ὡς ὂν πρὸ ἑτέρων αἱρετόν.

ΚΕΦΑΛ. ϛ'.

Περὶ βουλευτῶν καὶ βουλεύσεως, καὶ προαιρετῶν, καὶ ὅτι ἡ προαίρεσις, βουλευτικὴ ὄρεξις τῶν ἐφ' ἡμῖν.

D

BΟυλεύονται δὲ πότερα περὶ πάντων, καὶ πᾶν βουλευτόν ἐστιν, ἢ περὶ ἐνίων οὐκ ἔστι βουλή; λεκτέον δ' ἴσως βουλευτὸν, οὐχ ὑπὲρ οὗ ἂν τις βουλεύσαιτο ἠλίθιος, ἢ μαινόμενος· ἀλλ' * ὑπὲρ ὧν ὁ νοῦν ἔχων. γρ. ὑφ' ὧ περὶ δὲ τῶν ἀϊδίων, οὐδεὶς βουλεύεται. οἷον, περὶ τοῦ κόσμου, ἢ τῆς διαμέτρου καὶ τῆς πλευρᾶς, ὅτι ἀσύμμετροι· ἀλλ' οὐδὲ περὶ τῶν ἐν κινήσει, ἀεὶ δὲ κατὰ ταὐτὰ γινομένων, εἴτ' ἐξ ἀνάγκης, εἴτε φύσει, ἢ διά τινα ἄλλην αἰτίαν, οἷον * τροπῶν, καὶ ἀνατολῶν· οὐδὲ περὶ τῶν κ. ἀεὶ τρ.
E ἄλλοτε ἄλλως, οἷον αὐχμῶν καὶ ὄμβρων· οὐδὲ περὶ τῶν ἀπὸ τύχης, οἷον, θησαυροῦ εὑρέσεως· ἀλλ' οὐδὲ περὶ τῶν ἀνθρωπικῶν πάντων οἷον, πῶς ἂν Σκύθαι ἄριστα πολιτεύοιντο, οὐδεὶς Λακεδαιμονίων βουλεύεται· οὐ γὰρ γένοιτ' ἂν τούτων δι' ἡμῶν οὐθέν. βουλευόμεθα δὲ περὶ τῶν ἐφ' ἡμῖν * πρακτῶν. ταῦτα δὲ καὶ ἔστι γρ. ἐ πρακτῶν λοιπά. αἴτια γὰρ δοκοῦσιν εἶναι, φύσις, καὶ ἀνάγκη, καὶ τύχη· ἔτι δὲ νοῦς καὶ πᾶν τὸ δι' ἀνθρώπου. τῶν δ' ἀνθρώπων ἕκαστοι βουλεύονται περὶ τῶν δι' αὐτῶν πρακτῶν.

CAPVT VI.

A

Definitione voluntatis explicata, ex illius natura deinceps quæſtionem ſoluit: Vtrum id quod ſub voluntatem cadit, verè bonum ſit, nécne.

VLtimi autem ſeu finis eſſe voluntatem, dictum eſt: ſed alij eius eſſe, quod bonum eſt, alij eius quod videtur bonum exiſtimant. Atqui eorum ratione, qui id quod ſub voluntatem cadit, dicunt eſſe verum bonum, euenit vt id, quod vult is qui minùs rectè eligit, non cadat ſub voluntatem. Nam ſi ſub voluntatem cadit, erit & bonum: at erat, ſi caſus ita tulit, malum. Eorum autem ſententia, qui id quod ſub voluntatem cadit, ſpecie dumtaxat bonum eſſe dicunt: nihil erit, quod ſub voluntatem cadat natura, ſed quod cuique videbitur. B Atqui aliud alij videtur, &, ſi caſus ita tulerit, etiam contraria. Quod ſi hæc minùs probanda ſunt, dicendúmne eſt, abſolutè & reuera ſub voluntatem cadere verum bonum: ſed ſub cuiuſque voluntatem cadere id, quod ſpeciem boni habeat? Viro bono igitur id eſſe voluntati optabile, quod reuera bonum eſt: vitioſo autem, quicquid fors obtulerit? Vt & corporibus, bene quidem conſtitutis, ſalubria ſunt ea, quæ reuera talia ſunt: morboſis autem & ægris alia: itémque amara, dulcia, calida, grauia, & cæterorum vnumquidque. Nam & verè de ſingulis rebus iudicat vir bonus, & ei ſtatim quod in quaque re veri eſt, elucet. Ex vnoquoque enim habitu propria ſibi quiſque honeſta & iucunda fingit. Atque eo ipſo C fortaſſe longè præſtat reliquis vir bonus, quòd ſingulis in rebus verum perſpicit, quaſi earum norma ſit ac menſura. Multitudini autem fucum facere videtur voluptas: quippe quæ, cùm bonum non ſit, boni ſpeciem præ ſe ferat. Itaque iucundum ſequitur, vt bonum: dolorem autem fugit, vt malum.

CAPVT VII.

Alteram quæſtionem declarat: Vtrùm nemo ſponte ſua improbus exiſtat.

QVoniam igitur finis ſub voluntatem cadit, de iis autem quæ ad finem pertinent, & conſultari & conſilium capi poteſt: conſequens eſt, vt, quæ in his vertuntur actiones, & conſilio conſentaneæ ſint, & ſponte D obeantur. At functiones & munera virtutum in his vertuntur. Itaque virtus in noſtra eſt poteſtate. Similiter & vitium. Quas enim res agere in nobis ſitum eſt, eaſdem non agere poſſumus: & quas non agere in nobis ſitum eſt, earumdem quoque agendarum poteſtas noſtra eſt. Itaque ſi quid agere, quod honeſtum ſit, in nobis ſitum eſt, non agere quoque, cùm id non agere turpe ſit, in nobis erit ſitum: & ſi non agere, quod non agere honeſtum ſit, in noſtra poteſtate eſt, agere quoque quod actu turpe ſit, in nobis erit ſitum. Quòd ſi honeſta & turpia agere noſtri arbitrij eſt, ſimiliterque non agere; (hoc autem erat, bonos & malos eſſe;) noſtri E quoq; arbitrij erit profectò, vt probi & improbi ſimus. Iam verò quod dicitur,

Sponte improbus nemo, nec inuitus beatus vllus eſt,

partim falſum, partim verum eſſe videtur. Nam inuitus beatus eſt nemo, vitioſitas autem ſponte noſtra contrahitur: alioquin ea, quæ iam nunc dicta ſunt, erunt in dubium & controuerſiã vocãda, negandúmque erit, hominem eſſe principiũ ac parentem actionum, tanquã & liberorũ. Quòd ſi hæc nobis probantur, & vera videntur, neque ea poſſumus ad alia principia capitáque præterquam ad ea quæ in nobis inſunt, reuocare: profectò quarum rerum principia in nobis inſunt, eæ res quoque in nobis ſitæ ſunt, noſtráque ſponte ſuſcipiuntur. Teſtimonio ſunt his cùm ea quæ priuatim à ſingulis, tum ea quæ publicè à latoribus legum fieri ſolent.

ΚΕΦΑΛ. ς.

Περὶ βουλήσεως καὶ βουλητοῦ.

Ἡ Δὲ βούλησις, ὅτι μὲν τοῦ τέλους ἐστίν, εἴρηται. δοκεῖ δὲ τοῖς μὲν, τἀγαθοῦ εἶναι· τοῖς δὲ, τοῦ φαινομένου ἀγαθοῦ. συμβαίνει δὲ, τοῖς μὲν τὸ βουλητὸν τἀγαθὸν λέγουσι, μὴ εἶναι βουλητὸν ὃ βούλεται ὁ μὴ ὀρθῶς αἱρούμενος· εἰ γὰρ ἔσται βουλητὸν, καὶ ἀγαθόν· ἦν δὲ, εἰ οὕτως ἔτυχε, κακόν. τοῖς δ' αὖ τὸ φαινόμενον ἀγαθὸν, B τὸ βουλητὸν λέγουσι, μὴ εἶναι φύσει βουλητὸν, ἀλλ' ἑκάστῳ τὸ δοκοῦν. ἄλλο δ' * ἄλλῳ φαίνεται· καὶ εἰ οὕτως ἔτυχε, τἀναντία. εἰ δὲ δὴ ταῦτα μὴ ἀρέσκει, * ἆρα φατέον, ἁπλῶς μὲν καὶ κατ' ἀλήθειαν, βουλητὸν εἶναι τἀγαθόν· ἑκάστῳ δὲ, τὸ φαινόμενον· τὸ μὲν οὖν σπουδαίῳ, τὸ κατ' ἀλήθειαν εἶναι· τῷ δὲ φαύλῳ, τὸ τυχόν· ὥσπερ καὶ ἐπὶ τῶν σωμάτων, τοῖς μὲν εὖ διακειμένοις, ὑγιεινά ἐστι τὰ κατ' ἀλήθειαν τοιαῦτα ὄντα· τοῖς δ' ἐπινόσοις, ἕτερα· ὁμοίως δὲ καὶ πικρὰ καὶ γλυκέα, καὶ θερμὰ, καὶ βαρέα, καὶ τῶν ἄλλων ἕκαστα. ὁ σπουδαῖος γὰρ ἕκαστα κρίνει ὀρθῶς, καὶ ἐν ἑκάστοις τἀληθὲς αὐτῷ φαίνεται. καθ' ἑκάστην γὰρ ἕξιν, ἴδιά ἐστι καλὰ καὶ C ἡδέα. καὶ διαφέρει πλεῖστον ἴσως ὁ σπουδαῖος, τῷ τἀληθὲς ἐν ἑκάστοις ὁρᾶν, ὥσπερ κανὼν καὶ μέτρον αὐτῶν ὤν. ἐν τοῖς πολλοῖς δὲ ἡ ἀπάτη διὰ τὴν ἡδονὴν ἔοικε γίνεσθαι· οὐ γὰρ οὖσα, ἀγαθὸν φαίνεται. αἱροῦνται οὖν τὸ ἡδὺ, ὡς ἀγαθόν· τὴν δὲ λύπην, ὡς κακὸν, φεύγουσιν.

κ. ἄλλως

κ. ἐστὶ

ΚΕΦΑΛ. ζ.

Πότερον τὸ ἐφ' ἡμῖν ἡ ἀρετὴ καὶ ἡ κακία.

ΟΝτος δὴ, βουλητοῦ μὲν, τοῦ τέλους· βουλευτῶν δὲ καὶ προαιρετῶν, τῶν πρὸς τὸ τέλος, αἱ περὶ D ταῦτα πράξεις, κατὰ προαίρεσιν εἶεν ἂν, καὶ ἑκούσιοι· αἱ δὲ τῶν ἀρετῶν ἐνέργειαι, περὶ ταῦτα· ἐφ' ἡμῖν δὴ καὶ ἡ ἀρετὴ, ὁμοίως δὲ καὶ ἡ κακία. ἐν οἷς γὰρ ἐφ' ἡμῖν * τὸ πράττειν, καὶ τὸ μὴ πράττειν· καὶ ἐν οἷς τὸ μὴ, καὶ τὸ ναί· ὥστ' εἰ τὸ πράττειν, καλὸν ὂν, ἐφ' ἡμῖν ἐστὶ καὶ τὸ μὴ πράττειν, ἐφ' ἡμῖν ἔσται, αἰσχρὸν ὄν. καὶ εἰ τὸ μὴ πράττειν, καλὸν ὂν, ἐφ' ἡμῖν· καὶ τὸ πράττειν, αἰσχρὸν ὂν, ἐφ' ἡμῖν. εἰ δ' ἐφ' ἡμῖν τὸ τὰ καλὰ πράττειν, καὶ τὰ αἰσχρὰ, ὁμοίως δὲ καὶ τὸ μὴ πράττειν· (τοῦτο δ' ἦν, τὸ ἀγαθοῖς καὶ κακοῖς εἶναι) ἐφ' ἡμῖν ἔσται τὸ ἐπιεικέσι E καὶ φαύλοις εἶναι. * τὸ δὲ λέγειν ὡς

κ. τὰ καλὰ πράττειν

Οὐδεὶς ἑκὼν πονηρὸς, οὐδ' ἄκων * μάκαρ,

Magnor. lib. I. cap 9.

κ. μάκαρ

ἔοικε, τὸ μὲν, ψευδεῖ· τὸ δ', ἀληθεῖ. μακάριος μὲν γὰρ οὐδεὶς ἄκων· ἡ δὲ μοχθηρία, ἑκούσιον. ἢ τοῖς γε νῦν εἰρημένοις ἀμφισβητητέον, καὶ τὸν ἄνθρωπον οὐ φατέον ἀρχὴν εἶναι, οὐδὲ γεννητὴν τῶν πράξεων, ὥσπερ καὶ τέκνων. εἰ δὲ ταῦτα φαίνεται, καὶ μὴ ἔχομεν εἰς ἄλλας ἀρχὰς ἀναγαγεῖν παρὰ τὰς ἐφ' ἡμῖν, ὧν καὶ αἱ ἀρχαὶ ἐφ' ἡμῖν, καὶ αὐτὰ ἐφ' ἡμῖν καὶ ἑκούσια. * τούτοις δ' ἔοικε μαρτυρεῖσθαι καὶ ἰδίᾳ ὑφ' ἑκάστων, καὶ ὑπ' αὐτῶν τῶν νομοθετῶν.

κ. τούτων

κ. τὰ μοχ. κολάζουσι γὰρ καὶ τιμωροῦνται τοὺς δρῶντας * μοχθηρά, ὅσοι μὴ βίᾳ, ἢ δι' ἄγνοιαν, ἧς μὴ αὐτοὶ αἴτιοι. τοὺς δὲ τὰ καλὰ πράττοντας τιμῶσιν· ὡς τοὺς μὲν προτρέψοντες, τοὺς δὲ κωλύσοντες. καίτοι ὅσα μήτ' ἐφ' ἡμῖν ἐστὶ, μήθ' ἑκούσια, οὐδεὶς προτρέπεται πράττειν· ὡς οὐδὲν πρὸ ἔργου ὄντος τοῦ πεισθῆναι μὴ θερμαίνεσθαι, ἢ ἀλγεῖν, ἢ πεινῆν, ἢ ἄλλ' ὁτιοῦν τῶν τοιούτων· οὐθὲν γὰρ ἧττον πεισόμεθα αὐτά. καὶ γὰρ ἐπ' αὐτῷ τῷ ἀγνοεῖν κολάζουσιν, ἐὰν αἴτιος εἶ) δοκῇ τῆς ἀγνοίας εἶ), τοῖς μεθύουσι διπλᾶ τὰ ἐπιτίμια· ἡ γὰρ ἀρχὴ ἐν * αὐτῷ. κύριος (κ. αὐτῷ· κύριος / κ. τὸ μεθυσθ.) γὰρ * τοῦ μὴ μεθυσθῆναι. τοῦτο δ' αἴτιον τῆς ἀγνοίας. **B** καὶ τοὺς ἀγνοοῦντάς τι τῶν ἐν τοῖς νόμοις, ἃ δεῖ ἐπίστασθαι, καὶ μὴ χαλεπά ἐστι, κολάζουσιν. ὁμοίως δὲ καὶ ἐν τοῖς ἄλλοις, ὅσα δι' ἀμέλειαν ἀγνοεῖν δοκοῦσιν, ὡς ἐπ' αὐτοῖς ὂν τὸ μὴ ἀγνοεῖν· τοῦ γὰρ ἐπιμεληθῆναι κύριοι. ἀλλ' ἴσως τοιοῦτός ἐστιν, ὥστε μὴ ἐπιμεληθῆναι. ἀλλὰ τοῦ τοιούτους γενέσθαι αὐτοὶ αἴτιοι, ζῶντες ἀνειμένως, καὶ τοῦ ἀδίκους ἢ ἀκολάστους εἶναι, οἱ μὲν, κακουργοῦντες, οἱ δὲ, ἐν πότοις καὶ τοῖς τοιούτοις διάγοντες· αἱ γὰρ περὶ ἕκαστα ἐνέργειαι, τοιούτους ποιοῦσι. τοῦτο δὲ δῆλον ἐκ τῶν μελετώντων πρὸς ἡντινοῦν ἀγωνίαν ἢ πρᾶξιν· διατελοῦσι γὰρ ἐνεργοῦντες. **C** τὸ μὲν οὖν ἀγνοεῖν, ὅτι ἐκ τοῦ ἐνεργεῖν περὶ ἕκαστα αἱ ἕξεις γίνονται, κομιδῇ ἀναισθήτου. ἔτι δ' ἄλογον, τὸν ἀδικοῦντα μὴ βούλεσθαι ἄδικον εἶ), ἢ τὸν ἀκολασταίνοντα, ἀκόλαστον. εἰ δὲ μὴ ἀγνοῶν τις πράττει, ἐξ ὧν ἔσται ἄδικος, ἑκὼν ἄδικος ἂν εἴη, οὐ μὴν ἐάν γε βούληται, ἄδικος ὢν παύσεται, καὶ ἔσται δίκαιος. οὐδὲ γὰρ ὁ νοσῶν, ὑγιής· καὶ εἰ οὕτως ἔτυχεν, ἑκὼν * νοσεῖ (γ. νοσεῖ), ἀκρατῶς βιοτεύων, καὶ ἀπειθῶν τοῖς ἰατροῖς. τότε μὲν οὖν ἐξῆν αὐτῷ μὴ νοσεῖν, προεμένῳ δ' οὐκέτι· ὥσπερ οὐδ' ἀφέντι λίθον, ἔτ' αὐτὸν δυνατὸν ἀναλαβεῖν· ἀλλ' ὅμως ἐπ' αὐτῷ * τὸ βαλεῖν (γ. τὸ βαλεῖν) καὶ ῥῖψαι· ἡ γὰρ ἀρχὴ ἐπ' αὐτῷ. **D** οὕτω δὲ καὶ τῷ ἀδίκῳ, καὶ τῷ ἀκολάστῳ, ἐξ ἀρχῆς μὲν, ἐξῆν τοιούτοις μὴ γενέσθαι· διὸ ἑκόντες εἰσί· γενομένοις δὲ, οὐκέτι ἔξεστι μὴ εἶ). οὐ μόνον δὲ αἱ τῆς ψυχῆς κακίαι ἑκούσιοί εἰσιν, ἀλλ' ἐνίοις καὶ αἱ τοῦ σώματος, οἷς καὶ ἐπιτιμῶμεν· τοῖς μὲν γὰρ διὰ φύσιν αἰσχροῖς οὐδεὶς ἐπιτιμᾷ· τοῖς δὲ, δι' ἀγυμνασίαν καὶ ἀμέλειαν. ὁμοίως δὲ καὶ περὶ ἀσθένειαν, * καὶ αἶσχος (Lamb. καὶ αἶσχος abeſſe mallet.), καὶ πήρωσιν· οὐδεὶς γὰρ ἂν ὀνειδίσειε τυφλῷ φύσει, ἢ ἐκ νόσου, ἢ ἐκ πληγῆς, ἀλλὰ μᾶλλον ἐλεήσαι· τῷ δ' ἐξ οἰνοφλυγίας, ἢ ἄλλης ἀκολασίας, πᾶς ἂν ἐπιτιμήσαι. τῶν δὲ περὶ τὸ σῶμα κακιῶν, αἱ μὲν ἐφ' ἡμῖν, ἐπιτιμῶνται· **E** αἱ δὲ μὴ ἐφ' ἡμῖν, οὔ. εἰ δ' οὕτω, καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων αἱ ἐπιτιμώμεναι τῶν κακιῶν, ἐφ' ἡμῖν ἂν εἶεν. εἰ δέ τις λέγοι, ὅτι πάντες ἐφίενται τοῦ φαινομένου ἀγαθοῦ, τῆς δὲ φαντασίας οὐ κύριοι, ἀλλ' ὁποῖός ποθ' ἕκαστός ἐστι, τοιοῦτο καὶ τὸ τέλος φαίνεται αὐτῷ·

A Eos enim, qui res flagitioſas atque improbas admittunt, caſtigant ſupplicióque afficiunt, ſi modò non per vim aut per inſcientiam quæ ipſorum culpa contracta non ſit, admiſerint: eos autem, qui res honeſtas & præclaras gerunt, honoribus & præmiis ornant: quaſi hos excitaturi, illos à maleficio deterrituri. Atqui ad eas actiones excitat nemo, quæ neque in nobis poſitæ ſunt, neque ſponte noſtra obeuntur: perinde quaſi nihil profuturum ſit perſuaſum nobis eſſe, vt ne vel caleamus, vel doleamus, vel eſuriamus, vel aliquid aliud tale. Nihilo enim minùs ea perferimus. Nam etiam propterea quòd quippiam ignoratum ſit, caſtigant latores legum, ſi quis ſibi ipſe ſuæ inſcientiæ cauſa eſſe videatur: verbi gratia, in ebrios duplex pœna conſtituta eſt: principium enim in ipſis eſt. **B** Nam ſitum in eis erat, ne ebrij fierent. Ebrietas autem cauſa inſcientiæ eſt. Præterea in eos qui aliquid ignorant eorum quæ legibus ſancita ſunt, quæ & ſcienda, neque cognitu difficilia ſint, animaduertunt. Idémque fit in cæteris, quæ negligentia ſua videntur ignorare, cùm liceat ipſis non ignorare. Poterant enim ſibi, vt diligentiam adhiberent, imperare. Sed eiuſmodi eſt aliquis fortaſſe, vt diligentiam adhibere non poſſit. Verùm cur tales extiterint, cauſam ipſi ſuſtinent, quippe qui negligenter ac diſſolutè viuant: & cur iniuſti atque intemperantes ſint, cauſa in ipſis conſiſtit: vt pote quorum alteri in maleficiis, alteri in compotationibus & id genus nequitiis ætatem conſumant. **C** Nam quales ſunt in quaque re collocatæ actiones, taleis eos, qui agunt, efficiunt. Quod ex iis perſpicuum eſſe poteſt, qui ſe in quouis certamine aut actione exercent. Nunquam enim certare atque agere intermittunt. Ignorare igitur è ſtudiis & actionibus in quaque re poſitis habitus gigni, hominis eſt ſenſu ferè carentis. Præterea hoc ipſum à ratione alienum eſt, eum, qui iniuſtè alterum lædat, iniuſtum: & qui intemperanter viuat, intemperantem effici nolle. Si quis igitur ſciens eas res agat, quibus euadat iniuſtus, ſponte ſua profectò efficiatur iniuſtus. Neque ſi velit tamen, eſſe deſinat iniuſtus, & iuſtus fit. Nam ne æger quidem ſanus ac validus fit, cùm voluerit: etiam ſi forte ſponte ſua ægrotet, quippe qui & incontinenter viuat, & medicorum præceptum conſiliúmque aſpernetur. **D** Tunc igitur ei integrum erat in morbum non incidere. At poſteaquam ſeſe effudit, ac proiecit, id iam deſiit eſſe integrum. Quemadmodum nec is, qui lapidem miſit, retrahere eum iam poteſt: erat tamen in eius poteſtate, lapidem in manum ſumere ac iacere: principium enim in ipſo eſt. Sic & iniuſto atque intemperanti homini ab initio licebat talibus non eſſe: ideirco ſua voluntate tales ſunt: poſteaquam verò tales facti ſunt, non poſſunt non eſſe. Non ſolùm autem animi vitia ſponte contrahuntur, ſed in nonnullis etiam, corporis: quos etiam reprehendere ſolemus. Nam qui ſunt deformes natura, eos reprehendit nemo: ſed eos demum, qui propterea quòd exercitationes corporis prætermittunt, & valetudinem non curant, id mali contraxerunt. **E** Similis eſt imbecillitatis, deformitatis, & debilitatis ratio. Nemo enim cæcitatem ei qui vel natura, vel morbo, vel ictu aliquo cæcus ſit, probri loco obiiciat: quin eius miſereatur potiùs: ſed qui ex ebrioſitate, aut aliqua alia intemperantia cæcitatem contraxerit, eum nemo eſt qui non reprehenſione dignum duxerit. Quæ ergo vitia corporis in noſtra poteſtate ſunt, ea reprehenduntur: quæ non ſunt, non reprehenduntur. Quod ſi ita eſt, in cæteris quoque rebus omnibus ea quæ reprehenduntur vitia in noſtra poteſtate eſſe reperientur. Quòd ſi quis dixerit, id quemque expetere, quod ſibi videatur bonum, verùm non in cuiuſque poteſtate viſionem eſſe ſitã, ſed qualis quiſque ſit, talem ei finem videri:

Immò

Immò verò ſi ſibi quiſque ingenerandi habitus quodammodo cauſa eſt, erit & viſionis profectò ſibi ipſe quodammodo cauſa. Sin autem flagitij admittendi ſibi cauſa eſt nemo, ſed ignoratione finis in flagitio quiſque verſatur, exiſtimans hoc genere vitæ ſe maximo bono potiturum: & ſi appetitionem finis nemo ſibi ſuo arbitratu adoptare poteſt, ſed ira natus quiſque ſit oportet, vt quaſi aciem mentis habeat, qua & rectè iudicare, & id quod verè bonum eſt, ſumere atque optare poſſit; & ſi is eſt bene informatus à natura, cui hoc naturæ beneficio bene conſtitutum eſt: (rem enim maximam & pulcherrimam, quámque ab alio neq; conſequi, neque diſcere poſſit, ſed qualiſcunque à natura facta eſt, talem obtinebit; eámque benè & pulchrè à natura factam & compoſitam eſſe, ea demum perfecta & vera fuerit naturæ bonitas:) ſi igitur hæc vera ſunt, quamobrem virtus magis quàm vitium noſtra ſponte ac volũtate ſuſcipietur? Vtrique.n. & viro bono, & improbo homini, vel natura, vel quolibet alio modo, finis & videtur, & poſitus eſt: reliqua verò omnia ad hũc referentes agunt, quoquo modo agant. Siue igitur finis, qualiſcumq; ille ſit, nõ videtur vnicuiq; natura, ſed aliquid etiã eſt penes eum, qui agit: ſiue, vt finis naturalis ſit, eò tamen quod vir bonus reliquas res ſua ſpõte gerit, virtus ſponte ſuſcipitur: nihilominus profectò vitiũ quoq; ſponte contrahetur. Æquè.n. in homine malo, vt in bono viro, ineſt, hoc vt per ſe agere poſſit: etiamſi minùs inſit, vt finem per ſe videre poſſit. Si autem, quemadmodum dicimus, virtutes ſponte noſtra comparantur (etenim habituum cauſas ipſi adiuuamus, ex eóque quòd ſic vel ſic affecti ſumus, talem nobis finem proponimus) profectò vitia quoque ſponte noſtra contrahentur. Similis enim vtrorumque ratio eſt.

CAPVT VIII.

R petit breuiter omnia ea quæ de Virtute hactenus generatim dicta fuere.

AC de virtutibus quidem vniuerſè à nobis dictum eſt, earúmque genus rudi quadam imagine informatum atque adumbratum eſt: nimirum eſſe mediocritates, & habitus: & à quibus rebus gignuntur ij habitus, etiam ad eas res agendas valere, idque per ſe: & eſſe in nobis ſitos, & noſtra ſpõte ſuſcipi, & ita, vt recta ratio præſcripſerit. Sed aliter actiones noſtra voluntate ſuſcipi dicuntur, aliter habitus. Actionum.n. à principio ad extremum domini ſumus, cùm rerum ſingularium cognitionem habemus: habituum verò principium duntaxat in noſtra poteſtate eſt. At rerum ſingularium acceſſio nota nõ eſt: vt in morbis euenit: verùm quia ſic alitérve tractare res ſingulareis nobis licebat, iecirco habitus noſtra ſponte ſuſcipi dicuntur.

CAPVT IX.

De virtutibus in ſpecie acturus, Fortitudinẽ primùm definit: ſubinde definitionis particulam, differentiæ loco poſitam, (quòd circa θάῤῥη & φόβους verſetur,) explicat.

DE ſingulis igitur virtutibus diſputationem à capite repetitam ordiamur, quæ ſint, & qualibus in rebus verſentur, & quomodo ſint virtutes. Eodem verò negocio, quot ſint numero virtutes, planum fiet. Ac primùm de fortitudine dicamus. Fortitudinem igitur eſſe mediocritatem, quæ in fortitudine & fiducia vertitur, iam antea diximus. Timemus autem nimirum ea omnia quæ exterrent, quæ vno verbo mala ſunt. Itaque & metum definiunt mali expectationem. Ea igitur metuimus omnia, quæ mala ſunt, vt infamiam, paupertatem, morbum, ſolitudinem, vitámque ſine amicis, mortem. Non tamen videtur in his omnibus vir fortis verſari.

A Εἰ μὲν οὖν ἕκαστος ἑαυτῷ τῆς ἕξεώς ἐστί πως αἴτιος, καὶ τῆς φαντασίας ἔσται πως αὐτὸς αἴτιος· εἰ δὲ μηδεὶς αὐτῷ αἴτιος τοῦ κακὰ ποιεῖν, ἀλλὰ δι᾽ ἄγνοιαν τοῦ τέλους ταῦτα πράττει, διὰ τούτων οἰόμενος αὐτῷ τὸ ἄριστον ἔσεσθαι· ἡ δὲ τοῦ τέλους ἔφεσις, οὐκ αὐθαίρετος, ἀλλὰ φῦναι δεῖ, ὥσπερ ὄψιν ἔχοντα, ᾗ κρινεῖ καλῶς, καὶ τὸ κατ᾽ ἀλήθειαν ἀγαθὸν αἱρήσεται. καὶ ἔστιν εὐφυὴς, ᾧ τοῦτο καλῶς πέφυκε· (τὸ γὰρ μέγιστον, καὶ κάλλιστον, καὶ ὃ παρ᾽ ἑτέρου μὴ οἷόν τε λαβεῖν, μηδὲ μαθεῖν, ἀλλ᾽ οἷον ἔφυ, τοιοῦτον ἕξει· καὶ τὸ εὖ καὶ τὸ καλῶς τοῦτο πεφυκέναι, ἡ τελεία καὶ ἀληθινὴ ἂν B εἴη εὐφυΐα·) Εἰ δὴ ταῦτ᾽ ἐστὶν ἀληθῆ, τί μᾶλλον ἡ ἀρετὴ τῆς κακίας ἔσται ἑκούσιον; ἀμφοῖν γὰρ ὁμοίως, τῷ ἀγαθῷ καὶ τῷ κακῷ, τὸ τέλος φύσει, ἢ ὁπωσδήποτε φαίνεται καὶ κεῖται· τὰ δὲ λοιπὰ πρὸς τοῦτ᾽ ἀναφέροντες, πράττουσιν, ὁπωσδήποτε. εἴτε δὴ τὸ τέλος μὴ φύσει ἑκάστῳ φαίνεται οἱονδήποτε, ἀλλά τι καὶ * παρ᾽ αὐτόν ἐστιν· εἴτε, τὸ μὲν τέλος φυσικὸν, * τῷ δὲ τὰ λοιπὰ πράττειν ἑκουσίως τὸν σπουδαῖον, ἡ ἀρετὴ ἑκούσιόν ἐστιν, οὐθὲν ἧττον καὶ ἡ κακία ἑκούσιον ἂν εἴη· ὁμοίως γὰρ καὶ τῷ κακῷ ὑπάρχει τὸ δι᾽ αὐτὸν ἐν ταῖς πράξεσι, * καὶ εἰ μὴ, ἐν τῷ τέλει. Εἰ οὖν, ὥσπερ λέγεται, C ἑκούσιοί εἰσιν αἱ ἀρεταί· (καὶ γὰρ τῶν ἕξεων συναίτιοί πως αὐτοί ἐσμεν· καὶ τῷ ποιοί τινες εἶναι, τὸ τέλος τοιόνδε τιθέμεθα·) καὶ αἱ κακίαι ἑκούσιοι ἂν εἶεν· ὁμοίως γάρ.

γρ. παρ᾽ αὐτῷ
γρ. τὸ δὲ τὰ λ.
γρ. καὶ ἐν τῷ τ. etiã apud Euſtr. al. εἰ μὴ ἐν τῷ τ.

ΚΕΦΑΛ. η´.

Ἀνακεφαλαίωσις τῶν περὶ ἀρετῆς εἰρημένων.

ΚΟινῇ μὲν οὖν περὶ τῶν ἀρετῶν εἴρηται ἡμῖν· τό, τε γένος τύπῳ, ὅτι μεσότητές εἰσι, καὶ ὅτι ἕξεις, ἐφ᾽ ὧν τε γίνονται, καὶ ὅτι τούτων, πρακτι- D καὶ, καὶ καθ᾽ αὐτάς· καὶ ὅτι ἐφ᾽ ἡμῖν, καὶ ἑκούσιοι, καὶ οὕτως ὡς ἂν ὁ ὀρθὸς λόγος προστάξῃ. οὐχ ὁμοίως δὲ αἱ πράξεις ἑκούσιοί εἰσι, καὶ αἱ ἕξεις· τῶν μὲν γὰρ πράξεων ἀπ᾽ ἀρχῆς μέχρι τέλους κύριοί ἐσμεν, εἰδότες τὰ καθ᾽ ἕκαστα· τῶν ἕξεων δὲ, τῆς ἀρχῆς· τῶν καθ᾽ ἕκαστα δὲ. ἡ * πρόσθεσις οὐ γνώριμος, ὥσπερ ἐπὶ τῶν ἀῤῥωστιῶν· ἀλλ᾽ ὅτι ἐφ᾽ ἡ- E μῖν ἦν, οὕτως ἢ μὴ οὕτω χρήσασθαι, διὰ τοῦτο ἑκούσιοι.

χ. αὔξησις

ΚΕΦΑΛ. θ´.

Περὶ ἑκάστης ἀρετῆς χωρὶς σκεψόμενος, ἄρχεται ἀπὸ τῆς ΑΝΔΡΙΑΣ, καὶ περὶ ποῖα αὕτη.

ΑΝαλαβόντες δὴ περὶ ἑκάστης, εἴπωμεν τίνες εἰσί, * καὶ περὶ ποῖα, καὶ πῶς· ἅμα δ᾽ ἔσται δῆλον καὶ πόσαι εἰσί· καὶ πρῶτον περὶ ἀνδρίας. Ὅτι μὲν οὖν μεσότης ἐστὶ περὶ φόβους καὶ θάῤῥη, ἤδη καὶ πρότερον * εἴρηται. φοβούμεθα δὲ, δηλονότι τὰ φοβερά· ταῦτα δ᾽ ἐστὶν ὡς ἁπλῶς εἰπεῖν, κακά· διὸ καὶ τὸν φόβον ὁρίζονται προσδοκίαν κακοῦ. φοβούμεθα οὖν πάντα τὰ κακά· οἷον ἀδοξίαν, πενίαν, νόσον, ἀφιλίαν, θάνατον. ἀλλ᾽ οὐ περὶ πάντα δοκεῖ ὁ ἀνδρεῖος εἶναι.

χ. καὶ ποῖαι, καὶ πῶς.
χ. ἄρτιον. φανερὸν γὰρ γεγένηται. φ.

&

Suprà l. 2. c. 7. Magnorum, l. 1. c. 21. Eudem. l. 3. c. 1.

ἔνια γὰρ * καὶ δεῖ φοβεῖσθαι, καὶ καλόν· τὸ δὲ μή, αἰσχρόν, οἷον ἀδοξίαν· ὁ μὲν γὰρ φοβούμενος, ἐπιεικής, καὶ αἰδήμων· ὁ δὲ μὴ φοβούμενος, ἀναίσχυντος. λέγεται δὲ ὑπό τινων ἀνδρεῖος, κατὰ μεταφοράν· ἔχει γάρ τι ὅμοιον τῷ ἀνδρείῳ· ἄφοβος γάρ τις καὶ ὁ ἀνδρεῖος. πενίαν δ᾽ ἴσως οὐ δεῖ φοβεῖσθαι, οὐδὲ νόσον, οὐδ᾽ ὅλως ὅσα μὴ ἀπὸ κακίας, μηδὲ δι᾽ αὐτόν· ἀλλ᾽ οὐδ᾽ ὁ περὶ ταῦτα ἄφοβος, ἀνδρεῖος. λέγομεν δὲ καὶ τοῦτον καθ᾽ ὁμοιότητα. ἔνιοι γὰρ ἐν τοῖς πολεμικοῖς κινδύνοις δειλοὶ ὄντες, ἐλευθέριοί εἰσι, καὶ πρὸς χρημάτων ἀποβολὴν εὐθαρσῶς ἔχουσιν. οὐδὲ δὴ εἴ τις ὕβριν περὶ παῖδας καὶ γυναῖκα φοβεῖται, ἢ φθόνον, ἤ τι τῶν τοιούτων, δειλός ἐστιν· οὐδ᾽ εἰ θαρρεῖ, μέλλων μαστιγοῦσθαι, ἀνδρεῖος. περὶ ποῖα οὖν τῶν φοβερῶν ὁ ἀνδρεῖος; ἢ περὶ τὰ μέγιστα; οὐθεὶς γὰρ ὑπομενετικώτερος τῶν δεινῶν· φοβερώτατον δ᾽ ὁ θάνατος· πέρας γάρ· καὶ οὐδὲν ἔτι τῷ τεθνεῶτι δοκεῖ, οὔτε ἀγαθὸν, οὔτε κακὸν εἶναι. δόξειε δ᾽ ἂν οὐδὲ περὶ θάνατον τὸν ἐν παντὶ ὁ ἀνδρεῖος εἶναι· οἷον, εἰ ἐν θαλάττῃ, ἢ ἐν νόσοις. ἐν τίσιν οὖν; ἢ ἐν τοῖς καλλίστοις; τοιοῦτοι δὲ οἱ ἐν πολέμῳ· ἐν μεγίστῳ γὰρ καὶ καλλίστῳ κινδύνῳ. ὁμόλογοι δὲ τούτοις εἰσὶ καὶ αἱ τιμαὶ αἱ ἐν ταῖς πόλεσι, καὶ παρὰ τοῖς μονάρχοις. κυρίως δὲ λέγοιτ᾽ ἂν ἀνδρεῖος, ὁ περὶ τὸν καλὸν θάνατον ἀδεής, καὶ ὅσα θάνατον ἐπιφέρει ὑπόγυια ὄντα. τοιαῦτα δὲ μάλιστα τὰ κατὰ πόλεμον. οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ἐν θαλάττῃ καὶ ἐν νόσοις ἀδεὴς ὁ ἀνδρεῖος· οὐχ οὕτω δὲ ὡς οἱ θαλάττιοι· οἱ μὲν γὰρ ἀπεγνώκασι τὴν σωτηρίαν, καὶ τὸν θάνατον τὸν τοιοῦτον δυσχεραίνουσιν· οἱ δὲ, εὐέλπιδές εἰσι παρὰ τὴν ἐμπειρίαν· ἅμα δὲ καὶ ἀνδρίζονται, ἐν οἷς ἐστιν ἡ ἀλκή, ἢ καλὸν τὸ ἀποθανεῖν· ἐν ταῖς τοιαύταις δὲ φθοραῖς οὐδέτερον ὑπάρχει.

ΚΕΦΑΛ. ί.

Πῶς μεσότης ἡ ἀνδρεία.

ΤΟ δὲ φοβερὸν, οὐ πᾶσι μὲν τὸ αὐτό· λέγομεν δέ τι καὶ ὑπὲρ ἄνθρωπον. τοῦτο μὲν οὖν παντὶ φοβερὸν τῷ νοῦν ἔχοντι· τὰ δὲ κατ᾽ ἄνθρωπον, διαφέρει μεγέθει, καὶ τῷ μᾶλλον καὶ τῷ ἧττον· ὁμοίως δὲ καὶ τὰ θαρραλέα. ὁ δὲ ἀνδρεῖος, ἀνέκπληκτος, ὡς ἄνθρωπος. φοβήσεται μὲν οὖν καὶ τὰ τοιαῦτα· ὡς δεῖ δὲ, καὶ ὡς ὁ λόγος ὑπομενεῖ, τοῦ καλοῦ ἕνεκα· τοῦτο γὰρ τέλος τῆς ἀρετῆς. ἔστι δὲ μᾶλλον καὶ ἧττον ταῦτα φοβεῖσθαι· καὶ ἔτι, τὰ μὴ φοβερὰ, ὡς τοιαῦτα φοβεῖσθαι. γίνεται δὲ τῶν ἁμαρτιῶν ἡ μὲν, ὅτι οὐ δεῖ· ἡ δὲ, ὅτι οὐχ ὡς δεῖ· ἡ δὲ, ὅτι οὐχ ὅτε, ἤ τι τῶν τοιούτων· ὁμοίως δὲ καὶ περὶ τὰ θαρραλέα. ὁ μὲν οὖν ἃ δεῖ, καὶ οὗ ἕνεκα, ὑπομένων καὶ φοβούμενος, καὶ ὡς δεῖ, καὶ ὅτε· ὁμοίως δὲ καὶ θαρρῶν, ἀνδρεῖος· * κατ᾽ ἀξίαν γὰρ, καὶ ὡς ἂν ὁ λόγος, πάσχει καὶ πράττει ὁ ἀνδρεῖος. τέλος δὲ πάσης ἐνεργείας ἐστὶ τὸ κατὰ τὴν ἕξιν. καὶ τῷ ἀνδρείῳ δὴ ἡ ἀνδρία, καλόν. τοιοῦτον δὲ καὶ τὸ τέλος· ὁρίζεται γὰρ ἕκαστον τῷ τέλει.

κ· καθ᾽ ἕξιν

A Aliqua enim ſunt pertimeſcenda, eaque & pertimeſcere honeſtũ, & contemnere turpe eſt, vt infamiam. Nam qui eam metuit, is & probus eſt, & pudẽs: qui verò non metuit, impudens. Sed is à nonnullis fortis appellatur, ex quadam translatione ſermonis, quoniam quiddam habet forti ſimile: ab omni enim metu liber & ſolutus eſt etiam vir fortis. Paupertatem verò pertimeſcere fortaſſe non oportet, neque morbum, neque ea omnia, vt ſemel dicã, quæ neque à vitio naſcuntur, neque culpa noſtra contrahuntur. Sed neque is qui in his ſe à metu vacuum præſtiterit, fortis eſt dicendus. Fortem tamen hunc quoque ex ſimilitudine dicimus. B Nonnulli enim, cùm in belli periculis timidi ſint, atq; ignaui, liberales ſunt tamen, & in pecunia amittenda fidẽti ac præſenti ſunt animo. Neq; verò ſi quis contumeliam in liberos & vxorem extimeſcit, vel inuidiam, vel aliquid eius generis, timidus eſt: neque fortis, qui animo confidit tum cùm ſe flagellis verberatum iri videat. Quibus ergo in rebus formidoloſis vir fortis cernitur? Nónne in maximis? Nec enim quiſquam res horribileis & aſperas patientiùs tolerat. Omnium autem rerum nihil horribilius morte eſt. Nam omnium rerum eſt extremum: nihílque reliquum eſſe mortuo videtur, neque bonum, neque malum. Sed nõ in omnĩ mortis genere vir fortis cernitur, vt ſi quis & in mari naufragio pereat, vel morbis conficiatur. In quonam C igitur? Nónne in eo quod pulcherrimũ eſt? At tale eſt id quod in bello oppetitur. In maximo enim & pulchertimo periculo mors oppetitur. Teſtãtur & comprobant hæc, quæ dicimus, honores ij qui & in liberis ciuitatibus, & apud reges eis qui in bello ceciderunt, decernuntur. Quocirca fortis propriè dici poſſit is qui nec morte honeſta, nec ijs impendentib. atq; inſtãtib. quæ mortẽ afferũt, perterretur: cuiuſmodi ſunt ea maximè, quæ in bello accidũt. Veruntamen tum in mari, tum in morbis vir fortis vacuus eſt ille quidẽ à metu: ſed non vt nautæ. Fortes. n. cùm de ſalute ſua deſperãt, tum genus hoc mortis ægrè ferunt: nautas vſus & experientia confirmauit, benéq; ſperare docuit. Simúlq; illi fortem animũ præſtant iis in rebus, in quib. aut viribus opus eſt, aut excedere de vita eſt honeſtum: D quorum neutrum in his generibus interitus reperitur.

CAPVT X.

Particulã in Fortitudinis definitione generis loco poſitam, quòd ſcilicet μέσον ſit, elucidat, & vera mediocritatis rationem docet.

HOrribile autem non omnibus vnum & idem eſt: éſtq; aliquid, quod hominis cõſtantiam ſuperat, quod omnibus, qui ſanæ mentis ſunt, terrorem inijcit. Quæ autem homini tolerabilia ſunt, ea magnitudine differunt, eóque quòd alia aliis terribiliora ſunt, alia leuiora. Eodémque ſeſe habent modo ea quæ fiduciam afferunt. Vir autem fortis imperterritus atq; im- E pauidus eſt, vt homo. Proinde hæc talia quoque pertimeſcet: ſed ita vt oportet, & vt ratio poſtulat, ſubibit ac perferet honeſti cauſa. Hic enim virtutis finis eſt. Fieri autem poteſt, vt hæc quis & magis, & minùs, quàm debet, extimeſcat, & præterea vt quæ non ſunt formidoloſa, perinde ac ſi talia ſint, metuat: peccata autem committuntur alia, quòd id agitur, quod non oportet: alia, quòd non vt oportet: alia, quòd non quo tempore oportet, aut aliquid huiuſmodi. Idem & de ijs quæ fiduciam afferunt, ſentiendum. Qui igitur ea quæ oportet, & cuius rei cauſa oportet, & vt oportet, perfert & metuit, fortis eſt: itémque & qui confidit. Nam pro rei dignitate, & quo tempore par eſt, & vt ratio poſtulat, patitur & agit vir fortis. Omnis autem actionis finis eſt id quod habitui conuenit. At viro forti fortitudo honeſtum quiddam eſt. Talis igitur eſt & finis. Suo enim quidq; fine definitur ac terminatur.

Honeſti igitur cauſa vir fortis & ſuffert & agit omnia quæ fortitudini conſentanea ſunt. Ex ijs autem, qui modum ſuperant, is qui metus vacuitate ſuperat, caret nomine: eſſe autem multa quibus impoſita nomina non eſſent, ſuprà diximus. Sed appellari poterit vel inſanus quidam, vel doloris omnis expers, ſi nihil metuat, neque terræmotum, neq; procellas, qualeis aiunt eſſe Gallos. Qui autem in eo modum ſuperat, quòd in rebus formidoloſis præfidat, audax eſt. Atque audax, etiam arrogans eſſe, ſibiq; fortitudinis laudem ſumere videtur. Itaque quo ille animo eſt in reb. formidoloſis, eodem vult hic videri. Quibuſcunq; igitur rebus poteſt, eum imitatur. Ita fit etiam, vt pleriq; eorum timiditatem habeant cum audacia coniunctam. Nam cùm in his ſe iactent, audaciámq; oſtentent, res formidoloſas tamen non perferunt. At qui metuendo modum ſuperat, is ignauus timidúſq; nominatur. Nam & quę metuenda non ſunt, & quemadmodum non ſunt, metuit: omniáq; eiuſdē generis eum comitantur. confidendo quoq; modum deſerit. Sed cùm in dolorib. ac moleſtijs modum ſuperat, magis ſeſe indicat ac prodit. Ab omni igitur ferè ſpe derelictus eſt ignauus: omnia enim pertimeſcit. Fortis verò cōtrà. hominis eſt enim bona ſpe freti, benéq; ſperantis, confidere. In iiſdē igitur rebus timidus, audax, & fortis verſantur: ſed non eodem modo in eas affecti ſunt. Illi. n. modum tranſeunt, ac deſerūt: Hic mediocritatē ſeruat, ſeſeq; in his ita, vt debet, gerit. Atq; audaces ſanè præproperi ſunt, ac præcipites, periculúmq; antequam in periculo verſentur, adire volunt: in ipſo autē periculo ſunt tardiores, & à ſententia deſiſtunt. At viri fortes in factis ipſis acres ſunt, & celeres: ante facta, ſedati & quieti.

CAPVT XI.

Non veræ Mediocritatis, quæ ipſa tamen Fortitudinem æmulatur, ſpecies recenſet.

QVemadmodum igitur diximus, Fortitudo mediocritas eſt, quæ verſatur cùm in eis quæ fiducia complent animos, tum in ijs quæ terrorem afferunt, non omnibus, ſed ijs quæ ſuprà diximus: eáq; ſumit ac perfert, vel quia perferre, honeſtū, vel quia non perferre, turpe eſt. Mori autem, fugientem vel paupertatem, vel amorem, vel ægritudinem aliquam, non eſt viri fortis, ſed ignaui potius. Mollis enim animi eſt, res ærumnoſas & laborioſas fugere. At ille non ob id quòd honeſtum ſit, ſed quòd malum fugere ſtudeat, mortem ſubit ac perfert. Ac fortitudo quidem talis quædam res eſt. Eius autem & alij quinque modi feruntur. Quorum primus eſt eius quæ ciuilis appellatur. Ad illam enim, quæ verè & propriè fortitudo eſt, proximè videtur accedere. Videntur enim ciues pericula ſubire, cùm legitimis pœnis atque ignominijs compulſi, tum honoribus ac præmijs inuitari. Atque ob eam cauſam apud eos maximè viri fortiſſimi reperiuntur, apud quos & infamia notantur ignaui, & honore afficiuntur viri fortes. Ac taleis quidem facit Homerus, verbi gratia, Diomedem & Hectorem:

Primus Polydamas turpi me labe notabit.

Et Diomedes,

Namque Hector Troiana inter ſic agmina dicet,
Tydides a me.----

Hæc autem ſimilis videtur ei quæ primo loco à nobis poſita eſt; quoniā eius effectrix virtus eſt. Pudor enim, & honeſti appetitio, videlicet honoris; & dedecoris, quod turpe eſt, fuga, eam efficiunt. Eundem autem in numerū referre licet eos qui ab ijs quorū ſub imperio ſunt, fortes eſſe cogūtur. Sed hi eo ſunt illis deteriores, quòd non pudore adducti, ſed metu coacti id faciunt: nec eo quòd turpitudinem, ſed quòd dolorem fugiāt.

A καλοῦ* δὴ ἕνεκα ὁ ἀνδρεῖος ὑπομένει καὶ πράττει τὰ κατὰ τὴν ἀνδρίαν. τῶν δὲ ὑπερβαλλόντων, ὁ μὲν τῇ ἀφοβίᾳ, ἀνώνυμος· εἴρηται δ' ἡμῖν ἐν τοῖς πρότερον, ὅτι πολλά ἐστιν ἀνώνυμα· εἴη δ' ἄν τις μαινόμενος ἢ ἀνάλγητος, εἰ μηθὲν φοβοῖτο, μήτε σεισμὸν, μήτε τὰ κύματα, καθάπερ φασὶ τοὺς Κελτούς. ὁ δὲ τῷ θαρρεῖν ὑπερβάλλων περὶ τὰ φοβερὰ, θρασύς. δοκεῖ δὲ καὶ ἀλαζὼν εἶναι ὁ θρασὺς καὶ προσποιητικὸς ἀνδρίας. ὡς οὖν ἐκεῖνος περὶ τὰ φοβερὰ ἔχει, οὕτως οὗτος βούλεται φαίνεσθαι. ἐν οἷς οὖν δύναται, μιμεῖται. διὸ καί εἰσιν οἱ πολλοὶ αὐτῶν
B θρασύδειλοι· ἐν τούτοις γὰρ θρασυνόμενοι, τὰ φοβερὰ οὐχ ὑπομένουσιν. ὁ δὲ τῷ φοβεῖσθαι ὑπερβάλλων, δειλός· καὶ γὰρ ἃ μὴ δεῖ, καὶ ὡς οὐ δεῖ, καὶ πάντα τὰ τοιαῦτα ἀκολουθεῖ αὐτῷ· ἐλλείπει δὲ καὶ τῷ θαρρεῖν· ἀλλ' ἐν ταῖς λύπαις ὑπερβάλλων, μᾶλλον καταφανής ἐστι. δύσελπις δή τις, ὁ δειλός. πάντα γὰρ φοβεῖται· ὁ δὲ ἀνδρεῖος, ἐναντίως· τὸ γὰρ θαρρεῖν, εὐέλπιδος. * περὶ ταῦτα μὲν οὖν ἐστιν ὅ, τε δειλὸς, καὶ ὁ θρασὺς, καὶ ὁ ἀνδρεῖος· διαφόρως δ' ἔχουσι πρὸς αὐτά· οἱ μὲν γὰρ, ὑπερβάλλουσι καὶ ἐλλείπουσιν· ὁ δὲ μέσως ἔχει, καὶ ὡς δεῖ· καὶ οἱ μὲν θρασεῖς, προ-
C πετεῖς, * καὶ βουλόμενοι πρὸ τῶν κινδύνων, ἐν αὐτοῖς ἀφίστανται· οἱ δ' ἀνδρεῖοι, ἐν τοῖς ἔργοις ὀξεῖς· πρότερον δ', ἡσύχιοι.

Margin: κ. ἀ. — κ. περὶ ταῦτα — κ. πρὸ τῶν κινδύνων ἐθέλοντες, ἐν

ΚΕΦΑΛ. ια'.

Ὅτι πολλοὶ τρόποι τῆς δοκούσης μὲν, οὐκ οὔσης δὲ ἀνδρίας, οἷον πολιτικὴ ἀνδρία, ἐμπειρία, θυμὸς, εὐελπιστία, ἄγνοια.

ΚΑθάπερ οὖν εἴρηται, ἡ ἀνδρία μεσότης ἐστὶ περὶ θαρραλέα καὶ φοβερὰ, ἐν οἷς εἴρηται, καὶ ὅτι κα-
D λὸν αἱρεῖται καὶ ὑπομένει ἢ ὅτι αἰσχρὸν τὸ μή· τὸ δ' ἀποθνήσκειν, * φεύγοντα πενίαν, ἢ ἔρωτα, ἤ τι λυπηρὸν, οὐκ ἀνδρείου, ἀλλὰ μᾶλλον δειλοῦ· μαλακία γὰρ τὸ φεύγειν τὰ ἐπίπονα· καὶ οὐχ ὅτι καλὸν, ὑπομένει, ἀλλὰ φεύγων κακόν. ἔστι μὲν οὖν ἡ ἀνδρία τοιοῦτόν τι. Λέγονται δὲ καὶ ἕτεραι κατὰ πέντε τρόπους· πρῶτον μὲν, ἡ πολιτική· μάλιστα γὰρ ἔοικε· δοκοῦσι γὰρ ὑπομένειν τοὺς κινδύνους οἱ πολῖται, διά τε τὰ ἐκ τῶν νόμων ἐπιτίμια, καὶ τὰ ὀνείδη, καὶ διὰ τὰς τιμάς· καὶ διὰ τοῦτο ἀνδρειότατοι δοκοῦσιν εἶναι, παρ' οἷς οἱ δειλοὶ ἄτιμοι, οἱ δὲ ἀνδρεῖοι ἔντιμοι. τοιούτους δὲ καὶ Ὅμηρος ποιεῖ, οἷον τὸν
E Διομήδην, καὶ τὸν Ἕκτορα·

Πουλυδάμας μοι πρῶτος ἐλεγχείην ἀναθήσει.

καὶ Διομήδης,

Ἕκτωρ γάρ ποτε φήσει ἐνὶ Τρώεσσ' ἀγορεύων,
Τυδείδης ὑπ' ἐμεῖο.

ὡμοίωται δ' αὕτη μάλιστα τῇ πρότερον εἰρημένῃ, ὅτι δι' ἀρετὴν γίνεται· δι' αἰδῶ γὰρ, καὶ διὰ καλοῦ ὄρεξιν· τιμῆς γάρ· καὶ φυγὴν ὀνείδους, αἰσχροῦ ὄντος. τάξαι δ' ἄν τις καὶ τοὺς ὑπὸ τῶν ἀρχόντων ἀναγκαζομένους εἰς ταὐτό· χείρους δ', ὅσῳ οὐ δι' αἰδῶ, ἀλλὰ διὰ φόβον αὐτὸ δρῶσι, καὶ φεύγοντες, οὐ τὸ αἰσχρὸν ἀλλὰ τὸ λυπηρόν·

Margin: Theognis, Χρὴ πενίην φεύγοντα καὶ ἐς μεγακήτεα πόντον ῥίπτειν, καὶ πετρῶν, Κύρνε, κατ' ἠλιβάτων. — Ἰλιάδ. χ. — Ἰλιάδ. θ.

ἀναγκάζουσι γὰρ οἱ κύριοι, ὥσπερ * ὁ Ἕκτωρ, A

* Ὃν δέ κ' ἐγὼν ἀπάνευθε μάχης πτώσσοντα νοήσω,
Οὔ οἱ ἄρκιον ἐσσεῖται φυγέειν κύνας.——

καὶ οἱ * προστάττοντες, κἂν ἀναχωρῶσι, τύπτοντες, τὸ αὐτὸ δρῶσι, καὶ οἱ πρὸ τῶν τάφρων καὶ τῶν τοιούτων * παρατάττοντες· πάντες γὰρ ἀναγκάζουσι. δεῖ δ', οὐ δι' ἀνάγκην ἀνδρεῖον εἶναι, ἀλλ' ὅτι καλόν. δοκεῖ δὲ καὶ ἡ ἐμπειρία ἡ περὶ ἕκαστα, ἀνδρία τις εἶναι· ὅθεν καὶ ὁ Σωκράτης ᾠήθη ἐπιστήμην εἶναι τὴν ἀνδρίαν. τοιοῦτοι δὲ, ἄλλοι μὲν, ἐν ἄλλοις· ἐν τοῖς πολεμικοῖς δ', οἱ στρατιῶται· δοκεῖ γὰρ εἶναι πολλὰ κενὰ τοῦ πολέμου, ἃ μάλιστα συνεωράκασιν οὗτοι· B φαίνονται δὴ ἀνδρεῖοι, ὅτι οὐκ ἴσασιν οἱ ἄλλοι οἷά ἐστιν· εἶτα ποιῆσαι καὶ μὴ παθεῖν μάλιστα δύνανται ἐκ τῆς ἐμπειρίας, καὶ φυλάξασθαι, καὶ πατάξαι, δυνάμενοι χρῆσθαι τοῖς ὅπλοις· καὶ τοιαῦτα ἔχοντες, ὁποῖα ἂν εἴη καὶ πρὸς τὸ ποιῆσαι, καὶ πρὸς τὸ μὴ παθεῖν κράτιστα. ὥσπερ οὖν ἀνόπλοις ὡπλισμένοι μάχονται, καὶ ἀθληταὶ ἰδιώταις· καὶ γὰρ ἐν τοῖς τοιούτοις ἀγῶσιν οὐχ οἱ ἀνδρειότατοι μαχιμώτατοί εἰσιν, ἀλλ' οἱ μάλιστα ἰσχύοντες, καὶ τὰ σώματα ἄριστα ἔχοντες· οἱ στρατιῶται δὲ, δειλοὶ γίνονται, ὅταν ὑπερτείνῃ ὁ κίνδυνος, καὶ λείπωνται τοῖς πλήθεσι καὶ ταῖς παρασκευαῖς· πρῶτοι γὰρ C φεύγουσι· τὰ δὲ πολιτικὰ μένοντα ἀποθνήσκει· ὅπερ κἀπὶ * τῷ Ἑρμαίῳ συνέβη· τοῖς μὲν γὰρ, αἰσχρὸν τὸ φεύγειν καὶ ὁ θάνατος τῆς τοιαύτης σωτηρίας αἱρετώτερος· οἱ δὲ, καὶ ἐξ ἀρχῆς ἐκινδύνευον, ὡς κρείττους ὄντες· γνόντες δὲ, φεύγουσι, τὸν θάνατον μᾶλλον τοῦ αἰσχροῦ φοβούμενοι. ὁ δ' ἀνδρεῖος, οὐ τοιοῦτος. καὶ τὸν θυμὸν δὲ ἐπὶ τὴν ἀνδρίαν ἐπιφέρουσιν· ἀνδρεῖοι γὰρ εἶναι δοκοῦσι καὶ οἱ διὰ θυμὸν, ὥσπερ τὰ θηρία, ἐπὶ τοὺς τρώσαντας φερόμενοι, ὅτι καὶ οἱ ἀνδρεῖοι θυμοειδεῖς· * ἰτητικώτατον γὰρ ὁ θυμὸς πρὸς τοὺς κινδύνους· ὅθεν καὶ Ὅμηρος,

——σθένος ἔμβαλε θυμῷ· καὶ, D
——μένος καὶ θυμὸν ἔγειρε.—— καὶ,
Δριμὺ δ' ἀνὰ ῥῖνας μένος—— καὶ,
—ἔζεσεν αἷμα. καὶ,

πάντα γὰρ τὰ τοιαῦτα ἔοικε σημαίνειν τὴν τοῦ θυμοῦ ἔγερσιν, καὶ ὁρμήν. οἱ μὲν οὖν ἀνδρεῖοι, διὰ τὸ καλὸν πράττουσιν· ὁ δὲ θυμὸς, συνεργεῖ αὐτοῖς· τὰ θηρία δὲ, διὰ λύπην· διὰ γὰρ τὸ πληγῆναι ἢ φοβεῖσθαι· ἐπεὶ ἄν γε ἐν ὕλῃ [ἢ ἐν ἕλει] ᾖ, οὐ προσέρχονται· οὐ δή ἐστιν * ἀνδρία, ὑπ' ἀλγηδόνος καὶ θυμοῦ ἐξελαυνόμενα πρὸς τὸν κίνδυνον ὁρμᾶν, οὐδὲν τῶν δεινῶν προορῶντα· ἐπεὶ οὕτω γε, κἂν οἱ ὄνοι ἀνδρεῖοι ἂν εἶεν πεινῶντες· τυπτόμενοι γὰρ οὐκ ἀφίστανται τῆς νομῆς· καὶ οἱ μοιχοὶ δὲ E καὶ διὰ τὴν ἐπιθυμίαν τολμηρὰ πολλὰ δρῶσιν. * οὐ δή ἐστιν ἀνδρεῖα, * τὰ δι' ἀλγηδόνος ἢ θυμοῦ ἐξελαυνόμενα πρὸς τὸν κίνδυνον. φυσικωτάτη δ' ἔοικεν ἡ διὰ τὸν θυμὸν εἶναι, καὶ προσλαβοῦσα προαίρεσιν, καὶ τὸ οὗ ἕνεκα, ἀνδρία εἶναι. καὶ οἱ ἄνθρωποι δὴ, ὀργιζόμενοι μὲν, ἀλγοῦσι· τιμωρούμενοι δ', ἥδονται· οἱ δὲ διὰ ταῦτα, μάχιμοι μὲν, οὐκ ἀνδρεῖοι δέ· οὐ γὰρ διὰ τὸ καλὸν, οὐδ' ὡς ὁ λόγος, ἀλλὰ διὰ τὸ πάθος· παραπλήσιον δ' * ἔχουσί τι. * οὐδὲ δὴ οἱ εὐέλπιδες ὄντες, ἀνδρεῖοι·

Ἰλιάδ. ο.
Ἰλιάδ. β. vide Zuingerum.
γρ. προστάττοντες,
γρ. προστάττοντες.
γρ. τῷ Ἑρμαίῳ τῷ ἐν Κορώνῃ τῆς Βοιωτίας συμ. gloſſa Euſtr.
γρ. ἰτητικώτατον, & ſic apud Euſtr. ſed vulgata lectio magis Attica. reliquæ lectiones omnes falſæ ſunt.
Ἰλιάδ. π.
Ἰλιάδ. ε.
Ὀδυσσ. ω. vide Euſtr. & Zuing.
γρ. ἀνδρεῖα, διὰ τὸ ὑπ' ἀλ.
γρ. οὐ δὴ ἀνδρεῖα
γρ. διὰ τὸ ὑπ' ἀλγ. ἢ θ. ... ſic ferè Euſtr.
γρ. ἔχουσί τι οἱ κατ' ἐλπίδα. & ita legit Euſtr.
γρ. οὐδὲ δὲ

A Cogunt enim ij penes quos eſt poteſtas: vt Hector:

Quem procul à pugna ſeſe ſubducere cernam,
Non tamen hic auium atque canum minus eſca iacebit.

Cogunt etiam ij qui in primo ordine locant, & ſi retrocedant illi, verberant. Idem faciunt & qui ante foſſas, & alias huius generis munitiones, diſponunt. Namque omnes hi cogunt. Sed par eſt, honeſto excitatum fortem eſſe, non vi aut neceſſitate coactum. Atque etiam vſus in quaque re nomen ſibi fortitudinis vendicat. Ex quo & Socrates, fortitudinem ſcientiam eſſe putabat. Atque vſu periti & exercitati alii quidem ſunt aliis in rebus, ſed in bellicis milites. Nam multi videntur eſſe belli terrores inanes, quos hi experiendo maximè perſpectos habent & cognitos. Quo- B circa fortes propterea habentur, quòd alii quales ſint terrores illi, non intelligunt. Deinde cùm aduerſarios damnis afficere, nullóque ipſi detrimento affici, vſu & conſuetudine maximè poſſint, tum ictus vitare, & hoſtem ferire in primis ſciunt: quippe qui & armis expeditiſſimè poſſunt vti, & huiuſmodi armis instructi ſunt, quæ ad damnum hoſti inferendum, & à ſe propulſandum, maximè valent. Quocirca fit, vt cum inermibus armati, & vt athletæ cum luctandi imperitis, decertent. Namque etiam in talibus certaminibus non fortiſſimus quiſque pugnaciſſimus eſt, ſed qui plurimùm viribus valet, corporéque eſt præſtantiſſimo. At verò milites tum ignaui fiunt, C cùm & periculum maius eſt, quàm vt poſſint obſiſtere, & copiis atque apparatu ſunt inferiores. primi enim terga vertunt. ciuiles autem copiæ pugnantes occidunt. Id quod in Hermæo contigit. Nam & fuga ciuibus turpis, & mors tali ſalute optabilior eſt. Illi verò initio pugnæ ſeſe periculis offerunt, perinde ac ſi meliores ſint: at cognito periculo, ſalutem fuga petunt, mortem peius turpitudine pertimeſcentes. Talis autem vir fortis eſſe non ſolet. Porrò autem iram quoque fortitudini adſcribunt. Fortes enim videntur eſſe etiam ii qui ira concitati, tanquam belluæ in eos irruunt qui vulnerarunt: quoniam fortes, ſunt etiam iracundi. Maximum enim ad pericula adeunda calcar ira admouet. Ex quo & Homerus:

--vireis addidit ira. & illud, D
--bilem conciuit & iram. &,
Acris per nareis ſubijt furor.-- &,
—toto feruebat corpore ſanguis. &,

Hæc enim omnia celeritatem atque impetum animi concitati ſignificare videntur. Fortes igitur honeſti cauſa reis omneis gerunt, eóſque ira adiuuat; beſtiæ autem dolore affectæ. Nam vel quòd ictæ fuerunt, vel quòd metuunt. Nam ſi ſint in ſylua, aut palude, neminem aggrediuntur. Non igitur eo fortes dicendę ſunt, quòd dolore & ira incitatæ periculum adeant, nihil eorum quæ grauia & periculoſa ſunt, prouidentes. Nam iſto quidem modo aſinos, forteis dicere licebit, cùm eſuriunt, quoniam ne verberibus quidem à paſtu E dimouentur: & adulteri cupiditate inflammati, multa faciunt audaciùs. Non igitur fortia ſunt ea quæ dolore vel ira elata, ſeſe in diſcrimen offerunt. Videtur autem ea fortitudo maximè naturalis eſſe, quam ira excitauit: & ſi conſilium, ídque cuius cauſa res fit, aſſumpſerit, verè fortitudo poterit appellari. Præterea homines cùm iraſcuntur, dolore: cùm iniuriam acceptam vlciſcuntur, voluptate afficiũtur. At qui his cauſis impulſi periculum adeunt, pugnaces illi quidem, ſed non fortes appellandi ſunt. Non enim propter honeſtum, neque ita, vt ratio monet, id faciunt, ſed perturbatione cõcitari: verùm ſimile quiddã habent. Sed nec ii qui bona ſpe freti ſunt, fortes ſunt habendi.

Nam propterea quòd & ſæpius, & multos vicerunt, in periculis fidunt. Eo autem ſunt ſimiles, quòd vtrique fiducia prædíti ſunt. Veruntamen fortes propter eas cauſas, quas diximus, fidūt: hi, quia animū induxerunt ſe viribus eſſe omnium preſtantiſſimos, nihilq; incommodi viciſſim accepturos. Ac tale quiddam faciunt etiam ij qui ebrij facti ſunt. Nam bona ſpe eriguntur. Cùm verò alia, quàm ſperauerunt, eis euenerint, diffugiunt. Erat autem viri fortis, quæ formidoloſa homini & ſunt, & videntur, ea ob eam cauſām perferre, quia & perferre, honeſtum ſit, & non perferre, turpe. Itaque viri fortioris eſſe videtur, in repentinis terroribus ſeſe unperterritum, miniméque perturbatū præbere, quàm in prouiſis: vel quia hæc animi conſtātia magis ab animi habitu proficiſcitur, vel etiam quia minùs præparationis habet. Nam quæ multo antè proſpecta ſunt, in iis quiuis animi agitatione & ratione conſilium ceperit: at in rēpentinis, habitu. Fortes porrò videntur ij quoque qui periculum ignorant: nec longè abſunt ab ijs qui bona ſpe ad audendum prouehuntur. Hoc quidem certè ſunt deteriores, quòd nihil ſplendoris, nihilque dignitatis in his elucet: in illis verò plurimum. Itaque illi aliquantulum temporis permanent in incepto: hi autem decepti, & in errorem induc̄ti, ſtatim, vt aliud eſſe, quàm putauerant, cognouerūt, fugiūt: quod Argiuis accidit, qui in Lacedæmonios pro Sicyonijs inciderunt. Ac verè fortes quidem, & ij qui ſimilitudinem fortium gerunt, quales ſint, diximus.

CAPVT XII.

Accidentia Fortitudinis contraria, ex obiecto & fine eiuſdem deducit.

SEd cùm in fiducia metúq; verſetur fortitudo, non tamen peræquè in vtroque: ſed in reb. formidoloſis magis cernitur. Nam qui in his omni animi motu ac perturbatione vacat, quiq; in eis ita affectus eſt animo, vt debet, is fortior eo eſt, qui in iis rebus quæ fiduciam afferunt, conſtantiam retinet. Ex eo igitur fortes appellantur, vt ſuprà à nobis dictum eſt, quòd res moleſtas atq; aſperas fortiter ferant. Itaque etiam doloris & moleſtiæ plena res eſt fortitudo, eáq; iure laudatur. Difficilius.n. eſt res moleſtas toleranter pati, quā ſeſe à iucundis abſtinere. Verumtamē fortitudinis finis poſſit videri iucundus, ſed ab iis rebus, quæ circunſtāt, obſcurari ac penè deleri: cuiuſmodi quiddam in ludis gymnicis accidit. Pugilibus.n. finis ipſe, cuius cauſa decertant, iucundus eſt, vt corona, & honores: at plagæ & verbera, omnis deniq; labor, cùm ex carne conſtent, dolore moleſtiáq; eos afficit: quoniam autē multa ſunt laborioſa & moleſta, finis, qui renuis & exiguus eſt, nihil iucunditatis in ſe incluſum habere videtur. Quòd ſi talis quoque eſt fortitudinis ratio, & natura: mors & vulnera forti viro moleſtiā etiam inuito ſunt allatura: ea tamen omnia ſubibit ac perferet, quia & perferre, honeſtū, & non perferre, turpe eſt. Atq; idem quo virtutibus omnibus inſtructior fuerit, & quo beatior, eo moleſtiùs mortem feret. Nam cùm vir talis vita ſit digniſſimus, tum ſciens ac prudens maximis bonis ſpoliatur. At hoc moleſtum. Nihilominus tamen ſeſe virum fortem præſtat: atque eo fortaſſe magis, quòd illis omnibus id quod in bello honeſtum eſt, anteponit. Neque verò hoc in omnibus virtutibus ineſt, vt earum muneribus liceat iucundè perfungi, niſi quoad finem attingunt. Nihil autem prohibet fortaſſe, minus præſtantes eſſe milites eos qui verè fortes ſunt, iis qui & minùs fortes ſunt, & nihil aliud boni habent.

A διὰ γὰρ τὸ πολλάκις καὶ πολλοὺς νενικηκέναι, θαρροῦσιν ἐν τοῖς κινδύνοις. παρόμοιοι δὲ, ὅτι ἄμφω θαρραλέοι. ἀλλ' οἱ μὲν ἀνδρεῖοι, διὰ τὰ προειρημένα θαρραλέοι· οἱ δὲ, διὰ τὸ οἴεσθαι * κρείττους εἶναι, καὶ μηδὲν ἀντιπαθεῖν. (γρ. κρατίστους) τοιοῦτον δὲ ποιοῦσι καὶ οἱ μεθυσκόμενοι· εὐέλπιδες γὰρ γίνονται. ὅταν δὲ αὐτοῖς μὴ συμβῇ τοιαῦτα, φεύγουσιν· ἀνδρείου δ' ἦν, τὰ φοβερὰ ἀνθρώπῳ ὄντα καὶ φαινόμενα, ὑπομένειν, ὅτι καλὸν· καὶ αἰσχρὸν, τὸ μή· διὸ καὶ *ἀνδρειοτέρου δοκεῖ εἶναι, (γρ. ἀνδρειότερον) τὸ ἐν τοῖς αἰφνιδίοις φόβοις, ἄφοβον καὶ ἀτάραχον εἶναι, ἢ ἐν τοῖς προδήλοις· ἀπὸ ἕξεως γὰρ μᾶλλον, B ἢ καὶ ὅτι ἧττον * ἐκ παρασκευῆς· (γρ. ἐκ τῆς π.) τὰ προφανῆ μὲν γὰρ, κἂν ἐκ λογισμοῦ καὶ λόγου τις προέλοιτο· τὰ δ' ἐξαίφνης, κατὰ τὴν ἕξιν. ἀνδρεῖοι δὲ φαίνονται καὶ οἱ ἀγνοοῦντες, καὶ εἰσὶν οὐ πόῤῥω τῶν εὐελπίδων. χείρους δ', ὅσῳ ἀξίωμα οὐδὲν ἔχουσιν· ἐκεῖνοι δέ· διὸ καὶ μένουσί τινα χρόνον· οἱ δ' ἠπατημένοι, ἐὰν γνῶσιν ὅτι ἕτερον, ἢ ὑποπτεύσωσι, φεύγουσιν· ὅπερ οἱ Ἀργεῖοι ἔπαθον περιπεσόντες τοῖς Λάκωσιν, ὡς Σικυωνίοις. οἵ τε δὴ ἀνδρεῖοι εἴρηνται ποῖοί τινες, καὶ οἱ δο- C κοῦντες ἀνδρεῖοι.

ΚΕΦΑΛ. ιβ'.

Ὅτι ἡ ἀνδρία περὶ θάῤῥη καὶ φόβους οὖσα, μᾶλλόν ἐστι περὶ τὰ φοβερά· καὶ ὅτι οὐχ ἡδέως ἐνεργεῖ ὁ ἀνδρεῖος, πλὴν ἐφ' ὅσον τοῦ τέλους ἐφάπτεται.

ΠΕρὶ θάῤῥη δὲ καὶ φόβους ἡ ἀνδρία οὖσα, οὐχ ὁμοίως περὶ ἄμφω ἐστὶν, ἀλλὰ μᾶλλον περὶ τὰ φοβερά· ὁ γὰρ ἐν τούτοις ἀτάραχος, καὶ περὶ ταῦτα ὡς δεῖ ἔχων, ἀνδρεῖος μᾶλλον, ἢ ὁ περὶ τὰ θαρραλέα. τῷ δὴ τὰ λυπηρὰ ὑπομένειν, ὡς εἴρηται, ἀνδρεῖοι λέγονται· διὸ καὶ ἐπίλυπον ἡ ἀνδρία, καὶ δικαίως ἐπαινεῖται· χαλεπώτερον γὰρ τὰ λυπηρὰ ὑπομένειν, ἢ τῶν ἡδέων D ἀπέχεσθαι· οὐ μὴν ἀλλὰ δόξειεν ἂν εἶναι τὸ κατὰ τὴν ἀνδρίαν τέλος ἡδὺ· ὑπὸ τῶν κύκλῳ δὲ, ἀφανίζεσθαι· οἷον κἂν τοῖς γυμνικοῖς ἀγῶσι γίνεται· τοῖς γὰρ πύκταις τὸ μὲν τέλος ἡδὺ, οὗ ἕνεκα, ὁ στέφανος καὶ αἱ τιμαί· τὸ δὲ τύπτεσθαι, ἀλγεινὸν, εἴπερ * σάρκινοι, καὶ λυπηρὸν, καὶ (γρ. σάρκινοι) πᾶς ὁ πόνος· διὰ δὲ τὸ πολλὰ ταῦτ' εἶναι, μικρὸν ὂν τὸ οὗ ἕνεκα, οὐδὲν ἡδὺ φαίνεται ἔχειν. Εἰ δὴ τοιοῦτόν ἐστι καὶ τὸ περὶ τὴν ἀνδρίαν, ὁ μὲν θάνατος καὶ τὰ τραύματα, λυπηρὰ τῷ ἀνδρείῳ, καὶ ἄκοντι ἔσται· * ὑπομένει (γρ. ὑπομενεῖ) δὲ αὐτὰ, ὅτι καλὸν, ἢ ὅτι αἰσχρὸν τὸ μή. καὶ ὅσῳ ἂν μᾶλλον τὴν ἀρετὴν ἔχῃ πᾶσαν, καὶ εὐδαιμονέστερος E ᾖ, μᾶλλον ἐπὶ τῷ θανάτῳ * λυπηθήσεται. (γρ. λυπήσεται) τῷ τοιούτῳ γὰρ μάλιστα ζῆν ἄξιον, καὶ οὗτος μεγίστων ἀγαθῶν ἀποστερεῖται εἰδώς· λυπηρὸν δὲ τοῦτο· ἀλλ' οὐδὲν ἧττον ἀνδρεῖος· ἴσως δὲ καὶ μᾶλλον, ὅτι τὸ ἐν τῷ πολέμῳ καλὸν ἀντ' ἐκείνων αἱρεῖται. οὐ δὴ ἐν ἁπάσαις ταῖς ἀρεταῖς τὸ ἡδέως ἐνεργεῖν ὑπάρχει, πλὴν ἐφ' ὅσον τοῦ τέλους ἐφάπτεται· στρατιώτας δὲ οὐδὲν ἴσως κωλύει μὴ τοὺς τοιούτους κρατίστους εἶναι· ἀλλὰ, τοὺς ἧττον μὲν ἀνδρείους, ἄλλο δ' ἀγαθὸν μηδὲν ἔχοντας.

ἕτοιμοι γὰρ οὗτοι πρὸς τοὺς κινδύνους, καὶ τὸν βίον πρὸς μικρὰ κέρδη καταλλάττονται. περὶ μὲν οὖν ἀνδρίας, ἐπὶ τοσοῦτον εἰρήσθω· τί δ' ἐστὶν, οὐ χαλεπὸν τύπῳ γε περιλαβεῖν ἐκ τῶν εἰρημένων.

ΚΕΦΑΛ. ιγʹ.

Περὶ σωφροσύνης καὶ ἀκολασίας. Ὅτι περὶ σωματικάς εἰσιν ἡδονάς· οὐ πάσας δὲ, ἀλλὰ περὶ τὰς τοιαύτας, ὧν καὶ τὰ λοιπὰ ζῶα κοινωνεῖ, ἁφὴν δηλαδὴ, καὶ γεῦσιν.

Magnorum, l.1. c. 22.
Eudem. l.3.c.2.

ΜΕτὰ δὲ ταύτην, περὶ σωφροσύνης λέγωμεν· δοκοῦσι γὰρ τῶν ἀλόγων μερῶν αὗται εἶναι αἱ ἀρεταί. Ὅτι μὲν οὖν μεσότης ἐστὶ περὶ ἡδονὰς ἡ σωφροσύνη, εἴρηται ἡμῖν· ἧττον γὰρ καὶ οὐχ ὁμοίως ἐστὶ περὶ τὰς λύπας. ἐν τούτοις δὲ καὶ ἡ ἀκολασία φαίνεται. περὶ ποίας οὖν τῶν ἡδονῶν, νῦν ἀφορίσωμεν. διῃρήσθωσαν δὲ αἱ ψυχικαὶ καὶ αἱ σωματικαί· οἷον, φιλοτιμία, φιλομάθεια· ἑκάτερος γὰρ τούτων χαίρει, οὗ φιλητικός ἐστιν, οὐδὲν πάσχοντος τοῦ σώματος, ἀλλὰ μᾶλλον τῆς διανοίας· οἱ δὲ περὶ τὰς τοιαύτας ἡδονὰς, οὔτε σώφρονες, οὔτε ἀκόλαστοι λέγονται· ὁμοίως δὲ, οὐδ' οἱ περὶ τὰς ἄλλας ὅσαι μὴ σωματικαί εἰσι· τοὺς γὰρ φιλομύθους, καὶ διηγητικοὺς, καὶ περὶ τῶν τυχόντων κατατρίβοντας τὰς ἡμέρας, ἀδολέσχους, ἀκολάστους δ' οὐ λέγομεν· οὐδὲ τοὺς λυπουμένους ἐπὶ χρήμασιν ἢ φίλοις. περὶ δὲ τὰς σωματικὰς εἴη ἂν ἡ σωφροσύνη· οὐ πάσας δὲ οὐδὲ ταύτας· οἱ γὰρ χαίροντες τοῖς διὰ τῆς ὄψεως, οἷον * χρώμασι, καὶ σχήμασι, καὶ γραφῇ, οὔτε σώφρονες, οὔτε ἀκόλαστοι λέγονται· καίτοι δόξειεν ἂν εἶναι, καὶ ὡς δεῖ χαίρειν καὶ τούτοις, καὶ καθ' ὑπερβολὴν καὶ ἔλλειψιν· ὁμοίως δὲ καὶ ἐν τοῖς περὶ τὴν ἀκοήν· τοὺς γὰρ ὑπερβεβλημένως χαίροντας μέλεσιν ἢ ὑποκρίσει, οὐδεὶς ἀκολάστους λέγει· οὐδὲ τοὺς ὡς δεῖ, σώφρονας· οὐδὲ τοὺς περὶ τὴν ὀσμὴν, πλὴν κατὰ συμβεβηκός· τοὺς γὰρ χαίροντας μήλων, ἢ ῥόδων, ἢ θυμιαμάτων ὀσμαῖς, οὐ λέγομεν ἀκολάστους· ἀλλὰ μᾶλλον τοὺς μύρων καὶ ὄψων· χαίρουσι γὰρ τούτοις οἱ ἀκόλαστοι, ὅτι διὰ τούτων ἀνάμνησις γίνεται αὐτοῖς τῶν * ἐπιθυμημάτων. ἴδοι δ' ἄν τις καὶ τοὺς ἄλλους ὅταν πεινῶσι χαίροντας ταῖς τῶν βρωμάτων ὀσμαῖς· τὸ δὲ τοιούτοις χαίρειν, ἀκολάστου· τούτῳ γὰρ * ἐπιθυμητὰ ταῦτα· οὐκ ἔστι δὲ οὐδὲ τοῖς ἄλλοις ζώοις κατὰ ταύτας τὰς αἰσθήσεις ἡδονὴ, πλὴν κατὰ συμβεβηκός· οὐδὲ γὰρ ταῖς ὀσμαῖς τῶν λαγωῶν αἱ κύνες χαίρουσιν, ἀλλὰ τῇ βρώσει· τὴν δ' αἴσθησιν ἡ ὀσμὴ ἐποίησεν· οὐδὲ ὁ λέων τῇ φωνῇ τοῦ βοὸς, ἀλλὰ τῇ ἐδωδῇ· ὅτι δὲ ἐγγύς ἐστι, διὰ τῆς φωνῆς ᾔσθετο· καὶ χαίρειν δὴ ταύτῃ φαίνεται. ὁμοίως δὲ οὐδ' ἰδὼν ἢ εὑρὼν ἔλαφον, ἢ ἄγριον αἶγα, ἀλλ' ὅτι βορὰν ἕξει· περὶ τὰς τοιαύτας δὴ ἡδονὰς ἡ σωφροσύνη, καὶ ἡ ἀκολασία ἐστίν· ὧν καὶ τὰ λοιπὰ ζῶα κοινωνεῖ. ὅθεν ἀνδραποδώδεις καὶ θηριώδεις φαίνονται· αὗται δ' εἰσὶν ἁφὴ καὶ γεῦσις· φαίνονται δὲ καὶ τῇ γεύσει ἐπὶ μικρὸν ἢ οὐδὲν χρῆσθαι·

γρ. διηγηματικούς,

γρ. χρώμασι ἢ σχήμασι. Euſtr.

γρ. ἐπιθυμιῶν.

γρ. τούτῳ γὰρ ἐπιθυμήματα.

A Hi enim ad pericula ſubeunda parati ſunt, vitámque cum paruo quæſtu paciſcuntur & commutant. Ac de fortitudine quidem hactenus. Quid ſit autem, non eſt difficile, ex ijs quæ dicta ſunt, rudi quadam forma deſcripta atque adumbrata cognoſcere.

CAPVT XIII.

Temperãtia definitionẽ affert. Definitionis particulas duas, differentiam conſtituentes, quòd ſcilicet circa Voluptates atque Dolores verſetur, explicat.

SEquitur iam, vt de temperantia diſſeramus. Hæ namque virtutes earum animi partium videntur B eſſe, quæ ſunt rationis expertes. Temperantiam igitur mediocritatem eſſe, quæ verſatur in voluptatibus, iam à nobis dictum eſt. Minùs enim, nec eodem modo in doloribus verſatur. In his autem intemperantia quoque vertitur. Nunc igitur quibus in voluptatibus verſetur, facta earum diſtinctione, explicemus. Ac primùm conſtituatur hæc voluptatum partitio, vt aliæ ſint animi, aliæ corporis. Vt honoris cupiditas, & diſcendi ſtudium: vterq; enim horũ eo delectatur, cuius amore & ſtudio tenetur, cùm corpus nihil afficiatur, ſed vis cogitandi potiùs. Qui autem huiuſmodi voluptatibus dediti ſunt, nec temperãtes, nec intemperantes nominantur. Itémque neque ij, qui in alijs occupa- C ti ſunt, quæ ad corpus non pertinent. Nam qui fabellarum cupiditate, ſtudióq; rerum narrandarũ ducuntur, & qui in rebus, quas caſus obtulerit, totos dies cõterunt, eos loquaceis, nugaceis, & non intemperanteis dicere ſolemus. Nec eos quidem, qui ex pecuniarum iactura, vel amicorum obitu, maiorẽ dolorem capiunt. In corporis autem voluptatibus intemperantia verſatur neceſſe eſt: ſed ne in his quidem omnibus. Nam qui delectantur ijs rebus, quæ aſpectu ſentiuntur, vt coloribus, figuris, pictura, nec temperantes appellantur, nec intemperantes. Atqui fieri poſſe videtur, vt etiam his rebus & ita vt oportet, & ſupra atque infra modum delectemur. Idémque de ijs quæ ad auditum D pertinent, ſentiendum. Neque enim quiſquam eos qui ſupra modum cantilenis, vel hiſtrionum geſtu lætantur, intemperãteis; aut eos qui intra modum, temperanteis appellat. Nec eos qui iis rebus quæ ſub odoratum cadunt, delectantur; niſi ex euentu. Non enim eos qui malorum, aut roſarum, aut ſuffimentorum capiuntur odoribus, intemperanteis dicimus: ſed eos potiùs, qui vnguentorum & obſoniorum. his enim gaudent intemperantes, propterea quòd eis hæc ipſa earum rerum, quas concupiſcere ſolent, memoriam refricant. Cernere autem licet etiam alios, cùm eſuriunt, ex ciborum odore capere voluptatem. Talibus autem E rebus delectari, hominis eſt intemperãtis. Nam intemperans hæc concupiſcere ſolet. Iam verò his ipſis ſenſibus ne cætera quidem animalia percipiunt voluptatem, niſi ex euentu. Nam neque leporum odore delectantur canes, ſed cibo: ſenſum porrò odor commouit, atque excitauit. Neque leo bouis voce, ſed eſca: ex voce autem eum propinquum eſſe ſenſit: quo fit, vt hac delectari videatur. Similiter autem, nec ceruo viſo, capreáve reperta lætatur, ſed quia ſe nactum eſſe videt, quod edat. Verſantur igitur temperantia & intemperantia in huiuſmodi voluptatibus omnibus, quæ nobis ſunt etiam cum reliquis animantibus communes. Ex quo ſeruileis eas & belluinas eſſe iudicare licet. Hæ autem ſunt tactus & guſtatus voluptates. Ac videntur ſanè etiam guſtatu parum admodum, aut prorſus nihil, intemperantes vti.

A De ſaporibus enim propriè ſuóque iure guſtatus iudicat: quod faciunt ij qui vina explorant, & obſonia condiunt. Non admodum autem, aut nihil planè ſaporib. delectantur intemperantes, ſed ipſa perceptione alimenti: quam profectò totam tactus efficit, cùm in eſculentis & poculentis, tum in ijs rebus, quæ venereæ appellantur. Quapropter & collum ſibi quidam, obſoniorum gurges atqi helluo, gruis collo lōgius optauit, vt qui tactu maximam capiebat voluptatem. Omnium igitur ſenſuum maximè communis eſt is ſenſus, in quo ſita intemperantia eſt: meritóque vt turpis & flagitioſa, maledicti loco obijcienda videatur, propterea quia

B ineſt in nobis, non quà homines, ſed quà animalia ſumus. His igitur talibus delectari, eáque vehementiùs amare, belluarum eſt. Nam exceptæ ſanè ſunt omnium quæ tactu percipiūtur, liberaliſſimæ voluptatés: cuiuſmodi ſunt eæ quæ in gymnaſijs fricatione & calefactione gignuntur. Non enim intemperantis hominis tactus per totum corpus pertinet, ſed quibuſdam partibus circumſcribitur. Cupiditatum autem aliæ communes eſſe videntur, aliæ propriæ & aſcitæ: vt cibi cupiditas, naturalis eſt. Omnes enim, cùm indigent, alimentum vel ſiccum vel humidum appetunt, aliquando vtrunque, lectúmque iugalē (vt ait Homerus) adoleſcens, & qui floret ætate. At hoc vel illud alimentum, non iam omnes, neque eadem omnes deſiderant. Itaque hoc propriè noſtrum videtur eſſe. Veruntamē habet quiddam etiam à natura inſitum. Alij enim alijs

C delectantur, & quoſdam ex iis quæ offeruntur, quædam magis delectant. In naturalibus igitur cupiditatibus offendunt, & labuntur pauci, atque in vno, nempe in eo quod nimium eſt. Nam eſſe aut bibere quæ fors obtulerit, quoad plenior ſis quàm naturæ neceſſitas poſtulat, nihil aliud eſt quàm modum naturæ conuenientem copia ſuperare. Naturalis enim cupiditas eſt, id quod deeſt, explere velle. Itaque appellantur hi γαστρίμαργοι, id eſt, ventri vſque ad inſaniam indulgentes, tanquam eum præter modum implentes. Ac tales quidem euadunt ii qui ſeruili admodum ingenio præditi ſunt. At verò in propriis voluptatibus complures & multis modis peccant. Nam cùm huius aut illius rei amantes eo dicantur, vel quòd iis rebus delectentur,

D vel quòd ita vt vulgus, vel quòd non ita vt oportet, vel quòd non qua parte oportet: intemperantes omnibus in rebus modum ſuperant. Nam & quibus rebus non oportet, quæ ſcilicet odio dignæ ſunt, delectantur: & ſi maximè quibuſdā talibus reb. delectari oporteat, magis tamen quàm oportet, & ita vt multitudo, delectantur. Id ergo nimium, quod in voluptatibus vertitur, eſſe intemperantiam, ob eámque cauſam eſſe vituperabile, perſpicuum eſt. In doloribus autem non, vt vir fortis, ſic temperans, eo quòd dolores perferat: nec intemperans, eo quòd non perferat, appellatur. Sed eo intemperans dicitur, quòd ægriùs quàm debet, ferat,

E nullam ſe corporis percipere voluptatem. Et verò ei dolorem affert voluptas. Temperans autem dicitur, cùm ob id quòd ſe carere voluptatibus non moleſtè ferat, tum quòd aſpernetur & prætermittat id quod iucundum eſt.

CAPVT XIV.

Tertiam particulam, quæ Genus Temperantiæ continebat, Mediocritatem ſcilicet, enarrat.

INtemperans igitur omnia quæ iucunda ſunt, concupiſcit, aut certè quæ iucundiſſima: atque à cupiditate trahitur, vt hæc cæteris habeat potiora: Quapropter dolore angitur, & cùm voluptatibus potiri non poteſt, & cùm eas concupiſcit. Semper enim cum dolore cupiditas coniuncta eſt: tametſi abſurdum videatur, propter voluptatem dolore affici.

A τῆς γὰρ γεύσεώς ἐστιν ἡ κρίσις τῶν χυλῶν. ὅπερ ποιοῦσιν οἱ τοὺς οἴνους δοκιμάζοντες, καὶ τὰ ὄψα ἀρτύοντες. οὐ πάνυ δὲ χαίρουσι τούτοις, ἢ οὐχ οἵ γε ἀκόλαστοι, ἀλλὰ τῇ ἀπολαύσει, ἣ γίνεται πᾶσα δι' ἁφῆς καὶ ἐν τοῖς σιτίοις, καὶ ἐν ποτοῖς, καὶ ἐν τοῖς ἀφροδισίοις λεγομένοις· διὸ καὶ ηὔξατό τις * Φιλόξενος ὁ Ἐρύξιος] ὀψοφάγος ὤν, τὸν φάρυγγα αὐτοῦ μακρότερον γεράνου γενέσθαι, ὡς ἡδόμενος * τῇ ἁφῇ, κοινοτάτη δὴ τῶν αἰσθήσεων· καθ' ἣν ἡ ἀκολασία· καὶ δόξειεν ἂν δικαίως ἐπονείδιστος εἶναι, ὅτι οὐχ ᾗ ἄνθρωποί ἐσμεν, ὑπάρχει, ἀλλ' ᾗ ζῷα. Eudem. l. 3. c. 2. γρ. τῇ ἁφῇ, ἡ δ' ἁφὴ κοινοτάτη δή, etiā apud Euſtr.

B τὸ δὴ τοιούτοις χαίρειν καὶ μάλιστα ἀγαπᾶν, θηριῶδες· καὶ γὰρ αἱ ἐλευθεριώταται τῶν διὰ τῆς ἁφῆς ἡδονῶν, ἀφῄρηνται, οἷον, αἱ ἐν τοῖς γυμνασίοις διὰ * τρίψεως καὶ τῆς θερμασίας γινόμεναι· οὐ γὰρ περὶ πᾶν τὸ σῶμα ἡ τοῦ ἀκολάστου ἁφή, ἀλλὰ περί τινα μέρη. Τῶν δ' ἐπιθυμιῶν, αἱ μὲν, κοιναὶ δοκοῦσιν εἶναι· αἱ δ', ἴδιαι καὶ ἐπίθετοι· οἷον, ἡ μὲν τῆς τροφῆς, φυσική· πᾶς γὰρ ἐπιθυμεῖ, ὅταν ἐνδεὴς ᾖ, ξηρᾶς ἢ ὑγρᾶς τροφῆς· ὅτε δ', ἀμφοῖν, καὶ εὐνῆς, φησὶν * Ὅμηρος, ὁ νέος καὶ ἀκμάζων· τὸ δὲ τοιᾶσδε, ἢ τοιᾶσδε, οὐκ ἔτι πᾶς, οὐδὲ τῶν αὐτῶν. διὸ φαίνεται ἡμέτερον εἶναι. οὐ μὴν ἀλλ' ἔχει γέ τι καὶ φυσικόν· ἕτερα Probl. ſect. 37. 3. 5. & 6. Ἰλιάδ. ω. Vict. Var. lect. lib. 18. cap. 11.

C γὰρ ἑτέροις ἐστὶν ἡδέα· * καὶ ἔνια πᾶσιν ἡδίω τῶν τυχόντων. ἐν μὲν οὖν ταῖς φυσικαῖς ἐπιθυμίαις, ὀλίγοι ἁμαρτάνουσι· καὶ ἐφ' ἕν, ἐπὶ τὸ πλεῖον· τὸ γὰρ ἐσθίειν τὰ τυχόντα, ἢ πίνειν, ἕως ἂν ὑπερπλησθῇ, ὑπερβάλλειν ἐστὶ τὸ κατὰ φύσιν τῷ πλήθει· ἀναπλήρωσις γὰρ τῆς ἐνδείας, ἡ φυσικὴ ἐπιθυμία· διὸ λέγονται οὗτοι γαστρίμαργοι, ὡς παρὰ τὸ δέον πληροῦντες αὐτήν. τοιοῦτοι δὲ γίνονται οἱ λίαν ἀνδραποδώδεις. περὶ δὲ τὰς ἰδίας τῶν ἡδονῶν, πολλοὶ καὶ πολλαχῶς ἁμαρτάνουσι· τῶν γὰρ φιλοτοιούτων λεγομένων, ἢ τῷ χαίρειν οἷς μὴ δεῖ, ἢ τῷ μᾶλλον, ἢ ὡς οἱ πολλοί, ἢ γρ. ἢ ἃ πᾶσιν ἡ. Euſtr.

D μὴ ὡς δεῖ, ἢ μὴ ὃ δεῖ· κατὰ πάντα δ' οἱ ἀκόλαστοι ὑπερβάλλουσι· καὶ γὰρ χαίρουσιν ἐνίοις οἷς οὐ δεῖ· μισητὰ γάρ· * καὶ εἴ τισι δεῖ χαίρειν τῶν τοιούτων, μᾶλλον ἢ δεῖ, * καὶ ὡς οἱ πολλοὶ χαίρουσιν. ἡ μὲν οὖν περὶ τὰς ἡδονὰς ὑπερβολή, ὅτι ἀκολασία, καὶ ψεκτόν, δῆλον. περὶ δὲ τὰς λύπας, οὐχ ὥσπερ ἐπὶ τῆς ἀνδρίας, τῷ ὑπομένειν λέγεται σώφρων * οὐδ' ἀκόλαστος, τῷ μή· ἀλλ' ὁ μὲν ἀκόλαστος, τῷ λυπεῖσθαι μᾶλλον ἢ δεῖ, ὅτι τῶν ἡδέων οὐ τυγχάνει· καὶ τὴν λύπην δὲ ποιεῖ αὐτῷ ἡ ἡδονή· ὁ δὲ σώφρων, τῷ μὴ λυπεῖσθαι τῇ ἀπουσίᾳ, γρ. καὶ ἐπὶ τισι γρ. ἢ ὡς γρ. ὁ δ' ἀκόλ.

E σίᾳ, καὶ τῷ ἀπέχεσθαι τοῦ ἡδέος.

ΚΕΦΑΛ. ιδ'.

Ὅτι ὁ μὲν ἀκόλαστος ἐπιθυμεῖ ἁπάντων τῶν ἡδέων· ἐλλείπει δὲ περὶ τὰς ἡδονὰς ὁ ἀναίσθητος, εἴ τις ἄρα τοιοῦτος· ὁ δὲ σώφρων, μέσως περὶ ταῦτ' ἔχει.

Ὁ Μὲν οὖν ἀκόλαστος, ἐπιθυμεῖ τῶν ἡδέων πάντων, ἢ τῶν μάλιστα, καὶ ἄγεται ὑπὸ τῆς ἐπιθυμίας· ὥστε ἀντὶ τῶν ἄλλων ταῦτα αἱρεῖσθαι· διὸ * καὶ λυπεῖται, καὶ ἀποτυγχάνων, καὶ ἐπιθυμῶν· μετὰ λύπης γὰρ ἡ ἐπιθυμία· ἀτόπῳ δὲ ἔοικε τὸ δι' ἡδονὴν λυπεῖσθαι.

ἐλλείποντες δὲ περὶ τὰς ἡδονάς, καὶ ἧττον ἢ δεῖ χαίροντες, οὐ πάνυ γίνονται· οὐ γὰρ ἀνθρωπική ἐστιν ἡ τοιαύτη ἀναισθησία· καὶ γὰρ τὰ λοιπὰ ζῶα, διακρίνει τὰ βρώματα· καὶ τοῖς μὲν, χαίρει· τοῖς δ', οὔ. Εἰ δέ τῳ μηδέν ἐστιν ἡδὺ, μηδὲ διαφέρει ἕτερον ἑτέρου, πόῤῥω ἂν εἴη τοῦ ἄνθρωπος εἶναι· οὐ τέτευχε δὲ ὁ τοιοῦτος ὀνόματος· διὰ τὸ μὴ πάνυ γίνεσθαι· ὁ δὲ σώφρων, μέσως περὶ ταῦτ' ἔχει· οὔτε γὰρ ἥδεται, οἷς μάλιστα ὁ ἀκόλαστος· ἀλλὰ μᾶλλον δυσχεραίνει· οὔτε ὅλως οἷς μὴ δεῖ, οὔτε σφόδρα τοιούτῳ οὐδενί· οὔτε ἀπόντων λυπεῖται οὐδ' ἐπιθυμεῖ, ἢ μετρίως· οὐδὲ μᾶλλον ἢ δεῖ· οὐδ' ὅτε μὴ δεῖ, οὐδ' ὅλως τῶν τοιούτων οὐδέν· ὅσα δὲ πρὸς ὑγίειάν ἐστιν, ἢ πρὸς εὐεξίαν, ἡδέα ὄντα, τούτων

γρ. ὀρέξεται * ὀρέγεται μετρίως καὶ ὡς δεῖ· καὶ τῶν ἄλλων ἡδέων, μὴ ἐμποδίων τούτοις ὄντων, ἢ παρὰ τὸ καλὸν, ἢ ὑπὲρ τὴν οὐσίαν· ὁ γὰρ οὕτως ἔχων, μᾶλλον ἀγαπᾷ τὰς τοιαύτας ἡδονὰς τῆς ἀξίας· ὁ δὲ σώφρων οὐ τοιοῦτος, ἀλλ' ὡς ὁ ὀρθὸς λόγος.

ΚΕΦΑΛ. ιε'.

Γορίσματα β. α. Ὅτι ἑκουσίῳ μᾶλλον ἔοικεν ἡ ἀκολασία τῆς δειλίας. β. Ὅτι τὸ ὄνομα τῆς ἀκολασίας καὶ ἐπὶ τὰς παιδικὰς ἁμαρτίας φέρομεν, ὅθεν καὶ μετηνέχθη.

Ἑκουσίῳ δὲ μᾶλλον ἔοικεν ἡ ἀκολασία τῆς δειλίας. ἡ μὲν γὰρ δι' ἡδονήν, ἡ δὲ διὰ λύπην· ὧν, τὸ μὲν αἱρετὸν, τὸ δὲ, φευκτόν. καὶ ἡ μὲν λύπη ἐξίστησι καὶ φθείρει τὴν τοῦ ἔχοντος φύσιν· ἡ δὲ ἡδονὴ, οὐδὲν τοιοῦτον ποιεῖ· μᾶλλον δὲ, ἑκούσιον· διὸ καὶ ἐπονειδιστότερον· καὶ γὰρ ἐθισθῆναι ῥᾷον πρὸς αὐτά· πολλὰ γὰρ ἐν τῷ βίῳ τὰ τοιαῦτα· καὶ οἱ ἐθισμοὶ, ἀκίνδυνοι. ἐπὶ τῶν φοβερῶν δ' ἀνάπαλιν· δόξειε τ' ἂν οὐχ ὁμοίως ἑκούσιον ἡ δειλία εἶναι τοῖς καθ' ἕκαστον· αὐτὴ μὲν γὰρ ἄλυπος· ταῦτα δὲ διὰ λύπην ἐξίστησιν· ὥστε καὶ τὰ ὅπλα ῥίπτειν, καὶ τὰ ἄλλα ἀσχημονεῖν· διὸ καὶ δοκεῖ βίαια εἶναι. τῷ δ' ἀκολάστῳ ἀνάπαλιν, τὰ μὲν καθ' ἕκαστα, ἑκούσια· ἐπιθυμοῦντι γὰρ καὶ ὀρεγομένῳ, τὸ δ' ὅλον, ἧττον· οὐδεὶς γὰρ ἐπιθυμεῖ ἀκόλαστος εἶναι· τὸ δ' ὄνομα τῆς ἀκολασίας καὶ ἐπὶ τὰς παιδικὰς ἁμαρτίας φέρομεν· ἔχουσι γάρ τινα ὁμοιότητα· πότερον δ' ἀπὸ ποτέρου καλεῖται, οὐδὲν πρὸς τὰ νῦν διαφέρει. δῆλον δ', ὅτι τὸ ὕστερον ἀπὸ τοῦ προτέρου. οὐ κακῶς δ' ἔοικε μετενηνέχθαι· κεκολάσθαι γὰρ δεῖ τὸ τῶν αἰσχρῶν ὀρεγόμενον καὶ πολλὴν αὔξησιν ἔχον· τοιοῦτον δὲ μάλιστα ἡ ἐπιθυμία, καὶ ὁ παῖς· κατ' ἐπιθυμίαν γὰρ ζῶσι καὶ τὰ παιδία· καὶ μάλιστα ἐν τούτοις ἡ τοῦ ἡδέος ὄρεξις· Εἰ οὖν μὴ ἔσται εὐπειθὲς καὶ ὑπὸ τὸ ἄρχον, ἐπὶ πολὺ ἥξει· ἄπληστος γὰρ ἡ τοῦ ἡδέος ὄρεξις, καὶ πανταχόθεν τῷ ἀνοήτῳ· καὶ ἡ τῆς ἐπιθυμίας ἐνέργεια αὔξει τὸ συγγενές, κἂν μεγάλαι καὶ σφοδραὶ ὦσι· καὶ τὸν λογισμὸν ἐκκρούουσι· διὸ δεῖ μετρίας αὐτὰς εἶναι καὶ ὀλίγας, καὶ τῷ λόγῳ μηδὲν ἐναντιοῦσθαι. τὸ δὲ τοιοῦτον, εὐπειθὲς λέγομεν καὶ κεκολασμένον.

A Iam qui in expetendis voluptatibus modum deſerant, minúſque quàm oportet, iis delectentur, rarò exiſtunt. Non eſt enim humanus huiuſmodi ſtupor, omni penè ſenſu hominem ſpolians. Nam cætera quoque animalia pabulum à pabulo diſcernunt, hiſq; delectantur, illis non item. Quòd ſi cui nihil ſit iucundũ, nihilque inter hoc & illud interſit, is profectò ab humanitate fuerit remotiſſimus. Quoniam igitur qui talis ſit, non admodũ reperitur, ſuo nomine non eſt appellatus. Temperans autẽ in his rebus mediocriter & moderatè affectus eſt. Nã neque iis delectatur, quib. maximopere intemperãs, ſed offenditur potiùs: neq; omnino, quib. B ex reb. capienda voluptas non eſt, ex iis capit voluptatem: neque vlla re tali vehementer delectatur: neque ſi eæ res abſint, diſcruciatur, neque eas concupiſcit, aut certè moderatè, neque magis quàm debet, neque quo tempore non debet, neque omnino quicquam tale. Quæcunque autem ita iucunda ſunt, vt eadem ad bonam valetudinem, vel optimum corporis habitum pertineãt, ea modicè, &, vt debet, concupiſcit, cæteráque quæ his non ſunt impedimento, aut quæ ab honeſto non abhorrent, aut quib. res familiaris non exhauritur. Nam qui ita animo affectus eſt, is vehementiùs, quã par ſit, tales voluptates amplectitur. At temperans talis non eſt, ſed rectæ rationi paret, atq; obtemperat.

CAPVT XV.

C *Quæſtiones duæ explicantur, altera de Intemperantis Natura, altera de eiuſdem Nomine.*

VIdetur autem intemperantia magis quàm timiditas, ſponte ac voluntate ſuſcipi. Illa enim propter voluptatem, hæc propter dolorem: quorum alterum optabile eſt, alterum fugiendum. Ac dolor quidem naturam eius, qui angitur, de ſuo ſtatu deturbat, & interimit: voluptas autem nihil tale facit. A voluntate igitur magis pendet. Eáque propter probroſior ac flagitioſior eſt. Nam & facilius eſt rerum iucundarum mediocritati ſeruandæ aſſueſieri: multa enim huiuſmodi in vita quotidiana occurrũt: & aſſueſcendi exercitatio ac meditatio periculo vacat. In rebus autem formidoloſis contra euenit. Sed aliter timiditas ſponD te contrahitur, aliter res ſingulares ſponte noſtra extimeſcimus. Illa enim expers doloris eſt: hæ doloris magnitudine homines exterrent, & ne ſint ipſi apud ſe, efficiunt, adeò vt arma abijciant, aliáque ſuæ perſonæ indecora faciant. Itaque videntur eſſe violentæ. Contrà fit in intemperante. Res enim ſingulares ſponte ab eo ſuſcipiuntur, nempe concupiſcente atque appetente: vniuerſum verò genus, minùs: intemperans enim eſſe cupit nemo. Nomen autem intemperantiæ etiam ad errata puerilia transferimus. Ineſt enim in his quædam ſimilitudo. Vtrum autem ab vtro ſit appellatum, ad inſtitutum noſtrum nihil refert. Perſpicuum illud quidem eſt, à priore poſterius eſſe nomiE natum. Nec malè ſanè translatio videtur eſſe facta. Id enim caſtigandum & coercendum eſt, quod turpia concupiſcit, & quod impunitate amplificatur & prorogatur. Quales ſunt maximè cupiditas, & puer. Nam etiam pueri cupiditatem tanquam vitæ ſuæ ſequuntur ducem, maximéque in his rerum iucundarum appetitio dominatur. Itaque ſi non parebit rationi, neque ſub eius erit imperio, ſerpet & manabit latiùs. Nam cùm ſit inexplebilis rerum iucundarum appetitio, maximéque in ſtulto & amente: tum cupiditatis vſus vireis eius, quod cognatum eſt, amplificat, adeò, vt ſi magnæ ſint & vehementes cupiditates, mentem ac rationem de ſua ſede detrudere ac deturbare poſſint. Danda igitur opera eſt, vt mediocres ſint & modicæ, neque quicquam rationi aduerſentur. Atque hoc ipſum eſt, quod obediens & caſtigatum dicimus.

Vt enim puer è cuſtodis & magiſtri præſcriptione viuere: ſic & vis concupiſcendi obtemperare rationi debet. Quocirca debet in viro temperante cum ratione concinere ea pars animi, quæ ad concupiſcendum valet. Vtrique enim propoſitum honeſtum eſt: appetitque temperans, quæ oportet omnia, & quemadmodum, & quo tempore oportet: quæ quidem eſt etiam rationis lex atque inſtitutio. Ac de temperantia quidem hactenus.

ARISTOTELIS ETHICORVM NICOMACHEORVM
LIBER IV.
CAPVT I.

Liberalitatem definit. Mox primam definitionis particulam, qua differentiæ loco adhibita fuit (περὶ χρήματα ſcilicet) explicat.

DEinceps de Liberalitate dicamus. Videtur autem eſſe mediocritas in pecunijs occupata. Nam laudem inuenit homo liberalis, non in rebus bellicis, neque in quibus temperans, neque rurſus in iudiciis: ſed in donatione & acceptione pecuniæ: verumtamen magis in donatione. Pecunias autem appellamus omnia quorum æſtimationem metitur nummus. Iam vero aſotia (hoc eſt, profuſio aut luxuria) & illiberalitas, ſunt in pecunia nimium & parum. Atq; illiberalitatem quidem ſemper iis adſcribimus, qui nimio pecuniarum ſtudio tenentur. Aſotiam autem attribuimus interdum hominibus intemperantibus, profuſionem cum libidine contexentes. Incontinentes enim & eos qui in libidinem atque intemperantiam ſumptus immenſos faciunt, aſotos (hoc eſt, prodigos, vel profuſos, vel luxurioſos) appellamus. Quare & improbiſſimi videntur eſſe: nam multis ſimul vitiis cooperti ſunt. Non igitur proprio nomine appellantur. Aſotus enim propriè is videtur eſſe, qui vno vitio affectus eſt, nimirum eo quod rem familiarem perdat & conſumat. Nam qui per ſe ſuáque opera perit, is eſt aſotus. Videtur porrò exitium quoddam ſui ipſius eſſe etiam facultatum interitio, quaſi ex his tota viuendi ratio pendeat. Profuſionem igitur hoc modo accipimus. Quarum autem rerum vſus aliquis eſt, iis & rectè & perperam vti liberum ac ſolutum eſt. At diuitiæ in bonis vtilibus numerantur. Iam qui propria cuiuſque rei virtute præditus eſt, is ea re optimè vtitur. Optimè igitur & diuitiis vtetur is qui virtutem eam, quæ ad pecuniarum vſum pertinet, conſecutus erit. Atque hic eſt liberalis. Videtur autem pecuniarum vſus eſſe, ſumptus & donatio. Acceptio verò, cuſtodia quærentis eſt potiùs, quàm vtentis. Itaque hominis liberalis eſt magis, quibus largiendum eſt, largiri, quàm & à quibus accipiendum eſt, accipere, & à quibus accipiendum non eſt, non accipere. virtutis.n. propriũ magis eſt bene mereri, quàm beneficiũ accipere: & res honeſtas ac præclaras gerere, magis quàm turpitudinẽ non admittere. Minimè autem illud quidẽ obſcurũ aut dubium eſt, quin & donationem, beneficiũ conferre, téſq; honeſtas agere; & acceptionem, beneficio affici, aut ſe à turpib. actionibus abſtinere, conitetur. Præterea ei qui donat, habetur gratia, non ei qui non accipit: potiuſque laus illi quàm huic tribuitur. Tum facilius eſt, non accipere, quàm dare. Suum enim quiſque minùs libenter profundere vult, quàm non accipere alienum. Deinde liberales dicuntur ii qui largiuntur: qui non accipiunt autem,

A ὥσπερ γὰρ τὸν παῖδα δεῖ κατὰ τὸ πρόσταγμα τοῦ παιδαγωγοῦ ζῆν, οὕτω καὶ τὸ ἐπιθυμητικὸν κατὰ τὸν λόγον. διὸ δεῖ τοῦ σώφρονος τὸ ἐπιθυμητικὸν συμφωνεῖν τῷ λόγῳ· σκοπὸς γὰρ ἀμφοῖν τὸ καλόν. καὶ ἐπιθυμεῖ ὁ σώφρων ὧν δεῖ, καὶ ὡς δεῖ, καὶ ὅτε· οὕτω δὲ τάττει καὶ ὁ λόγος. Ταῦτ' οὖν ἡμῖν εἰρήσθω περὶ σωφροσύνης.

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΟΥΣ ΗΘΙΚΩΝ
Νικομαχείων
τὸ Δ.
ΚΕΦΑΛ. α'.

B Περὶ ἐλευθεριότητος καὶ ἀνελευθερίας, καὶ ἀσωτίας, καὶ χρήσεως ὀρθῆς τῶν δὲ τῶν ὀνομάτων.

ΛΕΓΩΜΕΝ δ' ἑξῆς περὶ ἐλευθεριότητος· δοκεῖ δὲ εἶναι περὶ χρήματα μεσότης. ἐπαινεῖται γὰρ ὁ ἐλευθέριος, οὐκ ἐν τοῖς πολεμικοῖς, οὐδ' ἐν οἷς ὁ σώφρων, οὐδ' αὖ ἐν ταῖς κρίσεσιν, ἀλλὰ περὶ δόσιν χρημάτων καὶ λῆψιν, μᾶλλον δ' ἐν τῇ δόσει. χρήματα δὲ λέγομεν πάντα ὅσων ἡ ἀξία νομίσματι μετρεῖται. *ἔστι δὲ καὶ ἡ ἀσωτία καὶ ἡ ἀνελευθερία περὶ χρήματα ὑπερβολαὶ καὶ ἐλλείψεις· καὶ τὴν μὲν ἀνελευθερίαν προσάπτομεν ἀεὶ τοῖς μᾶλλον ἢ δεῖ περὶ χρήματα σπουδάζουσι· τὴν δ' ἀσωτίαν ἐπιφέρομεν ἐνίοτε συμπλέκοντες τοῖς ἀκολασίαις.] τοὺς γὰρ ἀκρατεῖς καὶ εἰς ἀκολασίαν δαπανηροὺς, ἀσώτους καλοῦμεν· διὸ καὶ φαυλότατοι δοκοῦσιν εἶναι· πολλὰς γὰρ ἅμα κακίας ἔχουσιν. οὐ δὴ οἰκείως προσαγορεύονται. βούλεται γὰρ ἄσωτος εἶναι, ὁ ἕν τι κακὸν ἔχων, * τὸ φθείρειν τὴν οὐσίαν. ἄσωτος γὰρ ὁ δι' αὑτὸν ἀπολλύμενος· δοκεῖ δὲ ἀπώλειά τις αὑτοῦ εἶναι καὶ ἡ τῆς οὐσίας φθορὰ, ὡς τοῦ ζῆν διὰ τούτων ὄντος· οὕτω δὴ τὴν ἀσωτίαν ἐκδεχόμεθα. ὧν δέ ἐστι χρεία τις, ἔστι τούτοις χρῆσθαι καὶ εὖ, καὶ κακῶς. ὁ πλοῦτος δέ ἐστι τῶν χρησίμων. ἑκάστῳ δ' ἄριστα χρῆται, ὁ ἔχων τὴν περὶ ἕκαστον ἀρετήν. καὶ πλούτῳ δὴ χρήσεται ἄριστα, ὁ ἔχων τὴν περὶ τὰ χρήματα ἀρετήν. οὗτος δέ ἐστιν ὁ ἐλευθέριος. χρῆσις δ' εἶναι δοκεῖ χρημάτων δαπάνη καὶ δόσις· ἡ δὲ λῆψις, καὶ ἡ φυλακὴ, κτῆσις μᾶλλον. διὸ μᾶλλόν ἐστι τοῦ ἐλευθερίου τὸ διδόναι οἷς δεῖ, ἢ λαμβάνειν ὅθεν δεῖ, καὶ μὴ λαμβάνειν ὅθεν οὐ δεῖ. τῆς ἀρετῆς γὰρ μᾶλλον τὸ εὖ ποιεῖν, ἢ τὸ εὖ πάσχειν, καὶ τὰ καλὰ πράττειν μᾶλλον, ἢ τὰ αἰσχρὰ μὴ πράττειν. οὐκ ἄδηλον δ', ὅτι τῇ μὲν δόσει ἕπεται τὸ εὖ ποιεῖν, καὶ τὸ καλὰ πράττειν· τῇ δὲ λήψει, τὸ εὖ πάσχειν, ἢ μὴ *αἰσχροποιεῖν· καὶ ἡ χάρις τῷ διδόντι, οὐ τῷ μὴ λαμβάνοντι· καὶ ὁ ἔπαινος δὲ μᾶλλον. καὶ ῥᾷον δὲ τὸ μὴ λαμβάνειν, τοῦ *δοῦναι. τὸ γὰρ οἰκεῖον ἧττον προΐενται μᾶλλον, ἢ *οὐ λαμβάνουσι τὸ ἀλλότριον. καὶ ἐλευθέριοι δὲ λέγονται οἱ διδόντες· οἱ δὲ μὴ λαμβάνοντες,

Magnorum, l. 1. c. 24. Eudem. l. 3. c. 4.

Infrà, cap. 3.

γρ. τὸ φθείρειν

γρ. αἰσχροκερδεῖν

γρ. διδόναι

οὐκ εἰς ἐλευθεριότητα ἐπαινοῦνται· ἀλλ' οὐχ ἧττον εἰς δικαιοσύνην. οἱ δὲ λαμβάνοντες οὐδ' ἐπαινοῦνται πάνυ. φιλοῦνται δὲ σχεδὸν μάλιστα οἱ ἐλευθέριοι τῶν ἀπ' ἀρετῆς· ὠφέλιμοι γάρ· τοῦτο δ' ἐν τῇ δόσει.

ΚΕΦΑΛ. β'.

Τίς ὁ ἐλευθέριος, καὶ τίνες αἱ κατ' ἐλευθεριότητα πράξεις.

Αἱ δὲ κατ' ἀρετὴν πράξεις καλαί, καὶ τοῦ καλοῦ ἕνεκα. καὶ ὁ ἐλευθέριος οὖν δώσει τοῦ καλοῦ ἕνεκα καὶ ὀρθῶς. οἷς γὰρ δεῖ, καὶ ὅσα, καὶ ὅτε, καὶ * τἆλλα ὅσα ἕπεται τῇ ὀρθῇ δόσει· καὶ ταῦτα ἡδέως ἢ ἀλύπως· τὸ γὰρ κατ' ἀρετὴν ἡδὺ ἢ ἄλυπον, ἥκιστα δὲ λυπηρόν. ὁ δὲ διδοὺς οἷς μὴ δεῖ, ἢ μὴ τοῦ καλοῦ ἕνεκα, ἀλλὰ διά τινα ἄλλην αἰτίαν, οὐκ ἐλευθέριος, ἀλλ' ἄλλος τις ῥηθήσεται. οὐδ' ὁ λυπηρῶς. μᾶλλον γὰρ ἕλοιτ' ἂν τὰ χρήματα τῆς καλῆς πράξεως· τοῦτο δ' οὐκ ἐλευθερίου. οὐδὲ λήψεται δέ, ὅθεν μὴ δεῖ. οὐ γάρ ἐστι τοῦ μὴ τιμῶντος τὰ χρήματα ἡ τοιαύτη λῆψις. οὐκ ἂν εἴη δὲ οὔτ' αἰτητικός. οὐ γάρ ἐστι τοῦ εὖ ποιοῦντος εὐχερῶς εὐεργετεῖσθαι. ὅθεν δὲ δεῖ, λήψεται· οἷον ἀπὸ τῶν ἰδίων κτημάτων, οὐχ ὡς καλόν, ἀλλ' ὡς ἀναγκαῖον, ὅπως ἔχῃ διδόναι. οὐδ' ἀμελήσει τῶν ἰδίων, βουλόμενός γε διὰ τούτων τισὶν ἐπαρκεῖν. οὐδὲ τοῖς τυχοῦσι δώσει, ἵνα ἔχῃ διδόναι οἷς δεῖ, καὶ ὅτε, καὶ οὗ καλόν. ἐλευθερίου δ' ἐστὶ σφόδρα καὶ τὸ ὑπερβάλλειν ἐν τῇ δόσει, ὥστε καταλείπειν ἑαυτῷ ἐλάττω· τὸ γὰρ μὴ ἐπιβλέπειν ἐφ' ἑαυτόν, ἐλευθερίου· κατὰ τὴν οὐσίαν δ' ἡ ἐλευθεριότης λέγεται. οὐ γὰρ ἐν τῷ πλήθει τῶν διδομένων τὸ ἐλευθέριον, ἀλλ' ἐν τῇ τοῦ διδόντος ἕξει. αὕτη δὲ κατὰ τὴν οὐσίαν δίδωσιν. * οὐθὲν δὲ κωλύει ἐλευθεριώτερον εἶναι τὸν τὰ ἐλάττω διδόντα, ἐὰν ἀπὸ ἐλαττόνων διδῷ. ἐλευθεριώτεροι δὲ εἶναι δοκοῦσιν οἱ μὴ κτησάμενοι, ἀλλὰ παραλαβόντες τὴν οὐσίαν. ἄπειροί τε γὰρ τῆς ἐνδείας· καὶ πάντες ἀγαπῶσι μᾶλλον τὰ αὑτῶν ἔργα, ὥσπερ οἱ γονεῖς καὶ οἱ ποιηταί. πλουτεῖν δ' οὐ ῥᾴδιον τὸν ἐλευθέριον, μήτε ληπτικὸν ὄντα, μήτε φυλακτικόν, προετικὸν δέ, καὶ μὴ τιμῶντα * δι' αὑτὰ τὰ χρήματα, ἀλλ' ἕνεκα τῆς δόσεως· διὸ ἐγκαλεῖται * τῇ τύχῃ, ὅτι οἱ μάλιστα ἄξιοι ὄντες, ἥκιστα πλουτοῦσι. συμβαίνει δ' οὐκ ἀλόγως τοῦτο. οὐ γὰρ οἷόν τε χρήματ' ἔχειν, μὴ ἐπιμελούμενον, ὅπως ἔχῃ, ὥσπερ οὐδ' ἐπὶ τῶν ἄλλων * οὐ μὴν δώσει γε οἷς οὐ δεῖ, οὐδ' ὅτε μὴ δεῖ, οὐδ' ὅσα ἄλλα τοιαῦτα. οὐ γὰρ ἂν ἔτι πράττοι κατὰ τὴν ἐλευθεριότητα· καὶ εἰς ταῦτα ἀναλώσας, οὐκ ἂν ἔχοι εἰς ἃ δεῖ ἀναλίσκειν. ὥσπερ γὰρ εἴρηται, ἐλευθέριός ἐστιν ὁ κατὰ τὴν οὐσίαν δαπανῶν, καὶ εἰς ἃ δεῖ· ὁ δ' ὑπερβάλλων, ἄσωτος· διὸ τοὺς τυράννους οὐ λέγομεν ἀσώτους. τὸ γὰρ πλῆθος τῆς κτήσεως οὐ δοκεῖ ῥᾴδιον εἶναι ταῖς δόσεσι καὶ ταῖς δαπάναις ὑπερβάλλειν. τῆς ἐλευθεριότητος δὴ μεσότητος οὔσης περὶ χρημάτων δόσιν καὶ λῆψιν

γρ. τῶν ἄλλων

γρ. ἐξ ὀλίγων

γρ. δι' αὐτὰ

Lamb. ἡ τύχη

γρ. οὐ μὴν

A non liberalitatis, ſed iuſtitiæ potiùs nomine laudantur. At qui accipiunt, non admodum ſanè laudantur. Iam verò omnium hominum, qui virtutis nomine cari ſunt, maximè diliguntur liberales: nam proſunt alijs: hoc autem in donatione ſitum eſt.

CAPVT II.

Alteram definitionis particulam (quòd Liberalitas mediocritas ſit) explicat, eiúſque rationem docet.

Actiones autem ex virtute, & honeſtæ ſunt, & honeſti gratia ſuſcipiuntur. Dabit igitur liberalis B honeſti cauſa, & rectè dabit. Nam & quibus dandum eſt, & quantum, & quo tempore, & cætera omnia adhibebit, quæ rectam dandi rationem conſequuntur: eáque libenter & iucundè præſtabit, aut certè non grauatè. Nam quod virtuti conuenienter geritur, aut iucundum eſt, aut à moleſtia vacuum: moleſtum autem minimè. At qui dat vel quibus dandum non eſt, vel non honeſti gratia, ſed aliqua alia cauſa impulſus, hic non eſt liberalis, ſed aliquo alio nomine appellabitur. Atque adeò ne is quidem, qui grauatè dat. Hic enim pecuniam honeſtis actionibus anteponet: quod minimè conuenit liberali. Nec verò vnde non oportet, C accipiet liberalis. Nam hoc accipiendi genus non eſt eius qui pecuniam nihil æſtimat. Nec erit in poſcendo procax. Non enim hominis eſt benefici, facilè beneficium accipere. Accipiet tamen vnde debebit: verbi gratia, de ſuis bonis & fructibus: non quòd honeſtum ſit, ſed quòd neceſſarium, vt habeat dandi facultatem. Nec ſuam rem familiarem negliget: quippe qui velit ex hac aliquibus commodare, eiſque ſuppeditare, quæ deſiderant. Neque quibuſlibet largietur, vt ſuppetat ei quod largiri poſſit, quibus oportet, & quo tempore, & vbi honeſtum eſt. Magnopere autem proprium eſt hominis liberalis, ita in dando mo- D dum ſuperare, vt ſibi pauciora relinquat. Nam ſui rationem non habere, liberalis eſt. Iam verò ex facultatibus & penditur & appellatur liberalitas. Non enim in multitudine eorum quæ dantur, ſed in habitu eius qui dat, ſita vis eſt liberalitatis. Hic autem dat pro facultatibus. Nihil ergo prohibet eum eſſe liberaliorem, qui pauciora donet, ſi modò ex paucioribus donet. Videntur porrò liberaliores eſſe, qui ſuas facultates non quæſiuerunt, ſed ab alijs partas acceperunt. Egeſtatis enim incommodum non ſunt experti. Præterea ſua cuique facta ſunt cariora, vt parentibus & poëtis. Difficile eſt autem, liberalem, diuitem eſſe: quippe qui nec ad accipiendum ſit attentus, nec ad cuſtodiendum pertinax, ſed ad profundendum facilis E ac paratus, & pecuniam, non ſua ſed beneficij conferendi cauſa, magni æſtimans. Idcirco & vulgus criminari fortunam ſolet, quòd minimè omnium diuites ſunt, qui diuitijs & copijs rei familiaris ſunt digniſſimi. Sed hoc non temerè contingit. Neque enim fieri poteſt, vt pecunijs abundet is qui nullam diligentiam, vt pecunioſus ſit, adhibet: quemadmodum neque quicquam aliud ſine ſtudio ac diligentia comparatur. Non tamen aut quibus non debet, aut quo tempore non debet, aut cæteris id genus honeſti formulis neglectis, dabit. Non enim iam liberalitati conuenienter ageret: &, ſi ſumptū in hæc faceret, vnde impenderet in ea quæ ſumptum deſiderant, non haberet. Eſt enim is liberalis (vt diximus) qui & pro facultatibus, & quas in res oportet, ſumptum facit: qui autem modum tranſit, aſotus. Itaque reges aſotos dicere non ſolemus. Rerum enim quas poſſident, vim & copiam, non videtur eſſe facile donationibus & ſumptibus ſuperare. Quoniam igitur liberalitas, medioeritas eſt, quæ in dandis & accipiendis pecunüs vertitur,

largietur & impendet liberalis in eas res, in quas debet, & quantum debet, non aliter in paruis quàm in magnis: atque hæc faciet libenter & iucundè: præterea vnde & quantum accipere debet, accipiet. Nam cùm virtus hæc mediocritas ſit ad vtrunque pertinens; vtrunque, quemadmodum debet, adminiſtrabit. Bonam enim donationem ſimilis conſequitur acceptio: quæ autem ſimilis non eſt, contraria eſt. Quæ igitur ſe mutuò conſequuntur, ſimul in eodem ineſſe poſſunt: contrarias in eodem ineſſe non poſſe perſpicuum eſt. Quod ſi ei euenerit, vt contrà atque oporteat, aut præter honeſtum, ſumptum faciat, ægrè feret ille quidem, ſed modicè, & quemadmodū debet. Virtutis eſt enim, & quibus rebus, & quomodo lætandum & dolendum eſt, lætari ac dolere. In ſocietate autem rei pecuniariæ facilem ſe ac commodum præbet liberalis. Quoniam igitur pecuniam contemnit; ad accipiendum iniuriam expoſitus eſt. Magis tamen grauatur, ſe, cùm res poſtularet, ſumptum nō feciſſe, quàm, cùm facere non oporteret, feciſſe, moleſtè fert: neque ei probatur Simonides.

CAPVT III.

Vitia duo extrema, liberalitati oppoſita, explanat, Aſotiam & Illiberalitatem.

PRodigus autem etiam in his offendit. Nam neque gaudet, neque dolet quibus aut quomodo debet: quod ex iis quę poſteriùs dicentur à nobis, planum fiet. Atque hoc quidem iam diximus, profuſionem & illiberalitatem, nimium eſſe & parum: idque vtrumque in duobus conſiſtere, in donando ſcilicet, & accipiendo. Nam & ſumptum in genere donationis locamus, illúmq; huius nomine volumus contineri. Ac profuſio quidem donādo, & non accipiendo, modum ſuperat: accipiendo autem deſerit. Illiberalitas verò donando modum deſerit, accipiendo ſuperat, præterquam in paruis. Ea igitur, quæ profuſionis propria ſunt, non admodum copulantur, neque vnà augeſcunt. Non enim facile eſt, eum qui à nemine accipiat, omnibus donare. Nam celeriter deficiunt eos facultates, qui cùm ſint priuati, plus æquo largiuntur: qui quidem & aſoti videntur eſſe. Deinde hic talis videtur non paulo melior eſſe auaro: facilè enim poteſt ad ſanitatem reuerti, & ætatis maturitate correctus, & inopia coactus: poteſt etiam ad mediocritatem peruenire. In eo enim inſunt ea omnia, quæ conueniunt liberali. Nam & donat, & non accipit. Sed neutrum neque vt debet, neque benè. Quòd ſi huic rei aſſueſcat, aut aliqua alia ratione immutetur, iam ſit liberalis. Nam & quibus erit dandum, dabit: neq; vnde accipere nefas erit, accipiet. Itaque non malè moratus eſſe videtur. Non enim improbi, neque humilis aut degeneris hominis eſt, ſed ſtulti potiùs, largiendo & non accipiendo modum ſuperare. Qui igitur hoc modo prodigus eſt, is auaro multo melior videtur eſſe, cùm propter eas cauſas, quas diximus, tum quòd hic iuuat multos, ille neminē, atq; adeò ne ſeipſum quidē. Sed pleriq; prodigi, quemadmodum à nobis dictum eſt, & vnde non debent, accipiunt, & eo ipſo ſunt illiberales. Efficiuntur autem ad accipiēdum faciles ac propēſi, propterea quòd cùm ſumptus facere velint, hoc aſſequi non facilè poſſunt. Nam citò deficiunt eos rei familiaris copiæ. Aliunde igitur, quàm de ſuo, largiri alijs & ſuppeditare coguntur. Simúlq; quia nullā honeſti ratione ducūt, ſine religione, nulloq; diſcrimine vndiq; corradūt. Largiendi.n. cupiditate flagrāt: quomodo, aut vnde largiantur, ſuſque deque habent. Quare ne liberales quidē ſunt eorū donationes.

A ὁ ἐλευθέριος καὶ δώσει καὶ δαπανήσει εἰς ἃ δεῖ, καὶ ὅσα δεῖ, ὁμοίως ἐν μικροῖς καὶ μεγάλοις· καὶ ταῦτα ἡδέως· καὶ λήψεται ὅθεν δεῖ, καὶ ὅσα δεῖ. τῆς ἀρετῆς γὰρ περὶ ἄμφω οὔσης μεσότητος, ποιήσει ἀμφότερα ὡς δεῖ. ἕπεται γὰρ τῇ ἐπιεικεῖ δόσει ἡ τοιαύτη λῆψις· ἡ δὲ μὴ τοιαύτη, ἐναντία ἐστίν. αἱ μὲν οὖν ἑπόμεναι γίγνονται ἅμα ἐν τῷ αὐτῷ· αἱ δὲ ἐναντίαι, δῆλον ὡς οὔ. ἐὰν δὲ παρὰ τὸ δέον, καὶ τὸ καλῶς ἔχον συμβαίνῃ αὐτῷ ἀναλίσκειν, * λυπηθήσεται· μετρίως δὲ, καὶ ὡς δεῖ. τῆς ἀρετῆς (κ. λυπήσεται) γὰρ καὶ ἥδεσθαι καὶ λυπεῖσθαι ἐφ' οἷς δεῖ, καὶ ὡς δεῖ. καὶ εὐκοινώνητος δ' ἐστὶν ὁ ἐλευθέριος εἰς χρήματα.
B δύναται γὰρ ἀδικεῖσθαι, μὴ τιμῶν γε τὰ χρήματα· καὶ μᾶλλον ἀχθόμενος, εἴ τι δέον μὴ ἀνάλωσεν, ἢ λυπούμενος, εἰ μὴ δέον τι ἀνάλωσε· καὶ τῷ Σιμωνίδῃ οὐκ ἀρεσκόμενος.

ΚΕΦΑΛ. γʹ.

Τίς ὁ ἄσωτος καὶ τίς ὁ ἀνελεύθερος· καὶ τίνες αἱ κατ' ἀσωτίαν καὶ ἀνελευθερίαν πράξεις.

C Ὁ Δ' ἄσωτος καὶ ἐν τούτοις διαμαρτάνει· οὔτε γὰρ ἥδεται ἐφ' οἷς δεῖ, οὔτε ὡς δεῖ· οὔτε λυπεῖται. ἔσται δὲ προϊοῦσι φανερώτερον. * εἴρηται δ' ἡμῖν (Lib 4. c. 1.) ὅτι ὑπερβολαὶ καὶ ἐλλείψεις εἰσὶν, ἡ ἀσωτία καὶ ἡ ἀνελευθερία, καὶ ἐν δυσὶν, * ἐν δόσει καὶ λήψει. (κ. ἐν λήψει καὶ δόσ.) καὶ τὴν δαπάνην γὰρ εἰς τὴν δόσιν τίθεμεν. ἡ μὲν οὖν ἀσωτία, τῷ διδόναι καὶ μὴ λαμβάνειν ὑπερβάλλει, τῷ δὲ λαμβάνειν ἐλλείπει· ἡ δὲ ἀνελευθερία, τῷ διδόναι μὲν ἐλλείπει, τῷ λαμβάνειν δ' ὑπερβάλλει, πλὴν ἐπὶ μικροῖς. τὰ μὲν οὖν τῆς ἀσωτίας οὐ πάνυ * συνδυάζεται· οὐ γὰρ ῥᾴδιον μηδαμόθεν λαμβάνοντα, πᾶσι διδόναι. (κ. συναύξεται, & in q. συνδυάζεται) ταχέως γὰρ ἐπιλείπει ἡ οὐσία τοὺς διδόντας ἰδιώτας· οἵπερ καὶ δοκοῦσιν ἄσωτοι εἶναι. * ἐπεὶ ὅ γε τοιοῦτος * δόξαι ἂν οὐ μι- (Zuin. ἐπεὶ ὅ γ. κ. δόξειεν)
D κρῷ βελτίων εἶναι τοῦ ἀνελευθέρου. εὐίατός τε γάρ ἐστι, καὶ ὑπὸ τῆς ἡλικίας, καὶ ὑπὸ τῆς ἀπορίας, καὶ ἐπὶ τὸ μέσον δύναται ἐλθεῖν. ἔχει γὰρ τὰ τοῦ * ἐλευθερίου· καὶ γὰρ δίδωσι, καὶ οὐ λαμβάνει· οὐδέτερον δ' ὡς δεῖ, οὐδ' εὖ. (κ. ἐλευθέρου) εἰ δὴ τοῦτο ἐθισθείη, ἤ πως ἄλλως μεταβάλλοι, εἴη ἂν ἐλευθέριος. δώσει γὰρ οἷς δεῖ, καὶ οὐ λήψεται ὅθεν οὐ δεῖ· διὸ καὶ δοκεῖ οὐκ εἶναι φαῦλος τὸ ἦθος· οὐ γὰρ μοχθηροῦ, οὐδὲ ἀγεννοῦς, τὸ ὑπερβάλλειν διδόντα καὶ μὴ λαμβάνοντα· ἠλιθίου δέ. ὁ δὲ τοῦτον τὸν τρόπον ἄσωτος, πολὺ δοκεῖ βελτίων τοῦ ἀνελευθέρου εἶναι, διά τε τὰ εἰρημένα, καὶ ὅτι ὁ μὲν
E ὠφελεῖ πολλοὺς, ὁ δὲ οὐθένα· ἀλλ' οὐδὲ αὑτόν. ἀλλ' οἱ πολλοὶ τῶν ἀσώτων, καθάπερ εἴρηται, καὶ λαμβάνουσιν ὅθεν μὴ δεῖ, καί εἰσι κατὰ τοῦτο ἀνελεύθεροι. ληπτικοὶ δὲ γίνονται, διὰ τὸ βούλεσθαι μὲν ἀναλίσκειν, εὐχερῶς δὲ τοῦτο ποιεῖν μὴ δύνασθαι. ταχὺ γὰρ ἐπιλείπει αὐτοὺς τὰ ὑπάρχοντα. ἀναγκάζονται οὖν ἑτέρωθεν πορίζειν. ἅμα δὲ καὶ διὰ τὸ μηδὲν τοῦ καλοῦ φροντίζειν, ὀλιγώρως καὶ πάντοθεν λαμβάνουσι. διδόναι γὰρ ἐπιθυμοῦσι· τὸ δὲ πῶς, ἢ πόθεν, οὐδὲν αὐτοῖς διαφέρει. διόπερ οὐδὲ ἐλευθέριοι αἱ δόσεις αὐτῶν εἰσίν.

οὐ γὰρ καλαί, οὐδὲ τούτου αὐτοῦ ἕνεκα, οὐδὲ ὡς δεῖ· ἀλλ᾽ ἐνίοτε οὓς δεῖ πένεσθαι, τούτους πλουσίους ποιοῦσι, καὶ τοῖς μὲν μετρίοις τὰ ἤθη, οὐδὲν ἂν δοῖεν· τοῖς δὲ κόλαξιν, ἤ τινα ἄλλην ἡδονὴν πορίζουσι, πολλά. διὸ καὶ ἀκόλαστοι αὐτῶν εἰσιν οἱ πολλοί. εὐχερῶς γὰρ ἀναλίσκοντες, καὶ εἰς τὰς ἀκολασίας δαπανηροί εἰσι, καὶ διὰ τὸ μὴ πρὸς τὸ καλὸν ζῆν, πρὸς τὰς ἡδονὰς ἀποκλίνουσιν. ὁ μὲν οὖν ἄσωτος ἀπαιδαγώγητος γενόμενος, εἰς ταῦτα μεταβαίνει· τυχὼν δ᾽ ἐπιμελείας, εἰς τὸ μέσον, καὶ τὸ δέον ἀφίκοιτ᾽ ἄν. ἡ δ᾽ ἀνελευθερία, ἀνίατός ἐστι. δοκεῖ γὰρ τὸ γῆρας καὶ πᾶσα ἀδυναμία ἀνελευθέρους ποιεῖν, καὶ συμφυέστερον τοῖς ἀνθρώποις τῆς ἀσωτίας. οἱ γὰρ πολλοὶ φιλοχρήματοι μᾶλλον, ἢ δοτικοί. καὶ διατείνει δὲ ἐπὶ πολὺ, καὶ πολυειδές ἐστι. πολλοὶ γὰρ τρόποι δοκοῦσι τῆς ἀνελευθερίας εἶναι. ἐν δυσὶ γὰρ οὖσα, τῇ τε ἐλλείψει τῆς δόσεως, καὶ τῇ ὑπερβολῇ τῆς λήψεως, οὐ πᾶσιν ὁλόκληρος παραγίνεται, ἀλλ᾽ ἐνίοτε χωρίζεται· καὶ οἱ μὲν τῇ λήψει ὑπερβάλλουσιν, οἱ δὲ τῇ δόσει ἐλλείπουσιν. οἱ μὲν γὰρ ἐν ταῖς τοιαύταις

Magn. l 1. c. 25. προσηγορίαις, οἷον φειδωλοί, γλίσχροι, * κίμβικες, πάντες τῇ δόσει ἐλλείπουσι· τῶν δὲ ἀλλοτρίων οὐκ ἐφίενται, οὐδὲ βούλονται λαμβάνειν· οἱ μὲν διά τινα ἐπιείκειαν καὶ εὐλάβειαν τῶν αἰσχρῶν· δοκοῦσι γὰρ ἔνιοι, ἢ φασί γε διὰ τοῦτο φυλάττειν, ἵνα μή ποτε ἀναγκασθῶσιν αἰσχρόν τι πρᾶξαι· τούτων δὲ καὶ ὁ κυμινοπρίστης, καὶ πᾶς ὁ τοιοῦτος· ὠνόμασται δὲ ἀπὸ τῆς ὑπερβολῆς τοῦ μηδενὶ ἂν δοῦναι· οἱ δ᾽ αὖ, διὰ φόβον ἀπέχονται τῶν ἀλλοτρίων, ὡς οὐ ῥᾴδιον τὸν αὐτὸν μὲν τὰ ἑτέρων λαμβάνειν, τὰ δὲ αὐτοῦ ἑτέρους μή. ἀρέσκει οὖν αὐτοῖς, τὸ μήτε λαμβάνειν, μήτε διδόναι· οἱ δ᾽ αὖ κατὰ τὴν λῆψιν ὑπερβάλλουσι τῷ πάντοθεν λαμβάνειν καὶ πᾶν· οἷον οἱ τὰς ἀνελευθέρους ἐργασίας ἐργαζόμενοι, καὶ πορνοβοσκοί, καὶ πάντες οἱ τοιοῦτοι, καὶ τοκισταί, καὶ τὰ μικρὰ ἐπὶ πολλῷ. πάντες γὰρ οὗτοι ὅθεν οὐ δεῖ λαμβάνουσι, καὶ ὁπόσον οὐ δεῖ. κοινὸν δ᾽ ἐπ᾽ αὐτοῖς ἡ αἰσχροκέρδεια φαίνεται. πάντες γὰρ ἕνεκα κέρδους καὶ τούτου μικροῦ, ὀνείδη ὑπομένουσι. τοὺς γὰρ τὰ μεγάλα μὴ ὅθεν δεῖ, λαμβάνοντας, μηδὲ ἃ δεῖ,

γρ. οὐ λέγο. * οὐδὲ λέγομεν ἀνελευθέρους· οἷον τοὺς τυράννους, πόλεις πορθοῦντας καὶ ἱερὰ συλῶντας· ἀλλὰ πονηροὺς μᾶλλον καὶ ἀσεβεῖς, καὶ ἀδίκους. ὁ μέντοι κυβευτής, καὶ ὁ λωποδύτης, καὶ ὁ λῃστής, τῶν ἀνελευθέρων εἰσίν. αἰσχροκερδεῖς γάρ. κέρδους γὰρ ἕνεκα ἀμφότεροι πραγματεύονται, καὶ ὀνείδη ὑπομένουσι· καὶ οἱ μὲν κινδύνους τοὺς μεγίστους, ἕνεκα τοῦ λήμματος· οἱ δ᾽ ἀπὸ τῶν φίλων κερδαίνουσιν, οἷς δεῖ διδόναι. ἀμφότεροι δὴ ὅθεν οὐ δεῖ, κερδαίνειν βουλόμενοι, αἰσχροκερδεῖς. καὶ πᾶσαι δὴ αἱ τοιαῦται λήψεις ἀνελεύθεροι. Εἰκότως δὲ τῇ ἐλευθεριότητι ἀνελευθερία ἐναντίον λέγεται. μεῖζόν τε γάρ ἐστι κακὸν τῆς ἀσωτίας, καὶ μᾶλλον ἐπὶ ταύτην ἁμαρτάνουσιν, ἢ κατὰ τὴν λεχθεῖσαν ἀσωτίαν. περὶ μὲν οὖν ἐλευθεριότητος καὶ τῶν ἀντικειμένων κακιῶν, τοσαῦτ᾽ εἰρήσθω.

A Nam nec honeſtæ ſunt, nec honeſti cauſa fiunt, nec vt par eſt: ſed interdum quos homines oporteat in paupertate ætatem agere, hos collocupletant: & cùm iis qui temperatis & probatis ſint moribus, nihil donent, in aſſentatores aliarúmve voluptatum miniſtros multa largitet effundunt. Itaque & plerique eorum ſunt intemperantes. Nam cùm facilè impendant, etiam in res obſcœnas, & ab intemperantia natas, ſumptuoſi ſunt: & quia vitam ſuam honeſti regula non dirigunt, ad voluptates propenſiores euadunt. Prodigus igitur, ſi cuſtode & magiſtro careat, in hæc delabitur: alicuius autem cura & diligentia nixus, ad mediocritatem, & ad id quod oportet, perueniat. Illiberalitas autem atque auaritia, inſanabilis eſt. Videtur enim ſenectus &
B omnis imbecillitas illiberaleis efficere: eáque magis in hominibus innaſcitur, quàm profuſio. Nam plerique omnes pecuniæ ſtudio ducuntur potiùs, quàm ad largiendum prompti ſunt. Tum etiam latiſſimè manat, & eſt multiplex. Multa enim genera, multiq; modi auaritiæ videntur eſſe. Cùm enim in duabus rebus vertatur, & in dando infra modum, & in ſupra modum accipiendo, haud quaquam integra ineſt in omnibus, ſed interdum diuellitur, ac ſeiungitur, aliique reperiuntur, qui accipiendo modum ſuperant, alij qui dando deſerunt. Nam in quos quadrant tales appellationes, verbi gratia, parci, tenaces, ſordidi; omnes hi in largiendo modum deſerunt. Sed aliena nec appetunt,
C nec accipere volunt, alij quidem æquitate & bonitate quadam, rerúmque turpium cauendarum ſtudio adducti. Videntur enim nonnulli, aut certè dicunt, ſeidcirco ſua ſeruare ac tenere, vt ne quid aliquando turpe admittere cogantur. Horum in numero eſt & cuminiſector, & quiſquis talis eſt, qui ex eo nomen traxit, quòd ſupra modum à dando abhorreat. Alij autem metu deterriti ſe à rebus alienis abſtinent: perinde quaſi non ſit facile, eum, qui aliena tollat, ſua ab alijs intacta retinere. Placet igitur eis, neque ab alijs accipere, neque alijs dare. Alij rurſus in accipiendo ſunt nimii, quia vndique & quidlibet accipiunt: quales ſunt ii, qui illiberaleis operas præſtant, ſordidáſque arteis exercent, & lenones, & omnes huius notæ ho-
D mines, & fœneratores, & ii, quibus exiguum lucrum magna mercede conſtat. Hi enim omnes à quib. non debent, & quantum non debent, auferunt. Communis autem eorum videtur eſſe lucri turpitudo. Omnes enim propter quæſtum, cúmque exiguum, turpitudinem ac dedecus ſubeunt. Nam qui magna, & à quibus, & quæ non debent, auferunt, quales ſunt tyranni, qui vrbeis euertunt, templáque expilant: eos non auaros, ſed improbos potiùs, & impios, & iniuſtos dicimus. Iam aleator, & graſſator, qui obuios ſpoliat, & latro, in numero illiberalium ſunt habendi. nam turpem quæſtum conſectantur. Quæſtus enim cauſa vtrique in negotio verſantur, & dedecora ignominiáſque perferunt. Atqui hi quidem lucri gratia maximis in
E periculis verſantur: illi ab amicis, quibus donare debebant, lucrum faciunt. Vtrique igitur quoniam ab iis, à quibus non debent, lucrum captant, turpis quæſtus ſtudioſi dicendi ſunt: omnéſque tales accipiendi rationes & viæ ſunt illiberales. Meritò autem illiberalitas liberalitati contraria eſſe dicitur. Nam cùm malum ſit profuſione maius, tum faciliùs ac ſæpius in hac quàm in illa quam diximus, profuſione homines offendunt. Ac de liberalitate quidem, iiſque vitiis quæ cum ea pugnant, hactenus.

A

CAPVT IV.

Magnificentiæ definitionem affert: eiuſque duas particulas, τὸ πρέπον ſcilicet & τὸ μέγεθος enarrat.

SEquitur vt & de magnificentia diſſeramus. Nam ea quoque virtus quædam videtur eſſe in pecuniis occupata. Verùm non, vt liberalitas, ad omneis pecuniarias actiones, ſed ad ſumptuarias dumtaxat pertinet. In his autem liberalitatem magnitudine ſuperat. Nam vt nomen ipſum ſubindicat, ſumptus eſt in rebus amplis & magnis decorus. Magnitudo autem ad aliquid refertur. Neque enim ſumptus idem trierarchum decet, & ſpectaculorum præfectum. Decorum igitur & perſonæ, quæ impendit, & rei in quam impendit, & pecuniæ quæ impenditur, ſpectatur. Qui autem ſumptus facit in res paruas, vel mediocreis, pro earum rerum dignitate, is non dicitur magnificus: vt qui dicebat,

---mendicóque vago dare ſæpe ſolebam.

ſed is demum, qui in res magnas. Nam qui magnificus eſt, idem eſt liberalis: ſed qui liberalis eſt, non continuò eſt magnificus. Huius autem talis habitus, id quod eſt parum, indecora parcimonia appellatur: nimium, operaria quædam in ſumptu faciendo inſolentia, & elegantiæ inſcientia; & quotquot ſunt tales vitiorum appellationes, quæ modum ſuperant, non magnitudine ſumptus quem faciunt, ſed quòd in iis rebus ſplendorem oſtentant, in quibus & quomodo non oportet. Verùm de iis poſteriùs dicemus. Magnificus autem homini ſcienti ſimilis eſt. Et decorum enim animo cernere, & magnos ſumptus concinnè facere poteſt. Namque (vt initio diximus) omnis habitus actionibus, iiſque rebus, quarum eſt habitus, terminatur. Sumptus autem viri magnifici, magni ſunt & decori. Talia quoque ſunt eius opera. Sic enim ſumptus magnus erit, ſi ad opus accommodatus ac decorus fuerit: ita vt & opus ſumptu dignum ſit, & operæ ſumptus, aut etiam ſuperior. Hæc etiam talia vir magnificus impendet honeſti gratia. Hoc enim omnium virtutum commune eſt. Et prætetea iucundè ac prolixè. Nam ſubtiliùs rationes ſubducere, & omnia ad calculum reuocare, hominis eſt parcimoniam indecoram conſectantis. Atque etiam quo modo opus quàm pulcerrimum, & quàm maximè decorum potiùs, quàm quanti, & qua ratione minimo afficiatur, cogitabit. Neceſſariò quoque liberalis erit vir magnificus. Impendet enim etiam liberalis & quæ oportet, & vt oportet. Sed in his quicquid magni eſt, magnifici proprium eſt, veluti magnitudo liberalitatis circa hæc verſantis. Quin etiam pari impenſa opus efficiet, quod magnificentia præſtet. Non enim eadem poſſeſſionis atque operis virtus eſt. Nam poſſeſſionis virtus eſt, vt ſit plurimi æſtimanda, pretioſiſſima & cariſſima, vt aurum: operis autem, vt magnitudine præſtet, & pulcritudine excellat. Eius enim operis, quod tale eſt, ſpectatio, admiratione ſpectatores afficit. Quod autem magnificum eſt, id admirabile eſt. Operis igitur virtus ac præſtantia eſt, magnificentia quæ in magnitudine conſiſtit.

CAPVT V.

Tertiam particulam in definitione Magnificentiæ poſitam, τὴν δαπάνην videlicet, exponit.

SVmptus autem quidam ſunt, quos amplos & honoratos dicimus; verbi gratia, dona quæ ſuſpenduntur in templis, diiſque dicantur: & conſtructiones templorum, & ſacrificia: itémque ea omnia quæ in id

ΚΕΦΑΛ. δ.

Περὶ μεγαλοπρεπείας, καὶ τίνι διαφέρει ὅ, τε ἐλευθέριος, καὶ ὁ μεγαλοπρεπής.

ΔΟξειε δ' ἂν ἀκόλουθον εἶναι καὶ περὶ μεγαλοπρεπείας διελθεῖν. δοκεῖ γὰρ καὶ αὐτὴ περὶ χρήματά τις ἀρετὴ εἶναι. οὐχ ὥσπερ δ' ἡ ἐλευθεριότης διατείνει περὶ πάσας τὰς ἐν χρήμασι πράξεις, ἀλλὰ περὶ τὰς δαπανηρὰς μόνον· ἐν τούτοις δ' ὑπερέχει τῆς ἐλευθεριότητος μεγέθει. καθάπερ γὰρ τοὔνομα αὐτὸ ὑποσημαίνει, ἐν μεγέθει πρέπουσα δαπάνη ἐστί. τὸ δὲ μέγεθος πρός τι. οὐ γὰρ τὸ αὐτὸ δαπάνημα τριηράρχῳ καὶ ἀρχιθεωρῷ. τὸ πρέπον δὴ πρὸς αὐτόν, καὶ ἐν ᾧ,* καὶ περὶ ὅ. ὁ δ' ἐν μικροῖς ἢ ἐν μετρίοις κατ' ἀξίαν δαπανῶν, οὐ λέγεται μεγαλοπρεπής· οἷον τό,

Magnor. lib. 1. cap. 27. Eud. lib. 3. ca. 9.

γρ. καὶ περὶ ὅ.

—πολλάκι δόσκον ἀλήτῃ·

Odyss. τ. v. 79.

ἀλλ' ὁ ἐν μεγάλοις, οὕτως. ὁ μὲν γὰρ μεγαλοπρεπής, ἐλευθέριος· ὁ δ' ἐλευθέριος, οὐθὲν μᾶλλον μεγαλοπρεπής. τῆς τοιαύτης δ' ἕξεως, ἡ μὲν ἔλλειψις, μικροπρέπεια καλεῖται· ἡ δ' ὑπερβολή, βαναυσία καὶ ἀπειροκαλία, καὶ ὅσαι τοιαῦται, οὐχ ὑπερβάλλουσαι τῷ μεγέθει περὶ ἃ δεῖ, ἀλλ' ἐν οἷς οὐ δεῖ, καὶ ὡς οὐ δεῖ, λαμπρυνόμεναι. ὕστερον δὲ περὶ αὐτῶν ἐροῦμεν. ὁ δὲ μεγαλοπρεπής, ἐπιστήμονι ἔοικε· τὸ πρέπον γὰρ δύναται θεωρῆσαι, καὶ δαπανῆσαι μεγάλα ἐμμελῶς. ὥσπερ γὰρ ἐν ἀρχῇ εἴπομεν, ἡ ἕξις ταῖς ἐνεργείαις ὁρίζεται, καὶ ὧν ἐστίν. αἱ δὲ τοῦ μεγαλοπρεποῦς δαπάναι, μεγάλαι καὶ πρέπουσαι. τοιαῦτα δὴ καὶ τὰ ἔργα. οὕτω γὰρ ἔσται μέγα δαπάνημα καὶ πρέπον τῷ ἔργῳ· ὥστε τὸ μὲν ἔργον, τῆς δαπάνης ἄξιον δεῖ εἶναι· τὴν δὲ δαπάνην, τοῦ ἔργου, ἢ καὶ ὑπερβάλλειν. δαπανήσει* δὲ τὰ τοιαῦτα ὁ μεγαλοπρεπὴς τοῦ καλοῦ ἕνεκα· κοινὸν γὰρ τοῦτο ταῖς ἀρεταῖς. καὶ ἔτι ἡδέως καὶ προετικῶς. ἡ γὰρ ἀκριβολογία, μικροπρεπές. καὶ πῶς κάλλιστον καὶ πρεπωδέστατον, σκέψαιτ' ἂν μᾶλλον, ἢ * πόσου, καὶ πῶς ἐλαχίστου. ἀναγκαῖον δὴ καὶ ἐλευθέριον τὸν μεγαλοπρεπῆ εἶναι. καὶ γὰρ ὁ ἐλευθέριος δαπανήσει ἃ δεῖ, καὶ ὡς δεῖ. ἐν τούτοις δὲ τὸ μέγα τοῦ μεγαλοπρεποῦς, οἷον μέγεθος· * περὶ ταῦτα τῆς ἐλευθεριότητος οὔσης, καὶ * ἀπὸ τῆς ἴσης δαπάνης, τὸ ἔργον ποιήσει μεγαλοπρεπέστερον. οὐ γὰρ ἡ αὐτὴ ἀρετὴ κτήματος καὶ ἔργου. κτῆμα μὲν γὰρ τὸ πλείστου ἄξιον καὶ τιμιώτατον, οἷον χρυσός· ἔργον δέ, τὸ μέγα καὶ καλόν. τοῦ γὰρ τοιούτου ἡ θεωρία θαυμαστή· τὸ δὲ μεγαλοπρεπές, θαυμαστόν. καὶ ἔστιν* ἀρετὴ ἔργου, μεγαλοπρέπεια ἐν μεγέθει.

B C D E

γρ. δὲ

γρ. πόσου καὶ πῶς ἐλαχ. τε. minus recte.

γρ. περὶ ταῦτα ἐν τῆς

γρ. ἀπὸ τῆς αὐτῆς

ΚΕΦΑΛ. ε.

Τίνες αἱ κατὰ μεγαλοπρέπειαν πράξεις.

ΕΣτι δὲ τῶν δαπανημάτων, οἷα λέγομεν τὰ τίμια· οἷον, τὰ περὶ τοὺς θεοὺς ἀναθήματα, καὶ κατασκευαί, καὶ θυσίαι· ὁμοίως δὲ καὶ ὅσα περὶ πᾶν

τὸ δαιμόνιον, καὶ ὅσα περὶ τὸ κοινὸν εὐφιλοτίμητά ἐστιν· οἷον, εἴ που χορηγεῖν οἴονται δεῖν λαμπρῶς, ἢ τριηραρχεῖν, ἢ καὶ ἑστιᾶν τὴν πόλιν. ἐν ἅπασι δή, ὥσπερ εἴρηται, καὶ πρὸς τὸν πράττοντα ἀναφέρεται τὸ τίς ὢν καὶ τίνων ὑπαρχόντων. ἄξια γὰρ δεῖ τούτων εἶναι, καὶ μὴ μόνον τῷ ἔργῳ, ἀλλὰ καὶ τῷ ποιοῦντι πρέπειν. διὸ πένης μὲν οὐκ ἂν εἴη μεγαλοπρεπής· οὐ γάρ ἐστιν ἀφ' ὧν πολλὰ δαπανήσει πρεπόντως· ὁ δ' ἐπιχειρῶν, ἠλίθιος. παρὰ τὴν ἀξίαν γάρ, καὶ τὸ δέον· κατ' ἀρετὴν δὲ τὸ ὀρθῶς. πρέπει δὲ καὶ οἷς τὰ τοιαῦτα προϋπάρχει δι' αὐτῶν, ἢ διὰ τῶν προγόνων, ἢ ὧν αὐτοῖς μέτεστι· καὶ τοῖς εὐγενέσι, καὶ τοῖς ἐνδόξοις, καὶ ὅσα τοιαῦτα. πάντα γὰρ ταῦτα μέγεθος ἔχει καὶ ἀξίωμα. μάλιστα μὲν οὖν τοιοῦτος ὁ μεγαλοπρεπής, καὶ ἐν τοῖς τοιούτοις δαπανήμασιν ἡ μεγαλοπρέπεια, ὥσπερ εἴρηται· μέγιστα γὰρ καὶ ἐντιμότατα. τῶν δὲ ἰδίων, ὅσα εἰσάπαξ γίνεται· οἷον γάμος, καὶ εἴ τι τοιοῦτον, καὶ εἰ περί τι πᾶσα ἡ πόλις σπουδάζει, ἢ οἱ ἐν ἀξιώματι· καὶ περὶ ξένων δὲ ὑποδοχάς, καὶ ἀποστολάς, καὶ δωρεὰς καὶ ἀντιδωρεάς· οὐ γὰρ εἰς ἑαυτὸν δαπανηρὸς ὁ μεγαλοπρεπής, ἀλλ' εἰς τὰ κοινά· τὰ δὲ δῶρα τοῖς ἀναθήμασιν ἔχει τι ὅμοιον. μεγαλοπρεποῦς δὲ καὶ οἶκον κατασκευάσασθαι πρεπόντως τῷ πλούτῳ· κόσμος γάρ τις καὶ οὗτος· καὶ περὶ ταῦτα μᾶλλον δαπανᾶν, ὅσα πολυχρόνια τῶν ἔργων· κάλλιστα γὰρ ταῦτα· καὶ ἐν ἑκάστοις τὸ πρέπον. οὐ γὰρ τὰ αὐτὰ ἁρμόζει θεοῖς καὶ ἀνθρώποις, οὐδ' ἐν ἱερῷ καὶ τάφῳ· καὶ ἐπεὶ τῶν δαπανημάτων ἕκαστον μέγα ἐν τῷ γένει· καὶ μεγαλοπρεπέστατον μὲν τὸ ἐν μεγάλῳ μέγα· ἐνταῦθα δὲ τὸ ἐν τούτοις μέγα. καὶ διαφέρει τὸ ἐν τῷ ἔργῳ μέγα, τοῦ ἐν τῷ δαπανήματι. σφαῖρα μὲν γὰρ ἢ λήκυθος ἡ καλλίστη, ἔχει μεγαλοπρέπειαν παιδικοῦ δώρου· ἡ δὲ τούτου τιμή, μικρὸν καὶ ἀνελεύθερον. διὰ τοῦτό ἐστι τοῦ μεγαλοπρεποῦς, ἐν ᾧ ἂν ποιῇ γένει, μεγαλοπρεπῶς ποιεῖν. τὸ γὰρ τοιοῦτον οὐκ εὐϋπέρβλητον, καὶ ἔχον κατ' ἀξίαν τοῦ δαπανήματος. τοιοῦτος μὲν οὖν ὁ μεγαλοπρεπής.

ΚΕΦΑΛ. ϛʹ.

Περὶ τοῦ βαναύσου καὶ τοῦ μικροπρεποῦς.

Ὁ δ' ὑπερβάλλων καὶ βάναυσος, τῷ παρὰ τὸ δέον ἀναλίσκειν, ὑπερβάλλει, ὥσπερ εἴρηται. ἐν γὰρ τοῖς μικροῖς τῶν δαπανημάτων, πολλὰ ἀναλίσκει, καὶ λαμπρύνεται παρὰ μέλος· οἷον ἐρανιστὰς γαμικῶς ἑστιῶν, καὶ κωμῳδοῖς χορηγῶν, ἐν τῇ παρόδῳ πορφύραν εἰσφέρων, ὥσπερ οἱ Μεγαρεῖς· καὶ πάντα τὰ τοιαῦτα ποιήσει, οὐ τοῦ καλοῦ ἕνεκα, ἀλλὰ τὸν πλοῦτον ἐπιδεικνύμενος, καὶ διὰ ταῦτα οἰόμενος θαυμάζεσθαι· καὶ οὗ μὲν δεῖ πολλὰ ἀναλῶσαι, ὀλίγα δαπανῶν· οὗ δ' ὀλίγα, πολλά. ὁ δὲ μικροπρεπής, περὶ πάντα ἐλλείψει, καὶ τὰ μέγιστα ἀναλώσας ἐν μικρῷ τὸ καλὸν ἀπολεῖ·

A quodcumque diuinum eſt, impenduntur: & quæcumque in templ. honeſtæ laudis ſtudio conferuntur: vt ſicubi ludos ſe ſplendidè facere, aut triremium præfecturam de ſuo adminiſtrare, aut epulum præbere ciuitati putent oportere. In omnibus autem, vt dictum eſt, eius qui agit, habenda ratio eſt, qui ſit, & quæ ſint eius facultates. Sumptus enim digni facultatibus eſſe debent, neque opus, ſolùm, ſed etiam eum, qoi facit, decere. Quocirca nemo pauper, magnificus eſſe queat, quia non habet vnde ſumptus conuenienter & decorè facere poſſit: & qui conetur, ſtultus ſit habendus: quoniam & præter dignitatem, & præter id quod fieri oporteat, conetur. Quicquid autem rectè fit, id omne ex virtute B fit. Decet porrò magnificè facere cùm eos quibus res huiuſmodi vel ipſorum labore & virtute partæ ſunt, vel à maioribus, aut iis, quibuſcum aliqua neceſſitudine coniuncti ſunt, relictæ: tum honeſto loco natos tum claros virós: eos denique qui tali aliqua laude antecellunt. Ineſt enim in his omnibus amplitudo quædam, & dignitas. Talis igitur eſt maximè vir magnificus: & in huius generis ſumptibus magnificentia, vt diximus, elucet. Maximi ſunt enim & honore digniſſimi. In priuatis antem ſumptibus iis qui ſemel fiunt, etiam locum habet: quales ſunt nuptiæ, & ſi quid eius generis eſt: & ſi qua in re vel tota ciuitas ſtudioſè occupata eſt, vel ij qui dignitate præſtant. In recipiendorum quoquo hoſpitum & dimittendorum officio, in donis & remu- C nerationibus. Non eoim in ſeipſum ſumptooſus eſt vir magnificus, ſed in rem communem & publicam. Dona autem ſimile quiddam iis rebus habent, quæ diis conſecrantur, & ante eorum ſimulacra ſuſpenduntur. Eſt etiam viri magnifici domum ita exædificare, vt eius ſpecies diuitiis conueniat; (aliquid enim ex hac quoque ornamenti comparatur;) & in ea opera potiùs pecuniam impendere, quæ diuturna ſunt futura; (ſunt enim hæc pulcherrima;) & in vnoquoque decorum ſeruare. Non enim eadem diis atque hominibus conueniunt, neque eodem ſumptu fanum & ſepulchrum ædificandum eſt. Ac ſumptus quidem ſuo quiſque in genere magnus. Et cùm ſit illud magnificentiſſimum, quod in magno magnum eſt; tum hic ſumptus qui in his rebus magnos eſt. Intereſt enim inter id quod eſt in D opere magnum, & id quod eſt in ſumptu. Nam pila vel ampulla pulcberrima doni puerilis magnificentiam illa qoidem obtinet, ſed huius pretium exiguum & illiberale eſt. Itaque magnifici eſt, cuiuſcumque generis opus efficiat, magnificè facere. Nam nec id quod erit eiuſmodi, facilè ſuperari poterit; & ſumptus magnitudini reſpondebit. Talis igitur eſt vir magnificus.

CAPVT VI.

Extrema duo vitia Magnificentia oppoſita declarat.

QVi antem modum ſuperat, & is, quem mechanicè in ſumptu faciendo inſolentem diximus, eo ſuperat, quòd ſecus ac debet, impendit. In res enim paruas, & quæ paruum ſumptum deſiderant, multam pe- E cuniam inſumit; ſplendoréinque ac magnificentiam oſtentat inconcinnè, atque inuenuſtè: exempli gratia, nnptiali apparatu eos accipit, qoi ſymbolam in cœnâ dederunt: & comœdis dux chori præpoſitus, ad chori ingreſſum exornandum purpuram confert, quemadmodum facere conſueuerunt Megarenſes. Atque huiuſmodi omnia faciet, non honeſti, ſed oſtentandarum diuitiarum cauſa, & quòd ſe his rebus homines admiratione affecturum ſperat. Et quas in res multa impendere debet, in iis ſumptum exigoum faciet vbi parua impenſa deſideratur, ibi largus & profuſus erit. Homo autem indecorè parcus, in omni re modum deſetet, maximáque pecunia conſumpta, in paruo honeſtum omne perdet, atque extinguet:

quicquid facturus eſt, procraſtinans, & cunctabundus efficiet, & qua ratione quàm minimo ſumptu id conficere poſſit, conſiderabit, & in his lamentabitur, & ingemiſcet, omniáque ſe efficere maiora, quàm oporteat, arbitrabitur. Sunt igitur hi habitus, vitia: nullam tamen turpitudinis aut dedecoris notam inurunt, quia nec alteri damnum inferunt, nec admodum ſunt deformes. A

καὶ ὅ,τι ἂν ποιῇ, μέλλων, καὶ σκοπῶν πῶς ἂν ἐλάχιστον ἀναλώσαι· καὶ ταῦτ' ὀδυρόμενος, καὶ πάντ' οἰόμενος μείζω ποιεῖν, ἢ δεῖ. Εἰσὶ μὲν οὖν αἱ ἕξεις αὗται, κακίαι· οὐ μὴν ὀνείδη γ' ἐπιφέρουσι, διὰ τὸ μήτε βλαβεραὶ * τῷ πέλας εἶναι, μήτε λίαν ἀσχήμονες. γρ. τοῦ πέλας

CAPVT VII.

De Magnanimitatis natura & eſſentia agit.

MAgnitudo animi autem magnis in rebus, vt & nomen ipſum declarat, elucere videtur. Ac primùm ſanè quales ſint hæ res, intelligamus. Nihil porrò intereſt, verùm ipſum animi habitum, an eum, qui eo ſit præditus, conſideremus. Magno autem animo habendus videtur is, qui magna ſe mereri exiſtimat; idque ſuo merito. Qui enim præter meritum ac dignitatem id facit, ſtolidus eſt. At eorum qui virtutem colunt, nemo ſtolidus eſt, nemo mente captus. Eſt igitur magno is animo, quem deſcripſimus. Qui enim ſeipſum, cùm paruis rebus atque honoribus dignus ſit, paruis quoque dignum iudicat, hic modeſtus habendus eſt, non magnanimus. Animi enim magnitudo in magnitudine ſita eſt: quemadmodum & in magno corpore, pulchritudo. Breuis autem ſtaturæ homines, venuſti ac lepidi ſunt quidem illi, aptáque membrorum conuenientia & proportione præditi, ſed pulchri non item. Qui verò magna ſe meritum eſſe putat, immeritò tamen, elatus ac ſuperbus eſt. Quiſquis autem maiora ſibi deberi, quàm quibus dignus ſit, arbitratur, non continuò ſuperbus eſt. Verùm qui ſe minoribus dignum, quàm mereatur, exiſtimat, is anguſto & humili animo eſt, ſiue magnis, ſiue mediocribus, ſiue paruis dignus etiam minora ſibi tribui putet oportere: maximè verò ſi qui magnis dignus eſt, iis ſe indignum putet. Quid enim eum facturum putemus, ſi hiſce non eſſet dignus? Magnanimus igitur magnitudine eſt ille quidem ſummus: ſed eo, quòd ita vt oportet, de ſuis meritis iudicat, medius. Iis enim, quæ ipſius dignitati meritiſque reſpondent, ſeipſum dignum iudicat: alij modum ſuperant & deſerunt. Ergo ſi ſe magnis eſſe dignum meritò exiſtimat, & maximè, ſi maximis: in vna re potiſſimùm ſanè verſabitur. Quænam igitur ſit huiuſmodi res, ex dignitate intelligamus. Iam dignitatis nomen ad externa bona refertur. Hoc autem maximum locare debeamus, quod & diis immortalibus tribuimus, & ij omnes, qui in exiſtimatione magna habentur, expetunt: quod eſt denique rerum pulcherrimè geſtarum præmium. At honos tale quiddam eſt. Hoc enim eſt externorum bonorum maximum. In honore igitur & infamia ſic ſe gerit vt oportet, vir magni animi. Neque verò verbis aut ratione opus eſt ad docendum, viros magnanimos in honore verſari. Honore enim maximè magni viri ſe dignos eſſe exiſtimant: ſed pro eo ac merentur. At qui demiſſo & humili animo eſt, is modum deſerit, ſiue ipſius perſona, ſiue magnanimi exiſtimatio ſpectetur. Superbus autem, ſi eius perſonam ſpectes, ſuperat: non, ſi eum cum viro magnanimo conferas. Quòd ſi magnanimus maximis ſit honoribus dignus, ille profectò ſit vir optimus ac præſtantiſſimus. Nam quo quiſque melior eſt, eo maiore præmio atque honore dignus eſt, & quidem optimus quiſque maximo. Verè igitur magnanimus, vir bonus ſit, neceſſe eſt. Atque etiam quod in quaque virtute magnum & amplum eſt, viri magnanimi eſſe videatur. Neque conueniat magnanimo dimiſſis manibus fugere, neque iniuriã cuiquam facere. Quid eſt enim cur turpe aliquid admittat, cui nihil ſit magnum? Atque ei quidẽ, qui res ſingillatim inſpiciat, prorſus ridiculus eſſe videatur magnanimus, ſi non ſit idem vir bonus. B C D E

ΚΕΦΑΛ. ζ.

Περὶ μεγαλοψυχίας, ὅτι περὶ τιμάς ἐστι μάλιστα.

Ἡ δὲ μεγαλοψυχία, περὶ μεγάλα μὲν καὶ ἐκ τοῦ ὀνόματος ἔοικεν εἶναι. περὶ ποῖα δ' ἐστί, πρῶτον λάβωμεν. διαφέρει δ' οὐδὲν τὴν ἕξιν, ἢ τὸν κατὰ τὴν ἕξιν, σκοπεῖν. δοκεῖ δὲ μεγαλόψυχος εἶναι ὁ μεγάλων αὑτὸν ἀξιῶν, ἄξιος ὤν. ὁ γὰρ μὴ κατ' ἀξίαν αὐτὸ ποιῶν, ἠλίθιος. τῶν δὲ κατ' ἀρετὴν οὐδεὶς ἠλίθιος, οὐδ' ἀνόητος. μεγαλόψυχος μὲν οὖν ὁ εἰρημένος.* ὁ γὰρ μικρῶν ἄξιος, καὶ τούτων ἀξιῶν ἑαυτόν, σώφρων, μεγαλόψυχος δ' οὔ. ἐν μεγέθει γὰρ ἡ μεγαλοψυχία, ὥσπερ καὶ τὸ κάλλος ἐν μεγάλῳ σώματι· οἱ μικροὶ δ' ἀστεῖοι καὶ σύμμετροι, καλοὶ δ' οὔ. ὁ δὲ μεγάλων αὑτὸν ἀξιῶν, ἀνάξιος ὤν, χαῦνος· ὁ δὲ μειζόνων ἢ ἄξιος, οὐ πᾶς χαῦνος. ὁ δ' ἐλαττόνων ἢ ἄξιος, μικρόψυχος, ἐάν τε μεγάλων, ἐάν τε μετρίων, ἐάν τε καὶ μικρῶν ἄξιος ὤν, ἔτι ἐλαττόνων ἑαυτὸν ἀξιοῖ, καὶ μάλιστα ἂν δόξειεν ὁ μεγάλων ἄξιος. τί γὰρ ἂν ἐποίει, εἰ μὴ * τοιούτων ἦν ἄξιος; ἔστι δὴ ὁ μεγαλόψυχος, τῷ μὲν μεγέθει ἄκρος· τῷ δέ, ὡς δεῖ, μέσος. τοῦ γὰρ κατ' ἀξίαν ἑαυτὸν ἀξιοῖ· οἱ δ' ὑπερβάλλουσι καὶ ἐλλείπουσιν. Εἰ δὴ δὲ μεγάλων ἑαυτὸν ἀξιοῖ, ἄξιος ὤν, καὶ μάλιστα τῶν μεγίστων, περὶ ἓν μάλιστα ἂν εἴη. [τί δ' οὖν τοῦτ' ἐστιν, ἐκ τῆς ἀξίας ληπτέον.] ἡ δ' ἀξία λέγεται πρὸς τὰ ἐκτὸς ἀγαθά. μέγιστον δὲ τοῦτ' ἂν θείημεν, ὃ τοῖς θεοῖς ἀπονέμομεν, καὶ οὗ μάλιστα ἐφίενται οἱ ἐν ἀξιώματι, καὶ τὸ ἐπὶ τοῖς καλλίστοις ἆθλον· τοιοῦτον δ' ἡ τιμή. μέγιστον γὰρ δὴ τοῦτο τῶν ἐκτὸς ἀγαθῶν. περὶ τιμὰς δὴ καὶ ἀτιμίας ὁ μεγαλόψυχός ἐστιν, ὡς δεῖ. καὶ ἄνευ δὲ λόγου φαίνονται οἱ μεγαλόψυχοι περὶ τιμὴν εἶναι. τιμῆς γὰρ μάλιστα οἱ μεγάλοι ἀξιοῦσιν ἑαυτούς· κατ' ἀξίαν δέ· ὁ δὲ μικρόψυχος ἐλλείπει καὶ πρὸς αὑτόν, καὶ πρὸς τὸ τοῦ μεγαλοψύχου ἀξίωμα. ὁ δὲ χαῦνος, πρὸς ἑαυτὸν μὲν ὑπερβάλλει· οὐ μὴν τόν γε μεγαλόψυχον. ὁ δὲ μεγαλόψυχος, εἴπερ τῶν μεγίστων ἄξιος, ἄριστος ἂν εἴη. μείζονος γὰρ ἀεὶ ὁ βελτίων ἄξιος, καὶ μεγίστων ὁ ἄριστος. τὸν ὡς ἀληθῶς ἄρα μεγαλόψυχον, δεῖ ἀγαθὸν εἶναι. καὶ δόξειε δ' ἂν εἶναι μεγαλοψύχου, τὸ ἐν ἑκάστῃ ἀρετῇ μέγα. οὐδαμῶς τ' ἂν ἁρμόζει μεγαλοψύχῳ φεύγειν * παρασείσαντι, οὐδ' ἀδικεῖν. τίνος γὰρ ἕνεκα πράξει αἰσχρά, ᾧ οὐδὲν μέγα; * καθ' ἕκαστα δ' ἐπισκοποῦντι πάμπαν γελοῖος φαίνοιτ' ἂν ὁ μεγαλόψυχος, μὴ ἀγαθὸς ὤν.

Magnorum l. 1. c. 26 Eudem. li. 3. c. 5.

γρ. ὁ δὲ μικρῶν

γρ. τοσούτων

γρ. παρασείοντα & παρασείσαντα. male.

γρ. καθ' ἕκαστον

οὐκ εἴη δ' ἂν οὐδὲ τιμῆς ἄξιος, φαῦλος ὤν. τῆς ἀρετῆς γὰρ ἆθλον ἡ τιμή, καὶ ἀπονέμεται τοῖς ἀγαθοῖς. *ἔοικε μὲν οὖν ἡ μεγαλοψυχία, οἷον κόσμος τις εἶναι τῶν ἀρετῶν. μείζους γὰρ αὐτὰς ποιεῖ, καὶ οὐ γίνεται ἄνευ ἐκείνων. διὰ τοῦτο χαλεπὸν τῇ ἀληθείᾳ μεγαλόψυχον εἶναι. οὐ γὰρ οἷόν τε ἄνευ καλοκἀγαθίας. μάλιστα μὲν οὖν περὶ τιμὰς καὶ ἀτιμίας ὁ μεγαλόψυχός ἐστι· καὶ ἐπὶ μὲν ταῖς μεγάλαις*, καὶ ὑπὸ τῶν σπουδαίων μετρίως ἡσθήσεται, ὡς τῶν οἰκείων τυγχάνων, ἢ καὶ ἐλαττόνων. ἀρετῆς γὰρ παντελοῦς οὐκ ἂν γένοιτο ἀξία τιμή. οὐ μὴν ἀλλ' ἀποδέξεταί γε, τῷ μὴ ἔχειν αὐτοὺς μείζω αὐτῷ ἀπονέμειν. τῆς δὲ παρὰ τῶν τυχόντων καὶ ἐπὶ μικροῖς, πάμπαν ὀλιγωρήσει· οὐ γὰρ τούτων ἄξιος. ὁμοίως δὲ καὶ ἀτιμίας. οὐ γὰρ ἔσται δικαίως περὶ* αὐτόν. μάλιστα μὲν οὖν ἐστὶν ὥσπερ εἴρηται, ὁ μεγαλόψυχος περὶ τιμάς. οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ περὶ πλοῦτον καὶ δυναστείαν, καὶ πᾶσαν εὐτυχίαν καὶ ἀτυχίαν μετρίως ἕξει, ὅπως ἂν γίνηται. καὶ οὔτ' εὐτυχῶν περιχαρὴς ἔσται, οὔτε ἀτυχῶν περίλυπος. οὐδὲ γὰρ περὶ τιμὴν οὕτως ἔχει, ὡς μέγιστον ὄν. αἱ γὰρ δυναστεῖαι καὶ ὁ πλοῦτος διὰ τὴν τιμήν ἐστιν αἱρετά. οἱ γοῦν ἔχοντες αὐτά, τιμᾶσθαι δι' αὐτῶν βούλονται. ᾧ δὲ καὶ ἡ τιμὴ μικρόν ἐστι, τούτῳ καὶ τἄλλα.

γρ. ἔοικεν οὖν

γρ. ἐπὶ ταῖς ὑπ.

γρ. αὐτόν.

ΚΕΦΑΛ. η'.

Τίνες αἱ κατὰ μεγαλοψυχίαν πράξεις.

Διὸ καὶ ὑπερόπται δοκοῦσιν εἶναι. δοκεῖ δὲ καὶ τὰ εὐτυχήματα συμβάλλεσθαι πρὸς μεγαλοψυχίαν. οἱ γὰρ εὐγενεῖς ἀξιοῦνται τιμῆς· καὶ οἱ δυναστεύοντες ἢ οἱ πλουτοῦντες· ἐν ὑπεροχῇ γάρ· τὸ δ' ἀγαθῷ ὑπερέχον πᾶν, ἐντιμότερον. διὸ καὶ τὰ τοιαῦτα μεγαλοψυχοτέρους ποιεῖ· τιμῶνται γὰρ ὑπό τινων. κατ' ἀλήθειαν δὲ ὁ ἀγαθὸς μόνος *τιμητός· ᾧ δ' ἄμφω ὑπάρχει, μᾶλλον ἀξιοῦται τιμῆς. οἱ δ' ἄνευ ἀρετῆς τὰ τοιαῦτα ἀγαθὰ ἔχοντες, οὔτε δικαίως ἑαυτοὺς μεγάλων ἀξιοῦσιν, οὔτε ὀρθῶς μεγαλόψυχοι λέγονται· ἄνευ γὰρ ἀρετῆς παντελοῦς οὐκ ἔστι ταῦτα. ὑπερόπται δὲ καὶ ὑβρισταὶ καὶ τὰ τοιαῦτα *ἔχοντες, [καὶ] γίνονται. ἄνευ γὰρ ἀρετῆς οὐ ῥᾴδιον φέρειν ἐμμελῶς τὰ εὐτυχήματα. οὐ δυνάμενοι δὲ φέρειν, καὶ οἰόμενοι τῶν ἄλλων ὑπερέχειν, ἐκείνων μὲν καταφρονοῦσιν· αὐτοὶ δὲ ὅ,τι ἂν τύχωσι, πράττουσι. μιμοῦνται γὰρ τὸν μεγαλόψυχον, οὐχ ὅμοιοι ὄντες, τοῦτο δὲ δρῶσιν ἐν οἷς δύνανται· τὰ μὲν οὖν κατ' ἀρετὴν οὐ πράττουσι· καταφρονοῦσι δὲ τῶν ἄλλων. ὁ δὲ μεγαλόψυχος, δικαίως καταφρονεῖ. δοξάζει γὰρ ἀληθῶς· οἱ δὲ πολλοί, τυχόντως. οὐκ ἔστι δὲ *μικροκίνδυνος, οὐδὲ φιλοκίνδυνος, διὰ τὸ ὀλίγα τιμᾶν· μεγαλοκίνδυνος δέ, καὶ ὅταν κινδυνεύῃ, ἀφειδὴς τοῦ βίου, ὡς οὐκ ἄξιον ὂν πάντως ζῆν. καὶ οἷος εὖ ποιεῖν, εὐεργετούμενος δ' αἰσχύνεται. τὸ μὲν γὰρ

γρ. τιμητός.

γρ. ἔχοντες καλὰ γίν.

γρ. πολυκίνδυνος,

A Quin ne honore quidem dignus erit, ſi ſit malus & nequam. Præmium enim virtutis eſt honos, & tribuitur viris bonis. Quocirca videtur animi magnitudo quaſi quoddam virtutum omnium eſſe ornamentum. Nam & maiores eas ampliorésque facit, & ſine illis conſtare nullo modo poteſt. Atque ob hanc cauſam qui reapſe magno ſit animo, non facilè reperias: quippe qui ſine eximia quadam bonitate talis eſſe non poſſit. In honoribus igitur & ignominiis vir magni animi maximè cernitur. Ac magnis quidem honoribus, & iis qui à viris bonis deferentur, modicè delectabitur: tanquam ſuos ſibique accommodatos, aut etiam ſua virtute minores & inferiores conſecutus. Virtuti enim omnibus ſuis numeris perfectæ & abſolutæ non facilè par vllus
B honos reperiri queat. Verumtamen eos æquo animo accipiet vel ob hanc cauſam, quòd illi non poſſint ei tribuere maiora. Eum autem honorem, qui & à quibuſlibet, & ob res paruas tribuetur, prorſus negliget, atque aſpernabitur: hos enim non meretur. Itemque ignominiam atque infamiam contemnet, quia in eum iure cadere non poterunt. Maximè igitur & potiſſimùm in honoribus verſatur vir magnanimus. Verùmtamen in diuitiis quoque & principatu, in omni denique ſecunda atque aduerſa fortuna quicquid acciderit, in eo ſe moderatum præbebit: neque in rebus ſecundis lætitia efferetur, neque in aduerſis mœrore contrahetur. Nam ne in honorem quidem ſic animatus eſt: qui tamen quàm maxima res eſt. Principatus enim & diuitiæ propter honorem ſunt optabilia. Nam
C qui hæc bona conſecuti ſunt, his ipſis honore affici volunt. Cui igitur honos in rebus paruis numeratur, huic ne cætera quidem magna erunt.

CAPVT VIII.

Magnanimitatis accidentia deſcribit.

OB idipſum verò magnanimi etiam aliorum contemptores videntur eſſe. Videntur autem res ſecundæ ad animi magnitudinem conferre. Nam & honeſto ſummóque loco nati, honore digni putantur: & ij qui principatum obtinent, aut opulenti, quoniam cæteris antecellunt. Quo quicque portò bono aliquo
D magis excellit, eo honoratius eſt. Itaque etiam his talibus homines animi maioris efficiuntur: à nonnullis enim honorem conſequuntur. Sed ſi verum quærimus, ſolus vir bonus afficiendus honore eſt. Cuius autem virtuti coniuncta fortuna eſt, is honore dignior habetur. Quibus verò ſine virtute talia bona contigerunt, hi neque ſe ipſos magnis honoribus dignos meritò exiſtimant, neque rectè magnanimi appellantur. Hæc enim ſine virtute integra, atque vndique perfecta, conſtare nullo modo poſſunt. Sed aliorum contemptores ac ſuperbi & contumelioſi euadunt ij qui talibus copiis circumfluunt. Difficile eſt enim ſine virtute res ſecundas compoſitè concinnéque ferre. Cùm porrò ferre non poſſint, ſeſéque cæteris præſtare exiſtiment, tum illos contemnunt, tum ipſi quicquid fors tulerit, agunt. Virum magnanimum enim imitan-
E tur, cùm ſint ei diſſimiles. Quibuſcumque autem in rebus poſſunt, hoc faciunt. Nec ea igitur quæ virtuti conſentanea ſunt, agere ſtudent, & alios tamen faſtidioſè deſpiciunt. Magnanimus autem non iniuria deſpicit. De rebus enim verè opinatur & iud cat. At vulgus quomodocumque ſors tulerit, opinatur. Iam verò neque ſe ſeſe offert ad caſus paruorum periculorum, neque periculi adeundi cupidus eſt: quoniam pauca ſunt quæ magni faciat. Magnis autem periculis ſeſe obiicit: & cùm in diſcrimine verſatur, vitæ non parcit, perinde quaſi planè indignum ſit, eum in vita manere. Et cùm eo ſit animo, vt libenter beneficium in alios conferat, tum ſi accipiat, erubeſcit. Illud enim

præſtantis & excellentis hominis eſt; hoc, inferioris. Idem beneficium maiore menſura quàm accepit, remetiri conſueuit. Sic enim is, qui de eo prior bene meritus eſt, etiam ei debebit, & beneficio deuinctus erit. Præterea videntur magnanimi meminiſſe, quos beneficio affecerint: à quibus autem acceperint, non item. Eſt enim is qui beneficium accepit, eo, qui dedit, inferior. At vult magnanimus excellere. Atque illa quidem audit libentiſſimè ac iucundiſſimè, hæc grauatè. Itaque neque Thetis Ioui ſua in eum beneficia commemorat: neque Lacedæmonij Athenienſibus, ſed quæ ab illis acceperunt. Eſt etiam magnanimi, neminem, aut vix quemquam rogare, & libenter alteri operam dare atque inſeruire. Atque in eos quidem, qui aliqua dignitate præditi ſunt, quorúmque res valde ſunt ſecundæ, magnum ſe atque excelſum: in eos verò, quorum mediocris fortuna eſt, modeſtum ac moderatum præbere. Illis enim antecellere difficile & amplum: his facile eſt: & inter illos gloriari, generoſi hominis eſt: inter humiles autem & infimos, ridiculum atque ineptum eſt: quemadmodum in imbecillos vireis ſuas expromere atque experiri. Eſt & eiuſdem ad ea non ire, quæ ſunt honorata, aut in quibus alij principem locum obtinent. Præterea ceſſatorem & cunctatorem eſſe, niſi vbi aut magnus honor proponatur aut magna res agatur: deinde res gerere, paucas illas quidem, ſed magnas, & omnium ſermone famáque celebrandas. Iam verò & apertas eum inimicitias gerere, & apertè amare neceſſe eſt: timentis eſt enim, fronte occultare ſententiam: Deinde maiorem veritatis quàm opinionis curam habere. Tum apertè & dicere & agere omnia. Apertus enim & liber eſt, quia contemptor aliorum. Contemptor eſt autem aliorum, quia liber & veritatis ſtudioſus: niſi vbi diſſimulanter loquitur. Eſt autem diſſimulator in vulgus. Eſt & eiuſdem, alterius nutu atque arbitratu viuere non poſſe, niſi amici. Seruile enim eſt. Itaque vt aſſentatores omnes, mercenarij quidam ſunt: ſic humiles & demiſſi homines, aſſentatores. Neque facilè admiratur. Nihil enim ei magnum eſt. Neque meminit iniurias. Viri enim magnanimi non eſt, memorem eſſe, præſertim verò malorum, ſed ea potiùs pro nihilo putare. Neque de hominibus loquitur: quippe qui nec de ſe, nec de cæteris prædicaturus eſt. Nam neque vt laudetur, magnopere ſolicitus eſt, neque vt alij vituperentur. Nec rurſus laudator eſt: & ob eandem cauſam neque maledicus, ne in inimicos quidem, niſi contumelia accepta. In iis autem rebus, quæ aut neceſſariæ, aut exiguæ ſunt, minimè queribundus eſt, neque ſupplex. Eſt enim hominis nimium ſtudium nimiámque curam in res humanas conferentis, ſic affectum eſſe. Atque etiam ita comparatus eſt, vt res pulcras & eleganteis, eaſdémque ſterileis, poſſidere malit, quàm vtileis & fructuoſas. Hoc enim magis proprium hominis eſt ſe ipſo contenti, & bonorum omnium copia per ſe cumulati. Motum etiam magnanimi viri tardum futurum eſſe eredibile eſt, vocem grauem, orationem ſtabilem ac ſedatam. Neque enim feſtinare ſolet is, qui paucis rebus ſtudet: neque vehementer contendit, cui nihil magnum eſſe videtur. Propter has cauſas autem & vox acuta, & celer ingreſſus eſſe ſolet.

A ὑπερέχοντος, τὸ δὲ ὑπερεχομένου· καὶ ἀντευεργετικὸς πλειόνων. οὕτω γὰρ προσοφλήσει ὁ ὑπάρξας, καὶ ἔσται εὖ πεπονθώς· δοκοῦσι δὲ καὶ μνημονεύειν, οὓς ἂν ποιήσωσιν εὖ· ὧν δ' ἂν πάθωσιν, οὔ. ἐλάττων γὰρ ὁ παθὼν εὖ, τοῦ ποιήσαντος. βούλεται δὲ ὑπερέχειν. καὶ τὰ μὲν ἡδέως ἀκούει, τὰ δ' ἀηδῶς. * διὸ καὶ τὴν Θέτιν οὐ λέγειν τὰς εὐεργεσίας τῷ Διΐ· οὐδ' οἱ Λάκωνες πρὸς τοὺς Ἀθηναίους, ἀλλ' ἃ πεπόνθεσαν εὖ. μεγαλοψύχου δὲ καὶ τὸ μηδενὸς δεῖσθαι, ἢ μόγις· ὑπηρετεῖν δὲ προθύμως· καὶ πρὸς μὲν τοὺς ἐν ἀξιώματι καὶ εὐτυχίαις, μέγαν εἶναι· πρὸς δὲ τοὺς μέσους, μέτριον. τῶν μὲν γὰρ ὑπερέχειν, χαλεπὸν καὶ B σεμνόν· τῶν δὲ, ῥᾴδιον· καὶ ἐν ἐκείνοις μὲν σεμνύνεσθαι, οὐκ ἀγεννές· ἐν δὲ τοῖς ταπεινοῖς, φορτικόν, ὥσπερ εἰς τοὺς ἀσθενεῖς ἰσχυρίζεσθαι· καὶ εἰς τὰ ἔντιμα μὴ ἰέναι, ἢ οὗ πρωτεύουσιν ἄλλοι· καὶ ἀργὸν εἶναι καὶ μελλητὴν, ἀλλ' ἢ ὅπου τιμὴ μεγάλη ἢ ἔργον· καὶ ὀλίγων μὲν πρακτικὸν, μεγάλων δὲ καὶ ὀνομαστῶν· ἀναγκαῖον δὲ καὶ φανερόμισον εἶναι καὶ φανερόφιλον. τὸ γὰρ λανθάνειν, φοβουμένου. καὶ μέλειν τῆς ἀληθείας μᾶλλον ἢ τῆς δόξης, καὶ λέγειν καὶ πράττειν φανερῶς· * C καταφρονητικοῦ γάρ, διὸ παρρησιαστικός. παρρησιαστικοῦ δὲ, διὸ καταφρονητικὸς καὶ ἀληθευτικός· πλὴν ὅσα μὴ δι' εἰρωνείαν. εἴρωνα δὲ πρὸς τοὺς πολλοὺς, καὶ πρὸς ἄλλον μὴ δύνασθαι ζῆν, ἀλλ' ἢ πρὸς φίλον. δουλικὸν γάρ. διὸ καὶ πάντες οἱ κόλακες, θητικοί· καὶ οἱ ταπεινοὶ, κόλακες. οὐδὲ θαυμαστικός. οὐθὲν γὰρ μέγα αὐτῷ ἐστιν. οὐδὲ μνησίκακος. οὐ γὰρ μεγαλοψύχου τὸ ἀπομνημονεύειν, ἄλλως τε καὶ κακά. ἀλλὰ μᾶλλον παρορᾶν. οὐδὲ ἀνθρωπολόγος· οὔτε γὰρ περὶ αὑτοῦ ἐρεῖ, οὔτε περὶ ἑτέρου. οὔτε γὰρ ἵνα ἐπαινῆται, D μέλει αὐτῷ, οὔθ' ὅπως οἱ ἄλλοι ψέγωνται, οὐδ' αὖ ἐπαινετικός ἐστι. διόπερ οὐδὲ κακολόγος, οὐδὲ τῶν ἐχθρῶν, εἰ μὴ δι' ὕβριν· καὶ περὶ ἀναγκαίων ἢ μικρῶν ἥκιστα ὀλοφυρτικὸς καὶ δεητικός. σπουδάζοντος γὰρ οὕτως ἔχειν περὶ ταῦτα· καὶ οἷος κεκτῆσθαι μᾶλλον τὰ καλὰ καὶ ἄκαρπα τῶν καρπίμων καὶ ὠφελίμων· αὐτάρκους γὰρ μᾶλλον. καὶ κίνησις δὲ βραδεῖα τοῦ μεγαλοψύχου δοκεῖ εἶναι, καὶ φωνὴ βαρεῖα, καὶ λέξις στάσιμος· οὐ γὰρ σπευστικὸς, ὁ περὶ ὀλίγα σπουδάζων· οὐδὲ σύντονος, ὁ μηθὲν μέγα οἰόμενος. ἡ δ' ὀξυφωνία καὶ ἡ ταχύτης, διὰ τούτων. τοιοῦτος μὲν οὖν ὁ E μεγαλόψυχος.

Ιλιάδ. α. ῥ. ὁ Θέτις οὐ λέγ.

Manuſcripti quidam ita habet, παῤῥησιαστικοῦ γάρ. διὸ καταφρονητικός. καταφρονητικοῦ γάρ. διὸ παῤῥησιαστικός. Alij, παῤῥησιαστὴς γάρ, διὰ τὸ καταφρονητικὸς εἶναι. καταφρονητικὸς δὲ, διὸ παῤῥησιαστικός. Victorius.

CAPVT IX.

Vitia duo Magnanimitati oppoſita explicat.

AC magnanimus quidem talis eſt. Qui autem modum deſerit, is anguſto paruóque animo dicitur: qui ſuperat, elatus ac ſuperbus. Qui ſanè minimè mali videntur eſſe; (nihil enim maleficij in quemquam admittunt;) verumtamen peccant.

ΚΕΦΑΛ. θʹ.

Περὶ τοῦ μικροψύχου καὶ τοῦ χαύνου.

ΟΔ' ἐλλείπων, μικρόψυχος· ὁ δ' ὑπερβάλλων, χαῦνος. οὐ κακοὶ μὲν οὖν δοκοῦσιν εἶναι οὐδ' οὗτοι. οὐ γὰρ κακοποιοί εἰσιν· ἡμαρτημένοι δέ.

A ὁ μὲν γὰρ μικρόψυχος, ἄξιος ὢν ἀγαθῶν, ἑαυτὸν ἀποστερεῖ ὧν ἄξιός ἐστι· καὶ ἔοικε κακὸν ἔχειν τι, ἐκ τοῦ μὴ ἀξιοῦν ἑαυτὸν τῶν ἀγαθῶν, καὶ * ἀγνοεῖν δ' ἑαυτόν· ὠρέγετο γὰρ ἂν ὧν ἄξιος ἦν, ἀγαθῶν γε ὄντων. οὐ μὴν ἠλίθιοί γε οἱ τοιοῦτοι δοκοῦσιν εἶναι, ἀλλὰ μᾶλλον * ὀκνηροί· ἡ τοιαύτη δὲ δόξα δοκεῖ καὶ χείρους ποιεῖν. ἕκαστοι γὰρ ἐφίενται τῶν κατ' ἀξίαν. ἀφίστανται δὲ καὶ τῶν πράξεων τῶν καλῶν καὶ τῶν ἐπιτηδευμάτων, ὡς ἀνάξιοι ὄντες· ὁμοίως δὲ καὶ τῶν ἐκτὸς ἀγαθῶν. οἱ δὲ χαῦνοι, ἠλίθιοι, καὶ ἑαυτοὺς ἀγνοοῦντες, καὶ ταῦτ' ἐπιφανῶς· ὡς γὰρ ἄξιοι ὄντες, τοῖς ἐντίμοις ἐπιχειροῦσιν, εἶτα ἐξελέγχονται· καὶ ἐσθῆτι κοσμοῦνται, καὶ B σχήματι, καὶ τοῖς τοιούτοις· καὶ βούλονται τὰ εὐτυχήματα φανερὰ εἶναι αὐτῶν, καὶ λέγουσι περὶ αὐτῶν, ὡς διὰ τούτων τιμηθησόμενοι. ἀντιτίθεται δὲ τῇ μεγαλοψυχίᾳ ἡ μικροψυχία μᾶλλον τῆς χαυνότητος. καὶ γὰρ γίγνεται μᾶλλον, καὶ χεῖρόν ἐστιν. ἡ μὲν οὖν μεγαλοψυχία, περὶ τιμήν ἐστι μεγάλην, ὥσπερ εἴρηται.

γ. ἀγνοῶ

γ. ὀκνηροί.

ΚΕΦΑΛ. ι.

Περὶ φιλοτιμίας καὶ ἀφιλοτιμίας, καὶ τῆς ἀνωνύμου μεσότητος.

Ἔοικε δὲ καὶ περὶ ταύτην εἶναι ἀρετή τις, καθάπερ ἐν τοῖς πρώτοις ἐλέχθη· ἣ δόξειεν ἂν παραπλησίως ἔχειν πρὸς τὴν μεγαλοψυχίαν, ὥσπερ καὶ ἡ ἐλευθεριότης πρὸς τὴν μεγαλοπρέπειαν. ἄμφω γὰρ αὗται, τοῦ μὲν μεγάλου ἀφεστᾶσι· περὶ δὲ τὰ μέτρια καὶ τὰ μικρὰ διατιθέασιν ἡμᾶς ὡς δεῖ. ὥσπερ δ' ἐν λήψει καὶ δόσει χρημάτων, μεσότης ἐστὶ, καὶ ὑπερβολή τε καὶ ἔλλειψις· οὕτω καὶ ἐν τιμῆς ὀρέξει, τὸ μᾶλλον ἢ δεῖ, καὶ ἧττον, καὶ τὸ ὅθεν δεῖ, καὶ ὡς δεῖ. τόν τε γὰρ φιλότιμον ψέγομεν, ὡς καὶ μᾶλλον ἢ δεῖ, καὶ ὅθεν οὐ δεῖ, τῆς τιμῆς ἐφιέμενον· τόν τε ἀφιλότιμον, ὡς οὐδ' ἐπὶ τοῖς καλοῖς προαιρούμενον τιμᾶσθαι. ἔστι δ' ὅτε D τὸν φιλότιμον ἐπαινοῦμεν, ὡς ἀνδρώδη καὶ φιλόκαλον· τὸν δὲ ἀφιλότιμον, ὡς μέτριον καὶ σώφρονα, ὥσπερ καὶ ἐν * τοῖς πρώτοις εἴπομεν. δῆλον δ' ὅτι * πλεοναχῶς τοῦ φιλοτοιούτου λεγομένου, οὐκ ἐπὶ τὸ αὐτὸ ἀεὶ φέρομεν τὸν φιλότιμον· ἀλλ' ἐπαινοῦντες μὲν, ἐπὶ τὸ μᾶλλον οἱ πολλοί· ψέγοντες δὲ, ἐπὶ τὸ μᾶλλον ἢ δεῖ. ἀνωνύμου δ' οὔσης τῆς μεσότητος, ὡς ἐρήμης, ἔοικεν ἀμφισβητεῖν τὰ ἄκρα. ἐν οἷς δ' ἐστὶν ὑπερβολὴ καὶ ἔλλειψις, καὶ τὸ μέσον. ὀρέγονται δὲ τιμῆς καὶ μᾶλλον ἢ δεῖ, καὶ ἧττον. ἔστι δὴ καὶ ὡς δεῖ. ἐπαινεῖται γοῦν ἡ ἕξις αὕτη, μεσότης οὖσα περὶ τιμὴν ἀνώνυμος. φαίνεται δὲ πρὸς μὲν τὴν φιλοτιμίαν, ἀφιλοτιμία· πρὸς δὲ τὴν ἀ- E φιλοτιμίαν, φιλοτιμία· πρὸς ἀμφότερα δὲ, ἀμφότερά πως. ἔοικε δὲ τοῦτ' εἶναι καὶ * περὶ τὰς ἄλλας ἀρετάς. ἀντικεῖσθαι δὲ ἐνταῦθα οἱ ἄκροι φαίνονται, διὰ τὸ μὴ ὠνομάσθαι τὸν μέσον.

Lib.2.c.7.
Vide li.3.c.13. ſub finem.

Lib.2.c.8 9.

A Nam qui demiſſo paruóque animo eſt, cùm ſit bonis dignus, ipſe ſe iis fraudat, quæ meretur. Videturque mali quiddam in hoc ineſſe, ex eo quòd ſeſe bonis indignum eſſe arbitratur: atque adeò ſeipſum ignorare. Nam ni ita eſſet, ea expeteret quibus dignus eſt, cùm bona ſint. Tales homines tamen ſtulti non videntur eſſe, ſed pigri potiùs & ſegnes. Talis autem opinio, quam de ſeipſis habent, etiam deteriores eos efficere videtur. Ea enim, quæ meretur, quiſque expetere conſueuit. Proinde ab honeſtis actionibus & ſtudiis, quaſi indigni ſint, itémque à bonis externis longè refugiunt. Superbi autem cùm ſtulti ſint, tum ſeipſos quoque ignorant, neque id obſcuré. Nam perinde quaſi digni ſint, res amplas & honoratas conantur ac ſuſcipiunt: B deinde ſe ipſi, quales ſint, indicant, & ab aliis coarguuntur. Tum verò ex veſtitu, ex habitu geſtúque corporis, & conſimilibus aliis ornatum ſibi quærunt, ſuáſque res ſecundas omnibus notas & manifeſtas eſſe volunt, & de ſe ipſi prædicant: quaſi ex his honorem conſecuturi. Magis autem animi magnitudini aduerſatur humilitas & demiſſio animi, quàm elatio ac ſuperbia. Nam crebrior eſt, & deterius malum.

CAPVT X.

Virtutem circa paruos honores verſantem, cum ſuis extremis enarrat.

C ANimi igitur magnitudo in magno honore verſatur, quemadmodum oſtendimus. Videtur autem etiam in hoc alia quædam virtus eſſe occupata, vt in ſuperioribus diximus, quæ parem ad animi magnitudinem, rationem habere videatur, atque ad magnificentiam liberalitas. Nam cùm ambæ hæ virtutes à magno remotæ ſint, tum in rebus mediocribus & paruis nos ita, vt par eſt, afficiunt. Vt in accipiendis autem & dandis pecuniis locum habent mediocritas, nimium & parum: ſic etiam honos, & vehementiùs, & minùs quàm oportet, & rurſum vnde, & quomodo expetendus eſt, expeti poteſt. Nam & ambitioſum vituperamus, tanquam nimia honoris cupiditate inflammatum, honorémque vnde non oportet, aucu- D pantem: & honoris contemptorem, tanquam ne ex honeſtis quidem rebus honoris adipiſcendi conſilium capientem. Interdum autem ambitioſum quidem laudamus, vt virum fortem & honeſtatis ſtudioſum: honoris verò contemptorem, tanquam modeſtum & temperantem, vt etiam ſuprà diximus. Perſpicuum eſt autem, cùm multis modis quis huius vel illius rei amans dicatur, non reſpectu eodem ſemper φιλοτίμου nomen efferri: ſed ſi laudemus, de eo, qui ſtudioſior ſit honoris quàm vulgus: ſin vituperemus, de eo qui ſtudioſior ſit quàm oporteat. Quoniam autem mediocritas vacat nomine, idcirco fit vt extrema de eius poſſeſſione, quaſi de loco vacuo ac deſerto, ambigant & concertent. Cæterùm quibus in rebus nimium reperitur, & parum, in iis etiam mediocritas. At honorem E homines & nimiùm expetunt, & parum. Eum igitur quoque expetere licet intra modum, & vt oportet. Laudatur itaque hic habitus: qui mediocritas eſt in honore expetendo occupata, non nominata. Videtur autem, ſi cum ambitione comparetur, honoris contemptio. ſi cum honoris contemptione, ambitio: ſed cum vtraque comparata, vtriuſque ſpeciem quodammodo præ ſe fert. Quod etiam in reliquis virtutibus apparet. Pugnare autem hîc videntur inter ſe extremi; quia ei qui medius eſt, nomen impoſitum non eſt.

CAPVT XI. A

Lenitatem, quæ in ira moderanda verſatur, cum contrarys vitys declarat.

LEniras autem, mediocritas eſt, quæ in iris verſatur. Sed quia medius vacat nomine, ac ferè etiam extremi, medio leniratem adſcribimus, ad id quod eſt parum, propeodeotem, quod ipſum oomine vacat. Nimium autem itacundia dici poteſt. Perrurbatio eoim ira eſt, cuius multæ & variæ cauſæ ſunt efficientes. Atque is quidem, qui, quibus de rebus, quibúſque hominibus oportet, iraſcitur: prærerea verò & quemadmodum, quo tempore, & quandiu oportet, laudarur. Manſuerus igitur ac lenis appellari porerit, ſi modò lenitas laudabilis eſt. Ea enim videtur eſſe manſueri & lenis hominis natura, vr & ab omni animi tumulru ſit liber ac ſolutus, nec ſe à perrurbarione trahi pariatur, ſed vr ratio præceperit, ita & his de cauſis, & tandiu iraſcatur, B & ægrè ferat. Peccare aurem viderur in eam parrem, quæ eſt infra modum. Non enim ad vlciſcendum implicarus eſt homo lenis, ſed poriùs ad ignoſcendum propenſus. Parum autem, ſiue leoritudioem, ſiue quo alio nomine placet appellare, viruperarur. Nam cùm ij qui non ſuccenſent, ob eas cauſas ob quas ſuccenſere debēt, ſtulri videantur: tum ij, qui non quo modo, nec quo tempore, neque quibus debenr. Videtur enim hic prorſus ſenſu carere, oeque voquam coodoleſcere: cúnque non iraſcatur, non facilè ad propulſandam iniuriam excitari. Deinde verò aliorum in ſe & in ſuos contumelias petperi ac negligere, mancipiorum eſt. Nimium autem in omnibus quidem peccaodi modis C contrahitur. Nam & quibus, & propter quas cauſas iraſci ooo debemus, & vehementiùs quàm debemus, & citiùs & diutiùs quàm oportet, iraſcimur. Non ramen hæc in voo inſunt omnia. Fieri enim non poſſir, vt ioſint. Nam cùm malum omne per ſe perdat atque ioterimat, tum ſi integrum ſit, inrolerabile efficitur. Ὀργίλοι igitur ſunt illi quidem irritabiles, celeriúerque iraſcuotur, & quibus & propter quas cauſas oon oporter, & vehementiùs quàm oporret: ſed iidem ſunt placabiles, iraſcendique finem citò faciunt: quod qoidem eſt in illis vel oprimum. Atque hoc eis proprerea accidit, quia iram noo comprimunt, oeque cohibent, ſed ſtatim iniuriam acceptam referunt; (& hac ratione iram ſuam produot;) proprer aoimi concitati celeritarem: deinde iraſci deſinuot. Ἀκρόχολοι autem ſupra modum ſunt celeres, & ad omnia, & omoibus de cauſis iracundia exar- D deſcunt: vnde & oomen natum eſt. At Πικροί, ſiue amari, propemodum ſunt implacabiles, diúque in iracundia perſeuerant. Iram enim coorinent & comprimunt: quæ rum quieſcit, cùm iniuriam vlti fuerint. Vltio enim irā ſedar, doloris loco voluptarem afferens. Quod ſi aſſequi non poſſint, graui onere premuntur. Iam quia oous eorum noo eſt aliis ootum, nemo eis, vt ſe placabileis præbeaot, perſuadet. Ad iram autem io ſe ipſo concoqoendam tempore opus eſt. Eſt quioetiam hoc hominum genus cùm ſibi ipſi moleſtiſſimū, tum amiciſſimis. Χαλεπούς autem, hoc eſt, ſæuos & aſperos, eos appellamus, qui & propter quas cauſas non debent, & grauiùs & diutiùs quàm debent, iraſcuotur, & qui ounquam placanrur, E niſi iniuriam vlti ſint, vel etiam eos, quibus irati ſunt, caſtigarint. Lenitati aurem magis opponimus nimium, quàm parum. Frequentius eoim eſt: quandoquidem hominibus vſitatius & ſolemnius eſt iniuriam vlciſci. Prærerea ſæui & aſperi homines, ad coouictum, vitæque conſuetudioem minùs accommodati ſuot. Sed quod etiam ſuprà dictum eſt, ex iis quoque quæ nunc dicimus, intelligi poreſt, non eſſe facile oratione diſtinguere, quomodo, & quibus hominibus, & quibus de cauſis, & quandiu ſit iraſcendum, & quouſque quis io iracundia perſeuerans rectè faciar, aut peccet:

ΚΕΦΑΛ. ια΄. A

Περὶ πρᾳότητος, καὶ ἄλλων τῶν περὶ τὴν ὀργὴν ἕξεων.

ΠΡᾳότης δ' ἐστὶ μὲν μεσότης περὶ ὀργάς· ἀνωνύμου δ' ὄντος τοῦ μέσου, σχεδὸν δὲ καὶ τῶν ἄκρων, ἐπὶ ° τὸν μέσον τὴν πρᾳότητα φέρομεν, πρὸς τὴν (κ. τὸ μέσον) ἔλλειψιν ἀποκλίνουσαν, ἀνώνυμον οὖσαν. ἡ δ' ὑπερβολή, ὀργιλότης τις λέγοιτ' ἄν. τὸ μὲν γὰρ πάθος ἐστὶν ὀργή· τὰ δ' ἐμποιοῦντα, πολλὰ καὶ διαφέροντα. ὁ μὲν οὖν ἐφ' οἷς δεῖ, καὶ οἷς δεῖ ὀργιζόμενος, ἔτι δὲ καὶ ὡς δεῖ, καὶ ὅτε, καὶ ὅσον χρόνον, ἐπαινεῖται· πρᾶος δὴ οὗτος ἂν εἴη, εἴπερ ἡ πρᾳότης ἐπαινεῖται· βούλεται γὰρ ὁ πρᾶος, (Magn.li.1.c.23.) ἀτάραχος εἶναι, καὶ μὴ ἄγεσθαι ὑπὸ τοῦ πάθους· ἀλλ' (Eudem.li.3.c.3.) B ὡς ἂν ὁ λόγος τάξῃ, οὕτω καὶ ἐπὶ τούτοις, καὶ ἐπὶ τοσοῦτον χρόνον χαλεπαίνειν. ἁμαρτάνειν δὲ δοκεῖ μᾶλλον ἐπὶ τὴν ἔλλειψιν. οὐ γὰρ τιμωρητικὸς ὁ πρᾶος, ἀλλὰ μᾶλλον συγγνωμονικός. ἡ δ' ἔλλειψις, εἴτ' ἀοργησία τις ἐστίν, εἴθ' ὅ, τι δή ποτε, ψέγεται. οἱ γὰρ μὴ ὀργιζόμενοι ἐφ' οἷς δεῖ, ἠλίθιοι δοκοῦσιν εἶναι, καὶ οἱ μὴ ὡς δεῖ, μηδ' ὅτε, μηδὲ οἷς δεῖ. δοκεῖ γὰρ οὐκ αἰσθάνεσθαι, οὐδὲ λυπεῖσθαι, * μὴ ὀργιζόμενός τε, (κ. μὴ ὀργ. δὲ.) οὐκ εἶναι ἀμυντικός. τὸ δὲ, προπηλακιζόμενον ἀνέχεσθαι, καὶ τοὺς οἰκείους περιορᾶν, ἀνδραποδῶδες. C ἡ δ' ὑπερβολὴ κατὰ πάντα μὲν γίνεται· καὶ γὰρ οἷς οὐ δεῖ, καὶ ἐφ' οἷς οὐ δεῖ, καὶ μᾶλλον ἢ δεῖ, καὶ θᾶττον, καὶ πλείω χρόνον· οὐ μὴν ἅπαντά γε τῷ αὐτῷ ὑπάρχει. οὐ γὰρ ἂν δύναιτο εἶναι. τὸ γὰρ κακὸν * καὶ αὑτὸ ἀπόλλυσι· κἂν (γρ. ἢ καθ' ἑαυτό) ὁλόκληρον ᾖ, ἀφόρητον γίνεται. οἱ μὲν οὖν ὀργίλοι, ταχέως μὲν ὀργίζονται, καὶ οἷς οὐ δεῖ, καὶ ἐφ' οἷς οὐ δεῖ, καὶ μᾶλλον ἢ δεῖ· παύονται δὲ ταχέως· ὃ καὶ βέλτιστον ἔχουσι. συμβαίνει δ' αὐτοῖς τοῦτο, ὅτι οὐ κατέχουσι τὴν ὀργήν, ἀλλὰ ἀνταποδιδόασιν· ᾗ φανεροί εἰσι διὰ τὴν ὀξύτητα· εἶτα ἀποπαύονται. ὑπερβολῇ δ' εἰσὶν οἱ ἀκρόχολοι ὀξεῖς καὶ πρὸς πᾶν ὀργίλοι, καὶ ἐπὶ παντί· ὅθεν καὶ τοὔνομα. οἱ δὲ πικροί, δυσδιάλυτοι. καὶ πολὺν χρόνον ὀργίζονται· κατέχουσι γὰρ τὸν D θυμόν. παῦλα δὲ γίνεται, ὅταν * ἀνταποδιδῷ. ἡ γὰρ (γρ. ἀνταποδιδῶσι.) τιμωρία παύει τῆς ὀργῆς, ἡδονὴν ἀντὶ τῆς λύπης ἐμποιοῦσα. τούτου δὲ μὴ γινομένου, τὸ βάρος ἔχουσι. διὰ γὰρ τὸ μὴ ἐπιφανὲς εἶναι, οὐδὲ συμπείθει αὐτοὺς οὐδείς. ἐν αὑτῷ δὲ πέψαι τὴν ὀργήν, χρόνου δεῖ. εἰσὶ δ' οἱ τοιοῦτοι ἑαυτοῖς ὀχληρότατοι, καὶ τοῖς μάλιστα φίλοις. χαλεποὺς δὲ λέγομεν, τοὺς ἐφ' οἷς τε μὴ δεῖ, χαλεπαίνοντας, καὶ μᾶλλον ἢ δεῖ, καὶ πλείω χρόνον, καὶ μὴ διαλλαττομένους ἄνευ τιμωρίας * ἢ κολά- (γρ. ἢ καὶ.) σεως· τῇ πρᾳότητι δὲ μᾶλλον τὴν ὑπερβολὴν ἀντιτίθεμεν. καὶ γὰρ μᾶλλον γίνεται· ἀνθρωπικώτερον E γὰρ τὸ μᾶλλον τιμωρεῖσθαι. καὶ πρὸς τὸ συμβιοῦν οἱ χαλεποί, χείρους. ὃ δὲ καὶ ἐν * τοῖς πρότερον εἴρηται, (Lib.2.c.vlt:) καὶ ἐκ τῶν λεγομένων δῆλον. οὐ γὰρ ῥᾴδιον διορίσαι τὸ πῶς, καὶ τίσι, καὶ ἐπὶ ποίοις, καὶ πόσον χρόνον ὀργιστέον, καὶ μέχρι τίνος ὀρθῶς ποιεῖ τις ἢ ἁμαρτάνει.

ὁ μὲν γὰρ μικρὸν παρεκβαίνων, οὐ ψέγεται, οὔτ' ἐπὶ τὸ μᾶλλον, οὔτ' ἐπὶ τὸ ἧττον. ἐνίοτε γὰρ τοὺς ἐλλείποντας ἐπαινοῦμεν, καὶ πράους φαμέν· καὶ τοὺς χαλεπαίνοντας ἀνδρώδεις, ὡς δυναμένους ἄρχειν. ὁ δὲ πόσον καὶ πῶς παρεκβαίνων, ψεκτός, οὐ ῥᾴδιον τῷ λόγῳ ἀποδοῦναι. ἐν γὰρ τοῖς καθ' ἕκαστα καὶ τῇ αἰσθήσει ἡ κρίσις. ἀλλά

γρ. τοσοῦτο τό γε * τοσοῦτον δῆλον, ὅτι ἡ μὲν μέση ἕξις, ἐπαινετή, καθ' ἣν οἷς δεῖ, ὀργιζόμεθα, καὶ ἐφ' οἷς δεῖ, καὶ ὡς δεῖ, καὶ πάντα τὰ τοιαῦτα· αἱ δὲ ὑπερβολαὶ καὶ ἐλλείψεις, ψεκταί· καὶ ἐπὶ μικρὸν μὲν γινόμεναι, ἠρέμα· ἐπὶ πλέον δέ, μᾶλλον· ἐπὶ πολὺ δέ, σφόδρα. δῆλον οὖν ὅτι τῆς μέσης ἕξεως ἀνθεκτέον. αἱ μὲν οὖν περὶ τὴν ὀργὴν ἕξεις εἰρήσθωσαν.

A Qui enim paulum nimiùm, ſiue in quiddam à modo, ſiue in id quod eſt parum, degreditur, non vituperatur. Interdum enim eos qui modum deſerunt, laudamus, manſuetúſque ac lenes appellamus: interdum eos, qui grauiter iraſcuntur, eſſe animo virili dicimus, tanquam ad imperandum idoneos. Quàm longè igitur & quomodo à modo deflectens aliquis ſit vituperabilis, non eſt facile verbis definire. In rebus enim ſingularibus, & ſenſu, iudicium huius rei ſitum eſt. Sed illud certè perſpicuum eſt, medium habitum eſſe laudabilem, per quem, & quibus, & propter quas cauſas, & quomodo oportet, iraſcimur, cæteráque id genus omnia: nimium autem & parum, vituperabilia, quæ ſi non longè abB ſunt à medio, leuiter: ſi longiùs, grauiter: ſi longiſſimè, grauiſſimè ſunt vituperanda. Perſpicuum igitur eſt, medium habitum diligenter eſſe retinendum. Atque ij animi habitus, qui in ira verſantur, hactenus ſint à nobis explicati.

ΚΕΦΑΛ. ιβ'.

Περὶ ἀρέσκων καὶ δυσκόλων, καὶ τῆς κατὰ τὴν μέσην ἕξιν φίλων.

ΕΝ δὲ ταῖς ὁμιλίαις καὶ τῷ συζῆν, καὶ λόγων καὶ πραγμάτων κοινωνεῖν, οἱ μέν, ἄρεσκοι δοκοῦσιν εἶναι, οἱ πάντα πρὸς ἡδονὴν ἐπαινοῦντες, καὶ οὐθὲν ἀντιτείνοντες, ἀλλὰ δεῖν οἰόμενοι ἄλυποι τοῖς ἐντυγχάνουσιν εἶναι. οἱ δ' ἐξ ἐναντίας τούτοις πρὸς

γρ. ἀντιτείνοντες, πάντα * ἀντιτυποῦντες, καὶ τοῦ λυπεῖν οὐδ' ὁτιοῦν φροντίζοντες, δύσκολοι καὶ δυσέριδες καλοῦνται. ὅτι μὲν οὖν αἱ εἰρημέναι ἕξεις, ψεκταί εἰσιν, οὐκ ἄδηλον· καὶ ὅτι ἡ μέση τούτων ἐπαινετή, καθ' ἣν ἀποδέξεται ἃ δεῖ καὶ ὡς δεῖ. ὁμοίως δὲ καὶ δυσχερανεῖ. ὄνομα δὲ οὐκ ἀποδέδοται αὐτῇ τι· ἔοικε δὲ μάλιστα φιλίᾳ. τοιοῦτος γάρ ἐστιν ὁ κατὰ τὴν μέσην ἕξιν, οἷον βουλόμεθα

γρ. καὶ φίλον λέγειν τὸν ἐπιεικῆ * φίλον, τὸ στέργειν προσλαβόντα. διαφέρει δὲ τῆς φιλίας, ὅτι ἄνευ πάθους ἐστὶ καὶ τοῦ

γρ. οὐ τῷ στέργειν, οἷς ὁμιλεῖ. * οὐ τῷ γὰρ φιλεῖν ἢ ἐχθραίνειν, ἀποδέχεται ἕκαστα ὡς δεῖ, ἀλλὰ τῷ τοιοῦτος εἶναι. ὁμοίως γὰρ πρὸς ἀγνῶτας καὶ γνωρίμους, καὶ συνήθεις καὶ ἀσυνήθεις αὐτὸ ποιήσει, πλὴν καὶ ἐν ἑκάστοις ὡς ἁρμόζει. οὐ γὰρ ὁμοίως προσήκει συνήθων καὶ ὀθνείων φροντίζειν, οὐδ' αὖ λυπεῖν. καθόλου μὲν οὖν εἴρηται, ὅτι ὡς δεῖ, ὁμιλήσει· ἀναφέρων δὲ πρὸς τὸ καλὸν καὶ τὸ συμφέρον, στοχάσεται τοῦ μὴ λυπεῖν, ἢ συνηδύνειν. ἔοικε μὲν γὰρ περὶ ἡδονὰς καὶ λύπας εἶναι τὰς ἐν ταῖς ὁμιλίαις γινομένας. τούτων δ' ὅσας μὲν αὐτῷ ἐστὶ μὴ καλὸν ἢ βλαβερὸν συνηδύνειν, δυσχερανεῖ, καὶ προαιρήσεται λυπεῖν. κἂν τῷ ποιοῦντι δὲ ἀσχημοσύνην φέρῃ, καὶ ταύτην μὴ μικράν, ἢ βλάβην· ἡ δ' ἐναντίωσις μικρὰν λύπην· οὐκ ἀποδέξεται, ἀλλὰ δυσχερανεῖ. διαφερόντως δ' ὁμιλήσει τοῖς ἐν ἀξιώμασι, καὶ τοῖς τυχοῦσι, καὶ μᾶλλον ἢ ἧττον γνωρίμοις. ὁμοίως δὲ καὶ κατὰ τὰς ἄλλας διαφοράς, ἑκάστοις ἀπονέμων τὸ πρέπον· καὶ καθ' αὑτὸ μὲν αἱρούμενος τὸ συνηδύνειν· λυπεῖν δὲ εὐλαβούμενος· τοῖς δὲ ἀποβαίνουσιν, ἐὰν ᾖ μείζω, συνεπόμενος· λέγω δὲ τῷ καλῷ καὶ τῷ συμφέροντι. καὶ ἡδονῆς δὲ ἕνεκα τῆς εἰσαῦθις μεγάλης, μικρὰ λυπήσει.

CAPVT XII.

Ex tribus virtutibus ἀνωνύμοις primam nomine carentem explicat: quam Latini Popularitatem, Facilitatem, Familiaritatem, Affabilitatem appellare videntur.

IN congreſſu autem hominum, & vitæ quotidianæ conſuetudine, denique in ſermonum ac factorum communicatione, alij blandi ſeu placendi ſtudioſi videntur eſſe: qui vt ſint voluptati, laudant omnia, nulláque in re aduerſantur, ſed putant, ſe eos, quibuſcum quotidie C congrediuntur, nullo modo offendere oportere. Alij contrà qui in omni re aduerſantur, neque magnopere laborant, ne quem offendant, appellantur moroſi, & in cõtentionibus pugnaces ac peruicaces. Hi igitur (quos diximus;) animi habitus, nimirum ſunt vituperabiles, horúmque medius laudabilis: quo vir bonus ea omnia, quæ probanda, & vt probanda ſunt, probabit, offendetúrque contrariis. Nomen autem ei nullum impoſitum eſt; ſed ad amicitiæ ſimilitudinem proximè videtur accedere. Namque hoc medio animi habitu præditus eſt, euiuſmodi hominem commodum & bonum amicum ſignificamus, cùm amandi affectum aſſumpſerit. Eo autem differt ab amicitia, quòd animi motu, amoriſque D affectu in eos quibuſcum verſatur, caret. Non enim eo quòd vel amet, vel oderit, vnumquidque vt oportet, approbat; ſed quia eo ingenio eſt, idque inſtituendæ vitæ conſilium cepit. Æquè enim hanc facilitatem erga notos atque ignotos, æquè erga eos, quorũ cũſuetudine vtitur, atque eos quibuſcũ nulla conſuetudine coniunctus eſt, adhibebit: ſed ita, vt cuique conueniet. Non n. æquè conuenit, homines conſuetudine & familiaritate cõiunctos, atq; alienos, vereri & obſeruare: neque rurſus offendere. Vniuersè igitur iam dictũ eſt, eum cũ hominibus ita, vt debet, verſaturum & communicaturum: ſed tamen ad honeſtum & vtile ſuas actiones referens, hunc ſibi ſcopum propoſitũ habebit, ne quem offendat, aut vt delectet potiùs. In iis .n. voluptatibus ac moleſtiis E verſari videtur, quæ ex ſermonibus & cœtib. hominum capiuntur. Quando autem non niſi cũ turpitudine aut etiã cum damno delectare poteſt, eã obſecundationem improbabit ac reſpuet, multóq; malet offendere. Quòd ſi quid erit, quod ei, qui faciat, dedecori ſit, aut damno non paruo; aduerſando autem, leui illum moleſtia afficiat; factum illud turpe aut dãnoſum non probabit, ſed improbabit potiùs, ac moleſtè feret. Aliter autem cum iis cõmunicabit & loquetur, qui dignitate aliqua præditi ſunt; aliter cũ infimis, & forte fortuna oblatis hominibus; aliter cũ notioribus: aliter cũ minùs notis. ſimiliterq; in aliis diſſimilitudinib. ſuum cuiq; tribuet decorũ. Ac delectationem quidẽ per ſe ſequetur atque eliget: offenſionẽ verò vitabit: iis autẽ quę ſunt euẽtura, ſi maiora ſint, adhæreſcet, honeſto inquam & vtili, deniq; magnæ in poſterũ voluptatis cauſa leniter offẽdet.

Talis igitur medius eſt, quamuis non nominatus. Eorum autem, qui delectant, is, qui nihil aliud ſibi proponit quod aſſequi velit, quàm vt ſit iucundus: blandus, & placendi ſtudioſus appellatur. Qui verò id facit, vt aliquam ex eo vtilitatem capiat, quæ vel in pecunia, vel in iis rebus quæ pecunia æſtimantur, poſitæ ſunt, aſſentator. At eum qui omnibus offenditur, moroſum, & in contentionibus pugnacem diximus appellari. Pugnare autem idcirco inter ſe videntur extrema, quia mediocritati nomen impoſitum non eſt.

A ὁ μὲν οὖν μέσος, τοιοῦτός ἐστιν· οὐκ ὠνόμασται δέ. τῶν δὲ συνηδυνόντων, ὁ μὲν τοῦ ἡδὺς εἶναι στοχαζόμενος, μὴ διά τι ἄλλο, ἄρεσκος· ὁ δ' ὅπως ὠφέλειά τις αὐτῷ γίγνηται εἰς χρήματα, καὶ ὅσα διὰ χρημάτων, κόλαξ. ὁ δὲ πᾶσι δυσχεραίνων, εἴρηται ὅτι δύσκολος καὶ δύσερις. ἀντικεῖσθαι δὲ φαίνεται τὰ ἄκρα ἑαυτοῖς, διὰ τὸ ἀνώνυμον εἶναι τὸ μέσον.

CAPVT XIII.

Virtutem ἀνώνυμον alteram; (quam Studium veritatis, Integritatem & Candorem appellare quis poſſet) cum ſuis extremis, circa mendacium occupatis, declarat.

ΚΕΦΑΛ. ιγ'.

B Περὶ τοῦ ἀλαζόνος, καὶ τοῦ εἴρωνος, καὶ μέσου τοῦ ἀληθευτικοῦ.

IN iiſdem autem ferè arrogantiæ quoque mediocritas vertitur. hæc verò etiam nomine vacat. Non erit autem incommodum, taleis quoque habitus perſequi. Nam & planiùs ea quæ ad mores pertinent, cognoſcemus, ſingulis explicatis: & virtutes, mediocritates eſſe, magis erit nobis perſuaſum ac probatum, cùm ita eſſe in omnibus perſpexerimus. De iis igitur, qui in conuictu vitæque ſocietate voluptatem & offenſionem eorũ quibuſcum verſantur, ſpectant, dictum eſt. Nunc de iis qui veritatem colunt, aut mentiuntur, idque verbis pariter ac factis, & ſimulatione, pauca dicenda ſunt. Videtur igitur glorioſus ſeu arrogans res ſibi glorioſas vendicare ſolere, quæ non inſunt, quæque ſunt iis quæ inſunt, maiores. Diſſimulator contrà, vel ea quæ inſunt negare, vel minora fingere, atque extenuare. Medius verò cùm ſingulis in rebus ſui iuris atque arbitrij ſit, vita & oratione veracem eſſe: qui ea, quæ habet, in ſe ineſſe confitetur, neque ea verbis auget, neque extenuat. Nihil autem obſtat, quominus quis hęc ſingula & alicuius, & nullius rei cauſa faciat. Qualis verò quiſque eſt, talis eius & actio & oratio eſt, talis denique & vita: niſi rei alicuius agat & loquatur gratiâ. Per ſe autem mendacium quidem malum & vituperabile eſt: verum autem, honeſtum & laudabile. Ita & verax cùm ſit medius, laudabilis eſt: at qui mentiuntur, ambo ſunt illi quidem vituperandi, ſed magis arrogans. De vtroque autem dicamus, ac primùm de veraci. Non enim de eo loquimur, qui in confeſſis & manifeſtis, neque de eo, qui in rebus, quæ ad iniuſtitiam iuſtitiámve pertinent, verus eſt; alius enim hæc ſunt fortaſſe virtutis; ſed de eo, qui quibus in rebus nihil refert, verum ſit eiuſmodi nécne, tum in oratione, tum in vita, veritatem colit & ſequitur, eo ipſo quòd tali animi habitu ſit præditus. Talis autem qui eſt, vir bonus non immeritò videri poſſit. Nam qui veritatem amat, veráque loquitur, quibus in rebus id facere nihil attinet: is multo magis in iis verè loquetur, in quibus magnopere referet. Mendacium enim vt turpe fugiet, ac vitabit, quod iam etiã per ſe ſuaptéque natura fugiebat. At talis vir laudabilis eſt. Ad extenuandam autem rerum veritatem propenſior eſt: concinnius enim hoc eſſe videtur; quoniam omne nimium, graue & odioſum eſt. Qui verò maiora ſibi, quàm quæ inſunt, tribuit, ac vendicat, nullius rei cauſa; eſt ille quidem improbo ſimilis; (nõ enim mendacio delectaretur;) verumtamen leuis hominis potiùs ac nugatoris, quàm mali ſimilitudinem gerere videtur. Quòd ſi alicuius rei gratia faciat, is, qui gloriæ vel honoris cauſa facit, non eſt valde vituperandus, vt arrogans: at qui pecuniæ, aut aliarum rerum, quæ pecuniæ loco ſunt, multo turpior eſt. Non autem vi ac poteſtate, ſed conſilio & inſtituta ratione vitæ, intelligitur arrogans. Ex habitu enim, & eo quia talis ſit, arrogans eſt: quomodo & mendax,

ΠΕρὶ τὰ αὐτὰ δὲ σχεδόν ἐστι καὶ ἡ τῆς ἀλαζονείας μεσότης. ἀνώνυμος δὲ καὶ αὐτή. οὐ χεῖρον δὲ καὶ τὰς τοιαύτας ἐπελθεῖν. μᾶλλόν τε γὰρ ἂν εἰδείημεν τὰ περὶ τὸ ἦθος, καθ' ἕκαστον διελθόντες· καὶ μεσότητας εἶναι τὰς ἀρετὰς πιστεύσαιμεν ἄν, ἐπὶ πάντων οὕτως ἔχον συνιδόντες· ἐν δὲ τῷ συζῆν, οἱ μὲν πρὸς ἡδονὴν καὶ λύπην ὁμιλοῦντες, εἴρηνται· περὶ δὲ τῶν ἀληθευόντων τε καὶ ψευδομένων εἴπωμεν, ὁμοίως ἐν λόγοις καὶ πράξεσι καὶ τῷ προσποιήματι. δοκεῖ * δὲ C ὁ μὲν ἀλαζὼν, προσποιητικὸς τῶν ἐνδόξων εἶναι, καὶ μὴ ὑπαρχόντων, καὶ μειζόνων ἢ ὑπάρχει· ὁ δὲ εἴρων ἀνάπαλιν, ἀρνεῖσθαι τὰ ὑπάρχοντα, ἢ ἐλάττω ποιεῖν· ὁ δὲ μέσος * αὐθέκαστός τις ὢν, ἀληθευτικὸς καὶ τῷ βίῳ καὶ τῷ λόγῳ, τὰ ὑπάρχοντα ὁμολογῶν εἶναι περὶ αὐτὸν, καὶ οὔτε μείζω, οὔτε ἐλάττω. ἔστι δὲ τούτων ἕκαστα, καὶ ἕνεκά τινος ποιεῖν καὶ μηθενός. ἕκαστος δὲ οἷός ἐστι, τοιαῦτα * λέγει καὶ πράττει, καὶ οὕτω ζῇ, ἐὰν μή τινος ἕνεκα πράττῃ. καθ' αὑτὸ δὲ τὸ μὲν ψεῦδος, φαῦλον καὶ ψεκτόν· τὸ δὲ ἀληθὲς, καλὸν καὶ ἐπαινετόν. οὕτω δὲ καὶ ὁ μὲν ἀληθευτικὸς, μέσος ὢν, ἐπαινετός. οἱ δὲ ψευδόμενοι, ἀμφότεροι μὲν D ψεκτοί· μᾶλλον δ' ὁ ἀλαζών. περὶ ἑκατέρου δ' εἴπωμεν· πρότερον δὲ περὶ τοῦ ἀληθευτικοῦ. οὐ γὰρ περὶ τοῦ ἐν ταῖς ὁμολογίαις ἀληθεύοντος λέγομεν, οὐδ' ὅσα εἰς ἀδικίαν ἢ δικαιοσύνην συντείνει· ἄλλης γὰρ ἂν εἴη ταῦτ' ἀρετῆς· ἀλλ' * ὃς ἂν μηδενὸς τοιούτου διαφέροντος, καὶ ἐν λόγῳ καὶ ἐν βίῳ ἀληθεύῃ, τῷ τὴν ἕξιν τοιοῦτος εἶναι. δόξειε δ' ἂν ὁ τοιοῦτος ἐπιεικὴς εἶναι. ὁ γὰρ φιλαλήθης, καὶ ἐν οἷς μὴ διαφέρει, ἀληθεύων, ἀληθεύσει καὶ ἐν οἷς διαφέρει, ἔτι μᾶλλον. ὡς γὰρ αἰσχρὸν, τὸ ψεῦδος εὐλαβήσεται, ὅ γε καὶ καθ' αὑτὸ ηὐλαβεῖτο· ὁ δὲ τοιοῦτος ἐπαινετός. ἐπὶ τὸ ἔλαττον δὲ μᾶλλον τοῦ ἀλη- E θοῦς ἀποκλίνει. ἐμμελέστερον γὰρ φαίνεται, διὰ τὸ ἐπαχθεῖς τὰς ὑπερβολὰς εἶναι. ὁ δὲ μείζω τῶν ὑπαρχόντων προσποιούμενος μηθενὸς ἕνεκα, φαύλῳ μὲν ἔοικεν· οὐ γὰρ ἂν ἔχαιρε τῷ ψεύδει. μάταιος δὲ φαίνεται μᾶλλον ἢ κακός. εἰ δ' ἕνεκά τινος, ὁ μὲν δόξης ἢ τιμῆς, οὐ λίαν ψεκτὸς, ὡς ἀλαζών· ὁ δὲ ἀργυρίου, ἢ ὅσα εἰς ἀργύριον, ἀσχημονέστερος. οὐκ ἐν τῇ δυνάμει δ' ἐστὶν ὁ ἀλαζὼν, ἀλλ' ἐν τῇ προαιρέσει. κατὰ τὴν ἕξιν γὰρ, καὶ τῷ τοιόσδε εἶναι, ἀλαζών ἐστιν· ὥσπερ καὶ ψεύστης,

Magn. li.1.c.33. Eudem.li.3.c.7.

γρ. δὴ

γρ. ὁ δίκαιος minùs rectè.

γρ. πράττει, καὶ λέγει

γρ. ἐν οἷς δὲ ἀληθεύων.

ὁ μὲν τῷ ψεύδει αὐτῷ χαίρων, ὁ δὲ δόξης ὀρεγόμενος ἢ κέρδους. οἱ μὲν οὖν δόξης χάριν ἀλαζονευόμενοι, τὰ τοιαῦτα προσποιοῦνται, ἐφ' οἷς ἔπαινος ἢ εὐδαιμονισμός· οἱ δὲ κέρδους, *ὧν ἀπόλαυσίς ἐστι τοῖς πέλας καὶ ἃ διαλαθεῖν ἔστι μὴ ὄντα, οἷον ἰατρὸν ἢ μάντιν σοφόν. διὰ τοῦτο οἱ πλεῖστοι προσποιοῦνται τὰ τοιαῦτα, καὶ ἀλαζονεύονται. ἔστι γὰρ ἐν αὐτοῖς τὰ εἰρημένα. οἱ δ' εἴρωνες ἐπὶ τὸ ἔλαττον λέγοντες, χαριέστεροι μὲν τὰ ἤθη φαίνονται. οὐ γὰρ κέρδους ἕνεκα δοκοῦσι λέγειν, ἀλλὰ φεύγοντες τὸ ὀγκηρόν. μάλιστα δὲ καὶ οὗτοι τὰ ἔνδοξα ἀπαρνοῦνται· οἷον καὶ Σωκράτης ἐποίει. οἱ δὲ καὶ τὰ μικρὰ καὶ τὰ φανερὰ προσποιούμενοι, βαυκοπανοῦργοι λέγονται, καὶ εὐκαταφρόνητοί εἰσι. καὶ ἐνίοτε ἀλαζονεία φαίνεται, οἷον ἡ τῶν Λακώνων ἐσθής. καὶ ἡ γὰρ ὑπερβολὴ καὶ ἡ λίαν ἔλλειψις, ἀλαζονικόν. οἱ δὲ μετρίως χρώμενοι τῇ εἰρωνείᾳ, καὶ περὶ τὰ μὴ λίαν ἐμποδὼν καὶ φανερὰ εἰρωνευόμενοι, χαρίεντες φαίνονται. ἀντικεῖσθαι δ' ὁ ἀλαζὼν φαίνεται τῷ ἀληθευτικῷ. χείρων γάρ.

γρ. ὅτι ἐστὶ ἀπ.

γρ. ὀχληρόν.

ΚΕΦΑΛ. ιδ'.

Περὶ τοῦ βωμολόχου, καὶ τοῦ ἀγροίκου ἢ δυστραπέλου, καὶ μέσου τοῦ εὐτραπέλου, ἢ ἐπιδεξίου.

Magnor. lib. 1. cap. 31.
Eudem. li. 3. c. 7.

Οὔσης δὲ καὶ ἀναπαύσεως ἐν τῷ βίῳ, καὶ ἐν ταύτῃ διαγωγῆς μετὰ παιδιᾶς, δοκεῖ καὶ ἐνταῦθα εἶναι ὁμιλία τις ἐμμελής, καὶ οἷα δεῖ λέγειν, καὶ ὡς· ὁμοίως δὲ καὶ ἀκούειν. διοίσει δὲ καὶ τῷ *ἐν τοιούτοις λέγειν, ἢ τοιούτων ἀκούειν. δῆλον δ' ὡς καὶ περὶ ταῦτά ἐστιν ὑπερβολή τε καὶ ἔλλειψις τοῦ μέσου. οἱ μὲν οὖν τῷ γελοίῳ ὑπερβάλλοντες, βωμολόχοι δοκοῦσιν εἶναι καὶ φορτικοί, γλιχόμενοι πάντως τοῦ γελοίου, καὶ μᾶλλον στοχαζόμενοι τοῦ γέλωτα ποιῆσαι, ἢ τοῦ λέγειν εὐσχήμονα, καὶ μὴ λυπεῖν τὸν σκωπτόμενον· οἱ δὲ μήτ' αὐτοὶ ἂν εἰπόντες μηθὲν γελοῖον, τοῖς τε λέγουσι δυσχεραίνοντες, ἄγροικοι καὶ σκληροὶ δοκοῦσιν εἶναι· οἱ δὲ ἐμμελῶς παίζοντες, εὐτράπελοι προσαγορεύονται, οἷον εὔτροποι. τοῦ γὰρ ἤθους αἱ τοιαῦται δοκοῦσι κινήσεις εἶναι. ὥσπερ δὲ τὰ σώματα ἐκ τῶν κινήσεων κρίνεται, οὕτω καὶ τὰ ἤθη. ἐπιπολάζοντος δὲ τοῦ γελοίου, καὶ τῶν πλείστων χαιρόντων τῇ παιδιᾷ, καὶ τῷ σκώπτειν μᾶλλον ἢ δεῖ, καὶ οἱ βωμολόχοι εὐτράπελοι προσαγορεύονται, ὡς χαρίεντες. ὅτι δὲ διαφέρουσι, καὶ οὐ μικρόν, ἐκ τῶν εἰρημένων δῆλον. τῇ μέσῃ δ' ἕξει οἰκεῖον καὶ ἡ ἐπιδεξιότης ἐστί· τοῦ δ' ἐπιδεξίου ἐστὶ τοιαῦτα λέγειν καὶ ἀκούειν, οἷα τῷ ἐπιεικεῖ καὶ ἐλευθερίῳ ἁρμόττει· ἔστι γάρ τινα πρέποντα τῷ τοιούτῳ λέγειν ἐν παιδιᾶς μέρει, καὶ ἀκούειν· καὶ ἡ τοῦ ἐλευθέρου παιδιὰ διαφέρει τῆς τοῦ ἀνδραποδώδους, καὶ αὖ τοῦ πεπαιδευμένου καὶ ἀπαιδεύτου. ἴδοι δ' ἄν τις καὶ ἐκ τῶν κωμῳδιῶν τῶν παλαιῶν καὶ τῶν καινῶν. τοῖς μὲν γὰρ ἦν γελοῖον, ἡ αἰσχρολογία· τοῖς δὲ μᾶλλον, ἡ ὑπόνοια.

γρ. ἐν τοῖς τοι.

A Alius enim mendacio ipſo delectatur: alius verò gloriæ quæſtúſve cauſa ſibi plus quàm par eſt, ſumit atque arrogat. Atque ij quidem, qui cupiditate gloriæ mendaciter ſibi plus æquo tribuunt, ea ſibi vendicant, propter quæ homines vel laudari, vel beati prædicari ſolent. Qui autem quæſtus cauſa id faciunt, ea ſibi ſumunt, quæ aliis fructum ac voluptatem afferunt, & in quibus tenebras aliis licet offundere, ne videre poſſint, eum non eſſe talem, qualem ſe eſſe profiteatur: verbi gratia, medicum, aut vatem, aut ſophiſtam. Atque ob hanc cauſam complures talia in ſe ineſſe ſimulant, taliáque ſibi arrogant. In eis enim ea reperiuntur, quæ à nobis dicta ſunt. Diſſimulatores autem, qui ſua omnia verbis eleuant, mo-
B ribus videntur illi quidem eſſe politioribus. Non enim lucri cauſa ita loqui videntur, ſed quòd elationem animi iactationemque fugiant. Maximè autem etiam hi glorioſa omnia de ſe negant: quod faciebat & Socrates. Qui verò res paruas, & in promptu poſitas diſſimulant, verſuti ſeu delicati veteratores appellantur: ſuntque hi abiecti & contempti homines. Atque adeò interdum hoc vitium arrogantiæ ſimilitudinem gerit, qualis eſt Lacedæmoniorum veſtitus. Nam ſibi & nimium aſſumere, & parum admodum tribuere, de ſéque omnia detrahere, arrogantis eſt. Qui verò intra modum diſſimulatione vtuntur, eáque diſſimulant, quæ non admodum nota, neque in promptu ſunt poſita, ij politi homines videntur. Arrogans autem potiùs quàm diſſimulator,
C veraci videtur opponi: Deterior enim eſt.

CAPVT XIV.

Ludicræ conuerſationis virtutem, Vrbanitatem ſcilicet, quæ inter ὁμιλητικὰς *tertia & poſtrema eſt; cum ſuis extremis narrat.*

Sed cùm ſit in vita ſuus etiam requieti locus, atque in hac temporis aliquid cum ludo & ioco ponere liceat: hic quoque videtur conuerſatio quædam apta & concinna conſiſtere: vt, cùm talia dicantur, qualia, & quemadmodum dici debent, tum etiam audiantur. Intererit autem etiam inter qualeis quis loquatur, qualeiſve loquenteis audiat. Iam verò perſpicuum eſt, in his & nimium eſſe & parum, quorum vtrumque abeſt à medio. Atque ij quidem, qui riſu mouendo vltra modum prodeunt, ſcurræ videntur eſſe
D & ridiculi, contemptique homines, qui ridiculorum ſingulari cupiditate ac deſiderio affecti ſunt, magiſque ſibi hunc ſcopum propoſitum habent, vt riſum moueãt, quàm vt honeſta ac decora loquantur, nec eius, in quem ſalsè dicunt, animum offendant. Qui autem nec ipſi quicquam ridiculè, ſalséque dicere queunt, & ijs, qui dicunt, infenſi ſunt, agreſtes & inſulſi homines habendi ſunt. At qui concinnè & lepidè ſalibus & iocis vtuntur, εὐτράπελοι, faceti aut vrbani nominantur, quaſi εὔτροποι flexibili ac verſatili ingenio præditi. Ingenij enim & morum tales motus videntur eſſe. Quemadmodum autem corpora ex motibus iudicantur, ita & mores. Iam verò cùm ſales & ridicula increbruerint, compluréſque iocis & ſalsè dictis magis quàm par ſit,
E delectentur, fit vt ſcurræ, faceti appellentur, tanquam humanitate politi homines. Sed ex ijs quæ diximus, multum inter eos intereſſe, perſpicuum eſt. Medio autem habitui etiam ea quæ dexteritas appellatur, accommodata eſt. Dexteri porrò hominis eſt, ea & dicere, & audire, quæ viro bono ac libero conueniunt. Sunt enim quædam, quæ talem virum ioco decent & dicere, & audire. Magnum quoque inter ingenuo dignum & ſeruilem iocum interuallum interiectum eſt. magnum inter eruditi iocum, & ineruditi. Quod quidem ex veteribus & nouis comœdijs cognoſci intelligere licet. Illis enim ridicula res erat verborum obſcœnitas: his ſententia potiùs verbis tecta.

Inter hæc autem ad ſpeciem honeſtam ac decoram multum intereſt. Verùm igitur is, qui bene in alterum dicta ſalſa dicit, ex eo definiendus eſt, quòd ea dicat, quæ liberum decent? an quòd eum, qui audit, non offendat, aut etiam delectet? An veró hoc quoque incertum, nec definitum eſt? alia enim aliis odioſa ſunt, & iucunda. Talia autem etiam audiet. Nam quæ quiſque æquo animo audit, hæc facere quoque videtur. Non igitur quiduis faciet. Salſè dictum enim, quoddam maledicti genus eſt. At latores legum quædam maledicti loco obiicere vetant. Sed oportebat eoſdem fortaſſe vetare quoque ne quiduis in alterum ſalsè dicere liceret. Homo igitur politus & ingenuus ſic erit affectus, perinde ac ſi ipſe ſibi lex ſit. Ac medius quidem talis eſt, ſiue dexter, ſiue facetus, ſiue vrbanus appellandus ſit. Scurra autem ridiculo moderari non poteſt, cùm nec ſibi, nec aliis parcat, dummodo riſum moueat: cùm talia denique dicat, quæ humanitate politus homo nunquam dixerit: nonnulla autem etiam eius aures reſpuerint. Agreſtis autem ille & ruſticus atque inſulſus ad taleis congreſſiones prorſus ineptus & inutilis eſt. Nam cùm ipſe nihil ad ea operæ conferat, tum omnibus offenditur. Videntur autem ad hominum vitam requies & iocus eſſe neceſſaria. Tres igitur ſunt illæ, quas diximus, in vita mediocritates: quæ omnes in quorumdam ſermonum & actionum communitate verſantur. Sed eo differunt, quòd vna in veritate, reliquæ duæ in iucunditate ſitæ ſunt. Atque harum ipſarum, quæ ad iucunditatem pertinent, altera in iocis, altera in congreſſionibus, reliquæque vitæ communitatibus, vertitur.

CAPVT XV.

De affectionibus iis quæ Habituum ethicorum ſpeciem habẽt, cùm habitus non ſint, agit.

DE verecundia autem, quaſi virtus ſit aliqua, non attinet dicere. Perturbationi enim, quàm habitui ſimilior eſt. Definitur itaque infamiæ metus quidam. Exiſtit autem ſimiliter, atque metus, qui in rebus formidoloſis verſatur. Erubeſcunt enim ij qui pudore afficiuntur: palleſcunt autem, qui mortem extimeſcũt. Apparet igitur, vtrumque quodammodo ad corpus pertinere. Quod quidem perturbationis potiùs quàm habitus proprium videtur eſſe. Non omni porró ætati, ſed adoleſcentiæ, hæc perturbatio conuenit. Nam qui hac ætate ſunt, pudenteis & verecundos eſſe putamus oportere: quia cùm eorum vita aſſiduis perturbationibus agitetur, multa peccent, à quibus pudore reuocantur. Iuuenes itaque laudamus eos, qui ſunt pudẽtes: ſenem veró quòd facilè pudore afficiatur, nemo laudauerit. Nihil enim eum arbitramur agere oportere eorum propter quæ pudor exiſtere ſolet. Nam nec viri boni eſt pudor, ſiquidem ex rebus malis naſcitur. Res enim huiuſmodi ne agendæ quidem ſunt. Nihil veró refert, vtrùm alia ſint re turpia, alia opinione. Neutra enim ſunt agenda. Ergo pudore affici non oportet. Præterea veró improbi hominis eſt, talem eſſe, vt turpe aliquid agat. Ita autem animatum eſſe aliquem, vt ſi quid tale admiſerit, pudore afficiatur, atque ob hanc cauſam ſe virum bonum eſſe putare, abſurdum eſt. Eorum enim, quæ ſponte noſtra agimus, nos pudet. At vir bonus numquam quicquam mali ſponte ſua admittet. Sed tamen ex conditione pudor poteſt bonum videri. Nam ſi quid turpe admittat, pudore afficiatur. Sed hoc non ineſt in virtutibus. Neque veró ſi impudentem eſſe nullóque pudore à turpibus actionibus reuocari malum eſt; idcirco turpia agentem pudore affici, bonum erit. Iam veró ne continentia quidem virtus eſt, ſed quiddam virtutis habet admixtum: de qua poſteriùs dicemus. Nunc autem de iuſtitia diſſeramus.

A διαφέρει δ' οὐ μικρὸν ταῦτα πρὸς εὐσχημοσύνην. πότερον οὖν τὸν εὖ σκώπτοντα ὁριστέον τῷ λέγειν ἃ πρέπει ἐλευθερίῳ, ἢ τῷ μὴ λυπεῖν τὸν ἀκούοντα, ἢ καὶ τέρπειν· ἢ καὶ τό γε τοιοῦτον, ἀόριστον. ἄλλο γὰρ ἄλλῳ μισητόν τε καὶ ἡδύ. τοιαῦτα δὲ καὶ* ἀκούσεται. ἃ γὰρ ὑπομένει ἀκούων, ταῦτα καὶ ποιεῖν δοκεῖ. οὐ δὴ πᾶν* ποιήσει· τὸ γὰρ σκῶμμα, λοιδόρημά τί ἐστιν· οἱ δὲ νομοθέται, ἔνια λοιδορεῖν κωλύουσιν. ἔδει δ' ἴσως καὶ σκώπτειν. ὁ δὴ χαρίεις καὶ ἐλευθέριος, οὕτως ἕξει, οἷον νόμος ὢν ἑαυτῷ. τοιοῦτος μὲν οὖν ὁ μέσος ἐστίν, εἴτ' ἐπιδέξιος, εἴτ' εὐτράπελος λέγεται. B ὁ δὲ βωμολόχος, ἥττων ἐστὶ τοῦ γελοίου, καὶ οὔτε ἑαυτοῦ, οὔτε τῶν ἄλλων ἀπεχόμενος, εἰ γέλωτα ποιήσει· καὶ τοιαῦτα λέγων, ὧν οὐδὲν ἂν ὁ χαρίεις εἴποι. ἔνια δὲ οὐδ' ἂν ἀκούσαι· ὁ δ' ἄγροικος, εἰς τὰς τοιαύτας ὁμιλίας ἀχρεῖος. οὐδὲν γὰρ συμβαλλόμενος, πᾶσι δυσχεραίνει. δοκεῖ δὲ καὶ ἡ ἀνάπαυσις καὶ ἡ παιδιὰ ἐν τῷ βίῳ εἶναι ἀναγκαῖον. τρεῖς οὖν αἱ εἰρημέναι ἐν τῷ βίῳ μεσότητες· εἰσὶ δὲ πᾶσαι περὶ λόγων τινῶν καὶ πράξεων κοινωνίαν. διαφέρουσι δ', ὅτι ἡ μὲν περὶ ἀλήθειαν ἐστίν, αἱ δὲ περὶ τὸ ἡδύ. τῶν δὲ περὶ τὴν ἡδονήν, ἡ μὲν ἐν ταῖς παιδιαῖς, ἡ δ' ἐν ταῖς κατὰ τὸν ἄλλον βίον ὁμιλίαις.

γρ. ἀκούσεται ἄλλος.
γρ. λέξει al. ποιήσει ἢ λέξει.

C

ΚΕΦΑΛ. ιε'.

Περὶ αἰδοῦς· ὅτι πάθει μᾶλλον ἔοικεν ἢ ἕξει.

ΠΕρὶ δὲ αἰδοῦς ὥς τινος ἀρετῆς, οὐ προσήκει λέγειν. πάθει γὰρ μᾶλλον ἔοικεν, ἢ ἕξει. ὁρίζεται γοῦν φόβος τις ἀδοξίας. ἀποτελεῖται δὲ τῷ περὶ τὰ δεινὰ φόβῳ παραπλήσιον· ἐρυθραίνονται γὰρ οἱ αἰσχυνόμενοι· οἱ δὲ τὸν θάνατον φοβούμενοι, ὠχριῶσι. σωματικὰ δὴ φαίνεταί πως εἶναι ἀμφότερα. ὅπερ δοκεῖ πάθους μᾶλλον ἢ ἕξεως εἶναι. οὐ πάσῃ δ' ἡλικίᾳ τὸ D πάθος ἁρμόζει, ἀλλὰ τῇ νέᾳ. οἰόμεθα γὰρ δεῖν τοὺς τηλικούτους, αἰδήμονας εἶναι, διὰ τὸ πάθει ζῶντας, πολλὰ ἁμαρτάνειν, ὑπὸ τῆς αἰδοῦς δὲ* κωλύεσθαι. καὶ ἐπαινοῦμεν, τῶν μὲν νέων τοὺς αἰδήμονας· πρεσβύτερον δ' οὐδεὶς ἂν ἐπαινέσειεν, ὅτι αἰσχυντηλός. οὐθὲν γὰρ οἰόμεθα δεῖν αὐτὸν πράττειν ἐφ' οἷς ἐστιν αἰσχύνη. οὐδὲ γὰρ ἐπιεικοῦς ἐστιν ἡ αἰσχύνη, εἴπερ γίγνεται ἐπὶ τοῖς φαύλοις· οὐδὲ γὰρ πρακτέον τὰ τοιαῦτα. εἰ δ' ἐστὶ τὰ μὲν κατ' ἀλήθειαν αἰσχρά, τὰ δὲ κατὰ δόξαν, οὐθὲν διαφέρει. οὐδέτερα γὰρ πρακτέα· ὥστ' οὐκ αἰσχυντέον. E φαύλου δὲ καὶ τὸ εἶναι τοιοῦτον, οἷον πράττειν τι τῶν αἰσχρῶν. τὸ δ' οὕτως ἔχειν, ὥστ' εἰ πράξειέ τι τῶν τοιούτων, αἰσχύνεσθαι, καὶ διὰ τοῦτ' οἴεσθαι ἐπιεικῆ εἶναι, ἄτοπον. ἐπὶ τοῖς ἑκουσίοις γὰρ ἡ αἰδώς. ἑκὼν δὲ ὁ ἐπιεικὴς οὐδέποτε πράξει τὰ φαῦλα. εἴη δ' ἂν ἡ αἰδὼς ἐξ ὑποθέσεως ἐπιεικές. εἰ γὰρ πράξαι, αἰσχύνοιτ' ἄν. οὐκ ἔστι δὲ τοῦτο περὶ τὰς ἀρετάς. εἰ δὲ ἡ ἀναισχυντία φαῦλον, καὶ τὸ μὴ αἰδεῖσθαι τὰ αἰσχρὰ πράττειν, οὐθὲν μᾶλλον* τὸν τὰ τοιαῦτα πράττοντα αἰσχύνεσθαι, ἐπιεικές. οὐκ ἔστι δὲ οὐδ' ἡ ἐγκράτεια ἀρετή, ἀλλά τις μικτή. δειχθήσεται δὲ περὶ αὐτῆς ἐν τοῖς ὕστερον. νῦν δὲ περὶ δικαιοσύνης εἴπωμεν.

Magnor. lib. 1. cap 30.
Eudem. l. 3. c. 7.
γρ. κωλυόμενοι.
γρ. τὸν τὰ

A

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΟΥΣ ΗΘΙΚΩΝ Νικομαχείων τὸ Ε.

ΚΕΦΑΛ. α΄.

Δικαιοσύνης καὶ ἀδικίας ὑπογραφή. καὶ ὅτι οὐ τὸν αὐτὸν ἔχει τρόπον ἐπί τε ἐπιστημῶν καὶ δυνάμεων, καὶ ἐπὶ τῶν ἕξεων.

Magnor. lib. 1. cap 34.
Eudem. lib. 4.

B

ΠΕΡΙ δὲ δικαιοσύνης καὶ ἀδικίας σκεπτέον, περὶ ποίας τε τυγχάνουσιν οὖσαι πράξεις, καὶ ποία μεσότης ἐστὶν ἡ δικαιοσύνη· καὶ τὸ δίκαιον, τίνων μέσον. ἡ δὲ σκέψις ἡμῖν ἔστω κατὰ τὴν αὐτὴν μέθοδον τοῖς προειρημένοις. ὁρῶμεν δὴ πάντας τὴν τοιαύτην ἕξιν βουλομένους λέγειν δικαιοσύνην, ἀφ᾽ ἧς πρακτικοὶ τῶν δικαίων εἰσί, καὶ ἀφ᾽ ἧς δικαιοπραγοῦσι, καὶ βούλονται τὰ δίκαια. τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον καὶ περὶ ἀδικίας, ἀφ᾽ ἧς ἀδικοῦσι, καὶ βούλονται τὰ ἄδικα· διὸ καὶ ἡμῖν πρῶτον ὡς ἐν τύπῳ, ὑποκείσθω ταῦτα. οὐδὲ γὰρ τὸν αὐτὸν ἔχει τρόπον ἐπί τε τῶν

C

ἐπιστημῶν καὶ δυνάμεων, καὶ ἐπὶ τῶν ἕξεων. δύναμις μὲν γὰρ καὶ ἐπιστήμη, δοκεῖ τῶν ἐναντίων ἡ αὐτὴ εἶναι. ἕξις δ᾽ ἡ ἐναντία τῶν ἐναντίων οὔ· οἷον, ἀπὸ τῆς ὑγιείας οὐ πράττεται τὰ ἐναντία, ἀλλὰ τὰ ὑγιεινὰ μόνον. λέγομεν γὰρ ὑγιεινῶς βαδίζειν, ὅταν βαδίζῃ ὡς ἂν ὁ ὑγιαίνων. πολλάκις μὲν οὖν γνωρίζεται ἡ ἐναντία ἕξις ἀπὸ τῆς ἐναντίας· πολλάκις δὲ αἱ ἕξεις, ἀπὸ τῶν ὑποκειμένων. ἐάν τε γὰρ ἡ εὐεξία ᾖ φανερά, καὶ ἡ καχεξία φανερὰ γίνεται· καὶ ἐκ τῶν εὐεκτικῶν ἡ εὐεξία, καὶ ἐκ ταύτης τὰ εὐεκτικά. εἰ γάρ ἐστιν ἡ εὐεξία πυκνότης σαρκός, ἀνάγκη καὶ τὴν καχεξίαν εἶναι μανότητα σαρκός· καὶ τὸ εὐεκτικὸν, τὸ ποιητικὸν πυκνότητος ἐν σαρκί. ἀκολουθεῖ δ᾽ ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ, ἐὰν θάτερα

D

πλεοναχῶς λέγηται, καὶ θάτερα πλεοναχῶς λέγεσθαι· οἷον, εἰ τὸ δίκαιον, καὶ τὸ ἄδικον.

ΚΕΦΑΛ. β΄.

Ὅτι πλεοναχῶς λέγονται, ἥ τε δικαιοσύνη καὶ ἡ ἀδικία.

ΕΟικε δὲ πλεοναχῶς λέγεσθαι ἡ δικαιοσύνη, καὶ ἡ ἀδικία· ἀλλὰ διὰ τὸ σύνεγγυς εἶναι τὴν ὁμωνυμίαν αὐτῶν, λανθάνει· καὶ οὐχ ὥσπερ ἐπὶ τῶν πόῤῥω δήλη μᾶλλον. ἡ γὰρ διαφορὰ πολλὴ, ἡ κατὰ τὴν

E

ἰδέαν· οἷον ὅτι καλεῖται κλεὶς ὁμωνύμως, ἥ τε ὑπὸ τὸν αὐχένα τῶν ζώων, καὶ ᾗ τὰς θύρας κλείουσιν. εἰλήφθω δὴ, ὁ ἄδικος ποσαχῶς λέγεται. δοκεῖ δὴ ὅ, τε παράνομος, ἄδικος εἶναι, καὶ ὁ πλεονέκτης, καὶ ὁ ἄνισος· ὥστε δῆλον, ὅτι καὶ ὁ δίκαιος ἔσται ὅ, τε νόμιμος, καὶ ὁ ἴσος· τὸ μὲν δίκαιον ἄρα, τὸ νόμιμον, καὶ τὸ ἴσον· τὸ δ᾽ ἄδικον τὸ παράνομον, καὶ τὸ ἄνισον.* ἐπεὶ δὲ καὶ πλεονέκτης ὁ ἄδικος, περὶ τἀγαθὰ ἔσται, οὐ πάντα·

… ἐπεὶ δὲ πλε.

ARISTOTELIS ETHICORVM NICOMACHEORVM

LIBER QVINTVS.

CAPVT I.

Rudem Iuſtitiæ & Iniuſtitiæ tractationem, eámque generalem, aggreditur.

B

DE iuſtitia autem & iniuſtitia hoc videndum eſt, quibus in actionibus verſentur, quænam mediocritas ſit iuſtitia: quarum deniquc rerum medium ſit ius. Quibus in rebus exquirendis & explicandis, eâdem atque in ſuperioribus via rationéque vtamur. Videmus igitur, eum animi habitum, quo ad res iuſtas gerendas homines efficiuntur idonei, quóque res iuſtas & agunt, & volunt, ab omnibus iuſtitiam intelligi atque appellari ſolere: eodémque modo iniuſtitiam habitum eſſe, quo & iniuriam faciunt, & res iniuſtas volunt. Itaque hæc primùm nobis quoque veluti quadam imagine adumbrata, poſita ſint & conceſſa. Neque enim ita ſe res habet

C

in ſcientiis & facultatibus, ſeu poteſtatibus, vt in habitibus. Facultas enim ſeu poteſtas, & ſcientia, eadem contrariorum videtur eſſe: habitus autem contrariorum non idem eſt. verbi gratia, à bona valetudine non aguntur contraria, ſed ea quæ ſunt bonæ valetudinis propria dumtaxat. Dicimus enim, aliquem valenter ambulare, cùm ita ambulat, vt is qui bene valet. Sæpenumero igitur ex contrario habitu habitus intelligitur contrarius: ſæpe ex rebus habitui ſubiectis. Nam ſi bona corporis habitudo & firma conſtitutio nota ſit, nota erit etiam mala: & cognitis iis quæ firmam corporis conſtitutionem efficiunt, firma quoque corporis conſtitutio erit cognita: & rurſus ex hac ipſa, ea quæ bonam corporis habitudinem efficiũt. Si enim bona corporis habitudo, ſoliditas carnis eſt: neceſſe eſt malam corporis habitudinem, carnis raritatem eſſe: &

D

quod vim habet efficientem firmæ corporis conſtitutionis, id ad carnis ſoliditatem gignendam neceſſariò valebit. Plerumque autem ſequitur, vt ſi altera pluribus modis dicantur, alterorum quoque multi ſint ſignificandi modi: verbi gratia, ſi multæ ſint iuſti ſignificationes, erunt & iniuſti multæ.

CAPVT II

Rudem Iuſtitiæ tractationem, cámque ſpecialem ſubiungit: & duas Iuſtitiæ ſpecies ex ipſius nominis ſignificatione elicit.

MVltis autem modis iuſtitia & iniuſtitia dici videntur. Sed quia valde eſt propinqua earum nominis communitas, & ſimilitudo, iccirco obſcurior eſt, neque ita, vt in iis quæ longè inter ſe diſtant,

E

apparet. Magna enim differentia eſt ea quæ ex ſpecie eſt. exempli gratia, clauis apud Græcos vno & communi nomine appellatur, & ea pars quæ ceruicibus animalium ſubeſt, & ea qua oſtia claudunt. Hoc igitur ſumptum ſit, quot modis homo iniuſtus dicatur. Et verò videtur iniuſtus eſſe & is, qui contra legem committit, & is, qui ſibi plus vendicat, quàm par ſit, quique inæqualis eſt. Ex quo perſpicuum eſt, iuſtum quoque futurum & eum, qui legibus pareat, & eum qui æquus ſeu æqualis ſit. Ius igitur erit tum id quod legibus ſancitur, quod legitimum appellant, tum id quod æquum eſt: & contrà iniuria, tum id quod in legem committitur, tum id quod iniquum eſt. Quoniam autem iniuſtus etiam plus bonorum quàm par ſit, ſibi depoſcit ac vendicat; in bonis erit occupatus, non omnibus,

ſed in ijs duntaxat, in quibus ſecunda & aduerſa fortuna locum habet: quæ ſunt bona ſimpliciter & abſolutè quidem illa ſemper, ſed huic vel illi non ſemper. Homines autem hæc votis omnibus expetúntque ac perſequuntur: quod facere nõ oportet, ſed optare ſane, vt quæ ſimpliciter bona ſunt, ea nobis quoque bona ſint: eligere autem ac ſumere, quæ nobis ſunt bona. Sed iniuſtus non ſemper id quod plus eſt, eligit, verumetiam quod minus eſt, in ijs quæ abſolutè mala ſunt. Sed quia videtur etiam minùs malum quodammodo bonum eſſe; cupiditas autem eius, quod plus eſt, boni cupiditas eſt: iccirco videtur ille eſſe eius quod plus eſt, appetens & cupidus. Porrò iniquus etiam contra legem peccat. Nam hoc ipſum quod peccatum in legem dicimus, omnem iniuſtitiam continet, omníſque iniuſtitiæ commune eſt.

CAPVT III.

Ex ſpeciebus Iuſtitiæ priorem, quæ Legitima & Vniuerſalis dicitur, deſcribit.

QVoniam autem eum qui contra leges cõmittit, iniuſtum eſſe diximus: qui verò leges ſeruat, iuſtum: perſpicuum eſt, ea omnia quæ legitima ſunt, quodammodo eſſe iuſta. Nam cùm ea quæ à ſcientia legum ferendarum deſcripta & definita ſunt, legitima ſunt, tum vnumquodque horum ius eſſe dicimus. Leges autem omnibus de rebus ita loquuntur, vt vel cõmunem omnium vtilitatem ſpectent, vel optimorum, vel eorum penes quos ſumma rerum eſt poteſtas: & vel ſecundùm virtutem, vel ſecundùm quem alium modum talem. Quocirca vno modo iura appellamus ea quæ vitam beatam, eiúſque parteis, ciuili ſocietate cõciliare & cõſeruare poſſunt. Ac lex quidem & viri fortis muneribus fungi iubet, vt locum atque ordinem in acie tenere, neque fugere neque arma abiicere: & temperãtis, vt non adulterari, neque cuiquam ſtuprum inferre: & lenis ac manſueti, vt neminem verberare, neque cuiquam maledicere. Itémque in cæteris virtutibus ac vitijs, partim iubendo partim vetãdo, rectè quidem ea lex, quæ rectè ac ſalutariter: perperam autem, quæ negligenter & inconſideratè lata eſt. Hæc igitur iuſtitia, virtus eſt illa quidem perfecta, non tamen ſimpliciter, neque abſolutè, ſed ſi ad alterum referatur. Atque ob hanc cauſam ſæpe omnium præſtantiſſima virtutum videtur eſſe iuſtitia: neque veſper neque lucifer tanta homines admiratione afficere. Tum ſolemus hoc vti prouerbio:

Iuſtitia vna alias virtutes continet omneis.

Ac perfectiſſima virtus eſt, quia perfectæ virtutis vſus eſt. Ideo autem perfecta eſt, quia qui ea præditus eſt, etiam cum aliis & erga alios, non ſecum ſolùm, virtutem colere poteſt. Plerique enim in ſuis quidem rebus vti virtute poſſunt, in ijs autem quas cum altero contraxerunt, nõ poſſunt. Quocirca præclarè Biantis illud videtur eſſe dictum: Magiſtratus virũ declarabit. Nam qui magiſtratum gerit, is iam cum altero rationem habet, & in communione vitæ verſatur. Atque ob hanc eandem cauſam ſola ex omnibus virtutibus iuſtitia alienum videtur eſſe bonum, quia ad alterum refertur ac pertinet. Altorum enim vtilitati cõſulit, nempe aut principis, aut reipubl. Deterrimus igitur ille quidem habendus eſt, qui improbitate in ſe vtitur, & in amicos: optimus autem, non qui ſecum & ſibi, ſed qui cum alijs, & erga alios virtutem colit. Hoc enim difficile atque operoſum eſt. Ergo hæc iuſtitia non virtutis pars eſt, ſed virtus vniuerſa: neque ei contraria iniuſtitia pars vitij eſt, ſed vitium integrum atque vniuerſum.

A ἀλλὰ περὶ ὅσα εὐτυχία, καὶ ἀτυχία, ἃ ἔστι μὲν ἁπλῶς αἰεὶ ἀγαθά· τινὶ δ' οὐκ αἰεί. οἱ δ' ἄνθρωποι ταῦτα εὔχονται καὶ διώκουσι· δεῖ δ' οὔ· ἀλλ', εὔχεσθαι μὲν τὰ ἁπλῶς ἀγαθὰ, καὶ αὐτοῖς ἀγαθὰ εἶναι· αἱρεῖσθαι δὲ, τὰ αὐτοῖς ἀγαθά. ὁ δ' ἄδικος οὐκ αἰεὶ τὸ πλέον αἱρεῖται· ἀλλὰ καὶ τὸ ἔλαττον, ἐπὶ τῶν ἁπλῶς κακῶν· ἀλλ' ὅτι δοκεῖ καὶ τὸ μεῖον κακὸν ἀγαθόν πως εἶναι, τοῦ δ' ἀγαθοῦ ἐστιν ἡ πλεονεξία· διὰ τοῦτο δοκεῖ πλεονέκτης εἶναι. ἔστι δὲ ἄνισος· τοῦτο γὰρ περιέχει * καὶ κοινόν· καὶ παράνομος. τοῦτο γὰρ ἡ παρανομία, ἤτοι ἡ ἀνισότης, περιέχει πᾶσαν ἀδικίαν, καὶ κοινόν ἐστι πάσης ἀδικίας. B

γρ. τὸ κοινόν. τὸ γὰρ ἄνισον ἴσχει τὸ πλέον καὶ τὸ ἔλαττον.

ΚΕΦΑΛ. γ'.

Περὶ τοῦ παρανόμου καὶ τῆς δικαιοσύνης, ἣ τελεία ἐστὶν ἀρετή.

ΕΠεὶ δ' ὁ παράνομος, ἄδικος ἦν· ὁ δὲ νόμιμος, δίκαιος, δῆλον ὅτι πάντα τὰ νόμιμά ἐστί πως δίκαια· τά τε γὰρ ὡρισμένα ὑπὸ τῆς νομοθετικῆς, νόμιμά ἐστι· καὶ ἕκαστον τούτων δίκαιον εἶναι φαμέν. οἱ δὲ νόμοι ἀγορεύουσι περὶ ἁπάντων, στοχαζόμενοι, ἢ τοῦ κοινῇ συμφέροντος πᾶσιν, ἢ τοῖς ἀρίστοις, ἢ τοῖς κυρίοις, ἢ κατ' ἀρετὴν, ἢ κατ' ἄλλον τινὰ τρόπον τοιοῦτον· ὥστε, ἕνα μὲν τρόπον δίκαια λέγομεν, τὰ ποιητικὰ, καὶ φυλακτικὰ τῆς εὐδαιμονίας, καὶ τῶν μορίων αὐτῆς, τῇ πολιτικῇ κοινωνίᾳ. προστάττει δ' ὁ νόμος, καὶ τὰ τοῦ ἀνδρείου ἔργα ποιεῖν. οἷον, μὴ λείπειν τὴν τάξιν, μηδὲ φεύγειν, μηδὲ ῥιπτεῖν τὰ ὅπλα· καὶ τὰ τοῦ σώφρονος, οἷον, μὴ μοιχεύειν, μηδὲ ὑβρίζειν· καὶ τὰ τοῦ πράου, οἷον, μὴ τύπτειν, μηδὲ κακηγορεῖν· ὁμοίως δὲ καὶ κατὰ τὰς ἄλλας ἀρετὰς καὶ μοχθηρίας, τὰ μὲν κελεύων, τὰ δ' ἀπαγορεύων· ὀρθῶς μὲν, ὁ κείμενος ὀρθῶς· χεῖρον δὲ, ὁ ἀπεσχεδιασμένος. αὕτη μὲν οὖν ἡ δικαιοσύνη, ἀρετὴ μέν ἐστι τελεία, ἀλλ' οὐχ ἁπλῶς, ἀλλὰ πρὸς ἕτερον· καὶ διὰ τοῦτο πολλάκις κρατίστη τῶν ἀρετῶν εἶναι δοκεῖ ἡ δικαιοσύνη· καὶ οὔθ' ἕσπερος, οὔθ' ἑῷος, οὕτω * θαυμαστός. καὶ παροιμιαζόμενοί φαμεν,

Ἐν δὲ δικαιοσύνῃ συλλήβδην πᾶσ' ἀρετή 'στι,

καὶ τελεία μάλιστα ἀρετὴ, ὅτι τῆς τελείας ἀρετῆς χρῆσίς ἐστι. τελεία δ' ἐστὶν, ὅτι ὁ ἔχων αὐτὴν, καὶ πρὸς ἕτερον δύναται τῇ ἀρετῇ χρῆσθαι, ἀλλ' οὐ μόνον καθ' αὑτόν· πολλοὶ γὰρ, ἐν μὲν τοῖς οἰκείοις, τῇ ἀρετῇ δύνανται χρῆσθαι· ἐν δὲ τοῖς πρὸς ἕτερον, ἀδυνατοῦσι. καὶ διὰ τοῦτο εὖ δοκεῖ ἔχειν τὸ τοῦ Βίαντος, ὅτι ἀρχὴ τὸν ἄνδρα δείξει· πρὸς ἕτερον γὰρ, καὶ ἐν κοινωνίᾳ ἤδη ὁ ἄρχων. διὰ δὲ τὸ αὐτὸ τοῦτο, καὶ * ἀλλότριον ἀγαθὸν δοκεῖ εἶναι ἡ δικαιοσύνη, μόνη τῶν ἀρετῶν, * ὅτι πρὸς ἕτερόν ἐστιν· ἄλλῳ γὰρ τὰ συμφέροντα πράττει, ἢ ἄρχοντι, ἢ * κοινῷ. κάκιστος μὲν οὖν * ὁ πρὸς αὑτὸν, καὶ πρὸς τοὺς φίλους χρώμενος τῇ μοχθηρίᾳ· ἄριστος δ' οὐχ ὁ πρὸς αὑτὸν τῇ ἀρετῇ, ἀλλ' ὁ πρὸς ἕτερον· * τοῦτο γὰρ ἔργον χαλεπόν. αὕτη μὲν οὖν ἡ δικαιοσύνη, οὐ μέρος ἀρετῆς, ἀλλὰ ὅλη ἀρετή ἐστιν· οὐδ' ἡ ἐναντία ἀδικία, μέρος κακίας, ἀλλ' ὅλη κακία.

C D E

γρ. θαυμαστόν.
Theogn. 147.

Infrà, cap. 10.
γρ. ὅτι καὶ
γρ. κοινωνῷ. & ita in Eudem.
γρ. ὁ καὶ πρὸς.
Fort. τοῦτο γὰρ ἔργον. aὐ. vt ſæpe alibi. vox autẽ χαλεπόν ex gloſſa pridem in contextũ irrepſiſſe videtur. Ita tamen etiam in Eudem.

τί δὲ διαφέρει ἡ ἀρετὴ καὶ ἡ δικαιοσύνη αὕτη, δῆλον A ἐκ τῶν εἰρημένων. ἔστι μὲν γὰρ ἡ αὐτή· τὸ δ' εἶναι, οὐ τὸ αὐτό· ἀλλ', ᾗ μὲν πρὸς ἕτερον, δικαιοσύνη· ᾗ δὲ τοιάδε * ἕξις ἁπλῶς, ἀρετή.

κ. ἕξις, ἁπλῶς ἀρ.

ΚΕΦΑΛ. δ'.

Περὶ τῆς ἐν μέρει δικαιοσύνης, ἥπερ τῇ προτέρᾳ συνώνυμος.

Ζητοῦμεν δέ γε τὴν ἐν μέρει ἀρετῆς δικαιοσύνην· ἔστι γάρ τις, ὥς φαμεν. ὁμοίως δὲ καὶ B περὶ ἀδικίας τῆς κατὰ μέρος. σημεῖον δὲ ὅτι ἔστι· κατὰ μὲν γὰρ τὰς ἄλλας μοχθηρίας ὁ ἐνεργῶν, ἀδικεῖ μέν, πλεονεκτεῖ δ' οὐδέν· οἷον ὁ ῥίψας τὴν ἀσπίδα, διὰ δειλίαν· ἢ ὁ κακῶς εἰπών, διὰ χαλεπότητα· ἢ οὐ βοηθήσας χρήμασι, δι' ἀνελευθερίαν· ὅταν δὲ πλεονεκτῇ, πολλάκις κατ' οὐδεμίαν τῶν τοιούτων. ἀλλὰ μὴν οὐδὲ κατὰ πάσας, κατὰ πονηρίαν δέ γε τινά· ψέγομεν γὰρ * καὶ κατ' ἀδικίαν. ἔστιν ἄρα γέ τις ἄλλη ἀδικία, ὡς μέρος τι τῆς ὅλης, καὶ ἄδικόν τι ἐν μέρει τοῦ ὅλου ἀδίκου, τοῦ παρὰ τὸν νόμον. ἔτι, εἰ ὁ μέν, τοῦ κερδαίνειν ἕνεκα μοιχεύοι καὶ προσλαμβάνοι· ὁ δέ, C προστιθεὶς καὶ ζημιούμενος δι' ἐπιθυμίαν· οὗτος μὲν ἀκόλαστος δόξειεν ἂν εἶναι μᾶλλον ἢ πλεονέκτης· ἐκεῖνος δ', ἄδικος, ἀκόλαστος δ' οὔ. δῆλον ἄρα ὅτι διὰ τὸ κερδαίνειν. ἔτι, περὶ μὲν τἆλλα πάντα ἀδικήματα γίνεται ἡ ἐπαναφορὰ ἐπί τινα μοχθηρίαν ἀεί· οἷον εἰ ἐμοίχευσεν, ἐπ' ἀκολασίαν· εἰ ἐγκατέλιπε τὸν παραστάτην, ἐπὶ δειλίαν· εἰ δὲ ἐπάταξεν, ἐπὶ ὀργήν· εἰ δ' ἐκέρδανεν, ἐπ' οὐδεμίαν μοχθηρίαν, ἀλλ' ἢ ἐπ' ἀδικίαν· ὥστε φανερὸν ὅτι ἔστι τις ἀδικία παρὰ τὴν ὅλην ἄλλη ἐν μέρει, συνώνυμος· ὅτι ὁ ὁρισμὸς ἐν τῷ αὐτῷ γένει· ἄμφω γὰρ ἐν τῷ πρὸς ἕτερον D ἔχουσι τὴν δύναμιν· ἀλλ', ἡ μὲν περὶ τιμήν, ἢ χρήματα, ἢ σωτηρίαν, ἢ εἴ τινι * ἔχοιμεν ἑνὶ ὀνόματι περιλαβεῖν ταῦτα πάντα· καὶ δι' ἡδονὴν τὴν ἀπὸ τοῦ κέρδους, ἡ δέ· περὶ ἅπαντα περὶ ὅσα ὁ σπουδαῖος.

γρ. ἔχωμεν

ΚΕΦΑΛ. ε'.

Ἔτι περὶ δικαιοσύνης τῆς ἐν μέρει καὶ τῶν εἰδῶν αὐτῆς.

Ὅτι μὲν οὖν εἰσὶ δικαιοσύναι πλείους, καὶ ὅτι ἔστι τις καὶ ἑτέρα παρὰ τὴν ὅλην ἀρετήν, δῆ- E λον· τίς δὲ * καὶ ὁποία τις, ληπτέον. * διώρισται δὴ τὸ ἄδικον, * τό, τε παράνομον, καὶ τὸ ἄνισον· τὸ δὲ δίκαιον, τό τε νόμιμον καὶ τὸ ἴσον. κατὰ μὲν οὖν τὸ παράνομον, ἡ πρότερον εἰρημένη, ἀδικία ἐστίν. ἐπεὶ δὲ τὸ ἄνισον καὶ τὸ πλέον οὐ ταὐτόν, ἀλλ' ἕτερον, ὡς μέρος * πρὸς ὅλον· (τὸ μὲν γὰρ πλέον ἅπαν ἄνισον, τὸ δ' ἄνισον οὐ πᾶν πλέον·) καὶ τὸ ἄδικον καὶ ἡ ἀδικία οὐ ταὐτά, ἀλλ' ἕτερα ἐκείνων· τὰ μέν, ὡς μέρη· τὰ δ', ὡς ὅλα·

γρ. ἢ ποία Suprà, c. 2. κ. τὸ παράνομον γρ. πρὸς ὅλον. τὸ μὲν γὰρ ἄνισον ἅπαν παράνομον. τὸ δὲ παράνομον οὐχ ἅπαν ἄνισον. Sic ferè in Eudem. Locus est perturbatus: & quidem iam olim, vt ex Gr. interpr. lectione apparet. In[...]tertum pro libidine [...]que verba [...]mutat, ed[...]ii, adimit.

A Quid interſit autem inter virtutem, & hanc iuſtitiam ex ijs quę diximus, perſpicuum eſt. Eſt enim eadem illa quidem, ſed eius eſſentia non eſt eadem: verùm quà cum altero rationem habet, iuſtitia eſt: quà talis quidam habitus eſt, abſolutè virtus eſt.

CAPVT IV.

Alteram Iuſtitiæ ſpeciem, quæ particularis dicitur, & æqualitate veluti forma continetur, enarrat.

B IVſtitiam autem quærimus, eam quę pars virtutis eſt. Eſt enim aliqua, vt dicimus. Itémque iniuſtitiam, eam quæ in partibus vitij numeratur. Aliquam porrò eſſe huiuſmodi, argumento eſt, quòd qui agit aliquid eorum quæ ad cætera vitia pertinent, facit ille quidem iniuſtè, ſibi tamen plus boni quàm oportet, non ſumit, aut vendicat: verbi gratia, qui clypeum abiecit propter ignauiam, aut qui maledixit alteri ira incenſus, aut qui pecunia non eſt alicui opitulatus ob illiberalitatẽ. Cùm autem ſibi plus boni ſumit, aut vendicat, quàm oportet, ſæpe nullo tali vitio, certè non omnibus peccat: & tamen peccat. Nam & hunc iniuſtitiæ nomine vituperamus. Eſt igitur alia quædam iniuſtitia tanquam iniuſtitiæ pars quædam vniuerſæ: itémque iniuſtum quoddam, vt totius pars iniuſti, eius quod contra leges com- C mittitur. Præterea ſi quis quæſtus cauſa adulterium committat, mercedémq; etiam ferat, alius autem cupiditate inflammatus idem faciat, dans etiam aliquid de ſuo, iacturámque rei ſuæ faciens: hic quidem intemperans potiùs, quàm plus ſibi ſumens & vendicans eſſe videtur: ille autem iniuſtus, ſed non intemperans: propterea ſcilicet, quia quæſtus cauſa faciat. Præterea in cæteris quidem omnibus iniuſtè factis, ſi quid peccetur, id ſemper ad aliquod genus improbitatis refertur: verbi cauſa, ſi quis adulterium commiſit, ad intemperantiam: ſi eum qui in acie proximus locatus erat, deſeruit, ad timiditatem: ſi quem pulſauit, ad iracundiam. ſed ſi quæſtum fecit, ad nullum aliud vitium, niſi ad iniuſtitiam refertur. Perſpicuum igitur eſt, præter vniuer- D ſam iniuſtitiam, aliam quandam eſſe eius partem, vno eodémque nomine appellatam. quoniam eodem genere vtriuſque definitio continetur. Vtriuſque enim vis in eo poſita eſt, vt ad alterum referatur. Sed hæc quidem in honore verſatur, aut pecunia, aut ſalute, aut ſi quo vno nomine hæc omnia complecti poſſimus: & propter voluptatem ſuſcipitur eam quæ è lucro proficiſcitur: illa autem in ijs omnibus in quibus vir bonus occupatus eſt.

CAPVT V.

Exactiorem enarrationẽ iuſtitiæ rudi ſubtexit: Vniuerſalem iuſtitiam obiter attingens: Particularis verò ſpecies diſtinctè recenſens.

E IVſtitias ergo pluréis eſſe, aliámque quandam præter vniuerſam virtutem eſſe, perſpicuum eſt. quæ ſit porrò & qualis, eſt intelligendum. Hæc igitur à nobis propoſita eſt Iniuriæ diſtinctio, vnam eſſe, quæ contra leges infertur: alteram, quæ ab æquitate, ſeu æqualitate remota eſt: itémque Ius eſſe vnum legitimum: æquale alterum. Atque ex ea quidem, quæ contra leges infertur, iniuria, ſuperior iniuſtitia & orta & appellata eſt. Verùm quoniam non eſt idem iniquum, ſeu inæquale, ſeu ab æquitate remotum, quod plus, ſed aliud ad aliud relatum, vt pars ad totum; (quicquid enim plus eſt, iniquum ſeu inæquale eſt; ſed non quicquid eſt iniquum, plus eſt;) quoniámque itidem iniquitas, & ea iniuria, quæ fit contra leges, non ſunt idem, (nam quicquid iniquum eſt, contra leges committitur: ſed non quicquid contra leges committitur, continuò eſt iniquum,) efficitur vt hæc iniuria, & hæc iniuſtitia, non ſint eædem, atque illæ, ſed ab illis differant, partiúmque rationem ad tota obtineant.

A Hæc enim iniuſtitia totius iniuſtitiæ pars eſt: itémque totius iuſtitiæ hæc iuſtitia. Itaque & de iuſtitia ea dicendum eſt, quæ generi ſubiecta eſt, & de iniuſtitia, quæ illius iniuſtitiæ pars eſt: eodémque modo de iure atque iniuria. Eam igitur iuſtitiam, eámque iniuſtitiam, quæ in eodem atque virtus vniuerſa vitiúmque vniuerſum, ordine locatæ ſunt, quarum altera totius virtutis, altera totius vitij vſus eſt cum altero, prætermittamus. Ius quoque & iniuria, quæ ſunt his conſentanea, quonam modo diſtinguenda & diſcernenda ſint, non eſt obſcurum. Nam pleraque ferè iura legitima, ea officia ſunt, quæ ab vniuerſa virtute præſcribuntur. Vnicuique enim virtuti conuenienter viuere lex iubet, & vnumquodque vitium ſequi vetat. Cauſæ autem efficientes virtutis vniuerſæ, ſunt ea omnia iura legitima, quę legibus de diſciplina ad remp. vtili, comprehenſa, deſcripta, & conſtituta ſunt. Sed B de diſciplina quidem cuiuſque priuata, qua quis abſolutè vir bonus eſt, vtrùm ſit prudentiæ ciuilis, an alîus facultatis, præcipere, poſteriùs erit diſputandum. Non eſt enim fortaſſis idem, virum bonum eſſe, & bonum ciuem, in quouis adminiſtrandæ reipubl. genere. Eius autem iuſtitiæ, quæ vt pars ſubiecta generi eſt, iuriſque eius, quod ei conſentaneum eſt, vna ſpecies eſt, quę in diſtributione vel honoris, vel pecuniæ, vel aliarum rerum, quæ inter eos diuidi poſſunt, qui eiuſdem reipubl. communione inter ſe coniuncti ſunt, verſatur: in his enim eſt, vt alter cum altero & æquum & iniquum conſequatur. Altera, quæ in rebus contrahendis vim corrigendi atque emendandi habet. C Huius porrò duæ ſunt partes. Contractuum enim alij ſponte noſtra, alij nobis inuitis fiunt. Sponte fiunt, exempli cauſa;hi, venditio, emptio, mutuum, fideiuſſio, commodatum, depoſitum, locatio, & conductio. Dicuntur verò ſponte fieri, quia horum contractuum principium noſtra ſponte inſtituitur. Eorum autem, qui nobis inuitis fiunt, alij ſunt clandeſtini, vt furtum, adulterium, veneficium, lenocinium, ſerui alieni deceptio, aut corruptio, cædes dolo commiſſa, falſum teſtimonium: alij ſunt violenti, vt verbera, vincula, mors, rapina, debilitatio corporis, maledicentia, contumelia.

CAPVT VI.

Particularis Iuſtitiæ propoſitas ſpecies explicaturus, communem illarum naturam priùs enarrat.

D QVoniam autem & iniuſtus, iniquus: & iniuria, iniquitas eſt: perſpicuum eſt, aliquod eſſe etiam eius quod iniquum eſt, medium. hoc autem eſt æquum ſeu æquale. In quacunque enim actione plus eſt & minus, in ea æquum quoque ſeu æquale reperitur. Si igitur iniuria eſt iniquitas, ſeu inæqualitas; ius erit æqualitas. Quod, etiamſi ratio cur ita ſit, non afferatur, ita videtur omnibus. Quoniam autem æquale, E medium eſt; ius quoque medium quoddam erit. Atque æquale quidem in duobus minimùm reperitur. Quare neceſſe eſt, ius quod & medium eſt, & æquale, & ad aliquid referri, & quibuſdam ius eſſe. Ac quà medium eſt, aliquorum eſt quæ quidem ſunt plus & minus: quà ęquale, in duobus conſiſtit: quà ius, aliquibus eſt ius. Neceſſariò igitur ius in quatuor minimùm verſatur. Nam & quibus vt ſit ius accidit, duo ſunt: & in quibus ius ipſum ſitum eſt, res duæ. Atque eadem erit ęqualitas & eorum quibus ius tribuitur, & earum rerum in quibus ius conſiſtit. Nam vt res illę, in quibus ius poſitum eſt, ſe habent, ſic & illi quib. ius tribuitur. Niſi enim ſint ęquales, nō habebunt ęqualia.

A μέρος γὰρ αὕτη ἡ ἀδικία τῆς ὅλης ἀδικίας· ὁμοίως δὲ καὶ ἡ δικαιοσύνη τῆς δικαιοσύνης. ὥστε καὶ περὶ τῆς ἐν μέρει δικαιοσύνης * καὶ ἀδικίας λεκτέον, καὶ τοῦ δικαίου καὶ τοῦ ἀδίκου ὡσαύτως. ἡ μὲν οὖν κατὰ τὴν ὅλην ἀρετὴν * τεταγμένη δικαιοσύνη καὶ ἀδικία· ἡ μὲν, τῆς ὅλης ἀρετῆς οὖσα χρῆσις πρὸς ἄλλον· ἡ δὲ, τῆς κακίας, ἀφείσθω· καὶ τὸ δίκαιον δὲ καὶ τὸ ἄδικον τὸ κατὰ ταύτας, φανερὸν ὡς διοριστέον· σχεδὸν γὰρ τὰ πολλὰ τῶν νομίμων τὰ ἀπὸ τῆς ὅλης ἀρετῆς * προστεταγμένα ἐστί· καθ' ἑκάστην γὰρ ἀρετὴν προστάττει ζῆν, καὶ καθ' ἑκάστην μοχθηρίαν κωλύει ὁ νόμος. τὰ δὲ ποιητικὰ τῆς ὅλης ἀρετῆς ἐστι τῶν νομίμων ὅσα νενομοθέτηται περὶ * παιδείαν τὴν πρὸς τὸ κοινόν. B περὶ δὲ τῆς καθ' ἕκαστον παιδείας, καθ' ἣν ἁπλῶς ἀνὴρ ἀγαθός ἐστι, πότερον τῆς πολιτικῆς ἐστιν, ἢ ἑτέρας, * ὕστερον διοριστέον· οὐ γὰρ ἴσως ταὐτὸν ἀνδρί τε ἀγαθῷ εἶναι, καὶ πολίτῃ παντί. τῆς δὲ κατὰ μέρος δικαιοσύνης καὶ τοῦ κατ' αὐτὴν δικαίου, ἓν μέν ἐστιν εἶδος, τὸ ἐν ταῖς διανομαῖς, ἢ τιμῆς, ἢ χρημάτων, ἢ τῶν ἄλλων, ὅσα μεριστὰ τοῖς κοινωνοῦσι τῆς πολιτείας· ἐν τούτοις γάρ ἐστι καὶ ἄνισον ἔχειν, καὶ ἴσον ἕτερον ἑτέρου· ἓν δὲ, τὸ ἐν τοῖς συναλλάγμασι διορθωτικόν. τούτου δὲ μέρη δύο. τῶν γὰρ συναλλαγμάτων, τὰ μὲν ἑκούσιά ἐστι· τὰ δὲ, ἀκούσια· ἑκούσια * τὰ τοιάδε, C οἷον πρᾶσις, ὠνὴ, δανεισμὸς, ἐγγύη, χρῆσις, παρακαταθήκη, μίσθωσις· ἑκούσια δὲ λέγεται, ὅτι ἡ ἀρχὴ τῶν συναλλαγμάτων τούτων, ἑκούσιος. τῶν δ' ἀκουσίων, τὰ μὲν, λαθραῖα· οἷον κλοπὴ, μοιχεία, φαρμακεία, προαγωγεία, * δουλαπατεία, δολοφονία, ψευδομαρτυρία· τὰ δὲ, βίαια, οἷον αἰκία, δεσμὸς, θάνατος, ἁρπαγὴ, πήρωσις, κακηγορία, προπηλακισμός.

γρ. ἢ περὶ τῆς ἐν μέρει ἀδικίας
γρ. τεταγμένη, ſed ita alibi.
γρ. προστεταγμένα
γρ. παιδείας τῆς πρ.
Polit. lib. c. 3.
γρ. μὲν γὰρ τ.
γρ. ἀνδραποδισμός, minùs rectè.

ΚΕΦΑΛ. ϛ'.

D Ὅτι τὸ δίκαιον, ἀνάλογόν τι, ἀναλογία δὲ πᾶσα, εἴτε διῃρημένη, εἴτε συνεχὴς, ἐν τέτταρσιν ἐλαχίστοις· ὥστε καὶ τὸ δίκαιον ὁμοίως.

ΕΠεὶ δ' ὅ,τι ἄδικος ἄνισος, καὶ τὸ ἄδικον ἄνισον, δῆλον ὅτι καὶ μέσον τί ἐστι τοῦ ἀνίσου. τοῦτο δ' ἐστὶ τὸ ἴσον. ἐν ὁποίᾳ γὰρ πράξει ἐστὶ τὸ πλέον καὶ τὸ ἔλαττον, ἐστὶ καὶ τὸ ἴσον. Εἰ οὖν τὸ ἄδικον ἄνισον, τὸ δίκαιον ἴσον· ὅπερ καὶ ἄνευ λόγου δοκεῖ πᾶσιν· ἐπεὶ δὲ τὸ ἴσον μέσον, τὸ δίκαιον μέσον τι ἂν εἴη. ἔστι δὲ τὸ ἴσον ἐν ἐλαχίστοις E δυσίν· ἀνάγκη τοίνυν τὸ δίκαιον μέσον τε καὶ ἴσον εἶναι, καὶ πρός τι, καὶ τισί· καὶ ᾗ μὲν μέσον, τινῶν· ταῦτα δ' ἐστὶ, πλεῖον καὶ ἔλαττον· ᾗ δὲ ἴσον ἐστὶ, * δυοῖν· ᾗ δὲ δίκαιον, * τισίν. ἀνάγκη ἄρα τὸ δίκαιον ἐν ἐλαχίστοις εἶναι τέτταρσιν· οἷς τε γὰρ δίκαιον τυγχάνει ὄν, δύο ἐστί· καὶ ἐν οἷς τὰ πράγματα, δύο. καὶ ἡ αὐτὴ ἔσται ἰσότης, οἷς, καὶ ἐν οἷς· ὡς γὰρ ἐκεῖνα ἔχει * τὰ ἐν οἷς, οὕτω κἀκεῖνα ἔχει· Εἰ γὰρ μὴ ἴσοι, οὐκ ἴσα ἕξουσιν·

γρ. ἐν δυσί.
Lege, τὰ δ' ἐπὶ πρός τινας. Græcus interpr. τὸ δὲ καί ἐστι πρός τινας, ὡς παρεμβάλλων καὶ τοῦτο σημαῖνον. Vetus interpr. ita legit, & hoc ampliùs addit, πρός τινας γάρ ἐστι.
γρ. τοῖς.

ἀλλ᾽ ἐντεῦθεν αἱ μάχαι καὶ τὰ ἐγκλήματα, ὅταν ἢ ἴσοι μὴ ἴσα, ἢ μὴ ἴσοι ἴσα * ἔχωσι καὶ νέμωνται. ἔτι, ἐκ τοῦ κατ᾽ ἀξίαν τοῦτο δῆλον. τὸ γὰρ δίκαιον ἐν ταῖς * διανομαῖς, ὁμολογοῦσι πάντες κατ᾽ ἀξίαν τινὰ δεῖν εἶναι· τὴν μέντοι ἀξίαν, οὐ τὴν αὐτὴν λέγουσι πάντες ὑπάρχειν· ἀλλ᾽ οἱ μὲν δημοκρατικοὶ, ἐλευθερίαν· οἱ δ᾽ ὀλιγαρχικοὶ, [οἱ μὲν,] πλοῦτον· οἱ δ᾽, εὐγένειαν· * οἱ δ᾽ ἀριστοκρατικοὶ, ἀρετήν. ἔστιν ἄρα τὸ δίκαιον, ἀνάλογόν τι. τὸ γὰρ ἀνάλογον, οὐ μόνον ἐστὶ μοναδικοῦ ἀριθμοῦ ἴδιον, ἀλλ᾽ ὅλως ἀριθμοῦ· ἡ γὰρ ἀναλογία, ἰσότης ἐστὶ * λόγου, καὶ ἐν τέτταρσιν ἐλαχίστοις. ἡ μὲν οὖν διῃρημένη, ὅτι ἐν τέτταρσι, δῆλον· ἀλλὰ καὶ ἡ συνεχής· τῷ γὰρ ἑνὶ ὡς δυσὶ χρῆται, καὶ δὶς λέγει· οἷον ὡς ἡ τοῦ α, πρὸς τὴν τοῦ β· οὕτως καὶ ἡ τοῦ β, πρὸς τὴν τοῦ γ. δὶς οὖν ἡ τοῦ β, εἴρηται· ὥστ᾽ ἂν ἡ τοῦ β, τεθῇ δὶς, τέτταρα ἔσται τὰ ἀνάλογα. ἔστι δὲ καὶ τὸ δίκαιον ἐν τέτταρσιν ἐλαχίστοις, καὶ ὁ λόγος ὁ αὐτός· διῄρηνται γὰρ ὁμοίως, * οἷς τε, καὶ ἅ. ἔσται ἄρα ὡς ὁ α ὅρος πρὸς τὸν β, οὕτως ὁ γ πρὸς τὸν δ. καὶ ἐναλλὰξ ἄρα, ὡς ὁ α πρὸς τὸν γ, ὁ β πρὸς τὸν δ. ὥστε καὶ τὸ ὅλον πρὸς τὸ ὅλον· ὅπερ ἡ νομὴ συνδυάζει· * κἂν οὕτως συντεθῇ, δικαίως συνδυάζει.

κ. ἔχωσι ἢ νέμωνται.
κ. νεμήσεις,
κ. οἱ ἀρ.
κ. λόγος,
γρ. οἷς τε νέμεται ἢ ἃ νέμεται.
γρ. καὶ ᾗ

ΚΕΦΑΛ. ζʹ.

Περὶ δικαιοσύνης, τῆς τε διανεμητικῆς, καὶ τῆς διορθωτικῆς.

Ἡ ἄρα τοῦ α ὅρου τῷ γ, καὶ ἡ τοῦ β, τῷ δ σύζευξις, τὸ ἐν διανομῇ δίκαιόν ἐστι, καὶ μέσον τὸ δίκαιον * τουτέστι τοῦ παρὰ τὸ ἀνάλογον· τὸ γὰρ ἀνάλογον, μέσον· τὸ δὲ δίκαιον, ἀνάλογον· καλοῦσι δὲ τὴν τοιαύτην ἀναλογίαν, γεωμετρικὴν οἱ μαθηματικοί. ἐν γὰρ τῇ γεωμετρικῇ συμβαίνει καὶ τὸ ὅλον πρὸς τὸ ὅλον, ὅπερ ἑκάτερον πρὸς ἑκάτερον. ἔστι δ᾽ οὐ συνεχὴς αὕτη ἡ ἀναλογία. οὐ γὰρ γίνεται εἷς ἀριθμῷ ὅρος, ᾧ καὶ ὅ. τὸ μὲν οὖν δίκαιον τοῦτο, ἀνάλογον· τὸ δ᾽ ἄδικον, τὸ παρὰ τὸ ἀνάλογον. γίνεται ἄρα, τὸ μὲν πλέον, τὸ δὲ ἔλαττον· ὅπερ καὶ ἐπὶ τῶν ἔργων συμβαίνει· ὁ μὲν γὰρ ἀδικῶν, πλεῖον ἔχει· ὁ δ᾽ ἀδικούμενος, ἔλαττον τοῦ ἀγαθοῦ. ἐπὶ δὲ τοῦ κακοῦ, ἀνάπαλιν· ἐν ἀγαθοῦ γὰρ λόγῳ γίνεται τὸ ἔλαττον κακὸν, πρὸς τὸ μεῖζον κακόν· ἔστι γὰρ τὸ ἔλαττον κακὸν, μᾶλλον αἱρετὸν τοῦ μείζονος· τὸ δ᾽ αἱρετὸν ἀγαθὸν, * καὶ τὸ μᾶλλον, μεῖζον. τὸ μὲν οὖν ἓν εἶδος τοῦ δικαίου, τοῦτ᾽ ἔστι. Τὸ δὲ λοιπὸν ἓν, τὸ διορθωτικὸν, ὃ γίνεται ἐν τοῖς συναλλάγμασι καὶ τοῖς ἑκουσίοις, καὶ τοῖς ἀκουσίοις. τοῦτο δὲ τὸ δίκαιον, ἄλλο εἶδος ἔχει τοῦ προτέρου· τὸ μὲν γὰρ διανεμητικὸν δίκαιον τῶν κοινῶν, αἰεὶ κατὰ τὴν ἀναλογίαν ἐστὶ τὴν εἰρημένην· καὶ γὰρ ἀπὸ χρημάτων κοινῶν, ἐὰν γίγνηται ἡ διανομὴ, ἔσται κατὰ τὸν λόγον τὸν αὐτὸν, ὅν περ ἔχουσι πρὸς ἄλληλα τὰ εἰσενεχθέντα· καὶ τὸ ἄδικον, τὸ ἀντικείμενον τῷ δικαίῳ τούτῳ, παρὰ τὸ ἀνάλογόν ἐστι.

Pridem corruptus locus. Vetus interpr. ita legit, ἢ μέσον τὸ δίκαιον τοῦτ᾽ ἐστι. τὸ δ᾽ ἄδικον, παρὰ τὸ ἀνάλ. Argyrop. ἢ μέσον τοῦτ᾽ ἐστι τὸ παρὰ τ. Optimè. Nam quod manuſſ. quidã habent, τοῦτ᾽ ἐστὶ τοῦ πλεονος καὶ τοῦ ἐλάττονος, παρὰ τὸ ἀν. gloſſa eſt, ex Græc. cõm. deprompta.

γρ. καὶ τὸ μεῖζον, μᾶλλον.

A Sed hinc prælia, querelæque & expoſtulationes, cùm aut æquales non æqualia, aut non æquales æqualia conſequuntur atque obtinent. Præterea ex eo quod cuique pro ſua dignitate tribuitur, hoc perſpicuum eſt. Nam quòd ius in diſtributionibus poſitum eſt, id fatentur omnes pro cuiuſque dignitate eſſe oportere. Verùm dignitatem non eandem omnes dicũt eſſe: ſed qui forma reipubl. adminiſtrãdę populari vtuntur, libertatem: eorum qui paucorum principatu, alij diuitias, alij nobilitatem generis: ij autem, apud quos reip. præſunt optimates, virtutem. Ius igitur proportione & comparatione quadam conſtat. Non enim ſolùm eius numeri, quo aliquid numeramus, proprium eſt, proportione conſtare: ſed etiam eius, qui vniuersè & omnino numerus eſt. B Proportio enim rationis eſt æqualitas, quæ in quatuor minimùm reperitur. Diſiunctam igitur proportionem in quatuor conſiſtere, non obſcurum eſt, ſimiliterque continuatam, ſeu continentem. Hæc enim loco duorum, vno vtetur, & bis vnum ſumet: exempli gratia, quæ proportio eſt primæ lineæ ad ſecundam, eadem ſecundæ ad tertiam. Bis igitur ſecunda ſumpta eſt. Quare ſi linea ſecunda bis poſita fuerit, quatuor erunt proportione inter ſe comparata. Eſt autem & ius minimùm in quatuor, eademque eius ratio eſt. Diſiuncti ſunt enim ſimiliter & ij quibus ius tribuitur, & ea res quæ diſtribuuntur. Itaque quæ erit extremi A ad extremum B proportio, eadem extremi C ad extremum C D. Alterna igitur ratione, vt extremum A ad extremum C, ſic B ad D. Ergo & totum cum toto comparabitur: idque diſtributio copulat: & verò ſi ita inter ſe componantur, iuſtè copulat.

CAPVT VII.

Particularis Iuſtitiæ ſpecierum, Diſtributiuæ ſcilicet & Correctiuæ, naturam cuiuſque propriam declarat.

EXtremi igitur A cum extremo C, & extremi B cum extremo D coniugatio, ius illud eſt, quod in diſtributione conſiſtit: & ius eſt iniuriæ medium, id eſt, eius rei, quæ à proportione remota atque auerſa eſt. D Nam quod proportione conſtat, medium eſt. Ius autem proportione conſtat. Appellant porro mathematici talem proportionem, geometricam. In geometrica enim proportione euenit, vt quomodo vtrumque cum vtroque, ſic totum cum toto comparetur. Non eſt autem continens hæc proportio. Non enim fit extremum vnum numero is, cui tribuitur, & res, quæ tribuitur. Ex his igitur ſatis intelligitur, hoc ius proportione conſtare: iniuriam autem, à proportione alienam atque auerſam eſſe. Quo fit, vt alterum ſit plus, alterum minus. Quod quidem etiam in factis reperitur. Nam is qui iniuriam facit, plus boni ſibi ſumpſit ac vendicauit, quàm E oportet: ei qui afficitur iniuria, minùs boni obtigit. Contrà fit in malo: boni etiam rationem obtinet leuius malum, ſi cum grauiore malo comparetur. Nam leuius malum, optabilius grauiore eſt. At quod optabile & expetendum eſt, id bonum eſt: & quo quidque optabilius eſt, eo maius bonum eſt. Atque hoc ſanè iuris vnum genus eſt. Reliquum autem alterum eſt id, quod ad corrigendum & emendandum valet: verſatúrque in rebus & ſponte & inuitè contractis. Huius autem iuris forma alia eſt à priore. Ius enim, quod in diſtribuendis rebus communibus vertitur, ſemper ea quam dixi proportione conſtat. Nam ſi pecuniæ communis diſtributio fiat, eadem ratione vtendum erit, quam habent inter ſe res eæ quæ ab vnoquoque in medium allatæ ſunt: eáque iniuria, quæ huic iuri opponitur, à proportione remota atque auerſa eſt.

Ius autem, quod in contractibus verſatur, eſt illud quidem æquale quiddam: & iniuria, inæquale: verùm non illa proportione, ſed arithmetica. Nihil enim refert, vtrùm vir bonus malum hominem fraudarit, an malus homo virum bonum: neque vtrùm vir bonus, an malus homo adulterium fecerit: ſed damni tantùm differentiam intuetur lex, úſque vtitur tanquam æqualibus, faciátne hic iniuriam, ille iniuria afficiatur: & an hic damnum intulerit, ille acceperit. Itaque hanc iniuriam quæ inæqualitas eſt, iudex exæquare conatur. Nam cùm hic percuſſus fuerit, ille percuſſerit, aut etiam occiderit, hic autem mortuus ſit; perpeſſio & actio in parteis inæqualeis diuiſa eſt: ſed damno & multâ conatur iudex exæquare, de lucro detrahens. Nam (vt ſemel & ſimpliciter dicam) in talibus, etiam ſi quibuſdam nomen non conueniat, lucrum appellatur, verbi gratia, in eo qui percuſſerit: in eo qui percuſſus fuerit, damnum. Sed cùm perpeſſionem menſus fuerit iudex, hoc damnum, illud lucrum nominatur. Itaque eorum quidem, quæ ſunt plus & minùs, æquale eſt medium. Lucrum autem & damnum illud quidem plus eſt, hoc autem minus, contrariè: boni plus, & minus mali, lucrum: contrarium, damnum: quorum medium, eſſe æquale, modò demonſtrabamus, id quod ius eſſe dicimus. Erit igitur id ius, quod ad corrigendum & ad emendandum valet, damni & lucri medium. Itaque & cùm aliqua de re inter ſe ambigunt, ad iudicem confugiunt. Adire autem ad iudicem, adire ad ius eſt. Nihil enim videtur aliud eſſe iudex, quàm ius animatum. Quærúntque iudicem medium: & vocant eos nonnulli μεσιδίους, id eſt, medium diuidenteis, ſeu medium adiudicanteis: perinde quaſi facile futurum ſit, vt ius ſuum obtineant, ſi medium conſequantur. Ius ergo medium quiddam eſt, ſiquidem etiam iudex medius eſt: ac iudex quidē exæquat, & veluti linea in duas parteis inæqualeis ſecta, quo maior pars dimidiam ſuperat, hoc de illa detrahit, & ad partem minorem addit. Toto autem in duas parteis æqualeis diuiſo, tum ſe ſuum dicunt obtinere, cùm parteis æqualeis abſtulerint. Eſt autem æquale, medium rei maioris & minoris, proportione arithmetica: proptérque hanc adeò cauſam ius à Græcis δίκαιον appellatur, quia δίχα ἐστὶν, id eſt, in duo æqualia diuiſum eſt, perinde ac ſi quis dixerit δίχαιον: & δικαστὴς nominatus eſt, quaſi διχαστὴς: quæ vox eum ſignificaret, qui rem in duas partes æqualeis ſecat. Nam ſi cùm duæ res ſint æquales, id quod ab vna fuerit detractum, addatur alteri: his duobus hæc illam ſuperabit. Si enim detractum quidem vni rei fuiſſet, non autem etiam alteri additum, vno duntaxat altera alteram ſuperaret. Mediam igitur ea res, cui acceſſit aliquid, vno ſuperat: & media eam cui quippiam detractum eſt, vno. Ex hoc itaque cognoſcemus & quid ei qui plùs habet, detrahendum ſit: & quid ei, qui minùs, addendum. Nam quo res media minorem ſuperat, id ei, quæ minùs habet, addendum eſt: quo media ſuperatur, id maximè detrahendum. Sint tres lineæ, AA, BB, CC, inter ſe æquales. Lineæ AA detracta ſit pars AE, addatúrque ad lineam CC, ſitque ea pars, CD. Ita tota linea DCC lineam EA, ſuperabit linea CD, & linea CF. Ergo & lineam BB, linea CD.

A E A
B B
C F C D

Hoc autem ineſt etiā in alijs artibus. Tollerentur. n. & conciderent, niſi quantū & quale id quod efficiēdi vim habet, efficit, tātundē & tale perpeteretur id quod patitur. Nata autē & trāſlata ſūt hæc nomina, dānū & lucrū,

A Τὸ δ' ἐν τοῖς συναλλάγμασι δίκαιον, ἐστὶ μὲν ἴσον τι, καὶ τὸ ἄδικον, ἄνισον· ἀλλ' οὐ κατὰ τὴν ἀναλογίαν ἐκείνην, ἀλλὰ κατὰ τὴν ἀριθμητικήν. οὐδὲν γὰρ διαφέρει, εἰ ἐπιεικὴς φαῦλον ἀπεστέρησεν, ἢ φαῦλος ἐπιεικῆ. οὐδ' εἰ ἐμοίχευσεν ἐπιεικὴς ἢ φαῦλος· ἀλλὰ πρὸς τοῦ βλάβους τὴν διαφορὰν μόνον βλέπει ὁ νόμος, καὶ χρῆται ὡς ἴσοις· εἰ ὁ μὲν, ἀδικεῖ· ὁ δ', ἀδικεῖται· καὶ εἰ ὁ μὲν, ἔβλαψεν· ὁ δὲ, * βέβλαπται. ὥστε τὸ ἄδικον τοῦτο, ἄνισον ὂν, ἰσάζειν πειρᾶται ὁ δικαστής· καὶ γὰρ ὅταν, ὁ μὲν πληγῇ, ὁ δὲ πατάξῃ, ἢ καὶ κτείνῃ, ὁ δ' ἀποθάνῃ, διήρηται τὸ πάθος, καὶ ἡ πρᾶ-
B ξις εἰς ἄνισα· ἀλλὰ πειρᾶται τῇ ζημίᾳ ἰσάζειν, ἀφαιρῶν τοῦ κέρδους· λέγεται γὰρ, ὡς ἁπλῶς εἰπεῖν, ἐπὶ τοῖς * τοιούτοις, κἂν εἰ μή τισιν οἰκεῖον ὄνομα * εἴη, τὸ κέρδος, οἷον τῷ πατάξαντι, καὶ ἡ ζημία τῷ παθόντι· ἀλλ' ὅταν γε μετρηθῇ τὸ πάθος, καλεῖται, τὸ μὲν, ζημία· τὸ δὲ, κέρδος. ὥστε, τοῦ μὲν πλείονος καὶ τοῦ ἐλάττονος τὸ ἴσον, μέσον· τὸ δὲ κέρδος καὶ ἡ ζημία, τὸ μὲν, πλέον· τὸ δ' ἔλαττον, ἐναντίως· τὸ μὲν, τοῦ ἀγαθοῦ πλέον· τοῦ * κακοῦ δὲ ἔλαττον, κέρδος· τὸ δ' ἐναντίον, ζημία·
C * ὧν ἦν μέσον τὸ ἴσον, ὃ λέγομεν εἶναι δίκαιον· ὥστε, τὸ μὲν ἐπανορθωτικὸν, δίκαιον ἂν εἴη, τὸ μέσον ζημίας καὶ κέρδους. διὸ καὶ ὅταν ἀμφισβητῶσιν, ἐπὶ τὸν δικαστὴν καταφεύγουσι· τὸ δ' ἐπὶ τὸν δικαστὴν ἰέναι, ἰέναι ἐστὶν ἐπὶ τὸ δίκαιον· ὁ γὰρ δικαστὴς βούλεται εἶναι οἷον * δίκαιον ἔμψυχον· καὶ ζητοῦσι δικαστὴν μέσον· καὶ καλοῦσιν ἔνιοι * μεσιδίους, ὡς ἐὰν τοῦ μέσου τύχωσι, τοῦ δικαίου τευξόμενοι. μέσον ἄρα τι τὸ δίκαιον, εἴπερ καὶ ὁ δικαστής· ὁ δὲ δικαστὴς ἐπανισοῖ· καὶ ὥσπερ γραμμῆς εἰς ἄνισα τετμημένης, ᾧ τὸ μεῖζον τμῆμα τῆς
D ἡμισείας ὑπερέχει, τοῦτ' ἀφεῖλε, καὶ τῷ ἐλάττονι τμήματι προσέθηκεν· ὅταν δὲ δίχα διαιρεθῇ τὸ ὅλον, τότε φασὶν ἔχειν τὸ αὑτοῦ, ὅταν λάβωσι τὸ ἴσον. τὸ δ' ἴσον, μέσον ἐστὶ τῆς μείζονος καὶ ἐλάττονος κατὰ τὴν ἀριθμητικὴν ἀναλογίαν· διὰ τοῦτο καὶ ὀνομάζεται δίκαιον, ὅτι δίχα ἐστίν· ὥσπερ ἂν εἴ τις εἴποι δίχαιον· καὶ ὁ δικαστὴς, διχαστής. ἐπὰν γὰρ δύο ἴσων ἀφαιρεθῇ ἀπὸ θατέρου, πρὸς θάτερον δὲ προστεθῇ, δυσὶ τούτοις ὑπερέχει τὸ ἕτερον· εἰ γὰρ ἀφῃρέθη μὲν, μὴ προσετέθη δὲ, ἑνὶ γ' ἂν μόνον ὑπερεῖχε. τοῦ μέσου ἄρα ἑνὶ, καὶ τὸ μέσον, * τὸ ἀφ' οὗ ἀφῃρέθη, ἑνί. τούτῳ ἄρα γνωριοῦμεν, τί τε
E ἀφελεῖν δεῖ ἀπὸ τοῦ πλέον ἔχοντος, καὶ τί προσθεῖναι τῷ ἔλαττον ἔχοντι· ᾧ μὲν γὰρ τὸ μέσον ὑπερέχει, τοῦτο προσθεῖναι δεῖ τῷ ἔλαττον ἔχοντι· ᾧ δ' ὑπερέχεται, ἀφελεῖν ἀπὸ τοῦ μεγίστου. ἴσαι αἱ ἐφ' ὧν, αα, ββ, γγ, ἀλλήλαις· ἀπὸ τῆς αα, ἀφῃρήσθω τὸ αε, καὶ προσκείσθω τῇ γγ, τὸ ἐφ' ὧν γδ. ὥστε ὅλη ἡ δγγ, τῆς αε, ὑπερέχει τῷ γδ, καὶ τῷ γζ· τῇ ἄρα ββ, τῷ γδ.

α ε α
β β
γ ζ γ δ

ἔστι δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων τεχνῶν τοῦτο· ἀνῃροῦντο γὰρ ἄν, εἰ μὴ ἐποίει τὸ ποιοῦν καὶ ὅσον καὶ οἷον· καὶ τὸ πάσχον ἔπασχε τοῦτο, καὶ τοσοῦτο, καὶ τοιοῦτο. ἐλήλυθε δὲ * τὰ ὀνόματα ταῦτα, ἥ τε ζημία καὶ τὸ κέρδος,

Marginal notes: γρ. βλάπτεται. — γρ. ποιοῦτοις, κἂν — γρ. δοκεῖ εἶναι — γρ. τὸ δὲ τοῦ κακοῦ ἔλαττον, κ. — γρ. ὧν δὴ μέσον — γρ. ἔμψυχον δίκ. — γρ. μεσοδίους, male. Nam μεσίδιος agnoſcit Heſych. & Ariſt. Politic. l. 5. c 6. ea voce vtitur. Exſtat etiam apud Phrynicum vox, μεσιδιοῦσθαι. — γρ. γὰρ

ἐκ τῆς ἑκουσίου ἀλλαγῆς· τὸ μὲν γὰρ πλέον ἔχειν, ἢ τὰ ἑαυτοῦ, κερδαίνειν λέγεται, τὸ δ' ἔλαττον τῶν ἐξ ἀρχῆς, ζημιοῦσθαι· οἷον ἐν τῷ πωλεῖν καὶ ὠνεῖσθαι, καὶ ἐν ὅσοις ἄλλοις ἄδειαν ἔδωκεν ὁ νόμος. ὅταν δὲ μήτε πλέον μήτ' ἔλαττον, ἀλλὰ αὐτὰ δι' αὐτῶν γένηται, τὰ αὐτῶν φασὶν ἔχειν, καὶ οὔτε ζημιοῦσθαι, οὔτε κερδαίνειν· ὥστε κέρδους τινὸς καὶ ζημίας μέσον τὸ δίκαιόν ἐστι * τῶν παρὰ τὸ ἑκούσιον, τὸ ἴσον ἔχειν καὶ πρότερον καὶ ὕστερον. A

Euſtratius, τῶν ἀεὶ τὸ ἐκ. eum vide.

ΚΕΦΑΛ. η΄.

Περὶ τοῦ ἀντιπεπονθότος. ὅτι οὐ καλῶς οἱ Πυθαγόρειοι ἁπλῶς ὡρίζοντο τὸ δίκαιον τὸ ἀντιπεπονθὸς ἄλλῳ, δέον προσθεῖναί τι. B

Δοκεῖ δέ τισι καὶ τὸ ἀντιπεπονθὸς εἶναι ἁπλῶς δίκαιον, ὥσπερ οἱ Πυθαγόρειοι ἔφασαν· ὡρίζοντο γὰρ ἁπλῶς τὸ δίκαιον, τὸ ἀντιπεπονθὸς ἄλλῳ. τὸ δ' ἀντιπεπονθὸς, * οὐκ ἐφαρμόττει, οὔτ' ἐπὶ τὸ διανεμητικὸν δίκαιον, οὔτ' ἐπὶ τὸ διορθωτικόν· (καίτοι βούλονταί γε τοῦτο λέγειν καὶ τὸ Ῥαδαμάνθυος δίκαιον,

Εἴκε πάθοι τά κ' ἔρεξε, δίκη κ' ἰθεῖα γένοιτο·)

πολλαχοῦ γὰρ διαφωνεῖ· οἷον εἰ ἀρχὴν ἔχων ἐπάταξεν, οὐ δεῖ ἀντιπληγῆναι· καὶ εἰ ἄρχοντα ἐπάταξεν, οὐ πληγῆναι μόνον δεῖ, ἀλλὰ καὶ κολασθῆναι. ἔτι, * τὸ ἑκούσιον καὶ τὸ ἀκούσιον διαφέρει πολύ. ἀλλ' ἐν μὲν ταῖς κοινωνίαις ταῖς ἀλλακτικαῖς συνέχει τὸ τοιοῦτον δίκαιον τὸ ἀντιπεπονθὸς, κατ' ἀναλογίαν, καὶ μὴ κατ' ἰσότητα· τῷ ἀντιποιεῖν γὰρ ἀνάλογον συμμένει ἡ πόλις· ἢ γὰρ τὸ κακῶς ζητοῦσιν· εἰ δὲ μὴ, δουλεία δοκεῖ εἶναι· εἰ μὴ ἀντιποιήσει· ἢ τὸ εὖ· εἰ δὲ μὴ, μετάδοσις οὐ γίνεται· τῇ μεταδόσει δὲ συμμένουσι. διὸ καὶ Χαρίτων ἱερὸν * ἐμποδὼν ποιοῦνται, ἵνα ἀνταπόδοσις ᾖ· τοῦτο γὰρ χάριτος ἴδιον. ἀνθυπηρετῆσαι γὰρ δεῖ τῷ χαρισαμένῳ, καὶ πάλιν αὐτὸν ἄρξαι χαριζόμενον. ποιεῖ δὲ τὴν ἀντίδοσιν * τὴν κατ' ἀναλογίαν, ἡ κατὰ διάμετρον σύζευξις· οἷον οἰκοδόμος ἐφ' ᾧ α, σκυτοτόμος ἐφ' ᾧ β, οἰκία ἐφ' ᾧ γ, ὑπόδημα ἐφ' ᾧ δ. C D

α	β
οἰκοδόμος	σκυτοτόμος.
γ	δ
οἰκία	ὑπόδημα.

δεῖ οὖν λαμβάνειν τὸν οἰκοδόμον παρὰ τοῦ σκυτοτόμου * τὸ ἐκείνου ἔργον, καὶ αὐτὸν ἐκείνῳ μεταδιδόναι * τὸ αὐτοῦ. ἐὰν οὖν πρῶτον ᾖ τὸ κατὰ τὴν ἀναλογίαν ἴσον, εἶτα τὸ ἀντιπεπονθὸς γένηται, ἔσται τὸ λεγόμενον. εἰ δὲ μὴ, οὐκ ἴσον, οὐδὲ συμμένει. οὐθὲν γὰρ κωλύει κρεῖττον εἶναι τὸ θατέρου ἔργον, ἢ τὸ θατέρου. δεῖ οὖν δὴ ταῦτα ἰσασθῆναι. [* ἔστι δὲ τοῦτο καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων τεχνῶν· ἀνῃροῦντο γὰρ ἄν, εἰ μὴ ἐποίει τὸ ποιοῦν, ὅσον καὶ οἷον, καὶ τὸ πάσχον ἔπασχε τοῦτο, καὶ τοσοῦτον καὶ τοιοῦτον.] E

γρ. οὐκ ἐφαρμόττει οὔτ' ἐπὶ τὸ νέμησιν, οὔτ' ἐπὶ τὸ πλεονεκτικόν· πλεονεκτικὸν δὲ λέγει τὸ ... τὸ δ' αὐτ. ... οὔτ' ἐπὶ τὸ δ. quæ neq; Græcus interpr. neque vet. interpr. agnoſcunt. Ἡσίοδον Græc. interpr.

γρ. τὸ ἀκούσιον ...

γρ. πρόχειρον. ex gloſſa ſcilicet.

γρ. τῆς ἀναλογίας,

γρ. τὸ ἐκείνου ἔργον, γρ. τὸ αὐτοῦ.

Incluſa etiam in ſuperiori capite habentur: Græcus interpr. non videtur hic agnoſcere.

ab eo contractu qui ſponte initur. Nam plùs ſuo obtinere, lucrum facere appellatur: minùs autem quàm quod initio ſuppetebat, habere, damno affici: vt fit in rebus vendendis & emendis, aliiſque contractibus, in quibus per legem licet impunè ſuis rationibus conſulere, lucrúmque facere. Vbi verò neque plùs neque minùs habent, ſed paria paribus reſpondent, tunc ſe ſua dicunt habere, neque damnum accepiſſe, neque quicquam lucri feciſſe. Itaque lucri cuiuſdam & damni, quæ non ſponte, ſed præter voluntatem obuenerint, medium, ius eſt: vt tantundem vterque eorum qui contrahunt, habeat poſteriùs, quantum priùs habuit.

CAPVT VIII.

Specierum Particularis Iuſtitiæ naturā ex accidente declarat: ex eo ſcilicet, quòd Ius talione videtur conſtare. Itaque difficilem illam quæſtionem, Vtrùm Ius talionis, ſimpliciter Ius ſit, tractat.

Videtur autem quibuſdam Talio quoque, id eſt, reciproca quædam perpeſſio, ius eſſe ſimpliciter, & abſolutè, quemadmodum Pythagorei dixerunt. Definiebant enim ius abſolutè, id quod quis à ſe factum, viciſſim ab altero pateretur, id eſt, talionem, ſeu mutuam perpeſſionem. Ius talionis porrò neque ad id ius, quod in diſtributione bonorum verſatur, neque ad id, quod ad emendationem factorum valet, accommodari poteſt. qui etiam ius Rhadamanthi hoc fuiſſe videntur ſignificare:

Si quis, quod fecit, patiatur, ius erit æquum.

Multis enim locis à iure diſſidet ac diſcrepat: veluti, ſi quis magiſtratum gerens, aliquem pulſauerit, non eſt referendus: & ſi quis eum qui magiſtratum gerat, pulſauerit, non modò verberandus, ſed etiam caſtigandus eſt. Præterea permultum intereſt inter id quod ſponte noſtra, & id quod inuitè facimus. Sed in communitatibus rerum contrahendarum ac permutandarum ſanè tale ius, quod reciprocam perpeſſionem ſeu talionem nominant, proportione, non æqualitate ciuilem ſocietatem continet. Factis enim proportione reciprocis, manet coniunctio ciuitatis. Aut enim malum acceptum reponere conātur, (quod ſi non liceat, ſeruitus eſſe videtur, iniuriam referre non poſſe,) aut ei qui bene meritus ſit, referre gratiam volunt: quod ſi non fiat, ſublata eſt rerum communicatio, & officiorum quaſi mutuatio. At rerum communicatione officiorúmque mutatione ſocietas & coniunctio ciuium manet. Itaque & Gratiarum templum in propatulo vrbis loco conſtituitur, vt ſit remuneratio. Hoc enim gratiæ proprium eſt. Nam ei qui beneficium dederit, referendum beneficium eſt: & is rurſus alterum beneficio prouocare debet. Facit autem remunerationem proportione conſtantem ea quæ medijs tranſuerſis lineis fit, coniugatio. Exempli cauſa, ſit ædificiorum opifex A, ſutor B, domus C, calceus D.

A. *Aedificiorum opifex*	B. *Sutor*
C. *Domus*	D. *Calceus.*

Ædificiorum opificem igitur oportet à ſutore opus illius ſumere, eique viciſſim ſuum impertiri. Ergo ſi primùm æqualitas ſit ea quæ proportione conſtat, deinde reciproca perpeſſio ſeu talio fiat, (id eſt, tantumdem accipiatur, quantum datum ſit,) extabit id quod à nobis dicitur: ſin minùs, neque erit æqualitas, neque manebit ſocietas. Nihil enim prohibet quominus vnius opus alterius opere ſit præſtabilius. Hæc igitur exæquata ſint, oportet. Quod idem fit in alijs artibus. Tollantur enim funditus, & concidant, niſi & quantum & quale id quod efficiendi vim habet, efficit, tantundem & tale accipiat id quod patitur.

Non enim ex duobus medicis ſocietas cōſtare poteſt, A ſed ex medico & agricola, & omnino ex diuerſis & diſſimilib. atque inæqualibus, quos tamen oportet exæquari. Quapropter quarum rerum fit permutatio, eas res oportet eſſe eiuſmodi, vt inter ſe quodammodo comparari poſſint. Atque ad hanc rem, nummus quæſitus & comparatus eſt, qui omnium rerum quodammodo ſit medius, ſeu menſura. Nam res omneis metitur: quare & nimium & parū metitur. Quot igitur calcei, domui vel alimento ſunt æquales. Oportet ergo, quam proportionē & comparationē habet ædificandi artifex ad ſutorem, tot numero calceos cum domo aut alimento comparari. Nam ſi hoc non ita fiet, neq; erit B permutatio, neq; cōmunitas. Non poterunt autē comparari, niſi quodammodo ſint æqualia. Ergo quemadmodum ſuprà dixi, vnum quiddam eſſe oportet, quod cætera omnia metiatur. Hoc autē re quidē vera vſus, ſeu indigentia eſt: quæ omnia continent. Nam ſi nulla re egerēt homines, aut ſi nō ſimiliter egerēt: vel nulla, vel non eadē eſſet permutatio. Sed in indigentiæ locū ex hominū quaſi compacto & conuento quodammodo ſucceſſit nummus: atq; ob hāc cauſam νόμισμα vocatur à Græcis, ἀπὸ τοῦ νόμου, id eſt, à lege: quia nō natura, ſed lege valeat, ſitq; in nobis ſitum eum immutare, inutilémq; reddere. Erit igitur tum perpeſſio mutua & reciproca, cùm res fuerint exæquatæ. Itaq; quam rationē obtinet agricola ad ſutorē, eandem rationē habere de- C bet ſutoris opus ad opus agricolæ. Sunt autem tum in figuram proportionis deducendi, cùm permutaturi ſunt. Quod ſi non fiet, alterum extremum vtramque exuperantiam habebit. Verumtamen cùm ſuas res habent, ita ſunt æquales inter ſe, ac ſocij, quia hæc æqualitas in eis effici poteſt. Agricola A, alimentum C, ſutor B, opus ſutoris exæquatum cum alimento D.

A. *Agricola*	B. *Sutor*
C. *Alimentum*	D. *Opus ſutoris cum alimento exæquatum.*

Quòd ſi hoc modo non liceret, viciſſim perpeti ſeu accipere, nulla ſocietas eſſet, nulla communitas. Indigentia autem ſocietatem hominum contineri, tanquam vno quodam, quod vinculi inſtar ſit, ex eo per- D ſpici poteſt, quòd vbi aut neuter eget re alterius, aut alter eorum non eget, permutatio inter eos contrahi non ſolet: quemadmodum cùm eius quod quis habet, alter indiget, vt puta vini, exportandi frumenti ſit poteſtas. Hoc igitur oportet exæquatum eſſe. In permutationem futuram autem, ſi fortè re aliqua nunc non egeamus, tunc eius nobis facultatem & copiam fore cùm egebimus, velvti ſponſor nummus intercedit. Oportet enim vnicuique eam rem qua egeat, accipere licere, vbi nummum attulerit. Sed idem nummo quoque interdum accidit: non enim ſemper æqualem vim habet. Verumtamen immutabilior ac ſtabilior permanere ſolet. Itaque debent eſſe res omnes æſti- E matæ. Sic enim rerum permutatio ſemper futura eſt. Quòd ſi erit permutatio, erit & ſocietas. Nummus igitur poſteaquam veluti menſura, res apta quadam compoſitione & conuenientia concordeis inter ſe & conſentienteis reddidit, eas exæquat. Nam neque ſi non fuiſſet permutatio, ſocietas cōſtare potuiſſet: neq; ſine æqualitate permutationi loc⁹ vnquā fuiſſet: neq; ſine apta quadam rerū compoſitione, & conuenientia, æqualitati. Res igitur inter ſe tam diſſimiles ac diſpares, ſi verum quærimus, nulla communi menſura inter ſe conuenire, nec cohærere poſſunt: ſed quod ad vtilitatem indigentiámq; attinet, ſatis commodè poſſunt. Quare vnum quiddam extare neceſſe eſt, idq; hominum inſtituto, & ex conditione. Quapropter νόμισμα appellatur. Nummus.n. res inter ſe diſpares, apta quadā compoſitione & conuenientia concordeis efficit. Nihil eſt enim, quod non metiatur nummus. Sit domus A, minæ decem B, lectus C. A igitur dimidium B fuerit,

A οὐ γὰρ ἐκ δύο ἰατρῶν γίνεται κοινωνία, ἀλλ' ἐξ ἰατροῦ καὶ γεωργοῦ, καὶ ὅλως ἑτέρων καὶ οὐκ ἴσων· ἀλλὰ τούτους δεῖ ἰσασθῆναι. διὸ πάντα συμβλητὰ δεῖ πως εἶναι, ὧν ἐστιν ἀλλαγή· ἐφ' ὃ τὸ νόμισμ' ἐλήλυθε· καὶ γίνεταί πως * μέτρον, πάντα γὰρ μετρεῖ. γρ. μέσον
ὥστε καὶ τὴν ὑπεροχὴν καὶ τὴν ἔλλειψιν, πόσα ἄττα δὴ ὑποδήματα ἴσον οἰκίᾳ, ἢ τροφῇ. δεῖ τοίνυν ὅπερ ὁ οἰκοδόμος πρὸς σκυτοτόμον, τοσαδὶ ὑποδήματα πρὸς οἰκίαν, ἢ τροφήν. εἰ γὰρ μὴ τοῦτο, οὐκ ἔσται ἀλλαγή, οὐδὲ κοινωνία. τοῦτο δ', εἰ μὴ ἴσα εἴη B πως, οὐκ ἔσται. δεῖ ἄρα ἑνί τινι πάντα μετρεῖσθαι, ὥσπερ ἐλέχθη πρότερον. τοῦτο δ' ἐστί, τῇ μὲν ἀληθείᾳ ἡ χρεία, ἣ πάντα συνέχει· εἰ γὰρ μηθὲν δέοιντο, ἢ μὴ ὁμοίως, ἢ οὐκ ἔσται ἀλλαγή, ἢ οὐχ ἡ αὐτή. οἷον δ' ὑπάλλαγμα τῆς χρείας τὸ νόμισμα γέγονε κατὰ συνθήκην· καὶ διὰ τοῦτο τοὔνομα ἔχει νόμισμα, ὅτι οὐ φύσει, ἀλλὰ νόμῳ ἐστί, καὶ ἐφ' ἡμῖν μεταβάλλειν καὶ ποιῆσαι ἄχρηστον. ἔσται δὴ ἀντιπεπονθός, ὅταν ἰσασθῇ. ὥστε ὅπερ γεωργὸς πρὸς σκυτοτόμον, * τὸ ἔργον τὸ γρ. πρὸς τὰ ἔργα τοῦ σκυτ.
σκυτοτόμου πρὸς τὸ τοῦ γεωργοῦ. εἰς σχῆμα δὲ ἀναλογίας * δεῖ ἄγειν, ὅταν ἀλλάξωνται. εἰ δὲ μή, ἀμ- γρ. ὁ δεῖ. malè.
C φοτέρας ἕξει τὰς ὑπεροχὰς τὸ ἕτερον ἄκρον. ἀλλ' ὅταν ἔχωσι τὰ αὑτῶν, οὕτως ἴσοι καὶ κοινωνοί· ὅτι αὕτη ἡ ἰσότης δύναται * ἐπ' αὐτῶν γίνεσθαι. γεωργὸς α, τροφή γρ. ἀπ' αὐτῶν
γ, σκυτοτόμος β, τὸ ἔργον αὐτοῦ τὸ ἰσασμένον δ.

α	β
γεωργὸς	σκυτοτόμος.
γ.	δ.
τροφή.	σκυτοτόμου ἔργον τῇ τροφῇ ἰσασμένον.

εἰ δ' οὕτω μὴ ἦν ἀντιπεπονθέναι, οὐκ ἂν ἦν κοινωνία. ὅτι δ' ἡ χρεία συνέχει ὥσπερ ἕν τι ὄν, δηλοῖ ὅτι ἂν
D μὴ ἐν χρείᾳ ὦσιν ἀλλήλων, ἢ ἀμφότεροι, * ἢ ἕτε- γρ. ἢ ἅτερος.
ρος, οὐκ ἀλλάττονται, ὥσπερ ὅταν οὗ ἔχει αὐτός, * δέη- γρ. ὁ δέηται
ταί τις, οἷον οἴνου διδόντες σίτου ἐξαγωγήν. δεῖ ἄρα τοῦτ' ἰσασθῆναι. ὑπὲρ δὲ τῆς μελλούσης ἀλλαγῆς, εἰ νῦν μηδὲν δεῖται, ὅτι ἔσται, ἐὰν δεηθῇ, τὸ νόμισμα οἷον ἐγγυητής ἐστιν ἡμῖν· * δεῖ γὰρ τοῦτο φέ- γρ. ἐστι
ροντι, εἶναι λαβεῖν. πάσχει μὲν οὖν καὶ τοῦτο τὸ αὐτό. οὐ γὰρ ἀεὶ ἴσον δύναται. ὅμως δὲ βούλεται μένειν μᾶλλον. διὸ δεῖ πάντα τετιμῆσθαι· οὕτω γὰρ ἔσται ἀεὶ ἀλλαγή. εἰ δὲ τοῦτο, κοινωνία· τὸ δὴ νόμισμα, ὥσπερ * μέτρον σύμμετρα ποιῆσαν, ἰσάζει· οὔτε γρ. μέσον. Græc.
E γὰρ ἂν μὴ οὔσης ἀλλαγῆς, κοινωνία ἦν· οὔτ' ἀλ- interpr. vtramque lectionem
λαγή, ἰσότητος μὴ οὔσης· οὔτ' ἰσότης, μὴ οὔσης συμ- agnoſcere vide-
μετρίας. τῇ μὲν οὖν ἀληθείᾳ, ἀδύνατον τὰ τοσοῦτον tur, non vno
διαφέροντα, σύμμετρα γενέσθαι· πρὸς δὲ τὴν loco.
χρείαν, ἐνδέχεται ἱκανῶς. ἓν δή τι δεῖ εἶναι· τοῦτο δὲ ἐξ ὑποθέσεως· διὸ νόμισμα καλεῖται· τοῦτο γὰρ πάντα ποιεῖ σύμμετρα· μετρεῖται γὰρ πάντα νομίσματι. * οἰκία γρ. οἰκία, α,
ἐφ' ἧς α, μναῖ δέκα β, κλίνη γ, τὸ δὴ α, τοῦ β ἥμισυ,

χ. ὁ ἴσον· εἰ πέντε μνῶν ἀξία ἡ οἰκία * ἢ ἴσον· ἡ δὲ κλίνη ἢ δέκατον μέρος τὸ χ. * τοῦ β. δῆλον τοίνυν πόσαι κλῖναι ἴσον οἰκίᾳ, ὅτι πέντε. ὅτι δ' οὕτως ἡ ἀλλαγὴ ἦν, πρὶν τὸ νόμισμα ἦ, δῆλον· διαφέρει γὰρ οὐδὲν ἢ εἰ κλῖναι πέντε ἀντὶ οἰκίας; * ἢ ὅσου αἱ πέντε κλῖναι.

χ. τὸ β νομίσματα

χ. ἢ ὅσον

A ſi domus quinque minarum ſit, aut tanti, quanti quinque minæ ſunt: c autem lectus, ipſius B decima pars intelligatur. Perſpicuum igitur eſt, quor lecti domui ſint æquales, nempe quinque. Sic autem rerum permutationem fieri ſolitam eſſe anre nummi vſum, non eſt obſcurum. Nihil enim intereſt, vtrùm lecti quinque, an quod tanti ſit quanri lecti quinque, pro domo detur.

ΚΕΦΑΛ. θ'.

Ἀνακεφαλαίωσις τῶν περὶ δικαιοσύνης καὶ ἀδικίας μέχρι τοῦδε εἰρημένων.

ΤΙ μὲν οὖν τὸ ἄδικον, καὶ τί τὸ δίκαιόν ἐστιν, εἴρηται. διωρισμένων δὲ τούτων, δῆλον ὅτι * ἡ δικαιοπραγία μέσον ἐστὶ τοῦ ἀδικεῖν, καὶ ἀδικεῖσθαι· τὸ μὲν γὰρ, πλέον ἔχειν· τὸ δ', ἔλαττόν ἐστιν. ἡ δὲ δικαιοσύνη, μεσότης ἐστὶν οὐ τὸν αὐτὸν τρόπον ταῖς πρότερον ἀρεταῖς, ἀλλ' ὅτι * μέσου ἐστίν· ἡ δ' ἀδικία, τῶν ἄκρων. καὶ ἡ μὲν δικαιοσύνη, * ἐστὶ καθ' ἣν ὁ δίκαιος λέγεται πρακτικὸς κατὰ προαίρεσιν τοῦ δικαίου, καὶ διανεμητικὸς καὶ αὐτῷ πρὸς ἄλλον, καὶ ἑτέρῳ πρὸς ἕτερον· οὐχ οὕτως, ὥστε τοῦ μὲν αἱρετοῦ, πλέον αὐτῷ· ἔλαττον δὲ, τῷ πλησίον. τοῦ βλαβεροῦ δ', ἀνάπαλιν, ἀλλὰ τοῦ ἴσου τοῦ κατ' ἀναλογίαν· ὁμοίως δὲ ἄλλῳ πρὸς ἄλλον· ἡ δ' ἀδικία τοὐναντίον τοῦ ἀδίκου. τοῦτο δ' ἐστὶν ὑπερβολὴ καὶ ἔλλειψις τοῦ ὠφελίμου ἢ βλαβεροῦ παρὰ τὸ ἀνάλογον· διὸ ὑπερβολὴ καὶ ἔλλειψις ἡ ἀδικία, ὅτι ὑπερβολῆς καὶ ἐλλείψεώς ἐστιν· ἐφ' αὑτοῦ μὲν, ὑπερβολῆς τοῦ ἁπλῶς ὠφελίμου· ἐλλείψεως δὲ, τοῦ βλαβεροῦ. ἐπὶ δὲ τῶν ἄλλων, τὸ μὲν ὅλον, ὁμοίως· * τὸ δὲ παρὰ τὸ ἀνάλογον, ὁποτέρως ἔτυχε· τοῦ δὲ ἀδικήματος, τὸ μὲν ἔλαττον, τὸ ἀδικεῖσθαί ἐστι· τὸ δὲ μεῖζον, τὸ ἀδικεῖν. περὶ μὲν οὖν δικαιοσύνης καὶ ἀδικίας, τίς ἑκατέρας ἐστὶν ἡ φύσις, εἰρήσθω τοῦτον τὸν τρόπον. ὁμοίως δὲ καὶ περὶ τοῦ δικαίου καὶ ἀδίκου καθόλου.

χ. ἡ ἀδ.

γρ. μέσον ἐστί, ποιητικὸν ἴσου.

γρ. ἕξις καθ' ἣν

Græcus interpr. τὸ δὲ π quem vide.

CAPVT IX.

Per ἀνακεφαλαίωσιν breuiter colligit omnia ea quæ de Iuſtitia & Iniuſtitia hucuſque dicta ſunt.

B QVid igitur ſit iniuria, quid ius, & qtiam rationem talio ſeu reciproca perpeſſio ad ius habeat, ſuprà explicatum eſt. His autem diſtinctis, perſpicuum eſt, iuſtam actionem inter id quod eſt facere & accipere iniuriam, mediam eſſe. illud enim plus obtinere eſt, hoc minùs. Iuſtiria porrò mediocritas eſt, non quomodo virtutes ſuperiores: ſed quia medij eſt; iniuſtitia autem, extremorum. Præterea iuſtitia virtus eſt, qua homo iuſtus, aptus dicitur, tum ad agendum conſultò id quod iuſtum eſt, tum ad ius tribuendum, & ſibi, ſi cum altero contrahat, & alteri cum altero contrahenti, non ita vt ſibi plus eius quod optabile eſt, minùs alteri: & contrà ſibi minùs damni, plus alteri: ſed ſibi & alijs id quod æquum proportione eſt, tribuat: itémque erga alium obſeruet cum alio comparatum ſiue contrahentem. C Contrà iniuſtitia vitium eſt, quo ad id quod iniuſtum eſt, conſultò agendum, nobiſque & alijs tribuendum, apti ſumus. Hoc autem eſt nimium & parum commodi aut incommodi, à proportione alienum ac diſiunctum. Itaque iniuſtitia eſt nimium & parum, quia eſt & eius quod nimium eſt, & eius quod parum: cùm quis in ſua quidem cauſa nimiùm rei abſolutè vtilis ſibi tribuit, inutilis & damnoſæ parum. In aliorum autem negotio generaliter ad eundem modum ſe gerit: ſed quod ad iniquum, quod à proportione remotum eſt, attinet, vtrocumque modo caſus tulerit. Iniuſtè facti autem cùm duo ſint extrema, minus extremum iniuriam accipere eſt, majus autem iniuſtè facere. D De iuſtitia igitur, & iniuſtitia, quænam ſit vtriuſque natura, hoc modo dictum ſit: itémque de iuſto & iniuſto vniuerſim.

ΚΕΦΑΛ. η'.

Ὅτι τοῦ δικαίου τὸ μέν ἐστι πολιτικὸν, τὸ δὲ μή· πάλιν δὲ, τοῦ πολιτικοῦ δικαίου τὸ μὲν φυσικόν ἐστι, τὸ δὲ νομικόν. καὶ τίς ὁ ὄντως ἄδικος.

ΕΠεὶ δ' ἐστὶν ἀδικοῦντα μήπω ἄδικον εἶναι, ὁποῖα ἀδικήματα ἀδικῶν ἤδη ἄδικός ἐστιν ἑκάστην ἀδικίαν, οἷον κλέπτης, ἢ μοιχὸς, ἢ λῃστής; ἢ οὕτω μὲν οὐδὲν διοίσει; καὶ γὰρ ἂν συγγένοιτο γυναικὶ, εἰδὼς τὸ ᾗ, ἀλλ' οὐ διὰ προαιρέσεως ἀρχὴν, ἀλλὰ διὰ πάθος. ἀδικεῖ μὲν οὖν· ἄδικος δ' οὐκ ἔστιν· οἷον οὐδὲ κλέπτης, ἔκλεψε δέ· οὐδὲ μοιχὸς, ἐμοίχευσε δέ· ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων. πῶς μὲν οὖν ἔχει τὸ ἀντιπεπονθὸς πρὸς τὸ δίκαιον, εἴρηται πρότερον. δεῖ δὲ μὴ λανθάνειν, ὅτι τὸ ζητούμενόν ἐστι καὶ τὸ ἁπλῶς δίκαιον, καὶ τὸ πολιτικὸν δίκαιον· τοῦτο δ' ἐστὶν ἐπὶ κοινωνῶν βίου πρὸς τὸ εἶναι αὐτάρκειαν, ἐλευθέρων καὶ ἴσων, ἢ κατ' ἀναλογίαν ἢ κατ' ἀριθμόν

CAPVT X.

Ad quæſtiones nunc accedit. Quarum prima eſt de Habitu: Ex quibuſnam actionibus iniuſtus appellari debeat.

SEd quoniam fieri poteſt, vt is, qui iniuſtè facit, nondum tamen ſit iniuſtus: quibúſnam iniuſtè factis iam iniuſtus eſt in vnoquoque iniuſtitiæ genere? An vt fur, aut adulrer, aut latro? An ſic nihil intereſt? E Namque fieri poteſt, vt quis cum aliqua muliere rem habeat, ſibi nota quidem illa, verumtamen non conſultò, ſed perturbatione & libidine inflammatus. Facit igitur hic quidem iniuſtè, ſed non idcirco iniuſtus eſt. Quemadmodum nec fur eſt, etiam ſi furatus ſit: nec adulter, etiam ſi adulterium commiſerit: itémque in cæteris. Quomodo igitur affecta ſit reciproca perpeſſio ſeu talio ad ius, dictum eſt antea. Sed ſciendum eſt, ius id quod quærimus, & ſimpliciter ius eſſe, & ius ciuile. Eſt autem inter eos qui communitate & ſocietate vitæ inter ſe coniuncti ſunt, homines liberos & æquales vel proportione, vel numero, vt rerum ad vitam degendam neceſſariarum copijs per ſe abundent, nihilque foris requirant.

Itaque quibus hoc non eſt, eis inter ipſos non eſt ius ciuile, ſed ius quoddam, & ex illius ſimilitudine ſic appellatum. Communi enim iure vtuntur ij quibus & lex inter ipſos communis eſt. Lex autem eorum communis eſt, quorum & iniuſtitia eſt. Iudicium enim, iuris & iniuriæ diſceptatio eſt. Inter quos autem iniuſtitia locum habet, inter hos & iniuriæ faciendæ locus eſſe poteſt. Quibus autem inter ipſos iniuriæ faciendæ locus eſt, non continuò in ijs omnibus iniuſtitia reperitur. Eſt autem iniuriam facere, eorum quæ abſolutè bona ſunt, ſibi plus tribuere: minuſque eorum quæ abſolutè mala. Itaque hominem non ſinimus imperare, ſed legem aut rationem: quia hoc ille ſibi facere conſueuit, fitque tyrannus. Eſt autem is qui præeſt, iuris cuſtos: quòd ſi iuris, ergo & æqualitatis. Iam verò quoniam ſi quis iuſtus ſit, nihilo plus ad eum, boni, quàm ad cæteros, videtur perueniſſe: (non enim eorum quæ abſolutè bona ſunt, plus ſibi quàm alijs tribuit, niſi ex proportione quadam ei debeatur;) idcirco alteri laborat: & ob hanc cauſam bonum alienum dicunt eſſe iuſtitiam, quemadmodum & antè dictum eſt. Danda igitur ei merces aliqua eſt. Hæc autem eſt honos & decus. Qui verò his contenti non ſunt, hi fiunt tyranni. Ius autem vel domini in ſeruos, vel patris in liberos, non eſt idem atque hæc, ſed tamen ſimile. Neque enim cuiquam in ſua iniuſtitiæ locus eſſe poteſt abſolutè. Atqui poſſeſſio, ſeu mãcipium, & liberi vſque eò dum parui ſint, neque à patre ſeiuncti, partis inſtar ſunt: ſe ipſum autem nemo damno afficit conſultò Non eſt igitur cuiquam in ſe ipſum iniuſtitiæ locus. Ex quo efficitur, neque iniuſti, neque iuſti ciuilis locum eſſe. Lege enim ius conſtare, in iiſque locum habere, apud quos legem eſſe communem patitur natura, dicebamus. Hos autem eſſe docuimus, quibus eſt inter ipſos imperandi & parendi æqualitas. Itaq; inter virum & vxorem, magis quàm inter patrem & liberos, dominum & ſeruum, iuris eſt communitas. Hoc enim ius eſt ad tuendam rem familiarem pertinens: quod aliud eſt à ciuili. Ius ciuile autem aliud naturale eſt, aliud legitimum. Naturale quod vbiq; gẽtium idẽ valet, non quia ita vel decretum ſit, vel non decretum. Legitimum autem, quod ab initio, hoc an illo modo fiat, nihil refert: cùm conſtitutum fuerit verò, tũc demum refert: quale eſt illud, mina captiuũ redimere: aut illud, captam Ioui immolare, non oueis: præterea leges omnes quas de rebus ſingularibus ferunt, vt Braſidæ ſacra facere: & quæcunq; à populis ſcita & decreta ſunt. Exiſtimant autem nonnulli, iura omnia eſſe huiuſmodi, id eſt, legitima: quoniam id quod cõſtat natura, immobile atq; immutabile eſt, & vbiq; eandem vim habet: quemadmodum ignis & hîc, & apud Perſas vrit: iura autem quotidie vident immutari. Sed hoc nõ ita eſt omni quidẽ ex parte: eſt certè ex aliqua. Et ſanè apud Deos fortaſſe, haudquaquam aliter ſe res habet: ſed apud nos eſt profectò aliquid etiam naturale, mutabile, non tamẽ omne. Verumtamen nihilominus aliud natura valet, aliud non natura. Sed quodnam, & quale etiam eorum quæ aliter euenire, quæque mutari poſſunt, natura valeat, & quod non natura valeat, ſed lege & conſenſu, ſi quidem ambo peræquè ſunt mutabilia, ex ijs quæ afferam, cognoſcere licebit: cæteriſque rebus eadem diſtinctio poterit accommodari. Manus enim dextra, valentior eſt ſiniſtra, natura. Atqui euenire poteſt, vt aliqui ſiniſtra perinde vt dextera vtantur. Iam verò quæ iura ex conſenſu & vtilitate hominũ nata ſunt, ea menſuris ſimilia ſunt. Neq; enim omnibus in locis ſunt æquales vini triticiq; menſuræ: ſed apud eos qui emunt, maiores: apud eos qui vendunt, minores. Itẽmq; iura nõ naturalia, ſed

A ὥστε ὅσοις μή ἐστι τοῦτο, οὐκ ἔστι τούτοις πρὸς ἀλλήλους τὸ πολιτικὸν δίκαιον, ἀλλά τι δίκαιον καὶ καθ' ὁμοιότητα. ἔστι γὰρ δίκαιον, * ἐν οἷς καὶ νόμος πρὸς αὐτούς· νόμος δ', ἐν οἷς ἀδικία· ἡ γὰρ δίκη, κρίσις τοῦ δικαίου καὶ τοῦ ἀδίκου· ἐν οἷς δ' ἀδικία, καὶ τὸ ἀδικεῖν ἐν τούτοις· ἐν οἷς δὲ τὸ ἀδικεῖν, οὐ πᾶσιν ἀδικία· τοῦτο δ' ἐστὶ, τὸ πλέον αὑτῷ νέμειν τῶν ἁπλῶς ἀγαθῶν· ἔλαττον δὲ τῶν ἁπλῶς κακῶν. διὸ οὐκ ἐῶμεν ἄρχειν ἄνθρωπον, ἀλλὰ τὸν λόγον· ὅτι ἑαυτῷ τοῦτο ποιεῖ, καὶ γίνεται τύραννος. ἔστι B δὲ ὁ ἄρχων, φύλαξ τοῦ δικαίου· εἰ δὲ τοῦ δικαίου, καὶ τοῦ ἴσου. ἐπεὶ δ' οὐθὲν αὐτῷ πλέον εἶναι δοκεῖ, εἴπερ δίκαιος· οὐ γὰρ νέμει πλέον τοῦ ἁπλῶς ἀγαθοῦ αὑτῷ, εἰ μὴ πρὸς αὐτὸν ἀνάλογόν ἐστι· διὸ ἑτέρῳ * ποιεῖ· καὶ διὰ τοῦτο ἀλλότριον εἶναί φασιν ἀγαθὸν τὴν δικαιοσύνην, καθάπερ ἐλέχθη καὶ * πρότερον. μισθός τις ἄρα δοτέος. τοῦτο δὲ, τιμὴ καὶ γέρας· * ὅσοις δὲ μὴ ἱκανὰ ταῦτα, οὗτοι γίνονται τύραννοι. τὸ δὲ δεσποτικὸν δίκαιον καὶ τὸ πατρικὸν, οὐ ταὐτὸ τούτοις, ἀλλ' ὅμοιον· οὐ γάρ ἐστιν ἀδικία πρὸς τὰ αὑτοῦ ἁπλῶς. τὸ δὲ κτῆμα καὶ τὸ τέκνον, ἕως ἂν ᾖ πηλίκον, καὶ μὴ χωρισθῇ, C ὥσπερ μέρος αὐτοῦ. αὑτὸν δ' οὐθεὶς προαιρεῖται βλάπτειν· διὸ καὶ οὐκ ἔστιν ἀδικία πρὸς αὑτόν· οὐδ' ἄρα ἄδικον, οὐδὲ δίκαιον τὸ πολιτικόν· κατὰ νόμον γὰρ ἦν, καὶ ἐν οἷς ἐπεφύκει εἶναι νόμος· οὗτοι δ' ἦσαν, οἷς ὑπάρχει ἰσότης τοῦ ἄρχειν καὶ ἄρχεσθαι· διὸ μᾶλλον πρὸς γυναῖκά ἐστι δίκαιον, ἢ πρὸς τέκνα καὶ κτήματα· τοῦτο γάρ ἐστι τὸ οἰκονομικὸν δίκαιον· ἕτερον δὲ ἐστὶ καὶ τοῦτο τοῦ πολιτικοῦ. Τοῦ δὲ πολιτικοῦ δικαίου, τὸ μὲν φυσικόν ἐστι· τὸ δὲ, νομικόν· φυσικὸν μὲν, τὸ πανταχοῦ τὴν αὐτὴν ἔχον δύναμιν, καὶ οὐ τῷ δοκεῖν ἢ μή· νομικὸν δὲ, ὃ, ἐξ ἀρ- D χῆς μὲν οὐθὲν διαφέρει οὕτως ἢ ἄλλως· ὅταν δὲ θῶνται, διαφέρει. οἷον τὸ μνᾶς λυτροῦσθαι, * ἢ τὸ αἶγα θύειν, ἀλλὰ μὴ δύο πρόβατα. ἔτι, ὅσα ἐπὶ τῶν καθ' ἕκαστα νομοθετοῦσιν· οἷον, τὸ θύειν Βρασίδᾳ, καὶ τὰ ψηφισματώδη. δοκεῖ δὲ ἐνίοις πάντα εἶναι τοιαῦτα, ὅτι τὸ μὲν φύσει, ἀκίνητον καὶ πανταχοῦ τὴν αὐτὴν ἔχει δύναμιν· ὥσπερ τὸ πῦρ καὶ ἐνθάδε καὶ ἐν Πέρσαις καίει· τὰ δὲ δίκαια κινούμενα ὁρῶσι. τοῦτο δ' οὐκ ἔστιν οὕτως ἔχον, ἀλλ' ἔστιν ὥς. καίτοι παρά γε τοῖς θεοῖς ἴσως οὐδαμῶς ἄλλως ἔχον. παρ' E ἡμῖν δ', ἐστὶ μέν τι καὶ * φύσει κινητόν· οὐ μέν τοι πᾶν. ἀλλ' ὅμως ἔστι, τὸ μὲν, φύσει· τὸ δὲ, οὐ φύσει. ποῖον δὲ φύσει τῶν ἐνδεχομένων καὶ ἄλλως ἔχειν, καὶ ποῖον οὔ· ἀλλὰ νομικὸν καὶ συνθήκῃ, εἴπερ ἄμφω κινητὰ ὁμοίως, δῆλον· καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων ὁ αὐτὸς ἁρμόσει διορισμός. φύσει γὰρ ἡ δεξιὰ κρείττων· καίτοι ἐνδέχεταί τινας ἀμφιδεξίους γενέσθαι. τὰ δὲ κατὰ συνθήκην, καὶ τὸ συμφέρον τῶν δικαίων, ὅμοιά ἐστι τοῖς μέτροις· οὐ γὰρ πανταχοῦ ἴσα τὰ οἰνηρὰ καὶ σιτηρὰ μέτρα, ἀλλ' οὗ μὲν ὠνοῦνται, μείζω· οὗ δὲ πωλοῦσιν, ἐλάττω. ὁμοίως δὲ καὶ τὰ μὴ φυσικά, ἀλλ'

ἐν deest in q. c.

γρ. πονεῖ.

Suprà, cap. 3.

γρ. ἔτι

Quidam c. emend. αἶγα δὲ θύειν, ἀλλὰ μὴ πρόβατα.

γρ. φυσικόν.

αἱ ἀνθρώπινα δίκαια, οὐ ταὐτὰ πανταχοῦ, ἐπεὶ οὐδὲ αἱ πολιτεῖαι· ἀλλὰ μία μόνον πανταχοῦ κατὰ φύσιν ἡ ἀρίστη. τῶν δὲ δικαίων καὶ * νομίμων ἕκαστον, ὡς τὰ καθόλου πρὸς τὰ καθ' ἕκαστα ἔχει· τὰ μὲν γὰρ πραττόμενα, πολλά· ἐκείνων δὲ, ἕκαστον ἕν· καθόλου γάρ. διαφέρει δὲ τὸ ἀδίκημα καὶ τὸ ἄδικον, καὶ τὸ δικαίωμα καὶ τὸ δίκαιον· ἄδικον μὲν γάρ ἐστι τῇ φύσει, ἢ τάξει· τὸ αὐτὸ δὲ τοῦτο, * ὅταν πραχθῇ, ἀδίκημά ἐστι· πρὶν δὲ πραχθῆναι, οὔπω, ἀλλ' ἄδικον. ὁμοίως δὲ καὶ δικαίωμα· καλεῖται δὲ καὶ τὸ κοινὸν, μᾶλλον δικαιοπράγημα· δικαίωμα δὲ, τὸ ἐπανόρθωμα τοῦ ἀδικήματος. καθ' ἕκαστον δὲ αὐτῶν, ποῖά τε εἴδη καὶ πόσα, καὶ περὶ * ποῖα τυγχάνει ὄντα, ὕστερον ἐπισκεπτέον. Ὄντων * δὲ τῶν δικαίων καὶ ἀδίκων τῶν εἰρημένων, ἀδικεῖ μὲν καὶ δικαιοπραγεῖ, ὅταν ἑκών τις αὐτὰ πράττῃ· ὅταν δὲ ἄκων, οὔτ' ἀδικεῖ, οὔτε δικαιοπραγεῖ, ἀλλ' ἢ κατὰ συμβεβηκός· οἷς γὰρ συμβέβηκε δικαίοις εἶναι ἢ ἀδίκοις, πράττουσιν. ἀδίκημα δὲ καὶ δικαιοπράγημα ὥρισται τῷ ἑκουσίῳ, καὶ ἀκουσίῳ· ὅταν γὰρ ἑκούσιον ᾖ, ψέγεται· ἅμα δὲ καὶ ἀδίκημα τότε ἐστίν· ὥστε ἄδικόν τι ἔσται μὲν, ἀδίκημα δὲ οὔπω, ἐὰν μὴ τὸ ἑκούσιον προσῇ· λέγω δὲ, ἑκούσιον μὲν, ὥσπερ καὶ πρότερον εἴρηται, ὃ ἄν τις τῶν ἐφ' αὐτῷ ὄντων εἰδὼς, καὶ μὴ ἀγνοῶν, πράττῃ μήτε ὃν, μήτε ᾧ, μήτε οὗ ἕνεκα· οἷον τίνα τύπτει, καὶ τίνι, καὶ τίνος ἕνεκα· κἀκείνων ἕκαστον, μὴ κατὰ συμβεβηκὸς, μηδὲ βίᾳ· ὥσπερ εἴ τις λαβὼν τὴν χεῖρα αὐτοῦ, τύπτοι ἕτερον· οὐχ ἑκὼν δέ· οὐ γὰρ ἐπ' αὐτῷ. ἐνδέχεται δὲ τὸν τυπτόμενον πατέρα εἶναι, τὸν δ', ὅτι μὲν ἄνθρωπος, ἢ τῶν παρόντων τις, γινώσκειν· ὅτι δὲ πατὴρ, ἀγνοεῖν· ὁμοίως δὲ τὸ τοιοῦτον διωρίσθω καὶ * ἐπὶ τοῦ οὗ ἕνεκα, καὶ περὶ τὴν πρᾶξιν ὅλην· * τὸ δὴ ἀγνοούμενον, ἢ μὴ ἀγνοούμενον μὲν, μὴ ἐπ' αὐτῷ δὲ ὄν, * ἢ βίᾳ, ἀκούσιον· πολλὰ γὰρ καὶ τῶν φύσει ὑπαρχόντων εἰδότες, καὶ πράττομεν καὶ πάσχομεν, ὧν οὐθὲν οὔτε ἑκούσιον, οὔτε ἀκούσιόν ἐστιν. οἷον τὸ * γηρᾶν, ἢ ἀποθνήσκειν. ἔστι δ' ὁμοίως καὶ ἐπὶ τῶν ἀδίκων καὶ τῶν δικαίων, * τὸ κατὰ συμβεβηκός· καὶ γὰρ ἂν τὴν παρακαταθήκην ἀποδοίη τις ἄκων καὶ διὰ φόβον. οὔτε δίκαια πράττειν, οὔτε δικαιοπραγεῖν φατέον· ἀλλ' ἢ κατὰ συμβεβηκός. ὁμοίως δὲ καὶ τὸν ἀναγκαζόμενον καὶ ἄκοντα τὴν παρακαταθήκην μὴ ἀποδιδόντα, κατὰ συμβεβηκὸς φατέον ἀδικεῖν, καὶ τὰ ἄδικα πράττειν· τῶν δὲ ἑκουσίων, τὰ μὲν προελόμενοι πράττομεν, τὰ δ' οὐ προελόμενοι· προελόμενοι μὲν, ὅσα προβουλευσάμενοι· ἀπροαίρετα δὲ, ὅσα ἀπροβούλευτα. τριῶν * δὴ οὐσῶν βλαβῶν τῶν ἐν ταῖς κοινωνίαις, τὰ μὲν μετ' ἀγνοίας ἁμαρτήματά ἐστιν, ὅταν * μήτε ὃν, μήτε ὡς, μήτε ᾧ, μήτε οὗ ἕνεκα ὑπέλαβε, ταῦτα πράξῃ. ἢ γὰρ, οὐ βαλεῖν, ἢ οὐ τούτῳ, ἢ οὐ τοῦτον, ἢ οὐ τούτου ἕνεκα ᾠήθη· ἀλλὰ συνέβη οὐχ οὗ ἕνεκα ᾠήθη· οἷον, οὐχ ἵνα τρώσῃ, ἀλλ' ἵνα κεντήσῃ, ἢ οὐχ ὃν, ἢ οὐχ ὡς. ὅταν μὲν οὖν παραλόγως ἡ βλάβη γίνηται, ἀτύχημα·

Zuing. νομικῶν

γρ. ἀλλ' ἄδικον ὃν ὅταν πραχθῇ, ἀδίκημά ἐστι.

γρ. ποῖα

χ. δὲ

γρ. περὶ τὰ; vel, τὸ οὗ

γρ. τὸ δὲ ἀγ.

Græc. interpr. Δεῖ δὲ ἐν τῇ λέξει τῇ ἢ βίᾳ, αἰτιατικῇ γράφειν· ἵνα ᾖ, ἀκούσια.

γρ. ἐγγηρᾶν,

γρ. ὡς τὸ κ.

γρ. δ' οὐσῶν

γρ. μήτε ὃ. & ita vetus interpr.

A humana, non ſunt omnibus in locis eadem. Nam ne reip. quidem regendæ forma, vna & eadem eſt apud omneis: ſed vna duntaxat vbique conſentanea naturæ eſt, ea quæ optima. Iam vnumquodque ius, & vnumquodque legitimum eandem rationem habet ad hominum actiones, quam res vniuerſæ ad ſingulareis. Nam quæ aguntur, multa ſunt: ſed vnumquidq; illorũ vnum. Eſt enim vniuerſum quiddam. Differt autem & ab iniuria iniuſtè factum, & à iure iuſtum officium, ſeu iuſtè factum, quo alter ius ſuum obtinet, iuſtúſque ex iniuſto redditur. Nam iniuria, vel natura, vel conſtitutione iniuria eſt. Hæc eadem cùm illata fuerit, iniuſtè factũ eſt; priuſquam illata ſit, nondum iniuſtè factum eſt, ſed iniuria. Eadémq; iuſti officij ſeu iuſtè facti ratio eſt. B Quod commune eſt autẽ, id magis proprio nomine iuſta actio appellatur. Iuſtum officium autem, ſeu iuſtè factum, correctio & emendatio iniuſtè facti, ſeu iniuriæ alteri illatæ eſt. Quæ ſint autem cuiuſque eorum genera, & partes, & quot ſint, & in quibus verſentur, poſteriùs nobis erit videndum. Iam cùm iuſta & iniuſta ea ſint, quæ ſunt à nobis expoſita, tum & facit quiſque iniuſtè, & iuſtè agit, cùm ea ſponte ſua agit. Cùm verò inuitus, neque iniuſtè facit, neque iuſtè agit, niſi ex euentu. Ea enim agit, quibus euenit, vt iuſta vel iniuſta ſint. At iniuſtè factum, iuſtámque actionem, id quod ſponte & inuitè C actũ eſt, definit ac terminat. Nam cùm quid ſpõte fit, tum & vituperatur, & ſimul iniuſtè factum eſt. Erit ergo aliquid iniuſtum, quod nondum erit iniuſtè factum, niſi eò acceſſerit, vt ſponte factum ſit. Sponte autem fieri dico, quemadmodum & ſuprà à nobis dictum eſt, id quod quis in ſua poteſtate poſitum facit ſciens, neque eum, quem iniuria afficit, ignorans, neque quo quaſi inſtrumento, neque cuius rei gratia: verbi cauſa, quem verberet, quare verberet, cuius denique rei cauſa verberet: atque illorum vnum quidque fiat, neque ex euentu, neq; vi: velvti ſi quis alicuius manu apprehenſa, alterum verberet. At ſponte non verberauit is cuius eſt manus. Non enim in eo ſitum fuit. Contingere autem poteſt, vt pater ſit is qui pulſatur: is qui pulſat verò, illum eſſe hominem duntaxat, aut eorum aliquem, qui adſunt, ſciat, patrem eſſe neſciat. Similis autem diſtinctio in eo cuius cauſa res agitur, adhibita ſit, in tota deD nique actione. Quod igitur ignoratur, aut cùm minimè ignoretur, tamen vel in eius, qui agit, poteſtate non eſt, vel ei vis affertur, id ab inuito agi dicitur. Nam multa ſanè eorum, quæ natura nobis affert, ſcientes & agimus & patimur: quorum nihil nec ſponte noſtra, nec nobis inuitis fieri dicendũ eſt, vt ſeneſcere, aut mori. In rebus iuſtis autem ęquè atq; in iniuſtis, euenta locum habẽt. Nã ſi quis depoſitũ reddiderit inuitus, & metu coactus, is neque iuſto officio fungi, neque rem iuſtam agere dicendus eſt, niſi ex euẽtu: itémq; qui neceſſitate coactus, & inuitus depoſitum non reddit, is ex euentu iniuriam facere, réſq; iniuſtas agere dicendus eſt. Eorum autem, quæ ſponte aguntur, alia cõſilio capto agimus, alia cõſilio non capto. Conſilio capto agimus, quę re priùs deE liberata: non capto conſilio, quæ re non antè deliberata agimus. Iam cùm in ſocietate generis humani tria ſint damnorum genera: ea quidem cum inſcientia cõiuncta ſunt errata, cùm quis, aut quẽ minimè exiſtimauit, percutiendo, aut quomodo nõ putauit, aut quo inſtrumẽto non putauit, aut cuius rei gratia nõ putauit, hæc egerit. Nam aut ſe non percuſſurum, aut non hoc inſtrumento, aut non hũc, aut non huius rei cauſa, arbitratus eſt, verùm accidit nõ id, cuius ſe facere exiſtimauit, ſed longè aliud: verbi gratia, non vt vulneraret, ſed vt pungeret, ferrum ſtrinxit: aut non eum, quem putauit, vulnerauit: aut non quomodo voluit. Cùm igitur nec opinatò damnum illatum fuerit, Infortuniũ nominatur:

A Cùm autem non nec opinatò quidem illud, ſed tamen non malitioſè, Erratum, ſeu Peccatum eſt. Peccat enim tum quiſque cùm in ipſo cauſæ principium ineſt: infortunatus eſt, cùm principium extrà eſt. Vbi verò quis ſciens læſit alterum, ſed deliberatione non antegreſſa, iniuſtè factum eſt: exempli cauſa, quæcunque vel ab ira, vel ab alijs affectibus, qui cùm aut neceſſarii ſint, aut naturales, hominibus accidunt. Nam qui in his impulſi lædunt alterum, & qui his peccant, iniuriam illi quidem faciunt, & hæc ſunt iniuſtè facta: nondum tamen propter hæc iniuſti, neque improbi ſunt. Non enim malitioſè damnum illatum eſt. Cùm autem conſilio capto, & de induſtria, tum & iniuſtus & improbus eſt dicendus. Quapropter rectè, Quæ per iram B fiunt, non de induſtria facta iudicantur. Non enim prior lædit is qui iratus facit: ſed qui laceſſiuit, atque irritauit. Præterea non eſt controuerſia de facto, ſed de iure. Ob iniuſtitiæ enim ſpeciem animo obiectam ira commouetur. Neque enim hîc de facto controuerſia eſt, vt in rebus contrahendis, inter eos qui contraxerunt, (quorum neceſſe eſt alterum eſſe improbum, niſi obliti id faciant,) ſed de facto vnum & idem ſentientes, de iure diſſentiunt atque ambigunt. At qui cogitatò læſit alterum, non ignorat. Itaque qui ab irato læſus eſt, iniuriam ſe accepiſſe putat: qui iratus læſit, nullam ſe feciſſe iniuriam exiſtimat. Quòd ſi quis conſultò damnum inferat; iniuriam facit: & qui his iniurijs inferendis iniurius eſt, iniuſtus eſt, cùm C vel à proportione, vel ab æqualitate diſceſſerit. Itémque iuſtus eſt tum cùm conſultò iuſtè agit. Iuſtè agit autem, ſi modò ſponte & voluntate ſua agat. Eorum autem, quæ inuitè fiunt, alia venia digna ſunt, alia non item. Quæcunque enim non ſolùm inſcientes, ſed etiam per inſcientiam peccant homines, ijs ignoſcendum eſt: quæcunque verò non propter inſcientiam peccant, ſed quamuis inſcientes, tamen perturbationibus nec naturalibus nec humanis incitati, ijs non eſt ignoſcendum.

ὅταν δὲ μὴ παραλόγως, ἄνευ δὲ κακίας, ἁμάρτημα· ἁμαρτάνει μὲν γὰρ, ὅταν * ἐν ἑαυτῷ ἡ ἀρχὴ ᾖ τῆς αἰτίας· ἀτυχεῖ δὲ, ὅταν ἔξωθεν. ὅταν δὲ, εἰδὼς μὲν, μὴ προβουλεύσας δὲ, ἀδίκημα· οἷον, ὅσα τε διὰ θυμὸν, καὶ ἄλλα πάθη, ὅσα ἀναγκαῖα ἢ φυσικὰ, συμβαίνει τοῖς ἀνθρώποις· ταῦτα γὰρ βλάπτοντες καὶ ἁμαρτάνοντες, ἀδικοῦσι μὲν, καὶ ἀδικήματά ἐστιν· οὐ μέντοι πω ἄδικοι διὰ ταῦτα, οὐδὲ πονηροί. οὐδὲ γὰρ διὰ μοχθηρίαν ἡ βλάβη· ὅταν δ' ἐκ προαιρέσεως, ἄδικος καὶ μοχθηρός· διὸ καλῶς * τὰ ἐκ θυμοῦ οὐκ ἐκ προνοίας κρίνεται· οὐ γὰρ ἄρχει ὁ θυμῷ ποιῶν, ἀλλ' ὁ ὀργίσας. ἔτι δὲ οὐδὲ περὶ τοῦ γενέσθαι ἢ μὴ, ἀμφισβητεῖται· ἀλλὰ περὶ τοῦ δικαίου. * ἐπὶ φαινομένῃ γὰρ ἀδικίᾳ ἡ ὀργή ἐστιν· οὐ γὰρ ὥσπερ ἐν τοῖς συναλλάγμασι περὶ τοῦ γενέσθαι ἀμφισβητοῦσιν, ὧν ἀνάγκη τὸν ἕτερον εἶναι μοχθηρόν, ἂν μὴ διὰ λήθην αὐτὸ δρῶσιν· ἀλλ' ὁμολογοῦντες περὶ τοῦ πράγματος, περὶ τοῦ ποτέρως δίκαιον ἀμφισβητοῦσιν· ὁ δ' ἐπιβουλεύσας οὐκ ἀγνοεῖ· ὥστε, ὁ μὲν οἴεται ἀδικεῖσθαι, ὁ δ' οὔ· ἂν δ' ἐκ προαιρέσεως βλάψῃ, ἀδικεῖ. καὶ κατὰ ταῦτα ἤδη τὰ ἀδικήματα ὁ ἀδικῶν, ἄδικος, ὅταν παρὰ τὸ C ἀνάλογον * ᾖ, ἢ παρὰ τὸ ἴσον. ὁμοίως δὲ καὶ ὁ δίκαιος, ὅταν προελόμενος δικαιοπραγῇ. δικαιοπραγεῖ δὲ, ἂν μόνον ἑκὼν πράττῃ. τῶν δ' ἀκουσίων, τὰ μέν ἐστι συγγνωμονικὰ· τὰ δ' οὐ συγγνωμονικά· ὅσα μὲν γὰρ μὴ μόνον ἀγνοοῦντες, ἀλλὰ καὶ δι' ἄγνοιαν ἁμαρτάνουσι, συγγνωμονικά· ὅσα δὲ μὴ δι' ἄγνοιαν, ἀλλ' ἀγνοοῦντες μὲν, διὰ πάθος δὲ, μήτε φυσικὸν, μήτ' ἀνθρώπινον, οὐ συγγνωμονικά.

χ. ἐν αὑτῷ

Zuing. τὰ ἐκ θ. & putat eſſe ſenarium ex aliquo poëta.

χ. ἐπὶ φαινομένῃ γὰρ ἀδικίᾳ

CAPVT XI.

Quæſtiones de Actionibus aggreditur, tres numero. Quarũ D prima eſt de eo qui iniuriam patitur: Vtrum quis ſponte ſua ab alio poſſit iniuria affici.

DVbitare autem poſſet aliquis, ſi modò ſatis diſtinctè de accipienda & facienda iniuria à nobis diſputatum eſt: primùm quidem vtrùm ita ſe res habeat, vt dixit Euripides: cuius hæc ſunt abſurdè ſanè dicta:

Matrem vt meam necauerim, paucis loquar,
Volens volentem, vel volentem non volens.

Quæri enim poteſt, vtrùm poſſit quiſquam verè iniuriam ſua voluntate accipere, necne: ſed potiùs omnis inuito fiat iniuria: quemadmodum & quiſquis iniuriam E facit, ſponte facit: hoc eſt, vtrùm omnis iniuria accipiatur vel hoc, vel illo modo, (quemadmodum & iniuriam quiſque ſua volũtate facit,) an aliqua ſit, quam quis ſua ſponte accipit: aliqua, quam inuitus. Atq; hoc idem de iure obtinendo quæri poteſt. Quiſquis enim iuſtè agit, ſponte agit. Itaq; conſentaneũ eſt, vtraq; ſimiliter inter ſe opponi, iniuriam accipere, & ius ſuum obtinere: vt vtrumq; vel ſponte perferatur atq; obtineatur, vel inuitè. Sed abſurdũ videri poſſit etiã in ſuo iure obtinẽdo, ſi omnis qui ius ſuũ obtinet, ſponte obtineat. Nõnulli.n. ius ſuũ obtinent non ſua volũtate. Tum verò hoc quoque cuipiam dubiũ eſſe poſſit, vtrùm quiſquis aliquid iniuſti pertulit, iniuriam accepiſſe dicendus ſit: an verò, vt in agendo, ſic ſe res habeat etiam in perpetiendo.

ΚΕΦΑΛ. ια'.

D Ἀπορία. Πότερον τὸ ἀδικεῖσθαι ἑκούσιον ἢ ἀκούσιον. καὶ ὅτι οὐχ ἑκούσιον.

ΑΠορήσειε δ' ἄν τις, εἰ ἱκανῶς διώρισται περὶ τοῦ ἀδικεῖσθαι καὶ τοῦ ἀδικεῖν. πρῶτον μὲν, εἰ ἔστιν ὥσπερ * Εὐριπίδης εἴρηκε, λέγων * ἀτόπως,

Μητέρα κατέκτα τὴν ἐμὴν· βραχὺς * λόγος,
Ἑκὼν ἑκοῦσαν, ἢ θέλουσαν οὐχ ἑκών·

πότερον γὰρ ὡς ἀληθῶς ἐστιν, ἑκόντα ἀδικεῖσθαι, ἢ οὔ; ἀλλ' ἀκούσιον ἅπαν, ὥσπερ καὶ τὸ ἀδικεῖν * πᾶν ἑκούσιον. καὶ ἆρα ἅπαν οὕτως ἢ ἐκείνως, ὥσπερ καὶ τὸ ἀδικεῖν E * πᾶν ἑκούσιον, ἢ τὸ μὲν, ἑκούσιον· τὸ δ', ἀκούσιον· ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ τοῦ δικαιοῦσθαι· τὸ γὰρ δικαιοπραγεῖν πᾶν ἑκούσιον· ὥστ' εὔλογον ἀντικεῖσθαι ὁμοίως καθ' ἑκάτερον, τό, τ' ἀδικεῖσθαι καὶ τὸ δικαιοῦσθαι, ἢ ἑκούσιον, * ἢ ἀκούσιον εἶναι. ἄτοπον δ' ἂν δόξειε καὶ ἐπὶ τοῦ * δικαιοῦσθαι, εἰ ἅπαν ἑκούσιον· ἔνιοι γὰρ * δικαιοῦνται οὐχ ἑκόντες· ἐπεὶ καὶ τόδε διαπορήσειεν ἄν τις, πότερον ὁ τὸ ἄδικον πεπονθὼς, ἀδικεῖται πᾶς· ἢ ὥσπερ καὶ ἐπὶ τοῦ πράττειν, καὶ ἐπὶ τοῦ πάσχειν ἐστί.

γρ. ἀπορήσειε

Bellerophonti, Græcus interpr.

γρ. τὸ πῶς. f. οὕτως. nam illud ἀτόπως etſi ab omnib. interpr. probatum, merito fuerit ſuſpectum.

γρ. ὀλίγος.

γρ. ἢ πᾶν

γρ. ἀκούσιον ἅπαν

γρ. ἀδικεῖσθαι,

γρ. ἀδικοῦνται

γρ. κατὰ συμβεβηκός. ἐνδέχεται γὰρ

Zuing. & τῶν ἀδίκ.

γρ. ἐπὶ τοῦ δι.

γρ. μὴ ἀδικοῦντός τινος.

γρ. & ᾧ,

A * κατὰ συμβεβηκὸς γὰρ ἐνδέχεται ἐπ' ἀμφοτέρων μεταλαμβάνειν τοῦ δικαίου· ὁμοίως δὲ δῆλον, ὅτι * καὶ ἐπὶ τῶν ἀδίκων· οὐ γὰρ ταὐτὸν, τὸ τὰ ἄδικα πράττειν, τῷ ἀδικεῖν· οὐδὲ τὸ ἄδικα πάσχειν, τῷ ἀδικεῖσθαι· ὁμοίως δὲ καὶ * ἐπὶ τοῦ δικαιοπραγεῖν καὶ δικαιοῦσθαι· ἀδύνατον γὰρ ἀδικεῖσθαι, * μὴ ἀδικοῦντος· ἢ δικαιοῦσθαι, μὴ δικαιοπραγοῦντος. Εἰ δ' ἐστὶν ἁπλῶς τὸ ἀδικεῖν, τὸ βλάπτειν ἑκόντα τινά· τὸ δ' ἑκόντα, εἰδότα καὶ ὃν, * καὶ ᾧ, καὶ ὡς· ὁ δ' ἀκρατὴς ἑκὼν βλάπτει αὐτὸς αὑτὸν, ἑκών τ' ἂν ἀδικοῖτο, καὶ ἐνδέχοιτο αὐτὸν αὑτὸν ἀδικεῖν. ἔστι δὲ καὶ τοῦτο ἕν τι τῶν ἀπορουμένων, εἰ ἐνδέχεται αὐτὸν αὑτὸν ἀδικεῖν. B ἔτι, ἑκὼν ἄν τις δι' ἀκρασίαν ὑπ' ἄλλου βλάπτοιτο ἑκόντος. ὥστ' εἴη ἂν ἑκόντ' ἀδικεῖσθαι. ἢ οὐκ ὀρθὸς ὁ διορισμὸς, ἀλλὰ προσθετέον τῷ βλάπτειν, εἰδότα καὶ ὃν, καὶ ᾧ, καὶ ὡς, τὸ παρὰ τὴν ἐκείνου βούλησιν; βλάπτεται μὲν οὖν τις ἑκὼν, καὶ τὰ ἄδικα πάσχει· ἀδικεῖται δ' οὐδεὶς ἑκών· οὐδεὶς γὰρ βούλεται, * οὐδ' ὁ ἀκρατής· ἀλλὰ παρὰ τὴν βούλησιν πράττει· οὔτε γὰρ βούλεται οὐδεὶς, ὃ μὴ οἴεται εἶναι σπουδαῖον· ὁ δὲ ἀκρατὴς, ὃ C οὐκ οἴεται δεῖν πράττειν, πράττει· ὁ δὲ τὰ αὑτοῦ διδοὺς, ὥσπερ Ὅμηρός φησι δοῦναι τὸν Γλαῦκον τῷ Διομήδει,

γρ. ἀλλ' οὐδ' ὁ ἀκρ.

Iliad. ζ.

Χρύσεα χαλκείων, ἑκατόμβοι' ἐννεαβοίων,

οὐκ ἀδικεῖται· ἐπ' αὐτῷ γάρ ἐστι τὸ διδόναι· τὸ δὲ ἀδικεῖσθαι, οὐκ ἐπ' αὐτῷ, ἀλλὰ τὸν ἀδικοῦντα δεῖ ὑπάρχειν. περὶ μὲν οὖν τοῦ ἀδικεῖσθαι, ὅτι οὐχ ἑκούσιον, δῆλον.

ΚΕΦΑΛ. ιβʹ.

D

Ἀπορία. Πότερόν ποτε ἀδικεῖ ὁ νείμας παρὰ τὴν ἀξίαν τὸ πλεῖον, ἢ ὁ ἔχων.

ΕΤι δ', ὧν προειλόμεθα, δύο ἐστὶν εἰπεῖν, πότερόν ποτε ἀδικεῖ ὁ νείμας παρὰ τὴν ἀξίαν τὸ πλεῖον, ἢ ὁ ἔχων· καὶ εἰ ἔστιν αὐτὸν αὑτὸν ἀδικεῖν· Εἰ γὰρ ἐνδέχεται τὸ πρότερον λεχθὲν, καὶ ὁ διανέμων ἀδικεῖ, ἀλλ' οὐχ ὁ ἔχων τὸ πλέον. Εἴ τις * πλέον ἑτέρῳ ἢ αὑτῷ νέμει, εἰδὼς καὶ ἑκὼν, οὗτος αὐτὸς αὑτὸν ἀδικεῖ· ὅπερ δοκοῦσιν οἱ μέτριοι ποιεῖν· ὁ γὰρ ἐπιεικὴς, ἐλαττωτικός ἐστιν. ἢ οὐδὲ τοῦτο ἁπλοῦν; ἑτέρου γὰρ ἀγαθοῦ, εἰ ἔτυχεν, ἐπλεονέκτει· οἷον δόξης, ἢ τοῦ E ἁπλῶς καλοῦ. ἔτι λύεται * καὶ κατὰ τὸν διορισμὸν τοῦ ἀδικεῖν· οὐθὲν γὰρ παρὰ τὴν αὑτοῦ πάσχει βούλησιν· ὥστε οὐκ ἀδικεῖται, διά γε τοῦτο· ἀλλ' εἴπερ, βλάπτεται μόνον. φανερὸν δὲ καὶ ὅτι ὁ διανέμων ἀδικεῖ, ἀλλ' οὐχ ὁ τὸ πλέον ἔχων ἀεί· οὐ γὰρ ᾧ τὸ ἄδικον ὑπάρχει, ἀδικεῖ· ἀλλ' ᾧ τὸ ἑκόντα τοῦτο ποιεῖν· τοῦτο δ', ὅθεν ἡ ἀρχὴ τῆς πράξεως, ἥ ἐστιν ἐν τῷ διανέμοντι, ἀλλ' οὐκ ἐν τῷ λαμβάνοντι. ἔτι ἐπεὶ πολλαχῶς τὸ ποιεῖν λέγεται, καὶ ἔστιν ὡς τὰ ἄψυχα κτείνει, καὶ ἡ χεὶρ, καὶ ὁ οἰκέτης * ἐπιτάξαντος, οὐκ ἀδικεῖ μὲν, ποιεῖ δὲ τὰ ἄδικα. ἔτι, εἰ μὲν ἀγνοῶν ἔκρινεν, οὐκ ἀδικεῖ κατὰ τὸ νομικὸν δίκαιον,

γρ. πλεῖον δ' ἐν.

ἢ deeſt in q. c.

γρ. πρόσθεν.

A Contingere enim poteſt, vt quis ex euentu in vtroque rerum iuſtarum ſit particeps Fieri autem ſimiliter poſſe, vt quis rerum iuſtarum ſit particeps; perſpicuum eſt. Non enim idem eſt, res iniuſtas agere, atque iniuriam facere: neque res iniuſtas perferre, atque iniuriam accipere. Idémque de re iuſtè agenda, & de iure ſuo obtinendo ſentiendum. Nam fieri non poteſt, vt quiſquam iniuriam accipiat, niſi ſit qui faciat: aut vt ius ſuum obtineat, niſi ſit qui iuſtè agat, iuſtique iudicis munere fungatur. Quòd ſi iniuriam facere, ſimpliciter eſt alicui ſponte ſua nocere: ſponte autem nocere, eſt ſcientem & cui, & quo, & quo modo noceat: incontinens autem ſponte ſua ſibi ipſe nocet: ergo ſpon- B te ſua iniuria afficietur, & fieri poterit, vt quis ſe ipſe iniuria afficiat. At hoc etiam vnum eſt ex iis quæ dubitantur & quæruntur, fierine poſſit vt quis ſibi ipſe iniuriam faciat. Præterea poteſt aliquis ſponte ſua propter incontinentiam ſuam ab altero eius voluntate damno affici. Itaque fieri poterit vt quis ſponte ſua iniuria afficiatur. Aut non eſt recta ſuperior definitio? illiſque verbis; Nocere ſcientem & cui, & quo, & quomodo noceas; addenda ſunt hæc, Contra illius voluntatē? Damno igitur ſua ſponte quiſpiam affici, réſque iniuſtas perferre & perpeti poteſt: iniuriam autem ſua ſpōte accipere nemo poteſt. Nemo enim vult iniuriā ac- C cipere: ac ne incontinens quidem: ſed præter ſuam voluntatem agit. Nam nec vult quiſquam, quod nō arbitratur eſſe bonum. At incontinens id quod agendum eſſe non putat, agit. Neque verò qui dat ſua, (quemadmodum ſcribit Homerus Glaucum Diomedi dediſſe;

Aurea dat pretio arma, boues æquantia centum:
Aerea fert, nihilóque nouem meliora iuuencis;)

iniuria afficitur. In eius enim poteſtate ſitum eſt dare, aut non dare. At iniuriam accipere, non eſt in eius qui accipit, poteſtate ſitum, ſed adſit is oportet, qui iniuriam faciat. Iniuriam igitur accipere, nō eſſe quippiam quod ſponte ſuſcipiatur, ex his intelligi poteſt.

D

CAPVT XII.

Secunda quæſtio eſt de eo qui iniuria alios afficit: Vtrùm is, qui aliis plus, ſibi minus tribuit, iniuriam faciat: an is potiùs, qui plus minúſue recipit.

Sed ex iis quæ propoſuimus, duo nobis reſtant explicanda: vtrùm iniuriam faciat, iſne, qui plus alicui tribuit præter eius meritum ac dignitatem, an is qui plus conſecutus eſt: & fierine poſſit vt quis ſibi ipſi iniuriam faciat. Nam ſi contingere poteſt id quod priore loco dictum eſt, vt is qui plus tribuit, faciat iniuriam, non is qui plus obtinuit: ſequitur, vt ſi quis plus alteri quàm ſibi tribuat ſciēs, & ſua voluntate, is ſe ipſe iniuria afficiat: Id quod modeſti homines facere cōſueue- E runt: nam vir bonus de ſuo iure libenter & facilè aliis concedere ſolet. An ne hoc quidem ſimplex eſt? Nam plus ſibi alterius boni, ſi caſus ita tulit, vēdicauit, veluti gloriæ, aut eius quod abſolutè honeſtum eſt. Præterea ex definitione eius quod eſt iniuriam facere, hoc diſſoluitur. Nihil enim ei accidit præter ipſius voluntatem. Quare non iccirco iniuria afficitur, ſed, vt hoc dicimus, damno afficitur duntaxat. Perſpicuum autem etiam illud eſt, eum quidem, qui plus diſtribuit, facere iniuriam: ſed eum, qui plus obtinet, nō ſemper. Non. n. is in quo id ineſt quod iniuſtū eſt, iniuriā facit; ſed is in quo ſponte hoc facere, hoc eſt, à quo actionis principiū proficiſcitur: quod ſanè eſt in eo qui diſtribuit, nō in eo qui capit. Præterea quoniā Facere multis modis dicitur, & vſu venit vt inanima quoq; interficiāt, & manus, & ſeruus, domini iuſſu: nō quidē iniuriam faciūt, ſed tamen res iniuſtas faciunt. Præterea ſi quis ignorās iudicauit, neq; facit iniuriam, quod ad ius legitimū attinet,

neque

neque iudicium iniuſtum eſt: ſed eſt veluti iniuſtum. Nam ius legitimum aliud eſt ab illo primo. Quòd ſi ſciens iniuſtè iudicauit, iam ipſe quoque plus conſecutus eſt, vel in eo quòd gratiam iniit ab altero, vel in eo quòd inimicitias ſuas vltus eſt. Quemadmodum igitur ſi quis iniuriæ factæ ſit ſocius ac particeps; ſic etiam in illis, is qui propter hæc iniuſtè iudicauit, plus obtinere intelligitur. Nam & in illis qui agrum alteri adiudicauit, is non agrum ſed pecuniam accepit.

CAPVT XIII.

Secundæ quæſtioni, corollarij loco duæ aliæ quæſtiones annectũtur. Quarum prior eſt: Vtrùm in noſtra poteſtate ſit, iniuriam facere, iniuſtéve agere: & ſimiliter, Vtrùm iuris & iniuriæ cognitio facilis ſit, & quorumuis hominum, ſicuti vulgus arbitratur.

HOmines autem in ſua poteſtate poſitum eſſe putant, iniuriam facere, eóque eſſe facile, iuſtum eſſe. Sed non ita eſt. Nam cum vicini vxore rem habere, & alterum verberare, & manu pecuniam largiri, tum facile eſt, tum in eorum, qui faciunt, poteſtate ſitum eſt. Sed ſic affectos hæc facere, neque in eorum poteſtate ſitum eſt. Itémque iuſta & iniuſta noſſe, nullius Sapientiæ eſſe putant: quia ea, de quibus loquuntur leges, intelligere difficile non eſt. Verùm hæc non ſunt iuſta, niſi ex euentu: ſed cùm certo quodam modo & aguntur & diſtribuuntur, tum iuſta ſunt. Hoc autem maius opus eſt, quàm res ſalubreis cognoſcere. Nam illic quoque mel, vinum, veratrum, vſtionem, & ſectionem noſſe facile eſt: ſed quomodo, & cui, & quando ad ſanitatem adhibenda ſint, cognoſcere, ita magnum & operoſum eſt, vt medicum eſſe. Propter hanc ipſam cauſam non minùs iuſti quàm iniuſti hominis eſſe putant, iniuriam facere: quia iuſtus non minùs quàm iniuſtus, immò verò magis, vnum quodq; horum agere poſſit. Nam & hunc cum aliena vxore rem habere, alterúmque verberare, & virum fortem clypeum abiicere, & tergo verſo in vtramuis partem currere poſſe dicunt. Atqui ignauum eſſe, & iniuriam facere, non eſt hæc facere, niſi ex euentu, ſed ſic affectum facere: quemadmodum mederi & ſanare, non eſt ſecare, aut non ſecare, medicamento purgare, aut non purgare: ſed ſic affectum hæc præſtare. In his autem iura locum habent, inter quos eorum quæ abſolutè bona ſunt, communitas eſt, & quibus horum nimium & parum eſſe poteſt. Aliis enim non eſt eorum nimium, vt fortaſſe diis: aliis nulla prorſus eorum particula vtilis eſt, nempe hominibus inſanabilibus, & omni vitiorum genere contaminatis; ſed omnia nocent: aliis aliquatenus vtilia ſunt. Atque hoc humanum eſt.

CAPVT XIV.

Corollarij poſterior quæſtio, de Æquitate: Sítne eadem an diuerſa à iuſtitia, de qua hîc agimus.

SEquitur vt de æquitate, & de æquo bono dicamus, quam rationem æquitas ad iuſtitiam, quam æquum bonum ad ius habeat. Namque propiùs intuentibus, neque vt idem omnino; neque vt aliud genere videtur. Atque interdum æquum bonum laudamus, eúmque virum, qui æquus & bonus eſt. Quinetiam hoc nomen ad alia laudando transferimus, pro bono τὸ ἐπιεικέστερον vſurpando, melius ſcilicet quid ſignificantes. Interdum rationem ſequentibus abſurdum videtur, æquum bonum, cùm ſit vnum quiddam à iure diuerſum, eſſe laudabile.

A οὐδ᾽ ἄδικος ἡ κρίσις ἐστίν· ἔστι δ᾽, ὡς ἄδικος· ἕτερον γὰρ τὸ νομικὸν δίκαιον καὶ τὸ πρῶτον. Εἰ δὲ γινώσκων ἔκρινεν ἀδίκως, πλεονεκτεῖ καὶ αὐτὸς, ἢ χάριτος, ἢ τιμωρίας. ὥσπερ οὖν κἂν εἴ τις μερίσαιτο τοῦ ἀδικήματος, καὶ ὁ διὰ ταῦτα κρίνας ἀδίκως, πλέον ἔχει. καὶ γὰρ ἐπ᾽ ἐκείνων ὁ τὸν ἀγρὸν κρίνας, οὐκ ἀγρὸν, ἀλλ᾽ ἀργύριον ἔλαβεν.

ΚΕΦΑΛ. ιγ´.

Ὅτι οὐχ ἐφ᾽ ἡμῖν τὸ ἀδικεῖν, καὶ οὐ ῥᾴδιον τὸ δίκαιον.

ΟΙ δ᾽ ἄνθρωποι ἐφ᾽ ἑαυτοῖς οἴονται εἶναι τὸ ἀδικεῖν. διὸ καὶ τὸ δίκαιον εἶναι ῥᾴδιον. τὸ δ᾽, οὐκ
B ἔστι· συγγενέσθαι μὲν γὰρ τῇ τοῦ γείτονος, καὶ πατάξαι τὸν πλησίον, καὶ δοῦναι τῇ χειρὶ τὸ ἀργύριον, ῥᾴδιον, καὶ ἐπ᾽ αὐτοῖς. ἀλλὰ τὸ ὡδὶ ἔχοντα ταῦτα ποιεῖν, οὔτε ῥᾴδιον, οὔτ᾽ ἐπ᾽ αὐτοῖς. ὁμοίως δὲ καὶ τὸ γνῶναι τὰ δίκαια καὶ τὰ ἄδικα, οὐδὲν οἴονται σοφὸν εἶναι, ὅτι περὶ ὧν οἱ νόμοι λέγουσιν, οὐ χαλεπὸν ξυνιέναι. ἀλλ᾽ οὐ ταῦτ᾽ ἐστὶ τὰ δίκαια, ἀλλ᾽ ἢ κατὰ συμβεβηκός· ἀλλὰ πῶς πραττόμενα καὶ πῶς νεμόμενα, δίκαια. τοῦτο δὲ πλέον ἔργον, ἢ τὰ ὑγιεινὰ εἰδέναι. ἐπεὶ, κἀκεῖ μὲν μέλι καὶ οἶνον καὶ ἐλλέβορον, καὶ
C καῦσιν καὶ τομὴν εἰδέναι ῥᾴδιον, ἀλλὰ πῶς δεῖ νεῖμαι πρὸς ὑγίειαν, καὶ τίνι καὶ πότε, τοσοῦτον ἔργον, ὅσον ἰατρὸν εἶναι. δι᾽ αὐτὸ δὲ τοῦτο, καὶ τοῦ δικαίου οἴονται εἶναι οὐθὲν ἧττον τὸ ἀδικεῖν· ὅτι οὐθὲν ἧττον ὁ δίκαιος, ἀλλὰ καὶ μᾶλλον δύναιτ᾽ ἂν ἕκαστον πρᾶξαι τούτων. καὶ γὰρ συγγενέσθαι γυναικὶ, καὶ πατάξαι, καὶ ὁ ἀνδρεῖος τὴν ἀσπίδα ἀφεῖναι, καὶ στραφεὶς * ἐφ᾽ ὁποτεροσοῦν τρέχειν· ἀλλὰ τὸ δειλαίνειν καὶ τὸ ἀδικεῖν, οὐ τὸ ταῦτα ποιεῖν ἐστι, πλὴν κατὰ συμβεβηκός· ἀλλὰ τὸ ὡδὶ ἔχοντα, ταῦτα ποιεῖν ἐστιν, ὥσπερ * καὶ τὸ ἰατρεύειν καὶ τὸ ὑγιάζειν, οὐ τὸ τέμνειν ἢ μὴ τέμνειν, ἢ φαρμακεύειν ἢ μὴ φαρμακεύειν ἐστὶν, ἀλλὰ τὸ ὡδί. ἔστι δὲ τὰ
D δίκαια ἐν τούτοις οἷς μέτεστι τῶν ἁπλῶς ἀγαθῶν· ἔχουσι δὲ καὶ ὑπερβολὴν ἐν τούτοις καὶ ἔλλειψιν· τοῖς μὲν * γὰρ οὐκ ἔστιν ὑπερβολὴ αὐτῶν, οἷον * ἴσως τοῖς θεοῖς· τοῖς δ᾽ οὐθὲν μόριον ὠφέλιμον τοῖς ἀνιάτοις καὶ κακοῖς, ἀλλὰ πάντα βλάπτει· τοῖς δὲ, μέχρι του· * διὰ τοῦτ᾽, ἀνθρώπινόν ἐστι.

γρ. ἐφ᾽ ὁποτερονοῦν
γρ. γὰρ ἔστιν
γρ. ἴσως θεοῖς.
Vetus interp. & Argyr. ἔστι

ΚΕΦΑΛ. ιδ´.

Περὶ ἐπιεικείας καὶ τοῦ ἐπιεικοῦς. Ὅτι τὸ ἐπιεικὲς δίκαιον μὲν, οὐ τὸ κατὰ νόμον δὲ, ἀλλ᾽ ἐπανόρθωμα νομίμου δικαίου· ἡ δ᾽ ἐπιείκεια, δικαιοσύνη τίς ἐστι, καὶ οὐχ ἑτέρα τις ἕξις.

E ΠΕρὶ δὲ ἐπιεικείας καὶ τοῦ ἐπιεικοῦς, πῶς ἔχει, ἡ μὲν ἐπιείκεια πρὸς δικαιοσύνην, τὸ δ᾽ ἐπιεικὲς πρὸς τὸ δίκαιον, ἐχόμενόν ἐστιν εἰπεῖν. οὔτε γὰρ ὡς ταὐτὸν ἁπλῶς, οὔθ᾽ ὡς ἕτερον τῷ γένει φαίνεται σκοπουμένοις· καὶ, ὁτὲ μὲν, τὸ ἐπιεικὲς ἐπαινοῦμεν, καὶ ἄνδρα τὸν τοιοῦτον· ὥστε καὶ ἐπὶ τὰ ἄλλα ἐπαινοῦντες μεταφέρομεν, ἀντὶ τοῦ ἀγαθοῦ τὸ ἐπιεικέστερον, ὅτι βέλτιον, δηλοῦντες· ὁτὲ δὲ, τῷ λόγῳ ἀκολουθοῦσι φαίνεται ἄτοπον, εἰ τὸ ἐπιεικὲς παρὰ τὸ * δίκαιόν τι ὂν, ἐπαινετόν ἐστιν. γρ. δικ. ὄν τι ὂν

Lamb. ἢ γὰρ τὸ δίκαιον οὐ σπουδαῖον, ἢ τὸ ἐπιεικὲς οὐκ ἐπιεικὲς οὐ δίκαιον ἄλλο. ἢ εἰ ἀ. vetus interpr. legit, ἢ τὸ ἐπιεικὲς ἄλλο.

A *ἢ γὰρ τὸ δίκαιον οὐ σπουδαῖον, ἢ τὸ ἐπιεικὲς οὐ δίκαιον, εἰ ἄλλο· ἢ εἰ ἄμφω σπουδαῖα, ταὐτόν ἐστιν. ἡ μὲν οὖν ἀπορία σχεδὸν συμβαίνει διὰ ταῦτα περὶ τὸ ἐπιεικές. ἔχει δ' ἅπαντα τρόπον τινὰ ὀρθῶς, καὶ οὐθὲν ὑπεναντίον ἑαυτοῖς· τό,τε γὰρ ἐπιεικὲς, δικαίου τινὸς ὄν, βέλτιόν ἐστι δίκαιον· καὶ οὐχ ὡς ἄλλο τι γένος ὄν, βέλτιόν ἐστι τοῦ δικαίου. τὸ αὐτὸ ἄρα δίκαιον καὶ ἐπιεικές·* καὶ ἀμφοῖν σπουδαίοιν ὄντοιν, κρεῖττον τὸ ἐπιεικές. ποιεῖ δὲ τὴν ἀπορίαν, ὅτι τὸ ἐπιεικὲς, δίκαιον μέν ἐστιν, οὐ τὸ κατὰ τὸν νόμον δὲ, ἀλλ' ἐπανόρθωμα νομίμου δικαίου. αἴτιον δ', ὅτι, ὁ μὲν νόμος καθόλου B πᾶς· περὶ ἐνίων δὲ, οὐχ οἷόν τε ὀρθῶς εἰπεῖν καθόλου. ἐν οἷς οὖν ἀνάγκη μὲν εἰπεῖν καθόλου, μὴ οἷόν τε δὲ ὀρθῶς, τὸ ὡς ἐπὶ τὸ πλέον λαμβάνει ὁ νόμος, οὐκ ἀγνοῶν τὸ ἁμαρτανόμενον· καὶ ἔστιν οὐδὲν ἧττον ὀρθῶς· τὸ γὰρ ἁμάρτημα, οὐκ ἐν τῷ νόμῳ, οὐδ' ἐν τῷ νομοθέτῃ, ἀλλ' ἐν τῇ φύσει τοῦ πράγματός ἐστιν. εὐθὺς γὰρ ἡ τῶν πρακτῶν ὕλη τοιαύτη ἐστίν· ὅταν οὖν λέγῃ μὲν ὁ νόμος καθόλου, συμβῇ δ' ἐπὶ τούτοις παρὰ τὸ καθόλου, τότε ὀρθῶς ἔχει, ᾗ παραλείπει ὁ νομοθέτης, καὶ ἥμαρτεν ἁπλῶς εἰπὼν, ἐπανορθοῦν τὸ ἐλλειφθὲν, ὃ κἂν ὁ νομοθέτης οὕτως ἂν εἴποι, ἐκεῖ C παρών· καὶ εἰ ᾔδει, ἐνομοθέτησεν ἄν. διὸ δίκαιον μέν ἐστι, καὶ βέλτιόν τινος δικαίου· οὐ τοῦ ἁπλῶς δὲ, ἀλλὰ τοῦ διὰ τὸ ἁπλῶς ἁμαρτήματος. καὶ ἔστιν αὕτη ἡ φύσις ἡ τοῦ ἐπιεικοῦς, ἐπανόρθωμα νόμου, ᾗ ἐλλείπει διὰ τὸ καθόλου. τοῦτο γὰρ αἴτιον καὶ τοῦ μὴ πάντα κατὰ νόμον εἶναι, ὅτι περὶ ἐνίων ἀδύνατον θέσθαι νόμον· ὥστε ψηφίσματος δεῖ· τοῦ γὰρ ἀορίστου, ἀόριστος καὶ ὁ κανών ἐστιν, ὥσπερ καὶ τῆς Λεσβίας οἰκοδομῆς ὁ μολύβδινος κανών· πρὸς γὰρ τὸ σχῆμα τοῦ λίθου μετακινεῖται, καὶ οὐ μένει ὁ κανών· καὶ τὸ ψήφισμα πρὸς τὰ πράγματα. τί μὲν οὖν ἐστι τὸ D ἐπιεικὲς, * καὶ τί τὸ δίκαιον, καὶ τίνος* βέλτιον δικαίου δῆλον. φανερὸν δ' ἐκ τούτου καὶ ὁ ἐπιεικὴς τίς ἐστιν. ὁ γὰρ τῶν τοιούτων προαιρετικὸς, καὶ πρακτικὸς, καὶ ὁ μὴ ἀκριβοδίκαιος ἐπὶ τὸ χεῖρον, ἀλλ' ἐλαττωτικὸς, καίπερ ἔχων τὸν νόμον βοηθὸν, ἐπιεικής ἐστι. καὶ ἡ ἕξις αὕτη, ἐπιείκεια, δικαιοσύνη τις οὖσα, καὶ οὐχ ἑτέρα τις ἕξις.

κ. ἢ γὰρ ἀμ.

κ. ἐστὶ τὸ δ.
κ. βέλτιόν ἐστι δ.

ΚΕΦΑΛ. ιε'.

Ἀπορίαι β. α, Πότερον ἐνδέχεται ἑαυτὸν ἀδικεῖν ἢ οὔ. β, Πότερον μεῖζον κακὸν, ἀδικεῖν ἢ ἀδικεῖσθαι. E

ΠΟτερον δὲ ἐνδέχεται ἑαυτὸν ἀδικεῖν ἢ οὔ, φανερὸν ἐκ τῶν εἰρημένων· τὰ μὲν γάρ ἐστι τῶν δικαίων, τὰ κατὰ πᾶσαν ἀρετὴν ὑπὸ τοῦ νόμου τεταγμένα· οἷον, οὐ κελεύει ἑαυτὸν ἀποκτεινύναι ὁ νόμος· ἃ δὲ μὴ κελεύει, ἀπαγορεύει. ἔτι, ὅταν παρὰ τὸν νόμον βλάπτῃ, μὴ ἀντιβλάπτων, ἑκὼν ἀδικεῖ. ἑκὼν δὲ, ὁ εἰδὼς* καὶ ὃν] καὶ ᾧ, καὶ ὡς. ὁ δὲ δι' ὀργὴν ἑαυτὸν σφάττων, ἑκὼν τοῦτο δρᾷ παρὰ τὸν ὀρθὸν λόγον, ὃ οὐκ ἐᾷ ὁ νόμος· ἀδικεῖ ἄρα· ἀλλὰ τίνα;

deſunt in q.c.

A Nam vel ius non eſt bonum, vel æquum bonum non eſt bonum, ſi à iure aliud ac diuerſum eſt: vel ſi vtrumque bonum eſt, idem eſt. Tota igitur de æquo bono quæſtio ex his propemodum cauſis naſcitur. Sed hæc omnia quodammodo bene habent: nec quicquam eorum eſt, quod ſecum pugnet. Nam æquum bonum iure quodam melius ius eſt: neque ita iure melius eſt, vt ſi aliud quoddam genus. Idem ergo eſt, ius & æquum bonum: cúmque ambo ſint bona, melius eſt æquum bonum. Sed hinc nata dubitatio eſt, quòd quãuis æquum bonum, ius ſit, non eſt tamen ius lege conſtitutum, aut legitimum, ſed iuris legitimi correctio. Cuius rei hæc
B cauſa eſt, quòd lex omnis generalis eſt: de quibuſdam autem rebus vniuersè & generaliter rectè præcipi non poteſt. Itaque quibus in rebus legis vocem vniuerſam ac generalem eſſe neceſſe eſt, id autem non ſatis rectè fieri poteſt; in eis id ſumit lex, quod plerumque ſolet euenire: quamuis id quod in hoc peccatur, ſatis intelligat: nec tamen idcirco minùs recta eſt. Non enim culpa legis eſt, neque eius qui legem tulit, ſed naturæ rerum. Earum enim rerum, quæ in actionem cadunt, talis materia eſt. Cùm igitur lege generaliter locuta, aliquid euenit poſtea præter genus illud vniuerſum: tunc par eſt, quà prætermiſit aliquid lator legis, & peccauit in eo quod abſolutè locutus eſt, id quod deeſt, quúdq; omiſſum eſt, corrigere: quòd etiam lator legis, ſi illic adeſ-
C ſet, ita eloqueretur, & de quo legem tuliſſet, ſi præſciuiſſet. Itaque cùm æquum bonum, ius ſit, tum quodam iure melius eſt, non eo quod abſolutè ius eſt, ſed eo peccato, quod ex ſimplici & generali ſermone natum eſt. Denique hæc æqui boni vis ac natura eſt, vt legis correctio ſit, quà aliquid ei deeſt, propterea quòd generaliter loquitur. Hæc enim cauſa eſt, cur non omnia lege ſint comprehenſa, quod de quibuſdam lex ferri non poteſt: plebiſcito igitur opus eſt. Rei enim non definitæ infinita quoque regula eſt, vt & ſtructuræ Leſbiæ regula plumbea eſt. Nam ad lapidis figuram torquetur & inflectitur, neque regula eadem manet: ſic & populi ſcitum ad res quotidianas accommodari & transferri ſolet. Quid ſit igitur æquum bonũ, quid ius,
D quo denique iure melius ſit æquum bonum, ex his perſpicuum eſt. Ex hoc autem etiam apparet, quis ſit vir æquus & bonus. Nam qui conſilium huiuſmodi cepit, vt hæc ſequatur, quíque ad ea ipſa agenda aptus eſt: & qui non eſt iuris interpres in ſua cauſa durior, neque in deteriorem partem propenſus atque implicatus, ſed de ſuo iure concedit potiùs, etiam ſi legis auxilio niti poſſit; is eſt æquus bonus: & hic habitus æquitas appellatur, quæ iuſtitia quædam eſt, non alius quidam habitus.

CAPVT XV.

Tertia quæſtio explicatur. Vtrùm quis ſeipſum iniuria poſſit afficere. Cui corollary loco etiam iſta annectitur: Vtrùm iniuriam inferre, an pati, grauius ſit malum.

EX iis autem, quæ dicta ſunt, perſpicuum eſt, vtrùm fieri poſſit, vt quis ſibi ipſe faciat iniuriam, néc ne. Nam quæ omni virtuti congruentia à lege conſtituta ſunt, ea in iuribus ſunt habenda. Exempli gratia, non iubet lex ſeipſum interficere: & quæ non iubet lex, ea vetat. Præterea cùm quis contra legem nocet alteri, nullo ab eo incommodo accepto, ſponte facit iniuriam. Sponte autem facit, qui ſciens, cui, & quomodo faciat, iniuriam facit. At qui ira impulſus ſibi ipſe mortem conſciſcit, hoc ſponte facit contra rectam legem, quod lex nõ permittit. Iniuriã igitur facit? Sed cui?

Nónne ciuitati, non ſibi? Sponte enim hunc caſum ſubit, ac perfert. At ſponte ſua nemo afficitur iniuria. Itaque & multat eum ciuitas, & ignominia afficit, qui ſe ipſe exanimauit, vt qui ciuitatem iniuria afficiat. Præterea ex eo quod iniuſtus eſt is, qui iniuſtè facit tantùm, & non prorſus improbus, fieri non poteſt, vt quiſquam ſibi ipſe iniuriam inferat. Hoc enim aliud eſt ab illo. Nam iniuſtus ita quodammodo improbus eſt, vt ignauus: non vt is, qui omni genere improbitatis affectus eſt. Itaque ne hac improbitate quidem ſibi iniuriam facit: alioqui idem eidem decedere ſimul & accedere poſſet: quod fieri nullo modo poteſt, ſed ſemper in pluribus ius & iniuriam eſſe neceſſe eſt. Præterea iniuriam facere, cùm à voluntate & conſilio proficiſcitur, tum etiam tempore prius eſt. Nam qui malo accepto malum refert, iniuriam facere non videtur. At qui ſe iniuſtè lædit, eadem ipſe & patitur ſimul & facit. Deinde acciperet aliquis ſponte ſua iniuriam. His accedit, quòd nemo ſine ſingularibus & certis iniuriarum generibus iniuriam facit. At vxorem ſuam nemo adulterat, nemo parietem ſuum perfodit, nemo rei ſuæ furtum committit. Poſtremò in ſumma, ſibi quemquam iniuriam facere, refellitur ex iis quæ à nobis deciſa ſunt, quòd nemo poſſit ſponte ſua iniuriam accipere. Iam verò ne illud quidem obſcurum eſt, vtrumque eſſe malum, accipere, & facere iniuriam. Alterum enim minùs, alterum plus obtinere medio eſt. Quod ſimilem rationem obtinet, atque in medicina quidem id quod ad bonam valetudinem pertinet: in arte autem corporum exercendorum id quo firma corporis conſtitutio comparatur. Verumtamen deterius iniuriam facere eſt. Namque iniuriam facere, cum vitio coniunctum, & vituperandum eſſe dicebamus: & cum vitio quidem vel perfecto atque integro, & quod ſimpliciter tale eſt, vel eo, quod ei finitimum eſt. Non enim quicquid ſponte fit, coniunctum cum iniuſtitia eſt: accipere iniuriam autem, vitio & iniuſtitia vacat. Per ſe igitur leuius malum eſt, accipere iniuriam: quamuis ex euentu grauius eſſe nihil prohibeat. Sed de hoc ars non laborat: quin lateris dolorem ſemper eſſe dicit morbum, pedis offenſione grauiorem: & tamen ex euentu, pedis offenſio, morbo lateris maius malum poterit eſſe: vt ſi cui offenſo pede euenerit, vt propterea quòd ceciderit, capiatur ab hoſtibus, & occidatur. Ex tranſlatione autem ſermonis, & ſimilitudine quadam, poterit eſſe non ipſi ſecum, ſed ſui partium aliquibus inter ipſas quædam iuris communitas: verùm non omnis iuris, ſed vel eius, quo dominus in ſeruum, vel eius, quo paterfamilias in familiam ſuam vti ſolet. His enim rationibus ea pars animi, quæ rationis eſt particeps, ab ea diſtat, quæ ratione vacat. Ad quæ ipſa reſpiciunt, & hoc reſpectu videtur homini quoque in ſe ipſum iniuſtitiæ locus eſſe: quia fieri poteſt vt in his partibus aliquid à ſuis appetitionibus alienum ac diuerſum perferat. Itaque etiam in animi partibus inter ipſas, vt inter eum qui præeſt, & eum qui paret imperio, ius aliquod intercedere videtur. De iuſtitia igitur aliiſque virtutibus, quæ ad mores pertinent, cum hac diſtinctione ſic à nobis explicatum ſit.

A ἢ τὴν πόλιν, αὑτὸν δ' οὔ; ἑκὼν γὰρ πάσχει· ἀδικεῖται δ' οὐθεὶς ἑκών. διὸ καὶ ἡ πόλις ζημιοῖ· καί τις ἀτιμία πρόσεστι τῷ ἑαυτὸν διαφθείραντι, ὡς τὴν πόλιν ἀδικοῦντι. ἔτι καθ' ὃ ἄδικος* ὁ μόνον ἀδικῶν, (γρ. μόνος) καὶ μὴ ὅλως φαῦλος, οὐκ ἔστιν ἀδικῆσαι αὑτόν. τοῦτο γὰρ ἄλλο ἐκείνου. ἔστι γάρ πως ὁ ἄδικος οὕτω πονηρὸς, ὥσπερ ὁ δειλός· οὐχ ὡς ὅλην ἔχων τὴν πονηρίαν· ὥστ' οὐδὲ κατὰ ταύτην ἀδικεῖ· ἅμα γὰρ τῷ αὐτῷ ἂν εἴη, ἀφῃρῆσθαι καὶ προσκεῖσθαι τὸ αὐτό· τοῦτο δὲ ἀδύνατον· ἀλλ' ἀεὶ ἐν πλείοσιν ἀνάγκη εἶναι τὸ δίκαιον καὶ τὸ ἄδικον. ἔτι δὲ, ἑκούσιόν τε καὶ ἐκ προαιρέσεως, καὶ πρότερον. ὁ γὰρ διότι ἔπαθε, καὶ
B τὸ αὐτὸ ἀντιποιῶν, οὐ δοκεῖ ἀδικεῖν· αὐτὸς δὲ αὑτὸν, τὰ αὐτὰ ἅμα καὶ πάσχει καὶ ποιεῖ· ἔτι, εἴη ἂν ἑκόντα ἀδικεῖσθαι. πρὸς δὲ τούτοις, ἄνευ τῶν κατὰ μέρος ἀδικημάτων, οὐθεὶς ἀδικεῖ· μοιχεύει δὲ οὐδεὶς τὴν ἑαυτοῦ· οὐδὲ τοιχωρυχεῖ τὸν ἑαυτοῦ τοῖχον, οὐδὲ κλέπτει τὰ ἑαυτοῦ. ὅλως δὲ λύεται τὸ ἑαυτὸν ἀδικεῖν, κατὰ τὸν διορισμὸν τὸν περὶ τοῦ* ἑκουσίως ἀδικεῖσθαι. (Lamb. ἀκουσίως, vel ἑκόντα ἀδικεῖσθαι.) φανερὸν δὲ καὶ ὅτι ἄμφω μὲν φαῦλα, καὶ τὸ ἀδικεῖσθαι, καὶ τὸ ἀδικεῖν. τὸ μὲν γὰρ, ἔλαττον· τὸ δὲ, πλεῖον ἔχειν ἐστὶ τοῦ μέσου· * ὥσπερ* ὑγιεινὸν μὲν, (Lamb. ex manuscr. ὥσπερ ἰσχύει ὥσπερ.)
C ἐν ἰατρικῇ·* εὐεκτικὸν δὲ, ἐν γυμναστικῇ· ἀλλ' ὅμως χεῖρον τὸ ἀδικεῖν· τὸ μὲν γὰρ ἀδικεῖν, μετὰ κακίας, (γρ. ὑγιεινοῦ κ. διαιτητικοῦ) καὶ ψεκτὸν ἐστί· καὶ κακίας, ἢ τῆς τελείας καὶ ἁπλῶς, ἢ ἐγγύς· οὐ γὰρ ἅπαν τὸ ἑκούσιον, μετὰ ἀδικίας· τὸ δ' ἀδικεῖσθαι, ἄνευ κακίας καὶ ἀδικίας. καθ' αὑτὸ μὲν οὖν τὸ ἀδικεῖσθαι, ἧττον φαῦλον· κατὰ συμβεβηκὸς δ', οὐθὲν κωλύει* εἶναι μεῖζον κακόν· ἀλλ' οὐδὲν μέλει τῇ τέχνῃ· ἀλλὰ πλευρῖτιν λέγει μείζω νόσον προσπταίσματος. καί τοι γένοιτ' ἄν ποτε θάτερον κατὰ συμβεβηκὸς, εἰ προσπταίσαντα διὰ τὸ πεσεῖν συμβαίη ὑπὸ τῶν πολεμίων ληφθῆναι καὶ ἀποθανεῖν. κατὰ μεταφορὰν δὲ καὶ ὁμοιότητά
D ἐστιν οὐκ αὐτῷ πρὸς αὑτὸν δίκαιον, ἀλλὰ τῶν αὐτοῦ τισίν· οὐ πᾶν δὲ δίκαιον, ἀλλὰ τὸ δεσποτικὸν, ἢ τὸ οἰκονομικόν· ἐν τούτοις γὰρ τοῖς λόγοις διέστηκε τὸ λόγον ἔχον μέρος τῆς ψυχῆς πρὸς τὸ ἄλογον. εἰς ἃ δὴ βλέπουσι,* καὶ δοκεῖ εἶναι ἀδικία πρὸς αὑτὸν, ὅτι ἔστιν ἐν τούτοις πάσχειν τι παρὰ τὰς ἑαυτῶν ὀρέξεις. ὥσπερ οὖν ἄρχοντι καὶ ἀρχομένῳ εἶναι πρὸς ἄλληλα δίκαιόν τι, καὶ τούτοις. περὶ μὲν οὖν δικαιοσύνης καὶ τῶν ἄλλων τῶν ἠθικῶν ἀρετῶν, διωρίσθω τὸν τρόπον τοῦτον.

quamquam ex hiſ tribus, ſenſus, nullius actionis principium eſt. Quod ex eo perſpicuum eſt; quòd tametſi beſtiæ ſenſu ſint præditæ, actionis tamen communionem non habent. Quod eſt autem in cogitatione affirmatio & negatio, hoc eſt in appetitu rei alicuius perſecutio & fuga. Quare quoniam virtus quæ ad mores pertinet, habitus eſt ad conſilium capiendum expeditus: conſilium autem appetitus eſt ad conſultationem accommodatus; iccirco, ſi conſilium bonum eſſe volumus, oportet & rationem eſſe veram, & appetitum rectum, eadémque & illam affirmare, & hunc perſequi. Hæc igitur cogitatio & veritas ad agendum valet. Cogitationis autem eius, quæ ad res contemplandas, non ad agendas, neque ad efficiendas valet, præſtantia & vitium, eſt verum & falſum. Omnis enim animi partis ſeu poteſtatis ad cogitandum valentis, hoc proprium opus ac munus eſt. Eius autem animi partis, quæ ad agendum & cogitandum valet, opus eſt veritas conſpirans & congruens cum appetitu recto. Actionis igitur principium, conſilium eſt, principium, inquam, vnde motus proficiſcitur, non cuius gratia res agitur. Conſilij autem capiendi principium, eſt appetitus, & ratio ea quæ finem aliquem ſibi propoſitum habet: eo quòd neque ſine mente & cogitatione, neque ſine habitu eo qui ad mores pertinet, conſilium eſſe poſſit. Nam neque bona perfectáque actio, neque ei contraria, ſine cogitatione & moribus conſtare poteſt. Cogitatio autem ipſa nihil mouet, niſi ea quæ alicuius rei gratia comparata eſt, & quæ ad agendum eſt idonea. Hæc enim etiam ei quæ ad efficiendum valet, præeſt. Nam quiſquis aliquid efficit, alicuius rei ſingularis cauſa efficit: neque abſolutè id quod efficitur, finis eſt, ſed ad aliquid refertur, & alicuius eſt. Quod idem de eo quod in actionem cadit, dici non poteſt. Actionis enim vltimum eſt perfecta actio, id eſt, res bene geſta. Appetitio autem, vltimi eſt. Conſilium itaque aut mens eſt ad appetendum excitans, aut appetitus cogitandi vim habens: principiúmque tale homo eſt. Nullius autem rei iam factæ conſilium capi poteſt. Verbi gratia, nemo conſilium capit, Ilium euertiſſe. Nam neque de re præterita deliberat quiſquam, ſed de futura, & ea quæ fieri poteſt. Quod factum eſt autem, vt ſit infectum, fieri non poteſt. Itaque rectè Agatho,

Hoc nanque duntaxat, negatum etiam Deo eſt,
Quæ facta ſunt, infecta poſſe reddere.

Quocirca ambarum animi partium quæ ad cogitandum valent, opus eſt veritas. Qui igitur habitus efficiunt, vt vtraque pars verum enunciet, hi ſunt vtriuſque virtutes.

CAPVT III.

Habituum intelligentiæ quinque ſpecies ſubducit: & primam ex illis Scientiam enarrat.

PRincipio igitur altiùs repetito, de iis rurſum diſſeramus. Ac ſint ſanè quinque numero, quibus animus verum enunciat vel aiendo vel negando: Ars, Scientia, Prudentia, Sapientia, Mens ſiue intelligentia. Nam Exiſtimatione & opinione vt mentiatur animus, euenire poteſt. Ac ſcientia quidem quid ſit, ex hoc perſpicuum eſſe poteſt, ſi rei veritatem ſubtiliter exquirere, non ſimilitudines conſectari volumus: quòd omnes exiſtimamus, euenire non poſſe vt id quod ſcimus, aliter ſeſe habeat. Quæ autē ſeſe aliter habere poſſunt, ea cùm longè à conſpectu remota ſint, ſint necne ſint, obſcurum eſt. Ergo quod ſcientia comprehendi poteſt, neceſſariò eſt. Ex quo efficitur vt æternum ſit.

A τούτων δ' ἡ αἴσθησις, οὐδεμιᾶς ἀρχὴ πράξεως· δῆλον δὲ τῷ τὰ θηρία αἴσθησιν μὲν ἔχειν, πράξεως δὲ μὴ κοινωνεῖν· *ἔστι δ' *ὅπερ ἐν διανοίᾳ κατάφασις καὶ ἀπόφασις, τοῦτ' ἐν ὀρέξει δίωξις καὶ φυγή· ὥστ' ἐπειδὴ ἡ ἠθικὴ ἀρετὴ, ἕξις προαιρετική· ἡ δὲ προαίρεσις, ὄρεξις βουλευτικὴ (δεῖ διὰ ταῦτα, τόν τε λόγον ἀληθῆ εἶναι), καὶ τὴν ὄρεξιν ὀρθὴν· εἴπερ ἡ προαίρεσις σπουδαία· καὶ τὰ αὐτὰ, τὸν μὲν φάναι· τὴν δὲ, διώκειν. αὕτη μὲν οὖν ἡ διάνοια καὶ ἡ ἀλήθεια, πρακτική. τῆς δὲ θεωρητικῆς B διανοίας, καὶ μὴ πρακτικῆς, μηδὲ ποιητικῆς, τὸ εὖ καὶ κακῶς, τἀληθές ἐστι καὶ ψεῦδος· τοῦτο γάρ ἐστι παντὸς διανοητικοῦ *ἔργον· τοῦ δὲ πρακτικοῦ καὶ διανοητικοῦ, ἡ ἀλήθεια, ὁμολόγως ἔχουσα τῇ ὀρέξει τῇ ὀρθῇ. πράξεως μὲν οὖν ἀρχὴ, προαίρεσις, ὅθεν ἡ κίνησις, ἀλλ' οὐχ οὗ ἕνεκα· προαιρέσεως δὲ, ὄρεξις καὶ λόγος ὁ ἕνεκά τινος· διὸ οὔτ' ἄνευ νοῦ καὶ διανοίας, οὔτ' ἄνευ ἠθικῆς ἐστιν *ἕξεως ἡ προαίρεσις· εὐπραξία γάρ· καὶ τὸ ἐναντίον ἐν πράξει ἄνευ διανοίας καὶ ἤθους οὐκ ἔστι. διάνοια δ' *αὐτὴ οὐθὲν κινεῖ, ἀλλ' ἡ ἕνεκά του καὶ πρακτική· αὕτη γὰρ C καὶ τῆς ποιητικῆς *ἄρχει· ἕνεκα γάρ *του ποιεῖ πᾶς ὁ ποιῶν, καὶ οὐ τέλος ἁπλῶς, ἀλλὰ πρός τι, καὶ τινὸς τὸ ποιητὸν, ἀλλ' οὐ πρακτόν· ἡ γὰρ εὐπραξία, τέλος· ἡ δ' ὄρεξις, τούτου· διὸ, ἢ ὀρεκτικὸς νοῦς ἡ προαίρεσις, ἢ ὄρεξις διανοητική· καὶ ἡ τοιαύτη ἀρχὴ, ἄνθρωπος. οὐκ ἔστι δὲ προαιρετὸν οὐδὲν γεγονός. οἷον, οὐδεὶς προαιρεῖται Ἴλιον πεπορθηκέναι· οὐδὲ γὰρ βουλεύεται περὶ τοῦ γεγονότος, ἀλλὰ περὶ τοῦ ἐσομένου, καὶ ἐνδεχομένου· τὸ δὲ γεγονὸς, οὐκ ἐνδέχεται μὴ γενέσθαι· διὸ ὀρθῶς Ἀγάθων,

D Μόνου γὰρ αὐτοῦ καὶ θεὸς στερίσκεται,
Ἀγένητα ποιεῖν ἅσσ' ἂν ᾖ πεπραγμένα.

ἀμφοτέρων δὴ τῶν νοητικῶν μορίων ἀλήθεια τὸ ἔργον. καθ' ἃς οὖν ἕξεις μάλιστ' ἀληθεύει ἑκάτερον, αὗται αἱ ἀρεταὶ ἀμφοῖν.

De animo lib. 3. cap. 7.
γρ. ὅσον
γρ. ἔργων
γρ. ὀρέξεως
γρ. αὕτη
γρ. ἀρχεῖ
γρ. τούτου

ΚΕΦΑΛ. γ.

Ὅτι πέντε ἐστὶ τὸν ἀριθμὸν οἷς ἀληθεύει ἡ ψυχὴ τῷ καταφάναι ἢ ἀποφάναι, περὶ ὧν εἰρήσεται. πρῶτον δὲ περὶ E Ἐπιστήμης.

ΑΡξάμενοι οὖν ἄνωθεν, περὶ αὐτῶν πάλιν λέγωμεν. ἔστω δὴ οἷς ἀληθεύει ἡ ψυχὴ τῷ καταφάναι ἢ ἀποφάναι, πέντε τὸν ἀριθμόν· ταῦτα δ' ἐστὶ, τέχνη, ἐπιστήμη, φρόνησις, σοφία, νοῦς. ὑπολήψει γὰρ καὶ δόξῃ ἐνδέχεται διαψεύδεσθαι. ἐπιστήμη μὲν οὖν τί ἐστιν, ἐντεῦθεν φανερὸν, εἰ δεῖ ἀκριβολογεῖσθαι, καὶ μὴ ἀκολουθεῖν ταῖς ὁμοιότησι· πάντες γὰρ ὑπολαμβάνομεν, ὃ ἐπιστάμεθα μὴ ἐνδέχεσθαι ἄλλως ἔχειν· τὰ δ' ἐνδεχόμενα ἄλλως, ὅταν ἔξω τοῦ θεωρεῖν γένηται, λανθάνει εἰ ἔστιν, ἢ μή. ἐξ ἀνάγκης ἄρα ἐστὶ τὸ ἐπιστητόν· ἀΐδιον ἄρα·

χ. ὄντα, ἁπλῶς ἀΐδια mutata diſtinctione.
χ. ἀγένητα

A τὰ γὰρ ἐξ ἀνάγκης *ὄντα ἁπλῶς, ἀΐδια πάντα· τὰ δ' ἀΐδια, *ἀγένητα καὶ ἄφθαρτα. ἔτι, διδακτὴ πᾶσα ἐπιστήμη δοκεῖ εἶναι, καὶ τὸ ἐπιστητὸν, μαθητόν. ἐκ προγινωσκομένων δὲ πᾶσα διδασκαλία. ὥσπερ καὶ ἐν τοῖς *ἀναλυτικοῖς ἐλέγομεν· ἡ μὲν γὰρ, δι' ἐπαγωγῆς· ἡ δὲ, συλλογισμῷ. ἡ μὲν δὴ ἐπαγωγὴ *ἀρχή ἐστι καὶ τοῦ καθόλου· ὁ δὲ συλλογισμὸς, ἐκ τῶν καθόλου. εἰσὶν ἄρα ἀρχαί, ἐξ ὧν ὁ συλλογισμός, ὧν οὐκ ἔστι συλλογισμός. ἐπαγωγὴ ἄρα. ἡ μὲν ἄρα ἐπιστήμη ἐστὶν ἕξις ἀποδεικτική, καὶ ὅσα ἄλλα *προσδιοριζόμεθα ἐν τοῖς ἀναλυτικοῖς. ὅταν γάρ πως πιστεύῃ, καὶ γνώριμοι αὐτῷ ὦσιν αἱ ἀρχαὶ, ἐπίσταται· εἰ γὰρ μὴ μᾶλλον τοῦ συμπεράσματος, κατὰ συμβεβηκὸς ἕξει B τὴν ἐπιστήμην. περὶ μὲν οὖν ἐπιστήμης, διωρίσθω τὸν τρόπον τοῦτον.

Analyt. poſte. lib.1.cap.1.
χ. ἀρχῆς ἐστι. q. codd. ἀρχὴ ἐστι καὶ.
Malim, προσδιωρισάμεθα, vt paulo antè ἐλέγομεν.

A Nam quæ neceſſariò ſunt ſimpliciter) ea ſunt æterna omnia. Æterna autem quæ ſunt, ea neque vnquam orta ſunt, neque interire poſſunt. Præterea ſcientia omnis ſub doctrinam cadere videtur: & quicquid ſub ſcientiam cadit, diſcendo percipi poteſt. Iam verò ex quibuſdam rebus antè cognitis, omnis doctrina gignitur: quemadmodum & in Analyticis dicebamus. Alia enim inductione, alia ratiocinatione comparatur. Atque inductio quidem, principium eſt, & vniuerſi eſt. Ratiocinatio autem ex vniuerſis conſtat. Sunt ergo principia aliqua, ex quibus conſtituitur ratiocinatio, quorum nõ eſt ratiocinatio. Eſt igitur eorum inductio. Scientia ergo habitus eſt ad rem demouſtrandam idoneus, & cætera omnia quæ in Analyticis ad definitionem addidimus. Cùm enim rem ita eſſe quodammodo B credit aliquis, & nota ſunt ei principia, tum ſcire dicitur. Nam ſi non erunt concluſione notiora, ex euentu partam ſcientiam habebit. Ac de ſcientia quidem cum hac diſtinctione à nobis dictum ſit.

ΚΕΦΑΛ. δ'.

Ὅτι τοῦ ἐνδεχομένου ἄλλως ἔχειν, τὸ μὲν ποιητόν, τὸ δὲ πρακτόν. εἶτα περὶ τέχνης, ἥ τις τὸ δεύτερόν ἐστι τῶν πέντε.

Magn.li.3.c.35. & c.ſeq.

Τοῦ δ' ἐνδεχομένου ἄλλως ἔχειν, ἔστι τι καὶ ποιητὸν καὶ πρακτόν.* ἕτερον δ' ἐστὶ, ποίησις, καὶ C πρᾶξις. πιστεύομεν δὲ καὶ περὶ αὐτῶν καὶ τοῖς ἐξωτερικοῖς λόγοις· ὥστε καὶ ἡ μετὰ λόγου *ἕξις πρακτική, ἕτερόν ἐστι τῆς μετὰ λόγου ποιητικῆς ἕξεως. καὶ οὐδὲ περιέχεται ὑπ' ἀλλήλων· οὔτε γὰρ ἡ πρᾶξις, ποίησις· οὔτε ἡ ποίησις, πρᾶξίς ἐστιν. ἐπεὶ δ' ἡ οἰκοδομικὴ, τέχνη τίς ἐστι, καὶ ὅπερ ἕξις τις μετὰ λόγου ποιητική, καὶ οὐδεμία οὔτε τέχνη ἐστὶν, ἥτις οὐ μετὰ λόγου ποιητικὴ ἕξις ἐστὶν, οὔτε τοιαύτη, ἣ οὐ τέχνη, ταὐτὸν ἂν εἴη τέχνη καὶ ἕξις μετὰ λόγου ἀληθοῦς ποιη- D τική. ἔστι δὲ τέχνη, πᾶσα περὶ γένεσιν, καὶ τὸ τεχνάζειν, καὶ θεωρεῖν ὅπως ἂν γένηταί τι τῶν ἐνδεχομένων καὶ εἶναι, καὶ μὴ εἶναι· καὶ ὧν *ἡ ἀρχὴ ἐν τῷ ποιοῦντι, ἀλλὰ μὴ ἐν τῷ ποιουμένῳ· οὔτε γὰρ τῶν ἐξ ἀνάγκης ὄντων, ἢ γινομένων, ἡ τέχνη ἐστίν· οὔτε τῶν κατὰ φύσιν· ἐν αὑτοῖς γὰρ ἔχουσι ταῦτα τὴν ἀρχήν. ἐπεὶ δὲ ποίησις καὶ πρᾶξις, ἕτερον, ἀνάγκη τὴν τέχνην ποιήσεως, ἀλλ' οὐ πράξεως εἶναι. καὶ τρόπον τινὰ περὶ τὰ αὐτά ἐστιν ἡ τύχη, καὶ ἡ τέχνη, καθάπερ καὶ Ἀγάθων φησί,

Τέχνη τύχην ἔστερξε, καὶ τύχη τέχνην.

ἡ μὲν οὖν τέχνη, ὥσπερ εἴρηται, ἕξις τις μετὰ λόγου E ἀληθοῦς ποιητική ἐστιν· ἡ δ' ἀτεχνία, τοὐναντίον, μετὰ λόγου ψευδοῦς ποιητικὴ ἕξις, περὶ τὸ ἐνδεχόμενον ἄλλως ἔχειν.

Metaphyſ. li.6. cap.1.

CAPVT IV.

Secundo loco de Arte diſputat: Priùs tamen vniuerſim de Habitibus circa res contingentes verſantibus pertractat.

EOrum autem, quæ aliter euenire poſſunt, aliud eſt, quod ſub effectionem venit: aliud, quod ſub C actionem. Differt autem ab actione effectio: (Exotericis autem ſermonibus hac etiam in re credendum eſt:) Itaque & habitus cum ratione coniunctus ad agendum idoneus, ab eo differt, qui cùm ad efficiendum valeat, cum ratione coniunctus eſt: neutérque ab altero continetur. Nam neque actio, effectio: neque effectio, actio eſt. Quoniam autem ædificandi facultas, ſeu poteſtas, ars quædam eſt, atque idipſum, quod habitus quidam cum ratione coniunctus, ad efficiendum idoneus; neque ars vlla eſt, quæ non ſit habitus cum ratione coniunctus ad faciendum idoneus; neque vllus talis habi- D tus eſt, qui non ſit ars; idem erunt ars, & habitus ad faciendum idoneus cum vera ratione coniunctus. Ars autem omnis in origine & molitione rei occupata eſt, idque molitur & exſpectat, vt aliquid fiat eorum quæ eſſe & non eſſe poſſunt, quorúmque principium in eo qui facit, non in eo quod fit, poſitum eſt. Nam neque eorum, quæ neceſſariò vel ſunt, vel fiunt, ars eſt: neque eorum quæ natura conſtant. Hæc enim in ſeipſis incluſum habent principium. Quoniam autem effectio & actio inter ſe differunt, neceſſe eſt, artem, effectionis eſſe, non actionis: in iiſdémque rebus quodammodo ars & fortuna verſantur: quemadmodum ait & Agatho,

Fortuna vt artem, ſic & ars fortunam amat.

E Ars igitur, (vt dictum eſt,) habitus eſt quidam cum vera ratione coniunctus, ad efficiendum idoneus. Inertia contrà, habitus cum ratione falſa coniunctus, ad efficiendum idoneus, in eo, quod aliter euenire poteſt, occupatus.

ΚΕΦΑΛ. ε'.

Περὶ φρονήσεως, ἥ τις τὸ τρίτον ἐστὶ τῶν πέντε.

χ. δοκεῖ δὲ

ΠΕρὶ δὲ φρονήσεως, οὕτως ἂν λάβοιμεν, θεωρήσαντες τίνας δὴ λέγομεν τοὺς φρονίμους. *δοκεῖ δὴ φρονίμου εἶναι, τὸ δύνασθαι καλῶς βουλεύσασθαι περὶ τὰ αὑτῷ ἀγαθὰ καὶ συμφέροντα, οὐ κατὰ μέρος, οἷον ποῖα πρὸς ὑγίειαν ἢ ἰσχύν·

CAPVT V.

Tertio loco de Prudentia diſſerit.

DE prudentia autem ſic optimè cognoſcemus; ſi, quos prudenteis appellemus, perceperimus. Ac prudentis quidem videtur eſſe, in iis quæ ſibi bona, & ex vſu ſunt, non ſingillatim; verbi gratia, quænam ad bonam valetudinem, aut ad vireis,

ſed vniuerſè, quæ ad bene beatéque viuendum conducant, bene conſultare poſſe. Cuius rei argumentum eſt, quòd prudenteis in re aliqua dicimus eos, qui bene ratiocinando, quo modo ad honeſtum finem perueniant, aſſequuntur, in iis quę arte non continentur. Quocirca qui ad conſultandum ingenio valet, is & prudens omnino, & vniuerſè fuerit. Conſultat autem is de rebus nemo, quæ aliter ſeſe habere, quæve ab ipſo agi non poſſunt. Quare ſi ſcientia omnis cum demonſtratione coniuncta eſt: & ſi quorum principia aliter ſeſe habere poſſunt, eorum non eſt demonſtratio, (omnia enim ſeſe aliter quoque habere poſſunt,) ſi denique de iis quæ neceſſariò ſunt, conſultari non poteſt; neque ſcientia, neque ars, erit prudentia. Scientia, quia quod ſub actionem venit, ſeſe aliter habere poteſt: Ars, quia aliud actionis, aliud affectionis eſt genus. Reſtat igitur, vt ea ſit habitus cum ratione vera coniunctus, ad agendum idoneus, in iis occupatus, quæ homini bona & mala ſunt. Effectionis enim alius quàm effectio, finis eſt: actionis verò non ſemper alius ab actione finis eſt. Eſt enim ipſa res bene geſta, ſeu perfecta actio, actionis finis. Ac propter hanc cauſam Periclem, cæteroſque taleis viros, prudenteis eſſe arbitramur, quòd ea, quæ ſibi hominúmque generi bona ſunt, diſpicere ac prouidere poſſunt: qualeis eſſe putamus eos, qui rei familiaris tuendæ, reique publicæ adminiſtrandæ periti ſunt. Ex quo nomen inuenit σωφροσύνη, tanquam prudentiæ conſeruatrix. Talem autem exiſtimationem tuetur & conſeruat. Non enim omnem exiſtimationem corrumpunt neque deprauant dolor & voluptas: exempli cauſa, triangulum duobus rectis pares angulos habere, aut nō habere: ſed eas duntaxat, quæ ad id quod ſub actionem venit, pertinent. Eorum enim quæ ſub actionem veniunt, principia ſunt eæ res, quarum rerum gratia ſuſcipiuntur ea quæ ſub actionem veniunt. Qui autem voluptate aut dolore corruptus eſt, ei ſtatim principij videndi facultas eripitur: neque is animo cernere poteſt, ſe huius rei cauſa, & propter hanc cauſam omnia optare atque agere oportere. Vitium enim, principij delendi ac perimendi vim habet. Quapropter neceſſe eſt prudentiam habitum eſſe cum ratione vera coniunctum, ad agendum idoneum, in bonis humanis occupatum. Artis porrò virtus eſt: prudentiæ autem non eſt. Et qui ſua voluntate in arte titubarit atque offenderit, ei eſt ante ferēdus, qui inuitus: in prudentia contrà deterior eſt is, qui ſponte ſua offenderit, quemadmodum & in virtutibus. Perſpicuum igitur eſt, eam, virtutem eſſe quandam, non artem. Cùm ſint autem duæ animi partes rationis participes, eius partis, quæ ad opinandum valet, virtus eſt prudentia. In iis enim, quæ aliter ſeſe habere poſſunt, & opinio & prudentia verſatur. Sed nec habitus eſt cum ratione coniunctus tantùm. Idque ex eo perſpici poteſt, quòd huiuſcemodi habitum delere poteſt obliuio, non poteſt prudentiam,

CAPVT VI.

Quarto loco de Mente ſiue Intelligentia verba facit.

QVoniam autem ſcientia, exiſtimatio eſt de rebus vniuerſis, iiſque, quæ neceſſariò ſunt: quoniámque rerum, quæ ſub demonſtrationem cadunt, omniſque adeò ſcientiæ ſunt aliqua principia; (cum ratione enim coniuncta ſcientia eſt;) conſentaneum eſt principij earum rerum, quæ ſcientia comprehendi poſſunt, neque ſcientiam eſſe, neque artem, neque prudentiam. Nam quod ſcientia comprehendi poteſt, demonſtrari poteſt: ars autem & prudentia in iis rebus verſantur, quæ ſeſe aliter poſſunt habere:

A ἀλλὰ ποῖα πρὸς τὸ εὖ ζῆν ὅλως. σημεῖον δ', ὅτι καὶ τοὺς περί τι φρονίμους λέγομεν, ὅταν πρὸς τέλος τι σπουδαῖον εὖ λογίσωνται, ὧν μή ἐστι τέχνη. ὥστε καὶ ὅλως ἂν εἴη φρόνιμος, ὁ βουλευτικός. βουλεύεται δ' οὐθεὶς περὶ τῶν ἀδυνάτων ἄλλως ἔχειν, οὐδὲ τῶν μὴ ἐνδεχομένων αὐτῷ πρᾶξαι. ὥστ' εἴπερ, ἐπιστήμη μὲν, μετ' ἀποδείξεως· ὧν δ' αἱ ἀρχαὶ ἐνδέχονται ἄλλως ἔχειν, τούτων μὴ ἔστιν ἀπόδειξις· πάντα γὰρ ἐνδέχεται ἄλλως ἔχειν, καὶ οὐκ ἔστι βουλεύσασθαι περὶ τῶν ἐξ ἀνάγκης ὄντων· οὐκ ἂν εἴη ἡ
B φρόνησις ἐπιστήμη, οὐδὲ τέχνη· ἐπιστήμη μὲν, ὅτι ἐνδέχεται τὸ πρακτὸν ἄλλως ἔχειν· τέχνη δ', ὅτι ἄλλο τὸ γένος πράξεως, καὶ ποιήσεως. λείπεται γ. τὸ τέλος ἄρα αὐτὴν εἶναι, ἕξιν ἀληθῆ μετὰ λόγου πρακτικὴν περὶ τὰ ἀνθρώπῳ ἀγαθὰ καὶ κακά· τῆς μὲν γὰρ ποιήσεως, ἕτερον τὸ τέλος· τῆς δὲ πράξεως, * οὐκ αἰεί· ἔστι γὰρ * αὐτὴ ἡ εὐπραξία τέλος. γ. οὐκ ἂν εἴη γρ. αὐτῇ διὰ τοῦτο Περικλέα καὶ τοὺς τοιούτους, φρονίμους οἰόμεθα εἶναι, ὅτι τὰ αὑτοῖς ἀγαθὰ, καὶ τὰ τοῖς ἀνθρώποις, δύνανται θεωρεῖν· εἶναι δὲ τοιούτους ἡγούμεθα τοὺς οἰκονομικοὺς, καὶ πολιτικούς· ἔνθεν καὶ τὴν σωφροσύνην τούτῳ προσαγορεύομεν τῷ ὀνόματι,
C ὡς σώζουσαν τὴν φρόνησιν. σώζει δὲ τὴν τοιαύτην ὑπόληψιν. οὐ γὰρ ἅπασαν ὑπόληψιν διαφθείρει, οὐδὲ διαστρέφει τὸ ἡδὺ, καὶ τὸ λυπηρὸν· οἷον, ὅτι τὸ τρίγωνον δυσὶν ὀρθαῖς ἴσας ἔχει, ἢ οὐκ ἔχει· ἀλλὰ τὰς περὶ τὸ πρακτόν· αἱ μὲν γὰρ ἀρχαὶ τῶν πρακτῶν, τὸ οὗ ἕνεκα τὰ πρακτά· τῷ δὲ διεφθαρμένῳ δι' ἡδονὴν, ἢ λύπην, εὐθὺς οὐ φαίνεται ἡ ἀρχὴ, οὐδὲ * δεῖν τούτου ἕνεκα, οὐδὲ γρ. δεῖ διὰ τοῦθ' αἱρεῖσθαι πάντα καὶ πράττειν· ἔστι γὰρ ἡ κακία, φθαρτικὴ ἀρχῆς· ὥστ' ἀνάγκη τὴν φρόνησιν ἕξιν εἶναι μετὰ λόγου· ἀληθῆ, περὶ τὰ γρ. ἀληθοῦς
D ἀνθρώπινα ἀγαθὰ πρακτικήν. ἀλλὰ μὴν * τέχνης μὲν ἔστιν ἀρετή· φρονήσεως δ', οὐκ ἔστι. Doctiſſ. q. viri emendant τέχνης μὲν οὐκ ἔστιν ἀρετή, φρονήσεως δὲ. prorſus contra Ariſtotelis mentem. vide Magnor. l. 1. c. 35 & paſſim τέχνῃ ἀρετὴν tribuit Ariſtot. nō φρονήσει. καὶ ἐν μὲν τέχνῃ ὁ ἑκὼν ἁμαρτάνων, αἱρετώτερος· περὶ δὲ φρόνησιν, ἧττον, * ὥσπερ καὶ περὶ τὰς ἀρετάς. δῆλον οὖν ὅτι ἀρετή τις ἐστὶ, καὶ οὐ τέχνη. δυοῖν δ' ὄντοιν μεροῖν τῆς ψυχῆς τῶν λόγον ἐχόντων, θατέρου ἂν εἴη ἀρετὴ, τοῦ δοξαστικοῦ· ἥ τε γὰρ δόξα, περὶ τὸ ἐνδεχόμενον ἄλλως ἔχειν ἐστὶ, καὶ ἡ φρόνησις· ἀλλὰ μὴν οὐδ' ἕξις μετὰ λόγου μόνον. σημεῖον δ', ὅτι λήθη, τῆς μὲν τοιαύτης ἕξεώς ἐστι· γρ. ὡς
E φρονήσεως δ', οὐκ ἔστιν.

ΚΕΦΑΛ. ϛʹ.

Περὶ τοῦ νοῦ, ὅσπερ ἐστὶ τὸ τέταρτον τῶν πέντε.

ΕΠεὶ δ' ἡ ἐπιστήμη περὶ τῶν καθόλου ἐστὶν ὑπόληψις, καὶ τῶν ἐξ ἀνάγκης ὄντων. εἰσὶ δ' ἀρχαὶ τῶν ἀποδεικτῶν καὶ πάσης ἐπιστήμης· μετὰ λόγου γὰρ ἡ ἐπιστήμη· τῆς ἀρχῆς τοῦ ἐπιστητοῦ, οὔτ' ἂν ἐπιστήμη εἴη, οὔτε τέχνη, οὔτε φρόνησις· τὸ μὲν γὰρ ἐπιστητὸν, ἀποδεικτόν· αἱ δὲ, τυγχάνουσιν οὖσαι περὶ τὰ ἐνδεχόμενα ἄλλως ἔχειν.

οὐδὲ δὴ σοφία τούτου ἐστί· τοῦ γὰρ σοφοῦ, περὶ ἐνίων ἔχειν ἀπόδειξίν ἐστιν. Εἰ δὴ οἷς ἀληθεύομεν, καὶ μηδέποτε διαψευδόμεθα περὶ τὰ μὴ ἐνδεχόμενα, ἢ καὶ ἐνδεχόμενα ἄλλως ἔχειν, ἐπιστήμη, καὶ φρόνησίς ἐστι, καὶ σοφία, καὶ νοῦς· τούτων δὲ * τριῶν μηδὲν ἐνδέχεται εἶναι· (λέγω δὲ τρία, φρόνησιν, σοφίαν, ἐπιστήμην·) λείπεται νοῦν εἶναι τῶν ἀρχῶν.

τῶν τριῶν

A Nec ſapientia quidem harum rerum eſſe poteſt. Sapientis enim eſt, nonnullarum rerum demonſtrationem expedire poſſe. Si igitur nihil eſt quo verum enunciemus nunquámque mentiamur, tum in iis rebus, quæ poſſunt non aliter ſeſe habere, tum in iis quæ poſſunt præter ſcientiam, prudentiam, ſapientiam, & mentem ſeu intelligentiam; nullum autem ex his tribus, principiorum eſſe poteſt, (tria dico, prudentiam, ſapientiam, ſcientiam,) relinquitur vt mens ſit principiorum.

ΚΕΦΑΛ. ζ'.

CAPVT VII.

Περὶ σοφίας, ἥπερ ἐστὶ τῶν προειρημένων πέντε τὸ ἔσχατον.

B *Quinto loco Sapientiam omnium habituum præſtantiſſimam, & per ſe, & comparatione prudentiæ, declarat.*

Τὴν δὲ σοφίαν ἔν τε ταῖς τέχναις, τοῖς ἀκριβεστάτοις τὰς τέχνας ἀποδίδομεν εἶναι, Φειδίαν, λιθουργὸν σοφόν· καὶ Πολύκλειτον, ἀνδριαντοποιὸν ἐνταῦθα μὲν οὖν οὐθὲν ἄλλο σημαίνοντες τὴν σοφίαν, ἢ ὅτι ἀρετὴ τέχνης ἐστίν. εἶναι δέ τινας σοφοὺς οἰόμεθα ὅλως οὐ κατὰ μέρος, * οὐδ' ἄλλο τι ἢ σοφούς, ὥσπερ Ὅμηρός φησιν ἐν τῷ Μαργίτῃ,

γρ. ὅλ' ἁπλῶς. Sic omnes ferè codd. vide Euſtr.

> Τὸν δ' οὔτ' ἄρ σκαπτῆρα θεοὶ θέσαν, οὔτ' ἀροτῆρα,
> Οὔτ' ἄλλως τι σοφόν.

ὥστε δῆλον ὅτι ἡ ἀκριβεστάτη ἂν τῶν ἐπιστημῶν εἴη ἡ σοφία. δεῖ ἄρα τὸν σοφὸν μὴ μόνον τὰ ἐκ τῶν ἀρχῶν εἰδέναι, ἀλλὰ καὶ περὶ τὰς ἀρχὰς ἀληθεύειν. ὥστ' εἴη ἂν ἡ σοφία, νοῦς καὶ ἐπιστήμη, καὶ ὥσπερ κεφαλὴν ἔχουσα * ἐπιστήμη τῶν τιμιωτάτων· ἄτοπον γὰρ εἴ τις τὴν ἐπιστήμην, πολιτικὴν, ἢ τὴν φρόνησιν, σπουδαιοτάτην οἴεται εἶναι, εἰ μὴ τὸ ἄριστον τῶν ἐν τῷ κόσμῳ ἄνθρωπός ἐστιν. εἰ δὴ, ὑγιεινὸν μὲν καὶ ἀγαθὸν ἕτερον ἀνθρώποις καὶ ἰχθύσι, τὸ δὲ λευκὸν καὶ εὐθὺ ταὐτὸ ἀεὶ, καὶ τὸ σοφὸν ταὐτὸ πάντες ἂν εἴποιεν· φρόνιμον δὲ ἕτερον· τὸ γὰρ περὶ * αὐτὸ ἕκαστα * εὖ θεωροῦν, φαῖεν ἂν εἶναι φρόνιμον, καὶ τούτῳ ἐπιτρέψαι αὐτά. διὸ καὶ τῶν θηρίων * ἔνια φρόνιμά φασιν εἶναι, ὅσα περὶ τὸν αὐτῶν βίον ἔχοντα φαίνεται δύναμιν προνοητικήν. φανερὸν δὴ, ὅτι οὐκ ἂν εἴη ἡ πολιτικὴ, καὶ ἡ σοφία, ἡ αὐτή· εἰ γὰρ τὴν περὶ τὰ ὠφέλιμα τὰ αὑτοῖς ἐροῦσι σοφίαν, πολλαὶ ἔσονται σοφίαι· οὐ γὰρ μία περὶ τὸ ἁπάντων ἀγαθὸν τῶν ζώων ἀλλ' ἑτέρα περὶ ἕκαστον· Εἰ μὴ καὶ ἰατρικὴ μία περὶ πάντων τῶν ὄντων. Εἰ δ', ὅτι βέλτιστον ἄνθρωπος τῶν ἄλλων ζώων, οὐδὲν διαφέρει· καὶ γὰρ ἀνθρώπου ἄλλα πολὺ θειότερα τὴν φύσιν, οἷον * τά γε φανερώτατα ἐξ ὧν ὁ κόσμος συνέστηκεν. ἐκ δὴ τῶν εἰρημένων δῆλον, ὅτι ἡ σοφία ἐστὶ καὶ ἐπιστήμη, καὶ νοῦς τῶν τιμιωτάτων τῇ φύσει· διὸ Ἀναξαγόραν, καὶ Θαλῆν, καὶ τοὺς τοιούτους, σοφοὺς μὲν, φρονίμους δ' οὔ φασιν εἶναι, ὅταν ἴδωσιν ἀγνοοῦντας τὰ συμφέροντ' αὑτοῖς, καὶ περιττὰ μὲν, καὶ θαυμαστὰ, καὶ χαλεπὰ, καὶ δαιμόνια εἰδέναι αὐτούς φασιν· ἄχρηστα δ', ὅτι οὐ τὰ ἀνθρώπινα ἀγαθὰ ζητοῦσιν.

γρ. ἐπιστήμων. vide Lamb. Ann.

Lamb. αὐτὰ ἕκαστα. coniunctim. vide eius Annot.

f. τὸ εὖ.

Metaphy. lib.1. c.1. & alibi.

SApientiam autem in artibus, iis attribuimus, qui cuiuſque artis ſunt peritiſſimi: vt Phidiam, ſapientem lapidum ſculptorem: Polycletum, ſapientem ſtatuarum fictorem dicimus: nihil hic aliud per ſapientiam, quàm artis virtutem ſignificantes. Nonnullos autem vniuersè ſapienteis eſſe arbitramur: non ſingillatim: neque quicquam aliud quàm ſapienteis: quemadmodum ait Homerus in Margite,

> *Hic neque foſſor erat, nec arator munere diuûm,*
> *Nec ſapiens vlla in re alia.*

Quapropter perſpicuum eſt, ſcientiarum omnium limatiſſimam & abſolutiſſimam eſſe ſapientiam. Sapien- C tem igitur oportet non ea ſolùm intelligere, quæ ex principiis colliguntur, ſed etiam in principiis verſantem de iis verè loqui, veréque ſentire. Itaque ſapientiam dicere licebit eſſe tum mentem, tum ſcientiam ac ſcientiam quidem rerum honoratiſſimarum, quaſi capitis inſtar obtinentem. Abſurda ſit enim eius ſententia, qui ſcientiam ciuilem aut prudentiam, omnium optimam eſſe putet: niſi fortè rerum omnium, quæ in mundo ſunt, homo ſit res vna præſtantiſſima. Quòd ſi ſalubre ac bonum, aliud eſt hominibus, aliud piſcibus. album autem & rectum ſemper eſt idem: idem quoque ſemper eſſe dicent omnes, id quod ſit ſapientia præditum; prudens, aliud & diuerſum. Quod enim ſingulis D in rebus pro cuiuſque rei natura præſtantiam, ſeu bonitatem actionis perſpicit, id prudens eſſe dixerint, & eas res huic commiſerint. Itaque & beſtias quaſdam prudenteis eſſe dicunt, nempe eas, quæ rerum ad vitam neceſſariarum prouidendarum facultatem habere videntur. Ciuilem autem ſcientiam non eſſe eandem, atque ſapientiam, minimè obſcurum eſt. Nam ſi ſapientiam dicent eſſe eam, quæ in ſuis cuique emolumentis comparandis ſit occupata, multæ reperiuntur ſapientiæ. Non enim vna eſt, quæ verſetur in omnium animantium bono, ſed in ſingulis alia atque alia: niſi forte de omnibus, quæ ſunt in rerum natura, etiam medicina vna eſt. Neque verò quicquam ad rem attinet, quod E homo reliquorum animalium quiddam ſit quàm optimum. Sunt enim & alia homine multo diuiniora natura: vt ea quæ omnibus maximè ſunt in conſpectu, ex quibus hic mundus conflatus & coagmentatus eſt. Ex iis igitur, quæ diximus, perſpicuum eſt, ſapientiam eſſe earum rerum quæ ſunt honore digniſſimæ natura ſcientiam, & mentem, ſiue intelligentiam. Quocirca Anaxagoram, Thaletem, cæteróſque taleis viros, ſapienteis quidem eſſe dicunt, prudenteis verò nequaquam, cùm videant, eos, quæ ſibi vtilia ſint, ignorare: atque eos fatentur recondita atque eximia quædam, & admirabilia, & difficilia, & diuina tenere, ſed inutilia: quia humana bona non quærunt.

CAPVT VIII.

Poſt vniuerſalem omnium habituum intelligentiæ declarationem, deſcendit nunc ad perfectiorem Prudentiæ enarrationem: cuius ergo hæc diſputatio inſtituta fuit. Imprimis autem naturam eius paucis explicat. Subinde ſpecies materiales diuiſione proponit.

PRudentia verò in rebus humanis, iiſque, de quibus conſultari poteſt, verſatur. Prudentis enim hoc maximè proprium munus eſſe dicimus, bene conſultare. De iis autem conſultat nemo, quæ aliter ſeſe habere non poſſunt, neque de iis quorum non eſt finis aliquis, nempe bonum quod in actionem veniat. bonus autem conſultator eſt abſolutè, qui id quod homini eſt, eorum quæ in actionem veniunt, optimum, rationem conſequi & explicare poteſt: Neque verò rerum vniuerſarum modo prudentia eſt, ſed debent etiam ei eſſe notæ res ſingulares. Ad agendum enim idonea eſt. In rebus ſingularibus autem omnis actio verſatur. Itaque cùm hîc nonnulli inſcij ſunt ad agendum ſcientibus aptiores & compoſitiores, tum in aliis rebus ij qui ſunt vſu periti. Nam ſi quis ſciat, carneis leueis eſſe ad concoquendum facileis & ſalubreis, leues autem quæ ſint, ignoret, bonam valetudinem non efficiet: ſed is potiùs efficiet, qui auium carneis ſcit eſſe leueis & ſalubreis. Prudentia autem in agendo poſita eſt. Danda igitur opera eſt, vt vel vtramque cognitionem habeamus, vel hanc potiùs quàm illam. Erit autem hîc quoque princeps quædam, & quaſi familiam ducens cognitio. Ciuilis ſcientia autem & prudentia ſunt, illæ quidem idem habitus: ſed natura, qua ſunt, tamen & eſſentia non eſt eis eadem. Atque eius ſcientiæ quæ ad ciuitatem pertinet, altera pars eſt tanquam princeps & domina prudentia, quæ eſt legum ſcribendarum ratio & facultas: altera quemadmodum ſingularia, communi nomine Ciuilis appellatur: cuius omnis opera in agendo & conſultando conſumitur. Populi ſcitum enim ſub actionem venit, tanquam extremum. Itaque hos ſolos rempubl. adminiſtrare dicunt. Hi enim ſoli, vt operarij quidam, in rebus gerendis verſantur. Ea autem etiam videtur eſſe prudentia maximè, qua ſibi quiſque, & vni proſpicit: & hæc communi nomine appellatur prudentia. Illarum autem alia rei familiaris tuendæ & procurandæ ratio, alia ſcientia legum ferendarum, alia ciuilis. Atque huius pars altera ad conſultandum pertinet, ad iudicandum altera.

CAPVT IX.

Species Prudentiæ materiales examinat.

GEnus igitur quoddam cognitionis eſſe videatur, ſua ſcire, ſibique vtilia. Verùm de hoc ipſo magna eſt controuerſia. Ac videtur ſanè is, qui ſua, quæque ad ſe pertinent, habet cognita, & in eis verſatur, prudens eſſe: at ij, qui ſe ad rempublicam contulerunt, multarum actionum ſtudio, rerúmque alienarum cura diſtrineri. Iccirco & Euripides,

Prudentem enim quis me putet mortalium,
Cui ſuppetebat abſque vllo negotio
In totius turba numerato exercitus
Sortem parem obtinere ſapientiſſimo?
Præſtantiores nanque, & eos qui pluribus
Se rebus implicant, malè odit Iupiter.

Quærunt enim vulgò id quod ſibi bono eſt, idq; vnum agere ſe arbitrātur oportere. Ex hac igitur opinione natum eſt, hos eſſe prudenteis. Atqui ſuum negotiū noſſe atq; agere ſine rei familiaris reiq; publicæ cura, fortaſſe nemo poſſit. Præterea quomodo ſuū quiſq; negotiū gerere debeat, obſcurum eſt, & res eget cōſideratione.

A

ΚΕΦΑΛ. η'.

Περὶ φρονήσεως σκοπεῖ ἀκριβέστερον, διαφορὰ αὐτῆς εἴδη ἐκτιθέμενος.

ΗΔὲ φρόνησις περὶ τὰ ἀνθρώπινα, καὶ περὶ ὧν ἔστι βουλεύσασθαι. τοῦ γὰρ φρονίμου μάλιστα τοῦτ' ἔργον εἶναί φαμεν, τὸ εὖ βουλεύεσθαι. βουλεύεται δ' οὐθεὶς περὶ τῶν ἀδυνάτων ἄλλως B ἔχειν, οὐδ' ὅσων μὴ τέλος τί ἐστι, καὶ τοῦτο πρακτὸν ἀγαθόν. ὁ δὲ ἁπλῶς εὔβουλος, ὁ τοῦ ἀρίστου ἀνθρώπῳ τῶν πρακτῶν στοχαστικὸς κατὰ τὸν λογισμόν· οὐδ' ἐστὶν ἡ φρόνησις τῶν καθόλου μόνον, ἀλλὰ δεῖ καὶ τὰ καθ' ἕκαστα γνωρίζειν· πρακτικὴ γάρ. ἡ δὲ πρᾶξις περὶ τὰ καθ' ἕκαστα· διὸ καὶ ἔνιοι οὐκ εἰδότες, ἐνίων εἰδότων πρακτικώτεροι, * καὶ ἐν τοῖς ἄλλοις οἱ ἔμπειροι· εἰ γὰρ εἰδείη, ὅτι τὰ κοῦφα εὔπεπτα κρέα καὶ ὑγιεινά, ποῖα δὲ κοῦφα ἀγνοοῖ, οὐ ποιήσει ὑγίειαν, ἀλλ' ὁ εἰδώς, ὅτι τὰ ὀρνίθεια κοῦφα καὶ ὑγιεινά, ποιήσει μᾶλλον· ἡ δὲ φρόνησις πρακτική· ὥστε δεῖ ἄμφω ἔχειν, ἢ ταύτην μᾶλλον· εἴη δ' ἄν τις * καὶ ἐνταῦθα ἀρχιτεκτονική. C Ἔστι δὲ καὶ ἡ πολιτική, καὶ ἡ φρόνησις, ἡ αὐτὴ μὲν ἕξις· τὸ μέντοι εἶναι, οὐ τὸ αὐτὸ αὐταῖς. τῆς δὲ περὶ πόλιν, ἡ μὲν ὡς ἀρχιτεκτονικὴ φρόνησις, νομοθετική· ἡ δέ, ὡς τὰ καθ' ἕκαστα, τὸ κοινὸν ἔχει ὄνομα, πολιτική· αὕτη δὲ πρακτική, καὶ βουλευτική. τὸ γὰρ ψήφισμα πρακτόν, ὡς τὸ ἔσχατον. διὸ πολιτεύεσθαι τούτους μόνον λέγουσι· μόνοι γὰρ πράττουσιν οὗτοι, ὥσπερ οἱ χειροτέχναι· δοκεῖ δὲ καὶ φρόνησις μάλιστ' εἶναι * ἡ περὶ αὐτὸν καὶ ἕνα. καὶ ἔχει αὕτη τὸ κοινὸν ὄνομα, φρόνησις· ἐκείνων δέ, ἡ μέν, οἰκονομία· ἡ δέ, νομοθεσία· ἡ δέ, πολιτική· καὶ ταύτης, ἡ μέν, βουλευτική· D ἡ δέ, δικαστική.

Metaphyſ. li. 1. cap. 1.

Vide l. 1 c. 1.

Euſtrat. ὁ περὶ τὸν αὐτόν

ΚΕΦΑΛ θ'.

Φρονήσεως εἴδη τινὰ διὰ πλειόνων διασαφεῖ. καὶ τίς ἡ διαφορὰ φρονίμου τε καὶ σοφοῦ, καὶ φρονήσεως καὶ νοῦ.

ΕἿδος μὲν οὖν τι ἂν εἴη * γνώσεως, τὸ αὑτῷ εἰδέναι· ἀλλ' ἔχει διαφορὰν πολλήν. καὶ δοκεῖ ὁ τὰ περὶ αὑτὸν εἰδὼς καὶ διατρίβων, φρόνιμος εἶναι· οἱ δὲ E πολιτικοί, * πολυπράγμονες· διὸ καὶ * Εὐριπίδης,

Πῶς δ' ἂν φρονοίην, ᾧ παρῆν ἀπραγμόνως
Ἐν τοῖσι πολλοῖς * ἠριθμημένῳ στρατοῦ,
* Ἴσον μετασχεῖν;
Τοὺς γὰρ περισσούς, καί τι πράσσοντας πλέον.

ζητοῦσι γὰρ τὸ αὑτοῖς ἀγαθόν, καὶ οἴονται τοῦτο δεῖν πράττειν. ἐκ ταύτης οὖν τῆς δόξης ἐλήλυθε τὸ τούτους φρονίμους εἶναι. καίτοι ἴσως οὐκ ἔστι * τὸ αὑτοῦ εὖ ἄνευ οἰκονομίας, οὐδ' ἄνευ πολιτείας. ἔτι δέ, * τὸ αὐτοῦ πῶς δεῖ διοικεῖν, ἄδηλον καὶ σκεπτέον.

γρ. φρονήσεως. idque etiam olim vt Euſtrat. annotat.

γρ. τὸ αὐτοῦ εἰδ.

γρ. ἐπιπραγμονες, inquit Euſtrat.

γρ. ἠριθμημένον.

Quidam carmen implent ex Plut. Ἴσον μετασχεῖν τῷ σοφωτάτῳ τύχης. & poſt πλέον adiiciunt, Ζεὺς μισεῖ, non neceſſario. Vide Euſt. & Theod. Canteri Var. lect. lib. 1 c. 1.

γρ. τὸ αὐτοῦ εἰδέναι. & τὸ αὐτοῦ εὖ ἄ.

γρ. τὸ αὐτό

σημεῖον δ' ἐστὶ τοῦ εἰρημένου, καὶ διότι γεωμετρικοὶ A μὲν νέοι καὶ * μαθηματικοὶ γίνονται, καὶ σοφοὶ τὰ τοιαῦτα· φρόνιμος δ' οὐ δοκεῖ γίνεσθαι. αἴτιον δ', ὅτι καὶ τῶν καθ' ἕκαστά ἐστιν ἡ φρόνησις, ἃ γίνεται γνώριμα ἐξ ἐμπειρίας· νέος δ', ἔμπειρος οὐκ ἔστι· πλῆθος γὰρ χρόνου * ποιεῖ τὴν ἐμπειρίαν· ἐπεὶ καὶ τοῦτ' ἄν τις σκέψαιτο, διὰ τί, * μαθηματικὸς μὲν παῖς γένοιτ' ἄν· σοφὸς δέ, ἢ φυσικός, οὔ· * ἢ ὅτι, τὰ μὲν δι' ἀφαιρέσεώς ἐστι· τῶν δ', αἱ ἀρχαί, ἐξ ἐμπειρίας. καὶ τὰ μὲν οὐ πιστεύουσιν οἱ νέοι, ἀλλὰ λέγουσι· τῶν δέ, ὅ τί ἐστιν, οὐκ ἄδηλον. ἔτι, ἡ ἁμαρτία, ἢ περὶ τὸ καθόλου ἐν τῷ * βουλεύσασθαι, ἢ περὶ τὸ καθ' ἕκαστον. ἢ γάρ, ὅτι B πάντα τὰ βαρύσταθμα ὕδατα, φαῦλα· ἢ ὅτι τοδὶ βαρύσταθμον. ὅτι δ' ἡ φρόνησις οὐκ ἐπιστήμη, φανερόν· τοῦ γὰρ ἐσχάτου ἐστίν, ὥσπερ εἴρηται· τὸ γὰρ πρακτὸν τοιοῦτον. ἀντίκειται * μὲν δὴ τῷ νῷ· * ὁ μὲν γὰρ νοῦς, τῶν ὅρων, ὧν οὐκ ἔστι λόγος· ἡ δέ, τοῦ ἐσχάτου, οὗ οὐκ ἔστιν ἐπιστήμη, ἀλλ' αἴσθησις· οὐχ ἡ τῶν ἰδίων, ἀλλ' οἵᾳ αἰσθανόμεθα, ὅτι τὸ ἐν τοῖς μαθηματικοῖς ἔσχατον, τρίγωνον· στήσεται γὰρ κἀκεῖ. ἀλλ' αὕτη μᾶλλον αἴσθησις * ἡ φρόνησις· * ἐκείνης δέ, ἄλλο εἶδος.

γρ. μαθηματικοί
γρ. ποιεῖ
γρ. μαθηματικὸς
Metaphyſ. li.5. cap.1.& lib.13.
γρ. βουλεύεσθαι
γρ. ἀλλὰ δὲ ἀντί- κει.
Lib. 3. de animo, cap.6.
γρ. ἢ φρόν. vide Lamb. annot.
γρ. ἐκείνη δ

ΚΕΦΑΛ. ί. C

Περὶ εὐβουλίας.

ΤΟ ζητεῖν δέ, καὶ τὸ βουλεύεσθαι διαφέρει· τὸ γὰρ βουλεύεσθαι, ζητεῖν τι ἐστί. δεῖ δὲ διαλαβεῖν καὶ περὶ εὐβουλίας, τί ἐστι, πότερον ἐπιστήμη τις, ἢ δόξα, ἢ εὐστοχία, ἢ ἄλλο τι γένος. ἐπιστήμη μὲν δὴ οὐκ ἔστιν· οὐ γὰρ ζητοῦσι περὶ ὧν ἴσασιν· ἡ δ' εὐβουλία, βουλή τις ἐστίν· ὁ δὲ βουλευόμενος, ζητεῖ καὶ λογίζεται. ἀλλὰ μὴν, οὐδ' εὐστοχία· ἄνευ τε γὰρ λόγου, καὶ ταχύ τι ἡ εὐστοχία. * βουλεύονται δὲ πολὺν χρόνον, καὶ φασί, πράττειν μὲν δεῖν ταχὺ τὰ * βουλευθέντα, βουλεύεσθαι δὲ βραδέως. ἔτι, ἡ D ἀγχίνοια ἕτερον, καὶ ἡ εὐβουλία· ἔστι δὲ εὐστοχία τις, ἡ ἀγχίνοια. οὐδὲ δὴ δόξα, ἡ εὐβουλία οὐδεμία. ἀλλ' ἐπεί, ὁ μὲν κακῶς βουλευόμενος, ἁμαρτάνει· ὁ δὲ εὖ, ὀρθῶς βουλεύεται· δῆλον ὅτι ὀρθότης τις ἡ εὐβουλία ἐστίν· οὔτ' ἐπιστήμης δέ, οὔτε δόξης· ἐπιστήμης μὲν γὰρ οὐκ ἔστιν ὀρθότης· οὐδὲ γὰρ ἁμαρτία· δόξης δ' ὀρθότης, ἡ ἀλήθεια. ἅμα δὲ καὶ διώρισται ἤδη πᾶν οὗ δόξα ἐστίν. ἀλλὰ μὴν οὐδ' ἄνευ λόγου ἡ εὐβουλία· διανοίας ἄρα λείπεται· αὕτη γὰρ οὔπω φάσις· καὶ γὰρ ἡ δόξα, οὐ ζήτησις, ἀλλὰ φάσις τις ἤδη. ὁ δὲ βουλευόμενος, E ἐάν τε εὖ, ἐάν τε κακῶς βουλεύηται, ζητεῖ τι, καὶ λογίζεται. ἀλλ' ὀρθότης τίς ἐστιν ἡ εὐβουλία, βουλῆς· διὸ ἡ βουλὴ ζητητέα πρῶτον τί, καὶ περὶ τί. ἐπεὶ δὲ ἡ ὀρθότης πλεοναχῶς, δῆλον ὅτι οὐ πᾶσα· ὁ γὰρ ἀκρατὴς καὶ ὁ φαῦλος ὃ προτίθεται ἰδεῖν ἐκ τοῦ λογισμοῦ, τεύξεται)· ὥστε ὀρθῶς ἔσται βεβουλευμένος, κακὸν δὲ μέγα * εἰληφώς· δοκεῖ δὲ ἀγαθόν τι, τὸ εὖ * βουλεύεσθαι· ἡ γὰρ τοιαύτη ὀρθότης βουλῆς, εὐβουλία, ἡ ἀγαθοῦ τευκτική.

Magnorum l.2. cap.3.
γρ. βουλεύονται δὲ
γρ. δόξαντα,
γρ. ἀπειληφώς.
γρ. εὐβουλεύεσθαι.

A Cuius rei hoc argumentum eſt, quòd iuuenes, & geometræ, & mathematici, & talibus diſciplinis eruditi fiunt, prudentes non fiunt. Cauſa hæc eſt, quòd etiam in rebus ſingularibus prudentia vertitur, quarum cognitio vſu comparatur. Adoleſcens autem vſum rerum non habet, quippe quem temporis longinquitas ſit allatura (Nam hoc quoque conſideratione dignum eſt, quamobrem puer mathematicus effici poſſit, ſapiens aut phyſicus non poſſit. An quòd illa à materia diuulſa ac ſegregata ſunt: horum principia ex vſu & experientia naſcuntur? & quòd his non aſſentiuntur, neque fidem habent iuuenes, ſed ea dicunt tantùm: quid ſint illa autem, non eſt obſcurum?) Præterea quicquid in conſultando peccatur, vel ad res vniuerſas pertinet, vel ad ſin- B gulareis. Nam vel omneis aquas graueis, eſſe inſalubreis, vel hanc eſſe grauem. Prudentiam autem, non eſſe ſcientiam, perſpicuum eſt: extremi enim eſt, vt dictum eſt. Tale enim eſt id quod ſub actionem venit. Menti igitur ſeu intelligentiæ opponitur. Mens enim eorum terminorum eſt, quorum ratio afferri non poteſt. Prudentia extremi, quod non ſcientia, ſed ſenſu percipitur: non illo, cui propriæ ſunt attributæ qualitates, quas ſentiat: ſed eo, quo ſentimus hoc extremum in mathematicis, eſſe triangulum. Nam illic quoque inſiſtit. Verumtamen prudentia ſenſus eſt potiùs. Illius autem alia forma, aliáque notio eſt.

CAPVT X.

Formales Prudentiæ ſpecies aggreditur. Et primo loco Εὐβουλίαν declarat, quæ de rebus agendis conſultat.

QVærere autem & conſultare, inter ſe differunt. Nam conſultare, aliquid quærere eſt. Sed etiam de bona conſultatione, quid ſit, diſtinctione adhibita videndum eſt, verùm ſcientia aliqua ſit, an opinio, an bona coniectura, an aliud quoddam genus. Ac primum ſanè non eſt ſcientia. Nam de iis quæ ſciuntur, quæri non ſolet. At bona conſultatio, conſultatio eſt. Qui autem aliqua de re conſultat, quærit & ratiocinatur. Iam verò neque coniectura eſſe poteſt. Nam cùm bona coniectura ſine ratione fiat, tum celere quiddam eſt. In conſultando autem multum temporis conſumitur: D aiúntque, id de quo conſultaueris, celeriter eſſe agendum, ſed ſpiſsè lentéque conſultandum. Præterea aliud eſt ſagacitas, aliud bona conſultatio. Sagacitas autem, bona coniectura quædam eſt. Neque verò vlla bona conſultatio, opinio eſt. Sed quoniam qui malè conſultat, peccat: qui bene, rectè conſultat: perſpicuum eſt, bonam conſultationem quoddam rectum eſſe: ſed neque ſcientiæ tamen, neque opinionis rectum eſt. Scientiæ enim nullum eſt rectũ, nam neque eius eſt vlla prauitas. Opinionis autem rectum eſt veritas. Simúlque id omne cuius eſt opinio, deciſum iam ac tranſactum eſt. Sed neque ſine ratione bona conſultatio eſt. Cogitatione igitur eſt inferior. Hæc enim nondum enuntiatio eſt. Nam & opinio, non quæſtio, ſed quædam iam enun- E tiatio eſt. At qui conſultat, ſiue bene, ſiue malè conſultet, is quærit aliquid, & ratiocinatur. Sed profectò bona conſultatio, rectum quoddam conſultationis eſt. Ea propter quid ſit conſultatio, quærendum primò eſt, & in quo verſetur. Sed quoniam rectum multis modis dicitur: non omne rectum bonam conſultationem eſſe perſpicuum eſt. Incontinens enim & malus homo, quod ſibi propoſuerint ad inſpiciẽdum, ratiocinatione conſequentur. Itaque rectè conſultaſſe videbuntur, ſed magno malo accepto. At bene conſultare, bonum quoddam videtur eſſe. Id enim conſultationis rectum quod ad boni adeptionem valet, bona conſultatio eſt.

Sed fieri poteſt, vt quis etiam ratiocinatione falsò concluſa bonum adipiſcatur: & id quidem, quod facto opus eſt, conſequatur, non autem qua ratione oporteat, ſed medius ratiocinationis terminus falſus ſit. Itaque ne ea quidem bona conſultatio eſt, qua conſequitur quidem aliquis quod oportet, ſed nō qua ratione oportebat. Præterea contingere poteſt, vt alius diu, alius celeriter conſultando, id quod vult, aſſequatur. Nondum igitur ne illa quidem bona conſultatio eſt. Sed id conſultationis rectum erit, quod ad vtilitatē, & ad id quod oportet, obtinendum, quo modo, & quo tempore obtineri debet, accommodatum eſt. Præterea licet & abſolutè bene conſultare, & ad certum aliquem finem conſultationem referre. Ac bona ſanè conſultatio abſolutè ea eſt, quæ propoſito ſibi abſoluto, & totius vitæ humanæ communi fine, bene procedit: quædam autem bona conſultatio eſt, quæ certum aliquem & proprium finem ſpectat. Quòd ſi bene conſultare, prudētium eſt; bona conſultatio rectum quoddam conſultationis erit, ad vtilitatem accommodatum, ad aliquem finem relatum, cuius ipſa prudentia eſt vera exiſtimatio.

CAPVT XI.

Alteram Prudentiæ formalem differentiam perſequitur, quæ de rebus actis iudicat, & in Σύνεσιν atque Γνώμην diuiditur.

Σύνεσις autem, hoc eſt, intelligentia, & Ἀσυνεσία, hoc eſt, ſtultitia, ſiue tarditas, ex quibus intelligentes & ſtulti nominantur: neque idem prorſus eſt, quod ſcientia, aut opinio: omnes enim eſſent intelligentes: neque vna aliqua ex ſcientiis ſingularibus: vt medicina: in cognitione enim rerum ſalubrium, aut in curanda valetudine verſaretur: aut geomètria: nam in magnitudinibus eſſet occupata. Neque enim intelligentia earum rerum eſt, quæ ſemper ſunt, nunquámque mouentur: neque vllius earum quæ oriuntur: ſed earum de quibus dubitari & conſultari poteſt. Quapropter in iiſdem ſanè rebus in quibus & prudentia, verſatur: ſed tamen non eſt idem intelligentia, quod prudentia. Habet enim vim quandam præcipiendi atque imperandi prudētia; (nam propoſitus ei finis eſt, quid agendum ſit, aut non agendum;) intelligentia autem, iudicandi ſolùm. Idem eſt enim intelligentia, quod εὐσυνεσία, id eſt, bona intelligentia. Nam qui ſunt intelligentes, iidem quoq; ſunt bene intelligentes. Intelligentia autem neque habere prudentiam eſt, neque conſequi. Sed vt is, qui diſcit, tum intelligere dicitur, cùm ſcientia vtitur: ſic & cùm quis opinione vtitur, alio loquente, ad iudicandum iis de rebus, de quibus prudentia iudicat, & probè iudicandum. bene enim & probè, idem ſunt. Atque hinc natum eſt intelligentiæ nomen: ex qua bene intelligentes appellantur, ex ea ſcilicet quæ eſt in diſcendo, intelligentia. Sæpenumero enim diſcendi verbum pro eo quod eſt intelligere, vſurpamus. Ea autem quæ γνώμη, hoc eſt, ſententia, appellatur, (ex qua quoſdam εὐγνώμονας, (id eſt, in ſententia ferenda moderatos, nominant, & γνώμην ἔχειν, hoc eſt, ſententiæ dicendæ facultate præditos dicimus,) eſt viri boni & moderati rectum iudicium. Cuius rei hoc argumento eſt, quòd virum æquum bonum ac moderatum ad conſentiendum, (id eſt, ad ignoſcendum,) promptum ac propenſum dicimus: & æquum bonum eſſe, in nonnullis delictis ſententiam ſeu conſenſum accommodare, (id eſt, ignoſcere, ac veniam dare.) Atque hic conſenſus, (id eſt, venia quæ datur errato,) ſententia eſt ad iudicandum ex æquo & bono apta, & recta: recta autem ea eſt, quæ hominis veri eſt.

A ἀλλ᾽ ἔστι καὶ * τούτου ψευδεῖ συλλογισμῷ τυ- γρ. πόσῳ
χεῖν· καὶ ὃ μὲν δεῖ ποιῆσαι, * τυχεῖν· δι᾽ οὗ δὲ, οὔ. γρ. τυχεῖν αὐτῷ.
ἀλλὰ ψευδῆ τὸν μέσον ὅρον εἶναι· ὥστ᾽ οὐδ᾽ αὕτη πω
εὐβουλία, καθ᾽ ἣν, οὗ δεῖ μὲν, τυγχάνει, οὐ μὲν-
τοι δι᾽ οὗ ἔδει. ἔτι, ἔστι πολὺν χρόνον βουλευόμε-
νον τυχεῖν· τὸν δὲ, ταχύ. ἐκ οὖν, οὐδ᾽ ἐκείνη πω
εὐβουλία· ἀλλ᾽ ὀρθότης ἡ κατὰ τὸ ὠφέλιμον, καὶ οὗ
δεῖ, καὶ ὡς, καὶ ὅτε. ἔτι, ἔστι καὶ ἁπλῶς εὖ βε-
βουλεῦσθαι, καὶ πρός τι τέλος. ἡ μὲν δὴ ἁπλῶς,
B ἡ πρὸς τὸ τέλος τὸ ἁπλῶς κατορθοῦσα· ἡ δέ τις, ἡ
πρός τι τέλος. Εἰ δὴ τῶν φρονίμων τὸ εὖ * βουλεύεσ- γρ. βεβουλεῦσθαι.
θαι, ἡ εὐβουλία εἴη ἂν ὀρθότης ἡ κατὰ τὸ συμφέρον
* πρός τι τέλος, οὗ ἡ φρόνησις ἀληθὴς ὑπόληψίς γρ. πρός τι τ.
ἐστιν.

ΚΕΦΑΛ. ια.

Περὶ ξυνέσεως ἢ εὐξυνεσίας, καὶ γνώμης ἢ εὐγνωμοσύνης.

C Ἔστι δὲ καὶ ἡ σύνεσις καὶ ἡ ἀσυνεσία, καθ᾽ ἃς λέγομεν συνετοὺς καὶ ἀσυνέτους, οὔτε ὅλως τὸ αὐτὸ ἐπιστήμῃ, ἢ δόξῃ· πάντες γὰρ ἂν ἦσαν συνετοί· οὔτε τίς μία τῶν κατὰ μέρος ἐπιστημῶν, * οἷον ἡ ἰατρικὴ περὶ γὰρ ὑγιεινῶν ἂν ἦν· ἢ γεωμετρία· περὶ μεγέθη γάρ· * οὔτε γὰρ περὶ τῶν αἰεὶ ὄντων καὶ ἀκινήτων ἡ σύνεσίς ἐστιν, οὔτε περὶ τῶν γιγνομένων * ὁτουοῦν· ἀλλὰ περὶ ὧν ἀπορήσειεν ἄν τις καὶ βουλεύσαιτο· διὸ, περὶ τὰ αὐτὰ μὲν τῇ φρονήσει ἐστίν· οὐκ ἔστι δὲ ταὐτὸν σύνεσις καὶ φρόνησις· ἡ μὲν γὰρ φρόνησις, ἐπιτακτική ἐστι· τί γὰρ δεῖ πράττειν ἢ μὴ, τὸ τέλος αὐτῆς ἐστιν· ἡ δὲ ξύνεσις, κριτικὴ μόνον· ταὐτὸ γὰρ ξύνεσις καὶ εὐξυνεσία· καὶ γὰρ οἱ συνετοὶ, καὶ εὐσύνετοι. ἔστι δ᾽, οὔτε τὸ ἔχειν τὴν φρόνησιν, οὔτε τὸ λαμβάνειν, ἡ σύνεσις· ἀλλ᾽ ὥσπερ τὸ μανθάνειν λέγεται συνιέναι, ὅταν χρῆται τῇ ἐπιστήμῃ, οὕτως ἐν τῷ χρῆσθαι τῇ δόξῃ ἐπὶ τὸ κρίνειν περὶ τούτων, περὶ ὧν ἡ φρόνησίς ἐστιν, ἄλλου λέγοντος, καὶ κρίνειν καλῶς· τὸ γὰρ εὖ, τῷ καλῶς ταὐτό. καὶ ἐντεῦθεν ἐλήλυθε τοὔνομα ἡ σύνεσις, καθ᾽ ἣν εὐσύνετοι, ἐκ τῆς ἐν τῷ μανθάνειν· λέγο-
E μεν γὰρ τὸ μανθάνειν, συνιέναι πολλάκις. * Ἡ δὲ Magn. li. 4. c. 2.
καλουμένη γνώμη, καθ᾽ ἣν * εὐγνώμονας καὶ ἔχειν γρ. εὐγνώμονα
φαμὲν γνώμην, ἡ τοῦ ἐπιεικοῦς ἐστι κρίσις ὀρθή. σημεῖον δέ· τὸν γὰρ ἐπιεικῆ * μάλιστά φαμεν εἶναι συγγνωμονικὸν καὶ ἐπιεικὲς, τὸ ἔχειν περὶ ἔνια συγγνώμην· ἡ δὲ συγγνώμη, γνώμη ἐστὶ κριτικὴ τοῦ ἐπιεικοῦς ὀρθή· ὀρθὴ δέ, ἡ τοῦ ἀληθοῦς.

γρ. οἷον ἡ ἰατρικὴ περὶ ὑγιεινῶν, ἢ γεωμετρία περὶ μεγέθη.
γρ. οὐδὲ περὶ τ.
γρ. ὁτουοῦν.

ΚΕΦΑΛ. ιβ'.

Τίς ἡ κοινωνία τῶν ἄρτι εἰρημένων ἕξεων.

Εἰσὶ δὲ πᾶσαι αἱ ἕξεις * αὗται εὐλόγως εἰς ταὐτὸ τείνουσαι· λέγομεν γὰρ γνώμην, καὶ σύνεσιν καὶ φρόνησιν, καὶ νοῦν, ἐπὶ τοὺς αὐτοὺς ἐπιφέροντες γνώμην ἔχειν, καὶ νοῦν ἤδη, καὶ φρονίμους, καὶ συνετούς· πᾶσαι γὰρ αἱ δυνάμεις αὗται τῶν ἐσχάτων εἰσὶ
γρ. καθ' ἕκαστα. καὶ τῶν * καθ' ἕκαστον· καὶ ἐν μὲν τῷ κριτικὸς εἶναι περὶ ὧν ὁ φρόνιμος, συνετὸς, καὶ εὐγνώμων, ἢ συγγνώμων· τὰ γὰρ ἐπιεικῆ, κοινὰ τῶν ἀγαθῶν * ἁ- B
γρ. πάντων
Supra cap. 9. πάντων ἐστὶν ἐν τῷ πρὸς ἄλλον. ἔστι δὲ τῶν καθ' ἕκαστα καὶ τῶν ἐσχάτων, ἅπαντα τὰ πρακτά· καὶ γὰρ τὸν φρόνιμον δεῖ γινώσκειν αὐτά. καὶ ἡ σύνεσις, καὶ ἡ γνώμη περὶ τὰ πρακτά· ταῦτα δ' ἔσχατα. καὶ ὁ νοῦς, τῶν ἐσχάτων ἐφ' ἀμφότερα· καὶ γὰρ τῶν πρώτων
γρ. ὁ ὁ μὲν ὅρων, καὶ τῶν ἐσχάτων, νοῦς ἐστι, καὶ οὐ λόγος· * ὁ μὲν κατὰ τὰς ἀποδείξεις, τῶν ἀκινήτων ὅρων καὶ πρώτων.
γρ. ἐν ταῖς πρακτικαῖς. q. codd. ἐν ταῖς πρακτικῆς.
γρ. τῆς οὗ ὅν. ὁ δ' * ἐν ταῖς πρακτικαῖς, τοῦ ἐσχάτου καὶ ἐνδεχομένου καὶ τῆς ἑτέρας προτάσεως· ἀρχαὶ γὰρ * τοῦ οὗ ἕνεκα αὗται· ἐκ τῶν καθ' ἕκαστα γὰρ τὸ καθόλου. τούτων οὖν δεῖ ἔχειν αἴσθησιν· αὕτη δ' ἐστὶ νοῦς. διὸ C καὶ φυσικὰ δοκεῖ εἶναι ταῦτα καὶ φύσει, σοφὸς μὲν οὐδείς· γνώμην δ' ἔχει, καὶ σύνεσιν, καὶ νοῦν. σημεῖον δ' ὅτι καὶ ταῖς ἡλικίαις οἰόμεθα ἀκολουθεῖν· καὶ ἥδε ἡ ἡλικία νοῦν ἔχει καὶ γνώμην, ὡς τῆς φύσεως αἰτίας οὔσης· διὸ καὶ ἀρχὴ, καὶ τέλος, νοῦς· ἐκ τούτων γὰρ αἱ ἀποδείξεις, καὶ περὶ τούτων· ὥστε δεῖ προσέχειν τῶν ἐμπείρων καὶ πρεσβυτέρων ἢ φρονίμων ταῖς ἀναποδείκτοις φάσεσι καὶ δόξαις, οὐχ ἧττον
γρ. τὸ ὄμμα. τῶν ἀποδείξεων. διὰ γὰρ τὸ ἔχειν * ἐκ τῆς ἐμπειρίας ὄμμα, ὁρῶσι τὰς ἀρχάς. τί μὲν οὖν ἐστιν ἡ σοφία καὶ ἡ φρόνησις, καὶ περὶ τίνα τυγχάνει ἑκατέρα οὖσα, καὶ ὅτι ἄλλου τῆς ψυχῆς μορίου ἀρετὴ ἑκατέρα, εἴρηται. D

ΚΕΦΑΛ. ιγ'.

Ἀπορίαι β περὶ φρονήσεως καὶ σοφίας. α, τί χρήσιμοί εἰσιν. β', ὁποτέρα τούτων θατέρας ἐστὶν ὑπερέχουσα.

Magn. L.1. c.35. Διαπορήσειε δ' ἄν τις περὶ αὐτῶν τί χρήσιμοί εἰσιν· ἡ μὲν γὰρ σοφία οὐδὲν θεωρεῖ ἐξ ὧν ἔσται E εὐδαίμων ἄνθρωπος· οὐδεμιᾶς γάρ ἐστι γενέσεως· ἡ δὲ φρόνησις, τοῦτο μὲν ἔχει· ἀλλὰ τίνος ἕνεκα δεῖ αὐτῆς; εἴπερ, ἡ μὲν φρόνησίς ἐστιν, ἡ περὶ τὰ δίκαια, καὶ καλὰ, καὶ ἀγαθὰ ἀνθρώπῳ. ταῦτα δ' ἐστὶν, ἃ τοῦ ἀγαθοῦ ἀνδρός ἐστι πράττειν· οὐδὲν δὲ πρακτικώτεροι τῷ εἰδέναι αὐτά ἐσμεν, εἴπερ ἕξεις αἱ ἀρεταί εἰσιν· ὥσπερ οὐδὲ τὰ ὑγιεινὰ, οὐδὲ τὰ εὐεκτικὰ, ὅσα μὴ τῷ ποιεῖν, ἀλλὰ τῷ ἀπὸ τῆς ἕξεως εἶναι λέγεται· οὐθὲν γὰρ πρακτικώτεροι τῷ ἔχειν τὴν

A

CAPVT XII.

Formales Prudētiæ ſpecies ſiue differentias, quas hactenus deduxit, confirmat: eáſque ad eundem habitum reduci oſtendit.

MEritò autem hi omnes habitus eòdem pertinēt. Nam ſententiam, intelligentiam, prudentiam, mentem ſanam ac vegetam, iiſdem attribuentes, ſentētiæ dicendæ facultate præditos eſſe, & mentis ſanitate præſtare, & prudenteis & intelligēteis dicimus. Omnes enim hæ animi poteſtates, ſunt extremorum & rerum ſingularium. Atque in eo quidem, quòd aptus ſit ad iudicandum iis de rebus, de quibus iudicat prudens, ſpectatur homo συνετὸς ſiue intelligens, & εὐγνώμων in ſententia ferenda moderatus, aut συγγνώμων, ad conſentiendum, B id eſt, ignoſcendum, facilis & propenſus. Æqua bona enim omnium virorum bonorum communia ſunt in ea re quæ cum alterò contrahitur. In ſingularium autem & extremorum numero habenda ſunt ea omnia quæ ſub actionem veniunt. Ea enim viro prudenti nota eſſe debent. Intelligentia autem & ſententia in iis quæ ſub actionem veniunt, verſantur, quæ ſunt extrema. Et mēs extremorum eſt in vtramque partem. eſt enim mens & primorum terminorum, id eſt, principiorum vniuerſalium, & extremorum, id eſt, ſingularium, non ratio: ea mens quidem, quæ in demonſtrationibus occupata eſt, immobilium & primorum terminorum: altera autem, quæ in artibus ad agendum vtilibus verſatur, extremi, C & eius quod eſſe & non eſſe poteſt, & alîus pronuntiati. Hæc enim pronuntiatorum genera, eius cuius gratiâ res agitur, principia ſunt. Nam ex ſingularibus oriuntur & conſtant vniuerſa. Singularium igitur ſenſu præditum eſſe oportet. At hic ſenſus, mens eſt. Quocirca videntur hæc etiam à natura nobis tributa: & cùm ſapiens nemo ſit natura, tamen & ſententiæ dicendæ facultate præditus eſt, & eſt intelligens, & mentis ſanitate atque acumine valet quiſque natura. Cuius rei hoc argumentum eſt, quòd hos habitus ætatum ſocios, & comites, & veluti aſſeclas eſſe arbitramur. Itáque loqui ſolemus, Hæc ętas mentis ſanitate atq; acumine valet, & ſententiæ dicēdæ facultate prædita eſt: perinde quaſi horum ſit effectrix & cauſa natura. Eandem quoque ob D cauſam mens principium & finis eſt: ex iis enim conſtant, & de his ſunt demonſtrationes. Itaque vſu peritorum, & ſenum, aut prudentium pronuntiatis, atque opinionibus quæ demōſtrari non poſſunt, non minùs quàm demonſtrationibus attendendum atque obtemperandum eſt. Nam quoniam vſu oculū quendam conſecuti ſunt, principia facilè cernunt. Quid ſit igitur ſapientia, & prudentia, & in quib. vtraque verſetur, & vtramque non eſſe eiuſdem animi partis virtutem, dictum eſt.

CAPVT XIII.

Quæſtiones duas arduas, alteram de Vſu: alteram de dignitate Prudentiæ explicat.

SEd quærat aliquis, quam vtilitatem afferant. Sapientia enim nihil eorum conſiderat, quibus homo bea- E tus ſit futurus; quia nullam ad rem quæ oriatur, quæve agatur, vtilis eſt. Prudentia autem habet hoc illa quidē, ſed quid ea opus eſt? ſi quidem prudentia eſt, ea quæ in rebus iuſtis & honeſtis, hominiq; bonis atque vtilibus, occupata eſt: hæ autem res ſunt, quas adminiſtrare atque agere viri boni eſt? Nihilo quoq; ad agendum nos efficiet aptiores earum cognitio, ſi quidem virtutes habitus ſunt: quemadmodum neque earum rerum, quæ ad bonam valetudinem, aut ad bonam corporis conſtitutionem pertinent, quæcumq; ita dicuntur; non quòd efficiendi vim habeant, ſed quòd ab habitu proficiſcantur: nihilo enim ad agendum aptiores ſumus, quòd medicinam,

medicinam, aut artem exercendorum corporum teneamus. Quòd ſi non propter has cauſas prudens ſtatuendus eſt, ſed vt probi efficiamur; certè ijs qui iam probi ſunt, nihil profutura prudentia eſt. Præterea nec ijs qui virtute præditi non ſunt. Nihil enim refert, vtrùm ipſi prudentes ſint, an prudentibus obtemperent. Hoc enim ſatis fuerit, quemadmodum ſatis eſt in valetudine curanda. Nam tametſi valere velimus, non tamen medicinam diſcimus. Præterea abſurdum eſſe videatur, prudentiam, maiorem, quàm ſapientiam, dominatum obtinere, cùm ea ſit deterior. Nam ea quæ efficit, in vnaquaque re agenda præeſt, atque imperat. De his igitur nunc dicendum eſt. Adhuc.n. de ijs duntaxat quęſiuimus. Ac primùm quidem dicimus, eas virtutes per ſe, neceſſariò eſſe optabileis & expetendas, cū vtraque vtriuſque partis animi virtus ſit, etiamſi neutra earum quicquam efficiat. Deinde efficiūt illæ quidem, verùtamen non vt valetudinem medicina, ſed vt valetudo, ſic ſapientia vitam beatam. Nam cùm ſit pars vniuerſæ virtutis, eo quòd ineſt vt habitus, & quòd ſuo munere fungitur, beatum facit. Pręterea ex prudentia, atque ex ea virtute quæ ad mores pertinet, opus abſoluitur. Virtus enim ſcopum qui proponitur agenti, rectum efficit: prudentia verò ea quæ ad ſcopum referuntur, & quæ conducunt. Quartæ autem animi partis in qua vis ineſt alendi, nulla talis virtus eſt. Non eſt enim in ea poſitum vt agamus, vel non agamus. Sed quod ſuprà obiectum eſt, nihilo nos aptiores ad res honeſtas & iuſtas à prudentia effici, paulo altiùs nobis huius rei repetendum principium eſt, hinc ordientibus. Quemadmodum enim quoſdam qui res iuſtas agunt, nondum iuſtos eſſe dicimus, vt qui ea quæ legibus conſtituta & præſcripta ſunt, faciunt vel inuiti, vel ignorantia, vel propter aliud quippiam, non propter ipſa, (atqui agunt ea quæ ſunt agenda, & quæ virum bonum oportet agere,) ſic par eſt, vt videtur, vnumquemque certo quodam modo affectum quidque agere, vt ſit bonus: dico autem, verbi gratia, propterea quòd tale conſilium ceperit, & earum rerum, quæ aguntur, cauſa. Conſilium igitur rectum virtus efficit. Ea autem diſpicere, quæ illius cauſa agi conſueuerunt, hoc non virtutis, ſed cuiuſdam alterius facultatis munus eſt. De quibus accuratiùs & planiùs eſt dicendum. Eſt igitur vis, ſeu poteſtas quædam, quam Solertiam vocant. Hæc autem eiuſmodi eſt, vt ea quæ ad ſcopum propoſitum pertinent, agere & conſequi poſſit: ac ſi ſcopus quidem honeſtus ſit, laudabilis: ſin malus ac turpis, Verſutia eſt nominanda. Proinde & prudenteis & verſutos dicimus δεινοὺς, hoc eſt, ſolertes. Prudentia porrò non eſt, hæc poteſtas, ſed tamen non ſine hac poteſtate. Habitus autem huic quaſi animi oculo ingeneratur non ſine virtute, vt & dictum eſt, & perſpicuum eſt. Ratiocinationes enim eæ quæ rerum ſub actionem venientium principium continent, eo ſunt eóque valent, quòd finis talis eſt, & quòd eſt optimum bonorum, quodcumque illud tandem ſit. Eſto enim, verbi gratia, aliquid forte fortuna oblatum. Hoc autem non niſi viro bono apparet. Peruertit enim & deprauat iudicium rationis vitioſitas, efficitque vt de principijs ad agendum aptis falſum iudicemus. Ex quo perſpici poteſt, fieri non poſſe, vt quis ſit prudens, quin idem ſit vir bonus. Rurſus igitur nobis de virtute videndum eſt. Nam vt prudentia ſolertiæ ſimilis eſt, non eadem: ſic & virtus ea quæ propriè & præcipuè virtus eſt, cum virtute naturali comparatur. Singuli enim mores in omnibus hominibus quodammodo videntur ineſſe natura.

A ἰατρικὴν ἢ γυμναστικήν, ἐσμέν. Εἰ δὲ μὴ τούτων χάριν φρόνιμον θετέον, * ἀλλὰ τοῦ γίνεσθαι, τοῖς οὖσι σπουδαίοις οὐθὲν ἂν εἴη χρήσιμος· ἔτι δὲ, οὐδὲ τοῖς μὴ ἔχουσιν. οὐθὲν γὰρ διοίσει αὐτοὺς ἔχειν, ἢ ἄλλοις ἔχουσι πείθεσθαι. ἱκανῶς τ' ἔχοι ἂν ἡμῖν ὥσπερ καὶ περὶ τὴν ὑγίειαν· βουλόμενοι γὰρ ὑγιαίνειν, ὅμως οὐ μανθάνομεν ἰατρικήν. πρὸς δὲ τούτοις, ἄτοπον ἂν εἶναι δόξειεν, εἰ χείρων τῆς σοφίας οὖσα, κυριωτέρα αὐτῆς ἔσται· ἡ γὰρ ποιοῦσα, ἄρχει, καὶ ἐπιτάττει περὶ ἕκαστον. * περὶ δὴ τούτων λεκτέον· νῦν μὲν γὰρ ἠπόρηται περὶ αὐτῶν μόνον. πρῶτον μὲν οὖν λέγο-

B μεν, ὅτι καθ' αὑτὰς ἀναγκαῖον αἱρετὰς αὐτὰς εἶναι, ἀρετάς γ' οὔσας, * ἑκατέραν ἑκατέρου μορίου· καὶ εἰ μὴ ποιοῦσι μηδὲν, μηδ' ἑτέρα αὐτῶν. ἔπειτα, καὶ ποιοῦσι μὲν, οὐχ ὡς ἰατρικὴ δὲ ὑγίειαν, ἀλλ' ὡς * ἡ ὑγίεια· οὕτως ἡ σοφία, εὐδαιμονίαν· μέρος γὰρ οὖσα τῆς ὅλης ἀρετῆς, τῷ ἔχεσθαι ποιεῖ καὶ τῷ ἐνεργεῖν εὐδαίμονα. ἔτι, τὸ ἔργον ἀποτελεῖται κατὰ τὴν φρόνησιν καὶ τὴν ἠθικὴν ἀρετήν. ἡ μὲν γὰρ ἀρετὴ, τὸν σκοπὸν ποιεῖ ὀρθόν· ἡ δὲ φρόνησις, τὰ πρὸς τοῦτον. τοῦ δὲ τετάρτου * μορίου τῆς ψυχῆς οὐκ ἔστιν ἀρετὴ τοιαύτη, τοῦ θρεπτικοῦ· οὐθὲν γὰρ ἐπ' αὐ-

C τῷ * πράττειν. περὶ δὲ τοῦ μηδὲν εἶναι πρακτικωτέρους διὰ τὴν φρόνησιν, τῶν καλῶν, καὶ δικαίων, μικρὸν ἄνωθεν ἀρκτέον, λαβόντας ἀρχὴν ταύτην· ὥσπερ γὰρ καὶ τὰ δίκαια λέγομεν πράττοντάς τινας οὔπω δικαίους εἶναι, οἷον, τοὺς τὰ ὑπὸ τῶν νόμων τεταγμένα ποιοῦντας, ἢ ἄκοντας, ἢ δι' ἄγνοιαν, ἢ δι' ἕτερόν τι, καὶ μὴ δι' αὐτά· καίτοι πράττουσί γε ἃ δεῖ, καὶ ὅσα χρὴ τὸν σπουδαῖον· οὕτως ὡς ἔοικεν, ἔστι τὸ πῶς ἔχοντα πράττειν ἕκαστα, ὥστ' εἶναι ἀγαθόν· λέγω δ', οἷον, διὰ προαίρεσιν, καὶ αὐτῶν ἕνεκα τῶν πρατ-

D τομένων. τὴν μὲν οὖν προαίρεσιν ὀρθὴν ποιεῖ ἡ ἀρετή· τὸ δ' ὅσα ἐκείνης ἕνεκα πέφυκε πράττεσθαι, οὐκ ἔστι τῆς ἀρετῆς, ἀλλ' ἑτέρας δυνάμεως. λεκτέον δ' ἐπιστήσασι σαφέστερον περὶ αὐτῶν. ἔστι δὴ τις δύναμις, ἣν καλοῦσι δεινότητα· αὕτη δ' ἐστὶ τοιαύτη, ὥστε τὰ πρὸς τὸν ὑποτεθέντα σκοπὸν συντείνοντα, δύνασθαι ταῦτα πράττειν καὶ τυγχάνειν αὐτῶν. ἂν μὲν οὖν ὁ σκοπὸς ᾖ καλὸς, ἐπαινετή ἐστιν· ἂν δὲ φαῦλος, πανουργία. διὸ καὶ τοὺς φρονίμους, δεινοὺς, καὶ οὐ πανούργους φαμὲν εἶναι. ἔστι δὲ ἡ φρόνησις οὐχ ἡ δύναμις, ἀλλ'

E οὐκ ἄνευ τῆς δυνάμεως ταύτης. ἡ δ' ἕξις τῷ ὄμματι τούτῳ γίνεται τῆς ψυχῆς, οὐκ ἄνευ ἀρετῆς, ὡς εἴρηταί τε, καὶ ἔστι δῆλον· οἱ γὰρ συλλογισμοὶ τῶν πρακτῶν ἀρχὴν ἔχοντές εἰσιν· ἐπειδὴ τοιόνδε τὸ τέλος, καὶ τὸ ἄριστον, ὁτιδήποτε ὄν· ἔστω γὰρ λόγου χάριν τὸ τυχόν· τοῦτο δ' εἰ μὴ τῷ ἀγαθῷ, οὐ φαίνεται· διαστρέφει γὰρ ἡ μοχθηρία, καὶ διαψεύδεσθαι ποιεῖ περὶ τὰς πρακτικὰς ἀρχάς. ὥστε φανερὸν, ὅτι ἀδύνατον φρόνιμον εἶναι, μὴ ὄντα ἀγαθόν. Σκεπτέον δὲ πάλιν καὶ περὶ ἀρετῆς· καὶ γὰρ ἡ ἀρετὴ παραπλησίως ἔχει, ὡς ἡ φρόνησις πρὸς τὴν δεινότητα· οὐ ταὐτὸν μὲν, ὅμοιον δέ· οὕτω καὶ ἡ φυσικὴ ἀρετὴ πρὸς τὴν κυρίαν· πᾶσι γὰρ δοκεῖ ἕκαστα τῶν ἠθῶν ὑπάρχειν φύσει πως.

γρ. ἁπλῶς ἢ

γρ. περὶ δὲ

γρ. ἑκατέρας

γρ. ἡ ὑγίεια τὰ ὑγιεινά. ἢ

De animo, lib. 2. c. 2. & alibi.

γρ. πράττειν ἢ μὴ πράττειν.

Libro 5.

καὶ γὰρ δίκαιοι, καὶ σωφρονικοὶ, καὶ ἀνδρεῖοι, καὶ τἆλλα ἔχομεν εὐθὺς ἐκ γενετῆς· ἀλλ' ὅμως ζητοῦμεν ἕτερόν τι, τὸ κυρίως ἀγαθὸν εἶναι· καὶ τὰ τοιαῦτα *ἄλλον τρόπον ὑπάρχειν· καὶ γὰρ παισὶ καὶ θηρίοις αἱ φυσικαὶ ὑπάρχουσιν ἕξεις· ἀλλ' ἄνευ νοῦ βλαβεραὶ φαίνονται οὖσαι, πλὴν τοσοῦτον ἔοικεν ὁρᾶσθαι, ὅτι ὥσπερ *σώματι ἰσχυρῷ ἄνευ ὄψεως κινουμένῳ συμβαίνει σφάλλεσθαι ἰσχυρῶς, διὰ τὸ μὴ ἔχειν ὄψιν, οὕτω καὶ *ἐνταῦθα· ἐὰν δὲ λάβῃ νοῦν, ἐν τῷ πράττειν διαφέρει. ἡ δ' ἕξις ὁμοία οὖσα, τότ' ἔσται κυρίως ἀρετή. ὥστε καθάπερ ἐπὶ τοῦ δοξαστικοῦ δύο ἐστὶν εἴδη, δεινότης, καὶ φρόνησις· οὕτως ἐπὶ τοῦ ἠθικοῦ, δύο ἐστί· τὸ μὲν, ἀρετὴ φυσική· τὸ δ', ἡ κυρία· καὶ τούτων, ἡ κυρία οὐ γίνεται ἄνευ φρονήσεως. διόπερ φασί, πάσας τὰς ἀρετὰς, φρονήσεις εἶναι· καὶ Σωκράτης, τῇ μὲν, ὀρθῶς ἐζήτει· τῇ δ', ἡμάρτανεν· ὅτι μὲν γὰρ φρονήσεις ᾤετο εἶναι πάσας τὰς ἀρετὰς, ἡμάρτανεν· ὅτι δ' οὐκ ἄνευ φρονήσεως, καλῶς ἔλεγε. σημεῖον δέ· καὶ γὰρ νῦν πάντες, ὅταν ὁρίζωνται τὴν ἀρετὴν, προστιθέασι τὴν ἕξιν, εἰπόντες καὶ πρὸς ἅ ἐστι, τὴν κατὰ τὸν ὀρθὸν λόγον· ὀρθὸς δ', ὁ κατὰ τὴν φρόνησιν. ἐοίκασι δὴ μαντεύεσθαί πως ἅπαντες, ὅτι ἡ τοιαύτη ἕξις, ἀρετή ἐστιν ἡ κατὰ τὴν φρόνησιν. δεῖ δὲ μικρὸν μεταβῆναι. οὐ γὰρ μόνον ἡ κατὰ τὸν ὀρθὸν λόγον, *ἀλλὰ καὶ ἡ μετὰ τοῦ ὀρθοῦ λόγου ἕξις, ἀρετή ἐστιν. ὀρθὸς δὲ λόγος περὶ τῶν τοιούτων, ἡ φρόνησίς ἐστι. Σωκράτης μὲν οὖν λόγους τὰς ἀρετὰς ᾤετο εἶναι· ἐπιστήμας γὰρ εἶναι πάσας· ἡμεῖς δὲ, μετὰ λόγου. δῆλον τοίνυν ἐκ τῶν εἰρημένων, ὅτι οὐχ οἷόν τε ἀγαθὸν εἶναι κυρίως ἄνευ φρονήσεως· οὐδὲ φρόνιμον, ἄνευ τῆς ἠθικῆς ἀρετῆς. ἀλλὰ καὶ ὁ λόγος ταύτῃ λύοιτ' ἂν, ᾧ διαλεχθείη τις ἂν, ὅτι χωρίζονται ἀλλήλων αἱ ἀρεταί· οὐ γὰρ ὁ αὐτὸς εὐφυέστατος πρὸς ἁπάσας· ὥστε, τὴν μὲν ἤδη, τὴν δ' οὔπω εἰληφὼς ἔσται· *τοῦτο γὰρ, κατὰ μὲν τὰς φυσικὰς ἀρετὰς, ἐνδέχεται· καθ' ἃς δὲ ἁπλῶς λέγεται ἀγαθὸς, οὐκ ἐνδέχεται. ἅμα γὰρ τῇ φρονήσει μιᾷ οὔσῃ, πᾶσαι ὑπάρξουσι. δῆλον δὲ, κἂν εἰ μὴ πρακτικὴ ἦν, ὅτι *ἔδει ἂν αὐτῆς διὰ τὸ τοῦ μορίου ἀρετὴν εἶναι. καὶ ὅτι οὐκ ἔσται ἡ προαίρεσις ὀρθὴ ἄνευ φρονήσεως, οὐδ' ἄνευ ἀρετῆς· ἡ μὲν γὰρ, τὸ τέλος· ἡ δὲ, τὰ πρὸς τὸ τέλος ποιεῖ πράττειν. ἀλλὰ μὴν οὐδὲ κυρία γέ ἐστι τῆς σοφίας, οὐδὲ τοῦ βελτίονος μορίου· ὥσπερ οὐδὲ τῆς ὑγιείας ἡ ἰατρική· οὐ γὰρ χρῆται αὐτῇ· ἀλλ' ὁρᾷ ὅπως γένηται. ἐκείνης οὖν ἕνεκα ἐπιτάττει, ἀλλ' οὐκ ἐκείνῃ. ἔτι, ὅμοιον κἂν εἴ τις τὴν πολιτικὴν φαίη *ἄρχειν τῶν θεῶν, ὅτι ἐπιτάττει περὶ πάντα τὰ ἐν τῇ πόλει.

γρ. ἄλλως ὑπάρχ.
γρ. ὡς σώμ.
γρ. οὕτω δὲ καὶ ἐνταῦθα· ἐὰν λάβῃ νοῦν, ἢ. & ita Euſtr.
γρ. ἀλλ' ἡ μ.
γρ. τοῦτο μὲν γὰρ κατὰ τὰς φ.
γρ. ἐδεῖτο
γρ. ἄρχειν

Namque ad iuſtitiam, tempetantiam, fortitudinem, cęteráſque virtures, apti atque habiles ſumus, cùm primùm naſcimur. Sed tamen aliud quiddam, quod propriè bonum ſit, requirimus, & virtutes eiuſmodi alirer in nobis ineſſe volumus In pueris enim & beſtijs, naturales inſunt habitus: ſed ſine mente detrimenrum videntur afferre. Atque hoc ex ſimilitudine corporis humani perſpici poteſt. Nam vt robuſto & valido corpori, quod ſine vidēdi ſenſu mouetur, graues offenſiones accidunt, propterea quòd videndi ſenſu careat: ſic ſe res habet in ijs animi bonis quæ à narura tribuuntur. Quòd ſi mentem adepta fuerinr, incredibile eſt quanto in agendo cæteris antecellant. Habitus autem cùm ſimilis illis extiterit, tunc propriè virtus erit. Itaque B quemadmodum in ea parte animi, quæ ad opinandum valet, duæ ſunr formæ, ſolertia & prudentia: ita & in ea quæ moribus artributa eſt, duæ, quarum altera eſt virtus naturalis, altera, ea quæ præcipuè & propriè virtus appellatur. Quarum hęc, quæ præcipuè virtus eſt, ſine prudentia conſtare non poteſt. Itaque virtutes omneis prudentias eſſe dicunt. Et Socrates quidem partim rectè quærebat, partim errabar. Nam quòd virtutes omneis, prudētias eſſe putabat, in hoc errabar: quòd autem eas non vacare prudentia arbitrabatur, pulchrè dicebat. Cuius rei hoc argumeotū eſt, quòd nunc omnes C cùm virtutem definiūr, poſteaquam eam habitum eſſe dixerunt, & in quibus verſeţur docuerunt, addunt, Rectę rationi conſeotaneum. Recta autem ratio eſt ea cui prudentia môderatur. Ergo omnes quodammodo videntur augurari, talem habitum prudentiæ conſentaneum, eſſe virtutem. Veruntamen paulum immutanda hæc definitio eſt. Non enim rectæ rationi cōſentaneus ſolùm, ſed etiam cum recta ratione cōiunctus habitus, virtus eſt. Prudentia autem, recta talibus de rebus ratio eſt. Itaque Socrates virtures rationes eſſe exiſtimabat: omnes enim, ſcientias eſſe: nos aurem, cum ratione cōiunctas. Ex his igitur, quæ dicta ſunt, perſpicuum eſt, nec ſine prudētia quenquam propriè virum bonū eſſe poſſe, nec prudentem ſine virtute ea quę ad mores pertinet. Sed & hoc eodem modo dilui ac refelli poteſt ea ratio, qua diſputare poſſit aliquis, virtutes inter ſe ſeparari. Non enim idem ad omneis virtutes aptiſſimus eſt natura. Itaque hanc iam adeptus eſt, illam autem non- D dum erit cōſecutus. Nam in ijs quidem virtutibus quæ à natura ingenerantur in nobis, hoc cuenire poteſt: in ijs aurem ex quibus abſolutè vir boous nominatur, non poreſt. Vnà enim cum prudentia, quæ vna eſt, cæteræ omnes præſto aderunt. Perſpicuum eſt autem, etiamſi ad agendum nullam vim haberet, eam tamen neceſſariam futuram: quia partis animi virtus eſt: & quia cōſilium ſine prudentia, ſinéque virtute non erit rectum. Hæc enim vt finem, illa vt ea quæ ad finem pertinent, agamus, efficit. At verò neque in ſapientiam dominatur, neque animi particulæ melioris habitus eſt: quēadmodum neque medicina bonæ valetudinis principatum haber. Non enim ea vtitur, ſed vt exiſtat, & adſic, E operam dat. Illius igitur cauſa præcipit atque imperat, non illi. Prætterea ſub prudentiæ imperio ; ſapienriam eſſe dicere, ſimile eſt, vt ſi quis dicat, ſcientiam ciuilem Dijs immortalibus præeſſe, quia omnia inſtituat ac pręcipiat, quæ ſunt in ciuitate.

ARISTOTELIS ETHICORVM NICOMACHEORVM LIBER VII.

CAPVT I.

Genera recẽſet eorum quæ per ſe in moribus expetenda ſunt, vel fugienda: & porrò de Diſpoſitionibus ethicis agendum eſſe monet.

SEquitur nunc vt alio initio facto dicamus, eorũ, quę in moribus fugienda ſunt, tria eſſe genera, vitioſitatẽ, B incontinentiam, feritatem. Ac duorum quidẽ priorũ contraria, nota ſunt Alterũ enim virtutem, alterum continentiam appellamus. Feritati autem aptiſſimè dicere poſſimus opponi eam quæ ſupra nos eſt, heroicam quandam ac diuinam virtutem: quemadmodum Priamum Homerus de Hectore loquentem facit, quoniam bonitate ac virtute præſtabat,

---- Namque illum haud eſſe putares
Mortali genitore ſatum, at genus eſſe deorum.

Itaque ſi (vt aiunt) propter excellentiam præſtantiámque virtutis, Dij ex hominibus efficiuntur, talis erit C profectò is animi habitus qui habitui illi ferino opponitur. Nam vt feræ neque vitium, neque virtus eſt, ſic neque Dei: ſed hic quidem habitus virtute pręſtabilius & honoratius quiddam eſt, ille autem aliud quoddam à vitio genus eſt. Verùm quoniam rarò admodum euenit, vt vir diuinus exiſtat: (quemadmodum Lacones cum ſolent diuinum appellare & ſalutare, quem magnopere admirantur: O virum diuinum, inquiunt:) ſic inter homines rarò aliquis reperitur feritate belluarum ſimilis natura: ſed ſi quis, is maximè apud barbaros exoritur. Nonnullas autem huiuſmodi immanitates, morbi & membrorum debilitationes pariunt. Atque D eos homines, qui vitio cæteris antecellunt, turpi atque infami nomine feros & immaneis appellamus. Sed de hac quidem animi affectione nobis erit aliquid poſteriùs dicendum. De vitioſitate autem ſuprà diximus. Nunc de incontinentia, & mollitia, & luxu, dicendum eſt: itémque de continentia & tolerantia. Non enim de vtraque perinde exiſtimandum eſt, aut quaſi iidem habitus ſint, atque virtus & vitium, aut quaſi diuerſa ſint genera. Oportet autem, quod in aliis facere ſolemus, propoſitis primùm iis quæ ſunt in promptu, atque in quæſtionem dubiúmque reuocatis, ita explicare atque oſtendere: maximè quidem omnia, quæ hominum opinionibus comprobata de his animi perturbationibus feruntur: ſin minùs, at certè plurima & præcipua. Nam E ſi ea quæ difficilia & impedita ſunt, diſſoluantur, atque expediantur, & relinquantur ea quæ probabilia & opinionibus hominum recepta ſunt, ſatis hoc fuerit à nobis declaratum.

CAPVT II.

Diſpoſitionum Ethicarum formalem rationem traditurus; alterũ opiniones primùm recenſet, & ſex placita proponit.

VIdetur enim continentia & tolerantia in numero rerum bonarum & laudabilium eſſe: incontinentia autem & mollitia in malarum & vituperabilium. Idémque eſſe continens, & qui facilè in eo permanet, quod ratio præcipit: idem quoque incontinens, atque is qui facilè deſciſcit à iudicio rationis.

A

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΟΥΣ ΗΘΙΚΩΝ Νικομαχείων τὸ Η.

ΚΕΦΑΛ. α'.

Ὅτι περὶ ἀκρασίας καὶ μαλακίας, καὶ περὶ ἐγκρατείας καὶ καρτερείας σκεπτέον.

ΜΕΤΑ δὲ ταῦτα λεκτέον, ἄλλην ποιησαμένους ἀρχήν, ὅτι τῶν B περὶ τὰ ἤθη φευκτῶν, * τρία ἐστὶν εἴδη, κακία, ἀκρασία, θηριότης· τὰ δ' ἐναντία, τοῖς μὲν δυσὶ, δῆλα· τὸ μὲν γὰρ, ἀρετήν· τὸ δ', ἐγκράτειαν καλοῦμεν· πρὸς δὲ τὴν θηριότητα, * μάλιστ' ἂν ἁρμόττοι λέγειν τὴν ὑπὲρ ἡμᾶς ἀρετήν, ἡρωϊκήν τινα καὶ θείαν, ὥσπερ Ὅμηρος περὶ Ἕκτορος πεποίηκε λέγοντα τὸν Πρίαμον· ὅτι σφόδρα ἦν ἀγαθός, Magn. l. 2. c. 4. γρ. μάλιστ' ἄν τις ἁρμόττοι λέγοι. etiã apud Aſp.

—οὐδὲ ἐῴκει Ιλιάδ. ω.

C Ἀνδρός γε θνητοῦ πάϊς ἔμμεναι, ἀλλὰ θεοῖο.

ὥστ' εἰ, καθάπερ φασίν, ἐξ ἀνθρώπων γίνονται * θεοὶ δι' ἀρετῆς ὑπερβολήν, τοιαύτη τις ἂν εἴη δηλονότι ἡ τῇ * θηριωδίᾳ ἀντιτιθεμένη ἕξις· καὶ γὰρ ὥσπερ οὐδὲ θηρίου ἐστὶ κακία, οὐδ' ἀρετή, οὕτως οὐδὲ θεοῦ· ἀλλ' ἡ μὲν, τιμιώτερον ἀρετῆς· ἡ δέ, ἕτερόν τι γένος κακίας. ἐπεὶ δὲ σπάνιον καὶ τὸ θεῖον ἄνδρα εἶναι, καθάπερ οἱ Λάκωνες εἰώθασι προσαγορεύειν, ὅταν ἀγασθῶσι σφόδρα του, * Σεῖος ἀνήρ φασίν· οὕτω καὶ ὁ θηριώδης ἐν τοῖς ἀνθρώποις * σπάD νιος. μάλιστα δὲ ἐν τοῖς βαρβάροις ἐστί· γίνεται δ' ἔνια καὶ διὰ νόσους καὶ πηρώσεις· καὶ τοὺς διὰ κακίαν δὲ τῶν ἀνθρώπων ὑπερβάλλοντας, οὕτως ἐπιδυσφημοῦμεν. ἀλλὰ περὶ μὲν τῆς τοιαύτης διαθέσεως, ὕστερον ποιητέον τινὰ μνείαν. περὶ δὲ κακίας εἴρηται πρότερον· περὶ δὲ ἀκρασίας καὶ μαλακίας καὶ τρυφῆς λεκτέον, καὶ περὶ ἐγκρατείας καὶ καρτερείας· οὔτε γὰρ * ὡς περὶ τῶν αὐτῶν ἕξεων τῇ ἀρετῇ καὶ τῇ μοχθηρείᾳ, ἑκατέραν αὐτῶν ὑποληπτέον, οὔθ' ὡς ἕτερον γένος. δεῖ δ', ὥσπερ ἐπὶ τῶν ἄλλων, τιθέντας τὰ φαινόμενα, καὶ πρῶτον διαπορήσαντας, οὕτω δεικνύναι· μάλιστα μὲν οὖν πάντα τὰ ἔνδοξα, περὶ ταῦE τα τὰ πάθη· εἰ δὲ μή, τὰ πλεῖστα καὶ κυριώτατα· ἐὰν γὰρ λύηταί τε τὰ δυσχερῆ, καὶ καταλείπηται τὰ ἔνδοξα, δεδειγμένον ἂν εἴη ἱκανῶς.

γρ. θεοί

γρ. θηριωδίᾳ

Magn. l. 2 c. 5.

γρ. θεῖος

Quidam codd. φασὶ σε. cuius lectionis veſtigia retinent codices qui inſerant φασὶ in hãc ſent. Videtur autẽ retinenda vox φασι, vt ſit ἀγασθῶσι. φασὶ & διὰ νόσους, &c.

Guil. Canter. Nou. lect. lib. 4. c. 27. emẽdat. ὥσπερ περὶ τῶν αὐτῶν.

ΚΕΦΑΛ. β'.

Τὰ λεγόμενα περὶ ἐγκρατείας καὶ ἀκρασίας.

ΔΟκεῖ δὲ ἥ τε ἐγκράτεια καὶ καρτερεία, τῶν σπουδαίων καὶ τῶν ἐπαινετῶν εἶναι· ἡ δὲ ἀκρασία τε καὶ μαλακία, τῶν φαύλων τε καὶ ψεκτῶν· καὶ ὁ αὐτὸς ἐγκρατὴς καὶ ἐμμενετικὸς τῷ λογισμῷ· καὶ ὁ μὲν ἀκρατὴς καὶ ἐκστατικὸς τοῦ λογισμοῦ. Magn. l. 2. c. 6.

καὶ ὁ μὲν ἀκρατὴς, εἰδὼς ὅτι φαῦλα πράττει, διὰ πάθος. ὁ δ' ἐγκρατὴς, εἰδὼς ὅτι φαῦλαι ἐπιθυμίαι, οὐκ ἀκολουθεῖ διὰ τὸν λόγον. καὶ τὸν σώφρονα μὲν, ἐγκρατῆ καὶ καρτερικόν· τὸν δὲ τοιοῦτον, οἱ μὲν, πάντα σώφρονα. οἱ δ', οὔ· καὶ τὸν ἀκόλαστον, ἀκρατῆ, καὶ τὸν ἀκρατῆ, ἀκόλαστον, συγκεχυμένως· οἱ δὲ, ἑτέρους εἶναί φασι. τὸν δὲ φρόνιμον, ὁτὲ μὲν, οὔ φασιν ἐνδέχεσθαι εἶναι ἀκρατῆ· ὁτὲ δὲ, ἐνίους φρονίμους ὄντας καὶ δεινοὺς, ἀκρατεῖς εἶναι. ἔτι, ἀκρατεῖς λέγονται, καὶ θυμοῦ, καὶ τιμῆς, καὶ κέρδους. τὰ μὲν οὖν λεγόμενα, ταῦτ' ἐστίν.

ΚΕΦΑΛ. γ'.

Ἀπορίαι ποικίλαι, περὶ τὰ ἄρτι εἰρημένα συμβαίνουσαι.

Ἀπορήσειε δ' ἄν τις, πῶς ὑπολαμβάνων ὀρθῶς, ἀκρατεύεταί τις. ἐπιστάμενον μὲν οὖν οὔ φασί τινες οἷόν τε εἶναι· δεινὸν γὰρ, ἐπιστήμης ἐνούσης, ὡς ᾤετο Σωκράτης, ἄλλο τι κρατεῖν, καὶ περιέλκειν αὐτὸν ὥσπερ ἀνδράποδον· Σωκράτης μὲν γὰρ ὅλως ἐμάχετο πρὸς τὸν λόγον, ὡς οὐκ οὔσης ἀκρασίας· οὐθένα γὰρ ὑπολαμβάνοντα πράττειν παρὰ τὸ βέλτιστον, ἀλλὰ δι' ἄγνοιαν. οὗτος μὲν οὖν ὁ λόγος ἀμφισβητεῖ τοῖς φαινομένοις ἐναργῶς· καὶ δέον ζητεῖν περὶ τὸ πάθος, εἰ δι' ἄγνοιαν, τίς ὁ τρόπος γίνεται τῆς ἀγνοίας. * ὅτι γὰρ οὐκ οἴεταί γε ὁ ἀκρατευόμενος, πρὶν ἐν τῷ πάθει γενέσθαι, φανερόν. εἰσὶ δέ τινες, οἳ, τὰ μὲν, συγχωροῦσι· τὰ δ', οὔ· τὸ μὲν γὰρ ἐπιστήμης μηθὲν εἶναι κρεῖττον, ὁμολογοῦσι· τὸ δὲ μηθένα πράττειν παρὰ τὸ δόξαν βέλτιον, οὐχ ὁμολογοῦσι. καὶ διὰ τοῦτο, τὸν ἀκρατῆ φασιν οὐκ ἐπιστήμην ἔχοντα, κρατεῖσθαι ὑπὸ τῶν ἡδονῶν, ἀλλὰ δόξαν. ἀλλὰ μὴν εἴγε δόξα, καὶ μὴ ἐπιστήμη, μηδ' ἰσχυρὰ ὑπόληψις ἡ ἀντιτείνουσα, ἀλλ' ἠρεμαία, καθάπερ ἐν τοῖς διστάζουσι, συγγνώμη, τῷ μὴ * ἐμμένειν ἐν ταύταις πρὸς ἐπιθυμίας ἰσχυράς· τῇ δὲ μοχθηρίᾳ οὐ συγγνώμη, οὐδὲ τῶν ἄλλων οὐδενὶ τῶν ψεκτῶν· φρονήσεως ἄρα ἀντιτεινούσης· αὕτη γὰρ ἰσχυρότατον. ἀλλ' ἄτοπον· ἔσται γὰρ ὁ αὐτὸς ἅμα φρόνιμος καὶ ἀκρατής· φήσειε δ' ἂν οὐδεὶς φρονίμου εἶναι τὸ πράττειν ἑκόντα τὰ φαυλότατα· πρὸς δὲ τούτοις δέδεικται πρότερον, ὅτι πρακτικός γε ὁ φρόνιμος· τῶν ἐσχάτων γάρ τις καὶ τὰς ἄλλας ἔχων ἀρετάς. ἔτι, εἰ μὲν ἐν τῷ ἐπιθυμίας ἔχειν ἰσχυρὰς καὶ φαύλας, ὁ ἐγκρατὴς, οὐκ ἔσται ὁ σώφρων ἐγκρατής· οὐδ' ὁ ἐγκρατὴς, σώφρων· οὔτε γὰρ * τὸ ἄγαν, σώφρονος, οὔτε τὸ φαύλας ἔχειν. ἀλλὰ μὴν δεῖ γε· εἰ μὲν γὰρ χρησταὶ αἱ ἐπιθυμίαι, φαύλη ἡ κωλύουσα ἕξις μὴ ἀκολουθεῖν· ὥσθ' ἡ ἐγκράτεια, οὐ πᾶσα σπουδαία· εἰ δ' ἀσθενεῖς καὶ μὴ φαῦλαι, οὐθὲν σεμνόν· οὐδ' εἰ φαῦλαι καὶ ἀσθενεῖς, οὐθὲν μέγα. * ἔτι, εἰ πάσῃ δόξῃ ἐμμενετικὸν ποιεῖ ἡ ἐγκράτεια, φαύλη, οἷον εἰ καὶ τῇ ψευδεῖ· καὶ εἰ πάσης δόξης ἡ ἀκρασία ἐκστατικὴ,

γρ. ὅτι μὲν γὰρ οὐκ οἴεταί γε δεῖν πράττειν ἃ πράττει ὁ ἀκρ. apud Aſpaſ.

γρ. ἐν τῷ μὴ. Sic codd. mſſ. & Gr. interpr. volgò, ἐν ταύταις μένειν

Quidam codd. τὸ ἀγαθόν. Sic Aſpaſ. ὁ γὰρ τοῦ σώφρονος ἔστι τὸ ἄγαν ὁ τὸ πλεονάζειν ὑπὸ αἰσχρῶν ἡδονῶν.

Infrà, c. 10.

A Atque incontinens quidem ſciens res eſſe malas, agit eas tamen perturbatione animi concitatus: continens autem, quia cupiditates eſſe turpeis & malas intelligit, à ratione reuocatus, eas nō ſequitur. Ac temperantem quidem, continentem & tolerantem eſſe volunt: eum autem, qui talis ſit, eſſe per omnia temperantem alij aiunt, alij negant: itémque intemperantem, alij incontinentem; & incontinentem, intemperantem confuſè dicunt eſſe: alij eos inter ſe differre volunt. Prudentem verò interdum negant vllo modo incontinentem eſſe poſſe: interdum nonnullos, qui prudentes ſint & ſolertes, incootinenteis eſſe. Præterea dicuntur iræ, & honoris, & lucri incontinentes. Atque hæc quidem ſunt, quę de his virtutibus ac vitijs, crebris hominum ſermonibus vſurpantur.

CAPVT III.

B *Sex placita aliorum, ſuperiore capite propoſita, exagitat: & quid alij in ijs reprehendant, enarrat.*

Dvbitare autem poſſit aliquis, quomodo is qui de rebus rectè exiſtimat, incōtinenter viuere queat. Qui ſcit igitur, vt incontinenter viuat, fieri poſſe negant nonnulli. Graue enim ac difficile fuerit, vt arbitrabatur Socrates, in quo inſit ſciētia, in eo aliud quippiam dominari, & huc & illuc eum, quaſi mancipium, trahere. Socrates enim perinde quaſi nulla ſit incontinentia, omnino rationem eorum qui aliquam ſtatuebant, oppugnabat. Neminem enim, qui bene de rebus exiſtimaret, quicquam aliud quàm quod ſit optimum, C agere: ſed ſi agat, propter inſcieotiam agere. Hæc igitur ratio ea in controuerſiam reuocat, quæ ſunt in promptu, quæque perſpicuè apparent: & quærendum eſt, ſi perturbatio incontinentis ab inſcientia proficiſcitur, quis ſit hic inſcientiæ modus. Iocontinentem enim, id quod agit, oon putare agendum eſſe priùs quàm perturbatione concitetur, perſpicuum eſt. Sunt autem nonnulli qui alia ex his concedunt, alia non item, Nihil enim ſcientia potentius eſſe fatentur. Neminem autem quicquam præter id quod ei potius eſſe viſum eſt, agere, non fatentur. Atque ob hanc cauſam dicunt, incontioentem non ſcientia præditum, ſed opinione duntaxat imbutum, à voluptatibus ſuperari. Atqui ſi opinio eſt incootinentis, oon ſcientia: oeque firma exiſtimatio, quæ aduerſetur, & obſiſtat cupiditati, ſed D infirma & imbecilla, vt ijs contingit, quorum in dubio eſt animus; profectò ei ignoſci debet, ſi in ea non permaneat aduerſus vehemeoteis & firmas cupiditates. Improbitati verò non eſt ignoſcendum, neque vlli cuiquam rei vituperabili. Superatur igitur à cupiditate incontinens, prudentia reclamante & repugnante. Hæc enim potentiſſima quædam res eſt. At hoc abſurdum Erit enim ſimul idem prudens & incootinens. Nemo autem prudentis eſſe dixerit, ſua voluntate res improbiſſimas admittere. Præterea ſuprà docuimus, qui ſit prudens, euodem ad ageodum eſſe aptiſſimum: quippe qui in extremis, id eſt, in rebus ſingularibus E verſetur, aliiſque virtutibus ornatus ſit. Præterea ſi in eo ſitus eſt continens, vt vehementibus & malis cupiditatibus incendatur; non erit profectò temperans, continens; oeque continens, temperans. Nam neque immoderatum quicquam, neque malis cupiditatibus affici, temperantis eſt. Atqui ita eſſe oportet. Nam ſi bonæ ſint cupiditates, malus eſt habitus qui prohibet ſequi. Itaque non omnis erit bona continentia. Quòd ſi ſint imbecillæ neque malæ, non erit glorioſum eas vincere: ſi malæ & imbecillæ, ooo magnum. Præterea ſi in omni opinione perſeuerantem efficit cootinentia, mala eſt: puta, ſi etiam in falſa. Et ſi incontinentia de omni opinione facilè demouebit,

erit aliqua bona incontinentia. Exempli cauſa, Sophoclis Neoptolemus in Philoctete laudandus eſt, qui non maneat in iis quæ perſuaſerat ei Vlyſſes, quia ei mētiri ſit moleſtum. Præterea ſophiſtarum ratio, quam mentientem vocant, dubitationem affert penè inexplicabilem. Nam quia volunt aduerſariū adigere ad aſſentiendum rebus inopinatis, & abhorrentib. ab opinione populari, vt ſi aſſecuti fuerint, quod volūt, ſolertes & acuti eſſe videantur; ratiocinatio ea quę collecta eſt, dubitationem parit inexplicabilem. Vincta enim mens eſt, cùm ille neque vult inſiſtere, quia id quod concluſum eſt, nō probat: neque longiùs progredi poteſt, propterea quòd rationem diſſoluere nequit. Euenire autem ex aliqua ratione poteſt, vt imprudentia cum incontinentia ſit virtus. Contra enim facit atq; exiſtimat, propter incontinentiam. Exiſtimat autem, ea quæ bona ſunt, eſſe mala neq; eſſe agēda. Ita quæ bona ſunt, acturus eſt, non quæ mala. Præterea qui ea quæ iucunda ſunt, eo ipſo quòd ita perſuaſum habeat, taléque conſilium ceperit, agit & perſequitur, is eo melior videatur, qui non ratione, ſed incontinentia ad turpitudinem aliquam impellatur. Faciliùs enim ſanari poteſt, quia de ſententia poſſit demoueri. In incontinentem autem quadrat id quod tritum eſt omnium ſermone, prouerbium:

Quid adhibendum eſt, cùm premit fauces aqua?

Si enim perſuaſum ei eſſet vt ea quæ agit, ageret: ſimulatque ei diſſuaſum eſſet, de ſententia deſiſteret. Nunc autem tametſi non ſit ei perſuaſum, talia agit tamen. Præterea ſi in omnibus verſatur incontinentia & continentia, quis abſolutè incontinens eſt? Nemo enim omni genere incontinentiæ affectus eſt. At aliquos eſſe dicimus incontinenteis abſolutè.

CAPVT IV.

De diſpoſitionibus Ethicis ex ſua ſententia nunc agit, inſtrumento ſyllogiſtico. Namque tres quæſtiones de earundem natura proponit: & vt ſolutio facilior ſit, duas hypotheſes generales ſtatuit.

ET hæ quidem tales quædam ſunt difficultates, quæ dubitationem afferunt: quarum aliæ tollendæ, aliæ relinquendæ ſunt. Difficultatis enim & dubitationis diſſolutio, inuentio eſt. Primùm igitur videndum eſt, vtrùm ſcientes peccent incontinentes, néne: & quemadmodum ſcientes. Deinde quibus in rebus incontinens & continens locandus ſit: id eſt, vtrùm in omni voluptate & dolore, an in certis voluptatibus ac doloribus. Continéoſque & patiens, vtrùm idem ſint, an differant: itémque de aliis omnib⁹, quæ ſunt huic diſputationi quaſi cognata. Hinc autem ducitur huius orationis initium, vtrùm continens & incontinens appellentur ac differant inter ſe, ex iis rebus, in quibus verſantur, an ex animorum habitu: hoc dico, vtrùm incontinens eo ſolùm ſit incontinens, quòd in his aut illis verſetur, néene: an verò quòd ſic vel ſic affectus ſit, néene: an potiùs ex vtriſque. Deinde vtrùm in omnibus verſetur incontinentia & continentia, néene. Non enim in omnibus verſatur is qui abſolutè eſt incontinens, ſed in quibus intemperans: neque eo dicitur, quòd abſolutè in hęc affectus ſit; (idem enim eſſet incontinentia, quod intemperantia;) ſed quòd hoc modo ſit affectus. Nam intemperans quidem cupiditatibus ſeruit conſilio capto, exiſtimans præſentem iucunditatem ſequi oportere. Incontinens autem non exiſtimat ille quidem, ſed ſequitur tamen.

A ἔσται τις σπουδαία ἀκρασία· οἷον ὁ Σοφοκλέος Νεοπτόλεμος ἐν τῷ Φιλοκτήτῃ· ἐπαινετὸς γὰρ, οὐκ ἐμμένων οἷς ἐπείσθη ὑπὸ τοῦ Ὀδυσσέως, διὰ τὸ λυπεῖσθαι ψευδόμενος. ἔτι, ὁ σοφιστικὸς λόγος ψευδόμενος, ἀπορία· διὰ γὰρ τὸ παράδοξα βούλεσθαι ἐλέγχειν, ἵνα δεινοὶ ὦσιν, ὅταν ἐπιτύχωσιν, ὁ γενόμενος συλλογισμὸς ἀπορία γίνεται· δέδεται γὰρ ἡ διάνοια, ὅταν μένειν μὲν μὴ βούληται, διὰ τὸ μὴ ἀρέσκειν τὸ συμπερανθέν· προϊέναι δὲ μὴ δύνηται, διὰ τὸ λῦσαι μὴ ἔχειν τὸν λόγον. B συμβαίνει δὴ ἔκ τινος λόγου ἡ ἀφροσύνη μετὰ ἀκρασίας ἀρετή· τἀναντία γὰρ πράττει ὧν ὑπολαμβάνει, διὰ τὴν ἀκρασίαν. ὑπολαμβάνει δὲ τἀγαθὰ κακὰ εἶναι, καὶ οὐ δεῖν πράττειν· ὥστε τἀγαθὰ καὶ οὐ τὰ κακὰ πράξει. * ἔτι, ὁ τῷ * πεπεῖσθαι πράττων καὶ διώκων τὰ ἡδέα, καὶ προαιρούμενος, βελτίων ἂν δόξειεν εἶναι τοῦ μὴ διὰ λογισμὸν, ἀλλὰ δι' ἀκρασίαν· εὐιατότερος γὰρ διὰ τὸ μεταπεισθῆναι ἄν. ὁ δ' ἀκρατὴς ἔνοχος τῇ παροιμίᾳ, ἐν ᾗ φαμέν,

Vide infr. c. 9. γρ. πείθεσθαι

Ὅταν τὸ ὕδωρ * πνίγῃ, τί δεῖ * ἐπιπίνειν;

C Εἰ μὲν γὰρ μὴ ἐπέπειστο * ἃ πράττει, μεταπεισθεὶς ἂν ἐπαύσατο· νῦν δὲ πεπεισμένος, οὐδὲν ἧττον ἄλλα πράττει. ἔτι, εἰ περὶ πάντα ἀκρασία ἐστὶ καὶ ἐγκράτεια, τίς ὁ ἁπλῶς ἀκρατής; οὐδεὶς γὰρ ἁπάσας ἔχει τὰς ἀκρασίας. φαμὲν δ' εἶναί τινας ἁπλῶς.

γρ. τὰ φάρυγγα πν. γρ. ἐπιπίνειν. Subaudi, καλὰ εἶ. Aſpaſ. Q. codd. εἰ μὲν γὰρ ἐπ. ἃ πράττει. μ. αὖ ἐπ. νῦν δὲ πεπ. οὐδὲν ἧττον ἂν μᾶλλον πράττει. quam lectionem ſequitur Lamb. vide eandē ſententiam Magn. L. 2. c. 6.

ΚΕΦΑΛ. Δ.

Προδιαλεκτικὴ πρὸς τὰ ἑξῆς.

ΑΙ μὲν οὖν ἀπορίαι τοιαῦταί τινες συμβαίνουσι. τούτων δὲ, τὰ μὲν ἀνελεῖν δεῖ· τὰ δὲ καταλιπεῖν· D ἡ γὰρ λύσις τῆς ἀπορίας, εὕρεσίς ἐστι. Πρῶτον μὲν οὖν σκεπτέον, πότερον εἰδότες ἢ οὔ, καὶ πῶς εἰδότες· εἶτα, περὶ ποῖα τὸν ἀκρατῆ καὶ τὸν ἐγκρατῆ θετέον. λέγω δὲ, πότερον περὶ πᾶσαν ἡδονὴν καὶ λύπην, ἢ περί τινας ἀφωρισμένας· καὶ τὸν ἐγκρατῆ καὶ τὸν καρτερικὸν, πότερον ὁ αὐτὸς, ἢ ἕτερός ἐστιν· ὁμοίως δὲ καὶ περὶ τῶν ἄλλων ὅσα συγγενῆ τῆς θεωρίας ἐστὶ ταύτης. ἔστι δὲ ἀρχὴ τῆς σκέψεως, πότερον ὁ ἐγκρατὴς καὶ ἀκρατής εἰσι, τῷ περὶ ἃ, ἢ τῷ πῶς ἔχοντες τὴν διαφοράν· λέγω δὲ πότερον τῷ περὶ ταδὶ εἶναι μόνον ἀκρατὴς ὁ ἀκρατὴς, ἢ οὔ· ἀλλὰ τῷ E ὡς, ἢ οὔ, ἀλλὰ τῷ ἐξ ἀμφοῖν· ἔπειτ', εἰ περὶ ἅπαντ' ἐστὶν ἡ ἀκρασία καὶ ἡ ἐγκράτεια, ἢ οὔ· οὔτε γὰρ περὶ ἅπαντά ἐστιν ὁ ἁπλῶς ἀκρατὴς, ἀλλὰ περὶ ἅπερ ὁ ἀκόλαστος, οὔτε τῷ πρὸς ταῦτα ἁπλῶς ἔχειν· ταὐτὸν γὰρ ἂν ἦν τῇ * ἀκολασίᾳ· ἀλλὰ τῷ ὡδὶ ἔχειν· ὁ μὲν γὰρ, ἄγεται προαιρούμενος, νομίζων ἀεὶ δεῖν τὸ παρὸν ἡδὺ διώκειν· ὁ δ' οὐκ οἴεται μὲν, διώκει δέ.

γρ. ἀκρασίᾳ.

A

ΚΕΦΑΛ. ε'.

Περὶ τοῦ, εἰδότα, καὶ μὴ, καὶ πῶς εἰδότα ἐνδέχεται ἀκρατεύεσθαι.

ΠΕρὶ μὲν οὖν τοῦ δόξαν ἀληθῆ, ἀλλὰ μὴ ἐπιστήμην εἶναι, παρ' ἣν ἀκρατεύονται, οὐδὲν διαφέρει πρὸς τὸν λόγον· ἔνιοι γὰρ τῶν δοξαζόντων, οὐ διστάζουσιν, ἀλλ' οἴονται ἀκριβῶς εἰδέναι. Εἰ οὖν διὰ τὸ ἠρέμα πιστεύειν, οἱ δοξάζοντες, μᾶλλον τῶν ἐπισταμένων, παρὰ τὴν ὑπόληψιν πράξουσιν, οὐδὲν διοίσει ἐπιστήμη δόξης· ἔνιοι γὰρ πιστεύουσιν οὐδὲν ἧττον οἷς δοξάζουσιν, ἢ ἕτεροι οἷς ἐπίστανται· δηλοῖ δὲ Ἡράκλειτος. ἀλλ' ἐπεὶ διχῶς λέγομεν τὸ ἐπίστασθαι· καὶ γὰρ, ἔχων μὲν, οὐ χρώμενος δὲ τῇ ἐπιστήμῃ, καὶ ὁ χρώμενος, λέγεται ἐπίστασθαι· διοίσει τὸ, ἔχοντα μὲν, * μὴ θεωροῦντα δὲ, πράττειν ἃ μὴ δεῖ πράττειν, τοῦ, ἔχοντα καὶ θεωροῦντα. τοῦτο γὰρ δοκεῖ δεινὸν, ἀλλ' οὐκ εἰ μὴ θεωρῶν. ἔτι, ἐπεὶ δύο τρόποι τῶν προτάσεων, ἔχοντα μὲν ἀμφοτέρας, οὐδὲν κωλύει πράττειν παρὰ τὴν ἐπιστήμην· χρώμενον μέντοι τῇ καθόλου, ἀλλὰ μὴ τῇ κατὰ μέρος· * πρακτὰ γὰρ τὰ καθ' ἕκαστα. διαφέρει δὲ καὶ τὸ καθόλου· τὸ μὲν γὰρ, ἐφ' ἑαυτοῦ· τὸ δ', ἐπὶ τοῦ πράγματός ἐστιν· οἷον, ὅτι παντὶ ἀνθρώπῳ συμφέρει τὰ ξηρὰ, καὶ ὅτι οὗτος ἄνθρωπος. ἢ ὅτι ξηρὸν τὸ τοιόνδε· ἀλλ' εἰ τόδε τοιόνδε, ἢ οὐκ ἔχει, ἢ οὐκ ἐνεργεῖ. * κατά γε δὴ τούτους διοίσει τοὺς τρόπους ἀμήχανον ὅσον· * ὥστε δοκεῖν, οὕτω μὲν εἶναι μηδὲν ἄτοπον, ἄλλως δὲ θαυμαστόν. ἔτι, τὸ ἔχειν τὴν ἐπιστήμην, ἄλλον τρόπον τῶν νῦν ῥηθέντων ὑπάρχει τοῖς ἀνθρώποις· * ἐν τῷ γὰρ, ἔχειν μὲν, μὴ χρῆσθαι δὲ, διαφέρουσαν ὁρῶμεν τὴν ἕξιν· ὥστε καὶ ἔχειν πως, καὶ μὴ ἔχειν· οἷον, τὸν καθεύδοντα, καὶ μαινόμενον, καὶ οἰνωμένον. ἀλλὰ μὴν οὕτω διατίθενται οἵ γε ἐν τοῖς πάθεσιν ὄντες· θυμοὶ γὰρ, καὶ ἐπιθυμίαι ἀφροδισίων, καὶ ἔνια τῶν τοιούτων, ἐπιδήλως καὶ τὸ σῶμα μεθιστᾶσιν· ἐνίοις δὲ καὶ μανίας ποιοῦσι. δῆλον οὖν ὅτι ὁμοίως ἔχειν λεκτέον τοὺς ἀκρατεῖς τούτοις. τὸ δὲ λέγειν τοὺς λόγους τοὺς ἀπὸ τῆς ἐπιστήμης, * οὐδὲν σημεῖον. καὶ γὰρ οἱ ἐν τοῖς πάθεσι τούτοις ὄντες, ἀποδείξεις καὶ ἔπη λέγουσιν Ἐμπεδοκλέους· καὶ οἱ πρῶτον μαθόντες, συνείρουσι μὲν τοὺς λόγους· ἴσασι δ' οὔπω· δεῖ γὰρ * συμφυῆναι· τοῦτο δὲ χρόνου δεῖ· ὥστε καθάπερ τοὺς ὑποκρινομένους, οὕτως ὑποληπτέον λέγειν καὶ τοὺς ἀκρατευομένους. ἔτι, καὶ ὧδε φυσικῶς ἄν τις ἐπιβλέψειε τὴν αἰτίαν· ἡ μὲν γὰρ, καθόλου δόξα· ἡ δ' ἑτέρα, περὶ τῶν καθ' ἕκαστά ἐστιν, ὧν αἴσθησις ἤδη κυρία· ὅταν δὲ μία γένηται ἐξ αὐτῶν, ἀνάγκη τὸ συμπερανθὲν, ἔνθα μὲν φάναι τὴν ψυχὴν, ἐν δὲ ταῖς ποιητικαῖς πράττειν εὐθύς· οἷον, εἰ παντὸς γλυκέος γεύεσθαι δεῖ, τουτὶ δὲ γλυκὺ, ὡς ἕν τι τῶν καθ' ἕκαστον, ἀνάγκη τὸν δυνάμενον καὶ μὴ κωλυόμενον, ἅμα * τούτῳ καὶ πράττειν.

γρ. μὴ θεωροῦντα δὲ, ἃ μὴ δεῖ. γρ. ἃ μὴ δεῖ, πρά. Sic Aſpaſ.

γρ. πρακτὰ γὰρ καὶ ἕκαστα.

γρ. κατά τι.

γρ. ὥστε δοκ. μὲν οὕτως εἰδέναι μηδὲν ἄτ.

γρ. ἐν τῷ ἔχ.

γρ. οὐδὲν σημεῖον τὸ ἐνεργεῖν κατὰ τὴν ἐπιστήμην. quæ non agnoſcit Aſpaſ.

γρ. συμφυῆναι. ſic Aſpaſ.

CAPVT V.

Quæſtiones tres propoſitas ſuperiore capite, nũc in ſpecie declarare aggreditur. Primam autem hoc capite examinat.

SI quis igitur dicat, veram opinionem eſſe, non ſcientiam, præter quàm incontinenter homines viuunt; nihil refert ad rem de qua diſputamus. Nonnulli enim eorum qui aliqua de re opinantur, non ſunt incerti, neque dubij, ſed certò ſe rem ſcire exiſtimant. Si igitur ij qui opinãtur, propterea quòd leuiter & imbecillè credunt ita rem eſſe, de qua opinantur, faciliùs quàm qui ſciunt, contra atque exiſtimant, agent: nihil inter ſcientiam & opinionem intererit. Nonnulli B enim non minorem fidem habent ijs quæ opinantur, quàm alij ijs quæ ſciunt: quod declarat Heraclitus. Sed quoniam ſcire dupliciter dicimus; (nam & is qui ſcientia præditus eſt, nec ea vtitur; & is qui vtitur, ſcire dicitur;) intererit vtrùm is qui cùm ſcientia præditus ſit, ea non cernit nec contemplatur animo, quæ ſcientia comprehendit, an is qui reipſa ea quæ ſcit, animo contemplatur, agat quæ non ſunt agenda. Mirum enim hoc videatur, ſi quis in eorum, quæ ſcit, cogitatione & contemplatione defixus, non ſi is, qui id quod ſcit, non cernit animo, aliena à ſcientia agat. Præterea quoniam duo ſunt enuntiationum genera, nihil prohibet, quo- C minus is qui vtrumque genus tenet, aliquid præter ſcientiam agat: dum enuntiatione vniuerſa & generali vtitur, non ea quę ad res ſingulareis pertinet. Res enim ſingulares tantùm ſub actionem veniunt. Iam verò etiam ipſius vniuerſi ſunt aliquæ differentiæ. Aliud eſt enim quod in ſeipſo vertitur, aliud, quod ad rem accõmodatur: verbi gratia, omni homini ſicca prodeſſe, & hunc eſſe hominem. vel quicquid tale ſit, ſiccum eſſe: verùm ſitne hoc tale, aut neſcit, aut, ſi ſcit, ſcientis munere non fungitur. Incredibile igitur eſt, quantum hæc duo genera inter ſe differant: adeò vt ſi quis ita ſciens peccet, nihil abſurdi ſit: ſin illo modo, valde mirum. Præterea alio modo fieri poteſt, vt homines ſcientia præditi ſint, quàm quos modos paulò antè expoſui- D mus. Nam eius qui ſcientiam habet, neque ea vtitur, habitum magnopere diſcrepare videmus, adeò vt habere quodammodo, & nõn habere videatur: qualis eſt is qui dormit, & furioſus, & vinolentus Atqui homines aliqua animi perturbatione concitati, ita vt illi, ſunt affecti. Iræ enim, & rerum venerearum cupiditates, & nonnullæ huiuſmodi animi perturbationes, perſpicuè corpus quoque ipſum immutant: nonnullis hominibus etiam furores immittunt. Nimirum igitur dicendum eſt, ſimiliter atque hos, affectos eſſe incontinentes. Nec verò ſi quis rationes & ſententias à ſcientia ductas & profectas pronuntiet, ſatis ſigni ſit eum ſcientiæ conuenienter agere. Nam qui his animi perturbationibus æſtuant, demonſtrationes, & verſus Empedoclis recitãt: E & qui primùm didicerunt, ſermones illi quidem connectunt, ſed nondum intelligunt. Oportet enim illa vnà cum ætate adoleſcere: cui rei tempore opus eſt. Quocirca vt hiſtriones, ſic exiſtimãdi ſunt loqui etiam incontinentes. Pręterea hoc etiam modo huius rei cauſam ex natura ſpectare licet. Nam cùm opiniones aliæ ſint de rebus vniuerſis, aliæ de ſingularibus, quatũ ſenſus arbiter ac dominus eſt: neceſſe eſt, vbi ex duab. vna affecta ſit, in ijs quidem quæ ſunt cognitionis, animum, id quod concluſum eſt, enuntiare & affirmare: in ijs autem quæ ſub actionẽ veniunt, ſtatim agere. Vt ſi omne dulce guſtãdum eſt: hoc autem eſt dulce, tanquã vnum de ſingularibus; neceſſe eſt, eum qui poſſit, quique non prohibeatur, ſimul atque dictum ſit, etiam agere.

Cùm igitur ineſt vniuerſa opinio, quæ guſtare prohibet: ſecunda, omnia dulcia eſſe iucunda: & tertia, hoc eſſe dulce (hæc autem eſt quæ agit) & inhæret fortè cupiditas: opinio quidem illa prima hoc fugere iubet, cupiditas autem aliò trahit. Poteſt enim vnamquamque animi partem commouere. Ita fit vt à ratione & opinione quodammodo naſcatur incontinentia: non quòd opinio per ſe ſit rationi contraria, ſed ex euentu. Cupiditas enim, non opinio, rectæ rationi aduerſatur. Quocirca etiam propter hanc rationem, beſtiæ non ſunt incontinentes: quia non habent rerum vniuerſarum exiſtimationem, ſed ſingularium viſionem, & memoriam. Quo pacto autem inſcientia depulſa ſcientiam recuperet incontinens, eadem & communis ratio eſt ebriorum ac dormientium, non huius perturbationis propria: quæ ab iis audienda eſt, qui de natura rerum diſputant. Quoniam igitur vltima enunciatio, eius quod ſub ſenſum cadit, opinio eſt, actionúmque domina eſt, atque arbitra: hanc aut non habet is qui in perturbatione eſt, aut certè ſic habet, vt eam habere, non ſit ſcire, ſed vinolentorum more verſus Empedoclis recitare. Et quoniam non eſt vniuerſus, neque ſimilem vim habet ad ſcientiam efficiendam terminus vltimus, atque id quod vniuerſum eſt; non immeritò etiam videtur id quod quærebat Socrates, euenire. Non enim tum cùm præſto eſt illa, quæ verè & propriè videtur eſſe ſcientia, exiſtit perturbatio, neque ea ſcientia à perturbatione conuellitur, ſed cùm adeſt ea quæ ſenſu continetur. De eo igitur, qui ſciens, aut inſciens, ſit incontinens: & quomodo vt ſciens incontinenter viuat, fieri poſſit, hactenus à nobis dictum ſit.

CAPVT VI.

Quæſtionem ſecundam declarat.

DEinceps verùm ſit aliquis abſolutè incontinens, an omnes ex parte, & certæ rei ſint incontinenteis: tum, ſi quis eſt abſolutè incontinens, in quibus verſetur, dicendum eſt. continenteis igitur & patienteis, inconrinenteis & molleis in voluptatibus & doloribus verſari perſpicuum eſt. Quoniam autem eorum quæ voluptatem efficiunt, alia ſunt neceſſaria, alia per ſe expetenda quidem illa, ſed eiuſmodi, vt ſupra modum expeti poſſint: (ſunt autem neceſſaria ea quæ ad corpus pertinent, ea inquam, quæ in victu & rerum venerearum vſu poſita ſunt: cæteráque huius generis, quæ ad corpus referuntur, in quibus intemperantiam & temperantiam locauimus: quæ verò cùm minimè neceſſaria ſint, per ſe tamen ſunt optabilia & expetenda ſunt: verbi gratia, victoria, honos, diuitiæ, taliáque bona & iucunda:) Eos igitur qui in his præter rectam rationem, quæ in ipſis ineſt, modum ſuperant, abſolutè quidem incontinenteis non dicimus, ſed cum adiectione, pecuniæ incontinenteis, lucri, honoris, iræ: abſolutè autem nequaquam, tanquam ab illis differant, & ex quadam ſimilitudine ſic appellentur: vt ciuidam Olympiorum victori, ἄνθρωπος id eſt, Homo, nomen erat: communis enim illius appellatio ac ratio à propria paulo differebat, ſed alia tamen erat. cuius rei hoc argumentum eſt, quòd incontinentia vituperatur non ſolùm vt peccatum, ſed etiam vt vitium quoddam aut ſimpliciter & abſolutè, aut aliqua ex parte: horum autem, quos proximè poſui, incontinentium nemo ſic vituperatur. Earum verò, qui in corporis voluptatibus perfruendis volutantur, iis in quib. temperantem atque intemperantem verſari dicimus:

A ὅταν μὲν οὖν, ἡ μὲν καθόλου ἐνῇ, ἡ κωλύουσα γεύεσθαι· ἡ δὲ, ὅτι πᾶν τὸ γλυκὺ, ἡδύ· τουτὶ δὲ, γλυκύ· αὕτη δὲ ἐνεργεῖ· * τύχῃ δὲ ἐπιθυμία ἐνοῦσα, ἡ μὲν λέγει φεύγειν τοῦτο· ἡ δὲ ἐπιθυμία ἄγει· κινεῖν γὰρ ἕκαστον δύναται τῶν μορίων· ὥστε συμβαίνει ὑπὸ λόγου πως καὶ δόξης ἀκρατεύεσθαι· οὐκ ἐναντίας δὲ καθ᾽ αὑτὴν, ἀλλὰ κατὰ συμβεβηκός. ἡ γὰρ ἐπιθυμία, ἐναντία, ἀλλ᾽ οὐχ ἡ δόξα, τῷ ὀρθῷ λόγῳ· ὥστε καὶ διὰ τοῦτο τὰ θηρία οὐκ ἀκρατῆ, ὅτι οὐκ ἔχει * καθόλου ὑπόληψιν, ἀλλὰ τῶν καθ᾽ ἕκαστα φαντασίαν καὶ μνήμην. πῶς δὲ λύεται ἡ ἄγνοια, καὶ πάλιν γίνεται ἐπιστήμων ὁ ἀκρατὴς,
B ὁ αὐτὸς λόγος καὶ περὶ οἰνωμένου καὶ καθεύδοντος, καὶ οὐκ ἴδιος τούτου τοῦ πάθους, ὃν δεῖ παρὰ τῶν φυσιολόγων ἀκούειν. ἐπεὶ δ᾽ ἡ τελευταία πρότασις, δόξα τε αἰσθητοῦ, καὶ κυρία τῶν πράξεων, ταύτην ἢ οὐκ ἔχει ὁ ἐν τῷ πάθει ὢν, ἢ οὕτως ἔχει, ὡς οὐκ ἦν * τὸ ἔχειν ἐπίστασθαι, ἀλλὰ λέγειν, ὥσπερ ὁ οἰνωμένος, τὰ Ἐμπεδοκλέους· καὶ διὰ τὸ μὴ καθόλου, μηδ᾽ ἐπιστημονικὸν ὁμοίως εἶναι δοκεῖν τῷ καθόλου τὸν ἔσχατον ὅρον· καὶ ἔοικεν ὃ ἐζήτει Σωκράτης, συμβαίνειν· οὐ γὰρ
C τῆς κυρίως εἶναι δοκούσης ἐπιστήμης παρούσης, γίνεται τὸ πάθος· οὐδ᾽ αὕτη περιέλκεται διὰ τὸ πάθος, ἀλλὰ τῆς αἰσθητικῆς. περὶ μὲν οὖν τοῦ, εἰδότα, καὶ μὴ, καὶ πῶς εἰδότα ἐνδέχεται ἀκρατεύεσθαι, τοσαῦτα εἰρήσθω.

x. τύχῃ δὲ ἐπιθυμία ἐνοῦσα. ὁ μὲν οὖν.
x. τῶν καθ.
γρ. τὸ ἔχ.

ΚΕΦΑΛ. ϛ΄.

Περὶ τοῦ ἀκρατοῦς, τοῦ τε ἁπλῶς, καὶ τοῦ κατὰ μέρος· καὶ περὶ θηριωδίας.

D ΠΟτερον δέ ἐστί τις ἁπλῶς ἀκρατὴς, ἢ πάντες κατὰ μέρος· καὶ εἰ ἔστι περὶ ποῖά ἐστι, λεκτέον ἐφεξῆς. ὅτι μὲν οὖν περὶ ἡδονὰς καὶ λύπας εἰσὶν οἵ τ᾽ ἐγκρατεῖς καὶ καρτερικοὶ, καὶ ἀκρατεῖς καὶ μαλακοὶ, φανερόν. ἐπεὶ δ᾽ ἐστὶ τὰ μὲν ἀναγκαῖα, τῶν ποιούντων ἡδονήν· τὰ δ᾽, αἱρετὰ μὲν καθ᾽ αὑτὰ, ἔχοντα δ᾽ ὑπερβολὴν, ἀναγκαῖα μὲν, τὰ σωματικά· λέγω δὲ τὰ τοιαῦτα, τά τε περὶ τὴν τροφὴν, καὶ τὴν τῶν ἀφροδισίων χρείαν, καὶ τὰ τοιαῦτα τῶν σωματικῶν, περὶ ἃ τὴν ἀκολασίαν ἔθεμεν καὶ τὴν σωφροσύνην· τὰ δ᾽ ἀναγκαῖα
E μὲν, οὔ· αἱρετὰ δὲ, καθ᾽ αὑτά· λέγω δέ, οἷον νίκην, τιμὴν, πλοῦτον, καὶ τὰ τοιαῦτα τῶν ἀγαθῶν, καὶ ἡδέων. τοὺς μὲν οὖν πρὸς ταῦτα παρὰ τὸν ὀρθὸν λόγον ὑπερβάλλοντας τὸν * ἐν αὑτοῖς, ἁπλῶς μὲν οὐ λέγομεν ἀκρατεῖς· προστιθέντες δὲ τὸ, χρημάτων ἀκρατεῖς, καὶ κέρδους, καὶ τιμῆς, καὶ θυμοῦ· ἁπλῶς δ᾽, οὔ· ὡς ἑτέρους καὶ καθ᾽ ὁμοιότητα λεγομένους· ὥσπερ * Ἄνθρωπος· ὁ τὰ Ὀλύμπια νενικηκώς· ἐκείνῳ γὰρ ὁ κοινὸς λόγος τοῦ ἰδίου μικρῷ διέφερεν. ἀλλ᾽ ὅμως ἕτερος ἦν· σημεῖον δέ· ἡ μὲν γὰρ ἀκρασία ψέγεται, οὐχ ὡς ἁμαρτία μόνον, ἀλλὰ καὶ ὡς κακία τις, ἢ ἁπλῶς οὖσα, ἢ κατά τι μέρος· τούτων δ᾽ οὐδείς. τῶν δὲ περὶ τὰς σωματικὰς ἀπολαύσεις, περὶ ἃς λέγομεν τὸν σώφρονα καὶ ἀκόλαστον,

γρ. ἐν ἑαυτοῖς.
γρ. ἄνθρωπος, malè omnino.

ὁ μὴ τῷ προαιρεῖσθαι τῶν τε ἡδέων διώκων τὰς ὑπερβολὰς, καὶ τῶν λυπηρῶν φεύγων, πείνης, καὶ δίψης, καὶ ἀλέας, καὶ ψύχους, καὶ πάντων τῶν περὶ ἁφὴν καὶ γεῦσιν, ἀλλὰ παρὰ τὴν προαίρεσιν καὶ τὴν διάνοιαν, ἀκρατὴς λέγεται, οὐ κατὰ πρόσθεσιν, ὅτι περὶ τάδε, καθάπερ ὀργῆς, ἀλλ' ἁπλῶς μόνον. σημεῖον δέ· καὶ γὰρ * μαλακοὶ λέγονται περὶ ταύτας· περὶ ἐκείνων δὲ οὐδεμίαν· καὶ διὰ τοῦτ' εἰς ταὐτὸ τὸν ἀκρατῆ καὶ ἀκόλαστον τίθεμεν, καὶ ἐγκρατῆ καὶ σώφρονα, ἀλλ' οὐκ ἐκείνων οὐδένα· διὰ τὸ περὶ τὰς αὐτάς πως ἡδονὰς καὶ λύπας εἶναι. οἱ δ', εἰσὶ μὲν περὶ ταὐτά, ἀλλ' οὐχ ὡσαύτως εἰσίν· ἀλλ', οἱ μὲν, προαιροῦνται· οἱ δ', οὐ προαιροῦνται· διὸ μᾶλλον ἀκόλαστον ἂν εἴποιμεν, ὅστις * μηδ' ἐπιθυμῶν, ἢ ἠρέμα, διώκει τὰς ὑπερβολὰς, καὶ φεύγει μετρίας λύπας, ἢ * τοῦτον ὅστις διὰ τὸ ἐπιθυμεῖν σφόδρα· τί γὰρ ἂν ἐκεῖνος ποιήσειεν, εἰ προσγένοιτο ἐπιθυμία νεανικὴ, καὶ περὶ τὰς τῶν ἀναγκαίων ἐνδείας λύπη ἰσχυρά; ἐπεὶ δὲ τῶν ἐπιθυμιῶν καὶ τῶν ἡδονῶν, αἱ μὲν, εἰσὶ * τῷ γένει καλῶν καὶ σπουδαίων· τῶν γὰρ ἡδέων ἔνια, φύσει αἱρετά· τὰ δ', ἐναντία τούτων· τὰ δὲ, μεταξὺ, καθάπερ διείλομεν πρότερον· οἷον, χρήματα, καὶ κέρδος, καὶ νίκη, καὶ τιμή· πρὸς ἅπαντα δὲ καὶ τὰ τοιαῦτα, καὶ τὰ μεταξὺ, οὐ τῷ πάσχειν καὶ ἐπιθυμεῖν καὶ φιλεῖν ψέγονται, ἀλλὰ τῷ πῶς, καὶ ὑπερβάλλειν· διὸ, ὅσοι μὲν παρὰ τὸν λόγον ἢ κρατοῦνται, ἢ διώκουσι τῶν φύσει τι καλῶν καὶ ἀγαθῶν, οἷον οἱ περὶ τιμὴν καὶ μᾶλλον ἢ δεῖ σπουδάζοντες, ἢ περὶ τέκνα καὶ γονεῖς. καὶ γὰρ ταῦτα, τῶν ἀγαθῶν· καὶ ἐπαινοῦνται οἱ περὶ ταῦτα σπουδάζοντες· ἀλλ' ὅμως ἔστι τις ὑπερβολὴ καὶ ἐν τούτοις, εἴ τις ὥσπερ ἡ Νιόβη μάχοιτο καὶ πρὸς τοὺς θεούς· ἢ ὥσπερ Σάτυρος ὁ φιλοπάτωρ ἐπικαλούμενος περὶ τὸν πατέρα· λίαν γὰρ ἐδόκει μωραίνειν· μοχθηρία μὲν οὖν οὐδεμία * περὶ ταῦτ' ἐστὶ, διὰ τὸ εἰρημένον, ὅτι φύσει τῶν αἱρετῶν ἕκαστόν ἐστι δι' αὑτό· φαῦλαι δὲ καὶ φευκταὶ αὐτῶν εἰσιν αἱ ὑπερβολαί. ὁμοίως δὲ, οὐδ' ἀκρασία· ἡ γὰρ ἀκρασία, οὐ μόνον φευκτὸν, ἀλλὰ καὶ τῶν ψεκτῶν ἐστι. δι' ὁμοιότητα δὲ τοῦ πάθους προσεπιτιθέντες τὴν ἀκρασίαν * περὶ ἑκάστου λέγουσιν, οἷον κακὸν ἰατρὸν, καὶ κακὸν ὑποκριτὴν, ὃν ἁπλῶς οὐκ ἂν εἴποιεν κακόν· * ὥσπερ οὖν οὐδ' ἐνταῦθα, διὰ τὸ μὴ κακίαν εἶναι ἑκάστην αὐτῶν, ἀλλὰ τῷ ἀνάλογον ὁμοίαν· οὕτω δηλονότι κἀκεῖ ὑποληπτέον· μόνην ἀκρασίαν καὶ ἐγκράτειαν εἶναι, ἥτις ἐστὶ περὶ τὰ αὐτὰ τῇ σωφροσύνῃ καὶ τῇ ἀκολασίᾳ, περὶ δὲ * θυμὸν, καθ' ὁμοιότητα λέγομεν· διὸ καὶ προστιθέντες ἀκρατῆ θυμοῦ, ὥσπερ τιμῆς καὶ κέρδους, φαμέν. Ἐπεὶ δ' ἔστιν, ἔνια μὲν, ἡδέα φύσει· καὶ τούτων, τὰ μὲν, ἁπλῶς· τὰ δὲ, κατὰ γένη καὶ ζῴων καὶ ἀνθρώπων· τὰ δ', οὐκ ἔστιν· ἀλλὰ, τὰ μὲν, διὰ πηρώσεις· τὰ δὲ, δι' ἔθη * γίνεται· τὰ δὲ, διὰ μοχθηρὰς φύσεις, ἔστι καὶ περὶ τούτων ἕκαστα παραπλησίας ἰδεῖν ἕξεις.

γ. ἀκόλαστοι & ita Græcus paraphraſtes, quem vide.

γ. μὴ ἐπ.

γ. ποιήσει

γ. τῷ γ.

γ. περὶ ταῦτ'

γ. περὶ ἕκαστον

γ. ὥσπερ οὖν οὐδ'

γρ. θυμοῦ,

γρ. γίνονται

A qui non eo quòd id conſilij ceperit, rerum iucundarum nimium ſequitur, & rerum moleſtarum nimium fugit, vt famis, ſitis, caloris, frigoris, earúmque omnium, quæ ad tactum guſtatúmque pertinent, ſed præter conſilium & cogitationem; is incontinens dicitur, non cum adiectione huius vel illius rei, vt iræ, ſed ſimpliciter tantùm. Cuius rei hoc argumentum eſt, quòd qui harum rerum nimium ferre non poſſunt, molles dicuntur, non qui ab illarum nimio vincuntur. Atque ob hanc cauſam in eadem re incontinentem & intemperantem locamus, itémque continentem & temperantem, quia in eiſdem quodammodo voluptatibus & doloribus verſantur: ſed illorum neminem. Verùm quamuis hi in ijſdem verſentur, non eo- B dem modo tamen: ſed intemperantes conſilium ceperunt ita viuendi: incontinentes non item. Itaque potiùs eum intemperantem appellauerimus, qui ne cupiens quidem, aut leui certè cupiditate affectus, immoderatas voluptates perſequitur, & mediocreis dolores fugit: quàm eum qui idem agat, magnis & indomitis cupiditatibus incenſus. Quid enim faciat ille, ſi acris & vehemens aliqua cupiditas accedat, & ob rerum neceſſariarum penuriam ingens & vehemens dolor excruciet? Quoniam autem cupiditatum & voluptatum aliæ ſunt genere honeſtæ & bonæ; (nam iucundorum aliqua ſunt natura expetenda; alia his contraria; alia his interiecta, quemadmodum ſuprà partiti ſumus, vt pecunia, lucrum, victoria, honor;) in his C igitur omnibus, cæteriſque eiuſdem generis, & medijs, non quòd afficiantur, & cupiant, & ament homines, vituperantur: ſed quòd hoc modo cupiant, vel ament, & quòd modum ſuperent. Quocirca qui ſecus ac monet ratio, aut vincuntur, aut perſequuntur aliquod natura bonum, atque honeſtum: quemadmodum etiam qui nimio honoris, aut liberorum, & parentum amore ſtudióque ducuntur. Nam hæc quoque in numero bonorum habenda ſunt, & qui hæc ſtudioſè colunt atque expetunt, etiam laudantur. Verumtamen eſt etiam in his aliquod nimium, ſi quis, vt Niobe, etiam cum dijs pugnet, aut, vt Satyrus ille, qui patris amans vocatus eſt, immodico patris amore afficiatur. D valde enim deſipere videbatur. Vitium igitur in his nullum eſt, propterea quòd, vt dixi, vnumquidque eorum per ſe expetendum eſt natura: ſed eorum nimiæ atque immoderatæ cupiditates malæ ſunt, ac fugiendæ. Similiter autem nulla incontinentia. Incontinentia enim non ſolùm fugienda res eſt, verumetiam in his rebus numeratur, quæ ſunt vituperabiles. Propter ſimilitudinem autem perturbationis, adiectione præterea facta rei, cuius incontinentia eſt, ita cuiuſque rei incontinentiam dicere ſolent, quemadmodum malum medicum, & malum hiſtrionem, quem abſolutè nemo malum dixerit. Vt igitur hîc non dicuntur ſimpliciter mali, quia non eſt vitium medici, aut hiſtrionis, ſed proportione quadam vitio ſimile: E ſic nimirum & illic exiſtimare debemus duntaxat eam eſſe incontinentiam, & continentiam, quæ in ijſdem atque temperantia & intemperantia, verſatur. In ira autem ex ſimilitudine quadam aliquem dicimus incontinentem. Itaque etiam cum adiectione dicimus iræ incontinentem, quemadmodum honoris, & lucri. Sed quoniam aliqua ſunt iucunda natura, eorúmque alia ſimpliciter & abſolutè, alia diuerſis animantiom atque hominum generibus iucũda ſunt; alie non ſunt iucunda naturâ, ſed partim propter debilitationes corporum, partim propter conſuetudinem, partim propter vitioſas naturas fiunt iucunda; licet etiam in his ſingulis conſimileis habitus animaduertere.

Voco autem immaneis & ferinos habitus, qualis erat eius mulieris quam dicunt, grauidis mulieribus apertis ac perfectis, pueros deuorare ſolitam: aut qualibus rebus efferatos quoſdam circa Pontum populos delectari ferunt, alios ſcilicet crudis, alios humanis carnibus: alios, liberos ſuos inter ſe mutuos in epulas dare: aut quale eſt id quod vulgò de Phalaride dicitur. Ferini igitur ſunt hi habitus. Alij autē propter morbos & furores nonnullis innaſcūtur: qualis ille fuit, qui matrem immolauit, & comedit, & qui conſerui iecur. Alij morboſi ſunt, qui ex conſuetudine proficiſcuntur, vt pilorum euulſiones, & vnguium corroſiones, carbonū quoque & terræ: præterea venereorum vſus cum maſculis. Namq; hæ cupiditates alijs naturales ſunt, alijs ex conſuetudine naſcuntur, vt qui à pueris conſueuerunt. Atque eorum quidem, quibus natura cauſam præbet, incontinentem quemquā nemo dixerit: quemadmodū neq; mulieres, quòd in complexu venereo non agant, ſed patiantur. Eadémque ratione neque eos qui ex cōſuetudine vitium morbo ſimile contraxerunt. His igitur ſingulis animi malis tentari, extra vitij terminos ac fines egredi eſt: quemadmodum & feritate ad belluarum naturam proximè accedere. His autem tentatum atque affectum, ſuperiorem eſſe, aut inferiorem, non ſimplex continentia, aut incontinentia eſt, ſed ex ſimilitudine: quemadmodum & eum, qui in ira hoc modo affectus eſt, vt vincatur, huius perturbationis incontinentem, incontinentem autem dicere non debemus. Omnis enim modum ſuperans vitioſitas, & amentia, & timiditas, & intemperantia, & ſæuitia, vel ferina eſt, vel morboſa. Nam qui naturâ talis eſt, vt omnia extimeſcat, etiamſi mus ſtridorem ediderit, ferina quadam timiditate timidus eſt. Alius erat, qui felem morbo affectus metuebat. Et ex amentium numero, ij qui natura ſtulti & inconſiderati ſunt, ſenſúque duntaxat viuunt, ferarum ſunt ſimiles: quemadmodum nonnullæ longinquorum barbarorum nationes. Qui verò propter morbos veluti comitiales, vel furores, ij ſunt morboſi. Nihil obſtat autem, quominus aliquis interdum his vitijs affectus ſit tantùm, ſed non vincatur. hoc dico: vt ſi Phalaris, cùm puſionem concupiſcat vel ad edendum, vel ad potiendum, abſurda rerum venerearum voluptate ſe cohibeat & contineat. Neque verò quicquam obſtat, quominus etiam vincatur, non ſolùm affectus vitio ſit. Quemadmodum igitur & improbitas alia abſolutè dicitur improbitas, alia quæ in hominem cadit: alia cum adiectione, quia improbitas ferina, aut morboſa, non abſolutè: ſic nimirum & incontinentia eſt alia ferina & immanis, alia morboſa. Simpliciter autem & abſolutè ea ſola quæ humanæ intemperantiæ conuenit.

A λέγω δὲ τὰς θηριώδεις, οἷον * τὴν ἄνθρωπον, ἣν λέγουσι τὰς κυούσας ἀνασχίζουσαν, τὰ παιδία κατεσθίειν· ἢ οἵοις φασὶ χαίρειν ἐνίους τῶν ἀπηγριωμένων περὶ τὸν Πόντον, τοὺς μὲν, ὠμοῖς, τοὺς δὲ, κρέασιν * ἀνθρώπων· τοὺς δὲ, τὰ παιδία δανείζειν ἀλλήλοις εἰς εὐωχίαν· ἢ τὸ περὶ Φάλαριν λεγόμενον· αὗται μὲν, θηριώδεις· αἱ δὲ, διά τε νόσους γίνονται καὶ μανίαν ἐνίοις· ὥσπερ ὁ τὴν μητέρα καθιερεύσας, καὶ φαγών· καὶ ὁ τοῦ συνδούλου τὸ ἧπαρ. αἱ δὲ, νοσηματώδεις, ἢ ἐξ ἔθους· οἷον, * αἱ τῶν τριχῶν τίλσεις, καὶ ὀνύχων τρώξεις· ἔτι δ', ἀνθράκων, καὶ γῆς· πρὸς δὲ B τούτοις, ἡ τῶν ἀφροδισίων τοῖς ἄρρεσι· τοῖς μὲν γὰρ, φύσει· τοῖς δ', ἐξ ἔθους συμβαίνουσιν· οἷον, τοῖς ὑβριζομένοις ἐκ παίδων. ὅσοις μὲν οὖν φύσις αἰτία, τούτους μὲν οὐδ' ἂν εἷς εἴποι ἀκρατεῖς· ὥσπερ οὐδὲ τὰς γυναῖκας, ὅτι οὐκ ὀπυίουσι, ἀλλ' ὀπυίονται· ὡσαύτως δὲ καὶ τοὺς νοσηματωδῶς ἔχουσι * δι' ἔθος. τὸ μὲν οὖν ἔχειν ἕκαστα τούτων, ἔξω τῶν ὅρων ἐστὶ τῆς κακίας, καθάπερ καὶ ἡ θηριότης. τὸ δ' ἔχοντα κρατεῖν ἢ κρατεῖσθαι, οὐχ ἡ ἁπλῆ ἀκρασία, ἀλλ' ἡ καθ' ὁμοιότητα. καθάπερ καὶ τὸν περὶ τοὺς θυμοὺς ἔχοντα τοῦτον C τὸν τρόπον * τοῦ πάθους· ἀκρατῆ δ' οὐ λεκτέον· πᾶσα γὰρ ὑπερβάλλουσα κακία, καὶ ἀφροσύνη, καὶ δειλία, καὶ ἀκολασία, καὶ χαλεπότης, αἱ μὲν, θηριώδεις, αἱ δὲ, νοσηματώδεις εἰσίν· ὁ μὲν γὰρ φύσει τοιοῦτος, οἷος δεδιέναι πάντα, κἂν ψοφήσῃ μῦς, θηριώδη δειλίαν δειλός· ὁ δὲ, τὴν γαλῆν ἐδεδίει, διὰ νόσον· καὶ τῶν ἀφρόνων, οἱ μὲν, ἐκ φύσεως ἀλόγιστοι, καὶ μόνον τῇ αἰσθήσει ζῶντες, θηριώδεις, ὥσπερ ἔνια γένη τῶν πόρρω βαρβάρων· οἱ δὲ, διὰ νόσους, οἷον τὰς ἐπιληπτικὰς, ἢ μανίας, νοσηματώδεις. τούτων δ', ἔστι μὲν ἔχειν τινὰ ἐνίοτε μόνον, μὴ κρατεῖσθαι δέ· λέγω δὲ, οἷον, εἰ Φάλαρις κατεῖχεν, ἐπιθυμῶν παιδίου φαγεῖν, ἢ πρὸς ἀφροδισίων ἄτοπον ἡδο-D νήν. ἔστι δὲ καὶ κρατεῖσθαι, μὴ μόνον ἔχειν. ὥσπερ οὖν καὶ μοχθηρία, ἡ μὲν κατ' ἄνθρωπον, ἁπλῶς λέγεται μοχθηρία· ἡ δὲ κατὰ πρόσθεσιν, ὅτι θηριώδης, ἢ νοσηματώδης· ἁπλῶς δ', οὔ· τὸν αὐτὸν * τρόπον δῆλον, ὅτι καὶ ἀκρασία ἐστὶν, ἡ μὲν, θηριώδης, ἡ δὲ, νοσηματώδης· ἁπλῶς δὲ, ἡ κατὰ τὴν ἀνθρωπικὴν ἀκολασίαν μόνη.

γρ. τὴν ἀνθρ. τὴν κατακομμένην Λαμίαν περὶ τὸν Πόντον. ſuprà gloſſa ex Græco interpr.

γρ. ἀνθρωπίνοις.

Magnorum, lib. 2. c. 6.

γρ. δι' ἔθος

Lege cum Lambino, τούτου δὲ τοῦ πάθους ἀκρατῆ· ἀκρατῆ δ' οὐ λ. Sic Græcus paraphra.

γρ. αὐτὸν δὴ τρ.

CAPVT VII.

Quæſtiones quaſdam, ſecundæ quæſtioni affines & connexas, proponit atque ſoluit.

INcontinentiam igitur & continentiam in iiſdem verſari, in quibus intemperantia & temperantia: in alijſque aliud incontinentiæ genus ſitum eſſe, quod ex tranſlatione nominis, non abſolutè dicitur, perſpicuum eſt. Nunc autem & iræ, quàm cupiditatum, minùs eſſe turpem incontinentiam cognoſcamus. Videtur enim ira illa quidem aliqua ex parte rationem, ſed negligenter & confuſè audire; miniſtrorum præproperorum more, qui priuſquam id omne quod dicitur, audierint,

ΚΕΦΑΛ. ζ.

Ὅτι αἰσχίων ἡ περὶ ἐπιθυμίας ἀκρασία τῆς περὶ τὸν θυμόν· καὶ ἐπὶ τέλει σύγκρισις κακίας καὶ θηριότητος.

E

ΟΤι μὲν οὖν ἀκρασία καὶ ἐγκράτειά ἐστι μόνον περὶ ἅπερ ἀκολασία καὶ σωφροσύνη· καὶ ὅτι περὶ τὰ ἄλλα ἐστὶν ἄλλο εἶδος ἀκρασίας, λεγόμενον κατὰ μεταφορὰν, καὶ οὐχ ἁπλῶς, δῆλον. Ὅτι δὲ καὶ ἧττον αἰσχρὰ ἀκρασία ἡ τοῦ θυμοῦ, ἢ ἡ τῶν ἐπιθυμιῶν, θεωρήσωμεν· ἔοικε γὰρ ὁ θυμὸς, ἀκούειν * μέν τι τοῦ λόγου, παρακούειν δέ· * καθάπερ οἱ ταχεῖς τῶν διακόνων, οἳ πρὶν ἀκοῦσαι πᾶν τὸ λεγόμενον,

γρ. μέν τι

Magn. l. 2. c. 6

π.τ. προστάξεως. ἐκθέουσι, εἶτα ἁμαρτάνουσι* τῆς προστάξεως· καὶ οἱ κύνες, πρὶν σκέψασθαι εἰ φίλος, ἂν μόνον ψοφήσῃ, ὑλακτοῦσιν· οὕτως ὁ θυμὸς, διὰ θερμότητα καὶ ταχύτητα τῆς φύσεως, ἀκούσας μὲν, οὐκ ἐπίταγμα δὲ ἀκούσας, ὁρμᾷ πρὸς τὴν τιμωρίαν· ὁ μὲν γὰρ λόγος ἢ ἡ φαντασία, ὅτι ὕβρις ἢ ὀλιγωρία, ἐδήλωσεν· ὁ δ', ὥσπερ συλλογισάμενος ὅτι δεῖ τῷ τοιούτῳ πολεμεῖν, χαλεπαίνει δὴ εὐθύς· ἡ δ' ἐπιθυμία, ἐὰν μόνον εἴπῃ ὅτι ἡδὺ, ὁ λόγος, ἢ ἡ αἴσθησις, ὁρμᾷ πρὸς τὴν ἀπόλαυσιν· ὥσθ', ὁ μὲν θυμὸς ἀκολουθεῖ τῷ λόγῳ πως· ἡ δ' ἐπιθυμία, οὔ· αἰσχίων οὖν· ὁ μὲν γὰρ, τοῦ θυμοῦ ἀκρατὴς, τοῦ λόγου πως ἡττᾶται· ὁ δὲ, τῆς ἐπιθυμίας, καὶ οὐ τοῦ λόγου. ἔτι, ταῖς φυσικαῖς συγγνώμη μᾶλλον ἀκολουθεῖν ὀρέξεσιν, ἐπεὶ καὶ ἐπιθυμίαις ταῖς τοιαύταις μᾶλλον, ὅσαι κοιναὶ πᾶσι, καὶ ἐφ' ὅσον κοιναί· ὁ δὲ θυμὸς, φυσικώτερον, καὶ ἡ χαλεπότης τῶν ἐπιθυμιῶν, τῶν τῆς ὑπερβολῆς καὶ τῶν μὴ ἀναγκαίων· ὥσπερ ὁ ἀπολογούμενος, ὅτι τὸν πατέρα τύπτοι. καὶ γὰρ οὗτος, ἔφη, τὸν ἑαυτοῦ· κἀκεῖνος, τὸν ἄνωθεν· καὶ τὸ παιδίον δείξας, καὶ οὗτος ἐμὲ, ἔφη, ὅταν ἀνὴρ γένηται· συγγενὲς γὰρ ἡμῖν· καὶ ὁ ἑλκόμενος ὑπὸ τοῦ υἱοῦ, παύεσθαι ἐκέλευε πρὸς ταῖς θύραις· καὶ γὰρ αὐτὸς ἑλκύσαι τὸν πατέρα μέχρις ἐνταῦθα. ἔτι, ἀδικώτεροι οἱ ἐπιβουλότεροι. ὁ μὲν οὖν θυμώδης, οὐκ ἐπίβουλος, οὐδ' ὁ θυμὸς, ἀλλὰ φανερός· ἡ δ' ἐπιθυμία, καθάπερ τὴν Ἀφροδίτην φασὶ,

Δολοπλόκου γὰρ Κυπρογενοῦς. καὶ

Ιλιάδ. ξ. —τὸν κεστὸν ἱμάντα Ὅμηρος,

Πάρφασις, ἥ τ' ἔκλεψε νόον πύκα περ φρονέοντος.

ὥστ' εἴπερ ἀδικωτέρα καὶ αἰσχίων ἡ ἀκρασία αὕτη, τῆς περὶ τὸν θυμόν ἐστι, καὶ ἁπλῶς ἀκρασία καὶ κακία πως. ἔτι, οὐδεὶς ὑβρίζει λυπούμενος· ὁ δ' ὀργῇ ποιῶν πᾶς, ποιεῖ λυπούμενος· ὁ δ' ὑβρίζων, μεθ' ἡδονῆς. εἰ οὖν οἷς ὀργίζεσθαι μάλιστα δίκαιον, ταῦτα ἀδικώτερα, καὶ ἡ ἀκρασία ἡ δι' ἐπιθυμίαν· οὐ γάρ ἐστιν ἐν θυμῷ ὕβρις. ὡς μὲν τοίνυν αἰσχίων ἡ περὶ ἐπιθυμίας ἀκρασία, τῆς περὶ τὸν θυμὸν, καὶ ὅτι ἔστιν ἡ ἐγκράτεια καὶ ἀκρασία περὶ ἐπιθυμίας καὶ ἡδονὰς σωματικὰς, δῆλον. αὐτῶν δὲ τούτων τὰς διαφορὰς ληπτέον. ὥσπερ γὰρ εἴρηται κατ' ἀρχὰς, αἱ μὲν, ἀνθρωπικαί εἰσι καὶ φυσικαὶ, καὶ τῷ γένει, καὶ τῷ μεγέθει· αἱ δὲ, θηριώδεις· αἱ δὲ, καὶ διὰ πηρώσεις, καὶ νοσήματα· τούτων δὲ περὶ τὰς πρώτας, σωφροσύνη καὶ

γρ. ἡ ἀκρασία *ἡ ἀκολασία μόνον ἐστί· διὸ καὶ τὰ θηρία, οὔτε σώφρονα, οὔτε ἀκόλαστα λέγομεν, ἀλλ' ἢ κατὰ μεταφοράν· καὶ εἴ τινι ὅλως ἄλλο πρὸς ἄλλο διαφέρει γένος τῶν ζώων ὕβρει καὶ σιναμωρίᾳ, καὶ τὸ πάμφαγον εἶναι· οὐ γὰρ ἔχει προαίρεσιν, οὐδὲ λογισμὸν, ἀλλ' ἐξέστηκε τῆς φύσεως, ὥσπερ οἱ μαινόμενοι τῶν ἀνθρώπων. ἔλαττον δὲ θηριότης, κακίας· φοβερώτερον δέ· οὐ γὰρ διέφθαρται τὸ βέλτιον, ὥσπερ ἐν τῷ

γρ. ἐν τῷ ἡμάρτηται. γρ. οὐκ ἔ. ἀνθρώπῳ,* ἀλλ' οὐκ ἔχει. ὅμοιον οὖν, ὥσπερ ἄψυ-

γρ. συμβάλλειν χον * συμβάλλειν πρὸς ἔμψυχον, πότερον κάκιον·

A exiliunt, deinde ab actione aberrant: & vt canes, qui priuſquam attenderint, vtrùm ſit amicus, néne, ſi quis modò fores pulſauerit, aut ſtrepitum aliquem ediderit, latrant: ſic ira propter feruorem & celerem naturæ motum, audit illa quidem rationem, ſed imperio non exaudito, ad pœnas repetendas omni impetu fertur. Ratio enim, aut viſio, contumeliam vel contemptum in facto ineſſe indicauit: illa proinde ac ſi ratiocinando concluſerit, huic tali, qui contumelia affecerit, vel contempſerit, bellum inferre oportere, continuò ſæuit, atque excandeſcit. Cupiditas autem, ſi ratio deprauata, vel ſenſus illud eſſe iucundum dixe-

B rit modò, ad perfruendam voluptatem incitatur. Ita rationem ira quodammodo ſequitur: cupiditas verò minimè. Hæc igitur turpior illa eſt. Nam iræ incontinens, à ratione quodammodo ſuperatur: ille autem alter à cupiditate, non à ratione. Præterea ignoſcendum ei magis eſt, qui naturales appetitiones ſequitur. Nam & iis cupiditatibus danda venia eſt, quæ ſunt omnium communes, & quatenus ſunt communes. Ira autem & ſæuitia magis naturalis eſt, quàm cupiditates immoderatæ, minimèque neceſſariæ: vt ille, qui hac defenſione, cur patrem verberaret, vtebatur. Nam iſte (inquit) ſuum verberauit, & ille ſuum, & hic quoque me, vir factus, verberabit, paruulo filio ſuo demonſtrato. Eſt enim hoc nobis cognatum. Et qui à filio trahebatur, trahendi finem facere iubebat ad fores:

C Nam à ſe quoque vſque ad hunc locum, patrem ſuum tractum eſſe. Præterea quo quiſque occultior & inſidioſior eſt, eo eſt iniuſtior. At homo iracundus minimè eſt inſidiator: neque ira ipſa, immò verò aperta. Cupiditas autem fallax & inſidioſa, quemadmodum aiunt eſſe Venerem.

Nectentiſque dolos Veneris.

&, vt ait Homerus:

Dixi: tum niueo ceſtum de pectore ſoluit,
In quo ſermo inerat blandus, qui mente ſagaci
Quamuis prudenteis ſpoliat.

Quare ſi iniuſtior, ergo & turpior hæc incontinentia erit quàm quæ in ira verſatur: eritque adeo hæc abſolutè incontinentia, & quodammodo vi-

D tioſitas. Præterea nemo dolens ſtuprum infert alteri. At qui ira incitatus aliquid facit, dolens facit: qui ſtuptum infert, cum voluptate infert. Si igitur ea quæque ſunt iniuſtiſſima, propter quæ iure optimo iraſcimur; profectò incontinentia ob cupiditatem ſuſcepta iniuſtior eſt. Non ineſt enim in ira voluptuaria libido. Incontinentiam igitur eam, quæ in cupiditatibus verſatur, iræ incontinentia turpiorem eſſe: continentiámque & incontinentiam in cupiditatibus & corporis voluptatibus verſari, perſpicuum eſt. Harum autem ipſarum differentiæ ſunt cognoſcendæ. Nam quemadmodum initio à nobis dictum eſt, aliæ ſunt humanæ & naturales tum genere tum magni-

E tudine: aliæ immanes & ferinæ: aliæ ex corporis debilitationibus & morbis natæ. Quarum in primis verſantur temperantia dumtaxat, & intemperantia. Itaque neque temperanteis, neque intemperanteis beſtias dicimus, niſi per tranſlationem ſermonis, etiamſi omnino amantiū genus aliud ab alio libidine, & profuſa ad rem veneream petulantia, & omnium rerum edacitate differat. Non enim conſilium vllum habent, nullâque rationis agitatione prædita ſunt, ſed à natura deſciuerunt, vt homines furioſi. Eſt autem feritas minus malum quidem vitioſitate, ſed horribilius tamen. Neque.n. corruptū eſt in illis, id quod eſt optimū, quomodo in homine, ſed eo carent. Simile igitur eſt, vt ſi inanimū cū animato cōferatur, vtrū ſit peí:

Innocentior enim minúſque pernicioſa ſemper improbitas eius eſt, quod principium non habet. Mens autem principium eſt. Simile igitur eſt, vt ſi iniuſtitiam cum homine iniuſto conferas. Nam fieri poteſt, vt vtrumque altero ſit peius. Infinitis certè partibus plura mala intulerit homo vitioſus & improbus, quàm fera.

CAPVT VIII.

Tertiam quæſtionem explicat.

IN voluptatibus autem & doloribus, quæ tactu & guſtatu percipiuntur, itémque in earum cupiditatibus & fugis (in quibus temperantia & intemperantia ſuprà poſita eſt) poteſt quis ita affectus eſſe, vt etiam ab eis vincatur, quibus plerique ſunt ſuperiores: poteſt rurſus fieri vt etiam eas vincat à quibus vulgus ſuperatur. Horum autem is qui à voluptatibus vincitur, incontinens: qui voluptatum victor eſt, continens: & qui doloribus eſt inferior, fractus & mollis: qui ſuperior, patiens dicendus eſt. Sunt autem maximæ partis hominum habitus inter hos interiecti, quamuis ad vitioſos magis vergere videantur. Quoniam autem voluptates aliæ ſunt neceſſariæ, aliæ non neceſſariæ, & illæ quidem vſque ad aliquem finem neceſſariæ; earum verò neque nimium, neque parum ſunt neceſſaria; (ſimilitérque de cupiditatibus & doloribus eſt ſentiendum;) qui iucunditates aut immoderatas, aut immoderatè ſequitur, ſi propterea quòd conſilium cepit huiuſmodi, & propter ipſas, non propter aliud quicquam, quod ex eis redeat, is intemperans eſt. Hunc enim neceſſe eſt non facilè factorum ſuorum pœnitere. Itaque inſanabilis eſt. Nam qui ita natura comparatus eſt, vt eum non pœniteat, is ad ſanitatem nunquam reuertitur. Qui autem modum deſerit in expetendis voluptatibus, huic opponitur. At medius, temperans nominatur. Similitérque intemperans eſt, qui dolores corporis fugit: non quia vincatur, ſed quia conſilium ceperit ita viuendi. Eorum autem qui conſilium non ceperunt ita viuendi, alius propter voluptatem quóuis impellitur: alius quia dolorem fugit, ex cupiditate naſcentem. Itaque inter ſe differunt. Nemo eſt autem, cui non videatur deterior is qui nulla aut leui cupiditate affectus, turpe aliquid admittat, quàm qui vehementi: & qui non iratus alterũ pulſet, quàm qui idem faciat ira incitatus. Quid enim faceret commotus ac perturbatus? Itaque deterior eſt incontinente, intemperans. Eorum igitur, qui ſuprà à nobis dicti ſunt, alter magis eſt mollis, alter incontinens. Opponitur autem incontinenti continens, molli patiens. Patientia enim eſt in reſiſtendo, continentia in vincendo. Aliud eſt autem reſiſtere, aliud vincere: quemadmodum aliud eſt non vinci, aliud vincere. Quare & continentia optabilius quiddam eſt quàm patientia. Iam verò qui modum deſerit in iis quibus plerique obſiſtunt, & obſiſtere poſſunt, is mollis & delicatus eſt. Deliciæ enim mollities quædam eſt: vt qui veſtem trahit, ne quid in ea attollenda laboris ſuſcipiat, ac doloris: & cùm ægrum imitetur, miſerum ſe eſſe non arbitratur, qui tamen miſero ſit ſimilis. Itémque de continentia & incontinentia ſentiendum. Neque enim ſi quis à vehementibus & immodicis voluptatibus aut doloribus ſuperetur, mirum debeat videri: immò verò venia ſit dignus, ſi obſiſtendo vincatur: vt Theodectæ Philoctetes à vipera percuſſus, vel Carcini Cercyon in Alope:

A * ἀσπεστέρα γὰρ ἡ φαυλότης ἀεὶ, ἡ τοῦ μὴ ἔχοντος ἀρχήν· ὁ δὲ νοῦς, ἀρχή. παραπλήσιον οὖν τὸ συμβάλλειν ἀδικίαν πρὸς ἄνθρωπον ἄδικον· ἔστι γὰρ ὡς ἑκάτερον κάκιον. * μυριοπλάσια γὰρ ἂν * κακὰ ποιήσειεν ἄνθρωπος κακὸς, θηρίου.

ΚΕΦΑΛ. η'.

Ἀκρασίας, ἐγκρατείας, καρτερίας, μαλακίας, καὶ ἀκολασίας διαφοραὶ ποικίλαι καὶ διαιρέσεις.

B Περὶ δὲ τὰς δι' ἁφῆς καὶ γεύσεως ἡδονὰς καὶ λύπας, καὶ ἐπιθυμίας καὶ φυγὰς, περὶ ἃς ἥ τε ἀκολασία καὶ ἡ σωφροσύνη διωρίσθη πρότερον· ἔστι μὲν οὕτως ἔχειν, ὥστε ἡττᾶσθαι καὶ ὧν οἱ πολλοὶ κρείττους· ἔστι δὲ κρατεῖν, καὶ ὧν οἱ πολλοὶ ἥττους· τούτων δὴ, ὁ μὲν περὶ ἡδονὰς, ἀκρατής· ὁ δὴ, ἐγκρατής· ὁ δὲ περὶ λύπας, μαλακός· ὁ δὲ, καρτερικός· μεταξὺ δὲ ἡ τῶν πλείστων ἕξις, κἂν εἰ ῥέπωσι μᾶλλον πρὸς τὰς χείρους. ἐπεὶ δὴ ἔνιαι τῶν ἡδονῶν, ἀναγκαῖαί εἰσιν· αἱ δ', οὔ· μέχρι τινός· αἱ δ' ὑπερβολαὶ, οὔ, οὐδ' αἱ ἐλλείψεις· ὁμοίως δὲ καὶ περὶ ἐπιθυμίας ἔχει καὶ λύπας· C ὁ μὲν τὰς ὑπερβολὰς διώκων τῶν ἡδέων, ἢ καθ' ὑπερβολὰς * ἢ διὰ προαίρεσιν, δι' αὐτὰς, καὶ μηδὲν δι' ἕτερον ἀποβαῖνον, ἀκόλαστος· ἀνάγκη γὰρ * τοῦτον μὴ εἶναι μεταμελητικόν· ὥστ' * ἀνίατος· ὁ δὲ ἐλλείπων, ὁ ἀντικείμενος· ὁ δὲ μέσος, σώφρων. ὁμοίως δὲ καὶ ὁ φεύγων τὰς σωματικὰς λύπας, μὴ δι' ἧτταν, ἀλλὰ διὰ προαίρεσιν. τῶν δὲ μὴ προαιρουμένων, ὁ μὲν, ἄγεται, διὰ τὴν ἡδονήν· ὁ δὲ, διὰ τὸ φεύγειν τὴν λύπην, τὴν ἀπὸ τῆς ἐπιθυμίας· ὥστε διαφέρουσιν ἀλλήλων. * παντὶ δὲ ἂν δόξειε χείρων εἶναι, εἴ D τις μὴ ἐπιθυμῶν, ἢ ἠρέμα, πράττοι τι αἰσχρὸν, ἢ εἰ σφόδρα ἐπιθυμῶν· καὶ εἰ μὴ ὀργιζόμενος * τύπτοι, ἢ εἰ ὀργιζόμενος· τί γὰρ ἂν ἐποίει, ἐν πάθει ὤν; διὸ ὁ ἀκόλαστος, χείρων τοῦ ἀκρατοῦς. τῶν δὲ λεχθέντων, τὸ μὲν, μαλακίας εἶδος μᾶλλον· * ὁ δ', ἀκρατής. ἀντίκειται δὲ, τῷ μὲν ἀκρατεῖ, ὁ ἐγκρατής· τῷ δὲ μαλακῷ, ὁ καρτερικός· τὸ μὲν γὰρ καρτερεῖν, ἐστὶν ἐν τῷ ἀντέχειν· ἡ δὲ ἐγκράτεια, ἐν τῷ κρατεῖν. ἕτερον δὲ τὸ ἀντέχειν καὶ κρατεῖν, ὥσπερ καὶ τὸ μὴ ἡττᾶσθαι τοῦ νικᾶν· διὸ καὶ αἱρετώτερον ἐγκράτεια καρτερίας ἐστίν. ὁ δὲ E ἐλλείπων, πρὸς ἃ οἱ πολλοὶ καὶ ἀντιτείνουσι, καὶ δύνανται, οὗτος μαλακὸς καὶ τρυφῶν· καὶ γὰρ ἡ τρυφὴ, μαλακία τίς ἐστιν. * ὃς ἕλκει τὸ ἱμάτιον, ἵνα μὴ πονήσῃ τὴν ἀπὸ τοῦ αἴρειν λύπην· καὶ μιμούμενος τὸν κάμνοντα, οὐκ οἴεται ἄθλιος εἶναι, ἀθλίῳ ὅμοιος ὤν. ὁμοίως δὲ ἔχει καὶ περὶ ἐγκράτειαν καὶ ἀκρασίαν· οὐ γὰρ εἴ τις ἰσχυρῶν καὶ ὑπερβαλλουσῶν ἡδονῶν ἡττᾶται, ἢ λυπῶν, * θαυμαστὸν, ἀλλὰ καὶ συγγνωμονικὸν, εἰ ἀντιτείνων· ὥσπερ ὁ Θεοδέκτου Φιλοκτήτης ὑπὸ τοῦ ἔχεως πεπληγμένος· ἢ ὁ Καρκίνου ἐν τῇ Ἀλόπῃ Κερκύων·

γρ. ἀσινεστέρα, ἴσως ex gloſſa.
γρ. μυριοπλάσια
γρ. κακοποιήσειεν
Zuing. οἱ διὰ πρ.
γρ. τοῦτον
γρ. ἀνίατος· ὁ γὰρ μὴ μεταμελητικὸς, ἀνίατος.
γρ. πάντη
γρ. πλήξει.
γρ. ὁ δὴ ἀκόλαστος. Vetus interp. ſic reperiſſe in ſuis videtur ὁ δ' ἀκόλαστος. ἀντίκειται δὲ τῷ μὲν ἀκρατεῖ ὁ ἐγκρατής. Victorius.
γρ. ὃς κἂν ἕλ.
γρ. θαυμαστὸν, ἀλλὰ συγγνωμονικόν.

καὶ ὥσπερ οἱ κατέχειν πειρώμενοι τὸν γέλωτα, ἀθρόον ἐκκαγχάζουσιν, οἷον συνέπεσε Ξενοφάντῳ· ἀλλ' εἴ τις πρὸς ἃς οἱ πολλοὶ δύνανται ἀντέχειν, τούτων ἡττᾶται, καὶ μὴ δύναται ἀντιτείνειν, μὴ διὰ φύσιν τοῦ γένους, ἢ διὰ νόσον, * οἷον ἐν τοῖς * Περσῶν βασιλεῦσιν ἡ μαλακία διὰ τὸ γένος, καὶ ὡς τὸ θῆλυ πρὸς τὸ ἄρρεν διέστηκε. δοκεῖ δὲ καὶ ὁ παιδιώδης, * ἀκόλαστος εἶναι· ἔστι δὲ μαλακός· ἡ γὰρ παιδιὰ, ἄνεσίς ἐστι, εἴπερ ἀνάπαυσις· τῶν δὲ πρὸς ταύτην ὑπερβαλλόντων, ὁ παιδιώδης ἐστίν. ἀκρασίας δὲ, τὸ μὲν, προπέτεια· τὸ δὲ, ἀσθένεια· οἱ μὲν γὰρ βουλευσάμενοι, οὐκ ἐμμένουσιν οἷς ἐβουλεύσαντο, διὰ τὸ πάθος· οἱ δὲ, διὰ τὸ μὴ βουλεύσασθαι, ἄγονται ὑπὸ τοῦ πάθους· ἔνιοι γὰρ, ὥσπερ οἱ * προγαργαλίσαντες, οὐ γαργαλίζονται, οὕτω καὶ * προαισθόμενοι, καὶ προϊδόντες, καὶ προεγείραντες ἑαυτοὺς καὶ τὸν λογισμὸν, οὐχ ἡττῶνται ὑπὸ τοῦ πάθους, οὔτ' ἂν ἡδὺ ᾖ, οὔτ' ἂν λυπηρόν. μάλιστα δὲ οἱ ὀξεῖς καὶ μελαγχολικοὶ, τὴν προπετῆ ἀκρασίαν εἰσὶν ἀκρατεῖς· οἱ μὲν γὰρ, διὰ τὴν ταχύτητα, οἱ δὲ, διὰ τὴν σφοδρότητα, οὐκ ἀναμένουσι τὸν λόγον, διὰ τὸ ἀκολουθητικοὶ εἶναι τῇ φαντασίᾳ.

γρ. ὥσπερ
γρ. Σκυθῶν
Zuing. ἀκρατὴς εἶναι.
γρ. προγαργαλισθέντες,
γρ. προαισθανόμενοι,

ΚΕΦΑΛ. θʹ.

Περὶ ἀκρασίας καὶ κακίας, τῶν ἀκρατοῦς καὶ ἀκολάστου· ὅτι μᾶλλον ἀνίατος ὁ ἀκόλαστος, καὶ ὅτι βελτίων αὐτοῦ ὁ ἀκρατής.

Ἔστι δὲ, ὁ μὲν ἀκόλαστος, ὥσπερ * ἐλέχθη, οὐ μεταμελητικός· ἐμμένει γὰρ τῇ προαιρέσει· ὁ δ' ἀκρατὴς, μεταμελητικὸς * πῶς: διὸ οὐχ * ὥσπερ ἠπορήσαμεν, οὕτω καὶ ἔχει· ἀλλ', * ὁ μὲν, ἀνίατος· ὁ δὲ, ἰατός· ἔοικε γὰρ, ἡ μὲν μοχθηρία, τῶν νοσημάτων οἷον ὑδέρῳ καὶ φθίσει· ἡ δὲ ἀκρασία, τοῖς ἐπιληπτικοῖς· ἡ μὲν γὰρ, συνεχής· ἡ δὲ, οὐ συνεχὴς πονηρία. καὶ ὅλως δὲ, ἕτερον τὸ γένος ἀκρασίας καὶ κακίας· ἡ μὲν γὰρ κακία, λανθάνει· ἡ δὲ ἀκρασία, οὐ λανθάνει. αὐτῶν δὲ τούτων βελτίους οἱ ἐκστατικοὶ, ἢ οἱ τὸν λόγον ἔχοντες μὲν, μὴ ἐμμένοντες δέ· ὑπ' ἐλάττονος γὰρ πάθους ἡττῶνται, καὶ οὐκ ἀπροβούλευτοι, ὥσπερ * ἕτεροι· ὅμοιος γὰρ ὁ ἀκρατής ἐστι τοῖς ταχὺ μεθυσκομένοις, καὶ ὑπὸ ὀλίγου οἴνου, καὶ ἐλάττονος ἢ ὡς οἱ πολλοί. ὅτι μὲν οὖν κακία ἡ ἀκρασία οὐκ ἔστι, φανερόν· ἀλλά πῃ ἴσως· τὸ μὲν γὰρ, παρὰ προαίρεσιν· τὸ δὲ, κατὰ προαίρεσίν ἐστιν. οὐ μὴν ἀλλ' ὅμοιόν γε κατὰ τὰς πράξεις, ὥσπερ τὸ Δημοδόκου εἰς Μιλησίους· Μιλήσιοι γὰρ, ἀξύνετοι μὲν οὐκ εἰσί· δρῶσι δὲ, οἷά περ οἱ ἀξύνετοι· καὶ οἱ ἀκρατεῖς, ἄδικοι μὲν οὐκ εἰσὶν, ἀδικοῦσι δέ. ἐπεὶ δὴ, ὁ μὲν, τοιοῦτός ἐστιν, * οἷος μὴ διὰ τὸ πεπεῖσθαι διώκειν τὰς καθ' ὑπερβολὴν καὶ παρὰ τὸν ὀρθὸν λόγον σωματικὰς ἡδονάς· ὁ δὲ πέπεισται, διὰ τὸ τοιοῦτος εἶναι, οἷος διώκειν αὐτάς. ἐκεῖνος μὲν * οὖν, εὐμετάπειστος, * ὁ δ' οὔ· ἡ γὰρ ἀρετὴ καὶ μοχθηρία τὴν ἀρχὴν,

Superiore cap.
γρ. πᾶς.
Suprà. cap. 3.
γρ. ὁ μὲν ἀνίατος (vel, ἰατός) ὁ δὲ ἀνίατος.
γρ. ἅτεροι.
γρ. οἷος διὰ τὸ μὴ πεπ. δ.
γρ. οὗτος δ' οὔ·

A & vt qui riſum comprimere conantes, vniuerſum profundunt, quod Xenophanto accidit: ſed ſi quis quibus voluptatibus multi poſſunt obſiſtere, ab iis ſuperetur, neque poſſit contrà niti, non propter generis naturam, aut morbum, quemadmodum Perſarum regibus mollities propter genus ionata eſt, & vt fœmina à mare diſtat. Atque etiam is qui ludo & ioco magnopere deditus eſt, videtur eſſe intemperans: ſed mollis eſt potiùs. Ludus enim, remiſſio animorum eſt, ſiquidem eſt requies. In his autem, qui modum iocandi ac ludendi ſuperant, iocoſus numeratur. B Incontinentia autem alia eſt feſtinatio præceps, alia imbecillitas. Alij enim poſteaquam deliberauerunt, non conſtant in eis quæ deliberata ſunt, propter perturbationem: alios autem, quia non conſultarunt, neque deliberarunt, quóuis trahit ac rapit perturbatio. Nonnulli enim, vt ij qui ſe ipſi antè titillarint, non titillantur ab alio: ſic quia præſenſerunt ac præuiderunt, ſeipſos denique ac rationis iudicium antè expergefecerunt, à perturbatione non vincuntur, ſiue iucunditatem oſtẽtet, ſiue dolorem intentet. Maximè autem & ij quos acuta, & ij quos atra bilis vexat, præcipiti illa incontinentia ſunt incontinentes. Illi enim propter celeritatem, hi propter acrimoniam ſeu vehementiam, rationem non operiuntur, quòd ſpecies animo oblatas, viſionéſque facilè ſequantur.

C

CAPVT IX.

Ad confirmationem eorum quæ de formali ratione Diſpoſitionum ethicarum dicta ſunt, ſex illa Placita, quæ ſuprà cap. 2. propoſuerat, examinare & explicare aggreditur, vt verum vero ſemper conſonare demonſtretur. Et hoc quidem capite Primum declarat.

INcontinentem autem, vt ſuprà diximus, non facilè ſuorum factorum pœnitet. Perſtat enim in conſilio ſuſcepto. Incontinens autem omnis, eiuſmodi eſt quodammodo, vt eum facilè pœniteat. Itaque non ita ſe res habet, vt ſuprà dubitauimus: ſed hic quidem ſanabilis eſt, ille autem inſanabilis. D Similis enim eſt vitioſitas aquæ inter cutem, & tabi: incontinentia autem morbis comitialibus. Illa enim aſſidua & perpetua eſt: hæc non eſt perpetua improbitas. Atque in ſumma aliud eſt incontinentiæ genus, aliud vitioſitatis. Vitioſitas enim latet· non latet incontinentia. Horum autem ipſorum ij ſunt meliores, qui facilè de ſententia deducuntur, quàm qui ratione in conſilium adhibita, in ea non perſtant. Hi enim primùm à minore perturbatione ſuperantur: deinde non ſine deliberatione antegreſſa, vt illi alteri. Similis eſt enim incontinens hic, quem imbecillum diximus, ijs qui citò, & modico vino, & pauciore quàm vulgus, fiunt ebrij. E Incontinentiam igitur non eſſe vitioſitatem, perſpicuum eſt, niſi fortè aliqua ratione. Hæc enim à conſilio auerſa eſt illa conſilio congruit. In actionibus tamen reperiuntur ſimiles: quale illud eſt Demodoci in Mileſios: Mileſij non ſunt illi quidem ſtulti, ſed tamen eadem faciunt, quæ ſtulti: ſic incontinentes non ſunt illi quidem iniuſti, ſed iniuſtè faciunt tamen. Quoniam autem incontinens eiuſmodi eſt vt non quòd ita ſibi perſuaſerit, immoderatas & à recta ratione alienas ſequatur corporis voluptates; intemperans verò ſibi perſuaſit ita viuendum eſſe, quia talis eſt, vt eas ſequatur ergo ille facilè de ſententia deducetur, hic non item. Nam vt virtus principium tuetur & conſeruat:

ita vi-

ita vitioſitas perdit atque extinguit. In actionibus autē id cuius gratia illæ ſuſcipiuntur, principium eſt: vt in Mathematicis ea quæ poſita & conceſſa ſunt. Neque igitur illic principia ratione doceri poſſunt: neque hîc: ſed virtus aut naturalis, aut ea, quæ ex conſuetudine comparatur, rectè ſentiendi de principio magiſtra eſt. Temperans igitur eſt is qui talis eſt. intemperans autem, qui ei contrarius. Eſt porrò aliquis alius, qui propter perturbationem à recta ratione auerſus, de conſilio quaſi de gradu deijcitur: quem quidem perturbatio hactenus ſuperat, vt non agat quod monet & præſcribit ratio; ſed vt talis ſit, vt ſibi perſuadeat impudenter & improbè perſequendas eſſe huius generis voluptates, non ſuperat. Hic eſt incontinens, intemperante melior, neque abſolutè improbus. Salua enim res eſt ea quæ omnium eſt optima, principium. Alter eſt huic contrarius, qui in ſententia permanet, quique propter animi perturbationem, de eo quod conſtituit, non depellitur. Ex iis igitur perſpicuum eſt, hunc habitum eſſe bonum: illum, malum & vitioſum.

CAPVT X.

Secundum placitum enarrat.

VTrùm igitur continens ſit is, qui in qualibet ratione, & in quolibet conſilio perſtat: an is demum qui in recto conſilio. Et vtrùm is incontinens, qui in quolibet conſilio, atque in quauis ratione non permanet, an is, qui in ratione falſa, & in conſilio minùs recto, quemadmodum ſuprà à nobis dubitatum eſt: An ex euentu quidem in quauis ratione & in quouis conſilio: per ſe autem in vera ratione & recto conſilio permaneat continens, non permaneat incontinens, videamus. Si quis enim illud propter hoc optet & expetat, aut perſequatur, per ſe quidem hoc perſequi & optare dicendus eſt, ex euentu verò, illud prius. Per ſe autem, ſimpliciter & abſolutè intelligi volumus. Itaque accidere poteſt, vt in qualibet opinione ille permaneat, hic ex qualibet depellatur: abſolutè autem in vera ille permanet, hic non permanet. Sunt autem quidam, qui in opinione ſua facilè perſeuerant: atque hi ſunt, quos in ſententia obſirmatos & pertinaceis appellamus: quales ſunt ij qui ægrè ſibi aliquid à quoquam perſuaderi patiuntur, quique non facilè de ſententia deducuntur: qui ſimile quiddam habent continenti, vt prodigus liberali, & audax fidenti: ſed in multis ab eo diſcrepant. Continens enim propter perturbationem & cupiditatem, ſententiam non mutat. Nam vbi fors ita tulerit, facilè ſibi fidem fieri patietur. Pertinax autem & in ſententia obſirmatus, de ſententia non decedit, etiam ſi ſuadeat ratio. Deinde magna pars hominum cupiditates vltrò arceſſit, ac recipit, ſeſéque à voluptatibus duci facilè patitur. Obſirmati autem in ſententia ſunt ij, qui præcipuas quaſdam ſententias in animum induxerunt, indoctique & agreſtes homines. Atque ij quidem, qui præcipuas ſententias in animum induxerunt, propter voluptatem ac dolorem ſunt pertinaces. Lætantur enim cùm vincunt, ſi de ſententia non deducantur: & grauiter moleſtéque ferunt, ſi ſua veluti decreta reſcindantur atque infirmentur. Itaque incontinenti, quàm continenti, ſunt ſimiliores. Sunt autem nonnulli, qui non perſtant in eis quæ ipſi decreuerunt & comprobarunt, ſed non propter incontinentiam: vt in Sophoclis Philoctete Neoptolemus. Atqui propter voluptatem in ſententia non perſtitit: at honeſtam. Nam vera loqui, erat ei pulchrum, atque honeſtum: perſuaſum autem ei fuerat ab Vlyſſe, vt mentiretur. Non enim quiſquis voluptate adductus aliquid agit, intemperans eſt, neque improbus, neque incontinens: ſed qui turpi.

A ἡ μὲν, φθείρει, ἡ δὲ, σώζει. ἐν δὲ ταῖς πράξεσι τὸ οὗ ἕνεκα, ἀρχή· ὥσπερ ἐν τοῖς μαθηματικοῖς αἱ ὑποθέσεις. οὔτε δὴ ἐκεῖ ὁ λόγος διδασκαλικὸς τῶν ἀρχῶν, οὔτε ἐνταῦθα, ἀλλ' ἀρετή, ἢ φυσική, ἢ * ἐθιστὴ τοῦ ὀρθοδοξεῖν περὶ τὴν ἀρχήν. σώφρων μὲν οὖν ὁ τοιοῦτος· ἀκόλαστος δὲ, ὁ ἐναντίος. ἔστι δέ τις διὰ πάθος ἐκστατικὸς παρὰ τὸν ὀρθὸν λόγον· ὃν, ὥστε μὲν μὴ πράττειν κατὰ τὸν ὀρθὸν λόγον, κρατεῖ * τὸ πάθος· ὥστε δ' εἶναι τοιοῦτον οἷον πεπεῖσθαι διώκειν * ἀνέδην δεῖν τὰς τοιαύτας ἡδονὰς, οὐ κρατεῖ· οὗτός ἐστιν ὁ ἀκρατής, * βελτίων τοῦ ἀκολάστου· οὐδὲ φαῦλος ἁπλῶς· B σώζεται γὰρ τὸ βέλτιστον, ἡ ἀρχή. ἄλλος δ' ἐναντίος, ὁ ἐμμενετικὸς, καὶ οὐκ ἐκστατικὸς, διά γε τὸ πάθος. φανερὸν δὴ ἐκ τούτων ὅτι ἡ μὲν, σπουδαία ἕξις· ἡ δὲ, φαύλη.

ΚΕΦΑΛ. ι'.

Πότερον πάσῃ δόξῃ ποιεῖ ἐμμενετικὸν ἡ ἐγκράτεια, ἡ δ' ἀκρασία πάσης δόξης ἐκστατικόν.

ΠΟτερον οὖν ἐγκρατής ἐστιν ὁ ὁποιῳοῦν λόγῳ καὶ ὁποιᾳοῦν προαιρέσει ἐμμένων, ἢ ὁ τῇ ὀρθῇ; καὶ ἀκρατὴς δὲ, ὁ ὁποιᾳοῦν μὴ ἐμμένων προαιρέσει, καὶ ὁποιῳοῦν λόγῳ, * ἢ ὁ μὴ τῷ ψευδεῖ λόγῳ, καὶ τῇ προαιρέσει τῇ ὀρθῇ, ὥσπερ * ἠπορήθη πρότερον, ἢ * κατὰ συμβεβηκὸς ὁ ὁποιᾳοῦν· καθ' αὑτὸ δὲ τῷ ἀληθεῖ λόγῳ καὶ τῇ ὀρθῇ προαιρέσει, ὁ μὲν, ἐμμένει· ὁ δὲ, οὐκ ἐμμένει. Εἰ γάρ τις τοδὶ διὰ τοδὶ αἱρεῖται ἢ διώκει, καθ' αὑτὸ μὲν, τοῦτο διώκει καὶ αἱρεῖται· κατὰ συμβεβηκὸς δὲ, τὸ πρότερον. ἁπλῶς δὲ λέγομεν, τὸ καθ' αὑτό· ὥστε ἔστι μὲν ὡς ὁποιᾳοῦν δόξῃ, ὁ μὲν, ἐμμένει· ὁ δὲ, ἐξίσταται· ἁπλῶς δὲ, * τῇ ἀληθεῖ. εἰσὶ δέ τινες οἳ ἐμμενετικοὶ * τῇ δόξῃ· Εἰσὶ δ' οὓς καλοῦσιν ἰσχυρογνώμονας, οἷον δυσπείστους καὶ οὐκ εὐμεταπείστους· οἳ ὅμοιον μέν τι ἔχουσι τῷ ἐγκρατεῖ, οἷον ὁ ἄσωτος τῷ ἐλευθερίῳ, καὶ ὁ θρασὺς τῷ θαῤῥαλέῳ· Εἰσὶ δ' ἕτεροι κατὰ πολλά· ὁ μὲν γὰρ διὰ πάθος καὶ ἐπιθυμίαν οὐ μεταβάλλει, ὁ ἐγκρατής· ἐπεὶ εὔπειστος, ὅταν τύχῃ, ἔσται ὁ ἐγκρατής· ὁ δὲ, οὐχ ὑπὸ λόγου· ἐπεὶ ἐπιθυμίας γε λαμβάνουσι, καὶ ἄγονται πολλοὶ ὑπὸ τῶν ἡδονῶν. εἰσὶ δὲ ἰσχυρογνώμονες οἱ ἰδιογνώμονες, καὶ οἱ ἀμαθεῖς * καὶ ἄγροικοι· οἱ μὲν ἰδιογνώμονες, δι' ἡδονὴν καὶ λύπην· χαίρουσι γὰρ νικῶντες, ἐὰν μὴ μεταπείθωνται· καὶ λυποῦνται ἂν ἄκυρα τὰ αὐτῶν ᾖ, ὥσπερ ψηφίσματα· ὥστε μᾶλλον τῷ ἀκρατεῖ ἐοίκασιν ἢ τῷ ἐγκρατεῖ. Εἰσὶ δέ τινες οἳ τοῖς δόξασιν οὐκ ἐμμένουσιν, οὐ δι' ἀκρασίαν, οἷον ἐν τῷ Φιλοκτήτῃ * τοῦ Σοφοκλέους ὁ Νεοπτόλεμος· καίτοι δι' ἡδονὴν οὐκ ἐνέμεινεν, ἀλλὰ καλήν. τὸ γὰρ ἀληθεύειν αὐτῷ καλὸν ἦν· ἐπείσθη δ' ὑπὸ τοῦ Ὀδυσσέως ψεύδεσθαι. οὐ γὰρ πᾶς ὁ δι' ἡδονήν τι πράττων, ἐστὶν ἀκόλαστος, οὔτε φαῦλος, οὔτε ἀκρατής· ἀλλ' ὁ δι' αἰσχράν.

Suprà cap. 3.

ΚΕΦΑΛ. ιδ'.

Λύσις περιέχει τὸ κεφάλαιον πολλῶν ἀπορειῶν τῶν πρότερον ἀπορηθεισῶν.

Ἐπεὶ δ' ἔστι τις καὶ τοιοῦτος οἷος ἧττον ἢ δεῖ τοῖς σωματικοῖς χαίρων, καὶ οὐκ ἐμμένων τῷ λόγῳ· ὁ τοιοῦτος τούτου καὶ τοῦ ἀκρατοῦς μέσος ὁ ἐγκρατής· ὁ μὲν γὰρ ἀκρατὴς οὐκ ἐμμένει τῷ λόγῳ, διὰ τὸ μᾶλλόν τι· οὗτος δὲ διὰ τὸ ἧττόν τι· ὁ δ' ἐγκρατής, ἐμμένει, καὶ οὐδὲ * δι' ἕτερον μεταβάλλεται. δεῖ δέ,
γρ. δι' ἕτερον τι
εἴπερ ἡ ἐγκράτεια σπουδαῖον, ἀμφοτέρας τὰς ἐναντίας ἕξεις φαύλας εἶναι, ὥσπερ καὶ φαίνονται· ἀλλὰ διὰ τὸ τὴν ἑτέραν ἐν ὀλίγοις καὶ ὀλιγάκις εἶναι φανεράν, ὥσπερ ἡ σωφροσύνη τῇ ἀκολασίᾳ δοκεῖ ἐναντίον εἶναι μόνον, οὕτω καὶ ἡ ἐγκράτεια τῇ ἀκρασίᾳ. Ἐπεὶ δὲ καθ' ὁμοιότητα πολλὰ λέγεται, καὶ ἡ ἐγκράτεια ἡ τοῦ σώφρονος καθ' ὁμοιότητα ἠκολούθηκεν· ὅ,τε γὰρ ἐγκρατὴς οἷος μηδὲν παρὰ τὸν λόγον, διὰ τὰς σωματικὰς ἡδονὰς ποιεῖν, καὶ ὁ σώφρων· ἀλλ' ὁ μὲν, ἔχων ὁ δ', οὐκ ἔχων φαύλας ἐπιθυμίας. καὶ ὁ μὲν τοιοῦτος οἷος μὴ ἥδεσθαι παρὰ τὸν λόγον· ὁ δ', οἷος ἥδεσθαι, ἀλλὰ μὴ ἄγεσθαι. Ὅμοιοι δὲ καὶ ὁ ἀκρατὴς καὶ ὁ ἀκόλαστος, ἕτεροι μὲν ὄντες, ἀμφότεροι δὲ τὰ σωματικὰ ἡδέα διώκουσιν· ἀλλ' ὁ μὲν, καὶ οἰόμενος δεῖν, ὁ δ' οὐκ οἰόμενος. Οὐδ' ἅμα φρόνιμον καὶ ἀκρατῆ ἐνδέχεται εἶναι τὸν αὐτόν· ἅμα γὰρ φρόνιμος καὶ σπουδαῖος τὸ ἦθος δέδεικται ὤν. ἔτι, οὐ τῷ εἰδέναι μόνον φρόνιμος, ἀλλὰ καὶ τῷ πρακτικός. ὁ δ' ἀκρατής, οὐ πρακτικός. Τὸν δὲ δεινὸν οὐδὲν κωλύει ἀκρατῆ εἶναι. διὸ καὶ δοκοῦσιν ἐνίοτε * φρόνιμοι εἶναί τινες, ἀκρατεῖς δέ, διὰ τὸ τὴν
γρ. φρόν. μὲν δ.
δεινότητα διαφέρειν τῆς φρονήσεως τὸν εἰρημένον
Lib.6.c.13.
τρόπον * ἐν τοῖς προτέροις λόγοις· καὶ κατὰ μὲν τὸν λόγον ἐγγὺς εἶναι, διαφέρειν δὲ κατὰ τὴν προαίρεσιν. Οὐδὲ δὴ ὡς ὁ εἰδὼς καὶ θεωρῶν, ἀλλ' ὡς ὁ καθεύδων ἢ οἰνωμένος· καὶ ἑκὼν μέν. τρόπον γάρ τινα εἰδώς, καὶ ὃ ποιεῖ, καὶ οὗ ἕνεκα· πονηρὸς δ', οὔ· ἡ γὰρ προαίρεσις, ἐπιεικής· ὥσθ' ἡμιπόνηρος, καὶ οὐκ ἄδικος· οὐ γὰρ ἐπίβουλος * ὁ μὲν γὰρ αὐτῶν, οὐκ ἐμμενετικὸς οἷς
Suprà cap.8. ſub finem.
ἂν βουλεύσηται· ὁ δέ, μελαγχολικός, οὐδὲ βουλευτικὸς ὅλως. καὶ ἔοικε δὴ ὁ ἀκρατὴς πόλει, ἣ ψηφίζεται μὲν ἅπαντα τὰ δέοντα, καὶ νόμους ἔχει σπουδαίους, χρῆται δὲ οὐδενί, ὥσπερ Ἀναξανδρίδης ἔσκωψεν

Ἡ πόλις * ἐβούλεθ', ᾗ νόμων οὐδὲν μέλει.

Argyr. & Lib. ἐβύλετ'
ὁ δὲ πονηρός, χρωμένῃ μὲν τοῖς νόμοις, πονηροῖς δὲ χρωμένῃ. Ἔστι δ' ἀκρασία καὶ ἐγκράτεια περὶ τὸ ὑπερβάλλον τῆς τῶν πολλῶν ἕξεως· ὁ μὲν γάρ, ἐμμένει μᾶλλον ὁ δ', ἧττον τῆς τῶν πλείστων δυνάμεως. εὐιατοτέρα δὲ τῶν ἀκρασιῶν, ἣν οἱ μελαγχολικοὶ ἀκρατεύονται, τῶν βουλευομένων μέν, μὴ ἐμμενόντων δέ· καὶ οἱ δι' ἐθισμοῦ ἀκρατεῖς, τῶν φυσικῶν· ῥᾷον γὰρ ἔθος μετακινῆσαι φύσεως· διὰ γὰρ τοῦτο καὶ τὸ ἔθος χαλεπόν, ὅτι τῇ φύσει ἔοικεν, ὥσπερ καὶ Εὔηνος λέγει,

A
CAPVT XI.

Tertium, Quartum, & Quintum placitum dilucidat.

QVoniam autem eſt etiã aliquis eiuſmodi, qui minùs quàm debeat, corporis voluptatibus delectetur, & qui in ratione non permaneat; inter hunc & incontinentem, medius continens locatus eſt. Incontinens enim propterea ſeſe in rationis gyro non continet, quia magis quàm par eſt, voluptatibus delectatur: hic autem nomine vacans, propterea quòd minùs delectatur. Continens autem in ratione permanet, neque propter alterutrum ſententiam mutat. Neceſſariò autem ſi
B continentia bonum eſt, ambo habitus contrarij mali ſunt, quemadmodum apparet: ſed quia alter in paucis, & rarò reperitur, idcirco vt temperantia intemperantiæ dumtaxat videtur aduerſari, ſic & incontinentiæ cõtinentia. Sed quandoquidem ex ſimilitudine multa dicuntur, temperantis quoque continentia ex ſimilitudine quadam ducta eſt. Nam & continens & temperans eiuſmodi ſunt, vt nihil à ratione faciant alienum propter corporis voluptates: ſed hoc intereſt, quòd ille prauis afficitur cupiditatibus, hic non item: & hic eiuſmodi eſt, vt nulla re delectetur præter rationem: ille eiuſmodi, vt delectetur quidem, ſed non vt trahatur. Similes ſunt quoque inter ſe incontinens & intemperans. Et cùm inter ſe alioquin differant, ambo corporis delectationes perſequuntur: ſed hic ita vt exiſtimet eas ſe-
C qui oportere, ille ita vt non exiſtimet. Neque verò fieri poteſt vt idem vnà prudens ſit, & incontinẽs. Nam prudentem etiam bonum virum ſimul eſſe oſtendimus. Præterea non ex eo ſolùm prudens aliquis eſt, quòd ſciat, ſed ex eo etiam quòd ad res agendas idoneus ſit. At incontinens ad agendum ineptus eſt. Solertem autem nihil prohibet incontinentem eſſe. Itaque etiam videntur interdum nonnulli prudentes eſſe, & tamen incontinentes: quia ſolertia differt à prudentia eo modo quomodo ſuperiore libro diximus: & propterea quia ratione ſunt duo illa quidẽ finitima, ſed conſilio differunt. Neque etiam incontinens inſtar eius eſt, qui ſcit, eáque quæ ſcit, re conſiderat, & animo contemplatur: ſed eius qui dormit, vel qui vino obrutus eſt. Et verò ſua ſponte
D facit quidem ille: facit enim quodãmodo ſciẽs, & quid & cuius rei gratia faciat: ſed improbus non eſt tamen. Cõſilium enim eius bonum eſt. Itaque dimidia ex parte malus eſt. Neque iniuſtus eſt: quoniam non eſt ſubdolus, aut inſidioſus. Incontinentium enim aliqui non perſtant in eis quæ deliberarint: ij autem, qui atra bile laborant, ne ad conſultãdum quidem vlla ex parte apti ſunt. Similis igitur eſt incontinẽs ei ciuitati, quę omnia quidem decernit, quæ ſunt decernenda, legéſque habet bonas atque vtiles, ſed nulla earũ vtitur: quemadmodum Anaxandrides falsè dixit,

Conſultat, à qua ſpernitur lex, ciuitas.

Malus autem ei ſimilis eſt, quæ legibus vtitur, ſed malis vtitur. Verſatur autem incontinentia & continentia in eo quod magnæ partis hominum habitum ſuperat. Cõtinens enim magis, incontinens minùs quàm maxima
E pars hominum poſſit, in recta ratione permanet. Ea autem incontinentia ſanabilior eſt, quæ ineſt in incontinentibus atra bile affectis, quàm eorum qui in eo quod deliberarunt, non permanent: faciliúſque ſanari poſſunt, qui ex conſuetudine, quàm qui ex natura incontinentiam contraxerunt. Facilius eſt enim conſuetudinem mutare, quàm naturam. Propterea enim & conſuetudinem mutare difficile eſt, quia naturæ ſimilis eſt, quemadmodum ait Euenus,

Multos, quod partum eſt meditando, permanet annos,
Atque in naturam tandem conuertitur vſus.

Quid igitur ſit continentia, quid incontinentia: quid tolerantia, & mollities: & quam inter ſe hi habitus rationem habeant, hactenus à nobis expoſitum eſt.

CAPVT XII.

De materia ethicis Diſputationibus ſubiecta, de Voluptate ſcilicet & Dolore, agendum eſſe monet. Inprimis autem vulgatas opiniones de voluptate recenſet: eaſdémque argumentis confirmat.

DE voluptate autem & dolore cognoſcere eius hominis eſt, qui in ciuilis prudentiæ ſtudio ſe verſari profitetur. Hic enim vltimi bonorum omnium magiſter, & veluti architectus eſt: quod intuentes, vnumquidque partim malum partim bonum ſimpliciter dicere ſolemus. Præterea verò neceſſariò nobis de iis diſputandum & conſiderandum eſt. Nam cùm virtutes & vitia, quæ ad mores pertinent, in voluptate ac dolore locauimus: tum plerique vitam beatam cum voluptate copulatam eſſe dicunt. Itaque & μακάριον, beatam, ἀπὸ τοῦ μάλα χαίρειν, à maximè gaudendo, nominarunt. Primùm igitur ſunt qui nullam voluptatem bonum eſſe cenſeant, neque per ſe, neque ex euentu: non enim idem eſſe bonum, & voluptatem. Alij nonnullas eſſe bonas, multas verò malas. Tertij diſputant, etiamſi voluptates omnes ſint bonum, non poſſe fieri tamen, vt ſummum bonum ſit voluptas. Omnino igitur non eſt bonum: quia voluptas omnis ad naturam ortus eſt, qui ſenſu percipi poſſit. At nullus ortus finibus eſt cognatus: vt nulla ædificatio cum ædibus cognationem habet. Præterea temperans fugit voluptates: tum prudens indolentiam perſequitur, non voluptatem. Deinde prudenter ſentiendi facultatem impediunt voluptates, eóque magis, quo quiſque magis delectatur: qualis eſt ea quæ ex rebus venereis percipitur. In ea voluptate enim neminem quicquam animo agitare, aut ratione explicare poſſe. Præterea voluptatis ars nulla eſt. atqui quicquid eſt bonum, artis opus eſt. Tum verò voluptates pueri & beſtiæ perſequuntur. Non omneis autem eſſe bonas, id declarat, quòd ſunt etiam aliquæ turpes, & quæ vitio vertuntur, & quæ damnum afferunt. Quædam enim eorum quæ iucunda ſunt, morbos gignunt. Iam verò neque ſummum bonum eſt voluptas, quia non finis, ſed ortus eſt. Atque hæc ferè ſunt quæ contra voluptatem diſputantur.

CAPVT XIII.

Opiniones tres de Voluptate, contrariis aduerſariorum argumentis impugnat.

EX his autem non effici, vt neque bonum, neque ſummum bonum ſit voluptas, ea quæ dicemus, declarabunt. Primùm, quia cùm duobus modis dicatur bonum: vnúmque ſit, quod abſolutè & per ſe bonum eſt: alterum, quod alicui eſt bonum: eandem partitionem ſequentur & naturæ, & habitus: eandem igitur & motiones, & ortus. Et quæ malæ videntur voluptates, earum aliæ ſunt ſimpliciter malæ, ſed alicui non malæ, immò huic optabiles: aliæ ne huic quidem ſunt optabiles, ſed aliquando, & non diu: non ſunt tamẽ optabiles. Hæ autem ne ſunt quidem voluptates, ſed videntur, nempe quotquot cum dolore aliquo coniunctæ ſunt, & quæ curationis cauſa adhibentur, vt ægrotorum.

A Φημὶ πολυχρόνιον μελέτην ἔμμεναι φίλε· καὶ δὴ
Ταύτην ἀνθρώποισι τελευτῶσαν φύσιν εἶναι.

τί μὲν οὖν ἐστιν ἐγκράτεια, καὶ τί ἀκρασία, καὶ καρτερία καὶ μαλακία, καὶ πῶς ἔχουσιν αἱ ἕξεις αὗται πρὸς ἀλλήλας, εἴρηται.

ΚΕΦΑΛ. ιβ'.

Ὅτι δεῖ περὶ ἡδονῆς καὶ λύπης θεωρῆσαι. Πρῶτον δὲ τὰ λεγόμενα περὶ ἡδονῆς παρ' ἄλλων ἐκτίθεται.

B ΠΕρὶ δὲ ἡδονῆς καὶ λύπης θεωρῆσαι, τοῦ τὴν πολιτικὴν φιλοσοφοῦντος· οὗτος γὰρ, τοῦ τέλους ἀρχιτέκτων, πρὸς ὃ βλέποντες, ἕκαστον, τὸ μὲν, κακὸν, τὸ δὲ, ἀγαθὸν ἁπλῶς λέγομεν. ἔτι δὲ, καὶ τῶν ἀναγκαίων ἐπισκέψασθαι περὶ αὐτῶν· τήν τε γὰρ ἀρετὴν καὶ τὴν κακίαν τὴν ἠθικὴν περὶ λύπας καὶ ἡδονὰς ἔθεμεν· καὶ τὴν εὐδαιμονίαν οἱ πλεῖστοι μεθ' ἡδονῆς εἶναί φασι· διὸ καὶ τὸν μακάριον ὠνομάκασιν * ἀπὸ τοῦ χαίρειν. Τοῖς μὲν οὖν δοκεῖ οὐδεμία ἡδονὴ εἶναι ἀγαθὸν, οὔτε καθ' αὑτὸ, οὔτε κατὰ συμβεβηκός· οὐ γὰρ εἶναι τὸ αὐτὸ ἀγαθὸν καὶ ἡδονήν· C τοῖς δὲ, ἔνιαι μὲν εἶναι, αἱ δὲ πολλαὶ, φαῦλαι. Ἔτι δὲ, τούτων τρίτον, εἰ καὶ πᾶσαι ἀγαθὸν, ὅμως μὴ ἐνδέχεσθαι εἶναι τὸ ἄριστον ἡδονήν. Ὅλως μὲν οὖν οὐκ ἀγαθὸν ὅτι πᾶσα ἡδονὴ γένεσίς ἐστιν εἰς * φύσιν αἰσθητή· οὐδεμία δὲ γένεσις συγγενὴς τοῖς τέλεσιν· οἷον οὐδεμία οἰκοδόμησις οἰκίᾳ. Ἔτι, ὁ σώφρων φεύγει τὰς ἡδονάς. ἔτι, ὁ φρόνιμος τὸ ἄλυπον διώκει, οὐ τὸ ἡδύ. Ἔτι, ἐμπόδιον τῷ φρονεῖν αἱ ἡδοναί· καὶ ὅσῳ μᾶλλον χαίρει, μᾶλλον· οἷον τὴν τῶν ἀφροδισίων· οὐδένα γὰρ ἂν δύνασθαι νοῆσαί τι ἐν αὐτῇ. Ἔτι, τέχνη οὐδεμία ἡδονῆς· καί τοι πᾶν ἀγαθὸν, τέχνης ἔργον. Ἔτι, τὰ παιδία καὶ τὰ θηρία διώκει τὰς ἡδονάς. Τοῦ δὲ D μὴ πάσας σπουδαίας· ὅτι εἰσὶ καὶ αἰσχραὶ καὶ ὀνειδιζόμεναι, καὶ ὅτι βλαβεραί· νοσώδη γὰρ ἔνια τῶν ἡδέων.* ὅτι δ' οὐκ ἄριστον ἡ ἡδονή· ὅτι οὐ τέλος, ἀλλὰ γένεσις· τὰ μὲν οὖν λεγόμενα σχεδὸν ταῦτ' ἐστίν.

ΚΕΦΑΛ. ιγ'.

Ὅτι οὐ συμβαίνει διὰ τὰ προεπιχειρημένα τὴν ἡδονὴν μὴ εἶναι ἀγαθὸν, μηδὲ τὸ ἄριστον.

E ΟΤι δ' οὐ συμβαίνει διὰ ταῦτα μὴ εἶναι ἀγαθὸν, μηδὲ τὸ ἄριστον, ἐκ τῶνδε δῆλον. πρῶτον μὲν, ἐπεὶ τὸ ἀγαθὸν διχῶς· τὸ μὲν γὰρ, ἁπλῶς· τὸ δὲ, τινί· καὶ αἱ φύσεις καὶ αἱ ἕξεις ἀκολουθήσουσιν. ὥστε καὶ αἱ κινήσεις καὶ αἱ γενέσεις ἀκολουθήσουσι· καὶ αἱ φαῦλαι δοκοῦσαι, αἱ μὲν,] ἁπλῶς φαῦλαι· τινὶ δ', οὔ· ἀλλ' αἱρεταὶ τῷδε· ἔνιαι δὲ, οὐδὲ τῷδε, ἀλλὰ ποτὲ καὶ ὀλίγον χρόνον αἱρεταὶ δ', οὔ· αἱ δὲ, οὐδ' ἡδοναὶ, ἀλλὰ φαίνονται, ὅσαι μετὰ λύπης, καὶ ἰατρείας ἕνεκεν· οἷον αἱ τῶν καμνόντων.

Suſpecta quibuſdam eſt iſto loco tota hæc de Voluptate diſputatio, quæ librum hunc claudit. Nam proprius eius diſputationis locus eſt libro decimo: vbi philoſophus de voluptate tractat ex profeſſo & accuratiùs. Non ſolet autẽ Ariſt. in eodem opere ex profeſſo rem eandem bis explicare: tum multis præſertim. neq; tamen in Magnis moral. aut Eudemiis, de voluptate duob. locis ab eo actum. Forteſſe igitur ex Eudemiis malè fuerũt iſta iam olim huc à quibuſdam tranſlata; qui quum viderẽt ſept. hũc librum eundem prorſus eſſe cũ ſexto illius operis: niſi quòd hæc ampliùs textus Eudemiorum habetet quàm iſte: eluẽda illa hic quoque putãt: haud animaduertentes ibi quidem neceſſariò iſta legi: quia nõ aliter in Eudemiis hæc tractentur: hic non ita, quum alius locus in hoc opere ei quæſtioni ſit deſtinatus. Atque vt hoc probabiliter dici poteſt: ſic nec aliter ſentientibus ſuæ rationes deſunt; de quibus alias.

γρ. ἀπὸ τοῦ μάλα χαίρειν.

γρ. φύσιν αἰσθητήν. Ὀυδεμία cap γ. ſed αἰσθητὴν leg. vt ex ſeq. c. liquet. etſi aliter ſemper in Græca interpr. cum hîc, tum lib. το.

γρ. ἔτι.

Ἔτι, ἐπεὶ τοῦ ἀγαθοῦ, τὸ μὲν ἐνέργεια, τὸ δ᾽ ἕξις, κατὰ συμβεβηκὸς, αἱ καθιστᾶσαι εἰς τὴν φυσικὴν ἕξιν, ἡδεῖαί εἰσιν. ἔστι δ᾽ ἡ ἐνέργεια ἐν ταῖς ἐπιθυμίαις τῆς *ὑπολύπου ἕξεως καὶ φύσεως· ἐπεὶ καὶ ἄνευ λύπης καὶ ἐπιθυμίας εἰσὶν ἡδοναί· οἷον αἱ τοῦ θεωρεῖν ἐνέργειαι τῆς φύσεως οὐκ ἐνδεούσης. σημεῖον δ᾽, ὅτι οὐ τῷ αὐτῷ ἡδεῖ χαίρουσιν, ἀναπληρουμένης τε τῆς φύσεως καὶ καθεστηκυίας· ἀλλὰ καθεστηκυίας μὲν, τοῖς ἁπλῶς ἡδέσιν· ἀναπληρουμένης δὲ καὶ τοῖς ἐναντίοις· καὶ γὰρ ὀξέσι καὶ πικροῖς χαίρουσιν· ὧν οὐδὲν οὔτε φύσει ἡδὺ, οὔθ᾽ ἁπλῶς ἡδύ· ὥστε οὐδ᾽ αἱ ἡδοναί· ὡς γὰρ τὰ ἡδέα πρὸς ἄλληλα συνέστηκεν, οὕτω καὶ αἱ ἡδοναὶ αἱ ἀπὸ τούτων. Ἔτι, οὐκ ἀνάγκη ἕτερόν τι εἶναι βέλτιον τῆς ἡδονῆς, ὥσπερ τινές φασι τὸ τέλος τῆς γενέσεως· οὐ γὰρ γενέσεις εἰσὶν αἱ ἡδοναὶ, οὐδὲ μετὰ γενέσεως πᾶσαι, ἀλλ᾽ ἐνέργειαι καὶ τέλος· οὐδὲ γινομένων συμβαίνουσιν, ἀλλὰ χρωμένων· καὶ τέλος, οὐ πασῶν ἕτερόν τι, ἀλλὰ τῶν εἰς τὴν τελείωσιν ἀγομένων τῆς φύσεως. διὸ καὶ οὐ καλῶς ἔχει τὸ αἰσθητὴν γένεσιν φάναι εἶναι τὴν ἡδονὴν, ἀλλὰ μᾶλλον λεκτέον ἐνέργειαν τῆς κατὰ φύσιν ἕξεως· ἀντὶ δὲ τοῦ αἰσθητὴν, ἀνεμπόδιστον. δοκεῖ δὲ γένεσίς τις εἶναι, ὅτι κυρίως ἀγαθόν· τὴν γὰρ ἐνέργειαν γένεσιν οἴονται εἶναι· ἔστι δ᾽ ἕτερον. τὸ δ᾽ εἶναι φαύλας ὅτι νοσώδη ἔνια ἡδέα, τὸ αὐτὸ καὶ ὅτι ὑγιεινὰ, ἔνια φαῦλα πρὸς χρηματισμόν. ταύτῃ οὖν φαῦλα ἄμφω, ἀλλ᾽ οὐ φαῦλα, κατά γε τοῦτο· ἐπεὶ καὶ τὸ θεωρεῖν ποτὲ βλάπτει πρὸς ὑγίειαν· ἐμποδίζει δὲ, οὔτε φρονήσει, οὔθ᾽ ἕξει οὐδεμιᾷ ἡ ἀφ᾽ ἑκάστης ἡδονὴ, ἀλλ᾽ αἱ ἀλλότριαι· ἐπεὶ αἱ ἀπὸ τοῦ θεωρεῖν καὶ μανθάνειν, μᾶλλον ποιήσουσι θεωρεῖν καὶ μανθάνειν. Τὸ δὲ, τέχνης μὴ εἶναι ἔργον μηδεμίαν ἡδονὴν, εὐλόγως συμβέβηκεν. οὔτε γὰρ ἄλλης ἐνεργείας οὐδεμιᾶς τέχνη ἐστὶ, ἀλλὰ τῆς δυνάμεως· καίτοι καὶ ἡ μυρεψικὴ τέχνη, καὶ ἡ ὀψοποιητικὴ, δοκεῖ ἡδονῆς εἶναι. Τὸ δὲ τὸν σώφρονα φεύγειν, καὶ τὸν φρόνιμον διώκειν τὸν ἄλυπον βίον, καὶ τὸ τὰ παιδία καὶ τὰ θηρία διώκειν, τῷ αὐτῷ λύεται πάντα. ἐπεὶ γὰρ εἴρηται πῶς ἀγαθαὶ ἁπλῶς, καὶ πῶς οὐκ ἀγαθαὶ πᾶσαι αἱ ἡδοναὶ, τὰς τοιαύτας τὰ παιδία καὶ τὰ θηρία διώκει, καὶ τὴν τούτων ἀλυπίαν ὁ φρόνιμος, τὰς μετ᾽ ἐπιθυμίας καὶ λύπης, καὶ τὰς σωματικάς· τοιαῦται γὰρ αὗται· καὶ τὰς τούτων ὑπερβολὰς, καθ᾽ ἃς ὁ ἀκόλαστος, ἀκόλαστος. διὸ ὁ σώφρων φεύγει ταύτας· ἐπεὶ εἰσὶν ἡδοναὶ καὶ σώφρονος.

γ. ὑπολοίπου, ait Aſpaſius, qui vtramque lectionem agnoſcit, & interpretatur.

ΚΕΦΑΛ. ιδ᾽.

Ὅτι ἀγαθόν πως ἡ ἡδονὴ, δείκνυσι, λύων τὰς ἐναντίας δόξας.

Ἀλλὰ μὴν ὅτι καὶ ἡ λύπη κακὸν, ὁμολογεῖται, καὶ φευκτόν. ἡ μὲν γὰρ ἁπλῶς κακόν· *ἡ δὲ, τῇ, ᾧ ἐμποδιστική. τῷ δὲ φευκτῷ τὸ ἐναντίον, ᾗ φευκτόν τι καὶ κακόν, ἀγαθόν. ἀνάγκη οὖν τὴν ἡδονὴν ἀγαθόν τι εἶναι. *ὡς γὰρ Σπεύσιππος ἔλυεν, οὐ συμβαίνει ἡ λύσις·

γ. ἡ δὲ, τῷ πῇ ἐμπ.

Lib. 10. c. 2.

A Præterea cùm bonum aliud ſit muneris functio, aliud habitus: ex voluptates, quæ in naturalem habitum reſtituunt, ex euentu iucundæ ſunt. Ineſt autem in cupiditatibus functio habitus & naturæ aliqua re carentis. Sunt enim etiam aliquæ doloris & cupiditatis expertes voluptates: quales ſunt functiones muneris in contemplando occupatæ, natura nihil deſiderante, nullâque re egente. Illas autem non eſſe veras voluptates, argumento eſt, quòd non iiſdem rebus iucundis delectantur homines, cùm expletur, & cùm in ſuo ſtatu eſt natura. Sed natura conſtituta, rebus delectantur abſolutè iucundis: cùm expletur verò, etiam contrariis. Acribus enim & amaris gaudent: quorum nihil eſt neque natura, neque abſolutè iucundum. Ergo ne voluptates qui- B dem. Vt .n. ea quæ iucunda ſunt, inter ſe comparantur, ſic & ex quæ ab his oriuntur, voluptates. Nec verò neceſſe eſt aliud quicquam voluptate melius eſſe, vt aiunt nonnulli, finem ortu eſſe meliorem. Voluptates enim non ſunt ortus: ne omnes quidem ſunt cum ortu coniunctæ: ſed muneris functiones potiùs, & finis. Nec cùm gignuntur res aliquæ, ſed cùm aliquibus rebus vtimur, eueniunt atque exiſtunt voluptates: neque omnium voluptatum finis, quiddam ab illis diuerſum eſt, ſed earum quæ ad naturæ perfectionem perducunt. Quapropter neque rectè dicunt, voluptatem ortum ſiue generationem eſſe, quæ ſenſu percipi poſſit: ſed dicendum fuit potiùs, eſſe functionem muneris habitus cum natura conſentientis: & in locum illorum verborum, Quæ ſenſu percipi poſſit, ſubſtituẽdum eſt, Non impeditam. C Iccirco autem ortum quendam eſſe exiſtimãt, quia propriè bonum eſt. Nam functionem muneris ortum eſſe arbitrantur. Sed aliud eſt. Quod autem declarari ex eo putant voluptates eſſe malas, quia nonnulla iucunda morbos pariunt; eadem ratio & contra ſalubria facit, quia nonnulla eorum ſunt ad pecuniam quærendam inutilia. Hac igitur ratione erunt vtraque mala: ſed non iccirco mala ſunt. Nam etiam cauſas rerum animo contemplari, & diſcere, nocet interdum valetudini. Sed neque prudentiam, neque vllum alium habitum voluptas impedit, ea quæ ab vnoquoque habitu proficiſcitur: ſed quæ ſunt alienæ. Ex enim quæ ex contemplatione rerum & diſciplina manant voluptates, efficient vt magis ac magis contemplemur, & diſcamus. Nullam verò vo- D luptatis artem eſſe, non eſt mirum: neque id ſine ratione accidit. Nam neque vllius functionis ars eſt, ſed facultatis potiùs: quamquam vnguentaria & culinaria videntur eſſe voluptatis artes. Quod verò aiunt, temperãtem fugere voluptates, & prudentem ſequi vitam à dolore vacuam: pueros autem & beſtias voluptates conſectari; eadem ratione hæc omnia diſſoluuntur. Nam quoniam expoſuimus, quemadmodum ſint abſolutè bonæ voluptates, & quemadmodum non omneis bonæ: has taleis pueri & beſtiæ perſequuntur, harúmque indolentiam vir prudens: eas, inquam, quæ cum cupiditate & dolore coniunctæ ſunt, & quæ ad corpus pertinent, (ſunt enim hæ huiuſmodi,) earúmque immoderationes, ex quibus intemperans & dicitur & eſt intemperans. Quo fit, vt has fugiat temperãs. Nam ſunt & temperantis propriæ quædam voluptates.

E

CAPVT XIV.

Ex ſua porrò ſententia opiniones vulgatas de Voluptate examinat, Primam ſcilicet, Tertiam & Secundam.

Inter omneis porrò conuenit, malum eſſe dolorem, ac fugiendum. Alius enim abſolutè malum eſt, alius aliquo modo, nempe quòd impedit. Quod autẽ rei fugiendæ contrarium eſt, quà fugienda & mala, bonũ eſt. Neceſſariò igitur bonum quiddam eſt voluptas. Neque enim ea qua vtebatur Speuſippus, diſſolutio quadrat:

vt maius minori & æquali contrarium eſt, ſic voluptati duo eſſe contraria, & dolorem, & id quod medium eſt. Non enim dixerit, voluptates idem eſſe quod aliquod malum. Iam verò nihil prohibet, ſi nonnullæ voluptates malæ ſunt, quominus aliqua voluptas ſit ſummum bonum: quemadmodum & ſcientia aliqua eſt optima, etiam ſi aliquæ ſint malæ. Immò verò fortaſſe & neceſſe eſt, ſiquidem vniuſcuiuſque habitus functiones liberæ ſunt, & non impeditæ, ſiue omnium habituum functio beatitudo eſt, ſiue alicuius eorum, modò non ſit impedita eam maximè eſſe expetendam. At hoc eſt voluptas. Itaque erit aliqua voluptas ſummum bonum, cùm ſint multæ, ſi fors ita ferat, abſolutè malæ. Atque ob hanc cauſam, vitam beatam, iucundam eſſe omnes exiſtimant, & beatitudinem cũ voluptate connectunt, non iniuria. Nulla enim muneris functio, ſi impediatur, perfecta eſſe poteſt. At beatitudo in perfectis rebus numeratur. Quocirca & corporis & externa bona, & fortunam quoque ne hæc impediantur, deſiderat beatus. Qui autem ei qui in rota crucietur, & qui maximis calamitatibus afficiatur, beato eſſe licere dicunt, modò vir bonus ſit, nihil dicunt, ſiue ſua ſponte, ſiue inuiti dicant. Propterea autem quòd fortunam deſiderat, quibuſdam videtur idem eſſe vita beata, atque ſecũda fortuna, cùm longè aliud ſit. Nam etiam ipſa, ſi ſit immoderata, impedimento eſt vitæ beatæ: nec ea iam fortaſſe ſecunda fortuna iure nominatur. Ea enim circumſcribitur ac definitur ex ipſius cum vita beata comparatione. Et quòd omnes & beſtiæ & homines perſequuntur voluptatem, argumento eſt, eam quodammodo eſſe ſummum bonum.

Fama autem haud dubie non funditus interit illa,
Quam multi celebrant populi.

Sed quoniã neque eadem natura, optima: neque idem habitus, optimus eſt, nec videtur: ne eandem quidem ſequuntur omnes voluptatem: ſed omnes tamen voluptatem. Fortaſſe verò etiam ſequuntur non eam, quam putant, neque eam, quam dixerint, ſed eandem. In omnibus enim diuinum quiddam ineſt natura. Sed nominis hæreditas venit ad corporis voluptates, propterea quòd plerumque ſeſe ad eas homines applicant, earúmque ſunt omnes participes. Quia igitur hæ ſolæ notæ ſunt, idcirco has ſolas putant eſſe voluptates. Perſpicuum autem etiam illud eſt, ſi neque voluptas, neque functio muneris, bonum ſit, virum beatum iucundè non victurum. Quamobrem enim ea deſideretur, ſi non ſit bonum? Immò verò fieri etiam poterit, vt in dolore ac moleſtia ætatem agat. Nam neque dolor erit malum, ſiquidem neque voluptas bonum. Itaque cur eum fugiat? Nihilo verò erit iucundior viri boni vita, niſi etiam eius muneris functiones ſint iucundiores. Iam verò de corporis voluptatibus ij inſuper conſiderare debent, qui nonnullas voluptates dicunt magnopere eſſe expetendas, quales ſunt honeſtæ: non autem ex quæ ad corpus pertinent, & in quibus verſatur intemperans. Cur igitur dolores his voluptatibus contrarij mali ſunt? Malo enim contrarium, bonum eſt. An ita dicendum, eas eſſe bonas, quæ ſint neceſſariæ, quia etiam id quod non eſt malum, bonum eſt? An vſque ad aliquem finem bonæ ſunt? Nam quibus in habitibus ac motibus, eius, quod eſt melius, nimium non reperitur, ne eorum voluptatis quidem nimium eſt: quorum autem nimium reperitur, voluptatis quoque nimium reperitur. Corporis autem bonorum aliquod eſt nimium, & malus quiſque ex eo eſt, quòd immoderatas voluptates ſequatur, non quòd neceſſarias. Delectantur enim omnes quodammodo opſoniis, vino, & rebus venereis, ſed non ita vt oportet.

A ὥσπερ τὸ μεῖζον τῷ ἐλάττονι, καὶ ἴσῳ ἐναντίον· οὐ γὰρ ἂν φαίη ὅπερ κακόν τι εἶναι τὴν ἡδονήν. ἄριστον δὴ οὐδὲν κωλύει ἡδονήν τινα εἶναι, εἰ ἔνιαι φαῦλαι ἡδοναί, ὥσπερ καὶ ἐπιστήμην τινά, ἐνίων φαύλων οὐσῶν. ἴσως δὲ καὶ ἀναγκαῖον, εἴπερ ἑκάστης ἕξεώς εἰσιν ἐνέργειαι ἀνεμπόδιστοι, εἴθ' ἡ πασῶν ἐνέργειά ἐστιν εὐδαιμονία· εἴτε ἡ τινὸς αὐτῶν, ἂν ᾖ ἀνεμπόδιστος, αἱρετωτάτην εἶναι· τοῦτο δ' ἐστὶν ἡδονή· ὥστε εἴη ἄν τις ἡδονὴ τὸ ἄριστον, τῶν πολλῶν ἡδονῶν φαύλων οὐσῶν, εἰ ἔτυχεν ἁπλῶς· καὶ διὰ τοῦτο πάντες τὸν B εὐδαίμονα, ἡδὺν οἴονται βίον εἶναι, καὶ ἐμπλέκουσι τὴν ἡδονὴν εἰς τὴν εὐδαιμονίαν, εὐλόγως· οὐδεμία γὰρ ἐνέργεια τέλειος, ἐμποδιζομένη· ἡ δ' εὐδαιμονία, τῶν τελείων· διὸ προσδεῖται ὁ εὐδαίμων τῶν ἐν σώματι ἀγαθῶν, καὶ τῶν ἐκτὸς, καὶ τῆς τύχης, ὅπως μὴ ἐμποδίζηται ταῦτα. οἱ δὲ τὸν τροχιζόμενον καὶ τὸν δυστυχίαις μεγάλαις περιπίπτοντα, εὐδαίμονα φάσκοντες εἶναι, ἐὰν ᾖ ἀγαθὸς, ἢ ἑκόντες ἢ ἄκοντες, οὐδὲν λέγουσι. διὰ δὲ τὸ προσδεῖσθαι τῆς τύχης, δοκεῖ τισι ταὐτὸν εἶναι ἡ εὐτυχία τῇ εὐδαιμονίᾳ, οὐκ οὖσα· ἐπεὶ καὶ αὐτὴ ὑπερβάλλουσα, C ἐμπόδιός ἐστι. καὶ ἴσως οὐκ ἔτι εὐτυχίαν καλεῖν δίκαιον· πρὸς γὰρ τὴν εὐδαιμονίαν ὁ ὅρος αὐτῆς. καὶ τὸ διώκειν δὲ ἅπαντα καὶ θηρία καὶ ἀνθρώπους τὴν ἡδονὴν, σημεῖόν τι τοῦ εἶναί πως ἄριστον αὐτήν.

γ. φαίης.

Φήμη δ' οὔ τι γε πάμπαν ἀπόλλυται, *ἥν τινα λαοὶ
Πολλοὶ φημίζουσι.

Hesiodus.
γ. ἥν τινα πολλοὶ λαοὶ φημίζουσι.

ἀλλ' ἐπεὶ οὐχ ἡ αὐτὴ, οὔτε φύσις, οὔθ' ἕξις ἡ ἀρίστη, οὔτ' ἔστιν, οὔτε δοκεῖ, οὐδ' ἡδονὴν διώκουσι τὴν αὐτὴν πάντες· ἡδονὴν μέντοι πάντες. ἴσως δὲ καὶ διώκουσιν, οὐχ ἣν οἴονται, οὐδ' ἣν ἂν φαῖεν, ἀλλὰ τὴν αὐτήν. πάντα γὰρ φύσει ἔχει τι θεῖον. ἀλλ' εἰλήφασί γε τὴν τοῦ ὀνόματος κληρονομίαν αἱ σωματικαὶ ἡ- D δοναὶ, διὰ τὸ πλειστάκις τε παραβάλλειν εἰς αὐτὰς, καὶ πάντας μετέχειν αὐτῶν. διὰ τὸ μόνας οὖν γνωρίμους εἶναι, ταύτας μόνας οἴονται εἶναι. φανερὸν δὲ καὶ ὅτι, εἰ μὴ ἡδονὴ ἀγαθὸν, καὶ ἡ ἐνέργεια, οὐκ ἔσται ζῆν ἡδέως τὸν εὐδαίμονα· τίνος γὰρ ἕνεκα δέοι ἂν αὐτῆς, εἴπερ μὴ ἀγαθόν; ἀλλὰ καὶ λυπηρῶς ἐνδέχεται ζῆν; οὔτε κακὸν γὰρ, οὔτε ἀγαθὸν, ἡ λύπη, εἴπερ μηδ' ἡδονή· ὥστε διὰ τί ἂν φεύγοι; οὐδὲ δὴ ἡδίων ὁ βίος ὁ τοῦ σπουδαίου, εἰ μὴ καὶ αἱ ἐνέργειαι αὐτοῦ. Περὶ δὲ δὴ τῶν σωματικῶν ἡδονῶν ἐπισκεπτέον *τοῖς λέγουσιν, ὅτι *ἔνιαί γε ἡδοναὶ αἱρεταὶ σφό- E δρα, οἷον αἱ καλαὶ, ἀλλ' οὐχ αἱ σωματικαὶ, καὶ περὶ ἃς ὁ ἀκόλαστος. διὰ τί οὖν αἱ ἐναντίαι λῦπαι, μοχθηραί; κακῷ γὰρ ἀγαθὸν ἐναντίον. ἢ οὕτως ἀγαθαὶ *αἱ ἀναγκαῖαι, ὅτι καὶ τὸ μὴ κακὸν ἀγαθόν ἐστιν, ἢ μέχρι του ἀγαθαί; τῶν μὲν γὰρ ἕξεων καὶ κινήσεων ὅσων μή ἐστι τοῦ βελτίονος ὑπερβολὴ, οὐδὲ τῆς ἡδονῆς· *ὅσων δ' ἐστὶ, καὶ τῆς ἡδονῆς ἐστι. τῶν δὲ σωματικῶν ἀγαθῶν ἐστιν ὑπερβολή· καὶ ὁ φαῦλος, τῷ διώκειν τὴν ὑπερβολὴν *ἐστιν, ἀλλ' οὐ τὰς ἀναγκαίας· πάντες γὰρ χαίρουσί πως καὶ ὄψοις, καὶ οἴνοις, καὶ ἀφροδισίοις, ἀλλ' οὐχ ὡς δεῖ·

γ. τοῖς λ.
γ. ἔνιαι γ.
γ. εἰς ἀναγκαίας.
γ. ἴσων
Vetus interpr. addit. φαῦλος ἐστι, & τὰ ἀφροδίσια·

A ἐναντίως δὲ ἐπὶ τῆς λύπης· οὐ γὰρ τὴν ὑπερβολὴν φεύγει, ἀλλ' ὅλως· οὐ γάρ ἐστι τῇ ὑπερβολῇ λύπη ἐναντία, * ἀλλ' ἢ τῷ διώκοντι τὴν ὑπερβολήν.

φ. ἀλλ' ἢ τῷ δ.

ΚΕΦΑΛ. ιε'.

Ἔτι περὶ ἡδονῆς δηλοῖ δὲ τί τοῖς ἀποκειμένοις αὐτὴν τὸ ἀγαθὸν, αἴτιον τῆς ψευδοῦς ὑπολήψεως ἐγένετο.

Ἐπεὶ δ' οὐ μόνον δεῖ τἀληθὲς εἰπεῖν, ἀλλὰ καὶ τὸ αἴτιον τοῦ ψεύδους· τοῦτο γὰρ συμβάλλεται πρὸς B τὴν πίστιν· ὅταν γὰρ εὔλογον φανῇ τὸ διὰ τί φαίνεται ἀληθὲς, οὐκ ὂν ἀληθὲς, πιστεύειν ποιεῖ τῷ ἀληθεῖ μᾶλλον· ὥστε λεκτέον διὰ τί φαίνονται αἱ σωματικαὶ ἡδοναὶ, αἱρετώτεραι. πρῶτον μὲν οὖν δὴ ὅτι ἐκκρούει τὴν λύπην· καὶ διὰ τὰς ὑπερβολὰς τῆς λύπης, ὡς οὔσης ἰατρείας, τὴν ἡδονὴν διώκουσι τὴν ὑπερβάλλουσαν, καὶ ὅλως τὴν σωματικήν· σφοδραὶ δὲ γίνονται αἱ ἰατρεῖαι· διὸ καὶ διώκονται διὰ τὸ παρὰ τὸ ἐναντίον φαίνεσθαι. καὶ οὐ σπουδαῖον δὴ δοκεῖ ἡ ἡδονὴ, διὰ δύο ταῦτα, ὥσπερ εἴρηται· ὅτι, αἱ μὲν, φαύλης φύσεώς εἰσι πράξεις, ἢ ἐκ γενετῆς, ὥσ- C περ θηρίου· ἢ δι' ἔθος, οἷον αἱ τῶν φαύλων ἀνθρώπων. αἱ δ', ἰατρεῖαι, ὅτι ἐνδεοῦς, καὶ ἔχειν βέλτιον ἢ γίνεσθαι· αἱ δὲ συμβαίνουσι τελειουμένων. κατὰ συμβεβηκὸς οὖν σπουδαῖαι. ἔτι, διώκονται διὰ τὸ σφοδραὶ εἶναι, ὑπὸ τῶν ἄλλαις μὴ δυναμένων χαίρειν· αὐτοὶ γοῦν αὑτοῖς δίψας τινὰς παρασκευάζουσι. ὅταν μὲν οὖν ἀβλαβεῖς, ἀνεπιτίμητον· ὅταν δὲ βλαβεράς, φαῦλον· οὔτε γὰρ ἔχουσιν ἕτερα, ἐφ' οἷς χαίρουσι· τό, τε μηδέτερον πολλοῖς λυπηρὸν, διὰ τὴν φύσιν· ἀεὶ γὰρ πονεῖ τὸ ζῶον, ὥσπερ καὶ οἱ φυσικοὶ λόγοι μαρτυροῦσι, τὸ ὁρᾶν, τὸ ἀκούειν, φάσκοντες εἶναι λυπηρόν· ἀλλ' ἤδη συνήθεις ἐσμὲν, ὥς φασιν. ὁμοίως δ', ἐν μὲν τῇ D νεότητι, διὰ τὴν αὔξησιν, ὥσπερ οἱ οἰνωμένοι διάκεινται), καὶ ἡδὺ ἡ νεότης· οἱ δὲ μελαγχολικοὶ τὴν φύσιν, ἀεὶ δέονται ἰατρείας· καὶ γὰρ τὸ σῶμα δακνόμενον διατελεῖ διὰ τὴν κρᾶσιν· καὶ ἀεὶ ἐν ὀρέξει σφοδρᾷ εἰσιν. ἐξελαύνει δὲ ἡδονὴ λύπην, ἥ τε ἐναντία, καὶ ἡ τυχοῦσα, ἐὰν ᾖ ἰσχυρά· καὶ διὰ ταῦτα ἀκόλαστοι καὶ φαῦλοι γίνονται). αἱ δ' ἄνευ λυπῶν, οὐκ ἔχουσιν ὑπερβολήν· αὗται δὲ, αἱ τῶν φύσει ἡδέων, καὶ μὴ κατὰ συμβεβηκός. λέγω δὲ κατὰ συμβεβηκὸς ἡδέα τὰ ἰατρεύοντα· ὅτι γὰρ συμβαίνει ἰατρεύεσθαι τοῦ ὑπομένοντος ὑγιοῦς πράττοντός τι, διὰ τοῦτο ἡδὺ δοκεῖ εἶναι· φύσει δ' ἡ- E δέα, ἃ ποιεῖ πρᾶξιν τῆς τοιᾶσδε φύσεως. οὐκ ἀεὶ δ' οὐθὲν ἡδὺ τὸ αὐτὸ, διὰ τὸ μὴ ἁπλῆν εἶναι ἡμῶν τὴν φύσιν, ἀλλ' ἐνεῖναί τι καὶ ἕτερον, καθὸ φθαρτά· ὥστε ἄν τι θάτερον πράττῃ, τοῦτο τῇ ἑτέρᾳ φύσει παρὰ φύσιν. ὅταν δ' ἰσάζῃ, οὔτε λυπηρὸν δοκεῖ, οὔθ' ἡδὺ τὸ πραττόμενον· ἐπεὶ εἴ του ἡ φύσις ἁπλῆ εἴη, ἀεὶ ἡ αὐτὴ πρᾶξις ἡδίστη ἔσται. διὸ ὁ θεὸς ἀεὶ μίαν καὶ ἁπλῆν χαίρει ἡδονήν· οὐ γὰρ μόνον κινήσεώς ἐστιν ἐνέργεια, ἀλλὰ καὶ ἀκινησίας· καὶ ἡδονὴ μᾶλλον ἐν ἠρεμίᾳ ἐστὶν, ἢ ἐν κινήσει.

A Contrà ſit in dolore. Nam non fugit quiſque immo[de]rarum dolorem, ſed omnino dolorem. Non enim [ni]mio dolor eſt contrarius, niſi ei qui nimium conſe[ctatur].

CAPVT XV.

Secundam opinionem de Voluptate examinat.

QVoniam autem non ſolùm oratio vera eſſe debet, verùm etiam cauſa, cur falſa pro veris habita ſint, aperienda eſt; (hoc enim ad fidem faciẽdum valet; nam cùm probabilis ratio viſa fuerit, quamobrem viſum ſit aliquid verum, quod verum non eſſet, tum magis adducimur vt vero fidem habeamus;) iccirco exponenda ra- B tio eſt, cur voluptates corporis magis expetendæ videãtur. Primùm igitur voluptatem corporis, tum quia dolorem diſcutit, tum propter immoderatos dolores, tanquam medicamentum, & curationem quandam, perſequuntur. Curationes autem omnes ſunt vehementes, eóque ſtudioſè quæruntur, quia videntur cum ſuo contrario pugnare. Econtra verò non eſſe bonum voluptas, duabus videtur iiſdem de cauſis, vt dictum eſt: partim quia voluptates ſunt vitioſæ naturæ actiones, aut in primo animantis ortu, vt ferarum: aut propter conſuetudinem, vt vitioſorum hominum: partimque quia curationes ſunt eius quod aliquid deſiderat: & poſſidere quàm acquirere præſtat. Hæ autem percipiuntur, cùm explen- C tur cupiditate, & cùm ij, qui illas deſiderant, in perfectam naturam reſtituũtur. Ex euentu igitur bonæ ſunt. Præterea conſectantur eas, quia ſunt vehemẽtes, ij quibus aliç oblectationes non ſuppetunt. Itaque ſitim quãdam ſibi ipſi quærunt, atque arceſſunt. Vbi igitur innoxias ſequuntur, nõ eſt reprehendendũ: vbi damnoſas & perniciosas, malum. Nam neque alia habẽt, quibus delectentur: & ſi neutrũ præſtò ſit, multi dolore moleſtiaque afficiuntur propter naturam. Perpetuo enim labore defatigatur animal, vt etiã libri de natura ſcripti teſtantur: in quibus ſcriptum eſt, videre & audire, laborioſum ac moleſtum eſſe: ſed quotidiana conſuetudine fieri, vt minùs ſentiamus, vt aiunt. Itémque in adoleſcẽtia quidẽ, propterea quòd ea ætate corpus magnitudinem & vireis colligit, ſic afficiũtur homines, vt vinolenti & D ætas iuuenum, iucundum quiddã eſt. Qui autẽ ab atra bile afflictantur natura, ſemper egent curatione. Corpus enim eorũ aſſiduè vellicatur, ac mordetur, propter tẽperationem, ſempérque in vehemẽti appetitione verſantur. Voluptas autẽ dolorem eijcit ac propulſat, tum ea quæ cõtraria eſt, tum quælibet alia, ſi valida ſit & vehemens. Et propter has cauſas, efficiuntur intẽperantes & vitioſi. Quæ autem doloris ſunt expertes voluptates, eæ nihil habent nimium, nihil immoderatum. Atque eæ ſunt, quæ ex rebus, natura non euentu iucundis, proficiſcuntur. Ea autẽ euentu iucũda appello, quæ curationis cauſa adhibentur. Nam quia euenit vt medicamẽto curetur aliquis, parte ea, quæ ſana atque integra ſubeſt, aliquid agente, iccirco hoc videtur eſſe iucundum. Na- E tura autẽ iucunda ea dico, quæ talis naturæ actionẽ eliciunt, atque expromunt. Iã verò nihil idẽ nobis ſemper eſt iucundum, quia ſimplex non eſt noſtra natura: ſed ineſt in ea etiam aliquid alterum ac diſpar, ex quo intereat neceſſe eſt. Itaque ſi quid agat altera pars, hoc alteri naturæ præter naturam eſt. Cùm verò exæquatæ ſunt ambæ partes, neque moleſtum, quod agitur, neque iucundum videtur. Nam ſi cuius natura ſimplex ſit, eadem actio ſemper erit iucundiſſima. Itaque ſemper vna & ſimplici Deus voluptate potitur. Non enim motionis tantùm functio eſt aliqua, ſed etiam vacuitatis à motione, magiſque eſt in quiete quàm in motu voluptas.

Mutatio autem rerum omnium dulciſſima eſt, vt ait Poëta, propter improbitatem quandam hominum. Quemadmodum enim homo vitioſus ingenio mobili ac mutabili eſt; ſic ea natura, quæ mutationem deſiderat, mala ac vitioſa eſt. Non enim ſimplex, neque bona eſt. De continentia igitur, & incontinentia, de voluptate ac dolore, quid ſit eorum vnumquidque, quóque modo eorum alia bona alia mala ſint, dictum eſt. Reſtat vt de Amicitia dicamus.

A μεταβολὴ δὲ, πάντων * γλυκύτατον, κατὰ τὸν ποιητὴν, διά πονηρίαν τινά. ὥσπερ γὰρ ἄνθρωπος εὐμετάβολος, ὁ πονηρός· καὶ ἡ φύσις, ἡ δεομένη μεταβολῆς· οὐ γὰρ ἁπλῆ, οὐδ᾽ ἐπιεικής. περὶ μὲν οὖν ἐγκρατείας καὶ ἀκρασίας, καὶ περὶ ἡδονῆς καὶ λύπης, εἴρηται, καὶ τί ἕκαστον, καὶ πῶς τὰ μὲν ἀγαθὰ αὐτῶν ἐστι· τὰ δὲ κακά· λοιπὸν δὲ καὶ περὶ φιλίας ἐροῦμεν.

γρ. γλυκύ. vt apud Eurip. in Oreſte.

ARISTOTELIS ETHICORVM NICOMACHEORVM

LIBER OCTAVS.

CAPVT I.

De amicitia diſſerere, quoniam illa virtutis & vitiorum adiunctum ſit, Ethici philoſophi proprium eſſe demonſtrat.

His autem expoſitis, deinceps nobis de amicitia eſt diſſerendum. Etenim aut virtus quædam eſt, aut cum virtute cõiuncta. Præterea res eſt ad vitam degendam maximè neceſſaria. Nemo enim eſt, qui ſine amicis vitam ſibi optabilem eſſe ducat, etiamſi cæterorum bonorum omniũ copia circumfluat. Nam etiam ij qui diuitiis, imperiis, & potentia inſtructi atque ornati ſunt, maximè videntur amicorum officium operámque deſiderare. Quem enim fructum afferat huiuſmodi rerum proſperitas, ſublata beneficentia: quæ & in amicos confertur maximè, & ſummis laudibus, cùm in amicos vſurpatur, digniſſima eſt? aut quónam modo ſine amicis cuſtodiri, incolumiſq; ſeruari poſſit? Nam quanto maior eſt, tanto pluribus caſibus & periculis propoſita eſt. Iam in paupertate, cæteriſque rebus aduerſis, vnicum perfugium, amicos eſſe putant. Atque adoleſcentibus opitulatur amicitia, ne quid peccent: ſenibus, vt colantur, & vt quibus ipſi in rebus agendis intereſſe non poſſunt propter ætatis infirmitatem, ea ab amicis conficiantur ac tranſigantur: iis, quorum ætas floret, vt res magnas & præclaras gerant:

Atque duo cùm vnà carpunt iter, alter abundat
Conſilio, quod ſæpe comes non explicat alter.

Ambo enim agendi atque intelligendi maiorem habẽt facultatem. Ac videtur ſanè in eo quod procreauit, in id quod procreatum eſt, ineſſe amicitia naturà: neque id ſolùm in hominibus, verùm etiam in auibus, & plurimis animalibus, pariter in iis quæ ſunt einſdem generis, ac gentis inter ſe, ſed in hominibus maximè. Ex quo eos qui apud Græcos ab hominũ amore nomen traxerunt, humaniq; à nobis, φιλάνθρωποι ab illis appellantur, laudare cõſuenimus. Cernere etiam licet in erroribus, quàm ſit omnis homo homini accommodatum quiddam atque amicũ. Videtur autem amicitia etiã ciuitates continere, maioriſque quàm iuſtitia, latoribus legum, curæ eſſe. Nam & cõcordiam, quæ amicitiæ ſimillima ac gemina eſt, ſummopere expetunt, & ſeditionem ei inimicam omni ſtudio eijciunt, atque exterminant. Et ſi ciues inter ſe amicitiam colant, nihil ſit quamobrem iuſtitiam deſiderent: at ſi iuſti ſint, tamen amicitiæ acceſſionem requirant. Et id, quod ex omnibus iuribus maximè ius eſt, ad amicitiam videtur pertinere. Neque verò neceſſaria ſolùm res eſt, verumetiam honeſta. Nam & eos laudamus, qui amicos amant, & amicorum multitudo in rebus pulchris atque honeſtis numeratur. Præterea nonnulli eoſdem viros, bonos & amicos eſſe putant.

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΟΥΣ ΗΘΙΚΩΝ

B

Νικομαχείων Θ.

ΚΕΦΑΛ. α΄.

Ὅτι περὶ φιλίας σκεπτέον. καὶ ἔπαινος αὐτῆς.

ΜΕΤΑ δὲ ταῦτα, περὶ φιλίας ἕπεται ἂν διελθεῖν· ἔστι γὰρ ἀρετή τις, ἢ μετ᾽ ἀρετῆς. ἔτι δ᾽, ἀναγκαιότατον εἰς τὸν βίον· ἄνευ γὰρ φίλων, οὐδεὶς ἂν ἕλοιτο ζῆν,
C ἔχων τὰ λοιπὰ ἀγαθὰ πάντα· καὶ γὰρ πλουτοῦσι, καὶ ἀρχὰς καὶ δυναστείας κεκτημένοις δοκεῖ μάλιστα φίλων εἶναι χρεία· τί γὰρ ὄφελος τῆς τοιαύτης εὐετηρίας, ἀφαιρεθείσης εὐεργεσίας; ἣ γίνεται μάλιστα καὶ ἐπαινετωτάτη πρὸς φίλους; ἢ πῶς ἂν τηρηθείη καὶ σώζοιτο ἄνευ φίλων; ὅσῳ γὰρ πλείων, τοσούτῳ ἐπισφαλεστέρα. ἐν πενίᾳ δὲ καὶ ταῖς λοιπαῖς δυστυχίαις, μόνην οἴονται καταφυγὴν εἶναι τοὺς φίλους· καὶ νέοις δὲ πρὸς τὸ ἀναμάρτητον, καὶ πρεσβυτέροις πρὸς θεραπείαν, καὶ τὸ ἐλλεῖπον τῆς πράξεως * δι᾽ ἀσθένειαν βοηθείας· τοῖς τ᾽ ἐν ἀκμῇ, πρὸς τὰς καλὰς πράξεις,

*—Σύν τε δύ᾽ ἐρχομένω.

D καὶ γὰρ νοῆσαι καὶ πρᾶξαι δυνατώτεροι. φύσει τ᾽ ἐνυπάρχειν ἔοικε πρὸς τὸ γεγεννημένον· τῷ γεννήσαντι· καὶ οὐ μόνον ἐν ἀνθρώποις, ἀλλὰ καὶ ἐν ὄρνισι, καὶ ἐν τοῖς πλείστοις τῶν ζώων, καὶ τοῖς ὁμοεθνέσι πρὸς ἄλληλα· καὶ μάλιστα τοῖς ἀνθρώποις· ὅθεν τοὺς φιλανθρώπους ἐπαινοῦμεν. ἴδοι δ᾽ ἄν τις καὶ ἐν ταῖς πλάναις, ὡς οἰκεῖον ἅπας ἄνθρωπος ἀνθρώπῳ καὶ φίλον. ἔοικε δὲ καὶ τὰς πόλεις συνέχειν ἡ φιλία· καὶ οἱ νομοθέται μᾶλλον περὶ αὐτὴν σπουδάζειν, ἢ τὴν δικαιοσύνην. ἡ γὰρ ὁμόνοια, ὅμοιόν τι τῇ φιλίᾳ ἔοικεν εἶναι. ταύτης δὲ μάλιστα ἐφίενται· καὶ τὴν
E στάσιν ἔχθραν οὖσαν, μάλιστα ἐξελαύνουσι. καὶ φίλων μὲν ὄντων, οὐδὲν δεῖ δικαιοσύνης· δίκαιοι δὲ ὄντες, προσδέονται φιλίας· καὶ τῶν δικαίων τὸ μάλιστα φιλικὸν εἶναι δοκεῖ. οὐ μόνον δὲ ἀναγκαῖόν ἐστιν, ἀλλὰ καὶ καλόν. τοὺς γὰρ φιλοφίλους ἐπαινοῦμεν· ἥ τε * φιλοφιλία δοκεῖ τῶν καλῶν ἕν τι εἶναι. ἔτι, καὶ ἔνιοι τοὺς αὐτοὺς ἄνδρας οἴονται ἀγαθοὺς εἶναι καὶ φίλους.

Magn. l.2.c.11. Eudem. l.8.c.1.

γρ. δι᾽ ἀσθένειαν βοηθεῖ. Sic Lamb. Iliad. κ.

Lego σύν τε δύ᾽ ἐρχομένω καὶ νοῆσαι, mutata diſtinctione & tranſpoſitis vocculis & γαρ.

Quidam cod. τῷ γεννήσαντι & πρὸς τὸ γεννῆσαν τῷ γεννηθέντι.

γρ. πολυφιλία. ſicut alibi in πολυπράγμων & πολυπραγμοσύνη. variant codd.

ΚΕΦΑΛ. β'. A

Περὶ φιλίας τὰ ὑπ' ἄλλων εἰρημένα ἀφεὶς, αὐτὸς σκοπεῖν ἄρχεται ἀκριβῶς· πρῶτον δὲ περὶ τοῦ φιλητοῦ καὶ τῆς φιλίας ἀρχῆς, εὐνοίας, ἀντιφ.

Διαμφισβητεῖται δὲ περὶ αὐτῆς οὐκ ὀλίγα· οἱ μὲν γὰρ ὁμοιότητά τινα τιθέασιν αὐτὴν, καὶ τοὺς ὁμοίους φίλους· ὅθεν * τὸν ὅμοιόν φασιν ὡς τὸν ὅμοιον, καὶ κολοιὸν ποτὶ κολοιὸν, καὶ ὅσα τοιαῦτα. οἱ δ', ἐξ ἐναντίας, * κεραμεῖς πάντας τοὺς τοιούτους ἀλλήλοις φασὶν εἶναι· καὶ περὶ αὐτῶν τούτων ἀνώτερον ἐπιζητοῦσι καὶ φυσικώτερον. Εὐριπίδης μὲν φάσκων ἐρᾶν μὲν ὄμβρου γαῖαν ξηρανθεῖσαν· ἐρᾶν δὲ σεμνὸν οὐρανὸν, πληρούμενον ὄμβρου, πεσεῖν εἰς γαῖαν. καὶ Ἡράκλειτος, τὸ ἀντίξουν συμφέρον, καὶ ἐκ τῶν διαφερόντων καλλίστην ἁρμονίαν, καὶ πάντα κατ' ἔριν γίνεσθαι. ἐξ ἐναντίας δὲ τούτοις, ἄλλοι τε καὶ Ἐμπεδοκλῆς· τὸ γὰρ ὅμοιον τοῦ ὁμοίου ἐφίεσθαι. τὰ μὲν οὖν φυσικὰ τῶν ἀπορημάτων * παρείσθω· οὐ γὰρ οἰκεῖα τῆς παρούσης σκέψεως. ὅσα δ' ἐστὶν ἀνθρωπικὰ, καὶ ἀνήκει εἰς τὰ ἤθη καὶ τὰ πάθη, ταῦτ' ἐπισκεψώμεθα· οἷον, πότερον ἐν πᾶσι γίνεται ἡ φιλία, ἢ οὐχ οἷόν τε μοχθηροὺς ὄντας, φίλους εἶναι· καὶ πότερον ἓν εἶδος τῆς φιλίας ἐστὶν, ἢ πλείω. οἱ μὲν γὰρ ἓν οἰόμενοι, ὅτι ἐπιδέχεται τὸ μᾶλλον καὶ τὸ ἧττον, οὐχ ἱκανῷ πεπιστεύκασι σημείῳ· δέχεται γὰρ τὸ μᾶλλον καὶ τὸ ἧττον, καὶ τὰ ἕτερα τῷ εἴδει. εἴρηται δ' ὑπὲρ αὐτῶν * ἔμπροσθεν. Τάχα δ' ἂν γένοιτο φανερὸν περὶ αὐτῶν, γνωρισθέντος τοῦ φιλητοῦ· δοκεῖ γὰρ οὐ πᾶν φιλεῖσθαι, ἀλλὰ τὸ φιλητόν· τοῦτο δ' εἶναι ἀγαθὸν, ἢ ἡδὺ, ἢ χρήσιμον. δόξειε δ' ἂν χρήσιμον εἶναι δι' οὗ γίνεται ἀγαθόν τι ἢ ἡδονή. ὥστε φιλητὰ ἂν εἴη τἀγαθόν τε καὶ τὸ ἡδὺ, ὡς τέλη. πότερον οὖν τἀγαθὸν φιλοῦσιν, ἢ τὸ αὐτοῖς ἀγαθόν; διαφωνεῖ γὰρ ἐνίοτε ταῦτα. ὁμοίως δὲ καὶ περὶ τὸ ἡδὺ αὐτό. δοκεῖ δὲ καὶ τὸ αὑτῷ ἀγαθὸν φιλεῖν ἕκαστος· καὶ εἶναι, ἁπλῶς μὲν τἀγαθὸν, φιλητόν· ἑκάστῳ δὲ, τὸ ἑκάστῳ. φιλεῖ δὲ ἕκαστος, οὐ τὸ ὂν αὑτῷ ἀγαθὸν, ἀλλὰ τὸ φαινόμενον. διοίσει δ' οὐδέν· ἔσται γὰρ τὸ φιλητὸν φαινόμενον. τριῶν δ' ὄντων δι' ἃ φιλοῦσιν, ἐν μὲν τῇ τῶν ἀψύχων φιλήσει, οὐ λέγεται φιλία· οὐ γάρ ἐστιν ἀντιφίλησις, οὐδὲ βούλησις ἐκείνων ἀγαθοῦ· γελοῖον γὰρ ἴσως τῷ οἴνῳ βούλεσθαι τἀγαθά· ἀλλ' εἴπερ, σώζεσθαι βούλεται αὐτὸν, ἵνα αὐτὸς ἔχῃ. τῷ δὲ φίλῳ φασὶ δεῖν βούλεσθαι τἀγαθὰ, ἐκείνου ἕνεκα· τοὺς δὲ βουλομένους οὕτω τἀγαθὰ, εὔνους λέγουσιν, ἂν μὴ τὸ αὐτὸ καὶ παρ' ἐκείνου γίγνηται· εὔνοιαν γὰρ ἐν ἀντιπεπονθόσι φιλίαν εἶναι, ἢ προσθετέον τὸ μὴ λανθάνουσαν· πολλοὶ γάρ εἰσιν εὖνοι οἷς οὐχ ἑωράκασιν, ὑπολαμβάνουσι δὲ ἐπιεικεῖς εἶναι ἢ χρησίμους· τοῦτο δὲ * αὐτὸ, κἂν ἐκείνων τις πάθοι πρὸς τοῦτον. εὖνοι μὲν οὖν οὗτοι φαίνονται ἀλλήλοις· φίλους δὲ πῶς ἂν τις εἴποι, λανθάνοντας ὡς ἔχουσιν ἑαυτοῖς;

Margin notes: Ὀδυσσ. ρ. ὡς αἰεὶ τὸν ὅμοιον ἄγει θεὸς ὡς τὸν ὅμοιον. — Hesiod. ἐν ἐργ. καὶ κεραμεὺς κεραμεῖ κοτέει. — γρ. ἀφελόντες. — Aspasius ἔοικε δὲ εἰρῆσθαι ἐν τοῖς ἐκπεπτωκόσι τῶν Νικομαχείων· quaſi interciderit pars aliqua huius operis. — γρ. μὲν.

CAPVT II.

Amicitiæ theoriam aggreditur. Aliorum opiniones phyſicas reijcit, ethicas admittit. Quæſtiones duas propoſitas vtriúmque ſententias confutat. Suam inde opinionem interpoſiturus, cauſas amicitiæ generatim enarrat, & definitione colligit.

SEd de ea magna multis in rebus controuerſia eſt. Alij enim eam eſſe ſimilitudinem quandã ſtatuunt, & ſimileis, amicos. Ex quo prouerbia nata ſunt: Semper ſimilem ad ſimilem: &, Graculus cum graculo: & cætera huius generis. Alij contrà, hos taleis figulos inter ſe dicunt omneis eſſe. Ac de his ipſis diſputationem altiùs & magis à natura repetunt: primùm Euripides, qui ita loquitur, B

Tellus quidem imbrem amat, vbi campus aridus
Ob ſiccitatem ſterilis humore indiget:
Cælum at beatum, cùm refertum eſt imbribus,
Ardet cadendi mira in humum libidine.

Deinde Heraclitus, Contrarium idem vtile: &, Ex reb. diſſimilib. pulcerrimum concentum exiſtere: &, Ex diſcordia naſci omnia. Aduerſantur his cũ alij multi, tum Empedocles. Simile .n. eius, quod ſimile eſt, deſiderio teneri. Dubitationes igitur eas quę ſunt naturaleis, miſſas faciamus. non .n. huic diſputationi conueniunt. Eas autem, quæ ad homines, eorúmque mores & perturbationes pertinẽt, videamus: quales ſunt hæ, Vtrùm inter omneis poſſit eſſe amicitia, an inter malos non poſſit: &, Vtrùm ſit vnum genus amicitiæ, an plura. Qui enim ob C eam cauſam vnum eſſe putant, quia amplificationem & diminutionem recipit, non ſatis firmo nituntur argumento. Recipiunt enim amplificationem & diminutionem multa, quæ tamen ſpecie & forma differũt: de quibus ſuprà dictum eſt. Hæc autem fortaſſe plana fient, ſi, quid ſit amabile, fuerit cognitum. Non enim omnia videntur amari, ſed id dumtaxat, quod amabile eſt. cuiuſmodi eſt id quod vel bonum, vel iucundum, vel vtile eſt. Id autem vtile videtur quo aut aliquod bonum, aut voluptas comparatur. Itaque amabilia ſunt bonum & iucundum, tanquã fines. Vtrùm igitur id quiſque diligit, quod abſolutè bonum eſt, an quod ſibi eſt bonum quoniam hæc nonnunquam inter ſe diſcrepant. Itémque de ipſo iucundo ambigi poteſt. Videtur autem & D id quiſque amare quod ſibi bonum eſt: & abſolutè quidem amabile eſſe bonum, cuique verò amabile, quod cuique bonum eſt. Amat igitur vnuſquiſque non quod ſibi reapſe bonum eſt, ſed quod videtur. Neque quidquam intererit. Erit enim amabile, quod bonum eſſe videbitur. Cùm ſint autẽ tria, in quibus ineſt cauſa cur amentur, in inanimorum amatione amicitiæ nomen non vſurpatur. Nam neque mutuò amant, neque illis quiſquam vult bene euenire. Rideatur enim fortaſſe, ſi quis dicat ſe vino bene euenire velle: ſeu vt quàm liberaliſſimè agamus, dabimus ei, vt velit vinum ſaluum & incorruptum manere, vt ipſe habeat. Atqui amico bene cupere eius cauſa, non ſua, aiunt oportere. Qui autem ita volunt amico bene euenire, eos beneuolos appellant, ſi non idem etiam ab illo referatur. Amicitiam enim eſſe beneuolentiam in iis qui inter ſe par E pari referunt. Niſi fortè eo addendum eſt, Non occultam, neque incognitam. Multi enim eos quos nũquam viderunt, beneuolentia complectuntur, quia viros bonos eſſe aut ſibi vtileis fore exiſtimant. Quòd ſi eodem modo illorum aliquis in hunc ſit affectus, beneuolentia quidem inter eos intercedere videtur: ſed amicos quamobrem quiſpiam eos dicat, quorum alter de alterius in ſe animo nihil explorati habet?

Ergo vt ſint amici, eos oportet ſe mutuò beneuolentia comprehendere, velléque alterum alteri bona euenire: ita vt hoc vtrique perſpectum ſit & cognitum, propter vnum aliquod eorum quæ dicta ſunt.

CAPVT III.

Species & differentias Amicitiæ, ex cauſis ſuis deductas explicare aggreditur, & plures eſſe ſpecies Amicitiæ materiales oſtendit. Ex his duas, quæ propter voluptatem aut vtilitatem contrahuntur, hoc capite enarrat.

SEd cùm hæc tria, quæ amari ſolere dicimus, genere inter ſe differant: amationes quoque differunt, & amicitiæ. Sunt enim tria amicitiæ genera, quæ rebus amabilibus pari numero reſpondent. Eſt enim ſua cuiuſque generis mutua amatio, nõ obſcura, neque incognita. Iam verò qui inter ſe amant, alter alteri omnia bene euenire volunt, quà amant. Atque ij quidem, qui vtilitatis cauſa amant inter ſe, nõ propter ſe, neque ſua cauſa inter ſe amant, ſed quà quippiam boni alteri ab altero proficiſcitur. Eorum qui propter voluptatem, amicitiam inter ſe compararunt, ſimilis ratio eſt. Non enim facetos & vrbanos propterea diligimus, quia cuiuſdammodi ſunt. ſed quia nos delectant. Denique & qui vtilitatis cauſa amicitia inter ſe iuncti ſunt, propter id quod ipſis bonum eſt, diligunt: & quos voluptas ad amãdum excitat, amicitiam iucundo metiuntur: nec is, qui amatur, quà eſt, amatur, ſed quà vtilis, aut iucundus eſt. Ex euentu igitur conſtant hæ amicitiæ: non enim quà eſt is, qui diligitur, quicumque ſit, amatur: ſed quà illi vtilitatem aliquam præbẽt, ac ſuppeditant, hi voluptatem. Quocirca facile tales amicitiæ dirimuntur, cùm ij ſimiles non permaneant. Nam ſi non ampliùs ſint iucundi, aut vtiles, amandi finem faciunt. Vtile autem non idem permanet, ſed aliud aliàs efficitur. Eo igitur, quod amicitiam contraxerat, diſſoluto, amicitia quoque diſſoluitur, perinde ac ſi amicitia cum illis rebus eſſet inſtituta. Cuius generis amicitia maximè in ſenibus cernitur. Nam neque qui hac ætate ſunt, in amicitiis iucundum ſequuntur, ſed vtile: neque ex iuuenibus & ætate florentibus, ij qui emolumento ducuntur. Non admodum autem tales ſocietate vitæ inter ſe coniunguntur. Nam interdum ne iucundi quidem ſunt. Neque igitur talium conſuetudinem deſiderant, niſi ſint vtiles. Nam tantiſper ſeſe iucundos præbent, quamdiu ſe commodum aliquod conſecuturos eſſe ſperant. Atque in hoc genere hoſpitalis quoque amicitia locatur. Iuuenum autem amicitia voluptatis cauſa cõparari videtur. Nam cùm affectibus & perturbationibus animi in vita obtẽperant, tum id quod ſibi iucundum, quódque præſens eſt, ſequuntur maximè. Quia autem mutata ætate, mutantur & ea quæ ſunt iucunda, iccirco celeriter & amici fiunt, & amare deſinunt. Nam eorum amicitia vnà cum eo quod eis iucundum eſt, immutatur, atque euaneſcit. Talis autem voluptatis mutatio, celeris eſt. Ad amorem autem etiam procliues & propenſi ſunt adoleſcentes. Nam magna ex parte rem amatoriam regit & gubernat perturbatio: parit atque efficit voluptas. Amant igitur, citóque amandi finem faciunt, ita vt ſæpe vno eodémque die voluntatem mutent. Volunt autem hi totos dies vnà traducere, vitæque ſocietate coniungi: quia hac ratione id eis contingit, quod amicitiæ maximè conuenit.

CAPVT IV.

Tertiam ſpeciem materialem Amicitiæ, quæ virtutis ergo ſuſcipitur, explicat.

AT virorum bonorum & virtute ſimilium perfecta amicitia eſt. Hi enim ſe mutuò ſimiliter bonis affici volunt, quà ſunt boni: boni autem ſunt per ſe.

A δεῖ ἄρα εὐνοεῖν ἀλλήλοις, καὶ βούλεσθαι τἀγαθὰ μὴ λανθάνοντας δι' ἕν τι τῶν εἰρημένων.

ΚΕΦΑΛ. γ'.

Ὅτι φιλίας εἴδη τρία. πρώτη μὲν ἡ διὰ χρήσιμον· δευτέρα δέ, ἡ διὰ τὸ ἡδύ.

ΔΙαφέρει δὲ ταῦτα ἀλλήλων εἴδει· καὶ αἱ φιλήσεις ἄρα, καὶ αἱ φιλίαι. τρία γὰρ ἐστὶν εἴδη τῆς φιλίας, ἰσάριθμα τοῖς φιλητοῖς· καθ' ἕκαστον γάρ ἐστιν ἀντιφίλησις οὐ λανθάνουσα. οἱ δὲ φιλοῦντες ἀλλήλους, βούλονται τἀγαθὰ ἀλλήλοις ταύτῃ ᾗ B φιλοῦσιν. οἱ μὲν οὖν διὰ τὸ χρήσιμον φιλοῦντες ἀλλήλους, οὐ καθ' αὑτοὺς φιλοῦσιν, ἀλλ' ᾗ γίγνεταί τι αὐτοῖς παρ' ἀλλήλων ἀγαθόν· ὁμοίως δὲ καὶ οἱ δι' ἡδονήν· οὐ γὰρ τὸ ποιούς τινας εἶναι ἀγαπῶσι τοὺς εὐτραπέλους, ἀλλ' ὅτι ἡδεῖς αὐτοῖς. οἵ τε δὴ διὰ τὸ χρήσιμον φιλοῦντες, διὰ τὸ αὑτοῖς ἀγαθὸν στέργουσι· καὶ οἱ δι' ἡδονήν, διὰ τὸ αὑτοῖς ἡδύ. καὶ οὐχ ᾗ ὁ φιλούμενός ἐστιν, ἀλλ' * ᾗ χρήσιμος, ἢ ἡδύς, κατὰ (x. ᾗ ὁ χρήσι.) συμβεβηκός τε δὴ αἱ φιλίαι αὗταί εἰσιν· οὐ γὰρ ᾗ ἐστιν, ὅς ποτέ ἐστιν ὁ φιλούμενος, ταύτῃ φιλεῖται, ἀλλ' C ᾗ πορίζουσιν οἱ μὲν ἀγαθόν τι· οἱ δ', ἡδονήν. εὐδιάλυτοι δὴ αἱ τοιαῦταί εἰσι, μὴ διαμενόντων αὐτῶν ὁμοίων· ἐὰν γὰρ μηκέτι ἡδεῖς ἢ χρήσιμοι ὦσι, παύονται φιλοῦντες. τὸ δὲ χρήσιμον οὐ διαμένει, ἀλλ' ἄλλοτε γίγνεται ἄλλο. ἀπολυθέντος οὖν δι' ὃ φίλοι ἦσαν, διαλύεται καὶ ἡ φιλία, ὡς οὔσης τῆς φιλίας πρὸς ἐκεῖνα. μάλιστα δὲ ἐν τοῖς πρεσβύταις ἡ τοιαύτη φιλία δοκεῖ γίνεσθαι· οὐ γὰρ τὸ ἡδὺ οἱ τηλικοῦτοι διώκουσιν, ἀλλὰ τὸ ὠφέλιμον· καὶ τῶν ἐν ἀ- D κμῇ καὶ νέων, ὅσοι τὸ συμφέρον διώκουσιν· οὐ πάνυ δ' οἱ τοιοῦτοι οὐδὲ συζῶσι μετ' ἀλλήλων· ἐνίοτε γὰρ οὐδ' εἰσὶν ἡδεῖς· οὐδὲ δὴ προσδέονται τῆς τοιαύτης ὁμιλίας, * ἐὰν μὴ ὠφέλιμοι ὦσιν· ἐπὶ τοσοῦτον γάρ (x. ἐὰν δὲ ὠφέλ.) εἰσιν ἡδεῖς, ἐφ' ὅσον ἐλπίδας ἔχουσιν ἀγαθοῦ, εἰς ταύτας δὲ καὶ τὴν ξενικὴν τιθέασιν. ἡ δὲ τῶν νέων φιλία δι' ἡδονὴν εἶναι δοκεῖ· κατὰ πάθος γὰρ οὗτοι ζῶσι, καὶ μάλιστα διώκουσι τὸ ἡδὺ αὑτοῖς καὶ τὸ παρόν. τῆς ἡλικίας δὲ μεταπιπτούσης, καὶ τὰ ἡδέα γίνεται ἕτερα· διὸ ταχέως γίγνονται φίλοι καὶ παύονται. ἅμα γὰρ τῷ ἡδεῖ ἡ φιλία μεταπίπτει. τῆς δὲ E τοιαύτης ἡδονῆς ταχεῖα ἡ μεταβολή. καὶ ἐρωτικοὶ δὲ οἱ νέοι· κατὰ πάθος γὰρ καὶ δι' ἡδονὴν τὸ πολὺ * τῆς (x. τῆς ἐρωτικῆς ait Aſpaſius.) ἐρωτικῆς· διόπερ φιλοῦσι, καὶ ταχέως παύονται, πολλάκις τῆς αὐτῆς ἡμέρας μεταπίπτοντες. συνημερεύειν δὲ καὶ συζῆν οὗτοι βούλονται· γίνεται γὰρ αὐτοῖς τὸ κατὰ φιλίαν οὕτως.

ΚΕΦΑΛ δ'.

Τρίτον φιλίας εἶδος, τὸ τῆς τελείας καὶ κατ' ἀρετήν.

ΤΕλεία δ' ἐστὶν ἡ τῶν ἀγαθῶν φιλία καὶ κατ' ἀρετὴν ὁμοίων· οὗτοι γὰρ τἀγαθὰ ὁμοίως ἀλλήλοις βούλονται, ᾗ ἀγαθοί· ἀγαθοὶ δ' εἰσὶ καθ' αὑτούς·

A οἱ δὲ βουλόμενοι τἀγαθὰ τοῖς φίλοις, ἐκείνων ἕνεκα, μάλιστα φίλοι· δι' αὐτοὺς γὰρ οὕτως ἔχουσι, καὶ οὐ κατὰ συμβεβηκός· * διαμένει οὖν ἡ τούτων φιλία, ἕως ἂν ἀγαθοὶ ὦσιν. ἡ δ' ἀρετὴ μόνιμον. καὶ ἔστιν ἑκάτερος ἁπλῶς ἀγαθὸς, καὶ τῷ φίλῳ· οἱ γὰρ ἀγαθοὶ, καὶ ἁπλῶς ἀγαθοὶ, καὶ ἀλλήλοις ὠφέλιμοι. ὁμοίως δὲ καὶ ἡδεῖς· οἱ ἀγαθοὶ γὰρ, καὶ ἁπλῶς ἡδεῖς, καὶ ἀλλήλοις. ἑκάστῳ γὰρ καθ' ἡδονήν εἰσιν αἱ οἰκεῖαι πράξεις καὶ αἱ τοιαῦται· τῶν ἀγαθῶν δὲ, τοιαῦται ἢ ὅμοιαι. ἡ τοιαύτη δὲ φιλία, μόνιμος εὐλόγως ἐστί· συνάπτει γὰρ ἐν αὐτῇ πάνθ' ὅσα δεῖ τοῖς φίλοις ὑπάρχειν· πᾶσα B γὰρ φιλία δι' ἀγαθόν ἐστιν, ἢ δι' ἡδονὴν, ἢ ἁπλῶς, ἢ τῷ φιλοῦντι, καὶ καθ' ὁμοιότητά τινα. ταύτῃ δὲ πάντα ὑπάρχει τὰ εἰρημένα καθ' αὑτούς. ταύτῃ γὰρ * ὅμοια καὶ τὰ λοιπὰ, τό, τε ἁπλῶς ἀγαθὸν, καὶ ἡδὺ * ἁπλῶς ἐστι. μάλιστα δὲ ταῦτα φιλητά· καὶ τὸ φιλεῖν δὲ καὶ ἡ φιλία ἐν τούτοις μάλιστα καὶ ἀρίστη. σπανίας δ' εἰκὸς τὰς τοιαύτας εἶναι· ὀλίγοι γὰρ οἱ τοιοῦτοι. ἔτι δὲ, προσδεῖται * χρόνου καὶ συνηθείας· κατὰ τὴν παροιμίαν γὰρ οὐκ ἔστιν εἰδῆσαι ἀλλήλους, πρὶν τοὺς λεγομένους ἅλας συναναλῶσαι· οὐδ' ἀποδέξασθαι δὴ πρότερον, οὐδ' εἶναι φίλους, πρὶν ἑκάτερος C ἑκατέρῳ φανῇ φιλητὸς, καὶ πιστευθῇ. οἱ δὲ ταχέως τὰ φιλητὰ πρὸς ἀλλήλους ποιοῦντες, βούλονται μὲν φίλοι εἶναι, οὐκ εἰσὶ δὲ, εἰ μὴ καὶ φιλητοὶ, καὶ τοῦτ' ἴσασι. βούλησις μὲν οὖν ταχεῖα τῆς φιλίας, φιλία δὲ οὔ.

Iam qui bona amicis optant, benéque cupiunt illorum cauſa, ij maximè ſunt amici. Sunt enim hoc animo per ſe, non ex euentu. Manet igitur horum amicitia tandiu quamdiu boni ſunt. Virtus autem diuturna quædam res eſt, & maximè ſtabilis. Eſtque vterque ſimpliciter, abſolutéque bonus, & amico. Nam viri boni & abſolutè boni ſunt, & inter ſe vtiles. Itémque iucundi: quandoquidem boni, & abſolutè iucundi, & inter ſe iucundi ſunt. Suæ enim cuique & tales, qualis quiſque eſt, voluptati ſunt actiones, Bonorum autem tales aut ſimiles ſunt actiones. Talis porrò amicitia meritò firma ac ſtabilis eſt. Omnia enim concurrunt in ea quæ in amicis eſſe debent. Nam omnem amicitiam vel bonum aliquod contrahit, vel voluptas: & vtrumque horum vel abſolutè, vel ei qui amat, & ex ſimilitudine quadam. In hac autem ea inſunt omnia, quæ iam dicta ſunt, per ſe. Nam hac ſimiles, etiam cæteris rebus inter ſe ſunt ſimiles. Iam quod abſolutè bonum eſt, id abſolutè quoque eſt iucundum. Hæc autem amabilia ſunt maximè. Etamare igitur in eis viget maximè, & amicitia, eáque optima. Probabile autem eſt, taleis amicitias eſſe raras. Magna eſt enim talium virorum, paucitas. Præterea tépore & conſuetudine vitæ opus eſt. Verum enim illud prouerbium eſt, Multos modios ſalis ſimul edẽdos eſſe vt ſe homines inter ſe norint. Neque quẽquam in amicitiam recipere, probaréque oportet, neque vllos inter ſe amicos eſſe, priuſquam alter alteri dignus, qui ametur, dignúſque cui fides habeatur, viſus fuerit. Qui verò citò ea quæ amicitiæ propria ſunt, inter ſe faciunt, amici illi quidem eſſe volunt, ſed non ſunt tamẽ, niſi etiam digni ſint, qui amentur, idque habeant exploratum. Amicitiæ igitur conciliandæ voluntas celeriter illa quidem ſuſcipitur, ſed non ſtatim amicitia naſcitur.

γρ. διαμένει οὖν μάλιστα ...

γρ. ὅμοιαι. vtramque lect. Græcus interpr. agnoſcit. & interpretatur.

γρ. ἁπλῶς ἐστι μάλιστα δὲ ταῦτα φιλητά.

ΚΕΦΑΛ. ε'.

Σύγκρισις τῶν τελείων τῆς φιλίας εἰδῶν.

Αὕτη μὲν οὖν καὶ τὸν χρόνον, καὶ κατὰ τὰ λοιπὰ τελεία ἐστὶ, καὶ κατὰ πάντα ταῦτα γίνεται, καὶ D * ὁμοία ἑκατέρῳ παρ' ἑκατέρου· ὅπερ δεῖ τοῖς φίλοις ὑπάρχειν. Ἡ δὲ διὰ τὸ ἡδὺ, ὁμοίωμα ταύτης ἔχει· καὶ γὰρ οἱ ἀγαθοὶ, ἡδεῖς ἀλλήλοις· ὁμοίως δὲ * καὶ ἡ διὰ τὸ χρήσιμον· καὶ γὰρ τοιοῦτοι ἀλλήλοις οἱ ἀγαθοί. μάλιστα δὲ καὶ ἐν τούτοις αἱ φιλίαι διαμένουσιν, ὅταν τὸ ἴσον γίγνηται παρ' ἀλλήλων, οἷον ἡδονή· καὶ μὴ μόνον οὕτως, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ, οἷον τοῖς εὐτραπέλοις, καὶ μὴ ὡς ἐραστῇ καὶ ἐρωμένῳ· οὐ γὰρ ἐπὶ τοῖς αὐτοῖς ἥδονται οὗτοι, ἀλλ' ὁ μὲν * ὁρῶν ἐκεῖνον, ὁ δὲ θεραπευόμενος ὑπὸ τοῦ ἐραστοῦ· ληγούσης δὲ τῆς ὥρας, ἐνίοτε καὶ ἡ φιλία E λήγει· τῷ μὲν γὰρ, οὐκ ἔστιν ἡ ὄψις ἡδεῖα· τῷ δὲ, οὐ γίνεται ἡ θεραπεία. πολλοὶ δ' αὖ διαμένουσιν, ἐὰν ἐκ τῆς συνηθείας τὰ ἤθη στέρξωσιν, ὁμοήθεις ὄντες. οἱ δὲ μὴ τὸ ἡδὺ ἀντικαταλλαττόμενοι, ἀλλὰ τὸ χρήσιμον ἐν τοῖς ἐρωτικοῖς, καὶ εἰσὶν ἧττον φίλοι, καὶ διαμένουσιν. οἱ δὲ διὰ τὸ χρήσιμον ὄντες φίλοι, ἅμα τῷ συμφέροντι διαλύονται. οὐ γὰρ ἀλλήλων ἦσαν φίλοι, ἀλλὰ τοῦ λυσιτελοῦς. δι' ἡδονὴν μὲν οὖν, καὶ διὰ τὸ χρήσιμον, καὶ φαύλους ἐνδέχεται φίλους ἀλλήλοις εἶναι, καὶ ἐπιεικεῖς φαύλοις, καὶ μηδέτερον ὁποιῳοῦν· δι' * αὐτοὺς δὲ δῆλον ὅτι μόνους τοὺς ἀγαθούς·

γρ. ὁμοία

γρ. ἡ διὰ τὸ

γρ. ὁρῶν ἑαυτῶν,

γρ. αὐτοὺς

CAPVT V.

Species Amicitiæ materiales inter ſe confert: eáſque diuerſas eſſe oſtendens: quæſtioni poſteriori cap. 2. propoſitæ ſatisfacit.

HÆc igitur & tempore, & reliquis rebus perfecta & cumulata eſt, & his omnibus conſtat. ſimilis denique vtrique ab altero eſt: quod in amicis ineſſe debet. Ea autem, quæ iucundi cauſa comparatur amicitia, huic ſimilis eſt Boni viri enim inter ſe iucundi ſunt Itémque ea quam vtilitas emolumentúmque conflauit. Tales enim ſunt inter ſe viri boni. Maximè autem & in his amicitiæ permanent, cùm par pari inter ſe refertur: verbi gratia, voluptatem: neque hoc modo ſolùm: ſed ex vna & eadem re, vt fit inter vrbanos ac facetos: non vt inter amatorem, cúmque qui amatur. Non enim iiſdem rebus hi delectantur: ſed amator illius amore: is qui amatur, amatoris erga ſe ſtudio atque obſeruantia. Forma porrò euaneſcente, interdum euaneſcit quoque amicitia. Illi enim eius qui amatur, facies deſinit eſſe iucunda: hic ab illo non amplius colitur, neque obſeruatur. Plerique autem in amicitia permanent, ſi conſuetudine vitæ adhibita mores dilexerint, cùm ſint inter ſe moribus ſimiles. Qui autem in rebus amatoriis non iucundum ſed vtile permutant, cùm minus amici ſunt, minùs diu in eadem inter ſe voluntate permanent. Qui verò vtilitatis cauſa ſunt amici, vtilitate ſublata dirimuntur. Non enim ſe mutuò amabãt, ſed emolumentum. Propter voluptatem autem atque vtilitatem, & malus inter ſe, & bonis cũ malis, & neutris cum qualibuſcumque amicitia intercedere poteſt. Sed propter ſe nimirum amici ſunt inter ſe ſoli viri boni.

Mali enim familiaritate mutua non delectantur, niſi aliquam vtilitatem alter ab altero percipiat. Et verò ſola bonorum virorum amicitia criminationibus & calumniis vacat. Non enim facile eſt quicquã alicui de eo credere, quem ipſe diu probaris ac ſpectaris. Preterea fides habetur horum alteri ab horũ altero maximè: ſummáque ab vtroque diligentia adhibetur, ne alteri ab altero iniuria inferatur: cæteráq; omnia in his inſunt, quæ vera amicitia poſtulat. In aliis autem ſodalitatibus ac ſocietatibus nihil prohibet quominus huiuſmodi mala incidant. Quoniam igitur homines appellant amicos, & eos qui vtilitate ad amandum ducuntur, vt ciuitates, (inter ciuitates enim vtilitatis cauſa ſocietates bellicæ contrahi videntur,) & eos qui voluptate eódem inuitantur, vt pueri: fortaſſe nos quoque tales, amicos appellare, compluráque amicitiæ genera ponere debemus: ac primo ſanè loco propriè eam amicitiam nominare, quæ eſt inter bonos, quà boni ſunt: reliquas ex ſimilitudine. Amici enim ſunt ea ratione, qua eſt in eis boni quippiam, & aliquid boni ſimile. Iucundum enim bona quædam res eſt iis qui rebus iucundis ducuntur. Sed hæ amicitiæ non ſæpe copulatæ reperiuntur, neque iidem inter ſe fiunt amici propter vtilitatem, ac iucunditatem. Nam non admodum copulantur, neque vnà cohærent, quæ ex euentu conſtant.

CAPVT VI.

Ex materialibus ſpeciebus priorem quæſtionem ſoluere aggreditur. Quinam quibuſnam, quo amicitia genere amici eſſe poſſint. In primis autem ex perſonarum Qualitate hoc deducit.

CVm ſit autem in hæc genera amicitia diſtributa, mali quidem propter voluptatem aut vtilitatem inter ſe erunt amici, quando ſunt hac ratione veris amicis ſimiles: boni autem propter ſe amici futuri ſunt: quà enim boni ſunt. Hi igitur abſolutè ſunt amici: illi ex euentu, & eo quòd his ſint ſimiles. Qemadmodum autem in virtutibus, alij habitu, alij re & functione muneris boni nominantur: ſic & in amicitia alij mutua vitæ conſuetudine & conuictu inter ſe delectantur, vtilitatéſque alter alteri ſuppeditant: alij verò aut dormientes, aut locorum interuallo diſiuncti, amicitiæ muneribus non funguntur quidem illi, ſed ita tamen ſunt animati, vt fungi poſſint. Non enim locorum interualla amicitias ſimpliciter dirimunt, ſed muneris functionem. Quòd ſi diuturna fuerit abſentia, efficere videtur vt amicitiam quoque inobſcuret obliuio. Ex quo dici ſolet

Neglectum alloquium multos diſiunxit amicos.

Sed nec ſenes, nec auſteri, ad amicitiam eſſe idonei videntur. Nam apud eos non multum loci voluptati relictum eſt. Nemo autem, neque cum eo, qui grauis ac moleſtus eſt, neque cum eo, qui non eſt iucundus, dies totos conſumere poteſt. Et dolorem enim maximè fugere, & iucunditatem expetere videtur natura. Iam verò qui inter ſe probati & accepti ſunt, nec communi vitæ conſuetudine deuinciuntur tamen, beneuolis quàm amicis ſunt ſimiliores. Nihil eſt enim amicorum tam proprium, quàm vitæ ſocietate coniungi. Nam vtilitatem quidem egentes expetunt: vitæ autem conſuetudinem etiam diuites ac beati. Solitaria enim vita his, minimè omnium conuenit. At vnà viuere non poſſunt, qui nec iucundi ſunt, nec iiſdem rebus delectantur: quod habere videtur maximè ſodalitas.

A οἱ γὰρ κακοὶ οὐ χαίρουσιν ἑαυτοῖς, εἰ μή τις ὠφέλεια γίγνοιτο. καὶ μόνη δὲ ἡ τῶν ἀγαθῶν φιλία ἀδιάβλητός ἐστιν· οὐ γὰρ ῥᾴδιον οὐδενὶ πιστεῦσαι περὶ τοῦ ἐν πολλῷ χρόνῳ ὑπ' αὐτῶν δεδοκιμασμένου, καὶ τὸ πιστεύειν ἐν τούτοις, καὶ τὸ μηδέ ποτ' ἂν ἀδικῆσαι, καὶ ὅσα ἄλλα ἐν τῇ ὡς ἀληθῶς φιλίᾳ ἀξιοῦται. ἐν δὲ * ταῖς ἄλλαις οὐδὲν κωλύει γίνεσθαι τὰ τοιαῦτα. * ἐπεὶ οὖν οἱ ἄνθρωποι λέγουσι φίλους καὶ τοὺς διὰ τὸ χρήσιμον, ὥσπερ αἱ πόλεις· δοκοῦσι γὰρ αἱ συμμαχίαι ταῖς πόλεσι * γίνεσθαι ἕνεκα τοῦ συμφέροντος· καὶ τοὺς δι' ἡδονὴν ἀλλήλους στέργοντας, ὥσπερ οἱ παῖδες· ἴσως μὲν δεῖ λέγειν καὶ ἡμᾶς φίλους τοὺς τοιούτους.

γρ. ταῖς ἄλλαις ἑταιρείαις

γρ. ἐπεὶ γὰρ

γρ. γίνεσθαι

B εἴδη δὲ καὶ τῆς φιλίας πλείω, καὶ πρώτως μὲν καὶ κυρίως τὴν τῶν ἀγαθῶν ᾗ ἀγαθοί· τὰς δὲ λοιπὰς, καθ' ὁμοιότητα. * ᾗ γὰρ ἀγαθόν τι καὶ ὅμοιόν τι, ταύτῃ φίλοι· καὶ γὰρ τὸ ἡδὺ ἀγαθόν τι τοῖς φιληδέσιν· οὐ πάνυ δὲ αὗται συνάπτουσιν, οὐδὲ γίνονται οἱ αὐτοὶ φίλοι διὰ τὸ χρήσιμον καὶ ἡδύ· οὐ γὰρ πάνυ * συνδυάζεται τὰ κατὰ συμβεβηκός.

γρ. ᾗ γὰρ ἀγαθοί, ταύτῃ μὲν ἁπλῶς φίλοι

γρ. συνδυάζ.

ΚΕΦΑΛ. ϛ΄.

C *Τίνες εἰσὶ φίλοι.*

ΕΙς ταῦτα δὲ τὰ εἴδη τῆς φιλίας νενεμημένης, οἱ μὲν φαῦλοι ἔσονται φίλοι δι' ἡδονὴν ἢ τὸ χρήσιμον, ταύτῃ ὅμοιοι ὄντες· οἱ δ' ἀγαθοὶ, δι' αὑτοὺς φίλοι· ᾗ γὰρ ἀγαθοί. οὗτοι μὲν οὖν ἁπλῶς φίλοι· ἐκεῖνοι δὲ κατὰ συμβεβηκὸς, καὶ τῷ ὡμοιῶσθαι τούτοις. Ὥσπερ δὲ ἐπὶ τῶν ἀρετῶν οἱ μὲν, καθ' ἕξιν οἱ δὲ, κατ' ἐνέργειαν ἀγαθοὶ λέγονται, οὕτω
D δὲ καὶ ἐπὶ τῆς φιλίας· οἱ μὲν γὰρ συζῶντες, χαίρουσιν ἀλλήλοις, καὶ πορίζουσι τἀγαθά· οἱ δὲ καθεύδοντες, ἢ κεχωρισμένοι τοῖς τόποις, οὐκ ἐνεργοῦσι μὲν, οὕτω δ' ἔχουσιν, ὥστε ἐνεργεῖν φιλικῶς· οἱ γὰρ τόποι οὐ διαλύουσι τὴν φιλίαν ἁπλῶς, ἀλλὰ τὴν ἐνέργειαν. ἐὰν δὲ χρόνιος ἡ ἀπουσία γίνηται, καὶ τῆς φιλίας * δοκεῖ λήθην ποιεῖν· ὅθεν εἴρηται.

γρ. δοκεῖ ἡ ἀπουσία λ.

Πολλὰς δὴ φιλίας ἀπροσηγορία διέλυσεν.

οὐ φαίνονται δ' οὔθ' οἱ πρεσβῦται, οὔθ' οἱ στρυφνοὶ, φιλικοὶ εἶναι· βραχὺ γὰρ ἐν αὐτοῖς τὸ τῆς ἡδονῆς· οὐδεὶς δὲ δύναται συνημερεύειν τῷ λυπηρῷ, οὐδὲ τῷ μὴ
E ἡδεῖ· μάλιστα γὰρ ἡ φύσις φαίνεται, τὸ μὲν λυπηρὸν φεύγειν, ἐφίεσθαι δὲ τοῦ ἡδέος. οἱ δ' ἀποδεχόμενοι ἀλλήλους, μὴ συζῶντες δὲ, εὔνοις ἐοίκασι μᾶλλον ἢ φίλοις. οὐδὲν γὰρ οὕτως ἐστὶ φίλων, ὡς τὸ συζῆν· ὠφελείας μὲν γὰρ οἱ ἐνδεεῖς ὀρέγονται· συνημερεύειν δὲ καὶ οἱ μακάριοι· μονώταις μὲν γὰρ εἶναι τούτοις ἥκιστα προσήκει· συνδιάγειν δὲ μετ' ἀλλήλων οὐκ ἔστι μὴ ἡδεῖς ὄντας, μηδὲ χαίροντας τοῖς αὐτοῖς, ὅπερ ἡ ἑταιρικὴ δοκεῖ ἔχειν.

A

ΚΕΦΑΛ. ζ.

Τίνας πῶς φίλους γίγνεσθαι οὐ ῥᾴδιον, καὶ περὶ πολυφιλίας.

Μάλιστα μὲν οὖν ἐστὶ φιλία, ἡ τῶν ἀγαθῶν, καθάπερ πολλάκις εἴρηται. δοκεῖ γὰρ, φιλητὸν μὲν καὶ αἱρετὸν τὸ ἁπλῶς ἀγαθὸν ἢ ἡδύ· ἑκάστῳ δὲ τὸ αὐτῷ τοιοῦτον· ὁ δ' ἀγαθὸς, τῷ ἀγαθῷ, δι' ἄμφω ταῦτα. ἔοικε δ' ἡ μὲν φίλησις, πάθει· ἡ δὲ φιλία, ἕξει· ἡ γὰρ φίλησις, οὐχ ἧττον

B

πρὸς τὰ ἄψυχά ἐστιν. ἀντιφιλοῦσι δὲ μετὰ προαιρέσεως· ἡ δὲ προαίρεσις ἀφ' ἕξεως· καὶ τὰ ἀγαθὰ βούλονται τοῖς φιλουμένοις ἐκείνων ἕνεκα, οὐ κατὰ πάθος, ἀλλὰ καθ' ἕξιν· καὶ φιλοῦντες τὸν φίλον, τὸ αὐτοῖς ἀγαθὸν φιλοῦσιν. ὁ γὰρ ἀγαθὸς φίλος γενόμενος, ἀγαθὸν γίνεται ᾧ φίλος. ἑκάτερος οὖν φιλεῖ τε τὸ αὐτῷ ἀγαθὸν, καὶ τὸ ἴσον ἀνταποδίδωσι τῇ βουλήσει καὶ * τῷ εἴδει· [γρ. τῷ ἡδεῖ.] λέγεται γὰρ φιλότης ἡ ἰσότης. μάλιστα δὴ τῇ τῶν ἀγαθῶν ταῦτα ὑπάρχει. Ἐν δὲ τοῖς στρυφνοῖς καὶ πρεσβυτικοῖς ἧττον γίνεται

C

ἡ φιλία, ὅσῳ δυσκολώτεροί εἰσι, καὶ ἧττον ταῖς ὁμιλίαις χαίρουσι· ταῦτα γὰρ δοκεῖ μάλιστ' εἶναι φιλικὰ, καὶ ποιητικὰ φιλίας. διὸ, νέοι μὲν γίνονται φίλοι ταχὺ, πρεσβῦται δ' οὔ· οὐ γὰρ γίνονται φίλοι, οἷς ἂν μὴ χαίρωσιν· ὁμοίως δ' οὐδ' οἱ στρυφνοί· ἀλλ' οἱ τοιοῦτοι, εὖνοι μέν εἰσιν ἀλλήλοις. βούλονται γὰρ τἀγαθὰ, καὶ ἀπαντῶσιν εἰς τὰς χρείας· φίλοι δ' οὐ πάνυ εἰσὶ, διὰ τὸ μὴ συνημερεύειν μηδὲ χαίρειν ἀλλήλοις· ἃ δὴ μάλιστα εἶναι δοκεῖ φιλικά. πολλοῖς δ' εἶναι φίλον, κατὰ τὴν τελείαν φιλίαν οὐκ ἐνδέχεται, ὥσπερ οὐδ' ἐρᾶν πολλῶν ἅμα· ἔοικε γὰρ ὑπερβολῇ. τὸ τοιοῦτο

D

δὲ πρὸς ἕνα πέφυκε γίνεσθαι. πολλοὺς δ' ἅμα τῷ αὐτῷ ἀρέσκειν σφόδρα, οὐ ῥᾴδιον, ἴσως δ' * οὐδ' ἀγαθὸν εἶναι. [γρ. οὐδ' ἀγαθοὺς εἶναι.] δεῖ δὲ καὶ ἐμπειρίαν λαβεῖν, καὶ ἐν συνηθείᾳ γενέσθαι, ὃ παγχάλεπον. διὰ τὸ χρήσιμον δὲ καὶ τὸ ἡδὺ, πολλοῖς ἀρέσκειν ἐνδέχεται· πολλοὶ γὰρ οἱ τοιοῦτοι, καὶ ἐν ὀλίγῳ χρόνῳ αἱ ὑπηρεσίαι. τούτων δὲ μᾶλλον ἔοικε * φιλία [γρ. φιλίᾳ] ἡ διὰ τὸ ἡδὺ, ὅταν ταὐτὰ ὑπ' ἀμφοῖν γίνηται, καὶ χαίρωσιν ἀλλήλοις, ἢ τοῖς αὐτοῖς· οἷαι τῶν νέων εἰσὶν αἱ φιλίαι· μᾶλλον γὰρ ἐν ταύταις

E

τὸ ἐλευθέριον. ἡ δὲ διὰ τὸ χρήσιμον, ἀγοραίων· καὶ οἱ μακάριοι δὲ, χρησίμων μὲν οὐδὲν δέονται, ἡδέων δέ. συζῆν μὲν γὰρ βούλονταί τισι· τὸ δὲ λυπηρὸν, ὀλίγον μὲν χρόνον φέρουσι, συνεχῶς δ' οὐδεὶς ἂν ὑπομείναι, οὐδ' αὐτὸ ἀγαθὸν, εἰ λυπηρὸν αὐτῷ εἴη· διὸ τοὺς φίλους ἡδεῖς ζητοῦσι. δεῖ δὲ ἴσως καὶ τοὺς ἀγαθοὺς τοιούτους ὄντας, καὶ ἔτι αὐτοῖς· οὕτω γὰρ αὐτοῖς ὑπάρξει ὅσα δεῖ τοῖς φίλοις. οἱ δ' ἐν ταῖς ἐξουσίαις διῃρημένοις φαίνονται χρῆσθαι τοῖς φίλοις· ἄλλοι γὰρ αὐτοῖς εἰσὶ χρήσιμοι, καὶ ἕτεροι ἡδεῖς, ἄμφω δ' οἱ αὐτοὶ οὐ πάνυ· οὔτε γὰρ ἡδεῖς μετ' ἀρετῆς ζητοῦσιν, οὔτε χρησίμους εἰς τὰ καλὰ,

A

CAPVT VII.

In perſonis amicorum Quantitate obſeruata, non omnes omnibus amicos eſſe poſſe oſtendit, ſiue magnitudinem ſiue numerum ſpectes.

EST igitur amicitia bonorũ maximè amicitia, quemadmodum ſæpiùs iam dictum eſt. Nam cùm id amabile & optabile videatur, quod abſolutè bonũ aut iucũdum eſt: tum id cuique amabile eſt, quòd ei tale eſt. At vir bonus viro bono propter horum vtrũque amabilis eſt. Videtur autẽ amatio perturbationi ſimilis eſſe; habitui amicitia.

B

Amatio enim etiam in res inanimas confertur: redamare autẽ cum conſilio coniunctũ eſt, quod ab habitu proficiſcitur. Præterea bonis affici volumus eos, quos amamus, illorum cauſa, non perturbatione aliqua incitati, ſed ex habitu. Et qui amicum diligunt, id quod ſibi bono eſt, diligunt. Nam vir bonus amicus alicui factus, ei ipſi cui amicus eſt, bonum eſt. Vterque igitur cùm id quod ſibi bono eſt, diligit: tũ par pari refert, & voluntate & genere. Nam vulgò dici ſolet, æqualitatem amicitiam eſſe. Maximè verò in amicitia virorum bonorum hæc inſunt. Inter auſteros autem & ſenes eo minùs amicitia conciliatur, quo ſunt difficiliores, minùſque hominum congreſſu & ſermone delectantur. Hæc enim & propria ſunt amicitiæ maximè & ad eam

C

conglutinandam plurimùm valent. Itaque citò fiunt iuuenes amici: ſenes non item. non enim fiunt iis amici, quibus non delectantur. ſimiliter neque acerbi, tristésq; natura. Sed tales homines ſanè beneuoli inter ſe eſſe poſſunt, (bene enim alter alteri omnia volunt euenire, præſtóque adſunt, atque occurrũt in rebus dubiis, & temporibus difficilibus,) ſed non admodum ſunt amici, quia neque vnà totos dies commorantur, neque alter alterius moribus delectatur: quæ maximè videntur amicitiæ conuenire. Sed perfecta cum multis amicitia nemini intercedere poteſt: ſicut fieri non poteſt vt quis multarũ amore vno tempore captus ſit. Nam perfectè amare, nimio ſimile eſt. Hoc autem vt cum vno dumtaxat ſuſcipiatur, patitur natura: Tum verò multos vno tem-

D

pore vni vehementer placere, haud facile eſt: fortaſſe verò neque bonos eſſe. Oportet autem & periculũ facere, & conſuetudine ſermonis & vitæ cũ eis coniungi quod eſt omnium difficillimũ. Propter vtilitatem autẽ & iucunditatem, vt quis multis placeat, fieri poteſt. Nã & huius generis hominum magna copia eſt, & breui tempore duo illa ſuppeditari poſſunt. Harum autem duarum ea magis amicitiæ ſimilitudinem gerit, quæ iucundi cauſa inſtituta eſt, cùm eadem ab altero alteri præſtantur, & alter altero delectatur, aut vterq; eiſdem: quales amicitiæ iuuenum ſunt. Magis enim elucet in his ingenium quoddam liberale. At ea, quæ propter vtile comparatur, eorum eſt qui mercaturam faciunt. Et

E

diuites ac beati, non vtileis ſed iucũdos amicos deſiderant. Viuere enim cum aliquibus volũt: id autem, quod dolorem ac moleſtiam affert, ferunt illi quidem ad breue quoddam tempus: perpetuò verò qui perferre poſſit, reperias neminem: immò ne ipſum quidem bonum, ſi ei moleſtum ſit. Itaque iucundos amicos quærũt. Sed fortaſſe & bonos quærere oportet, qui tales ſint, atque etiã amicis tales. Sic enim eis illa ſupperẽt, quibus amici inſtructi atque ornati eſſe debent. Qui verò ſunt auctoritate aliqua & poteſtate præditi, diſtinctis ac diuiſis amicis vti videntur. Alij enim ſunt eis vtiles, alij ſuaues ac iucundi. Non admodum autem iidem vtilium ac iucundorum parteis agunt. Nam neque eos iucundos quærunt, qui iucundum cum virtute coniunxerint: neque eos vtileis, qui ad res honeſtas ſibi vſui eſſe poſſunt:

ſed iu-

ſed iucũdos quidem, qui ſint faceti atque vrbani, quoniam iucundi deſiderio tenentur: vtileis autem, qui ſint ſolertes & habiles ad id quod imperatum ſit, agendum. Hæc autem non admodum in eodem reperiuntur. Atqui iucundum ſimul & vtilem, bonum virum eſſe diximus. Verùm homini dignitate ac potentia præſtāti, talis nõ facilè ſit amicus, niſi etiam ille potentia præſtans virtute ſuperetur. Nam ſi hoc non ita ſit, non æquatur proportione cum illo præſtantiore is qui ſuperatur. Rarò admodum autem tales homines reperiri ſolent.

CAPVT VIII.

Ex formali ratione Amicitiæ quæſtiones duas explicare aggreditur: adeóq; Formales ſpecies Amicitiæ inter ſe differentes eſſe oſtendit, alterā ἐν ἰσότητι, alterā ἐν ὑπεροχῇ: vt poſteriori quæſtioni, de ſpeciebus iam pridem propoſitis, ſatisfiat.

IN æqualitate igitur eæ quas ſuprà diximus, amicitiæ poſitæ ſunt. Aut eadem enim ab vtroq; præſtantur, eadémque alter alteri vult euenire: aut aliud cum alio commutant: verbi gratia, cũ vtilitate voluptatem. Has autem minùs eſſe amicitias, minúſque diu permanere dictum eſt: videntúrque propter eiuſdem rei ſimilitudinem ac diſſimilitudinem, & eſſe amicitiæ, & non eſſe. Ex ſimilitudine enim eius amicitiæ, quæ virtute cõſtat, amicitiæ ſimilitudinem gerunt. Ineſt enim in altera iucundũ, vtile in altera. Hæc autem inſunt & in illa. Sed eo quòd illa criminationum & calumniarũ expers eſt, & firma penè ad perpetuitatem: hæ autem celeriter intercidunt, aliiſque multis rebus differunt: non videntur amicitiæ, propter illius diſſimilitudinem. Aliud autem amicitiæ genus eſt, quod in excellẽtia poſitum eſt: velvti quæ patri intercedit cum filio, ſeni cũ iuuene, viro cum vxore, omni deniq; qui præeſt, cum eo qui imperio parere debet. Sed hę quoque inter ſe differunt. Non .n. eadem parentum cum liberis, atque eorum qui præſunt, cum iis qui ſub imperio ſunt: ſed neque eadem patris cum filio, quæ filij cum patre: neque eadem viri cum vxore, quę vxoris cum viro amicitia eſt. Alia enim cuiuſque horum virtus eſt, alię ſunt partes, alia denique ea propter quæ amant. Aliæ ſunt igitur & amationes, & amicitiæ. Eadem igitur vtrique ab altero neque præſtantur, neque ſunt poſtulanda. Cùm verò iis qui procrearunt, ea quæ parentibus debent, liberi tribuunt, viciſſimque filiis parentes, quæ debent liberis; tum firma & æquabilis talis amicitia futura eſt. Proportione autem in omnibus iis amicitiis quæ in excellentia poſitæ ſunt, amatio debet extare: vt ſcilicet is qui potior eſt, ametur magis quàm amet: & is qui plus vtilitatis affert; itémque cæteri ſinguli. Cùm enim amatio fit pro dignitate, quodammodo extat æqualitas: quod amicitiæ proprium eſſe videtur.

CAPVT IX.

Quomodo & quatenus in formalibus Amicitiæ ſpeciebus ἰσότης & ἀξία ſiue φιλεῖν, inſit, declarat.

NOn ita porrò ſe habet in reb⁹ iuſtis, vt in amicitia, ęqualitas. Etenim in reb. iuſtis primo loco ponitur æqualitas ea quæ pro cuiuſque dignitate eſt: ſecũdo ea qua æqualẽ numero aut magnitudine ſinguli partẽ ferunt. In amicitia cõtrà primo loco ſtatuitur id ęquale, quo parẽ magnitudine quiſque partẽ cõſequitur: ſecũdo id quo rata cuique pars pro ſua cuiuſque dignitate tribuitur. Quod ex eo perſpici poteſt, ſi magna ſit virtutis, aut vitii, aut copię, aut alius alicuius rei diſtãtia. Nõ enim tam amici ſunt, immò ne ęquũ quidẽ eſſe iudicãt.

A ἀλλὰ τοὺς μὲν εὐτραπέλους τῶν ἡδέων ἐφιέμενοι· τοὺς δὲ δεινοὺς, πρᾶξαι τὸ ἐπιταχθέν. ταῦτα δ' οὐ πάνυ γίνεται ἐν τῷ αὐτῷ. ἡδὺς δὲ καὶ χρήσιμος ἅμα εἴρηται ὅτι ὁ σπουδαῖος· ἀλλ' ὑπερέχοντι οὐ γίνεται ὁ τοιοῦτος φίλος, ἂν μὴ καὶ τῇ ἀρετῇ ὑπερέχηται· εἰ δὲ μὴ, οὐκ ἰσάζει ἀνάλογον* ὑπερεχόμενος. οὐ πάνυ δὲ εἰώθασι τοιοῦτοι γίνεσθαι. κ. ἰ. ὑπερεχ.

ΚΕΦΑΛ. η'.

B Ὅτι τῶν φιλιῶν, αἱ μὲν ἐν ἰσότητι, αἱ εἰρημέναι, αἱ δὲ καθ' ὑπεροχήν.

Εἰσὶ δὲ οὖν αἱ εἰρημέναι φιλίαι ἐν ἰσότητι· τὰ γὰρ αὐτὰ γίγνεται* ἀπ' ἀμφοῖν, καὶ βούλονται ἀλλήλοις, κ. ἐφ' ἀμφ. ἢ ἕτερον ἀνθ' ἑτέρου ἀντικαταλλάττονται, οἷον ἡδονὴν ἀντ' ὠφελείας. ὅτι δὲ καὶ ἧττόν εἰσιν αὗται αἱ φιλίαι καὶ μένουσιν, εἴρηται· δοκοῦσι δὲ καὶ δι' ὁμοιότητα καὶ ἀνομοιότητα ταὐτοῦ εἶναί τε καὶ οὐκ εἶναι φιλίαι· καθ' ὁμοιότητα γὰρ τῆς κατ' ἀρετὴν φαίνονται φιλίαι· ἡ μὲν γὰρ, τὸ ἡδὺ ἔχει· ἡ δὲ, τὸ χρήσιμον· ταῦτα δ' ὑπάρχει κἀκείνῃ· τῷ C δὲ τὴν μὲν* ἀδιάβλητον εἶναι καὶ μόνιμον, ταύτας δὲ τα- κ. ἀμετάβλητον χέως μεταπίπτειν, ἄλλοις τε διαφέρειν πολλοῖς, οὐ φαίνονται φιλίαι δι' ἀνομοιότητα ἐκείνης. Ἕτερον δέ ἐστι φιλίας εἶδος, τὸ καθ' ὑπεροχήν· οἷον πατρὶ πρὸς υἱὸν, καὶ ὅλως πρεσβυτέρῳ πρὸς νεώτερον, ἀνδρί τε πρὸς γυναῖκα, καὶ παντὶ ἄρχοντι πρὸς ἀρχόμενον. διαφέρουσι* δ' αὗται καὶ ἀλλήλων· οὐ γὰρ ἡ αὐτὴ γονεῦσι κ. δὲ καὶ αὗ. πρὸς τέκνα, καὶ ἄρχουσι πρὸς ἀρχομένους· ἀλλ' οὐδὲ πατρὶ πρὸς υἱὸν, καὶ υἱῷ πρὸς πατέρα· οὐδ' ἀνδρὶ πρὸς γυναῖκα, καὶ γυναικὶ πρὸς ἄνδρα· ἑτέρα γὰρ ἑκάστῳ τούτων ἀρετὴ, καὶ τὸ ἔργον· ἕτερα δὲ καὶ δι' ἃ D φιλοῦσιν. ἕτεραι οὖν καὶ αἱ φιλήσεις, καὶ αἱ φιλίαι. ταὐτὰ μὲν δὴ οὔτε γίγνεται ἑκατέρῳ παρὰ θατέρου, οὔτε δεῖ ζητεῖν. ὅταν δὲ γονεῦσι μὲν τέκνα ἀπονέμῃ ἃ δεῖ τοῖς γεννήσασι, γονεῖς δὲ υἱέσιν ἃ δεῖ τοῖς τέκνοις, μόνιμος ἡ τῶν τοιούτων καὶ ἐπιεικὴς ἔσται φιλία. ἀνάλογον δ' ἐν ἁπάσαις ταῖς καθ' ὑπεροχὴν οὔσαις φιλίαις, καὶ τὴν φίλησιν δεῖ γίνεσθαι· οἷον τὸν ἀμείνω μᾶλλον φιλεῖσθαι, ἢ φιλεῖν, καὶ τὸν ὠφελιμώτερον, καὶ τῶν ἄλλων ἕκαστον ὁμοίως· ὅταν γὰρ κατ' ἀξίαν ἡ φίλησις γίγνηται, τότε γίγνεταί πως ἰσότης· ὃ δὴ τῆς φιλίας εἶναι δοκεῖ.

ΚΕΦΑΛ. θ'.

E Περὶ τῆς ἐν τῇ φιλίᾳ ἰσότητος, καὶ περὶ τοῦ φιλεῖν ἢ φιλεῖσθαι, τίνι διαφέρει.

Οὐχ ὁμοίως δὲ τὸ ἴσον, ἔν τε τοῖς δικαίοις, καὶ ἐν τῇ φιλίᾳ φαίνεται ἔχειν· ἔστι γὰρ, ἐν μὲν τοῖς δικαίοις, ἴσον πρώτως τὸ κατ' ἀξίαν· τὸ δὲ κατὰ ποσὸν, δευτέρως· ἐν δὲ τῇ φιλίᾳ, τὸ μὲν κατὰ ποσὸν πρώτως· τὸ δὲ κατ' ἀξίαν, δευτέρως. δῆλον δ', ἐὰν πολὺ διάστημα γένηται ἀρετῆς, ἢ κακίας, ἢ εὐπορίας, ἢ τινος ἄλλου· οὐ γὰρ ἔτι φίλοι εἰσὶν, ἀλλ' οὐδ' ἀξιοῦσιν·

A ἐμφανὲς δὲ τοῦτ' ἐπὶ τῶν θεῶν· πλεῖστον γὰρ οὗτοι πᾶσι τοῖς ἀγαθοῖς ὑπερέχουσι. δῆλον δὲ καὶ ἐπὶ τῶν βασιλέων· οὐδὲ γὰρ τούτοις ἀξιοῦσιν εἶναι φίλοι οἱ πολὺ καταδεέστεροι, οὐδὲ τοῖς ἀρίστοις, ἢ σοφωτάτοις οἱ μηδενὸς ἄξιοι. ἀκριβὴς μὲν οὖν * ἐν τοιούτοις οὐκ ἔστιν ὁρισμός, ἕως τίνος οἱ φίλοι· πολλῶν γὰρ ἀφαιρουμένων, ἐπιμένει· πολὺ δὲ * χωρισθέντες, οἷον τοῦ θεοῦ, οὐκ ἔτι. ὅθεν καὶ ἀπορεῖται, μή ποτ' οὐ βούλονται οἱ φίλοι τοῖς φίλοις τὰ μέγιστα τῶν ἀγαθῶν, οἷον θεοὺς εἶναι· οὐδὲ γὰρ ἔτι φίλοι ἔσονται αὐτοῖς· οὐδὲ δὴ ἀγαθά. * οἱ γὰρ φίλοι τἀγαθά. Εἰ δὲ καλῶς εἴρηται, ὅτι ὁ φίλος τῷ φίλῳ βούλεται τἀγαθὰ ἐκείνου ἕνεκα, μένειν ἂν δέοι, οἷός ποτ' ἐστὶν ἐκεῖνος· ἀνθρώπῳ δὲ ὄντι βουλήσεται τὰ μέγιστα εἶναι ἀγαθά· ἴσως δ' οὐ πάντα· αὑτῷ γὰρ μάλισθ' ἕκαστος βούλεται τἀγαθά. B Οἱ πολλοὶ δὲ δοκοῦσι διὰ φιλοτιμίαν βούλεσθαι φιλεῖσθαι μᾶλλον ἢ φιλεῖν· διὸ φιλοκόλακες οἱ πολλοί. ὑπερεχόμενος γὰρ φίλος, ὁ κόλαξ, ἢ προσποιεῖται τοιοῦτος εἶναι, καὶ μᾶλλον φιλεῖν ἢ φιλεῖσθαι. τὸ δὲ φιλεῖσθαι, ἐγγὺς εἶναι δοκεῖ τοῦ τιμᾶσθαι, οὗ δὴ οἱ πολλοὶ ἐφίενται. οὐ δι' αὑτὸ δὲ ἐοίκασιν αἱρεῖσθαι τὴν τιμήν, ἀλλὰ κατὰ συμβεβηκός· χαίρουσι γὰρ, οἱ μὲν πολλοὶ, ὑπὸ τῶν ἐν ταῖς ἐξουσίαις τιμώμενοι διὰ τὴν ἐλπίδα· οἴονται γὰρ τεύξεσθαι παρ' αὐτῶν, ἄν του δέωνται· ὡς * δὲ σημείῳ τῆς εὐπαθείας C χαίρουσι τῇ τιμῇ. οἱ δ' ὑπὸ τῶν ἐπιεικῶν καὶ εἰδότων ὀρεγόμενοι τιμῆς βεβαιῶσαι τὴν οἰκείαν δόξαν περὶ αὑτῶν ἐφίενται. χαίρουσι δή, ὅτι εἰσὶν ἀγαθοί, πιστεύοντες τῇ τῶν λεγόντων κρίσει. τῷ φιλεῖσθαι δὲ καθ' αὑτὸ χαίρουσι· διὸ δόξειεν ἂν κρεῖττον εἶναι τοῦ τιμᾶσθαι. καὶ ἡ φιλία * καθ' αὑτὴν αἱρετὴ εἶναι. δοκεῖ δὲ ἐν τῷ φιλεῖν μᾶλλον ἢ ἐν τῷ φιλεῖσθαι εἶναι. σημεῖον δέ, αἱ μητέρες τῷ φιλεῖν χαίρουσαι. ἔνιαι γὰρ διδόασι τὰ ἑαυτῶν τρέφεσθαι, καὶ φιλοῦσι μὲν εἰδυῖαι, ἀντιφιλεῖσθαι δ' οὐ ζητοῦσιν, ἐὰν ἀμφότερα μὴ ἐνδέχηται· ἀλλ' ἱκανὸν αὐταῖς ἔοικεν εἶναι, ἐὰν ὁρῶσιν εὖ πράττοντας· καὶ αὐταὶ φιλοῦσιν αὐτούς, κἂν ἐκεῖνοι D μὴ δύνωνται τῇ μητρί, ἃ προσήκει, ἀπονέμειν, διὰ τὴν ἄγνοιαν.

γρ. ὁ πίνος | γρ. χωρισθέντος | Zuing. ὁ γὰρ φ. contra fidem codd. nec neceſſariò. | γρ. δὴ | γρ. ἢ καθ' αὑ.

ΚΕΦΑΛ. Ι.

Τίνες οἱ μόνιμοι φίλοι. καὶ πῶς ἐξ ἐναντίων δοκεῖ φιλία γίνεσθαι.

Μᾶλλον δὲ τῆς φιλίας οὔσης ἐν τῷ φιλεῖν, καὶ τῶν φιλοφίλων ἐπαινουμένων, φίλων ἀρετὴ τὸ φιλεῖν ἔοικεν· ὥστε ἐν οἷς τοῦτο γίνεται κατ' ἀξίαν, οὗτοι μόνιμοι φίλοι, καὶ ἡ τῶν τοιούτων φιλία. E οὕτω δ' ἂν καὶ οἱ ἄνισοι μάλιστ' εἶεν φίλοι. ἰσάζοιντο γὰρ ἄν. ἡ δὲ ἰσότης καὶ ὁμοιότης, φιλότης, καὶ μάλιστα μὲν ἡ τῶν κατ' ἀρετὴν ὁμοιότης· μόνιμοι γὰρ ὄντες καθ' αὑτούς, καὶ πρὸς ἀλλήλους μένουσι, καὶ οὔτε δέονται φαύλων, οὔθ' ὑπηρετοῦσι τοιαῦτα, ἀλλ' ὡς εἰπεῖν, καὶ διακωλύουσι· τῶν ἀγαθῶν γὰρ μήτ' αὐτοὺς ἁμαρτάνειν, μήτε τοῖς φίλοις ἐπιτρέπειν ὑπηρετεῖν· οἱ δὲ μοχθηροὶ, τὸ μὲν βέβαιον οὐκ ἔχουσιν·

A Idque in Dijs maximè apparet. Omnibus enim bonis longè antecellunt. Perſpicuum idem eſt etiam in regibus. Nam ad eorum amicitiam ne aſpirare quidem conantur ij qui multo ſunt inferiores. Neque præſtantiſſimorum, aut ſapientiſſimorum virorum amicitiam expetunt contemptiſſimi, nulliúſque pretij homines. Cõſtitui igitur in his ſubtilis terminus non poteſt, quatenus progredi amicitia poſſit. Nã ſi multa ab altero detrahantur, manet etiamnum amicitia: ſin longiore interuallo inter ſe diſiuncti ſint, vt homo à Deo, non iam manet. Ex quo etiam quæri ſolet, velíntne amicos amici bonis quàm maximis affici; verbi gratia, Deos eſſe. Non enim iam amici ſunt eis futuri. Neque verò etiam bona: amici enim bona. Quòd ſi pulchrè hoc dictũ eſt, ſuo quenque amico bona optare illius cauſa, profectò maneat oportet, qualiſcunq; tandem ille ſit. Ei igitur vt homini, maxima bona volet euenire, ſed fortaſſe nõ o- B mnia: ſibi enim maximè vult quiſque bona euenire. Plerique autem honoris ſtudio ducti malle videntur amari, quàm amare. Itaque magna pars hominũ aſſentatorum amatrix & cupida eſt. Eſt enim aſſentator, amicus inferior, ſeu qui ab altero ſuperatur, vel certè ſeſe talem eſſe ſimulat, amaréque magis quàm amari. Amari autẽ & honore affici, cuius rei plerique ſunt cupidiſſimi, finitima eſſe videntur. Verùm honorem non propter ſe expetere videntur, ſed ex euentu. Vulgus enim lætatur, cùm ab ijs qui poteſtate & imperio præditi ſunt, honore afficitur, propter ſpem: exiſtimat enim futurũ, vt ſi qua re egeat, ab illis conſequatur. Honore igitur, C quaſi beneficij accipiendi argumento & pignore, delectatur. Qui verò à viris probis, & ijs quibus noti ſunt, honorem expetunt, ſuam de ſeipſis opinionem ſtabilire & confirmare geſtiunt. Se igitur bonos eſſe gaudent, eorum iudicio, qui id dicunt, fidem habentes. Se amari autem gaudent per ſe. Itaque carum eſſe atque amari, melius eſſe videatur, quàm honore affici, amicitiáque per ſe eſſe optabilis & expetenda. Magis autem ea conſiſtere videtur in eo vt quis amet, quàm in eo vt ametur. Atq; hoc ipſum matres indicant, quæ eo ipſo quòd amãt, magnopere lætantur. Nonnullæ enim filios ſuos dant alendos, eóſque ſcientes ex ſe natos, amant, nec vt ab eis redamentur, magnopere laborant, ſi fieri vtrumque non poſſit: ſed ſatis habent ſi videant eos frui ſecunda fortuna: denique nihilominus eos diligunt, D quamuis illi non poſſint matri, propterea quòd eam non norunt, quæ conuenit, tribuere.

CAPVT X.

Ex formalibus Amicitiæ ſpeciebus priorem quæſtionem illuſtrat, & quinam inter ſe amici eſſe poſſint, oſtendit.

Cvm autẽ in eo vt amemus, magis quàm in eo vt amemur, amicitia conſiſtat, laudentúrq; ij qui ſuos amicos amore complectuntur; probabile eſt, amicorũ vim ac virtutem in eo vt ament, eſſe ſitã. Itaque in qui- E bus hoc fit pro dignitate, ij ſtabiles ac firmi permanẽt amici: taliúmque amicitia integra & incolumis eſt permanſura. Atque hoc modo etiam homines inter ſe inæquales, maximè fieri poſſint amici. Sic enim poſſint exæquari. Æqualitas autem & ſimilitudo, amicitia eſt: maximáq; eorum, qui virtute ſimiles ſunt, ſimilitudo. Nã cùm hi maneant ex ſe ipſis firmi ac ſtabiles, tum inter ſe firmitatẽ tuentur ac retinẽt, neq; res malas deſiderant, neque ſe talium rerum miniſtros præbent: immò verò penè dicam, etiam eas prohibent, ac reprimunt. Virorũ enim bonorum eſt, neque peccare, neque amicis permittere vt peccatorum ac flagitiorum ſint adminiſt.

Mali verò cùm ſtabile nihil habeant, quippe qui ne ſui quidem ſimiles permaneant: tum ad perexiguum tempus amicitiam inter ſe tuentur, mutua improbitate delectati. Vtiles autem ac iucundi, diutiùs permanent. Tamdiu enim manent, quoad vtilitates ac voluptates mutuò ſuppeditent. Ea autem amicitia, quam vtilitas conſtituit, ex contrarijs maximè conſtare videtur: vt cùm pauper diuiti, doctus indocto fit amicus. Nam qua quiſque re fortè fortunâ eget, eam ab altero expetens, alio genere illum remuneratur. Ad hunc numerum, amatorem, & eum qui amatur, formoſum ac deformem licet aggregare. Quocirca videntur interdum & amatores ridiculi, cùm eos quos amant, ſibi in amore reſpondere volunt. Et certè ſi æquè digni ſint, qui amentur, iure & volunt & poſtulant: ſin nihil tale habeant, ridiculum ſit id poſtulare. Fortaſſe verò neque res contraria contrariam per ſe deſiderat, ſed ex euentu. Appetitio autem, medij eſt. Hoc enim bonum eſt. Verbi gratia, rei aridæ bonum eſt, non humidam fieri, ſed ad mediocritatem peruenire: item rei calidæ, & cęteris. Sed hæc omittantur ſanè. Sunt enim ab inſtituto noſtro alieniora.

A οὐδὲ γὰρ αὑτοῖς διαμένουσιν ὅμοιοι ὄντες· ἐπ' ὀλίγον δὲ χρόνον γίνονται φίλοι, χαίροντες τῇ ἀλλήλων μοχθηρίᾳ. οἱ χρήσιμοι δὲ καὶ ἡδεῖς, ἐπὶ πλεῖον διαμένουσιν· ἕως γὰρ ἂν πορίζωσιν ἡδονὰς,* καὶ ὠφελείας ἀλλήλοις. Ἐξ ἐναντίων δὲ, μάλιστα μὲν δοκεῖ ἡ διὰ τὸ χρήσιμον γίνεσθαι φιλία· οἷον, πένης πλουσίῳ, ἀμαθὴς εἰδότι. οὗ γὰρ τυγχάνει τις ἐνδεὴς ὤν, τούτου ἐφιέμενος, ἀντιδωρεῖται ἄλλο. ἐνταῦθα δ' ἄν τις ἕλκοι καὶ ἐραστὴν καὶ ἐρώμενον, καὶ καλὸν, καὶ αἰσχρόν. διὸ φαίνονται καὶ οἱ ἐρασταὶ γελοῖοι ἐνίοτε, ἀξιοῦντες φιλεῖσθαι ὡς φιλοῦσιν. ὁμοίως δὴ φιλητοὺς ὄντας ἴσως B ἀξιωτέον· μηδὲν δὲ τοιοῦτον ἔχοντας, γελοῖον. ἴσως δὲ οὐδὲ ἐφίεται τὸ ἐναντίον τοῦ ἐναντίου καθ' αὑτὸ, ἀλλὰ κατὰ συμβεβηκὸς ἡ δ' ὄρεξις, τοῦ μέσου ἐστί. τοῦτο γὰρ ἀγαθὸν, οἷον τῷ ξηρῷ, οὐχ ὑγρῷ γενέσθαι, ἀλλ' ἐπὶ τὸ μέσον ἐλθεῖν, καὶ τῷ θερμῷ, καὶ τοῖς ἄλλοις ὁμοίως. ταῦτα μὲν οὖν ἀφείσθω· καὶ γάρ ἐστιν ἀλλοτριώτερα.

γρ. ἢ ὠφελ.

CAPVT XI.

Quæſtionem priorem de Amicitiæ ſpeciebus explicat, eáſque varias eſſe longa Reſolutione oſtendit: cuius quatuor priora membra hoc capite declarantur.

ΚΕΦΑΛ. ια'.

C Ὅτι ἐν ἁπάσῃ κοινωνίᾳ δοκεῖ τι δίκαιον εἶναι, καὶ φιλία· διαφέρει δὲ τὰ δίκαια.

VIdentur autem, quemadmodum principio dictum eſt, tum ad eadem pertinere ius & amicitia, tum in iiſdem verſari. Nam in omni ſocietate aliquod ius, & verò amicitia aliqua reperitur. Itaque quaſi amicos appellant & eos quibuſcum nauigant, & commilitones, itémque eos quibuſcum aliquam ſocietatem inierunt. Quanta porrò communio eſt, tam latè patet & amicitia. Nam tam latè quoque ius patet. Et prouerbium circumfertur, Amicorum omnia communia, rectè admodum. In ſocietate enim & communione poſita amicitia eſt. Sunt autem fratribus quidem & ſodalibus omnia inter ipſos communia: reliquis autem certa quædam ac diſtincta, aliiſque plura, aliis pauciora. Nam & amicitiæ aliæ magis aliæ minùs ſunt amicitiæ. Differunt autem & iura. Non enim eadem ſunt patribus cum liberis, quæ fratribus inter ipſos: neque ſodalibus, & ciuibus: ſimilitérque ſe res habet in aliis amicitiis. Aliæ igitur ſunt & iniuriæ horum ſingulorum inter ſe, ex eóque ſumunt incrementum, quòd amicioribus inferuntur: exempli gratia, ſodalem pecunia fraudare grauius eſt, quàm ciuem: & fratri non ſuccurrere, quàm alieno: & parentem verberare, quàm quemlibet alium. Solet autem vnà cum amicitia etiam ius amplificari natura, perinde quaſi in iiſdem rebus conſiſtant, & æquè latè pateant. Omnes autem ſocietates ciuilis ſocietatis partibus ac membris ſunt ſimiles. Vnà enim iter faciunt, & congregantur homines, cùm emolumenti alicuius gratia, tum vt aliquid quærant & parent eorum quæ ad victum cultúmque pertinent. Iam verò etiam ſocietas ciuilis, & ab initio vtilitatis cauſa conſtituta videtur eſſe, & permanere. Hoc enim legum latores & ſibi tanquam ſcopum proponunt, & ius eſſe dicunt, quod communiter & reip. vtile eſt. Cæteræ igitur ſocietates pro ſua quæque parte vtile expetunt: verbi gratia, nautæ id quod ex nauigatione quæritur, vt pecuniam conficiant, aut aliquid tale conſequātur:

ΕΟικε δὲ, καθάπερ ἐν ἀρχῇ εἴρηται, περὶ * ταὐτὰ καὶ ἐν τοῖς αὐτοῖς εἶναι, ἥ τε φιλία καὶ τὸ δίκαιον· ἐν ἁπάσῃ γὰρ κοινωνίᾳ δοκεῖ τι δίκαιον εἶναι, καὶ φιλία δέ. προσαγορεύουσι γοῦν ὡς φίλους, τοὺς σύμπλους, καὶ τοὺς συστρατιώτας· ὁμοίως δὲ καὶ τοὺς ἐν ταῖς ἄλλαις κοινωνίαις. καθ' ὅσον δὲ κοινωνοῦσιν, ἐπὶ τοσοῦτόν ἐστι φιλία· καὶ γὰρ * καὶ τὸ δίκαιον. καὶ ἡ παροιμία, Κοινὰ τὰ φίλων, ὀρθῶς· ἐν κοινωνίᾳ γὰρ ἡ φιλία. ἔστι δὲ, ἀδελφοῖς μὲν καὶ ἑταίροις, πάντα κοινά· τοῖς δὲ ἄλλοις, ἀφωρισμέ- D να· καὶ τοῖς μὲν, πλείω· τοῖς δὲ, ἐλάττω· καὶ γὰρ τῶν φιλιῶν, αἱ μὲν, μᾶλλον· αἱ δὲ, ἧττον. διαφέρει δὲ καὶ τὰ δίκαια· οὐ γὰρ ταὐτὰ γονεῦσι πρὸς τέκνα, καὶ ἀδελφοῖς πρὸς ἀλλήλους, οὐδ' ἑταίροις καὶ πολίταις· ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων * φιλιῶν. ἕτερα δὴ * καὶ τὰ ἄδικα πρὸς ἑκάστους τούτων, καὶ αὔξησιν λαμβάνει τῷ μᾶλλον * πρὸς φίλους εἶναι. οἷον χρήματα ἀποστερῆσαι ἑταῖρον, δεινότερον, ἢ πολίτην· καὶ μὴ βοηθῆσαι ἀδελφῷ, ἢ ὀθνείῳ· καὶ πατάξαι πατέρα, ἢ ὁντιναοῦν ἄλλον. αὔξεσθαι δὲ πέφυκεν ἅμα τῇ φιλίᾳ καὶ τὸ δίκαιον, ὡς ἐν τοῖς E αὐτοῖς ὄντα, καὶ ἐπ' ἴσον διήκοντα. αἱ δὲ κοινωνίαι * πᾶσι μορίοις ἐοίκασι τῆς πολιτικῆς· συμπορεύονται γὰρ ἐπί τινι συμφέροντι, καὶ πορίζόμενοί τι τῶν εἰς τὸν βίον· καὶ ἡ πολιτικὴ δὲ κοινωνία, τοῦ συμφέροντος χάριν δοκεῖ καὶ ἐξ ἀρχῆς συνελθεῖν, καὶ * διαμένειν· τούτου γὰρ καὶ οἱ νομοθέται στοχάζονται, καὶ δίκαιον εἶναί φασι τὸ κοινῇ συμφέρον. αἱ μὲν οὖν ἄλλαι κοινωνίαι κατὰ μέρη τοῦ συμφέροντος ἐφίενται· οἷον, πλωτῆρες μὲν, τοῦ κατὰ τὸν πλοῦν,* ἢ πρὸς ἐργασίαν χρημάτων, ἤ τι τοιοῦτον.

γρ. περὶ αὐτά.

καὶ deeſt in q. codd.

γρ. φίλων.

γρ. τὰ δίκαια πρὸς ἑκ. apud Aſpaſ. in ed. Ven. τὰ δίκαια & ἄδικα πρ. Ipſe Aſp. cum pleriſq. codd. τὰ δίκαια legiſſe videtur.

γρ. πρὸς τὸ φ.

γρ. πᾶσαι

γρ. διαμένει.

γρ. πρὸς ἐργασίαν χρημάτων, ἢ τι τοιοῦτον.

γ. στρατιῶται

* στρατιῶται δὲ, τοῦ κατὰ τὸν πόλεμον, εἴτε χρημάτων, εἴτε νίκης, ἢ πόλεως ὀρεγόμενοι. ὁμοίως δὲ καὶ φυλέται, καὶ δημόται. ἔνιαι δὲ τῶν κοινωνιῶν δι' ἡδονὴν δοκοῦσι γίγνεσθαι, θιασωτῶν καὶ ἐρανιστῶν· αὗται γὰρ θυσίας ἕνεκα καὶ συνουσίας. πᾶσαι δ' αὗται ὑπὸ τὴν πολιτικὴν ἐοίκασιν εἶναι· οὐ γὰρ τοῦ παρόντος συμφέροντος ἡ πολιτικὴ ἐφίεται, ἀλλ' εἰς ἅπαντα τὸν βίον, θυσίας τε ποιοῦντες, καὶ περὶ ταύτας συνόδους τιμάς τε ἀπονέμοντες τοῖς θεοῖς, καὶ ἑαυτοῖς ἀναπαύσεις πορίζοντες μεθ' ἡδονῆς· αἱ γὰρ ἀρχαῖαι θυσίαι καὶ σύνοδοι φαίνονται γίνεσθαι μετὰ τὰς τῶν καρπῶν συγκομιδὰς, οἷον ἀπαρχαί· μάλιστα γὰρ ἐν τούτοις ἐσχόλαζον τοῖς καιροῖς. πᾶσαι δὴ φαίνονται αἱ κοινωνίαι, μόρια τῆς πολιτικῆς εἶναι· ἀκολουθήσουσι δὲ αἱ τοιαῦται φιλίαι ταῖς τοιαύταις κοινωνίαις.

A commilitones, id quod bello paratur, ſiue pecuniam concupiſcant, ſiue victoria potiti, ſiue vrbem aliquam expugnare cupiant: itémque tribules, & populares. Nonnullæ autem ſocietates propter voluptatem comparari videntur, vt eorum qui vnà epulantur, ac ſaltãt: & eorum qui pro rata cuiuſque parte ſymbolas in conuiuium conferunt. Hæ enim partim ſacrificij, partim & conuentus & conuictus cauſa comparantur. Omnes autem tales ciuili ſocietati ſubiectæ eſſe videntur. Non enim præſentem vtilitatem, ſed eam quæ ad omnem vitam pertinet, ciuilis ſocietas expetit: vt cùm ciues vnà ſacra faciunt, & ad ea celebranda vnà conueniunt, B & congregantur, honoréſque dijs immortalibus tribuunt, & ſibi requiem cum voluptate coniunctam præbent. Veriſimile eſt enim, priſca ſacrificia, cœtúſque & conuentus, qui ſacrificiorum cauſa habebantur, collectis iam fructibus, vt primitias quaſdam, fuiſſe inſtituta. His enim temporibus maximè ab opere ceſſabant. Apparet igitur, ſocietates omneis ciuilis ſocietatis eſſe membra. Quales autem fuerint ſocietates, tales amicitiæ conſequentur.

ΚΕΦΑΛ. ιβ'.

Ἐπεὶ πᾶσαι αἱ κοινωνίαι μόρια τῆς πολιτικῆς, τὰ τῆς πολιτείας, καὶ τὰς τούτων παρεκβάσεις ἐκτίθεται. καὶ ὅτι ὁμοιώματα αὐτῶν καὶ ἐν ταῖς οἰκίαις.

Politic. l. 3. c. 7.

Πολιτείας δὲ ἐστὶν εἴδη τρία, ἴσαι δὲ καὶ παρεκβάσεις, οἷον φθοραὶ τούτων. Εἰσὶ δ', αἱ μὲν πολιτεῖαι, βασιλεία τε καὶ ἀριστοκρατία· τρίτη δ', ἡ ἀπὸ τιμημάτων, ἣν τιμοκρατικὴν λέγειν οἰκεῖον φαίνεται· πολιτείαν δ' αὐτὴν εἰώθασιν οἱ πλεῖστοι καλεῖν. τούτων δὲ, βελτίστη μὲν, ἡ βασιλεία· χειρίστη δ', ἡ τιμοκρατία. παρέκβασις δὲ, βασιλείας μὲν, τυραννίς· ἄμφω γὰρ μοναρχίαι· διαφέρουσι δὲ πλεῖστον· ὁ μὲν γὰρ τύραννος, * τὸ ἑαυτοῦ συμφέρον σκοπεῖ· ὁ δὲ βασιλεὺς τὸ τῶν ἀρχομένων· οὐ γάρ ἐστι βασιλεὺς, ὁ μὴ αὐτάρκης, καὶ πᾶσι τοῖς ἀγαθοῖς ὑπερέχων· ὁ δὲ τοιοῦτος, οὐδενὸς προσδεῖται. τὰ ὠφέλιμα οὖν αὑτῷ μὲν οὐκ ἂν σκοποίη, τοῖς δὲ ἀρχομένοις· ὁ γὰρ μὴ τοιοῦτος, * κληρωτὸς ἄν τις εἴη βασιλεύς· ἡ δὲ τυραννὶς, ἐξ ἐναντίας ταύτῃ· τὸ γὰρ ἑαυτῷ ἀγαθὸν διώκει· καὶ φανερώτερον ἐπὶ ταύτης, ὅτι χειρίστη· * κάκιστον γὰρ τὸ ἐναντίον τῷ βελτίστῳ. μεταβαίνει δὲ, ἐκ βασιλείας εἰς τυραννίδα· φαυλότης γάρ ἐστι μοναρχίας ἡ τυραννίς· ὁ δὲ μοχθηρὸς βασιλεὺς, τύραννος γίνεται. ἐξ ἀριστοκρατίας δὲ, εἰς ὀλιγαρχίαν, κακίᾳ τῶν ἀρχόντων, οἳ νέμουσι τὰ τῆς πόλεως παρὰ τὴν ἀξίαν, καὶ πάντα, ἢ τὰ πλεῖστα τῶν ἀγαθῶν, ἑαυτοῖς, καὶ τὰς ἀρχὰς ἀεὶ τοῖς αὐτοῖς, περὶ πλείστου ποιούμενοι τὸ πλουτεῖν· ὀλίγοι δὴ ἄρχουσι καὶ μοχθηροὶ ἀντὶ τῶν ἐπιεικεστάτων. ἐκ δὲ δὴ τιμοκρατίας εἰς δημοκρατίαν· σύνοροι γάρ εἰσιν αὗται· πλήθους γὰρ βούλεται καὶ ἡ τιμοκρατία εἶναι, καὶ ἴσοι πάντες οἱ ἐν τῷ τιμήματι· ἥκιστα δὲ μοχθηρόν ἐστιν ἡ δημοκρατία· ἐπὶ μικρὸν γὰρ καὶ παρεκβαίνει τὸ τῆς πολιτείας εἶδος. μεταβάλλουσι μὲν οὖν μάλιστα οὕτως αἱ πολιτεῖαι. ἐλάχιστον γὰρ οὕτω καὶ ῥᾷστα μεταβαίνουσιν. Ὁμοιώματα δ' αὐτῶν καὶ οἷον παραδείγματα λάβοι τις ἂν καὶ ἐν ταῖς οἰκίαις· ἡ μὲν γὰρ πατρὸς πρὸς υἱεῖς κοινωνία, βασιλείας ἔχει σχῆμα·

γ. ἑαυτῷ

γ. καὶ ἄν τις εἴη μᾶλλον ἡ βασιλ. ἀλλ', κληρ. ἄν τις εἴη ὁ βασ.

γ. καὶ δὲ τὸ

CAPVT XII.

Quintum Reſolutionis membrum declarat.

C ADminiſtrandæ porrò reipub. tria ſunt genera, totidémque ab illis ſiue degreſſiones, ſiue declinationes, quaſi harum peſtes, & interitus. Sunt autem reip. adminiſtrandæ formæ, Regnum, Optimatum principatus, & Poteſtas ex cenſu, quam Timocraticam non ineptè poſſumus appellare: ſed eam plurimi ſolent Politiam ſiue Rempublicam nominare. Harum autem omnium, Regnum, eſt optima: Timocratia, deterrima. Declinatio autem à regno, Tyrannis eſt. In vtraq; enim penes vnum ſumma rerum eſt poteſtas. Sed plurimùm tamen inter ſe differunt. Tyrannus enim ſuam: Rex eorum quibus imperat, vtilitatem ſpectat. Etenim Rex non eſt, cui ſua non ſatis ſunt, quíque non omnium bonorum copia antecellit. At qui talis eſt, nihil præterea D deſiderat. Itaque non ſua, ſed eorum quibus præeſt, commoda intuebitur, ſibíque proponet. Nam qui talis non fuerit, Rex quidam ſortitò factus videatur. Huic aduerſatur Tyrannis: nam quod ſibi expedit, ſequitur. Atque hanc eo magis perſpicuum eſt eſſe deterrimam. quod.n. optimo eſt contrarium, peſſimum. Ex Regno autẽ in Tyrannidem degenerat. Nam monarchiæ vitiũ, Tyrannis eſt. Rex malus autem, Tyrannus efficitur. Ex optimatum poteſtare verò, in Paucorum principatum fit commutatio, eorum qui præſunt, culpa, qui res ciuitatis diſtribuunt indignis: omnia bona, aut multo maximam eorum partem ſibi vendicant: magiſtratus ijſdem ſemper deferunt, diuitias rebus ferè omnibus E anteponentes: ita fit vt pauci magiſtratũ gerant, ijque improbi ac vitioſi, pro viris optimis atque æquiſſimis. Ex Timocratia autem in Popularem ſtatum fit cõuerſio. Sunt enim hæ reip. in adminiſtrandæ formæ inter ſe finitimæ. Nam etiã ex cenſu Poteſtas natura ſua multitudinis videtur eſſe: omnéſque qui cenſi ſunt, inter ſe ſunt pares & æquales. Sed minimùm omnium vitioſa Popularis poreſtas eſt, quia paululum admodũ ab ea rei publicæ forma, quã Politiam Græci nominant, deflexit. Ac reipub. quidẽ regendæ formę hoc maximè modo cõmutari ſolent. Sic enim minima & facillima mutatio eſt. Earum autem ſimilitudines, & veluti exempla, ex familiis priuatis ſumere licet. Patris enim cum filijs ſocietas, regni ſpeciem quandam præ ſe fert;

Nam filij patri curæ ſunt. Hinc & Homerus, Iouem, patrem appellat Patriam enim poteſtatem regnum proximè videtur imitari. Sed apud Perſas patria poteſtas eſt tyrannica. (Vtuntur enim liberis ſuis, vt ſeruis.) Et domini in ſeruos imperium, tyrannicum. (In eo enim negotium domini agitur, eiúſque vtilitati conſulitur.) Atque hoc ſanè rectum eſt ſed Perſicum, deprauatum ac peruerſum. Eorum enim qui differunt, imperia quoque differre debent. Iam viri & vxoris ſocietas, ad optimatum principatũ proximè videtur accedere. Pro dignitate enim vir imperat, in iiſq; rebus imperat, in quibus virũ oportet imperare: & quæ mulieri conueniunt, ei permittit. Quòd ſi vir in omnib. dominetur, in paucorum poteſtatem fit commutatio. Id enim faciet præter dignitatem, non quà melior eſt. Interdum verò fit, vt mulieres imperẽt, eæ ſcilicet quibus ampliſſimæ venerunt hæreditates. Nõ igitur tum ex virtute, ſed propter diuitias & potentiam imperatur, quemadmodum in paucorum principatu. Ex cenſu poteſtati autem fraterna ſocietas ſimilis eſt. Sunt enim pares, niſi quoad ætatibus inter ſe differũt. Quocirca ſi multùm inter ſe diſtent ætatibus, iam amicitia fraterna cõſtare non poteſt. Eſt autem popularis poteſtas quidem, cùm in iis familiis maximè, quæ domino carent, (hic enim ex æquo omnes imperant,) tum in quibus imbecillus eſt is qui imperat, ſuáque cuique datur auctoritas & licentia.

A τῶν τέκνων γὰρ τῷ πατρὶ μέλει. ἐντεῦθεν δὲ καὶ Ὅμηρος τὸν Δία πατέρα προσαγορεύει. πατρικὴ γὰρ ἀρχὴ βούλεται ἡ βασιλεία εἶναι. ἐν Πέρσαις δ᾽ ἡ τοῦ πατρὸς τυραννική. (χρῶνται γὰρ ὡς δούλοις, τοῖς υἱέσι.) τυραννικὴ δὲ καὶ ἡ δεσπότου πρὸς δούλους. (τὸ γὰρ τοῦ δεσπότου συμφέρον, ἐν αὐτῇ πράττεται.) αὕτη μὲν οὖν, ὀρθὴ φαίνεται. ἡ Περσικὴ δὲ, ἡμαρτημένη. τῶν διαφερόντων γὰρ, αἱ ἀρχαὶ διάφοροι. ἀνδρὸς δὲ καὶ γυναικὸς, ἀριστοκρατικὴ φαίνεται. κατ᾽ ἀξίαν γὰρ ὁ ἀνὴρ ἄρχει, καὶ περὶ ταῦτα ἃ δεῖ τὸν ἄνδρα. ὅσα δὲ γυναικὶ ἁρμόζει, ἐκείνῃ ἀποδίδωσιν. ἁπάντων δὲ κυριεύων ὁ ἀνὴρ εἰς ὀλι-

B γαρχίαν μεθίστησι. παρὰ τὴν ἀξίαν γὰρ * αὐτὸ ποιεῖ, καὶ οὐχ ᾗ ἀμείνων. ἐνίοτε δὲ ἄρχουσιν αἱ γυναῖκες ἐπίκληροι οὖσαι. οὐ δὴ γίνονται κατ᾽ ἀρετὴν αἱ ἀρχαὶ, ἀλλὰ διὰ πλοῦτον καὶ δύναμιν, καθάπερ ἐν ταῖς ὀλιγαρχίαις. τιμοκρατικῇ δ᾽ ἔοικεν ἡ τῶν ἀδελφῶν. ἴσοι γάρ· πλὴν ἐφ᾽ ὅσον ταῖς ἡλικίαις διαλλάττουσι. διόπερ ἂν πολὺ ταῖς ἡλικίαις διαφέρωσιν, οὐκέτι ἀδελφικὴ γίνεται ἡ φιλία. δημοκρατία δὲ, μάλιστα μὲν ἐν ταῖς ἀδεσπότοις τῶν * οἰκήσεων. ἐνταῦθα γὰρ πάντες ἐξ ἴσου, καὶ ἐν αἷς ἀσθενὴς ὁ ἄρχων, καὶ ἑκάστῳ ἐξουσία. — γρ. αὐτῷ — γρ. οἰκήσεων, minus rectè.

CAPVT XIII.

Reſolutionis collectionem exponit.

IN vnaquaque autem reip. adminiſtrandæ forma eatenus ſuos fines proferre videtur amicitia, quatenus & ius. Ac quæ regi ſanè cum iis qui in regno viuunt, intercedit, in quadam beneficij excellentia poſita eſt. Bene enim meretur de iis quibus imperat, ſi cùm ſit bonus, curam eorum habeat, tanquam ouium paſtor, vt ſint fortunati ac beati. Vnde & Homerus Agamemnonem, paſtorem populorum appellauit. Talis eſt autem & paterna amicitia, niſi quòd magnitudine beneficiorum præſtat. Eſt enim pater filio cauſa cur ſit: quæ videtur eſſe res omnium maxima: idémque alendum & erudiendum curauit. Atque hæc eadem auis & maioribus tribuuntur. Ad imperandum enim apti ſunt natura, & pater liberis, & aui nepotibus, & rex iis qui ſub regno ſunt. In excellentia igitur etiam hæ amicitiæ poſitæ ſunt. Itaque etiam parentibus tribuitur honos. Ius igitur in his non idem verſatur, ſed id pro dignitate eſt. Talis enim & horum amicitia eſt. Iam viri & vxoris amicitia eadem eſt, atque ea quæ in optimatum principatu. Ex virtute enim res tota penditur, & plus boni meliori tribuitur, & quod cuique aptum & accommodatum eſt. Idem porrò & de iure ſentiendum. Fratrum autem amicitia, ſodalium amicitiæ ſimilis eſt. Sunt enim pares inter ſe, & æquales ætate: & qui ſunt tales, plurimùm iiſdem ſtudiis ac diſciplinis dediti, conſimilibúſque moribus præditi ſunt. Huic igitur ſimilis ea amicitia videtur, quę in Timocratia reperitur. Poſtulat enim ratio & natura ciuium, vt inter ſe ſint pares, & viri boni atque æquales: viciſſim igitur & æqualiter ſolent imperare. Talis ergo & eorum amicitia eſt. In declinationibus autem à recta reipublicæ adminiſtrandæ forma, quemadmodum iuri parum loci relictũ eſt, ſic & amicitiæ, minimúmque in deterrima. In tyrannide enim aut nihil, aut parum loci amicitiæ relictum eſt. Inter quos enim nihil eſt commune ei qui imperat, cum eo qui paret, nec vlla prorſus amicitia eſt. Nam ne iuris quidem inter eos vlla eſt communitas.

C

ΚΕΦΑΛ. ιγ'.

Ὅτι καθ᾽ ἑκάστην τῶν πολιτειῶν, φιλία φαίνεται, ἐφ᾽ ὅσον καὶ τὸ δίκαιον.

ΚΑΘ᾽ ἑκάστην δὲ τῶν πολιτειῶν, φιλία φαίνεται, ἐφ᾽ ὅσον καὶ τὸ δίκαιον. βασιλεῖ μὲν, πρὸς τοὺς βασιλευομένους ἐν ὑπεροχῇ εὐεργεσίας. εὖ γὰρ ποιεῖ τοὺς βασιλευομένους. εἴπερ ἀγαθὸς ὢν ἐπιμελεῖται αὐτῶν, ἵν᾽ εὖ πράττωσιν, ὥσπερ νομεὺς προβάτων. ὅθεν καὶ * Ὅμηρος τὸν Ἀγαμέμνονα ποιμένα λαῶν εἶπε. τοιαύτη δὲ καὶ ἡ πατρική. διαφέρει δὲ — Ἰλιάδ. β.

D τῷ μεγέθει τῶν εὐεργετημάτων. αἴτιος γὰρ * τοῦ εἶναι, δοκοῦντος μεγίστου εἶναι, καὶ τροφῆς, καὶ παιδείας. καὶ τοῖς προγόνοις δὲ ταῦτα ἀπονέμεται. φύσει τε γὰρ * ἀρχικὸν πατὴρ υἱῶν, καὶ πρόγονοι ἐκγόνων, καὶ βασιλεὺς βασιλευομένων. ἐν ὑπεροχῇ δὲ καὶ αἱ φιλίαι αὗται. διὸ καὶ τιμῶνται οἱ γονεῖς. καὶ τὸ δίκαιον δὴ ἐν τούτοις, οὐ τὸ αὐτὸ, ἀλλὰ τὸ κατ᾽ ἀξίαν. οὕτω γὰρ ἂν καὶ ἡ φιλία. καὶ ἀνδρὸς δὲ πρὸς γυναῖκα ἡ αὐτὴ φιλία, * ἣ καὶ ἐν ἀριστοκρατίᾳ. κατ᾽ ἀρετὴν γὰρ καὶ τῷ ἀμείνονι πλέον ἀγαθὸν, καὶ τὸ ἁρμόζον ἑκάστῳ. οὕτω δὲ καὶ τὸ δίκαιον. ἡ δὲ τῶν ἀδελφῶν, τῇ ἑταιρικῇ ἔοικεν. ἴσοι γὰρ καὶ ἡλικιῶται. οἱ τοιοῦτοι δὲ, * ὁμομαθεῖς καὶ ὁμοήθεις ὡς ἐπὶ τὸ πολύ. ἔοικε δὴ ταύτῃ καὶ ἡ κατὰ τὴν τιμοκρατικήν. ἴσοι γὰρ οἱ πολῖται βούλονται καὶ ἐπιεικεῖς εἶναι. ἐν μέρει δὴ τὸ ἄρχειν, καὶ ἐξ ἴσου. οὕτω δὴ καὶ ἡ φιλία. ἐν δὲ ταῖς παρεκβάσεσιν ὥσπερ καὶ τὸ δίκαιον ἐπὶ μικρόν ἐστιν, οὕτω καὶ ἡ φιλία ἐστὶ, καὶ ἥκιστα ἐν τῇ χειρίστῃ. ἐν τυραννίδι γὰρ οὐδὲν, ἢ μικρὸν φιλίας. ἐν οἷς γὰρ μηδὲν κοινόν ἐστι τῷ ἄρχοντι καὶ ἀρχομένῳ, οὐδὲ φιλία. οὐδὲ γὰρ δίκαιον.

γρ. τοῦ διαμένειν — γρ. ἀρχικὸς — γρ. ἢ — γρ. ἰσοψήφοι & ὁμοιοπαθεῖς. & in alijs, ὁμοιομαθεῖς

ἀλλ' ὅσῃ τεχνίτῃ πρὸς ὄργανον, καὶ ψυχῇ πρὸς σῶμα, καὶ δεσπότῃ πρὸς δοῦλον· ὠφελεῖται μὲν γὰρ πάντα ὑπὸ τῶν χρωμένων. φιλία δ' οὐκ ἔστι πρὸς τὰ ἄψυχα, οὐδὲ δίκαιον, ἀλλ' οὐδὲ πρὸς ἵππον ἢ βοῦν, * οὐδὲ πρὸς δοῦλον, ᾗ δοῦλος. οὐδὲν γὰρ κοινόν ἐστιν. * ὁ γὰρ δοῦλος, ἔμψυχον ὄργανον· τὸ δ' ὄργανον, ἄψυχος δοῦλος. ᾗ μὲν οὖν δοῦλος, οὐκ ἔστι φιλία πρὸς αὐτόν, ᾗ δ' ἄνθρωπος· δοκεῖ γὰρ εἶναί τι δίκαιον παντὶ ἀνθρώπῳ πρὸς πάντα τὸν δυνάμενον κοινωνῆσαι νόμου καὶ συνθήκης· καὶ φιλίας δή, καθ' ὅσον ἄνθρωπος. ἐπὶ μικρὸν δὴ καὶ ἐν ταῖς τυραννίσιν αἱ φιλίαι καὶ τὸ δίκαιον· αἱ δὲ ἐν ταῖς δημοκρατίαις, ἐπὶ πλεῖον· πολλὰ γὰρ τὰ κοινὰ ἴσοις οὖσιν.

γ. ἀπ' ὅλ' πρὸς δοῦλον ᾗ δοῦλον.

Politic. l. 1. c. 6.

A Sed tantundem iuris & amicitiæ eſt, quantum intercedit artifici cum inſtrumento, animo cum corpore, domino cum ſeruo. His enim proſunt quidem & conſulunt ij qui vtuntur. Verùm nec amicitia nec ius eſt nobis cum rebus inanimis: immò ne cum equo quidem aut boue: ſed neque cum ſeruo, quà ſeruus eſt. Nihil enim domino cum ſeruo commune eſt. Nam ſeruus, inſtrumentum eſt animatum: inſtrumentum autem, ſeruus inanimus. Quà igitur ſeruus eſt, nulla nobis cū eo amicitia intercedit: ſed quà homo eſt. Nam omni homini cum eo qui legis & cōuenti particeps eſſe poteſt, ius aliquod intercedere videtur. Ergo & amicitia, quoad homo eſt. In tyrannidibus igitur, neque amicitijs neque iuri multum relictum eſt loci. At in popula- B ribus poteſtatibus plurimum. Multa enim inter eos qui ſunt pares, communia ſunt.

ΚΕΦΑΛ. ιβ'.

Περὶ ξενικῆς τε καὶ συγγενικῆς φιλίας, καὶ τῶν εἰδῶν αὐτῆς.

Magn. l. 2. c. 12.
Eud. l. 8. c. 9.

Ἐν κοινωνίᾳ μὲν οὖν πᾶσα φιλία ἐστί, καθάπερ εἴρηται. ἀφορίσειε δ' ἄν τις τήν τε συγγενικὴν καὶ τὴν ἑταιρικήν. αἱ δὲ πολιτικαὶ, καὶ φυλετικαὶ, καὶ συμπλοϊκαὶ, καὶ ὅσαι τοιαῦται, κοινωνικαῖς ἐοίκασι μᾶλλον· οἷον γὰρ καθ' ὁμολογίαν τινὰ φαίνονται εἶναι. εἰς ταύτας δὲ τάξειεν ἄν τις καὶ τὴν ξενικήν. καὶ ἡ συγγενικὴ δὲ φαίνεται πολυειδὴς εἶναι, καὶ ἠρτῆσθαι πᾶσα ἐκ τῆς πατρικῆς. οἱ γονεῖς μὲν γὰρ στέργουσι τὰ τέκνα, ὡς ἑαυτῶν τι ὄντα· τὰ δὲ τέκνα, τοὺς γονεῖς, ὡς ἀπ' ἐκείνων τι ὄντα. μᾶλλον δ' ἴσασιν οἱ γονεῖς τὰ ἐξ αὐτῶν, ἢ τὰ γεννηθέντα ὅτι ἐκ τούτων· καὶ μᾶλλον συνῳκείωται τὸ ἀφ' οὗ τῷ γεννηθέντι, ἢ τὸ γενόμενον τῷ ποιήσαντι. τὸ γὰρ ἐξ αὐτοῦ, οἰκεῖον τῷ ἀφ' οὗ, οἷον ὀδούς, ἢ θρίξ, ἢ ὁτιοῦν τῷ ἔχοντι· * ἐκείνῳ δ' οὐθὲν τὸ ἀφ' οὗ, ἢ ἧττον· καὶ τῷ πλήθει δὲ τοῦ χρόνου. οἱ μὲν γάρ, εὐθὺς γενόμενα στέργουσι· τὰ δέ, * προελθόντα τοῖς χρόνοις, τοὺς γονεῖς, σύνεσιν ἢ αἴσθησιν λαβόντα. ἐκ τούτων δὲ δῆλον καὶ δι' ἃ φιλοῦσι μᾶλλον αἱ μητέρες. * γονεῖς μὲν οὖν τέκνα φιλοῦσιν ὡς ἑαυτούς· τὰ γὰρ ἐξ αὐτῶν, οἷον ἕτεροι αὐτοὶ τῷ κεχωρίσθαι· τέκνα δέ, γονεῖς, ὡς ἀπ' ἐκείνων πεφυκότα· ἀδελφοὶ δ', ἀλλήλους, τῷ ἐκ τῶν αὐτῶν πεφυκέναι· ἡ γὰρ πρὸς ἐκεῖνα ταυτότης, * ἀλλήλοις ταὐτὸ ποιεῖ· ὅθεν φασὶ ταὐτὸν αἷμα, καὶ ῥίζαν, καὶ τὰ τοιαῦτα. εἰσὶ δὴ ταὐτό πως καὶ ἐν διῃρημένοις. μέγα δὲ πρὸς φιλίαν καὶ τὸ σύντροφον καὶ τὸ καθ' ἡλικίαν· * ἧλιξ γὰρ ἥλικα· καὶ οἱ συνήθεις, ἑταῖροι· διὸ καὶ ἡ ἀδελφικὴ, τῇ ἑταιρικῇ ὁμοιοῦται. ἀνεψιοὶ δὲ καὶ οἱ λοιποὶ συγγενεῖς, ἐκ τούτων συνῳκείωνται· τῷ γὰρ ἀπὸ τῶν αὐτῶν εἶναι. γίνονται δ' οἱ μὲν, οἰκειότεροι· οἱ δ', ἀλλοτριώτεροι, τῷ σύνεγγυς ἢ πόρρω τὸν ἀρχηγὸν εἶναι. ἔστι δ', ἡ μὲν πρὸς γονεῖς φιλία τέκνοις, καὶ ἀνθρώποις πρὸς θεούς, ὡς πρὸς ἀγαθὸν καὶ ὑπερέχον· εὖ γὰρ πεποιήκασι τὰ μέγιστα·

Vetus interpr. ἐκείνῳ δ' οὐδὲν τὸ ἀφ' οὗ.

γ. προελθόντα

γρ. γὰρ μὲν οὖν τ.

γρ. ἀλλήλοις ταὐτὸ ποιεῖ.

Rhetor. lib. 1. c. 11.

CAPVT XIV.

Quæſtionem poſteriorem, Qui quibus amici eſſe poſſint, decidit.

IN communitate igitur quadam omnis amicitia cernitur, quemadmodum diximus. Niſi quis fortè & cognatorum & ſodalium amicitiam ab his ſecludere velit. At verò ciuium, & tribulium, & eorum qui vnà nauigant, & quæcunque ſunt huius generis amicitiæ, apertiùs communicare inter ſe videntur. C Conſenſu enim & pacto quodam videntur conſtare. Atque in eodem numero & ordine hoſpitalem locare licet. Iam verò etiam cognatorum amicitia multiplex ac multiformis videtur eſſe, totáque à paterna pendēre. Parentes enim liberos diligunt vt aliquid ſui: liberi autem parentes, vt ab illis quippiam profectum. Meliùs autem norunt parentes ſuos liberos, quàm ſciunt liberi, ſe ex his eſſe procreatos. Maiore denique neceſſitudine coniunctum eſt ei quod generatum eſt, id à quo generatum eſt, quàm id quod natum eſt, ei quod generauit. Nam quod ab aliquo profectum eſt, eius eſt proprium, à quo profectum eſt: vt dens, aut pilus, aut quidlibet, eius cui inhæret. Id autem à quo reliqua D orta ſunt, illorum nullius proprium eſt, aut certè minùs. Præterea temporis longinquitate patris amor in filium ſuperior eſt. Parentes enim liberos ſtatim vt nati ſunt, diligunt: liberi parentes ætate progreſſi, & tum denique, cùm intelligere aut ſentire cœperunt. Atque ex his perſpicuum etiam eſt, quamobrem matribus liberi ſint cariores. Parentes igitur, liberos, vt ſeipſos, diligunt: nam qui ex eis nati ſunt, eo ipſo quòd ſeparati ſunt, tanquam alteri ipſi ſunt: Liberi autem, parentes, vt ex illis nati: At fratres inter ſe amant, quòd ex eiſdem nati ſint. Nam eo ipſo quòd idem ſunt, atq; illi, fit vt inter ſe quoque ſint idem. Icirco de fratribus ita loqui ſolent, Idem ſanguis, Stirps eadem, & cætera eiuſdem generis. Sunt igitur quodammodo vnū, & idē, E etiā in corporibus diuiſis ac ſeparatis. Magnū quinetiā ad amicitiam momentum habet educationis cōmunitas, & ætatis æqualitas. Nā æqualem æqualis, inquit ille: & qui familiaritate conſuetudinéque mutua delectantur, ſodales ſunt. Itaque amicitia fraterna ſodaliū amicitiæ ſimillima eſt. Patrueles autem, reliquiq; cognati, ex horum coniunctione inter ſe coniuncti ſunt. ex eo enim ſcilicet, quòd ex eiſdem orti ſunt. Atq; horū alij ſunt inter ſe propinquiores, alij alieniores, quòd vel propiùs vel longiùs ab eis abeſt eorum generis auctor & princeps. Ea autem quæ liberis cum parentibus, & hominibus cum Dijs immortalibus amicitia intercedit, vt cum bona quadam re, atque excellente, intercedit. Beneficijs enim nos maximis affecerunt

A Cauſæ enim ſunt tum vt filij naſcantur & alantur: tum vt iam confirmati inſtituantur. Ineſt autem in tali amicitia eo plus iucunditatis & vtilitatis, quàm in alienorũ, quo etiam vitæ communitate magis inter ſe deuincti ſunt. Inſunt autẽ etiam in fraterna eadẽ quæ in ſodaliũ amicitia, ac multo quidem magis in probis & æquis, & omnino ſimilibus, quãto magis inter ſe familiares ſunt, quantóque magis ab eo tempore quo primũ in lucem editi ſunt, ſe mutuò diligunt: quanto deniq; ſimilioribus morib. præditi ſunt, qui ex iiſdem nati, & vnà educati, & ſimili cura ac diligentia eruditi ſunt. Poſtremò probatio ea quæ tẽpore conſtat, in hac & plurima & firmiſſima eſt. Peræqua autẽ proportione in cæteris quoque cognatis ea quæ amicitiæ propria ſunt, reperiũtur. Iam verò quæ inter virum & vxorem amicitia eſt, maximè ſecundùm naturam videtur eſſe. Homo.n. ad cõiugium aptior eſt natura, quàm ad ſocietatẽ ciuilẽ: quã-
B to prior magiſque neceſſaria ciuitate domus eſt, quãtóque filiorũ procreatio animantiũ omnium communior eſt. Atque in cæteris quidem hactenus progreditur cõmunitas. Homines autẽ non ſolùm procreationis liberorũ cauſa cõmuni domo vtuntur, ſed etiã vt eorũ quæ ad vitam pertinent, maiorem habeant facultatem. Statim enim deſcripta ac diuiſa ſunt eorum officia ac munera, aliæque ſunt viri, aliæ vxoris partes. Inſeruiũt igitur alter alteri ſua in medium afferentes. Propter hanc cauſam in hac amicitia & vtilitas ineſſe videtur, & voluptas. Quòd ſi probi fuerint, etiam propter virtutem amicitiam inter ſe colere videbuntur. Eſt enim vtriuſque virtus: ac tali re ſanè lætabuntur. Liberi autem
C communes, vinculi cuiuſdã inſtar obtinent. Itaq; citiùs diſſoluuntur qui liberis carent. Liberi enim commune amborum ſunt bonũ. At id omne quod commune eſt, ad continendũ valet. Viro autem cũ vxore, & omnino amico cum amico, quomodo ſit viuẽdum, ſi quæratur, nihil aliud ſit, quàm quærere quid inter eos iuris intercedat. Non enim idem ius eſt amico cum amico, neque cum alieno, neque cum ſocio, & cum diſcipulo.

CAPVT XV.

Cauſarum enarrationi, Adiuncta amicitiæ ſubiungit: qua ſcilicet ratione amicitiæ conſeruentur & diſſoluãtur. Primò autem criminationes in amicitia [illegible] oriri ſolitas explicat, & quomodo tollantur, oſtendit.

D CVm ſint autem tria amicitiæ genera, quemadmodùm initiò diximus, & in vnaquaq; alij ſint pares amici, alij præſtantia quadam inter ſe differant; (nam & æquè boni inter ſe fiunt amici, & melior deteriori; ſimiliterque iucundi, & ij qui vtilitatem ſequuntur, tum vtilitatibus præbendis æquales, tum inæquales ac differentes;) eos quidem qui inter ſe ſunt pares, etiam amando & reliquis rebus oportet exæquari: eos autem qui ſunt diſpares, id quo ſunt inferiores, præſtantiæ & excellentiæ proportione reddere, ac remetiri. Oriuntur autem criminationes & querelæ in ea amicitia ſola quam conſtituit vtilitas, aut certè in ea ma-
E ximè: nec immeritò. Nam qui ob virtutem ſunt amici, ſtudent alter de altero bene mereri. Hoc enim virtutis & amicitiæ proprium eſt. Illis porrò hac de re certantibus, neque criminationes exiſtunt, neque pugnæ. In eum enim qui amat, & bene meretur, nemo offenſo eſt animo: immò verò ſi humanitate ſit politus, & gratus, refert gratiam. Iam qui beneficijs alterum ſuperat, cùm id quod cupit, aſſequatur, non queratur de amico. Vterque enim bonum expetit. Ne in amicitijs quidem propter voluptatem conciliatis, admodum ſæpe querelæ incidunt. Nam ſi conuictu lætantur, id quod expetunt, contingit pariter ambobus.

A τοῦ γὰρ εἶναι καὶ τραφῆναι αἴτιοι, καὶ γενομένοις τοῦ παιδευθῆναι. ἔχει δὲ τὸ ἡδὺ καὶ τὸ χρήσιμον ἡ τοιαύτη φιλία μᾶλλον τῶν ὀθνείων, ὅσῳ καὶ κοινότερος ὁ βίος αὐτοῖς ἐστίν. ἔστι δὲ καὶ ἐν τῇ ἀδελφικῇ, ἅπερ καὶ ἐν τῇ ἑταιρικῇ· καὶ μᾶλλον ἐν τοῖς ἐπιεικέσι, καὶ ὅλως τοῖς ὁμοίοις, ὅσῳ οἰκειότεροι· καὶ ἐκ γενετῆς ὑπάρχοντες, στέργουσιν ἀλλήλους· καὶ ὅσῳ ὁμοηθέστεροι οἱ ἐκ τῶν αὐτῶν, καὶ σύντροφοι καὶ παιδευθέντες ὁμοίως· καὶ ἡ κατὰ τὸν χρόνον δοκιμασία, πλείστη καὶ βεβαιοτάτη. ἀνάλογον δὲ καὶ ἐν τοῖς λοιποῖς τῶν συγγενῶν τὰ φιλικά. ἀνδρὶ δὲ καὶ γυναικὶ φιλία δοκεῖ κατὰ φύσιν ὑπάρχειν. ἄνθρωπος γὰρ τῇ φύσει συνδυαστικὸν μᾶλλον ἢ πολιτικόν·
B καὶ ὅσῳ πρότερον καὶ ἀναγκαιότερον οἰκία πόλεως, καὶ τεκνοποιία κοινότερον ζῴοις. τοῖς μὲν οὖν ἄλλοις ἐπὶ τοσοῦτον ἡ κοινωνία ἐστίν· * οἱ δ' ἄνθρωποι οὐ μόνον τῆς τεκνοποιίας χάριν συνοικοῦσιν, ἀλλὰ καὶ τῶν εἰς τὸν βίον· εὐθὺς γὰρ διῄρηται τὰ ἔργα. καὶ ἔστιν ἕτερα ἀνδρὸς καὶ γυναικός. ἐπαρκοῦσιν οὖν ἀλλήλοις, εἰς τὸ κοινὸν τιθέντες τὰ ἴδια. διὰ ταῦτα δὲ καὶ τὸ χρήσιμον εἶναι δοκεῖ, καὶ τὸ ἡδὺ ἐν ταύτῃ τῇ φιλίᾳ. εἴη δ' ἂν καὶ δι' ἀρετήν, εἰ ἐπιεικεῖς εἶεν. ἔστι γὰρ ἑκατέρου ἀρετή· καὶ χαίροιεν ἐν τῷ τοιούτῳ. σύνδεσμος δὲ τὰ τέκνα
C δοκεῖ εἶναι· διὸ θᾶττον οἱ ἄτεκνοι διαλύονται· τὰ γὰρ τέκνα, κοινὸν ἀγαθὸν ἀμφοῖν· συνέχει δὲ τὸ κοινόν. τὸ δὲ, πῶς συμβιωτέον ἀνδρὶ πρὸς γυναῖκα, καὶ ὅλως φίλῳ πρὸς φίλον, οὐδὲν ἕτερον φαίνεται ζητεῖσθαι, ἢ πῶς δίκαιον· οὐ γὰρ ταὐτὸ φαίνεται τῷ φίλῳ πρὸς τὸν φίλον, οὐδὲ πρὸς τὸν ὀθνεῖον, καὶ τὸν συμφοιτητήν.

Politic. l.1. c.2.

ΚΕΦΑΛ. ιε'.

Περὶ τῶν ἐν τῇ κατὰ τὸ χρήσιμον φιλίᾳ ἐγκλημάτων.

D ΤΡιττῶν δ' οὐσῶν φιλιῶν, καθάπερ ἐν ἀρχῇ εἴρηται, καὶ καθ' ἑκάστην, τῶν μὲν, ἐν ἰσότητι φίλων ὄντων· τῶν δὲ, καθ' ὑπεροχήν· καὶ γὰρ ὁμοίως ἀγαθοὶ, γίνονται φίλοι, καὶ ἀμείνων χείρονι· ὁμοίως δὲ καὶ ἡδεῖς, καὶ διὰ τὸ χρήσιμον ἰσάζοντες ταῖς ὠφελείαις καὶ διαφέροντες· τοὺς ἴσους μὲν, κατ' ἰσότητα δεῖ τῷ φιλεῖν καὶ τοῖς λοιποῖς ἰσάζειν· τοὺς δ' ἀνίσους, * τῷ ἀνάλογον ταῖς ὑπεροχαῖς ἀποδιδόναι. γίνεται δὲ τὰ ἐγκλήματα καὶ αἱ μέμψεις ἐν τῇ κατὰ
E τὸ χρήσιμον φιλίᾳ ἢ μόνῃ, ἢ μάλιστα· εὐλόγως· οἱ μὲν γὰρ δι' ἀρετὴν φίλοι ὄντες, εὖ δρᾶν ἀλλήλους προθυμοῦνται· τοῦτο γὰρ ἀρετῆς καὶ φιλίας. πρὸς τοῦτο δ' ἁμιλλωμένων οὐκ ἔστιν ἐγκλήματα, οὐδὲ μάχαι· τὸν γὰρ φιλοῦντα καὶ εὖ ποιοῦντα οὐδεὶς δυσχεραίνει· ἀλλ' ἐὰν ᾖ χαρίεις, ἀμείβεται εὖ δρῶν. ὁ δ' ὑπερβάλλων, τυγχάνων οὗ ἐφίεται, οὐκ ἂν ἐγκαλοίη τῷ φίλῳ· ἑκάτερος γὰρ τοῦ ἀγαθοῦ * ἐφίεται. οὐ πάνυ δ' οὐδ' ἐν τοῖς δι' ἡδονήν· ἅμα γὰρ ἀμφοῖν γίνεται οὗ ὀρέγονται, εἰ τῷ συνδιάγειν χαίρουσιν.

γρ. τὸ ἀνάλ. δεῖ τὸ ἀνάλ.

γρ. ὀρέγεται.

γελοῖος δ' ἂν φαίνοιτο καὶ ὁ ἐγκαλῶν τῷ μὴ τέρποντι, ἐξὸν μὴ * συνδιημερεύειν. ἡ δὲ διὰ τὸ χρήσιμον, ἐγκληματική· ἐπ' ὠφελείᾳ γὰρ χρώμενοι ἀλλήλοις, ἀεὶ τοῦ πλείονος δέονται, καὶ ἔλαττον ἔχειν οἴονται τοῦ προσήκοντος, καὶ μέμφονται ὅτι οὐχ ὅσων δέονται, τοσούτων τυγχάνουσιν, ἄξιοι ὄντες· οἱ δ' εὖ ποιοῦντες, οὐ δύνανται ἐπαρκεῖν τοσαῦτα ὅσων οἱ πάσχοντες δέονται. ἔοικε δέ, καθάπερ τὸ δίκαιόν ἐστι διττόν· τὸ μὲν γάρ, ἄγραφον· τὸ δέ, κατὰ νόμον· καὶ τῆς κατὰ τὸ χρήσιμον * φιλίας, ἡ μέν, ἠθική· ἡ δέ, νομική εἶ(ναι). γίγνεται οὖν τὰ ἐγκλήματα μάλιστα, ὅταν μὴ κατὰ τὴν αὐτὴν συναλλάξωσι καὶ διαλύωνται. ἔστι δ', ἡ νομικὴ μέν, ἡ ἐπὶ ῥητοῖς, ἡ μέν, πάμπαν ἀγοραία, ἐκ χειρὸς εἰς χεῖρα· ἡ δέ, ἐλευθεριωτέρα εἰς χρόνον· καθ' ὁμολογίαν δέ, τί ἀντὶ τινός. δῆλον δ' ἐν ταύτῃ τὸ ὀφείλημα κοὐκ ἀμφίλογον· φιλικὸν δὲ τὴν ἀναβολὴν ἔχει· * διὸ παρ' ἐνίοις, τούτων οὐκ εἰσὶ δίκαι, ἀλλ' οἴονται δεῖν στέργειν τοὺς κατὰ πίστιν συναλλάξαντας. ἡ δ' ἠθική, οὐκ ἐπὶ ῥητοῖς, ἀλλ' ὡς φίλῳ δωρεῖται, * ἢ ὅ,τι δή ποτε ἄλλῳ. κομίζεσθαι δὲ ἀξιοῖ τὸ ἴσον, ἢ πλέον, ὡς οὐ δεδωκώς, ἀλλὰ χρήσας. οὐχ ὁμοίως δὲ καὶ συναλλάξας καὶ διαλυόμενος ἐγκαλέσει. τοῦτο δὲ συμβαίνει, διὰ τὸ βούλεσθαι μὲν πάντας ἢ τοὺς πλείστους, τὰ καλά· προαιρεῖσθαι δὲ τὰ ὠφέλιμα. καλὸν δὲ τὸ εὖ ποιεῖν, μὴ ἵνα * ἀντιπάθῃ. ὠφέλιμον δὲ τὸ εὐεργετεῖσθαι. δυναμένῳ δὴ ἀνταποδοτέον τὴν ἀξίαν ὧν ἔπαθε, * καὶ ἑκόντι· (ἄκοντα γὰρ φίλον οὐ ποιητέον·) ὡς δὴ διαμαρτόντα ἐν τῇ ἀρχῇ καὶ εὖ παθόντα ὑφ' οὗ οὐκ ἔδει· (οὐ γὰρ ὑπὸ φίλου, οὐδὲ δι' αὐτὸ τοῦτο δρῶντος.) καθάπερ οὖν ἐπὶ ῥητοῖς εὐεργετηθέντα διαλυτέον· καὶ * ὡμολόγησε δ' ἄν, δυνάμενος ἀποδώσειν· ἀδυνατοῦντα δέ, οὐδ' ὁ δοὺς ἠξίωσεν ἄν· ὥστ' εἰ δυνατός, ἀποδοτέον. ἐν ἀρχῇ δ' ἐπισκεπτέον, ὑφ' οὗ εὐεργετεῖται καὶ ἐπὶ τίνι, ὅπως ἐπὶ τούτοις ὑπομένῃ, ἢ μή. ἀμφισβήτησιν δὲ ἔχει, πότερα δεῖ τῇ τοῦ παθόντος ὠφελείᾳ μετρεῖν, καὶ πρὸς ταύτην ποιεῖσθαι τὴν ἀνταπόδοσιν, ἢ τῇ τοῦ δράσαντος εὐεργεσίᾳ. οἱ μὲν γὰρ παθόντες, τοιαῦτά φασι λαβεῖν παρὰ τῶν εὐεργετῶν, ἃ μικρὰ ἦν ἐκείνοις· καὶ ἐξῆν παρ' ἑτέρων λαβεῖν, * κατασμικρύνοντες· οἱ δ', ἀνάπαλιν, τὰ μέγιστα τῶν παρ' αὑτοῖς, καὶ ἃ παρ' ἄλλων οὐκ ἦν, καὶ ἐν κινδύνοις, ἢ τοιαύταις χρείαις. ἆρ' οὖν, διὰ μὲν τὸ χρήσιμον τῆς φιλίας οὔσης, ἡ τοῦ παθόντος ὠφέλεια μέτρον ἐστίν; οὗτος γὰρ ὁ δεόμενος, καὶ ἐπαρκεῖ αὐτῷ ὡς κομιούμενος τὴν ἴσην. τοσαύτη οὖν γεγένηται ἡ ἐπικουρία, ὅσον οὗτος ὠφέληται. καὶ ἀποδοτέον δὴ αὐτῷ ὅσον * ἐφείλκετο, ἢ καὶ πλέον· κάλλιον γάρ. ἐν δὲ ταῖς κατ' ἀρετήν, ἐγκλήματα μὲν οὐκ ἔστι. μέτρῳ δ' ἔοικεν ἡ τοῦ δράσαντος προαίρεσις· τῆς ἀρετῆς γὰρ καὶ τοῦ ἤθους ἐν τῇ προαιρέσει τὸ κύριον.

γρ. συνημερεύειν.
γρ. ὠφελείας, malè.
γρ. ἀμφίβολον.
γρ. διὸ παρ' ἐνίοις,
γρ. ἢ ὃ καὶ δίκαιον ἄλλῳ. & ὅ,τι δίκαιον.
γρ. ἀντιπάθῃ.
γρ. ἐξ ἑκόντι.
γρ. ὁμολογήσει. fortaſſe προομολογήσει.
γρ. κατασμικρίζοντες.
γρ. ἐπήρκεσε,

A Ridiculus autem videatur is qui alterũ criminetur eo quòd ab eo non delectetur, cùm totos dies cum eo non conterere liceat. Amicitia autẽ ob vtilitatẽ conſtituta, criminationũ & querelarũ plena eſt. Nam quia emolumenti cauſa vtuntur opera & cõſuetudine mutua, ſemper plura deſiderãt, ſempérque minùs quàm cõueniat, habere ſe exiſtimãt: deniq; queruntur ſe tam multa nõ conſequi, quàm multis egẽt, cùm præſertim digni ſint. Illi autẽ qui beneficiũ conferunt, tã multa ſuppeditare non poſſunt, quàm multis egẽt ij in quos beneficia cõferuntur. Videtur autẽ, vt ius eſt duplex (alterũ enim eſt non ſcriptũ, alterũ ſcriptum & legitimũ,) ſic & amicitia, quam vtilitas conſtituit, altera in moribus eſſe poſita, altera legitima. Naſcũtur igitur criminationes, maximè B vbi non ex eadẽ, qua ſocietatẽ contraxerũt, amicitia, fit ſolutio. Eſt autem legitima ea quæ lege dicta certáque mercede præſtituta conſtat: éſtque hæc duplex: altera prorſus mercaturæ ſimilis, in qua de manu in manum merces aut pretiũ numeratur: altera liberalior, in qua in diẽ cõfertur vtilitas, ſed ex pacto & conſenſu aliquid pro aliquo præſtatur. Neque verò in hac obſcurum eſt, neq; dubiũ id quod debetur, quod amicitiæ cõuenientem dilationẽ habet. Itaque apud nõnullos non dantur horũ iudicia aut actiones, neque ius dicitur, ſed putãt, eos qui fidẽ alterius ſecuti, cũ eo aliquid contraxerunt, æqui bonique facere oportere. Ea autẽ quæ in moribus poſita eſt, neque legem dictã, neque vtilitatẽ aliquã habet pactã: ſed alter alteri tanquã amico donat, aut quid- C libet aliud agit. Veruntamen æquũ eſſe cenſet tantundem aut plus ad ſe redire, proinde quaſi nõ donauerit, ſed vtendum dederit & commodarit. Quòd ſi aliter ei ſoluetur quàm contraxerit, alterum accuſabit. Hoc autem propterea accidit, quia volunt omnes, aut quàm plurimi, res honeſtas, ſed honeſtis vtileis anteponunt. Honeſtum autem eſt bene de altero mereri, nulla viciſſim vtilitate ſperata: vtile, beneficium accipere. Debet igitur qui facultatem habet, tantundem quantum accepit, referre, idque ſua ſponte, (non enim amicum quemquam, qui nolit, facere debemus,) tum etiam tanquam qui iam ab initio errarit, beneficiúmque ab eo à quo non debebat, acceperit, (non enim ab amico acce- D pit, neque ab eo qui amici cauſa beneficium conferebat.) Itaque perinde quaſi beneficium acceperit, certa lege dicta, ſic debet diſſoluere. Fatebitur quoque ſeſe quamprimùm poſſit, parem gratiã relaturũ. Si nõ poſſit verò, ne is quidem qui dedit, ſibi reddi æquum eſſe duxerit. Quocirca ſi facultatem habet, referendũ beneficium eſt. Videndũ autẽ ſtatim à principio eſt, à quo beneficiũ accipiat, & quam beneficij mercedem ille expectet: vt hac conditione ſe beneficio affici aut patiatur, aut recuſet. Sed ambigi poteſt, vtrùm eius vtilitate, qui accepit, beneficiũ ſit ponderandũ, eiúſq; ratione habita, referẽda ſit gratia: an eius qui dedit, liberalitate metiendum. Nam qui acceperunt, ea ſe à benemeritis extenuantes accepiſſe dicunt, quæ & illis erant parua, & E ab alijs conſequi licebat. Illi contrà ſe quàm maxima potuerint, contuliſſe: & quæ hi ab alijs non tuliſſent: & in periculis, aut in talibus eorũ rebus aduerſis, & neceſſarijs temporibus. Si igitur amicitiam vtilitas conſtituerit, eiúſne qui accepit, vtilitate ſunt metienda? Hic eſt enim, qui eget, & ille huic opitulatur, tanquam parem gratiã accepturus. Tantam igitur ille huic opem tulit, quantã hic vtilitatem cepit. Ei igitur tantundẽ reddendum eſt quantũ eſt conſecutus: aut etiam ampliùs: hoc enim longè pulchrius atque honeſtius eſt. In ijs autem amicitiis quę virtute conſtant, nullæ criminationes innaſcuntur: eius tamen qui bene meritus eſt, conſilio beneficium videtur eſſe metiendum. Virtutis enim & morum principatus in conſilio poſitus eſt.

A

CAPVT XVI.

Amicitia ἐν ὑπεροχῇ quas criminationes & rixas habeat: & quomodo illa vel præcaueri, vel iam orta è medio tolli poſſit, oſtendit.

IAm verò in ijs quoque amicitijs, quæ in excellentia quadam conſiſtunt, diſſidia nonnulla oriuntur. Poſtulat enim vterque plus ſibi tribui. Quod cùm fit, dirimitur amicitia. Exiſtimat enim & is qui melior eſt, ſibi plus tribui conuenire: (bono enim viro plus tribui ſolere:) & ſimiliter is qui vtilior eſt: negant enim, cum qui ſit inutilis, æquam partem auferre oportere. Onus enim ſumptuoſi muneris obeundi, non amicitiam futuram, niſi dignitati factorum ea quæ ab amicitia proficiſcuntur, reſpondebũt. Arbitrantur enim, vt in ſocietate pecuniarum plura auferunt qui plura in ſocietatem attulerunt, ſic & in amicitia fieri oportere. Egens autem & deterior contrà. Eſſe enim boni amici egentibus opitulari, eáque quę deſiderant, ſuppeditare. Quid enim iuuat (inquiunt) viro bono aut potẽti amicum eſſe, ſi nullum ex eo fructum ſis conſecuturus? Videtur autem æqua vtriuſque eſſe poſtulatio, & vtrique ex amicitia plus tribuere oportere, ſed non eiuſdem rei: verùm meliori quidem, & ei qui virtute præſtat, plus honoris: egenti verò plus quæſtus & emolumenti. Virtutis enim & beneficentiæ præmium eſt, honos: egeſtatis autem & inopiæ ſubſidium, lucrum. Atque etiam in omni reip. adminiſtrandæ forma ita ſeſe res habere videtur. Non enim honore afficitur is qui nihil boni cõfert in remp. Nam res quædam communis ei tribuitur, qui de re cõmuni & publica bene meretur. Honos autem res communis eſt. Nõ enim fieri poteſt vt quis è rebus communibus ac publicis, pecunioſus ſimul & honoratus diſcedat. Nemo enim omnibus in rebus ſuam conditionem deteriorem eſſe patitur. Itaque ei qui in re pecuniaria deteriore conditione fuerit, honorem tribuunt: eíque, qui muneribus capitur, pecuniam. Dignitatis enim cõſeruatio amicitiam exæquat & conſeruat, quemadmodum diximus. Sic igitur etiam eos qui non ſunt æquales, alterum cum altero communicare, & agere par eſt: & qui vel pecunia vel virtute auctus & ornatus eſt, is alterum honore remunerari debet, id ſaltem referens, cuius facultatem habet. Id enim quod præſtari poteſt, amicitia deſiderat ac requirit, non quo quiſque dignus ſit. Nam ne omnibus quidem in rebus id effici poteſt: quemadmodum in honoribus ijs quos dijs immortalibus & parentibus habere ſolemus. Nemo eſt enim qui honorem ijs dignum tribuere poſſit: ſed qui eos pro viribus & facultate colat, is probus & pius eſſe videtur. Quocirca etſi videtur patrem abdicare filio non licere, ſed patri filium maximè: (cum enim, qui debet, oportet reddere: quicquid autem fecerit filius, nihil beneficijs à patre acceptis dignum fecerit: ſemper igitur debet: Iis verò, quibus debetur, dimittendi ac liberandi debitoris poteſtas datur: ergo & patri:) ſimul tamen nemo fortaſſe diſcedere velle videatur, niſi ab eo qui improbitate excellat. Nam præter amicitiam naturalem, humanum eſt, auxilium non aſpernari. Illi autem qui ſit improbus, huic opitulari aut fugiendum eſt, aut non admodum laborandum. Plerique enim omnes beneficium accipere volunt: dare verò vt rem inutilem fugiunt. Ac de his quidem hactenus.

ΚΕΦΑΛ. ιϛʹ.

Περὶ μέμψεων τῶν ἐν ταῖς καθ' ὑπεροχὴν φιλίαις.

ΔΙαφέρονται δὲ καὶ ἐν ταῖς καθ' ὑπεροχὴν φιλίαις· ἀξιοῖ γὰρ ἑκάτερος πλέον ἔχειν. ὅταν δὲ τοῦτο γίγνηται, διαλύεται ἡ φιλία· οἴεται γὰρ ὅ,τι βελτίων προσήκειν αὐτῷ πλέον ἔχειν· τῷ γὰρ ἀγαθῷ νέμεσθαι πλέον· ὁμοίως δὲ καὶ ὁ ὠφελι-
B μώτερος· ἀχρεῖον γὰρ ὄντα οὔ φασι δεῖν ἴσον ἔχειν· λειτουργίαν τε γὰρ γίνεσθαι, καὶ οὐ φιλίαν, εἰ μὴ κατ' ἀξίαν τῶν ἔργων ἔσται τὰ ἐκ τῆς φιλίας· οἴονται γὰρ καθάπερ ἐν χρημάτων κοινωνίᾳ πλείω λαμβάνουσιν οἱ συμβαλλόμενοι πλείω, οὕτω δεῖν καὶ ἐν τῇ φιλίᾳ· ὁ δ' ἐνδεὴς, καὶ ὁ χείρων, ἀνάπαλιν· φίλου γὰρ ἀγαθοῦ εἶναι, τὸ ἐπαρκεῖν τοῖς ἐνδεέσι· τί γάρ φασιν, ὄφελος σπουδαίῳ ἢ δυνάστῃ φίλον εἶναι, μηθέν γε μέλλοντα ἀπολαύειν; ἔοικε δὲ ἑκάτερος
C ὀρθῶς ἀξιοῦν, καὶ δεῖν ἑκατέρῳ πλέον νέμειν ἐκ τῆς φιλίας· οὐ τοῦ αὐτοῦ δὲ, ἀλλὰ τῷ μὲν ὑπερέχοντι, τιμῆς· τῷ δὲ ἐνδεεῖ, κέρδους· τῆς μὲν γὰρ ἀρετῆς καὶ εὐεργεσίας ἡ τιμὴ, γέρας· τῆς δ' ἐνδείας ἐπικουρία, τὸ κέρδος· οὕτω δ' ἔχειν τοῦτο καὶ ἐν ταῖς πολιτείαις φαίνεται· οὐ γὰρ τιμᾶται ὁ μηδὲν ἀγαθὸν τῷ κοινῷ πορίζων· τὸ κοινὸν γὰρ δίδοται τῷ τὸ κοινὸν εὐεργετοῦντι. ἡ τιμὴ δὲ κοινόν· οὐ γάρ ἐστιν ἅμα χρηματίζεσθαι ἀπὸ τῶν κοινῶν, καὶ τιμᾶσθαι· ἐν πᾶσι γὰρ τὸ ἔλαττον οὐδεὶς ὑπομένει. τῷ δὴ περὶ
D χρήματα ἐλαττουμένῳ, τιμὴν ἀπονέμουσι· καὶ τῷ δωροδόκῳ, χρήματα· τὸ κατ' ἀξίαν γὰρ ἐπανισοῖ καὶ σώζει τὴν φιλίαν, καθάπερ εἴρηται. οὕτω δὴ καὶ τοῖς ἀνίσοις ὁμιλητέον, καὶ τῷ εἰς χρήματα ὠφελουμένῳ ἢ εἰς ἀρετὴν, τιμὴν ἀνταποδοτέον, ἀνταποδιδόντα τὸ ἐνδεχόμενον· τὸ δυνατὸν γὰρ ἡ φιλία ἐπιζητεῖ, οὐ τὸ κατ' ἀξίαν· οὐδὲ γάρ ἐστιν ἐν πᾶσι καθάπερ ἐν ταῖς πρὸς τοὺς θεοὺς τιμαῖς, καὶ γονεῖς· οὐδεὶς γὰρ τὴν ἀξίαν ποτ' ἂν ἀποδοίη· εἰς δύναμιν δὲ ὁ θεραπεύων, ἐπιεικὴς εἶναι δοκεῖ. διὸ κἂν δόξειεν, οὐκ ἐξεῖναι υἱῷ πατέρα ἀπείπασθαι, πατρὶ δ' υἱόν·
E *(ὀφείλοντα γὰρ ἀποδοτέον· οὐθὲν δὲ ποιήσας, ἄξιον τῶν ὑπηργμένων δέδρακεν· ὥστ' αἰεὶ ὀφείλει· οἷς δ' ὀφείλεται, ἐξουσία ἀφιέναι· καὶ τῷ πατρὶ δή·) ἅμα δὲ ἴσως οὐδείς ποτ' ἂν ἀποστῆναι δοκεῖ μὴ ὑπερβάλλοντος μοχθηρίᾳ· χωρὶς γὰρ τῆς φυσικῆς φιλίας, τὴν ἐπικουρίαν, ἀνθρωπικὸν μὴ διωθεῖσθαι· τῷ δ', ἐπιφευκτὸν, ἢ οὐ σπουδαστὸν, τὸ ἐπαρκεῖν, μοχθηρῷ ὄντι. εὖ πάσχειν γὰρ οἱ πολλοὶ βούλονται· τὸ δὲ ποιεῖν φεύγουσιν, ὡς ἀλυσιτελές. περὶ μὲν οὖν τούτων, ἐπὶ τοσοῦτον εἰρήσθω.

* χ. τὸν ὀφείλοντα γὰρ υἱὸν ἀποδ.

A

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΟΥΣ ΗΘΙΚΩΝ Νικομαχείων τὸ Ι.

ΚΕΦΑΛ. α'.

Ὅτι τὸ ἀνάλογον τὰς ἀνομοιοειδεῖς καὶ καθ' ὑπεροχὴν φιλίας σώζει, καὶ πῶς τοῦτο.

Ἐν ἁπάσαις δὲ ταῖς ἀνομοιοειδέσι φιλίαις τὸ ἀνάλογον ἰσάζει, καὶ σώζει τὴν φιλίαν, καθάπερ εἴρηται, B οἷον καὶ ἐν τῇ πολιτικῇ, * τῷ σκυτοτόμῳ ἀντὶ τῶν ὑποδημάτων ἀμοιβὴ γίνεται κατ' ἀξίαν, καὶ τῷ ὑφάντῃ, καὶ τοῖς λοιποῖς. ἐνταῦθα μὲν οὖν πεπόρισται κοινὸν μέτρον τὸ νόμισμα. πρὸς τοῦτο δὴ πάντα ἀναφέρεται, καὶ τούτῳ μετρεῖται· ἐν δὲ τῇ ἐρωτικῇ, ἐνίοτε μὲν ὁ ἐραστὴς ἐγκαλεῖ, ὅτι ὑπερφιλῶν οὐκ ἀντιφιλεῖται, οὐδὲν ἔχων φιλητὸν, εἰ οὕτως ἔτυχε· πολλάκις δὲ ὁ ἐρώμενος, ὅτι πρότερον ἐπαγγελλόμενος πάντα, νῦν οὐδὲν ἐπιτελεῖ. συμβαίνει δὲ τὰ τοιαῦτα, ἐπειδὰν ὁ μὲν, δι' ἡδονὴν φι- C λῇ τὸν ἐρώμενον· ὁ δὲ, διὰ τὸ χρήσιμον, τὸν ἐραστήν· ταῦτα δὲ μὴ ἀμφοῖν ὑπάρχῃ. διὰ ταῦτα γὰρ τῆς φιλίας οὔσης, διάλυσις γίνεται, ἐπειδὰν μὴ γίνηται ὧν ἕνεκα ἐφίλουν· οὐ γὰρ αὐτοὺς ἔστεργον, ἀλλὰ τὰ ὑπάρχοντα οὐ μόνιμα ὄντα. διὸ τοιαῦται καὶ αἱ φιλίαι· ἡ δὲ * τῶν ἠθῶν καθ' αὑτὴν οὖσα μένει, καθάπερ εἴρηται. διαφέρονται δὲ, καὶ ὅταν ἕτερα γίνηται αὐτοῖς, καὶ μὴ ὧν ὀρέγονται· ὅμοιον γὰρ τῷ μηδὲν γίγνεσθαι, ὅταν οὗ ἐφίεται μὴ τυγχάνῃ· οἷον καὶ τῷ κιθαρῳδῷ * ὁ ἐπαγγελλόμενος, καὶ ὅσῳ ἄμεινον ᾄσειε, τοσούτῳ πλείω. Εἰς ἕω δ' ἀπαιτοῦντι τὰς ὑποσχέσεις, ἀνθ' ἡδονῆς D ἡδονὴν ἀποδεδωκέναι ἔφη. Εἰ μὲν οὖν ἑκάτερος τοῦτο ἐβούλετο, ἱκανῶς ἂν εἶχεν· Εἰ δ', ὁ μὲν, τέρψιν· ὁ δὲ, κέρδος· καὶ ὁ μὲν, ἔχει· ὁ δὲ μή· οὐκ ἂν εἴη τὸ κατὰ τὴν κοινωνίαν καλῶς. ὧν γὰρ δεόμενος τυγχάνει, τούτοις καὶ προσέχει. κἀκείνου γε χάριν, * ταῦτα δώσει. τὴν ἀξίαν δὲ ποτέρου τάξαι ἐστὶ, τοῦ προϊεμένου, ἢ τοῦ προλαβόντος. ὁ γὰρ προϊέμενος, ἔοικεν ἐπιτρέπειν ἐκείνῳ· ὅπερ φασὶ καὶ Πρωταγόραν ποιεῖν· ὅτε γὰρ διδάξειεν ἁδήποτε, τιμῆσαι τὸν μαθόντα ἐκέλευεν ὅσου δοκεῖ ἄξια ἐπίστασθαι, καὶ ἐλάμβανε τοσοῦτον. ἐν τοῖς τοιούτοις δ' ἐνίοις * ἀρκεῖ τὸ, * Μισθὸς δ' ἀνδρί· οἱ δὲ E προλαβόντες τὸ ἀργύριον, εἶτα μηδὲν ποιοῦντες ὧν ἔφασαν, διὰ τὰς ὑπερβολὰς τῶν ἐπαγγελιῶν, εἰκότως ἐν ἐγκλήμασι γίνονται· οὐ γὰρ ἐπιτελοῦσιν ἃ ὡμολόγησαν. τοῦτο δ' ἴσως ποιεῖν οἱ σοφισταὶ ἀναγκάζονται, διὰ τὸ μηδένα ἂν δοῦναι ἀργύριον ὧν ἐπίστανται. οὗτοι μὲν οὖν ὧν ἔλαβον τὸν μισθὸν, μὴ ποιοῦντες, εἰκότως ἐν ἐγκλήμασίν εἰσιν· ἐν οἷς δὲ μὴ γίνεται διομολογία τῆς ὑπουργίας, οἱ μὲν δι' αὐτοὺς προϊέμενοι, εἴρηται ὅτι ἀνέγκλητοί εἰσι· τοιαύτη γὰρ ἡ κατ' ἀρετὴν φιλία· τὴν ἀμοιβήν τε ποιητέον κατὰ τὴν προαίρεσιν. αὕτη γὰρ τοῦ φίλου καὶ τῆς ἀρετῆς.

Libro 5.

γρ. τῶν ἠθικῶν

Alexander, vt quidam tradūt. Eustrat. Imò Dionyſius, Siculus, Plutarch.

γρ. τὸ αὐτό. ſine verbo. al. δίδωσι

γρ. ἀρκεῖ, ſicq. Euſtrat.

Heſiodus, Μισθὸς δ' ἀνδρὶ φίλῳ εἰρημένος ἄρκιος ἔστω.

ARISTOTELIS ETHICORVM NICOMACHEORVM LIBER IX.

CAPVT I.

Quæſtiones circa Amicitiam ortas hoc libro explicaturus eſt. Et primùm, Qua ratione Amicitia καθ' ὑπεροχὴν conſeruetur, criminatione mutui non redditi iſcuſſa.

IN omnibus autem diſſimilium amicorum amicitiis proportio amicitiam exæquat & conſeruat, vt diximus: exempli gratia, etiam in ciuili, ſutori pro calceis remuneratio fit ex merito, & dignitate: & textori, & cæteris item artificibus atque opificibus. Hic igitur menſura communis comparata eſt, nummus: atque ad hunc omnia referuntur, hic omnia metitur. In amatoria verò amicitia queritur interdum amator de eo quem amat, quòd cùm eum deamet, ille ſibi mutuò non reſpondeat in amore, quamuis fortè nihil ipſe habeat amabile. Sæpe autem is qui amatur, de amatore queritur, quòd cùm antea omnia promitteret, nunc nihil præſtet. Atque hæc talia tum eueniunt, cùm amator, eum qui colitur, propter voluptatem amat: ille amatorem, propter vtilitatem: & hæc vtrique non ſuppetunt. Nam quoniam hæc amicitiam conſtituerunt, dirimitur tum cùm ea nō præſtantur, in quibus inerat cauſa diligendi. Non enim alter alterum diligebat, ſed ea quibus potiri dabatur, quæ ſtabilia non permanent. Quamobrem tales ſunt & amicitiæ. At verò ea quæ ex moribus proficiſcitur amicitia, cùm per ſe ſit, manet, vt diximus. Diſſident autem inter ſe amici etiam, cùm alia, & non ea quæ expetebant, conſequuntur. Simile.n. eſt ac ſi quis nil conſequatur, cùm id quod cupiebat, non conſequitur. Quale illud eſt de citharœdo quodam, cui is qui promiſerat, quanto meliùs canetet, tanto ſe plura daturū, manè promiſſam mercedem exigenti, voluptatē ſe pro voluptate reddidiſſe reſpondit. Si hoc igitur volebat vterque, ſatis illi factum eſſet. ſin hic oblectationem, ille quæſtum atque vtilitatem petebat: & hic habet, quod voluit, ille non habet: non fuerit legi ſocietatis cumulatè ſatisfactū. Nam quibus quiſque eget, ad hæc animum etiam habet attentum, illorúmque gratia hæc quæ habet, daturus eſt. Sed æſtimationem rei facere vtrius eſt, eiúſne qui antè dedit, an eius qui antè accepit? Nam qui dat prior, permittere illi videtur. Quod aiunt & Protagoram facere ſolitū. Cùm enim docuiſſet quod ei tandem viſum eſſet: eum qui didicerat, iubebat æſtimare, quanti eſſe viderentur ea quæ ſciret: & tantum auferebat. In talibus autem placet illud nonnullis,

Dicta viro merces ab amico. --

Qui autem præcepta pecunia, nihil eorum quæ dixerunt, præſtant, propter immoderatam promiſſorum magnitudinem, meritò accuſantur. Non enim perſoluunt ea quæ promiſerunt. Sed hoc ſophiſtæ fortaſſe facere coguntur, propterea quòd nemo ea quæ ſciunt, eum pecunia commutaturus ſit. Hi igitur quia ea quorum mercedem acceperunt, non faciunt, non immeritò accuſantur. Inter quos autem nulla intercedit pro opera atque officio mercedis reſtipulatio, qui de altero propter ipſum priores bene merentur, apud eos nihil criminationibus eſſe relictum loci, dictum eſt. Talis enim eſt ea quæ virtute conſtituitur, amicitia, atque in ea ex conſilio facienda remuneratio eſt. Hoc enim & amici & virtutis eſt

Eadémque ratio ijs quibuſcum Philoſophia communicata eſt, videtur eſſe ſeruanda. Neque enim ſapientię æſtimationem pecunia metiri poteſt, neque pretium paris momenti reperiri queat. Sed fortaſſe ſatis ſit, id quod vires & facultates patiuntur, referre: quemadmodum & dijs & parentibus præſtare ſolent. Vbi verò nõ hoc modo nec hoc animo beneficium confertur, ſed remunerationis & mercedis alicuius ſpe; facienda fortaſſe remuneratio eſt maximè, quæ vtriq; videatur digna eſſe beneficio. Sin minùs hoc contingat, nõ modò neceſſarium, verumetiam iuſtum videri poſſit, eum, qui prior acceperit, quantũ ſit reddendum, præfinire. Quãta enim vtilitas huic allata eſt, aut quanti voluptatem emiſſet, ſi tantum ille viciſſim acceperit, iuſtum pretiũ videbitur ab hoc eſſe conſecutus. Nam etiam in rebus venalibus hoc idem videmus factitari: & quibuſdam in locis leges vetant, contractuum voluntariorum iudicia aut actiones dari, quaſi oporteat, cuius quis fidem ſecutus eſt, ei ſic, vt contraxerit, diſſoluere. Nam cui creditum ac permiſſum eſt, eum iuſtius eſſe arbitrantur, quãtum ſit reddendum, præſtituere, quàm eum qui permiſerit. Multa enim non tantidem æſtimant ij qui habẽt, quanti qui ea accipere volunt. Sua enim cuique, & quę quiſque dat, magni videntur eſſe æſtimanda. Veruntamen tanta remuneratio eſſe debet, quantam ſtatuerint ij qui acceperunt. Tanti autem fortaſſe res æſtimanda eſt, non quanti tum eſſe videtur, cùm eam quis habet, ſed quanti priuſquam eam haberet, æſtimabat.

A οὕτω δ' ἔοικε καὶ τοῖς φιλοσοφίας κοινωνήσασιν· οὐ γὰρ πρὸς χρήμαθ' ἡ ἀξία μετρεῖται· τιμή τ' ἰσόρροπος οὐκ ἂν γένοιτο· ἀλλ' ἴσως ἱκανὸν καθάπερ καὶ πρὸς θεοὺς, καὶ πρὸς γονεῖς, τὸ ἐνδεχόμενον. μὴ τοιαύτης δ' οὔσης τῆς δόσεως, ἀλλ' ἐπί τινι, μάλιστα μὲν ἴσως δεῖ τὴν ἀνταπόδοσιν γίγνεσθαι, ἀμφοῖν δοκοῦσαν κατ' ἀξίαν εἶναι. εἰ δὲ τοῦτο μὴ συμβαίνοι, οὐ μόνον ἀναγκαῖον εἶναι δόξειεν ἂν * τὸν προέχοντα τάττειν, ἀλλὰ καὶ δίκαιον· ὅσον γὰρ ἂν οὗτος * ὠφεληθῇ, ἢ ἀνθ' ὅσου τὴν ἡδονὴν εἵλετ' ἂν, τοσοῦτον ἀντιλαβὼν ἕξει τὴν παρὰ τούτου ἀξίαν. καὶ B γὰρ ἐν τοῖς ὠνίοις οὕτω φαίνεται γινόμενον· ἐνιαχοῦ τ' εἰσὶ νόμοι, τῶν ἑκουσίων συμβολαίων δίκας μὴ εἶναι· ὡς δέον, ᾧ ἐπίστευσε, διαλυθῆναι πρὸς τοῦτον, καθάπερ ἐκοινώνησεν. ᾧ γὰρ ἐπετράφθη, τοῦτον * οἴεται δικαιότερον εἶναι τάξαι τοῦ ἐπιτρέψαντος. τὰ πολλὰ γὰρ οὐ τοῦ ἴσου τιμῶσιν οἱ ἔχοντες, καὶ οἱ βουλόμενοι λαβεῖν. τὰ γὰρ οἰκεῖα, καὶ ἃ διδόασιν ἑκάστοις, φαίνεται πολλοῦ ἄξια. ἀλλ' ὅμως ἡ ἀμοιβὴ γίνεται πρὸς τοσοῦτον, ὅσον ἂν τάττωσιν οἱ λαβόντες· δεῖ δ' ἴσως οὐ τοσούτου τιμᾶν, ὅσου ἔχοντι φαίνεται ἄξιον, ἀλλ' ὅσου πρὶν ἔχειν, ἐτίμα.

γρ. τὸν [illegible]

γρ. ὠφελεῖται

γρ. οἴονται

C

CAPVT II.

Secunda quæſtio: Quæ gratia cui ſit referenda.

SEd huiuſmodi quoque quæſtiones dubiæ ſunt, ac difficiles, Omniáne patri ſint tribuenda, eique in omnibus ſit obtemperandum? An æger quidem medico parere debeat: in imperatore autem creando, viro bellicoſo, reique militaris perito, ſuum dare ſuffragiũ? Itémque, Amicóne potiùs, quàm viro bono opera danda ſit? &, Eine, qui bene meritus eſt, gratia ſit referẽda potiùs, quàm ſodali donandum, ſi vtrique ſatisfieri non poſſit? D Hæc igitur omnia ſubtiliter & enucleatè diſtinguere non facile eſt. Multùm enim variéque differunt inter ſe & magnitudine, & paruitate, & honeſtate, & neceſſitate. Non omnia autem vni eidémque eſſe præſtanda, minimè obſcurum eſt: beneficiáque potiùs ijs à quibus acceperis, eſſe referenda, quàm ſodalibus gratificandum: quemadmodum mutuum ei cui debetur, reddendum eſt potiùs, quàm ſodali donandum. Atque hoc fortaſſe non ſemper: verbi gratia; Vtrùm is qui à prædonibus redemptus ſit, eum qui redemerit, captum viciſſim redimere, quiſquis ſit: aut non capto illi quidem, veruntamen repetenti, quod impenderit, reddere: an patrem redimere debet? Nam patrem potiùs, E quàm vel ſeipſum redimere debere videatur. Vniuersè igitur, id quod debetur, reddendum eſt, vt diximus: ſed ſi donatio vel honeſto vel neceſſitate vincat, ad hæc oportet eſſe propenſiores. Interdum enim ne æquũ quidem eſt, ei qui alterum beneficio prouocarit, parẽ gratiam referre, cùm ille ſciens hunc eſſe virum bonum, beneficium in eum contulerit: illi autem gratia referatur, quem hic improbum eſſe exiſtimat. Nam ne ei quidem qui mutuum dederit, interdum mutuum viciſſim dandum eſt. Ille enim exiſtimans ſe ſuum recuperaturum, mutuum dedit viro bono: hic autem ab improbo ſeſe recuperaturum eſſe non ſperat. Siue igitur reuera ita ſe res habet, minimè par dignitas eſt:

ΚΕΦΑΛ. β'.

Ἀπορία περὶ τοῦ πῶς δεῖ ἀμείβεσθαι τὴν προϋπαρχήν.

ΑΠορίαν δ' ἔχει καὶ τὰ τοιάδε, οἷον πότερα δεῖ πάντα τῷ πατρὶ ἀπονέμειν καὶ πείθεσθαι, ἢ κάμνοντα μὲν ἰατρῷ πιστέον· στρατηγὸν δὲ, χειροτονητέον τὸν πολεμικόν· ὁμοίως * δὲ φίλῳ μᾶλλον, ἢ σπουδαίῳ, ὑπηρετητέον, καὶ εὐεργέτῃ ἀνταποδοτέον χάριν μᾶλλον, ἢ ἑταίρῳ δοτέον, ἐὰν ἀμφοῖν μὴ D ἐνδέχηται; ἆρ' οὖν πάντα τὰ τοιαῦτα, ἀκριβῶς μὲν διορίσαι οὐ ῥᾴδιον, πολλὰς γὰρ καὶ παντοίας ἔχει διαφορὰς, καὶ μεγέθει καὶ μικρότητι, καὶ τῷ καλῷ, καὶ ἀναγκαίῳ. ὅτι δὲ οὐ πάντα τῷ αὐτῷ ἀποδοτέον, οὐκ ἄδηλον. καὶ τὰς μὲν εὐεργεσίας ἀνταποδοτέον ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ μᾶλλον, ἢ χαριστέον ἑταίροις· καὶ ὥσπερ δάνειον, ᾧ ὀφείλει, ἀποδοτέον μᾶλλον, ἢ ἑταίρῳ δοτέον. ἴσως δ' οὐ τοῦτο ἀεὶ, οἷον τῷ λυτρωθέντι παρὰ λῃστῶν, πότερον τὸν * λυσάμενον ἀντιλυτρωτέον, κἂν ὁστισοῦν ᾖ, ἢ καὶ μὴ ἑαλωκότι ἀπαιτοῦντι δὲ ἀποδοτέον, ἢ τὸν πατέρα λυτρωτέον. E δόξειε γὰρ ἂν καὶ ἑαυτοῦ μᾶλλον τὸν πατέρα. ὅπερ οὖν εἴρηται, καθόλου μὲν τὸ ὀφείλημα ἀποδοτέον· ἐὰν δὲ * ὑπερτείνῃ ἡ δόσις τῷ καλῷ, ἢ τῷ ἀναγκαίῳ, πρὸς ταῦτ' ἀποκλιτέον· ἐνίοτε γὰρ οὐδ' ἐστὶν ἴσον τὸ τὴν * ἑτέρου προϋπαρχὴν ἀμείψασθαι· ἐπειδὰν, ὁ μὲν, σπουδαῖον εἰδὼς, εὖ ποιήσῃ· τῷ δὲ, ἡ ἀνταπόδοσις γίγνεται, ὃν οἴεται μοχθηρὸν εἶναι. οὐδὲ γὰρ τῷ δανείσαντι ἐνίοτε ἀντιδανειστέον· ὁ μὲν γὰρ, οἰόμενος κομιεῖσθαι, ἐδάνεισεν ἐπιεικεῖ ὄντι· ὁ δ' οὐκ ἐλπίζει κομιεῖσθαι παρὰ πονηροῦ. εἴτε τοίνυν τῇ ἀληθείᾳ οὕτως ἔχει, οὐκ ἴσον τὸ ἀξίωμα·

Eudemiorum, lib. 8. c. 11.

γρ. δὲ ἢ φ.

γρ. λυτρωσάμενον

γρ. ὑπερτείνει

γρ. ἑταίρου

γρ. δόξαιεν

A εἴτ᾽ ἔχει μὲν μὴ οὕτως, οἴονται δέ, οὐκ ἂν * δόξειεν ἄτοπα ποιεῖν. ὅπερ οὖν πολλάκις εἴρηται, οἱ περὶ τὰ πάθη καὶ τὰς πράξεις λόγοι ὁμοίως ἔχουσι τὸ ὡρισμένον τοῖς περὶ ἅ εἰσιν. ὅτι μὲν οὖν οὐ ταὐτὰ πᾶσιν ἀποδοτέον, οὐδὲ τῷ πατρὶ πάντα, καθάπερ * οὐδὲ τῷ Διῒ θύεται, οὐκ ἄδηλον. ἐπεὶ δ᾽ ἕτερα γονεῦσι, καὶ ἀδελφοῖς καὶ ἑταίροις, καὶ εὐεργέταις, ἑκάστοις τὰ οἰκεῖα καὶ τὰ ἁρμόττοντα ἀπονεμητέον. οὕτω δὲ καὶ ποιεῖν φαίνονται· εἰς γάμους μὲν γὰρ καλοῦσι τοὺς συγγενεῖς· τούτοις γὰρ κοινὸν τὸ γένος, καὶ αἱ περὶ τοῦτο * πράξεις. καὶ εἰς τὰ

Lib. 5. c. 10.

γ. κοιναὶ πράξεις.

B κήδη δὲ μάλιστ᾽ οἴονται δεῖν τοὺς συγγενεῖς ἀπαντᾶν διὰ ταὐτό. δόξειε δ᾽ ἂν, τροφῆς μὲν γονεῦσι δεῖν μάλιστ᾽ ἐπαρκεῖν, ὡς ὀφείλοντας, καὶ τοῖς αἰτίοις τοῦ εἶναι, κάλλιον ἢ ἑαυτοῖς εἰς ταῦτ᾽ ἐπαρκεῖν. καὶ τιμὴν δὲ καθάπερ θεοῖς· οὐ πᾶσαν δὲ, γονεῦσιν· οὐδὲ γὰρ τὴν αὐτὴν πατρὶ καὶ * μητρί· οὐδ᾽ αὖ τὴν τοῦ σοφοῦ, ἢ τοῦ στρατηγοῦ· ἀλλὰ τὴν πατρικὴν, ὁμοίως δὲ καὶ μητρικήν. καὶ παντὶ δὲ τῷ πρεσβυτέρῳ, τιμὴν τὴν καθ᾽ ἡλικίαν, ὑπαναστάσει, καὶ κατακλίσει, καὶ τοῖς τοιούτοις. πρὸς ἑταίρους δ᾽ αὖ καὶ ἀδελφοὺς, παρρησίαν καὶ ἁπάντων κοινότητα. καὶ συγγενέσι δὲ, καὶ φυλέταις, καὶ πολίταις, καὶ τοῖς

γ. μητέρι.

C λοιποῖς ἅπασιν ἀεὶ πειρατέον τὸ οἰκεῖον ἀπονέμειν, καὶ συγκρίνειν τὰ ἑκάστοις ὑπάρχοντα κατ᾽ οἰκειότητα καὶ ἀρετὴν ἢ χρῆσιν. τῶν μὲν οὖν ὁμογενῶν, ῥᾴων ἡ κρίσις· τῶν δὲ διαφερόντων, ἐργωδεστέρα. οὐ μὴν διά γε τοῦτ᾽ ἀποστατέον· ἀλλ᾽ ὡς ἂν ἐνδέχηται, οὕτω διοριστέον.

ΚΕΦΑΛ. ϛ΄.

Ἀπορίαι, περὶ τοῦ πότε καὶ πῶς δεῖ τὰς φιλίας διαλύεσθαι.

D Ἔχει δ᾽ ἀπορίαν καὶ περὶ τοῦ διαλύεσθαι τὰς φιλίας, ἢ μὴ, πρὸς τοὺς μὴ διαμένοντας. ἢ πρὸς μὲν τοὺς διὰ τὸ χρήσιμον ἢ τὸ ἡδὺ φίλους ὄντας, ὅταν μηκέτι ταῦτ᾽ ἔχωσιν, οὐδὲν ἄτοπον διαλύεσθαι; ἐκείνων γὰρ ἦσαν φίλοι· ὧν ἀπολιπόντων, εὔλογον τὸ μὴ φιλεῖν. ἐγκαλέσειε δ᾽ ἄν τις, εἰ διὰ τὸ χρήσιμον, ἢ διὰ τὸ ἡδὺ ἀγαπῶν, προσεποιεῖτο διὰ τὸ ἦθος· ὅπερ γὰρ ἐν ἀρχῇ εἴπομεν, πλεῖσται διαφοραὶ γίνονται τοῖς φίλοις, ὅταν μὴ ὁμοίως οἴωνται, καὶ ὦσι φίλοι. ὅταν μὲν οὖν διαψευσθῇ τις καὶ ὑπολάβῃ φιλεῖσθαι διὰ τὸ ἦθος, μηθὲν

E τοιοῦτον ἐκείνου πράττοντος, ἑαυτὸν αἰτιῷτ᾽ ἄν. ὅταν δ᾽ ὑπὸ τῆς ἐκείνου προσποιήσεως ἀπατηθῇ, δίκαιον ἐγκαλεῖν τῷ ἀπατήσαντι, καὶ μᾶλλον ἢ τοῖς τὸ νόμισμα κιβδηλεύουσιν, ὅσῳ περὶ τιμιώτερον ἡ κακουργία. ἐὰν δὲ ἀποδέχηται ὡς ἀγαθὸν, γένηται δὲ μοχθηρὸς * ἢ καὶ δοκῇ. ἆρ᾽ ἔτι φιλητέον; ἢ οὐ δυνατὸν, εἴπερ μὴ πᾶν φιλητὸν, ἀλλὰ τἀγαθόν; [* οὔτε δὴ * φιλητέον πονηρὸν, οὔτε δεῖ· φιλοπόνηρον γὰρ οὐ χρὴ εἶναι], οὐδ᾽ ὁμοιοῦσθαι φαύλῳ· εἴρηται δ᾽ ὅτι τὸ ὅμοιον τῷ ὁμοίῳ φίλον. ἆρ᾽ οὖν εὐθὺς διαλυτέον;

Græcus int. ἢ δοκῇ, ſine ἢ. & ἢ interpretatur ὁ. * Zuing. φιλητὸν πον. ne ſit tautologia. At vetus interpr. notis incluſa non agnoſcit.

A ſiue aliter eſt, ſed exiſtimant tamen ita eſſe, non abſurdè facere videantur. Quod igitur ſæpenumero à nobis dictum eſt, omnis quæ in perturbationibus & actionibus explicandis verſatur oratio, nihilo magis certa aut definita eſt, quàm ea in quibus verſatur. Non eadẽ igitur omnibus eſſe tribuenda, neque patri omnia, quẽadmodum neque Ioui omnia immolãtur, nõ obſcurũ eſt. Quoniã autem alia atque alia parentibus & fratribus, & ſodalibus & bene meritis debentur, ſua cuique & accommodata ſunt tribuenda. Atque ita ſanè homines facere videntur. Ad nuptias enim cognatos vocant. Nã cùm hi genus habeant commune, ſunt quoque quę in

B hoc verſantur, actiones communes. Atque ob eandem cauſam exiſtimãt, cognatos maximè funeribus & parẽtalibus intereſſe oportere. Videntur autem filij parẽtibus maximè res ad victum neceſſarias ſuppeditare debere, tanquã debitores: pulchriúſque eſt, iјs per quos ſumus, quàm nobis ipſis in his rebus opitulari. Præterea parentibus honos, vt diis immortalibus, eſt habendus: ſed non omnis parẽtibus. Nam nec patri idem qui matri debetur. Neque verò ſapiente aut imperatore dignus honos, ſed paternus: itémque matri maternus. Omni autem ætate grandiori pro ætate honos tribuẽdus eſt: vt ei aſſurgamus, vt de ſede & accubatione honoratiore decedamus, & cætera alia præſtemus. Sodalibus autẽ & fratribus inter ipſos orationis libertas omniumque rerum cõmunitas dari debet. Poſtremò vt cogna-

C tis, tribulibus, ciuibus, cæteriſq; omnibus ſuum cuique ius, ſuúmq; honorem tribuamus, danda opera eſt: conferendáque ſunt inter ſe, & perpendenda quæ cuique inſunt, ex neceſſitudinę, & virtute, vel vſu. Ac de iis quidem qui eiuſdem generis & ſanguinis ſunt, facilius iudicari poteſt. De iis autem quorum nulla communio ſanguinis eſt, difficiliùs. Non tamen iccirco deſiſtendum eſt: ſed inter ſe, quoad eius fieri poſſit, diſtinguendi ac diſcernendi ſunt.

CAPVT III.

Tertia quæſtio: An ſi mutuum & æqualitas in amore non ſeruetur, amicitia diſſuenda ſit.

D EXiſtit autem quæſtio & dubitatio ſubdifficilis, de diſtrahendis & dirimendis amicitijs: Sitne alienatio diſiunctióq; ab iјs qui iјdem non permanẽt, qui fuerant, facienda? An diſceſſionẽ & diſſidiũ naſci inter eos quorũ amicitiam vtilitas aut iucunditas contraxit, cum vtiles aut iucundi eſſe deſierint, non ſit abſurdũ? Illarũ enim rerũ erant amici. A quibus derelicti, ſi iã deſinant amare, non ſit mirum. Meritò autem quis eum accuſet, qui cùm vtili aut iucundo ad amandũ ducatur, ſimulet ſe moribus & virtute ad hoc ipſum excitari. Nã, quod initio diximus, plurimæ inter amicos diſſenſiones oriũtur, cùm haud ita, vt exiſtimarunt, ſunt amici. Cùm igitur aliquem ſua ſefellerit opinio, exiſtimaritque ſe pro-

E pter mores diligi; ille autẽ nihil agat huiuſmodi; de ſe ipſo queratur. Cũ verò illius ſimulatione in errorẽ inductus ac deceptus fuerit, meritò is accuſandus eſt, qui ſefellit: tantóq; magis, quàm qui nũmos adulterãt, quãto in re pretioſiore & cariore maleficium admittitur. Sed ſi eum in amicitiam receperit, vt virũ bonũ: malus autem euaſerit, aut euaſiſſe videatur: vtrùm etiamnunc amandus eſt? An hoc fieri non poteſt? ſiquidem non omnis res amabilis eſt, ſed ea demum quæ bona eſt. Neque verò quiſquam vitioſus eſt diligendus, neque diligi debet. Non enim oportet rerum malarum ſtudio atque amore teneri: neque improbi hominis ſimilem effici. Suprà autem dictum eſt, Simili amicum eſſe ſimile. Vtrùm igitur ſtatim diſcindendæ ſunt amicitiæ

An non enim omnibus, ſed cum iis quorum improbitas inſanabilis eſt? Iis autem qui corrigi poſſunt, auxilium ferendum eſt, multo magis ad mores quàm ad fortunas & facultates: quanto hoc melius amicitiæque conuenientius eſt? Videatur autem is qui ſeſe à tali amico diſiungit, nihil abſurdi facere. Non enim huic aut tali amicus erat. Quoniam igitur eum immutatū reſtituere ac ſeruare non poteſt, ſeſe ab eo ſemouet ac ſegregat. Sed ſi hic, idem qui fuit, maneat: alter autem longè melior fiat, multóque virtute antecellat: vtrùm etiam nūc amico vtendum eſt? An hoc fieri non poteſt? Quod certè in magna diſtantia maximè perſpicere licet: vt in iis amicitiis quæ à pueritia conſtitutæ ſunt. Si enim alter animo & cogitatione puer maneat, alter vir ſit quàm optimus & præſtantiſſimus; quî fieri poteſt, vt ſint amici, qui neque eadem probent, neque eiſdem aut delectentur, aut offendantur? Nam neque hæc in eorum altero erga alterum inerunt. At ſine his fieri non poſſe, vt ſint amici, dicebamus. Vnà enim viuere non poſſunt. Sed de his iam dictum eſt. Vtrùm igitur non alio in eum animo eſſe debet quàm ſi nunquam ei amicus fuiſſet? An verò præteritæ conſuetudinis memoria conſeruāda eſt? & quemadmodum amicis potiùs quàm alienis gratificari putamus oportere, ita & iis quibuſcum multos aliquando nobis vſus interceſſit, aliquid concedendum eſt propter amicitiam priſtinam, cùm præſertim inſignis aut immoderata improbitas diſſidij cauſam non præbuerit?

A ἢ οὐ πᾶσιν, ἀλλὰ τοῖς ἀνιάτοις διὰ τὴν μοχθηρίαν; ἐπανόρθωσιν δ' ἔχουσι, μᾶλλον βοηθητέον εἰς τὸ ἦθος, ἢ τὴν οὐσίαν, ὅσῳ βέλτιον καὶ τῆς φιλίας οἰκειότερον. δόξειε δ' ἂν ὁ διαλυόμενος, οὐδὲν ἄτοπον ποιεῖν· οὐ γὰρ τῷ τοιούτῳ φίλος ἦν. ἀλλοιωθέντα οὖν ἀδυνατῶν ἀνασῶσαι, ἀφίσταται. Εἰ δ', ὁ μὲν, διαμένοι· ὁ δ', ἐπιεικέστερος γίνοιτο, καὶ πολὺ διαλλάττοι τῇ ἀρετῇ, ἆρα χρηστέον φίλῳ, ἢ οὐκ ἐνδέχεται; ἐν μεγάλῃ δὲ διαστάσει μάλιστα δῆλον γίνεται, οἷον ἐν ταῖς * ἐκ παιδίας φιλίαις· Εἰ γὰρ, ὁ μὲν, διαμένοι τὴν διάνοιαν παῖς· ὁ δ', ἀνὴρ εἴη οἷος κράτιστος, πῶς B ἂν εἶεν φίλοι, μήτ' ἀρεσκόμενοι τοῖς αὐτοῖς μήτε χαίροντες καὶ λυπούμενοι; οὐδὲ γὰρ περὶ ἀλλήλους ταῦθ' ὑπάρξει αὐτοῖς· ἄνευ δὲ τούτων οὐκ ἦν φίλους εἶναι· συμβιοῦν γὰρ οὐχ οἷόν τε. εἴρηται δὲ περὶ τούτων. ἆρ' οὖν οὐθὲν ἀλλοιότερον πρὸς αὐτὸν ἑκτέον, ἢ εἰ μὴ ἐγεγόνει φίλος μηδέποτε, ἢ δεῖ μνείαν ἔχειν τῆς γενομένης συνηθείας; καὶ καθάπερ φίλοις μᾶλλον ἢ ὀθνείοις οἰόμεθα δεῖν χαρίζεσθαι· οὕτω καὶ τοῖς γενομένοις ἀπονεμητέον τι, διὰ τὴν προγενομένην φιλίαν, ὅταν μὴ δι' ὑπερβολὴν μοχθηρίας ἡ διάλυσις γένηται; γρ. ἐκ παιδίας, malè.

C

CAPVT IV.

Quæſtio quarta: Quomodo ea ſtudia & officia, quæ ab amicis in amicos conferri ſolent, & quibus amicitia circunſcribuntur, ex ea quæ cuique erga ſeipſum eſt, dilectione proficiſcantur.

EA autem quæ in amicitia ab amicis in amicos conferri ſolent, & quibus amicitiæ terminantur, ac circunſcribuntur, ex iis, quæ ſibi ipſi quiſque exoptat, ac tribuit, videntur fluxiſſe. Eum enim amicum eſſe ponunt, qui & amicum bonis ornatum eſſe cupit, & ornat ipſe quamplurimis, vel iis quæ reuera talia ſunt, vel iis quæ bonorum ſpeciem quandam præ ſe ferunt illius D cauſa. Aut eum qui amicum vult eſſe & viuere ipſius cauſa: quemadmodum matres erga filios affectæ ſunt, & amici ij inter quos aliqua offenſiuncula nata eſt. Alij amicum eum eſſe volunt, qui vnà ætatem agit, eadémque vitæ degendæ rationem inſtituit, & eadem ſtudia ſequitur, aut eum qui pari dolore paríque lætitia, atque amicus, afficitur. Quod quidem & matribus accidit maximè. Horum autem aliquo amicitiam definiunt. Atqui vnumquidq; horum in viro bono ineſt erga ſeipſum: in cæteris autem qua ſeſe taleis eſſe exiſtimant. Conſentaneum eſt enim, virtutem & virum bonum vnicuiq; rei eſſe menſuram, quemadmodū ſuprà diximus. Hic enim ſecum ipſe ſentit, eadémque non vna aliqua animi parte, ſed toto animo totóque pectore expetit: vúltque ea E ſibi euenire, quæ & verè bona ſunt, & talia videntur: ea dénique ipſa agit. Viri enim boni eſt, in eo quod verè bonum eſt, omni contētione elaborare, idque ſua ipſius cauſa: nimirum eius animi partis gratia, in qua cogitādi vis ineſt, quæ vnuſquiſque noſtrūm videtur eſſe. Vult præterea ſeſe viuere, & ſaluum eſſe, maximéque hanc partem, qua ſapit, & prudenter ſentit. Viro bono enim bonum eſt eſſe. Sibi autem quiſque bene vult euenire. Sed nullus eſt, qui ſi alius quàm qui priùs erat, effectus ſit, optet, id in quod commutatus ſit, bonis omnibus abundare Obtinet enim nunc quoque Deus verum bonum, ita tamen vt ſit id quod eſt, quidquid tandē ſit.

ΚΕΦΑΛ. δ'.

Ὅτι τὰ φιλικὰ πρὸς τοὺς φίλους ἐκ τῶν πρὸς ἑαυτὸν ἐλήλυθε. φιλεῖν γὰρ ἑαυτοὺς μάλιστα καὶ κάλλιστα τοὺς σπουδαίους· ἥκιστα δὲ τοὺς πονηρούς.

TA φιλικὰ δὲ πρὸς τοὺς φίλους, καὶ οἷς αἱ φιλίαι ὁρίζονται, ἔοικεν ἐκ τῶν πρὸς ἑαυτὸν ἐληλυθέναι. τιθέασι γὰρ φίλον, τὸν βουλόμενον καὶ πράττοντα τἀγαθὰ, ἢ τὰ φαινόμενα, ἐκείνου ἕνεκα· ἢ τὸν βουλόμενον εἶναι καὶ ζῆν τὸν φίλον αὐτοῦ χάριν· ὅπερ αἱ μητέρες πρὸς τὰ τέκνα πεπόνθασι, καὶ τῶν φίλων οἱ προσκεκρουκότες. οἱ δὲ, τὸν συνδιάγοντα καὶ τὰ αὐτὰ αἱρούμενον, ἢ τὸν συναλγοῦντα καὶ συγχαίροντα τῷ φίλῳ. μάλιστα δὲ καὶ τοῦτο περὶ τὰς μητέρας συμβαίνει. τούτων δέ τινι καὶ τὴν φιλίαν ὁρίζονται. πρὸς ἑαυτὸν δὲ τούτων ἕκαστον τῷ ἐπιεικεῖ ὑπάρχει· τοῖς δὲ λοιποῖς, ᾗ τοιοῦτοι ὑπολαμβάνουσιν εἶναι. ἔοικε γὰρ, * καθάπερ εἴρηται, μέτρον ἑκάστῳ ἡ ἀρετὴ καὶ ὁ σπουδαῖος εἶναι. Lib.8.c.5. οὗτος γὰρ ὁμογνωμονεῖ ἑαυτῷ, καὶ τῶν αὐτῶν ὀρέγεται κατὰ πᾶσαν τὴν ψυχήν. καὶ βούλεται δὴ ἑαυτῷ E τἀγαθὰ καὶ τὰ φαινόμενα, καὶ πράττει· τοῦ γὰρ ἀγαθοῦ τἀγαθὸν διαπονεῖν, καὶ ἑαυτοῦ ἕνεκα· τοῦ γὰρ διανοητικοῦ χάριν, ὅπερ ἕκαστος εἶναι δοκεῖ. καὶ ζῆν δὲ βούλεται ἑαυτὸν καὶ σώζεσθαι, καὶ μάλιστα τοῦτο, ᾧ φρονεῖ. ἀγαθὸν γὰρ τῷ σπουδαίῳ τὸ εἶναι. ἕκαστος δ' ἑαυτῷ βούλεται τἀγαθά. γενόμενος δ' ἄλλος, οὐδεὶς * αἱρεῖτ' ἂν πάντ' ἔχειν ἐκεῖνο τὸ γενόμενον· ἔχει γὰρ καὶ νῦν ὁ θεὸς τἀγαθὸν, * ἀλλ' ὢν ὅ, τι πότ' ἐστί. γρ. αἱρεῖται τὸ ἔχειν. alii, μόνος ἔχει. γρ. ἀλλ' ὢν ὅ.

δόξειεν δ' ἂν τὸ νοοῦν ἕκαστος εἶναι, ἢ μάλιστα. συν- A
διάγειν τε ὁ τοιοῦτος ἑαυτῷ βούλεται· ἡδέως γὰρ αὐ-
τὸ ποιεῖ· τῶν τε γὰρ πεπραγμένων ἐπιτερπεῖς αἱ
μνῆμαι, καὶ τῶν μελλόντων ἐλπίδες ἀγαθαί. αἱ τοιαῦ-
ται δὲ ἡδεῖαι. καὶ θεωρημάτων δ' εὐπορεῖ τῇ δια-
νοίᾳ, συναλγεῖ τε καὶ συνήδεται μάλιστα ἑαυτῷ·
πάντῃ γάρ ἐστι τὸ αὐτὸ λυπηρόν τε καὶ ἡδύ, καὶ οὐκ
γρ. ἄλλοτ' ἄλλῳ. * ἄλλοτ' ἄλλο· ἀμεταμέλητος γάρ, ὡς εἰπεῖν. τῷ δὴ
πρὸς αὑτὸν ἕκαστα τούτων ὑπάρχειν τῷ ἐπιεικεῖ·
πρὸς δὲ τὸν φίλον ἔχειν, ὥσπερ πρὸς ἑαυτόν. (ἔστι
γὰρ ὁ φίλος, ἄλλος αὐτός·) καὶ ἡ φιλία, τούτων εἶ- B
ναί τι δοκεῖ· καὶ φίλοι, οἷς ταῦθ' ὑπάρχει. πρὸς αὐ-
Infrà cap.8. τὸν δὲ πότερόν ἐστιν ἢ οὐκ ἔστι φιλία, * ἀφείσθω ἐπὶ
τοῦ παρόντος. δόξειε δ' ἂν ταύτῃ εἶναι ἡ φιλία, ᾗ ἐστι
δύο ἢ πλείω ἐκ τῶν εἰρημένων· καὶ ὅτι ἡ ὑπερβολὴ
τῆς φιλίας, τῇ πρὸς ἑαυτὸν ὁμοιοῦται. φαίνεται δὲ τὰ
εἰρημένα καὶ τοῖς πολλοῖς ὑπάρχειν, καίπερ οὖσι φαύ-
λοις. ἆρ' οὖν ᾗ ἀρέσκουσιν ἑαυτοῖς καὶ ὑπολαμβά-
νουσιν ἐπιεικεῖς εἶναι, ταύτῃ μετέχουσιν αὐτῶν; ἐπεὶ
τῶν γε κομιδῇ φαύλων καὶ ἀνοσιουργῶν, οὐδενὶ ταῦθ'
ὑπάρχει, ἀλλ' οὐδὲ φαίνεται. σχεδὸν δὲ οὐδὲ τοῖς
φαύλοις· διαφέρονται γὰρ ἑαυτοῖς, καὶ ἑτέρων μὲν C
ἐπιθυμοῦσιν, ἄλλα δὲ βούλονται, οἷον οἱ ἀκρατεῖς· αἱ-
ροῦνται γὰρ ἀντὶ τῶν δοκούντων ἑαυτοῖς ἀγαθῶν εἶναι
τὰ ἡδέα βλαβερὰ ὄντα· οἱ δ' αὖ, διὰ δειλίαν καὶ
ἀργίαν ἀφίστανται τοῦ πράττειν, ἃ οἴονται ἑαυτοῖς
βέλτιστα εἶναι· οἷς δὲ πολλὰ καὶ δεινὰ πέπρακται, καὶ
γρ. μισοῦσί τε καὶ φεύγουσι διὰ τὴν μοχθηρίαν * μισοῦνται, φεύγουσι τὸ ζῆν,
καὶ ἀναιροῦσιν ἑαυτούς. ζητοῦσί τε οἱ μοχθηροὶ μεθ'
ὧν συνημερεύσουσιν, ἑαυτοὺς δὲ φεύγουσιν· ἀναμι-
μνήσκονται γὰρ πολλῶν καὶ δυσχερῶν, καὶ τοιαῦθ' ἕ-
τερα ἐλπίζουσι, καθ' ἑαυτοὺς ὄντες· μεθ' ἑτέρων
δ' ὄντες, ἐπιλανθάνονται, οὐθέν τε φιλητὸν ἔχοντες, οὐ-
θὲν φιλικὸν πάσχουσι πρὸς ἑαυτούς. οὐδὲ δὴ συγχαί-
ρουσιν, οὐδὲ συναλγοῦσιν οἱ τοιοῦτοι ἑαυτοῖς· στασιά- D
γρ. τὸ μὲν & mox, τὸ δέ, & ἀπεχόμενος, ζει γὰρ αὐτῶν ἡ ψυχή· καὶ * τὸ μέν, διὰ μοχθηρίαν
ἀλγεῖ, ἀπεχόμενόν τινων· τὸ δέ, ἥδεται· καὶ τὸ μέν,
δεῦρο· τὸ δ', ἐκεῖσε ἕλκει ὥσπερ διασπῶντα. εἰ
δὲ μὴ οἷόν τε ἅμα λυπεῖσθαι καὶ ἥδεσθαι, ἀλλὰ μετὰ
μικρόν γε λυπεῖται ὅτι ἥσθη, καὶ οὐκ ἂν ἐβούλετο ἡδέα
ταῦτα γενέσθαι αὐτῷ· μεταμελείας γὰρ οἱ φαῦλοι
γέμουσιν. οὐ δὴ φαίνεται ὁ φαῦλος οὐδὲ πρὸς ἑαυτὸν
φιλικῶς διακεῖσθαι, διὰ τὸ μηδὲν ἔχειν φιλητόν.
εἰ δὴ τὸ οὕτως ἔχειν, λίαν ἐστὶν ἄθλιον, φευκτέον τὴν
μοχθηρίαν διατεταμένως, καὶ πειρατέον ἐπιεικῆ εἶναι·
οὕτω γὰρ καὶ πρὸς αὑτὸν φιλικῶς ἂν ἔχοι, καὶ ἑτέρῳ E
φίλος γένοιτο.

ΚΕΦΑΛ. ε.

Περὶ εὐνοίας· ὅτι φιλία μὲν οὐκ ἔστιν, ἀλλ' ἀρχὴ φιλίας.

Lib.8. cap.2. Magn. l.2. c.12. Eudem. l.8. c.7. γρ. πρότερον δ' ἦν.

Ἡ δὲ εὔνοια, φιλικῷ μὲν ἔοικεν, οὐ μὴν ἐστί γε φι-
λία· γίνεται γὰρ εὔνοια καὶ πρὸς ἀγνοοῦντας, καὶ
λανθάνουσα· φιλία δ', οὔ. * καὶ πρότερον δὲ ταῦτ'
εἴρηται. ἀλλ' οὐδὲ φίλησίς ἐστιν. οὐ γὰρ ἔχει διάτασιν,

A Non immeritò autem id, quod in nobis intelligit, vnuſqoiſque noſtrum eſſe videatur, aut maximè. Tum verò is qui talis eſt, ſecum habitare, ſecúmque vult viuere. Id eoim libenter facit. Nam & rerum actarum memoria ei eſt iocunda, & ſpes futurarum booa. tal autem eſt & iucunda. Præterea rerum plurimarum perceptione & cogoitiooe meos eius abundat: dolétque & lætatur vnà ſecom maximè. Nam omni ex parte idem ei moleſtum eſt, idémque iucundum, neque alias aliud cùm, penè dicam, nihil agat, cuius eum pœnitere poſſit. Quoniam igitur hæc ſingula in viro booo inſunt erga ſeipſum, éſtque ſic animatus in amicum, vt in ſeipſom, (amicus enim alter ipſe,) efficitur ex his vt amicitia B quoque aliquid horum eſſe, iíque, in quibus hæc inſunt, amici eſſe videantur. Vtrùm autem cuique erga ſeipſum amicitia intercedere poſſit, néeoe, io præſenti quærere omittamus. Sed certè primùm hac ratione cuique erga ſeipſum amicitia eſſe videatur, qua vnuſquiſque noſtrum duo ſumus, aut plura, ex iis quæ ſuprà diximus. Deinde quia amicitia nimia & immoderata, ei amicitiæ quæ cuique ſecum eſt, ſimilis eſſe dici ſolet. Videotur autem ea quæ à nobis dicta ſunt, etiam in vulgo ineſſe, quamuis improbo. Num igitur quà ſibi ipſi placet, & arbitratur ſe bonũ eſſe, hac parte eorum eſt particeps? Nam in eorum profectò, qui valde vitioſi & ſcelerati ſunt, nemioe inſunt: quin ne ineſſe quidem viden-

C tur. Nec ſerè io vllo vitioſo. Semper enim ſecum pugoant ac diſſident: aliáque concupiſcunt, alia volunt: vt incontinentes Iis enim ſpretis ac reiectis quæ ſibi bona eſſe opinantur, iucuoda ſequuntur, & quæ ſuot damnoſa, ſumunt. Alij propter ignauiam ac deſidiam, ab earum rerum, quas ſibi optimas eſſe ducunt, actione longè ſe remoueot. Iam qui multa & atrocia ſacinora admiſerunt propter imptobitatem, vitam oderunt ac fugiunt, ſibique manus afferunt. Et vitioſi homioes atque improbi quærunt quibuſcum dies totos traducaot, ſe ipſos autem ſugiunt. Mulra enim grauia atque horrenda recordantur, taliáque altera, cùm ſoli ſunt, expectãt: tantiſper autem dum cum aliis ſunt, obliuiſcuntur. Et cùm ſit oihil in eis amabile, nullo erga ſe amoris affectu commouentur. Neque igitur qui tales ſunt, ſecum vnà lætantur, neque ſecum pari dolore afficiuntur. In eorum enim animo diſcordiæ & ſeditiones concitan-

D tur: & altera pars propter improbitatem, qoia in quibuſdam tebus reprimitur, diſcruciatur: altera voluptate afficitur: & huc alteta, illuc trahit altera, tanquam eum diuellentes ac diſtrahentes. Quòd ſi fieri non poteſt vt quis ſimul doleat, ac lætetur: at certè paulo pòſt, quòd lætatus ſit, mœrore coofficitur, nolitque hæc ſibi voluptatem attuliſſe. Malos enim aſſiduè actiooum ſuarum pœnitet. Non videtur igitur homo malus oeio ſeipſum quidem amico eſſe animo, quia nihil habet amabile. Quòd ſi ita affectum eſſe, valde eſt miſerum: acerrima contentione ſogienda imptobitas eſt, operaqoe cuique danda vt ſit bonus. Sic eoim & amico in ſeipſum erit animo, & aliis poterit amicus eſſe.

E

CAPVT V.

Dubitatio quinta: Quòd Beneuolentia non ſit amicitia, ſed amicitiæ principium.

Beneuolẽtia autem ſimilis eſt illa quidem amicitiæ, non tamẽ amicitia eſt. Naſcitur enim beneuolẽtia etiã erga ignotos, eáque obſcura & occulta eſſe poteſt: amicitia oon item. atque hæc ſuprà à nobis explicata ſunt. Sed nec amatio eſt. Nã neque conteotionẽ habet,

A neque apperitionem: quæ duo amationem conſequuntur. Prætereà amatio cũ vitæ cõſuetudine cõiuncta eſt: beneuolẽtia autem vel ſubitò conciliari poteſt. Quẽadmodum & in pugilibus aut gladiatoribus vſu venit: beneuoli enim eis fieri homines ſolẽt, eadémque omnia, quæ illi volunt, exoptãt: ſed eos ſua opera adiuuare aut ſubleuare nolint. Nam, quemadmodum diximus, repẽtino quodam animi motu beneuoli efficiuntur, neque admodum altas amor eorum radices agit. Beneuolẽtia igitur principium amicitiæ videtur eſſe: quemadmodũ & amoris ea quæ aſpectu gignitur, voluptas. Nemo enim amore capitur, qui non fuerit antè forma ſpeciéque delectatus: nec tamen is qui ſpecie delectatur, continuò amat: ſed tum cùm & abſentem deſiderat, & præ-B ſentiam concupiſcit. Sic igitur nec fieri poteſt, vt inter ſe ſint vlli amici, niſi antè fuerint inter ſe beneuoli. At beneuoli, non continuò inter ſe amant. Volunt enim duntaxat eos bonis augeri atque ornari, quibus ſunt beneuoli: ſed eos nec opera ſua adiuuare, nec quicquam laboris aut moleſtiæ eorum cauſa ſuſcipere velint. Itaque rectè quis, translatione ſermonis vſus, eam dixerit eſſe amicitiam otioſam: acceſſione temporis autem & conſuetudine adhibita, fieri amicitiam, non eam, quæ vtilitatis aut iucunditatis cauſa conſtituatur. Nam ne beneuolentia quidem propter hæc conciliatur. Is enim qui beneficiũ ab altero accepit, ſi ob illius erga ſe liberalitatem ei beneuolentiam præſtat, iure & meritò præſtat. Qui verò alicui res ſecundas exoptat, ſperans ſe illius beneficio locupletem & copioſum futurum: nõ in illum ſed in ſeipſum potiùs beneuolo eſſe animo vide-C tur: quemadmodum nec amicus dicendus eſt ſi propter vtilitatem aliquam eum colat. In ſumma, propter virtutem & bonitatem quandam conciliatur beneuolentia, cùm præ ſe fert aliquis, aut honeſtatis, aut fortitudinis, aut alicuius huiuſmodi virtutis ſpeciem: quemadmodum & in pugilibus, aut curſoribus, & aliis huiuſmodi fieri ſolere diximus.

A οὐδ' ὄρεξιν. τῇ φιλήσει δὲ ταῦτ' ἀκολουθεῖ. καὶ ἡ μὲν φίλησις, μετὰ συνηθείας· ἡ δ' εὔνοια, καὶ ἐκ προσπαίου, οἷον καὶ περὶ τοὺς ἀγωνιστὰς συμβαίνει· εὖνοι γὰρ αὐτοῖς γίνονται, καὶ συνθέλουσι· συμπράξαιεν δ' ἂν οὐδέν· ὅπερ γὰρ εἴπομεν, προσπαίως εὖνοι γίνονται καὶ ἐπιπολαίως στέργουσιν. ἔοικε δὴ ἀρχὴ φιλίας εἶναι, ὥσπερ τοῦ ἐρᾶν, ἡ διὰ τῆς ὄψεως ἡδονή· μὴ γὰρ προησθεὶς τῇ ἰδέᾳ, οὐδεὶς ἐρᾷ· ὁ δὲ χαίρων τῷ εἴδει, οὐδὲν μᾶλλον ἐρᾷ, ἀλλ' ὅταν καὶ * ἀπόντα ποθῇ, καὶ τῆς παρουσίας ἐπιθυμῇ. οὕτω δὴ καὶ φίλους οὐχ οἷόν τε εἶναι, μὴ εὔνους γενομένους· B οἱ δ' εὖνοι οὐδὲν μᾶλλον φιλοῦσι· βούλονται γὰρ μόνον τἀγαθὰ, οἷς εἰσὶν εὖνοι· συμπράξαιεν δ' οὐδὲν ἂν, οὐδ' ὀχληθεῖεν ὑπὲρ αὐτῶν. διὸ μεταφέρων φαίη τις ἂν αὐτὴν * ἀργὴν εἶναι φιλίαν· χρονιζομένην δὲ καὶ εἰς συνήθειαν ἀφικνουμένην, γίνεσθαι φιλίαν, οὐ τὴν διὰ τὸ χρήσιμον, οὐδὲ τὴν διὰ τὸ ἡδύ· οὐδὲ γὰρ ἡ εὔνοια ἐπὶ τούτοις γίνεται· ὁ μὲν γὰρ εὐεργετηθεὶς, ἀνθ' ὧν πέπονθεν, ἀπονέμει τὴν εὔνοιαν, τὰ δίκαια δρῶν· ὁ δὲ βουλόμενός τινα * εὐπραγεῖν, ἐλπίδα ἔχων εὐπορίας δι' ἐκείνου, οὐκ ἔοικεν εὔνους ἐκείνῳ εἶναι, ἀλλὰ μᾶλλον ἑαυτῷ· καθάπερ οὐδὲ φίλος, εἰ θεραπεύει C αὐτὸν, διά τινα χρῆσιν. ὅλως δ' ἡ εὔνοια δι' ἀρετὴν καὶ ἐπιείκειάν τινα γίνεται, ὅταν τῳ φανῇ καλός τις, ἢ ἀνδρεῖος, ἤ τι τοιοῦτον, καθάπερ καὶ ἐπὶ τῶν ἀγωνιστῶν εἴπομεν.

κ. ἀπόντας. al. ἀπόντος

κ. ἀρχὴν εἶναι φιλίαν. minùs rectè, vt ex aliis locis conſtat.

κ. εὖ πράττειν

CAPVT VI.

Quæſtio ſexta, de Concordia, quòd non ſit amicitia, ſed amicitiæ quoddam adiunctum.

IAm verò & concordia ad amicitiã videtur pertinere. Quocirca non eſt opinionũ cõſenſus. Hoc enim etiã in iis ineſſe poteſt, qui inter ſe ſunt ignoti. Neque con-D cordeis eos eſſe dicimus, qui de re aliqua, quæcumque ſit, idem ſentiunt: vt eos, quorum vna eſt de rebus cœleſtibus ſententia Nõ enim ad amicitiam pertinet, his de rebus concordeis eſſe. Sed ciuitates concordeis eſſe dicuntur, cùm de iis quæ ſibi conducunt, vnum ſentiunt, eadémque conſilia capiunt, & quæ communi conſenſu fuerunt approbata, exequuntur, ac tranſigunt. In iis igitur rebus quæ ſub actionem veniunt, concordia verſatur, atque harum in iis quæ magnitudine excellunt, & quæ contingere poſſunt vel vtriſque vel omnibus. Exẽpli gratia, concordeis ſunt ciuitates, cùm placet ciuibus omnibus eligi magiſtratus, aut belli ſocietatem cum Lacedæmoniis iniri, aut Pittacum præeſſe ciuitati, quòd E idem etiam ipſe velit. Cùm verò ſeipſum vterque vult præfici, vt illi in Phœniſſis, ſeditionem inter ſe concitant. Non eſt enim concordeis eſſe, duos vnum & idem ſentire, quicquid illud ſit: ſed idem in eodem. exempli cauſa, cùm & populus, & viri boni optimateis præeſſe ciuitati volunt. Sic enim omnes id quod expetunt, conſequuntur. Concordia autem, quemadmodum & dicitur, ciuilis amicitia videtur eſſe. Verſatur enim in iis quæ reip. conducunt, quæque ad vſum vitæ pertinent. Ineſt autem concordia talis in viris bonis. Hi enim & ſecum ipſi concordant, & inter ſe, cùm in iiſdem, penè dicam, conſiliis & factis verſentur ac perſeuerent.

ΚΕΦΑΛ. ϛʹ.

Περὶ ὁμονοίας, ὅτι πολιτική τις φαίνεται φιλία.

Φιλικὸν δὲ καὶ ἡ ὁμόνοια φαίνεται· διόπερ οὐκ ἔστιν ὁμοδοξία. τοῦτο μὲν γὰρ καὶ ἀγνοοῦσιν D ἀλλήλους, ὑπάρξειεν ἄν. οὐδὲ τοὺς περὶ ὁτουοῦν ὁμογνωμονοῦντας ὁμονοεῖν φασίν, οἷον τοὺς περὶ τῶν οὐρανίων. οὐ γὰρ φιλικὸν τὸ περὶ τούτων ὁμονοεῖν· ἀλλὰ τὰς πόλεις ὁμονοεῖν φασιν, ὅταν περὶ τῶν συμφερόντων ὁμογνωμονῶσι, καὶ ταὐτὰ προαιρῶνται, καὶ πράττωσι τὰ κοινῇ δόξαντα. περὶ τὰ πρακτὰ δὴ ὁμονοοῦσι, καὶ τούτων περὶ τὰ ἐν μεγέθει, καὶ ἐνδεχόμενα ἀμφοῖν ὑπάρχειν, ἢ πᾶσιν· οἷον αἱ πόλεις, ὅταν πᾶσι δοκῇ τὰς ἀρχὰς αἱρετὰς εἶναι, ἢ συμμαχεῖν Λακεδαιμονίοις, ἢ ἄρχειν Πιττακὸν, ὅτε καὶ αὐτὸς ἤθελεν. ὅταν δ' ἑκά-E τερος ἑαυτὸν βούληται, ὥσπερ οἱ ἐν ταῖς Φοινίσσαις, στασιάζουσιν· οὐ γάρ ἐσθ' ὁμονοεῖν, τὸ αὐτὸ ἑκάτερον ἐννοεῖν ὁδήποτε, ἀλλὰ τὸ ἐν τῷ αὐτῷ· οἷον ὅταν καὶ ὁ δῆμος, καὶ οἱ ἐπιεικεῖς τοὺς ἀρίστους ἄρχειν. οὕτω γὰρ πᾶσι γίνεται οὗ ἐφίενται. πολιτικὴ δὲ φιλία φαίνεται ἡ ὁμόνοια, καθάπερ καὶ λέγεται· περὶ τὰ συμφέροντα γάρ ἐστι, καὶ τὰ πρὸς τὸν βίον ἀνήκοντα. ἔστι δ' ἡ τοιαύτη ὁμόνοια ἐν τοῖς ἐπιεικέσιν· οὗτοι γὰρ καὶ ἑαυτοῖς ὁμονοοῦσι, καὶ ἀλλήλοις, ἐπὶ τῶν αὐτῶν ὄντες, ὡς εἰπεῖν·

Magn. l. 2. c. 12.
Eudem. l. 7. c. 8.

τῶν τοιούτων γὰρ μένει τὰ βουλήματα, καὶ οὐ μεταρρεῖ, ὥσπερ Εὔριπος· βούλονταί τε δίκαια, καὶ τὰ συμφέροντα. τούτων δὲ καὶ κοινῇ ἐφίενται. τοὺς δὲ φαύλους οὐχ οἷόν τε ὁμονοεῖν, πλὴν ἐπὶ μικρόν· (καθάπερ καὶ φίλους εἶναι) πλεονεξίας ἐφιεμένους ἐν τοῖς ὠφελίμοις· * ἐν δὲ τοῖς πόνοις καὶ ταῖς λειτουργίαις, ἐλλείποντας· ἑαυτῷ δ' ἕκαστος βουλόμενος * ταῦτα, τὸν πέλας ἐξετάζει καὶ κωλύει· μὴ γὰρ τηρούντων, τὸ κοινὸν ἀπόλλυται. συμβαίνει οὖν αὐτοῖς στασιάζειν, ἀλλήλους μὲν ἐπαναγκάζοντας· αὐτοὺς δὲ μὴ βουλομένους τὰ δίκαια ποιεῖν.

γρ. ἐν δὲ ταῖς δαπάναις

γρ. ταὐτὰ,

Talium enim virorum eædem manent voluntates, neque inſtar Euripi fluunt & refluunt. Iidem tum ea quæ iuſta, tum ea quę vtilia ſunt, volunt. Horum autem cupiditate etiam cõmuniter affecti ſunt. Mali autem concordes eſſe non poſſunt, niſi parum admodum, (quemadmodum nec facilè amici eſſe poſſunt,) cùm in rebus vtilibus quidem ſuperiora omnia habere velint: in ſumptibus autem faciendis, muneribúſque publicis obeundis ac ſuſtinendis, vinci ſe facilè patiantur. At vbi ſibi ipſi quiſque eadem cõcupiſcit, in eum qui ſibi proximus eſt, inquirit, eúmque arcet, & prohibet. Res communis enim interit, dum eam nemo tuetur neque conſeruat. Accidit ergo eis vt diſcordiis & ſeditionibus inter ſe conflictẽtur, dum alter alteri neceſſitatem imponit: ipſi autem quæ iuſta ſunt, pro ſua virili parte facere nolũt.

ΚΕΦΑΛ. ζ'.

Περὶ εὐεργεσίας. τί ποτε οἱ εὐεργέται τοὺς εὐεργετηθέντας δοκοῦσι μᾶλλον φιλεῖν ἢ οἱ εὖ παθόντες.

Οἱ δ' εὐεργέται τοὺς εὐεργετηθέντας δοκοῦσι μᾶλλον φιλεῖν, ἢ οἱ εὖ παθόντες τοὺς δράσαντας, καὶ ὡς * παρὰ λόγον γινόμενον, ἐπιζητεῖται. τοῖς μὲν οὖν πλείστοις φαίνεται, ὅτι, οἱ μὲν ὀφείλουσι, τοῖς δὲ ὀφείλεται. καθάπερ οὖν ἐπὶ τῶν δανείων, οἱ μὲν ὀφείλοντες, βούλονται μὴ εἶναι οἷς ὀφείλουσιν· οἱ δὲ δανείσαντες, καὶ ἐπιμέλονται τῆς τῶν ὀφειλόντων σωτηρίας· οὕτω καὶ τοὺς εὐεργετήσαντας βούλεσθαι εἶναι τοὺς παθόντας, ὡς κομιουμένους τὰς χάριτας· τοῖς δ', οὐκ εἶναι ἐπιμελὲς τὸ ἀνταποδοῦναι. Ἐπίχαρμος μὲν οὖν τάχ' ἂν φαίη ταῦτα λέγειν αὐτούς, ἐκ πονηροῦ θεωμένους· ἔοικε δ' * ἀνθρωπικῷ· ἀμνήμονες γὰρ οἱ πολλοί, καὶ μᾶλλον εὖ πάσχειν, ἢ ποιεῖν, ἐφίενται. δόξειε δ' ἂν φυσικώτερόν * τι εἶναι τὸ αἴτιον, καὶ οὐχ ὅμοιον τῷ περὶ τοὺς δανείσαντας· οὐ γάρ ἐστι φίλησις περὶ ἐκείνους, ἀλλὰ τοῦ σώζεσθαι βούλησις, τῆς κομιδῆς ἕνεκα. οἱ δ' εὖ πεποιηκότες, φιλοῦσι καὶ ἀγαπῶσι τοὺς εὖ πεπονθότας, κἂν μηθὲν ὦσι χρήσιμοι, μηδ' εἰς ὕστερον γένοιντ' ἄν. ὅπερ καὶ ἐπὶ τῶν * τεχνιτῶν συμβέβηκε· πᾶς γὰρ τὸ οἰκεῖον ἔργον ἀγαπᾷ μᾶλλον, ἢ ἀγαπηθείη ἂν ὑπὸ τοῦ ἔργου, ἐμψύχου γενομένου. μάλιστα δ' ἴσως τοῦτο περὶ τοὺς ποιητὰς συμβαίνει· ὑπεραγαπῶσι γὰρ οὗτοι τὰ οἰκεῖα ποιήματα, στέργοντες ὥσπερ τέκνα. τοιούτῳ δὴ ἔοικε καὶ τὸ τῶν εὐεργετῶν· τὸ γὰρ εὖ πεπονθός, ἔργον ἐστὶν αὐτῶν. τοῦτο δὴ ἀγαπῶσι μᾶλλον ἢ τὸ ἔργον τὸν ποιήσαντα· τούτου δ' αἴτιον, ὅτι τὸ εἶναι πᾶσιν αἱρετὸν καὶ φιλητόν· ἐσμὲν δ' ἐνεργείᾳ· τῷ ζῆν γὰρ καὶ πράττειν. ἐνεργείᾳ δὴ ὁ ποιήσας τὸ ἔργον, ἐστί πως. στέργει δὴ τὸ ἔργον, διότι καὶ τὸ εἶναι. τοῦτο δὲ φυσικόν· ὃ γάρ ἐστι δυνάμει, τοῦτο ἐνεργείᾳ τὸ ἔργον μηνύει. ἅμα δὲ καὶ, τῷ μὲν εὐεργέτῃ καλόν, τὸ κατὰ τὴν πρᾶξιν, ὥστε χαίρειν ἐν ᾧ τοῦτο· τῷ δὲ παθόντι οὐθὲν καλὸν ἐν τῷ δράσαντι· ἀλλ' εἴπερ, συμφέρον. τοῦτο δ' ἧττον ἡδὺ καὶ φιλητόν. ἡδεῖα δ' ἐστί, τοῦ μὲν παρόντος, ἡ ἐνέργεια· τοῦ δὲ μέλλοντος, ἡ ἐλπίς· τοῦ δὲ γεγενημένου, ἡ μνήμη. ἥδιστον δὲ τὸ κατὰ τὴν ἐνέργειαν, καὶ φιλητὸν ὁμοίως.

γρ. παράλογον

γρ. ἀνθρωπίνῳ.

γρ. deeſt τι in q.c.

γρ. τεχνιτῶν

CAPVT VII.

Septima quæſtio: Cur benefici eos quibus bene fecerunt, maiore proſequantur amore, quàm econtrà.

Benefici autẽ eos de quibus bene meriti ſunt, vehementiùs amare videntur, quàm ij qui beneficiũ acceperunt, bene de ſe meritos: eiúſque rei, quaſi præter rationem & opinionem omniũ fiat, ratio quæritur. Eo igitur fieri pleriſque videtur, quòd illi debẽt, his debetur. Quemadmodum itaque in rebus mutuis, debitores ſuis creditoribus interitum exoptant: at iis qui mutuum dederunt, debitorum ſalus etiam curæ eſt: ſic & eos qui de aliquibus bene meriti ſunt, eorum qui beneficium acceperunt, incolumitatis ſtudioſos eſſe, tanquam beneficij gratiam conſecuturos: illos autem de gratia referenda non magnopere laborare. Atque hæc fortaſſis eos loqui dicat Epicharmus, ex hominum improbitate ſpectantes. Verumtamen ab humano ingenio non abhorrent. Nã magna pars hominum beneficij immemor eſt, mauúltque beneficiũ accipere, quàm dare. Verùm huius rei cauſa à natura potiùs repetẽda eſt, neque vlla ex parte eorũ qui pecuniam mutuã dederunt, rationi ſimilis eſt. Non enim amant hi ſuos debitores, ſed ſaluos eſſe volunt, vt ſuum recuperẽt. Qui autem beneficium contulerunt, amant & diligunt eos quos beneficio affecerunt, etiamſi neque in præſenti vlla in re ſibi ſint vtiles, neque ſint poſtea futuri. Quod & in artificibus vſuuenit. Amat enim ſuũ quiſque opus vehementius quàm ab opere ſuo amaretur, ſi ex inanimo fieret animatum. Atque hoc in poëtis fortaſſe maximè cõtingit. Hi enim ſua poëmata ſupra modũ amant, affectum in ea, tãquam in liberos, induti paternum. Non admodum huic diſſimilis eſt beneficiorum ratio. Id enim quod beneficio affectum eſt, eorum qui beneficium dederunt, opus eſt. Hoc igitur illis carius eſt, quàm operi is qui opus fecit. Huius rei cauſa eſt, quòd eſſe, omnibus optabile & amabile eſt. Functione autem muneris ſumus, eo nimirum quòd viuamus, & aliquid agamus. Qui opus effecit igitur, re & functione muneris quodammodo eſt. ſuum cuique opus carum eſt, quia & eſſe ei carũ eſt. Eſt autem hoc naturale. Quæ res enim poteſtate eſt, hanc opus functione muneris & re indicat ac declarat. Præterea homini bene de altero merito pulchrũ & honeſtũ eſt id quod ex actione eſt, ita vt eo, in quo hoc ineſt, delectetur: ei autem qui beneficium accepit, nihil honeſti in eo qui bene meritus eſt, ineſt: ſed ſi quid eſt emolumentum eſt: at hoc minùs iucundum, minuſque amabile eſt. Affert porrò præſentis quidem rei vſus ac functio voluptatem, futuræ autem ſpes, præteritæ verò memoria. Omnium autem rerum ea iucundiſſima eſt, quæ vſu & functione eſt, itémque amabiliſſima

Ei igitur qui beneficium contulit, manet opus: honeſtum enim diuturna res eſt: ei autem qui accepit, vtilitas celeriter euaneſcit. Et rerum quidem honeſtarum memoria, iucunda: vtilium autem, non admodum, aut certè minùs. Contrà ſe res habere videtur in ſpe, ſeu expectatione. Præterea amatio affectioni ſimilis eſt; amari autem, perpeſſioni. Eos igitur qui in actione ſunt ſuperiores, & amare, & ea quæ amicitiæ propria ſunt, comitantur. Præterea omnes ea quæ magno labore conſecuti ſunt, magis amplectuntur: vt & pecunias qui quæſierunt, quàm qui ab alijs acceperunt. Et accipere quidem beneficium, minimè laborioſum videtur eſſe: conferre autem, difficile atque operoſum. Atque ob hanc cauſam & matres, liberorum ſunt patribus amantiores. Nam & laborioſior partus eſt, & ſciunt certiùs ſuos eſſe. Atque hoc etiam ad beneficos accommodari poſſe videatur.

CAPVT VIII.

Octaua quæſtio, Vtrum ſeipſum quis, an alios ſummo amore complecti debeat. Confertur φιλαυτία *cum* φιλίᾳ.

OCcurrit autem dubitatio: Vtrùm ſeipſum maximè amare oporteat, an alium quemquam? Solent enim vulgò obiurgari, qui ſui ſunt amantiſſimi, & quaſi ea res cũ turpitudine ac dedecore coniuncta ſit, φιλαύτοι, id eſt, ſui amantes, appellantur. Videtúrque homo improbus omnia ſua cauſa agere, eóque magis, quo ſit vitioſior. Itaque eum criminantur, & accuſant, quòd nihil agat à ſuis rationibus & commodis alienum. Vir bonus autem omnia propter honeſtum agit: & quo ſit melior, eo magis propter honeſtum, & amici cauſa: ſuum commodum autem negligit ac prætermittit. Verùm ab hac oratione facta diſcrepant, neque immeritò. Aiunt enim maximè eum amare oportere, qui maximè ſit amicus. At is maximè amicus eſt, qui quem vult bonis ornatum eſſe, eum vult illius ipſius cauſa ornatum eſſe, etiamſi nemo ſciturus ſit. Hæc autem inſunt in vnoquoque erga ſeipſum maximè, & cætera etiam omnia, quibus amicus definitur. Suprà enim diximus, omnia quæ amicitiæ propria ſunt, à nobis ipſis profecta, etiam ad alios permanare ac peruenire: atque omnia prouerbia conſentiunt, quale illud eſt, Vnus animus. &, Amicorum omnia communia. &, Æqualitas amicitia. &, Genu crure propius. Hæc enim omnia in vnoquoque erga ſeipſum inſunt maximè. Sibi enim quiſque maximè amicus eſt. Quo fit vt ſibi ſit quiſque maximè diligendus. Meritò porrò dubitatur, harum orationum vtram ſequi oporteat, cùm vtraque ſit veriſimilis. Fortaſſis igitur tales orationes diſtinguendæ ſunt, quatenus, & qua ex parte vtraque vera eſt. Itaque ſi quid vtrique ſui ipſius amorem appellent, teneamus: res erit fortaſſe plana & aperta. Qui igitur eum vt probrum obijciunt, ſui amantes appellant eos, qui in pecunia, in honoribus, in voluptatibus denique corporis ſibiipſis maiorem partem tribuunt, ac vendicant. Hæc enim bona pars hominum concupiſcit, & in eis, vt omnium rerum optimis, omne ſtudium ſuum collocat: atque idcirco de iis inter ſe dimicare ſolent. Qui igitur in his priores ac ſuperiores eſſe volunt, ſuis cupiditatibus, &, (vt vno verbo dicam, ſuis affectibus eique animi parti quæ rationis expers eſt, obſequuntur. Tale autem eſt vulgus hominum. Itaque etiam à multitudine quæ vitioſa eſt, fluxit appellatio. Meritò igitur iis qui hoc modo ſui amantes ſunt, amor hic maledicti loco obijcitur.

A τῷ μὲν οὖν πεποιηκότι, μένει τὸ ἔργον· τὸ καλὸν γὰρ πολυχρόνιον· τῷ δὲ παθόντι, τὸ χρήσιμον παροίχεται. ἥ τε μνήμη, τῶν μὲν καλῶν, ἡδεῖα· τῶν δὲ χρησίμων, οὐ πάνυ, ἢ ἧττον. ἡ προσδοκία δ' ἀνάπαλιν ἔχειν ἔοικε· καὶ ἡ μὲν φίλησις, ποιήσει ἔοικε· τὸ δὲ φιλεῖσθαι, τῷ πάσχειν. *τοῖς ὑπερέχουσι δὲ περὶ τὴν πρᾶξιν ἕπεται τὸ φιλεῖν καὶ τὰ φιλικά. ἔτι δὲ, τὰ ἐπιπόνως γενόμενα, πάντες μᾶλλον στέργουσιν, οἷον καὶ τὰ χρήματα οἱ κτησάμενοι τῶν παραλαβόντων. δοκεῖ δὲ, τὸ μὲν εὖ πάσχειν, ἄπονον εἶναι· τὸ δ' εὖ ποιεῖν, ἐργῶδες· διὰ ταῦτα δὲ καὶ αἱ μητέρες φιλοτεκνότεραι. ἐπιπονωτέρα γὰρ ἡ γέννησις, καὶ μᾶλλον B ἴσασιν ὅτι αὑτῶν. δόξειε δ' ἂν τοῦτο καὶ τοῖς εὐεργέταις οἰκεῖον εἶναι.

x. τοῖς ὑπερέχουσι male.

ΚΕΦΑΛ. η'.

Ἀπορία· πότερον δεῖ φιλεῖν ἑαυτὸν μάλιστα, ἢ ἄλλον τινά.

ἈΠορεῖται δὲ, πότερον δεῖ φιλεῖν ἑαυτὸν μάλιστα, ἢ ἄλλον τινά· ἐπιτιμῶσι γὰρ τοῖς ἑαυτοὺς μάλιστα ἀγαπῶσι· καὶ ὡς ἐν αἰσχρῷ, φιλαύτους C ἀποκαλοῦσι· δοκεῖ τε, ὁ μὲν φαῦλος, ἑαυτοῦ χάριν πάντα πράττειν. καὶ ὅσῳ ἂν μοχθηρότερος ᾖ, τοσούτῳ μᾶλλον· ἐγκαλοῦσι δὴ αὐτῷ, οἷον ὅτι οὐδὲν *ἀφ' ἑαυτοῦ πράττει· ὁ δ' ἐπιεικὴς, διὰ τὸ καλὸν, καὶ ὅσῳ ἂν βελτίων ᾖ, μᾶλλον διὰ τὸ καλὸν, καὶ φίλου ἕνεκα· τὸ δ' αὑτοῦ, παρίησι. τοῖς λόγοις δὲ τούτοις τὰ ἔργα διαφωνεῖ, οὐκ ἀλόγως· φασὶ γὰρ δεῖν φιλεῖν μάλιστα τὸν μάλιστα φίλον· φίλος δὲ μάλιστα, ὁ βουλόμενος, *ᾧ βούλεται τἀγαθὰ, ἐκείνου ἕνεκα, καὶ εἰ μηδεὶς εἴσεται. ταῦτα δ' ὑπάρχει D μάλιστα αὐτῷ πρὸς αὑτὸν, καὶ τὰ λοιπὰ δὴ πάντα, οἷς ὁ φίλος ὁρίζεται· *εἴρηται γὰρ, ὅτι ἀπ' αὐτοῦ πάντα τὰ φιλικὰ καὶ πρὸς τοὺς ἄλλους διήκει. καὶ αἱ παροιμίαι δὲ πᾶσαι ὁμογνωμονοῦσιν, οἷον τὸ, μία ψυχή. καὶ, κοινὰ τὰ τῶν φίλων. καὶ, ἰσότης φιλότης. καὶ, γόνυ κνήμης ἔγγιον· πάντα γὰρ ταῦτα πρὸς αὑτὸν μάλιστα ὑπάρχει· μάλιστα γὰρ φίλος ἑαυτῷ· καὶ φιλητέον δὴ μάλιστα ἑαυτόν. ἀπορεῖται δὲ εἰκότως, ποτέροις χρεὼν ἕπεσθαι, ἀμφοῖν ἐχόντοιν τὸ πιστόν. *ἴσως οὖν τοὺς τοιούτους δεῖ τῶν λόγων διαιρεῖν, καὶ διορίζειν ἐφ' ὅσον ἑκάτεροι καὶ πῇ ἀληθεύουσιν. Εἰ δὴ λάβοιμεν τὸ φίλαυτον, πῶς ἑκά- E τεροι λέγουσι, τάχ' ἂν γένοιτο δῆλον. οἱ μὲν οὖν εἰς ὄνειδος ἄγοντες αὐτὸ, φιλαύτους καλοῦσι τοὺς ἑαυτοῖς ἀπονέμοντας τὸ πλεῖον ἐν χρήμασι, καὶ τιμαῖς, καὶ ἡδοναῖς ταῖς σωματικαῖς· τούτων γὰρ οἱ πολλοὶ ὀρέγονται, καὶ ἐσπουδάκασι περὶ αὐτὰ, ὡς ἄριστα ὄντα· διὸ καὶ περιμάχητά ἐστιν. οἱ δὴ περὶ ταῦτα πλεονέκται, χαρίζονται ταῖς ἐπιθυμίαις, καὶ ὅλως τοῖς πάθεσι, καὶ τῷ ἀλόγῳ τῆς ψυχῆς. τοιοῦτοι δ' εἰσὶν οἱ πολλοί. διὸ καὶ ἡ προσηγορία γεγένηται ἀπὸ τοῦ πολλοῦ φαύλου ὄντος· δικαίως δὴ τοῖς οὕτω φιλαύτοις ὀνειδίζεται.

Magn. l.2.c.13. & 14.

x. ἀπ' αὑτοῦ. ſed Euſtr. ita

x. ᾧ μάλιστα βούλεται

Suprà cap.4.

x. ἴσως δ' οὖν

ὅτι δὲ τοὺς τὰ τοιαῦθ᾽ αὑτοῖς ἀπονέμοντας, εἰώθασι λέγειν οἱ πολλοὶ φιλαύτους, οὐκ ἄδηλον· εἰ γάρ τις ἀεὶ σπουδάζοι τὰ δίκαια πράττειν, αὐτὸς μάλιστα πάντων, ἢ τὰ σώφρονα, ἢ ὁποιαοῦν ἄλλα τῶν κατὰ τὰς ἀρετὰς, καὶ ὅλως ἀεὶ τὸ καλὸν ἑαυτῷ περιποιοῖτο, οὐδεὶς ἐρεῖ φίλαυτον τοῦτον, οὐδὲ ψέξει. δόξειε δ᾽ ἂν ὁ τοιοῦτος εἶναι μᾶλλον φίλαυτος· ἀπονέμει γὰρ ἑαυτῷ τὰ κάλλιστα καὶ μάλιστα ἀγαθὰ, καὶ χαρίζεται ἑαυτοῦ τῷ κυριωτάτῳ, καὶ πάντα τούτῳ πείθεται· ὥσπερ δὲ καὶ πόλις τὸ κυριώτατον μάλιστ᾽ εἶναι δοκεῖ, καὶ πᾶν ἄλλο σύστημα, οὕτω καὶ ἄνθρωπος· καὶ φίλαυτος δὴ μάλιστα, ὁ τοῦτο ἀγαπῶν, καὶ τούτῳ χαριζόμενος. * καὶ ἐγκρατὴς δὲ καὶ ἀκρατὴς λέγεται, τῷ κρατεῖν τὸν νοῦν ἢ μὴ, ὡς τούτου ἑκάστου ὄντος. * καὶ πεπραγέναι δοκοῦσιν αὐτοὶ, καὶ ἑκουσίως, τὰ μετὰ λόγου μάλιστα. ὅτι μὲν οὖν τοῦθ᾽ ἕκαστός ἐστι μάλιστα, οὐκ ἄδηλον, καὶ ὅτι ὁ ἐπιεικὴς μάλιστα τοῦτο ἀγαπᾷ. διὸ φίλαυτος μάλιστ᾽ ἂν εἴη, καθ᾽ ἕτερον εἶδος τοῦ ὀνειδιζομένου· καὶ διαφέρων τοσοῦτον, ὅσον τὸ κατὰ λόγον ζῆν, τοῦ κατὰ πάθος, καὶ * ὀρέγεσθαι ἢ τοῦ καλοῦ, ἢ τοῦ δοκοῦντος συμφέρειν. τοὺς μὲν οὖν περὶ τὰς καλὰς πράξεις διαφερόντως σπουδάζοντας, πάντες ἀποδέχονται καὶ ἐπαινοῦσι· πάντων δὲ ἁμιλλωμένων πρὸς τὸ καλὸν, καὶ διατεινομένων τὰ κάλλιστα πράττειν, κοινῇ τ᾽ ἂν πάντ᾽ εἴη τὰ δέοντα, καὶ ἰδίᾳ ἑκάστῳ τὰ μέγιστα τῶν ἀγαθῶν, εἴπερ ἡ ἀρετὴ τοιοῦτόν ἐστιν· ὥστε τὸν μὲν ἀγαθὸν, δεῖ φίλαυτον εἶναι· καὶ γὰρ αὐτὸς ὀνήσεται τὰ καλὰ πράττων, καὶ τοὺς ἄλλους ὠφελήσει· τὸν δὲ μοχθηρὸν, οὐ δεῖ· βλάψει γὰρ καὶ ἑαυτὸν, καὶ τοὺς πέλας, φαύλοις πάθεσιν ἑπόμενος. τῷ μοχθηρῷ μὲν οὖν διαφωνεῖ, ἃ δεῖ πράττειν, καὶ ἃ πράττει· ὁ δ᾽ ἐπιεικὴς, ἃ δεῖ, ταῦτα καὶ πράττει· πᾶς γὰρ νοῦς αἱρεῖται τὸ βέλτιστον ἑαυτῷ· ὁ δὲ ἐπιεικὴς πειθαρχεῖ τῷ νῷ. ἀληθὲς δὲ τὸ περὶ τοῦ σπουδαίου, καὶ τὸ τῶν φίλων ἕνεκα πολλὰ πράττειν καὶ τῆς πατρίδος, κἂν δέῃ ὑπεραποθνήσκειν· προήσεται γὰρ καὶ χρήματα, καὶ τιμὰς, καὶ ὅλως τὰ περιμάχητα ἀγαθὰ, περιποιούμενος ἑαυτῷ τὸ καλόν· ὀλίγον γὰρ χρόνον ἡσθῆναι σφόδρα μᾶλλον ἕλοιτ᾽ ἂν, ἢ πολὺν ἠρέμα· καὶ βιῶσαι καλῶς ἐνιαυτὸν, ἢ πολλὰ ἔτη τυχόντως· καὶ μίαν πρᾶξιν καλὴν καὶ μεγάλην, ἢ πολλὰς καὶ μικράς. τοῖς δὲ ὑπεραποθνήσκουσι τοῦτ᾽ ἴσως συμβαίνει. αἱροῦνται δὴ μέγα καλὸν ἑαυτοῖς· καὶ χρήματα προοῖντ᾽ ἂν, ἐφ᾽ ᾧ πλείω λήψονται οἱ φίλοι. γίνεται γὰρ, τῷ μὲν φίλῳ, χρήματα· αὐτῷ δὲ, τὸ καλόν· τὸ δὴ μεῖζον ἀγαθὸν ἑαυτῷ ἀπονέμει. καὶ περὶ τὰς τιμὰς δὲ καὶ ἀρχὰς, ὁ αὐτὸς τρόπος· πάντα γὰρ τῷ φίλῳ ταῦτα προήσεται· καλὸν γὰρ αὐτῷ τοῦτο καὶ ἐπαινετόν. εἰκότως δὴ δοκεῖ σπουδαῖος εἶναι, ἀντὶ πάντων αἱρούμενος τὸ καλόν. ἐνδέχεται δὲ καὶ πράξεις τῷ φίλῳ προΐεσθαι, καὶ εἶναι κάλλιον τοῦ αὐτὸν πρᾶξαι, τὸ αἴτιον τῷ φίλῳ γενέσθαι. ἐν ἅπασι δὴ τοῖς ἐπαινετοῖς, ὁ σπουδαῖος φαίνεται ἑαυτῷ τοῦ καλοῦ πλέον νέμων. οὕτω μὲν οὖν δεῖ φίλαυτον εἶναι, καθάπερ εἴρηται· ὡς δ᾽ οἱ πολλοὶ, οὐ χρή.

γρ. ἐγκρατὴς δὲ καὶ ἀκρατὴς λέγ.

γρ. καὶ πεπραχέναι δοκοῦσιν αὐτοὶ, καὶ ἑκουσίως,

Vetus interp. ὀρέγ. τοῦ καλοῦ ἕνεκα.

A Eos autem qui ſibi talia tribuunt, vulgò ſolere ſui amãteis appellari, minimè obſcurũ eſt. Si quis enim omnium maximè ea quæ iuſta ſunt, aut temperata, aut qualiacũque alia virtutibus cõſentanea, agere ſtudeat, & omnino ſemper honeſtum ſibi vendicet, nemo hunc neque ſui amantem dicet, neque vituperabit. Atqui vir huiuſmodi, amans ſui potiùs eſſe videatur. Sibi enim res pulcerrimas atque optimas tribuit: eíq; ſui parti quæ principatũ obtinet, gratificatur, & omnibus in rebus obtemperat. Quemadmodũ autẽ pars præcipua atque optima ciuitatis, etiã videtur eſſe ciuitas, idémque de quouis alio conuentu ſentiẽdum: ſic & hominis pars ea quæ dominari debet, homo eſt. Eſt igitur ille ſui amantiſſimus, qui hanc amat, & qui huic gratificatur. Iam quoq; cõti- B nens & incontinens eo dicuntur, quòd mens in illo ſuperior ac potẽtior ſit, in hoc inferior atque imbecillior: quaſi ſua quiſque mens ſit: videntúrq; homines ea ipſi ſuáque ſponte egiſſe maximè, quæ cũ ratione egerunt. Vnumquemque igitur, mentem ſuam eſſe maximè atque hanc optimo cuique eſſe chariſſimã, perſpicuũ eſt. Itaque ſui fuerit amantiſſimus, genere quodam amoris, ab eo qui vitio datur, differente, tantum diſtans à ſuperiore, quantum intereſt verùm quis rationi conuenienter viuat, an affectibus & perturbationibus animi ſeruiat: & verùm honeſtum, an id quod vtilitatis ſpeciem habet, appetat. Ij igitur qui præclaris atque honeſtis actionibus egregiè præter cæteros ſtudẽt, omnibus probati ſunt, ab omnibúſque collaudantur. Quòd ſi omnes C ad honeſtum certatim peruenire, réſque honeſtiſſimas agere contenderent, tum communiter omnibus ea quę ratio poſtulat, tum priuatim cuique maxima bona ſuppeterẽt: ſiquidem virtus talis res eſt. Itaque virum quidem bonum ſui amãtem eſſe oportet. Namque & ipſe ex honeſtis actionibus vtilitatem percipiet, & aliis proderit. Improbum autem ac vitioſum, non oportet: & ſibi enim & proximo cuique nocebit, vitioſis animi perturbationibus obtemperans. Improbi igitur hominis actiones ab iis quæ ſunt agenda, diſcrepãt: vir bonus autem, quæ ſunt agenda, ea & agit. Etenim mens omnis id ſequitur, ac ſumit, quod ſibi eſt optimum. At vir bonus imperio mentis paret. Quod autem de viro bono dicitur, eum multa & amicorum & patriæ cauſa agere, D etiamſi mors ei ſit oppetenda, verum eſt. Nam & pecuniæ, & honorum, & omnino eorum bonorum, de quibus homines inter ſe decertare ſolent, iacturam faciet, vt ſibiipſi honeſti poſſeſſionem comparet ac vendicet. Pauliſper enim magna voluptate potiri, quàm diu parua: & annum vnum honeſtè viuere, quàm multos temerè, & ex arbitrio nutúque fortunæ, multo malit: vnam denique actionem magnam atque honeſtam multis & paruis anteponat. Atque hoc iis qui vel pro amicis, vel pro patria excedunt è vita, fortaſſe contingit. Magnam igitur ſibi honeſtatem ſumunt, atque eligunt. Pecunias quinetiam libenter proiecerint, ac profuderint, vt amici ampliores conſequantur. Amico enim pecunia, ipſi honeſtum quæritur. Maius autem bonum ſibiipſi tri- E buit. Idem de honoribus & imperiis ſeu magiſtratibus ſentiendum eſt. Hæc enim omnia amico concedet: quoniam hoc ei & honeſtum & laudabile eſt. Iure igitur vir bonus & virtute præditus habetur, qui rebus omnibus honeſtum anteponat. Accidere autem poteſt vt actiones rerum amico tradat & concedat, ſitque ei honeſtius amico rerum agendarum auctorem cauſámque fuiſſe, quàm ipſum agere. In omnibus igitur rebus laudabilibus apparet virum virtute præſtantem ſibi plus honeſti tribuere. Itaque hoc modo, quomodo dixi, ſe ipſum amare oportet: ſed vt vulgus, non oportet.

A

CAPVT IX.

Quæſtio nona, Quinam amicis opus habeant, & Vtrum vir beatus amicis indigeat.

HAc etiam de re controuerſia eſt, Vtrùm aliquando futurúm ſit, vt amicis egeat beatus, néene? Negãt enim, iis qui beati ſunt, boníſque omnibus cumulati nulla re egent, amicis opus eſſe: eis enim omnium bonorum copiam ſuppetere. Cùm ſint igitur ſuis opibus contenti, nihil eos ampliùs deſiderare. Amicum autem, cùm ſit alter idem, amico ſuppeditare ſolere, quæ ille per ſe conſequi non poſſit. Ex quo illud,

Fortuna cum fauet, quid amicis eſt opus?

B Sed abſurdum eſt, omnia bona beato tribuenteis, amicos non dare; quod omnium bonorum externorum videtur eſſe maximum. Quòd ſi amici eſt bene mereri de altero potiùs quàm beneficium accipere: & ſi viri boni, ac virtutis proprium eſt, beneficium conferre in alterũ: pulchrius autẽ eſt de amicis, quàm de alienis bene mereri; deſiderabit vir bonus aliquos, qui beneficium à ſe ſint accepturi. Itaque etiam quæritur, vtrùm in rebus aduerſis magis quàm in ſecũdis amici requirantur: quaſi & ei cui aduerſatur fortuna, opus ſit aliquibus, qui ei benignè faciant: & ij quorum ſunt res ſecundæ, nõnullos, in quos beneficium conferant, deſiderent. Verùm C abſurdum illud quoque fortaſſe ſit, ſolitarium facere beatum. Nemo enim hac conditione bonis omnibus abundare velit, vt ſolus ætatem agat. Homo enim ciuile animal eſt, & ad ſocietatem vitæ aptum natura. Hoc igitur viro beato ſuppetit. Habet enim ea quæ natura bona ſunt. Iam verò perſpicuum eſt, cum amicis & viris bonis, quàm cum alienis, & forte fortuna oblatis hominibus, totum diem conſumere præſtare. Amicis igitur viro beato opus eſt. Quænam ergo eſt priorum illorum oratio, & qua ex parte vera? An quòd vulgus eos eſſe amicos exiſtimat, qui vtilitatem afferunt? At talibus nihil egebit beatus: quandoquidem omnium ei bonorum ſuppetit copia. Ne iis quidem qui propterea quòd delectant, ſunt amici: aut parum admodum. Nam cùm eius vita ſit ſuauis, & iucunda: voluptatem aduentitiam non requirit. At ſi talibus amicis non D eget, amicis egere non videtur. Sed hoc fortaſſe verum non eſt. Principio enim diximus, beatitudinem, muneris functionem quandam eſſe. Muneris functio autem nimirum oritur ac gignitur, neque vt poſſeſſio quædam ſubeſt aut ſuppetit. Quòd ſi beatum eſſe, in viuendo & in muneris functione conſiſtit: & ſi virorum honorum functio muneris per ſe bona & iucunda eſt, vt initio dictum eſt; id autem, quod cuiuſque proprium eſt, numeratur in iucundis: alterum autem faciliùs, quàm nos ipſos, & illius actiones, quàm noſtras, cernere poſſumus: &, ſi virorum bonorum actiones, eorundémque amicorum, bonis ſunt ſuaues & iucundæ, (habent enim ea vtrique quę ſunt iucunda naturâ,) ſi igitur E hæc vera ſunt, talibus amicis egebit beatus, ſi quidem bonas & honeſtas actiones & proprias intueri exoptat. Tales autem ſunt viri boni, qui idem ſit amicus, actiones. Exiſtimant autem, beatum iucundè viuere oportere. Atqui homini ſolitariam vitam agenti moleſta & acerba vita eſt. Non enim ei qui ſolus viuat, aſſiduè munere fungi facile eſt. Cum aliis autem, & erga alios, facilius. Erit igitur ea muneris functio magis aſſidua, minúſque interrupta, quæ per ſe iucunda eſt. Quod penes beatum eſſe oportet. Nam vir bonus, virtutéque præditus, quâ bonus eſt, actionibus virtuti conſentaneis delectatur, offenditúrque contrariis:

ΚΕΦΑΛ. θ΄.

Ἀπορία· πότερον ὁ εὐδαίμων δεήσεται φίλων ἢ μή.

ΑΜφισβητεῖται δὲ καὶ περὶ τὸν εὐδαίμονα, εἰ δεήσεται φίλων ἢ μή. οὐθὲν γάρ φασι φίλων δεῖν τοῖς μακαρίοις καὶ αὐτάρκεσιν· ὑπάρχειν γὰρ αὐτοῖς τἀγαθά· αὐτάρκεις οὖν ὄντας, οὐδενὸς προσδεῖσθαι· τὸν δὲ φίλον, ἕτερον αὐτὸν ὄντα, πορίζειν, ἃ δι' αὑτοῦ ἀδυνατεῖ· ὅθεν τὸ, Magn. l. 2. c. 15. Eudem. l. 8. c 12

Ὅταν ὁ δαίμων εὖ διδῷ, * τί δεῖ φίλων; χ. ἢ καὶ

B ἔοικε δ' ἀτόπῳ, τὸ, πάντα ἀπονέμοντας τἀγαθὰ τῷ εὐδαίμονι, φίλους μὴ ἀποδιδόναι· ὃ δοκεῖ τῶν ἐκτὸς ἀγαθῶν μέγιστον εἶναι. εἰ δὲ φίλου ἐστὶ μᾶλλον τὸ εὖ ποιεῖν, ἢ πάσχειν· καὶ ἐστὶ τοῦ ἀγαθοῦ καὶ τῆς ἀρετῆς, τὸ εὐεργετεῖν· κάλλιον δ' εὖ ποιεῖν φίλους ὀθνείων· τῶν εὖ πεισομένων δεήσεται ὁ σπουδαῖος. διὸ καὶ ἐπιζητεῖται, πότερον ἐν ἀτυχίαις μᾶλλον δεῖ φίλων, ἢ ἐν εὐτυχίαις· ὡς καὶ τοῦ ἀτυχοῦντος δεομένου τῶν εὐεργετησόντων· καὶ τῶν εὐτυχούντων, οὓς εὖ ποιήσουσιν. ἄτοπον δὲ ἴσως καὶ τὸ μονώτην ποιεῖν τὸν μακάριον· οὐθεὶς γὰρ ἕλοιτ' ἂν καθ' C αὑτὸν τὰ πάντ' ἔχειν ἀγαθά· πολιτικὸν γὰρ ὁ ἄνθρωπος καὶ συζῆν πεφυκός· καὶ τῷ εὐδαίμονι δὴ τοῦθ' ὑπάρχει· τὰ γὰρ τῇ φύσει ἀγαθὰ ἔχει. δῆλον δὲ ὡς μετὰ φίλων καὶ ἐπιεικῶν κρεῖττον, ἢ μετ' ὀθνείων καὶ τῶν τυχόντων συνημερεύειν· δεῖ ἄρα τῷ εὐδαίμονι φίλων. τί οὖν λέγουσιν οἱ πρῶτοι, καὶ πῇ ἀληθεύουσιν; ἢ ὅτι πολλοὶ φίλους οἴονται τοὺς χρησίμους εἶναι· τῶν τοιούτων μὲν οὖν οὐθὲν δεήσεται ὁ μακάριος, ἐπειδὴ τἀγαθὰ ὑπάρχει αὐτῷ. οὐδὲ δὴ τῶν διὰ τὸ ἡδὺ, ἢ ἐπὶ μικρόν· ἡδὺς γὰρ ὁ βίος ὢν, οὐθὲν δεῖται ἐπεισάκτου ἡδονῆς. οὐ δεόμενος δὲ τῶν τοιούτων D φίλων, οὐ δοκεῖ δεῖσθαι φίλων. τὸ δ', οὐκ ἔστιν ἴσως ἀληθές· ἐν ἀρχῇ γὰρ εἴρηται, ὅτι ἡ εὐδαιμονία, ἐνέργειά τις ἐστίν. ἡ δ' ἐνέργεια, δῆλον ὅτι γίνεται, καὶ οὐχ ὑπάρχει, ὥσπερ κτῆμά τι. εἰ δὲ τὸ εὐδαιμονεῖν ἐστὶν ἐν τῷ ζῆν καὶ ἐνεργεῖν, τοῦ ἀγαθοῦ δ' ἡ ἐνέργεια σπουδαία καὶ ἡδεῖα καθ' αὑτὴν, καθάπερ ἐν ἀρχῇ εἴρηται· ἔστι δὲ καὶ τὸ οἰκεῖον, τῶν ἡδέων· θεωρεῖν δὲ * μᾶλλον τοὺς πέλας δυνάμεθα ἢ ἑαυτοὺς, καὶ τὰς ἐκείνων πράξεις, ἢ τὰς οἰκείας· αἱ τῶν σπουδαίων δὲ πράξεις φίλων ὄντων, ἡδεῖαι τοῖς ἀγαθοῖς· (ἄμφω γὰρ ἔχουσι τὰ τῇ E φύσει ἡδέα·) ὁ μακάριος δὴ φίλων τοιούτων δεήσεται, εἴπερ θεωρεῖν προαιρεῖται πράξεις ἐπιεικεῖς καὶ οἰκείας. τοιαῦται δ' αἱ τοῦ ἀγαθοῦ, φίλου ὄντος. οἴονταί δὲ δεῖν ἡδέως ζῆν τὸν εὐδαίμονα· * μονώτῃ μὲν οὖν χαλεπὸς ὁ βίος· οὐ ῥᾴδιον γὰρ καθ' αὑτὸν ἐνεργεῖν συνεχῶς· μεθ' ἑτέρων δὲ καὶ πρὸς ἄλλους, ῥᾷον. ἔσται οὖν ἡ ἐνέργεια συνεχεστέρα, ἡδεῖα οὖσα καθ' αὑτὴν, ὃ δεῖ περὶ τὸν μακάριον εἶναι· ὁ γὰρ σπουδαῖος, ᾗ σπουδαῖος, ταῖς κατ' ἀρετὴν πράξεσι χαίρει, ταῖς δ' ἀπὸ κακίας δυσχεραίνει·

χ. τοὺς πέλας μᾶλλον

χ. μον. μὲν οὖν οἷον χ.

καθάπερ ὁ μουσικὸς τοῖς καλοῖς μέλεσιν ἥδεται, ἐπὶ δὲ τοῖς φαύλοις λυπεῖται. γίνοιτο δ' ἂν καὶ ἄσκησίς τις τῆς ἀρετῆς ἐκ τοῦ συζῆν τοῖς ἀγαθοῖς, καθάπερ καὶ Θέογνίς * φησιν. φυσικώτερον δὲ ἐπισκοποῦσιν ἔοικεν ὁ σπουδαῖος φίλος τῷ σπουδαίῳ, τῇ φύσει αἱρετὸς εἶναι. τὸ γὰρ τῇ φύσει ἀγαθὸν, εἴρηται ὅτι τῷ σπουδαίῳ ἀγαθὸν καὶ ἡδύ ἐστι καθ' αὑτό. τὸ δὲ ζῆν * ὁρίζονται τοῖς ζώοις, δυνάμει αἰσθήσεων· ἀνθρώποις δὲ, αἰσθήσεως, ἢ νοήσεως· ἡ δὲ δύναμις, εἰς τὴν ἐνέργειαν * ἀνάγεται. τὸ δὲ κύριον, ἐν τῇ ἐνεργείᾳ· ἔοικε δὲ τὸ ζῆν εἶναι κυρίως τὸ αἰσθάνεσθαι, ἢ νοεῖν· τὸ δὲ ζῆν, τῶν καθ' αὑτὸ ἀγαθῶν καὶ ἡδέων· ὡρισμένον γάρ.* τὸ δ' ὡρισμένον, τῆς τἀγαθοῦ φύσεως· τὸ δὲ τῇ φύσει ἀγαθὸν, καὶ τῷ ἐπιεικεῖ. διόπερ ἔοικε πᾶσιν ἡδὺ εἶναι. οὐ δεῖ δὲ λαμβάνειν μοχθηρὰν ζωὴν καὶ διεφθαρμένην, οὐδ' ἐν λύπαις· ἀόριστος γὰρ ἡ τοιαύτη, καθάπερ τὰ ὑπάρχοντα αὐτῇ. ἐν τοῖς ἐχομένοις δὲ περὶ τῆς λύπης, ἔσται φανερώτερον. εἰ δ' αὐτὸ τὸ ζῆν, ἀγαθὸν, καὶ ἡδύ· ἔοικε δὲ καὶ ἐκ τοῦ πάντας ὀρέγεσθαι αὐτοῦ, καὶ μάλιστα τοὺς ἐπιεικεῖς καὶ μακαρίους· τούτοις γὰρ ὁ βίος αἱρετώτατος, καὶ ἡ τούτων μακαριωτάτη ζωή· ὁ δ' ὁρῶν, ὅτι ὁρᾷ, αἰσθάνεται· καὶ ὁ ἀκούων, ὅτι ἀκούει· καὶ ὁ βαδίζων, ὅτι βαδίζει· καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων ὁμοίως, ἔστι τι τὸ αἰσθανόμενον, ὅτι ἐνεργοῦμεν. αἰσθανοίμεθα δ' ἂν, ὅτι αἰσθανόμεθα, καὶ νοοῖμεν, ὅτι νοοῦμεν. τὸ δ', ὅτι αἰσθανόμεθα * ἢ νοοῦμεν, ὅτι ἐσμέν· τὸ γὰρ εἶναι ἦν τὸ αἰσθάνεσθαι, ἢ νοεῖν· τὸ δ' αἰσθάνεσθαι ὅτι ζῇ, τῶν ἡδέων καθ' αὑτό· φύσει γὰρ ἀγαθὸν ἡ ζωή· τὸ δ' ἀγαθὸν ὑπάρχον ἐν ἑαυτῷ αἰσθάνεσθαι, ἡδύ· αἱρετὸν δὲ τὸ ζῆν, καὶ μάλιστα τοῖς ἀγαθοῖς. ὅτι τὸ εἶναι ἀγαθόν ἐστιν αὐτοῖς καὶ ἡδύ· συναισθανόμενοι γὰρ τοῦ καθ' αὑτὸ * ἀγαθοῦ, ἥδονται. ὡς δὲ πρὸς ἑαυτὸν ἔχει ὁ σπουδαῖος, καὶ πρὸς τὸν φίλον· ἕτερος γὰρ αὐτὸς ὁ φίλος ἐστί· καθάπερ οὖν τὸ αὐτὸν εἶναι, αἱρετόν ἐστιν ἑκάστῳ, οὕτω καὶ τὸ τὸν φίλον, ἢ παραπλησίως. τὸ δ' εἶναι, ἦν αἱρετὸν διὰ τὸ αἰσθάνεσθαι * αὐτοῦ ἀγαθοῦ ὄντος. ἡ δὲ τοιαύτη αἴσθησις ἡδεῖα καθ' αὑτήν. συναισθάνεσθαι ἄρα δεῖ καὶ τοῦ φίλου ὅτι ἔστι· τοῦτο δὲ γίνοιτ' ἂν ἐν τῷ συζῆν, καὶ κοινωνεῖν λόγων καὶ διανοίας. οὕτω γὰρ ἂν δόξειε τὸ συζῆν ἐπὶ τῶν ἀνθρώπων λέγεσθαι, καὶ οὐχ ὥσπερ ἐπὶ τῶν βοσκημάτων τὸ ἐν τῷ αὐτῷ νέμεσθαι. εἰ δὴ τῷ μακαρίῳ τὸ εἶναι αἱρετόν ἐστι καθ' αὑτὸ, ἀγαθὸν τῇ φύσει ὂν καὶ ἡδύ· παραπλήσιον δὲ καὶ τὸ τοῦ φίλου ἐστί· καὶ ὁ φίλος, τῶν αἱρετῶν ἂν εἴη. ὃ δ' ἐστὶν αὐτῷ αἱρετὸν, τοῦτο δεῖ ὑπάρχειν αὐτῷ· ἢ ταύτῃ ἐνδεὴς ἔσται· δεήσει ἄρα τῷ εὐδαιμονήσοντι φίλων σπουδαίων.

γρ. φησίν. ἐσθλῶν μὲν γὰρ ἀπ' ἐσθλὰ διδάξεαι· ἢν δὲ κακοῖσι Συμμίξῃς, ἀπολεῖς καὶ τὸν ἐόντα νόον. ex glossa scilicet.

γρ. ὁρίζεται. & ita Eustrat.

γρ. δύναμιν. minus rectè.

γρ. ἄγεται.

Metap. li.1.c.5.

γρ. ἐννοοῦμεν. vide Eustrat.

γρ. καλοῦ & ἀγαθοῦ, & ita videtur fuisse in Eustrat. codd.

γρ. ἑαυτῷ, & in Eustr. quoq.

A quemadmodum muſicus ex modulatis cantibus voluptatem percipit, malos autem & diſcordeis grauiter & moleſtè fert. Iam verò ex conſuetudine & conuictu virorum bonorum exercitatio quædam virtutis capi poſſit, quemadmodum ait & Theognis. Sed iis qui magis à natura cauſam huius rei petunt, videtur vir bonus viro bono optabilis amicus eſſe natura. Diximus enim, quod natura bonum eſt, id viro bono per ſe bonum ac iucundum eſſe. Viuere autem in animantibus, poteſtate ſentiendi: in hominibus vi ſentiendi, aut intelligendi, terminatur. At poteſtas ad muneris functionẽ deducitur. Rei autem principatus in muneris functione conſiſtit. Videtur igitur viuere, propriè eſſe ſentire, aut intelligere. Viuere autem, in iis quæ per ſe bona & iucũda ſunt, B numeratur. eſt enim aliquid terminatum. Quidquid autem terminatum eſt, ad naturã ipſius boni pertinet. Iam quod naturâ bonum eſt, idem & viro bono bonũ eſt. Quocirca videtur omnibus eſſe iucundum. Sumenda autem non eſt vita vitioſa, & corrupta, nec doloribus confecta. Nam talis vita nullis terminis circumſcripta eſt, quemadmodum nec ea quæ inſunt in ea. Sed in iis quæ deinceps dicturi ſumus de dolore; planiùs hoc conſtabit. Quòd ſi viuere bonum eſt, eſt & iucundum. Quod quidem ex eo vel maximè probabile eſt, quòd cùm omnes homines, tum maximè viri boni, & beati viuendi cupiditate affecti ſunt. His enim vita eſt maximè expetenda, eorúmque tota vitæ ratio beatiſſima eſt. Qui autem videt, ſentit ſe videre: & qui audit, audire: & qui ambulat, ambulare: in aliis denique item omni- C bus eſt aliquid, quod ſentit nos fungi munere, & agere. Sentire autem nos, ſentire poſſumus, & intelligere nos, intelligere. At ſentire à nobis aliquid ſentiri, & intelligere aliquid intelligi, ſentire atque intelligere eſt nos eſſe. Eſſe enim, ſentire aut intelligere eſſe dicebamus. Sentire autem ſe viuere, in rebus per ſe iucundis numeratur. Vita enim bonum eſt natura. Sentire autem in ſeipſo bonum ineſſe, iucundum eſt. Viuere igitur cùm ſit omnibus optabile, tum bonis maximè, quia eis eſſe & bonum eſt, & iucundum. Cùm enim vnà id quod per ſe bonum eſt, ſenſu percipiunt, voluptate afficiuntur. Quomodo autem in ſeipſum vir bonus animatus eſt, ſic & in amicum. Amicus enim alter ipſe. Quemadmodum igitur vnicuique ſe eſſe, optabile & expetendum D eſt, ſic & amicum, aut non multo ſecus. Eſſe autem cuique optabile eſſe dicebamus, quia id ſentiat, quod eſt bonum. Huiuſmodi autem ſenſus magna per ſe afficit voluptate. Vnà igitur ſentiat oportet, etiam amicum eſſe. Quod continget in ſocietate victus atque vitæ, & in communicatione ſermonis & cogitationis. Ita enim conſuetudo & ſocietas vitæ dici videatur in hominibus: non, vt in pecudibus, paſcuorum & pabuli communitas. Si viro igitur beato eſſe optabile eſt per ſe, cùm ſit bonum, iucundúmque naturâ, itémque de amico ſentiendum; conſequens eſt vt etiam amicus in rebus optabilibus ſit habendus. At quod cuique optabile eſt, hoc ei ſuppetere oportet: alioqui hac parte penuria laborabit. Ei igitur qui beatus futurus eſt, amicis opus erit virtute præditis.

E

ΚΕΦΑΛ. ί.

Ὅτι πολιτικῶς μὲν ἔστι πολλοῖς εἶναι φίλον· δι' ἀρετὴν δὲ, ἀγαπητὸν καὶ ὀλίγους εὑρεῖν τοιούτους.

Ἆρ' οὖν ὡς πλείστους φίλους ποιητέον, ἢ καθάπερ ἐπὶ τῆς ξενίας ἐμμελῶς εἰρῆσθαι δοκεῖ, τὸ,

CAPVT X.

Quæſtio decima, de Numero amicorum.

Sed vtrùm quàm plurimi nobis aſciſcendi ſunt amici? An, quemadmodum in hoſpitalitate illud videtur aptè dictum,

Multorum non dicaris, neque nullius hoſpes.

A ſic & in amicitia conuenienter dicetur, neque inopem ab amicis eſſe, neque ingenti multitudine amicorum abundare oportere? Iis igitur, qui amicitiā ad vtilitatem referunt, id quod modò dictum eſt, admodum cōuenire videatur. Multis enim viciſſim operā dare difficile & laborioſum eſt: neque huic rei agendæ nobis ſatis ſint noſtræ facultates. Plures igitur quàm qui ad ſuā cuiuſque rem familiarem ſatis ſint, ſuperuacanei ſunt, honeſtéque viuendi rationē impediūt. Itaque nihil eis opus eſt. Tum qui voluptatis cauſa cōparantur amici, pauci ſatis ſunt: quemadmodum in cibis condimentum. Sed verùm viros bonos quāplurimos numero in amicitiam recipere oportet? An vt ciuitatis, ſic & amicorū multi-

B tudinis aliquis modus eſt? Nam neque ex decem hominibus conſtare poſſit ciuitas: neque ex centum hominum millibus iam ciuitas eſt. Certus autem ciuium numerus non eſt fortaſſe aliquis vnus: ſed quiſquis inter duos aliquos definitos interiectus eſt, is numerus ciuiū certus eſt. Numerus igitur etiam amicorum certus eſt aliquis, ac definitus. ac fortaſſe plurimi ſunt intelligendi, quibuſcū conſuetudine victus & vitæ quis coniungi poſſit. Hoc enim amicitiæ maximè propriū eſſe videbatur. Minimè verò illud obſcurum eſt, fieri non poſſe vt quis cum multis viuat, eiſque omnibus ſeſe dedat, atq; impertiat. Præterea illos etiā inter ſe amicos eſſe oportet, ſi futurum eſt vt omnes inter ſe vſu & cōſuetudine vitæ coniuncti ſint. Verùm hoc in multis difficile eſt.

C Illud quoque magni negotij eſt communi cum multis lætitia doloréque affici, ad cuiuſque affectum accōmodatè. Probabile eſt enim vno tempore accidere poſſe, vt cum altero lætetur, doleat cum altero. Fortaſſis igitur commodius ac tutius erit, non quàm plurimis amicis vſu coniūgi velle: ſed tot quærere, quot ad vitæ ſocietatem ſatis futuri ſunt. Neque enim naturâ peti poſſe videatur, vt quis multis valde ſit amicus. Quapropter ne plurium quidem amore captus eſſe quiſquam poteſt. amor enim quoddam amicitiæ nimium videtur eſſe. Hoc autem cum vno dumtaxat locum habere poteſt. Vehementer igitur amare, inter paucos locum habet. atque id quod dicimus, re factiſque comprobatur. In eam enim amicitiam, qua ſodales inter ſe coniuncti ſunt, non recipiuntur multi. Eæ autem quæ omnium

D ſermone famáque celebrantur, inter duos fuiſſe dicuntur. Qui verò multitudine amicorum delectantur, & cum omnibus familiariter comitérque verſantur, ac loquuntur, amici nemini videntur eſſe, niſi ciuili more: quos & blandos, ſeu placendi cupidos appellant. Ciuili igitur quidē more fieri poteſt vt quis ſit multis amicus, atque adeò etiam ſi non ſit blandus, ſed reuera vir bonus ac modeſtus. Virtutis autem nomine, vt quis multos amet, & propter ipſos, non poteſt. Præclarè enim nobiſcum agatur, ſi vel paucos tales reperire poſſimus.

CAPVT XI.

Quæſtio vndecima, de Tempore: Vtrùm rebus proſperis an aduerſis, opera amicorum magis indigeamus.

E SEd verùm in rebus ſecundis magis, an in aduerſis, amicis opus eſt? In vtroque enim tempore requiruntur. Nam & ij quibus aduerſatur fortuna, alterius egent auxilio: & ij qui fruuntur ſecunda, cōuictores, atque aliquos de quibus bene mereantur, deſiderant. Volunt enim de aliquibus bene mereri. Ergo in rebus quidē aduerſis magis neceſſaria eſt amicorū poſſeſſio: itaq; hîc vtilibus amicis opus eſt. In ſecūdis autem pulchrior atque honeſtior: quapropter etiā viros bonos quærunt. His enim benignè facere, & cum his ætatem agere optabilius eſt. Eſt enim ipſa etiam amicorū præſentia, tū in ſecunda tum in aduerſa fortuna, ſuauis & iucunda.

Μήτε πολύξεινος, μήτ᾽ ἄξεινος· Heſiodus.

καὶ ἐπὶ τῆς φιλίας ἁρμόσει μήτ᾽ ἄφιλον εἶναι, μήτ᾽ αὖ πολύφιλον καθ᾽ ὑπερβολήν. τοῖς μὲν δὴ πρὸς χρῆσιν, καὶ πάνυ δόξειεν ἂν ἁρμόζειν τὸ λεχθέν· πολλοῖς γὰρ ἀνθυπηρετεῖν ἐπίπονον, καὶ οὐχ ἱκανὸς * ὁ βίος αὐτοῖς τοῦτο πράττειν. (γρ. ὁ βίος αὐτοῖς) οἱ πλείους δὴ τῶν πρὸς τὸν οἰκεῖον βίον ἱκανῶν περίεργοι καὶ ἐμπόδιοι πρὸς τὸ καλῶς ζῆν. οὐθὲν οὖν δεῖ αὐτῶν. καὶ οἱ πρὸς ἡδονὴν δέ, ἀρκοῦσιν ὀλίγοι, καθάπερ * ἐν τῇ τροφῇ τὸ ἥδυσμα. (γρ. ἐν τῇ τροφῇ sed τροφῇ Euſtr.) τοὺς δὲ σπουδαίους, πότερον πλείστους κατ᾽ ἀριθμόν; ἢ ἔστι τι μέτρον καὶ φιλικοῦ πλήθους, ὥσπερ πόλεως; οὔτε γὰρ ἐκ δέκα ἀνθρώπων γένοιτ᾽ ἂν πόλις. * οὔτ᾽ ἐκ δέκα μυριάδων ἔτι πόλις ἐστί. (Politic. li. 3. c. 3.) τὸ δὲ ποσὸν οὐκ ἔστιν ἴσως ἕν τι, ἀλλὰ πᾶν τὸ μεταξύ τινων ὡρισμένων. καὶ φίλων δὴ ἐστί τι πλῆθος ὡρισμένον. καὶ ἴσως οἱ πλεῖστοι, μεθ᾽ ὧν δύναιτό τις συζῆν· τοῦτο γὰρ ἐδόκει φιλικώτατον εἶναι. ὅτι δ᾽ οὐχ οἷόν τε πολλοῖς συζῆν καὶ διανέμειν αὑτόν, οὐκ ἄδηλον. ἔτι δέ, κἀκείνους δεῖ ἀλλήλοις φίλους εἶναι, εἰ μέλλουσι πάντες μετ᾽ ἀλλήλων συνημερεύειν. τοῦτο δ᾽ ἐργῶδες ἐν πολλοῖς ὑπάρχειν. χαλεπὸν δὲ γίνεται καὶ τὸ συγχαίρειν καὶ τὸ συναλγεῖν οἰκείως πολλοῖς. εἰκὸς γὰρ συμπίπτειν ἅμα, τῷ μὲν συνήδεσθαι, τῷ δὲ συνάχθεσθαι. ἴσως οὖν εὖ ἔχει, μὴ ζητεῖν ὡς πολυφιλώτατον εἶναι, ἀλλὰ τοσούτους, ὅσοι εἰς τὸ συζῆν ἱκανοί· οὐδὲ γὰρ ἐνδέχεσθαι δόξειεν ἂν πολλοῖς εἶναι φίλον σφόδρα. διόπερ οὐδ᾽ ἐρᾶν πλειόνων· ὑπερβολὴ γάρ τις εἶναι βούλεται φιλίας. τοῦτο δὲ πρὸς ἕνα· καὶ τὸ σφόδρα δὲ πρὸς ὀλίγους. οὕτω δ᾽ ἔοικεν ἔχειν καὶ ἐπὶ τῶν πραγμάτων· οὐ γίνονται γὰρ φίλοι πολλοὶ κατὰ τὴν ἑταιρικὴν φιλίαν· αἱ δ᾽ ὑμνούμεναι, ἐν δυσὶ λέγονται. οἱ δὲ πολύφιλοι, καὶ πᾶσιν οἰκείως ἐντυγχάνοντες, οὐδενὶ δοκοῦσιν εἶναι φίλοι, πλὴν πολιτικῶς, οὓς καὶ καλοῦσιν ἀρέσκους. πολιτικῶς μὲν οὖν ἔστι πολλοῖς εἶναι φίλον καὶ μὴ ἄρεσκον ὄντα, ἀλλ᾽ ὡς ἀληθῶς ἐπιεικῆ· δι᾽ ἀρετὴν δὲ καὶ δι᾽ αὐτούς, οὐκ ἔστι πρὸς πολλούς· ἀγαπητὸν δὲ καὶ ὀλίγους εὑρεῖν τοιούτους.

ΚΕΦΑΛ. ιβ΄.

Ἀπορία, πότερον ἐν εὐτυχίαις φίλων μᾶλλον δεῖ, ἢ ἐν ἀτυχίαις.

ΠΟτερον δ᾽ ἐν εὐτυχίαις φίλων μᾶλλον δεῖ, ἢ ἐν ἀτυχίαις; ἐν ἀμφοῖν γὰρ ἐπιζητοῦνται· οἵ τε γὰρ ἀτυχοῦντες, δέονται ἐπικουρίας, οἵ τ᾽ εὐτυχοῦντες, συμβίων, καὶ οὓς εὖ ποιήσουσι. βούλονται γὰρ εὖ δρᾶν. ἀναγκαιότερον μὲν δὴ ἐν ταῖς ἀτυχίαις· διὸ τῶν χρησίμων ἐνταῦθα δεῖ. κάλλιον δ᾽ ἐν ταῖς εὐτυχίαις. διὸ καὶ τοὺς ἐπιεικεῖς ζητοῦσι· τούτους γὰρ αἱρετώτερον εὐεργετεῖν, καὶ μετὰ τούτων διάγειν· ἔστι γὰρ καὶ ἡ παρουσία αὐτὴ τῶν φίλων ἡδεῖα, καὶ ἐν ταῖς εὐτυχίαις καὶ ἀτυχίαις.

A κουφίζονται γὰρ οἱ λυπούμενοι, συναλγούντων τῶν φίλων· διὸ κἂν ἀπορήσειεν ἄν τις, πότερον ὥσπερ βάρους μεταλαμβάνουσιν, ἢ τοῦτο μὲν οὔ, ἡ παρουσία δ' αὐτῶν, ἡδεῖα οὖσα, καὶ ἡ ἔννοια τοῦ συναλγεῖν, ἐλάττω τὴν λύπην ποιεῖ. Εἰ μὲν οὖν διὰ ταῦτα, ἢ δι' ἄλλο τι κουφίζονται, ἀφείσθω. συμβαίνειν δ' οὖν φαίνεται τὸ λεχθέν. ἔοικε δ' ἡ παρουσία μικτή τις αὐτῶν εἶναι· αὐτὸ μὲν γὰρ τὸ ὁρᾶν τοὺς φίλους, ἡδύ, ἄλλως τε καὶ ἀτυχοῦντι· καὶ γίνεταί τις ἐπικουρία πρὸς τὸ μὴ λυπεῖσθαι. παραμυθητικὸν γὰρ ὁ φίλος καὶ τῇ ὄψει, καὶ τῷ λόγῳ, ἐὰν ᾖ ἐπιδέξιος· οἶδε γὰρ τὸ ἦθος καὶ ἐφ' οἷς ἥδεται καὶ λυπεῖται. τὸ δὲ λυπούμενον αἰσθάνεσθαι ἐπὶ ταῖς αὐτοῦ B ἀτυχίαις, λυπηρόν. πᾶς γὰρ φεύγει λύπης αἴτιος εἶναι τοῖς φίλοις. διόπερ οἱ μὲν, ἀνδρώδεις τὴν φύσιν, εὐλαβοῦνται * συλλυπεῖσθαι τοὺς φίλους αὐτοῖς· κἂν μὴ ὑπερτείνῃ τῇ ἀλυπίᾳ, τὴν ἐκείνοις γινομένην λύπην, οὐχ ὑπομένει. ὅλως τε συνθρήνους οὐ προσίεται, διὰ τὸ μηδ' αὐτὸς εἶναι θρηνητικός. γύναια δὲ καὶ οἱ τοιοῦτοι ἄνδρες, τοῖς συστενάζουσι χαίρουσι, καὶ φιλοῦσιν ὡς φίλους καὶ συναλγοῦντας. μιμεῖσθαι δ' ἐν ἅπασι δεῖ, δηλονότι τὸν βελτίω· ἡ δ' ἐν ταῖς εὐτυχίαις τῶν φίλων παρουσία, τήν τε C διαγωγὴν ἡδεῖαν ἔχει, καὶ τὴν ἔννοιαν, ὅτι ἥδονται ἐπὶ τοῖς αὐτοῦ ἀγαθοῖς. διὸ δόξειεν ἂν δεῖν, εἰς μὲν τὰς εὐτυχίας καλεῖν τοὺς φίλους προθύμως· εὐεργετικὸν γὰρ εἶναι, καλόν· εἰς δὲ τὰς ἀτυχίας, ὀκνοῦντα· μεταδιδόναι γὰρ ὡς ἥκιστα δεῖ τῶν κακῶν. ὅθεν τὸ,

κ. συλλυπεῖν

* Ἅλις ἐγὼ δυστυχῶν.

Euripid. in Oreste.

μάλιστα δὲ παρακλητέον ὅταν μέλλωσιν ὀλίγα ὀχληθέντες, μεγάλα αὐτὸν ὠφελήσειν. ἰέναι δὲ ἀνάπαλιν ἴσως ἁρμόζει, πρὸς μὲν τοὺς ἀτυχοῦντας, ἄκλητον καὶ προθύμως· φίλου γὰρ εὖ ποιεῖν, καὶ μάλιστα τοὺς ἐν χρείᾳ, καὶ τοὺς μὴ ἀξιώσαντας· ἀμφοῖν γὰρ κάλλιον καὶ ἥδιον. Εἰς δὲ τὰς εὐτυχίας, συνεργοῦντα μὲν, προθύμως· καὶ γὰρ εἰς ταῦτα χρεία φίλων. πρὸς εὐπάθειαν δὲ, σχολαίως· οὐ γὰρ καλὸν τὸ προθυμεῖσθαι ὠφελεῖσθαι. δόξαν δ' ἀηδίας * ἐν τῷ διωθεῖσθαι ἴσως εὐλαβητέον· ἐνίοτε γὰρ συμβαίνει. ἡ παρουσία δὴ τῶν φίλων ἐν ἅπασιν αἱρετὴ φαίνεται.

Euſtr. paulò aliter legiſſe videtur: nam eius interpr. huic lectioni non conuenit.

ΚΕΦΑΛ. ιβ'

Ὅτι τοῖς φίλοις αἱρετώτατόν ἐστι τὸ συζῆν. E

ΑΡ' οὖν ὥσπερ τοῖς ἐρῶσι τὸ ὁρᾶν ἀγαπητότατόν ἐστι, καὶ μᾶλλον αἱροῦνται ταύτην τὴν αἴσθησιν, ἢ τὰς λοιπάς, ὡς κατὰ ταύτην μάλιστα τοῦ ἔρωτος ὄντος καὶ γινομένου· οὕτω καὶ τοῖς φίλοις αἱρετώτατόν ἐστι τὸ συζῆν· κοινωνία γὰρ ἡ φιλία. καὶ ὡς πρὸς ἑαυτὸν ἔχει, οὕτω καὶ πρὸς τὸν φίλον. περὶ αὐτὸν δὲ ἡ αἴσθησις ὅτι ἐστίν, αἱρετή· καὶ περὶ τὸν φίλον δή. ἡ δὲ ἐνέργεια γίνεται αὐτοῖς ἐν τῷ συζῆν· ὥστ' εἰκότως τούτου ἐφίενται. καὶ ὅ ποτέ ἐστιν ἑκάστοις τὸ εἶναι, ἢ οὗ χάριν αἱροῦνται τὸ ζῆν, ἐν τούτῳ μετὰ τῶν φίλων βούλονται διάγειν·

A Leuantur enim dolote ij qui dolent, amicis æquam doloris partem fetentibus. Iraque dubitare poſſit aliquis vtrùm veluti oneris partem ſubeant amici. An minime illud quidem fiat, ſed eorum præſentia, quæ iucũda ſit, communicatíque dolotis cogitatio, dolorem efficiat leuiotem. Vtrùm igitur proptet has cauſas, an propter aliam aliqnam, dolore leuentut, quætere omittamus. Sed tamen id quod diximut, vſuuenite non eſt obſcurum. Videtur autem eorum præſentia mixta quædam miniméque ſimplex eſſe. Amicorum enim conſpectus, præſertim calamitoſo, iucundus eſt, magnóque ad ſedandum ac tollendum dolotem adiumento. Ineſt enim in amico vis quædam conſolandi, rum aſpectu, tum ſermone, ſi ſit commodus & vrbanus. Eius enim, cui amicus eſt, mores perſpectos habet, & cognitos: quibuſque B tebut ille delectetur, & offendatur, tenet. Contra amicum ſuum ſentire moleſtiã ex ſuis caſibus aduerſis affici, graue ac moleſtum eſt. Metuit enim quiſque ne doloris cauſam præbeat amicis. Itaque viri fortes, animoque virili naturâ, cauent ne ſecum vnà doleant amici. Ac niſi quis doloris vacuitate vltra modum prodeat, dolorem, quo illi afficiuntur, non fert æquo animo. Denique lamentorum ſocios non admittit, quia ne ipſe quidem ad lamentandum propenſus eſt. Mulierculæ autem, virique muliebri animo præditi, hominibus ſecum vnà gementibus delectantur: eóſque vt amicos, & ſui doloris participes ac ſocios, diligunt. Sed omnibus in C rebus nimirum melior eſt imitandus. Amicorum autem præſentia in rebus ſecundis cùm habet vitæ traducendæ conſuetudinem ſuauem & iucundam; tum incredibilem affert amico voluptatem: cogitanti eos ſuis bonis lætari. Itaque videri poſſint amici ad res ſecundas cupidè ſtudioſéque vocandi, (de aliis enim libenter bene mereri præclarum eſt,) ad dubias autem & aduerſas, dubitanter ac timidè. Quàm parciſſimè enim mala ſunt amicis impertienda. Ex quo illud,

Satis eſt miſerum eſſe me.

Sed tum maximè vocandi ſunt, cùm parua moleſtia deuorata valde ſunt ei profuturi. Contrà autem ad eos D quos aduerſa & iniqua fortuna premit, cupidè & vl eundum eſt, nec expectandum dum voceris. Nam cum amicis benignè facere, amici eſt, tum verò maximè in neceſſariis ac difficilibus eorum temporibus, & iis qui non poſtularunt: vtriſq; enim & honeſtius & iucundius eſt. Ad res ſecundas autem, vt quidem in rebus agendis adiutor ſis, alacriter & curſim eundum eſt: ad has enim amici ſunt vtiles ac neceſſarij: vt verò beneficium accipias, gradatim ac pedetentim. Non enim honeſtum eſt, percipiendæ ab altero vtilitatis cupidum eſſe. Verumtamen in eo reijciendo, quod ab amico defertur, acerbitatis fortaſſe vitanda opinio eſt. Nam interdum vſu venit. Præſentiam igitur amicorum in omnibus rebus eſſe optabilem, perſpicuum eſt.

CAPVT XII.

Quæſtio vltima, Cur conuerſatio vitaque ſocietas in amicitia maximè requiratur.

VTrùm igitur quemadmodũ amãtibus rei adamatæ aſpectu frui amabiliſſimum eſt, atque hũc ſenſum cæteris anteponũt, quaſi ex eo potiſſimùm amor & conſtet & oriatur: ſic & amicis vitæ ſocietas optabiliſſima eſt? Societas enim & cõmunitas quædã amicitia eſt. Et vt quiſque in ſeipſum animatus eſt, ſic & in amicũ. Seipſum autem ſentire eſſe, optabile eſt. Ergo & amicum. Eius autẽ ſenſus functio, ſocietate vitæ cõtinetur: Hanc igitur non immeritò expetunt. Et quacũque in re ſuum cuique eſſe poſitum eſt: cuiúſve rei gratia quiſque viuere exoptat, in ea re vult cum amicis vitam traducere.

Itaque alij compotant, alij teſſeris colludunt, alij vnà exercentur, & venantur, aut vnà philoſophantur denique; in hoc quiſque ſtudio totos dies conſumentes, quod maximè omnium vitæ ſtudiorum adamarunt. Cùm enim vnà cum amicis viuere velint, hæc faciunt, hæcque inter ſe communicant, quibus ſe arbitrantur communi vitæ ſocietate inter ſe copulari. Malorum igitur vitioſa amicitia eſt: rerum enim malarum habẽt inter ſe commercium, cùm ſint inſtabiles: & verò deprauantur, dum ſimiles inter ſe fiunt. Bonorum autem, bona: quotidianiſque ſermonibus & congreſſu amplificatur. Videntur autem in dies fieri meliores, ex eo quòd ſuo quiſque munere fungatur, alterque alterum corrigat. Ea enim fingit exprimitque alter ab altero, quæ probat. Ex quo illud,

Virtutem diſces ex fortibus.

Ac de amicitia quidem hactenus dictum ſit. Deinceps autem de voluptate fuerit diſſerendum.

A διάγουσι, οἱ μὲν, συμπίνουσιν· οἱ δὲ, συγκυβεύουσιν· ἄλλοι δὲ καὶ συγγυμνάζονται καὶ συγκυνηγοῦσιν, ἢ συμφιλοσοφοῦσιν· ἕκαστοι δ' ἐν τούτῳ συνημερεύοντες, ὅ,τι περ μάλιστα ἀγαπῶσι τῶν ἐν τῷ βίῳ· συζῆν γὰρ βουλόμενοι μετὰ τῶν φίλων, ταῦτα ποιοῦσι, καὶ τούτων κοινωνοῦσιν, οἷς οἴονται συζῆν. γίνεται οὖν ἡ μὲν τῶν φαύλων φιλία, μοχθηρά· κοινωνοῦσι γὰρ φαύλων, ἀβέβαιοι ὄντες, καὶ μοχθηροὶ δὲ γίνονται, ὁμοιούμενοι ἀλλήλοις· ἡ δὲ τῶν ἐπιεικῶν, ἐπιεικὴς, συναυξανομένη ταῖς ὁμιλίαις· δοκοῦσι δὲ καὶ βελτίους γί-
B νεσθαι ἐνεργοῦντες, καὶ διορθοῦντες ἀλλήλους. ἀπομάττονται γὰρ παρ' ἀλλήλων, οἷς ἀρέσκονται· ὅθεν τὸ,

Ἐσθλῶν μὲν γὰρ ἄπ' ἐσθλά.

περὶ μὲν οὖν φιλίας, ἐπὶ τοσοῦτον εἰρήσθω· * ἑπόμενον δ' ἂν εἴη διελθεῖν περὶ ἡδονῆς.

Theognis. Lamb. hæc reiicit, quia initio ſeq. eadem ferè legũtur: immemor ſolemne id eſſe Græcis ſcriptorib. penè omnibus.

ARISTOTELIS ETHICORVM NICOMACHEORVM,

LIBER DECIMVS.

CAPVT I.

Alterum accidens communiſſimum humanarum actionum, Voluptatem ſcilicet, eique contrarium Dolorem, hoc loco explicari debere oſtendit. C

SEquitur fortaſſe vt de Voluptate dicamus. Noſtro .n. generi videtur eſſe coniunctiſſima. Itaque qui pueros inſtituunt, eos voluptate ac dolore moderãtur & gubernant. Iam verò etiam ad virtutem morum plurimùm valere videtur, iis rebus delectari quibus oportet, eáſque odiſſe quæ odio dignæ ſunt. Hæc enim per omnem vitam pertinent & permanant, cùm magni ſint ponderis, magnámque vim habeant & ad virtutem, & ad vitam beatam. Iucũda enim potiſſimùm ſequuntur omnes, aſpernantúrque & fugiunt ea quæ moleſtiam afferunt. De talibus autem minimè videtur eſſe tacendum: præſertim cùm de iis magna ſit controuerſia. Alij enim voluptatem, ſummum bonum dicunt eſſe: alij contrà, magnum malum: quorum alij fortaſſe ſibi perſuaſerunt etiam ita rem ſe habere: alij vtilius hominum vitæ eſſe putant damnare voluptatem, eámque, etiam ſi malum non ſit, in numero malorum locare. Multitudinẽ enim ad eam propenſam eſſe, voluptatibúſque ſeruire. In contrariam partem igitur eam reflectere ac retrahere oportere. Sic enim homines ad id quod medium eſt, peruenturos. Sed verendum eſt ne non ſatis rectè voluptas dicatur eſſe malum. Omnes enim, qui de perturbationibus animi & actionibus habentur ſermones, minorem quàm facta, fidem faciunt. Itaque cùm ab iis, quæ ſenſibus iudicantur, diſcrepant, primùm contemnuntur: deinde ſi quid in eis veri ineſt, funditus euertunt. Nam qui voluptatem vituperat, ſi quando eam concupiſcere viſus eſt, ſic ad eam videtur propendere, quaſi omnis voluptas ſit expetenda. Diſtinguere enim non eſt multitudinis. Videntur igitur veri ſermones non ſolùm ad cognitionem, verùm etiam ad vitam benedegendam eſſe perutiles. Nam vbi cum factis congruunt, fidem faciunt. Itaque eos qui audiunt, ad vitam conſentaneam acuunt, atque excitant. Sed de his ſatis.

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΟΥΣ ΗΘΙΚΩΝ

Νικομαχείων τὸ Κ.

ΚΕΦΑΛ. α'.

Ὅτι περὶ ἡδονῆς σκεπτέον καὶ λύπης.

ΜΕΤΑ δὲ ταῦτα περὶ ἡδονῆς ἴσως ἕπεται διελθεῖν· μάλιστα γὰρ δοκεῖ συνῳκειῶσθαι τῷ γένει ἡμῶν· διὸ παιδεύουσι τοὺς νέους, οἰακίζοντες ἡδονῇ καὶ λύπῃ. δοκεῖ δὲ καὶ πρὸς * τὴν τοῦ ἤθους ἀρετὴν μέγιστον εἶναι τὸ χαίρειν οἷς δεῖ, (γρ. τὴν ἤθους ἀρχὴν) καὶ μισεῖν ἃ δεῖ. διατείνει γὰρ ταῦτα διὰ παντὸς τοῦ βίου, ῥοπὴν ἔχοντα καὶ δύναμιν πρὸς ἀρετήν τε καὶ
D τὸν εὐδαίμονα βίον· τὰ μὲν γὰρ ἡδέα προαιροῦνται, τὰ δὲ λυπηρὰ φεύγουσιν. ὑπὲρ δὲ τῶν τοιούτων, ἥκιστ' ἂν δόξειε παρετέον εἶναι· ἄλλως τε καὶ πολλὴν ἐχόντων * ἀμφισβήτησιν· οἱ μὲν γὰρ, τἀγαθὸν, ἡδονὴν λέγουσιν, οἱ δ', ἐξ ἐναντίας, κομιδῇ φαῦλον· (γρ. ἀμφ. τῶν περὶ τὸ Εὐδόξου ex gloſſa.) οἱ μὲν, ἴσως πεπεισμένοι οὕτω καὶ ἔχειν· οἱ δὲ, οἰόμενοι βέλτιον εἶναι πρὸς τὸν βίον ἡμῶν, ἀποφαίνειν τὴν ἡδονὴν τῶν φαύλων, καὶ εἰ μὴ ἐστί· ῥέπειν γὰρ τοὺς πολλοὺς πρὸς αὐτὴν, καὶ δουλεύειν ταῖς ἡδοναῖς. διὸ δεῖν εἰς τοὐναντίον ἄγειν· ἐλθεῖν γὰρ ἂν οὕτως ἐπὶ τὸ μέσον. μήποτε δὲ οὐ καλῶς τοῦτο λέγεται. οἱ γὰρ περὶ τῶν
E ἐν τοῖς πάθεσι καὶ ταῖς πράξεσι λόγοι, ἧττόν εἰσι πιστοὶ τῶν ἔργων. ὅταν οὖν διαφωνῶσι τοῖς κατὰ τὴν αἴσθησιν, καταφρονούμενοι καὶ τἀληθὲς προσαναιροῦσιν. ὁ γὰρ ψέγων τὴν ἡδονὴν, ὀφθείς ποτε ἐφιέμενος, ἀποκλίνειν δοκεῖ πρὸς αὐτὴν, * ὡς τοιαύτην οὖσαν ἅπασαν. (γρ. ὡς οὐ πασῶν. minus rectè.) τὸ διορίζειν γὰρ οὐκ ἔστι τῶν πολλῶν. ἐοίκασιν οὖν οἱ ἀληθεῖς τῶν λόγων, οὐ μόνον πρὸς τὸ εἰδέναι χρησιμώτατοι εἶναι, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὸν βίον. συνῳδοὶ γὰρ ὄντες τοῖς ἔργοις, πιστεύονται. διὸ προτρέπονται τοὺς ξυνιέντας ζῆν κατ' αὐτούς. τῶν μὲν οὖν τοιούτων ἅλις.

ΚΕΦΑΛ. β΄.

Τὰ ὑπὸ τῶν παλαιῶν περὶ ἡδονῆς εἰρημένα ἐξετάζει.

Τὰ δὲ εἰρημένα περὶ τῆς ἡδονῆς, ἐπέλθωμεν. Εὔδοξος μὲν οὖν τὴν ἡδονὴν τἀγαθὸν ᾤετο εἶναι, διὰ τὸ πάνθ' ὁρᾶν ἐφιέμενα αὐτῆς, καὶ ἔλλογα, καὶ ἄλογα· ἐν πᾶσι δ' εἶναι τὸ αἱρετόν, ἐπιεικές· καὶ τὸ μάλιστα, κράτιστον· τὸ δὲ πάντ' ἐπὶ τὸ αὐτὸ φέρεσθαι, ὡς πᾶσι ἄριστον* μηνύειν· ἕκαστον γὰρ τὸ αὑτῷ ἀγαθὸν εὑρίσκειν, ὥσπερ καὶ τροφήν· τὸ δὴ πᾶσιν ἀγαθόν, καὶ οὗ πάντ' ἐφίεται, τἀγαθὸν εἶναι. ἐπιστεύοντο δ' οἱ λόγοι, διὰ τὴν τοῦ ἤθους ἀρετὴν μᾶλλον, ἢ δι' αὑτούς· διαφερόντως γὰρ ἐδόκει σώφρων εἶναι. οὐ δὴ ὡς φίλος τῆς ἡδονῆς ἐδόκει ταῦτα λέγειν, ἀλλ' οὕτως ἔχειν κατ' ἀλήθειαν, οὐχ ἧττον δ' ᾤετο εἶναι φανερὸν ἐκ τοῦ ἐναντίου· τὴν γὰρ λύπην καθ' αὑτὸ πᾶσι φευκτὸν εἶναι· ὁμοίως δὲ τὸ ἐναντίον, αἱρετόν. μάλιστα δ' εἶναι αἱρετόν, *ὃ μὴ δι' ἕτερον, μηδ' ἑτέρου χάριν αἱρούμεθα. τοιοῦτον δ' ὁμολογουμένως εἶναι τὴν ἡδονήν· *οὐδένα γὰρ ἐπερωτᾶν, τίνος ἕνεκα ἥδεται, ὡς καθ' αὑτὴν οὖσαν αἱρετὴν τὴν ἡδονήν· προστιθεμένην τε ὁτῳοῦν τῶν ἀγαθῶν, αἱρετώτερον ποιεῖν εἶναι* τῷ δικαιοπραγεῖν καὶ σωφρονεῖν· αὔξεσθαι δὴ τὸ ἀγαθὸν *αὐτὸ ἑαυτῷ. ἔοικε δὴ οὗτός γε ὁ λόγος τῶν ἀγαθῶν αὐτὴν ἀποφαίνειν, καὶ οὐδὲν μᾶλλον ἑτέρου.* πᾶν γὰρ μεθ' ἑτέρου ἀγαθοῦ, αἱρετώτερον, ἢ μονούμενον. τοιούτῳ δὴ λόγῳ καὶ Πλάτων ἀναιρεῖ, ὅτι οὐκ ἔστιν ἡδονὴ τἀγαθόν· αἱρετώτερον γὰρ εἶναι μετὰ φρονήσεως τὸν ἡδὺν βίον, ἢ χωρίς· εἰ δὲ τὸ μικτὸν κρεῖττον, οὐκ εἶναι τὴν ἡδονὴν τἀγαθόν· οὐδενὸς γὰρ προστεθέντος* αὐτῷ, τἀγαθὸν αἱρετώτερον γίνεσθαι· δῆλον δ' ὡς οὐδ' ἄλλο οὐδὲν τἀγαθὸν ἂν εἴη, ὃ μετά τινος τῶν καθ' αὑτὸ ἀγαθῶν αἱρετώτερον γίνεται. τί οὖν ἐστι τοιοῦτον, οὗ καὶ ἡμεῖς κοινωνοῦμεν; τοιοῦτον γὰρ ἐπιζητεῖται. οἱ δ' ἐνιστάμενοι ὡς οὐκ ἀγαθὸν οὗ* πάντ' ἐφίεται, μὴ οὐθὲν* λέγωσιν· ὃ γὰρ πᾶσι δοκεῖ, τοῦτ' εἶναί φαμεν. ὁ δ' ἀναιρῶν ταύτην τὴν πίστιν, οὐ πάνυ πιστότερα ἐρεῖ· εἰ μὲν γὰρ* τὰ ἀνόητα ὠρέγετο αὐτῶν, ἦν ἄν τι τὸ λεγόμενον· εἰ δὲ καὶ τὰ φρόνιμα, πῶς λέγοιεν ἄν τι; ἴσως δὲ καὶ ἐν τοῖς φαύλοις ἐστί τι φυσικὸν ἀγαθὸν κρεῖττον ἢ* καθ' αὑτά, ὃ ἐφίεται τοῦ οἰκείου ἀγαθοῦ. οὐκ ἔοικε δὲ οὐδὲ περὶ τοῦ ἐναντίου καλῶς λέγεσθαι. οὐ γάρ φασιν, εἰ λύπη κακόν ἐστι, τὴν ἡδονὴν ἀγαθὸν εἶναι· ἀντικεῖσθαι γὰρ καὶ κακὸν κακῷ, καὶ ἄμφω τῷ* μηδετέρῳ, λέγοντες ταῦτα οὐ κακῶς· οὐ μὴν ἐπί γε τῶν εἰρημένων ἀληθεύοντες. ἀμφοῖν μὲν γὰρ* ὄντων κακῶν, καὶ φευκτὰ ἔδει εἶναι ἄμφω· τῶν μηδετέρων δέ,* μηδέτερον, ἢ ὁμοίως· νῦν δὲ φαίνονται, τὴν μέν, φεύγοντες ὡς κακόν, τὴν δ', αἱρούμενοι ὡς ἀγαθόν· οὕτω δὴ καὶ ἀντίκειται. Οὐ μὴν οὐδ' εἰ μὴ τῶν ποιοτήτων ἐστὶν ἡ ἡδονή, διὰ τοῦτ' οὐδὲ τῶν ἀγαθῶν. οὐδὲ γὰρ αἱ τῆς ἀρετῆς ἐνέργειαι, ποιότητές εἰσιν· οὐδ' ἡ εὐδαιμονία.

γρ. μένειν.

γρ. ὃ μὴ δι' ἕτερον χ. reliquis omiſſis malè.

γρ. ἥδεται

γρ. τὸ δεῖν.

Legendum αὐτὸ αὑτῷ. h. e. αὐτὸ τὸ ἴδιον. Euſtrat. ita diligẽter de eo admonet, vt mirũ ſit, interpretes id non odoerriſſe.

Euſtr. ſic, πᾶν γ. μ. ε. ἀγαθοῦ αἱρ. ἢ μονούμενον, ἢ αὐτὸ μονούμενον. h. e. Quicquid cum alio bono coniunctum optabilius eſt quàm per ſe, id non eſt eiuſmodi. nempe τἀγαθόν.

Euſtr. αὐτὸ τὸ ἀγαθόν. h. e. τὸ αὐτὸ ἀγαθόν. vel ſolũ πᾶν. nam αὐτὸ pro μόνον paſſim.

γρ. πάντως ἐφίεται pro μόνον rectè.

γρ. λέγωσι.

γρ. τὰ ἀνόητα μόνα.

γρ. καθ' αὑτά.

γρ. μηδέτερον & μηδέτερα λέγοντες· μηδὲν δ' οὖν. reſtituimos verã lect. ex Euſtrat.

γρ. ὄντοιν.

γρ. ἢ ἑτέρου ἢ ὁμοίως.

CAPVT II.

Voluptatis tractationem aggreditur. Et primum opiniones veterum enumerat & examinat.

Nunc quæ de voluptate ab aliis dicta ſũt, perſequamur. Voluptatẽ igitur eſſe ſummum bonum putabat Eudoxus, propterea quia omnia animalia, & ratione prædita, & rationis expertia, eam deſiderare & appetere videret. At omnibus in rebus id quod ſit expetendũ, eſſe bonũ: & vt quidque maximè expetendum, ita longè optimum. Quòd autem omnia ad idem ferãtur, hoc eſſe iudicio, eam quiddam eſſe optimum. Vnũquidque enim id quod ſibi ſit bonum, vt & cibũ, reperire. Quod igitur omnibus eſt bonum, & quod omnia deſiderant, id eſſe ſummum bonum. Atque hæc ſanè oratio fidem faciebat, propter virtutem, moréſq; hominis magis quàm ipſa propter ſe. Egregiè enim præter cæteros temperãs exiſtimabatur. Quare non vt voluptati amicus hæc loqui putabatur: ſed reapſe ita eſſe videbantur. Neq; verò ex eius contrario minùs id perſpicuum eſſe exiſtimabat. Dolorẽ enim per ſe omnibus eſſe fugiendum: itémque eius contrarium optabile atque expetendum. Id porrò maximè eſſe expetendum, quod non propter aliud, nequealîus rei gratia expetimus. Tale autẽ quiddam eſſe ſine controuerſia voluptatem. Neminẽ enim ex altero quærere, cuius rei gratia voluptate afficiatur: quaſi per ſe ſit optabilis & expetenda voluptas, &, cuicumque rei bonæ accedat, eã efficiat magis expetendã: quale eſt iuſtè agere, & temperãter viuere. Bonũ autẽ ipſum ſeipſo amplificari atque augeri. Videtur ergo hæc ratio oſtendere, eã in bonis eſſe numerãdam, nihiloque magis bonum, quàm alterum ei adiunctum. Omne enim bonum, cũ altero bono coniunctum, optabilius eſt, quàm ipſum per ſe, & ab alio bono deſertum. Ac tali ratione ſententiam eorum qui voluptatem ſummũ bonum eſſe dicũt, Plato labefactat. Optabiliorem .n. eſſe vitam iucũdam cum prudentia coniunctã, quàm ſine prudentia. Quod ſi iucundum alteri bono admiſtum melius eſt, voluptatem non eſſe ſummum bonum. Nullius enim rei adiunctione ſummum bonum optabilius fieri poſſe. Sed perſpicuum eſt neque aliud quidquam, quod cum alio per ſe bono coniunctum optabilius ſit, ſummum bonum futurum. Quidnam igitur eſt ſummum bonum, cuius quidem nobis ſit communio: Tale enim quæritur. Iam verò qui pertinaciter negant id eſſe bonũ, quod omnia deſiderant atque appetunt, vereor ne nihil dicant. Nam quod omnibus videtur, hoc eſſe dicimus: nec qui hanc perſuaſionem labefactarit, multo probabiliora certiorá ve dicturus eſt. Nam ſi ſola mentis experria voluptates appeterent, eſſet id aliquid, quod ab eis dicitur: ſed etiam ea quæ ſapiunt, & prudentes ſentiunt, quid cauſæ eſt cur audiendi ſint? Fortaſſe verò etiam in vitioſis naturale quoddam bonum ineſt, meliùs quam ipſorum ſit captus, quod bonum ſibi accommodatum appetit. Iam verò neque quod de contrario dicunt, recte dici videtur. Negant enim effici ex eo quòd dolor malum ſit, voluptatem eſſe bonum. Nam & malũ malo opponi, & vtrumque ei quod neutrum eſt. Atque hæc quidem dicunt non malè: verumtamen ſi ad ea quæ dicta ſunt, exigantur, minùs verè. Nam ſi ambo mala eſſent, neceſſariò ambo eſſent fugienda: ſin neutrum eſſet malum, vel neutrum eſſet fugiendum, vel æquè vtrumque. Nunc videmus, dolorem fugi, vt malum: voluptatem expeti, vt bonum. Sic igitur & opponuntur inter ſe. Neque verò ſi voluptas non eſt qualitas, idcirco non eſt in bonis numeranda. Nam neque virtutis munera & functiones ſunt qualitates, neque beatitudo

A Dicunt autem bonum eſſe terminatum: voluptatem nullis terminis circumſcriptam, quia contentior & remiſſior eſſe poteſt. Si igitur ex perceptione voluptatis hoc iudicant, in iuſtitia quoque & cæteris virtutibus, ex quibus perſpicuè aiunt, eos qui virtutes colunt, magis & minus cuiuſdammodi fieri, idem erit. Iuſtiores enim alijs alij ſunt & fortiores: fieri item poteſt, vt iuſtè agamus, temperantérque viuamus, magis & minùs. Sin ex voluptatibus ipſis, verendum eſt ne cauſam non afferant: ſiquidem ſunt alię puræ ac ſinceræ, aliæ miſtæ. Sed quid prohibet, quemadmodum valetudo, quæ terminata eſt, intendi poteſt & remitti, ſic & voluptatem? Non enim eadem in B omnibus temperatio corporis & conuenientia eſt: neque in eodem ſemper eſt vna: ſed ita remittitur & langueſcit, vt vſque ad aliquem finem permaneat: eóque differt, quòd intenditur & remittitur. Tale igitur quiddam in eo quoque quod ad voluptatem attinet, accidere poteſt. Et cùm ſummum bonum perfectum quiddam eſſe ſtatuant, motus autem & ortus imperfectos: voluptatem eſſe motum & ortum, oſtendere conantur. Sed neque rectè dicere videntur, neque voluptas eſt motus. Omnis enim motionis propria videtur eſſe celeritas & tarditas: & ſi non per ſe, qualis eſt ea qua mundus mouetur, at cum alia motione comparatæ. In voluptate autem neutrum horum ineſt. Fieri enim poteſt vt quis citò fuerit affe- C ctus voluptate, quemadmodum vt citò iracundia exarſerit: ſed vt voluptate celeriter fruatur, non poteſt, ne ſi cùm alio quidem conferatur. Vt ambulet autem, & augeatur, & quæ ſunt huius generis omnia poteſt. Nihil igitur obſtat quominus celeriter & tardè ad voluptatem traducamur: ſed vt celeriter voluptatis munere fungamur, fieri non poteſt. voluptatis autem munere fungi, dico voluptate affici. Iam verò qui poſſit ortus eſſe? Videtur enim non ex re qualibet quæuis oriri: ſed ex quo quidque oritur, in hoc diſſolui, atque interire. Et, cuius rei ortus eſt voluptas, eius rei interitus erit dolor. Deinde aiunt, dolorem eius rei quæ eſt ſecundùm naturam, penuriam eſſe: voluptatem, expletionem. At hi ſunt affectus D corporis. Si voluptas igitur, eius quod ſecundùm naturam eſt, expletio eſt: id, in quo fit expletio, etiam voluptate affici queat. Corp⁹ ergo voluptate affici queat. At non videtur ita eſſe. Non eſt ergo voluptas expletio. Verùm cum fit expletio, poteſt aliquis voluptate affici, & cùm ſecatur, dolere. Hæc opinio autem ex doloribus ac voluptatibus, quę in alimẽto verſantur, videtur eſſe nata: homines enim, cũ egent alimento, & cùm antegreſſus dolor eſt, expletione delectari. Sed hoc nõ in omnibus voluptatibus accidit. Sũt enim doloris expertes tum mathematicæ, tum earum quæ in ſenſibus poſitæ ſunt, eæ quæ ex odoratu percipiuntur, voluptates: & verò acroamata, & ſpectacula: multę etiã res memoria repetitæ, multę denique ſperatæ voluptatem af- E ferunt. Cuius igitur rei hæ voluptates ortus erũt? Nullius. n. rei antegreſſa eſt penuria, aut egeſtas, cuius expletio conſequatur. Iis autẽ qui turpes & probroſas voluptates obijciunt, reſpõderi poſſit, hæc non eſſe iucũda. Non. n. ſi hominibus malè affectis ſunt iucunda, etiã abſolutè iucunda ſunt habẽda: ſed his tantùm. Quẽadmodum neque ea quę ſunt ægrotis ſalubria, aut dulcia, aut amara: neque ea quæ lippientibus videntur alba, ſunt reapſe talia. Poteſt etiam hoc modo reſpõderi, voluptates eſſe expetendas, ſed non ab iis rebus profectas: quemadmodum diuitem eſſe optabile eſt, ſed non ex proditione: & valere, ſed non quolibet cibo veſcentι. Poſtremò dicendum eſt, ſpecie differre voluptates,

A λέγουσι * δὲ, τὸ μὲν ἀγαθὸν, ὡρίσθαι, τὴν δ' ἡδονὴν ἀόριστον εἶναι, ὅτι δέχεται τὸ μᾶλλον καὶ τὸ ἧττον. εἰ μὲν οὖν ἐκ τοῦ ἥδεσθαι τοῦτο κρίνουσι, καὶ περὶ τὴν δικαιοσύνην καὶ τὰς ἄλλας ἀρετὰς, καθ' ἃς ἐναργῶς φασι μᾶλλον καὶ ἧττον * τοὺς ποιοὺς ὑπάρχειν, ἢ κατὰ τὰς ἀρετὰς ἔσται τὸ αὐτό· δίκαιοι γάρ εἰσι μᾶλλον καὶ ἀνδρεῖοι· ἔστι δὲ καὶ δικαιοπραγεῖν καὶ σωφρονεῖν μᾶλλον καὶ ἧττον. εἰ δὲ ἐν ταῖς ἡδοναῖς, μή ποτ' οὐ λέγουσι τὸ αἴτιον, * ἐὰν ὦσιν, αἱ μὲν ἀμιγεῖς, αἱ δὲ μικταί; τί κωλύει δὲ, καθάπερ ἡ ὑγίεια, ὡρισμένη οὖ- B σα, δέχεται τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον, οὕτω καὶ τὴν ἡδονήν; οὐ γὰρ ἡ αὐτὴ συμμετρία ἐν πᾶσίν ἐστιν· οὐδ' ἐν τῷ αὐτῷ μία τις ἀεί· ἀλλ' ἀνιεμένη διαμένει ἕως τινός· καὶ διαφέρει τῷ μᾶλλον καὶ ἧττον· τοιοῦτο δὲ καὶ τὸ περὶ τὴν ἡδονὴν ἐνδέχεται εἶναι. τέλειόν τε τἀγαθὸν τιθέντες, τὰς δὲ κινήσεις καὶ τὰς γενέσεις, ἀτελεῖς· τὴν ἡδονὴν κίνησιν καὶ γένεσιν ἀποφαίνειν πειρῶνται. οὐ καλῶς δ' ἐοίκασι λέγειν οὐδ' εἶναι κίνησιν. πάσῃ γὰρ οἰκεῖον εἶναι δοκεῖ τάχος καὶ βραδυτής· καὶ εἰ μὴ καθ' αὑτὴν, οἷον * τὸ τοῦ κόσμου, πρὸς ἄλλο· τῇ δ' ἡδονῇ τούτων οὐδέτερον ὑπάρχει· ἡσθῆναι μὲν C γάρ ἐστι ταχέως, ὥσπερ ὀργισθῆναι· ἥδεσθαι δ' οὔ· οὐδὲ πρὸς ἕτερον· βαδίζειν δὲ καὶ αὔξεσθαι, καὶ πάντα τὰ τοιαῦτα. μεταβάλλειν μὲν οὖν εἰς τὴν ἡδονὴν ταχέως καὶ βραδέως, ἔστιν· ἐνεργεῖν δὲ κατ' αὐτὴν, ταχέως, οὐκ ἔστι· λέγω δὲ ἥδεσθαι. γένεσίς τε πῶς ἂν εἴη; δοκεῖ γὰρ οὐκ ἐκ τοῦ τυχόντος τὸ τυχὸν γίνεσθαι, ἀλλ' ἐξ οὗ γίνεται, εἰς τοῦτο διαλύεσθαι. καὶ οὗ γένεσις ἡ ἡδονὴ, τούτου ἡ λύπη φθορά· καὶ λέγουσι δὲ τὴν μὲν λύπην, ἔνδειαν εἶναι τοῦ κατὰ φύσιν· τὴν δ' ἡδονὴν, ἀναπλήρωσιν. ταῦτα δὲ σωματικά ἐστι πάθη. εἰ δή ἐστι τοῦ κατὰ φύσιν ἀναπλήρωσις, D * ἡδονὴ, ἐν ᾧ ἡ ἀναπλήρωσις, τοῦτ' ἂν καὶ ἥδοιτο· τὸ σῶμα ἄρα· οὐ δοκεῖ δέ· οὐκ ἔστιν ἄρα ἀναπλήρωσις, ἡ ἡδονή· ἀλλὰ γινομένης μὲν ἀναπληρώσεως, ἥδοιτ' ἄν τις, καὶ τεμνόμενος λυποῖτο. ἡ δόξα δ' αὕτη δοκεῖ γεγενῆσθαι ἐκ τῶν περὶ τὴν τροφὴν λυπῶν καὶ ἡδονῶν. ἐνδεεῖς γὰρ γινομένους καὶ προλυπηθέντας, ἥδεσθαι τῇ ἀναπληρώσει. τοῦτο δ' οὐ περὶ πάσας συμβαίνει τὰς ἡδονάς· ἄλυποι γάρ εἰσιν αἵ τε μαθηματικαὶ, καὶ τῶν κατὰ τὰς αἰσθήσεις * αἱ διὰ τῆς ὀσφρήσεως· καὶ ἀκροάματα δὲ καὶ ὁράματα· πολλαὶ δὲ καὶ μνῆμαι, καὶ ἐλπίδες. τίνος οὖν αὗται E γενέσεις ἔσονται; οὐδενὸς γὰρ ἔνδεια γεγένηται, οὗ * γένοιτ' ἂν ἀναπλήρωσις. πρὸς δὲ τοὺς * προφέροντας τὰς ἐπονειδίστους τῶν ἡδονῶν, λέγοι τις ἂν ὅτι οὐκ ἔστι ταῦθ' ἡδέα· οὐ γὰρ εἰ τοῖς κακῶς διακειμένοις, ἡδέα ταῦτ' ἐστὶν, οἰητέον αὐτὰ καὶ ἡδέα εἶναι ἁπλῶς, πλὴν τούτοις· καθάπερ οὐδὲ τὰ τοῖς κάμνουσιν ὑγιεινὰ, ἢ γλυκέα, ἢ πικρά· οὐδ' αὖ λευκὰ, τὰ φαινόμενα τοῖς ὀφθαλμιῶσιν. ἢ οὕτω δὴ λέγοιτ' ἂν, ὅτι, αἱ μὲν ἡδοναὶ, αἱρεταί εἰσιν, οὐ μὴν ἀπό γε τούτων· ὥσπερ καὶ τὸ πλουτεῖν, προδόντι δ' οὔ· καὶ τὸ ὑγιαίνειν, οὐ μὴν ὁποιονοῦν φαγόντι· ἢ, ὅτι τῷ εἴδει διαφέρουσιν αἱ ἡδοναί·

γρ. δή.

Lamb. ita emendat, καὶ κατὰ τὰς ἀρετὰς τοὺς ποιοὺς ὑπάρχειν, ἔσται τὸ αὐτό. verborum tranſpoſitione locũ ſanãs, qui alioqui cultro opus habere videbatur.

* Vide eius annot.

γρ. ὡς οἷον.

γρ. τὸ τοῦ κ. & τὸ τοῦ κ.

γρ. ἡ ἡδ. ἐν ᾧ ἀν.

γρ. ἡ διὰ. peſſimè.

γρ. γένοιτ' ἂν ἀ. διαλυομένοις.

γρ. προσφέροντας. minùs rectè.

A ἕτεραι γὰρ αἱ ἀπὸ τῶν καλῶν, τῶν ἀπὸ τῶν αἰσχρῶν, καὶ οὐκ ἔστιν ἡσθῆναι τὴν τοῦ δικαίου, μὴ ὄντα δίκαιον μηδὲ τὴν τοῦ μουσικοῦ, μὴ ὄντα μουσικόν· ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων. ἐμφανίζειν δὲ δοκεῖ καὶ ὁ φίλος, ἕτερος ὢν τοῦ κόλακος, οὐκ οὖσαν ἀγαθὸν τὴν ἡδονὴν, ἢ διαφόρους εἴδει· ὁ μὲν γὰρ, πρὸς τἀγαθὸν ὁμιλεῖν δοκεῖ· ὁ δὲ, πρὸς ἡδονήν. * καὶ τὸ μὲν, ὀνειδίζεται· τὸ δ', ἐπαινοῦσιν, ὡς πρὸς ἕτερα ὁμιλοῦντα. οὐδείς τ' ἂν ἕλοιτο ζῆν παιδίου διάνοιαν ἔχων διὰ βίου, ἡδόμενος ἐφ' οἷς τὰ παιδία, ὡς * οἷόν τε μάλιστα· οὐδὲ χαίρειν, ποιῶν τι τῶν * αἰσχίστων, μηδέ ποτε μέλλων λυπηθῆναι· περὶ πολλά τε σπουδὴν ποιησαίμεθα ἂν, καὶ εἰ μηδεμίαν ἐπιφέροι ἡδονὴν, οἷον ὁρᾶν, μνημονεύειν, εἰδέναι, τὰς ἀρετὰς ἔχειν. εἰ δ' ἐξ ἀνάγκης ἕπονται τούτοις * ἡδοναὶ, οὐδὲν διαφέρει· ἑλοίμεθα γὰρ ἂν ταῦτα, καὶ εἰ μὴ γίνοιτ' ἂν ἀπ' αὐτῶν ἡδονή. ὅτι μὲν οὖν οὔτε * τἀγαθὸν ἡ ἡδονὴ, οὔτε πᾶσα αἱρετὴ, δῆλον ἔοικεν εἶναι, καὶ ὅτι εἰσὶν αἱρεταί τινες καθ' αὑτὰς, διαφέρουσαι τῷ εἴδει, ἢ τῷ ἀφ' ὧν. τὰ μὲν οὖν λεγόμενα περὶ τῆς ἡδονῆς καὶ λύπης, ἱκανῶς C εἰρήσθω.

Vetus interpr. καὶ ὁ μὲν ὀνειδίζεται· τὸν δ' ἐπαινοῦσιν, ὡς πρ. ſic & Euſtrat. legiſſe videtur.

γ. οἷόν τε μά.

γρ. αἰσχρῶν,

γρ. αἱ ἡδοναί,

γ. ἀγαθόν

ΚΕΦΑΛ. γʹ.

Ὅτι οὐκ ἔστιν ἡ ἡδονὴ κίνησις.

Τί δ' ἐστὶν, ἢ ποῖόν τι, καταφανέστερον γένοιτ' ἂν ἀπ' ἀρχῆς ἀναλαβοῦσι. δοκεῖ γὰρ ἡ μὲν ὅρασις, καθ' ὁντινοῦν χρόνον τελεία εἶναι· οὐ γάρ ἐστιν ἐνδεὴς οὐδενὸς, ὃ εἰς ὕστερον γινόμενον τελειώσει αὐτῆς τὸ εἶδος. * τοιούτῳ δ' ἔοικε καὶ ἡ ἡδονή· D ὅλον γάρ τι ἐστί. καὶ κατ' οὐδένα χρόνον λάβοι τις ἂν ἡδονὴν, ἧς ἐπὶ πλείω χρόνον γινομένης, τελειωθήσεται τὸ εἶδος· διόπερ οὐδὲ κίνησίς ἐστιν· ἐν χρόνῳ γὰρ πᾶσα κίνησις, καὶ τέλους τινὸς, οἷον ἡ οἰκοδομικὴ τελεία, ὅταν ποιήσῃ οὗ ἐφίεται. ἢ ἐν ἅπαντι δὴ * τῷ χρόνῳ, ἢ ἐν τούτῳ. ἐν δὲ τοῖς μέρεσι τοῦ χρόνου πᾶσαι ἀτελεῖς, καὶ ἕτεραι τῷ εἴδει τῆς ὅλης καὶ ἀλλήλων· ἡ γὰρ τῶν λίθων σύνθεσις, ἑτέρα τῆς τοῦ κίονος ῥαβδώσεως, καὶ αὗται, τῆς τοῦ ναοῦ ποιήσεως. καὶ ἡ μὲν τοῦ ναοῦ, τελεία· οὐδενὸς γὰρ ἐνδεὴς πρὸς τὸ προκείμενον· ἡ δὲ τῆς κρηπῖδος καὶ E τοῦ τριγλύφου, ἀτελής· μέρους γὰρ ἑκατέρα. τῷ εἴδει οὖν διαφέρουσι, καὶ οὐκ ἔστιν ἐν ὁτῳοῦν χρόνῳ λαβεῖν κίνησιν τελείαν τῷ εἴδει· ἀλλ' εἴπερ, ἐν τῷ ἅπαντι. ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ βαδίσεως καὶ τῶν λοιπῶν. εἰ γάρ ἐστιν ἡ φορὰ, κίνησις πόθεν ποῖ, καὶ ταύτης διαφοραὶ κατ' εἶδος, πτῆσις, βάδισις, ἅλσις, καὶ τὰ τοιαῦτα· οὐ μόνον δὲ οὕτως, ἀλλὰ καὶ ἐν αὐτῇ τῇ βαδίσει· τὸ γὰρ πόθεν ποῖ, οὐ ταὐτὸν ἐν τῷ σταδίῳ καὶ τῷ μέρει, καὶ ἐν ἑτέρῳ, καὶ ἑτέρῳ μέρει· οὐδὲ τὸ διεξιέναι τὴν γραμμὴν τήνδε κἀκείνην· οὐ μόνον γὰρ γραμμὴν διαπορεύεται, ἀλλὰ καὶ ἐν * τόπῳ οὖσαν· ἐν ἑτέρῳ δ' αὕτη ἐκείνης. δι' ἀκριβείας μὲν οὖν περὶ κινήσεως * ἐν ἄλλοις εἴρηται.

γρ. ποίῳ

γρ. τῷ χρόνῳ τούτῳ & τῷ χρόνῳ ἢ τούτῳ.

Phyſic. lib. 5.

A Aliæ enim ſunt eæ quę ex rebus honeſtis capiuntur, ab ijs quæ ex turpibus: neque fieri vllo modo poteſt, vt quis iuſti hominis voluptate potiatur, qui nō ſit iuſtus: neque muſici, qui non ſit muſicus: ſimiliſque eſt cæterorum ratio. Atque etiam videtur amicus, qui ab aſſentatore differt, voluptatem non eſſe bonū, aut certè differre ſpecie voluptates, declarare. Ille enim videtur cōgredi & verſari cum amico, vt ei ſit bono, hic vt voluptati: & hoc vituperatur, illud laudāt omnes, quaſi amicus ſermones & congreſſus ſuos aliò quàm aſſentator, referat. Neque verò cuiquam vita ſit optabilis, vt per omnem vitam, cogitationem & mentem puerilem obtineat: ijſque rebus quibus pueri lætantur, quàm maximè B fieri poteſt, delectetur: neque quiſquā gaudere cupiat turpiſſima aliqua & flagitioſiſſima re admiſſa, etiamſi nunquam ſit propterea doliturus. Ad multa denique ſtudium atque operam noſtram contulerimus, etiamſi nullam voluptatem ſint allatura: cuiuſmodi ſunt, videre, memoria tenere, ſcire, virtutes denique habere. Nec refert quòd his neceſſariò ſuccedunt voluptates. Hæc enim ſequeremur & expeteremus, etiamſi nulla ex ijs proficiſceretur voluptas. Non eſſe igitur ſummum bonum voluptatem, neq; omnem eſſe expetendam: eſſeque nonnullas per ſe expetēdas, vel ſpecie, vel ijs rebus, ex quibus oriuntur, differenteis, perſpicuum videtur C eſſe. Atque ea quidem, quæ de voluptate ac dolore dicuntur, ſatis à nobis expoſita ſint.

CAPVT III.

Ex ſua porrò ſententia Voluptatis naturam declaraturus, ἀνασκευαστικῶς primùm id facit, & quid voluptas non ſit, oſtendit.

QVid ſit autem, aut qualis res ſit, planius fieri poterit, ſi ab initio repetamus. Videtur enim aſpectus quouis tempore perfectus eſſe. Nam nil deſiderat, quod cùm poſtea contigerit, eius formam ſit abſoluturum. Huic ſimilis eſt & voluptas. Namque totum quid- D dam eſt, atque integrum: neque quiſquam voluptatem vllo tempore ſumat, cuius, ſi lōgiùs producatur, forma ſit perfectior futura. Itaque ne motus quidem eſt. Omnis enim motus in tempore verſatur, & ad aliquem finem refertur: verbi gratia, is qui in ædificando conſumitur, tum perfectus eſt, cùm id quod deſiderat, effecerit. Aut igitur in toto tempore, aut in hoc. In partibus autem temporis omnes ſunt imperfecti, ſpeciéque & à toto, & ipſi inter ſe differunt. Lapidum enim compoſitio & ſtructura alia eſt à columnę ſtriatione: & hi motus, alij ſunt à templi perfectione. Ac templi quidem motus perfectus eſt: nihil enim deſiderat ad id quod propoſitum fuerat. Fundamenti autem, & lacunaris, imperfectus: vterque enim partis E eſt. Specie igitur differunt, neque in vllo tempore, qualecunque illud ſit, perfectus in ſuo genere motus ſumi poteſt: aut ſi maximè poteſt, in toto poteſt. ſimilitérque de inceſſu, & reliquis motibus ſentiendum. Si enim loci mutatio motus eſt alicunde aliquò, huius quoque formæ diſpares ac differentes, volatus, inceſſus, ſaltus, & cætera huiuſmodi, motus ſunt alicunde aliquò. Nec ſolùm ita ſe res habet in alijs loci mutationibus, verumetiam in ipſo inceſſu. Nam inceſſus alicūde aliquò nō eſt idem in ſtadio, atque in eius parte: neque idem in vna, atque in alia: neq; eadem loci mutatio eſt, qua hæc linea, & qua illa tranſitur. Non enim linea ſolùm tranſitur, verumetiam linea, quæ in loco eſt: at hæc in alio loco, quàm illa eſt. Subtiliter igitur & enucleatè de motu in alijs libris diſputatum à nobis eſt.

Videtur autem non omni tempore perfectus eſſe, ſed plerique imperfecti, ſpeciéque differentes, ſi quidem termini alicunde aliquò motum informant. At voluptatis in quouis tempore forma perfecta eſt. Perſpicuũ igitur eſt, motum & voluptatem inter ſe differre, voluptatémque totum quiddam & perfectum eſſe. Quod quidem etiam ex eo intelligere licet, quòd fieri nõ poteſt vt quis moueatur niſi in tempore: ſed vt voluptate afficiatur, poteſt. Nam quod in puncto temporis poſitum eſt, totum quiddam eſt. Atque ex his perſpicuum illud quoque eſt, minùs rectè ab his dici, voluptatẽ motum aut ortum eſſe. Non enim omnium rerum dicũtur eſſe motus & ortus, ſed earum duntaxat, quæ partitionem recipiunt, & quę nõ ſunt tota. Neque.n. aſpectus, neque puncti, neque monadis ortus eſt, neque horum quidquam vel motus, vel ortus eſt. Ergo neque voluptas, motus vel ortus eſt. Eſt enim totum atque integrum quiddam voluptas.

A ἔοικε δ' οὐκ ἐν ἅπαντι χρόνῳ τελεία εἶναι, ἀλλ' αἱ πολλαὶ ἀτελεῖς καὶ διαφέρουσαι τῷ εἴδει, εἴπερ τὸ πόθεν ποῖ εἰδοποιόν. τῆς ἡδονῆς δ' ἐν ὁτῳοῦν χρόνῳ τέλειον τὸ εἶδος. δῆλον οὖν ὡς * ἑτεραί τ' ἂν εἶεν ἀλλήλων, καὶ τῶν ὅλων τι καὶ τελείων ἡ ἡδονή. δόξειε δ' ἂν τοῦτο καὶ ἐκ τοῦ μὴ ἐνδέχεσθαι κινεῖσθαι * μὴ ἐν χρόνῳ, ἥδεσθαι δέ· τὸ γὰρ ἐν τῷ νῦν, ὅλον τι. ἐκ τούτων δὲ δῆλον, καὶ ὅτι οὐ καλῶς λέγουσι κίνησιν ἢ γένεσιν εἶναι τὴν ἡδονήν. οὐ γὰρ πάντων ταῦτα λέγεται, ἀλλὰ τῶν μεριστῶν· καὶ μὴ ὅλων· οὐδὲ γὰρ ὁράσεώς ἐστι γένεσις, οὐδὲ στιγμῆς, οὐδὲ μονάδος· οὐδὲ τούτων
B * οὐδὲν κίνησις, οὐδὲ γένεσις· οὐδὲ δὴ * ἡδονῆς· ὅλον γάρ τι.

x. ἕτεραι. etiam apud Euſtr.

Phyſ. l. 6. c. 3.

γρ. οὐδενός. vide Lamb. annot.

γρ. ἡδονή.

CAPVT IV.

Voluptatis naturam κατασκευαστικῶς perſequitur, & quid ſit, enarrat.

ΚΕΦΑΛ. δ'.

Ὅτι ἡ ἡδονὴ τελειοῖ τὴν ἐνέργειαν, οὐχ ὡς ἡ ἐνυπάρχουσα ἕξις, ἀλλ' ὡς ἐπιγινόμενόν τι τέλος, οἷον τοῖς ἀκμαίοις ἡ ὥρα.

IAm verò cùm ſenſus omnis in id quod ſub eum ſenſum cadit, ſuo munere fungatur: & perfectè quidem fungatur is qui bene affectus eſt, cũ eorum, quę ſub illo ſenſu poſita ſunt, pulcherrimo quoq; comparatus. Tale enim quiddã maximè videtur eſſe perfecta muneris fũctio. Atque vtrũ ſenſum ſuo munere fungi dicamus, an id in quo ſenſus ineſt, nihil interſit. In vnoquoque autẽ genere optima eſt functio eius quod optimè affectũ eſt, cũ eorũ, quæ ſub eũ ſenſum cadunt, præſtãtiſſimo quoque cõparatum. Hęc autẽ perfectiſſima erit & iucũdiſſima. Habet enim ſenſus ſuã quiſque voluptatẽ: itémque cogitatio & cognitio. Atque vt quæq; functio eſt perfectiſſima, ita iucũdiſſima eſt. Eſt autẽ perfectiſſima eius quod bene affectũ eſt, ad eorũ quæ ſub illũ ſenſum aut cogitationem cadũt, optimum. Perficit igitur muneris functionem voluptas. Sed non ita perficiet, vt & res ſenſui ſubiecta, & ſenſus ipſe, cùm bona ſunt. Quẽadmodũ bona valetudo aliter cauſa eſt cur aliquis valeat, aliter medicus. Iam perſpicuũ illud profectò eſt, in omni ſenſu voluptatẽ gigni. Dicimus enim, quædã, quę cernuntur, & quæ audiũtur, eſſe iucũda. Atque ea tum videlicet iucundiſſima ſunt, cùm & ſenſus eſt optimus, & in id quod tale ſit, ſuam actionem explicat, ſuóque munere fungitur. Quandiu autẽ talia erunt, & id quod ſenſu percipitur, & id quod ſentit, ſemper erit voluptas, dũmodo præſtò ſit quod efficit, & quod patitur. Perficit autẽ muneris functionẽ voluptas, nõ vt habitus penitus inſitus, ſed vt finis quidam ſubſequens: veluti eos qui florẽt ætate, formæ maturitas. Quandiu autem id quod ſub ſenſum vel intelligentiam cadit, tale fuerit quale oportet eſſe: & quandiu id quod iudicat aut contemplatur, tale: tandiu in functione muneris futura eſt voluptas. Nam cùm ſimilia ſunt, cúmque eodem modo inter ſe affecta ſunt, & id quod ad accipiendum ſeu patiendum aptum eſt, & id in quo efficiendi vis ineſt: eadem res ex illis exiſtere ſolet ſuapte natura. Qui fit igitur vt nemo continenter delectetur? An quòd defatigatur? Nullæ enim res humanæ aſſiduam muneris functionem ferre poſſunt. Ita neque perpetua voluptas gigni poteſt: functionem muneris enim conſequitur. Nõnulla autem delectant, quandiu noua ſunt: ſed poſteriùs non æquè, propter hanc cauſam. Principiò enim incumbit in ea cogitatio, & contentè in iis ſuo munere fungitur, vt qui defixis oculis rem aliquam intuẽtur.

Αἰσθήσεως δὲ πάσης πρὸς τὸ αἰσθητὸν ἐνεργούσης, τελείως δὲ τῆς εὖ διακειμένης πρὸς τὸ
C κάλλιστον τῶν ὑπὸ τὴν αἴσθησιν κειμένων· τοιοῦτον γὰρ μάλιστ' εἶναι δοκεῖ ἡ τελεία ἐνέργεια· αὐτὴν δὲ λέγειν ἐνεργεῖν, ἢ ἐν ᾧ ἐστι, μηδὲν διαφερέτω· καθ' ἕκαστον δὲ βελτίστη ἐστὶν ἡ ἐνέργεια, τοῦ ἄριστα διακειμένου πρὸς τὸ κράτιστον τῶν ὑφ' αὐτήν· αὕτη δ' ἂν τελειοτάτη εἴη καὶ ἡδίστη· κατὰ πᾶσαν γὰρ αἴσθησίν ἐστιν ἡδονή· ὁμοίως δὲ καὶ διάνοιαν καὶ θεωρίαν· ἡδίστη δὲ ἡ τελειοτάτη· τελειοτάτη δέ, ἡ τοῦ εὖ ἔχοντος πρὸς τὸ σπουδαιότατον τῶν ὑφ' αὐτήν· τελειοῖ δὲ τὴν ἐνέργειαν ἡ ἡδονή· οὐ τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον ἥ τε ἡδονὴ τελειοῖ καὶ * τὸ αἰσθητόν τε καὶ ἡ αἴσθησις, σπουδαῖα ὄντα· ὥσπερ
D οὐδ' ἡ ὑγίεια καὶ ὁ ἰατρὸς ὁμοίως αἰτία ἐστὶ τοῦ ὑγιαίνειν. καθ' ἑκάστην δ' αἴσθησιν ὅτι γίνεται ἡ ἡδονή, δῆλον· φαμὲν γὰρ ὁράματα καὶ ἀκούσματα εἶναι ἡδέα. δῆλον δὲ καὶ ὅτι μάλιστα, ἐπειδὰν ἥ τε αἴσθησις ᾖ κρατίστη, καὶ πρὸς τοιοῦτον ἐνεργῇ. τοιούτων δὲ ὄντων, τοῦ τε αἰσθητοῦ καὶ τοῦ αἰσθανομένου, ἀεὶ ἔσται ἡδονή, ὑπάρχοντός γε τοῦ ποιήσοντος καὶ τοῦ πεισομένου. τελειοῖ δὲ τὴν ἐνέργειαν ἡ ἡδονή, οὐχ ὡς ἡ ἕξις ἐνυπάρχουσα, ἀλλ' ὡς ἐπιγινόμενόν τι τέλος, οἷον τοῖς ἀκμαίοις ἡ ὥρα· ἕως δ' οὖν ἂν ποτε τὸ αἰσθητὸν ἢ νοητὸν ᾖ, οἷον δεῖ, καὶ τὸ κρῖνον ἢ θεωροῦν, ἔσται ἐν τῇ ἐνεργείᾳ ἡ ἡδονή· ὁμοίων γὰρ ὄντων, καὶ πρὸς ἄλληλα τὸν αὐτὸν τρόπον
E ἐχόντων, τοῦ τε παθητικοῦ, καὶ τοῦ ποιητικοῦ, τὸ αὐτὸ πέφυκε γίνεσθαι. πῶς οὖν οὐδεὶς συνεχῶς ἥδεται; * ἢ κάμνει; πάντα γὰρ τὰ ἀνθρώπεια ἀδυνατεῖ συνεχῶς ἐνεργεῖν. οὐ γίνεται οὖν οὐδ' ἡδονή· ἕπεται γὰρ τῇ ἐνεργείᾳ· ἔνια δὲ τέρπει καινὰ ὄντα· ὕστερον δὲ οὐχ ὁμοίως διὰ ταῦτα· τὸ μὲν γὰρ πρῶτον * παρακέκληται ἡ διάνοια, καὶ διατεταμένως περὶ αὐτὰ ἐνεργεῖ, ὥσπερ κατὰ τὴν ὄψιν οἱ ἐμβλέποντες·

Euſtratio videtur, ἡ λέξις ἐλλιπής, ac locum ſupplet. ſcribi autem vult οὐ non δὲ. Eũ vide.

Euſt. legiſſe videtur, τὸ αἰσθ. ὁ αἰσθανόμενος. Suſpicatur autem ille ſcribendum eſſe, ἢ τὸ αἰσθητὸν ἢ αἴσθησιν.

γρ. ὅτι κάμνει.

γρ. παρακεκίνηται, idque malim. Vetus int. addit, διὰ τὴν ἐπιθυμίαν.

μετέπιπτε δ', οὐ γίνεται τοιαύτη ἡ ἐνέργεια, ἀλλὰ παρημελημένη· διὸ καὶ ἡ ἡδονὴ ἀμαυροῦται. ὀρέγεσθαι δὲ τῆς ἡδονῆς οἰηθείη τις ἂν ἅπαντας, ὅτι καὶ τοῦ ζῆν ἅπαντες ἐφίενται· ἡ δὲ ζωὴ, ἐνέργειά τις ἐστί· καὶ ἕκαστος περὶ ταῦτα καὶ τούτοις ἐνεργεῖ, ἃ καὶ μάλιστα ἀγαπᾷ· οἷον, ὁ μὲν μουσικὸς, τῇ ἀκοῇ περὶ τὰ μέλη· ὁ δὲ φιλομαθὴς, τῇ διανοίᾳ περὶ τὰ θεωρήματα· οὕτω δὲ καὶ τῶν λοιπῶν ἕκαστος. ἡ δὲ ἡδονὴ τελειοῖ τὰς ἐνεργείας· καὶ τὸ ζῆν δὲ, οὗ ὀρέγονται. εὐλόγως οὖν καὶ τῆς ἡδονῆς ἐφίενται· τελειοῖ γὰρ ἑκάστῳ τὸ ζῆν, αἱρετὸν ὄν.

A Poſtea verò talis in fungendo munere contentio non adhibetur, ſed muneris functio remiſſior ac negligentior eſt. Quapropter voluptas quoque inobſcuratur. Exiſtimare autem poſſit aliquis, omneis iccirco expetere voluptatem, quia & viuendi cupiditate omnes afficiũtur: vita autem muneris functio quædam ſit: & in eis elaboret quiſque maximè, ſuóque munere fungatur, quæ maximè adamat: vt muſicus auditu in ſonis & cãtibus: diſciplinarũ ſtudioſus, agitatione mẽtis in cognitione rerum: & ita cæteri ſuo quiſque in ſtudio. At voluptas functiones muneris perficit atque abſoluit: & vitam quoque, quam omnes experunt. Non temerè igitur etiam voluptatem appetunt. Vitam enim, quæ cuique optabilis eſt, perficit.

ΚΕΦΑΛ. έ.

CAPVT V.

B

Ὅτι δοκοῦσιν αἱ ἡδοναὶ τῷ εἴδει διαφέρειν.

Voluptatem in ſpecie declarat, eiuſdémque differentias recenſet.

Πότερον δὲ διὰ τὴν ἡδονὴν τὸ ζῆν αἱρούμεθα, ἢ διὰ τὸ ζῆν τὴν ἡδονὴν, ἀφείσθω ἐν τῷ παρόντι. συνεζεῦχθαι μὲν γὰρ ταῦτα φαίνεται, καὶ χωρισμὸν οὐ δέχεσθαι· ἄνευ τε γὰρ ἐνεργείας, οὐ γίνεται ἡδονή· πᾶσάν τε γὰρ ἐνέργειαν τελειοῖ ἡ ἡδονή. Ὅθεν δοκοῦσι καὶ τῷ εἴδει διαφέρειν· τὰ γὰρ ἕτερα τῷ εἴδει, ὑφ' ἑτέρων οἰόμεθα * τελειοῦσθαι. οὕτω γὰρ φαίνεται καὶ τὰ φυσικὰ, καὶ τὰ ὑπὸ τέχνης, οἷον ζῷα, καὶ δένδρα, καὶ γραφὴ, καὶ ἀγάλματα, καὶ οἰκία, καὶ σκεῦος. ὁμοίως δὲ καὶ τὰς ἐνεργείας τὰς διαφερούσας τῷ εἴδει ὑπὸ διαφερόντων τῷ εἴδει τελειοῦσθαι. διαφέρουσι δ' αἱ τῆς διανοίας τῶν κατὰ τὰς αἰσθήσεις, καὶ αὗται ἀλλήλων κατ' εἶδος· καὶ αἱ τελειοῦσαι δὴ ἡδοναί. φανείη δ' ἂν τοῦτο καὶ ἐκ τοῦ συνῳκειῶσθαι τῶν ἡδονῶν ἑκάστην τῇ ἐνεργείᾳ ἣν τελειοῖ. συναύξει γὰρ τὴν ἐνέργειαν ἡ οἰκεία ἡδονή. μᾶλλον γὰρ ἕκαστα κρίνουσι καὶ ἐξακριβοῦσιν οἱ μεθ' ἡδονῆς ἐνεργοῦντες· οἷον γεωμετρικοὶ γίνονται, οἱ χαίροντες τῷ γεωμετρεῖν, καὶ κατανοοῦσιν ἕκαστα μᾶλλον· ὁμοίως δὲ καὶ οἱ φιλόμουσοι, καὶ φιλοικοδόμοι. καὶ τῶν ἄλλων ἕκαστοι, ἐπιδιδόασιν εἰς τὸ οἰκεῖον ἔργον, χαίροντες αὐτῷ. συναύξουσι * δὲ αἱ ἡδοναί. τὰ δὲ συναύξοντα οἰκεῖα. τοῖς ἑτέροις δὲ τῷ εἴδει, καὶ τὰ οἰκεῖα, ἕτερα τῷ εἴδει. ἔτι δὲ, μᾶλλον τοῦτ' ἂν φανείη ἐκ τοῦ τὰς ἀφ' ἑτέρων ἡδονὰς ἐμποδίους ταῖς ἐνεργείαις εἶναι· οἱ γὰρ φίλαυλοι ἀδυνατοῦσι τοῖς λόγοις προσέχειν, ἐὰν κατακούσωσιν αὐλοῦντος, μᾶλλον χαίροντες αὐλητικῇ τῆς παρούσης ἐνεργείας. ἡ κατὰ τὴν αὐλητικὴν οὖν ἡδονὴ, τὴν περὶ τὸν λόγον ἐνέργειαν φθείρει. ὁμοίως δὲ τοῦτο καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων συμβαίνει, ὅταν ἅμα περὶ δύο ἐνεργῇ. ἡ γὰρ ἡδίων τὴν ἑτέραν ἐκκρούει· κἂν πολὺ διαφέρῃ κατὰ τὴν ἡδονὴν, μᾶλλον, ὥστε * μηδ' ἐνεργεῖν κατὰ τὴν ἑτέραν· διὸ χαίροντες ὁτῳοῦν σφόδρα, οὐ πάνυ δρῶμεν ἕτερον, καὶ ἄλλα ποιοῦμεν, ἄλλοις ἠρέμα ἀρεσκόμενοι, οἷον καὶ ἐν τοῖς θεάτροις οἱ τραγηματίζοντες, ὅταν φαῦλοι * οἱ ἀγωνιζόμενοι ὦσι, τότε μάλιστα αὐτὸ δρῶσιν.

γρ. ποιεῖσθαι. διαφέρουσι δ' αἱ τῆς διανοίας τῶν κατὰ τὰς αἰσθήσεις· οὐ.

ἢ. δὲ

κ. μηδὲν ἄν.

γρ. φ. ἀγωνι.

VTrum autem propter voluptatem vitæ retinendę ſtudio ducamur, an viuendi cauſa voluptatem ſequamur, omittamus in præſenti diſputare. Videntur enim hæc inter ſe eſſe copulata, neque alterum ab altero poſſe ſeiungi. Nam neque ſine aliqua muneris functione gignitur voluptas, & omnem muneris functionẽ perficit voluptas. Quare ſpecie quoque differre videntur voluptates. Nam quæ ſpecie differunt, ab iis quæ ſpecie quoque differunt, perfici exiſtimamus. Videtur
C enim & res naturales, & eæ quæ arte conſtant, ita ſe habere: exempli gratia, animalia, arbores, tabulę pictę, ſtatuæ, domus, vaſa. Simili igitur modo & muneris functiones, quę ſpecie differunt, ab ijs quæ ſpecie differũt, voluptatibus perfici. Differunt autem ſpecie functiones cogitationis, à ſenſuum functionibus, & hę inter ſe. Ergo & voluptates eæ quæ illas perficiunt. Atque hoc ex eo etiam cognoſci poterit, quòd ſuæ quæque voluptas muneris functioni, quam perficit, coniuncta eſt. Auget enim & amplificat muneris functionem ſua voluptas. Nam diligentiùs quidque iudicant, accuratiúſque perſequuntur, & adminiſtrant, qui cum voluptate munere funguntur. Verbi gratia, geometriæ fiunt periti, qui geometriæ ſtudijs & actionibus delectantur, & vnumquidque faciliùs ac planiùs intelligunt: itémque
D muſicæ & artis ædificandi ſtudioſi, & cæteri artifices magnos progreſſus in ſuo quiſque ſtudio & munere faciunt, ſi eo delectẽtur. Augent igitur ſtudium & actionẽ voluptates. At quidquid auget, hoc ei quod auget, familiare & coniunctum eſt. Quæ autem ijs quæ ſpecie differunt, accommodata & coniuncta ſunt, ea quoque ſpecie ſunt diuerſa. Pręterea planius hoc ex eo fieri poterit, quòd eæ voluptates, quæ ab alijs ac diuerſis rebus proficiſcuntur, proprijs muneris functionibus impedimento ſunt. Nam qui tibiarum cantu delectantur, ſi aliquem, qui tibia canat, exaudierint, orationi, quæ habetur, animum aduertere non poſſunt: quoniam magis
E eos delectat tibiarum cantus, quàm negotium quod agitur. Ea igitur quæ ex tibiarum ſonis percipitur voluptas, muneris functionem eam quæ in oratione habenda expromitur, corrumpit: itémque hoc in alijs vſu venit, cùm quis ſimul duabus rebus operam dat. Quę enim muneris functio iucũdior eſt, ea depellit ac diſcutit alteram, eóque magis, quo maior ſit illius voluptas, adeò vt in altera re ſuo munere fungi nõ poſſit. Itaque cùm re aliqua, quæcunque illa ſit, vehementer delectamur, non ferè aliud facimus: contrà cùm aliquid aliud leuiter modicéque probamus, aliud agimus, cuiuſmodi eſt id quod fit ab ijs qui in theatris edunt bellaria.

Tunc enim vel maximè hoc faciunt, cùm inepti & mali ſunt equorum agitatores, aut hiſtriones. Quoniam autem propria voluptas muneris functiones cùm limatas atque accuratas efficit, tùm diuturniores ac meliores reddit; alienæ autem corrumpunt: perſpicuum eſt, inter eas multum intereſſe. Propemodum enim idem quod proprij dolores, efficiunt alienæ voluptates. Muneris enim functiones corrumpunt proprij dolores: verbi gratia, ſi cui ſcribere, aut ratiocinari ſit iniucundum ac moleſtum, ille non ſcribit, hic non ratiocinatur, quia moleſta eſt huius muneris functio. Euenit igitur muneris functionibus à proprijs voluptatibus cõtrarium eius quod à proprijs doloribus efficitur. Sunt autem ij proprij dolores, eæque propriæ voluptates, quæ muneris functionem per ſe ſubſequuntur. Diximus autem alienas voluptates ſimile quiddam dolori efficere: corrumpunt enim, ſed diſſimili modo. Iam cùm functiones muneris bonitate & vitio inter ſe differant, aliæque ſint expetendæ, aliæ fugiendæ atque aſpernandæ, aliæ neutræ: ſimilis eſt ratio etiam voluptatum. Sua enim cuiuſque functionis muneris voluptas eſt. Atque ea quidem, quæ bonæ propria eſt, bona eſt: quæ malæ, vitioſa. Nam & cupiditates rerum honeſtarum ſunt laudabiles: turpium, vituperabiles. Verùm muneris functionibus propinquiores & coniunctiores ſunt eæ quæ in eis inſunt voluptates quàm appetitiones. Hæ enim diſtinctæ ſunt & temporibus & natura: illæ functionibus muneris ſunt proximæ & cohærent. itaque ſunt indiſtinctæ & confuſæ, vt controuerſia ſit, an idem ſit muneris functio, quod voluptas. Non tamen videtur voluptas, cogitationis aut ſenſus eſſe functio. Abſurdum enim fuerit. Sed propterea quòd non ſeparantur, idem eſſe nonnulli exiſtimant. Quemadmodum igitur diſſimiles ſunt inter ſe muneris functiones, ſic & voluptates. Differt autem videndi ſenſus à tactu, ſinceritate, auditúſque & odoratus à guſtatu. Similiter igitur differunt voluptates: & ab his eæ quæ in cogitatione verſantur, & vtræque inter ſe. Videtur autem ſua cuiuſque animalis, vt & munus, eſſe voluptas. Eſt enim functioni muneris conſentanea cuiuſque animantis propria. Quod in ſingulis ſi quis ſpectare voluerit, perſpicuum eſſe poterit. Alia enim equi voluptas eſt, alia canis, alia hominis: quemadmodum ait Heraclitus, aſino culmos & paleas auro eſſe optabiliores. Iucundius enim eſt aſinis pabulum, quàm aurum. Eorum igitur, quæ ſpecie differunt, ſpecie quoque differunt voluptates. Eas autem quæ ſunt eorúdem, eaſdem eſſe probabile eſt. Verùm in hominibus magna eſt earum varietas. Eadem enim alios offendunt, alios delectãt: & his odioſa ac moleſta ſunt, illis amabilia & iucunda. Atque hoc in rebus dulcibus vſu venit: non enim eadem ei qui æſtu febrique iactatur, & valenti dulcia videntur. Nec idem calidum ægro atque imbecillo, & ei cui corpus firmum & bene conſtitutum eſt: ſimilitérque hoc in alijs accidit. Sed in omnibus, quæ ſunt huiuſmodi, id eſſe videtur, quod viro bono virtutéque prædito videtur. Quòd ſi hoc rectè dicitur, vt videtur, & ſi vniuſcuiuſque rei mẽſura virtus, & vir bonus eſt, quà talis eſt: erũt & eæ profectò voluptates, quę huic vidẽtur voluptates: & ea iucunda, quibus hic delectatur. Neque verò mirũ cuiquã eſſe debebit, ſi, quæ huic ſunt aſpera & moleſta, ea alicui eſſe iucunda videãtur. Multæ .n. exoriuntur hominum peſtes & corruptelæ. Non ſunt autem illa iucũda, ſed his, & ſic affectis. Eæ igitur quæ ſine cõtrouerſia sũt inhoneſtæ voluptates, non ſunt videlicet dicendæ voluptates, niſi fortè hominibus corruptis ac depravatis.

A ἐπεὶ δ᾽, ἡ μὲν οἰκεία ἡδονὴ ἐξακριβοῖ τὰς ἐνεργείας καὶ χρονιωτέρας καὶ βελτίους ποιεῖ· αἱ δ᾽ ἀλλότριαι λυμαίνονται, δῆλον ὡς πολὺ διεστᾶσι· σχεδὸν γὰρ αἱ ἀλλότριαι ἡδοναὶ ποιοῦσιν ὅπερ αἱ οἰκεῖαι λῦπαι· φθείρουσι γὰρ τὰς ἐνεργείας αἱ οἰκεῖαι λῦπαι, οἷον εἴτῳ τὸ γράφειν ἀηδὲς καὶ ἐπίλυπον, ἢ τὸ λογίζεσθαι, ὁ μὲν, οὐ γράφει· ὁ δὲ, οὐ λογίζεται, λυπηρᾶς οὔσης τῆς ἐνεργείας. συμβαίνει δὴ περὶ τὰς ἐνεργείας τοὐναντίον ἀπὸ τῶν οἰκείων ἡδονῶν τε καὶ λυπῶν· οἰκεῖαι δ᾽ εἰσὶν, αἱ ἐπὶ τῇ ἐνεργείᾳ καθ᾽ αὑτὴν γινόμεναι· αἱ δ᾽ ἀλλότριαι ἡδοναὶ, εἴρηται, ὅτι
B παραπλήσιόν τι τῇ λύπῃ ποιοῦσι· φθείρουσι γὰρ, πλὴν οὐχ ὁμοίως. διαφερουσῶν δὲ τῶν ἐνεργειῶν ἐπιεικείᾳ καὶ φαυλότητι, καὶ τῶν μὲν, αἱρετῶν οὐσῶν· τῶν δὲ, φευκτῶν· τῶν δὲ, οὐδετέρων, ὁμοίως ἔχουσι καὶ αἱ ἡδοναί· καθ᾽ ἑκάστην γὰρ ἐνέργειαν οἰκεία ἡδονή ἐστιν. ἡ μὲν οὖν τῇ σπουδαίᾳ οἰκεία, ἐπιεικής· ἡ δὲ τῇ φαύλῃ, μοχθηρά. καὶ γὰρ αἱ ἐπιθυμίαι, τῶν μὲν καλῶν, ἐπαινεταί· τῶν δ᾽ αἰσχρῶν, ψεκταί. οἰκειότεραι δὲ ταῖς ἐνεργείαις αἱ ἐν αὐταῖς ἡδοναὶ, τῶν ὀρέξεων· αἱ μὲν γὰρ, διωρισμέναι εἰσὶ καὶ τοῖς χρόνοις, καὶ τῇ φύσει· αἱ δὲ, σύνεγγυς ταῖς ἐνερ-
C γείαις, καὶ ἀδιόριστοι οὕτως, ὥστ᾽ ἔχειν ἀμφισβήτησιν, εἰ ταὐτόν ἐστιν ἡ ἐνέργεια τῇ ἡδονῇ. οὐ μὴν ἔοικέ γε ἡδονὴ διάνοια εἶναι, οὐδ᾽ αἴσθησις· ἄτοπον γάρ· ἀλλὰ διὰ τὸ μὴ χωρίζεσθαι, φαίνεταί τισι ταὐτόν. ὥσπερ * οὖν αἱ ἐνέργειαι ἕτεραι, καὶ αἱ ἡδοναί. διαφέρει δὲ ἡ ὄψις ἁφῆς καθαρειότητι, καὶ ἀκοὴ καὶ ὄσφρησις γεύσεως· ὁμοίως * δὴ διαφέρουσι καὶ αἱ ἡδοναὶ, καὶ τούτων αἱ περὶ τὴν διάνοιαν, καὶ ἑκάτεραι ἀλλήλων. δοκεῖ δ᾽ εἶναι ἑκάστῳ ζώῳ καὶ ἡδονὴ οἰκεία, ὥσπερ καὶ ἔργον· ἡ γὰρ κατὰ τὴν ἐνέρ- γρ. δὲ
D γειαν. καὶ ἐφ᾽ ἑκάστῳ δὲ θεωροῦντι, τοῦτ᾽ ἂν φανείη· ἑτέρα γὰρ ἵππου ἡδονὴ καὶ κυνὸς καὶ ἀνθρώπου, καθάπερ Ἡράκλειτός φησιν, * ὄνον σύρματ᾽ ἂν ἑλέσθαι μᾶλλον ἢ χρυσόν· ἥδιον γὰρ χρυσοῦ τροφὴ ὄνοις. αἱ μὲν οὖν τῶν ἑτέρων τῷ εἴδει, διαφέρουσιν εἴδει. τὰς δὲ τῶν αὐτῶν, ἀδιαφόρους εὔλογον εἶναι. διαλλάττουσι δὲ οὐ μικρὸν ἐπί γε τῶν ἀνθρώπων· τὰ γὰρ αὐτά, τοὺς μὲν λυπεῖ· τοὺς δὲ τέρπει· καὶ τοῖς μὲν, λυπηρὰ καὶ μισητά ἐστι· τοῖς δὲ, ἡδέα καὶ φιλητά. καὶ ἐπὶ γλυκέων δὲ τοῦτο συμβαίνει· οὐ γὰρ τὰ αὐτὰ τῷ πυρέττοντι δοκεῖ, καὶ τῷ ὑγιαίνοντι, οὐδὲ θερμὸν εἶναι τῷ ἀσθενεῖ καὶ τῷ εὐεκτικῷ· ὁμοίως δὲ καὶ ἐφ᾽ ἑτέρων τοῦτο συμβαίνει. δοκεῖ δ᾽ ἐν ἅπασι τοῖς τοιούτοις εἶναι τὸ φαινόμενον τῷ σπουδαίῳ. Εἰ δὲ τοῦτο καλῶς λέγεται, καθάπερ δοκεῖ, * καὶ ἔστιν ἑκάστου μέτρον ἡ ἀρετὴ, καὶ ὁ ἀγαθὸς, ᾗ τοιοῦτος, καὶ ἡδοναὶ εἶεν ἂν αἱ τούτῳ φαινόμεναι, καὶ ἡδέα, οἷς οὗτος χαίρει. τὰ δὲ τούτῳ δυσχερῆ, εἴτῳ φαίνεται ἡδέα, οὐδὲν θαυμαστόν· πολλαὶ γὰρ * φθοραὶ καὶ λῦμαι ἀνθρώπων γίνονται· ἡδέα δ᾽ οὐκ ἔστιν, ἀλλὰ τούτοις, καὶ οὕτω διακειμένοις. τὰς μὲν οὖν ὁμολογουμένως αἰσχρὰς, δῆλον ὡς οὐ φατέον ἡδονὰς εἶναι, πλὴν τοῖς διεφθαρμένοις.

γρ. ὄνος

γρ. καὶ ἔστιν ἑκ.

γρ. καὶ φθ.

τὴν δ' ἐπιεικῆ δοκοῦσαν εἶναι, ποίαν ἢ τίνα φατέον τοῦ ἀνθρώπου εἶναι; ἢ ἐκ τῶν ἐνεργειῶν δῆλον; ταύταις γὰρ ἕπονται αἱ ἡδοναί. εἴτ' οὖν μία ἐστὶν, εἴτε πλείους, αἱ τοῦ τελείου καὶ μακαρίου ἀνδρὸς αἱ ταύτας τελειοῦσαι ἡδοναὶ, κυρίως λέγοιντ' ἂν ἀνθρώπου ἡδοναὶ εἶναι· αἱ δὲ λοιπαὶ, δευτέρως καὶ πολλοστῶς, ὥσπερ αἱ ἐνέργειαι.

ΚΕΦΑΛ. ϛ'.

Περὶ εὐδαιμονίας· ὅτι οὐκ ἐν ταῖς διαγωγαῖς ἐστιν, ἀλλ' ἐν ταῖς κατ' ἀρετὴν ἐνεργείαις.

Εἰρημένων δὲ τῶν περὶ τὰς ἀρετάς τε καὶ φιλίας καὶ ἡδονὰς, λοιπὸν περὶ εὐδαιμονίας τύπῳ διελθεῖν, ἐπειδὴ τέλος αὐτὴν τίθεμεν τῶν ἀνθρωπίνων. ἀναλαβοῦσι δὴ τὰ προειρημένα, συντομώτερος ἂν εἴη ὁ λόγος. * εἴπομεν δὴ, ὅτι οὐκ ἔστιν ἕξις· καὶ γὰρ τῷ καθεύδοντι διὰ βίου ὑπάρχοι ἂν, φυτοῦ ζῶντι βίον, καὶ τῷ δυστυχοῦντι τὰ μέγιστα. * εἰ δὴ ταῦτα μὴ ἀρέσκει, ἀλλὰ μᾶλλον εἰς ἐνέργειάν τινα θετέον, καθάπερ ἐν τοῖς προτέροις εἴρηται· τῶν δ' ἐνεργειῶν, αἱ μὲν, εἰσὶν ἀναγκαῖαι καὶ δι' ἕτερα αἱρεταί· αἱ δὲ, καθ' αὑτάς· δῆλον ὅτι τὴν εὐδαιμονίαν, τῶν καθ' αὑτὰς αἱρετῶν τινὰ θετέον καὶ οὐ τῶν δι' ἄλλο. οὐδενὸς γὰρ ἐνδεὴς ἡ εὐδαιμονία, ἀλλ' αὐτάρκης. καθ' αὑτὰς δ' εἰσὶν αἱρεταὶ, ἀφ' ὧν μηδὲν ἐπιζητεῖται παρὰ τὴν ἐνέργειαν. * τοιαῦται δ' εἶναι δοκοῦσιν αἱ κατ' ἀρετὴν πράξεις· (τὰ γὰρ καλὰ καὶ σπουδαῖα πράττειν, τῶν δι' αὑτὰ αἱρετῶν·) καὶ τῶν παιδιῶν δὲ, αἱ ἡδεῖαι· οὐ γὰρ δι' ἕτερα αὐτὰς αἱροῦνται· βλάπτονται γὰρ ἀπ' αὐτῶν μᾶλλον ἢ ὠφελοῦνται, ἀμελοῦντες τῶν σωμάτων καὶ τῆς κτήσεως. καταφεύγουσι δ' ἐπὶ τὰς τοιαύτας διαγωγὰς τῶν εὐδαιμονιζομένων οἱ πολλοί· διὸ παρὰ τοῖς τυράννοις εὐδοκιμοῦσιν οἱ ἐν ταῖς τοιαύταις διαγωγαῖς εὐτράπελοι· ὧν γὰρ ἐφίενται, ἐν τούτοις παρέχουσι σφᾶς αὐτοὺς ἡδεῖς· δέονται δὲ * τοιούτων. δοκεῖ μὲν οὖν εὐδαιμονικὰ ταῦτα εἶναι, * διὰ τὸ τοὺς ἐν ταῖς δυναστείαις ἐν τούτοις * ἀποσχολάζειν. οὐδὲν δὲ ἴσως σημεῖον οἱ τοιοῦτοί εἰσιν· οὐ γὰρ ἐν τῷ δυναστεύειν ἡ ἀρετὴ, οὐδ' ὁ νοῦς, ἀφ' ὧν αἱ σπουδαῖαι ἐνέργειαι. οὐδ' εἰ ἄγευστοι οὗτοι ὄντες ἡδονῆς εἰλικρινοῦς καὶ ἐλευθερίου, ἐπὶ τὰς σωματικὰς καταφεύγουσι· διὰ τοῦτο ταύτας οἰητέον αἱρετωτέρας εἶναι. καὶ γὰρ οἱ παῖδες, τὰ * παρ' αὐτοῖς τιμώμενα, κράτιστα οἴονται εἶναι. εὔλογον δὴ, ὥσπερ παισὶ καὶ ἀνδράσιν ἕτερα φαίνεται τίμια, οὕτω καὶ φαύλοις καὶ ἐπιεικέσι. καθάπερ οὖν πολλάκις εἴρηται, καὶ τίμια καὶ ἡδέα ἐστὶ τὰ τῷ σπουδαίῳ τοιαῦτα ὄντα· ἑκάστῳ δὲ ἡ κατὰ τὴν οἰκείαν ἕξιν, αἱρετωτάτη ἐνέργεια· καὶ τῷ σπουδαίῳ δὲ ἡ κατὰ τὴν ἀρετήν. οὐκ ἐν παιδιᾷ ἄρα ἡ εὐδαιμονία. καὶ γὰρ ἄτοπον τὸ τέλος εἶναι παιδιὰν, καὶ πραγματεύεσθαι καὶ κακοπαθεῖν τὸν βίον ἅπαντα τοῦ παίζειν χάριν.

Libro primo.
γ. εἰ δὲ τ.
γρ. τοιαῦται
γ. τούτων.
Sylb. διὰ τὸ τοὺς ἐν ταῖς δ.
Lib. 1. c. 5.
γ. ἀποσχολάζειν.
* in manuſcr. παρ' αὐτοῖς. idque malo.

A Sed earum, quæ videntur eſſe bonæ, qualis aut quænã hominis dicenda voluptas eſt? An hoc declarabũt muneris functiones? Has enim ſuæ conſequuntur voluptates. Siue igitur vna ſiue plures ſunt perfecti & beati viri muneris functiones, eæ quæ has perficiunt, voluptates, propriè dici poſſunt hominis eſſe voluptates: reliquæ autem ſecundo loco, & longo pòſt interuallo, quemadmodum & muneris functiones.

CAPVT VI.

Principijs omnibus vitæ beatæ expoſitis, reaſſumit denuò ipſum finem, Beatitudinem ſcilicet: vt à quo ceu fundamento diſputatio de moribus cœpit, in idem reuoluatur. B *Oſtendit autem Beatitudinis naturam & eſſentiam in genere.*

EXpoſitis ijs quæ ad virtutes, amicitias, & voluptates pertinẽt; reliquũ eſt vt de beatitudine, quoniã eam vltimum bonorum humanorũ ponimus, formam eius adumbrantes, diſſeramus. Itaque repetitis ijs quę ſuprà diximus, breuior erit oratio. Diximus autem non eſſe habitum. Nam ſi ita eſſet, eius compos eſſe poſſet etiam is qui in omni vita nihil aliud quàm dormiat, & ſtirpis vitam degat: & qui maximis calamitatibus affi- C ciatur. Quòd ſi hæc non probantur, ſed functio quædã muneris potiùs ſtatuenda eſt, quemadmodum ſuperioribus libris oſtendimus: & ſi muneris functiooes aliæ ſunt neceſſariæ, & propter alia expetendæ, aliæ per ſe; perſpicuum eſt, beatitudinem in earũ numero, quę per ſe ſunt expetendæ, nõ earum quæ propter aliud, habẽdam eſſe. Nullius enim rei beatitudo indiget, ſed ſuis bonis contenta eſt. Per ſe autem eæ ſunt optabiles, à quibus oihil præter ipſam functionem muneris requiritur. Quales videntur eſſe tũ conſentaneę virtuti actiones, (nã in reb⁹ honeſtis ac bonis agẽdis aſſiduè verſari, in rebus per ſe expetẽdis numeratur,) tũ etiam ex ludis, D ij qui remiſſionis animorũ, & oblectationis cauſa ſunt inſtituti. Noo enim propter aliud eos ſequuntur, cùm detrimento ab ijs afficiantur potiùs, quàm vtilitatẽ capiant, neque corporum neque fortunarum curam habentes. Atque ad talem viuendi conſuetudinẽ confugiunt plerique eorum qui habentur beati. Itaque apud reges & principes magno ſunt in honore & pretio, qui in huiuſmodi vitæ degendæ conſuetudine ſunt comes & vrbani. Nã quæ illi expetũt, in his ſeſe prębẽt ſuaueis & iucũdos. Quo genere hominũ illi indigẽt. Hęc igitur ad vitã beatã iccirco videntur pertinere, quia homines imperio ac poteſtate præditi talibus in rebus totos dies occupati ſunt. Sed ex huiuſmodi hominũ vita fortaſſe huius rei argumentum ſumi nõ debet. Neque enim in E principatu & potentia conſiſtit virtus, neque mens, à quibus probæ muneris functiones proficiſcũtur: neque ſi hi, quia purã & liberalẽ voluptatem nunquã guſtarunt, ad corporis voluptates confugiunt, iccirco nos oportet exiſtimare has magis eſſe expetẽdas. Nã & pueri, quæ apud ipſos in honore ſunt & pretio, arbitrãtur eſſe optima. Probabile eſt igitur, quemadmodũ alia pueris, alia viris, magni pretij eſſe videntur: ſic alia videri vitioſis hominibus, alia boois viris. Ea igitur, vt ſæpe à nobis dictũ eſt, & magni pretij & iucunda ſunt, quæ viro bono, virtutéque prędito talia ſunt. Sed cùm vnicuique homini ea quæ cuiuſque habitui cõuenit, muneris functio, optabiliſſima eſt; tũ viro bono, ea quæ virtuti. Nõ igitur in ludo vita beata poſita eſt. Abſurdum ſit enim vltimum bonorum eſſe ludum & iocum, totámque vitam in negotio conterere, plurimóſque labores adire, ac moleſtias ſuſcipere ludendi ac iocandi cauſa.

Omnia enim fere propter aliud ſequimur & optamus, præterquam vitam beatam: hęc enim omnium bonorũ finis eſt: res autem ſerias agere, & laborem ſufferre ac perpeti ludi cauſa, ſtultum videtur, valdéque puerile. Ludere verò vt res ſerias agas (vt ſẽtit Anacharſis) probandũ videtur. Requieti enim ſimilis ludus eſt. Verùm quoniam perpetuum laborem ferre non poſſumus, laxamenti & requietis indigemus. Non eſt igitur finis requies. Fungedi enim muneris cauſa quieſcimus & ceſſamus. Præterea vita beata ea videtur eſſe, quæ ex virtute eſt. At hæc in rebus grauibus & ſerijs, non in ludo, neq; in ioco poſita eſt. Iam verò meliores eſſe res ſerias ridiculis, ludicriſque ac iocoſis: & tum partis animi, tũ hominis melioris functionem ſemper eſſe grauiorẽ magiſque ſeriam dicimus. At melioris partis hominiſve functio & ipſa melior eſt, & ad vitam beatam efficiendã plus valet. Præterea corporis voluptatibus poſtremus homo & mancipium, non minùs quàm vir optimus & præſtantiſſimus, potiatur: beatitudinem autem mancipio impertit nemo, niſi & vitam cum virtute coniunctam. Non enim in talibus vitæ degendæ generibus beatitudo poſita eſt, ſed in actionibus virtuti conſentaneis, quemadmodum & ſuprà diximus.

A ἅπαντα γὰρ, ὡς εἰπεῖν, ἑτέρου χάριν αἱρούμεθα, πλὴν τῆς εὐδαιμονίας· τέλος γὰρ αὕτη. σπουδάζειν δὲ καὶ πονεῖν παιδιᾶς χάριν, ἠλίθιον φαίνεται καὶ λίαν παιδικόν· παίζειν δ' ὅπως σπουδάζῃ κατ' Ἀνάχαρσιν, ὀρθῶς ἔχειν δοκεῖ· ἀναπαύσει γὰρ ἔοικεν ἡ παιδιά. ἀδυνατοῦντες δὲ συνεχῶς πονεῖν, ἀναπαύσεως δέονται· οὐ δὴ τέλος ἡ ἀνάπαυσις· γίνεται γὰρ ἕνεκα τῆς ἐνεργείας. δοκεῖ δ' ὁ εὐδαίμων βίος κατ' ἀρετὴν εἶναι· ἔστι δὲ * σπουδαῖος, ἀλλ' οὐκ ἐν παιδιᾷ. βελτίω τε λέγομεν τὰ σπουδαῖα, τῶν γελοίων καὶ μετὰ (γρ. μετὰ σπουδῆς) B παιδιᾶς, καὶ τοῦ βελτίονος ἀεὶ καὶ μορίου καὶ ἀνθρώπου σπουδαιοτέραν τὴν ἐνέργειαν· * ἡ δὲ τοῦ βελτίονος, κρείττων (γρ. ἡ δὲ τοῦ) καὶ εὐδαιμονικωτέρα ἤδη. ἀπολαύσειε τ' ἂν τῶν σωματικῶν ἡδονῶν ὁ τυχὼν, καὶ ἀνδράποδον, οὐχ ἧττον τοῦ ἀρίστου. εὐδαιμονίας δ' οὐδεὶς ἀνδραπόδῳ μεταδίδωσιν, εἰ μὴ καὶ βίου· οὐ γὰρ ἐν ταῖς τοιαύταις διαγωγαῖς ἡ εὐδαιμονία, ἀλλ' ἐν ταῖς κατ' ἀρετὴν ἐνεργείαις, καθάπερ καὶ πρότερον εἴρηται.

CAPVT VII.

Beatitudinis ſpecies & differentias perſequitur. Inter quas primum locum obtinet Beatitudo contemplatiua.

QVòd ſi beatitudo muneris functio eſt, virtuti cõſentanea, probabile eſt eam præſtãtiſſimæ virtuti eſſe conſentaneam. Atque hæc fuerit eius quod in homine eſt optimum. Siue igitur quidem hoc mens ſit, ſiue aliud quippiam, quod videtur imperare ac præeſſe debere natura, rerumque honeſtarum ac diuinarum in ſeſe notionem continere, (ſiue diuinum ſit hoc ipſum, ſiue eorum quæ in nobis ſunt, diuiniſſimũ,) huius muneris functio ex propria virtute, perfecta & abſoluta erit beatitudo. Eſſe autem in contemplatione rerum poſitam, ſuprà diximus. Quod quidem & ſuperioribus noſtris diſputationibus, & veritati congruere videatur. Præſtantiſſima.n. hæc eſt muneris functio: nã & eorum quæ ſunt in nobis, mẽs quiddam eſt longè optimum, & omniũ quæ cognoſci poſſunt, ea quæ mente complectimur, longè ſunt optima. Præterea verò & maximè aſſidua: nam res aſſiduè contemplari magis quàm quiduis agere poſſumus. Et cùm beatitudini admiſtam & quaſi implicatã eſſe voluptatem arbitremur; tum omnium muneris functionum, quæ virtuti congruunt, eam quę ex ſapientia eſt, iucundiſſimam eſſe omnes vno ore conſentiunt. Videtur itaq; ſapientia mirabileis quaſdã tum ſinceritate tũ ſtabilitate voluptates continere. Probabile eſt autẽ, eos qui ſciunt, quàm eos qui quærunt, vitam traducere iucundiorem. Tum ea quæ appellatur vita bonis omnibus per ſe cumulata, nihilque externum deſiderãs, in ea beatitudine maximè, quæ in rerum contemplatione verſatur, reperietur. Nã eorum ſanè quę ad cultum vitę neceſſaria ſunt, & ſapiens, & iuſtus, & reliqui omnes indigent. Sed cùm hi talibus abundè fuerint inſtructi; vir iuſtus erga quos & cum quibus iuſtas actiones obeat, itémque temperans, & fortis, & cæteri deſiderabunt. At ſapiens etiam cùm ſecum erit, res poterit contemplari, tantóque magis, quanto ſapientior fuerit: fortaſſe verò melius, ſi quos habeat adiutores: veruntamen omnium maximè ſeipſo contentus eſt. Videatur autem ea ſola beatitudo propter ſe diligi. Nihil .n. ex ea redit præter cõtemplationẽ.

ΚΕΦΑΛ. ζ'.

C Ὅτι πρώτως καὶ κυρίως κατὰ τὴν θεωρητικὴν ἀρετὴν ἡ εὐδαιμονία γίνεται.

Εἰ δ' ἐστὶν ἡ εὐδαιμονία, κατ' ἀρετὴν ἐνέργεια, εὔλογον κατὰ τὴν κρατίστην· * αὕτη δ' εἴη τοῦ ἀ- (γρ. αὕτη δ' ἂν εἴη) ρίστου. εἴτε δὴ νοῦς τοῦτο, εἴτε ἄλλο τι, ὃ δὴ κατὰ φύσιν δοκεῖ ἄρχειν καὶ ἡγεῖσθαι, καὶ ἔννοιαν ἔχειν περὶ καλῶν καὶ θείων (εἴτε θεῖον ὂν καὶ αὐτὸ, εἴτε τῶν ἐν ἡμῖν τὸ θειότατον) ἡ τούτου ἐνέργεια κατὰ τὴν οἰκείαν ἀρετὴν εἴη ἂν ἡ τελεία εὐδαιμονία. ὅτι δ' ἐστὶ θεωρητικὴ, * εἴρηται. (Lib. 1. c. vlt.) ὁμολογούμενον δὲ τοῦτ' ἂν δόξειεν εἶναι, καὶ τοῖς πρότερον, καὶ τῷ ἀληθεῖ· κρατίστη τε γὰρ αὕτη ἐστὶν, ἡ D ἐνέργεια· καὶ γὰρ ὁ νοῦς τῶν ἐν ἡμῖν, καὶ τῶν γνωστῶν, περὶ ἃ ὁ νοῦς. ἔτι δὲ συνεχεστάτη· θεωρεῖν τε γὰρ δυνάμεθα συνεχῶς μᾶλλον, ἢ πράττειν ὁτιοῦν. οἰόμεθά τε δεῖν ἡδονὴν παραμεμῖχθαι τῇ εὐδαιμονίᾳ. ἡδίστη δὲ τῶν κατ' ἀρετὴν ἐνεργειῶν, ἡ κατὰ τὴν σοφίαν ὁμολογουμένως ἐστί. δοκεῖ γοῦν * ἡ σοφία θαυμαστὰς (Eustr. ἡ φιλοσοφία) ἡδονὰς ἔχειν καθαρειότητι καὶ * τῷ βεβαίῳ. εὔλογον (Eustr. τῷ τιμίῳ) δὲ τοῖς εἰδόσι τῶν ζητούντων ἡδίω τὴν ἀγωγὴν εἶναι. ἥτε λεγομένη αὐτάρκεια, περὶ τὴν θεωρητικὴν μάλιστ' ἂν εἴη· τῶν μὲν γὰρ πρὸς τὸ ζῆν ἀναγκαίων, E καὶ σοφὸς, καὶ δίκαιος, καὶ οἱ λοιποὶ δέονται· τοῖς δὲ τοιούτοις ἱκανῶς κεχορηγημένων, ὁ μὲν δίκαιος δεῖται πρὸς οὓς δικαιοπραγήσει, καὶ μεθ' ὧν· ὁμοίως δὲ καὶ ὁ σώφρων, καὶ ὁ ἀνδρεῖος, καὶ τῶν ἄλλων ἕκαστος· ὁ δὲ σοφὸς, καὶ καθ' αὑτὸν ὢν, δύναται θεωρεῖν· καὶ ὅσῳ ἂν * σοφὸς ᾖ μᾶλλον· βέλ- (γρ. σοφώτερος) τιον δ' ἴσως, συνεργοὺς * ἔχων· ἀλλ' ὅμως αὐταρ- (γρ. ἔχει) κέστατος. δόξειε δ' ἂν αὐτὴ μόνη δι' αὑτὴν ἀγαπᾶσθαι· οὐδὲν γὰρ ἀπ' αὐτῆς γίνεται παρὰ τὸ θεωρῆσαι.

A ἀπὸ δὲ τῶν πρακτῶν, ἢ πλεῖον ἢ ἔλαττον περιποιούμεθα παρὰ τὴν πρᾶξιν. δοκεῖ τε ἡ εὐδαιμονία ἐν τῇ σχολῇ εἶναι· ἀσχολούμεθα γὰρ, ἵνα σχολάζωμεν. καὶ πολεμοῦμεν, ἵνα εἰρήνην ἄγωμεν. τῶν μὲν οὖν πρακτικῶν ἀρετῶν, ἐν τοῖς πολιτικοῖς ἢ τοῖς πολεμικοῖς αἱ ἐνέργειαι· αἱ δὲ περὶ ταῦτα πράξεις δοκοῦσιν ἄσχολοι εἶναι· αἱ μὲν οὖν πολεμικαὶ, καὶ παντελῶς· οὐδεὶς γὰρ αἱρεῖται τὸ πολεμεῖν, τοῦ πολεμεῖν

γρ. in manuſcr. παρασκευάζει. idque probo.

ἕνεκα, οὐδὲ * παρασκευάζειν πόλεμον· δόξαι γὰρ ἂν παντελῶς μιαιφόνος τις εἶναι, εἰ τοὺς φίλους πολε-
B μίους ποιοῖτο, ἵνα μάχαι καὶ φόνοι γίγνοιντο. ἔστι δὲ καὶ ἡ τοῦ πολιτικοῦ, ἄσχολος, καὶ παρ' αὐτὸ τὸ πολιτεύεσθαι, περιποιουμένη δυναστείας καὶ τιμάς· ἢ τήν γε εὐδαιμονίαν αὐτῷ καὶ τοῖς πολίταις, ἑτέραν οὖσαν τῆς πολιτικῆς ἣν καὶ ζητοῦμεν· δῆλον ὡς ἑτέραν οὖσαν.

γρ. αἱ πολιτικαὶ & πολεμικαί,

Εἰ δὴ, τῶν μὲν κατὰ τὰς ἀρετὰς πράξεων * αἱ πολιτικαὶ καὶ πολεμικαὶ, κάλλει καὶ μεγέθει προέχουσιν· αὗται δὲ ἄσχολοι καὶ τέλους τινὸς ἐφίενται, καὶ οὐ δι' αὑτάς εἰσιν αἱρεταί· ἡ δὲ τοῦ νοῦ ἐνέργεια σπουδῇ τε διαφέρειν δοκεῖ, θεωρητικὴ οὖσα, καὶ παρ' αὐτὴν οὐδενὸς ἐφίεσθαι τέλους, ἔχειν τε ἡδονὴν οἰκείαν· (αὕτη δὲ συναύξει τὴν ἐνέργειαν·) καὶ τὸ αὔταρκες δὲ καὶ
C σχολαστικὸν, καὶ ἄτρυτον, ὡς ἀνθρώπινον, καὶ ὅσα ἄλλα τῷ μακαρίῳ ἀπονέμεται, κατὰ ταύτην τὴν ἐνέργειαν φαίνεται ὄντα. ἡ τελεία δὴ εὐδαιμονία αὕτη ἂν

γρ. ἀναλαβοῦσα, apud Euſtr.

εἴη ἀνθρώπου, * λαβοῦσα μῆκος βίου τέλειον· οὐδὲν γὰρ ἀτελές ἐστι τῶν τῆς εὐδαιμονίας. ὁ δὲ τοιοῦτος ἂν εἴη κρείττων βίος, ἢ κατὰ ἄνθρωπον· οὐ γὰρ ᾗ ἄνθρωπός ἐστιν, οὕτω βιώσεται, ἀλλ' ᾗ θεῖόν τι ἐν αὐτῷ ὑπάρχει· ὅσῳ δὲ διαφέρει τοῦτο τοῦ συνθέτου, τοσούτῳ καὶ ἡ ἐνέργεια, τῆς κατὰ τὴν ἄλλην ἀρετήν. Εἰ δὴ θεῖον ὁ νοῦς πρὸς τὸν ἄνθρωπον, καὶ ὁ κατὰ τοῦτον βίος θεῖος πρὸς τὸν ἀνθρώπινον βίον. χρὴ δὲ
D οὐ κατὰ τοὺς παραινοῦντας, ἀνθρώπινα φρονεῖν, ἄνθρωπον ὄντα, οὐδὲ θνητὰ τὸν θνητὸν, ἀλλ' ἐφ' ὅσον ἐνδέχεται ἀπαθανατίζειν, καὶ πάντα ποιεῖν πρὸς τὸ ζῆν κατὰ τὸ κράτιστον τῶν ἐν αὐτῷ· Εἰ γὰρ καὶ τῷ

γρ. ἀλλὰ δυνάμει

ὄγκῳ μικρόν ἐστι, * δυνάμει καὶ τιμιότητι πολὺ

γρ. ἕκαστον

μᾶλλον ὑπερέχει πάντων. δόξειε δ' ἂν καὶ * ἕκαστος εἶναι τοῦτο, εἴπερ τὸ κύριον καὶ ἄμεινον. ἄτοπον οὖν γίνοιτ' ἂν, εἰ μὴ τὸν αὑτοῦ βίον αἱροῖτο, ἀλλά τινος ἄλ-

Lib. 9. c. 4.

λου· * τὸ λεχθέν τε πρότερον ἁρμόσει καὶ νῦν· τὸ γὰρ οἰκεῖον ἑκάστῳ τῇ φύσει κράτιστον καὶ ἥδιστόν ἐστιν
E ἑκάστῳ. καὶ τῷ ἀνθρώπῳ δὴ ὁ κατὰ τὸν νοῦν βίος, εἴπερ μάλιστα τοῦτο ἄνθρωπος. οὗτος ἄρα καὶ εὐδαιμονέστατος.

ΚΕΦΑΛ. η'.

Ὅτι δευτέρως ἡ εὐδαιμονία κατὰ τὴν πρακτικὴν ἀρετὴν γίνεται. πάλιν δὲ καὶ περὶ τῆς θεωρητικῆς εὐδαιμονίας λέγει, ἐγκωμιάζων αὐτὴν, καὶ συγκρίνων αὐτάς.

ΔΕυτέρως δ', ὁ κατὰ τὴν ἄλλην ἀρετήν· αἱ γὰρ κατ' αὐτὴν ἐνέργειαι, ἀνθρω-

A Ex ijs autem rebus quæ ſub actionem veniunt, aliquid præter actionem aut plus aut minus conſequimur. Præterea beatitudo in otio videtur eſſe ſita. Verſamur enim in rebus gerendis, vt in otio viuamus: & bella gerimus, vt in pace viuamus. Ac virtutum quidem earum, quę ad agendum valent, functiones aut in ciuilibus aut in bellicis rebus poſitæ ſunt: atque eæ quæ in his verſantur, actiones negotioſæ videntur eſſe. De bellicis igitur minimè dubium eſt quin ſint omnino negotioſæ. Nemo enim bellum gerendum, neque apparandum ſuſcipit, vt bellum gerat. Videatur enim planè impurus quidam ſicarius ac ſceleratus, ſi cum amicis inimi-
B citias ſuſcipiat, vt prælia committantur, & cædes fiant. Hominis quoque qui in republica gerenda verſatur, adminiſtratio negotioſa eſt: quæ, præter ipſam reipublicæ adminiſtrandæ curam atque operam, potentiam & honores, aut beatitudinem tum ei tum ciuibus comparat, à facultate ciuili diuerſam ac differentem: quam etiam vt diuerſam videlicet quærimus. Si ciuiles igitur & bellicæ actiones, omnibus ijs quæ virtutibus conſentaneæ ſunt, actionibus pulchritudine ac magnitudine antecellunt; hæ autem ſunt negotioſæ, finemque aliquem expetunt, neque propter ſe ſunt expetendæ; mentis verò functio grauitate & ſtudio rerum ſeriarum videtur præſtare cæteris, cùm in rerum contemplatione verſetur; & præter eam nullum alium
C finem expetere, propriámque voluptatem habere, (hęc autem muneris functionem amplificat,) copiam autem bonis omnibus cumulatam, nihilque præterea deſiderantem, & liberam ceſſandi otiandíque facultatem, & occupationem defatigationis expertem, quãtum res humanæ ferunt, & quæcunque alia beato tribuuntur, in hac functione muneris ineſſe conſtat: ſi igitur ita eſt, perfecta ſanè fuerit hæc hominis beatitudo, ſi perfectam vitæ longitudinem adepta ſit. Nihil enim eorum quę ſunt beatitudinis, inchoatum & imperfectũ eſt. Erit autem talis vita melior, quàm hominis natura ferat. Non. n. quà homo eſt, ita viuet: ſed quà diuinum quiddam in eo ineſt. Quanto autem hæc particula toti & concreto antecellit, tanto & eius functio muneris
D ei functioni præſtat, quæ alii virtuti conſentanea eſt. Si igitur mens cum homine cõparata diuinum quiddam eſt; vita quoque menti conſentanea, diuina ſit neceſſe eſt, ſi cum humana cõferatur. Neque verò nos oportet humana ſapere ac ſentire, vt quidã monent, cùm ſimus homines: neque mortalia, cùm mortales: ſed nos ipſos, quoad eius fieri poteſt, à mortalitate vindicare, atque omnia facere, vt ei noſtri parti, quę in nobis eſt optima, conuenienter viuamus. Nam etſi mole parua eſt, poteſtate tamen & honoris gradu lõgè omnibus antecellit. Et verò pars hæc vnuſquiſque noſtrûm eſſe videatur: ſi quidem id quod principatum obtinet, etiam melius eſt. Abſurdum igitur fuerit, ſi quis non ſuam ſed alie-
E nam vitam expetat, & ſequatur. Præterea quod antè à nobis dictum eſt, etiam huic loco cõueniet. Nam quod cuiuſque proprium eſt natura, idem & optimum cuique eſt, & iucundiſſimum. Ergo & homini optima ea vita eſt, quæ menti conuenienter traducitur: ſi quidem hæc pars homo eſt maximè. Hæc igitur vita eſt beatiſſima.

CAPVT VIII.

Altera ſpecies Beatitudinis, ordine & dignitate poſterior, eſt Beatitudo actiua.

SEcundo autem loco ea quæ alii virtuti cõſentanea eſt. Muneris enim functiones ei conuenientes, hu-

manæ ſunt. Iuſtitiæ enim & fortitudinis, & aliarum virtutum muneribus inter nos fungimur, in rebus contrahendis, in neceſſarijs ac difficilibus & noſtris & aliorum temporibus, variiſque actionibus, denique in perturbationibus quod cuique decorum eſt, conſeruantes. Hæc porrò omnia videntur eſſe humana. Nonnulla autem & à corpore videntur proficiſci, multiſque in rebus virtus morum cum perturbationibus eſſe coniuncta. Quin prudentia quoque cum virtute morum, & hæc cum prudentia copulata eſt: ſi quidem prudentiæ principia ex virtutibus morum conſtant, & quod recti in virtutibus ineſt, prudentia moderatur. Cùm ſint autem hæ perturbationibus quoque implicatæ, in eo etiam, quod ex animo & corpore conflatum eſt, inerunt. At eius quod compoſitum & concretum eſt, virtutes, humanæ ſunt. Ergo & vita ei cooſentanea, & beatitudo: Mentis beatitudo autem ſeiuncta eſt. De ea enim hactenus dictum ſit. Nam ſubtiliùs & preſſiùs de ea diſputare, maioris negotij eſt quàm id quod nobis propoſitum eſt. Videatur autem & externorum bonorum copia parum admodum egere, aut minùs, quàm ea beatitudo quæ moribus continetur. Demus enim vtrique rebus ad victum neceſſarijs vel peræquè opus eſſe, (quamuis in corpore, & cæteris huius generis magis elaborat is qui ſe ad remp. adminiſtrandam contulit,) parum enim referat: ſed ad muneris functiones multum referet. Liberali enim, pecunia opus erit ad actiones liberaleis, & iuſto ad remunerationes, rerumque creditarum ſolutiones, (obſcuræ ſunt enim hominum voluntates, multique ſimulant ſe res iuſtas agere velle, etiam ij qui non ſunt iuſti,) viro forti autem, copijs & potentia, ſi quidem aliquid ſuæ virtuti conſentaneum effecturus eſt: & temperanti, auctoritate & licentia. Alioqui quomodo ſciri poterit, ſit ne talis, an quidam alius? Quæritur autem vtrùm in virtute conſilium dominetur magis, an actiones, perinde quaſi virtus in vtriſque conſiſtat. Minimè igitur illud obſcurum eſt, in vtriſque perfectionem eſſe ſitam; ad actiones autem multa deſiderari, tantóque plura, quanto fuerint maiores & pulchriores. Ei autem qui res animo cernit & contemplatur, ad muneris functionem nullis talibus opus eſt: immò verò ea contemplationi rerum penè dicam impedimento ſunt. Quà autem homo eſt, & cum pluribus vitæ conſuetudine coniungitur, ſtudet etiam, ea quæ virtuti conſentanea ſunt, agere. Talibus igitur rebus egebit, vt cum hominibus verſetur & humaniter viuat. Perfectam autem beatitudinem, functionem quandam muneris eſſe, in rerum contemplatione poſitam, etiam ex hoc perſpicere licet, quòd deos feliciſſimos ac beatiſſimos eſſe arbitramur. Actiones autem, quas eis tribuere nos oportet? Iuſtáſne? an ridiculi videbuntur contrahentes inter ſe, & depoſita reddentes, & cætera id genus? An forteis, vt res formidoloſas ſubeant ac perferant, & periculum adeant, quia honeſtum ſit? An liberaleis? cui verò donabunt? abſurdum autem ſi apud eos erit etiam nummus, aut aliquid tale. Iam verò vtrùm erunt temperantes, an inepta & cõtumelioſa laus illa deorum futura eſt, vitioſis cupiditatibus eos carere? Quòd ſi omnia quæ in actionibus verſantur, perſequamur, exigua, ſanè, Diiſque indigna reperientur. Atqui nemo eſt qui non eos viuere exiſtimet. Ergo & aliquo munere fungi. Non enim eos oportet dormienteis fingere, vt Endymionem. Ei igitur, qui viuit, ſi actio, multóque magis ſi affectio adimatur, quid præter contemplationem relinquitur? Quocirca Dei muneris functio ea quæ beatitudine antecellit, in contemplatione conſiſtere reperietur.

A πικαί· δίκαια γὰρ καὶ ἀνδρεῖα, καὶ τὰ ἄλλα τὰ κατὰ τὰς ἀρετὰς, πρὸς ἀλλήλους πράττομεν ἐν συναλλάγμασι καὶ χρείαις καὶ πράξεσι παντοίαις, ἔν τε τοῖς πάθεσι τὸ πρέπον ἑκάστῳ * διατηροῦντες. ταῦτα δ' (εἶναι) φαίνεται πάντα ἀνθρωπικά. ἔνια δὲ καὶ συμβαίνειν ἀπὸ τοῦ σώματος δοκεῖ. καὶ πολλὰ συνῳκειῶσθαι τοῖς πάθεσιν ἡ τοῦ ἤθους ἀρετή. συνέζευκται δὲ καὶ ἡ φρόνησις τῇ τοῦ ἤθους ἀρετῇ, καὶ αὕτη τῇ φρονήσει, εἴπερ αἱ μὲν τῆς φρονήσεως ἀρχαὶ, κατὰ τὰς ἠθικάς εἰσιν ἀρετάς. τὸ δ' ὀρθὸν τῶν ἠθικῶν, κατὰ τὴν φρόνησιν. * συνηρτημέναι δ' αὗται καὶ τοῖς πάθεσι, B καὶ περὶ τὸ σύνθετον ἂν εἶεν· αἱ δὲ τοῦ συνθέτου ἀρεταὶ, ἀνθρωπικαί. καὶ ὁ βίος δὴ ὁ κατ' αὐτὰς καὶ ἡ εὐδαιμονία. ἡ δὲ τοῦ νοῦ, κεχωρισμένη· τοσοῦτον γὰρ περὶ αὐτῆς * εἰρήσθω· διακριβῶσαι γὰρ, μεῖζον τοῦ προκειμένου ἐστί. δόξειε δ' ἂν καὶ τῆς ἐκτὸς χορηγίας ἐπὶ μικρὸν ἢ ἐπ' ἔλαττον δεῖσθαι τῆς ἠθικῆς· τῶν μὲν γὰρ ἀναγκαίων ἀμφοῖν χρεία καὶ ἐξ ἴσου ἔστω· (εἰ καὶ μᾶλλον διαπονεῖ περὶ τὸ σῶμα ὁ πολιτικὸς, καὶ ὅσα τοιαῦτα·) μικρὸν γὰρ ἄν τι διαφέρῃ· πρὸς δὲ τὰς ἐνεργείας, πολὺ διοίσει. τῷ μὲν γὰρ ἐλευθερίῳ δεήσει χρημάτων, πρὸς τὸ πράτ- C τειν τὰ ἐλευθέρια· καὶ τῷ δικαίῳ δὲ, εἰς τὰς ἀνταποδόσεις·) αἱ γὰρ βουλήσεις, ἄδηλοι· προσποιοῦνται δὲ καὶ οἱ μὴ δίκαιοι βούλεσθαι δικαιοπραγεῖν·) τῷ ἀνδρείῳ δὲ, δυνάμεως, εἴπερ ἐπιτελεῖ τι τῶν κατ' ἀρετήν· καὶ τῷ σώφρονι, ἐξουσίας. πῶς γὰρ δῆλος ἔσται, ἢ * οὗτος, ἢ τῶν ἄλλων τις; ζητεῖται δὲ πότερον κυριώτερον τῆς ἀρετῆς ἡ προαίρεσις, ἢ αἱ πράξεις, ὡς ἐν ἀμφοῖν οὔσης. τὸ δὴ τέλειον, δῆλον ὡς ἐν ἀμφοῖν ἂν εἴη. πρὸς δὲ τὰς πράξεις, πολλῶν δεῖται· καὶ ὅσῳ ἂν μείζους ὦσι καὶ καλλίους, πλειόνων. τῷ δὲ θεωροῦντι, οὐδενὸς τῶν τοιούτων, πρός γε τὴν ἐνέρ- D γειαν, χρεία, ἀλλ' ὡς εἰπεῖν, καὶ * ἐμπόδιά ἐστι πρός γε τὴν θεωρίαν· ᾗ δ' ἄνθρωπός ἐστι, καὶ πλείοσι συζῇ, αἱρεῖται καὶ τὰ κατ' ἀρετὴν πράττειν· δεήσεται οὖν τῶν τοιούτων πρὸς τὸ ἀνθρωπεύεσθαι· ἡ δὲ τελεία εὐδαιμονία, ὅτι θεωρητική τις ἐστὶν ἐνέργεια, καὶ ἐντεῦθεν ἂν φανείη· * τοὺς θεοὺς γὰρ μάλιστα ὑπειλήφαμεν μακαρίους, καὶ εὐδαίμονας (εἶναι)· πράξεις δὲ ποίας ἀπονεῖμαι χρεὼν αὐτοῖς; πότερα τὰς δικαίας; ἢ γελοῖοι φανοῦνται συναλλάττοντες καὶ παρακαταθήκας ἀποδιδόντες, καὶ ὅσα ἄλλα τοιαῦτα, ἀλλὰ * τὰς ἀνδρείους; ὑπομένον- E τας τὰ φοβερὰ καὶ κινδυνεύοντας, ὅτι καλόν. ἢ * τὰς ἐλευθερίους; τίνι δὲ δώσουσιν; ἄτοπον δ', εἰ καὶ ἔσται αὐτοῖς νόμισμα, ἤ τι τοιοῦτον. * Εἰ δὲ σώφρονες, τί ἂν εἶεν; ἢ φορτικὸς ὁ ἔπαινος, ὅτι οὐκ ἔχουσι φαύλας ἐπιθυμίας; διεξιοῦσι δὲ πάντα φαίνοιτ' ἂν τὰ περὶ τὰς πράξεις, μικρὰ καὶ ἀνάξια θεῶν. ἀλλὰ μὴν ζῆν τε πάντες ὑπειλήφασιν αὐτούς· καὶ ἐνεργεῖν ἄρα· οὐ γὰρ δὴ καθεύδειν, ὥσπερ τὸν Ἐνδυμίωνα. τῷ δὴ ζῶντι τοῦ πράττειν ἀφῃρημένῳ, ἔτι δὲ μᾶλλον τοῦ ποιεῖν, τί λείπεται πλὴν θεωρίας; ὥστε ἡ τοῦ θεοῦ ἐνέργεια, μακαριότητι διαφέρουσα, θεωρητικὴ ἂν εἴη·

γρ. διατηροῦντες.

Euſt. συνηρτ. δ' αὗται καὶ τοῖς πάθεσι.

γρ. αἱ δὲ

γρ. ἧττον.

γρ. τοιοῦτος

γρ. ἐμπόδιοί ἐστι.

Metaph. l. 13. cap. 7.

γρ. τοὺς ἀνδρείους.

γρ. τοὺς ἐλευθερίους;

γρ. οἱ δὲ σώφρονες,

καὶ τῶν ἀνθρωπίνων δὴ ἡ ταύτῃ συγγενεστάτη, εὐ-
δαιμονικωτάτη. σημεῖον δὲ, καὶ τὸ μὴ μετέχειν τὰ
λοιπὰ ζῶα εὐδαιμονίας, τῆς τοιαύτης ἐνεργείας ἐ-
στερημένα τελείως. τοῖς μὲν γὰρ θεοῖς πᾶς ὁ βίος
μακάριος· τοῖς δ᾽ ἀνθρώποις, ἐφ᾽ ὅσον ὁμοίωμά τι
τῆς τοιαύτης ἐνεργείας ὑπάρχει· τῶν δ᾽ ἄλλων
ζώων οὐδὲν εὐδαιμονεῖ· ἐπεὶ οὐδαμοῦ κοινωνεῖ θεω-
ρίας. ἐφ᾽ ὅσον δὴ διατείνει ἡ θεωρία, καὶ ἡ εὐδαι-
μονία, καὶ οἷς μᾶλλον ὑπάρχει τὸ θεωρεῖν, καὶ εὐ-
κ. ἢ οὐ κατ.
δαιμονεῖν, * οὐ κατὰ συμβεβηκὸς, ἀλλὰ κατὰ τὴν θεω-
ρίαν· αὐτὴ γὰρ καθ᾽ αὑτὴν τιμία. ὥστ᾽ εἴη ἂν ἡ εὐ-
δαιμονία, θεωρία.

ΚΕΦΑΛ. θ'.

Ὅτι καὶ τῆς ἐκτὸς εὐημερίας δεήσει τῷ εὐδαιμονή-
σοντι, ἀνθρώπῳ ὄντι.

ΔΕήσει δὲ καὶ τῆς ἐκτὸς εὐημερίας, ἀνθρώπῳ
ὄντι. οὐ γὰρ αὐτάρκης ἡ φύσις πρὸς τὸ θεωρεῖν.
ἀλλὰ δεῖ καὶ τὸ σῶμα ὑγιαίνειν, καὶ τροφὴν, καὶ τὴν
λοιπὴν θεραπείαν ὑπάρχειν. οὐ μὴν οἰητέον γε πολ-
κ. εὐδαίμονα,
λῶν καὶ μεγάλων δεήσεσθαι τὸν * εὐδαιμονήσοντα, εἰ
μὴ ἐνδέχεται ἄνευ τῶν ἐκτὸς ἀγαθῶν, μακάριον
εἶναι· οὐ γὰρ ἐν τῇ ὑπερβολῇ τὸ αὔταρκες, * οὐδ᾽ ἡ
κ. καὶ μὴ ἄρχοντα
κρίσις,] οὐδ᾽ ἡ πρᾶξις. δυνατὸν δὲ * καὶ μὴ ἄρχον-
τας γῆς καὶ θαλάττης πράττειν τὰ καλά· καὶ γὰρ
κ. κατὰ τὴν αὐτὴν, al. κατὰ τὴν ἀρχήν. al. κατὰ τὰ κατὰ τ. ἀρ.
ἀπὸ μετρίων δύναιτο ἄν τις πράττειν * κατὰ τὴν ἀ-
ρετήν. τοῦτο δ᾽ ἐστὶν ἰδεῖν ἐναργῶς. οἱ γὰρ ἰδιῶται,
τῶν δυναστῶν οὐχ ἧττον δοκοῦσι τὰ ἐπιεικῆ πράτ-
τειν, ἀλλὰ καὶ μᾶλλον, ἱκανὸν δὲ τοσαῦθ᾽ ὑπάρ-
χειν· ἔσται γὰρ ὁ βίος εὐδαίμων, τοῦ κατὰ τὴν ἀρετὴν
ἐνεργοῦντος· καὶ Σόλων δὲ τοὺς εὐδαίμονας ἴσως
κ. ἀπεφαίνετο,
* ἀπεφαίνετο, καλῶς εἰπὼν, μετρίως τοῖς ἐκτὸς κε-
Lamb emendat. ὡς οἴεται. Vide Eudem. lib.1.c.4.
χορηγημένους· πεπραγότας δὲ τὰ κάλλιστα, * ὡς
ᾤετο, καὶ βεβιωκότας σωφρόνως· ἐνδέχεται γὰρ μέ-
τρια κεκτημένους, πράττειν ἃ δεῖ. ἔοικε δὲ καὶ * Ανα-
ξαγόρας, οὐ πλούσιον, οὐδὲ δυνάστην ὑπολαβεῖν τὸν
εὐδαίμονα, εἰπὼν, ὅτι οὐκ ἂν θαυμάσειεν, εἴ τις ἄτο-
πος φανείη τοῖς πολλοῖς· οὗτοι γὰρ κρίνουσι τοῖς ἐκτὸς,
τούτων αἰσθανόμενοι μόνον, συμφωνεῖν δὲ τοῖς λόγοις
ἐοίκασιν αἱ τῶν σοφῶν δόξαι. πίστιν μὲν οὖν καὶ τὰ
κ. τὸ ἀληθὲς δ᾽ ἐν
τοιαῦτα ἔχει τινά. * τὸ δ᾽ ἀληθὲς ἐν τοῖς πρακτοῖς
ἐκ τῶν ἔργων καὶ τοῦ βίου κρίνεται. ἐν τούτοις γὰρ τὸ
κύριον. σκοπεῖν δὲ τὰ προειρημένα χρὴ, ἐπὶ τὰ ἔργα
κ. ἀναφέροντας.
καὶ τὸν βίον * ἐπιφέροντας· καὶ συνᾳδόντων μὲν τοῖς
ἔργοις, ἀποδεκτέον· διαφωνούντων δὲ λόγους ὑπο-
ληπτέον. ὁ δὲ κατὰ νοῦν ἐνεργῶν, καὶ τοῦτον θεραπεύων,
καὶ διακείμενος ἄριστα, καὶ θεοφιλέστατος ἔοικεν εἶναι·
εἰ γάρ τις ἐπιμέλεια τῶν ἀνθρωπίνων ὑπὸ θεῶν
γίνεται, ὥσπερ δοκεῖ, καὶ εἴη ἂν εὔλογον χαίρειν τε αὐ-
τοὺς τῷ ἀρίστῳ καὶ τῷ συγγενεστάτῳ· τοῦτο δ᾽ ἂν εἴη
ὁ νοῦς· καὶ τοὺς ἀγαπῶντας μάλιστα τοῦτο καὶ τιμῶν-
τας, ἀντευποιεῖν· ὡς τῶν φίλων αὐτοῖς ἐπιμελουμέ-
νους· καὶ ὀρθῶς τε καὶ καλῶς πράττοντας· ὅτι δὲ ταῦ-
τα πάντα τῷ σοφῷ μάλιστα ὑπάρχει, οὐκ ἄδηλον.

A Ergo & humanarum functionum vt quæque [illegible]ſi-
millima eſt, ita ad beatam vitam conſtituendam plu-
rimùm valet. Huic quinetiam rei argumẽto eſt, quod cę-
tera animalia, quæ tali muneris functione orbata ſunt,
beatitudine quoque excluduntur. Dijs enim immorta-
libus omnis vita beata eſt: hominibus autem, quatenus
ſimulachrum aliquod talis functionis habẽt. Reliquo-
rum verò animalium beatè viuit nullum, quoniã nulla
eſt eis contemplationis communitas. Quàm longe igi-
tur latéque funditur & pertinet contemplatio, tam lõ-
gè & beatitudo: & in quibus magis ineſt contemplandi
aſſiduitas, ij ſunt & beatiores: neque id ex euentu, ſed
ex contemplatione. Ea enim per ſe magni pretij eſt,
B magnóque honore decoranda. Itaque beatitudo erit
contemplatio quædam.

CAPVT IX.

Tertia Beatitudinis non quidẽ ſpecies, ſed comes quædam eſt, Felicitas propriè dicta, externorum ſcilicet bonorũ copia tanquam inſtrumenta Virtutis homini beato ſuppeditans

VErùm opus erit beato etiam proſperitate externa,
cùm ſit homo. Non enim ſuis ipſa bonis contenta
natura eſt ad contemplandum, ſed & corpus valeat, &
victus, reliquúſque vitæ cultus adſit oportet. Non ta-
C men ſi fieri non poteſt, vt quiſquam ſine bonis externis
ſit beatus, iccirco exiſtimandum eſt multa & magna vi-
rum beatum deſideraturum. Non enim copia bonis o-
mnibus per ſe cumulata in nimio poſita eſt, neque hu-
ius rei iudicium, neque actio. Fieri autem poteſt vt etiã
ij qui maris & terræ imperium non habent, res agant
honeſtas & præclaras. Nã poteſt quis bonis mediocri-
bus inſtructus, quæ virtuti conſentanea ſunt, admini-
ſtrare. Atque hoc perſpicuè cernere licet. Priuati enim
homines non minus quàm dynaſtæ, res æquitati omni-
que virtuti conſentaneas agere videntur, atque adeò
magis. Satis eſt autem tantum ſuppetere, quantum po-
ſtulent honeſtæ actiones. Erit enim eius vita beata, qui
muneribus fungatur virtuti conſentaneis. Et fortaſſe
Solon beatos non malè prouũtiabat eos qui mediocri-
ter bonis externis inſtructi ſunt, & qui res quàm potue-
runt honeſtiſſimas geſſerunt, temperantérque vixerũt.
D Fieri enim poteſt vt ii qui bona mediocria tenent ac
poſſidẽt, agant ea quæ ſunt agẽda. Anaxagoras quoque
non diuitem, neque potentem aliquem, virum beatum
exiſtimaſſe videtur: quippe qui dixerit, mirum ſibi non
futurum, ſi multitudini abſurdus quidã & ineptus eſſe
videatur. Hæc enim ex rebus externis iudicat, propter-
ea quòd has tantùm ſenſu percipit. Atque his rationi-
bus ſapientum opiniones congruere videntur. Habent
igitur aliquid etiam talia, quod ad faciendã fidẽ valeat.
Verùm cùm de iis quæ ſub actionem veniũt, quæritur,
ex factis & vita veritas iudicatur. In his enim vis eorum
præcipua conſiſtit. Itaq; autẽ ea quæ antè dicta ſunt, ſpe-
ctare oportet, vt ad facta vitámque referamus: & ſi cum
factis conſentiant, probanda: ſin diſſentiant, & diſcre-
E pent, verba ſunt habenda. Qui verò muneribus fungi-
tur menti conſentaneis, & hanc colit, éſtque optimè a-
nimo affectus, eum probabile eſt Deo chariſſimum eſ-
ſe. Nam ſi dii immortales curam habent aliquam rerũ
humanarum, quemadmodum veriſimile eſt: illud quo-
que probabile fuerit, eos re omniũ optima, ſibíque ma-
ximè cognata, delectari, (hæc autem mẽs fuerit,) iíſque
qui hanc maximè diligunt, & plurimi faciunt, præmia
perſoluere, gratiámque referre, vt eorum, quæ ipſis ca-
ra ſunt, curam habentibus, rectáſque atque honeſtas a-
ctiones obeuntibus atque exercentibus. Hæc autem
omnia in ſapiente ineſſe maximè, non eſt obſcurum.

Eſt igitur Deo chariſſimus. Eundem autem etiam beatiſſimum eſſe veriſimile eſt. Itaque ſapiens etiam hoc modo beatiſſimus erit.

CAPVT X.

Epilogus Ethicorum librorum. Reſolutione docet, poſt vniuerſalium Principiorum hiſce libris explicatã theoriam, ad Vitæ humanæ ſpecies, ad Politicam ſcilicet & Oeconomicam ſocietatem, tanquam ad Principiata, deſcendendum eſſe, & in his præceptorum ethicorum vſum oſtendendum, vt Philoſophia practica ad ſuum finem perducatur.

VTrùm igitur ſi de his, & de virtutibus, & præterea de amicitia & voluptate ſatis copioſè à nobis dictum eſt, earúmque omnium formæ vniuerſim adumbratæ ſunt, conſilium noſtræ diſputationis abſolutum eſſe exiſtimandum eſt? An, quemadmodum dicitur, in ijs quæ ſub actionem veniunt, finem non eſſe, vnumquidque cernere & cognoſcere, ſed agere potiùs: ſic neque virtutem perſpectam & cognitam habere ſatis eſt, ſed eam habere, atque vti conandum, aut ſi qua alia ratione boni euadere poſſumus? Si igitur verba per ſe ſatis valerent ad bonitatem virtutémque comparandam, *Et multum & magnum iure ferant pretium*, vt ait Theognis, atque hæc ſibi quenque parare oporteret. Nunc verò videntur illa quidem ſatis magnam vim ad ingenuos adoleſcenteis cohortandos & excitãdos habere, ingeniúmque generoſum & verè honeſti ſtudioſum, docile ad virtutem reddere, eiúſq; ſtudio inflammare poſſe: multitudinem autem ad honeſtatẽ ac probitatem excitare non poſſe. Non.n. illa pudore ſolet retineri ac reprimi natura, ſed metu potiùs coërceri: neque ſe à rebus vitioſis propter turpitudinem abſtinere, ſed propter ſuppliciũ. Nam cũ vitam ſuã perturbatione moderatur ac dirigit: tum ſuas voluptates, eáq; quibus hæ pariuntur, conſectatur: dolores eis contrarios fugit: honeſti autem veréq; iucundi ne notionem quidẽ vnquã animo depinxit, vtpote quod nũquam deguſtarit. Taleis igitur homines quæ ratio corrigere, & à vitio ad virtutẽ traducere queat? Nõ enim fieri poteſt, aut certè vix, vt quæ iampridem moribus concepta ſunt, oratione deleantur. Præclarè autem fortaſſe nobiſcũ agatur, ſi cùm omnia nobis ſuppetant, quibus boni fieri ſolemus, virtutẽ adipiſci poſſimus. Bonos autẽ fieri putant alij natura, alij conſuetudine, alij doctrina. Quod igitur à natura tribuitur, in nobis minimè ſitũ eſſe, ſed ab aliqua diuina cauſa perfectum ineſſe in ijs qui re vera ſunt fortunati, perſpicuum eſt. Oratio autem & doctrina ne non peræq; in omnibus valeant, ſed oporteat animum auditoris, vt humum, quæ ſeminis alendi facultatẽ habitura eſt, cõſuetudine antè ſubigi & excoli, vt rectè lętetur, rectéq; oderit, verendũ fortaſſe eſt. Nam qui perturbatione vitam dirigit, is nũquam illum, à quo deterreatur, atque auocetur à vitio, patienter auditurus eſt, nunquam eius orationem intellecturus. At eum qui ita ſit affectus, quonam modo oratione de ſua ſentẽtia demouere poſſis? Omnino autem perturbatio nõ videtur orationi cedere, ſed vi eſſe cogenda. Mores igitur antè quodammodo inſint oportet ad virtutem accommodati, qui honeſtum amplectantur, turpitudinéque offendantur. A puero autẽ directam ad virtutem inſtitutionem conſequi difficile eſt, niſi qui in talibus legibus fuerit educatus. Temperanter enim & patienter viuere cùm multitudini ſit iniucundum, tum iuuenibus maximè. Itaque educationem, ſtudiáque & exercitationes legibus eſſe deſcriptas neceſſe eſt. Non enim moleſtæ hæ res futuræ ſunt conſuetudine adhibita.

A θεοφιλέστατος ἄρα. τὸν αὐτὸν δ' εἰκὸς καὶ εὐδαιμονέστατον· ὥστε κἂν οὕτως εἴη ὁ σοφὸς μάλιστ' εὐδαίμων.

ΚΕΦΑΛ. ι'.

Περιέχει τὸ κεφάλαιον τῆς ἠθικῆς ἁπάσης πραγματείας κάλλιστον ἐπίλογον. ἅμα δὲ καὶ ὁδοποιίαν εἰς τὴν ἐφεξῆς πολιτικὴν πραγματείαν.

B ἈΡ' οὖν εἰ περί τε τούτων καὶ τῶν ἀρετῶν, ἔτι δὲ καὶ φιλίας καὶ ἡδονῆς, ἱκανῶς εἴρηται τοῖς τύποις, τέλος ἔχειν οἰητέον τὴν προαίρεσιν, ἤ, καθάπερ λέγεται, οὐκ ἔστιν ἐν τοῖς πρακτοῖς τέλος τὸ θεωρῆσαι ἕκαστα καὶ γνῶναι, ἀλλὰ μᾶλλον τὸ πράττειν αὐτά; οὐδὲ δὴ περὶ ἀρετῆς ἱκανὸν τὸ εἰδέναι· ἀλλ' ἔχειν καὶ χρῆσθαι πειρατέον· * ἢ εἴ πως ἄλλως ἀγαθοὶ γινόμεθα; Εἰ μὲν οὖν ἦσαν οἱ λόγοι αὐτάρκεις πρὸς τὸ * ποιῆσαι ἐπιεικεῖς, πολλοὺς ἂν μισθοὺς καὶ μεγάλους δικαίως ἔφερον, κατὰ τὸν Θέογνιν, καὶ ἔδει ἂν τούτους πορίσασθαι· νῦν δὲ * φαίνονται, προτρέψασθαι μὲν καὶ παρορμῆσαι τῶν νέων τοὺς ἐλευ-

C θερίους ἰσχύειν, ἦθός τε εὐγενές, καὶ ὡς ἀληθῶς, φιλόκαλον, ποιῆσαι ἂν κατακώχιμον ἐκ τῆς ἀρετῆς. τοὺς δὲ πολλοὺς ἀδυνατεῖν πρὸς καλοκἀγαθίαν προτρέψασθαι· οὐ γὰρ πεφύκασιν αἰδοῖ πειθαρχεῖν, ἀλλὰ φόβῳ· οὐδ' ἀπέχεσθαι τῶν φαύλων διὰ τὸ αἰσχρόν, ἀλλὰ διὰ τὰς τιμωρίας· πάθει γὰρ ζῶντες, τὰς οἰκείας ἡδονὰς διώκουσι, καὶ δι' ὧν αὗται ἔσονται· φεύγουσι δὲ τὰς ἀντικειμένας λύπας· τοῦ δὲ καλοῦ καὶ ὡς ἀληθῶς ἡδέος, οὐδ' ἔννοιαν ἔχουσιν, ἄγευστοι ὄντες. τοὺς δὴ τοιούτους, τίς ἂν λόγος μεταρρυθμίσαι; οὐ γὰρ οἷόν τε, ἢ οὐ ῥᾴδιον, τὰ ἐκ

D παλαιοῦ τοῖς ἤθεσι κατειλημμένα, λόγῳ μεταστῆσαι. ἀγαπητὸν δ' ἴσως ἐστίν, εἰ πάντων ὑπαρχόντων, δι' ὧν ἐπιεικεῖς δοκοῦμεν γίνεσθαι, μεταλάβοιμεν τῆς ἀρετῆς· γίνεσθαι δ' ἀγαθοὺς οἴονται, οἱ μέν, φύσει· οἱ δέ, ἔθει· οἱ δέ, διδαχῇ. τὸ μὲν οὖν τῆς φύσεως, δῆλον ὡς οὐκ ἐφ' ἡμῖν ὑπάρχει, ἀλλὰ διά τινας θείας αἰτίας τοῖς ὡς ἀληθῶς εὐτυχέσιν ὑπάρχει· ὁ δὲ λόγος καὶ ἡ διδαχὴ μή ποτε οὐκ ἐν ἅπασιν ἰσχύῃ, ἀλλὰ δέῃ * προδιειργάσθαι τοῖς ἔθεσι τὴν τοῦ ἀκροατοῦ ψυχὴν πρὸς τὸ καλῶς χαίρειν καὶ

E μισεῖν, ὥσπερ γῆν τὴν θρέψουσαν τὸ σπέρμα. οὐ γὰρ ἂν ἀκούσειε λόγου ἀποτρέποντος, οὐδ' αὖ * συνιείη ὁ κατὰ πάθος ζῶν. τὸν δ' οὕτως ἔχοντα, πῶς * οἷόν τε μεταπεῖσαι; ὅλως δ' οὐ δοκεῖ λόγῳ ὑπείκειν τὸ πάθος, ἀλλὰ βίᾳ. δεῖ δὴ τὸ ἦθος προϋπάρχειν πως οἰκεῖον τῆς ἀρετῆς, στέργον τὸ καλόν, καὶ δυσχεραῖνον τὸ αἰσχρόν· ἐκ νέου δέ, ἀγωγῆς ὀρθῆς τυχεῖν πρὸς ἀρετὴν, χαλεπόν, μὴ ὑπὸ τοιούτοις τραφέντα νόμοις· τὸ γὰρ σωφρόνως ζῆν καὶ καρτερικῶς, * οὐχ ἡδὺ τοῖς πολλοῖς, ἄλλως τε καὶ νέοις· διὸ νόμοις δεῖ τετάχθαι τὴν τροφὴν καὶ τὰ ἐπιτηδεύματα· οὐκ ἔσται γὰρ λυπηρὰ συνήθη γινόμενα.

γρ. ἢ εἴπερ ἂν ἀγ. γινόμεθα. & ita Euſtr.

γρ. ποιῆσαι

γρ. φαίνεται.

γρ. διεργάσασθαι. al. προειργάσθαι

γρ. συνιὸν

γρ. οἷός τε μ. ſcil. ὁ λόγος. al. π. οἷον τ. μεταπεισθῆναι.

γρ. μὴ οὐχ ἡδύ

οὐχ ἱκανὸν δ' ἴσως νέους ὄντας τροφῆς καὶ ἐπιμελείας τυχεῖν ὀρθῆς, ἀλλ' ἐπεὶ καὶ ἀνδρωθέντας δεῖ ἐπιτηδεύειν αὐτὰ, καὶ ἐθίζεσθαι, καὶ περὶ ταῦτα δεοίμεθ' ἂν νόμων· καὶ ὅλως δὴ περὶ πάντα τὸν βίον· οἱ γὰρ πολλοὶ, ἀνάγκῃ μᾶλλον ἢ λόγῳ πειθαρχοῦσι· καὶ ζημίαις, ἢ τῷ καλῷ. διόπερ οἴονταί τινες τοὺς νομοθετοῦντας, δεῖν μὲν παρακαλεῖν ἐπὶ τὴν ἀρετὴν, καὶ προτρέπεσθαι τοῦ καλοῦ χάριν, ὡς ὑπακουσομένων τῶν ἐπιεικῶς τοῖς ἔθεσι * προηγησαμένοις· ἀπειθοῦσι δὲ καὶ ἀφυεστέροις οὖσι, κολάσεις τε καὶ τιμωρίας ἐπιτιθέναι· τοὺς δ' ἀνιάτους, ὅλως ἐξορίζειν. τὸν μὲν γὰρ ἐπιεικῆ, καὶ πρὸς τὸ καλὸν ζῶντα, τῷ λόγῳ πειθαρχήσειν· τὸν δὲ φαῦλον, ἡδονῆς ὀρεγόμενον, λύπῃ κολάζεσθαι, ὥσπερ ὑποζύγιον. διὸ καί φασι δεῖν τοιαύτας γίνεσθαι λύπας, αἳ μάλιστα ἐναντιοῦνται ταῖς ἀγαπωμέναις ἡδοναῖς. Εἰ δ' οὖν, καθάπερ εἴρηται, τὸν ἐσόμενον ἀγαθὸν τραφῆναι καλῶς δεῖ, καὶ ἐθισθῆναι· εἶθ' οὕτως ἐν ἐπιτηδεύμασιν ἐπιεικέσι ζῆν, καὶ μήτ' ἄκοντα, μήτ' ἑκόντα πράττειν τὰ φαῦλα· ταῦτα δὲ γίγνοιτ' ἂν βιουμένοις κατά τινα νοῦν καὶ τάξιν ὀρθὴν, ἔχουσαν ἰσχύν. ἡ μὲν οὖν πατρικὴ πρόσταξις, οὐκ ἔχει τὸ ἰσχυρὸν, οὐδὲ τὸ ἀναγκαῖον· οὐδὲ δὴ ὅλως * ἡ ἑνὸς ἀνδρὸς, μὴ βασιλέως ὄντος, ἤ τινος τοιούτου. ὁ δὲ νόμος ἀναγκαστικὴν ἔχει δύναμιν, λόγος ὢν ἀπό τινος φρονήσεως καὶ νοῦ· καὶ τῶν μὲν ἀνθρώπων ἐχθραίνουσι τοὺς ἐναντιουμένους ταῖς ὁρμαῖς, κἂν ὀρθῶς αὐτὸ δρῶσιν· ὁ δὲ νόμος οὐκ ἔστιν ἐπαχθὴς, τάττων τὸ ἐπιεικές· ἐν μόνῃ δὲ τῇ Λακεδαιμονίων πόλει μετ' ὀλίγων ὁ νομοθέτης ἐπιμέλειαν δοκεῖ πεποιῆσθαι τροφῆς τε καὶ ἐπιτηδευμάτων· ἐν δὲ ταῖς πλείσταις τῶν πόλεων ἐξημέληται περὶ τῶν τοιούτων, καὶ ζῇ ἕκαστος ὡς βούλεται, Κυκλωπικῶς,

χ. προηγουμένοις. Lamb. προηγμένοις.

γ ἡ ἑνὸς

* θεμιστεύων παίδων, ἠδ' ἀλόχου. κράτιστον μὲν οὖν γίγνεσθαι κοινὴν ἐπιμέλειαν καὶ ὀρθὴν· καὶ δρᾶν αὐτὸ δύνασθαι, κοινῇ δὲ ἐξαμελουμένων, ἑκάστῳ δόξειεν ἂν προσήκειν τοῖς σφετέροις τέκνοις καὶ φίλοις εἰς ἀρετὴν συμβάλλεσθαι, ἢ προαιρεῖσθαί γε. μάλιστα δ' ἂν τοῦτο δύνασθαι * δόξειεν ἐκ τῶν εἰρημένων, νομοθετικὸς γενόμενος· αἱ μὲν γὰρ κοιναὶ ἐπιμέλειαι δηλονότι διὰ νόμων γίγνονται· ἐπιεικεῖς δὲ, αἱ διὰ τῶν σπουδαίων. γεγραμμένων δ', ἢ ἀγράφων, οὐδὲν ἂν δόξειε διαφέρειν. οὐδὲ δι' ὧν εἷς ἢ πολλοὶ παιδευθήσονται, ὥσπερ οὐδ' ἐπὶ μουσικῆς, καὶ γυμναστικῆς, καὶ τῶν ἄλλων * παιδευμάτων· ὥσπερ γὰρ ἐν ταῖς πόλεσιν ἐνισχύει τὰ νόμιμα καὶ τὰ ἤθη, οὕτω καὶ ἐν οἰκίαις οἱ πατρικοὶ λόγοι καὶ τὰ ἔθη· καὶ ἔτι μᾶλλον διὰ τὴν συγγένειαν, καὶ τὰς εὐεργεσίας· προϋπάρχουσι γὰρ στέργοντες καὶ * εὐπειθεῖς τῇ φύσει. ἔτι δὲ καὶ διαφέρουσιν αἱ καθ' ἕκαστον παιδεῖαι τῶν κοινῶν, ὥσπερ ἐπὶ ἰατρικῆς. καθόλου μὲν γὰρ, τῷ πυρέττοντι συμφέρει ἀσιτία καὶ ἡσυχία, τινὶ δὲ, ἴσως οὔ· ὅ, τε πυκτικὸς ἴσως οὐ πᾶσι τὴν αὐτὴν μάχην περιτίθησιν. * ἐξακριβοῦσθαι δὲ δόξειεν ἂν μᾶλλον τὸ καθ' ἕκαστον, ἰδίας τῆς ἐπιμελείας γινομένης.

Odyss. ι.
– θεμιστεύει δὲ ἕκαστος παίδων ἠδ' ἀλόχων, οὐδ' ἀλλήλων ἀλέγουσι.

γ δόξειεν ἂν ἐκ

γ ἐπιτηδευμάτων

χ. εὐπειθεῖς. minus rectè.

χ. ἐξακριβοῦται

A Fortaſſe autē non ſatis eſt, pueros & adoleſcēteis, quādiu in ea ætate ſunt, rectè educari, diligentérque inſtitui: ſed quoniam corroboratis iam ætatibus, ea quæ didicerunt, ſtudioſè tractare & perſequi, iiſque aſſueſieri oportet, etiā in his nobis fuerit legibus opus: & omnino in omni vita traducenda. Magna enim pars hominū neceſſitati potiùs quàm orationi paret, & pœnis magis quàm honeſto commouetur. Itaque exiſtimār nōnulli, ab eis qui leges ferunt, honeſti cauſa ad virtutem homines eſſe cohortandos, atque excitādos: perinde quaſi viri boni, in primis more & cōſuetudine prouecti, legibus ſint obtemperaturi: in eos autē, qui non parebunt, quique ad virtutem & officiū inepti erunt natura, eſſe animaduertendū, & ſupplicia conſtituenda: poſtremò
B inſanabileis exterminādos ac de rep. tollendos. Nā virum bonū, eúmque qui honeſti regulâ vitam ſuam dirigit, orationi obtemperaturū: vitioſum autem atq; improbū, quando voluptatem vehemēter expetit, dolore & plagis, vt iumētum, caſtigandū & coërcendū. Atque ob hanc cauſam eos inuri dolores dicunt oportere maximè, qui voluptatibus iis quas illi adamant, aduerſantur. Quòd ſi eū, qui vir bonus futurus eſt, quemadmodum diximus, primùm oportet bene eſſe educatum, & honeſtis officijs aſſuefactū; deinde rectis vitæ ſtudiis atque inſtitutis vitā traducere, poſtremò neque inuitum,
C neque ſua voluntate res malas ac flagitioſas admittere: hæc autē contingere iis poſſunt qui mentem aliquā ſequuntur vitæ ſuæ ducē, rectúmq; ordinē ab ea præſcriptū, viribus armatū, atque inſtructū. In paterno quidē iuſſo nulla ſatis magna vis aut neceſſitas ineſt, neque omnino in vnius viri iuſſo, niſi ſit rex, aut regi ſimilis: lex autem vim habet ad cogendū valētem, cùm ſit ratio ab aliqua prudentia mentéque profecta. Atque eos quidē homines in odio eſſe videmus, qui improborū hominū cupiditatibus & appetitionibus aduerſantur; etiamſi id rectè faciāt: At lex cùm æquum & bonū præſcribit, minimè grauis eſt. In ſola autē Lacedæmoniorum ciuitate cum paucis aliis, lator legum educationis & ſtudiorum curam habuiſſe videtur: in plurimis hæc neglecta ſunt, viuítque ſuo quiſque arbitratu, Cyclopum more,

Vxorem & natos priuata lege gubernans.

Optimum igitur eſt, ciuium inſtitutionem communi-
D ter ab omnibus & rectè procurari, idque efficere poſſe. Quòd ſi hæc communiter & publicè negligantur, vnicuique conuenire videatur, ſuis liberis & amicis, ad virtutem comparandam, operam nauare, aut certè hoc animo & conſilio eſſe, vt nauare operam velit. Ex iis autem, quæ diximus, hoc efficere poſſe videatur maximè, ſi legum ferendarum ſcientiam fuerit cōſecutus. Nam cùm inſtitutionis & diſciplinæ publicæ procuratio perſpicuè legibus continetur, tum ea bona inſtitutio eſt, quæ bonis continetur: quæ vtrùm ſcriptæ ſint, an non ſcriptæ, nihil referre videatur. Neque verò refert, vtrū his legibus vnus, an plures inſtituātur: quemadmodum neque in muſica, & arte corporum exercendorū, cæteris denique inſtitutionibus. Nam vt in ciuitatibus leges
E & inſtituta, ſic & in familiis priuatis oratio paterna & mores valent, ac vigent: multóque adeò magis, propter generis communitatem, & beneficia. Iam antè enim diligunt, ſuntque ad parendum faciles flexibiléſq; naturâ. Prætereà verò ſingulares & priuatæ inſtitutiones, à communibus etiā differunt: quemadmodū euenit in medicina. Vniuerſè enim ei qui febri afflictatur, inedia & quies vtilis eſt: alicui autē fortaſſe inutilis. Et is pugil, qui docendi facultatē habet, fortaſſe non in eodem pugnæ genere diſcipulos omneis exercet. Videatur autem ille ſubtiliùs ac limatiùs rei ſingularis naturam perſecuturus, ſi propria ac priuata diligētia adhibeatur.

Ita enim quod ſibi opportunũ atque vtile eſt, vnuſquiſque magis conſequitur atque obtinet. Sed & medicus, & exercendorũ corporũ magiſter, & quiuis alius, optimè ſingulorum curam rationémq; habuerit, qui genus vniuerſum cognouerit: verbi gratia, vel omnibus, vel talibus, eſſe vtile. Rerum.n. cõmunium atque vniuerſatũ & dicuntur & ſunt ſcientiæ. Verumtamen nihil fortaſſe prohibet quominus etiam is qui ſit inſcius, vni alicui pulchrè conſulat, dũmodo experiendo, quæ cuique accidant, accuratè perſpexerit: quemadmodũ & nõnullos ipſos ſibi medicos eſſe optimos videmus, cùm alteri ſubuenire atque opitulari non poſſint. Nihilominus autem ei quidem, qui bonus artifex, & ad res percipiendas & contẽplandas idoneus effici velit, ad genus vniuerſum ſit progrediendum, atque in illo cognoſcendo, quoad eius fieri poſſit, elaborandum. In hoc enim ſcientias poſitas eſſe diximus. Et fortaſſe ei qui vel multos vel paucos cura & ſtudio velit efficere meliores, opera danda ſit, vt legum ferendarũ ſcientia præſtet, ſi ineſt, hæc vis in legibus, vt eis boni fieri poſſimus. Non enim cuiuslibet hominis eſt, quemuis, & eum qui propoſitus & traditus ei fuerit erudiendus, rectè cõformare: ſed ſi cuius eſt, profectò ſcientis eſt: quemadmodũ in medicina & cæteris artibus, quarum aliquod ſtudium prudentiáque aliqua eſt, cernere licet. Vtrùm igitur deinceps videndum eſt, vnde & quónam modo quis legibus ferendis idoneus eſſe poſſit? An, vt ſit in cæteris artibus, ab iis qui in republ. gerenda verſantur, hanc facultatem cõparaturus eſt? Ciuilis enim prudentiæ pars eſſe videbatur legum ferendarum facultas. An verò aliter ſe res habet in ratione reipubl. gerendæ, atque in reliquis tum ſcientiis tum facultatibus? In cæteris enim eoſdem videmus artem facultatémque agendi tradere, & facultatis munere fungi: vt medicos & pictores. At rerumpublicarum adminiſtrandarum ſcientiam docere ac tradere ſe profitentur ſophiſtæ, eorum tamen adminiſtrat rempubl. nemo: ſed ij qui in republica gerenda verſantur: qui quidem vi & facultate quadam freti, vſúque potiùs quàm mentis agitatione ac ratione hoc agere videri poſſunt. Nam neque eos ſcribere, neque dicere de talibus rebus, (atqui præclarius hoc erit fortaſſe, quã orationes iudicialeis, aut conciones ſcribere,) neque vel filios ſuos, vel vllos alios ex amicis ſuis ad rempubl. gerendam aptos videmus effeciſſe: quòd quidem probabile & conſentaneum erat eos fuiſſe facturos, ſi id vlla ratione conſequi potuiſſent. Nam neque quicquam ciuitatibus melius reliquiſſent, neque aut ſibi, aut amiciſſimis quicquam hac facultate præſtãtius exoptare poſſent. Verumtamen non parum vſus & exercitatio videtur valere. Alioqui vſu reipubl. gerendæ & conſuetudine homines ad rempubl. gerendam compoſitiores & aptiores non efficerentur. Quamobrem qui aliquid de republ. gerenda ſcire cupiunt, credibile eſt iis vſu præterea opus eſſe. Iam verò ſophiſtæ, qui hanc facultatem ſe tradituros profitentur, ab eo longiſſimè videntur abeſſe, vt docere poſſint. Omnino enim neque quid ea ſit neque quibus in rebus verſetur, ſciunt. Non enim, ſi ſcirent, eandem eſſe atque artem dicendi, vel deteriorem ſtatuerent: neque ferre leges eſſe facile putarent ei qui leges omnium opinione comprobatas collegiſſet: quoniam (inquiunt) præſtantiſſimas eligere liceet. Quaſi verò delectus non ſit intelligentiæ: aut quaſi non ſit maximum, rectè iudicare: quemadmodum in iis quæ ad muſicam pertinent. Nam qui cuiuſque rei vſu periti ſunt, cùm de artis operibus rectè iudicant, tum quibus rebus, aut quomodo ea quæ par eſt effici, perficiantur, & quæ quibus congruant & concinant, ſciunt.

A μᾶλλον γὰρ τοῦ προσφόρου τυγχάνει ἕκαστος. ἀλλ' ἐπιμεληθείη μὲν ἄριστα τοῦ * καθ' ἕνα, καὶ ἰατρὸς, καὶ γυμναστὴς, καὶ πᾶς ἄλλος ὁ * τὸ καθόλου εἰδὼς, * ὅτι πᾶσιν, ἢ τοῖς τοιοῖσδε· τοῦ κοινοῦ γὰρ αἱ ἐπιστῆμαι λέγονταί τε καὶ εἰσίν. οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ἑνός τινος οὐδὲν ἴσως κωλύει καλῶς ἐπιμεληθῆναι καὶ ἀνεπιστήμονα ὄντα, τεθεαμένον δὲ ἀκριβῶς τὰ συμβαίνοντα ἐφ' ἑκάστῳ δι' ἐμπειρίαν, καθάπερ καὶ ἰατροὶ ἔνιοι δοκοῦσιν αὑτοῖς ἄριστοι εἶναι, ἑτέρῳ οὐδὲν ἂν δυνάμενοι ἐπαρκέσαι. οὐδὲν δ' ἧττον ἴσως τῷ γε βουλομένῳ τεχνικῷ γενέσθαι καὶ B θεωρητικῷ, ἐπὶ τὸ καθόλου βαδιστέον εἶναι δόξειεν ἄν, κἀκεῖνο γνωριστέον ὡς ἐνδέχεται· εἴρηται γὰρ ὅτι περὶ τοῦθ' αἱ ἐπιστῆμαι. τάχα δὲ ἂν καὶ τῷ βουλομένῳ δι' ἐπιμελείας βελτίους ποιεῖν, εἴτε πολλοὺς, εἴτε ὀλίγους, νομοθετικῷ πειρατέον γενέσθαι, εἰ διὰ νόμων ἀγαθοὶ γενοίμεθ' ἄν. ὅντινα γὰρ οὖν καὶ τὸν προτεθέντα διαθεῖναι καλῶς, οὐκ ἔστι τοῦ τυχόντος· ἀλλ' εἴπερ τινὸς, τοῦ εἰδότος, ὥσπερ * ἐπ' ἰατρικῆς καὶ τῶν λοιπῶν, ὧν ἐστιν ἐπιμέλειά τις καὶ φρόνησις. ἆρ' οὖν μετὰ τοῦτο ἐπισκεπτέον πόC θεν ἢ πῶς νομοθετικὸς γένοιτ' ἄν τις· ἢ καθάπερ ἐπὶ τῶν ἄλλων, παρὰ τῶν πολιτικῶν; μόριον γὰρ ἐδόκει τῆς πολιτικῆς εἶναι. ἢ οὐχ ὅμοιον φαίνεται ἐπὶ τῆς πολιτικῆς, καὶ τῶν λοιπῶν ἐπιστημῶν τε καὶ δυνάμεων; ἐν μὲν γὰρ τοῖς ἄλλοις, οἱ αὐτοὶ φαίνονται τάς τε δυνάμεις παραδιδόντες, καὶ ἐνεργοῦντες ἀπ' αὐτῶν· οἷον ἰατροὶ, γραφεῖς· τὰ δὲ πολιτικὰ, ἐπαγγέλλονται μὲν διδάσκειν οἱ σοφισταί· * πράττει δ' αὐτῶν οὐδείς· ἀλλ' οἱ πολιτευόμενοι, οἳ δόξαιεν ἂν δυνάμει τινὶ τοῦτο πράττειν, καὶ ἐμπειρίᾳ μᾶλλον ἢ διανοίᾳ. οὔτε γὰρ γράφοντες, οὔτε λέγοντες περὶ D τῶν τοιούτων φαίνονται (καίτοι κάλλιον ἦν ἴσως, ἢ λόγους δικανικούς τε καὶ δημηγορικούς·) * οὐδ' αὖ πολιτικοὺς πεποιηκότες, τοὺς σφετέρους υἱεῖς, ἤ τινας ἄλλους τῶν φίλων. * εὔλογον δ' ἦν, εἴπερ ἐδύναντο· οὔτε γὰρ ταῖς πόλεσιν ἄμεινον οὐδὲν κατέλιπον ἄν· οὔθ' αὑτοῖς ὑπάρξαι προέλοιντ' ἂν μᾶλλον τῆς τοιαύτης δυνάμεως, οὐδὲ δὴ τοῖς φιλτάτοις. οὐ μὴν μικρόν γε ἔοικεν ἡ ἐμπειρία συμβάλλεσθαι· οὐ γὰρ ἐγίνοντο ἂν διὰ τῆς πολιτικῆς συνηθείας μᾶλλον πολιτικοί· διὸ τοῖς ἐφιεμένοις περὶ πολιτικῆς εἰδέναι, προσδεῖν ἔοικεν ἐμπειρίας. τῶν δὲ σοφιστῶν οἱ ἐπαγγελλόμενοι, λίαν E φαίνονται πόρρω εἶναι τοῦ διδάξαι· ὅλως γὰρ οὐδὲ ποῖόν τι ἐστὶν, οὐδὲ περὶ ποῖα ἴσασιν· οὐ γὰρ ἂν τὴν αὐτὴν τῇ ῥητορικῇ, οὐδὲ χείρω ἐτίθεσαν· οὐδ' ἂν ᾤοντο ῥᾴδιον εἶναι τὸ νομοθετῆσαι συναγαγόντι τοὺς εὐδοκιμοῦντας τῶν νόμων· ἐκλέξασθαι γὰρ εἶναι τοὺς ἀρίστους, ὥσπερ οὐδὲ τὴν ἐκλογὴν οὖσαν συνέσεως· καὶ τὸ κρῖναι ὀρθῶς μέγιστον, ὥσπερ ἐν τοῖς κατὰ μουσικήν· οἱ γὰρ ἔμπειροι περὶ ἕκαστα κρίνουσιν ὀρθῶς τὰ ἔργα, καὶ δι' ὧν ἢ πῶς * ἐπιτελεῖται, συνιᾶσιν· καὶ ποῖα ποίοις συνᾴδει·

Legitur etiam τὸ καθόλου ait Euſtrat. quem vide. al. καθ' ἕν, χ. τὸ κοινοῦ. vide Euſtr.

χ. ἐπὶ ἰατρικῆς

χ. πράττειν

χ. πολιτικοὺς δὲ πεπ.

γρ. εὔλογον δὲ ἦν.

γρ. ἐπιτελεῖται ἃ δεῖ, συνιᾶσιν.

τοῖς δ' ἀπείροις, ἀγαπητὸν τὸ μὴ διαλανθάνειν, A εἰ εὖ ἢ κακῶς πεποίηται τὸ ἔργον, ὥσπερ ἐπὶ γραφικῆς· οἱ δὲ νόμοι τοῖς πολιτικοῖς ἔργοις ἐοίκασι. πῶς οὖν ἐκ τούτων νομοθετικὸς γένοιτ' ἂν τις, ἢ τοὺς ἀρίστους κρῖναι; οὐ γὰρ φαίνονται οὐδ' * ἰατρικοὶ ἐκ τῶν συγγραμμάτων γίνεσθαι. καίτοι πειρῶνταί γε λέγειν, οὐ μόνον τὰ θεραπεύματα, ἀλλὰ καὶ ὡς ἰαθεῖεν ἄν, καὶ ὡς δεῖ θεραπεύειν, * ἑκάστου διελόμενοι τὰς ἕξεις. ταῦτα δὲ, τοῖς μὲν ἐμπείροις, ὠφέλιμα εἶναι δοκεῖ· τοῖς δ' ἀνεπιστήμοσιν, ἀχρεῖα. ἴσως οὖν καὶ τῶν νόμων καὶ τῶν πολιτειῶν αἱ συναγωγαὶ, τοῖς μὲν δυναμένοις θεωρῆσαι, καὶ * κρῖναι τί καλῶς, ἢ τοὐναντίον, ἢ ποῖα ποίοις ἁρμόττει, εὔχρηστα ἂν εἴη· τοῖς δ' ἄνευ ἕξεως τὰ τοιαῦτα διεξιοῦσι, τὸ μὲν κρίνειν καλῶς, οὐκ ἂν ὑπάρχοι, εἰ μὴ ἄρα αὐτόματον· εὐσυνετώτεροι δὲ εἰς ταῦτα τάχα ἂν γένοιντο. παραλιπόντων οὖν τῶν προτέρων ἀνερεύνητον τὸ περὶ τῆς νομοθεσίας, αὐτοὺς ἐπισκέψασθαι μᾶλλον βέλτιον ἴσως, καὶ ὅλως δὴ περὶ πολιτείας, ὅπως εἰς δύναμιν ἡ περὶ τὰ ἀνθρώπινα * φιλοσοφία τελειωθῇ. πρῶτον μὲν οὖν εἴ τι κατὰ μέρος εἴρηται καλῶς ὑπὸ τῶν προγενεστέρων πειραθῶμεν ἐ- C πελθεῖν· εἶτα ἐκ τῶν συνηγμένων πολιτειῶν θεωρῆσαι τὰ ποῖα σώζει καὶ φθείρει τὰς πόλεις, καὶ τὰ ποῖα * ἑκάστας τῶν πολιτειῶν, καὶ διὰ τίνας αἰτίας, αἱ μὲν καλῶς, αἱ δὲ τοὐναντίον πολιτεύονται· θεωρηθέντων γὰρ τούτων, τάχα ἂν * μᾶλλον συνίδοιμεν, καὶ ποία πολιτεία ἀρίστη, καὶ πῶς ἑκάστη ταχθεῖσα, καὶ τίσι νόμοις καὶ * ἔθεσι χρωμένη. λέγωμεν οὖν ἀρξάμενοι.

γρ. ἰατροὶ
γρ. ἑκάστω
γρ. ταῦτα καλῶς.
γρ. σοφία
γρ. ἑκάστης τ.
γρ. μάλιστα
γρ. ἤθεσι

A Imperiti verò præclarè ſecum agi putant, ſi non ignorent, recténe an perperam opus effectum ſit: quemadmodom fit in pictura. Leges autem opera ciuilia videntur eſſe. Quonam igitur pacto quis aut ad leges ferendas aptus his effici, aut, quæ ſint optimæ, iudicare poſſit? Nam ne medicinæ quidem ſatis periti fieri videntur ex commentariorum lectione. Atqui commemorare & tradere conantur illi non ſolùm curationum genera, ſed & quibus remediis ægros ſint curaturi, & quemadmodum medicinam facere oporteat, de cuiuſque habitudine corporis diſtinctè ac diſtribute diſſerentes. Sed hæc vſu peritis & exercitatis prodeſſe poſſe credibile eſt: imperitis autem, atque inſciis, nequaquam. Fortaſſe igitur etiam legum, rerúmque publicarum genera collecta, eis, qui animo cernere & iudicare poſſunt, qoid bene quid contrà conſtitutum ſit, & quæ quibus apta ſint, vſui eſſe poterunt. Ij autem, qui hæc ſine animi habitu perſecuti fuerint, rectè iudicandi facultatem quidem ſibi numquam comparabunt, niſi fortè temerè, & aliquo caſu: intelligentiores autem fortaſſe in his poterunt eſſe. Cùm igitur ſuperiores illi legum ferendarum rationem exquirere atque inueſtigareq́ omiſerint: præſtiterit fortaſſe nos ipſos de ea, & omninò de omni reipublicæ adminiſtrandæ forma, attentiùs commentari: vt, quantum in nobis eſt, tota quæ ad res humanas pertinet, philoſophia perfecta ſit. Primum C igitur ſi quid præclarè hac de re à veteribus ſingillarim litteris proditum eſt, id perſequi conemur: deinde ex rerumpublicarum formis vndique collectis, quæ res ciuitatibus & ſingulis rebuſpubl. interitum afferant, & quibus de cauſis aliæ bene aliæ ſecus adminiſtrentur, videamus. His enim perſpectis & cognitis, fortaſſe & qui ſit optimus reipublicæ ſtatus, & quibus vnamquamque rempublicam inſtitutis, quibúſque legibus ac moribus temperari conueniat ad id vt ſit optima, planum fiet. Exordiamur igitur dicere.

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΟΥΣ

ΗΘΙΚΩΝ ΜΕΓΑΛΩΝ ΤΟ Α.

ARISTOTELIS STAGIRITÆ;

MAGNORVM MORALIVM

LIBER PRIMVS.

Georgij Vallæ Placentini verſio, cum Græco contextu collata.

CAPVT I. A

De bono, in communi.

QVoniam de moribus agere propoſitum nobis eſt, primùm illud videndum cuiuſnam *ſciẽtiæ vel artis* pars ſint mores, *ſiue moralis hæc diſciplina.* Vt igitur paucis abſoluã, non alius videtur pars eſſe quàm Ciuilis. Ciuilibus autem in rebus abſque eo vt ſit aliquis talis, *vel certo modo affectus*, effici nihil poteſt: puta, vt ſit probus ac σπουδαῖος, *ſiue virtutis ſtudioſus.* eſſe autem σπουδαῖον, idem eſt quod virtutes habere. B Oportet igitur ſi quis ſecundùm Politices ſiue Ciuilis ſcientiæ præcepta agere velit, eum moribus probis ac compoſitis eſſe. Itaque, vt apparet, Politices pars eſt ac principium tractatio de moribus: vt in totum iure mihi videatur omnis hæc diſputatio non Ethica, id eſt *Moralis*, ſed Politica, id eſt *Ciuilis*, appellãda. Neceſſe eſt itaque (vt videre eſt) de virtute primùm dicere, & quid ſit, & ex quibus gignatur. Inutile enim ferè fuerit, virtutem quidem noſſe, quomodo autem & ex quibus paretur, non intelligere. Non enim *de virtute*, tantùm vt ſciamus quid ſit, eſt quærendum: ſed illud quoque C inueſtigandum, quibus rationibus paretur. Vtrumque enim volumus, & rem noſſe, & ipſi tales fieri. Hoc autem non poterimus, niſi ſciamus & quibus rationibus, & quomodo. Scire igitur quid ſit virtus, neceſſe eſt: ſiquidem & ex quibus ſit, & quomodo, ſcitu haud quaquam facile eſt ignoranti quid ſit, quemadmodum in ſcientiis. Verùm ne latere quidẽ nos oportet, ſi qui de his priùs diſſeruẽre. Primùm igitur Pythagoras de virtute dicere adgreſſus eſt: ſed non rectè: virtutes ſiquidem ad numeros referens, non conuenientem virtutibus inquirendi rationem iniit. Neque enim iuſtitia eſt D numerus pariter par, id eſt, *conflatus ex duobus paribus numeris, quorum alter per alterum fuerit multiplicatus.* Huic ſuccedens Socrates, de hac re melius & copioſiùs diſſeruit, ſed ne ipſe quidem rectè. Quoniam virtutes ſcientias efficiebat: quod fieri nullo modo poteſt. Cunctæ ſiquidem ſcientiæ, cum ratione: atqui ratio in ſola animæ parte gignitur, qua cogitemus & ratiocinemur. Quocirca virtutes omnes, in animæ parte rationali ſint, neceſſe eſt. Euenit itaque, vt qui virtutes ſcientias faciat, irrationalem animæ partem extinguat: quod faciens, affectum ac morem perimit.

ΚΕΦΑΛ. α΄.

Περὶ τοῦ ἀγαθοῦ καθόλου.

ΕΠΕΙΔΗ προαιρούμεθα λέγειν ὑπὲρ ἠθικῶν, πρῶτον ἂν εἴη σκεπτέον τίνος ἐστὶ μέρος τὸ ἦθος. ὡς μὲν οὖν συντόμως εἰπεῖν, δόξειεν * οὐκ ἄλλης ἢ τῆς πολιτικῆς εἶναι μέρος. ἔστι δ᾽ οὐθὲν ἐν τοῖς πολιτικοῖς δυνατὸν πρᾶξαι ἄνευ τοῦ ποιόν τινα εἶναι· λέγω δ᾽ οἷον σπουδαῖον· τὸ δὲ σπουδαῖον εἶναι, ἔστι τὸ τὰς ἀρετὰς ἔχειν. δεῖ ἄρα, εἴ τις μέλλει ἐν τοῖς πολιτικοῖς B πρακτικὸς εἶναι, τὸ ἦθος εἶναι * σπουδαῖος. μέρος ἐστὶν ἄρα, ὡς ἔοικε, καὶ ἀρχὴ, ἡ περὶ τὰ ἤθη πραγματεία, τῆς πολιτικῆς. ὅ δ᾽ ὅλον καὶ τὴν ἐπωνυμίαν δικαίως δοκεῖ δή μοι ἔχειν ἡ πραγματεία, οὐκ ἠθικὴν, ἀλλὰ πολιτικήν. δεῖ ἄρα (ὡς ἔοικε) πρῶτον ὑπὲρ ἀρετῆς εἰπεῖν, τί τέ ἐστι, καὶ ἐκ τίνων γίνεται. οὐθὲν γὰρ ἴσως ὄφελος εἰδέναι μὲν τὴν ἀρετὴν, πῶς δὲ δὴ, καὶ ἐκ τίνων, μὴ ἐπαΐειν. οὐ γὰρ μόνον ὅπως εἰδήσομεν τί ἐστι, σκοπεῖσθαι δεῖ, ἀλλὰ καὶ ἐκ τίνων ἐστὶ σκέψασθαι. ἅμα C γὰρ εἰδῆσαι βουλόμεθα, καὶ αὐτοὶ εἶναι τοιοῦτοι. τοῦτο δ᾽ οὐ δυνησόμεθα, ἐὰν μὴ εἰδῶμεν καὶ ἐκ τίνων, καὶ πῶς ἄν. ἀναγκαῖον μὲν οὖν εἰδῆσαι τί ἐστιν ἀρετή. οὐ γὰρ ῥᾴδιον εἰδέναι τὸ ἐκ τίνων ἂν, καὶ πῶς ἂν, ἀγνοοῦντα τὸ τί ἐστι, ὥσπερ οὐδ᾽ ἐπὶ τῶν ἐπιστημῶν. οὐ δεῖ δὲ λανθάνειν οὐδ᾽ εἴ τινες πρότερον ὑπὲρ τούτων εἰρήκασι. πρῶτος μὲν οὖν ἐνεχείρησε * Πυθαγόρας περὶ ἀρετῆς εἰπεῖν. οὐκ ὀρθῶς δέ. τὰς γὰρ ἀρετὰς εἰς τοὺς ἀριθμοὺς ἀνάγων, οὐκ οἰκείαν τῶν ἀρετῶν τὴν θεωρίαν ἐποιήσατο. οὐ γάρ ἐστιν ἡ δικαιοσύνη ἀριθμὸς D ἰσάκις ἴσος. μετὰ τοῦτον Σωκράτης ἐπιγενόμενος, βέλτιον καὶ ἐπὶ πλεῖον εἶπεν ὑπὲρ τούτων. οὐκ ὀρθῶς δὲ οὐδ᾽ οὗτος.* τὰς γὰρ ἀρετὰς ἐπιστήμας ἐποίει· τοῦτο δ᾽ ἐστὶν εἶναι ἀδύνατον. αἱ γὰρ ἐπιστῆμαι πᾶσαι μετὰ λόγου· λόγος δὲ ἐν τῷ διανοητικῷ τῆς ψυχῆς γίνεται μορίῳ. γίνονται οὖν αἱ ἀρεταὶ πᾶσαι * κατ᾽ αὐτὸν ἐν τῷ λογιστικῷ τῆς ψυχῆς μορίῳ. συμβαίνει οὖν αὐτῷ ἐπιστήμας ποιοῦντι τὰς ἀρετὰς ἀναιρεῖν * τὸ ἀνάλογον μέρος τῆς ψυχῆς. τοῦτο δὲ ποιῶν, ἀναιρεῖ καὶ πάθος καὶ ἦθος.

Nicom. li.1.c.3.
χ. σπουδαῖον.
Metaphyſic. l.13.c.4
Nicomach. l.6 c. vlt. & infrà cap.35.
Eudem l.1.c.5.
Leg. κατ᾽ αὐτὸν
χ. ἐν τῷ λογικῷ
γρ. τὸ ἄλογον

A δὲ οὐκ ὀρθῶς ἥψατο ταύτῃ τῆς ἀρετῆς. μετὰ ταῦτα δὲ Πλάτων διείλετο τὴν ψυχὴν εἴς τε τὸ λόγον ἔχον καὶ εἰς τὸ ἄλογον ὀρθῶς· καὶ ἀπέδωκεν *ἑκάστου ἀρετὰς προσηκούσας. μέχρι μὲν οὖν τούτου καλῶς· μετὰ μέντοι ταῦτα οὐκ ἔτι ὀρθῶς. τὴν γὰρ ἀρετὴν κατέμιξεν εἰς τὴν πραγματείαν, τὴν ὑπὲρ τοῦ ἀγαθοῦ· οὐ δὴ ὀρθῶς· οὐ γὰρ οἰκεῖον. ὑπὲρ γὰρ τῶν ὄντων καὶ ἀληθείας λέγοντα, οὐκ ἔδει ὑπὲρ ἀρετῆς φράζειν. οὐδὲν γὰρ τούτῳ κἀκείνῳ κοινόν. οὗτοι μὲν οὖν ἐπὶ τοσοῦτον ἥψαντο καὶ οὕτως. ἐχόμενον δ' ἂν εἴη μετὰ ταῦτα σκέψασθαι, τί

B δεῖ αὐτοὺς λέγειν ὑπὲρ τούτων. πρῶτον μὲν οὖν ἰδεῖν δεῖ, ὅτι πάσης ἐπιστήμης καὶ δυνάμεως ἐστί τι τέλος, καὶ τοῦτ' ἀγαθόν. οὐδεμία γὰρ οὔτ' ἐπιστήμη οὔτε δύναμις ἕνεκεν κακοῦ ἐστιν. εἰ οὖν πασῶν τῶν δυνάμεων ἀγαθὸν τὸ τέλος, δῆλον ὡς καὶ τῆς βελτίστης *βέλτιον ἂν εἴη. ἀλλὰ μὴν ἥγε πολιτικὴ βελτίστη δύναμις. ὥστε τὸ τέλος αὐτῆς ἂν εἴη *ἀγαθόν. ὑπὲρ ἀγαθοῦ ἄρα (ὡς ἔοικεν) ἡμῖν λεκτέον, καὶ ὑπὲρ ἀγαθοῦ οὐ τοῦ ἁπλῶς, ἀλλὰ τοῦ ἡμῖν· οὐ γὰρ τοῦ θεῶν ἀγαθοῦ. ἀλλ' ὑπὲρ μὲν τούτου *καὶ ἄλλος λόγος, καὶ ἀλλοτρία ἡ σκέψις. *ὑπὲρ τοῦ πολιτικοῦ ἄρα ἡμῖν λεκτέον ἀγαθοῦ,

C πάλιν δὲ καὶ τοῦτο διελεῖν δεῖ ὑπὲρ ἀγαθοῦ, πῶς λεγομένου· οὐ γάρ ἐστιν ἁπλοῦν. λέγεται γὰρ ἀγαθόν· ἢ τὸ ἄριστον ἐν ἑκάστῳ τῶν ὄντων (τοῦτο δ' ἐστὶ τὸ διὰ τὴν αὑτοῦ φύσιν αἱρετόν) ἢ οὗ τἄλλα μετασχόντα ἀγαθά ἐστι· τοῦτο δέ ἐστιν ἡ ἰδέα τἀγαθοῦ. πότερον οὖν ὑπὲρ τῆς ἰδέας τοῦ ἀγαθοῦ δεῖ, ἢ οὔ, ἀλλ' ὡς τὸ κοινὸν ἐν ἅπασιν ὑπάρχον ἀγαθόν; ἕτερον γὰρ τῆς ἰδέας τοῦτο δόξειεν ἂν εἶναι. ἡ μὲν γὰρ ἰδέα χωριστὸν, καὶ αὐτὸ καθ' αὐτό· τὸ δὲ κοινὸν ἐν ἅπασιν ὑπάρχει· οὐκ ἔστι δὲ ταὐτὸν τῷ χωριστῷ. οὐ γὰρ ἄν ποτε τὸ χωριστὸν καὶ τὸ πεφυκὸς αὐτὸ καθ' αὑτὸ εἶναι, ἐν πᾶσιν ὑπάρχοι.

D πότερον οὖν ὑπὲρ τούτου δεῖ λέγειν τἀγαθοῦ τοῦ ἐνυπάρχοντος; ἢ οὔ; διὰ τί; ὅτι τοῦτό ἐστι μὲν τὸ κοινὸν, ὡς ὁ ὁρισμὸς καὶ ἡ ἐπαγωγή. ὁ δὲ ὁρισμὸς βούλεται τὴν ἑκάστου οὐσίαν, λέγειν, ἤτοι ὅτι ἀγαθὸν, ἢ ὅτι κακὸν, ἢ ὅτι δὴ ἄλλο ἦν. λέγει δὲ ὁ ὅρος, ὅτι τοιόνδ' ἀγαθὸν καθόλου, ὃ ἐὰν ᾖ αὐτὸ καθ' ἑαυτὸ αἱρετόν. τὸ δὲ ἐν ἅπασιν ἐνυπάρχον, ὅμοιον τῷ ὅρῳ ἐστίν. ὁ δὲ ὅρος λέγει ὅτι ἀγαθόν. ἐπιστήμη δέ γε οὐδὲ δύναμις οὐδεμία λέγει ὑπὲρ τοῦ τέλους τοῦ αὐτῆς ὅτι ἀγαθὸν ἀλλὰ τοῦτο μὲν ἄλλης δυνάμεώς ἐστι θεωρῆσαι. οὔτε γὰρ ὁ ἰατρὸς, οὔτε ὁ οἰκοδόμος λέγει ὅτι ἀγαθὸν ἡ ὑγίεια, οὐδὲ

E ἡ οἰκία· ἀλλ' ὅτι ὁ μὲν ὑγίειαν ποιεῖ, καὶ ὡς ποιεῖ, ὁ δ' οἰκίαν. δῆλον τοίνυν ὅτι οὐδὲ τῇ πολιτικῇ ὑπὲρ τοῦ ἀγαθοῦ λεκτέον τοῦ κοινοῦ. μία γάρ ἐστι καὶ αὕτη τῶν λοιπῶν ἐπιστημῶν. τοῦτο δὲ *οὐ μιᾶς ἦν λέγειν, οὔτε δυνάμεως, οὔτ' ἐπιστήμης ὡς τέλους. οὐδ' ἄρα τῆς πολιτικῆς ἐστὶ τὸ ὑπὲρ τοῦ κοινοῦ ἀγαθοῦ λέγειν τοῦ κατὰ τὸν ὁρισμόν. ἀλλὰ μὴν οὐδὲ τοῦ κατὰ τὴν ἐπαγωγὴν κοινοῦ. διὰ τί; ὅτι ὅταν βουλώμεθα δεῖξαί τι τῶν κατὰ μέρος *ἀγαθῶν, ἢ τῷ ὁρισμῷ δείκνυμεν, ὅτι ὁ αὐτὸς λόγος ἐφαρμόττει ἐπί τε τὸ ἀγαθὸν, καὶ ἐπὶ τοῦτο, ὃ ἂν βουλώμεθα δεῖξαι ὅτι ἀγαθόν

γρ. ὁ ἑκάστου

Lege βέλτιστον

γρ. τἀγαθόν,

γρ. τὸ τέλος λ. inepte.

γρ. ὑπὲρ τοῦ ἡμῖν ἄρα λ.

Nicom l.1.c.4.
Eudem. l.1.c.8.

γρ. οὐδεμιᾶς

Locus non videtur ſanus.

γρ. ἀγαθόν.

A Quamobrem non recte hac in parte diſputationem de virtute inſtituit. Poſtea demum Plato animam in partem, quæ teneret rationem, & in eam quæ eſſet rationis expers; recte diſtribuit, redditque ſuas vtrique virtutes. Hactenus quidem probè: reliqua verò neutiquam rectè: quandoquidem virtutem cum tractatione quæ de bono per ſe eſſet, admiſcuit: non equidem rectè, quia non erat is aptus locus. neque enim de eo quod eſt, ac de vero differentem, de virtute dicere oportuit: illi ſiquidem nihil eſt cum hoc commune. Huc vſque igitur atque hoc modo prouecta eſt il-

B lorum de moribus diſputatio. Deinceps ergo reſtat vt videamus, quidnam de his dicendum nobis fuerit. Primùm illud obſeruandum eſt, ſcientiæ omnis atque facultatis finem eſſe aliquem, cúmque per ſe bonum: nulla ſiquidem ſcientia, & facultas nulla eſt, quæ finem malum habeat. Quòd ſi facultatum omnium bonus eſt finis, non dubium quin etiam optimæ ſit optimus. Atqui ciuilis, optima eſt facultas: igitur ipſius finis, bonus. De bono itaque (vt videtur) nobis dicendum eſt: at de bono non in vniuerſum, ſed nobis bono. Neque enim de Deorum bono *agendum eſt*. Nam de eo alia habenda fuerit oratio, & conſideratio nunc ſit aliena. De no-

C bis itaque bono dicendum eſt. De quo ſanè diſſerendum in primis eſt, quonam dicatur modo. Neque enim ſimplex, atque vnum eſt: quandoquidē dicitur bonum, aut quod in vnoquoque eſt optimum, (id verò ſuapte naturâ expetendum,) aut cuius participatione alia ſunt bona: id nimirum idea boni eſt. An igitur de boni idea loqui oportet, an nō, ſed de eo potiùs quod in vniuerſum rebus omnibus bonis ineſt? bonum id namque diuerſum eſſe ab idea meritò videatur. Idea enim & ſeparari poteſt, & per ſe ſubſiſtit: bonum verò illud commune, rebus omnibus ineſt: non eſt igitur idem cum eo quod ſeparari poteſt: fieri enim nequit vt quod ſeparari naturâ poteſt ac per ſe ſubſi-

D ſtere, rebus omnibus inſit. Nunquid igitur de hoc nobis differendum bono, quod in omnibus exiſtit, aut non? quid ita? nempe quoniam id cōmune eſt, vt definitio, & inductio. Definitionem oportet quid quæque res ſit referre, ſeu bonum, ſeu malum ſit, ſeu quiduis aliud Refert certè definitio, vt eiuſmodi bonum in vniuerſum eſt, non quatenus ipſum per ſe ſe eligendum. Verùm quod in cunctis exiſtit, definitioni eſt ſimile. Definitio certè ait bonum eſſe quippiam, quod neque ſcientia, neque facultas vlla dicit. Neque enim finem ſuum aſſerit bonum eſſe: verùm id alterius eſt inſpicere facultatis: quandoquidem neque medicus, neque ædificator refert, ille quidem ſanitatem eſſe

E bonam, hic verò domum: ſed ille quidem ſe ſanos homines efficere, & quemadmodum id faciat: hic verò, domum. Perſpicuum eſt igitur, ne ciuili quidem ſcientiæ de communi bono dicendum eſſe: vna ſiquidem & hæc inter reliquas ſcientias eſt. Atqui hoc nullius eſt dicere aut facultatis, aut ſcientiæ, vt de fine: ne ciuilis quidem *ſcientiæ* igitur erit de communi bono dicere, et quod per definitionem eſt. Verumenimvero neque de eo quod per inductionem commune. Quid ita? quia quando volumus particulare aliquod bonum eſſe demonſtrare, aut definitione vtimur, dicimúſque eandem & bono conuenire, & rei quam bonam eſſe probare propoſitum fuerit nobis:

A aut inductione *vtimur*: exempli cauſa, ſi probare velimus magnanimitatem eſſe bonum, dicemus, iuſtitiam eſſe rem bonam, itémque fortitudinem omnéſque adeò virtutes. Magnanimitas autem virtus eſt: ergo etiam res bona. Non igitur de cõmuni per inductionem bono, *ſcientiæ* ciuili dicendum eſt: eadem enim abſurda conſequentur, quæ in eo communi bono quod in definitionem venit, eſſe oſtendimus. Ipſum enim bonum ſic quoque dicet. Manifeſtum igitur, de optimo bono dicendum eſſe, eóque, quod nobis optimum ſit. Omnino autem non vnius eſſe ſciẽtiæ, aut facultatis, de vniuerſali bono conſiderare, facilè quis intelligat. Cur ita? nempe quia bonũ eſt in omnibus catego- B riis. Nam & in ſubſtantia, & in qualitate, & in quãtitate, & in tempore, & in iis quæ ad aliquid referuntur, in omnibus denique categoriis bonũ reperitur. Cæterùm bonũ id quod ad tempus pertinet, in medicina notũ eſt medico: in arte gubernandi, gubernatori: in vnaquaq; *arte, perito artis* cuiuſque. Quando ſecandum quidem ſit, nouit medicus. At quando nauigandũ, gubernator. In vnaquaque verò arte, quiſque tẽpus ſibi conueniens & bonũ cognoſcit. Nam neque medicus, quod in gubernatoria bonum ſit tempus: neque gubernator, quod in medicina, cognouerit. Idem de communi bono eſt ſentiendum. Nam & quod eſt in categoria tem- C poris, & quod in iis quę ad aliud referũtur, & quod in aliis, idem eſt bonum ac cõmune omnibus. Atqui nullius eſt facultatis, aut ſcientiæ, dicere de eo bono, quod in vnaquaque eſt. Ne *ſcientiæ* quidem igitur ciuilis eſt, dicere de communi bono. De bono igitur *dicendum eſt* ac de optimo, quod eſt bonis optimum. Cæterùm eum qui velit quippiam demonſtrare, minimè apertis non oportet exemplis vti, ſed vbi obſcura aperiẽda ſunt, manifeſtis, ac in eis quæ ſub intelligentiam cadunt, ſenſibilibus: ea ſiquidem ſunt apertiſſima. Cùm igitur de bono dicere quiſpiam aggreditur, de idea neutiquam dicendum eſt: & tamen quidam de idea dicendum exiſtimant, vbi de bono dicunt: Aiunt namque de D maximè bono eſſe differendum. Eſt verò eiuſmodi, ipſum quidque maximè: ita bonũ maximè fuerit idea ex ipſorum quidem ſententia. Huiuſmodi certè oratio eſt illa quidẽ fortaſſis vera: verùm neutiquam ad ciuilem ſcientiam, vel facultatem facit, de qua in præſentia nobis eſt ſermo. Non enim de hoc per ſe bono, ſed bono nobis, tractat. Nulla ſiquidẽ ſcientia, aut facultas de fine loquitur, quòd ſit bonum: & proinde, ne ciuilis quidẽ. Ideo nõ de bono, quod in idea conſiſtit, loquitur. Verùm, dixerit fortaſſe, hoc per ſe bono vſus ceu principio, ducto inde exordio, de ſingulis poſtea dicam. Verùm ne id quidẽ rectè. Sua enim & propria cuius libet *ſcientiæ* ſumẽda ſunt principia. Abſurdũ quippe fuerit volenti oſtendere triangulũ duobus rectis æ- E quales habere angulos, ſumere principiũ eiuſmodi, Anima immortalis eſt; neque enim hoc propoſito cõuenit. Oportet ſiquidẽ, principiũ, proprium eſſe ei rei qua de agatur, atque coniunctum. Iã verò, etiam abſque hoc quòd anima ſit immortalis, demonſtrauerit quiſpiã duobus rectis æquales habere triangulũ. Itidem & de bonis licet cætera intelligere citra ideam boni. Proinde propriũ nõ eſt huius per ſe boni principiũ. At ne Socrates quidẽ rectè virtutes ſciẽtias faciebat. Is enim nihil fruſtra eſſe arbitratus eſt. Tamen dũ poneret virtutes eſſe ſciẽtias, ei eueniebat virtutes eſſe fruſtrà. Quid ita?

A ἢ τῇ ἐπαγωγῇ, οἷον ὅταν θέλωμεν δεῖξαι ὅτι ἡ μεγαλοψυχία ἐστὶν ἀγαθόν, φαμὲν ὅτι ἡ δικαιοσύνη ἀγαθὸν καὶ ἀνδρία, καὶ ἁπλῶς αἱ ἀρεταί· ἡ δὲ μεγαλοψυχία ἀρετή· ὥστε καὶ ἡ μεγαλοψυχία ἀγαθόν. οὐδὲ δὴ περὶ τοῦ κατὰ τὴν ἐπαγωγὴν κοινοῦ ἀγαθοῦ λεκτέον τῇ πολιτικῇ, ὅτι τὰ αὐτὰ ἀδύνατα συμβήσεται τούτῳ, καὶ τῷ κατὰ τὸν ὅρον κοινῷ ἀγαθῷ.* ὅτι γὰρ ἀγαθόν, καὶ ἐνταῦθα ἐρεῖ. γρ. ἴσ. δῆλον τοίνυν ὅτι περὶ τοῦ ἀρίστου ἀγαθοῦ λεκτέον ἐστί, καὶ τοῦ ἡμῖν ἀρίστου. ὅλως δ' ὅλον ἴδοι ἄν τις ὅτι οὐκ ἔστι μιᾶς οὔτ' ἐπιστήμης οὔτε δυνάμεως τὸ περὶ παντὸς ἀγαθοῦ σκοπεῖν. διὰ τί; ὅτι τἀγαθὸν ἐν πάσαις ταῖς κα- B τηγορίαις ἐστί· καὶ γὰρ ἐν τῷ τί, καὶ ἐν τῷ ποιῷ, καὶ ἐν τῷ ποσῷ, καὶ πότε, καὶ πρός τι, καὶ τινί, καὶ ἁπλῶς ἐν πάσαις. ἀλλὰ μὴν τὸ πότε ἀγαθόν, ἐν μὲν ἰατρικῇ ὁ ἰατρὸς οἶδεν· ἐν δὲ κυβερνητικῇ, ὁ κυβερνήτης· ἐν ἑκάστῃ δ' ἕκαστος. πότε μὲν γὰρ δεῖ τεμεῖν, ὁ ἰατρὸς οἶδε· πότε δὲ δεῖ πλεῖν, ὁ κυβερνήτης· ἐν ἑκάστῃ δὲ τὸ πότε ἀγαθόν, ἕκαστος τὸ καθ' ἑαυτὸν εἴσεται. οὔτε γὰρ ὁ ἰατρὸς τὸ ἐν τῇ κυβερνητικῇ ἀγαθὸν πότε εἴσεται, οὔτε ὁ κυβερνήτης τὸ ἐν ἰατρικῇ. οὐκ ἄρα οὐδ' οὕτως περὶ τοῦ κοινοῦ ἀγαθοῦ λεκτέον. τὸ γὰρ πότε, ἐν πάσαις κοινόν. ὁ- C μοίως δὲ καὶ τὸ πρός τι ἀγαθόν, καὶ τὸ κατὰ τὰς ἄλλας κατηγορίας, κοινὸν μὲν ἐν πάσαις· οὐδεμιᾶς δ' ἐστὶν οὔτε δυνάμεως οὔτ' ἐπιστήμης εἰπεῖν περὶ τοῦ ἐν ἑκάστῃ πότε ἀγαθοῦ, οὐδ' αὖ τῆς πολιτικῆς περὶ τοῦ κοινοῦ ἀγαθοῦ λέγειν. γρ. οὐδ' αὐτῆς περὶ τοῦ ἀγαθοῦ ἄρα, καὶ περὶ τοῦ ἀρίστου, καὶ περὶ τοῦ ἡμῖν ἀρίστου. ἴσως δὲ οὐδὲ δεῖ βουλόμενόν τι δεικνύναι, τοῖς μὴ φανεροῖς παραδείγμασι χρῆσθαι, ἀλλὰ περὶ τῶν ἀφανῶν τοῖς φανεροῖς, καὶ περὶ τῶν νοητῶν τοῖς αἰσθητοῖς· καὶ ταῦτα γὰρ φανερώτατα. ὅταν οὖν περὶ ἀγαθοῦ ἐγχειρῇ τις λέγειν, οὐ λεκτέον ἐστὶ περὶ τῆς ἰδέας. καίτοι οἴονταί γε δεῖν, ὅταν D περὶ τοῦ ἀγαθοῦ λέγωσι, περὶ τῆς ἰδέας δεῖν λέγειν. περὶ γὰρ τοῦ μάλιστα ἀγαθοῦ φασι δεῖν λέγειν. αὐτὸ δὲ ἕκαστον μάλιστ' ἐστὶ τὸ τοιοῦτον. ὥστε μάλιστ' ἂν εἴη ἀγαθὸν ἡ ἰδέα ὡς οἴονται. ὁ δὲ τοιοῦτος λόγος, ἀληθὴς μὲν ἐστὶν ἴσως·* ἀλλ' οὐχ ἡ πολιτικὴ ἐπιστήμη, ἢ δύναμις, περὶ ἧς νῦν ἐστὶν ὁ λόγος. οὐ γὰρ περὶ τούτου * σκοπεῖν τἀγαθοῦ, ἀλλὰ τοῦ ἡμῖν ἀγαθοῦ. Leg. σκοπεῖ οὐδεμία γὰρ οὔτ' ἐπιστήμη οὔτε δύναμις περὶ τοῦ τέλους λέγει ὅτι ἀγαθόν· ὥστ' οὐδ' ἡ πολιτική. διόπερ οὐχ περὶ τοῦ κατὰ τὴν ἰδέαν ἀγαθοῦ τὸν λόγον ποιεῖται. ἀλλ' ἴσως, φησί, τούτῳ τἀγαθῷ ἀρχῇ χρησάμενος περὶ τῶν καθέκαστα; ἐκ τούτων παραβάς,* ἐρῶ. οὐδ' οὕτως ὀρθῶς. δεῖ γὰρ τὰς ἀρχὰς οἰ- γρ. ἀ. ῥ οὐδ. E κείας λαμβάνειν. ἄτοπον γάρ, εἴ τις βουλόμενος τὸ τρίγωνον, ὡς δυσὶν ὀρθαῖς ἴσας ἔχον δεῖξαι, λάβοι ἀρχήν, ὅτι ἡ ψυχὴ ἀθάνατος. οὐ γὰρ οἰκεία. δεῖ δὲ τὴν ἀρχὴν οἰκείαν εἶναι καὶ συνημμένην· νῦν δὲ καὶ ἄνευ τοῦ τὴν ψυχὴν εἶναι ἀθάνατον, δείξειε τις δυσὶν ὀρθαῖς ἴσας ἔχον τὸ τρίγωνον· ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ἀγαθῶν ἔστι θεάσασθαι τὰ ἄλλα ἄνευ τοῦ κατὰ τὴν ἰδέαν ἀγαθοῦ·* διόπερ οὐκ οἰκείαν ἀρχὴν εἶναι τούτου τἀγαθοῦ. οὐκ ὀρθῶς δὲ οὐδ' ὁ Σωκράτης ἐπιστήμας ἐποίει τὰς ἀρετάς. ἐκεῖνος γὰρ οὐδὲν ᾤετο δεῖν μάτην εἶναι. ἐκ δὲ τοῦ τὰς ἀρετὰς ἐπιστήμας εἶναι, συνέβαινεν αὐτῷ τὰς ἀρετὰς μάτην εἶναι. διὰ τί;

Locus mutilus videtur. Sententia talẽ aliquam lectionem poſtulat: δῆλον οὖν ἀρ. εἶναι δῆλον ὅτι ἀγαθῶν τὸ τἀγαθόν. h.e. *Perſpicuum igitur eſt, ipſum bonum non eſſe reliquorum bonorum proprium principium.*

ὅτι ἐπὶ τῶν ἐπιστημῶν συμβαίνει ἅμα εἰδέναι τὴν ἐπιστήμην τί ἐστι, καὶ εἶναι ἐπιστήμονα. Εἰ γὰρ ἰατρικὴν τις οἶδε τί ἐστι, καὶ ἰατρὸς εὐθέως ἐστίν. ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων ἐπιστημῶν. ἀλλ' οὐκ ἐπὶ τῶν ἀρετῶν τοῦτο συμβαίνει. οὐ γὰρ εἴ τις οἶδε τὴν δικαιοσύνην τί ἐστιν, εὐθέως δίκαιός ἐστιν· ὡς δ' αὕτως κἀπὶ τῶν ἄλλων. συμβαίνει οὖν καὶ μάτην τὰς ἀρετὰς εἶναι καὶ μὴ εἶναι ἐπιστήμας.

In ſcientiis namque contingit vt vna eadémque opera & ſcientiam cognoſcamus quid qualiſque ſit, & ipſi docti euadamus, ſcientiámque teneamus. verbi gratia, medicinam ſi quis nouit quid ſit, is ſtatim fit medicus neceſſe eſt. Idem eſt in reliquis ſcientiis At in virtutibus non idẽ eſt Neque enim ſi quis nouerit quid ſit iuſtitia, continuò etiam iuſtus eſt. Itidem & in aliis. Euenit igitur, & fruſtra virtutes eſſe, & non eſſe ſcientias.

ΚΕΦΑΛ. β'.

Τἀγαθὸν ποσαχῶς λέγεται.

γρ. ἐπεὶ δὴ ὑπὲρ τούτων διείρηται,
Nicomach. li. 1. cap. 12.
Eudem. li. 2. c. 1.

ΕΠεὶ δὴ ὑπὲρ τούτων διώρισται, πειρατέον λέγειν τἀγαθὸν ποσαχῶς λέγεται. ἔστι γὰρ τῶν ἀγαθῶν, τὰ μὲν τίμια, τὰ δ' ἐπαινετά, τὰ δὲ δυνάμεις. τὸ δὲ τίμιον λέγω, τὸ τοιοῦτον, τὸ θεῖον, τὸ βέλτιον, οἷον ψυχή, νοῦς· τὸ ἀρχαιότερον, ἡ ἀρχή, τὰ τοιαῦτα· τίμια δ', ἐφ' οἷς ἡ τιμή. τοῖς δὲ τοιούτοις πᾶσι τιμὴ ἀκολουθεῖ. οὐκοῦν καὶ ἡ ἀρετὴ τίμιον, ὅταν γε δὴ ἀπ' αὐτῆς σπουδαῖός τις γένηται· ἤδη γὰρ οὗτος εἰς τὸ τῆς ἀρετῆς σχῆμα ἥκει. τὰ δ' ἐπαινετά, οἷον ἀρεταί. ἀπὸ γὰρ τῶν κατ' αὐτὰς πράξεων, ὁ ἔπαινος γίνεται. τὰ δὲ, δυνάμεις· οἷον ἀρχή, πλοῦτος, ἰσχύς, κάλλος. τούτοις γὰρ καὶ ὁ σπουδαῖος εὖ ἂν δύναιτο χρήσασθαι, καὶ ὁ φαῦλος κακῶς· διὸ * δυνάμει τὰ τοιαῦτα καλοῦνται ἀγαθά. ἀγαθὰ μὲν δὴ εἰσι· δοκιμάζεται γὰρ τῇ τοῦ σπουδαίου αὐτῶν ἕκαστον χρήσει, οὐ τῇ τοῦ φαύλου. τοῖς δ' αὐτοῖς τούτοις συμβέβηκεν ἀγαθοῖς, καὶ τὴν τύχην τῆς γενέσεως αὐτῶν αἰτίαν εἶναι. ἀπὸ τύχης γὰρ καὶ πλοῦτος γίγνεται καὶ ἀρχή, καὶ ὅλως ὅσα εἰς δυνάμεως τάξιν ἥκει. λοιπὸν δὲ καὶ τέταρτον τῶν ἀγαθῶν, τὸ σωστικὸν καὶ ποιητικὸν ἀγαθοῦ· οἷον γυμνάσια ὑγιείας, καὶ εἴ τι ἄλλο τοιοῦτον. ἀλλ' ἔτι καὶ ἄλλην ἔχει τἀγαθὰ διαίρεσιν· οἷόν ἐστι, τῶν ἀγαθῶν τὰ μὲν πάντῃ καὶ πάντως αἱρετά, τὰ δ' οὔ· οἷον, ἡ μὲν δικαιοσύνη καὶ αἱ ἄλλαι ἀρεταί, καὶ πάντῃ καὶ πάντως αἱρεταί· ἰσχὺς δὲ καὶ πλοῦτος καὶ δύναμις, καὶ τὰ τοιαῦτα οὔτε πάντῃ οὔτε πάντως. ἔτι καὶ ἄλλως. τῶν γὰρ ἀγαθῶν, τὰ μέν ἐστι τέλη, τὰ δ' οὐ τέλη· οἷον, ἡ μὲν ὑγίεια, τέλος· τὰ δὲ τῆς ὑγιείας ἕνεκεν, οὐ τέλη· καὶ ὅσα οὕτως ἔχει, τούτων ἀεὶ τὸ τέλος βέλτιον· οἷον, ὑγίεια βέλτιον ἢ τὰ ὑγιεινά. καὶ ἁπλῶς ἀεὶ καθόλου τοῦτο βέλτιον, οὗ ἕνεκεν καὶ τὰ ἄλλα. πάλιν αὐτῶν τῶν τελῶν, βέλτιον ἀεὶ τὸ τέλειον τοῦ ἀτελοῦς. τέλειον δέ ἐστιν, οὗ παραγενομένου, μηθενὸς ἔτι προσδεόμεθα· ἀτελὲς δέ, οὗ παραγενομένου, προσδεόμεθά τινος. οἷον τῆς δικαιοσύνης μὲν μόνον παραγενομένης, πολλῶν προσδεόμεθα· τῆς δὲ εὐδαιμονίας παραγενομένης, οὐδενὸς ἔτι προσδεόμεθα. τοῦτο ἄρα ἐστὶ τὸ ἄριστον ἡμῖν ὃ ζητοῦμεν, ὅ ἐστι τέλος τέλειον. τὸ δὲ δὴ τέλειον τέλος ἀγαθόν ἐστι, καὶ τὸ τέλος τὸ ἀγαθόν. μετὰ ταῦτα τοίνυν πῶς τὸ ἄριστον δεῖ σκοπεῖν; πότερον οὕτως ὡς καὶ αὐτὸ * συναριθμουμένου, * ἀλλ' ἄτοπον. τὸ γὰρ ἄριστον ἐπειδή ἐστι τέλος τέλειον, τὸ δὲ τέλειον τέλος, ὡς ἁπλῶς εἰπεῖν, οὐθὲν ἂν ἄλλο δόξειεν εἶναι ἢ εὐδαιμονία. τὴν δ' εὐδαιμονίαν ἐκ πολλῶν ἀγαθῶν συντίθεμεν. ἐὰν δὴ τὸ βέλτιστον σκοπῶν, καὶ αὐτὸ συναριθμῇς, αὐτὸ ἔσται αὑτοῦ βέλτιον· αὐτὸ γὰρ βέλτιστον ἔσται· οἷον τὰ ὑγιεινὰ θεὶς καὶ τὴν ὑγίειαν, σκόπει τί τούτων πάντων βέλτιστον. βέλτιστον δ' ἐστὶν ὑγίεια· Εἰ δὴ τούτων πάντων βέλτιστον, καὶ αὐτὸ αὑτοῦ βέλτιστον·

γ. δυνάμεις non rectè.

Nicomach. l. 1. c. 1. & 5.

Nicom. li. 1. c. 3. in fine.

γ. ἆρ' ἄτοπον.

CAPVT II.

Quot modis dicatur bonum.

HIs expoſitis annitamur dicere, bonũ quot dicatur modis. Sunt nimirum bonorũ alia honore digna, laudabilia alia, poteſtates alia Honore dignum, huiuſmodi dico, quod diuinũ, quod melius, vt anima, ménſque eſt: quod antiquius, quod principiũ, & alia id genus. Honorata certè, in quibus honor: talia ſiquidẽ omnia honor cõſequitur. Igitur etiam virtus, honore dignum bonũ eſt: quãdo ab ipſa probus quiſpiã gignitur. Is nãque in virtutis penetrat habitũ. Laudabilia ſunt, vt virtutes: ab ipſarũ nãq; actionibus laus emergit. Poteſtates *ſunt*, vt dominatus, opulẽtia, robur, pulchritudo: iis nãque bonus bene, vt malus malè vti potuerit: ideo etiã poteſtate res eiuſmodi bona nũcupatur. Bona certè ſunt: debẽt enim res ex vſu viri boni, nõ mali, æſtimari. Id genus nimirum bonis euenit, ortus cauſam ipſorũ eſſe fortunam. A fortuna nãque & opulentia, & dominatus eſt, & quæcũque prorſus in poteſtatis ordinem perueniunt Reliquũ porrò, ac quartum, inter bona, quo cõſeruatur & paratur bonum, ſicut exercitatione ſanitas, ac ſi id genus eſt aliud. Verùm aliã quoque ſubeunt bona diſtributionem: verbi gratia, Bonorum quædã prorſus, & omni ratione ſunt expetenda: quædam verò nõ: veluti iuſtitia, aliæque virtutes, omni ratione & omnino ſunt expetendæ: at robur, & opulẽtia, potẽtiáque, & id genus alia, neque omni ratione, neq; perpetuò. Rurſus quoque aliter: Bonorũ alia ſunt fines, alia non: quemadmodũ ſanitas quidẽ, finis: ac quæ ſanitatis fiunt cauſa, neutiquam ſunt fines. Et quæcũq; ita habent, inter illa finis ſemper præſtat: vt ſanitas melior, quàm quæ ad ſanitatẽ cõferunt: atque in vniuerſum ſemper id melius eſt cuius gratia ſunt & alia. Rurſus inter ipſos fines, præſtat ſẽper, qui perfectus eſt, imperfecto. Eſt nimirũ perfectus, quo ſi potiamur, nulla re ampliùs nobis opus eſt. Imperfectus autẽ, quo licèt potiamur, alia tamẽ deſideramus: quemadmodũ ſi ſolùm adſit iuſtitia, multa deſideramus: ſin felicitas, nulla re ampliùs nobis opus eſt: Id ergo illud eſt nobis optimũ quod deſideramus, qui finis eſt perfectus: abſolutus nãq; finis bonũ eſt, necnon finis bonũ. Iã verò quonam modo optimũ, conſiderandũ eſt: nũquid eo modo, vt ipſum quoque reliquis annumeremus? an id videbitur abſurdũ? Siquidẽ optimũ, finis eſt perfect*: ac perfectus finis, vt paucis abſoluã, nil aliud quàm felicitas eſſe videtur. Ex multis porrò bonis, felicitatem conſtare comprobatur. Si igitur de eo quod optimũ eſt disputans, id quoque reliquis annumeres, erit ipſum ſeipſo melius, ſi quidẽ optimũ erit. Exẽpli gratia, ſalubria & ſanitatẽ pone: tum conſidera ecquid inter iſta omnia ſit optimũ: ſanitas videlicet eſt optimũ: ergo, ſi *ſanitas* horũ omnium eſt optimũ, ipſum quoque *optimum* ſe ipſo melius eſt:

qnod eſt perabſurdum. Non igitur ita conſiderare oportet quod eſt optimum. An verò ira, vt reliqua ſine eo ponantur? nunquid hoc eſſet abſurdum? nam feliciras ex quibuſdam conflata bonis eſt. Quærere autem, quibus ex bonis ipſa conſtet, ſitne *quod optimum* eſt iis melius, abſurdum eſt. Neqoe .n. eſt quicquam aliud ab his felicitas, verùm hæc ipſa. An ira potiùs rectè diſputationem inſtituerit, ſi id quod optimum eſt, comparet cum reliquis: puta, ſi felicitatem ex his conflatam bonis, cum aliis comparet, quæ eâ non continentur, ſicque id quod optimum eſt, inquirat, an ille rectè diſputationem inſtituerit? Cæterùm non eſt ſimplex, quod nunc quærimus, optimum: vt dicat quiſpiã, optimum cunctorum bonorum, ſi ſingula inter ſe compares, eſſe prudentiam. Verùm hoc fortaſſe modo, non quærendum eſt optimum bonum: perfectum ſiquidem quærimus bonum. At prudentia ſola, neutiquam perfectum: non igitur hoc optimum quod quærimus, neque aliud quidquam pari ratione optimum.

CAPVT III.

Alia diuiſio bonorum.

PRæterea aliam admittunt bona diuiſionem. Sunt ſiquidem bonorum alia in animo vt virtutes: alia in corpore, vt ſanitas, pulchritudo: alia externa, opulentia, dominatus, honor, & ſi quid eſt huiuſmodi. Horum, quæ in animo, ſunt optima. Quæ porrò in animo ſunt bona, trifariàm distribuuntur, in prudentiam, in virtutem, & in voluptatem. Poſt hoc igitur, quod profitemur omnes, etiã finis videtur bonorum, idémque abſolutiſſimus eſſe felicitas: quod ſanè fatemur eſſe in bene agẽdo, ac bene viuendo. Cæterùm finis ſimplex non eſt, ſed duplex: quorundam enim eſt finis ipſa actio, vſúſque, ſicut viſus: eſt nimirum vſus optabilior habitu: finis autem *eſt* vſus. Nemo ſiquidem velit viſum habere ea lege vt non ſpectet, ſed conniueat, & oculos claudat. Idem de auditu cæteríſque dicendum. Proinde quorum vſus & habitus eſt, ſemper melius & optabilius eorum eſt vſus habitu. Vſus enim & actio, finis, cùm ſit propter vſum ipſe habitus. Poſt id ſi conſiderauerit quiſpiam in cunctis ſcientiis, intuebitur non aliam eſſe quæ domũ, aliam quæ probam domum exſtruat, ſed vnam eãdémque eſſe artem ædificandi, & cuius effector, ædificator, vt cuius ſit virtus, eiuſdem ſit effectrix. Idem in aliis omnibus par eſt coniectare.

CAPVT IV.

Virtutem in anima eſſe.

PRæterea intuemur, alia re nulla quàm anima, nos viuere. In anima autem eſt virtus. Idem certè fatemur facere animam, animæque virtutem. Cæterùm virtus in vnoquoque, cuius eſt virtus, id facit. Anima verò cùm alia *nobis præſtat*, tum per eam quoque viuimus: per animæ itaque virtutem bene viuemus. Cæterùm bene viuere, & bene agere, nihil aliud dicimus, quàm felicem eſſe: ergo & feliciter agere, & felicitas, in viuendo eſt.

Tom. 2.

A ἄτοπον δὴ συμβαίνει. οὐ δὴ ἴσως γε οὕτω σκεπτέον τὸ βέλτιστον. ἀλλ' ἆρα γε οὕτως, οἷον χωρὶς αὐτῆς· ἢ καὶ τοῦτο ἄτοπον; ἡ γὰρ εὐδαιμονία ἐστὶν ἔκ τινων ἀγαθῶν συγκειμένη· τὸ δὲ ἐξ ὧν ἀγαθῶν σύγκειται, σκοπεῖν εἰ τοῦτ' ἐστὶ βέλτιον, ἄτοπον. οὐ γάρ ἐστιν ἄλλο τι χωρὶς τούτων ἡ εὐδαιμονία, ἀλλὰ ταῦτα. ἀλλ' ἆρα γε οὑτωσί πως ὀρθῶς ἄν τις σκοποῖτο συγκρίνων τὸ ἄριστον· οἷον αὐτὴν τὴν εὐδαιμονίαν τὴν ἐκ τούτων τῶν ἀγαθῶν οὖσαν, συγκρίνων πρὸς ἄλλα ἃ μή ἐστιν ἐν αὐτῇ ἐνόντα, οὕτως τὸ ἄριστον σκοπῶν, ὀρθῶς ἂν σκοποῖτο. ἀλλ' οὐκ ἔστιν ἁπλοῦν τὸ ἄριστον ὃ ζητοῦμεν νῦν· οἷον λέγοι ἄν τις εἶναι ἄριστον τὴν φρόνησιν ἁ-
B πάντων τῶν ἀγαθῶν καθ' ἓν συγκρινομένων. ἀλλ' ἴσως οὐχ οὕτως ζητητέον ἐστὶ τὸ ἄριστον ἀγαθόν. τὸ γὰρ τέλειον ζητοῦμεν ἀγαθόν· ἡ δὲ φρόνησις μόνη οὖσα, οὐ τέλειον· οὐκ ἄρα τοῦτο τὸ ἄριστον ὃ ζητοῦμεν, * οὐδὲ τὸ οὕτως ἄριστον. γρ. οὐδὲ οὕτως τὸ ἄριστον σκοποῦμεν.

ΚΕΦΑΛ. γ'.

Ἄλλη διαίρεσις τῶν ἀγαθῶν.

ΜΕτὰ τοίνυν τοῦτο ἔχει τἀγαθὰ ἄλλην διαίρεσιν. Nicom. l. 1. c. 8.
C ἔστι γὰρ τῶν ἀγαθῶν τὰ μὲν ἐν ψυχῇ, οἷον αἱ ἀρεταί· τὰ δὲ ἐν τῷ σώματι, οἷον ὑγίεια, κάλλος· τὰ δὲ ἐκτός, πλοῦτος, ἀρχή, τιμή, ἢ εἴ τι ἄλλο τῶν τοιούτων. τούτων δὲ τὰ ἐν τῇ ψυχῇ, βέλτιστα. τὰ δὲ ἐν ψυχῇ ἀγαθά, διαιρεῖται εἰς τρία, εἰς φρόνησιν, εἰς ἀρετήν, καὶ ἡδονήν. ἤδη τοίνυν τὸ μετὰ τοῦτο ὃ καὶ λέγομεν πάντες, καὶ δοκεῖ καὶ τέλος τῶν ἀγαθῶν, καὶ τελειότατον εἶναι, ἡ εὐδαιμονία, * καὶ τοῦτο ταὐτό φαμεν εἶναι τὸ εὖ πράττειν καὶ εὖ Nicomach. l. 1.
ζῆν. * τὸ δὲ τέλος ἐστὶν οὐχ ἁπλοῦν, ἀλλὰ διττόν· * ἐνί- cap. 1.
ων μὲν γάρ ἐστι τὸ τέλος, αὐτὴ ἡ ἐνέργεια καὶ ἡ χρῆσις, οἷον Eudem li. 2. c. 1.
τῆς ὄψεως· καὶ ἔστι γε ἡ χρῆσις αἱρετωτέρα τῆς ἕξεως· τέ- Nicom: li. 1. c. 1.
λος δὲ ἡ χρῆσις. οὐδεὶς γὰρ ἂν βούλοιτο ἔχειν τὴν ὄψιν χ. ἐνίων
D μὴ μέλλων ὁρᾶν, ἀλλὰ μύειν. ὁμοίως δὲ καὶ ἐπ' ἀκοῆς, καὶ τῶν τοιούτων. ὧν ἄρα καὶ ἡ χρῆσις καὶ ἕξις ἐστίν, ἀεὶ βέλτιον καὶ αἱρετώτερον ἡ χρῆσις τῆς ἕξεως· ἡ γὰρ χρῆσις καὶ ἡ ἐνέργεια, τέλος. ἡ δὲ ἕξις, τῆς χρήσεως ἕνεκα. * μετὰ τοῦτο τοίνυν τοῦτ' ἐάν τις σκοπῇ ἐπὶ τῶν ἐπιστημῶν Nicomach. l. 1.
πασῶν, ὄψεται οὐκ ἄλλην μὲν ποιοῦσαν οἰκίαν, ἄλλην δὲ cap. 6.
σπουδαίαν οἰκίαν, ἀλλὰ τὴν οἰκοδομικήν· * ἧς οὗ ποιητικὸς Valla aliter legiſſe videtur.
ὁ οἰκοδόμος, ἡ τούτου ἀρετὴ τοῦ αὐτοῦ τούτου ποιητική. Iſta lectio ad verbum ſonat, *Quam ad rem faciendam aptus eſt architectus, ipſius quoque virtus, eiuſdem operis eſt effectrix.* nec quicquam mutandum, vt ex initio ſequentis cap. liquet.
ὁμοίως καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων ἁπάντων.

ΚΕΦΑΛ. δ'.

Ὅτι τὸ ἄριστον ἀγαθόν ἐστιν ἡ εὐδαιμονία.

E ΜΕτὰ τοῦτο τοίνυν ὁρῶμεν ὅτι οὐθενὶ ἄλλῳ ἢ ψυχῇ ζῶμεν· ἐν ψυχῇ δ' ἐστὶν ἀρετή· τὸ αὐτό γε τοι φαμέν, τήν τε ψυχὴν ποιεῖν, καὶ τὴν τῆς ψυχῆς ἀρετήν. ἀλλ' ἡ μὲν ἀρετὴ ἐν ἑκάστῳ τοῦτο ποιεῖ οὗ ἐστιν ἀρετή· ἡ δὲ ψυχή, καὶ τἆλλα μέν· ψυχῇ δὲ ζῶμεν· διὰ τὴν τῆς ψυχῆς ἀρετὴν ἄρα εὖ ζήσομεν. τὸ δέ γε εὖ ζῆν καὶ εὖ πράττειν, οὐκ ἄλλο ἢ τὸ εὐδαιμονεῖν λέγομεν. τὸ ἄρα εὐδαιμονεῖν καὶ ἡ εὐδαιμονία, ἐν τῷ εὖ ζῆν ἐστι.

τὸ δ' εὖ ζῆν ἐν τῷ κατὰ τὰς ἀρετὰς ζῆν. τοῦτ' ἄρα ἐστὶ τέλος καὶ ἡ εὐδαιμονία καὶ τὸ ἄριστον. ἐν χρήσει τινὶ ἂν εἴη καὶ ἐνεργείᾳ τέλος ἡ εὐδαιμονία. ὧν γὰρ ἕξις καὶ χρῆσις, ἡ χρῆσις καὶ ἐνέργεια τέλος· τῆς δὲ ψυχῆς ἡ ἀρετή, ἕξις ἐστίν.* ἔστι δὲ ἡ ἐνέργεια καὶ ἡ χρῆσις αὐτῆς τῶν ἀρετῶν. ὥστε τέλος ἂν εἴη ἡ ἐνέργεια καὶ ἡ χρῆσις αὐτῆς· ἡ εὐδαιμονία ἄρα εἴη ἂν ἐν τῷ κατὰ τὰς ἀρετὰς ζῆν. ἐπειδὴ γὰρ οὖν τὸ ἄριστον ἀγαθόν ἐστιν ἡ εὐδαιμονία, καὶ αὕτη τέλος* ἐνεργείᾳ, ζῶντες ἂν κατὰ τὰς ἀρετάς, εὐδαίμονες ἂν εἴημεν, καὶ ἔχοιμεν τὸ ἄριστον ἀγαθόν. ἐπεὶ οὖν ἐστιν ἡ εὐδαιμονία τέλειον ἀγαθὸν καὶ τέλος, οὐδὲ τοῦτο δεῖ λανθάνειν ὅτι *καὶ ἐν τελείῳ ἔσται. οὐ γὰρ ἔσται ἐν παιδὶ (οὐ γὰρ ἐστὶ παῖς εὐδαίμων) ἀλλ' ἐν ἀνδρί· οὗτος γὰρ τέλειος. οὐδὲ ἐν χρόνῳ γε ἀτελεῖ, ἀλλ' ἐν τελείῳ. τέλειος δ' ἂν εἴη χρόνος, ὅσον ἄνθρωπος βιοῖ. καὶ γὰρ λέγεται ὀρθῶς παρὰ τοῖς πολλοῖς, ὅτι δεῖ τὸν εὐδαίμονα ἐν τῷ μεγίστῳ χρόνῳ τοῦ βίου κρίνειν· ὡς δέον τὸ τέλειον εἶναι καὶ ἐν χρόνῳ τελείῳ καὶ ἐν ἀνθρώπῳ. ὅτι δὲ ἐνέργειά ἐστιν, ἴδοι ἄν τις καὶ ἐντεῦθεν. ἐν γὰρ τοῖς ὕπνοις, εἴ τις καθεύδοι διὰ βίου, τὸν τοιοῦτον οὐ πάνυ βουλόμεθα λέγειν εὐδαίμονα εἶναι. τὸ μὲν γὰρ ζῆν αὐτῷ ὑπάρχει· ἀλλὰ τὸ ζῆν αὐτῷ κατὰ τὰς ἀρετάς, οὐχ ὑπάρχει, ὅπερ ἦν κατὰ τὴν ἐνέργειαν. μετὰ τοῦτο τὸ μέλλον λέγεσθαι, οὔτ' ἂν λίαν δόξειεν οἰκεῖον εἶναι τούτῳ· οὔτε μακρὰν ἀπέχον· ἐπειδὴ γάρ ἐστιν (ὡς δοκεῖ) μόριόν τι τῆς ψυχῆς ᾧ τρεφόμεθα, ὃ καλοῦμεν θρεπτικόν· τοῦτο γὰρ εὔλογόν ἐστιν εἶναι· τοὺς γοῦν λίθους ὁρῶμεν ἀδυνάτους τρέφεσθαι ὄντας· ὥστε δῆλον ὅτι τῶν ἐμψύχων ἐστὶ τὸ τρέφεσθαι. εἰ δὲ τῶν ἐμψύχων, ἡ ψυχὴ ἂν εἴη αἰτία· τῆς δὲ ψυχῆς, τούτων μὲν τῶν μορίων, οὐδὲν αἴτιον ἂν εἴη τοῦ τρέφεσθαι· οἷον τὸ λογιστικόν, ἢ τὸ θυμικόν, ἢ τὸ ἐπιθυμητικόν· ἄλλο δέ τι παρὰ ταῦτα, ᾧ οὐδὲν ἔχομεν οἰκειότερον ὄνομα ἐπιθεῖναι, ἢ θρεπτικόν. τί οὖν ἂν τις εἴποι, πότερον καὶ τούτου τοῦ μορίου τῆς ψυχῆς ἐστιν ἀρετή; εἰ γὰρ ἐστι, δῆλον ὅτι *καὶ ταύτῃ δεήσει ἐνεργεῖν. τῆς γὰρ τελείας ἀρετῆς ἡ ἐνέργεια, εὐδαιμονία. εἰ μὲν οὖν ἐστιν ἀρετὴ τούτου, ἢ μή ἐστιν, ἄλλος λόγος. εἰ δ' ἄρα ἐστίν, οὐκ ἔστι ταύτης ἐνέργεια. ὧν γὰρ μή ἐστιν ὁρμή, οὐδ' ἐνέργεια τούτων ἔσται. οὐκ ἔοικε δὲ εἶναι ὁρμὴ ἐν τῷ μορίῳ τούτῳ, ἀλλ' ὅμοιον ἔοικεν εἶναι τῷ πυρί. καὶ γὰρ ἐκεῖνο ὅ,τι ἂν ἐμβάλῃς, καταναλώσει· καὶ εἰ μὴ ἐμβάλῃς, οὐκ ἔχει ὁρμὴν πρὸς τὸ λαβεῖν. οὕτω καὶ τοῦτο τὸ μόριον τῆς ψυχῆς ἔχει· ἂν μὲν γὰρ ἐμβάλῃς τροφήν, τρέφει· ἂν δὲ μὴ ἐμβάλῃς τροφάς, οὐκ ἔχει ὁρμὴν τοῦ τρέφειν. διὸ οὐδ' ἐνέργεια οὗ μηδὲ ὁρμή· ὥστ' οὐδὲν συνεργεῖ τὸ μόριον τοῦτο πρὸς εὐδαιμονίαν. μετὰ ταῦτα τοίνυν λεκτέον ἂν εἴη τί ἐστιν ἡ ἀρετή· ἐπειδὴ ἡ ταύτης ἐνέργειά ἐστιν ἡ εὐδαιμονία. ὡς μὲν οὖν ἁπλῶς εἰπεῖν, ἔστιν ἡ ἀρετὴ ἕξις ἡ βελτίστη. ἀλλ' ἴσως οὐχ ἱκανὸν οὕτως ἁπλῶς εἰπεῖν, ἀλλὰ σαφέστερον διορίσαι δεῖ.

Valla legit, ſublata diſtinct. [illegible] & in fine [illegible] men. doſè hocquidē. Valla mutata diſt. τέλος ἐνέργ.

Nicom. l. 1. c. 9.

Nicom. l. 1. c. 9.

γρ. ἢ τούτου

A Verùm bene viuere, eſt in eo poſitum, vt ſecundùm virtutem viuamus. hoc igitur eſt finis, & felicitas, & optimum. In vſu itaque ſit neceſſe eſt, & actione, felicitas. Nam quorum habitus vſúſque eſt, vſus & actio finis. Atqui animæ virtus, eſt habitus, & actio: & vſus ipſius, eorum quæ ſub electionem cadunt: ergo finis, ipſius actio vſúſque fuerit: felicitas igitur in viuendo ex virtutibus ſit, neceſſe eſt. Quoniam igitur optimum bonum eſt felicitas, & hæc ipſa finis: actione viuendo ex virtutibus, felices fuerimus, optimúmque bonum habuerimus. Cùm igitur ſit felicitas bonum perfectum, ac finis, nos latere non oportet, id in ætate perfecta eſſe. Non enim in puero, (quia nec puer dici felix poteſt,) ſed in viro: is namque perfectus. B Et ne in tempore quidem imperfecto, ſed perfecto: perfectum fuerit vtique tempus, vitæ humanæ ſpatium. Rectè namque vulgò dicitur, felicem in longiſſimo vitæ tempore eſſe iudicandum: quòd nimirum oporteat, perfectionem hanc, tam in tempore perfecto quàm in homine *conſiderare*. Quòd autem ſit actio vel hinc quiſpiam intelligat. In ſomnis namque, vt ſi toto vitæ ſpatio quiſpiam dormiat, hominem eiuſmodi non facilè ſolemus dicere eſſe felicem. Nam viuit ille quidem: ſed non ſecundùm virtutem viuit: quod in actione & muneris functione poſitum eſt. C Rurſus quod mox dicendum, non admodum propoſito argumento conueniens, neque ab eo nimis alienum videatur, quòd nimirum animæ pars quædam eſt qua alimur, quam altricem appellamus. Eſt enim rationi conſentaneum ita eſſe: ſiquidem lapides ali non poſſe intuemur: & proinde non dubium quin ſit animalibus proprium ali. Quòd ſi eſt animatorum tantùm, cauſa eſt anima. Atqui animæ talium partium nulla alendi fuerit cauſa, quales ſunt rationalis, vel qua iraſcimur, aut concupiſcimus, ſed alia quædam præter has: & ei nullum magis peculiare poſſumus nomen, quàm θρεπτικόν D *id eſt, alendi vim habentis*, accommodare. Dicat fortaſſis quiſpiam, nunquid huius quoque partis animæ virtus eſt? Enimvero ſi fuerit, non dubium quin etiam eādem agere opus ſit. Perfectæ ſiquidem virtutis actio, felicitas eſt. At nunquid eius ſit, vel non ſit virtus, alius fuerit quærendi locus. Sanè ſi fuerit, eius non eſt actio. Quæ enim appetitu carent, eorum nulla eſt actio. Huius verò partis non videtur eſſe appetitus, quæ quidem igni ſimilis *videtur*: cui quicquid obieceris, abſumet: at ſi non obieceris, ad capiendum nulla ratione impellitur. Ita hæc ſe habet pars animæ. Si enim alimentum obijcias, alet: ſin minùs, ad alendum nullo modo commouetur, & proinde eius non erit actio, cuius non eſt appetitus. E Itaque hæc pars ad felicitatem capeſſendam nihil coadiuuat. Deinceps igitur, quid ſit virtus, dicendum: quandoquidem eius actio, felicitas eſt. Vt paucis itaque abſoluam, virtus habitus eſt optimus. Verùm non ſatis fortè ſit, ita ſimpliciter loqui, ſed euidentiùs fuerit definiendum.

A

CAPVT V.

Diuiſio animæ.

PRimùm igitur de anima, in qua virtus exoritur, dicendum eſt: non, quid ſit anima, (alia ſi quidem eius rei conſideratio,) ſed vt quodam modo diſtribuatur. Anima nimirum, (vt dicere ſolemus,) in duas partes diſtribuitur, in eam, quæ rationem habet, & quæ rationis expers eſt. In ea parte, quæ habet rationem, naſcitur prudentia, ſolertia, ſapientia, ingenium, memoria, & id genus alia. At in parte rationis experte hæ quæ virtutes appellantur, temperantia, fortitudo, iuſtitia, & quæcumque aliæ ad mores pertinentes, laude dignæ cenſentur: per illas enim laude digni habemur ipſi. At per eas quæ ad partem rationem habentem pertinent, nemo laudatur: nec enim quòd ſapiens, nec quòd prudens, nec prorſus ex huiuſmodi aliquo quiſpiam laudatur. Neque porrò rationis expers quatenus ad ſe ſuggerendum idoneum eſt, ſuggeritque ei quod obtinet rationem. Eſt nempe moralis virtus, quæ ab exceſſu defectúque corrumpitur. Quòd autem tam defectus quàm exceſſus corrumpat, ex eis eſt videre, quæ ad mores pertinent. Vtendum ſanè in rebus incertis, teſtimoniis certis eſt. Ne longè abeam igitur, in exercitationibus *corporis* hoc viderit quiſpiam: quæ ſi excedant, robur perimunt: ſimiliter ſi deficiant. Idem in potu cibóque euenit. Nam ſiue ſit nimia eorum copia, ſiue deficiant, læditur valetudo: contrà, mediocri eorum vſu & robur corporis & valetudo conſeruantur. His conſimile euenit in temperantia, & fortitudine, reliquiſque virtutibus. Nam ſi quempiam eò vſque feceris intrepidum, vt ne deos quidem metuat; iam non fortis, ſed demens fuerit: ſin cuncta formidantem, meticuloſus. Fortis ergo erit, qui neque omnia metuet, neque nihil. Eadem igitur ſunt, quæ tam augent quàm labefaciunt virtutem. Nam & nimij metus, & omnes, ſiue qui de omni re temere concipiuntur, labefaciunt. Itidémque qui re nulla commouentur. Verſatùr autem circa metus fortitudo. Mediocres itaque metus, fortitudini dant incrementum. Ab eiſdem igitur & creſcit & perimitur fortitudo: metu enim ita *diuersè alij atque alij* afficiuntur. Idem de cæteris dicendum virtutibus.

ΚΕΦΑΛ. ε'.

Ποία ἕξις ἀρετή.

Πρῶτον μὲν οὖν λεκτέον περὶ τῆς ψυχῆς ἐν ᾗ ἐγγίνεται, οὐ τί ἐστιν ἡ ψυχή (περὶ μὲν γὰρ τούτου ἄλλος λόγος) ἀλλ' ὡς τύπῳ διελέσθαι. ἔστι δὴ ἡ ψυχή (ὥς φαμεν) εἰς δύο μέρη διῃρημένη, εἴς τε λόγον ἔχον, καὶ ἄλογον. ἐν μὲν γὰρ δὴ τῷ λόγον ἔχοντι ἐγγίνεται φρόνησις, ἀγχίνοια, σοφία, εὐμάθεια, μνήμη, καὶ τὰ τοιαῦτα· ἐν δὲ τῷ ἀλόγῳ, αὗται αἱ ἀρεταὶ λεγόμεναι, σωφροσύνη, δι- B καιοσύνη, ἀνδρεία, καὶ ὅσαι ἄλλαι τοῦ ἤθους δοκοῦσιν ἐπαινεταὶ εἶναι. κατὰ γὰρ ταύτας ἐπαινετοὶ λεγόμεθα. κατὰ δὲ τὰς τοῦ τὸν λόγον ἔχοντος, οὐδεὶς ἐπαινεῖται. οὔτε γὰρ ὅτι σοφὸς, οὐδεὶς ἐπαινεῖται, οὔτε ὅτι φρόνιμος. οὐδ' ὅλως κατά τι τῶν τοιούτων οὐδέν.* οὐδὲ δὴ τὸ ἄλογον εἶναι, ἢ ὑπηρετικόν ἐστι καὶ ὑπηρετεῖ τῷ λόγον ἔχοντι μορίῳ. ἔστι δὴ ἡ ἀρετὴ ἠθικὴ ὑπὸ ἐνδείας καὶ ὑπερβολῆς φθειρομένη. ὅτι δὲ ἡ ἔνδεια καὶ ἡ ὑπερβολὴ φθείρει, τοῦτ' ἰδεῖν ἐστι * ἐκ τῶν ἠθικῶν. δεῖ δὲ περὶ τῶν ἀφανῶν τοῖς φανεροῖς μαρτυρίοις χρῆσθαι. εὐθέως γὰρ ἐπὶ γυμνασίων ἴδοι ἄν τις. πολλῶν γὰρ γινομένων φθείρεται ἡ ἰσχὺς, ὀλίγων τε ὡσαύτως. ἐπί C τε ποτῶν καὶ σιτίων ὡσαύτως. πολλῶν τε γὰρ δὴ γινομένων, φθείρεται ἡ ὑγίεια, ὀλίγων τε, ὡσαύτως· συμμέτρων δὲ γινομένων σώζεται ἡ ἰσχὺς καὶ ἡ ὑγίεια. ὁμοίως δὲ τούτοις συμβαίνει καὶ ἐπὶ σωφροσύνης, καὶ ἐπὶ ἀνδρίας, καὶ τῶν ἄλλων ἀρετῶν. ἐὰν μὲν γάρ τινα λίαν ποιήσῃς ἄφοβον, ὥστε μηδὲ τοὺς θεοὺς φοβεῖσθαι, οὐκ ἀνδρεῖος, ἀλλὰ μαινόμενος· ἂν δὲ φοβούμενον πάντα, δειλός. ἀνδρεῖος ἄρα ἔσται, οὔτε ὁ φοβούμενος πάντα, οὔτε ὁ μηθέν. ταὐτ' ἄρα καὶ αὔξει καὶ φθείρει τὴν ἀρετήν. καὶ γὰρ οἱ λίαν φόβοι καὶ πάντες, φθείρουσι. καὶ οἱ περὶ μηθὲν δὲ ὁμοίως. ἔστι δ' ἡ ἀνδρία περὶ φόβους· ὥστε οἱ μέτριοι φόβοι αὔξουσι τὴν ἀνδρίαν. ὑπὸ τῶν αὐτῶν ἄρα καὶ αὔξεται καὶ φθείρεται ἡ D ἀνδρεία. ὑπὸ φόβων γὰρ τοῦτο πάσχουσιν. ὁμοίως δὲ καὶ αἱ ἄλλαι ἀρεταί.

Nicomach. li.1. cap. vlt.

Corruptus locus.

Nicomach. l.2. c.2. & 6.

Eudem li.2 c.3.

Suſpectus locus. Non enim ad mores pertinent quæ de exercitationib. ſubiiciuntur: ex quib. ita ſe rem habere in iis quæ ad mores pertinẽt, oſtendere vult.

CAPVT VI.

In quibus ſit virtus collocata.

RVrſus non his modò virtutem quiſpiam definierit, ſed etiam ægritudine, & voluptate. Nam voluptate allecti, improba factitamus: ægritudini autem ſuccumbentes, ab honeſtis deficimus. Alioqui non eſt virtutem & vitium admittere citra ægritudinem, & voluptatem. Circa voluptates igitur & ęgritudines virtus verſatur. Virtus porrò ἠθικὴ ſiue moralis, hinc eſt appellata; (ſi liceat rei veritatem ex litterarum ſimilitudine, & ratione nominis venari; quod faciendum ſanè eſt.) Igitur à voce ἔθος, id eſt, conſuetudo, ἦθος eſt appellatum. Ethica ergo dicta eſt, ἀπὸ τοῦ ἐθίζεσθαι, *ſiue ab aſſueſcendo*, quia videlicet conſuetudine acquiritur.

ΚΕΦΑΛ. ς'.

Ὅτι ἀρετὴ καὶ κακία οὐκ ἄνευ λύπης καὶ ἡδονῆς· καὶ ὅτι τὸ ἦθος ἀπὸ τοῦ ἔθους λέγεται.

Ἔτι οὐ μόνον τοῖς τοιούτοις τὴν ἀρετὴν ἀφορίσειεν ἄν E τις, ἀλλὰ καὶ λύπῃ καὶ ἡδονῇ. διὰ μὲν γὰρ τὴν ἡδονὴν τὰ φαῦλα πράττομεν· διὰ δὲ τὴν λύπην, τῶν καλῶν ἀπεχόμεθα· ὅλως τε οὐκ ἔστι λαβεῖν ἀρετὴν καὶ κακίαν ἄνευ λύπης καὶ ἡδονῆς. ἔστιν οὖν ἡ ἀρετὴ περὶ ἡδονὰς καὶ λύπας* ἡ δ' ἠθικὴ ἀρετὴ ἐντεῦθεν τὰς ἐπωνυμίας ἔχει. εἰ δεῖ παρὰ τὸ γράμμα λέγοντα τὴν ἀλήθειαν ὡς ἔχει, σκοπεῖν· δεῖ δ' ἴσως. τὸ γὰρ ἦθος ἀπὸ τοῦ ἔθους ἔχει τὴν ἐπωνυμίαν· ἠθικὴ γὰρ καλεῖται, διὰ τὸ ἐθίζεσθαι.

Nicom. l.2. c.3.

Nicom. l.2 c 1.

Eudem. l.2.c.2.

γρ. ὃ ς δ. *ᾧ καὶ δῆλον ὅτι οὐδεμία ἡμῖν τῶν ἀρετῶν τοῦ ἀλόγου μέ- A ρους φύσει ἐγγίνεται. οὐθὲν γὰρ τῶν ὄντων φύσει, ἔθει ἄλλως γίγνεται. οἷον ὁ λίθος, καὶ ὅλως τὰ βαρέα, πέφυκε κάτω φέρεσθαι * ἄν τις ῥίπτῃ πολλάκις καὶ ἐθίζῃ ἄνω φέρεσθαι, ὅμως οὐκ ἄν ποτε ἄνω ἐνεχθείη, ἀλλὰ ἀεὶ κάτω· ὁμοίως ἐπὶ τῶν ἄλλων τῶν τοιούτων.

Fort. ἐάν τις ἄνω ῥ.

Vnde perſpicuum eſt, nullam earum virtutum quæ ad animæ partem rationis experrem referuntur, natura nobis eſſe inſitam. Siquidem eorum quæ narura fiunt, nihil eſt quod aſſuetudine aliud euadat: velut lapis, grauiáque prorſus omnia, quæ ferendi deorſum vim inſitam habent, ſi quis ea ſurſum ſæpius iaciat, & ſurſum ferri aſſueſcat, nunquam tamen ſurſum ferentur, ſed ſemper deorſum. Idem de cæteris eſt intelligendum.

ΚΕΦΑΛ. ζʹ.

Ὅτι αἱ ἀρεταὶ τῶν ἐν ψυχῇ γινομένων μεσότητές εἰσι.

Nicom. l.2.c.4. ΜΕτὰ ταῦτα τοίνυν τοῦτο δεῖ βουλομένους εἰπεῖν τὸ τί ἐστιν ἡ ἀρετή, εἰδῆσαι τίνα ἐστὶ τὰ ἐν τῇ ψυχῇ γινόμε- B να. ἔστι δὴ ἃ γίνεται ταῦτα, πάθη, δυνάμεις, ἕξεις· ὥστε δῆλον ὅτι τούτων *ἄν τι εἴη ἀρετή. πάθη μὲν οὖν ἐστιν, ὀργή. φόβος, μῖσος, πόθος, ζῆλος, ἔλεος, καὶ τὰ τοιαῦτα, οἷς εἴωθε παρακολουθεῖν λύπη καὶ ἡδονή. δυνάμεις δὲ, καθ᾽ ἃς παθητικοὶ τούτων λεγόμεθα· οἷον καθ᾽ ἃς δυνατοὶ ἐσμὲν ὀργισθῆναι, λυπηθῆναι, ἐλεῆσαι, καὶ τὰ τοιαῦτα. ἕξεις δή εἰσι καθ᾽ ἃς πρὸς ταῦτα ἔχομεν εὖ, ἢ κακῶς· οἷον πρὸς τὸ ὀργισθῆναι, εἰ μὲν λίαν ὀργίλως, κακῶς ἔχομεν πρὸς ὀργήν. εἰ δὴ ὅλως μὴ ὀργιζόμεθα ἐφ᾽ οἷς δεῖ, καὶ οὕτω κακῶς ἔχομεν πρὸς ὀργήν. τὸ ἄρα μέσως ἔχειν, C τὸ μήτε λίαν ὑπεραλγεῖν, μήτε παντελῶς ἀναλγήτως ἔχειν. * ὅταν μὲν οὖν οὕτως ἔχωμεν, εὖ διακείμεθα. ὁμοίως δὲ πρὸς τὰ ἄλλα τὰ ὅμοια. τὸ γὰρ εὐόργητον καὶ τὸ πρᾶον, ἐν μεσότητι ἐστὶν ὀργῆς καὶ ἀναλγησίας τῆς πρὸς ὀργήν. ὁμοίως ἐπ᾽ ἀλαζονείας. τὸ μὲν γὰρ πλείω προσποιεῖσθαι τῶν ὑπαρχόντων ἔχειν, ἀλαζονείας· τὸ δὲ ἐλάττω, εἰρωνείας. ἡ ἄρα μεσότης ἡ τούτων, ἡ ἀλήθειά ἐστιν.

γρ. ἄν τις

Nicom. l.2.c.5.

CAPVT VII.

De iis quæ in anima conſiſtunt.

PRæterea, qui velit quid ſit virtus, dicere, ſcire expedit quænam demum in anima procreentur. Sunt autem hæc huiuſmodi, perturbationes, poteſtates, habitus. Et proinde non dubium, quin horum quid ſit virtus. Perturbationes igitur ſunt, ira, metus, odium, cupido, liuor, miſeratio & id genus alia, quæ comitari conſueuerunt ægritudo, & voluptas. Poteſtates autem, per quas hæc pati poſſe dicimur, vt per quas poſſumus excandeſcere, dolere, miſereſcere, & alia huiuſmodi. At habitus ſunt, per quos erga hæc habemus bene, vel malè, ſicut ad excandeſcendum. Si namque ſupra modum iracundè, circa iram peccamus. Sin in quibus expedit, prorſus ira non commouemur, ira quoque circa iram peccamus. Medium igitur eſt, vt neque ſupramodum commoueamur, neque prorſus ſimus à commotione alieni: tum ſi ita habeamus, rectè affecti ſimus. In ſimilibus quoque aliis, idem intelligendum. Nam mediocriter eſſe iracundum & lenem, medium eſt inter iram & lentitudinem animi ſiue vacuiratem iræ. Simile eſt in arrogantia, & diſſimulatione: plura namque quàm adſint, ſibi arrogare, arrogantiæ eſt: minus verò, diſſimulationis. Inter hæc igitur medium eſt veritas.

ΚΕΦΑΛ. ηʹ.

D

Ὅτι ἀρετὴ ἐστὶν ἕξις πρὸς μεσότητα τῶν παθῶν.

Nicom. l.2.c.5. & 6. ΟΜοίως καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων πάντων· τοῦτο γάρ ἐστι τῆς ἕξεως, τὸ εὖ ἢ κακῶς * πρὸς ταῦτα ἔχειν· τὸ δὴ εὖ ἔχειν πρὸς ταῦτα, ἐστὶ τὸ μήτε πρὸς τὴν ὑπερβολὴν ἔχειν, μήτε πρὸς τὴν ἔνδειαν. πρὸς μεσότητα ἄρα τῶν τοιούτων, καθ᾽ ἃ ἐπαινετοὶ λεγόμεθα, ἡ ἕξις· τοῦ δὲ κακῶς, πρὸς ὑπερβολὴν καὶ ἔνδειαν. ἐπεὶ τοίνυν ἐστὶν ἡ ἀρετὴ τῶν παθῶν τούτων μεσότης· τὰ δὲ πάθη ἤτοι λῦπαι εἰσὶν ἢ ἡδοναί, ἢ οὐκ ἄνευ λύπης ἢ ἡδονῆς· ἡ ἄρα ἀρετὴ ἐστὶ περὶ λύπας καὶ E ἡδονάς, καὶ ἐντεῦθεν ἐστὶ δῆλον. ἔστι δὲ καὶ ἄλλα πάθη (ὡς δόξειεν ἄν τινι) ἐφ᾽ ὧν ἡ κακία οὐκ ἔστιν ἐν ὑπερβολῇ καὶ ἐλλείψει τινί· οἷον * μοιχεία καὶ ὁ μοιχὸς οὐκ ἔστιν οὗτος ὁ μᾶλλον, τὰς ἐλευθέρας διαφθείρων· ἀλλὰ καὶ τοῦτο, καὶ εἴ τι ἄλλο τοιοῦτόν ἐστιν, ὃ περιέχεται ἡδονῇ τῇ κατ᾽ ἀκολασίαν, ἢ καὶ ὃ ἐν ἐλλείψει, καὶ ὃ ἐν ὑπερβολῇ, τὸ ψεκτὸν ἔχει.

γρ. πρὸς ταῦτα

γρ. μοιχεία

CAPVT VIII.

De habitu.

IDem in cæteris omnibus eſt intelligendum. Id enim proprium ipſius eſt habirus, vt bene malève erga hæc habeat. Bene autem in iis habere, fuerit neque excedere neque perficere. Medium horum igitur habitus is obtinet, per quem laude digni habemur: vituperamur autem vel propter nimium vel propter parum. Quandoquidem igitur harum perturbationum, virtus eſt medium: perturbationes autem ſunt ægritudines, & voluptates, aut non citra ægritudinem vel voluptatem: virtus certè citra ægritudines vel voluptates: id quod hinc certum. Sunt nimirum etiam affectus alij, (vt videri poſſet cuipiam,) in quibus non in exceſſu & defectu aliquo eſt vitium: velut adulterium, & adulter. Nec enim magis eſt talis, qui ingenuas conſtuprauit. Cæterùm & hoc, & ſi quid aliud huiuſmodi eſt, quod à voluptate comprehenditur, quæ eſt in intemperantia poſita, ſiue nimium ſit, ſiue parum, ſub vituperationem cadit.

CAPVT IX.

Quid medietati opponatur.

Deinceps igitur fuerit ſanè dictu neceſſarium, quidnam demum medietati aduerſetur, exceſſúſne an defectus. Nam quibuſdam medietatibus defectus opponitur, vt nonnullis exceſſus: ſicut fortitudini, neutiquam exceſſus exiſtens audacia, ſed quæ defectus eſt timiditas: temperantiæ verò quæ eſt medietas inter intemperantiam & ſtuporem illum qui eſt ab omni ſenſu voluptatis alienus, non videtur ſtupor iſte eſſe contrarius, in quo eſt parum: ſed intemperantia, in qua eſt nimium. Sunt nimirum vtraque tam exceſſus quàm defectus, medietati oppoſita. Medietas ſiquidem, exceſſu inferior, ſed defectu ſuperior. Ideo etiam prodigi, liberales eſſe illiberales aiunt: contrà illiberales, liberales prodigos vocant. Audaces verò & petulantes, fortes, nominant timidos: vt timidi, fortes, petulantes & furibundos dicendos putant. Duabus itaque de cauſis duxerimus medietati opponendum eſſe exceſſum, atque defectum: quippe vel è re ipſa licet nobis conſiderare, vtrum potiùs extremorum ad medium propiùs accedat: vt, propinquiórne liberalitati ſit prodigalitas, an auaritia: an propiùs ſanè abeſt liberalitas à profuſione opum, quàm à ſordibus & auaritia: longiùs ergo abeſt *ab ea* auaritia. Atqui à medio quæ magis abſunt, magis oppoſita meritò exiſtimentur. E re itaque ipſa, defectum magis opponi apparet. Eſt etiam & aliter, vt ad quæ naturam magis pronam habemus, ea medio ſint magis contraria: velvt ad intemperantiam nati ſumus proniores, quàm modeſtiam & id quod decet: potiùs igitur illa incrementum capiunt, ad quæ ſumus proniores: quæ autem faciliùs incrementum capiunt, ſunt magis contraria. Atqui proniores ad intemperantiam ſumus, quàm ad modeſtiam & temperantiam: magis ergo exceſſus medietati contrarius. Intemperantia ſiquidem temperantiæ eſt exceſſus. Quid ergo ſit virtus, hinc nobis liceret intueri: medietas ſiquidem affectuū quædam eſſe videtur. Proinde qui velit moribus compoſitis & laude dignis eſſe, ei affectuum medietas eſt quæuis quærenda: & proinde probū eſſe, operoſum atque difficile eſt. Quandoquidem in vnoquoque medium capere, operoſum eſt: velvt circulum deſcribere, cuiuis obuium eſt: at in ipſo medium capere, arduum. Itidem & exeandeſcere quidem facile, necnon contrarium huic: at medio criter ſe habere, arduum. Omnino autem in quauis perturbatione eſt videre id quod medium ambiat, eſſe facile: medium verò vnde laudamur, arduum: ideo etiam rarum eſt quod probum. Quoniā verò de virtute dictum eſt, deinceps fuerit conſiderandum, poſſit ea adeſſe nobis, néc ne. Sed quemadmodum Socrates dixit, in nobis non eſt, probos vel malos eſſe: quandoquidem ſi quis roget aliquem, velitne iuſtus eſſe, an iniuſtus; nemo delegerit iniuſtitiam. Itidem de fortitudine, & timiditate, reliquiſque virtutibus ſemper eodem modo. Inde perſpicuum eſt, ſi mali ſint aliqui, nō ſponte eſſe eos malus, & proinde ne probos quidem. Hæc ratio neutiquam vera. Nam cur legiſlator mala facere non permittit, at honeſta & proba iubet: & pœnas, ſi quis res malas patrauerit,

A

ΚΕΦΑΛ. ϛ.

Τί τῇ μεσότητι ἀντίκειται, καὶ πότερον ἐφ' ἡμῖν σπουδαίοις εἶναι ἢ φαύλοις.

Μετὰ τοίνυν τοῦτο ἀναγκαῖον ἐστὶν ἴσως ῥηθῆναι τί τῇ μεσότητι ἀντίκειται. πότερον ἡ ὑπερβολή, ἢ ἔνδεια. ἐνίαις μὲν γὰρ μεσότησιν ἔνδεια ἐναντίον, ἐνίαις δὲ ὑπερβολή ἐστι, ἀνδρίᾳ μὲν οὐχὶ θρασύτης ὑπερβολὴ οὖσα, ἀλλ' ἡ δειλία ἔνδεια οὖσα. τῇ δὲ σωφροσύνῃ μεσότητι οὔσῃ ἀκολασίας καὶ ἀναισθησίας τῆς περὶ ἡδονάς, οὐ δοκεῖ ἐναντίον εἶναι ἡ ἀναισθησία, ἔνδεια οὖσα, ἀλλ' ἡ ἀκολασία, οὖσα Nicom. l.1.c.

B ὑπερβολή. ἔστι δ' ἀμφότερα ἐναντία τῇ μεσότητι, καὶ ἡ ὑπερβολὴ καὶ ἡ ἔνδεια. ἡ γὰρ μεσότης, τῆς μὲν ὑπερβολῆς ἐνδεέστερον· τῆς δ' ἐνδείας ὑπερβάλλον. διὸ καὶ οἱ μὲν ἄσωτοι, τοὺς ἐλευθερίους, ἀνελευθερίους φασὶν εἶναι· οἱ δ' ἀνελεύθεροι, τοὺς ἐλευθερίους, ἀσώτους. καὶ οἱ μὲν θρασεῖς καὶ προπετεῖς, τοὺς ἀνδρείους καλοῦσι δειλούς· οἱ δὲ δειλοί, τοὺς ἀνδρείους προπετεῖς καὶ μαινομένους. * διὰ δύο αἰτίας δόξομεν ἀντιτιθέναι τῇ μεσότητι τὴν ὑπερβολήν, καὶ τὴν ἔνδειαν. ἢ γὰρ ἐξ αὐτοῦ τοῦ πράγματος σκοποῦσι πότερον ἐγγύτερόν ἐστι τοῦ μέσου ἢ πορρώτερον εἶναι ἐλευθεριότητι, πότερον ἀσωτία ἢ ἀνελευθερία πορρώτερον. μᾶλλον γὰρ ἂν δόξειεν ἡ ἐλευθεριότης ἀσωτία ἢ ἀνελευθερία. πορρώτερον ἄρα ἡ ἀνελευθερία. τὰ δὲ πλεῖον Valla, διὰ δύο δὴ αἰ.

C ἀπέχοντα τοῦ μέσου ἐναντιώτερα δόξειεν ἂν εἶναι. ἐκ μὲν ἄρα αὐτοῦ τοῦ πράγματος, ἡ ἔνδεια ἐναντιώτερον φαίνεται. ἔστι δὲ καὶ ἄλλως εἶναι, πρὸς ἃ μᾶλλον πεφύκαμεν, ταῦτα μᾶλλον ἐναντία τῷ μέσῳ εἶναι, πεφύκαμεν, μᾶλλον ἀκόλαστοι ἢ κόσμιοι εἶναι· ἡ οὖν ἐπίδοσις γίνεται μᾶλλον πρὸς ἃ πεφύκαμεν. πρὸς ἃ δὲ μᾶλλον ἐπιδίδομεν, ταῦτα καὶ μᾶλλον ἐναντία. ἐπιδίδομεν δὲ πρὸς ἀκολασίαν μᾶλλον ἢ κοσμιότητα· ὥστ' ἐναντιώτερον ἂν εἴη ὑπερβολὴ μεσότητος· ἡ γὰρ ἀκολασία, ὑπερβολὴ σωφροσύνης. τί μὲν οὖν ἐστιν ἡ ἀρετή, ἐπισκεπτέον. μεσότης γὰρ δοκεῖ τις εἶναι τῶν παθῶν. ὥστε δέοι

D ἂν τὸν μέλλοντα κατὰ τὸ ἦθος εὐδοκιμήσειν, τὴν μεσότητα τῶν παθῶν ἑκάστου διατηρεῖν. διὸ καὶ ἔργον ἐστὶ σπουδαῖον εἶναι. ἐν ἑκάστῳ γὰρ τὸ μέσον λαβεῖν ἔργον ἐστί· κύκλον μὲν γράψαι, παντός ἐστι· τὸ δὲ μέσον τὸ ἐν αὐτῷ ἤδη λαβεῖν, χαλεπόν. ὁμοίως δὲ ὀργισθῆναι μὲν ῥᾴδιον, καὶ τὸ ἐναντίον δὲ τούτου· τὸ δὲ μέσως ἔχειν, χαλεπόν. ἁπλῶς δὲ ἐν ἑκάστῳ τῶν παθῶν ἐστιν ἰδεῖν, ὅτι τὸ ἐμπεριέχον τὸ μέσον, ῥᾴδιόν ἐστι· τὸ δὲ μέσον, χαλεπόν, καθ' ὃ ἐπαινούμεθα· διὸ καὶ σπάνιον τὸ σπουδαῖον. * ἐπεὶ δ' οὖν ὑπὲρ ἀρετῆς εἴρηται, μετὰ τοῦτ' ἂν εἴη σκεπτέον πότερον δυνατὴ Nicom. l.3. c.7.

E παραγενέσθαι, ἢ οὔ. ἀλλ', ὥσπερ Σωκράτης ἔφη, οὐκ ἐφ' ἡμῖν γενέσθαι τὸ σπουδαίους ἢ φαύλους. Εἰ γάρ τις, φησίν, ἐρωτήσειεν ὁντινοῦν, πότερον ἂν βούλοιτο δίκαιος εἶναι ἢ ἄδικος, οὐθεὶς ἂν ἕλοιτο τὴν ἀδικίαν. ὁμοίως δ' ἐπ' ἀνδρείας καὶ δειλίας, καὶ τῶν ἄλλων ἀρετῶν ἀεὶ ὡσαύτως, δῆλον ὡς εἰ φαῦλοί τινές εἰσιν, οὐκ ἂν ἑκόντες εἶεν φαῦλοι· ὥστε δῆλον ὅτι οὐδὲ σπουδαῖοι. ὁ δὲ τοιοῦτος λόγος οὐκ ἔστιν ἀληθής. διὰ τί γὰρ ὁ νομοθέτης οὐκ ἐᾷ τὰ φαῦλα πράττειν, τὰ δὲ καλὰ καὶ σπουδαῖα κελεύει, καὶ ἐπὶ μὲν τοῖς φαύλοις ζημίαν τάττει, ἂν πράττῃ

γρ. ἄτοπον ἐπὶ δὲ τοῖς καλοῖς, ἂν μὴ πράττῃ; καί τοι * ἄτοπος ἂν εἴη τοῦ τὰ νομοθετεῖν, ἃ μὴ ἐφ᾽ ἡμῖν ἐστι, πράττειν. ἀλλ᾽ (ὡς ἔοικεν) ἐφ᾽ ἡμῖν τὸ σπουδαίοις εἶναι καὶ τὸ φαύλοις, ἔτι δὲ μαρτυροῦσιν οἵτ᾽ ἔπαινοι καὶ ψόγοι γινόμενοι· ἐπὶ μὲν γὰρ τῇ ἀρετῇ ἔπαινος· ἐπὶ δὲ τῇ κακίᾳ, ψόγος. ἔπαινος δὲ καὶ ψόγος, οὐκ ἐπὶ τοῖς ἀκουσίοις. ὥστε δῆλον ὅτι καὶ οὕτως ἐφ᾽ ἡμῖν καὶ τὰ σπουδαῖα ἐστὶ πράττειν καὶ τὰ φαῦλα. ἔλεγον δὲ καὶ τοιαύτην τινὰ παραβολήν, βουλόμενοι δεικνύναι ὅτι οὐχ ἑκούσιον. διὰ τί γὰρ (φασιν) ὅταν νοσῶμεν ἢ αἰσχροὶ ὦμεν, οὐδεὶς ψέγει τοὺς τοιούτους; τὸ δ᾽ οὐκ ἀληθές· ψέγομεν γὰρ καὶ τοὺς τοιούτους, ὅταν αὐτοὺς οἰηθῶμεν αἰτίους εἶναι τοῦ νοσεῖν, ἢ τοῦ κακῶς ἔχειν τὸ σῶμα, ὡς ὂν καὶ ἐν τούτοις τὸ ἑκούσιον. * ἔοικε δὲ καὶ τὸ κατ᾽ ἀρετὴν καὶ κακίαν εἶναι τὸ ἑκούσιον. γρ. ἑκούσι᾽ ἂν

A aut bonis prætermiſerit, ſtatuit? Abſurdè namque fecerit ſi leges de iis tulerit, quæ perficere in noſtra poteſtate non eſt. Verùm, vt videtur, in nobis eſt, vt probi ſimus aut improbi. Item laudes & vituperationes id quoque atteſtantur: virtutem namque laus, vitium autem vituperatio conſequitur. Atqui laus & vituperatio, iis quæ quis inuitus fecerit, non tribuuntur. Manifeſtum igitur hoc modo, in noſtro arbitrio eſſe bona maláque facere. Similitudine verò huiuſmodi vtebantur, volentes demõſtrare, non eſſe id in nobis poſitum. cur namque inquiebant, ægrotantes aut turpes forma nemo vituperat? At hoc minimè verum. tales namque B reprehendimus, cùm ipſos putamus ſibi aut morbi aut alicuius deformitatis eſſe autores, quia videlicet in ipſis id fuiſſe poſitum intelligitur. Apparet igitur vt quis vel virtutem vel vitium ſequatur, id ſponte fieri.

ΚΕΦΑΛ. ι.

Ὅτι ὡς ἂν ἔχωσιν αἱ ἀρχαί, οὕτως καὶ τὰ ἐκ τῶν ἀρχῶν.

ΕΤι δ᾽ ἂν τις τοῦτο ἐναργέστερον καὶ ἐντεῦθεν ἴδοι. πᾶσα γὰρ φύσις γεννητική ἐστιν οὐσίας τοιαύτης, οἵα ἐστίν· οἷον τὰ φυτὰ καὶ τὰ ζῶα· ἀμφότερα γὰρ γεννητικά· C γεννητικὰ δὲ ἐκ τῶν ἀρχῶν, οἷον τὸ δένδρον ἐκ τοῦ σπέρματος· αὕτη γάρ τις ἀρχή. τὸ δὲ μετὰ τὰς ἀρχὰς οὕτως ἔχει. ὡς γὰρ ἂν ἔχωσιν αἱ ἀρχαί, οὕτως καὶ τὰ ἐκ τῶν ἀρχῶν ἔχει. ἐναργέστερον δ᾽ ἐστὶ κατιδεῖν τοῦτο ἐν τοῖς κατὰ γεωμετρίαν. καὶ γὰρ ἐκεῖ ἐπειδή τινες λαμβάνονται ἀρχαί, ὡς ἂν ἔχωσιν, οὕτω καὶ τὰ μετὰ τὰς ἀρχάς· οἷον, εἰ τὸ τρίγωνον δυσὶν ὀρθαῖς ἴσας ἔχει, τὸ δὲ τετράγωνον τέτταρσι· καὶ ἐὰν μεταβάλλῃ τὸ τρίγωνον, οὕτω καὶ τὸ τετράγωνον συμμεταβάλλει· ἀντιστρέφει γάρ· καὶ ἐὰν τὸ τετράγωνον μὴ ἔχει τέτταρσιν ὀρθαῖς ἴσας, οὐδὲ τὸ τρίγωνον ἕξει δυσὶν ὀρθαῖς ἴσας. D

In Vallæ verſione inſeritur cap. vndecimũ: quod ſcholium eſt, non textus Ariſtotelis.

CAPVT X.

Quòd omnia talia ex talibus principiis.

RVrſus hinc etiam poterit quiſpiam euidentiùs intueri, quòd omnis natura eiuſdem eſ- C ſentiæ eſt procreatrix atque ipſa eſt; velvti ſtirpes, & animalia: nam vtraque procreandi vim habent: ex principiis verò producunr: vt arbor ex ſemine, id namque principium eſt. Quod porrò principia conſequitur, ita habet: vt enim habuerinr principia, ita quæ à principiis ortum ducunt. Perſpicuè autem licet hoc in geometria magis intueri, vbi cùm ponantur principia quædam, qualia fuerint ipſa, talia erunt quæ ipſa conſequentur. velut, ſi triãgulum duobus rectis æquales habet angulos, quadratum quoque quatuor angulis rectis habeat, neceſſe eſt. Et ſi in triangulo ſit ſecus, etiam in quadrato ſecus erit: nam hæc conuertuntur. Et ſi qnadratum quatuor angulis rectis ęquales non ha- D buerit angulos, ne triangulum quidem duobus rectis habebit æquales.

ΚΕΦΑΛ. ια.

Ὅτι προαίρεσις καὶ βούλησις μεταβάλλουσι· καὶ ὅτι βέλτιον μὲν γίνεσθαι ἐφ᾽ ἡμῖν ἐστιν, οὐ μὴν τὸ πάντων βέλτιστον.

ΟΥτω τοίνυν καὶ ὁμοίως τούτοις καὶ ἐπ᾽ ἀνθρώπου. ἐπεὶ γὰρ γεννητικόν ἐστιν ἄνθρωπος οὐσίας, ἔκ τινων ἀρχῶν καὶ τινων πράξεων ὧν πράττει ἄνθρωπος, Nicom. l 6.c.2. γεννητικόν ἐστι. τί γὰρ ἂν ἄλλο; * οὔτε γὰρ ἀψύχων οὐθὲν λέγομεν πράττειν, οὔτε τῶν ἐμψύχων ἔξω ἀνθρώπων. δῆ- E λον οὖν ὅτι ὁ ἄνθρωπος τῶν πράξεων ἐστὶ γεννητικός. ἐπεὶ οὖν ὁρῶμεν μεταβαλλούσας τὰς πράξεις, καὶ οὐδέποτε τὰ αὐτὰ πράττομεν· εἰσὶ δὲ αἱ πράξεις γεγενημέναι ἔκ τινων ἀρχῶν· δῆλον ὅτι ἐπεὶ καὶ πράξεις μεταβάλλουσι, καὶ αἱ ἀρχαὶ τῶν πράξεων, ἀφ᾽ ὧν εἰσι, μεταβάλλουσιν, ὥσπερ ἔφαμεν παραβάλλοντες ἐπὶ τῶν ἐν γεωμετρίᾳ.

CAPVT XI.

Apertiſsima huius loci enarratio.

TRiangulum namque (ſiue diſcretam, ſiue continuã ſpectes quantitatem) figurarum eſt omnium principium: ideo in ipſam cætera omnes reſoluuntur, cùm ipſa non in aliam quàm in ſeſe, redeat. Cùm ergo quadrangulum ſequatur ſtatim triangulum, in bina ſaltem triangula reſoluatur neceſſe eſt. Cùmque triangulũ habeat tres angulos æquales duobus rectis, quadrangulũ (quippe quod in bina triangula reſoluitur) quatuor angulos quatuor E *rectis æquales habeat, neceſſe eſt: hoc modo ab angulo ad angulum ducta diagono, ſiue parallelogrammum, ſiue non: nam trapezium, & trapezoides parallelogrammũ non eſt, nempe huiuſmodi.*

CAPVT XII.

Quòd hominis ſit agere ſolùm.

PAr igitur ac ſimilis ratio eſt in homine: nam cùm inſita ſit ei naturâ vis quædam res producendi, nimirum per principia quædam, atque actiones quæ ab ipſo proficiſcuntur, res edit in lucem. Nam quid aliud? Neque enim inanimatum vllum agere dicimus: neque etiam animatum, præter hominem. Manifeſtum igitur, actionum hominẽ eſſe progenitorem. Proinde quoniam actiones commutari intuemur, nec eadem vnquam agimus, ſúntque actiones ex aliquibus progenitæ principiis; manifeſtum, quandoquidem actiones immutantur, etiam actionum immutari principia, à quibus ſunt, quemadmodum ſimilitudine oſtendimus rerum geometricarum.

Atqui

Atqui actionis tam bonæ quàm malæ, principium, eſt cõſilium, & voluntas, & quicquid ad rationem tendit. Non dubium igitur quin hęc quoque cõmutentur. Sponte namque actiones immutamus: & proinde etiam principium, atque cõſilium propoſitum: nam hęc ſponte fit mutatio. Proinde non dubium quin in nobis ſit, & probos & malos eſſe. Fortè hîc quiſpiam occurrerit: quandoquidem in me ſitũ eſt vt ſim iuſtus & probus, ero, ſi voluero, omnium optimus. Id verò fieri nullo modo poteſt. Curnam? quoniam ne in corpore quidem fieri id poteſt. Neque enim ſi quiſpiam voluerit corporis curam habere, is ſtatim omnium optimè habebit corpore. Nam opus eſt non ſolùm curam adhiberi, verumetiam naturâ honeſtum & bonum corpus eſſe. Meliùs certè habebit corpus, non tamen erit omnium optimum. Idem de anima intelligendum eſt: neque enim vt quiſque voluerit, erit omnium optimus, niſi etiam natura extiterit: melior quidem certè erit.

CAPVT XIII.

De appetitus tribus generibus.

Quoniam igitur probum eſſe in nobis, vt apparet, ſitum eſt, dicẽdum deinceps eſt nobis de ſponte factis, quidnam ſit quod ſponte factum dicitur. Principem enim locum in virtute obtinet quod ſponte fit. Ac ſimpliciter quidem ſpõte fieri dicendum, quod non coacti agimus. Verùm de hoc magis adhuc perſpicuè nobis diſſerendũ eſt. Nempe ad id quod agim*, aliquis nos impellit appetitus. Atqui tres ſunt appetitus ſpecies, cupiditas, ira, voluntas. Primùm igitur de actione, quæ à cupiditate oritur, videndum ſpontène an inuitè à nobis ſuſcipiatur. Inuita neutiquam eſſe, videri debet. Cur ita, & vnde id? nempe quòd quæcumque inuiti agimus, coacti faciamus neceſſe eſt. Atqui vbi ſubeſt agentibus aliqua neceſſitas, dolor cõſequitur. Verùm ex cupiditate agentes, voluptas conſequitur: proinde hoc pacto non erit ex cupiditate agere quippiam inuitè, ſed ſponte. Cæterùm ratio eſt alia, quæ huic aduerſatur, quæ eſt de incontinentia: Neque enim, inquiunt, ſponte mala peragit, qui ſciat mala eſſe: verùm qui incontinens eſt, ſcit ea eſſe improba: agit tamen: quippe cupiditate illectus agit. non ergo ſponte ſua: coactus ergo eſt. Hic verò eadem occurrit ratio. Nam ſi ex cupiditate, nõ ex neceſſitate: cupiditatem enim voluptas comes conſequitur: ſed quæ ex voluptate, nõ poſſis dicere ex neceſſitate. Sed & alia ratione manifeſtum eſt, incontinentem ſponte agere *ſi incontinenter* agat. quandoquidem qui afficiunt iniuria, vltro afficiunt iniuria Atqui incontinentes iniuſti ſunt, atque iniuria afficiunt: incontinens ergo in incontinentiam ſponte delabitur.

CAPVT XIV.

Socratica argumentatio de continenti & incontinenti.

Verumenim vero alia iterum ratio aduerſatur, non eſſe voluntariũ affirmãs. Cõtinens ſiquidem laudatur, quòd ſponte cõtinenter agat. Laudantur autẽ illa quæ ſponte fiunt. Quòd ſi ex cupiditate ſponte agitur, quod cupiditati aduerſatur, inuitũ erit. Atqui continens cupiditati aduerſatur,

A ἀρχὴ δ' ἐστὶ πράξεως καὶ σπουδαίας καὶ φαύλης, προαίρεσις καὶ βούλησις, καὶ τὸ κατὰ λόγον πᾶν. δῆλον τοίνυν ὅτι καὶ αὗται μεταβάλλουσι. μεταβάλλομεν γὰρ * καὶ τὰς πράξεις ἑκόντες· ὥστε καὶ ἡ ἀρχὴ καὶ ἡ προαίρεσις μεταβάλλει· γὰρ ἑκουσίως. ὥστε δῆλον ὅτι ἐφ' ἡμῖν ἂν εἴη καὶ σπουδαίοις εἶναι καὶ φαύλοις. ἴσως οὖν λέγοι ἄν τις, ἐπειδήπερ ἐν ἐμοί ἐστι τὸ δικαίῳ εἶναι καὶ σπουδαίῳ, ἐὰν βούλωμαι, ἔσομαι πάντων σπουδαιότατος. οὐ δὴ δυνατὸν τοῦτο. διὰ τί; ὅτι οὐδ' ἐπὶ τοῦ σώματος γίγνεται τοῦτο. οὐ γὰρ ἄν τις βούληται ἐπιμελεῖσθαι τοῦ σώματος, καὶ δὴ * πάντων ἄριστον ἕξει τὸ σῶμα. δεῖ γὰρ μὴ μόνον τὴν ἐπιμέλειαν B ὑπάρχειν, ἀλλὰ τὸ τῇ φύσει γίνεσθαι τὸ σῶμα καλὸν κἀγαθόν. βέλτιον μὲν οὖν ἕξει τὸ σῶμα· ἄριστα μέντοι πάντων οὔ. ὁμοίως δὲ δεῖ ὑπολαμβάνειν καὶ ἐπὶ ψυχῆς. οὐ γὰρ ἔσται ὁ προαιρούμενος εἶναι σπουδαιότατος, ἂν μὴ ἡ φύσις ὑπάρξῃ· βελτίων μέντοι ἔσται.

γρ. ἢ τὰς πράξεις

γρ. οὕτως

ΚΕΦΑΛ. ιγ'.

Περὶ τοῦ ἑκουσίου, καὶ τριῶν ὀρέξεων, καὶ ὅτι τὰ δι' ἐπιθυμίαν καὶ ἀκρασίαν πραττόμενα ἑκούσια.

Ἐπεὶ οὖν φαίνεται ἐφ' ἡμῖν ὂν τὸ σπουδαίους εἶναι, ἀναγκαῖον τὸ μετὰ ταῦτα εἰπεῖν ὑπὲρ ἑκουσίου, τί ἐστι C τὸ ἑκούσιον. τοῦτο γάρ ἐστι τὸ κυριώτατον κατὰ τὴν ἀρετήν, τὸ ἑκούσιον. ἑκούσιον δὲ ἁπλῶς μὲν οὕτως ῥηθῆναι ἐστιν, ὃ πράττομεν μὴ ἀναγκαζόμενοι. ἀλλ' ἴσως σαφέστερον ἐστὶ λεκτέον ὑπὲρ αὐτοῦ. ἔστι μὲν οὖν καθ' ὃ πράττομεν, ὄρεξις. ὀρέξεως δέ ἐστιν εἴδη τρία, ἐπιθυμία, θυμός, βούλησις. πρῶτον μὲν οὖν τὴν κατ' ἐπιθυμίαν πρᾶξιν ἐπισκεπτέον, πότερον ἑκούσιόν ἐστιν ἢ ἀκούσιον. τὸ μὲν οὖν ἀκούσιον, οὐκ ἂν δόξειε. διὰ τί, καὶ πόθεν; ὅτι ὅσα μὴ ἑκόντες πράττομεν, ἀναγκαζόμενοι πράττομεν. ἐπὶ δὲ τοῖς ἐξ ἀνάγκης πραττομένοις πᾶσιν, ἕπεται λύπη· τοῖς δὲ δι' ἐπιθυμίαν πραττομένοις, ἡδονὴ ἀκολουθεῖ. ὥστε οὕτω D γε οὐκ ἂν εἴη τὰ δι' ἐπιθυμίαν πραττόμενα ἀκούσια, ἀλλ' ἑκούσια. ἀλλὰ πάλιν ἄλλος λόγος τις τούτῳ ἐναντιοῦται, ὁ ἐπὶ τῇ ἀκρασίᾳ. οὐδεὶς γάρ, * φησι, πράττει ἑκὼν τὰ κακά, εἰδὼς ὅτι κακά ἐστιν. ἀλλὰ μήν, φησιν, ὅ γε ἀκρατὴς εἰδὼς ὅτι ταῦτα φαῦλά ἐστιν, ὅμως πράττει, καὶ κατ' ἐπιθυμίαν γε πράττει· οὐκ ἄρα ἑκών· ἀναγκαζόμενος ἄρα. ἐνταῦθα πάλιν ὁ αὐτὸς λόγος ἀπαντήσεται. καὶ γὰρ * εἰ κατ' ἐπιθυμίαν, οὐκ ἐξ ἀνάγκης. τῇ γὰρ ἐπιθυμίᾳ ἡδονὴ ἀκολουθεῖ· * τὰ δὲ δι' ἡδονήν, οὐκ ἐξ ἀνάγκης· καὶ ἄλλως τοῦτ' ἂν γένοιτο δῆλον, ὅτι ὁ ἀκρατὴς ἑκὼν πράττει. οἱ μὲν γὰρ ἀδικοῦντες, ἑκόντες ἀδικοῦσιν. οἱ δὲ ἀκρατεῖς, ἄδικοι καὶ ἀδικοῦσιν· ὥστε ὁ ἀκρατὴς ἑκὼν ἂν πράττοι E τὰ κατὰ τὴν ἀκρασίαν.

Nic. l. 3. initio.
Eudem. l. 2. c. 7.

γρ. φαῦλ.

γρ. ὁ κατ'

γρ. τὰ δὲ δι'

ΚΕΦΑΛ. ιδ'.

Ἔνστασις ὅτι ἀκούσια τὰ κατ' ὄρεξιν πραττόμενα.

Ἀλλὰ πάλιν ἄλλος λόγος ἐναντιοῦται, ὅς φησιν οὐχ ἑκούσιον εἶναι. ὁ γὰρ ἐγκρατὴς ἑκὼν πράττει τὰ κατὰ τὴν ἐγκράτειαν. ἐπαινεῖται γάρ· ἐπαινοῦνται δὲ ἐπὶ τοῖς ἑκουσίοις. εἰ δ' ἐστὶ τὸ κατὰ τὴν ἐπιθυμίαν, ἑκούσιον, τὸ παρὰ τὴν ἐπιθυμίαν, ἀκούσιον. ὁ δ' ἐγκρατὴς παρὰ τὴν

ἐπιθυμίαν πράττει. ὥστε ὁ ἐγκρατὴς οὐχ ἑκὼν ἂν εἴη A ἐγκρατής· ἀλλ' οὐ δοκεῖ. οὐδ' ἄρα τὸ κατὰ ἐπιθυμίαν ἑκούσιόν ἐστι. πάλιν ἐπὶ τῶν κατὰ τὸν θυμὸν ὁμοίως. οἱ γὰρ αὐτοὶ λόγοι, οἵπερ καὶ κατὰ τῆς ἐπιθυμίας, ἁρμόττουσιν· ὥστε τὴν ἀπορίαν ποιήσουσιν. ἔστι γὰρ ἀκρατῆ καὶ ἐγκρατῆ ὀργῆς εἶναι. ἔτι λοιπή ἐστι τῶν ὀρέξεων, ὧν διειλόμεθα, ἡ βούλησις, περὶ ἧς ἐπισκέπτεσθαι εἰ ἔστιν ἑκούσιον. ἀλλὰ μὴν οἵ γε ἀκρατεῖς ἐφ' ἃ ὁρμῶσι, ταῦτα τέως βούλονται. πράττουσιν ἄρα οἱ ἀκρατεῖς τὰ φαῦλα βουλόμενοι. ἑκὼν δέ γε οὐδεὶς τὰ κακὰ εἰδὼς πράττει ὅτι κακά ἐστιν, ὁ δὲ ἀκρατής, εἰδὼς τὰ κακά, ὅτι κακά, πράττει βουλόμενος, οὐκ ἄρα ἑκών. οὐδ' ἡ βούλησις ἄρα ἑκούσιός ἐστι· ἀλλ' οὗτος B ὁ λόγος ἀναιρεῖ ἀκρασίαν, καὶ τὸν ἀκρατῆ. Εἰ γὰρ μὴ ἑκών, οὐκ ἔστι ψεκτός· ἀλλ' ἔστιν ὁ ἀκρατὴς ψεκτός. ἑκὼν ἄρα· ἡ ἄρα βούλησις ἑκούσιον. ἐπεὶ οὖν λόγοι τινὲς ἐναντίοι φαίνονται, σαφέστερον λεκτέον περὶ τοῦ ἑκουσίου.

continenter agens. Continens ergo, præter voluntatem fuerit continens. Verùm hoc non videtur. Non ergo id quod ex cupiditate eſt, voluntarium eſt. Rurſus idem eſt in eis quæ ira fiunt: eædem namque hîc quas de cupiditate diximus, rationes conueniunt, & perinde dubitationem mouent. Poſſumus enim iræ quoque tam continentes eſſe quàm incontinentes. Reſtat ſpecies reſidua appetituum, (vt in diſtributione poſuim⁹,) voluntas, vt an ſit in ſponte noſtra ſita videamus. atqui incontinentes, quatenus impelluntur, eatenus volunt. agunt igitur incontinentes mala, volentes. Sponte autem nemo mala agit: vbi ſciat eſſe mala; at incontinens mala agit, quæ ſcit ipſe eſſe mala, non ergo ſponte ſua agit. nec voluntas igitur ipſa ſponte ſuſcipitur. Hæc planè tollit oratio incontinentiam, & incontinentem. Nam ſi non ſponte agit, vituperari non debet. atqui meritò vituperatur incontinens: ſponte ſua ergo talis eſt, & voluntas igitur ſponte ſuſcipitur. Cùm ſint itaque contrariæ quædam rationes, magis perſpicuè de eo quod ſponte fit, diſſerendum eſt.

ΚΕΦΑΛ. ιε'.

Περὶ βίας καὶ ἀνάγκης.

Nicom. l. 3. c. 1.

χ. πᾶν ὅ τ.

ΠΡότερον ἂν τοίνυν εἴη λεκτέον περὶ βίας καὶ ἀνάγκης. ἡ μὲν γὰρ βία ἐστὶ * καὶ ἐν τοῖς ἀψύ- C χοις· ἑκάστοις γάρ ἐστι τῶν ἀψύχων οἰκεῖος τόπος ἀποδεδομένος, τῷ μὲν πυρὶ ὁ ἄνω, τῇ δὲ γῇ ὁ κάτω. ἔστι μέντοι γε βιάσασθαι καὶ τὸν λίθον ἄνω φέρεσθαι, καὶ τὸ πῦρ κάτω. ἔστι δὲ καὶ τὸ ζῷον βιάσασθαι· οἷον τὸν ἵππον ἐπ' ὀρθὸν θέοντα, ἀντιλαμβανόμενον ἀποστρέψαι. ὅσοις μὲν οὖν ἐστιν ἐκτὸς ἡ αἰτία τοῦ παρὰ φύσιν τι, ἢ παρ' ἃ βούλονται ποιεῖν, ἐροῦμεν βιαζομένους, ἂν ποιῶσι, ποιεῖν. ἐν οἷς δ' ἐν αὐτοῖς ἐστιν ἡ αἰτία, οὐκέτι τούτους βιάζεσθαι ἐροῦμεν. Εἰ δὲ μή, ὁ ἀκρατὴς ἀντερεῖ, οὐ φάσκων φαῦλος εἶναι· βιαζόμενος γάρ φησιν ὑπὸ τῆς ἐπιθυμίας τὰ φαῦλα πράττειν. τοῦ οὖν βιαίου οὗτος ἡμῖν ἐστιν ὁ ὁρι- D σμός, ὧν ἐκτός ἐστιν ἡ αἰτία, * ἀφ' ἧς βιάζονται πράττειν. ὧν δ' ἐντὸς καὶ ἐν αὐτοῖς ἡ αἰτία, οὐ βία.

χ. ὑφ' ἧς β.

CAPVT XV.

De vi & neceſſitate.

PRiùs itaque de vi & neceſſitate dicendum fuerit. Vis enim etiam in carentibus anima. Singulis namque inanimatis, ſuus eſt locus attributus: igni quidem ſuprà, terræ autem infrà. Vi autem adigi poteſt, lapis quidem, vt ſurſum feratur, ignis verò vt deorſum: poteſt & animantibus vis fieri: verbi gratia, equus qui rectà currebat, retroactus, curſum flectat. Quibuſcumque igitur exterior eſt cauſa, aliquid contra naturam, aut præter voluntatem faciendi, cogi dicimus facere quæ faciunt: at quibus in ipſis ineſt cauſa, hos nequaquam cogi dicimus. alioquin, repugnabit incontinens, negabítque ſe eſſe malum: quippe quem cogat cupiditas, ea quæ ſunt mala, agere. Violenti igitur hæc nobis erit definitio. Quorum agendi cauſa, à qua cogantur, fuerit externa, *vis eſt*: quorum autem interior, ac in ipſis cauſa eſt, nequaquam vis.

ΚΕΦΑΛ. ιϛ'.

Ἔτι περὶ ἀνάγκης καὶ ἀναγκαίου.

ΠΑλιν δ' ὑπὲρ ἀνάγκης καὶ τοῦ ἀναγκαίου λεκτέον. τὸ δ' ἀναγκαῖον οὐ πάντως, οὐδ' ἐν παντὶ λεκτέον ἐστίν· οἷον ὅσα ἡδονῆς ἕνεκεν πράττομεν. Εἰ γάρ τις λέγοι ὅτι ἠναγκάσθην τοῦ φίλου γυναῖκα δια- E φθεῖραι ὑπὸ τῆς ἡδονῆς, ἄτοπον ἂν εἴη. τὸ γὰρ ἀναγκαῖον οὐκ ἐν παντὶ ἀλλ' ἤδη ἐν τοῖς ἐκτός· οἷον ἐάν τις καταβλάπτηται, ἀντικαταλλαττόμενός τι ἄλλο μεῖζον ὑπὸ τῶν πραγμάτων· οἷον ἠναγκάσθην σπουδαιότερον βαδίσαι εἰς ἀγρόν· Εἰ γὰρ μή, ἀπωλώλει ἂν εὗρον τὰ ἐν ἀγρῷ. ἐν τοῖς τοιούτοις ἄρα τὸ ἀναγκαῖον.

CAPVT XVI.

De neceſſitate.

RVrſus de neceſſitate, neceſſarióque dicendum. Neceſſarium non omnino, neque in omni dicendum eſt: cuiuſmodi ſunt quæcumque voluptatis cauſa agimus. Nam ſi quiſpiam dicat ſe à voluptate coactum vt amici mulierem vitiaret, fuerit id perineptum. Nec enim in omni neceſſarium eſt, ſed in ijs quæ ſunt extra: vt ſi offendatur quiſpiam, à rerum neceſſitate coactus maius aliud quippiam deuitare, hoc modo: In agrum properare coactus ſum: alioquin corrupta omnia in agro reperiſſem. In huiuſmodi itaque rebus eſt neceſſarium.

A

CAPVT XVII.

Quotupliciter inuitum, & ſpontaneum.

QVoniam verò quod ſpōte fit, nemine impellente fit, teſtat vt id eſſe dicamus quod cogitatò fit. Inuitum enim eſt, quod ex neceſſitate, vique efficitur: & tertio loco, quod non fit cogitatò: quod planè ex iis quæ euenire ſolent, certum eſt. Nam cùm quis aliquem cæciderit, occideritve, aut eiuſmodi aliquid effecerit, qui horum nihil antè cogitauerit, eum dicimus inuitum feciſſe: quippe quòd ſponte factum id intelligatur quod cogitatò fit. Velut olim mulierem aiunt quandam poculum præbuiſſe cuidam amatorium: dein eo poculo hominem fuiſſe ſublatum: eam verò mulierem in Areopago fuiſſe abſolutam: quam præſentē non alia de cauſa liberarunt, quàm quòd non conſultò & cogitatò id feciſſet: amoris enim cauſa dediſſe: verùm à propoſito aberraſſe: Itaque ſponte factum id non eſt viſum: non enim perimendi hominis animo, poculum ei propinauerat. In vnum igitur conueniunt, quod ſponte fit, & quod cogitatò.

CAPVT XVIII.

De propoſito.

C Reliquum adhuc vt de conſilio rei agendæ ſiue delectu cōſideremus, ſitne appetitus, nécne. Appetitus namque in cæteris quoque gignitur animalibus: conſilium verò aut delectus, non. Siquidem cum ratione delectus eſt. At ratio nulli alij deputatur animali: non igitur fuerit appetitus. Verùm nunquid voluntas? an ne id quidem? Volūtas namque etiam eorum eſt quæ fieri non poſſunt: vt volumus quidē eſſe immortales, cæterùm de eo neutiquam capimus conſiliū, neque id eligimus. Deinde, finis quidem non eſt delectus: ſed eorū quæ ad finem faciunt: puta, nemo deligit eſſe ſanus: ſed quod ad bonam valetudinem facit, ambulare, currere. fines autem volumus: nam proſpera vti valetudine volumus. D Hinc igitur manifeſtum eſt, non eſſe idē voluntatē & delectū. Verùm ita ſe habere προαίρεσις ſiue delectus videtur, vt nomē eius innuit: προαίρεσις enim eſt, & delectus, quum eligimus hoc potiùs quàm illud: quod melius eſt nimirum, loco eius quod eſt deterius; in optione poſitum. Nam hoc propriè eſt προαιρεῖσθαι ac deligere. Quòd ſi horum nihil eſt delectus, nunquid quod cogitatò fit, id in delectu? an ne id quidem? Multa enim cogitamus & opinamur cogitando. Nūquid igitur quæ cogitamus, ea etiā deligimus, an non? Sæpe ſiquidē cogitamus de Indis, at nequaquā quicquā ſuper iis deligimus. Nō ergo cogitatio eſt, delectus. Quoniā igitur horū per ſe & ſeorſim conſideratū nihil eſt delectus, ſuntque hæc animæ inſita; neceſſe eſt vt delectus ſit aliquid quod ex iſtorum duobus iunctis conſtet. Quoniam igitur eſt, quemadmodum paulò antè memorauimus, bonorum ad finem tendentium delectus, non vtique finis: éſtque eorū, quæ in noſtra poteſtate ſunt, & eorū quæ nobis diuerſam ingenerāt ratiocinationē, hócne, an hoc deligendum? non dubiū quin priùs opus ſit ea ipſa intelligere, & in conſiliū vocare. Cúmque nobis cogitantibus apparuerit quod præſtare videatur, tum ad agendum aliquis inſurgit impulſus, atque id agendo, conſilio & delectu adhibito agere dicimur.

ΚΕΦΑΛ. ιζ'.

Περὶ τοῦ ἐκ διανοίας γινομένου ἑκουσίου.

Ἐπεὶ δὲ τὸ ἑκούσιον ἐν οὐδεμιᾷ ὁρμῇ ἐστι, λοιπὸν ἂν εἴη τὸ ἐκ διανοίας γινόμενον. τὸ γὰρ ἀκούσιόν ἐστι τό, τε κατ' ἀνάγκην καὶ τὸ βίᾳ γινόμενον, καὶ τρίτον ὃ μὴ μετὰ διανοίας γίγνεται· δῆλον δ' ἐστὶ τοῦτο ἐκ τῶν γινομένων. ὅταν γάρ τις πατάξῃ τινὰ ἢ ἀποκτείνῃ, ἤ τι τῶν τοιούτων ποιήσῃ, μηδὲν προδιανοηθεὶς, ἄκοντα φαμὲν ποιῆσαι, ὡς τοῦ ἑκουσίου ὄντος ἐν τῷ διανοηθῆναι· οἷον B φασι ποτέ τινα γυναῖκα, φίλτρον τινὶ δοῦναι πιεῖν· εἶτα τὸν ἄνθρωπον ἀποθανεῖν ἀπὸ τοῦ φίλτρου· τὴν δ' ἄνθρωπον ἐν Ἀρείῳ πάγῳ ἀποφυγεῖν· οὗ παροῦσαν, δι' οὐδὲν ἄλλο ἀπέλυσαν, ἢ διότι οὐκ ἐκ προνοίας. ἔδωκε μὲν γὰρ φιλίᾳ, διήμαρτε δὲ τούτου· διὸ οὐχ ἑκούσιον ἐδόκει εἶναι, ὅτι τὴν δόσιν τοῦ φίλτρου οὐ μετὰ διανοίας τοῦ ἀπολέσθαι αὐτὸν, ἐδίδου. ἐνταῦθα ἄρα τὸ ἑκούσιον πίπτει εἰς τὸ μετὰ διανοίας.

ΚΕΦΑΛ. ιη'.

Περὶ προαιρέσεως. καὶ ὅτι οὐκ ἔστι τὸ ἑκούσιον προαιρετόν.

C Ἔτι δὲ λοιπόν ἐστιν ἐπισκέψασθαι τὴν προαίρεσιν, πότερόν ἐστιν ὄρεξις ἢ οὔ. ὄρεξις μὲν γὰρ καὶ * ἐν τοῖς ἀλόγοις ζώοις ἐγγίνεται· προαίρεσις δὲ οὔ. ἡ γὰρ προαίρεσις μετὰ λόγου· λόγος δ' ἐν οὐδενὶ τῶν ἄλλων ζώων ἐστίν. ὄρεξις μὲν δὴ οὐκ ἂν εἴη, ἀλλ' ἆρά γε βούλησις; ἢ οὐδὲ τοῦτο; βούλησις μὲν γάρ ἐστι καὶ τῶν ἀδυνάτων· οἷον, βουλόμεθα μὲν ἀθάνατοι εἶναι, προαιρούμεθα δὲ οὔ. ἔτι δὲ προαίρεσις μὲν οὐκ ἔστι τοῦ τέλους, ἀλλὰ τῶν πρὸς τὸ τέλος· οἷον, οὐθεὶς προαιρεῖται ὑγιαίνειν, ἀλλὰ τὸ πρὸς τὴν ὑγίειαν προαιρούμεθα περιπατεῖν, τρέχειν· βουλόμεθα δὲ τὰ τέλη· ὑγιαίνειν γὰρ βουλόμεθα. ὥστε δῆλον καὶ οὕτως D ὅτι οὐ ταὐτὸν ἡ βούλησις καὶ ἡ προαίρεσις· ἀλλὰ ἡ προαίρεσις ἔοικεν οὕτως ἔχειν, ὥσπερ καὶ τοὔνομα αὐτῆς ἔχει· οἷον προαιρούμεθα τόδε ἀντὶ τοῦδε, οἷον * τὸ βέλτιον, ἀντὶ τοῦ χείρονος ἐν αἱρέσει ὄντος· ἐνταῦθα τὸ προαιρεῖσθαι δόξειεν ἂν οἰκεῖον εἶναι. ἐπεὶ οὖν ἡ προαίρεσις οὐθὲν τούτων ἐστί, ἆρά γέ ἐστι τὸ κατὰ διάνοιαν ἐν προαιρέσει, ἢ οὐδὲ τοῦτο; πολλὰ γὰρ διανοούμεθα καὶ δοξάζομεν κατὰ διάνοιαν. ἆρ' οὖν ἃ διανοούμεθα, ταῦτα καὶ προαιρούμεθα, ἢ οὔ; πολλάκις γὰρ διανοούμεθα ὑπὲρ τῶν ἐν Ἰνδοῖς, ἀλλ' οὔτι καὶ προαιρούμεθα. οὐκ ἄρα οὐδὲ διάνοιά ἐστιν ἡ προαίρεσις. ἐπεὶ οὖν καθ' ἕκαστον τούτων οὐθέν ἐστιν ἡ προαίρεσις, ταῦτα δέ ἐστι τὰ ἐν τῇ ψυχῇ γινόμενα, ἀναγκαῖον συνδυαζομένων τινῶν τούτων, εἶναι τὴν προαίρεσιν. ἐπεὶ οὖν ἐστιν, ὥσπερ ἔμπροσθεν ἐλέχθη, ἡ προαίρεσις τῶν πρὸς τὸ τέλος ἀγαθῶν, καὶ οὐ τοῦ τέλους, καὶ τῶν δυνατῶν ἡμῖν, καὶ τῶν ἀντιλογίαν παραδιδόντων, πότερον τοῦτο ἢ τοῦτο αἱρετόν, δῆλον ὅτι δέοι ἂν πρότερον διανοηθῆναι ὑπὲρ αὐτῶν καὶ βουλεύσασθαι. εἶθ' ὅταν ἡμῖν φανῇ κρεῖττον διανοηθεῖσιν, οὕτως ὁρμή τις τοῦ πράττειν ἐστί. καὶ τοῦτο δὴ πράττοντες, κατὰ προαίρεσιν δοκοῦμεν πράττειν.

Nicom. l.3.c.4.
Eud. l.3.c.10.
γρ. ἐν τοῖς ἄλλοις, minus rectè.

Lege, ἢ βέλτιον,

Εἰ τοίνυν ἡ προαίρεσις ὄρεξίς τις βουλευτική μετὰ διανοίας, οὐκ ἔστι τὸ ἑκούσιον προαιρετόν. ἑκόντες γὰρ πολλὰ πράττομεν πρὸ τοῦ διανοηθῆναι καὶ βουλεύσασθαι· οἷον καθίζομεν καὶ ἀνιστάμεθα, καὶ ἄλλα πολλὰ τοιαῦτα, ἑκόντες μὲν, ἄνευ δὲ τοῦ διανοηθῆναι. οὐκ ἄρα τὸ ἑκούσιον προαιρετὸν, ἀλλὰ τὸ προαιρετὸν ἑκούσιον. ἄν τι γὰρ προαιρώμεθα πράττειν, βουλευσάμενοι, ἑκόντες πράττομεν. φαίνονται δέ τινες * ὀλίγοι καὶ τῶν νομοθετῶν διορίζοντες τό, τε ἑκούσιον, καὶ τὸ ἐκ προαιρέσεως ἕτερον ὄν, ἐλάττους τὰς ζημίας ἐπὶ * τοῖς ἑκουσίοις, ἢ τοῖς κατὰ προαίρεσιν τάττοντες. ἔστιν οὖν ἡ προαίρεσις ἐν τοῖς * πρακτοῖς, καὶ τούτοις ἐν οἷς ἐφ' ἡμῖν ἐστι τὸ πρᾶξαι, καὶ μὴ πρᾶξαι, καὶ οὕτως ἢ μὴ οὕτως, καὶ ἐν οἷς ἐστι λαβεῖν τὸ διὰ τί. τὸ δὲ διὰ τί, οὐχ ἁπλοῦν ἐστι. ἐν μὲν γὰρ γεωμετρίᾳ, ὅταν φῇ τὸ τετράγωνον τέτταρσιν ὀρθαῖς ἴσας ἔχειν, καὶ ἐρωτᾷ διὰ τί, ὅτι φησὶ καὶ τὸ τρίγωνον δυσὶν ὀρθαῖς ἴσας ἔχει. ἐν μὲν οὖν τοῖς τοιούτοις, ἐκ τῆς ἀρχῆς ὡρισμένης ἔλαβον τὸ διὰ τί. ἐν δέ γε τοῖς πρακτοῖς ἐν οἷς ἡ προαίρεσις, οὐχ οὕτως. οὐδεμία γὰρ κεῖται ὡρισμένη· ἀλλ' ἂν ἀπαιτῇ τις, διὰ τί τοῦτο ἔπραξας; ὅτι οὐκ ἐνῆν ἄλλως, ἢ ὅτι βέλτιον οὕτως. ἐξ αὐτῶν τῶν συμβαινόντων, (ὁποῖ' ἂν φαίνηται βέλτιον ὄντα,) ταῦτα προαιρεῖται καὶ διὰ ταῦτα. διὸ δὴ ἐν τοῖς τοιούτοις, τὸ βουλεύσασθαί ἐστι, τὸ πῶς δεῖ· ἐν δὲ ταῖς ἐπιστήμαις, οὔ. οὐδεὶς γὰρ βουλεύεται πῶς δεῖ γράψαι τὸ ὄνομα Ἀρχικλέους. ἡ οὖν ἁμαρτία οὐ γίνεται ἐν τῇ διανοίᾳ, ἀλλ' ἐν τῇ ἐνεργείᾳ τοῦ γράφειν. ἐν οἷς γὰρ μή ἐστιν ἡ ἁμαρτία ἐν τῇ διανοίᾳ, οὔτε βουλεύονται ὑπὲρ τούτων· ἀλλ' ἐν οἷς ἤδη ἀόριστόν ἐστι τὸ ὡς δεῖ, ἐνταῦθ' ἡ ἁμαρτία. ἔστι δ' ἐν τοῖς πρακτικοῖς τὸ ἀόριστον, καὶ ἐν οἷς διτταὶ αἱ ἁμαρτίαι. ἁμαρτάνομεν οὖν ἐν τοῖς πρακτικοῖς, καὶ ἐν τοῖς κατὰ τὰς ἀρετὰς ὁμοίως. τῆς γὰρ ἀρετῆς στοχαζόμενοι, ἁμαρτάνομεν ἐπὶ τὰς πεφυκυίας ὁδούς· ἔστι γὰρ καὶ ἐν ἐλλείψει καὶ ἐν ὑπερβολῇ ἁμαρτία. ἐφ' ἑκάτερα δὲ τούτων φερόμεθα δι' ἡδονὴν καὶ λύπην. διὰ μὲν γὰρ τὴν ἡδονὴν, τὰ φαῦλα πράττομεν· διὰ δὲ τὴν λύπην, τὰ καλὰ φεύγομεν.

γρ. ὀλίγοι δὲ, i. ſed pauci.
γρ. τοῖς ἀκουσίοις, mendoſè.
γρ. πρακτικοῖς.

ΚΕΦΑΛ. ιθ'.

Περὶ διανοίας.

Ἔτι δ' ἐστὶν ἡ διάνοια, οὐχ ὥσπερ αἴσθησις· οἷον τῇ ὄψει, οὐκ ἂν δύναιτο οὐδὲν ἂν ἄλλο ποιῆσαι ἢ ἰδεῖν· οὐδὲ τῇ ἀκοῇ οὐδὲν ἄλλο ἢ ἀκοῦσαι. ὁμοίως δὲ οὐδὲ βουλευόμεθα πότερον δεῖ ἀκοῦσαι τῇ ἀκοῇ ἢ ἰδεῖν. ἡ δὲ διάνοια οὐ τοιοῦτον· ἀλλὰ καὶ τοῦτο δύναται πράττειν, καὶ ἄλλα. διὸ τοῦτο * βουλεύεσθαι ἐνταῦθ' ἤδη * ὑπάρχει. ἔστιν οὖν ἡ ἁμαρτία ἐν τῇ αἱρέσει τῶν ἀγαθῶν, οὐ περὶ τὰ τέλη, (ταῦτα μὲν γὰρ ἅπαντες ὁμογνωμονοῦσιν, οἷον, τὴν ὑγίειαν ὅτι ἀγαθόν,) ἀλλ' ἤδη τὰ κατὰ τὸ τέλος· οἷον πότερον ἀγαθὸν πρὸς ὑγίειαν φαγεῖν τοῦτο, ἢ οὔ. μάλιστα οὖν ποιεῖ ἐν τούτοις τὸ σφάλλεσθαι ἡδονὴ καὶ λύπη. τὴν μὲν γὰρ φεύγομεν, τὴν δὲ αἱρούμεθα. ἐπεὶ οὖν διῄρηται ἐν τίνι * ἁμαρτία, καὶ πῶς, λοιπόν ἐστι τίνος ἐστὶν ἡ ἀρετὴ στοχαστική, πότερον τοῦ τέλους, ἢ τῶν εἰς τὸ τέλος· οἷον πότερον τοῦ καλοῦ, ἢ τῶν εἰς τὸ καλόν. πῶς μὲν οὖν ἡ ἐπιστήμη, πότερον τῆς οἰκοδομικῆς ἐπιστήμης τὸ τέλος καλῶς προθέσθαι, ἢ τὰ εἰς τὸ τέλος ἰδεῖν;

γρ. βούλεσθαι
γρ. ὑπάρχειν.
γρ. ἡ ἁμαρτία, mendoſè.

A Quòd ſi delectus, appetitus quidam eſt, in conſilium deueniens cum cogitatione & deliberatione coniunctus, non eſt voluntarium, quod deligibile. Sponte enim agimus multa antè quàm intelligamus, atque conſultemus: ſicut ſedendo, exurgēdo, & id genus alia faciendo; ſponte quidem, ſed citra cogitationem. Non ergo quidquid ſpōte facimus, deligimus, & de eo conſilium capimus, ſed quidquid deligimus, id voluntarium eſt. Si quid enim agere conſultantes propoſuerimus, ſponte agimus. Exiſtunt verò ex conditoribus legum nonnulli, qui id quod ſponte fit, & quod cum delectu, definiant
B vt diuerſa, minoréſque ijs quæ ſponte fiunt, quàm ijs quæ cogitatò & conſilio, mulctas infligant. Eſt igitur propoſitum in eis quæ ſub actionem cadunt, & eis ipſis in quibus penes nos ſit agere & non agere, & ita vel non ita: & in quibus cauſam propter quam agitur, videre liceat. Eſt autem non ſimplex cauſa propter quam aliquid fit. In Geometria ſiquidem cùm quis dixerit quadratum quatuor rectis æquales angulos habere, & percunctatur propter quid; occurrit, quia etiam triangulum duobus rectis æquales habet. In his igitur, ex definito principio ſibi propter quid aſſumpſerunt. at in eis quæ ſub actionem cadunt, in quibus eſt delectus, non ita: nullum ſiquidem ponitur definitum. Sed ſi quis exquirat, cur hoc feciſti? quoniam non erat a-
C liter vt facerem, vel quoniam ita melius. Ex ipſis venientibus, (qualiacumque apparuerint eſſe meliora.) delectus ſumitur, & ob ea ipſa. Quamobrem etiam in huiuſmodi eſt conſilium capere, vt expediat. at in ſcientijs, nequaquam. Nemo ſiquidem quemadmodum ſcribere opus ſit nomen Archiclis, init conſilium: quia quo pacto ſcribēdum nomen Archiclis, eſt iam definitum. Mendum igitur non in intelligentia gignitur, ſed in ſcribendi actione poſitum. In quibus certè non eſt intelligentiæ error, ne de eis quidem initur conſilium: ſed in quibus indefinitum eſt, nec certum quid oporteat, ibi mendum procreatur. atqui in eis quæ ſub actionem cadunt, id non eſt definitum, & in quibus
D duplex mendum. Delinquimus igitur tam in eis quæ ſub actionem cadunt, quàm ex virtutibus pariter. Virtutem enim coniectantes, per agnata nobis itinera hallucinamur. Eſt ſiquidem in defectu exceſſúque hallucinatio. In horum vtrumlibet deferimur voluptate & dolore: quandoquidem ex voluptate in mala delabimur, vt ex ægrimonia, honeſta fugitamus.

CAP. XIX.

De animi ſententia.

Rurſum autem eſt, non quemadmodum ſenſus, animi cogitatio, velut viſu non poterit quicquam aliud quàm videre: non auditu aliud quàm audire. Itidem neq; conſultamus, nunquid audien-
E dum auditu, an videndum *viſu*. at animi cogitatio non eſt huiuſmodi, ſed & id & alia poteſt efficere. Ob hoc ibi iam exiſtit conſultare. Eſt igitur in bonorum delectu, nō in fine, delictū; (nā in eis omnes conſentiunt; vt, ſanitatem eſſe bonum;) verùm in ijs quæ ad finem faciunt: velut expediátne ſanitati hoc comeſſe, an non. Facit igitur plurimùm in his ad hallucinandum voluptas & ægrimonia. Hanc ſiquidem amplectimur, illam verò fugimus. Quoniam igitur diſtribuimus, in quo & quomodo ſit delictum; reliquum eſt vt intueamur, cuiuſnam rei ſit virtus quæ collimet: ad finémne an ad ea quæ ad finem, vt ad honeſtúmne an ad ea quæ ſunt honeſtatis. In ſcientijs ergo quomodo ſe res habet? vtrùm ædificandi ſcientiæ eſt finem pulchrè deſcribere, an ea quæ ad finem conducunt, inquirere?

Nam ſi hoc ſpecioſè proponetur, vt, pulchram domum efficere, etiam ad hoc quæcumque ſpectant, non alius quiſquam inueniet, neque exhibebit, quàm ædificator. Itidem in alijs quoque omnibus ſcientijs. Eodem modo igitur in virtute habere videbitur, vt ad finem potiùs ipſius tendat conſideratio, quem rectum oportet proponi, quàm ad ea quæ ad finem ſunt, & ex quibus finis conſtet. Nec quiſquam alius exhibebit inuenietque quæ ad finem expediant. Iureque hoc virtus propoſuerit, quibus in rebus optimi principium eſt vnumquodque, quod efficiat, & proponat. Nihil igitur virtute melius, quandoquidem huius cauſa etiam ſunt alia, atque ad ipſam principium eſt, & eius cauſa magis ſunt quæ ad idem. At finis principio alicui aſſimulatur, & eius cauſa eſt vnumquodque. verùm id erit modo aliquo. Proinde certum vt etiam in virtute, quandoquidem cauſa eſt optima, ipſam magis ad finem collimare, quàm ad ea quæ ad finem faciunt.

CAPVT XX.

Finis virtutis, honeſtum.

AT qui virtutis finis, eſt honeſtum: honeſti ergo magis coniectrix virtus, quàm ex quibus conſtet: ſunt nempe hæc ipſius. At in vniuerſum videri poteſt alienum: quandoquidem in pictura ſi quiſpiam fortaſſis egregius fuerit imitator, non tamen laudandus accedet, niſi optimam imitādi habuerit intentionem. Virtutis demum id omnino eſt, ſibi honeſtum proponere. Dixerit quiſpiam, cur ita? num actionem meliorem diximus, quàm virtutem ipſam? at nunc, an ex quo actio eſt, id virtuti, vtpote honeſtius, attribuimus? An in quo non eſt actio? ita. Atqui nunc idem dicimus, habitu actionem eſſe meliorem. Alij namque probum inſpicientes, ab actione dijudicant, quòd non poſſint cuiuslibet, quomodo habeat, iudicare propoſitum. Nam ſi foret ſingulorū noſſe ſententiam, qualis erga honeſtatē eſſet, etiam citra actionem probus eſſe videri potuerat. Deniq; quoniam affectuum quaſdam recenſuimus medietates, circa quos affectus verſentur, hinc nobis dicendum eſt.

CAPVT XXI.

De fortitudine.

CVm igitur ſit fortitudo circa fiduciam, ac metum, conſiderandum fuerit, circa cuiuſmodi metum atque fiduciam. Nunquid igitur ſi quiſpiam metuat ne rem diſperdat ſuam, is timidus? ſin animo confidenti ſit in tali periculo, fortis, annē? Itidem ſi quis formidet ſolùm, aut confidat, neque meticuloſum fatendum eſt eſſe metuentem, neque fortem non metuentem? Num igitur in eiuſmodi metibus & fiducijs fuerit fortitudo? At ne in talibus quidem: cuiuſmodi ſi quis tonitrua & fulmina non metuat, vel quiduis aliud ſupra hominem horrendum, fuerit non iam fortis, ſed furens. In metibus itaque & fiducijs humanis eſt fortitudo: in eis inquam, quæ cæteri metuant, aut omnes: in quibus qui audeat, fuerit fortis. His itaque definitis, conſtituendum fuerit, (quandoquidem multis modis fortes dici poſſunt.) qualis ſit fortis. Eſt enim propter experientiam fortis aliquis, velut milites.

A ἂν γὰρ τοῦτο καλῶς προθῆται, οἷον καλὴν οἰκίαν ποιῆσαι, καὶ τὰ εἰς τοῦτο οὐκ ἄλλος τις εὑρήσει καὶ ποριεῖ, ἢ οἰκοδόμος. ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων ἁπασῶν ἐπιστημῶν. ὡσαύτως ἄρα δόξειεν ἂν ἔχειν καὶ ἐπὶ τῆς ἀρετῆς, μᾶλλον εἶναι αὐτῆς τὸν σκοπὸν εἰς τὸ τέλος, ὃ δεῖ ὀρθῶς προθέσθαι, ἢ τὰ εἰς τὸ τέλος. * καὶ ἐξ ὧν τοῦτ' ἔσται οὐδεὶς ἄλλος ποριεῖ, καὶ εὑρήσει ἃ δεῖ εἰς τοῦτο. καὶ εὔλογον δὲ * τούτου εἶναι προθετικὴν τὴν ἀρετήν, ἐν οἷς ἡ ἀρχὴ τοῦ βελτίστου ἐστὶν ἕκαστον, καὶ ποιητικὸν καὶ προθετικόν. οὐδὲν οὖν βέλτιον τῆς ἀρετῆς ἐστι. ταύτης γὰρ ἕνεκα καὶ τἄλλα ἐστί, καὶ εἰς ταύτην ἐστὶν ἡ ἀρχή. τούτου ἕνεκεν μᾶλλον τὰ εἰς τοῦτ' ἐστί. B τὸ δὲ τέλος ἀρχῇ τινι ἔοικε, καὶ τούτου ἕνεκεν ἐστὶν ἕκαστον. ἀλλὰ κατὰ τρόπον τοῦτο ἄν· ὥστε δῆλον ὡς κἀπὶ τῆς ἀρετῆς· ἐπειδὴ βελτίστη ἐστὶν αἰτία, ὅτι τοῦ τέλους ἐστὶ στοχαστικὴ μᾶλλον, ἢ τῶν εἰς τὸ τέλος.

Quid. cod. mutant diſtin. vt Valla.
γρ. ποιητ.

ΚΕΦΑΛ. κ'.

Ὅτι τῆς ἀρετῆς τέλος τὸ καλόν.

Τῆς δέ γ' ἐστὶ τέλος τὸ καλόν. τούτου ἄρα ἐστὶν ἡ ἀρετὴ στοχαστικὴ μᾶλλον, ἢ ἐξ ὧν ἔσται. ἔστι δὲ καὶ * ταῦ- C τα ταύτης. ὅλως γὰρ δὴ φαίνεται ἄτοπον. ἴσως γὰρ ἂν ἐν γραφικῇ εἴη τις ἀγαθὸς μιμητής, ὅμως γε οὐκ ἂν ἐπαινεθείη, ἂν μὴ τὸν σκοπὸν δῆ εἰς τὰ βέλτιστα μιμεῖσθαι. τῆς ἀρετῆς * παντελῶς τοῦτ' ἔστω, τὸ καλὸν προθέσθαι. διὰ τί οὖν, ἄν τις εἴποι, * πότερον μὲν ἐλέγομεν τὴν ἐνέργειαν κρείττονα εἶναι, ἢ τὴν ἀρετὴν αὐτήν· νῦν δὲ οὐκ ἐξ ὧν ἡ ἐνέργεια, τοῦτο τῇ ἀρετῇ ἀποδίδομεν ὡς κάλλιον, ἀλλ' ἐν ᾧ οὐκ ἔστιν ἐνέργεια, ναί. ἀλλὰ καὶ νῦν φαμὲν τοῦτο, ὁμοίως τὴν ἐνέργειαν τῆς ἕξεως βελτίω εἶναι. οἱ γὰρ ἄλλοι ἄνθρωποι τὸν σπουδαῖον θεωροῦντες, κρίνουσιν ἐκ τοῦ πράττειν διὰ τὸ μὴ δυνατὸν εἶναι δηλῶσαι τὴν ἑκάστου προαίρεσιν ἣν ἔχει· ἐπεὶ εἰ ἦν εἰδέναι τὴν D ἑκάστου γνώμην, ὡς ἔχει πρὸς τὸ καλόν, καὶ ἄνευ τοῦ πράττειν σπουδαῖος ἂν ἐδόκει εἶναι· ἐπεὶ δὲ μεσότητάς τινας τῶν παθῶν κατηριθμησάμεθα, λεκτέον ἂν εἴη περὶ ποῖα τῶν παθῶν εἰσιν.

γρ. πάντα ταῦτα.
Fort. ἴσως ἴσως ταῦτα. Sed hic locus ac ſequētes aliquot, valde ſunt corrupti, & vt videtur, manci.
γρ. παντελῶς
γρ. πρότερον melius: vide c. 4.

ΚΕΦΑΛ. κα'.

Περὶ ἀνδρίας.

Ἐπεὶ οὖν ἐστὶν ἡ ἀνδρία περὶ θάρρη καὶ φόβους, σκεπτέον ἂν εἴη περὶ ποίους φόβους καὶ θάρρη. ἆρ' οὖν εἰ μέν τις φοβεῖται μὴ ἀποβάλῃ τὴν οὐσίαν, οὗτος δειλός; εἰ δέ τις θαρρεῖ περὶ ταῦτα, ἀνδρεῖος, ἢ οὔ; ὁμοίως δ' εἴ τις E φοβεῖται μόνον ἢ θαρρεῖ, οὔτε δειλὸν φατέον εἶναι τὸν φοβούμενον, οὔτ' ἀνδρεῖον τὸν μὴ φοβούμενον. οὐκ ἄρα ἐν τοῖς τοιούτοις φόβοις καὶ θάρρεσιν ἐστὶν ἡ ἀνδρία. ἀλλὰ μὴν οὐδ' ἐν τοῖς τοιοῦτοις· οἷον, * εἰ μή τις φοβεῖται βροντάς, ἢ ἀστραπάς, ἢ ἄλλο τι τῶν ὑπὲρ ἄνθρωπον φοβερῶν, οὐκ ἀνδρεῖος, ἀλλὰ μαινόμενός τις. ἐν φόβοις ἄρα καὶ θάρρεσιν ἐστὶν ὁ ἀνδρεῖος τοῖς κατ' ἀνθρώπους· λέγω δὲ * ἃ οἱ λοιποὶ φοβοῦνται, ἢ οἱ πάντες· πρὸς τούτοις ὁ ὢν θαρραλέος, οὗτος ἀνδρεῖος. τούτων τοίνυν διωρισμένων, σκεπτέον ἂν εἴη (ἐπειδὴ κατὰ πολλὰ εἰσὶν οἱ ἀνδρεῖοι), ὁ ποῖος ἀνδρεῖος. ἔστι γὰρ καὶ κατ' ἐμπειρίαν τις ἀνδρεῖος, οἷον οἱ στρατιῶται.

Nic. l. 3. c. 9. 10. & 11
Eud. l. 3. c. 1.
γρ. εἴ τις μὴ
Fort: οἱ δειλοὶ φ. vel, οἱ πολλοί

οὗτοι γὰρ οἴδασι δι' ἐμπειρίαν, ὅτι ἐν τοιούτῳ τόπῳ, ἢ ἐν τοιούτῳ καιρῷ, ἢ οὕτως ἔχοντι, ἀδύνατόν τι παθεῖν. ὁ δὲ ταῦτα εἰδὼς, καὶ διὰ ταῦτα ὑπομένων τοὺς πολεμίους, οὐκ ἀνδρεῖος. ἐὰν γὰρ τούτων μηθὲν ὑπάρχῃ, οὐχ ὑπομένει. διὸ τοὺς δι' ἐμπειρίαν οὐ φατέον ἀνδρείους εἶναι. οὐδὲ Σωκράτης γε ὀρθῶς ἔλεγεν, ἐπιστήμην φάσκων εἶναι τὴν ἀνδρίαν. ἡ γὰρ ἐπιστήμη ἐξ ἔθους τὴν ἐμπειρίαν λαβοῦσα, ἐπιστήμη γίνεται· τοὺς δὲ δι' ἐμπειρίαν ὑπομένοντας, οὐ φαμὲν, οὐδ' ἐροῦσιν ἀνδρείους αὐτοὺς εἶναι· οὐκ ἄρα ἡ ἀνδρία ἐπιστήμη ἂν εἴη. πάλιν οὖν εἰσιν ἀνδρεῖοι ἐκ τοῦ ἐναντίου τῆς ἐμπειρίας. οἱ γὰρ ἄπειροι τῶν ἐκβησομένων, οὐ φοβοῦνται, διὰ τὴν ἀπειρίαν· οὐδὲ δὴ οὐδὲ τούτους φατέον ἀνδρείους. εἰσὶ δ' αὖ ἄλλοι δοκοῦντες ἀνδρεῖοι εἶναι διὰ τὰ πάθη· οἷον οἱ ἐρῶντες, ἢ οἱ ἐνθουσιάζοντες· οὐδὲ δὴ τούτους φατέον ἀνδρείους εἶναι. ἐὰν γὰρ αὐτῶν τὸ πάθος ἀφαιρεθῇ, οὐκέτι εἰσὶν ἀνδρεῖοι. δεῖ δὲ, τὸν ἀνδρεῖον, ἀεὶ εἶναι ἀνδρεῖον. διὸ οὐδὲ τὰ θηρία, οἷον τοὺς σῦς οὐκ ἄν τις εἴποι ἀνδρείους διὰ τὸ ἀμύνεσθαι, ἐπειδὰν πληγέντες λυπηθῶσιν. οὐ δεῖ δὲ τὸν ἀνδρεῖον διὰ πάθος εἶναι ἀνδρεῖον. πάλιν ἐστὶν ἄλλη ἀνδρία πολιτικὴ δοκοῦσα εἶναι· οἷον εἰ δι' αἰσχύνην τὴν εἰς τοὺς πολίτας ὑπομένουσι τοὺς κινδύνους, καὶ δοκοῦσιν ἀνδρεῖοι εἶναι. σημεῖον δὲ τούτου· καὶ γὰρ Ὅμηρος πεποίηκε τὸν Ἕκτορα λέγοντα,

Πουλυδάμας μοι πρῶτος ἐλεγχείην ἀναθήσει.

διὸ οἴεται δεῖν μάχεσθαι. οὐδὲ δὴ τὴν τοιαύτην φατέον εἶναι. ὁ γὰρ αὐτὸς ἐφ' ἑκάστῳ τούτων διορισμὸς ἁρμόσει. οὗ γὰρ ἀφαιρουμένου μὴ διαμένει ἡ ἀνδρεία, οὐκ ἂν εἴη ἔτι ἀνδρεῖος. ἂν οὖν τὴν αἰσχύνην ἀφέλω δι' ἣν ἦν ἀνδρεῖος, οὐκέτι ἐστὶν ἀνδρεῖος. ἔτι καὶ ἄλλως εἰσὶν ἀνδρεῖοι δοκοῦντες εἶναι, οἱ δι' ἐλπίδα καὶ προσδοκίαν ἀγαθοῦ. οὐδὲ δὴ φατέον τούτους εἶναι ἀνδρείους. * ἐπεὶ τοὺς τοιούτους; καὶ ἐν τοῖς τοιούτοις ἀνδρείους λέγειν ἄτοπον φαίνεται· οὐδένα οὖν τῶν τοιούτων ἀνδρεῖον θετέον εἶναι τὸν ὁποιονοῦν ἀνδρεῖον, καὶ τίς ὁ ἀνδρεῖος σκεπτέον· ὡς ἁπλῶς μὲν εἰπεῖν, ὁ διὰ μηθὲν τῶν προειρημένων ἀνδρεῖος ὢν, ἀλλὰ διὰ τὸ νομίζειν αὐτὸ εἶναι καλόν· καὶ τοῦτο ποιῶν, * κἂν παρῇ τις, κἂν μὴ παρῇ. οὐδὲ δὴ παντελῶς ἄνευ πάθους καὶ ὁρμῆς ἐγγίγνεται ἡ ἀνδρία. δεῖ δὲ τὴν ὁρμὴν γίνεσθαι ἀπὸ τοῦ λόγου διὰ τὸ καλόν. ὁ δὴ ὁρμῇ διὰ λόγον ἕνεκεν τοῦ καλοῦ ἐπὶ τὸ κινδυνεύειν, ἄφοβος ὢν περὶ αὐτὰ, οὗτος ἀνδρεῖος, καὶ ἡ ἀνδρία περὶ ταῦτα. * ἄφοβος δὲ οὐχ ὅτε μὲν οὕτω συμπέσῃ τῷ ἀνδρείῳ, ὥστε ὅλως μὴ φοβεῖσθαι. ὁ μὲν γὰρ τοιοῦτος οὐκ ἀνδρεῖος, ᾧ ὅλως μηθέν ἐστι φοβερόν· οὕτω μὲν γὰρ ὁ λίθος εἴη, καὶ ἄλλα ἄψυχα ἀνδρεῖα· ἀλλὰ δεῖ φοβεῖσθαι μὲν, ὑπομένειν δέ. εἰ γὰρ αὖ μὴ φοβούμενος ὑπομένοι, οὐκ ἂν εἴη ἀνδρεῖος. ἔτι δὲ καὶ ὥσπερ ἐπάνω διειλόμεθα, περὶ φόβους καὶ κινδύνους, οὐ πάντας, * ἀλλὰ τοὺς ἀναιρετικοὺς τῆς οὐσίας. ἔτι γε οὐδ' ἐν τῷ τυχόντι καὶ παντὶ χρόνῳ, ἀλλ' ἐν ᾧ οἱ φόβοι, καὶ οἱ κίνδυνοι πλησίοι εἰσίν. εἰ γάρ τις τὸν εἰς δέκατον ἔτος κίνδυνον μὴ φοβεῖται, πῶς ἀνδρεῖος; ἔνιοι γὰρ θαῤῥοῦσι διὰ τὸ μακρὰν ἀπέχειν· ἂν δὲ πλησίον γένωνται, ἀποθνήσκουσι τῷ δέει. ἡ μὲν οὖν ἀνδρία καὶ ὁ ἀνδρεῖος, τοιοῦτος.

Foꝛtaſſe mutata diſtinctione paulo aliter legéd. vt ſit ſenſus, Quãdo igitur eos qui tales ſunt, & qui in eiuſmodi caſib. fortes ſe prebent, fortes appellare videtur abſurdũ, neque eorum qui tales ſunt, quiſquã fortis eſt cenſendus, qualiſcũque tandem ille ſit: & quis verè ſit fortis, videndum.

γρ. κἂν παρῇ τις κἂν μὴ παρῇ. minùs rectè.

Valla aliter legit.

Valla aliter. Sylburg. τοὺς ἀναιρετικοὺς vt ἀναιρετικὰ τοῦ ζῆν. Eud. 3. 1.

A Iſti ſiquidem ab experientia didicerunt, in huiuſmodi loco, vel huiuſmodi tempore, vel rebus ita habentibus, fieri non poſſe vt malum ſubeant: & proinde qui hæc nouerit, & ea de cauſa ingruentes hoſtes ſuſtinuerit, non fortis. Nam ſi horum nihil extiterit, non tolerauerit. Proinde quos experientia fortes reddit, ij fortes dicendi non ſunt. Neque Socrates rectè aiebat, fortitudinem eſſe ſcientiam: quandoquidem ex conſuetudine ſcientia capiens experientiam, efficitur ſcientia. At ab experientia tolerantes, neque dicimus neque dicturus ſit quiſquam fortes eſſe. Non igitur fortitudo fuerit ſcientia. Rurſus ſunt quoque fortes ab experientiæ contrario. Nam qui ignari ſunt eo-

B rum quæ impendẽt, ij non timent propter inexperientiam illam: verùm ne hos quidem fortes eſſe dixerim. Sunt porrò qui fortes propter perturbationes exiſtimentur, velut amantes, aut lymphatici. At ne hos quidem fortes dicere oportet: quandoquidem ſi ab ipſis affectus auferatur, non erunt ampliùs fortes. Fortem ſiquidem, perpetuò fortem eſſe oportet. Et proinde ne feræ quidem, vt ſues, dici fortes poſſunt, quòd quum icti dolorem ſenſerint, vltum eant iniuriam. Non oportet verò qui ſit verè fortis, eum ob perturbationem eſſe fortem. Eſt viciſſim fortitudo alia, quæ ciuilis exiſtimatur: vel vt ſi qui ciuium pudore offuſi, tolerant pericula, vt fortes exiſtimentur: quemadmodum, verbi

C cauſa, Homerus Hectora dicentem inducit,

Polydamas vereor me carpat in agmine primus.

Ideo pugnandum eſſe exiſtimat. At ne hæc quidem dicenda fortitudo. In iſtorum enim ſingulis eadem congruet definitio. Quo namque ablato non perdurat fortitudo, efficere fortem non poteſt: vt ſi pudorem, per quem fortis erat, abſtuleris. Sunt item & aliter fortes exiſtimati, ob ſpem boníque expectationem. At ne hos quidem dicere fortes poſſis: quandoquidem tales, ac in talibus, fortes appellare, videtur alienum. Proinde in nullis huiuſmodi fortitudo collocanda eſt. Qualis igitur & quiſnam fortis ſit, hinc conſiderandum. Ac, vt pau-

D cis abſoluam, qui nulla iam ſuprà dicta cauſa fortis eſt, verùm quòd id honeſtum eſſe cenſeat, ídque faciat, ſeu aliqua, ſeu nulla oblata fuerit occaſio. Neque tamen prorſus circa perturbationẽ impulſumque gignitur fortitudo. Expedit verò impetum hunc à ratione proficiſci, honeſti cauſa. Qui igitur ratione ductus, honeſti cauſa, ad pericula ruit intrepidus, is demum fortis eſt cenſendus, & in his fortitudo conſiſtit. Nec enim talis fortis, cui prorſus nihil eſt formidoloſum. Ita namque etiam lapis & reliqua inanima fuerint fortia. Cæterùm metuendum quidem, ſed tolerandum. Nam ſi nihil metuens toleret, neutiquam fortis. Item (vt etiam paulò antè de metu atque periculo diſſeruimus,) non omne, ſed eſſentia quadam dele-

E ctum intelligimus. Neque item in fortuito, & quouis tempore, verùm in quo & metus, & plura imminent pericula. Nam ſi quis decimo pòſt anno futurum non metuerit periculum, quonam pacto fortis? Sunt enim, quòd longè abſint, fiducia pleni: qui ſi fuerint proximi, moriantur metu. Hæc denique fortitudo, & hic fortis.

A

CAPVT XXII.

De temperantia.

Temperantia medietas eſt intemperantiæ, & ſtuporis illius qui eſt ab omni ſenſu voluptatis remotus. Nam temperantia, ac prorſus virtus omnis, habitus eſt optimus. At optimus habitus, optimi eſt. Optimũ verò, inter exceſſum defectumque medium: quandoquidem vtrumque teddit vituperatione dignos, tam id quod nimium quàm id quod parum. Proinde ſi optimum medium, & temperantia inter intemperantiam & ſtupotem illum eſt quædam medietas; horum itaque fuerit quædam medietas: Temperãtia autem circa voluptates & ægrimonias verſatur; non tamen omnes & quæ ex omni re capiantur. Neque. n. ſi quiſpiã picturę aut ſtatuæ, vel huiuſmodi alterius oblectetur aſpectu, erit iam intemperans. Similiter ne audiẽdo quidem, aut olfaciendo, ſed in eis voluptatibus, quæ in tactu ſint, & guſtu. Neque verò vir temperans talis erga eas ipſas erit, vt nullo omnino vllius earum deſiderio tãgatur, (ſtupidus eſt, ſenſûque caret, ſi quis eſt eiuſmodi,) ſed qui tangatur quidem, at non ijs teneatur ita, vt ſupta modum ijs indulgens omnia alia præ ipſis negligat. Nam quicunq; ab exceſſu talium voluptatum abſtinuerit, vel metu vel cuiuſpiam alterius rei cauſa, temperans non eſt. Neque enim cætera animalia (pręter hominem) dicimus temperantia, quòd ab ipſis ratio abſit, qua honeſtum deligimus. Omnis ſiquidem virtus, honeſti eſt, & ad honeſtum tendit. Proinde erit tẽpetantia circa voluptates, & ęgrimonias, eáſque in tactu guſtúq; progenitas. Deinum conſequens eſt vt de manſuetudine dicamus, & quid & in quibus ſit.

ΚΕΦΑΛ. κβ'.

Περὶ σωφροσύνης.

Σωφροσύνη δ' ἐστὶ μεσότης ἀκολασίας καὶ ἀναισθησίας τῆς περὶ τὰς ἡδονάς. ἔστι γὰρ ἡ σωφροσύνη, καὶ ἁπλῶς ἅπασα ἀρετή, ἕξις ἡ βελτίστη· ἡ δὲ βελτίστη ἕξις, τοῦ βελτίστου ἐστίν. βέλτιστον δὲ τῆς ὑπερβολῆς καὶ τῆς ἐνδείας τὸ μέσον. κατ' ἀμφότερα γάρ εἰσι ψεκτοί, καὶ καθ' ὑπερβολὴν, καὶ κατ' ἔνδειαν. ὥστε εἴπερ τὸ μέσον βέλτιστον, ἡ σωφροσύνη μεσότης τις ἂν εἴη ἀκολασίας καὶ ἀναισθησίας·
B μεσότης μὲν ἂν εἴη τούτων. ἔστι δὲ σωφροσύνη περὶ ἡδονὰς καὶ λύπας· οὐ πάσας δέ, οὐδὲ τὰς περὶ πάντα. οὐ γὰρ εἴ τις ἥδεται θεωρῶν γραφὴν, ἢ ἀνδριάντα, ἤ τι ἄλλο τῶν τοιούτων, καὶ διὰ τοῦτ' ἀκόλαστος. ὁμοίως δὲ οὐδὲ περὶ ἀκοὴν, οὐδὲ περὶ ὄσφρησιν· ἀλλ' ἐν ἡδοναῖς ταῖς περὶ ἁφὴν καὶ γεῦσιν. οὐδὲ δὴ περὶ ταύτας ἀνὴρ σώφρων ἔσται οὕτως ἔχων, ὥστε μηδ' ὑπὸ μιᾶς τῶν τοιούτων ἡδονῶν μηδὲν πάσχειν, (ὁ μὲν γὰρ τοιοῦτος, ἀναίσθητος,) ἀλλ' ἤδη ὁ πάσχων καὶ μὴ ἀγόμενος. ὥστε εἰς ὑπερβολὴν αὐτῶν ἀπολαύειν, πάντα τἆλλα
C ποιεῖσθαι πάρεργα,* καὶ αὐτόν γε τὸν ἢ δι' αὐτοῦ καλοῦ ἕνεκεν, καὶ μὴ ἄλλου πράττοντα, σώφρονα. ὅστις γὰρ τῶν τοιούτων ἡδονῶν, τῆς ὑπερβολῆς ἀπέχεται ἢ διὰ φόβον, ἢ δι' ἄλλο τι τῶν τοιούτων, οὐ σώφρων. οὐ γὰρ τἆλλα ζῷα λέγομεν εἶναι σώφρονα (ἔξω ἀνθρώπου) διὰ τὸ μὴ εἶναι ἐν αὐτοῖς λόγον, ᾧ δοκιμάζοντες τὸ καλὸν αἱρούμεθα. πᾶσα γὰρ ἀρετὴ τοῦ καλοῦ, καὶ εἰς τὸ καλόν ἐστιν. ὥστε εἴη ἂν ἡ σωφροσύνη περὶ ἡδονὰς καὶ λύπας, καὶ ταύτας τὰς ἐν ἁφῇ καὶ γεύσει γινομένας. ἐχόμενον δ' ἂν εἴη τούτου λέγειν ὑπὲρ πραότητος καὶ τί ἐστι, καὶ ἐν τίσιν.

Nicom. l. 3. c. 13. & ſeq. Eud. l. 3. c. 2.

Valla aliter. locus eſt mendoſus.

CAPVT XXIII.

De manſuetudine.

Manſuetudo igitur eſt inter iracundiã & iracundiæ ceſſationem. Omnino autem exiſtimantur virtutes, medietates eſſe. Quòd autem ſint medietates, hinc facilè quis dixerit. Nam ſi quod optimum, in medietate eſt collocatum, eſtque virtus, habitus optimus, atque optimum eſt medium; virtus ergo ſit medium, neceſſe eſt. Quod ſanè certum ſingula conſiderantibus erit. Nam quia iracundus eſt, qui vſquequaque & plurimùm excãdeſcit, qui quidem iure vituperatur; (non enim decet vſquequaque excandeſcere, aduerſus omnes, aut omnino ac ſemper: neque contrà ita habere ve aduerſus neminem vnquam: nam is quoque iure vituperatur, vt qui re nulla moueatur;) cùm igitur tã is qui ad exceſſum, quàm qui ad defectum peruenit, ſub teprehenſionem cadat: qui horum medius, fuerit, manſuetus ac laudabilis. Neque enim ab ira deficiens neq; item excedens in ipſa, laudabilis: ſed qui mediocriter in his habet, is manſuetus: harúmque perturbatiónum medietas, manſuetudo.

ΚΕΦΑΛ. κγ'.

Περὶ πραότητος.

D Ἔστι δὲ ἡ πραότης ἀνὰ μέσον ὀργιλότητος καὶ ἀοργησίας· καὶ ὅλως δὲ δοκοῦσιν αἱ ἀρεταὶ μεσότητές τινες εἶναι. ὅτι δ' εἰσὶ μεσότητες, καὶ οὕτως ἄν τις εἴποι· εἰ γάρ ἐστιν ἐν μεσότητι τὸ βέλτιστον, ἡ δ' ἀρετὴ ἐστὶν ἡ βελτίστη ἕξις, βέλτιστον δ' ἐστὶ τὸ μέσον, ἡ ἀρετὴ ἂν εἴη τὸ μέσον. δῆλον δὲ ἔσται μᾶλλον καὶ καθ' ἕκαστον σκοποῦσιν. ἐπεὶ γάρ ἐστιν ὀργίλος ὁ * πάντη καὶ πάντως, καὶ ἐπὶ πλεῖον ὀργιζόμενος, καὶ ψεκτὸς δὲ ὁ τοιοῦτος· (οὔτε γὰρ * πάντη δεῖ ὀργίζεσθαι, οὔτ' ἐπὶ πᾶσιν, οὔτε πάντως καὶ ἀεί· οὐδ' αὖ πάλιν οὕτως ἔχειν δεῖ, ὥστε μηδενὶ μηδέποτε· καὶ γὰρ οὗτος ψεκτός, ἀνάλγητος γὰρ ὤν·) ἐπεὶ τοίνυν καὶ ὁ κατὰ τὴν ὑπερβολὴν ψεκτός, καὶ ὁ κατὰ τὴν ἔλλειψιν, ὁ μέσος ἂν τούτων εἴη καὶ
E πρᾶος καὶ ἐπαινετός. οὔτε γὰρ ὁ ἐλλείπων τῇ ὀργῇ, οὔτε ὁ ὑπερβάλλων, ἐπαινετός. ἀλλ' ὁ μέσως ἔχων πρὸς ταῦτα, οὗτος πρᾶος· καὶ ἡ πραότης δέ, τούτων τῶν παθῶν μεσότης ἂν εἴη.

Nic l. 4 c. 11. Eud. 3. c. 3.

γρ. πάντη

γρ. πάντη

CAPVT XXIV.

De Liberalitate.

Liberalitas autem eſt inter prodigalitatem & auaritiam medietas collocata. Verſantur autem huiuſmodi perturbationes circa pecunias.

ΚΕΦΑΛ. κδ'.

Περὶ ἐλευθεριότητος.

Ἐλευθεριότης δὲ ἐστὶ μεσότης ἀσωτίας καὶ ἀνελευθερίας. ἔστι δὲ περὶ χρήματα τὰ τοιαῦτα πάθη.

Nic. l. 4. c. 1. & ſeq. Eud. l. 3. c. 4.

ὅ, τε γὰρ ἄσωτός ἐστιν ὁ ἀναλίσκων εἰς ἃ μὴ δεῖ, καὶ πλείω ὧν δεῖ, καὶ ὅτε μὴ δεῖ. * ὅ τ' ἀνελεύθερος ἐναντίος τούτῳ, ὁ μὴ ἀναλίσκων εἰς ἃ δεῖ, καὶ ὅσα δεῖ, καὶ ὅτε δεῖ. καὶ ἀμφότεροι δὲ οὗτοι ψεκτοί. ἔστι δὲ τούτων, ὁ μὲν κατ' ἔλλειψιν, ὁ δὲ καθ' ὑπερβολήν. ὁ δὴ ἄρα ἐλευθέριος, ἐπειδή ἐστιν ἐπαινετός, * μεσότης ἂν εἴη τούτων. τίς οὖν ἐστιν; ὁ ἀναλίσκων εἰς ἃ δεῖ, καὶ ὅσα δεῖ, καὶ ὅτε δεῖ.

γρ. ὁ δ' ἀν.

Fort. μέσος ἂν ε.

A Prodigus namque eſt, qui, vbi non decet, impēdit, & plura quàm deceat, & cùm minimè decet. Ar auarus, ei contrarius, is eſt qui non impendit vbi decet, & quantum decuerit, & quando decuerit. Vtrique ſub reprehenſionem cadunt: alter quidem deficiendo, alter verò excedendo. Liberalis ergo, quandoquidem laudabilis eſt, medium inter hos tenet locum. Quiſnam demum? nempe qui vbi decet, & quantum decet, impendit.

ΚΕΦΑΛ. κε'.

Περὶ ἀνελευθεριότητος.

Ἔστι δὲ καὶ τῆς ἀνελευθεριότητος εἴδη πλείω· οἷον, κίμβικάς τινας καλοῦμεν, καὶ κυμινοπρίστας, καὶ αἰσχροκερδεῖς, καὶ μικρολόγους. πάντες δὴ οὗτοι ὑπὸ τὴν ἀνελευθεριότητα περιπίπτουσι. * τὸ μὲν γὰρ κακὸν πολυειδές· τὸ δὴ ἀγαθὸν, μονοειδές. οἷον, ἡ μὲν ὑγίεια ἁπλοῦν, ἡ δὲ νόσος πολυειδές. ὁμοίως ἡ μὲν ἀρετὴ ἁπλοῦν, ἡ δὲ κακία πολυειδές. πάντες γὰρ οὗτοι περὶ χρήματά εἰσι ψεκτοί. πότερον οὖν τοῦ ἐλευθερίου καὶ τὸ κτήσασθαί ἐστι, καὶ τὸ παρασκευάσασθαι χρήματα, ἢ οὔ; οὐδὲ γὰρ ἄλλης ἀρετῆς οὐδεμιᾶς. οὔτε γὰρ τῆς ἀνδρείας ἐστὶ τὸ ὅπλα ποιῆσαι, ἀλλ' ἄλλης. ταύτης δὲ λαβούσης, τούτοις ὀρθῶς χρήσασθαι· ὁμοίως ἐπὶ σωφροσύνης καὶ τῶν ἄλλων. οὐδὲ δὴ τῆς ἐλευθεριότητος, ἀλλ' ἤδη χρηματιστική.

Nic. l. 2. c. 5.

CAPVT XXV.

De illiberalitate.

Svnt autem plures illiberalitatis ſiue auaritiæ ſpecies: ſicut eorum, quos κίμβικας, *ſiue ſordidos,* Græci appellant, & κυμινοπρίστας, quaſi dicas, *cuminiſectores,* &, αἰσχροκερδεῖς, hoc eſt, *turpilucricupidos,* &, μικρολόγους, quaſi dicas, *qui vel minimas impenſas magni æſtiment.* Iſti enim omnes illiberalitate comprehenduntur. Malum namque multiplex: at boni vnica eſt ratio. Quemadmodum ſanitas quidem ſimplex, ſed multiformis morbus. Itidem virtus ſimplex, cùm ſit vitium tamen multiforme. Cuncti ſiquidem memorati, ob pecuniam, ſub vituperationem cadunt. Vtrùm igitur liberalis eſt, acquirere & pecuniam ſibi comparare, an non? Neque enim vllius alterius eſt virtutis. Nam neque fortitudinis eſt arma fabricare, ſed alterius. Verùm C ipſius eſt accipere, eiſque rectè vti. Idem de temperantia, cæteriſque dicendum. Ergo nec liberalitatis eſt *opes parare*: ſed eius potiùs quæ χρηματιστική, *ſiue ars pecuniaria,* dicitur.

ΚΕΦΑΛ. κϛ'.

Περὶ μεγαλοψυχίας.

Ἡ δὲ μεγαλοψυχία, μεσότης μέν ἐστι χαυνότητος καὶ μικροψυχίας. ἔστι δὲ περὶ τιμὴν καὶ ἀτιμίαν. καὶ περὶ τιμὴν, οὐ τὴν παρὰ τῶν πολλῶν, ἀλλὰ τὴν παρὰ τῶν σπουδαίων· καὶ μᾶλλον δὲ δὴ, ἢ περὶ ταύτην· οἱ γὰρ σπουδαῖοι εἰδότες καὶ κρίνοντες ὀρθῶς, τιμήσουσι. βουλήσεται οὖν μᾶλλον ὑπὸ τῶν εἰδότων αὐτὸν, ὅτι ἄξιός ἐστι τιμῆς, τιμᾶσθαι. οὐδὲ γὰρ περὶ πᾶσαν τιμὴν ἔσται, ἀλλὰ περὶ τὴν βελτίστην, καὶ τὸ τίμιον ἀγαθὸν, καὶ ἀρχῆς τάξιν ἔχον. οἱ μὲν οὖν εὐκαταφρόνητοι ὄντες, καὶ φαῦλοι, μεγάλων δὴ αὑτοὺς ἀξιοῦντες, καὶ πρὸς τούτοις τιμᾶσθαι οἰόμενοι δεῖν, χαῦνοι. ὅσοι δὲ ἐλαττόνων αὑτοὺς ἀξιοῦσιν ἢ προσήκει αὐτοῖς, μικρόψυχοι. ὁ ἄρα μέσος τούτων ἐστὶν, ὃς μὴ ἐλάττονος τιμῆς αὑτὸν ἀξιοῖ ἢ ἧς προσήκει, μήτε μείζονος ἢ ἄξιός ἐστι, μήτε πάσης· οὗτος δή ἐστιν ὁ μεγαλόψυχος. ὥστε δῆλον ὅτι ἡ μεγαλοψυχία μεσότης ἐστὶ χαυνότητος καὶ μικροψυχίας.

Nic. l. 4. c. 7. & ſeq. Eud. l. 5. c. 5.

CAPVT XXVI.

De magnanimitate.

Magnanimitas, eſt ſuperbiæ & demiſſionis animi ſiue puſillanimitatis medietas: & circa honorem & ignominiam verſatur. Et honorē quidem non à multis, ſed à probis attributum, qui ei præcipuè conueniat. Probi namque & periti iudices, rectè honorabunt. Honorari itaque ſe, qui dignus honore fuerit, potiùs volet ab his qui ipſum cognouerint. Neque enim de omni honore fuerit, ſed optimo, magnanimitas honorabile bonum, & D ordinem obtinens principatus. Iure igitur deſpecti & improbi, magnis rebus ſe dignos opinantes, & hoc ampliùs honorem ſibi tribui poſtulantes, dicuntur elati ſtolidive: qui verò ſeſe ſummittunt, & magis quàm par eſt, abijciunt, puſillanimi. Horum igitur medius, qui non ſe ita abijcit, vt minore quàm ſit par, honore velit honeſtari, neque rurſum maiore quàm deceat, neque omni, is demum eſt magnanimus. Et proinde certum eſt, magnanimitatem eſſe inter animum nimis elatum & nimis demiſſum, medietatem.

ΚΕΦΑΛ. κζ'.

Περὶ μεγαλοπρεπείας.

Μεγαλοπρέπεια δή ἐστι μεσότης ἀλαζονείας καὶ μικροπρεπείας. ἔστι δὴ ἡ μεγαλοπρέπεια περὶ δαπάνας, ἃς τῷ πρέποντι μεγέθει προσήκει. ὅστις μὲν οὖν δαπανᾷ οὗ μὴ δεῖ, ἀλαζών· οἷον, εἴ τις ἑστιᾷ ἐρανιστὰς ὡς ἂν γάμους τις ἑστιῶν, ὁ τοιοῦτος ἀλαζών· ὁ γὰρ τοιοῦτός ἐστιν, ὁ ἐν ᾧ μὴ δεῖ καιρῷ ἐνδεικνύμενος τὴν ἑαυτοῦ εὐπορίαν· ὁ δὲ μικροπρεπὴς, ὁ ἐναντίος τούτῳ, ὃς οὐ δεῖ

Nic. l. 4. c. 5. Eud. l. 3. c. 9.

E

CAPVT XXVII.

De magnificentia.

Magnificentia, eſt inter oſtentationē & indecoram parcimoniā medietas. Verſatur autē magnificētia circa ſumpt*, quos magnificū facere par eſt. Quicunq; igitur vbi non expedit, ſumptum facit, oſtētator eſt: vt ſi quis cōuiuas qui ſymbolam contulerint, ita epulo accipiat, ac ſi nuptias faciat, is oſtentator. Talis namque eſt, qui quo tempore non expedit, ſuā indicat affluentiam: Huic contrarius eſt homo indecorè parcus, qui vbi oportet,

magnificè non impendit, aut ſi id facere inſtituat, putà nuptias celebrans aut ſumptum choro præbens, id non, vt decet, ſed parcè nimis faciet. Qui huiuſmodi fuerit, is indecorè parcus appellatur. At magnificentia vel ex ipſo nomine nobis poteſt, qualis ſit, innoteſcere. Opportuno namque tempore magnificè factum, rectè magnificentiæ nomen aſſequetur. Magnificentia igitur fuerit, quandoquidem laudabilis, inter exceſſum defectúmque circa ſumptus idoneos, quædam medietas. Sunt & nonnullis plures magnificentiæ exiſtimatæ: velut dicentibus, Magnificè incedit: & huiuſmodi aliæ magnificentiæ, non propriæ, ſed à translatione nomen inuenientes. Nec enim in illis magnificentia, ſed in eis quæ diximus.

CAPVT XXVIII.

De indignatione.

INdignatio, eſt inuidentiæ & maleuolentiæ medietas: ambæ enim iſtæ ſub vituperationem cadunt: at indignabundus, laudabilis. Eſt autem indignatio, quædam ægrimonia de bonis, quæ indigno alicui aliquo pacto euenerunt. Indignabũdus igitur, qui in huiuſmodi triſtatur, idémque rurſus triſtetur, ſi quem viderit indignè malis afflictatum. Ac demum indignatio & indignabundus, talis. Cui contrarius eſt inuidens, quippe qui triſtabitur, cùm quempiam prorſus, ſiue dignum, ſiue indignũ, bene agere viderit. Cui ſimiliter maleuolus par eſt, quippe qui lætatur, quòd quis malè agat, ſiue dignus, ſiue indignus ſit. Nec indignabundus eiuſmodi, verùm inter hos eiuſmodi.

CAPVT XXIX.

De grauitate.

GRauitas, medium eſt inter nimiam de ſe opinionem, indéque natam pertinaciam, & nimium alijs placendi obſequendíque ſtudium: verſatur autem in congreſſu hominum. Nam & pertinax qui ita ſibi placet, is eſt qui neminẽ conuenire velit, neminem alloqui, noménque à ſuis moribus inuenit. αὐθάδης enim Græcè dicitur, quaſi αὐτοάδης, hoc eſt, *ſibi ipſi placens*: ſibi ſiquidem vni obſequitur ac placet. Delectator autem, talis, vt omnium velit habere conuerſationem, & omnino, & omnifariàm. Horum neuter laudabilis. at grauis, in medio iſtorum laudabilis Neque enim erga omnes, ſed erga meritos: nec erga neminem, ſed erga hos ipſos conſueſcit.

CAPVT XXX.

De verecundia.

VErecundia, eſt inter impudẽtiam & ſtuporem medietas, in actionibus colloquiíſque conſtituta. Impudens eſt, qui vbique, & in omnes loquitur, & omnia agit vtcunq; euenerint. at ſtupidus, ſeu attonitus, huic cõtrarius, & cũcta & cũctos veritus, tã agendo quàm dicẽdo ſolertiæ expers: talis eſt, qui in cũctis obſtupeſcit. at verecundia & verecundus, inter hæc mediũ tenet locum: neque enim cuncta, & omnino, (vt impudens,) & dicit & agit:

A μὴ μεγαλείως δαπανήσῃ,* ἢ τοῦτο μὴ ποιῶν, οἷ εἰς γάμοις ἢ χορηγίαν δαπανῶν, μὴ ἀξίως ἀλλ' ἐνδεῶς· ὁ τοιοῦτος μικροπρεπής. ἡ δὲ μεγαλοπρέπεια, καὶ ἀπὸ τοῦ ὀνόματος φανερά ἐστιν, οὖσα τοιαύτη οἵαν λέγομεν· ἐπεὶ γὰρ ἐν τῷ καιρῷ τῷ πρέποντι τὸ μέγα δέον ἐστίν, ὀρθῶς τῇ μεγαλοπρεπείᾳ τοὔνομα κεῖται. ἡ μεγαλοπρέπεια ἄρα ἂν εἴη, ἐπειδή ἐστιν ἐπαινετή, μεσότης τῆς ἐλλείψεως καὶ ὑπερβολῆς τῆς περὶ δαπάνας τὰς προσηκούσας. ἐνίοις δέ εἰσιν, ὡς οἴονται, καὶ πλείους μεγαλοπρέπειαι· οἷον φασι, μεγαλοπρεπῶς τε ἐβάδισε· καὶ ἄλλαι δὴ τοιαῦται μεγαλοπρέπειαι λέγονται μεταφορικῶς, καὶ
B οὐ κυρίως. οὐ γάρ ἐστιν ἐν τούτοις μεγαλοπρέπεια, ἀλλ' ἐν οἷς εἰρήκαμεν.

Lego, ἢ τοῦτο μὴ ποιῶν. & mox malim, μὴ ἀξ. ἀλλ.

ΚΕΦΑΛ. κη'.

Περὶ νεμέσεως.

NΕμεσις δέ ἐστι μεσότης φθονερίας καὶ χαιρεκακίας· ἀμφότεραι γὰρ αὗται ψεκταί εἰσιν· ὁ δὲ νεμεσητικός, ἐπαινετός. ἔστι δὲ ἡ νέμεσις περὶ ἀγαθά, ἃ τυγχάνει
C ὑπάρχοντα ἀναξίῳ ὄντι, λύπη τις. νεμεσητικὸς οὖν ὁ ἐπὶ τοῖς τοιούτοις λυπητικός· καὶ αὐτός γε πάλιν ὁ αὐτὸς λυπήσεται, ἄν τινα ἴδῃ κακῶς πράττοντα ἀνάξιον ὄντα. ἡ μὲν οὖν νέμεσις καὶ ὁ νεμεσητικός, ἴσως τοιοῦτος. ὁ δέ γε φθονερὸς ἐναντίος τούτῳ. ἁπλῶς γάρ, ἄν τε ἄξιός τις εἴη, ἄν τε μή, τῷ εὖ πράττειν, λυπηθήσεται. ὁμοίως τούτῳ ὁ ἐπιχαιρέκακος ἡσθήσεται κακῶς πράττοντι, καὶ τῷ ἀξίῳ, καὶ τῷ ἀναξίῳ. ὁ δέ γε νεμεσητικὸς οὔ· ἀλλὰ * μεσότης τίς ἐστι τούτων.

Eud. l. 3. c. 7.

Fort. μέσος τις ἐ.

ΚΕΦΑΛ. κθ'.

D

Περὶ σεμνότητος.

ΣΕμνότης δέ ἐστιν αὐθαδείας ἀνὰ μέσον τε καὶ ἀρεσκείας. ἔστι δὲ περὶ τὰς ἐντεύξεις. ὅ,τι γὰρ αὐθάδης τοιοῦτός ἐστιν, οἷος μηδενὶ ἐντυχεῖν μηδὲ * διαλλαγῆναι· ἀλλὰ τοὔνομα ἔοικεν ἀπὸ τοῦ τρόπου κεῖσθαι. ὁ γὰρ αὐθάδης αὐθάδης τίς ἐστι, ἀπὸ τοῦ αὐτὸς αὑτῷ ἀρέσκειν. ὁ δὲ ἄρεσκος τοιοῦτος, οἷος πᾶσιν ὁμιλεῖν, καὶ πάντως, καὶ πανταχῇ. οὐδέτερος δὴ τούτων ἐπαινετός. ὁ δέ γε σεμνός, * ἀνὰ μέσον τούτων ὤν, ἐπαινετός. οὔτε γὰρ εἰς πάντας, ἀλλὰ εἰς τοὺς ἀξίους· οὔτε εἰς οὐδένα, ἀλλ' εἰς
E τοὺς αὐτοὺς τούτους.

Eud. l. 3. c. 7.

Legit Valla, διαλεχθῆναι. idque optimè.

Nic. l. 4. c. 12.

γρ. [illegible]

ΚΕΦΑΛ. λ'.

Περὶ αἰδοῦς.

AΙδὼς δ' ἐστὶ μεσότης ἀναισχυντίας καὶ καταπλήξεως· ἔστι δὲ περὶ πράξεις καὶ λόγους. ὁ μὲν γὰρ ἀναίσχυντός ἐστιν ὁ ἐν παντὶ καὶ εἰς πάντας λέγων καὶ πράττων ἃ ἔτυχεν. ὁ δὲ καταπεπληγμένος, ὁ ἐναντίος τούτῳ, ὁ πάντα καὶ πάντας εὐλαβούμενος καὶ πρᾶξαι καὶ εἰπεῖν. ἄπρακτος γὰρ ὁ τοιοῦτος, ὁ πάντα καταπληττόμενος. ἡ δ' αἰδὼς καὶ ὁ αἰδήμων μεσότης τούτων· οὔτε γὰρ ἅπαντα καὶ πάντως, ὡς ὁ ἀναίσχυντος, ἐρεῖ καὶ πράξει·

Nic. l. 4. c. vlt.
Ludem. l. 3. c. 7.

ὥστε ὡς ὁ καταπλὴξ, ἐν παντὶ καὶ πάντως εὐλαβηθήσεται, A ἀλλὰ πράξει καὶ ἐρεῖ ἐν οἷς δεῖ, καὶ ἃ δεῖ, καὶ ὅτε δεῖ.

neque porrò, (vt attonitus,) in omni & om nino trepidabit: verùm aget, loquetúrque vbi, & quæ, & quando expediat.

ΚΕΦΑΛ. λα'.

Περὶ εὐτραπελίας.

Nic. l. 4. c. 14. Eud. l. 3. c. 7. Vall. leg. vid. ἐ- πάντως, vt mox.

Εὐτραπελία δ' ἐστὶ μεσότης βωμολοχίας καὶ ἀγροικίας. ἔστι δὲ περὶ τὰ σκώμματα. ὅ,τε γὰρ βωμολόχος ἐστὶν ὁ πάντα* καὶ πᾶν οἰόμενος δεῖν σκώπτειν· ὅ,τε ἄγροικος, ὁ μήτε σκώπτειν βουλόμενος δεῖν, μήτε σκωφθῆναι, B ἀλλ' ὀργιζόμενος. ὁ δ' εὐτράπελος ἀνὰ μέσον τούτων, ὁ μήτε πάντας καὶ πάντως σκώπτων, μήτ' αὐτὸς ἄγροικος ὤν. ἔσται δὲ ὁ εὐτράπελος διττῶς πως λεγόμενος. καὶ γὰρ ὁ δυνάμενος σκῶψαι ἐμμελῶς, καὶ ὃς ὑπομείνῃ σκωπτόμενος, εὐτράπελος· καὶ ἡ εὐτραπελία τοιαύτη.

CAPVT XXXI.

De Vrbanitate.

Vrbanitas, eſt ſcurrilitatis & ruſticitatis medietas: in ſalibúſque committitur. Scurra ſiquidem eſt, qui cuncta & omnino inceſſendum eſſe exiſtimat. Ruſticus verò, qui neque inceſſere vult, neque rectè inceſſum iri exiſtimat, ſed excandeſcit. Vrbanus, qui inter hos medius, neque omnes, neque omnino inceſſens, neque item ipſe agreſtis, ac durus. At erit duobus ferè modis vrbanus: nam & moderatè inceſſere percalluerit, & aliorum iaculationem tolerabit. Ita nimirum vrbanus, atque vrbanitas.

ΚΕΦΑΛ. λβ'.

Περὶ φιλίας.

Nicom. l. 3. c. 7.

Φιλία δ' ἐστὶ μεσότης κολακείας καὶ ἔχθρας. ἔστι δὲ περὶ πράξεις καὶ λόγους. ὁ μὲν γὰρ κόλαξ, ἐστὶν ὁ πλείω τῶν προσηκόντων καὶ ὄντων προστιθείς. ὁ δὲ ἀπε- C χθητικὸς, ἐχθρὸς, καὶ τῶν ὑπαρχόντων ἀφαιρῶν. ὧν οὐδέτερος οὕτως ὀρθῶς ἐπαινετός ἐστιν. ὁ δὲ φίλος ἀνὰ μέσον τούτων. οὔτε γὰρ πλείω τῶν ὑπαρχόντων προσθήσει, οὔτ' ἐπαινέσει τὰ μὴ προσήκοντα. οὔτ' αὖ πάλιν ἐλάττω ποιήσει, οὔτε πάντως ἐναντιώσεται παρὰ τὸ δοκοῦν* αὐτῷ. ὁ μὲν οὖν φίλος τοιοῦτος.

γρ. αὐτῷ.

CAPVT XXXII.

De amicitia.

Amicitia, inter aſſentationem & inimicitiam medietas, in actione ſermonéque verſatur. Aſſentator namque eſt, qui plura quàm ſit par, adſíntque cuipiam, arrogat. At infenſus, inimicus, qui derogat etiam quæ adſunt. Quorum neuter iure laudandus accedit. Inter quos medius eſt amicus: quippe qui nec plura præſentibus cuiquam aſtruit, neque, quæ minimè conueniant, laudauerit; neque econtrario imminuet, neque omnino aduerſabitur, præterquam exiſtimetur tribuendum. Huiuſmodi igitur eſt amicus.

ΚΕΦΑΛ. λγ'.

Περὶ ἀληθείας.

N c. l. 4. c. 13. Eudem. l. 3. c. 7. γρ. ταύτας.

Ἀλήθεια δ' ἐστὶ μεταξὺ εἰρωνείας καὶ ἀλαζονείας. ἔστι D δὲ περὶ λόγους, οὐ* πάντας δέ. ὁ μὲν γὰρ ἀλαζών ἐστιν ὁ πλείω τῶν ὑπαρχόντων αὐτῷ προσποιούμενος εἶναι, ἢ εἰδέναι ἃ μὴ οἶδεν. ὁ δὲ εἴρων, ἐναντίος τούτῳ, καὶ ἐλάττω τῶν ὑπαρχόντων αὐτῷ προσποιούμενος εἶναι, καὶ ἃ οἶδε μὴ φάσκων, ἀλλ' ἐπικρυπτόμενος τὸ εἰδέναι. ὁ δὲ ἀληθὴς, οὐδέτερον τούτων ποιήσει. οὔτε γὰρ προσποιήσεται πλείω τῶν ὑπαρχόντων* αὐτῷ, οὔτ' ἐλάττω· ἀλλὰ τὰ ὑπάρχοντα αὐτῷ, ταῦτα φήσει καὶ εἶναι καὶ εἰδέναι. εἰ μὲν οὖν εἰσὶν αὗται ἀρεταὶ, ἄλλος ἂν εἴη λόγος. ὅτι δὲ μεσότητές εἰσι τῶν εἰρημένων, δῆλον· οἱ γὰρ κατ' αὐτὰς ζῶντες, ἐπαινοῦνται. E

γρ. αὐτῷ.

CAPVT XXXIII.

De veritate.

Veritas, inter diſſimulationẽ & iactationẽ ſiue arrogantiam media eſt, quæ in oratione verſatur, non omni. Glorioſus nimirum eſt, qui plura quàm adſint, ſibi arrogat, aut ſcire fingit quæ non nouerit. Huic contrarius diſſimulator, pauciora & minora eſſe ſua ſimulans, quæque nouit, diffitetur, occultátq; quæ cognoſcit. Neutrum horum facit verus: neq; enim plura, neque pauciora quàm quæ ſibi affuerint, confinget, ſed ea demum & eſſe ſibi, & ſcire dicet, quæ teneat. Sint denique hæ ipſæ virtutes, an ſecus, alia fuerit conſideratio. at quòd medietates iam memoratorum, hinc certum eſt, quòd quia ad hæc viuunt, laudibus exornantur.

ΚΕΦΑΛ. λδ'.

Περὶ δικαιοσύνης.

N. com. l. 5. E. d. l. 4.

Περὶ δὲ δικαιοσύνης λοιπὸν ἂν εἴη εἰπεῖν τί ἐστι, καὶ ἐν τίσι, καὶ περὶ ποῖα. πρῶτον μὲν οὖν εἰ λάβοιμεν τί ἐστι τὸ δίκαιον· ἔστι δὲ διττὸν τὸ δίκαιον· ὧν τὸ μὲν, κατὰ νόμον ἐστί. δίκαια γάρ φασιν εἶναι, ἃ ὁ νόμος προστάττει· ὁ δὲ νόμος κελεύει τἀνδρεῖα πράττειν, καὶ τὰ σώφρονα, καὶ ἁπλῶς ἅπαντα ὅσα κατὰ τὰς ἀρετὰς λέγονται. διὸ καὶ (φασὶ) δοκεῖ ἡ δικαιοσύνη τελεία τις ἀρετὴ εἶναι.

CAPVT XXXIV.

De iuſtitia.

Conſequitur vt iam de iuſtitia dicamus, quid ſit, & in quibus, & circa quæ: ſi priûs tamen quid ſit iuſtum ſiue ius, expoſuerimus. Eſt ſanè iuſtum duplex: vnum quidem, ex lege. Iuſta ſiquidem perhibent, quæ lex iubet. At lex, fortia & temperata nos facere iubet, prorſúſque cuncta, quæ ex virtutibus ducuntur. Et proinde iuſtitiam, perfectam quandam eſſe virtutem dicunt.

Nam ſi iuſta ſunt, quæ lex facere præſcribit, lex au- A tem quæ ex omnibus virrutibus ſunr, mandat: qui igitur ex lege iuſtis obtemperar, perfectam nanciſcitur probitatem. Proinde iuſtus, & iuſtitia, virtus quædam perfecta eſt. Vnum itaque quoddam iuſtum in his, & circa hæc. Verumenimvero neque id iuſtum, ſiue ius, neq; eam quæ circa ea verſatur, iuſtiriam quærimus. Hoc namq; modo iuſta, quatenus per ſeſe à iuſto ſunt. Nam temperans, & fortis, & continens, per ſeſe eſt eiuſmodi. Sed iuſtum indagamus, quod ad alterum refertur, aliud ſanè quàm quod dictũ eſt ex lege iuſtũ. nã nõ eſt per ſeſe eſſe iuſtũ, quod in aduersùs alterũ iuſtis cõperitur. Id nimirum eſt, quod quęrimus iuſtũ; ac circa hoc, iuſtitiã. Quod igitur in alterũ iuſtum, (vt paucis abſoluã,) æquale eſt: nam iniuſtum inæquale. Cùm enim bonorum maiora ſibi aſciſcunt, malorũ verò minora admittunt, id inęquale, & hoc mo- B do afficere ſe alios, afficique ipſi ab alijs homines putãtur. Non dubiũ igitur, cùm ſir iniuria in rebus inæqualibus, quin iuſtitia & iuſtum in cõtractuum æquitate ſiue æqualitate collocetur. Proinde certum eſt, iuſtitiam, medietarem quandam eſſe inter exceſſum atque defectum, & mulrum & paucum. Nam & qui iniuſtè agit, eo ipſo quòd iniuſtè agit, plus habet quàm oporteat: & qui iniuria afficitur, eo ipſo quòd iniuriam patitur, minùs: quod autẽ in horũ medio eſt, id iuſtũ eſt. Atqui medium æquale eſt: ergo æquale, pluris & paucioris fuerit iuſtũ, iuſtúſque qui æquale volet. Sed æquale in duobus ſalrem conficitur: ergo in alrerum æquũ ſeu æquale eſſe, iuſtum eſt: talis demum fuerit iuſtus. Cùm C igirur iuſtitia, & in iuſto & in æquali, & in medietate, iuſtum quidem & in quibuſdam dicatur: æquale verò, quibuſdam æquale: necnon medium, in quibuſdam medium: erit iuſtitia, & iuſtum, erga quoſdam & in quibuſdam. Quoniam igitur iuſtum, æquale eſt, & huic proportione quadam reſpondet æquale, iuſtum fuerit. Atqui proportionale in quatuor terminis minimùm perficirur. Nã quemadmodum a ad b, ita c ad d: vr proportionale eſt, vr qui multa poſſideat, conferat multa: ita qui pauca poſſideat, pauca conferat. Rurſus eodem modo qui plurimùm laborauerit, plurima capiat: qui verò parum laborauerit, parum capiat. D Vr autem laborans ad nõ laborantem habuerit, ita plurima ad pauca. Vt verò laborans ad plurima, ita non laborans ad pauca. Viſus ſanè & in libris de Republica Plato vti eiuſmodi de iuſto proportione. Agricola enim (inquit) cibum parat, ædificator verò domum: vt textor veſtem, ita ſutor calceum. Agricola igitur ædificarori cibum ſuggerit, & ędificator agricolæ domum. Ita & eodem modo cæteri omnes habẽt, & perinde quæ apud ſe, permutant in ea quæ apud alios: eſt namque huiuſmodi proportio. Nam vt agricolæ ſutori & texrori, ita etiam alijs omnibus eadem inuicem inter ipſos eſt E proportio, quæ conrinet totam Rempublicam, arque comprehendit: vt liceat nobis intueri, iuſtum proportionale eſſe: ſiquidem continet iuſtum Reſpublicas, idémque eſt iuſtum, quod proportionale. At quoniam ædificator ſuo opere plura meretur, quàm eo quod ſutor præſtet, difficile quoque erar, vt ædificaror cum ſutore facerent permutarionem; neque enim pro calceis par fuerit domum capere: Hic iam inſtiruerunt, quò hæc omnia venalia ſint, argenro vri, quod numiſma vocãt: vt pro æſtimatione & pretio cuiuslibet,

A Εἰ γὰρ δίκαια μέν ἐστιν ἃ ὁ νόμος κελεύει ποιεῖν, ὁ δὲ νόμος τὰ κατὰ πάσας ἀρετὰς ὄντα προστάττει· ὁ ἄρα τοῖς κατὰ νόμον δικαίοις ἐμμένων, τελείως σπουδαῖος ἄν. ὥστε ὁ δίκαιος καὶ ἡ δικαιοσύνη, τελεία τις ἀρετή ἐστιν. ἓν μὲν δή τι δίκαιον ἔν τε τούτοις ἐστὶ, καὶ περὶ ταῦτα. ἀλλὰ μὴν οὐδὲ τοῦτο τὸ δίκαιον, οὐδὲ τὴν περὶ ταῦτα δικαιοσύνην ζητοῦμεν· (κατὰ μὲν γὰρ * ταῦτα δίκαιά ἐστι, καθ' ἑαυτὸν ὄντα δίκαιον εἶναι· ὁ γὰρ σώφρων καὶ ἀνδρεῖος, καὶ ἐγκρατής, καὶ αὐτὸς καθ' αὑτόν ἐστι τοιοῦτος.) ἀλλὰ τὸ δίκαιον τὸ εἰς ἕτερον, ἄλλο τοῦ εἰρημένου κατὰ νόμον δικαίου ἐστίν. οὐ γάρ ἐστιν ἐν τοῖς εἰς ἕτερον δικαίοις ὄντι, καθ' αὑτὸν εἶναι δίκαιον. τοῦτο δ' ἐστὶν ὃ ζητοῦμεν δίκαιον κατὰ τὴν δικαιοσύνην τὴν περὶ ταῦτα. τὸ τοίνυν δίκαιόν ἐστι τὸ εἰς ἕτερον, ὡς ἁπλῶς εἰπεῖν, τὸ ἴσον. τὸ γὰρ ἄδικον, τὸ ἄνισον ἐστίν· ὅταν γὰρ τῶν μὲν ἀγαθῶν τὰ μείζω * αὐτοῖς νέ- B μωσι, τῶν δὲ κακῶν τὰ ἐλάσσονα, ἄνισον τοῦτ' ἐστὶ. καὶ οὕτως ἀδικεῖν καὶ ἀδικεῖσθαι οἴονται. δῆλον ἄρα ὅτι ἐπειδὴ ἡ ἀδικία ἐν ἀνίσοις, ἡ δικαιοσύνη καὶ τὸ δίκαιον ἐν ἰσότητι συμβολαίων· ὥστε δῆλον ὅτι ἡ δικαιοσύνη μεσότης τις ἂν εἴη ὑπερβολῆς καὶ ἐλλείψεως, καὶ πολλοῦ καὶ ὀλίγου. ὅ,τε γὰρ ἄδικος τῷ ἀδικεῖν πλέον ἔχει· καὶ ὁ ἀδικούμενος δὲ, τῷ ἀδικεῖσθαι ἔλαττον. τὸ δέ γε μέσον τούτων, δίκαιον ἐστι. τὸ δὲ μέσον, ἴσον. ὥστε τὸ ἴσον ἂν πλείονος καὶ ἐλάττονος εἴη δίκαιον· καὶ δίκαιος δὲ, ὁ τὸ ἴσον βουλόμενος ἔχειν. τὸ δὲ ἴσον ἐν ἐλαχίστοις δυσὶν ἐγγίνεται. τὸ ἄρα εἰς ἕτερον ἴσον εἶναι, δί- C καιόν ἐστι, καὶ δίκαιος ὁ τοιοῦτος ἂν εἴη. ἐπεὶ οὖν ἡ δικαιοσύνη ἐν δικαίῳ, καὶ ἐν ἴσῳ, καὶ ἐν μεσότητι, τὸ μὲν δίκαιον, ἔν τισι λέγεται δίκαιον. τὸ δὲ ἴσον, τισὶν ἴσον· τὸ δὲ μέσον, τισὶ μέσον. ὥσθ' ἡ δικαιοσύνη καὶ τὸ δίκαιον ἔσται καὶ εἴς τινας καὶ ἐν τισίν. ἐπεὶ οὖν ἐστι τὸ δίκαιον ἴσον, καὶ τὸ κατὰ τοῦτο ἀνάλογον ἴσον, δίκαιον ἂν εἴη. τὸ δὲ ἀνάλογον, ἐν τέτταρσι τοῖς ἐλαχίστοις. ὡς γὰρ τὸ α πρὸς τὸ β, καὶ τὸ γ πρὸς τὸ δ· οἷον ἀνάλογόν ἐστι, τὸν τὰ πολλὰ κεκτημένον, πολλὰ εἰσφέρειν· τὸν δὲ ὀλίγα κεκτημένον, ὀλίγα. πάλιν ὁμοίως, τὸν μὲν πολλὰ πεπονηκότα, πολλὰ λαμβάνειν· τὸν δὲ ὀλίγα πεπονηκότα, ὀλίγα λαμβάνειν. ὡς δὲ ὁ πεπονηκὼς ἔχει πρὸς τὸν μὴ πεπονηκό- D τα, οὕτω τὰ πολλὰ εἰς τὰ ὀλίγα· ὡς δὲ ὁ πεπονηκὼς πρὸς τὰ πολλὰ, οὕτως ὁ μὴ πεπονηκὼς εἰς τὰ ὀλίγα. ἔοικε δὲ καὶ Πλάτων τῇ ἀναλογίᾳ ταύτῃ τοῦ δικαίου χρῆσθαι ἐν τῇ πολιτείᾳ. ὁ μὲν γὰρ γεωργός, φησι, σῖτον ποιεῖ· ὁ δὲ οἰκοδόμος, οἰκίαν, ὁ δ' ὑφάντης, ἱμάτιον, ὁ δὲ σκυτοτόμος, ὑπόδημα. ὁ μὲν οὖν γεωργὸς τῷ οἰκοδόμῳ σῖτον δίδωσιν· ὁ δ' οἰκοδόμος τῷ γεωργῷ οἰκίαν. ὁμοίως δὲ οἱ ἄλλοι πάντες οὕτως ἔχουσιν, ὥστε τὰ παρ' αὐτοῖς ἀντικαταλλάττεσθαι τῶν παρὰ τοῖς ἄλλοις. ἔστι δ' ἡ ἀναλογία αὕτη· ὡς γὰρ ὁ γεωργὸς τῷ οἰκοδόμῳ, οὕτως ὁ οἰκοδόμος τῷ γεωργῷ· ὁμοίως E τῷ σκυτεῖ, τῷ ὑφάντῃ, τοῖς ἄλλοις πᾶσιν ἡ αὐτὴ ἀναλογία πρὸς ἀλλήλους γίνεται. καὶ συνέχει δ' ἡ αὐτὴ ἀναλογία τὴν πολιτείαν. ὥστε τὸ δίκαιον ἔοικεν εἶναι τὸ ἀνάλογον. τὸ γὰρ δίκαιον συνέχει τὰς πολιτείας· τὸ δ' αὐτὸ δ' ἐστὶ τὸ δίκαιον τῷ ἀνάλογον. ἐπεὶ δὲ ὁ οἰκοδόμος πλείονος ἄξιον ποιεῖ τὸ αὐτοῦ ἔργον ἢ ὁ σκυτεὺς, καὶ ὃν ἔργον ἀντικαταλλάττεσθαι καὶ τῷ σκυτεῖ πρὸς τὸν οἰκοδόμον, ἀνθ' ὑποδημάτων δ' οὐκ ἦν οἰκίαν λαβεῖν· ἐνταῦθα ἤδη ἐνόμισαν ταῦτα πάντα ὠνητά, καί τι ἀργύριον προσαγορεύσαντες νόμισμα, τούτῳ χρῆσθαι, καὶ πρὸς τὴν ἀξίαν ἕκαστον ἑκάστου διδόντας,

Scr. ταῦτα τὰ δίκαια, ἔστιν ἑαυτὸν

γρ. αὑτοῖς

τὴν ἀλλαγὴν ποιεῖσθαι πρὸς ἀλλήλους, καὶ τοῦτο τὴν πολιτικὴν κοινωνίαν συνέχειν. ἐπεὶ οὖν τὸ δίκαιόν ἐστιν ἐν τούτοις καὶ τοῖς εἰρημένοις ἔμπροσθεν, ἡ περὶ ταῦτα δικαιοσύνη ἂν εἴη τῇ ἕξει ὁρμὴν ἔχουσα μετὰ προαιρέσεως * περὶ ταῦτα καὶ ἐν τούτοις. * ἔστι δὲ δίκαιον καὶ τὸ ἀντιπεπονθός· οὐ μέν τοι γε ὡς οἱ Πυθαγόρειοι ἔλεγον· ἐκεῖνοι μὲν γὰρ ᾤοντο δίκαιον εἶναι, ἃ ἐποίησέ τις, ταῦτα ἀντιπαθεῖν. τὸ δὴ τοιοῦτον, οὐκ ἔστι πρὸς ἅπαντας. οὐ γάρ ἐστι δίκαιον οἰκέτῃ πρὸς ἐλεύθερον ταὐτόν· ὁ οἰκέτης γὰρ ἐὰν πατάξῃ τὸν ἐλεύθερον, οὐκ ἔστι δίκαιος ἀντιπληγῆναι, ἀλλὰ πολλάκις. καὶ τὸ ἀντιπεπονθὸς δὲ, δίκαιόν ἐστιν ἐν τῷ ἀνάλογον. ὡς γὰρ ὁ ἐλεύθερος ἔχει πρὸς τὸν δοῦλον τῷ βελτίων εἶναι, οὕτως τὸ ἀντιποιῆσαι πρὸς τὸ ποιῆσαι· ὁμοίως δὲ καὶ ἐλευθέρῳ πρὸς ἐλεύθερον ἕξει. οὐ γὰρ δίκαιον, εἴ τις τὸν ὀφθαλμὸν ἐξέκοψέ τινος, ἀντεκκοπῆναι μόνον, ἀλλὰ πλείονα παθεῖν, ἀκολουθήσαντα τῇ ἀναλογίᾳ· καὶ γὰρ ἦρξε πρότερος καὶ ἠδίκησεν. ἀδικεῖ δὲ κατ' ἀμφότερα. ὥστε ἀνάλογον καὶ τὰ ἀδικήματα, καὶ τὸ ἀντιπαθεῖν πλείω ὧν ἐποίησε, δίκαιόν ἐστι. ἐπεὶ δὲ τὸ δίκαιον πολλαχῶς λέγεται, διοριστέον ἂν εἴη ὑπὲρ ποίου δικαίου ἐστὶν ἡ ἐπίσκεψις· ἔστι δὲ δίκαιον τὸ, ὥς φασιν, οἰκέτῃ πρὸς δεσπότην, καὶ υἱῷ πρὸς πατέρα. τὸ δ' ἐν τούτοις δίκαιον ὁμωνύμως ἂν δόξειεν λέγεσθαι τῷ πολιτικῷ δικαίῳ. ἔστι γὰρ δίκαιον ὑπὲρ οὗ ἐστιν ἡ σκέψις, τὸ πολιτικὸν δίκαιον. τοῦτο γὰρ μάλιστά ἐστιν ἐν ἰσότητι. κοινωνοὶ γὰρ οἱ πολιτικοί τινες, καὶ ὅμοιοι βούλονται εἶναι τῇ φύσει, τῷ δὲ τρόπῳ ἕτεροι. τῷ δὲ υἱῷ πρὸς πατέρα, καὶ οἰκέτῃ πρὸς δεσπότην, οὐκ ἂν δόξειεν εἶναι δίκαιον οὐθέν. οὔτε γὰρ * τῷ ποδὶ τῷ ἐμῷ πρὸς ἐμέ, οὔτε τῇ χειρί. ὁμοίως δ' οὐδ' ἑκάστῳ τῶν μορίων. ὡσαύτως οὖν δόξειεν ἔχειν καὶ ὁ υἱὸς, πρὸς πατέρα. ὥσπερ γὰρ μέρος τί ἐστι τοῦ πατρὸς ὁ υἱός, πλὴν ὅταν ἤδη λάβῃ τὴν τοῦ ἀνδρὸς τάξιν, καὶ χωρισθῇ ἀπ' αὐτοῦ, τότ' ἤδη ἐν ἰσότητι καὶ ὁμοιότητι ἐστὶ τῷ πατρί· οἱ δὲ πολῖται τοιοῦτοί τινες θέλουσιν εἶναι. ὡς δ' αὕτως οὐδ' οἰκέτῃ πρὸς δεσπότην ἐστὶ δίκαιον, διὰ τὴν αὐτὴν αἰτίαν· τοῦ γὰρ δεσπότου ἐστὶν ὁ οἰκέτης. ἀλλὰ δὴ καὶ εἰ ἔστιν αὐτῷ δίκαιον, τὸ οἰκονομικὸν δίκαιον πρὸς αὐτὸν ἐστιν. οὐ τοῦτο δέ γε ἡμεῖς ζητοῦμεν, ἀλλὰ τὸ πολιτικόν· ἐν ἰσότητι γὰρ καὶ ὁμοιότητι τὸ πολιτικὸν δίκαιον ἔοικεν εἶναι. ἀλλὰ δὴ τὸ μὲν ἐν γυναικὸς καὶ ἀνδρὸς κοινωνίᾳ δίκαιον, ἔστιν ἐγγὺς τοῦ πολιτικοῦ δικαίου. χεῖρον μὲν γάρ ἐστιν ἡ γυνὴ τοῦ ἀνδρὸς, ἀλλ' οἰκειότερον, καὶ μετέχει ἰσότητός πως μᾶλλον. διότι ἐγγὺς τῆς πολιτικῆς κοινωνίας ὁ βίος αὐτῶν. ὥστε καὶ τὸ δίκαιον τὸ γυναικὶ πρὸς ἄνδρα, μάλιστά πως ἤδη τῶν ἄλλων πολιτικόν ἐστιν. ἐπεὶ οὖν δίκαιον τὸ ἐν πολιτικῇ κοινωνίᾳ ὄν, ἡ δικαιοσύνη καὶ ὁ δίκαιος περὶ τὸ πολιτικὸν δίκαιον ἔσται. τῶν δὲ δικαίων ἔστι τὰ μὲν φύσει, τὰ δὲ νόμῳ. δεῖ δ' οὕτως ὑπολαμβάνειν, μὴ ὡς μηδέποτε ἂν μεταπεσόντα· καὶ γὰρ τὰ φύσει ὄντα μεταλαμβάνουσι μεταβολῆς. λέγω δ' οἷον εἰ πάντες τῇ ἀριστερᾷ μελετῷμεν ἀεὶ βάλλειν, γινοίμεθα ἂν ἀμφιδέξιοι· ἀλλὰ φύσει γε ἀριστερά ἐστι. καὶ τὰ δεξιὰ οὐδὲν ἧττον φύσει βελτίω ἐστὶ τῆς ἀριστερᾶς, κἂν πάντα ποιῶμεν τῇ ἀριστερᾷ, καθάπερ τῇ δεξιᾷ·

Quidam codd. finem periodi non agn.

* Nic. l. 5. c. 8.

γρ. τῷ παιδὶ, mendoſè.

A fiat inter ipſos inuicem contrahentes permutatio, quæ ciuilem communicationem contineat. Cùm igitur in his, & quæ proximè dicta ſunt, iuſtum ſit, etit iuſtitia quæ circa hæc conſiſtit, cum delectu ex habitu impulſum nacta. Eſt verò etiam Talio ius: non tamen, vt aiebant Pythagorici: rati namque illi ſunt, iuſtum eſſe, vbi quæ quis effeciſſet, eadem eſſent talionis vice ferenda: quod erga omnes non eſt idem. Neque enim iuſtum, eadem ſeruo aduerſus ingenuum ferre: quandoquidem ſi ſeruus ingenuum cæciderit, iuſtum non ſit ex altera parte tantùm cædi, ſed impenſiùs: nam & ipſe talio, ius eſt pro- B portione conſtans. Nam quemadmodum ingenuus aduerſus ſeruum habet, eo longè præſtantior, eadem ratione rependendum eſt, quod ipſe fecerit prior. Itidem etiam ingenuo, aduerſus ingenuum erit. Nec enim iuſtum eſt, vt qui oculum eruerit, ei tantùm talionis pœna infligatur, ſed multò plura ferat, proportionis conſecutione: quandoquidem & cœpit prior, & affecit iniuria. Atqui vtrinque illata iniuria eſt: & pro inde proportionale eſt, vt ob iniurias etiam plura ferat, quàm fecerit: idque iuſti exigit ratio. Verùm quoniam multis modis iuſtum, vel ius potiùs, C dicitur, definiendum fuerit de quonam demum iuſto ſit nobis diſceptatio. Eſt nimirum, (vt perhibent,) iuſtum ſeruo aduerſus dominum, & filio aduerſus patrem. In quibus æquiuoco nomine iuſtum ciuile dici videbatur. Eſt namq; iuſtum, (de quo nunc loquimur,) ciuile iuſtum. Id propemodum in ipſa æqualitate poſitum. Politici enim communionem quandam inter ſe habent, & natura quidem conſimiles eſſe volunt, diuerſi verò more. At filio erga patrem, & ſeruo erga dominū, ius vllum nō eſſe videbitur. Neque enim pedi aduerſùm me, neque manui, neque itidē alicui membro: ſimiliter igitur habere videbitur & filius erga patrem. Nam velut membrum patris eſt filius, niſi iam virilem induerit ætatem, qua ab ipſo ſeparetur: tum enim in ſimilitudine & æqualitate eſt patri: ſed ciuibus huiuſmodi eſſe licet. Eadem de cauſa, ne ſeruo quidem er- D ga dominum, eſt iuſtum: domini namque quiddam eſt ſeruus. Cæterùm ſi modò ei iuſtum ſit aliquod, id iuſtum erga ipſum fuerit domeſticum, quod in præſentia minimè indagamus, ſed ciuile: ſiquidem in ſimilitudine, & æqualitate, ciuile iuſtum videri debet. Præterea, in mulieris & viri communicatione, iuſtum eſt ferè, quod ciuile iuſtum: deterius namque eſt mulier viro, ſed quiddam magis coniunctum, & quodammodo magis æqualitatis particeps: & proinde ipſorum vita ad ſocietatem ciuilem vehementer accedit. Proinde iuſtum etiam mulieri erga virum, præcipuum quodammodo iam præ alijs E ciuile eſt. Quoniam igitur iuſtum eſt, quod in ciuili communicatione poſitum: tam iuſtitia quàm iuſtus, circa ciuile iuſtum erit. Sed iuſtorum quædam natura, quædam lege ſunt. Verùm arbitrari ita oportet, ne putemus nunquam excidere quæ natura ſunt, quæ ſanè etiam mutationem ſubeunt: vt, inquam, ſi iaculari omnes ſemper ſiniſtra annitamur, tandem ſiniſtra manu ęquè ac dextra vtemur. Atqui à natura ſiniſtra eſt: at dextera nihilominus natura potiora ſunt ſiniſtris, tametſi cuncta ſiniſtrâ, ſicut & dextrâ, facimus.

Neque

Neque quòd mutari hæc queant, ob hoc à natura non ſunt: verùm ſi vt plurimum diutiúſque ita permaneant, & ſiniſtra eſt ſiniſtra, & dextra dextra, id quod à natura eſt. Idem in à natura iuſtis, ſi noſtro vſu immutentur, non ob hoc à natura iuſta non fuerint, imò equidem fuerint. Nam quod vt plurimum perdurat, id propalam iuſtum à natura eſt. quod verò nos conſtituamus, legéque ſciſcamus, id certè iuſtum, atque etiam ex lege iuſtum nuncupamus. Præſtat igitur iuſtum quod à natura eſt, illi quod ex lege. Cæterùm quod indagamus iuſtum, ciuile eſt: atqui ciuile, non naturâ, ſed lege eſt. Porrò iniuſtum, & iniuria ſiue iniuſtè factum, videri poſſint idem eſſe: non ſunt tamen. Si quidem iniuſtum, lege definitur: veluti depoſito, quendam fraudare, iniuſtum ſit: at iniuria, vbi iniuſtè aliquid perpetretur. Itidem porrò iuſtum, ac (vt ita loquar) iuſtificatio ſiue id quod iuſtè fit, non eſt idem: nam iuſtum lege definitum eſt, cùm ſit iuſtificatio, facere iuſta. Quando igitur iuſtum, & quando non? nempe (vt paucis abſoluam) cùm dedita opera, & ſpõte quis peregerit, (quid ſponte ſit paulò antè à nobis dictũ eſt.) & quando ſciuerit, & in quem & cui & qua de cauſa, is iuſta peragit. Itidem adſimiliter erit etiam iniuſtus, qui ſciuerit, & in quem, & cui, & cuius cauſa deliquerit. At cùm horum nihil ſciens, iniuſti tamen quippiam commiſerit, tum demum iniuſtus non eſt, ſed infortunatus. Nam ſi patrem occiderit, ſe hoſtem ratus occidere, iniuſtum quidem cõmiſit, & cùm neminem affecerit iniuria, egit tamen infeliciter. Quoniam igitur non afficere iniuria, vbi iniuſta peragantur, id eſt in ignorando poſitum, hoc paulò antè diſſeruimus: cùm neutiquam conſultò quemquam offendit, neque cui, neque qua de cauſa factum eſt: definienda quoque videtur ignorantia, quonam pacto quis per ignorantiam quem lædit, non afficit iniuria. Sit nimirum hæc definitio: Quandocumque perpetrandi aliquid cauſa fuerit ignorantia, id non fit ſponte: & proinde ne afficit quidem iniuria. At cùm ipſe ſuæ cauſa fuerit ignorantiæ, perpetraritque quippiam ex ignorantia, cuius ipſe extiterit cauſa, is planè afficit iniuria, ac eiuſmodi iure criminis arguetur: velut in ebriis euenit. Vino namque merſi, ſi quid mali perpetrarint, ſine controuerſia afferunt iniuriam: quandoquidem ipſi ſibi eius ignorantiæ cauſa extiterunt. In iis enim fuit, ne tantum proluerentur, vt ignorantes cæderent patrem. Idem in aliis eſt ignorantiis, quæ ex ipſis gignuntur facientibus, vt qui per ipſas inferant iniuriam, ſint iniuſti. Quorum autem non ipſi ſunt cauſa, ſed ignorantia, vt delinquant, neutiquam iniuſti. Eſt enimvero eiuſmodi ignorantia naturalis, velut neſcij infantes, patres cædunt. Hæc nimirum naturalis inſcitia non facit vt ab actione infantes dicantur iniuſti. Ipſa ſiquidem hæc faciendi cauſa eſt inſcitia. Neque ipſi ſuæ ſunt cauſa inſcitiæ, ideo ne iniuſti quidem dicuntur. Verùm de deferenda iniuria quid dicemus? verùm qui afficit iniuria, ſponte afficitur, an non? Iuſta namque, & iniuſta, ſponte agimus: at non ſponte afficimur iniuria. Cruciatus ſiquidem deuitamus: & proinde non dubium quin non ſponte afficiamur iniuria, quòd vltro nemo lædi ſufferat. Nam affici iniuria, nonne eſt offendi? Et ita. At ſunt quibus licuit æquale aſſequi, idq; aliis concedunt. Quòd ſi æquale conſequi, iuſtum fuit:

Tom. 2.

A οὐ δὴ ὅτι μεταπίπτουσι, διὰ τοῦτ' ἐστὶν οὐ φύσει· ἀλλ' εἰ ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ καὶ τὸν πλείω χρόνον οὕτω διαμένει ἡ ἀριστερά, ἀριστερὰ οὖσα, καὶ ἡ δεξιά, δεξιὰ τοῦτο φύσει ἐστίν. ὡσαύτως ἐπὶ τῶν φύσει δικαίων, μή, εἰ μεταβάλλοι διὰ τὴν ἡμετέραν χρῆσιν, διὰ τοῦτ' οὐκ ἔστι φύσει δίκαιον· ἀλλ' ἔστι. τὸ γὰρ ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ διαμένον, τοῦτο φύσει δίκαιον περιφανές. ὃ γὰρ αὖ ἡμεῖς θώμεθα καὶ νομίσωμεν, τοῦτο καὶ ἔστι δίκαιον ἤδη, καὶ καλοῦμεν κατὰ νόμον, δίκαιον. βέλτιον οὖν δίκαιον τὸ κατὰ φύσιν, τοῦ κατὰ νόμον. ἀλλ' ὃ ζητοῦμεν, δίκαιόν ἐστι πολι- B τικόν· τὸ δὲ πολιτικόν, ἐστὶ τὸ νόμῳ, οὐ τὸ φύσει. τὸ δ' ἄδικον καὶ τὸ ἀδίκημα δόξειεν ἂν εἶναι ταὐτό· οὐκ ἔστι δέ· τὸ μὲν γὰρ ἄδικόν ἐστι τὸ τῷ νόμῳ ὡρισμένον· οἷον, τὴν παρακαταθήκην ἀποστερῆσαι ἄδικόν ἐστιν· τὸ δ' ἀδίκημά ἐστι τὸ ἤδη ἀδίκως τι πρᾶξαι. ὁμοίως δὲ τὸ δίκαιον καὶ τὸ δικαιοπράγημα οὐ ταὐτόν. τὸ μὲν γὰρ δίκαιον τὸ τῷ νόμῳ ὡρισμένον· τὸ δὲ δικαιοπράγημα, τὸ τὰ δίκαια πράττειν. πότε οὖν δίκαιον, καὶ πότε οὔ; ὡς ἁπλῶς μὲν εἰπεῖν, ὅταν πράττῃ κατὰ προαίρεσιν καὶ ἑκουσίως (τὸ δὲ ἑκουσίως ὃ ἦν, εἴρηται ἐν τοῖς ἐπάνω ἡμῖν) καὶ C ὅταν εἰδὼς καὶ ὅν, καὶ ᾧ, καὶ οὗ ἕνεκα, οὗτος δίκαιον πράττει. ὁμοίως καὶ ὡσαύτως καὶ * ὁ ἄδικος ἔσται, ὁ εἰδὼς καὶ γρ. ὁ δίκαιος ὅν, καὶ ᾧ, καὶ οὗ ἕνεκα. ὅταν δὲ μηδὲν τούτων εἰδὼς πράξῃ τι ἄδικον, ἄδικος μὲν οὐκ ἔστιν, ἀτυχὴς δέ. εἰ γὰρ οἰόμενος τὸν πολέμιον ἀποκτείνειν, τὸν πατέρα ἀπέκτεινεν, ἄδικον μέντοι ἔπραξεν· ἀδικεῖ μέντοι οὐδένα, ἀτυχεῖ δέ. ἐπεὶ οὖν τὸ μὴ ἀδικεῖν τὰ ἄδικα πράττοντα ἐν τῷ ἀγνοεῖν ἐστι τοῦτο, ὃ καὶ μικρὸν ἐπάνω ἐλέγετο, ὅταν μὴ εἰδὼς μηθ' ὃν βλάπτει, μηθ' ᾧ, μηδ' οὗ ἕνεκεν· ἀλλ' ἤδη τὴν ἄγνοιαν διοριστέον ἐστί, πῶς ἂν γινόμενος τῆς ἀγνοίας, ὃν βλάπτῃ, οὐκ ἀδικήσει. ἔστω δὴ οὗτος ὁ διο- Nicom li.3.c.1. ρισμός· ὅταν μὲν γὰρ ἡ ἄγνοια αἰτία ᾖ τοῦ πρᾶξαί τι, D οὐχ ἑκὼν τοῦτο πράττει· ὥστε οὐκ ἀδικεῖ, ὅταν δὲ τῆς ἀγνοίας αὐτὸς ᾖ αἴτιος, καὶ πράττῃ τι κατὰ τὴν ἄγνοιαν, ἧς αὐτὸς αἴτιός ἐστιν, οὗτος ἤδη ἀδικεῖ, καὶ δικαίως αἴτιος ὁ τοιοῦτος κληθήσεται· οἷον ἐπὶ τῶν μεθυόντων. οἱ γὰρ μεθύοντες, καὶ πράξαντές τι κακόν, ἀδικοῦσι· τῆς γὰρ ἀγνοίας αὐτοί εἰσιν αἴτιοι. ἐξῆν γὰρ αὐτοῖς μὴ * πίνειν γρ. πιεῖν τοσοῦτον, ὥστ' ἀγνοήσαντας τύπτειν τὸν πατέρα. ὁμοίως καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων ἀγνοιῶν ὅσαι μὴ γίνονται δι' αὐτούς, οἱ κατ' αὐτὰς ἀδικοῦντες ἄδικοι. ὧν δὲ μὴ αὐτοί εἰσιν αἴτιοι, ἀλλ' ἡ ἄγνοια κἀκείνοις ἐστὶν αἰτία τοῖς πράξασι τοῦ πρᾶξαι, οὐκ ἄδικοι. ἔστι δ' ἡ τοιαύτη ἄγνοια ἡ φυ- E σική, οἷον τὰ παιδία ἀγνοοῦντα τοὺς πατέρας, τύπτουσιν· ἀλλ' ἡ ἐν τούτοις ἄγνοια φυσικὴ οὖσα, οὐ ποιεῖ διὰ τὴν πρᾶξιν ταύτην τὰ παιδία λέγεσθαι ἄδικα. ἡ γὰρ ἄγνοια αἰτία τοῦ πράττειν ταῦτα· τῆς δ' ἀγνοίας οὐκ αὐτὰ αἴτια. διὸ οὐκ ἄδικα λέγονται. ὑπὲρ δὲ τοῦ Nicom.l.5.c.11. ἀδικεῖσθαι πῶς; πότερον ἑκόντα ἐστὶν ἀδικεῖσθαι, ἢ οὔ; δίκαια μὲν γὰρ καὶ ἄδικα πράττομεν ἑκόντες, ἀδικούμεθα δὲ οὐκέτι ἑκόντες· τὸ γὰρ κολάζεσθαι φεύγομεν. ὥστε δῆλον ὅτι οὐκ ἂν ἀδικοίμεθα ἑκόντες. οὐδεὶς γὰρ ἑκὼν βλάπτεσθαι ὑπομένει. τὸ γὰρ ἀδικεῖσθαι, βλάπτεσθαί ἐστι. ναί. ἀλλ' εἰσί τινες οἳ δέον αὐτοὺς τὸ ἴσον ἔχειν, παραχωροῦσι τινῶν. ὥστε εἰ τὸ ἴσον ἔχειν ἦν δίκαιον,

τὸ ἔλαττον ἔχειν, ἀδικεῖσθαί ἐστιν· ἔλαττον δὲ ἔχει ἑκών· ἑκὼν ἄρα, φησὶν, ἀδικεῖται. ἀλλ' ἐντεῦθεν πάλιν δῆλον ὅτι οὐχ ἑκών. πάντες γὰρ οἱ ἔλαττον λαμβάνοντες, ἀντικαταλλάττονται ἢ τιμὴν, ἢ ἔπαινον, ἢ δόξαν, ἢ φιλίαν, ἢ ἄλλο τι τῶν τοιούτων· ὁ δ' ἀντικαταλλαττόμενός τι, ἀνθ' οὗ προΐεται, οὐκέτι ἀδικεῖται· * εἰ δὲ μὴ, ἀδικεῖται· ἔτι πάλιν οἱ τὸ ἔλαττον λαμβάνοντες, καὶ ἀδικούμενοι, * εἰ οὐκ ἴσον λαμβάνουσιν, οὗτοι καλλωπίζονται καὶ σεμνύνονται ἐπὶ τῶν τοιούτων, ὅτι φασίν· ἐξόν μοι ἴσον λαμβάνειν, οὐκ ἐλάμβανον, ἀλλὰ παρῆκα τῷ πρεσβυτέρῳ, ἢ τῷ φίλῳ· ἀδικούμενος δέ γε οὐδεὶς σεμνύνεται. εἰ δ' ἐπὶ τοῖς ἀδικήμασι μὴ σεμνύνονται, ἐπὶ δὲ τούτοις σεμνύνονται, ὅλως οὐκ ἂν ἀδικοῖντο οὕτως ἐλαττούμενοι. εἰ δὲ μὴ ἀδικοῦνται, οὐδ' ἂν ἑκόντες ἀδικοῖντο. Πρὸς δὴ ταῦτα τοῖς ἐν τοιούτοις λόγοις ὁ ἐπὶ τοῦ ἀκρατοῦς λόγος ἐναντιοῦται· ὁ γὰρ ἀκρατὴς βλάπτει αὐτὸς αὑτὸν εἰδώς· ὥστε ἑκὼν αὐτὸς ὑφ' αὑτοῦ ἀδικεῖται. ἀλλ' ἐνταῦθα ὁ διορισμὸς προστεθεὶς κωλύσει τὸν λόγον τοῦτον. ἔστι δὲ ὁ διορισμὸς οὗτος, τὸ μηδένα βούλεσθαι ἀδικεῖσθαι. ὁ δέ γε ἀκρατὴς, βουλόμενος πράττει τὰ κατὰ τὴν ἀκρασίαν· ὥστε αὐτὸς αὑτὸν ἀδικεῖ· βούλεται ἄρα τὰ φαῦλα πράττειν αὑτῷ. ἀλλ' οὐδεὶς βούλεται ἀδικεῖσθαι· ὥστ' οὐδ' ὁ ἀκρατὴς αὐτὸς αὑτὸν ἑκὼν ἀδικοίη. Ἀλλ' ἴσως ἐνταῦθα πάλιν ἀπορήσειεν ἄν τις, ἆρά γε ἐνδέχεται αὐτὸς αὑτὸν ἀδικεῖν; ἐκ μὲν δὴ τοῦ ἀκρατοῦς σκοπουμένῳ ἔοικεν ἐνδέχεσθαι. καὶ πάλιν οὕτως· εἰ γὰρ ἃ ὁ νόμος προστάττει πράττειν, ταῦτά ἐστι δίκαια, ὁ μὴ πράττων ταῦτα, ἀδικεῖ· καὶ εἰ πρὸς ὃν κελεύει πράττειν, πρὸς τοῦτον εἰ μὴ πράττει, τοῦτον ἀδικεῖ· ὁ δὲ νόμος κελεύει σώφρονα εἶναι, οὐσίαν κεκτῆσθαι, σώματος ἐπιμελεῖσθαι, καὶ τἄλλα τὰ τοιαῦτα· ὁ ἄρα ταῦτα μὴ πράττων, ἀδικεῖ αὑτόν. εἰς οὐδένα γὰρ ἄλλον τῶν τοιούτων ἀδικημάτων ἡ διαφορά ἐστιν. ἀλλὰ μή ποτε ταῦτα οὐκ ἀληθῆ ᾖ, οὐδ' ἐνδέχεται αὐτὸν ἀδικεῖν αὑτόν. τὸν γὰρ αὐτὸν οὐκ ἐνδέχεται κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον πλεῖον ἔχειν καὶ ἔλαττον, οὐδ' ἑκόντα ἅμα καὶ ἄκοντα· ἀλλὰ μὴν ὁ ἀδικῶν, ᾗ ἀδικεῖ, πλέον ἔχει. ὁ δ' ἀδικούμενος, ᾗ ἀδικεῖται, ἔλαττον. εἰ ἄρα αὐτὸς αὑτὸν ἀδικεῖ, ἐνδέχεται τὸν αὐτὸν κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον καὶ πλέον ἔχειν καὶ ἔλαττον. ἀλλὰ τοῦτ' ἀδύνατον· οὐκ ἄρα ἐνδέχεται αὐτὸν αὑτὸν ἀδικεῖν. ἔτι ὁ μὲν ἀδικῶν, ἑκὼν ἀδικεῖ· ὁ δὲ ἀδικούμενος, ἄκων ἀδικεῖται. ὥστε εἰ ἐνδέχεται αὐτὸν αὑτὸν ἀδικεῖν, ἐνδέχοιτ' ἂν ἅμα καὶ ἀκουσίως καὶ ἑκουσίως πράττειν τι. τοῦτο δὲ ἀδύνατον. οὐκ ἄρα οὐδ' οὕτως ἐνδέχεται αὐτὸν αὑτὸν ἀδικεῖν. ἔτι εἴ τις λαμβάνοι ἐκ τῶν κατὰ μέρος ἀδικημάτων. ἀδικοῦσι γὰρ πάντες ἤτοι παρακαταθήκην ἀποστεροῦντες, ἢ μοιχεύοντες, ἢ κλέπτοντες, ἢ τι ἄλλο τῶν κατὰ μέρος ἀδικημάτων ποιοῦντες. οὐδεὶς δὲ πώποτε αὐτὸς αὑτὸν παρακαταθήκην ἀπεστέρησεν, οὐδ' ἐμοίχευσε τὴν ἑαυτοῦ γυναῖκα, οὐδ' ἔκλεψεν αὐτὸς τὰ ἑαυτοῦ. ὥστε εἰ τὸ μὲν ἀδικεῖν ἐν τοῖς τοιούτοις ἐστὶ, τούτων δὲ μηδὲν ἐνδέχεται πρὸς αὑτὸν ποιεῖν, οὐκ ἂν ἐνδέχοιτο αὐτὸν ἀδικεῖν.

Lego, εἰ δὲ μὴ ἀδικεῖται, οὐχ ἑκὼν ἄρα ἀδικεῖται. vt mox, εἰ δὲ μὴ ἀδικ. &c. ſic ferè Valla.

γρ. ἢ οὐκ

Nicomach. l. 5. c. vlt.

A &minus habere, iniuria affici: ſpontéque minus habet; ſponte ergo, ait, quis afficitur iniuria. Verùm manifeſtum hinc quoque eſt, quòd nemo ſponte læditur. Nam cuncti, qui minùs conſequuntur, illius vice nanciſcuntur aut honorem, aut laudem, aut gloriam, aut amicitiam, aut aliud quid id genns. Verùm qui in vicem alicuius aliquid recipit, cuíque rependitur pro eo quod amittit, neutiquam afficitur iniuria. Quòd ſi iniuria non afficitur, ne quidem ſponrè ergo. Rurſus qui minùs aſſequuntur, & quatenus æquale non accipiunt, affecti iniuria, iidem nobilitati & exornati hac de cauſa euadunt: quòd dicant, Æquale mihi capere licuit, at nolui: ceſſi equidem ſeniori aut B amico. Atqui affectus iniuria, nemo id ſibi laudi ducit, neque iactat ſe ideo. Quòd ſi acceptis iniuriis nulla gloriatio eſt, at propter iſta gloriari ſolent, prorſus neceſſe eſt, vt qui hoc modo minùs acceperint, nulla iniuria fuerint affecti. Quòd ſi iniuriæ non ſubiiciuntur, ne quidem ſponte afficiuntur iniuria. Intetim in huiuſmodi oratione, controuetſari videmut incontinentibus: quandoquidem incontinens, nequiter agendo, ſe offendit, idqne ſponte facit: conſultò igitur ſeſe ipſe lædit: proinde ſpunte ipſe à ſeſe afficitur iniuria. Cæterùm hîc propoſita definitio, hanc præpediet rationem. Eſt autem definitio, Neminem velle affici ininria. At incontinens, volens incontinenter agit: C proinde ſi ipſe ſe afficit iniuria; vult ergo mala ſibi infligere. Atqui vult nemo affici iniuria, proinde ne incontinens qnidem ipſe, ſeſe ſponte affecerit iniuria. Cæterùm hinc fortaſſis ambigat quiſpiam, numquid accidat vt ſibi quiſquam inferat iniuriam. In incontinentem ſiquidem iniecta conſideratione videatur contingere, hoc nempe modo, ſi quæ agenda lex iubet, ea ſunt iuſta; qui non agit ea, iniuſtè facit. at ſi erga quem agendum iubeat, neutiquam erga eundem id egerit, ipſum afficit iniuria. Lex certè temperantem eſſe iubet, rem ſuam non oblimare, ſiue rem facere, corpus curare, ac id genus alia. Qui ergo hæc non peragit, ſe afficit iniuria: quandoquidem erga alium nemi- D nem, talium eſt affectio iniuriarum. Sed videndnm ne hæc parnm vera extiterint, vt contingat ſe quempiam afficere iniuria. Contingere enim quî poteſt, vt eodem tempore plus quiſpiam habeat, & minus: vt ſimul ſponte, & inuitò agat quicquam? Siquidem qui afficit iniuria, quatenus afficit, plus admittit: iniuria affectus, quatenus afficitur, minùs. Quòd ſi ipſe ſibi infert iniuriam, contigerit vt per idem tempus plus idem habeat, & minùs. Verùm hoc fieri non poteſt. Non ergo ſe quiſpiam affecerit iniuria. Rurſus, qui afficit iniuria, ſponte facit iniuriam, at affectus iniuria, inuitus fert iniuriam. Proinde ſi contingat ſe quempiam afficere iniuria, contigerit ſimnl & in- E uitò, & ſponte quicquam agere. Id autem fieri non poteſt: ne quidem igitur ita contigerit, ſibi quemquam inferre iniuriam. Rurſus, ſi conſideraverit quiſpiam particulares iniurias, *idem apparet*. Nam quicumque alteri faciunt iniuriam, id illi faciunt, aut depoſito fraudando, aut adulterium committendo, aut aliquod eiuſmodi iniuriæ genus particulatim admittendo: nec tamen quiſpiam ſe vnquam depoſito fraudauit, neque ſuam adulterio vitiauit vxorem, neque ſibi furatus eſt. Itaque ſi iſtis modis infertur iniuria, neque contingit horum quicquam aduersùm ſe facere, ne id quidem cõtigerit cuipiam ſe afficere iniuria.

Sin ſecus, ea non fuerit ciuilis iniuria, ſed domus A adminiſtrationis, planéque familiaris. Anima ſiquidem in plures diſtributa partes, vnam habet ſuam quidem deteriorem, alteram verò meliorem: proinde ſi quid in anima procreetur iniuriarum, id partium aduersùm ſe inuicem eſt. Familiarem porrò iniuriam diſtribuimus in deteriorem ac meliorem, vt fiat aduersùm ſe iuſtum, & iniuſtum. Verũ id nos nunc coniectamus, ſed ciuile. Et proinde in id genus iniurijs, quas nunc demum peruestigamus, neutiquam contingit vt ſe quiſquam afficiat iniuria. At inſuper vter afficit iniuria, & in vtro iniuria eſt, in eóne, qui vtcumque iniuſtè poſſideat, an in iudicante, atque diſtribuente, veluti in certaminibus? B Enimvero qui præmium à præſide, atque hæc iudicante accepit, non ipſe facit iniuriam, tametſi ei iniuſtè tributum eſt; ſed qui tulit iudiciũ, maléque attribuit, is affecit iniuria. Eſtque vbi idem afficiat iniuria, & vbi non. Nam quatenus verè, & vt iuſti natura poſtulabat, non iudicauit, eatenus affecit iniuria: quatenus verò eidem iuſtũ eſſe viſum eſt, neutiquam affecit iniuria. Quoniam autem de virtutibus, & quæ ſint, & in quibus, & circa quę, iam dictum eſt; de ſinguliſque, quod, ſi recta agamus ratione, ſit optimum: ita nimirum ex recta ratione agere dicendo, eſt, vt ſi quis dixerit valetudinem fieri optimam, ſi quis ſalubribus veſcatur. Id vtique minùs apertum: & proinde dicat aliquis, Aperito mihi quæ ſunt ſalubria. Idem erit in ratione, & tam quid ſit ratio, quàm quæ ſit recta ratio C *ſcire poſtulabis*. Fermè fuerit neceſſarium, primùm in quo ratio gignitur, conſiderare.

CAPVT XXXV.

De duplici vi mentis & vtriuſque habitu.

PAucis equidem de anima antea locuti, diximus animę partem eſſe, quæ habeat rationem, partem, quæ ſit rationis expers. Ea, inquam, pars vna animę habens rationem, in duas eſt partes diſtributa: quarum vna quidem conſultatrix, altera autem ſcientiæ indagatrix. Quæ quòd inter ſe inuicem diſtinguantur, ex ſubiectis facile fuerit intueri. D Nam quemadmodum inter ſe inuicem differunt colores, & ſuccus, & ſonus, & odor, itidem alios ipſis ſenſus natura accommodauit. Sonum namque auditu, ſuccum guſtu cognoſcimus, & colorem viſu. Similiter, cætera quoque ita ſe habere oportet exiſtimare. Quòd porrò alia ſint ſubiecta, alias quoque eſſe animæ partes manifeſtũ eſt, quibus illa cognoſcimus. Aliud ſiquidem intellectu percipitur, (intellectile vocãt;) aliud ſenſu, (ſenſile appellant.) Atqui ſubiecta illa, anima deprehendimus. Alia ergo pars fuerit, quę circa ſenſilia, & alia, quæ circa intellectilia. Conſultatrix autem circa E ſenſilia, & ea quæ in motu ſunt, verſatur, atq; prorſus circa omnia quæ in ortu interitúque ſunt. Nam conſultamus de eis quæ in noſtra ſunt poteſtate agendi ac non agendi cum delectu, circa quæ conſiliũ ac delectus eſt agendi, *vel non agẽdi*: Hæc nimirum ſenſilia, in motúq; ad permutandum. Proinde pars animæ qua res agendas aut non agendas deligimus, ſenſilis. His itaq; definitis, deinceps dicendũ fuerit, quãdoquidẽ de veritate eſt nobis ſermo, & verũ cuiuſmodi ſit conſideramus: (eſt autem ſcientia, prudentia, mẽs, ſapiẽtia, exiſtimatio:) *dicendũ inquam fuerit*, circa quod vnumquodque iſtorũ ſit.

Εἰ δὲ μή, οὔτοι γε πολιτικὸν ἀδίκημα, ἀλλὰ τὸ οἰκονομικόν· ἡ γὰρ ψυχὴ εἰς πλείω μεμερισμένη, ἔχει τι αὐτῆς, τὸ μὲν χεῖρον, τὸ δὲ βέλτιον. ὥστ' εἴ τι ἐγγίνεται * τῶν ἐν ψυχῇ ἀδικημάτων, μερῶν πρὸς ἄλληλα. (Suſpectus locus.) τὸ οἰκονομικὸν γὰρ ἀδίκημα διειλόμεθα, τῷ ἐπὶ τὸ χεῖρον ἢ βέλτιον, ὡς γίνεσθαι πρὸς αὐτὸν ἄδικον καὶ δίκαιον. οὐ τοῦτο δ' ἡμεῖς ἐπισκοπούμεθα, ἀλλὰ τὸ πολιτικόν. ὥστε τοῖς τοιούτοις ἀδικήμασιν ἐν οἷς ἡμεῖς ζητοῦμεν, οὐκ ἐνδέχεται αὐτὸν αὑτὸν ἀδικεῖν. πότερον δὲ πάλιν ἀδικεῖ, καὶ ἐν ποτέρῳ ἐστὶ τὸ ἀδίκημα, (Nicom. lib. 5. c. 12.) ἐν τῷ ἀδίκως ὁτιοῦν ἔχοντι, ἢ τῷ κρίναντι, καὶ τῷ ἀπονείμαντι, ὥσπερ ἐν τοῖς ἀγῶσι; καὶ γὰρ ὁ λαβὼν τὸν φοίνικα παρὰ τοῦ ἐφεστῶτος, καὶ ταῦτα κρίναντος, οὐκ ἀδικεῖ, κἂν ἀδίκως αὐτῷ ἀποδοθῇ. ἀλλ' ἤδη ὁ κρίνας κακῶς καὶ δούς, οὗτος ἀδικεῖ· καὶ οὗτος ἔστι μὲν ᾗ ἀδικεῖ, ἔστι δὲ ᾗ οὐκ ἀδικεῖ· ᾗ μὲν γὰρ τὸ τῇ ἀληθείᾳ καὶ τῇ φύσει ὂν δίκαιον μὴ ἔκρινε, ταύτῃ ἀδικεῖ * ᾗ δὲ τὸ αὐτῷ δοκοῦν εἶναι δίκαιον, οὐκ ἀδικεῖ. (γ. ᾗ δὲ τὸ α. μὴ τὸ δ.) ἐπεὶ δ' ὑπὲρ τῶν ἀρετῶν εἴρηται καὶ τίνες εἰσί, καὶ ἐν τίσι, καὶ περὶ ποῖα, καὶ περὶ ἑκάστης αὐτῶν, (Nicomach. l. 7. cap. 1.) ὅτι εἰ πράττομεν κατὰ τὸν ὀρθὸν λόγον * τὸν βέλτιστον, (Valla, τὸ βια. vel ὥσ μ.) τὸ μὲν οὕτως εἰπεῖν, τὸ δὲ κατὰ τὸν ὀρθὸν λόγον πράττειν, ὅμοιόν ἐστιν, ὥσπερ ἂν εἴ τις εἴπαι, ὅτι ὑγίεια ἀρίστη ἂν γένοιτο, εἴ τις τὰ ὑγιεινὰ προσφέροιτο· τὸ δὲ τοιοῦτον ἀσαφές· ἀλλ' ἐροῦμαι, τὰ ποῖα διασαφηνόν ἐστιν ὑγιεινά· οὕτω καὶ ἐπὶ τοῦ λόγου, τί ἐστιν ὁ λόγος, καὶ τίς ὁ ὀρθὸς λόγος· (Videtur aliquid deeſſe.) ἀναγκαῖον ἴσως ἐστὶ πρῶτον μὲν ἐν ᾧ ὁ λόγος ἐγγίνεται, ὑπὲρ τούτου διελέσθαι.

ΚΕΦΑΛ. λε΄.

Περὶ τοῦ ὀρθοῦ λόγου, καὶ περὶ ψυχῆς πάλιν, καὶ τῶν ἐν αὐτῇ, ἐπιστήμης, τέχνης, φρονήσεως, νοῦ, σοφίας, ὑπολήψεως, συνέσεως, καὶ δεινότητος. καὶ ἀπορίαι περὶ αὐτῶν ποικίλαι.

Διῄρηται μὲν οὖν ὑπὲρ ψυχῆς ὡς τύπῳ καὶ πρότερον, (Nicom. lib. 6. cap. 1.) ὅτι τὸ μὲν αὐτῆς ἐστι λόγον ἔχον, τὸ δὲ ἄλογον μόριον τῆς ψυχῆς. ἔστι δ' εἰς δύο τὴν διαίρεσιν ἔχον, τὸ λόγον ἔχον μόριον τῆς ψυχῆς· ὧν ἐστι τὸ μὲν βουλευτικόν, τὸ δὲ ἐπιστημονικόν. ὅτι δὲ ἕτερα ἀλλήλων ἐστίν, ἐκ τῶν ὑποκειμένων ἂν γένοιτο φανερόν. ὥσπερ γὰρ δὴ ἕτερά ἐστιν ἀλλήλων χρῶμά τε καὶ χυμός, καὶ ψόφος καὶ ὀσμή· ὡσαύτως καὶ τὰς αἰσθήσεις ἑτέρας αὐτῶν ἡ φύσις ἀπέδωκε. ψόφον μὲν γὰρ ἀκοῇ, χυμὸν δὲ γεύσει γνωρίζομεν, χρῶμα δὲ ὄψει. ὁμοίως δὲ καὶ τἄλλα τὸν αὐτὸν τρόπον δεῖ ὑπολαμβάνειν. ἐπεὶ δ' ἕτερα τὰ ὑποκείμενά ἐστιν, ἕτερα καὶ τὰ τῆς ψυχῆς εἶναι δεῖ μέρη, οἷς ταῦτα γνωρίζομεν. ἕτερον δ' ἐστὶ τὸ νοητὸν καὶ τὸ αἰσθητόν· ταῦτα δὲ ψυχῇ γνωρίζομεν. ἕτερον ἄρ' ἂν εἴη τὸ μόριον τὸ περὶ αἰσθητὰ καὶ τὰ νοητά. τὸ δὲ βουλευτικόν, περὶ τὰ αἰσθητὰ καὶ ἐν κινήσει, καὶ ἁπλῶς ὅσα ἐν γενέσει τε καὶ φθορᾷ ἐστιν. βουλευόμεθα γὰρ ὑπὲρ τούτων ἃ ἐφ' ἡμῖν ἐστι καὶ πρᾶξαι καὶ μὴ πρᾶξαι προαιρουμένοις, περὶ ἃ ἐστι βουλὴ καὶ προαίρεσις τοῦ πρᾶξαι, ἢ μὴ πρᾶξαι· ταῦτα δ' ἐστὶν αἰσθητά, καὶ ἐν κινήσει τοῦ μεταβάλλειν. ὥστε τὸ προαιρετικὸν μόριον τῆς ψυχῆς, κατὰ τὸν λόγον * τῶν αἰσθητῶν ἐστι. (γ. τῶν αἰσθητῶν ἐστι. Vallæ codd. aliter.) τούτων δὲ διωρισμένων, μετὰ ταῦτα λεκτέον ἂν εἴη, ἐπεὶ ὑπὲρ ἀληθοῦς ἐστιν ὁ λόγος, καὶ τἀληθὲς ὡς ἔχει σκοπούμεθα. (Nicomach. l. 6. c. 3.) (ἔστι δὲ ἐπιστήμη, φρόνησις, νοῦς, σοφία, ὑπόληψις· περὶ τί δὲ ἕκαστον τούτων ἐστί.

ἡ μὲν οὖν ἐπιστήμη ἐστὶ περὶ ἐπιστητὸν, καὶ τοῦτο μετὰ A γ. ἀπὸ δ. * ἀποδείξεως καὶ λόγου διαπεραινόμενον. ἡ δὲ φρόνησις περὶ τὰ πρακτὰ, ἐν οἷς αἵρεσις καὶ φυγὴ, καὶ ἐφ' ἡμῖν ἐστὶ πρᾶξαι καὶ μὴ πρᾶξαι. ἔστι δὲ τῶν ποιουμένων καὶ πραττομένων οὐ ταὐτὸ τὸ ποιητικὸν καὶ πρακτικόν. τῶν μὲν γὰρ ποιητικῶν ἐστὶ τὸ παρὰ τὴν ποίησιν ἄλλο τέλος· οἷον παρὰ τὴν οἰκοδομικὴν, ἐπειδή ἐστιν οἰκίας ποιητικὴ, οἰκία αὐτῆς τὸ τέλος παρὰ τὴν ποίησιν. ὁμοίως ἐπὶ τεκτονικῆς, καὶ τῶν ἄλλων τῶν ποιητικῶν. ἐπὶ δὲ τῶν πρακτικῶν οὐκ ἔστιν ἄλλο οὐδὲν τέλος παρ' αὐτὴν τὴν πρᾶξιν· οἷον παρὰ τὸ κιθαρίζειν οὐκ ἔστιν ἄλλο τέλος οὐ- B δὲν, ἀλλ' αὐτὸ τοῦτο τέλος ἡ ἐνέργεια καὶ ἡ πρᾶξις. περὶ μὲν οὖν τὴν πρᾶξιν καὶ τὰ πρακτὰ, ἡ φρόνησις. περὶ δὲ τὴν ποίησιν καὶ τὰ ποιητὰ, ἡ τέχνη. ἐν γὰρ τοῖς γ. ποιητικοῖς * ποιητοῖς μᾶλλον ἢ τοῖς πρακτοῖς ἐστὶ τὸ τεχνάζειν. ὥστε ἡ φρόνησις ἂν εἴη ἕξις τις προαιρετικὴ καὶ πρακτικὴ τῶν ἐφ' ἡμῖν ὄντων καὶ πρᾶξαι εἰς τὸ συμφέρον ἤδη καὶ σπουδαίαν. ἔστι δ' ἡ φρόνησις ἀρετὴ, ὡς δόξειεν ἂν, οὐκ ἐπιστήμη. ἐπαινετοὶ γάρ εἰσιν οἱ φρόνιμοι· ὁ δ' ἔπαινος ἀρετῆς. ἔτι δ' ἐπιστήμης μὲν πάσης ἀρετή ἐστι. φρονήσεως δὲ ἀρετὴ οὐκ ἔστιν, ἀλλ' ὡς ἔοι- C κεν αὐτὴ τίς ἐστιν ἀρετή. ὁ δὲ νοῦς ἐστὶ περὶ τὰς ἀρχὰς τῶν νοητῶν καὶ τῶν ὄντων. ἡ μὲν γὰρ ἐπιστήμη τῶν μετ' ἀποδείξεως ὄντων ἐστίν. αἱ δ' ἀρχαὶ ἀναπόδεικτοι. ὥστ' οὐκ ἂν εἴη περὶ τὰς ἀρχὰς ἡ ἐπιστήμη, ἀλλὰ νοῦς. ἡ δὲ σοφία ἐστὶν ἐξ ἐπιστήμης καὶ νοῦ συγκειμένη. ἔστι γὰρ ἡ σοφία καὶ περὶ τὰς ἀρχὰς, καὶ τὰ ἐκ τῶν ἀρχῶν ἤδη δεικνύμενα, περὶ ἃ ἡ ἐπιστήμη. ᾗ μὲν οὖν περὶ τὰς ἀρχὰς, τοῦ νοῦ αὐτὴ μετέχει· ᾗ δὲ περὶ τὰ μετὰ τὰς ἀρχὰς μετ' ἀποδείξεως ὄντα, τῆς ἐπιστήμης μετέχει. ὥστε δῆλον ὅτι ἡ σοφία ἔστιν ἐκ νοῦ καὶ ἐπιστήμης συγκειμένη. ὥστ' εἴη ἂν περὶ ταῦτα, περὶ ἃ καὶ ὁ νοῦς καὶ ἡ ἐπιστήμη. ἡ δὲ ὑπόληψίς ἐστιν, ᾗ ὑπὲρ ἁπάντων ἐπαμ- D φοτερίζομεν, πότερος τὸ καὶ εἶ ταῦτα οὕτω καὶ μὴ εἶναι. πότερον δ' ἐστὶν ἡ φρόνησις καὶ ἡ σοφία ταὐτὸν, ἢ οὔ; ἡ μὲν γὰρ σοφία ἐστὶ περὶ τὰ μετ' ἀποδείξεως καὶ ἀεὶ ὡσαύτως ὄντα· ἡ δὲ φρόνησις οὐ περὶ ταῦτα, ἀλλὰ περὶ τὰ ἐν μεταβολῇ ὄντα. λέγω δὲ οἷον εὐθὺ μὲν ἢ καμπύλον, καὶ κοῖλον καὶ τὰ τοιαῦτα, γρ. ἢ ἐν. * ἤ ἐστι τοιαῦτα. τὰ δὲ συμφέροντα οὐκ ἔτι οὕτως ἔχουσι τὸ μὴ εἰς ἄλληλα μεταβάλλειν, ἀλλὰ μεταβάλλουσι. καὶ νῦν μὲν συμφέρει τοῦτο, αὔριον δ' οὔ· καὶ τῷ μὲν, τῷ δ' οὔ· καὶ οὕτω μὲν συμφέρει, ἐκείνως δ' οὐ συμφέρει. περὶ δὲ τὰ συμφέροντά ἐστιν ἡ φρόνησις, ἡ δὲ σοφία οὔ. E ἕτερον ἄρα ἡ σοφία καὶ ἡ φρόνησις. πότερον δ' ἐστὶν ἡ σοφία ἀρετὴ, ἢ οὔ, διὰ τούτων δῆλον ἂν γένοιτο, ὅτι ἐστὶν ἀρετὴ ἐξ αὐτῆς τῆς φρονήσεως. εἰ γὰρ ἡ φρόνησις ἀρετή ἐστιν (ὡς φαμὲν) τοῦ μορίου τοῦ ἑτέρου τῶν λόγον ἐχόντων· ἔστι δὲ χεῖρον ἡ φρόνησις τῆς σοφίας· περὶ χείρω γάρ ἐστιν. (ἡ μὲν γὰρ σοφία περὶ τὸ ἀΐδιον, καὶ τὸ θεῖον, ὡς φαμέν· ἡ δὲ φρόνησις, περὶ τὸ συμφέρον ἀνθρώπῳ.) εἰ οὖν τὸ χεῖρον ἀρετή ἐστι, τό γε βέλτιον εἰκός ἐστιν ἀρετὴν εἶναι· ὥστε δῆλον ὅτι ἡ σοφία ἀρετή ἐστιν. Η δὲ σύνεσις τί ἐστιν, ἢ περὶ τί; ἔστι δ' ἡ σύνεσις ἐν οἷσπερ καὶ ἡ φρόνησις, περὶ τὰ πρακτά.

A Scientia igitur, circa id quod ſub ſcientiam cadit: quod cum demonſtratione ac ratione eſt explicatum. Prudentia verò, circa ea quæ ſub actionem cadunt, in quibus delectus euitatióque, & in nobis agere, ac non agere eſt. Iam vero eorum quæ fiunt, quæque aguntur, non eſt communis quædã facultas tam ad faciendum quàm ad agendũ apta. Facultati enim ad faciendũ idoneæ, alius eſt præter effectionem finis. vt in ædificandi arte, cuius eſt domos ædificare, præter effectionem, finis ei eſt propoſitus, domus: idem eſt in arte fabrili, & reliquis omnibus quæ pertinent ad faciendũ aliquod opus: (vulgò effectiuas vocant, Græci ποιητικάς.) At in B iis artibus quæ ad res agendas pertinent, (actiuas vulgò vocãt, Græci πρακτικάς,) præter actionem, nullus eſt alius finis: vt præter citharæ modulatum, finis non eſt alius: ſed id ipſum pro fine eſt, operatio atque actio. Circa actionem itaque, & quæ in agendo poſita ſunt, prudentia: circa affectionem, & quæ in faciendo poſita ſunt, ars: ſiquidem in faciendo potiùs quàm agendo, eſt artem exercere. Proinde fuerit prudentia, deligendi & agendi quæ in noſtra ſunt poteſtate, habitus, tendente ad commodum ipſa quoque actione. Prudentia virtus eſt, non (vt facile eſt intueri) ſcientia. Laudan- C di ſiquidem ſunt prudentes: at laus, virtutis eſt. Item ſcientiæ quidem omnis virtus eſt: at prudentiæ, virtus non eſt, ſed (vt apparet) id ipſum quiddam, virtus eſt. Mens porrò, eſt circa principia intellectilium. Scientia verò eorum quæ ſunt cum demonſtratione. Atqui principia ſunt indemonſtrabilia: & proinde non circa principia ſcientia eſt, ſed mens. Sapientia porrò ex ſcientia mentéque conſtituitur. Complectitur enim ſapientia, tã principia quàm quæ ex principiis ſunt demonſtrata, circa quæ verſatur ſcientia. Quatenus igitur principia complectitur ſapientia, eſt ipſa quoque mentis particeps. At quatenus circa ea quæ poſt principia ſunt, cum demonſtratione, ſcientiæ eſt particeps: & proinde non dubium quin ſapientia D ex mente ſcientiáque conſtetur. Proinde circa ea verſabitur, circa quæ mens atque ſcientia. Exiſtimatio eſt, qua in omnibus ferimur ancipites, ſitne ita, an ſecus. Sed vtrùm prudentia & ſapientia idẽ eſt, an non? Sapientia enim eſt circa ea quæ cũ demonſtratione, quæq; ſemper ita habent. Prudentia non de talibus, ſed de his quæ ſunt in permutatione: quemadmodum rectum, inflexúmve, & cauum & talia, quæ ſunt eiuſmodi. At vtilia, & quæ cõferunt, eo non habent modo, vt non inter ſe inuicem permutentur: ſed permutantur, vt nunc hoc conferat, quod cras non conferet: & huic liceat, huic autẽ non: atq; hoc modo conferat. Atqui circa ea quæ conferunt, prudentia eſt, non ſapientia. Dif- E ferunt ergo inter ſe prudentia atque ſapientia. Vtrùm autem ſapientia virtus eſt, an non? Hinc perſpicuum eſt, ex ipſa certè prudentia, virturem eſſe. Nam ſi virtutis eſt prudentia, partis nempe alterius (vt diximus) quæ ex ratione ſunt: éſtque prudentia, quàm ſapientia, deterior. Circa deteriora enim verſatur: quandoquidem ſapientia circa æternum diuinúmque, vt diximus, cùm prudentia de hominis ſit commodo: Quare ſi quod deterius, virtus eſt; æquum etiam fuerit, quod melius eſt, eſſe virtutem. Non dubiũ igitur quin ſapientia ſit virtus. Quid eſt autem, ſeu circa quod induſtria ſiue intelligentia? Eſt nempe induſtria, in quibus & prudentia, circa ea quæ ſub actionem cadunt.

Induſtrius ſiquidem ſiue intelligens dicitur, quatenus conſulere rectè aliquid, iudicare ac perſpicere potuerit; circa puſilla in puſilliſque eius iudiciũ eſt. Igitur induſtria, atque ioduſtrius, prudentiæ, & prudentis pars: nec citra hæc. Neque enim induſtrinm à prudente ſeparaueris. Idem profectò & in aſtutia exiſtimandum eſt. Nam aſtutia, & aſtutus, non eſt quidem prudentia, neque prudens: verumtamen prudens, aſtutus: ideo aſtutia adiuuat quodammodo prudentiam. Cæterùm aſtutus etiã malns dicitur: quemadmodum Mentor aſtutus qnidem fuiſſe viſus eſt, non etiam prudens. Prudẽtis namque, & prudẽtiæ eſt, optima expetere, eáqı ſemper ſibi proponete atque actitare: at aſtutiæ, & aſtuti fuerit, coniectare ex quibuſnam demum fiant ſingula, quæ ſub actionem cadunt, eáque ſibi parare. Aſtutus igitur in huiuſmodi ac circa talia eſſe videatur. Dubitauetit quiſpiam, & admirari potuerit, quòd loquentes de moribus, déque ciuili negotio, de ſapientia dicamus. Nempe quia primùm quidem de hac re non videatur eſſe aliena conſideratio, ſi (vt diximus) eſt virtus. Item philoſophi eſt, de iis omnibus vel obiter tractare quæ in eodem fuerint. At neceſſatium, cùm de his quæ in anima loquimur, de omnibus dicete. Atqui eſt in anima ſapiẽtia, proinde alienum non fuerit de anima quoque dicere. Quemadmodum verò habet aſtutia ad prudentiã, ita de cũctis vittutibus haberi putandũ eſt: velut, inquam, ſunt virtutes, quæ naturã ſunt ſingulis ingenitæ, tanquã impulſus quidam ad fortia ac iuſta, in vnoquoque citra rationẽ: necnon de ſingulis erga eiuſmodi poſſis cognoſcete. Sunt autem tam conſuetudine quàm conſilio. At quæ cum ratione ſunt, veluti temperantia, aut fortitudo, quatenns ſunt virtutes vt ingenitæ, laudabiles. Naturalis igitur virtus ea qnæ citra rationẽ, à ratione ſeparata, parua eſt, & quæ laudatione digna nequaquã ſit, rationi & conſilio adiũcta perfectã efficit virtutẽ: ideo etiã cum ratione exercetur, neq; citra rationẽ eſt ad virtutem naturalis impulſus: neq; rurſus ratio, atque delectus admodum perficitur, vt ſit virtus citra impulſũ naturalẽ. Ideo non rectè Socrates ſentiebat, cùm diceret, virtutẽ eſſe rationes. Proficetet ſiquidẽ nihil, agendo fortia, atq; iuſta, qui neſciret, ac tationi non proponeret. Et proinde virtutẽ rationẽ eſſe, non rectè aiebat. Meliùs nunc *alij*. Nam iuxta rectã rationem honeſta agere, virtutẽ eſſe perhibent. Atne ita quidẽ rectè. Aget ſiquidẽ quiſpiã iuſta, nullo propoſito honeſtorũ, nulla cognitione, ſed irrationali aliquo impulſu. Rectè verò ita, & iuxta tectã rationẽ: ita, inquã, ſi ſicut tecta iuſſetit ratio, ita agat. Cæterùm huiuſmodi tamen actio neutiquam ſub laudem cadit. Sed melius, vt nos definimus, cũ ratione impulſum eſſe ad honeſtatẽ. Hoc namque virtus, etiàmque ſub laudem cadit. Verùm prudentia virtus, an nõ? ambigere namque quiſpiam potuerit. Verumenimvero hinc, eſſe virtutem, certum fuerit. Nam ſi iuſtitia, & fortitudo, cæteræq; vittutes, quòd honeſtorum, quæ ſub actionem cadant, laudabiles accidãt, non dubium quin prudentia quoque eorum ſit quæ ſub laudem cadunt, quæque in virtutis ordinem veniunt. Nam ad quæ fortitndo agenda impellit, in eadem etiam prudentia: in totúmque, vt ipſa præſcribit, ita etiam agit fortitudo. Proinde ſi hæc ſub laudem cadit, ea faciendo quæ præſcripſerit prudentia, etiam ſine controuerſia, prudentia ſub laudem cadit, virtúſque eſt.

A ὁ γὰρ συνετός που λέγεται τῷ δυνατὸς βουλεύσασθαι καὶ ἐν τῷ ὀρθῶς τι κρῖναι καὶ ἰδεῖν, περὶ μικρῶν τι καὶ ἐν μικροῖς ἡ κρίσις αὐτοῦ. ἔστιν οὖν ἡ σύνεσις καὶ ὁ συνετὸς μέρος τι φρονήσεως καὶ τοῦ φρονίμου, καὶ * οὐκ ἄνευ τούτου. οὐ γὰρ ἂν χωρίσαις τὸν συνετὸν τοῦ φρονίμου. ὁμοίως δ' ἂν δόξειεν ἔχειν καὶ τὰ ἐπὶ τῆς δεινότητος. ἡ γὰρ δεινότης καὶ ὁ δεινὸς, οὐκ ἔστι μὲν οὔτε φρόνησις, οὔτε φρόνιμος. ὁ μέντοι φρόνιμος δεινός. διὸ καὶ συνεργεῖ πως τῇ φρονήσει ἡ δεινότης. ἀλλὰ δεινὸς μὲν καὶ ὁ φαῦλος λέγεται, οἷον, Μέντωρ δεινὸς μὲν ἐδόκει εἶναι, ἀλλ' οὐ φρόνιμος ἦν. τοῦ γὰρ φρονίμου καὶ τῆς φρονήσεως ἐστὶ τὸ τῶν
B βελτίστων ἐφίεσθαι, καὶ τούτων προαιρετικὸν εἶναι καὶ πρακτικὸν ἀεί. τῆς δὲ δεινότητος καὶ τοῦ δεινοῦ, σκέψασθαι ἐκ τίνων ἂν ἕκαστον γένοιτο τῶν πρακτῶν, καὶ τὸ ταῦτα πορίσασθαι. δόξειεν ἂν οὖν εἶναι ὁ δεινὸς ἐν τοῖς τοιούτοις τε καὶ περὶ ταῦτα.

Ἀπορήσειε δ' ἄν τις καὶ θαυμάσειε, διὰ τί περὶ ἠθῶν λέγοντες, καὶ πολιτικῆς τινος πραγματείας περὶ σοφίας λέγομεν. ὅτι ἴσως γε πρῶτον μὲν, οὐ δ' ἀλλοτρία δόξειεν ἂν εἶναι ἡ σκέψις περὶ αὐτῆς, εἴπερ ἐστὶν ἀρετή, ὡς φαμέν. ἔτι δ' ἴσως ἐστὶ φιλοσόφου καὶ περὶ τούτων παρεπισκοπεῖν ὅσα ἐν τῷ αὐτῷ τυγχάνουσιν ὄντα. καὶ ἀναγκαῖον δὲ, ἐπεὶ περὶ τῶν
C ἐν ψυχῇ λέγομεν, περὶ ἁπάντων λέγειν. ἐστὶ δὲ καὶ ἡ σοφία ἐν ψυχῇ. ὥστε οὐκ ἄλλως περὶ ψυχῆς ποιούμεθα τοὺς λόγους. ὥσπερ δ' ἔχει ἡ δεινότης πρὸς φρόνησιν, οὕτως δόξειεν ἂν ἔχειν ἐπὶ τῶν ἀρετῶν ἁπασῶν. λέγω δ' οἷον εἰσὶν ἀρεταὶ καὶ φύσει ἐν ἑκάστοις ἐγγινόμεναι, οἷον ὁρμαί τινες ἐν ἑκάστῳ ἄνευ λόγου πρὸς τὰ ἀνδρεῖα καὶ τὰ δίκαια, καὶ καθ' ἑκάστην, καὶ πρὸς τὰ τοιαῦτα. ἔστι δὲ δὴ καὶ ἔθει, καὶ προαιρέσει. αἱ δὲ μετὰ λόγου οὖσαι, τέλος ἀρεταί εἰσιν ἐπαινεταὶ ἐπιγινόμεναι. ἔστιν οὖν ἡ φυσικὴ ἀρετὴ αὕτη ἡ ἄνευ λόγου, χωριζομένη μὲν τοῦ λόγου, μικρὰ, καὶ ἀπολειπομένη τοῦ ἐπαινεῖσθαι. πρὸς δὲ τὸν λόγον καὶ τὴν προαίρεσιν προστιθεμένη, τελείαν ποιεῖ τὴν ἀρετήν. διὸ καὶ συνεργεῖ τῷ
D λόγῳ, καὶ οὐκ ἔστιν ἄνευ τοῦ λόγου ἡ φυσικὴ ὁρμὴ πρὸς ἀρετήν. οὐδ' αὖ ὁ λόγος καὶ ἡ προαίρεσις, οὐ πάνυ τελειοῦται ὥστε εἶναι ἀρετή, ἄνευ τῆς φυσικῆς ὁρμῆς. διὸ οὐκ ὀρθῶς * Σωκράτης ἔλεγε, φάσκων εἶναι τὴν ἀρετὴν λόγους. οὐδὲν γὰρ ὄφελος εἶναι πράττειν τὰ ἀνδρεῖα καὶ τὰ δίκαια, μὴ εἰδότα, καὶ προαιρούμενον τῷ λόγῳ. διὸ τὴν ἀρετὴν ἔφη λόγον εἶναι. οὐκ ὀρθῶς· ἀλλ' οἱ νῦν βέλτιον. τὸ γὰρ κατὰ τὸν ὀρθὸν λόγον πράττειν τὰ καλά, τοῦτό φασιν εἶναι ἀρετήν· ὀρθῶς μὲν οὐδ' οὕτω. πράξειε μὲν γὰρ ἄν τις τὰ δίκαια προαιρέσει μὲν οὐδεμιᾷ, οὐδὲ γνώσει τοῦ καλοῦ, ἀλλ' ὁρμῇ τινι ἀλόγῳ· ὀρθῶς δὲ ταῦτα, καὶ κατὰ τὸν ὀρθὸν λόγον. λέγω δὲ, ὡς ἂν ὁ λόγος ὁ ὀρθὸς
E κελεύσειεν ἂν, οὕτως ἔπραξεν. ἀλλ' ὅμως ἡ τοιαύτη πρᾶξις οὐκ ἔχει τὸ ἐπαινετόν. ἀλλὰ βέλτιον, ὡς ἡμεῖς ἀφοριζόμεθα, τὸ μετὰ λόγου εἶναι τὴν ὁρμὴν πρὸς τὸ καλόν. τὸ γὰρ τοιοῦτον καὶ ἀρετὴ καὶ ἐπαινετόν. πότερον δ' ἐστὶν ἡ φρόνησις ἀρετὴ ἢ * οὔ, ἀπορήσειεν ἄν τις. οὐ μὴν ἀλλ' ἐντεῦθεν γένοιτο δῆλον ὅτι ἀρετή. εἴπερ γὰρ δικαιοσύνη, καὶ ἀνδρία, καὶ αἱ ἄλλαι ἀρεταί, διὰ τὸ τῶν καλῶν πρακτικαὶ, ἐπαινεταί εἰσι, δῆλον ὡς ἡ φρόνησις τῶν ἐπαινετῶν ἄν τις εἴη, καὶ τῶν ἐν ἀρετῆς τάξει ὄντων. ἐφ' ἃ γὰρ ἡ ἀνδρία ὁρμᾷ πράττειν, ἐπὶ ταῦτα καὶ ἡ φρόνησις. τὸ γὰρ ὅλον ὡς αὕτη προστάττει, οὕτω καὶ ἡ ἀνδρία πράττει. ὥστε * εἰ αὕτη ἐπαινετὴ τῷ ποιεῖν ἃ ἂν * ἡ φρόνησις προστάττῃ, ἥ τε φρόνησις τελείως ἂν εἴη καὶ ἐπαινετὴ * ἀρετή.

Margin notes:
γρ. ἢ οὐκ ἄ-
Nicom. lib. 6. c. ult.
Suprà cap. 1.
γρ. οὐ, ἀπορήσαιμεν.
γρ. ὁ αὐτή, mendosè.
γρ. εἰ
γρ. καὶ ἀρετή.

A πότερον δ' ἐστὶν ἡ φρόνησις πρακτική, ἢ οὔ, ἴδοι ἄν τις ἐντεῦθεν ἐπὶ τὰς ἐπιστήμας ἐπιβλέψας, οἷς ἐπὶ τὴν οἰκοδομικήν. ἔστι γάρ, ὡς φαμέν, ἐν οἰκοδομικῇ, ὁ μὲν ἀρχιτέκτων τις καλούμενος, ὁ δὲ ὑπηρετῶν τούτῳ, οἰκοδόμος· οὗτος δ' ἐστὶ ποιητικὸς οἰκίας. ἔτι δὲ καὶ ὁ ἀρχιτέκτων, καθὸ ἐστὶν ἐπὶ οἰκίας, ποιητικὸς οἰκίας. ὁμοίως δὲ ἐπὶ τῶν ἄλλων τῶν ποιητικῶν ἔχει, ἐν αἷς ἐστὶν ἀρχιτέκτων καὶ ὑπηρέτης τούτου· ποιητικὸς ἄρα τινὸς καὶ ὁ ἀρχιτέκτων ἔσται, καὶ τοῦ αὐτοῦ τούτου ποιητικὸς καὶ ὑπηρετικός. εἰ τοίνυν ὁμοίως καὶ ἐπὶ τῶν ἀρετῶν ἔχει (ὥσπερ εἰκὸς καὶ εὔλογον) καὶ ἡ φρόνησις ἂν εἴη πρακτική. αἱ γὰρ ἀρεταὶ πᾶσαι πρακτικαί εἰσιν. ἡ δὲ φρόνησις, ὥσπερ ἀρχιτέκτων τις αὐτῶν B ἐστιν. ὅπως γὰρ αὕτη προστάξῃ, οὕτως αἱ ἀρεταὶ καὶ οἱ κατ' αὐτὰς πράττουσιν. ἐπεὶ οὖν αἱ ἀρεταὶ πρακτικαί, καὶ ἡ φρόνησις πρακτικὴ ἂν εἴη. πότερον δὲ αὕτη πάντων ἄρχει τῶν ἐν τῇ ψυχῇ, ὥσπερ δοκεῖ καὶ ἀπορεῖται, ἢ οὔ; τῶν γὰρ βελτιόνων οὐκ ἂν δόξειεν, οἷον, τῆς σοφίας οὐκ ἄρχει· * ἀλλά, φασίν, αὕτη ἐπιμελεῖται πάντων, καὶ κυρία ἐστὶ προστάττουσα. ἀλλ' ἴσως ἔχει ὥσπερ ἐν οἰκίᾳ ὁ ἐπίτροπος. οὗτος γὰρ πάντων κύριος, καὶ πάντα διοικεῖ· ἀλλ' οὔπω οὗτος ἄρχει πάντων, ἀλλὰ παρασκευάζει τῷ δεσπότῃ σχολήν, ὅπως ἂν ἐκεῖνος μὴ κωλυόμενος ὑπὸ τῶν C ἀναγκαίων, ἐκκλείηται τοῦ τῶν καλῶν τι καὶ προσηκόντων πράττειν. οὕτω καὶ ὁμοίως τούτῳ ἡ φρόνησις, ὥσπερ ἐπίτροπός τίς ἐστι τῆς σοφίας, καὶ παρασκευάζει ταύτῃ σχολήν, καὶ τὸ ποιεῖν τὸ αὑτῆς ἔργον, κατέχουσα τὰ πάθη, καὶ ταῦτα σωφρονίζουσα.

Nicom. lib.6. c.vlt.

γ. ἀλλὰ φασὶν.

A Verùm prudentia ſub actionem cadit, an non? licuerit hinc noſſe cuiuis, ſpectando ſcientias, quémadmodum ædificaturam. Eſt namque in ædificatura, vt dici ſolet, vnus quidem quiſpiam architecton, Græcè, (quem nos architectum nominamus) cui ſubminiſtrat ſeſe ædificator: is domus eſt effector. Eſt ſanè architectus, effector, cuius præſcripto ad domum extruendam ſe faber accingit. Idem in reliquis effectiuis habet; in quibus eſt architectus, & eius miniſter faber; & architectus erit, & huius ipſius faber, ac miniſter. Si igitur eodem modo etiam in virtutibus habet, (quod æquum ac rationi conſentaneum,) etiam prudentia ſub actionem cadit. Quandoquidem virtutes B omnes ſub actionem cadunt, quarum prudentia tanquam architectus quidam eſt: quandoquidem vt ipſa præſcripſerit, ita virtutes, & qui ex virtutibus, agunt. Cùm igitur virtutes ſub actionem cadant, etiam ſub actionem cadet prudentia. Verùm omnibus quæ in anima, hæc imperat, vt cenſetur, paritérque ambigitur, an ſecus? Melioribus certè, vt ſapientia eſt, imperare videri par non eſt: ſed ea, vt dici ſoler, cuncta procurat, præſcribénſque domina eſt. Cæterùm forſitan, vt in ædibus habet atrienſis: is namque præeſt omnibus, diſpenſárque omnia, ſed nondum idem imperat omnibus. C Verùm domino otium parat, ne is præpeditus rerum domeſticarum neceſſitate, diſſoluatur, quominus honeſti quippiam & officioſi agat. Ita atque ſimiliter prudentia, tanquam ſapientiæ quidam atrienſis, ei otium parat, vt ſuum peragat opus, affectus cohibendo, eóſque temperando.

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΟΥΣ ΗΘΙΚΩΝ ΜΕΓΑΛΩΝ ΤΟ Β.

ARISTOTELIS STAGIRITÆ MAGNORVM MORALIVM LIBER II.

Georgio Valla Placentino Interprete.

ΚΕΦΑΛ. α'. D

Περὶ ἐπιεικείας.

Nicom. lib.5. c.14.

ΜΕΤΑ δὲ ταῦτα ὑπὲρ ἐπιεικείας δέοι ἂν τὴν ἐπίσκεψιν ποιήσασθαι, τί τέ ἐστι, καὶ ἐν τίσι, καὶ περὶ ποῖα. ἔστι δ' ἡ ἐπιείκεια, καὶ ὁ ἐπιεικής, ὁ ἐλαττωτικὸς τῶν δικαίων τῶν κατὰ νόμον. ἃ γὰρ ὁ νομοθέτης ἐξαδυνατεῖ καθ' ἕκαστα ἀκριβῶς διορίζειν, (ἀλλὰ καθόλου λέγει,) ὁ ἐν τούτοις παραχωρῶν, καὶ ταῦθ' αἱρούμενος ἃ ὁ νομοθέτης ἐβούλετο μὲν * καὶ καθ' ἕκαστα διορίσαι, οὐκ ἠδυνήθη δέ, ὁ τοιοῦτος ἐπιεικής. E οὐκ ἔστι δὲ ἐλαττωτικὸς τῶν δικαίων ἁπλῶς. τῶν μὲν γὰρ φύσει, καὶ ὡς ἀληθῶς ὄντων δικαίων, οὐκ ἐλαττοῦται, ἀλλὰ τῶν κατὰ νόμον, ἃ ὁ νομοθέτης ἐξαδυνατῶν ἀπέλιπεν.

ἢ. τὰ καθ'

CAPVT I.

De æquitate.

POST ea quæ tradidimus, par videtur vt de æquitate diſſeramus, quidque ſit, & in quibus, & circa qualia. Æquitas autem, homóque æquus is eſt qui de ſuo iure cedit, quod ei legibus competit: nam qui in iis quæ legiſlator particulatim examinatè & ad vnguem definire non poteſt, (in vniuerſum enim loquitur,) ſuo iure cedit, idq; ſequitur quod voluiſſet quidem legiſlator etiam particulatim definire, ſed non potuit: is eſt homo æquus. Porrò autem non omni iure cedit is ſimpliciter. quandoquidem quæ natura, ac verè iuſta ſunt, non diminuit, ſed ea dumtaxat quæ legiſlator deſeruit, cùm explere non poſſet.

CAPVT II. A

De Modeſtia.

MOdeſtia, ac modeſtus, ſiue æqui & boni intelligens, eſt, circa quæ & æquitas, nempe circa iuſta, quæ omiſſa à legislatore, non ſatis ad vnguem definita ſunt, vt iudex inueniatur eorum quæ legislator omittit, certóque cognoſcit à legislatore prætermiſſa, quæ iuſta ſunt; is modeſtus eſt. Itaque non citra æquitatem modeſtia. Iudicare ſiquidem, modeſti: agere verò, ad iudiciúmque perducere, æqui fuerit. B

CAPVT III.

De promptitudine.

PRomptitudo ſiue facultas illa per quam ad recta ineunda conſilia ſumus apti, eſt circa quæ & prudentia, nempe circa ea quæ ſub actionem cadunt: quippe quæ circa delectum & euitationem. Eſt ſanè non citra prudentiam. Nam prudentia horum effectrix eſt: at promptitudo ſiue recta deliberatio, habitus ſeu affectio, vel quiduis huiuſmodi, per quã facilè intelligimus quid ſit in rebus agendis factu optimum & vtiliſſimum. Et proinde promptitudinis ea videri non debẽt, quæ fortuitò rectè eueniant. C Nam quibus ratio deeſt, quid optimum ſit, conſiderans; cui bene ac feliciter aliquid euenerit, huic boni conſilij laudem haud meritò tribueris, ſed fortunatum rectè prædicaris. Nam quæ feliciter euenerint citra iudicantis rationẽ, felicitates æquũ eſt appellare. Sed nonne iuſti eſt, colloquio & conuerſatione æquale cuilibet attribuere: vt, inquam, qualis fuerit quilibet, ita cum eo ille colloquatur, an non? Id certè aſſentatoris, & delectãtis, eſſe planè videatur. Cæterùm pro cuiuſque dignitate verſari, conſuetudinémque habere cum omnibus, id iuſti & probi omnino eſſe videbitur. Dubitare etiã fortè quiſpiã poterit, an iniuriã inferre, ſit offendere ſponte, at- D que ita vt ſcias, & quem, & quomodo, & qua de cauſa. Eſt autem nocumentum & iniuria, de bonis, ac circa bona. Afferens ergo iniuriam, & iniuſtus, cognouerit & qualia bona, & qualia mala ſint. Id autem, ac talia percallere, prudentis atque prudẽtiæ eſt. Hoc modo fuerit abſurdum, vt bonum ingens prudentia, comitetur iniuſtum. An exiſtimandum non eſt, vt iniuſtum prudentia comitetur? Neque enim videt iniuſtus, nec diſcernere poteſt inter id quod ſimpliciter eſt bonum, & id quod ſibi ipſi eſt bonum, ſed in eo errat: cùm prudentiæ proprium ſit, poſſe id rectè cognoſcere. Itidem vt in medicina aliud eſt, quod ſimpliciter ſalubre intuemur, quódque ſanitatem efficiat, quòd E veratrum, & elaterium, & ſectiones, & exuſtiones ſalubres ſint, ſanitatémque prætendant. Nec tamen vt hæc ſciamus omnes, tamen medicinæ habemus ſcientiam. Non enim particulare nouimus bonum. vt, nouit medicus cui ſit hoc bonum, & quando, & qualiter affecto, in quo demum medicinæ ſcientia eſt. Salubria igitur ſimpliciter cognoſcentes, nec dum tamen continuò nos medicinæ comitatur ſcientia. Itidem iniuſtus. Quod igitur ſimpliciter eſt bonum, & tyrannis, & dominatus, & imperium nouit: verùm ſibi ne bonum, an ſecus, vel quando, vel quomodo affecto,

ΚΕΦΑΛ. β'.

Περὶ εὐγνωμοσύνης.

Ἡ δὲ εὐγνωμοσύνη καὶ ὁ εὐγνώμων ἐστὶ * περὶ ταὐτά, περὶ ἃ καὶ ἡ ἐπιείκεια· περὶ τὰ δίκαια, καὶ τὰ ἐλλελειμμένα ὑπὸ τοῦ νομοθέτου, τοῦ μὴ ἀκριβῶς διωρίσθαι, κριτικὸς ὢν τῶν ἐλλελειμμένων ὑπὸ τοῦ νομοθέτου, καὶ γινώσκων ὅτι ὑπὸ μὲν τοῦ νομοθέτου ἐλλέλειπται, ἔστι μέντοι δίκαια· ὁ τοιοῦτος εὐγνώμων. ἔστι μὲν οὖν οὐκ ἄνευ ἐπιεικείας ἡ εὐγνωμοσύνη. τὸ μὲν γὰρ κρῖναι, τοῦ εὐγνώμονος· τὸ δὲ δὴ πράττειν κατὰ τὴν κρίσιν, τοῦ ἐπιεικοῦς. χ. περὶ ταῦτα. Nicom. lib. 6. c. 11.

ΚΕΦΑΛ. γ'.

Περὶ εὐβουλίας. εἶτα ἀπορίας τινὰς λύει. α. πότερον παρακολουθεῖ τῷ ἀδίκῳ ἡ φρόνησις. β. πότερόν ἐστι πρὸς τὸν φαῦλον ἀδικία, ἢ οὔ. γ. δ. πότερόν ποτε ἡ ἀρετὴ εἰς ἐπίδοσιν βαδίζουσα μεγάλους, χείρους ποιήσει.

Ἡ δέ γε εὐβουλία ἐστὶ μὲν περὶ ταὐτὰ τῇ φρονήσει· περὶ γὰρ τὰ πρακτά ἐστι, τὰ περὶ αἵρεσιν καὶ φυγήν. ἔστι δὲ οὐκ ἄνευ φρονήσεως. ἡ μὲν γὰρ φρόνησις, πρακτικὴ τούτων ἐστίν· ἡ δὲ εὐβουλία, ἕξις ἢ διάθεσις, ἤ τι τοιοῦτον, ἡ ἐπιτευκτικὴ τῶν * ἐν τοῖς πρακτικοῖς βελτίστων καὶ συμφορωτάτων. Scrib. ἐν τοῖς πρακτοῖς διὸ οὐδὲ τὰ τοιαῦτα εὐβουλίας ἂν δόξειε τὰ ἀπὸ ταὐτομάτου συμβαίνοντα κατὰ τρόπον. οἷς γὰρ μὴ ἔστιν ὁ λόγος ὁ σκοπῶν τὸ βέλτιστον, οὐκ ἔτι ἂν εἴποις * ὡς συνέβη τι κατὰ τρόπον, τοῦτον εὔβουλον, ἀλλ' εὐτυχῆ. Leg. ᾧ συνέβη mutat numerum, more ſuo. τὰ γὰρ ἄνευ τοῦ λόγου τοῦ κρίνοντος γενόμενα κατορθώματα, εὐτυχήματά ἐστι. πότερον δέ ποτε τοῦ δικαίου ἐστί, τὸ τῇ ἐντεύξει τὸ ἴσον ἑκάστῳ ἀποδιδόναι· λέγω δέ, οἷον, ὁποῖος ἂν εἴη ἕκαστος, τοιοῦτον γιγνόμενον ἐντυγχάνειν, ἢ οὔ. τοῦτο μὲν γὰρ καὶ κόλακος καὶ ἀρέσκου δόξειεν ἂν εἶναι· ἀλλὰ τὸ κατ' ἀξίαν ἑκάστῳ ἀποδιδόναι τὴν ἔντευξιν, τοῦτο καὶ δικαίου καὶ σπουδαίου ἁπλῶς ἂν δόξειεν εἶναι. Ἀπορήσειε δ' ἄν τις καὶ τοῦτο, εἴπερ ἐστὶ τὸ ἀδικεῖν τὸ βλάπτειν ἑκόντα, καὶ εἰδότα καὶ ὅν, καὶ ὡς, καὶ οὗ ἕνεκα. ἔστι δὲ ἡ βλάβη καὶ ἡ ἀδικία ἐν ἀγαθοῖς, καὶ περὶ ἀγαθά· ὁ ἀδικῶν ἄρα καὶ ὁ ἄδικος, εἰδείη ἂν ὁποῖα ἀγαθὰ καὶ ὁποῖα κακά. τὸ δέ γε ὑπὲρ τῶν τοιούτων εἰδέναι, ἔστιν ἴδιον τοῦ φρονίμου καὶ τῆς φρονήσεως· ἄτοπον δὴ συμβαίνει, τὸ τῷ ἀδίκῳ συμπαρακολουθεῖν τὸ μέγιστον τἀγαθὸν τὴν φρόνησιν. ἢ οὐκ ἂν δόξειε παρακολουθεῖν τῷ ἀδίκῳ ἡ φρόνησις. οὐ γὰρ σκοπεῖ ὁ ἄδικος, οὐδὲ δύναται κρίνειν τὸ ἁπλῶς ἀγαθὸν καὶ τὸ αὐτῷ ἀγαθόν, ἀλλὰ διαμαρτάνει. τῆς δὲ φρονήσεως τοῦτό ἐστι, τὸ ὀρθῶς δύνασθαι ταῦτα θεωρεῖν· ὁμοίως ὥσπερ ἐπὶ τῶν κατὰ τὴν ἰατρικήν, τὸ μὲν ἁπλῶς ὑγιεινόν, καὶ τὸ ὑγιείας ποιητικόν, οἴδαμεν ἅπαντες ὅτι ἐλλέβορος καὶ τὸ ἐλατήριον, καὶ αἱ τομαί, καὶ αἱ καύσεις * ὑγιεινά εἰσι, καὶ χ. ὑγιειναί εἰσι ὑγιείας ποιητικά· ἀλλ' ὅμως οὐκ ἔχομεν τὴν ἰατρικὴν ἐπιστήμην. οὐ γὰρ ἔτι οἴδαμεν τὸ καθ' ἕκαστον ἀγαθόν, ὥσπερ ὁ ἰατρὸς οἶδε τίνι, ὅτι τοῦτ' ἀγαθόν, καὶ πότε, καὶ πῶς διακειμένῳ· ἐν τούτῳ γὰρ ἤδη ἡ ἰατρικὴ ἐπιστήμη. τὰ μὲν οὖν ἁπλῶς ὑγιεινὰ εἰδότες, ὅμως οὐκ ἔχομεν, οὐδὲ παρακολουθεῖ ἡμῖν ἡ ἰατρικὴ ἐπιστήμη. ὡς δ' αὔτως ὁ ἄδικος. ὅτι μὲν οὖν ἁπλῶς καὶ ἡ τυραννὶς ἀγαθόν, καὶ ἡ ἀρχή, καὶ ἡ ἐξουσία, οἶδεν· ἀλλ' εἰ αὐτῷ ἀγαθὸν ἢ μή, ἢ πότε, ἢ πῶς διακειμένῳ,

οὐκ ἐπὶ εἴδη. τοῦτο δέ ἐστι μάλιστα τῆς φρονήσεως. ὥστε τῷ A ἀδίκῳ οὐ παρακολουθεῖ ἡ φρόνησις. αἱρεῖται γὰρ τἀγαθά, καθ' ὃ ἂν ἀδικεῖ, τὰ ἁπλῶς ἀγαθά, οὐ τὰ αὑτῷ ἀγαθά. ὁ γὰρ πλοῦτος καὶ ἡ ἀρχή, ἁπλῶς μὲν ἀγαθόν, αὐτῷ μέντοι ἴσως οὐκ ἀγαθόν. εὐπορήσας γὰρ καὶ ἄρξας, πολλὰ κακὰ αὑτὸς ἑαυτῷ ποιήσει καὶ τοῖς φίλοις. οὐ γὰρ δυνήσεται ἀρχῇ ὀρθῶς χρήσασθαι. ἔχει δὲ καὶ τοῦτο ἀπορίαν καὶ σκέψιν, πότερόν ἐστι πρὸς τὸν φαῦλον ἀδικία, ἢ οὔ. εἰ γὰρ ἡ μὲν ἀδικία ἐστὶν ἐν βλάβῃ, ἡ δὲ βλάβη ἐν στερήσει τῶν ἀγαθῶν, οὐκ ἂν δόξειε βλάπτειν. τὰ γὰρ ἀγαθὰ ἃ αὐτῷ οἴεται εἶναι ἀγαθά, οὐκ ἀγαθά εἰσιν. ἡ γὰρ ἀρχὴ καὶ ὁ πλοῦτος τὸν φαῦλον οὐ δυνάμενον αὐτοῖς χρῆσθαι ὀρθῶς, βλάψει. εἰ οὖν αὐτὸν βλάψει παραγινόμενα, ὁ τούτων στερίσκων, οὐκ ἂν δόξειεν ἀδικεῖν. ὁ δὴ B τοιοῦτος λόγος δόξειεν ἂν εἶναι παράδοξος τοῖς πολλοῖς. πάντες γὰρ οἴονται καὶ ἀρχῇ, καὶ δυνάμει, καὶ πλούτῳ δυνατοὶ εἶναι χρῆσθαι, οὐκ ὀρθῶς ὑπολαμβάνοντες. δῆλον δὲ τοῦτο καὶ ἐκ τοῦ νομοθέτου. ὁ γὰρ νομοθέτης οὐ πᾶσιν ἐπιτρέπει τὸ ἄρχειν,* ἀλλ' ὡς εἴρηται καὶ ἡ ἡλικία, καὶ ἡ εὐπορία, ἣν δεῖ ὑπάρχειν τῷ μέλλοντι ἄρχειν, ὡς οὐ δυνατὸν ὂν παντὶ ἄρχειν ὑπάρξαι. εἰ δή τις ἀγανακτοίη ὅτι οὐκ ἄρχει, ἢ οὐδεὶς ἑαυτὸν ἐᾷ κυβερνᾶν. οὐ γὰρ ἔχεις (εἴποι ἄν τις) οὐδὲν τοιοῦτον ἐν τῇ ψυχῇ, ᾧ δυνήσει καὶ ἄρχειν καὶ κυβερνᾶν. ἡ ἐπὶ μὲν τοῦ σώματος ὁρῶμεν οὐ δυναμένους ὑγιαίνειν τοὺς τὰ ἁπλῶς ἀγαθὰ προσφερομένους. ἀλλ' εἰ μέλλει τις ὑγιαίνειν τὸ σῶμα τὸ φαῦλον, ὕδωρ αὐτῷ πρότερον, καὶ ὀλίγα σιτία προσακτέον· τῷ δὲ τὴν ψυχὴν φαύλην ἔχοντι, πρὸς τὸ μηδὲν C κακὸν ἐργάζεσθαι, ἀφεκτέον καὶ πλούτου, καὶ ἀρχῆς, καὶ δυνάμεως, καὶ ἁπλῶς τῶν τοιούτων, ὅσῳ εὐκινητότερον καὶ εὐμεταβολώτερον ψυχὴ σώματος. ὥσπερ γὰρ ὁ φαῦλος τὸ σῶμα οὕτως ἂν ἐπιτήδειος διαιτᾶσθαι, καὶ ὁ φαῦλος τὴν ψυχὴν οὕτως ἐπιτήδειος διάγειν, μηδὲν τῶν τοιούτων ἔχων. ἔχει δὲ τὸ τοιοῦτον ἀπορίαν, εἶτ' ἐπειδὰν μὴ ᾖ ἄλλα πρᾶξαι, τὰ ἀνδρεῖα καὶ τὰ δίκαια * πότ' ἂν τις πράξειεν; ἐν μὲν δὴ ταῖς φυσικαῖς ἀρεταῖς ἔφαμεν τὴν ὁρμὴν μόνον δεῖν πρὸς τὸ καλὸν ὑπάρχειν ἄνευ λόγου. ᾧ δ' ἐστὶν αἵρεσις ἐν τῷ λόγῳ, καὶ τῷ λόγον ἔχοντί ἐστιν.* ὥστε τὸ ἅμα λέγεσθαι καὶ προαιρεῖσθαι, καὶ ἡ τελεία D ἀρετὴ ὑπάρξει, ἣν ἔφαμεν μετὰ φρονήσεως εἶναι, οὐκ ἄνευ δὲ τῆς φυσικῆς ὁρμῆς τῆς ἐπὶ τὸ καλόν, οὐδ' ἐναντιοῦται ἀρετὴ ἀρετῇ. πέφυκε γὰρ ὑπείκειν τῷ λόγῳ, ἢ ὡς ἐκεῖνος προστάττει· ὥστ' ἐφ' ᾧ ἂν ἐκεῖνος ἄγῃ, ἐπὶ τοῦτο ἀποκλίνει. τὸ γὰρ βέλτιον ἐκεῖνός ἐστιν ὁ αἱρούμενος. οὔτε γὰρ ἄνευ τῆς φρονήσεως αἱ ἄλλαι ἀρεταὶ γίνονται, οὔθ' ἡ φρόνησις τελεία ἄνευ τῶν ἄλλων ἀρετῶν. ἀλλὰ συνεργοῦσί πως μετ' ἀλλήλων ἐπακολουθοῦσαι τῇ φρονήσει. οὐχ ἧττον δὲ καὶ τὰ τοιαῦτα ἀπορήσειε, πότερόν ποτε καὶ ἐπὶ τῆς ἀρετῆς οὕτως ἔχει, ὥσπερ ἐπὶ τῶν ἄλλων ἀγαθῶν τῶν τ' ἐκτὸς, καὶ τῶν περὶ σῶμα. ταῦτα γὰρ εἰς ὑπερβολὴν γινόμενα, E χείρους ποιεῖ· οἷον πλοῦτος πολὺς γινόμενος, ὑπερόπτας καὶ ἀηδεῖς ἐποίησεν· ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων ἀγαθῶν, ἀρχῆς, τιμῆς, κάλλους, μεγέθους. πότερον οὖν καὶ ἐπ' ἀρετῆς οὕτως ἔχει, ὥστε ἐάν τινι δικαιοσύνη, ἢ ἀνδρία, εἰς ὑπερβολὴν παραγένηται, χείρων ἔσται, ἢ οὔ;* φησίν. ἀλλ' ἀπὸ μὲν τῆς ἀρετῆς τιμὴ γίνεται· ἡ δὲ τιμὴ μεγάλη γενομένη, χείρους ποιεῖ. ὥστε δῆλον ὅτι (φησὶν) ἀρετὴ εἰς ἐπίδοσιν βαδίζουσα μεγέθους, χείρους ποιήσει. τῆς δὲ τιμῆς ἡ ἀρετὴ αἰτία· ὥστε καὶ ἡ ἀρετὴ ποιοίη ἂν χείρους, μείζων γενομένη. ἢ οὐ τοῦτο ἀληθές; τῆς γὰρ

Fort. ἀλλ' ὥσπερ ἢ ὁ εἰ.

Valla aliter legit. totus hic locus eſt corruptus. & mutilus. vide Nicom. li. 6. c. vlt. Vallæ cod. hîc quoque aliter.

neutiquam nouit. Id quod eſt in primis prudentiæ, & proinde iniuſti comes non eſt prudentia. Bona ſiquidem deligit, quibus affectat iniuriam: quæ certè bona ſimpliciter, nõ ipſi ſunt bona: quandoquidem opulentia, & dominatus ſimpliciter bonũ eſt, ipſi certè non fortaſſis bonũ; nam ſi opes eum dominatione coniunctas nactus fuerit, multa ſibi amicíſque nequiter faciet, quando iure vti dominatu non poteſt. Hinc ambigendum, conſiderandúmque videtur, ſitne aduerſus nequam iniuria, néene? Nam ſi in offenſione iniuria eſt, & in priuatione bonorum offenſio, neutiquam videri poteſt offendere. Siquidem quæ ſibi eſſe bona arbitratur, bona non ſunt. Nam dominatus & opulentia nequam hominem offendunt, quòd ipſis rectè vti nõ poſſit. Proinde ſi quæ aduenientia offendunt, ea bona abſtulerit, afficere non videtur iniuria. Multis eiuſmodi oratio videbitur admirabilis. Omnes ſiquidem opinantur, ſe poſſe dominatu, & imperio, & opulentia vti: neutiquam rectè ita exiſtimantes. Quod ex legiſlatore certũ eſt. Legis namque lator non omnibus ſuadet imperare, verùm (vt dictum eſt) cui ætas, cui copia non defuerit ad dominandum: quòd nimirum fieri nequeat, vt ſint omnes ad imperandum apti. Quòd ſi quiſpiam indignetur, ſe carere imperio, atque gubernatione; dixerit quiſpiam, Neque tibi ea eſt anima, vnde imperare gubernaréque poſſis. Corpore quidem cernimus ſanos eſſe eos qui iis veſcantur quæ ſint ſimpliciter bona. At ne languori ſuccumbat corpus, volens conualeſcere, aquam priùs & inediam exhibet. Ita qui nequam habuerit animam, ne quippiam mali exerceat, ei opulentia, & imperium, & dominatus, & omnino alia id genus, ſunt auferenda, quanto mobilior mutabiliórque eſt corpore anima. Nam quemadmodum improbum corpus quiſpiam ſortitus, victum debet ſibi adhibere idoneum: ita improbam animam nactus, is eſt cui ſint ea quæ memorauimus, deuitanda. Hoc etiam ambiguum eſſe poteſt, vt, cùm non ſit aliter agere fortiter quàm iuſtè, quando natura quis videatur acturus. In naturalibus quippe virtutibus, ſolum dicebamus impulſum ſine ratione ad honeſtatem eſſe oportere. Ita nimirum eſt delectus in ratione, quódque rationem habeat, vt pariter capiat, & deligat. Virtutem perfectam eſſe dicebamus, quæ cum prudentia foret, non vtique ad honeſtum citra naturalem impulſum: neque virtus virtuti aduerſabitur. Agnatum namque habet atque inſitum, vt rationi obtẽperet, vt ipſa præſcribit, vt quò agit, eò declinet. Ipſa enim eſt quæ id quod melius eſt, eligit. Et ne aliæ quidem ſine prudentia virtutes ſunt, neque prudentia abſque reſiduis virtutibus perfecta: verùm inuicem ſeſe coadiuuant, comitantes prudentiam. At nihilominus addubiter quiſpiam, nunquid ita in virtutibus habeat, quemadmodum in reliquis bonis, quæ externa, quæque in corpore? Hæc namque cùm fuerint eximia, deteriores efficiunt: ſicut opũ affluentia, elatos facit, & truculentos vel moroſos. Itidem reliqua bona, dominatus, honor, pulchritudo, magnitudo. Nunquid igitur & in virtute ita babet, vt ſi cuipiam iuſtitia, vel fortitudo fuerit exuberans, fiat deterior, an non? Cæterùm à virtute quidem honor gignitur, qui, cùm ingens fuerit, deteriores facit: & proinde virtus fecerit deteriores, cùm maior euaſerit. An id neutiquam verum? quandoquidem

etſi ſunt multa alia virtutis opera, quemadmodum ſunt, id etiam in primis eſt, vt qui eis bonis muniatur, eiſdem rectè vti poſſit. Si demum probus, aduentante ei vel honore, vel ingenti dominatu, ipſis non vtetur, neutiquam fuerit probus: neque honor neque imperium probum fecerit deteriorem, & proinde ne virtus quidem. In totum autem, quoniam à principio nobis determinatum eſt, virtutes eſſe medietates, quóque magis ſit virtus, eò magis erit medietas. Proinde quo ſublimior virtus euadet, accedétque ad magnitudinem, non modò non deteriorem, ſed etiam meliorem efficiet. Medietas namque, inter exceſſum defectúmque perturbationum erat medietas. Atque hæc quidem hactenus.

CAPVT IV.

De Continentia & Incontinentia.

DEinceps aliud nobis ſumendum eſt principium, de continentia incontinentiáque dicturis. Quemadmodum autem & virtus hæc & vitium abſurdi aliquid & miri in ſeſe habet; ita neceſſe eſt, orationem quæ de iis habebitur, miram & abſurdam videri. Nec enim hæc virtus cæteris par eſt. In aliis ſiquidem eòdem tendunt tam ratio quàm perturbationes, nec inuicem ſibi aduerſantur. At in hac, ſe inuicem oppugnant ratio & affectus. Sunt nimirum in anima vnde mali eſſe dicamur, tria, vitium, incontinentia, feritas. De vitio igitur ac virtute quid ſit, ac in quibus, à nobis ſuprà dictum eſt: modò de incontinentia ac feritate dicendum.

CAPVT V.

De Feritate.

ESt autem feritas quoddam vitium exuberans: cùm aliquem prorſus improbum videmus, ſolemus dicere eum ne hominem quidem eſſe, ſed beſtiam feram: ſicut & vitium ipſum, feritatem. Huic virtus oppoſita, nominis expers eſt: quippe quòd eiuſmodi ſupra hominem, tanquam heroica quædam, ac diuina. Eo certè hæc virtus nominis expers quòd Dei virtus nulla. Præſtantior ſiquidem omni virtute Deus, ac non virtute probus: nam tum virtus ſit Deo melior: ideo nominis expers hæc virtus, quæ feritatis vitio oppoſita eſt. Eſt nimirum diuina, & ſupra hominem virtus quædã quæ huic vitio opponitur: quòd quemadmodum feritas vitium hominem excedens euadit, ita ei oppoſita virtus.

CAPVT VI.

De Incontinentia & Continentia.

DE incontinentia & continentia dicturis, expedit nobis quæ ambiguos & contrarios ſermones admittunt, ſignificare: vt ex dubiis orationibus conſiderando, & exquirendo veritatem, ad id quod perſpiciendum eſt, perueniamus. Nam tum demum ita verum ſcrutari poterimus. Senex igitur Socrates tollebat prorſus, ac negabat eſſe incontinentiam, dicendo, neminem eſſe, qui mala facienda, ſciens eſſe mala, deligeret. Atqui incontinens, videtur ſciens mala, deligere; agi namque à perturbatione. Hac ratione incontinentiam eſſe

A ἀρετῆς εἰ καὶ ἄλλα πολλά ἐστιν ἔργα, ὥσπερ καὶ ἐστί, καὶ τοῦτο ἐν τοῖς μάλιστα, τὸ τοῖς ἀγαθοῖς τούτοις καὶ τοῖς τοιούτοις δύνασθαι ὀρθῶς παραγινομένοις χρῆσθαι. εἰ δὴ ὁ σπουδαῖος παραγινομένης αὐτῷ ἢ τιμῆς, ἢ ἀρχῆς μεγάλης, μὴ χρήσεται τούτοις, οὐκ ἔτι ἂν εἴη σπουδαῖος. οὔτε δή ἡ τιμή, οὔτε ἡ ἀρχὴ ποιήσει τὸν σπουδαῖον χείρω, ὥσπερ οὐδ' ἡ ἀρετή. τὸ δ' ὅλον ἐπειδήπερ ἡμῖν ἐν ἀρχῇ διώρισται, ὅτι εἰσὶν αἱ ἀρεταὶ μεσότητες, καὶ ἣ μᾶλλον ἀρετή, μᾶλλον ἐστὶ μεσότης· ὥστ' οὐχ ὅτι χείρω ποιήσει εἰς μέγεθος ἡ ἀρετὴ ἰοῦσα, ἀλλὰ βελτίω. ἡ γὰρ μεσότης, ἐνδείας καὶ ὑπερβολῆς τῆς τῶν παθῶν ἦν μεσότης. ταῦτα μὲν μέχρι τούτου.

B

ΚΕΦΑΛ. δ'.

Ὅτι ἐπεὶ περὶ κακίας εἴρηται, λοιπὸν ὑπὲρ ἀκρασίας καὶ θηριότητος εἰπεῖν.

Μετὰ δὲ ταῦτα ἀναγκαῖον ἐστὶν ἑτέραν ἀρχὴν ποιησαμένους, λέγειν ὑπὲρ ἐγκρατείας καὶ ἀκρασίας. Nicom. li. 7. ὥσπερ δὲ καὶ ἡ ἀρετὴ καὶ ἡ κακία αὗταί εἰσιν ἄτοποι, ὡσαύτως ἀναγκαῖον καὶ τοὺς περὶ τούτων λόγους λεχθησομένους ἀτόπους γίνεσθαι. οὐ γὰρ ὁμοία ἡ ἀρετὴ αὕτη ἐστὶ ταῖς ἄλλαις. ἐν μὲν γὰρ ταῖς ἄλλαις * ἐπὶ ταὐτὰ καὶ ὁ λόγος καὶ τὰ πάθη (γρ. ἐπὶ ταὐτὸ)
C ὁρμῶσι, καὶ οὐκ ἐναντιοῦται ἀλλήλοις· ἐπὶ δὲ ταύτης ἐναντιοῦται ἀλλήλοις ὅ, τε λόγος καὶ τὰ πάθη. ἔστι δὲ τρία τὰ ἐν τῇ ψυχῇ γινόμενα, καθ' ἃ φαῦλοι λεγόμεθα, κακία, ἀκρασία, θηριότης. ὑπὲρ μὲν οὖν κακίας καὶ ἀρετῆς τί ἐστι, καὶ ἐν τίσιν, εἴρηται ἡμῖν ἐν τοῖς ἐπάνω. νῦν δὲ ὑπὲρ ἀκρασίας καὶ θηριότητος λεκτέον ἂν εἴη.

ΚΕΦΑΛ. ε'.

Περὶ θηριότητος.

D Ἔστι δὲ ἡ θηριότης ὑπερβάλλουσά τις κακία. ὅταν γάρ τινα παντελῶς ἴδωμεν φαῦλον, οὐδ' ἄνθρωπόν φαμεν εἶναι, ἀλλὰ θηρίον· ὡς οὔσης τινὰ κακίας θηριότητα. ἡ δὲ ἀντικειμένη ἀρετὴ ταύτῃ, ἔστιν ἀνώνυμος. ἔστι δὴ ἡ τοιαύτη ὑπὲρ ἄνθρωπον οὖσα, ἡρωική τις καὶ θεία. ἀνώνυμος δέ ἐστιν αὕτη ἡ ἀρετή, ὅτι οὐκ ἔστι θεοῦ ἀρετή. ὁ γὰρ θεὸς βελτίων τῆς ἀρετῆς, καὶ οὐ κατ' ἀρετήν ἐστι σπουδαῖος. οὕτω γὰρ βελτίων ἔσται ἡ ἀρετὴ τοῦ θεοῦ. διὸ ἀνώνυμος ἡ ἀρετὴ ἡ τῇ κακίᾳ τῇ θηριότητι ἀντικειμένη. ἀλλὰ δεῖ τῇ τοιαύτῃ ἀντικεῖσθαι ἡ θεία καὶ ὑπὲρ ἄνθρωπον. ὥσπερ γὰρ καὶ ἡ κακία ἡ θηριότης ὑπὲρ ἄνθρωπόν ἐστιν, οὕτω καὶ ἡ ἀρετὴ ἡ ἀντικειμένη.

E

ΚΕΦΑΛ. ς'.

Περὶ ἀκρασίας καὶ ἐγκρατείας.

Ὑπὲρ δὲ ἀκρασίας καὶ ἐγκρατείας πρῶτον δέοι εἰπεῖν τὰ ἀπορούμενα, πρὸς τοὺς ἐναντιουμένους λόγους τοῖς φαινομένοις, ὅπως ἐκ τῶν ἀπορουμένων λόγων συνεπισκεψάμενοι, καὶ ταῦτα ἐξετάσαντες, τὴν ἀλήθειαν ὑπὲρ αὐτῶν εἰς τὸ ἐνδεχόμενον ἴδωμεν. ῥᾷον γὰρ οὕτως ἰδεῖν τἀληθές ἐστι. Σωκράτης μὲν οὖν ὁ πρεσβύτης ἀνῄρει ὅλως, καὶ οὐκ ἔφη ἀκρασίαν εἶναι, λέγων ὅτι οὐθεὶς εἰδὼς τὰ κακά, ὅτι κακά εἰσιν, ἕλοιτ' ἄν· ὁ δὲ ἀκρατὴς δοκεῖ, εἰδὼς ὅτι φαῦλά εἰσιν, αἱρεῖσθαι ὅμως, ἀγόμενος ὑπὸ τοῦ πάθους· διὰ δὴ τὸν τοιοῦτον λόγον οὐκ

γρ. οὐκ ὀρθῶς

ὥετο εἶναι ἀκρασίαν. * οὐδ' ὀρθῶς. ἄτοπον γὰρ τῷ λόγῳ τούτῳ πεισθέντας ἀναιρεῖν ὃ πιθανῶς γινώσκομεν. ἀκρατεῖς γάρ εἰσιν ἄνθρωποι, καὶ αὐτοὶ εἰδότες ὅτι φαῦλα, ὅμως ταῦτα πράττουσι· ἐπεὶ δ' ἔστιν ἀκρασία, πότερον ὁ ἀκρατὴς ἐπιστήμην τινὰ ἔχει, ᾗ θεωρεῖ καὶ ἐξετάζει τὰ φαῦλα; ἀλλὰ πάλιν οὐκ ἂν δόξειεν. ἄτοπον γὰρ τὸ κράτιστον καὶ βεβαιότατον τῶν ἐν ἡμῖν ἡττᾶσθαι ὑπό τινος. ἐπιστήμη γὰρ πάντων τῶν ἐν ἡμῖν μονιμώτατόν ἐστι καὶ βιαστικώτατον. ὥστε πάλιν ὁ λόγος οὗτος ἐναντιοῦται τῷ μὴ εἶναι ἐπιστήμην. ἀλλ' ἆρά γε ἐπιστήμη μὲν οὔ, δόξα δέ; ἀλλ' εἰ δόξαν ἔχει ὁ ἀκρατὴς, οὐκ ἂν εἴη ψεκτός· εἰ γὰρ φαῦλόν τι πράττει μὴ ἀκριβῶς εἰδὼς, ἀλλὰ δοξάζων, συγγνώμην ἄν τις ἀποδοίη προσθέσθαι τῇ ἡδονῇ, καὶ πρᾶξαι τὰ φαῦλα, μὴ ἀκριβῶς εἰδότα ὅτι οὐ φαῦλά εἰσιν, ἀλλὰ δοξάζοντα. οἷς δέ γε συγγνώμην ἔχομεν, τούτους οὐ ψέγομεν· ὥστε ὁ ἀκρατὴς, εἴπερ δόξαν ἔχει, οὐκ ἔσται ψεκτός. ἀλλ' ἔστι ψεκτός. οἱ δὴ τοιοῦτοι λόγοι ἀπορεῖν ποιοῦσιν. οἱ μὲν γὰρ οὐκ ἔφασαν εἶναι ἐπιστήμην· ἄτοπόν τι γὰρ συμβαίνει. οἱ δὲ πάλιν οὐδὲ δόξαν. καὶ γὰρ οὗτοι ἄτοπόν τι πάλιν ἐποίουν συμβαίνειν. ἀλλὰ δὴ καὶ ταῦτ' ἄν τις ἀπορήσειεν. ἐπεὶ γὰρ δοκεῖ ὁ σώφρων καὶ ἐγκρατὴς εἶναι, πότερον τῷ σώφρονι τί ποιήσει σφοδρὰς ἐπιθυμίας; εἰ μὲν οὖν ἔσται ἐγκρατὴς, σφοδρὰς δεήσει ἔχειν αὐτὸν ἐπιθυμίας. οὐ γὰρ ἂν εἴποις ἐγκρατῆ, ὅστις μετρίων ἐπιθυμιῶν κρατεῖ. εἰ δέ γε σφοδρὰς μὴ ἕξει ἐπιθυμίας, οὐκ ἔτι ἔσται σώφρων. οὐ γὰρ σώφρων ἔσται ὁ μὴ ἐπιθυμῶν, μηδὲ πάσχων οὐθέν. ἔχει δὲ καὶ τὰ τοιαῦτα πάλιν ἀπορίαν. συμβαίνει γὰρ ἐκ τῶν λόγων, καὶ τὸν ἀκρατῆ ποτε ἐπαινετὸν εἶναι, καὶ τὸν ἐγκρατῆ ψεκτόν. ἔστω γάρ τις φησὶ διημαρτηκὼς τοῦ λογισμοῦ, καὶ δοκείτω αὐτῷ λογιζομένῳ τὰ καλὰ εἶναι φαῦλα· ἡ δ' ἐπιθυμία ἀγέτω ἐπὶ τὰ καλά. οὐκοῦν ὁ μὲν λόγος οὐκ ἐάσει πράττειν, ὑπὸ δὲ τῆς ἐπιθυμίας ἀγόμενος πράξει. τοιοῦτος γὰρ ἦν ὁ ἀκρατής. πράξει ἄρα τὰ καλά. ἡ γὰρ ἐπιθυμία ἐπὶ ταῦτα ἀγέτω. ὁ δὲ λόγος κωλύσει· διημαρτημένῳ γὰρ τοῦ λογισμοῦ τῶν καλῶν. οὐκοῦν οὗτος ἀκρατὴς μὲν ἔσται, ἐπαινετὸς μέντοι. ᾗ γὰρ πράττει τὰ καλὰ, ἐπαινετός. ἄτοπον δὴ τὸ συμβαῖνον. πάλιν δ' αὖ διημαρτημένῳ τοῦ λόγου, καὶ τὰ καλὰ αὐτῷ μὴ δοκείτω καλὰ εἶναι. ἡ δ' ἐπιθυμία ἀγέτω ἐπὶ τὰ καλά. ἐγκρατὴς μὲν γε ἐστὶν ὁ ἐπιθυμῶν μὲν, μὴ πράττων δὲ ταῦτα διὰ τὸν λόγον. οὐκοῦν ὁ διημαρτηκὼς τοῦ λόγου τῶν καλῶν, * κωλύσει ὧν ἐπιθυμεῖ πράττειν· κωλύει ἄρα τὰ καλὰ πράττειν. ἐπὶ ταῦτα γὰρ ἡ ἐπιθυμία ἦγεν. ὁ δέ γε τὰ καλὰ μὴ πράττων, δέον πράττειν, ψεκτός. ὁ ἄρα ἐγκρατὴς ἔσται ποτὲ ψεκτός. ἄτοπον δὲ καὶ οὕτω τὸ συμβαῖνον. πότερον δ' ἡ ἀκρασία καὶ ὁ ἀκρατὴς ἐν ἅπασιν ἔσται, καὶ περὶ πάντα (οἷον περὶ χρήματα, καὶ τιμὴν, καὶ ὀργὴν, καὶ δόξαν· περὶ γὰρ ταῦτα πάντα δοκοῦσιν ἀκρατεῖς εἶναι) ἢ οὔ, ἀλλὰ περί τι ἀφωρισμένον ἐστὶν ἡ ἀκρασία, ἀπορήσειεν ἄν τις. τὰ μὲν οὖν τὴν ἀπορίαν παρέχοντα, ταῦτ' ἐστίν· ἀναγκαῖον δὲ λῦσαι τὰς ἀπορίας. πρῶτον μὲν οὖν τὴν ἐπὶ τῆς ἐπιστήμης. ἄτοπον γὰρ ἐδόκει εἶναι ἐπιστήμην ἔχοντα ταύτην ἀποβαλεῖν, ἢ μεταπίπτειν. ὁ δ' αὐτὸς λόγος καὶ ἐπὶ τῆς δόξης.

γρ. κωλύειν

non exiſtimauit: nequaquam rectè. Alienum namque ſit, hac ratione perſuaſos, quod factum eſt perſuaſibiliter, extinguere. Incontinentes ſiquidem ſunt homines, & iidem malorum periti. Veruntamen ea perpetrant. Quoniam igitur incontinentia eſt, numquid incontinens aliquam habet peritiam, qua inſpiciat exquirátque mala? At id non viſum fuerit cuipiam: quandoquidem alienum ſit, quod nobis potentiſſimum firmiſſimúmque eſt, vi ab aliquo ſuperari; ſiquidem ſcientia, omnium, quæ in nobis, firmiſſima, & nulli eſt obnoxia violentiæ: & proinde hæc ratio aduerſatur quominus credatur eſſe ſcientia. Cæterùm nunquid ſcientia quidem non eſt, ſed opinio? At ſi habet incontinens opinionem, vituperandus non erit. Nam ſi mali aliquid, non exactè ſciens planéque cognoſcens, ſed opinatus agat, venia dignus videatur, quòd voluptati ſe dediderit, & mala quæ ſunt, fecerit, cùm neſciret exactè haud mala ea eſſe, ſed opinaretur *tantū*. At quos venia dignos eſſe cenſemus, eos neutiquã reprehendimus. Et proinde ſi opinionem habet incontinens, vituperandus non erit. Atqui vituperandus eſt. Huiuſmodi rationes ambiguitatem obiiciunt: quandoquidem quæ ſcientiam eſſe negauerunt, abſurdum quiddam euenire compellunt: & quæ ne opinionem quidem, pariter aliena euenire oſtẽdunt. Verùm & dubitauerit hîc quiſpiam, quòd quia temperans & continens eſſe videatur, temperantíne futuræ ſint vehementes cupiditates? Quòd ſi continens erit, vehementibus agi cupiditatibus opus fuerit. Neque enim continentem dixeris, qui mediocres compeſcat cupiditates. Quòd ſi vehementes cupiditates non habeat, ne temperans quidem erit. Neque enim temperans, qui nullo modo agitur à cupiditatibus. Ambiguitatem quoque talia mouent. Contingit ſiquidem exinde rationibus, incontinentem quandoque fore laudabilem, & vituperabilem continẽtem. Si namque quiſpiam, inquit, in ratiocinando hallucinatus, vt ratiocinãti, quæ honeſta ſint, mala videantur, ac cupiditate ad honeſta ducatur; ratio quippe agere non permittit: at cupiditate allectus, aget, talis enim eſt incontinens. Aget ergo honeſta: cupiditas namque talia adducit. ſed ratio prohibebit: ratiocinio ſiquidem honeſtorum hallucinabatur. Is igitur incontinens quidem erit, verũtamen laudabilis: nam quatenus honeſta peragit, laudabilis: abſurdum id profectò euenit. Ruſus hallucinetur interim ratiocinio, & honeſta, ei minimè honeſta eſſe videantur: at cupiditate ad honeſta ducatur. Continens nimirũ eſt concupiſcens quidem, ſed non peragens id, ob rationem. Itaque qui ratiocinãdo ab iis quæ ſunt honeſta, aberrarit, prohibebitur agere, quę concupiſcit: prohibebitur ergo honeſta agere: ad hæc ſiquidẽ adduxit cupiditas. Verùm cùm honeſta agere oportuerit, non agens vituperandus eſt. Ergo continẽs quandoque erit vituperandus. Id quod valde dictu abſurdum contigerit. Verùm verò incontinẽtia & incõtinens in cunctis, & circa cuncta, (ſicut circa pecunias, & honorem, & iram, & gloriam, nã circa hæc omnia exiſtimantur eſſe,) an non; ſed circa aliquid ſit definita incontinentia, addubitauerit quiſpiã. Hęc igitur ſunt quæ faciunt dubitationẽ. At dubitationes ſoluere neceſſe eſt. Primùm igitur quæ de ſcientia habita eſt dubitatio, ita diluenda videatur: nimirũ, eſſe abſurdum, ſcientiam habere, & ipſam eijcere, vel intercidere. Eadem de opinione fuerit ratio:

nihil ſiquidem refert, ſitne opinio, an ſcientia. A Nam ſi vehemens fuerit opinio, quatenus ſtabilis eſt, & credulitate inconcuſſa, à ſciẽtia non differt, credendo ita habere vt exiſtimant, ſi habeant opiniones, ſicut Heraclitus Epheſius talem habuit, de quibus opinabatur, opinionem. Alienum vtique nihil incontinenti, ſiue habeat ſcientiam, ſiue opinionem, quam dicimus, flagitium aliquod committere Eſt quippe ſcire duplex: Vnum quidem, habere ſcientiam. Nam tum demum ſcire quempiam dicimus eam rem, cuius teneat ſcientiam. Alterum verò, ipſam exercere ſciẽtiam. Incontinens igitur eſt, qui honeſtorum tenet ſciẽtiam, ſed eam B non exercet. Cùm igitur hæc nõ exercebitur ſciẽtia, nihil eueniet alienum, committere flagitium ipſum qui teneat ſcientiam. Eſt enim quemadmodum in dormientibus. Iſti ſiquidem, cùm habeant ſcientiam, multa tamẽ in ſomnis moleſta & perpetrant, & perpetiuntur: neque enim ſcientia tum exercetur. Idem eſt de incontinente: euenit ſiquidem vt dormienti, non exercere ſcientiam: & proinde ſoluitur hoc modo dubitatio. Fuerat ſiquidem dubitatum, numquid ſcientiam incontinens eijciat, aut intercidat: quandoquidem vtrumque videbatur abſurdum. Cæterùm hinc fuerit rurſus manifeſtum, quemadmodum diximus in Analyticis, ex duabus fieri ſyllogiſmum propoſitionibus: earùmque primam vniuerſalem: ſecundam, quæ C ſub illa, particularem: veluti, Scio omnem hominem febricitantem, ſanum facere: atqui hic febricitat: ſcio igitur & hunc ſanum facere. Poſſum igitur aliquid ſcientia quidem generali ſcire, quod in particulari neſciam. Poteſt igitur ſic quoque ei qui ſcientiam habeat, euenire vt peccet. vt, Hominem omnem febricitantem ſanare *ſcio*: verùm an hic febricitet, haud ſcio. Itidem igitur in incontinente, qui habeat ſcientiam, idem error eueniet. Contigerit enim, incontinentem in vniuerſum habere ſcientiam, vt talia ſint improba, & pernicioſa: nec tamen hæc ipſa particulatim noſſe improba. Proinde ita habendo ſcientiam aberrabit: quandoquidem in vniuerſum habet, non D etiam particulariter. Non itaque hoc modo fuerit alienum, vt incontinens habendo ſcientiam, mali aliquid agat. Eſt enim ſicut in ebriis, à quibus cùm exceſſit ebrietas, & ad ſeſe redierunt, non excidit ipſis ratio, nec quidem ſcientia, quæ ſub ebrietate delituerat, fueràtque proſtrata: deinde ab ebrietate immunis, rurſus fit qui priùs erat. Ita habet incontinens. Perturbatio enim vbi ſuperior euaſit, ratiocinationem rectam facit diliteſcere: ſed ſi, vt de ebrietate dicebamus, abfuerit perturbatio, rurſus in ſeſe redit. Eſt & quædam alia de incontinente, quæ dubitationem faciebat, ratio, vbi laus incontinentem ſequebatur aliquando, & continentem vituperatio. quod neutiquam euenit. E Neque enim continens, aut incontinens, qui ratione falſus eſt, ſed qui recta inſtitutus ratione, qua tam mala quàm bona diſcernit. Incontinens quidem, qui & eiuſmodi ratione nõ perſuaſus eſt: ſed continens, qui perſuaſus, ab ipſis non agitur cupiditatibus. Neque enim cuicumque videtur patrem cædere, turpe eſſe: ſed qui cedere cõcupiſcit, & abſtinet, is continens eſt. Proinde ſi in iis neque continentia, neq; incontinentia, ne quidẽ laudabilis fuerit incontinentia, vt neq; vituperabilis cõtinentia, queadmodum videbatur. Sunt nimirum incontinẽtiæ varia genera: alias enim morbus attulit:

οὐθὲν γὰρ διαφέρει δόξαν εἶναι ἢ ἐπιστήμην. εἰ γὰρ ἔσται ἡ δόξα σφοδρὰ τῷ βέβαιον εἶναι καὶ ἀμετάπειστον, οὐθὲν διοίσει τῆς ἐπιστήμης, δόξης ἐχούσης τὸ πιστεύειν οὕτως ἔχειν ὡς δοξάζουσιν· οἷον Ἡράκλειτος ὁ Ἐφέσιος τοιαύτην ἔχει δόξαν, ὑπὲρ ὧν αὐτῷ ἐδόκει. οὐθὲν δὴ ἄτοπον τῷ ἀκρατεῖ, οὔτ' εἰ ἐπιστήμην ἔχει, οὔτ' εἰ δόξαν οἵαν λέγομεν, πράττειν τι φαῦλον. ἔστι γὰρ ἐπίστασθαι διττόν, ὧν τὸ μὲν ἐστι τὴν ἐπιστήμην ἔχειν· ἐπίστασθαι γὰρ φαμὲν τότε, ὅταν τις ἐπιστήμην ἔχῃ. τὸ δ' ἕτερον, τὸ ἐνεργεῖν ἤδη τῇ ἐπιστήμῃ. ἀκρατὴς οὖν ἐστιν ὁ ἔχων τὴν ἐπιστήμην τῶν καλῶν, οὐκ ἐνεργῶν δὲ αὐτῇ. ὅταν οὖν μὴ ἐνεργῇ τῇ ἐπιστήμῃ ταύτῃ, οὐδὲν ἄτοπόν ἐστιν αὐτὸν πράττειν τὰ φαῦλα ἔχοντα τὴν ἐπιστήμην. ὅμοιον γάρ ἐστιν ὥσπερ ἐπὶ τῶν καθευδόντων. οὗτοι γὰρ ἔχοντες τὴν ἐπιστήμην, ὅμως ἐν τῷ ὕπνῳ πολλὰ δυσχερῆ καὶ πράττουσι καὶ πάσχουσιν. οὐ γὰρ ἐνεργεῖ ἐν αὐτοῖς ἡ ἐπιστήμη. ὡσαύτως δ' ἐπὶ τοῦ ἀκρατοῦς. ὥσπερ γὰρ καθεύδοντι ἔοικε, καὶ τῇ ἐπιστήμῃ οὐκ ἐνεργεῖ. λύεται δ' ἡ ἀπορία οὕτως. ἠπορεῖτο γὰρ πότερον ὁ ἀκρατὴς ἐκβάλλει ποτὲ τὴν ἐπιστήμην, ἢ μεταπίπτει. ἄτοπον γὰρ ἀμφότερα δοκεῖ εἶναι. ἀλλὰ πάλιν ἐντεῦθεν ἂν γένοιτο φανερόν, ὥσπερ ἔφαμεν ἐν τοῖς ἀναλυτικοῖς, ἐκ δύο προτάσεων γίνεσθαι τὸν συλλογισμόν, καὶ τούτων εἶναι τὴν μὲν πρώτην καθόλου, τὴν δὲ δευτέραν ὑπ' αὐτήν τε καὶ ἐπὶ μέρους· οἷον ἐπίσταμαι πάντα τὸν πυρέττοντα ὑγιῆ ποιῆσαι· οὗτος δὲ πυρέττει· ἐπίσταμαι ἄρα καὶ τοῦτον ὑγιῆ ποιῆσαι. ἔστιν οὖν ὃ τῇ μὲν καθόλου ἐπιστήμῃ ἐπίσταμαι, τῇ δ' ἐπὶ μέρους οὐ. γίνεται οὖν ἁμαρτία τῷ τὴν ἐπιστήμην ἔχοντι, καὶ ἐνταῦθα, οἷον ἅπαντα μὲν τὸν πυρέττοντα ὑγιῆ ποιῆσαι. εἰ μέντοι οὗτος πυρέττει, οὐκ οἶδα. ὡσαύτως τοίνυν ἐπὶ τοῦ ἀκρατοῦς τοῦ τὴν ἐπιστήμην ἔχοντος ἡ αὐτὴ ἁμαρτία συμβήσεται. ἐνδέχεται γὰρ τὸν ἀκρατῆ, τὴν μὲν καθόλου ἐπιστήμην ἔχειν, ὅτι τὰ τοιαῦτα φαῦλα καὶ βλαβερά· μὴ μέντοι γε, ὅτι ἐστὶ ταῦτα φαῦλα, ἐπὶ μέρους εἰδέναι. ὥστε οὕτως ἔχων τὴν ἐπιστήμην ἁμαρτήσεται. ἔχει γὰρ τὴν καθόλου, τὴν δ' ἐπὶ μέρους οὐ. οὐδὲν οὖν ἄτοπον οὐδ' οὕτω συμβήσεται ἐπὶ τοῦ ἀκρατοῦς, τὸν ἔχοντα τὴν ἐπιστήμην φαῦλόν τι πράττειν. ἔστι γὰρ ὡς ἐπὶ τῶν μεθυόντων. οἱ γὰρ μεθύοντες, ὅταν αὐτοῖς ἡ μέθη ἀπαλλαγῇ, *πάλιν οἱ αὐτοί εἰσιν· οὐκ ἐξέπεσε δ' αὐτῶν ὁ λόγος, οὐδ' ἡ ἐπιστήμη, ἀλλ' ἐκρατήθη ὑπὸ τῆς μέθης. ἀπαλλαγέντες δὲ τῆς μέθης, πάλιν οἱ αὐτοί εἰσιν·* [οὐκ ἐξέπεσε δ' αὐτῶν ὁ λόγος, οὐδ' ἡ ἐπιστήμη.] ὁμοίως ἔχει ὁ ἀκρατὴς πάλιν. ἐπικρατῆσαν γὰρ τὸ πάθος, ἠρεμεῖν ἐποίησε τὸν λογισμόν· ὅταν δ' ἀπαλλαγῇ τὸ πάθος ὥσπερ ἡ μέθη, πάλιν ὁ αὐτός ἐστιν.* ἦν δὲ καὶ ἄλλος τις λόγος ἐπὶ τῆς ἀκρασίας ὃς παρεῖχεν ἀπορίαν, ὡς ἐπαινετοῦ ποτε τοῦ ἀκρατοῦς ἐσομένου, καὶ ψεκτοῦ τοῦ ἐγκρατοῦς. οὐ συμβαίνει δὲ τοῦτο. οὐ γάρ ἐστιν οὔτ' ἐγκρατὴς, οὔτ' ἀκρατὴς ὁ τῷ λόγῳ διεψευσμένος, *ἀλλ' ὁ λόγον ἔχων ὀρθόν, καὶ τούτῳ τὰ φαῦλ' ὄντα κρίνων καὶ τὰ καλά. καὶ ἀκρατὴς μὲν, *ὁ τῷ τοιούτῳ λόγῳ ἀπειθῶν· ἐγκρατὴς δέ, ὁ πειθόμενος, καὶ μὴ ὑπὸ τῶν ἐπιθυμιῶν ἀγόμενος. οὐδὲ γὰρ ᾧ τινι οὐ δοκεῖ πατέρα τύπτειν αἰσχρὸν εἶναι, ἐπιθυμοῦντι δὲ τύπτειν, *ὁ τούτου ἀπεχόμενος ἐγκρατής ἐστιν· ὥστε εἰ μὴ ἐστιν ἐπὶ τῶν τοιούτων μήτε ἐγκράτεια μήτε ἀκρασία, οὐδ' ἂν ἐπαινετὴ εἴη ἡ ἀκρασία, οὐδὲ ψεκτὴ ἡ ἐγκράτεια, ὥσπερ ἐδόκει. εἰσὶ δὲ τῆς ἀκρασίας αἱ μὲν νοσηματικαί,

Valla paulo aliter, minùs rectè.

Incluſa non agnoſcit Valla, vt ex ſuperioribus temerè repetita.

Nicom. lib. 7. c. 10.

Legebatur ἀλλὰ ὁ λόγον ἔχ. prorſus ineptè.

Vallo videtur aliter legiſſe.

Nicom. lib. 7. c. 7.

αἱ δὲ φύσει εἶναι νοσηματικαὶ μὲν αἱ τοιαῦται· εἰσὶ γάρ τινες οἳ A
τίλλοντες τρίχας διατρώγουσιν. εἰ οὖν τις ταύτης τῆς ἡδο-
νῆς κρατεῖ, οὐκ ἔστιν ἐπαινετός, οὐδὲ ψεκτὸς ἂν μὴ κρα-
τῇ, ἢ οὐ σφόδρα γε. φύσει δὲ, οἷον υἱόν ποτέ φασι κρι-
νόμενον ἐν δικαστηρίῳ, ὅτι τὸν πατέρα τύπτοι, ἀπολο-
γεῖσθαι λέγοντα ὅτι, Καὶ γὰρ οὗτος τὸν ἑαυτοῦ πατέρα·
γ. δοκεῖ
καὶ ἀποφυγεῖν δή. * ἔδοξε γὰρ τοῖς δικασταῖς φυσικὴν
εἶναι τὴν ἁμαρτίαν. εἰ δέ τις τοῦ τὸν πατέρα τύπτειν κρα-
τοίη, οὐκ ἐπαινετός. οὐ δὴ τὰς τοιαύτας ζητοῦμεν νῦν ἀκρα-
σίας, οὐδὲ ἐγκρατείας, ἀλλὰ καθ' ἃς ψεκτοὶ ἁπλῶς
καὶ ἐπαινετοὶ λεγόμεθα. ἔστι δὲ τῶν ἀγαθῶν τὰ μὲν ἐκ-
τός, οἷον, πλοῦτος, ἀρχή, τιμή, φίλοι, δόξα. τὰ δ' ἀναγ-
καῖα καὶ περὶ σῶμά ἐστιν, οἷον, ἁφή τε καὶ γεῦσις. ὁ οὖν B
περὶ ταῦτα ἀκρατής, οὗτος ἁπλῶς ἂν καὶ ἀκρατὴς δό-
Nicom. lib. 7. c. 6.
ξειεν εἶναι, καὶ οἷον αἱ σωματικαὶ καὶ ἣν ζητοῦμεν ἀκρα-
σίαν, ἤδη περὶ ταῦτα δόξειεν εἶναι. ἠπορεῖτο δὲ πάλιν πε-
ρὶ τί ποτέ ἐστιν ἡ ἀκρασία. περὶ μὲν οὖν τιμὴν οὐκ
ἔστιν ἁπλῶς ἀκρατής. ἐπαινεῖται γάρ πως ὁ περὶ τιμὴν
ἀκρατής· φιλότιμος γάρ τις. ὅ δ' ὅλον λέγομεν καὶ ἐπὶ
τῶν τοιούτων τὸν ἀκρατῆ, προστιθέντες, περὶ τιμὴν
ἀκρατής, ἢ δόξαν, ἢ ὀργήν. ἀλλὰ τῷ ἁπλῶς ἀκρα-
τεῖ, οὐ προστίθεμεν περὶ ἅ, ὑπάρχοντος αὐτῷ, καὶ
φανεροῦ ὄντος, ἄνευ τῆς προσθέσεως, περὶ ἅ ἐστιν. ἔστι C
γὰρ περὶ ἡδονὰς καὶ λύπας τὰς σωματικὰς ὁ ἁπλῶς
ἀκρατής. δῆλον δὲ καὶ ἐντεῦθεν, ὅτι περὶ ταῦτα ἡ ἀκρα-
Fort. εἶναι δεῖ τ.
σία· ἐπεὶ γὰρ ψεκτὸς ὁ ἀκρατής, ψεκτὰ * εἶναι τὰ ὑπο-
κείμενα. τιμὴ μὲν οὖν καὶ δόξα, καὶ ἀρχή, καὶ χρήμα-
τα, καὶ τὰ περὶ ὅσα ἄλλα ἀκρατεῖς λέγονται, οὐκ εἰσὶ
ψεκτά· αἱ δὲ ἡδοναὶ αἱ σωματικαί, ψεκταί· διὸ εἰκότως
ὁ περὶ ταύτας ὢν μᾶλλον τοῦ δέοντος, οὗτος ἀκρατὴς τε-
Nicom. lib. 7. c. 7.
λέως λέγεται. * ἐπεὶ δέ ἐστι τῶν περὶ τὰ ἄλλα ἀκρα-
σιῶν λεγομένων, ἡ περὶ τὴν ὀργὴν οὖσα, ἀκρασία ψε-
γ. ψεκτοτάτη
κτοτάτη, πότερον * ψεκτοτέρα ἐστὶν ἡ περὶ τὴν ὀργήν, D
ἢ ἡ περὶ τὰς ἡδονάς; ἔστιν οὖν ἡ περὶ τὴν ὀργὴν ἀκρα-
σία ὁμοία τῶν παίδων τοῖς πρὸς τὸ διακονεῖν προθύ-
μως ἔχουσι. καὶ γὰρ οὗτοι, ὅταν εἴπῃ ὁ δεσπότης, Δός
μοι, τῇ προθυμίᾳ ἐξενεχθέντες, πρὶν τοῦ ἀκοῦσαι ὃ δεῖ
δοῦναι, ἔδωκαν, καὶ ἐν τῇ δόσει διήμαρτον. πολλάκις γὰρ
δέον βιβλίον δοῦναι, γραφεῖον ἔδωκαν. ὅμοιον δὲ πέπον-
θε τούτῳ ὁ τῆς ὀργῆς ἀκρατής. ὅταν γὰρ ἀκούσῃ τὸ πρῶ-
τον ῥῆμα ὅτι ἠδίκησεν, ὥρμησεν ὁ θυμὸς πρὸς τὸ τιμω-
ρήσασθαι, οὐκ ἔτι ἀναμείνας ἀκοῦσαι πότερον δεῖ ἢ οὐ
δεῖ, ἢ ὅτι γε οὐχ οὕτω σφόδρα. ἡ μὲν οὖν τοιαύτη ὁρ-
μὴ πρὸς ὀργήν, εἰ δοκεῖ ἀκρασία εἶναι ὀργῆς, οὐ λίαν
ἐπιτιμητέα ἐστίν. ἡ δὲ πρὸς τὴν ἡδονὴν ὁρμή, ψεκτή E
γε· ἔστι γὰρ διαφορὰν ἔχουσα πρὸς ταύτην, διὰ τὸν
λόγον ὃς ἀποτρέπει τοῦ μὴ πράττειν. ἀλλ' ὅμως πράτ-
Lego παρὰ τὸν λόγον. h. e. quantumuis repugnante ratione, vel, διὰ τὸ ἄλογον, quod minus placet.
τει * διὰ τὸν λόγον. διὸ ψεκτή ἐστι μᾶλλον τῆς δι' ὀρ-
γὴν ἀκρασίας. ἡ μὲν γὰρ δι' ὀργὴν ἀκρασία λύπη ἐστίν.
οὐδεὶς γὰρ ὀργιζόμενος οὐ λυπεῖται· ἡ δὲ δι' ἐπιθυ-
μίαν, μεθ' ἡδονῆς. διὸ μᾶλλον ψεκτή· ἡ γὰρ δι' ἡδονὴν
ἀκρασία, μεθ' ὕβρεως δοκεῖ εἶναι. πότερον δὲ καὶ ἡ ἐγ-
Nicom. lib. 7. c. 8.
κράτεια καὶ ἡ καρτερία ταὐτόν ἐστιν, ἢ οὔ; ἡ μὲν γὰρ
ἐγκράτεια ἐστὶ περὶ ἡδονάς, καὶ ὁ ἐγκρατὴς ὁ κρατῶν
τῶν ἡδονῶν· ἡ δὲ καρτερία, περὶ λύπας. ὁ γὰρ καρτερῶν

aliæ cum natura ortum habnere. Morbo natæ ſunt
eiuſmodi, vt eorum qui vellunt capillos, & man-
ducant. Quòd ſi quiſpiam huic imperet voluptati,
non continuò laudabilis eſt: neque vituperabilis:
quatenus non imperat, aut non admodum certè.
Naturales autem, vt in iudicio conuictum olim
aiunt filium, quòd patrem cæcidiſſet, pro defenſio-
ne attuliſſe, quòd is patrem quoque ſuum cæci-
diſſet, & abſolutus fuiſſet. Naturale etenim iudici-
bus fuiſſe crimen viſum eſt. Quòd ſi quis à cæden-
do patre ſe continuerit, non continuò laudabilis.
Et ne nos quidem eiuſmodi nunc incontinentias,
& continentias quærimus, ſed per quas vituperan-
di ſunt homines ſimpliciter, vel laudandi. Bono-
rum certè quædam ſunt externa, vt opulentia, do-
minatus, honor, amicitia, gloria: quædã circa cor-
pus neceſſaria, vt tactus, & guſtus. Qui ergo circa
hæc incontinens, is incontinens ſimpliciter eſſe vi-
deatur, & vt corporalis: & quam quærimus incon-
tinẽtiam, circa hæc eſſe videbitur. Ambigitur quo-
que, circa quidnam ſit incontinentia. Circa hono-
rem quidẽ non eſt ſimpliciter incontinens. Lauda-
tur enim quodãmodo, qui circa honorem inconti-
nens: nam honoris amans videtur. Omnino autem
ſolemus, qui ſunt eiuſmodi, eos incontinentes ap-
pellare, cum adiectione quadam: *verbi gratia*, incõ-
tinens honoris, aut glorię, aut iræ. Verùm ſimplici-
ter incontinenti non accommodamus circa quæ,
vt ei adſit manifeſtum aliquod ſine appoſitione
eius circa quod ſit. Eſt enim ferè circa voluptates
& ægritudines corporis, incontinens. Hinc mani-
feſtum eſt, circa hæc verſari incontinẽtiam. Nam
quoniam incontinens vituperabilis, ſubiecta eſſe
oportet vituperabilia. Honor igitur, & gloria, &
dominatus, & pecuniæ, & circa quæcumque talia
dicuntur incontinentes, ſub vituperationẽ non ca-
dunt: at corporis voluptates vituperãdæ. Ideo non
iniuria, qui circa has magis quàm ſit par, verſatur,
is incontinens prorſus dicitur. Verùm quoniam in-
continentiarum, quæ circa alia verſari dicuntur,
quæ circa iram, maximè reprehendenda inconti-
nentia: Vtrùm magis reprehendenda eſt, quæ circa
iram, an quæ circa voluptates? Eſt igitur quæ circa
iram incontinentia, ſimilis pueris ad ſubminiſtran-
dum promptis. His namque cùm dixerit dominus,
Cedo mihi: promptitudine erecti, antequam au-
dierint quid ſit ſubminiſtrãdum, ſuggerere ſolent,
& inter ſuggerendum hallucinantur. Sæpe enim
liber fuit exhibendus, & graphium dedère. Itidem
incontinens, iræ ſuccumbit. Cùm primùm enim
audierit verbum, quòd quiſpiam affecit iniuria, ira
ad vlciſcendum inſultat, neutiquam patiens audi-
re, expediátne, an non, vel non ita vehementer.
Huiuſmodi igitur ad iram impulſus, quæ iræ de-
putatur incontinentia, non admodum videtur in-
ceſſenda. At ad voluptatẽ impulſus, ſub reprehen-
ſionem cadit. Sunt nãque diſtincta in ipſa, ob ratio-
nẽ quæcumq; auertunt ne agatur aliquid: & tamẽ
ob rationem agitur. Ideo magis eſt quàm per iram
reprehendenda incontinentia voluptatis: quando-
quidem per irã incontinẽtia, ægrimonia eſt. nemo
ſiquidẽ ſtomachatus non ægreſcit: at ex concupi-
ſcẽtia, cum voluptate. Idcirco magis vituperabilis,
quòd ex voluptate incontinentia abeſſe à conuitio
nũ videtur. Vtrùm verò tolerantia, & continentia
idem eſt, an non? Nam continentia, necnon conti-
nens, circa voluptates eſt, ipſas coercendo: at to-
lerantia, circa ægrimonias: ſiquidem patiens,

ac ſuſtinens ægrimonias, is tolerans eſt. Rurſus incontinentia, & mollities, idem non eſt. Mollities ſiquidem, & mollis, eſt ſuccumbens laboribus, non certè omnibus, ſed quos alius aliquis neceſſariò duxerit ſuſtinendos. Incontinens verò, qui voluptates ſuſtinere non poſſit, ſed remolleſcens ab eis agatur. Eſt porrò quiſpiam intemperans appellatus: nunquid igitur intemperans idem quod incontinens, atque ipſe idem incontinens, quod intemperans? Nempe intemperans eiuſmodi eſt, vt quæ agit, eadem & optima & commodiſſima ſibi eſſe arbitretur: nec vllam habet rationem, quæ eius videatur aduerſari voluptatibus. At incontinens habet rationem, quæ aduerſatur ei, in ijs ad quæ cupiditate agitur. Vter autem curatu facilior, intemperans an incontinens? Certè hac quidem ratione intemperans curatu facilior videatur. Nam ſi ratio ei aduenerit, quæ mala eſſe doceat, ipſe non operabitur. At incontinenti non deeſt ratio, & tamen agit mala, proinde homo huiuſmodi incurabilis eſſe videbitur. Cæterùm vtrùm deteriùs afficitur cui nihil adeſt boni, nec quod per illud exiſtit, quàm ille, cui quod honore præcellit, malè affectum eſt? Eſt nimirum incontinens, qui bonum obtinet, rectam rationem, cùm intemperans non habeat. Cùm ergo ratio vtriuſq; principatum obtineat, incontinentis honoratiſſimum principium præſtò eſt, quod ab intemperante abeſt. Ergo incontinente intemperans deteriùs habet. Rurſus, vt ſuprà mentionem fecimus de feritatis vitio, non eſt ipſum in fera ſpectare, ſed in homine. Feritatis ſiquidem nomen adeptum eſt id vitium, ob ſingularem improbitatem. Sed cur in fera nihil? nempe quòd improbum in fera principium non ſit. Eſt ſiquidem ratio principium. Enimvero vter plura mala patrauerit, leóne aliquis an Dionyſius, ſiue Phalaris aut Clearchus, aut alius quis ex iſtis improbis hominibus? An perſpicuum eſt, iſtos? quando enim ineſt *malè agenti* principium deprauatum ac malum, multum id confert: at in fera nullum prorſus eſt principium. Ita igitur improbum eſt in ipſo intemperante principium. Nam quatenus quæ mala ſunt, committit, etiam ratio ei adſtipulatur, cenſetque ea eſſe peragenda, quia improbum in ipſo eſt principium. At in continente ſanum principium eſt, vt hinc melior incontinens intemperante eſſe videatur. Sunt etiam incontinentiæ binæ ſpecies. Vna quidem prorumpens, & improuiſa, & confeſtim proueniens: velut cùm ſpecioſam viderimus mulierem, & confeſtim afficimur, & ab affectu erumpit impulſus ad aliquid perpetrandum, quod fortaſſe non expediat. Altera verò, velut quædam imbecillitas, quæ cum ratione inſurgit auertente. Prior igitur non admodum ſub reprehenſionem cadere videbitur: quandoquidem etiam virtutis ſtudioſis poteſt euenire, calidis, & ingenioſis. Secunda autem, frigidis, & melancholicis: tales nimirum reprehendendi. Præterea ſi quis munire ſe ratione anteuerterit, poterit non affici: vt ſi ſcierit venturam formoſam mulierem; conuenit igitur ſe cohibere. Nam qui eiuſmodi ratione præuenerit, ex obuia viſione incontinens non commouebitur, nec turpe quicquam aget. Verùm qui ratione cognouerit indecens aliquid, ad ídque voluptate delabetur, & remolleſcet, is multò magis reprehendendus. Neque enim probus vnquam eiuſmodi fuerit incontinens. Ratio namque præueniens ſe,

A καὶ ὑπομένων τὰς λύπας, οὗτος καρτερικός ἐστι. πάλιν ἡ ἀκρασία καὶ ἡ μαλακία οὐκ ἔστι ταὐτόν. ἡ μὲν γὰρ μαλακία ἐστί, καὶ ὁ μαλακὸς ὁ μὴ ὑπομένων πόνους, οὐχ ἅπαντας δέ, ἀλλ' οὓς ἀναγκαίως ἂν ἄλλος τις ὑπομείνειεν· ὁ δ' ἀκρατής, ὁ μὴ δυνάμενος ὑπομένειν ἡδονάς, ἀλλὰ καταμαλακιζόμενος, καὶ ὑπὸ τούτων ἀγόμενος. ἔστι οὖν πάλιν τις καλούμενος ἀκόλαστος. πότερον οὖν ὁ ἀκόλαστος ἀκρατής, καὶ ὁ ἀκρατὴς ὁ αὐτός, ἢ οὔ; ὁ μὲν γὰρ ἀκόλαστος τοιοῦτός τις, οἷος οἴεσθαι ἃ πράττει, ταῦτα καὶ βέλτιστα εἶναι αὐτῷ καὶ συμφορώτατα, καὶ λόγον οὐδένα ἔχειν ἐναντιούμενον τοῖς αὐτῷ φαι-

B νομένοις ἡδέσιν· ὁ δὲ ἀκρατής, λόγον ἔχει ὃς ἐναντιοῦται αὐτῷ, ἐφ' ἃ ἡ ἐπιθυμία ἄγει. πότερον δὲ εὐιατότερος ὁ ἀκόλαστος ἢ ὁ ἀκρατής; οὕτω μὲν οὖν οὐ δόξειεν ἂν ὁ ἀκρατής· ὁ γὰρ ἀκόλαστος, εὐιατότερος. εἰ γὰρ αὐτῷ λόγος ἐγγένοιτο ὁ διδάξων ὅτι φαῦλα, οὐκ ἔτι πράξει. τῷ δέ γε ἀκρατεῖ ὑπάρχει ὁ λόγος, καὶ ὅμως πράττει. ὥστε ἂν ὁ τοιοῦτος δόξειεν ἀνίατος εἶναι. ἀλλὰ πότερον διάκειται χεῖρον ᾧ μηδὲν ἀγαθὸν τι ὑπάρχει, καὶ τῷ κατὰ ταῦτα; ἢ δῆλον ὅτι ἐκεῖνος, καὶ ὅσῳ γε ὅτι τιμιώτερον, κακῶς διάκειται. ἔστι τοίνυν ὁ μὲν ἀκρατής, ἀγαθὸν ἔχων τὸν λόγον ὀρθὸν ὄντα· ὁ δὲ ἀκόλαστος * οὐκ

C ἔχει, ὅτι ἐστὶν ὁ λόγος ἑκάστου ἀρχή. τοῦ μὲν οὖν ἀκρατοῦς ἡ ἀρχὴ τιμιώτατον ὄν, εὖ διάκειται· τοῦ δὲ ἀκολάστου, κακῶς, ὥστε χείρων ἂν εἴη ὁ ἀκόλαστος τοῦ ἀκρατοῦς. ἔτι ὥσπερ καὶ ἐπὶ τῆς θηριότητος ἧς ἐλέγομεν κακίας, οὐκ ἔστιν ἰδεῖν ἐν θηρίῳ οὖσαν, ἀλλ' ἐν ἀνθρώπῳ. ἡ γὰρ θηριότης ὄνομά ἐστιν τῇ ὑπερβαλλούσῃ κακίᾳ. διὰ τί δ' οὐδέν, ἢ ὅτι ἡ ἀρχὴ φαύλη ἐν θηρίῳ οὐκ ἔστιν; ἔστι δὲ ἡ ἀρχὴ ὁ λόγος. ἐπεὶ πότερον ἂν πλείω κακὰ ποιήσειε λέων, ἢ Διονύσιος, ἢ Φάλαρις, ἢ Κλέαρχος, ἢ τις τούτων τῶν μοχθηρῶν; ἢ δῆλον ὅτι οὗτοι; ἡ γὰρ ἀρχὴ ἐνοῦσα φαύλη, μεγάλα συμβάλλεται. ἐν

D δὲ θηρίῳ ὅλως οὐκ ἔστιν ἀρχή. ἐν μὲν οὖν τῷ ἀκολάστῳ ἔνεστιν ἀρχὴ φαύλη. ἢ γὰρ πράττει φαῦλα ὄντα, καὶ ὁ λόγος σύμφησι ταῦτα, καὶ δοκεῖ αὐτῷ ταῦτα δεῖν πράττειν, φαῦλος· ἐν αὐτῷ δ' ἡ ἀρχὴ ἔνεστιν ὑγιής. διὸ βελτίων ἂν δόξειεν εἶναι ὁ ἀκρατὴς τοῦ ἀκολάστου. ἔστι δὲ καὶ τῆς ἀκρασίας δύο εἴδη· ἡ μέν, προπετική τις καὶ ἀπρονόητος, καὶ ἐξαίφνης γινομένη· οἷον, ὅταν ἰδόντες καλὴν γυναῖκα, εὐθέως τι ἐπάθομεν, καὶ ἀπὸ τοῦ πάθους ὁρμὴ ἐγένετο πρὸς τὸ πρᾶξαί τι ὧν ἴσως οὐ δεῖ· ἡ δ' ἑτέρα, οἷον ἀσθενική τις ἡ μετὰ λόγου οὖσα ἀποτρέποντος· ἐκείνη μὲν οὖν, οὐδ' ἂν λίαν δόξειεν εἶναι ψεκτή. καὶ γὰρ ἐν τοῖς σπουδαίοις ἡ τοιαύτη ἐγγίνεται, ἐν τοῖς θερμοῖς καὶ εὐφυέσιν· ἡ δὲ ἐν τοῖς ψυχροῖς καὶ μελαγχολικοῖς· οἱ δὲ τοιοῦτοι ψεκτοί· ἔτι τὶ ἐπὶ τῷ λόγῳ * προλαβόντα, μηδὲν παθεῖν, εἰ οἶδε ὅτι ἥξει γυνὴ εὐπρόσωπος. δεῖ οὖν καταλαμβάνειν αὐτόν. τῷ δὴ τοιούτῳ λόγῳ προκαταλαβὼν ὁ ἐκ τῆς προσφάτου φαντασίας ἀκρατής, οὐδὲ πείσεται οὐδὲ πράξει οὐδὲν αἰσχρόν· ὁ δὲ τῷ λόγῳ μὲν εἰδὼς ὅτι οὐ δεῖ, πρὸς δὲ τὴν ἡδονὴν ἐνδιδοὺς καὶ καταμαλακιζόμενος, ὁ τοιοῦτος ψεκτότερος. * οὔτε γὰρ ὁ σπουδαῖος οὐδέποτε οὕτω γένοιτ' ἂν ἀκρατής· ὅ,τι λόγος προκαταλαβών,

Valla longè aliter: locus mendoſus eſt.

Lego, οὐκ ἔχει. ἐπεὶ ὁ λ atque ita omnino videtur emendandum.

Legebatur, προσλαβεῖν, nullo ſenſu.

Malim, ὅτι γὰρ σπ. οὐδ' ὁ οὐτ.

Valla, εἴασεν. lego, ἰάσεται. Totus locus malè à Valla tractatus: qui ſic vertendus, *Neque enim qui fuerit iſto modo incontinens, in virum probum euadere vtique poſſit: & ratio præueniens* (quod de alterius generis cõtinente modò dicebatur) *ſanare eum nequaquam potuerit: quippe quum inſit in ipſo ratio, cuius imperio nõ apparet, &c.*

οὐκ ἂν* εἴασεν. ἡγεμὼν γάρ ἐστιν ἐν αὐτῷ ὑπάρχει, ᾧ οὔτε πειθαρχεῖ, ἀλλὰ τῇ ἡδονῇ ἐνδίδωσι, καὶ καταμαλακίζεται, καὶ ἐξασθενεῖ πως. πότερον δὴ ὁ σώφρων ἐγκρατής ἐστιν, ἠπορήθη μὲν ἐν τοῖς ἐπάνω, νῦν δὲ λέγωμεν. ἔστι γὰρ ὁ σώφρων καὶ ἐγκρατής· ὁ γὰρ ἐγκρατής ἐστιν, οὐ μόνον ὁ ἐπιθυμιῶν ἐνουσῶν ταύτας κατέχων διὰ τὸν λόγον, ἀλλὰ καὶ ὁ τοιοῦτος ὤν, οἷος καὶ μὴ ἐνουσῶν ἐπιθυμιῶν, τοιοῦτος εἶναι οἷος εἰ ἐγγένοιτο κατέχειν. ἔστι δὲ σώφρων, ὁ μὴ ἔχων ἐπιθυμίας φαύλας, τόν τε λόγον ὀρθὸν τὸν περὶ ταῦτα· ὁ δὲ ἐγκρατὴς ὁ ἐπιθυμίας ἔχων φαύλας, τὸν δὲ λόγον τὸν περὶ ταῦτα ὀρθόν· ὥστ' ἀκολουθήσει τῷ σώφρονι ὁ ἐγκρατής, καὶ ἔσται σώφρων· ὁ μὲν γὰρ σώφρων, ὁ μὴ πάσχων· ὁ δ' ἐγκρατής, ὁ πάσχων, καὶ τούτων κρατῶν, ἢ ὁ οἷός τε πάσχειν. οὐδέτερον δὲ τούτων τῷ σώφρονι ὑπάρχει. διὸ οὐκ ἔστιν ὁ ἐγκρατὴς σώφρων. πότερον δὲ ὁ ἀκόλαστος ἀκρατής ἐστιν, ἢ ὁ ἀκρατὴς ἀκόλαστος, ἢ οὐδέτερον ἑτέρῳ ἀκολουθεῖ; ὁ μὲν γὰρ ἀκρατής ἐστιν οὗ ὁ λόγος τοῖς πάθεσι μάχεται· ὁ δὲ ἀκόλαστος, οὐ τοιοῦτος, ἀλλ' ὁ πράττων τὰ φαῦλα, ἅμα τὸν λόγον σύμψηφον ἔχων. οὐδὲ δὴ ὁ ἀκόλαστος οἷος ἀκρατής, οὐδ' ὁ ἀκρατὴς οἷος ὁ ἀκόλαστος. ἔτι δὲ φαυλότερος ὁ ἀκόλαστος τοῦ ἀκρατοῦς. δυσιατότερα γὰρ τὰ φυσικὰ τῶν ἐξ ἔθους γενομένων. καὶ γὰρ τὸ ἔθος διὰ τοῦτο δοκεῖ ἰσχυρὸν εἶναι, ὅτι εἰς φύσιν καθίστησιν. ὁ μὲν οὖν ἀκόλαστος αὐτὸς τοιοῦτός ἐστιν οἷος φαῦλός τις τῇ φύσει εἶναι. διὰ τοῦτο καὶ ἀπὸ τούτου ὁ λόγος φαῦλος ἐν αὐτῷ ἐστι. ἀλλ' ὁ ἀκρατὴς οὐχ οὕτως. οὐ γὰρ ὅτι αὐτὸς τοιοῦτός ἐστιν, * ὁ λόγος οὐ σπουδαῖος. φαῦλον γὰρ αὐτὸν ἔδει εἶναι, εἰ αὐτὸς τῇ φύσει τοιοῦτος ἦν οἷος ὁ φαῦλος. ὁ μὲν οὖν ἄρα ἀκρατὴς ἔθει ἔοικε φαῦλος εἶναι, ὁ δὲ ἀκόλαστος φύσει. * δυσιατότερος γὰρ ὁ ἀκόλαστος. τὸ μὲν γὰρ ἔθος ἄλλῳ ἔθει ἐκκρούεται, ἡ δὲ φύσις οὐδενὶ ἐκκρούεται. πότερον δὴ * ἐπεὶ πρόεστιν ὁ ἀκρατὴς τοιοῦτος, οἷος εἰδέναι καὶ μὴ διεψεῦσθαι τῷ λόγῳ· ἔστι δὲ καὶ ὁ φρόνιμος τοιοῦτος, ὁ τῷ λόγῳ τῷ ὀρθῷ ἕκαστα θεωρῶν· πότερον ἐνδέχεται τὸν φρόνιμον ἀκρατῆ εἶναι, ἢ οὔ; ἀπορήσειε γὰρ ἄν τις τὰ εἰρημένα· ἐὰν δὲ παρακολουθήσωμεν τοῖς ἔμπροσθεν εἰρημένοις, οὐκ ἔσται ὁ φρόνιμος ἀκρατής. ἔφαμεν γὰρ τὸν φρόνιμον εἶναι, οὐχ ᾧ ὀρθὸς λόγος μόνον ὑπάρχει, ἀλλ' ᾧ καὶ τὸ πράττειν τὰ κατὰ τὸν λόγον φαινόμενα βέλτιστα. εἰ δὲ πράττει τὰ βέλτιστα ὁ φρόνιμος, οὐδ' ἂν ἀκρατὴς εἴη ὁ φρόνιμος· ἀλλ' ὁ τοιοῦτος δεινὸς μέν ἐστι. * διῃρήμεθα γὰρ ἐν τοῖς ἐπάνω τόν τε δεινὸν καὶ τὸν φρόνιμον ὡς ἑτέρων ὄντων. περὶ μὲν γὰρ ταὐτά· ἀλλ' ὁ μὲν πρακτικὸς * περὶ ἃ δεῖ, ὁ δ' οὐ πρακτικός. τὸν οὖν δεινόν, ἀκρατῆ ἐνδέχεται εἶναι. οὐ γὰρ πρακτικὸς περὶ ἃ καὶ δεινός. τὸν φρόνιμον δ' οὐκ ἐνδέχεται ἀκρατῆ εἶναι.

Legebatur, ὁ λόγος ἐστ. nullo ſenſu.

※ δυσιατώτερος

Scribo, ἐπίστασθαι δεῖ.

Lib. 1. c. vlt.

Fort. περὶ ἃ δεινός, i. ſicut mox.

ΚΕΦΑΛ. ζ.

Περὶ ἡδονῆς.

Μετὰ δὲ ταῦτα λεκτέον ἂν εἴη περὶ ἡδονῆς. ἐπειδήπερ ὑπὲρ εὐδαιμονίας ἐστὶν ὁ λόγος· τὴν δ' εὐδαιμονίαν οἴονται πάντες ἤτοι ἡδονὴν εἶναι, καὶ τὸ ἡδέως ζῆν, ἢ οὐκ ἄνευ γε ἡδονῆς. οἱ δὲ καὶ τῇ ἡδονῇ δυσχεραίνοντες, καὶ οὐκ οἰόμενοι δεῖν τὴν ἡδονὴν ἐναριθμεῖσθαι τοῖς ἀγαθοῖς, ἀλλά τοι γε ἄλυπον προστιθέασιν. ἐγγὺς οὖν τὸ

A non permiſerit. dux ſiquidem ea in ipſo probo exiſtit. Cui non obtemperat improbus, ſed voluptati deditus & remolleſcit, & quodammodo effœminatur. Vtrùm verò temperans ſit continens, quod ſuprà fecimus ambiguum, nunc diſſeramus. Eſt igitur temperans, & continens: nam continens, nõ ſolùm eſt præſentes cupiditates cohibens, verùm etiam talis, vt ſi nullæ adſint cupiditates, ita inſtructus, vt eas poſſit cohibere. Eſt autem temperans, qui nullas habeat cupiditates malas, rectæque rationi circa hæc inſiſtat; at continens qui malas habet cupiditates, & aduersùm ipſas rectam rationem. Proinde temperantem continens comitatur, B eritque temperans continens. Siquidem temperans non afficitur, continens verò afficitur quidem, ſed compeſcit affectus, vel qui poteſt affici, *ita vt non ſuccumbat*. Temperanti autem iſtorum eſt neutrum: ideo contiuens, temperans non eſt. Vtrùm intemperans incontineus, an incontinens intemperans, aut neuter alterum comitatur? Incontinens enim eſt, cuius ratio perturbationes oppugnat: at intemperans, non huiuſmodi, ſed qui mala agit, ſimúlque incontinens adſtipulantem habet rationem. Non itaque intemperans, qualis incontinens: neque incontinens, qualis intemperans. Præterea, C improbior incontinente eſt intemperans. Curatu enim difficiliora quæ naturalia, quàm quæ ex conſuetudine gignuntur. Ob hoc ſiquidem valida eſſe videtur conſuetudo, quòd naturæ inſideat. Intemperans igitur eiuſmodi, cuiuſmodi quiſpiam natura eſt: ob hoc, & hac de cauſa, in ipſo improba ratio eſt. Neque talis eſt incontinens, quia nequidem ratio eiuſmodi, non proba. Oportuit namque ipſam eſſe improbam, ſi foret natura qualis eſt improbus. Incontinens igitur, conſuetudine malus eſſe videbitur: vt naturâ, intemperans. Curatu namque longè difficilior intemperans: quandoquidem conſuetudo, conſuetudine exploditur. at na- D tura à nemine extrudi poteſt. Vtrùm autem, cùm ſit incontinens eiuſmodi, vt norit, & non cedat rationi, ſitque prudens huiuſmodi, vt recta ratione ſingula perpendat, acciderit vt incontinens ſit prudens, an non? Ex his enim quæ dicta ſunt, ambigere quiſpiam potuerit. Verùm ſi quæ à nobis antea dicta ſunt, ſuſcipere voluerimus, non erit prudens incontinens. Dicebamus namque prudentem eſſe, non cui recta ratio modò ineſſet, verùm etiam quæ ex ratione optima videretur, & proinde incontinens, non fuerit prudens. Cæterùm talis, aſtutus quidem eſt. Diſtinximus ſiquidem paulo antè aſtutum à prudente, vt qui inter ſe differrent: verſan- E tur enim illi quidem circa eadem, verùm interim vnus quidem circa hæc ſolers, alter verò non ſolers. Aſtutum igitur incontinentem eſſe contingit. Neque enim ſolers, circa quæ & aſtutus. Prudentem verò, incontinentem eſſe non contingit.

CAPVT VII.

De voluptate.

Poſt hæc de voluptate differendum eſt, cùm de felicitate ſit nobis oratio. Felicitatem arbitrantur omnes aut voluptatem eſſe, & vitam delectabilem, aut non citra voluptatem. At qui voluptatem vrgent, nec inter bona enumerandam eſſe exiſtimant, ſaltem hoc felicitati coniunctum eſſe volunt, vt ſit doloris omnis expers, ipſam citra ægritudinem eſſe voluerunt. Sine ægritudine

eſſe igitur, vicinum voluptati eſt. Quapropter de voluptate quoque dicendum, nõ modò quia etiam alij ita arbitrantur, verumetiam quòd nobis de voluptate dicere neceſſarium eſſe cenſeamus. Nam cum de felicitate nobis ſit oratio, felicitatémq; definierimus, planéq; dixerimus in vita perfecta eſſe virtutis actionem, ſitque virtus circa voluptatem, & ægritudinem; de voluptate dicere neceſſe eſt, quandoquidem citra voluptatem non eſt felicitas. Primùm itaque dicimus, quod nonnulli ferunt, voluptatem in numerum bonorum non venire exiſtimantes. Aiunt nanque primò ortum eſſe voluptatem. At ortum, quiddam imperfectum: bonum porrò, imperfecti locum nunquã obtinere. Secundo loco, Voluptates eſſe quaſdam improbas: at improbitatem, nunquam bonum admittere. Rurſus quòd gignatur in omnibus. Nam & malo, & improbo, & feræ, & cicuri ſiue pecudi deputatur: at bonum, malis immiſceri, nefas, & nequidem multis commune eſt. Quódque non potentiſſimum, voluptas: at bonum, potentiſſimum. Quódque honeſta agendi, ſit impedimentum. Nam quod honeſta agere prohibeat, bonum quî poteſt eſſe? Primùm igitur primo occurrendum, de ortu, ratióq; diluenda, quòd neutiquam vera ſit. Eſt igitur in primis non omnis voluptas, ortus. Nam quæ ab inſpiciendo voluptas gignitur, ortus non eſt: nec quæ ab audiendo, & olfaciendo. Neque enim ex egeſtate procreata, quemadmodum in alijs, vt ex comedendo, vel bibendo. Hæ namque ex egeſtate, & redundantia fiunt, aut ſaturando egeſtatem, aut redundantiæ auferendo. ideo ortus eſſe videntur. At egeſtas, & redundãtia, ęgritudo: igitur ęgritudo hic, vbi ortus voluptatis. Atqui in ſpectãdo, & audiẽdo, & olfaciendo, non eſt vt ægritudo antecedat: nemo ſiquidem qui ſpectando delectatur, aut olfaciẽdo, priùs triſtatus eſt. Itidem in cogitatione: poteſt enim contemplanti rem aliquam, delectatio eſſe citra præcedentem ægritudinem: & proinde fuerit voluptas aliqua, quæ ortus non eſt. Quòd ſi voluptas, (vt eorum dictat oratio,) ideo bonum non eſt, quia ortus: éſtque voluptas aliqua, quæ ortus non eſt: fuerit vtique bonum, voluptas. Atqui in totum non eſt voluptas ortus: nam neque quæ à comedendo & bibendo voluptates, ortus dici poſſunt. Verùm hallucinantur qui has voluptates ortus eſſe perhibent. Putant ſiquidem, quoniam prolatis rebus, *vel inter ſumendũ cibum*, gignitur voluptas, ob hoc ortum eſſe: ſed non eſt: quandoquidem enim eſt pars animę quędam, qua oblectamur: ſimul prolatis, quibus indigebamus, rebus, ea pars animæ, quatenus exercetur, & mouetur, oblectatur. Atqui motus ipſius, & exercitium, voluptas eſt: quòd cũ prolatis rebus ea pars animæ exerceatur, aut propter ipſius actionem, ortum eſſe cenſent voluptatum: quòd certa ſit rerum prolatio, animæ tamen pars, incerta: perinde atque ſi quis hominem eſſe opinetur corpus, quòd id ſub ſenſum cadat, nõ autem animam: verùm eſt anima. Itidem & in hoc. Eſt namque pars quædam animæ, qua oblectamur, quæ, ſimul atque res prolatæ ſunt, exercetur: ideo nulla voluptas eſt ortus. Verùm & conuerſio, (inquiunt,) in naturam, quæ ſub ſenſum cadit. Nam non conuertentibus ſeſe in naturam, voluptas eſt. Siquidem conuertendo naturæ egeſtatem, fit exaturatio. At (vt diximus) fieri poteſt vt ſine vlla egeſtate fiat oblectatio. Siquidem egeſtas, ægritudo.

A ἀλύπως, τῆς ἡδονῆς ἐστι. διὰ τοῦτο λεκτέον περὶ ἡδονῆς, οὐ μόνον δὲ διότι καὶ οἱ ἄλλοι οἴονται δεῖν· ἀλλὰ δὴ ἀναγκαῖόν ἐστιν ἡμῖν λέγειν περὶ ἡδονῆς. ἐπειδὴ γὰρ περὶ εὐδαιμονίας ἡμῖν ἐστὶν ὁ λόγος, τὴν δ' εὐδαιμονίαν διωρισάμεθα, καὶ φαμὲν εἶναι ἀρετῆς ἐνέργειαν ἐν βίῳ τελείῳ· ἡ δ' ἀρετή ἐστι περὶ ἡδονὴν καὶ λύπην· ἐπειδήπερ οὐκ ἔστιν ἡ εὐδαιμονία ἄνευ ἡδονῆς. πρῶτον μὲν οὖν εἴπωμεν ἅ τινες λέγοντες, οὐκ οἴονται δεῖν τὴν ἡδονὴν, ὡς ἐν ἀγαθοῦ μέρει λαμβάνειν. πρῶτον μὲν γάρ φασιν εἶναι τὴν ἡδονὴν, γένεσιν, τὴν δὲ γένεσιν, ἀτελές τι· τὸ δὲ ἀγαθὸν οὐδέποτε τὴν τοῦ ἀτελοῦς χώραν ἔχειν. δεύτερον δ' ὅτι εἰσί
B τινες φαῦλαι ἡδοναί· τὸ δ' ἀγαθὸν οὐδέποτε ἐν φαυλότητι εἶναι· πάλιν οὖν ἐν ἅπασιν ἐγγίνεται. καὶ γὰρ ἐν τῷ φαύλῳ, καὶ ἐν τῷ σπουδαίῳ, καὶ ἐν θηρίῳ, καὶ ἐν βοσκήματι· τὸ δ' ἀγαθὸν ἀμιγές ἐστι τοῖς φαύλοις, καὶ οὐ πολύκοινον· καὶ ὅτι οὐ κράτιστον ἡδονὴ, τὸ δ' ἀγαθὸν κράτιστον. καὶ ὅτι ἐμπόδιον τοῦ πράττειν τὰ καλά· τὸ δὲ κωλυτικὸν τῶν καλῶν, οὐκ ἂν εἴη ἀγαθόν. πρῶτον μὲν οὖν πρὸς τὸ πρῶτον ἂν εἴη λεκτέον πρὸς τὴν γένεσιν, καὶ πειρατέον τὸν λόγον τοῦτον λύειν, διότι μὴ ἀληθῆ εἶναι. ἔστι γὰρ πρῶτον μὲν οὐ πᾶσα ἡδονὴ Nic. l. 10. c. 3.
C γένεσις. ἡ γὰρ ἀπὸ τοῦ θεωρεῖν ἡδονὴ γενομένη, οὐκ ἔστι γένεσις· οὐδ' ἡ ἀπὸ τοῦ ἀκούειν καὶ ὀσφραίνεσθαι. οὐ γὰρ ἐξ ἐνδείας γενομένη, ὥσπερ ἐπὶ τῶν ἄλλων, οἷον ἐκ τοῦ φαγεῖν ἢ πιεῖν. αὗται μὲν γὰρ ἐξ ἐνδείας καὶ ὑπερβολῆς γίνονται, τῷ ἢ τὴν ἔνδειαν ἀναπληροῦσθαι, ἢ τῆς ὑπερβολῆς ἀφαιρεῖσθαι· διὸ γένεσις δοκεῖ εἶναι. ἡ δ' ἔνδεια καὶ ὑπερβολὴ, λύπη. λύπη οὖν ἐνταῦθα ἔνθα ἡδονῆς γένεσις. ἐπὶ δέ γε τοῦ ἰδεῖν καὶ ἀκούειν καὶ ὀσφραίνεσθαι, οὐκ ἔστι προλυπηθῆναι. οὐδεὶς γὰρ ἡδόμενος τῷ ὁρᾷν, ἢ τῷ ὀσφραίνεσθαι, προελυπήθη. ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ τῆς διανοίας ἐστὶ θεωροῦντά τι ἥδεσθαι ἄνευ τοῦ προλυπηθῆναι· ὥστ' εἰ εἴη ἄν τις ἡδονὴ (ὡς λόγος ὁ αὐτῶν ἔφη) διὰ τοῦτο οὐκ ἀγαθὸν, ὅτι γένεσις. ἔστι δέ τις ἡδονὴ, ἣ οὐκ ἔστι γένεσις· αὕτη ἂν εἴη ἀγαθόν· τὸ δ' ὅλον οὐκ ἔστιν οὐδεμία ἡδονὴ, γένεσις. οὐδὲ γὰρ αὗται αἱ ἀπὸ τοῦ φαγεῖν καὶ πιεῖν ἡδο-
D ναὶ οὐκ εἰσὶ γενέσεις· ἀλλὰ διαμαρτάνουσιν οἱ ταύτας φάσκοντες εἶναι τὰς ἡδονὰς γενέσεις. οἴονται γὰρ, ἐπειδὴ τῆς προσφορᾶς * γινομένης γίνεται ἡδονὴ, διὰ τοῦτο γένεσιν εἶναι· ἔστι δ' οὔ. ἐπειδὴ γάρ ἐστι τῆς ψυχῆς τι μέρος ᾧ ἡδόμεθα ἅμα τῇ γρ. γινομένης προσφορᾷ ὧν ἐσμὲν ἐνδεεῖς, τοῦτο μόριον τὸ τῆς ψυχῆς ἐνεργεῖ καὶ κινεῖται· ἡ δὲ κίνησις αὐτοῦ, καὶ ἡ ἐνέργεια, ἐστὶν ἡδονή· * διὰ δὲ τὸ ἅμα τῇ προσφορᾷ ἐκεῖνο τὸ μόριον τὸ τῆς ψυ- γρ. ἀλλὰ δὲ χῆς ἐνεργεῖν, ἢ διὰ τὴν αὐτοῦ ἐνέργειαν, οἴονται γένεσιν εἶναι τὴν ἡδονὴν, τῷ τὴν προσφορὰν δήλην εἶναι· τὸ δὲ τῆς ψυχῆς μόριον, ἄδηλον. ὅμοιον οὖν εἴ τις τὸν ἄνθρωπον οἴεται εἶναι σῶμα, ὅτι τοῦτο μέν ἐστιν αἰσθητὸν, ἡ δὲ ψυχὴ οὔ. ἔστι δέ γε καὶ ἡ
E ψυχή. ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ τούτου· ἔστι γὰρ μόριόν τι τῆς ψυχῆς ᾧ ἡδόμεθα, ὃ ἅμα τῇ προσφορᾷ ἐνεργεῖ· διὸ οὐκ ἔστιν οὐδεμία ἡδονὴ γένεσις. καὶ ἀποκατάστασις δέ φασιν εἰς φύσιν * αἰσθητήν. καὶ γὰρ μὴ ἀποκαθισταμένοις εἰς φύσιν ἐστὶν ἡδονή. ὃ γὰρ ἀποκαθίστασθαί ἐστι, ὃ τοῦ ἐνδεοῦς τῇ φύσει, τούτου τῆς ἀναπληρώσεως γίνεσθαι· ἔστι δὲ, ὥς φαμεν, μὴ ὄντα ἐνδεᾶ, ἥδεσθαι. ἡ μὲν γὰρ ἔνδεια, λύπη· ἄνευ δὲ λύπης φαμὲν ἥδεσθαι, ὥστ' οὐκ ἂν εἴη ἡδονὴ ἀποκατάστασις τοῦ ἐνδεοῦς.

Lego, αἰσθητ. vide Nic. l. 7. c. 11. & 13.

do. At citra ægritudinem, dicimus *poſſe aliquem* oblectari: & proinde non fuerit voluptas, egeſtatis cõuerſio.

ἐνδεὲς γὰρ ἐπὶ τῶν τοιούτων ἡδονῶν οὐδέν· ὥστε εἰ διότι μὲν γένεσις ἡ ἡδονή, οὐκ ἀγαθὸν ἐδόκει εἶναι· οὐκ ἔστι δὲ οὐδεμία ἡδονὴ γένεσις· ἀγαθὸν ἂν εἴη ἡδονή. ἀλλὰ μὴν τοῦτο οὐ πᾶσα,* φησὶν, ἡδονὴ ἀγαθόν. σκοπείσθω δὴ ἄν τις καὶ ὑπὲρ τούτου οὕτως· ἐπεὶ γὰρ τἀγαθὸν φαμὲν ἐν πάσαις ταῖς κατηγορίαις λέγεσθαι, (καὶ γὰρ ἐν οὐσίᾳ, καὶ ἐν τῷ πρός τι, καὶ ποσῷ, καὶ πότε, καὶ ὅλως ἐν ἁπάσαις,) ἤδη γ' ἐκεῖνο φανερόν. κατὰ πάσας γὰρ ἡδονή τις ἀκολουθεῖ. ὥστ' ἐπειδὴ τὸ ἀγαθὸν ἐν ἁπάσαις ταῖς κατηγορίαις, καὶ ἡδονὴ ἂν εἴη ἀγαθόν. ὥστ' ἐπειδὴ ἐν τούτοις μὲν τἀγαθὰ,* καὶ ἡδονή. ἡ δ' ἀπὸ τῶν ἀγαθῶν ἡδονή· ἀγαθὸν ἂν εἴη πᾶσα ἡδονή· ἅμα δὲ δῆλον ἐκ τούτου, ὅτι καὶ διαφέρει τῷ εἴδει ἡδοναί εἰσι. διαφέρει γὰρ καὶ κατηγορίαι, ἐν αἷς ἐστιν ἡδονή. οὐ γὰρ ὥσπερ ἐπὶ τῶν ἐπιστημῶν ἔχει, οἷον τῆς γραμματικῆς ἢ ἄλλης ἡστινοσοῦν· ἐὰν ἔχῃ γὰρ Λάμπρος τὴν γραμματικὴν, ὁμοίως δὲ διακείσεται ὑπὸ τῆς γραμματικῆς ταύτης ὁ γραμματικὸς, ἄλλῳ ὁτῳοῦν ἔχοντι γραμματικὴν, οὐ δύο εἰσὶ διάφοροι αἱ γραμματικαὶ, ἥ τ' ἐν Λάμπρῳ, καὶ ἐν Ἰλεῖ· ἀλλ' ἐπὶ τῆς ἡδονῆς οὐχ οὕτως. ἡ γὰρ ἀπὸ τῆς μέθης ἡδονὴ καὶ ἡ ἀπὸ τοῦ συγγίνεσθαι, οὐχ ὁμοίως διατιθέασι. διὸ διάφοροι τῷ εἴδει δόξειεν ἂν εἶναι αἱ ἡδοναί. ἀλλὰ δὴ καὶ διότι φαῦλαί εἰσιν ἡδοναί τινες. καὶ διὰ τοῦτο οὐκ ἐδόκει ἡδονὴ αὖθις ἀγαθὸν εἶναι. τὸ δὲ τοιοῦτον καὶ ἡ τοιαύτη κρίσις, οὐκ ἴδιός ἐστιν ἡδονῆς, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ φύσεως καὶ ἐπιστήμης. ἔστι γὰρ καὶ ἡ φύσις φαύλη, οἷον ἡ τῶν σκωλήκων καὶ ἡ τῶν κανθάρων, καὶ ὅλως ἡ τῶν ἀτίμων ζώων· ἀλλ' οὐ διὰ τοῦτο ἡ φύσις τῶν φαύλων. ὁμοίως δ' εἰσὶ καὶ ἐπιστῆμαι φαῦλαι, οἷον αἱ βάναυσοι· ἀλλ' ὅμως οὐ διὰ τοῦτο φαῦλον ἡ ἐπιστήμη, ἀλλ' ἀγαθὸν τῷ γένει καὶ ἐπιστήμη καὶ φύσις. ὥσπερ γὰρ οὐδ' ἀνδριαντοποιὸν θεωρεῖν δεῖ ποῖός τίς ἐστιν ἐξ ὧν ἀπέτυχε, καὶ κακῶς εἰργάσατο, ἀλλ' ἐξ ὧν εὖ· οὕτως οὐδ' ἐπιστήμην οὐδὲ φύσιν, οὐδὲ ἄλλο οὐδὲν ποιόν τι ἐστιν ἐκ τῶν φαύλων, ἀλλ' ἐκ τῶν σπουδαίων. ὁμοίως δὲ καὶ ἡ ἡδονὴ τῷ γένει ἀγαθόν ἐστι. ἐπεὶ ὅτι γε εἰσὶ φαῦλαι ἡδοναὶ, οὐδὲ ἡμᾶς λανθάνει. ἐπεὶ γὰρ καὶ φύσεις τῶν ζώων εἰσὶ διάφοροι, οἷον καὶ φαύλη καὶ σπουδαία, οἷον ἡ μὲν ἀνθρώπου σπουδαία· ἡ δὲ λύκου, ἢ τινος ἄλλου θηρίου, φαύλη, ὁμοίως δ' ἑτέρα φύσις ἵππου καὶ ἀνθρώπου, καὶ ὄνου, καὶ κυνός· ἡ δὲ ἡδονή ἐστι* κατάστασις ἐκ τοῦ παρὰ φύσιν εἰς φύσιν ἑκάστου τὴν αὐτοῦ. ὥστε τοῦτ' ἂν εἴη ἥδιστον τῇ γε φαύλῃ φύσει· ἀλλὰ τῇ φαύλῃ φύσει φαύλη ἡδονή· οὐ γάρ ἐστι ταὐτὸν καὶ ἵππῳ καὶ ἀνθρώπῳ· ὁμοίως οὐδὲ τοῖς ἄλλοις· ἀλλ' ἐπείπερ αἱ φύσεις διάφοροι, καὶ αἱ ἡδοναὶ διάφοροι. ἡ γὰρ ἡδονὴ ἦν ἀποκατάστασις· καὶ ἡ ἀποκατάστασις, φασὶν, εἰς φύσιν καθίστησιν. ὥστε τῆς μὲν φαύλης φύσεως ἡ κατάστασις φαύλη. τῆς δὲ σπουδαίας, σπουδαία. ἀλλ' οἱ φάσκοντες εἶναι τὴν ἡδονὴν οὐ σπουδαῖον, πεπόνθασιν· οἷον οἱ μὴ εἰδότες τὸ νέκταρ, οἴονται τοὺς θεοὺς οἶνον πίνειν, καὶ οὐκ εἶναι τούτου ἥδιον οὐθέν. τοῦτο δὲ πάσχουσι διὰ τὴν ἄγνοιαν· οἷς ὅμοιον πεπόνθασιν οἱ πάσας τὰς ἡδονὰς γενέσεις φάσκοντες εἶναι, καὶ οὐκ ἀγαθόν. διὰ γὰρ τὸ μὴ εἰδέναι ἄλλας ἡδονὰς, ἀλλ' ἢ τὰς σωματικὰς, ταύτας ὁρᾶν γενέσεις τε οὔσας καὶ μὴ σπουδαίας, ὅλως οὐκ οἴονται εἶναι τὴν ἡδονὴν ἀγαθόν.

χ. φασί.

Valla aliter legiſſe videtur, & mox, ἡ δ᾽ ἀπὸ τ. α. ἡδονὴ γένεσις· vbi videtur potius leg. ἡ δ᾽ ἀ. τ. α. ἡδονὴ ἀγαθόν

χ. κατάστασις

N c. l. 7. c. 13.

A Indigum namque in huiuſmodi voluptatibus nihil. Proinde ſi ideo quòd ortus eſt, voluptas bonum eſſe exiſtimetur, nullaque eſt voluptas ortus, bonum vtique fuerit voluptas. Prætereà quòd non omnis, inquiunt, voluptas bonum, quiſpiam id deprehenderit hoc pacto: Nam quia bonum in omnibus dicitur eſſe prædicamentis, (nempe in eſſentia, & in ad aliquid, & in quanto, & quando, ac in totum in omnibus;) illud quoque manifeſtum, per omnia voluptatem aliquam comitari. Proinde enim quia in omnibus prædicamentis eſt bonum, etiam voluptas fuerit bonum. Et proinde quoniam in his quidem per ſe bona, etiam voluptas fuerit per ſe bonum. Atqui à bonis voluptas, eſt voluptas: bonum ergo fuerit omnis voluptas. Simul certum hinc etiam differre inter ſe ſpecie voluptates, quandoquidem differunt etiam prædicamenta, in quibus eſt voluptas. B Neque enim eſt, quemadmodum in ſcientijs, vt grammatica, vel quacumque alia. Nam ſi Lamptus grammaticam habeat, & ita afficiatur hic grammaticus ab hac grammatica, vt quiuis alius habens grammaticam, non ſint nimirum duæ grammaticæ *diuerſa* quæ in Lampto, & quæ in Ileo: At in voluptate non ita. Nam quæ ex ebrietate voluptas, & quæ ex copulatu, non eodem modo afficiunt: quamobrem ſpecie inter ſe diſtingui videbuntur voluptates. Cæterùm quia ſunt & malæ voluptates, etiam ob hoc voluptas bonum non eſſe videbatur. C At id voluptatis minimè proprium iudicium eſt, ſed naturæ atque ſcientiæ. Nam eſt & natura mala, ſicvt vermium, & crabronum, ac prorſus vilium animalium; nec tamen ob hoc, natura malorum. Eodem modo habent & malæ ſcientiæ, ſicut ſedentariæ; nec tamen ob hoc, malum ſcientia eſt; ſed genere bonum tam ſcientia quàm natura. Nam quemadmodum ſtatuarius inſpiciendus non eſt, qualisnam ſit, ex eo quod per errorem commiſerit, & malè fecerit, ſed quod bene: ita ne ſcientiam quidem naturámve, aut quippiam aliud, quale ſit, ex malis ſed ex probis. Itidem ergo voluptas quoque genere bonum eſt. Quòd verò ſint & malæ voluptates, ne nos qui- D dem latet. Nam ſunt etiam diuerſæ naturæ animalium, bona, & mala; ſicut hominis quidem, bona; lupi verò, vel cuiuſuis alterius feræ, mala. Similiter equi natura, altera quàm hominis, & aſini, & canis. At voluptas conuerſio eſt ex eo quod contra naturam, in naturam cuiuslibet ſuam: proinde & hoc fuerit ſuauiſſimum. Atqui improbæ naturæ improba voluptas eſt. Neque enim equo quod homini, & ne quidem alijs. At quoniam diuerſæ naturæ, ſunt diuerſæ quoque voluptates. Nam voluptas, conuerſio eſt; & conuerſio, (inquiunt,) ſiue E reſtaurario, in naturam reſtituit. Proinde & malæ naturæ mala conuerſio eſt, vt probæ proba. Qui porrò voluptatem non eſſe bonam contendunt, eo afficiuntur modo, quo qui nectar incognitum habent, & deos vinum potare exiſtimant, nihilque eo eſſe ſuauius; ex inſcitia in id delabuntur. Simile contingit ijs qui cunctas voluptates ortus eſſe aſſerunt, & neutiquam bonum. Nam quòd alias voluptates ignorent, præter eas quæ corporis ſunt, eas ducunt ortus eſſe, nec bonas; in vniuerſum non rentur voluptatem eſſe bonum.

A Quoniam igitur eſt voluptas & reſtituendæ naturæ & iam reſtitutæ, (reſtituendæ naturæ ſunt, nimirum repletiones poſt defectum; reſtitutæ autem, quæ oculis & auribus percipiantur, ac ſimiles,) videntur reſtitutæ, ac ſuum, vt ſic dicam, ſtatum obtinentis, naturæ functiones eſſe meliores. Voluptates nanque vtrouis modo dictæ, ſunt actiones. Proinde non dubium quin à viſu voluptates, & auditu, & intelligentia ſint longè optimæ, cùm eæ quæ ſub corpus cadũt, ab expletione procreentur. Rurſum id dicebatur, quod ne quidem bonum. Siquidem quod in omnibus ſit, & commune omnibus non bonum. Id certè in honoris cupido, & honoris cupiditate, magis proprium eſt. Honoris ſiquidem

B cupidus, ſolus vult habere, & illo cæteros anteire. Voluptatẽ igitur, ſi ipſam per ſe bonum eſſe oporteat, eſſéne eiuſmodi conuenit, an non? Atqui etiã contrario modo. Ob id nanque bonum eſſe videatur quod cuncta expetant. Agnatum enim cunctis, bonum expetere. Et proinde ſi cuncta voluptatem expetunt, genere bonum fuerit voluptas. Rurſus, quòd ſit impedimentum voluptas, ipſam bonum eſſe negauerunt, impedimentum eſſe aſſerendo; quod non rectè videantur conſiderare. Neq; enim ad res tranſigendas eſt impedimentum, ſi qua ſit alia, impedimentum: vt ebrietatis voluptas agere inhibuerit. Cæterùm ita etiam ſcientia ſcientiæ

C fuerit impedimentum. Nam fieri non poteſt vt ſimul vtramq; exerceas. Sed cur non bonum ſcientia, ſi voluptatem ex ſciẽtia excitarit? & vtrùm impedimentum ſit, anne? Cæterùm multò magis aget; voluptas nanque ad magis agendum, inde ſuſcitata impellit: quia probum faciendo, agit quæ ex virtute, & ea ſuauiter agit. Nunquid multò etiam magis quæ ad actionem pertineant, exercebit? Ac ſi oblectatus egerit, probus erit; ſin triſtatus honeſta proſequatur, non probus. Ægrimonia nanque in iis quæ ex neceſſitate eſt. Proinde ſi quiſpiam dolore afficiatur, honeſta proſequendo, coactus peragit; qui autem à neceſſitate agere compellitur, non probus. Cæterùm nemo poteſt quæ ſunt virtuti conſentanea, agere, vt non aliqua vel vo-

D luptate, vel ægritudine afficiatur: medium enim nihil eſt. Cur? nempe quòd virtus in affectu, affectus verò in ægritudine, & voluptate; nec quicquam in medio poſitum eſt. Non dubium igitur quin virtus cum ægritudine, vel voluptate ſit. Si quis igitur mœſtus honeſta proſequatur, non bonus. Proinde non fuerit virtus, cum ægritudine, cum voluptate ergo. Tantùm ergo abeſt vt ſit impedimentum, vt etiam ad agendum exhortetur. In totúmque non contingit, vt ſit citra voluptatem, quod ab ipſa procreatur. Alia fuit oratio, quòd nulla ſcientia faciat voluptatem. Ne id quidem verum eſt. Conuiuiorum namque ſtructores, & coronarum, necnon vnguentarii, voluptatis

E ſunt effectores. Cæterùm aliis ſcientiis non eſt voluptas vt finis, ſed cum voluptate, nec citra voluptatem. Eſt igitur etiam ſcientia, voluptatis effectrix. Rurſus etiam aliter dicebatur, quòd non optimum. Verùm hoc modo, atque hac ratione, ſingulas ieris perditum virtutes. Si quidem fortitudo, optimum non eſt. Nunquid igitur ob hoc non bonum? An id abſurdum ſit? Itidem & in aliis, quòd voluptas, quia non optimum, non eſſe videatur bonum. Dubitauerit autem quiſpiam per virtutes tranſiens huiuſmodi, vt quia ratio quandoque imperat affectibus,

A ἐπεὶ δ' οὖν ἐστιν ἡ ἡδονὴ καὶ καθισταμένης τῆς φύσεως καὶ καθεστηκυίας, οἷον καθισταμένης μὲν, αἱ ἐξ ἐνδείας ἀναπληρώσεις, καθεστηκυίας δὲ, αἱ ἀπὸ τῆς ὄψεως καὶ τῆς ἀκοῆς, καὶ τῶν τοιούτων οὖσαι, βελτίους ἂν εἴησαν αἱ καθεστηκυίας τῆς φύσεως ἐνέργειαι. αἱ γὰρ ἡδοναὶ, κατ' ἀμφοτέρους λεγόμεναι τοὺς τρόπους, ἐνέργειαί εἰσιν. ὥστε δῆλον ὅτι αἱ ἀπὸ τῆς ὄψεως, ἡδοναὶ, καὶ τῆς ἀκοῆς, καὶ τοῦ διανοεῖσθαι, βελτίους ἂν εἴησαν, ἐπεὶ αἵ γε σωματικαὶ ἐξ ἀναπληρώσεως. Ἔτι καὶ τοῦτο ἐλέγετο, ὅτι οὐκ ἀγαθόν· τὸ γὰρ ἐν πᾶσιν ὑπάρχον, καὶ πᾶσι κοινὸν, οὐκ ἀγαθόν. τὸ δὴ τοιοῦτον ἐπὶ φιλοτίμου μᾶλλον, καὶ φιλοτιμίας οἰκεῖόν ἐστιν. ὁ γὰρ φιλότιμός ἐστιν

B ὁ μόνος βουλόμενος ἔχειν, καὶ τῷ τοιούτῳ τῶν ἄλλων ὑπερέχειν. καὶ τὴν ἡδονὴν οὖν, * εἰ μέλλει τἀγαθὸν ὑπάρχειν, τοιοῦτόν τι δεῖν ὑπάρχειν, ἢ οὔ, ἀλλὰ καὶ τοὐναντίον. διὰ τοῦτο δόξειεν ἂν ὑπάρχειν ἀγαθὸν, ὅτι πάντα τούτου ἐφίεται. τοῦ γὰρ ἀγαθοῦ πάντα πέφυκεν ἐφίεσθαι. ὥστ' εἰ τῆς ἡδονῆς πάντα ἐφίεται, ἀγαθὸν ἂν εἴη τῷ γένει ἡ ἡδονή. Πάλιν καὶ ὅτι ἐστὶν ἐμπόδιον ἡ ἡδονὴ, οὐκ ἔφασαν αὐτὴν ἀγαθὸν ὑπάρχειν· τὸ δὲ ἐμπόδιον φάσκειν ὑπάρχειν διὰ τὸ μὴ ὀρθῶς σκοπεῖν, φαίνεται αὐτοῖς. οὐ γάρ ἐστιν ἐμπόδιον ἡ ἀπὸ τοῦ πράγματος τοῦ πραττομένου ἡδονή. ἐὰν μέν τις ἄλλη, ἐμπόδιον, οἷον ἡ ἀπὸ τῆς μέθης ἡδονὴ ἐμπόδιόν ἐστι τοῦ πράττειν. ἀλλ' οὕ-

C τω μὲν καὶ ἐπιστήμη ἐπιστήμης ἐμπόδιον ἄν. οὐ γάρ ἐστιν ἅμα ἀμφοτέραις ἐνεργεῖν· ἀλλὰ διὰ τί οὐκ ἀγαθὸν ἡ ἐπιστήμη, ἂν ποιῇ τὴν ἀπὸ τῆς ἐπιστήμης ἡδονήν; καὶ πότερον ἐμπόδιον ἔσται, ἢ οὔ; ἀλλὰ μᾶλλον πράξει. * ἡ γὰρ ἡδονὴ παρορμᾷ πρὸς τὸ μᾶλλον πράττειν * ἀπ' αὐτοῦ γινομένου, ἢ ἐπὶ τὸν σπουδαῖον * ποιήσουσι τὰ πράττειν τὰ κατ' ἀρετὴν, καὶ ἡδέως ταῦτα πράττειν. ἀλλ' οὐ πολλῷ μᾶλλον ἐνεργήσει ἄρα κατὰ τὴν πρᾶξιν; καὶ ἐὰν μέν γε ἡδόμενος πράττῃ, σπουδαῖος ἔσται· ἂν δὲ λυπούμενος τὰ καλὰ πράττῃ, οὐ σπουδαῖος. ἡ γὰρ λύπη ἐπὶ τοῖς δι' ἀνάγκην ἐστίν. ὥστ' εἰ λυπεῖταί τις τὰ καλὰ πράττων, ἀναγκαζόμενος πράττει· ὁ δ' ἐξ ἀνάγκης πράττων, οὐ

D σπουδαῖος· ἀλλὰ μὴν οὐκ ἔστι γε μὴ λυπούμενον ἢ ἡδόμενον τὰ κατ' ἀρετὴν πράττειν· τὸ δ' ἀνὰ μέσον οὐκ ἔστι. διὰ τί; ὅτι ἡ ἀρετὴ ἐν πάθει· τὸ δὲ πάθος ἐν λύπῃ καὶ ἡδονῇ· ἐν δὲ τῷ ἀνὰ μέσον οὐκ ἔστι. δῆλον οὖν ὡς καὶ ἡ ἀρετὴ μετὰ λύπης καὶ ἡδονῆς. Εἰ μὲν οὖν λυπούμενός τις τὰ καλὰ πράττει, οὐ σπουδαῖος. ὥστε οὐκ ἂν εἴη ἡ ἀρετὴ μετὰ λύπης· καὶ μεθ' ἡδονῆς ἄρα. οὐ μόνον ἄρα οὐκ ἐμπόδιόν ἐστιν ἡ ἡδονὴ, ἀλλὰ καὶ προτρεπτικὸν πρὸς τὸ πράττειν. καὶ τὸ ὅλον γ' οὐκ ἐνδέχεται ἄνευ ἡδονῆς ὑπάρχειν τῆς ἀπ' αὐτῆς γινομένης. Ἄλλος ἦν λόγος ὅτι οὐδεμία ἐπιστήμη ποιεῖ ἡδονήν. ἔστι δὲ οὐδὲ τοῦτο ἀληθές. οἱ γὰρ δειπνοποιοὶ καὶ στεφα-

E νοποιοὶ καὶ οἱ μυρεψοὶ, ἡδονῆς εἰσι ποιητικοί. ἀλλὰ δὴ ταῖς ἄλλαις ἐπιστήμαις οὐκ ἔστιν ἡ ἡδονὴ ὡς τέλος, ἀλλὰ μεθ' ἡδονῆς τε, καὶ οὐκ ἄνευ ἡδονῆς· ἔστιν οὖν ἐπιστήμη ποιητικὴ ἡδονῆς. ἔτι δὲ καὶ ἄλλως ἐλέγετο ὅτι οὐκ ἄριστον. ἀλλ' οὕτω μὲν καὶ τῷ τοιούτῳ λόγῳ ἀναιρήσεις καὶ τὰς καθ' ἕκαστα λεγομένας ἀρετάς. ἡ γὰρ ἀνδρεία, οὐκ ἔστιν ἄριστον. ἆρ' οὖν διὰ τοῦτ' οὐκ ἀγαθόν; ἢ τοῦτ' ἄτοπον; ὁμοίως καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων. οὐδ' ἡ ἡδονὴ διὰ τοῦτ' οὐκ ἀγαθὸν, ὅτι οὐκ ἄριστον. ἀπορήσειε δ' ἄν τις μεταβὰς μὲν καὶ ἐπὶ τὴν ἀρετὴν, τὸ τοιοῦτον· οἷον ἐπειδὰν ὁ λόγος κρατεῖ ποτε τῶν παθῶν,

Leg. δεῖν ἀγαθ. & δεῖ, non δεῖν.

Vel aliter diſting.

Mendoſus locus, &, vt videtur, non integer.

γρ. ποιοῦσα

(φαμὲν γὰρ ἐπὶ τοῦ ἐγκρατοῦς) καὶ τὰ πάθη δὲ πάλιν ἀντεστραμμένως τοῦ λόγου κρατεῖ, οἷον ἐπὶ τῶν ἀκρατῶν συμβαίνει. ἐπεὶ οὖν τὸ ἄλογον μέρος τῆς ψυχῆς ἔχον τὴν κακίαν, κρατεῖ τοῦ λόγου εὖ διακειμένου, (ὁ γὰρ ἀκρατὴς τοιοῦτος), καὶ ὁ λόγος ὁμοίως φαῦλος· διὸ κἀκεῖνος κρατήσει τῶν παθῶν εὖ διακειμένων, καὶ ἐχόντων τὴν οἰκείαν ἀρετήν. εἰ δὲ τοῦτ᾽, ἐπισυμβήσεται τῇ ἀρετῇ κακῶς χρῆσθαι. ὁ γὰρ λόγῳ φαύλῳ διακείμενος, καὶ χρώμενος τῇ ἀρετῇ, κακῶς αὐτῇ χρήσεται), ὃ δὴ τοιοῦτον ἄτοπον ἂν συμβαίνειν δόξειεν. πρὸς δὴ τὴν τοιαύτην ἀπορίαν ῥᾴδιον ἀντειπεῖν καὶ λῦσαι ἐκ τῶν ἔμπροσθεν ἡμῖν εἰρημένων περὶ ἀρετῆς. τότε γὰρ φαμὲν εἶναι ἀρετήν, ὅταν ὁ λόγος εὖ διακείμενος τοῖς πάθεσιν εὖ ἔχουσι τὴν οἰκείαν ἀρετὴν σύμμετρος ᾖ, καὶ τὰ πάθη τῷ λόγῳ. οὕτω γὰρ διακείμενα συμφωνήσουσι πρὸς ἄλληλα· ὥστε τὸν μὲν λόγον προστάττειν ἀεὶ τὸ βέλτιστον, τὰ δὲ πάθη ῥᾳδίως εὖ διακείμενα ποιεῖν ὃ ἂν λόγος προστάττῃ. ἂν οὖν ὁ λόγος φαύλως ᾖ διακείμενος, τὰ δὲ πάθη εὖ, οὐκ ἔστιν ἀρετή, ἐκλείποντος τοῦ λόγου. ἐξ ἀμφοτέρων γὰρ ἡ ἀρετή. ὥστ᾽ οὐδὲ κακῶς χρῆσθαι ἐνδέχεται ἀρετῇ. ἁπλῶς δ᾽ οὐχ (ὥσπερ οἴονται οἱ ἄλλοι) τῆς ἀρετῆς ἀρχὴ καὶ ἡγεμών ἐστιν ὁ λόγος, ἀλλὰ μᾶλλον τὰ πάθη. δεῖ γὰρ πρὸς τὸ καλὸν ὁρμὴν ἄλογόν τινα πρῶτον ἐγγίνεσθαι, (ὃ καὶ γίνεται) εἶθ᾽ οὕτως τὸν λόγον ὕστερον ἐπιψηφίζοντα εἶναι καὶ διακρίνοντα. ἴδοι δ᾽ ἄν τις τοῦτο ἐκ τῶν παίδων, καὶ τῶν ἄνευ λόγου ζώντων. ἐν γὰρ τούτοις ἄνευ τοῦ λόγου ἐγγίνονται ὁρμαὶ τῶν παθῶν, πρὸς τὸ καλὸν πρότερον· ὁ δὲ λόγος ὕστερον ἐπιγινόμενος καὶ σύμψηφος ὤν, ποιεῖ πράττειν τὰ καλά. ἀλλ᾽ οὐκ ἐὰν ἀπὸ τοῦ λόγου τὴν ἀρχὴν λάβῃ πρὸς τὰ καλά, οὐκ ἀκολουθεῖ τὰ πάθη ὁμογνωμονοῦντα, ἀλλὰ πολλάκις ἐναντιοῦνται. διὸ μᾶλλον ἀρχὴ ἔοικε πρὸς τὴν ἀρετὴν τὸ πάθος εὖ διακείμενον, ἢ ὁ λόγος.

ΚΕΦΑΛ. η'.

Περὶ εὐθυμίας.

Eud. l. 7. c. 14. Ἐχόμενον δ᾽ ἂν εἴη τούτων εἰπεῖν, ἐπειδὴ περὶ εὐδαιμονίας ἐστὶν ὁ λόγος, περὶ εὐτυχίας. οἴονται γὰρ οἱ πολλοὶ τὸν εὐδαίμονα βίον τὸν εὐτυχῆ εἶναι, ἢ οὐκ ἄνευ γε εὐτυχίας· καὶ ὀρθῶς ἴσως. ἄνευ γὰρ τῶν ἐκτὸς ἀγαθῶν, ὧν ἡ τύχη ἐστὶ κυρία, οὐκ ἐνδέχεται εὐδαίμονα εἶναι. διὸ ῥητέον ἐστὶ περὶ εὐτυχίας, καὶ ἁπλῶς ὁ εὐτυχὴς τίς ἐστι, καὶ ἐν τίσι, καὶ περὶ τί. πρῶτον μὲν οὖν ἐπὶ ταῦτ᾽ ἄν τις ἐλθὼν καὶ ἀποβλέψας, ἀπορήσειεν. οὔτε γὰρ ἂν εἴποι τις τὴν τύχην ὥς ἐστι φύσις. ἡ γὰρ φύσις, οὗ ἐστιν αἰτία, τούτου ὡς ἐπὶ τὸ πολύ, ἢ ὡσαύτως ποιητική ἐστιν. ἡ δέ γε τύχη οὐδέποτε, ἀλλ᾽ ἀτάκτως, καὶ ὡς ἔτυχε. διὸ ἡ τύχη ἐν τοῖς τοιούτοις λέγεται. οὔτε δὴ νοῦν γέ τινα ἢ λόγον ὀρθόν. καὶ γὰρ ἐνταῦθα οὐχ ἧττόν ἐστι τὸ τεταγμένον, καὶ τὸ ἀεὶ ὡσαύτως· ἡ δὲ τύχη οὔ. διὸ καὶ οὗ πλεῖστος νοῦς καὶ λόγος, ἐνταῦθα ἐλαχίστη τύχη. οὗ δὲ πλείστη τύχη, ἐνταῦθα ἐλάχιστος νοῦς. ἀλλ᾽ ἆρά γε ἡ εὐτυχία ἐστὶν ὡς ἐπιμέλειά τις θεῶν; ἢ τοῦτ᾽ οὐκ ἂν δόξειεν; τὸν γὰρ θεὸν ἀξιοῦμεν κύριον ὄντα τῶν τοιούτων, τοῖς ἀξίοις ἀπονέμειν καὶ τἀγαθὰ καὶ τὰ κακά· ἡ δὲ τύχη, καὶ τὰ ἀπὸ τῆς τύχης, ὡς ἀληθῶς,

A (de continente enim hoc dicebamus,) & econuerſo affectus imperant rationi, vt euenit incontinentibus; quia (inquam,) expers rationis pars animæ, vitium admittendo, imperat rationi bene diſpoſitæ, (talis ſiquidem incontinens,) & ratio ſimiliter mala; quamobrem ipſa quoque bene diſpoſitis perturbationibus imperabit, ſuam virtutem continentibus. Hoc ſi ita, euenerit abuti virtute. Improba nanque ratione affectus, virtutem vſurpando, ipſa abutetur. Hoc nimirum abſurdum euenire videbitur. Tali ſanè dubitationi, facile ex eis quæ à nobis antè de virtute dicta ſunt, eſt occurrere, atque refellere. Tum demum nanque virtutem eſſe B dicebamus, cùm ratio bene affecta, perturbationibus ſuam virtutem habentibus fuerit moderata, necnon perturbationes rationi conſentaneæ. Ita nanque affecta, inter ſe inuicem conſentient, vt ratio, quod optimum ſit, ſemper præſcribat; perturbationes verò facilè bene diſpoſitæ, id exequantur quod ratio præſcripſerit. Si ratio igitur malè fuerit affecta, perturbationes verò bene, non fuerit virtus, deficiente ratione; nam ex vtroqne virtus. Proinde non contigerit virtute abuti. Simpliciter verò non, (quemadmodum alij opinantur,) dux ratio virtutis eſt, atque principium, ſed potiùs per- C turbationes. Ad honeſtũ nanque, impulſum quendam oportet primò innaſci irrationalem, qui producatur, atque ita poſtremò rationem eſſe diſcernentem atque conſtituentem. Quod ſanè viderit quiſpiam ex pueris, & rationis expertibus animantibus. In his nanque ſine ratione, perturbationum impulſus exoriuntur primò ad honeſtum: mox poſterior adueniens ratio, & conſtituens, honeſta agere exhortatur. Sed non ſi à ratione ad honeſta ceperit principium, perturbationes conſentientes comitantur, verùm ſæpenumero controuerſantur. Quamobrem potiùs conuenerit, perturbationem ad virtutem anteire bene affectam, quàm rationem.

CAPVT VIII.

De proſpera fortuna.

D INterea dicendum de proſpera fortuna eſt, poſteaquam de felicitate nobis eſt oratio. Arbitrantur nanque multi, felicem vitam, fortunatam eſſe vel non eſſe citra proſperam fortunam. Et fortè non iniuria. Abſque enim exteris bonis, quorum domina fortuna eſt, felicem eſſe non contingit. Idcirco de ſecunda fortuna nobis dicendum, necnon quis prorſus ſit fortunatus, & in quibus, & circa quid. Primùm igitur ad hæc quiſpiam accedens ſpectánſque dubitauerit, quandoquidem non dixerit quis fortunã eſſe, vt natura eſt. Semper enim natura, id cuius eſt cauſa, vt plurimùm eodem mo- E do ſolet efficere; at fortuna nunquam, verùm temere, & ſine ordine, ac vt fors tulerit. Ideo fortuna in eiuſmodi eſſe dicitur, vbi neque mens vlla neque recta ratio eſt. Nam vbi id, nihilo minus eſt quicquam ordinatum, ac eſt ſemper eodem modo; non ita fortuna. Idcirco vbi mens plurima, ac ratio, ibi fortunæ minimum; vbi plurima fortuna, ibi mens perexigua. At nunquid ſecunda fortuna eſt, vt deorum quædam cura, an id minimè videri debet? Talium ſiquidem dominum facimus Deum, vt bona maláque meritis diſtribuat. At fortuna, & quæ à fortuna, prorſus, vt nomen indicat,

vt fors tulerit, fiunt. Quòd ſi huiuſmodi diſtributori Deo adſcripſerimus, malum ipſum iudicem faciemus, neque iuſtum; id nefas Deo deputare. Cæterùm præter hæc, ad nihil aliud fortunam quiſpiam ordinarit. Proinde, non dubium quin horum aliquid ſit; mens certè, ac ratio, necnon ſcientia prorſus alienum ab hoc eſſe videatur. Præterea neque cura, neque beneuolentia, quæ à Deo, videatur eſſe felicitas, quoniam malis attribuitur. Atqui Deum, malorum curam habere fas non eſt. Reliquum igitur, & maximè peculiare proſperæ fortunæ, natura eſt. Eſt nimirum proſperitas, ipsáque fortuna, in his quæ in nobis non ſunt, neque corũ, quorum ipſi ſumus domini, quæque poſſimus efficere. Ideo iuſtum, quatenus iuſtum, nemo fortunatum dicit; & ne fortem quidem, nec prorſus quenquam alium ex ijs qui ab aliqua virtute denominantur. In nobis ſiquidem eſt, hæc habere, vel non habere. Sed talibus potiùs conuenienter & aptè proſperam fortunam attribuerit. Ingenuũ namque dicimus fortunatum, ac prorſus cui talia bona extiterint, quorũ ipſe neutiquam dominus eſt. Verumtamen ne de his quidem propriè proſperitas diceretur. Eſt autem fortunatus multis modis dictus. Nam cui præter ſuam ipſius opinionem & exſpectationem fœliciter aliquid euenit, eum dicimus fortunatum; & cui iure infligi damnum debuerat, eiuſmodi hominem lucrum facientẽ, dicimus fortunatum. Eſt igitur proſperitas, in agendo bonum aliquod præter rationem, & in non ſubeundo, vt debuit, malo. Cæterùm potiùs magis peculiare, in bono capiẽdo proſperitas videatur. Siquidem bonum capere, per ſeſe fortunatum quiddam eſſe videatur; malum verò non ſubire, ex caſu fortunatum. Eſt igitur proſperitas, rationis expers. Natura namque fortunat⁹ eſt, qui ſine ratione ad bona impellitur, eáque cõſequitur. Id verò naturæ eſt; nam animæ ineſt huiuſmodi à natura, quo ſine ratione impellamur ad ea vnde bene habemus. coúſque vt ſi quis roget ita habentem, Cúrnam id tibi ita libet agere? Neſcio, inquit, ſed libet. Simile propemodũ lymphaticis; ſiquidem lymphatici citra rationem ad aliquid agendum impelluntur. Proſperitatem verò, ſuo ac peculiari nomine appellare non habemus; verùm ipſam ſæpe dicimus eſſe cauſam. At cauſa, à nomine eo alienum quiddam eſt: quoniam cauſa, & cuius eſt cauſa, aliud eſt; & citra impulſum bona conſequentem cauſa, cauſa dicta eſt; vt malum non ſubire, vel portò minimè animo deputatum, bonum capere, nanciſcíque bonum. Eſt profectò huiuſmodi proſperitas ab illa diſtincta, videtúrque hæc ex rerum fieri interuentu, ex caſúque proſperitas; & proinde tametſi eſt huiuſmodi proſperitas, non tamen ad felicitatẽ talis (inquam) proſperitas fuerit peculiaris, cuius in ipſo impulſus principium eſt bonorum conſequendorum. Quoniam igitur eſt felicitas non ſine bonis externis, & quæ à proſperitate, (vt iamdudum dicebamus,) oriuntur, felicitatem coadiuuant. De proſperitate igitur hactenus.

A ὡς ἂν τύχῃ γίνεται. εἰ δέ γε τῷ θεῷ τοιοῦτον * ἀπονέμομεν, φαῦλον αὐτὸν κριτὴν ποιήσομεν, ἢ οὐ δίκαιον. καὶ τοῦτ' οὐ προσῆκόν ἐστι θεῷ. ἀλλὰ μὴν ἔξω γε τούτων εἰς οὐδὲν ἄλλο τὴν τύχην ἄν τις τάξειεν. ὥστε δῆλον ὅτι τούτων ἄν τι εἴη. νοῦς μὲν δὴ καὶ λόγος, καὶ ἐπιστήμη, παντελῶς ἀλλότριόν τι ἔοικεν εἶναι. ἀλλὰ μὴν οὐδ' ἡ ἐπιμέλεια, ἢ καὶ ἡ εὔνοια παρὰ τοῦ θεοῦ, δόξειεν ἂν εἶναι εὐτυχία, διὰ τὸ ἐν τοῖς φαύλοις ἐγγίνεσθαι. τὸν δὲ θεὸν τῶν φαύλων οὐκ εἰκὸς ἐπιμελεῖσθαι. λοιπὸν τοίνυν καὶ οἰκειότατον τῆς εὐτυχίας ἐστὶν ἡ φύσις. ἔστι δ' ἡ εὐτυχία B καὶ ἡ τύχη ἐν τοῖς μὴ ἐφ' ἡμῖν οὖσι, μηδ' ὧν αὐτοὶ κύριοί ἐσμεν, καὶ δυνατοὶ πρᾶξαι. διὸ τὸν δίκαιον, οὐδεὶς λέγει εὐτυχῆ, οὐδὲ τὸν ἀνδρεῖον, οὐδ' ὅλως τῶν κατ' ἀρετὴν οὐδένα. ἐφ' ἡμῖν γάρ ἐστι ταῦτα καὶ ἔχειν, καὶ μὴ ἔχειν. ἀλλ' ἤδη ἐπὶ τοῖς τοιούτοις οἰκειότερον τὴν εὐτυχίαν ἐροῦμεν. τὸν γὰρ εὐγενῆ, εὐτυχῆ λέγομεν, καὶ ὅλως ᾧ τοιαῦτα τῶν ἀγαθῶν ὑπάρχει, ὧν μὴ αὐτός κύριός ἐστιν· ἀλλ' ὅμως οὐδ' ἐνταῦθα κυρίως εὐτυχία λέγεται. ἔστι δὲ πολλαχῶς λεγόμενος. καὶ γὰρ ᾧ παρὰ τὸν λογισμὸν τὸν αὐτοῦ συνέβη τι ἀγαθὸν πρᾶξαι, εὐτυχῆ φαμέν· καὶ ᾧ κατὰ λόγον ζημίαν ἦν λαβεῖν, * τὸν τοιοῦτον κερδάναντα εὐτυχῆ φαμέν. ἔστιν οὖν ἡ εὐτυχία τοῦ C ἀγαθόν τι ὑπάρξαι παρὰ λόγον, ἀλλὰ μᾶλλον καὶ οἰκειοτέρα ἡ εὐτυχία ἂν δόξειεν εἶναι ἐν τῷ ἀγαθὸν λαβεῖν. τὸ μὲν γὰρ ἀγαθὸν λαβεῖν, * ὃ καὶ καθ' αὑτὸ δόξειεν ἂν εὐτύχημα εἶναι .... ἔστιν οὖν ἡ εὐτυχία ἄλογος * φύσις. ὁ γὰρ εὐτυχής ἐστιν ὁ ἄνευ λόγου ἔχων ὁρμὴν πρὸς τὰ ἀγαθά, καὶ τούτων ἐπιτυγχάνων· τοῦτο δ' ἐστὶ φύσεως. ἐν γὰρ τῇ ψυχῇ * ἔνεστι τῇ φύσει τοιοῦτον, ᾧ ὁρμῶμεν ἀλόγως πρὸς ἃ ἂν εὖ ἔχωμεν. καὶ εἴ τις ἐρωτήσειε τὸν οὕτως ἔχοντα, διὰ τί τοῦτ' ἀρέσκει σοι οὕτω πράττειν, οὐκ οἶδα, φησίν, ἀλλ' ἀρέσκει μοι· ὅμοιον πάσχων τοῖς ἐνθουσιάζουσι. καὶ γὰρ οἱ ἐνθουσιά- D ζοντες, ἄνευ λόγου ὁρμὴν ἔχουσι πρὸς τὸ πράττειν τι. τὴν δ' εὐτυχίαν οὐκ ἔχομεν οἰκείῳ καὶ ἰδίῳ ὀνόματι προσαγορεύειν, ἀλλ' αἰτίαν πολλάκις φαμὲν εἶναι αὐτήν. ἡ δ' αἰτία ἀλλότριον τοῦ ὀνόματος. ἡ γὰρ αἰτία, καὶ οὗ ἐστιν αἰτία, ἄλλο ἐστί, καὶ ἄνευ ὁρμῆς τῆς ἐπιτυγχανούσης τῶν ἀγαθῶν αἰτία λεγομένη· οἷον ἢ τοῦ κακὸν μὴ λαβεῖν, ἢ πάλιν τὸ μὴ οἰόμενον ἀγαθὸν λήψεσθαι, ἀγαθὸν λαβεῖν. ἔστιν οὖν ἡ τοιαύτη εὐτυχία διάφορος ἐκείνης, καὶ ἔοικεν αὕτη ἐκ τῆς τῶν πραγμάτων τῆς μεταπτώσεως γίνεσθαι, καὶ κατὰ συμβεβηκὸς εὐτυχία. E ὥστε ἀλλ' οὖν πρός γε τὴν εὐδαιμονίαν, ἡ τοιαύτη ἂν εἴη εὐτυχία οἰκειοτέρα, ἧς ἐν αὐτῷ ἡ ἀρχὴ τῆς ὁρμῆς τῶν ἀγαθῶν ἐστι τῆς ἐπιτεύξεως. ἐπεὶ οὖν ἐστιν ἡ εὐδαιμονία οὐκ ἄνευ τῶν ἐκτὸς ἀγαθῶν, ταῦτα δὲ γίνεται ἀπὸ τῆς εὐτυχίας, (οἷον ἀρτίως ἔφαμεν,) συνεργὸς ἂν εἴη τῇ εὐδαιμονίᾳ. περὶ μὲν οὖν εὐτυχίας ταῦτα.

γρ. ἀπονέμοιμεν

γρ. τὸν ᾧ τοιοῦτο κερδαίνοντα

Deeſſe hic aliquid Valla arguit, qui legit, τὸ δὲ κακὸν μὴ λαβεῖν κατὰ συμβεβηκὸς εὐτύχημα.

Valla, ἔνεστι δ' ἄνευ. non recte.

CAPVT IX.

De honeſta probitate.

QVoniam de ſingulis particulatim diximus, reliquum iam fuerit vt in totum componendo

ΚΕΦΑΛ. θ'.

Περὶ καλοκαγαθίας.

ΕΠειδὴ δὲ ὑπὲρ ἑκάστης τῶν ἀρετῶν κατὰ μέρος εἰρήκαμεν, λοιπὸν ἂν εἴη καθόλου * συντεθέντα τὰ καθ- Eud. l. 7. c. 15.

γρ. συντ. καθ.

κατὰ κεφάλαιον ὥσπερ ἀθρόας εἰπεῖν. ἔστι μὲν οὖν οὐ κακῶς λεγόμενον τοὔνομα ἐπὶ τοῦ τελέως σπουδαίου, ἡ καλοκαγαθία. καλὸς κἀγαθὸς γάρ,* φησιν, ὅταν τελέως σπουδαῖος. ἐπὶ γὰρ τῆς ἀρετῆς τὸ καλὸν καὶ ἀγαθὸν λέγουσιν· οἷον τὸν δίκαιον καλὸν καὶ ἀγαθόν φασι, τὸν ἀνδρεῖον, τὸν σώφρονα· ὅλως ἐπὶ τῶν ἀρετῶν. ἐπεὶ οὖν εἰς δύο διαιροῦμεν, καὶ τὰ μὲν φαμὲν εἶναι καλά, τὰ δὲ καὶ ἀγαθά· καὶ τῶν ἀγαθῶν, τὰ μὲν ἁπλῶς ἀγαθά, τὰ δὲ οὔ. καὶ καλὰ μέν, οἷον τὰς ἀρετάς, καὶ τὰς ἀπ' ἀρετῆς πράξεις· ἀγαθὰ δέ, ἀρχήν, πλοῦτον, δόξαν, τιμήν, τὰ τοιαῦτα· ἔστιν οὖν ὁ καλὸς καὶ ἀγαθός, ᾧ τὰ ἁπλῶς ἀγαθά ἐστιν ἀγαθά, καὶ τὰ ἁπλῶς καλά, καλά ἐστιν. ὁ τοιοῦτος γὰρ καλὸς καὶ ἀγαθός. ᾧ δὲ τὰ ἁπλῶς ἀγαθὰ μή ἐστιν ἀγαθά, οὐκ ἔστι καλὸς καὶ ἀγαθός· ὥσπερ οὐδ' ὑγιαίνειν ἂν δόξειεν, ᾧ τὰ ἁπλῶς ὑγιεινὰ μὴ ὑγιεινά ἐστιν. εἰ γὰρ ὁ πλοῦτος, καὶ ἡ ἀρχὴ παραγενόμενα, τινὰ βλάπτοιεν, οὐκ ἂν αἱρετὰ εἴη, ἀλλὰ τὰ τοιαῦτα ὅσα ἂν αὐτὸν μὴ βλάψῃ, βουλήσεται αὐτῷ εἶναι. ὁ δὲ τοιοῦτος ὤν, οἷος ὑποστελλόμενος τῶν ἀγαθῶν, πρὸς τὸ μὴ εἶναι αὐτῷ, οὐκ ἂν δόξειε καλὸς καὶ ἀγαθὸς εἶναι. ἀλλ' ᾧ τἀγαθὰ πάντα ὄντα ἀγαθά ἐστι, καὶ ὑπὸ τούτων μὲν διαφθείρεται, οἷον ὑπὸ πλούτου καὶ ἀρχῆς, ὁ τοιοῦτος καλὸς καὶ ἀγαθός.

Malim hic φασι.

A ſingula accumulemus. Eſt igitur non malè nomen impoſitum de eo qui ſit perfectè probus, honeſta probitas. Honeſtus & bonus namque dicitur, cùm perfectè probus, Siquidem virtuti honeſtum bonúmque attribuit: vt iuſtum *aliquem*, honeſtum bonúmque aiunt, item eum qui ſit fortis, temperánsve: & ita in reliquis virtutibus. Quoniam igitur io duo diſtribuimus, vt alia quidem honeſta, alia verò bona dicamus; & bonorum, alia quidem ſimpliciter bona, alia verò non; honeſta porrò, vt virtutes, & virtutum actiooes; bona verò, dominarum, opulentiam, gloriam, honorem, & id genus alia; eſt igitur honeſtus, & bonus, apud quem ſimpliciter booa, ſunr bona, & ſimpliciter honeſta, honeſta ſunt; B talis nanque honeſtus, & bonus. Sed apud quem ſimpliciter bona, non ſunt bona, is neque honeſtus, & bonus; ſicut ne is quidem bene valete videatur, cui ſimpliciter ſalubria, non ſint ſalubria. Nam ſi opulentia & dominatus aduenien do quempiam offenderint, optanda non fuere: ſed talia, quæ non offendant, ſibi eſſe optauerint. Qui autem talis ſit, qui cedat bonis, eáq; veluti fugiat, ne ſibi adſint, is nequaquam perfectè bonus, quem honeſtum bonúmque vocant, eſſe videatur. Sed cui pet ſe bona omnia bona ſint, nec ab ipſis corrumpatur, vt ab opulentia & dominatu, is honeſtus & bonus.

ΚΕΦΑΛ. ι'.

C

Περὶ τοῦ κατὰ τὸν ὀρθὸν λόγον πράττειν, καὶ ποῦ ἐστιν ὁ ὀρθὸς λόγος.

Nic. l. 6. c. 1.
Eud. l. 7. c. vlt.

Υπὲρ τοῦ κατὰ τὰς ἀρετὰς ὀρθῶς πράττειν, εἴρηται μέν, οὐχ ἱκανῶς δέ. ἔφαμεν γὰρ τὸ κατὰ τὸν ὀρθὸν λόγον πράττειν. ἀλλ' ἴσως ἄν τις αὐτὸ τοῦτο ἀγνοῶν, ἐρωτήσειε, τὸ κατὰ τὸν ὀρθὸν λόγον τί ποτέ ἐστι, καὶ ποῦ ἐστιν ὁ ὀρθὸς λόγος; ἔστιν οὖν κατὰ τὸν ὀρθὸν λόγον πράττειν, ὅταν τὸ ἄλογον μέρος τῆς ψυχῆς μὴ κωλύῃ τὸ λογικὸν ἐνεργεῖν τὴν αὐτοῦ ἐνέργειαν. τότε γὰρ ἡ πρᾶξις ἔσται κατὰ τὸν ὀρθὸν λόγον. ἐπεὶ γάρ τι τῆς ψυχῆς, τὸ μὲν χεῖρον ἔχομεν, τὸ δὲ βέλτιον, ἀεὶ δὲ τὸ χεῖρον τοῦ βελτίονος ἕνεκεν ἐστίν· ὥσπερ ἐπὶ σώματος καὶ ψυχῆς, τὸ D σῶμα τῆς ψυχῆς ἕνεκεν· καὶ τότ' ἐροῦμεν εὖ ἔχειν τὸ σῶμα, ὅταν οὕτως ἔχῃ ὥστε μὴ κωλύειν, ἀλλὰ καὶ συμβάλλεσθαι καὶ συμπαρορμᾶν πρὸς τὸ τὴν ψυχὴν ἐπιτελεῖν τὸ αὐτῆς ἔργον (τὸ γὰρ χεῖρον τοῦ βελτίονος ἕνεκεν πρὸς τὸ συνεργεῖν τῷ βελτίονι·) ὅταν οὖν τὰ πάθη μὴ κωλύωσι τὸν νοῦν τὸ αὐτοῦ ἔργον ἐνεργεῖν, τότ' ἔσται τὸ κατὰ τὸν ὀρθὸν λόγον γινόμενον· ναί. ἀλλ' ἴσως εἴποι τις ἄν, ὅταν πῶς ἔχωσι τὰ πάθη, οὐ κωλύουσι, καὶ πότε οὕτως ἔχουσιν, οὐ γὰρ οἶδα. τὸ δὲ τοιοῦτον οὐκ ἔστιν εἰπεῖν ῥᾴδιον· οὐδὲ γὰρ ὁ ἰατρός· ἀλλ' ὅταν εἴπῃ τῷ πυρέττοντι πτισάνην προσφέρεσθαι· τὸ δὲ πυρέττειν πῶς αἰσθάνωμαι; ὅταν, φησίν, ὁρᾷς ὠχρὸν ὄντα. τὸ δ' ὠχρὸν πῶς εἰδήσω; ἐνταῦθα συνιέτω ὁ ἰατρός· εἰ γὰρ μὴ ἔχεις παρὰ σαυτοῦ, φησί, τήν γε τοιούτων αἴσθησιν, οὐκ ἔστι. ὡσαύτως ὑπὲρ τῶν ἄλλων κοινός ἐστι τῶν τοιούτων ὁ λόγος. ὁμοίως δὲ ἔχει καὶ ἐπὶ τῶν παθῶν τὸ γνωρίζειν. δεῖ γὰρ αὐτὸν συμβάλλεσθαι πρὸς αἴσθησίν τι. Ἐπιζητήσειε δ' ἄν τις ἴσως καὶ τὸ τοιοῦτον· ἆρά γε ἔργῳ εἰδήσας * ταῦτα, καὶ δὴ εὐδαίμων ἔσομαι; οἴονται γάρ. τὸ δέ ἐστιν οὐ τοιοῦτον. οὐδεμία γὰρ οὐδὲ τῶν ἄλλων ἐπιστημῶν παραδίδωσι τῷ μανθάνοντι τὴν χρῆσιν καὶ τὴν ἐνέργειαν, ἀλλὰ τὴν ἕξιν μόνον· οὕτως οὐδ' ἐνταῦθα παραδίδωσι τὸ εἰδῆσαι ταῦτα τὴν χρῆσιν.

γρ. ταῦτα,

CAPVT X.

De recta ratione.

DE eo quod eſt, ex virtutibus rectè agere, dictum quidem à nobis, ſed non quod ſatis ſit. Nam dicebamus, ex recta ratione agendum eſſe. Verùm id ipſum non intelligens aliquis, interrogauerit fortaſſis. Ex recta ratione quidnam ſit, & vbi recta ratio? Eſt nimirum ex recta ratione agere, cùm animæ pars irrationalis non prohibuerit rationalem, ſuam exercere actionem: tum demum enim, ex recta ratione erit actio. Quoniam animæ partem, vnam quidem deteriorem habemus, alteram meliorem; ſemper deteriorem, melioris D cauſa obtinemus. Sicut in corpore & anima, corpus animæ cauſa habere dicimur, cùm ita habuerit, ne præpediat, ſed ita coniungatur, & conſurgat ad animæ opus perficiendum. Quandoquidem deterius *omne* melioris eſt cauſa, vt ei in agendo ſit auxilio. Cùm igitur affectus menti non inhibuerit ſuum opus exercere, an non tum ex recta ratione fuerit? Ita propemodum. Verùm fortaſſis dixerit quiſpiam, Quomodo affectus habuerint, cùm non impedient? ac quandónam ita habebunt? neſcio enim. Sanè id dictu neutiquam facile eſt. Neque enim medicus, quando dixerit febricitanti priſanam proferendam. At quo pacto febricitare ſentiam? Cùm, inquit, impalluiſſe videris. At palleſcentem quo modo ſciero? Hic occurrit medicus, Si non habes ex te, inquiens, vt talia ſentias, non habeo ampliùs quid dicam. Hoc pacto de alijs communis huic erit oratio. Similiter habet & in affectibus dignoſcendis. Aliquid nanque per ſeſe, ſenſu oportet conijcere. Quærat porrò & hoc fortaſſis quiſpiam, Nunquid re ipſa iſta cognoſcens, ero continuò felix? nam ſunt qui opinentur. Hoc certè, non eſt huiuſmodi; vt cæterarum ſcientiarum nulla diſcenti vſum præbet, & actionem, ſed habitum duntaxat, ita ne quidem hic, hæc ſciendo vſum tradit.

Felicitas enim eſt,(vt fatemur,) actio,non habitus. Neque enim ſciendo ex quibus conſtet felicitas, ſed ex vtendo his. Atqui horum vſus, & actio eſt. Nec eſt præſentis tractationis hoc tradere; quandoquidem neque vlla alia quæpiam ſcientia vſum tradit, ſed habitum.

CAPVT XI.

De amicitia.

VErumenim vero inter cuncta huiuſmodi, nobis de amicitia dicere neceſſe eſt,quid ſit, & in quibus, & circa quid: quandoquidem ad omnem vitã ipſam tendere perſpicimus, & omni tẽpore bonum eſſe quoad felicitatem complectendum. Primùm igitur videbitur melius, percutere ac excutere quæ ambigua ſunt. Nam eſt in primis amicitia in ſimilibus, vt videtur, ac dici ſolet. Siquidem graculus,(inquiunt,) graculo aſſidet,ſempérque Deus ſimile agit ad ſimile. Cùm aliquando canis in eadem dormitaret tegula,interrogatus fertur Empedocles, Cúrnam canis ſemper in eadem dormiat tegula, dixiſſe, Quoniam ſimile canis habet tegulæ, & proinde ob ſimilitudem eò tendere. Alijs porrò viſum eſt, potiùs in cõtrarijs gigni amicitiam. *Amat ſiquidem imbrem terra*,(inquiunt,)*cùm ſolum exaruit*:quippe quòd,inquiũt,contrariũ contrario velit cõciliari. At in ſimilibus nihil fieri contingit. Siquidem ſimile,vt aiunt,ſimili non eget:ac talia iactantur. Iterum, vtrùm operoſum eſt amicum fieri an facile? vel vt aſſentatores confeſtim aſſentiuntur, faciléque ſe in aliorum familiaritatem inſinuant, nec amici tamen ſunt, vt eſſe videntur. Dubitauerit in his quoque quiſpiam, Num fuerit probus malo amicus, ánne? Amicitia ſiquidem in fide & conſtantia; at malus,neutiquam talis. An malus malo amicus? ne id quidem. Primùm igitur definiendum, qualem conſideremus amicitiam. Eſt namque, vt opinantur, amicitia etiam erga Deum, atque inanimata; neutiquam rectè. Amicitiam namque hic eſſe dicimus, vbi amor mutuus. At erga Deum, amicitia neutiquam mutua, & ne quidem amare ſuſcipit. Alienum namque fuerit, ſi quiſpiam dixerit ſe Iouem amare. At ne ab inaminatis quidem amorem eſſe continget mutuum; amor tamen erga inanimata eſt, vt vinum, vel huiuſmodi aliud. Ideo neque eam quæ eſt erga Deum quærimus amicitiam, neque eam quæ erga inanimata, ſed quæ erga animata, atque erga ea in quibus ſit amare mutuò. Quòd ſi quis deinceps conſideret, quid ſit amabile, videndum eſt igitur num quicquam aliud, quàm per ſe bonum. Aliud nempe eſt amabile, & aliud amãdum, quemadmodum conſultabile, & conſultandum: *conſultabile enim ſiue potius optabile, eſt quod eſt ſimpliciter bonum; conſultandum verò ſiue potius optandum & cupiendum cuique quod ſibi eſt bonum*; vtrique enim bonum ineſt. Ita etiam amabile quidem ſimpliciter bonum; amandum verò, quòd eſt ſibi bonum. Iterum amandum quidem, etiam amabile; at amabile, non idem eſt quod amandum. Hinc igitur & hac de cauſa eſt ambiguitas, num probus malo ſit amicus, ánne? Connectitur namque quodammodo per ſe bono, ſibi bonum; & amandum, amabili. Bonum autem comitatur eique inhæret iucundum eſſe, & cõmodum. Proborum igitur amicitia eſt, cùm ſe mutuò amauerint.

A (ἡ γὰρ εὐδαιμονία ἐστὶν ἐνέργεια, ὡς ἔφαμεν) ἀλλὰ τὴν ἕξιν. οὐδ᾽ ἐν τῷ εἰδέναι ἐξ ὧν ἐστὶν ἡ εὐδαιμονία, ἀλλ᾽ ἐκ τοῦ τούτοις χρήσασθαι. τὴν δὲ χρῆσιν, καὶ τὴν ἐνέργειαν τούτων, οὐκ ἔστι ταύτης τῆς πραγματείας τὸ παραδιδόναι. οὐδὲ γὰρ ἄλλη ἐπιστήμη οὐδεμία τὴν χρῆσιν παραδίδωσιν, ἀλλὰ τὴν ἕξιν.

ΚΕΦΑΛ. ια'.

Περὶ φιλίας.

Ἐφ᾽ ἅπασι δὲ τούτοις ὑπὲρ φιλίας ἀναγκαῖον ἐστὶν εἰπεῖν τί ἐστι, καὶ ἐν τίσι καὶ περὶ τί. ἐπειδήπερ ὁρῶμεν Nicom. l. 8. Eudem. l. 7.
B παρὰ πάντα τὸν βίον παρατείνουσαν, καὶ ἐν παντὶ καιρῷ, καὶ οὖσαν ἀγαθὸν, συμπαραληπτέα ἂν εἴη πρὸς τὴν εὐδαιμονίαν. πρῶτον μὲν οὖν ἴσως ἃ ἀπορεῖται καὶ ζητεῖται, βέλτιον διελθεῖν. πότερον γάρ ἐστιν ἡ φιλία ἐν τοῖς ὁμοίοις, ὥσπερ δοκεῖ καὶ λέγεται; καὶ γὰρ κολοιός φασι παρὰ κολοιὸν ἱζάνει. καὶ, Αἰεί τοι τὸν ὁμοῖον ἄγει θεὸς ὡς τὸν ὁμοῖον. Odyss. ρ. φασὶ δὲ καὶ κυνός ποτε ἀεὶ καθευδούσης ἐπὶ τῆς αὐτῆς κεραμίδος, ἐρωτηθέντα τὸν Ἐμπεδοκλέα, διὰ τί ποτε ἡ κύων ἐπὶ τῆς αὐτῆς κεραμίδος καθεύδει; εἰπεῖν, ὅτι ἔχει τι κεραμὶς ὅμοιον ἡ κύων· ὡς διὰ τὸ ὅμοιον τὴν κύνα φοιτῶσαν. πάλιν δ᾽ αὖ δοκεῖ ἄλλοις τισὶν ἐν τοῖς ἐναν-
C τίοις μᾶλλον ἐγγίνεσθαι ἡ φιλία. * ἐρᾷ μὲν γὰρ (* φησιν) ὄμβρου γαῖα, ὅταν ξηρὸν πέδον. τὸ δὲ ἐναντίον * (φησὶ) τῷ ἐναντίῳ βούλεσθαι φίλον εἶναι. ἐν μὲν γὰρ τοῖς ὁμοίοις οὐδὲ ἐνδέχεται γίνεσθαι. τὸ γὰρ ὅμοιον * (φησι) τοῦ ὁμοίου οὐδὲν προσδεῖται, καὶ τὰ τοιαῦτα δή. ἔτι πότερον ἔργον δύσκολόν ἐστι φίλον γενέσθαι, ἢ ῥᾴδιον γενέσθαι; οἷον κόλακες ταχέως προσιδρυσάμενοι, φίλοι μὲν οὐκ εἰσὶ, φαίνονται δὲ φίλοι εἶναι. ἔτι δὲ καὶ τὰ τοιαῦτα ἀπορεῖται, πότερον ἔσται ὁ σπουδαῖος τῷ φαύλῳ φίλος, ἢ οὔ; ἡ μὲν γὰρ φιλία ἐν πίστει καὶ βεβαιότητι· ὁ δὲ φαῦλος ἥκιστα τοιοῦτος. πρῶτον μὲν οὖν διαιρετέον ἂν εἴη ὑπὲρ φιλίας
D ποίας σκοποῦμεν. ἔστι γὰρ * (ὡς οἴονται) φιλία καὶ πρὸς θεὸν καὶ τὰ ἄψυχα· οὐκ ὀρθῶς. τὴν γὰρ φιλίαν ἐνταῦθα φαμὲν εἶναι οὗ ἐστι τὸ ἀντιφιλεῖσθαι. ἡ δὲ πρὸς θεὸν φιλία οὐδὲ ἀντιφιλεῖσθαι δέχεται, οὐθ᾽ ὅλως τὸ φιλεῖν. ἄτοπον γὰρ ἂν εἴη εἴ τις φαίη φιλεῖν τὸν Δία. οὐδὲ δὴ παρὰ τῶν ἀψύχων ἐνδέχεται ἀντιφιλεῖσθαι. φιλία μέντοι καὶ πρὸς τὰ ἄψυχά ἐστιν, οἷον οἶνον, ἢ ἄλλο τι τῶν τοιούτων. διὸ οὔτε τὴν πρὸς τὸν θεὸν φιλίαν ἐπιζητοῦμεν, οὔτε τὴν πρὸς τὰ ἄψυχα, ἀλλὰ τὴν πρὸς τὰ ἔμψυχα, καὶ πρὸς ταῦτα ἐν οἷς ἐστι τὸ ἀντιφιλεῖν. * εἰ δή τις μετὰ τοῦτο ἐπισκέψαιτο τί ἐστι τὸ φιλητόν· ἔστιν οὖν οὐκ ἄλ-
E λο τι ἢ τἀγαθόν. ἕτερον μὲν οὖν ἐστι τὸ φιλητὸν, καὶ τὸ φιλητέον, ὥσπερ καὶ τὸ * βουλητὸν, καὶ τὸ βουλητέον. βουλητὸν μὲν γὰρ, τὸ ἁπλῶς ἀγαθόν· βουλητέον δὲ, τὸ ἑκάστῳ ἀγαθόν. οὕτω καὶ φιλητὸν μὲν, τὸ ἁπλῶς ἀγαθόν· φιλητέον δὲ, τὸ αὑτῷ ἀγαθόν. ἔστι δὲ τὸ μὲν φιλητέον καὶ φιλητὸν, τὸ δὲ φιλητὸν οὐκ ἔστι φιλητέον. ἐντεῦθεν μὲν οὖν ἐστι καὶ διὰ τὸ τοιοῦτον ἡ ἀπορία, πότερόν ἐστιν ὁ σπουδαῖος τῷ φαύλῳ φίλος, ἢ οὔ. συνῆπται γάρ πως τῷ ἀγαθῷ, τὸ αὑτῷ ἀγαθὸν, καὶ τὸ φιλητέον τῷ φιλητῷ. ἕπεται δὲ καὶ ἀκολουθεῖ τῷ ἀγαθῷ καὶ τὸ ἡδὺ εἶναι, καὶ τὸ συμφέρον. ἡ μὲν οὖν τῶν σπουδαίων φιλία ἐστὶν, ὅταν ἀντιφιλῶσιν ἀλλήλους.

Eurip. vt mox ait, & Nicom. l. 8. c. 2.

Valla, φασὶ

Valla, φασὶ

Valla, φασὶ

Sic restituimus, cùm vulgo legeretur ὡς οἷον τι

Fort. ἐστιν.

Valla legit, βουλητὸν & βουλητέον minùs verè: præterea mutili hac parte erant eius codices.

A φιλοῦσι δὲ ἀλλήλους, ᾗ φιλητοί· φιλητοὶ δὲ, ᾗ ἀγαθοί. Οὐκ οὖν σπουδαῖος φησὶ τῷ φαύλῳ οὐκ ἔσται φίλος; ἔσται μὲν οὖν. ἐπεὶ γὰρ τἀγαθῷ ἀκολουθεῖ τὸ συμφέρον

Vall. ᾧ non ᾗ,

καὶ τὸ ἡδὺ, * ᾗ ἐστὶ φαῦλος ὢν ἡδὺς, ταύτῃ φίλος. πάλιν αὖ συμφέρων, ᾗ συμφέρων, ταύτῃ φίλος. ἀλλ' οὐκ ἔσται γε κατὰ τὸ φιλητὸν ἡ τοιαύτη φιλία. φιλητὸν γὰρ ἦν

Valla aliter.

τἀγαθὸν, ὁ δὲ φαῦλος οὐ φιλητός· * οὐ γὰρ ἀλλὰ κατὰ τὸ φιλητέον. εἰσὶ γὰρ ἀπὸ τῆς παντελοῦς φιλίας, τῆς ἐν τοῖς σπουδαίοις, καὶ αὗται αἱ φιλίαι, ἥ τε κατὰ τὸ ἡδὺ, καὶ ἡ κατὰ τὸ συμφέρον. ὁ οὖν κατὰ τὸ ἡδὺ φιλῶν, οὐ φιλεῖ τὴν κατὰ τὸ ἀγαθὸν φιλίαν, οὐδὲ ὁ κατὰ τὸ συμφέρον. B Εἰσὶ δὲ αἱ φιλίαι αὗται, ἥ τε κατὰ τὸ ἀγαθὸν, καὶ ἡ κατὰ τὸ ἡδὺ, καὶ ἡ κατὰ τὸ συμφέρον, οὐχ αἱ αὐταὶ μὲν, οὐ παντελῶς δὲ

Vall. εἰρημέναι

οὐδὲ ἀλλότριαι ἀλλήλων, ἀλλ' ἀπὸ ταὐτοῦ πως * ἠρτημέναι εἰσίν· οἷον φαμὲν ἰατρικὸν τὸ μαχαίριον, ἰατρικὸν τὸν ἄνθρωπον, καὶ ἰατρικὴν τὴν ἐπιστήμην, ταῦτα οὐχ ὁμοίως λέγονται· ἀλλὰ τὸ μὲν μαχαίριον τῷ χρήσιμον εἶναι πρὸς ἰατρικὴν, ἰατρικὸν λέγεται· ὁ δ' ἄνθρωπος, τῷ ποιητικὸς εἶναι ὑγιείας· ἡ δ' ἐπιστήμη, τῷ αἰτία εἶναι καὶ ἀρχή. ὁμοίως δὲ καὶ αἱ φιλίαι οὐχ ὡσαύτως, ἥ τε τῶν σπουδαίων ἡ διὰ τὸ ἀγαθὸν, καὶ ἡ κατὰ τὸ ἡδὺ, καὶ ἡ κατὰ τὸ συμφέρον· οὔτε δὴ ὁμωνύμως λέγονται· C

Scribo, περὶ ταῦτα δὲ,

ἀλλ' οὐκ εἰσὶ μὲν αἱ αὐταὶ, * περὶ ταῦτα δέ πως, καὶ ἐκ τῶν αὐτῶν εἰσιν. Εἰ δή τις λέγει, ὁ κατὰ τὸ ἡδὺ φιλῶν, οὐκ ἔστι φίλος τούτῳ· οὐ γὰρ κατὰ τὸ ἀγαθὸν φίλος ἐστί· βαδίζει ὁ τοιοῦτος ἐπὶ τὴν τῶν σπουδαίων φιλίαν, τὴν ἐξ ἁπάντων τούτων οὖσαν, ἐκ τοῦ ἀγαθοῦ, καὶ ἐκ τοῦ ἡδέος, καὶ ἐκ τοῦ συμφέροντος. ὥστ' ἀληθῶς οὐκ ἔστιν ἐκείνην γε τὴν φιλίαν φίλος, ἀλλὰ τὴν κατὰ τὸ ἡδὺ, ἢ κατὰ τὸ συμφέρον. πότερον οὖν ἔσται ὁ σπουδαῖος τῷ σπουδαίῳ φίλος, ἢ οὔ. οὐδὲν γὰρ προσδεῖται φησὶν ὅμοιος τοῦ ὁμοίου. ὁ δὴ τοιοῦτος λόγος ζητεῖ τὴν κατὰ τὸ συμφέρον φιλίαν. ᾗ γὰρ προσδεῖται ὁ ἕτερος τοῦ ἑτέρου, ταύ- D

Valla legiſſe videtur. ἐπειδὴ ὡς ἐν. aut ſimili modo.
Scribe, ἢ καθ' ἡδ.

τῃ ὄντες φίλοι, ἐν τῇ κατὰ τὸ συμφέρον φιλίᾳ εἰσίν. * ἀλλ' ἑτέρα διώρισται ἡ κατὰ τὸ συμφέρον φιλία, καὶ ἡ κατ' ἀρετὴν καὶ * ἡδονήν. εἰκὸς δὴ καὶ πολὺ μᾶλλον τούτοις. πάντα γὰρ αὐτοῖς ὑπάρχει τἀγαθὰ, καὶ τὸ ἡδὺ, καὶ τὸ συμφέρον. ἀλλὰ καὶ ὁ σπουδαῖος τῷ φαύλῳ· ᾗ γὰρ ἴσως ἡδὺς, ταύτῃ καὶ φίλος. καὶ ὁ φαῦλός γε τῷ φαύλῳ· ᾗ γὰρ ἴσως τὸ αὐτὸ αὐτοῖς συμφέρει, ταύτῃ καὶ φίλοι. ὁρῶμεν γὰρ τοῦτο γινόμενον, ὅταν τὸ αὐτὸ ᾖ τὸ συμφέρον, φίλους τούτους διὰ τὸ συμφέρον. ὥστ' οὐδὲν κωλύει καὶ φαύλοις οὖσι, ταὐτόν τι συμφέρειν. βεβαιοτάτη μὲν οὖν καὶ μονιμωτάτη καὶ καλλίστη ἐστὶν ἐν τοῖς σπου- E δαίοις φιλία, ἡ κατ' ἀρετὴν καὶ τἀγαθὸν οὖσα· εἰκότως. ἡ μὲν γὰρ ἀρετὴ ἀμετάπτωτον, δι' ἣν ἡ φιλία· ὥστε εἰκὸς τὴν φιλίαν τὴν τοιαύτην ἀμετάπτωτον εἶναι. τὸ δὲ συμφέ-

Lege, ἀλλ' ἅμα τῷ συμφ. vt in Nicom. ἅμα τῷ [illegible]

ρον, φιλία οὐ βεβαία, * ἀλλὰ τῷ συμφέροντι μεταπίπτει. ὁμοίως καὶ ἡ κατὰ τὴν ἡδονήν. ἡ μὲν οὖν τῶν βελτίστων φιλία, ἡ κατ' ἀρετὴν γινομένη ἐστίν· ἡ δὲ τῶν πολλῶν, ἡ κατὰ τὸ συμφέρον· ἡ δὲ κατὰ τὴν ἡδονὴν, ἐν τοῖς φορτικοῖς καὶ τυχοῦσι. συμβαίνει δὲ καὶ ἀγανακτεῖν, ὅταν φαύλοις ἐντύχωσι τοῖς φίλοις, καὶ θαυμάζειν· ἔστι δὲ οὐδὲν ἄτοπον. ὅταν γὰρ ἡ

Legebatur, δι' ἣν φαῦλοι εἰσί, peſſimè.

φιλία λάβῃ τὴν ἡδονὴν ἀρχὴν, * δι' ἣν φίλοι εἰσὶ, ἢ τὸ συμφέρον, ἅμα ταῦτ' ἀπολείπει, καὶ ἡ φιλία οὐ διαμένει.

A Amant autem ſe inuicem, quatenus amabiles: & amabiles, quatenus boni. Non igitur probus, inquit, malo erit amicus. Atqui erit: quandoquidem per ſe bonum comitatur commodum, & iucundum. Si malus eſt, qui ſuauis, hac de cauſa amicus: turſus quatenus commodus, eatenus amicus. Verùm non erit ex eo quod eſt amabile, eiuſmodi amicitia. Siquidem amabile, bonum eſt. Atqui malus non amabilis. Non ergo propter amabile, ſed propter amandum. Sunt namq; ab vniuerſali amicitia, quæ in ipſis probis eſt, & hæ quoque amicitiæ, quæ ex iucundo, & quæ ex commodo. Qui B ergo propter iucundum amicus, non tenet propter bonum amicitiam: neque qui proter commodum. Atqui ſunt hæ amicitiæ, quæ propter bonum, quæ propter iucundum, quæ propter commodum, non eædem quidem, ſed nec prorſus quidem inter ſe inuicem alienæ: ſed ab eodem quodammodo dictæ ſunt: velut medicum cultellum dicimus, medicum hominem, & medicam ſcientiam. Hæc non ſimiliter dicuntur: ſed cultellus, quòd ad medicinam vtilis ſit, medicus dicitur: at homo, quòd ſanitatem faciat; ſcientia verò, quòd ſit cauſa atque principium. Itidem & amicitiæ non itidem dicuntur, quippe quæ proborum, propter bonum, & quæ propter iucundum, & quæ propter commo- C dum. Neque dicuntur æquiuocè: verùm non ſunt eædem, circa hæc quodammodo, ac ex eiſdem. Quod ſi quis dicat, qui propter iucundum amat, ei amicus non eſt, quandoquidem non propter bonum amicus eſt: is in amicitiam proborum demigrat, quæ ex his omnibus conſtat, quippe ex bono, & iucundo, & ex commodo: proinde non eſt verè ex illa amicitia amicus, quæ propter iucundum, vel propter commodum. Vtrùm igitur erit probus probo amicus, an non? ſiquidem non eget, (inquit,) ſimilis ſimili. Hæc nimirum oratio, propter commodum indagat amicitiam; nam quatenus alter altero indiget, eatenus ſunt amici quatenus propter commodum conciliantur. Cùm aliter de- D finiatur quæ propter commodum amicitia, & quæ propter virtutem, & quæ propter voluptatem; æquum vtique hos multò magis amicos eſſe, qui virtute concilianrur; cuncta ſiquidem ipſis bona exiſtunt, & iucundum & commodum. Cæterùm etiam probus malo; nam quatenus fortaſſis iucundus eſt, eatenus etiam amicus. Et malus malo: nam quatenus idem fortè ipſis commodum, eatenus amici ſunt. Fieri namque intuemur, cùm idem fuerit commodum, eos ob commodum conciliari. Proinde nihil prohibet, etiam malis aliquod commodum idem eſſe. Conſtantiſſima verò, ac ſtabiliſſima, & honeſtiſſima, quæ ineſt probis, ami- E citia: quippe quòd propter virtutem, ac per ſe bonum, & meritò quidem. Nam virtus incommutabilis, & quæ per eam conciliatur amicitia, conſtantiſſima eſt. Atque ex commodo, ſtabilis non eſt amicitia: quippe quæ cum commodo elabitur. Similiter etiam quæ propter voluptatem. Optimorum igitur amicitia, per virtutem excitata eſt; multorum autem, quæ propter commodum; at quæ propter voluptatem, in hominibus ineptis reperitur & nihili. Contingit autem etiam indignari cum malis amicis, pariterque admirari. Eſt verò non abſurdum, cùm amicitia principium ceperit voluptatem, propter quod amici ſunt, itidem & commodum. Simul enim atque hæc deficiunt, neutiquam etiam perdurauerit amicitia.

At ſæpe præſtat quidem amicitia, verùm abuſus amico eſt: ideo indignantur, neque id iniuria. Non enim propter virtutem cum hoc tibi fuerat conciliata, vt alienum non videatur, nihil eſſe ex virtute. Quamobrem non rectè indignantur, qui amicitiam per voluptatem conciliarūt, quòd exiſtiment ipſam per virtutem duraturam: quod fieri non poteſt: non enim quæ propter voluptatem, & commodū, ex virtute eſt. Voluptate igitur conciliati, non rectè virtutem quærunt. Neque enim comitatur voluptatem, & commodum aliquod, virtus: ſed contrà, ea ambo virtutem conſequuntur. Abſurdum enim fuerit non putare bonos ſibi fore iucundos: quandoquidem mali, (vt inquit Euripides,) ipſi ſibi ſuaues iucundique ſunt: *Coniunctus hæret nam malus malo.* Nec enim voluptatem virtus comes conſequitur, ſed virtutem voluptas comitatur. Vtrùm verò etiam oportet in amicitia proborum eſſe voluptatem, an non? Alienum enim negare oportere. Nam ſi ab ipſis inter ſe inuicem auferas ſuauitatem, alios ad conſueſcendum in vita, iucundos amicos quærent ſibi. Nam ad ſimul viuendum, nihil maius eſt quàm iucundos eſſe. Quamobrem alienum eſt non arbitrari, probos maximè ſimul inuicem vitam agere. Id verò citra iucundum non eſt. Conuenit ergo, (vt videtur,) his maximè iucundis eſſe. Quoniam diſtributæ ſunt amicitiæ in tres ſpecies, in hiſque ambigebatur, vtrùm in ipſa æqualitate amicitia eſſet, an eo quod eſſet inæquabile: eſt igitur in vtroque. Nam proborum, per ſimilitudinem perfecta amicitia eſt. At quæ per diſſimilitudinem, ea quæ propter commodum. Nam eo modo, copioſo pauper, ob inopiam eorum quibus affluit diues, amicus eſt: ac eadem de cauſa, malus probo. Siquidem propter virtutis inopiā, à quo ſibi opitulatum iri putat, ei ob hoc amicus eſt. Fit igitur propter commodum, inter diſſimiles amicitia. Hac de cauſa dixit Euripides, *amat imbrē terra cùm ſolum exareſcit.* His vtpote contrarijs, amicitia ob commodum exoritur. Nam ſi libeat maximè contraria facere inter ſe inuicem vtilia, vt ignem, & aquam componendo, ignis, ſi deſit humor, abſumitur, quem ſibi attrahit, tanquam alimētum: tantum quidem, vt non ſuccumbat. Nam ſi ſuperarit humor, ignis abſumitur: ſi verò moderatus, conferet. Non dubium igitur quin in maximè contrarijs, ob commodum, ſit amicitia. Reducuntur autem amicitiæ omnes tam quæ æqualitate, quàm quæ inæqualitate conſtant, ad tres ſuprà diſtinctas ſpecies. Eſt autem in cunctis contentio inter ſe inuicem amicitijs, cùm nequaquam ſimiliter amauerint, vel fecerint, vel ſuppetiuerint, vel cū id genus aliquid. Etenim cùm vnus quidem aſſiduè & vehementer facit, alter verò deficit, propter defectum eſt criminatio & querela. Enimvero in quibus idem eſt amicitiæ finis; vt ſi vtrique propter commodum inter ſe inuicem amici concilientur, aut propter iucundum, aut propter virtutem: defectus, qui ab altero, exploratus ac certus eſt. Si igitur plura tu mihi bona contuleris, quàm ego tibi, non ambigo quin tu de me bene meritus, à me plus amari debeas. Vbi autem non hac amicitia amici fuerimus, ibi maiora diſſidia. Defectus ſiquidem ab vtroque, incertus. Vt ſi propter voluptatem vnº quidem ſit amicus, & propter commodum alter, inde oritur ambiguitas. Neque enim qui commodo excedit, voluptatem cenſet dignā, quæ commodo rependatur: nec qui voluptate ſuperat, dignam

A πολλάκις δὲ μὲν μὲν ἡ φιλία. κακῶς δ' ἐχρήσατο τῷ φίλῳ· διὸ ἀγανακτοῦσιν· ἔστι δὲ οὐδὲν τοῦτο ἄλογον. οὐδὲ γὰρ δι' ἀρετὴν ἡ φιλία σοι πρὸς τοῦτον ὑπῆρχε. διὸ οὐδὲν ἄτοπον μηδὲν ποιεῖν αὐτὸν τῶν κατ' ἀρετήν. ἀγανακτοῦσιν οὖν οὐκ ὀρθῶς. δι' ἡδονὴν γὰρ ποιησάμενοι τὴν φιλίαν, τὴν τῆς ἀρετῆς οἴονται δεῖν αὐτοῖς ὑπάρχειν· τὸ δ' οὐ δυνατόν. οὐ γάρ ἐστιν ἡ διὰ ἡδονὴν καὶ τὸ συμφέρον, ἀρετῆς ἐχομένη. κοινωνησάμενοι οὖν ἡδονῇ, ἀρετὴν ζητοῦσιν· οὐκ ὀρθῶς. οὐ γὰρ ἀκολουθεῖ τῇ ἡδονῇ καὶ τῷ συμφέροντι ἡ ἀρετή, ἀλλὰ τῇ ἀρετῇ ἀμφότερα ταῦτα B ἀκολουθεῖ. ἄτοπον γὰρ εἰ μή τις οἰήσεται τοὺς σπουδαίους αὑτοῖς αὐτοῖς ἡδίστους εἶναι. καὶ γὰρ οἱ φαῦλοι (ὥς φησιν Εὐριπίδης) αὑτοῖς ἑαυτοῖς ἡδεῖς εἰσι· κακὸς κακῷ γὰρ συντέτηκεν. οὐ γὰρ ἀκολουθεῖ τῇ ἡδονῇ ἡ ἀρετή, ἀλλὰ ἡ ἡδονὴ τῇ ἀρετῇ ἀκολουθεῖ. πότερον δὲ καὶ δεῖ ἐν τῇ τῶν σπουδαίων φιλίᾳ τὴν ἡδονὴν εἶναι, ἢ οὐ δεῖ; ἄτοπον γὰρ τὸ μὴ φάναι δεῖν. εἰ γὰρ ἀφελεῖς αὐτῶν τὸ ἡδεῖς εἶναι ἀλλήλοις, ἄλλους ποιήσονται φίλους εἰς τὸ συζῆν τοὺς ἡδεῖς. εἰς γὰρ τὸ συζῆν οὐδὲν μεῖζόν ἐστι τοῦ ἡδεῖς εἶναι. ἄτοπον οὖν τὸ μὴ οἴεσθαι δεῖν τοὺς σπουδαίους μάλιστα ἀλλήλοις συζῆν· τοῦτο δ' οὐκ ἔστιν ἄνευ τοῦ ἡδέος. δέοι δὴ ἄρα (ὡς ἔοικε) μάλιστα τούτοις ὑπάρχειν τὸ ἡδέσιν εἶναι. ἐπεὶ δὲ διῄρηνται αἱ φιλίαι εἰς C τρία εἴδη, καὶ ἐν ταύταις ἠπορεῖτο πότερον ἐν ἰσότητι ἡ φιλία ἐγγίνεται, ἢ ἐν ἀνισότητι, ἔστιν οὖν κατ' ἀμφότερα. ἡ μὲν γὰρ καθ' ὁμοιότητα, ἡ τῶν σπουδαίων καὶ ἡ τελεία φιλία· ἡ δὲ κατ' ἀνομοιότητα, ἡ κατὰ τὸ συμφέρον. τῷ γὰρ εὐπόρῳ ὁ πένης διὰ τὴν ἔνδειαν ὧν ὁ πλούσιος εὔπορος, φίλος ἐστί· καὶ τῷ σπουδαίῳ ὁ φαῦλος, διὰ ταὐτό. διὰ γὰρ τὴν τῆς ἀρετῆς, παρ' οὗ οἴεται αὐτῷ ἔσεσθαι, διὰ τοῦτο τούτῳ φίλος. γίνεται οὖν ἐν τοῖς ἀνομοίοις φιλία κατὰ τὸ συμφέρον. διὸ καὶ Εὐριπίδης· ἐρᾷ μὲν ὄμβρου γαῖα, ὅταν ξηρὸν ᾖ πέδον. ὡς ἐναντίοις οὖσι τούτοις ἐγγίνεται φιλία, ἡ διὰ τὸ συμφέρον. εἰ γὰρ ἐθέλοις τὰ ἐναντιώτατα ποιῆσαι πῦρ καὶ D ὕδωρ, ταῦτα ἀλλήλοις χρήσιμά εἰσι. τὸ γὰρ πῦρ φασίν, ἐὰν μὴ ἔχῃ ὑγρόν, φθείρεσθαι· ὡς τοῦτ' αὐτῷ παρασκευάζον ὥσπερ τροφήν τινα· ταύτην δὲ τοσαύτην ὅσης κρατήσειεν· ἂν μὲν γὰρ πλείω ποιήσῃς, τὸ ὑγρὸν ἐπικρατῆσαν*, φθείρεσθαι τὸ πῦρ· ἐὰν δὲ σύμμετρον, συνωφελεῖ. δῆλον οὖν ὅτι ἐν τοῖς ἐναντιωτάτοις φιλία ἐγγίνεται διὰ τὸ συμφέρον. ἀνάγονται δὲ πᾶσαι αἱ φιλίαι, καὶ αἱ ἐν ἰσότητι, καὶ αἱ ἐν ἀνισότητι, εἰς τὰς διῃρημένας τρεῖς. ἔστι δ' ἐν ἁπάσαις ταῖς φιλίαις διαφορὰ γινομένη πρὸς ἀλλήλους, ὅταν μὴ ὁμοίως φιλῶσιν, ἢ εὖ ποιῶσιν, ἢ ὑπηρετῶσιν, ἢ ὅ,τι ἂν τῶν τοιούτων. E ὅταν μὲν γὰρ ὁ μὲν ἐκτενῶς ποιῇ, ὁ δ' ἐλλείπῃ, κατὰ τὴν ἔλλειψιν τὸ ἔγκλημα καὶ ἡ μέμψις. οὐ μὴν ἀλλ' ἐπὶ μὲν* τῶν τοιούτων τὸ αὐτό ἐστι τέλος τῆς φιλίας· οἷον οἱ ἀμφότεροι κατὰ τὸ συμφέρον ἀλλήλοις φίλοι, ἢ κατὰ τὸ ἡδύ, ἢ κατ' ἀρετήν, εὔδηλος ἡ ἔλλειψις ἡ παρὰ τοῦ ἑτέρου, ἐὰν πλείω ἀγαθὰ σύ με ποιῇς, ἢ ἐγώ σοι. καὶ δ' ἀμφισβητῶ ἔτι μὴ οὐ δεῖν σε μᾶλλον ὑπ' ἐμοῦ φιλεῖσθαι. ἐν ᾗ δὲ φιλίᾳ μὴ διὰ ταὐτὸ φίλοι εἰσίν, μᾶλλον αἱ διαφοραί. ἄδηλος γὰρ ἡ ἔλλειψις παρ' ἑκατέρου· οἷον, εἰ ὁ μὲν δι' ἡδονὴν φίλος ἐστίν, ὁ δὲ διὰ τὸ συμφέρον, ἐν τούτῳ ἡ ἀμφισβήτησις. οὔτε γὰρ ὁ τῷ συμφέροντι ὑπερέχων, ἀξίαν οἴεται τὴν ἡδονὴν ἀντικαταλλάττεσθαι τοῦ συμφέροντος· οὔτε ὁ τῇ ἡδονῇ ὑπερέχων, ἀξίαν

Eudem l. 7. c. 2.

Sylburg. φθείρεσθαι ποιεῖ τ.

Lego, τῶν τοιούτων ὡς τὸ α.

Lege, ὑπολαμ-βάνει. τῆς ἡδονῆς ἐν τῷ συμφέροντι χάριν * ἀπολαμβάνει· διὸ A μᾶλλον αἱ διαφοραὶ ἐν ταῖς τοιαύταις φιλίαις γίγνονται. οἱ δὲ ἐν ἀνισότητι φίλοι ὄντες, οἱ μὲν ὑπερέχοντες πλούτῳ, ἢ ἄλλῳ τινὶ τοιούτῳ, οὐκ οἴονται δεῖν αὐτοὶ φιλεῖν, ἀλλ' ὑπὸ τῶν ἐνδεεστέρων οἴονται δεῖν αὐτοὶ φιλεῖσθαι. ἔστι δὲ βέλτιον τὸ φιλεῖν ἢ τὸ φιλεῖσθαι. τὸ μὲν γὰρ φιλεῖν ἐνέργειά τις ἡδονῆς, καὶ ἀγαθόν· ἀπὸ δὲ τοῦ φιλεῖσθαι οὐδεμία τῷ φιλουμένῳ ἐνέργεια γίνεται. ἔτι δὲ βέλτιον τὸ γνωρίζειν, ἢ τὸ γνωρίζεσθαι. τὸ μὲν γὰρ γνωρίζεσθαι καὶ τὸ φιλεῖσθαι καὶ τοῖς ἀψύχοις ὑπάρχει· τὸ δὲ γνωρίζειν καὶ φιλεῖν, τοῖς ἐμψύχοις. ἔτι B τὸ εὐποιητικὸν εἶναι, βέλτιον ἢ τὸ μή. ὁ μὲν οὖν φιλῶν, εὐποιητικός ἐστι ᾗ φιλεῖ· ὁ δὲ φιλούμενος, ᾗ φιλεῖται, οὔ. ἀλλ' οἱ ἄνθρωποι διὰ φιλοτιμίαν φιλεῖσθαι μᾶλλον βούλονται ἢ φιλεῖν, διὰ τὸ ἐν τῷ φιλεῖσθαι ὑπεροχήν τινα εἶναι. ἀεὶ γὰρ ὁ φιλούμενος ὑπερέχει ἡδονῇ ἢ εὐπορίᾳ, ἢ ἀρετῇ· ὁ δὲ φιλότιμος τῆς ὑπεροχῆς ὀρέγεται. καὶ οὐκ οἴονται δεῖν αὐτοὶ φιλεῖν οἱ ἐν ὑπεροχῇ ὄντες. ἀντιδιδόναι γὰρ ἐν οἷς ὑπερέχουσι τοῖς φιλοῦσιν αὐτούς. ἔτι δὲ καὶ ἥττους αὐτῶν εἰσι· διὸ οὐκ οἴονται δεῖν φιλεῖν, ἀλλὰ φιλεῖσθαι. ὁ δ' ἐνδεὴς χρημάτων, ἢ ἡδονῶν, ἢ ἀρετῆς, θαυμάζει τὸν ὑπερέχοντα τούτοις, καὶ φιλεῖ διὰ τὸ τούτων ἢ τυγχάνειν, ἢ οἴεσθαι τεύξεσθαι. εἰσὶ δὲ καὶ τοιαῦται φιλίαι ἐξ ὁμοιοπαθείας, ἐκ τοῦ τἀγαθὰ βούλεσθαι τινὶ εἶναι. C οὐκ ἔστι δ' ἡ ἐπὶ τούτων γινομένη φιλία πάντα ταῦτα ἔχουσα. πολλάκις γὰρ ἄλλῳ μὲν εἶναι βουλόμεθα τἀγαθὰ, συζῆν μέντοι μεθ' ἑτέρου. ἀλλὰ ταῦτα πότερον δεῖ φιλίας εἰπεῖν, ἢ τῆς τελείας φιλίας τῆς κατ' ἀρετὴν πάθη; ἐν ἐκείνῃ γὰρ τῇ φιλίᾳ πάντα ταῦτα ἐνυπάρχει. καὶ γὰρ συζῆν μετ' οὐδενὸς ἄλλου ἂν θέλοιμεν. καὶ γὰρ τὸ ἡδὺ καὶ τὸ συμφέρον, καὶ ἡ ἀρετὴ, τῷ σπουδαίῳ ὑπάρχει· καὶ τἀγαθὰ τούτῳ μάλιστα βουλοίμεθ' ἂν καὶ τὸ ζῆν. καὶ τὸ εὖ ζῆν οὐκ ἄλλῳ τινὶ ἢ

Nicom.l.9.c.4. τούτῳ. πότερον δ' ἐστὶν αὐτῷ καὶ πρὸς αὐτὸν φιλία, ἢ οὔ, νῦν μὲν ἀφείσθω, ὕστερον δ' ἐροῦμεν. πάντα δὲ βουλόμεθα ἡμῖν αὐτοῖς· ἐν γὰρ συζῆν μεθ' ἡμῶν αὐτῶν βουλόμεθα. ἴσως D δὲ τοῦτο καὶ ἀναγκαῖον, καὶ τὸ εὖ ζῆν, καὶ τὸ ζῆν, καὶ τὸ βούλεσθαι τἀγαθὸν, οὐκ ἄλλῳ τινί. ἔτι ὁμοιοπαθεῖς ἡμῖν αὐτοῖς μάλιστα ἐσμέν. ἂν γὰρ προσπταίσωμεν, ἢ ἄλλῳ τινὶ περιπέσωμεν τῶν τοιούτων, εὐθὺς λυπούμεθα· διὸ δόξειεν ἂν οὕτως εἶναι αὐτῷ πρὸς αὐτὸν φιλία. τὰ δὴ τοιαῦτα, εἶναι τὴν ὁμοιοπάθειαν, καὶ τὸ εὖ ζῆν, καὶ τὰ ἄλλα, ἤτοι εἰς τὴν πρὸς ἡμᾶς αὐτοὺς φιλίαν ἀναφέροντες λέγομεν, ἢ εἰς τὴν τελείαν. ἐν ἀμφοτέραις δὲ πάντα ταῦτα ὑπάρχει. καὶ γὰρ τὸ συζῆν, καὶ τὸ εἶναι βούλεσθαι, καὶ τὸ εὖ εἶναι, καὶ τἄλλα πάντα ἐν

Nic. l.8. c.11. αὐταῖς εἰσίν. ἔτι δ' ἴσως ἂν δόξειεν ἐν οἷς ἐστι δίκαιον, ἐν τούτοις

γρ. ἴσα ἀεί, non rectè. καὶ φιλίαν εἶναι. διὸ καὶ * ὅσα τοῦ δικαίου εἴδη, τοσαῦτα καὶ φιλιῶν. E τὸ δὴ δίκαιόν ἐστι καὶ ξένῳ πρὸς πολίτην, καὶ δούλῳ πρὸς δεσπότην, καὶ πολίτῃ πρὸς πολίτην, καὶ υἱῷ πρὸς πατέρα, καὶ γυναικὶ πρὸς ἄνδρα, καὶ ὅσαι ἁπλῶς ἄλλαι κοινωνίαι καὶ φιλίαι ἔνεισιν ἑκάστοις τούτων. βεβαιοτάτη δ' ἂν δόξειεν εἶναι τῶν φιλιῶν ἡ ξενική. οὐ γάρ ἐστιν οὐδὲν αὐτοῖς τέλος κοινὸν ὑπὲρ οὗ ἀμφισβητοῦσιν, εἶναι ἐν τοῖς πολίταις. διαμφισβητοῦντες γὰρ πρὸς ἀλλήλους κατὰ τὴν ὑπεροχὴν, οὐ μένουσι φίλοι ὄντες. Ἐχόμενον δ' ἂν εἴη νῦν τοῦτ' εἰπεῖν, πότερόν ἐστι πρὸς αὑτὸν φιλία, ἢ οὔ. ἐπεὶ δ' οὖν ὁρῶμεν, ὥσπερ καὶ

Nic. l. 9. c. 8.
Eud. l. 7. c. 6. μικρὸν ἐπάνω ἐλέγομεν, ὅτι ἐκ μὲν τῶν καθέκαστα αὐτοὶ αὐτοῖς ἂν μάλιστα βουλοίμεθα καὶ τἀγαθὰ, καὶ τὸ εἶναι, καὶ τὸ εὖ εἶναι.

A gratiam in ipſo commodo ſe exiſtimat accipere. Idcirco in eiuſmodi amicitijs, magis exoriuntur diſſidia. Qui verò ex inæqualitate amici ſunt, nempe excedentes opibus, vel alio huiuſmodi aliquo, non ſibi cenſent amandum eſſe, ſed ab inferioribus amari oportere exiſtimant. At amare melius eſt, quàm amari. Siquidem amare, voluptatis actio quædam eſt, & bonum: ab eo autem quod amatur, nulla actio eſt. Nempe cognoſcere, melius quàm cognoſci. Cognoſci enim & amari etiã in carentibus anima exiſtit: at cognoſcere, & amare, in rebus animatis. Rurſus, beneficum eſſe, melius, quàm ſecus. B Qui amat, quatenus amat, beneficus eſt: amatus verò, quatenus amatur, non. Sed homines honoris cupiditate incenſi, amari quàm amare, malunt: quòd quatenus amantur, videantur præcellere. Amatus ſiquidem, voluptate, vel copia, vel virtute præcellit. At honoris cupidus, eminentiam affectat: & qui excellunt, ſibi non amandum eſſe arbitrantur, quòd in quibus excedunt, amantibus rependi opinantur. Item ipſis ſunt deteriores illi, ob hoc non cenſent amare debere, ſed amari. Sed qui egenus pecuniarum, aut voluptatum, aut virtutis, is affluentem ſuſpicit, & amat, quòd ea conſequatur, aut ſe conſecuturum opinetur. Sunt autem & aliæ ex conſimili affectu C conciliatæ amicitiæ, & ex eo quòd cuipiam bona velint in quibus non eſt cuncta hæc comprehendens amicitia. Nam ſæpenumero alij bona volumus, attamen cum alio vitam agere malimus. Vtrùm verò hoc amicitiæ dicere oportet conuenire, an perfectæ amicitiæ quam virtus conciliarit? in ea ſiquidem amicitia hæc inſunt cuncta. Nam cum alio nemine vitam agere libuerit: ſiquidem iucundum, & commodum, & virtus ineſt probo, cui bona in primis voluerimus, & cum ipſo viuere, & bene viuere, & non cum quoquam alio magis. Nunquid ſibi, & erga ſe amicitia, an non? Id nunc omittamus, dicemus poſtea. Sed enim nobis ipſis cuncta volumus, nempe nobiſcum viuere, D vitámque ducere vnà volumus: id ferè etiam neceſſarium, & bene viuere, & viuere, ac bonum velle, non cuiquam alij magis. Rurſus condolemus in primis nobis ipſis: Nam ſi labamur, vel in huiuſmodi aliquid decidamus, confeſtim triſtamur. Hac de cauſa, videatur erga ſe ſibi amicitia. Talia quidem certè, vt condolere & bene viuere, & id genus alia, aut ad amicitiam erga nos ipſos referentes vſurpamus, aut ad eam quæ perfecta ſit: in ambabus enim ſunt hæc omnia. Nempe vnà vitam agere, & eſſe velle, & bene eſſe, ac cætera omnia in his ſunt. Rurſus videatur ferè in quibus iuſtum eſt, in eiſdem eſſe amicitia: quamobrem E quot iuſtorum ſunt ſpecies, totidem & amicorum. Ius certè eſt, & hoſpiti erga ciuem, & ſeruo erga dominum, & ciui erga ciuem, & filio erga patrem, & vxori erga virum, & quæcunque ſimpliciter aliæ conciliationes & amicitiæ ſunt in horum ſingulis. Amicitiarum verò, hoſpitalis validiſſima videatur. Neque enim vllus eſt communis, de quo ambigatur, finis, vt inter ciues: ſiquidem ambigunt propter exceſſum inter ſe inuicem, nec amici permanent. Nunc demum illud dicendum eſt, vtrùm erga ſe ſit amicitia, nécne. Quoniam igitur perſpicimus, vt paulo antè dicebamus, quòd ex ſingularibus, amare cognoſcitur, ſingularia verò nobis ipſi in primis velimus, nempe bona, & eſſe, & bene eſſe,

& omnium maximè condolemus nobis ipſis, & nobiſcum viuere præcipuè malimus. Quòd ſi ex ſingularibus cognoſcitur amicitia, ſingularia verò nobis ipſis eſſe volumus, non dubium quin ita erga nos ſit amicitia, quemadmodum & iniuriam erga nos ipſos eſſe dicebamus. Nam quia alius quidem eſt afficiens iniuria, alius verò affectus iniuria, quiſque autem vnus idémque eſt, hac ratione negari videbatur, poſſe quemquam ſeipſum iniuria afficere, cùm fieri tamen id poſſit, vt dicebamus, habita ratione animi partium: quæ cùm ſint plures, cùm non conſentiunt ipſæ inter ſe, tunc poteſt aliquis ſeſe iniuria afficere. Ita igitur hic, erga ſe eſſe videatur amicitia. Nam quoniam amicus eſt, (vt famur, cùm demum voluerimus impensè amicum dicere,) vna mea & huius anima eſt: at quãdo animæ plures ſunt partes, tum vna fuerit anima, cùm erga ſe inuicem cõſenſerint ratio, & perturbationes. Ita namque vna erit: perinde atque ſi vna facta ſit, erit erga ſe amicitia. Hæc autẽ erga ſe erit in bono amicitia, quandoquidem in eo ſolo animæ partes bene inter ſe inuicem habent, quando inter ſe non differunt: quoniam malus nũquam ſibi amicus eſt: ſe namque ſemper oppugnat. Nempe incontinens cùm quid per voluptatem nequiter egerit, mox pœnitentia affligitur, ac ſe vituperat ipſum. Itidem & in aliis vitiis malus habet, ſeſe oppugnando, ac ſibi aduerſando. Eſt autem amicitia etiam in ipſa æqualitate, vt ſociorum per æqualitatem, numero & poteſtate boni. Neuter ſiquidem ipſorum debet altero plus ſibi adſcire, neque numero bonorum, neque poteſtate, neque magnitudine: æquales enim eſſe inter ſe ſocij cupiunt. At in inæqualitate eſt patris erga filium, & ſubditi & imperantis, & potioris & deterioris, & vxoris & viri eſt conſideratio: ac ſimpliciter, vbicumque inter potiorem & deteriorem in amicitia ordo interceſſit. Hæc namque eſt ex ratione, in diſparilitate amicitia. Neque enim vnquam æquale vllus ex bono dabit, ſi meliori deteriorique dederit, ſed maius ſemper ei qui excedat. Id quippe eſt quodam modo ratione æquale, cùm minùs bonum capit deterior, eo qui melior eſt.

CAPVT XII.

De affinitate.

AMicitiarum omnium, quæ iam memoratæ ſunt, in primis cognatus eſt amor, qui in affinitate, eáque ex parte in filium. Et curnam pater filium magis amat quàm filius patrem? vtrùm (vt nonnulli dicunt, & rectè quidem pro rudi vulgi multitudine) quòd pater beneficus erga filium ſit, quódque filius gratiam debeat accepti beneficij? Sanè hæc cauſa in amicitia per commodum conciliata eſſe videbitur: quemadmodum & quæ per ſcientiam ſpectatur, ita quodammodo hîc habebit. Dico autem perinde vt eſt. Eſt igitur idem finis, atque actio, neque aliud aliquid præter actionem, finis: vt tibicini eadem actio, atque finis: perflare enim tibias, ei & finis, & actio eſt. Non autem ædificationi: nam præter actionem alius eſt finis. Eſt igitur amicitia, actio quædam: nec finis alius eſt præter actionem, in amando, ſed illud idem. Pater igitur ſemper magis agit, &, vt ſic dicã, actu magis amat, *quàm filius nimirum*, ob hoc quòd eius opus ſit filius: id quod in aliis cernimus.

A ὁμοιοπαθεῖς εἶναι δή, αὐτῷ ἡμῖν ἐστὶ μὲν, καὶ συζῆν τε μεθ' ἑαυτῶν μάλιστα βουλόμεθα. ὥστ' εἰ μὲν ἐκ τῶν καθ' ἕκαστα γνωρίζεται ἡ φιλία, τὰ δὲ καθ' ἕκαστα ἡμῖν αὐτοῖς ἂν βουλοίμεθα ὑπάρχειν, δῆλόν ἐστιν, ὡς ἔστι πρὸς αὑτὸν φιλία. ὥσπερ καὶ τὴν ἀδικίαν ἔφαμεν πρὸς αὑτὸν εἶναι. ἐπεὶ γὰρ ἕτερος μὲν ὁ ἀδικῶν, ἕτερος δὲ ὁ ἀδικούμενος, ὁ αὐτὸς δ' εἷς ἐστιν ἕκαστος, διὰ τὸ τοιοῦτον οὐκ ἐδόκει εἶναι πρὸς αὑτὸν ἀδικία. ἔστι μέντοι, ὡς ἔφαμεν, σκοποῦντες ἐπὶ τὴν τῆς ψυχῆς μερῶν, ἐπειδὴ ἐστὶ πλείω, ὅταν ταῦτα μὴ ὁμονοῶσι, τότε εἶναι πρὸς αὑτὸν τὴν ἀδικίαν. ὁμοίως οὖν τούτῳ καὶ ἡ φιλία δόξειεν εἶναι πρὸς αὑτόν. ἐπεὶ γὰρ ὁ φίλος ἐστίν, ὡς φαμέν, ὅ-
B ταν βουλώμεθα σφόδρα φίλον εἰπεῖν, μία, φαμέν, ψυχὴ ἡ ἐμὴ καὶ ἡ τούτου· ἐπεὶ οὖν ἐστι τῆς ψυχῆς πλείω μέρη, τότ' ἔσται μία ψυχή, ὅταν συμφωνῶσι πρὸς ἄλληλα, ὅ,τε λόγος καὶ τὰ πάθη. οὕτω γὰρ μία ἔσται. ὥστε μιᾶς γενομένης, ἔσται πρὸς αὑτὸν φιλία· αὕτη δ' ἔσται ἡ πρὸς αὑτὸν φιλία ἐν τῷ σπουδαίῳ. τούτῳ γὰρ μόνῳ τὰ τῆς ψυχῆς εὖ ἔχουσι μέρη πρὸς ἄλληλα τῷ μὴ διαφέρεσθαι· ἐπεὶ ὅ γε φαῦλος οὐδέποτ' ἐστὶν αὐτὸς αὑτῷ φίλος· μάχεται γὰρ ἀεὶ ἑαυτῷ. ὁ γοῦν ἀκρατής, ὅταν πράξῃ τι τῶν καθ' ἡδονήν, μετ' οὐ πολὺ μεταμέλεται, καὶ κακίζει αὐτὸς αὑτόν· ὁμοίως ἐπὶ τῶν ἄλλων κακιῶν ὁ φαῦλος ἔχει. διατελεῖ γὰρ αὐτὸς αὑτῷ
C μαχόμενος καὶ ἐναντιούμενος. ἔστι δὲ φιλία καὶ ἐν ἰσότητι· οἷον, ἡ μὲν τῶν ἑταίρων ἐν ἰσότητι, ἀριθμῷ καὶ δυνάμει ἀγαθῶν. οὐδ' ἕτερος γὰρ αὐτῶν ἐστὶν ἄξιος θατέρου πλέον ἔχειν, οὔτε κατ' ἀριθμὸν ἀγαθῶν, οὔτε κατὰ δύναμιν, οὔτε κατὰ μέγεθος, ἀλλὰ τὸ ἴσον· ἴσοι γάρ τινες ἐθέλουσιν εἶναι οἱ ἑταῖροι. ἐν ἀνισότητι δὲ ἡ πατέρος πρὸς υἱόν, καὶ ἀρχομένου πρὸς ἄρχοντα, καὶ κρείττονος καὶ χείρονος, καὶ γυναικὸς καὶ ἀνδρός, καὶ ἁπλῶς ἐν οἷς ἐστὶν ὁ τοῦ χείρονος καὶ κρείττονος τάξιν ἔχων ἐν τῇ φιλίᾳ. αὕτη γάρ ἐστιν ἡ ἐν ἀνισότητι φιλία κατὰ λόγον. οὐδέποτε γὰρ ἐπ' ἀγαθοῦ δοίη, οὐδεὶς ἴσον ἂν δοίη τῷ βελτίονι καὶ τῷ χείρονι, ἀλλὰ μεῖζον τῷ καθ' ὑπεροχὴν ὄντι ἀεί· τοῦτο δ' ἴσον ἐστὶ τῷ λόγῳ. ἴσον γάρ πως ἐστὶν ὁ ἔλαττον
D ἔχων ἀγαθὸν χείρων ὤν, τῷ μεῖζον ἔχοντι, κρείττονι ὄντι.

ΚΕΦΑΛ. ιβ'.

Περὶ συγγενικῆς φιλίας. καὶ περὶ εὐνοίας καὶ ὁμονοίας, ἔτι οὐ φιλίαι, συνέσεως δή.

ΤΩν δὲ φιλιῶν ἁπασῶν τῶν εἰρημένων τούτων, μάλιστά πως ἐγγίνεται τὸ φιλεῖν ἐν τῇ συγγενικῇ, καὶ ταύτης ἐν τῷ πατρὶ πρὸς υἱόν. καὶ διὰ τί ποτε ὁ πατὴρ τὸν υἱὸν μᾶλλον φιλεῖ, ἢ ὁ υἱὸς τὸν πατέρα; πότερον οὖν, ὥς ἔνιοι λέγοντες ὀρθῶς πρός γε τοὺς πολλούς, ὅτι ὁ μὲν πατὴρ εὐεργέτηκέ πως τὸν υἱόν, ὁ δὲ υἱὸς χάριν ὀφείλει τῆς εὐεργεσίας, αὕτη μὲν οὖν ἡ αἰτία ἐν τῇ κατὰ τὸ συμφέρον φιλίᾳ δόξειεν ἂν εἶναι· ὥσπερ δὲ καὶ κατὰ τὰς ἐπιστήμας ὁρῶμεν ἔχον, οὕτω πως ἔχει καὶ ἐνταῦθα. *λέγω δή, οἷόν ἐστιν. ἔστι μὲν οὖν τὸ αὐτὸ τέλος τε καὶ ἐνέργεια, καὶ οὐκ ἄλλο τι παρὰ τὴν ἐνέργειαν τέλος· οἷον τῷ αὐλητῇ ἡ αὐτὴ ἐνέργεια καὶ τέλος· τὸ γὰρ αὐλεῖν καὶ τέλος αὐτῷ ἐστι καὶ ἐνέργεια. ἀλλ' οὐ τῇ οἰκοδομικῇ· καὶ γὰρ ἕτερον τέλος παρὰ τὴν ἐνέργειαν. ἔστιν οὖν ἡ φιλία ἐνέργειά τις· οὐδὲν δέ ἐστιν ἄλλο τέλος παρὰ τὴν ἐνέργειαν τοῦ φιλεῖν, ἀλλὰ τοῦτο αὐτό. ὁ μὲν οὖν πατὴρ ἐνεργεῖ πως ἀεὶ μᾶλλον, παρὰ τὸ αὑτοῦ τι εἶναι ποίημα τὸν υἱόν. τοῦτο δ' ὁρῶμεν καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων ὄν.

Nic. l. 8 c. 14. Eud. l. 7. c. 10.

E

Fort. leg. λέγω δ' οἷον ἐν ἐπιστήμαις. h. e. Quid dico est huiuſmodi. Quibuſdam ſcientiis idem eſt, &c.

πάντες γὰρ πρὸς ὃ ἂν αὐτοὶ ποιήσωσι, πρὸς τοῦτό πως καὶ εὖνοί εἰσιν. ὁ οὖν πατὴρ εὐνοεῖ πως πρὸς τὸν υἱὸν αὐτοῦ ὡς ἔργα ποίημα, τῇ μνήμῃ καὶ τῇ ἐλπίδι ἀγόμενος· διὸ μᾶλλον φιλεῖ ὁ πατὴρ τὸν υἱόν, ἢ ὁ υἱὸς τὸν πατέρα. Δεῖ δὲ καὶ περὶ τῶν ἄλλων φιλιῶν τῶν λεγομένων καὶ δοκουσῶν ἐπισκέψασθαι εἰ εἰσὶ φιλίαι. εἰ ἡ εὔνοια φιλία δοκεῖ. ἁπλῶς μὲν οὖν οὐκ ἂν δόξειεν εἶναι ἡ εὔνοια φιλία. πολλοῖς γὰρ πολλάκις, ἢ ἀπὸ τοῦ ἰδεῖν, ἢ ἀπὸ τοῦ ἀκοῦσαί τι ὑπέρ τινος ἀγαθόν, εὖνοι γινόμεθα. ἆρ' οὖν ἤδη καὶ φίλοι, ἢ οὔ. οὐ γὰρ εἴ τις ἦν Δαρείῳ εὔνους ἐν Πέρσαις ὄντι, ὥσπερ ἴσως ἦν, εὐθέως καὶ φιλία ἦν αὐτῷ πρὸς Δαρεῖον. ἀλλ' ἀρχὴ μὲν ἄν ποτε φιλίας ἡ εὔνοια δόξειεν εἶναι. γίνοιτο δ' ἂν ἡ εὔνοια φιλία, εἰ προσλάβοι βούλησιν τοῦ τἀγαθὰ δυνατὸς ὢν πρᾶξαι, πράττειν ἐκείνου ἕνεκεν ᾧ ἐστιν εὔνους. ἔστι δ' ἡ εὔνοια τοῦ ἤθους, καὶ πρὸς τὸ ἦθος. οὐδεὶς γὰρ λέγεται εὔνους οἴνῳ ἢ ἄλλῳ τινὶ τῶν ἀψύχων ἀγαθῶν ἢ ἡδέων. ἀλλ' ἄν τις ᾖ τὸ ἦθος σπουδαῖος, πρὸς τοῦτον ἡ εὔνοια. οὐκ ἔστι δὲ χωρὶς τῆς φιλίας ἡ εὔνοια, ἀλλ' ἐν τῷ αὐτῷ· διὸ δοκεῖ φιλία εἶναι. Ἡ δ' ὁμόνοιά ἐστι μὲν σύνεγγυς τῇ φιλίᾳ, ἐὰν τὴν ὁμόνοιαν λάβῃς τὴν κυρίως λεγομένην. εἰ γάρ τις Ἐμπεδοκλεῖ ὁμοίως ὑπολαμβάνει, καὶ δοκεῖ αὐτῷ τὰ στοιχεῖα εἶναι ἃ κἀκείνῳ, ἆρά γε οὗτος Ἐμπεδοκλεῖ ὁμονοεῖ, ἢ οὔ, ἐπεὶ περ εἴ τι ἄλλο τοιοῦτον. πρῶτον μὲν γὰρ οὐκ ἔστιν ἡ ὁμόνοια ἐν τοῖς* νοητοῖς, ἀλλ' ἐν τοῖς πρακτικοῖς· καὶ ἐν τούτοις οὐκ ἐν τῷ νοεῖν ταὐτόν, ἀλλ' εἰ* ἅμα τῷ ταὐτὸ νοεῖν, προαίρεσιν ἔχουσι περὶ ἃ νοοῦσιν ἐπὶ* ταὐτά. εἰ γὰρ ἐννοοῦσιν ἀμφότεροι ἄρχειν· ἀλλ' ὁ μὲν αὑτόν, ὁ δ' αὑτόν, ἆρά γε ἤδη ὁμονοοῦσιν, ἢ οὔ; ἀλλ' εἰ κἀγὼ ἐμαυτὸν βούλομαι ἄρχειν, κἀκεῖνος ἐμέ, οὕτως ἤδη ὁμονοοῦμεν. ἔστι δὴ ὁμονοεῖν ἐν τοῖς πρακτικοῖς μετὰ βουλήσεως ταὐτοῦ. περὶ ἀρχόντων ἄρα καταστάσεων ἐν τοῖς πρακτικοῖς τοῦ αὐτοῦ ἐστιν ἡ ὁμόνοια ἡ κυρίως λεγομένη.

Nicom. l8. c. 2. & l. 9. c. 5. Eud. l. 7. c. 7.

Syl. νοητικοῖς, χ. ἅμα τῷ ἐπινοεῖν, χ. ταὐτά.

Omnes ſiquidem erga id quod ipſi effecerunt, ſunt quodammodo beneuoli. Pater igitur filio, vt poto quem ipſe effecerit ediderítque in lucē, bona vul memoria ſpéque adductus. ideo magis filium pater diligit, quàm filius patrem. Expedit autem iam d ctas & exiſtimatas amicitias exiſtimare, ſintne amicitię, vt beoeuolentia videarúroe amicitia. Simpliciter igitur beneuolentia, neutiquam amicitia eſſe videatur. Siquidem frequenter multis, aut videndo aut audiendo aliquid de aliquo bonum, beneuoli efficiamur: an tum etiam amici, anne? Neque enim ſi quiſpiam Dario apud Perſas exiſtenti beneuolus (quemadmodum erat fortaſſis) fuerit, coofeſtim etiam erga Dariom illi fuerit amicitia. At amicitiæ, beneuolentia quaodoque ioitium eſſe videbitur. Fiat certè beneuolentia amicitia, ſi voluntatem adſciuerit benefaciendi, cùm facere poſſit, ei erga quem ſit affectus beneuolentia. Moris certè beneuoleotia eſt, & erga morem. Nemo ſiquidem aut vino, aut cuiquam alij ioanimato ſuaui bono, beneuolus eſſe perhibetur: ſed ſi quis morum ſtudioſus, erga ipſum beneuolentia. Neque eitra amicitiam beneuoleotia, ſed in eodem, vt amicitia eſſe videatur. Concordia autem eſt confinis amicitiæ, ſi propriè modò dictam accipias concordiam. Nam ſi quis Empedocli adſtipuletur, arbitretúrque, ſicut ille, eſſe elementa, nunqoid concors erit Empedocli, ánne? vel ſi quid aliud tale? Primùm certè non eſt concordia io eis, quæ ſub intelligenriam, ſed quæ ſub actionem cadunt: & in his quidem non cognouerunt, ſed ſi cum hoc, intelligendi idem delectum habeant, circa quæ pariter iotelliguot. Nam ſi ambo domioari cogitant & voluot, hic quidem ſe, ille verò ſe, nuoquid ſuoc coocordes, an non? Cæterùm ſi ego me velim imperare, & ille me, iam concordes hoc pacto ſumus. Eſt oimirum concordes eſſe in eis quæ ſub actionem cadant, cum eiuſdem voluntate. Circa ſtatum igitur dominantis, in eis quæ ſub actiooem cadaot, propriè dicitur eſſe concordia.

ΚΕΦΑΛ. ιγ'.

Περὶ φιλαυτίας.

Supra cap. 6.

Ἐπεὶ δ' ἐστίν, ὡς* φαμέν, αὐτῷ πρὸς αὐτὸν φιλία, πότερον ὁ σπουδαῖος φίλαυτος ἂν εἴη, ἢ οὔ; ἔστι δὲ φίλαυτος, ὃ αὐτοῦ ἕνεκεν πάντα πράττων, ἐν τοῖς κατὰ τὸ λυσιτελές. ὁ μὲν οὖν φαῦλος, φίλαυτος ἐστί. αὐτὸς αὐτοῦ γὰρ ἕνεκεν πάντα πράττει· ἀλλ' οὐχ ὁ σπουδαῖος. διὰ τοῦτο γάρ ἐστι σπουδαῖος, ὅτι ἄλλου ἕνεκεν τοῦτο πράττει· διὸ οὐκ ἔστι φίλαυτος. ἀλλ' ὁρμῶσι μὲν ἅπαντες ἐπὶ τἀγαθά, καὶ οἴονται αὑτοῖς δεῖν μάλιστα ὑπάρχειν. τοῦτο δ' ἐστὶ μάλιστα φανερὸν ἐπὶ πλούτου καὶ ἀρχῆς. ὁ μὲν οὖν σπουδαῖος ἐκστήσεται τούτων ἄλλῳ, οὐχ ὡς οὐ προσῆκεν αὐτῷ μάλιστα, ἀλλ' ἂν ὁρᾷ ἄλλον δυνησόμενον μᾶλλον τούτοις αὐτοῦ χρῆσθαι. οἱ δ' ἄλλοι τοῦτο οὐ ποιήσουσι δι' ἄγνοιαν, (οὐ γὰρ οἴονται κακῶς ἂν* χρήσασθαι τοῖς τοιούτοις ἀγαθοῖς,) ἢ διὰ φιλοτιμίαν τοῦ ἄρχειν. ὁ δὲ σπουδαῖος οὐδὲ περὶ τούτων πείσεται. διὸ οὐδὲ φίλαυτος, κατά γε τὰ τοιαῦτα ἀγαθά· ἀλλ' εἰ ἄρα, κατὰ τὸ καλόν. τούτου γὰρ μόνου ἄλλῳ οὐκ ἂν ἐκσταίη· τὰ δὲ συμφέροντα καὶ ἡδέα ἐκστήσεται. τὴν μὲν οὖν κατὰ τὸ καλὸν αἵρεσιν, φίλαυτος ἔσται· τὴν δὲ κατὰ τὸ συμφέρον, καὶ καθ' ἡδονὴν λεγομένην, οὐκ ἔσται ὁ σπουδαῖος, ἀλλ' ὁ φαῦλος.

χ. χρήσασθαι

CAPVT XIII.

De amicitia erga ſe.

VErùm quoniam eſt, vt diximus, ſua alicuios erga ſe amicitia, vtrùm probus ſeſe amabit, aooe? Eſt certè ſe amans, qui ſua de cauſa agit omnia, vbi modò aliqua ſuggeratur vtilitas. Malus igitur ſui amans erit: ſua enim de cauſa, agit omnia: probus verò, non. Hac enim de cauſa eſt probus, quòd alterios cauſa id agat: & proinde ſui amans oon eſt. Atqui omoes ad bona proſiliunt, opinantúrque ſuà io primis eſſe oportere: idque præcipuè manifeſtum eſt ex opuleotia, ac domioatu. Probus igitur alij hæc ſtatuet, non quòd oon putet coouenire io primis ſibi. ſed ſi aliom viderit, qui his commodè magis vti poſſit, facilè conceſſerit. Alij hoc ioſcitia quadam noo facieot: (nequo enim opinaotur talibus bonis abuſuros:) vel etiam ob hooris cupiditatem imperant. Probus verò horum neutrum efficiet: & proinde ne quidem propter eiuſmodi bona, ſui amans eric: verùm ſi honeſtas poſtularit. Id enim ſolum nemioi alij conceſſerit: at commoda & iucunda ceſſerit. Itaque io delectu hooeſtaris ſui amans erit. At vbi commodum, ac iam dicta voluptas affectabitur, improbus erit, non boous.

A

CAPVT XIV.

Quomodo probus ſeſe diligat.

VTrùm probus ſeſe maximè amabit, an non? Eſt certè, vbi ſeſe maximè amabit, eſt vbi nō. Nam cùm dicimus probum bona cedere, quæ ad vtilitatem tendant amico, magis quàm ſe, amicum amauerit: ita: verùm hæc amico concedens, ſibi honeſtatem accommodat, eóque modo iſta concedit. Eſt igitur vbi amicum ſe magis diligat, eſtque vbi ſeſe maximè. In ipſo namque commodo, amicum: at vbi honeſtum, & bonum, ipſe ſeſe maximè diligit: ſibi enim quæ ſunt honeſtiſſima vendicat. Eſt igitur boni etiam amans, nec ſui amans. Nam ſi ſolum ſeſe amat, quòd bonus; malus autem ſui amans eſt; neque enim habet quapropter ſe amet, ſicut honeſtum aliquod; ſed citra hæc, ipſe, quatenus ipſe eſt, ſeſe amabit: & proinde hac de cauſa propriè ſui amans diceretur.

B

CAPVT XV.

De eo quod ſibi ſatis.

DIcendum de eo quod ſibi ſatis, & non altero indigens: vtrùm qui nulla re indiget, ſuis bonis contentus, egebit amicitia, ánne? nempe ipſe ſibi ſatis erit etiam ob hoc. Siquidem etiam poëtæ talia iactitant; Cùm felicem rerū ſucceſſum deus dederit, quid amicis opus eſt? Vnde etiam naſcitur quæſtio, vtrùm qui cuncta habeat bona, quique ſibi ſatis ſit, amicis egebit? an tum etiam maximè? Cui enim bene faciet, aut quîcum vitam ducet? neque enim ſolus deget. Quòd ſi his opus erit, neque contingunt hæc citra amicitiam: qui ſibi ſatis eſt, egebit amicitia. Quæ igitur in ſermonibus conſueuit capi ſimilitudo ex Deo, neque illic rectè habet, neque hîc fuerit vtilis. Neque enim ſi Deus ſibi vnus eſt ſatis, nec vllo indigens, ob hoc etiam nos nullo indigebimus. Eſt nimirum iactatus de Deo huiuſmodi ſermo. Nam quoniam bona cuncta obtinet Deus, ac ſibi ſatis eſt, quid faciet? neque enim dormiet. Contemplabitur aliquid, inquiunt: id namque pulcherrimum, & maximè peculiare. Quid igitur contemplabitur? Nam ſi quicquam aliud inſpiciet, id erit melius. Hoc verò abſurdum eſt, vt ſe quicquam melius habeat Deus. Ipſe igitur ſeſe contemplabitur; at hoc delirum: nam hominem qui ſeſe contempletur, vtpote ſenſu carentem, increpamus. Quid igitur Deus contempletur, omittamus: neque de eo quòd ſibi Deus ſatis ſit, conſideremus, ſed de homine: Vtrùm qui ſibi ſatis ſit, is egeat amicitia, néce? Quòd ſi quis amicum ſpectans viderit quid ſit, & qualis amicus, talis nimirum qualis alter ego, tum vehementer amicum facies, quemadmodum dictum eſt, Hic alter Hercules, alter amicus ego. Quoniam igitur difficillimum eſt, quemadmodum quidam dixere ſapientes.) ſeſe cognoſcere, & ſuauiſſimum, (nam ſe noſſe, iucundum,) ex nobis ipſis certè nos non poſſumus inſpicere. Quòd autē non nos poſſumus, hinc certum, quòd in aliis reprehendimus, quæ poſtea intelligimus eadem nos facere. Id verò fit, aut quia bene volumus nobis, aut propter affectum.

ΚΕΦΑΛ. ιδ'.

Πῶς ὁ σπουδαῖος ἑαυτὸν φιλήσει.

ΠΌτερον δέ ποτε ὁ σπουδαῖος φιλήσει αὐτὸς ἑαυτὸν μάλιστα, ἢ οὔ; ἔστι μὲν οὖν αὐτὸς αὑτὸν μάλιστα ὡς φιλήσει, ἔστι δ' ὡς οὔ. ἐπειδὴ γὰρ φαμὲν τὸν σπουδαῖον ἐξίστασθαι τῶν ἀγαθῶν κατὰ τὸ συμφέρον τῷ φίλῳ, τὸν φίλον αὐτοῦ μᾶλλον φιλήσει· καὶ ἀλλ' ἢ τούτων ἐξιστάμενος τῷ φίλῳ, ἢ αὑτῷ τὸ καλὸν περιποιεῖται, ταύτῃ οὐκ ἐξίσταται τῶν τοιούτων. ἔστι μὲν οὖν ὡς τὸν φίλον αὐτὸς αὑτοῦ μᾶλλον φιλεῖ, ἔστι δὲ ὡς αὐτὸς αὑτὸν μάλιστα. κατὰ μὲν γὰρ τὸ συμφέρον, τὸν φίλον· κατὰ δὲ τὸ καλὸν καὶ ἀγαθὸν, αὐτὸς αὑτὸν μάλιστα. αὑτῷ γὰρ ταῦτα περιποιεῖται κάλλιστα ὄντα. ἔστι μὲν οὖν καὶ φιλάγαθος, * οὐ φίλαυτος. μόνον γὰρ εἴπερ φιλεῖ αὐτὸς ἑαυτὸν, ὅτι ἀγαθός· ὁ δὲ φαῦλος, φίλαυτος· οὐδὲν γὰρ ἔχει δι' ὃ φιλήσει αὐτὸς ἑαυτὸν, οἷον καλόν τι· ἀλλ' ἄνευ τούτων αὐτὸς ἑαυτὸν φιλήσει, ᾗ αὐτός· διὸ καὶ οὗτος ἂν κυρίως λέγοιτο φίλαυτος. Sylb. ὁ φιλ. μόνον. ἐπείπερ φ.

ΚΕΦΑΛ. ιε'.

Ὅτι καὶ ὁ αὐτάρκης προσδεήσεται φιλίας.

ΕΧόμενον δ' ἂν εἴη περὶ αὐταρκείας καὶ τοῦ αὐτάρκους, πότερον ὁ αὐτάρκης προσδεήσεται φιλίας, ἢ οὔ, ἀλλ' αὐτὸς ἑαυτῷ αὐτάρκης ἔσται καὶ κατὰ τοῦτο. λέγουσι γὰρ τοιαῦτα καὶ οἱ ποιηταί· Nic.l.9. c.9. Eud.l.7.c.12.

C

Ὅταν δ' ὁ δαίμων εὖ διδῷ, τί δεῖ φίλων;

ὅθεν καὶ ἡ ἀπορία γίγνεται, πότερον ὁ πάντα τἀγαθὰ ἔχων, καὶ ὢν αὐτάρκης, προσδεήσεται φίλου; ἢ τότε καὶ μάλιστα; τίνα γὰρ εὖ ποιήσει, ἢ * μετὰ τοῦ συμβιώσεται; οὐ γὰρ δὴ μόνος γε * διάξει. εἰ δὲ τούτων δεήσεται, ταῦτα δὲ μὴ ἐνδέχεται ἄνευ φιλίας, προσδέοιτ' ἂν ὁ αὐτάρκης φιλίας. ἡ μὲν οὖν ἐν τοῖς λόγοις εἰωθυῖα ὁμοιότης λαμβάνεσθαι ἐκ τοῦ θεοῦ, οὔτ' ἐκεῖ ὀρθῶς, οὔτ' ἂν ἐνταῦθα εἴη χρήσιμος. οὐ γὰρ εἰ ὁ θεός ἐστιν αὐτάρκης καὶ μηδενὸς δεῖται, διὰ τοῦτ' οὐδ' ἡμεῖς οὐδενὸς δεηθησόμεθα. ἔστι γὰρ καὶ τοιοῦτός τις λόγος ἐπὶ τοῦ θεοῦ λεγόμενος. ἐπεὶ γάρ φησι πάντα ἔχει τἀγαθὰ ὁ θεὸς, καὶ ἐστιν αὐτάρκης, τί ποιήσει; οὐ γὰρ καθευδήσει. θεάσεται δή τι, φησίν. τοῦτο γὰρ κάλλιστον καὶ οἰκειότατον. τί οὖν θεάσεται; εἰ μὲν γὰρ ἄλλο τι θεάσεται, βέλτιον θεάσεταί τι αὑτοῦ. ἀλλὰ τοῦτ' ἄτοπον, τὸ, τοῦ θεοῦ ἄλλο τι εἶναι βέλτιον. αὐτὸς ἑαυτὸν ἄρα θεάσεται· ἀλλ' ἄτοπον. * καὶ γὰρ ὁ ἄνθρωπος ὃς ἂν αὐτὸς ἑαυτὸν κατασκοπῆται, ὡς ἀναισθήτῳ ἐπιτιμῶμεν. ἄτοπον οὖν ἐστι εἰ ὁ θεός (φησιν) ἔσται αὐτὸς ἑαυτὸν θεώμενος. τί μὲν οὖν ὁ θεὸς θεάσεται, ἀφείσθω. ὑπὲρ δὲ τῆς αὐταρκείας, οὐ τῆς τοῦ θεοῦ τὴν ἐπίσκεψιν ποιούμεθα, Sic rectè Sylb. γρ. διάξει. Scrib. ἐπὶ τῷ ἀνθρώπῳ

D

E

ἀλλ' ἀνθρωπίνης, πότερον ὁ αὐτάρκης δεήσεται φιλίας, ἢ οὔ. εἰ δή τις ἐπὶ τὸν φίλον ἐπιβλέψας ἴδοι τί ἐστι, καὶ ὁποῖός τις ὁ φίλος, τοιοῦτος οἷος ἕτερος εἶναι ἐγώ, ἄν γε καὶ σφόδρα φίλον ποιήσῃς, ὥσπερ τὸ λεγόμενον Ἄλλος οὗτος Ἡρακλῆς, ἄλλος φίλος ἐγώ. ἐπεὶ οὖν ἐστι καὶ χαλεπώτατον, ὥσπερ καὶ τῶν σοφῶν τινες εἰρήκασι, τὸ γνῶναι αὑτὸν, καὶ ἥδιστον· (τὸ γὰρ αὑτὸν εἰδέναι ἡδύ·) αὐτοὶ μὲν οὖν αὑτοὺς ἐξ αὑτῶν οὐ δυνάμεθα θεάσασθαι. ὅτι δ' αὐτοὶ αὑτοὺς οὐ δυνάμεθα, δῆλον ἐξ ὧν ἄλλοις ἐπιτιμῶμεν, αὐτοὶ δὲ μανθάνομεν * ταὐτὰ ποιοῦντες. τοῦτο δὲ γίγνεται δι' εὔνοιαν ἢ διὰ πάθος. κ. πολ

πολλοῖς δὲ ἡμῶν τοῦτα ἐπισκοτεῖ πρὸς τὸ κρίνειν ὀρθῶς. ὥσπερ οὖν ὅταν θέλωμεν αὐτοὶ αὐτῶν τὸ πρόσωπον ἰδεῖν, εἰς τὸ κάτοπτρον ἐμβλέψαντες ἴδωμεν, ὁμοίως καὶ ὅταν αὐτοὶ αὑτοὺς βουληθῶμεν γνῶναι, εἰς τὸν φίλον ἰδόντες γνωρίσαιμεν ἄν. ἔστι γὰρ (ὡς φαμὲν) ὁ φίλος, ἕτερος ἐγώ. εἰ οὖν ἡδὺ μὲν ἂν τὸ αὑτὸν εἰδέναι, τοῦτο δ᾽ οὐκ ἔστιν εἰδέναι ἄνευ ἄλλου φίλου, δέοιτ᾽ ἂν ὁ αὐτάρκης φιλίας πρὸς τὸ αὐτὸς αὑτὸν γνωρίζειν. ἔτι δὲ καὶ εἴπερ ἐστὶ καλὸν (ὥσπερ ἐστὶ) τὸ εὖ ποιεῖν, ἔχοντα τὰ παρὰ τῆς τύχης ἀγαθὰ, τίνα εὖ ποιήσει; μετὰ τίνος δὲ συμβιώσεται; οὐ γὰρ μόνος γε διάξει. τὸ γὰρ συμβιοῦν ἡδὺ καὶ ἀναγκαῖον. εἰ τοίνυν ταῦτα καλὰ καὶ ἡδέα καὶ ἀναγκαῖα, ταῦτα δὲ μὴ ἐνδέχεται εἶναι ἄνευ φιλίας, προσδέοιτ᾽ ἂν καὶ ὁ αὐτάρκης φιλίας. A B

At nobis hæc ad rectè iudicandum, obſtant pleriſque. Quemadmodum igitur, ſi velimus ipſi noſtram ſpectare faciem, in ſpeculo obtuemur; itidem eſſe cùm nos cognoſcere voluerimus, amicum ſpectantes noſſe poterimus. Eſt ſiquidem (vt diximus) amicus alter ego. Quòd ſi iucundum eſt ſe noſſe, idque ſcire non eſt ſine altero amico, opus erit amico ei etiam qui nulla re indigeat, vt ſe cognoſcat. Rurſus etiam ſi honeſtum (vt eſt) benefacere, eum qui à fortuna bona obtineat, cui benefaciet? quo cum vitam aget? non enim ſolus deget. Nam vitam ducere cum alio, & iucundum, & neceſſarium eſt. Quòd ſi hæc honeſta, & iucunda, necnon neceſſaria, & hæc ſine amicitia eſſe non poſſunt, opus erit amicitia ei qui ſibi ſatis ſit.

ΚΕΦΑΛ. ιϛʹ.

Ὅτι οὔτε πολλοὺς, οὔτ᾽ ὀλίγους φίλους κτητέον.

Nic. l.9.c.10. Πότερον δὲ πολλοὺς κτητέον φίλους, ἢ ὀλίγους; οὔτε δὴ πολλοὺς, ὡς ἁπλῶς εἰπεῖν, οὔτ᾽ ὀλίγους δεῖ ἀεί. πολλῶν μὲν γὰρ ὄντων, ἔργον ἐφ᾽ ἕκαστον μερίσαι τὸ φιλεῖν. ἐφ᾽ ἁπάντων γὰρ καὶ τῶν ἄλλων ἐξαδυνατεῖ ἡμῶν ἡ φύσις ἀσθενὴς οὖσα, πρὸς τὸ ἐπὶ πολὺ ἀφικνεῖσθαι. οὔτε γὰρ τῇ ὄψει ἐπὶ πολὺ ὁρῶμεν, ἀλλ᾽ ἐὰν πλέον ἀποστήσῃς τοῦ συμμέτρου, ἐλλείπει διὰ τὴν ἀσθένειαν τῆς φύσεως· οὔτ᾽ ἐπ᾽ ἀκοῆς, οὔτ᾽ ἐπὶ τῶν ἄλλων. ὁμοίως ἐπὶ πάντων. ἐλλείπων οὖν τὸ φιλεῖν δι᾽ ἀδυναμίαν, τὸ ἔγκλημα ἂν τις ἔχοι δικαίως, καὶ οὐκ ἂν εἴη φίλος, μὴ φιλῶν γε, ἀλλ᾽ ἢ τῷ γε λόγῳ· ἡ δὲ φιλία οὐ τοῦτο βούλεται. ἔτι ἂν ὦσι πολλοὶ, οὐκ ἔστι παύσασθαι λυπούμενον. πολλῶν γὰρ ὄντων, εἰκὸς ἀεὶ περὶ ἕνα γέ τινα συμβαίνειν τι ἀτύχημα· ὧν γινομένων ἀναγκαῖον λυπεῖσθαι. οὔτ᾽ αὖ πάλιν ὀλίγους, ἕνα ἢ δύο, ἀλλὰ συμμέτρους τῷ καιρῷ τῇ αὑτοῦ ὁρμῇ πρὸς τὸ φιλεῖν. C

CAPVT XVI.

De multorum amicitia.

VTrùm multos habere amicos expedit, an paucos? Neque profectò multos (vt paucis abſoluam) neque paucos oportet. Nam ſi multi erunt, amorem in ſingulos diſtribuere, erit operoſum. In cunctis ſiquidem aliis, imbecilla natura noſtra, in plurima peruenire non poteſt. Nam neque oculorum acie longè penetrare poſſumus: (ſed ſi iuſto interuallo longiùs abfuerit, ob imbecillam naturam deficit:) neque auditu, neque aliis eiuſmodi omnibus. Quòd igitur amare non poſſit, deficit: atque ita iuſtæ criminationi locus erit: neque iam verus amicus fuerit ille cenſendus, qui non amet niſi verbo tenus. Cæterùm hac ratione eſſe nō poſtulat amicitia. Rurſus, ſi multi, nunquam mœrere deſierint. Inter multos namque par eſt, vt aliquod ſemper accidat infortunium, vnde triſtari neceſſe ſit. Neque porrò paucos, vnum vel duos eſſe expedit: ſed inter parum & multum, vt dabitur occaſio, & vt quemque ad amandum ſua voluntas compellet.

ΚΕΦΑΛ. ιζ.

Πῶς δεῖ φίλῳ χρῆσθαι. D

Eud. l.7.c.13. Μετὰ δὲ ταῦτα εἴη σκεπτέον πῶς δεῖ φίλῳ χρῆσθαι. ἔστι δ᾽ οὐκ ἐν ἁπάσῃ φιλίᾳ ἡ σκέψις, ἀλλ᾽ ἐν ᾗ μάλιστα ἐγκαλοῦσιν ἀλλήλοις οἱ φίλοι. οὐκ ἐγκαλοῦσι δὲ ἐν ταῖς ἄλλαις ὁμοίως· οἷον ἐν τῇ πατρὸς πρὸς υἱὸν οὐκ ἔστιν ἔγκλημα τοιοῦτον, οἷον ἀξιοῦσιν ἐν ἐνίαις· ὥσπερ ἐγὼ σοὶ, οὕτω καὶ σὺ ἐμοί. εἰ δὲ μὴ, ἐνταῦθα τὸ σφοδρὸν ἔγκλημα. ἐν δὲ ἀνίσοις φίλοις οὐκ ἔστι τὸ ἴσον. ἔστι δὲ ἡ πατρὸς πρὸς υἱὸν φιλία ἐν ἀνίσῳ· ὁμοίως ἡ γυναικὸς πρὸς ἄνδρα, ἢ οἰκέτου πρὸς δεσπότην, καὶ ὅλως δὲ χείρονος καὶ βελτίονος. οὐχ ἕξουσι γὰρ τὰ τοιαῦτα ἐγκλήματα. ἀλλ᾽ ἐν τοῖς ἴσοις φίλοις καὶ ἐν τῇ αὐτῇ φιλίᾳ τὸ τοιοῦτον ἔγκλημα. ὥστε σκεπτέον ἂν εἴη τὸ, πῶς δεῖ χρῆσθαι φίλῳ ἐν τῇ ἴσοις φίλοις φιλίᾳ. E

CAPVT XVII.

Quomodo amico vtendum ſit.

DEinceps conſiderandum fuerit, quomodo vtendum ſit amico. Eſt profectò non in omni amicitia hæc conſideratio, ſed in qua ſe inuicem maximè amici obiurgant: atqui non in aliis eodem modo querelæ oriuntur: puta, in ea quæ eſt patris erga filium, nulla eſt eiuſmodi querela, qualis in multis exiſtere ſolet, quemadmodum ego tibi, & tu mihi: quòd ſi non, hîc iam vehemens fuerit criminatio. At in amicis inæqualibus æqualitas locum non habet. eſt verò patris erga filium amicitia, in minimè æquali. Itidem vxoris erga virum, aut ſerui erga dominum, protſuſque deterioris erga meliorem. Itaque in iis talis nulla erit criminatio, quæ inter æquales potiùs amicos, & in æquali amicitia locum habebit potiùs. Proinde conſiderandum, quo pacto vtendum amico fuerit, in ea demum amicitia, quæ inter pares fuerit conciliata.

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΟΥΣ ΗΘΙΚΩΝ ΕΥΔΗΜΙΩΝ ΤΟ Α.

ARISTOTELIS STAGIRITÆ ETHICORVM AD EVDEMVM LIBER I.

Latina verſio, edita pridem Baſileæ, à docto quodam viro, tacito nomine ſuo: quam malè quidam Aretino tribuunt.

CAPVT I.

Opiniones variæ de vita beata.

QVt numinis ſententiam in Delo ediſſerit, veſtibulo templi inſcripſit, diſtinguens ea quæ ſimul in eodem haud reperiuntur, bonum, honeſtum, & iucuudum, his verſibus,

Pulcherrimum eſt, quod iuſtiſsimum: optima res ſanitas:

Præ omnibus verò iucundum, quod quiſque amat, id conſequi.

Quod nos nequaquam conceſſerimus. Felicitas enim, cùm optima ſit, & pulcherrima, eadem etiam iucundiſſima exiſtit. Cæterùm inter conſiderationes varias, quæ in vnaquaque re, naturáque excutienda, negotium faciunt, & contemplatione egẽt, aliæ ad cognoſcendum tantùm pertinent, aliæ verò ad acquiſitionem & negotia ſpectant. Quamobrem, quæ in ſola contemplatione poſita ſunt, opportuno tempore, (id quod methodi proprium munus eſt,) à nobis pertractabuntur. Ante omnia verò conſiderandum, in quonam vita beata conſiſtat, & quo pacto ad eam perueniatur. Vtrùm quemadmodum homines parui, magni, & colore differentes, ſic quibus nomen beatorum cõtingit, natura fiant: an per diſciplinam, velut certam eò deſtinatam ſcientiam: an per exercitationem. Haud enim pauca, neque natura, nec arte aliqua, ſed conſuetudine ſola parantur, vt mala malis, bona bonis. An nullo quidem horum modorum, ſed duorum altero, aut Dei alicuius adflatu, quod fanatico furore correptis, aut numine inſtinctis accidit: aut fortuna. Plurimi enim felicitatem idem quod ſecundam fortuuam eſſe arbitrantur. Patet igitur, beatitudinem euenire vel per hæc omnia, vel quædam, vel vnum aliquid. Nam ad hæc principia referuntur omnes rerum generationes. Ac ab intelligentia profectæ actiones, ad eas quæ à ſcientia fluunt, transferri queant. Porrò bene beatéque viuere, in tribus maximè rebus conſiſtit, iis nempe quæ potiſſimùm expetuntur. Nam prudentiam alij, alij virtotem, alij verò voluptatem vt ſummum aliquid eligunt, contendúntque inter ſe de harum magnitudine & poteſtate, quænam ad felicitatis conſecutionem vim adferat vberiorem. Vnde fit vt quidam prudentiam virtuti, alij prudentiæ virtutem, nonnulli vtrique voluptatem anteponant. Quocirca ad bene beatéque viuendum, quidam vnum ex his, alij duo, nonnulli omnia requirunt.

ΚΕΦΑΛ. α´.

A

Τὰ λεγόμενα περὶ τοῦ, ἐν τίνι τὸ εὖ ζῆν, καὶ πῶς κτητόν.

ΟΜΕΝ ἐν Δήλῳ παρὰ τῷ θεῷ τὴν αὑτοῦ γνώμην ἀποφηνάμενος, συνέγραψεν ἐπὶ τὸ προπύλαιον τοῦ Λητῴου, διελὼν οὐχ ὑπάρχοντα πάντα τῷ αὐτῷ, τό, τε ἀγαθὸν καὶ τὸ καλὸν, καὶ τὸ ἡδὺ, ποιήσας,

* Κάλλιστον τὸ δικαιότατον, λῷστον δ' ὑγιαίνειν. Nic.l.1.c.9.

Πάντων δ' ἥδιστον, οὗ τις ἐρᾷ, τὸ τυχεῖν.

B ἡμεῖς δ' αὐτῷ μὴ συγχωρῶμεν. ἡ γὰρ εὐδαιμονία κάλλιστον καὶ ἄριστον ἁπάντων οὖσα, ἥδιστόν ἐστι. πολλῶν δ' ὄντων θεωρημάτων ἃ περὶ ἕκαστον πρᾶγμα, καὶ περὶ ἑκάστην φύσιν ἀπορίαν ἔχει, καὶ δεῖται σκέψεως, τὰ μὲν αὐτῶν συντείνει πρὸς τὸ γνῶναι μόνον, τὰ δὲ καὶ περὶ τὰς κτήσεις, καὶ περὶ τὰς πράξεις τοῦ πράγματος. ὅσα μὲν οὖν ἔχει φιλοσοφίαν μόνον θεωρητικὴν, λεκτέον κατὰ τὸν ἐπιβάλλοντα καιρόν (ὅ τι περ οἰκεῖον ἦν τῇ μεθόδῳ) σκεπτέον δὲ πρῶτον ἐν τίνι τὸ εὖ ζῆν, καὶ πῶς κτητὸν, πότερον φύσει γίνονται πάντες εὐδαίμονες οἱ τυγχάνοντες ταύτης τῆς προσηγορίας, ὥσπερ μεγάλοι καὶ μικροὶ καὶ τὴν χροιὰν διαφέροντες· ἢ διὰ μαθήσεως, ὡς οὔσης ἐπιστήμης τινὸς τῆς εὐδαιμονίας· ἢ διά τινος ἀσκήσεως. πολλὰ γὰρ οὔτε κατὰ φύσιν, οὔτε μαθοῦσιν, ἀλλ' ἐθισθεῖσιν ὑπάρχει τοῖς ἀνθρώποις. φαῦλα C μὲν τοῖς φαύλως ἐθισθεῖσι, χρηστὰ δὲ τοῖς χρηστῶς. ἢ τούτων μὲν κατ' οὐθένα τῶν τρόπων, δυοῖν δὲ θάτερον, ἤτοι καθάπερ οἱ νυμφόληπτοι καὶ θεόληπτοι τῶν ἀνθρώπων, ἐπιπνοίᾳ δαιμονίου τινὸς ὥσπερ ἐνθουσιάζοντες· ἢ διὰ τύχην. πολλοὶ γὰρ ταὐτό φασιν εἶναι τὴν εὐδαιμονίαν καὶ τὴν εὐτυχίαν. ὅτι μὲν οὖν ἡ παρουσία διὰ τούτων ἁπάντων, ἢ τινῶν, ἢ τινὸς, ὑπάρχει τοῖς ἀνθρώποις, οὐκ ἄδηλον. ἅπασαι γὰρ αἱ γενέσεις σχεδὸν πίπτουσιν εἰς ταύτας τὰς ἀρχάς.* καὶ γὰρ ἀπὸ τῆς διανοίας ἁπάσας πρὸς τὰς ἀπὸ x. ἢ τὰς τῆς ἐπιστήμης ἄν τις συναγάγῃ πράξεις. τὸ δ' εὐδαιμονεῖν, καὶ τὸ ζῆν μακαρίως καὶ καλῶς, εἴη ἂν ἐν τρισὶ μάλιστα, τοῖς εἶναι δοκοῦσιν αἱρετωτάτοις. οἱ μὲν γὰρ τὴν φρόνη- D σιν μέγιστον εἶναι φασὶν ἀγαθὸν, οἱ δὲ τὴν ἀρετὴν, οἱ δὲ τὴν ἡδονήν. καὶ πρὸς τὴν εὐδαιμονίαν ἔνιοι περὶ τοῦ μεγέθους αὐτῶν διαμφισβητοῦσι, συμβάλλεσθαι φάσκοντες θάτερον θατέρου μᾶλλον εἰς αὐτήν. οἱ μὲν ὡς οὖσαν μείζον' ἀγαθὸν τὴν φρόνησιν τῆς ἀρετῆς, οἱ δὲ ταύτης τὴν ἀρετὴν, οἱ δ' ἀμφοτέρων τούτων τὴν ἡδονήν. καὶ τοῖς μὲν ἐκ πάντων δοκεῖ τούτων, τοῖς δ' ἐκ δυοῖν, τοῖς δ' ἐν ἑνί τινι τούτων εἶναι τὸ ζῆν εὐδαιμόνως.

A

ΚΕΦΑΛ. β'.

Ὅτι δεῖ θέσθαι τινὰ σκοπὸν τοῦ καλῶς ζῆν. καὶ ὅτι μάλιστα δεῖ διορίσασθαι ἐν τίνι τὸ ζῆν εὖ, καὶ τίνων ἄνευ οὐκ ἐνδέχεται τοῦτο.

Interpr. ita quaſi leg. οἱ δὲ περὶ τ. ἐπισκόπους φασι, &c. — κ. ἀλίπως, — κ. δὴ

Περὶ * δὴ τούτων ἐπιστήσαντας, ἅπαντα τὸν δυνάμενον ζῆν κατὰ τὴν αὑτοῦ προαίρεσιν θέσθαι τινὰ σκοπὸν τοῦ καλῶς ζῆν, ἤτοι τιμήν, ἢ δόξαν, ἢ πλοῦτον, ἢ παιδείαν, πρὸς ὃν * ἀποβλέπων, ποιήσεται πάσας τὰς πράξεις· ὡς τό γε μὴ συντετάχθαι τὸν βίον πρός τι τέλος, ἀφροσύνης πολλῆς σημεῖόν ἐστι. μάλιστα * δὲ δεῖ πρῶτον ἐν αὑτῷ διορίσασθαι, μήτε προπετῶς, μήτε ῥᾳθύμως, B ἐν τίνι τῶν ἡμετέρων τὸ ζῆν εὖ, καὶ τίνων ἄνευ τοῖς ἀνθρώποις οὐκ ἐνδέχεται τοῦθ' ὑπάρχειν· οὐ γὰρ ταὐτόν, ὧν τε ἄνευ οὐχ οἷόν τε ὑγιαίνειν, καὶ τὸ ὑγιαίνειν. ὁμοίως δ' ἔχει τοῦτο καὶ ἐφ' ἑτέρων πολλῶν. ὥστε οὐδὲ τὸ ζῆν καλῶς, καὶ ὧν ἄνευ οὐ δυνατὸν ζῆν καλῶς. ἔστι δὲ τῶν τοιούτων τὰ μὲν οὐκ ἴδια τῆς ὑγιείας οὐδὲ τῆς ζωῆς, ἀλλὰ κοινὰ πάντων, ὡς εἰπεῖν, καὶ τῶν ἕξεων καὶ τῶν πράξεων· οἷον ἄνευ τοῦ ἀναπνεῖν ἢ ἐγρηγορέναι, ἢ κινήσεως μετέχειν, οὐθὲν ἂν ὑπάρξειεν ἡμῖν οὔτε ἀγαθόν, οὔτε κακόν. τὰ δ' ἴδια μᾶλλον περὶ ἑκάστην φύσιν, ἃ δεῖ μὴ λανθάνειν. C οὐ γὰρ ὁμοίως οἰκεῖον πρὸς εὐεξίαν τοῖς εἰρημένοις κρεωφαγία, καὶ τῶν περιπάτων οἱ μετὰ δεῖπνον. ἔστι γὰρ ταῦτ' αἴτια τῆς ἀμφισβητήσεως περὶ τοῦ εὐδαιμονεῖν τί ἐστι, καὶ γὰρ διὰ τίνων. ὧν ἄνευ γὰρ οὐχ οἷόν τε εὐδαιμονεῖν, ἔνιοι μέρη τῆς εὐδαιμονίας εἶναι νομίζουσι.

ΚΕΦΑΛ. γ'.

Ποία προεξεταστέα πρὸς τὸ γνῶναι ἐν τίνι τὸ εὖ ζῆν.

D

Πάσας μὲν οὖν τὰς δόξας ἐπισκοπεῖν ὅσας ἔχουσί τινες περὶ αὐτῆς, περίεργον. πολλὰ γὰρ φαίνεται καὶ τοῖς παιδαρίοις, καὶ τοῖς κάμνουσι καὶ παραφρονοῦσι, περὶ ὧν αὖ οὐθεὶς νοῦν ἔχων διαπορήσειε. δέονται γὰρ οὐ λόγων, ἀλλ' οἱ μὲν ἡλικίας ἐν ᾗ μεταβάλλουσιν, οἱ δὲ κολάσεως ἰατρικῆς ἢ πολιτικῆς. κόλασις γὰρ ἡ φαρμακεία τῶν πληγῶν οὐκ ἐλάττων ἐστίν. ὁμοίως δὲ ταύταις οὐδὲ τὰς τῶν πολλῶν.* εἰ μὴ γὰρ λέγουσι σχεδὸν περὶ ἁπάντων καὶ μάλιστα περὶ ἐπισκεπτέον μόνας. * ἄτοπον γὰρ προσφέρειν λόγον τοῖς λόγου μηδὲν δεομένοις, ἀλλὰ πάθους. ἐπεὶ δ' εἰσὶν ἀπορίαι περὶ ἑκάστην πραγματείαν οἰκεῖαι, δῆλον ὅτι καὶ περὶ βίου τοῦ κρατίστου, καὶ ζωῆς τῆς ἀρίστης εἰσί. E ταύτας οὖν καλῶς ἔχει τὰς δόξας ἐξετάζειν. οἱ γὰρ τῶν ἀμφισβητούντων ἔλεγχοι, τῶν ἐναντιουμένων αὐτοῖς λόγων ἀποδείξεις εἰσίν. ἔτι δὲ πρὸ ἔργου τὸ τοιαῦτα μὴ λανθάνειν μάλιστα πρὸς ἃ δεῖ συντείνειν πᾶσαν σκέψιν, ἐκ τίνων ἐνδέχεται μετασχεῖν τοῦ εὖ καὶ καλῶς ζῆν· (εἰ μακαρίως ἐπιφθονώτερον εἰπεῖν·) καὶ πρὸς τὴν ἐλπίδα τὴν περὶ ἕκαστα γινομένην ἂν τῶν ἐπιεικῶν. Εἰ μὲν γὰρ ἐν τοῖς διὰ τύχην γινομένοις, ἢ τοῖς διὰ φύσιν τὸ καλῶς ζῆν ἐστιν, ἀνέλπιστον ἂν εἴη πολλοῖς. οὐ γὰρ ἐστι δι' ἐπιμελείας ἡ κτῆσις οὐδὲ ἐπ' αὐτῆς, οὐδὲ τῆς αὐτῶν πραγματείας·

Syl. τῶν πολλῶν (εἰκῇ γὰρ λέγουσι σχεδὸν περὶ ἁπάντων, καὶ μάλιστα περὶ ταύτης) ἐπισκεπτέον δόξας.

CAPVT II.

Scopum quendam rectè viuendi cuique debere eſſe propoſitum: diſtinguendúmque eſſe cautè inter ea in quibus vita beata conſiſtit, & ea ſine quibus illa non contingit.

ET qui de his præcipiunt, aiunt, omnibus ſcopū quendam rectè viuendi propoſitum eſſe, qui modò ex electione viuere iam queant, vt ſunt honor, gloria opes, eruditio: quem ſpectans quiſque, omnes actiones peragit. Quapropter vita propoſito fine careos, inſignis ſtultitiæ argumentum eſt. In primis verò apud ſeſe quiſque, oec temerariè, nec ſegniter conſtituere debet, quanam parte beata vita conſiſtat, & quid ſit, quo ſine nemini ea contingat. Neque enim ſanum eſſe, & id quo ſioe nequeat cooſiſtere ſanitas, pro eodem reputari debent. Ita nec rectè viuere idem cum eo eſt, citra quod id nemo cooſequatur. Quod idem etiam in aliis innumeris obſeruatur. Sunt autem cauſæ eiuſmodi, non equidem vitæ ſanitatiſve propriæ, ſed commuoes (vt ſic loquar) omnium habituum & operationum. Nam abſque reſpiratione, neque vigilia, nec motus, nec bonum, aut malum in vniuerſum vllum ſubſiſtit. Aliæ verò propriæ ſunt magis vniuſcuiuſque oaturæ, quas ignorare non cooueniat. Neque enim ex æquo cum iam dictis ad bonam habitudioem acquirendam faciunt, carnium eſus, atque cibo ingeſto deambulatio. Atque hæc ſint, quæ difficultatem controuerſiámque pariunt, dum quid ſit rectè viuere, & vnde contingat homini, inquiritur. Nam id, quo ſioe nemo queát beatus eſſe, nonnulli felicitatis partem exiſtimant.

CAPVT III.

De quibus ſit quærendum vt id inueniatur in quo ſita eſt beata vita.

VErùm omnes omnium de his opiniones perſequi ſuperuacoum ſit, quando & ægrotis, ac delitis, & pueris quædam videantur, quæ nemo ſaoæ mentis in quæſtiooem poſuerit. Ratione enim opus non eſt, ſed his quidem ætate prouectiore, qua corrigatur iudicium; illis verò punitione politica, medicáve, quæ dolori inferendo, plagis vim habet haud mioorem. Similiter & vulgi, de rebus omnibus ferè proounciaotis, omittenda ſententia eſt: abſurdum quippe ratione cum iis contendere, qui non ratiuoem ſed mulctam mereantur. Porro cùm in omni negotio quæſtiones oriantur, patet etiam de vita excellentiſſima, dubitationes opinionéſque occurrere, quas ſit expendere operæpretium. Controuerteotium enim argumentis, ratiooes contrariæ demonſtrantur. Ignorare inſuper haudquaquam conuenit ſub tractationis principiom, ea qoibus omnis conſideratio deſtinatur, ſcilicet è quibus bene rectéque viuere contingat: beatè enim parcius dicere conuenit, ob ſpem, quæ in ſingulis à bonis hooeſtiſque viris percipi ſolet. Nam ſi vel in fortuitis, vel iis quæ natura eueniunt, ſita eſt vitæ honeſtas, commoditáſque, ſpes eius præcidatur multis: quippe qui fruſtrà eo cura ſedulitatéque enitantur, ſiue id quod in ipſis eſt, ſiue ſtudium actionémque ſpectes.

Verùm ſi in operatione penes ipſum poſita, & eo qualis quiſque ſit, bene viuere conſtituatur, & cõmunius & diuinius bonum fuerit, illud quidem quia pluribus participare liceat, hoc quòd operationes huiuſmodi vel illiuſmodi formare habeat neceſſum.

CAPVT IV.

Varia vitæ genera eſſe docet.

EQuidem quæ de his ambiguntur, & diſputantur, perſpicua pleraque fuerint, ſi conſtiterit quid verè tandem felicitatem oporteat appellare. An pro animo hoc vel illo pacto diſpoſito, vt quidam ſapientes veteréſque exiſtimarunt, definire eam conueniat, an verò pro tutius hominis ſtatu, aut operationum potiùs qualitate & modo? Diſtinctis autem inter ſeſe vitæ conditionibus, & ſtudiis, felicitatem nonnulli haudquaquam in eis collocant, ſed neceſſariorum gratia tantùm experi contenduot, cuiuſmodi ſunt artes odioſæ, vt appellantur, & quæſtuariæ. Odioſas autem voco gloriæ tãtùm deſtinatas, mechanicas autem voco ſellularias, & mercenarias: quæſtuarias autem, foro cauponiciſque artibus comparatas. Ergo cùm ad vitam bene beatéque tranſigendam tria (vt ſuprà diximus) velut potiſſima bonorum genera ordinata ſint, virtus, prudentia, & voluptas, totidem etiam vitæ genera enaſci conſtat, quæ omnes, mentis ſaltem compotes, adipiſci & ſectari cupiant: Nempe ciuile, philoſophicum, & voluptuarium. Philoſophus enim prudentiam contemplationémque veritatis: Ciuilis, actiones honeſtas, eas, inquaio, quæ à virtute proficiſcuntur: Voluptuarius verò corporis voluptates expetit: quapropter, vt ſuprà dictum eſt, alium quàm priores, felicem beatúmque arbitratur. Vnde Anaxagoras Clazomenius à quodam interrogatus, quemnam beatiſſimum iudicaret, *Nullum*, inquit, *ex iis quos exiſtimas, ſed qui à felicitate alieniſſimus tibi videatur.* Animaduerterat enim, niſi magnum, pulchrum, aut diuitem, neminem felicis appellatione dignum illi cenſeri. Cùm contrà, ſibi felices beatique haberentur, qui iuſtis honeſtiſque actionibus tranquillè incumberent, diuináque aliqua contemplatione participarent.

CAPVT V.

Quàm dificile ſit ſtatuere quid in vita ſit expetendum.

CÆterùm cùm recta ſynceráque iudicatio de rebus, difficultate vbique plena ſit, tum in primis de iis quæ obuia omniúmque cognitioni expoſita vulgos arbitratur, vt quid in vita expetendum ſit, quóve comparato plenam cupiditatem conſequantur. Multa quippe mortalium vitã circunſtant, & moleſtam faciunt, & acerbam, vt ſunt morbi, dolorum intenſio, tempeſtates: vt ſi hæc conſideranti optio à principio detur, non naſci potiùs quàm hæc experiri velint. Qua conditione vita puerilis eſt, ad quam nemo prudens, etiamſi queat, redierit. At multa quidem, vel voluptatis dolorúmque expertia, vel inhoneſtis ſaltem voluptatibus iuncta, eiuſmodi ſunt, vt non eſſe omnino, quàm viuere, melius iudicetur. At in vniuerſum, ſi congeras cuncta, quæ vel agunt,

A εἰ δ' ἐν τῷ αὐτὸν ποιόν τινα εἶναι, καὶ τὰς κατ' αὐτὸν πράξεις, κοινότερον ἂν εἴη τὸ ἀγαθὸν καὶ θειότερον. κοινότερον, ἐν τῷ πλείοσιν ἐνδέχεσθαι μετασχεῖν· θειότερον δὲ, τῷ κεῖσθαι τὴν εὐδαιμονίαν τοῖς αὐτοῖς παρασκευάζουσι ποιούς τινας καὶ τὰς πράξεις.

ΚΕΦΑΛ. δ'.

Διαίρεσις τῶν βίων.

Ἔσται δὲ φανερὰ τὰ πλεῖστα τῶν ἀμφισβητουμένων, B καὶ διαπορουμένων, ἂν καλῶς ὁρισθῇ, τί χρὴ νομίζειν εἶναι τὴν εὐδαιμονίαν. πότερον ἐν τῷ ποιόν τινα μόνον εἶναι τὴν ψυχὴν, καθάπερ τινὲς ᾠήθησαν τῶν σοφῶν καὶ πρεσβυτέρων· ἢ δεῖ μὲν καὶ ποιόν τινα ὑπάρχειν αὐτὸν, μᾶλλον δὲ δεῖ τὰς πράξεις εἶναι ποιάς τινας. διῃρημένων δὲ τῶν βίων, καὶ τῶν μὲν ἀμφισβητούντων τῆς τοιαύτης εὐημερίας, ἀλλ' ὡς τῶν ἀναγκαίων χάριν σπουδαζομένων, οἷον τῶν περὶ τὰς τέχνας τὰς φορτικὰς, καὶ τῶν περὶ χρηματισμὸν, καὶ τὰς βαναύσους· (λέγω δὲ φορτικὰς μὲν, τὰς πρὸς δόξαν πραγματευομένας μόνον. βαναύσους δὲ, τὰς ἑδραίας καὶ μισθαρνικάς· χρηματιστικὰς δὲ, τὰς πρὸς * ἀγορὰς καὶ πράσεις καπηλικάς.) τῶν δ' C εἰς ἀγωγὴν εὐδαιμονικὴν ταττομένων τριῶν ὄντων, τῶν καὶ πρότερον ῥηθέντων ἀγαθῶν ὡς μεγίστων, ἀρετῆς καὶ φρονήσεως καὶ ἡδονῆς, τρεῖς ὁρῶμεν καὶ βίους ὄντας, οὓς οἱ ἐπ' ἐξουσίας τυγχάνοντες προαιροῦνται ζῆν ἅπαντες, πολιτικὸν, φιλόσοφον, ἀπολαυστικόν. τούτων γὰρ ὁ μὲν φιλόσοφος, βούλεται περὶ φρόνησιν εἶναι καὶ τὴν θεωρίαν τὴν περὶ τὴν ἀλήθειαν· ὁ δὲ πολιτικὸς, περὶ τὰς πράξεις τὰς καλάς· (αὗται δ' εἰσὶν αἱ ἀπὸ τῆς ἀρετῆς·) ὁ δ' ἀπολαυστικὸς, περὶ τὰς ἡδονὰς τὰς σωματικάς. διόπερ ἕτερον τὸν εὐδαίμονα προσαγορεύει, καθάπερ ἐλέχθη καὶ πρότερον. * Ἀναξαγόρας μὲν ὁ Κλαζομένιος ἐρωτηθεὶς τίς ὁ εὐ- D δαιμονέστατος, Οὐθεὶς, εἶπεν, ὃν σὺ νομίζεις· ἀλλ' ἄτοπος ἄν τίς σοι φανείη. τοῦτον δ' ἀπεκρίνατο τὸν τρόπον ἐκεῖνος, ὁρῶν τὸν ἐρόμενον, ἀδύνατον ὑπολαμβάνοντα, μὴ μέγαν ὄντα καὶ καλὸν ἢ πλούσιον, ταύτης τυγχάνειν τῆς προσηγορίας. αὐτὸς δ' ἴσως ᾤετο τὸν ζῶντα ἀλύπως καὶ καθαρῶς πρὸς τὸ δίκαιον, ἤ τινος θεωρίας κοινωνοῦντα θείας, τοῦτον ὡς ἄνθρωπον εἰπεῖν μακάριον εἶναι.

Nic. lib. 1. c. 5.

γρ. ἀγοραίους

Nic. Lib. c. 9.

ΚΕΦΑΛ. ε'.

Ὡς χαλεπὸν τὸ γνῶναι τί τῶν ἐν τῷ ζῆν αἱρετόν.

Περὶ πολλῶν μὲν οὖν καὶ ἑτέρων, οὐ ῥᾴδιον τὸ κρῖναι καλῶς, μάλιστα δὲ περὶ οὗ ῥᾷστον εἶναι δοκεῖ, καὶ E παντὸς ἀνθρώπου τὸ γνῶναι τί τῶν ἐν τῷ ζῆν αἱρετὸν, καὶ ὃ λαβὼν ἄν τις ἔχοι πλήρη τὴν ἐπιθυμίαν. πολλὰ γάρ ἐστι τοιαῦτα τῶν ἀποβαινόντων, * προΐενται τὸ ζῆν, οἷον νόσους, περιωδυνίας, χειμῶνας. ὥστε δῆλον ὅτι κἂν ἐξ ἀρχῆς αἱρετὸν ἦν, εἴ τις αἵρεσιν ἐδίδου, διά γε ταῦτα τὸ μὴ γενέσθαι. πρὸς δὲ τούτοις * ὁ βίος, ὃν ἔτι ζῶσιν ἔτι παῖδες ὄντες· καὶ γὰρ ἐπὶ τοῦτον ἀνακάμψαι πάλιν οὐδεὶς ἂν ὑπομείνειεν εὖ φρονῶν. ἔτι δὲ πολλὰ τῶν τε μηδεμίαν ἐχόντων μὲν ἡδονὴν ἢ λύπην, καὶ τῶν ἐχόντων μὲν ἡδονὴν, μὴ καλὴν δὲ, τοιαῦτ' ἐστὶν ὥστε τὸ μὴ εἶναι κρεῖττον εἶναι τοῦ ζῆν. ὅλως δ' εἴ τις ἅπαντα συναγάγοι, ὅσα πράτ-

Syl. δι' ἃ ἀφ.

Fort. οἷς ὁ β. & alterum in tollendum.

A πεισι μὲν, πάσχουσιν ἄποντες, ἑκόντες μὲν γὰρ μηθὲν αὐτῶν (διὰ τὸ μηδ᾽ αὐτῶν χάριν) καὶ προστεθείη χρόνου πλῆθος ἀπέραντόν τι, * μᾶλλον ἕνεκ᾽ ἄν τις τούτων ἕλοιτο ζῆν ἢ μὴ ζῆν. ἀλλὰ μὴν οὐδὲ διὰ τὴν ἐξ ἧς μόνον ἡδονὴν, ἢ τὴν τῶν ἀφροδισίων, ἀφαιρεθεισῶν τῶν ἄλλων ἡδονῶν, ἃς τὸ γινώσκειν, ἢ βλέπειν, ἢ τῶν ἄλλων τις αἰσθήσεων πορίζοιτο τοῖς ἀνθρώποις, οὐδ᾽ ἂν εἷς προτιμήσειε τὸ ζῆν, μὴ παντελῶς ὢν ἀνδράποδον. δῆλον γὰρ ὅτι τῷ ταύτην ποιουμένῳ τὴν αἵρεσιν, οὐθὲν ἂν * διενέγκοιεν γενέσθαι θηρίον ἢ ἄνθρωπον. ὁ γοῦν ἐν Αἰγύπτῳ βοῦς, ὃν ὡς Ἆπιν τιμῶσιν, ἐν πλείοσι τῶν τοιούτων ἐξουσιάζει πολλῶν * μοναρχῶν. ὁμοίως δὲ οὐδὲ διὰ τὴν τοῦ καθεύδειν ἡδονήν. τί γὰρ διαφέρει καθεύδειν ἀνέγερτον ὕπνον ἀπὸ τῆς πρώτης ἡμέρας μέχρι τῆς τελευταίας B ἐτῶν ἀριθμὸν χιλίων ἢ ποσωνοῦν, ἢ ζῆν ὄντα φυτόν; τὰ γοῦν φυτὰ τοιαύτης τινὸς ἔοικε μετέχειν ζωῆς, ὥσπερ καὶ τὰ παιδία. καὶ γὰρ ταῦτα * κατὰ τὴν πρώτην ἐν τῇ μητρὶ γένεσιν πεφυκότα μὲν διατελεῖ, καθεύδοντα δὲ τὸν πάντα χρόνον. ὥστε φανερὸν ἐκ τῶν τοιούτων ὅτι διαφεύγει σκοπουμένους, τί τὸ εὖ, καὶ τί τὸ ἀγαθὸν τὸ ἐν τῷ ζῆν. τὸν μὲν οὖν Ἀναξαγόραν φασὶν ἀποκρίνασθαι πρός τινα διαποροῦντα τοιαῦτ᾽ ἄττα καὶ διερωτῶντα, τίνος ἕνεκ᾽ ἄν τις ἕλοιτο γενέσθαι μᾶλλον ἢ μὴ γενέσθαι; τοῦ (φάναι) θεωρῆσαι τὸν οὐρανὸν, καὶ τὴν περὶ τὸν ὅλον κόσμον τάξιν. C οὗτος μὲν οὖν ἐπιστήμης τινὸς ἕνεκεν, τὴν αἵρεσιν ᾤετο τιμίαν εἶναι τοῦ ζῆν. οἱ δὲ Σαρδανάπαλον μακαρίζοντες, ἢ Σμινδυρίδην, τὸν Συβαρίτην, ἢ τῶν ἄλλων τινὰς τῶν ζώντων τὸν ἀπολαυστικὸν βίον. οὗτοι * δὲ πάντες ἐν τῷ χαίρειν φαίνονται τάττειν τὴν εὐδαιμονίαν. ἕτεροι δέ τινες οὔτ᾽ ἂν φρόνησιν οὐδεμίαν, οὔτε τὰς σωματικὰς ἡδονὰς ἕλοιντο μᾶλλον, ἢ τὰς πράξεις τὰς ἀπ᾽ ἀρετῆς. αἱροῦνται γοῦν οὐ μόνον ἔνιοι δόξης χάριν αὐτὰς, ἀλλὰ καὶ μὴ μέλλοντες εὐδοκιμήσειν. ἀλλ᾽ οἱ πολλοὶ τῶν πολιτικῶν, οὐκ ἀληθῶς τυγχάνουσι τῆς προσηγορίας. οὐ γάρ εἰσι πολιτικοὶ κατὰ τὴν ἀλήθειαν. ὁ μὲν γὰρ πολιτικὸς, τῶν καλῶν ἐστι πράξεων προαιρετικὸς, αὐτῶν χάριν· οἱ δὲ πολλοὶ, D χρημάτων καὶ πλεονεξίας ἕνεκεν ἅπτονται τοῦ ζῆν οὕτως. ἐκ μὲν οὖν τῶν εἰρημένων φανερὸν, ὅτι πάντες ἐπὶ τρεῖς βίους φέρουσι τὴν εὐδαιμονίαν, πολιτικὸν, φιλόσοφον, ἀπολαυστικόν. τούτων δ᾽ ἡ μὲν περὶ τὰ σώματα καὶ τὰς ἀπολαύσεις ἡδονὴ, καὶ τίς καὶ ποία τις γίνεται, καὶ διὰ τίνων, οὐκ ἄδηλον. ὥστ᾽ οὐ τίνες εἰσὶ δεῖ ζητεῖν αὐτὰς, ἀλλ᾽ εἰ συντείνουσί τι πρὸς εὐδαιμονίαν, ἢ μὴ, καὶ πῶς συντείνουσι· καὶ πότερον εἰ δεῖ προσάπτειν τῷ ζῆν καλῶς ἡδονάς, ταύτας δεῖ προσάπτειν, ἢ τούτων μὲν ἄλλον τινὰ τρόπον ἀνάγκη κοινωνεῖν, ἕτεραι δ᾽ εἰσὶν ἡδοναὶ δι᾽ ἃς ἐν λόγοις οἴονται τὸν εὐδαίμονα ζῆν ἡδέως, καὶ μὴ μόνον ἀλύπως. ἀλλὰ περὶ μὲν E τούτων ὕστερον ἐπισκεπτέον. περὶ δ᾽ ἀρετῆς καὶ φρονήσεως πρῶτον θεωρήσωμεν, τήν τε φύσιν αὐτῶν ἑκατέρου τίς ἐστι, καὶ πότερον μόρια ταῦτα τῆς ἀγαθῆς ζωῆς ἐστιν, ἢ αὐτὰ, ἢ αἱ πράξεις αἱ ἀπ᾽ αὐτῶν ἐπεὶ προσάπτουσιν αὐτά· κἂν εἰ μὴ πάντες εἰς τὴν εὐδαιμονίαν, ἀλλ᾽ οὖν οἱ λόγοι ἄξιοι τῶν ἀνθρώπων πάντες. * Σωκράτης μὲν οὖν ὁ πρεσβύτης ᾤετ᾽ εἶναι τέλος τὸ γινώσκειν τὴν ἀρετὴν, καὶ ἐπεζήτει τί ἐστιν ἡ δικαιοσύνη, καὶ τί ἡ ἀνδρεία, καὶ ἕκαστον τῶν μορίων αὐτῆς· ἐποίει γὰρ ταῦτ᾽ εὐλόγως· ἐπιστήμας γὰρ ᾤετ᾽ εἶναι πάσας τὰς ἀρετάς· ὥσθ᾽ ἅμα συμβαίνειν εἰδέναι τε τὴν δικαιοσύνην, καὶ εἶναι δίκαιον.

Fort. ἢ μᾶλλον

Sylb. διενέγκαι, vel διενέγκειεν,

κ μοναρχῶν. vtrumque, vt videtur, parum rectè.

Fort. μετὰ, & pro μητρὶ, μήτρα. Sylb.

κ. δὲ

Nic. l. 6. c. vlt. Mag. l. 1. c. 1. & 35.

A vel patiuntur homines non volentes, (quia nec ipſius gratia,) adiectis infinitis temporum ſpatiis, nihilo tamen magis viuere, quàm non viuere, eligatur. Eodem pacto neque ob cibi Venerisque voluptates, ſi reliquis destituta fuerit, quas vel cognitio, vel viſus, aut ſenſus quiſpiam alius ſuppeditarit, nemo niſi ſeruile mancipium, magnopere ſibi vitam exoptandam dubitarit. Patet enim à bruto ita affectum hominem nihil diſtare, adeò vt bos Ægyptius, quem vt Apin colunt, hos monarchas multis modis antecellat. Eadem ratio eſt de ſomni voluptate. Quid enim refert, ſiue à prima natiuitatis die ad vltimam vſque, mille annis, aut circiter, ſomno profundo ſtertas, an vitam plan- B tæ viuas? illæ enim eadem propemodum, qua infantes, vita participant. Nam & hi vt primum in vtero concepti ſunt, exereſcunt quidem, ſed veluti iugi ſomno ſopiti. Vnde conſtat, nequaquam noſtræ cognitioni expoſitum, quid rectum illud bonúmque in vita ſiet. Quocirca Anaxagoras, ambigentem quendam ſciſcitantémque, quare viuere potius quàm non viuere, expetendum eſſet, iuſſit, cælum mundique totius conſtitutionem & ordinem contueri. ſentiens, vitæ cupiditatem, non niſi ſcientiæ alicuius gratia laudabilem eſſe. Cæterùm qui Sardanapalum, aut Smindyriden Sybaritam, aut alium C quemcumque vitæ voluptuariæ indulgentem, beatum prædicant, hi in lætando felicitatem poſuiſſe videntur. Rurſum alij repetiuntur, qui nec prudentiam, nec corporis voluptates, actionibus à virtute prætulerint, quippe quas non gloriæ alicuius gratia ſectantur, tum etiam cùm felicitatem minimè conſequuntur. Sed multis ciuilibus illa parum conuenit: non ſunt enim reipſa politici vel ciuiles. Politicus enim is demum eſt, qui res honeſtas facere inſtituit, ipſarum gratia. Nunc verò plerique habendi ſtudio, & gratia diuitiarum, vitam eiuſmodi capeſſunt. Inde manifeſtum eſt, felicitatem ad tria vitæ genera transferri, ciuile, philoſophicum, & voluptuarium. Neque clam eſt, quæ harum cir- D ca corporis voluptates conſummetur, quæ item qualiſque ſit, tum quo pacto fiat. Vt non ſit neceſſum, quæ ſint, ſed num ad felicitatem, & quo pacto conferant, perquirere. Item an voluptates honeſtas vitæ applicare oporteat, an alio pacto quopiam inter ſeſe communicent. Sunt enim & voluptates aliæ, quibus in rationibus colligendis beatum non abſque dolore tantùm ſed iucundè etiam viuere arbitrantur. Verùm de his poſtea dicetur. Virtutis verò prudentiæque naturam excutiemus quæ ſit, & vtrùm beatæ vitæ partes exiſtant, vel ipſæ vel operationes ab ipſis profectæ. Iunguntur enim felicitati, ſi E non ab omnibus, certè ab inſignioribus, & pretio aliquo dignis. Socrates igitur ſenex ille finem ſummum ponit homini virtutis cognitionem, & quid ſit iuſtitia, quid fortitudo, & quæ pars reliqua eius inquirit. Et rectè id, quando ſcientias virtutes omnes arbitrabatur, vt iuxta hunc, noſſe iuſtitiam, & iuſtum eſſe, coincidant:

queadmodum & geometriam architectonicámque didiciſſe, & geometram architectúmque eſſe. Quocirea non quo pacto, & ex quibus fiat, ſed quid ſit virtus, veſtigat. Id quod in ſcientiis contemplatiuis vſu venit: neque enim aliud eſt aſtrologiæ, geometriæ, phyſiologiæque officium, quàm vt naturam ſubiectarum rerum norint, & intelligant. Sed enim eas ipſas, nihil obſtat, ad res neceſſarias multas vtiles nobis frugiferáſque fieri. Verùm alius eſt actiuis ſcientiis, alius cognitioni contemplationique finis propoſitus, vt ſanitas medicinæ, recta iuris legúmque conſtitutio politicæ. Ergo cùm res quidem honeſtas cognoſcere pulchrum ſit, in virtutis tamen conſideratione, nõ tam quid ſit quàm è quibus petatur, cognoſcendum eſt. Neque enim ſcire quid ſit fortitudo, magnopere, ſed fortes eſſe potiùs volumus, non ſcire iuſtitiam, ſed iuſti eſſe; quemadmodum ſani eſſe, benéque habere, quàm ſanitatem bonúmque habitum cognoſcere.

CAPVT VI.

De varia docendi ratione.

PRobationem verò horum omnium, colligere per rationes oportet: adhibitis teſtimoniis, exempliſque apparentibus. Potentiſſimum verò eſt, in omni probatione, confeſſum omnibus teſtimonio propoſito firmare poſſe: Si id nequeas omnino, vel aliquam veriſimilitudinem afferre: reſidet enim penes omnes aliqua veritatis confeſſio, quæ noſtris confirmandis queat adduci. Nam & ea quæ verè quidem, ſed minùs apertè dicuntur, perſpicua fiunt, ſi confuſa notioribus commutaris. Rationes porrò in vna quaque methodo vel philoſophicè, vel ſecùs adhibentur, quæ etiam in politicis, haud ſuperuacuè ita accommodantur, vt non ſolùm quid, ſed quare quid (quod philoſophi eſt proprium) intelligatur. Qua in re animaduerſio accurata requiritur. Quia enim philoſophicum apparet nihil, ſi nihil appareat dicere, ignorantes ſæpe in rationes peregrinas incidunt, tractationéſque inanes aduocant: idque vel per ignorantiam, vel etiam inſolentiam, qua fit vt nonnunquam periti, rebúſque agendis idonei, ab eiuſmodi vincantur, qui hæc nec intelligant, nec in agendo induſtria vlla valeãt. Cuius rei cauſa eſt inſcitia: quæ in vnaquaq; re nihil eſt aliud, quàm inopia iudicij, qua rei propriè omnes rationes à peregrinis diſtinguantur. Rectè verò habet ſi cauſæ rationem, rémque demonſtratam ſtudioſè diſcuſſeris. Tum (vt modò dictum eſt) non ſolùm certis rationibus, ſed apparentibus ſæpe potiùs inſiſtere oportet, animúmque aduertere. Nam eas niſi queas ſoluere, violenter ad fidem habendam pertraheris. Quocirca ſæpe quidem id quod demonſtratur ratione, verum exiſtit quidem, ſed non ea ex cauſa, quæ fortè adfertur: nam & ex falſis vera colliguntur, quemadmodum in Analyticis oſtenditur.

A ἅμα μὲν γὰρ μεμαθήκαμεν τὴν γεωμετρίαν καὶ οἰκοδομίαν, καὶ ἐσμὲν οἰκοδόμοι καὶ γεωμέτραι. διόπερ ἐζήτει τί ἐστιν ἀρετή, ἀλλ' οὐ πῶς γίνεται, καὶ ἐκ τίνων. τοῦτο δὲ ἐπὶ μὲν τῶν ἐπιστημῶν συμβαίνει τῶν θεωρητικῶν. οὐθὲν γὰρ * ἕτερόν ἐστι τῆς ἀστρολογίας, οὐδὲ τῆς περὶ φύσεως ἐπιστήμης, οὐδὲ γεωμετρίας, πλὴν τὸ γνωρίσαι καὶ θεωρῆσαι τὴν φύσιν τῶν πραγμάτων τῶν ὑποκειμένων ταῖς ἐπιστήμαις. οὐ μὴν ἀλλὰ κατὰ συμβεβηκὸς οὐθὲν κωλύει πρὸς πολλὰ τῶν ἀναγκαίων εἶναι χρησίμους αὐτὰς ἡμῖν. τῶν δὲ ποιητικῶν ἐπιστημῶν ἕτερον τὸ τέλος τῆς ἐπιστήμης καὶ γνώσεως· οἷον ὑγίεια μὲν ἰατρικῆς, εὐνομία δὲ, ἢ τοιοῦτον ἕτερον, τῆς πολιτικῆς. καλὸν μὲν οὖν καὶ τὸ γνωρίζειν ἕκαστον τῶν καλῶν. οὐ μὴν ἀλλά γε περὶ ἀρετῆς, οὐ τὸ εἰδέναι τιμιώτατον τί ἐστιν, ἀλλὰ τὸ γινώσκειν ἐκ τίνων ἐστίν. οὐ γὰρ εἰδέναι βουλόμεθα τί ἐστιν ἀνδρία, ἀλλ' εἶναι ἀνδρεῖοι· οὐδὲ τί ἐστι δικαιοσύνη, ἀλλ' εἶναι δίκαιοι· καθάπερ καὶ ὑγιαίνειν μᾶλλον, ἢ γινώσκειν τὸ τί ἐστιν ὑγιαίνειν· καὶ εὖ ἔχειν τὴν ἕξιν μᾶλλον, ἢ γινώσκειν τί ἐστι τὸ εὖ ἔχειν. (B)

Fort. ἕτερον τέλος

ΚΕΦΑΛ. ϛ.

Περὶ μεθόδου διδασκαλικῆς, καθόλου τε καὶ ἐνταῦθα.

C ΠΕιρατέον δὲ τούτων πάντων ζητεῖν τὴν πίστιν διὰ τῶν λόγων, μαρτυρίοις καὶ παραδείγμασι χρώμενον τοῖς φαινομένοις. κράτιστον μὲν γὰρ πάντας ἀνθρώπους φαίνεσθαι συνομολογοῦντας τοῖς ῥηθησομένοις. Εἰ δὲ μή, τρόπον γέ τινα πάντας· ὅπερ μεταβιβαζόμενοι ποιήσουσιν. * ἔχει γὰρ ἕκαστος οἰκεῖόν τι πρὸς τὴν ἀλήθειαν· ἐξ ὧν ἀναγκαῖον δεικνύναι πως περὶ αὐτῶν. ἐκ γὰρ τῶν ἀληθῶς μὲν λεγομένων, οὐ σαφῶς δὲ, προϊοῦσιν, ἔσται καὶ τὸ σαφῶς, μεταλαμβάνουσιν ἀεὶ τὰ γνωριμώτερα τῶν εἰωθότων λέγεσθαι συγκεχυμένως· διαφέρουσι δ' οἱ λόγοι περὶ ἑκάστην μέθοδον, οἵ τε φιλοσόφως λεγόμενοι, καὶ μὴ φιλοσόφως. (D) διόπερ καὶ τῶν πολιτικῶν οὐ χρὴ νομίζειν περίεργον εἶναι τὴν τοιαύτην θεωρίαν, δι' ἧς οὐ μόνον τὸ τί φανερόν, ἀλλὰ καὶ τὸ διὰ τί. φιλόσοφον καὶ τὸ τοιοῦτον περὶ ἑκάστην μέθοδον. δεῖται μέντοι τοῦτο πολλῆς εὐλαβείας. Εἰσὶ γάρ τινες διὰ τὸ δοκεῖν φιλοσόφου εἶναι, τὸ μηδὲν εἰκῇ λέγειν, ἀλλὰ μετὰ λόγου, πολλάκις λανθάνουσι λέγοντες ἀλλοτρίους λόγους τῆς πραγματείας καὶ κενούς. τοῦτο δὲ ποιοῦσιν ὁτὲ μὲν δι' ἄγνοιαν, ὁτὲ δὲ δι' ἀλαζονείαν· ὑφ' ὧν ἁλίσκεσθαι συμβαίνει καὶ τοὺς ἐμπείρους δυναμένους πράττειν ὑπὸ τούτων τῶν μήτ' ἐχόντων μήτε δυναμένων διάνοιαν ἀρχιτεκτονικὴν ἢ πρακτικήν. * πάσχουσι δὲ τοῦτο (E) δι' ἀπαιδευσίαν· ἀπαιδευσία γάρ ἐστι περὶ ἕκαστον πρᾶγμα τὸ μὴ δύνασθαι κρίνειν τούς τε οἰκείους λόγους τοῦ πράγματος, καὶ τοὺς ἀλλοτρίους. καλῶς δ' ἔχει καὶ τὸ χωρὶς κρίνειν τὸν τῆς αἰτίας λόγον καὶ τὸ δεικνύμενον, διά τε τὸ ῥηθὲν ἀρτίως, ὅτι προσέχειν οὐ δεῖ πάντα τοῖς διὰ τῶν λόγων, ἀλλὰ πολλάκις μᾶλλον τοῖς φαινομένοις. νῦν δ' ὁπότ' ἂν λύειν μὴ ἔχωσιν, ἀναγκάζονται πιστεύειν τοῖς εἰρημένοις, καὶ διότι πολλάκις τὸ μὲν ὑπὸ τοῦ λόγου δεδεῖχθαι δοκοῦν, ἀληθὲς μέν ἐστιν, οὐ μέντοι διὰ ταύτην τὴν αἰτίαν, δι' ἥν φησιν ὁ λόγος. ἔστι γὰρ διὰ ψεύδους, ἀληθὲς δεῖξαι· δῆλον δὲ * ἐκ τῶν ἀναλυτικῶν.

Vide Analyt. post.

Nic. l. 1. c. 1.

Priorum l. 2. initio.

A

ΚΕΦΑΛ. ζ′.

Εὐδαιμονία τί, καὶ ὅτι ἄριστον τῶν ἀνθρώπῳ πρακτῶν.

Πεφροιμιασμένων δὲ καὶ τούτων, λέγωμεν ἀρξάμενοι πρῶτον ἀπὸ τῶν πρώτων, ὥσπερ εἴρηται, οὐ σαφῶς λεγομένων, ζητοῦντες ἐπὶ τὸ σαφῶς εὑρεῖν τί ἐστιν ἡ εὐδαιμονία. ὁμολογεῖται δὴ μέγιστον εἶναι καὶ ἄριστον τοῦτο τῶν ἀγαθῶν τῶν ἀνθρωπίνων. ἀνθρώπινον δὲ λέγομεν, ὅτι τάχ᾽ ἂν εἴη καὶ βελτίονός τινος ἄλλου τῶν ὄντων εὐδαιμονία, οἷον θεοῦ. τῶν μὲν γὰρ ἄλλων ζώων ὅσα χείρω τὴν φύσιν τῶν ἀνθρώπων ἐστίν, οὐδὲν κοινωνεῖ ταύτης τῆς B προσηγορίας. οὐ γάρ ἐστιν εὐδαίμων ἵππος, οὐδ᾽ ὄρνις, οὐδ᾽ ἰχθύς, οὐδ᾽ ἄλλο τῶν ὄντων οὐθέν, ὃ μὴ κατὰ τὴν ἐπωνυμίαν ἐν τῇ φύσει μετέχει θείου τινός, ἀλλὰ κατ᾽ ἄλλην τινὰ τῶν ἀγαθῶν μετοχήν, τὸ μὲν βέλτιον ζῇ, τὸ δὲ χεῖρον αὐτῶν. ἀλλ᾽ ὅτι τοῦτον ἔχει τὸν τρόπον, ὕστερον ἐπισκεπτέον. νῦν δὲ λέγομεν ὅτι τῶν ἀγαθῶν τὰ μέν ἐστιν ἀνθρώπῳ πρακτά, τὰ δ᾽ οὐ πρακτά. τοῦτο δὲ λέγομεν οὕτως, διότι ἔνια τῶν ὄντων οὐθὲν μετέχει κινήσεως· ὥστ᾽ οὐδὲ τῶν ἀγαθῶν. καὶ ταῦτ᾽ ἴσως ἄριστα τὴν φύσιν ἐστίν. ἔνια δὲ πρακτὰ μέν, ἀλλὰ πρακτὰ κρείττοσιν ἡμῶν. ἐπεὶ δὲ διχῶς λέγεται τὸ πρακτόν, (καὶ γὰρ ὧν ἕνεκα πράττομεν, καὶ ἃ τούτων ἕνεκα μετέχει πράξεως, οἷον καὶ τὴν C ὑγίειαν, καὶ τὸν πλοῦτον, τίθεμεν τῶν πρακτῶν, καὶ τὰ τούτων πραττόμενα χάριν, τά θ᾽ ὑγιεινὰ καὶ τὰ χρηματιστικά,) δῆλον ὅτι καὶ τὴν εὐδαιμονίαν τῶν ἀνθρώπῳ πρακτῶν ἄριστον θετέον.

ΚΕΦΑΛ. η′.

Τί τὸ ἄριστον, καὶ ποσαχῶς λέγεται, καὶ ὅτι οὐκ ἰδέα. κἂν εἴ τις ἰδέας εἶναι συγχωρήσειεν, ἀλλ᾽ οὐδὲν ἡ ἰδέα εἰς τὰ πρακτὰ συμβάλλεται.

Nic. l.1.c.4. Magn.l.1.c.1. Fort. ὑπάρχει. vel ᾗ. πρ. τῷ

Σκεπτέον τοίνυν τί τὸ ἄριστον, * καὶ λέγεται ποσαχῶς. ἐν τρισὶ δὴ μάλιστα φαίνεται δόξαις εἶναι τοῦτο. φασὶ γὰρ ἄριστον μὲν εἶναι πάντων αὐτὸ τὸ ἀγαθόν. αὐτὸ D δ᾽ εἶναι τὸ ἀγαθὸν ᾧ ὑπάρχει, * τῷ τε πρώτῳ εἶναι τῶν ἀγαθῶν, καὶ τῷ αἰτίῳ, τῇ παρουσίᾳ τοῖς ἄλλοις τοῦ ἀγαθοῦ εἶναι. ταῦτα δ᾽ ὑπάρχει ἀμφότερα τῇ ἰδέᾳ τοῦ ἀγαθοῦ. λέγω δὲ ἀμφότερα, τό τε πρῶτον τῶν ἀγαθῶν, καὶ τὸ τοῖς ἄλλοις αἴτιον ἀγαθοῖς, τῇ παρουσίᾳ τοῦ ἀγαθοῖς εἶναι. μάλιστά τε γὰρ τἀγαθὸν λέγεσθαι κατ᾽ ἐκείνης ἀληθῶς. κατὰ μετοχὴν γὰρ καὶ ὁμοιότητα, τἆλλα ἀγαθὰ ἐκείνης εἶναι, καὶ πρῶτον τῶν ἀγαθῶν. ἀναιρουμένου γὰρ τοῦ μετεχομένου, ἀναιρεῖσθαι καὶ τὰ μετέχοντα τῆς ἰδέας, ἃ λέγεται τῷ μετέχειν ἐκείνης. τὸ δὲ πρῶτον, τοῦτον ἔχειν τὸν τρόπον πρὸς τὸ ὕστερον, ὥστε εἶναι αὐτὸ τὸ ἀγαθὸν τὴν ἰδέαν τοῦ E ἀγαθοῦ. καὶ γὰρ χωριστὴν εἶναι τῶν μετεχόντων, ὥσπερ καὶ τὰς ἄλλας ἰδέας. ἔστι μὲν οὖν τὸ διασκοπεῖν περὶ ταύτης τῆς δόξης ἑτέρας τε διατριβῆς, καὶ τὰ πολλὰ λογικωτέρας ἐξ ἀνάγκης. οἱ γὰρ ἅμα ἀναιρετικοί τε καὶ κοινοὶ λόγοι, κατ᾽ οὐδεμίαν εἰσὶν ἄλλην ἐπιστήμην. εἰ δὲ δεῖ συντόμως εἰπεῖν περὶ αὐτῶν, λέγομεν ὅτι πρῶτον μὲν τὸ εἶναι * ἰδέας μὴ μόνον ἀγαθοῦ, ἀλλὰ καὶ ἄλλου ὁτουοῦν, λέγεται λογικῶς καὶ κενῶς. ἐπέσκεπται δὲ πολλοῖς περὶ αὐτῆς τρόποις, καὶ ἐν τοῖς ἐξωτερικοῖς λόγοις, * καὶ ἐν τοῖς κατὰ φιλοσοφίαν. ἔπειτ᾽ εἰ καὶ ὅτι μάλιστ᾽ εἰσὶν αἱ ἰδέαι, καὶ ἀγαθοῦ ἰδέα, μή ποτ᾽ οὐδὲ χρήσιμος πρὸς ζωὴν ἀγαθήν, οὐδὲ πρὸς τὰς πράξεις. πολλαχῶς γὰρ λέγεται καὶ ἰσαχῶς τῷ ὄντι ἀγαθόν.

ἴσ. ἰδέα

In Metophys. multis locis.

CAPVT VII.

Beatitudinem eſſe docet eorum optimum quæ ſub actionem hominis cadunt.

HÆc præfati, à primis obſcurioribúſque exorſi, ad manifeſtiora progrediemur, quid ſit felicitas, veſtigaturi. Quæ omnium quidem conſenſu inter humana bona maximum eſt, & præſtantiſſimum. Humana adijcio, quia etiam excellentiori fortaſſe cuidam congruat, vt Deo alicui. Nam reliqua animantia homine inferiora, huius appellationis prorſus ſunt expertia. Neque enim felix dicitur equus, auis, piſcis, aut aliud quodcumque animantis genus, niſi fortè naturæ bonitate præſtanti, diuináque re aliqua fruatur, vnde nomen hoc trahat, ſed alia quadam bonorum participatione aliud alio commodiùs incommodiúſve viuit, quod ad eum modum habere, deinceps excutietur. Nunc verò dicamus, quòd bona alia ſunt homini agibilia, quædam non. Id ita intelligas, quòd vt entia quædam motu carent, ita etiam bona nonnulla: atque hæc fortaſſe natura ſunt præſtantiſſima. Alia verò agibilia quidem, ſed agibilia præſtantioribus homine. Quia verò agibile bifariàm dicitur, (nam & quorum gratia agimus, & quæ propter illa actione participant, vt ſanitas, & diuitiæ, quæque horum gratia fiunt, ſalubria quæſtuariáque inter agibilia connumeramus, patet & felicitatem inter agibilia homini præſtantiſſimum dicendum eſſe.

CAPVT VIII.

De ſummo bono, aduerſus eos qui in idea id conſtituebant.

ITaque conſiderandum quod ſit optimum illud, quótque modis dicatur. Id tribus potiſſimùm opinionibus conſtat. Omnium enim bonorũ excellentiſſimum inquiunt ipſum bonum. Ipſum autem bonum eſſe, quod & primum ſit, & aliis ſuæ bonitatis cauſa, quorum vtrumque ideæ boni competit. Vtrumque dico, & primum eſſe, & cauſam bonorum, quibus adfuerit. Iuxta hanc enim bona maximè dici, vt quæ participatione ſimilitudinéq; huius primi boni, re vera bona & ipſa exiſtãt. Sublata enim idea, participantia quoque auferri: quippe quæ ex eius participatione nomen boni ſortiũtur. Primum autem eum habere modum ad poſterius, vt bonum ipſum boni idea ſit, quæ, vt reliquæ, à participantibus ſeparatur. Verum huius opinionis conſideratio alterius exercitationis eſt, & logicæ magis. Refellentes enim communéſq; rationes nulla alia ſcientia ſubſiſtunt. Porrò ſi breuiter hæc dicere cõuenit, pronuntiamus primum, ideas, non boni ſolum, ſed cuiuſcumq; alterius, inutiliter cõtentioſéq; affirmari. Plurimi autẽ modi ſunt, tum peruagatarũ, populariúmque, tũ philoſophicarum rationum, quibus hęc inquiſitio fieri ſolet. Deinde ſi maximè ideas atque boni ideas cõceſſerint, nihil tamen id vel ad vitam honeſtam, vel actiones contulerit. Quot modis enim ens, tot & bonũ dicitur.

Quemadmodum enim ens, vt alibi quoque oſtenſum, ſignificat quid ſit res, aut qualis, nonnunquã quanta, aut quando: & præterea in eo ponatur interdũ quod moueatur, aliquando verò quod moueat: Sic & bonum in ſingulis his ordinibus conſpicitur: Subſtantia enim mentem, & Deum, qualitas iuſtum, quantitas mediocre, quando tempus & opportunitatem, motus docentem doctúmque complectitur. Ergo vt ens non vnum eſt in prædictis conſideratum, & ita nec bonum, & proinde neque vna ſcientia eſt entis, & boni. Sed & nec conformia inter ſeſe ad eandem conſiderationem pertinent, vt tempus & mediocritas. Sed alia aliud tempus, alia aliam mediocritatem ſpectant. Vt opportunitas, mediocritáſque, in alimento, quas medicina & Gymnaſtice: circa actiones verò bellicas, ars militaris: & ſic alia de aliis tradit, docétque. Multò itaque minùs, ipſum bonum vna aliqua ſcientia comprehendi queat. Præterea in quibus prius & poſterius fuerit, eis communem quandam ideam, & ſeparabilem nequeas conſtituere. Sic enim ſit aliquid primo prius: prius enim & commune, & ſeparabile eſt, eò quòd ablato communi, neceſſe ſit & primum tolli: vt ſi duplum multiplicium primum eſt, non licet multiplex communiter prædicatum ſeparari, quippe quod duplo prius eſt, ſiquidem ideam communem eſſe contendas: perinde enim fiat ac ſi commune illud ſeparabile reddas. Nam ſi iuſtitia bona eſt, & fortitudo erit. Præterea conſiderandum quidnam vocent ipſum bonum. Ipſum quidem adiectum eò videtur, vt cõmunem rationem intelligas rationem, quæ quid aliud eſt quàm æternum & inſeparabile? Verùm album diebus multis nihilo magis albũ eſt quàm quod vno? Quapropter cõmune bonum idem cũ idea cenſeri non debet; omnibus enim ineſt cõmune. Rurſum verò oſtendendum quonam pacto impræſentiarum bonum demonſtret. Nunc equidem confeſſa bona demonſtrat, ex iis penes quæ bona reſidere in confeſſo eſt. Ex numeris, quòd iuſtitia & ſanitas bonũ. Ordines enim, & numeri ſunt, vt numeris vnitatibúſque ineſſe bonum affirmetur, cùm vnum ipſum bonum ſit. Verùm ex confeſſis, vt ſanitate, robore, modeſtia, adſtruere oportet, & in immobilibus magis honeſtum eſſe: (omnia enim hæc, ordo quidam, & quies:) quod ſi ſic habet, alia vtique magis bona ſunt: quippe quæ hæc intra ſeſe complectantur. Verùm haud germana demonſtratione probatur, vnum eſſe ipſum bonum, quod numeri concupiſcant. Non enim appetere manifeſtè dicũtur, ſed ſimpliciter admodum concupiſcentiam etiam dicunt, quam quo pacto quis tribuat vitæ expertibus: Itaque operæpretium eſt, circa hæc nonnihil occupari, neque committere, vt citra rationem tranſmittantur, quæ etiam ratione adhibita difficulter perſuadeantur, vt affirmare omnia entia bonũ aliquid appetere. Verum id quidem. Vnumquodq; enim proprium bonũ expetit, oculus viſum, corpus ſanitatem, ſic etiam reliqua. Verùm non eſſe ipſum bonum, eiuſmodi dubitationes habet, & politicæ inutile eſſe. Proprium enim bonum videtur, quemadmodum & in aliis, vt Gymnaſticæ bona habitudo. Præterea etiam quod in ratione deſcriptum. Aut enim nulli boni ſpecies, aut omnibus ex æquo vtilis eſt. Porrò non agibile ſimiliter, neque commune bonum, neque ipſum bonum eſt. Si namque mediocri bono inſit, nihil operabitur.

A τό, τε γὰρ ὂν (ὥσπερ ἐν ἄλλοις διήρηται) σημαίνει τὸ μὲν τί ἐστι, τὸ δὲ ποιόν, τὸ δὲ ποσόν, τὸ δὲ πότε· καὶ πρὸς τούτοις, τὸ μὲν ἐν τῷ κινεῖσθαι, τὸ δὲ ἐν τῷ κινεῖν. καὶ τὸ ἀγαθὸν ἐν ἑκάστῃ τῶν πτώσεών ἐστι τούτων· ἐν οὐσίᾳ μὲν ὁ νοῦς καὶ ὁ θεός· ἐν δὲ τῷ ποιῷ, τὸ δίκαιον· ἐν δὲ τῷ ποσῷ, τὸ μέτριον· ἐν δὲ τῷ πότε, ὁ καιρός· τὸ δὲ διδάσκον καὶ τὸ διδασκόμενον, περὶ κίνησιν. ὥσπερ οὖν οὐδὲ τὸ ὂν ἕν τι ἐστὶ περὶ τὰ εἰρημένα, οὕτως οὐδὲ τὸ ἀγαθόν, οὐδὲ ἐπιστήμη ἐστὶ μία οὔτε τοῦ ὄντος, οὔτε τοῦ ἀγαθοῦ. ἀλλ' οὐδὲ τὰ ὁμοιογημένως λεγόμενα ἀγαθά, μιᾶς ἐστι θεωρῆσαι, οἷον τὸν καιρὸν B ἢ τὸ μέτριον, ἀλλ' ἑτέρα ἕτερον καιρὸν θεωρεῖ, καὶ ἑτέρα ἕτερον μέτριον· οἷον περὶ τροφὴν μέν, τὸν καιρὸν καὶ τὸ μέτριον ἰατρικὴ καὶ γυμναστική· περὶ δὲ τὰς πολεμικὰς πράξεις, στρατηγία. καὶ οὕτως ἑτέρα περὶ ἑτέραν πρᾶξιν. ὥστε *χολῇ αὐτό γε τὸ ἀγαθὸν θεωρῆσαι μιᾶς. ἔτι ἐν ὅσοις ὑπάρχει τὸ πρότερον καὶ ὕστερον, οὐκ ἔστι κοινόν τι παρὰ ταῦτα, καὶ τοῦτο χωριστόν. εἴη γὰρ ἄν τι τοῦ πρώτου πρότερον. πρότερον γὰρ τὸ κοινὸν καὶ χωριστόν, διὰ τὸ ἀναιρουμένου τοῦ κοινοῦ, ἀναιρεῖσθαι τὸ πρῶτον· οἷον εἰ τὸ διπλάσιον πρῶτον τῶν πολλαπλασίων, οὐκ ἐνδέχεται C τὸ πολλαπλάσιον τὸ κοινῇ κατηγορούμενον εἶναι χωριστόν. ἔσται γὰρ τοῦ διπλασίου πρότερον, εἰ συμβαίνει τὸ κοινὸν εἶναι τὴν ἰδέαν, οἷον εἰ χωριστὸν ποιήσειέ τι τὸ κοινόν. εἰ γὰρ ἐστὶ δικαιοσύνη ἀγαθόν, καὶ ἡ ἀνδρία. ἔτι τοίνυν φασὶν αὐτό τι ἀγαθόν. τὸ οὖν αὐτό, πρόσκειται πρὸς τὸν λόγον τὸν κοινόν. τοῦτο δὲ τί ἂν εἴη, πλὴν ὅτι ἀΐδιον καὶ χωριστόν; ἀλλ' οὐδὲν μᾶλλον λευκὸν τὸ πολλὰς ἡμέρας λευκὸν τοῦ μίαν ἡμέραν. ὥστε οὐδὲ δὴ τὸ κοινὸν ἀγαθὸν ταὐτὸ τῇ ἰδέᾳ· πᾶσι γὰρ ὑπάρχει κοινόν. ἀνάπαλιν δὲ καὶ δεικτέον, πῶς νῦν *δείκνυσι τὸ ἀγαθὸν αὐτό. νῦν μὲν γὰρ ἐκ τῶν ὁμολογουμένων ἔχειν τὸ ἀγαθόν, ἐξ ἐκείνων τὰ ὁμολογούμενα εἶναι ἀγαθὰ δεικνύουσιν. ἐξ D ἀριθμῶν, ὅτι ἡ δικαιοσύνη καὶ ἡ ὑγίεια ἀγαθόν. τάξεις γὰρ καὶ ἀριθμοί, ὡς τοῖς ἀριθμοῖς καὶ ταῖς μονάσιν ἀγαθὸν ὑπάρχον, διὰ τὸ εἶναι τὸ ἓν αὐτὸ ἀγαθόν. δεῖ δ' ἐκ τῶν ὁμολογουμένων, οἷον ὑγιείας, ἰσχύος, σωφροσύνης, ὅτι καὶ ἐν τοῖς ἀκινήτοις μᾶλλον τὸ καλόν. πάντα γὰρ τάδε τάξις καὶ ἠρεμία· εἰ ἄρα, ἐκεῖνα μᾶλλον· ἐκείνοις γὰρ ὑπάρχει ταῦτα μᾶλλον. παράβολος δὲ καὶ ἡ ἀπόδειξις, ὅτι τὸ ἓν αὐτὸ ἀγαθόν, ὅτι οἱ ἀριθμοὶ ἐφίενται. οὔτε γὰρ ὡς ἐφίενται, λέγονται φανερῶς, ἀλλὰ λίαν ἁπλῶς τοῦτό φασι· καὶ ὄρεξιν εἶναι, πῶς ἄν τις ὑπολάβοι ἐν οἷς ζωὴ μὴ ὑπάρχει; δεῖ δὲ περὶ τούτου πραγματευθῆναι, καὶ E μὴ ἀξιοῦν *μηδὲν ἀλόγως, ἃ καὶ μετὰ λόγου πιστεῦσαι οὐ ῥᾴδιον, τό, τε φάναι πάντα τὰ ὄντα ἐφίεσθαι ἑνός τινος ἀγαθοῦ, οὐκ ἀληθές. ἕκαστον γὰρ ἰδίου ἀγαθοῦ ὀρέγεται· ὀφθαλμὸς *ὄντος, σῶμα ὑγιείας, οὕτως ἄλλου. ὅτι μὲν οὖν οὐκ ἔστιν αὐτό τι ἀγαθόν, ἔχει ἀπορίας τοιαύτας, καὶ ὅτι οὐ χρήσιμον τῇ πολιτικῇ, ἀλλ' ἴδιόν τι ἀγαθόν, ὥσπερ καὶ ταῖς ἄλλαις· οἷον γυμναστικῇ εὐεξία. ἔτι καὶ τὸ ἐν τῷ λόγῳ γεγραμμένον· ἢ γὰρ οὐδεμιᾷ χρήσιμον αὐτὸ τὸ τοῦ ἀγαθοῦ εἶδος, ἢ πάσαις ὁμοίως. ἔτι οὐ πρακτόν. ὁμοίως δ' οὐδὲ τὸ κοινὸν ἀγαθόν, οὔτε αὐτὸ ἀγαθόν ἐστι· καὶ γὰρ ἂν μικρῷ ὑπάρξῃ ἀγαθῷ, οὔτε πρακτόν.

Melius [illegible]

Syl. [illegible]

Fort. [illegible] Sylb.

Interp. ὄψεως vel [illegible]

A οὐ γὰρ ὅπως ὑπάρξῃ τὸ ὁτιοῦν ὑπάρχον, ἰατρικὴ πραγματεύεται, ἀλλ' ὅπως ὑγίεια· ὁμοίως δὲ καὶ τῶν ἄλλων τεχνῶν ἑκάστη. ἀλλὰ ποσαχῶς τὸ ἀγαθὸν καὶ ἔστι τι αὐτοῦ καλὸν, καὶ τὸ μὲν πρακτὸν, τὸ δ' οὐ πρακτόν. τὸ δὲ τοιοῦτον ἀγαθὸν, τὸ οὗ ἕνεκα. οὐκ ἔστι δὲ τὸ ἐν τοῖς ἀκινήτοις. φανερὸν, ὅτι οὐδὲ ἡ ἰδέα τἀγαθοῦ τὸ ζητούμενον αὐτὸ τὸ ἀγαθόν ἐστιν, οὔτε τὸ κοινόν. τὸ μὲν γὰρ ἀκίνητον καὶ οὐ πρακτὸν, τὸ δὲ κινητὸν μὲν, ἀλλ' οὐ πρακτόν. τὸ δ' οὗ ἕνεκα, ὡς τέλος ἄριστον καὶ αἴτιον τῶν ὑφ' αὐτὸ, καὶ πρῶτον πάντων. ὥστε τοῦτ' ἂν εἴη αὐτὸ ἀγαθὸν τὸ τέλος τῶν ἀνθρώπῳ πρακτῶν. τοῦτο δ' ἐστὶ τὸ ὑπὸ τὴν κυρίαν πασῶν. αὕτη δ' ἐστὶ πολιτικὴ καὶ οἰκονομικὴ καὶ φρόνησις. B διαφέρουσι δὲ αὗται αἱ ἕξεις πρὸς τὰς ἄλλας, τῷ τοιαῦται εἶναι. πρὸς δ' ἀλλήλας εἴ τι διαφέρουσιν, ὕστερον λεκτέον. ὅτι δ' αἴτιον τὸ τέλος τοῖς ὑφ' αὐτὸ, δηλοῖ ἡ διδασκαλία. ὁρισάμενοι γὰρ τὸ τέλος, τἆλλα δεικνύουσιν, ὅτι ἕκαστον αὐτῶν ἀγαθόν. αἴτιον γὰρ τὸ οὗ ἕνεκα. οἷον ἐπεὶ τὸ ὑγιαίνειν τοδὶ, ἀνάγκη τόδε εἶναι τὸ συμφέρον πρὸς αὐτήν. τὸ δ' ὑγιαίνειν τῆς ὑγιείας αἴτιον ὡς κινῆσαν, καὶ τότε τοῦ ἄλλου τὸ ἀγαθὸν εἶναι τὴν ὑγίειαν. ἔτι οὐδεὶς δεικνύει τοῦθ'
Melius σοφ. ᾖ ὅτι ἀγαθὸν ἡ ὑγίεια, ἂν μὴ * σοφιστὴς, ἢ καὶ μὴ ἰατρὸς (οὗτοι γὰρ τοῖς ἀλλοτρίοις λόγοις σοφίζονται) ὥσπερ οὐδ'
γρ. εἶναι * ἄλλην ἀρχὴν οὐδεμίαν. τὸ δ' ὡς τέλος ἀγαθὸν ἀνθρώπῳ, καὶ τὸ ἄριστον τῶν πρακτῶν, σκεπτέον ποσαχῶς C τὸ ἄριστον πάντων, ἐπεὶ τοῦτο ἄριστον, μετὰ ταῦτα ἄλλην λαβοῦσιν ἀρχήν.

A Neque enim quomodocũque medicina in quolibet operabitur, ſed vt ſanitas acquiratur: ſimiliter & reliquæ artes ſingulæ. Verùm quot modis dicatur bonum, & quod in eo ſit pulchrum, quod agibile, illud verò non agibile. eiuſmodi autem bonũ eſt id cuius gratia, ex immobilibus autem non liquebit, quòd neque commune, neque ipſum bonum, quod quæritur, idea boni exiſtat. Illud enim immobile eſt, non agibile: hoc verò mobile ſed nihilo tamen magis agibile Id autem cuius gratia, finis eſt præſtantiſſimus, primúmque omnium, tum cauſa inferiorum. Quocirca rerum homini agibilium ipſum bonum finis, ſubiectus ſcilicet omniũ rectrici, pòliticæ, œconomicæ, prudentiæque. Qui B habitus ab aliis quidem differũt, eò quòd eiuſmodi ſunt: verùm à ſe inuicem quomodo diſtinguantur, pòſt explicabitur. Cæterùm finem cauſam inferioribus eſſe, oſtendit ratio, qua finem definientes, reliqua eò bona demonſtramus, quòd finis cauſa exiſtant, vel vt ſanum vt ſit corpus, quia cauſa eſt aliqua, ea vtique ad ipſum conferr. Porrò ſanum eſſe tãquam cauſa mouens ſanitatis eſt, quæque, alij bono ſanitas ſit, facit. Præterea neque hoc monſtratur, ſanitatem bonam eſſe ſcilicet, niſi ſophiſta, aut non medicus eſt is qui ea de re diſputat. Hi enim in aliena atena ſeſe iactando cauillantur. Neque vllius artis principium monſtratur. Id verò, quod homini, vt finis, bonum eſt, cùm omnium, quæ quidem poſſunt ab homine fieri, ſit præſtan- C tiſſimum, videndum præſtantiſſimum quoties dicatur: ſiquidem hoc præſtantiſſimum eſt, initium diſputationis aliud ſumentibus erit.

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΟΥΣ ΗΘΙΚΩΝ Εὐδημίων τὸ Β.

ΚΕΦΑΛ. α'.

Ὅτι τὸ ἄριστον καὶ ἡ εὐδαιμονία, ζωῆς τελείας ἐνέργεια κατ' ἀρετὴν τελείαν.

ΜΕΤΑ δὲ ταῦτα ἄλλην λαβοῦσιν ἀρχὴν, περὶ τῶν ἐπομένων λεκτέον. πάντα δὲ τὰ ἀγαθὰ, ἢ ἐκτὸς, ἢ ἐν ψυχῇ· καὶ τούτων αἱρετώτερα τὰ ἐν τῇ ψυχῇ, καθάπερ
Magn. l. 1. c. 3. διαιρούμεθα καὶ ἐν τοῖς ἐξωτερικοῖς λόγοις. * φρόνησις γὰρ καὶ ἀρετὴ καὶ ἡδονὴ, ἐν ψυχῇ· ὧν ἔνια ἢ πάντα τέλος εἶναι δοκεῖ πᾶσι. τῶν δὲ ἐν ψυχῇ, τὰ μὲν ἕξεις ἢ δυνά-
Nic. lib. 2. c. 4. & 5. μεις εἰσὶ, τὰ δ' ἐνέργειαι καὶ κινήσεις. ταῦτα δὲ οὕτως ὑποκείσθω, καὶ περὶ ἀρετῆς, ὅτι ἐστὶν ἡ βελτίστη διάθεσις, ἢ ἕξις ἢ δύναμις ἑκάστων ὅσων ἐστί τις χρῆσις ἢ ἔργον. δῆλον δ' ἐκ τῆς ἐπαγωγῆς. ἐπὶ πάντων γὰρ οὕτω τίθεμεν· E οἷον ἱματίου ἀρετή ἐστι καὶ ἔργον τι καὶ χρῆσις, καὶ ἡ βελτίστη ἕξις τοῦ ἱματίου ἀρετή ἐστιν· ὁμοίως δὲ καὶ τοῦ πλοίου καὶ οἰκίας καὶ τῶν ἄλλων· ὥστε καὶ ψυχῆς. ἔστι γάρ τι ἔργον αὐτῆς· καὶ τῆς βελτίονος δὴ ἕξεως ἔσται βέλτιον τὸ ἔργον. καὶ ὡς ἔχουσιν αἱ ἕξεις πρὸς ἀλλήλας, οὕτω καὶ τὰ ἔργα τὰ ἀπὸ τούτων πρὸς ἄλληλα ἐχέτω, καὶ τέλος ἑκάστου τὸ ἔργον. φανερὸν τοίνυν ἐκ τούτων ὅτι βέλτιον τὸ ἔργον τῆς ἕξεως. τὸ γὰρ τέλος, ἄριστον ὡς τέλος. ὑπόκειται γὰρ τέλος τὸ βέλτιστον καὶ τὸ ἔσχατον, οὗ ἕνεκα τἆλλα πάντα.

ARISTOTELIS ETHICORVM EVDEMIORVM,

Liber secvndvs,

CAPVT I.

Felicitatem, atque ſummum bonum, in vita perfectæ functionibus & actionibus virtuti conſentaneis eſſe ſitam.

D POſt hæc autem in ſequentibus aliud principium conſtituendum. Omnia enim bona aut extra nos ſunt, aut in animo poſita ſunt: pręſtantiora autem animi bona, quẽadmodum & per vulgata oratione diſtinguimus. Prudentia enim, virtus, & voluptas, in animo ſunt, quorum aut nonnulla, aut omnia fines omnibus eſſe videntur. Animi autem bona, alia habitus & potentiæ ſunt, alia operationes & motus. Quibus ita poſitis, & de virtute, fateamur præſtantiſſimam diſpoſitionem eſſe, aut habitum, aut potentiam ſingulorum, quórum vſus E aliquis, opuſve extiterit. Id inductione manifeſtum fiat. Quemadmodum enim veſti & opus aliquod, & vſum aſſignamus, præſtantiſſimúmque eius habitum virtutem dicimus: ſic & de animo ſentiendum. Eſt enim aliquod eius opus, præſtantioriſque habitus præſtantius opus; & vt ſeſe habitus ad inuicem, ita actiones ab ipſis profectæ habent, ac opus vniuſcuiuſque finis. Vnde manifeſtum eſt, opus habitu præſtare. finis enim, quà finis, vtique excellentiſſimus eſt, quando & ſuprà conceſſum, finem, & vltimum, & optimum eſſe, vt pote cuius gratia cuncta fiant.

Patet

Patet igitur, opus, habitum diſpoſitionémque excellere. Verùm opus bifariàm dicitur. In alijs enim ab vſu diuerſum eſt, vt ædificatoriæ, domus, nō ædificatio; medicinæ, ſanitas, non ſanatio, neque medicatio. In alijs verò vſus opúſque non diſtant; vt viſus viſio, mathematicæque ſcientiæ ſpeculatio. Quocirca neceſſum, quorum opus in vſu conſiſtat, vſum habitu pręſtare. His ita determinatis, dicimus, opus negotij, etiam virtutis opus eſſe, verùm non eodem pacto, vt ſutoriæ ſutioniſque calceus. Et ſiquidem ſutoriæ, bonique ſutoris virtus eſt aliqua, opus erit ipſius bonus ac commodatúſque calceus: eodem modo & in reliquis. Nam & animæ opus eſt, vitam rebus inferre, eius verò vſus, vigilia: quādoquidem ſomnus, deſidia quædam eſt & quies. Quapropter cùm opus vnum atque idem ſit neceſſario, animæ virtutiſque opus fuerit, vita cōpoſita, & honeſta; id verò bonū auguſtius, quod felicitatem ſuprà vocauimus: erat enim ea præſtantiſſima nobis. Porro fines in animo conſtituti, bona excellentiſſima ſunt. Ipſe verò habitus, & actus, quia eſt melior diſpoſitione, operatio erit, & optimi habitus optima etiam operatio. Virtus autem, optimus habitus eſt: quocirca operatio à virtute, ſiue anima profecta, præſtantiſſimum bonum eſt. Cúmque felicitatem præſtantiſſimum illud eſſe conſtet, erit ea animæ excellentis operatio. Hæc igitur perfectum quippiam eſt, vita verò & perfecta, & imperfecta, ſimiliter & virtus: quippe quod alia integra ſit, totáque, alia verò particula tantùm. Vnde & imperfectorum quoque imperfecta operatio eſt. Quo oſtenditur, Felicitatem eſſe vitæ perfectæ, & ſecundùm perfectam virtutem, operationem. Atque hoc in definitione genus rectè conſtitutum eſſe, teſtatur communis omnium cōſenſus, qui bene agere, benéque viuere, idem quod felicē beatúmque eſſe, cenſent. quorum vnumquodque vſus eſt, & operatio, vitáque, & actio: actiua enim vita vſibus etiam cōparata eſt. Nā faber fræna conficit, equiti etiā vſui futura. Tum etiā quòd nec die tantùm vna, nec puerili, neque omni ætate felicitatem conſtare poſſe dicimus. Quocirca friuola eſt Solonis ſententia, negantis, viuum vllum beatum eſſe, niſi vbi finem attigerit. Nihil quippe imperfectum felix eſſe poteſt, cùm integrum non ſit. Deinde laudes virtutis, actionibus earúmque encomijs impenduntur, & coronantur, non qui vincere quidem poſſint, nec vincant tamen, ſed victores. Sed & iudicium, quo qualis quiſque ſit, conſtituitur, ex operibus ſpectat. Præterea, ob id non laudari felicitas ſolet, quia reliqua vel partes eius exiſtunt, vel per eam fiunt, aut ad ipſam referuntur: quamobrem aliud eſt ceu beati prædicatio, aliud laus, aliud encomium. Encomium enim oratio eſt, facta cuiuſque ſingularia exponens: laus verò vniuerſalia celebrans: prædicatio autem finem intendit. Vnde manifeſtum redditur, interdum quo de controuertitur, quare media vitæ parte, boni honeſtique prauos nihil antecellant: nihil enim diſcriminis inter dormientes eſt. Somnus enim eſt vitæ otium, non operatio: quapropter nutritiuę partis virtus, quemadmodum nec corporis pars, totius virtutis nequaquam cenſeri debet, eo quòd in ſomno vim ſuam vberiùs exerat, agátque nutrix facultas, cùm contrà ſenſitiua cōcupiſcénſque dormientibus ſint imperfectiores quatenus motu non participāt: phantaſię verò, niſi morbo, aut alio quopiā malo præpeditæ fuerint, ſapiētum efficaciores.

A ὅτι μὲν τοίνυν τὸ ἔργον βέλτιον τῆς ἕξεως καὶ τῆς διαθέσεως, δῆλον. ἀλλὰ τὸ ἔργον λέγεται διχῶς. τῶν μὲν γάρ ἐστιν ἕτερόν τι τὸ ἔργον παρὰ τὴν χρῆσιν· οἷον οἰκοδομικῆς οἰκία, ἀλλ' οὐκ οἰκοδόμησις· καὶ ἰατρικῆς ὑγίεια, ἀλλ' οὐχ ὑγίασις, οὐδ' ἰάτρευσις. τῶν δ', ἡ χρῆσις ἔργον· οἷον ὄψεως ὅρασις, καὶ μαθηματικῆς ἐπιστήμης θεωρία. ὥστ' ἀνάγκη ὧν ἔργον ἡ χρῆσις, τὴν χρῆσιν βέλτιον εἶναι τῆς ἕξεως. τούτων δὲ τοῦτον τὸν τρόπον διωρισμένων, λέγομεν ὅτι * τὸ ἔργον τοῦ πράγματος καὶ τῆς ἀρετῆς, ἀλλ' οὐχ ὡσαύτως· οἷον σκυτοτομικῆς καὶ σκυτεύσεως ὑπόδημα. εἰ δή τις ἐστὶν ἀρετὴ σκυτικῆς καὶ σπουδαίου σκυ-B τέως, τὸ ἔργον ἐστὶ σπουδαῖον ὑπόδημα· τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων, ὅτι ἔστι ψυχῆς ἔργον τὸ ζῆν ποιεῖν, τοῦ δὲ χρῆσις καὶ ἐγρήγορσις. ὁ γὰρ ὕπνος ἀργία τις καὶ ἡσυχία. ὥστ' ἐπεὶ τὸ ἔργον ἀνάγκη ἓν καὶ ταὐτὸ εἶναι τῆς ψυχῆς, καὶ τῆς ἀρετῆς ἔργον ἂν εἴη ζωὴ σπουδαία.* τοῦτ' ἄρ' ἐστὶ τὸ πλέον ἀγαθόν, ὅπερ ἦν ἡ εὐδαιμονία. δῆλον δὲ ἐκ τῶν ὑποκειμένων. ἦν μὲν γὰρ ἡ εὐδαιμονία τὸ ἄριστον· τὰ δὲ τέλη ἐν ψυχῇ, καὶ τὰ ἄριστα τῶν ἀγαθῶν. αὐτὴ δὲ ἢ ἕξις * ἢ ἐνέργεια, ἐπεὶ βέλτιον ἡ ἐνέργεια τῆς διαθέσεως, καὶ τῆς βελτίστης ἕξεως ἡ βελτίστη ἐνέργεια· C ἡ δ' ἀρετὴ βελτίστη ἕξις. καὶ ἡ ἐκ τῆς ἀρετῆς ἐνέργεια ἡ τῆς ψυχῆς, ἄριστον εἶναι· ἦν δὲ καὶ ἡ εὐδαιμονία τὸ ἄριστον. ἔστιν ἄρα ἡ εὐδαιμονία ψυχῆς ἀγαθῆς ἐνέργεια. ἐπεὶ δὲ ἦν ἡ εὐδαιμονία τέλεόν τι, καὶ ἔστι ζωὴ καὶ τελεία καὶ ἀτελής, καὶ ἀρετὴ ὡσαύτως, (ἡ μὲν γὰρ ὅλη, ἡ δὲ μόριον, ἡ δὲ τῶν ἀτελῶν ἐνέργεια ἀτελής,) εἴη ἂν εὐδαιμονία ζωῆς τελείας ἐνέργεια κατ' ἀρετὴν τελείαν. ὅτι δὲ τὸ γένος καὶ τὸν ὅρον αὐτῆς λέγομεν καλῶς, μαρτύρια τὰ δοκοῦντα πᾶσιν ἡμῖν. τό, τε γὰρ εὖ πράττειν καὶ τὸ εὖ ζῆν, τὸ αὐτὸ τῷ εὐδαιμονεῖν· ὧν ἕκαστον χρῆσίς ἐστι καὶ ἐνέργεια, καὶ ἡ ζωὴ καὶ ἡ πρᾶξις. καὶ γὰρ ἡ πρακτικὴ χρηστική ἐστιν. ὁ μὲν γὰρ χαλκεὺς ποιεῖ χαλινόν, χρῆ-D ται δ' ὁ ἱππικός· καὶ τὸ μήτε μίαν ἡμέραν εἶναι εὐδαίμονα, μήτε παῖδα, μήτε ἡλικίαν πᾶσαν. διὸ καὶ τὸ Σόλωνος ἔχει καλῶς, τὸ μὴ ζῶντ' εὐδαιμονίζειν, ἀλλ' ὅταν λάβῃ τέλος. οὐθὲν γὰρ ἀτελὲς εὔδαιμον· οὐ γὰρ ὅλον. ἔτι δ' οἱ ἔπαινοι τῆς ἀρετῆς, διὰ τὰ ἔργα καὶ τὰ ἐγκώμια τῶν ἔργων. καὶ στεφανοῦνται οἱ νικῶντες, ἀλλ' οὐχ οἱ δυνάμενοι νικᾶν, μὴ νικῶντες δέ· καὶ τὸ κρίνειν ἐκ τῶν ἔργων ὁποῖός τις ἐστίν. ἔτι διὰ τί ἡ εὐδαιμονία οὐκ ἐπαινεῖται; ὅτι διὰ ταύτην τἄλλα, ἢ τῷ εἰς ταύτην ἀναφέρεσθαι, ἢ τῷ μόρια εἶναι αὐτῆς. διὸ ἕτερον εὐδαιμονισμός, καὶ ἔπαινος, καὶ ἐγκώμιον. τὸ μὲν γὰρ ἐγκώμιον, λόγος τοῦ E καθ' ἕκαστον ἔργου· ὁ δ' ἔπαινος, τοιοῦτον εἶναι καθόλου· ὁ δ' εὐδαιμονισμός, τέλος. καὶ τὸ ἀπορούμενον δ' ἐνίοτε δῆλον ἐκ τούτων. διὰ τί ποτ' οὐθὲν βελτίους οἱ σπουδαῖοι τῶν φαύλων τὸ ἥμισυ τοῦ βίου. ὅμοιοι γὰρ καθεύδοντες πάντες. αἴτιον δ', ὅτι ἀργία ψυχῆς ὁ ὕπνος· ἀλλ' οὐκ ἐνέργεια. διὸ καὶ ἄλλο εἴ τι μόριόν ἐστι ψυχῆς· οἷον τὸ θρεπτικόν, ἡ τούτου ἀρετὴ οὐκ ἔστι μόριον τῆς ὅλης ἀρετῆς, ὥσπερ οὐδ' ἡ τοῦ σώματος. ἐν τῷ ὕπνῳ γὰρ μᾶλλον ἐνεργεῖ τὸ θρεπτικόν. τὸ δ' αἰσθητικὸν καὶ ὀρεκτικὸν ἀτελῆ ἐν τῷ ὕπνῳ. ὅσον δὲ * τοῦ μὴ κινεῖσθαι μετέχουσι, καὶ αἱ φαντασίαι βελτίους αἱ τῶν σπουδαίων, ἐὰν μὴ διὰ νόσον ἢ πήρωσιν

κ. ποιεῖ ὀρ. vide Magn. l.1.c.3.

Interpr. aliter.

κ. ἢ ὤψ.

Nic. l. 1. c. 14.

Nic. l.1.c.12. Magn. l 1. c.2.

Nic. l. 1. c. vlt.

Lego, τὸ μὴ κιν. μετ. vel μὴ mutandū in τὸ. In Nic. ſic, πλὴν εἴ πῃ κατὰ μικρὸν διικνοῦνταί τινες τῶν κινήσεων, &c. Interpres longè errat.

μετὰ ταῦτα περὶ ψυχῆς θεωρητέον· ἡ γὰρ ἀρετὴ ψυχῆς, οὐ κατὰ συμβεβηκός. ἐπεὶ δὲ ἀνθρωπίνην ἀρετὴν ζητοῦμεν, ὑποκείσθω δύο μέρη ψυχῆς τὰ λόγου μετέχοντα· οὐ τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον μετέχειν λόγου ἄμφω, ἀλλὰ τὸ μὲν τῷ ἐπιτάττειν, τὸ δὲ τῷ πείθεσθαι καὶ ἀκούειν πεφυκέναι· εἰ δέ τι ἐστὶν ἑτέρως ἄλογον, ἀφείσθω τοῦτο τὸ μόριον. διαφέρει δ' οὐδὲν οὔτ' εἰ μεριστὴ ἡ ψυχή, οὔτ' εἰ ἀμερής· (ἔχει μέντοι δυνάμεις διαφόρους καὶ τὰς εἰρημένας·) ὥσπερ ἐν τῇ καμπύλῃ τὸ κοῖλον καὶ τὸ κυρτὸν ἀδιαχώριστον· καὶ τὸ εὐθὺ καὶ τὸ λευκόν· καίτοι τὸ εὐθὺ καὶ οὐ λευκόν, ἀλλὰ κατὰ συμβεβηκός, καὶ οὐσία τοῦ αὐτοῦ. ἀφῄρηται δὲ καὶ εἴ τι ἄλλο ἐστὶ μέρος ψυχῆς, οἷον τὸ φυτικόν. ἀνθρωπίνης δὲ ψυχῆς, τὰ εἰρημένα μόρια ἴδια. διὸ οὐδ' αἱ ἀρεταὶ αἱ τοῦ θρεπτικοῦ καὶ ὀρεκτικοῦ, ἀνθρώπου· δεῖ γὰρ εἰ ᾗ ἄνθρωπος, λογισμὸν ἐνεῖναι καὶ ἀρχὴν καὶ πρᾶξιν. ἄρχει δ' ὁ λογισμὸς οὐ λογισμοῦ, ἀλλ' ὀρέξεως καὶ παθημάτων· ἀνάγκη ἄρα ταῦτ' ἔχειν τὰ μέρη. καὶ ὥσπερ ἡ εὐεξία σύγκειται ἐκ τῶν κατὰ μόριον ἀρετῶν· οὕτω καὶ ἡ τῆς ψυχῆς ἀρετὴ ᾗ τέλος. ἀρετῆς δὲ εἴδη δύο, ἡ μὲν ἠθική, ἡ δὲ διανοητική. ἐπαινοῦμεν γὰρ οὐ μόνον τοὺς δικαίους, ἀλλὰ καὶ τοὺς συνετοὺς καὶ τοὺς σοφούς. ἐπαινετὸν γὰρ ὑπέκειτο ἡ ἀρετή, ἢ τὸ ἔργον. ταῦτα δ' οὐκ ἐνεργεῖ, ἀλλ' εἰσὶν αὐτῶν ἐνέργειαι. ἐπεὶ δ' αἱ διανοητικαὶ μετὰ λόγου, αἱ μὲν τοιαῦται τοῦ λόγον ἔχοντος, ὃ ἐπιτακτικόν ἐστι τῆς ψυχῆς ᾗ λόγον ἔχει· αἱ δ' ἠθικαί, τοῦ ἀλόγου μέν, ἀκολουθητικοῦ δὲ κατὰ φύσιν τῷ λέγοντι. οὐ γὰρ λέγομεν ποῖός τις τὸ ἦθος, ὅτι σοφὸς ἢ δεινός, ἀλλ' ὅτι πρᾶος ἢ θρασύς. μετὰ ταῦτα σκεπτέον πρῶτον περὶ ἀρετῆς ἠθικῆς τί ἐστι, καὶ ποῖα μόρια αὐτῆς. εἰς τοῦτο γὰρ ἀνῆκται, καὶ γίνεται διά τινων. δεῖ δὴ ζητεῖν ὥσπερ ἐν τοῖς ἄλλοις ἔχοντές τι ζητοῦσι πάντες. ὥστε δεῖ διὰ τῶν ἀληθῶς μὲν λεγομένων, οὐ σαφῶς δέ, πειρᾶσθαι λαβεῖν καὶ τὸ ἀληθῶς καὶ σαφῶς. νῦν γὰρ ὁμοίως ἔχομεν, ὥσπερ ἂν εἰ καὶ ὑγίειαν, ὅτι ἡ ἀρίστη διάθεσις τοῦ σώματος, καὶ Κορίσκος ὁ ἐν τῇ ἀγορᾷ μελάντατος. τί μὲν γὰρ ἑκάτερον τούτων, οὐκ ἴσμεν· πρὸς μέντοι τὸ εἰδέναι τί ἑκάτερον αὐτῶν, πρὸ ἔργου τὸ οὕτως ἔχειν. ὑποκείσθω δὴ πρῶτον ἡ βελτίστη διάθεσις

Nic. l. 2. c. 2. ὑπὸ τῶν βελτίστων γίνεσθαι, καὶ πράττεσθαι ἄριστα

Magn. l. 1. c. 5. περὶ ἕκαστον ἀπὸ τῆς ἑκάστου ἀρετῆς· οἷον πόνοι τε ἄριστοι

Magn. l. 1. c. 5. καὶ τροφή, ἀφ' ὧν γίνεται εὐεξία, καὶ ἀπὸ τῆς εὐεξίας πονοῦσιν ἄριστα. ἔτι πᾶσαν διάθεσιν ὑπὸ τῶν αὐτῶν γίνεσθαι καὶ φθείρεσθαί πως προσφερομένων, ὥσπερ ὑγίεια ὑπὸ τροφῆς καὶ πόνων καὶ ὥρας. ταῦτα δὲ δῆλα ἐκ τῆς ἐπαγωγῆς. καὶ ἡ ἀρετὴ ἄρα ἡ τοιαύτη διάθεσίς ἐστιν, ἣ γίνεταί τε ὑπὸ τῶν ἀρίστων περὶ ψυχὴν κινήσεων, καὶ ἀφ' ἧς πράττεται τὰ ἄριστα τῆς ψυχῆς ἔργα καὶ πάθη, καὶ ὑπὸ τῶν αὐτῶν πῶς μὲν γίνεται, πῶς δὲ φθείρεται. πρὸς ταῦτα ἡ χρῆσις αὐτῆς ὑφ' ὧν καὶ αὔξεται καὶ φθείρεται, πρὸς ἃ βέλτιστα διατίθησι. σημεῖον δ' ὅτι περὶ ἡδέα καὶ λυπηρά, καὶ ἡ ἀρετὴ καὶ ἡ κακία. αἱ γὰρ κολάσεις, ἰατρεῖαι οὖσαι, καὶ γίνονται διὰ τῶν ἐναντίων, καθάπερ ἐπὶ τῶν ἄλλων, διὰ τούτων εἰσίν.

A Verùm quia virtus animæ eſt, non accidentariè, de hac conſiderandum deinceps ſtudioſiùs erit. Sunt enim animæ duæ partes, quarum vtraque ratione participat, ſed non eodem modo; altera .n. vt imperio, altera verò vt obſequentiæ auſcultationíque nata: ſi quid prætereа fuerit rationis expers, prætermittatur. Neque verò refert, in partéſne diuidi anima queat, an nequeat: (ſunt enim illi facultates diuerſæ, tum illæ etiam quas memorauimus ſuprà.) Quemadmodum in curua ſuperficie concauũ connexúmque ſeparari non poſſunt, item in eadem rectum & album; quanquam rectum eſt, quod album non eſt, niſi per accidens, ſubſtantia ſit eiuſdem licèt; ita ſi quæ pars animæ præterea adſcribitur, o-

B mittitur, vt naturale. Humanæ namque animæ hæ partes propriæ ſunt quocirca nec nutrix, nec concupiſcibilis facultas exiſtimari hominis propria debet. Ex naturæ enim humanæ conditione, neceſſum eſt, rationem, ac rerum agendarum principium, tum operandi potentiam ineſſe. Porrò quia ratio non imperat rationi, ſed affectionibus & cupiditati, oportet & has quoque partes aſſignari; & quemadmodum bona habitudo ex ſingulis corporis virtutibus conſtat, ita & animæ virtus quatenus finis, è ſingulis conflatur. Virtutis verò duæ ſpecies ſunt, moralis alia, alia intellectiua; neque enim iuſtos tantùm, ſed etiam intelligentes ſapientéſquo laudamus, quia virtutem, eiúſve opus laudibus ce-

C lebrari ſuprà oſtendimus; hæ verò, cùm non operentur ipſæ quidem, operationes tamen virtutum exiſtunt. Quia verò intellectiuæ partes cũ ratione ſunt, à parte rationem habente vendicantur, quæ imperium obtinet in anima, nempe quæ rationo participat. Morales verò, irrationalis quidem partis ſunt, ſed quæ neceſſariò ſequitur dicentem. Neque enim interroganti, cuiuſmodi ſit moribus aliquis, reſpondemus; Sapiens, & callidus; at mãſuetus, aut confidens. His itaque conſequens, vt de virtute morali, primùm quid ſit, & quę eius partes, conſideretur; ad hæc enim reducuntur ea per quæ fiant. Oportet autem, inquiſitionem, quemadmodum in

D alijs, ita fieri, vt priùs conſtet quod omnes quærũt, & proinde per ea quæ verè quidem, ſed nõ perſpicuè dicuntur, ea quæ & vera ſunt, & perſpicua, colligere. Perinde enim ſe hæc veſtigatio habet, ac ſi ſanitatem, finite, diſpoſitionem corporis optimam inſtituamus; & Coriſcum illum, qui in foro ſedet, nigerrimum eſſę dicamus. Quid enim ſit alterutrũ horum, ignoramus; proinde quò quid ſit vtrũque cognoſcatur, operæpretium eſt quo pacto habeat, prænouiſſe. Primùm igitur conſtituatur, præſtãtiſſimam actionem à præſtantiſſimis virtutibus produci, & in ſingulis quid optimũ ſit, efficere, idque ab vniuſcuiuſque virtute. Vt è laboribus cõmodis, nutrimentóque idoneo, bona habitudo oritur, ex

E habitudine verò optima, optima etiam elaborant homines. Deinde omnem diſpoſitionem ex ijſdem hoc vel illo pacto illatis, naſci & corrumpi, velut ſanitas ex laboribus, alimẽto, & temporibus; quæ inductione patent. Proinde & virtus, naſcens à motibus animæ præſtantiſſimis, & vnde animæ affectiones, operáque præſtantiſſima proueniũt, ab ijſdem aliquo modo fit, & læditur; ad ea verò vſus ipſius, à quibus augetur, & labefactatur, circa quæ & rectiſſimè vitam diſponit. Cęterùm circa iucunda triſtiáque virtutem verſari, argumento ſunt punitiones, quæ vt medicationis vice per contraria vſurpantur in alijs, ita per hæc quoque fiunt.

A

CAPVT II.

Virtutem moralem conſuetudine capere incrementum probat: deinde docet quomodo varij mores ad varias animi affectiones referantur.

PAtet igitur, virtutem moralem circa iucunda triſtiáque verſari. Quoniam verò ἦθος, id eſt, mos, vt nomen indicat, ἀπὸ ἔθους, à conſuetudine, incrementum capit, (adſueſcit enim operatrix facultas exercitatione non naturali, vt hoc vel illo pacto moueatur, etſi inanimatis id non contingat; nemo enim lapidem, quamlibet crebrò ſurſum iactum, itidem facere, niſi vi extrinſecus adhibita, vidit,) rectè morem animæ iuxta imperantem rationem vocari, ac potentia qualitatem ſequi diximus. Neque verò prætereundum eſt, iuxta quas animæ affectiones quales quidam mores dicantur; iuxta potentias verò paſſionum, à quibus paſſiui, iuxtáque habitus modum erga affectus dicuntur mores vel affecti aliquo modo, vel paſſionibus minimè obnoxij. Cæterùm diuiſio conſtituatur deinceps ex affectuum potentiarúmque & habituum animæ enumeratione. Voco autem affectus, iram, metum, verecundiam, cupiditatem, & in vniuerſum, quæ per ſe voluptas triſtitiáve ſenſitiua ſequitur; & ſecundùm hæc quidem qualitas nulla formatur, ſed afficiuntur homines iuxta potentias. Voco autem potentias, quibus fit vt commotè aliquid agere dicamur, vt iracundus, ſtupidus, amoribus deditus, verecundus, impudens. Habitus verò ſunt, quibus efficitur vt hæc ſecundùm rationem nobis inſint, aut contrarium; vt fortitudo, modeſtia, timor, intemperantia.

ΚΕΦΑΛ. β'.

Ὅτι τὸ ἦθος ἀπὸ τοῦ ἔθους, καὶ κατὰ τί τῆς ψυχῆς ποῖ᾽ ἄττα ἤθη.

Ὅτι μὲν τοίνυν ἡ ἠθικὴ ἀρετὴ περὶ ἡδέα καὶ λυπηρά ἐστι, δῆλον. ἐπεὶ δὲ ἐστὶ τὸ ἦθος ὥσπερ καὶ τὸ ὄνομα σημαίνει, ὅτι ἀπὸ ἔθους ἔχει τὴν ἐπίδοσιν (ἐθίζεται δὲ τὸ ὑπ᾽ ἀγωγῆς μὴ ἐμφύτου τῷ πολλάκις κι- B νεῖσθαί πως, οὕτως ἤδη τὸ ἐνεργητικόν, ὃ ἐν τοῖς ψυχαῖς οὐχ ὁρῶμεν. οὐδὲ γὰρ ἂν μυριάκις ῥίψῃς ἄνω τὸν λίθον, οὐδέποτε ποιήσει τοῦτο μὴ βίᾳ·) διὸ ἔστω ἦθος τοῦτο ψυχῆς κατὰ ἐπιτακτικὸν λόγον, δυνάμει δ᾽ ἀκολουθητικοῦ ποιότης. λεκτέον δὲ κατὰ τί τῆς ψυχῆς ποῖ᾽ ἄττα ἤθη. ἔσται δὲ κατά τε τὰς δυνάμεις τῶν παθημάτων, καθ᾽ ἃς ὡς παθητικοὶ λέγονται, καὶ κατὰ τὰς ἕξεις πρὸς τὰ πάθη λέγονται ταῦτα τῷ πάσχειν πως, ἢ ἀπαθεῖς εἶναι. μετὰ ταῦτα ἡ διαίρεσις ἐν τοῖς * ἀπειλεγμένοις τῶν παθημάτων, καὶ τῶν δυνάμεων καὶ τῶν ἕξεων. λέγω δὲ πά- C θη μὲν τὰ τοιαῦτα, θυμόν, φόβον, αἰδῶ, ἐπιθυμίαν, ὅλως οἷς ἕπεται, ὡς ἐπὶ τὸ πολύ, ἡ αἰσθητικὴ ἡδονὴ ἢ λύπη καθ᾽ αὑτά. καὶ κατὰ μὲν ταῦτα οὐκ ἔστι ποιότης, ἀλλὰ πάσχει· κατὰ δὲ τὰς δυνάμεις, ποιότης. λέγω δὲ τὰς δυνάμεις καθ᾽ ἃς λέγονται κατὰ τὰ πάθη οἱ ἐνεργοῦντες· οἷον ὀργίλος, ἀνάλγητος, ἐρωτικός, αἰσχυντηλός, ἀναίσχυντος. ἕξεις δέ εἰσιν, ὅσαι αἴτιαί εἰσι τοῦ ταῦτα ἢ κατὰ λόγον ὑπάρχειν, ἢ ἐναντίως· οἷον ἀνδρία, σωφροσύνη, δειλία, ἀκολασία.

Nic. l. 2. c. 1. Magn. l. 1. c. 6.

Nic. l. 2. c. 4. Magn. l. 1. c. 7.

χ. ἀπειλεγμ.

CAPVT III.

D

Virtutem moralem eſſe medium inter nimium & parum: idque recta deſcriptione virtutum & vitiorum probat.

QVibus ita determinatis, conſtituendum, in omni continuo diuiſibilique exceſſum, defectum, mediúmque reperiri, atque hæc vel mutuò, ad ſe inuicem, vel noſtri reſpectu, vt gymnaſtica, medicina, ædificatoria, gubernatoria, & quæcunque actiones aliæ, ſiue iuxta ſcientiam inſtitutæ, ſiue ſcientiæ expertes, aut artificioſæ, ſiue inartificioſæ; motus enim continuum quippiam eſt, actio verò motus. In omnibus verò ſcientia, & ratio, medium noſtri reſpectu, & quid optimum ſit præcipit, idque paſſim habitum gignit præſtantiſſimum, quod etiam inductione & ratione probari poteſt. Contraria enim contrarijs pugnant, extrema verò & medijs, & ſibi. Medium enim vtrumlibet eſt ad vtrumlibet, vt æquale minore quidem maius: maiore verò minus exiſtit. Itaque neceſſarium eſt, virtutem moralem circa media quædam verſari, & medium quippiam virtutem eſſe. Reſtat igitur vt dicatur cuiuſmodi medietas virtus ſit, & circa quæ verſetur media. Quæ omnia dilucidiùs exemplis, velut in tabula adumbrabimus: Sumatur enim;

ΚΕΦΑΛ. γ'.

Ὅτι ἡ ἠθικὴ ἀρετὴ μέσον ὑπερβολῆς καὶ ἐλλείψεως. Διαγραφὴ ἀρετῶν καὶ κακιῶν.

Διῃρημένων δὲ τούτων, ληπτέον ὅτι ἐν ἅπαντι συνεχεῖ καὶ διαιρετῷ ἐστιν ὑπεροχὴ καὶ ἔλλειψις καὶ μέσον· καὶ ταῦτα ἢ πρὸς ἄλληλα, ἢ πρὸς ἡμᾶς· οἷον ἐν γυμναστικῇ, ἐν ἰατρικῇ, ἐν οἰκοδομικῇ, ἐν κυβερνητικῇ, καὶ ἐν ὁποιαοῦν πράξει, καὶ ἐπιστημονικῇ καὶ ἀνεπιστημονικῇ, καὶ τεχνικῇ καὶ ἀτέχνῳ. ἡ μὲν γὰρ κίνησις, E συνεχές· ἡ δὲ πρᾶξις, κίνησις. ἐν πᾶσι δὲ τὸ μέσον τὸ πρὸς ἡμᾶς βέλτιστον, ἐπιστήμη κελεύει καὶ ὁ λόγος. πανταχοῦ δὲ τοῦτο καὶ ποιεῖ τὴν βελτίστην ἕξιν. καὶ τοῦτο δῆλον διά τε τῆς ἐπαγωγῆς καὶ τοῦ λόγου. τὰ γὰρ ἐναντία φθείρει ἄλληλα· τὰ δ᾽ ἄκρα, καὶ ἀλλήλοις καὶ τῷ μέσῳ ἐναντία. τὸ γὰρ μέσον ἑκατέρῳ, πρὸς ἑκάτερόν ἐστιν· οἷον τὸ ἴσον τοῦ μὲν ἐλάττονος μεῖζον, τοῦ μείζονος δὲ ἔλαττον. ὥστ᾽ ἀνάγκη τὴν ἠθικὴν περὶ μέσ᾽ ἄττα εἶναι καὶ μεσότητά τινα. ληπτέον ἄρα ποία μεσότης ἀρετή, καὶ περὶ ποῖα μέσα. Εἰλήφθω δὴ παραδείγματος χάριν, καὶ θεωρείσθω ἕκαστον ἐκ τῆς ὑπογραφῆς·

Nic. l. 2. c. 5. Magn. l. 1. c. 5.

Hæc eſt quam Ariſt. ἀναισθησίαν vocat: qua ob oculos ponere voluit quomodo virtutũ vnicuique duo ſint coniuncta affinia vitia.

* Id eſt. *Inuidentia, mediũ nomine carens, iuſta indignatio.* Interpres neſcio quid aliud legiſſe videtur: malè: vide mox & infrà l. 3. c. 7.

*ὀργιλότης,	ἀναλγησία,	πρᾳότης.
θρασύτης,	δειλία,	ἀνδρία.
ἀναισχυντία,	κατάπληξις,	αἰδώς.
ἀκολασία,	ἀναισθησία,	σωφροσύνη.
*φθόνος,	ἀνώνυμον,	νέμεσις.
κέρδος,	ζημία,	δίκαιον.
ἀσωτία,	ἀνελευθερία,	ἐλευθεριότης.
ἀλαζονεία,	εἰρωνεία,	ἀλήθεια.
κολακεία,	ἀπέχθεια,	φιλία.
ἀρέσκεια,	αὐθάδεια,	σεμνότης.
τρυφερότης,	κακοπάθεια,	καρτερία.
χαυνότης,	μικροψυχία,	μεγαλοψυχία.
δαπανηρία,	μικροπρέπεια,	μεγαλοπρέπεια.
πανουργία,	εὐήθεια,	φρόνησις.

τὰ μὲν πάθη ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτα, συμβαίνει ταῖς ψυχαῖς. πάντα δὲ λέγεται τὰ μὲν τῷ ὑπερβάλλειν, τὰ δὲ τῷ ἐλλείπειν. ὀργίλος μὲν γάρ ἐστιν ὁ μᾶλλον ἢ δεῖ ὀργιζόμενος, καὶ θᾶττον, καὶ πλείοσιν ἢ οἷς δεῖ· ἀνάλγητος δὲ, ὁ ἐλλείπων, καὶ οἷς, καὶ ὥς. θρασὺς δὲ, ὁ μήτε ἃ χρὴ φοβούμενος, μήθ' ὅτε, μήθ' ὥς· δειλὸς δὲ, ὁ καὶ ἃ μὴ δεῖ, καὶ ὅτ' οὐ δεῖ, καὶ ὡς οὐ δεῖ. ὁμοίως δὲ καὶ ὁ ἀκόλαστος καὶ ἐπιθυμητικὸς, καὶ ὁ ὑπερβάλλων πᾶσιν ὅσοις ἐνδέχεται. ἀναίσθητος δὲ, ἐλλείπων, καὶ μηδ' ὅσον βέλτιον, καὶ κατὰ τὴν φύσιν, ἐπιθυμῶν, ἀλλ' ἀπαθὴς ὥσπερ λίθος. κερδαλέος δὲ, ὁ πανταχόθεν πλεονεκτικός· ζημιώδης δὲ, ὁ μηδαμόθεν, ἀλλ' ὀλιγαχόθεν· ἀλαζὼν δὲ, ὁ πλείω τῶν ὑπαρχόντων προσποιούμενος· εἴρων δὲ, ὁ ἐλάττω. καὶ κόλαξ μὲν, ὁ πλείω συνεπαινῶν ἢ καλῶς ἔχει· ἀπεχθητικὸς δὲ, ἐλάττω. καὶ τὸ μὲν λίαν πρὸς ἡδονὴν, ἀρέσκεια· τὸ δ' ὀλίγα καὶ μόγις, αὐθάδεια. ἔτι δ' ὁ μὲν μηδεμίαν ὑπομένων λύπην, μηδ' εἰ βέλτιον. τρυφερὸς· ὁ δὲ πᾶσαν, ὁμοίως, ὡς μὲν ἁπλῶς εἰπεῖν, ἀνώνυμος· μεταφορᾷ δὲ λέγεται σκληρὸς, καὶ ταλαίπωρος, καὶ κακοπαθητικός. χαῦνος δ', ὁ μειζόνων ἀξιῶν αὑτόν· μικρόψυχος δ', ὁ ἐλαττόνων. ἔτι δ' ἄσωτος ὁ πρὸς ἅπασαν δαπάνην ὑπερβάλλων· ἀνελεύθερος δὲ, ὁ πρὸς ἅπασαν ἐλλείπων. ὁμοίως δὲ καὶ ὁ μικροπρεπὴς καὶ ὁ σαλάκων· ὁ μὲν γὰρ ὑπερβάλλει τὸ πρέπον, ὁ δ' ἐλλείπει τοῦ πρέποντος. καὶ ὁ μὲν πανοῦργος, πάντως καὶ πάντοθεν πλεονεκτικός· ὁ δ' εὐήθης, οὐδ' ὅθεν δεῖ. φθονερὸς δὲ, τῷ λυπεῖσθαι ἐπὶ πλείοσιν εὐπραγίαις ἢ δεῖ. καὶ γὰρ οἱ ἄξιοι εὖ πράττειν, λυποῦσι τοὺς φθονεροὺς εὖ πράττοντες. ὁ δ' ἐναντίος, ἀνωνυμότερος. ἔστι δ' ὁ ὑπερβάλλων ἐπὶ τῷ μὴ λυπεῖσθαι μηδ' ἐπὶ τοῖς ἀναξίοις εὖ πράττουσιν· ἀλλ' εὐχερὴς ὥσπερ οἱ γαστρίμαργοι πρὸς τροφήν· ὁ δὲ δυσχερὴς, κατὰ τὸν φθόνον ἐστί. τὸ δὲ πρὸς ἕκαστον * μὴ κατὰ συμβεβηκὸς οὕτως ἔχειν, περίεργον διορίζειν. οὐδεμία γὰρ ἐπιστήμη, οὔτε θεωρητικὴ οὔτε ποιητικὴ, οὔτε λέγει οὔτε πράττει τοῦτο προσδιορίζουσα. ἀλλὰ τοῦτ' ἐστὶ πρὸς τὰς συκοφαντίας τῶν τεχνῶν λογικάς. ἁπλῶς μὲν οὖν διωρίσθω τὸν τρόπον τοῦτον· ἀκριβέστερον δ', ὅταν περὶ τῶν ἕξεων λέγωμεν τῶν ἀντικειμένων. αὐτῶν δὲ τούτων τῶν παθημάτων εἴδη κατονομάζεται τῷ διαφέρειν κατὰ τὴν ὑπεροχὴν, ἢ χρόνου, ἢ τοῦ μᾶλλον, ἢ πρός τι τῶν ποιούντων τὰ πάθη,

* Interpr. aliter minùs rectè.

A

iracundia,	doloris carentia,	manſuetudo.
confidentia,	timor,	fortitudo.
impudentia,	ſtupor,	verecundia.
intemperantia,	ſine ſenſu vita,	modeſtia.

(nam oppoſitum modeſtiæ, quod hîc ἀναισθησίαν vocamus, nomine vero caret.)

vindicta:		
lucrum,	damnum,	iuſtum.
prodigalitas,	ſordes,	liberalitas.
iactantia,	diſſimulatio,	veritas.
adulatio,	odium,	amicitia.
placendi ſtudiũ,	contumacia,	grauitas.
mollities,	afflictio,	tolerantia.
oſtẽtatio inepta,	puſillanimitas,	magnanimitas.
profuſio sũptuoſa,	illiberalitas,	magnificentia.
verſutia,	ſtultitia,	prudentia.

Hæc atque eiuſmodi affectiones animis accidunt,
B ac ab exceſſu defectúque nomen acquirunt. Iracundus enim dicitur, qui vehementiùs, & citiùs, & ob plura quàm deceat, excandeſcit. Dolore autem vacans deficit, in quibus, & quando, & quomodo conueniebat. Confidens, qui non metuit, nec quæ decebat, nec quando, nec quomodo. Timidus verò, qui metuit quæ non conuenit, nec quando, nec quomodo. Similiter & intemperans, cupiditatibúſque indulgens, & qui modum neſciat, in re quacumque tandem. Senſu verò humano caret, qui nec quantum expedit, nec ſecundùm naturam concupiſcit, ſed omnis affectionis, ad inſtar lapidis, expers eſt. Lucri cupidus, qui vn-
C dequaque quæſtum aucupatur. Negligentes verò, aut nuſquam, aut à paucis certè conquirunt. Iactabundus, plura quàm poſſideat, oſtentat. Diſſimulator, pauciora. Aſſentator plura, quàm deceat, laudat. Odio proſequens, pauciora. Qui nimis ad voluptatem comparat orationem, placendi ſtudioſus; verùm qui ægrè, aut pauca ad gratiam dicit, contumax appellatur; & qui nullum dolorem, etiamſi expediat, ſuſtineat, mollis; qui verò omnem, proprio quidem & ſimplici nomine caret, ſed tranſlato, obduratus, ærumnoſus, miſerúſque natus dicitur. Oſtentator ineptus, qui pluribus ſe dignum arbitratur, quàm deceat. Puſillanimus, qui pau-
D cioribus. Profuſus, qui omnibus ſumptibus excedit. Illiberalis, qui omnibus parcit. Similiter & parcus, & prodigus; hic enim excedit erogando modum, alter eum non attingit. Verſutus, in omnibus, & vndequaque alios in vtilitatis captione anteuertit. Stolidus verò, etiam iſthic ceſſat, vbi non oportebat. Inuidus, ob ſucceſſum, plus quàm deceat, angitur; nam & dignorum ſucceſſibus adfliguntur tales. Contrarius huic nomine caret, is ſcilicet qui ſpectans indignorum ſucceſſum, nihil commouetur tamen, ſed expeditus eſt, ſecurúſque alienorum, perinde ac ſo-
E lent qui ventri tantùm inſeruiunt; ille verò, difficilis eſt ob inuidiæ morbum. Quæ verò in ſingulis ita habeãt per accidens, ſuperuacuum eſt determinare. Nulla enim ſcientia, vel contemplatiua, vel actiua, ea ratiocinando agendóve iungunt; hæc enim contra deceptiones artium logicas. Quocirca ſimpliciter hæc determinata nobis ſufficiant, accuratiùs deinceps pertractanda, vbi de oppoſitis inter ſe habitibus diſputabitur. Affectionũ verò eiuſmodi quædam ſpecies, ex eo nomen trahunt, quòd aut iuxta exceſſum temporis, aut ſecundùm quod magis quidque eſt, aut relatione ad aliquid differant ij

in quibus affectus exeruntur. Animo namque præceps dicitur, eo quòd citiùs quàm oporteat, prorũpat. Sæuus verò, & immanis, eo quod violentiùs prorumpat. Acerbus verò, quòd iraſcendi captet occaſionem. Percuſſor verò & contumelioſus, à punitionibus ex ira profectis. Delicati autem, guloſi, vinolentique, eo quòd vtroque alimenti genere nimis & præter rationem deliniuntur. Cæterùm ignorari non oportet, quando quomodo pro vberiore paſſione capitur, id quibuſdam ex ijs non competere. Vt adulter nõ ex eo vocatur, quia magis ſoleat coniugatis miſceri; ſed malitia eius facti quædam expenditur. Simul namque & paſſio, & talem eſſe iunguntur, nec ſegregatur etiam ab eiuſmodi contumelia. Vnde ſæpe controuertitur, an qui congreſſus ſit, etiam adulterium commiſerit, vt puta ſi ignorans, aut coactus fecerit, & qui percuſſerit, etiam contumeliatus ſit; atque eodem pacto in reliquis.

CAPVT IV.

Mores bonos maléſque eſſe prout eſt aliquis deditus aut alienus à voluptate & dolore tolerandis.

His itaque peractis, non prætereundum, quòd duæ cùm ſint animæ partes, virtutes etiam iuxta eaſdem diſtingui; aliæ enim rationalis partis contemplatiuæ, quarum opus eſt veritatis inquiſitio, vel quomodo habeat, aut generatur; aliæ verò partis irrationalis, cupiditatibúſque obnoxiæ. Non enim ſi in partes diuidi anima queat, idcirco omnes eius cupiditate participant. Mores verò honeſtos, aut prauos, elucere neceſſum in dolorũ voluptatúmque fuga, aut perſecutione, id quod ex diuiſionibus affectuum, potentiarum, habituúmq; paret; potentiæ enim & habitus affectionum ſunt; ipſi verò affectus, dolore voluptatéque finiuntur. Itaque & ex his, & ſuperioribus, cõſtat, omnes virtutes morales circa dolores voluptatéſque verſari. Omnis enim animi voluptas in ea intendit, quibus meliores deterioréſve reddimur. Etenim in dolorum ac voluptatum fuga, & perſecutione, tum prauos fieri mores manifeſtum eſt, quando nec vt oportet, nec quas oportet perſequuntur, ac fugiunt; ideóque promptum illud omnibus eſt, vt animum in voluptatibus & triſtitijs imperturbatè ac tranquillè conſiſtentem, virtutem eſſe definiant, contrariáque de vitio loquantur.

CAPVT V.

Virtutem moralem eſſe medietatem.

Qvandoquidem autem virtutem iam liquet habitum eiuſmodi eſſe, quo & effectiui optimorum reddantur homines; vt optimè etiam ad ea diſponantur, (optimum enim præſtantiſſimum illud eſt ſecundùm rectam rationem, medium nẽpe noſtri reſpectu exceſſus defectúſque;) neceſſum eſt, virtutem moralem, mediocritatẽ in re qualibet eſſe, aut in voluptatibus doloribúſque, & in iucundis ac triſtibus circa media quędam verſari. Mediocritas verò illa interdum in voluptatibus conſiſtit; in iiſdem enim & exceſſus & defectus. Interdum in doloribus, nonnunquam in vtriſque. Exceſſus enim fit, vel nimis iucundis lætando, vel triſtibus nimis dolendo; idque vel ſimpliciter, vel termini communis reſpectu, vt cùm non velut vulgus,

A λέγω δὲ, οἷον ὀξύθυμος μὲν τῷ θᾶττον πάσχειν ἢ δεῖ· χαλεπὸς δὲ καὶ θυμώδης, τῷ μᾶλλον· πικρὸς δὲ, τῷ φυλακτικὸς εἶναι τῆς ὀργῆς· πλήκτης δὲ καὶ λοιδορητικὸς, ταῖς κολάσεσι ταῖς ἀπὸ τῆς ὀργῆς. ὀψοφάγοι δὲ καὶ γαστρίμαργοι καὶ οἰνόφλυγες, τῷ πρὸς ὁποτέρας ἔχειν τῆς ἀπολαύσεως τὴν δύναμιν παθητικὴν παρὰ τὸν λόγον* οὐ δεῖ δ' ἀγνοεῖν ὅτι ἔνια τῶν λεγομένων οὐκ ἔστιν ἐν τῷ πῶς λαμβάνειν, ἂν πῶς λαμβάνηται τῷ μᾶλλον πάσχειν· οἷον μοιχὸς, οὐ τῷ μᾶλλον ἢ δεῖ πρὸς τὰς γαμετὰς πλησιάζειν· οὐ γὰρ ἔστιν· ἀλλὰ μοχθηρία τις αὕτη δή ἐστι. συνειλημμένον γὰρ τό, τε πάθος λέγεται, καὶ τὸ τοιόνδε εἶναι. ὁμοίως

B δὲ καὶ ἡ ὕβρις· διὸ καὶ ἀμφισβητοῦσι, συγγενέσθαι μὲν φάσκοντες, ἀλλ' οὐ μοιχεῦσαι. ἀγνοοῦντες γὰρ, ἢ ἀναγκαζόμενοι· καὶ πατάξαι μὲν, ἀλλ' οὐχ ὑβρίσαι. ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ τὰ ἄλλα τὰ τοιαῦτα.

*Malè hæc interpr. vide Nicom. l. 1. c. 6. & Magn. l. 1. c. 8. ſub finem.

ΚΕΦΑΛ. δ′.

Ὅτι φαῦλον τὸ ἦθος καὶ σπουδαῖον, τῷ διώκειν καὶ φεύγειν ἡδονάς τινας, καὶ λύπας.

C Εἰλημμένων δὲ τούτων, μετὰ ταῦτα λεκτέον, ὅτι ἐπειδὴ δύο μέρη τῆς ψυχῆς, καὶ αἱ ἀρεταὶ κατὰ ταῦτα διῄρηνται· καὶ αἱ μὲν τοῦ λόγον ἔχοντος, διανοητικαὶ, ὧν ἔργον ἀλήθεια, ἢ περὶ τοῦ πῶς ἔχει, ἢ περὶ γενέσεως· αἱ δὲ τοῦ ἀλόγου, ἔχοντος δ' ὄρεξιν· οὐ γὰρ ὁτιοῦν μέρος ἔχει ψυχῆς ὄρεξιν, εἰ μεριστή ἐστιν· ἀνάγκη δὴ φαῦλον τὸ ἦθος καὶ σπουδαῖον εἶναι τῷ διώκειν καὶ φεύγειν ἡδονάς τινας καὶ λύπας. δῆλον δὲ τοῦτο ἐκ τῶν διαιρέσεων τῶν περὶ τὰ πάθη καὶ τὰς δυνάμεις καὶ τὰς ἕξεις. αἱ μὲν γὰρ δυνάμεις καὶ αἱ ἕξεις, τῶν παθημάτων· τὰ δὲ πάθη, λύπῃ καὶ ἡδονῇ διώρισται· ὥστε διά τε ταῦτα, καὶ διὰ τὰς ἔμπροσθεν

D θέσεις, συμβαίνει πᾶσαν ἠθικὴν ἀρετὴν περὶ ἡδονὰς εἶναι καὶ λύπας. πάσης γὰρ ψυχῆς ὑφ' οἵων πέφυκε γίνεσθαι χείρων καὶ βελτίων, πρὸς ταῦτα ἐστὶν ἡ ἡδονή. δι' ἡδονὰς γὰρ καὶ λύπας φαῦλοι εἶναι, τῷ διώκειν καὶ φεύγειν, ἢ ὡς μὴ δεῖ, ἢ ἃς μὴ δεῖ. διὸ καὶ διορίζονται πάντες προχείρως ἀπάθειαν καὶ ἠρεμίαν περὶ ἡδονὰς καὶ λύπας εἶναι τὰς ἀρετὰς, τὰς δὲ κακίας ἐκ τῶν ἐναντίων.

ΚΕΦΑΛ. ε′.

Ὅτι ἡ ἠθικὴ ἀρετὴ μεσότης.

E Ἐπεὶ δ' ὑπόκειται ἀρετὴ εἶναι ἡ τοιαύτη ἕξις ἀφ' ἧς πρακτικοὶ τῶν βελτίστων, καὶ καθ' ἣν ἄριστα διάκεινται περὶ τὸ βέλτιστον· (βέλτιστον δὲ καὶ ἄριστον τὸ κατὰ τὸν ὀρθὸν λόγον· τοῦτο δ' ἐστὶ τὸ μέσον ὑπερβολῆς καὶ ἐλλείψεως τῆς πρὸς ἡμᾶς,) ἀναγκαῖον ἂν εἴη τὴν ἠθικὴν ἀρετὴν καθ' αὐτὸ ἕκαστον μεσότητα εἶναι, ἢ περὶ μέσ' ἄττα ἐν ἡδοναῖς καὶ λύπαις, καὶ ἡδέσι καὶ λυπηροῖς. ἔσται δ' ἡ μεσότης, ὁτὲ μὲν ἐν ἡδοναῖς, (καὶ γὰρ ὑπερβολὴ καὶ ἔλλειψις) ὁτὲ δ' ἐν λύπαις, ὁτὲ δ' ἐν ἀμφοτέραις. ὁ γὰρ ὑπερβάλλων τῷ χαίρειν, τῷ ἡδεῖ ὑπερβάλλει· καὶ ὁ τῷ λυπεῖσθαι, τῷ ἐναντίῳ· καὶ ταῦτα ἢ ἁπλῶς, ἢ πρός τινα ὅρον, οἷον ὅταν μὴ ὡς οἱ πολλοί·

Nic. l. 2. c. 8. Magn. l 9. c. 9. ὁ δ' ἀγαθὸς ὡς δεῖ. ἐπεὶ δ' ἐστί τις ἕξις ἀφ' ἧς τοιοῦτος ἔσται ὁ ἔχων αὐτήν, ὥστε τοῦ αὐτοῦ πράγματος ὁ μὲν ἀποδέχεσθαι τὴν ὑπερβολήν, ὁ δὲ τὴν ἔλλειψιν, ἀνάγκη ὡς ταῦτ' ἀλλήλοις ἐναντία καὶ τῷ μέσῳ, οὕτω καὶ τὰς ἕξεις ἀλλήλαις ἐναντίας εἶναι καὶ τῇ ἀρετῇ. συμβαίνει μέν τοι τὰς ἀντιθέσεις ἔνθα μὲν φανερωτέρας εἶναι πάσας, ἔνθα δὲ τὰς ἐπὶ τὴν ὑπερβολήν, ἐνιαχοῦ δὲ τὰς ἐπὶ τὴν ἔλλειψιν. αἴτιον δὲ τῆς ἐναντιώσεως, ὅτι οὐκ ἀεὶ ἐπὶ ταὐτὰ τῆς ἀνισότητος ἢ ὁμοιότητος πρὸς τὸ μέσον, ἀλλ' ὁτὲ μὲν θᾶττον ἂν μεταβαίη ἀπὸ τῆς ὑπερβολῆς ἐπὶ τὴν μέσην ἕξιν· ὁτὲ δ' ἀπὸ τῆς ἐλλείψεως ἧς πλέον

Videtur deeſſe aliquid. ἀπέχει, * οὗτος δοκεῖ ἐναντιώτερος εἶναι. οἷον καὶ περὶ τὸ σῶμα, ἐν μὲν τοῖς πόνοις ὑγιεινότερον ἡ ὑπερβολὴ τῆς ἐλλείψεως, καὶ ἐγγύτερον τοῦ μέσου. ἐν δὲ τῇ τροφῇ, ἡ ἔλλειψις ὑπερβολῆς. ὥστε καὶ αἱ προαιρετικαὶ ἕξεις αἱ φιλογυμναστικαί, φιλυγιεῖς μᾶλλον ἔσονται καθ' ἑκατέραν τὴν αἵρεσιν· ἔνθα μὲν οἱ πολυπονώτεροι, ἔνθα δ' οἱ ὑποσταλτικώτεροι· καὶ ἐναντίως τῷ μετρίῳ καὶ τῷ ὡς ὁ λόγος, ἔνθα μὲν ὁ ἄπονος, καὶ οὐκ ἄμφω, ἔνθα δὲ καὶ ὁ ἀπολαυστικός, καὶ οὐχ ὁ πεινητικός. συμβαίνει δὲ τοῦτο, διότι ἡ φύσις εὐθὺς οὐ πρὸς ἅπαντα ὁμοίως ἀφέστηκε τοῦ μέσου, ἀλλ' ἧττον μὲν φιλόπονοι ἐσμέν, μᾶλλον δ' ἀπολαυστικοί· ὁμοίως δὲ ταῦτ' ἔχει καὶ περὶ ψυχῆς. ἐναντίαν δὲ τίθεμεν, τὴν ἕξιν, ἐφ' ἣν τε ἁμαρτάνομεν μᾶλλον, καὶ ἐφ' ἣν οἱ πολλοί· ἡ δ' ἑτέρα ὥσπερ οὐκ οὖσα λανθάνει. διὰ γὰρ τὸ ὀλίγον ἀναίσθητός ἐστιν· οἷον ὀργὴν πραότητι, καὶ τὸν ὀργίλον τῷ πράῳ. καίτοι ἔστιν ὑπερβολή, καὶ ἐπὶ τῷ

Legebatur, & ὀργίζεσθαι, contrario ſenſu. ἵλεων εἶναι, καὶ τῷ καταλλακτικὸν εἶναι, * καὶ οὐκ ὀργίζεσθαι ῥαπιζόμενον. ἀλλ' ὀλίγοι οἱ τοιοῦτοι· ἐπ' ἐκεῖνο δὲ πάντες ῥέπουσι μᾶλλον. διὸ καὶ οὐ κολακικὸν ὁ θυμός. ἐπεὶ δ' εἴληπται ἡ διαλογὴ τῶν ἕξεων καθ' ἕκαστα τὰ πάθη, καὶ αἱ ὑπερβολαὶ καὶ ἐλλείψεις, καὶ τῶν ἐναντίων ἕξεων

Lib. 5. c. 1. καθ' ἃς ἔχουσι κατὰ τὸν ὀρθὸν λόγον· (τίς δ' ὀρθὸς λόγος, καὶ πρὸς τίνα δεῖ ὅρον ἀποβλέποντας, λέγειν τὸ μέσον, ὕστερον ἐπισκεπτέον) φανερὸν δὴ ὅτι πᾶσαι αἱ ἠθικαὶ ἀρεταὶ καὶ κακίαι, περὶ ἡδονῶν καὶ λυπῶν ὑπερβολαὶ καὶ ἐλλείψεις εἰσί, καὶ ἡδοναὶ καὶ λῦπαι ἀπὸ τῶν εἰρημένων ἕξεων καὶ παθημάτων γίνονται. ἀλλὰ μὴν ἥ γε βελτίστη ἕξις ἡ περὶ ἕκαστα, μέση ἐστί. δῆλον τοίνυν ὅτι αἱ ἀρεταὶ ἢ πᾶσαι, ἢ τούτων τινὲς ἔσονται τῶν μεσοτήτων.

A ſed vir bonus, quemadmodum decet, cõmouetur Quia verò habitus quidam eſt, iuxta quem in eadẽ re hic quidem ad exceſſum, alius verò ad defectum prolabatur; neceſſum eſt vt quemadmodum hæc & ſibi ipſis & medio contraria ſunt, ſic etiam habitus & ſibi inuicem & virtutibus pugnare. Contingit autem antitheſes alibi quidem omnes iuxta perſpicuas eſſe, alibi verò in exceſſibus, alicubi in defectu magis. Cauſa autem contrarietatis eius eſt, quia non qui, & quæ ſemper inæqualiter ſimilitérve admodũ, ſed qui nunc quidem ab exceſſu, nunc autem à defectu citiùs tranſit ad medium, is cõtra-

B tius magis videtur. Quemadmodum in corporibus laborando quidem excedere, quàm deficere, edẽdo verò deficere, quàm excedere, ſalubrius eſt. Itaque & delectus rerum earum, ij inquam, qui his in exercitationibus ſunt, ſimiliter habent. Pro rationéque hac aut magis aut minùs conducibiles dicuntur, vt nunc quidem qui laborum, nunc qui continentiæ ſtabilitatiſque ſtudioſiores ſunt, apti magis ſanitati videantur. Et contrà, cùm à mediocri & ab eo quod ratio probat, diſceditur, nunc quidem ignauus ille, laborúmque fugiens, non autem ambo, nunc verò luxu perditus, & non famelicus ille, delectu deterior dicetur. Id verò euenit, quòd natura non in omnibus æqualiter à medio diſtat; laboribus enim minùs quàm voluptatibus, capi-

C mur. Quæ ſimiliter circa animam habent. Contraria verò conſtituimus, habitum, in quo magis excedunt, & in quem vulgus inclinatur; alter verò latet perinde ac non exiſtat prorſus; quia enim cõtingit rariùs, non ſentitur. Ita enim irã manſuetudini opponimus, & iracundum manſueto. Nã etſi exceſſus contingat in manſuetudine exercenda, ſiue admittenda reconciliatione, ſiue non iraſcendo, cùm ſit cæſus alapis, pauci tamen eiuſmodi reperiuntur, omnibus in alterum extremum propenſis; ira namque minimè ſolet eſſe blanda. Poſteaquam igitur habitus circa quamlibet paſſionem, ac exceſſus defectúſque, & contrarios habitus, quos habẽt ſecundùm rectam rationem homines, enumerauimus,

D ſupereſt, vt quid ſit recta ratio, cuiúſve termini reſpectu, medium vocandum ſit, exponatur. Manifeſtum verò, omnes virtutes morales, omniáque vitia circa voluptuaria triſtiáque exceſſus quoſdam eſſe, atq; defectus. Voluptates autem à memoratis habitibus affectionibúſque fiunt; verùm optimus habitus rei cuiuſq; medius exiſtit. Vnde patet, virtutes, aut omnes aut quaſdam in mediocritate ſitas eſſe.

ΚΕΦΑΛ. ϛ'.

Ὅτι ἡ ἀρετὴ καὶ ἡ κακία τῶν ἑκουσίων εἰσί.

Λάβωμεν οὖν ἄλλην ἀρχὴν τῆς ἐπιούσης σκέψεως. Εἰσὶ δὴ πᾶσαι μὲν αἱ οὐσίαι, κατὰ φύσιν τι-

Mag. l. 1. c. 10. νὲς ἀρχαί. * διὸ καὶ ἑκάστη πολλὰ δύναται τοιαῦτα γεν-

Fort. ζῶ. ὁμοίως ζ. νᾶν, οἷον ἄνθρωπος ἀνθρώπους, καὶ * ζῷον ὂν ὅλως ζῷα, καὶ φυτὸν φυτά. πρὸς δὲ τούτοις ὅ γ' ἄνθρωπος, καὶ

Diſtinguendum post πράττειν. Vide Nic. l. 6. c. 2. & Mag. l. 1. c. 11. & infra eo. l. c. 8. Vulgò, πράττειν τῶν ἀρχῶν. πράξεών τινῶν ἐστιν ἀρχὴ μόνον τῶν ζῴων. τῶν γὰρ ἄλλων οὐδὲν εἴποιμεν ἂν * πράττειν. τῶν δ' ἀρχῶν ὅσαι τοιαῦται, ὅθεν πρῶται αἱ κινήσεις, κύριαι λέγονται, μάλιστα δὲ δικαίως ἀφ' ὧν μὴ ἐνδέχεται ἄλλως· ἣν ἴσως ὁ θεὸς ἄρχει. ἐν δὲ ταῖς ἀκινήτοις ἀρχαῖς, οἷον ἐν ταῖς μαθηματικαῖς, οὐκ ἔστι τὸ κύριον, καί τοι λέγεταί γε καθ' ὁμοιότητα.

CAPVT VI.

Virtutem ac vitium eſſe rerum voluntariarum.

E QVapropter aliud principium conſiderationi ſequenti conſtituatur. Etenim ſubſtantiæ omnes ſecundùm naturam principia quædam ſunt, & poſſunt ſingulæ multa eius generis progignere, vt homo hominem, & animal in vniuerſum alia animalia, plantæque plantas. Præter hæc verò ſolus omnium animantium homo actionum quarũdam principium eſt; quippe quòd præter hunc nullum agere præterea dicitur. Sed enim ea propria vocantur, è quibus primùm motus proficiſcuntur; iuſtiſſimè verò omnium, è quibus aliter nihil queat produci, cuiuſmodi penes Deum ſunt. Immobilia autem, vt in mathematicis, non per ſe quidem, ſed ſimilitudine quadam principia appellantur.

Hic. n. ipſo principio labefactato, labefieri omnes, quæ ab illo principio fluxere demonſtrationes, oportet, cùm ipſæ inter ſe demõſtrationes altera alteram tantiſper non euertunt, quantiſper illa communis hypotheſis, vnde lucem iſtæ ſuam habent, non euertitur. Homo igitur motus cuiuſdam principium eſt, non actio motus eſt. Quia verò principium quemadmodum & in alijs, eorum, quæ per ipſum ſunt, fiúntque, cauſa exiſtit; vt in demonſtrationibus, ita hic quoque penſiculare ea conuenit. Nam ſi habente trigono duos rectos, neceſſum eſt tetragonum quatuor rectis conſtare; manifeſtum eſt, quòd trigonus duos rectos habens, cauſa eius exiſtat. Verùm ſi quid in trigono mutaris, neceſſarium eſt & in tetragono mutes, vt ſi tres habuerint, ſex, & ſi quatuor, octo. Sin verò non mutes, vt illud, ita hoc quoque habeat neceſſe eſt. Id ita deceſſariò euenire, ex Analyticis patet; verùm impræſentiarum in tantillũ neque dicere accuratè, neq; non dicere conuenit. Nam ſi nulla alia triangulo cauſa eſt, cur ita habeat, id ipſum principiũ erit, & cauſa, qua reliqua adſtruantur. Quocirca ſi quædam ſunt eiuſmodi, vt etiam contrà habere poſſint, neceſſariò etiam principia ſunt eiuſmodi. Nã ex neceſſarijs nihil niſi neceſſariũ, concluditur; quæ verò à nobis oriuntur, etiã contrariè euenire poſſunt. Equidem quæ penes homines ſunt, pleraque eius generis cõperiuntur, atque ipſi talium etiam principia exiſtũt. Quarũ igitur cũque actionũ principium & dominus homo cõſtituitur, ea patet fieri, & nõ fieri poſſe, & in ſua etiã manu eſſe, quî fiant, vel non fiant; vtputa quorũ ipſe dominus eſt, vt vel ſint, vel non ſint. Quæ verò in ipſo ſita ſunt, vt faciat, vel nõ faciat, eorum vtique cauſa exiſtit. Quoniã autem virtus, ac vitium, & vtrorumque effectus, hi quidem laudantur, illi verò vituperantur, (vituperantur autem, laudantúrque, non quæ à neceſſitate, vel natura, vel fortuna inſunt, ſed quorum ipſi cauſa ſumus. quorum verò alij cauſa ſunt, eorundem etiam laus vel nota erit;) manifeſtum, virtutem ac vitium circa eiuſmodi verſari, quorum cauſa quiſque eſt, & actionis principium. Quocirca diſpiciendum, quorum cauſa, quarúmque actionum principium homo exiſtat. Etenim confitemur omnes voluntariorum tantùm, & eorum quę electionem admittunt, neque à volentibus deliberatóque ſuſcipiuntur, cauſam quemque eſſe; inuoluntariorum verò, nequaquam. Vnde ſatis conſtat, voluntariorum tantùm virtutem eſſe, ac vitium.

CAPVT VII.

Probat voluntarium non eſſe quod iuxta cupiditatem ſit: neque inuoluntarium, quod contra cupiditatem.

IDcirco quid voluntarium ac inuoluntarium ſit, cùm virtus his, vitiúmque deſcribantur, conſiderandum erit. E tribus verò his vnum exiſtere videtur, aut iuxta cupiditatem, aut electionem, aut intelligentiam. Nam voluntarium ſecundùm hæc aliquid eſt; inuoluntarium verò præter hæc aliquid. Porrò cupiditas in tres partes diſtribuitur, voluntatem, iraſcentiam, & cupiditatem. Itaque hæc diſtinguenda ſunt, & primùm quidem ſecundùm cupiditatem. Omne enim, quod iuxta cupiditatem eſt, voluntarium vtique iudicatur: nã inuoluntarium omne violentum videtur; & ſi violentum ſit, etiam acerbum erit, omne ſcilicet, quod coacti faciunt, aut patiuntur; quemadmodum Euenus inquit; *Omnem rem neceſſariam moleſtam eſſe.*

A καὶ γὰρ ἐκείνης κινουμένης τῆς ἀρχῆς, πάντα μάλιστ' ἂν τὰ δεικνύμενα μεταβάλλει, αὐτὰ δ' αὑτὰ οὐ μεταβάλλει ἀναιρούμενα θάτερον ὑπὸ θατέρου, ἂν μὴ τῷ τὴν ὑπόθεσιν ἀνελεῖν, καὶ δι' ἐκείνης δεῖξαι. ὁ δ' ἄνθρωπος ἀρχὴ κινήσεώς τινος· ἡ γὰρ πρᾶξις κίνησις. ἐπεὶ δ' ὥσπερ ἐν τοῖς ἄλλοις ἡ ἀρχὴ αἰτία ἐστὶ τῶν δι' αὐτὴν ὄντων ἢ γινομένων, δεῖ νοῆσαι καθάπερ ἐπὶ τῶν ἀποδείξεων. εἰ γὰρ ἔχοντος τοῦ τριγώνου δύο ὀρθὰς, ἀνάγκη τὸ τετράγωνον ἔχειν τέτταρας ὀρθὰς, φανερὸν ὡς αἴτιον τούτου, τὸ δύο ὀρθὰς ἔχειν τὸ τρίγωνον. εἰ δέ γε μεταβάλλει τὸ τρίγωνον, ἀνάγκη καὶ τὸ τετράγωνον μεταβάλλειν· οἷον εἰ τρεῖς ἕξ, εἰ δὲ τέτταρες ὀκτὼ, κἂν μὴ μεταβάλλοι. τοιοῦτον δ' ἐστὶ κἀκεῖνο, τοιοῦτον ἀναγκαῖον εἶναι. δῆλον δ' ὃ ἐπιχειροῦμεν ὅτι ἀναγκαῖον, ἐκ τῶν ἀναλυτικῶν. νῦν δ' οὔτε μὴ λέγειν, οὔτε λέγειν ἀκριβῶς οἷόν τε, πλὴν τοσοῦτον. εἰ γὰρ μηδὲν ἄλλο αἴτιον τοῦ, τὸ τρίγωνον οὕτως ἔχειν, ἀρχή τις ἂν εἴη τοῦτο, καὶ αἴτιον τῶν ὑστέρων. ὥστ' εἴπερ ἐστὶν ἔνια τῶν ὄντων ἐνδεχόμενα ἐναντίως ἔχειν, ἀνάγκη καὶ τὰς ἀρχὰς αὐτῶν εἶναι τοιαύτας. ἐκ γὰρ τῶν ἐξ ἀνάγκης, ἀναγκαῖον τὸ συμβαῖνόν ἐστι, * τὰ δέ γε ἐντεῦθεν ἐνδέχεται γενέσθαι τἀναντία, καὶ ὃ ἐφ' αὐτοῖς ἐστὶ τοῖς ἀνθρώποις, πολλὰ τῶν τοιούτων, καὶ ἀρχαὶ τῶν τοιούτων εἰσίν. ὥστε ὅσων πράξεων ὁ ἄνθρωπός ἐστιν ἀρχὴ καὶ κύριος, φανερὸν ὅτι ἐνδέχεται καὶ γίνεσθαι καὶ μή· καὶ ὅτι ἐφ' αὑτῷ ταῦτ' ἐστὶ γίνεσθαι καὶ μὴ, ὧν γε κύριός ἐστι τοῦ εἶναι καὶ τοῦ μὴ εἶναι. ὅσα δ' ἐφ' αὑτῷ ἐστὶ ποιεῖν ἢ μὴ ποιεῖν, αἴτιος τούτων οὗτός ἐστι· καὶ ὅσων αἴτιος, ἐφ' αὑτῷ. ἐπεὶ δ' ἥ τε ἀρετὴ καὶ ἡ κακία, καὶ τὰ ἀπ' αὐτῶν ἔργα, τὰ μὲν ἐπαινετὰ, τὰ δὲ ψεκτά, (ψέγεται γὰρ καὶ ἐπαινεῖται, οὐ διὰ τὰ ἐξ ἀνάγκης ἢ τύχης ἢ φύσεως ὑπάρχοντα, ἀλλ' ὅσων αὐτοὶ αἴτιοι ἐσμέν· ὅσων γὰρ ἄλλος αἴτιος, ἐκεῖνος καὶ τὸν ψόγον καὶ τὸν ἔπαινον ἔχει,) δῆλον ὅτι καὶ ἡ ἀρετὴ, καὶ ἡ κακία περὶ ταῦτ' ἐστίν, ὧν αὐτὸς αἴτιος καὶ ἀρχὴ πράξεων. ληπτέον ἄρα ποίων αὐτὸς αἴτιος καὶ ἀρχὴ πράξεων. πάντες μὲν δὴ ὁμολογοῦμεν, ὅσα μὲν ἑκούσια καὶ κατὰ προαίρεσιν τὴν ἑκάστου, ἐκεῖνον αἴτιον εἶναι· ὅσα δ' ἀκούσια, οὐκ αὐτὸν αἴτιον. πάντα δ' ὅσα προελόμενος, καὶ ἑκὼν δηλονότι. δῆλον τοίνυν ὅτι ἡ ἀρετὴ καὶ ἡ κακία τῶν ἑκουσίων ἂν εἴησαν.

Magn. 1. 10.

Paulo aliter interpr.

ΚΕΦΑΛ. ζ.

Ὅτι οὐκ ἔστι τὸ ἑκούσιον τὸ κατ' ὄρεξιν πράττειν, οὐδ' ἀκούσιον τὸ παρὰ τὴν ὄρεξιν.

E ΛΗπτέον ἄρα τί τὸ ἑκούσιον καὶ ἀκούσιον, καὶ τί ἐστιν ἡ προαίρεσις, ἐπειδὴ ἡ ἀρετὴ καὶ ἡ κακία ὥρισται τούτοις. πρῶτον σκεπτέον τὸ ἑκούσιον καὶ τὸ ἀκούσιον. τριῶν δὴ τούτων, ἕν τι δόξειεν εἶναι, ἤτοι κατ' ὄρεξιν, ἢ κατὰ προαίρεσιν, ἢ κατὰ διάνοιαν· τὸ μὲν ἑκούσιον, κατὰ τούτων τι. τὸ δ' ἀκούσιον, παρὰ τούτων τι. ἀλλὰ μὴν ἡ ὄρεξις εἰς τρία διαιρεῖται, εἰς βούλησιν καὶ θυμὸν καὶ ἐπιθυμίαν· ὥστε ταῦτα διαιρετέον, καὶ πρῶτον * κατ' ἐπιθυμίαν. δόξειε δ' ἂν πᾶν τὸ κατ' ἐπιθυμίαν, ἑκούσιον εἶναι. τὸ γὰρ ἀκούσιον πᾶν δοκεῖ εἶναι βίαιον· τὸ δὲ βίαιον, λυπηρόν· καὶ πᾶν ὃ ἀναγκαζόμενοι ποιοῦσιν ἢ πάσχουσιν· ὥσπερ καὶ Εὔηνός φησι,

Πᾶν γὰρ ἀναγκαῖον πρᾶγμ' ἀνιαρὸν ἔφυ.

Nicom. lib. 3. Magn. l. 1. c. 13.

Mal. τὸ κατ'

ὥστ' εἴ τι λυπηρὸν, βίαιον· καὶ εἰ βίαιον, λυπηρόν. τὸ δὲ παρὰ τὴν ἐπιθυμίαν πᾶν λυπηρόν· ἡ γὰρ ἐπιθυμία τοῦ ἡδέος· ὥστε βίαιον καὶ ἀκούσιον· τὸ ἄρα κατ' ἐπιθυμίαν, ἑκούσιον· ἐναντία γὰρ ταῦτ' ἀλλήλοις. ἔτι ἡ μοχθηρία ἀδικώτερον πᾶσα ποιεῖ· ἡ δὲ ἀκρασία, μοχθηρία δοκεῖ εἶναι. ὁ δὲ ἀκρατὴς ὁ κατὰ τὴν ἐπιθυμίαν, παρὰ τὸν λογισμὸν οἷος πράττειν κατ' ἐπιθυμίαν· ἑκὼν ἄρα πράξει· καὶ ἑκούσιον, τὸ κατ' ἐπιθυμίαν. καὶ γὰρ ἄτοπον εἰ δικαιότεροι ἔσονται οἱ ἀκρατεῖς γενόμενοι. ἐκ μὲν τοίνυν τούτων, δόξειεν ἂν τὸ καθ' ἐπιθυμίαν ἑκούσιον εἶναι. ἐκ δὲ τῶνδε, τοὐναντίον· ἅπαν γὰρ ὃ ἑκών τις πράττει, βουλόμενος πράττει· καὶ ὃ βούλεται, ἑκών. βούλεται δὲ οὐδεὶς ὃ οἴεται εἶναι κακόν. ἀλλὰ μὴν ὁ ἀκρατευόμενος οὐχ ἃ βούλεται ποιεῖ. τὸ γὰρ παρ' ὃ οἴεται βέλτιστον εἶναι, πράττειν δι' ἐπιθυμίαν, ἀκρατεύεσθαί ἐστιν. ὥστε ἅμα συμβήσεται * τὸν αὐτὸν ἑκόντα καὶ ἄκοντα πράττειν. τοῦτο δὲ ἀδύνατον. ἔτι δὲ ὁ ἐγκρατὴς δικαιοπραγήσει, καὶ μᾶλλον τῆς ἀκρασίας. ἡ γὰρ ἐγκράτεια ἀρετὴ, ἡ δὲ ἀρετὴ δικαιοτέρους ποιεῖ. ἐγκρατεύεται δὲ, ὅταν πράττῃ παρὰ τὴν ἐπιθυμίαν κατὰ τὸν λογισμόν. ὥστ' εἰ τὸ μὲν δικαιοπραγεῖν ἑκούσιον, ὥσπερ καὶ τὸ ἀδικεῖν· ἄμφω γὰρ δοκεῖ ταῦτα ἑκούσια εἶναι. καὶ ἀνάγκη εἰ θάτερον ἑκούσιον, καὶ θάτερον. τὸ δὲ παρὰ τὴν ἐπιθυμίαν, ἑκούσιον· ἅμα ἄρα ὁ αὐτὸς τὸ αὐτὸ πράξει ἑκὼν καὶ ἄκων. ὁ δὲ αὐτὸς λόγος καὶ περὶ θυμοῦ. ἀκρασία γὰρ καὶ ἐγκράτεια, καὶ θυμοῦ δοκεῖ εἶναι, ὥσπερ καὶ ἐπιθυμίας· καὶ τὸ παρὰ τὸν θυμὸν * λυπηρὸν, καὶ βίαιον, ἡ κάθεξις. ὥστ' εἰ τὸ βίαιον ἀκούσιον, τὸ κατὰ τὸν θυμὸν ἑκούσιον ἂν εἴη πᾶν. ἔοικε δὲ καὶ * Ἡράκλειτος λέγειν εἰς τὴν ἰσχὺν τοῦ θυμοῦ βλέψας, ὅτι λυπηρὰ ἡ κώλυσις αὐτοῦ. χαλεπὸν γάρ φησι θυμῷ μάχεσθαι· ψυχῆς γὰρ ὠνεῖται. Εἰ δὲ ἀδύνατον τὸ αὐτὸ ἑκόντα καὶ ἄκοντα πράττειν ἅμα τὸ κατὰ τὸ αὐτὸ τοῦ πράγματος, μᾶλλον ἑκούσιον τὸ κατὰ βούλησιν τοῦ κατ' ἐπιθυμίαν καὶ θυμόν. τεκμήριον δέ. πολλὰ γὰρ πράττομεν ἑκόντες ἄνευ ὀργῆς καὶ ἐπιθυμίας· λείπεται ἄρα, εἰ τὸ βουλόμενον καὶ ἑκούσιον ταὐτὸ, σκέψασθαι· φαίνεται δὲ καὶ τοῦτο ἀδύνατον. ὑπόκειται γὰρ ἡμῖν καὶ δοκεῖ ἡ μοχθηρία ἀδικωτέρους ποιεῖν. ἡ δ' ἀκρασία μοχθηρία τις φαίνεται· συμβήσεται δὲ τοὐναντίον. βούλεται μὲν γὰρ οὐδεὶς ἃ οἴεται εἶναι κακά. πράττει δὲ ὅταν γένηται ἀκρατής. εἰ οὖν τὸ μὲν ἀδικεῖν, ἑκούσιον· τὸ δ' ἑκούσιον, τὸ κατὰ βούλησιν, ὅταν ἀκρατὴς γένηται, οὐκέτι ἀδικήσει, ἀλλ' ἔσται δικαιότερος ἢ πρὶν γενέσθαι ἀκρατής. τοῦτο δ' ἀδύνατον. ὅτι μὲν τοίνυν οὐκ ἔστι τὸ ἑκούσιον τὸ κατ' ὄρεξιν πράττειν, οὐδ' ἀκούσιον τὸ παρὰ τὴν ὄρεξιν, φανερόν.

παρὰ

Interpr. λυπηρὸν, & βίαιον, ἡ κ.

Polit. l. 5. c. 5. & Nic. 2. c. 2.

ΚΕΦΑΛ. η'.

Ὅτι τὸ ἑκούσιον καὶ ἀκούσιον οὐκ ἔστι κατὰ προαίρεσιν καὶ περὶ βίας καὶ ἀνάγκης.

ΟΤι δὲ οὐδὲ κατὰ προαίρεσιν, πάλιν ἐκ τῶνδε δῆλον. τὸ μὲν γὰρ * κατὰ βούλησιν ὡς οὐκ ἀκούσιον, ἀπεδείχθη, ἀλλὰ μᾶλλον πᾶν ὃ βούλεται καὶ ἑκούσιον. ἀλλ' ὅτι καὶ μὴ βουλόμενον ἐνδέχεται πράττειν ἑκόντα, τοῦτο δέδεικται μόνον. πολλὰ δὲ βουλόμενοι πράττομεν ἐξαίφνης· προαιρεῖται δὲ οὐδεὶς οὐδὲν ἐξαίφνης.

Int. κατὰ προαίρεσιν. minus rectè.

A Itaque ſi quid moleſtum, idem etiam violentum erit, & contrà. Quidquid verò præter cupiditatem eſt, id omne dolorem infert: iucundorum enim cupiditas eſt. Itaque violenta etiam inuoluntaria ſunt; & proinde quę ſecundùm cupiditatem, eadem voluntaria; hæc enim inter ſe inuicem ſunt contraria. Porrò omnis malitia reddit deteriorem. Intemperantia autem, malitia quædam eſt, vt videtur. Intẽperans, qui præter rationem ſequitur cupiditates, volens igitur faciet, & voluntarium, iuxta cupiditatem. Abſurdum enim ſit, intemperantes redditos iuſtiores fore. Ex his igitur voluntarium id quod B fit ſecundùm cupiditatem, iudicari queat, ex alijs verò contrarium. Quidquid enim fit voluntariè, id fit à volente, quódque à volente, id voluntarium. Nemo autem vult, quod malum eſſe norit. Verùm intemperans non quæ vult, facit: ſiquidem intemperanter agere, eſt ex cupiditate præter id quod optimum quis arbitratur, agere. Vnde volentem nolentémque eundem agere contingeret: quod eſt impoſſibile. Continens verò iuſtiùs agit incontinente. Nam continentia virtus eſt, & proinde iuſtiores efficit ſui ſtudioſos. Tum verò exercetur, cũ contra cupiditatem, ſecundùm rationem viuitur. Quocirca iuſtè, quemadmodum & prauè, agere voluntarium eſt; vtraque enim voluntaria apparent; C & neceſſum, ſi alterum voluntarium ſit, etiam alterum eſſe; quod verò præter cupiditatem fit, voluntarium. Idem igitur, volens aget, & non volens. Sic etiam propemodum ſeſe de ira habet. Nam continentia, & incontinentia, quemadmodum circa cupiditatem, ita circa iram quoque verſari videntur. Nam quod iræ repugnat, triſte eſt, & violenta eius cohibitio. Itaque ſi violenta, etiam inuoluntaria, & quod ſecundùm iram fit, voluntarium. Videtur & Heraclitus vim iræ continens, repreſſionem eius permoleſtam atteſtari. *Difficile enim*, inquit, *iræ reſiſtere, eſt*; anima enim emit *ira quod cupit*. Sin impoſſibile, eundem quippiam nolentem, volentémque vnum idem facere, magis voluntarium eſt, quod à D voluntate, quàm cupiditate aut iraſcentia fit: argumento eſt, quòd multa facimus etiam abſque ira, & cupiditate. Supereſt igitur, vt, an quod volunt homines, idem ſit voluntarium, conſideretur; videtur namque & id impoſſibile, quando & ſuprà conſtitutum eſt, malitiam reddere iniuſtiores; ac intemperantia quidem malitia eſt. Contrarium verò vſu venit, eo quòd nemo quæ mala arbitratur, velit, quæ tamen facit intemperans. Itaque ſi iniuria afficere, ſpontaneum eſt, id autem ex voluntate; ergo intemperans factus, non iniurius, ſed temperante priore illo iuſtior erit; quod eſt impoſſibile. Voluntarium igitur non eſſe quod iuxta cupiditatem fit, E patet.

CAPVT VIII.

Probat voluntarium non eſſe, id quod ſecundùm electionem fit. Deinde de eo quod vi fit, diſputat.

SEd & neq; id quod ſecũdum electionẽ, ex iiſdẽ manifeſtũ eſt. Nã quod ab electione fit, demonſtratũ eſt inuoluntariũ nõ eſſe; ſed magis quod quiſque vult, id voluntarium. Verùm contingit etiã nõ volentẽ, tamen ſpontaneũ aliquid agere; atque ſolum id eſt demonſtratum. Multa inſuper repentino motu facimus; eligit autem repentè nemo.

At enim ſi trium horum aliquod voluntariũ eſt, neceſſariò erit aut ſecundùm cupiditatẽ, aut electionem, aut intellectum, ex quibus, cùm duo priora nõ ſint, relinquitur vt in eo quod contemplando quis agat, ſitũ voluntariũ illud dicamus. Cæterùm paululum progreſſi oratione, finẽ tractatui de voluntario inuoluntarióq; imponemus. Eorum enim quæ vi aut non vi eueniunt, conſideratio prioribus cognata eſt ac propria. Omne enim violentum, inuoluntarium. Quocirca de violento conſiderandum eſt, quid ſit, quóve pacto ad voluntariũ inuoluntarium habeat. Videtur autem violentum neceſſario, vis & neceſſitas voluntario, perſuaſionique in rebus agẽdis opponi. In vniuerſum autem violentum neceſſitatémque etiã inanimatis aſſignamus. Nã & ignem vi coactúmque deorſum ferri cernimus. Verum quando ſecundùm naturã, propriúmque impetũ fertur, nec violentia, nec voluntarium ſubeſt, ſed nomine caret antitheſis; verùm cùm præter hæc cõtingunt, vt dicimus fieri. Eodem pacto & animalia & inanimata vi multa cùm facere tum pati animaduertuntur, quando ſcilicet præter naturalem impetum ab externo aliquo mouentur. Quod in anima quidem expertibus ſimplex eſt, ſed in animatis ſæpe ſimplex, vt in quibus non ſemper ratio cupiditáſque conſonant. Ac cæteris quidem animalibus, quemadmodum & inanimatis, violentum ſimplex eſt, quippe quæ cupiditati, (nam ea viuunt,) rationem minimè contrariam habeant; homini verò ambo inſunt, certa quadam ætate; ea ſcilicet quæ rebus per rationem agendis idonea eſt; neque enim vel puerum vel feram agere dicimus. Proinde cùm violentum omne moleſtum eſſe, nec vi quiſquam ſed gaudens agere videatur, magna de temperante intemperantéque controuerſia oritur, eo quòd vterque contrarios intra ſe impetus ſentiens agit. Vnde temperantẽ vi ſe ipſum à ſuauium cupiditate abſtraxiſſe aiunt; dolet enim luctãs cum reſiſtente cupiditate. Intemperans autem vi præter rationem rapitur; minùs tamen affligitur; nã cupiditati lætus indulget, quippe qui ſuauibus intendit, quocirca non vi ſed volens agit, quia dolore vacat. Porro perſuaſio, violentiæ neceſſitatique opponitur; temperans verò ea ſectatur, de quibus perſuaſus eſt, non vi, ſed volens. Nam cupiditas citra perſuaſionem trahit, quippe quæ ratione caret. Quod igitur ij ſoli vi inuitique facere videantur, quámque ob cauſam, ſcilicet ob ſimilitudinem, qua & inanimata agere dicimus, expoſuimus hactenus. Sed enim ſi & quod in determinatione poſitũ iſthic fuerat, adijciatur, ſoluitur quod dictũ eſt. Quando igitur foris quippiam præter impetum intrinſecũ mouerit, ſedaritve, vi id fieri aſſeueramus; quando verò ſecus, non vi. In temperante autem, intemperantéque, inſitus impetus ducit, (vtrumq; enim habet,) & neuter vi, & coactus, ſed volens vterque agit. Nam principium, quod foris eſt præter naturalem impetum, ſiue moueat, ſiue motum impediat, neceſſitatem vocamus, vt ſi quis manu, & voluntate & cupiditate renitentis, arrepta, percutiat aliũ. Verùm ſi intrinſecus principium fuerit, vis nõ eſt; quandoquidẽ & voluptas ineſt, & dolor in vtriſque. Nam & qui continenter agit, dolore afficitur; quippe qui contra quàm cupiditas ferat, faciat; & lætitia ac voluptate, quippe, qui ſperet, ſibi id olim fore cõmodo & bono, vel iam bono eſſe dũ hac ratione morbum expellit. Similiter incontinens gaudet ille quidem dum fruitur hac ſua incontinentia,

A Εἰ δὲ ἀνάγκη μὲν τῶν τελείων τούτων ἕν τι εἶναι τὸ ἑκούσιον· ἢ κατ' ὄρεξιν, ἢ κατὰ προαίρεσιν, ἢ κατὰ διάνοιαν· τούτων δὲ τὰ δύο μὴ ἐστί· λείπεται ἐν τῷ διανοούμενόν πως πράττειν εἶναι τὸ ἑκούσιον. ἔτι δὲ μικρὸν προαγαγόντες τὸν λόγον, ἐπιθῶμεν τέλος τῷ περὶ τοῦ ἑκουσίου καὶ ἀκουσίου διορισμῷ. δοκεῖ γὰρ τὸ βίᾳ καὶ μὴ βίᾳ τι ποιεῖν, οἰκεῖα τοῖς εἰρημένοις εἶναι. τό, τε γὰρ βίαιον, ἀκούσιον, καὶ τὸ ἀκούσιον πᾶν βίαιον εἶναι φαμέν. ὥστε περὶ τοῦ βίᾳ σκεπτέον πρῶτον τί ἐστι, καὶ πῶς ἔχει πρὸς τὸ ἑκούσιον καὶ ἀκούσιον. δοκεῖ δὴ τὸ βίαιον καὶ τὸ Nic. l. 3. c. 1. Mog. l. 1. c. 15.
ἀναγκαῖον ἀντικεῖσθαι, καὶ ἡ βία καὶ ἡ ἀνάγκη, τῷ ἑκουσίῳ καὶ τῇ πειθοῖ ἐπὶ τῶν πραττομένων. καθόλου δὲ τὸ
B βίαιον καὶ τὴν ἀνάγκην, καὶ ἐπὶ τῶν ἀψύχων λέγομεν. καὶ γὰρ τὸ πῦρ κάτω βίᾳ καὶ ἀναγκαζόμενον φέρεσθαι φαμέν. τοῦτο δ' ὅταν κατὰ τὴν φύσιν καὶ τὴν καθ' αὑτὸ ὁρμὴν φέρηται, οὐ βίᾳ· οὐ μὴν οὐδ' ἑκούσια λέγεται, ἀλλ' ἀνώνυμος ἡ ἀντίθεσις. ὅταν δὲ παρὰ ταύτην, βίᾳ φαμέν. ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ ἀψύχων. καὶ ἐπὶ τῶν ζώων ὁρῶμεν βίᾳ πολλὰ καὶ πάσχοντα καὶ ποιοῦντα, ὅταν παρὰ τὴν ἐν αὐτῷ ὁρμὴν ἔξωθέν τις κινῇ. ἐν μὲν τοῖς ἀψύχοις ἁπλῆ ἡ ἀρχή, ἐν δὲ τοῖς ἐμψύχοις πλεονάζει. οὐ γὰρ ἀεὶ ἡ ὄρεξις καὶ ὁ λόγος συμ- Supra eod. lib. cap. 6.
φωνεῖ. ὥστ' ἐπὶ μὲν τῶν ἄλλων ζώων ἁπλοῦν τὸ βίαιον, ὥσπερ ἐπὶ τῶν ἀψύχων. οὐ γὰρ ἔχει λόγον καὶ ὄρεξιν ἐναντίαν, ἀλλὰ τῇ ὀρέξει ζῇ. ἐν δ' ἀνθρώπῳ ἔνεστιν ἄμφω, καὶ
C ἔν τινι ἡλικίᾳ, ᾗ καὶ τὸ πράττειν ἀποδίδομεν. οὐ γὰρ φαμὲν τὸ παιδίον πράττειν, οὐδὲ τὸ θηρίον· ἀλλ' ὅταν ἤδη διὰ λογισμὸν πράττωσι. δοκεῖ δὴ τὸ βίαιον ἅπαν λυπηρὸν εἶναι· καὶ οὐδεὶς βίᾳ μὲν ποιεῖ, χαίρων δέ. διὸ περὶ τὸν ἐγκρατῆ καὶ τὸν ἀκρατῆ πλείστη ἀμφισβήτησίς ἐστιν. ἐναντίας γὰρ ὁρμὰς ἔχων αὐτὸς ἕκαστος αὑτῷ πράττει· ὥσθ' ὅ, τ' ἐγκρατής, βίᾳ (φασὶν) ἀφέλκει αὑτὸν ἀπὸ τῶν ἡδέων ἐπιθυμιῶν· ἀλγεῖ γὰρ ἀφέλκων πρὸς ἀντιτείνουσαν ὄρεξιν· ὅ, τ' ἀκρατὴς βίᾳ παρὰ τὸν λογισμόν. ἧττον δὲ δοκεῖ λυπεῖσθαι. ἡ γὰρ ἐπιθυμία, τοῦ ἡδέος, ᾗ ἀκολουθεῖ χαί-
D ρων. ὥσθ' ὁ ἀκρατὴς μᾶλλον ἑκὼν καὶ οὐ βίᾳ, ὅτι οὐ λυπηρῶς. ἡ δὲ πειθὼ τῇ βίᾳ καὶ ἀνάγκῃ ἀντιτίθεται. ὁ δ' ἐγκρατής, ἐφ' ἃ πέπεισται, ἄγει, καὶ πορεύεται οὐ βίᾳ, ἀλλ' ἑκών. ἡ δ' ἐπιθυμία οὐ πείσασα ἄγει· οὐ γὰρ μετέχει λόγου. ὅτι μὲν οὖν δοκοῦσιν οὗτοι μόνοι βίᾳ καὶ ἄκοντες ποιεῖν, καὶ διὰ τίνα αἰτίαν, ὅτι καθ' ὁμοιότητά τινα τοῦ βίᾳ, καθ' ἣν καὶ ἐπὶ τῶν ἀψύχων λέγομεν, εἴρηται. οὐ μὴν ἀλλ' εἴ τις προσθείη τὸ ἐν τῷ διορισμῷ προσκείμενον κἀκεῖ, λύεται τὸ λεχθέν. ὅταν μὲν γάρ τι τῶν ἔξωθεν παρὰ τὴν ἐν αὐτῷ ὁρμὴν κινῇ ἢ ἠρεμίζῃ, βίᾳ φαμέν. ὅταν δὲ μή, οὐ βίᾳ. ἐν δὲ τῷ ἐγκρατεῖ καὶ ἀκρατεῖ ἤδε καθ' αὑτὸν ὁρμὴ ἐνοῦσα ἄγει. ἄμφω γὰρ ἔχει· ὥστ' οὐ βίᾳ οὐδέτερος, ἀλλ' ἑκὼν διά γε ταῦτα πράττοι ἄν, οὐδ' ἀναγκαζόμενος. τὴν γὰρ ἔξωθεν ἀρχήν, τὴν παρὰ τὴν ὁρμὴν ἢ ἐμποδίζουσαν ἢ κινοῦσαν, ἀνάγκην λέγομεν, ὥσπερ εἴ τις λαβὼν τὴν χεῖρα τύπτοι τινὰ ἀντιτείνοντος καὶ τῷ βούλεσθαι, καὶ τῷ ἐπιθυμεῖν. ὅταν δ' ἔσωθεν ἡ ἀρχή, οὐ βίᾳ· ἐπεὶ καὶ ἡδονὴ καὶ λύπη ἐν ἀμφοτέροις ἔνεστι. καὶ γὰρ ὁ ἐγκρατευόμενος λυπεῖται, παρὰ τὴν ἐπιθυμίαν πράττων ἤδη, καὶ χαίρει τὴν ἀπ' ἐλπίδος ἡδονήν, ὅτι ὕστερον ὠφεληθήσεται, ἢ καὶ ἤδη ὠφελεῖται ὑγιαίνων. καὶ ὁ ἀκρατής, χαίρει μὲν τυγχάνων ἀκρατευόμενος οὗ ἐπιθυμεῖ,

λυπεῖται δὲ τὴν ἀπ' ἐλπίδος λύπην. οἴεται γὰρ κακὸν πράξειν. ὥστε τὸ μὲν βίᾳ ἑκάτερον φάναι ποιεῖν, ἔχει λόγον. καὶ διὰ τὴν ὄρεξιν, καὶ διὰ τὸν λογισμὸν ἑκάτερον ἄκοντα ποτὲ πράττειν. κεχωρισμένα γὰρ ὄντα ἑκάτερα, ἐκκρούεται ὑπ' ἀλλήλων. ὅθεν καὶ ἐπὶ τὴν ὅλην μεταφέρουσι ψυχὴν, ὅτι τῶν ἐν ψυχῇ τι τοιοῦτον ὁρῶσιν. ἐπὶ μὲν οὖν τῶν μορίων ἐνδέχεται τοῦτο λέγειν· ἡ δ' ὅλη ἑκοῦσα ψυχὴ καὶ τοῦ ἀκρατοῦς καὶ τοῦ ἐγκρατοῦς, πράττει, βίᾳ δ' οὐδέτερος, ἀλλὰ τῶν ἐν ἐκείνοις τι, ἐπεὶ καὶ φύσει ἀμφότερα ἔχομεν. * καὶ γὰρ ὁ λόγος φύσει ἄρχων· ὅτι ἐωμένης τῆς γενέσεως καὶ μὴ πηρωθείσης, ἐνέσται καὶ ἡ ἐπιθυμία, ὅτι εὐθὺς ἐκ γενετῆς ἀκολουθεῖ καὶ ἔνεστι. σχεδὸν δὲ τούτοις δυσὶ τὸ φύσει διορίζομεν, τῷ τε ὅσα εὐθὺς γενομένοις ἀκολουθεῖ πᾶσι, καὶ ὅσα ἐωμένης τῆς γενέσεως εὐθυπορεῖν, γίνεται ἡμῖν, οἷον πολιὰ καὶ γῆρας, καὶ τἄλλα τὰ τοιαῦτα. ὥστε μὴ κατὰ φύσιν ἑκάτερος πράττει· ἁπλῶς δὲ κατὰ φύσιν ἑκάτερος, οὐ τὴν αὐτήν. αἱ μὲν οὖν περὶ τὸν ἐγκρατῆ καὶ ἀκρατῆ ἀπορίαι, περὶ τοῦ βίᾳ πράττειν, ἢ ἀμφοτέρους, ἢ τὸν ἕτερον. ὥστε ἢ μὴ ἑκόντας, ἢ ἅμα βίᾳ καὶ ἄκοντας· εἰ δὲ τὸ βίᾳ ἑκούσιον, ἅμα ἑκόντας καὶ ἄκοντας πράττειν· σχεδὸν δὲ ἐκ τῶν εἰρημένων δῆλον ἡμῖν ὡς ἀπαντητέον. λέγονται δὲ κατὰ ἄλλον τρόπον βίᾳ καὶ ἀναγκασθέντες πρᾶξαι, οὐ διαφωνοῦντος τοῦ λόγου καὶ τῆς ὀρέξεως, ὅταν πράττωσιν ὃ καὶ λυπηρὸν καὶ φαῦλον ὑπολαμβάνουσιν· ἀλλ' ἂν μὴ τοῦτο πράττωσι, πληγαὶ ἢ θάνατοι ὦσι. ταῦτα γάρ φασιν ἀναγκασθέντες πρᾶξαι, ἢ οὔ. ἀλλὰ πάντες ποιοῦσιν αὐτὸ τοῦτο. ἔξεστι γὰρ μὴ ποιεῖν, ἀλλ' ἐκεῖνο ὑπομεῖναι τὸ πάθος. ἔτι ἴσως τούτων τὰ μὲν φαίη τις ἄν, τὰ δ' οὔ. ὅσα μὲν γὰρ ἐφ' ἑαυτῷ τῶν τοιούτων μὴ ὑπάρξαι ἢ ὑπάρξαι * δεῖ, ὅσα πράττει ἃ μὴ βούλεται, ἑκὼν πράττει, καὶ οὐ βίᾳ· ὅσα δὲ μὴ ἐφ' αὐτῷ, τῶν τοιούτων βίᾳ πως, οὐ μέντοι γ' ἁπλῶς, ὅτι οὐκ αὐτὸ τοῦτο προαιρεῖται ὃ πράττει, ἀλλ' οὗ ἕνεκα, ἐπεὶ καὶ ἐν τούτοις ἐστί τις διαφορά. εἰ γὰρ ἵνα μὴ λάβῃ * ψηλαφῶν, ἀποκτείνῃ, γελοῖος ἂν εἴη, εἰ λέγοι ὅτι βίᾳ καὶ ἀναγκαζόμενος. ἀλλὰ δεῖ μεῖζον κακὸν καὶ λυπηρότερον εἶναι, ὃ πείσεται μὴ ποιήσας· οὕτω γὰρ ἀναγκαζόμενος, καὶ μὴ βίᾳ πράξει, ἢ οὐ φύσει, ὅταν κακὸν ἀγαθοῦ ἕνεκα, ἢ μείζονος κακοῦ ἀπολύσεως πράττῃ, καὶ ἄκων γε· οὐ γὰρ ἐφ' αὐτῷ ταῦτα. διὸ καὶ τὸν ἔρωτα πολλοὶ ἀκούσιον τιθέασι, καὶ θυμοὺς ἐνίους καὶ τὰ φυσικά· ὅτι ἰσχυρὰ καὶ ὑπὲρ τὴν φύσιν, καὶ συγγνώμην ἔχομεν ὡς πεφυκότα βιάζεσθαι τὴν φύσιν. καὶ μᾶλλον ἂν δόξειε βίᾳ καὶ ἄκων πράττειν, ἵνα μὴ ἀλγῇ ἰσχυρῶς, ἢ ἵνα μὴ ἠρέμα, καὶ ὅλως ἵνα μὴ χαίρῃ. τὸ γὰρ ἐφ' αὐτῷ, εἰς ὃ ἀνάγεται ὅλον, τοῦτό ἐστιν, ὃ ἡ αὐτοῦ φύσις οἵα τε φέρειν· ὃ δὲ μὴ οἵα τε, μηδ' ἔστι τῆς ἐκείνου φύσει ὀρέξεως ἢ λογισμοῦ, οὐκ ἐφ' αὐτῷ. διὸ καὶ τοὺς ἐνθουσιῶντας, καὶ προλέγοντας, καίπερ διανοίας ἔργον ποιοῦντας, ὅμως οὔ φαμεν ἐφ' αὐτοῖς εἶναι, οὔτ' εἰπεῖν ἃ εἶπον, οὔτε πρᾶξαι ἃ ἔπραξαν. ἀλλὰ μὴν οὐδὲ δι' ἐπιθυμίαν· ὥστε καὶ διάνοιαί τινες καὶ πάθη οὐκ ἐφ' ἡμῖν εἰσιν, ἢ πράξεις αἱ κατὰ τὰς τοιαύτας διανοίας καὶ λογισμούς. ἀλλ' ὥσπερ Φιλόλαος ἔφη, εἶναί τινας λόγους κρείττους ἡμῶν·

Totum lucum ſic diſtinximus qui antè perturbatiſſimè edebatur. Interpres quæ in eius verſ. his incluſa ſunt notis [ ] non verterat.

x. δεῖ, Sanè δεῖ, ferri nō poteſt: eſtque ſuſpectus locus.

Suſpecta vox, niſi ſic locum accipias, Nā ſi quis aliū metuēs, ne rei quam contriſtabat, furtū faceret, occiderit.

A te optata; ſed & dolore afficitur, quippe qui metuat neceſſariò, propter conſcientiam malè facti. Itaque dicere, vi vtrumque agere, à ratione non eſt alienum; vterque enim, ſi ſpectes in altero appetitum, in altero rationem, agit inuitus. Nam cùm diuerſa ſint hæc duo, alterū ab altero extruditur. Quoniam autem in aliqua animi parte id manifeſtò cōtingit; ſolet id ad totum animum transferri. Atqui de partibus quidem eius dici id poteſt: cæterùm animus totus tam incontinentis quàm continentis, ſponte ſua agit; vi verò neuter: ſed aliquid tantùm quod ipſis ineſt: vtrumque autem eorum *quæ pugnent inuicem*, à natura habemus. Nam & ratio naturâ nobis ineſt ad imperandum: ſi enim aliquē ita
B vt natus eſt, eſſe ſiueris, modò debilis aut mutilus nulla ſui parte fiat, inerit ei ratio, & cupiditas: ſtatim enim vt editus eſt aliquis in lucem, eum comitatur, eique ineſt. Atque his ferè duobus à natura quippiā ineſſe determinamus: eo ſcilicet quod ſtatim à natiuitate ineſt, & quod generatione exiſtente facilè conſequimur, vt ſenectus, canities, ac alia id genus. Itaque non ſecundùm naturam facit alteruter, ſed ſecundùm naturam ſimpliciter: ſed nō eandem. Quæſtionibus igitur de temperante intēperanteque, vtrùm vi & non volens agat alter, aut
C vterque, aut vi ſimul, inuitique ambo: & ſi vis voluntaria ſit, nū volentes ſimul, nolenteſque agant, ex dictis hactenus occurrendum. Verùm & aliter vi coactique agere dicuntur, non diſſentientibus inter ſe mutuò ratione & cupiditate, quando ſcilicet id faciunt, quod moleſtum quidem & friuolum iudicant: ſed neglectum, damnum aut mortem inferat: hæc enim omnes aut coactos facere aiunt, aut non. Faciunt autem omnes: nam omittere quidem licet, ſed ferendum incommodum. Verùm ex his alia quidem violenta, alia verò non violenta fortè quis dixerit. Quæcumque enim eorum, per quæ vel facere, vel non facere, penes ipſum eſt, etiamſi non volens facit, tamen & facere ſponte dicitur, & non vi: quæ verò penes ipſum non ſunt, vi quodammodo, ſed non ſimpliciter fieri dicuntur; eò quòd non illud i-
D pſum eligit, ſed alicuius gratia agit. Verùm in his eſt quoddam diſcrimen. Nam ridiculus fuerit, ſi vt contactus quis vitaret, occidiſſet alterum, vi ſe id coactúmque feciſſe dicat: maius enim acerbiúſque malum oportet non facienti propoſitum ſit. Sic enim coactus, & non vi faciet, ſcilicet quando malum boni gratia, vel ob maioris mali repulſionem agit, ídque inuitus. Neque enim penes ipſum hæc ſunt: quocirca & amorem, & iras quaſdam, & naturalia nonnulla inter inuoluntaria connumerant, quia violenta nimis, & ſupra naturam ſunt. Vnde & veniam merentur, eo quòd vi cogere naturam ſoleant. Sed & magis vi inuitéque facere videtur, qui facit, ne vehementiùs aut leuiter do-
E leat, vel etiam ne gaudeat. Nam ad ipſam refertur vniuerſum, quod ferendo natura eſt. Verùm quæ neque naturalis cupiditatis, nec rationis ſunt, non debent penes ipſum eſſe cenſeri: quamobrē phanatici, & qui futura prędicunt, quālibet intellectus opus faciunt, non tamen id penes ipſos eſſe aſſeueramus, neque vt faciāt quæ fecerunt, neque vt dicant quæ dixerunt. Sed & nec per cupiditatem. Itaq; & intellectus qoidā affectúſque, aut actiones ſecundū eiuſmodi rationes, & intelligentias, in noſtra poteſtate non ſunt. Sed quemadmodum Philolaus inquit, rationes quædam ſunt nobis potentiores:

Ergo voluntariorum ac inuoluntariorum conſideratio, eorum quæ vi eueniunt, tractatui iungenda eſt; atque hæc ita ſint inter ſeſe diſtincta. Nam qui ſpontaneum maximè interpellant, ad id ſe coactos dicunt, vt in eam animi ſententiam venirent.

A * ὡς τὸ ἑκούσιον καὶ ἀκούσιον, καὶ περὶ τὸ βίᾳ ἤδη σκέψασθαι. τοῦτο μὲν οὕτω διῃρήσθω. οἱ γὰρ μάλιστ' ἐμποδίζοντες τὸ ἑκούσιον, ὡς βίᾳ πράττοντες, ἀλλ' ἑκόντες. γρ. ὡς δὲ ἑκ. ... ἐγὼ δοκεῖν.

CAPVT IX.

Voluntarium, eorum eſſe docet, quæ iuxta intellectum fiunt: De duplici item ſciendi modo.

ET quia finem id iam habet, & voluntarium, nec cupiditate nec electione terminatum eſt, reliquum eſt vt ea quæ iuxta intellectum fiunt, determinentur. Videtur autem inuoluntario cõtrarium eſſe voluntarium, &, quod cuiuſque gratia ſciens quis facit. Interdum enim nouit quòd pater ſit, nõ tamen quòd occidat, ſed ſeruet potius: vt Peliades, petebãt quidem poculum, ſed vt amatorium, & vino plenum: id verò venenum erat. Ignorans autem quem, cui, & quid, ex ignorantia, non per accidens agere dicitur. Quod autem ab ignorante tali fit, inuoluntarium eſt; ergo voluntarium contrarium eſt. Quæ igitur penes ipſum ſunt, vt facere omittat, facit non ignorans, & per ſe, ea vtique voluntaria ſunt, & voluntarium id ipſum eſt; quæ verò ignorans, ex eo quòd ignorat, ea inuitus facit. Porrò quia ſcire & intelligere bifariàm capiuntur, vel vt habeatur, vel vt vſurpetur ſcientia, qui habens non vtitur, interdum ignorans meritò dicitur, interdum verò nequaquam, velvt ſi per negligentiam nõ vtitur. Similiter & is vituperetur, qui vel facilium vel neceſſariorum peritiam, & per negligentiam aut dolorem aliquem, voluptatémque non veſtiget. Hæc loco huic inſerenda videbantur. De voluntario igitur & inuoluntario hoc modo determinatum ſit.

ΚΕΦΑΛ. ϛ'.

Ὅτι τῇ διανοίᾳ τὸ ἑκούσιον ὥρισται· καὶ ὅτι τὸ εἰδέναι καὶ ἐπίστασθαι διττόν.

B ἘΠειδὴ τοῦτ' ἔχει τὸ τέλος, καὶ οὔτε τῇ ὀρέξει, οὔτε τῇ προαιρέσει τὸ ἑκούσιον ὥρισται, λοιπὸν δὴ ὁρίσασθαι τὸ κατὰ διάνοιαν. δοκεῖ δὴ ἐναντίον εἶναι τὸ ἑκούσιον τῷ ἀκουσίῳ, καὶ τὸ εἰδότα, ἢ ὅ, ἢ οὗ ἕνεκα. ἐνίοτε γὰρ οἶδε μὲν ὅτι πατὴρ, ἀλλ' οὐχ ἵνα ἀποκτείνῃ, ἀλλ' ἵνα σώσῃ, ὥσπερ αἱ Πελιάδες ἤπουν ·. ὡς ὅτι] μὲν πόμα, ἀλλ' ὡς φίλτρον καὶ οἶνον· τὸ δ' ἦν κώνειον. τῷ δ' ἀγνοοῦντι καὶ ὅν, καὶ ᾧ, καὶ ὅ, δι' ἄγνοιαν, μὴ κατὰ συμβεβηκός· τὸ δὲ δι' ἄγνοιαν, καὶ ὅ, καὶ ᾧ, καὶ ὅν, ἀκούσιον. τὸ ἐναντίον ἄρα ἑκούσιον. ὅσα μὲν οὖν ἐφ' ἑαυτῷ ὂν μὴ πράττειν, πράττει μὴ ἀγνοῶν. καὶ δι' αὐτὸν, ἑκούσια ταῦτ' ἀνάγκη εἶναι, καὶ τὸ ἑκούσιον τοῦτ' ἐστίν· ὅσα δ' ἀγνοῶν, καὶ διὰ τὸ ἀγνοεῖν, ἄκων. ἐπεὶ δὲ τὸ ἐπίστασθαι καὶ τὸ εἰδέναι διττὸν, ἓν μὲν τὸ ἔχειν, C ἓν δὲ τὸ χρῆσθαι τῇ ἐπιστήμῃ, ὁ ἔχων, μὴ χρώμενος δὲ, ἔστι μὲν ὡς δικαίως ἀγνοῶν λέγοιτ'· ἔστι δ' ὡς οὐ δικαίως. οἷον εἰ δι' ἀμέλειαν μὴ ἐχρῆτο. ὁμοίως δὲ καὶ μὴ ἔχων τις ψέγοιτο ἄν, εἰ ὃ ῥᾴδιον ἢ ἀναγκαῖον ἦν, μὴ ἔχει δι' ἀμέλειαν ἢ ἡδονὴν ἢ λύπην. ταῦτ' οὖν προσδιοριστέον. περὶ μὲν οὖν τοῦ ἑκουσίου καὶ ἀκουσίου διωρίσθω τοῦτον τὸν τρόπον. Nic. l. 3. c.

CAPVT X.

Docet delectum ex opinione & voluntate coniunctis conſtare.

DE electione verò deinceps dicemus, expoſitis primùm nonnullis quæſtionibus. Ambigat enim fortaſſe quis, in quo genere oriantur, tum in quali conſtituenda ſint, aut, eadémne aut diuerſa ſint voluntarium & inuoluntarium. Maximè verò quidam aſſeuerant, & quærenti etiam ita fortè videri queat, electionem ex duobus his alterum eſſe, ſcilicet aut opinionem, aut appetitum: vtraque enim conſectanea videntur. Verùm appetitum non eſſe; patet ex eo quòd tum aut voluntatem, aut cupiditatem, aut iram eſſe neceſſum ſit: nemo quippe niſi horum aliquid patiens appetit. Ita porrò cupiditáſque, etiam feris ineſt, electio verò nequaquam; & tamen quibus hæc ambo inſunt, multa abſque ira cupiditatéque eligunt; ſed dum paſſionibus adſtringuntur, non eligunt, ſed tolerant. Præterea, cupiditati iræque ſemper dolor iungitur; multa verò nos abſque dolore eligimus. Voluntas inſuper & electio idem non ſunt; volunt enim interdum etiam ea homines, quę impoſſibilia norunt, vt omnibus hominibus imperare, immortalem eſſe, id quod nemo ſciens impoſſibile elegerit; & in vniuerſum, quæ & ſi non per ſe, ſed ſibi tamen impoſſibilia vel factu, vel omiſſu norit; vnde manifeſtum, electionem eſſe totum penes nos ſitarum.

ΚΕΦΑΛ. ι'.

Ὅτι οὔτε δόξα οὔτε βούλησίς ἐστι προαίρεσις, ἀλλ' ὡς ἑκάτερον.

D ΠΕρὶ δὲ προαιρέσεως μετὰ τοῦτο λέγωμεν, διαπορήσαντες πρῶτον τῷ λόγῳ περὶ αὐτῆς. διστάσειε γὰρ ἄν τις ἐν ᾧ γένει πέφυκε, καὶ ἐν ποίῳ θεῖναι αὐτὴν χρή, καὶ πότερον οὐ ταὐτὸ τὸ ἑκούσιον καὶ τὸ προαιρετὸν, ἢ ταὐτά ἐστι· μάλιστα δὲ λέγεται παρά τινων,* καὶ ζητοῦντι ταῦτ' ·. δόξειε δ' ἂν δυοῖν εἶναι θάτερον ἡ προαίρεσις, ἤτοι δόξα, ἢ ὄρεξις· ἀμφότερα γὰρ φαίνεται παρακολουθοῦντα. ὅτι μὲν οὖν οὐκ ἔστιν ὄρεξις, φανερόν. ἢ γὰρ βούλησις ἂν εἴη, ἢ ἐπιθυμία, ἢ θυμός· οὐδεὶς γὰρ ὀρέγεται μηδὲν πεπονθὼς E τούτων. θυμὸς μὲν οὖν καὶ ἐπιθυμία καὶ τοῖς θηρίοις ὑπάρχει, προαίρεσις δ' οὔ. ἔτι δὲ καὶ οἷς ὑπάρχει ἄμφω ταῦτα, πολλὰ καὶ ἄνευ θυμοῦ καὶ ἐπιθυμίας προαιροῦνται, καὶ ἐν τοῖς πάθεσιν ὄντες οὐ προαιροῦνται, ἀλλὰ καρτεροῦσιν. ἔτι ἐπιθυμία μὲν καὶ θυμὸς ἀεὶ μετὰ λύπης· προαιρούμεθα δὲ πολλὰ καὶ ἄνευ λύπης. ἀλλὰ μὴν οὐδὲ βούλησις καὶ προαίρεσις ταὐτόν. βούλονται μὲν γὰρ ἔνια καὶ τῶν ἀδυνάτων εἰδότες, οἷον βασιλεύειν τε πάντων ἀνθρώπων, καὶ ἀθάνατοι εἶναι, προαιρεῖται δ' οὐδεὶς μὴ ἀγνοῶν ὅτι ἀδύνατον· οὐδ' ὅλως ὃ δυνατὸν μέν, μὴ ἐφ' αὑτῷ δ' οἴεται πρᾶξαι ἢ μὴ πρᾶξαι. ὥστε τοῦτο μὲν φανερὸν, ὅτι ἀνάγκη τὸ προαιρετὸν τῶν ἐφ' αὑτῷ τι εἶναι·

Nic. l. 3. c. 4.
Mag. l. 1. c. 18.

Interpr. ἐζητοῦσι δόξειεν ἂν ...

A ὁμοίως δὲ δῆλον ὅτι οὐδὲ δόξα, οὐδ᾽ ἁπλῶς εἴ τις οἴεταί τι. τῶν γὰρ ἐφ᾽ αὑτῷ τι εἶναι, ὃ προαιρετόν. δοξάζομεν δὲ πολλὰ καὶ τῶν οὐκ ὄντων ἐφ᾽ ἡμῖν, οἷον τὴν διάμετρον σύμμετρον. ἔτι οὐκ ἔστι προαίρεσις ἀληθὴς ἢ ψευδής. * οὐδὲ δὴ ἡ τῶν ἐφ᾽ αὑτῷ ὄντων πρακτῶν δόξα ἢ τυγχάνομεν οἰόμενοι δεῖν τι πράττειν ἢ ἀπρακτεῖν. κοινὸν δὲ περὶ δόξης τοῦτο καὶ βουλήσεως· οὐδεὶς γὰρ τέλος οὐδὲν προαιρεῖται, ἀλλὰ τὰ πρὸς τὸ τέλος· λέγω δὲ οἷον οὐδεὶς ὑγιαίνειν προαιρεῖται, ἀλλὰ περιπατεῖν ἢ καθῆσθαι τοῦ ὑγιαίνειν ἕνεκα· οὐδ᾽ εὐδαιμονεῖν, ἀλλὰ χρηματίζεσθαι ἢ κινδυνεύειν τοῦ εὐδαιμονεῖν ἕνεκα· καὶ ὅλως δηλοῖ ἀεὶ προαιρούμενος τί τε, καὶ τίνος ἕνεκα προαιρεῖται. B ἔστι δὲ τὸ μὲν τίνος, οὗ ἕνεκα προαιρεῖται ἄλλο· τὸ δὲ τί, ὃ προαιρεῖται ἕνεκα ἄλλου. βούλεται δέ γε μάλιστα τὸ τέλος, καὶ δοξάζειν δεῖ καὶ ὑγιαίνειν καὶ εὖ πράττειν. ὥστε φανερὸν διὰ τούτων, ὅτι ἄλλο καὶ δόξης καὶ βουλήσεως. βούλεσθαι μὲν καὶ δόξα μάλιστα τοῦ τέλους· προαίρεσις δ᾽ οὐκ ἔστιν. ὅτι μὲν οὖν οὐκ ἔστιν οὔτε βούλησις οὔτε δόξα, οὐδ᾽ ὑπόληψις ἁπλῶς ἡ προαίρεσις· τί δὲ διαφέρει τούτων, καὶ πῶς ἔχει πρὸς τὸ ἑκούσιον. ἅμα δὲ δῆλον ἔσται, καὶ τί ἐστι προαίρεσις. ἔστι δὴ τῶν δυνατῶν καὶ εἶναι καὶ μή, τὰ μὲν τοιαῦτα, ὥστε ἐνδέχεσθαι βουλεύσασθαι περὶ αὐτῶν· περὶ ἐνίων δ᾽ οὐκ ἐνδέχεται, τὰ μὲν γὰρ δυνατά ἐστι καὶ εἶναι C καὶ μὴ εἶναι· ἀλλ᾽ οὐκ ἐφ᾽ ἡμῖν αὐτῶν ἡ γένεσίς ἐστιν, ἀλλὰ τὰ μὲν διὰ φύσιν, τὰ δὲ δι᾽ ἄλλας αἰτίας γίνεται· περὶ ὧν οὐδεὶς ἂν ἐγχειρήσειε βουλεύεσθαι μὴ ἀγνοῶν· περὶ ὧν δ᾽ ἐνδέχεται μὴ μόνον τὸ εἶναι καὶ μή, ἀλλὰ καὶ τὸ βουλεύσασθαι τοῖς ἀνθρώποις· ταῦτα δ᾽ ἐστὶν ὅσα ἐφ᾽ ἡμῖν ἐστι πρᾶξαι ἢ μὴ πρᾶξαι. διὸ οὐ βουλευόμεθα περὶ τῶν ἐν Ἰνδοῖς, οὐδὲ πῶς ἂν ὁ κύκλος τετραγωνισθείη· τὰ μὲν γὰρ οὐκ ἐφ᾽ ἡμῖν· τὸ δ᾽ ὅλως οὐ πρακτόν· ἀλλ᾽ οὐδὲ περὶ τῶν ἐν ἡμῖν πρακτῶν περὶ ἁπάντων. καὶ δῆλον ἔτι οὐδὲ δόξα ἁπλῶς ἡ προαίρεσίς ἐστιν. τὰ δὲ προαιρετὰ καὶ πρακτά, τῶν ἐφ᾽ ἡμῖν ὄντων ἐστί. διὸ καὶ ἀπορήσειεν ἄν τις, D τί δή ποθ᾽ οἱ μὲν ἰατροὶ βουλεύονται περὶ ὧν ἔχουσι τὴν ἐπιστήμην, οἱ δὲ γραμματικοὶ οὔ; αἴτιον δ᾽ ὅτι διχῇ γινομένης τῆς ἁμαρτίας, (ἢ γὰρ λογιζόμενοι ἁμαρτάνομεν, ἢ κατὰ τὴν αἴσθησιν αὐτὸ δρῶντες,) ἐν μὲν τῇ ἰατρικῇ ἀμφοτέρως ἐνδέχεται ἁμαρτεῖν, ἐν δὲ τῇ γραμματικῇ κατὰ τὴν αἴσθησιν καὶ πρᾶξιν, ἧς ἂν σκοπῶσιν, εἰς ἄπειρον ἥξουσιν. ἐπεὶ οὖν οὔτε δόξα οὔτε βούλησίς ἐστι προαίρεσις, ἐστὶν ὡς ἑκάτερον, οὐδ᾽ ἄμφω. ἐξαίφνης γὰρ προαιρεῖται μὲν οὐδείς. δοκεῖ δὲ πράττειν καὶ βούλεται. ὡς δὲ ἐξ ἀμφοῖν ἄρα. ἄμφω γὰρ ὑπάρχει τῷ προαιρουμένῳ ταῦτα. ἀλλὰ πῶς, ἐκ τούτων σκεπτέον. δηλοῖ δέ πως καὶ τὸ ὄνομα αὐτό. * ἡ γὰρ προαίρεσις μέν ἐστιν, οὐχ ἁπλῶς δέ, ἀλλ᾽ ἑτέρου πρὸς ἕτερον· τοῦτο δὲ οὐχ οἷόν τε ἄνευ σκέψεως καὶ βουλῆς. διὸ ἐκ δόξης βουλευτικῆς ἐστιν ἡ προαίρεσις. περὶ μὲν δὴ τοῦ τέλους οὐδεὶς βουλεύεται, ἀλλὰ τοῦτο κεῖται πᾶσι, περὶ δὲ τῶν εἰς τοῦτο τεινόντων, πότερον τόδε ἢ τόδε συντείνει, * ἢ δὲ δοκιμασίου τοῦτο πῶς ἔσται. βουλευόμεθα δὲ πάντας τοῦτο, ἕως ἂν εἰς ἡμᾶς ἀναγάγωμεν τῆς γενέσεως τὴν ἀρχήν. εἰ δὲ προαιρεῖται μὲν μηδείς, μὴ προσκευασάμενος μηδὲ βουλευσάμενος, ἢ χεῖρον ἢ βέλτιον· * βούλεται δ᾽ ὅσα ἐφ᾽ ἡμῖν ἐστὶ τῶν δυνατῶν εἶναι, * καὶ μὴ τῶν πρὸς τὸ τέλος, δῆλον ὅτι ἡ προαίρεσις μέν ἐστιν ὄρεξις τῶν ἐφ᾽ αὑτῷ βουλευτική.

Int. οὐδὲ δὴ ἡ τῶν ἐφ᾽ αὑτῷ ὄντων πρακτῶν δόξα ἢ τυχ.

Lego, ἡ γὰρ προαίρεσις αἵρεσις μέν ἐστιν, οὐχ ἁπλῶς δέ, ἀλλ᾽ ἑτέρου πρὸ ἑτέρου. Vide Nic. l. 3. c. 4. in fine. & Mag. l. 1. c. 18.

Lege, ἢ διὰ ποίου τοῦτο πῶς ἔσται. aut vbi aliquod eſt conſtitutum, qua ratione ſpectet id queat.

Lego, βουλεύεται & illa, & μὴ τῶν πρὸς τὸ τέλος, mé[illegible] a non carent.

A Similiter clarum, nec opinionem eſſe, neque ſimpliciter, ſi quis aliquid putet, cùm eligibile eiuſmodi quid ſit, quod viribus noſtris paretur. Multa verò opinione concipiunt, quæ penes nós nõ ſunt, vt diametrum commenſurabilem. Porrò nec vera eſt, nec falſa electio, ſed & nec rerum penes nos ſitarum opinio, qua faciendum aliquid vel non faciendum arbitramur. Commune verò id eſt, de opinione, & voluntate. Nemo enim finem, ſed ea quæ fini conſequendo conferunt, eligit; quemadmodum nemo ſanum eſſe, ſed ambulare, ſedere, ſanitatis gratia. Neque felicitate potiri quiſpiam eligit, ſed quæſtus ſtudium, & periclitationes felicitatis adipiſcendæ gratia. Et in vniuerſum decla- B rat ſemper eligens, quid cuiuſve gratia eligat: eſt enim aliud id cuius gratia, & quod gratia alterius eligit. Vult autem maximè finem, vt in pretio, & ſanum eſſe, feliciter beatéque viuere. Itaque patet, aliam & opinionis & voluntatis rationem eſſe. Voluntas enim & opinio maximè finem ſpectant, quod non facit electio. Ergo electionem patet, nec voluntatem, nec opinionem, nec ſimpliciter vllam animi perceptionem eſſe: quo ſimul elucet, & quid ſit, quídve ab ijs differat, ac vt ſe ad voluntarium habeat. Porrò poſſibiliũ eſſe, aut non eſſe, alia eiuſmodi ſunt, vt de ijs ſuſcipiatur deliberatio, alia verò vt non ſuſcipiatur. quorum enim generatio penes nos non eſt, etiam ſi fieri, non C fieri, poſſint: ſed quæ vel natura, vel alijs ex cauſis fiunt, de ijs ſciens nemo conſultare inſtituat. Verùm quæ non tantùm fieri, non fieri, poſſunt, ſed in conſultationem etiam venire ſolent, ea ſunt, quæ pro arbitrio facere, non facere, poſſumus: quapropter non de remotis apud Indos, nec de circuli quadratura deliberamus: nam illa ad nos non ſpectant, hoc verò fieri nequit. Sed & nec de omnibus quæ à nobis queant fieri. Vnde manifeſtum, nec opinione ſimpliciter electionem eſſe, eligibilia verò etiam agibilia, rerum ſcilicet penes nos exiſtentiũ. Proinde miretur fortè quis, quo pacto medici, quæ ſcientia complectuntur, in deliberationem ponant, cùm id non faciat grammaticus. Ratio eius ex eo D conſtat, quòd aut ratiocinando, aut ſenſu error omnis cõmittatur, quorum vtrumque in medicina contingit, in grammaticis verò iuxta ſenſum, & actionem, quam ſpectant, in infinitũ progrediuntur. Quoniam igitur neque opinio, neque voluntas eſt electio, eſt certè velut vtrumque, & non ambo. Ex improuiſo.n. nemo eligit, ſed cùm faciendum videtur, conſpirátque voluntas: quæ cùm ambo eligenti inſint, vtroque conſtabit electio. Cõſiderandum autem, quomodo inſint hæc, ídque ex ipſo nomine primùm. Nam electio non ſimpliciter eſt, ſed alterius ad alterum. Vnde conſiderationem conſiliumque requirit: & proinde ex opinione conſultatiua conſtituetur. Neque enim de fine qui rebus omnibus quidam propoſitus eſt, ſed de ijs quæ ad finem, ſuſcipitur conſultatio. Id verò omnes conſultamus, donec ad nos transtulerimus generationis principium. Quòd ſi nemo eligit, niſi re priùs conſultata, expenſáque, melius ſit an deterius, volunt autem quæ poſſibilia nobis ſunt, non quæ ad finem, erit electio, cupiditas rerum penes nos ſitarum deliberatiua.

Enimuero

enimvero omnes, quæ eligimus, eadem volumus, nec tamen quæ volumus, omnia eligimus. Porrò deliberatiuam facultatem voco, cuius principium eſt conſultatio, quæ & concupiſcit id quod vtile decreuerit. Quapropter nec reliquis animantibus, nec omni ætati, aut homini electio ineſt, eò quòd nec conſultare, nec cauſam quare quid eueniat, iudicare queat. Opinationem tamen faciendúmne quippiam ſit, nihil vetat pluribus ineſſe, ſed ratione perſpicere, nequaquam. Animæ enim pars deliberatiua, rationes cauſaſque veſtigat. Nam ſi cuius gratia, vna ex cauſis exiſtit; (nam quare quid, cauſa eſt, & id, cuius gratia quid eſt, aut fit: vt profectionis, facultatum comportatio, quandoquidem eius gratia proficiſcuntur,) conſtat, eos qui propoſito fine carent, conſultationi parum idoneos eſſe. Quapropter cùm quis facit, aut negligit, quæ penes nos ſunt vt faciamus, vel non faciamus, idque non ignoranter, volens vtique, aut facit, aut non facit. Cæterùm multa eiuſmodi citra conſultationem præcogitationémque agimus. Vnde neceſſum, omne eligibile voluntarium eſſe, non autem voluntarium ſtatim eligibile: item quæ ex electione fiunt, omnia voluntaria ſunt, non autem voluntaria omnia iuxta electionem. Similiter ex his manifeſtum, affectiones rectè in voluntarias, inuoluntarias, & conſultatas diſtribui: quæ etſi non ſint accurata, veritatem tamen modo aliquo attingunt: verùm deinceps de his in tractatu de Iuſtis. Electionem igitur nec voluntatem ſimpliciter, nec opinionem eſſe patet, ſed opinionem cum appetitione, quando ex conſultatione concurrunt. Et quia conſultantes omnes gratia alicuius conſultant, & ſcopum habent præfixum certum, quoniam reſpiciunt vtile; de fine quidem nemo deliberat, qui principium eſt, & fundamentum: quemadmodum in contemplatiuis ſcientiis hypotheſes, de quibus breuiter ſub principium, verùm in Analyticis accuratè diſſeruimus. Cæterùm conſideratio de iis quæ ad finem ducunt, partim artificioſa, partim verò inartificialis apud omnes eſt: vt, bellum gerant nécne, his quibus hoc in conſultatione eſt. Obuium autem magis eſt, quapropter id eſt cuius gratia conſultatio exiſtit, vt opes, vt voluptas, aut aliquid aliud huiuſmodi quodcumque finis eſt vice: nam conſulit, quiſquis conſilium capit, vel finem rectène perſpexerit, conſtituerítque: tendit enim eò conſulẽdo, quomodo hic finis in ipſum adducatur, vel quomodo ipſe perduci in finem poſſit. Finis autem ſemper natura bonus eſt, de quo & particulariter conſultant, medicus de remedio adhibendo, dux de caſtrorum metatione, quibus finis propoſitus eſt bonum, id ſcilicet quod ſimpliciter optimum. Verùm quod præter naturam eſt, ex aliqua peruerſitate, non id quidem verè, ſed apparens bonum eſt. Cuius rei cauſa eſt, quòd entium quorumdam vſus, non niſi iis quibus facta natura ſunt, applicari poteſt, vt ſunt viſibilia: neque enim videre licet, quorum viſio non ſit, neque audire, quorum nulla auditio. Sed per ſcientiam etiam ea quorum ſcientia non eſt, poſſunt fieri. Neque enim æqualiter ſanitatis morbique eadem eſt ſcientia, ſed illius quidem, iuxta, huius autem præter naturam. Sic & voluntas ſecundùm quidem naturam boni eſt, præter naturam verò mali: & vult natura quidem bonum: præter naturam verò, & ex mentis quadam euerſione, malum. Verùm cuiuſque

A ἅπαντες γὰρ* βουλόμεθα ἃ καὶ προαιρούμεθα. οὐ μέντοι γε ἃ βουλόμεθα, πάντα προαιρούμεθα. λέγω δὲ βουλευτικὴν, ἧς ἀρχὴ καὶ αἰτία βούλευσίς ἐστι, καὶ ὀρέγεται διὰ τὸ βουλεύσασθαι. διὸ οὔτε ἐν τοῖς ἄλλοις ζώοις ἐστὶν ἡ προαίρεσις, οὔτε ἐν πάσῃ ἡλικίᾳ, οὔτε πάντως ἔχοντος ἀνθρώπου. οὐδὲ γὰρ τὸ βουλεύσασθαι, οὐδ' ὑπόληψις τοῦ διὰ τί, ἀλλὰ δοξάσαι μὲν εἰ ποιητέον ἢ οὐ, οὐδὲν κωλύει πολλοῖς ὑπάρχειν. τὸ δὲ διὰ λογισμοῦ οὐκ ἔτι. ἔστι γὰρ βουλευτικὸν τῆς ψυχῆς τὸ θεωρητικὸν αἰτίας τινός. εἰ γὰρ οὗ ἕνεκα μία τῶν αἰτίων ἐστί (τὸ μὲν γὰρ διὰ

B τί, αἰτία· οὗ δ' ἕνεκά ἐστιν ἢ γίνεταί τι, τοῦτο αἴτιον φαμὲν εἶναι· οἷον τοῦ βαδίζειν ἡ κομιδὴ τῶν χρημάτων, εἰ τούτου ἕνεκα βαδίζει.) διὸ οἷς μηδεὶς κεῖται σκοπὸς, οὐ βουλευτικοί. ὥστ' ἐπεὶ τὸ μὲν ἐφ' αὑτῷ ὂν ἢ πράττειν ἢ μὴ πράττειν, ἐάν τις πράττῃ ἢ ἀπρακτῇ, δι' αὑτὸν καὶ μὴ δι' ἄγνοιαν, ἑκὼν πράττει ἢ ἀπρακτεῖ· πολλὰ δὲ τῶν τοιούτων πράττομεν οὐ βουλευσάμενοι, οὐδὲ προνοήσαντες· ἀνάγκη τὸ μὲν προαιρετὸν, ἅπαν ἑκούσιον εἶναι, τὸ δ' ἑκούσιον μὴ προαιρετόν. καὶ τὰ μὲν κατὰ προαίρεσιν πάντα ἑκούσια εἶναι, τὰ δ' ἀκούσια, μὴ πάντα κατὰ προαίρεσιν. ἅμα δ' ἐκ τούτων φανερὸν

C καὶ ὅτι καλῶς διορίζονται οἱ τῶν παθημάτων τὰ μὲν ἑκούσια, τὰ δ' ἀκούσια, τὰ δ' ἐκ προνοίας νομοθετοῦσιν. εἰ γὰρ καὶ μὴ διακριβοῦσιν, ἀλλ' ἅπτονταί γε πῃ τῆς ἀληθείας. ἀλλὰ περὶ μὲν τούτων ἐροῦμεν ἐν τῇ περὶ τῶν δικαίων ἐπισκέψει. ἡ δὲ προαίρεσις ὅτι οὔτε ἁπλῶς βούλησις, οὔτε δόξα ἐστὶ, δῆλον· ἀλλὰ δόξα τε καὶ ὄρεξις, ὅταν ἐκ τοῦ βουλεύσασθαι συμπερανθῶσιν. ἐπεὶ δὲ βουλεύεται ἀεὶ ὁ βουλευόμενος ἕνεκά τινος, καὶ ἔστι σκοπός τις ἀεὶ τῷ βουλευομένῳ, πρὸς ὃν σκοπεῖ τὸ συμφέρον, περὶ μὲν τοῦ τέλους οὐδεὶς βουλεύεται, ἀλλὰ τοῦτ' ἐστὶν ἀρχὴ καὶ ὑπόθεσις, ὥσπερ ἐν ταῖς

D θεωρητικαῖς ἐπιστήμαις ὑποθέσεις. εἴρηται δὲ περὶ αὐτῶν ἐν μὲν τοῖς ἐν ἀρχῇ βραχέως, ἐν δὲ τοῖς ἀναλυτικοῖς δι' ἀκριβείας. περὶ δὲ τῶν πρὸς τὸ τέλος φερόντων, ἡ σκέψις καὶ μετὰ τέχνης καὶ ἄνευ τέχνης πᾶσίν ἐστιν· οἷον εἰ πολεμῶσιν ἢ μὴ πολεμῶσι, τοῦτο βουλευομένοις. ἐκ προτέρου δὲ μᾶλλον ἔσται τὸ δι' οὗ, τουτέστι τὸ οὗ ἕνεκα· οἷον πλοῦτος ἢ ἡδονὴ, ἤ τι ἄλλο τοιοῦτον ὃ τυγχάνει οὗ ἕνεκα. βουλεύεται γὰρ ὁ βουλευόμενος, εἰ ἀπὸ τοῦ τέλους ἐσκέπται, ὅτι ἐκεῖ συντείνει ὅπως εἰς αὐτὸν ἀγάγῃ, ἢ αὐτὸς δύναται πρὸς τὸ τέλος. τὸ δὲ τέλος ἐστὶ φύσει μὲν ἀεὶ ἀγαθὸν, καὶ περὶ οὗ κατὰ μέρος βουλεύονται· οἷον ἰατρὸς βουλεύ-

E σαιτο ἂν εἰ δῴη φάρμακον, καὶ στρατηγὸς ποῦ * στρατοπεδεύσηται. οἷς ἀγαθὸν τὸ τέλος, τὸ ἁπλῶς ἄριστόν ἐστι. παρὰ φύσιν δὲ καὶ διαστροφὴν, οὐ τὸ ἀγαθὸν, ἀλλὰ τὸ φαινόμενον ἀγαθόν. αἴτιον δ', ὅτι τῶν ὄντων τὰ μὲν οὐκ ἔστιν ἐπ' ἄλλῳ χρήσασθαι, ἢ πρὸς ἃ πέφυκεν, οἷον * ὄψα. οὐ γὰρ οἷόν τ' ἰδεῖν οὗ μή ἐστιν ὄψις, οὐδ' ἀκοῦσαι οὗ μή ἐστιν ἀκοή· ἀλλὰ ἀπὸ ἐπιστήμης ποιῆσαι, καὶ οὗ μή ἐστιν ἡ ἐπιστήμη. οὐ γὰρ ὁμοίως τῆς ὑγιείας ἡ αὐτὴ ἐπιστήμη καὶ νόσου, ἀλλὰ τῆς μὲν κατὰ φύσιν, τῆς δὲ παρὰ φύσιν. ὁμοίως δὲ καὶ ἡ βούλησις, φύσει μὲν τοῦ ἀγαθοῦ ἐστι, παρὰ φύσιν δὲ τοῦ κακοῦ. καὶ βούλεται φύσει μὲν τὸ ἀγαθὸν, παρὰ φύσιν δὲ ° καὶ διαστροφὴν καὶ τὸ κακόν. ἀλλὰ μὴν

ε

Lego βουλόμεθα & iterum mox, ἃ βουλόμεθα.

γ. στρατοπεδεύσηται.

Fort. ὄψις Interpr. [illegible] vel [illegible]. al. [illegible]

γ. ξ κατ' αι

A ἑκάστου γὰρ φθορὰ καὶ διαστροφὴ οὐκ εἰς τὸ τυχὸν, ἀλλ' εἰς τὰ ἐναντία καὶ τὰ μεταξύ. οὐ γάρ ἐστιν ἐκβῆναι ἐκ τούτων, ἐπεὶ καὶ ἡ ἀπάτη οὐκ εἰς τὰ τυχόντα γίνεται, ἀλλ' εἰς τὰ ἐναντία ὅσοις ἐστὶν ἐναντία, καὶ εἰς ταῦτα τῶν ἐναντίων ἃ κατὰ τὴν ἐπιστήμην ἐναντία ἐστίν. ἀνάγκη ἄρα * καὶ τὴν ἀπάτην καὶ τὴν προαίρεσιν ἀπὸ τοῦ μέσου ἐπὶ τὰ ἐναντία γίνεσθαι. ἐναντία δὲ τὸ μέσῳ, καὶ τὸ πλέον καὶ τὸ ἔλαττον. αἴτιον δὲ τὸ ἡδὺ καὶ τὸ λυπηρόν. οὕτω γὰρ ἔχει ὥστε τῇ ψυχῇ φαίνεσθαι τὸ μὲν ἡδὺ, ἀγαθὸν, καὶ τὸ ἥδιον, ἄμεινον· καὶ τὸ λυπηρὸν, κακὸν· καὶ τὸ λυπηρότερον, χεῖρον. ὥστε καὶ ἐκ τούτων δῆλον ὅτι περὶ ἡδονὰς καὶ λύπας ἡ ἀρετὴ καὶ ἡ κακία. περὶ B μὲν γὰρ τὰ προαιρετὰ τυγχάνουσιν οὖσαι. ἡ δὲ προαίρεσις περὶ τὸ ἀγαθὸν, καὶ τὸ κακὸν, καὶ τὰ φαινόμενα. τοιαῦτα δὲ φύσει ἡδονὴ καὶ λύπη. ἀνάγκη τοίνυν ἐπεὶ ἡ ἀρετὴ μὲν ἡ ἠθικὴ, αὐτή τε μεσότης ἐστὶ, καὶ περὶ ἡδονὰς καὶ λύπας πᾶσα· ἡ δὲ κακία ἐν ὑπερβολῇ καὶ ἐλλείψει, καὶ περὶ ταὐτὰ τῇ ἀρετῇ, τὴν ἀρετὴν εἶναι τὴν ἠθικὴν ἕξιν προαιρετικὴν μεσότητος τῆς πρὸς ἡμᾶς ἐν ἡδέσι καὶ λυπηροῖς, καθ' ὅσα ποιός τις λέγεται τὸ ἦθος, ἢ χαίρων, ὁ λυπούμενος. ὁ γὰρ * φιλόγλυκος ἢ φιλόπικρος, οὐ λέγεται ποιός τις τὸ ἦθος.

γρ. καὶ τὴν ἀπ.

γρ. φιλόγλυκυς

A corruptio euerſióque non in quodlibet, ſed in contraria & media competit: hos enim limites tranſgredi non licet. Et quia error non in quælibet, ſed in contraria committitur, quibus contraria ſunt, tum in ea contraria, quæ iuxta ſcientiam opponuntur, neceſſum eſt & errorem & electionem à medio ad contraria ferri. Porrò contraria ſunt, medium, maius, & minus, eo quòd iucundum & triſte ſic habeant, vt ab anima iucundum quidem bonum iudicetur, iucundius verò, melius: & triſte, malum, & triſtius, deterius: vnde patet, circa voluptates & dolores, virtutes vitiáque verſari: circa eligibilia namque conſiſtunt. Electio autem circa bonum, malum, & apparentia, quæ naturâ B ſunt voluptas & dolor, verſatur. Quoniam igitur ipſa virtus moralis, ipſa mediocritas eſt, omniſque circa voluptates & dolores verſatur, vitium autem circa exceſſum & defectum, & ea prorſus, in quibus etiam virtus conſiſtit; neceſſum eſt, virtutem moralem, electiuam eſſe mediocritatis, quo ad nos, in iucundis & triſtibus, iuxta quæ qualis quiſque moribus dicitur, dolens gaudénſve. Dulce namque ſiue amarum diligens, non qualis quidem moribus dicitur.

ΚΕΦΑΛ. ια'.

C Πότερον ἡ ἀρετὴ ἀναμάρτητον ποιεῖ τὴν προαίρεσιν ἢ τὸν λόγον.

Τούτων δὲ διωρισμένων, λέγωμεν πότερον ἡ ἀρετὴ ἀναμάρτητον ποιεῖ τὴν προαίρεσιν καὶ τὸ τέλος ὀρθὸν, οὕτως, ὥστε οὗ ἕνεκα δεῖ προαιρεῖσθαι, ἢ ὥσπερ δοκεῖ τισι, τὸν λόγον. ἔστι δὲ τοῦτο ἐγκράτεια. αὕτη γὰρ οὐ διαφθείρει τὸν λόγον. ἔστι δ' ἀρετὴ καὶ ἐγκράτεια ἕτερον. λεκτέον δ' ὕστερον περὶ αὐτῶν· ἐπεὶ ὅσοις γε δοκεῖ τὸν λόγον ὀρθὸν παρέχειν ἡ ἀρετὴ, τοῦτο αἴτιον· ἡ μὲν ἐγκράτεια, τοιοῦτον· τῶν ἐπαινετῶν δ' ἡ ἐγκράτεια. λέγωμεν δὲ προαπορήσαντες. ἔστι γὰρ τὸν μὲν σκοπὸν ὀρθὸν εἶναι· ἐν δὲ τοῖς πρὸς τὸν σκοπὸν διαμαρτάνειν. D ἔστι δὲ τὸν μὲν σκοπὸν ἡμαρτῆσθαι, τὰ δὲ πρὸς ἐκεῖνον περαίνοντα ὀρθῶς ἔχειν, καὶ μηδέτερον. πότερον δ' ἡ ἀρετὴ ποιεῖ τὸν σκοπὸν, ἢ τὰ πρὸς τὸν σκοπόν; τιθέμεθα δὴ ὅτι τὸν σκοπόν. διότι τούτου οὐκ ἔστι συλλογισμὸς, οὐδὲ λόγος. ἀλλὰ δὴ ὥσπερ ἀρχὴ τοῦτο ὑποκείσθω. οὔτε γὰρ ἰατρὸς σκοπεῖ, εἰ δεῖ ὑγιαίνειν ἢ μὴ, ἀλλ' εἰ περιπατεῖν, ἢ μή. οὔτε ὁ γυμναστικὸς, εἰ δεῖ εὖ ἔχειν ἢ μὴ, ἀλλ' εἰ παλαῖσαι, ἢ μή. ὁμοίως δ' οὐδ' ἄλλη οὐδεμία περὶ τοῦ τέλους. ὥσπερ γὰρ ταῖς θεωρητικαῖς αἱ ὑποθέσεις ἀρχαὶ, οὕτω καὶ ταῖς ποιητικαῖς τὸ τέλος ἀρχὴ καὶ ὑπόθεσις. ἐπεὶ δὲ δεῖ τόδε ὑγιαίνειν, ἀνάγκη τοδὶ E ὑπάρξαι εἰ ἔσται ἐκεῖνο, ὥσπερ ἐκεῖ εἰ ἔστι τὸ τρίγωνον δύο ὀρθαὶ, ἀνάγκη τοδὶ εἶναι. τῆς μὲν οὖν νοήσεως ἀρχὴ τὸ τέλος, τῆς δὲ πράξεως ἡ τῆς νοήσεως τελευτή. εἰ οὖν πάσης ὀρθότητος ἢ ὁ λόγος, ἢ ἡ ἀρετὴ αἰτία, εἰ μὴ ὁ λόγος, διὰ τὴν ἀρετὴν ὀρθὸν ἂν εἴη τὸ τέλος, ἀλλ' οὐ τὰ πρὸς τὸ τέλος. τέλος δ' ἐστὶ τὸ οὗ ἕνεκα. ἔστι γὰρ πᾶσα προαίρεσις τινὸς, καὶ ἕνεκά τινος. οὗ μὲν οὖν ἕνεκα τὸ μέσον ἐστὶν, οὗ αἰτία ἡ ἀρετὴ τὸ προαιρεῖσθαι οὗ ἕνεκα. τὸ μὲν οὖν τυγχάνειν τούτων, ἄλλης δυνάμεως.

CAPVT XI.

C *Vtrùm virtus reddat electionem non peccabilem, an rationem abſoluat.*

Qvibus ita determinatis, diſpiciatur vtrùm virtus electionem reddat non peccabilem, finémque rectum, nempe, vt cuius gratia debeat, tantùm eligat: an, vt nonnullis videtur, rationem abſoluat: id quod temperantiam dicimus, quippe quæ rationem non euertit. Sed enim virtus & temperantia diſcernuntur ab inuicem: de quibus pòſt erit dicẽdi locus. Quibus enim cumque rationem rectam præſtare virtus videtur, id cauſa exiſtit, cuiuſmodi etiam temperantia. Cæterùm eam laudabilium eſſe præmiſſis dubitationibus oſtendetur. D Porro ſcopum quidem licet eſſe rectum, verùm in his quæ ad ſcopum, aberrare. Rurſum ſcopo etiam falſo propoſito, in iis quæ ad ipſum tendunt, rectè habere: interdũ verò vtraque fallunt. Vtrùm igitur virtus ſcopum, an ea quæ ad ſcopum, regit? Aſſeueramus autem, ſcopum à virtute conſtitui: quocirca nec collectione nec ratione aliqua hæc demõſtrabuntur, ſed vt principium hoc poſitum nobis eſto. Neque enim medicus conſiderat, an eſſe ſanũ, ſed vtrùm deambulare an non deambulare oporteat. Neq; gymnaſtes, an bene haberẽ, ſed vtrùm luctari vel non luctari expediat. Similiter neque alia vlla circa finem occupatur. Quemadmodum enim in contemplatiuis, hypotheſes principiorum locũ ob- E tinẽt, ſic & effectiuis finis, & principiũ eſt & hypotheſis. Quoniã ſi hoc ſanũ eſſe conuenit, neceſſum eſt hoc eſſe, ſiquidẽ illud expectes, quemadmodũ iſthic, ſi triangulo duo recti, neceſſum eſt hoc conſequi. Cogitationis igitur principiũ finis eſt: actionis verò, cogitantis terminus. Si igitur omnis rectitudinis, aut ratio cauſa eſt, aut virtus: ſi ratio non fuerit, per virtutẽ finis, nõ quæ ſunt ad finẽ, conſtituetur. Finis autem eſt id cuius gratia: omnis enim delectio alicuius eſt de aliquo. Cuius igitur gratia mediũ eſt, eius cauſa virtus, quę id cuꝰ gratia, eligit. Verũ quę deceãt, cõſecutio alterius eſt facultatis,

quæ id coius gratia eligit. Non enim ipſius eſt electio, ſed eius quod ipſius graria. Equidem finis graria agere oportet. Verùm vt finis rectus præfigatur, electionis munus eſt, cuius cauſa eſt virtus: quocirca qualis quiſq; ſit, ex electione iudicamus, non quid, ſed cuius gratia faciat, expendentes. Similiter & virtos contrariorum gratia electionem efficit. Nam ſi quis, cùm in poteſtate ſua ſit bonum agere, malúmque omittere, agat contrarium; neceſſum eſt, hunc honeſti ſtudioſum baudquaquam eſſe. Itaque virtus & vitium voluntaria ſunt, cùm nolla neceſſitas ad mala perpetranda cogat. Inuolontaria enim, cùm turpia ſint, non vituperantur tamen, contráque bona non inooluntaria, ſed volunraria laudantur. Poſtremò omnes laudantes vituperantéſque, electionem magis quàm facta, inruemur, etiam ſi virtute ſit eligibilior operatio. Faciunt item mala quidem coacti, ſed eligit ea nemo. Sed & quia difficile, electionem cuiuſmodi ſit perſpicere, idcirco ex operibus qualis quiſque ſit, iudicare neceſſum habemus. Itaque eligibilior actio, ſed laodabilior electio. Ex poſitis igitur hæc eueniunt, & coofenaaoea ſunt appareotibus.

A ὅτε δεῖ. ἔστι μέν τοι ἡ προαίρεσις οὐ τούτου, ἀλλὰ τῆς τούτου ἕνεκα. ἕνεκα οὖν τέλους δεῖ προαιρεῖσθαι· τοῦ δὲ τὸ τέλος ὀρθὸν εἶναι τῆς προαιρέσεως, οὐχ ἡ ἀρετὴ αἰτία. καὶ διὰ τοῦτο ἐκ τῆς προαιρέσεως κρίνομεν ποῖός τις· τοῦτο δ' ἐστὶ τὸ τίνος ἕνεκα πράττει, ἀλλ' οὐ τί πράττει. ὁμοίως δὲ καὶ ἡ κακία τῶν ἐναντίων ἕνεκα ποιεῖ τὴν προαίρεσιν. εἰ δή τις, ἐφ' αὐτῷ ὂν πράττειν μὲν τὰ καλά, ἀπρακτεῖν δὲ τὰ αἰσχρά, τοὐναντίον ποιεῖ, δῆλον ὅτι οὐ σπουδαῖός ἐστιν οὗτος ὁ ἄνθρωπος· ὥστ' ἀνάγκη τήν τε κακίαν ἑκούσιον εἶναι καὶ τὴν ἀρετήν. οὐδεμία γὰρ ἀνάγκη τὰ μοχθηρὰ πράττειν. διὰ ταῦτα καὶ ψεκτὸν ἡ κακία, καὶ ἡ ἀρετὴ ἐπαινετόν. B τὰ γὰρ ἀκούσια αἰσχρὰ καὶ κακὰ οὐ ψεκτά· οὐδὲ τὰ ἀγαθὰ ἐπαινετά, ἀλλὰ τὰ ἑκούσια. ἔτι πάντας ἐπαινοῦμεν καὶ ψέγομεν, εἰς τὴν προαίρεσιν βλέποντες μᾶλλον, ἢ εἰς τὰ ἔργα· καίτοι αἱρετώτερον ἡ ἐνέργεια τῆς ἀρετῆς. ἔτι πράττουσι μὲν φαῦλα καὶ ἀναγκαζόμενοι, προαιρεῖται δ' οὐδείς. ἔτι διὰ τὸ ῥᾴδιον εἶναι ἰδεῖν τὴν προαίρεσιν ὁποία τις, διὰ ταῦτα ἐκ τῶν ἔργων ἀναγκαζόμεθα κρίνειν ὁποῖός τις. αἱρετώτερον μὲν οὖν ἡ ἐνέργεια, ἐπαινετώτερον δ' ἡ προαίρεσις. ἔκ τε τῶν κειμένων οὖν συμβαίνει ταῦτα, καὶ ἔτι ὁμολογεῖται τοῖς φαινομένοις.

C

ARISTOTELIS ETHICORVM EVDEMIORVM,

Liber tertivs.

CAPVT I.

De fortitudine & timiditate.

Mediocritates igitur eſſe in virtutibus, eáſque electiuas, & contraria earum vitia, quæque ſint, vniuerſaliter dictum eſt. Singulatim verò vnamquamque perſequentes, primùm de fortitudine dicemus. Ferè enim apud omnes in confeſſo eſt, & fortem circa terribilia verſari, & fortitudinem vnam è virtutibus eſſe. Diſtinximus autem in tabula ſuperiore, vtrùm confidentia & fortitudo, cùm aliquo pacto ſibi inuicem opponantur, etiam inter ſe contraria ſint. Vnde manifeſtum qui ab iis habitibus nomen habent, etiam inter ſeſe inuicem opponi. quemadmodum timidus: nam is magis quàm deceat, timere: minùs verò audere dicitur. Et confidens, qui ipſe quoque ex eo quòd huiuſmodi ſit, minùs ſcilicet quàm deceat, timens, magiſq; quàm deceat, audēs, nomē trahit: vnde & audax ab audacia denominatur. Quocirca cū fortitudini ſit circa timores audaciámque habitus præſtantiſſimus, debeat verò nec vt audaces, qui in nonnullis deficiūt, in aliis verò excedunt, agere, neque timidorum inſtar, quia etiam ipſi, in eodem peccant, non eodem tamen, ſed contrario modo, (audendo enim deficiunt, timendo verò excedunt,) manifeſtum eſt, mediam audaciæ timiditatiſque diſpoſitionem, fortitudinem eſſe: is enim habitus optimus. Videtur autem fortis metu vacare vt plurimùm, timidus autem metui obnoxius eſſe. Et hic quidem multa, pauca, magnáque, & parua metuit, idque vehementer & citò: ille verò cōtra, aut prorſus nō,

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΟΥΣ ΗΘΙΚΩΝ Εὐδημίων τὸ Γ.

ΚΕΦΑΛ. α'.

Περὶ ἀνδρείας καὶ δειλίας.

D ΟΤΙ μὲν οὖν μεσότητές εἰσί τε ἐν ταῖς ἀρεταῖς, καὶ αὗται προαιρετικαί, καὶ αἱ ἐναντίαι κακίαι, καὶ τίνες εἰσὶν αὗται, καθόλου εἴρηται. καθ' ἑκάστην δὲ λαμβάνοντες, λέγωμεν ἐφεξῆς, καὶ πρῶτον εἴπωμεν περὶ ἀνδρείας. σχεδὸν δὴ δοκεῖ πᾶσιν, ὅ,τ' ἀνδρεῖος εἶναι περὶ φόβους, καὶ ἡ ἀνδρεία μία τῶν ἀρετῶν. διείλομεν δ' ἐν τῇ διαγραφῇ πρότερον θράσος καὶ φόβος ἐναντία· καὶ γάρ ἐστί πως ἀντικείμενα ἀλλήλοις. δῆλον οὖν ὅτι καὶ οἱ κατὰ τὰς ἕξεις ταύτας λεγόμενοι ὁμοίως ἀντικείσονται σφίσιν αὐτοῖς· οἷον ὁ δειλός, (οὗτος γὰρ λέγεται κατὰ τὸ φοβεῖσθαι μᾶλλον ἢ δεῖ, καὶ θαρρεῖν ἧττον ἢ δεῖ,) καὶ ὁ θρασύς· καὶ γὰρ οὗτος κατὰ τὸ τοιοῦτος εἶναι, οἷος φοβεῖσθαι μὲν ἧττον ἢ E δεῖ, θαρρεῖν δὲ μᾶλλον ἢ δεῖ. διὸ καὶ παρωνυμιάζεται. ὁ γὰρ θρασὺς παρὰ τὸ θράσος λέγεται παρωνύμως. ὥστ' ἐπεὶ τῇ ἀνδρείᾳ ἐστὶν ἡ βελτίστη ἕξις περὶ φόβους καὶ θάρρη, δεῖ δὲ μήθ' οὕτως ὡς οἱ θρασεῖς, (τὰ μὲν γὰρ ἐλλείπουσι, τὰ δ' ὑπερβάλλουσι,) μήθ' οὕτως ὡς οἱ δειλοί, (καὶ γὰρ οὗτοι * ταὐτὸ ποιοῦσι, πλὴν οὐ περὶ ταὐτά, ἀλλ' ἐξ ἐναντίας, τοῦ μὲν γὰρ θαρρεῖν ἐλλείπουσι, τοῦ δὲ φοβεῖσθαι ὑπερβάλλουσι,) δῆλον ὡς ἡ μέση διάθεσις θρασύτητος καὶ δειλίας, ἐστὶν ἀνδρεία· αὕτη γὰρ βελτίστη. δοκεῖ δ' ὁ ἀνδρεῖος ἄφοβος εἶναι, ὡς ἐπὶ τὸ πολύ· ὁ δὲ δειλός, φοβητικός. καὶ ὁ μὲν πολλὰ καὶ ὀλίγα, καὶ μεγάλα, καὶ μικρὰ φοβεῖται, καὶ σφόδρα, καὶ ταχύ. ὁ δὲ τὸ ἐναντίον, ἢ οὐ φοβεῖται,

Nicom. lib. 3. c. 9.
Magn. lib. 1. c. 21.

* γρ. πάσχουσι.

ἢ ἠρέμα, καὶ μόλις καὶ ὀλιγάκις, καὶ μεγάλα. καὶ ὁ μὲν ὑπομένει τὰ φοβερὰ σφόδρα, ὁ δὲ οὐδὲ τὰ ἠρέμα. ποῖα οὖν ὑπομένει ὁ ἀνδρεῖος πρῶτον; πότερον τὰ αὑτῷ φοβερά, ἢ τὰ ἑτέρῳ; εἰ μὲν δὴ τὰ ἑτέρῳ φοβερά, οὐδὲν σεμνὸν φαίη ἄν τις εἶναι· εἰ δὲ τὰ αὑτῷ, εἴη ἂν αὐτῷ μεγάλα καὶ φοβερά, φόβου ποιητικὰ ἑκάστῳ ᾧ φοβερά· εἴη εἰ μὲν σφόδρα φοβερά, εἴη ἂν ἰσχυρὸς ὁ φόβος· εἰ δ' ἠρέμα, ἀσθενής. ὥστε συμβαίνει τὸν ἀνδρεῖον μεγάλους φόβους καὶ πολλοὺς φοβεῖσθαι. ἐδόκει δὲ τοὐναντίον ἡ * ἀνδρεία φόβον παρασκευάζειν. τοῦτο δ' εἶναι ἐν τῷ, ἢ μηθὲν, ἢ ὀλίγα φοβεῖσθαι, καὶ ἠρέμα καὶ μόλις. ἀλλ' ἴσως τὸ φοβερὸν λέγεται, ὥσπερ καὶ τὸ ἡδὺ καὶ τἀγαθὸν, διχῶς. τὰ μὲν γὰρ ἁπλῶς, τὰ δὲ τινὶ μὲν καὶ ἡδέα καὶ ἀγαθά ἐστιν, ἁπλῶς δ' οὔ. ἀλλὰ τοὐναντίον φαῦλα καὶ οὐχ ἡδέα, οἷον ὅσα τοῖς πονηροῖς ὠφέλιμα, καὶ ὅσα ἡδέα τοῖς παιδίοις ᾗ παιδία. ὁμοίως δὲ καὶ τὰ φοβερὰ τὰ μὲν ἁπλῶς εἰσι, τὰ δὲ τινί. ἃ μὲν δὴ δειλὸς φοβεῖται ᾗ δειλὸς, τὰ μὲν οὐδενί ἐστι φοβερὰ, τὰ δ' ἠρέμα. τὰ δὲ τοῖς πλείστοις φοβερὰ, καὶ ὅσα τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει, ταῦθ' ἁπλῶς λέγομεν. ὁ δ' ἀνδρεῖος πρὸς ταῦτα ἔχει ἀφόβως, καὶ ὑπομένει τὰ τοιαῦτα φοβερὰ, ἃ ἔστι μὲν ὡς φοβερὰ αὐτῷ, ἔστι δ' ὡς οὔ· ᾗ μὲν ἄνθρωπος, φοβερά· ᾗ δ' ἀνδρεῖος, οὐ φοβερὰ, ἀλλ' ἢ ἠρέμα, ἢ οὐδαμῶς. ἔστι μέντοι φοβερὰ ταῦτα. τοῖς γὰρ πλείστοις φοβερά· διὸ καὶ ἐπαινεῖται ἡ ἕξις· ὥσπερ γὰρ ὁ ἰσχυρὸς καὶ ὑγιεινὸς ἔχει. καὶ γὰρ οὗτοι, οὐ τῷ ὑπὸ μηθενὸς, ὁ μὲν πόνου πείβεσθαι, ὁ δ' ὑπὸ μηδεμιᾶς ὑπερβολῆς, τοιοῦτοί εἰσιν, ἀλλὰ τῷ ὑπὸ τούτων ἀπαθεῖς εἶναι, ἢ ἁπλῶς, ἢ ἠρέμα, ὑφ' ὧν οἱ πολλοὶ καὶ οἱ πλεῖστοι. οἱ μὲν οὖν νοσώδεις καὶ ἀσθενεῖς καὶ δειλοὶ, καὶ ὑπὸ τῶν κοινῶν παθημάτων πάσχουσί τι, πλὴν θᾶττόν τε καὶ μᾶλλον ἢ οἱ πολλοί· καὶ ἔτι ὑφ' ὧν οἱ πολλοὶ πάσχουσιν, ὑπὸ τούτων ἀπαθεῖς ἢ ὅλως ἢ ἠρέμα. ἀπορεῖται δ' εἰ τῷ ἀνδρείῳ οὐδέν ἐστι φοβερὸν, οὐδ' ἂν φοβηθείη· ἢ οὐθὲν κωλύει τὸν εἰρημένον τρόπον; ἡ γὰρ ἀνδρεία ἀκολούθησις τῷ λόγῳ ἐστίν· ὁ δὲ λόγος τὸ καλὸν αἱρεῖσθαι κελεύει. διὸ καὶ ὁ μὴ * διὰ τούτων ὑπομένων αὐτὰ, οὗτος ἤτοι ἐξέστηκεν, ἢ θρασύς· ὁ δὲ διὰ τὸ καλὸν ἄφοβος, καὶ ἀνδρεῖος μόνος. ὁ μὲν οὖν δειλὸς καὶ ἃ μὴ δεῖ, φοβεῖται· ὁ δὲ θρασὺς, καὶ ἃ μὴ δεῖ, θαρρεῖ· ὁ δ' ἀνδρεῖος, ἄμφω ἃ δεῖ, καὶ ταύτῃ μέσος ἐστίν. ἃ γὰρ ἂν ὁ λόγος κελεύῃ, ταῦτα καὶ θαρρεῖ καὶ φοβεῖται. ὁ δὲ λόγος τὰ μεγάλα λυπηρὰ καὶ φθαρτικὰ οὐ κελεύει ὑπομένειν, ἂν μὴ καλὰ ᾖ. ὁ μὲν οὖν θρασὺς, καὶ εἰ μὴ κελεύει, ταῦτα θαρρεῖ· ὁ δὲ δειλὸς, οὐδ' ἂν κελεύῃ· ὁ δ' ἀνδρεῖος μόνος, ἐὰν κελεύῃ. * ἔστι δὲ εἴδη ἀνδρείας πέντε λεγόμενα καθ' ὁμοιότητα. * αὐτὰ γὰρ ὑπομένουσιν, ἀλλ' οὐ διὰ τὰ αὐτά. μία μὲν πολιτική· αὕτη δ' ἐστὶν ἡ δι' αἰδῶ οὖσα· δευτέρα, ἡ στρατιωτική· αὕτη δὲ δι' ἐμπειρίαν καὶ τὸ εἰδέναι, οὐχ (ὥσπερ Σωκράτης ἔφη) τὰ δεινὰ, ἀλλ' ὅτι τὰς βοηθείας τῶν δεινῶν. τρίτη δ', ἡ δι' ἀπειρίαν καὶ ἄγνοιαν, δι' ἣν τὰ παιδία καὶ οἱ μαινόμενοι, οἱ μὲν ὑπομένουσι τὰ φοβερὰ, οἱ δὲ λαμβάνουσι τοὺς ὄφεις. ἄλλη δὲ, ἡ κατ' ἐλπίδα, καθ' ἣν οἵ τε κατευτυχηκότες πολλάκις ὑπομένουσι τοὺς κινδύνους, καὶ οἱ μεθύοντες· εὐέλπιδας γὰρ ποιεῖ ὁ οἶνος. ἄλλη δ' ἡ διὰ πάθος ἀλόγιστον, οἷον δι' ἔρωτα καὶ θυμόν.

Lego ἡ ἀνδρεία ἄφοβον. Sic alibi Ariſt. τὸν ἀνδρεῖον vocat ἄφοβον: etſi id propriè in vitio ponitur. Interpr. φοβερόν

χ. διὰ τοῦ. ſic mox διὰ τὸ καλόν.

Nicom. lib. 3. c. 12.

Repetendum ex fine vocis præcedentis: & lege, τὰ αὐτά. γρ. χ. ὁ ἰατρ.

A aut leuiter, ægrè, & raro, & non niſi magna. Et hic quidem vehementer terribilia ſuſtinet, ille verò nec leuiter quidem horrida. Quæ igitur ſuſtinet fortis primùm, ſibine, an alteri terribilia? Etenim ſi alteri terribilia ſufferat, nihil videatur magnificum, fortem eſſe: ſin vero ſibi ipſi, neceſſum eſt, non niſi magna & horrida terrorem incutere. Itaque ſi terribilia vehementer, vehemens: ſin leuiter, infirmus etiam metus erit. Vnde contingit, fortem multos magnóſque terrores formidare. Verùm videtur timidum contrariè fortitudo præparare, vt in eo quod aut nihil aut pauca timeat, eáque & leuiter & ęgrè. Sed enim horribile, quemadmodum & iucundum, & bonum, bifariàm for- B taſſe dicitur: alia enim ſimpliciter, alia vero cuidam iucunda bonáque vocantur, non ſimpliciter ac contrà praua, & minimè iucunda. Quemadmodum quæ prauis vtilia ſunt, & quæ iucunda pueris, quà pueri ſunt: ſic etiam terribilia alia ſimpliciter, alia verò alicui. Quæ igitur timidus metuit, quà timidus, nemini terribilia ſunt. Alia rurſum leuiter, alia plurimis timentur. Et quæcumque naturæ humanæ horribilia ſunt, ea ſimpliciter terribilia vocamus: fortis verò ad hæc intrepidè habet, ſuſtinétque eiuſmodi. Quæ partim ipſum quoque terrent, partim verò non. Quà enim homo eſt, terribilia illi quoque ſunt: quà verò fortis, non ſunt, aut certè leuiter, aut nequaquam. Ter- C ribilia tamen dicuntur, quæ à pleriſque timeri ſolent; quocirca hic habitus laudatur. Quemadmodum enim robuſti ſanique appellantur; non quòd illi nullis laboribus frangantur, aut hi nullo exceſſu debilitentur: ſed ex eo quòd vel prorſus non turbantur, aut ſimpliciter, aut leuiter, à quibus multi & plerique. Valetudinarij enim, & infirmi, & timidi, communibus vulgaribúſque paſſionibus afficiuntur, ſed citiùs vehementiúſque quàm ſolent multi: præterea quibus multi afficiuntur, ea vel non prorſus, vel leuiter ipſos tangunt. Quæritur autem, num forti nihil ſit terribile, neque metuat quicquam, an nihil vetet, pro eo ac dictum eſt, ipſum quoque timere: fortitudo enim ratio- D nem ſequitur: ratio verò honeſta capeſſere iubet. Quocirca qui non per hanc ſuſtinet, is aut ſtupidus eſt, aut confidens. Verùm qui ob honeſtum tantùm non metuit, ſolus fortis eſt. Timidus igitur, quæ non decet, metuit: audax vero in quibus non oportet, audet: fortis verò in vtroque agit quod decet, & proin medius exiſtit. Nam quæ ratio dictat, ea & metuit & ſuſtinet. Quæ autem magna, acerba, interitúmq; inferentia, niſi ſint honeſta, ſubire haudquaquam ratio iubet. Audax verò etiam non iubente ipſa ſubit: timidus verò ne ſi iubeat quidem: ſolus autem fortis ipſius iuſſui obtemperat. Species autem fortitudinis quinque ſunt numero, propter ſimilitudinem quandam ſic E appellatæ. Eadem enim cùm ſuſtineant, non tamen eaſdem ob cauſas. Vnde vna ciuilis, quam verecũdia parit: altera militaris, ex peritia, vſúque rerum perfecta, non, quemadmodum dixit Socrates, vt horribilia, ſed vt auxilia horribilium cognoſcantur: Tertia, per ignorantiam, & imperitiam, velut eſt puerorum inſanorúmq; fortitudo, qua hi horribilia ſuſtinent, illi verò ſerpentes manibus prehendunt. Alia rurſum ex ſpe naſcitur, qua lautè conuiuati ebriiq; pericula ſuſcipiunt. Nam vinum ſpem ſolet addere. Poſtremo alia ex affectuum impotentia rationis expers, vt amore iráve accenſorum.

Nam ſi hoc amet quis, audax potiùs quàm timidus erit, multáque pericula ſuſtinebit: velut qui in Metaponto tyrãnum occidit, & in Creta ille quem fabulæ recitant: ſiue ira commoueatur: nam extra ſe rapitur animus. Vnde & feræ ſylueſtres, fortes dicuntur, nec ſunt tamẽ. Concitatæ enim, ſunt eiuſmodi: non concitatæ, quemadmodum & audaces: inæquales ſunt vehementer. Maximè autem naturalis eſt ab ira profecta fortitudo: inuicta enim ita: quapropter & pueri optimè pugnãt. Ciuilis autem propter legem extitit. Cæterùm harum nulla ſecundùm veritatem comparata eſt: ad cohortationes tamen in periculis, vſum adferunt hæc omnia non mediocrem. De horribilibus igitur cùm ſimpliciter iam dixerimus, non ab re fuerit de his fuſiùs determinare. In vniuerſum igitur horribilia dicũtur metus effectiua; ea ſcilicet quæ dolorem inferunt corruptiuum. Nam quibus alia afflictio incidit, alium etiam dolorem diuerſúmque affectũ, non metum patit. Nam qui moleſtiam aliquam proſpicit, velut eam qua inuidi, aut æmoli, aut pudore ſuffuſi affliguntur, aliud nomẽ ſortiontur: eò quòd verus metus eorum tantùm malorum eſt, quorum natura interitum videtur inferre. quocirca nonnulli, quamlibet molles, fortes tamen ſunt in quibuſdam: & nonnulli, duri, ac tolerantes, timidi. Videtur enim propemodum proprium fortitudinis munus eſſe, circa mortem eiúſque acerbitatem rectè affici. Nam ſi algorem quis, & calorem, pro eo ac ratio dictat, ſuſtinet, cùm à periculo abſint, verùm ad mortem mollis ſit & timidus, non ob aliud, niſi ob interitum. Alius verò ad eadem quidem mollis, erga mortem autem intrepidus: ille quidem timidus, hic autem fortis iudicari ſanè queat. Periculum namque iis conſtare terribilibus tantùm dicitur, quæ in propinquo habent eiuſmodi interitus effectiua. Apparet autem periculum, quando propè cernitur. Terribilia igitur, circa quæ verſari fortis aſſolet, dicta iam nobis ſunt, eò quòd apparentia effectiua doloris corruptiui, oportet, eáque non procul ſed in propinquo, apparere, nec magnitudine humanæ virtutis proportionem excedere. Quædam enim neceſſum eſt, omnibus terribilia videantur, omnéſque percellant. Nihil enim vetat quominus quemadmodum calida frigidáque, & alia quædam corporis humani habitus vireſque ſuperant; ita animi affectionibus nonnullis opprimamur. Timidi enim & audaces ſecundùm habitus decipiontur. Illis enim non horribilia, horribilia tamen videntur, & quæ leuiter metuenda ſunt, vehementer: audaci verò contrarium, horribilia, animoſa videntur, & quæ vehementer, leuiter: viro autem forti vera horribilia maximè. Quocirca nec ſi quis ignoranter pericula ſuſtineat, fortis eſt: velut qui fulmen, ex inſania, ferat illatum, ac ſi cognoſcat quantum ſit periculum, ex iræ impetu agat: quemadmodum ſi Celtæ, ſumptis armis, occurrant fluctibus: cuiuſmodi furioſa fortitudo prorſus Barbarorum eſt. Nonnulli verò ob alias voluptates pericula ſuſtinent: nam & ira voluptatem habet quãdam, cum ſpe, nempe vltionis ſumendæ. Verùm nec ſi ob eiuſmodi, nec ob alias voluptates, malorúmve grauiorum fugam, mortem obeat, iuſtus quiſquam propterea fortis dicatur. Nam ſi mori iucundum ſit, ſæpe per intemperantiam morerentur laſciui. Quemadmodum & hodie, cum ipſa quidem morte minimè, ſed inferentibus eam ſuauibus

A ἄν τι γὰρ ἐρᾷ, θρασὺς μᾶλλον ἢ δειλός,* καὶ ὑπομένει πολλοὺς κινδύνους· ὥσπερ ὁ ἐν Μεταποντίῳ τὸν τύραννον ἀποκτείνας, καὶ ὁ ἐν Κρήτῃ μυθολογούμενος. καὶ δι' ὀργὴν καὶ θυμὸν ὡσαύτως. ἐκστατικὸν γὰρ ὁ θυμός. διὸ καὶ οἱ ἄγριοι θῆρες ἀνδρεῖοι δοκοῦσιν εἶναι, οὐκ ὄντες. ὅταν μὲν γὰρ ἐκστῶσι, τοιοῦτοι εἰσίν· εἰ δὲ μή, ἀνώμαλοι, ὥσπερ οἱ θρασεῖς. ὅμως δὲ μάλιστα φυσικὴ ἡ τοῦ θυμοῦ· ἀήττητον γὰρ ὁ θυμός· διὸ καὶ οἱ παῖδες ἄριστα μάχονται. διὰ νόμον δὲ ἡ πολιτικὴ ἀνδρεία. κατ' ἀλήθειαν δὲ οὐδεμία τούτων, ἀλλὰ πρὸς τὰς παρακελεύσεις τὰς ἐν τοῖς κινδύνοις χρήσιμα ταῦτα πάντα. περὶ δὲ τῶν φοβερῶν νῦν μὲν ἁπλῶς εἰρήκαμεν· βέλτιον δὲ διορίσασθαι μᾶλλον. ὅλως μὲν οὖν φοβερὰ

B λέγεται τὰ ποιητικὰ φόβου. τοιαῦτα δ' ἐστὶν ὅσα φαίνεται ποιητικὰ λύπης φθαρτικῆς. τοῖς γὰρ ἄλλην τινὰ προσδεχομένοις λύπην, ἑτέρα μὲν ἄν τις ἴσως λύπη γένοιτο, καὶ πάθος ἕτερον, φόβος δ' οὐκ ἔσται· οἷον εἴ τις προορῷτο ὅτι λύπην ἕξει,* λύπην ἣν φθονοῦντες λυποῦνται, ἢ αὐτήν, οἵαν οἱ ζηλοῦντες, ἢ οἱ αἰσχυνόμενοι. ἀλλ' ἐπὶ μόναις ταῖς τοιαύταις φαινομέναις ἔσεσθαι λύπαις φόβος γίνεται, ὅσων ἡ φύσις ἀναιρετικὴ τοῦ ζῆν. διὸ καὶ σφόδρα τινὲς ὄντες μαλακοὶ, περὶ ἔνια ἀνδρεῖοί εἰσι· καὶ ἔνιοι σκληροὶ καὶ καρτερικοὶ, καὶ δειλοί· καὶ δὴ δοκεῖ σχεδὸν ἴδιον τῆς ἀνδρείας εἶναι, τὸ

C περὶ τὸν θάνατον καὶ τὴν τούτου λύπην ἔχειν πως. εἰ γάρ τις εἴη τοιοῦτος πρὸς ἀλέας καὶ ψύχη καὶ τὰς τοιαύτας λύπας ὑπομενητικός, ὡς ὁ λόγος, ἀκινδύνους οὔσας, πρὸς δὲ τὸν θάνατον καὶ μαλακὸς καὶ περίφοβος, μὴ δι' ἄλλο τι πάθος, ἀλλὰ δι' αὐτὴν τὴν φθοράν· ἄλλος δὲ πρὸς μὲν ἐκείνας μαλακός, πρὸς δὲ τὸν θάνατον ἀπαθής· ἐκεῖνος μὲν ἂν εἶναι δόξειε δειλός, οὗτος δ' ἀνδρεῖος. καὶ γὰρ κίνδυνος ἐπὶ τοῖς τοιούτοις λέγεται μόνοις τῶν φοβερῶν, ὅταν πλησίον ᾖ τὸ τῆς τοιαύτης φθορᾶς ποιητικόν. φαίνεται δὲ κίνδυνος, ὅταν πλησίον φαίνηται. τὰ μὲν οὖν φοβερά, περὶ ὅσα φαμὲν εἶναι τὸν ἀνδρεῖον, εἴρηται, διότι τὰ φαινόμενα ποιητικὰ λύπης τῆς φθαρτικῆς. ταῦτα μέντοι πλησίον τε φαινόμενα, καὶ

D μὴ πόρρω, καὶ τοσαῦτα τῷ μεγέθει ὄντα ἢ φαινόμενα, ὥστε εἶναι σύμμετρα πρὸς ἄνθρωπον. ἔνια γὰρ ἀνάγκη πάντι φαίνεσθαι ἀνθρώπῳ φοβερὰ καὶ διαταράττειν. οὐδὲν γὰρ κωλύει ὥσπερ θερμὰ καὶ ψυχρά, καὶ τῶν ἄλλων δυνάμεων ἐνίας ὑπὲρ ἡμᾶς εἶναι, καὶ τὰς τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος ἕξεις, οὕτω καὶ τῶν περὶ τὴν ψυχὴν παθημάτων. οἱ μὲν δειλοὶ καὶ θρασεῖς * ἐπιψεύδονται διὰ τὰς ἕξεις. τῷ μὲν γὰρ δειλῷ, τά τε γρ. διαψεύδονται μὴ φοβερὰ δοκεῖ φοβερὰ εἶναι, καὶ τὰ ἠρέμα, σφόδρα· τῷ δὲ θρασεῖ, τοὐναντίον, τά τε φοβερὰ θαρραλέα, καὶ τὰ σφόδρα, ἠρέμα. τῷ δ' ἀνδρείῳ τἀληθῆ μάλιστα. διόπερ οὔτ' εἴ τις ὑπομένει τὰ φοβερὰ δι' ἄγνοιαν, ἀνδρεῖος, οἷον εἴ τις τοὺς κε-

E ραυνοὺς ὑπομένει φερομένους, διὰ μανίαν· οὔτ' εἰ γινώσκων ὅσος ὁ κίνδυνος, διὰ θυμόν, οἷον οἱ Κελτοὶ πρὸς τὰ κύματα ὅπλα ἀπαντῶσι λαβόντες· καὶ ὅλως ἡ βαρβαρικὴ ἀνδρεία μετὰ θυμοῦ ἐστιν. ἔνιοι δὲ καὶ δι' ἄλλας ἡδονὰς ὑπομένουσι. καὶ γὰρ ὁ θυμὸς ἡδονὴν ἔχει τινά· μετ' ἐλπίδος γάρ ἐστι τιμωρίας. ἀλλ' ὅμως οὔτ' εἰ διὰ ταύτην, οὔτ' εἰ δι' ἄλλην ἡδονὴν ὑπομένει τις τὸν θάνατον, ἢ φυγὴν μειζόνων λυπῶν, οὐδεὶς δικαίως ἀνδρεῖος λέγοιτο τούτων. εἰ γὰρ ἦν ἡδὺ τὸ ἀποθνήσκειν, πολλάκις ἂν δι' ἀκρασίαν ἀπέθνησκον οἱ ἀκόλαστοι· ὥσπερ καὶ νῦν, αὐτοῦ μὲν τοῦ ἀποθνήσκειν οὐκ ὄντος ἡδέος,

κ ὁ ἐπ μ.

τὴν ποιητικὴν δι' αὐτοῦ· πολλοῖς δι' ἀκρασίας περὶ ἐπιπόνου εἰδότες· ὧν οὐδεὶς ἀνδρεῖος εἶναι δόξειεν, εἰ μὲν πάνυ ἑτοίμως ἀποθνήσκειν· οὐδ' οἱ φεύγοντες τὸ πονεῖν, ὅπερ πολλοὶ ποιοῦσιν, οὐδὲ τῶν τοιούτων οὐδεὶς ἀνδρεῖος· καθάπερ καὶ Ἀγάθων φησί, A

Φαῦλοι βροτῶν γὰρ τοῦ πονεῖν ἡσσώμενοι,

Θανεῖν ἐρῶσι.

ὥσπερ καὶ τὸν Χείρωνα μυθολογοῦσιν οἱ ποιηταί,* διὰ τὴν ἀπὸ τοῦ ἕλκους ὀδύνην εὔξασθαι ἀποθανεῖν, ἀθάνατον ὄντα. παραπλησίως δὲ τούτοις, καὶ ὅσοι δι' ἐμπειρίαν ὑπομένουσι τοὺς κινδύνους· ὅνπερ τρόπον σχεδὸν οἱ πλεῖστοι τῶν στρατιωτικῶν ἀνθρώπων ὑπομένουσιν. αὐτὸ γὰρ τοὐναντίον ἔχει, ἢ ὡς ᾤετο Σωκράτης, ἐπιστήμην οἰόμενος τὴν ἀνδρίαν εἶναι. οὔτε γὰρ διὰ τὸ εἰδέναι τὰ φοβερὰ θαρροῦσιν οἱ ἐπὶ τοὺς ἱστοὺς ἀναβαίνειν ἐπιστάμενοι, ἀλλ' ὅτι ἴσασι τὰς βοηθείας τῶν δεινῶν· οὔτε δι' ὃ θαρραλεώτερον ἀγωνίζονται, τοῦτο ἀνδρεία. καὶ γὰρ οὐχ ἡ ἰσχὺς καὶ ὁ πλοῦτος κατὰ Θέογνιν, ἀνδρεία· B

*Πᾶς γὰρ ἀνὴρ πενίῃ δεδμημένος. φανερῶς δ' ἔνιοι δειλοὶ ὄντες, ὅμως ὑπομένουσι δι' ἐμπειρίαν· τοῦτο δέ, ὅτι οὐκ οἴονται κίνδυνον εἶναι· ἴσασι γὰρ τὰς βοηθείας. σημεῖον δέ· ὅταν γὰρ μὴ ἔχειν οἴωνται βοήθειαν, ἀλλ' ἤδη πλησίον ᾖ τὸ δεινόν, οὐχ ὑπομένουσιν. ἀλλὰ πάντων τῶν τοιούτων αἰτίων οἱ διὰ τὴν αἰδῶ ὑπομένοντες, μάλιστα φανεῖεν ἀνδρεῖοι· καθάπερ καὶ Ὅμηρος τὸν Ἕκτορα φησὶν ὑπομεῖναι τὸν κίνδυνον τὸν πρὸς Ἀχιλλέα· Ἕκτορα δ' αἰδὼς εἷλε· C

Πουλυδάμας μοι πρῶτος ἐλεγχείην ἀναθήσει.

καί ἐστιν ἡ πολιτικὴ ἀνδρία αὕτη ἡ δ' ἀληθὴς οὔτε αὕτη, οὔτε ἐκείνων οὐδεμία, ἀλλὰ ὁμοία μέν, ὥσπερ καὶ ἡ τῶν θηρίων, ἃ διὰ τὸν θυμὸν ἐμπρόσθεν τῇ πληγῇ φέρεται. οὔτε γὰρ ὅτι ἀδοξήσει, δεῖ μένειν* φοβουμένους, οὔτε δι' ὀργήν, οὔτε διὰ τὸ μὴ νομίζειν ἀποθανεῖσθαι, ἢ διὰ τὸ δυνάμεις ἔχειν φυλακτικάς· οὔτε γὰρ οἰήσεται οὕτω γε φοβερόν εἶναι οὐθέν. ἀλλ' ἐπεὶ πᾶσα ἀρετὴ προαιρετική, (τοῦτο δὲ πῶς λέγομεν, D εἴρηται πρότερον, ὅτι ἕνεκά τινος πάντα αἱρεῖσθαι ποιεῖ· καὶ τοῦτ' ἐστὶ τὸ οὗ ἕνεκα, τὸ καλόν,) δῆλον ὅτι καὶ ἡ ἀνδρία ἀρετή τις οὖσα, ἕνεκά τινος ποιήσει τὰ φοβερὰ ὑπομένειν, οὔτε δι' ἄγνοιαν (ὀρθῶς γὰρ μᾶλλον ποιεῖ κρίνειν) οὔτε δι' ἡδονήν, ἀλλ' ὅτι καλόν. ἐπεί, ἄν γε μὴ καλὸν ᾖ, ἀλλὰ μανικόν, οὐχ ὑπομένει· αἰσχρὸν γάρ. περὶ ποῖα μὲν οὖν ἐστιν ἡ ἀνδρεία μεσότης, καὶ τίνων, καὶ διὰ τί, καὶ τὰ φοβερὰ τίνα δύναμιν ἔχει, σχεδὸν εἴρηται κατὰ τὴν παροῦσαν ἔφοδον ἱκανῶς.

Π. [illegible] πενίῃ δεδμημένος, [illegible] Οὐδ' ἕρξαι δύναται· γλῶσσα δέ οἱ δέδεται. Iliad. χ.

Malim φοβουμένους, vel φοβουμένως. vt ſit ſenſus, δεῖ μένειν οὐχ ὅτι ἀδ. φοβούμενος. h. e. ſi timidum ſe præbuerit.

existentibus fit vt quidam per incontinentiam certum ſibi concilient interitum, non ignari etiam certam mortem propoſitam: quo ex genere nullus fortis videatur. Neque ſi quis dolorem fugiens (quod ſolent multi) mortem accerſat, fortis fuerit. Quemadmodum & Agathon inquit.

Praui namque homines, doloribus victi, mortem optant.

Veluti Chironem fabulæ perhibent, ob dolorem vlceris mortem optaſſe, licet immortalem. Non procul ab his diſtant, qui ex peritia pericula ſuſtinent, id quod plerique ſolent militantes. Id namque contrariū Socratis ſententiæ, opinantis, ſcientiam fortitudinem eſſe: neque enim quia nouerint horribilia, qui ſuper mucronibus iaculorum ingredi didicerunt, id auſi ſuot, ſed quia præſidia contra læſionem explorata habent. Neque enim qui audaciùs pugnant, idcirco fortes ſunt: quemadmodū nec robur, nec diuitiæ, iuxta Theognim, fortitudinem gignunt. Vir enim, vt inquit, paupertate domatur omnis. Manifeſtè quidam, cùm timidi ſint, pericula tamen ſuſtinent, propter experientiam, idque quòd periculum non eſſe arbitrentur, cùm paratum noſcant præſidium. Argumento eſt, quòd cùm præſidium habere non putant, malis iam re vera imminentibus retrocedunt. Inter omnes igitur parteis, ea videtur virtuti proxima, quæ ex verecundia naſcitur, fortitudo. Quemadmodum & Homerus, Hectorem ſcribit, periculum obiiſſe verecundia impulſum: Hectorem verecundia cepit:

Primus namque Polydamas me reprehenderit.

Atque ea eſt quam diximus ciuilem. Cæterùm vera neque hæc eſt, neque alia ex his vlla, ſed furori ſimilis eſt ferarum, quæ impetu feruntur. Neque enim vel ob ignominiam, vel ex ira, vel quòd non morituros ſe arbitrentur, aut quòd facultatibus præſeruatiuis inſtructi ſint, ſuſtinere horribilia opinor. Nam ita nihil horribile eſſe iudicarint. Et quoniam virtus omnis electiua eſt, (nempe, vt ſuprà diximus, quòd omnia gratia alicuius, eius nempe quod honeſtum eſt, huius inſtinctu eligantur,) patet, fortitudinem, quia virtus eſt, horribilia gratiâ alicuius ſuſtinenda docere: Neque ex ignorantia, (vt quæ iudicium format,) neque ob voluptatem, ſed ob ſolam honeſtatem. Quoniam ſi non ſit honeſtum, ſed furioſum, quia turpe, id nequaquam ſuffert. Circa quæ igitur verſetur fortitudinis mediocritas, & quorum ſit, & propter quid, & horribilia quam vim habeant, ſatis impræſentiarum explicatum videtur.

ΚΕΦΑΛ. β'.

Περὶ σωφροσύνης καὶ ἀκολασίας

Nicom. lib. c. 3. 11. Magn. lib. 1. c. 22.

ΠΕρὶ δὲ σωφροσύνης καὶ ἀκολασίας, μετὰ ταῦτα διελέσθαι πειρατέον. λέγεται δ' ὁ ἀκόλαστος πολλαχῶς. ὅ, τε γὰρ μὴ κεκολασμένος πως, μηδ' ἰατρευόμενος· ὥσπερ ἄτμητος, ὁ μὴ τετμημένος· καὶ τούτων ὁ μὲν δυνατός, ὁ δ' ἀδύνατος. (ἄτμητον γὰρ τό, τε δυνάμενον τμηθῆναι, καὶ τὸ δυνατὸν μέν, μὴ τετμημένον δέ·) τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ τὸ ἀκόλαστον. καὶ γὰρ τὸ μὴ πεφυκὸς δέχεσθαι κόλασιν, καὶ τὸ πεφυκὸς μέν, μὴ κεκολασμένον δὲ περὶ ἁμαρτίας, περὶ ἃς ὀρθοπραγεῖ ὁ σώφρων, ὥσπερ οἱ παῖδες. κατὰ ταύτην γὰρ ἀκόλαστοι E

CAPVT II.

De temperantia & intemperantia.

POrrò de temperantia & intemperantia deinceps diſſerere conabimur. Intemperans autem multifariam dicitur: interdum enim quando non eſt caſtigatum, nec emendatum: quemadmodum incaſtratum dicimus, quòd caſtratus non ſit: quorum caſtrari nonnulla poſſunt, alia non poſſunt. (Dicimus enim incaſtratum, & quod caſtrari non poſſit, & quod cùm poſſit, non ſit tamen caſtratum.) Sic & intemperans dicitur, vel quod temperiem, caſtigationemque natura non admittat, vel quod admittat quidem, ſed nunquam ſit caſtigatum: veluti puer in iis peccatis, quæ rectè moderatur temperans. Iuxta eam enim intemperiem

homines intemperantes dicuntur. Rurſum & id A intemperans dicitur, quod vel ægrè, vel non omnino caſtigatione vlla emendari queat. Quia cùm multifariam dicatur intemperãtia, patet, circa voluptates quaſdam & dolores verſari. Tum quòd ex diſpoſitiooe circa eas varia, & à ſe inuicem, & ab aliis homines differaot. Priùs autem deſcripſimus quo pacto intemperantiam appellatione transferamus. Nam eos qui nullo ſenſu erga eas commouentur, inſenſatos alii vocant; noooulli aliud nomen imponunt. Verùm nou eſt oota hæc affectio, neque vulgaris, eò quòd magis in alteram partem peccetur, & quòd congenitus ſit omnibus iucundorũ eiuſmodi ſenſus, & delinitio. Huiuſmodi au- B tem ſunt, quos Comici inducũt, agreſtes homines, qui nec moderata quidem neceſſariáque vlla ſuauitate miſcẽt. Et quia temperans circa voluptates verſatur, neceſſum eſt etiam, cupiditates quaſdam illi propoſitas eſſe. Itaque quæ ſint iſta, explicare oportet. Neque enim circa omnes cupiditates; omniáque ſuauia, verſatur temperans, ſed opinione quidem circa ſeoſibilia duo, guſtabile ſcilicet & tangibile: re vera autem circa tangibilia tantùm. Nam circa voluptatem, qui citra Veoeris cupiditatem, aſpectu pulchrorum, aut dolorem, qui turpium aſpectu oaſcitur, aut eam quæ ex auditione ſuauiter conſonantium, aut ſecus, aut quæ olfa- C ctu fragrantium, aut fœtidorum prooenit, non verſatur temperãs. Neque enim vel patiendo vel noo patieodo dicitur intemperans. Siue igitur quis aut pulchram ſtatuam, aut equum aut hominem cernar, vel ſuauiter audiat caoentem, oec bibere, nec edere, nec Veneri indulgere velit, ſed pulchra quidem videre, & canentem audire, is intemperans oon videatur: quemadmodum nec Sirenum cantibus deliniti. Sed circa duo hæc ſeoſibilia verſantur, quæ & reliquorum animantium ſenſibus incurrentia, dolorem voluptatémve cient: ea ſcilicet, quæ guſtu tactúve ſentiuntur. Cæterùm quæ reliquis ſenſibus ſuauia exiſtunt, nullum ferè illis ſenſum mouent: vt circa proportionum vel pul- D chritudinis contuitiooem nihil magnupere moueri videntur. Sed & nec auſcultationibus ſonorum, ritéque conſonantium, neque ſuaue aut grauiter olentibus, licèt omnes ſenſus acutiùs percellant. Sed & odoribus iis gaudent maximè, qui per accidens, non per ſeſe, oblectanr. Dico autem per ſe, quibus gaudemus, nec ſperanres, nec recordantes aliud, veſut cibi, aut potus: nam ob aliam, hoc eſt, edendi bibendique voluptatem, iis gaudemus. Per ſe verò, vt eſt lucorum & florum. Quocirca ſcitè Stratonicus dixit, illa quidem pulchrè, hæc verò ſuauiter fragrare. Et quia guſtabile aliquod, non omnem voluptatem feræ attingunt, nec quã- E tum extremo linguæ apice, ſed quantum toto gutture ſentitor. Quapropter gulones, non optant linguam loogam, ſed quemadmodum Philoxenus ex Hytide, vulturis guttur. Itaque circa tangibilia, vt ſimpliciter dicam, intemperantia eſt conſtituenda, circa ea circa quæ etiam intemperans verſatur. Nam vinolentia, edacitas, luxuria, crapula, etiam omnia eiuſmodi, circa ſenſus prædictos ſunt: quas in parteis intemperantia diuiditur. Verùm qui viſu, auditione, olfactúque excedit, non dicitur intemperans, citráque ignominiam tales errores vituperamus, & prorſus circa quæ non dicuntur cootiocotes. Incootineotes verò nec temperantes ſunt, oec intemperantes. Inſenſatus igitur,

A λέγονται τὴν ἀκολασίαν. ἔτι δ᾽ ἄλλον τρόπον εἰ δυσίατοι ἢ ἀνίατοι πάμπαν διὰ κολάσεως. πλεοναχῶς δὲ λεγομένης τῆς ἀκολασίας, ὅτι μὲν περὶ ἡδονάς τινας καὶ λύπας εἰσί, φανερόν, καὶ ὅτι ἐν τῷ περὶ ταύτας διακεῖσθαί πως καὶ ἀλλήλων διαφέρουσι καὶ τῶν ἄλλων· διεγράψαμεν δὲ πρότερον, πῶς τὴν ἀκολασίαν ὀνομάζοντες μεταφέρομεν. τοὺς γὰρ ἀκινήτως ἔχοντας δι᾽ ἀναισθησίαν πρὸς τὰς αὐτὰς ἡδονάς, οἱ μὲν καλοῦσιν ἀναισθήτους, οἱ δ᾽ ἄλλοις ὀνόμασι *τοιούτους προσαγορεύουσιν. ἔστι δ᾽ οὐ πάνυ γνώριμον τὸ πάθος οὐδ᾽ ἐπιπόλαιον, διὰ τὸ πάντας ἐπὶ θάτερον ἁμαρτάνειν μᾶλλον, καὶ B πᾶσιν εἶναι σύμφυτον τὴν τῶν τοιούτων ἡδέων ἧτταν καὶ αἴσθησιν. μάλιστα δ᾽ εἰσὶ τοιοῦτοι, οἵους οἱ κωμῳδοδιδάσκαλοι παράγουσιν ἀγροίκους, οἳ οὐδὲ τὰ μέτρια καὶ τὰ ἀναγκαῖα πλησιάζουσι τοῖς ἡδέσιν. ἐπεὶ δ᾽ ὁ σώφρων ἐστὶ περὶ ἡδονάς, ἀνάγκη καὶ περὶ ἐπιθυμίας τινὰς αὐτὸν εἶναι. δεῖ δὴ λαβεῖν περὶ τίνας. οὐ γὰρ περὶ πάσας, οὐδὲ περὶ ἅπαντα τὰ ἡδέα ὁ σώφρων ἐστίν, ἀλλὰ τῇ μὲν δόξῃ περὶ δύο τῶν αἰσθητῶν, περί τε τὸ γευστὸν καὶ τὸ ἁπτόν, τῇ δ᾽ ἀληθείᾳ, περὶ τὸ ἁπτόν. περὶ γὰρ τὴν διὰ τῆς ὄψεως ἡδονὴν τῶν καλῶν ἄνευ ἐπιθυμίας ἀφροδισίων, ἢ λύπην τῶν αἰσχρῶν, καὶ περὶ τὴν διὰ τῆς ἀκοῆς *ἐναρμόστων ἢ ἀναρμόστων, ἔτι δὲ πρὸς τὰς δι᾽ ὀσφρήσεως, C τάς τε ἀπὸ εὐωδίας, καὶ τὰς ἀπὸ δυσωδίας, οὐκ ἔστιν ὁ σώφρων. οὐδὲ γὰρ ἀκόλαστος οὐδεὶς λέγεται τῷ πάσχειν ἢ μὴ πάσχειν. εἰ γοῦν τις ἢ καλὸν ἀνδριάντα θεώμενος, ἢ ἵππον, ἢ ἄνθρωπον, ἢ ἀκροώμενος ᾄδοντος, μὴ βούλοιτο μήτε ἐσθίειν, μήτε πίνειν, μήτε ἀφροδισιάζειν, ἀλλὰ τὰ μὲν καλὰ θεωρεῖν, τῶν δ᾽ ᾀδόντων ἀκούειν, οὐκ ἂν δόξειεν ἀκόλαστος εἶναι, ὥσπερ οὐδ᾽ οἱ κηλούμενοι παρὰ ταῖς Σειρῆσιν. ἀλλὰ περὶ τὰ δύο τῶν αἰσθητῶν ταῦτα, περὶ ἅπερ καὶ τἆλλα θηρία μόνα τυγχάνει αἰσθητικῶς ἔχοντα, καὶ χαίροντα καὶ λυπούμενα, περὶ τὰ γευστὰ καὶ ἁπτά. *περὶ δὲ τὰ τῶν ἄλλων αἰσθήσεων ἡδέα σχεδὸν ὁμοίως ἅπαντα φαίνεται ἀναισθήτως διακείμενα, οἷον D περὶ εὐαρμοστίαν ἢ κάλλος. οὐδὲν γάρ, ὅ τι καὶ ἄξιον λόγου, φαίνεται πάσχοντα αὐτῇ τῇ θεωρίᾳ τῶν καλῶν, ἢ τῇ ἀκροάσει τῶν εὐαρμόστων, εἰ μή τι που συμβέβηκε τερατῶδες· ἀλλ᾽ οὐδὲ πρὸς τὰ εὐώδη ἢ δυσώδη· καίτοι τάς γε αἰσθήσεις ὀξυτέρας ἔχουσι πάσας. ἀλλὰ καὶ τῶν ὀσμῶν ταύταις χαίρουσιν ὅσαι κατὰ συμβεβηκὸς εὐφραίνουσιν, ἀλλὰ μὴ καθ᾽ αὑτάς. λέγω δὲ καθ᾽ αὑτάς, αἷς μὴ ἐλπίζοντες χαίρομεν, ἢ μεμνημένοι, οἷον ὄψων καὶ ποτῶν. δι᾽ ἑτέραν γὰρ ἡδονὴν ταύταις χαίρομεν, τὴν τοῦ φαγεῖν ἢ πιεῖν. καθ᾽ αὑτὰς δέ, οἷον αἱ τῶν ἀνθῶν εἰσί. διὸ ἐμμελῶς ἔφη Στρατόνικος, *τὰς μὲν καλὸν ὄζειν, τὰς δὲ ἡδύ. ἐπεὶ καὶ τῶν περὶ τὸ *γευστόν, οὐ περὶ πᾶσαν ἡδονὴν ἐπτόηται τὰ θη- E ρία, οὐδ᾽ ὅσων τῷ ἄκρῳ τῆς γλώττης ἡ αἴσθησις, ἀλλ᾽ ὅσων τῷ φάρυγγι. διὸ οἱ ὀψοφάγοι οὐκ εὔχονται τὴν γλῶτταν ἔχειν μακράν, ἀλλὰ τὸν φάρυγγα γεράνου, ὥσπερ Φιλόξενος ὁ *Ἐρύξιδος. ὥστε περὶ τὰ ἁπτόμενα, ὡς ἁπλῶς εἰπεῖν, θετέον τὴν ἀκολασίαν. ὁμοίως δὲ καὶ ὁ ἀκόλαστος περὶ τὰς τοιαύτας ἐστίν. οἰνοφλυγία γὰρ καὶ γαστριμαργία, καὶ λαγνεία, καὶ ὀψοφαγία, καὶ πάντα τὰ τοιαῦτα, περὶ τὰς εἰρημένας ἐστὶν αἰσθήσεις· ἅπερ μόρια ἡ ἀκολασία διαιρεῖται. περὶ δὲ τὰς δι᾽ ὄψεως, ἢ ἀκοῆς, ἢ ὀσφρήσεως ὀσμάς, οὐθεὶς λέγεται ἀκόλαστος, ἐὰν ὑπερβάλλῃ· ἀλλ᾽ ἄνευ ὀνείδους τὰς ἁμαρτίας ψέγομεν ταύτας, καὶ ὅλως περὶ ὅσα μὴ λέγονται ἐγκρατεῖς· οἱ δ᾽ ἀκρατεῖς, οὐκ εἰσὶν ἀκόλαστοι οὐδὲ σώφρονες. ἀναίσθητος μὲν οὖν,

Scrib. τοιούτους vel τοὺς τοιούτους.

κ. εὐαρμόστων

Interpres totum locum aliter legisse videtur: mirificè enim locum planiſſimum cõfundit:

Malim τὰ μὲν & τὰ δέ.

κ. κοινῶν,

γρ. ἐξ Ἐρύξιδος. Nicom. lib. 3. c.13.

πώπως δεῖ ὀνομάζειν, ὁ οὕτως ἔχων, ὥστε καὶ ἐλλείπειν, ὧν ἀνάγκη κοινωνεῖν ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ πάντας καὶ χαίρειν· ὁ δ᾽ ὑπερβάλλων, ἀκόλαστος. πάντες γὰρ τούτοις φύσει τε χαίρουσι, καὶ ἐπιθυμίας λαμβάνουσι, καὶ οὐκ εἰσὶν οὐδὲ λέγονται ἀκόλαστοι· οὐ γὰρ ὑπερβάλλουσι τῷ χαίρειν μᾶλλον ἢ δεῖ, τυγχάνοντες· καὶ λυπεῖσθαι μᾶλλον ἢ δεῖ, μὴ τυγχάνοντες· οὐδ᾽ ἀνάλγητοι· οὐ γὰρ ἐλλείπουσι τῷ χαίρειν ἢ λυπεῖσθαι, ἀλλὰ μᾶλλον ὑπερβάλλουσιν. ἐπεὶ δ᾽ ἔστιν ὑπερβολὴ καὶ ἔλλειψις περὶ αὐτά, δῆλον ὅτι καὶ μεσότης, καὶ βελτίστη αὕτη ἡ ἕξις, καὶ ἀμφοῖν ἐναντία. ὥστε εἰ σωφροσύνη ἡ βελτίστη ἕξις, περὶ ἃ ὁ ἀκόλαστος, ἡ περὶ τὰ ἡδέα τὰ εἰρημένα τῶν αἰσθητῶν μεσότης, σωφροσύνη ἂν εἴη, μεσότης οὖσα ἀκολασίας καὶ ἀναισθησίας· ἡ δ᾽ ὑπερβολή, ἀκολασία· ἡ δ᾽ ἔλλειψις ἤτοι ἀνώνυμος, ἢ τοῖς εἰρημένοις ὀνόμασι προσαγορευομένη. ἀκριβέστερον δὲ περὶ τὸ γένος τῶν ἡδονῶν ἔσται διαιρετέον ἐν τοῖς λεγομένοις ὕστερον περὶ ἐγκρατείας καὶ ἀκρασίας.

A aut quocumque alio nomine appellare conueniat qui in omnibus deficiat, quibus ſolent plerumque omnes participare, atque lætari. Verùm qui excedit, intemperans eſt. Omnes enim his & natura gaudent, & aliquo etiam modo concupiſcunt. nec tamen ſunt vel dicuntur intemperantes. Nam & conſecuti non excedunt magis, quàm oporteat, gaudendo. & non conſecuti, magis quàm oporteat, dolendo. Sed nec dolore etiam vacantes dicuntur. Non enim deficiunt gaudendo dolendóve, ſed magis excedunt. Quia igitur circa hæc eſt exceſſus, defectúſque, manifeſtum quòd & mediocritas, quæ habitus optimus eſt, & vtrique contrarius. B Itaque temperantia habitus præſtantiſſimus, circa quæ intemperans verſatur, quæ in dictis iucundis ſenſibilibus tenens medium, inſenſilitatis intemperantiæque mediocritas exiſtit. Exceſſus verò intemperantia eſt. Defectus autem nomine caret, aut ſuprà poſitas appellationes ſortitur. Accuratiùs verò deinceps de iucundorum genere pertractabitur, vbi de continentia incontinentiáque agemus.

ΚΕΦΑΛ. γ'.

Περὶ πραότητος καὶ χαλεπότητος.

Τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον ληπτέον καὶ περὶ πραότητος καὶ χαλεπότητος. καὶ γὰρ τὸν πρᾶον περὶ λύπην τὴν ἀπὸ θυμοῦ γιγνομένην, ὁρῶμεν ὄντα, τῷ πρὸς ταύτην ἔχειν πως. διεγράψαμεν δὲ καὶ ἀντεθήκαμεν τῷ ὀργίλῳ καὶ χαλεπῷ καὶ ἀγρίῳ (πάντα γὰρ τὰ τοιαῦτα τῆς αὐτῆς ἐστι διαθέσεως) τὸν ἀνδραποδώδη καὶ ἀνόητον. σχεδὸν γὰρ ταῦτα μάλιστα καλοῦσι, τοὺς μηδ᾽ ἐφ᾽ ὅσοις δεῖ κινουμένους τὸν θυμόν, ἀλλὰ προπηλακιζομένους εὐχερῶς καὶ ταπεινοὺς πρὸς τὰς ὀλιγωρίας. ἔστι γὰρ ἀντικείμενον τῷ μὲν ταχὺ τὸ μόλις· τῷ δ᾽ ἠρέμα, τὸ σφόδρα· τῷ δὲ πολὺν χρόνον, τὸ ὀλίγον λυπεῖσθαι ταύτην τὴν λύπην ἣν καλοῦμεν θυμόν. ἐπεὶ δ᾽ ὥσπερ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων εἴπομεν, καὶ ἐνταῦθ᾽ ἐστὶν ὑπερβολὴ καὶ ἔλλειψις (ὁ μὲν γὰρ χαλεπὸς τοιοῦτός ἐστιν, ὁ καὶ θᾶττον καὶ μᾶλλον πάσχων, καὶ πλείω χρόνον, καὶ ὅτ᾽ οὐ δεῖ, καὶ ὁποίοις οὐ δεῖ, καὶ ἐπὶ πολλοῖς· ὁ δ᾽ ἀνδραποδώδης, τοὐναντίον) δῆλον ὅτι ἐστί τις καὶ ὁ μέσος τῆς ἀνισότητος. ἐπεὶ οὖν ἡμαρτημέναι ἀμφότεραι αἱ ἕξεις ἐκεῖναι, φανερὸν ὅτι ἐπιεικὴς ἡ μέση τούτων ἕξις. οὔτε γὰρ προτερεῖ, οὔθ᾽ ὑστερίζει, οὔτε οἷς οὐ δεῖ ὀργίζεται, οὔτε οἷς δεῖ οὐκ ὀργίζεται. ὥστ᾽ ἐπεὶ καὶ πραότης ἡ βελτίστη ἕξις περὶ ταῦτα τὰ πάθη ἐστίν, εἴη καὶ ἡ πραότης μεσότης τις, καὶ ὁ πρᾶος μέσος τοῦ χαλεποῦ καὶ ἀνδραποδώδους.

CAPVT III.

C *De manſuetudine & rigiditate ſiue aſperitate morum.*

Eodem pacto de manſuetudine rigiditatéque ſentiendum eſt. Nam & manſuetum, qualem quendam eſſe erga dolorem ex ira profectum cernimus. Suprà enim iracundo, rigido, & agreſti, (omnia enim hæc ſunt diſpoſitionis eiuſdem,) ſeruilem, & inſenſatum oppoſuimus, eo quòd ita vocentur, quorquor non moueantur ad iram, quibus oporteat: ſed laceſſiti, faciles humiléſque ſeſe præbeant ad contemptum. Oppoſita enim ſibi inuicem ſunt, celeriter & ægrè: leniter & vehementer: & dolor, quem iram dicimus, longo tempore durans, ei, qui breui. Quoniam verò, quemadmodum & in aliis, hîc quoque exceſſus defectúſque D reperitur: (Rigidus enim eſt eiuſmodi, qui citiùs & magis, longioréque tempore, tamen nec quando, nec quibus oportet, ac in multis afficitur: Seruilis autem contrarius quiſpiam eſt:) Medius igitur inter inæqualitatem conſiſtit. Et quia vterque habitus vitioſus eſt, patet, medium horum æquanimitatem eſſe, neque enim præcurrit, aut excedit. Neque quibus non oportet iraſcitur, nec quibus oportet non iraſcitur. Quocirca cùm & manſuetudo circa eaſdem affectiones verſetur, habitus optimus erit & manſuetudo, mediocritas quædam, & manſuetus inter rigidum ſeruiléمque medius.

E

ΚΕΦΑΛ. δ'.

Περὶ ἐλευθεριότητος καὶ τῶν ἐναντίων κακιῶν.

Nicom. lib. 4. c. 1. & ſeq. Magn. li. 1. c. 2.

Ἔστι δὲ καὶ ἡ μεγαλοψυχία, καὶ ἡ μεγαλοπρέπεια, καὶ ἡ ἐλευθεριότης, μεσότητες. Ἡ μὲν ἐλευθεριότης περὶ χρημάτων κτῆσιν καὶ ἀποβολήν. ὁ μὲν γὰρ κτήσει μὲν πάσῃ χαίρων μᾶλλον ἢ δεῖ, ἀποβολῇ δὲ πάσῃ λυπούμενος μᾶλλον ἢ δεῖ, ἀνελεύθερος· ὁ δ᾽ ἀμφότερα ἧττον ἢ δεῖ, ἄσωτος· ὁ δ᾽ ἄμφω ὡς δεῖ, ἐλευθέριος. τοῦτο δὲ λέγω τὸ ὡς δεῖ, καὶ ἐπὶ τούτων, καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων, τὸ ὡς ὁ λόγος ὁ ὀρθός. ἐπεὶ δ᾽ ἐκεῖνοι μέν εἰσιν ἐν ὑπερβολῇ καὶ ἐλλείψει,

CAPVT IV.

De liberalitate & ei oppoſitis vitiis.

Svnt porro & magnanimitas, & magnificentia, & liberalitas, mediocritates. Liberalitas enim circa acquiſitionem amiſſionémque facultatū verſatur. Nam qui omni acquiſitione gaudet, omnique amiſſione dolet, vtrumque magis quàm oportet, illiberalis eſt: qui vtrumq; minus quàm oporteat, prodigus. Qui verò, vt oportet, vtrúque, liberalis. Vt oportet, hîc, velut in aliis etiam, expono, quemadmodum recta ratio dictat. Et quia illi quidem in exceſſu defectúque ſunt, nam

A vbi extrema ſunt, iſthic & medium, quod præſtantiſſimum eſt, in quaque ſpecie, & vnum; neceſſum, & liberalitatem, inter prodigalitatem illiberalitatémque circa facultatum acquiſitionem & amiſſionem, mediam conſiſtere Bifariàm autem facultates, quæſtuariúmque vocamus. Alia enim per ſe eſt facultatum poſſeſſio, velut calcei & veſtis: Alia verò per accidens, nec tamen ita, vt ſi quis lance calcei vice vtatur, ſed velut emptio conductióque mercenaria. Emuntur enim & calcei. Pecuniæ autem cupidus præ quæſtu accidentario, circa numiſmatum poſſeſſionem occupatur. Illiberalis verò, & prodigus, circa accidentarium lucrādi modum. Nam ille quidem in acquiſitione naturali augmen-

B tum quærit: prodigus verò in neceſſariis deficit: liberalis autem ex abundanti copia largitur. Species verò harum differre dicuntur, eo quòd magis & minùs circa particulas oſtendunt, vt illiberalis, parcus, ſordidus, turpis lucri cupidus. Parcus enim eo quod non eroget, dicitur: turpis autem lucri cupidus, quòd omnia corrodat: ſordidus, qui vehementer in exiguis obnititur: deceptor verò depilatórque, qui iniuſtus ex illiberalitate eſt. Ita contrà, prodigorum hic quidem cautus eſt, qui inordinatè conſumit: ille verò inconſideratus, qui in eo, quem recte dictat ratio, durare dolore non poteſt.

C

CAPVT V.

De magnanimitate & ei oppoſitis vitiis.

DE magnanimitate autem, ex iis quæ de magnanimis dicta ſunt, determinare oportet: eò quòd, vt in aliis, iuxta affinitatem, & ſimilitudinem, quoad latent, progredi conuenit. Ita & de magnanimitate tractantibus idem vſu venit. Quocirca nonnunquam contrarij eadem affectant: quemadmodum prodigus & liberalis: perfractus & grauis; audax & fortis. Circa eadem enim verſantur, & cognati ſunt aliquouſque Nam & audax & fortis pericula ſuſtinet, ſed hic quidem ſic, ille

D verò aliter; quæ plurimùm inter ſe diſtant. Dicimus autem magnanimum iuxta nominis etymon, veluti vi & magnitudine animi inſtructum. Itaque & graui & magnifico ſimilis videatur: quandoquidem omnes virtutes quodammodo ſectatur. Nam recto iudicio, de rebus maximis pariter & infimis bonis, pollere, laudabile eſt. Videntur autem ea magna eſſe quæ optimo habitu inſtructus proſequitur, circa eiuſmodi ſcilicet iucunda. Magnanimitas verò eſt præſtantiſſima: Iudicat autem in vnoquoque maius & minus rectè iuxta ſapientis virtutiſque præſcriptū. Vnde vel ipſa omnes virtutes, vel ipſam omnes conſequuntur. Præterea con-

E temptiuus dicitur magnanimus. Singulæ verò virtutes, rerum præter rationem magnarum ſunt cōtemptrices, vt fortitudo, periculorū: id enim magnum inter turpia deputat, & neque multitudinem omnem iudicat formidandam. Et intemperans, voluptates: liberalis, opes multas magnáſque ſpernit, id quod magnanimi eſſe videtur, eò quòd in paucis occupetur: atque hæc magna ſunt, eo quòd nec cuiuslibet iudicium ſpectat. Magis quippe magnanimus ſpectat quid vni ſapienti probetur, quàm multitudini, & vulgo. Quemadmodum ad Agathonem dixit Antiphon,

A ὅπου δ' ἔσχατά εἰσι καὶ μέσον, καὶ τοῦτο βέλτιστον· ἓν δὲ περὶ ἕκαστον τῷ εἴδει τὸ βέλτιστον· ἀνάγκη καὶ τὴν ἐλευθεριότητα εἶναι μεσότητα ἀσωτίας καὶ ἀνελευθερίας περὶ χρημάτων κτῆσιν καὶ ἀποβολήν. διχῶς δὲ τὰ χρήματα λέγομεν καὶ τὴν χρηματιστικήν. ἡ μὲν γὰρ καθ' αὑτὸ κτῆσις τοῦ χρήματός ἐστιν, οἷον ὑποδήματος ἢ ἱματίου. ἡ δὲ κατὰ συμβεβηκὸς μέν, οὐ μέντοι οὕτως ὡς ἂν εἴ τις σταθμῷ χρήσαιτο τῷ ὑποδήματι, ἀλλ' οἷον ἡ πώλησις καὶ ἡ μίσθωσις· χρῆται γὰρ ὑποδήματι. ὁ δὲ φιλάργυρος ὁ περὶ τὸ νόμισμα τῆς κτήσεως, αὐτὴ τῆς κατὰ συμβεβηκὸς χρήσεώς ἐστιν. ὁ δ' ἀνελεύθερος, εἴη ἂν καὶ ἄσωτος

B περὶ τὸν κατὰ συμβεβηκὸς τρόπον τοῦ χρηματισμοῦ. καὶ γὰρ ἐπὶ τοῦ κατὰ φύσιν χρηματισμοῦ τὴν αὔξησιν διώκει· ὁ δ' ἄσωτος, ἐλλείπει τῶν ἀναγκαίων· ὁ δ' ἐλευθέριος, τὴν περιουσίαν δίδωσιν. αὐτῶν δὲ τούτων εἴδη λέγονται διαφέροντα τῷ μᾶλλον καὶ ἧττον περὶ μόρια· οἷον ἀνελεύθερος, φειδωλός, καὶ κίμβιξ, καὶ αἰσχροκερδής· φειδωλὸς μέν, ἐν τῷ μὴ προΐεσθαι, αἰσχροκερδὴς δ', ἐν τῷ ὁτιοῦν προσίεσθαι· κίμβιξ δέ, ὁ σφόδρα περὶ μικρὰ διατεινόμενος· παραλογιστὴς δὲ καὶ ὁ ἀποστερητής, ὁ ἄδικος κατ' ἀνελευθερίαν. καὶ τοῦ ἀσώτου ὡσαύτως * φυλάκτης μέν, ὁ ἐν τῷ ἀτάκτως ἀναλίσκειν· ἀλόγιστος δέ, ὁ ἐν τῷ μὴ ὑπομένειν τὴν ἀπὸ * ἀλογισμοῦ λύπην. Fort. ἀφύλακτος μὲν. Leg. ȣ λογ.

C

ΚΕΦΑΛ. ε'.

Περὶ μεγαλοψυχίας, καὶ τῶν ἐναντίων κακιῶν.

ΠΕρὶ δὲ μεγαλοψυχίας ἐκ τῶν τοῖς μεγαλοψύχοις ἀποδιδομένων δεῖ διορίσαι τὸ αἴτιον. ὥσπερ γὰρ καὶ τὰ ἄλλα κατὰ τὴν γειτνίασιν καὶ ὁμοιότητα * μέχρι τοῦ λανθάνειν πόρρω προϊόντα, καὶ περὶ τὴν μεγαλοψυχίαν ταὐτὸ συμβέβηκε. διὸ ἐνίοτε οἱ ἐναντίοι τοῦ αὐτοῦ ἀντιποιοῦνται· οἷον ἄσωτος τῷ ἐλευθερίῳ, καὶ ὁ αὐθάδης τῷ σεμνῷ, καὶ ὁ θρασὺς τῷ ἀνδρείῳ· εἰσὶ γὰρ καὶ περὶ ταῦτα καὶ ὅμοροι μέχρι τινός, ὥσπερ ὁ ἀνδρεῖος * ὑπομονητικὸς κινδύνων, καὶ ὁ θρασύς· ἀλλ' ὁ μὲν ὡδί, ὁ δ' ὡδί. ταῦτα δὲ διαφέρει πλεῖστον. λέγομεν δὲ τὸν μεγαλόψυχον κατὰ τὴν τοῦ ὀνόματος προσηγορίαν, ὥσπερ ἐν μεγέθει τινὶ ψυχῆς καὶ δυνάμεως. ὥστε καὶ τῷ σεμνῷ καὶ τῷ μεγαλοπρεπεῖ ὅμοιος εἶναι δοκεῖ, ὅτε καὶ πάσαις ταῖς ἀρεταῖς ἀκολουθεῖν φαίνεται. καὶ γὰρ τὸ ὀρθῶς κρῖναι τὰ μεγάλα καὶ μικρὰ τῶν ἀγαθῶν, ἐπαινετόν. δοκεῖ δὲ ταῦτ' εἶναι μεγάλα, ἃ διώκει ὁ τὴν κρατίστην ἔχων ἕξιν περὶ τὰ τοιαῦτ' εἶναι ἡδέα. ἡ δὲ μεγαλοψυχία κρατίστη. κρίνει δὲ περὶ τὸ ἑκάστην ἀρετήν, τὸ μεῖζον καὶ τὸ ἔλαττον ὀρθῶς, ἅπερ ὁ φρόνιμος ἂν κελεύσειε

E καὶ ἡ ἀρετή· ὥστε ἕπεσθαι αὐτῇ πάσας τὰς ἀρετάς, ἢ αὐτὴν ἕπεσθαι πάσαις. ἔτι δοκεῖ μεγαλοψύχου εἶναι, τὸ καταφρονητικὸν εἶναι. ἑκάστη δ' ἀρετὴ καταφρονητικὴ τῶν παρὰ τὸν λόγον μεγάλων· οἷον ἀνδρία κινδύνων· μέγα γὰρ οἴεται εἶναι τῶν αἰσχρῶν, καὶ πλῆθος οὐ πᾶν φοβερόν· καὶ σώφρων ἡδονῶν μεγάλων καὶ πολλῶν, καὶ ἐλευθέριος χρημάτων. μεγαλοψύχου δὲ τοῦτο δοκεῖ, διὰ τὸ περὶ ὀλίγα σπουδάζειν, καὶ ταῦτα μεγάλα, καὶ οὐχ ὅτι δοκεῖ ἑτέρῳ τινί. καὶ μᾶλλον ἂν φροντίσειεν ἀνὴρ μεγαλόψυχος, τί δοκεῖ ἑνὶ σπουδαίῳ, ἢ πολλοῖς * τυγχάνουσιν. ὥσπερ Ἀντιφῶν * ἔφη πρὸς Ἀγάθωνα,

Nicom. lib. 4. c. 7.
Magnor. lib. 1. c. 26.
Fort. μέχρι τοῦ λανθάνειν. ſic mox μέχρι τινός.
χ. ὑπομενετ.
χ. ὁ τυχοῦσι.
Lego ἰσὸ πρὸς Ἀγάθωνα καταψηφισθέντος. τὴν &c. Nam & dānatum fuiſſe Antiphontem & ſcripſiſſe ipſum pro ſe pulcherrimam orationem, certum eſt.

καταψηφισαμένους τὴν ἀπολογίαν ἐπαινέσαντα. καὶ τὸ ὀλιγωρεῖν τοῦ μεγαλοψύχου μάλιστ' εἶναι πάθος ἴδιον. A πάλιν περὶ τιμῆς καὶ τοῦ ζῆν καὶ πλούτου, περὶ ὧν σπουδάζειν δοκοῦσιν οἱ ἄνθρωποι, οὐθὲν * φροντίζειν περὶ τῶν ἄλλων, πλὴν περὶ τιμῆς. καὶ λυπηθείη τ' ἂν ἀτιμαζόμενος καὶ ἀρχόμενος ὑπὸ ἀναξίου. καὶ * χαίρειν μάλιστα τυγχάνων. οὕτω μὲν οὖν δόξειεν ἂν ἐναντίως ἔχειν. τὸ γὰρ εἶναί τε μάλιστα περὶ τιμὴν, καὶ καταφρονητικὸν εἶναι τῶν πολλῶν, καὶ δόξης, οὐχ ὁμολογεῖσθαι. διὸ δεῖ τοῦτο διελόμενος εἰπεῖν. ἔστι γὰρ τιμὴ καὶ μικρὰ καὶ μεγάλη διχῶς. ἢ γὰρ τῷ ὑπὸ πολλῶν τῶν τυχόντων, ἢ τῷ ὑπὸ τῶν ἀξίων λόγου, καὶ πάλιν τῷ * ἐπὶ τίνι ἡ τιμὴ διαφέρει. μεγάλη γὰρ οὐ τῷ πλήθει τῶν τιμώντων, οὐδὲ τῷ ποιῷ μόνον, B ἀλλὰ καὶ τῷ τιμίαν εἶναι· τῇ ἀληθείᾳ δὲ καὶ ἀρχαὶ καὶ τἆλλα ἀγαθὰ τίμια καὶ ἄξια σπουδῆς ταῦτα, ὅσα μεγάλα ἀληθῶς ἐστι· ὥστε καὶ ἀρετὴ οὐδεμία ἄνευ μεγέθους· διὸ δοκοῦσι μεγάλους ποιεῖν ἑκάστη, περὶ ὃ ἐστὶν ἑκάστη αὐτῶν, ὥσπερ εἴπομεν. ἀλλ' ὅμως ἐστί τις περὶ τὰς ἄλλας ἀρετὰς μία μεγαλοψυχία, ὥσπερ καὶ ἰδίᾳ μεγαλόψυχον τοῦτον λεκτέον τὸν ἔχοντα ταύτην. ἐπεὶ δ' ἐστὶν ἔνια τῶν ἀγαθῶν, τὰ μὲν τίμια, τὰ δ' ὡς διωρίσθη πρότερον, τῶν τοιούτων δ' ἀγαθῶν ἐστὶ τὰ μὲν μεγάλα κατ' ἀλήθειαν, τὰ δὲ μικρά· καὶ τούτων ἔνιοι ἄξιοι καὶ ἀξιοῦσιν αὑτούς· C ἐν τούτοις ζητητέος ὁ μεγαλόψυχος. τετραχῶς δ' ἀνάγκη διαφέρειν. ἔστι μὲν γὰρ ἄξιον εἶναι μεγάλων, καὶ ἀξιοῦν ἑαυτὸν τούτων· ἔστι δὲ μικρὰ καὶ ἄξιον τινὰ τηλικούτων, καὶ ἀξιοῦν ἑαυτὸν τούτων. ἔστι δ' ἀνάπαλιν πρὸς ἑκάτερα αὐτῶν. ὁ μὲν γὰρ ἂν εἴη τοιοῦτος, οἷος ἄξιος ὢν μικρῶν, μεγάλων ἀξιοῦν ἑαυτὸν τῶν ἐντίμων ἀγαθῶν· ὁ δὲ ἄξιος ὢν μεγάλων, ἀξιοῦν ἂν μικρῶν ἑαυτόν. ὁ μὲν οὖν ἄξιος μικρῶν, μεγάλων δ' ἀξιῶν ἑαυτὸν, ψεκτός· * ἀνόητον γὰρ καὶ οὐ καλὸν τὸ παρὰ τὴν ἀξίαν τυγχάνειν. ψεκτὸς δὲ καὶ ὅστις ἄξιος ὢν D ὑπαρχόντων αὐτῷ, τῶν τοιούτων μετέχειν μὴ ἀξιοῖ ἑαυτόν. λείπεται δὲ ἐνταῦθα ἐναντίος τούτοις ἀμφοτέροις, ὅστις ἄξιος ὢν μεγάλων, ἀξιοῖ αὐτὸς ἑαυτὸν τούτων, καὶ τοιοῦτός ἐστιν οἷος ἀξιοῦν ἑαυτόν· οὗτος ἐπαινετὸς, καὶ μέσος τούτων. ἐπεὶ οὖν περὶ τιμῆς αἵρεσιν καὶ χρῆσιν, καὶ τῶν ἄλλων ἀγαθῶν τῶν ἐντίμων, ἀρίστη ἐστὶ διάθεσις ἡ μεγαλοψυχία, καὶ τοῦτ' ἀποδίδομεν, καὶ οὐ περὶ τὰ χρήσιμα τὸν μεγαλόψυχον, ἅμα δὲ καὶ ἡ μεσότης αὕτη ἐπαινετωτάτη, δῆλον ὅτι καὶ μεγαλοψυχία μεσότης ἂν εἴη. τῶν δ' ἐναντίων, ὥσπερ διεγράψαμεν, ἡ μὲν ἐπὶ τῷ ἀξιοῦν ἑαυτὸν ἀγαθῶν μεγάλων ἀνάξιον ὄντα, χαυνότης. τοὺς τοιούτους γὰρ χαύνους λέγομεν, ὅσοι μεγάλων οἴονται ἄξιοι εἶναι, οὐκ ὄντες. ἡ δὲ περὶ τὸ E ἄξιον ὄντα μὴ ἀξιοῦν ἑαυτὸν μεγάλων, μικροψυχία. μικροψύχου γὰρ εἶναι δοκεῖ, ὅστις ὑπαρχόντων δι' ἃ δικαίως ἂν ἀξιοῖτο, μὴ ἀξιοῖ μηθενὸς μεγάλου ἑαυτόν· ὥστ' ἀνάγκη καὶ τὴν μεγαλοψυχίαν εἶναι μεσότητα χαυνότητος καὶ μικροψυχίας. ὁ δὲ τέταρτος τῶν διορισθέντων, οὔτε πάμπαν ψεκτὸς, οὔτε μεγαλόψυχος, περὶ οὐδὲν ἔχων μέγεθος. οὔτε γὰρ ἄξιος, οὔτε ἀξιοῖ μεγάλων· διὸ οὐκ ἐναντίος. καίτοι δόξειεν ἂν ἐναντίον εἶναι τῷ μεγάλων ἀξίῳ ὄντι, μεγάλων, τὸ μικρῶν ὄντα ἄξιον, ἀξιοῦν ἑαυτόν. οὐκ ἔστι δὲ ἐναντίος ὅτι ° τῷ μεμπτὸς εἶναι. ὡς γὰρ ὁ λόγος κελεύει, ἔχει. καὶ ὁ αὐτός ἐστι τῇ φύσει τῷ μεγαλοψύχῳ· ὧν γὰρ ἄξιοι, τούτων ἀξιοῦσιν αὑτοὺς ἀμφό-

γρ. φροντίζει

χαίρει

γρ. ἐπὶ τίνι

Fort. ἀνόητον

Interpr. τῷ οὐ μεμπτὸς εἶναι.

A malignè defenſionem laudantem. Neglectus enim propria maximè affectio magnanimi. Porrò nec vitæ, nec opum, quibus ſtudere magnopere videntur homines, curam gerit, ſed tamen honoris. Itaque & dolet ignominia affectus, & indigni ſubiectus imperio: gaudet autem principatum aſſecutus: vnde contraria videntur. Nam circa honores occupari, & quæ vulgus ſentiat de ſe, contemnere, non ſunt conſentanea. Quocirca accuratiùs hæc diſcutere oportet. Nam honor exiguus, & magnus, bifariàm capiuntur: aut enim à multis is, & vulgaribus, aut ab illuſtribus ille contingit, qui rurſus pro re, in qua euenit, differt. Magnus enim non ſolùm honorantium multitudine, aut qualitate, aut pretio æſtimatur, ſed veritate: vnde B & principatus, & reliqua præclara, & ſtudio digna bona cenſentur, quæ re vera eximia exiſtunt. Quocirca nulla virtus magnitudine caret, qua & amplificare, & ius reddere videtur, in quibus fuerit. Sed enim & inter cæteras virtutes magnanimitas eminet: quare peculiari vocabulo hac præditus, magnanimus appellatur. Quoniam verò bona alia honorabilia ſunt, alia vero, vt ſuprà determinauimus; ex quibus alia verè eximia, alia parua ſunt; quibus nonnulli, cùm digni ſint, ſe ipſos dignos etiam arbitrantur, in iiſdem ſolet elucere magnanimus. Quadrifariàm verò hæc diſcernun- C tur. Nam & dignum eſſe iis, & ſeſe dignum iis iudicare contingit interdum. Interdum verò & mediocribus dignum, iis quoque ſe dignum iudicare. Nonnunquam verò è conuerſo, vtralibet hæc ad ſe inuicem componuntur. Nam cùm exiguis aliquis dignus, magnis atque honorabilibus ſe dignum arbitratur, alius maximis dignus, paruis ſe dignum exiſtimat, prior quidem hic exiguis dignus, magnáque affectans, vituperationem meretur. Dedecens enim id eſt, ac minimè honeſtum, præter dignitatem quippiam conſequi. Verùm & is vituperandus, qui præſen- D ti honore dignus, eum tamen auerſetur. Reſtat iam vtrique horum contrarius, qui cùm rebus magnis dignus ſit, ſe ipſum etiam dignum arbitretur: hic laudabilis, & inter hos medius eſt. Et quia circa honoris electionem, fruitionémque circa honorabilia, reliqua bona, diſpoſitio eſt præſtantiſſima magnanimitas, &, quemadmodum oſtēdimus, non circa vtilia occupatur, ac ipſa mediocritas cum primis laudabilis; manifeſtum, etiam magnanimitatem eſſe quandam mediocritatem. Contrariorum autem, hoc quod diximus, indignus cùm ſit, maximis ſeſe dignum arbitrantem, lentitudo eſt. Tales quippe lentos dicimus, qui magna venditant, cùm non inſint. Verùm vbi dignus, magnis ſe indignum cenſet, puſillanimitas appellatur. Pu- E ſillanimis enim eſt, qui præclara meritus, iis ſeſe indignum iudicarit. Itaque magnanimitatem neceſſum eſt mediocritatem eſſe inter puſillanimitatem & lentitudinē. Porro quartus ex his, neque omnino vituperatione dignus, neque magnanimus, in nulla re magni quippiam conſecutus. Neque.n. vel dignus exiſtit, vel ita de ſe ipſo cenſet: quapropter non eſt contrarius. Nam etſi planè contraria inter ſe videantur, magnis dignum magna & paruis dignum exigua deberi ſibi arbitrari: contraria tamen non ſunt, eo quòd hic reprehenſione careat, quandoquidem ex rationis inſtinctu agit, & eadem qua magnanimus, naturæ conditione: cùm vterque quibus dignus eſt, ſeſe dignum arbitratur.

A Magnanimus, ex iis quibus dignus eſt, ſeſe dignum cenſebit. Puſillanimis verò, cùm magna inſint ei bona honorabilia, ſi eis ſe indignum iudicat, quid faceret, ſi paruis dignus eſſet? Aut igitur magnis ſe dignum iudicans, lentus, aut pauciorum. Quocirca nemo puſillanimem dixerit, qui inquilinus tantùm, ſe non imperio dignum cenſeat, ſéque ſubiiciat, verùm qui honeſto loco natus ſit, imperiúmque rem magnam iudicarit.

CAPVT VI.

De magnificentia.

B Magnificus autem, non ex qualibet operatione electionéve dicitur, ſed ex ſumptibus, niſi fortè per translationem ita vocetur: abſque ſumptu enim magnificentia non eſt. Nam πρέπον, id eſt, decens, in ornatu: ornatus verò, non in quibuſlibet, ſed in neceſſariorum exceſſu conſiſtit. Verùm qui in magno ſumptu decentem magnitudinem eligit, eámque mediocritatem cum eiuſmodi voluptate expetit, magnificus eſt. Qui verò ampliùs quàm par ſit, & præter modum, is nomine caret, tametſi quandam affinitatem inter ſeſe habet, quos vocant ineptos, & prodigos. Nam qui opulentus, dilecti hominis nuptiis ſumptus ſuppeditat, eum apparatū ſe decere arbitratur: Qui frugales, paucáque deſiderantes, conuenienti excipiat, paruificus. C Verùm qui nuptiali apparatu eos excipiat, nec ob gloriam, neque pro authoritate peculiari aliqua, prodigo ſimilis videtur. Verùm qui pro dignitate, iuxtáque rationem id facit, magnificus eſt: decorum enim iuxta dignitatem eſt, quandoquidem nihil præter dignitatem decet: nam decorum eſſe oportet. Et decentis eſt agere iuxta dignitatem, & quod deceat, & circa quid deceat. Aliud enim decorum eſt circa familiaris, aliud circa amati nuptias, atque ipſi etiam in tantum, aut eiuſmodi, vt ſpectaculum, Cimonem, nō Themiſtoclem, quòd humiliore fortuna hactenus eſſet, decere arbat: ille verò, cui qualiſcumque ſit dignitas, perinde eſt, nullus eſt horum. De liberalitate verò ſimiliter ſe habet. D Nam liberalis aliquis eſt, quando liber.

CAPVT VII.

Perſequitur breuiter reliquas pleraſque virtutes ſuprà enumeratas, cum contrariis vitiis.

Et ferè etiam ſic cætera circa mores, vel laudabilia, vel vituperabilia. Nam alia exceſſus, alia defectus, alia verò mediocritates ſunt paſſiuæ. Quemadmodum inuidus, & alienis malis gaudēs. Iuxta hos enim habitus dicitur: inuidus quidem angi dignorum ſucceſſu, hic verò in eadem paſſione E nomine carere, ſed ei affectioni obnoxius, notus eſt, gaudendo indignorum vel caſibus, vel ſucceſſibus, item & dignorum lætando. Medius verò inter hos eſt, indignabundus, & quod veteres νέμεσιν vocant, à dolendo, ob indignorum ſucceſſum. Quapropter & Nemeſin deam eſſe arbitrantur. Verecundia, mediocritas eſt inter impudentiam & ſtuporem. Nam qui nullam de ſe exiſtimationem moratur, impudens: qui omnes, ſtupidos: qui verò apparentes quaſdam modeſtè, verecundus. Amicitia verò medium inter inimicitiam & adula-

---

A καὶ ὁ μὲν γίνοιτο ἂν μεγαλόψυχος· ἀξιώσει γὰρ ὧν ἐστιν ἄξιος. ὁ δὲ μικρόψυχος, ὃς ὑπαρχόντων αὐτῷ μεγάλων κατὰ τιμὴν ἀγαθῶν οὐκ ἀξιοῖ, τί ἂν εἴποι, εἰ μικρῶν ἄξιος ἦν; ἢ γὰρ ἂν μεγάλων ἀξιῶν, χαῦνος ἦν, ἤτοι ἐλαττόνων. διὸ καὶ οὐθεὶς ἂν εἴποι μικρόψυχον, εἴ τις μέτοικος ὢν, ἄρχειν μὴ ἀξιοῖ ἑαυτὸν, ἀλλ' ὑπείκει· ἀλλ' εἴ τις εὐγενὴς ὢν, καὶ ἡγούμενος μέγα εἶναι τὸ ἄρχειν.

ΚΕΦΑΛ. ϛ.

Περὶ μεγαλοπρεπείας.

B Ἔστι δὲ ὁ μεγαλοπρεπὴς οὐ περὶ τὴν τυχοῦσαν πρᾶξιν καὶ προαίρεσιν, ἀλλὰ τὴν δαπάνην, εἰ μή που κατὰ μεταφορὰν λέγομεν. ἄνευ δὲ δαπάνης μεγαλοπρέπεια οὐκ ἔστι. τὸ μὲν γὰρ πρέπον ἐν κόσμῳ ἐστίν· ὁ δὲ κόσμος οὐκ ἐκ τῶν τυχόντων ἀναλωμάτων, ἀλλ' ἐν ὑπερβολῇ τῶν ἀναγκαίων ἐστί. ὁ δὲ ἐν μεγάλῃ δαπάνῃ τοῦ πρέποντος μεγέθους προαιρετικὸς, καὶ τῆς τοιαύτης μεσότητος, καὶ ἐπὶ τῇ τοιαύτῃ ἡδονῇ ὀρεκτικὸς, μεγαλοπρεπής. ὁ δ' ἐπὶ τὸ μεῖζον καὶ παρὰ μέλος, ἀνώνυμος· οὐ μὴν ἀλλ' *ἔχει τινὰ *γειτνίασιν, οὓς καλοῦσί τινες ἀπειροκάλους καὶ σαλάκωνας. οἷον εἰ εἰς γάμον δαπανῶν τις τοῦ ἀγαπητοῦ, πλούσιος ὢν, δοκεῖ πρέπειν ἑαυτῷ τοιαύτην κατασκευὴν, C οἷον *ἀγαθοδαιμονισταῖς ἑστιῶντι, οὗτος μὲν μικροπρεπής. ὁ δὲ τοιούτους δεχόμενος ἐκείνως μὴ δόξης χάριν μηδὲ δι' ἐξουσίαν, ὅμοιος τῷ σαλάκωνι. ὁ δὲ κατ' ἀξίαν καὶ ὡς ὁ λόγος, μεγαλοπρεπής. τὸ γὰρ πρέπον κατ' ἀξίαν ἐστίν. οὐδὲν γὰρ πρέπει τὸ παρὰ τὴν ἀξίαν. δεῖ δὲ πρέπον εἶναι. καὶ γὰρ τοῦ πρέποντος κατ' ἀξίαν, καὶ πρέπον, καὶ περὶ ὅ. οἷον περὶ οἰκέτου γάμον ἕτερον τὸ πρέπον, καὶ περὶ ἐρωμένου· καὶ αὐτῷ, εἴπερ ἐπὶ τοσοῦτον ἢ τοιοῦτον· οἷον τὴν θεωρίαν οὐκ ᾤετο Θεμιστοκλεῖ πρέπειν ἣν ἐποιήσατο Ὀλυμπίαζε, διὰ τὴν προϋπάρξασαν ταπεινότητα, ἀλλὰ Κίμωνι. ὁ δ' ὅπως ἔτυχεν ἔχων πρὸς τὴν ἀξίαν, *ὁ οὐθεὶς τούτων. D καὶ ἐπ' ἐλευθεριότητος ὡσαύτως· ἔστι γάρ τις *ὡς ἐλευθέριος, ὅτε μὴ ἐλεύθερος.

γρ. ἔχεια

γρ. γειτνίασιν οὓς καλοῦσί τινες ἀ.

γρ. ἀγαθοδαιμονισταῖς. In ſequentib. multa corrupta ſunt.

Scribo, οὔτ' ἐλευθέριος, οὔτ' ἀνελεύθερος.

ΚΕΦΑΛ. ζ.

Ὅτι καὶ τῶν ἄλλων ἕκαστα τῶν περὶ τὸ ἦθος ἐπαινετῶν καὶ ψεκτῶν τὰ μὲν ὑπερβολαί, τὰ δ' ἐλλείψεις, τὰ δὲ μεσότητες· καὶ ποῖα ταῦτα.

Σχεδὸν δὲ τῶν ἄλλων ἕκαστα τῶν περὶ τὸ ἦθος ἐπαινετῶν καὶ ψεκτῶν τὰ μὲν γὰρ ὑπερβολαί, τὰ δ' ἐλλείψεις, τὰ δὲ μεσότητές εἰσι παθητικαί. *οἷον ὁ φθονερὸς καὶ ἐπιχαιρέκακος. καθ' ἃς γὰρ ἕξεις λέγονται, ὁ μὲν φθόνος τὸ λυπεῖσθαι E ἐπὶ τοῖς κατ' ἀξίαν εὖ πράττουσίν ἐστι· τὸ δὲ τοῦ ἐπιχαιρεκάκου πάθος ἐπὶ τὸ αὐτὸ ἀνώνυμον· ἀλλ' ὁ ἔχων *δῆλος, ἐπὶ τῷ χαίρειν ταῖς παρὰ τὴν ἀξίαν κακοπραγίαις, καὶ εὐπραγίαις, *μὴ χαίρειν δὲ ἐπὶ ταῖς ἀξίαις. μέσος δὲ τούτων ὁ νεμεσητικὸς, καὶ ὃ ἐκάλουν οἱ ἀρχαῖοι τὴν νέμεσιν, τὸ λυπεῖσθαι μὲν ἐπὶ ταῖς παρὰ τὴν ἀξίαν κακοπραγίαις. διὸ καὶ θεὸν οἴονται εἶναι τὴν νέμεσιν. *αἰδὼς δὲ, μεσότης ἀναισχυντίας καὶ καταπλήξεως. ὁ μὲν γὰρ μηδεμιᾶς φροντίζων δόξης, ἀναίσχυντος· ὁ δὲ πάσης ὁμοίως καταπλήξ· ὁ δὲ τῆς τῶν φαινομένων ἐπιεικῶν, αἰδήμων. φιλία δὲ, μεσότης ἔχθρας καὶ κολα-

Magn. li. 1. c. 28.

Malim δῆλος ἐστὶ τῷ χ.

γρ. χαίρειν δὲ ſine μή. & ita interpr. Sylb. ſic. ἐπὶ μὴ χαίρειν δὲ ἐπὶ ταῖς ἀξίαις εὐπραγίαις

Nicom. lib. 4. c. vlt.

Magn. lib. 1. c. 30.

Magn. lib. 1. c. 32.

κείας. ὁ μὲν γὰρ εὐχερῶς ἅπαντα πρὸς τὰς ἐπιθυμίας ὁμι- A
λῶν, κόλαξ· ὁ δὲ πρὸς ἁπάσας ἀντικρούων, ἀπεχθητικός· ὁ δὲ
μήτε πρὸς ἅπασαν ἡδονὴν μήτ᾽ ἀκολουθῶν μήτ᾽ ἀντιτείνων,
Magnor. lib. 1. c. 29. Nicom. lib. 4. c. 12.
ἀλλὰ πρὸς τὸ φαινόμενον βέλτιστον, φίλος. * σεμνότης δὲ με-
σότης αὐθαδείας καὶ ἀρεσκείας. ὁ μὲν γὰρ μηδὲν πρὸς ἕτερον
ζῶν, ἀλλὰ καταφρονητικός, αὐθάδης· * ὁ δὲ πάντα πρὸς
ἄλλον, ἢ καὶ πάντων ἐλάττων, ἄρεσκος· ὁ δὲ τὰ μὲν, τὰ δὲ μή, καὶ
Nicom. lib. 4. c. 13. Magnor. lib. 1. c. 33.
πρὸς τοὺς ἀξίους οὕτως ἔχων, σεμνός. * ὁ δ᾽ ἀληθὴς καὶ ἁπλοῦς,
ὃν καλοῦσιν αὐθέκαστον, μέσος τοῦ εἴρωνος καὶ ἀλαζόνος. ὁ μὲν γὰρ
ἐπὶ τὰ χείρω καθ᾽ αὑτοῦ ψευδόμενος μὴ ἀγνοῶν, εἴρων· ὁ δ᾽
Odyss. γ. τοῖος δ᾽ ἐκεῖνος· μάλα γὰρ πεπνυμένος ἦεν.
ἐπὶ τὰ βελτίω, ἀλαζών· ὁ δ᾽ ὡς ἔχει, ἀληθὴς, καὶ καθ᾽ *
Ὅμηρον πεπνυμένος· καὶ ὅλως ὁ μὲν φιλαλήθης, ὁ δὲ φιλο-
ψευδής. * ἔστι δὲ καὶ ἡ εὐτραπελία μεσότης, καὶ ὁ εὐτράπελος B
Nicom. lib. 4. c. 14. Sylb. περί τε.
μέσος τοῦ ἀγροίκου καὶ δυστραπέλου καὶ τοῦ βωμολόχου. ὥσπερ
γὰρ * περὶ τροφὴν ὁ σικχὸς τοῦ παμφάγου διαφέρει τῷ, ὁ
μὲν μηδὲν, ἢ ὀλίγα, καὶ χαλεπῶς προσίεσθαι· ὁ δὲ πάντα
εὐχερῶς. οὕτω καὶ ὁ ἄγροικος ἔχει πρὸς τὸν φορτικὸν καὶ βω-
Fort. ὀλίγα ἢ χ. vel paulo antè: vel ἀνὰ ὁ χαλ.
μολόχον· ὁ μὲν γὰρ οὐδὲν γελοῖον, * ἀλλὰ χαλεπῶς προσίε-
ται· ὁ δὲ πάντα εὐχερῶς καὶ ἡδέως. δεῖ δ᾽ οὐδέτερον, ἀλλὰ
τὰ μὲν, τὰ δὲ μή, καὶ κατὰ λόγον· τοῦτο δ᾽ εὐτράπελος. ἡ δ᾽ ἀπό-
δειξις ἡ αὐτή. ἥτε γὰρ εὐτραπελία ἡ τοιαύτη, καὶ μὴ ἣν με-
ταφέροντες λέγομεν, ἐπιεικεστάτη ἕξις· καὶ ἡ μεσότης ἐπαι-
νετή· τὰ δ᾽ ἄκρα ψεκτά. οὔσης δὲ διττῆς εὐτραπελίας, (ἡ μὲν C
γὰρ ἐν τῷ χαίρειν ἐστὶ τῷ γελοίῳ, καὶ τῷ εἰς αὐτὸν, ἐὰν ᾖ τοιον-
δὶ, ὧν ἓν καὶ σκῶμμά ἐστιν, ἡ δ᾽ ἐν τῷ δύνασθαι τοιαῦτα πο-
χ. μεσότητες.
ρίζεσθαι) ἕτεραι μὲν εἰσὶν ἀλλήλων, ἀμφότεραι μέντοι * με-
Scrib. ὁ δυνάμενος. Sylb.
σότητες. καὶ γὰρ * τὸν δυνάμενον τοιαῦτα πορίζεσθαι ἐφ᾽ ὅσοις
Scrib. ὁ εὖ κρ. vel τὸ εὖ
ἡσθήσεται * ὁ εὖ κρίνων, κἂν εἰς αὐτὸν ᾖ τὸ γελοῖον, μέσος ἔσται
τοῦ φορτικοῦ καὶ τοῦ ψυχροῦ. ὁ δ᾽ ὅρος οὗτος βελτίων, ἢ * τὸ
Fort. τὸ μὴ λυπ.
λυπηρὸν εἶναι τὸ λεχθὲν τῷ σκωπτομένῳ ὄντι ὁποιῳοῦν· μᾶλ-
λον γὰρ δεῖ τῷ ἐν μεσότητι ὄντι ἀρέσκειν· οὗτος γὰρ κρίνει εὖ.
πᾶσαι δ᾽ αὗται αἱ μεσότητες ἐπαινεταὶ μὲν, οὐκ εἰσὶ δ᾽ ἀ-
ρεταί, οὐδ᾽ αἱ ἐναντίαι κακίαι. ἄνευ προαιρέσεως γάρ. ταῦ- D
τα δὲ πάντ᾽ ἐστὶν ἐν ταῖς τῶν παθημάτων διαιρέσεσιν· ἕκαστον γὰρ
αὐτῶν πάθος τί ἐστι. διὰ δὲ τὸ φυσικὰ εἶναι, εἰς τὰς φυσικὰς
συμβάλλεται ἀρετάς. ἔστι γὰρ (ὥσπερ λεχθήσεται ἐν τοῖς ὕστε-
ρον) ἑκάστη πως ἀρετὴ, καὶ φύσει καὶ ἄλλως μετὰ φρονήσεως.
ὁ μὲν οὖν φθόνος εἰς ἀδικίαν συμβάλλεται. πρὸς γὰρ ἄλλον
αἱ πράξεις αἱ ἀπ᾽ αὐτοῦ· καὶ ἡ νέμεσις εἰς δικαιοσύνην, ἡ
αἰδὼς εἰς σωφροσύνην. διὸ καὶ ὁρίζονται ἐν τῷ γένει τού-
τῳ τὴν σωφροσύνην. ὁ δ᾽ ἀληθὴς καὶ ψευδὴς, ὁ μὲν ἔμ-
Nicom. lib. 2. cap. 8.
φρων, ὁ δ᾽ ἄφρων. Ἔστι δ᾽ ἐναντιώτερον τοῖς ἄκροις τὸ μέ-
σον, ἢ ἐκεῖνα ἀλλήλοις· διότι τὸ μὲν μετ᾽ οὐδετέρου γίνεται
αὐτῶν, τὰ δὲ πολλάκις μετ᾽ ἀλλήλων. καὶ εἰσὶν ἐνίοτε οἱ αὐ-
τοὶ θρασύδειλοι· καὶ τὰ μὲν ἄσωτοι, τὰ δὲ ἀνελεύθεροι· καὶ ὅ- E
λως ἀνώμαλοι κακῶς. ὅταν μὲν γὰρ καλῶς ἀνώμαλοι εἰ-
σιν, μέσοι γίνονται. ἐν τῷ μέσῳ γὰρ ἐστί πως τὰ ἄκρα. αἱ δ᾽
ἐναντιώσεις οὐ δοκοῦσιν ὑπάρχειν τοῖς ἄκροις πρὸς τὸ μέ-
σον ὁμοίως ἀμφότεραι, ἀλλ᾽ ὁτὲ μὲν καθ᾽ ὑπερβολὴν, ὁτὲ
δὲ κατ᾽ ἔλλειψιν. αἴτια δὲ τά τε πρῶτα ῥηθέντα δύο· ὀλιγό-
της τε, οἷον τῶν πρὸς τὰ ἡδέα ἀναισθήτων, καὶ ὅτι ἐφ᾽ ὃ ἁ-
μαρτάνομεν, μᾶλλον τοῦτο ἐναντιώτερον εἶναι δοκεῖ. τὸ δὲ τρί-
τον, ὅτι τὸ ὁμοιότερον, ἧττον ἐναντιώτερον φαίνεται· οἷον πέ-
πονθε τὸ θάρσος πρὸς τὸ θράσος, καὶ ἀσωτία πρὸς ἐλευ-
θεριότητα. περὶ μὲν οὖν τῶν ἄλλων ἀρετῶν τῶν ἐπαινετῶν
Syl. λελέξεται vel λεχθήσεται.
εἴρηται σχεδόν· περὶ δὲ δικαιοσύνης ἤδη * λέξεται.

A rionem. Nam qui omnibus pro cupiditate ſua iucundè congreditur, adulator eſt: qui verò voluptatem omnem vitat, odioſus: verùm qui nec ſectatur, nec refugit omnem voluptatem, ſed quod optimũ videtur in congreſſu obſeruat, amicus eſt. Grauitas verò, mediocritas eſt inter contumaciam, & placendi ſtudium. Nam qui nihil in conuictu alteri largitur, ſed contẽnit, cõtumax: qui verò omnia, omnibúſque ſe ſubiicit, placendi ſtudioſus eſt: qui verò alia quidẽ largitur, alia non, grauis appellatur. Verus autem, & ſimplex, quem rigidum vocant, inter diſſimulatorẽ & iactabundũ medius eſt. Nam qui ſua deteriora mẽtitur, quàm ſunt, idque non ignorans, diſſimulator: qui verò maiora prædicat, iactabundus eſt: verùm qui vt habeat, exponit, verus, & iuxta Homerũ ſapiẽs appellatur. Et in vniuerſum hic quidem veri, ille falſi amator eſt. Porrò vrbanitas, mediocritas eſt, & vrbanus, inter ruſticum & B ſcurram medius. Quemadmodũ enim circa alimẽtum, vorax, & qui cibos faſtidit, differunt, quòd hic nihil, aut pauca, aut ægrè admittat, ille verò facilè omnia: ſic ruſticus habet ad importunũ, ac ſcurrã. Nam ille ridiculũ nihil, aut ægrè admittit, hic verò omnia & promptè, & ſuauiter: verùm neutrum ita decet, ſed quædam admittẽda ioca: quædam non, idque iuxta rationẽ: quod facit vrbanus. Ratio eſt in promptu, quãdoquidem & eiuſmodi eſt vrbanitas, non quam æquiſſimum habitum, & mediocritatem laudabilẽ vocãt: extrema vero vituperabilia C ſunt. Duplex autẽ vrbanitas eſt: (alia enim, quæ ridiculis gaudet, iocíſque etiam in ipſum ſcommate iactis, alia quæ iocos luſuſq́ perexhibere aliis poteſt:) Diuerſæ quidem à ſe inuicem, ſed mediocritates ambæ. Nam qui & exhibere iocũ aliis poteſt, quo afficiatur ſyncerè iudicans, & qui in ſe dictum ferre ridiculum, inter importunum & frigidũ medius eſt. Quę determinatio melior eſt, quàm ſi illuſo, quomodocumq́ affecto, moleſtũ eſſe quod dicitur, afferatur: quippe quòd magis placere, ea moderatione prædito conuenit: hic enim rectè iudicat. Cæterùm omnes hæ mediocritates etſi laudabiles ſunt, non tamẽ virtutes dici debẽt, neque earum cõtraria, vitia, quippe quòd hæc omnia, ex af- D fectionum diuiſione, carere electione conſtat: vnaquæq; enim harum affectio quædã eſt. Et quia naturalis eſt, ad naturales etiam virtutes refertur. Naturales enim quodammodo virtutes hæ ſunt, vt ex ſequentibus patebit, cum prudentia: vnde & inuidia, iniuſtitia, (nam ad alium ſpectant actiones ab ipſa profectæ) & indignatio iuſtitiæ, verecũdia modeſtiæ adcẽſentur: quocirca & eo in genere modeſtiam definiũt. Verus autem & vanus eiuſmodi, vt ille ſapiens, hic ſtultus ſit: verùm mediũ magis extremis cõtrarium eſt, quàm ipſa ſibi, eo quòd illud eum neutro iungatur, & ſit, hæc verò frequenter. E Súntque nonnunquam timidi audaces, ac partim prodigi, partim illiberales, & prorſus viſioſè inæquales. Nam cùm rectè inæquales ſunt, medij exiſtunt: medio namq; extrema aliquo modo inſunt. Verùm contrarietates non vidẽtur extremis ſimiliter iuxta medium ambæ ineſſe. Interdũ enim iuxta defectum, aliquando iuxta exceſſum inſunt: quorũ cauſa ſunt duo illa ſuprà commemorata. Paucitas erga iucunda inſenſatorum, & quod contrariũ magis eſſe videtur, in quo magis peccatur. Tertiũ verò, quod rarius, minùs contrarium videtur: vt audacia ad fortitudinem, & prodigalitas ad liberalitatẽ. De reliquis igitur virtutibus laudabilibus ferè dictum eſt: itaq; de iuſtitia deinceps dicendum erit.

A

ARISTOTELIS ETHICORVM AD EVDEMVM LIBER IV.

Sequentes tres libri totidem fere verbis inter Nicomacheos leguntur: nec ſunt ab interprete, qui opus ad Eudemum vertit, tranſlati: exceptis duobus huius libri capitibus. itaque appoſita hîc eſt verſio

DIONYSII LAMBINI.

CAPVT I.

De iuſtitia & iniuſtitia quales ſint, & quot modis dicantur.

B

DE iuſtitia autem & iniuſtitia hoc videndum eſt, quibus in actionibus verſentur, quęnam mediocritas ſit iuſtitia: quarum denique rerum medium ſit ius. Quibus in rebus exquirendis & explicandis, eadem atque in ſuperioribus via rationéque vtamur. Videmus igitur eum animi habitũ, quo ad res iuſtas gerendas homines efficiuntur idonei, quoque res iuſtas & agunt, & volunt, ab omnibus iuſtitiam intelligi atque appellari ſolere: eodémque modo iuſtitiam habitum eſſe, quo & iniuriam faciunt, & res iniuſtas volunt. Itaque hæc primùm nobis quoque veluti quadam imagine adumbrata poſita ſint & conceſſa. Neque enim ita ſe res habet in ſciẽtijs & facul- C tatibus ſeu poteſtatibus, vt in habitibus. Facultas enim ſeu poteſtas, & ſcientia, eadẽ contrariorũ videtur eſſe: habitus autem contrariorum non idem eſt. verbi gratia, à bona valetudine non aguntur contraria, ſed ea quæ ſunt bonæ valetudinis propria dũtaxat. Dicimus enim, aliquẽ valenter ambulare, cùm ita ambulat, vt is qui bene valet. Sæpenumero igitur ex cõtrario habitu habitus intelligitur contrarius: ſæpe ex rebus habitui ſubiectis. Nã ſi bona corporis habitudo & firma conſtitutio nota ſit, nota erit etiã mala; & cognitis ijs quæ firmã corporis conſtitutionem efficiunt, firma quoque corporis conſtitutio erit cognita: & rurſus ex hac ipſa, ea quæ bonam corporis habitudinẽ efficiunt. Si enim bona corporis habitudo, ſoliditas carnis eſt; neceſſe eſt malã corporis habitudinẽ, car- D nis raritatẽ eſſe: & quod vim habet efficientẽ firmæ corporis conſtitutionis, id ad carnis ſoliditatẽ gignendã neceſſariò valebit. Plerumq; autem ſequitur vt ſi altera pluribus modis dicantur, alterorum quoque multi ſint ſignificãdi modi: verbi gratia, ſi multę ſint iuſti ſignificationes, erunt & iniuſti multæ. Multis autẽ modis iuſtitia & iniuſtitia dici vidẽtur. Sed quia valde eſt propinqua earũ nominis cõmunitas, & ſimilitudo, idcirco obſcurior eſt, neque ita, vt in ijs quæ lõgè inter ſe diſtant, apparet. Magna enim differẽtia eſt ea quæ ex ſpecie eſt. exẽpli gratia, clauu apud Græcos vno & cõmuni nomine appellatur & ea pars quæ ceruicibus animaliũ ſubeſt, & ea qua oſtia claudũt. Hoc igitur ſumptũ ſit, quot modis homo iniuſtus di- E catur. Et verò videtur iniuſtus eſſe & is qui cõtra legem cõmittit, & is qui ſibi plus vendicat, quàm par ſit, quique inæqualis eſt. Ex quo perſpicuũ eſt, iuſtum quoque futurum & eũ qui legibus pareat, & eum qui ęquus ſeu æqualis ſit. Ius igitur erit tũ id quod legibus ſancitur, quod legitimũ appellant, tum id quod æquũ eſt: & contrà iniuria, tum id quod in legẽ cõmittitur, tum id quod iniquũ eſt. Quoniam autem iniuſtus etiam plus bonorum quàm par ſit, ſibi depoſcit ac vendicat; in bonis erit occupatus, nõ omnibus, ſed in ijs duntaxat, in quibus ſecunda & aduerſa fortuna locum habet: quæ ſunt bona ſimpliciter & abſolutè quidem illa ſemper, ſed huic vel illi non ſemper. Homines autem hæc votis omnibus expetúntque ac perſequuntur: quod facere nõ oportet, ſed optare ſanè vt quę ſimpliciter bona ſunt, ea nobis quoque bona ſint:

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΟΥΣ ΗΘΙΚΩΝ Εὐδημείων

τὸ Δ.

ΚΕΦΑΛ. α'.

Περὶ δικαιοσύνης καὶ ἀδικίας, ποῖαί τε καὶ ποσαχῶς λέγονται.

ΠΕΡΙ δὲ δικαιοσύνης καὶ ἀδικίας σκεπτέον, περὶ ποίας τε τυγχάνουσιν οὖσαι πράξεις, καὶ ποία μεσότης ἐστὶν ἡ δικαιοσύνη, καὶ τὸ δίκαιον τίνων μέσον. ἡ δὲ σκέψις ἡμῖν ἔστω κατὰ τὴν αὐτὴν μέθοδον τοῖς προειρημένοις. ὁρῶμεν δὴ πάντας τὴν τοιαύτην ἕξιν βουλομένους λέγειν δικαιοσύνην, ἀφ' ἧς πρακτικοὶ τῶν δικαίων εἰσὶ, καὶ ἀφ' ἧς δικαιοπραγοῦσι καὶ βούλονται τὰ δίκαια· τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον καὶ περὶ ἀδικίας, C ἀφ' ἧς ἀδικοῦσι καὶ βούλονται τὰ ἄδικα. διὸ καὶ ἡμῖν πρῶτον ὡς ἐν τύπῳ ὑποκείσθω ταῦτα. οὐδὲ γὰρ τὸν αὐτὸν ἔχει τρόπον ἐπί τε τῶν ἐπιστημῶν καὶ δυνάμεων, καὶ ἐπὶ τῶν ἕξεων. δύναμις μὲν γὰρ καὶ ἐπιστήμη δοκεῖ τῶν ἐναντίων ἡ αὐτὴ εἶναι· ἕξις δ' ἡ ἐναντία, τῶν ἐναντίων οὔ. οἷον * ὑπὸ τῆς ὑγιείας οὐ πράττεται τὰ ἐναντία, ἀλλὰ τὰ ὑγιεινὰ μόνον. λέγομεν γὰρ * ὡς ὑγιεινῶς βαδίζει, ὅταν βαδίζῃ ὡς ἂν ὁ ὑγιαίνων. πολλάκις μὲν οὖν γνωρίζεται ἡ ἐναντία ἕξις ἀπὸ τῆς ἐναντίας· πολλάκις τε αἱ ἕξεις ἀπὸ τῶν ὑποκειμένων. ἐάν τε γὰρ D ἡ εὐεξία ᾖ φανερὰ καὶ ἡ καχεξία φανερὰ γίνεται, καὶ ἐκ τῶν εὐεκτικῶν ἡ εὐεξία, καὶ ἐκ ταύτης τὰ εὐεκτικά. εἰ γάρ ἐστιν ἡ εὐεξία, πυκνότης σαρκὸς, ἀνάγκη καὶ τὴν καχεξίαν εἶναι μανότητα σαρκὸς· καὶ τὸ εὐεκτικὸν, τὸ ποιητικὸν πυκνότητος ἐν σαρκί. ἀκολουθεῖ δ' ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ, ἐὰν θάτερα πλεοναχῶς λέγηται, καὶ θάτερα πλεοναχῶς λέγεσθαι. οἷον * εἰ τὸ ἄδικον, καὶ ἡ ἀδικία. ἔοικε δὲ πλεοναχῶς λέγεσθαι ἡ δικαιοσύνη καὶ ἡ ἀδικία. ἀλλὰ διὰ τὸ σύνεγγυς εἶναι τὴν ὁμωνυμίαν αὐτῶν, λανθάνει, καὶ οὐχ ὥσπερ ἐπὶ τῶν πόρρω δήλη E μᾶλλον. ἡ γὰρ διαφορὰ πολλὴ ἡ κατὰ τὴν ἰδέαν· οἷον ὅτι καλεῖται κλεὶς ὁμωνύμως, ἥ τε ὑπὸ τὸν αὐχένα τῶν ζώων, καὶ ἡ ταῖς θύρας κλείουσα. εἰλήφθω δὴ ὁ ἄδικος ποσαχῶς λέγεται. δοκεῖ δὲ ὅ,τε παράνομος ἄδικος εἶναι, καὶ ὁ πλεονέκτης καὶ ὁ ἄνισος. ὥστε δῆλον ὅτι καὶ ὁ δίκαιος ἔσται ὅ,τε νόμιμος καὶ ὁ ἴσος. τὸ μὲν δίκαιον ἄρα τὸ νόμιμον, καὶ τὸ ἴσον· τὸ δ' ἄδικον, τὸ παράνομον καὶ τὸ ἄνισον. ἐπεὶ δὲ πλεονέκτης ὁ ἄδικος, * περὶ τὰ ἀγαθὰ οὐ πάντα, ἀλλὰ περὶ ὅσα εὐτυχία καὶ ἀτυχία, ἃ ἐστι μὲν ἁπλῶς ἀεὶ ἀγαθὰ, τινὶ δ' οὐκ ἀεί· οἱ δ' ἄνθρωποι ταῦτα εὔχονται καὶ διώκουσι· δεῖ δ' οὔ, ἀλλ' εὔχεσθαι μὲν τὰ ἁπλῶς ἀγαθὰ, καὶ αὐτοῖς ἀγαθὰ εἶναι.

Nicom. l. 5. Megn. l. 1. c. 54.

N. ἀπὸ τῆς ὑγ.

N. ὑγ. βαδίζειν.

N. οἷον εἰ τὸ δίκαιον & τὸ ἄδικον.

N. περὶ τὰ ἀγαθὰ ἔσται ὁ π.

αἱρεῖσθαι δὲ τὰ αὐτοῖς ἀγαθά. ὁ δ' ἄδικος οὐκ ἀεὶ τὸ πλέον αἱρεῖται, ἀλλὰ καὶ τὸ ἔλαττον, ἐπὶ τῶν ἁπλῶς κακῶν· ἀλλ' ὅτι δοκεῖ καὶ τὸ * μεῖον κακὸν ἀγαθόν πως εἶναι, τοῦ δ' ἀγαθοῦ ἐστὶν ἡ πλεονεξία, διὰ τοῦτο δοκεῖ πλεονέκτης εἶναι· ἔστι δ' ἄνισος. τοῦτο γὰρ περιέχει * καὶ κοινὸν καὶ παράνομος. τοῦτο γὰρ ἡ παρανομία ἤτοι ἡ ἀνισότης, περιέχει πᾶσαν ἀδικίαν, καὶ κοινόν ἐστι πάσης ἀδικίας. ἐπεὶ δ' ὁ παράνομος ἄδικος ἦν, ὁ δὲ νόμιμος δίκαιος, δῆλον ὅτι πάντα τὰ νόμιμά ἐστί πως δίκαια. τά τε γὰρ ὡρισμένα ὑπὸ τῆς νομοθετικῆς νόμιμά ἐστι, καὶ ἕκαστον τούτων δίκαιον εἶναι φαμέν. οἱ δὲ νόμοι ἀγορεύουσι περὶ πάντων, στοχαζόμενοι ἢ τοῦ κοινῇ συμφέροντος πᾶσιν, ἢ τοῖς ἀρίστοις, ἢ τοῖς κυρίοις, ἢ κατ' ἀρετὴν, ἢ κατ' ἄλλον τινὰ τρόπον τοιοῦτον. ὥστε ἕνα μὲν τρόπον δίκαια λέγομεν τὰ ποιητικὰ καὶ φυλακτικὰ τῆς εὐδαιμονίας καὶ τῶν μορίων αὐτῆς τῇ πολιτικῇ κοινωνίᾳ. προστάττει δ' ὁ νόμος καὶ τὰ τοῦ ἀνδρείου ἔργα ποιεῖν, οἷον μὴ * λιπεῖν τὴν τάξιν, μηδὲ φεύγειν, μηδὲ ῥιπτεῖν τὰ ὅπλα· καὶ τὰ τοῦ σώφρονος, οἷον μὴ μοιχεύειν, μηδὲ ὑβρίζειν· καὶ τὰ τοῦ πράου, οἷον μὴ τύπτειν μηδὲ κακηγορεῖν. ὁμοίως δὲ καὶ κατὰ τὰς ἄλλας ἀρετὰς καὶ μοχθηρίας, τὰ μὲν κελεύων, τὰ δ' ἀπαγορεύων· ὀρθῶς μὲν ὁ κείμενος ὀρθῶς, χεῖρον δὲ ὁ ἀπεσχεδιασμένος. αὕτη μὲν οὖν ἡ δικαιοσύνη ἀρετὴ μέν ἐστι τελεία, * ἀλλὰ πρὸς ἕτερον· καὶ διὰ τοῦτο πολλάκις κρατίστη τῶν ἀρετῶν εἶναι δοκεῖ ἡ δικαιοσύνη, καὶ οὔθ' ἕσπερος οὔτε ἑῷος οὕτω θαυμαστός. καὶ παροιμιαζόμενοι φαμέν,

Ἐν δὲ δικαιοσύνῃ συλλήβδην πᾶσ' ἀρετή 'στι.

καὶ τελεία μάλιστα ἀρετὴ, ὅτι τῆς τελείας ἀρετῆς χρῆσίς ἐστι. τελεία δ' ἐστὶν, ὅτι ὁ ἔχων αὐτὴν, καὶ πρὸς ἕτερον δύναται τῇ ἀρετῇ χρῆσθαι, ἀλλ' οὐ μόνον καθ' αὑτόν. πολλοὶ γὰρ ἐν μὲν τοῖς οἰκείοις, τῇ ἀρετῇ δύνανται χρῆσθαι, ἐν δὲ τοῖς πρὸς ἕτερον ἀδυνατοῦσι. καὶ διὰ τοῦτο εὖ δοκεῖ ἔχειν τὸ τοῦ Βίαντος, ὅτι ἀρχὴ ἄνδρα δείξει. πρὸς ἕτερον γὰρ, καὶ ἐν κοινωνίᾳ ἤδη ὁ ἄρχων. διὰ δὲ τὸ αὐτὸ τοῦτο τὸ ἀλλότριον ἀγαθὸν δοκεῖ εἶναι ἡ δικαιοσύνη μόνη τῶν ἀρετῶν, ὅτι πρὸς ἕτερόν ἐστιν. ἄλλῳ γὰρ τὰ συμφέροντα πράττει, ἢ ἄρχοντι, ἢ * κοινωνῷ. κάκιστος μὲν οὖν ὁ καὶ πρὸς αὑτὸν καὶ πρὸς τοὺς φίλους χρώμενος τῇ μοχθηρίᾳ· ἄριστος δ', οὐχ ὁ πρὸς αὑτὸν τῇ ἀρετῇ, ἀλλ' ὁ πρὸς ἕτερον· τοῦτο γὰρ ἔργον χαλεπόν. αὕτη μὲν οὖν ἡ δικαιοσύνη οὐ μέρος ἀρετῆς, ἀλλ' ὅλη ἀρετή ἐστιν· οὐδ' ἡ ἐναντία ἀδικία μέρος κακίας, ἀλλ' ὅλη κακία. τί δὲ διαφέρει ἡ ἀρετὴ καὶ ἡ δικαιοσύνη αὕτη, δῆλον ἐκ τῶν εἰρημένων. ἔστι μὲν γὰρ ἡ αὐτή, τὸ δ' εἶναι, οὐ τὸ αὐτό· * ἀλλ' ᾗ μὲν πρὸς ἕτερον, δικαιοσύνη, ᾗ δὲ τοιάδε ἕξις, ἁπλῶς ἀρετή. ζητοῦμεν δὲ τὴν ἐν μέρει ἀρετῆς δικαιοσύνην· ἔστι γάρ τις, ὡς φαμέν. ὁμοίως δὲ καὶ περὶ ἀδικίας τῆς κατὰ μέρος. σημεῖον δ' ὅτι ἐστί. κατὰ μὲν γὰρ τὰς ἄλλας μοχθηρίας ὁ ἐνεργῶν, ἀδικεῖ μὲν, πλεονεκτεῖ δ' οὐδέν. οἷον ὁ ῥίψας τὴν ἀσπίδα διὰ δειλίαν, ἢ ὁ κακῶς εἰπὼν διὰ χαλεπότητα, ἢ οὐ βοηθήσας χρήμασι δι' ἀνελευθερίαν.

γρ. τὸ μὴ κακόν

Vide Nicom.

N. λιπεῖν

N. ἀλλ' οὐχ ἁπλῶς, ἀλλὰ π.

N. κοινῷ.

γρ. ἀλλ' ὁ μὲν πρὸς ἕτ. δ. ὁ δὲ τ.

A eligere autem ac ſumere quæ nobis ſunt bona. Sed iniuſtus non ſemper id quod plus eſt, eligit, verumetiam quod minus eſt, in ijs quæ abſolutè mala ſunt. Sed quia videtur etiam minus malum quodammodo bonum eſſe: cupiditas autem eius quod plus eſt, boni cupiditas eſt; idcirco videtur ille eſſe eius quod plus eſt, appetens & cupidus. Porrò iniquus etiam contra legem peccat. Nam hoc ipſum quod peccatum in legem dicimus, omnem iniuſtitiam continet, omniſque iniuſtitiæ commune eſt. Quoniam autem eum qui contra leges committit, iniuſtum eſſe diximus; qui verò leges ſeruat, iuſtum: perſpicuum eſt, ea omnia quæ legitima ſunt, quodammodo eſſe iuſta. Nam cùm ea quæ à ſcientia legum

B ferendarum deſcripta & definita ſunt, legitima ſunt, tum vnumquodque horum ius eſſe dicimus. Leges autem omnibus de rebus ita loquuntur, vt vel communem omnium vtilitatem ſpectent, vel optimorum, vel eorum penes quos ſumma rerum eſt poteſtas: & vel ſecundùm virtutem, vel ſecundùm quem alium modum talẽ. Quocirca vno modo iura appellamus ea quæ vitam beatam, eiúſque parteis, ciuili ſocietate conciliare & conſeruare poſſunt. Ac lex quidem & viri fortis muneribus fungi iubet, vt locum atque ordinem in acie tenere, neq; fugere neque arma abijcere: & temperantis, vt non adulterari, neque cuiquam ſtuprum inferre: & lenis ac manſueti, vt

C neminem verberare, neque cuiquam maledicere. Itémque in cæteris virtutibus ac vitijs, partim iubendo, partim vetando, rectè quidem ea lex, quæ rectè ac ſalutariter: perperam autem, quæ negligenter & inconſideratè lata eſt. Hæc igitur iuſtitia, virtus eſt illa quidem perfecta, non tamen ſimpliciter, neque abſolutè, ſed ſi ad alterum referatur. Atque ob hanc cauſam ſæpe omnium præſtantiſſima virtutum videtur eſſe iuſtitia: neque veſper neque lucifer tanta homines admiratione afficere. Tum ſolemus hoc vti prouerbio:

Iuſtitia vna alias virtutes continet omneis.

Ac perfectiſſima virtus eſt, quia perfectæ virtutis vſus eſt.

D Ideo autem perfecta eſt, quia qui ea præditus eſt, etiam cum alijs, & erga alios, non ſecum ſolùm, virtutem colere poteſt. Plerique enim in ſuis quidem rebus vti virtute poſſunt, in ijs autem quas cum altero contraxerunt, non poſſunt. Quocirca præclarè Biantis illud videtur eſſe dictum: Magiſtratus virum declarabit. Nam qui magiſtratum gerit, is iam cum altero rationem habet, & in communione vitæ verſatur. Atque ob hanc eãdem cauſam ſola ex omnibus virtutibus iuſtitia alienum videtur eſſe bonum, quia ad alterum refertur ac pertinet. Aliorum enim vtilitati conſulit, nempe aut principis, aut reipubl. Deterrimus igitur ille quidem habendus eſt, qui improbitate in ſe vtitur & in amicos: optimus autem, non qui ſecum & ſibi, ſed qui cum alijs & erga

E alios virtutem colit. Hoc enim difficile atque operoſum eſt. Ergo hæc iuſtitia non virtutis pars eſt, ſed virtus vniuerſa: neque ei contraria iniuſtitia pars vitij eſt, ſed vitium integrum atque vniuerſum. Quid interſit autem inter virtutem, & hanc iuſtitiam, ex ijs quæ diximus, perſpicuum eſt. Eſt enim eadem illa quidem, ſed eius eſſentia non eſt eadem: verùm quà cum altero rationem habet, iuſtitia eſt: quà talis quidam habitus eſt, abſolutè virtus eſt. Iuſtitiam autem quærimus eam quæ pars virtutis eſt. Eſt enim aliqua, vt dicimus. Itémque iniuſtitiam eam quæ in partibus vitij numeratur. Aliquam porrò eſſe huiuſmodi, argumento eſt, quòd qui agit aliquid eorum quæ ad cætera vitia pertinent, facit ille quidẽ iniuſtè, ſibi tamen plus boni quàm oportet, nõ ſumit, aut vendicat: verbi gratia, qui clypeum abiecit propter ignauiã, aut qui maledixit alteri ita incenſus, aut qui pecunia non eſt alicui opitulatus, ob illiberalitatem.

Cùm autem ſibi plus boni ſumit, aut vẽdicat, quàm oportet, ſæpe nullo tali vitio, certè non omnibus peccat: & tamen peccat. Nam & hunc iniuſtitiæ nomine vituperamus. Eſt igitur alia quædam iniuſtitia tanquam iniuſtitiæ pars quædam vniuerſæ: itémque iniuſtum quoddam, vt totius pars iniuſti, eius quod contra leges committitur. Præterea ſi quis quæſtus cauſa adulterium committat, mercedémq; etiam ferat, alius autẽ cupiditate inflammatus idem faciat, dans etiam aliquid de ſuo, iacturámque rei ſuæ faciẽs: hic quidem intemperans potiùs quàm plus ſibi ſumens & vendicans eſſe videtur: ille autem iniuſtus, ſed non intemperans, propterea ſcilicet quia quæſtus cauſa faciat. Præterea in cæteris quidem omnibus iniuſtè factis, ſi quid peccetur, id ſemper ad aliquod genus improbitatis refertur: verbi cauſa, ſi quis adulterium commiſit, ad intemperantiã: ſi eum qui in acie proximus locat* erat, deſeruit, ad timiditatem: ſi quem pulſauit, ad iracundiam: ſed ſi quæſtum fecit, ad nullum aliud vitium niſi ad iniuſtitiam, refertur. Perſpicuum igitur eſt, præter vniuerſam iniuſtitiam, aliã quãdam eſſe eius partem, vno eodémque nomine appellatam: quoniam eodem genere vtriuſque definitio continetur. Vtriuſque enim vis in eo poſita eſt, vt ad alterum referatur. Sed hęc quidem in honore verſatur, aut pecunia, aut ſalute, aut ſi quo vno nomine hęc omnia complecti poſſimus: & propter voluptatem ſuſcipitur eam, quæ è lucro proficiſcitur: illa autem in ijs omnibus, in quibus vir bonus occupatus eſt.

CAPVT II.

Iuſtitiæ ſpecies explicat, eam quæ in diſtributione rerum verſatur, & eam quæ ad contractus pertinet.

IVſtitias ergo plureis eſſe, aliámque quandam præter vniuerſam virtutem eſſe, perſpicuum eſt. quę ſit porrò & qualis, eſt intelligendum. Hęc igitur à nobis propoſita eſt Iniuriæ diſtinctio, vnam eſſe, quæ contra leges infertur: alteram, quæ ab æquitate ſeu æqualitate remota eſt: itémque Ius eſſe vnum legitimum, æquale alterum. Atque ex ea quidem, quæ contra leges infertur, iniuria, ſuperior iniuſtitia & orta & appellata eſt. Verùm quoniam non eſt idem iniquũ, ſeu inæquale, ſeu ab ęquitate remotum, quod plus, ſed aliud ad aliud relatũ, vt pars ad totũ, (quidquid enim plus eſt, iniquum ſeu inæquale eſt: ſed nõ quicquid eſt iniquũ, plus eſt,) quoniámque itidem iniquitas, & ea iniuria, quæ fit contra leges, non ſunt idem, (nam quidquid iniquum eſt, contra leges committitur, ſed non quicquid contra leges committitur, cõtinuò eſt iniquum,) efficitur vt hæc iniuria, & hæc iniuſtitia, non ſint eædem atque illæ, ſed ab illis differant, partiúmque rationem ad tota obtineant. Hæc enim iniuſtitia totius iniuſtitiæ pars eſt: itémque totius hæc iuſtitia. Itaque & de iuſtitia ea dicendum eſt, quæ generi ſubiecta eſt, & de iniuſtitia, quæ illius iniuſtitiæ pars eſt; eodémque modo de iure atque iniuria. Eam igitur iuſtitiam, eámque iniuſtiam, quæ in eodem atque virtus vniuerſa vitiúmque vniuerſum, ordine locatæ ſunt; quarum altera totius virtutis, altera totius vitij vſus eſt cum altero, prætermittamus. Ius quoque & iniuria, quæ ſunt his conſentanea, quonammodo diſtinguenda & diſcernenda ſint, nõ eſt obſcurũ. Nam pleraque ferè iura legitima, ea officia ſunt quæ ab vniuerſa virtute præſcribũtur. Vnicuique enim virtuti cõuenienter viuere lex iubet, & vnumquodq; vitium ſequi vetat. Cauſæ autem efficientes virtutis vniuerſæ ſunt ea omnia iura legitima, quæ legibus de diſciplina ad remp. vtili, cõprehenſa, deſcripta & conſtitũta ſunt. Sed de diſciplina quidẽ cuiuſque priuata, qua quis abſolutè vir bonus eſt, vtrùm ſit prudentiæ ciuilis, an alius facultatis, præcipere, poſterius erit diſputandum.

A ὅταν δὲ * πλεονεκτῇ πολλάκις κατ' οὐδεμίαν τούτων, ἀλλὰ μὴν οὐδὲ κατὰ πάσας, κατὰ πονηρίαν δέ γέ τινα. ψέγομεν γὰρ κατ' ἀδικίαν. ἔστιν ἄρα γ' ἄλλη τις ἀδικία ὡς μέρος τῆς ὅλης, καὶ ἄδικόν τι ἐν μέρει τοῦ ὅλου ἀδίκου τοῦ παρὰ τὸν νόμον. ἔτι εἰ ὁ μὲν τοῦ κερδαίνειν ἕνεκα μοιχεύει καὶ προσλαμβάνει, ὁ δὲ προστιθεὶς καὶ ζημιούμενος δι' ἐπιθυμίαν, οὗτος μὲν ἀκόλαστος μᾶλλον δόξειεν εἶναι, ἢ πλεονέκτης· ἐκεῖνος δ' ἄδικος, ἀκόλαστος δ' οὔ· δῆλον ἄρα ὅτι διὰ τὸ κερδαίνειν. ἔτι περὶ μὲν τὰ ἄλλα πάντα ἀδικήματα γίνεται ἡ ἐπαναφορὰ ἐπί τινα μοχθηρίαν ἀεί· οἷον εἰ B ἐμοίχευσεν, ἐπ' ἀκολασίαν· εἰ ἐγκατέλιπε τὸν παραστάτην, ἐπὶ δειλίαν· εἰ δ' ἐπάταξεν, ἐπὶ ὀργήν· εἰ δὲ ἐκέρδανεν, ἐπ' οὐδεμίαν μοχθηρίαν, ἀλλ' ἢ ἐπ' ἀδικίαν. ὥστε φανερὸν ὅτι ἔστι τις ἀδικία παρὰ τὴν ὅλην ἄλλη ἐν μέρει συνώνυμος, ὅτι ὁ ὁρισμὸς ἐν τῷ αὐτῷ * γένει. ἄμφω γὰρ ἐν τῷ πρὸς ἕτερον ἔχουσι τὴν δύναμιν· ἀλλ' ἡ μὲν περὶ τιμὴν ἢ χρήματα ἢ σωτηρίαν, ἢ εἴ τινι ἔχοιμεν ἑνὶ ὀνόματι περιλαβεῖν ταῦτα πάντα, καὶ δι' ἡδονὴν τὴν ἀπὸ τοῦ κέρδους· ἡ δὲ, περὶ πάντα περὶ ὅσα ὁ σπουC δαῖος.

γρ. πλ. πολλάκις, κατ'. γρ. γέν.

ΚΕΦΑΛ. β'.

Περὶ τῆς ἐν μέρει δικαιοσύνης, τῆς τ' ἐν ταῖς διανομαῖς, καὶ τῆς ἐν τοῖς συναλλάγμασι.

ΟΤι μὲν οὖν εἰσὶν αἱ δικαιοσύναι πλείους, καὶ ὅτι ἔστι τις καὶ ἑτέρα παρὰ τὴν ὅλην ἀρετήν, δῆλον. τίς δὲ καὶ ποία τις, ληπτέον. διώρισται δὲ τὸ ἄδικον, τό, τε παράνομον καὶ τὸ ἄνισον· τὸ δὲ δίκαιον, τό, τε νόμιμον καὶ τὸ ἴσον. κατὰ τὸ παράνομον * ἡ πρότερον εἰρημένη ἀδικία ἐστίν. ἐπεὶ δὲ τὸ ἄνισον καὶ τὸ πα- D ράνομον πλέον, οὐ ταὐτόν, ἀλλ' ἕτερον ὡς μέρος * πρὸς ὅλον· (τὸ μὲν πλέον ἅπαν ἄνισον, τὸ δ' ἄνισον οὐ πᾶν πλέον·) καὶ τὸ ἄδικον καὶ ἡ ἀδικία οὐ ταὐτά, ἀλλ' ἕτερα ἐκείνων, τὰ μὲν ὡς μέρη, τὰ δὲ ὡς ὅλα· μέρος γὰρ αὕτη ἡ ἀδικία τῆς ὅλης ἀδικίας· ὁμοίως δὲ καὶ ἡ δικαιοσύνη τῆς δικαιοσύνης. ὥστε περὶ τῆς ἐν μέρει ἀδικίας λεκτέον, καὶ τοῦ δικαίου ὡσαύτως. ἡ μὲν οὖν κατὰ τὴν ὅλην ἀρετὴν τεταγμένη δικαιοσύνη καὶ ἀδικία, ἡ μὲν τῆς ὅλης ἀρετῆς οὖσα χρῆσις πρὸς ἄλλον· ἡ E δὲ τῆς κακίας, ἀφείσθω· καὶ τὸ δίκαιον καὶ τὸ ἄδικον τὸ κατὰ ταύτας, φανερὸν ὡς διοριστέον. σχεδὸν γὰρ τὰ πολλὰ τῶν νομίμων τὰ ἀπὸ τῆς ὅλης ἀρετῆς προσταττόμενά ἐστι. καθ' ἑκάστην γὰρ ἀρετὴν προστάττει ζῆν, καὶ καθ' ἑκάστην μοχθηρίαν κωλύει ὁ νόμος. τὰ δὲ ποιητικὰ τῆς ὅλης ἀρετῆς, ἐστὶ τῶν νομίμων ὅσα νενομοθέτηται περὶ παιδείαν τὴν πρὸς τὸ κοινόν. περὶ δὲ τῆς καθ' ἕκαστον παιδείας καθ' ἣν ἁπλῶς ἀνὴρ ἀγαθός ἐστι, πότερον τῆς πολιτικῆς ἐστιν ἢ ἑτέρας, * ὕστερον διοριστέον.

γρ. ὁ πρὸς ἕτερον εἰρ.

Vide ad Nic.

οὐ γὰρ ἴσως ταὐτὸν ἀνδρὶ ἀγαθῷ εἶναι καὶ πολίτῃ πάντι. τῆς δὲ κατὰ μέρος δικαιοσύνης καὶ τοῦ κατ' αὐτὴν δικαίου, ἓν μέν ἐστιν εἶδος τὸ ἐν ταῖς διανομαῖς τιμῆς, ἢ χρημάτων, ἢ τῶν ἄλλων ὅσα μεριστὰ τοῖς κοινωνοῦσι τῆς πολιτείας. ἐν τούτοις γάρ ἐστι καὶ ἄνισον ἔχειν, καὶ ἴσον ἕτερον ἑτέρου. ἓν δὲ, τὸ ἐν τοῖς συναλλάγμασι διορθωτικόν· τούτου δὲ μέρη δύο. τῶν γὰρ συναλλαγμάτων τὰ μὲν ἑκούσιά ἐστι, τὰ δ' ἀκούσια. ἑκούσια μὲν τὰ τοιάδε, οἷον πρᾶσις, ὠνὴ, δανεισμὸς, ἐγγύη, χρῆσις, παρακαταθήκη, μίσθωσις. ἑκούσια δὲ λέγεται, ὅτι ἡ ἀρχὴ τῶν συναλλαγμάτων τούτων ἑκούσιος· τῶν δὲ ἀκουσίων τὰ μὲν λαθραῖα, οἷον κλοπὴ, μοιχεία, φαρμακεία, * προαγωγὴ, δουλαπατία, δολοφονία, ψευδομαρτυρία. τὰ δὲ βίαια, οἷον αἰκία, δεσμὸς, θάνατος, ἁρπαγὴ, πήρωσις, κακηγορία, προπηλακισμός. ἐπεὶ δ' ὅ, τ' ἄδικος ἄνισος, καὶ τὸ ἄδικον ἄνισον, δῆλον ὅτι καὶ μέσον τί ἐστι τοῦ ἀνίσου· τοῦτο δ' ἐστὶ τὸ ἴσον. ἐν ὁποίᾳ γὰρ πράξει ἐστὶ τὸ πλέον καὶ τὸ ἔλαττον, ἔστι καὶ τὸ ἴσον καὶ τὸ ἄνισον. εἰ οὖν τὸ ἄδικον ἄνισον, τὸ δίκαιον ἴσον· ὅπερ καὶ ἄνευ λόγου δοκεῖ πᾶσιν. ἐπεὶ δὲ τὸ ἴσον μέσον, καὶ τὸ δίκαιον μέσον ἄν τι εἴη. ἔστι δὲ τὸ ἴσον ἐν ἐλαχίστοις δυσίν. ἀνάγκη τοίνυν τὸ δίκαιον μέσον τε εἶναι, καὶ ἴσον, καὶ τισὶ, καὶ πρός τι, καὶ ᾗ μὲν μέσον τινῶν (ταῦτα δ' ἐστὶ πλεῖον καὶ ἔλαττον)· ᾗ δ' ἴσον, δυοῖν· ᾗ δὲ δίκαιον, τισίν. ἀνάγκη ἄρα τὸ δίκαιον ἐν ἐλαχίστοις εἶναι τέτταρσιν. οἷς τε γὰρ δίκαιον τυγχάνει ὂν, δύο ἐστί· καὶ ἐν οἷς τὰ πράγματα, δύο. καὶ ἡ αὐτὴ ἰσότης ἔσται οἷς καὶ ἐν οἷς. ὡς γὰρ ἐκεῖνα ἔχει τὰ ἐν οἷς, οὕτω κἀκεῖνα ἔχει. εἰ γὰρ μὴ ἴσοι, οὐκ ἴσα ἕξουσιν, ἀλλ' ἐντεῦθεν αἱ μάχαι καὶ τὰ ἐγκλήματα, ὅταν * ἢ ἴσοι μὴ ἴσα, ἢ μὴ ἴσοι ἴσα ἔχωσι καὶ νέμωνται. ἔτι ἐκ τοῦ κατ' ἀξίαν τοῦτο δῆλον. τὸ γὰρ δίκαιον ἐν ταῖς * νομαῖς ὁμολογοῦσι πάντες κατ' ἀξίαν δεῖν εἶναι. τὴν μέντοι ἀξίαν οὐ τὴν αὐτὴν λέγουσι πάντες, ἀλλ' οἱ μὲν δημοκρατικοὶ ἐλευθερίαν, οἱ δ' ὀλιγαρχικοὶ * πλοῦτον, οἱ δ' ἀριστοκρατικοὶ ἀρετήν. ἔστιν ἄρα τὸ δίκαιον ἀνάλογόν τι. τὸ γὰρ ἀνάλογον οὐ μόνον ἐστὶ μοναδικοῦ ἀριθμοῦ ἴδιον, ἀλλ' ὅλως ἀριθμοῦ· ἡ γὰρ ἀναλογία ἰσότης ἐστὶ λόγου, καὶ ἐν τέτταρσιν ἐλαχίστοις. ἡ μὲν οὖν διῃρημένη ὅτι ἐν τέτταρσι δῆλον, ἀλλὰ καὶ ἡ συνεχής· τῷ γὰρ ἑνὶ, ὡς δυσὶ χρῆται, καὶ δὶς λέγει. οἷον, ὡς ἡ τοῦ α πρὸς τὴν τοῦ β, οὕτως ἡ τοῦ β πρὸς τὴν τοῦ γ. δὶς οὖν ἡ τοῦ β εἴρηται· ὥστε ἐὰν τὸ β δὶς τεθῇ, τέτταρα ἔσται τὰ ἀνάλογα. ἔστι δὲ καὶ τὸ δίκαιον ἐν τέτταρσιν ἐλαχίστοις, καὶ ὁ λόγος ὁ αὐτός. * διῄρηται γὰρ ὁμοίως, οἷς τε καὶ ἅ. ἔσται ἄρα ὡς ὁ α ὅρος πρὸς τὸν β, οὕτως ὁ γ πρὸς τὸν δ. ἐναλλὰξ ἄρα ὡς ὁ α πρὸς τὸν γ, ὁ β πρὸς τὸν δ, καὶ τὸ ὅλον πρὸς τὸ ὅλον, ὅπερ ἡ νομὴ συνδυάζει, κἂν οὕτω συντεθῇ, δικαίως συνδυάζει. ἡ ἄρα τοῦ α ὅρου τῷ γ, καὶ ἡ τοῦ β τῷ δ

N. προαγωγία,

γρ. ἢ μὴ ἴσα ἴσοι

N. διανομαῖς

N. οἱ μὲν πλοῦτον, οἱ δ' εὐγένειαν.

N. διῄρηνται

A Non eſt enim fortaſſis idem, virum bonum eſſe, & bonũ ciuem, in quouis adminiſtrandæ reipubl. genere. Eius autem iuſtitiæ, quæ vt pars ſubiecta generi eſt, iuriſq; eius, quod ei conſentaneum eſt, vna ſpecies eſt, quæ in diſtributione vel honoris, vel pecuniæ, vel aliarum rerũ, quæ inter eos diuidi poſſunt, qui eiuſdem reipub. communione inter ſe coniuncti ſunt, verſatur: in his enim eſt, vt alter cum altero & æquum & iniquum conſequatur. Altera, quæ in reb. contrahendis vim corrigẽdi atque emendandi habet. Huius porrò duæ ſunt partes. Contractuum enim alij ſponte noſtra, alij nobis inuitis fiunt. Sponte fiunt, exempli cauſa hi, venditio, emptio, mutuum, fideiuſſio, commodatum, depoſitum, locatio, & conduB ctio. Dicuntur verò ſponte fieri, quia horum contractuum principium noſtra ſponte inſtituitur. Eorum autem, qui nobis inuitis fiunt, alij ſunt clandeſtini, vt furtum, adulterium, veneficium, lenocinium, ſerui alieni deceptio aut corruptio, cædes dolo commiſſa, falſum teſtimonium: alij ſunt violenti, vt verbera, vincula, mors, rapina, debilitatio corporis, maledicentia, contumelia. Quoniam autem & iniuſtus, iniquus: & iniuria, iniquitas eſt, perſpicuum eſt, aliquod eſſe etiam eius quod iniquum eſt. medium: hoc autem eſt æquum ſeu æquale. In quacunque enim actione plus eſt & minus, in ea æquum quoque ſeu æquale reperitur. Si C igitur iniuria eſt iniquitas, ſeu inæqualitas, ius erit æqualitas. Quod, etiamſi ratio cur ita ſit non afferatur, ita videtur omnibus. Quoniam autem æquale, medium eſt: ius quoque medium quoddam erit. Atque æqnale quidem in duobus minimùm repetitur. Quare neceſſe eſt, ius quod & medium eſt, & æquale; & ad aliquid referri, & quibuſdam ius eſſe. Ac quà medium eſt, aliquorum eſt quæ quidem ſunt plus & minus: quà æquale, in duobus conſiſtit: quà ius, aliquib. eſt ius. Neceſſariò igitur ius in quatuor minimùm verſatur. Nam & quibus vt ſit ius accidit, duo ſunt: & in quibus ius ipſum ſitum eſt, res duæ. Atque eadem erit æqualitas & eorum D quib. ius tribuitur, & earum rerum in quib. ius conſiſtit. Nam vt res illæ, in quib. ius poſitum eſt, ſe habent, ſic & illi, quibus ius tribuitur. Niſi enim ſint æquales, non habebunt æqualia. Sed hinc prælia querelæque & expoſtulationes, cùm aut æquales non æqualia, aut non æquales æqualia conſequuntur atque obtinẽt. Preterea ex eo quod cuique pro ſua dignitate tribuitur, hoc perſpicuum eſt. Nam quòd ius in diſtributionibus poſitum eſt, id fatentur omnes pro cuiuſque dignitate eſſe oportere. Verùm dignitatem non eandem omnes dicunt eſſe: ſed qui forma reipubl. adminiſtrandæ populari vtuntur, libertatẽ: eorum, qui paucorum principatu, alij diuitias, alij nobilitatem generis: ij autem, apud quos reip. præſunt optimates, virtutem. Ius igitur proportione & comE paratione quadam conſtat. Non enim ſolùm eius numeri, quo aliquid numeramus, proprium eſt proportione conſtare: ſed etiam eius, qui vniuersè & omninò numerus eſt. Proportio enim rationis eſt æqualitas, quę in quatuor minimùm reperitur. Diſiunctam igitur proportionem in quatuor conſiſtere, non obſcurum eſt, ſimilitérque continuatam, ſeu cõtinentem. Hæc enim loco duorum, vno vtetur, & bis vnum ſumet: exempli gratia, quæ proportio eſt primæ lineæ ad ſecundam, eadem ſecundę ad tertiam. Bis igitur ſecunda ſumpta eſt. Quare ſi linea ſecunda bis poſita fuerit, quatuor erunt, proportione inter ſe comparata. Eſt autem & ius minimùm in quatuor, eadémque eius ratio eſt. Diſiuncti ſunt enim ſimiliter & ij quibus ius tribuitur, & eæ res quæ diſtribuuntur. Itaque quæ erit extremi A ad extremum B proportio, eadem extremi C ad extremum D. Altera igitur ratione, vt extremum A ad extremum C, ſic B ad D. Ergo & totum cum toto comparabitur: idque diſtributio copulat: & verò ſi ita inter ſe componantur, iuſtè copulat. Extremi igitur A cum extremo C, & extremi B cum extremo D

conjugatio, ius illud eſt quod in diſtributione conſiſtit: & ius eſt iniuriæ medium, id eſt, eius rei quæ à proportione remota atque auerſa eſt. Nam quod proportione conſtat, medium eſt: Ius autem proportione conſtat. Appellant porrò mathematici talem proportionem, geometricam. In geometrica enim proportione euenit vt quomodo vtrumque cum vtroque, ſic totum cum toto comparetur. Non eſt autem continens hæc proportio. Non enim fit extremum vnum numero is cui tribuitur, & res quæ tribuitur. Ex his igitur ſatis intelligitur, hoc ius proportione conſtare: iniuriam autem, à proportione alienam atque auerſam eſſe. Quo fit vt alterum ſit plus, alterum minus. Quod quidem etiam in factis reperitur. Nam is qui iniuriam facit, plus boni ſibi ſumpſit ac vindicauit, quàm oportet: ei, qui afficitur iniuria, minus boni obtigit. Contrà fit in malo: boni enim rationem obtinet leuius malum, ſi cum grauiore malo comparetur. Nam leuius malum, optabilius grauiore eſt. At quod optabile & expetendum eſt, id bonum eſt: & quo quidque optabilius eſt, eo maius bonum eſt. Atque hoc ſanè iuris vnum genus eſt. Reliquum autem alterum eſt id quod ad corrigendum & emendandum valet: verſaturque in rebus & ſponte & inuitè contractis. Huius autem iuris forma alia eſt à priore. Ius enim quod in diſtribuendis rebus communibus vertitur, ſemper ea quam dixi, proportione conſtat. Nam ſi pecuniæ communis diſtributio fiat, eadem ratione vtendum erit, quam habent inter ſe res eæ quæ ab vnoquoque in medium allatæ ſunt: eáque iniuria, quæ huic iuri opponitur, à proportione remota atque auerſa eſt. Ius autem, quod in contractibus verſatur, eſt illud quidem æquale quiddam & iniuria, inæquale: verùm non illa proportione, ſed arithmetica. Nihil enim refert, vtrùm vir bonus malum hominem fraudauerit, an malus homo virum bonum: neque vtrùm vir bonus, an malus homo adulterium fecerit: ſed damni tantùm differentiam intuetur lex, iiſque vtitur tanquam æqualibus, faciátne hic iniuriam, ille iniuria afficiatur: & an hic damnum intulerit, ille acceperit. Itaque hanc iniuriam, quæ inæqualitas eſt, iudex exæquare conatur. Nam cum hic percuſſus fuerit, ille percuſſerit, aut etiam occiderit, hic autem mortuus ſit; perpeſſio & actio in parteis inæqualeis diuiſa eſt: ſed damno & multa conatur iudex exæquare, de lucro detrahens. Nam (vt ſemel & ſimpliciter dicam,) in talibus, etiamſi quibuſdam nomen non conueniat, lucrum appellatur: verbi gratia, in eo qui percuſſerit: in eo qui percuſſus fuerit, damnum. Sed cùm perpeſſionem menſus fuerit iudex, hoc damnum, illud lucrum nominatur. Itaque eorum quidem quæ ſunt plus & minus, æquale eſt medium. Lucrum autem & damnum, illud quidem plus eſt, hoc autem minus, contrariè: boni plus, & minus mali, lucrum: contrarium, damnum: quorum medium, eſſe æquale, modò demonſtrabamus, id quod ius eſſe dicimus. Erit igitur id ius quod ad corrigendum & ad emendandum valet, damni & lucri medium. Itaque & cùm aliqua de re inter ſe ambigunt, ad iudicem confugiunt. Adire autem ad iudicem, adire ad ius eſt. Nihil enim videtur aliud eſſe iudex, quàm ius animatum. Quærúntque iudicem medium: & vocant eos nonnulli μεσιδίους, id eſt, medium diuidenteis, ſeu medium adiudicanteis: perinde quaſi facile futurum ſit, vt ius ſuum obtineant, ſi medium conſequantur. Ius ergo medium quiddam eſt, ſi quidem etiam iudex medius eſt. Ac iudex quidem exæquat, & velvti linea in duas parteis inæqualeis ſecta, quo maior pars dimidiã ſuperat,

A σύζευξις, τὸ ἐν διανομῇ δίκαιόν ἐστι, καὶ μέσον τὸ δίκαιον, τουτέστι τὸ παρὰ τὸ ἀνάλογον. τὸ γὰρ ἀνάλογον, μέσον· τὸ δὲ δίκαιον, ἀνάλογον. καλοῦσι δὲ τὴν τοιαύτην ἀναλογίαν γεωμετρικὴν οἱ μαθηματικοί· ἐν γὰρ τῇ γεωμετρικῇ συμβαίνει καὶ τὸ ὅλον πρὸς τὸ ὅλον, ὅπερ ἑκάτερον πρὸς ἑκάτερον. ἔστι δ' οὐ συνεχὴς αὕτη ἡ ἀναλογία. οὐ γὰρ γίνεται * εἷς ἀριθμὸς ᾧ καὶ ὅ. (γρ. ἰσάριθμος) τὸ μὲν οὖν δίκαιον τοῦτο, τὸ ἀνάλογον· τὸ δὲ ἄδικον τοῦτο, τὸ παρὰ τὸ ἀνάλογον. τὸ ἀνάλογον γίνεται B ἄρα τὸ μὲν πλέον, τὸ δὲ ἔλαττον. ὅπερ καὶ ἐπὶ τῶν ἔργων συμβαίνει. ὁ μὲν γὰρ ἀδικῶν, πλέον ἔχει· ὁ δ' ἀδικούμενος, * ἔλαττον, ἐπὶ τοῦ ἀγαθοῦ· ἐπὶ δὲ τοῦ κακοῦ, ἀνάπαλιν. (γρ. ἐλάττον τοῦ ἀγαθοῦ.) ἐν ἀγαθοῦ γὰρ λόγῳ γίνεται τὸ ἔλαττον κακὸν πρὸς τὸ μεῖζον κακόν. ἔστι γὰρ τὸ ἔλαττον κακὸν μᾶλλον αἱρετὸν τοῦ μείζονος. τὸ δὲ αἱρετόν, ἀγαθόν· τὸ δὲ μᾶλλον, μεῖζον. τὸ μὲν οὖν ἓν εἶδος τοῦ δικαίου, τοῦτ' ἐστί. τὸ δὲ λοιπὸν ἕν, τὸ διορθωτικόν, ὃ γίνεται ἐν τοῖς συναλλάγμασι καὶ τοῖς ἑκουσίοις καὶ τοῖς ἀκουσίοις. τοῦτο δὲ τὸ δίκαιον ἄλλο εἶδος τοῦ προτέρου. τὸ μὲν γὰρ διανεμητικὸν τῶν κοινῶν, C ἀεὶ κατὰ τὴν ἀναλογίαν ἐστὶ τὴν εἰρημένην. καὶ γὰρ ἀπὸ χρημάτων κοινῶν ἐὰν γίνεται διανομή, ἔσται κατὰ τὸν λόγον τὸν αὐτὸν ὅνπερ ἔχουσι πρὸς ἄλληλα τὰ εἰσενεχθέντα· καὶ τὸ ἄδικον τὸ ἀντικείμενον τῷ δικαίῳ τούτῳ, τὸ παρὰ τὸ ἀνάλογόν ἐστι. τὸ δ' ἐν τοῖς συναλλάγμασι δίκαιον, ἔστι μὲν ἴσον τι, καὶ τὸ ἄδικον ἄνισον, ἀλλ' οὐ κατὰ τὴν ἀναλογίαν ἐκείνην, ἀλλὰ κατὰ τὴν ἀριθμητικήν. οὐθὲν γὰρ διαφέρει, εἰ ἐπιεικὴς φαῦλον ἀπεστέρησεν, ἢ φαῦλος ἐπιεικῆ· οὐδ', εἰ ἐμοίχευσεν ἐπιεικὴς ἢ φαῦλος, ἀλλὰ πρὸς τὴν τοῦ βλάβους διαφορὰν βλέπει μόνον ὁ D νόμος, καὶ χρῆται ὡς ἴσοις, εἰ ὁ μὲν ἀδικεῖ, ὁ δ' ἀδικεῖται, καὶ εἰ ὁ μὲν ἔβλαψεν, ὁ δὲ βέβλαπται· ὥστε τὸ ἄδικον τοῦτο ἄνισον ὄν, ἰσάζειν πειρᾶται ὁ δικαστής. καὶ γὰρ ὅταν ὁ μὲν πληγῇ, ὁ δὲ πατάξῃ, ἢ καὶ κτείνῃ, ὁ δ' ἀποθάνῃ, διῄρηται τὸ πάθος καὶ ἡ πρᾶξις εἰς ἄνισα, ἀλλὰ πειρᾶται τῇ ζημίᾳ ἰσάζειν, ἀφαιρῶν τοῦ κέρδους. λέγεται γὰρ ὡς ἁπλῶς εἰπεῖν ἐπὶ τοῖς τοιούτοις, κἂν εἰ μή τισιν οἰκεῖον ὄνομα ᾖ, τὸ κέρδος, οἷον τῷ πατάξαντι· καὶ ἡ ζημία, τῷ παθόντι· ἀλλ' ὅταν γε μετρηθῇ τὸ πάθος, καλεῖται τὸ μὲν ζημία, τὸ δὲ κέρδος. ὥστε τοῦ μὲν πλείονος καὶ ἐλάττονος τὸ ἴσον μέσον· τὸ δὲ κέρδος καὶ ἡ E ζημία, τὸ μὲν πλέον, τὸ δὲ ἔλαττον ἐναντίως· τὸ μὲν τοῦ ἀγαθοῦ πλέον, τὸ τε τοῦ κακοῦ ἔλαττον, κέρδος· τὸ δ' ἐναντίον, ζημία· ὧν ἦν μέσον τὸ ἴσον, ὃ λέγομεν εἶναι δίκαιον· ὥστε τὸ ἐπανορθωτικὸν δίκαιον ἂν εἴη τὸ μέσον ζημίας καὶ κέρδους. διὸ καὶ ὅταν ἀμφισβητῶσιν, ἐπὶ τὸν δικαστὴν καταφεύγουσι. τὸ δ' ἐπὶ τὸν δικαστὴν ἰέναι, τὸ ἰέναι ἐστὶν ἐπὶ τὸ δίκαιον. ὁ γὰρ δικαστὴς βούλεται εἶναι οἷον δίκαιον ἔμψυχον, καὶ ζητοῦσι δικαστὴν μέσον, καὶ καλοῦσιν ἔνιοι * μεσοδίκους· (N. μεσιδίους.) ὡς ἐὰν τοῦ μέσου τύχωσι, τοῦ δικαίου τευξόμενοι. μέσον ἄρα, εἴπερ καὶ ὁ δικαστής. ὁ δὲ δικαστὴς ἐπανισοῖ, καὶ ὥσπερ γραμμῆς εἰς ἄνισα τετμημένης, ᾧ τὸ μεῖζον τμῆμα τῆς ἡμισείας ὑπερέχει,

N. τοῦτ' ἀφεῖλε τῷ ἐλάττονι τμήματι προσέθηκε.

* τοῦτ' ἀφεῖλε τῷ ἐλάττονι τμήματι. ὅταν δὲ διαιρεθῇ τὸ ὅλον δίχα, τότε φασὶν ἔχειν τὰ αὑτῶν, ὅταν λάβωσι τὸ ἴσον. τὸ δ' ἴσον μέσον ἐστὶ τῆς μείζονος καὶ ἐλάττονος κατὰ τὴν ἀριθμητικὴν ἀναλογίαν. διὰ τοῦτο καὶ ὀνομάζεται δίκαιον ὅτι δίχα ἐστί· ὥσπερ ἂν εἴ τις εἴποι δίχαιον, καὶ ὁ δικαστὴς, διχαστής. ἐπὰν γὰρ δύο ἴσων ἀφαιρεθῇ ἀπὸ θατέρου, πρὸς θάτερον δὲ προστεθῇ, δυσὶ τούτων ὑπερέχει τὸ θάτερον. εἰ γὰρ ἀφῃρέθη μὲν, μὴ προσετέθη δὲ, ἑνὶ ἂν μόνον ὑπερεῖχε * τοῦ μέσου, ἑνὶ καὶ τὸ μέσον ἀφ' οὗ ἀφῃρέθη. ἑνὶ τούτῳ ἄρα γνωριοῦμεν, τί τε ἀφελεῖν δεῖ ἀπὸ τοῦ πλέον ἔχοντος, καὶ τί προσθεῖναι τῷ ἔλαττον ἔχοντι. ᾧ μὲν γὰρ τὸ μέσον ὑπερέχει, τοῦτο προσθεῖναι δεῖ τῷ ἔλαττον ἔχοντι· ᾧ δὲ ὑπερέχεται, ἀφελεῖν ἀπὸ τοῦ μεγίστου. ἴσαι αἱ ἐφ' ὧν αα, ββ, γγ, ἀλλήλαις. ἀπὸ τῆς αα * ἀφῄρηται τὸ αε, καὶ πρόσκειται τῇ γγ τὸ ἐφ' ὧν γδ· ὥστε ὅλη ἡ δγγ * τῆς εα ὑπερέχει τῷ γδ, καὶ τῷ γζ· τῆς ἄρα ββ, τῷ γδ.

Vide N. [illegible]

N. ἀφῃρήσθω, & προσκείσθω

χ. τῆς αι.

α ε α
β β
γ ζ γ δ

ἔστι δὲ τοῦτο καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων τεχνῶν. ἀνῃροῦντο γὰρ, εἰ μὴ ἐποίει τὸ ποιοῦν καὶ ὅσον καὶ οἷον, καὶ τὸ πάσχον ἔπασχε τοῦτο, καὶ τοσοῦτον καὶ τοιοῦτον. ἐλήλυθε δὲ τὰ ὀνόματα ταῦτα ἥ τε ζημία καὶ τὸ κέρδος ἐκ τῆς ἑκουσίου ἀλλαγῆς. τὸ μὲν γὰρ πλέον ἔχειν ἢ τὰ αὑτοῦ, κερδαίνειν λέγεται· τὸ δὲ ἔλαττον τῶν ἐξ ἀρχῆς, ζημιοῦσθαι. * οἷον γὰρ τὸ ὠνεῖσθαι καὶ πωλεῖν, καὶ ἐν τοῖς ἄλλοις δέδωκεν ὁ νόμος, ὅταν δὲ μήτε πλέον μήτε ἔλαττον, ἀλλ' αὐτὰ δι' αὐτῶν γένηται, τὰ αὑτῶν φασὶν ἔχειν, καὶ οὔτε ζημιοῦσθαι οὔτε κερδαίνειν. ὥστε κέρδους τινὸς καὶ ζημίας μέσον τὸ δίκαιόν ἐστι, τῶν παρὰ τὸ ἑκούσιον τὸ ἴσον ἔχειν καὶ πρότερον καὶ ὕστερον.

N. οἷον ἐν τῷ πωλεῖν καὶ ὠνεῖσθαι, καὶ ἐν ὅσοις ἄλλοις ἄδειαν ἔδωκεν ὁ νόμος.

ΚΕΦΑΛ. γ'.

Περὶ τοῦ ἀντιπάσχειν καὶ ἀντιποιεῖν, καὶ νομίσματος καὶ ἐνδείας.

ΔΟκεῖ δέ τισι καὶ τὸ ἀντιπεπονθὸς ἁπλῶς εἶναι δίκαιον, ὥσπερ οἱ Πυθαγόρειοι ἔφασαν. ὡρίζοντο γὰρ ἁπλῶς τὸ δίκαιον τὸ ἀντιπεπονθὸς ἄλλῳ. τὸ δ' ἀντιπεπονθὸς, οὐκ ἐφαρμόττει, οὔτ' ἐπὶ τὸ διανεμητικὸν δίκαιον, οὔτ' ἐπὶ τὸ διορθωτικόν· καίτοι * βούλονταί γε τοῦτο λέγειν καὶ τὸ Ῥαδαμάνθυος δίκαιον·

Εἴκε πάθοι τά κ' ἔρεξε, δίκη κ' ἰθεῖα γένοιτο.

πολλαχοῦ γὰρ διαφωνεῖ· οἷον εἰ ἀρχὴν ἔχων ἐπάταξεν, οὐ δεῖ ἀντιπληγῆναι· καὶ εἰ ἄρχοντα ἐπάταξεν, οὐ πληγῆναι μόνον δεῖ, ἀλλὰ καὶ κολασθῆναι. ἔτι, τὸ ἑκούσιον καὶ τὸ ἀκούσιον διαφέρει πολύ. ἀλλ' ἐν μὲν ταῖς κοινωνίαις ταῖς ἀλλακτικαῖς συνέχει τὸ τοιοῦτο δίκαιον τὸ ἀντιπεπονθὸς, κατ' ἀναλογίαν, καὶ μὴ κατ' ἰσότητα. τῷ ἀντιποιεῖν γὰρ ἀνάλογον συμμένει ἡ πόλις·

χ. [illegible]

A hoc de illa detrahit, & ad partem minorem addit. Toto autem in duos parteis æqualeis diuiſo, tum ſe ſuum dicunt obtinere, cùm parteis æqualeis abſtulerint. Eſt autem ęquale, medium rei maioris & minoris, proportione arithmetica: proptérque hanc adeò cauſam ius à Grecis δίκαιον appellatur, quia δίχα ἐστι. i. in duo æqualia diuiſum eſt, perinde ac ſi quis dixerit δίχαιον: & δικαστὴς nominatus eſt, quaſi διχαστὴς, quæ vox eum ſignificaret, qui rem in duas partes æqualeis ſecat. Nam ſi cùm duæ res ſint æquales, id quod ab vna fuerit detractum, addatur alteri: his duobus hæc illam ſuperabit. Si enim detractum quidem vni rei fuiſſet, non autem etiam alteri additum, vno duntaxat altera alteram ſuperaret. Mediam igitur ea res cui acceſſit aliquid, vno ſuperat: & media eam cui quip-B piam detractum eſt, vno. Ex hoc itaque cognoſcemus & quid ei qui plus habet, detrahendum ſit: & quid ei qui minùs, addendum. Nam quo res media minorem ſuperat, id ei quæ minus habet, addendum eſt: quo media ſuperatur, id maximæ detrahendum. Sint tres lineæ, A A, BB. CC, inter ſe ęquales, Lineę, A A, detracta ſit pars A E, addatúrque ad lineam CC, ſitque ea pars, CD. Ita tota linea DCC, lineam E A, ſuperabit linea CD, & linea CF. Ergo & lineam BB, linea CD.

A E A
B B
C F C D

Hoc autem ineſt etiam in alijs artibus. Tollerentur e-C nim, & conciderent, niſi quantum & quale id, quod efficiendi vim habet, efficit, tantundem & tale perpeteretur id quod patitur. Nata autem & translata ſunt hæc nomina, damnum & lucrum, ab eo contractu qui ſponte initur. Nam plus ſuo obtinere, lucrum facere appellatur: min⁹ autem quàm quod initio ſupperebat, habere, dãno affici: vt fit in rebus vendendis & emendis, aliíſque contractibus, in quibus per legem licet impunè ſuis rationibus conſulere, lucrúmque facere. Vbi verò neque plus neque minus habent, ſed paria paribus reſpondent, tunc ſe ſua dicunt habere, & neque damnum accepiſſe, neque quicquam lucri feciſſe. Itaque lucri cuiuſdam & damni, quæ non ſponte, ſed præter voluntatem obuenerint, medium, ius eſt: vt tantundem vterque D eorum qui contrahunt, habeat poſteriùs, quantum priùs habuit.

CAPVT III.

De iure talionis & de pecuniæ vſu.

VIdetur autem quibuſdam Talio quoque, id eſt, reciproca quædã perpeſſio, ius eſſe ſimpliciter, & abſolutè, quemadmodum Pythagorei dixerunt. Definiebant enim ius abſolutè, id quod quis à ſe factum, viciſſim ab altero pateretur. id eſt, talionem ſeu mutuam perpeſſionem. Ius talionis porrò neque ad id ius quod in diſtributione bonorũ verſatur, neque ad id quod ad emendatio-E nem factorum valet, accommodari poteſt. qui etiam ius Rhadamanthi hoc fuiſſe videntur ſignificare,

Si quis, quod fecit, patiatur, ius erit æquum.

Multis. n. locis à iure diſſidet ac diſcrepat: velvti, ſi quis magiſtratum gerens, aliquem pulſauerit, nõ eſt referiendus: & ſi quis eum, qui magiſtratum gerat, pulſauerit, nõ modò verberandus, ſed etiam caſtigandus eſt. Præterea permultũ intereſt inter id quod ſpõte noſtra, & id quod inuitè facimus. Sed in cõmunitatibus rerum contrahendarum ac permutandarum, ſanè tale ius, quod reciprocam perpeſſionem ſeu talionem nominant, proportione non æqualitate ciuilem ſocietatem cõtinet. Factis enim proportione reciprocis, manet coniunctio ciuitatis.

Aut enim malum acceptum reponere conantur, (quod ſi A non liceat, ſeruitus eſſe videtur, iniuriam referre non poſſe,) aut ei qui bene meritus ſit, referre gratiam volunt: quod ſi non fiat, ſublata eſt rerum communicatio, & officiorum quaſi mutuatio. At rerum communicatione officiorúmque mutuatione, ſocietas & coniunctio ciuium manet. Itaque & Gratiarum templum in propatulo vrbis loco conſtituitur, vt ſit remuneratio. Hoc enim gratiæ proprium eſt. Nam ei, qui beneficium dederit, referendum beneficium eſt: & is rurſus alterum beneficio prouocare debet. Facit autem remunerationem proportione conſtantem ea quæ medijs tranſuerſis lineis fit, coniugatio. Exempli cauſa, ſit ædificiorum opifex A, ſutor B, domus C, calceus D. B

A. *Aedificiorum opifex*	B. *Sutor*
C. *Domus*	D. *Calceus.*

Ædificiorum opificem igitur oportet à ſutore opus illius ſumere, eique viciſſim ſuum impertiri. Ergo ſi primùm æqualitas ſit ea quæ proportione conſtat, deinde reciproca perpeſſio ſeu talio fiat, (id eſt, tantundem accipiatur, quantum datum ſit,) extabit id, quod à nobis dicitur: ſin minus, neque erit æqualitas, neque manebit ſocietas. Nihil enim prohibet quominus vnius opus alterius opere ſit præſtabilius. Hæc igitur exæquata ſint, oportet. Quod idem fit in alijs artibus. Tollantur enim funditus, & concidant, niſi & quantum & quale id quod efficiendi vim habet, efficit, tantundem & tale accipiat id quod patitur. Non enim ex duo- C bus medicis ſocietas conſtare poteſt, ſed ex medico & agricola, & omnino ex diuerſis & diſſimilibus atque inæqualibus, quos tamen oportet exæquari. Quapropter quarum rerum fit permutatio, eas res oportet eſſe eiuſmodi, vt inter ſe quodammodo comparari poſſint. Atque ad hanc rem, numus quæſitus & comparatus eſt, qui omnium rerum quodammodo ſit modius, ſeu menſura. Nam res omneis metitur: quare & nimium & parum metitur. Quot igitur calcei, domui vel alimento ſunt æquales. Oportet ergo, quam proportionem & comparationem habet ædificandi artifex ad ſutorem, tot numero calceos cum domo aut alimento comparari. Nam ſi hoc non ita fiet, neque e- D rit permutatio, neque communitas. Non poterunt autem comparari, niſi quodammodo ſint æqualia. Ergo quemadmodum ſuprà dixi, vnum quiddam eſſe oportet, quod cætera omnia metiatur. Hoc autem re quidem vera vſus, ſeu indigentia eſt: quæ omnia continet. Nam ſi nulla re egerent homines, aut ſi non ſimiliter egerent: vel nulla, vel non eadem eſſet permutatio. Sed in indigentiæ locum ex hominum quaſi compacto & conuento quodammodo ſucceſſit numus: atque ob hãc cauſam, νόμισμα vocatur à Græcis, ἀπὸ τοῦ νόμου, id eſt, à lege: quia non natura, ſed lege valeat, ſitque in nobis ſitum eum immutare, inutilémque reddere. Erit igitur tum perpeſſio mutua & reciproca, cùm res fuerint exæquatæ. Itaque quam rationem obtinet agricola ad ſutorem, eandem rationem habere debet ſutoris opus ad opus agricolæ. Sunt autem tum in figuram proportionis deducendi, cùm permutaturi ſunt. Quod ſi non fiet, alterum extremum vtramque exuperantiam habebit. Verumtamen cùm ſuas res habent, ita ſunt æquales inter ſe, ac ſocij, quia hæc æqualitas in eis effici poteſt. Agricola A, alimentum C, ſutor B, opus ſutoris exæquatum cum alimento D.

A. *Agricola*	B. *Sutor.*
C. *Alimentum*	D. *Opus ſutoris cũ alimento exæquatum.*

Quòd ſi hoc modo non liceret viciſſim perpeti, ſeu accipere, nulla ſocietas eſſet, nulla communitas.

A ἢ γὰρ τὸ κακῶς ζητοῦσιν, (εἰ δὲ μή, δουλεία δοκεῖ εἶναι, εἰ μὴ ἀντιποιήσει,) ἢ τὸ εὖ· εἰ δὲ μή, μετάδοσις οὐ γίνεται· τῇ μεταδόσει δὲ συμμένουσι. διὸ καὶ Χαρίτων ἱερὸν ἐμποδὼν ποιοῦνται, ἵνα ἀνταπόδοσις ᾖ· τοῦτο γὰρ χάριτος ἴδιον· ἀνθυπηρετῆσαι γὰρ δεῖ τῷ χαρισαμένῳ, καὶ πάλιν αὐτὸν ἄρξαι χαριζόμενον. ποιεῖ δὲ τὴν ἀντίδοσιν τὴν κατ' ἀναλογίαν, ἡ κατὰ διάμετρον σύζευξις. οἷον, οἰκοδόμος ἐφ' ᾧ α, σκυτοτόμος ἐφ' ᾧ β, οἰκία ἐφ' ᾧ γ, ὑπόδημα ἐφ' ᾧ δ.

α	β
οἰκοδόμος	σκυτοτόμος.
γ	δ
οἰκία	ὑπόδημα.

B δεῖ οὖν λαμβάνειν τὸν οἰκοδόμον παρὰ τοῦ σκυτοτόμου τὸ ἐκείνου ἔργον, καὶ αὐτὸν ἐκείνῳ μεταδιδόναι τοῦ αὑτοῦ. ἐὰν οὖν πρῶτον ᾖ τὸ κατὰ τὴν ἀναλογίαν ἴσον, εἶτα τὸ ἀντιπεπονθὸς γένηται, ἔσται τὸ λεγόμενον· εἰ δὲ μή, οὐκ ἴσον, οὐδὲ συμμένει· οὐθὲν γὰρ κωλύει κρεῖττον εἶναι τὸ θατέρου ἔργον, ἢ τὸ θατέρου. δεῖ οὖν ταῦτα ἰσασθῆναι. ἔστι δὲ τοῦτο καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων τεχνῶν· ἀνῃροῦντο γὰρ ἄν, εἰ μὴ ἐποίει τὸ ποιοῦν, ὅσον καὶ οἷον, καὶ τὸ πάσχον ἔπασχε τοῦτο καὶ τοσοῦτον, καὶ τοιοῦτον· οὐ γὰρ ἐκ δύο ἰατρῶν C γίνεται κοινωνία, ἀλλ' ἐξ ἰατροῦ καὶ γεωργοῦ, καὶ ὅλως ἑτέρων καὶ οὐκ ἴσων· ἀλλὰ τούτους δεῖ ἰσασθῆναι. διὸ πάντα συμβλητὰ δεῖ πως εἶναι, ὧν ἐστὶν ἀλλαγή, ἐφ' ὃ τὸ νόμισμ' ἐλήλυθε, καὶ γίνεταί πως μέσον· πάντα γὰρ μετρεῖ· ὥστε καὶ τὴν ὑπεροχὴν καὶ τὴν ἔλλειψιν, πόσα ἄττα δὴ ὑποδήματα ἴσον οἰκίᾳ, ἢ τροφῇ. δεῖ τοίνυν ὅπερ ὁ οἰκοδόμος πρὸς σκυτοτόμον, τοσαδὶ ὑποδήματα πρὸς οἰκίαν, ἢ τροφήν. εἰ γὰρ μὴ τοῦτο, οὐκ ἔσται ἀλλαγή, οὐδὲ κοινωνία. τοῦτο δ', εἰ μὴ ἴσα εἴη πως, οὐκ ἔσται. D δεῖ ἄρα ἑνί τινι πάντα μετρεῖσθαι, ὥσπερ ἐλέχθη πρότερον. τοῦτο δ' ἐστί, τῇ μὲν ἀληθείᾳ ἡ χρεία, ἣ πάντα συνέχει· εἰ γὰρ μηθὲν δέοιντο, ἢ μὴ ὁμοίως, ἢ οὐκ ἔσται ἀλλαγή, ἢ οὐχ ἡ αὐτή· οἷον δ' ὑπάλλαγμα τῆς χρείας τὸ νόμισμα γέγονε κατὰ συνθήκην· καὶ διὰ τοῦτο τοὔνομα ἔχει νόμισμα, ὅτι οὐ φύσει, ἀλλὰ νόμῳ ἐστί, καὶ ἐφ' ἡμῖν μεταβαλεῖν καὶ ποιῆσαι ἄχρηστον. ἔσται δὴ ἀντιπεπονθός, ὅταν ἰσασθῇ. ὥστε ὅπερ γεωργὸς πρὸς σκυτοτόμον, τὸ ἔργον τὸ τοῦ σκυτοτόμου πρὸς τὸ τοῦ γεωργοῦ. εἰς σχῆμα δὲ οὐ δεῖ ἄγειν ἀναλογίας, ὅταν ἀλλάξωνται· εἰ δὲ μή, ἀμφοτέρας ἕξει τὰς ὑπεροχὰς τὸ ἕτερον ἄκρον. ἀλλ' ὅταν ἔχωσι τὰ αὑτῶν, οὕτως ἴσοι καὶ κοινωνοί· ὅτι αὕτη ἡ ἰσότης δύναται ἐπ' αὐτῶν γίνεσθαι. γεωργὸς α, τροφὴ γ, σκυτοτόμος β, τὸ ἔργον αὐτοῦ τὸ ἰσασμένον δ.

α	β
γεωργὸς	σκυτοτόμος.
γ.	δ.
τροφὴ	σκυτοτόμου ἔργον τῇ τροφῇ ἰσασμένον.

εἰ δ' οὕτω μὴ ἦν ἀντιπεπονθέναι, οὐκ ἂν ἦν κοινωνία.

γρ. οὕτω.

γρ. ὅταν ἢ οὗ ἔχει αὐτὸς, ὧν δέονται, οἷον οἴνου δόντες, σίτου ἐξαγωγήν.

γρ. ὅτι αὖ ἔσται.

γρ. μένειν

γρ. μεσότης τίς ἐστιν, οὐ τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον ταῖς ἄλλαις ἀρεταῖς.

ὅτι δ' ἡ χρεία συνέχει ὥσπερ ἕν τι ὄν, δηλοῖ ὅτι ὅταν μὴ ἐν χρείᾳ ὦσιν ἀλλήλων, ἢ ἀμφότεροι, * ἢ ἅτερος, οὐκ ἀλλάττονται, ὥσπερ * ὅταν οὗ ἔχει αὐτός, δέηταί τις, οἷον οἴνου, διδόντες σίτου ἐξαγωγήν. δεῖ ἄρα τοῦτο ἰσασθῆναι. ὑπὲρ δὲ τῆς μελλούσης ἀλλαγῆς, εἰ νῦν μηδὲν δεῖται, ὅτι ἔσται, * ἐὰν δεηθῇ, τὸ νόμισμα οἷον ἐγγυητής ἐστιν ἡμῖν· δεῖ γὰρ τοῦτο φέροντι, εἶναι λαβεῖν. πάσχει μὲν οὖν καὶ τοῦτο τὸ αὐτό. οὐ γὰρ ἀεὶ ἴσον δύναται. ὅμως δὲ βούλεται μένειν μᾶλλον· διὸ δεῖ πάντα τετιμῆσθαι· οὕτω γὰρ ἔσται ἀεὶ ἀλλαγή· εἰ δὲ τοῦτο, κοινωνία· τὸ δὴ νόμισμα, ὥσπερ * μέτρον σύμμετρα ποιῆσαν, ἰσάζει· οὔτε γὰρ ἂν μὴ οὔσης ἀλλαγῆς, κοινωνία ἦν· οὔτ' ἀλλαγή, ἰσότητος μὴ οὔσης· οὔτ' ἰσότης, μὴ οὔσης συμμετρίας. τῇ μὲν οὖν ἀληθείᾳ, ἀδύνατον τὰ τοσοῦτον διαφέροντα, σύμμετρα γενέσθαι· πρὸς δὲ τὴν χρείαν, ἐνδέχεται ἱκανῶς· ἓν δή τι δεῖ εἶναι· τοῦτο δὲ ἐξ ὑποθέσεως· διὸ νόμισμα καλεῖται· τοῦτο γὰρ πάντα ποιεῖ σύμμετρα· μετρεῖται γὰρ πάντα νομίσματι· οἰκία, ἐφ' ἧς α, μναῖ δέκα β, κλίνη γ, τὸ δὴ α τοῦ β ἥμισυ, εἰ πέντε μνῶν ἀξία ἢ ἴσον· ἡ δὲ κλίνη ἡ δέκατον μέρος τὸ γ, τοῦ β. δῆλον τοίνυν πόσαι κλῖναι ἴσον οἰκίᾳ, ὅτι πέντε. ὅτι δ' οὕτως ἡ ἀλλαγὴ ἦν, πρὶν τὸ νόμισμα ἦ, δῆλον· διαφέρει γὰρ οὐδὲν ἢ εἰ κλῖναι πέντε ἀντὶ οἰκίας, ἢ ὅσου αἱ πέντε κλῖναι. τί μὲν οὖν τὸ ἄδικον, καὶ τί τὸ δίκαιόν ἐστιν, εἴρηται. διωρισμένων δὲ τούτων, δῆλον ὅτι ἡ δικαιοπραγία μέσον ἐστὶ τοῦ ἀδικεῖν, καὶ ἀδικεῖσθαι· τὸ μὲν γὰρ, πλέον ἔχειν· τὸ δ' ἔλαττόν ἐστιν. ἡ δὲ δικαιοσύνη, * μεσότης ἐστίν, οὐ τὸν αὐτὸν τρόπον ταῖς πρότερον ἀρεταῖς, ἀλλ' ὅτι μέσου ἐστίν· ἡ δὲ ἀδικία, τῶν ἄκρων. καὶ ἡ μὲν δικαιοσύνη ἐστὶ καθ' ἣν ὁ δίκαιος λέγεται πρακτικὸς κατὰ προαίρεσιν τοῦ δικαίου, καὶ διανεμητικὸς καὶ αὐτῷ πρὸς ἄλλον, καὶ ἑτέρῳ πρὸς ἕτερον· οὐχ οὕτως, ὥστε τοῦ μὲν αἱρετοῦ, πλέον αὑτῷ· ἔλαττον δὲ, τῷ πλησίον· τοῦ βλαβεροῦ δ', ἀνάπαλιν· ἀλλὰ τοῦ ἴσου τοῦ κατ' ἀναλογίαν· ὁμοίως δὲ καὶ ἄλλῳ πρὸς ἄλλον· ἡ δ' ἀδικία τοὐναντίον τοῦ ἀδίκου. τοῦτο δ' ἐστὶν ὑπερβολὴ καὶ ἔλλειψις τοῦ ὠφελίμου ἢ βλαβεροῦ παρὰ τὸ ἀνάλογον· διὸ ὑπερβολὴ καὶ ἔλλειψις ἡ ἀδικία, ὅτι ὑπερβολῆς καὶ ἐλλείψεώς ἐστιν· ἐφ' αὑτοῦ μὲν ὑπερβολῆς τοῦ ἁπλῶς ὠφελίμου· ἐλλείψεως δὲ, τοῦ βλαβεροῦ. ἐπὶ δὲ τῶν ἄλλων, τὸ μὲν ὅλον, ὁμοίως· τὸ δὲ παρὰ τὸ ἀνάλογον, ὁποτέρως ἔτυχε· τοῦ δὲ ἀδικήματος, τὸ μὲν ἔλαττον, τὸ ἀδικεῖσθαί ἐστι· τὸ δὲ μεῖζον, τὸ ἀδικεῖν. περὶ μὲν οὖν δικαιοσύνης καὶ ἀδικίας, τίς ἑκατέρας ἐστὶν ἡ φύσις, εἰρήσθω τοῦτον τὸν τρόπον· ὁμοίως δὲ καὶ περὶ δικαίου καὶ ἀδίκου καθόλου.

A Indigentia autem ſocietatem hominum contineri, tanquam vno quodam, quod vinculi inſtar ſit, ex eo perſpici poteſt, quòd vbi aut neuter eget re alterius, aut alter eorum non eget, permutatio inter eos contrahi non ſolet; quemadmodum cùm eius quod quis habet, alter indiget, vtputa vini, exportandi frumenti fit poteſtas. Hoc igitur oportet exæquatum eſſe. In permutationem futuram autem, ſi fortè re aliqua nunc non egeamus, tūc eius nobis facultatem & copiam fore cùm egebimus, velvti ſponſor numus intercedit. Oportet enim vnicuique eam rem, qua egeat, accipere licere, vbi numum attulerit. Sed idem numo quoque interdum accidit: non enim ſemper B æqualem vim habet. Verūtamen immutabilior ac ſtabilior permanere ſolet. Itaque debent eſſe res omnes æſtimatæ. Sic enim rerum permutatio ſemper futura eſt. Quòd ſi erit permutatio, erit & ſocietas. Numus igitur poſteaquam velvti menſura, res apta quadam compoſitione & conuenientia concordeis inter ſe & conſentienteis reddidit, eas exæquat. Nam neque ſi non fuiſſet permutatio, ſocietas cōſtare potuiſſet: neque ſine æqualitate, permutationi locus vnquam fuiſſet: neque ſine apta quadam rerum compoſitione & conuenientia, æqualitati. Res igitur inter ſe tam diſſimiles ac diſpares, ſi verum quærimus, nulla communi menſura inter ſe conuenire, nec cohærere poſſunt: ſed quod ad vtilitatem indigentiámque attinet, ſatis commodè poſſunt. Quare vnum quiddam extare neceſſe eſt, idque hominum inſtituto, & C ex conditione. Quapropter νόμισμα appellatur. Numus enim res inter ſe diſpares, apta quadam compoſitione & conuenientia concordeis efficit. Nihil eſt enim quod nō metiatur numus. Sit domus A, minæ decem B, lectus C. A igitur dimidium B fuerit, ſi domus quinq; minarum ſit, aut tanti, quanti quinque minæ ſunt: C autem lectus, ipſius B decima pars intelligatur. Perſpicuum igitur eſt, quot lecti domui ſint æquales, nempe quinque. Sic autem rerum permutationem fieri ſolitam eſſe ante numi vſum, non eſt obſcurum. Nihil enim intereſt vtrùm lecti quinque an quod tanti ſit, quanti lecti quinque, pro domo detur. Quid igitur ſit iniuria, quid ius, & quam rationem talio ſeu reciproca perpeſſio ad ius habeat, ſuprà explicatum eſt. His autem diſtinctis, perſpicuum eſt, iuſtam D actionem inter id quod eſt facere & accipere iniuriam, mediam eſſe. illud enim plus obtinere eſt, hoc minus. Iuſtitia porrò mediocritas eſt, non quomodo virtutes ſuperiores: ſed quia medij eſt, iniuſtitia autem extremorum. Præterea iuſtitia, virtus eſt, qua homo iuſtus, aptus dicitur, tum ad agendum conſultò id quod iuſtum eſt, tùm ad ius tribuendum & ſibi, ſi cum altero contrahat, & alteri cum altero contrahenti, nō ita, vt ſibi plus eius quod optabile eſt, minus alteri: & contrà ſibi minus damni, plus alteri: ſed ſibi & alijs id quod æquum proportione eſt, tribuat: itémque erga alium obſeruet cum alio comparatū ſiue contrahentem. Contrà iniuſtitia vitium eſt, quo ad id quod iniuſtum eſt, conſultò agendum, nobiſque & a- E lijs tribuendum, apti ſumus. Hoc autem eſt nimium & parum commodi aut incōmodi, à proportione alienum ac diſiunctum. Itaq; iniuſtitia eſt nimium & parum, quia eſt & eius quod nimiū eſt, & eius quod parum: cùm quis in ſua quidem cauſa nimium rei abſolutè vtilis ſibi tribuit, inutilis & damnoſæ parum. In aliorum autem negotio generaliter ad eundem modum ſe gerit: ſed quod ad id iniquum, quod à proportione remotū eſt, attinet, vtrocumque modo caſus tulerit. Iniuſtè facti autem cùm duo ſint extrema, minus extremū iniuriam accipere eſt, maius autem iniuſtè facere. De iuſtitia igitur & iniuſtitia, quænam ſit vtriuſque natura, hoc modo dictum ſit: itémque de iuſto & iniuſto vniuerſim.

CAPVT IV.

De iniuſtè factis, & varijs iuris generibus.

SEd quoniam fieri poteſt vt is qui iniuſtè facit, nondum tamen ſit iniuſtus; quibuſnam iniuſtè factis iam iniuſtus eſt in vnoquoque iniuſtitiæ genere? An vt fur, aut adulter, aut latro? An ſic nihil intererit? Namque fieri poteſt vt quis cũ aliqua muliere rem habeat, ſibi notâ quidem illa, verumtamen non conſultò, ſed perturbatione & libidine inflammatus. Facit igitur hic quidem iniuſtè, ſed non idcirco iniuſtus eſt. Quemadmodum nec fur, etiam ſi furatus ſit: nec adulter, etiamſi adulterium commiſerit: itémque in cæteris. Quomodo igitur affecta ſit reciproca perpeſſio ſeu talio ad ius, dictum eſt antea. Sed ſciendum eſt, ius id quod quærimus, & ſimpliciter ius eſſe, & ius ciuile. Eſt autem inter eos qui communitate & B ſocietate vitæ inter ſe coniuncti ſunt, homines liberos & æquales, vel proportione, vel numero, vt rerũ ad vitam degendam neceſſariarum copijs per ſe abundent, nihilq; foris requirant. Itaque quibus hoc non eſt, eis inter ipſos non eſt ius ciuile, ſed ius quoddam, & ex illius ſimilitudine ſic appellatum. Communi enim iure vtuntur ij quibus & lex inter ipſos communis eſt. Lex autem eorum communis eſt, quorum & iniuſtitia eſt. Iudicium enim, iuris & iniuriæ diſceptatio eſt. Inter quos autem iniuſtitia locum habet, inter hos & iniuriæ faciendæ locus eſſe poteſt. Quibus autem inter ipſos iniuriæ faciendæ locus eſt, non continuò in ijs omnibus iniuſtitia reperitur. Eſt C autem iniuriam facere, eorum quæ abſolutè bona ſunt, ſibi plus tribuere: minúſque eorum quæ abſolutè mala. Itaque hominem non ſinimus imperare, ſed legem aut rationem, quia hoc ille ſibi facere conſueuit, fitque tyrannus. Eſt autem is qui præeſt, iuris cuſtos. Quòd ſi iuris, ergo & æqualitatis. Iam verò quoniam ſi quis iuſtus ſit, nihilo plus ad eum boni, quàm ad cæteros, videtur perueniſſe, (non enim eorum, quæ abſolutè bona ſunt, plus ſibi quàm alijs tribuit, niſi ex proportione quadam ei debeatur,) idcirco alteri laborat: & ob hãc cauſam bonum alienum dicunt eſſe iuſtitiam, quemadmodum & antè dictum eſt. Danda igitur ei merces aliqua eſt. Hæc autem eſt honos & decus. Qui verò his contenti nõ ſunt, hi fiunt tyranni. Ius autem vel domini in ſeruos, vel patris in liberos, non eſt idem atque hæc, ſed tamen ſimile. D Neque enim cuiquam in ſua iniuſtitiæ locus eſſe poteſt abſolutè. Atqui poſſeſſio, ſeu mancipium, & liberi vſque eò dũ parui ſint, neque à patre ſeiuncti, partis inſtar ſunt. Se ipſum autem nemo damno afficit conſultò. Non eſt igitur cuiquam in ſe ipſum iniuſtitiæ locus. Ex quo efficitur, neque iniuriæ neque iuri ciuili locum eſſe. Lege enim ius conſtare, in iiſque locum habere, apud quos legem eſſe communem paritur natura, dicebamus. Hos autem eſſe docuimus, quibus eſt inter ipſos imperandi & parendi æqualitas. Itaque inter virum & vxorem, magis quàm inter patrem & liberos, dominum & ſeruum, E iuris eſt communitas. Hoc enim ius eſt ad tuendam rem familiarem pertinens: quod aliud eſt à ciuili.

A

ΚΕΦΑΛ. δ'.

Περὶ ἀδικημάτων, καὶ δικαίου πολιτικοῦ, καὶ δεσποτικοῦ, καὶ πατρικοῦ καὶ οἰκονομικοῦ.

ἘΠεὶ δέ ἐστιν ἀδικοῦντα μήπω ἄδικον εἶναι, ὁποῖα ἀδικήματα ἀδικῶν ἤδη ἄδικός ἐστιν ἑκάστην ἀδικίαν, οἷον κλέπτης, ἢ μοιχός, * ἢ λῃστής·] ἢ οὕτω μὲν οὐδὲν διοίσει· καὶ γὰρ ἂν συγγένοιτο γυναικί, εἰδὼς τὸ ᾗ· ἀλλ' οὐ διὰ προαιρέσεως ἀρχήν, ἀλλὰ διὰ πάθος. ἀδικεῖ μὲν οὖν, ἄδικος δ' οὐκ ἔστιν· οἷον οὐδὲ κλέπτης, ἔκλεψε δέ· οὐδὲ μοιχός, ἐμοίχευσε δέ· ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων. πῶς μὲν οὖν ἔχει τὸ ἀντιπεπονθὸς πρὸς τὸ δίκαιον, εἴρηται πρότερον. δεῖ δὲ μὴ λανθάνειν, ὅτι τὸ ζητούμενόν * ἐστι καὶ τὸ ἁπλῶς δίκαιον, καὶ τὸ πολιτικὸν B δίκαιον· τοῦτο δέ ἐστιν ἐπὶ κοινωνῶν βίου πρὸς τὸ εἶναι αὐτάρκειαν, ἐλευθέρων καὶ ἴσων, ἢ κατ' ἀναλογίαν, ἢ κατ' ἀριθμόν· ὥστε ὅσοις μή ἐστι τοῦτο, οὐκ ἔστι τούτοις πρὸς ἀλλήλους τὸ πολιτικὸν δίκαιον, ἀλλά τι δίκαιον καὶ καθ' ὁμοιότητα· ἔστι γὰρ δίκαιον, ἐν οἷς καὶ νόμος πρὸς αὐτούς· νόμος δ', ἐν οἷς ἀδικία· ἡ γὰρ δίκη, κρίσις τοῦ δικαίου καὶ τοῦ ἀδίκου· ἐν οἷς δ' ἀδικία, καὶ τὸ ἀδικεῖν ἐν τούτοις· ἐν οἷς δὲ τὸ ἀδικεῖν, οὐ πᾶσιν ἀδικία· τοῦτο δ' ἐστί, τὸ πλέον C αὑτῷ νέμειν τῶν ἁπλῶς ἀγαθῶν· ἔλαττον δέ, τῶν ἁπλῶς κακῶν. διὸ οὐκ ἐῶμεν ἄρχειν ἄνθρωπον, ἀλλὰ τὸν λόγον· ὅτι ἑαυτῷ τοῦτο ποιεῖ, καὶ γίνεται τύραννος. ἔστι δ' ὁ ἄρχων, φύλαξ τοῦ δικαίου. * εἰ δὲ τοῦ δικαίου,] καὶ τοῦ ἴσου. ἐπεὶ δ' οὐθὲν αὐτῷ πλέον εἶναι δοκεῖ, εἴπερ δίκαιος· οὐ γὰρ νέμει πλέον τοῦ ἁπλῶς ἀγαθοῦ αὐτῷ, εἰ μὴ πρὸς αὐτὸν ἀνάλογόν ἐστι· διὸ ἑτέρῳ * ποιεῖ· καὶ διὰ τοῦτο ἀλλότριον εἶναί φασιν ἀγαθὸν τὴν δικαιοσύνην, καθάπερ ἐλέχθη καὶ πρότερον. μισθὸς τις ἄρα δοτέος. τοῦτο δέ, τιμὴ καὶ γέρας· * ὅσοις δὲ μὴ ἱκανὰ τὰ τοιαῦτα, οὗτοι γίνονται τύραννοι. τὸ δὲ δεσποτικὸν δίκαιον καὶ τὸ D πατρικόν, * οὐ ταὐτὸ τούτοις, ἀλλ' ὅμοιον· οὐ γάρ ἐστιν ἀδικία πρὸς τὰ αὑτοῦ ἁπλῶς. τὸ δὲ κτῆμα καὶ τὸ τέκνον, ἕως ἂν ᾖ πηλίκον, καὶ * μὴ χωρισθῇ, ὥσπερ μέρος αὐτοῦ. αὑτὸν δ' οὐθεὶς προαιρεῖται βλάπτειν. διὸ οὐκ ἔστιν ἀδικία πρὸς αὑτόν. οὐδ' ἄρα ἄδικον οὐδὲ δίκαιον τὸ πολιτικόν· κατὰ νόμον γὰρ ἦν, καὶ ἐν οἷς ἐπεφύκει εἶναι νόμος· οὗτοι δ' ἦσαν οἷς ὑπάρχει ἰσότης τοῦ ἄρχειν καὶ ἄρχεσθαι· διὸ μᾶλλον πρὸς γυναῖκά ἐστι δίκαιον, ἢ πρὸς τέκνα καὶ κτή- E ματα· τοῦτο γάρ ἐστι τὸ οἰκονομικὸν δίκαιον· * ἕτερον δὲ ἐστὶ καὶ τοῦτο τοῦ πολιτικοῦ.

Margin notes:
χ. ἐστὶν οὐ τὸ ἁπλῶς δίκαιον, καὶ τὸ πολ. δίκαιον. ἀλλά τι δίκαιον, καὶ καθ' ὁμ. reliquis omnibus omiſſis.
omittit q. c.
χ. ποιεῖ.
χ. ὅτῳ δὲ μὴ ἱκανὰ τὰ τοιαῦτα,
χ. οὐ ταὐτὸν τ.
μὴ omittit q. c.
χ. ἕτερον δὲ καὶ τοῦτο τοῦ πολιτικοῦ δικαίου. τὸ μὲν γὰρ φυσικόν ἐστι, τὸ δὲ νόμιμον.

CAPVT V.

De iure naturali & legitimo.

IVs ciuile autem aliud naturale eſt, aliud legitimum. Naturale, quod vbique gentium idem valet, non quia ita vel decretum ſit, vel non decretum. Legitimum autem, quod ab initio, hoc an illo modo fiat, nihil refert: cùm conſtitutum fuerit verò, tunc demum refert: quale eſt illud, mina captiuum redimere:

ΚΕΦΑΛ. ε'.

Περὶ δικαίου φυσικοῦ καὶ νομικοῦ.

ΤΟῦ δὲ πολιτικοῦ δικαίου, τὸ μέν, φυσικόν ἐστι· τὸ δέ, νομικόν. φυσικὸν μέν, τὸ πανταχοῦ τὴν αὐτὴν ἔχον δύναμιν, καὶ οὐ τῷ δοκεῖν ἢ μή· νομικὸν δέ, ὃ ἐξ ἀρχῆς μὲν οὐθὲν διαφέρει οὕτως ἢ ἄλλως· ὅταν δὲ θῶνται, διαφέρει· οἷον, τὸ μνᾶς λυτροῦσθαι

ἢ τὸ, αἶγα θύειν, ἀλλὰ μὴ δύο πρόβατα· ἔτι, ὅσα ἐπὶ τῶν καθ' ἕκαστα νομοθετοῦσιν· οἷον, τὸ θύειν Βρασίδᾳ, καὶ τὰ ψηφισματώδη. δοκεῖ δὲ ἐνίοις πάντα εἶναι τοιαῦτα, ὅτι, τὸ μὲν φύσει, ἀκίνητον καὶ πανταχοῦ τὴν αὐτὴν ἔχει δύναμιν· ὥσπερ τὸ πῦρ καὶ ἐνθάδε καὶ ἐν Πέρσαις καίει· τὰ δὲ δίκαια κινούμενα ὁρῶσι. τοῦτο δ', οὐκ ἔστιν οὕτως ἔχον, ἀλλ' ἔστιν ὥς. καίτοι παρά γε τοῖς θεοῖς ἴσως οὐδαμῶς ἔχει· παρ' ἡμῖν δ' ἐστὶ μέν τι καὶ φύσει κινητόν· οὐ μέντοι πᾶν. ἀλλ' ὅμως ἐστὶ τὸ μὲν φύσει· τὸ δὲ, οὐ φύσει. ποῖον δὲ φύσει τῶν ἐνδεχομένων καὶ ἄλλως ἔχειν, καὶ ποῖον οὔ·

γρ. ἄμφω ὁ. κινητά. ὁμοίως δῆλον ἐστὶ ἐν τ. ὁ.

ἀλλὰ νομικὸν καὶ συνθήκῃ,* εἴπερ ἄμφω κινητὰ ὁμοίως δῆλον· καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων ὁ αὐτὸς ἁρμόσει διορισμός· φύσει γὰρ ἡ δεξιὰ κρείττων· καίτοι ἐνδέχεταί τινας πάντας ἀμφιδεξίους γενέσθαι. τὰ δὲ κατὰ συνθήκην, καὶ τὸ συμφέρον τῶν δικαίων, ὅμοιά ἐστι τοῖς μέτροις· οὐ γὰρ πανταχοῦ ἴσα τὰ οἰνηρὰ καὶ σιτηρὰ μέτρα· ἀλλ' οὗ μὲν ὠνοῦνται, μείζω· οὗ δὲ πωλοῦσιν, ἐλάττω. ὁμοίως δὲ καὶ τὰ μὴ φυσικά, ἀλλ' ἀνθρώπινα δίκαια, οὐ ταὐτὰ πανταχοῦ, ἐπεὶ οὐδ' αἱ πολιτεῖαι· ἀλλὰ μία μόνον πανταχοῦ κατὰ φύσιν* ἡ ἀρίστη.

γρ. ἡ ἀρίστη.

τῶν δὲ δικαίων καὶ νομίμων ἕκαστον, ὡς τὰ καθόλου πρὸς τὰ καθ' ἕκαστα ἔχει· τὰ μὲν γὰρ πραττόμενα, πολλά· ἐκείνων δὲ, ἕκαστον ἕν· καθόλου γάρ. διαφέρει δὲ τὸ ἀδίκημα καὶ τὸ ἄδικον, καὶ τὸ δικαίωμα καὶ τὸ δίκαιον· ἄδικον μὲν γάρ ἐστι τῇ φύσει, ἢ τάξει· *τὸ αὐτὸ δὲ τοῦτο, ὅταν πραχθῇ, ἀδίκημά ἐστι· πρὶν δὲ πραχθῆναι, οὔπω, ἀλλ' ἄδικον· ὁμοίως δὲ καὶ δικαίωμα. καλεῖται δὲ καὶ τὸ κοινὸν, μᾶλλον δικαιοπράγημα· δικαίωμα δὲ, τὸ ἐπανόρθωμα τοῦ ἀδικήματος. καθ' ἕκαστον δὲ αὐτῶν, ποῖά τε εἴδη καὶ πόσα, καὶ περὶ ποῖα τυγχάνει ὄντα, ὕστερον ἐπισκεπτέον.

γρ. τοιοῦτον δὲ

ΚΕΦΑΛ. ϛʹ.

Τρία ἀδικημάτων εἴδη οἷς βλάπτονται ἄνθρωποι.

ΟΝτων δὲ τῶν δικαίων καὶ ἀδίκων τῶν εἰρημένων, ἀδικεῖ μὲν καὶ δικαιοπραγεῖ, ὅταν ἑκών τις αὐτὰ πράττῃ· ὅταν δὲ ἄκων, οὔτ' ἀδικεῖ, οὔτε δικαιοπραγεῖ, ἀλλ' ἢ κατὰ συμβεβηκός· οἷς γὰρ *συμβέβηκε δικαίοις εἶναι ἢ ἀδίκοις, πράττουσιν. ἀδίκημα δὲ καὶ δικαιοπράγημα ὥρισται τῷ ἑκουσίῳ, καὶ ἀκουσίῳ· ὅταν γὰρ ἑκούσιον ᾖ, ψέγεται· ἅμα δὲ καὶ ἀδίκημα τότε ἐστίν· *ὥστε ἄδικόν τι, ἔσται μὲν, ἀδίκημα δὲ οὐδέπω, ἐὰν μὴ τὸ ἑκούσιον προσῇ. λέγω δὲ ἑκούσιον μὲν, ὥσπερ καὶ πρότερον εἴρηται, ὃ ἄν τις τῶν ἐφ' αὐτῷ ὄντων εἰδὼς, καὶ μὴ ἀγνοῶν, πράττῃ, μήτε ὃν, μήτε ᾧ, μήτε οὗ ἕνεκα· οἷον τίνα τύπτει, καὶ τίνι, καὶ τίνος ἕνεκα· *καὶ ἐκείνων ἕκαστον, μὴ κατὰ συμβεβηκὸς, μηδὲ βίᾳ· ὥσπερ εἴ τις λαβὼν τὴν χεῖρα αὐτοῦ, τύπτοι ἕτερον· οὐχ ἑκὼν δέ· οὐ γὰρ ἐπ' αὐτῷ· ἐνδέχεται δὲ τὸν τυπτόμενον πατέρα εἶναι, τὸν δ', ὅτι μὲν ἄνθρωπος,

γρ. συμβεβηκὸς

γρ. ὥστε ἔσται τι ἄδικον μὲν, ἀδίκημα δ' οὔπω, ἂν μὴ τ.

A aut illud, capram Ioui immolare, non oueis: præterea le-
ges omnes, quas de rebus ſingularib. ferunt, vt Braſidæ
ſacra facere: & quæcunque à populis ſcita & decreta
ſunt. Exiſtimant autem nonnulli, iura omnia eſſe huiuſ-
modi, id eſt, legitima, quoniam id quod conſtat natu-
ra, immobile atque immutabile eſt, & vbique eandem
vim habet: quemadmodum ignis & hîc, & apud Perſas
vrit: iura autem quotidie vident immutari. Sed hoc non
ita eſt omni quidem ex parte: eſt certè ex aliqua. Et ſa-
nè apud Deos fortaſſe, haudquaquam aliter ſe res ha-
bet: ſed apud nos eſt profectò aliquid etiam naturale,
mutabile, non tamen omne. Veruntamen nihilominus
aliud natura valet, aliud non natura. Sed quodnam, &
quale etiam eorum quæ aliter euenire, quæque mutari
B poſſunt, natura valeat, & quod non natura valeat, ſed le-
ge & conſenſu, ſi quidem ambo peræquè ſunt mutabilia,
ex iis quæ afferam, cognoſcere licebit; cæteriſque rebus
eadem diſtinctio poterit accommodari. Manus enim
dextera valẽtior eſt ſiniſtra, natura. Atqui euenire poteſt
vt aliqui ſiniſtra, perinde vt dextera, vtantur. Iam verò
quæ iura ex conſenſu & vtilitate hominum nata ſunt, ea
menſuris ſimilia ſunt. Neque enim omnibus in locis ſunt
æquales vini triticique menſuræ: ſed apud eos qui emũt,
maiores: apud eos qui vendunt, minores. Itémque iura
non naturalia, ſed humana, non ſunt omnibus in locis
eadem. Nam ne reip. quidem regendæ forma, vna & ea-
dem eſt apud omneis: ſed vna duntaxat vbique conſen-
tanea naturæ eſt, & ea quæ optima. Iam vnumquodque
C ius, & vnumquodque legitimum eandem rationem ha-
bet ad hominũ actiones, quam res vniuerſæ ad ſingula-
reis. Nam quæ aguntur, multa ſunt: ſed vnumquidque
illorum vnum. Eſt enim vniuerſum quiddam. Differt
autem & ab iniuria iniuſtè factum, & à iure iuſtum offi-
cium, ſeu iuſtè factum, quo alter ius ſuum obtinet, iu-
ſtúſque ex iniuſto redditur. Nam iniuria, vel natura, vel
conſtitutione iniuria eſt. Hæc eadem cùm illata fuerit,
iniuſtè factum eſt; priuſquam illata ſit, nondum iniuſtè
factum eſt ſed iniuria. Eadémque iuſti officij, ſeu iuſtè fa-
cti, ratio eſt: Quod commune eſt autem, id magis pro-
prio nomine iuſta actio appellatur. Iuſtum officium au-
tem, ſeu iuſtè factum, correctio & emendatio iniuſtè fa-
cti, ſeu iniuriæ alteri illatæ eſt. Quæ ſint autem cuiuſque
D eorum genera, & partes, & quot ſint, & in quibus verſen-
tur, poſterius nobis erit videndum.

CAPVT VI.

Species iniuſtè factorum, quibus lædantur homines.

IAm cùm iuſta & iniuſta ea ſint quæ ſunt à nobis expoſita, tum & facit quiſque iniuſtè, & iuſtè agit, cùm ea ſponte ſua agit. Cùm verò inuitus, neq; iniuſtè facit, neque iuſtè agit, niſi ex euentu. Ea enim agit, quibus euenit vt iuſta vel iniuſta ſint. At iniuſtè factum, iuſtámque actionem, id quod ſponte & inuitè actum eſt, definit ac terminat. Nam cùm quid ſponte fit, tum & vituperatur, & ſimul iniuſtè factũ eſt. Erit ergo aliquid iniuſtũ, quod nondum erit iniuſtè factum, niſi eò acceſſerit, vt ſponte factum ſit. Sponte autem fieri dico, quemadmodum & ſuprà à nobis dictũ eſt, id quod quis in ſua poteſtate poſitum facit, ſciens, neque eum quem iniuria afficit, ignorans, neque quo quaſi inſtrumento, neque cuius rei gratia: verbi cauſa, quem verberet, qua re verberet, cuius denique rei cauſa verberet: atque illorum vnumquidque fiat, neque ex euentu, neque vi: veluti ſi quis alicuius manu apprehenſa, alterum verberet. At ſponte non verberauit is cuius eſt manus. Non enim in eo ſitum fuit. Contingere autem poteſt vt pater ſit is qui pulſatur: is qui pulſat verò, illum eſſe hominem duntaxat,

A aut eorum aliquem, qui adſunt, ſciat, patrem eſſe neſciat: Similis autem diſtinctio in eo cuius cauſa res agitur, adhibita ſit, in tota denique actione. Quod igitur ignoratur, aut cùm minimè ignoretur, tamen vel in eius qui agit, poteſtate non eſt, vel ei vis affertur, id ab inuito agi dicitur. Nam multa ſanè eorum quæ natura nobis affert, ſcientes & agimus & patimur; quorum nihil nec ſponte noſtra, nec nobis inuitis fieri dicendum eſt, vt ſeneſcere, aut mori. In rebus iuſtis autem æquè atque in iniuſtis euenta locum habent. Nam ſi quis depoſitum reddiderit inuitus, & metu coactus, is neque iuſto officio fungi, neque rem iuſtam agere dicendus eſt, niſi ex euentu; itémque qui neceſſitate coactus, & inuitus depoſitum non reddit, is ex euentu iniuriam facere, B réſque iniuſtas agere dicendus eſt. Eorum autem quæ ſponte aguntur, alia conſilio capto agimus, alia conſilio non capto. Conſilio capto agimus, quæ re priùs deliberata; non capto conſilio, quæ re non antè deliberata, agimus. Iam cùm in ſocietate generis humani tria ſint damnorum genera; ea quidem cum inſcientia coniuncta ſunt errata, cùm quis, aut quem minimè exiſtimauit, percutiendo, aut quomodo non putauit, aut quo inſtrumento non putauit, aut cuius rei gratia non putauit, hæc egerit. Nam aut ſe non percuſſurum, aut non hoc inſtrumento, aut non hunc, aut non huius rei cauſa, arbitratus eſt, verùm accidit non id, cuius ſe facere C exiſtimauit, ſed longè aliud; verbi gratia, non vt vulneraret, ſed vt pungeret, ferrum ſtrinxit: aut non eum, quem putauit, vulnerauit; aut nō quomodo voluit. Cùm igitur nec opinatò damnum illatum fuerit, Infortunium nominatur. Cùm autem non nec opinatò quidem illud, ſed tamen non malitioſè, Erratum, ſeu Peccatum eſt. Peccat enim tum quiſque cùm in ipſo cauſæ principiū ineſt: infortunatus eſt, cùm principium extrà eſt. Vbi verò quis ſciens læſit alterum, ſed deliberatione non antegreſſa, iniuſtè factū eſt: exempli cauſa, quęcunque vel ab ira, vel ab alijs affectibus, qui cùm aut neceſſarij ſint, aut naturales, hominibus accidunt. Nam qui his impulſi lædunt alterum, & qui his peccant, iniuriam illi quidem faciūt, & hæc ſunt iniuſtè facta: nondum tamen propter hæc iniuſti, neque improbi ſunt. Non enim malitioſè damnū illatum eſt. Cùm autem conſilio capto, & de induſtria, tum & iniuſtus & improbus eſt dicendus. Quapro- D pter rectè, Quæ per iram fiunt, non de induſtria facta iudicantur. Non enim prior lædit is qui iratus facit: ſed qui laceſſiuit, atque irritauit. Præterea non eſt controuerſia de facto, ſed de iure. Ob iniuſtitiæ enim ſpeciem animo obiectam ira cōmouetur. Neque enim hîc de facto controuerſia eſt, vt in rebus contrahendis inter eos qui contraxerunt, (quorum neceſſe eſt alterum eſſe improbum, niſi obliti id faciant,) ſed de facto vnum & idem ſentientes, de iure diſſentiunt atque ambigunt. At qui cogitatò læſit alterum, non ignorat. Itaque qui ab irato læſus eſt, iniuriam ſe accepiſſe putat: qui iratus læſit, nullam ſe feciſſe iniuriam exiſtimat. Quòd ſi quis conſultò damnū inferat, iniuriam facit: & qui his iniurijs inferendis E iniurius eſt, iniuſtus eſt, cùm vel à proportione, vel ab æqualitate diſceſſerit. Itémque iuſtus eſt tum, cùm conſultò iuſtè agit. Iuſtè agit autem, ſi modò ſponte & voluntate ſua agat. Eorum autem quæ inuitè fiunt, alia venia digna ſunt, alia non item. Quæcunque enim non ſolùm inſcientes, ſed etiam per inſcientiam peccant homines, ijs ignoſcendum eſt: quæcunque verò non propter inſcientiam peccant, ſed quamuis inſcientes, tamen perturbationibus nec naturalibus nec humanis incitati, ijs non eſt ignoſcendum.

ἢ τῶν παρόντων τις γινώσκειν· ἔτι δὲ πατὴρ, ἀγνοεῖν. ὁμοίως δὲ τὸ τοιοῦτον διωρίσθω καὶ ἐπὶ τοῦ οὗ ἕνεκα, καὶ περὶ τὴν πρᾶξιν ὅλην. τὸ δὴ ἀγνοούμενον, ἢ μὴ ἀγνοούμενον μὲν, μὴ ἐπ' αὐτῷ δ' ὂν, ἢ βίᾳ, ἀκούσιον· πολλὰ γὰρ καὶ τῶν φύσει ὑπαρχόντων εἰδότες καὶ πράττομεν καὶ πάσχομεν, ὧν οὐθὲν οὔθ' ἑκούσιον, οὔτ' ἀκούσιόν ἐστιν· οἷον τὸ * γηρᾶν, ἢ ἀποθνήσκειν. ἔστι δ' ὁ- γρ. γῆρας
μοίως ἐπὶ τῶν ἀδίκων καὶ τῶν δικαίων, τὸ κατὰ συμβεβηκός· καὶ γὰρ ἂν τὴν παρακαταθήκην ἀποδοίη τις ἄκων καὶ διὰ φόβον, ὃν οὔτε δίκαια πράττειν, οὔτε δικαιοπραγεῖν φατέον, ἀλλ' ἢ κατὰ συμβεβηκός. ὁμοίως δὲ καὶ τὸν ἀναγκαζόμενον καὶ ἄκοντα τὴν παρακαταθήκην μὴ ἀποδιδόντα, κατὰ συμβεβηκὸς φατέον ἀδικεῖν, καὶ τὰ ἄδικα πράττειν. τῶν δὲ ἑκουσίων, τὰ μὲν προελόμενοι πράττομεν, τὰ δ' οὐ προελόμενοι. προελόμενοι μὲν, ὅσα προβουλευσάμενοι. ἀπροαίρετα δὲ, ὅσα ἀπροβούλευτα. τριῶν δὴ οὐσῶν βλαβῶν τῶν ἐν ταῖς κοινωνίαις, τὰ μὲν μετ' ἀγνοίας ἁμαρτήματά ἐστιν, ὅταν * μήτε ὃν, μήτε γρ. μήτε ὃ
ὡς] μήτε ᾧ, μήτε οὗ ἕνεκα ὑπέλαβε, ταῦτα πράξῃ· ἢ γὰρ, οὐ βαλεῖν, ἢ οὐ τούτῳ, ἢ οὐ τοῦτον, ἢ οὐ τούτου ἕνεκα ᾠήθη· ἀλλὰ συνέβη οὐχ οὗ ἕνεκα ᾠήθη, οἷον οὐχ ἵνα τρώσῃ, ἀλλ' ἵνα κεντήσῃ, ἢ οὐχ ὃν, ἢ οὐχ ὥς. ὅταν μὲν οὖν παραλόγως ἡ βλάβη γένηται, ἀτύχημα. ὅταν δὲ μὴ παραλόγως, ἄνευ δὲ κακίας, ἁμάρτημα· ἁμαρτάνει μὲν γὰρ, ὅταν ἐν ἑαυτῷ ἡ ἀρχὴ ᾖ τῆς αἰτίας· ἀτυχεῖ δ', ὅταν ἔξωθεν. ὅταν δὲ, εἰδὼς μὲν, μὴ προβουλεύσας δὲ, ἀδίκημα· οἷον ὅσα τε διὰ θυμὸν, καὶ ἄλλα πάθη, ὅσα ἀναγκαῖα ἢ φυσικὰ, συμβαίνει τοῖς ἀνθρώποις· ταῦτα γὰρ βλάπτοντες καὶ ἁμαρτάνοντες ἀδικοῦσι μὲν, καὶ ἀδικήματά ἐστιν· οὐ μέντοι πω ἄδικοι διὰ ταῦτα, οὐδὲ πονηροί· οὐ γὰρ διὰ μοχθηρίαν ἡ βλάβη. ὅταν δ' ἐκ προαιρέσεως, ἄδικος καὶ μοχθηρός. διὸ καλῶς τὰ ἐκ θυμοῦ οὐκ ἐκ προνοίας * κρίνεται· οὐ γὰρ ἄρχει ὁ θυ- γρ. κρίνεται
μῷ ποιῶν, ἀλλ' ὁ ὀργίσας. ἔτι δὲ οὐδὲ περὶ τοῦ γενέσθαι ἢ μὴ, ἀμφισβητεῖται, ἀλλὰ περὶ τοῦ δικαίου. ἐπὶ φαινομένῃ γὰρ ἀδικίᾳ ἡ ὀργή ἐστιν· οὐ γὰρ ὥσπερ ἐν τοῖς συναλλάγμασι περὶ τοῦ γενέσθαι ἀμφισβητοῦσιν, ὧν ἀνάγκη τὸν ἕτερον εἶναι μοχθηρὸν, ἂν μὴ διὰ λήθην αὐτὸ δρῶσιν· ἀλλ' ὁμολογοῦντες περὶ τοῦ πράγματος, περὶ τοῦ ποτέρως δίκαιον ἀμφισβητοῦσιν. ὁ δ' * ἐπιβουλεύσας, οὐκ ἀγνοεῖ· ὥστε, ὁ μὲν γρ. ἐπιβουλεύων
οἴεται ἀδικεῖσθαι, ὁ δ' οὔ. ἂν δ' ἐκ προαιρέσεως * βλάψῃ, ἀδικεῖ. καὶ κατὰ ταῦτα ἤδη τὰ ἀδικήμα- γρ. βλάπτῃ
τα ὁ ἀδικῶν, ἄδικος, ὅταν παρὰ τὸ ἀνάλογον ᾖ, ἢ παρὰ τὸ ἴσον. ὁμοίως δὲ καὶ ὁ δίκαιος, ὅταν προελόμενος δικαιοπραγῇ. δικαιοπραγεῖ δὲ, ἂν μόνον ἑκὼν πράττῃ. τῶν δ' ἀκουσίων, τὰ μέν ἐστι συγγνωμονικὰ, τὰ δ' οὐ συγγνωμονικά. ὅσα μὲν γὰρ μὴ μόνον ἀγνοοῦντες, ἀλλὰ καὶ δι' ἄγνοιαν ἁμαρτάνουσι, συγγνωμονικά· ὅσα δὲ μὴ δι' ἄγνοιαν, ἀλλ' ἀγνοοῦντες μὲν, διὰ πάθος δὲ, μήτε φυσικὸν, μήτ' ἀνθρώπινον, οὐ συγγνωμονικά.

ΚΕΦΑΛ. ζ'.

Περὶ τοῦ ἀδικεῖσθαι, πῶς συμβαίνει, καὶ ὅτι οὐδενὶ ἑκόντι.

Ἀπορήσειε δ' ἄν τις, εἰ ἱκανῶς διώρισται περὶ τοῦ ἀδικεῖσθαι καὶ τοῦ ἀδικεῖν. πρῶτον μὲν, εἰ ἔστιν, ὥσπερ Εὐριπίδης εἴρηκε, λέγων ἀτόπως,

Μητέρα κατέκτα τὴν ἐμὴν· βραχὺς λόγος·
Ἑκὼν ἑκοῦσαν, ἢ θέλουσαν οὐχ ἑκών·

πότερον γὰρ ὡς ἀληθῶς ἐστιν, ἑκόντα ἀδικεῖσθαι, ἢ οὔ· ἀλλ' ἀκούσιον ἅπαν, ὥσπερ καὶ τὸ ἀδικεῖν πᾶν ἑκούσιον. καὶ ἆρα ἅπαν οὕτως ἢ ἐκείνως, ὥσπερ καὶ τὸ ἀδικεῖν πᾶν ἑκούσιον· ἢ τὸ μὲν, ἑκούσιον, τὸ δὲ, ἀκούσιον. ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ τοῦ δικαιοῦσθαι· B τὸ γὰρ δικαιοπραγεῖν πᾶν ἑκούσιον. ὥστ' εὔλογον ἀντικεῖσθαι ὁμοίως καθ' ἑκάτερον, τό, τ' ἀδικεῖσθαι καὶ τὸ δικαιοῦσθαι, ἢ ἑκούσιον ἢ ἀκούσιον εἶναι. ἄτοπον δ' ἂν δόξειε καὶ ἐπὶ τοῦ δικαιοῦσθαι, εἰ ἅπαν ἑκούσιον· ἔνιοι γὰρ δικαιοῦνται οὐχ ἑκόντες. ἔπειτα καὶ τόδε διαπορήσειεν ἄν τις, πότερον ὁ τὸ ἄδικον πεπονθὼς, ἀδικεῖται πᾶς· ἢ ὥσπερ καὶ ἐπὶ τοῦ πράττειν, καὶ ἐπὶ τοῦ πάσχειν ἐστί· κατὰ συμβεβηκὸς γὰρ ἐνδέχεται ἐπ' ἀμφοτέρων μεταλαμβάνειν τῶν δικαίων· ὁμοίως δὲ δῆλον, ὅτι καὶ ἐπὶ τῶν ἀδί- C κων· οὐ γὰρ ταὐτὸν τὸ τὰ ἄδικα πράττειν τῷ ἀδικεῖν· οὐδὲ τὸ ἄδικα πάσχειν, τῷ ἀδικεῖσθαι· ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ τοῦ δικαιοπραγεῖν καὶ δικαιοῦσθαι· ἀδύνατον γὰρ ἀδικεῖσθαι, μὴ ἀδικοῦντος· ἢ δικαιοῦσθαι, μὴ δικαιοπραγοῦντος. Εἰ δ' ἐστὶν, ἁπλῶς τὸ ἀδικεῖν, τὸ βλάπτειν ἑκόντα τινά. τὸ δ' ἑκόντα, εἰδότα καὶ ὃν, καὶ ᾧ, καὶ ὥς· ὁ δ' ἀκρατὴς ἑκὼν βλάπτει αὐτὸς αὑτὸν, ἑκών τ' ἂν ἀδικοῖτο, καὶ ἐνδέχοιτο αὐτὸν αὑτὸν ἀδικεῖν. ἔστι δὲ καὶ τοῦτο ἕν τι τῶν ἀπορουμένων, εἰ ἐνδέχεται αὐτὸν αὑτὸν ἀδικεῖν. ἔτι, ἑκὼν ἄν τις δι' ἀκρασίαν ὑπ' ἄλλου βλάπτοιτο * ἑκόντος· ὥστ' εἴη ἂν D ἑκόντ' ἀδικεῖσθαι· ἢ οὐκ ὀρθὸς ὁ διορισμὸς, ἀλλὰ προσθετέον * τῷ βλάπτειν, εἰδότα καὶ ὃν, καὶ ᾧ, καὶ ὡς τὸ παρὰ τὴν ἐκείνου βούλησιν. βλάπτεται μὲν οὖν τις ἑκὼν, καὶ τὰ ἄδικα πάσχει, ἀδικεῖται δ' οὐδεὶς ἑκών· οὐδεὶς γὰρ βούλεται, οὐδ' ὁ ἀκρατής. ἀλλὰ παρὰ τὴν βούλησιν πράττει· οὔτε γὰρ βούλεται οὐδεὶς ὃ μὴ οἴεται εἶναι σπουδαῖον· ὁ δὲ ἀκρατὴς, ἃ οὐκ οἴεται δεῖν πράττειν, πράττει· ὁ δὲ τὰ αὑτοῦ διδοὺς, ὥσπερ Ὅμηρός φησι δοῦναι τὸν Γλαῦκον τῷ Διο- E μήδει,

Χρύσεα χαλκείων, ἑκατόμβοι' ἐννεαβοίων,

οὐκ ἀδικεῖται· ἐπ' αὐτῷ γάρ ἐστι τὸ διδόναι· τὸ δὲ ἀδικεῖσθαι, οὐκ ἐπ' αὐτῷ, ἀλλὰ τὸν ἀδικοῦντα δεῖ ὑπάρχειν. περὶ μὲν οὖν τοῦ ἀδικεῖσθαι, ὅτι οὐχ ἑκούσιον, δῆλον. ἔτι δ', ὧν προειλόμεθα, δύο ἐστὶν εἰπεῖν, πότερόν ποτε ἀδικεῖ ὁ νείμας παρὰ τὴν ἀξίαν τὸ πλεῖον, ἢ ὁ ἔχων· καὶ εἰ ἔστιν αὐτὸν αὑτὸν ἀδικεῖν·

γρ. ἀδικοῦντος.

γρ. τὸ βλάπτειν εἰδότα

CAPVT VII.

De iniuria accipienda, & an ſponte ſua aliquis iniuria affici queat.

A Dubitare autem poſſet aliquis, ſi modò ſatis diſtinctè de accipienda & facienda iniuria à nobis diſputatum eſt; primùm quidem vtrùm ita ſe res habeat, vt dixit Euripides, cuius hæc ſunt abſurdè ſanè dicta:

Matrem vt meam necauerim, paucis loquar,
Volens volentem, vel volentem non volens.

Quæri enim poteſt vtrùm poſſit quiſquam verè iniuriam ſua voluntate accipere, nécne: ſed potiùs omnis inuito fiat iniuria: quemadmodum & quiſquis iniuriam facit, ſponte facit: hoc eſt, vtrùm omnis iniuria accipiatur vel hoc vel illo modo, (quemadmodum & iniuriam quiſque ſua voluntate facit,) an aliqua ſit, quam quis ſua ſponte B accipit: aliqua quam inuitus. Atque hoc idem de iure obtinendo quæri poteſt. Quiſquis enim iuſtè agit, ſponte agit. Itaque conſentaneum eſt, vtraque ſimiliter inter ſe opponi, iniuriam accipere, & ius ſuum obtinere: vt vtrumque vel ſponte perferatur atque obtineatur, vel inuitè. Sed abſurdum videri poſſit etiam in ſuo iure obtinendo, ſi omnis, qui ius ſuum obtinet, ſponte obtineat. Nonnulli enim ius ſuum obtinẽt non ſua voluntate. Tum verò hoc quoque cuipiam dubium eſſe poſſit, vtrùm quiſquis aliquid iniuſti protulit, iniuriam accepiſſe dicendus ſit: an verò, vt in agendo, ſic ſe res habeat etiam in perpetiẽdo. Contingere enim poteſt vt quis ex C euentu in vtroque rerum iuſtarum ſit particeps. Fieri autem ſimiliter poſſe, vt quis rerum iniuſtarum ſit particeps, perſpicuum eſt. Nõ enim idem eſt, res iniuſtas agere, atque iniuriam facere: neque res iniuſtas perferre, atque iniuriã accipere. Idémq; de re iuſta agenda, & de iure ſuo obtinendo, ſentiendum. Nam fieri non poteſt vt quiſquam iniuriam accipiat, niſi ſit qui faciat: aut vt ius ſuum obtineat, niſi ſit qui iuſtè agat, iuſtíque iudicis munere fungatur. Quòd ſi iniuriam facere, ſimpliciter eſt alicui ſponte ſua nocere: ſponte autem nocere, eſt ſcientem & cui, & quo, & quo modo noceas: incontinens autem ſponte ſua ſibi ipſe nocet: ergo ſponte ſua iniuria afficietur, & fieri poterit vt quis ſe ipſe iniuria afficiat. At hoc etiam vnum eſt ex ijs quæ dubitantur & quærũtur, D fierine poſſit vt quis ſibi ipſe iniuriã faciat. Præterea poteſt aliquis ſponte ſua propter incontinentiam ſuam ab altero eius voluntate damno affici. Itaque fieri poterit vt quis ſponte ſua iniuria afficiatur. Aut non eſt recta ſuperior definitio? illíſque verbis, Nocere ſcientem & cui, & quo, & quomodo noceas: addenda ſunt hæc, Contra illius voluntatem? Damno igitur ſua ſponte quiſpiam affici, réſq; iniuſtas perferre & perpeti poteſt: iniuriam autem ſua ſpõte accipere nemo poteſt. Nemo enim vult iniuriam accipere: ac ne incontinens quidem: ſed præter ſuam volũtatem agit. Nam nec vult quiſquam, quod nõ arbitratur eſſe bonum. At incõtinens id quod agendum eſſe non putat, agit. Neque verò qui dat ſua, (quemad- E modum ſcribit Homerus Glaucum Diomedi dediſſe,

Aurea dat pretio arma boues æquantia centum:
Aerea fert nihilóque nouem meliora iuuencis,)

iniuria afficitur. In eius enim poteſtate ſitum eſt dare, aut non dare. At iniuriam accipere, non eſt in eius qui accipit, poteſtate ſitum, ſed adſit is oportet, qui iniuriam faciat. Iniuriam igitur accipere, non eſſe quippiam, quod ſponte ſuſcipiatur, ex ijs intelligi poteſt. Sed ex ijs quæ propoſuimus, duo nobis reſtant explicanda: vtrùm iniuriam faciat, iſne qui plus alicui eripuit, præter eius meritum ac dignitatem, an is qui plus conſecutus eſt: & fierine poſſit, vt quis ſibi ipſi iniuriam faciat.

Nam ſi

Nam ſi contingere poteſt id quod priore loco dictum eſt, vt is qui plus tribuit, faciat iniuriam, non is qui plus obtinuit; ſequitur, vt ſi quis plus alteri quàm ſibi, tribuat ſciens, & ſua volontate, is ſe ipſe iniuria afficiat. Id quod modeſti homines facere conſueuerunt: nam vir bonus de ſuo iure libenter & facilè aliis concedere ſolet. An ne hoc quidem ſimplex eſt; Nam plus ſibi alterius boni, ſi caſus ita tulit, vendicauit, veluti gloriæ, aut eius quod abſolutè honeſtum eſt. Præterea ex definitione eius quod eſt iniuriam facere, hoc diſſoluitur. Nihil enim ei accidit præter ipſius voluntatem. Quare non iccirco iniuria afficitur, ſed, vt hoc demus, damno afficitur dumtaxat. Perſpicuum autem etiam illud eſt, eum quidem, qui plus diſtribuit, facere iniuriam: ſed eum qui plus obtinet, non ſemper. Non enim is in quo id ineſt, quod iniuſtum eſt, iniuriam facit: ſed is in quo ſponte hoc facere, hoc eſt, à quo actionis principium proficiſcitur: quod ſanè eſt in eo qui diſtribuit, non in eo qui capit. Præterea, quoniam, facere multis modis dicitur, & vſu venit vt inanima quoque interficiant, & manus, & ſeruus, domini iuſſu: non quidem iniuriam faciunt, ſed tamen res iniuſtas faciunt. Præterea ſi quis ignorans iudicauit, neque facit iniuriam, quod ad ius legitimum attinet, neque iudicium iniuſtum eſt: ſed eſt velut iniuſtum. Nam ius legitimum aliud eſt ab illo primo. Quòd ſi ſciens iniuſtè iudicauit, iam ipſe quoque plus conſecutus eſt, vel in eo quòd gratiam iniit ab altero, vel in eo quòd inimicitias ſuas vltus eſt. Quemadmodum igitur ſi quis iniuriæ factæ ſit ſocius ac particeps: ſic etiam in illis is qui propter hæc iniuſtè iudicauit, plus obtinere intelligitur. Nam & in illis qui agrum alteri adiudicauit, is non agrum ſed pecuniam accepit. Homines autem in ſua poteſtate poſitum eſſe putant, iniuriam facere, eóque eſſe facile, iuſtum eſſe. Sed non ita eſt. Nam cum vicini vxore rem habere, & alterum verberare, & manu pecuniam largiri, tum facile eſt tum in eorum qui faciunt, poteſtate ſitum eſt: Sed ſic affectos hæc facere, neque in eorum poteſtate ſitum eſt. Itémque iuſta & iniuſta noſſe, nullius ſapientiæ eſſe putant: quia ea, de quibus loquuntur leges, intelligere difficile non eſt. Verùm hæc non ſunt iuſta, niſi ex euentu: ſed cùm certo quodam modo & aguntur & diſtribuuntur, tum iuſta ſunt. Hoc autem maius opus eſt, quàm res ſalubreis cognoſcere. Nam illic quoque mel, vinum, veratrum, vſtionem, & ſectionem noſſe facile eſt. ſed quomodo, & cui, & quando ad ſanitatem adhibenda ſint, cognoſcere, ita magnum & operoſum eſt, vt medicum eſſe. Propter hanc ipſam cauſam non minus iuſti quàm iniuſti hominis eſſe putant, iniuriam facere: quia iuſtus non minùs quàm iniuſtus, immò verò magis, vnumquodque horum agere poſſit. Nam & hunc cum aliena vxore rem habere, alterúmque verberare, & virum fortem clypeum abiicere, & tergo verſo in vtramuis partem currere poſſe dicunt. Atque ignauum eſſe, & iniuriam facere, non eſt hæc facere, niſi ex euentu, ſed ſic affectum facere: quemadmodum mederi, & ſanare, non eſt ſecare, aut non ſecare, medicamento purgare, aut non purgare: ſed ſic affectum hæc præſtare. In his autem iura locum habent: inter quos eorum quæ abſolutè bona ſunt, communitas eſt, & quibus horum nimium & parum eſſe poteſt. Aliis enim non eſt eorum nimium, vt fortaſſe diis: aliis nulla prorſus eorum particula vtilis eſt, nempe hominibus inſanabilibus, & omni vitiorum genere contaminatis, ſed omnia nocent: aliis aliquatenus vtilia ſunt. Atque hoc humanum eſt.

A εἰ γὰρ ἐνδέχε) τὸ πρότερον λεχθὲν, καὶ ὁ διανέμων ἀδικεῖ, ἀλλ' οὐχ ὁ ἔχων τὸ πλέον· εἴ τις * πλεονετέρῳ ἢ αὐτῷ νέμει, εἰδὼς καὶ ἑκὼν, οὗτος αὐτὸς αὑτὸν ἀδικεῖ· ὅπερ δοκοῦσιν οἱ μέτριοι ποιεῖν· ὁ γὰρ ἐπιεικὴς, ἐλαττωτικός ἐστιν. ἢ οὐδὲ τοῦτο ἁπλοῦν· ἑτέρου γὰρ ἀγαθοῦ, εἰ ἔτυχεν, * ἐπλεονέκτει· οἷον δόξης, ἢ τοῦ ἁπλῶς καλοῦ. ἔτι λύεται καὶ κατὰ τὸν διορισμὸν τοῦ ἀδικεῖν· οὐδὲν γὰρ παρὰ τὴν αὐτοῦ πάσχει βούλησιν· ὥστε οὐκ ἀδικεῖται, διά γε τοῦτο· ἀλλ' εἴπερ, βλάπτεται μόνον. φανερὸν δὲ καὶ * ὅτι ὁ διανέμων ἀδικεῖ, ἀλλ' οὐχ ὁ τὸ πλέον ἔχων ἀεί· οὐ B γὰρ ᾧ τὸ ἄδικον ὑπάρχει, ἀδικεῖ· ἀλλ' ᾧ τὸ ἑκόντα τοῦτο ποιεῖν· τοῦτο δ', ὅθεν ἡ ἀρχὴ τῆς πράξεως· ἥ ἐστιν ἐν τῷ διανέμοντι, ἀλλ' οὐκ ἐν τῷ λαμβάνοντι. ἔτι, ἐπεὶ πολλαχῶς τὸ ποιεῖν λέγεται, καὶ ἔστιν ὡς τὰ ἄψυχα κτείνει, καὶ ἡ χεὶρ, καὶ ὁ οἰκέτης ἐπιτάξαντος, οὐκ ἀδικεῖ μὲν, ποιεῖ δὲ τὰ ἄδικα. ἔτι, εἰ μὲν ἀγνοῶν ἔκρινεν, οὐκ ἀδικεῖ κατὰ τὸ νομικὸν δίκαιον, οὐδ' ἄδικος ἡ κρίσις ἐστίν· ἔστι δ', ὡς ἄδικος· ἕτερον γὰρ τὸ νομικὸν δίκαιον καὶ τὸ πρῶτον. εἰ δὲ γινώσκων ἔκρινεν ἀδίκως, πλεονεκτεῖ καὶ αὐτὸς, ἢ χάριτος, ἢ τιμωρίας. ὥσπερ οὖν κἂν εἴ τις μερίσαιτο τοῦ ἀδικήματος, καὶ ὁ διὰ ταῦτα κρίνας ἀδίκως, πλέον ἔχει· καὶ C γὰρ * ἐπ' ἐκείνων ὁ τὸν ἀγρὸν κρίνας, οὐκ ἀγρὸν, ἀλλ' ἀργύριον ἔλαβεν. οἱ δ' ἄνθρωποι ἐφ' ἑαυτοῖς οἴονται εἶναι τὸ ἀδικεῖν. διὸ καὶ τὸ δίκαιον εἶναι ῥᾴδιον. τὸ δ', οὐκ ἔστι· συγγενέσθαι μὲν γὰρ τῇ τοῦ * γείτονος, καὶ πατάξαι τὸν πλησίον, καὶ δοῦναι τῇ χειρὶ τὸ ἀργύριον, ῥᾴδιον, καὶ ἐπ' αὐτοῖς, ἀλλὰ τὸ ὡδὶ ἔχοντας * ταῦτα ποιεῖν, οὔτε ῥᾴδιον, οὔτ' ἐπ' αὐτοῖς. ὁμοίως δὲ καὶ τὸ γνῶναι τὰ δίκαια καὶ τὰ ἄδικα, οὐδὲν οἴονται σοφὸν εἶναι, ὅτι περὶ ὧν οἱ νόμοι λέγουσιν, οὐ χαλεπὸν ξυνιέναι· ἀλλ' οὐ ταῦτ' ἐστὶ τὰ δίκαια, ἀλλ' ἢ κατὰ συμβεβηκός· ἀλλὰ πῶς πραττόμενα καὶ πῶς νεμόμενα, δίκαια· τοῦτο δὲ πλέον ἔργον, ἢ τὰ ὑγιεινὰ εἰδέναι· D ἐπεὶ κἀκεῖ μὲν μέλι καὶ οἶνον καὶ ἐλλέβορον, καὶ καῦσιν καὶ τομὴν εἰδέναι ῥᾴδιον, ἀλλὰ πῶς δεῖ νεῖμαι πρὸς ὑγίειαν, καὶ τίνι, καὶ πότε, τοσοῦτον ἔργον, ὅσον ἰατρὸν εἶναι. δι' αὐτὸ δὲ τοῦτο, καὶ τοῦ δικαίου οἴονται εἶναι οὐδὲν ἧττον τὸ ἀδικεῖν· ὅτι οὐδὲν ἧττον ὁ δίκαιος, ἀλλὰ καὶ μᾶλλον δύναιτ' ἂν ἕκαστον πρᾶξαι τούτων. καὶ γὰρ συγγενέσθαι γυναικὶ καὶ πατάξαι, καὶ ὁ ἀνδρεῖος τὴν ἀσπίδα ἀφεῖναι, καὶ στραφεὶς * ἐφ' ὁποτεραοῦν τρέχειν· ἀλλὰ τὸ δειλαίνειν καὶ τὸ ἀδικεῖν, οὐ τὸ ταῦτα ποιεῖν ἐστὶ, πλὴν κατὰ συμβεβηκός· ἀλλὰ τὸ ὡδὶ ἔ- E χοντα, ταῦτα ποιεῖν ἐστὶν, ὥσπερ καὶ τὸ ἰατρεύειν καὶ τὸ ὑγιάζειν. οὐ τὸ τέμνειν, ἢ μὴ τέμνειν, ἢ φαρμακεύειν ἢ μὴ φαρμακεύειν ἐστὶν, ἀλλὰ τὸ ὡδί. ἔστι δὲ τὰ δίκαια ἐν τούτοις οἷς μέτεστι τῶν ἁπλῶς ἀγαθῶν· ἔχουσι δὲ καὶ ὑπερβολὴν ἐν τούτοις καὶ ἔλλειψιν. τοῖς μὲν γὰρ οὐκ ἔστιν ὑπερβολὴ αὐτῶν, οἷον ἴσως τοῖς θεοῖς· τοῖς δ' οὐθὲν μόριον ὠφέλιμον * τοῖς ἀνιάτοις καὶ κακοῖς, ἀλλὰ πάντα βλάπτει· τοῖς δὲ * μέχρι του· διὰ τοῦτ', ἀνθρώπινόν ἐστι.

γρ. πλέον αὐτῷ ἑτέρῳ νέμει,
γρ. πλεονεκτεῖ.
γρ. ὅτι δὲ
γρ. ἐπ' ἐκείνῳ
γρ. γείτονος γυναικὶ,
γρ. πῶς
γρ. ἐφ' ὁποτερανοῦν
γρ. τοῖς ἀνιάτως κακοῖς
γρ. μέχρι του, ἀνθρώποις.

A

ΚΕΦΑΛ. η'.

Περὶ ἐπιεικείας καὶ τοῦ ἐπιεικοῦς.

ΠΕρὶ δὲ ἐπιεικείας καὶ τοῦ ἐπιεικοῦς, πῶς ἔχει, ἡ μὲν ἐπιείκεια πρὸς δικαιοσύνην, τὸ δ' ἐπιεικὲς πρὸς τὸ δίκαιον, ἐχόμενόν ἐστιν εἰπεῖν· οὔτε γὰρ ὡς ταὐτὸν ἁπλῶς, οὔθ' ὡς ἕτερον τῷ γένει φαίνεται σκοπουμένοις· καὶ ὁτὲ μὲν, τὸ ἐπιεικὲς ἐπαινοῦμεν, καὶ ἄνδρα τὸν τοιοῦτον· ὥστε καὶ ἐπὶ τὰ ἄλλα ἐπαινοῦντες μεταφέρομεν, ἀντὶ τοῦ ἀγαθοῦ τὸ ἐπιεικέστερον, ὅτι βέλτιον, δηλοῦντες· ὁτὲ δὲ, τῷ λόγῳ ἀκολουθοῦσι φαίνεται ἄτοπον, εἰ τὸ ἐπιεικὲς παρὰ τὸ δίκαιόν τι ὂν, ἐπαινετόν ἐστιν. ἢ γὰρ τὸ δίκαιον οὐ σπουδαῖον ἢ τὸ ἐπιεικὲς, οὐ δίκαιον, εἰ ἄλλο· ἢ εἰ ἄμφω σπουδαῖα, ταὐτόν ἐστιν. ἡ μὲν οὖν ἀπορία σχεδὸν συμβαίνει διὰ ταῦτα περὶ τὸ ἐπιεικές. ἔχει δ' ἅπαντα τρόπον τινὰ ὀρθῶς, καὶ οὐθὲν ὑπεναντίον ἑαυτοῖς· τό, τε γὰρ ἐπιεικὲς, δικαίου τινὸς ὂν, βέλτιόν ἐστι δίκαιον· καὶ οὐχ ὡς ἄλλο τι γένος ὂν, βέλτιόν ἐστι τοῦ δικαίου. τὸ αὐτὸ ἄρα δίκαιον καὶ ἐπιεικές· καὶ ἀμφοῖν σπουδαίοιν ὄντοιν, κρεῖττον τὸ ἐπιεικές. ποιεῖ δὲ τὴν ἀπορίαν, ὅτι τὸ ἐπιεικὲς, δίκαιον μέν ἐστιν, οὐ τὸ κατὰ τὸν νόμον δὲ, ἀλλ' ἐπανόρθωμα νομίμου δικαίου. αἴτιον δ', ὅτι, ὁ μὲν νόμος καθόλου πᾶς, περὶ ἐνίων δὲ, οὐχ οἷόν τε ὀρθῶς εἰπεῖν καθόλου. ἐν οἷς οὖν ἀνάγκη μὲν εἰπεῖν καθόλου, μὴ οἷόν τε δὲ ὀρθῶς, τὸ ὡς ἐπιτοπλέον λαμβάνει ὁ νόμος, οὐκ ἀγνοῶν τὸ ἁμαρτανόμενον· καὶ ἔστιν οὐδὲν ἧττον ὀρθῶς· τὸ γὰρ ἁμάρτημα, οὐκ ἐν τῷ νόμῳ, οὐδ' ἐν τῷ νομοθέτῃ, ἀλλ' ἐν τῇ φύσει τοῦ πράγματός ἐστιν. εὐθὺς γὰρ ἡ τῶν πρακτῶν ὕλη τοιαύτη ἐστίν. ὅταν οὖν λέγῃ μὲν ὁ νόμος καθόλου, συμβῇ δ' ἐπὶ τούτοις παρὰ τὸ καθόλου, τότε ὀρθῶς ἔχει, ᾗ παραλείπει ὁ νομοθέτης, καὶ ἥμαρτεν ἁπλῶς εἰπὼν, ἐπανορθοῦν τὸ ἐλλειφθὲν, ὃ κἂν ὁ νομοθέτης οὕτως ἂν εἴποι, ἐκεῖ

γρ. εἰδὼς

παρών· καὶ εἰ * ᾔδει, ἐνομοθέτησεν ἄν. διὸ, δίκαιον μέν ἐστι, καὶ βέλτιόν τινος δικαίου. οὐ τοῦ ἁπλῶς δὲ, ἀλλὰ τοῦ διὰ τὸ ἁπλῶς ἁμαρτήματος. καὶ ἔστιν αὕτη ἡ φύσις ἡ τοῦ ἐπιεικοῦς, ἐπανόρθωμα νόμου, ᾗ ἐλλείπει διὰ τὸ καθόλου· τοῦτο γὰρ αἴτιον καὶ τοῦ μὴ πάντα κατὰ νόμον εἶναι, ὅτι περὶ ἐνίων ἀδύνατον θέσθαι νόμον· ὥστε ψηφίσματος δεῖ. τοῦ γὰρ ἀορίστου, ἀόριστος καὶ ὁ κανών ἐστιν, ὥσπερ καὶ τῆς Λεσβίας οἰκοδομῆς, * ὁ μολίβδινος κανών. πρὸς γὰρ τὸ σχῆμα τοῦ λίθου μετακινεῖται, καὶ οὐ μένει ὁ κανών· καὶ τὸ ψήφισμα πρὸς τὰ πράγματα. τί μὲν οὖν ἐστι τὸ ἐπιεικὲς, καὶ τί τὸ δίκαιον, καὶ τίνος βέλτιον δικαίου, δῆλον. φανερὸν δ' ἐκ τούτου καὶ ὁ ἐπιεικὴς τίς ἐστιν· ὁ γὰρ τῶν τοιούτων προαιρετικὸς, * καὶ πρακτικὸς,] καὶ ὁ μὴ * ἀκριβοδίκαιος ἐπὶ τὸ χεῖρον, ἀλλ' ἐλαττωτικὸς, καίπερ ἔχων τὸν νόμον βοηθὸν, ἐπιεικής ἐστι, καὶ ἡ ἕξις αὕτη, ἐπιείκεια, δικαιοσύνη τις οὖσα, καὶ οὐχ ἑτέρα τις ἕξις.

γρ. μολιβ.

γρ. ἀκριβόδικος

CAPVT VIII.

De æquitate & æquo bono.

SEquitur vt de æquitate, & de æquo bono dicamus, quam rationem æquitas ad iuſtitiam, quam æquum bonum ad ius habeat. Namque propiùs intuentibus, neque vt idem omnino, neque vt aliud genere videtur. Atque interdum æquum bonum laudamus, eúmque virum, qui æquus & bonus eſt. Quinetiam hoc nomen ad alia laudando transferimus, pro bono τὸ ἐπιεικὲς vſurpando, melius ſcilicet quid ſignificantes. Interdum rationem ſequentibus, abſurdum videtur, æquum bonum, cùm ſit B vnum quiddam à iure diuerſum, eſſe laudabile. Nam vel ius non eſt bonum, vel æquum bonum non eſt bonum, ſi à iure aliud ac diuerſum eſt: vel ſi vtrumque bonum eſt, idem eſt. Tota igitur de æquo bono quæſtio ex his propemodum cauſis naſcitur. Sed hæc omnia, quodammodo bene habent: nec quicquam eorum eſt, quod ſecum pugnet. Nam æquum bonum iure quodam melius ius eſt. Neque ita iure melius eſt, vt ſit aliud quoddam genus. Idem ergo eſt ius, & æquum bonum: cúmque ambo ſint bona, melius eſt æquum bonum. Sed hinc nata dubitatio eſt, quòd quamuis æquum bonum, ius ſit, non eſt tamen ius lege conſtitutum, aut legitimum, ſed iuris legitimi correctio. Cuius rei hæc cauſa eſt, quòd lex omnis C generalis eſt: de quibuſdam autem rebus vniuersè & generaliter rectè præcipi non poteſt. Itaque quibus in rebus legis vocem vniuerſam ac generalem eſſe neceſſe eſt, id autem non ſatis rectè fieri poteſt; in eis id ſumit lex, quod plerumque ſolet eueuire: quamuis id quod in hoc peccatur, ſatis intelligat. Nec tamen idcirco minùs recta eſt. Non enim culpa legis eſt, neque eius qui legem tulit, ſed naturæ rerum. Earum enim rerum quæ in actionem cadunt, talis materia eſt. Cùm igitur lege generaliter locuta, aliquid euenit poſtea præter genus illud vniuerſum: tunc par eſt, quà prætermiſit aliquid lator legis, & peccauit in eo quòd abſolutè locutus eſt, id quod deeſt, quódque omiſſum eſt, corrigere: quòd etiam lator legis, ſi illic D adeſſet, ita eloqueretur, & de quo legem tuliſſet, ſi præſciuiſſet. Itaque cùm æquum bonum, ius ſit, tum quodam iure melius eſt, non eo quod abſolutè ius eſt, ſed eo peccato quod ex ſimplici & generali ſermone natum eſt. Denique hæc æqui boni vis à natura eſt, vt legis correctio ſit, quà aliquid ei deeſt, propterea quòd generaliter loquitur. Hæc enim cauſa eſt cur omnia lege ſint comprebenſa, quòd de quibuſdam lex ferri non poteſt: plebiſcito igitur opus eſt. Rei enim non definitæ infinita quoque regula eſt, vt & ſtructuræ Leſbiæ regula plũbea eſt. Nam ad lapidis figuram torquetur & inflectitur, neque regula eadem manet? ſic & populi ſcitum ad res quotidianas accommodari & transferri ſolet. Quid ſit igitur æquum bonum, quid ius, quo denique iure melius ſit æquum bonum, ex his perſpicuum eſt. Ex hoc autem etiam apparet, quis ſit vir æquus & bonus. Nam qui conſilium huiuſmodi cepit, vt hæc ſequatur, quique ad ea ipſa agenda aptus eſt: & qui non eſt iuris interpres in ſua cauſa durior, neque in deteriorem partem propenſus atque implicatus, ſed de ſuo iure concedit potiùs, etiamſi legis auxilio niti poſſit, is eſt æquus bonus: & hic habitus æquitas appellatur, quæ iuſtitia quædam eſt, non alius quidam habitus.

A

CAPVT IX.

Vtrùm quis ſe ipſum iniuria poſsit afficere.

EX iis autem quæ dicta ſunt, perſpicuum eſt, vtrùm fieri poſſit vt quis ſibi ipſi faciat iniuriam, necne. Nam quæ omni virtuti congruentia à lege conſtituta ſunt, ea in iuribus ſunt habenda. Exempli gratia, non iubet lex ſeipſum interficere: & quæ non iubet lex, ea vetat. Præterea cùm quis cnntra legem nocet alteti, nullo ab eo incommodo accepto, ſponte facit iniuriam. Sponte autem facir, qui ſciens, eni & quomodo faciat, iniuriam facit. At qui ira impulſus ſibi ipſe mortem conſciſcie, hoc ſponte facit conrra rectam legem, quod lex nou permittit. Iniuriam igitur facit. Scd cui? Nónne ciuitati, non ſibi? Sponte enim hunc caſum ſubit ac perfert. At ſponte ſua nemo affiicitur iniuria. Itaque & multat eum ciuitas, & ignominia afficit, qui ſe ipſe exanimauit; vt qui ciuitatem iniutia afficiat. Præterea ex eo quòd iniuſtus eſt is, qui iniuſtè facit rantùm, & nnn prorſus improbus, fieri non pnteſt vt quiſquam ſibi ipſi iniuriam inferat. Hoc enim aliud eſt ab illo. Nam iniuſtus ita quodammodo improbus eſt, vr ignauus: non vt is qui omni genere improbitatis affectus eſt. Itaquè ne hac improbitate quidem ſibi iniuriam facit: alioqui idem eidem decedere ſimul & accedere poſſer: quod fieri nullo modo poreſt, ſed ſemper in pluribus ius & iniuriam eſſe neceſſe eſt. Præterea iniuriam facere, cùm à voluntare & conſilio proficiſcitur, tum etiam tempore ptius eſt. Nam qui maln aeeepto malum reſert, iniuriam facere non videtur. At qui ſe iniuſtè lædit, eadem ipſe & patitur ſimul & facit. Deinde acciperet aliquis ſua ſponre iniuriam. His accedit, quòd nemo ſinę ſingularibus & cettis iniuriarum generibus iniuriam facit. At vxorem ſuam nemo adulterat, nemo parietem ſuum perfodit, nemo rei ſuæ furtum committit. Poſtremò in ſumma, ſibi quemquam iniuriam facere, refellitur ex iis quæ à nobis decisa ſunt, quòd nemo poſſit ſponte ſua iniuriam accipere. Iam verò ne illud quidem obſcurnm eſt, vttumque eſſe malum, accipere, & facere iniuriam. Alterum enim minus, altetum plus obtiuere medio eſt. Quod ſimilem ratiouem obrinet, atque in medicina quidem id quod ad bouam valerudincm pertinet: in arte autem cnrpoçum exercendorum, id quo firma corporis conſtitutio comparatur. Verumramen deterius iniuriam facere eſt. Namque iniuriam facere, eum vitin coniunctum, & vituperandum eſſc dicebamus: & cum vitio quidem vel perfecto atque integro, & qund ſimpliciter tale eſt, vel eo, quod ei finirimum eſt. Non enim quicquid ſponte fit, coniunctum cum iniuſtitia eſt: accipere iniuriam autem, vitio & iniuſtitia vacat. Per ſe igitur lcuius malum eſt, accipete iniuriam: quamuis ex euentu grauius eſſe nihil prohibeat. Sed de hoe ars non laborat: quin lateris dolorem ſemper eſſe dicit mntbum, pedis offenſinne grauiorem: & tamen ex euentu, pedis offenſio, morbo lateris maius malum poterit eſſe: vt ſi cui offenſo pede, euenerit, vt prnpterea quòd ceciderit, capiatur ab hoſtibus, & occidatur. Ex translatione autem ſermonis, & ſimilitudine quadam, poterit eſſe non ipſi ſecum, ſed ſui partium aliquibus inter ipſas quædam iutis communiras: verùm non nmnis iuris, ſed vel eius quo dominus in ſeruum, vel eius qun paterfamilias in familiam ſuam vti ſolet. His enim rationibus ea pars animi quæ rationis eſt particeps, ab ea diſtat, quæ ratione vacat. Ad quæ ipſa reſpiciunr, & hoe reſpectu viderur homini quoque in ſe ipſum iniuſtitiæ locus eſſe: quia fieri porcſt vt in his partibus aliquid à ſuis appetitinnibus alienum ac diucrſum perferat.

ΚΕΦΑΛ. θ'.

Ὅτι οὐδεὶς ἑαυτὸν ἀδικεῖ.

Πότερον δὲ ἐνδέχεται ἑαυτὸν ἀδικεῖν ἢ οὔ,
φανερὸν ἐκ τῶν εἰρημένων. τὰ μὲν γάρ ἐστι
τῶν δικαίων, τὰ κατὰ πᾶσαν ἀρετὴν ὑπὸ τοῦ νό-
μου τεταγμένα, οἷον οὐ κελεύει ἑαυτὸν * ἀποκτείνειν γρ. ἀποκτιννύναι
ὁ νόμος· ἃ δὲ μὴ κελεύει, ἀπαγορεύει. ἔτι, ὅταν πα-
ρὰ τὸν νόμον * βλάπτῃ, μὴ ἀντιβλάπτων, ἑκὼν γρ. βλάπτει,
B ἀδικεῖ· ἑκὼν δὲ, ὁ εἰδὼς καὶ ὃν, καὶ ᾧ, καὶ ὡς· ὁ δὲ
* δι' ὀργὴν ἑαυτὸν σφάττων, ἑκὼν τοῦτο δρᾷ παρὰ
τὸν ὀρθὸν νόμον, ὃ οὐκ ἐᾷ ὁ νόμος· ἀδικεῖ ἄρα. ἀλλὰ
τίνα; ἢ τὴν πόλιν, αὐτὸν δ' οὔ; ἑκὼν γὰρ πάσχει·
ἀδικεῖται δ' οὐδεὶς ἑκών. διὸ καὶ ἡ πόλις ζημιοῖ· καί
τις ἀτιμία πρόσεστι τῷ ἑαυτὸν διαφθείραντι, ὡς
τὴν πόλιν ἀδικοῦντι. ἔτι καθ' ὃ ἄδικος ὁ μόνον
ἀδικῶν, καὶ μὴ * ὅλως φαῦλος, οὐκ ἔστιν ἀδικῆσαι γρ. ἁπλῶς
αὐτόν· τοῦτο γὰρ ἄλλο ἐκείνου. ἔστι γάρ πως ὁ ἄδι-
κος οὕτω πονηρὸς, ὥσπερ ὁ δειλὸς, οὐχ ὡς ὅλην ἔχων
C τὴν πονηρίαν· ὥστ' οὐδὲ κατὰ ταύτην ἀδικεῖ· ἅμα
γὰρ τῷ αὐτῷ ἂν εἴη, ἀφῃρῆσθαι καὶ προσκεῖσθαι
τὸ αὐτό· τοῦτο δὲ ἀδύνατον· ἀλλ' ἀεὶ ἐν πλείοσιν
ἀνάγκη εἶναι τὸ δίκαιον καὶ τὸ ἄδικον. ἔτι δὲ, ἑκούσιόν
τε καὶ ἐκ προαιρέσεως, καὶ πρότερον. ὁ γὰρ διότι
ἔπαθε, καὶ τὸ αὐτὸ ἀντιποιῶν, οὐ δοκεῖ ἀδικεῖν· αὐτὸς
δὲ αὐτὸν, * τὰ αὐτὰ ἅμα καὶ πάσχει καὶ ποιεῖ. ἔτι γρ. ταῦτα
εἴη ἂν ἑκόντα ἀδικεῖσθαι. πρὸς δὲ τούτοις, ἄνευ
τῶν κατὰ μέρος ἀδικημάτων, οὐδεὶς ἀδικεῖ· μοι-
χεύει δὲ οὐδεὶς τὴν ἑαυτοῦ· οὐδὲ τοιχωρυχεῖ τὸν
ἑαυτοῦ τοῖχον, οὐδὲ κλέπτει τὰ ἑαυτοῦ. ὅλως δὲ
λύεται τὸ ἑαυτὸν ἀδικεῖν, κατὰ τὸν διορισμὸν τὸν
D περὶ τοῦ ἑκουσίως ἀδικεῖσθαι. Φανερὸν δὲ καὶ ὅτι
ἄμφω μὲν φαῦλα, καὶ τὸ ἀδικεῖσθαι, καὶ τὸ
ἀδικεῖν· τὸ μὲν γὰρ, ἔλαττον τὸ δὲ, πλεῖον ἔχειν
ἐστὶ τοῦ μέσου· ὥσπερ, ὑγιεινὸν μὲν, ἐν ἰατρικῇ·
εὐεκτικὸν δὲ, ἐν γυμναστικῇ. ἀλλ' ὅμως, χεῖρον
τὸ ἀδικεῖν· τὸ μὲν γὰρ ἀδικεῖν, μετὰ κακίας, καὶ
ψεκτὸν μὲν. καὶ κακίας, ἢ τῆς τελείας, καὶ ἁπλῶς,
ἢ ἐγγύς. οὐ γὰρ ἅπαν τὸ ἑκούσιον, μετὰ ἀδικίας· τὸ
δ' ἀδικεῖσθαι, ἄνευ κακίας καὶ ἀδικίας. καθ' αὑ-
τὸ μὲν οὖν τὸ ἀδικεῖσθαι, ἧττον φαῦλον· κατὰ συμ-
βεβηκὸς δ', οὐδὲν κωλύει μεῖζον κακόν· ἀλλ' οὐ-
E δὲν μέλει τῇ τέχνῃ· ἀλλὰ πλευρῖτιν λέγει μεί-
ζω νόσον προσπταίσματος. καίτοι γένοιτ' ἄν πο-
τε θάτερον κατὰ συμβεβηκὸς, εἰ προσπταίσαντα
διὰ τὸ πεσεῖν * συμβαίη ὑπὸ τῶν πολεμίων λη- γρ. συμβαίνῃ ὑπὸ π.
φθῆναι καὶ ἀποθανεῖν. κατὰ μεταφορὰν δὲ καὶ
ὁμοιότητά ἐστιν * οὐκ αὐτῷ πρὸς αὑτὸν δί- γρ. οὐχ αὐτοῦ
καιον, ἀλλὰ τῶν αὐτοῦ τισίν· οὐ πᾶν δὲ δίκαιον,
ἀλλὰ τὸ δεσποτικὸν, ἢ τὸ οἰκονομικόν· ἐν τού-
τοις γὰρ τοῖς λόγοις διέστηκε τὸ λόγον ἔχον μέ-
ρος τῆς ψυχῆς πρὸς τὸ ἄλογον. Εἰς ἃ δὴ βλέ-
πουσι· καὶ δοκεῖ εἶναι ἀδικία πρὸς αὑτὸν, ὅτι ἔστι
ἐν τούτοις πάσχειν τι παρὰ τὰς ἑαυτῶν ὀρέξεις.

ὥσπερ τῷ ἄρχοντι καὶ ἀρχομένῳ εἶναι πρὸς ἄλληλα δίκαιόν τι, καὶ τούτοις. περὶ μὲν οὖν δικαιοσύνης καὶ τῶν ἄλλων τῶν ἠθικῶν ἀρετῶν, διωρίσθω τὸν τρόπον τοῦτον.

A Itaque etiam in animi partibus inter ipſas, vt inter eum qui præeſt, & eum qui paret imperio, ius aliquod intercedere videtur. De iuſtitia igitur aliiſque virtutibus, quæ ad mores pertinent, cum hac diſtinctione ſic à nobis explicatum ſit.

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΟΥΣ ΗΘΙΚΩΝ Εὐδημίων τὸ Ε.

ΚΕΦΑΛ. α'

Τίς ἐστιν ὁ ὀρθὸς λόγος καὶ τούτου τίς ὅρος. B

Ἐπεὶ δὲ τυγχάνομεν πρότερον εἰρηκότες, ὅτι δεῖ τὸ μέσον αἱρεῖσθαι, μὴ τὴν ὑπερβολὴν, μήτε τὴν ἔλλειψιν· τὸ δὲ μέσον ἐστὶν, ὡς ὁ λόγος ὁ ὀρθὸς λέγει, τοῦτο διέλωμεν· ἐν πάσαις γὰρ ταῖς εἰρημέναις * ἕξεσι, καθάπερ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων, ἔστι τις σκοπὸς, πρὸς ὃν ἀποβλέπων ὁ τὸν λόγον ἔχων, ἐπιτείνει καὶ ἀνίησι· καί τις ἐστὶν ὅρος τῶν μεσοτήτων, ἅς μεταξύ φαμεν εἶναι τῆς ὑπερβολῆς καὶ τῆς ἐλλείψεως, οὔσας κατὰ τὸν ὀρθὸν λόγον. C ἔστι δὲ, τὸ μὲν εἰπεῖν οὕτως, ἀληθὲς μὲν, οὐθὲν δὲ σαφές· καὶ γὰρ ἐν ταῖς ἄλλαις ἐπιμελείαις περὶ ὅσας ἐστὶν ἐπιστήμη, τοῦτο ἀληθὲς μὲν εἰπεῖν, ὅτι οὔτε πλείω, οὔτε ἐλάττω δεῖ πονεῖν, οὐδὲ ῥᾳθυμεῖν, ἀλλὰ τὰ μέσα, καὶ ὡς ὁ ὀρθὸς λόγος· τοῦτο δὲ μόνον ἔχων ἄν τις, οὐθὲν ἂν εἰδείη πλέον· οἷον ποῖα δεῖ προσφέρεσθαι πρὸς τὸ σῶμα, εἴ τις εἴπειεν, ὅτι ὅσα ἡ ἰατρικὴ κελεύει, καὶ ὡς ὁ ταύτην ἔχων. διὸ δεῖ καὶ περὶ τὰς τῆς ψυχῆς ἕξεις, μὴ μόνον ἀληθῶς εἶναι τοῦτ' εἰρημένον, ἀλλὰ καὶ διωρισμένον, τίς τέ ἐστιν ὁ ὀρθὸς λόγος, καὶ τούτου τίς ὁ ὅρος. τὰς δὴ τῆς ψυχῆς ἀρετὰς * διείλομεν, καὶ τὰς D μὲν εἶναι τοῦ ἤθους ἔφαμεν, τὰς δὲ, τῆς διανοίας· περὶ μὲν οὖν τῶν ἠθικῶν διεληλύθαμεν· περὶ δὲ τῶν λοιπῶν, περὶ ψυχῆς πρῶτον εἰπόντες, λέγωμεν οὕτως. πρότερον μὲν οὖν ἐλέχθη δύο εἶναι μέρη τῆς ψυχῆς, τό, τε λόγον ἔχον, καὶ τὸ ἄλογον· νῦν δὲ περὶ τοῦ λόγον ἔχοντος, τὸν αὐτὸν τρόπον διαιρετέον. καὶ ὑποκείσθω δύο τὰ λόγον ἔχοντα, ἓν μὲν, ᾧ θεωροῦμεν τὰ τοιαῦτα τῶν ὄντων, ὧν αἱ ἀρχαὶ μὴ ἐνδέχονται ἄλλως ἔχειν, * ἓν δέ γε, ᾧ τὰ ἐνδεχόμενα· πρὸς γὰρ τὰ τῷ γένει ἕτερα, καὶ τῶν τῆς ψυχῆς μορίων ἕτερον τῷ γένει, τὸ πρὸς ἑκάτερον E πεφυκὸς, εἴπερ καθ' ὁμοιότητά τινα καὶ οἰκειότητα ἡ γνῶσις ὑπάρχει αὐτοῖς. λεγέσθω δὲ τούτων, τὸ μὲν, ἐπιστημονικόν· τὸ δὲ, λογιστικόν· τὸ γὰρ βουλεύεσθαι καὶ λογίζεσθαι ταὐτόν· οὐδεὶς δὲ βουλεύεται περὶ τῶν μὴ ἐνδεχομένων ἄλλως ἔχειν. ὥστε τὸ λογιστικόν ἐστιν ἕν τι μέρος τοῦ λόγον ἔχοντος. ληπτέον ἄρα, ἑκατέρου τούτων τίς ἡ βελτίστη ἕξις· αὕτη γὰρ ἀρετὴ ἑκατέρου· ἡ δ' ἀρετὴ, πρὸς τὸ ἔργον τὸ οἰκεῖον.

γ. πράξεσι

γ. διελόμενοι, τὰς μὲν

γρ. ἓν δέ, τῷ ἃ ἐνδέχ.

ARISTOTELIS ETHICORVM AD EVDEMVM, LIBER QVINTVS.

CAPVT I.

B *De recta ratione, eiuſque moderatrice Prudentia, & agendum eſſe, & modum agendi oſtendit.*

Voniam autem ſuprà diximus, medium eſſe diligendum, non nimium neque parum: medium autem ita eſſe, vt recta ratio præſcribit: de hoc diſtinctiùs diſſeramus. In omnibus enim, quos dixi, habitibus: quemadmodom & in aliis rebus, ſcopus aliquis ineſt, quem ſpectans is qui rationis eſt particeps, intendit aliquid, & remittit: ac terminus aliquis eſt mediocritatum, quas inter nimium & parum interiectas eſſe diximus, rectæ rationi conſentaneas. Quod cùm ita dicitur, eſt illud quidem verum, ſed non ſatis apertum. Namque in cæteris ſtudijs atque exercitationibus in quiC bus ſcientia aliqua verſatur, licet hoc quidem verè dicere, neque plus neque minus laboris aut deſidiæ, quàm res poſtulet, ſuſcipiendum eſſe, ſed omnia mediocriter, &, vt recta ratio præſcribit, eſſe facienda. Verùm qui hoc tantùm perceptum & cognitum habeat, nihil eo ampliùs ſciat: exempli cauſa, ſi quis quærenti, qualia alendo & curando corpori ſint adhibenda, reſpondeat, quæ ars medendi præcipit, & vt is, qui ea præditus eſt, præcipit. Quapropter etiam in habitibus animi nou ſolùm hoc eſſe verè dictum, ſed etiam diſtinctum atque explicatum eſſe oportet, quæ ſit recta ratio, quęque huius definitio. Atquo animi quidem virtutes ita diſtribuimus, vt alias, morum: alias, cogitationes eſſe diceremus. Eas igitur quæ ad mores pertinent, perſecuti ſumus: de cæteris autem tum diſD ſeramus cùm pauca fuerimus priùs de anima locuti. Dictum eſt ſuprà, duas eſſe animi parteis: alteram rationis participem, expertem alteram. Nunc autem eius partis quæ ratione prædita eſt, facienda eodem modo diuiſio eſt. Atque hoc poſitum ſit, duas eſſe animi parteis ratione præditas: vnam, qua res eas cernimus, quarum principia aliter ſeſe habere non poſſunt: alteram, qua eas quæ hoc vel illo modo poſſunt euenire. Ad ea enim quorum non eſt idem genus, intelligenda, partium quoque animi eam quæ ad vtrumque apta ſit natura, oportet genere differre: ſiquidem eis ex ſimilitudine quadam atque affinitate cognitio comparatur. Appellatur autem harum altera, pars in qua vis ineſt ſciendi: altera, quæ ad ratiocinandum valet. Nam conſultare & ratiocinari, idem ſunt. Iam verò E nemo de iis conſultat, quæ aliter euenire non poſſunt. Itaque ea quæ ad ratiocinaudum valet, vna quædam pars eſt eius animi partis quæ ratione prædita eſt. Intelligendum igitur eſt, vtriuſque harum partium quis optimus ſit habitus. Hic enim vtriuſque virtus eſt. At virtus ad ſuum quæque opus.

A

CAPVT II.

Tria eſſe in animo, quæ actionis & veritatis dominatum obtinent, ſenſum, mentem, appetitum.

TRia autem ſunt in animo, quæ actionis & veritatis dominatum obtinent, ſenſus, mens, appetitus: quanquam ex his tribus, ſenſus, nullius actionis principium eſt. Quod ex eo perſpicuum eſt, quòd tametſi beſtię ſenſu ſint præditæ, actionis tamen communionem non habent. Quod eſt autem in cogitatione affirmatio & negatio, hoc eſt in appetitu rei alicuius perſecutio & fuga. Quare quoniam virtus quæ ad mores pertinet, habitus eſt ad conſilium capiendum expeditus, conſilium autem appetitus eſt ad conſultationem accommodatus; idcirco, ſi conſi- B lium bonum eſſe volumus, oportet & rationem eſſe veram, & appetitum rectum, eadémque & illam affirmare, & hunc perſequi. Hæc igitur cogitatio & veritas ad agendum valet. Cogitationis autem eius quæ ad res contemplandas, non ad agendas neque ad efficiendas valet, præſtantia & vitium, eſt verum & falſum. Omnis enim animi partis ſeu poteſtatis ad cogitandum valentis, hoc proprium opus ac munus eſt. Eius autem animi partis, quæ ad agendum & cogitandum valet, opus eſt veritas conſpirãs & congruens cum appetitu recto. Actionis igitur principium conſilium eſt, principium, inquam, vnde motus proficiſcitur, non cuius gratia res agitur. Conſilij autem ca- C piendi principium, eſt appetitus & ratio ea quæ finem aliquem ſibi propoſitum habet: eo quòd neque ſine mente & cogitatione, neque ſine habitu eo qui ad mores pertinet, conſilium eſſe poſſit. Nam neque bona perfectáque actio, neque ei contraria, ſine cogitatione & moribus conſtare poteſt. Cogitatio autem ipſa nihil mouet, niſi ea quæ alicuius rei gratia comparata eſt, & quæ ad agendum eſt idonea. Hæc enim etiam ei quæ ad efficiendum valet, præeſt. Nam quiſquis aliud efficit, alicuius rei ſingularis cauſa efficit: neque abſolutè id quod efficitur, finis eſt, ſed ad aliquid refertur, & alicuius eſt. Quod idem de eo quod in actionem cadit, dici non poteſt. Actionis enim vltimum eſt perfecta actio, id eſt, res bene geſta. Appetitio autem vltimi eſt. Conſilium itaque aut mens eſt ad appetendum excitans, aut appetitus cogitandi vim habens: D principiumque tale homo eſt. Nullius autem rei iam factæ conſilium capi poteſt. Verbi gratia, nemo conſilium capit, Ilium euertiſſe. Nam neque de re præterita deliberat quiſquam, ſed de futura & ea quæ fieri poteſt. Quod factum eſt autem, vt ſit infectum, fieri non poteſt. Itaque rectè Agatho,

Hoc namque dumtaxat negatum etiam Deo eſt,
Quæ facta ſunt, infecta poſſe reddere.

Quocirca ambarum animi partium quæ ad cogitandum valent, opus eſt veritas. Qui igitur habitus efficiunt vt vtraque pars verum enunciet, hi ſunt vtriuſque virtutes.

ΚΕΦΑΛ. β'.

Ὅτι τρία ἐστὶν τῇ ψυχῇ κύρια πράξεως καὶ ἀληθείας, αἴσθησις, νοῦς, ὄρεξις.

ΤΡία δ' ἐστὶν ἐν τῇ ψυχῇ τὰ κύρια πράξεως καὶ ἀληθείας, αἴσθησις, νοῦς, ὄρεξις. τούτων δ', ἡ αἴσθησις, οὐδεμιᾶς ἀρχὴ πράξεως· δῆλον δὲ τῷ τὰ θηρία αἴσθησιν μὲν ἔχειν, πράξεως δὲ μὴ κοινωνεῖν. ἔστι γὰρ ὅπερ ἐν διανοίᾳ κατάφασις καὶ ἀπόφασις, τοῦτ' ἐν ὀρέξει δίωξις καὶ φυγή. ὥστ' ἐπειδὴ ἡ ἠθικὴ ἀρετὴ, ἕξις προαιρετι- B κή· ἡ δὲ προαίρεσις, ὄρεξις βουλευτική· δεῖ διὰ ταῦτα, τόν τε λόγον ἀληθῆ εἶναι, καὶ τὴν ὄρεξιν ὀρθήν· εἴπερ ἡ προαίρεσις σπουδαία· καὶ τὰ αὐτὰ, τὸν μὲν, φάναι· τὴν δὲ, διώκειν. αὕτη μὲν οὖν ἡ διάνοια καὶ ἡ ἀλήθεια, πρακτική· τῆς δὲ θεωρητικῆς διανοίας, καὶ μὴ πρακτικῆς, μηδὲ ποιητικῆς, τὸ εὖ καὶ κακῶς, τἀληθές ἐστι καὶ τὸ ψεῦδος· τοῦτο γάρ ἐστι παντὸς διανοητικοῦ ἔργον· τοῦ δὲ πρακτικοῦ καὶ διανοητικοῦ, ἡ ἀλήθεια, ὁμολόγως ἔχουσα τῇ ὀρέξει τῇ ὀρθῇ· πράξεως μὲν οὖν ἀρ- C χὴ, προαίρεσις, ὅθεν ἡ κίνησις, ἀλλ' οὐχ οὗ ἕνεκα· προαιρέσεως δὲ, ὄρεξις καὶ λόγος ὁ ἕνεκά τινος· διὸ οὔτ' ἄνευ νοῦ καὶ διανοίας, οὔτ' ἄνευ ἠθικῆς ἐστιν ἕξεως ἡ προαίρεσις· εὐπραξία γὰρ καὶ τὸ ἐναντίον ἐν πράξει ἄνευ διανοίας καὶ ἤθους οὐκ ἔστι· διάνοια δ' αὐτὴ οὐθὲν κινεῖ, ἀλλ' ἡ ἕνεκά του καὶ πρακτική· αὕτη γὰρ καὶ τῆς ποιητικῆς ἄρχει· ἕνεκα γάρ του ποιεῖ πᾶς ὁ ποιῶν, καὶ οὐ τέλος ἁπλῶς, ἀλλὰ πρός τι, καὶ τινὸς τὸ ποιητὸν, ἀλλ' οὐ τὸ πρακτόν· ἡ γὰρ εὐπραξία, τέλος· ἡ δ' ὄρεξις, τούτου· διὸ ἢ ὀρεκτικὸς νοῦς ἡ προαίρεσις, ἢ ὄρεξις διανοητική. καὶ ἡ τοιαύτη ἀρχὴ, ἄνθρωπος. οὐκ D ἔστι δὲ προαιρετὸν οὐδὲν γεγονὸς, οἷον, οὐθεὶς προαιρεῖται Ἴλιον πεπορθηκέναι· οὐδὲ γὰρ βουλεύεται περὶ τοῦ γεγονότος, ἀλλὰ περὶ τοῦ ἐσομένου, καὶ ἐνδεχομένου· τὸ δὲ γεγονὸς, οὐκ ἐνδέχεται μὴ γενέσθαι· διὸ ὀρθῶς Ἀγάθων,

Μόνου γὰρ αὐτοῦ καὶ θεὸς στερίσκεται,
Ἀγένητα ποιεῖν ἅσσ' ἂν ᾖ πεπραγμένα.

ἀμφοτέρων δὴ τῶν νοητικῶν μορίων ἀλήθεια τὸ ἔργον. καθ' ἃς οὖν ἕξεις μάλιστ' ἀληθεύει ἑκάτερον, αὗται αἱ ἀρεταὶ ἀμφοῖν.

CAPVT III.

Habituum intelligentiæ quinque ſpecies ſubducit: & primam ex illis Scientiam enarrat.

PRincipio igitur altiùs repetito, de iis rurſum diſſeramus. Ac ſint ſanè quinq; numero, quibus animus verum enunciat vel aiendo vel negando: Ars, Scientia, Prudentia, Sapientia, Mens ſiue Intelligentia. 'Nam Exiſtimatione & opinione vt mentiatur animus, euenire poteſt. Ac Scientia quidem quid ſit, ex hoc perſpicuum eſſe poteſt, ſi rei veritatem ſubtiliter exquirere, non ſimilitudines conſectari volumus: quòd omnes exiſtimamus euenire non poſſe vt id quod ſcimus, aliter ſeſe habeat.

ΚΕΦΑΛ. γ'.

E Περὶ τῶν διανοητικῶν ἕξεων πέντε τὸν ἀριθμὸν καὶ περὶ ἐπιστητῶν καὶ ἐπιστήμης.

ΑΡξάμενοι οὖν ἄνωθεν, περὶ αὐτῶν πάλιν λέγωμεν. ἔστω δὴ οἷς ἀληθεύει ἡ ψυχὴ τῷ καταφάναι ἢ ἀποφάναι, πέντε τὸν ἀριθμόν· ταῦτα δ' ἐστὶ, τέχνη, ἐπιστήμη, φρόνησις, σοφία, νοῦς. ὑπολήψει γὰρ καὶ δόξῃ ἐνδέχεται) διαψεύδεσθαι. ἐπιστήμη μὲν οὖν τί ἐστιν, ἐντεῦθεν φανερὸν, εἰ δεῖ ἀκριβολογεῖσθαι, καὶ μὴ ἀκολουθεῖν ταῖς ὁμοιότησι. πάντες γὰρ ὑπολαμβάνομεν, ὃ ἐπιστάμεθα μὴ ἐνδέχεσθαι ἄλλως ἔχειν.

A τὰ δὲ ἐνδεχόμενα ἄλλως, ὅταν ἔξω τοῦ θεωρεῖν γένηται, λανθάνει εἰ ἔστιν, ἢ μή. ἐξ ἀνάγκης ἄρα ἐστὶ τὸ ἐπιστητόν. ἀΐδιον ἄρα· τὰ γὰρ ἐξ ἀνάγκης ὄντα, ἁπλῶς ἀΐδια πάντα· τὰ δ' ἀΐδια, ἀγένητα καὶ ἄφθαρτα. ἔτι, διδακτικὴ πᾶσα ἐπιστήμη δοκεῖ εἶναι, καὶ τὸ ἐπιστητόν, μαθητόν. ἐκ προγινωσκομένων δὲ πᾶσα διδασκαλία· ὥσπερ καὶ ἐν τοῖς ἀναλυτικοῖς ἐλέγομεν· ἡ μὲν γὰρ, δι' ἐπαγωγῆς· ἡ δὲ, συλλογισμῷ. ἡ μὲν δὴ ἐπαγωγὴ ἀρχή ἐστι καὶ τοῦ καθόλου· ὁ δὲ συλλογισμός, ἐκ τῶν καθόλου. εἰσὶν ἄρα ἀρχαί, ἐξ ὧν ὁ συλλογισμός, ὧν οὐκ ἔστι συλλογισμός. ἐπαγωγὴ ἄρα. B ἡ μὲν ἄρα ἐπιστήμη ἐστὶν ἕξις ἀποδεικτική, καὶ ὅσα ἄλλα προσδιοριζόμεθα ἐν τοῖς ἀναλυτικοῖς· ὅταν γάρ πως πιστεύῃ, καὶ γνώριμοι αὐτῷ ὦσιν αἱ ἀρχαί, ἐπίσταται· εἰ γὰρ μὴ μᾶλλον τοῦ συμπεράσματος, κατὰ συμβεβηκὸς ἕξει τὴν ἐπιστήμην. περὶ μὲν οὖν ἐπιστήμης, διωρίσθω τὸν τρόπον τοῦτον.

A Quæ autem ſeſe aliter habere poſſunt, ea cùm longè à conſpectu remota ſint, ſint necne ſint, obſcurum eſt. Ergo quod ſcientia comprehendi poteſt, neceſſario eſt. Ex quo efficitur vt æternum ſit. Nam quæ neceſſario ſunt ſimpliciter, ea ſunt æterna omnia. Æterna autem quæ ſunt, ea neque vnquam orta ſunt, neque interire poſſunt. Præterea ſcientia omnis ſub doctrinam cadere videtur: & quicquid ſub ſcientiam cadit, dicendo percipi poteſt. Iam verò ex quibuſdam rebus antè cognitis, omnis doctrina gignitur: quemadmodum & in Analyticis dicebamus. Alia enim inductione, alia ratiocinatione comparatur. Atque inductio quidem, principium eſt, & vniuerſi eſt. Ratiocinatio autem ex vniuerſis conſtat. Sunt ergo principia aliqua, ex quibus conſtituitur ratiocinatio, quorum B non eſt ratiocinatio. Eſt igitur eorum inductio. Scientia ergo habitus eſt ad rem demonſtrandam idoneus, & cætera omnia quæ in Analyticis ad definitionem addidimus. Cùm enim rem ita eſſe quodammodo credit aliquis, & nota ſunt ei principia, tum ſcire dicitur. Nam ſi non erunt concluſione notiora, ex euentu partam ſcientiam habebit. Ac de ſcientia quidem cum hac diſtinctione à nobis dictum ſit.

ΚΕΦΑΛ. δ'.

Περὶ τέχνης.

Τοῦ δ' ἐνδεχομένου ἄλλως ἔχειν, ἔστι τι καὶ ποιητὸν καὶ πρακτόν· ἕτερον δ' ἐστὶ ποίησις, C καὶ πρᾶξις. πιστεύομεν δὲ καὶ περὶ αὐτῶν καὶ τοῖς ἐξωτερικοῖς λόγοις· ὥστε καὶ ἡ μετὰ λόγου ἕξις πρακτική, ἕτερόν ἐστι τῆς μετὰ λόγου ποιητικῆς ἕξεως.* καὶ οὐδὲ περιέχεται ὑπ' ἀλλήλων· οὔτε γὰρ ἡ πρᾶξις, ποίησις, οὔτε ἡ ποίησις, πρᾶξίς ἐστιν. ἐπεὶ δ' ἡ* οἰκοδομικὴ τέχνη τίς ἐστι, καὶ ὅπερ ἕξις τις μετὰ λόγου ποιητική, καὶ οὐδεμία οὔτε τέχνη ἐστίν, ἥτις οὐ μετὰ λόγου ποιητικὴ ἕξις ἐστίν, οὔτε τοιαύτη, ἣ οὐ τέχνη, ταὐτὸν ἂν εἴη τέχνη καὶ ἕξις μετὰ λόγου ἀληθοῦς ποιητική. ἔστι δὲ τέχνη, πᾶσα περὶ γένεσιν, καὶ τὸ τεχνάζειν, καὶ θεωρεῖν, ὅπως ἂν γένηταί τι τῶν ἐνδεχομένων D καὶ εἶναι, καὶ μὴ εἶναι· καὶ ὧν ἡ ἀρχὴ ἐν τῷ ποιοῦντι, ἀλλὰ μὴ ἐν τῷ ποιουμένῳ· οὔτε γὰρ τῶν ἐξ ἀνάγκης ὄντων ἢ γινομένων, ἡ τέχνη ἐστίν· οὔτε τῶν κατὰ φύσιν. ἐν αὑτοῖς γὰρ ἔχουσι ταῦτα τὴν ἀρχήν. ἐπεὶ δὲ ποίησις καὶ πρᾶξις, ἕτερον, ἀνάγκη τὴν τέχνην ποιήσεως, ἀλλ' οὐ πράξεως εἶναι· καὶ τρόπον τινὰ περὶ τὰ αὐτά ἐστιν ἡ τύχη καὶ ἡ τέχνη. καθάπερ καὶ Ἀγάθων φησί,

Τέχνη τύχην ἔστερξε, καὶ τύχη τέχνην.

Ἡ μὲν οὖν τέχνη, ὥσπερ εἴρηται, ἕξις τις μετὰ λόγου ἀληθοῦς ποιητική ἐστιν· ἡ δ' ἀτεχνία, τοὐναντίον μετὰ λόγου ψευδοῦς ποιητικὴ ἕξις, περὶ τὸ ἐνδεχόμενον E ἄλλως ἔχειν.

γρ. διὸ οὐδὲ

γρ. οἰκοδομικὴ

CAPVT VI.

Secundo loco de arte diſputat: prius tamen vniuerſim de Habitibus circa res contingentes verſantibus pertractat.

C Eorum autem quæ aliter euenire poſſunt, aliud eſt quod ſub effectionem venit: aliud, quod ſub actionē. Differt autem ab actione effectio: (Exotericis autem ſermonibus hac etiam in re credendum eſt.) Itaque & habitus cum ratione coniunctus ad agendum idoneus ab eo differt, qui cùm ad efficiendum valeat, cum ratione coniunctus eſt: neutérque ab altero continetur. Nam neque actio, effectio: neque effectio, actio eſt. Quoniam autem ædificandi facultas, ſeu poteſtas, ars quædam eſt, atque idipſum quod habitus quidam cum ratione coniunctus, ad efficiendum idoneus: neque ars vlla eſt quæ non ſit habitus cum ratione coniunctus ad faciendum idoneus: neque vllus talis habitus eſt, qui non ſit ars: idem erunt ars, & habitus ad faciendum idoneus cum vera ratione coniunctus. Ars autem omnis in origine & molitione rei oc- D cupata eſt, idque molitur & expectat, vt aliquid fiat eorum, quæ eſſe & non eſſe poſſunt, quorúmque principium in eo qui facit, non in eo quod fit, poſitum eſt. Nam neque eorum quæ neceſſario vel ſunt, vel fiunt, ars eſt: neque eorum quæ natura conſtant. Hæc enim in ſeipſis incluſum habent principium. Quoniam autem effectio & actio inter ſe differunt, neceſſe eſt artem effectionis eſſe, non actionis: in iiſdémque rebus quodammodo ars & fortuna verſantur: quemadmodum ait & Agatho,

Fortuna vt artem, ſic & ars fortunam amat.

Ars igitur, (vt dictum eſt,) habitus eſt quidam cum vera ratione coniunctus, ad efficiendum idoneus. Inertia contrà, habitus cum ratione falſa coniunctus, ad efficiendum idoneus, in eo quod aliter euenire poteſt, occupa- E tus.

ΚΕΦΑΛ. ε'.

Περὶ φρονήσεως.

Περὶ δὲ φρονήσεως, οὕτως ἂν λάβοιμεν θεωρήσαντες, τίνας δὴ λέγομεν τοὺς φρονίμους. δοκεῖ δὲ φρονίμου εἶναι, τὸ δύνασθαι καλῶς βουλεύσασθαι περὶ τὰ αὑτῷ ἀγαθὰ καὶ συμφέροντα, οὐ κατὰ μέρος, οἷον ποῖα πρὸς ὑγίειαν ἢ ἰσχύν· ἀλλὰ ποῖα

CAPVT V.

Tertio loco de Prudentia diſſerit.

De prudentia autem ſic optimè cognoſcemus, ſi quos prudéteis appellemus, perceperimus. Ac prudentis quidē videtur eſſe, in iis quæ ſibi bona, & ex vſu ſunt, non ſingulatim, verbi gratia, quænā ad bonam valetudinem, aut ad vireis, ſed vniuersè, quæ ad bene beatéq; viuēdum

conducant, bene conſultare poſſe. Cuius rei argumentum eſt, quod prudenteis in re aliqua dicimus, eos qui bene ratiocinando, quomodo ad honeſtum finem perueniant, aſſequuntur, in iis quæ arte non continentur. Quocirca qui ad conſultandum ingenio valet; is & prudens omnino & vniuerſè fuerit. Conſultat autem iis de rebus nemo, quæ aliter ſeſe habere, quæve ab ipſo agi non poſſunt. Quare ſi ſcientia omnis cum demonſtratione coniuncta eſt; & ſi quorum principia aliter ſeſe habere poſſunt, eorum non eſt demonſtratio; (omnia enim ſeſe aliter quoque habere poſſunt;) ſi denique de iis quæ neceſſariò ſunt, conſultari non poteſt: neque ſcientia, neque ars, erit prudentia. Scientia, quia quod ſub actionem venit, ſeſe aliter habere poteſt. Ars, quia aliud actionis, aliud affectionis eſt genus. Reſtat igitur vt ea ſit habitus cum ratione vera coniunctus, ad agendum idoneus, in iis occupatus quæ homini bona & mala ſunt. Effectionis enim alius quàm affectio, finis eſt: actionis verò non ſemper alius ab actione finis eſt. Eſt enim ipſa res bene geſta, ſeu perfecta actio, actionis finis. Ac propter hanc cauſam, Periclem, cæteróſque taleis viros, prudenteis eſſe arbitramur, quòd ea quæ ſibi hominumque generi bona ſunt, diſpicere ac prouidere poſſunt: qualeis eſſe putamus eos qui rei familiaris tuendæ, reique publicæ adminiſtrandæ periti ſunt. Ex quo nomen inuenit σωφροσύνη, tanquam prudentiæ conſeruatrix. Talem autem exiſtimationem tuetur & conſeruat. Non enim omnem exiſtimationem corrumpunt neque deprauant dolor & voluptas: exempli cauſa, triangulum duobus rectis pares angulos habere, aut non habere, ſed eas dumtaxat, quæ ad id quod ſub actionem venit, pertinent. Eorum enim quæ ſub actionem veniunt, principia ſunt eæ res, quarum rerum gratia ſuſcipiuntur ea quæ ſub actionem veniunt. Qui autem voluptate aut dolore corruptus eſt, ei ſtatim principij videndi facultas eripitur: neque is animo cernere poteſt, ſe huius rei cauſa, & propter hanc cauſam omnia optare atque agere oportere. Vitium enim principij delendi ac perimendi vim habet. Quapropter neceſſe eſt prudentiam habitum eſſe cum ratione vera coniunctum, ad agendum idoneum, in bonis humanis occupatum. Artis porrò virtus eſt: prudentiæ autem non eſt. Et qui ſua voluntate in arte titubarit atque offenderit, ei eſt anteferendus, qui inuitus: in prudentia contrà deterior eſt is qui ſponte ſua offenderit, quemadmodum & in virtutibus. Perſpicuum igitur eſt, eam virtutem eſſe quandam, non artem. Cùm ſint autem duæ animi partes rationis participes, eius partis, quæ ad opinandum valet, virtus eſt prudentia. In iis enim quæ aliter ſeſe habere poſſunt, & opinio & prudentia verſatur. Sed nec habitus eſt cum ratione coniunctus tantùm. Idque ex eo perſpici poteſt, quòd huiuſcemodi habitum delere poteſt obliuio, non poteſt prudentiam.

CAPVT VI.

Quarto loco de Mente ſiue Intelligentia verba facit.

QVoniam autem ſcientia, exiſtimatio eſt de rebus vniuerſis, iiſque quæ neceſſario ſunt; quoniámque rerum quæ ſub demonſtrationem cadunt; omniſque adeò ſcientiæ ſunt aliqua principia; (cū ratione enim coniuncta ſcientia eſt;) cōſentaneum eſt, principij earum rerum quæ ſcientia comprehendi poſſunt, neque ſcientiam eſſe, neque artem, neque prudentiam. Nam quod ſcientia comprehendi poteſt, demōſtrari poteſt: ars autem & prudētia in iis rebus verſantur, quæ ſeſe aliter poſſunt habere. Ne ſapientia quidem harum rerum eſſe poteſt. Sapiētis enim eſt, nonnullarum rerum demōſtrationem expedire poſſe.

A πρὸς τὸ εὖ ζῆν ὅλως. σημεῖον δ᾽, ὅτι καὶ τοὺς περί τι φρονίμους λέγομεν, ὅταν πρὸς τέλος τι σπουδαῖον εὖ λογίσωνται, ὧν μή ἐστι τέχνη. ὥστε καὶ ὅλως ἂν εἴη φρόνιμος, ὁ βουλευτικός. βουλεύεται δ᾽ οὐθεὶς περὶ τῶν ἀδυνάτων ἄλλως ἔχειν, οὐδὲ τῶν μὴ ἐνδεχομένων αὐτῷ πρᾶξαι. ὥστ᾽ εἴπερ, ἐπιστήμη μὲν, μετ᾽ ἀποδείξεως· ὧν δ᾽ αἱ ἀρχαὶ ἐνδέχονται ἄλλως ἔχειν, τούτων οὐκ ἔστιν ἀπόδειξις· πάντα γὰρ ἐνδέχεται καὶ ἄλλως ἔχειν· καὶ οὐκ ἔστι βουλεύσασθαι περὶ τῶν ἐξ ἀνάγκης ὄντων· οὐκ ἂν εἴη ἡ φρόνησις ἐπιστήμη, οὐδὲ τέχνη· ἐπιστήμη μὲν, ὅτι ἐνδέχεται τὸ πρακτὸν ἄλλως ἔχειν· τέχνη
B δ᾽, ὅτι ἄλλο τὸ γένος πράξεως, καὶ ποιήσεως. λείπεται ἄρα αὐτὴν εἶναι, ἕξιν ἀληθῆ μετὰ λόγου πρακτικὴν περὶ τὰ ἀνθρώπῳ ἀγαθὰ καὶ κακά· τῆς μὲν γὰρ ποιήσεως, ἕτερον τὸ τέλος· τῆς δὲ πράξεως, * οὐκ αἰεί· ἔστι γὰρ αὐτὴ ἡ εὐπραξία τέλος. διὰ τοῦτο Περικλέα καὶ τοὺς τοιούτους, φρονίμους οἰόμεθα εἶναι, ὅτι τὰ αὐτοῖς ἀγαθά, καὶ τὰ τοῖς ἀνθρώποις, δύνανται θεωρεῖν· εἶναι δὲ τοιούτους ἡγούμεθα τοὺς οἰκονομικοὺς, καὶ πολιτικούς. ἔνθεν καὶ τὴν σωφροσύνην, τούτῳ προσα-
C γορεύομεν τῷ ὀνόματι, ὡς σώζουσαν τὴν φρόνησιν. σώζει δὲ τὴν τοιαύτην ὑπόληψιν· οὐ γὰρ πᾶσαν ὑπόληψιν διαφθείρει, οὐδὲ διαστρέφει τὸ ἡδὺ, καὶ τὸ λυπηρὸν, οἷον, ὅτι τὸ τρίγωνον δυοῖν ὀρθαῖς ἴσας ἔχει, ἢ οὐκ ἔχει· ἀλλὰ τὰς περὶ τὸ πρακτόν· αἱ μὲν γὰρ ἀρχαὶ τῶν πρακτῶν, τὸ οὗ ἕνεκα τὰ πρακτά· τῷ δὲ διεφθαρμένῳ δι᾽ ἡδονὴν, ἢ λύπην, εὐθὺς οὐ φαίνεται ἡ ἀρχὴ, οὐδὲ δεῖν τούτου ἕνεκα, οὐδὲ διὰ τοῦθ᾽ αἱρεῖσθαι πάντα καὶ πράττειν· ἔστι γὰρ ἡ κακία, φθαρτικὴ ἀρ-
D χῆς· ὥστ᾽ ἀνάγκη τὴν φρόνησιν ἕξιν εἶναι μετὰ λόγου ἀληθῆ, περὶ τὰ ἀνθρώπινα ἀγαθὰ πρακτικήν. ἀλλὰ μὴν, τέχνης μὲν ἐστὶν ἀρετή· φρονήσεως δ᾽, οὐκ ἔστι. καὶ ἐν μὲν τέχνῃ ὁ ἑκὼν ἁμαρτάνων, αἱρετώτερος· περὶ δὲ φρόνησιν, ἧττον, ὥσπερ καὶ περὶ τὰς ἀρετάς. δῆλον οὖν ὅτι ἀρετή τίς ἐστι, καὶ οὐ τέχνη. δυοῖν δ᾽ ὄντοιν μεροῖν τῆς ψυχῆς τῶν λόγον ἐχόντων, θατέρου ἂν εἴη ἀρετὴ, τοῦ δοξαστικοῦ· ἥ τε γὰρ δόξα, περὶ τὸ ἐνδεχόμενον ἄλλως ἔχειν ἐστὶ, καὶ ἡ φρόνησις· ἀλλὰ μὴν οὐδ᾽ ἕξις μετὰ λόγου μόνον· σημεῖον δ᾽, ὅτι λήθη, τῆς μὲν τοιαύτης
E ἕξεώς ἐστι· φρονήσεως δ᾽, οὐκ ἔστιν.

χ. οὐκ ἂν εἴη.

ΚΕΦΑΛ. ϛʹ.

Ὅτι ὁ νοῦς μόνος τὰς τῶν ἐπιστημῶν ἀρχὰς ἐνδέχεται.

ΕΠεὶ δ᾽ ἡ ἐπιστήμη περὶ τῶν καθόλου ἐστὶν ὑπόληψις, καὶ τῶν ἐξ ἀνάγκης ὄντων· εἰσὶ δ᾽ ἀρχαὶ τῶν ἀποδεικτῶν καὶ πάσης ἐπιστήμης· (μετὰ λόγου γὰρ ἡ ἐπιστήμη·) τῆς ἀρχῆς τοῦ ἐπιστητοῦ, οὔτ᾽ ἂν ἐπιστήμη εἴη, οὔτε τέχνη, οὔτε φρόνησις· τὸ μὲν γὰρ ἐπιστητὸν, ἀποδεικτόν· αἱ δὲ τυγχάνουσιν οὖσαι περὶ τὰ ἐνδεχόμενα ἄλλως ἔχειν· οὐδὲ δὴ σοφία τούτων ἐστί· τοῦ γὰρ σοφοῦ, περὶ ἐνίων ἔχειν ἀπόδειξίν ἐστιν·

γρ. μηδὲ διαψεύδεσθαί ποτε περὶ τὰ ἀΐδ. ἢ καὶ μὴ ἀΐδ.

εἰ δὴ οἷς ἀληθεύομεν, καὶ * μηδέποτε διαψευδόμεθα περὶ τὰ μὴ ἐνδεχόμενα, ἢ καὶ ἐνδεχόμενα ἄλλως ἔχειν, ἐπιστήμη, καὶ φρόνησίς ἐστι, καὶ σοφία, καὶ νοῦς· τούτων δὲ τριῶν μηδὲν ἐνδέχεται εἶναι. (λέγω δὲ τρία, φρόνησιν, σοφίαν, ἐπιστήμην·) λείπεται νοῦν εἶναι τῶν ἀρχῶν.

ΚΕΦΑΛ. ζ'.

Περὶ σοφίας.

Τὴν δὲ σοφίαν ἔν τε ταῖς τέχναις, τοῖς ἀκριβεστάτοις τὰς τέχνας ἀποδίδομεν εἶναι, Φειδίαν, λιθουργὸν σοφὸν καὶ Πολύκλειτον, * ἀνδριαντοποιόν· ἐνταῦθα μὲν οὖν οὐδὲν ἄλλο σημαίνοντες τὴν σοφίαν, ἢ ὅτι ἀρετὴ τέχνης ἐστίν. εἶναι δέ τινας σοφοὺς οἰόμεθα ὅλως, οὐ κατὰ μέρος, οὐδὲ ἄλλο τι ἢ σοφούς, ὥσπερ Ὅμηρός φησιν ἐν τῷ Μαργίτῃ,

κ. ἀνδρ. σοφόν.

Τὸν δ' οὔτ' ἂρ σκαπτῆρα θεοὶ θέσαν, οὔτ' ἀροτῆρα,
Οὔτ' ἄλλως τι σοφόν.

ὥστε δῆλον ὅτι ἡ ἀκριβεστάτη ἂν τῶν ἐπιστημῶν εἴη ἡ σοφία. δεῖ ἄρα τὸν σοφὸν μὴ μόνον τὰ ἐκ τῶν ἀρχῶν εἰδέναι, ἀλλὰ καὶ περὶ τὰς ἀρχὰς ἀληθεύειν. ὥστ' εἴη ἂν ἡ σοφία, νοῦς καὶ ἐπιστήμη, καὶ ὥσπερ * κεφαλὴν ἔχουσα ἐπιστήμη τῶν τιμιωτάτων· ἄτοπον γάρ, εἴ τις * τὴν ἐπιστήμην, πολιτικὴν ἢ τὴν φρόνησιν, σπουδαιοτάτην οἴεται εἶναι, εἰ μὴ τὸ ἄριστον τῶν ἐν τῷ κόσμῳ, ἄνθρωπός ἐστιν. εἰ δή, ὑγιεινὸν μὲν καὶ ἀγαθὸν ἕτερον ἀνθρώποις καὶ ἰχθύσι, τὸ δὲ λευκὸν καὶ εὐθὺ ταυτὸ ἀεί, καὶ τὸ σοφὸν ταυτὸ πάντες ἂν εἴποιεν. φρόνιμον δὲ ἕτερον· τὸ γὰρ * περὶ αὐτὸ ἕκαστα εὖ θεωροῦν, φαῖεν ἂν εἶναι φρόνιμον, καὶ τούτῳ ἐπιτρέψαιεν αὐτά· διὸ καὶ τῶν θηρίων ἔνια φρόνιμά φασιν εἶναι, ὅσα περὶ τὸν αὑτῶν βίον ἔχοντα φαίνεται δύναμιν προνοητικήν. φανερὸν δ', ὅτι οὐκ ἂν εἴη ἡ πολιτική, καὶ ἡ σοφία, ἡ αὐτή. εἰ γὰρ τὴν περὶ τὰ ὠφέλιμα τὰ αὑτοῖς ἐροῦσι σοφίαν, πολλαὶ ἔσονται σοφίαι· οὐ γὰρ μία περὶ τὸ ἁπάντων ἀγαθὸν τῶν ζώων· ἀλλ' ἑτέρα περὶ ἕκαστον· εἰ μὴ καὶ ἰατρικὴ μία περὶ πάντων τῶν ὄντων. Εἰ δ', ὅτι βέλτιστον ἄνθρωπος τῶν ἄλλων ζώων, οὐδὲν διαφέρει· καὶ γὰρ ἀνθρώπου ἄλλα πολὺ θειότερα τὴν φύσιν, οἷον τὰ φανερώτατά γε, ἐξ ὧν ὁ κόσμος συνέστηκεν. ἐκ δὲ τῶν εἰρημένων δῆλον, ὅτι ἡ σοφία ἐστὶ καὶ ἐπιστήμη, καὶ νοῦς τῶν τιμιωτάτων τῇ φύσει· διὸ καὶ Ἀναξαγόραν, καὶ Θαλῆν, καὶ τοὺς τοιούτους, σοφοὺς μέν, φρονίμους δ', οὔ φασιν εἶναι, ὅταν ἴδωσιν ἀγνοοῦντας τὰ συμφέροντα αὑτοῖς· καὶ περιττὰ μέν, καὶ θαυμαστά, καὶ χαλεπά, καὶ δαιμόνια, εἰδέναι αὐτούς φασιν· ἄχρηστα δ', ὅτι οὐ τὰ ἀνθρώπινα ἀγαθὰ ζητοῦσιν· ἡ δὲ φρόνησις περὶ τὰ ἀνθρώπινα, καὶ περὶ ὧν ἔστι βουλεύσασθαι· τοῦ γὰρ φρονίμου μάλιστα τοῦτ' ἔργον εἶναί φαμεν, τὸ εὖ βουλεύεσθαι. βουλεύεται δ' οὐδεὶς περὶ τῶν ἀδυνάτων ἄλλως ἔχειν, οὐδ' ὅσων μὴ τέλος τί ἐστι, καὶ τοῦτο πρακτὸν ἀγαθόν. ὁ δὲ ἁπλῶς εὔβουλος,

Lamb. κεφαλὴ κ. τὴν πολιτικὴν ἐπιστήμην ἢ τὴν φρ.

Lamb. αὐτοῦ ἕκαστα.

A Si igitur nihil eſt, quo verum enuntiemus, nunquámque mentiamur, tum in iis rebus quæ poſſunt non aliter ſeſe habere, tum in iis quæ poſſunt, præter ſcientiam, prudentiam, ſapientiam, & mentem ſeu intelligentiam; nullum autem ex his tribus, principiorum eſſe poteſt, (tria dico, prudentiam, ſapientiam, ſcientiam,) relinquitur vt mens ſit principiorum.

CAPVT VII.

Quinto loco Sapientiam omnium habituum præſtantiſſimam, & per ſe, & comparatione prudentiæ, declarat.

SApientiam autem in artibus, iis attribuimus qui cuiuſque artis ſunt peritiſſimi: vt Phidiam, ſapientem lapidum ſculptorem: Polycletum, ſapientem ſtatuarum B fictorem dicimus: nihil hîc aliud per ſapientiam, quàm artis virturem ſignificantes. Nonnullos autem vniuerſè ſapienteis eſſe arbitramur: non ſingillatim: neque quicquam aliud quàm ſapienteis: quemadmodum ait Homerus in Margite,

Hic neque foſſor erat, nec arator, munere diuûm,
Nec ſapiens vlla in re alia.

Quaptopter perſpicuum eſt, ſcientiarum omnium limatiſſimam & abſolutiſſimam eſſe ſapientiam. Sapientem igitur oportet non ea ſolùm intelligere, quæ ex principiis colliguntur, ſed etiam in principiis verſantem, de iis verè loqui, veréque ſentire. Itaque ſapientiam dicere licebit eſſe tum mentem tum ſcientiam: ac ſcientiam qui- C dem rerum honoratiſſimarum, quaſi capitis inſtar obtinentem. Abſurda ſit enim eius ſententia, qui ſcientiam ciuilem aut prudentiam, omnium optimam eſſe putet: niſi fortè rerum omnium, quæ in mundo ſunt, homo ſit res vna præſtantiſſima. Quod ſi ſalubre ac bonum, aliud eſt hominibus, aliud piſcibus: album autem & rectum ſemper eſt idem: idem quoque ſemper eſſe dicent omnes id quod ſit ſapientia præditum, prudens aliud & diuerſum. Quod enim ſingulis in rebus pro cuiuſque rei natura præſtantiam, ſeu bonitatem actionis perſpicit, id prudens eſſe dixerint, & eas res huic commiſerint. Itaque beſtias quaſdam prudēteis eſſe dicunt, nempe eas quæ rerum ad vitam neceſſariarum prouidendarum facultatem habere videntur. Ciuilem autem ſcientiam non eſſe eandem, at- D que ſapientiam, minimè obſcurum eſt. Nam ſi ſapientiam dicent eſſe eam quæ in ſuis cuique emolumentis comparandis ſit occupata, multæ reperientur ſapientiæ. Non enim vna eſt quæ verſetur in omnium animantium bono, ſed in ſingulis alia atque alia: niſi fortè de omnibus quæ ſunt in rerum natura, etiam medicina vna eſt. Neque vero quicquam ad rem attinet, quod homo reliquorum animalium quiddam ſit quàm optimum. Sunt enim & alia homine multo diuiniora natura: vt ea quæ omnibus maximè ſunt in conſpectu, ex quibus hic mundus conflatus & coagmentatus eſt. Ex iis igitur quæ diximus, perſpicuum eſt, ſapientiam eſſe earum rerum quæ ſunt honore digniſſimæ natura, ſcientiam & mentem, ſiue intel- E ligentiam. Quocirca Anaxagoram, Thaletem, cæteróſque taleis viros, ſapienteis quidem eſſe dicunt, prudenteis verò nequaquam, cùm videant, eos quæ ſibi vtilia ſint, ignorare: atque eos fatentur, recondita atque eximia quædam, & admirabilia, & difficilia, & diuina tenere, ſed inutilia: quia humana bona non quærunt. Prudentia verò in rebus humanis, iiſque de quibus conſultari poteſt, verſatur. Prudentis enim hoc maximè proprium munus eſſe dicimus, bene conſultare. De iis autem conſultat nemo, quæ aliter ſeſe habere non poſſunt: neque de iis quorum non eſt finis aliquis, nempe bonum quod in actionem veniat. bonus autem conſultator eſt abſolutè,

qui id quod homini eſt, eorum quæ in actionem veniunt, optimum rationem conſequi & explicare poteſt. Neque verò rerum vniuerſarum modò prudentia eſt, ſed debent etiam ei eſſe notæ res ſingulares. Ad agendum enim idonea eſt. In rebus ſingularibus autem omnis actio verſatur. Itaque cùm hîc nonnulli inſcij ſunt ad agendum ſcientibus aptiores & compoſitiores, tum in aliis rebus ij qui ſunt vſu periti. Nam ſi quis ſciat, carneis leueis eſſe ad cōcoquendum facileis & ſalubreis, leueis autem quæ ſint, ignoret, *bonam valetudinem non efficiet: ſed is potiùs efficiet qui auium carneis ſcit eſſe leueis & ſalubreis. Prudentia autem in agendo poſita eſt. Danda igitur opera eſt vt vel vtramque cognitionem habeamus, vel hanc potiùs quàm illam. Erit autem hîc quoque particeps quædam, & quaſi familiam ducens cognitio.

A ὁ τοῦ ἀρίστου ἀνθρώπῳ τῶν πρακτῶν στοχαστικὸς κατὰ τὸν λογισμόν. οὐδ' ἐστὶν ἡ φρόνησις τῶν καθόλου μόνον, ἀλλὰ δεῖ καὶ τὰ καθ' ἕκαστα γνωρίζειν· πρακτικὴ γάρ· ἡ δὲ πρᾶξις περὶ τὰ καθ' ἕκαστα. διὸ καὶ ἔνιοι οὐκ εἰδότες, * ἑτέρων εἰδότων (γρ. ἑτέρων) πρακτικώτεροι, καὶ ἐν τοῖς ἄλλοις οἱ ἔμπειροι· εἰ γὰρ εἰδείη, ὅτι τὰ κοῦφα εὔπεπτα κρέα καὶ ὑγιεινά, * ποῖα δὲ κοῦφα ἀγνοοῖ, οὐ ποιήσει ὑγίειαν· (γρ. ὁποῖα) ἀλλ' ὁ εἰδὼς, ὅτι τὰ ὀρνίθεια κοῦφα καὶ ὑγιεινά, ποιήσει μᾶλλον. ἡ δὲ φρόνησις, πρακτική· ὥστε δεῖ ἄμφω ἔχειν, ἢ ταύτην μᾶλλον. εἴη δ' ἄν τις καὶ ἐνταῦθα ἀρχιτεκτονική.

B

CAPVT VIII.

De prudentia adhuc tractat, & aliquot eius ſpecies explicat.

Ciuilis ſcientia autem & prudentia ſunt illæ quidem idem habitus: ſed natura, qua ſunt, tamen & eſſentia, non eſt eis eadem. Atque eius ſcientiæ, quæ ad ciuitatem pertinet, altera pars eſt tanquam princeps & domina prudentia, quæ eſt legum ſcribendarum ratio & facultas: altera, quemadmodum ſingularia, communi nomine Ciuilis appellatur: cuius omnis opera in agendo & conſultando conſumitur. Populi ſcitum enim ſub actionem venit, tanquam extremum. Itaque hos ſolos rempubl. adminiſtrare dicunt. Hi enim ſoli, vt operarij quidam, in rebus gerendis verſantur. Ea autem etiam videtur eſſe prudentia maximè, qua ſibi quiſque & vni proſpicit: & hæc communi nomine appellatur prudentia. Illarum autem alia rei familiaris tuendæ & procurandæ ratio, alia ſcientia legum ferendarum, alia ciuilis. Atque huius pars altera ad conſultandum pertinet, ad iudicandum altera. Genus igitur quoddam cognitionis eſſe videatur, ſua ſcire ſibique vtilia. Verùm de hoc ipſo magna eſt controuerſia. Ac videtur ſanè is qui ſua, quæque ad ſe pertinent, habet cognita, & in eis verſatur, prudens eſſe: at ij qui ſe ad rempublicam contulerunt, multarum actionum ſtudio, rerúmque alienarum cura diſtineri. Idcirco & Euripides,

Prudentem enim quis me putet mortalium,
Cui ſuppetebat abſque vllo negotio
In totius turba numerato exercitus
Sortem parem obtinere ſapientiſſimo?
Præſtantiores namque, & eos, qui pluribus
Se rebus implicant, malè odit Iupiter.

Quærunt enim vulgò id quod ſibi bono eſt, idque vnum agere ſe arbitrantur oportere. Ex hac igitur opinione natum eſt hos eſſe prudenteis. Atqui ſuum negotium noſſe atque agere ſine rei familiaris, reique publicæ cura, fortaſſe nemo poſſit. Præterea quomodo ſuum quiſque negotium gerere debeat, obſcurum eſt, & res eget conſideratione. Cuius rei hoc argumentum eſt, quòd iuuenes, & geometræ, & mathematici, & talibus diſciplinis eruditi fiunt, prudentes non fiunt. Cauſa hæc eſt, quòd etiam in rebus ſingularibus prudentia vertitur, quarum cognitio vſu comparatur. Adoleſcens autem vſum rerum non habet, quippe quem temporis longinquitas ſit allatura. (Nam hoc quoque conſideratione dignum eſt: quamobrem puer mathematicus effici poſſit, ſapiens aut phyſicus non poſſit: An quòd illa à materia diuulſa ac ſegregata ſunt: horum principia ex vſu & experientia naſcuntur: & quòd his non aſſentiuntur, neque fidem habent iuuenes, ſed ea dicunt tantùm: quid ſint illa autem, non eſt obſcurum?) Præterea quidquid in conſultando peccatur, vel ad res vniuerſas pertinet, vel ad ſingulareis.

ΚΕΦΑΛ. η'.

Περὶ τῶν τῆς φρονήσεως μερῶν.

Ἔστι δὲ καὶ ἡ πολιτικὴ, καὶ ἡ φρόνησις, ἡ αὐτὴ μὲν ἕξις· τὸ μέντοι εἶναι, * τὸ αὐτὸ αὐταῖς. (γρ. ταὐτὸν) τῆς δὲ περὶ πόλιν, ἡ μὲν ὡς ἀρχιτεκτονικὴ φρόνησις, νομοθετική· ἡ δὲ ὡς τὰ καθ' ἕκαστα, τὸ κοινὸν ἔχει ὄνομα, πολιτική· αὕτη δὲ πρακτικὴ, καὶ βουλευτική· τὸ γὰρ ψήφισμα πρακτὸν, ὡς τὸ ἔσχατον. C διὸ πολιτεύεσθαι τούτους μόνον λέγουσι· μόνοι γὰρ πράττουσιν οὗτοι, ὥσπερ οἱ χειροτέχναι. δοκεῖ δὲ καὶ φρόνησις μάλιστ' εἶναι ἡ περὶ αὐτὸν καὶ ἕνα. καὶ ἔχει αὕτη τὸ κοινὸν ὄνομα, φρόνησις· ἐκείνων δὲ, ἡ μὲν, οἰκονομία· ἡ δὲ, νομοθεσία· ἡ δὲ, πολιτική· καὶ ταύτης, ἡ μὲν, βουλευτική· ἡ δὲ, δικαστική. εἶδος μὲν οὖν τι ἂν εἴη γνώσεως, τὸ * αὐτῷ (γρ. τὸ αὑτῷ) εἰδέναι· ἀλλ' ἔχει διαφορὰν πολλήν· καὶ δοκεῖ ὁ τὰ περὶ αὐτὸν εἰδὼς καὶ διατρίβων, φρόνιμος εἶναι· οἱ δὲ πολιτικοὶ, πολυπράγμονες. διὸ καὶ D Εὐριπίδης,

Πῶς δ' ἂν φρονοίην, ᾧ παρῆν ἀπραγμόνως
Ἐν τοῖσι πολλοῖς ἠριθμημένῳ στρατοῦ,
Ἴσον μετασχεῖν τῷ σοφωτάτῳ τύχης;
Τοὺς γὰρ περισσοὺς καί τι πράσσοντας πλέον,
* Ζεὺς μισεῖ.

ζητοῦσι γὰρ τὸ αὑτοῖς ἀγαθόν. καὶ οἴονται τοῦτο δεῖν πράττειν. ἐκ ταύτης οὖν τῆς δόξης ἐλήλυθε τὸ τούτους εἶναι φρονίμους· καίτοι ἴσως οὐκ ἔστι * τὸ αὑτοῦ (γρ. τὸ αὑτοῦ εὖ δι:) ἄνευ οἰκονομίας, οὐδ' ἄνευ πολιτείας. ἔτι δὲ, * τὸ (γρ. τὸ αὑτό) αὑτοῦ πῶς δεῖ διοικεῖν, ἄδηλον καὶ σκεπτέον. σημεῖον E δ' ἐστὶ τοῦ εἰρημένου, καὶ διότι γεωμετρικοὶ μὲν νέοι καὶ μαθηματικοὶ γίνονται, καὶ σοφοὶ τὰ τοιαῦτα· φρόνιμος δ' οὐ δοκεῖ γίνεσθαι. αἴτιον δ', ὅτι καὶ τῶν καθ' ἕκαστά ἐστιν ἡ φρόνησις, ἃ γίνεται γνώριμα ἐξ ἐμπειρίας· νέος δ', ἔμπειρος οὐκ ἔστι· πλῆθος γὰρ χρόνου ποιεῖ τὴν ἐμπειρίαν· ἐπεὶ καὶ τοῦτ' ἄν τις σκέψαιτο, διὰ τί * μαθητικὸς (γρ. μαθηματικὸς) μὲν παῖς γένοιτ' ἄν· σοφὸς δὲ, ἢ φυσικὸς, οὔ. ἢ ὅτι, τὰ μὲν δι' ἀφαιρέσεώς ἐστι· τῶν δ', αἱ ἀρχαὶ, ἐξ ἐμπειρίας. καὶ τὰ μὲν, οὐ πιστεύουσιν οἱ νέοι, ἀλλὰ λέγουσι· τῶν δὲ, τὸ τί ἐστιν οὐκ ἄδηλον. ἔτι, ἡ ἁμαρτία, ἢ περὶ τὸ καθόλου ἐν τῷ βουλεύσασθαι, ἢ περὶ τὸ καθ' ἕκαστον.

ἢ γὰρ, ὅτι πάντα τὰ βαρύσταθμα ὕδατα, φαῦλα· ἢ ὅτι τοδὶ βαρύσταθμον. ὅτι δ᾽ ἡ φρόνησις οὐκ ἐπιστήμη, φανερόν. τοῦ γὰρ ἐσχάτου ἐστὶν, ὥσπερ εἴρηται· τὸ γὰρ πρακτὸν τοιοῦτον. * ἀντίκειται μὲν δὴ τῷ νῷ· ὁ μὲν γὰρ νοῦς, τῶν ὅρων, ὧν οὐκ ἔστι λόγος· ἡ δὲ, τοῦ ἐσχάτου, οὗ οὐκ ἔστιν ἐπιστήμη, ἀλλ᾽ αἴσθησις· οὐχ ἡ τῶν ἰδίων, ἀλλ᾽ οἵᾳ αἰσθανόμεθα, ὅτι τὸ ἐν τοῖς μαθηματικοῖς ἔσχατον, τρίγωνον· στήσεται γὰρ κἀκεῖ. ἀλλ᾽ αὕτη μᾶλλον αἴσθησις ἢ φρόνησις· ἐκείνης δὲ, ἄλλο εἶδος.

γρ. ἀντιθετικῶς

Nam vel omneis aquas graueis, eſſe inſalubreis, vel hanc eſſe grauem. Prudentiam autem, non eſſe ſcientiam, perſpicuum eſt: extremi enim eſt, vt dictum eſt. Tale enim eſt id quod ſub actionem venit. Menti igitur ſeu intelligentiæ opponitur. Mens enim eorum terminorum eſt, quorum ratio afferri non poteſt. Prudentia extremi, quod non ſcientia, ſed ſenſu percipitur: non illo, cui propriæ ſunt attributæ qualitates, quas ſentiat: ſed eo, quo ſentimus hoc extremum in mathematicis, eſſe triangulum. Nam illic quoque inſiſtit. Verumtamen prudentia ſenſus eſt potiùs: illius autem alia forma, aliáque notio eſt.

ΚΕΦΑΛ. θʹ.

Περὶ εὐβουλίας.

ΤΟ ζητεῖν δὲ, καὶ τὸ βουλεύεσθαι διαφέρει· τὸ γὰρ βουλεύεσθαι, ζητεῖν τι ἐστί. δεῖ δὲ λαβεῖν καὶ περὶ εὐβουλίας, τί ἐστι, πότερον ἐπιστήμη τις, ἢ δόξα, ἢ εὐστοχία, ἢ ἄλλο τι γένος. ἐπιστήμη μὲν δὴ οὐκ ἔστιν· οὐ γὰρ ζητοῦσι περὶ ὧν ἴσασιν· ἡ δ᾽ εὐβουλία, βουλή τις ἐστίν· ὁ δὲ βουλευόμενος, ζητεῖ καὶ λογίζεται. ἀλλὰ μὴν, οὐδ᾽ εὐστοχία. ἄνευ τε γὰρ λόγου, καὶ ταχύ τι ἡ εὐστοχία· βουλεύονται δὲ πολὺν χρόνον, καὶ φασὶ, πράττειν μὲν δεῖν ταχὺ τὰ * βουλευθέντα, βουλεύεσθαι δὲ βραδέως. ἔτι, ἡ ἀγχίνοια ἕτερον, καὶ ἡ εὐβουλία. ἔστι δὲ εὐστοχία τις, ἡ ἀγχίνοια. οὐδὲ δὴ δόξα, ἡ εὐβουλία οὐδεμία· ἀλλ᾽ ἐπεὶ, ὁ μὲν κακῶς βουλευόμενος, ἁμαρτάνει· ὁ δὲ εὖ, ὀρθῶς βουλεύεται· δῆλον ὅτι ὀρθότης τις ἡ εὐβουλία ἐστίν· οὔτ᾽ ἐπιστήμης δὲ, οὔτε δόξης· ἐπιστήμης μὲν γὰρ οὐκ ἔστιν ὀρθότης· οὐδὲ γὰρ ἁμαρτία· δόξης δ᾽ ὀρθότης, ἡ ἀλήθεια. ἅμα δὲ καὶ ὥρισται ἤδη πᾶν οὗ δόξα ἐστίν. ἀλλὰ μὴν οὐδ᾽ ἄνευ λόγου ἡ εὐβουλία· διανοίας ἄρα λείπεται· αὕτη γὰρ οὔπω φάσις· καὶ γὰρ ἡ δόξα, οὐ ζήτησις, ἀλλὰ φάσις τις ἤδη· ὁ δὲ βουλευόμενος, ἐάν τε εὖ ἐάν τε κακῶς βουλεύηται, ζητεῖ τι, καὶ λογίζεται. ἀλλὰ ὀρθότης τίς ἐστιν ἡ εὐβουλία, βουλῆς· διὸ ἡ βουλὴ ζητητέα πρῶτον τί, καὶ περὶ τί. ἐπεὶ δὲ ἡ ὀρθότης πλεοναχῶς, δῆλον ὅτι οὐ πᾶσα· ὁ γὰρ ἀκρατὴς καὶ ὁ φαῦλος, ὃ προτίθεται ἰδεῖν ἐκ τοῦ λογισμοῦ, τεύξεται· ὥστε ὀρθῶς ἔσται βεβουλευμένος, κακὸν δὲ μέγα εἰληφώς. δοκεῖ δὲ ἀγαθόν τι, τὸ εὖ * βουλεύεσθαι· ἡ γὰρ τοιαύτη ὀρθότης βουλῆς, εὐβουλία, ἡ ἀγαθοῦ τευκτική. ἀλλ᾽ ἔστι καὶ τούτου ψευδεῖ συλλογισμῷ τυχεῖν· καὶ ὃ μὲν δεῖ ποιῆσαι, τυχεῖν· δι᾽ οὗ δὲ, οὔ· ἀλλὰ ψευδῆ τὸν μέσον ὅρον εἶναι. ὥστ᾽ οὐδ᾽ αὕτη πω εὐβουλία, καθ᾽ ἣν, οὗ δεῖ μὲν τυγχάνει, οὐ μέντοι δι᾽ οὗ ἔδει. ἔτι, ἔστι πολὺν χρόνον βουλευόμενον τυχεῖν· τὸν δὲ, ταχύ. οὐκοῦν, οὐδ᾽ ἐκείνη πω εὐβουλία· ἀλλ᾽ ὀρθότης ἡ κατὰ τὸ ὠφέλιμον, καὶ οὗ δεῖ, καὶ ὥς, καὶ ὅτε. ἔτι ἔστι καὶ ἁπλῶς εὖ βεβουλεῦσθαι, καὶ πρός τι τέλος. ἡ μὲν δὴ ἁπλῶς, ἡ πρὸς τὸ τέλος τὸ ἁπλῶς κατορθοῦσα· ἡ δέ τις, ἡ πρός τι τέλος·

γρ. ὀξέως τι,

γρ. βεβουλεῦσθαι·

CAPVT IX.

De bona conſultatione.

QVærere autem & cõſultare, inter ſe differunt. Nam conſultare, aliquid quærere eſt. Sed etiam de bona conſultatione, quid ſit, diſtinctione adhibita videndũ eſt, verùm ſcientia aliqua ſit, an opinio, an bona coniectura, an aliud quoddam genus. Ac primùm ſanè non eſt ſcientia. Nam de iis quæ ſciuntur, quæri non ſolet. At bona conſultatio, conſultatio eſt. Qui autem aliqua de re conſultat, quærit & ratiocinatur. Iam verò neque coniectura eſſe poteſt. Nam cùm bona coniectura ſine ratione fiat, tum celere quiddam eſt. In conſultando autem multum temporis conſumitur: aiúntque id de quo conſultaueris, celeriter eſſe agendum, ſed ſpiſsè lentéque conſultandum. Præterea aliud eſt ſagacitas, aliud bona conſultatio. Sagacitas autem bona coniectura quædam eſt. Neque verò vlla bona conſultatio, opinio eſt. Sed quoniam qui malè conſultat, peccat: qui bene, rectè conſultat: perſpicuum eſt, bonam conſultationem quoddam rectum eſſe: ſed neque ſcientiæ tamen, neque opinionis rectum eſt. Scientiæ enim nullum eſt rectum: nam neque eius eſt vlla prauitas. Opinionis autem rectum eſt veritas. Simúlque id omne cuius eſt opinio, deciſum iam ac tranſactum eſt. Sed neque ſine ratione bona conſultatio eſt. Cogitatione igitur eſt inferior. Hæc enim nondum enunciatio eſt. Nam & opinio, non quæſtio, ſed quædam iam enuntiatio eſt. At qui conſultat, ſiue bene, ſiue malè conſultet, is quærit aliquid, & ratiocinatur. Sed profectò bona conſultatio, rectum quoddam conſultationis eſt. Eapropter quid ſit conſultatio, quærendum primò eſt, & in quo verſetur. Sed quoniam rectum multis modis dicitur; non omne rectum bonam conſultationem eſſe perſpicuum eſt. Incontinens enim & malus homo, quod ſibi propoſuerint ad inſpiciendum, ratiocinatione conſequentur. Itaque rectè conſultaſſe videbuntur, ſed magno malo accepto. At bene conſultare, bonum quoddam videtur eſſe. Id enim conſultationis rectum, quod ad boni adeptionem valet, bona conſultatio eſt. Sed fieri poteſt vt quis etiam ratiocinatione falsò cõcluſa bonum adipiſcatur: & id quidem, quod facto opus eſt, conſequatur, non autem qua ratione oporteat, ſed medius ratiocinationis terminus falſus ſit. Itaque ne ea quidem bona conſultatio eſt, qua conſequitur quidem aliquis quod oportet, ſed non qua ratione oportebat. Præterea contingere poteſt vt alius diu, alius celeriter conſultando, id quod vult, aſſequatur. Nõdum igitur ne illa quidem bona conſultatio eſt. Sed id conſultationis rectum erit, quod ad vtilitatem, & ad id quod oportet, obtinendum, quo modo, & quo tempore obtineri debet, accommodatum eſt. Præterea licet & abſolutè bene conſultare, & ad certum aliquem finem conſultationem referre. Ac bona ſanè conſultatio abſolutè ea eſt quę propoſito ſibi abſoluto, & totius vitæ humanæ communi fine, bene procedit: quædam autem bona conſultatio eſt, quæ certum aliquem & proprium finem ſpectat.

Quòd ſi bene conſultare, prudentium eſt, bona conſultatio rectum quoddam conſultationis erit, ad vtilitatem accommodatum, ad aliquem finem relatum, cuius ipſa prudentia eſt vera exiſtimatio.

A Εἰ δὴ τῶν φρονίμων τὸ εὖ βουλεύσασθαι, ἡ εὐβουλία εἴη ἂν ὀρθότης ἡ κατὰ τὸ συμφέρον πρός τι τέλος, οὗ ἡ φρόνησις ἀληθὴς ὑπόληψίς ἐστιν.

CAPVT X.

De intelligentia.

ΣΥνεσις autem, hoc eſt, intelligentia, & ἀσυνεσία, hoc eſt, ſtultitia, ſiue tarditas, ex quibus intelligentes & ſtulti nominantur: neque idem prorſus eſt quod ſcientia, aut opinio: (omneis enim eſſent intelligentes:) neque vna aliqua ex ſcientiis ſingularibus, vt medicina, (in cognitione enim rerum ſalubrium, aut in curanda valetudine verſaretur,) aut geometria: (nam in magnitudinibus eſſet occupata.) Neque enim intelligentia earum rerum eſt, quæ ſemper ſunt, numquámque mouentur: neque vllius earum quæ oriuntur: ſed earum de quibus dubitari & conſultari poteſt. Quapropter in iiſdem ſanè rebus in quibus & prudentia, verſatur: ſed tamen non eſt idem intelligentia, quod prudentia. Habet enim vim quandam præcipiendi atque imperandi, prudentia: nam propoſitus ei finis eſt, quid agendum ſit, aut non agendum: intelligentia autem iudicandi ſolùm. Idem eſt enim intelligentia, quod εὐσυνεσία, id eſt, bona intelligentia. Nam qui ſunt intelligentes, iidem quoque ſunt bene intelligentes. Intelligentia autem neque habere prudentiam eſt, neque conſequi. Sed vt is qui diſcit, tum intelligere dicitur, cùm ſcientia vtitur: ſic & cũ quis opinione vtitur, alio loquente, ad iudicandum iis de rebus de quibus prudentia iudicat, & probè iudicandum. bene enim & probè idem ſunt. Atque hinc natum eſt intelligentiæ nomen: ex qua bene intelligentes appellantur, ex ea ſcilicet quæ eſt in diſcendo, intelligentia. Sæpenumero enim diſcendi verbum pro eo quod eſt intelligere, vſurpamus.

ΚΕΦΑΛ. ι'.

Περὶ συνέσεως.

ΕΣτι δὲ καὶ ἡ σύνεσις καὶ ἡ ἀσυνεσία, καθ' ἃς λέγομεν συνετοὺς καὶ ἀσυνέτους, οὔτε ὅλως τὸ αὐτὸ ἐπιστήμῃ, ἢ δόξῃ (πάντες γὰρ ἂν ἦσαν συνετοί·) οὔτε τίς μία τῶν κατὰ μέρος ἐπιστημῶν, οἷον, ἡ ἰατρική (περὶ ὑγιεινῶν γὰρ ἂν ἦν·) ἢ γεωμετρία· (περὶ μεγέθη γάρ·) οὔτε γὰρ περὶ τῶν αἰεὶ ὄντων καὶ ἀκινήτων ἡ σύνεσίς ἐστιν, οὔτε περὶ τῶν γιγνομένων ὁτουοῦν· ἀλλὰ περὶ ὧν ἀπορήσειεν ἄν τις καὶ βουλεύσαιτο· διὸ, περὶ τὰ αὐτὰ μὲν τῇ φρονήσει ἐστίν· οὐκ ἔστι δὲ ταὐτὸν σύνεσις καὶ φρόνησις· ἡ μὲν γὰρ φρόνησις, ἐπιτακτική ἐστι· τί γὰρ δεῖ πράττειν ἢ μὴ, τὸ τέλος αὐτῆς ἐστιν· ἡ δὲ σύνεσις, κριτικὴ μόνον· ταὐτὸ γὰρ σύνεσις καὶ εὐσυνεσία. καὶ γὰρ οἱ συνετοὶ, καὶ εὐσύνετοι. ἔστι δ', οὔτε τὸ ἔχειν τὴν φρόνησιν, οὔτε τὸ λαμβάνειν, ἡ σύνεσις· ἀλλ' ὥσπερ τὸ μανθάνειν λέγεται συνιέναι, ὅταν χρῆται τῇ ἐπιστήμῃ, οὕτως ἐν τῷ χρῆσθαι τῇ δόξῃ ἐπὶ τὸ κρίνειν περὶ τούτων, περὶ ὧν ἡ φρόνησίς ἐστιν, ἄλλου λέγοντος, καὶ κρίνειν καλῶς· τὸ γὰρ εὖ, τῷ καλῶς ταὐτό. καὶ ἐντεῦθεν ἐλήλυθε τοὔνομα ἡ σύνεσις, καθ' ἣν εὐσύνετοι, ἐκ τῆς ἐν τῷ μανθάνειν· λέγομεν γὰρ τὸ μανθάνειν, συνιέναι πολλάκις.

B

C

CAPVT XI.

De ea quæ γνώμη, ſiue ſententia vocatur.

EA autem quæ γνώμη, hoc eſt, ſentẽtia, appellatur, (ex qua quoſdam εὐγνώμονας, id eſt, in ſententia ferenda moderatos, nominant, & γνώμην ἔχειν, hoc eſt, ſententiæ dicendæ facultate præditos dicimus,) eſt viri boni moderati rectũ iudicium. Cui rei hoc argumẽto eſt, quòd virum æquum bonum ac moderatum ad conſentiẽdum (id eſt, ad ignoſcendum) promptum ac propenſum dicimus: & æquum bonum eſſe, in nonnullis delictis ſententiam ſeu conſenſum accõmodare, (id eſt, ignoſcere, ac veniam dare.) Atqui hic conſenſus, (id eſt, venia quæ datur errato,) ſentẽtia eſt ad iudicãdum ex æquo & bono apta, & recta: recta autem ea eſt quæ hominis veri eſt. Meritò autem hi omnes habitus eòdem pertinent. Nam ſententiam, intelligentiã, prudentiam, mentem ſanam ac vegetam iiſdem attribuẽtes, ſententiæ dicendæ facultate præditos eſſe, & mentis ſanitate præſtare, & prudenteis & intelligenteis dicimus. Omnes enim hæ animi poteſtates, ſunt extremorum, & rerum ſingularium. Atque in eo quidem, quòd aptus ſit ad iudicandum iis de rebus, de quibus iudicat prudẽs, ſpectatur homo συνετὸς ſiue intelligens, & εὐγνώμων in ſententia ferenda moderatus, aut συγγνώμων ad conſentiendum, id eſt, ignoſcendum, facilis & propenſus. Æqua bona enim omnium virorum bonorum communia ſunt in ea re, quæ cum altero contrahitur. In ſingularium autem & extremorũ numero habenda ſunt ea omnia quæ ſub actionem veniunt. Ea enim viro prudenti nota eſſe debent. Intelligentia autem & ſententia in iis quæ ſub actionem veniunt, verſantur, quæ ſunt extrema. Et mens extremorum eſt in vtramque partem. Eſt enim mens & primorum terminorum, id eſt, principiorum vniuerſalium, & extremorum, id eſt, ſingularium, non ratio:

ΚΕΦΑΛ. ια'.

Περὶ γνώμης.

D. ΗΔὲ καλουμένη γνώμη, καθ' ἣν εὐγνώμονας καὶ ἔχειν φαμὲν γνώμην, ἡ τοῦ ἐπιεικοῦς ἐστι κρίσις ὀρθή. σημεῖον δέ. τὸν γὰρ ἐπιεικῆ μάλιστά φαμεν εἶναι συγγνωμονικόν· καὶ ἐπιεικὲς, τὸ ἔχειν περὶ ἔνια συγγνώμην· ἡ δὲ συγγνώμη, γνώμη ἐστὶ κριτικὴ τοῦ ἐπιεικοῦς ὀρθή· ὀρθὴ δὲ, ἡ τοῦ ἀληθοῦς. εἰσὶ δὲ πᾶσαι αἱ ἕξεις αὗται εὐλόγως εἰς ταὐτὸ τείνουσαι· λέγομεν γὰρ γνώμην, καὶ σύνεσιν, καὶ φρόνησιν, καὶ νοῦν, ἐπὶ τοὺς αὐτοὺς ἐπιφέροντες γνώμην ἔχειν, καὶ νοῦν ἤδη, καὶ φρονίμους, καὶ συνετούς· πᾶσαι γὰρ αἱ δυνάμεις αὗται τῶν ἐσχάτων εἰσὶ καὶ τῶν καθ' ἕκαστον· καὶ ἐν μὲν τῷ κριτικὸς

E εἶναι περὶ ὧν ὁ φρόνιμος, συνετὸς, καὶ εὐγνώμων, ἢ συγγνώμων· τὰ γὰρ ἐπιεικῆ, κοινὰ τῶν ἀγαθῶν ἁπάντων ἐστὶν ἐν τῷ πρὸς ἄλλον. ἔστι δὲ τῶν καθ' ἕκαστα καὶ τῶν ἐσχάτων, ἅπαντα τὰ πρακτά· καὶ γὰρ τὸν φρόνιμον δεῖ γινώσκειν αὐτά· καὶ ἡ σύνεσις, καὶ ἡ γνώμη περὶ τὰ πρακτά· ταῦτα δ', ἔσχατα· καὶ ὁ νοῦς, τῶν ἐσχάτων ἐπ' ἀμφότερα. καὶ γὰρ τῶν πρώτων ὅρων, καὶ τῶν ἐσχάτων, νοῦς ἐστι, καὶ οὐ λόγος·

A ὁ μὲν κατὰ τὰς ἀποδείξεις, τῶν ἀκινήτων ὅρων καὶ
χ. πρακτικαῖς πρώτων· ὁ δ' ἐν ταῖς * πρακτικαῖς, τοῦ ἐσχάτου καὶ ἐνδεχομένου καὶ τῆς ἑτέρας προτάσεως. ἀρχαὶ γὰρ τοῦ οὗ ἕνεκα αὗται· ἐκ τῶν καθ' ἕκαστα γὰρ τὸ καθόλου. τούτων οὖν δεῖ ἔχειν αἴσθησιν· αὕτη δ' ἐστὶ νοῦς. διὸ καὶ φυσικὰ δοκεῖ εἶναι ταῦτα· καὶ φύσει σοφὸς μὲν οὐδείς· γνώμην δ' ἔχει, καὶ σύνεσιν, καὶ νοῦν. σημεῖον δ', ὅτι καὶ
χ. ἡ ἡ ἡλικία αἴτ. ταῖς ἡλικίαις οἰόμεθα ἀκολουθεῖν· * καὶ ἥδε ἡ ἡλικία νοῦν ἔχει καὶ γνώμην, ὡς τῆς φύσεως αἰτίας οὔσης. διὸ καὶ ἀρχὴ, καὶ τέλος, νοῦς. ἐκ τούτων γὰρ αἱ ἀποδείξεις, καὶ περὶ τούτων. ὥστε δεῖ B προσέχειν τῶν ἐμπείρων καὶ πρεσβυτέρων, ἢ φρονίμων ταῖς ἀναποδείκτοις φάσεσι καὶ δόξαις οὐχ ἧττον τῶν ἀποδείξεων· διὰ γὰρ τὸ ἔχειν ἐκ τῆς ἐμπειρίας ὄμμα, ὁρῶσι τὰς ἀρχάς. τί μὲν οὖν ἐστιν ἡ σοφία, καὶ ἡ φρόνησις, καὶ περὶ τίνα τυγχάνει ἑκατέρα οὖσα, καὶ ὅτι ἄλλου τῆς ψυχῆς μορίου ἀρετὴ ἑκατέρα, εἴρηται.

ΚΕΦΑΛ. ιβ'.

Πρὸς τί συμφέρουσιν ἡ σοφία καὶ ἡ φρόνησις. C

Διαπορήσειε δ' ἄν τις περὶ αὐτῶν, τί χρήσιμοί εἰσιν· ἡ μὲν γὰρ σοφία οὐδὲν θεωρεῖ, ἐξ ὧν ἔσται εὐδαίμων ἄνθρωπος· οὐδεμιᾶς γάρ ἐστι γενέσεως. ἡ δὲ φρόνησις, τοῦτο μὲν ἔχει· ἀλλὰ τίνος ἕνεκα δεῖ αὐτῆς; εἴπερ, ἡ μὲν φρόνησίς ἐστιν, ἡ περὶ τὰ δίκαια, καὶ καλὰ καὶ ἀγαθὰ ἀνθρώπῳ· ταῦτα δ' ἐστὶν, ἃ τοῦ ἀγαθοῦ ἀνδρός ἐστι πράττειν· οὐδὲν δὲ πρακτικώτεροι τῷ εἰδέναι αὐτά ἐσμεν, εἴπερ ἕξεις αἱ ἀρεταί εἰσιν· ὥσπερ οὐδὲ τὰ ὑγιεινὰ, οὐδὲ τὰ εὐεκτικὰ, ὅσα μὴ τῷ ποιεῖν, ἀλλὰ τῷ ἀπὸ τῆς ἕξεως εἶναι λέγεται· οὐθὲν γὰρ πρακτικώτεροι τῷ ἔχειν τὴν ἰατρικὴν ἢ γυμναστικήν D
γ. ἰατρὸς ἐσμεν. εἰ δὲ μὴ τούτων χάριν φρόνιμον * θετέον,
Omittit q. c. ἀλλὰ τοῦ γίνεσθαι, τοῖς οὖσι σπουδαίοις * οὐθὲν ἂν εἴη χρήσιμος·] ἔτι δὲ, οὐδὲ τοῖς μὴ ἔχουσιν· οὐθὲν γὰρ διοίσει αὐτοὺς ἔχειν, ἢ ἄλλοις ἔχουσι πείθεσθαι. ἱκανῶς τ' ἔχοι ἂν ἡμῖν ὥσπερ καὶ περὶ τὴν ὑγίειαν· βουλόμενοι γὰρ ὑγιαίνειν, ὅμως οὐ μανθάνομεν ἰατρικήν. πρὸς δὲ τούτοις, ἄτοπον ἂν εἶναι δόξειεν, εἰ χείρων τῆς σοφίας οὖσα, κυριωτέρα αὐτῆς ἔσται· ἡ γὰρ ποιοῦσα, ἄρχει, καὶ ἐπιτάττει περὶ ἕκαστον. περὶ δὴ τούτων λεκτέον· νῦν μὲν γὰρ ἠπόρηται περὶ αὐτῶν μόνον. πρῶτον μὲν οὖν λέγομεν, ὅτι E καθ' αὑτὰς ἀναγκαῖον αἱρετὰς αὐτὰς εἶναι, ἀρετάς γ' οὔσας, ἑκατέραν ἑκατέρου μορίου· καὶ εἰ μὴ ποιοῦσι μηδὲν, μηδ' ἑτέρα αὐτῶν. ἔπειτα καὶ, ποιοῦσι μὲν, οὐχ ὡς ἰατρικὴ δὲ, ὑγίειαν, ἀλλ' ὡς ἡ ὑγίεια· οὕτως ἡ σοφία, εὐδαιμονίαν. μέρος γὰρ οὖσα τῆς ὅλης ἀρετῆς, τῷ ἔχεσθαι ποιεῖ, καὶ τῷ ἐνεργεῖν εὐδαίμονα. ἔτι, τὸ ἔργον ἀποτελεῖται κατά τε τὴν φρόνησιν καὶ τὴν ἠθικὴν ἀρετήν· ἡ μὲν γὰρ ἀρετὴ, τὸν σκοπὸν ποιεῖ ὀρθόν· ἡ δὲ φρόνησις, τὰ πρὸς τοῦτον.

A ea mens quidem, quæ in demonſtrationibus occupata eſt, immobilium & primorum terminorum: altera aute[illegible], quæ in artibus ad agendum vtilibus verſatur, extremi[illegible], & eius quod eſſe & non eſſe poteſt, & alius pronuntiati. Hæc enim pronuntiatorum genera, eius, cuius gratia res agitur, principia ſunt. Nam ex ſingularibus oriuntur & conſtant vniuerſa. Singularium igitur ſenſu præditum eſſe oportet. At hic ſenſus, mens eſt. Quocirca videntur hæc etiam à natura nobis tributa: & cùm ſapiens nemo ſit natura: tamen & ſententiæ dicendæ facultate præditus eſt, & eſt intelligens, & mentis ſanitate atque acumine valet quiſque natura. Cuius rei hoc argumentum eſt, quòd hos habitus ætatum ſocios, & comites, & veluti aſſeclas eſſe arbitramur. Itáque loqui ſolemus, Hæc ætas mentis ſani- B tate atque acumine valet, & ſententiæ dicendæ facultate prædita eſt: perinde quaſi horum ſit effectrix & cauſa natura. Eandem quoque ob cauſam mens principium & finis eſt: ex his enim conſtant, & de his ſunt demonſtrationes. Itaque vſu peritorum, & ſenum, aut prudentium pronuntiatis atque opinionibus quæ demonſtrari non poſſunt, non minùs quàm demonſtrationibus attendendum atque obtemperandum eſt. Nam quoniam vſu oculum quendam conſecuti ſunt, principia facilè cernunt. Quid ſit igitur ſapientia, & prudentia, & in quibus vtraque verſetur, & vtramque non eſſe eiuſdem animi partis virtutem, dictum eſt.

CAPVT XII.

C *De vſu prudentiæ.*

Sed quærat aliquis, quam vtilitatem afferant. Sapientia enim nihil eorum con[illegible]erat, quibus ho[illegible]o beatus ſit futurus: quia nullam ad rem, quæ oriatur, quæ vergatur, vtilis eſt. Prudentia autem habet hoc [illegible] quidem, ſed quid ea opus eſt? ſi quidem prudentia eſt ea quæ in rebus iuſtis & honeſtis, hominique bonis atque vtilibus occupata eſt: hæc autem res ſunt, quas adminiſtrare atque agere viri boni eſt? Nihilo quoque ad agendum nos efficiet aptiores earum cognitio, ſi quidem virtuses habitus ſunt: quemadmodum neque earum rerum quæ ad bonam valetudinem, aut ad bonam corporis conſtitutionem pertinent, quæcumque ita dicuntur, non quòd efficiendi vim habeant, ſed quòd ab ha- D bitu proficiſcantur: nihilo enim ad agendum aptiores ſumus, quòd medicinam, aut artem exercendorum corporum teneamus. Quòd ſi non propter has cauſas prudens ſtatuendus eſt, ſed vt probi efficiamur; certè iis qui iam probi ſunt, nihil profutura prudentia eſt. Præterea nec iis qui virtute præditi non ſunt. Nihil enim refert, vtrùm ipſi prudentes ſint, an prudentibus obtemperent. Hoc enim ſatis fuerit, quemadmodum ſatis eſt in valetudine curanda. Nam tametſi valere velimus, non tamen medicinam diſcimus. Præterea abſurdum eſſe videatur, prudentiam, maiorem, quàm ſapientiam, dominatum obtinere, cùm ea ſit deterior. Nam ea quæ efficit, in vnaquaque re agenda præeſt, atque imperat. De his igitur nunc dicendum eſt. Adhuc enim de iis dumtaxat quæſiuimus. Ac primùm quidem dicimus, E eas virtutes per ſe neceſſariò eſſe optabileis & expetendas, cùm vtraque vtriuſque partis animi virtus ſit, etiam ſi neutra earum quicquam efficiat. Deinde efficiunt illæ quidem: veruntamen non vt valetudinem medicina, ſed vt valetudo, ſic ſapientia vitam beatam. Nam cùm ſit pars vniuerſæ virtutis, eo quod ineſt vt habitus, & quòd ſuo munere fungitur, beatum facit. Præterea ex prudentia, atque ex ea virtute quæ ad mores pertinet, opus abſoluitur. Virtus enim ſcopum, qui proponitur agenti, rectum efficit: prudentia verò ea quæ ad ſcopum referuntur, & quæ conducunt.

Quæ

Quartæ autem animi partis, in qua vis ineſt alendi, nulla talis virtus eſt. Non eſt enim in ea poſitum vt agamus, vel non agamus. Sed quod ſuprà obiectum eſt, nihilo nos aptiores ad res honeſtas & iuſtas à prudentia effici, paulò altiùs nobis huius rei repetendum principium eſt, hunc ordientibus. Quemadmodum enim quoſdam qui res iuſtas agunt, nondum iuſtos eſſe dicimus, vt qui ea quæ legibus conſtituta & præſcripta ſunt, faciunt vel inuiti, vel ignorantia, vel propter aliud quippiam, non propter ipſa, (atqui agunt ea quæ ſunt agenda, & quæ virum bonum oportet agere,) ſic par eſt, vt videtur, vnumquemque certè quodam modo affectum quidque agere, vt ſit bonus: dico autem, verbi gratia, B propterea quòd tale conſilium ceperit, & earum rerum quæ aguntur, cauſa. Conſilium igitur rectum, virtus efficit. Ea autem diſpicere, quæ illius cauſa agi conſueuerunt, hoc non virtutis, ſed cuiuſdam alterius facultatis munus eſt. De quibus accuratiùs & planiùs eſt dicendum. Eſt igitur vis, ſeu poteſtas quædam, quam Solertiam vocant. Hæc autem eiuſmodi eſt, vt ea quæ ad ſcopum propoſitum pertinent, agere & conſequi poſſit: ac ſi ſcopus quidem honeſtus ſit, laudabilis: ſin malus ac turpis, Verſutia eſt nominanda. Proinde & prudenteis & verſutos dicimus δεινοὺς, hoc eſt, ſolertes. Prudentia porrò non eſt hæc poteſtas, ſed tamen non ſine hac poteſtate. Habitus autem huic quaſi animi oculo ingeneratur non ſine virtute, vt & dictum eſt, & perſpicuum eſt. C Ratiocinationes enim eæ, quæ rerum ſub actionem venientium principium continent, eo ſunt, eóque valent, quòd finis talis eſt, & quòd eſt optimum bonorum, quodcunque illud tandem ſit. Eſto enim, verbi gratia, aliquid forte fortuna oblatum. Hoc autem non niſi viro bono apparet. Peruertit enim & deprauat iudicium rationis vitioſitas, efficitque vt de principijs ad agendum aptis falſum iudicemus. Ex quo perſpici poteſt, fieri non poſſe vt quis ſit prudens, quin idem ſit vir bonus.

CAPVT XIII.

De præſtantia prudentiæ, & quomodo ſe erga ſapientiam habeat.

D RVrſus igitur nobis de virtute vidēdum eſt. Nam vt prudentia ſolertiæ ſimilis eſt, nón eadem: ſic & virtus ea quæ propriè & præcipuè virtus eſt, cum virtute naturali comparatur. Singuli enim mores in omnibus hominibus quodammodo videntur ineſſe natura. Namque ad iuſtitiam, temperantiam, fortitudinem, cæteráſque virtutes, apti atq; habiles ſumus, cùm primùm naſcimur. Sed tamen aliud quiddam, quod propriè bonum ſit, requirimus, & virtutes eiuſmodi aliter in nobis ineſſe volumus. In pueris enim & beſtijs, naturales inſunt habitus: ſed ſine mente detrimentum vidētur afferre. E Atque hoc ex ſimilitudine corporis humani perſpici poteſt. Nā vt robuſto & valido corpori, quod ſine videndi ſenſu mouetur, graues offenſiones accidūt, propterea quod videndi ſenſu careat: ſic ſe res habet in ijs animi h[illegible]is quæ à natura tribuuntur. Quòd ſi mentem adepta fuerint, incredibile eſt quanto in agendo cæteris antecellant. Habitus autem cùm ſimilis illis extiterit, tunc propriè virtus erit. Itaque quemadmodum in ea parte animi, quæ ad opinandum valet, duæ ſunt formæ, ſolertia & prudentia: ita & in ea quæ moribus attributa eſt, duæ, quarum altera eſt virtus naturalis, altera, ea quæ præcipuè & propriè virtus appellatur. Quarum hæc, quæ præcipuè virtus eſt, ſine prudentia conſtare non poteſt. Itaque virtutes omneis, prudentias eſſe dicunt.

A τοῦ δὲ τετάρτου μορίου τῆς ψυχῆς οὐκ ἔστιν ἀρετὴ τοιαύτη, τοῦ θρεπτικοῦ· οὐθὲν γὰρ ἐπ' αὐτῷ πράττειν, ἢ μὴ πράττειν. περὶ δὲ τοῦ μηδὲν εἶναι πρακτικωτέρους διὰ τὴν φρόνησιν, τῶν καλῶν καὶ δικαίων, μικρὸν ἄνωθεν ἀρκτέον, λαβόντας ἀρχὴν ταύτην. ὥσπερ γὰρ καὶ τὰ δίκαια λέγομεν πράττοντάς τινας οὔπω δικαίους εἶναι, οἷον τοὺς τὰ ὑπὸ τῶν νόμων τεταγμένα ποιοῦντας, ἢ ἄκοντας, ἢ δι' ἄγνοιαν, ἢ δι' ἕτερόν τι, καὶ μὴ δι' αὐτά· καίτοι πράττουσί γε ἃ δεῖ, καὶ ὅσα χρὴ τὸν σπουδαῖον· οὕτως ὡς ἔοικεν, ἔστι τὸ B πῶς ἔχοντα πράττειν ἕκαστα, ὥστ' εἶναι ἀγαθόν· λέγω δ', οἷον, διὰ προαίρεσιν, καὶ αὐτῶν ἕνεκα τῶν πραττομένων. τὴν μὲν οὖν προαίρεσιν ὀρθὴν ποιεῖ ἡ ἀρετή· τὸ δ' ὅσα ἐκείνης ἕνεκα πέφυκε πράττεσθαι, οὐκ ἔστι τῆς ἀρετῆς, ἀλλ' ἑτέρας δυνάμεως. λεκτέον δ' ἐπιστήσασι σαφέστερον περὶ αὐτῶν. ἔστι δή τις δύναμις, ἣν καλοῦσι δεινότητα· αὕτη δ' ἐστὶ τοιαύτη, ὥστε τὰ πρὸς τὸν ὑποτεθέντα σκοπὸν συντείνοντα, δύνασθαι ταῦτα πράττειν καὶ τυγχάνειν αὐτῶν. ἂν μὲν οὖν ὁ σκοπὸς ᾖ καλός, ἐπαινετή ἐστιν· ἂν δὲ φαῦλος, πανουργία· διὸ καὶ τοὺς φρονίμους, δεινούς, καὶ τοὺς πανούργους φαμὲν εἶναι. ἔστι δὲ ἡ C φρόνησις, * οὐχ ἡ δύναμις, ἀλλ' οὐκ ἄνευ τῆς δυνάμεως ταύτης. ἡ δ' ἕξις τῷ ὄμματι τούτῳ γίνεται τῆς ψυχῆς, οὐκ ἄνευ ἀρετῆς, ὡς εἴρηταί τε, καὶ ἔστι δῆλον· οἱ γὰρ συλλογισμοὶ τῶν πρακτῶν ἀρχὴν ἔχοντές εἰσιν· ἐπεὶ τοιόνδε τὸ τέλος, καὶ τὸ ἄριστον, ὁτιδήποτε ὄν· ἔστω γὰρ λόγου χάριν τὸ τυχόν· τοῦτο δ', εἰ μὴ τῷ ἀγαθῷ, οὐ φαίνεται· διαστρέφει γὰρ ἡ μοχθηρία, καὶ διαψεύδεσθαι ποιεῖ περὶ τὰς πρακτικὰς ἀρχάς· ὥστε φανερόν, ὅτι ἀδύνατον φρόνιμον εἶναι, μὴ ὄντα ἀγαθόν.

γρ. οὐχ ἡ τῆς δεινότητος δυνάμεως.

ΚΕΦΑΛ. ιγ'.

D Πῶς ἔχουσι πρὸς ἀλλήλας ἀρεταὶ (ἥτε φυσική, καὶ ἡ κυρία) δεινότης, φρόνησις, καὶ σοφία.

ΣΚεπτέον δὴ πάλιν καὶ περὶ ἀρετῆς· καὶ γὰρ ἡ ἀρετὴ παραπλησίως ἔχει, ὡς ἡ φρόνησις πρὸς τὴν δεινότητα· οὐ ταὐτὸν μέν, ὅμοιον δέ· οὕτω καὶ ἡ φυσικὴ ἀρετὴ πρὸς τὴν κυρίαν· πᾶσι γὰρ δοκεῖ ἕκαστα τῶν ἠθῶν ὑπάρχειν φύσει πως· καὶ γὰρ δίκαιοι, καὶ σωφρονικοί, καὶ ἀνδρεῖοι, καὶ τἄλλα ἔχομεν εὐθὺς ἐκ γενετῆς· ἀλλ' ὅμως ζητοῦμεν ἕτερόν τι, τὸ κυρίως ἀγαθὸν εἶναι· καὶ τὰ τοιαῦτα E ἄλλον τρόπον ὑπάρχειν· καὶ γὰρ παισὶ καὶ θηρίοις αἱ φυσικαὶ ὑπάρχουσιν ἕξεις· ἀλλ' ἄνευ νοῦ βλαβεραὶ φαίνονται οὖσαι· πλὴν τοσοῦτον ἔοικεν ὁρᾶσθαι, ὅτι ὥσπερ σώματι ἰσχυρῷ ἄνευ ὄψεως κινουμένῳ συμβαίνει σφάλλεσθαι ἰσχυρῶς, διὰ τὸ μὴ ἔχειν ὄψιν, οὕτω καὶ ἐνταῦθα. ἐὰν δὲ λάβῃ νοῦν, ἐν τῷ πράττειν διαφέρει· ἡ δ' ἕξις * ὁμοία οὖσα, τότ' ἔσται κυρίως ἀρετή. ὥστε καθάπερ ἐπὶ τοῦ δοξαστικοῦ, δύο ἐστὶν εἴδη, δεινότης, καὶ φρόνησις· οὕτως ἐπὶ τοῦ ἠθικοῦ, δύο ἐστί· τὸ μέν, ἀρετὴ φυσική· τὸ δ', ἡ κυρία· καὶ τούτων, ἡ κυρία οὐ γίνεται ἄνευ φρονήσεως· διόπερ φασί, πάσας τὰς ἀρετὰς φρονήσεις εἶναι.

γρ. ὁμ. οὖσα τῇ δεινότητι.

καὶ Σωκράτης, τῇ μὲν, ὀρθῶς ἐζήτει· τῇ δ', ἡμάρτανεν. ὅτι μὲν γὰρ φρονήσεις ᾤετο εἶναι πάσας τὰς ἀρετὰς, ἡμάρτανεν· ὅτι δ' οὐκ ἄνευ φρονήσεως, καλῶς ἔλεγε. σημεῖον δέ. καὶ γὰρ νῦν πάντες, ὅταν ὁρίζωνται τὴν ἀρετὴν, προστιθέασι τὴν ἕξιν, εἰπόντες καὶ πρὸς ἅ ἐστι, τὴν κατὰ τὸν ὀρθὸν λόγον· ὀρθὸς δ', ὁ κατὰ τὴν φρόνησιν. ἐοίκασι δὴ μαντεύεσθαί πως ἅπαντες, ὅτι ἡ τοιαύτη ἕξις, ἀρετή ἐστιν ἡ κατὰ τὴν φρόνησιν. δεῖ δὲ μικρὸν μεταβῆναι· οὐ γὰρ μόνον ἡ κατὰ τὸν ὀρθὸν λόγον, ἀλλὰ καὶ ἡ μετὰ τοῦ ὀρθοῦ λόγου ἕξις, ἀρετή ἐστιν, ὀρθὸς δὲ λόγος περὶ τῶν τοιούτων, ἡ φρόνησίς ἐστι. Σωκράτης μὲν οὖν λόγους τὰς ἀρετὰς ᾤετο εἶναι· ἐπιστήμας γὰρ εἶναι πάσας· ἡμεῖς δὲ, μετὰ λόγου. δῆλον τοίνυν ἐκ τῶν εἰρημένων, ὅτι οὐχ οἷόν τε ἀγαθὸν εἶναι κυρίως ἄνευ φρονήσεως· οὐδὲ φρόνιμον, ἄνευ τῆς ἠθικῆς ἀρετῆς· ἀλλὰ καὶ ὁ λόγος ταύτῃ λύοιτ' ἂν, ᾧ διαλεχθείη τις ἂν, ὅτι χωρίζονται ἀλλήλων αἱ ἀρεταί· οὐ γὰρ ὁ αὐτὸς εὐφυέστατος πρὸς ἁπάσας. ὥστε, τὴν μὲν ἤδη, τὴν δ' οὔπω εἰληφὼς ἔσται· τοῦτο γὰρ, κατὰ μὲν τὰς φυσικὰς ἀρετὰς, ἐνδέχεται· καθ' ἃς δὲ ἁπλῶς λέγεται ἀγαθὸς, οὐκ ἐνδέχεται· ἅμα γὰρ τῇ φρονήσει μιᾷ * οὔσῃ, πᾶσαι ὑπάρξουσι. δῆλον δὲ, κἂν εἰ μὴ πρακτικὴ ἦν, ὅτι ἔδει ἂν αὐτῆς διὰ τὸ τοῦ μορίου ἀρετὴν εἶναι· καὶ ὅτι οὐκ ἔσται ἡ προαίρεσις ὀρθὴ ἄνευ φρονήσεως, οὐδ' ἄνευ ἀρετῆς· ἡ μὲν γὰρ, τὸ τέλος· ἡ δὲ τὰ πρὸς τὸ τέλος ποιεῖ πράττειν. ἀλλὰ μὴν οὐδὲ κυρία γέ ἐστι τῆς σοφίας, οὐδὲ τοῦ βελτίονος μορίου. ὥσπερ οὐδὲ τῆς ὑγιείας, ἡ ἰατρική· οὐ γὰρ χρῆται αὐτῇ· ἀλλ' ὁρᾷ ὅπως γένηται. ἐκείνης οὖν ἕνεκα ἐπιτάττει, ἀλλ' οὐκ ἐκείνῃ. ἔτι, ὅμοιον κἂν εἴ τις τὴν πολιτικὴν φαίη ἄρχειν τῶν θεῶν, ὅτι ἐπιτάττει περὶ πάντα τὰ ἐν τῇ πόλει.

χ. ὑπαρχούσῃ

A Et Socrates quidem partim rectè quærebat, partim errabat. Nam quòd virtutes omneis, prudentias eſſe putabat, in hoc errabat: quòd autem eas non vacare prudentia arbitrabatur, pulchrè dicebat. Cuius rei hoc argumentum eſt, quòd nunc omnes, cùm virtutem definiunt, poſteaquam eam habitum eſſe dixerunt, & in quibus verſetur, docuerunt, addunt, Rectę rationi conſentaneum. Recta autem ratio eſt ea cui prudentia moderatur. Ergo omnes quodammodo videntur augurati, talem habitum prudentiæ conſentaneum, eſſe virtutem. Veruntamen paulum immutanda hæc definitio eſt. Non enim rectæ rationi conſentaneus ſolùm, ſed etiam cum recta ratione coniunctus habitus, virtus eſt. Prudentia autem, recta talibus de rebus ratio eſt. Itaque Socrates virtutes rationes eſſe exiſtimabat: omnes enim ſcientias eſſe: nos autem cum ratione coniunctas. Ex his igitur quæ dicta ſunt, perſpicuum eſt, nec ſine prudentia B quemquam propriè virum bonum eſſe poſſe, nec prudentem ſine virtute ea quæ ad mores pertinet. Sed & hoc eodem modo dilui ac refelli poteſt ea ratio, qua diſputare poſſit aliquis, virtutes inter ſe ſeparari. Non enim idem ad omneis virtutes aptiſſimus eſt naturâ. Itaque hanc iam adeptus eſt, illam autem nondum erit conſecutus. Nam in iis quidem virtutibus, quæ à natura ingenerantur in nobis, hoc euenire poteſt; in iis autem ex quibus abſolutè vir bonus nominatur, non poteſt. Vnà enim cum prudentia, quæ vna eſt, cæteræ omnes præſtò aderunt. Perſpicuum eſt autem, etiam ſi ad agendum nullam vim haberet, eam tamen neceſſariam fu- C turam: quia partis animi virtus eſt: & quia conſilium ſine prudentia ſinéque virtute non erit rectum. Hęc enim vt finem, illa vt ea quæ ad finem pertinent, agamus, efficit. At verò neque in ſapientiam dominatur, neque animi particulæ melioris habitus eſt: quemadmodum neque medicina bonæ valetudinis principatum habet. Non enim ea vtitur, ſed vt exiſtat, & adſit, operam dat. Illius igitur cauſa præcipit atque imperat, non illi. Præterea ſub prudentiæ imperio ſapientiam eſſe dicere, ſimile eſt, vt ſi quis dicat, ſcientiam ciuilem Diis immortalibus præeſſe, quia omnia inſtituat ac præcipiat, quæ ſunt in ciuitate.

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΟΥΣ ΗΘΙΚΩΝ Εὐδημείων τὸ Ζ.

ΚΕΦΑΛ. α'.

Περὶ ἡρωικῆς καὶ θείας ἀρετῆς· καὶ περὶ ἐγκρατείας καὶ τῶν ἐναντίων.

ΜΕΤΑ δὲ ταῦτα λεκτέον, ἄλλην ποιησαμένους ἀρχὴν, ὅτι τῶν περὶ τὰ ἤθη φευκτῶν, τρία ἐστὶν εἴδη, κακία, ἀκρασία, θηριότης· τὰ δ' ἐναντία, τοῖς μὲν δυσὶ, δῆλα· τὸ μὲν γὰρ, ἀρετὴν· τὸ δ', ἐγκράτειαν καλοῦμεν· πρὸς δὲ τὴν θηριότητα, μάλιστ' ἂν ἁρμόττοι λέγειν τὴν ὑπὲρ ἡμᾶς ἀρετὴν ἡρωϊκήν τινα καὶ θείαν, ὥσπερ Ὅμηρος περὶ Ἕκτορος πεποίηκε λέγοντα τὸν Πρίαμον ὅτι σφόδρα ἦν ἀγαθὸς, --οὐδὲ ἐῴκει

Ιλιάδ. ω

Ἀνδρός γε θνητοῦ πάϊς ἔμμεναι, ἀλλὰ θεοῖο.

ὥστ' εἰ, καθάπερ φασὶν, ἐξ ἀνθρώπων γίνονται θεοὶ δι' ἀρετῆς ὑπερβολὴν, τοιαύτη τις ἂν εἴη δηλονότι ἡ * τῇ θηριωδίᾳ ἀντιτιθεμένη ἕξις· καὶ γὰρ ὥσπερ οὐδὲ θηρίου ἐστὶ κακία, οὐδ' ἀρετὴ, οὕτως οὐδὲ θεοῦ·

γ. θηριώδει

D

ARISTOTELIS ETHICORVM AD EVDEMVM LIBER VI.

CAPVT I.

De Heroica virtute & diuina: itémque de Continentia & Incontinentia.

SEQVITVR nunc vt alio initio facto dicamus, eorum, quæ in moribus fugienda ſunt, tria eſſe genera, vitioſitatem, incontinentiam, feritatem. Ac duorum quidem primorum cõtraria, nota ſunt. Alterum enim virtutem, al- E terum continentiam appellamus. Feritati autem aptiſſimè dicere poſſimus opponi eam quæ ſupra nos eſt, heroicam quandam ac diuinam virtutem: quemadmodum Priamum Homerus de Hectore loquentem facit, quoniam bonitate ac virtute præſtabat,

---namque illum haud eſſe putares
Mortali genitore ſatum, at genus eſſe deorum.

Itaq; ſi, (vt aiunt,) propter excellẽtiam præſtantiámque virtutis, Dii ex hominibus efficiuntur, talis erit profectò is animi habitus, qui habitui illi ferino opponitur. Nam vt feræ neque vitium, neque virtus eſt, ſic neque Dei:

ſed hic quidem habitus virtute præſtabilius & honoratius quiddã eſt, ille autem aliud quoddam à vitio genus eſt. Verùm quoniam raro admodũ euenit, vt vir diuinus exiſtat, (quemadmodũ Lacones eum ſolent diuinum appellare & ſalutare, quẽ magnoperè admirantur: O virum diuinum, inquiunt:) ſic inter homines raro aliquis reperitur feritate belluarum ſimilis natura: ſed ſi quis, is maximè apud barbaros exoritur. Nonnullas autẽ huiuſmodi immanitates, morbi & membrorum debilitationes pariunt. Atque eos homines, qui vitio cæteris antecellunt, turpi atque infami nomine feros & immaneis appellamus. Sed de hac quidem animi affectione nobis erit aliquid poſteriùs dicendum. De vitioſitate autem ſuprà diximus. Nunc de incontinentia, & mollitia, & luxu dicendum eſt: itémque de continentia & tolerãtia. Non enim de vtraque perinde exiſtimandum eſt, aut quaſi iidem habitus ſint, atque virtus & vitium, aut quaſi diuerſa ſint genera. Oportet autem, quod in alijs facere ſolemus, propoſitis primùm ijs quæ ſunt in promptu, atque in quæſtionem dubiúmq; reuocatis, ita explicare atq; oſtendere: maximè quidẽ omnia quæ hominum opinionibus comprobata de his animi perturbationibus feruntur: ſin minùs, at certè plurima & præcipua. Nam ſi ea quæ difficilia & impedita ſunt, diſſoluantur atque expediantur, & relinquantur ea quæ probabilia & opinionibus hominum recepta ſunt, ſatis hoc fuerit à nobis declaratum. Videtur enim continentia & tolerantia in numero rerum bonarum & laudabilium eſſe: incontinentia autem & mollitia in malarũ & vituperabilium: idémque eſſe continens, & qui facilè in eo permanet, quod ratio præcipit: idem quoque incontinens, atque is qui facilè deſciſcit à iudicio rationis. Atque incontinẽs quidem ſciens res eſſe malas, agit eas tamen perturbatione animi concitatus: continens autem, quia cupiditates eſſe turpeis & malas intelligit, à ratione reuocatus, eas non ſequitur. Ac tẽperantem quidem, continentem & tolerantem eſſe volunt: eum autẽ, qui talis ſit, eſſe per omnia temperantem alij aiunt, alij negant: itémque intemperantem alij incontinentem, & incõtinentem intemperantem confuſè dicunt eſſe: alij eos inter ſe differre volunt. Prudentem verò interdum negant vllo modo incontinentem eſſe poſſe: interdum nonnullos, qui prudentes ſint & ſolertes, incontinẽteis eſſe. Præterea dicuntur iræ, & honoris, & lucri incontinentes. Atque hæc quidem ſunt quæ de his virtutibus ac vitijs, crebris hominum ſermonibus vſurpantur.

CAPVT II.

Diſputat de eo, quomodo is qui de rebus rectè exiſtimat, incontinenter viuere queat.

DVbitare autẽ poſſit aliquis quo modo is qui de rebus rectè exiſtimat, incontinenter viuere queat. Qui ſcit igitur, vt incontinenter viuat, fieri poſſe negant nonnulli. Graue enim ac difficile fuerit, vt arbitrabatur Socrates, in quo inſit ſcientia, in eo aliud quippiam dominari, & huc & illuc eũ, quaſi mancipium, trahere. Socrates enim perinde quaſi nulla ſit incontinentia, omnino rationem eorum qui aliquã ſtatuebant, oppugnabat. Neminẽ enim qui bene de rebus exiſtimaret, quicquam aliud quàm quod ſit optimum, agere: ſed ſi agat, propter inſcientiam agere. Hęc igitur ratio ea in controuerſiã reuocat, quæ ſunt in prõptu, quæq; perſpicuè apparent: & quærendũ eſt, ſi perturbatio incontinentis ab inſcientia proficiſcitur, quis ſit hic inſcientię modus. Incontinentẽ enim, id quod agit, non putare agendũ eſſe priùs quàm perturbatione concitetur, perſpicuum eſt. Sunt autem nonnulli qui alia ex his concedunt alia non item. Nihil enim ſcientia potentius eſſe fatentur. Neminem autem quicquam præter id quod ei potius eſſe viſum eſt, agere,

A ἀλλ' ἡ μὲν, τιμιώτερον ἀρετῆς· ἡ δὲ, ἕτερόν τι γένος κακίας. ἐπεὶ δὲ σπάνιον καὶ τὸ θεῖον ἄνδρα εἶναι, καθάπερ οἱ Λάκωνες εἰώθασι προσαγορεύειν, ὅταν ἀγασθῶσι σφοδρά του, *Σεῖος ἀνὴρ φασίν. οὕτω γ. θεῖος
καὶ ὁ θηριώδης ἐν τοῖς ἀνθρώποις σπάνιος· μάλιστα δὲ ἐν τοῖς βαρβάροις ἐστί. γίνεται δ' ἔνια καὶ διὰ νόσους καὶ πηρώσεις· καὶ τοὺς διὰ κακίαν δὲ τῶν ἀνθρώπων ὑπερβάλλοντας, οὕτως ἐπιδυσφημοῦμεν. ἀλλὰ περὶ μὲν τῆς τοιαύτης διαθέσεως, ὕστερον ποιητέον τινὰ μνείαν. περὶ δὲ κακίας εἴρηται πρότερον· περὶ δὲ ἀκρασίας καὶ μαλακίας καὶ τρυφῆς λεκτέον,
B καὶ περὶ ἐγκρατείας καὶ καρτερίας· οὔτε γὰρ ὡς περὶ τῶν αὐτῶν ἕξεων τῇ ἀρετῇ καὶ τῇ μοχθηρίᾳ, ἑκατέραν αὐτῶν ὑποληπτέον, οὔθ' ὡς ἕτερον γένος. δεῖ δὴ, * ὥσπερ ἐπὶ τῶν ἄλλων τιθέντας τὰ Vide ad Nic.
φαινόμενα, καὶ πρῶτον διαπορήσαντας, οὕτω δεικνύναι· μάλιστα μὲν οὖν πάντα τὰ ἔνδοξα, περὶ ταῦτα τὰ πάθη· εἰ δὲ μὴ, τὰ πλεῖστα καὶ κυριώτατα· ἐὰν γὰρ λύηται τὰ δυσχερῆ, καὶ καταλείπηται τὰ ἔνδοξα, δεδειγμένον ἂν εἴη ἱκανῶς. δοκεῖ δὴ ἥ τε
C ἐγκράτεια καὶ ἡ καρτερία, τῶν σπουδαίων καὶ τῶν ἐπαινετῶν εἶναι· ἡ δὲ ἀκρασία τε καὶ μαλακία τῶν φαύλων τε καὶ ψεκτῶν· καὶ ὁ αὐτὸς ἐγκρατὴς καὶ ἐμμενετικὸς τῷ λογισμῷ. καὶ ἀκρατὴς καὶ ἐκστατικὸς τοῦ λογισμοῦ. καὶ ὁ μὲν ἀκρατὴς, εἰδὼς ὅτι φαῦλα πράττει διὰ πάθος· ὁ δὲ ἐγκρατὴς, εἰδὼς ὅτι φαῦλαι αἱ ἐπιθυμίαι οὐκ ἀκολουθεῖ, διὰ τὸν λόγον. καὶ τὸν σώφρονα μὲν, ἐγκρατῆ καὶ καρτερικόν· τὸν δὲ τοιοῦτον, οἱ μὲν, *πάντα σώφρονα· οἱ δ' οὔ· γ. τινές
καὶ τὸν ἀκόλαστον, ἀκρατῆ· καὶ τὸν ἀκρατῆ, ἀκόλαστον συγκεχυμένως. οἱ δὲ, ἑτέρους εἶναί φασι. τὸν δὲ φρόνιμον, ὁτὲ μὲν, οὔ φασιν, ἐνδέχεσθαι εἶναι ἀκρατῆ· ὁτὲ δὲ, ἐνίους φρονίμους ὄντας καὶ δεινοὺς, ἀκρατεῖς εἶναι. ἔτι ἀκρατεῖς λέγονται, καὶ θυ-
D μοῦ, καὶ τιμῆς, καὶ κέρδους. τὰ μὲν οὖν λεγόμενα, ταῦτ' ἐστίν.

ΚΕΦΑΛ. β'.

Ἀπορία, πῶς ὑπολαμβάνων ὀρθῶς ἀκρατεύεταί τις.

ἈΠορήσειε δ' ἄν τις, πῶς ὑπολαμβάνων ὀρθῶς ἀκρατεύεταί τις. ἐπιστάμενον μὲν οὖν οὔ φασί τινες οἷόν τε εἶναι· δεινὸν γὰρ ἐπιστήμης ἐνούσης, ὡς ᾤετο Σωκράτης, ἄλλο τι κρατεῖν, καὶ περιέλκειν αὐτὸν ὥσπερ ἀνδράποδον. Σωκράτης μὲν γὰρ
E ὅλως ἐμάχετο πρὸς τὸν λόγον, ὡς οὐκ οὔσης ἀκρασίας· οὐθένα γὰρ ὑπολαμβάνοντα, πράττειν παρὰ τὸ βέλτιστον, ἀλλὰ δι' ἄγνοιαν. οὗτος μὲν οὖν ὁ λόγος ἀμφισβητεῖ τοῖς φαινομένοις ἐναργῶς καὶ δέον ζητεῖν περὶ τὸ πάθος, εἰ δι' ἄγνοιαν, τίς ὁ τρόπος γίνεται τῆς ἀγνοίας· ὅτι γὰρ οὐκ οἴεταί γε ὁ ἀκρατευόμενος, πρὶν ἐν τῷ πάθει γενέσθαι, φανερόν. εἰσὶ δέ τινες, οἳ, τὰ μὲν συγχωροῦσι· τὰ δὴ, οὔ. τὸ μὲν γὰρ ἐπιστήμης μηθὲν εἶναι κρεῖττον, ὁμολογοῦσι· τὸ δὲ μηθένα πράττειν παρὰ τὸ δόξαν βέλτιον,

οὐχ ὁμολογοῦσι. καὶ διὰ τοῦτο, τὸν ἀκρατῆ φασὶν οὐκ ἐπιστήμην ἔχοντα, κρατεῖσθαι ὑπὸ τῶν ἡδονῶν, ἀλλὰ δόξαν. ἀλλὰ μὴν εἴγε δόξα, καὶ μὴ ἐπιστήμη, μηδ' ἰσχυρὰ ὑπόληψις ἡ ἀντιτείνουσα, ἀλλ' ἠρεμαία, καθάπερ ἐν τοῖς διστάζουσι, συγγνώμη, τῷ μὴ ἐν ταύταις μένειν πρὸς ἐπιθυμίας ἰσχυράς· τῇ δὲ μοχθηρίᾳ οὐ συγγνώμη· οὐδὲ τῶν ἄλλων οὐδενὶ τῶν ψεκτῶν. φρονήσεως ἄρα ἀντιτεινούσης· αὕτη γὰρ ἰσχυρότατον. ἀλλ' ἄτοπον· ἔσται γὰρ ὁ αὐτὸς ἅμα φρόνιμος καὶ ἀκρατής. φήσειε δ' ἂν οὐδεὶς φρονίμου εἶναι τὸ πράττειν ἑκόντα τὰ φαυλότατα. πρὸς δὲ τούτοις, δέδεικται πρότερον, ὅτι πρακτικός γε ὁ φρόνιμος· τῶν ἐσχάτων γάρ τις καὶ τὰς ἄλλας ἔχων ἀρετάς. ἔτι, εἰ μὲν ἐν τῷ ἐπιθυμίας ἔχειν ἰσχυρὰς καὶ φαύλας, ὁ ἐγκρατής, οὐκ ἔσται ὁ σώφρων ἐγκρατής· οὐδ' ὁ ἐγκρατής, σώφρων· οὔτε γὰρ τὸ ἄγαν, σώφρονος, οὔτε τὸ φαύλας ἔχειν. ἀλλὰ μὴν δεῖ γε· εἰ μὲν γὰρ χρησταὶ αἱ ἐπιθυμίαι, φαύλη ἡ κωλύουσα ἕξις μὴ ἀκολουθεῖν· ὥσθ' ἡ ἐγκράτεια, οὐ πᾶσα σπουδαία· εἰ δ' ἀσθενεῖς καὶ μὴ φαῦλαι, οὐθὲν σεμνόν· οὐδ' εἰ φαῦλαι καὶ ἀσθενεῖς, οὐθὲν μέγα. ἔτι, εἰ πάσῃ δόξῃ ἐμμενετικὸν ποιεῖ ἡ ἐγκράτεια, φαύλη, οἷον εἰ καὶ τῇ ψευδεῖ. καὶ εἰ πάσης δόξης ἡ ἀκρασία ἐκστατικόν, ἔσται τις σπουδαία ἀκρασία· οἷον ὁ Σοφοκλέους Νεοπτόλεμος ἐν τῷ Φιλοκτήτῃ· ἐπαινετὸς γάρ, οὐκ ἐμμένων οἷς ἐπείσθη ὑπὸ τοῦ Ὀδυσσέως, διὰ τὸ λυπεῖσθαι ψευδόμενος. ἔτι, ὁ σοφιστικὸς λόγος ψευδόμενος, ἀπορία· διὰ γὰρ τὸ παράδοξα βούλεσθαι ἐλέγχειν, ἵνα δεινοὶ ὦσιν, ὅταν ἐπιτύχωσι, * ὁ γενόμενος συλλογισμός, ἀπορία γίνεται· δέδεται γὰρ ἡ διάνοια, ὅταν μένειν μὲν μὴ βούληται, διὰ τὸ μὴ ἀρέσκειν τὸ συμπερανθέν· προϊέναι δὲ μὴ δύνηται, διὰ τὸ λῦσαι μὴ ἔχειν τὸν λόγον. συμβαίνει δ' ἔκ τινος λόγου ἡ ἀφροσύνη μετ' ἀκρασίας ἀρετή. τἀναντία γὰρ πράττει ὧν ὑπολαμβάνει, διὰ τὴν ἀκρασίαν. ὑπολαμβάνει δὲ τἀγαθὰ κακὰ εἶναι, καὶ οὐ δεῖν πράττειν· ὥστε τἀγαθὰ καὶ οὐ τὰ κακὰ πράξει. ἔτι, ὁ τῷ πεπεῖσθαι πράττων καὶ διώκων τὰ ἡδέα, καὶ προαιρούμενος, βελτίων ἂν δόξειεν εἶναι τοῦ μὴ διὰ λογισμόν, ἀλλὰ δι' ἀκρασίαν· εὐιατότερος γὰρ διὰ τὸ μεταπεισθῆναι ἄν. ὁ δ' ἀκρατὴς ἔνοχος τῇ παροιμίᾳ, ἐν ᾗ φαμέν, Ὅταν τὸ ὕδωρ πνίγῃ, τί δεῖ * ἐπιπίνειν; εἰ μὲν γὰρ μὴ ἐπέπειστο ἃ πράττει, μεταπεισθεὶς ἂν ἐπαύσατο· νῦν δὲ πεπεισμένος, οὐδὲν ἧττον ἄλλα πράττει. ἔτι, εἰ περὶ πάντα ἀκρασία ἐστὶ καὶ ἐγκράτεια, τίς ὁ ἁπλῶς ἀκρατής; οὐθεὶς γὰρ ἁπάσας ἔχει τὰς ἀκρασίας. φαμὲν δ' εἶναί τινας ἁπλῶς. αἱ μὲν οὖν ἀπορίαι τοιαῦταί τινες συμβαίνουσι. τούτων δὲ τὰ μὲν ἀνελεῖν δεῖ· τὰ δὲ, καταλιπεῖν. ἡ γὰρ λύσις τῆς ἀπορίας, εὕρεσίς ἐστι.

γ. ὁ ψευδόμενος

γ. ἐπιπιεῖν;

A non fatentur. Atque ob hanc cauſam dicunt, incontinentem non ſcientia præditum, ſed opinione duntaxat imbutum, à voluptatibus ſuperari. Atqui ſi opinio eſt incontinentis, non ſcientia; neque firma exiſtimatio, quæ aduerſetur, & obſiſtat cupiditati, ſed infirma & imbecilla, vt ijs contingit quorũ in dubio eſt animus: profectò ei ignoſci debet, ſi in ea non permaneat aduersùs vehementeis & firmas cupiditates. Improbitati verò non eſt ignoſcendum, neque vlli cuiquam rei vituperabili. Superatur igitur à cupiditate incontinens, prudentia reclamante & repugnante. Hæc enim potentiſſima quædam res eſt. At hoc abſurdum. Erit enim B ſimul idem prudens & incontinens. Nemo autem prudentis eſſe dixerit, ſua voluntate res improbiſſimas admittere. Præterea ſuprà docuimus, qui ſit prudens, eundem ad agendum eſſe aptiſſimum: quippe qui in extremis, id eſt, in rebus ſingularibus verſetur, aliíſque virtutibus ornatus ſit. Præterea ſi in eo ſitus eſt continens, vt vehementibus & malis cupiditatib. medeatur, non erit profectò temperans continens, neque continens temperans. Nam neque immoderatum quicquam, neque malis cupiditatibus affici, temperantis eſt. Atqui ita eſſe oportet. Nam ſi bonæ ſint cupiditates, malus eſt habitus qui prohibet ſequi. Itaque non omnis erit bona continentia. Quòd ſi ſint imbecillæ, neque malæ, non erit glorioſum eas vincere: ſi malæ & imbecillæ, non magnum. Præterea ſi in omni opinione perſeuerantem C efficit continentia, mala eſt: putà ſi etiam in falſa. Et ſi incontinentia de omni opinione facilè demouebit, erit aliqua bona incontinentia. Exempli cauſa, Sophoclis Neoptolemus in Philoctete laudandus eſt, qui non maneat in ijs quæ perſuaſerat ei Vlyſſes, quia ei mentiri ſit moleſtum. Præterea ſophiſtarum ratio, quam mentientem vocant, dubitationem affert penè inexplicabilem. Nam qui volunt aduerſarium adigere ad aſſentiendum rebus inopinatis, & abhorrentibus ab opinione populari, vt ſi aſſecuti fuerint, quod volunt, ſolertes & acuti eſſe videantur; ratiocinatio ea quæ collecta eſt, dubitationem parit inexplicabilem. Vincta enim mens eſt, cùm ille neque vult inſiſtere, quia id quod concluſum eſt, non probat: neque longiùs progredi poteſt, propterea quòd rationem diſſoluere nequit. Euenire autem ex D aliqua ratione poteſt vt imprudentia cum incontinentia ſit virtus. Contra enim facit atque exiſtimat, propter incõtinentiam. Exiſtimat autem, ea quæ bona ſunt, eſſe mala, neque eſſe agenda. Ita quæ bona ſunt, acturus eſt, non quæ mala. Præterea qui ea quæ iucunda ſunt, eo ipſo quòd ita perſuaſum habeat, taléque conſilium ceperit, agit & perſequitur, is eo melior videatur, qui nõ ratione, ſed incontinentia ad turpitudinem aliquam impellatur. Faciliùs enim ſanari poteſt, quia de ſententia poſſit demoueri. In incontinentem autem quadrat id quod tritum eſt omnium ſermone prouerbium,

Quid adhibendum eſt, cùm premit fauces aqua?

E Si enim perſuaſum ei eſſet, vt ea quæ agit, ageret: ſimulatque ei diſſuaſum eſſet, de ſententia deſiſteret. Nunc autem tametſi non ſit ei perſuaſum, talia agit tamen. Præterea ſi in omnibus verſatur incontinentia & continentia, quis abſolutè incontinens eſt? Nemo enim omni genere incontinentiæ affectus eſt. At aliquos eſſe dicimus incontinenteis abſolutè. Et hæ quidem tales quædam ſunt difficultates, quæ dubitationem afferunt: quarum aliæ tollendæ, aliæ relinquendæ ſunt. Difficultatis enim & dubitationis diſſolutio, inuentio eſt.

CAPVT III. A ΚΕΦΑΛ. γ'.

De eo qui ſciens aut inſciens ſit incontinens: & quomodo fieri poßit vt ſciens incontinenter viuat.

PRimùm igitur videndum eſt, vtrùm ſcientes peccent incontinentes, nécne: & quemadmodũ ſcientes. Deinde quibus in rebus incontinens & continẽs locandus ſit: id eſt, vtrùm in omni voluptate & dolore, an in certis voluptatibus ac doloribus. Continénſque & patiens, vtrùm idem ſint, an differant: iténique de alijs omnibus, quæ ſunt huic diſputationi quaſi cognata. Hinc autem ducitur huius orationis initium, vtrùm continens & incontinẽs appellentur, ac differãt inter ſe, ex ijs rebus, in quibus verſantur, an ex animorũ habitu: hoc dico, vtrùm incontinens eo ſolùm ſit incontinens, quòd in his aut illis verſetur, nécne: an verò quòd ſic vel ſic affectus ſit, nécne: an potiùs ex vtriſque. Deinde vtrùm in omnibus verſetur incontinẽtia, & continentia, nécne. Non enim in omnibus verſatur is qui abſolutè eſt incõtinens, ſed in quibus intemperans: neque eo dicitur, quòd abſolutè in hæc affectus ſit, (idẽ enim eſſet incontinentia, quod intemperãtia,) ſed quòd hoc modo ſit affectus. Nam intemperãs quidem cupiditatibus ſeruit conſilio capto, exiſtimans præſentem iucunditatem ſequi oportere. Incontinens autem non exiſtimat ille quidem, ſed ſequitur tamen. Si quis igitur dicat, veram opinionem eſſe, non ſcientiam, præter quam incontinenter homines viuunt; nihil refert ad rem de qua diſputamus. Nonnulli enim eorum qui aliqua de re opinantur, non ſunt incerti, neque dubij, ſed certò ſe rem ſcire exiſtimant. Si igitur ij qui opinantur, propterea quòd leuiter & imbecillè credunt ita rem eſſe, de qua opinantur, faciliùs quàm qui ſciunt, contra atque exiſtimant, agent; nihil inter ſcientiam & opinionem intererit. Nonnulli enim non minorem fidem habent ijs quæ opinantur, quàm alij ijs quæ ſciunt: quod declarat Heraclitus. Sed quoniam ſcire dupliciter dicimus, (nam & is, qui ſcientia præditus eſt, nec ea vtitur: & is, qui vtitur, ſcire dicitur,) intererit vtrùm is, qui cùm ſcientia præditus ſit, ea non cernit nec contemplatur animo, quæ ſcientia comprehendit, an is qui reipſa ea quæ ſcit, animo contemplatur, agat quæ non ſunt agenda. Mirum enim hoc videatur, ſi quis in eorum quæ ſcit, cogitatione & contemplatione defixus, non ſi is qui id quod ſcit, non cernit animo, aliena à ſcientia agat. Præterea quoniam duo ſunt enunciationum genera, nihil prohibet quominus is qui vtrumq; genus tenet, aliquid præter ſcientiam agat: dum enunciatione vniuerſa & generali vtitur, non ea quæ ad res ſingulares pertinet. Res enim ſingulares tantùm ſub actionem veniunt. Iam verò etiam ipſius vniuerſi ſunt aliquæ differentiæ. Aliud eſt enim quod in ſeipſo vertitur, aliud, quod ad rem accommodatur: verbi gratia, omni homini ſicca prodeſſe, & hunc eſſe hominem; vel quicquid tale ſit, ſiccum eſſe: verùm ſitne hoc tale, aut neſcit, aut ſi ſcit, ſcientis munere non fungitur. Incredibile igitur eſt, quantum hæc duo genera inter ſe differant: adeò vt ſi quis ita ſciens peccet, nihil abſurdi ſit; ſin illo modo, valde mirũ. Præterea alio modo fieri poteſt vt homines ſcientia præditi ſint, quàm quos modos paulo antè expoſuimus. Nam eius, qui ſciẽtiam habet, neque ea vtitur, habitum magnopere diſcrepare videmus, adeò vt habere quodammodo, & non habere videatur: qualis eſt is qui dormit, & furioſus, & vinolentus. Atqui homines aliqua animi perturbatione concitati, ita vt illi, ſunt affecti. Iræ enim, & rerum venereарũ cupiditates, & nonnullæ huiuſmodi animi perturbationes, perſpicuè corpus quoque ipſum immutant:

Περὶ τοῦ εἰδότα, καὶ μή, καὶ πῶς εἰδότα ἐνδέχεται ἀκρατεύεσθαι.

ΠΡῶτον μὲν οὖν σκεπτέον, πότερον εἰδότες, ἢ οὔ, καὶ πῶς εἰδότες· εἶτα, περὶ ποῖα τὸν ἀκρατῆ καὶ τὸν ἐγκρατῆ θετέον. λέγω δέ, πότερον περὶ πᾶσαν ἡδονὴν καὶ λύπην, ἢ περί τινας ἀφωρισμένας· καὶ τὸν ἐγκρατῆ καὶ τὸν καρτερικόν· πότερον ὁ αὐτός, ἢ ἕτερός ἐστιν· ὁμοίως δὲ καὶ περὶ τῶν ἄλλων ὅσα συγγενῆ τῆς θεωρίας ἐστὶ ταύτης. ἔστι δὲ ἀρ-
B χὴ τῆς σκέψεως, πότερον ὁ ἐγκρατὴς καὶ ἀκρατής εἰσι, τῷ περὶ ἅ, ἢ τῷ πῶς ἔχοντες τὴν διαφοράν· λέγω δέ, πότερον τῷ περὶ ταδὶ εἶναι μόνον ἀκρατὴς ὁ ἀκρατής, ἢ οὔ· ἀλλὰ τῷ ὥς, ἢ οὔ, ἀλλὰ τῷ ἐξ ἀμφοῖν· ἔπειτ', εἰ περὶ ἅπαντ' ἐστὶν ἡ ἀκρασία καὶ ἡ ἐγκράτεια, ἢ οὔ· οὔτε γὰρ περὶ ἅπαντά ἐστιν ὁ ἁπλῶς ἀκρατής, ἀλλὰ περὶ ἅπερ ὁ ἀκόλαστος, οὔτε τῷ πρὸς ταῦτα ἁπλῶς ἔχειν· ταὐτὸν γὰρ ἂν ἦν τῇ ἀκολασίᾳ· ἀλλὰ τῷ ὡδὶ ἔχειν. ὁ μὲν
C γάρ, ἄγεται προαιρούμενος, νομίζων ἀεὶ δεῖν τὸ παρὸν ἡδὺ διώκειν· ὁ δ', οὐκ οἴεται μέν, διώκει δέ. περὶ μὲν οὖν τοῦ δόξαν ἀληθῆ, ἀλλὰ μὴ ἐπιστήμην εἶναι, παρ' ἣν ἀκρατεύονται, οὐδὲν διαφέρει πρὸς τὸν λόγον· ἔνιοι γὰρ τῶν δοξαζόντων, οὐ διστάζουσιν, ἀλλ' οἴονται ἀκριβῶς εἰδέναι. εἰ οὖν διὰ τὸ ἠρέμα πιστεύειν, οἱ δοξάζοντες, μᾶλλον τῶν ἐπισταμένων, παρὰ τὴν ὑπόληψιν πράξουσιν, οὐδὲν διοίσει ἐπιστήμη δόξης. ἔνιοι γὰρ πιστεύουσιν οὐδὲν ἧττον οἷς δοξάζουσιν, ἢ ἕτεροι οἷς ἐπίστανται· δηλοῖ δὲ Ἡράκλειτος. ἀλλ' ἐπεὶ διχῶς λέγομεν τὸ ἐπίστασθαι· (καὶ γὰρ ὁ ἔχων μέν, οὐ χρώμενος δὲ τῇ ἐπιστήμῃ, καὶ
D ὁ χρώμενος λέγεται ἐπίστασθαι·) διοίσει τὸ, ἔχοντα μέν, μὴ θεωροῦντα δέ, πράττειν ἃ μὴ δεῖ πράττειν, τοῦ, ἔχοντα καὶ θεωροῦντα· τοῦτο γὰρ δοκεῖ δεινόν, ἀλλ' οὐκ εἰ μὴ θεωρῶν. ἔτι, ἐπεὶ δύο τρόποι τῶν προτάσεων, ἔχοντα μὲν ἀμφοτέρας, οὐδὲν κωλύει πράττειν παρὰ τὴν ἐπιστήμην· χρώμενον μέντοι τῇ καθόλου, ἀλλὰ μὴ τῇ κατὰ μέρος. πρακτὰ γὰρ τὰ καθ' ἕκαστα. διαφέρει δὲ καὶ τὸ καθόλου· τὸ μὲν γάρ, ἐφ' ἑαυτοῦ· τὸ δέ, ἐπὶ τοῦ πράγματός ἐστιν. οἷον, ὅτι παντὶ ἀνθρώπῳ συμφέρει τὰ ξηρά, καὶ ὅτι οὗτος ἄνθρωπος, ἢ ὅτι ξηρὸν τὸ τοιόνδε· ἀλλ' εἰ τόδε, τοιόνδε, ἢ οὐκ ἔχει, ἢ οὐκ ἐνεργεῖ. κατά γε δὴ τού-
E τους διοίσει τοὺς τρόπους ἀμήχανον ὅσον· ὥστε δοκεῖν, οὕτω μὲν εἶναι μηδὲν ἄτοπον, ἄλλως δὲ θαυμαστόν. ἔτι, τὸ ἔχειν τὴν ἐπιστήμην, ἄλλον τρόπον τῶν νῦν ῥηθέντων ὑπάρχει τοῖς ἀνθρώποις· ἐν τῷ γάρ, ἔχειν μέν, μὴ χρῆσθαι δέ, διαφέρουσαν ὁρῶμεν τὴν ἕξιν· ὥστε καὶ ἔχειν πως, καὶ μὴ ἔχειν· οἷον, τὸν καθεύδοντα, καὶ μαινόμενον, καὶ οἰνωμένον. ἀλλὰ μὴν οὕτω διατίθενται οἵ γε ἐν τοῖς πάθεσιν ὄντες· θυμοὶ γάρ, καὶ ἐπιθυμίαι ἀφροδισίων, καὶ ἔνια τῶν τοιούτων, ἐπιδήλως καὶ τὸ σῶμα μεθιστᾶσιν·

ἐνίοις δὲ καὶ μανίας ποιοῦσι. δῆλον οὖν ὅτι ὁμοίως ἔχειν λεκτέον τοὺς ἀκρατεῖς, τούτοις. τὸ δὲ λέγειν τοὺς λόγους τοὺς ἀπὸ τῆς ἐπιστήμης, οὐδὲν σημεῖον· καὶ γὰρ ἐν τοῖς πάθεσι τούτοις ὄντες, ἀποδείξεις καὶ ἔπη λέγουσιν Ἐμπεδοκλέους· καὶ οἱ πρῶτον μαθόντες, συνείρουσι μὲν τοὺς λόγους, ἴσασι δ' οὔπω· δεῖ γὰρ συμφῦναι· τοῦτο δὲ χρόνου δεῖ· ὥστε καθάπερ τοὺς ὑποκρινομένους, οὕτως ὑποληπτέον λέγειν καὶ τοὺς ἀκρατευομένους. ἔτι, καὶ ὧδε φυσικῶς ἄν τις ἐπιβλέψειε τὴν αἰτίαν· ἡ μὲν γὰρ, καθόλου δόξα· ἡ δ' ἑτέρα, περὶ τῶν καθ' ἕκαστά ἐστιν, ὧν αἴσθησις ἤδη κυρία· ὅταν δὲ μία γένηται ἐξ αὐτῶν, ἀνάγκη τὸ συμπερανθὲν, ἔνθα μὲν φάναι τὴν ψυχὴν, ἐν δὲ ταῖς ποιητικαῖς πράττειν εὐθύς· οἷον, εἰ παντὸς γλυκέος γεύεσθαι δεῖ, τουτὶ δὲ γλυκὺ, ὡς ἕν τι τῶν καθ' ἕκαστον, ἀνάγκη τὸν δυνάμενον καὶ μὴ κωλυόμενον, ἅμα τοῦτο καὶ πράττειν. ὅταν οὖν, ἡ μὲν καθόλου ἐνῇ, ἡ κωλύουσα γεύεσθαι· ἡ δὲ ὅτι πᾶν τὸ γλυκὺ, ἡδὺ, τουτὶ δὲ, γλυκύ· αὕτη δὲ ἐνεργεῖ· τύχῃ δ' ἐπιθυμία ἐνοῦσα, ἡ μὲν λέγει φεύγειν τοῦτο· ἡ δ' ἐπιθυμία ἄγει· κινεῖν γὰρ ἕκαστον δύναται τῶν μορίων· ὥστε συμβαίνει ὑπὸ λόγου πως καὶ δόξης ἀκρατεύεσθαι, οὐκ ἐναντίας δὲ καθ' αὑτὴν, ἀλλὰ κατὰ συμβεβηκός. ἡ γὰρ ἐπιθυμία, ἐναντία, ἀλλ' οὐχ ἡ δόξα, τῷ ὀρθῷ λόγῳ· ὥστε καὶ διὰ τοῦτο τὰ θηρία οὐκ ἀκρατῆ, ὅτι οὐκ ἔχει καθόλου ὑπόληψιν, ἀλλὰ τῶν καθ' ἕκαστα φαντασίαν καὶ μνήμην. πῶς δὲ λύεται ἡ ἄγνοια, καὶ πάλιν γίνεται ἐπιστήμων ὁ ἀκρατὴς, ὁ αὐτὸς λόγος καὶ περὶ οἰνωμένου καὶ καθεύδοντος, καὶ οὐκ ἴδιος τούτου τοῦ πάθους, ὃν δεῖ παρὰ τῶν φυσιολόγων ἀκούειν. ἐπεὶ δ' ἡ τελευταία πρότασις, δόξα τε αἰσθητοῦ, καὶ κυρία τῶν πράξεων, ταύτην ἢ οὐκ ἔχει ὁ ἐν τῷ πάθει ὤν, ἢ οὕτως ἔχει, ὡς οὐκ ἦν τὸ ἔχειν ἐπίστασθαι, ἀλλὰ λέγειν, ὥσπερ ὁ οἰνωμένος, τὰ Ἐμπεδοκλέους· καὶ διὰ τὸ μὴ καθόλου, μηδ' ἐπιστημονικὸν ὁμοίως εἶναι δοκεῖν τῷ καθόλου τὸν ἔσχατον ὅρον· καὶ ἔοικεν ὃ ἐζήτει Σωκράτης συμβαίνειν· οὐ γὰρ τῆς κυρίως εἶναι δοκούσης ἐπιστήμης παρούσης, γίνεται τὸ πάθος· οὐδ' αὕτη περιέλκεται διὰ τὸ πάθος, ἀλλὰ τῆς αἰσθητικῆς. περὶ μὲν οὖν τοῦ, εἰδότα, καὶ μὴ, καὶ πῶς εἰδότα, ἐνδέχεται ἀκρατεύεσθαι, τοσαῦτα εἰρήσθω.

ΚΕΦΑΛ. δ'.

Πότερον ἐστί τις ἁπλῶς ἀκρατὴς, ἢ πάντες κατὰ μέρος· καὶ εἰ ἔστι, περὶ ποῖά ἐστι.

Πότερον δ' ἐστί τις ἁπλῶς ἀκρατὴς, ἢ πάντες κατὰ μέρος· καὶ εἰ ἔστι, περὶ ποῖά ἐστι, λεκτέον ἐφεξῆς. ὅτι μὲν οὖν περὶ ἡδονὰς καὶ λύπας εἰσὶν οἵ τ' ἐγκρατεῖς καὶ καρτερικοὶ, καὶ οἱ ἀκρατεῖς καὶ μαλακοὶ, φανερόν. ἐπεὶ δ' ἐστὶ τὰ μὲν ἀναγκαῖα, τῶν ποιούντων ἡδονήν· τὰ δ', αἱρετὰ μὲν * καθ' αὑτὰ, ἔχοντα δ' ὑπερβολήν, ἀναγκαῖα μὲν, τὰ σωματικά· λέγω δὲ τὰ τοιαῦτα, τά τε περὶ τὴν τροφὴν καὶ τὴν τῶν ἀφροδισίων χρείαν, καὶ τὰ τοιαῦτα τῶν σωματικῶν,

χ. ὄντα δ'

A nonnullis hominibus etiam furores immittunt. Nimirum igitur dicendum eſt ſimiliter atque hos, affectos eſſe incontinenteis. Nec verò ſi quis rationes & ſententias à ſcientia ductas & profectas pronunciet, ſatis ſigni ſit eum ſcientiæ conuenienter agere. Nam qui his animi perturbationibus æſtuant, demonſtrationes, & verſus Empedoclis recitant: & qui primùm didicerunt, ſermones illi quidem connectunt, ſed nondum intelligunt. Oportet enim illa vnà cum ætate adoleſcere: cui rei tempore opus eſt. Quocirca, vt luſtriones, ſic exiſtimandi ſunt loqui etiam incontinentes. Præterea
B hoc etiam modo huius rei cauſam ex natura ſpectare licet. Nam cùm opiniones aliæ ſint de rebus vniuerſis, aliæ de ſingularibus, quarum ſenſus arbiter ac dominus eſt; neceſſe eſt vbi ex duabus vna affecta ſit, in ijs quidem quæ ſunt cognitionis, animum, id quod concluſum eſt enunciare, & affirmare: in ijs autem quæ ſub actionem veniunt, ſtatim agere. Vt ſi omne dulce guſtandum eſt: hoc autem eſt dulce, tanquam vnum de ſingularibus, neceſſe eſt, eum qui poſſit, quíque non prohibeatur, ſimul atque dictum ſit, etiam agere. Cùm igitur ineſt vniuerſa opinio, quæ guſtare prohibet: ſecunda, omnia dulcia eſſe iucunda: & tertia, hoc eſſe dulce, (hæc autem eſt quæ agit,) & inhæret fortè cupiditas: opinio quidem illa prima hoc fugere iubet, cupiditas autem aliò trahit.
C Poteſt enim vnamquamque animi partem commouere. Ita fit vt à ratione & opinione quodammodo naſcatur incontinentia: non quòd opinio per ſe ſit rationi contraria, ſed ex euentu. Cupiditas enim, non opinio, rectæ rationi aduerſatur. Quocirca etiam propter hanc rationem, beſtiæ non ſunt incontinentes: quia non habent rerum vniuerſarum exiſtimationem, ſed ſingularium viſionem, & memoriam. Quo pacto autem inſcientia depulſa ſcientiam recuperet incontinens, eadem & communis ratio eſt ebriorum ac dormientium, non huius perturbationis propria: quæ ab ijs audienda eſt, qui de natura rerũ diſputant. Quoniã igitur vltima enunciatio, eius quod ſub ſenſum cadit, opinio eſt, actionúmque domina eſt, atque arbitra: hanc aut non habet is qui
D in perturbatione eſt, aut certè ſic habet, vt eam habere non ſit ſcire, ſed vinolentorum more verſus Empedoclis recitare. Et quoniam non eſt vniuerſus, neque ſimilem vim habet ad ſcientiam efficiendam terminus vltimus, atque id quod vniuerſum eſt; non immeritò etiã videtur, id quod quærebat Socrates, euenire. Non enim tum cùm præſto eſt illa, quæ verè & propriè videtur eſſe ſcientia, exiſtit perturbatio, neque ea ſcientia à perturbatione conuellitur, ſed cùm adeſt ea quæ ſenſu continetur. De eo igitur qui ſciens, aut inſciens, ſit incontinens: & quomodo vt ſciens incontinenter viuat, fieri poſſit, hactenus à nobis dictum ſit.

E CAPVT IV.

Sitne aliquis abſolutè incontinens, an ex parte omnes: tum ſi quis ſit abſolutè, in quibus verſetur.

Deinceps vtrùm ſit aliquis abſolutè incontinens, an omnes ex parte, & certæ rei ſint incontinentes: tum, ſi quis eſt abſolutè incontinens, in quibus verſetur, dicendum eſt. Continenteis igitur & patienteis, incontinenteis & molleis in voluptatib. & doloribus verſari perſpicuum eſt. Quoniam autem eorũ quæ voluptatem efficiunt, alia ſunt neceſſaria, alia per ſe expetenda quidem illa, ſed eiuſmodi, vt ſupra modũ experi poſſint, (ſunt autem neceſſaria ea quæ ad corpus pertinent, ea inquam, quæ in victu & rerum venerearum vſu poſita ſunt, cæteráq; huius generis, quæ ad corpus referuntur,

in quibus intemperantiam & temperantiam locauimus: quæ verò cùm minimè neceſſaria ſint, per ſe tamen ſunt optabilia, & expetenda ſunt; verbi gratia, victoria, honos, diuitiæ, taliáque bona & iucunda.) Eos igitur qui in his præter rectam rationem, quæ in ipſis ineſt, modum ſuperant, abſolutè quidem incontinenteis non dicimus, ſed cum adiectione, pecuniæ incontinenteis, lucri, honoris, iræ: abſolutè autem nequaquam, tanquam ab illis differant, & ex quadam ſimilitudine ſic appellentur: vt cuidam Olympiorum victori, Ἄνθρωπος, id eſt, Homo, nomen erat: communis enim illius appellatio ac ratio à propria paulo differebat, ſed alia tamen erat. Cuius rei hoc argumentum eſt, quòd incõtinentia vituperatur non ſolùm vt peccatum, ſed etiam vt vitium quoddã aut ſimpliciter & abſolutè, aut aliqua ex parte: horum autẽ, quos proximè poſui, incontinentium nemo ſic vituperatur. Eorum verò qui in corporis voluptatibꝰ perfruendis volutantur, ijs in quibus temperantem atque intemperantem verſari dicimus; qui non eo quod id conſilij ceperit, rerum iucundarum nimium ſequitur, & rerum moleſtarum nimium fugit, vt famis, ſitis, caloris, frigoris, earúmque omnium quæ ad tactum guſtatúmque pertinent, ſed præter conſilium & cogitationem; is incontinens dicitur, non cum adiectione huius vel illius rei, vt iræ, ſed ſimpliciter tantùm. Cuius rei hoc argumentum eſt, quod qui harum rerum nimium ferre non poſſunt, molles dicuntur, non qui ab illarum nimio vincuntur. Atque ob hanc cauſam in eadem re incontinentem & intemperantem locamus, itémque continentem & temperantem, quia in eiſdem quodammodo voluptatibus & doloribus verſantur: ſed illorum neminem. Verùm quamuis hi in iiſdem verſentur, non eodem modo tamen: ſed intemperantes conſilium ceperunt ita viuendi: incontinentes non item. Itaque potiùs eum intemperántem appellauerimus, qui ne cupiens quidem, aut leui certè cupiditate affectus, immoderatas voluptates perſequitur, & mediocreis dolores fugit: quàm eum qui idem agat magnis & indomitis cupiditatibus incenſus. Quid enim faciat ille, ſi acris & vehemens aliqua cupiditas accedat, & ob rerum neceſſariarum penuriam ingens & vehemens dolor excruciet? Quoniam autem cupiditarum & voluptatum aliæ ſunt genere honeſtæ & bonæ: (nam iucundorum aliqua ſunt natura expetenda; alia his contraria; alia his interiecta, quemadmodum ſuprà partiti ſumus, vt pecunia, lucrum, victoria, honor;) in his igitur omnibus, cæteriſque eiuſdem generis, & mediis, non quòd afficiantur, & cupiant, & ament homines, vituperantur: ſed quòd hoc modo cupiant, vel ament, & quùd modum ſuperent. Quocirca qui ſecus ac monet ratio, aut vincuntur, aut perſequuntur aliquod natura bonum, atque honeſtum; quemadmodum etiam qui nimio honoris, aut liberorum, & parentum amore ſtudióque ducuntur. Nam hæc quoque in numero bonorum habenda ſunt, & qui hæc ſtudioſè colunt atque expetunt, etiam laudantur. Veruntamen eſt etiam in his aliquod nimium, ſi quis, vt Niobe, etiam cum diis pugnet, aut, vt Satyrus ille, qui patris amans vocatus eſt: immodico patris amore afficiatur: valdè enim deſipere videbatur. Vitium igitur in his nullum eſt: propterea quòd, vt dixi, vnumquidque eorum per ſe expetendum eſt natura: ſed eorum nimiæ atque immoderatæ cupiditates malæ ſunt ac fugiendæ. Similiter autem nulla incontinentia. Incontinentia enim non ſolùm fugienda res eſt, verumetiam in his rebus numeratur, quæ ſunt vituperabiles. Propter ſimilitudinem autem perturbationis, adiectione

A περὶ ἃ τὴν ἀκολασίαν ἔθεμεν καὶ τὴν σωφροσύνην· τὰ δ', ἀναγκαῖα μὲν, οὔ· αἱρετὰ δὲ, καθ' αὑτά. λέγω δὲ, οἷον νίκην, τιμὴν, πλοῦτον, καὶ τὰ τοιαῦτα τῶν ἀγαθῶν καὶ ἡδέων. τοὺς μὲν οὖν πρὸς ταῦτα παρὰ τὸν ὀρθὸν λόγον ὑπερβάλλοντας τὸν ἐν αὑτοῖς, ἁπλῶς μὲν οὐ λέγομεν ἀκρατεῖς· προστιθέντες δὲ τὸ, χρημάτων ἀκρατεῖς, καὶ κέρδους, καὶ τιμῆς, καὶ θυμοῦ· ἁπλῶς δ', οὔ, ὡς ἑτέρους καὶ καθ' ὁμοιότητα λεγομένους· ὥσπερ Ἄνθρωπος, ὁ τὰ Ὀλύμπια νενικηκώς· ἐκείνῳ γὰρ ὁ κοινὸς λόγος τοῦ ἰδίου μικρῷ διέφερεν· B ἀλλ' ὅμως ἕτερος ἦν. σημεῖον δέ· ἡ μὲν γὰρ ἀκρασία ψέγεται, οὐχ ὡς ἁμαρτία μόνον, ἀλλὰ καὶ ὡς κακία τις, ἢ ἁπλῶς οὖσα, ἢ κατά τι μέρος· τούτων δ' οὐθείς. τῶν δὲ περὶ τὰς σωματικὰς ἀπολαύσεις, περὶ ἃς λέγομεν τὸν σώφρονα καὶ ἀκόλαστον, ὁ μὴ τῷ προαιρεῖσθαι τῶν τε ἡδέων διώκων τὰς ὑπερβολὰς, καὶ τῶν λυπηρῶν φεύγων, πείνης καὶ δίψης, καὶ ἀλέας καὶ ψύχους, καὶ πάντων τῶν περὶ ἁφὴν καὶ γεῦσιν, ἀλλὰ παρὰ τὴν προαίρεσιν καὶ τὴν διάνοιαν, ἀκρατὴς λέγεται. οὐ κατὰ πρόσθεσιν, ὅτι περὶ τάδε, καθάπερ ὀργῆς, ἀλλ' ἁπλῶς μόνον. σημεῖον δέ· καὶ γὰρ μαλακοὶ λέγονται περὶ ταύτας· C περὶ ἐκείνων δὲ οὐδεμίαν· καὶ διὰ τοῦτ' εἰς ταὐτὸ τὸν ἀκρατῆ καὶ τὸν ἀκόλαστον τίθεμεν, καὶ ἐγκρατῆ καὶ σώφρονα· ἀλλ' οὐκ ἐκείνων οὐδένα, διὰ τὸ περὶ τὰς αὐτάς πως ἡδονὰς καὶ λύπας εἶναι· οἱ δ' εἰσὶ μὲν περὶ ταῦτα, ἀλλ' οὐχ ὡσαύτως εἰσίν· ἀλλ', οἱ μὲν προαιροῦνται· οἱ δ' οὐ προαιροῦνται· διὸ μᾶλλον ἀκόλαστον ἂν εἴποιμεν, ὅς τις μὴ ἐπιθυμῶν, ἢ ἠρέμα, διώκει τὰς ὑπερβολὰς, καὶ φεύγει μετρίας λύπας, ἢ τοῦτον ὅστις διὰ τὸ ἐπιθυμεῖν σφόδρα· τί γὰρ ἂν ἐκεῖνος ποιήσειεν, εἰ προσγένοιτο ἐπιθυμία νεανικὴ, καὶ περὶ τὰς τῶν ἀναγκαίων ἐνδείας λύπη ἰσχυρά; D ἐπεὶ δὲ τῶν ἐπιθυμιῶν καὶ τῶν ἡδονῶν, αἱ μὲν, εἰσὶ τῷ γένει καλῶν καὶ σπουδαίων· τῶν γὰρ ἡδέων ἔνια, φύσει αἱρετά· τὰ δ', ἐναντία τούτων· τὰ δὲ, μεταξὺ, καθάπερ διείλομεν πρότερον· οἷον χρήματα, καὶ κέρδος, καὶ νίκη, καὶ τιμή· πρὸς ἅπαντα δὲ καὶ τὰ τοιαῦτα, καὶ τὰ μεταξὺ, οὐ τῷ πάσχειν καὶ ἐπιθυμεῖν καὶ φιλεῖν ψέγονται, ἀλλὰ τῷ πως, καὶ ὑπερβάλλειν· διὸ ὅσοι μὲν παρὰ τὸν λόγον ἢ κρατοῦνται, ἢ διώκουσι τῶν φύσει τι καλῶν καὶ ἀγαθῶν, οἷον οἱ περὶ τιμὴν καὶ μᾶλλον ἢ δεῖ σπουδάζοντες, E ἢ περὶ τέκνα καὶ γονεῖς· καὶ γὰρ ταῦτα, τῶν ἀγαθῶν· καὶ ἐπαινοῦνται οἱ περὶ ταῦτα σπουδάζοντες. ἀλλ' ὅμως ἔστι τις ὑπερβολὴ καὶ ἐν τούτοις, εἴ τις ὥσπερ ἡ Νιόβη μάχοιτο καὶ πρὸς τοὺς θεούς· ἢ ὥσπερ Σάτυρος ὁ Φιλοπάτωρ ἐπικαλούμενος, περὶ τὸν πατέρα· λίαν γὰρ ἐδόκει μωραίνειν· μοχθηρία μὲν οὖν οὐδεμία περὶ ταῦτ' ἐστὶ, διὰ τὸ εἰρημένον, ὅτι φύσει τῶν αἱρετῶν ἕκαστόν ἐστι δι' αὑτό· φαῦλαι δὲ καὶ φευκταὶ αὐτῶν εἰσιν αἱ ὑπερβολαί. ὁμοίως δὲ, οὐδ' ἀκρασία· ἡ γὰρ ἀκρασία, οὐ μόνον φευκτὸν, ἀλλὰ καὶ τῶν ψεκτῶν ἐστι. δι' ὁμοιότητα δὲ τοῦ πάθους προσεπιτιθέντες

τὴν ἀκρασίαν, περὶ ἑκάστου λέγουσιν, οἷον, κακὸν ἰατρὸν, καὶ κακὸν ὑποκριτὴν, ὃν ἁπλῶς οὐκ ἂν εἴποιεν κακόν. ὥσπερ οὖν οὐδ᾽ ἐνταῦθα, διὰ τὸ μὴ κακίαν εἶναι ἑκάστην αὐτῶν, ἀλλὰ τῷ ἀνάλογον ὁμοίαν· οὕτω δῆλον ὅτι κἀκεῖ ὑποληπτέον μόνην ἀκρασίαν καὶ ἐγκράτειαν εἶναι, ἥτις ἐστὶ περὶ ταὐτὰ τῇ σωφροσύνῃ καὶ τῇ ἀκολασίᾳ. περὶ δὲ θυμὸν, καθ᾽ ὁμοιότητα λέγομεν. διὸ καὶ προστιθέντες ἀκρατῆ θυμοῦ, ὥσπερ τιμῆς καὶ κέρδους φαμέν.

A præterea facta rei, cuius incontinentia eſt, ita cuiuſque rei incontinentiam dicere ſolent, quemadmodum malum medicum, & malum hiſtrionem, quem abſolutè nemo malum dixerit. Vt igitur hîc non dicuntur ſimpliciter mali, quia non eſt vitium medici, aut hiſtrionis, ſed proportione quadam vitio ſimile: ſic nimirum & illic exiſtimare debemus duntaxat eam eſſe incontinentiam, & continentiam, quæ in iiſdem atque temperantia & intemperantia verſatur. In ira autem ex ſimilitudine quadam aliquem dicimus incontinentem. Itaque etiam cum adiectione dicimus iræ incontinentem, quemadmodum honoris & lucri.

ΚΕΦΑΛ. ε΄.

Ὅτι περὶ τὰ παρὰ φύσιν ἡδέα οὐχ ἡ ἀκρασία, ἀλλ᾽ ἑτέρα τις κατὰ μεταφορὰν οὕτως λεγομένη.

Ἐπεὶ δ᾽ ἐστὶν, ἔνια μὲν, ἡδέα φύσει· καὶ τούτων, τὰ μὲν, ἁπλῶς· τὰ δὲ, κατὰ γένη καὶ ζώων καὶ ἀνθρώπων· τὰ δ᾽, οὐκ ἔστιν, ἀλλὰ, τὰ μὲν, διὰ πηρώσεις, τὰ δὲ, δι᾽ ἔθη γίνεται· τὰ δὲ, διὰ μοχθηρὰς φύσεις. ἔστι καὶ περὶ τούτων ἕκαστα παραπλησίας ἰδεῖν ἕξεις· λέγω δὲ τὰς θηριώδεις· οἷον, τὴν ἄνθρωπον, ἣν λέγουσι τὰς κυούσας ἀνασχίζουσαν, τὰ παιδία κατεσθίειν· ἢ οἵοις φασὶ χαίρειν ἐνίους τῶν ἀπηγριωμένων περὶ τὸν Πόντον, τοὺς μὲν ὠμοῖς, τοὺς δὲ, κρέασιν ἀνθρώπων· τοὺς δὲ, τὰ παιδία δανείζειν ἀλλήλοις εἰς εὐωχίαν. ἢ τὸ περὶ Φάλαριν λεγόμενον, αὗται μὲν, θηριώδεις· αἱ δὲ, διὰ νόσους γίνονται καὶ μανίας ἐνίοις· ὥσπερ ὁ τὴν μητέρα καθιερεύσας, καὶ φαγὼν· καὶ ὁ τοῦ συνδούλου τὸ ἧπαρ. αἱ δὲ, νοσηματώδεις, ἢ ἐξ ἔθους· οἷον, αἱ τῶν τριχῶν τίλσεις, καὶ ὀνύχων τρώξεις· ἔτι δ᾽, ἀνθράκων, καὶ γῆς· πρὸς δὲ τούτοις, ἡ τῶν ἀφροδισίων τοῖς ἄρρεσι· τοῖς μὲν γὰρ, φύσει· τοῖς δ᾽, ἐξ ἔθους συμβαίνουσιν· οἷον, τοῖς ὑβριζομένοις ἐκ παίδων. ὅσοις μὲν οὖν φύσις αἰτία, τούτους μὲν, οὐδεὶς ἂν εἴποι ἀκρατεῖς· ὥσπερ οὐδὲ τὰς γυναῖκας, ὅτι οὐκ ὀπυίουσιν, ἀλλ᾽ ὀπυίονται· ὡσαύτως δὲ καὶ τοὺς νοσηματωδῶς ἔχοντας δι᾽ ἔθος. τὸ μὲν οὖν ἔχειν ἕκαστα τούτων, ἔξω τῶν ὅρων ἐστὶ τῆς κακίας, καθάπερ καὶ ἡ θηριότης. τὸ δ᾽ ἔχοντα κρατεῖν ἢ κρατεῖσθαι, οὐχ ἡ ἁπλῆ ἀκρασία, ἀλλ᾽ ἡ καθ᾽ ὁμοιότητα, καθάπερ καὶ τὸν περὶ τοὺς θυμοὺς ἔχοντα τοῦτον τὸν τρόπον τοῦ πάθους, ἀκρατῆ δ᾽ οὐ λεκτέον. πᾶσα γὰρ ὑπερβάλλουσα κακία, καὶ ἀφροσύνη, καὶ δειλία, καὶ ἀκολασία, καὶ χαλεπότης, αἱ μὲν, θηριώδεις· αἱ δὲ, νοσηματώδεις εἰσίν. ὁ μὲν γὰρ, φύσει τοιοῦτος, οἷος δεδιέναι πάντα κἂν ψοφήσῃ μῦς, θηριώδη δειλίαν δειλός. ὁ δὲ τὴν γαλῆν ἐδεδίει, διὰ νόσον. καὶ τῶν ἀφρόνων, οἱ μὲν, ἐκ φύσεως ἀλόγιστοι, καὶ μόνον τῇ αἰσθήσει ζῶντες, θηριώδεις, ὥσπερ ἔνια γένη τῶν πόρρω βαρβάρων. οἱ δὲ, διὰ νόσους, οἷον τὰς ἐπιληπτικὰς, ἢ μανίας, νοσηματώδεις. τούτων δ᾽, ἔστι μὲν ἔχειν τινὰ ἐνίοτε μόνον, μὴ κρατεῖσθαι δέ· λέγω δὲ· οἷον, εἰ Φάλαρις

B

CAPVT V.

Incontinentiam non verſari in ijs quæ ſunt præter naturam iucunda: ſed aliam per tranſlationem ſic dictam.

SEd quoniam aliqua ſunt iucunda natura, eorúmque alia ſimpliciter & abſolutè, alia diuerſis animantium atque hominum generibus iucunda ſunt: alia non ſunt iucunda natura, ſed partim propter debilitationes corporum, partim propter conſuetudinem, partim propter vitioſas naturas fiunt iucunda: C licet etiam in his ſingulis conſimileis habitus animaduertere. Voco autem immaneis & ferinos habitus, qualis erat eius mulieris, quam dicunt, grauidis mulieribus apertis ac perfectis, pueros deuorare ſolitam: aut qualibus rebus efferatos quoſdam circa Pontum populos delectari ferunt, alios ſcilicet crudis, alios humanis carnibus: alios, liberos ſuos inter ſe mutuos in epulas dare: aut quale eſt id quod vulgò de Phalaride dicitur. Ferini igitur ſunt hi habitus. Alij autem propter morbos & furores nonnullis innaſcuntur: qualis ille fuit, qui matrem immolauit, & comedit, & qui conſerui iecur. Alij morboſi ſunt, qui ex conſuetudine proficiſcuntur, vt pilorum euulſiones, & vnguium corroſiones, carbonum quoque & terræ: præterea venereorum vſus cum maſculis. Nanque hæ cupiditates alijs naturales ſunt, alijs ex conſuetudine naſcuntur, vt qui à pueris conſuerunt. Atque eorum qui- D dem, quibus natura cauſam præbet, incontinentem quemquam nemo dixerit: quemadmodum neque mulieres, quòd in complexu venereo non agant, ſed patiantur. Eadémque ratione neque eos qui ex conſuetudine vitium morbo ſimile contraxerunt. His igitur ſingulis animi malis teneri, extra vitij terminos ac fineis egredi eſt: quemadmodum & feritate ad belluarum naturam proximè accedere. His autem tentatum atque affectum ſuperiorem eſſe, aut inferiorem, non ſimplex continentia, aut incontinentia eſt, ſed ex ſimilitudine: quemadmodum & eum qui in ira hoc modo affectus eſt, vt vincatur, huius perturbationis incontinentem, incontinentem autem dicere non debemus. Omnis enim modum ſuperans vitioſitas, & amentia, & timidi- E tas & intemperantia, & ſæuitia, vel ferina eſt, vel morboſa. Nam qui natura talis eſt, vt omnia extimeſcat, etiamſi mus ſtridorem ediderit, ferina quadam timiditate timidus eſt. Alius erat, qui felem morbo affectus metuebat. Et ex amentium numero, ij qui natura ſtulti & inconſiderati ſunt, ſenſúque duntaxat viuunt, ferarum ſunt ſimiles: quemadmodum nonnullæ longinquorum barbarorum nationes. Qui verò propter morbos velut comitialeis, vel furores, ij ſunt morboſi. Nihil obſtat autem quominus aliquis interdum his vitiis affectus ſit tantùm, ſed non vincatur. hoc dico: vt ſi Phalaris,

cùm puſionem concupiſcat vel ad edendum, vel ad potiendum abſurda rerum venerearum voluptate, ſe cohibeat, & contineat. Neque verò quicquam obſtat, quominus etiam vincatur, non ſolùm affectus vitio ſit. Quemadmodum igitur & improbitas alia abſolutè dicitur, improbitas, ea quæ in hominem cadit: alia cum adiectione, quia improbitas ferina, aut morboſa, non abſolutè: ſic nimirum & incontinentia eſt alia ferina & immanis, alia morboſa: ſimpliciter autem & abſolutè ea ſola quæ humanæ intemperantiæ conuenit. Incontinentiam igitur & continentiam in eiſdem verſari, in quibus intemperantia & temperantia: in aliiſque aliud incontinentiæ genus ſitum eſſe, quod ex translatione nominis, non abſolutè dicitur, perſpicuum eſt.

CAPVT VI.

Iræ, quàm cupiditatum, minùs eſſe turpem Incontinentiam. Voluptatum etiam & improbitatis varia genera recenſet.

NVnc autem & iræ, quàm cupiditatum, minùs eſſe turpem incontinentiam cognoſcamus. Videtur enim ira quidem aliqua ex parte rationem, ſed negligenter & confusè audire, miniſtrorum præproperorum more, qui priuſquam id omne, quod dicitur, audierint, exiliunt, deinde ab actione aberrant: &, vt canes, qui priuſquam attendetior, vtrùm ſit amicus nécne, ſi quis modò foreis pulſauerit, aut ſtrepitum aliquem ediderit, latrant: ſic ira propter feruorem & celerem naturæ motum, audit illa quidem rationem, ſed imperio non exaudito ad pœnas repetendas omni impetu fertur. Ratio enim, aut viſio, contumeliam vel contemptum in facto ineſſe indicauit: illa proinde ac ſi ratiocinando concluſerit, huic tali qui contumelia affecerit, vel contempſerit, bellum inferre oportere, continuò ſæuit, atque excandeſcit. Cupiditas autem ſi ratio deprauata, vel ſenſus illud eſſe iucundum dixerit modò, ad perfruendam voluptatem incitatur. Ita rationem ira quodammodo ſequitur: cupiditas verò minimè. Hæc igitur turpior illa eſt. Nam iræ incontinens, à ratione quodammodo ſuperatur: ille autem alter à cupiditate, non à ratione. Præterea ignoſcendum ei magis eſt, qui naturaleis appetitiones ſequitur. Nam & iis cupiditatibus danda venia eſt, quæ ſunt omnium communes, & quatenus ſunt communes. Ira autem & ſæuitia magis naturalis eſt, quàm cupiditates immoderatæ, minimèque neceſſariæ: vt ille, qui hac defenſione, cur patrem verberaret, vtebatur. Nam iſte (inquit) ſuum verberauit, & ille ſuum, & hic quoque me, vir factus, verberabit, paruulo filio ſuo demonſtrato: Eſt enim hoc nobis cognatum. Et qui à filio trahebatur, trahendi finem facere iubebat ad foreis: Nam à ſe quoque vſque ad huoc locum, patrem ſuum tractum eſſe. Præterea quo quiſque occultior & inſidioſior eſt, eo eſt iniuſtior. At homo iracundus minimè eſt inſidiator; neque ira ipſa, immò verò aperta. Cupiditas autem fallax & inſidioſa, quemadmodum aiunt eſſe Venerem,

Nectentiſque dolos Veneris.

&, vt ait Homerus:

Dixit: tum niueo ceſtum de pectore ſoluit,
In quo ſermo inerat blandus, qui mente ſagaci
Quamuis prudenteis ſpoliat.

Quare ſi iniuſtior, ergo & turpior hæc incontinentia erit, quàm quæ in ira verſatur: eritque adeo hæc abſolutè incontinentia, & quodammodo vitioſitas. Præterea nemo dolens ſtuprum infert alteri,

A κρατεῖν, ἐπιθυμῶν παιδίου φαγεῖν, ἢ πρὸς ἀφροδισίων ἄτοπον ἡδονήν· ἔστι δὲ καὶ κρατεῖσθαι, μὴ μόνον ἔχειν. ὥσπερ οὖν καὶ μοχθηρία, ἡ μὲν κατ᾽ ἄνθρωπον, ἁπλῶς λέγεται μοχθηρία· ἡ δὲ κατὰ πρόσθεσιν, ὅτι θηριώδης, ἢ νοσηματώδης· ἁπλῶς δ᾽, οὔ· τὸν αὐτὸν τρόπον δῆλον, ὅτι καὶ ἀκρασία ἐστὶν ἡ μὲν, θηριώδης· ἡ δὲ νοσηματώδης· ἁπλῶς δὲ, ἡ κατὰ τὴν ἀνθρωπικὴν ἀκολασίαν μόνη. ὅτι μὲν οὖν ἀκρασία καὶ ἐγκράτεια ἐστὶ μόνον περὶ ἅπερ ἀκολασία καὶ σωφροσύνη· καὶ ὅτι περὶ τὰ ἄλλα ἐστὶν ἄλλο εἶδος ἀκρασίας, λεγόμενον κατὰ μεταφορὰν, καὶ οὐχ ἁπλῶς, δῆλον.

B

ΚΕΦΑΛ. ϛʹ.

Ὅτι ἡ τοῦ θυμοῦ ἀκρασία ἧττον αἰσχρὰ ἢ τῶν ἐπιθυμιῶν. Περὶ διαφορᾶς ἡδονῶν καὶ κακίας ἀνθρωπίνης.

ΟΤι δὲ καὶ ἧττον αἰσχρὰ ἀκρασία ἡ τοῦ θυμοῦ, ἢ ἡ τῶν ἐπιθυμιῶν, θεωρήσωμεν. ἔοικε γὰρ ὁ θυμὸς, ἀκούειν μέν τι τοῦ λόγου, παρακούειν δὲ· καθάπερ οἱ ταχεῖς τῶν διακόνων, οἳ πρὶν ἀκοῦσαι πᾶν τὸ λεγόμενον, ἐκθέουσιν, εἶτα ἁμαρτάνουσι * τῆς γρ. τ προστάξεως
C προστάξεως· καὶ οἱ κύνες, πρὶν σκέψασθαι εἰ φίλος, ἂν μόνον ψοφήσῃ, ὑλακτοῦσιν· οὕτως ὁ θυμὸς, διὰ θερμότητα καὶ ταχύτητα τῆς φύσεως, ἀκούσας μὲν, οὐκ ἐπίταγμα δὲ ἀκούσας, ὁρμᾷ πρὸς τὴν τιμωρίαν· ὁ μὲν γὰρ λόγος ἢ ἡ φαντασία, ὅτι ὕβρις ἢ ὀλιγωρία, ἐδήλωσεν· ὁ δ᾽ ὥσπερ συλλογισάμενος ὅτι δεῖ τῷ τοιούτῳ πολεμεῖν, χαλεπαίνει δὴ εὐθύς· ἡ δ᾽ ἐπιθυμία, ἐὰν μόνον εἴπῃ ὅτι ἡδὺ ὁ λόγος, ἢ ἡ αἴσθησις, ὁρμᾷ πρὸς τὴν ἀπόλαυσιν· ὥσθ᾽ ὁ μὲν θυμὸς ἀκολουθεῖ τῷ λόγῳ πως· ἡ δ᾽ ἐπιθυμία, οὔ· αἰσχίων οὖν· ὁ μὲν γὰρ, τοῦ θυμοῦ ἀκρατὴς, τοῦ λόγου πως
D ἡττᾶται· ὁ δὲ, τῆς ἐπιθυμίας, οὐ τοῦ λόγου. ἔτι, ταῖς φυσικαῖς μᾶλλον συγγνώμη ἀκολουθεῖν ὀρέξεσιν, ἐπεὶ καὶ ἐπιθυμίαις ταῖς τοιαύταις μᾶλλον, ὅσαι κοιναὶ πᾶσι, καὶ ἐφ᾽ ὅσον κοιναί· ὁ δὲ θυμὸς, φυσικώτερον, καὶ ἡ χαλεπότης τῶν ἐπιθυμιῶν, τῶν τῆς ὑπερβολῆς καὶ τῶν μὴ ἀναγκαίων· ὥσπερ ὁ ἀπολογούμενος, ὅτι τὸν πατέρα τύπτοι· καὶ γὰρ οὗτος, ἔφη, τὸν ἑαυτοῦ· κἀκεῖνος, τὸν ἄνωθεν· καὶ τὸ παιδίον δείξας, καὶ οὗτος ἐμὲ, ἔφη, ὅταν ἀνὴρ γένηται· συγγενὲς γὰρ ἡμῖν· καὶ ὁ ἑλκόμενος ὑπὸ τοῦ υἱοῦ, παύεσθαι ἐκέλευε πρὸς ταῖς θύραις· καὶ γὰρ αὐτὸς ἑλκύσαι τὸν πατέρα
E μέχρις ἐνταῦθα. ἔτι, ἀδικώτεροι οἱ ἐπιβουλότεροι. ὁ μὲν οὖν θυμώδης, οὐκ ἐπίβουλος, οὐδ᾽ ὁ θυμὸς, ἀλλὰ φανερός. ἡ δ᾽ ἐπιθυμία, καθάπερ τὴν Ἀφροδίτην φασί,

Δολοπλόκου γὰρ Κυπρογενοῦς·

καὶ τὸν κεστὸν ἱμάντα Ὅμηρος,

*Πάρφασις, ἥτ᾽ ἔκλεψε νόον πύκα περ φρονέοντος. Vide Nic:

ὥστ᾽, εἴπερ ἀδικωτέρα καὶ αἰσχίων ἡ ἀκρασία αὕτη, τῆς περὶ τὸν θυμόν ἐστι, καὶ ἁπλῶς ἀκρασία καὶ κακία πως. ἔτι, οὐδεὶς ὑβρίζει λυπούμενος·

ὁ δ' ὀργῇ ποιῶν πᾶς, ποιεῖ λυπούμενος· ὁ δ' ὑβρίζων, μεθ' ἡδονῆς. εἰ οὖν οἷς ὀργίζεσθαι μάλιστα δίκαιον, ταῦτα ἀδικώτερα, καὶ ἡ ἀκρασία ἡ δι' ἐπιθυμίαν. οὐ γάρ ἐστιν ἐν θυμῷ ὕβρις. ὡς μὲν τοίνυν αἰσχίων ἡ περὶ ἐπιθυμίας ἀκρασία, τῆς περὶ τὸν θυμόν, καὶ ὅτι ἔστιν ἡ ἐγκράτεια καὶ ἡ ἀκρασία περὶ ἐπιθυμίας καὶ ἡδονὰς σωματικάς, δῆλον. αὐτῶν δὲ τούτων τὰς διαφορὰς ληπτέον. ὥσπερ γὰρ εἴρηται
γρ. αἱ ἀνθρώπειαι κατ' ἀρχάς, αἱ μὲν, * αἱ ἀνθρωπικαί εἰσι καὶ φυσικαὶ, καὶ τῷ γένει, καὶ τῷ μεγέθει· αἱ δὲ, θηριώδεις· αἱ δὲ, καὶ διὰ πηρώσεις καὶ νοσήματα· τούτων δὲ περὶ τὰς πρώτας, σωφροσύνη, καὶ ἡ ἀκολασία μόνον ἐστί· διὸ καὶ τὰ θηρία, οὔτε σώφρονα, οὔτε ἀκόλαστα λέγομεν, ἀλλ' ἢ κατὰ μεταφοράν· καὶ εἴ τινι ὅλως ἄλλο πρὸς ἄλλο διαφέρει γένος τῶν ζώων ὕβρει καὶ σιναμωρίᾳ, καὶ τῷ παμφάγον εἶναι· οὐ γὰρ ἔχει προαίρεσιν, οὐδὲ λογισμόν, ἀλλ' ἐξέστηκε τῆς φύσεως, ὥσπερ οἱ μαινόμενοι τῶν ἀνθρώπων. ἔλαττον δὲ θηριότης, κακίας· φοβερώτερον δέ· οὐ γὰρ διέφθαρται τὸ βέλτιστον, ὥσπερ ἐν τῷ ἀνθρώπῳ, ἀλλ' οὐκ ἔχει. ὅμοιον οὖν, ὥσπερ ἄψυχον συμβάλλειν πρὸς ἔμψυχον, πότερον κάκιον· ἀσινεστέρα γὰρ ἡ φαυλότης ἀεί, ἡ τοῦ μὴ ἔχοντος ἀρχήν· ὁ δὲ νοῦς, ἀρχή. παραπλήσιον οὖν τὸ συμβάλλειν ἀδικίαν πρὸς ἄνθρωπον ἄδικον· ἔστι γὰρ ὡς ἑκάτερον κάκιον· μυριοπλάσια γὰρ ἂν κακὰ ποιήσειεν ἄνθρωπος κακὸς, θηρίου.

ΚΕΦΑΛ. ζ'.

Περὶ ἐγκρατοῦς καὶ ἀκρατοῦς, καὶ καρτερικοῦ καὶ μαλακοῦ.

Περὶ δὲ τὰς δι' ἁφῆς καὶ γεύσεως ἡδονὰς καὶ λύπας, καὶ ἐπιθυμίας καὶ φυγάς, περὶ ἃς ἥ τε ἀκολασία καὶ ἡ σωφροσύνη διωρίσθη πρότερον, ἔστι μὲν οὕτως ἔχειν, ὥστε ἡττᾶσθαι καὶ ὧν οἱ πολλοὶ κρείττους· ἔστι δὲ κρατεῖν, καὶ ὧν οἱ πολλοὶ ἥττους· τούτων δ', ὁ μὲν, περὶ ἡδονάς, ἀκρατής· ὁ δ', ἐγκρατής· ὁ δὲ περὶ λύπας, μαλακός· ὁ δέ,
γρ. ἡ τῶν πλ. ἕξις καρτερικός. μεταξὺ δὲ * τῶν πλείστων ἕξεις, κἂν εἰ ῥέπωσι μᾶλλον πρὸς τὰς χείρους. ἐπεὶ δ' ἔνιαι τῶν ἡδονῶν, ἀναγκαῖαί εἰσι. αἱ δ', οὔ, καὶ μέχρι τινός· αἱ δ' ὑπερβολαί, οὔ, οὐδ' αἱ ἐλλείψεις· ὁμοίως δὲ καὶ περὶ ἐπιθυμίας ἔχει καὶ λύπας· ὁ μὲν τὰς ὑπερβολὰς διώκων τῶν ἡδέων, ἢ καθ' ὑπερβολάς, ἢ διὰ προαίρεσιν, καὶ δι' αὐτάς, καὶ μηδὲν δι' ἕτερον ἀποβαῖνον, ἀκόλαστος· ἀνάγκη γὰρ τοῦτον μὴ εἶναι μεταμελητικόν· ὥστ' ἀνίατος· ὁ δὲ ἐλλείπων, ὁ ἀντικείμενος· ὁ δὲ μέσος, ὁ σώφρων. ὁμοίως δὲ καὶ ὁ φεύγων τὰς σωματικὰς λύπας, μὴ δι' ἧτταν, ἀλλὰ διὰ προαίρεσιν. τῶν δὲ μὴ προαιρουμένων, ὁ μὲν ἄγεται, διὰ τὴν ἡδονήν· ὁ δὲ διὰ τὸ φεύγειν τὴν λύπην, τὴν ἀπὸ τῆς ἐπιθυμίας· ὥστε διαφέρουσιν ἀλλήλων. παντὶ δὲ ἂν δόξειε χείρων εἶναι,

A At qui ita incitatus aliquid facit, dolens facit: qui ſtuprum infert, cũ voluptate infert. Si igitur ea quæque ſunt iniuſtiſſima, propter quæ iure optimo iraſcimur; profecto Incontinẽtia ob cupiditatem ſuſcepta iniuſtior eſt. Non ineſt enim in ira voluptaria libido. Incontinentiam igitur eam quæ in cupiditatib. verſatur, iræ incontinentia turpiorem eſſe: continentiámque & incontinentiam in cupiditatibus & corporis voluptatibus verſari perſpicuum eſt. Harum autem ipſarum differentiæ ſunt cognoſcendæ. Nam quemadmodum initio à nobis dictum eſt, aliæ ſunt humanæ & naturales, tum genere, tum magnitudine: aliæ immanes & ferinæ: aliæ ex corporis debilitationibus & morbis natæ. Quarum in pri-
B mis verſantur temperantia duntaxat, & intemperantia. Itaque neque temperanteis, neque intemperanteis beſtias dicimus, niſi per tranſlationem ſermonis, etiamſi omnino animantium genus aliud ab alio, libidine & profuſa ad rem veneream petulantia, & omnium rerum edacitate differat. Non enim conſilium vllum habent, nulláque rationis agitatione prædita ſunt, ſed à natura deſciuerunt, vt homines furioſi. Eſt autem feritas minus malum quidem vitioſitate, ſed horribilius tamen. Neque enim corruptum eſt in illis id quod eſt optimum, quomodo in homine, ſed eo carent. Simile igitur eſt, vt ſi inanimum cum animato conferatur, vtrum
C ſit peius. Innocentior enim minúſque pernicioſa ſemper improbitas eius eſt, quod principium non habet. Mens autem principium eſt. Simile igitur eſt vt ſi iniuſtitiam cum homine iniuſto conferas. Nam fieri poteſt vt vtrunque altero ſit peius. Infinitis certè partibus plura mala intulerit homo vitioſus & improbus, quàm fera.

CAPVT VII.

Diſputat de continente, incontinente, patiente ac molli.

IN voluptatibus autem & doloribus, quæ tactu & guſtatu percipiuntur, itémque in earum cupiditati-
D bus & fugis, (in quibus temperantia & intemperantia ſuprà poſita eſt,) poteſt quis ita affectus eſſe, vt etiam ab eis vincatur, quibus plerique ſunt ſuperiores: poteſt rurſus fieri vt etiam eas vincat, à quibus vulgus ſuperatur. Horum autem is qui à voluptatibus vincitur, incontinens: qui voluptatum victor eſt, continens: & qui doloribus eſt inferior, fractus & mollis: qui ſuperior, patiẽs dicendus eſt. Sunt autem maximæ partis hominum habitus inter hos interiecti, quamuis ad vitioſos magis vergere videantur. Quoniam autem voluptates aliæ ſunt neceſſariæ, aliæ non neceſſariæ, & illæ quidem vſque ad aliquem finem neceſſariæ: earum verò neque nimium neque parum ſunt neceſſaria:
E (ſimiliterque de cupiditatibus & doloribus eſt ſentiendum:) qui iucunditates aut immoderatas, aut immoderatè ſequitur, ſi propterea quòd conſilium cepit huiuſmodi, & propter ipſas, non propter aliud quicquam quod ex eis redeat, is intemperans eſt. Hunc enim neceſſe eſt non facilè factorum ſuorum pœnitere. Itaque inſanabilis eſt. Nam qui ita natura comparatus eſt vt eum non pœniteat, is ad ſanitatem nunquam reuertitur. Qui autem modum deſerit in expetendis voluptatibus, huic opponitur. At medius, temperans nominatur. Similitérque intemperans eſt, qui dolores corporis fugit: non quia vincatur, ſed quia conſilium ceperit ita viuendi. Eorum autem qui conſilium non ceperunt ita viuendi, alius propter voluptatem quóuis impellitur: alius, quia dolorem fugit, ex cupiditate naſcentem. Itaque inter ſe differunt. Nemo autem cui non videatur deterioris,

qui nulla aut leui cupiditate affectus, turpe aliquid admittat, quàm qui vehementi: & qui non iratus alterum pulſet, quàm qui idem faciat ira incitatus. Quid enim faceret commotus ac perturbatus? Itaque deterior eſt incontinente, intemperans. Eorum igitur qui ſuprà à nobis dicti ſunt, alter magis eſt mollis, alter incontinens. Opponitur autem incontinenti continens, molli patiens. Patientia enim eſt in reſiſtendo, continentia in vincendo. Aliud eſt autem reſiſtere, aliud vincere: quemadmodum aliud eſt non vinci, aliud vincere. Quare & continentia optabilius quiddam eſt quàm patientia. Iam verò qui modum deſerit in iis quibus plerique obſiſtunt, & obſiſtere poſſunt, is mollis & delicatus eſt, (Deliciæ enim mollities quędam eſt,) vt qui veſtem trahit, ne quid in ea attollenda laboris ſuſcipiat, ac doloris: & cùm ægrum imitetur, miſerum ſe eſſe non arbitratur, qui tamen miſero ſit ſimilis. Itémque de continentia & incontinentia ſentiendum. Neque enim ſi quis à vehementibus & immodicis voluptatibus aut doloribus ſuperetur, mirum debeat videri: immò verò venia ſit dignus, ſi obſiſtendo vincatur: vt Theodectæ Philoctetes à vipera percuſſus, vel Carcini Cercyon in Alope: & vt qui riſum comprimere conantes, vniuerſum profundunt, quod Xenophanto accidit: ſed ſi quis quibus voluptatibus multi poſſunt obſiſtere, ab iis ſuperetur, neque poſſit contra niti, non propter generis naturam, aut morbum, quemadmodum Perſarum regibus mollities propter genus innata eſt, & vt fœmina à mare diſtat. Atque etiam is qui ludo & ioco magnopere deditus eſt, videtur eſſe intemperans: ſed mollis eſt potiùs. Ludus enim, remiſſio animorum eſt, ſiquidem eſt requies. In his autem qui modum iocandi ac ludendi ſuperant, iocoſus numeratur. Incontinentia autem alia eſt, feſtinatio præceps, alia, imbecillitas. Alij enim poſteaquam deliberauerunt, non conſtant in eis quæ deliberata ſunt, propter perturbationem: alios autem, quia non conſultarunt, neque deliberarunt, quouis trahit ac rapit perturbatio. Nonnulli enim, vt ij qui ſeipſi antè titillarint, non titillantur ab alio: ſic quia præſenſerunt, ac præuiderunt, ſeipſos denique ac rationis iudicium antè expergefecerunt, à perturbatione non vincuntur, ſiue iucunditatem oſtentet, ſiue dolorem intentet. Maximè autem & ij quos acuta, & ij quos atra bilis vexat, præcipiti illa incontinentia ſunt incontinentes. Illi enim propter celeritatem, hi propter acrimoniam ſeu vehementiam, rationem non operiuntur, eo quòd ſpecies animo oblatas viſionéſque facilè ſequantur.

CAPVT VIII.

Comparat inter ſe Incontinentem & Intemperantem.

INtemperantem autem, vt ſuprà diximus, non facilè ſuorum factorum pœnitet. Perſtat enim in conſilio ſuſcepto. Incontinens autem omnis, eiuſmodi eſt quodammodo, vt eum facilè pœniteat. Itaque non ita ſe res habet, vt ſuprà dubitauimus: ſed hic quidem ſanabilis eſt, ille autem inſanabilis. Similis enim eſt vitioſitas aquæ inter cutem, & tabi: incontinentia autem morbis comitialibus. Illa enim aſſidua & perpetua eſt: hæc non eſt perpetua improbitas. Atque in ſumma, aliud eſt incontinentiæ genus, aliud vitioſitatis.

A εἴ τις μὴ ἐπιθυμῶν, ἢ ἠρέμα, πράττοι τι αἰσχρόν, ἢ εἰ σφόδρα ἐπιθυμῶν· καὶ εἰ μὴ ὀργιζόμενος τύπτοι, ἢ εἰ ὀργιζόμενος· τί γὰρ ἂν ἐποίει, ἐν πάθει ὤν; διὸ ὁ ἀκόλαστος, χείρων τοῦ ἀκρατοῦς. τῶν δὲ λεχθέντων, τὸ μὲν, μαλακίας εἶδος μᾶλλον· ὁ δ᾽, ἀκόλαστος. ἀντίκειται δὲ, τῷ μὲν ἀκρατεῖ, ὁ ἐγκρατής· τῷ δὲ μαλακῷ, ὁ καρτερικός. τὸ μὲν γὰρ καρτερεῖν, ἐστὶν ἐν τῷ ἀντέχειν· ἡ δὲ ἐγκράτεια, ἐν τῷ κρατεῖν. ἕτερον δὲ τὸ ἀντέχειν καὶ κρατεῖν, ὥσπερ καὶ τὸ μὴ
B ἡττᾶσθαι τοῦ νικᾶν· διὸ καὶ αἱρετώτερον ἐγκράτεια καρτερίας ἐστίν. ὁ δὲ ἐλλείπων, πρὸς ἃ οἱ πολλοὶ καὶ ἀντιτείνουσι, καὶ δύνανται, οὗτος μαλακὸς καὶ τρυφῶν· (καὶ γὰρ ἡ τρυφὴ, μαλακία τίς ἐστιν·) ὅς ἕλκει τὸ ἱμάτιον, ἵνα μὴ πονήσῃ τὴν ἀπὸ τοῦ αἴρειν λύπην· καὶ μιμούμενος τὸν κάμνοντα, οὐκ οἴεται ἄθλιος εἶναι, ἀθλίῳ ὅμοιος ὤν. ὁμοίως δὲ ἔχει καὶ περὶ ἐγκράτειαν καὶ ἀκρασίαν. οὐ γὰρ εἴ τις ἰσχυρῶν καὶ ὑπερβαλλουσῶν ἡδονῶν ἡττᾶται, ἢ λυπῶν, θαυμαστὸν, ἀλλὰ καὶ συγγνωμονικὸν, εἰ ἀντιτείνων, ὥσπερ ὁ Θεοδέκτου Φιλοκτήτης ὑπὸ τοῦ ἔχεως πεπληγμένος· ἢ ὁ Καρ-
C κίνου ἐν τῇ Ἀλόπῃ Κερκύων· καὶ ὥσπερ οἱ κατέχειν πειρώμενοι τὸν γέλωτα, * ἀθρόον ἐκκαγχάζουσιν· κ. ἀθρόα
οἷον συνέπεσε Ξενοφάντῳ· ἀλλ᾽ εἴ τις πρὸς ἃς οἱ πολλοὶ δύνανται ἀντέχειν, τούτων ἡττᾶται, καὶ μὴ δύναται ἀντιτείνειν, μὴ διὰ φύσιν τοῦ γένους, ἢ διὰ νόσον, οἷον ἐν τοῖς Σκυθῶν βασιλεῦσιν ἡ μαλακία διὰ τὸ γένος, καὶ ὡς τὸ θῆλυ πρὸς τὸ ἄρρεν διέστηκε. δοκεῖ δὲ καὶ ὁ παιδιώδης, ἀκόλαστος εἶναι· ἔστι δὲ μαλακός· ἡ γὰρ παιδιὰ, ἄνεσίς ἐστιν, εἴπερ ἀνάπαυσις. τῶν δὲ πρὸς ταύτην ὑπερβαλλόντων, ὁ παιδιώδης ἐστίν. ἀκρασίας δὲ, τὸ μὲν, προπέτεια·
D τὸ δὲ, ἀσθένεια· οἱ μὲν γὰρ, βουλευσάμενοι, οὐκ ἐμμένουσιν οἷς ἐβουλεύσαντο, διὰ τὸ πάθος· οἱ δὲ, διὰ τὸ μὴ βουλεύσασθαι, ἄγονται ὑπὸ τοῦ πάθους· ἔνιοι γὰρ, ὥσπερ οἱ προγαργαλίσαντες, οὐ γαργαλίζονται· οὕτω καὶ προαισθόμενοι, καὶ προϊδόντες, ἢ προεγείραντες ἑαυτοὺς καὶ τὸν λογισμὸν, οὐχ ἡττῶνται ὑπὸ τοῦ πάθους, οὔτ᾽ ἂν ἡδὺ ᾖ, οὔτ᾽ ἂν λυπηρόν. μάλιστα δ᾽ οἱ ὀξεῖς καὶ μελαγχολικοὶ, τὴν προπετῆ ἀκρασίαν εἰσὶν ἀκρατεῖς· οἱ μὲν γὰρ, διὰ τὴν ταχύτητα· οἱ δὲ, διὰ τὴν σφοδρότητα, οὐκ ἀναμένουσι τὸν λόγον, διὰ τὸ ἀκολου-
E θητικοὶ εἶναι τῇ φαντασίᾳ.

ΚΕΦΑΛ. η´.

Ἀκρατὴς καὶ ἀκόλαστος, τί διαφέρουσι.

ΕΣτι δὲ, ὁ μὲν ἀκόλαστος, ὥσπερ ἐλέχθη, οὐ μεταμελητικός· ἐμμένει γὰρ τῇ προαιρέσει· ὁ δ᾽ ἀκρατὴς, μεταμελητικὸς πᾶς. διὸ οὐχ ὥσπερ ἠπορήσαμεν, οὕτω καὶ ἔχει. ἀλλ᾽, ὁ μὲν, ἀνίατος· ὁ δὲ, ἰατός. ἔοικε γὰρ, ἡ μὲν μοχθηρία, τῶν νοσημάτων οἷον ὑδέρῳ καὶ φθίσει. ἡ δὲ ἀκρασία, τοῖς ἐπιληπτικοῖς· ἡ μὲν γὰρ, συνεχής· ἡ δὲ, οὐ συνεχὴς πονηρία. καὶ ὅλως δὲ, ἕτερον τὸ γένος ἀκρασίας καὶ κακίας.

ἡ μὲν γὰρ κακία, λανθάνει· ἡ δὲ ἀκρασία, οὐ λανθάνει. αὐτῶν δὲ τούτων βελτίους οἱ ἐκστατικοὶ, ἢ οἱ τὸν λόγον ἔχοντες μὲν, μὴ ἐμμένοντες δέ· ὑπ᾽ ἐλάττονος γὰρ πάθους ἡττῶνται· καὶ οὐκ ἀπροβούλευτοι, ὥσπερ * ἕτεροι· ὅμοιος γὰρ ὁ ἀκρατής ἐστι τοῖς ταχὺ μεθυσκομένοις, καὶ ὑπὸ ὀλίγου οἴνου, καὶ ἐλάττονος ἢ ὡς οἱ πολλοί. ὅτι μὲν οὖν κακία ἡ ἀκρασία οὐκ ἔστι, φανερόν· ἀλλὰ πῇ ἴσως· τὸ μὲν γὰρ παρὰ προαίρεσιν· τὸ δὲ, κατὰ προαίρεσιν ἐστιν. οὐ μὴν ἀλλ᾽ ὅμοιόν γε κατὰ τὰς πράξεις, ὥσπερ τὸ Δημοδόκου εἰς Μιλησίους· Μιλήσιοι γὰρ, ἀξύνετοι μὲν οὐκ εἰσί· δρῶσι δὲ οἷάπερ οἱ ἀξύνετοι· καὶ οἱ ἀκρατεῖς, ἄδικοι μὲν οὐκ εἰσὶν, ἀδικοῦσι δέ. ἐπεὶ δ᾽, ὁ μὲν, τοιοῦτός ἐστιν, οἷος διὰ τὸ μὴ πεπεῖσθαι διώκειν τὰς καθ᾽ ὑπερβολὴν καὶ παρὰ τὸν ὀρθὸν λόγον σωματικὰς ἡδονάς· ὁ δὲ, πέπεισται, διὰ τὸ τοιοῦτος εἶναι, οἷος διώκειν αὐτάς. ἐκεῖνος μὲν οὖν, εὐμετάπειστος· ὁ δ᾽, οὔ· ἡ γὰρ ἀρετὴ καὶ μοχθηρία τὴν ἀρχὴν, ἡ μὲν, φθείρει· ἡ δὲ, σώζει· ἐν δὲ ταῖς πράξεσι τὸ οὗ ἕνεκα, ἀρχή· ὥσπερ ἐν τοῖς μαθηματικοῖς αἱ ὑποθέσεις· οὔτε δὴ ἐκεῖ ὁ λόγος διδασκαλικὸς τῶν ἀρχῶν, οὔτε ἐνταῦθα, ἀλλ᾽ ἀρετὴ, ἢ φυσικὴ, ἢ ἠθικὴ τοῦ ὀρθοδοξεῖν περὶ τὴν ἀρχήν. σώφρων μὲν οὖν ὁ τοιοῦτος· ἀκόλαστος δὲ, ὁ ἐναντίος. ἔστι δέ τις διὰ τὸ πάθος ἐκστατικὸς παρὰ τὸν ὀρθὸν λόγον· ὃν, ὥστε μὲν μὴ πράττειν κατὰ τὸν ὀρθὸν λόγον, κρατεῖ τὸ πάθος· ὥστε δ᾽ εἶναι τοιοῦτον οἷον πεπεῖσθαι διώκειν * ἀνέδην δεῖν τὰς τοιαύτας ἡδονάς, οὐ κρατεῖ· οὗτός ἐστιν ὁ ἀκρατὴς, * βελτίων τοῦ ἀκολάστου· οὐδὲ φαῦλος ἁπλῶς· σώζεται γὰρ τὸ βέλτιστον ἡ ἀρχή. ἄλλος δ᾽, ἐναντίος, ὁ ἐμμενετικὸς, καὶ οὐκ ἐκστατικὸς, διά γε τὸ πάθος. φανερὸν δὴ ἐκ τούτων ὅτι ἡ μὲν, σπουδαία ἕξις· ἡ δὲ, φαύλη.

γρ. ἄπειροι, pro ἕτεροι

γρ. ἀιδίων

γρ. βελτίων ὤν τ.

ΚΕΦΑΛ. θ΄.

Ἐγκρατὴς καὶ ἰσχυρογνώμων τί ὅμοιον ἔχουσι, καὶ τί διαφέρουσι.

Πότερον οὖν ἐγκρατής ἐστιν ὁ ὁποιῳοῦν λόγῳ, καὶ ὁποιᾳοῦν προαιρέσει ἐμμένων, ἢ ὁ τῇ ὀρθῇ· καὶ ἀκρατὴς δὲ, ὁ ὁποιᾳοῦν μὴ ἐμμένων προαιρέσει, καὶ ὁποιῳοῦν λόγῳ, ἢ ὁ τῷ ψευδεῖ λόγῳ καὶ τῇ προαιρέσει τῇ μὴ ὀρθῇ, ὥσπερ ἠπορήθη πρότερον, ἢ κατὰ συμβεβηκὸς * ὁ ὁποιᾳοῦν· καθ᾽ αὑτὸ δὲ τῷ ἀληθεῖ λόγῳ καὶ τῇ ὀρθῇ προαιρέσει, ὁ μὲν, ἐμμένει· ὁ δὲ, οὐκ ἐμμένει· εἰ γάρ τις τοδὶ διὰ τοδὶ αἱρεῖται ἢ διώκει, καθ᾽ αὑτὸ μὲν, τοῦτο διώκει καὶ αἱρεῖται· κατὰ συμβεβηκὸς δὲ, τὸ πρότερον. ἁπλῶς δὲ λέγομεν, τὸ καθ᾽ αὑτό· ὥστε, ἔστι μὲν ὡς ὁποιᾳοῦν δόξῃ, ὁ μὲν, ἐμμένει· ὁ δὲ, ἐξίσταται· ἁπλῶς δὲ, τῇ ἀληθεῖ. εἰσὶ δέ τινες οἱ ἐμμενετικοὶ * τῇ δόξῃ· εἰσὶ δ᾽ οὓς καλοῦσιν ἰσχυρογνώμονας, οἷον δύσπειστοι καὶ οὐκ εὐμετάπειστοι·

γρ. ὁποιῳοῦν

γρ. τῇ δόξῃ, οὓς καλ. ἰσχ.

A Vitioſitas enim latet; non latet incontinentia. Horum autem ipſorum ij ſunt meliores, qui facilè de ſententia deducuntur, quàm qui ratione in conſilium adhibita, in ea non perſtant. Hi enim primùm à minore perturbatione ſuperantur: deinde non ſine deliberatione antegreſſa, vt illi alteri. Similis eſt enim incontinens hic, quem imbecillum diximus, ijs, qui citò, & modico vino, & pauciore quàm vulgus, fiunt ebrij. Incontinentiam igitur non eſſe vitioſitatem, perſpicuum eſt, niſi fortè aliqua ratione. Hæc enim à conſilio auerſa eſt: illa conſilio congruit. In actionibus tamen reperiuntur ſimiles: quale illud eſt Demodoci in Mileſios; Mileſij non ſunt illi quidem ſtulti, ſed tamen eadem faciunt, quæ ſtulti: ſic incontinentes non ſunt illi qui- B dem iniuſti, ſed iniuſtè faciunt tamen. Quoniam autem incontinens eiuſmodi eſt, vt non quòd ita ſibi perſuaſerit, immoderatas & à recta ratione alienas ſequatur corporis voluptates: intemperans verò ſibi perſuaſit ita viuendum eſſe, quia talis eſt, vt eas ſequatur: ergo ille facilè de ſententia deducetur, hic non item. Nam vt virtus principium tuetur & conſeruat, ita vitioſitas perdit atq; extinguit. In actionibus autem id cuius gratia illæ ſuſcipiuntur, principium eſt: vt in Mathematicis ea quæ poſita & conceſſa ſunt. Neque igitur illic principia ratione doceri poſſunt, neque hic; ſed virtus aut naturalis aut ea quæ ex conſuetudine com- C paratur, rectè ſentiendi de principio magiſtra eſt. Temperans igitur eſt is qui talis eſt. Intemperans autem, qui ei contrarius. Eſt porrò aliquis alius, qui propter perturbationem à recta ratione auerſus, de conſilio quaſi de gradu deijcitur: quem quidem perturbatio hactenus ſuperat, vt non agat quod monet & præſcribit ratio: ſed vt talis ſit, vt ſibi perſuadeat, impudenter & improbè perſequendas eſſe huius generis voluptates, non ſuperat. Hic eſt incontinens, intemperante melior, neque abſolutè improbus. Salua enim res eſt ea quæ omnium eſt optima, principium. Alter eſt huic contrarius, qui in ſententia permanet, quique propter animi perturbationem de eo quod conſtituit, non depellitur. Ex ijs igitur perſpicuum eſt, hunc habitum eſſe D bonum: illum, malum & vitioſum.

CAPVT IX.

Quid interſit inter continentẽ, qui in bono conſilio perſtat, & pertinacem qui in ſua ſententia etiam mala obſirmatus manet. Tum dubitationes aliquas ſoluit.

Vtrùm igitur continens ſit is qui in qualibet ratione, & in quolibet conſilio perſtat: an is demum qui in recto conſilio? Et vtrùm is incontinens, qui in quolibet conſilio, atque in quauis ratione non permanet, an is qui in ratione falſa, & in conſilio minùs recto, quemadmodum ſuprà à nobis dubitatum eſt: An E ex euentu quidem in quauis ratione & in quouis conſilio: per ſe autem in vera ratione & recto cõſilio permaneat continens, non permaneat incontinens, videamus. Si quis enim illud propter hoc optet & expetat, aut perſequatur, per ſe quidem hoc perſequi & optare dicendus eſt, ex euentu verò illud prius. Per ſe autem, ſimpliciter & abſolutè intelligi volumus. Itaque accidere poteſt vt in qualibet opinione ille permaneat, hic ex qualibet depellatur: abſolutè autem in vera ille permanet, hic nõ permanet. Sunt autem quidã, qui in opinione ſua facilè perſeuerant: atque hi ſunt quos in ſententia obſirmatos & pertinaceis appellamus: quales ſunt ij qui ægrè ſibi aliquid à quoquam perſuaderi patiuntur, quique non facilè de ſententia deducuntur:

qui ſimile quiddam habent continenti, vt prodigus liberali, & audax fidenti: ſed in multis ab eo diſerepant. Continens enim, propter perturbationem, & cupiditatem, ſententiam non mutat. Nam vbi fors ita tuletir, facilè ſibi fidem fieri patietur. Pertinax autem & in ſententia obfirmatus, de ſententia non deeedit, etiamſi ſuadeat ratio. Deinde magna pars hominum cupiditates vltrò accerſit, ac recipit, ſeſéque à voluptatibus duci facilè patitur. Obſtinati autem in ſententia ſunt ij qui præcipuas quaſdam ſententias in animum induxerunt, indoctique & agreſtes homines. Atque ij quidem qui præcipuas ſententias in animum induxerunt, propter voluptatem ac dolorem ſunt pertinaces. Lætantur enim cùm vincunt, ſi de ſententia ſua non deducantur: & grauiter moleſtéque ferunt, ſi ſua veluti decreta reſcindantur atque infirmentur. Itaque incontinenti, quàm continenti, ſunt ſimiliores. Sunt autem nonnulli, qui non perſtant in eis quæ ipſi decreuerunt & comprobarunt, ſed non propter incontinentiam: vt in Sophoclis Philoctete Neoptolemus. Atqui propter voluptatem in ſententia non perſtitit: at honeſtam. Nam vera loqui, erat ei pulcrum, atque honeſtum: perſuaſum autem ei fuerat ab Vlyſſe, vt mentiretur. Non enim quiſquis voluptate adductus aliquid agit, intemperans eſt, neque improbus, neque incontinens: ſed qui turpi. Quoniam autem eſt etiam aliquis eiuſmodi, qui minùs quàm debeat, corporis voluptatibus delectetur, & qui in ratione non permaneat: inter hunc & incontinentem, medius continens locatus eſt. Incontinens enim propterea ſeſe in rationis gyro non continet, quia magis quàm par eſt, voluptatibus delectatur: hic autem nomine vacans propterea quod minùs delectetur. Contioens autem in ratione permanet, neque propter alterutrum ſententiam mutat. Neceſſariò autem ſi continentia bonum eſt, ambo habitus contrarij mali ſunt, quemadmodum apparet: ſed quia alter in paucis & rarò reperitur: idcirco vt temperantia intemperantiæ dumtaxat videtur aduerſari, ſic & incontinentiæ continentia. Sed quandoquidem ex ſimilitudine multa dicuntur, temperantis quoque continentia ex ſimilitudine quadam ducta eſt. Nam & continens & temperans eiuſmodi ſunt, vt nihil à ratione faciant alienum propter corporis voluptates: ſed hoc intereſt, quòd ille prauis afficitur cupiditatibus: hic non item: & hic eiuſmodi eſt vt nulla re delectetur propter rationem: ille eiuſmodi, vt delectetur quidem, ſed non vt trahatur. Similes ſunt quoque inter ſe incontinens & intemperans. Et cùm inter ſe alioquin differant, ambo corporis delectationes perſequuntur: hic ita vt exiſtimet eas ſequi oportere; ille, ita vt non exiſtimet.

CAPVT X.

Fieri non poſſe vt ſit aliquis vnà prudens & incontinens.

NEque verò fieri poteſt vt idem vnà prudẽs ſit & incontinens. Nam prudentem etiam bonum virum ſimul eſſe oſtẽdimus. Præterea non ex eo ſolùm prudẽs aliquis eſt, quòd ſciat, ſed ex eo etiam quòd ad res agẽdas idoneus ſit. At incõtinens ad agendum ineptus eſt. Solertem autẽ nihil prohibet incontinentem eſſe. Itaque etiam videntur interdũ nonnulli prudentes eſſe, & tamen incontinẽtes: quia ſolertia differt à prudẽtia eo modo quo modo ſuperiore libro diximus: & propterea quia ratione ſunt duo illa quidem finitima, ſed conſilio differunt. Neque etiam incontinens inſtar eius eſt qui ſcit, eáque quæ ſcit, re conſiderat, & animo contemplatur: ſed eius qui dormit, vel qui vino obrutus eſt.

A οἳ ὅμοιον μέν τι ἔχουσι τῷ ἐγκρατεῖ· οἷον ὁ ἄσωτος τῷ ἐλευθερίῳ, καὶ ὁ θρασὺς τῷ θαρραλέῳ. εἰσὶ δ' ἕτεροι κατὰ πολλά· ὁ μὲν γὰρ, διὰ πάθος καὶ ἐπιθυμίαν οὐ μεταβάλλει, ὁ ἐγκρατής· ἐπεὶ εὔπειστος, ὅταν τύχῃ, ἔσται ὁ ἐγκρατής· ὁ δὲ, οὐχ ὑπὸ λόγου· ἐπεὶ ἐπιθυμίας γε λαμβάνουσι, καὶ ἄγονται πολλοὶ ὑπὸ τῶν ἡδονῶν. εἰσὶ δὲ ἰσχυρογνώμονες οἱ ἰδιογνώμονες, καὶ οἱ ἀμαθεῖς καὶ * ἄγροικοι· οἱ μὲν ἰδιογνώμονες, δι' ἡδονὴν καὶ λύπην· χαίρουσι γὰρ νικῶντες, ἐὰν μὴ μεταπείθωνται· καὶ λυποῦνται, ἂν ἄκυρα τὰ αὐτῶν ᾖ, B ὥσπερ ψηφίσματα· ὥστε μᾶλλον τῷ ἀκρατεῖ ἐοίκασιν ἢ τῷ ἐγκρατεῖ. εἰσὶ δέ τινες οἳ τοῖς δόξασιν οὐκ ἐμμένουσιν, οὐ δι' ἀκρασίαν, οἷον ἐν τῷ Φιλοκτήτῃ τῷ Σοφοκλέους ὁ Νεοπτόλεμος· καίτοι δι' ἡδονὴν οὐκ ἐνέμεινεν, ἀλλὰ καλήν. τὸ γὰρ ἀληθεύειν αὐτῷ * καλὸν ἦν· ἐπείσθη δ' ὑπὸ τοῦ Ὀδυσσέως ψεύδεσθαι. οὐ γὰρ πᾶς ὁ δι' ἡδονήν τι πράττων, οὔτ' ἀκόλαστος, οὔτε φαῦλος, οὔτε ἀκρατής· ἀλλ' ὁ δι' αἰσχράν. ἐπεὶ δ' ἐστί τις καὶ τοιοῦτος οἷος ἧττον ἢ δεῖ τοῖς σωματικοῖς χαίρων, καὶ οὐκ ἐμμένων τῷ λόγῳ ὁ C τοιοῦτος, τούτου καὶ τοῦ ἀκρατοῦς μέσος ὁ ἐγκρατής· ὁ μὲν γὰρ ἀκρατὴς οὐκ ἐμμένει τῷ λόγῳ, διὰ τὸ μᾶλλόν τι· οὗτος δὲ, διὰ τὸ ἧττόν τι· ὁ δ' ἐγκρατὴς ἐμμένει, καὶ οὐδὲ δι' ἕτερον μεταβάλλει. δεῖ δὲ, εἴπερ ἡ ἐγκράτεια σπουδαῖον, ἀμφοτέρας τὰς ἐναντίας ἕξεις φαύλας εἶναι, ὥσπερ καὶ * φαίνονται· ἀλλὰ διὰ τὸ τὴν ἑτέραν ἐν ὀλίγοις καὶ ὀλιγάκις εἶναι φανεράν· ὥσπερ ἡ σωφροσύνη τῇ ἀκολασίᾳ δοκεῖ ἐναντίον εἶναι μόνον, οὕτω καὶ ἡ ἐγκράτεια τῇ ἀκρασίᾳ. ἐπεὶ δὲ καθ' ὁμοιότητα πολλὰ λέγεται, καὶ ἡ ἐγκράτεια ἡ τοῦ σώφρονος καθ' ὁμοιότητα ἠκολούθηκεν· ὅ, τε γὰρ ἐγκρατὴς οἷος μηδὲν παρὰ τὸν λόγον, διὰ τὰς σωματικὰς D ἡδονὰς ποιεῖν, καὶ ὁ σώφρων. ἀλλ' ὁ μὲν ἔχων, ὁ δ', οὐκ ἔχων φαύλας ἐπιθυμίας· καὶ ὁ μὲν τοιοῦτος οἷος μὴ ἥδεσθαι παρὰ τὸν λόγον· ὁ δ', οἷος ἥδεσθαι, ἀλλὰ μὴ ἄγεσθαι. * ὅμοιοι δὲ καὶ ὁ ἀκρατὴς καὶ ὁ ἀκόλαστος, ἕτεροι μὲν ὄντες, ἀμφότεροι δὲ τὰ σωματικὰ ἡδέα διώκουσιν· ἀλλ' ὁ μὲν, καὶ οἰόμενος δεῖν· ὁ δ' οὐκ οἰόμενος.

Marginal notes: χ. ἀγροῖκοι. — χ. καλὸν ἦν ᾧ. — γρ. φαίνεται. — γρ. ὁμοίως

ΚΕΦΑΛ. Ι.

E Ὅτι οὐκ ἐνδέχεται ἅμα φρόνιμον καὶ ἀκόλαστον εἶναι τὸν αὐτόν.

ΟΥ'Δ' ἅμα φρόνιμον καὶ ἀκρατῆ ἐνδέχεται εἶναι τὸν αὐτόν· ἅμα γὰρ φρόνιμος καὶ σπουδαῖος τὸ ἦθος δέδεικται ὤν. ἔτι, οὐ τῷ εἰδέναι μόνον φρόνιμος, ἀλλὰ καὶ τῷ πρακτικός· ὁ δ' ἀκρατὴς, οὐ πρακτικός. τὸν δὲ δεινὸν οὐδὲν κωλύει ἀκρατῆ εἶναι· διὸ καὶ δοκοῦσιν ἐνίοτε φρόνιμοι μὲν εἶναί τινες, ἀκρατεῖς δὲ, διὰ τὸ τὴν δεινότητα διαφέρειν τῆς φρονήσεως τὸν εἰρημένον τρόπον ἐν τοῖς πρώτοις λόγοις· καὶ κατὰ μὲν τὸν λόγον ἐγγὺς εἶναι, διαφέρειν δὲ κατὰ τὴν προαίρεσιν. οὐδὲ δὲ ὡς ὁ εἰδὼς καὶ θεωρῶν, ἀλλ' ὡς ὁ καθεύδων ἢ οἰνωμένος,

καὶ ἑκὼν μὲν· ἐπίσταται γάρ πως καὶ ὃ ποιεῖ, καὶ οὗ ἕνεκα· πονηρὸς δ᾽, οὔ· ἡ γὰρ προαίρεσις, ἐπιεικής· ὥσθ᾽ ἡμιπόνηρος, καὶ οὐκ ἄδικος· οὐ γὰρ ἐπίβουλος· ὁ μὲν γὰρ αὐτῶν, οὐκ ἐμμενετικὸς, οἷς ἂν βουλεύσηται· ὁ δὲ, μελαγχολικὸς, οὐδὲ βουλευτικὸς ὅλως· καὶ ἔοικε δὴ ὁ ἀκρατὴς πόλει, ἣ ψηφίζεται μὲν ἅπαντα τὰ δέοντα, καὶ νόμους ἔχει σπουδαίους, χρῆται δ᾽ οὐδέν· ὥσπερ Ἀναξανδρίδης ἔσκωψεν·

Ἡ πόλις ἐβούλεθ᾽, ᾗ νόμων οὐδὲν μέλει·

ὁ δὲ πονηρὸς, χρωμένῃ μὲν τοῖς νόμοις, πονηροῖς δὲ χρωμένῃ. ἔστι δ᾽ ἀκρασία καὶ ἐγκράτεια περὶ τὸ ὑπερβάλλον τῆς τῶν πολλῶν ἕξεως· ὁ μὲν γὰρ ἐμμένει μᾶλλον· ὁ δ᾽, ἧττον, τῆς τῶν πλείστων δυνάμεως. εὐιατοτέρα δὲ τῶν ἀκρασιῶν, ἣν οἱ μελαγχολικοὶ ἀκρατεύονται, τῶν βουλευομένων μὲν, μὴ ἐμμενόντων δέ· καὶ οἱ δι᾽ ἐθισμοῦ ἀκρατεῖς, τῶν φυσικῶν· ῥᾷον γὰρ ἔθος μετακινῆσαι φύσεως· διὰ γὰρ τοῦτο καὶ τὸ ἔθος χαλεπὸν, ὅτι τῇ φύσει ἔοικεν, ὥσπερ καὶ Εὔηνος λέγει,

Φημὶ πολυχρόνιον μελέτην ἔμμεναι φίλε· καὶ δὴ
Ταύτην ἀνθρώποισι τελευτῶσαν φύσιν εἶναι.

τί μὲν οὖν ἐστιν ἐγκράτεια, καὶ τί ἀκρασία, καὶ τί καρτερία καὶ μαλακία, καὶ πῶς ἔχουσιν αἱ ἕξεις αὗται πρὸς ἀλλήλας, εἴρηται.

ΚΕΦΑΛ. ια΄.

Τὰ περὶ ἡδονῆς λεγόμενα, ὅτι οὐκ ἀγαθόν.

Περὶ δὲ ἡδονῆς καὶ λύπης θεωρῆσαι, τοῦ τὴν πολιτικὴν φιλοσοφοῦντος· οὗτος γὰρ τοῦ τέλους ἀρχιτέκτων, πρὸς ὃ βλέποντες, ἕκαστον, τὸ μὲν, κακόν· τὸ δ᾽, ἀγαθὸν ἁπλῶς λέγομεν. ἔτι δὲ, καὶ τῶν ἀναγκαίων ἐπισκέψασθαι περὶ αὐτῶν· τήν τε γὰρ ἀρετὴν καὶ τὴν κακίαν, τὴν ἠθικὴν περὶ λύπας καὶ ἡδονὰς ἔθεμεν· καὶ τὴν εὐδαιμονίαν οἱ πλεῖστοι μεθ᾽ ἡδονῆς εἶναί φασι· διὸ καὶ τὸν μακάριον ὠνομάκασιν ἀπὸ τοῦ χαίρειν. τοῖς μὲν οὖν, δοκεῖ οὐδεμία ἡδονὴ εἶναι ἀγαθὸν, οὔτε καθ᾽ αὑτὸ, οὔτε κατὰ συμβεβηκός· οὐ γὰρ εἶναι τὸ αὐτὸ ἀγαθὸν καὶ ἡδονήν· τοῖς δ᾽, ἔνιαι μὲν εἶναι, αἱ δὲ πολλαὶ, φαῦλαι. ἔτι δὲ, τούτων τρίτον, εἰ καὶ πᾶσαι ἀγαθὸν, ὅμως μὴ ἐνδέχεσθαι εἶναι τὸ ἄριστον ἡδονήν. ὅλως μὲν οὖν οὐκ ἀγαθὸν, ὅτι πᾶσα ἡδονὴ γένεσίς ἐστιν εἰς * φύσιν αἰσθητὴ, οὐδεμία δὲ γένεσις συγγενὴς τοῖς τέλεσιν· οἷον οὐδεμία οἰκοδόμησις οἰκίᾳ. ἔτι, ὁ σώφρων φεύγει τὰς ἡδονάς. ἔτι, ὁ φρόνιμος τὸ ἄλυπον διώκει, οὐ τὸ ἡδύ· ἔτι ἐμπόδιον τῷ φρονεῖν αἱ ἡδοναί· καὶ ὅσῳ μᾶλλον χαίρει, μᾶλλον· οἷον τὴν τῶν ἀφροδισίων· οὐδένα γὰρ ἂν δύνασθαι νοῆσαί τι ἐν αὐτῇ· ἔτι, τέχνη οὐδεμία ἡδονῆς· καί τοι πᾶν ἀγαθὸν, τέχνης ἔργον. ἔτι, τὰ παιδία καὶ τὰ θηρία διώκει τὰς ἡδονάς· τοῦ δὲ μὴ πάσας σπουδαίας, ὅτι εἰσὶ καὶ αἰσχραὶ καὶ ὀνειδιζόμεναι, καὶ ἔτι βλαβεραί·

γρ. φύσιν αἰσθητήν. & ita non in Nic. tãtùm ſed in Magnis quoque l.2.c.7.

A Et verò ſua ſponte facit quidem ille: facit enim quodã modo ſciens & quid, & cuius rei gratia faciat: ſed improbus non eſt tamen. Conſilium enim eius bonum eſt. Itaque dimidia ex parte malus eſt. Neque iniuſtus eſt: quoniam non eſt ſubdolus, aut inſidioſus. Incontinentium enim aliqui non perſtant in eis quæ deliberarint: ij autem, qui atra bile laborant, ne ad conſultandum quidem vlla ex parte apti ſunt. Similis igitur eſt incontinens, ei ciuitati quæ omnia quidem decernit, quæ ſunt decernenda, legéſque habet bonas atque vtiles, ſed nulla earum vtitur: quemadmodum Anaxandrides falsè dixit,

Conſultat, à qua ſpernitur lex, ciuitas.

Malus autem ei ſimilis eſt, quæ legibus vtitur, ſed ma-
B lis vtitur. Verſatur autem incontinentia & continentia in eo quod magnæ partis hominum habitum ſuperat. Continens enim magis, incontinens minùs quàm maxima pars hominum poſſit, in recta ratione permanet. Ea autem incontinentia ſanabilior eſt, quæ inest in incontinentibus atra bile affectis, quàm eorum qui in eo, quod deliberarunt, non permanent: faciliúſque ſanari poſſunt, qui ex conſuetudine, quàm qui ex natura, incontinentiam contraxerunt. Facilius eſt enim conſuetudinem mutare, quàm naturam. Propterea enim & conſuetudinem mutare difficile eſt, quia naturæ ſimilis eſt: quemadmodum ait Euenus,

Multos, quod partum eſt meditando, permanet annos,
Atque in naturam tandem conuertitur vſus.

Quid igitur ſit continentia, quid incontinentia: quid
C tolerantia, & mollities, & quam inter ſe hi habitus rationem habeant, hactenus à nobis expoſitum eſt.

CAPVT XI.

Rationes aduerſus voluptatem afferri ſolita.

De voluptate autem & dolore cognoſcere, eius hominis eſt, qui in ciuilis prudentiæ ſtudio ſe verſari profitetur. Hic enim vltimi bonorum omnium magiſter, & veluti architectus eſt: quod intuentes, vnumquidque partim malum, partim bonum ſimpliciter dicere ſolemus. Præterea verò neceſſariò nobis de iis diſputandum & conſiderandum eſt. Nam cùm
D virtutes & vitia, quæ ad mores pertinent, in voluptate ac dolore locauimus: tum plerique vitam beatam cum voluptate copulatam eſſe dicunt. Itaque & μακάριον, beatum, ἀπὸ τοῦ μάλιστα χαίρειν, à maximè gaudendo, nominarunt. Primùm igitur ſunt qui nullam voluptatem bonum eſſe cenſent, neque per ſe, neque ex euentu: non enim idem eſſe bonum & voluptatem. Alij nonnullas eſſe bonas, multas verò malas. Tertij diſputant, etiamſi voluptates omnes ſint bonum, non poſſe fieri tamen vt ſummum bonum ſit voluptas. Omnino igitur non eſt bonum: quia voluptas omnis ad naturam ortus eſt, qui ſenſu percipi poſſit. At nullus ortus finibus eſt cognatus: vt nulla ædificatio
E cum ædibus cognationem habet. Præterea temperans fugit voluptates: tum prudens indolentiam perſequitur, non voluptatem. Deinde prudenter ſentiendi facultatem impediunt voluptates, eóque magis, quo quiſque magis delectatur: qualis eſt ea quæ ex rebus venereis percipitur. In ea voluptate enim neminem quicquam animo agitare, aut ratione explicare poſſe. Præterea voluptatis ars nulla eſt, atqui quicquid eſt bonum, artis opus eſt. Tum verò voluptates pueri & beſtiæ perſequuntur. Non omneis autem eſſe bonas id declarat, quòd ſunt etiam aliquæ turpes, & quæ vitio vertuntur, & quæ damnum afferunt.

Quædam enim eorum quæ iucunda ſunt, morbos gignunt. Iam verò neque ſummum bonum eſt voluptas, quia non finis, ſed ortus eſt. Atque hæc ferè ſunt quæ contra voluptatem diſputantur.

CAPVT XII.

Refutatio eorum quæ ſuperiori capite contra voluptatem ſunt diſputata.

EX his autem non effici, vt neque bonum, neque ſummum bonum ſit voluptas, ea quæ dicemus, declarabunt. Primùm, quia cùm duobus modis dicatur bonum; vnùmque ſit, quod abſolutè & per ſe bonũ eſt; alterum, quod alicui eſt bonum: eandem partitionem ſequentur & naturæ, & habitus: eandem igitur & motiones, & ortus. Et quæ malæ videntur voluptates, earum aliæ ſunt ſimpliciter malæ, ſed alicui non malæ, immò huic optabiles: aliæ ne huic quidem ſunt optabiles, ſed aliquãdo & non diu: non ſunt tamen optabiles. Hæ autem ne ſunt quidem voluptates, ſed videntur, nempe quotquot cum dolore aliquo coniunctæ ſunt, & quæ curationis cauſa adhibentur, vt ægrotorum. Præterea cùm bonum aliud ſit muneris functio, aliud habitus: eæ voluptates, quæ in naturalem habitũ reſtituunt, ex euentu iucundæ ſunt. Ineſt autem in cupiditatibus functio habitus & naturæ aliqua re carentis. Sunt enim etiã aliquæ doloris & cupiditatis expertes voluptates: quales ſunt functiones muneris in contemplãdo occupatæ, natura nihil deſiderante, nullâque re egente. Illas autem non eſſe veras voluptates, argumento eſt, quòd non iiſdem rebus iucundis delectantur homines, cùm expletur, & cùm in ſuo ſtatu eſt natura. Sed natura cõſtituta, rebus delectãtur abſolutè iucundis: cùm expletur verò, etiam contrariis. Acribus enim & amaris gaudent: quorũ nihil eſt neque natura neq; abſolutè iucũdum. Ergo ne voluptates quidem. Vt enim ea quæ iucunda ſunt, inter ſe comparantur, ſic & eæ quæ ab his oriuntur, voluptates. Nec verò neceſſe eſt aliud quicquam voluptate melius eſſe, vt aiunt nonnulli, finẽ ortu eſſe meliorem. Voluptates enim non ſunt ortus: nec omnes quidem ſunt cum ortu coniunctæ: ſed muneris functiones potiùs, & finis. Nec cùm gignuntur res aliquæ, ſed cùm aliquibus rebus vtimur, eueniunt, atque exiſtunt voluptates: neque omnium voluptatum finis, quiddam ab illis diuerſum eſt, ſed earum quæ ad naturæ perfectionem perducunt. Quapropter neque rectè dicunt voluptatem ortum ſiue generationem eſſe, quæ ſenſu percipi poſſit: ſed dicendum fuit potiùs, eſſe functionem muneris habitus cum natura conſentientis: & in locum illorum verborum, Quæ ſenſu percipi poſſit, ſubſtituendum eſt, Non impeditam. Idcirco autem ortum quemdam eſſe exiſtimant, quia propriè bonum eſt. Nam functionem muneris ortum eſſe arbitrantur. Sed aliud eſt. Quòd autem declarari ex eo putant voluptates eſſe malas, quia nonnulla iucunda morbos pariunt: eadem ratio & contra ſalubria facit, quia nõnulla eorum ſunt ad pecuniam quærendam inutilia. Hac igitur ratione erunt vtraque mala: ſed non idcirco mala ſunt. Nam etiam cauſas rerũ animo contẽplari, & diſcere, nocet interdũ valetudini. Sed neq; prudentiam, neque vllum alium habitũ voluptas impedit ea quæ ab vnoquoq; habitu proficiſcitur: ſed quæ ſunt alienæ. Eæ enim quæ ex contemplatione rerũ & diſciplina manãt voluptates, efficient vt magis ac magis contemplemur, & diſcamus. Nullam vero voluptatis artẽ eſſe, non eſt mirum: neque id ſine ratione accidit. Nam neque vllius functionis ars eſt, ſed facultatis potiùs: quamquam vnguentaria & culinaria videntur eſſe voluptatis artes.

A νοσώδη γὰρ ἔνια τῶν ἡδέων. ἔτι δ' οὐκ ἄριστον ἡ ἡδονὴ, ὅτι οὐ τέλος, ἀλλὰ γένεσις. τὰ μὲν οὖν λεγόμενα σχεδὸν ταῦτ' ἐστίν.

ΚΕΦΑΛ. ιβʹ.

Λύσις τῶν προειρημένων, καὶ ὅτι ἡ ἡδονὴ ἀγαθόν.

Ὅτι δ' οὐ συμβαίνει διὰ ταῦτα μὴ εἶναι ἀγαθὸν, μηδὲ τὸ ἄριστον, ἐκ τῶνδε δῆλον. πρῶτον μὲν, ἐπεὶ τὸ ἀγαθὸν διχῶς· τὸ μὲν γὰρ, ἁπλῶς·
B τὸ δὲ, τινί. καὶ αἱ φύσεις καὶ αἱ ἕξεις ἀκολουθήσουσιν. ὥστε καὶ αἱ κινήσεις καὶ αἱ γενέσεις ἀκολουθήσουσι· καὶ αἱ φαῦλαι δοκοῦσαι, αἱ μὲν ἁπλῶς φαῦλαι· τινὶ δ', οὔ· ἀλλ' αἱρεταὶ τῷδε· ἔνιαι δὲ, οὐδὲ τῷδε, ἀλλὰ ποτὲ καὶ ὀλίγον χρόνον· αἱρεταὶ δ', οὔ· αἱ δὲ, οὐδὲ ἡδοναὶ, ἀλλὰ φαίνονται, ὅσαι μετὰ λύπης, καὶ ἰατρείας ἕνεκεν· οἷον, αἱ τῶν καμνόντων. ἔτι, ἐπεὶ τοῦ ἀγαθοῦ, τὸ μὲν ἐνέργεια, τὸ δ' ἕξις, κατὰ συμβεβηκὸς, αἱ καθιστᾶσαι εἰς τὴν φυσικὴν ἕξιν, ἡδεῖαί εἰσιν. ἔστι δ' ἡ ἐνέργεια ἐν
C ταῖς ἐπιθυμίαις τῆς ὑπολοίπου ἕξεως καὶ φύσεως· ἐπεὶ καὶ ἄνευ λύπης καὶ ἐπιθυμίας εἰσὶν ἡδοναί· οἷον αἱ τοῦ θεωρεῖν ἐνέργειαι, τῆς φύσεως οὐκ ἐνδεούσης. σημεῖον δ', ὅτι οὐ τῷ αὐτῷ ἡδεῖ χαίρουσιν, ἀναπληρουμένης τε τῆς φύσεως καὶ καθεστηκυίας· ἀλλὰ καθεστηκυίας μὲν, τοῖς ἁπλῶς ἡδέσιν· ἀναπληρουμένης δὲ καὶ τοῖς ἐναντίοις· καὶ γὰρ ὀξέσι καὶ πικροῖς χαίρουσιν· ὧν οὐδὲν οὔτε φύσει ἡδὺ, οὔθ' ἁπλῶς ἡδύ· ὥστε οὐδ' αἱ ἡδοναί· ὡς γὰρ τὰ ἡδέα πρὸς ἄλληλα συνέστηκεν, οὕτω καὶ αἱ ἡδοναὶ αἱ ἀπὸ τούτων· ἔτι οὐκ ἀνάγκη ἕτερόν τι βέλτιον εἶναι τῆς ἡδονῆς, ὥσπερ τινές φα-
D σι τὸ τέλος τῆς γενέσεως· οὐ γὰρ γενέσεις εἰσὶν αἱ ἡδοναὶ, οὐδὲ μετὰ γενέσεως πᾶσαι, ἀλλ' ἐνέργειαι καὶ τέλος· οὐδὲ γινομένων συμβαίνουσιν, ἀλλὰ χρωμένων· καὶ τέλος, οὐ πασῶν ἕτερόν τι, ἀλλὰ τῶν εἰς τὴν τελείωσιν ἀγομένων τῆς φύσεως. διὸ καὶ οὐ καλῶς ἔχει τὸ αἰσθητὴν γένεσιν φάναι εἶναι τὴν ἡδονὴν, ἀλλὰ μᾶλλον λεκτέον ἐνέργειαν τῆς κατὰ φύσιν ἕξεως· ἀντὶ δὲ τοῦ αἰσθητὴν, ἀνεμπόδιστον. δοκεῖ δὲ γένεσις τις εἶναι, ὅτι κυρίως ἀγαθόν· τὴν γὰρ ἐνέργειαν γένεσιν οἴονται εἶναι· ἔστι δ' ἕτερον. τὸ δ' εἶναι φαύ-
E λας, ὅτι νοσώδη ἔνια ἡδέα, τὸ αὐτὸ καὶ ὅτι ὑγιεινὰ, ἔνια φαῦλα πρὸς χρηματισμόν. ταύτῃ οὖν φαῦλα ἄμφω, ἀλλ' οὐ φαῦλα κατά γε τοῦτο· ἐπεὶ καὶ τὸ θεωρεῖν ποτὲ βλάπτει πρὸς ὑγίειαν· ἐμποδίζει δὲ, οὔτε φρονήσει, οὔθ' ἕξει οὐδεμιᾷ ἡ ἀφ' ἑκάστης ἡδονὴ, ἀλλ' αἱ ἀλλότριαι· ἐπεὶ αἱ ἀπὸ τοῦ θεωρεῖν καὶ μανθάνειν, μᾶλλον ποιήσουσι θεωρεῖν καὶ μανθάνειν. τὸ δὲ, τέχνης μὴ εἶναι ἔργον μηδεμίαν ἡδονὴν, εὐλόγως συμβέβηκεν. οὔτε γὰρ ἄλλης ἐνεργείας οὐδεμιᾶς τέχνη ἐστὶ, ἀλλὰ τῆς δυνάμεως· καίτοι καὶ ἡ μυρεψικὴ τέχνη, καὶ * ἡ ὀψοποιητικὴ, δοκεῖ ἡδονῆς εἶναι. γ. ἡ, ὀψαρτυτική.

τὸ δὲ τὸν σώφρονα φεύγειν, καὶ τὸν φρόνιμον διώκειν A τὸν ἄλυπον βίον, καὶ τὸ τὰ παιδία καὶ τὰ θηρία διώκειν, τῷ αὐτῷ λύεται πάντα. ἐπεὶ γὰρ εἴρηται πῶς ἀγαθαὶ ἁπλῶς, καὶ πῶς οὐκ ἀγαθαὶ πᾶσαι αἱ ἡδοναὶ, τὰς τοιαύτας τὰ παιδία καὶ τὰ θηρία διώκει, καὶ τὴν τούτων ἀλυπίαν ὁ φρόνιμος, τὰς μετ᾽ ἐπιθυμίας καὶ λύπης, καὶ τὰς σωματικάς· (τοιαῦται γάρ αὗται.) καὶ τὰς τούτων ὑπερβολὰς, καθ᾽ ἃς ὁ ἀκόλαστος. διὸ ὁ σώφρων φεύγει ταύτας· ἐπεὶ εἰσὶν ἡδοναὶ καὶ σώφρονος.

ΚΕΦΑΛ. ιγʹ. B

Ὅτι ἡδονή τις ἄριστον.

Ἀλλὰ μὴν ὅτι καὶ ἡ λύπη κακὸν, ὁμολογεῖται, καὶ φευκτόν. ἡ μὲν γὰρ, ἁπλῶς κακόν.* ἡ δὲ,

γρ. ἁπλῶς, τῷ πῆ ἐμ.

πῆ, τῷ ἐμποδιστική· τῷ δὲ φευκτῷ τὸ ἐναντίον, ᾗ φευκτόν τι καὶ κακὸν, ἀγαθόν. ἀνάγκη οὖν τὴν ἡδονὴν ἀγαθόν τι εἶναι· ὡς γὰρ Σπεύσιππος ἔλυεν, οὐ συμβαίνει ἡ λύσις· ὥσπερ τὸ μεῖζον τῷ ἐλάττονι, καὶ τῷ ἴσῳ ἐναντίον· οὐ γὰρ ἂν φαίη ὅπερ κακόν τι εἶναι τὴν ἡδονήν. ἄριστόν τ᾽ οὐδὲν κωλύει ἡδονήν τινα εἶναι, εἰ ἔνιαι φαῦλαι ἡδοναὶ, ὥσπερ καὶ ἐπιστήμην τινὰ, ἐνίων φαύλων οὐσῶν· ἴσως δὲ καὶ ἀναγκαῖον, εἴπερ ἑκάστης ἕξεώς εἰσιν ἐνέργειαι ἀνεμπόδιστοι, εἴθ᾽ ἡ πασῶν ἐνέργειά ἐστιν εὐδαιμονία· εἴτε ἡ τινὸς αὐτῶν, ἂν ᾖ ἀνεμπόδιστος, αἱρετωτάτην εἶναι. τοῦτο δ᾽ ἐστὶν ἡδονή· ὥστε εἴη ἄν τις ἡδονὴ τὸ ἄριστον, τῶν πολλῶν ἡδονῶν φαύλων οὐσῶν, εἰ ἔτυχεν ἁπλῶς· καὶ διὰ τοῦτο πάντες τὸν εὐδαίμονα, ἡδὺν οἴονται βίον εἶναι, καὶ ἐμπλέκουσι τὴν ἡδονὴν εἰς τὴν εὐδαιμονίαν, εὐλόγως· οὐδεμία γὰρ ἐνέργεια τέλειος, ἐμποδιζομένη· ἡ δ᾽ εὐδαιμονία, τῶν τελείων· διὸ προσδεῖται ὁ εὐδαίμων τῶν ἐν σώματι ἀγαθῶν, καὶ τῶν ἐκτὸς, καὶ τῆς τύχης, ὅπως μὴ ἐμποδίζηται ταῦτα. οἱ δὲ τὸν τροχιζόμενον, καὶ τὸν δυστυχίαις μεγάλαις περιπίπτοντα, εὐδαίμονα φάσκοντες εἶναι, ἐὰν ᾖ ἀγαθὸς, ἢ ἑκόντες, ἢ ἄκοντες, οὐδὲν λέγουσι· διὰ δὲ τὸ προσδεῖσθαι τῆς τύχης, δοκεῖ τισι ταὐτὸν εἶναι ἡ εὐτυχία τῇ εὐδαιμονίᾳ, οὐκ οὖσα· ἐπεὶ καὶ αὐτὴ ὑπερβάλλουσα, ἐμπόδιός ἐστι· καὶ ἴσως οὐκ ἔτι εὐτυχίαν καλεῖν δίκαιον· πρὸς γὰρ τὴν εὐδαιμονίαν ὁ ὅρος αὐτῆς. καὶ τὸ διώκειν δὲ ἅπαντα καὶ θηρία καὶ ἀνθρώπους τὴν ἡδονὴν, σημεῖόν τι τοῦ εἶναί πως ἄριστον αὐτήν.

Hesiod.

> Φήμη δ᾽ οὔ τί γε πάμπαν ἀπόλλυται, ἥν τινα λαοὶ
> Πολλοὶ φημίζωσι.

ἀλλ᾽ ἐπεὶ οὐχ ἡ αὐτὴ, οὔτε φύσις, οὔθ᾽ ἕξις, ἡ ἀρίστη, οὔτ᾽ ἔστιν, οὔτε δοκεῖ, οὐδ᾽ ἡδονὴν διώκουσι τὴν αὐτὴν πάντες· ἡδονὴν μέντοι πάντες· ἴσως δὲ καὶ διώκουσιν, οὐχ ἣν οἴονται, οὐδ᾽ ἣν ἂν φαῖεν, ἀλλὰ τὴν αὐτήν· πάντα γὰρ φύσει ἔχει τι θεῖον· ἀλλ᾽ εἰλήφασι γε τὴν τοῦ ὀνόματος κληρονομίαν αἱ σωματικαὶ ἡδοναὶ, διὰ τὸ πλειστάκις τε παραβάλλειν εἰς αὐτὰς, καὶ πάντας μετέχειν αὐτῶν.

A Quod verò aiunt, temperantem fugere voluptates, & prudentem ſequi vitam à dolore vacuam: pueros autem & beſtias voluptates cōſectari; eadem ratiune hæc omnia diſſoluūtur. Nam quoniam expoſuimus, quemadmodum ſint abſolutè bonæ voluptates, & quemadmodum non omneis bonæ; has tales pueri & beſtiæ perſequuntur, harúmque indolentiam vir prudens: eas, inquam, quæ cum cupiditate & dolore coniunctæ ſunt, & quæ ad corpus pertinent, (ſunt enim hæ huiuſmodi,) earúmque immoderationes, ex quibus intemperans & dicitur & eſt intemperans. Quo fit, vt has fugiat temperans. Nam ſunt & tempetantis propriæ quædam voluptates.

CAPVT XIII. B

Docet, voluptatem eſſe aliquatenus bonum, refutatis contrarys rationibus.

INter omneis porrò conuenit, malum eſſe dolorem, ac fugiendum. Alius enim abſolutè malum eſt, alius aliquo modo, nempe quòd impedit. Quod autem rei fugiendæ contrarium eſt, quà fugienda & mala, bonum eſt. Neceſſariò igitur bonum quiddam eſt voluptas. Neque enim ea, qua vtebatur Speuſippus, diſſolutio quadrat: vt maius minori & æquali contrarium eſt, ſic voluptati duo eſſe contraria, & dolorem, & id quod medium eſt. Non enim dixerit, voluptates idem eſſe quod aliquod malum. Iam verò nihil prohibet, ſi nonnullæ voluptates malæ ſunt, quominus aliqua voluptas ſit ſummum bonum: quemad- C modum & ſcientia aliqua eſt optima, etiamſi aliquæ ſint malæ. Immò verò fortaſſe & neceſſe eſt, ſiquidem vniuſcuiuſque habitus functiones liberæ ſunt, & non impeditæ, ſiue omnium habituum functio beatitudo eſt, ſiue alicuius eorum, modò non ſit impedita, eam maximè eſſe expetendam. At hoc eſt voluptas. Itaque erit aliqua voluptas ſummum bonum, cùm ſint multæ, ſi furs ita ferat, abſolutè malæ. Atque ob hanc cauſam, vitam beatam, iucundam eſſe omnes exiſtimant, & beatitudinem cum voluptate connectunt, non iniuria. Nulla enim monetis functio, ſi impediatur, perfecta eſſe poteſt: At beatitudo in perfectis rebus numeratur. Quocirca & corporis & externa bona, & fortunam quoque, ne hæc impediantur, deſiderat D beatus. Qui autem ei qui in rota crucietur, & qui maximis calamitatibus afficiatur, beato eſſe licere dicunt, modò vir bonus ſit, nihil dicunt, ſiue ſua ſponte, ſiue inuiti dicant. Propterea autem quòd fortunam deſiderat, quibuſdam videtur idem eſſe vita beata, atque ſecunda fortuna, cùm longè aliud ſit. Nam etiam ipſa, ſi ſit immoderata, impedimento eſt vitæ beatæ: nec ea iam fortaſſe ſecunda fortuna iure nominatur. Ea enim circumſcribitur ac definitur ex ipſius cum vita beata comparatione. Et quòd omnes & beſtiæ & homines perſequuntur voluptatem, argumento eſt, eam quodammodo eſſe ſummum bonum. E

> *Fama autem haud dubiè non funditus interit illa,*
> *Quam multi celebrant populi.*

Sed quoniam neque eadem natura, optima: neque idem habitus, optimus eſt, nec videtur: ne eandem quidem ſequuntur omneis voluptatem: ſed omnes tamen voluptatem. Fortaſſe verò etiam ſequuntur non eam quam putant, neque eam quam dixerint, ſed eandem. In omnibus enim diuinum quiddam ineſt natura. Sed nominis hereditas venit ad corporis voluptates, propterea quòd plerumque ſeſe ad eas homines applicant, earúmque ſunt omneis participes.

Quia igitur hæ ſolæ notæ ſunt, idcirco has ſolas putant eſſe voluptates. Perſpicuum autem etiam illud eſt, ſi neqne voluptas, neque functio muneris, bonum ſit, virum beatum iucundè non victurum. Qoamobrem enim ea deſideretur, ſi non ſit bonum? Immo verò fieri etiam poterit vt in dolore ac moleſtia ætatem agat. Nam neque dolor erit malum, ſi quidem neque voluptas bonum. Itaqne cur eum fugiat? Nihilo verò erit iucundior viri boni vita, niſi etiam eius muneris functiones ſint iucundiores.

CAPVT XIIII.

De corporis voluptatibus.

IAm verò de corporis voluptatibus ij inſuper conſiderare debent, qui nonnullas voluptates dicunt magnopere eſſe expetendas, quales ſunt honeſtæ: non autem eæ quæ ad corpus pertinent, & in quibus verſatur intemperans. Cur igitur dolores his voluptatibus contrarij mali ſunt? Malo enim contrarium bonum eſt. An ita dicendum, eas eſſe bonas, quæ ſint neceſſariæ, quia etiam id quod non eſt malum, bonum eſt? An vſque ad aliquem finem bonæ ſunt? Nam quibus in habitibus ac motibus eius quod eſt melius, nimium non reperitur, ne eorum voluptatis quidem nimium eſt: quorum autem nimium reperitur, voluptatis quoque nimium reperitur. Corporis autem bonorum aliquod eſt nimium, & malus quiſque ex eo eſt, quòd immoderatas voluptates ſequatur, non quòd neceſſarias. Delectantur enim omnes quodammodo opſoniis, vino, & rebus venereis, ſed non ita vt oportet. Contrà fit in dolore. Nam non fugit quiſqne immoderatum dolorem, ſed omnino dolorem. Non enim nimio dolor eſt contrarius, niſi ei qui nimium conſectatur. Quoniam autem non ſolùm oratio vera eſſe debet, verùm etiam cauſa cur falſa pro veris habita ſint, aperienda eſt, (hoc enim ad fidem faciendum valet: nam cùm probabilis ratio viſa fuerit, quamobrem viſum ſit aliquid verum, quod verum non eſſet, tum magis adducimur vt vero fidem habeamus,) idcirco exponenda ratio eſt cur voluptates corporis magis expetendæ videantur. Primùm igitur voluptatem corporis, tum quia dolorem diſcutit, tum propter immoderatos dolores, tanquam medicamentum, & curationem quandam, perſequuntur. Curationes autem omnes ſunt vehementes, eóque ſtudioſè quæruntur, quia videntur cum ſuo contrario pugnare. Econtra verò non eſſe bonum voluptas duabus videtur iiſdem de cauſis, vt dictum eſt: partim quia voluptates ſunt vitioſæ naturæ actiones, aut in primo animantis ortu, vt ferarum: aut propter conſuetudinem, vt vitioſorum hominum: partim quia curationes ſunt eius quod aliquid deſiderat: & poſſidere quàm acquirere præſtat. Hæ autem percipiuntur, cùm explentur cupiditate, & cùm ij qui illas deſiderant, in perfectam naturam reſtituuntur. Ex euentu igitur bonæ ſunt. Præterea cõſectantur eas, quia ſunt vehementes, ij quibus aliæ oblectationes non ſuppetunt. Itaque ſitim quandam ſibi ipſi quærunt, atque acceerſunt. Vbi igitur innoxias ſequuntur, non eſt reprehendendum; vbi damnoſas & pernicioſas, malum. Nam neque alia habent, quibus delectentur; & ſi neutrum præſtò ſit, multi dolore moleſtiáque afficiuntur propter naturam. Perpetuo enim labore defatigatur animal, vt etiam libri de natura ſcripti teſtantur: in quibus ſcriptum eſt, videre & audire laborioſum ac moleſtum eſſe: ſed quotidiana conſuetudine fieri vt minùs ſentiamus, vt aiunt.

A διὰ τὸ μόνας ταύτας γνωρίμους εἶναι, ταύτας μόνας οἴονται εἶναι. φανερὸν δὲ καὶ ὅτι, εἰ μὴ ἡδονὴ ἀγαθόν, καὶ ἡ ἐνέργεια, οὐκ ἔσται ζῆν ἡδέως τὸν εὐδαίμονα· τίνος γὰρ ἕνεκα δέοι ἂν αὐτῆς, εἴπερ μὴ ἀγαθόν, ἀλλὰ καὶ λυπηρῶς ἐνδέχεται ζῆν; οὔτε κακὸν γάρ, οὔτ᾽ ἀγαθόν, ἡ λύπη, εἴπερ μηδ᾽ ἡδονή· ὥστε διὰ τί ἂν φεύγοι; οὐδὲ δὴ ἡδίων ὁ βίος ὁ τοῦ σπουδαίου, εἰ μὴ καὶ αἱ ἐνέργειαι αὐτοῦ.

ΚΕΦΑΛ. ιδʹ.

B

Περὶ τῶν σωματικῶν ἡδονῶν.

ΠΕρὶ δὲ δὴ τῶν σωματικῶν ἡδονῶν ἐπισκεπτέον τοῖς λέγουσιν, ὅτι ἔνιαι ἡδοναὶ αἱρεταὶ σφόδρα, οἷον αἱ καλαί, ἀλλ᾽ οὐχ αἱ σωματικαί, καὶ περὶ ἃς ὁ ἀκόλαστος. διὰ τί οὖν αἱ ἐναντίαι λῦπαι, μοχθηραί; κακῷ γὰρ ἀγαθὸν ἐναντίον. ἢ οὕτως ἀγαθαὶ αἱ ἀναγκαῖαι, ὅτι καὶ τὸ μὴ κακὸν ἀγαθόν ἐστιν, ἢ μέχρι του ἀγαθαί; τῶν μὲν γὰρ ἕξεων καὶ κινήσεων ὅσων μή ἐστι τοῦ βελτίονος ὑπερβολή, οὐδὲ C τῆς ἡδονῆς· ὅσων δ᾽ ἐστί, καὶ τῆς ἡδονῆς ἐστι. τῶν δὲ σωματικῶν ἀγαθῶν ἐστὶν ὑπερβολή· καὶ ὁ φαῦλος, τῷ διώκειν τὴν ὑπερβολήν ἐστιν, ἀλλ᾽ οὐ τὰς ἀναγκαίας· πάντες γὰρ χαίρουσί πως καὶ ὄψοις, καὶ οἴνοις, καὶ ἀφροδισίοις, ἀλλ᾽ οὐχ᾽ ὡς δεῖ. ἐναντίως δὲ ἐπὶ τῆς λύπης· οὐ γὰρ τὴν ὑπερβολὴν φεύγει, ἀλλ᾽ ὅλως. οὐ γάρ ἐστι τῇ ὑπερβολῇ λύπη ἐναντία, ἀλλ᾽ ἢ τῷ διώκοντι τὴν ὑπερβολήν. ἐπεὶ δ᾽ οὐ μόνον δεῖ τἀληθὲς εἰπεῖν, ἀλλὰ καὶ τὸ αἴτιον τοῦ ψεύδους (τοῦτο γὰρ συμβάλλεται πρὸς τὴν πίστιν· ὅταν γὰρ εὔλογον φανῇ τὸ διὰ τί φαίνεται ἀληθές, οὐκ ὂν D ἀληθές, πιστεύειν ποιεῖ τῷ ἀληθεῖ μᾶλλον.) ὥστε λεκτέον διὰ τί φαίνονται αἱ σωματικαὶ ἡδοναί, αἱρετώτεραι. πρῶτον μὲν οὖν δή, ὅτι ἐκκρούει τὴν λύπην, καὶ διὰ τὰς ὑπερβολὰς τῆς λύπης, ὡς οὔσης ἰατρείας, τὴν ἡδονὴν διώκουσι τὴν ὑπερβάλλουσαν, καὶ ὅλως τὴν σωματικήν. σφοδραὶ δὲ γίνονται αἱ ἰατρεῖαι· διὸ καὶ διώκονται διὰ τὸ παρὰ τὸ ἐναντίον φαίνεσθαι. καὶ οὐ σπουδαῖον δὲ δοκεῖ ἡ ἡδονή, διὰ δύο ταῦτα, ὥσπερ εἴρηται· ὅτι αἱ μέν, φαύλης φύσεώς E εἰσι πράξεις, ἢ ἐκ γενετῆς, ὥσπερ θηρίου, ἢ δι᾽ ἔθος, οἷον αἱ τῶν φαύλων ἀνθρώπων· αἱ δ᾽ ἰατρεῖαι, ὅτι ἐνδεοῦς, καὶ ἔχειν βέλτιον ἢ γίνεσθαι· αἱ δέ, συμβαίνουσι τελειουμένων. κατὰ συμβεβηκὸς οὖν σπουδαῖαι. ἔτι, διώκονται διὰ τὸ σφοδραὶ εἶναι, ὑπὸ τῶν ἄλλαις μὴ δυναμένων χαίρειν. αὐτοὶ γοῦν αὑτοῖς δίψας τινὰς παρασκευάζουσι. ὅταν μὲν οὖν ἀβλαβεῖς, ἀνεπιτίμητον· ὅταν δὲ βλαβεράς, φαῦλον· οὔτε γὰρ ἔχουσιν ἕτερα, ἐφ᾽ οἷς χαίρουσι· τό, τε μηδέτερον πολλοῖς λυπηρόν, διὰ τὴν φύσιν· ἀεὶ γὰρ πονεῖ τὸ ζῷον, ὥσπερ καὶ οἱ φυσικοὶ λόγοι μαρτυροῦσι, τὸ ὁρᾶν, τὸ ἀκούειν, φάσκοντες εἶναι λυπηρόν· ἀλλ᾽ ἤδη συνήθεις ἐσμέν, ὡς φασιν.

ὁμοίως δή, ἐν μὲν τῇ νεότητι, διὰ τὴν αὔξησιν, ὥσπερ οἱ οἰνωμένοι διάκεινται· καὶ ἡδύ, ἡ νεότης. οἱ δὲ μελαγχολικοὶ τὴν φύσιν, ἀεὶ δέονται ἰατρείας· καὶ γὰρ τὸ σῶμα δακνόμενον διατελεῖ διὰ τὴν κρᾶσιν· καὶ ἀεὶ ἐν ὀρέξει σφοδρᾷ εἰσίν. ἐξελαύνει δὲ ἡδονὴ λύπην, ἥτε ἐναντία, καὶ ἡ τυχοῦσα, ἐὰν ᾖ ἰσχυρά· καὶ διὰ ταῦτα ἀκόλαστοι καὶ φαῦλοι γίνονται. αἱ δ' ἄνευ λύπης, οὐκ ἔχουσιν ὑπερβολήν. αὗται δέ, αἱ τῶν φύσει ἡδέων, καὶ μὴ κατὰ συμβεβηκός. λέγω δὲ κατὰ συμβεβηκὸς ἡδέα τὰ ἰατρεύοντα· ὅτι γὰρ συμβαίνει ἰατρεύεσθαι τοῦ ὑπομένοντος ὑγιοῦς (γρ. περιμένοντος,) * πράττοντός τι, διὰ τοῦτο ἡδὺ δοκεῖ εἶναι. φύσει B δ' ἡδέα, ἃ ποιεῖ πρᾶξιν τῆς τοιᾶσδε φύσεως. οὐκ ἀεὶ δ' οὐθὲν ἡδὺ τὸ αὐτό, διὰ τὸ μὴ ἁπλῆν εἶναι ἡμῶν τὴν φύσιν, ἀλλ' ἐνεῖναί τι καὶ ἕτερον, καθὸ φθαρτά· ὥστε ἄν τι θάτερον πράττῃ, τοῦτο τῇ ἑτέρᾳ φύσει παρὰ φύσιν· ὅταν δ' ἰσάζῃ, οὔτε λυπηρὸν δοκεῖ, οὔθ' ἡδὺ τὸ πραττόμενον. ἐπεὶ εἴ του ἡ φύσις ἁπλῆ εἴη, ἀεὶ ἡ αὐτὴ πρᾶξις ἡδίστη ἔσται· διὸ ὁ θεὸς ἀεὶ μίαν καὶ ἁπλῆν χαίρει ἡδονήν· οὐ γὰρ μόνον κινήσεώς ἐστιν ἐνέργεια, ἀλλὰ καὶ ἀκινησίας· καὶ ἡδονὴ μᾶλλον ἐν ἠρεμίᾳ ἐστὶν ἢ ἐν κινήσει.* μεταβολὴ δέ, πάντων γλυκύτατον, κατὰ τὸν ποιητήν, C διὰ πονηρίαν τινά· ὥσπερ γὰρ ἄνθρωπος εὐμετάβολος, ὁ πονηρός· καὶ ἡ φύσις, ἡ δεομένη μεταβολῆς· οὐ γὰρ ἁπλῆ, οὐδ' ἐπιεικής. περὶ μὲν οὖν ἐγκρατείας καὶ ἀκρασίας, καὶ περὶ ἡδονῆς καὶ λύπης, εἴρηται. καὶ τί ἕκαστον, καὶ πῶς τὰ μὲν ἀγαθὰ αὐτῶν ἐστι· τὰ δέ, κακά· λοιπὸν δὲ καὶ περὶ φιλίας ἐροῦμεν.

Euripid.

Itémque in adoleſcentia quidem, propterea quòd ea ætate corpus magnitudinem & vireis colligit, ſic afficiuntur homines, vt vinolenti: & ætas iuuenum, iucundum quiddam eſt. Qui autem ab atra bile afflictantur natura, ſemper egent curatione. Corpus enim eorum aſſiduè vellicatur, ac mordetur, propter temperationem, ſempérque in vehementi appetitione verſantur. Voluptas autem dolorem eiicit ac propulſat, tum ea quæ contraria eſt, tum quælibet alia, ſi valida ſit & vehemens. Et propter has cauſas, efficiuntur intemperantes & vitioſi. Quæ autem doloris ſunt expertes voluptates, eæ nihil habent nimium, nihil immoderatum. Atque eæ ſunt quæ ex rebus natura non euentu iucundis, proficiſcuntur. Ea autem euentu iucunda appello, quæ curationis cauſa adhibentur. Nam quia euenit vt medicamento curetur aliquis, parte ea quæ ſana atque integra ſubeſt, aliquid agente, idcirco hoc videtur eſſe iucundum. Naturâ autem iucunda ea dico, quæ talis naturæ actionem eliciunt atque expromunt. Iam verò nihil idem nobis ſemper eſt iucundum, quia ſimplex non eſt noſtra natura: ſed ineſt in ea etiam aliquid alterum ac diſpar, ex quo intereat neceſſe eſt. Itaque ſi quid agat altera pars, hoc alteri naturæ præter naturam eſt. Cùm verò exæquatæ ſunt ambæ partes, neque moleſtum quod agitur, neque iucundum videtur. Nam ſi cuius natura ſimplex ſit, eadem actio ſemper erit iucundiſſima. Itaque ſemper vna & ſimplici Deus voluptate potitur. Non enim motionis tantùm functio eſt aliqua, ſed etiam vacuitatis à motione, magiſque eſt in quiete, quàm in motu voluptas. Mutatio autem rerum omniũ dulciſſima eſt, vt ait poeta, propter improbitatẽ quandam hominum. Quemadmodum enim homo vitioſus ingenio mobili ac mutabili eſt: ſic ea natura, quæ mutationem deſiderat, mala ac vitioſa eſt. Non enim ſimplex, neque bona eſt. De continentia igitur & incontinentia, de voluptate ac dolore, quid ſit eorum vnumquidque, quóque modo, eorum alia bona alia mala ſint, dictum eſt. Reſtat vt de amicitia dicamus.

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΟΥΣ ΗΘΙΚΩΝ Εὐδημίων τὸ Η.

D

ΚΕΦΑΛ. α'

Περὶ φιλίας τὰ ὑπὸ τῶν ἄλλων λεγόμενα.

Nicom. li. 8. c. 1. Magn. l. 2. c. 11.

ΠΕΡΙ φιλίας τί ἐστι, καὶ ποῖόν τι, καὶ τίς ὁ φίλος. καὶ πότερον μοναχῶς λέγεται ἡ φιλία, ἢ πλεοναχῶς, καὶ εἰ πλεοναχῶς, πόσα ἐστίν· ἔτι δὲ πῶς χρηστέον τῷ φίλῳ, καὶ τί τὸ δίκαιον τὸ φιλικόν, ἐπισκεπτέον, οὐθενὸς ἧττον τῶν περὶ τὰ ἤθη καλῶν καὶ αἱρετῶν. τῆς τε γὰρ πολιτικῆς ἔργον εἶναι δοκεῖ μάλιστα ποιῆσαι φιλίαν· καὶ τὴν ἀρετὴν E διὰ τοῦτό φασιν εἶναι χρήσιμον. οὐ γὰρ ἐνδέχεσθαι φίλους ἑαυτοῖς τοὺς ἀδικουμένους ὑπ' ἀλλήλων. ἔτι τὸ δίκαιον καὶ τὸ ἄδικον περὶ τοὺς φίλους εἶναι μάλιστα πάντες φασίν. καὶ ὁ αὐτὸς δοκεῖ ἀνὴρ εἶναι καὶ ἀγαθὸς καὶ φίλος, καὶ φιλία ἠθική τις εἶναι ἕξις, καὶ ἐάν τις βούληται ποιῆσαι, ὥστε μὴ ἀδικεῖν,* ἀλλ' εἰς φίλους ποιῆσαι. οἱ γὰρ ἀληθινοὶ φίλοι, οὐκ ἀδικοῦσιν. ἀλλὰ μὴν καὶ ἐὰν δίκαιοι ὦσιν, οὐκ ἀδικήσουσιν. ἢ ταὐτὸν ἄρα, ἢ ἐγγύς τι ἡ δικαιοσύνη καὶ ἡ φιλία.

Fort. ἀμύνας φίλ. ποιῆσαι. & ſic fere interpr.

ARISTOTELIS ETHICORVM AD EVDEMVM, LIBER SEPTIMVS.

CAPVT I.

De amicitia aliorum ſententia.

DE amicitia, quid ſit, quis item amicus: ac verùm ſimpliciter tantùm dicatur amicitia, an multifariàm: &, ſi multifariàm, quotnam modis: inſuper quo pacto ſit amico vtendum, quidve iuſtum amicum, nihilo minùs excutienda nobis ſunt quàm ea quæ de moribus circa honeſta eligibiliáque traduntur. Nam inter ciuilia officia vel potiſſimum eſt, amicitias inter ſe hominum mutuas conciliare. Eámque ob cauſam virtutem vtilem exiſtere dicimus, quòd amici eſſe nequeunt, qui mutuis inter ſe iniuriis conflictantur. Præterea, iuſtum iniuſtúmque, maximè inter amicos verſari omnes confitemur. Et ſanè videtur vir bonus etiam amicus eſſe, ac amicitia moralis quidam habitus: vt ſi iniuriam quis cauere inſtituat, homines inuicem reddat amicos. eò quòd veri amici nunquam mutuò, quemadmodum & iuſti, inferant iniuriam. Quocirca aut idem prorſus aut cognata inter ſeſe, amicitia iuſtitiáque exiſtunt.

Præterea, inter bona præſtantiſſima reputamus, paratum eſſe amicum: & malum grauiſſimum, ſolitudinem amicorúmque carentiam interpretamur: quòd omnis vita, ſpontaneáque hominum conuerſatio, his conſtet, quæ cum familiaribus aut cognatis, aut aliis nobiſcum degentibus vel liberis, vel parentibus vel vxore, tranſigitur. Et propria quidem iuſta quæ ad amicos ſpectant, ſolùm ad nos pertinent: verùm quæ lege conſtituta, non equidem nos, ſed alios reſpiciunt. Verùm multa ambigi circa amicitiam ſolent. Primùm quidem, quòd foris aſſumitur, vt plerumque dicitur. Videtur enim nonnullis ſimile ſimili amicum eſſe: vnde natum eſt, quod fertur:

Deus ſimilem ſemper adducit ad ſimilem.

Etenim graculus ad graculum:

Et fur furem cognoſcit, & lupus lupum.

Sed & phyſiologi vniuerſam naturam rerum deſcribentes, principium hoc conſtituunt, ſimilia ad ſimilia contendere. Quocirca & Empedocles canem fæmellam fictili incumbere aiebat, ob ſimilitudinem quam cum eo plurimam haberet. Atque hi quidem ad hunc modum amicum definiunt, alij verò contrarium contrario amicum aſſerunt. Amabilia enim deſiderabiliáque omnibus amica ſunt: & ſiccum humida, non ſicca, appetit. Vnde & terra pluuiam optare dicitur, & rerum omnium mutationem gratam eſſe: ea verò in contrarium fit. Et ſimile ſimili inimicum, & *figulus*, (quod dicitur,) *ad figulum*. Inſuper & animantia, quibus ex eodem victus ſuppetit, hoſtilia inuicem ſunt. Opiniones igitur hæ tantùm diſtant ab iis quæ ſimile, amicum; & contrarium, inimicum cenſent.

Minus certè ſemper eſt quod plus eſt,
Hoſtile exiſtit, inimicitiámque dies exorditur.

Præterea & loca inter ſe diſſita, contrariorum ſunt: amicitia enim contrahere videtur. Alij verò contraria amica putant; & Heraclitus increpat poëtam dicentem,

Quòd vtinam lis inter deos & homines pereat.

Neque enim harmoniam conſiſtere inquit, citra acutum & grauem ſonum: neque animalia abſque mare & fœmina duobus contrariis. Quæ duæ opiniones de amicitia, ſunt in vniuerſum plurimùm diſcrepantes: verùm aliæ magis cognatæ ſunt, & propriæ apparentium. Aliis enim videtur inter prauos amicitiam conſtare non poſſe, ſed inter bonos tantùm. Aliis contrà abſurdum videtur, ſi matres liberos non amare aſſeratur, cùm & inter bruta, amicitia intercedat tanta, vt etiam pro ſobole ſua mori non recuſent. Alij tantùm vtile amicum arbitrantur. Argumento illis eſt, quòd omnes id proſequuntur: inutilia verò abiiciunt. Vnde Socrates ſenex ille ſaliuam proiiciens, & capillos vnguéſque præſcindens, particulas ſe inutiles omnes abiicere dicebat; & poſtremò etiam corpus ipſum, cùm mortuum fuerit, & quod nullis porrò vſibus accommodari queat: verùm vbi vſui eſt, velut in Ægypto, reſeruant: quæ omnia contraria inter ſe maximè videntur. Nam inutile ſimili, & contrarietas ſimilitudini, ac contrarium inutiliſſimum contrario ſuo maximè repugnat: quippe quòd contrarij ſit contrarium corruptiuum. Inſuper videtur aliis quidem facile amicos comparare, aliis verò rariſſimum hunc cognoſcere, quoniã citra ſucceſſum non contingit. Cum felicibus amicitiam omnes captant:

A πρὸς δὲ τούτοις τῶν μεγίστων ἀγαθῶν τὸν φίλον εἶναι ὑπολαμβάνομεν. τὴν δὲ ἀφιλίαν καὶ τὴν ἐρημίαν, δεινότατον, ὅτι ὁ βίος ἅπας, καὶ ἡ ἑκούσιος ὁμιλία μετὰ τούτων. μετ᾽ οἰκείων γὰρ ἢ μετὰ συγγενῶν, ἢ μεθ᾽ ἑταίρων συνδιημερεύομεν, ἢ τέκνων, ἢ γονέων, ἢ γυναικός. καὶ τὰ ἴδια δίκαια τὰ πρὸς τοὺς φίλους ἐστὶν ἐφ᾽ ἡμῖν μόνον· τὰ δὲ πρὸς τοὺς ἄλλους νενομοθέτηται, καὶ οὐκ ἐφ᾽ ἡμῖν. ἀπορεῖται δὲ πολλὰ περὶ τῆς φιλίας· πρῶτον μὲν ὡς ἔξωθεν περιλαμβάνοντες, καὶ ἐπὶ πλέον λέγοντες· δοκεῖ γὰρ τοῖς μὲν τὸ ὅμοιον τῷ ὁμοίῳ εἶναι φίλον, ὅθεν εἴρηται,

Ως ἀεὶ τὸν ὅμοιον ἄγει θεὸς εἰς τὸν ὅμοιον. — Odyſſ. ρ.

καὶ γὰρ κολοιὸς ποτὶ κολοιόν·

B Εγνω δὲ φώρ τε φῶρα, καὶ λύκος λύκον.

οἱ δὲ φυσιολόγοι καὶ τὴν ὅλην φύσιν διακοσμοῦσιν, ἀρχὴν λαβόντες * ὅμοιον ἰέναι. διὸ καὶ Εμπεδοκλῆς καὶ τὴν κύν᾽ ἔφη καθῆσθαι ἐπὶ τῆς κεραμίδος, διὰ τὸ ἔχειν πλεῖστον ὅμοιον. οἱ μὲν οὖν οὕτω τὸν φίλον λέγουσιν· οἱ δὲ τὸ ἐναντίον τῷ ἐναντίῳ φασὶν εἶναι φίλον. τὸ μὲν γὰρ ἐρώμενον καὶ ἐπιθυμητὸν πᾶσιν εἶναι φίλον. ἐπιθυμεῖ δὲ οὔτε ξηρὸν τοῦ ξηροῦ, ἀλλ᾽ ὑγροῦ· ὅθεν εἴρηται, * Ερᾷ μὲν ὄμβρου γαῖα. καὶ τὸ, μεταβολὴ πάντων γλυκύ. ἡ δὲ μεταβολὴ εἰς τοὐναντίον· τὸ δ᾽ ὅμοιον ἐχθρὸν τοῦ C ὁμοίου. καὶ γὰρ * κεραμεὺς κεραμεῖ κοτέει· καὶ τὰ ἀπὸ τῆς αὐτῆς τρεφόμενα πολέμια ἀλλήλοις ζῷα. αὗται μὲν οὖν αἱ ὑπολήψεις τοσοῦτον διεστᾶσιν. αἱ μὲν γὰρ, τὸ ὅμοιον, φίλον· τὸ ἐναντίον, πολέμιον·

Interpres, τὸ ὅμοιον, πρὸς τὸ ὅμοιον ἰέναι, pro quib. in Nic. τὸ ὅμοιον τοῦ ὁμοίου ἐφίεσθαι. Qu. leg. ἀρχ. ὡς τὸ ὅμ. ἰέν.

Eurip.

Heſiod.

* Τῷ πλέονι δ᾽ ἀεὶ πολέμιον καθίσταται — Eurip. Phœn.
Τοὔλασσον, ἐχθρᾶς θ᾽ ἡμέρας κατάρχεται.

ἔτι δὲ καὶ οἱ τόποι κεχωρισμένοι τῶν ἐναντίων· ἡ δὲ φιλία δοκεῖ συνάγειν. οἱ δὲ, τὰ ἐναντία φίλα. καὶ Ηράκλειτος ἐπιτιμᾷ τῷ ποιήσαντι,

D Ως ἔρις ἔκ τε θεῶν καὶ ἀνθρώπων ἀπόλοιτο.

οὐ γὰρ ἂν εἶναι ἁρμονίαν μὴ ὄντος ὀξέος καὶ βαρέος, οὐδὲ τὰ ζῷα ἄνευ θήλεος καὶ ἄρρενος ἐναντίων ὄντων. δύο μὲν αὗται δόξαι περὶ φιλίας εἰσὶ, λίαν τε καθόλου * κεχωρισμέναι τοσοῦτον. ἄλλαι δὲ ἤδη ἐγγύτεραι καὶ οἰκεῖαι τῶν φαινομένων. τοῖς μὲν γὰρ οὐκ ἐνδέχεσθαι δοκεῖ τοὺς φαύλους εἶναι φίλους, ἀλλὰ μόνον τοὺς ἀγαθούς· τοῖς δ᾽ ἄτοπον εἰ μὴ φιλοῦσιν αἱ μητέρες τὰ τέκνα. φαίνεται δὲ καὶ ἐν τοῖς θηρίοις ἐνοῦσα φιλία· προαποθνήσκειν οὖν αἱροῦνται τῶν τέκνων· τοῖς δὲ τὸ χρήσιμον δοκεῖ φίλον εἶναι μόνον. σημεῖον δ᾽, ὅτι καὶ διώκουσι ταῦτα πάντες· τὰ δὲ ἄχρηστα, καὶ αὐτοὶ αὑτῶν........ E ἀποβάλλουσιν· ὥσπερ Σωκράτης ὁ γέρων ἔλεγε, τὸ πτύελον καὶ τὰς τρίχας καὶ τοὺς φαύλους ὄνυχας παραβάλλων, καὶ τὰ μόρια ὅτι ῥιπτοῦμεν τὰ ἄχρηστα, καὶ τέλος τὸ σῶμα, ὅταν ἀποθάνῃ· ἄχρηστος γὰρ ὁ νεκρός. οἷς δὲ χρήσιμον, φυλάττουσιν, ὥσπερ ἐν Αἰγύπτῳ. ταῦτα δὴ πάντα δοκεῖ μὲν ὑπεναντία ἀλλήλοις εἶναι. τό, τε γὰρ ἄχρηστον τῷ ὁμοίῳ, καὶ ἐναντιότης ὁμοιότητος ἀπέχει πλεῖστον, καὶ τὸ ἐναντίον ἀχρηστότατον τῷ ἐναντίῳ. φθαρτικὸν γὰρ τοῦ ἐναντίου τὸ ἐναντίον. ἔτι δοκεῖ τοῖς μὲν ῥᾴδιον τὸ κτήσασθαι φίλον· τοῖς δὲ σπανιώτατον γνῶναι, καὶ οὐκ ἐνδέχεσθαι ἄνευ ἀτυχίας. τοῖς γὰρ εὖ πράττουσι, βούλονται πάντες δοκεῖν φίλοι εἶναι.

Malim. ᾗ κεχωρ. τοσ.

οἱ δ' οὐδὲ τοῖς διαμείνασιν ἐν ταῖς ἀτυχίαις ἀξιοῦσι πιστεύειν, ὡς ἐξαπατῶντας καὶ προσποιουμένους, ἵνα κτήσωνται διὰ τῆς τῶν ἀτυχούντων ὁμιλίας πάλιν εὐτυχούντων φιλίαν.

A verùm alij ne in iiſdem quidem infortuniis perſiſtentibus credendum iudicant: quippe qui fallacia quadam, fictáque cum calamitoſis conuerſatione, bonorum amicitiæ ſeſe inſinuent.

ΚΕΦΑΛ. β'.

Ὅτι τριχῶς λέγεται ἡ φιλία· ἡ μὲν δι' ἀρετήν, ἡ δὲ διὰ τὸ χρήσιμον· ἡ δὲ διὰ τὸ ἡδύ, καὶ περὶ τούτων ἑκάστης.

CAPVT II.

Amicitia tria eſſe genera docet: vnum, quam virtus conciliat: alterum, quam vtilitas: tertia, quam voluptates quadam: atque has tres ſpecies explicat.

Nicomach. lib. 8. cap. 3. x. λοιπός. idque interp. malè ſecutus eſt. ſi quid mutandũ, pro λοιπὸς ſcribendum λῷος. h.e. *ſecunda nobis eſt illa ratio.* Scrib. ἐὰν ἔστι μὲν ὡς ἀ.

ΛΗπτέος δὲ * τρόπος, ὅς τις ἡμῖν ἅμα τὰ δοκοῦντα περὶ τούτων μάλιστα ἀποδώσει, καὶ τὰς ἀπορίας λύσει, καὶ τὰς ἐναντιώσεις. τοῦτο δ' ἔσται, ἐὰν εὐλόγως φαίνηται τὰ ἐναντία δοκοῦντα. μάλιστα γὰρ ὁμολογούμενος ὁ τοιοῦτος ἔσται λόγος τοῖς φαινομένοις. συμβαίνει δὲ μένειν τὰς ἐναντιώσεις, * ἐὰν ὡς ἀληθὲς ᾖ τὸ λεγόμενον, ἔστι δ' ὡς οὔ. ἔχει δ' ἀπορίαν καὶ πότερον τὸ ἡδὺ ἢ τὸ ἀγαθόν ἐστι τὸ φιλούμενον. Εἰ μὲν γὰρ φιλούμενον ἐπιθυμοῦμεν, καὶ μάλιστα ὁ ἔρως τοιοῦτον.

Eurip. Troa.

* Οὐδεὶς γὰρ ἐραστὴς ὅστις οὐκ ἀεὶ φιλεῖ.

ἡ δ' ἐπιθυμία τοῦ ἡδέος. ταύτῃ μὲν τὸ φιλούμενον τὸ ἡδύ· ὃ βουλόμεθα τὸ ἀγαθόν. ἔστι δ' ἕτερον τὸ ἡδὺ καὶ τὸ ἀγαθόν. περὶ τούτων δὴ καὶ τῶν ἄλλων τῶν συγγενῶν τούτοις, πειρατέον διορίσαι, λαβοῦσιν ἀρχὴν τήνδε. τὸ γὰρ ὀρεκτὸν καὶ βουλητόν, ἢ τὸ ἀγαθὸν ἢ τὸ φαινόμενον ἀγαθόν. διὸ καὶ τὸ ἡδὺ ὀρεκτόν. φαινόμενον γάρ τι ἀγαθόν. τοῖς μὲν γὰρ δοκεῖ, τοῖς δὲ φαίνεται κἂν μὴ δοκῇ· οὐ γὰρ ἐν ταὐτῷ τῆς ψυχῆς ἡ φαντασία καὶ ἡ δόξα, ὅτι μέντοι φιλεῖ καὶ τὸ ἀγαθὸν καὶ τὸ ἡδύ, δῆλον. τούτου δὲ διωρισμένου ληπτέον ὑπόθεσιν ἑτέραν· τῶν γὰρ ἀγαθῶν τὰ μὲν ἁπλῶς ἐστιν ἀγαθά, τὰ δὲ τινί, ἁπλῶς δ' οὔ. καὶ τὰ αὐτὰ ἁπλῶς ἀγαθά, καὶ ἁπλῶς ἡδέα. τὰ γὰρ τῷ ὑγιαίνοντι φαμὲν σώματι συμφέροντα, ἁπλῶς εἶναι σώματι ἀγαθά· τὰ δὲ τῷ κάμνοντι, οὔ, οἷον φαρμακείας καὶ τομάς. ὁμοίως δὲ καὶ ἡδέα ἁπλῶς σώματι, τὰ τῷ ὑγιαίνοντι καὶ ὁλοκλήρῳ· οἷον τὸ ἐν τῷ φωτὶ ὁρᾶν, καὶ οὐ τὸ ἐν τῷ σκότει· καίτοι τῷ ὀφθαλμιῶντι ἐναντίως. καὶ οἶνος ἡδίων οὐχ ὁ τῷ διεφθαρμένῳ τὴν γλῶτταν ὑπὸ οἰνοφλυγίας (ἐπεὶ οὔτ' εἴ γε ὄξος προσεγχέουσιν) ἀλλὰ τῇ ἀδιαφθόρῳ αἰσθήσει. ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ ψυχῆς, οὐχ ἃ τοῖς παιδίοις καὶ τοῖς θηρίοις, ἀλλὰ τοῖς καθεστῶσι. ἀμφοτέρων γοῦν μεμνημένοι ταῦθ' αἱρούμεθα. ὡς δ' ἔχει παιδίον καὶ θηρίον πρὸς ἄνθρωπον καθεστῶτα, οὕτως ἔχει ὁ φαῦλος καὶ ἄφρων πρὸς τὸν ἐπιεικῆ καὶ φρόνιμον. τούτοις δὲ ἡδέα τὰ κατὰ τὰς ἕξεις· ταῦτα δ' ἐστὶ τὰ ἀγαθὰ καὶ τὰ καλά. ἐπεὶ οὖν τὰ ἀγαθὰ πλεοναχῶς (τὸ μὲν γὰρ τῷ τοιόνδε εἶναι λέγομεν ἀγαθόν, τὸ δὲ τῷ ὠφέλιμον καὶ χρήσιμον· * ἔτι τὸ ἡδὺ τὸ μὲν ἁπλῶς καὶ ἀγαθὸν ἁπλῶς, τὸ δὲ τινί, ἢ φαινόμενον ἀγαθόν, ὥσπερ καὶ ἐπὶ τῶν ἀψύχων) δι' ἕκαστον τούτων ἐνδέχεται ἡμᾶς αἱρεῖσθαί τι καὶ φιλεῖν, ὥσπερ καὶ ἄνθρωπον. τὸν μὲν γὰρ τῷ τοιόνδε καὶ δι' ἀρετήν, τὸν δ' ὅτι ὠφέλιμος καὶ χρήσιμος, τὸν δ' ὅτι ἡδὺς καὶ δι' ἡδονήν. φίλος δὲ γίνεται ὅταν φιλούμενος ἀντιφιλῇ, καὶ τοῦτο μὴ λανθάνῃ πως αὐτούς. Ἀνάγκη ἄρα τρία φιλίας εἴδη εἶναι, καὶ μήτε καθ' ἓν ἁπάσας, μηθ' ὡς εἴδη ἑνὸς γένους, μήτε πάμπαν λέγεσθαι ὁμωνύμως.

Interpres aliter legiſſe videtur.

SEd adducendus etiam poſtremus, qui & opiniones de his rectiſſimè exponit, & dubitationes contrarietatéſque ſoluit. Quod fit, dum appoſitè B explicantur quæ videntur contraria. Eiuſmodi enim ratio maximè apparentibus conſonat. Contingit autem oppoſitiones manere, quando quod dictum eſt, verum ſumptum fuerit: interdum verò ſecus. Dubitationem autem habet, vtrùm iucundum ac bonum id ſit quod ametur. Nam ſi id maximè concupiſcimus, erit eiuſmodi, potiſſimùm amor:

Neque enim amator dicitur, qui non amet ſemper.

Et cupiditas ſemper ad iucunda fertur. Nam & iucundum, quod volumus bonum, amamus: verùm C aliud eſt iucundum, ac bonum: de quibus, & aliis cognatis, determinare conabimur, his principiis conſtitutis. Quæ cupiditate aut voluntate appetuntur, aut bona ſunt, aut apparentia bona. Quapropter & iucundum concupiſcibile eſt, quia apparens bonum: quippe quod aliis bonum iudicetur, aliis appareat tantùm, etiam ſi non iudicetur. neque enim in eadem animæ parte ſunt, phantaſia & *αἴσθ. ſiue opinio*. Patet igitur, amicum & bonum & iucundum eſſe: quo determinato, altera iam hypotheſis præmittenda. Bonorum enim alia ſimpliciter bona ſunt, alia alicui, non ſimpliciter, atque eadem ſimpliciter & bona, ſimplicitérque iucunda. Nam quæ ſano corpori conducunt, D ſimpliciter corpori bona: quæ verò laboranti tantùm, non ſimpliciter appellamus, velut ſunt remedia, & ſectiones. Similiter & iucunda ſimpliciter vocamus, quæ integrum ſanúmque corpus oblectant: vt in clara luce, non in tenebris cernere: verùm laboranti ex oculis contrarium. Et vinum iucundius eſſe iudicatur, non linguæ ex vinolentia corruptæ, quæ ne infuſum quidem acetum diſcernat: ſed ſenſui ſyncero. Similiter & in iis quæ animam ſpectant, non quæ pueris, aut beſtiis, ſed cordatis, probantur. Vtrorumque igitur memores, hæc eligimus. Et quemadmodum pueri, ac beſtiæ habent ad cordatum, ſic prauus ſtolidúſque ad moderatum, & ſapientem. Iis verò iucunda E ſunt, quæ iuxta habitus incidunt, quæ ſunt bona, & honeſta. Quia verò bona multifariàm dicuntur: (aliud enim quia tale ſit, aliud quia vtile, ac frugiferum: ſic & iucundum aliud ſimpliciter ac bonum ſimpliciter; aliud verò quod alicui videatur bonum, quemadmodum in animatis contingit:) ob ſingula hæc aliquid ametur, & eligatur: vt hominem amant alium, quòd virtute præditus, alium quia bonus & frugiferus, alium quia iucundus & ob voluptatem. Amicus autem fit, quando amatus redamat, neque id ignorat ab ipſis. Quocirca neceſſum tres amicitiæ ſpecies eſſe: neque iuxta vnum aliquid omnes, neque vt vnius generis ſpecies, neque omnino æquiuocè dicantur:

ad vnam enim quandam primámque referuntur: quemadmodum medicinale, ad animam medicinalem, & corpus, atque inſuper etiam inſtrumentum, & opus. Sed propriè primum, per quod ratio eius nobis ineſt: velut inſtrumentum medicinale, quo medicus vtitur, nec tamen inſtrumenti ratio, medici rationi ineſt: quocirca in omnibus primum illud quæritur. Et quia primum vniuerſale eſt, vniuerſaliter etiam capitur, quod fallit. Itaque & de amicitia non poſſunt omnia apparentia edere. Ratione enim vna minùs congruente, non arbitrantur cæteras amicitias eſſe. Aliæ verò ſunt quidem, ſed non ſimiliter: aliæ verò cum prima non conueniunt, vt vniuerſalis: ſiquidem prima fuerit, neque alias eſſe amicitias inquiunt. Verum, vt modò dictum eſt, multæ amicitiæ ſpecies ſunt, quoniam tripliciter dici amicitiam determinauimus, cùm alia ob virtutem, alia ob vtilitatem, alia ob iucunditatem oriri dicatur. Et ſanè quæ commodorum gratia nata eſt, plerorumque eſt amicitia, qui ſe inuicem quia vtiles, diligere ſolent.

Γλαῦκ' ἐπίκουρος ἀνὴρ τόσον φίλος ἔσκε μάχηται. Et,

Non amplius Athenienſes cognoſcunt Megarenſes.

Quæ verò ob voluptatem contrahitur, iuuenum eſt. mutatis enim pro ætate moribus, etiam iucundum mutant. Quæ verò à virtute proficiſcitur, optimorum. Vnde manifeſtum eſt, primam amicitiam eſſe, quæ bonorum eſt mutuus erga ſe inuicem amor, mutuáque electio. Amicum enim eſt amatum amanti, amicúſque item redamans amato. Ea igitur ſola inter homines eſt, quippe qui ſoli electionem ſentiunt. Cæteræ autem etiam feris inter ſe ſunt, vbi etiam aliqua mediocris elucet vtilitas. Atque ita etiam cicura homini, & alia aliis amica ſunt, quemadmodum regulus auis crocodilo, Herodoto teſte: & quemadmodum vates de conſeſſibus tranſitionibúſque loquuntur. Et mali malos, cùm ob vtilitatem, tum ob iucunditatem amant: neque tamen amicos fatentur, cùm primæ ſunt expertes: quippe quòd prauus iniuriã prauè inferat, quod amicitiæ legibus repugnat. Alii itidem amant citra amicitam primã, quos tamen reliquas colere nihil vetat. Ob voluptatem enim incontinentes, ſe ipſos ſuſpectos habent, nec ab iniuria mutua abſtinent. Quocirca nec ob voluptatem ſe mutuò amantes, dici amici debent: quando accuratè diſquirentibus planè primam non eſſe conſtet. Illa enim firma eſt amicitia, hæc verò, pro vt hactenus diximus, non illa quidem, ſed ab illa profecta. Quapropter vt illo tantùm pacto amicus eſſe aſſeratur, cogere, eſt apparentia abſurdáque dicere. Nam iuxta rationem communem quandam affirmare omnes amicitias licet. Supereſt igitur vt prima tantùm amicitia vocetur: interdum verò etiam omnes: neque vt æquiuocè, neque ad ſeipſas quomodocúque habentes, neque iuxta vnã ſpeciem, ſed potiùs ad vnum aliquod relatas: & quia ſimpliciter bonũ iucundúmque idẽ & ſimul eſt, niſi quid obſtet: & primus verus, & ſimpliciter amicus: (nã talis propter ſe ipſum eligibilis, idque neceſſariò. qumadmodum enim propter ſe quiſpiam appetit, ſic & ipſum talem eligi oportet:) verus autem amicus etiam iucũdus eſt ſimpliciter: videtur igitur quomodocũque amicus iucũdus eſſe.

A πρὸς μίαν γάρ τινα λέγονται καὶ πρώτην· ὥσπερ τὸ ἰατρικὸν καὶ ψυχὴν ἰατρικὴν καὶ σῶμα λέγομεν καὶ ὄργανον καὶ ἔργον· ἀλλὰ κυρίως τὸ πρῶτον. πρῶτον δ' οὗ λόγος ἐν ἡμῖν ὑπάρχει, οἷον ὄργανον ἰατρικὸν, ᾧ ἂν ὁ ἰατρὸς χρήσαιτο. ἐν δὲ τῷ τοῦ ἰατροῦ λόγῳ, οὐκ ἔστιν ὁ τοῦ ὀργάνου. ζητεῖται μὲν οὖν πανταχοῦ τὸ πρῶτον. διὰ δὲ τὸ καθόλου εἶναι τὸ πρῶτον, λαμβάνουσιν καὶ πρῶτον καθόλου· τοῦτο δ' ἐστὶ ψεῦδος· ὥστε καὶ περὶ τῆς φιλίας οὐ δύναται πάντ' ἀποδιδόναι τὰ φαινόμενα. οὐ γὰρ ἐφαρμόττοντος ἑνὸς λόγου, οὐκ
B οἴονται ἄλλας φιλίας εἶναι. αἱ δ' εἰσὶ μὲν, ἀλλ' οὐχ ὁμοίως εἰσίν· αἱ δ' ὅταν ἡ πρώτη μὴ ἐφαρμόττῃ, ὡς οὖσαν καθόλου ἄν, εἴπερ ἦν πρώτη, οὐδ' εἶναι φιλίας τὰς ἄλλας φασίν. ἔστι δὲ πολλὰ εἴδη φιλίας. τῶν γὰρ ῥηθέντων ἦν * ἤδη· ὅτι τριχῶς διώρισται λέγεσθαι τὴν φιλίαν. x. εἴδη ἡ μὲν γὰρ διώρισται δι' ἀρετὴν, ἡ δὲ διὰ τὸ χρήσιμον, ἡ δὲ διὰ τὸ ἡδύ. τούτων ἡ μὲν διὰ τὸ χρήσιμόν ἐστιν, ἡ τῶν πλείστων φιλία. διὰ γὰρ τὸ χρήσιμοι εἶναι φιλοῦσιν ἀλλήλους, καὶ μέχρι τούτου· ὥσπερ ἡ παροιμία,

Γλαῦκ' ἐπίκουρος ἀνὴρ τὸν σὸν φίλον ἔσκε μάχηται.

C καὶ

Οὐκέτι γιγνώσκουσιν Ἀθηναῖοι Μεγαρῆας.

ἡ δὲ δι' ἡδονὴν, τῶν νέων. μεταβαλλόντων γὰρ τὰ ἤθη κατὰ τὰς ἡλικίας, μεταβάλλει καὶ τὸ ἡδύ. ἡ δὲ κατ' ἀρετὴν, τῶν βελτίστων. φανερὸν δ' ἐκ τούτων, ὅτι ἡ πρώτη φιλία, ἡ τῶν ἀγαθῶν ἐστιν ἀντιφιλία καὶ ἀντιπροαίρεσις πρὸς ἀλλήλους. φίλον μὲν γὰρ τὸ φιλούμενον τῷ φιλοῦντι. φίλος δὲ τῷ φιλουμένῳ καὶ ἀντιφιλῶν. αὕτη μὲν οὖν ἐν ἀνθρώποις μόνοις ὑπάρχει φιλία. μόνον γὰρ αἰσθάνεται προαιρέσεως. αἱ δ' ἄλλαι καὶ ἐν τοῖς θηρίοις· καὶ χρήσιμον ἐπὶ μικρόν τι φαίνεται ἐνυπάρχον, καὶ πρὸς
D ἄνθρωπον τοῖς ἡμέροις καὶ πρὸς ἄλληλα, οἷον τὸν τροχίλον φησὶν * Ἡρόδοτος τῷ κροκοδείλῳ, καὶ ὡς οἱ μάντεις τὰς Euterpe: συνεδρείας καὶ διεδρίας λέγουσι. καὶ οἱ φαῦλοι ἂν εἶεν φίλοι ἀλλήλοις καὶ διὰ τὸ χρήσιμον, καὶ διὰ τὸ ἡδύ. οἱ δ' ὅτι ἡ πρώτη οὐχ ὑπάρχει αὐτοῖς, οὔ φασι φίλους εἶναι. ἀδικήσει γὰρ ὅγε φαῦλος τὸν φαῦλον· οἱ δ' ἀδικούμενοι οὐ φιλοῦσι σφᾶς αὐτούς. οἱ δὲ φιλοῦσι μὲν, ἀλλ' οὐ τὴν πρώτην φιλίαν· ἐπεὶ τάς γε ἑτέρας οὐδὲν κωλύει. δι' ἡδονὴν γὰρ ὑπομένουσιν ἀλλήλους βλαπτόμενοι, ὡς ἂν ὦσιν ἀκρατεῖς. οὐ δοκοῦσι δ' οἱ δι' ἡδονὴν φιλοῦντες ἀλ-
E λήλους φίλοι εἶναι, ὅταν κατ' ἀκρίβειαν ζητῶσιν, ὅτι οὐχ ἡ πρώτη. ἐκείνη μὲν γὰρ βέβαιος. ἡ δ' ἐστὶ μὲν, ὥσπερ εἴρηται, φιλία· οὐκ ἐκείνη δὲ, ἀλλ' ἀπ' ἐκείνης. τὸ μὲν οὖν ἐκείνως μόνον λέγειν τὸν φίλον, βιάζεσθαι τὰ φαινόμενά ἐστι, καὶ παράδοξα λέγειν ἀναγκαῖον. καθ' ἕνα δὲ λόγον πάσας ἀδύνατον. λείπεται τοίνυν ὅτι ἔστι μὲν ὡς μόνον πρώτη φιλία· ἔστι δ' ὡς πᾶσαι, οὔτε ὡς ὁμώνυμοι, καὶ ὡς ἔτυχεν ἔχουσαι πρὸς ἑαυτὰς, οὔτε καθ' ἓν εἶδος, ἀλλὰ μᾶλλον πρὸς ἕν. ἐπεὶ δ' ἁπλῶς ἀγαθὸν καὶ ἁπλῶς ἡδὺ τὸ αὐτό· καὶ ἅμα ἂν μή τις ἐμποδίζῃ. ὁ δ' ἀληθινὸς φίλος, καὶ ἁπλῶς ὁ πρῶτός ἐστιν. ἔστι δὲ τοιοῦτος ὁ δι' αὐτὸν αὐτὸς αἱρετός. ἀνάγκη δ' εἶναι τοιοῦτον. ὡς γὰρ βούλεταί τις δι' αὐτὸν εἶναι τἀγαθά, ἀνάγκη καὶ αὐτὸν αἱρεῖσθαι εἶναι. ὁ δ' ἀληθινὸς φίλος, καὶ ἡδύς ἐστιν ἁπλῶς. διὸ δοκεῖ καὶ ὁ ὁπωσοῦν φίλος ἡδύς.

Interpres aliter, neque hæc verba agnoſcit.

A ἔτι δὲ διαιρετέον περὶ τούτου μᾶλλον· *ἔχει ἐπίστασιν. πότερον γὰρ τὸ αὐτῷ ἀγαθὸν, ἢ τὸ ἁπλῶς ἀγαθὸν φίλον. καὶ πότερον τὸ κατ᾽ ἐνέργειαν φιλεῖν μεθ᾽ ἡδονῆς. ὥστε καὶ τὸ φιλητὸν ἡδὺ, ἢ οὔ. ἄμφω γὰρ εἰς ταὐτὸ συνακτέον. τά τε γὰρ μὴ ἁπλῶς ἀγαθὰ, ἀλλὰ κακὰ, ἁπλῶς τύχῃ φευκτά· καὶ τὸ μὴ αὐτῷ ἀγαθὸν, οὐδὲν πρὸς αὐτόν, ἀλλὰ τοῦτ᾽ ἐστὶν ὃ ζητεῖται, τὰ ἁπλῶς ἀγαθὰ οὕτως εἶναι ἀγαθά. ἔστι γὰρ αἱρετὸν μὲν τὸ ἁπλῶς ἀγαθὸν, αὐτῷ δὲ τὸ αὐτῷ ἀγαθὸν, ἃ δεῖ συμφωνῆσαι, καὶ τοῦτο ἀρετὴ ποιεῖ· καὶ ἡ πολιτικὴ ἐπὶ τοῦτο, ὅπως οἷς μήπω ἐστὶ, γένηται. εὔθετος δὲ καὶ πρὸ ὁδοῦ ἄνθρωπος ὤν. φύσει γὰρ αὐτῷ ἀγαθὰ, τὰ ἁπλῶς ἀγαθά· ὁμοίως δὲ καὶ ἀνὴρ ἀντὶ γυναικὸς, καὶ ἀφυὴς εὐφυοῦς· διὰ τοῦ ἡδέος δὲ ἡ ὁδός· ἀνάγκη εἶναι τὰ καλὰ ἡδέα. ὅταν δὲ τοῦτο διαφωνῇ, οὔπω σπουδαῖον τελέως. ἐνδέχεται γὰρ ἐγγενέσθαι ἀκρασίαν. τὸ γὰρ διαφωνεῖν τἀγαθὸν τῷ ἡδεῖ, ἐν τοῖς πάθεσιν ἀκρασία ἐστίν. ὥστ᾽ ἐπεὶ ἡ πρώτη φιλία κατ᾽ ἀρετὴν, ἔσονται καὶ αὐτοὶ ἁπλῶς ἀγαθοί. τοῦτο δ᾽ οὐχ ὅτι χρήσιμοι, ἀλλ᾽ ἄλλον τρόπον· διχῶς γὰρ ἔχει τὸ *τινὶ ἀγαθὸν, καὶ ἁπλῶς ἀγαθόν. καὶ ὁμοίως ὥσπερ ἐπὶ τοῦ ὠφελίμου, καὶ ἐπὶ τῶν ἕξεων. ἄλλο γὰρ τὸ ἁπλῶς ὠφέλιμον, καὶ τὸ καλὸν τοιούτοις γυμνάζεσθαι πρὸς τὸ φαρμακεύεσθαι. ὥστε καὶ ἡ ἕξις ἡ ἀνθρώπου ἀρετή. ἔστω γὰρ ὁ ἄνθρωπος τῶν φύσει σπουδαίων. ἡ γὰρ τοῦ φύσει σπουδαίου ἀρετὴ, ἁπλῶς ἀγαθόν. ἡ δὲ τοῦ μὴ, ἐκείνῳ. ὁμοίως δὲ ἔχει καὶ τὸ ἡδύ. ἐνταῦθα γὰρ ἐπιστατέον, καὶ σκεπτέον πότερόν ἐστιν ἄνευ ἡδονῆς φιλία, καὶ τί διαφέρει, καὶ ἐν ποτέρῳ ποτ᾽ ἐστὶ τὸ φιλεῖν· καὶ πότερον ὅτι ἀγαθὸς, κἂν εἰ μὴ ἡδὺς, ἀλλ᾽ οὐ διὰ τοῦτο. διχῶς δὴ λεγομένου τοῦ φιλεῖν, πότερον ὅτι *ἀγαθὸν τὸ κατ᾽ ἐνέργειαν, οὐκ ἄνευ ἡδονῆς φαίνεται. δῆλον δ᾽ ὅτι ὥσπερ ἐπιστήμης αἱ πρόσφατοι θεωρίαι καὶ μαθήσεις, αἰσθηταὶ μάλιστα τὸ εἶδος, οὕτω καὶ αἱ τῶν συνήθων ἀναγνωρίσεις, καὶ ὁ λόγος ὁ αὐτὸς ἐπ᾽ ἀμφοῖν. φύσει οὖν τὸ ἁπλῶς ἀγαθὸν ἡδὺ ἁπλῶς· καὶ οἷς ἀγαθὸν, τούτοις ἡδύ. διὸ εὐθὺς τὰ ὅμοια ἀλλήλοις χαίρει, καὶ ἀνθρώπῳ ἥδιστον ἄνθρωπος. ὥστε ἐπεὶ καὶ ἀτελῆ, δῆλον ὅτι καὶ τελειωθέντα· ὁ δὲ σπουδαῖος τέλειος. εἰ δὲ τὸ κατ᾽ ἐνέργειαν φιλεῖν μεθ᾽ ἡδονῆς ἀντιπροαιρέσεως τῆς ἀλλήλων γνωρίσεως, δῆλον ὅτι καὶ ὅλως ἡ φιλία πρώτη ἀντιπροαίρεσις τῶν ἁπλῶς ἀγαθῶν, καὶ ἡδέων, ὅτι ἀγαθὰ καὶ ἡδέα. ἔστι δ᾽ αὕτη ἡ φιλία ἕξις, ἀφ᾽ ἧς ἡ τοιαύτη προαίρεσις. τὸ γὰρ ἔργον αὐτῆς ἐνέργεια. αὕτη δ᾽ οὐκ ἔξω, ἀλλ᾽ ἐν αὐτῷ τῷ φιλοῦντι, δυνάμεως δὲ πάσης ἔξω. ἢ γὰρ ἐν ἑτέρῳ, ἢ ᾗ ἕτερον. διὸ τὸ φιλεῖν, χαίρειν, ἀλλ᾽ οὐ τὸ φιλεῖσθαί ἐστι. τὸ μὲν γὰρ φιλεῖσθαι φιλητοῦ ἐνέργεια, τὸ δὲ καὶ φιλίας. καὶ τὸ μὲν ἐν ἐμψύχῳ, τὸ δὲ καὶ ἐν ἀψύχῳ. φιλεῖται γὰρ καὶ τὰ ἄψυχα. ἐπεὶ δὲ τὸ φιλεῖν τὸ κατ᾽ ἐνέργειαν τὸ φιλούμενον, ὅ ἐστι χρῆσθαι ᾗ φιλούμενον. ὁ δὲ φίλος φιλούμενον, καὶ φίλῳ ᾗ φίλος, ἀλλὰ μὴ ᾗ μουσικὸς, ἢ ᾗ ἰατρικός· ἡδονὴ τοίνυν ἡ ἀπ᾽ αὐτοῦ, ᾗ αὐτὸς, αὕτη φιλική. αὐτὸν γὰρ φιλεῖ, οὐχ ὅτι ἄλλος. ὥστ᾽ ἂν μὴ χαίρῃ ᾗ ἀγαθὸς, οὐχ ἡ πρώτη φιλία. *οὐδὲ δεῖ ἐμποδίζειν οὐδὲν τῶν συμβεβηκότων μᾶλλον, ἢ τὸ ἀγαθὸν εὐφραίνειν.

Interp. τινὶ

γ. ἀγαθὸς

Interp. οὐδὲ δεῖ

A Verùm magis de his determinandum, verùm quod ipſi, an quod ſimpliciter bonum amicum ſit, & verùm actu amare cum voluptate, vnde & amabile iucundum, an non: hæc enim ad idem reducenda ſunt, & quod non ipſi bonum fuerit, non etiam ad ipſum pertinet. Atque hoc ipſum eſt quod quæritur, ſic eſſe bona quæ ſimpliciter bona ſunt. Eligibile enim eſt ſimpliciter bonum: ipſi verò, quod ipſi bonum: quæ conuenire oportet. Et virtus vna talem efficit: & ciuilis facultas etiam, quibus hæc non inſunt, ingignit, modò iam antè accommodatus & homo exiſtat. Naturaliter enim B ei bona ſunt, quæ ſimpliciter bona. Similiter & vir pro fœmina, & ſtupidus pro prædito indole. Ob dulce verò, neceſſe eſt, quæ pulchra ſunt, ſint & dulcia. Vbi verò diſſonant hæc, iam non prorſus bonum: nam intemperantia interuenire poteſt. Cùm enim honeſtum iucundúmque diſconueniunt, in affectionibus intemperantia eſt. Quia cùm prima amicitia eſt ſecundùm virtutem, erunt & ipſi ſimpliciter boni: non quia vtiles, ſed alio quopiam modo: quandoquidem bifariàm huic & ſimpliciter bonum capitur. Et ſimiliter quemadmodum in conducibili, & habitibus, vbi aliud eſt ſimpliciter conducibile, & honeſtum, velut ſeſe exercitatio ad medicationem habet. Itaque & habitus C hominis virtus. Sit igitur homo ex rebus natura præſtantibus. Nam virtus natura præſtantis ſimpliciter, alterius verò alicuius nequaquam, ſed huic bonum dicitur. Eadem quoque ratio dulcis eſt. Hinc igitur veſtigandum, verùm abſque voluntate ſit amicitia, quidve differat, & in vtro amare conſiſtat, & verùm bonus eſſe etiam non iucundus queat, ſed non propter id ipſum tamen. Amor igitur, cùm dicatur bifariàm, qui actu eſt eo quòd bonum iudicat, non abſque voluptate eſſe apparet: patet autem, quemadmodum in ſcientia rerum, cognatæ contemplationes, diſciplinæque ſpecie ſua facilè intelliguntur, ita etiam familiarium recognitiones expeditæ fiunt: cuius rei ra- D tio eadem in vtriſque eſt. Natura igitur ſimpliciter bonum, & ſimpliciter iucundum: & quibus bonum, iiſdem etiam iucundum eſt. Quapropter ſimilia ſimilibus mox gaudent, & homini homo iucundiſſimus. Et quia imperfecta, ea conditione ſunt, etiam abſoluta eiuſmodi erunt. Eſt autem vir bonus perfectus. Siquidem ergo amare actu mutuæ familiaritatis, & notitiæ, electio cum voluptate eſt: ſcilicet & amicitia prorſus ſimpliciter bonorum & iucundorum, quia bona iucundáque ſunt, mutua electio: Atque ea amicitia, habitus ex quo eiuſmodi electio proficiſcitur: Nam opus eius, actus eſt, qui non extrà, ſed in ipſo a- E mante conſiſtit, cùm potentia extrà vel in alio inſit, vel diuerſum ſaltem exiſtat. Quocirca in amante, non in amato gaudium eſt. Amari enim, amabilis rei, illud verò etiam amicitiæ actus eſt, & animati tantùm, cùm priùs etiam inanimatis competat, quando & ea quoque diliguntur. Et quia amare actu eſt gaudere amato, quatenus amatum, & amicus etiam eſt, qui amatur vicaſſim; erit amicus amico non quà muſicus, vel medicus. Voluptas igitur ab ipſa percepta, quà amicus, propriè amica voluptas appellatur: ipſum enim diligit non ob aliud quippiam. Quamobrem niſi eo, quatenus bonus eſt, delectatur, non fuerit amicitia prima. Neque rem vllam interuenientem obſtare decet, vt bonum ipſum non delectet

A Itaque etiam ſi graueolentia fuerit aliqua, obliterare, & mentis induſtriam amplecti verus amicus ſolet. Hanc igitur primam amicitiã eſſe omnes confitentur: aliæ verò propter hanc, & aliquo modo videntur, & in controuerſiam veniunt. Conſtantiam enim quandam habere amicitia videtur, ac ſola ea conſtans eſt. Nam pronuntiatum à grauibus eſt, cõſtans id eſſe quod non citò fiat, neque facilè diſſoluatur. cætera iudicio ſyncero vacant. Portò nec citra fidem conſiſtit amicitia firma: ea verò experimentum requirit, vt inquit Theognis,

Nam neque viri neque mulieris mentẽ cognitã habebis,
Priuſquam periculum feceris, vt de iumento.

Eodem pacto & nec tempus requirit amicus: quia etiam amici ante contractam amicitiam cupiũt, qui habitus velut iam conſummata amicitia latet. Nam B quia ad mutuam amicitiam propendent, & ſibi inuicem omnia officia præſtant, putantur velle, ſed re ipſa amici eſſe. Verùm quemadmodum in cæteris, ita hic quoque vſu venit. Quemadmodum enim ſani non ſunt ſtatim, qui id velint, ita nec amici, qui eſſe volunt. Argumento eſt, quòd facilè tales nondum aſſumpto experimento, ita nec calumnia circumueniantur, quòd experimentum quibus in rebus habent, in his facilè ſe calumniæ non præbent: in quibus autem non habent, perſuadeantur, ſi coniecturas calumniator adhibeat. Simul verò patet, nec inter prauos amicitiam conſtare poſſe: quippe C qui iniqui ſunt, & nemini ſeſe committũt, ex ſe ipſis alios metientes. Vnde & boni faciliùs decipiuntur, niſi ex periclitatione diffidant. Etenim praui naturã, bona amico præferunt, neque quiſquam amicum magis quàm res amat. Nam tales amici non ſunt: repugnant enim legi amicitiæ, amicorum communia omnia aſſerenti: quandoquidem amicus rebus ipſis præferendus eſt, non amicis res. Vnde prima amicitia inter paucos incidit, eo quòd difficile ſit, multorum capere experimentum: quandoquidem non omnibus, quemadmodum oportebat, poſſis cõuiuere. Neque ex æquo de veſte & amico deliberare conuenit. Equidem quod inter duo melius extiterit, eliget mentis ſaltem compos. Et quo eſt vſus olim vt deteriore, non præferet ei quod iudicat me- D lius. In amicitia autem non facilè pro vetere amico, incognitum aſſumet. Neque enim abſque experimento eſt & vnius diei amicus: quapropter in prouerbium abiit, Salis modius. Simul autem nõ ea tantùm quòd ſimpliciter bonus quiſpiam ſit, ad amicitiam ſufficit, ſed vt etiam tibi ſit amicus. Bonus enim quiſque dicitur ſimpliciter, eo quòd bonus eſt: amicus autem, qui alteri bonus. Simpliciter autem bonus amicúſque, in quo vtraque iſta concurrunt. Itaque quod ſimpliciter bonum alteri, hoc quanquam nõ ſimpliciter bono: alteri verò bonus eo quòd vtilis. Amare autem vnà multos, & ipſum hunc amorem auertere, impoſſibile erga plures operari. In his E autem conſtat rectè dici, Amicitiam conſtantiam bonorum eſſe, quemadmodum felicitas ſufficientium: etenim natura, non facultates, firmitatem habet. Verùm multo rectiùs virtutem naturæ eſſe affirmatur, & tempus amantem indicare, infortuniáque magis quàm ſucceſſus. In illis enim verè declaratur quod dicitur, Communia amicorum omnia: quippe qui ſoli bonis malíſque natura, circa infortunia & ſucceſſus, in quibus conſiſtunt, hominem præferunt, vel vt illa ſint, alia verò non ſint. Succeſſus autem arguit nõ veros amicos, & ad vtilitatem tantùm comparatos; tempus verò vtroſque.

A τι γὰρ σφόδρα δυσειδὴς * λείπεται. ἀγαπᾶται γὰρ τὸ εὐνοεῖν, συζῆν δὲ μή. αὕτη μὲν οὖν ἡ πρώτη φιλία, ἣν πάντες ὁμολογοῦσιν. αἱ δ' ἄλλαι δι' αὐτὴν καὶ δοκοῦσι καὶ ἀμφισβητοῦνται. βέβαιον γάρ τι δοκεῖ ἡ φιλία. μόνη δ' αὕτη βέβαιος. τὸ γὰρ κεκριμένον, βέβαιον· τὰ μὴ ταχὺ γινόμενα μηδὲ ῥᾳδίως, οὐ ποιεῖ τὴν κρίσιν ὀρθήν· οὐκ ἔστι δ' ἄνευ πίστεως φιλία βέβαιος· * ἡ δὲ πίστις. δεῖ γὰρ πεῖραν λαβεῖν ὥσπερ λέγει καὶ Θέογνις·

Οὐ γὰρ ἂν εἰδείης ἀνδρὸς νόον οὔτε γυναικός,
Πρὶν πειραθείης, ὥσπερ ὑποζυγίου.

* οὐδ' ἄνευ χρόνου φίλος. ἀλλὰ βούλονται φίλοι. καὶ μάλιστα λανθάνει ἡ τοιαύτη ἕξις ὡς φιλία. ὅταν γὰρ B προθύμως ἔχωσι φίλοι εἶναι, διὰ τὸ πάνθ' ὑπηρετεῖν τὰ φιλικὰ ἀλλήλοις, οἴονται οὐ βούλεσθαι φίλοι, ἀλλ' εἶναι φίλοι. τὸ δ' ὥσπερ ἐπὶ τῶν ἄλλων συμβαίνει καὶ ἐπὶ τῆς φιλίας. οὐ γὰρ εἰ βούλονται ὑγιαίνειν, ὑγιαίνουσιν. ὥστ' οὐδ' εἰ φίλοι βούλονται, ἤδη καὶ φίλοι εἰσί· σημεῖον δέ· εὐδιάβλητοι γὰρ οἱ διακείμενοι ἄνευ πείρας τοῦτον τὸν τρόπον. * περὶ ὧν μὲν γὰρ οὐκ εὐδιάβλητοι, περὶ ὧν δὲ μὴ πεισθεῖεν ἂν ὅταν συμβολὰ λέγωσιν οἱ διαβάλλοντες. ἅμα δὲ φανερὸν ὅτι οὐδ' ἐν τοῖς φαύλοις αὕτη ἡ φιλία. ἄπιστος γὰρ ὁ φαῦλος καὶ κακοήθης πρὸς C πάντας· αὑτῷ γὰρ μετρεῖ * τοὺς ἄλλους. διὸ εὐεξαπατητότεροι εἰσὶν οἱ ἀγαθοί, ἂν μὴ διὰ πεῖραν ἀπιστῶσιν. οἱ δὲ φαῦλοι, αἱροῦνται τὰ φύσει ἀγαθὰ ἀντὶ τοῦ φίλου, καὶ οὐδεὶς φιλεῖ μᾶλλον ἄνθρωπον ἢ πράγματα· ὥστ' οὐ φίλοι· οὐ γὰρ γίνεται οὕτω κοινὰ τὰ φίλων. προσνέμεται γὰρ ὁ φίλος τοῖς πράγμασιν, οὐ τὰ πράγματα τοῖς φίλοις. οὐ γίνεται γὰρ ἡ φιλία ἡ πρώτη ἐν τοῖς πολλοῖς, ὅτι χαλεπὸν πολλῶν πεῖραν λαβεῖν. ἑκάστῳ γὰρ ἂν δεῖ συζῆσαι. οὐδὲ δὴ αἱρετέον ὁμοίως περὶ ἱματίου καὶ φίλου. καίτοι ἐν πᾶσι δοκεῖ τοῦ νοῦν ἔχοντος δυοῖν τὸ βέλτιον αἱρεῖσθαι· καὶ εἰ μὲν τῷ χείρονι πάλαι ἐχρῆτο τῷ βελτίονι, μηδέπω τῷδ' αἱρετέον, ἀλλ' οὐκ ἀντὶ τοῦ πάλαι φί- D λου τὸν ἀγνῶτα εἰ βελτίων. οὐ γὰρ ἔστιν ἄνευ πείρας * οὐδὲ μιᾶς ἡ μέρας ὁ φίλος, ἀλλὰ χρόνου δεῖ. διὸ εἰς παροιμίαν ἐλήλυθεν ὁ μέδιμνος τῶν ἁλῶν. ἅμα δὲ εἰ μὴ μόνον ἁπλῶς ἀγαθὸν εἶναι, ἀλλὰ καὶ σοὶ εἶναι, φίλος ἔσται σοι φίλος. ἀγαθὸς μὲν γὰρ ἁπλῶς ἐστι, τῷ ἀγαθὸς εἶναι. φίλος δὲ, τῷ ἄλλῳ ἀγαθός· ἁπλῶς ἀγαθὸς καὶ φίλος, ὅταν * συμφωνίας ταῦτα ἄμφω. ὥστε ὅ ἐστιν ἁπλῶς ἀγαθόν, τὸ τούτου ἄλλῳ, ἢ καὶ μὴ ἁπλῶς μὲν σπουδαίῳ, ἄλλῳ δ' ἀγαθός, ὅτι χρήσιμος· τὸ δὲ πολλοῖς ἅμα εἶναι * φίλος, καὶ τὸ φιλεῖν * κωλύει. οὐ γὰρ οἷόν τε ἅμα πρὸς πολλοὺς ἐνεργεῖν. ἐκ δὴ τούτων φανερὸν ὅτι ὀρθῶς λέγε- E ται, ὅτι ἡ φιλία τῶν βεβαίων, ὥσπερ ἡ εὐδαιμονία τῶν αὐτάρκων· καὶ ὀρθῶς εἴρηται· ἡ γὰρ φύσις βέβαιον, οὐ τὰ χρήματα. πολὺ δὲ κάλλιον εἰπεῖν, ὅτι ἡ ἀρετὴ τῆς φύσεως, καὶ ὅτι χρόνος λέγεται δεικνύναι τὸν φιλούμενον, καὶ αἱ ἀτυχίαι μᾶλλον τῶν εὐτυχιῶν. τότε γὰρ δῆλον ὅτι κοινὰ τὰ φίλων. οὗτοι γὰρ μόνοι ἀντὶ τῶν φύσει ἀγαθῶν καὶ φύσει κακῶν, περὶ ἃ αἱ εὐτυχίαι, καὶ αἱ δυστυχίαι αἱροῦνται μᾶλλον ἄνθρωπον, ἢ τούτων τὰ μὲν εἶναι, τὰ δὲ μὴ εἶναι· ἡ δ' εὐτυχία δηλοῖ τοὺς μὴ ὄντως ὄντας φίλους, ἀλλὰ διὰ τὸ χρήσιμον. ἀτυχ...... ὁ δὲ χρόνος δηλοῖ ἀμφοτέρους.

Interpres lõgè aliter.

Deeſt aliquid. Fort. ἡ δὲ πίστις ἐκ ἄνευ χρόνου.

Interp. aliter ſed perperam.

Deeſt aliquid poſt γάρ. puta πεῖραν ἔχουσι vel ἔλαβον, aut ſimile quid, & ita vid. leg. interp. qui tamen totum locum mirè peruertit.

χ. τοὺς φαύλους manifeſto errore.

Legebatur οὐδὲ μιᾶς ἡμέρας. nullo ſenſu.

Qu. συμφωνῇ.

Qu. φίλον.

γρ. κωλύει.

οὐδὲ γὰρ ὁ χρήσιμος ταχὺ δῆλος. ἀλλ' ὁ ἡδὺς μᾶλλον. A πλὴν οὐδ' ὁ ἁπλῶς ἡδὺς ταχύς. ὅμοιοι γὰρ οἱ ἄνθρωποι τοῖς οἴνοις καὶ ἐδέσμασιν. ἐκείνων τε γὰρ τὸ μὲν ἡδὺ, τὸ δὲ ταχὺ δηλοῖ· πλείω δὲ χρόνον γινόμενον, ἀηδὲς καὶ οὐ γλυκύ· καὶ ἐπὶ τῶν ἀνθρώπων ὁμοίως. ἔστι γὰρ τὸ ἁπλῶς ἡδὺ τῷ τέλει ὁριστέον καὶ τῷ χρόνῳ. ὁμολογήσαιεν δ' ἂν καὶ οἱ πολλοὶ, οὐκ ἐκ τῶν ἀποβαινόντων μόνον, ἀλλ' ὥσπερ ἐπὶ τοῦ πόματος καλοῦσι γλύκιον. τοῦτο γὰρ διὰ τὸ ἀποβαῖνον οὐχ ἡδὺ, ἀλλὰ διὰ τὸ μὴ συνεχές, ἀλλὰ τὸ πρῶτον ἐξαπατᾶν. ἡ μὲν οὖν πρώτη φιλία, καὶ δι' ἣν αἱ ἄλλαι λέγονται, ἡ κατ' ἀρετήν B ἐστι, καὶ δι' ἡδονὴν τῆς ἀρετῆς, ὥσπερ εἴρηται πρότερον. αἱ δ' ἄλλαι ἐγγίνονται φιλίαι, καὶ ἐν παισὶ καὶ θηρίοις, καὶ τοῖς φαύλοις. ὅθεν λέγεται,

Ἧλιξ ἥλικα τέρπει. καὶ,

Euripid. *Κακὸς κακῷ συντέτηκεν ἡδονῇ.

ἐνδέχεται δὲ καὶ ἡδεῖς ἀλλήλοις εἶναι τοὺς φαύλους, οὐχ ᾗ φαῦλοι ἢ μηδέτεροι, ἀλλ' εἶναι ᾠδικοὶ ἄμφω, ἢ * ὁ μὲν φιλῳδὸς, ὁ δ' ᾠδικός ἐστι. καὶ ᾗ πάντες ἔχουσιν ἀγαθὸν, καὶ ταύτῃ συναρμόττουσιν * ἀλλήλοις. ἔτι χρήσιμοι ἂν εἶεν ἀλλήλοις καὶ ὠφέλιμοι, οὐχ ἁπλῶς, ἀλλὰ * πρὸς προαίρεσιν, ἢ οὐδέτεροι. ἐνδέχεται δὲ καὶ τῷ ἐπιεικεῖ C φαῦλον εἶναι φίλον. καὶ γὰρ χρήσιμον ἂν εἴη πρὸς τὴν προαίρεσιν, ὁ μὲν φαῦλος πρὸς τὴν ὑπάρχουσαν, τῷ σπουδαίῳ, ὁ δὲ τῷ μὲν ἀκρατεῖ, πρὸς τὴν ὑπάρχουσαν, τῷ δὲ φαύλῳ, πρὸς τὴν κατὰ φύσιν· καὶ βουλήσεται τὰ ἀγαθὰ, ἁπλῶς μὲν τὰ ἁπλᾶ, τὰ δ' ἐκείνῳ ἐξ ὑποθέσεως, * ἢ πενία συμφέρει ἢ νόσος. ταῦτα τῶν ἁπλῶν ἀγαθῶν ἕνεκα, ὥσπερ καὶ αὐτὸ τὸ φάρμακον πιεῖν. οὐ γὰρ βούλεται, ἀλλὰ τοῦδ' ἕνεκα βούλεται. ἔτι καθ' οὓς τρόπους καὶ ἀλλήλοις οἱ μὴ σπουδαῖοι εἶεν ἂν φίλοι. εἴη γὰρ ἂν ἡδὺς, οὐχ ᾗ φαῦλος, ἀλλ' ᾗ τῶν κοινῶν τινος μετέχει, οἷον εἰ μουσικός. ἔτι ᾗ ἔνι τι πᾶσιν ἐπιεικές. D διὸ ἔνιοι ὁμιλητικοὶ εἶεν ἂν καὶ σπουδαῖοι· ἢ εἰ προσαρμόττουσιν ἑκάστῳ. ἔχουσι γάρ τι πάντες τοῦ ἀγαθοῦ.

Ineptiſſima lectio: Scribo ὁ μὲν φιλῳδὸς, ὁ δ'. h. e. alter cantu delectatur, alter cantandi eſt peritus.

γρ. ἀλλήλοις.

γρ. πρὸς τὴν πρ.

Interpr. ᾗ πενία συμφέρει ἢ νόσος.

ΚΕΦΑΛ. ιγ'.

Περὶ τῆς καθ' ὑπερβολὴν φιλίας, καὶ ὅλως ἄρχοντος καὶ ἀρχομένου.

Nic. lib. 8. c. 9. Τρία μὲν οὖν εἴδη ταῦτα φιλίας. ἐν πᾶσι δὲ τούτοις, κατ' ἰσότητά πως λέγεται ἡ φιλία. καὶ γὰρ οἱ κατ' ἀρετὴν φίλοι ἐν ἰσότητι πως ἀρετῆς εἰσι φίλοι E ἀλλήλοις. ἄλλη δὲ διαφορὰ τούτων, ἡ καθ' ὑπερβολὴν, ὥσπερ θεοῦ ἀρετὴ πρὸς ἄνθρωπον. τοῦτο γὰρ ἕτερον εἶδος φιλίας, καὶ ὅλως ἄρχοντος καὶ ἀρχομένου, καθάπερ καὶ τὸ δίκαιον ἕτερον. κατ' ἀναλογίαν γὰρ ἴσον, κατ' ἀριθμὸν δ' οὐκ ἴσον. ἐν τούτῳ τῷ γένει πατὴρ πρὸς υἱὸν, καὶ ὁ εὐεργέτης πρὸς τὸν εὐεργετηθέντα. αὐτῶν δὲ τούτων διαφοραί εἰσιν, ἄλλη πατρὸς πρὸς υἱὸν, καὶ ἀνδρὸς πρὸς γυναῖκα. αὕτη μὲν ὡς ἄρχοντος καὶ ἀρχομένου, ἡ δὲ εὐεργέτου πρὸς εὐεργετηθέντα. ἐν ταύταις δὲ ἢ οὐκ ἔνεστιν, ἢ οὐχ ὁμοίως τὸ ἀντιφιλεῖσθαι. γελοῖον γὰρ εἴ τις ἐγκαλοίη τῷ θεῷ,

A Neque enim vtilis ſtatim amicus eſt, verùm ſuauis & iucundus. Sed nec qui ſtatim, ſuauis ſimpliciter eſt. quando perinde vt vino cibóque partim ſuauitas, partim verò celeritas percipitur, verùm mediocri tempore ſuauitatem voluptatémque amittit: ſic etiam hominibus vſu venit. Nam quod ſimpliciter iucundum eſt, fine temporéque determinari debet. Fateatur autem & vulgus, dulce vocans non ſolùm quod compererunt, ſed veluti cùm bibunt, cúmque adhuc in manibus poculum eſt. Non enim id inde dulce eſt, quia comperit aliquis, ſed quia non frequenter bibit, ac quia primùm decipitur. Prima igitur amicitia, à qua cæteræ nomen trahunt, ſe- B cundùm virtutem eſt, iuſtámq; eius delectationem, velut dictum eſt priùs. Reliquæ enim inter pueros, brutáque & prauos contingunt. Vnde prouerbio dicitur,

Æqualis æqualem delectat.

Malus malo iucundè conniuit.

Nam & praui nonnunquam ſe mutuò oblectant, non quatenus praui, nec quatenus neutri, ſed quatenus vel ambo, (exempli gratia,) ſtreperi: vel hic quidem ſtreperus, ille verò peritus: quatenúſque bonum aliquod omnes habent, eatenus congruunt ſibi. Præterea, vtiles ſibi etiam hos eſſe contingit, non quidem ſimpliciter, ſed inſtitutis. Sic etiam C bono viro amicum malum eſſe contingit, nempe ad inſtitutum aliquod vtilem: vt malus boni viri inſtituto, quale bonus habet, inſeruiat. Bonus intemperanti quidem ad illud, quod habet inſtitutum, malo autem ad id quod iuxta naturam exiſtit. Valéntque bona ſimplicia quidem ſimpliciter, illi verò ex hypotheſi, nempe quatenus aut paupertati, aut morbis confert, ídque bonorum ſimplicium cauſa: quemadmodum & pharmacum bibit. Non enim bibere vult ipſum, ſed huius mali pellendi gratia vult. Præterea, amici hi eſſe poſſunt inuicem, qualiter & ij ſunt qui boni non ſunt. Iucundus enim eſſe poteſt, non quatenus malus, ſed quatenus aliquid commune habet: vt ſi ſit muſicus. In- D ſuper quatenus vnum quiddam eſt omnibus, quod ferre poſſis: ideo quidem ad colloquium apti, boni habeantur, aut quatenus denique vnicuique congruant: aliquid enim boni omnes habent.

CAPVT III.

De amicitia quæ inter inæquales dignitate & authoritate conſiſtit.

TRes igitur hæ ſpecies amicitiæ ſunt, & in his omnibus iuxta æqualitatem quodammodo E amicitia appellatur. Nam & amici ſecundùm virtutem, in æqualitate quadam virtutis ſibi inuicem amici ſunt. Alia porrò in his differentia ſecundùm exceſſum: velut eſt Dei erga hominem virtus, (id enim aliud amicitiæ genus eſt,) & in vniuerſum velut principis erga ſubditum. Quemadmodum & iuſtum aliud eſt: proportione enim æquale, numero verò minimè. Quo in genere ſunt pater erga filium, & beneficus erga beneficia paſſum. In iis verò ipſis diſcrimina quædam elucent, quando alia eſt patris erga filium ratio, & viri erga vxorem: hæc quidem vt principis erga ſubditum, illa verò vt benefici erga beneficia paſſum. In iis aut prorſus non, aut certè non ſimiliter redamare contingit. Ridiculum enim fuerit, ſi quis Deo

exprobret, ſi non pro eo ac ab hominibus amatur, viciſſim ipſe diligat: aut principi, quòd non æqualem amorem ſubditis præſtet. Imperanti enim, vt amet, non vt ametur, aut certè alio pacto, conuenit. Verùm in oblectatione nihil eſt diſcriminis; ſiue vt in opulento, erga facultates domeſticas, & ſobolem ſuam, vel vt egens erga id quo potitur. Quocirca ſimiliter ſe habet in amicis, qui ob vtilitatem, & qui ob delectationem conciliantur. Nam hi quidem iuxta æqualitatem, illi verò iuxta exceſſum amici ſunt. Proin quemadmodum illi expoſtulant, ſi non ex æquo vtiles ſint, ac beneficijs reſpondeant: ſic hi etiam ob delectationem. Quod in amatorijs vſu venit, vbi perſæpe ex huiuſmodi cauſis rixæ ſuboriuntur, ignorante ſcilicet eo qui amat, rationem eſſe diuerſam in ijs quæ animi promptitudinem ſpectant. Quocirca contentionis cauſam amatus ſe meminiſſe arbitratur. Hæc (inquit) non diceret amans, ex eo ſcilicet quòd rationem eandem eſſe exiſtimat.

CAPVT IV.

Quæ ſit eius amicitiæ ratio quæ eſt inter inæquales.

CVm igitur tres amicitiæ ſpecies ſint, ſecundùm virtutem, ſecundùm vtilitatem, & ſecundùm voluptatem; turſum hæ in duo diſtinguuntur. Aliæ enim iuxta æqualitatem, aliæ iuxta exceſſum ſunt: amicitiæ quidem vtræque, amici verò iuxta æqualitatem tantùm. Abſurdum enim ſit, amicum vocare virum, puero, eo quòd amet, & ametur. Nam etſi excellentem virum amari alicubi conuenit, ſi tamen tedamet ipſe, vt dedecus improperatur, vt qui amet indignum. Nam dignitate quadam æqualitateque ponderatur amicitia. Quædam igitur ex ætatis defectu, quædam verò ex virtutis, generis, aut alio quopiam indigna æquali amore ſunt. Semper autem ab excellente, ſiue vtilitatem, ſiue iucunditatem, ſiue virtutem ſpectes, aut nullus aut minor amor requiri debet. Verùm in mediocribus exceſſibus meritò controuerſiæ oriuntur. Paruum enim nonnunquam minimè debet robore æſtimari, velut non ligni, ſed aurei vaſis pondus præualet. Atqui paruum illud homines perperam iudicant, quibus domeſticum bonum, magnum videtur, quia propinquum: alienum verò exiguum, quia remotum. Cùmque exceſſus interuenit, nec tamen quidem inquirunt, quo modo, ac an ſimiliter redamari oporteat, perinde ſi quis amorem à Deo repoſcat. Manifeſtum eſt igitur, amicos in æqualitate quadam conſiſtere: redamare autem licere, vt amici non ſint. Neque verò obſcurum eſt, quia homines amicitiam iuxta exceſſum, ei quæ ad æqualitatem comparata eſt, anteponant: eo ſcilicet, quia & excellentia & amore potiuntur. Quocirca nonnullis aſſentator amico gratior eſt, quippe qui vtrumque cui adulatur, videtur aſtruere. Ac ſunt ferè ambitioſi tales: nã in admiratione eſſe, excellentiæ cuiuſdam ſpeciem habet. Natura autem alij amatorij, alij verò ambitioſi naſcuntur. Amatorius quidem qui magis oblectatur amando, quàm dum amatur. Ambitioſus autem magis amari, & in admiratione eſſe cupit, excellentiæ amicus: alter verò voluptatis, quam percipit amando. Nam in actu neceſſariò amans eſt: redamari autem per accidens contingit, & latere poteſt: amans autem non poteſt. Et eſt amicitiæ hoc peculiare, vt amare potiùs quàm amari cupiant: amari verò iuxta id quod amabile fuerit, contingit.

A * ὅτι οὐχ ὁμοίως τῷ ἀντιφιλεῖσθαι ὡς φιλεῖται· ἢ τῷ ἄρχοντι καὶ ἀρχομένῳ. φιλεῖσθαι γὰρ, οὐ φιλεῖν, τῷ ἄρχοντος, ἢ φιλεῖν ἄλλον τρόπον. καὶ ἡδονὴ διαφέρει οὐδέν. εἴτε τῷ αὐτάρκεις ἐπὶ τῷ αὐτοῦ κτήματι, ἢ παιδὶ, καὶ τῷ ἐνδεεῖ ἐπὶ τῷ γινομένῳ. ὡς δ᾽ αὔτως καὶ ἐπὶ τῶν διὰ τὴν χρῆσιν φίλων, καὶ ἐπὶ τῶν δι᾽ ἡδονὴν, οἱ μὲν κατ᾽ ἰσότητά εἰσιν, οἱ δὲ καθ᾽ ὑπεροχήν. διὸ καὶ οἱ ἐκείνως οἰόμενοι ἐγκαλοῦσιν, ἐὰν μὴ * ὁμοίως χρήσιμοι καὶ εὖ ποιῶσι, καὶ ἐπὶ τῆς ἡδονῆς. δῆλον δ᾽ ἐν τοῖς ἐρωτικοῖς. τοῦτο γὰρ αἴτιον τοῦ μάχεσθαι ἀλλήλοις πολλάκις. ἀγνοεῖ γὰρ ὁ ἐρῶν, ὅτι οὐχ ὁ αὐτὸς λόγος * τοῖς ἐπὶ τὴν
B προθυμίαν. διὸ εἰρηκέναι νεῖκος ὁ ἐρώμενος. τοιαῦτ᾽ ἂν οὐκ ἐρῶν λέγοι. οἱ δὲ νομίζουσι τὸν αὐτὸν εἶναι λόγον.

Fort. ἐν οὐχ ὁμ. αὐτὸς ἀντιφιλεῖ ὡς φ. vel cum Sylb. ἐν οὐχ ὁμοίως τῷ φιλεῖσθαι αὐτὸς ἀντιφιλεῖ.

Scrib. ὁμ. ὦσι χρ.

Suſpectus locus: & videtur ad locum alicuius poëtæ alludere, vt illa docent, τοιαῦτ᾽ ἂν. &c.

ΚΕΦΑΛ. δ΄.

Ὅτι τὸ φιλεῖσθαι καὶ οἱ φίλοι διαφέρουσιν, οἵ τε κατ᾽ ἰσότητα καὶ οἱ καθ᾽ ὑπεροχήν.

ΩΣπερ οὖν εἴρηται, τριῶν ὄντων εἰδῶν φιλίας, κατ᾽ ἀρετὴν, κατὰ τὸ χρήσιμον, καὶ κατὰ τὸ ἡδὺ, αὗται πάλιν διῄρηνται εἰς δύο. αἱ μὲν γὰρ κατὰ τὸ ἴσον, αἱ δὲ
C καθ᾽ ὑπεροχήν εἰσι. φιλίαι μὲν οὖν ἀμφότεραι, φίλοι δὲ οἱ κατὰ τὴν ἰσότητα. ἄτοπον γὰρ ἂν εἴη εἰ ἀνὴρ παιδίῳ φίλος· φιλεῖ δέ γε καὶ φιλεῖται. ἐνιαχοῦ φιλεῖσθαι μὲν δεῖ τὸν ὑπερέχοντα· ἐὰν δὲ φιλῇ, ὀνειδίζεται ὡς ἀνάξιον φιλῶν. τῇ γὰρ ἀξίᾳ τῶν φίλων μετρεῖται, καί τινι ἴσῳ. τὰ μὲν οὖν δι᾽ ἡλικίας ἔλλειψιν, ἀνάξια ὁμοίως φιλεῖσθαι· τὰ δὲ κατ᾽ ἀρετὴν, ἢ γένος, ἢ κατὰ ἄλλην τοιαύτην ὑπεροχήν. ἀεὶ δὲ τὸν ὑπερέχοντα, ἢ ἧττον, ἢ μὴ φιλεῖν ἀξιοῦν, καὶ ἐν τῷ χρησίμῳ, καὶ ἐν τῷ ἡδεῖ, καὶ κατ᾽ ἀρετήν. ἐν μὲν οὖν ταῖς μικραῖς ὑπεροχαῖς εἰκότως γίνονται ἀμφισβητήσεις. τὸ γὰρ μι-
D κρὸν * ἐνιαχοῦ, οὐδ᾽ ἐν ἰσχύϊ, ὥσπερ ἐν ξύλου σταθμῷ, ἀλλ᾽ ἐν χρυσίῳ· ἀλλὰ τὸ μικρὸν κακῶς κρίνουσι. φαίνεται γὰρ τὸ μὲν οἰκεῖον ἀγαθὸν, διὰ τὸ ἐγγὺς, μέγα· τὸ δ᾽ ἀλλότριον διὰ τὸ πόρρω, μικρόν. ὅταν δὲ ὑπερβολὴ ᾖ, οὐδ᾽ αὐτοὶ ἐπιζητοῦσιν, ὡς δεῖ ἢ ἀντιφιλεῖσθαι, ἢ ὁμοίως ἀντιφιλεῖσθαι· οἷον εἴ τις ἀξιοῖ τὸν θεόν. φανερὸν δ᾽ ὅτι φίλοι μὲν, ὅταν ἐν τῷ ἴσῳ. τὸ ἀντιφιλεῖν δ᾽ ἐστὶν, ἄνευ τοῦ φίλους εἶναι. δῆλον δὲ καὶ διὰ τί ζητοῦσι μᾶλλον οἱ ἄνθρωποι τὴν καθ᾽ ὑπεροχὴν φιλίαν τῆς κατ᾽ ἰσότητα. ἅμα γὰρ ὑπάρχει οὕτως αὐτοῖς τό, τε φιλεῖσθαι καὶ ἡ ὑπεροχή. διὸ ὁ κόλαξ παρ᾽ ἐνίοις ἐντιμότερος τοῦ φίλου. ἄμφω γὰρ φαίνεσθαι ποιεῖ ὑπάρχειν τῷ κολακευομένῳ· μάλιστα δ᾽ οἱ φιλότιμοι τοιοῦτοι· τὸ γὰρ θαυμάζεσθαι ἐν ὑπεροχῇ. φύσει δὲ γίνονται οἱ μὲν φιλητικοὶ, οἱ δὲ φιλότιμοι· φιλητικὸς δὲ, ὁ τῷ φιλεῖν χαίρων μᾶλλον ἢ τῷ φιλεῖσθαι· ἐκεῖνος δὲ, φιλότιμος μᾶλλον. ὁ μὲν οὖν χαίρων τῷ θαυμάζεσθαι καὶ φιλεῖσθαι, τῆς ὑπεροχῆς φίλος· ὁ δὲ τῆς ἐν τῷ φιλεῖν ἡδονῆς, ὁ φιλητικός. * ἔνεστι γὰρ ἀνάγκη ἐνεργοῦντα· τὸ μὲν γὰρ * φιλεῖν συμβεβηκός· ἔστι γὰρ λανθάνειν. φιλοῦντα δ᾽ οὔ. ἔστι δὲ καὶ κατὰ τὴν φιλίαν τὸ φιλεῖν μᾶλλον ἢ τὸ φιλεῖσθαι, τὸ δὲ φιλεῖσθαι κατὰ τὸ φιλητόν.

Nic. l. 8 c. 8.

Lego. ἐνιαχοῦ ὑδὲν ἰσχύει. *Quod paruum (ait) interdum nihil valet*, negligitur, neque tanti fit, vt eius ratio cenſeatur habenda, *vt in ligno pendendo: at in auro ſecus.*

Deeſſe aliquid videtur. vide Mag. l. 2. c 11. Lino, φιλεῖσθαι.

M. om. δὲ. ἕνεκα [illegible]. Lego, ἐν ταῖς ὑποβολαῖς. h.e. vt faciunt mulieres, cùm ſuos liberos expoſitos tradunt educandos. In Nic. δοκεῖ δ' ἐν τῷ φιλεῖν μᾶλλον ἢ ἐν τῷ φιλεῖσθαι (ἡ φιλία.) σημεῖον δ', αἱ μητέρες τῷ φιλεῖν χαίρουσαι· ἔνιαι γὰρ διδόασι τὰ ἑαυτῶν τρέφεσθαι, &c.

A * σημεῖον δ' ἔλοιτ' ἂν ὁ φίλος μᾶλλον εἰ μὴ ἐνδέχοιτ' ἄμφω γινώσκειν ἢ γινώσκεσθαι· οἷον * ἐν ταῖς ὑποβολαῖς αἱ γυναῖκες ποιοῦσι, καὶ ἡ Ἀνδρομάχη ἡ Ἀντιφῶντος. καὶ γὰρ ἔοικε τὸ μὲν ἐθέλειν γινώσκεσθαι αὐτοῦ ἕνεκα, καὶ τοῦ πάσχειν τι ἀγαθὸν, ἀλλὰ μὴ ποιεῖν. τὸ δὲ γινώσκειν, τοῦ ποιεῖν καὶ τοῦ φιλεῖν ἕνεκα. διὸ καὶ τοὺς ἐμμένοντας τῷ φιλεῖν πρὸς τοὺς τεθνεῶτας ἐπαινοῦμεν. γινώσκουσι γὰρ, ἀλλ' οὐ γινώσκονται. ὅτι μὲν οὖν πλείονες εἰσὶ φιλίας, καὶ πόσαι εἰσὶ, ὅτι τρεῖς, καὶ ὅτι τὸ φιλεῖσθαι καὶ οἱ φίλοι διαφέρουσιν, οἵ τε κατ' ἰσότητα, καὶ οἱ καθ' ὑπεροχὴν, εἴρηται.

A Argumento eſt, quòd amicus, ſi non contingat vtrunque, cognoſcere vult magis, quàm cognoſci. velvt in exceſſibus ſummis faciunt fœminæ, vt Andromache Antiphontis, quæ cognoſci velle videtur ipſius gratia, vtque bono aliquo afficiatur, non afficiat: cognoſcere verò afficiendi amandique gratia. Quocirca in amore etiam erga mortuos perſiſtentes laudamus, quippe qui cognoſcant non cognoſcantur. Plures igitur modos amicitiæ eſſe, & quot, tres nempe: item quòd amari & amici differant, qui iuxta æqualitatem, & qui iuxta exceſſum amici ſunt inuicem, dictum eſt.

B

ΚΕΦΑΛ. ε'.

Περὶ τῆς κατὰ τὸ ὅμοιον ἢ τὸ ἐναντίον φιλίας.

Suprà, c. 1.

Ἐπεὶ δὲ τὸ φίλον λέγεται καὶ καθ' ὅλου μᾶλλον, ὥσπερ καὶ * κατ' ἀρχὰς ἐλέχθη ἀπὸ τῶν ἔξωθεν συμπεριλαμβανόντων (οἱ μὲν γὰρ τὸ ὅμοιόν φασιν εἶναι φίλον, οἱ δὲ τὸ ἐναντίον) λεκτέον καὶ περὶ τούτων πῶς εἰσι πρὸς τὰς εἰρημένας φιλίας. ἀνάγεται δὲ τὸ μὲν ὅμοιον καὶ εἰς τὸ ἡδὺ καὶ εἰς τὸ ἀγαθόν. τό, τε γὰρ ἀγαθὸν ἁπλοῦν, τὸ δὲ κακὸν πολύμορφον· καὶ ἀγαθὸς μὲν ὅμοιος ἀεὶ, καὶ οὐ μεταβάλλεται τὸ ἦθος· ὁ δὲ φαῦλος καὶ ὁ ἄφρων οὐθὲν ἔοικεν ἕωθεν καὶ ἑσπέρας. διὸ ἐὰν μὴ συμβάλλωσιν οἱ φαῦλοι, οὐ φίλοι ἑαυτοῖς, ἀλλὰ διΐστανται· ἡ δ' οὐ βεβαία φιλία. ὥστε οὕτω μὲν τὸ ὅμοιον φίλον, ὅτι ἀγαθὸν ὅμοιον. ἔστι δὲ ὡς καὶ κατὰ τὸ ἡδύ. τοῖς γὰρ ὁμοίοις ταὐτὰ ἡδέα, καὶ ἕκαστον δὲ φύσει αὐτὸ αὑτῷ ἡδύ. διὸ καὶ φωναὶ καὶ ἕξεις καὶ συνημερεύσεις τοῖς ὁμογενέσιν ἥδισται ἀλλήλοις, καὶ τοῖς ἄλλοις ζώοις· καὶ ταύτῃ ἐνδέχεται καὶ τοὺς φαύλους ἀλλήλους φιλεῖν. C

CAPVT V.

Simile & contrarium (quæ dicebantur à quibuſdam amicitiæ principia) quam vim amicitiæ habeant.

Qvia verò amicum etiam vniuerſaliter dicitur, velvt principiò, adductis extrarijs quibuſdam opinionibus oſtendimus, (nam alij ſimile, alij contrarium amicum pronunciant,) dicendum etiam de his eſt, quo pacto ſe habeant erga expoſitas hactenus amicitias. Simile autem, tam ad iucundum quàm bonum refertur. Bonum enim ſimplex eſt, C malum verò multiplex. Et bonus ſimilis ſibi ſemper, neque mores mutat: prauus autem & ſtultus, ſibi diſpar eſt manè & veſperi. Quocirca niſi inter ſe paciſcantur mali, amici ſibi inuicem non erunt, ſed diſſiliunt: quæ amicitia minimè firmiſſima eſt. Quate eatenus ſimile amicum eſt, dum ſimile bonum ſit. Interdum autem iuxta voluptatem conſiſtit: ſimilibus enim eadem iucunda ſunt, & naturâ quodque cuique iucundum eſt. Vnde & voces, & habitudines & conuerſationes, cognatis inter ſua ſuauiſſimæ ſolent eſſe, cùm hominibus, tum cæteris animantibus. Atque hac poſſunt etiam praui ſe inuicem diligere, &c.

Suprà. c. 2.

* Κακὸς δὲ κακῷ συντέτηκεν ἡδονῇ.

Malus malo iucundè conuiuit.

τὸ δ' ἐναντίον τῷ ἐναντίῳ φίλον, ὡς τὸ χρήσιμον. D αὐτὸ γὰρ αὑτῷ ὅμοιον, ἄχρηστον. διὸ δεσπότης δούλου δεῖται, καὶ δοῦλος δεσπότου, καὶ γυνὴ καὶ ἀνὴρ ἀλλήλων. καὶ ἡδὺ καὶ ἐπιθυμητὸν τὸ ἐναντίον ὡς χρήσιμον, καὶ οὐχ ὡς ἐν τέλει, ἀλλ' ὡς πρὸς τὸ τέλος. ὅταν γὰρ τύχῃ οὗ ἐπιθυμεῖ, ἐν τῷ τέλει μέν ἐστιν· οὐκ ὀρέγεται δὲ τοῦ ἐναντίου, οἷον τὸ θερμὸν τοῦ ψυχροῦ. ἔστι δὲ πως καὶ ἡ τοῦ ἐναντίου φιλία τοῦ ἀγαθοῦ· ὀρέγονται γὰρ ἀλλήλων διὰ τὸ μέσον· ὡς σύμβολα γὰρ ὀρέγονται ἀλλήλων· διὰ τὸ γίνεσθαι ἐξ ἀμφοῖν ἓν μέσον. ἔτι κατὰ συμβεβηκός ἐστι τοῦ ἐναντίου, καθ' αὑτὸ δὲ τῆς μεσότητος. ὀρέγονται γὰρ οὐκ ἀλλήλων τὰ ἐναντία, ἀλλὰ τοῦ μέσου. E ὑπερψυχθέντες γὰρ, ἐὰν θερμανθῶσιν, εἰς τὸ μέσον καθίστανται· καὶ ὑπερθερμανθέντες, ἐὰν ψυχθῶσιν. ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων. εἰ δὲ μὴ, ἀεὶ ἐν ἐπιθυμίᾳ, οὐκ ἐν τοῖς μέσοις· ἀλλὰ χαίρει ὁ ἐν τῷ μέσῳ ἄνευ ἐπιθυμίας τοῖς φύσει ἡδέσιν. οἱ δὲ πᾶσι τοῖς ἐξιστᾶσι τῆς φύσει ἕξεως. τοῦτο μὲν οὖν εἶδος καὶ ἐπὶ τῶν ἀψύχων ἐστί· τὸ φιλεῖν δὲ γίνεται, ὅταν ᾖ ἐπὶ τῶν ἐμψύχων. διὸ ἐνίοτε ἀνομοίοις χαίρουσιν, οἷον αὐστηροὶ εὐτραπέλοις, καὶ ὀξεῖς ῥαθύμοις. εἰς τὸ μέσον γὰρ καθίστανται ὑπ' ἀλλήλων. κατὰ συμβεβηκὸς οὖν, ὥσπερ ἐλέχθη, τὰ ἐναντία φίλα, καὶ διὰ τὸ ἀγαθόν.

D Contrarium autem contrario amicum, quemadmodum vtile. Nam quod ſimile ſibi, id inutile eſt. Quapropter dominus ſeruo, & ſeruus domino indiget, & vir fœmináque inter ſeſe mutuò. Ac iucundum, & deſiderabile, contrarium, vt vtile, non quà in fine, ſed quà vt ad finem. Nam vbi conſecutus eſt quod concupiſcebat, in fine quidem iam eſt, ſed contrarium non concupiſcit: velvti calidum, ipſum frigidum. Porrò & contrarij boníque amicitia quædam eſt: ſe inuicem enim per media deſiderant, vt ſymbola, non vt ex ambobus vnum medium fiat. Per accidens autem contrarij deſiderium eſt, per ſe E autem mediocritatis: neque enim ſe inuicem, ſed medium concupiſcent contraria. Nimiùm enim algentes, ad medium reducuntur, cùm calefiunt, & calentes cùm frigefiunt. Similiter & in reliquis. Sin verò non ſemper flagrauit cupiditas, non in medio erit, ſed gaudebit natura iucundis, citra cupiditatem in medio conſtitutus: alij verò omnibus, quæ naturalem habitudinem egrediuntur, quæ ſpecies etiam inanimatis competit. Amare autem contingit, quando fuerit in animatis: quocirca nonnunquam diſſimilibus gaudent, velvt auſteri facetis, irritabiles ad iram, tardis, vt qui à ſe inuicem ad medium reducuntur. Per accidens igitur, velvt oſtenſum eſt, contraria amica propter bonum ſunt.

A Quot igitur ſpecies amicitiæ ſint, & quæ differentiæ, iuxta quas diſcernuntur amantes, ac amati, idque ſic vt amici abſque illo vocentur, dictum eſt hactenus.

CAPVT VI.

De ſui ipſius amore.

VErùm an ſibi quiſquam ipſi eſſe amicus queat, veſtigationem vberiorem requirit. Nonnullis enim videtur, ſibi quiſque amicus eſſe maximè: qui eodem vtentes canone, amicitias erga alios etiam iudicant: verùm ſecundùm rationes, iuxtáque ea quæ amicis cenſentur ineXiſtere, partim repugnant, partim verò ſimilia eſſe videntur. Quodam modo enim iuxta analogiam hæc amicitia eſt, ſimpliciter verò nequaquam, eo quòd amari, ac amare, in diſiunctis duobus conſiſtat, iuxta quæ magis hic ſibi amicus eſt, velut in continente & in incontinente dictum eſt, qui idem volens nolénſque agit, quando partes aliquo ad ſe inuicem pacto habent. Ac rationem habent hæc omnia eandem, num qui ſibi amicus eſt, etiam inimicus ſit, aut iniuria num ſe quiſpiam afficiat. Quæ omnia in duobus diſiunctim conſiderantur. Aut enim anima duplex quidpiam eſt, aut hæc diſiuncta non conſiſtent: verùm ab habitudine erga ſe ipſum pendent, velut etiam reliqui amandi modi determinati, iuxta quos, rationes exquirere has ſolemus. Videtur enim amicus eſſe, qui alicui vel verè bona, vel quæ arbitretur bona, alij euenire cupiat, non ſui, ſed alterius gratia.

Alio verò modo, quo conuiuere optat ob ipſam conuerſationem tantùm, non ob aliud quidpiam, velut patres liberis quidem bona optant, ſed alijs conuiuunt tamen: quæ inter ſe inuicem omnia pugnant. Ille enim ſi non quod ſibi, hic autem ſi non quod eſt. Alij verò conuiuendi deſiderium non ad amorem referunt. Condolere quoque dolenti, non ob aliud quidpiam nos dilectionem vocabimus. Solent enim ſerui ita erga dominos condolere, qui ægrotantes plerunque ſunt moroſiores, non ob ipſos quidem, & vero affectu, velut matres ſolent liberis, & aues nonnullæ vnà cùm enitentibus ſimiliter dolore affligi. Amicus enim non ſolùm amico condolere vel maximè ſtudet, ſed ſimili etiam conturbatione affici, velut ſimul cum ſitiente ſitire: alioqui enim non fuerit coniunctiſſimus. Eadem quoque in gaudendo ratio amicitiæ etiam eſt, non ob aliud quidpiam, ſed ipſum tantùm gaudere. Præterea, eiuſmodi de amicitia dicuntur, vt æqualitas quædam ſit amor: nec vna tantùm amicitia iungantur veri amici, ſed cuncta hæc ſimul conferantur in vnum: bona enim cupit alteri verus amicus. Quemadmodum & nemo ſibi ipſi ob aliud quippiam benefacit ob gratiam; neque indicat quod fecit, quatenus vnus eſt. Nam qui amorem patefacit, non amare quidem, ſed velle amare videtur. Itaque & ſimul eſſe, & conuiuere, congaudere, condolere, abſque ſe mutuò ne viuere quidem poſſe, (vna enim anima ſunt,) ſed commori, vnius illius veræque amicitiæ eſt. Sic enim vnus ille habet, ac ſibi in hunc modum conuiuit. Omniáque hæc in bono conſpirant, in prauo autem diſſentiunt, vel vt in incontinente, vnde & aduerſus aliquãdo ipſe ſibi exiſtit. Quatenus verò quiſq; vnus eſt, indiuiſibilis, ac per omnia deſiderabilis ſibi eſt;

A πόσα μὲν οὖν εἴδη φιλίας, καὶ τίνες διαφοραὶ καθ' ἃς λέγονταί τε φίλοι καὶ οἱ φιλοῦντες καὶ οἱ φιλούμενοι, καὶ οὕτως ὥστε φίλοι εἶναι καὶ ἄνευ τούτου, εἴρηται.

ΚΕΦΑΛ. ϛʹ.

Εἰ ἐνδέχεται αὐτὸν αὑτῷ φίλον εἶναι.

ΠΕρὶ δὲ τοῦ αὐτὸν αὑτῷ φίλον εἶναι ἢ μή, πολλὴν ἔχει ἐπίσκεψιν. δοκεῖ γὰρ ἐνίοις μάλιστα ἕκαστος αὐτὸς αὑτῷ φίλος εἶναι· καὶ τούτῳ χρώμενοι κανόνι, *κρίνουσι τὴν πρὸς τοὺς ἄλλους φιλίαν. κατὰ δὲ τοὺς B λόγους, καὶ τὰ δοκοῦνθ' ὑπάρχειν τοῖς φίλοις, τὰ μὲν ὑπεναντιοῦται, τὰ δ' ὅμοια φαίνεται ὄντα. ἔστι γάρ πως κατ' ἀναλογίαν αὕτη ἡ φιλία, ἁπλῶς δ' οὔ. ἐν δυσὶ γὰρ διῃρημένοις τὸ φιλεῖσθαι καὶ φιλεῖν· διὸ μᾶλλον οὕτως αὑτῷ φίλος, ὡς ἐπὶ τοῦ ἀκρατοῦς καὶ ἐγκρατοῦς, *εἴρηται πῶς ἑκὼν ἢ ἄκων, τῷ τὰ μέρη ἔχειν πως πρὸς ἄλληλα τὰ τῆς ψυχῆς· καὶ ὅμοιον τὰ τοιαῦτα πάντα. εἰ φίλος αὐτὸς αὑτῷ καὶ ἐχθρός, καὶ εἰ ἀδικεῖ τις αὐτὸς αὑτόν. πάντα γὰρ ἐν δυσὶ ταῦτα καὶ διῃρημένως. C *ᾗ δὲ δύο πως, καὶ ἡ ψυχὴ ὑπάρχει πως ταῦτα· ᾗ δ' οὐ διῃρημένα, οὐχ ὑπάρχει. ἀπὸ δὲ τῆς πρὸς αὑτὸν ἕξεως, ὡς οἱ λοιποὶ τρόποι τοῦ φιλεῖν διωρισμένοι, καθ' οὓς ἐν τοῖς λόγοις ἐπισκοπεῖν εἰώθαμεν. δοκεῖ γὰρ φίλος εἶναι, ὁ βουλόμενός τινι τἀγαθά, ἢ οἷα οἴεται ἀγαθά, μὴ δι' αὑτόν, ἀλλ' ἐκείνου ἕνεκεν. ἄλλον δὲ τρόπον ᾧ τὸ εἶναι βούλεται δι' ἐκεῖνον, καὶ μὴ δι' αὑτόν, κἂν εἰ μὴ διανέμων τἀγαθά, μὴ τὸ δόξειε μάλιστα φιλεῖν ……………

…………………………………………

ἄλλον δὲ τρόπον ᾧ συζῆν αἱρεῖται δι' αὐτὴν τὴν ὁμιλίαν, καὶ μὴ δι' ἕτερόν τι· οἷον οἱ πατέρες, τὸ μὲν εἶναι τοῖς τέκνοις, συζῶσι δ' ἑτέροις. μάχεται δὴ ταῦτα πάντα πρὸς ἄλληλα. ὁ μὲν γὰρ ἂν μὴ τὸ ἑαυτοῖς, ὁ δ' ἂν μὴ τὸ εἶναι, οἱ δὲ τὸ συζῆν οὐκ οἴονται φιλεῖσθαι. ἔτι τὸ D ἀλγοῦντι συναλγεῖν μὴ δι' ἕτερόν τι, ἀγαπᾶν θήσομεν· οἷον οἱ δοῦλοι πρὸς τοὺς δεσπότας, ὅτι χαλεποί, ἀλγοῦντες, ἀλλ' οὐ δι' αὐτούς, ὥσπερ αἱ μητέρες τοῖς τέκνοις, καὶ οἱ συνωδίνοντες ὄρνιθες. βούλεται γὰρ μάλιστά τι οὐ μόνον συλλυπεῖσθαι ὁ φίλος τῷ φίλῳ, ἀλλὰ καὶ τὴν αὐτὴν λύπην· οἷον διψῶντι συνδιψῆν, εἰ ἐνεδέχετο, ὅτι μὴ ἐγγύτατα. ὁ δ' αὐτὸς λόγος καὶ ἐπὶ τοῦ χαίρειν μὴ δι' ἕτερόν τι, ἀλλὰ δι' ἐκεῖνον ὅτι χαίρει, φιλικόν. ἔτι τὰ τοιάδε λέγεται περὶ φιλίας, ὡς ἰσότης φιλότης, *καὶ μὴ μίαν φιλίαν εἶναι τοὺς ἀληθῶς φίλους. ἅπαντα ταῦτα ἐπαναφέρεται πρὸς τὸν ἕνα. καὶ γὰρ βούλεται τἀγαθὰ E αὑτῷ τοῦτον τὸν τρόπον. οὐδεὶς γὰρ αὐτὸς αὑτὸν εὖ ποιεῖ διά τι ἕτερον, οὐδὲ χάριτος· οὐδὲ λέγει ὅ, τι ἐποίησεν ᾗ εἷς. δοκεῖ γὰρ φιλεῖν βούλεσθαι ὁ δῆλον ποιῶν ὅτι φιλεῖ, ἀλλ' οὐ φιλεῖν, καὶ τὸ εἶναι μάλιστα, καὶ τὸ συζῆν, καὶ τὸ συγχαίρειν, καὶ τὸ συναλγεῖν καί, μία δὴ ψυχή. καὶ τὸ μὴ δύνασθαι ἄνευ ἀλλήλων μηδὲ ζῆν, ἀλλὰ συναποθνήσκειν· οὕτω γὰρ ἔχει ὁ εἷς, καὶ ἴσως ὁμιλεῖ αὐτὸς αὑτῷ. πάντα δὲ ταῦτα τῷ ἀγαθῷ ὑπάρχει πρὸς αὑτόν. ἐν δὲ τῷ πονηρῷ διαφωνεῖ, οἷον ἐν τῷ ἀκρατεῖ. καὶ διὰ τοῦτο δοκεῖ καὶ ἐχθρὸν ἐνδέχεσθαι αὐτὸν αὑτῷ εἶναι. ᾗ δ' εἷς καὶ ἀδιαίρετος, ὀρεκτὸς αὐτὸς αὑτῷ,

Nic. l. 9. c. 8. Mag. 10. 11.

Interpr. κρίνουσι

Lib. 2. c. 7.

Interpr. aliter.

Legendum cenſeo, καὶ μία ψυχὴ εἶναι. In Nic. & αἱ παροιμίαι δὲ πᾶσαι ὁμογνωμονοῦσιν, οἷον τὸ μία ψυχή, καὶ, κοινὰ τὰ φίλων, καὶ, ἰσότης φιλότης. Vulgato lectio ſtare omnino non poteſt.

τοιοῦτος ὁ ἀγαθὸς καὶ ὁ κατ' ἀρετὴν φίλος· ἐπεὶ ὅ γε μοχθηρὸς οὐχ εἷς ἀλλὰ πολλοί, καὶ τῆς αὐτῆς ἡμέρας ἕτερος καὶ ἔμπληκτος. ὥστε καὶ ἡ αὐτοῦ πρὸς αὐτὸν φιλία, ἀνάγεται πρὸς τὴν τοῦ ἀγαθοῦ. ὅτι γὰρ πῃ ὅμοιοι, καὶ εἷς καὶ αὐτὸς αὑτῷ ἀγαθός, ταύτῃ αὐτὸς αὑτῷ φίλος καὶ ὀρεκτός· φύσει δὲ τοιοῦτος, ἀλλ' ὁ πονηρὸς παρὰ φύσιν. ὁ δ' ὁ ἀγαθός, οὔθ' ἅμα λοιδορεῖται ἑαυτῷ, ὥσπερ ὁ ἀκρατής. οὔθ' ὁ ὕστερος τῷ πρότερον, ὥσπερ * ὁ μεταμελητικός· οὔτε ὁ ἔμπροσθεν τῷ ὕστερον, ὥσπερ ὁ ψεύστης. ὅλως τε εἰ δεῖ ὥσπερ οἱ σοφισταὶ διορίζουσιν, ὥσπερ τὸ * Κορίσκος καὶ Κορίσκος σπουδαῖος. δῆλον γὰρ ὡς τὸ αὐτὸ πόσον σπουδαῖον αὐτῶν. ἐπεὶ ὅταν ἐγκαλέσωσιν αὑτοῖς, ἀποκτιννύασιν αὐτ..... ἀλλὰ δοκεῖ πᾶς αὐτὸς αὑτῷ ἀγαθός. ζητεῖ δὲ ὁ ἁπλῶς ὢν ἀγαθός, εἶναι καὶ αὐτὸς αὑτῷ φίλος, ὥσπερ εἴρηται, ὅτι δύ' ἔχει ἐν αὑτῷ ἃ φύσει βούλεται εἶναι φίλα· καὶ διασπάσαι ἀδύνατον. διὸ ἐπ' ἀνθρώπου μὲν δοκεῖ ἕκαστος αὐτὸς αὑτῷ φίλος. ἐπὶ δὲ τῶν ἄλλων ζῴων οἷον ἵππος. αὐτὸς αὑτῷ· οὐκ ἄρα φίλος. ἀλλ' οὐδὲ τὰ παιδία, ἀλλ' ὅταν ἤδη ἔχῃ προαίρεσιν, ἤδη γὰρ τότε διαφωνεῖ ὁ παῖς πρὸς τὴν ἐπιθυμίαν. ἔοικε δ' ἡ φιλία ἡ πρὸς αὐτὸν τῇ κατὰ συγγένειαν. οὐδέτερον γὰρ ἐφ' αὑτοῖς λῦσαι· ἀλλὰ κἂν διαφέρωνται, ὅμως οὗτοι μὲν συγγενεῖς ἔτι· ὁ δὲ ἔτι εἷς, ἕως ἂν ζῇ. ποσαχῶς μὲν οὖν τὸ φιλεῖν λέγεται, καὶ ὅτι πᾶσαι αἱ φιλίαι ἀνάγονται πρὸς τὴν πρώτην, δῆλον ἐκ τῶν εἰρημένων.

Quid ſi ὁ μεταμελητικός.

Sic ſcribendũ, non [illegible]. locus eſt corruptus.

ΚΕΦΑΛ. ζ'.

Περὶ ὁμονοίας καὶ εὐνοίας.

Nicom. l. 8. c. 2. & l. 9. c. 5. Magn. l. 2. c. 12.

Οἰκεῖον δὲ τῇ σκέψει θεωρῆσαι καὶ περὶ ὁμονοίας καὶ εὐνοίας. δοκεῖ γὰρ τοῖς μὲν εἶναι ταὐτά, τοῖς δ' οὐκ ἄνευ ἀλλήλων. ἔστι δ' ἡ εὔνοια τῆς φιλίας οὔτε πάμπαν ἕτερον, οὔτε ταὐτόν. διῃρημένης γὰρ τῆς φιλίας κατὰ τρεῖς τρόπους, οὔτ' ἐν τῇ χρησίμῃ, οὔτ' ἐν τῇ καθ' ἡδονὴν ἐστίν. εἴτε γὰρ ὅτι χρήσιμον, βούλονται αὐτῷ τἀγαθά, οὐ δι' ἐκεῖνον, ἀλλὰ δι' αὐτὸν βούλοιντ' ἄν. δοκεῖ δ' ὥσπερ * καὶ ἡ ..... οὐκ αὐτοῦ εὔνοια τοῦ εὐνοιζομένου εἶναι, ἀλλὰ τοῦ ᾧ εὐνοεῖ. * Εἰ δ' ἦν ἐν τῇ τοῦ ἡδέος φιλίᾳ, κἂν τοῖς ἀψύχοις εὐνόουν. ὥστε δῆλον ὅτι περὶ τὴν ἠθικὴν φιλίαν ἡ εὔνοια ἐστίν. ἀλλὰ τοῦ μὲν εὐνοοῦντος βούλεσθαι μόνον ἐστί. τοῦ δὲ φίλου καὶ πράττειν ἃ βούλεται. ἔστι γὰρ ἡ εὔνοια ἀρχὴ φιλίας. ὁ μὲν γὰρ φίλος πᾶς εὔνους· ὁ δ' εὔνους, οὐ πᾶς φίλος. ἀρχομένῳ γὰρ ἔοικεν ὁ εὐνοῶν μόνον. διὸ ἀρχὴ φιλίας, ἀλλ' οὐ φιλία. δοκοῦσι γὰρ οἵ τε φίλοι ὁμονοεῖν, καὶ οἱ ὁμονοοῦντες φίλοι εἶναι. ἔστι δ' οὐ περὶ πάντα ἡ ὁμόνοια ἡ φιλική, ἀλλὰ περὶ τὰ πρακτὰ τοῖς ὁμονοοῦσι, καὶ ὅσα εἰς τὸ συζῆν συντείνει. οὔτε μόνον κατὰ διάνοιαν, ἢ κατὰ ὄρεξιν. ἔστι γὰρ τἀναντία τὸ κινοῦν ἐπιθυμεῖν, ὥσπερ ἐν τῷ ἀκρατεῖ διαφωνεῖ τοῦτο. οὐ δεῖ κατὰ τὴν προαίρεσιν ὁμονοεῖν, καὶ κατὰ τὴν ἐπιθυμίαν· ἐπὶ δὲ τῶν ἀγαθῶν, ἡ ὁμόνοια. οἵ γε φαῦλοι ταὐτὰ προαιρούμενοι καὶ ἐπιθυμοῦντες βλάπτουσιν ἀλλήλους. ἔοικε δὲ καὶ ἡ ὁμόνοια οὐχ ἁπλῶς λέγεσθαι, ὥσπερ οὐδ' ἡ φιλία· ἀλλ' ἡ μὲν πρώτη καὶ φύσει σπουδαία· διὸ οὐκ ἔστι τοὺς φαύλους ὁμονοεῖν ἑτέρα, καθ' ἣν καὶ οἱ φαῦλοι ὁμονοοῦσιν,

Interpr. ἐν φιλίᾳ.
Scrib. εἰ δ' ἦν ἐν τῇ ἡδέος φιλίᾳ. vel, εἰ δ' ἦν ἐν τ.

qualcs boni ſunt, & ſecundùm virtutem amici. Malus autem non vuus, ſed multi, & die eadem varius & importunus ipſe ſibi. Quamobrem rectè cuiuſque erga ſeipſum amicitia, ad boni probatique amicitiam reducitur. quia enim ſibi ipſi & ſimilis eſt, & commodus, ac vnus inſuper, vtique etiam amicus ſibi eſt, & deſiderabilis, qualis eſt ſecundùm naturam: contrà verò prauus. Porrò bonus nihil ſibi exprobrat, incontinentis inſtar: nec poſterior prioribus ſuccenſet, velut mutabiles: neque prior poſteriori, velut leues vaníque ſolent. Præterea qui ſimpliciter bonus eſt, quærit vt ipſe etiam ſibi amicus exiſtat, quemadmodum & dictum eſt ſuprà, duo in ſeſe complecti, quæ ad amicitiam mutuam propendeant, quæ diſiungere ſit impoſſibile. quocirca in homine amicitia erga ſeipſum conſtare poſſe videtur, non etiam in reliquis animantibus. Neque enim equus ſibi ipſi amicus eſt, neque pueri, donec electionem per ætatem conſequantur: iam tum enim puer pro cupiditate à ſeipſo diſſentit. Cognatorum amicitiæ ſimilis videtur ea quæ cuique eſt erga ſeipſum, quandoquidem neutrum à ſe queas diſtinguere: & ſi maximè differant, cognati tamen illi ſunt, ac vnus ille quoad vixerit. quot igitur modis amare dicatur, quódque omnes amicitiæ ad vnam primam reducantur, ex dictis patet.

CAPVT VII.

De concordia beneuolentiaque.

PRoprium verò huius conſiderationis fuerit, de concordia beneuolentiáq; diſquitere; quæ alijs eadem, alijs vero abſque ſe mutuò non eſſe videtur. Eſt autem beneuolentia cum amicitia neque prorſus idem, nec planè diuerſum. Nam amicitia tribus modis diſtincta neque in ea quæ vtile, neque ea quę voluptatem ſpectat, conſiſtit Siue enim vtilitatem volunt, non ob illum, ſed ſe, hanc cupiunt. Videtur autem beneuolentia, quemadmodum & amicitia, non beneuolentis eſſe, ſed eius cui is bene vult. Si in iucundo amicitiam conſtituas, beneuolentiam etiam inanimatis tribues. Quapropter beneuolentia circa moralem amicitiam cõſiſtit. Verùm beneuoli tantùm eſt volũtas: amici verò, vt quod vult, præſtet etiam. At amicitiæ omnis principium eſt beneuolentia, ac omnis quidem amicus beneuolus, non contrà omnis beneuolus amicus. Incipienti enim ſimilis beneuolus eſt: vnde & amicitiæ principium, non amicitia appellatur. Cæterùm & conſentire amici videntur, & conſentientes inter ſe, concordéſque amici eſſe Verùm non circa omnia amica verſatur concordia, ſed circa res concordibus propoſitas, quæque ad conuictum mutuum conducãt: nec iuxta cogitationem cupiditatémque tantùm. cõcupiſcere enim contraria licet, velut in incontinente hæc ipſa quoque ſibi repugnant. Neque oportet ſimul pro electionis, ſimul & cupiditatis inſtinctu, conſtare concordiã; quippe quæ bonorum eſt tantũ. Praui autem eadem eligẽtes, & appetentes, ipſi ſibi incommodant. Videtur autem concordia, quemadmodũ & amicitia, non dici ſimpliciter: verùm alia prima quædã, & naturâ recta, qua mali cõcordes eſſe nequeunt; alia, qua etiã praui inter ſeſe cõſpirant,

quando pro electione ſua cupiditatéque res ſuccedunt, quódque concupiſcunt, & eligunt, eiuſmodi ſit oportet, quo potiri ambo queant. Nam ſi eas res appetent, quæ nequeant ambobus contingere, certamen oritur: cùm contrà inter ſeſe concordes non ſoleant cõtendere. Eſt autem concordia, eadem de principatu ſubiectionéque, electio, & voluntas: non alterutrius, ſed publici boni gratia. Quocirca amicitia quædam ciuilis concordia eſt. De concordia igitur beneuolentiáque hæc dicta ſint.

CAPVT VIII.

Quæſtio, cur qui benefecerint, plus ament, quàm qui beneficium acceperunt.

DVbitatur autem, quia magis amantes dicantur, qui ipſos affectos, quàm qui affecti ſe ipſos facientes reddant, cùm videatur contrarium iuſtum eſſe, quòd crediderit quis ob vtile quidpiam, & quia commodare ei contingit. Alium enim iuuari, alium verò impendere decet. Neque id tantùm eſt, ſed naturâ etiam eligibilior eſt actio: rationémque prorſus eandem habet opus, & actio: & qui beneficium accipit, opus eſt benefacientis. Quocirca & in animantibus peculiare in generando, natóſque conſeruando, ſtudium. Et magis parentes ſobolem ſuam diligunt, quam diligantur viciſſim ipſi, & effuſiore charitate hanc matres complectuntur, quàm patres. Ac nati itidem magis ex ſe genitos, quàm genitores amant: quia præſtantiſſima eſt actio. Et matres effuſiùs quàm patres, amant, quia magis ſuum opus eſſe liberos arbitrantur; & quia opus difficultate definiunt, magis vtique generando mater affligitur. De amicitia igitur, quæ vnicuique eſt erga ſe, quæque in pluribus verſatur, hoc pacto determinatum ſit.

CAPVT IX.

Amicitiam ac ſocietatem omnem æqualitate contineri: idque non vno modo.

VIdetur autem iuſtum æquale quippiam eſſe, & amicitia in æqualitate quadam conſiſtere: niſi fruſtrà dicatur: Amatoria eſt æqualitas. Porrò omnes politiæ, iuſti quædam ſpecies ſunt: communicatio enim quædam eſt, & commune omne ex iuſto conſtatur. quocirca hæc omnia, amicitia, iuſto, & communicatione, quis diiudicarit, ac diſcrimina quidem tenuia habet. Et quia ſimiliter habet anima ad corpus, vt artifex ad inſtrumentum, & ſeruus ad dominum: horum quidem nulla communicatio eſt, quia duo non ſunt: ſed illud quidem vnum: & quod vnius, nullum: neque diuiſibile vtrique bonum, ſed amborum vnius, cuius gratia eſt. Corpus enim, inſtrumẽtum eſt congenitum, & ſeruus domini velut particula, & inſtrumentum ſeparabile: inſtrumentum autem, velut ſeruus inanimatus. Reliquæ autem communicationes ſunt, aut particula communicationum ciuitatis, velut contribulium eſt, & quæ vocatur orgiorum: præterea quæſtuariæ Reſpublicæ. Verùm ciuitates omnes communicationibus quibuſdam continentur, & rectæ & tranſgreſſoriæ. Quemadmodum in harmonijs, ſic in ciuitatibus vſu venit: quæ in regia quidem, patentis eſt: in ariſtocratia, velut viri & vxoris: ſimplici autem Republica, fratrum: exceſſus autem in his, tyrannis, oligarchia, & plebs.

A ὅταν τὴν αὐτὴν τὴν προαίρεσιν καὶ τὴν ἐπιθυμίαν ἔχωσιν. οὕτω δὲ δεῖ τὴν αὐτὴν ὀρέγεσθαι, ὥστ' ἐνδέχεσθαι ἀμφοτέροις ὑπάρχειν οὗ ὀρέγονται. ἂν γὰρ τοιούτου ὀρέγονται, ὃ μὴ ἐνδέχεται ἀμφοῖν, μαχοῦνται· οἱ ὁμονοοῦντες δ', οὐ μαχοῦνται. ἔστι δ' ἡ ὁμόνοια, ὅταν περὶ τοῦ ἄρχειν καὶ ἄρχεσθαι ἡ αὐτὴ προαίρεσις ᾖ, μὴ τοῦ ἑκατέρου, ἀλλὰ τοῦ • • : • • • καὶ ἔστιν ἡ ὁμόνοια φιλία πολιτική. περὶ μὲν οὖν ὁμονοίας καὶ εὐνοίας εἰρήσθω τοσαῦτα.

ΚΕΦΑΛ. η'.

B

Ἀπορία, διὰ τί οἱ εὐεργέται τοὺς εὐεργετηθέντας μᾶλλον φιλοῦσιν, ἢ ἀνάπαλιν.

ΑΠορεῖται δὲ διὰ τί μᾶλλον φιλοῦσιν οἱ ποιήσαντες εὖ τοὺς παθόντας, ἢ οἱ παθόντες εὖ τοὺς ποιήσαντας· δοκεῖ δὲ δίκαιον εἶναι τοὐναντίον. τοῦτο δ' ὑπολάβοι μὲν ἄν τις διὰ τὸ χρήσιμον καὶ τὸ αὑτοῦ ὠφέλιμον συμβαίνειν. τὸ μὲν γὰρ ὠφελεῖσθαι, τὸ δ' ἀποδοῦναι δεῖ. οὐκ ἔστι δὲ τοῦτο μόνον, ἀλλὰ καὶ φυσικόν. ἡ γὰρ ἐνέργεια αἱρετώτερον. τὸν αὐτὸν δὲ λόγον ἔχει τὸ ἔργον καὶ ἡ ἐνέργεια. ὁ δ' εὖ παθὼν, ὥσπερ ἔργον τοῦ εὖ ποιήσαντος. διὸ καὶ ἐν τοῖς ζώοις ἡ περὶ τὰ τέκνα σπου-
C δή ἐστι, καὶ τοῦ γεννῆσαι καὶ γεννηθέντα σώζειν. καὶ φιλοῦσι δὴ μᾶλλον οἱ πατέρες τὰ τέκνα, καὶ αἱ μητέρες τῶν πατέρων, ἢ φιλοῦνται· καὶ οὗτοι πάλιν τὰ αὑτῶν ἢ τοὺς γεννήσαντας, διὰ τὸ τὴν ἐνέργειαν εἶναι τὸ ἄριστον. καὶ αἱ μητέρες τῶν πατέρων, ὅτι μᾶλλον οἴονται αὐτῶν εἶναι ἔργον τὰ τέκνα. τὸ γὰρ ἔργον τῷ χαλεπῷ διορίζουσι. πλείω δὲ λυπεῖται περὶ τὴν γένεσιν μήτηρ. καὶ περὶ μὲν φιλίας τῆς πρὸς αὑτὸν καὶ τῆς ἐν πλείοσι, διωρίσθω τὸν τρόπον τοῦτον.

ΚΕΦΑΛ. θ'.

Ὅτι ἡ φιλία ἐν ἰσότητι.

D

ΔΟκεῖ δέ τό, τε δίκαιον εἶναι, ἴσον τι, καὶ ἡ φιλία ἐν ἰσότητι, εἰ μὴ μάτην λέγεται ἰσότης ἡ φιλότης. Nic. l. 8. c. 12.
αἱ δὲ πολιτεῖαι πᾶσαι δικαίου τι εἶδος· κοινωνία γάρ. τὸ δὲ κοινὸν πᾶν διὰ τοῦ δικαίου συνέστηκεν, ὥστε ὅσα εἴδη φιλίας καὶ δικαίου καὶ κοινωνίας, καὶ πάντα ταῦτα σύνορα ἀλλήλοις, καὶ ἐγγὺς ἔχει τὰς διαφοράς. ἐπεὶ δ' ὁμοίως ἔχει ψυχὴ πρὸς σῶμα, καὶ τεχνίτης πρὸς ὄργανον, καὶ δεσπότης πρὸς δοῦλον, τούτων μὲν οὐκ ἔστι κοινωνία. οὐ γὰρ δύ' ἐστίν. ἀλλὰ τὸ μὲν, ἕν· τὸ δὲ τοῦ ἑνὸς, οὐδέν.
E οὐδὲ διαιρετὸν τὸ ἀγαθὸν ἑκατέρῳ, ἀλλὰ τὸ ἀμφοτέρων τοῦ ἑνὸς οὗ ἕνεκά ἐστι. τό, τε γὰρ σῶμά ἐστιν ὄργανον σύμφυτον, καὶ τοῦ δεσπότου ὁ δοῦλος, ὥσπερ μόριον καὶ ὄργανον ἀφαιρετόν. τὸ δ' ὄργανον ὥσπερ δοῦλος, ἄψυχος. αἱ δ' ἄλλαι κοινωνίαι εἰσὶν, ἢ μόριον τῶν τῆς πόλεως κοινωνιῶν, οἷον ἡ τῶν φρατόρων ἢ τῶν ὀργίων, ἢ αἱ * χρηματιστικαὶ ἔτι πολιτεῖαι. αἱ δὲ πολιτεῖαι πᾶσαι ἐν οἰκείαις συνυπάρχουσι καὶ αἱ ὀρθαὶ, καὶ αἱ παρεκβάσεις. ἔστι γὰρ τὸ αὐτὸ ὥσπερ ἐπὶ τῶν ἁρμονιῶν, καὶ τῶν ἐν ταῖς πολιτείαις. βασιλικὴ μὲν, ἡ τοῦ γεννήσαντος· ἀριστοκρατικὴ δὲ, ἡ ἀνδρὸς καὶ γυναικός· πολιτεία δ', ἡ τῶν ἀδελφῶν· παρέκβασις δὲ τούτων, τυραννὶς, ὀλιγαρχία, δῆμος·

* ἢ χρηματικαὶ

καὶ τὰ δίκαια διὰ τοῦτο. ἐπεὶ δὲ τὸ ἴσον τὸ μὲν κατ' ἀριθμόν, τὸ δὲ κατ' ἀναλογίαν, καὶ τοῦ δικαίου εἴδη ἔσται καὶ τῆς φιλίας καὶ τῆς κοινωνίας. κατ' ἀριθμὸν μὲν γὰρ ἡ κοινωνία, καὶ ἡ ἑταιρικὴ φιλία. τῷ γὰρ αὐτῷ ὅρῳ μετρεῖται. κατ' ἀναλογίαν δὲ ἡ ἀριστοκρατικὴ ἀρίστη καὶ βασιλική. οὐ γὰρ ταὐτὸν δίκαιον τῷ ὑπερέχοντι καὶ τῷ ὑπερεχομένῳ, ἀλλὰ τὸ ἀνάλογον. καὶ ἡ φιλία δὲ ὁμοίως πατρὸς καὶ παιδός· καὶ ἐν ταῖς κοινωνίαις ὁ αὐτὸς τρόπος. A

ΚΕΦΑΛ. ι.

Περὶ συγγενικῆς φιλίας καὶ ἑταιρικῆς, καὶ κοινωνικῆς. B

Nic. l. 8. c. 14. Magn. l. 2. c. 12.

ΛΕγονται δὲ φιλίαι, συγγενική, ἑταιρική, κοινωνική, ἡ λεγομένη πολιτική. ἔστι μὲν συγγενικὴ πολλὰ ἔχουσα εἴδη. ἡ μὲν ὡς ἀδελφῶν, ἡ δ' ὡς πατρὸς καὶ υἱῶν. καὶ γάρ ἐστι κατ' ἀναλογίαν, οἷον ἡ πατρική· καὶ κατ' ἀριθμόν, οἷον ἡ τῶν ἀδελφῶν. ἐγγὺς γὰρ αὕτη τῆς ἑταιρικῆς. ἐπιλαμβάνουσι γὰρ καὶ ἐν ταύτῃ πρεσβείων. ἡ δὲ πολιτικὴ συνέστηκε μὲν κατὰ τὸ χρήσιμον καὶ μάλιστα· διὰ γὰρ τὸ μὴ * αὐταρκεῖν, δοκοῦσι συνελθεῖν· ἐπεὶ συνῆλθον γ' ἂν καὶ τοῦ συζῆν χάριν. μόνη δ' ἡ πολιτικὴ καὶ ἡ παρ' αὐτὴν παρέκβασις, οὐ μόνον φιλίαι, ἀλλὰ καὶ ὡς φίλοι κοινωνοῦσιν· αἱ δ' ἄλλαι καθ' ὑπεροχήν. μάλιστα δὲ δίκαιον τὸ ἐν τῇ τῶν χρησίμων φιλίᾳ, διὰ τὸ τοῦτ' εἶναι τὸ πολιτικὸν δίκαιον. ἄλλον γὰρ τρόπον συνῆλθον πρίων καὶ τέχνη, οὐχ ἕνεκα κοινοῦ τινος (ὅλον γὰρ ὄργανον καὶ ψυχή) ἀλλὰ τοῦ χρωμένου ἕνεκεν. συμβαίνει δὲ καὶ τοῦτο ὄργανον ἐπιμελείας τυγχάνειν, ἧς δίκαιον πρὸς τὸ ἔργον. ἐκείνου γὰρ ἕνεκέν ἐστι καὶ τῷ τρυπάνῳ εἶναι διττόν, ὧν τὸ κυριώτερον ἡ ἐνέργεια, ἡ τρύπησις. καὶ ἐν τούτῳ τῷ εἴδει σῶμα καὶ δοῦλος, ὥσπερ εἴρηται πρότερον. τὸ ζητεῖν πῶς δεῖ τῷ φίλῳ ὁμιλεῖν, τὸ ζητεῖν δίκαιόν τι. ἔστι γὰρ ὅλως τὸ δίκαιον ἅπαν πρὸς φίλον. τό, τε γὰρ δίκαιόν τισι καὶ κοινωνοῖς. καὶ ὁ φίλος κοινωνός, ὁ μὲν γένους, ὁ δὲ βίου. * ὁ γὰρ ἄνθρωπος οὐ μόνον πολιτικόν, ἀλλὰ καὶ οἰκονομικὸν ζῷον, καὶ οὐχ ὥσπερ τἄλλα ποτὲ συνδυάζεται καὶ τῷ τυχόντι καὶ θήλει καὶ ἄρρενι, * ἀλλ' αἰ διάδυμον αὐλικόν· ἀλλὰ κοινωνικὸν ἄνθρωπος ζῷον πρὸς οὓς φύσει συγγένειά ἐστι· καὶ κοινωνία τοίνυν καὶ δίκαιόν τι, καὶ εἰ μὴ πόλις εἴη. οἰκία δ' ἐστί τις φιλία. δεσπότου μὲν οὖν καὶ δούλου, ἥπερ καὶ τέχνης καὶ ὀργάνων, καὶ ψυχῆς καὶ σώματος. αἱ δὲ τοιαῦται, οὔτε φιλίαι οὔτε δικαιοσύναι, ἀλλ' ἀνάλογον, ὥσπερ καὶ τὸ ὑγιεινὸν οὐ δίκαιον, ἀλλ' ἀνάλογον. γυναικὸς δὲ καὶ ἀνδρὸς φιλία, ὡς χρήσιμον καὶ κοινωνία. πατρὸς δὲ καὶ υἱοῦ ἡ αὐτή, ἥπερ θεοῦ πρὸς ἄνθρωπον, καὶ τοῦ εὖ ποιήσαντος πρὸς τὸν παθόντα, καὶ ὅλως τοῦ φύσει ἄρχοντος πρὸς τὸν φύσει ἀρχόμενον. ἡ δὲ τῶν ἀδελφῶν πρὸς ἀλλήλους, ἑταιρικὴ μάλιστα ἡ κατ' ἰσότητα. οὐ γάρ τι νόθος τῷ δ' * ἀπεδείχθη· ἀμφοῖν δὲ πατὴρ αὐτὸς ἐκλήθη Ζεὺς ἐμὸς ἄρχων. ταῦτα γὰρ ὡς ἴσον ζητούντων λέγεται. διὸ ἐν οἰκίᾳ πρῶτον ἀρχαὶ καὶ πηγαὶ φιλίας, καὶ πολιτείας, καὶ δικαίου. ἐπεὶ δὲ φιλίαι τρεῖς, κατ' ἀρετήν, κατὰ τὸ χρήσιμον, κατὰ τὸ ἡδύ. τούτων δὲ ἑκάστης δύο διαφοραί, (ἡ μὲν γὰρ καθ' ὑπεροχήν, ἡ δὲ κατ' ἰσότητα ἐστὶν ἑκάστη αὐτῶν.

Marginal notes: * αὐταρκεῖν, & αὐταρκεῖς εἶναι. vel τὸ μὴ αὐτάρκεις.

Vulgò, ὁ γ. αἰθεοῦ μόνον, οὐ πολιτικός, al. absurdè.

Sylb. ἄγαν ἄδηλα [illegible]

Fort. ἀπεδείχθην.

A & iuſta quidem totidem ſunt. Quemadmodum verò æquale aliud quidem numero eſt, aliud proportione; ſic & iuſti, & amicitiæ communicationis ſpecies ſunt; ſecundùm numerum quidem, vt ſocialis amicitia; nam ipſa definitione terminatur; ſecũdùm proportionem verò, ariſtocratia optima, & regia. Neque enim idem principi ſubditóque iuſtum eſt, ſed ſecundùm proportionem. Sic & amicitia ſimiliter patris & filij, neque abſimilis in communicationibus ratio.

CAPVT X.

Varias amicitiæ ſpecies recenſet & explicat.

B AMicitiæ autem ſunt, naturalis, ſocialis, communicatiua, & quæ politica appellatur. Et naturalis quidem multas ſpecies habet; alia quidem vt fratrum, alia vt patris & filiorum: illa iuxta proportionem, hæc verò ſecundùm numerum. Propinqua enim ſocialis eſt, in qua ſinguli dignitate participant. Politica autem maximè ad vtilitatem comparata eſt. Nam quia ſibi per ſe non ſufficiunt, conuenire videntur & conuictus mutui gratia; ſola autem ciuilis, & quæ in illa tranſgreſſio committitur, non ſolùm vt amicitiæ ſunt, ſed vt amici, iuxta eas inter ſeſe communicant; aliæ verò iuxta exceſſum; potiſſimùm verò iuſtum in vtilium amicitia conſiſtit, eo C quòd hoc ipſum ciuile iuſtum exiſtat. Alio enim pacto ſerra & ars ſimul conueniunt, non communis alicuius, (nam vt organum, & anima,) ſed vtentis gratia; contingitque vt eam induſtriam id inſtrumentum conſequatur, quæ ad opus inſtè conueniat, vt cuius gratia exiſtit. Ac in terebro id ipſum dupliciter; præſtantior enim actus eſt perforatio ipſa; & in hac quidem ſpecie corpus & ſeruus, velvt dictum eſt priùs. Quærere igitur, quo pacto amico conviuendum ſit, ipſum eſt iuſtum quærere. Nam in vniuerſum omne iuſtum ad amicum pertinet; iuſtum enim aliquibus, & inter ſeſe mutuò communicantibus iuſtum eſt. Et amicus commu- D nis eſt alius genere, alius verò vitæ ratione. Homo enim ſolus non ſolùm ciuile, ſed œconomicum animal eſt; & non vt cætera, aliquando ſe alteri, aut viro, aut mulieri coniungens, aliquando verò fugitans, & latitans, ſed communicabile animans homo eſt, erga ea quibuscum naturalis cognatio illi intercedit. Quocirca & cõmunicatio, & iuſtum quodpiam erit, etiamſi vrbs non ſit. Nã & domus & amicitia quædam eſt. Serui equidem, & domini, velvt artis, & inſtrumentorum, animę & corporis communicatio eſt. Verùm nec amicitiæ, neque iuſtitiæ ſunt, ſed proportionale quidpiam: quemadmodum & ſalubre non iuſtũ eſt, ſed proportionale: Mulieris autem, & viri amicitia, velvt vtile quodpiam, & E communicatio; patris verò & filij, velvt Dei erga hominem, & benefici erga accipientẽ, & in vniuerſum naturâ imperãtis ad naturâ ſubiectũ. Fratrũ autem ad ſe inuicẽ, maximè ſecundùm æqualitatẽ eſt ſocialis. Neq; enim ſpurius huic eſt demõſtratus *vel editus*. Ambob' autẽ pater Iupiter vocatus eſt meus princeps. Hæc enim à quærentibus æquale dicũtur. quocirca in domo primùm, fons & principiũ amicitiæ, ciuitatiſque & iuſti oritur. quia verò tres amicitiæ ſpecies numerantur, iuxta virtutẽ, iuxta vtilitatem, iuxtáque iucundũ; ſingulæ hæ in duo diſtribuuntur; quandoquidem vnaquæque harũ & ſecũdùm exceſſum, & ſecundùm æqualitatem exiſtit.

A Iuſtum autem circa has ex controuerſijs patet. Nam in eo quod eſt iuxta exceſſum, proportione quæritur, non ſimpliciter, ſed excellens conuerſim proportionale erga inferiorem flagitat; ſic quod ab inferiore fit, in idem tendit. Vnde ita inter ſe diſponuntur hæc, velut imperans ad ſubditum; ſin minùs, numero æquale quæretur, quẽadmodum & in reliquis commutationibus vſu venit, vbi interdum numero, interdum proportione æquale poſtulatur. Nam ſi æquale numero argentum illatum fuerit, in æquali numero diſtinguuntur: ſin verò numero non æquale fuerit, proportionale erit. Ex- B cellens verò contrariè conuertit proportionale, iuxtáque diametrum iungit. Ac ſic quidẽ videatur inferior reddi excellens, & miniſterium publicũ fuerit amicitia, & communicatio. Quocirca aliquo alio æquare, & proportionale reddere conuenit, honore ſcilicet, qui Deo naturâ principi tribuitur à ſubiectis. Sed & lucrum æquare cum honore conuenit. Ac amicitia quidem ad æqualitatem conſtituta ciuilis eſt. Ciuilis autem vtilitati deſtinata eſt; & quemadmodum vrbes, ſic etiam ciues ſibi inuicem amici exiſtunt. Et eodem modo,

Non ampliùs cognoſcuntur ab Athenienſibus Megarenſes,

ac ciues ipſi niſi inuicem vtiles fuerint. Verùm ex C manu in manum hæc amicitia eſt. Porrò hic & præſes eſt, & ſubditus, non naturale, nec regium, ſed quod in parte conſiſtit: neque eius gratia, vt benefaciat Deus, ſed vt æqualitas ſit boni, ac muneris honorarij. Ad æqualitatem autem prorſus comparata eſſe vult ciuilis amicitia. Cæterùm vtilis amicitiæ duæ ſpecies ſunt; alia enim legalis eſt, alia moralis. Ac reſpicit ciuilis inæqualitatem, & rẽ ipſam, quemadmodũ ementes, & vendentes: vnde dicitur, *Merces viro amico.* Quando igitur ex pacto conueniunt, ciuilis eſt, legaliſque amicitia: verùm cùm rem arbitrio committunt, ad moralem amicitiam accedit, & ſocialem. Quocirca potiſſimùm in hac amicitia ex- D poſtulatio eſt, eo quod præter naturã. Reliquę enim amicitiæ ſunt, & quæ vtilitatem ſpectat, & quod eſt ſecundùm virtutem. Nonnulli verò vtraque cõplecti volunt, & quidem vtilitatis gratia conſuetudinẽ cum alio habent. Moralem autem faciunt vt moderati: proinde fidem habentes legitimam non faciũt. Nam inter tres iſtas, vtilis illa expoſtulationes habet frequentiores. Virtus enim, accuſationis expers eſt; ſuaues autem, habentes erogantéſque, conciliãtur. Vtiles autem non facilè in gratiam redeunt, niſi legitimè, atque vt ſocios decet, inter ſeſe congrediantur. Inter vtiles autem amicitias, legitima ipſa quoque criminatione vacat. Pecunia enim de controuerſijs decidit legitima, qua & æquale menſu- E ratur. Moralis autem voluntaria conuentio eſt. Quocirca lex alibi ita conuiuentibus poſita eſt, quæ in contractibus voluntatis vtrùm rectè habeant, nõ interponitur. Bonis enim inter ſeſe iuſtum nullum eſt; hi verò vt boni, etiam contrahentibus. Licet autem in hac amicitia, vtrinque accuſationes ancipites fieri, quonam pacto vtrinque vtantur, quando iuxta mores, non legitimè fidem habent. Ac dubium quidem, vtrónam modo iuſtum iudicare conueniat, an reſpectu rei præſtitæ, quanta ſit, & qualis, an accipientis. Contingit enim interdum, quod inquit Theognis:

Tibi quidem dea id paruum eſt, mihi verò ingens.

Nã contrariũ euenire poteſt, velut etiã in oratione ait: Tibi quidem luſus ſit, quod mihi mortẽ adferat.

A τὸ δὲ δίκαιον τὸ περὶ αὐτὰς, ἐκ τῶν ἀμφισβητήσεων δῆλον. ἐν μὲν τῇ καθ' ὑπεροχὴν ἀξιοῦται τὸ ἀνάλογον οὐχ ὡσαύτως, ἀλλ' ὁ μὲν ὑπερέχων ἀνεστραμμένως τὸ ἀνάλογον, ὡς αὐτὸς πρὸς τὸν ἐλάττω, οὕτω τὸ παρὰ τοῦ ἐλάττονος γινόμενον πρὸς τὸ αὐτοῦ παρ' αὐτοῦ διακείμενον, ὥσπερ ἄρχων πρὸς ἀρχόμενον. εἰ δὲ μὴ τοῦτο, ἀλλὰ τὸ ἴσον κατ' ἀριθμὸν ἀξιοῖ. καὶ γὰρ δὴ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων κοινωνιῶν οὕτω συμβαίνει. ὁτὲ μὲν γὰρ ἀριθμῷ τοῦ ἴσου μετέχουσιν, ὁτὲ δὲ λόγῳ. εἰ μὲν γὰρ ἴσον ἀριθμῷ B * εἰσενέγκαν ἀργύριον, ἴσον καὶ τῷ ἴσῳ ἀριθμῷ διαλαμβάνουσιν· εἰ δὲ μὴ ἴσον, ἀνάλογον. ὁ δὴ ὑπερεχόμενος, τοὐναντίον στρέφει τὸ ἀνάλογον, καὶ κατὰ διάμετρον συζεύγνυσι. δόξειε δ' ἂν οὕτως ἐλαττοῦσθαι ὁ ὑπερέχων, καὶ λειτουργία ἡ φιλία καὶ ἡ κοινωνία. δεῖ ἄρα τινὶ ἑτέρῳ ἀνισάσαι καὶ ποιῆσαι ἀνάλογον. τοῦτο δή ἐστιν ἡ τιμή, ὅπερ καὶ τῷ ἄρχοντι φύσει καὶ θεῷ πρὸς τὸν ἀρχόμενον. δεῖ καὶ ἰσασθῆναι τὸ κέρδος πρὸς τὴν τιμήν. ἡ δὲ κατ' ἴσα φιλία, ἐστὶν ἡ πολιτική. ἡ δὲ πολιτική ἐστι μὲν κατὰ τὸ χρήσιμον· καὶ ὥσπερ αἱ πόλεις φίλαι ἀλλήλαις, οὕτω καὶ οἱ πολῖται· καὶ ὁμοίως, Sylb. εἰσενέγκαν

C * Οὐκέτι γιγνώσκουσιν Ἀθηναῖοι Μεγαρῆας· Supra, c. 2.

καὶ οἱ πολῖται ὅταν μὴ χρήσιμοι ἀλλήλοις, ἀλλ' ἐκ χειρὸς εἰς χεῖρα ἡ φιλία. ἔστι δὲ ἐνταῦθα καὶ ἄρχον καὶ ἀρχόμενον, οὔτε τὸ φυσικὸν, οὔτε τὸ βασιλικὸν, ἀλλὰ τὸ ἐν τῷ μέρει. οὐδὲ τούτου ἕνεκα ὅπως εὖ ποιῇ ὁ θεὸς, ἀλλ' ἵνα ἴσον ᾖ τοῦ ἀγαθοῦ, ἢ τῆς λειτουργίας. κατ' ἰσότητα δὴ βούλεται εἶναι ἡ πολιτικὴ φιλία. ἔστι δὲ τῆς χρησίμου φιλίας εἴδη δύο· ἡ μὲν νομικὴ, ἡ δ' ἠθική. βλέπει δ' ἡ μὲν πολιτικὴ εἰς τὸ ἴσον καὶ εἰς τὸ πρᾶγμα, ὥσπερ οἱ πωλοῦντες, καὶ οἱ ὠνούμενοι. διὸ εἴρηται * Μισθὸς ἀνδρὶ φίλῳ. ὅταν μὲν οὖν καθ' ὁμολογίαν, ἡ πολιτικὴ αὕτη φιλία, καὶ νομική· ὅταν Hesiod.
D δ' ἐπιτρέπωσιν αὐτοῖς, ἠθικὴ βούλεται εἶναι φιλία, καὶ ἑταιρική. διὸ μάλιστα ἔγκλημα ἐν ταύτῃ τῇ φιλίᾳ· αἴτιον δ' ὅτι παρὰ φύσιν. ἕτεραι γὰρ φιλίαι, ἡ κατὰ τὸ χρήσιμον καὶ ἡ κατὰ τὴν ἀρετήν. οἱ δὴ ἀμφότερα βούλονται ἅμα ἔχειν, καὶ ὁμιλοῦσι μὲν τοῦ χρησίμου ἕνεκα, ἠθικὴν δὲ ποιοῦσιν ὡς ἐπιεικεῖς. διὸ ὡς πιστεύοντες, οὐ νομικὴν ποιοῦσιν. ὅλως μὲν γὰρ ἐν χρησίμῃ τῶν τριῶν πλεῖστα ἐγκλήματα. ἡ μὲν γὰρ ἀρετὴ ἀνέγκλητον· οἱ δ' ἡδεῖς ἔχοντες καὶ δόντες, ἀπαλλάττονται. οἱ δὲ χρήσιμοι οὐκ εὐθὺς διαλύονται, ἂν μὴ νομικῶς καὶ ἑταιρικῶς προσφέρωνται. ὅμως δὲ τῆς χρησίμου ἡ νομικὴ ἀνέγκλητος. ἔστι δ' ἡ μὲν νομικὴ διάλυσις πρὸς
E νόμισμα· μετρεῖται γὰρ τούτῳ τὸ ἴσον· ἡ δ' ἠθικὴ ἑκούσιος. διὸ ἐνιαχοῦ νόμος ἐστὶ τοῖς οὕτως ὁμιλοῦσι φιλικῶς, μὴ εἶναι * δίκας τῶν ἑκουσίων συναλλαγμάτων ὀρθῶς. τοῖς γὰρ ἀγαθοῖς οὐ πέφυκε δίκαιον εἶναι· οἱ δὴ ὡς ἀγαθοὶ, καὶ πιστοὶ συναλλάττουσιν. ἔστι δ' ἐν ταύτῃ τῇ φιλίᾳ τὰ ἐγκλήματα ἀμφιβάλλοντα αὐτοῖς ἀμφότερα, πῶς ἑκάτερος ἐγκαλεῖ, ὅταν ἠθικῶς, ἀλλὰ μὴ νομικῶς πιστεύσωσι. καὶ ἔχει δὴ ἀπορίαν ποτέρως δεῖ κρίνειν τὸ δίκαιον, πότερα πρὸς τὸ πρᾶγμα βλέποντα τὸ ὑπηρετηθὲν, πόσον ἢ ποῖον, ἢ τῷ πεποιθότι. ἐνδέχεται δ' εἶναι ὅπερ λέγει Θέογνις· κ δὶ ἢ, abſurdè.

Σοὶ μὲν τοῦτο θεὰ σμικρὸν, ἐμοὶ δὲ μέγα.

ἐνδέχεται γὰρ καὶ τοὐναντίον γίνεσθαι, ὥσπερ ἐν τῷ λόγῳ, σοὶ μὲν παιδιὰν τοῦτ' εἶναι, ἐμοὶ δὲ θάνατον.

ἐν τούτῳ δ' εἴρηται τὰ ἐγκλήματα. ὁ μὲν γὰρ ἀξιοῖ ἀντιπαθεῖν, ὡς μέγα ὑπηρετήσας, ὅτι δεομένῳ ἐπικουρῆσαι, ἤ τι ἄλλο τοιοῦτο λέγων πρὸς τὴν ἐκείνου ὠφέλειαν πόσου ἠδύνατο, ἀλλ' ὅτι ἦν αὐτῷ. ὁ δὲ τοὐναντίον, ὅσου ἐκείνῳ, ἀλλ' οὐχ ὅσον αὐτῷ. ὁτὲ δὲ καὶ μεταλαμβάνων ἀμφιβάλλει. ὁ μὲν γὰρ ὅσον αὐτῷ μικρὸν ἀπέβη, ὁ δ' ὅσον αὐτῷ μέγα ἐδύνατο. οἷον, εἰ κινδυνεύσας δραχμῆς ἄξιον ὠφέληται, ὁ μὲν τὸ τοῦ κινδύνου μέγεθος, ὁ δὲ τὸ τοῦ ἀργυρίου, ὥσπερ ἐν τῇ τῶν νομισμάτων ἀποδόσει. καὶ γὰρ ἐνταῦθα περὶ τούτων ἡ ἀμφισβήτησις. ὁ μὲν γὰρ ἀξιοῖ πῶς τότ' ἦν, ὁ δὲ πῶς νῦν, ἂν μὴ διείπωνται. ἡ μὲν οὖν πολιτική, βλέπει εἰς τὴν ὁμολογίαν καὶ εἰς τὸ πρᾶγμα· ἡ δ' ἠθική, εἰς τὴν προαίρεσιν. ὥστε καὶ δίκαιον τοῦτο μᾶλλόν ἐστι, καὶ δικαιοσύνη φιλική. αἴτιον δὲ τοῦ μάχεσθαι διότι καλλίων μὲν ἡ ἠθικὴ φιλία, ἀναγκαιοτέρα δὲ ἡ χρησίμη. οἱ δ' ἄρχονται μὲν ὡς ἠθικοὶ φίλοι καὶ δι' ἀρετὴν ὄντες· ὅταν δ' ἀντικρυς ᾖ τι τῶν ἰδίων, δῆλοι γίνονται ὅτι ἕτεροι ἦσαν. ἐκ περιουσίας γὰρ διώκουσιν οἱ πολλοὶ τὸ καλόν. * διὸ καὶ τῇ καλλίω φιλία. ὥστε φανερὸν πῶς διαιρετέον περὶ τούτων. εἰ μὲν γὰρ ἠθικοὶ φίλοι, εἰς τὴν προαίρεσιν βλεπτέον εἰ ἴσαι, καὶ οὐθὲν ἄλλο ἀξιωτέον θατέρῳ παρὰ θατέρου. εἰ δ' ὡς χρήσιμοι καὶ πολιτικοί, ὡς ἂν ἐλυσιτέλει ὁμολογοῦσιν. ἂν δ' ὁ μὲν φῇ ὧδε, ὁ δ' ἐκείνως, οὐ καλὸν μὲν ἀντιποιῆσαι, δέον τοὺς καλοὺς λέγειν λόγους, ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ θατέρου. ἀλλ' ἐπεὶ οὐ διείποντο ὡς ἠθικῶς, δεῖ κρίνειν τινά, μηδ' ὑποκρινόμενον μηδέτερον αὐτῶν ἐξαπατᾶν. ὥστε δεῖ στέργειν αὐτὸν τὴν τύχην. ὅτι δ' ἐστὶν ἡ ἠθικὴ κατὰ προαίρεσιν, δῆλον· ἐπεὶ κἂν εἰ μεγάλα παθὼν μὴ ἀποδῷ,* ἢ δι' ἀδυναμίαν, ἀλλ' ὡς ἐδύνατο, καλῶς· καὶ ὁ θεὸς ἀνέχεται κατὰ δύναμιν λαμβάνων τὰς θυσίας· ἀλλὰ τῷ πωλοῦντι οὐχ ἱκανῶς ἕξει, ἂν μὴ φῇ δύνασθαι πλέον δοῦναι, οὐδὲ τῷ * δημιουργῷ. πολλὰ ἐγκλήματα γὰρ ἐν ταῖς φιλίαις, * τοῖς μὴ κατ' εὐθυωρίαν καὶ τὸ δίκαιον ἰδεῖν. * οὐ ῥᾴδιον γὰρ χαλεπὸν μετρῆσαι ἑνὶ τῷ μὴ κατ' εὐθυωρίαν, οἷον συμβαίνει ἐπὶ τῶν ἐρωτικῶν. ὁ μὲν γὰρ διώκει ὡς τὸν ἡδὺν ἐπὶ τὸ συζῆν, ὁ δ' ἐκεῖνον ἐνίοτε ὡς χρήσιμον. ὅταν δὲ παύσηται τοῦ ἐρᾶν, ἄλλου γινομένου, ἄλλος γίνεται· καὶ τότε λογίζονται † τὸ ἀντὶ τίνος, καὶ ὡς Πύθων καὶ Παμμένης διεφέροντο, καὶ ὅλως διδάσκαλος καὶ μαθητής. ἐπιστήμη γὰρ καὶ χρήματα οὐχ ἑνὶ μετρεῖται· καὶ ὡς Πρόδικος ὁ ἰατρὸς πρὸς τὸν ἀποδιδόντα μικρὸν τὸν μισθόν, * καὶ ὡς ὁ κιθαρῳδὸς καὶ ὁ βασιλεύς. ὁ μὲν γὰρ ὡς ἡδεῖ, ὁ δ' ὡς χρησίμῳ * ὡμίλει. ὁ δ' ἐπεὶ ἔδει ἀποδιδόναι αὐτόν, αὑτὸν ὡς ἡδὺν ἐποίησεν, καὶ ἔφη ὥσπερ ἐκεῖνον ᾄσαντα εὐφρᾶναι, οὕτω καὶ αὐτὸς ὑποσχόμενος ἐκείνῳ. ὅπως δὲ φανερὸν καὶ ἐνταῦθα πῶς γνωριστέον. ἑνὶ γὰρ μετρητέον καὶ ἐνταῦθ', ἀλλ' οὐχ ὅρῳ, ἀλλὰ λόγῳ. τὸ ἀνάλογον γὰρ μετρητέον, ὥσπερ καὶ ἡ πολιτικὴ μετρεῖται κοινωνία. πῶς γὰρ κοινωνήσει γεωργῷ σκυτοτόμος, εἰ μὴ τὸ ἀνάλογον ἰσασθήσεται τὰ ἔργα; τοῖς δὲ μὴ κατ' εὐθυωρίαν, τὸ ἀνάλογον μέτρον· οἷον εἰ ὁ μὲν σοφίαν δοῦναι ἐγκαλεῖ, ὁ δ' ἐκείνῳ ἀργύριον, τῇ σοφίᾳ πρὸς τὸ πλούσιον·

Interpr. cuius multa iſto loco peccata, paulò aliter legit: ſed nihilo melius. Fort. διὸ & τὴν καλλίω φιλίαν. ſẽſu ſane aperto.

Tollerem, ἢ, niſi quis velit legere, ἀποδῷ ἢ.

Int. δανείσαντι, & mox. τῷ μὴ.

Fort. οὐ ῥᾴδ. γὰρ, ἀλλὰ χ.

Int. ſimpliciter, χαλεπὸν γὰρ, reliquis omiſſis. & μ. ἑνὶ τῷ μὴ.

Vide Nic. l. 9. c. 1. Errat enim interpr.

κ. [illegible]

A Hinc igitur accuſationes petuntur. Nam ille quidem repetit officium, vt qui rem magnam præſtiterit, cùm adeſſet egenti, aut ſi quid aliud dicat, allatũ quantum quidẽ potuerit, ſed quod illi expediebat: hic autem contrà, quantum illi par fuiſſet, non quãtum ſibi commodaſſet. Interdum verò transſumpta expoſtulatione controuertit. Ille enim quantulum ipſi contigit, hic verò quàm magnum pro facultatibus præſtiterit. Velut ſi in periculo conſtitutus, ille drachmæ pretio adiutus ſit, hic quidẽ periculi, alius verò argenti magnitudinem reputabit, velut in retributione pecuniæ fieri ſolet: nam & hic de his controuertitur. Nam alius vt tum, hic verò vt impræſentiarum res eſt, niſi concilient, iudicandum arbitratur. Ciuilis igitur amicitia conuentionem, & rem ipſam intuetur: moralis autem ad electionem reſpicit. Quocirca iuſtum hoc magis eſt, & iuſtitia inter B amicos vſurpata cõtentionis cauſa. Vnde honeſtior amicitia moralis, vtilis autẽ neceſſaria magis. Equidem nonnulli moralem amicitiam præ ſe ferunt, verùm vbi quid aduerſum experiuntur, declarant ſeſe diuerſos. Nam quidam ex bonorum facultatúmque copia, honeſtum perſequuntur: quapropter & honeſtiori rei amicitia quædam eſt. Quocirca manifeſtum vt hæc diſtinguenda ſint. Nam ſi morales amici ſunt, ad electionem ſpectandum eſt, num æquale, vel ſecus, alteri ſit ab altero poſtulandum: verùm ſi vtilitatis mutuæ gratia conueniunt, & ciuiles, quantum quiſque commodarit, expenditur. Quòd ſi hic C quidem ex more, ille verò ex vtili ſtatuat, non pulchrum quidem, ſed factu neceſſarium tamen, vt boni id conſulamus, ſimiliter & in altero: vt quia moraliter quidem de rebus non iudicat, at nihil ſimulat, in amicitia tamen contentus alter in talem amicum incidiſſe ſit. Moralem igitur ſecundùm electionẽ eſſe patet, quoniam etſi magnis beneficijs acceptis vel ob facultatum penuriam non rependit, ſed quantum potuit præſtitit, rectè habet. Atque ita Deus pro facultatum modulo noſtrarum ſacrificia æſtimat: verùm ementi ac mutuò ad vſuram danti, niſi amplius iſthinc prouentutum polliceare, non ſufficerit. Vnde multæ accuſationes in amicos oriũtur, niſi iuſtum illud puto iudicio proſpiciatur. Dif-D ficile enim eſt, ad vnum quidem exquirere quæ non rectà ſe inuicem ſpectant, velut inter amantes vſu venit. Vbi alius ob conuiuẽdi voluptatem complectitur alium: ille verò ipſum propter vtilitatem. Verùm quando is amor refrigeſcit, alio ſuperueniente aliquo fit alius, ac tum inter ſeſe ratiocinãtur, velut Python & Pammenes altercabantur: & in vniuerſum quæ præceptoris erga diſcipulum ratio eſt. Neque enim ſcientiam, & facultates, vno aliquo metiri conuenit. Ac velut Prodicus medicus erga mercedem malignè perſoluentem: & citharœdus & Rex: hic enim vt iucundo, ille verò vt vtili conuerſaba-E tur. Et quia perſoluere beneficium oportet, iucundum ſeipſum exhibet, & ad hilaritatem prouocat, ſic viciſſim ille alia promittit. Quo autem pacto hæc dijudicanda ſint, etiam hinc manifeſtum fit. Nam vtique hoc loco vno quopiam hæc menſoranda ſunt, verùm non termino, ſed ratione: proportio enim menſuranda eſt, quemadmodum & ciuilis communicatio ſolet. Nam quo pacto inter agricolam, ſutorémque communicatio conſtabit, niſi ex proportione æquetur opera? Nam qui non eodem reſpectu ad inuicem agunt, menſuram habent proportionem: velut ſi hic quidem ſapientiam, alter verò pro ſapientia pecuniam à diuite poſtulet.

Deinde verò quid datum ſit, conſiderandum erit. Nam ſi alter ex aceruo minori partem dederit, ille verò ex maiore non multiplicem, iniuria vtique afficit. Ac recurrit quidem hoc loco prima controuerſia, an vt vtiles conuenire ſe ipſos affirmandum ſit, alter iuxta aliam quampiam amicitiam.

CAPVT XI.

An amico potius quàm viro bono ſit benefaciendum.

PORRO diſcutiendum, an bono iuxta virtutem amico præſtandum ſit beneficium, & auxilium, an retribuenti, facultatibúſque inſtructo. Quod idem problema eſt prorſus, an amico potiùs quàm viro bono ſit benefaciendum. Et ſi quidem amicus, idem etiam vir bonus fuerit, non ſit difficile iudicare, niſi fortaſſe quis alterum amplificet, alterum verò imminuat, amicitiæ vehementiam tribuens, bonitati verò mediocritatem: ſin ſecus fiat, multæ quæſtiones oriuntur. Velut ſi hic quidem erat, non erit autem: ille autem erit, ſed nondum. Vel hic quidem factus eſt, non eſt tamen, vel eſt, non erat, neque erit: verùm illud laborioſius fuerit. Quocirca nihil dicit Euripides, ſcribens, rationem rectam adferri, vbi mercesrationis inferatur, opera illis operum vice præbuit; nec omnia patri conueniunt, ſed & matri alia, quamlibet ſit præſtantior pater. Neque enim Ioui ſacrificantur omnia, neque omnes honores, ſed quoſdam admittit. Fortaſſe igitur ſunt, quæ vtili præſtare oporteat, alia rurſum quæ bono. nempe cui non alimentum, & neceſſaria propriè competant; conuiuere enim illi oportet. Et quoniam viuere rectè, decet, ei præſtanda non quæ ipſe, ſed vtilis largiatur: verùm qui id faciunt, præter quàm decet, omni amato idem præſtant. Neque iuſtæ ſunt, quæ in orationibus amicitiæ definitiones conſtituuntur. Etſi enim omnes amicitiam exprimant, non tamen eandem determinant. Vtili enim competit velle alteri bona, & benefacienti. Nec tamen hæc amicitiæ definitio id verè exprimit, ſed alij eſſe, alij verò conuiuere aſſignatur; ei verò qui voluptuarius amicus eſt, communis dolor, communiſque lætitia tribuitur. Atque omnes quidem hæ definitiones amicitiam quandam oſtendunt; nulla verò propriè vnam exprimit. Nec ſingulæ ſingulis amicitijs congruunt, etiamſi videantur. Velut electio eſt exiſtendi, quæ & ei quidem ſecundùm exceſſum & facienti competit, qui ſuo operi id ineſſe vult, ac erogandi vtrique conuenit, & vt ſit, & vt retribuat. Verùm non huic, ſed iucundo conuiuere decet. Nonnulli autem amici ſe inuicem iniuria afficiunt.

CAPVT XII.

Vtrùm qui ſit felix & ſuis bonis contentus, amicis opus habeat.

CONſiderandum autem eſt de ſufficientiæ amicitiæque conditione, quo pacto habeant ad ſe inuicem ipſarum facultates. Quæret enim fortè quiſpiam, num per omnia ſufficienti amicus ſit; cùmque vir bonus ſufficientiſſimus,

A εἶτα τί δοτέον πρὸς ἑκάτερον. εἰ γὰρ ὁ μὲν τοῦ ἐλάττονος ἥμισυ ἔδωκεν, ὁ δὲ τοῦ μείζονος μὴ πολλοστὸν μέρος, δῆλον ὅτι οὗτος ἀδικεῖ. ἔστι δὲ κἀνταῦθα ἐν ἀρχῇ ἀμφισβήτησις, ἂν φάσκωσιν ὡς χρησίμοις συναλλάττειν αὐτοῖς. * ὁ δὲ μὴ ἄλλως, κατ᾽ ἄλλην τινὰ φιλίαν.

Lego, ὁ δὲ μὴ, ἀλλὰ κατ᾽ ἄ. ſenſu perſpicuo, qui antè nullus erat.

ΚΕΦΑΛ. ια΄.

Πρόβλημα, πότερον τὸν φίλον ἢ τὸν σπουδαῖον εὖ ποιητέον μᾶλλον.

B ΠΕρὶ δὲ τοῦ ἀγαθοῦ καὶ κατ᾽ ἀρετὴν φίλου, σκεπτέον πότερον δεῖ ἐκείνῳ τὰ χρήσιμα ὑπηρετεῖν καὶ βοηθεῖν, ἢ τῷ ἀντιποιοῦντι καὶ δυναμένῳ. τοῦτο δὲ τὸ αὐτὸ πρόβλημά ἐστι, πότερον τὸν φίλον ἢ τὸν σπουδαῖον εὖ ποιητέον μᾶλλον. ἂν μὲν γὰρ φίλος καὶ σπουδαῖος, ἴσως οὐ λίαν χαλεπόν, ἂν μή τις τὸ μὲν αὐξήσῃ, τὸ δὲ ταπεινώσῃ, φίλον μὲν σφόδρα ποιῶν, ἐπιεικῆ δὲ ἠρέμα. εἰ δὲ μή, πολλὰ προβλήματα γίνεται· οἷον εἰ ὁ μὲν ἦν, οὐκ ἔσται δέ· ὁ δὲ ἔσται, οὔπω δέ· ἢ ὁ μὲν ἐγένετο, ἔστι δ᾽ οὔ. ὁ δὲ ἔστιν, οὐκ ἦν δέ, οὐδὲ ἔσται. ἀλλ᾽ ἐκεῖνο ἐργωδέστερον. μὴ γάρ τι λέγῃ Εὐριπίδης, ποιήσας, * Λόγων δίκαιον, μισθὸν ἂν λόγους εἰσφέροις. ἔργον δ᾽ ἐκείνοις ἔργα παρέσχετο. καὶ οὐ πάντα δεῖ τῷ πατρί, ἀλλ᾽ ἔστιν * ἃ καὶ τῇ μητρί· καίτοι C βελτίων ὁ πατήρ. οὐδὲ γὰρ τῷ Διὶ πάντα θύεται, οὐδ᾽ ἔχει πάσας τὰς τιμάς, ἀλλὰ τινάς. ἴσως οὖν ἐστιν ἃ δεῖ τῷ χρησίμῳ, ἄλλα δὲ τῷ ἀγαθῷ. οἷον οὐχ εἰ σῖτον δίδωσι, καὶ τἀναγκαῖα, καὶ συζῆν τούτῳ δεῖ. οὐδ᾽ ᾧ τοίνυν τὸ συζῆν, τούτῳ ἃ μὴ οὗτος δίδωσιν, ἀλλὰ χρήσιμος, ἀλλ᾽ οἱ τοῦτο ποιοῦντες, ταὐτὸ πάντα τῷ ἐρωμένῳ διδόασιν, οὐ δέον. οὐδ᾽ εἰσὶν ἄξιοι καὶ οἱ ἐν τοῖς λόγοις ὅροι τῆς φιλίας· πάντες μὲν πως εἰσὶ φιλίας, ἀλλ᾽ οὐ τῆς αὐτῆς. τῷ μὲν γὰρ χρησίμῳ, τὸ βούλεσθαι τὰ ἐκείνῳ ἀγαθά, καὶ τῷ εὖ ποιήσαντι. καὶ τῷ ὁποῖος δεῖ. οὐ γὰρ ἐπισημαίνει οὗτος ὁρισμὸς τῆς φιλίας, ἄλλῳ δὲ τὸ εἶναι, καὶ ἄλλῳ τὸ συζῆν· τῷ δὲ καθ᾽ ἡδονήν, D τὸ συναλγεῖν καὶ συγχαίρειν· πάντες δ᾽ οὗτοι οἱ ὅροι κατὰ φιλίαν μὲν λέγονταί τινα, οὐ πρὸς μίαν δ᾽ οὐδείς. διὸ πολλοί εἰσι, καὶ ἕκαστος μιᾶς εἶναι δοκεῖ φιλίας, οὐκ ὤν· οἷον ἡ τοῦ εἶναι προαίρεσις· καὶ γὰρ ὁ καθ᾽ ὑπεροχήν, καὶ ποιήσας, οὐ βούλεται τῷ ἔργῳ τῷ αὐτοῦ ὑπάρχειν, καὶ τῷ δόντι τὸ εἶναι δεῖ καὶ ἀνταποδιδόναι· ἀλλὰ συζῆν οὐ τούτῳ, ἀλλὰ τῷ ἡδεῖ. ἀδικοῦσιν οἱ φίλοι ἔνιοι ἀλλήλους· τὰ γὰρ πράγματα μᾶλλον, ἀλλ᾽ οὐ φιλοῦσι τὰ ἔχοντα· διὸ φίλοι κἀκείνοις· οἷον διότι ἡδὺς τὸν οἶνον εἵλετο, καὶ ὅτι χρήσιμος τὸν πλοῦτον εἵλετο· χρησιμώτερος γάρ. διὸ δεῖ ἀγανακτεῖν, ὥσπερ ἂν εἰ μᾶλλον εἵλετο ἀντὶ ἥττονος· οἱ δ᾽ ἐγκαλοῦσιν. ἐκεῖνον γὰρ νῦν ζητοῦσι τὸν ἀγαθόν, πρότερον ζητήσαντες τὸν ἡδὺν ἢ τὸν χρήσιμον.

Nic. l. 9. c. 2.

Duo ſenarij, ſed corrupti: quos alibi emendamus.

Fort. ὁ αὐτὸς φιλῶν τὰ ἔχοντα.

ΚΕΦΑΛ. ιβ΄.

Πότερον ὁ εὐδαίμων καὶ αὐτάρκης δεῖται φίλων.

ΣΚεπτέον δὲ καὶ περὶ αὐταρκείας καὶ φιλίας, πῶς ἔχουσι πρὸς τὰς ἀλλήλων δυνάμεις. ἀπορήσειε γὰρ ἄν τις πότερον εἰ ἦν κατὰ πάντα αὐτάρκης ἔσται τούτῳ φίλος. ἢ . . . ἔσται ἀγαθὸς αὐταρκέστατος,

Nic. l. 9. c. 9.
Mag. l. 2. c. 15.

Fort. δεῖται, αὐτάρκης γε ὤν.
Deinde lege cū Syb. ἐν τῶν εὐφραινόντων.
Fort. αὐτῷ γε μὴν ὄν δεομένῳ.

A Εἰ ὁ μετ' ἀρετῆς εὐδαίμων, τί ἂν δέοι φίλου; οὔτε γὰρ τῶν χρησίμων * δεῖσθαι αὐτάρκους, οὔτε * τῶν εὐφραινόντων, οὔτε τοῦ συζῆν. ἱκανὸς γὰρ αὐτὸς αὐτῷ συνεῖναι. μάλιστα δὲ τοῦτο φανερὸν ἐπὶ θεοῦ· δῆλον γὰρ ὡς οὐδενὸς προσδεόμενος, οὐδὲ φίλου δεήσεται· οὐδ' ἔσται αὐτῷ * οὔτε μηθὲν δεσπότου. ὥστε καὶ ὁ ἄνθρωπος ὁ εὐδαιμονέστατος ἥκιστα δεήσεται φίλου, ἀλλ' ἢ καθ' ὅσον ἀδύνατον εἶναι αὐτάρκη. ἀνάγκη ἄρα ἐλαχίστους εἶναι φίλους τῷ ἄριστα ζῶντι, καὶ ἀεὶ ἐλάττους γίνεσθαι, καὶ μὴ σπουδάζειν ὅπως ὦσι φίλοι· ἀλλ' ὀλιγωρεῖν μὴ μόνον τῶν χρησίμων, ἀλλὰ καὶ εἰς τὸ συζῆν αἱρετῶν. ἀλλὰ μὴν καὶ τότε φανερὸν ἂν εἶναι δόξειεν ὡς οὐ χρήσεως ἕνεκα ὁ φίλος, B οὐδ' ὠφελείας, ἀλλ' ὁ δι' ἀρετὴν φίλος μόνος. ὅταν γὰρ μηθενὸς ἐνδεεῖς ὦμεν, τότε τοὺς συναπολαυσομένους ζητοῦσι πάντες, καὶ τοὺς εὖ πεισομένους μᾶλλον, ἢ τοὺς ποιήσοντας. ἀμείνω δ' ἔχομεν κρίσιν αὐτάρκεις ὄντες, ἢ μετ' ἐνδείας, μάλιστά τε τῶν συζῆν ἀξίων δεόμεθα φίλων. περὶ δὲ τῆς ἀπορίας ταύτης σκεπτέον, μή ποτε τὸ μέν τι λέγεται καλῶς, τὸ δὲ λανθάνει διὰ τὴν παραβολήν. δῆλον δὲ λαβοῦσι τί τὸ ζῆν κατ' ἐνέργειαν, καὶ ὡς τέλος. φανερὸν οὖν ὅτι τὸ αἰσθάνεσθαι καὶ τὸ γνωρίζειν, ὥστε C καὶ τὸ συζῆν τὸ συναισθάνεσθαι καὶ τὸ συγγνωρίζειν ἐστίν. ἔστι δὲ τὸ αὐτὸ αἰσθάνεσθαι καὶ τὸ αὐτὸ γνωρίζειν αἱρετώτατον ἑκάστῳ· καὶ διὰ τοῦτο τοῦ ζῆν πᾶσιν ἔμφυτος ἡ ὄρεξις. τὸ γὰρ ζῆν δεῖ τιθέναι γνῶσίν τινα. εἰ οὖν τις ἀποτέμοι καὶ ποιήσειε τὸ γινώσκειν αὐτὸ καθ' αὑτὸ καὶ μή· ἀλλὰ τοῦτο μὲν λανθάνειν, ὥσπερ ἐν τῷ λόγῳ γέγραπται, τῷ μέντοι πράγματι ἐστὶ μὴ λανθάνειν, οὐθὲν ἂν διαφέροι, ἢ τὸ γινώσκειν ἄλλον ἀνθ' αὑτοῦ· τὸ δ' ὅμοιον τῷ ζῆν ἀνθ' αὑτοῦ ἄλλον. εὐλόγως δὲ τὸ ἑαυτοῦ αἰσθάνεσθαι καὶ γνωρίζειν αἱρετώτερον. δεῖ γὰρ ἅμα συνθεῖναι δύο ἐν τῷ λόγῳ, D ὅτι τε τὸ ζῆν καὶ αἱρετὸν, καὶ ὅτι τὸ ἀγαθὸν, καὶ ἐκ τούτων ὅτι τὸ αὐτὸ τοῖς ὑπάρχειν τὴν τοιαύτην φύσιν. εἰ οὖν ἐστὶν ἀεὶ τῆς τοιαύτης * συστοιχίας ἡ ἑτέρα ἐν τῇ τοῦ αἱρετοῦ τάξει, καὶ τὸ γνωστὸν καὶ τὸ αἱρετόν ἐστιν, ὡς ὅλως εἰπεῖν, τὸ κοινωνεῖν τῆς ὡρισμένης φύσεως· ὥστε τὸ αὑτοῦ βούλεσθαι αἰσθάνεσθαι, τὸ αὐτὸν εἶναι τοιονδὶ βούλεσθαί ἐστιν. ἐπεὶ οὖν οὐ κατ' αὐτοὺς ἐσμὲν ἕκαστον τούτων, ἀλλὰ κατὰ μετάληψιν τῶν δυνάμεων ἐν τῷ αἰσθάνεσθαι ἢ γνωρίζειν· αἰσθανόμενος γὰρ, αἰσθητὸς γίνεται ταύτῃ, καὶ κατὰ τοῦτο καθ' ὃ πρότερον αἰσθάνεται, καὶ ᾗ, καὶ οὗ. γνωστὸς δὲ γινώσκων. ὥστε διὰ τοῦτο καὶ ζῆν ἀεὶ βούλεται, ὅτι βούλεται E ἀεὶ γνωρίζειν. τοῦτο δὲ ὅτι αὐτὸς εἶναι τὸ γνωστόν. τὸ δὲ συζῆν αἱρεῖσθαι, δόξειε μὲν ἂν εἶναι σκοπουμένοις πως εὐήθες, ἐπὶ τῶν κοινῶν πρῶτον καὶ τοῖς ἄλλοις ζώοις οἷς τὸ συνεσθίειν ἢ τὸ συμπίνειν. τί γὰρ διαφέρει τὸ πλησίον ὄντων ταῦτα συμβαίνειν, ἢ χωρὶς ἂν ἀφέλῃς τὸν λόγον; ἀλλὰ μὴν καὶ τοῦ λόγου κοινωνεῖν τοῦ τυχόντος ἕτερον τοιοῦτον. ἅμα τ' οὔτε διδάσκειν οὔτε μανθάνειν τοῖς αὐτάρκεσι φίλοις οἷόν τε. μανθάνειν μὲν γὰρ αὐτὸς οὐκ ἔχει ὡς δεῖ. διδάσκοντος δ' ὁ φίλος· ἡ δ' ὁμοιότης φιλία. ἀλλὰ μὴν φαίνεταί γε· καὶ πάντες ἥδιον τῶν ἀγαθῶν μετὰ τῶν φίλων κοινωνοῦμεν καθ' ὅσον ἐπιβάλλει ἑκάστῳ, καὶ οὗ δύναται ἀρίστου. ἀλλὰ τούτων τῷ μὲν ἡδονῆς σωματικῆς, τῷ δὲ θεωρίας μουσικῆς, τῷ δὲ φιλοσοφίας. καὶ * τόλμαν δεῖ εἶναι τῷ φίλῳ. διό φησι, μόχθος οἱ τηλοῦ φίλοι· ὡς οὐ δεῖ γίνεσθαι ἀπ' ἀλλήλων τούτου γινομένου.

* συστοιχίας

Camerarius emendat, ὅτι ἡ τόλμα δεῖ εἶναι τῷ φίλῳ.

A & vnà cum virtute beatus, quid habeat opus amico: neque enim vel vtilibus, vel prouidis, vel alieno conuictu ſufficiens opus habet, quippe qui abundè ſibi ipſi conuiuere, adeſſéque poſſit. Veluti Deus, qui, cùm nulla re egeat, nec amico etiam opus habet. Quocirca & homo beatiſſimus minimè omnium eget amico, niſi quatenus impoſſibile eſt ſeſe ſibi ſufficientem eſſe. Vnde neceſſum eſt, optimè viuenti amicos pauciſſimos eſſe, neque comparandis amicis operam illos dare, ſed eligere non vtiles tantùm, ſed ad mutuum conuictum etiam ſuaues. Atque hinc ſanè perſpicuum euadit, nec vſus, nec vtilitatis gratia, ſed propter virtutem tantùm veB rum amicum eſſe. Nam cùm re nulla egemus, tum magis omnes, ſuis etiam bonis fruituros; magiſque in quos conferant, quàm à quibus accipiant beneficia, quærunt. Et accuratiore iudicio pollemus rerum copia affluentes, quàm egeni, magiſque tamen amicos conuictui idoneos requirimus. De hac autem quæſtione conſiderandum eſt, vtrùm aliud quidem rectè dicatur, aliud verò lateat propter parabolam. Manifeſtum equidem id quidem, ſumentibus quid viuere actu ſit: atque vt finis. patet enim id eſſe ſentire, & cognoſcere. Verùm idem ſentire, & cognoſcere, cuique maximè expetitur, ob ingeC nitam omnibus viuendi cupiditatem, ac vitæ cognitionem quandam diſponit. Verùm ſi quis detrahat hæc, & cognitionem conſtituat ipſam per ſe, & non per ſe, (id equidem latebit, velut in oratione ſcriptum eſt, re ipſa tamen licet non latêre) nihil referat, ſi alium pro ſe ipſo cognoſcat: ſed qoòd ſimile viuere alium pro ſeipſo diuerſum eſt. Rationabile autem eſt ſuum cognoſcere, & ſentire eligibilius eſſe. Quocirca coniungere hæc duo in oratione oportet, viuere, & eligibile, & quod bonum ex his conſtat. quando id ineſt eadem natura participantibus. Quoniam igitur in eiuſmodi ſerie, altera ſemD per in alterius ordine continetur, & cognoſcibile vtrique eligibile eſt, & vt in ſumma communicatio determinatæ naturæ: quocirca idem velle ſentire, & eundem talem quendam eſſe velle. Et quoniam non ſecundùm nos ipſos horum vnumquodque ſumus, ſed participatione facultatum ſentiendo, cognoſcendóque, (ſentiens enim ſenſibilis redditur, & iuxta hoc, vt ſecundùm prius ſentit quâ & cuius, & cognoſcibilis redditur cognoſcens,) eodem pacto & viuere ſemper volumus, ob iuge cognoſcendi deſiderium, hoc eſt, quia & ipſe cognoſcibile quidpiam eſſe cupit, electionem eſſe cupit. Electionem autem conuictus ſtultum forte quiſpiam iudicarit. In congreſſibus primum etiam animalium cæteroE rum, vt ſimul edere, ſimul bibere. Quid enim aut in communi, aut ſeorſim ſermonem conferre differt? Deinde etiam ſermone communicare, cuiuſlibet eſt. Adde quòd qui amicus idoneus eſt, diſcere videri nō vult. Docentis enim amicus non eſt, quando ſimilitudo quædam eſt amicitia, ſed videtur tamen. Equidem ſuauius bonnm omnes cum amicis communicamus. Quantum ſcilicet quodque ſuauitatis adiicit, & qua præſtantiſſima quiſque pollet. Ex iis autem alia voluptatem corporalem, alia moſicam, alia phyſicam contemplationem habent. Audacia porro congrediendi, amicos decet. Vnde quidā inquit: Labor ſunt, procul amici: quocirca voluptate allata non diſiunctos eſſe oportuit.

Vnde amor maximè, vt videtur, amicitiæ ſimilis. Bene enim viuere amor cupit, non equidem quàm oportuit potiſſimùm, ſed iuxta ſenſus. Ratio ergo illa dubitando profert: ipſum autem opus ſic contigiſſe videtur. Vnde patet, hæc ambigentem nobis imponere. Veritas autem hinc conſideratur. Amicus enim eſſe vult, vt prouerbium habet, Alter Hercules, & alter ipſe. Atqui diuiſus eſt: difficiléque, quæ ab vno diſceſſerunt, vnum eſſe. Atqui iuxta naturam quidē quæ cognatiſſima eſt, ſimilis eſt; iuxta corpus verò, diuerſus, ac etiam iuxta animam diuerſus eſt, iuxtaque partes animæ diuerſus: nihilominus idem indiuiſúſque amicus eſſe vult. Itaque amicum ſentire, ſe ipſum quodam modo ſentire neceſſariò eſt, cognoſceréque, ac ſi quid moleſtum amico incidit, in eo collætari, ac conuiuere amico ſine dubio iucundum eſt: accidit enim vt illius ſenſus aliquis nobis ſimul ingeratur, præſertim ſi qua diuina voluptas eſt. Cauſa verò huius eſt, quia ſuauius eſt ſemper in meliore bono ſeſe contemplari. Hoc autem nunc quidem affectus, nunc verò negotium, nunc aliquid aliud eſt, in quo bene viuere & amico ſit poſſibile. Conuiuere igitur oportere, idque maximè velle omnes, tum beatiſſimum, optimúmque, potiſſimùm talem eſſe. Verum quòd ex ratione id non eluxerit, & rationabiliter id conſecutum ſit, ex verè dictis, vt puta compoſitione collationis, in promptu ſolutio eſt, quòd eiuſmodi non ſit, vt amico egeat, aut ſimilem requirat. non reputabit pari ratione vir bonus. Neque enim in hunc modum Deus habet, vt qui pro ſua excellentia nihil præter ſe ipſum cogitat. Nobis autem bonum aliunde euenit, vnde & neceſſum habemus multos amicos conquirere, cùm ipſe ſibi bonum ſit. Simul autem amicum eſſe nullum vel multi amici, rectè vtrunque affirmatur. Quia enim multis conuiuere licet, ſimul etiam ſentire nobiſcum quàm plurimos vtique gratiſſimum ſit. Rurſum quia difficile in paucioribus, neceſſum eſt actum in mutua ſenſatione conſiſtere. Non ſolùm multos comparare arduum eſt, ſed etiam comparatis vti. Et interdum quidem abeſſe amatum volumus proſperè degentem, interdum verò participare iiſdem, ſimul cum eo quod amicum gratúmque eſſe cupimus. Nam cùm bonum obuenit, eo vtique omnes participare volunt: non obueniente autem, ſecus. Et quemadmodum Herculem mater potiùs Deum eſſe volebat, quàm vnà cum ipſa manentem, Euryſtheo mercenariam operam locare. Sic enim diceret & quem Lacon dicterio irriſit, vocantem fortè, dum tempeſtate affligeretur, iubens Caſtorem & Pollucem implorare. Videtur enim amantis eſſe, à moleſtorum participatione arcere: alterius autem, ſimul eadem ſuſtinere velle: quocirca vtraque rationabiliter eueniunt. Nihil enim decet amico tam acerbum iudicari, vt non teneat priores iucunditate amicus. Videtur tamen non malum ipſius experendum, quando ſatis eſt ipſos affligi: vnde & participationem eiuſmodi vetant, ſed ne videantur ſua ſpectare: inque amici perturbatione lætitiam affectare. Sed & leuiùs mala tolerantur, cùm non ſoli ferunt.

A ὅθεν καὶ ὁ ἔρως δοκεῖ φιλίᾳ ὅμοιον εἶναι. * τοῦ γὰρ συζῆν ὀρέγεται ὁ ἐρῶν· ἀλλ' οὐχ ᾗ μάλιστα δεῖ, ἀλλὰ κατ' αἴσθησιν. ὁ μὲν τοίνυν λόγος ἐκεῖνά φησι διαπορῶν· τὸ δ' ἔργον οὕτω φαίνεται γινόμενον. ὥστε δῆλον ὅτι παρακρούεταί πως ἡμᾶς ὁ διαπορῶν. σκεπτέον ἐντεῦθεν τἀληθές. ὁ γὰρ φίλος βούλεται εἶναι, ὥσπερ ἡ παροιμία φησίν, ἄλλος Ἡρακλῆς, ἄλλος οὗτος. διέσπασται δὲ καὶ χαλεπὸν τὰ ἐφ' ἑνὸς γενέσθαι· ἀλλὰ κατὰ μὲν φύσιν ὃ συγγενέστατον, κατὰ δὲ σῶμα ὅμοιος ἕτερος, ἄλλος δὲ κατὰ τὴν ψυχήν, καὶ τούτων κατὰ μόριον ἕτερον. ἀλλ' οὐθέν τι ἧττον βούλεται ὥσπερ αὐτὸς διαιρετὸς εἶναι
B ὁ φίλος. τὸ οὖν τοῦ φίλου αἰσθάνεσθαι, τὸ αὑτοῦ πως ἀναγκαῖον αἰσθάνεσθαι εἶναι, καὶ τὸ αὑτόν πως γνωρίζειν. ὥστε καὶ τὰ φορτικὰ μὲν συνήδεσθαι καὶ συζῆν τῷ φίλῳ ἡδὺ εὐλόγως. συμβαίνει γὰρ ἐκείνου ἅμα αἴσθησις ἀεί· μᾶλλον δὲ τὰς θειοτέρας ἡδονάς. αἴτιον δ' ὅτι ἀεὶ ἥδιον ἑαυτὸν θεωρεῖν ἐν τῷ βελτίονι ἀγαθῷ. τοῦτο δ' ἐστὶν ὁτὲ μὲν πάθος, ὁτὲ δὲ πρᾶξις, ὁτὲ δὲ ἕτερόν τι, εἰ δ' αὑτὸν εὖ ζῆν, καὶ οὕτω καὶ τὸν φίλον. ἐν δὲ τῷ συζῆν συνεργεῖν, ἡ κοινωνία τῆς ἐν τέλει μάλιστά γε. διὸ συνθεωρεῖν καὶ συνευωχεῖσθαι, οὐ τὰ διὰ τὴν τροφὴν καὶ τὰ ἀναγκαῖα αἱ τοιαῦται ὁμιλίαι δοκοῦσιν εἶναι, ἀλλὰ ἀπο-
C λαύσεις. ἀλλ' ἕκαστος οὗ δύναται τυγχάνειν τέλους, ἐν τούτῳ βούλεται συζῆν. εἰ δὲ μή, καὶ ποιεῖν εὖ καὶ πάσχειν ὑπὸ τῶν φίλων αἱροῦνται μάλιστα. ὅτι μὲν τοίνυν καὶ δεῖ συζῆν, καὶ ὅτι μάλιστα βούλονται πάντες, καὶ ὅτι ὁ εὐδαιμονέστατος καὶ ἄριστος μάλιστα τοιοῦτος, φανερόν. ὅτι δὲ κατὰ τὸν λόγον οὐκ ἐφαίνετο, καὶ τοῦτ' εὐλόγως συνέβαινε λέγοντος ἀληθῆ. κατὰ τὴν σύνθεσιν γὰρ τῆς παραβολῆς ἀληθοῦς οὔσης, ἡ λύσις ἐστίν. ὅτι γὰρ ὁ θεὸς οὐ τοιοῦτος, οἷος δεῖσθαι φίλου καὶ τὸν ὅμοιον ἀξιοῦν. καίτοι κατὰ τοῦτον τὸν λόγον, οὐδὲ νοήσει ὁ σπουδαῖος. οὐ γὰρ οὕτως ὁ θεὸς εὖ ἔχει, ἀλλὰ βέλτιον,
D ἢ ὥστε ἄλλο τι νοεῖν αὐτὸς παρ' αὐτόν. αἴτιον δ' ὅτι ἡμῖν μὲν τὸ εὖ καθ' ἕτερον, ἐκείνῳ δὲ αὐτὸς αὑτοῦ τὸ εὖ ἐστι, * καὶ τὸ ζητεῖν ἡμῖν καὶ εὔχεσθαι πολλοὺς φίλους. ἅμα δὲ λέγειν ὡς οὐθεὶς φίλος ᾧ πολλοὶ φίλοι, ἄμφω λέγεται ὀρθῶς. ἐνδεχομένου γὰρ πολλοῖς συζῆν, ἅμα καὶ συναισθάνεσθαι ὡς πλείστοις αἱρετώτατον· ἐπεὶ δὲ * χαλεπώτατον ἐν ἐλάττοσιν, ἀνάγκη τὴν ἐνέργειαν τῆς συναισθήσεως εἶναι. ὥστ' οὐ μόνον χαλεπὸν τὸ πολλοὺς κτήσασθαι. πείρας γὰρ * δεῖ· ἀλλὰ καὶ οὖσι χρήσασθαι. καὶ ὁτὲ μὲν ἀπεῖναι εὖ πράττοντα τὸν φιλούμενον βουλόμεθα, ὁτὲ δὲ μετέχειν τῶν αὐτῶν, καὶ τὸ ἅμα βούλεσθαι
E εἶναι φιλικόν. ἐνδεχομένου μὲν γὰρ ἅμα καὶ εὖ, τοῦτο πάντες αἱροῦνται· μὴ ἐνδεχομένου δέ, ἀλλ' ὥσπερ * τὸν Ἡρακλῆ ἴσως ἂν ἡ μήτηρ εἵλετο θεὸν εἶναι μᾶλλον, ἢ μετ' αὐτῆς ὄντα τῷ Εὐρυσθεῖ θητεύειν. ὁμοίως γὰρ ἂν * εἴποιεν καὶ ὃ ὁ Λάκων ἔσκωψεν, ἐπεί τις * ἐκάλεσεν αὐτὸν χειμαζόμενον ἐπικαλέσασθαι τοὺς Διοσκούρους. δοκεῖ δὲ τοῦ μὲν φιλοῦντος τὸ ἀπείργειν εἶναι τῆς συμμεθέξεως τῶν χαλεπῶν· τοῦ δὲ βουλομένου τὸ βούλεσθαι συμμετέχειν, καὶ ταῦτα ἀμφότερα συμβαίνει εὐλόγως· δεῖ γὰρ τῷ φίλῳ μηδὲν εἶναι οὕτω λυπηρόν, ὡς ἡδὺ τὸν φίλον. δοκεῖ δὲ δεῖν αἱρεῖσθαι μὴ τὸ αὑτοῦ. διὸ κωλύουσι συμμετέχειν. ἱκανοὶ γὰρ αὐτοὶ κακοπαθοῦντες, ἵνα μὴ φαίνωνται τὸ αὑτῶν σκοποῦντες, καὶ αἱρεῖσθαι τὸ χαίρειν λυπουμένου τοῦ φίλου. ἔτι δὲ κουφότεροι εἶναι μὴ * μόνοι φέροντες τὰ κακά.

κ. συζῆν, τοῦ.

Diſtingue, ὡς ἅμα δὲ. Κ. καὶ τὸ ζ. ὁ. ε. εὐ. π. φίλους. ἅμα δὲ λέγ. hîc enim eſt initiū alterius diſputationis. vide Nic. l. 9. c. 10. Magn. l. 2. c. 16.

Scrib. χαλεπώτατον, ἐν ἐλάττοσιν ἀν.

Scrib. δεῖ.

κ. τὸν Ἡρακλῆ

κ. ἂν

Scribe, ἐκάλεσεν αὐ. χειμαζόμενος, ὅπως.

κ. μόνοι

ἐπεὶ δ' αἱρετὸν τὸ, τ' εὖ καὶ τὸ ἅμα, δῆλον ὅτι καὶ τὸ ἅμα εἶναι μετ' ἐλάττονος ἀγαθοῦ, αἱρετόν πως, ἢ χωρὶς μετὰ μείζονος. * ἐπεὶ ἄδηλον τὸ ποσὸν δύναται τὸ ἅμα ἤδη διαφέρονται, * καὶ οἴονται καὶ τὸ μετέχειν ἅμα πάντων φιλικὸν, καὶ ὥσπερ συνδειπνεῖν ἅμα φασὶν ἥδιον * ταῦτα ἔχοντας· οἱ δ' αὖ μὴ τοιοῦ βούλονται. ἐπεὶ δέ γε τὰς ὑπερβολὰς ποιήσει, * ὁμολογοῦσιν ἅμα κακῶς πράττοντας σφόδρα, ἢ εὖ σφόδρα χωρίς. παραπλήσιον δὲ τούτῳ καὶ περὶ τὰς ἀτυχίας. ὁτὲ μὲν γὰρ βουλόμεθα * τοὺς φίλους εἶναι, οὐδὲ λυπεῖν, ὅταν μηθὲν μέλλωσι ποιήσειν πλέον * ὁτὲ δὲ τοῖς ἥδιστον παρεῖναι * τὸ δὲ τῆς ὑπεναντιώσεως ταύτης καὶ μάλ' εὔλογον. διὰ γὰρ τὰ προειρημένα συμβαίνει, καὶ * ὅτι τὸ μὲν λυπούμενον ἢ ἐν φαύλῃ ὄντα ἕξει τὸν φίλον θεωρεῖν φεύγομεν ἁπλῶς, ὥσπερ καὶ ἡμᾶς αὐτούς· τὸ δ' ὁρᾶν τὸν φίλον ἡδὺ, ὥσπερ ἄλλο τι τῶν ἡδίστων, διὰ τὴν εἰρημένην αἰτίαν· καὶ μὴ κάμνοντα εἰ αὐτός. ὥστε * ὁπότερον ἂν τούτων ᾖ, μᾶλλον ἡδὺ ποιεῖ τὴν ῥοπὴν τοῦ βούλεσθαι παρεῖναι * ἢ μή, καὶ τοῦτ' ἐπὶ τῶν χειρόνων συμβαίνειν διὰ τὴν αὐτὴν αἰτίαν γίνεται, μάλιστα γὰρ φιλοτιμοῦνται τοὺς φίλους μὴ πράττειν εὖ, μηδ' εἶναι ἀνάγκ.... αὐτοῖς κακῶς. διὸ ἐνίοτε τοὺς ἐρωμένους συναποκτιννύασι. μᾶλλον γὰρ τοῦ οἰκείου αἰσθάνεσθαι κακοῦ. ὥσπερ ἂν εἰ καὶ μεμνημένος ὅ,τι ποτε εὖ ἔπραττε μᾶλλον, ἢ εἰ ᾤετο ἀεὶ κακῶς πράττειν.*

Scrib. ἐπεὶ δὲ ἄ. τὸ πόσον δ.
Scrib. καὶ οἴονται τὸ μετ.
Scrib. ταῦτα μὴ ἔχ. οἱ δ' αὖ μ.
Fort. ὁμολογοῦσιν ἁμαρτεῖν, ἅμα κ. aut ſimile quid.
Scribo, τοὺς φ. ἀπεῖναι,
Scribe, ὁτὲ δ' αὐτοῖς,
Scribe, τὸ δὲ τ.
Vulgò, ὅτι μὴ καὶ.
Scribo, ὁπ. αὖ τούτων ᾖ, μᾶλλον ἡ. δύ, &c. mutata diſtinctione.
Diſtingue poſt ὁ μά. ſequentia deinde nō ſunt integra: συμβαίνειν. a. leg. & mox μηδ' εἶναι ἀνάγκην τὸ εἶναι αὐτοῖς κ.

Et quia eligibile eſt, & vt bonum nobis contingat, & vt ſimul potiatur amicus, patet, quòd ſimul in minore bono verſari quodam modo eligibile ſit, aut cum maiore ſeorſim. Et quia incertum eſt quantum, iuxta ſimul illud diſtinguuntur, ac ſimul quidem omnibus participatione amicum eſt, quemadmodum & ſimul conuiuari iucundius aiunt hæc habentes, alij autem contrà volunt. Quoniam hyperbolas quis probauerit confitentibus, in perturbatione magna ſimul communicandum: in ſucceſſu autem magno ſeorſim agendum. Similiter etiam circa infortunia: interdum enim amicos præſtò eſſe volumus, neque dolere, quando ſcilicet nihil ſint nobis ampliùs effecturi. Interdum verò iucundiſſimum præſtò eſſe, id quod ob prædicta contingit: quandoquidem natura afflictum, & in mala habitudine conſtitutum videre, non minùs quàm in nobis ipſis, refugimus: gaudentem autem, iucundúmque, & non dolentem amicum, velut rem multò ſuauiſſimam intuemur, propter cauſam prædictam. Quocirca vtrumlibet horum fuerit, magis ſuauem voluntatem, vt vel adeſſe vel non adeſſe, propenſionem, reddit, ídque in deterioribus ex eadem cauſa. Maximè enim cupiunt amicos non felices eſſe. Sed & nec in aduerſis cruciari: quocirca nonnunquam ſimul quos amant, interimunt. Maius enim id eſt quàm ſi proprium ſentiatur malum: quemadmodum & recordantes in quo ſucceſſu vixerint, magis, quàm ſi perpetuò ſe malè habituros arbitrentur.

ΚΕΦΑΛ. ιγ'.

Πῶς τοῖς φίλοις χρηστέον· καὶ ἀλλότριά τινα καὶ συγκεχυμένα, περὶ τοῦ τὰς ἀρετὰς οὐκ εἶναι ἐπιστήμας.

CAPVT XIII.

Quomodo amico ſit vtendum.

Mag. l. 2. c. vlt.

Ἀπορήσειε δ' ἄν τις εἰ ἔστιν ἑκάστῳ φίλῳ χρήσασθαι, καὶ ἐφ' ἃ πέφυκε, καὶ ἄλλως, καὶ τοῦτο ἢ αὐτὸ ἢ κατὰ συμβεβηκός. οἷον ἢ ὀφθαλμὸς ἰδεῖν, ἢ καὶ ἄλλως παριδεῖν διαστρέψαντα, ὥστε δύο τὸ ἓν φανῆναι. αὗται μὲν δὴ ἄμφω ὅτι μὲν ὀφθαλμὸς, ὅτι ἦν δ' ὀφθαλμῷ· ἄλλη δὲ κατὰ συμβεβηκός· οἷον εἰ ἦν ἀποδόσθαι ἢ φαγεῖν. ὁμοίως δὴ καὶ ἐπιστήμη, καὶ γὰρ ἀληθῶς καὶ ἁμαρτεῖν· οἷον ὅταν ἑκὼν μὴ ὀρθῶς γράψῃ, ὡς ἀγνοίᾳ δὴ χρῆσθαι, ὥσπερ μεταστρέψας τὴν χεῖρα· καὶ τῷ ποδὶ ποτὲ ὡς χειρὶ, καὶ ταύτῃ ὡς ποδὶ χρῶνται. ὀρχηστρίδες ἤδη πᾶσαι αἱ ἀρεταὶ ἐπιστῆμαι εἶπε, κἂν τῇ δικαιοσύνῃ ὡς ἀδικίᾳ χρῆσθαι, εἰ δίκης. Εἰ ἄρα ἀπὸ δικαιοσύνης τὰ ἄδικα πράττων, ὥσπερ καὶ τὰ ἀγνοητικὰ ἀπὸ ἐπιστήμης· εἰ δὲ τοῦτ' ἀδύνατον, φανερὸν ὅτι οὐκ ἂν εἶεν ἐπιστῆμαι αἱ ἀρεταί. οὐδ' εἰ μὴ ἔστιν ἀγνοεῖν ἀπὸ ἐπιστήμης, ἀλλὰ ἁμαρτάνειν μόνον, καὶ τὰ αὐτὰ ἀπὸ ἀγνοίας ποιεῖν, οὔτι ἀπὸ δικαιοσύνης γε ὡς ἀπὸ ἀδικίας πράξει· ἀλλ' ἐπεὶ φρόνησις ἐπιστήμη, καὶ ἀληθές τι, τὸ αὐτὸ ποιήσει κἀκείνη. ἐνδέχοιτο γὰρ ἂν ἀφρόνως ἀπὸ φρονήσεως, καὶ ἁμαρτάνειν ταὐτὰ ἅπερ ὁ ἄφρων. Εἰ δὲ ἁπλῆ ἡ ἑκάστου χρεία ᾗ ἕκαστον, κἂν φρονίμως ἔπραττον οὕτω πράττοντες. ἐπὶ μὲν οὖν ταῖς ἄλλαις ἐπιστήμαις, ἄλλη κυρία ποιεῖ τὴν * στροφήν· αὐτῆς δὲ τῆς πασῶν κυρίας τίς; οὐ γὰρ ἔτι ἐπιστήμη γε ἢ νοῦς, ἀλλὰ μὴν οὐδ' ἀρετή. χρῆται γὰρ αὐτῇ· ἡ γὰρ τοῦ ἄρχοντος ἀρετὴ, τῇ τοῦ ἀρχομένου χρῆται. τίς οὖν ἐστὶν, ἢ ὥσπερ λέγεται ἀκρασία κακία τοῦ ἀλόγου τῆς ψυχῆς, καὶ πῶς ἀκόλαστος ὁ ἀκρατὴς ἔχων νοῦν.

κ. στροφήν.

Dubitarit autem quis an amico quolibet, & ad quæcunque idoneus eſt, & aliter etiam vti liceat, vt oculo ad videndum, aut eo diſtorto perverſè, ac vt vnum duo eſſe appareat, intueri. Ambo igitur illa & oculus, & quod oculi eſt, re vera, & per ſe ſunt, alterum verò per accidens. Quemadmodum & in cibo eſus, & vomitio, ac verum & error. Nam qui volens non rectè ſcribit, ignorantia vti ſolet, velut qui conuerſis membrorum officijs, pedibus manuum, & manibus, quod ſolent ſaltatriculæ, pedum vice vtuntur. Quæ ratio omnium etiam præſtantiſſima eſt ſcientiarum: atque ita iuſtitiam vt iniuſtitiam licet vſurpare, velut qui ex iuſtitia iniuſta agit, perinde vt qui imperita & ſtolida ex ſcientia. Verùm ſi id impoſſibile, manifeſtum eſt, virtutes non eſſe ſcientias, quando non licet ex ſcientia ignorare, ſed errare tantùm, eadémque ex ignorantia facere: nec minùs tamen ex iuſtitia & iniuſtitia quidpiam agit. Sed enim quando prudentia ſcientia eſt, & verum quidpiam idem faciet ea: liceat enim ſtudio à prudentia deſipere in iiſdem quibus & ſtolidus. Verùm ſi ſimplex cuiuſque, quatenus quidque eſt, vſus fuerit, etiam ita agentes fecerint ſapienter. In cæteris igitur ſcientiis alia quædam princeps eſt, quæ alimenta miniſtrat: Et principis rurſum illius alia quædam, non tamen ſcientia, vel intellectus. Sed nec virtus, vt qua vtitur, quando temperantis virtus etiam ſubditi virtutem ſibi vſurpat. Quid igitur eſt, an vt intemperantia, vitium irrationalis animæ partis, & quonam pacto intemperans mente præditus fuerit?

Verùm

Verùm præualens euertit mentem, ratiocinatúrque contraria. etſi virtus quidem in illo, in ratione verò ignorantia reſideat, vbi reliquæ iam vendicantur. Sic etiam licet, iuſtitia, iuſtè quoque, maléque, & prudentia ſtultè abuti, vnde contraria eueniant. Abſurdum enim, ſi quod in rationali parte vitium incidens, euerſa ratione ignorantiam inducat. Virtus autem inexiſtentem in ratione ſtultitiam non euertit hanc, rectúmque de rebus iudicium format. Rurſum autem, prudentia rationalem partem occupans, ex irrationali intemperantia ſublata, moderatas actiones efficit: id quod continentiæ videtur proprium. Itaque licet ab ignorantia prudenter, aliterque à prudentia imprudenter rebus vti: quod in cæterarum nulla euenire cernimus. Velut cùm medicinam & grammaticam nutrit intemperantia.

Iniuſtus enim omnia quæ & iuſtus poteſt, & in vniuerſum potentiæ ineſt impotentia. Quocirca ſimul prudentes, & bonæ eorum etiam cæteræ habitudines, & corpus firmum, quando nihil fortius prudentia eſt. Verùm quòd ſcientiam dixit, non rectè habet: virtus enim eſt, non ſcientia, & genus diuerſum. *

CAPVT XIV.

De fortunatis & proſpera fortuna.

QVoniam verò non prudentia ſolùm ſucceſſum virtutéſque efficit, ſed fortunatos etiam bene agere, tanquam fortuna ſecunda proſperos gignente ſucceſſus, affirmamus, quæ eadem etiam ſcientiæ ſunt: conſiderandum igitur, naturáne fortunatus ac infortunatus ſit, an ſecus, & quo pacto res habeat. Fortunatos enim quoſdam eſſe cernimus, & ſtulti in multis, quorum ſcilicet fortuna domina eſt, proſperè agunt: quandoquidem & quæ arte adminiſtrantur, fortunam admittunt, in militia & gubernatoria. Vtrùm igitur ab habitudine aliqua ſucceſſibus eiuſmodi conficiendis aut non idonei homines fiunt? Nunc equidem Naturæ id quidem aſſignant, in quibuſdam quæ tales quoſdam efficit, quibus & à natiuitate ſtatim tale quidpiam ingignit: vt velut cæſiis nigriſque oculis, certa aliqua forma inter ſe diſtinguuntur: ſic fortunati & infortunati. Tales enim non per prudentiam proſperè agere, inde manifeſtum eſt, quia non irrationalis prudentia eſt, ſed ratione prædita, qua res adminiſtrat: eam ſibi adſcribere illi nequeunt. quippe quòd horum fortuna cauſa exiſtat. Vtcumque etiam pateat, circa alios ſtupidos non eſſe; (neque enim id abſurdum, quemadmodum, Hippocratem, cùm Geometer eſſet præſtantiſſimus, in cæteris tamen imperitum ſtupidúmque fuiſſe conſtat, qui pecuniæ plurimum amiſit, ob ſtultitiam ſuam, fraude eorum qui quinquageſimam exigunt apud Byzantios.) Sed & in nonnullis proſperè agunt ſtolidi. Et non rarò velut in arte nauium gubernatrice, peritiſſimi etiam parum ſecundam fortunam experiuntur, ac velut in aleæ iactu, alius nihil, alius multum lucratur: quam felicitatem vel naturæ beneficio accepit, vel, vt inquiunt, beneuolentia Dei, qua etiam in exilio & eiectus benignitatem fortunæ experitur, non ſecus ac malè compacta nauis rectiùs ſæpè agitur, non per ſe quidem, ſed quia peritum gubernatorem nacta.

A ἀλλ' ἤδη ἂν ἰσχυρὰ ᾖ ἡ ἐπιθυμία, στρέψει καὶ λογιεῖται τἀναντία ——— σφι —— δηλονότι, κἂν μὲν ἐν τούτῳ ἀρετή, ἐν δὲ τῷ λόγῳ ἄνοια ᾖ, ἕτεραι μεταποιοῦνται. ὥστε ἔσται δικαιοσύνῃ καὶ δικαίως χρῆσθαι καὶ κακῶς, καὶ φρονήσει ἀφρόνως. ὥστε καὶ τἀναντία. ἄτοπον γάρ, εἰ τῆς μὲν ἐν τῷ λογιστικῷ ἀρετῆς μοχθηρία ποτὲ ἐγγινομένη μὲν τῷ λόγῳ στρέψει καὶ ποιήσει ἀγνοεῖν. ἡ δ' ἀρετὴ ἐν τῷ λόγῳ ἀνοίας ἐνούσης, οὐ * στρέψει ταύτην, καὶ ποιήσει φρονίμως κρίνειν καὶ τὰ δέοντα. καὶ πάλιν ἡ φρόνησις ἡ ἐν τῷ λογιστικῷ, τὴν ἐν τῷ ἀλόγῳ ἀκολασίαν σωφρόνως χ. τρέψει
B πράττειν· ὅπερ δοκεῖ ἡ ἐγκράτεια. ὥστ' ἔσται καὶ ἡ ἀπὸ ἀγνοίας φρονίμως, ἐπί τε ταῦτα ἄτοπα, ἄλλως τε καὶ ἀπὸ ἀγνοίας χρῆσθαι φρονίμως. τοῦτο γὰρ ἐπὶ τῶν ἄλλων οὐδαμῶς ὁρῶμεν· ὥσπερ τὴν ἰατρικὴν ἢ γραμματικὴν * στρέψει ἀκολασία. ἀλλ' οὖν ὁ τὴν ἄγνοιαν, ἐὰν ᾖ ἐναντία, διὰ τὸ μὴ ἐνεῖναι τὴν ὑπεροχὴν ἀλλὰ τὴν ἀρετήν, ὅλως μᾶλλον ἐστὶ πρὸς τὴν κακίαν οὕτως ἔχει. χ τρέψει
καὶ γὰρ ὁ ἄδικος πάντα ἃ δίκαιος δύναται, καὶ ὅλως ἔνεστιν ἐν τῇ δυνάμει ἡ ἀδυναμία. ὥστε δῆλον ὅτι ἅμα φρόνιμοι καὶ ἀγαθοὶ ἐκεῖναι αἱ ἄλλου ἕξεις, καὶ ὀρθῶς τὸ σῶμα κρατητικόν, ὅτι οὐδὲν ἰσχυρότερον φρονήσεως· ἀλλ'
C ὅτι ἐπιστήμην ἔφη, οὐκ ὀρθόν. ἀρετὴ γάρ ἐστι, καὶ οὐκ ἐπιστήμη, ἀλλὰ γένος ἄλλο γνώσ * ---

ΚΕΦΑΛ ιδ'. Περὶ εὐτυχίας.

ΕΠεὶ δ' οὐ μόνον ἡ φρόνησις ποιεῖ τὴν εὐπραγίαν καὶ ἀρετήν, ἀλλὰ φαμὲν καὶ τοὺς εὐτυχεῖς εὖ πράττειν, ὡς καὶ τῆς εὐτυχίας εὖ ποιούσης εὐπραγίαν, καὶ τὰ αὐτὰ τῆς ἐπιστήμης· σκεπτέον πότερόν ἐστι φύσει, ὁ μὲν εὐτυχής, ὁ δ' ἀτυχής, ἢ οὔ, καὶ πῶς ἔχει περὶ τούτων. ὅτι μὲν γάρ εἰσί τινες εὐτυχεῖς, ὁρῶμεν· ἄφρονες γὰρ ὄντες κατορθοῦσι πολλά, ἐν οἷς ἡ τύχη κυρία. Εἰ δὲ καὶ ἐν οἷς τέχνη ἐστί, Magn. li. 2. c. 8.
D πολὺ μέντοι καὶ τύχης ἐνυπάρχει· οἷον ἐν στρατηγίᾳ, καὶ κυβερνητικῇ. πότερον οὖν ἀπό τινος ἕξεως οὗτοί εἰσιν, ἢ οὐ τῷ αὐτοί ποιοί τινες εἶναι, πρακτικοί εἰσι τῶν εὐτυχημάτων. νῦν μὲν γὰρ οὕτως οἴονται ὡς φύσει τινῶν ὄντων· ἡ δὲ φύσις ποιούς τινας ποιεῖ, καὶ εὐθὺς ἐκ γενετῆς διαφέρουσιν· ὥσπερ οἱ μὲν γλαυκοί, οἱ δὲ μελανόμματοι, τῷ δεῖν τοιονδὶ ἔχειν· οὕτω καὶ οἱ εὐτυχεῖς καὶ ἀτυχεῖς. ὅτι μὲν γὰρ οὐ φρονήσει κατορθοῦσι, δῆλον· οὐ γὰρ ἄλογος ἡ φρόνησις, ἀλλ' ἔχει λόγον διὰ τί οὕτω πράττει. οἱ δ' οὐκ ἂν ἔχοιεν εἰπεῖν διὰ τί κατορθοῦσι· τέχνη γὰρ ἂν ἦν· ἔτι δὲ φανερὸν ὄντες ἄφρονες, οὐχ ὅτι περὶ ἄλλα, (τοῦτο γὰρ οὐθὲν ἄτοπον·
E οἷον Ἱπποκράτης γεωμετρικὸς ὤν, ἀλλὰ περὶ τὰ ἄλλα ἐδόκει βλὰξ καὶ ἄφρων εἶναι· καὶ πολὺ χρυσίον πλέον ἀπώλεσεν, ὑπὸ τῶν ἐν Βυζαντίῳ πεντηκοστολόγων, δι' εὐήθειαν, ὡς λέγουσιν,) ἀλλ' ὅτι καὶ ἐν οἷς εὐτυχοῦσιν ἄφρονες. * περὶ γὰρ ναυκληρίαν οὐχ οἱ δεινότατοι εὐτυχεῖς, ἀλλ' ὥσπερ ἐν κύβων πτώσει, ὁ μὲν οὐθέν, * ἄλλος δὲ βάλλει καθ' ἣν φύσει ἐστὶν εὐτυχής· ἢ τῷ φιλεῖσθαι ὥσπερ φασὶν ὑπὸ θεοῦ, καὶ ἔξωθέν τι εἶναι τὸ κατορθοῦν. οἷον πλοῖον κακῶς νεναυπηγημένον, ἄμεινον πολλάκις * δὲ πλεῖ, ἀλλ' οὐ δι' αὐτό, ἀλλ' ὅτι ἔχει κυβερνήτην ἀγαθόν·

Interp. aliter legiſſe vid. non rectè.
Interp. videtur melioribus codd. vſus.
Sylb. [illegible]

ἀλλ' ἐστὶν εὐτυχῶν τὸν δαίμον' ἔχων κυβερνήτην ἀγαθόν· ἀλλ' ἄτοπον θεὸν ἢ δαίμονα φιλεῖν τὸν τοιοῦτον, ἀλλὰ μὴ τὸν βέλτιστον καὶ τὸν φρονιμώτατον. εἰ δὲ ἀνάγκη, ἢ φύσει, ἢ νόῳ, ἢ ἐπιτροπίᾳ τινὶ κατορθοῦν, τὰ δὲ δύο μή ἐστι, φύσει ἂν εἶεν οἱ εὐτυχεῖς. ἀλλὰ μὴν ἥγε φύσις αἰτία, ἢ τοῦ ἀεὶ ὡσαύτως, ἢ τοῦ ὡς ἐπὶ τὸ πολύ· ἡ δὲ τύχη τοὐναντίον. εἰ μὲν οὖν τὸ παραλόγως ἐπιτυγχάνειν, τύχης δοκεῖ εἶναι. ἀλλ' εἴπερ διὰ τύχην, εὐτυχής, οὐκ ἂν τοιοῦτον εἴη τὸ αἴτιον, οἷον ἀεὶ τοῦ αὐτοῦ ὡς ἐπὶ τὸ πολύ. ἔτι ἢ τοιοσδὶ ἐπιτυγχάνει ἢ ἀποτυγχάνει. ὥσπερ ὅτι ὁ γλαυκὸς οὐκ ὀξὺ ὁρᾷ, οὐ τύχη αἰτία, ἀλλὰ φύσις· οὐκ ἄρα ἐστὶν εὐτυχής, ἀλλ' οἷον εὐφυής. ὥστε τοῦτ' ἂν εἴη λεκτέον, ὅτι οὓς λέγομεν εὐτυχεῖς, οὐ διὰ τύχην εἰσίν· οὐκ ἄρα εἰσὶν εὐτυχεῖς· τύχης γὰρ, ὅσων αἰτία τύχη ἀγαθὴ ἀγαθῶν. εἰ δ' οὕτω, πότερον ἢ ἔσται τύχη ὅλως, ἢ ἔσται μὲν, ἀλλ' οὐκ ἔτι, ἀλλ' ἀνάγκη καὶ εἶναι καὶ αἰτίαν εἶναι. ἔσται ἄρα καὶ ἀγαθῶν τι αἰτία ἢ κακῶν. εἰ δ' ὅλως ἐξαιρετέον, καὶ οὐδὲν ἀπὸ τύχης φατέον γίνεσθαι, ἀλλ' ἡμεῖς ἄλλης οὔσης αἰτίας, διὰ τὸ μὴ ὁρᾶν, τύχην εἶναί φαμεν αἰτίαν. διὸ καὶ ὁριζόμενοι, τὴν τύχην τιθέασιν αἰτίαν ἀνάλογον ἀνθρωπίνῳ λογισμῷ, ὡς οὔσης τινὸς φύσεως. τοῦτο μὲν οὖν ἄλλο πρόβλημ' ἂν εἴη. ἐπεὶ δ' ὁρῶμέν τινας ἅπαξ εὐτυχήσαντας, διὰ τί οὐ καὶ πάλιν ἂν, διὰ τὸ αὐτὸ κατορθῶσαι καὶ πάλιν καὶ πάλιν· τὸ γὰρ αὐτὸ τοῦτ' αἴτιον. οὐκ ἄρα ἔσται τύχης, οὔτ' ἄλλοτ' αὐτὸ ἀποβαίνοι ἀπείρων καὶ ἀορίστων. ἔσται μὲν τὸ ἀγαθὸν ἢ κακόν. ἐπιστήμη δ' οὐκ ἔσται αὐτοῦ ἡ δι' ἀπειρίαν· ἐπεὶ ἐμάνθανον ἄν τινες εὐτυχεῖς, ἢ καὶ πᾶσαι ἂν αἱ ἐπιστῆμαι, ὥσπερ ἔφη Σωκράτης, εὐτυχίαι ἦσαν. τί οὖν κωλύει συμβῆναι τινὶ ἐφεξῆς τὰ τοιαῦτα πολλάκις, οὐχ ὅτι δεῖ, ἀλλ' οἷον ἂν εἴη τὸ κύβους ἀεὶ μακρὰν βάλλειν. τί δὲ δή; ἀλλ' οὐκ ἔνεισιν ὁρμαὶ ἐν τῇ ψυχῇ, αἱ μὲν ἀπὸ λογισμῶν, αἱ δ' ἀπὸ ὀρέξεως ἀλόγου, καὶ πρότεραι αὗται. εἰ γὰρ ἐστὶ φύσει ἡ δι' ἐπιθυμίαν ἡδέος καὶ ἡ ὄρεξις, φύσει γε ἐπὶ τὸ ἀγαθὸν βαδίζοι ἂν πᾶν. εἰ δή τινές εἰσιν εὐφυεῖς ὥσπερ οἱ ᾠδικοὶ οὐκ ἐπιστάμενοι ᾄδειν, οὕτως οἱ πεφύκασι καὶ ἄνευ λόγου ὁρμῶσιν, ᾗ φύσις πέφυκε, καὶ ἐπιθυμοῦσι καὶ τούτου ποτὲ, καὶ οὕτως ὡς δεῖ, καὶ οὗ δεῖ, καὶ ὅτε, καὶ οὗτοι κατορθοῦσι, κἂν τύχωσιν ἄφρονες ὄντες καὶ ἄλογοι, καὶ ὥσπερ καὶ εὖ ἔσονται οἱ διδασκαλικοὶ ὄντες. οἱ δέ γε τοιοῦτοι εὐτυχεῖς, ὅσοι ἄνευ λόγου κατορθοῦσιν ὡς ἐπὶ τὸ πολύ. φύσει ἄρα οἱ εὐτυχεῖς εἶεν ἄν, ἢ αὖ ἡ πλεοναχῶς λέγεται ἡ εὐτυχία. τὰ μὲν γὰρ πράττεται ἀπὸ τῆς ὁρμῆς, καὶ προελομένων πρᾶξαι, τὰ δ' οὔ· ἀλλὰ τοὐναντίον. καὶ ἐν ἐκείνοις * κακῶς λογίσασθαι δοκοῦσι κατορθοῦντες, καὶ εὐτυχῆσαι φαμέν· καὶ πάλιν ἐν τούτοις, εἰ ἐβούλοντο ἂν, ἢ ἔλαττον ἔλαβον τἀγαθόν. ἐκείνοις μὲν τοίνυν * εὐτυχεῖν διὰ φύσιν ἐνδέχεται. ἡ γὰρ ὁρμὴ καὶ ὄρεξις οὖσα, οὗ δεῖ κατώρθωσεν, ὁ δὲ λογισμὸς ἦν ἠλίθιος. καὶ τοὺς μὲν ἐνταῦθα, ὅταν μὲν λογισμὸς μὴ δοκῶν ὀρθῶς εἶναι, τύχη δ' αὐτοῦ αἰτία οὖσα, αὐτὴ δ' ὀρθὴ οὖσα, ἔσωσεν· ἐνίοτε δὲ δι' ἐπιθυμίαν ἐλογίσατο πάλιν, οὕτω καὶ ἠτύχησεν. ἐν δὲ δὴ τοῖς ἑτέροις πῶς ἔσται ἡ εὐτυχία κατ' εὐφυΐαν ὀρέξεως καὶ ἐπιθυμίας;

Fort. οἱ κακῶς λογίσασθαι δοκοῦσι, κατ. τούτοις εὐτυχ.

χ. ἀτυχεῖν

A Sic enim fortunatus ille genium ſecundum gubernatorem habet. Sed enim abſurdum eſt, talem à Deo genióve diligi, non præſtaotiſſimum potiùs, ſapientiſſimúmque. Quapropter ſi neceſſum eſt, aut natuta, aut intellectu, aut procuratione diuina, fortunam ſecundam contingere, & neutro poſteriorum eueniat; natnræ itaque ea proſperitas fuerit aſſignanda. Verùm natuta, vel rerum ſemper ſic ſe vel vt plurimùm habentium cauſa eſt: contra autem, fortuna. Si igitur quod præter rationem euenit, fortunæ eſſe videtur, pérque fortunam homines fortunati dicuntut; non equidem natura cauſa fuerit, vt quæ, vel vt dictum, ſemper, aut vt plurimum, B ſic ſe habentibus adſetibitur. Aut inſuper talis vel voto potitur, vel fruſtratur: quemadmodum cæſius, cui non fortuna, ſed natura, quominus cernat acutè, cauſa exiſtit. Quocitea non fortunatus, ſed bona natura præditus dicitur. Quocirca ſic de his dicendum eſt, vt quos fortunatos dicimus, noo fortunæ beoeficio id eſſe aſſeramus: vode nec fortunati etiam ſunt: fortunæ namque bona ſunt, quotum ipſa eſt cauſa. Sic rurſum quæritur, an ſortuna ſit in voiuerſum aliqua, vel cùm ſit, an non ſit etiam vnde. Atqui neceſſum eſt, & eſſe fortnnam, & cauſam eſſe: Vnde & bonorum quorundam & malorum cauſa fuerit. Etenim ſic excipienda ſint, & nihil aſſignā- C dum fortunæ, ſed alij cuipiam cauſæ: non tamen quare hanc non cetnimus, fortunam cauſam eſſe affirmamus. Quocitca definientes fortunam, cauſam proportionalem hominis ratiocinationi conſtituūt, tanquam ſit quædam natura. Verùm hæc iam alia quæſtio fuerit, quandoquidem quos cernimus ſemel proſpera vſos fottuna, quare ij non rurſus, & rurſum: idem enim eius cauſa. Non igitur eſt fortunæ, neque aliud etiam quidpiam indeterminatorum infinitorúmque contingat. erit enim bonum & malum. Scientia verò non etit eius per imperitiam. Quando & quidam fottunati didicerunt, aut omnes ſcientiæ (quod Socrates dixit) ſcientiæ ſint. Quid igitut vetat quominus cuidam ex ordine, non quod D oporteat, contingat, ſed velut ſortes procul ſint iaciendæ? Quid enim autem? num impetus in anima non ſunt? atqui alij à ratione, alij à cupiditate (qui & priores) proficiſcuntur: ſiquidem naturalis eſt per cupiditatem iucundæ rei appetitus, ac naturâ omnia ad bonum feſtinant. Quòd ſi quidam bene nati ſunt, & velut cantionis imperiti, & citta rationem ferantur, vt dictat natura, ac concupiſcant, quod, quando & quo pacto, oportuit, proſperéque agant, & conſequantur ſtolidi, prætérque ratione̅, eadem quæ harum rerum præceptores, tales vtique fortunati cenſendi ſunt, quotquot ſcilicet, ptęter rationem plurimùm proſperé agunt. Natura igitur quidam fortunati ſint, ſiquidem multi- E fariàm dicatur ſecunda ſortuna: alia enim ex impetu & prælectione fiunt, alia verò ſecus, & prorſus contratium. Nam & malè ratiocinati videntnt bene agentes, & ſecunda tamen fortuna vſos confitemur: ac rutſus quidem in illis cùm voluerint, ac minus bonum accepetint: & licet quidem iſtis per natutam vt proſperitatem conſequantut: nam impetus animi, cupiditáſque quò oportebat, delata, ſucceſſu eſt vſa: ratiocinatio autem ſtulta; quam fortuna, dum proſperè adflat, ex iis quotum cauſa exiſtit, non rectam expellit. Interdum verò per cupiditatem quis malè raciocinatus aduerſam expertus eſt. In cæteris autem quo pacto iuxta appetitus cupiditatiſque ingenuitate̅ ſucceſſus etit?

Verùm hic ſucceſſus, & fortuna duplex, quæ iſthic eadem, & plures proſperitates. Quia verò præter omnes ratiocinationes rectas, ſcientiáſque, quoſdam fortuna ſecunda adfluentes videmus, manifeſtum eſt, aliam quampiam ſucceſſus cauſam eſſe: prior autem iſta proſperitas, aut non eſt, aut quæ oportuit, concupiuit: cúmque ratiocinatio humana deſit, non fuerit ipſius: neque enim protſus rationis expers, nec naturalis eſt cupiditas, ſed ab aliquo corrumpitur. Secunda igitur fortuna in iis, vbi præter rationem ipſa cauſa exiſtit, locum haber. Id verò improuiſum. Nam præter ſcientiam, prætétque vniuerſale, nec tamen à fortuna profectum videtur: verùm propter hoc videtur. Quorcica hæc quidem ratio non probatur, naturale eſſe vti ſecunda fortuna, ſed potiùs quòd non omnes, quibus ſecunda fortuna videtur adfluere, id ex fortuna, ſed ex natura habeant: neque nullius eſſe cauſam fortunam demonſtrat, ſed non omnium quorum exiſtimatur. Quæret forſan quiſpiam, an fortuna eius ipſius cauſa ſit, vt quid, & quando oporteat, concupiſcatur, aut ſic omnium erit: nam & cognoſcendi conſultandique. Neque enim conſultans conſultauit, & hoc conſultauit, ſed principium eſt quoddam: neque cogitans cogitauit, id priùs cogitare, atque in infinitum eiuſmodi fiat progreſſio. Neque igitur conſiderandi iunctum principium, neque conſultandi conſilium. Quid igitur aliud, niſi fortuna? Quocirca à fortuna omnía proficiſcuntur, & quoddam eſt principium, extra quod aliud nullum reperiatur. Ipſa autem (quæritur) cuiuſmodi queat: quod periode eſt ac ſi principium motus in anima quid ſit, inquiratur. Patet autem ſic eſſe, quemadmodum in vniuerſo eſt Deus, & viciſſim cuncta in illo: mouentur enim omnia ab inexiſtente in nobis numine. Rationis autem non ratio, ſed præſtantius quidpiam eſt principium. Quid autem ſcientia præſtantius eſt, niſi Deus? Virtus enim organum intellectus eſt: quocirca veteres dixerunt felices ex fortuna, qui irrationabiles ad rectè agendum impellerentur, nec velle ipſis confert: principium enim habent & intellectu & voluntate præſtantius. Alij verò rationem habent, illud verò non habent. Quales ſunt enthoſiaſmi: hoc enim non poſſunt hi, quippe qui ſine ratione feruntur. Itaque horum, qui prudentes ſapientéſque ſunt, celeris eſt vaticinatio, & durabilis, qui non à ratione profectam eſſe ſuſpicari debemus. Sed alij experimento, alij conſuetudine ſpeculando vtuntur. Item hi, quorum eſt ratio ſoluta. Itaque & melancholici recta valde ſubitáque inſomnia habent. Patet autem quòd ſpecies felicitatis duæ ſunt. Altera diuina: ideóque qui felix eſt, numine adiutum aliquid feciſſe dicunt: is autem eſt, qui aliquid iuxta impetum diuinum facit: alter eſt, qui aliquid præter hunc impetum facit. Irrationales verò ambo: ac illa frequens magis felicitas eſt, iſta frequens minùs.

A ἀλλὰ μὴν ἡ ἐνταῦθα εὐτυχία καὶ τύχη διττή, κἀκείνη ἡ αὐτή, ἢ πλείους αἱ εὐτυχίαι. ἐπεὶ δ' ὁρῶμέν τινας παρὰ πάσας τὰς ἐπιστήμας καὶ τοὺς λογισμοὺς τοὺς ὀρθοὺς εὐτυχοῦντάς τινας, δῆλον ὅτι ἕτερον ἄν τι εἴη τὸ αἴτιον τῆς εὐτυχίας. ἐκείνη δὲ πότερον ἡ εὐτυχία, ἢ οὐκ ἔστιν, ἢ ἐπεθύμησεν ὧν ἔδει, καὶ ὅτε ἔδει τὸ λογισμὸς ἀνθρώπινος, οὐκ ἂν τούτου εἴη. οὐ γὰρ δὴ πάμπαν ἀλόγιστον τοῦτο, οὔτε φυσική ἐστιν ἡ ἐπιθυμία, ἀλλὰ διαφθείρεται ὑπό τινος. εὐτυχεῖν μὲν οὖν δοκεῖ, ὅτι ἡ τύχη τῶν παρὰ λόγον αἰτία, τοῦτο δ' ἐστὶ παράλογον. παρὰ γὰρ τὴν ἐπιστήμην καὶ τὸ καθόλου· B ἀλλ' ὡς ἔοικεν, οὐκ ἀπὸ τύχης. ἀλλὰ δοκεῖ διὰ τοῦτο. ὥστε οὗτος μὲν ὁ λόγος οὐ δείκνυσιν ὅτι φύσει ἐστὶν εὐτυχεῖν, ἀλλ' ὅτι οὐ πάντες οἱ δοκοῦντες εὐτυχεῖν, διὰ τύχην κατορθοῦσιν, ἀλλὰ διὰ φύσιν· οὐδ' ὅτι οὐκ ἔστι τύχη αἰτία οὐδενὸς δείκνυσιν, ἀλλ' ὅτι οὐ τῶν πάντων ὧν δοκεῖ. τοῦτο μέντ' ἂν ἀπορήσειέ τις, ἆρ' αὐτοῦ τούτου τύχη αἰτία τοῦ ἐπιθυμῆσαι οὗ δεῖ, καὶ ὅτε δεῖ; ἢ οὕτω γε πάντων ἔσται; καὶ γὰρ τοῦ νοῆσαι καὶ βουλεύσασθαι· οὐ γὰρ ἐβουλεύσατο βουλευσάμενος, καὶ τοῦτ' ἐβουλεύσατο· ἀλλ' ἔστιν ἀρχή τις· οὐδ' ἐνόησε νοήσας πρότερον νοῆσαι, καὶ τοῦτο εἰς ἄπειρον. οὐκ ἄρα τοῦ νοῆσαι * συνοῦσα ἀρχή, οὐδὲ τοῦ βουλεύσασθαι βουλή. (Scrib. ἐπὶ τῷ ἀρ.) τί οὖν ἄλλο πλὴν τύχη; ὥστ' ἀπὸ C τύχης ἅπαντα ἔσται, εἰ ἔστι τις ἀρχὴ ἧς οὐκ ἔστιν ἄλλη ἔξω. αὕτη δὲ διὰ τί τοιαύτη τὸ εἶναι τοῦτο δύνασθαι ποιεῖν. τὸ δὲ ζητούμενον τοῦτ' ἐστί, τίς ἡ τῆς κινήσεως ἀρχὴ ἐν τῇ ψυχῇ. δῆλον δὴ ὥσπερ ἐν τῷ ὅλῳ θεός, καὶ πᾶν ἐκείνῳ. κινεῖ γάρ πως πάντα τὸ ἐν ἡμῖν θεῖον. λόγου δ' ἀρχὴ οὐ λόγος, ἀλλά τι κρεῖττον. τί οὖν ἂν κρεῖττον καὶ ἐπιστήμης εἴποι, πλὴν θεός; ἡ γὰρ ἀρετὴ τοῦ νοῦ ὄργανον· καὶ διὰ τοῦτο οἱ πάλαι ἔλεγον, εὐτυχεῖς καλοῦνται, οἳ ἂν ὁρμήσωσι κατορθοῦν ἄλογοι ὄντες, καὶ βουλεύεσθαι οὐ συμφέρει αὐτοῖς. ἔχουσι γὰρ ἀρχὴν τοιαύτην ἣ κρείττων τοῦ νοῦ καὶ τῆς βουλήσεως. οἱ δὲ, τὸν λόγον· τοῦτο δ' οὐκ ἔχουσι. καὶ D ἐνθουσιασμοί· τοῦτο δ' οὐ δύνανται. ἄλογοι γὰρ ὄντες ἀποτυγχάνουσι καὶ τούτων φρονίμων καὶ σοφῶν ταχεῖαν εἶναι τὴν μαντικήν· καὶ μόνον οὐ τὴν ἀπὸ τοῦ λόγου δεῖ ἀπολαβεῖν· ἀλλ' οἱ μὲν δι' ἐμπειρίαν, οἱ δὲ διὰ συνήθειάν τε ἐν τῷ σκοπεῖν χρῆσθαι· τῷ θεῷ δὲ αὗται· τοῦτο καὶ εὖ ὁρᾷ, καὶ τὸ μέλλον καὶ τὸ ὄν, καὶ ὧν ἀπολύεται ὁ λόγος οὗτος. διὸ οἱ μελαγχολικοί, καὶ εὐθυόνειροι. ἔοικε γὰρ ἡ ἀρχὴ ἀπολυομένους τοὺς λόγους ἰσχύειν μᾶλλον· καὶ ὥσπερ οἱ τυφλοὶ μνημονεύουσι μᾶλλον ἀπολυθέντες τοῦ πρὸς E τοῖς εἰρημένοις εἶναι τὸ μνημονεῦον. φανερὸν δὴ ὅτι δύο εἴδη εὐτυχίας· ἡ μὲν, θεία· διὸ καὶ δοκεῖ ὁ εὐτυχὴς διὰ θεὸν κατορθοῦν. οὗτος δέ ἐστιν ὁ κατὰ τὴν ὁρμὴν διορθωτικός. ὁ δ' ἕτερος, ὁ παρὰ τὴν ὁρμήν. ἄλογοι δ' ἀμφότεροι· καὶ ἡ μὲν συνεχὴς εὐτυχία μᾶλλον, αὕτη δὲ οὐ συνεχής.

CAPVT XV.

De virtute perfecta quam Græci καλοκἀγαθίαν vocant: & quis ſit perfectè bonorum ſcopus.

Singillatim igitur de vnaquaque virtute determinatum eſt priùs. Quia verò ſeorſim ipſarum vim diſtinximus, etiam de virtute, quam probitatem vocamus, dicendum erit. Singulas igitur

ΚΕΦΑΛ. ιε'.

Περὶ καλοκἀγαθίας. καὶ τίς ὁ σκοπὸς τῶν ἁπλῶς ἀγαθῶν.

Κατὰ μέρος μὲν οὖν περὶ ἑκάστης ἀρετῆς εἴρηται πρότερον. (Magn. lib. 2. c. 5.) ἐπεὶ δὲ χωρὶς διείλομεν τὴν δύναμιν αὐτῶν, καὶ περὶ τῆς ἀρετῆς * δι----τέον τῆς ἐκ τούτων, ἣν ἐκαλοῦμεν ἤδη καλοκἀγαθίαν. ὅτι μὲν οὖν (Forr. διαρινῶ)

ἀνάγκη τὸν ταύτης ἀληθῶς τευξόμενον τῆς προσηγορίας ἔχειν τὰς κατὰ μέρος ἀρετάς, φανερόν. οὐδὲν γὰρ ἐπὶ τῶν ἄλλων οἷόν τ' ἄλλως ἔχειν. οὐδεὶς γὰρ ὅλον μὲν τὸ σῶμα ὑγιαίνει, μέρος δὲ οὐθέν· ἀλλ' ἀναγκαῖον, πάντα, ἢ τὰ πλεῖστα καὶ κυριώτατα, τὸν αὐτὸν ἔχειν τρόπον τῷ ὅλῳ. ἔστι δὲ τὸ ἀγαθὸν εἶναι καὶ τὸ καλὸν κἀγαθόν, οὐ μόνον κατὰ τὰ ὀνόματα, ἀλλὰ κατ' αὐτὰ ἔχοντα διαφοράν. τῶν γὰρ ἀγαθῶν πάντων τέλη ἐστίν, ἃ αὐτὰ αὑτῶν ἕνεκά ἐστιν αἱρετά. τούτων δὲ καλά, ὅσα δι' αὑτὰ ὄντα, πάντα ἐπαινετά ἐστι. ταῦτα γάρ ἐστιν ἀφ' ὧν αἵ τε πράξεις εἰσὶν ἐπαινεταί, καὶ αὐτὰ ἐπαινετά, δικαιοσύνη καὶ αὐτὴ καὶ αἱ πράξεις. καὶ οἱ σώφρονες· ἐπαινετὴ γὰρ καὶ ἡ σωφροσύνη. ἀλλ' οὐχ ὑγίεια ἐπαινετόν. οὐδὲ γὰρ τὸ ἔργον· οὐδὲ τὸ ἰσχυρῶς· ἀλλ' ἀγαθὰ μέν, ἐπαινετὰ δ' οὔ. ὁμοίως δὲ τοῦτο δῆλον καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων διὰ τῆς ἐπαγωγῆς. ἀγαθὸς μὲν οὖν ἐστιν ᾧ τὰ φύσει ἀγαθά ἐστιν ἀγαθά. τὰ γὰρ περιμάχητα καὶ μέγιστα εἶναι δοκοῦντα ἀγαθά, τιμὴ καὶ πλοῦτος, καὶ σώματος ἀρεταί, καὶ εὐτυχίαι καὶ δυνάμεις, ἀγαθὰ μὲν φύσει ἐστίν, ἐνδέχεται δ' εἶναι βλαβερὰ τισὶ διὰ τὰς ἕξεις. οὔτε γὰρ ἄφρων, οὔτ' ἄδικος ἢ ἀκόλαστος ὤν, οὐδ' ὀνήσαιτ' ἂν χρώμενος αὐτοῖς, ὥσπερ οὐδ' ὁ κάμνων τῇ τοῦ ὑγιαίνοντος τροφῇ χρώμενος, οὐδ' ὁ ἀσθενὴς καὶ ἀνάπηρος τοῖς τοῦ ὑγιοῦς τοῦ ὁλοκλήρου κόσμοις. καλὸς δὲ κἀγαθός, τῷ τῶν ἀγαθῶν τὰ καλὰ ὑπάρχειν αὐτῷ δι' αὐτά, καὶ τῷ πρακτικὸς εἶναι τῶν καλῶν καὶ αὐτῶν ἕνεκα. καλὰ δ' ἐστὶν αἵ τε ἀρεταί, καὶ τὰ ἔργα τὰ ἀπὸ τῆς ἀρετῆς. ἔστι δέ τις ἕξις πολιτική, οἵαν οἱ Λάκωνες ἔχουσιν, ἢ ἄλλοι τοιοῦτοι ἔχοιεν ἄν. αὕτη δ' ἐστὶν ἕξις τοιαύτη. εἰσὶ γὰρ οἳ οἴονται τὴν ἀρετὴν δεῖν μὲν ἔχειν, ἀλλὰ τῶν φύσει ἀγαθῶν ἕνεκεν. διὸ ἀγαθοὶ μὲν ἄνδρες εἰσί· τὰ γὰρ φύσει μὲν ἀγαθὰ αὐτοῖς ἐστι· καλοκἀγαθίαν γὰρ οὐκ ἔχουσιν. οὐ γὰρ ὑπάρχει αὐτοῖς καλὰ δι' αὑτά, καὶ προαιροῦνται καλοὶ κἀγαθοί, καὶ οὐ μόνον ταῦτα, ἀλλὰ καὶ τὰ μὴ καλὰ μὲν φύσει ὄντα, ἀγαθὰ δὲ φύσει ὄντα, τούτοις καλά. καλὰ γάρ ἐστιν ὅταν οὗ ἕνεκα πράττωσι. καὶ αἱροῦνται καλά. ἡ διότι τῷ καλῷ κἀγαθῷ καλά ἐστι τὰ φύσει ἀγαθά· καλὸν γὰρ τὸ δίκαιον· τοῦτο δὲ τὸ κατ' ἀξίαν· ἄξιος δ' οὗτος τούτων. καὶ τὸ πρέπον καλόν· πρέπει δὲ ταῦτα τούτῳ, πλοῦτος, εὐγένεια, δυνάμις. ὥστε τῷ καλῷ κἀγαθῷ, καὶ αὐτὰ συμφέροντα καὶ καλά ἐστι· τοῖς δὲ πολλοῖς διαφωνεῖ τοῦτο. οὐ γὰρ τὰ ἁπλῶς ἀγαθά, κἀκείνοις ἀγαθά ἐστι, τῷ δ' ἀγαθῷ ἀγαθὰ καὶ καλά. πολλὰς γὰρ ἐν καλὰς πράξεις δι' αὐτὰ ἔπραξεν. ὁ δ' οἰόμενος τὰς ἀρετὰς ἔχειν δεῖν ἕνεκα τῶν ἐκτὸς ἀγαθῶν, κατὰ τὸ συμβεβηκὸς τὰ καλὰ πράττει. ἔστιν οὖν καλοκἀγαθία ἀρετὴ τέλειος.

Καὶ περὶ ἡδονῆς δ' εἴρηται ποῖόν τι καὶ πῶς ἀγαθόν, καὶ ὅτι τά τε ἁπλῶς ἡδέα καὶ καλά, καὶ τά τε ἁπλῶς ἀγαθὰ ἡδέα. οὐ γίνεται δὲ ἡδονὴ μὴ ἐν πράξει. διὰ τοῦτο ὁ ἀληθῶς εὐδαίμων καὶ ἥδιστα ζήσει, καὶ τοῦτο οὐ μάτην οἱ ἄνθρωποι ἀξιοῦσι. ἐπεὶ δ' ἐστί τις ὅρος καὶ τῷ ἰατρῷ, πρὸς ὃν ἀναφέρων, κρίνει τὸ ὑγιεινὸν σῶμα, καὶ μὴ, καὶ πρὸς ὃν μέχρι ποσοῦ ποιητέον ἕκαστον καὶ εὖ ὑγιαῖνον· εἰ δὲ ἔλαττον ἢ πλέον, οὐκέτι· οὕτω καὶ τῷ σπουδαίῳ περὶ τὰς πράξεις καὶ αἱρέσεις, τῶν φύσει μὲν ἀγαθῶν, οὐκ ἐπαινετῶν δέ, δεῖ τινὰ εἶναι ὅρον καὶ τῆς ἕξεως καὶ τῆς αἱρέσεως, καὶ περὶ φυγῆς χρημάτων πλήθους, καὶ ὀλιγότητος καὶ τῶν εὐτυχημάτων. ἐν μὲν οὖν τοῖς πρότερον

Nicomach.l.6. cap.1.
Magn.l.2.c.10.

A habere reliquas, qui huius appellationem ſit conſequuturus, neceſſum eſſe patet: nam neque in cæteris aliter id veniat vſu. Nemo enim toto corpore ſanus ſit, parte autem nulla, ſed neceſſum aut omnes, aut certè præſtantiſſimas rectè habere: non diſſimilis etiam in toto ratio. Bono enim eſſe, ac honeſto ſimul & bono licet, non ipſius ſolùm nominibus, ſed rerum ipſarum differentia participanti. Omniũ. n. bonorum ſunt, ipſi per ſe, ſuique gratia eligibiles, & inter hos honeſta quoque, quæ per ſe ipſa omnia laudabilia ſunt. Vt enim ipſa, ita actiones ab ipſi profectæ, laudari ſolent: actiones enim & modeſti,
B ipſáque modeſtia celebratur, non etiã ſanitas: nam nec opus eius: quando nec quod fortiter fit, laudabile eſt, tametſi bona hæc cõfiteamur. Similiter autem id etiam in cæteris per inductionem manifeſtũ eſt. Bonus enim eſt qui natura bonis egregiè ſit inſtructus: præſtantiſſima enim, omniáque ſui deſiderio excitãtia bona ſunt. Honor, diuitiæ, corporis virtus, facultates, naturâ quidẽ ſunt bona, ſed noxia nonnullis ob habituum corruptionem. Neq; enim vel ſtultus, vel iniuſtus, vel intemperans aliquod ex eorum poſſeſſione commodũ referat, quemadmodũ nec æger ex ſani hominis alimento, neque infirmus, mutilúſve, ex ſani integriq; hominis ornatu. Honeſtus autem, bonúſque dicitur, & ex eo quòd honeſta bona per ſe ipſa inſunt illi: & eo quòd bonorum, idque ipſorum gratia, effectiuus exiſtat: honeſta autẽ
C ſunt virtutes, operáque ab ipſis profecta. Sed & habitudo quædam ciuilis eſt, qualem & Lacones habent, & alij ſimili ingenio haberent, ita comparata. Sunt enim qui virtutem non eſſe ſequendam putẽt, niſi naturâ bonorũ gratia. Quocirca viri boni ſunt, quod iis natura bona inexiſtant. Verùm iſtam probitatem nõ ſunt nacti: neque enim honeſta per ſe illis ſunt, ſed boni honeſtique eſſe eligunt: neque id tantùm, ſed & quæ non honeſta naturâ, honeſtorũ loco illis habẽtur. Honeſta enim ſunt, cùm eius gratia faciunt, eliguntq; honeſta, vel quòd honeſto bonóq; naturâ bona, honeſta ſunt. Honeſtum enim iuſtum eſt, id verò ſecundùm dignitatem cenſetur: hic au-
D tem iis vtique dignus exiſtit. Sed & decens honeſtum. decentia autem illum ſunt, nobilitas, diuitiæ, potentiæ: quocirca honeſto bonóque ea quoque honeſta vtilia ſunt, quæ in aliis diſconueniunt. Neque enim ſimpliciter bona, eis bona ſunt, bono autem honeſta, bonáque, quippe qui multas honeſtas actiones per ea conficiat. Verùm qui virtutes æternarum rerum gratia complectendas arbitratur, per accidens honeſta facit: quocirca virtus perfecta eſt probitas. Porro de voluptate dictum eſt, qualis, & quo pacto ſit, tum quòd alia ſimpliciter iucunda ſint, honeſtáque, alia verò ſimpliciter bona,
E iucundáque, neque voluptas niſi in actione naſcitur. Quocirca ſimpliciter beatus iucundiſſimè viuit. Neque id temere homines arbitrantur. Et quoniam medico propoſitus eſt terminus aliquis, ad quem referens, ſanum corpus iudicat, & cuius reſpectu aliquovſque progrediendo ſanum ſit efficiẽdum corpus, non etiam ſi plus ſit, minúſve: ſic & viro bono circa actiones electionéſque naturâ bonorum non laudabilium tamen, terminum quendam & de habitudine, & de electione, ac fuga, vel paucitatis, vel copiæ diuitiarum, déque ſucceſſibus conſtituere oportuit. In prioribus quidem oſtenſum eſt, vt ratio

dictat: quod idem eſt ac ſi quis dicat, ſe alimento ſumendo omnia obſeruare, vt medicina ac ratio dictat: quod verum quidem, ſed parum manifeſtum eſt. Oportuit igitur iuxta quod imperat, iuxtáque habitudinem & actionem imperantis, vitam inſtituere, vel vt ſeruus iuxta domini, ſingulá que iuxta conuenientem ſuum principatum. quandoquidem & homo ex imperante ſubditóque conſtituitur, ac vnumquodque neceſſum habet ad principis ſui mores accommodate. Is autem duplex eſt: aliter enim medicina, aliter ſanitas imperat, & huic illa deſtinatur: Sic & in contemplatiuis principatus habet. Neque enim iubendo Deus imperat, ſed cuius gratia prudentia eſt. Quod verò alicuius gratia iubet, in aliis determinatum eſt, quoniam ille nullo eget. Quę igitur electio poſſeſſióque naturâ bonorum vel corporis, vel amicorum, vel reliquorum conſiderare maximè Deum facit, præſtantiſſima eſt, atque hic terminus eſt pulcherrimus. Quæ verò vel ob defectum, vel ob exceſſum conſiderare coleréque Deũ permittit minimè, ea eſt peſſima. Atque ſic quidem res habet animæ, & hic terminus eius præſtantiſſimus eſt, minimùm, inquam, alteram irrationalémq; animæ partem ſentire, quatenus talis eſt. Qui igitur terminus, & quæ mera virtutum ſit, & quis ſimpliciter bonorum omnium, quæque nos poſſidemus, ſcopus, hunc in modum ſit dictum.

A ἐλέχθη δὲ ὡς ὁ λόγος. τοῦτο δ' ἐστὶν ὥσπερ ἂν εἴ τις ἐν τοῖς περὶ τὴν τροφὴν εἴπειεν ὡς ἡ ἰατρικὴ καὶ ὁ λόγος ταύτης. τοῦτο δ' ἀληθὲς μὲν, οὐ σαφὲς δέ. δεῖ δὴ ὥσπερ καὶ ἐν τοῖς ἄλλοις πρὸς τὸ ἄρχον ζῆν, καὶ πρὸς τὴν ἕξιν κατὰ τὴν ἐνέργειαν τὴν τοῦ ἄρχοντος. οἷον δοῦλον, πρὸς δεσπότου, καὶ ἕκαστον πρὸς ἑκάστου καθήκουσαν ἀρχήν. ἐπεὶ δὲ καὶ ἄνθρωπος φύσει συνέστηκεν ἐξ ἄρχοντος καὶ ἀρχομένου, καὶ ἕκαστον δὴ δέοι πρὸς τὴν ἑαυτῶν ἀρχὴν ζῆν. αὕτη δὲ διττή. ἄλλως γὰρ ἡ ἰατρικὴ, καὶ ἄλλως ἡ ὑγίεια. ταύτης δὲ ἕνεκα ἐκείνη. οὕτω δ' ἔχει κατὰ τὸ θεωρητικόν. οὐ γὰρ ἐπιτακτικῶς ἄρχων ὁ θεὸς, ἀλλ' οὗ ἕνεκα ἡ φρόνησις ἐπιτάττει. διττὸν δὲ τὸ οὗ ἕνεκα· διώρισται δ' ἐν ἄλλοις, ἐπεὶ κεῖνός B γε οὐθενὸς δεῖται. ἥτις οὖν αἵρεσις καὶ κτῆσις τῶν φύσει ἀγαθῶν ποιήσει τὴν τοῦ θεοῦ μάλιστα θεωρίαν, ἢ σώματος, ἢ χρημάτων, ἢ φίλων, ἢ τῶν ἄλλων ἀγαθῶν, αὕτη ἀρίστη, καὶ οὗτος ὁ ὅρος κάλλιστος. εἴ τις δ' ἢ δι' ἔνδειαν, ἢ δι' ὑπερβολὴν κωλύει τὸν θεὸν θεραπεύειν καὶ θεωρεῖν, αὕτη δὲ φαύλη. ἔχει δὲ τοῦτο τῇ ψυχῇ, καὶ οὗτος τῆς ψυχῆς ὁ ὅρος ἄριστος, τὸ ἥκιστα αἰσθάνεσθαι τοῦ ἄλλου μέρους τῆς ψυχῆς, ᾗ τοιοῦτον. τίς μὲν οὖν ὅρος τῆς καλοκἀγαθίας, καὶ τίς ὁ σκοπὸς τῶν ἁπλῶς ἀγαθῶν, ἔστω εἰρημένον.

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΟΥΣ
ΠΕΡΙ ΑΡΕΤΩΝ ΚΑΙ ΚΑΚΙΩΝ.

ARISTOTELIS STAGIRITAE
DE VIRTVTIBVS ET VITIIS LIBELLVS.

Simone Grynæo interprete.

Virtutum & Vitiorum diuiſio.

C QVemadmodum vehere laudibus quæ pulchra ſunt, ſic quę ſunt turpia, conuitiis proſcindere, par eſt. Sed inter pulchra quidẽ, virtutes, inter turpia vero vitia primatum tenent. Laudari verò non ipſa modò virtus, ſed cauſæ quoque, & comites, fructúſque, & opus omne virtutis, vt contrà reprehendi contraria debent. Cùm autem animæ partes, qualiter opinatur Plato, tres ſint: qua de agendis omittendiſque diſpicitur, prudentia: qua ſuſtinetur infeſta, mãſuetudo ac robur: qua adſciſcẽdis idoneis cupiditas regitur, ſobrietas ac continentia: communéſque partium omnium harum, iuſtitia, liberalitas ac magnanimitas: totidem rerum earumdem oppoſita vitia, in D diſpiciendo recto ſtultitiam, in arcẽdo infeſto ferociam & ignauiam, in adſciſcendo idoneo proteruitatem, ac incontinentiam, communéſque partium earum omnium iniuſtitiam, & illiberalitatem, animique paruitatem eſſe oportet.

Ἀρετῶν καὶ κακιῶν διαίρεσις.

Ἐπαινετὰ μέν ἐστι τὰ καλὰ, ψεκτὰ δὲ τὰ αἰσχρά. καὶ τῶν μὲν καλῶν ἡγοῦνται αἱ ἀρεταὶ, τῶν δ' αἰσχρῶν, αἱ κακίαι. ἐπαινετὰ δέ ἐστι καὶ τὰ αἴτια τῶν ἀρετῶν, καὶ τὰ παρεπόμενα ταῖς ἀρεταῖς, καὶ τὰ γινόμενα ἀπ' αὐτῶν, καὶ τὰ ἔργα αὐτῶν. ψεκτὰ δὲ τὰ ἐναντία. τριμεροῦς δὲ τῆς ψυχῆς λαμβανομένης κατὰ Πλάτωνα, τοῦ μὲν λογιστικοῦ ἀρετή ἐστιν ἡ φρόνησις· τοῦ δὲ θυμοειδοῦς, ἥ τε πραότης, καὶ ἡ ἀνδρεία. τοῦ δὲ ἐπιθυμητικοῦ, ἥ τε σωφροσύνη, καὶ ἡ ἐγκράτεια· ὅλης δὲ τῆς ψυχῆς, ἥ τε δικαιοσύνη, καὶ ἡ ἐλευθεριότης, καὶ ἡ μεγαλοψυχία. κακία δέ ἐστι, τοῦ μὲν λογιστικοῦ ἡ ἀφροσύνη· τοῦ δὲ θυμοειδοῦς ἥ τε ὀργιλότης, καὶ ἡ δειλία· τοῦ δὲ ἐπιθυμητικοῦ, ἥ τε ἀκολασία, καὶ ἡ ἀκράτεια· ὅλης δὲ τῆς ψυχῆς, ἥ τε ἀδικία, καὶ ἀνελευθεριότης, καὶ μικροψυχία.

QVID VNAQVÆQVE VIRTVS SIT.

Prudentia.

PRudentia igitur, rationabilis animi partis virtus eſt. qua ea quæ ad felicitatem ſuam tendunt, diſpicientes ſibi comparant.

ΟΡΟΙ ΑΡΕΤΩΝ.

Φρόνησις.

Ἔστι δὲ φρόνησις μὲν ἀρετὴ τοῦ λογιστικοῦ, παρασκευαστικὴ τῶν πρὸς εὐδαιμονίαν συντεινόντων.

Πραότης.

Πραότης δέ ἐστιν ἀρετὴ τοῦ θυμοειδοῦς, καθ' ἣν ὑπὸ ὀργῆς γίνονται δυσκίνητοι.

Ἀνδρεία.

γρ. δύσεκπληκτοι

Ἀνδρεία δέ ἐστιν ἀρετὴ τοῦ θυμοειδοῦς, καθ' ἣν * δυσέκπληκτοί εἰσιν ὑπὸ φόβων τῶν περὶ θάνατον.

Σωφροσύνη.

Σωφροσύνη δέ ἐστιν ἀρετὴ τοῦ ἐπιθυμητικοῦ, καθ' ἣν ἀνόρεκτοι γίνονται περὶ τὰς ἀπολαύσεις τῶν φαύλων ἡδονῶν.

Ἐγκράτεια.

Ἐγκράτεια δέ ἐστιν ἀρετὴ τοῦ ἐπιθυμητικοῦ, καθ' ἣν κατέχουσι τῷ λογισμῷ τὴν ἐπιθυμίαν ὁρμῶσαν ἐπὶ τὰς φαύλας ἡδονάς.

Δικαιοσύνη.

Δικαιοσύνη δέ ἐστιν ἀρετὴ ψυχῆς, διανεμητικὴ τοῦ κατ' ἀξίαν.

Ἐλευθεριότης.

Ἐλευθεριότης δέ ἐστιν ἀρετὴ ψυχῆς, εὐδάπανος εἰς τὰ καλά.

Μεγαλοψυχία.

Μεγαλοψυχία δέ ἐστιν ἀρετὴ ψυχῆς, καθ' ἣν δύναται φέρειν εὐτυχίαν καὶ ἀτυχίαν, καὶ τιμὴν καὶ ἀτιμίαν.

ΟΡΟΙ ΚΑΚΙΩΝ.

Ἀφροσύνη.

Ἀφροσύνη δέ ἐστι κακία τοῦ λογιστικοῦ, αἰτία τοῦ ζῆν κακῶς.

Ὀργιλότης.

Ὀργιλότης δέ ἐστι κακία τοῦ θυμοειδοῦς, καθ' ἣν εὐκίνητοι γίνονται πρὸς ὀργήν.

Δειλία.

Δειλία δέ ἐστι κακία τοῦ θυμοειδοῦς, καθ' ἣν ἐκπλήττονται ὑπὸ φόβων, καὶ μάλιστα τῶν περὶ θάνατον.

Ἀκολασία.

γρ. καθ' ἣν αἱρετικοὶ γίνονται τῶν περὶ τὰς ἀπολαύσεις ἡδονῶν φαύλων.

Ἀκολασία δέ ἐστι κακία τοῦ ἐπιθυμητικοῦ,* καθ' ἣν αἱροῦνται τὰς φαύλας ἡδονάς.

Ἀκράτεια.

Περὶ μὲν τῆς ἀκρατείας οὐδέν· οὕτω δὲ σὺ δύνασαι ὁρίζειν.

γρ. καθ' ἣν αἱροῦνται τὰς φαύλας ἡδονάς, κωλύοντος τοῦ λογισμοῦ. vt infrà legitur.

Ἀκράτεια δέ ἐστι κακία τοῦ ἐπιθυμητικοῦ,* καθ' ἣν παρασύρουσι τῇ ἀλογίᾳ τὴν ἐπιθυμίαν, ὠθοῦσαν ἐπὶ τὰς τῶν φαύλων ἡδονῶν ἀπολαύσεις.

Ἀδικία.

Ἀδικία δέ ἐστι κακία ψυχῆς, καθ' ἣν πλεονεκτικοὶ γίνονται παρὰ τὴν ἀξίαν.

Ἀνελευθερία.

Ἀνελευθερία δέ ἐστι κακία ψυχῆς, καθ' ἣν ὀρέγονται τοῦ πανταχόθεν κέρδους.

Μικροψυχία.

Μικροψυχία δέ ἐστι κακία ψυχῆς, καθ' ἣν ἀδύνατοί εἰσι φέρειν εὐτυχίαν, καὶ ἀτυχίαν, καὶ τιμὴν, καὶ ἀτιμίαν.

A

Manſuetudo.

Manſuetudo verò, incitabilis ad vindictam animi partis virtus eſt, per quam ægrè ad iram concitantur.

Fortitudo.

Fortitudo verò, incitabilis ad vindictam animi partis virtus eſt, per quam ægrè terroribus mortem minantibus concutiuntur.

Temperantia vel ſobrietas.

Sobrietas verò, pronæ ad cupiditem partis virtus eſt: qua fit vt in fruendis rebus ſic verſentur, prauas vt omnino voluptates ne appetant.

Continentia.

B

Continentia verò, proni ad cupiditatem animi retinaculum eſt, per quam in fruendis rebus prauas ad voluptates incitantem cupiditatem ratione ſiſtunt, ac continent.

Iuſtitia.

Iuſtitia verò, virtus animi, qua tribuitur quod cuique eſt par.

Liberalitas.

Liberalitas autem, animi virtus eſt, erogare, quatenus honeſtum eſt, parata.

Magnanimitas.

Magnanimitas verò, virtus animi, qua ferre fortunam, infortuniúmque, nomen & ignominiam poteſt.

C

QVID VNVMQVODQVE VITIVM SIT.

Stultitia.

Stultitia, rationis eſt vitium, ac morbus, infelicis vitæ totius cauſa.

Iracundia.

Iracūdia, incitabilis ad vindictam partis vitium, vnde procliuiter iræ concedunt.

Timiditas.

Timiditas, incitabilis ad vindictam partis vitiū, quo terroribus facilè concutiuntur, præſertim interitum minantibus.

D

Intemperantia ſiue proteruitas.

Proteruitas, ac laſciuia, pronæ ad cupiendum partis vitium eſt quo prauas voluptates deligunt.

Incontinentia.

De incontinentia nihil extat hoc quidem loco à philoſopho traditum: tu eam ſic definire potes.

Incontinentia, pronæ ad cupiendum partis vitiū eſt. quo fit vt contra rationem auidè cupita, tametſi turpium ad voluptatum illecebras ducentia, amplectimur, attrahimúſque.

E

Iniuſtitia.

Iniuſtitia verò, vitium animi eſt, quo ampliùs quàm par ſit, qualibet in re habere polleréque volunt.

Illiberalitas.

Illiberalitas autem, vitium, quo lucrum vndecūque oblatum ſectantur.

Puſillitas animi.

Puſillitas autem, paruitáſque animi, vitium eſt, per quod fit, vt neque fortunam, nec infortunium, neque nomen, nec ignominiam ferre poſſint.

QVID SIT VNICVIQVE VIRTVTI SVVM.

Prudentia.

AC Prudentiæ quidem eſt, & conſilium capere, & bona maláque diſcernere, & petenda fugiendáve in vita omnia iudicare, & bonis iis quæ quidem conceſſa nobis naturâ ſunt, præclarè vti, & rectè cum hominibus congredi, & opportunitatem rerum cernere, & rationem orationémque ſagaciter adhibere, & eorum quæ eſſe nobis poſſunt vſui, omnium experimentum ſcientiámque tenere. Ipſa verò memoria experientiáque, & induſtria, aut à prudentia proficiſcuntur, aut comes eius vnaquæque earum exiſtit. Aut experimentum, & memoria quidem concurrentes, coadiutricéſque cauſæ, induſtria verò, & in dando conſilio felicitas, partes prudentiæ ſunt iudicandæ.

Manſuetudinis.

Manſuetudinis eſt autẽ criminationes calumniáſque, & contemptus moderatè ferre, ac ad vindictam celeriter non tendere, miniméque ad iram præcipitem eſſe: & cùm nec inſuauibus, nec irritabilibus moribus ſis, placidum ſtabilémque animum retinere.

Fortitudinis.

At fortitudinis eſt, impetu ulſo mortis ad minas animo eſſe, alacritatémque difficilibus in rebus ſeruare, ad ſubeunda pericula animis abundare, magiſque præclarè mori, quàm turpiter viuere, ſeruatiòque cupere, authorémque victoriæ exiſtere. Ad hęc, laborare duraréque cùm velle cupeteq́ne, tum poſſe, fortitudinis eſt. Hanc & animoſitas, & generoſitas, & fiducia, & audacia, tum & ſedulitas, & tolerantia ſequuntur.

Sobrietatis vel intemperantia.

Sobrietatis autem, ſiue moderationis, voluptatum corporearum illecebras minimè mirari, nulláque turpis illectamenti delinitione duci, ac etiam licitis vtendi rebus ſecuritatem ſuſpectam habere: & non magis cùm amplıter, quàm cùm mediocriter ſuppetit, animum vitámque laxare eſt. Comes ſobrietatis, quædam ordinis conſeruatio, & rerum munditia, & verecundia, & cautio eſt.

Continentia.

Continentiæ verò, ratione cupiditatem turpes ad illecebras voluptatéſque cientem compeſcere, & animo aduerſus naturalium rerum defectiones perturbationéſque conſtanti eſſe, ac durabili.

Iuſtitia.

Iuſtitiæ verò, eius quod par, dignúmque quoque ſit, qualibet in re rationem habere, & mores ac inſtituta patria, ſcriptáſque leges conſeruare, veritatem, vbicumque refert, dicere, pactáque cuſtodire. Prima verò iuſtitia eſt, qua Deo: proxima, qua diuis: tertia deinde, qua patriæ parentibúque: poſtrema, qua vita iam functis debitum, ſuúmque cuique officium præſtamus. Inter quas pietas, aut pars iuſtitiæ, aut ipſam conſequens iuſtitiam eſt. Iuſtitiam verò, & ſanctitas, & veritas, & fides, & ipſum prauitatis totius odium conſequitur.

Liberalitatis.

Liberalitatis eſt, animo tali cõparatum eſſe, vt o-

A

ΤΑ ΤΩΝ ΑΡΕΤΩΝ.

Τὰ τῆς φρονήσεως.

ΤΗς δὲ φρονήσεώς ἐστι, τὸ βουλεύσασθαι, τὸ κρῖναι τὰ ἀγαθὰ, καὶ τὰ κακὰ, καὶ πάντα τὰ ἐν τῷ βίῳ αἱρετὰ καὶ φευκτά· τὸ χρῆσθαι πᾶσι καλῶς τοῖς ὑπάρχουσιν ἀγαθοῖς, τὸ ὁμιλῆσαι ὀρθῶς, τὸ συνιδεῖν τοὺς καιρούς, τὸ ἀγχίνως χρήσασθαι καὶ λόγῳ καὶ ἔργῳ, τὸ τὴν
B ἐμπειρίαν ἔχειν τῶν χρησίμων πάντων. ἡ μνήμη δὲ καὶ ἐμπειρία, καὶ ἀγχίνοια, ἤτοι ἀπὸ τῆς φρονήσεως ἑκάστη αὐτῶν ἐστιν, ἢ παρέπεται τῇ φρονήσει· ἢ τὰ μὲν αὐτῶν οἷον συναίτια τῆς φρονήσεώς ἐστι, καθάπερ ἐμπειρία καὶ ἡ μνήμη· τὰ δὲ οἷον μέρη αὐτῆς, οἷον εὐβουλία καὶ ἀγχίνοια.

Πραότητος.

Πραότητος δέ ἐστι, τὸ δύνασθαι φέρειν μετρίως ἐγκλήματα καὶ * ὀλιγωρίας, καὶ τὸ μὴ ταχέως ὁρμᾶν ἐπὶ τὰς τιμωρίας, καὶ τὸ μὴ εὐκίνητον εἶναι πρὸς τὰς ὀργάς, ἄπικρον δὲ τῷ ἤθει καὶ ἀφιλόνεικον ἔχοντα τὸ ἠρεμαῖον
C ἐν τῇ ψυχῇ, καὶ στάσιμον.

χ. ὀλιγωρίας μετρίως.

Ἀνδρείας.

Ἀνδρείας δέ ἐστι, τὸ δυσέκπληκτον ὑπὸ φόβων τῶν περὶ θάνατον, καὶ τὸ εὐθαρσῆ ἐν τοῖς δεινοῖς, καὶ τὸ εὔτολμον πρὸς τοὺς κινδύνους, καὶ τὸ μᾶλλον αἱρεῖσθαι τεθνάναι καλῶς, ἢ αἰσχρῶς σωθῆναι, καὶ τὸ νίκης αἴτιον εἶναι· ἔτι δὲ ἀνδρείας ἐστὶ καὶ τὸ πονεῖν, καὶ καρτερεῖν, καὶ αἱρεῖσθαι ἀνδραγαθίζεσθαι. παρέπεται δὲ τῇ ἀνδρείᾳ, καὶ ἡ εὐτολμία, καὶ ἡ εὐψυχία, καὶ τὸ θάρσος, καὶ τὸ θράσος· ἔτι δὲ καὶ ἡ φιλοπονία, καὶ ἡ καρτερία.

Σωφροσύνης.

D Σωφροσύνης δέ ἐστι, τὸ μὴ θαυμάζειν τὰς ἀπολαύσεις τῶν σωματικῶν ἡδονῶν, καὶ τὸ εἶναι πάσης ἀπολαύσεως αἰσχρᾶς ἡδονῆς ἀνόρεκτον, καὶ τὸ φοβεῖσθαι καὶ τὴν δικαίαν ἄδειαν, καὶ τὸ τετάχθαι περὶ τὸν βίον ὁμοίως ἔν τε μικροῖς καὶ μεγάλοις. παρέπεται δὲ τῇ σωφροσύνῃ εὐταξία, κοσμιότης, αἰδὼς, εὐλάβεια.

Ἐγκρατείας.

Ἐγκρατείας δέ ἐστι, τὸ δύνασθαι κατασχεῖν τῷ λογισμῷ τὴν ἐπιθυμίαν ὁρμῶσαν ἐπὶ φαύλας * ἀπολαύσεις καὶ ἡδονάς, καὶ τὸ καρτερεῖν, καὶ τὸ ὑπομενετικὸν εἶναι τῆς κατὰ φύσιν ἐνδείας καὶ λύπης.

χ. ἀπολαύσεις τῶν ἡδονῶν,

E

Δικαιοσύνης.

Δικαιοσύνης δέ ἐστι, τὸ διανεμητικὸν εἶναι τοῦ κατ' ἀξίαν, καὶ σώζειν τὰ * πάτρια ἔθη, καὶ τὰ νόμιμα, καὶ τὸ σώζειν τοὺς γεγραμμένους νόμους, καὶ τὸ ἀληθεύειν ἐν τῷ διαφέροντι, καὶ τὸ διαφυλάττειν τὰς ὁμολογίας. ἔστι δὲ πρώτη τῶν δικαιοσυνῶν * πρὸς τοὺς θεοὺς, εἶτα πρὸς δαίμονας, εἶτα πρὸς πατρίδα καὶ γονεῖς, εἶτα πρὸς τοὺς κατοιχομένους· ἐν οἷς ἐστιν ἡ εὐσέβεια, ἤτοι μέρος οὖσα δικαιοσύνης ἢ παρακολουθοῦσα. ἀκολουθεῖ δὲ τῇ δικαιοσύνῃ, καὶ ὁσιότης, καὶ ἀλήθεια, καὶ ἡ πίστις, καὶ ἡ μισοπονηρία.

χ. πατρῷα

χ. πρὸς θεὸς, εἶτα πρὸς [illegible].

Ἐλευθεριότητος.

Ἐλευθεριότητος δέ ἐστι, τὸ προετικὸν εἶναι χρημάτων

Σ. Tr. ἀναλῶσαι melius.

A εἰς τὰ ἐπαινετά, καὶ δαψιλῆ, ἐπὶ δὲ εἰς τὰ δέοντα* ἀναλωθῆναι. καὶ τὸ βοηθητικὸν εἶναι ἐν ταῖς διαφόροις, καὶ τὸ μὴ λαμβάνειν ὅθεν μὴ δεῖ. ἔστι δὲ ἐλευθέριος, καὶ περὶ ἐσθῆτα * καθαρὸς, καὶ περὶ οἴκησιν, καὶ κατασκευαστικὸς τῶν περιττῶν καὶ καλῶν, καὶ διαγωγὴν ἐχόντων ἡδεῖαν ἄνευ τοῦ λυσιτελοῦντος· καὶ θρεπτικὸς τῶν ζώων τῶν ἴδιον ἐχόντων τι ἢ θαυμαστόν. ἀκολουθεῖ δὲ τῇ ἐλευθεριότητι τὸ ἤθους ὑγρότης, καὶ εὐαγωγία, καὶ φιλανθρωπία, καὶ τὸ εἶναι ἐλεητικὸν, καὶ φιλόφιλον, καὶ φιλόξενον, καὶ φιλόκαλον.

χ. καθάρειος.

Μεγαλοψυχίας.

B Μεγαλοψυχίας δέ ἐστι, τὸ καλῶς ἐνεγκεῖν καὶ εὐτυχίαν καὶ ἀτυχίαν, καὶ τιμὴν, καὶ ἀτιμίαν. καὶ τὸ μὴ θαυμάζειν, μήτε τρυφὴν, μήτε θεραπείαν, μήτε ἐξουσίαν, μήτε τὰς νίκας τὰς ἐναγωνίους· ἔχειν δέ τι βάθος τῆς ψυχῆς, καὶ μέγεθος. ἔστι δὲ μεγαλόψυχος, οὐθ' ὁ τὸ ζῆν περὶ πολλοῦ ποιούμενος, οὐθ' ὁ φιλόζωος. ἁπλοῦς δὲ τὸ ἦθος, καὶ γενναῖος, ἀδικεῖσθαι δυνάμενος, καὶ οὐ τιμωρητικός. ἀκολουθεῖ δὲ τῇ μεγαλοψυχίᾳ, ἁπλότης καὶ ἀλήθεια.

ΤΑ ΤΩΝ ΚΑΚΙΩΝ.

C

Ἀφροσύνης.

Ἀφροσύνης δέ ἐστι, τὸ κρίνειν κακῶς τὰ πράγματα, τὸ βουλεύσασθαι κακῶς, τὸ ὁμιλῆσαι κακῶς, τὸ χρήσασθαι κακῶς τοῖς παροῦσιν ἀγαθοῖς, τὸ ψευδῶς δοξάζειν περὶ τῶν εἰς τὸν βίον καλῶν καὶ ἀγαθῶν. παρακολουθεῖ δὲ τῇ ἀφροσύνῃ, ἀπειρία, ἀμαθία, ἀκρασία, ἐπιτριστρότης, ἀμνημοσύνη.

Ὀργιλότητος.

Ὀργιλότητος δέ ἐστιν εἴδη τρία, ἀκροχολία, πικρία, βαρυθυμία. ἔστι δὲ τοῦ ὀργίλου, μὴ δύνασθαι φέρειν, μήτε τὰς μικρὰς ὀλιγωρήσεις, μήτε ἐλαττώσεις.

D εἶναι δὲ κολαστικὸν,* καὶ τιμωρητικὸν, καὶ εὐκίνητον πρὸς ὀργὴν, καὶ ὑπὸ ἔργου, καὶ ὑπὸ λόγου τοῦ τυχόντος. ἀκολουθεῖ δὲ τῇ ὀργιλότητι, τὸ παροξυντικὸν τοῦ ἤθους, καὶ εὐμετάβολον, καὶ ἡ πικρολογία, καὶ τὸ ἐπὶ μικροῖς λυπεῖσθαι, καὶ τὰ αὐτὰ πάσχειν ταχέως, καὶ παρὰ βραχὺν χρόνον.

τι. ἢ ἕτερα.

Δειλίας.

Δειλίας δέ ἐστι, τὸ ὑπὸ τῶν τυχόντων φόβων εὐκίνητον εἶναι, καὶ μάλιστα τῶν περὶ θάνατον, καὶ τὰς σωματικὰς πηρώσεις, καὶ τὸ ὑπολαμβάνειν κρεῖττον εἶναι ἐπωσοῦν σωθῆναι, ἢ τελευτῆσαι καλῶς. ἀκολουθεῖ δὲ τῇ δειλίᾳ,

E μαλακία, ἀνανδρία, ἀπονία, φιλοψυχία. ὕπεστι δέ τις εὐλάβεια, καὶ τὸ ἀφιλόνεικον τὸ ἤθους.

Ἀκολασίας.

Ἀκολασίας δέ ἐστι, τὸ αἱρεῖσθαι τὰς ἀπολαύσεις τῶν ἡδονῶν, τῶν βλαβερῶν καὶ αἰσχρῶν, καὶ τὸ ὑπολαμβάνειν εὐδαιμονεῖν, μάλιστα τοὺς ἐν ταῖς τοιαύταις ἡδοναῖς* ὄντας, καὶ τὸ φιλογέλοιον εἶναι, καὶ τὸ φιλοσκώπτην, καὶ φιλευτράπελον· καὶ τὸ ῥᾳδιουργὸν εἶναι ἐν τοῖς λόγοις, καὶ ἐν τοῖς ἔργοις. ἀκολουθεῖ δὲ τῇ ἀκολασίᾳ, ἀταξία, ἀναίδεια, ἀκοσμία, τρυφὴ, ῥᾳθυμία, ἀμέλεια, ὀλιγωρία, ἔκλυσις.

χ. ζῶντας.

A pes ſuas, honeſtas ad res erogare, vtque in expendendo neceſſarias ad res abundare, tum vt ſubſidio ſicubi maximè referat, eſſe, contráque vt inde, vnde non decet, minimè accipere velis. Liberalis autem vir, etiam veſtes, ac habitationem mundam amabit: ſæpéque ſuperuacuas, honeſtas modò, ac haud inſuauem oblectationem habentes res, licèt ipſi non magno vſui futuras, comparabit: quale eſt, animantia aut iucundum, aut admirabile quippiam præ ſe ferentia alere. Comes huius, quædam in moribus remiſſio, facilitáſque, & humanitas: tum ad miſericordiam, ad amicitiam, ad hoſpitalitatem, ad omnéque præclarum propenſio & amor eſt.

Magnanimitatis.

B Magnanimitatis autem, ſtantem teſtantémque Fortunam, numen, & ignominiam præclarè ferre: ac neque voluptatem, neque clientelam, neque poteſtatem, neque victorias eas, quæ certando parantur, mirari: ſed aliquod in animo profundum, ac velut poodus habere eſt. Eſt autem magnanimus is, qui nec viuere faciat plurimi, nec vitam ipſam vehementer amet, ſed ſimplici quodam animo generoſóque cùm ſit, ferre iniuriam abſque vindictæ ſtudio poteſt. Comes huius, ſimplicitas eſt, & veritas.

QVID VNICVIQVE SIT VITIO SVVM.

C

Stultitia.

Stultitiæ verò proprium, prauè de rebus iudicare, prauéque conſulere, prauè præſentibus cum rebus congredi, conflictatique: prauè de iis rebus quæ in vita bonæ malæque verſantur, ſentire eſt. Comites eius, inſcitia, impotentia, ineptitudo ſunt, ac obliuio.

Iracundiæ.

Iracundiæ verò tria ſunt genera: excandeſcentia, amarulentia, & quædam ex offenſa torpeſcétia. Eſt autem iracundi hominis, contemptiones, imminutionéſve ſui, vel minimas, ferre minimè poſſe, ſed ad

D vindictam mulctámque ſtatim tendere: itaque & verbo & re qualibet ad iram perfacilè moueri. Conſequitur hanc, concitatis mobilibúſque in vniuerſum vt moribus reddat homines, cum leuiſſimas vt res cura ſua dignas maximè iudicet, eáſque propter vt turbetur: quos quidem motes nec conſtanter, nec diu, ſed ſubitò, ac momento patitur, ſuſtinétque iracundia.

Timiditatis.

Timiditatis autem eſt, ab vndecumque venientibus terroribus commoueri facilè, iis præſertim quæ vel mortem ipſam corpori, vel aliquam corpoream orbitatem minentur: tum qualitercumque ſuper-

E eſſe, ſeruarique, quàm præclarè opperere, ſatius ducere. Sequitur hanc animi mollitia, inuirilitáſque, & inertia, ac lucis huius, vitæque tuendæ nimia cupiditas. Subeſt autem quædam huic cautio, moréſque eius alienos eſſe à contentione videmus.

Intemperantiæ, ſiue proteruitatis.

Proteruitatis autem, pernicioſarum turpiúmque voluptatum illecebras ſectari eſt, eúſque, qui his dediti ſunt, felices maximè eſſe putare, riſúque, & ſalibus, & facetiis gaudere, abundaréque, denique cùm rebus tum verbis ſupinum ac diſſolutum eſſe. Comites huius, confuſio, & imprudentia, & inuenuſtas, & negligentia, & contemptus & diſſolutio ſunt.

Incontinentiæ.

Incontinentiæ verò eſt, voluptatum illecebras ratione prohibente ſectari, & his non potiri quum ſatius eſſe ducas, nihilominus potiri velle: cúmque recta & honeſta quæ ſunt, eſſe facienda ſtatuas, ea voluptatis ergò deſerere. Comes incontinentiæ, mollitia pœnitentiáque eſt, & omnia ferè quæ proteruitatem ſequuntur.

Iniuſtitiæ.

Iniuſtitiæ verò genera tria reperiuntur, impietas, arrogantia, cōtumelia. Impietas quidem erga Deos, diuóſque, aut etiam erga mortuos, tum erga parentes, & patriam, rectum non ſeruans. Arrogantia verò, circa contractus, commerciúmque vitæ, ſupra quàm merita eſt præpollere volens. Contumelia verò, voluptatem ſibi ſic ſtruens, in probrum ac dedecus alios vt ducat. Rectéque de ea ſic Euenus:

Tametſi nil ſibi commodet, (inquit) *iniuria gaudet tamen.*

Iniquitatis eſt verò, mores ritúſque patrios præuaricari legibus & authoritati publicæ ſubeſſe non velle, mentiri etiam, ac peierare, pactáque transgredi, & fidem fallere. Hanc calumnia, iactantiáque, ac humanitatis ſimulatio, & peruerſitas, dolúſque malus ſequuntur.

Illiberalitatis.

Illiberalitatis quoque genera tria ſunt, turpilucrium, quo quærere, lucrúmque ex re qualibet facere nō pudet, pluriſque lucrum quàm ignominia eſt. Parcitas autem, qua honeſtas neceſſariáſque ad res noſtras minimè ſuſtinemus impendere. Tenacitas autem, qua impendunt quidem, tenuiter verò malignéque adeò, plus vt incommodent, dum ſumptus in tempore non faciunt. Illiberalitatis eſt, maximi pecuniam facere, ínque faciendo lucro probrum nullum ineſſe putare. Mercenaria hæc ſeruiliſque, ac ſordida vita, ab omníque honorum ſtudio, ac liberalitate, aliena eſt; qua vſu nobis venit, vt noſtris in rationibus quidem anguſtia circundemur: in ſtudiis verò, ac voluntatibus, velut pondus ac molem obiectam habeamus: ac omnino puſillitas, ac deiectio, ingeneroſitáſque animi, ac humanitatis totius odium, nos vt conſequatur.

Puſillitatis animi.

Puſillitatis autem, neque fortunam, nec infortunium, neque nomen, nec ignominiam ferre poſſe eſt: ſed honore ſubeunte tumeſcere, vanúmque ac leuem reddi: fortuna verò vel paululum aſpirante, continuò extolli: ignominiam autem ne minimam quidem ſuſtinere poſſe: repulſam verò, fruſtrationémque quantumuis exiguam, infortunium ingens eſſe iudicare, omnémque eam lacrymis proſequi, ac ægrè velut impoſitum pondus geſtare. Denique talis puſillus homo eſt, qui omnem neglectum ſui, etiam qui per ignorantiam obliuionémque euenit, iniuriam ac contumeliam nominet. Hanc anguſtia, querimoniáque, & diffidentia, & depreſſio quædam animi ſequitur.

QVID IN VNIVERSVM VIRTVTI SIT SVVM.

IN vniuerſum autem animus ritè compoſitus vt ſit, placidiſque ac moderatis & ſuis motibus vt feratur, omnéſque per partes ipſius (quas tres eſſe diximus;) velut harmonia, vt conſonet, efficere, virtutis eſt. Itaque Reipublicæ ſimilis virtuoſus animi ſtat* eſſe videtur. Eſt verò virtutis & hoc, beneficiis

A Ἀκρασίας.

Ἀκρασίας δέ ἐστι, τὸ κωλύοντος τοῦ λογισμοῦ τὰς ἀπολαύσεις τῶν ἡδονῶν αἱρεῖσθαι, καὶ τὸ ὑπολαμβάνοντα χρεῖττον εἶναι, μὴ μετέχειν μὲν αὐτῶν, μετέχειν δὲ μηδὲν ἧττον· καὶ τὸ οἴεσθαι μὲν δεῖν πράττειν τὰ καλὰ, καὶ τὰ συμφέροντα, ἀφίστασθαι δὲ αὐτῶν διὰ τὰς ἡδονάς. ἀκολουθεῖ δὲ τῇ ἀκρασίᾳ, μαλακία, καὶ μεταμέλεια, καὶ τὰ πλεῖστα ταὐτὰ, ἃ καὶ τῇ ἀκολασίᾳ.

Ἀδικίας.

Ἀδικίας δέ ἐστιν, εἴδη τρία, ἀσέβεια, πλεονεξία, ὕβρις. ἀσέβεια μὲν, ἡ περὶ θεοὺς πλημμέλεια, καὶ περὶ δαίμονας, ἢ καὶ περὶ τοὺς κατοιχομένους, καὶ περὶ γονεῖς, καὶ περὶ
B πατρίδα. πλεονεξία δὲ, περὶ τὰ συμβόλαια, παρὰ τὴν ἀξίαν αἱρουμένη τὸ διάφορον. ὕβρις δὲ, καθ᾽ ἣν τὰς ἡδονὰς αὑτοῖς παρασκευάζουσιν, εἰς ὄνειδος ἀγαγόντες ἑτέρους. ὅθεν Εὔηνος περὶ αὐτῆς λέγει·

Ἥτις κερδαίνουσ᾽ οὐδὲν, ὅμως ἀδικεῖ.

Ἔστι δὲ τῆς ἀδικίας, τὸ παραβαίνειν τὰ πάτρια ἔθη καὶ τὰ νόμιμα, καὶ τὸ ἀπειθεῖν τοῖς νόμοις καὶ τοῖς ἄρχουσι, τὸ ψεύδεσθαι, τὸ ἐπιορκεῖν, τὸ παραβαίνειν τὰς ὁμολογίας, καὶ τὰς πίστεις. ἀκολουθεῖ δὲ τῇ ἀδικίᾳ συκοφαντία, ἀλαζονεία, * φιλανθρωπία προσποίητος, κακοήθεια, πανουργία. χ. ἀφιλανθρωπία, προσποίητος.

C Ἀνελευθερίας.

Ἀνελευθερίας δέ ἐστιν εἴδη τρία, αἰσχροκέρδεια, φειδωλία, κιμβεία. αἰσχροκέρδεια μὲν, καθ᾽ ἣν κερδαίνειν ζητοῦσι πανταχόθεν, καὶ τὸ κέρδος τῆς αἰσχύνης περὶ πλείονος ποιοῦνται. φειδωλία δέ ἐστι, καθ᾽ ἣν ἀδάπανοι γίνονται τῶν χρημάτων εἰς τὸ δέον. κιμβεία δέ ἐστι, καθ᾽ ἣν δαπανῶσι μὲν, κατὰ μικρὸν δὲ, καὶ κακῶς, * καὶ πλέον βλέποντα, τῷ μὴ κατὰ καιρὸν ποιεῖσθαι τὸ διάφορον. ἔστι δὲ χ. καὶ πλεῖω βλάπτονται. τῆς ἀνελευθερίας, τὸ περὶ πλείστου ποιεῖσθαι χρήματα, καὶ τὸ μηδὲν ὄνειδος ἡγεῖσθαι τῶν ποιούντων τὸ κέρδος· βίος θητικὸς, καὶ δουλοπρεπὴς, καὶ ῥυπαρὸς, φιλοτιμίας
D καὶ ἐλευθερίας ἀλλότριος. ἀκολουθεῖ δὲ τῇ * ἀνελευθεριότητι, μικρολογία, βαρυθυμία, καὶ μικροψυχία, ταπεινότης, ἀμετρία, ἀγένεια, μισανθρωπία. χ. ἀνελευθερίᾳ.

Μικροψυχίας.

Μικροψυχίας δέ ἐστι, τὸ μήτε τιμὴν, μήτε ἀτιμίαν, μήτε εὐτυχίαν, μήτε ἀτυχίαν δύνασθαι φέρειν, ἀλλὰ τιμώμενον μὲν χαυνοῦσθαι, μικρὰ δὲ εὐτυχήσαντα * ὑπεξαίρεσθαι· ἀτιμίαν δὲ, μηδὲ τὴν ἐλαχίστην ὑπενεγκεῖν δύνασθαι· ἀπότευγμα δὲ, ἅπαν καὶ ἀτυχίαν κρίνειν μεγάλην, ὀδύρεσθαι δὲ ἐπὶ πᾶσι, καὶ δυσφορεῖν. ἔτι δὲ τοιοῦτός ἐστιν ὁ μικρόψυχος, οἷος πάντα τὰ ὀλιγωρήματα κα-
E λεῖν ὕβριν καὶ ἀτιμίαν, καὶ τὰ δι᾽ ἄγνοιαν ἢ λήθην γιγνόμενα. ἀκολουθεῖ δὲ, τῇ μικροψυχίᾳ, μικρολογία, μεμψιμοιρία, δυσελπιστία, ταπεινότης. Sylb. ὑπεραίρεσθαι.

ΚΑΘΟΛΟΥ.

Περὶ ἀρετῆς.

ΚΑθόλου δὲ τὸ μὲν ἀρετῆς ἐστι, τὸ ποιεῖν σπουδαίαν τὴν διάθεσιν, περὶ τὴν ψυχὴν, ἠρεμαίαις καὶ τεταγμέναις κινήσεσι χρωμένην, συμφωνοῦσαν κατὰ πάντα τὰ μέρη. διὸ καὶ δοκεῖ παράδειγμα πολιτείας ἀγαθῆς εἶναι, ψυχῆς σπουδαίας διάθεσις. ἔστι δὲ ἀρετῆς καὶ τὸ εὐεργετεῖν

τοὺς ἀξίους, καὶ τὸ φιλεῖν τοὺς ἀγαθούς. καὶ τὸ μήτε κολαστικὸν εἶναι, μήτε τιμωρητικόν, ἀλλὰ ἵλεων, καὶ εὐμενικόν, καὶ συγγνωμονικόν. ἀκολουθεῖ δὲ τῇ ἀρετῇ, χρηστότης, ἐπιείκεια, εὐγνωμοσύνη, ἐλπὶς ἀγαθή. ἔτι δὲ καὶ τὰ τοιαῦτα, οἷον * φίλοικον εἶναι, καὶ φιλόφιλον, φιλέταιρον, φιλόξενον, φιλάνθρωπον, καὶ φιλόκαλον· ἃ δὴ πάντα τῶν ἐπαινουμένων ἐστί. τῆς δὲ κακίας ἐστὶ τὰ ἐναντία.

A dignos afficere, bonos amicitia ſua dignari: tum nec pœnæ, nec vindictæ cupidum, ſed miſericordem, clementémque, ac veniam concedere paratum eſſe. Comites virtutis, probitas, æquitas, candor, ſpes bona, & id genus alia ſunt: qualis eſt familiarium, amicorum, ſociorum, hoſpitum, hominum denique eorum bonorum. præſertim amor. Quæ quidem laudatorum de numero ſunt omnia. Vitium verò contrariis per omnia præditum eſt motibus.

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΟΥΣ

ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΤΟ Α.

ARISTOTELIS STAGIRITAE

DE REPVBLICA LIBER I.

Dion. Lambino Interprete.

ΚΕΦΑΛ. α'.

B

Προοίμιον τῆς παρούσης πραγματείας. δηλοῖ δέ, καὶ τί σκεπτέον, καὶ πῶς.

ΕΠΕΙΔΗ πᾶσαν πόλιν ὁρῶμεν κοινωνίαν τινὰ οὖσαν, καὶ πᾶσαν κοινωνίαν ἀγαθοῦ τινος ἕνεκεν συνεστηκυῖαν· τοῦ γὰρ εἶναι δοκοῦντος ἀγαθοῦ χάριν πάντα πράττουσι πάντες· δῆλον ὡς πᾶσαι μὲν ἀγαθοῦ τινος στοχάζονται· μάλιστα δέ, καὶ τοῦ κυριωτάτου πάντων, ἡ πασῶν κυριωτάτη, καὶ πάσας περιέχουσα τὰς ἄλλας· αὕτη δ' ἐστὶν ἡ καλουμένη πόλις καὶ ἡ κοινωνία ἡ πολιτική. C * ὅσοι μὲν οὖν οἴονται πολιτικόν, καὶ βασιλικόν, καὶ οἰκονομικόν, καὶ δεσποτικὸν εἶναι τὸν αὐτόν, οὐ καλῶς λέγουσι. πλήθει γὰρ καὶ ὀλιγότητι νομίζουσι διαφέρειν, ἀλλ' οὐκ εἴδει, τούτων ἕκαστον· οἷον ἂν μὲν ὀλίγων, δεσπότην· ἂν δὲ πλειόνων, οἰκονόμον· ἂν δ' ἔτι πλειόνων, πολιτικόν, ἢ βασιλικόν· ὡς οὐδὲν διαφέρουσαν μεγάλην οἰκίαν, ἢ μικρὰν πόλιν· καὶ πολιτικὸν δέ, καὶ βασιλικόν, ὅταν μὲν αὐτὸς ἐφεστήκῃ, βασιλικόν. ὅταν δέ, κατὰ λόγους τῆς ἐπιστήμης τῆς τοιαύτης, κατὰ μέρος ἄρχων καὶ ἀρχόμενος, πολιτικόν· ταῦτα δ' οὐκ ἔστιν D ἀληθῆ. δῆλον δ' ἔσται τὸ λεγόμενον ἐπισκοποῦσι κατὰ τὴν ὑφηγημένην μέθοδον. ὥσπερ γὰρ ἐν τοῖς ἄλλοις τὸ σύνθετον μέχρι τῶν ἀσυνθέτων ἀνάγκη διαιρεῖν· ταῦτα γὰρ ἐλάχιστα μόρια τοῦ παντός. οὕτω καὶ πόλιν ἐξ ὧν σύγκειται, σκοποῦντες, ὀψόμεθα καὶ περὶ τούτων μᾶλλον, τί τε διαφέρουσιν ἀλλήλων, καὶ εἴ τι τεχνικὸν ἐνδέχεται λαβεῖν * περὶ ἕκαστον τῶν ῥηθέντων.

Plato in Polit.

CAPVT. I.

Proœmium Politicum, de Subiecto & Modo doctrinæ Politicæ.

QVandoquidem videmus, omnem ciuitatem, ſocietatem quandam eſſe, omnémque ſocietatem, boni alicuius gratia coiri; (eius enim quod boni ſpeciem præ ſe fert, cauſa agũt omnes omnia;) apparet omneis quidem ſocietates, bonum aliquod, velvti ſcopum, petere, ac deſtinare: eam verò quæ eſt omnium maximè princeps ac domina, quæque cæteras continet, id ſibi bonum propoſitum habere, quod ſit omnium ſummum ac præſtantiſſimum. Hæc autem eſt ea quę ciuitatis appellatur, & ſocietas ciuilis. Ij igitur omnes qui exiſtimant, politicum, id eſt, virum ad ciuitatem moderandam idoneum: & hominem ad regalem poteſtatem aptum, quem baſilicum Græci nominant: & eum, qui rei familiaris tuendæ facultate ſit præditus, quem œconomicum: & eum, qui ſeruis imperare ſciat, quem deſpoticum eundem eſſe, minùs rectè dicunt. Putant enim, vnumquemque horum multitudine & paucitate, non genere, aut ſpecie differre: verbi gratia: ſi paucis præeſſe atque imperare poſſit, eſſe deſpoticum, hoc eſt, ad herile imperium idoneum natura: ſi pluribus, œconomicum: ſi aliquanto pluribus, vel politicum, id eſt, ad ciuitatem moderandam aptum: vel baſilicum, hoc eſt, ad regalem poteſtatem idoneum: quaſi verò nihil interſit inter magnam domum, & paruam ciuitatem: & cùm ipſe quidem ſolus ciuitati præeſt, ad regalem poteſtatem idoneum: vbi verò ex rationibus ſcientiæ viciſſim imperat, ac paret, politicum. Sed hæc non ſunt vera. atque id quod à nobis dicitur, iis planum fiet, qui hoc ſpectabunt ex ea inſtitutione, ac docendi ratione, quam nos antea ſecuti atque ingreſſi ſumus. Quemadmodum enim in aliis rebus compoſitum vſque ad ſimplicia & compoſitionis expertia diuidere neceſſe eſt; (hæ enim ſunt particulæ totius minimæ;) ſic &c. ſi, quibus ex partibus conſtet ciuitas, videamus, eadem opera & quid hæc inter ſe differant, cognoſcemus, & ſierine poſſit, vt quippiam, quod ſub artem cadat, in vnoquoque eorum quæ dicta ſunt, ſumamus, intelligemus.

CAPVT II.

Ciuitatis Materiam, ipſam ſcilicet Societatem domeſticam, generatim proponit.

A ITaque ſi quis à principio res orienteis ac naſcenteis inſpexerit, quemadmodum in aliis, ſic & in his hoc modo optimè rei veritatem perſpexerit. Neceſſe igitur eſt primùm eos coniungi & copulari, quorum alter ſine altero eſſe non poteſt, vt marem & fœminam, procreationis cauſa. atque hoc nō ex conſilio proficiſcitur: ſed, quemadmodum & in aliis animantibus & ſtirpibus, naturale eſt, tale alterum, quale ipſum ſit, cupere relinquere. B Copulantur autem etiam natura id quod imperat, & id quod imperio paret, propter ſalutem. Nā quod mentis agitatione prouidere poteſt, imperādi ius habet natura, & dominatur natura: quod autem poteſt corpore imperata facere, id imperio alterius parère & ſeruire debet natura. Quapropter domino & ſeruo idem expedit. Fœmina igitur & ſeruus diſtincta ſunt natura. Nihil enim tale efficit natura, quale fabri ferrarij, gladium Delphicum, parcè tenuiter & anguſtè: ſed ſingula ad ſingulos vſus. Sic enim abſolutiſſimum & perfectiſſimū fuerit vnumquodque inſtrumentum, ſi non multis operibus ſed vni aſſeruiat. Apud barbaros autem fœmina & ſeruus eodem ſunt ordine & loco. C Cuius rei cauſa eſt, quòd non habent quod imperet natura, ſed eorum ſocietas ex ſeruo & ancilla cōſtat. Quocirca par eſſe aiunt poëtæ, Barbaris Græcos imperare: perinde quaſi idem ſint barbarus ac ſeruus natura. Ex his igitur duabus ſocietatibus prima domus conſtituitur: rectéque Heſiodus ſcripſit,

Eſt primùm domus, & mulier tibi, bos & arator.

Bos enim pauperibus pro ſeruo eſt. Societas igitur in omneis vitæ dies conſtituta, naturæ conueniens & conſentanea, domus eſt: cuius ſocietatis participes & conſortes, ὁμοσιπύους Charondas appellat, (id eſt, ex eodem panario, ſeu ex eadem apotheca victum ſumentes: nos conuictores appellemus:) Epimenides autem Cretenſis, ὁμοκάπνους, (id eſt, vno & communi foco ſeu fumo vtenteis: D dicamus, ſi placet, contubernaleis) Societas autem prima ex pluribus domibus cōflata, non diuini vſus gratia, vicus eſt, ſeu vicinitas. Maximè verò videtur eſſe naturæ conſentanea vicinitas, veluti quædam domus colonia, quos nonnulli collectaneos appellant, & filios, & filiorum filios. Itaque & principio ciuitates ſub regum imperio erant, & nunc etiam gentes, quia ex iis qui ſub regno viuebant, conuenerūt. Omnis enim domus, eius qui ætate antecedit, regno ſubiecta eſt, ergo & coloniæ, id eſt, familiæ plures quæ ab vna domo fluxerunt, propter cognationem. Atque hoc illud eſt quod ait Homerus,

--iura autem vxoribus vnus
Quiſque dat & natis.

E Nam hoc modo fuſi per agros & diſperſi primis illis tēporibus vitam colebant. Atque iccirco omnes aiunt, deos ſub regno ætatem agere: quia partim ipſi quoque etiam nunc, partim primis illis & priſcis tēporibus ſub regibus erant. Quemadmodum enim formas, ita & viuendi genera deorum, ſibi faciunt homines. Perfecta autem ſocietas ex pluribus vicis conflata, ciuitas eſt, quę ad ſummum iam, vt ita dicam, omnis copię, bonis omnibus cumulatæ, nihilque præterea requirentis, culmen peruaſit: oriens quidem viuendi cauſà, conſtans autem bene viuendi gratia. Quapropter ciuitas omnis natura conſtat, ſiquidem & primæ ſocietates conſtant natura. Finis enim illarum hæc eſt. At natura finis eſt. Quale

ΚΕΦΑΛ. β'.

Τὰ τῆς πόλεως μόρια διασαφεῖ, καὶ κοινωνιῶν εἴδη τρία, οἶκον, κώμην, πόλιν· καὶ ὅτι πᾶσα πόλις φύσει ἐστί, καὶ προτέρα ἡ οἰκία.

Εἰ δή τις ἐξ ἀρχῆς τὰ πράγματα φυόμενα βλέψειεν, ὥσπερ ἐν τοῖς ἄλλοις, καὶ ἐν τούτοις, κάλλιστ' ἂν οὕτω θεωρήσειεν. ἀνάγκη δὴ πρῶτον συνδυάζεσθαι τοὺς ἄνευ ἀλλήλων μὴ δυναμένους εἶναι· οἷον θῆλυ [μὲν] καὶ ἄρρεν τῆς γενέσεως ἕνεκεν, καὶ τοῦτο οὐκ B ἐκ προαιρέσεως, ἀλλ' ὥσπερ καὶ ἐν τοῖς ἄλλοις ζώοις καὶ φυτοῖς φυσικὸν τὸ ἐφίεσθαι, οἷον αὐτό, τοιοῦτον καταλιπεῖν ἕτερον· ἄρχον δὲ φύσει καὶ ἀρχόμενον, διὰ τὴν σωτηρίαν· τὸ μὲν γὰρ δυνάμενον τῇ διανοίᾳ προορᾶν, ἄρχον φύσει, καὶ δεσπόζον φύσει· τὸ δὲ δυνάμενον τῷ σώματι ταῦτα ποιεῖν, ἀρχόμενον, καὶ φύσει δοῦλον. διὸ δεσπότῃ καὶ δούλῳ ταὐτὸ συμφέρει. φύσει μὲν οὖν διώρισται τὸ θῆλυ, καὶ τὸ δοῦλον. οὐθὲν γὰρ ἡ φύσις ποιεῖ τοιοῦτον, οἷον χαλκοτύποι τὴν [Δελφικὴν] μάχαιραν πενιχρῶς, ἀλλ' ἓν πρὸς ἕν. οὕτω γὰρ ἂν ἀποτελοῖτο κάλλιστα τῶν ὀργάνων ἕκαστον, μὴ πολλοῖς ἔρ-C γοις ἀλλ' ἑνὶ δουλεῦον. ἐν δὲ τοῖς βαρβάροις τὸ θῆλυ καὶ δοῦλον τὴν αὐτὴν ἔχει τάξιν. αἴτιον δ', ὅτι τὸ φύσει ἄρχον οὐκ ἔχουσιν, ἀλλὰ γίνεται ἡ κοινωνία αὐτῶν, δούλης καὶ δούλου. διό φασιν οἱ ποιηταί, Βαρβάρων δ' Ἕλληνας ἄρχειν εἰκός, ὡς ταὐτὸ φύσει βάρβαρον καὶ δοῦλον ὄν. ἐκ μὲν οὖν τούτων τῶν δύο κοινωνιῶν, οἰκία πρώτη. καὶ ὀρθῶς Ἡσίοδος εἶπε ποιήσας,

Οἶκον μὲν πρώτιστα γυναῖκά τε, βοῦν τ' ἀροτῆρα. Erg.

ὁ γὰρ βοῦς ἀντ' οἰκέτου τοῖς πένησίν ἐστιν. ἡ μὲν οὖν εἰς πᾶσαν ἡμέραν συνεστηκυῖα κοινωνία κατὰ φύσιν, οἶκός ἐστιν· οὓς Χαρώνδας μὲν καλεῖ ὁμοσιπύους, D Ἐπιμενίδης δὲ ὁ Κρής, * ὁμοκάπνους. ἡ δ' ἐκ πλειόνων οἰκιῶν κοινωνία πρώτη χρήσεως ἕνεκεν μὴ ἐφημέρου, κώμη. μάλιστα δὲ κατὰ φύσιν ἔοικεν ἡ κώμη ἀποικία οἰκίας εἶναι· οὓς καλοῦσί τινες ὁμογάλακτας, παῖδάς τε καὶ παίδων παῖδας. διὸ καὶ τὸ πρῶτον ἐβασιλεύοντο αἱ πόλεις, καὶ νῦν ἔτι τὰ ἔθνη· ἐκ βασιλευομένων γὰρ συνῆλθον. πᾶσα γὰρ οἰκία βασιλεύεται ὑπὸ τοῦ πρεσβυτάτου· ὥστε καὶ αἱ ἀποικίαι διὰ τὴν συγγένειαν. καὶ τοῦτ' ἔστιν ὃ λέγει Ὅμηρος,

κ. ὁμοκάπνους, quod eſt ὁμοτραπέζους.

---θεμιστεύει δὲ ἕκαστος Ὀδυ. ι
E Παίδων ἠδ' ἀλόχων.

σποράδες γὰρ καὶ οὕτω τὸ ἀρχαῖον ᾤκουν. καὶ τοὺς θεοὺς δὲ διὰ τοῦτο πάντες φασὶ βασιλεύεσθαι, ὅτι καὶ αὐτοί, οἱ μὲν ἔτι καὶ νῦν, οἱ δὲ τὸ ἀρχαῖον ἐβασιλεύοντο. ὥσπερ δὲ καὶ τὰ εἴδη ἑαυτοῖς ἀφομοιοῦσιν οἱ ἄνθρωποι, οὕτω καὶ τοὺς βίους τῶν θεῶν. Ἡ δ' ἐκ πλειόνων κωμῶν κοινωνία τέλειος, πόλις, ἤδη πάσης ἔχουσα πέρας τῆς αὐταρκείας, ὡς ἔπος εἰπεῖν· γινομένη μὲν οὖν τοῦ ζῆν ἕνεκεν, οὖσα δὲ τοῦ εὖ ζῆν. διὸ πᾶσα πόλις φύσει ἐστίν, εἴπερ καὶ αἱ πρῶται κοινωνίαι· τέλος γὰρ αὕτη ἐκείνων· ἡ δὲ φύσις, τέλος ἐστίν. οἷον

A γὰρ ἕκαστόν ἐστι, τῆς γενέσεως τελεσθείσης, ταύτην φαμὲν τὴν φύσιν εἶναι ἑκάστου, ὥσπερ ἀνθρώπου, ἵππου, οἰκίας. ἔτι τὸ οὗ ἕνεκα καὶ τὸ τέλος, βέλτιστον· ἡ δ' αὐτάρκεια, τέλος, * καὶ βέλτιστον. ἐκ τούτων οὖν φανερὸν ὅτι τῶν φύσει ἡ πόλις ἐστὶ, καὶ ὅτι ἄνθρωπος φύσει πολιτικὸν ζῶον· καὶ ὁ ἄπολις διὰ φύσιν, καὶ οὐ διὰ τύχην, ἤτοι φαῦλός ἐστιν, ἢ κρείττων ἢ ἄνθρωπος. ὥσπερ καὶ ὁ ὑφ' Ὁμήρου λοιδορηθεὶς,

Scrib. ἢ βέλτιον ὄν

Iliad. ι.

Ἀφρήτωρ, ἀθέμιστος, ἀνέστιος.

B ἅμα γὰρ φύσει τοιοῦτος, καὶ πολέμου ἐπιθυμητὴς, ἅτε περ ἄζυξ, ὥσπερ ἐν πεττοῖς. διότι δὲ πολιτικὸν ὁ ἄνθρωπος ζῶον, πάσης μελίττης καὶ παντὸς ἀγελαίου ζώου μᾶλλον, δῆλον. οὐθὲν γὰρ, ὡς φαμὲν, μάτην ἡ φύσις ποιεῖ. λόγον δὲ μόνον ἄνθρωπος ἔχει τῶν ζώων. ἡ μὲν οὖν φωνὴ, τοῦ ἡδέος καὶ λυπηροῦ ἐστι σημεῖον. διὸ καὶ τοῖς ἄλλοις ὑπάρχει ζώοις. μέχρι γὰρ τούτου ἡ φύσις αὐτῶν * ἐλήλυθεν, ὥστε αἰσθάνεσθαι τοῦ λυπηροῦ καὶ ἡδέος, καὶ ταῦτα σημαίνειν ἀλλήλοις. ὁ δὲ λόγος ἐπὶ τῷ δηλοῦν ἐστι τὸ συμφέρον καὶ τὸ βλαβερὸν ὥστε καὶ τὸ δίκαιον, καὶ τὸ ἄδικον. τοῦτο γὰρ πρὸς τὰ ἄλλα ζῶα τοῖς ἀνθρώποις ἴδιον, τὸ μόνον ἀγαθοῦ καὶ κακοῦ, καὶ δικαίου καὶ ἀδίκου, καὶ τῶν ἄλλων αἴσθησιν ἔχειν. ἡ C δὲ τούτων κοινωνία, ποιεῖ οἰκίαν καὶ πόλιν· καὶ πρότερον δὲ τῇ φύσει πόλις ἢ οἰκία καὶ ἕκαστος ἡμῶν ἐστι. τὸ γὰρ ὅλον, πρότερον ἀναγκαῖον εἶναι τοῦ μέρους. ἀναιρουμένου γὰρ τοῦ ὅλου, οὐκ ἔσται ποὺς, οὐδὲ χεὶρ, εἰ μὴ ὁμωνύμως, ὥσπερ εἴ τις λέγοι τὴν λιθίνην. διαφθαρεῖσα γὰρ ἔσται τοιαύτη. πάντα δὲ τῷ ἔργῳ ὥρισται καὶ τῇ δυνάμει. ὥστε μηκέτι τοιαῦτα ὄντα, οὐ λεκτέον τὰ αὐτὰ εἶναι, ἀλλ' ὁμώνυμα. ὅτι μὲν οὖν ἡ πόλις φύσει πρότερον ἢ ἕκαστος, δῆλον· εἰ γὰρ μὴ * αὐτάρκης ἕκαστος χωρισθεὶς ὁμοίως τοῖς ἄλλοις μέρεσιν ἕξει πρὸς τὸ ὅλον· ὁ δὲ μὴ δυνάμενος κοινωνεῖν, D ἢ μηθὲν δεόμενος δι' αὐτάρκειαν, οὐθὲν μέρος πόλεως· ὥστε ἢ θηρίον, ἢ θεός. φύσει μὲν οὖν ἡ ὁρμὴ ἐν πᾶσιν ἐπὶ τὴν τοιαύτην κοινωνίαν· ὁ δὲ πρῶτος συστήσας, μεγίστων ἀγαθῶν αἴτιος. ὥσπερ γὰρ * τελεωθὲν, βέλτιστον τῶν ζώων ἄνθρωπός ἐστιν· οὕτω καὶ χωρισθὲν νόμου, καὶ δίκης, χείριστον πάντων. χαλεπωτάτη γὰρ ἀδικία ἔχουσα ὅπλα· ὁ δ' ἄνθρωπος ὅπλα ἔχων φύεται φρονήσει καὶ ἀρετῇ· οἷς ἐπὶ τἀναντία ἐστὶ χρῆσθαι μάλιστα. διὸ ἀνοσιώτατον καὶ ἀγριώτατον, ἄνευ ἀρετῆς, καὶ πρὸς ἀφροδίσια καὶ E ἐδωδὴν χείριστον· ἡ δὲ δικαιοσύνη, πολιτικόν. ἡ γὰρ δίκη πολιτικῆς κοινωνίας τάξις ἐστίν· ἡ δὲ δίκη τοῦ δικαίου κρίσις.

γρ. ἐλήλυθε.

Camerarius, αὐτάρκης, ἐκ.

γρ. τελειωθὲν,

ΚΕΦΑΛ. γ'.

Περὶ οἰκονομίας ἄρχεται σκοπεῖν, καὶ τὰ μέρη αὐτῆς ἐκτίθεται, δεσποτικὴν, γαμικὴν, τεκνοποιητικήν. ἔτι δὲ κατ' ἐνίους τὴν χρηματιστικήν· εἶτα περὶ δεσπότου καὶ δούλου.

Ἐπεὶ δὲ φανερὸν ἐξ ὧν μορίων ἡ πόλις συνέστηκεν, ἀνάγκη * περὶ οἰκονομίας εἰπεῖν πρό-

γρ. περὶ οἰκίας

A enim quidque eſt, ortu eius abſoluto atque perfecto hanc cuiuſque naturam eſſe dicimus, vt hominis, equi, domus. Præterea id cuius gratia res fit, & cuiuſque rei finis, optimum quiddam eſt. At copia ipſa ſuis opibus pollens & contenta, & nihil extra ſe deſiderans, finis eſt, & optimum. Ex his igitur perſpicuum eſt, ciuitatem in iis rebus quæ natura conſtant, eſſe numerandam: & hominem ciuile animal eſſe natura: & eum, qui naturæ impulſu, non fortunę culpa, ciuitatis ſit expers, aut eſſe improbum, aut homine meliorem; vt is, in quem ab Homero hoc maledictum coniectum eſt,

Cui neque curia, nec lex eſt, neque Veſta, Lareſque.

B Non enim poteſt quiſquam talis eſſe, quin vno eodémque tempore ſit & belli cupidus, vtpote qui nullum iugum ferre velit, quemadmodum contingit in quibuſdam volatilibus. Hominem autem eſſe animal ciuile magis quàm quamuis apem, & quoduis animal congregabile, perſpicuum eſt. Nihil enim fruſtra facit natura, vt dicimus. Homini autem ſoli ex animantibus ſermo tributus eſt. Vox igitur iucundi & moleſti ſignum eſt. Quapropter etiam aliis animãtibus ſuppetit. Nam hucvſque progreſſa eſt earum natura, vt moleſtum & iucundum ſentiant, & inter ſe hæc ſignificent. Sermo autem ad id quod prodeſt, & id quod nocet, declarandum, valet. Ergo etiam ad id quod iuſtum atque ad id quod iniuſtum eſt. Hoc enim præter cæteras animanteis hominis eſt proprium, vt ſolus boni & mali, iuſti & iniuſti, & aliorum ſimilium ſenſum habeat. At horum ſocietas C & communio domum facit & ciuitatem. Priùs igitur eſt ciuitas, quàm domus, & vnuſquiſque noſtrûm. Totum enim parte prius eſſe neceſſe eſt. Nam ſi homo, qui totũ quiddam eſt, intereat, neque pes, neque manus erit, niſi ex communione nominis, non rationis. quemadmodum ſi quis manum lapideam, manum eſſe dicat: corrupta enim manus talis erit. Omnia autem opere definita ac diſtincta ſunt, & poteſtate. Quare poſteaquam talia eſſe deſierint, non iam ſunt re aut forma eadem dicenda, ſed homonyma, id eſt, nominis communitate tantùm ſimilia. Ciuitatem igitur ſingulis hominibus eſſe priorem, perſpicuum eſt. Si enim ſinguli ſeparati & ſeiuncti, non ſunt inſtructi copia per ſe ſuis bonis cumulata, & nihil D præterea requirente; ſimiliter atque aliæ partes à ſuo toto ſeparatæ, ad ciuitatem, quæ eſt totum, erunt affecti. Qui autem non poteſt res ſuas communicare, aut ſocietatem contrahere cum aliis, aut qui non eget communicatione, propterea quòd ipſe ſuis pollet opibus, ſuiſque bonis contentus eſt, nihil præterea deſiderãs, nulla pars ciuitatis eſt. Itaque aut fera, aut Deus eſt. Omnes igitur ad hanc ſocietatem omni animi impetu feruntur natura. Qui autem primus eam inſtituit, maximorum bonorum auctor & cauſa fuit. Quemadmodum enim homo ſuis omnibus numeris abſolutus, animal eſt animalium optimum: ita à lege & iure ſemotus ac ſeiunctus, omniũ deterrimum: Sæuiſſima enim & aſperrima iniuſtitia eſt E armis inſtructa. At homo armis inſtructus naſcitur, prudentia & virtute: quibus ad res contrarias maximè vti licet. Quapropter ſceleratiſſimum & immaniſſimum animal eſt, ſine virtute, & ad res venereas cibúmque profligatiſſimum. Iuſtitia verò, ciuilis res eſt. Nam iudicium, ſocietatis ciuilis ordo eſt. Iuris autem diſceptatio, iudicium eſt.

CAPVT III.

Societatis domeſticæ ſpecialem enarrationem inſtituit.

QVando autem perſpicuum eſt quibus ex partibus conſtet ciuitas, neceſſariò de domo priùs dicẽdum eſt

eſt. Omnis enim ciuitas ex domibus & familijs componitur. Domus porrò partes ſunt, ex quibus domus conſtituitur: At domus perfecta atque integra, ex ſeruis & liberis conſtat. Quoniam autem primum quidque in vnaquaque re explicanda vel in minimis quærendum eſt, ab iiſque initium ducendum; primæ autem & minimæ domus partes ſunt dominus & ſeruus, vir & vxor, pater & liberi; de his tribus, quid & quale vnumquidque eſſe debeat, conſiderandum videatur. Sunt autem hæc, herilis ratio, ſeu diſciplina ſeruis præcipiendi atque imperandi; & nuptialis, (nomine enim vacat vxoris & viri coniugatio,) & ea quæ ad imperium patris in liberos à ſe procreatos pertinet; nam neque huic proprium nomen impoſitum eſt. Atque hæ tres rationes ſunto, quas diximus. Eſt porrò quædam præterea pars, quæ videtur alijs quidem rei familiaris adminiſtratio, alijs verò pars eius maxima. Quomodo autem res ſe habeat, poſteriùs erit cognoſcendum. Dico autem de ea quæ appellatur rei nummariæ parandæ, ſeu pecuniæ quærendæ, ratio, quæ à Græcis chrematiſtica nominatur. Sed primùm de domino & ſeruo dicamus; vt & quæ ad neceſſarium vſum pertinent, videamus, & ſi quid ad ea cognoſcenda melius conſequi poſſimus, quàm quæ nunc in communi hominum exiſtimatione atque opinione verſantur, experiamur. Quibuſdam ſcientia quædam videtur eſſe domini imperium, ſeu herilis poteſtas; eadémque domus adminiſtrandæ ratio, & herilis poteſtas, & ciuilis, & regia, quemadmodum initiò diximus. Alijs præter naturam eſſe in alterum dominari. Lege enim alium eſſe ſeruum, alium liberum; natura autem nihil intereſſe. Quocirca neque iuſtum eſſe, quia ſit violentum.

CAPVT IV.

De Herili ſocietate domeſtica primò agit, & de Seruo & Seruitute generatim diſputat.

QVoniam igitur rerum ſiue partarum & quæſitarum, ſiue etiam relictarum poſſeſſio, pars domus eſt; ergo & ratio rei quærendæ, rationis rei familiaris adminiſtrandæ pars eſt. ' Nam ſine rebus ad victum neceſſarijs neque viuere, neq; bene viuere fas eſt. Quemadmodum autem in artibus definitis ac determinatis, inſtrumēta cuique arti accommodata ſuppetere neceſſe eſt, ſi futurum eſt vt opus ab artifice abſoluatur: ita & rei familiaris adminiſtrandæ rationi ſua præſtò debent eſſe inſtrumenta. Iam inſtrumentorum alia ſunt inanima, alia animata: verbi gratia, nauis gubernatori clauus quidem inſtrumentum eſt inanimum, proræ præfectus verò, animatum. Miniſter enim artibus ſimilitudinem quamdam ſpeciémque gerit inſtrumenti. Sic & res aliqua parta & quæſita, ſiue etiam relicta, inſtrumentum eſt ad vitam degendam comparatum. Rerum autem partarum ſeu relictarum poſſeſſio, multitudo inſtrumentorum eſt, & ſeruus, res quædā poſſeſſa animata eſt; & miniſter omnis velvti inſtrumentum eſt inſtrumenta antecedens. Nam ſi, vt ferunt Dædali ſimulacra, aut Vulcani tripodas, quos ait poëta,

Diuinum vel ſponte ſua certamen iniſſe:

Ita & vnumquodque inſtrumentorum vel artificis dominique iuſſu, vel præſentiens domini voluntatem, & vltro, ſuum opus poſſet abſoluere; & ſi radij textoris per ſe texerent, & plectra citharam pulſarent; non opus eſſet neque opificibus opera miniſtrorum, neque dominis, ſeruorum. Inſtrumenta igitur quæ appellantur, inſtrumenta ſunt ad efficiendum valentia, res parta & poſſeſſa verò, ad agendum valet.

A πρότερον· πᾶσα γὰρ πόλις, ἐξ οἰκιῶν σύγκειται. * οἰκίας δὲ μέρη, ἐξ ὧν αὖθις οἰκία συνίσταται· οἰκία δὲ τέλειος, ἐκ δούλων, καὶ ἐλευθέρων. ἐπεὶ δὲ καὶ ἐν τοῖς ἐλαχίστοις πρῶτον ἕκαστον ζητητέον· πρῶτα δὲ καὶ ἐλάχιστα μέρη οἰκίας, δεσπότης καὶ δοῦλος, καὶ πόσις καὶ ἄλοχος, καὶ πατὴρ καὶ τέκνα· περὶ τριῶν τούτων σκεπτέον ἂν εἴη τί ἕκαστον, καὶ ποῖον δεῖ εἶναι. ταῦτα δ' ἐστὶ δεσποτική, καὶ γαμική· ἀνώνυμον γὰρ ἡ γυναικὸς καὶ ἀνδρὸς σύζευξις· καὶ τρίτον ἡ τεκνοποιητική· * καὶ γὰρ αὕτη οὐκ ὠνόμασται ἰδίῳ ὀνόματι. ἔστωσαν δ' αὗται τρεῖς
B ἃς εἴπομεν. ἔστι δέ τι μέρος, ὃ δοκεῖ τοῖς μὲν εἶναι οἰκονομία, τοῖς δὲ μέγιστον μέρος αὐτῆς. ὅπως δ' ἔχει, θεωρητέον. λέγω δὲ περὶ τῆς καλουμένης χρηματιστικῆς. πρῶτον δὲ περὶ δεσπότου καὶ δούλου εἴπωμεν, ἵνα τά τε πρὸς τὴν ἀναγκαίαν χρείαν ἴδωμεν, κἂν εἴ τι πρὸς τὸ εἰδέναι περὶ αὐτῶν δυναίμεθα λαβεῖν βέλτιον τῶν νῦν ὑπολαμβανομένων. τοῖς μὲν γὰρ δοκεῖ ἐπιστήμη τίς εἶναι ἡ δεσποτεία, καὶ ἡ αὐτὴ οἰκονομία καὶ δεσποτεία, καὶ πολι-
C τικὴ καὶ βασιλική, καθάπερ εἴπομεν ἀρχόμενοι· τοῖς δὲ παρὰ φύσιν τὸ δεσπόζειν. νόμῳ γὰρ, τὸν μὲν δοῦλον εἶναι, τὸν δὲ ἐλεύθερον· φύσει δ' οὐδὲν διαφέρειν. διόπερ οὐδὲ δίκαιον· βίαιον γάρ.

γρ. οἰκονομίας

Scrib. ἢ γὰρ ἢ αὕτη, vel ἢ αὐτῶν

ΚΕΦΑΛ. δ'.

Περὶ οἰκονομίας δεσποτικῆς σκοπῶν, πρῶτον λέγει τίς ἡ φύσις τοῦ δούλου, καὶ τίς ἡ δύναμις.

D ΕΠεὶ οὖν ἡ κτῆσις μέρος τῆς οἰκίας ἐστί, καὶ ἡ κτητικὴ μέρος τῆς οἰκονομίας· ἄνευ γὰρ τῶν ἀναγκαίων ἀδύνατον καὶ ζῆν, καὶ εὖ ζῆν. ὥσπερ δὲ ἐν ταῖς ὡρισμέναις τέχναις ἀναγκαῖον ἂν εἴη ὑπάρχειν τὰ οἰκεῖα ὄργανα, εἰ μέλλει ἀποτελεσθήσεσθαι τὸ ἔργον, οὕτω καὶ τῶν οἰκονομικῶν. τῶν δ' ὀργάνων, τὰ μὲν, ἄψυχα, τὰ δ', ἔμψυχα· οἷον τῷ κυβερνήτῃ, ὁ μὲν οἴαξ ἄψυχον, ὁ δὲ πρωρεὺς ἔμψυχον· ὁ γὰρ ὑπηρέτης ἐν ὀργάνου εἴδει ταῖς τέχναις ἐστίν· οὕτω
E καὶ τὸ κτῆμα ὄργανον πρὸς ζωήν ἐστι· καὶ ἡ κτῆσις, πλῆθος ὀργάνων ἐστί, καὶ ὁ δοῦλος κτῆμά τι ἔμψυχον. καὶ ὥσπερ ὄργανον πρὸ ὀργάνων, πᾶς ὁ ὑπηρέτης. εἰ γὰρ ἠδύνατο ἕκαστον τῶν ὀργάνων κελευσθὲν, ἢ προαισθανόμενον, ἀποτελεῖν τὸ αὑτοῦ ἔργον, ὥσπερ τὰ Δαιδάλου φασίν, ἢ τοὺς τοῦ Ηφαίστου τρίποδας, οὕς φησιν ὁ ποιητής,

αὐτομάτους θεῖον δύεσθαι ἀγῶνα·

ἐνδύ. αἱ

οὕτως εἰ αἱ κερκίδες ἐκέρκιζον αὐταὶ, καὶ τὰ πλῆκτρα ἐκιθάριζεν, οὐδὲν ἂν ἔδει, οὔτε τοῖς ἀρχιτέκτοσιν ὑπηρετῶν, οὔτε τοῖς δεσπόταις δούλων. τὰ μὲν οὖν λεγόμενα ὄργανα, ποιητικὰ ὄργανά ἐστι· τὸ δὲ κτῆμα, πρακτικόν.

ἀπὸ μὲν γὰρ τῆς κερκίδος ἕτερόν τι γίνεται παρὰ τὴν χρῆσιν αὐτῆς· ἀπὸ δὲ τῆς ἐσθῆτος καὶ τῆς κλίνης, ἡ χρῆσις μόνον. ἔτι δ᾽, ἐπεὶ διαφέρει ἡ ποίησις εἴδει καὶ ἡ πρᾶξις, καὶ δέονται ἀμφότεραι ὀργάνων, ἀνάγκη καὶ ταῦτα τὴν αὐτὴν ἔχειν διαφοράν· ὁ δὲ βίος, πρᾶξις, οὐ ποίησίς ἐστι· διὸ καὶ ὁ δοῦλος ὑπηρέτης τῶν πρὸς τὴν πρᾶξιν. τὸ δὲ κτῆμα λέγεται, ὥσπερ καὶ τὸ μόριον. τό τε γὰρ μόριον, οὐ μόνον ἄλλου ἐστὶ μόριον, ἀλλὰ καὶ ὅλως ἄλλου. ὁμοίως δὲ καὶ τὸ κτῆμα. διὸ ὁ μὲν δεσπότης, τοῦ δούλου δεσπότης μόνον, ἐκείνου δ᾽ οὐκ ἔστιν· ὁ δὲ δοῦλος, οὐ μόνον δεσπότου δοῦλός ἐστιν, ἀλλὰ καὶ ὅλως ἐκείνου. τίς μὲν οὖν ἡ φύσις τοῦ δούλου, καὶ τίς ἡ δύναμις, ἐκ τούτων δῆλον· ὁ γὰρ μὴ αὑτοῦ φύσει, ἀλλ᾽ ἄλλου, ἄνθρωπος δέ, οὗτος φύσει δοῦλός ἐστιν· ἄλλου δ᾽ ἐστὶν ἄνθρωπος, ὃς ἂν κτῆμα ᾖ, ἄνθρωπος ὤν· κτῆμα δὲ ὄργανον πρακτικὸν καὶ χωριστόν.

A Nam à radio aliud quiddam efficitur præter vſum eius, ex veſte autem & lecto vſus dumtaxat proficiſcitur. Præterea quoniam effectio & actio inter ſe ſpecie differunt, & vtrique inſtrumentis opus eſt; neceſſe etiam eſt hæc eodem modo inter ſe differre. Vita porrò actio, non effectio eſt. Quocirca & ſeruus, eorum quæ ad actionem pertinent, miniſter eſt. Iam res poſſeſſa ſic dicitur, vt & pars. Nam & pars non ſolùm alterius eſt pars, ſed etiam ſimpliciter alterius eſt. Et res poſſeſſa ſimiliter. Quapropter dominus ſerui quidem dominus eſt tantùm, ſed illius non eſt. Seruus autem non modò domini ſeruus eſt, ſed etiam abſolutè & omnino illius eſt. Quæ ſit igitur ſerui natura, quæque vis ac poteſtas, ex his perſpicuum eſt. B Nam qui non eſt ſuus natura, ſed alterius, & præterea verò homo eſt, hic ſeruus eſt natura. Alterius porro homo eſt, qui cùm homo ſit, res poſſeſſa eſt. Iam verò res poſſeſſa, inſtrumentum eſt ad agendum accommodatum, & ſeparabile.

ΚΕΦΑΛ. ε΄.

Ὅτι εἰσὶ φύσει τινὲς, οἱ μὲν ἐλεύθεροι, οἱ δὲ δοῦλοι.

Πότερον δ᾽ ἐστί τις φύσει τοιοῦτος ἢ οὔ, καὶ πότερον βέλτιον καὶ δίκαιόν τινι δουλεύειν ἢ οὔ, ἀλλὰ πᾶσα δουλεία παρὰ φύσιν ἐστί, μετὰ ταῦτα σκεπτέον. οὐ χαλεπὸν δὲ καὶ τῷ λόγῳ θεωρῆσαι, καὶ ἐκ τῶν γινομένων καταμαθεῖν. τὸ γὰρ ἄρχειν καὶ ἄρχεσθαι, οὐ μόνον τῶν ἀναγκαίων, ἀλλὰ καὶ τῶν συμφερόντων ἐστί, καὶ εὐθὺς ἐκ γενετῆς ἔνια διέστηκε, τὰ μὲν ἐπὶ τὸ ἄρχεσθαι, τὰ δ᾽ ἐπὶ τὸ ἄρχειν. καὶ εἴδη πολλὰ καὶ ἀρχόντων καὶ ἀρχομένων ἐστί. καὶ ἀεὶ βελτίων ἡ ἀρχή, ἡ τῶν βελτιόνων ἀρχομένων, οἷον ἀνθρώπου, ἢ θηρίου. τὸ γὰρ ἀποτελούμενον ἀπὸ τῶν βελτιόνων, βέλτιον ἔργον. ὅπου δὲ τὸ μὲν ἄρχει, τὸ δ᾽ ἄρχεται, ἔστι τι τούτων ἔργον. ὅσα γὰρ ἐκ πλειόνων συνέστηκε, καὶ γίνεται ἕν τι κοινόν, εἴτε ἐκ συνεχῶν, εἴτε ἐκ διῃρημένων, ἐν ἅπασιν ἐμφαίνεται τὸ ἄρχον, καὶ τὸ ἀρχόμενον. καὶ τοῦτο ἐκ τῆς ἁπάσης φύσεως ἐνυπάρχει τοῖς * ἐμψύχοις. καὶ γὰρ ἐν τοῖς μὴ μετέχουσι ζωῆς, ἐστί τις ἀρχή, οἷον ἁρμονίας. ἀλλὰ ταῦτα μὲν ἴσως ἐξωτερικωτέρας ἐστὶ σκέψεως. τὸ δὲ ζῷον πρῶτον συνέστηκεν ἐκ ψυχῆς καὶ σώματος· ὧν τὸ μὲν, ἄρχον ἐστὶ φύσει, τὸ δ᾽, ἀρχόμενον. δεῖ δὲ σκοπεῖν ἐν τοῖς κατὰ φύσιν ἔχουσι μᾶλλον τὸ φύσει, καὶ μὴ ἐν τοῖς διεφθαρμένοις. διὸ καὶ τὸν βέλτιστα διακείμενον καὶ κατὰ σῶμα, καὶ κατὰ ψυχὴν, ἄνθρωπον θεωρητέον, ἐν ᾧ τοῦτο δῆλον. τῶν γὰρ μοχθηρῶν καὶ μοχθηρῶς ἐχόντων, δόξειεν ἂν ἄρχειν πολλάκις τὸ σῶμα τῆς ψυχῆς, διὰ τὸ φαύλως καὶ παρὰ φύσιν ἔχειν. ἔστι δ᾽ οὖν, ὥσπερ λέγομεν, πρῶτον ἐν ζῴῳ θεωρῆσαι καὶ δεσποτικὴν ἀρχὴν καὶ πολιτικήν. ἡ μὲν γὰρ ψυχὴ, τοῦ σώματος ἄρχει, δεσποτικὴν ἀρχήν· ὁ δὲ νοῦς, τῆς ὀρέξεως, πολιτικὴν καὶ βασιλικήν· ἐν οἷς φανερόν ἐστιν, ὅτι κατὰ φύσιν καὶ συμφέρον τὸ ἄρχεσθαι τῷ σώματι ὑπὸ τῆς ψυχῆς, καὶ τῷ παθητικῷ μορίῳ ὑπὸ τοῦ νοῦ καὶ τοῦ μορίου τοῦ λόγον ἔχοντος· τὸ δ᾽ ἐξ ἴσου ἢ ἀνάπαλιν, βλαβερὸν πᾶσι. πάλιν ἐν ἀνθρώπῳ καὶ τοῖς ἄλλοις

Victorius, ἐμψύχοις, neceſſariò emendat.

CAPVT V.

De ſeruitute naturali diſſerit.

VTrùm autem ſit aliquis talis natura, nécne, & vtrùmne præſtet & iuſtum ſit alicui ſeruire, nécne, ſed potiùs omnis ſeruitus ſit præter naturam, poſterius erit conſiderandum.. Verumtamen non eſt difficile etiam ratione hoc contemplari, & ex ijs quæ C fiunt, intelligere. Imperare enim & imperio parere non ſolùm ex numero rerum neceſſariarum ſunt, verùm etiam ex vrilium. Et ſtatim ab ortu primo nonnulla inter ſe diſtiterunt, alia vt parerent imperio, alia vt imperarent. Tum plura ſunt & imperantium, & imperio ſubiectorum genera: ſempérque id melius imperium eſt, quod obtinetur in res imperio ſubiectas meliores ac præſtantiores; verbi gratia, melius eſt imperium in hominem, quàm in feram. Nam quo vnumquodque opus ex melioribus abſoluitur, eo eſt melius. Vbi autem aliud imperat, aliud imperio paret, aliquod horum opus extat. Quæcumque enim ex pluribus conſtant, & vnum quiddam com- D mune fiunt, ſiue ex continuis, ſiue ex diſiunctis, in eis omnibus elucet atque apparet id quod imperat, & id quod imperio ſubiectum eſt. Atque hoc ex omni natura in animatis ineſt maximè. nam etiam in ijs quæ ſunt vitæ expertia, aliquod imperium eſt: verbi gratia, in concentibus, ſeu harmonijs. Sed hæc fortaſſe minùs ſunt huius quæſtionis propria, atque aliquanto alieniora, & extra rem. Animal autem primùm ex animo & corpore conſtat: quorum alter imperium gerit naruta, alterum imperio paret. Oportet autem in ijs quæ naturæ conueniunt & congruunt, ſpectare naturæ vim, non in corruptis ac deprauatis. Quare contemplari debemus hominem & animo & corpore optimè affectum; in quo hoc apparet. Nam E vitioſorum & vitioſè affectorum ſæpenumero videatur corpus animo præeſſe atque imperare, propterea quòd malè & præter naturam affecti ſunt. Licet igitur, quemadmodum dicimus, in animali primùm cernere & herile imperium, & ciuile. Animus enim in corpus imperium herile obtinet: mens autem in appetitum, ciuile & regium. In quibus perſpicuum eſt, conſentaneum eſſe naturæ, atque expedire & corpori, animo ſeruire: & ei animi particulæ, quæ ad motus ſuſcipiendos valet, mentis, eiúſque particulæ quæ ratione prædita eſt, imperio parere: iuris æqualitatem autem, aut contrarium eius, quod diximus, omnibus eſſe detrimentoſum. Rurſum in homine, & in alijs

animantibus ſimiliter ſe tes habet. Cicures enim beſtiæ, feris ſunt meliores natura. His autem omnibus melius eſt hominis imperio ſubiectas eſſe; ita enim ſalutem adipiſcuntur. Præterea mas cum fœmina comparatus, melior eſt, hæc autem deterior; & ille quidem imperate, hæc autem imperio parēre debet. Eodem modo ſe res habeat etiam in omnibus hominibus, neceſſe eſt. Quicumque igitur tanto cæteris hominibus ſunt inferiores ac deteriores, quanto animus corpori, & homo feræ præſtat, tales autem ſunt ij quorum opus in vſu corporis poſitum eſt, quorúmque hoc vnum eſt, quod ab eis optimū proficiſci poteſt, hi ſunt ſerui natura, quibus melius eſt huic imperio parēre: ſi quidem & ijs quæ ſuprà dicta ſunt. Natura enim ſeruus eſt is qui alterius eſſe poteſt: ideóque & alterius eſt: & qui eò vſque rationis eſt particeps, quoad eam ſentiat quidem ille, ſed non habeat. Nam alia animalia cùm rationem non ſentiant, affectibus inſeruiunt. Et verò ſeruorum & animantium mutarum vſus parum admodum inter ſe differt: ab vtriſque enim, à ſeruis, & à beſtijs cicuribus, ad res neceſſarias adiumenta corpore afferuntur. Vult igitur natura quidem etiam corpora liberorum & ſeruorum diſſimilia efficere: hæc quidem ad vſum neceſſarium valida, illa autem erecta, & ad taleis operas inutilia, ſed ad vitam ciuilem vtilia atque opportuna: atque hæc etiam diuiſa eſt in vſum pacis & belli. Accidit autem ſæpenumero etiam contrarium, nempe, alios quidem corpora, alios autem animos habere liberorum. Nam hoc quidem in promptu eſt, ſi qui naſcantur tanto alijs corpore excellētiores, quanto ſimalacris hominum antecellunt deorum imagines; reliquos ab hominibus dignos pronuntiatum iri, qui his ſeruiant. quòd ſi in corpore hoc verum eſt, multo iuſtius eſt hoc in animo definitum eſſe. Sed non æquè facile eſt, animi pulchritudinem, atque corporis cetnere. Eſſe igitur nonnullos alios liberos, alios ſeruos natura, perſpicuum eſt: quibus expediat, quóſque iuſtum ſit ſeruite.

CAPVT VI.

De Seruitute legitima diſputat.

EOs autem, qui contrà dicunt, quodammodo rectè dicere, non eſt difficile videre. Duobus enim modis dicuntur ſeruire, & ſeruus. Eſt enim aliquis lege ſeruus, & homo ſeruiens. Lex enim pactum quoddam eſt; qua lege bello capta, eorum qui vicerunt, eáque ceperunt, eſſe dicunt. Hoc igitur ius multi ex ijs qui in legibus verſantur, tanquam rhetorem, vocant in iudicium & crimen rogationis contra leges latæ: quaſi graue ſit, miniméque ferendum, ſi ei quod vim afferre poſſit, quódque viribus antecellat, ſeruum & ſubiectum erit id cui vis allata fuerit. Atque his quidem ita videtur, illis aliter, & ex numero quidem ſapientum. Huius autem controuerſiæ cauſa, & quod facit rationes variare, eſt, quia cùm quodammodo virtus commeatu inſtructa, & adiumentis freta, vim afferre maximè poſſit: tum id quod victoria potitur, bono aliquo ſemper antecellit: quo fit vt non ſine virtute vis eſſe, ſed de iure tantùm ambigi videatur. Propterea enim alijs ius videtur eſſe bonarum legum cōſtitutio, alijs hoc ipſum ius eſſe, vt, qui viribus ſit ſuperior ac potentior, is præſit atque imperet. Nam diſſidentibus & pugnantibus inter ſe his rationibus, neque firmum quicquam, neque probabile habent alteræ rationes, quin oporteat, id quod virtute præſtat, dominari atque imperare.

A ζώοις ὡσαύτως. τὰ μὲν γὰρ ἥμερα τῶν ἀγρίων βελτίω τὴν φύσιν. τούτοις δὲ πᾶσι βέλτιον ἄρχεσθαι ὑπ᾽ ἀνθρώπου· τυγχάνει γὰρ σωτηρίας οὕτως. ἔτι δὲ τὸ ἄρρεν πρὸς τὸ θῆλυ φύσει, τὸ μὲν κρεῖττον, τὸ δὲ χεῖρον· καὶ τὸ μὲν ἄρχον, τὸ δὲ ἀρχόμενον. τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον ἀναγκαῖον εἶναι καὶ ἐπὶ πάντων ἀνθρώπων. ὅσοι μὲν οὖν τοσοῦτον διεστᾶσιν, ὅσον ψυχὴ σώματος, καὶ ἄνθρωπος *θηρίου (διάκεινται δὲ τοῦτον τὸν τρόπον, ὅσων ἐστὶν ἔργον ἡ τοῦ σώματος χρῆσις, καὶ τοῦτ᾽ ἔστ᾽ ἀπ᾽ αὐτῶν βέλτιστον) B οὗτοι μέν εἰσι φύσει δοῦλοι, οἷς βέλτιόν ἐστιν ἄρχεσθαι ταύτην τὴν ἀρχὴν, εἴπερ καὶ τοῖς εἰρημένοις. ἔστι γὰρ φύσει δοῦλος, ὁ δυνάμενος ἄλλου εἶναι· διὸ καὶ ἄλλου ἐστί· καὶ ὁ κοινωνῶν λόγου τοσοῦτον ὅσον αἰσθάνεσθαι, ἀλλὰ μὴ ἔχειν. τὰ γὰρ ἄλλα ζῶα οὐ λόγου αἰσθανόμενα, ἀλλὰ παθήμασιν ὑπηρετεῖ. καὶ ἡ χρεία δὲ παραλλάττει μικρόν. ἡ γὰρ πρὸς τἀναγκαῖα τῷ σώματι βοήθεια γίνεται παρ᾽ ἀμφοῖν, παρά τε τῶν δούλων, καὶ παρὰ τῶν ἡμέρων ζώων. βούλεται μὲν οὖν ἡ φύσις καὶ τὰ σώματα διαφέροντα ποιεῖν τὰ τῶν ἐλευθέρων, καὶ τῶν δούλων· τὰ μὲν ἰσχυρὰ πρὸς τὴν ἀναγκαίαν χρῆσιν· τὰ δ᾽, ὀρθὰ, καὶ ἄχρηστα πρὸς τὰς τοιαύτας ἐργασίας, ἀλλὰ χρήσιμα πρὸς πολιτικὸν βίον· οὗτος δὲ καὶ γίνεται διῃρημένος εἴς τε τὴν πολεμικὴν χρείαν, καὶ τὴν εἰρηνικήν. C συμβαίνει δὲ πολλάκις καὶ τοὐναντίον, τοὺς μὲν τὰ σώματ᾽ ἔχειν ἐλευθέρων, τοὺς δὲ τὰς ψυχάς· ἐπεὶ τοῦτό γε φανερὸν, ὡς εἰ τοσοῦτον γένοιντο διάφοροι τὸ σῶμα μόνον, ὅσον αἱ τῶν θεῶν εἰκόνες, τοὺς ὑπολειπομένους πάντες φαῖεν ἂν ἀξίους εἶναι τούτοις δουλεύειν. εἰ δ᾽ ἐπὶ τοῦ σώματος τοῦτ᾽ ἀληθὲς, πολὺ δικαιότερον ἐπὶ τῆς ψυχῆς τοῦτο διωρίσθαι. ἀλλ᾽ οὐχ ὁμοίως ῥᾴδιον ἰδεῖν τό, τε τῆς ψυχῆς κάλλος, καὶ τὸ τοῦ σώματος. ὅτι μὲν τοίνυν εἰσὶ φύσει τινὲς, οἱ μὲν ἐλεύθεροι, οἱ δὲ δοῦλοι, φανερὸν, οἷς καὶ συμφέρει τὸ δουλεύειν, καὶ δίκαιόν ἐστιν.

D

ΚΕΦΑΛ. ϛ΄.

Πότερον καὶ κατὰ νόμον εἰσί τινες δοῦλοι.

ΟΤι δὲ καὶ οἱ τἀναντία φάσκοντες τρόπον τινὰ λέγουσιν ὀρθῶς, οὐ χαλεπὸν ἰδεῖν. διχῶς γὰρ λέγεται τὸ δουλεύειν, καὶ ὁ δοῦλος. ἔστι γάρ τις κατὰ νόμον δοῦλος, καὶ δουλεύων· ὁ γὰρ νόμος, ὁμολογία τίς ἐστιν· ἐν ᾧ τὰ κατὰ πόλεμον κρατούμενα τῶν κρατούντων εἶναί φασι. τοῦτο δὲ τὸ δίκαιον πολλοὶ τῶν ἐν τοῖς νόμοις, ὥσπερ ῥήτορα, γράφονται παρανόμων, ὡς δεινὸν, εἰ τοῦ βιάσασθαι δυναμένου, καὶ κατὰ δύναμιν κρείττονος, ἔσται E δοῦλον καὶ ἀρχόμενον τὸ βιασθέν· καὶ τοῖς μὲν οὕτω δοκεῖ, τοῖς δ᾽ ἐκείνως, καὶ τῶν σοφῶν. αἴτιον δὲ ταύτης τῆς ἀμφισβητήσεως, καὶ ὃ ποιεῖ τοὺς λόγους ἐπαλλάττειν, ὅτι τρόπον τινὰ ἀρετὴ τυγχάνουσα χορηγίας, καὶ βιάζεσθαι δύναται μάλιστα, καὶ ἔστιν ἀεὶ τὸ κρατοῦν ἐν ὑπεροχῇ ἀγαθοῦ τινος· ὥστε δοκεῖν μὴ ἄνευ ἀρετῆς εἶναι τὴν βίαν, ἀλλὰ περὶ τοῦ δικαίου μόνον εἶναι τὴν ἀμφισβήτησιν. διὰ γὰρ τοῦτο, τοῖς μὲν * εὔνοια δοκεῖ τὸ δίκαιον εἶναι, τοῖς δ᾽ αὐτὸ τοῦτο, δίκαιον, τὸ τὸν κρείττονα ἄρχειν· ἐπεὶ διαστάντων γε χωρὶς τούτων τῶν λόγων, οὔτ᾽ ἰσχυρὸν οὐδὲν ἔχουσιν, οὔτε πιθανὸν ἅτεροι λόγοι, ὡς οὐ δεῖ τὸ βέλτιον κατ᾽ ἀρετὴν ἄρχειν καὶ δεσπόζειν.

ὅλως δ' ἀντεχόμενοί τινες, ὡς οἴονται, δικαίου τινός (ὁ γὰρ νόμος δίκαιόν τι·) τὴν κατὰ πόλεμον δουλείαν τιθέασι δικαίαν· *ὅλως δ' οὔ φασι. τήν [τε] γὰρ ἀρχὴν ἐνδέχεται μὴ δικαίαν εἶναι τῶν πολέμων· καὶ τὸν ἀνάξιον δουλεύειν οὐδαμῶς ἂν φαίη τις δοῦλον εἶναι· εἰ δὲ μή, συμβήσεται τοὺς εὐγενεστάτους εἶναι δοκοῦντας, δούλους εἶναι, καὶ ἐκ δούλων, ἐὰν συμβῇ πραθῆναι ληφθέντας. διόπερ αὐτοὺς οὐ βούλονται λέγειν δούλους, ἀλλὰ τοὺς βαρβάρους. καίτοι ὅταν τοῦτο λέγωσιν, οὐθὲν ἄλλο ζητοῦσιν, ἢ τὸ φύσει δοῦλον, ὅπερ ἐξ ἀρχῆς εἴπομεν. ἀνάγκη γὰρ εἶναί τινας φάναι, τοὺς μὲν πανταχοῦ δούλους, τοὺς δ' οὐδαμοῦ· τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον καὶ περὶ εὐγενείας. αὑτοὺς μὲν γὰρ οὐ μόνον παρ' αὑτοῖς εὐγενεῖς, ἀλλὰ πανταχοῦ νομίζουσι· τοὺς δὲ βαρβάρους οἴκοι μόνον· ὡς ὄν τι, τὸ μὲν ἁπλῶς εὐγενὲς καὶ ἐλεύθερον, τὸ δ' οὐχ ἁπλῶς· ὥσπερ καὶ ἡ Θεοδέκτου Ἑλένη φησί,

γρ. θεῖον
γρ. ἐγγόνων

*Θείων δ' ἀπ' ἀμφοῖν *ἐκγόνων ῥιζωμάτων,
Τίς ἂν προσειπεῖν ἀξιώσειεν λάτριν;

ὅταν δὲ τοῦτο λέγωσιν, οὐθενὶ ἀλλ' ἢ ἀρετῇ καὶ κακίᾳ διορίζουσι τὸ δοῦλον καὶ ἐλεύθερον, καὶ τοὺς εὐγενεῖς καὶ τοὺς δυσγενεῖς. ἀξιοῦσι γάρ, ὥσπερ ἐξ ἀνθρώπου ἄνθρωπον, καὶ ἐκ θηρίων γίνεσθαι θηρίον, οὕτω καὶ ἐξ ἀγαθῶν ἀγαθόν· ἡ δὲ φύσις βούλεται μὲν τοῦτο ποιεῖν πολλάκις, οὐ μέντοι δύναται. ὅτι μὲν οὖν ἔχει τινὰ λόγον ἡ ἀμφισβήτησις, *καὶ οὐκ εἰσὶν οἱ μὲν φύσει δοῦλοι, οἱ δ' ἐλεύθεροι, δῆλον· καὶ ὅτι ἔν τισι διώρισται τὸ τοιοῦτον, ὧν συμφέρει τῷ μὲν τὸ δουλεύειν, τῷ δὲ τὸ δεσπόζειν· καὶ δίκαιον, καὶ δεῖ τὸ μὲν ἄρχεσθαι, τὸ δ' ἄρχειν, ἣν πεφύκασιν ἀρχὴν ἄρχειν· ὥστε καὶ δεσπόζειν· τὸ δὲ κακῶς, ἀσυμφόρως ἐστὶν ἀμφοῖν. τὸ γὰρ αὐτὸ συμφέρει τῷ μέρει καὶ τῷ ὅλῳ, καὶ σώματι καὶ ψυχῇ· ὁ δὲ δοῦλος, μέρος τι τοῦ δεσπότου, οἷον ἔμψυχόν τι τοῦ σώματος, κεχωρισμένον δὲ μέρος· διὸ καὶ συμφέρον ἐστί τι καὶ φιλία δούλῳ καὶ δεσπότῃ πρὸς ἀλλήλους, τοῖς φύσει τούτων ἠξιωμένοις· τοῖς δὲ μὴ τοῦτον τὸν τρόπον, ἀλλὰ κατὰ νόμον καὶ βιασθεῖσι, τοὐναντίον.

γρ. ἅμα τι. (margin, beside line 3)

γρ. καὶ οὐκ ἢ οὐκ εἰσὶ μ. Lamb. negat. tollit. (margin)

ΚΕΦΑΛ. ζ'.

Ὅτι δεσποτεία καὶ πολιτικὴ οὐ ταὐτόν ἐστι. καὶ περὶ δεσποτικῆς καὶ δουλικῆς ἐπιστήμης.

ΦΑνερὸν δὲ καὶ ἐκ τούτων, ὅτι οὐ ταὐτόν ἐστι δεσποτεία καὶ πολιτική, οὐδὲ πᾶσαι ἀλλήλαις αἱ ἀρχαί, ὥσπερ τινές φασιν. ἡ μὲν γάρ, ἐλευθέρων φύσει· ἡ δέ, δούλων ἐστί. καὶ ἡ μὲν οἰκονομική, μοναρχία· μοναρχεῖται γὰρ πᾶς οἶκος· ἡ δὲ πολιτική, ἐλευθέρων καὶ ἴσων ἀρχή. ὁ μὲν οὖν δεσπότης οὐ λέγεται κατ' ἐπιστήμην, ἀλλὰ τῷ τοιόσδ' εἶναι. ὁμοίως δὲ καὶ ὁ δοῦλος καὶ ὁ ἐλεύθερος. ἐπιστήμη δ' ἂν εἴη καὶ δεσποτική, καὶ δουλική. δουλικὴ μέν, οἵαν περ ὁ ἐν Συρακούσαις ἐπαίδευεν. ἐκεῖ γὰρ λαμβάνων τις μισθὸν ἐδίδασκε τὰ ἐγκύκλια διακονήματα τοὺς παῖδας. εἴη δ' ἂν καὶ ἐπὶ πλεῖον τῶν τοιούτων μάθησις, οἷον ὀψοποιική, καὶ τἆλλα τὰ τοιαῦτα,

A In ſumma autem nonnulli, iure quodam, vt arbitrantur, nitentes, (lex enim ius quoddam eſt,) ſeruitutem bellicam ſtatuunt eſſe iuſtam: ſed ſimpliciter & abſolutè iuſtam eſſe negant. Nam primùm contingere poteſt vt principium bellorum non ſit iuſtum, deinde indignum qui ſeruiat, nemo vllo modo dixerit eſſe ſeruum. Alioqui eueniet vt qui honeſtiſſimo & clariſſimo loco nati exiſtimentur, ſerui ſint, & ex ſeruis nati, ſi fortè acciderit vt capti venierint. Quapropter non eos dicere ſeruos volunt, ſed barbaros. Atqui cùm hoc dicunt, nihil aliud quærunt, quàm natura ſeruum: qua de re nobis initio ſermo inſtitutus eſt. Neceſſe enim eſt fateri aliquos eſſe alios vbique locorum ſeruos, alios nuſquam.

B Eodem autem modo & de nobilitate ſentiendum. Eos enim non ſolùm domi nobileis, ſed vbique gentium claros arbitrantur: Barbaros verò domi tantùm: perinde quaſi aliquid ſit ſimpliciter nobile & liberum, aliud non ſimpliciter: quemadmodum ait & Theodectæ Helena:

Diuina ab vtraque ſtirpe prognatam quis hanc
Seruam vocare non iniquum cenſeat?

Cùm autem hoc dicunt, nulla alia re quàm virtute & vitio ſeruum & liberum nobileiſque & ignobileis definiunt. Par enim eſſe cenſent, vt ex homine homo, & ex

C feris fera naſcitur, ſic ex bonis bonum naſci. Natura autem vult illa quidem hoc facere: ſed ſæpenumero non poteſt. Huius igitur cõtrouerſiæ rationem eſſe aliquam, vtrùm ſint alij natura ſerui, alij liberi, néc ne, ex ijs quæ ſuprà explicata ſunt, intelligere licet. Ne hoc quidem obſcurum eſt, hoc in quibuſdam eſſe definitum ac diſtinctum: quorum huic quidem expedit ſeruire, illi autem imperare: & iuſtum eſt, atque oportet hunc imperio alterius parêre, illum, imperium obtinere, id imperium ſcilicet, quod vtriuſque naturæ conuenit: ergo & dominari. Malè autem imperare, (id eſt, non eiuſcemodi imperium, ad quod vterque ſit aptus natura, exercere,)

D eſt vtrique inutiliter imperare. Idem enim expedit parti & toti, idémque corpori & animo. At ſeruus pars quædam domini eſt, velut animata quædam corporis, ſed tamen ſeparata pars. Quare etiam vtilitas quædam & amicitia ſerui & domino inter ipſos intercedit, ijs quibus hæc contigerunt natura: Iis autem qui non ita dominantur & ſeruiunt, ſed lege & vi coacti, contraria.

CAPVT VII.

De Domini & Serui Forma, quo ad Scientiam vtriuſque, agit.

E PErſpicuum eſt autem etiam ex his, non idem eſſe dominium, ſeu herile imperium, atque ciuilem principatum: neque omnia imperia inter ſe eſſe paria, aut eadem, quemadmodum aiunt quidam. Ciuilis enim principatus, eſt liberorum natura: herile imperium verò, ſeruorum. Et domeſticum quidem imperium, monarchia, id eſt, vnius principatus, eſt: domus enim omnis vnius imperio regitur: ciuilis principatus autem liberorum & æqualium imperium eſt. Dominus igitur non appellatur ex eo quòd ſcientiam habeat, ſed quòd talis ſit: itémque ſeruus & liber. Scientia tamen aliqua eſſe poſſit & herilis & ſeruilis. Seruilis quidem, qualis ea quam ludimagiſter ille, qui Syracuſis commorabatur, tradebat. Illic enim quidã mercede accepta pueros vſitata & vulgaria miniſteria docebat. Poſſit autem latiùs manare talium miniſteriorum diſciplina: vt ea quæ ad opſonia coquẽda atque apparanda pertinet, & cętera huiuſmodi,

miniſterij genera. Sunt enim munera alia alijs honoratiora, alia magis neceſſaria, & (vt eſt in prouerbio)

Dominus domino, ſeruúſque præferendus eſt ſeruo.

Tales igitur ſunt omnes ſcientiæ ſeruiles. Herilis autem, ſeu domino conueniens ſcientia eſt; quæ ad vſum ſeruorum pertinet. Dominus enim non in poſſeſſione, ſed in vſu ſeruorum cernitur. Hæc porrò ſcientia nihil habet magnum, nihil amplum. Nam quæ ſeruum ſcire facere oportet, hęc illum ſcire præcipere conuenit. Quapropter quibus licet hac moleſtia ſolutis & vacuis eſſe, apud eos curator rei domeſticæ has parteis agit, atque hoc onus gerit: ipſi autem domini remp. adminiſtrant, aut philoſophantur. Ars porrò rei quærendæ ab vtraque harum differt, vt quæ ſit velvti quædam ars rei militaris iuſta, aut ars venandi. De ſeruo igitur & domino hoc modo explicatum ſit.

CAPVT VIII.

De quæſtuaria acturus, primam eius ſpeciem, quæ Naturalis eſt, explanat.

VNiuersè autem de omni rei familiaris poſſeſſione, reique nummariæ quærendæ ratione, quemadmodum inſtituimus, videamus: quandoquidem etiam ſeruum rerum partarum poſſeſſionis partem quandam eſſe diximus. Primùm igitur dubitauerit aliquis, vtrùm ratio pecuniæ quærendæ eadem ſit atque rei familiaris tuendæ ratio, an pars aliqua, an eius adminiſtra: &, ſi adminiſtra, vtrùm vt ars conficiendorum radiorum, textoriæ, ſeu textrinæ, an vt ars æraria, ſtatuariæ: non enim eodem modo aſſeruiunt ac miniſtrant: ſed illa quidem arti textoriæ inſtrumenta præbet, hæc ſtatuariæ materiam: (materiam autem appello, rem ſubiectam, vnde opus aliquod efficitur atque abſoluitur,) vt eſt, textori quidem lanam, ſtatuarum autem fictori, æs. Non eſſe igitur idem, rationem tuendæ rei familiaris, atque artem pecuniæ quærendæ, hinc licet intelligere. huius enim eſt ſuppeditare, illius vti. Quæ enim alia erit ars, quæ vſura ſit rebus domeſticis, præter rationem tuendæ rei familiaris? Sed vtrùm pars eius ſit, an alia forma, ſeu ſpecies, controuerſia eſt. Nam ſi eſt eius, qui ad pecuniam quærendam aptus ſit, vnde pecunia, & prædia, rerúmq; partarum & quæſitarum poſſeſſio ſuppetat, prouidere; rerum autem partarum poſſeſſio & diuitiæ multas parteis complectuntur: ergo quærendum eſt primùm, vtrùm agricultura, & vniuersè vtrùm curatio in victu parando occupata, & rerum quærendarũ ſtudinm, pars aliqua ſit rationis tuendæ tei familiaris, an alia quædã ſpecies. Atqui multa ſunt victus ſeu alimenti genera. Quapropter etiam multæ ſunt vitæ colendæ rationes & in multis animãtibus, & in hominibus: ſine alimento enim & pabulo viui non poteſt. Itaque alimenti victúſque differentiæ, vitæ colendæ rationes in animantibus effecerunt diſſimileis ac diuerſas. Beſtiarum enim aliæ gregatim, aliæ ſparſim & vagè viuunt, vtrocumque modo eis ad paſtum expedit: propterea quòd earum aliæ animantibus, aliæ fructibus, aliæ omni pabuli genere veſcuntur. Itaque ad facilitatem commoditatémque victus, & harum rerum electionem, earum vitæ genera natura diſtinxit. Quoniam autem non eſt idem cuique iucundum natura, ſed alia alijs; etiam beſtiarum, tum earum quæ animantibus veſcuntur, tum earum quæ fructibus, viuendi geneta inter ſe diſtant: itémque hominum. Multis enim rebus differunt horum vitæ genera. Omnium autem pigerrimi ac deſidioſiſſimi ſunt pecuarij, quos Græci nomadas appellant.

A γένη τῆς διακονίας. ἔστι γὰρ ἕτερα ἑτέρων, τὰ μὲν ἐντιμότερα ἔργα, τὰ δ᾽ ἀναγκαιότερα· καὶ κατὰ τὴν παροιμίαν,

Δοῦλος πρὸ δούλου, δεσπότης πρὸ δεσπότου.

αἱ μὲν οὖν τοιαῦται πᾶσαι δουλικαὶ ἐπιστῆμαί εἰσι. δεσποτικὴ δ᾽ ἐπιστήμη ἐστὶν, ἡ χρηστικὴ δούλων. ὁ γὰρ δεσπότης οὐκ ἐν τῷ κτᾶσθαι τοὺς δούλους, ἀλλ᾽ ἐν τῷ χρῆσθαι δούλοις. ἔστι δ᾽ αὕτη ἡ ἐπιστήμη, οὐδὲν μέγα ἔχουσα, οὐδὲ σεμνόν. ἃ γὰρ τὸν δοῦλον ἐπίστασθαι δεῖ ποιεῖν, ἐκεῖνον δεῖ ταῦτα ἐπίστασθαι ἐπιτάττειν. διὸ ὅσοις ἐξουσία μὴ αὐτοὺς κακοπαθεῖν, B ἐπίτροπος λαμβάνει ταύτην τὴν τιμήν· αὐτοὶ δὲ πολιτεύονται, ἢ φιλοσοφοῦσιν. ἡ δὲ κτητικὴ, ἑτέρα ἀμφοτέρων τούτων, οἷον ἡ δικαία, πολεμική τις οὖσα, ἢ θηρευτική. περὶ μὲν οὖν δούλου καὶ δεσπότου τοῦτον διωρίσθω τὸν τρόπον.

ΚΕΦΑΛ. η΄.

Ὅτι ἐστί τις κτητικὴ κατὰ φύσιν τοῖς οἰκονόμοις καὶ τοῖς πολιτικοῖς, καὶ δι᾽ ἣν αἰτίαν. καὶ περὶ διαφορᾶς τῶν βίων.

C ΟΛως δὲ περὶ πάσης κτήσεως καὶ χρηματιστικῆς θεωρήσωμεν κατὰ τὸν ὑφηγημένον τρόπον· ἐπείπερ καὶ ὁ δοῦλος τῆς κτήσεως μέρος τι ἦν. πρῶτον μὲν οὖν ἀπορήσειεν ἄν τις, πότερον ἡ χρηματιστικὴ ἡ αὐτὴ τῇ οἰκονομικῇ ἐστὶν, ἢ μέρος τι, ἢ ὑπηρετικὴ· καὶ εἰ ὑπηρετικὴ, πότερον ὡς ἡ* κερκιδοποιικὴ τῇ ὑφαντικῇ, ἢ ὡς ἡ χαλκουργικὴ τῇ ἀνδριαντοποιίᾳ· οὐ γὰρ ὡσαύτως ὑπηρετοῦσιν, ἀλλ᾽ ἡ μὲν ὄργανα παρέχει, ἡ δὲ τὴν ὕλην· (λέγω δὲ ὕλην, τὸ ὑποκείμενον, ἐξ οὗ τι ἀποτελεῖται ἔργον) οἷον ὑφάντῃ μὲν ἔρια, ἀνδριαντοποιῷ δὲ χαλκόν. ὅτι μὲν οὖν οὐχ ἡ αὐτὴ* οἰκονομικὴ τῇ χρηματιστικῇ, δῆλον. τῆς μὲν γὰρ, τὸ πορίσασθαι· τῆς δὲ, τὸ χρήσασθαι. τίς γὰρ ἔσται ἡ χρησομένη τοῖς κατὰ τὴν οἰκίαν παρὰ τὴν οἰκο- D νομίαν; πότερον δὲ μέρος αὐτῆς ἐστί τι, ἢ ἕτερον εἶδος, ἔχει διαμφισβήτησιν. εἰ γάρ ἐστι τοῦ χρηματιστικοῦ θεωρῆσαι πόθεν χρήματα καὶ κτῆσις ἔσται· ἡ δὲ κτῆσις πολλὰ περιείληφε μέρη, καὶ ὁ πλοῦτος· ὥστε πρῶτον ἡ γεωργικὴ πότερον μέρος τι τῆς χρηματιστικῆς, ἢ ἕτερόν τι γένος, καὶ καθόλου ἡ περὶ τὴν τροφὴν ἐπιμέλεια καὶ κτῆσις; ἀλλὰ μὴν εἴδη γε πολλὰ τροφῆς. διὸ καὶ βίοι πολλοὶ, καὶ τῶν ζώων καὶ τῶν ἀνθρώπων εἰσίν· οὐ γὰρ οἷόν τε ζῆν ἄνευ τροφῆς. ὥστε αἱ διαφοραὶ τῆς τροφῆς τοὺς βίους πεποιήκασι διαφέροντας τῶν ζώων. τῶν τε γὰρ θη- E ρίων, τὰ μὲν ἀγελαῖα, τὰ δὲ σποραδικά ἐστιν, ὁποτέρως συμφέρει πρὸς τὴν τροφὴν αὐτοῖς, διὰ τὸ τὰ μὲν ζωοφάγα, τὰ δὲ καρποφάγα, τὰ δὲ παμφάγα αὐτῶν εἶναι. ὥστε πρὸς τὰς ῥαστώνας καὶ τὴν αἵρεσιν τὴν τούτων ἡ φύσις τοὺς βίους αὐτῶν διώρισεν. ἐπεὶ δ᾽ οὐ ταὐτὸ ἑκάστῳ ἡδὺ κατὰ φύσιν, ἀλλὰ ἕτερα ἑτέροις, καὶ αὐτῶν τῶν ζωοφάγων καὶ τῶν καρποφάγων οἱ βίοι πρὸς ἄλληλα διεστᾶσιν· ὁμοίως δὲ καὶ τῶν ἀνθρώπων. *πολλαῖς γὰρ διαφέρουσιν οἱ τούτων βίοι. οἱ μὲν οὖν ἀργότατοι, νομάδες εἰσίν·

γ. κερκιδοποιικὴ

Sylb. τῇ οἰκονομικῇ ἡ χρηματιστική.

γ. πολύ

ἡ γὰρ ἀπὸ τῶν ἡμέρων τροφὴ ζῴων, ἄνευ πόνου γίνεται σχολάζουσιν· ἀναγκαίου δ' ὄντος μεταβάλλειν τοῖς κτήνεσι διὰ τὰς νομὰς, καὶ αὐτοὶ ἀναγκάζονται συνακολουθεῖν, ὥσπερ γεωργίαν ζῶντες γεωργοῦντες· οἱ δ' ἀπὸ θήρας ζῶσι, καὶ θήρας ἕτεροι ἑτέρας· οἷον, οἱ μὲν ἀπὸ λῃστείας, οἱ δ' ἀφ' ἁλιείας, ὅσοι λίμνας, καὶ ἕλη, καὶ ποταμοὺς, ἢ θάλατταν τοιαύτην προσοικοῦσιν· οἱ δ', ἀπ' ὀρνίθων, ἢ θηρίων ἀγρίων. τὸ δὲ πλεῖστον γένος τῶν ἀνθρώπων, ἀπὸ τῆς γῆς ζῇ, καὶ [τῶν] ἡμέρων καρπῶν. οἱ μὲν οὖν βίοι τοσοῦτοι σχεδόν εἰσιν, ὅσοι γε αὐτόφυτον ἔχουσι τὴν ἐργασίαν, καὶ μὴ δι' ἀλλαγῆς καὶ καπηλείας πορίζονται τὴν τροφὴν, νομαδικὸς, γεωργικὸς, λῃστρικὸς, ἁλιευτικὸς, θηρευτικός· οἱ δὲ καὶ μιγνύντες, ἐκ τούτων ἡδέως ζῶσι, προσαναπληροῦντες τὸν ἐνδεέστατον βίον, ᾗ τυγχάνει ἐλλείπων πρὸς τὸ αὐτάρκης εἶναι· οἷον, οἱ μὲν νομαδικὸν ἅμα καὶ λῃστρικόν, οἱ δὲ γεωργικὸν καὶ θηρευτικόν. ὁμοίως δὲ καὶ περὶ τοὺς ἄλλους, ὡς ἂν ἡ χρεία συναναγκάζῃ, τοῦτον τὸν τρόπον διάγουσιν. ἡ μὲν οὖν τοιαύτη κτῆσις ὑπ' αὐτῆς φαίνεται τῆς φύσεως διδομένη πᾶσιν, ὥσπερ κατὰ τὴν πρώτην γένεσιν εὐθὺς, οὕτω καὶ τελειωθεῖσι. καὶ γὰρ κατὰ τὴν ἐξ ἀρχῆς γένεσιν, τὰ μὲν συνεκτίκτει τῶν ζῴων τοσαύτην τροφὴν, ὡς ἱκανὴν εἶναι, μέχρις οὗ ἂν δύνηται αὐτὸ αὑτῷ πορίζειν τὸ γεννηθέν· οἷον, ὅσα σκωληκοτοκεῖ, ἢ ᾠοτοκεῖ· ὅσα δὲ ζῳοτοκεῖ, τοῖς * γενομένοις ἔχει τροφὴν ἐν αὑτοῖς μέχρι τινὸς, τὴν τοῦ καλουμένου γάλακτος φύσιν. ὥστε ὁμοίως δῆλον ὅτι καὶ γενομένοις οἰητέον, τά τε φυτὰ τῶν ζῴων ἕνεκεν εἶναι, καὶ τὰ ἄλλα ζῷα τῶν ἀνθρώπων χάριν· τὰ μὲν ἥμερα, καὶ διὰ τὴν χρῆσιν, καὶ διὰ τὴν τροφήν· τῶν δ' ἀγρίων, εἰ μὴ πάντα, ἀλλά τά γε πλεῖστα τῆς τροφῆς καὶ ἄλλης βοηθείας ἕνεκεν, ἵνα καὶ ἐσθὴς, καὶ ἄλλα ὄργανα γίνηται ἐξ αὐτῶν. εἰ οὖν ἡ φύσις μηθὲν, μήτε ἀτελὲς ποιεῖ, μήτε μάτην, ἀναγκαῖον τῶν ἀνθρώπων ἕνεκεν αὐτὰ πάντα πεποιηκέναι τὴν φύσιν. διὸ καὶ ἡ πολεμικὴ φύσει κτητική πως ἔσται. ἡ γὰρ θηρευτική, μέρος αὐτῆς· ᾗ δεῖ χρῆσθαι πρός τε τὰ θηρία, καὶ τῶν ἀνθρώπων ὅσοι πεφυκότες ἄρχεσθαι, μὴ θέλουσιν· ὡς φύσει δίκαιον τοῦτον ὄντα τὸν πόλεμον. ἓν μὲν οὖν εἶδος κτητικῆς κατὰ φύσιν, τῆς οἰκονομικῆς μέρος ἐστίν· ὃ δεῖ ἤτοι ὑπάρχειν, ἢ πορίζειν αὐτὴν ὅπως ὑπάρχῃ, ὧν ἐστι θησαυρισμὸς χρημάτων πρὸς ζωὴν ἀναγκαίων, καὶ χρησίμων εἰς κοινωνίαν πόλεως, ἢ οἰκίας. καὶ ἔοικεν ὅγ' ἀληθινὸς πλοῦτος ἐκ τούτων εἶναι. ἡ γὰρ τῆς τοιαύτης κτήσεως αὐτάρκεια, πρὸς ἀγαθὴν ζωὴν οὐκ ἄπειρός ἐστιν, ὥσπερ Σόλων φησὶ, ποιήσας,

Πλούτου δ' οὐδὲν τέρμα πεφασμένον ἀνδράσι κεῖται.

κεῖται γάρ, ὥσπερ καὶ ταῖς ἄλλαις τέχναις. οὐδὲν γὰρ ὄργανον ἄπειρον οὐδεμιᾶς ἐστι τέχνης, οὔτε πλήθει, οὔτε μεγέθει. ὁ δὲ πλοῦτος, ὀργάνων πλῆθός ἐστιν οἰκονομικῶν καὶ πολιτικῶν. ὅτι μὲν τοίνυν ἐστί τις κτητικὴ κατὰ φύσιν τοῖς οἰκονόμοις, καὶ τοῖς πολιτικοῖς, καὶ δι' ἣν αἰτίαν, δῆλον.

Scrib. γεννωμένοις

A Victus enim ab animantibus cicutibus ſine labore eis contingit, & ceſſantibus. Cùm porrò neceſſe ſit pecoribus locum mutare propter paſcua, ipſi quoque vnà ſequi coguntur, velvti viuæ agriculturæ operam dantes. Alij ex venatione viuunt: ſed alij ex alia: exempli gratia, hi ex latrocinio, illi ex piſcatu, quicumque lacus, & paludes, & fluuios, aut mare piſcationi opportunum accolunt: alij ex aucupio, aut præda ferarum beſtiarum. Plerique autem homines è terra viuunt & ex fructibus manſuetis. Viuendi igitur genera, quæ quidem opera natiua conſtent, & nō permutatione aut cauponatione victum ſuppeditent, hæc ferè ſunt: pecuarium, in agro colendo occupatum, in latrocinando poſitum, piſcatorium, venaticum. Nonnulli porrò hæc inter ſe miſcentes iucun- B dè viuunt: vt quæque vita egentiſſima eſt, ita eam, qua parte ei aliqua deſunt, ſupplentes, vt ſint ipſi omnibus copijs cumulati ac referti, nihilque præterea deſiderent: verbi gratia hi pecuariam vitam cum latrocinio coniungunt, illi agriculturam cum venatione: itémque alia vitæ genera, quemadmodum vſus flagitauerit, tractane ac perſequuntur. Talis igitur rerum parandarum ratio ab ipſa natura videtur omnibus tribui, vt ſtatim ab ortu primo, ſic & iam adultis ac perfectis. Etenim principiò & ab ipſa origine prima aliæ quidem animantes tantum victum vnà cum fœtu pariunt, vt ſatis eſſe poſſit ad alendum id quod natum eſt, donec ipſum ſibi ſuppeditare alimentum poſſit: exempli gratia, quæcumque vermeis aut oua pariunt. Quæcumque verò animal edunt, C ea genitis alimentum in ſeipſis continent vſque ad aliquod tempus, eius quod lac appellatur, naturam. Itaque ſimiliter atque fœtuum recentium ac tenerorum gratia aliquid à natura comparatum eſt, vnde alantur; exiſtimare oportet ſcilicet etiam animalium cauſa ſtirpeis ac plantas eſſe natas, & hominum gratia cætera animalia: manſueta quidem tum propter vſum, tum propter victum: fera autem & agreſtia, ſi noo omnia, at certè plurima, victus, & cæteri ſubſidij atque adiumenti cauſa, vt & veſtitus & alia inſtrumenta ex ijs comparentur. Si igitur natura nihil neque imperfectum, neque fruſtra facit, neceſſe eſt ea omnia hominum cauſa feciſſe naturam. quapropter etiam ſcientia D rei militaris, ars erit quodammodo ad quærendum ac parandum appoſita natura. Venatoria enim, pars eius eſt. qua vtendum eſt & in feras, & in eos homines, qui ad parendum imperio natura facti, parere nolunt: tanquam hoc bellum iuſtum ſit natura. Vna igitur ſpecies artis ad quærendum comparatæ, quæ naturæ congruat, rationis tuendæ rei familiaris pars eſt: cui quidem aut ſuppetere oportet res neceſſarias, aut ipſam ſuppeditare, vt eæ pecuniæ ſuppetant ac præſto ſint, quæ recondi ac reponi ſolent, tanquam ad vitam degendam neceſſariæ, & ad communionem ciuitatis aut domus vtiles. Et verò ex his veræ diuitiæ videntur conſtare. Talis enim rerum partarum & quæſitarum copia bonis omnibus cumulata, nihilque præterea deſiderans, ad bene vi- E uendum non eſt infinita, quemadmodum ait Solon hoc verſu:

Nulla homini finis certa heret diuitiarum.

Hæret enim diuitijs certus aliquis finis, quemadmodum & alijs artibus. Nullum enim cuiuſquam artis inſtrumentum, neque multitudioe infinitum eſt, neque magnitudine immenſum. Diuitiæ autem inſtrumentorum domeſticorum & ciuilium ſunt multitudo. Eſſe igitur genus aliquod artis quærendi naturæ congruentis, & iis qui rei domeſticæ tuendæ rationem tractant, & iis qui rempubl. adminiſtrant, & propter quam cauſam, ex ſuperioribus intelligere licet.

CAPVT IX.

Secundam Quæſtuariæ ſpeciem quæ Artificialis eſt, explicat.

EST autem genus aliud artis quærendi, quam appellant maximè & meritiſſimò artem pecuniæ quærendæ, propter quam nullus videtur diuitiarum & rerum quæſitarum finis eſſe: quam vnam & eandem eſſe atque eam quæ à nobis modò dicta eſt, multi exiſtimant, propter ſimilitudinem ac vicinitatem. Sed neque eadem eſt atque ea quam diximus, neque longo ab illa diſtat interuallo. (Conſtat autem earum altera, natura, altera, non natura, ſed vſu quodam potiùs & arte tractatur, atque exercetur. Atque hinc de ea diſputandi exordium ſumamus. Vniuſcuiuſque rei, quæ paratur ac poſſidetur, duplex vſus eſt. Vterq; autem per ſe quidem eſt, verùm non ſimiliter per ſe: ſed alter rei accommodatus, ac proprius: alter alienus, neque proprius: verbi gratia, calceum induere & calceum permutare. Vtroque enim modo calceo vti licet. Nam etiam qui calceum numo aut victu permutat cum eo qui eget calceo: vtitur ille quidem calceo, qua ratione calceus eſt: ſed non ex vſu proprio. Non enim permutationis cauſa factus calceus eſt. Idémque de alijs rebus quæ parantur, ac poſſidentur, ſentiendum. Nam permutandi ratio omnibus in rebus locum habet: eáque primùm quidem duxit initium ex eo quod eſt naturæ conſentaneum, quia homines aliarũ rerum maiorem, aliarum minorem copiam, quàm ſatis eſſet, habebant. Ex quo licet intelligere, cauponariam, ſeu mercaturam ſordidam, quam profitentur, atque exercent ij qui ab alijs emunt, quod pluris reuendant, non eſſe partem artis pecuniæ quærendæ natura. nam quoad eis ſatis eſſet, eatenus rerum commutationem neceſſariò facerent. In prima igitur ſocietate, hoc eſt, in domo, perſpicuum eſt, commutatione non opus eſſe, ſed tum denique, cùm iam maior ſocietas eſt: inter illos enim eorumdem omnium erat communio: hi autem à multis ſemoti ac ſeiuncti. rurſus etiam alia communia inter ſe habebant, quæ pro cuiuſque egeſtatibus neceſſe erat inter ſe impertiri, quemadmodum etiam nunc multæ faciunt barbaræ nationes: ipſa enim vtilia cum vtilibus commutant, nihil ampliùs: vt vinum pro frumento dantes, & accipientes: & vnumquidquid aliud tale. Talis igitur permutandi ratio neque auerſa à natura eſt, neque vlla eſt artis pecuniæ quærendæ ſpecies: ad ſupplendam enim copiam ſuis opibus inſtructam & cumulatam, naturæ conſentaneam, valebat. Ex hac tamen nata illa eſt conuenienter rationi. Cùm enim ſubſidium illud fieret magis ac magis externum ac longinquum, partim ſupportandis ijs quibus egebant, partim exportandis, quibus abundabant; neceſſariò numi vſus comparatus eſt. Non enim facilis eſt ad portandum vnaquæque earum rerum quæ ſunt neceſſariæ, natura. Quapropter ad res contrahendas tale quiddam de communi ſententia conſtituerunt inter ſe dare & accipere: quod cùm eſſet è numero rerum vtilium, vſum haberet tractabilem ac facilem ad vitam degendam: quale eſt ferrum, & argentum, & ſi quid tale aliud eſt: primò quidem ſimpliciter magnitudine & pondere definitum: ad extremum verò etiam ab iis nota ſignatum, vt labore metiendi ac ponderandi defungerentur. Nota enim impreſſa eſt ad quantum ſignificandum. Numo igitur ex neceſſaria permutatione comparato ac ſuppeditato, alia ſpecies artis pecuniæ quærendæ orta eſt, mercatura

A

ΚΕΦΑΛ. θ'.

Ὅτι ἔστι γένος ἄλλο κτητικῆς, ἣν χρηματιστικὴν καλοῦσιν, οὐ φύσει οὖσαν, ἀλλὰ δι' ἐμπειρίας καὶ τέχνης. Εἴδη δ' αὐτῆς ἥτε ἀλλακτικὴ, καὶ ἡ καπηλική.

ΕΣτι δὲ γένος ἄλλο κτητικῆς, ἣν μάλιστα καλοῦσι, καὶ δίκαιον * αὐτὸ καλεῖν, χρηματιστικὴν, δι' ἣν οὐδὲν δοκεῖ πέρας εἶναι πλούτου καὶ κτήσεως. ἣν ὡς μίαν καὶ τὴν αὐτὴν τῇ λεχθείσῃ πολλοὶ νομίζουσι διὰ τὴν γειτνίασιν. ἔστι δ' οὔτε ἡ αὐτὴ τῇ εἰρημένῃ, οὔτε πόρρω ἐκείνης. (ἔστι δὲ ἡ μὲν φύσει, ἡ δ' οὐ φύσει αὐτῶν, ἀλλὰ δι' ἐμπειρίας τινὸς καὶ τέχνης γίνεται μᾶλλον.) λάβωμεν δὲ περὶ αὐτῆς τὴν ἀρχὴν ἐντεῦθεν. ἑκάστου γὰρ κτήματος διττὴ ἡ χρῆσίς ἐστιν. ἀμφότεραι δὲ, καθ' αὐτὸ μὲν, ἀλλ' οὐχ ὁμοίως καθ' αὐτὸ, ἀλλ' ἡ μὲν οἰκεία, ἡ δ' οὐκ οἰκεία τοῦ πράγματος· οἷον ὑποδήματος, ἥτε ὑπόδεσις, καὶ ἡ μεταβλητική· ἀμφότεραι γὰρ ὑποδήματος χρήσεις. καὶ γὰρ ὁ ἀλλαττόμενος τῷ δεομένῳ ὑποδήματος, ἀντὶ νομίσματος ἢ τροφῆς χρῆται τῷ ὑποδήματι, ᾗ ὑπόδημα, ἀλλ' οὐ τὴν οἰκείαν χρῆσιν. οὐ γὰρ ἀλλαγῆς ἕνεκεν γέγονε. τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον ἔχει καὶ περὶ τῶν ἄλλων κτημάτων. ἔστι γὰρ ἡ μεταβλητικὴ πάντων, ἀρξαμένη, τὸ μὲν πρῶτον ἐκ τοῦ κατὰ φύσιν, τῷ τὰ μὲν πλείω, τὰ δὲ ἐλάττω τῶν ἱκανῶν ἔχειν τοὺς ἀνθρώπους. ᾗ καὶ δῆλον ὅτι οὐκ ἔστι φύσει τῆς χρηματιστικῆς ἡ καπηλική· ὅσον γὰρ ἱκανὸν αὐτοῖς, ἀναγκαῖον ἦν ποιεῖσθαι τὴν ἀλλαγήν. ἐν μὲν οὖν τῇ πρώτῃ κοινωνίᾳ, τοῦτο δ' ἐστὶν * οἰκία, φανερὸν ὅτι οὐδέν ἐστιν ἔργον αὐτῆς, ἀλλ' ἤδη πλείονος τῆς κοινωνίας οὔσης. οἱ μὲν γὰρ, τῶν αὐτῶν ἐκοινώνουν πάντων· οἱ δὲ, * κεχωρισμένοι, πολλῶν πάλιν καὶ ἑτέρων· ὧν κατὰ τὰς δεήσεις ἀναγκαῖον ποιεῖσθαι τὰς μεταδόσεις, καθάπερ ἔτι πολλὰ ποιεῖ καὶ τῶν βαρβαρικῶν ἐθνῶν κατὰ τὴν ἀλλαγήν. αὐτὰ γὰρ τὰ χρήσιμα πρὸς αὑτὰ καταλλάττονται, ἐπὶ πλέον δ' οὐδέν. οἷον οἶνον πρὸς σῖτον διδόντες, καὶ λαμβάνοντες, καὶ τῶν ἄλλων τῶν τοιούτων ἕκαστον. ἡ μὲν οὖν τοιαύτη μεταβλητικὴ, οὔτε παρὰ φύσιν, οὔτε χρηματιστικῆς ἐστιν εἶδος οὐδέν· εἰς ἀναπλήρωσιν γὰρ τῆς κατὰ φύσιν αὐταρκείας ἦν. ἐκ μέντοι ταύτης ἐγένετο ἐκείνη κατὰ λόγον. ξενικωτέρας γὰρ γινομένης τῆς βοηθείας τῷ εἰσάγεσθαι ὧν ἐνδεεῖς, καὶ ἐκπέμπειν ὧν ἐπλεόναζον, ἐξ ἀνάγκης ἡ τοῦ νομίσματος ἐπορίσθη χρῆσις. οὐ γὰρ εὐβάστακτον ἕκαστον τῶν κατὰ φύσιν ἀναγκαίων· διὸ πρὸς τὰς ἀλλαγὰς τοιοῦτόν τι συνέθεντο πρὸς σφᾶς αὐτοὺς διδόναι καὶ λαμβάνειν, ὃ τῶν χρησίμων αὐτὸ ὂν, εἶχε τὴν χρείαν εὐμεταχείριστον πρὸς τὸ ζῆν· οἷον ὁ σίδηρος καὶ ἄργυρος, κἂν εἴ τι τοιοῦτον ἕτερον· τὸ μὲν πρῶτον ἁπλῶς ὁρισθὲν μεγέθει καὶ σταθμῷ· τὸ δὲ τελευταῖον καὶ χαρακτῆρα ἐπιβαλλόντων, ἵνα ἀπολύσῃ τῆς μετρήσεως αὐτούς· ὁ γὰρ χαρακτὴρ ἐτέθη τοῦ ποσοῦ σημεῖον. πορισθέντος οὖν ἤδη νομίσματος ἐκ τῆς ἀναγκαίας ἀλλαγῆς, θάτερον εἶδος τῆς χρηματιστικῆς ἐγένετο, τὸ κα-

γρ. αὐτὸ

x. οἰκία.

Lamb. κεχ. πολλῶν, π.

πηλικόν· τὸ μὲν πρῶτον ἁπλῶς ἴσως γινόμενον, εἶτα δι' ἐμπειρίας ἤδη τεχνικώτερον, πόθεν καὶ πῶς μεταβαλλόμενον, πλεῖστον ποιήσει κέρδος. διὸ δοκεῖ ἡ χρηματιστικὴ μάλιστα περὶ τὸ νόμισμα εἶναι, καὶ ἔργον αὐτῆς τὸ δύνασθαι θεωρῆσαι πόθεν ἔσται πλῆθος χρημάτων· ποιητικὴ γάρ ἐστι τοῦ πλούτου καὶ χρημάτων. καὶ γὰρ τὸν πλοῦτον πολλάκις τιθέασι νομίσματος πλῆθος, διὰ τὸ περὶ τοῦτ' εἶναι τὴν χρηματιστικὴν καὶ τὴν καπηλικήν· ὁτὲ δὲ πάλιν λῆρος εἶναι δοκεῖ τὸ νόμισμα, καὶ νόμος παντάπασι, φύσει δ' οὐθέν, ὅτι μεταθεμένων τε τῶν χρωμένων, οὐθενὸς ἄξιον, οὔτε χρήσιμον πρὸς οὐδὲν τῶν ἀναγκαίων ἐστί· καὶ νομίσματος πλουτῶν, πολλάκις ἀπορήσει τῆς ἀναγκαίας τροφῆς. καίτοι ἄτοπον τοιοῦτον εἶναι πλοῦτον, οὗ εὐπορῶν λιμῷ ἀπολεῖται· καθάπερ καὶ τὸν Μίδαν ἐκεῖνον μυθολογοῦσι διὰ τὴν ἀπληστίαν τῆς εὐχῆς, πάντων αὐτῷ γιγνομένων τῶν παρατιθεμένων χρυσῶν. διὸ ζητοῦσιν ἕτερόν τι τὸν πλοῦτον καὶ τὴν χρηματιστικήν, ὀρθῶς ζητοῦντες. ἔστι γὰρ ἑτέρα ἡ χρηματιστικὴ, καὶ ὁ πλοῦτος ὁ κατὰ φύσιν· καὶ αὕτη μὲν οἰκονομική, ἡ δὲ καπηλική, ποιητικὴ χρημάτων, οὐ πάντως, ἀλλ' ἢ διὰ χρημάτων μεταβολῆς, καὶ δοκεῖ περὶ τὸ νόμισμα αὕτη εἶναι. τὸ γὰρ νόμισμα, στοιχεῖον καὶ πέρας τῆς ἀλλαγῆς ἐστι. καὶ ἄπειρος δὴ οὗτος ὁ πλοῦτος ὁ ἀπὸ ταύτης τῆς χρηματιστικῆς. ὥσπερ γὰρ ἡ ἰατρικὴ τοῦ ὑγιαίνειν εἰς ἄπειρόν ἐστι, καὶ ἑκάστη τῶν τεχνῶν τοῦ τέλους εἰς ἄπειρον· ὅτι μάλιστα γὰρ ἐκεῖνο βούλονται ποιεῖν· τῶν δὲ πρὸς τὸ τέλος, οὐκ εἰς ἄπειρον· πέρας γὰρ τὸ τέλος πάσαις· οὕτω καὶ ταύτης τῆς χρηματιστικῆς οὐκ ἔστι τοῦ τέλους πέρας. τέλος δὲ ὁ τοιοῦτος πλοῦτος, καὶ χρημάτων κτῆσις, τῆς δ' οἰκονομικῆς, οὐ χρηματιστικῆς ἐστι πέρας. οὐ γὰρ τοῦτο * τῆς οἰκονομικῆς ἔργον. διὸ τῇ μὲν φαίνεται ἀναγκαῖον εἶναι παντὸς πλούτου πέρας· ἐπὶ δὲ τῶν γινομένων ὁρῶμεν συμβαῖνον τοὐναντίον. πάντες γὰρ εἰς ἄπειρον αὔξουσιν οἱ χρηματιζόμενοι τὸ νόμισμα· αἴτιον δὲ τὸ σύνεγγυς αὐτῶν. ἐπαλλάττει γὰρ ἡ χρῆσις τοῦ αὐτοῦ οὖσα * ἑκατέρα τῆς χρηματιστικῆς. τῆς γὰρ αὐτῆς ἐστι χρήσεως κτῆσις, ἀλλ' οὐ κατὰ ταὐτόν· ἀλλὰ τῆς μὲν ἕτερον τέλος, τῆς δ' ἡ αὔξησις. ὥστε δοκεῖ τισὶ τοῦτ' εἶναι τῆς οἰκονομικῆς ἔργον, καὶ διατελοῦσιν, ἢ σώζειν οἰόμενοι δεῖν, ἢ αὔξειν τὴν τοῦ νομίσματος οὐσίαν εἰς ἄπειρον. αἴτιον δὲ ταύτης τῆς διαθέσεως, τὸ σπουδάζειν περὶ τὸ ζῆν, ἀλλὰ μὴ τὸ εὖ ζῆν. εἰς ἄπειρον οὖν ἐκείνης τῆς ἐπιθυμίας οὔσης, καὶ τῶν ποιητικῶν ἀπείρων ἐπιθυμοῦσιν. ὅσοι δὲ καὶ τοῦ εὖ ζῆν ἐπιβάλλονται, τὸ πρὸς τὰς ἀπολαύσεις τὰς σωματικὰς ζητοῦσιν. ὥστ', ἐπεὶ καὶ τοῦτ' ἐν τῇ κτήσει φαίνεται ὑπάρχειν, πᾶσα ἡ διατριβὴ περὶ τὸν χρηματισμόν ἐστι, καὶ τὸ ἕτερον εἶδος τῆς χρηματιστικῆς διὰ τοῦτ' ἐλήλυθεν. ἐν ὑπερβολῇ γὰρ οὔσης τῆς ἀπολαύσεως, τὴν τῆς ἀπολαυστικῆς ὑπερβολῆς ποιητικὴν ζητοῦσι·

γρ. οἰκονομίας

γρ. ἑκατέρας

A cauponaria : quæ initio quidem fortaſſe ſimpliciter factitabatur : poſtea verò propter vſum & peritiam, callidiùs iam atque artificioſiùs, cùm quæreret vnde & quomodo permutando plurimum lucri faceret Quocirca videtur ars pecuniæ quærendæ maximè in numo verſari, & eius eſſe munus, vnde maxima vis pecuniæ ſuppetat, videre ac diſpicere poſſe. Exiſtimatur enim diuitiarum & pecuniarum cauſa efficiens eſſe. Diuitias enim ſæpenumero ſtatuunt numorum multitudinem, propterea quòd ars pecuniæ quærendæ, & mercatura cauponaria, in hac re verſentur. Interdum verò contrà nugatorium quiddam videtur eſſe numus, & lege prorſus conſtare, nullus autem natura : quia vbi qui eo vtuntur, eum immutarunt, nihili eſt, neque ad vllam rem neceſſariam parandam eſt vtilis : & ſæpe euenire poteſt vt is qui numis circumfluit, rebus ad victum neceſſarijs egeat. Arqui abſurdum eſt, taleis eſſe diuitias, B quibus qui abundat, fame periturus eſt : quemadmodum & Midam illum fabulantur, cùm omnia, quæ ei apponebantur, propter optatum inexplebile, aurea fierent. Quocirca alias quærunt diuitias aliámque pecuniæ quęrendæ rationem : & meritò quærunt. Alia enim pecuniæ quærendæ ratio eſt, aliæque diuitiæ: nempe naturæ congruentes & conſentaneæ. Atque hæc quidem ad rationem rei familiaris tuendæ pertinet : illa autem cauponaria eſt, quæ pecuniæ effectrix eſt, non omni modo, ſed pecuniæ permutatione : & videtur hæc in numo verſari. Numus enim elementum & extremum eſt permutationis. Infinitæ igitur C ſunt hæ diuitiæ quæ ab hac pecuniæ quærendæ ratione proficiſcuntur. Quemadmodum enim medicina ſanandi cupida eſt vſque in infinitum : & vnaquæque ars finem ſuum expetit in immenſum : quàm maximè enim illum conſequi & efficere vult : ea autem quæ ad finem pertinent, non perſequitur infinitè : omnibus enim artibus, finis eſt extremum : Ita & huius ratione pecuniæ quærendæ finis nullum habet extremum. Eius autem rationis finis ſunt tales diuitiæ, & pecuniarum poſſeſſio. Rationis autem tuendæ rei familiaris, non rationis pecuniæ quærendæ, aliquod eſt extremum. Non enim eſt hoc rationis tuendæ rei familiaris munus, rem augere. Quapropter huic quidem neceſſarius videtur eſſe omnium diuitiarum terminus. Sed in ijs quæ in vita D quotidiana fiunt, contrarium video vſuuenire. Omnes enim ij qui pecuniæ quærendæ ſtudent, numum augent infinitè. Cauſa autem huius rei eſt, earum inter ſe propinquitas & ſimilitudo. Alternat enim eiuſdem rei vſus, cùm ſit vtriuſque rationis ad pecuniam quærendam pertinentis. Ad eundem enim vſum pertinet rerum partarum poſſeſſio, verùm non eodem modo : ſed huius quidem alius finis eſt, illius autem amplificatio. Itaque videtur quibuſdam hoc eſſe rationis tuendæ rei familiaris munus : & in hac ſententia perſeuerant, aut ſeruare, aut augere infinitè rem numariam oportere. Cauſa autem huius affe- E ctionis eſt, quòd viuendi ſtudio ducantur, non bene viuendi. Cùm ſit igitur infinita cupiditas illa, fit vt etiam efficientia vitæ voluptariæ infinita concopiſcant Quicumque autem etiam ad bene viuendum curam ſuam conferunt, quærunt vnde ſuas cupiditates explere, & voluptatibus corporis perfrui poſſint. Itaque quoniam hoc in rerum partarum poſſeſſione ineſſe videtur, omnis eorum opera, atque adeò tota ætas in pecunia quærenda conſumitur : & propter hanc cauſam altera pecuniæ quærendæ ratio introducta eſt. Nam cùm fruendæ voluptatis nullus ſit modus, rationẽ quæ efficiat immoderationem voluptatũ fruendarum, conquirunt.

Quòd ſi per artem pecuniæ quærendæ comparare non poſſint, alia experiuntur via, vnaquaque facultate ad quæſtum abutentes. Fortitudinis enim eſt non pecuniã conficere, ſed fiduciam gignere: neque artis imperatoriæ, aut medicinæ: ſed illius quidem victoriam, huius autem bonam valetudinem ſeu ſanitatem efficere. Homines autem has omneis virtutes ac facultates faciunt pecuniæ quærendæ rationes, perinde ac ſi hic ſit finis: ad finem autem omnia referri oporteat. De ratione igitur pecuniæ quærendæ tum non neceſſaria, quæ ſit & quam ob cauſam eam requiramus: tum neceſſaria, (hanc quidem eſſe ab ea diuerſam: eam autem, quæ ad rem familiarem tuendam pertinet, quæque in rebus ad victum neceſſarijs parendis occupata eſt, eſſe naturæ conſentaneam, neque vt illam, eſſe interminatam atque infinitam, ſed finitam ac terminatam,) dictum eſt.

CAPVT X.

Vtrùm quæſtuaria ad œconomiam pertineat, elucidat.

PErſpicuum autem eſt etiam illud, de quo initio quærebatur, vtrùm ars pecuniæ quærendæ ſit hominis ad rem familiarem adminiſtrandam apti, & viri reip. adminiſtrandæ periti, necne: ſed hoc oporteat ſuppetere ac præſto eſſe. Quemadmodum enim homines non procreat ſcientia reip. adminiſtrandæ, ſed ijs à natura acceptis vtitur: ita & victum natura ſubminiſtret, oportet, nempe terra, aut mare, aut aliud quippiam: quomodo autem hæc ſint procuranda & tractanda, ad parteis eius qui rem domeſticam adminiſtrat ac procurat, pertinet. Non eſt enim artis textoriæ lanam facere, ſed ea vti, & præterea qualis ſit bona & apta, qualiſve mala atque inepta, cognoſcere ac iudicare. Etenim dubitare poſſit aliquis quamobrem ars pecuniæ quærendæ quidem, rei domeſticæ adminiſtrationis particula ſit, medicina autem non ſit. Atqui bene valere oportet eos qui domi ſunt: quemadmodum viuere, & aliud quippiam neceſſarium. Quoniam autem aliquo modo eſt eius qui rem domeſticam adminiſtrat, & eius qui ciuitati præeſt, etiam bonæ valetudinis ſuorum curam habere; aliquo modo non eſt, ſed medici: ſic & videre, vt pecunia ſuppetat, aliqua ratione eſt eius qui rem familiarem tuetur atque adminiſtrat, aliqua ratione non eſt, ſed artis miniſtræ & ſubſeruientis. Maximè autem, quemadmodum antè dictum eſt, eam præſto eſſe oportet natura. Naturæ enim munus eſt, victum ei quod procreatum eſt, præbere. Omni enim eius vnde oritur, reliquum, victus eſt. Quare ea pecuniæ quærendæ ratio, naturæ conſentanea omnibus eſt, quæ eſt à fructibus & animalibus. Cùm ſit autem ea duplex, quemadmodum diximus, & altera quidem ſit cauponaria, altera ad rem familiarem tuendam pertinens: & hæc quidem neceſſaria ſit & laudetur: illa autem, quæ in permutatione numi conſiſtit, meritò vituperetur, (nõ enim naturæ conſentanea eſt, ſed in ea alter ab altero lucrum aucupatur,) optima ratione omnibus in odio eſt ratio fœneratrix, quòd ab ipſo numo quæſtus fiat, & nõ ad quam rem paratus eſt, vſurpent. Permutationis enim gratia natus eſt: fœnus autem eum auget, & multiplicat. vnde etiam apud Græcos hoc nomen reperit: (τόκος enim à pariendo, quod illi dicunt τίκτειν, manauit: & apud Latinos, fœnus à fœtu:) Similia enim ſunt ea quæ pariuntur, ijs quæ gignunt & procreant. In fœnore autem, pecunia pecuniæ partus ac fœtus eſt. Quapropter maximè omnium quærendæ pecuniæ rationum abhorret hæc à natura.

A κἂν μὴ διὰ τῆς χρηματιστικῆς δύνωνται πορίζειν, δι' ἄλλης αἰτίας τοῦτο πειρῶνται, ἑκάστῃ χρώμενοι τῶν δυνάμεων οὐ κατὰ φύσιν. ἀνδρίας γὰρ οὐ χρήματα ποιεῖν ἐστιν, ἀλλὰ θάρσος, οὐδὲ στρατηγικῆς, καὶ ἰατρικῆς, ἀλλὰ τῆς μὲν νίκην, τῆς δ' ὑγίειαν. οἱ δὲ πάσας ποιοῦσι χρηματιστικάς, ὡς τοῦτο τέλος ὄν· πρὸς δὲ τὸ τέλος ἅπαντα δέον ἀπαντᾶν. περὶ μὲν οὖν τῆς τε μὴ ἀναγκαίας χρηματιστικῆς, καὶ τίς, καὶ δι' αἰτίαν τίνα ἐν χρείᾳ ἐσμὲν αὐτῆς, εἴρηται· καὶ περὶ τῆς ἀναγκαίας, ὅτι ἑτέρα μὲν αὐτῆς, οἰκονομικὴ δὲ κατὰ φύσιν ἡ περὶ τὴν τροφήν, οὐχ ὥσπερ αὕτη
B ἄπειρος, ἀλλὰ ἔχουσα ὅρον.

ΚΕΦΑΛ. ι.

Πότερον τοῦ οἰκονομικοῦ καὶ πολιτικοῦ ἐστιν ἡ χρηματιστική.

ΔΗλον δὲ καὶ τὸ ἀπορούμενον ἐξ ἀρχῆς, πότερον τοῦ οἰκονομικοῦ καὶ πολιτικοῦ ἐστιν ἡ χρηματιστική, ἢ οὔ, ἀλλὰ δεῖ τοῦτο μὲν ὑπάρχειν· (ὥσπερ γὰρ καὶ ἀνθρώπους οὐ ποιεῖ ἡ πολιτική, ἀλλὰ
C λαβοῦσα παρὰ τῆς φύσεως χρῆται αὐτοῖς· οὕτω καὶ τροφὴν τὴν φύσιν δεῖ παραδοῦναι γῆν, ἢ θάλαττιαν, ἢ ἄλλο τι·) ἐκ δὲ τούτων, ὡς δεῖ, ταῦτα διαθεῖναι προσήκει τὸν οἰκονόμον. οὐ γὰρ τῆς ὑφαντικῆς ἔρια ποιῆσαι, ἀλλὰ χρήσασθαι αὐτοῖς· καὶ γνῶναι δὲ τὸ ποῖον χρηστὸν καὶ ἐπιτήδειον, ἢ φαῦλον καὶ ἀνεπιτήδειον. καὶ γὰρ ἀπορήσειεν ἄν τις διὰ τί, ἡ μὲν χρηματιστικὴ μόριον τῆς οἰκονομίας, ἡ δ' ἰατρικὴ οὐ μόριον· καίτοι δεῖ ὑγιαίνειν τοὺς κατὰ τὴν οἰκίαν, ὥσπερ ζῆν, ἢ ἄλλο τι τῶν ἀναγκαίων· ἐπεὶ δ', ἔστι μὲν ὡς τοῦ οἰκονόμου, καὶ τοῦ ἄρχοντος, καὶ περὶ τῆς ὑγιείας ἰδεῖν· ἔστι δ' ὡς οὔ, ἀλλὰ τοῦ ἰατροῦ· οὕτω καὶ περὶ
D τῶν χρημάτων, ἔστι μὲν ὡς τοῦ οἰκονόμου, ἔστι δ' ὡς οὔ, ἀλλὰ * τῆς ὑπηρετικῆς· μάλιστα δέ, καθάπερ εἴρηται πρότερον, δεῖ φύσει τοῦτο ὑπάρχειν. φύσεως γάρ ἐστιν ἔργον, τροφὴν τῷ γεννηθέντι παρέχειν· παντὶ γὰρ ἐξ οὗ γίνεται, τροφὴ τὸ λειπόμενόν ἐστι. διὸ κατὰ φύσιν ἐστὶν ἡ* χρηματιστικὴ πᾶσιν, ἀπὸ τῶν καρπῶν, καὶ τῶν ζώων. διπλῆς δ' οὔσης αὐτῆς, ὥσπερ εἴπομεν, καὶ τῆς μὲν καπηλικῆς, τῆς δ' οἰκονομικῆς· καὶ ταύτης μὲν, ἀναγκαίας καὶ ἐπαινουμένης, * τῆς δὲ μεταβλητικῆς ψεγομένης δικαίως· οὐ γὰρ κατὰ φύσιν, ἀλλ' ἀπ' ἀλλήλων ἐστίν· εὐλογώτατα
E μισεῖται ἡ ὀβολοστατική, διὰ τὸ ἀπ' αὐτοῦ τοῦ νομίσματος εἶναι τὴν κτῆσιν, καὶ οὐκ ἐφ' ὅπερ ἐπορίσθη· μεταβολῆς γὰρ ἐγένετο χάριν. ὁ δὲ τόκος αὐτὸ ποιεῖ πλέον· ὅθεν καὶ τοὔνομα τοῦτ' εἴληφεν· ὅμοια γὰρ τὰ τικτόμενα τοῖς γεννῶσιν αὐτά ἐστιν· ὁ δὲ τόκος γίνεται νόμισμα νομίσματος· ὥστε [καὶ] μάλιστα παρὰ φύσιν οὗτος τῶν χρηματισμῶν ἐστιν.

γρ. τῆς κέρδους ὑπηρετικῆς.

Suſpectus locus: de quo & ſequentibus, vide Zuing.

Zuing. τῆς ἀλλακτικῆς.

A

ΚΕΦΑΛ. ια΄.

Διωρισμὸς περὶ χρηματιστικῆς τὰ πρὸς τὴν γνῶσιν, τὰ πρὸς τὴν χρῆσιν διέρχεται.

Ἐπεὶ δὲ [τὰ] πρὸς τὴν γνῶσιν διωρίκαμεν ἱκανῶς, τὰ πρὸς τὴν χρῆσιν δεῖ διελθεῖν. πάντα δὲ τὰ τοιαῦτα, τὴν μὲν θεωρίαν ἐλευθέραν ἔχει, τὴν δ' ἐμπειρίαν ἀναγκαίαν· ἔστι δὲ χρηματιστικῆς μέρη χρήσιμα, τὸ περὶ τὰ κτήματα ἔμπειρον εἶναι, ποῖα λυσιτελέστατα, καὶ ποῦ, καὶ πῶς· οἷον ἵππων κτῆσις ποία τις, ἢ βοῶν, ἢ προβάτων, ὁμοίως δὲ καὶ τῶν λοιπῶν ζῴων. δεῖ γὰρ ἔμπειρον εἶναι πρὸς ἄλληλά τε τούτων τίνα λυσιτελέστατα, καὶ ποῖα ἐν ποίοις τόποις· ἄλλα γὰρ ἐν ἄλλαις εὐθηνεῖ χώραις. εἶτα περὶ γεωργίας, καὶ ταύτης ἤδη ψιλῆς τε καὶ πεφυτευμένης, καὶ μελιττουργίας, καὶ τῶν ἄλλων ζῴων τῶν πλωτῶν ἢ πτηνῶν, ἀφ' ὅσων ἔστι τυγχάνειν βοηθείας. τῆς μὲν οὖν οἰκειοτάτης χρηματιστικῆς ταῦτα μόρια καὶ πρῶτα. τῆς δὲ μεταβλητικῆς μέγιστον μὲν ἐμπορία· καὶ ταύτης μέρη τρία, ναυκληρία, φορτηγία, παράστασις. διαφέρει δὲ τούτων ἕτερα ἑτέρων, τῷ τὰ μὲν ἀσφαλέστερα εἶναι, τὰ δὲ πλείω πορίζειν τὴν ἐπικαρπίαν. δεύτερον δὲ, τοκισμός· τρίτον δὲ, μισθαρνία. ταύτης δ' ἡ μὲν, τῶν βαναύσων τεχνῶν· ἡ δὲ, τῶν ἀτέχνων καὶ τῷ σώματι μόνῳ χρησίμων. * τρίτον δὲ εἶδος χρηματιστικῆς, μεταξὺ ταύτης καὶ τῆς πρώτης. ἔχει γὰρ καὶ τῆς κατὰ φύσιν τι μέρος, καὶ τῆς μεταβλητικῆς, ὅσα ἀπὸ γῆς καὶ τῶν ἀπὸ γῆς γινομένων, ἀκάρπων μὲν, χρησίμων δέ· οἷον * ὑλοτομία τε καὶ πᾶσα μεταλλευτική. αὕτη δὲ πολλὰ ἤδη περιείληφε γένη. πολλὰ γὰρ εἴδη τῶν ἐκ γῆς μεταλλευομένων ἐστί. περὶ ἑκάστου δὲ τούτων, καθόλου μὲν εἴρηται καὶ νῦν· τὸ δὲ κατὰ μέρος ἀκριβολογεῖσθαι, χρήσιμον μὲν πρὸς τὰς ἐργασίας, φορτικὸν δὲ τὸ ἐνδιατρίβειν. εἰσὶ δὲ τεχνικώταται μὲν τῶν ἐργασιῶν, ὅπου ἐλάχιστον [τῆς] τύχης· βαναυσόταται δὲ, ἐν αἷς τὰ σώματα λωβῶνται μάλιστα· δουλικώταται δὲ, ὅπου τοῦ σώματος πλεῖσται χρήσεις· ἀγεννέσταται δὲ, ὅπου ἐλάχιστον προσδεῖ ἀρετῆς. ἐπεὶ δ' ἐστὶν ἐνίοις γεγραμμένα περὶ τούτων, οἷον Χάρητι δὲ τῷ Παρίῳ, καὶ Ἀπολλοδώρῳ τῷ Λημνίῳ, περὶ γεωργίας, καὶ ψιλῆς καὶ πεφυτευμένης· ὁμοίως δὲ καὶ ἄλλοις περὶ ἄλλων· ταῦτα μὲν ἐκ τούτων θεωρείτω, ὅτῳ ἐπιμελές· ἔτι δὲ καὶ τὰ λεγόμενα σποράδην, δι' ὧν ἐπιτετυχήκασιν ἔνιοι χρηματιζόμενοι, δεῖ συλλέγειν. πάντα γὰρ ὠφέλιμα ταῦτ' ἐστὶ τοῖς τιμῶσι τὴν χρηματιστικήν· οἷον καὶ τὸ Θάλεω τοῦ Μιλησίου. τοῦτο γάρ ἐστι κατανόημά τι χρηματιστικὸν, ἀλλ' ἐκείνῳ μὲν διὰ τὴν σοφίαν

χ. πόνηρον, mendoſiſſimè.

χ. ἡ λατομία

CAPVT XI.

Quæſtuaria Theoria explicata, de ys quæ ad Praxin eiuſdem faciunt, diſputat.

QVoniam autem, quæ ad cognitionem pertinent, ſatis explicauimus ac diſtinximus; quæ ad vſum referuntur, perſequi nos oportet. Omnia porrò hæc huiuſmodi, cognitionem quidem & contemplationem habent liberalem, vſum verò atque experientiam neceſſariam. Sunt igitur rationis pecuniæ quærendæ partes vtiles hæ primùm, vſu atque experientia didiciſſe, quales res poſſeſſæ, ſint vtiliſſimæ atque opportuniſſimæ, & vbi, B & quomodo: verbi gratia, equorum aut boum, aut pecorum qualis ſit poſſeſſio, itémque aliorum animalium. Oportet enim vſu didiciſſe, & quænam horum inter ſe comparata ſint vtiliſſima, & qualia qualibus in locis: aliorum enim alijs in locis vbertas & proſperitas eſt. Deinde de agricultura cognouiſſe; eáque tum nuda, tum conſita: & de apum curandarum aliarúmque animantium aut aquatilium aut volatilium, ex quibus aliquid opis aut adiumenti conſequi licet, ratione. Artis igitur pecuniæ quærendæ, nobis coniunctiſſimæ, maximéque propriæ, hæ ſunt primæ partes, primáque primordia. Eius autem pecuniæ quærendæ rationis, quæ in permuratione poſita eſt, pars prima & maxima, eſt C mercatura. Atque huius partes ſunt tres, vna quæ fit nauibus: altera, quæ plauſtris aut iumentis: tertia, quæ ſine labore aut periculo vecturæ, ijſdem in locis, vbi merx nara eſt, factitatur, quam παράστασιν vocant Græci. Differunt autem hæ inter ſe, quòd aliæ ſint tutiores, minúſque periculoſæ, aliæ maiorem fructum ferant. Secunda pecuniæ quærendę rationis pars, eſt fœneratio: tertia, operæ locatio, ſiue opera mercenaria. Huius autem duę ſunt partes, altera artium ſordidarum, atque illiberalium: altera earum quæ ſunt artis expertes, & corpore dumtaxar vtiles ſunt. Tertia autem rationis pecuniæ quęrendæ ſpecies, inter hanc & primam interiecta eſt. Habet enim & partem aliquam eius, quę conſentanea naturę eſt, & eius, quę permu- D tatione conſtar. Eam dico, quę pecuniam è terra, atque ex ijs quæ terra nata ſunt, quærit, fructu carentibus quidem illis, ſed tamen vtilibus: qualis eſt ſyluæ ſiue materiæ exciſio, & ars omnis, quæ ad metallorum effoſſionem pertinet. Hæc autem multa iam complectitur genera. Multæ enim ſunt eorum quę è terra effodiuntur, rerum formæ, multęque ſpecies. De vnaquaque porrò harum, dictum quidem eſt vniuersè etiam nunc: ſubtiliter autem, & tenuiter ſingulas parteis perſequendo, de iis diſputare, vtile illud quidem eſt ad operas & affectiones, ſed in eis immorari, ineptum ac putidum. Sunt autem ex operę artificioſiſſimę, in quibus minimum fortunę relictum eſt loci: Sordidiſſimę verò, in quibus corpora maximè deformantur & corrum- E puntur: Seruiliſſimę porrò, in quibus corporum plurimus eſt vſus. Ignobiliſſimę denique, in quibus minimum prętereà virtutis requiritur. Quoniam autem his de rebus à nonnullis ſcriptum eſt, vt à Charete Pario, & ab Apollodoro Lemnio, de agricultura tum nuda, tum conſita ac veſtita, itémque ab aliis de aliis: hęc quidem ex his cognoſcat, cui ea ſcire curę eſt. prætereà verò etiam quæ diſpersè dicuntur, quibus aliqui pecunię quęrendę ſtudentes, rem ſuam bene & ex ſententia geſſerũt, ea colligere oportet. hęc enim omnia iis vtilia ſunt, qui ſtudium pecunię quęrendę magnifaciunt. Cuiuſmodi eſt etiam illud Thaletis Mileſii, (nam hoc inuentũ quoddam acutum eſt ad pecuniam parandam accommodatum. quanquam illi quidem id propter ſapientiam

attribuunt: veruntamen aliquid eſt vniuerſè fortaſſe A præceptum.) Cùm enim ei paupertatem vitio verterent atque exprobrarent, tanquam ſapientiæ ſtudium inutile ſit; aiunt, eum, cùm ex aſtrologia intellexiſſet olearum vbertatem fore, hyeme nondum exacta, paucorum numorum copia inſtructum, omnia olei conficiendi loca & quæ Mileti, & quæ in Chio eſſent, datis arrhabonibus paruo conduxiſſe, quippe cùm licitator nullus, qui mercedem augeret, extitiſſet. Vbi autem tempus venit, cùm multa ſimul & ſubitò quærerentur, illis ſuo arbitratu, & quanti vellet elocatis & traditis, multis pecunijs coactis, oſtendiſſe, facile eſſe philoſophis, ſi velint, diteſcere: ſed hoc non eſſe, in quod ſtudium ſuum conferunt. Thales igitur hoc modo dicitur ſapientiæ ſuæ ſpecimen edidiſſe. B Eſt autem, quemadmodum diximus, vniuerſè hoc tale genus ad pecuniam faciendam accommodatum, ſi quis poſſit ſibi vni ſingularem vendendi facultatem conciliare. Quare & nonnullæ ciuitates hanc ſibi viam ad pecuniam parandam, cùm eius indigent, muniunt. Aſſequuntur enim vt ſingularem rerum venalium vendendarum facultatem ſolæ habeant. In Sicilia autem quidam numis apud eum conditis ac poſitis, ferrum omne ex ferrarijs officinis conuertit & coemit. Poſtea vbi ex mercatibus conuenerunt mercatores, ferrum omne ſolus vendebat, non ita immoderatè aucto pretio: veruntamen talentis quinquaginta expenſis, centum lucrifecit. C Quod cùm audiſſet Dionyſius, pecuniæ quidem ſecum exportandæ ei poteſtatem fecit, verùm Syracuſis eum ampliùs manere vetuit, tanquam qui vias pecuniæ faciendæ reperiſſet, ſuis rebus ac rationibus inutiles. Thaleti tamen & huic de quo proximè locuti ſumus, idem propoſitum fuit, quod intuerentur ac ſpectarent. Vterque enim callidè excogitauit & machinatus eſt, quo pacto ſolus vendendi poteſtatem haberet. Vtile autem eſt hæc cognoſcere ciuitatum rectoribus. Multis enim ciuitatibus opus eſt pecuniæ faciendæ ratione, & talibus rei numariæ facultatibus quemadmodum & domui: atque adeò magis. Quapropter nonnulli ex ijs qui ciuitates regunt ac moderantur, hæc duntaxat in republ. adminiſtranda prouident, ac procurant. D

A περιάπτουσι, τυγχάνει δ' ἐν καθόλου τι ὄν. ὀνειδιζόντων γὰρ αὐτῷ διὰ τὴν πενίαν, ὡς ἀνωφελοῦς τῆς φιλοσοφίας οὔσης, κατανοήσαντά φασιν αὐτὸν ἐλαιῶν φορὰν ἐσομένην, ἐκ τῆς ἀστρολογίας, ἔτι χειμῶνος ὄντος, εὐπορήσαντα χρημάτων ὀλίγων, ἀρραβῶνας διαδοῦναι τῶν ἐλαιουργείων, τῶν τ' ἐν Μιλήτῳ καὶ Χίῳ πάντων, ὀλίγου μισθωσάμενον, ἅτ' οὐδενὸς ἐπιβάλλοντος· ἐπειδὴ δ' ὁ καιρὸς ἧκε, πολλῶν ζητουμένων ἅμα καὶ ἐξαίφνης, ἐκμισθοῦντα ὃν τρόπον ἠβούλετο, πολλὰ χρήματα συλλέξαντος, ἐπιδεῖξαι ὅτι ῥᾴδιόν ἐστι πλουτεῖν τοῖς φι- B λοσόφοις, ἂν βούλωνται· ἀλλ' οὐ τοῦτ' ἐστὶ περὶ ὃ σπουδάζουσι. Θαλῆς μὲν οὖν λέγεται τοῦτον τὸν τρόπον ἐπίδειξιν ποιήσασθαι τῆς σοφίας. ἔστι δ', ὥσπερ εἴπομεν, καθόλου τὸ τοιοῦτον χρηματιστικόν, ἐάν τις δύνηται μονοπωλίαν αὐτῷ κατασκευάζειν. διὸ καὶ τῶν πόλεων ἔνιαι τοῦτον ποιοῦνται τὸν πόρον, ὅταν ἀπορῶσι χρημάτων. μονοπωλίαν γὰρ τῶν ὠνίων ποιοῦσιν. ἐν Σικελίᾳ δέ τις τεθέντος παρ' αὐτῷ νομίσματος, συνεπρίατο πάντα τὸν σίδηρον ἐκ τῶν σιδηρείων. μετὰ δὲ ταῦτα, ὡς ἀφίκοντο ἐκ C τῶν ἐμπορίων οἱ ἔμποροι, ἐπώλει μόνος, οὐ πολλὴν ποιήσας ὑπερβολὴν τῆς τιμῆς· ἀλλ' ὅμως ἐπὶ τοῖς πεντήκοντα ταλάντοις ἐπέλαβεν ἑκατόν. τοῦτο μὲν οὖν ὁ Διονύσιος αἰσθόμενος, τὰ μὲν χρήματα ἐκέλευσεν ἐκκομίσασθαι· μὴ μέντοι γ' ἔτι μένειν ἐν Συρακούσαις, ὡς πόρους εὑρίσκοντα τοῖς αὐτοῦ πράγμασιν ἀσυμφόρους· τὸ μέντοι *ὅραμα Θάλεω καὶ *τούτῳ ταὐτόν ἐστιν· ἀμφότεροι γὰρ ἑαυτοῖς ἐτέχνασαν γενέσθαι μονοπωλίαν. χρήσιμον δὲ γνωρίζειν ταῦτα καὶ τοῖς πολιτικοῖς. πολλαῖς γὰρ πόλεσι δεῖ χρηματισμοῦ, καὶ τοιούτων πόρων, ὥσπερ οἰκίᾳ· μᾶλλον δέ, διόπερ τινὲς D καὶ πολιτεύονται τῶν πολιτευομένων ταῦτα μόνον.

Fortaſſe, εὕρημα; Camer. χ. τῶ

CAPVT ~~VIII.~~ XII

De reliquis duabus ſocietatibus domeſticis, Coniugali & Patria, agit.

QVoniam autem treis parteis rationis tuendæ rei familiaris eſſe diximus: vnam, rationem herilem, ſeu ad imperium domini in ſeruos pertinentem, [de qua antea dictum eſt: alteram, patriam, quæ ſpectat ad auctoritatem patris in liberos: tertiam, nuptialem, quæ refertur ad principatum viri in vxorem: etenim vir in vxorem & in filios imperium habet: atque in vtroſque ſanè vt in E perſonas liberas: verùm non eodem genere imperij: ſed in vxorem quidem ciuiliter, in filios verò, regiè. Nam & mas ad principatum obtinendum aptior eſt quàm fœmina, natura: (niſi fortè ita comparatus eſt, vt à natura deſciuerit,) & natu grandior, & iam adultus, atque ætate corroborata, quàm iunior & adoleſcens, ætate immatura. In ciuilibus igitur magiſtratibus mutatur atque alternat id quod imperat, & quod imperio paret. Ciuis enim æqualis debet eſſe natura, nihilque differre. Veruntamen cùm aliud imperat, aliud imperio paret, poſtulant vt inter ſe differant & veſtitu, & ſermonibus, & honoribus: quemadmodum

ΚΕΦΑΛ. η'.

Περὶ λοιπῶν δύο τῆς οἰκονομικῆς μερῶν, τῆς τε πατρικῆς καὶ τῆς γαμικῆς.

ἘΠεὶ δὲ τρία [μέρη] τῆς οἰκονομικῆς ἦν, ἓν μὲν δεσποτική, περὶ ἧς εἴρηται πρότερον· ἓν δέ, πατρική· τρίτον δέ, γαμική· καὶ γὰρ γυναικὸς ἄρχει καὶ τέκνων, ὡς ἐλευθέρων μὲν ἀμφοῖν, οὐ τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον τῆς ἀρχῆς, ἀλλὰ γυναικὸς E μὲν πολιτικῶς, τέκνων δὲ βασιλικῶς· τό, τε γὰρ ἄρρεν φύσει τοῦ θήλεος ἡγεμονικώτερον, (εἰ μή που συνέστηκε παρὰ φύσιν·) καὶ τὸ πρεσβύτερον καὶ τέλειον, τοῦ νεωτέρου καὶ ἀτελοῦς· ἐν μὲν οὖν ταῖς πολιτικαῖς ἀρχαῖς ταῖς πλείσταις μεταβάλλει τὸ ἄρχον καὶ τὸ ἀρχόμενον. ἐξ ἴσου γὰρ εἶναι βούλεται τὴν φύσιν, καὶ διαφέρειν μηδέν· ὅμως δέ, ὅταν τὸ μὲν ἄρχῃ, τὸ δὲ ἄρχηται, ζητεῖ διαφορὰν εἶναι καὶ σχήμασι, καὶ λόγοις, καὶ τιμαῖς· ὥσπερ

Herodotus Euterpe.

καὶ Ἄμασις εἶπε τὸν περὶ τοῦ ποδανιπτῆρος λόγον. τὸ δ' ἄρρεν ἀεὶ πρὸς τὸ θῆλυ τοῦτον ἔχει τὸν τρόπον. ἡ δὲ τῶν τέκνων ἀρχή, βασιλική. τὸ γὰρ γεννῆσαν, καὶ κατὰ φιλίαν ἄρχον, καὶ κατὰ πρεσβείαν ἐστίν· ὅπερ ἐστὶ βασιλικῆς εἶδος ἀρχῆς. διὸ καλῶς Ὅμηρος τὸν Δία προσηγόρευσεν εἰπών,

--πατὴρ ἀνδρῶν τε θεῶν τε,

τὸν βασιλέα τούτων ἁπάντων. φύσει γὰρ τὸν βασιλέα διαφέρειν μὲν δεῖ, τῷ γένει δ' εἶναι τὸν αὐτόν· ὅπερ πέπονθε τὸ πρεσβύτερον πρὸς τὸ νεώτερον, καὶ ὁ γεννήσας πρὸς τὸ τέκνον.

A is quem habuit Amaſis de vaſe, in quo lauabantur pedes, ſermo declarat. At mas ad fœminam ſemper hoc modo ſe habet. Imperium autem in liberos eſt regium. Nam quod procreauit, tum amoris abundãtia, tum temporis antiquitate, debet imperare; quod eſt regij imperij genus. Quocirca præclarè Homerus Iouem hoc nomine appellauit, his verbis:

--hominum pater atque deorum:

qui horum omoium rex eſt. Regem enim natura quidem differre oportet, ſed genere eundem eſſe; qood accidit grandiori natu, cum eo qui iunior ſit, comparato; B & ei qui procreauit, cum filio.

ΚΕΦΑΛ. ιγʹ.

Ἀπορίαι, πότερόν εἰσι καὶ ἀρχομένων, οἷον δούλων, γυναικός, τέκνων. ἔτι δὲ καὶ τεχνιτῶν, ἀρεταί, ἀλλ' οὐ τῶν ἀρχόντων μόνον.

Φανερὸν τοίνυν ὅτι πλείων ἡ σπουδὴ τῆς οἰκονομίας περὶ τοὺς ἀνθρώπους, ἢ περὶ τὴν τῶν ἀψύχων κτῆσιν, καὶ περὶ τὴν ἀρετὴν τούτων, ἢ περὶ [τὴν] τῆς κτήσεως, ὃν καλοῦμεν πλοῦτον· καὶ τῶν ἐλευθέρων μᾶλλον ἢ δούλων. πρῶτον μὲν οὖν περὶ δούλων ἀπορήσειεν ἄν τις, πότερόν ἐστιν ἀρετή τις δούλου παρὰ τὰς ὀργανικὰς καὶ διακονικὰς ἄλλη τιμιωτέρα τούτων, οἷον σωφροσύνη, καὶ ἀνδρία, καὶ δικαιοσύνη, καὶ τῶν ἄλλων τῶν τοιούτων ἕξεων, ἢ οὐκ ἔστιν οὐδεμία παρὰ τὰς σωματικὰς ὑπηρεσίας. ἔχει γὰρ ἀπορίαν ἀμφοτέρως. εἴτε γάρ ἐστι, τί διοίσουσι τῶν ἐλευθέρων; εἴτε μή ἐστιν, ὄντων ἀνθρώπων, καὶ λόγου κοινωνούντων, ἄτοπον. σχεδὸν δὲ ταὐτόν ἐστι τὸ ζητούμενον καὶ περὶ γυναικὸς καὶ παιδός, πότερα καὶ τούτων εἰσὶν ἀρεταί, καὶ δεῖ τὴν γυναῖκα εἶναι σώφρονα καὶ ἀνδρείαν, καὶ δικαίαν· καὶ παῖς ἐστιν ἀκόλαστος, καὶ σώφρων, ἢ οὔ; καὶ καθόλου δὴ τοῦτ' ἔστιν ἐπισκεπτέον περὶ ἀρχομένου φύσει καὶ ἄρχοντος, πότερον ἡ αὐτὴ ἀρετή, ἢ ἑτέρα. εἰ μὲν γὰρ δεῖ ἀμφοτέρους μετέχειν καλοκἀγαθίας, διὰ τί τὸν μὲν ἄρχειν δέοι ἄν, τὸν δὲ ἄρχεσθαι καθάπαξ; οὐδὲ γὰρ τῷ μᾶλλον καὶ ἧττον οἷόν τε διαφέρειν· τὸ μὲν γὰρ ἄρχεσθαι καὶ ἄρχειν, εἴδει διαφέρει· τὸ δὲ μᾶλλον καὶ ἧττον, οὐδέν. εἰ δὲ τὸν μὲν δεῖ, τὸν δὲ μή, θαυμαστόν. εἴτε γὰρ ὁ ἄρχων μὴ ἔσται σώφρων καὶ δίκαιος, πῶς ἄρξει καλῶς; εἴθ' ὁ ἀρχόμενος, πῶς ἀρχθήσεται καλῶς; ἀκόλαστος γὰρ ὢν καὶ δειλός, οὐδὲν ποιήσει τῶν προσηκόντων. φανερὸν τοίνυν, ὅτι ἀνάγκη μὲν μετέχειν ἀμφοτέρους ἀρετῆς, ταύτης δ' εἶναι διαφοράς, ὥσπερ καὶ τῶν φύσει ἀρχομένων. καὶ τοῦτο εὐθὺς ὑφήγηται περὶ τὴν ψυχήν. ἐν ταύτῃ γάρ ἐστι φύσει, τὸ μὲν ἄρχον, τὸ δὲ ἀρχόμενον· ὧν ἑτέραν φαμὲν εἶναι ἀρετήν, οἷον τοῦ λόγον ἔχοντος, καὶ τοῦ ἀλόγου. δῆλον τοίνυν ὅτι τὸν αὐτὸν τρόπον ἔχει καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων. ὥστε * φύσει τὰ πλείω ἄρχοντα καὶ ἀρχόμενα. ἄλλον γὰρ τρόπον τὸ ἐλεύθερον τοῦ δούλου

Suprà, cap. 5.

CAPVT XIII.

Forma Societatum domeſticarum, Virtus ſcilicet œconomica, declaratur.

PErſpicuum igitur eſt, domus adminiſtrationem plus ſtud.j ponere, maiorémque diligentiam adhibere debere in homioibus, quàm in inanimorum poſſeſſiooe; & in horum virtute, quàm in poſſeſſionis, quas C diuitias appellamus; & in liberis, quàm in ſeruis. Primùm igitur de ſeruis dubitare poſſit aliquis, ſitne ſerui virtus aliqua alia præter eas quæ ad inſtrumenta, & quæ ad miniſteria pertinent, his honoratior; verbi gratia, temperantia, & fortitudo, & iuſtitia, & aliquis ex alijs talibus habitibus; an verò nulla ſit, præter miniſteria ad corpus pertinentia. Dubitationem porrò habet, vtrumcumque dixeris. Nam ſiue eſt, quid à liberis different? ſiue non eſt, cùm ſint homines, & rationis particeps, dictu abſurdum eſt. Propemodum autem idem eſt, quod quæritur in vxore & filio,, vtrùm etiam horum ſint virtutes, & oporteátne vxorem eſſe temperantem, & fortem, & iuſtam; & vtrùm puer ſit intemperans, & temperans, nécne. Et vniuersè igitur hoc eſt conſiderandum de eo qui paret imperio natura, & eo qui præeſt atque imperat, vtrùm ſit eadem vtriuſque virtus, an alia. Nam ſi vtrumque oportet præſtantis probitatis eſſe participem, quam- D obrem oporteat modis omoibus & perpetuò hunc præeſſe, illum imperio ſubiectum eſſe? Neque enim fieri poteſt vt eo inter ſe differant quòd magis & minùs probitatis ſint partieipes. Parêre enim imperio, & imperare, ſpecie differunt: magis & minus autem nihil ſpecie differunt. Quòd ſi alterum quidem probitatis eſſe participem oportet, alterum non oportet; dictu mirum. Nam ſiue is qui debet imperare, oon erit temperans & iuſtus, quomodo bene imperabit? ſiue qui imperio ſubiectus eſſe debet, non erit, quomodo imperio bene parebit? Cùm ſit enim intemperans & nequam, oihil faciet eorum quæ facere conuenit. Perſpicuum igitur eſt, neceſſariò vtrumque virtutis participem E eſſe debere; ſed eius eſſe quaſdam differentias; quemadmodum ij qui præſunt natura, & ſubiecti ſunt imperio natura, inter ſe differunt. Atque hoc ſtatim in anima promptum atque explicatum eſt. In ea enim alterum eſt, quod præſit natura; alterum, quod imperio ſubiectum ſit; quorum virtutes diſpares inter ſe ac diſſimileis eſſe dicimus, videlicet eius quod rationis eſt compos, & eius quod rationis expers eſt. Licet igitur intelligere ita rem ſe habere etiam in alijs. Quare complura imperant natura, & imperio parent. Alio enim modo liber ſeruo præeſt,

præeſt, & mas fœminæ, & vir puero: & in omnibus inſunt animi particulæ: ſed diſſimili modo inſunt. Seruus enim omnino & vniuerſè non habet conſultandi facultatem: fœmina habet illam quidem, ſed irritam & imbecillam: puer habet ille quidem, ſed imperfectam. Similiter igitur & in virtutibus moralibus rem ſe habere neceſſe eſt: atque exiſtimandum eſt, omneis quidem earum participes eſſe oportere, verùm non eodem modo, ſed quantum quiſque poſtulat ad munus ſuum obeundum. Quapropter eum quidem, qui præeſſe debet, virtute morali perfecta præditum eſſe oportere; (is enim munere fungitur ſimpliciter & abſolutè, qui aliis præcipit ac præſcribit quod faciant: ratio autem præcipiendi & præſcribendi ius obtinet:) aliorum verò vnumquemque, tanta quanta in eos cadit, quantáque ad eos peruenire poteſt. Itaque perſpicuum eſt, ad eos omneis, quæ à nobis dicta ſunt, virtutem moralem pertinere: neque eandem mulieris & viri eſſe temperantiam, neque fortitudinem, neque iuſtitiam, quemadmodum putabat Socrates: ſed hanc quidem eſſe ad imperandum accommodatam, illam ad parendum ac miniſtrandum. Similiter porrò ſe res habet & in aliis. Hoc autem iis erit in promptu & patebit, qui ſingillatim potiùs, & in partibus rem conſiderabunt. Nam qui vniuerſè dicunt, virtutem eſſe bonum animi habitum, aut rectam rationem, aut aliquid tale, ij ſe ipſi fallunt. Multi enim, qui virtutes enumerant, quemadmodum Gorgias, meliùs dicunt, quàm qui hoc modo definiunt. Quapropter exiſtimare oportet, quemadmodum de muliere dixit poëta, ita rem ſe habere de omnibus,

affert decus omni fœminæ ſilentium:

ſed non iam hoc idem viro conuenit. Quoniam autem puer imperfectus eſt, huius virtus ſcilicet non in ipſo ad ipſum relata cernitur, ſed ad perfectum, ſeu adultum, & eum qui ei præfectus & cuſtos appoſitus eſt: itémque virtus ſerui ad dominum refertur. Poſuimus autem, ſeruum ad res neceſſarias eſſe vtilem. Ex quo intelligere licet, ei exigua virtute opus eſſe: nimirum tanta, quanta fretus, neque propter intemperantiam, neque propter ignauiam, munus ſibi à domino aſſignatum defugiat, aut minùs cumulatè expleat. Dubitare autem poſſit aliquis, ſi id quod à nobis eſt dictum, verum eſt, vtrùm etiam artifices virtute præditos eſſe oporteat, nécne. Sæpenumero enim propter intemperantiam minùs accuratè munus ſuum explent. An plurimum inter hos intereſt? nam ſeruus quidem vitæ ſocius eſt: ille autem diſtat longiùs, & tantum ad eum virtutis attinet, quantum & ſeruitutis. Nam ſordidus & illiberalis artifex definitam & terminatam quandam ſeruit ſeruitutem. Tum ſeruus ex eorum numero eſt, quæ natura conſtant. At nullus ſutor, neque quiſquam alius artifex, natura eſt artifex. Perſpicuum igitur eſt, talis virtutis effectorem & cauſam ſeruo dominum eſſe oportere: non quemquam, qui habeat ſcientiam quandam herilem, ad docenda munera ſeruilia accommodatam. Quapropter non rectè dicũt qui ſeruos ratione ſpoliãt, & domini præceptum ſequi, nihil præterea, fatentur. Monendi enim ſunt ſerui, multo magis quàm filij. Sed hæc quidem hoc modo diſtincta atque explicata ſint. De vxore autem & viro, de liberis & patre, cuiuſque eorum virtute, & quo modo alter cum altero verſari & congredi debeat; quid pulchrè quid non pulchrè fiat: & quo pacto virtutem quidem perſequi atque expetere, vitium autem fugere atque aſpernari oporteat, in eis quæ ad rempubl. formas pertinent, neceſſe erit diſputare, atque explicare.

A ἄρχει, καὶ τὸ ἄρρεν τοῦ θήλεος, καὶ ἀνὴρ παιδός· καὶ πᾶσιν ἐνυπάρχει μὲν τὰ μόρια τῆς ψυχῆς, ἀλλ' ἐνυπάρχει διαφερόντως. ὁ μὲν γὰρ δοῦλος, ὅλως οὐκ ἔχει τὸ βουλευτικόν· τὸ δὲ θῆλυ ἔχει μὲν, ἀλλ' ἄκυρον· ὁ δὲ παῖς, ἔχει μὲν, ἀλλ' ἀτελές. ὁμοίως τοίνυν ἀναγκαῖον ἔχειν καὶ περὶ τὰς ἠθικὰς ἀρετάς· ὑποληπτέον δεῖν μὲν μετέχειν πάντας, ἀλλ' οὐ τὸν αὐτὸν τρόπον, ἀλλ' ὅσον ἑκάστῳ πρὸς τὸ αὑτοῦ ἔργον. διὸ τὸν μὲν ἄρχοντα τελείαν ἔχειν δεῖ τὴν ἠθικὴν ἀρετήν. τὸ γὰρ ἔργον ἐστὶν ἁπλῶς τοῦ ἀρχιτέκτονος· B ὁ δὲ λόγος ἀρχιτέκτων· τῶν δ' ἄλλων ἕκαστον, ὅσον ἐπιβάλλει αὐτοῖς. ὥστε φανερὸν ὅτι ἐστὶν ἠθικὴ ἀρετὴ τῶν εἰρημένων πάντων, καὶ οὐχ ἡ αὐτὴ σωφροσύνη γυναικὸς, καὶ ἀνδρός. οὐδ' ἀνδρία, καὶ δικαιοσύνη, καθάπερ ᾤετο Σωκράτης. ἀλλ' ἡ μὲν ἀρχικὴ ἀνδρία, ἡ δ', ὑπηρετική. ὁμοίως δ' ἔχει καὶ περὶ τὰς ἄλλας. δῆλον δὲ τοῦτο καὶ κατὰ μέρος μᾶλλον ἐπισκοποῦσι· καθόλου γὰρ οἱ λέγοντες ἐξαπατῶσιν ἑαυτοὺς, ὅτι τὸ εὖ ἔχειν τὴν ψυχὴν, ἀρετὴ, ἢ τὸ ὀρθοπραγεῖν, ἤ τι τῶν τοιούτων. πολὺ γὰρ ἄμεινον λέγουσιν οἱ ἐξαριθμοῦντες τὰς ἀρε- C τὰς, ὥσπερ Γοργίας, τῶν οὕτως ὁριζομένων. διὸ δεῖ, ὥσπερ ὁ ποιητὴς εἴρηκε περὶ γυναικὸς, οὕτω νομίζειν ἔχειν περὶ πάντων.

--γυναικὶ κόσμον ἡ σιγὴ φέρει. Sophoc. Aiace.

ἀλλ' ἀνδρὶ οὐκέτι τοῦτο. ἐπεὶ δ' ὁ παῖς ἀτελὴς, δῆλον ὅτι τούτου μὲν καὶ ἡ ἀρετὴ οὐκ αὐτοῦ πρὸς αὐτόν ἐστιν, ἀλλὰ πρὸς * τὸν τέλειον, καὶ τὸν ἡγούμενον. ὁμοίως δὲ καὶ δούλου πρὸς δεσπότην. ἔθεμεν δὲ πρὸς τἀναγκαῖα χρήσιμον εἶναι τὸν δοῦλον. ὥστε δῆλον ὅτι καὶ ἀρετῆς δεῖται μικρᾶς, καὶ τοσαύ- D της ὅπως μήτε δι' ἀκολασίαν, μήτε διὰ δειλίαν ἐλλείψῃ τῶν ἔργων. ἀπορήσειε δ' ἄν τις τὸ νῦν εἰρημένον εἰ ἀληθὲς, ἆρα καὶ τοὺς τεχνίτας δεήσει ἔχειν ἀρετήν· πολλάκις γὰρ δι' ἀκολασίαν ἐλλείπουσι τῶν ἔργων· ἢ διαφέρει τοῦτο πλεῖστον. ὁ μὲν γὰρ δοῦλος, κοινωνὸς ζωῆς· ὁ δὲ, πορρώτερον, καὶ τοσοῦτον ἐπιβάλλει ἀρετῆς, ὅσον περ καὶ δουλείας. ὁ γὰρ βάναυσος τεχνίτης, ἀφωρισμένην τινὰ ἔχει δουλείαν· καὶ ὁ μὲν δοῦλος, τῶν φύσει· σκυτοτόμος δ' οὐθεὶς, οὐδὲ τῶν ἄλλων τεχνιτῶν. φανερὸν τοίνυν ὅτι τῆς τοιαύτης ἀρετῆς E αἴτιον εἶναι δεῖ τῷ δούλῳ τὸν δεσπότην, ἀλλ' οὐ τὴν διδασκαλικὴν ἔχοντα τῶν ἔργων δεσποτικήν. διὸ λέγουσιν οὐ καλῶς οἱ λόγου τοὺς δούλους ἀποστεροῦντες, καὶ φάσκοντες ἐπιτάξει χρῆσθαι μόνον· νουθετητέον γὰρ μᾶλλον τοὺς δούλους ἢ τοὺς παῖδας. ἀλλὰ περὶ μὲν τούτων διωρίσθω * τοῦτον τὸν τρόπον. περὶ δὲ γυναικὸς καὶ ἀνδρὸς, καὶ τέκνων καὶ πατρὸς, τῆς τε περὶ ἕκαστον αὐτῶν ἀρετῆς, καὶ τῆς πρὸς σφᾶς αὐτοὺς ὁμιλίας, τί τὸ καλῶς καὶ μὴ καλῶς ἐστὶ, καὶ πῶς δεῖ τὸ μὲν εὖ διώκειν, τὸ δὲ κακῶς φεύγειν, ἐν τοῖς περὶ τὰς πολιτείας ἀναγκαῖον * ἐπελθεῖν.

Margin notes: *γρ. τὸ τέλος. — Plato 6. De legibus. — *γρ. τὸν τρόπον τοῦτον. περὶ δὲ ἀνδρὸς & γυναικός.

ἐπεὶ γὰρ οἰκία μὲν πᾶσα μέρος πόλεως, ταῦτα οἰκίας· τὴν δὲ τοῦ μέρους πρὸς τὴν τοῦ ὅλου δεῖ βλέπειν ἀρετήν, ἀναγκαῖον πρὸς τὴν πολιτείαν * βλέποντας, παιδεύειν καὶ τοὺς παῖδας καὶ τὰς γυναῖκας· εἴπερ τι διαφέρει πρὸς τὸ τὴν πόλιν εἶναι σπουδαίαν, καὶ τοὺς παῖδας εἶναι σπουδαίους, καὶ τὰς γυναῖκας σπουδαίας· ἀναγκαῖον δὲ διαφέρειν. αἱ μὲν γὰρ γυναῖκες, ἥμισυ μέρος τῶν ἐλευθέρων· ἐκ δὲ τῶν παίδων οἱ κοινωνοὶ γίνονται τῆς πολιτείας. ὥστ' ἐπεὶ περὶ μὲν τούτων διώρισται, περὶ δὲ τῶν λοιπῶν ἐν ἄλλοις λεκτέον, ἀφέντες ὡς τέλος ἔχοντας τοὺς νῦν λόγους, ἄλλην ἀρχὴν ποιησάμενοι, λέγωμεν· καὶ πρῶτον ἐπισκεψώμεθα περὶ τῶν ἀποφηναμένων περὶ τῆς πολιτείας τῆς ἀρίστης.

κ. βλέποντα,

A Quoniam enim domns quidem omnis, pats ciuitatis eſt: hæ autem domus partes; partis autem virtutem ad totius virtutem intueri oportet; neceſſe eſt magiſtratus ad ciuitatis ſtatum intuenteis, pueros & mulieres erudire: ſiquidem aliquid tefert ad id vt ciuitas bona & bene morata ſit, rnm pueros bonos eſſe, tum mulieres bonas. At neceſſariò refert. Nam mulieres quidem hominum liberorum pars dimidia ſunt. Ex pueris verò participes & ſocij fiunt reipubl. & ciuitatis adminiſtrationis. Quare quoniam de his quidem explicatum ac diſtinctum eſt, de reliquis autem in aliis libris dicendum eſt; omiſſa hac diſputatione, tanquam abſoluta, atque ad finem perducta, aliud dicendi initium faciamus: & ptimùm eotum qui aliquid de optimo B reipubl. adminiſtrandæ genere dixerunt aut tradiderunt, ſententiam videamus.

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΟΥΣ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΤΟ Β.

ΚΕΦΑΛ. α'.

Πρῶτον, ὅτι δεῖ τὰς ἄλλας ἐπισκέψασθαι πολιτείας, τάς τε ἐν ταῖς πόλεσι, καὶ τὰς περὶ σοφῶν C λεγομένας, ζητεῖ τίνων δεῖ τοὺς πολίτας κοινωνεῖν· καὶ τὴν Σωκράτους περὶ κοινωνίας γυναικὸς καὶ τέκνων δόξαν ἐκτίθεται.

ΕΠΕΙ δὲ προαιρούμεθα θεωρῆσαι περὶ τῆς κοινωνίας τῆς πολιτικῆς, ἣ κρατίστη πασῶν τοῖς δυναμένοις ζῆν ὅτι μάλιστα κατ' εὐχήν, δεῖ καὶ τὰς ἄλλας ἐπισκέψασθαι πολιτείας, αἷς τε χρῶνταί τινες τῶν πόλεων τῶν εὐνομεῖσθαι λεγομένων· κἂν εἴ τινες ἕτεραι τυγχάνωσιν ὑπό τινων εἰρημέναι, καὶ δοκοῦσαι καλῶς ἔχειν, ἵνα τό τ' ὀρθῶς ἔχον ὀ- D φθῇ, καὶ τὸ χρήσιμον. * ἔτι δὲ τὸ ζητεῖν τι παρ' αὐτὰς ἕτερον, μὴ δοκῇ πάντως εἶναι σοφίζεσθαι βουλομένων, ἀλλὰ διὰ τὸ μὴ καλῶς ἔχειν ταύτας τὰς νῦν ὑπαρχούσας, διὰ τοῦτο ταύτην δοκῶμεν ἐπιβαλέσθαι τὴν μέθοδον. ἀρχὴν δὲ πρῶτον ποιητέον, ἥπερ πέφυκεν ἀρχὴ ταύτης τῆς σκέψεως. ἀνάγκη γὰρ ἤτοι πάντας πάντων κοινωνεῖν τοὺς πολίτας, ἢ μηδενός· ἢ τινῶν μέν, τινῶν δὲ μή. τὸ μὲν οὖν μηδενὸς κοινωνεῖν, φανερὸν ὡς ἀδύνατον· ἡ γὰρ πολιτεία, κοινωνία τίς ἐστι. καὶ πρῶ- E τον ἀνάγκη τοῦ τόπου κοινωνεῖν. ὁ μὲν γὰρ * τόπος, ἰσότης μιᾶς πόλεως· οἱ δὲ πολῖται, κοινωνοὶ τῆς μιᾶς πόλεως. ἀλλὰ πότερον ὅσων ἐνδέχεται κοινωνῆσαι, πάντων βέλτιον κοινωνεῖν τὴν μέλλουσαν οἰκήσεσθαι πόλιν καλῶς; ἢ τινῶν μέν, τινῶν δ' οὐ βέλτιον; ἐνδέχεται γὰρ καὶ τέκνων, καὶ γυναικῶν, καὶ κτημάτων κοινωνεῖν τοὺς πολίτας ἀλλήλοις, ὥσπερ ἐν τῇ πολιτείᾳ τῇ Πλάτωνος. ἐκεῖ γὰρ ὁ Σωκράτης φησὶ δεῖν κοινὰ τὰ τέκνα καὶ τὰς γυναῖκας εἶναι, καὶ τὰς κτήσεις.

κ. ἐπεὶ ἵνα τὸ ζ.

Lamb. & Vict. τόπος εἷς ὁ τῆς μιᾶς π.

ARISTOTELIS, DE REPVBLICA

LIBER SECVNDVS.

CAPVT I.

De ciuitatis Forma, de ipſa ſcilicet Conſtitutione, acturus, aliorum opiniones de Reip. optima conſtitutione primùm explicandas proponit.

QVONIAM conſilium atque inſtitũtum noſtrûm eſt, de ſocietate ciuili conſiderare, quęnã ſit omnium optima iis qui poſſunt maximè ex ſentẽtia viuere; oportet nos etiam alias reip. adminiſtrãdę fotmas inſpicere, & quibus vtuntur nonnullæ ciuitates, quæ bene moratæ, boniſque legibus temperatæ dicuntut, & ſi quæ fortè aliæ, aut ab aliquibus dictæ ſint, aut videantur eſ- D ſe bonæ: primùm vt & id qnod rectum, & id quod vtile eſt, ſit in promptu, atque in oculis omnium poſitum; deinde vt aliquid ab iis diuerſum quærere, non prorſus hominum ſapientiam & ingenium ſuum oſtentare volentium eſſe videatut: ſed propterea quòd hæ, qnæ nunc ſunt, minùs bonæ ac tectæ ſint, iccirco hanc diſputationem ſuſcepiſſe atque inſtituiſſe videamur. Sumendum autem initium eſt, quod eſt huins diſputationis maximè proprium natura. Neceſſe igitur eſt, aut ciueis omneis omnium rerum eſſe participeis ac ſocios, aut nullius, aut quorundam eſſe, quorundam non. Atque vt nullius quidem rei inter eos ſit communio, fieri non poſſe, in promptu eſt. Ciuitatis enim, E aut reip. adminiſtrandæ ratio, qnam politiam Græci nominant, ſocietas quædam eſt. Ac primùm ſanè neceſſe eſt, loci inter eos eſſe communionẽ. Locus enim vnius ciuitatis vnus eſt. At ciues, vnius vrbis ac ciuitatis participes & ſocij ſunt. Sed vtrùm pręſtat, quorumcumq; communitas eſſe poteſt, ea omnia eſſe cõmunia in ea ciuitate, quæ ſit bonis inſtitutis vſura, ciueíſque bonos ac beatos habitura, an aliqua eſſe, aliqua non eſſe, melius eſt? Fieri enim poteſt vt liberi, & vxores, & poſſeſſiones ſint ciuibus inter ipſos communes, quemadmodum in reipubl. adminiſtrandæ forma Platonis. Ait enim ibi Socrates, oportere, liberos, & vxores & rei familiaris facultates ac fortunas eſſe communeis.

A Hoc igitut vtrùm vt nnoc vſurpatur, ita eſſe melius eſt, an ad legem in libris Platonis de legibus ſctiptam accommodatè?

CAPVT II.

Opinionem Platonis de Reip. optima conſtitutionè, primam, libris decem de republ. comprehenſam; examinat: & Vxorum & liberorum communitatem, per quam ciuitatis vnionem introducere conabatur, per ſumma impugnat.

CVm multas autem alias habeat difficultates vxorum inter omneis ciueis communitas, tum id propter quod ait oportete Socrates huiuſmodi legem eſſe latam, oon efficitur oeque euenit ex rationibus. Præterea ad eum finem, qnem ait cinitatibus propoſitum eſſe oportere, quemadmodnm nunc quidem di-
B ctum eſt, hoc inſtitutum nullo modo peruenire poteſt. Quomodo autem hoc ſit diſtingoendum, quóve modo intelligendum, nihil eſt definitum neque explicatum. Dico autem, vnam eſſe totam ciuitatem, perinde quaſi tes ſit longè optima. Hoc enim ſupponit, & à ſe ſuppoſitum ſumit Socrates. Arqui perſpicuum eſt, ciuitatem, longiùs progreſſam, & magis ác magis vnam effectam, ne ciuitatem quidem fututam. Multitudo enim quædã eſt ciuitas natura. Quòd ſi magis fiat vna, & ex ciuitate domus, & ex domo homo exiſtet. Domũ enim magis vnam, quàm ciuitatem: & hominẽ magis vnum, quàm domum, dixerimus. Itaque quamuis poſſit aliquis hoc efficere, non eſt faciendum tameo. Ciuitatem enim tollet funditúſqne delebit. Noo enim ſo-
C lùm ex pluribus hominibus conſtat ciuitas, verùm etiã ex hominibus ſpecie, id eſt, ordine & fortuna & inſtituto vitæ diffetentibus. Nam oon fit ciuitas ex ſimilibus. Aliud enim eſt belli ſocietas, aliud ciuitas. Illa enim magnitudine & numero vtilis eſt, etiam ſi ſpecie ſit eadem. Auxilij enim cauſa belli ſocietas comparata eſt natuta: quemadmodum ſi maius pondus plus trahat atque auferat. Tali autem re differet & ciuitas à gẽte, vbi voius gẽtis multitudo non per vicos diuiſa erit, ſed Atcadum more diſperſa. Ex quibus autem rebus voum fieri oportet, eæ res ſpecie inter ſe differunt. Quapropter æqualitas mutua & teciptoca ciuitates tuetur & conſeruat incolumeis, quemadmodum in libtis de mo-
D ribus antea dictũ eſt. quoniam & in liberis hominibus atque æqualibus neceſſe eſt hoc ineſſe. Fieti enim non poteſt vt ſimul gerant magiſtratus, ſed aut ſinguli annuos, aut alio quodam ordine aut tempote. Atque hoc modo euenit vt omnes reip. præſint, getántq; magiſtratum: quemadmodũ ſi ſutores & fabri inter ſe alternarent, & oon ſemper ſutotes eſſent, & fabri. Quoniã autem præſtat artifices omoeis ita eſſe, vt ſunt: in iis quoque quæ ad ſocietatem cioilem pertinent, omnitum ſatius eſt, eoſdẽ ſemper præeſſe, ſi fieri poſſit. Apud quos autem hoc fieri noo poteſt; (quia omnes ſunt æquales natura,) ſimúlque quia iuſtum eſt, (ſiue bonum ſiue malum ſit reip. præeſſe, & magiſtratũ gerere,) omneis eius eſſe participeis; apud eos præſtat viciſſitudinem imitati, vt æquales vieiſſim cedaot nouis magiſtratibus, ſi-
E militer atque ij qui initiò præfuerunt, aliis conceſſerunt. alij enim gerunt magiſtratum, alij parent viciſſim, veluti alij facti. Ad eundem igitur modum eorum qui reipublicæ præſunt, alij alios magiſtratus gerunt. Licet igitur ex his intelligere, oeque ciuitatis naturam ferre, vt ita fiat vna, quemadmodum dicont quidam: & id quod ab illis quàm maximum boonm in ciuitatibus dictum eſt, ciuitates perdere ac delere. Atqui cuiuſque rei bonum vnamquamque rem conſeruat. Perſpicuum etiam ex alia ratione eſt, ſtudere ciuitatem plus nimio vnam facere, non eſſe vtilius.

Tom. 2.

A τοῦτο δὲ πότερον ὡς νῦν οὕτω βέλτιον ἔχειν, ἢ κατὰ τὸν ἐν τῇ πολιτείᾳ γεγραμμένον νόμον;

ΚΕΦΑΛ. β'.

Ὅτι τὸ λίαν ἑνοῦν ζητεῖν τὴν πόλιν οὐκ ἔστιν ἄμεινον.

ΕΧει δὲ δυσχερείας ἄλλας τε πολλὰς τὸ πάντων εἶναι τὰς γυναῖκας κοινὰς, καὶ δι' ἣν αἰτίαν φησὶ δεῖν νενομοθετῆσθαι τὸν τρόπον τοῦτον ὁ Σωκράτης, οὐ φαίνεται συμβαῖνον ἐκ τῶν λόγων. ἔτι δὲ
B πρὸς τὸ τέλος ὅ φησι τῇ πόλει δεῖν ὑπάρχειν, ὡς μὲν εἴρηται νῦν, ἀδύνατον· πῶς δὲ δεῖ διελεῖν, οὐδὲν διώρισται· λέγω δὲ τὸ μίαν εἶναι τὴν πόλιν πᾶσαν, ὡς ἄριστον [ὂν] ὅτι μάλιστα. λαμβάνει γὰρ ταύτην ὑπόθεσιν ὁ Σωκράτης. καίτοι φανερόν ἐστιν, ὡς προϊοῦσα καὶ γινομένη μία μᾶλλον, οὐδὲ πόλις ἔσται· πλῆθος γάρ τι τὴν φύσιν ἐστὶν ἡ πόλις· γινομένη τε μία μᾶλλον, οἰκία μὲν ἐκ πόλεως, ἄνθρωπος δ' ἐξ οἰκίας ἔσται· μᾶλλον γὰρ μίαν τὴν οἰκίαν τῆς πόλεως φαίημεν ἂν, καὶ τὸν ἕνα τῆς οἰκίας· ὥστ' εἰ καὶ δυνατός τις εἴη τοῦτο δρᾶν, οὐ ποιητέον· ἀναιρήσει γὰρ τὴν πόλιν. οὐ μόνον δ' ἐκ
C πλειόνων ἀνθρώπων ἐστὶν ἡ πόλις, ἀλλὰ καὶ ἐξ εἴδει διαφερόντων. οὐ γὰρ γίνεται πόλις ἐξ ὁμοίων. ἕτερον γὰρ συμμαχία καὶ πόλις. τὸ μὲν γὰρ τῷ ποσῷ χρήσιμον, κἂν ᾖ τὸ αὐτὸ τῷ εἴδει. βοηθείας γὰρ χάριν ἡ συμμαχία πέφυκεν, ὥσπερ ἂν εἰ σταθμὸς πλεῖον *ἑλκύσῃ. διοίσει δὲ τῷ τοιούτῳ καὶ πόλις ἔθνους, γρ. ἑλκύσει.
ὅταν μὴ κατὰ κώμας ὦσι κεχωρισμένοι τὸ πλῆθος, ἀλλ' οἷον Ἀρκάδες. ἐξ ὧν δὲ δεῖ ἓν γενέσθαι, εἴδει διαφέρει· διόπερ τὸ ἴσον τὸ ἀντιπεπονθὸς σώζει τὰς πόλεις, ὥσπερ *ἐν τοῖς ἠθικοῖς εἴρηται πρότερον· ἐ- Nic. lib. 5. c. 8.
D πεὶ καὶ ἐν τοῖς ἐλευθέροις καὶ ἴσοις ἀνάγκη τοῦτ' εἶναι. ἅμα γὰρ οὐχ οἷόν τε πάντας ἄρχειν, ἀλλ' ἢ κατ' ἐνιαυτὸν, ἢ κατά τινα ἄλλην τάξιν ἢ χρόνον. καὶ συμβαίνει δὴ τὸν τρόπον τοῦτον, ὥστε πάντας ἄρχειν, ὥσπερ ἂν εἰ μετέβαλλον οἱ σκυτεῖς, καὶ οἱ τέκτονες, καὶ μὴ οἱ αὐτοὶ ἀεὶ σκυτοτόμοι καὶ τέκτονες ἦσαν. ἐπεὶ δὲ βέλτιον οὕτως ἔχειν καὶ τὰ περὶ τὴν κοινωνίαν τὴν πολιτικὴν, δῆλον ὡς τοὺς αὐτοὺς ἀεὶ βέλτιον ἄρχειν, εἰ δυνατόν· ἐν οἷς δὲ μὴ δυνατὸν, διὰ τὸ τὴν φύσιν ἴσους εἶναι πάντας. ἅμα δὲ καὶ δίκαιον, εἴτ' ἀγαθὸν, εἴτε φαῦλον τὸ ἄρχειν, πάντας αὐτοῦ μετέχειν· ἐν τούτοις δὲ μιμεῖσθαι τὸ ἐν μέρει τοὺς ἴσους εἴκειν ὁ-
E μοίως τοῖς ἐξ ἀρχῆς. οἱ μὲν γὰρ ἄρχουσιν, οἱ δ' ἄρχονται παρὰ μέρος, ὥσπερ ἂν ἄλλοι γενόμενοι. τὸν αὐτὸν δὴ τρόπον [τῶν] ἀρχόντων ἕτεροι ἑτέρας ἄρχουσιν ἀρχάς. φανερὸν τοίνυν ἐκ τούτων, ὡς οὔτε πέφυκε μίαν οὕτως εἶναι τὴν πόλιν, ὥσπερ λέγουσί τινες, καὶ τὸ λεχθὲν ὡς μέγιστον ἀγαθὸν ἐν ταῖς πόλεσιν. ὅτι τὰς πόλεις ἀναιρεῖ. καίτοι τό γε ἑκάστου ἀγαθὸν σώζει ἕκαστον. ἔστι δὲ καὶ κατ' ἄλλον τρόπον φανερὸν, ὅτι τὸ λίαν ἑνοῦν ζητεῖν τὴν πόλιν, οὐκ ἔστιν ἄμεινον.

οἰκία μὲν γὰρ αὐταρκέστερον ἑνός, πόλις δ᾽ οἰκίας· καὶ βούλεταί γ᾽ ἤδη τότε εἶναι πόλις, ὅταν αὐτάρκη συμβαίνῃ τὴν κοινωνίαν εἶναι τοῦ πλήθους. εἴπερ οὖν αἱρετώτερον τὸ αὐταρκέστερον, καὶ τὸ ἧττον ἓν τοῦ μᾶλλον αἱρετώτερον.

ΚΕΦΑΛ. γ΄.

Ὅτι πλεῖστα συμβήσεται ἄτοπα εἰσαχθείσης τῆς Σωκρατικῆς κοινωνίας.

Ἀλλὰ μὴν οὐδ᾽ εἰ τοῦτο ἄριστόν ἐστι, τὸ μίαν ὅτι μάλιστ᾽ εἶναι τὴν κοινωνίαν, οὐδὲ τοῦτ᾽ ἀποδείκνυσθαι φαίνεται κατὰ τὸν λόγον, ἐὰν πάντες ἅμα λέγωσι τὸ ἐμὸν καὶ τὸ μὴ ἐμόν. τοῦτο γὰρ οἴεται ὁ Σωκράτης σημεῖον εἶναι τοῦ τὴν πόλιν τελέως εἶναι μίαν. τὸ γὰρ Πάντες, διττόν. εἰ μὲν οὖν ὡς ἕκαστος, τάχ᾽ ἂν εἴη μᾶλλον, ὃ βούλεται ποιεῖν ὁ Σωκράτης· ἕκαστος γὰρ υἱὸν ἑαυτοῦ φήσει τὸν αὐτόν, καὶ γυναῖκα δὴ τὴν αὐτήν· καὶ περὶ τῆς οὐσίας, καὶ περὶ ἑκάστου δὴ τῶν συμβαινόντων ὡσαύτως. νῦν δ᾽ οὐχ οὕτω φήσουσιν οἱ κοιναῖς χρώμενοι ταῖς γυναιξί, καὶ τοῖς τέκνοις· ἀλλὰ πάντες μέν, οὐχ ὡς ἕκαστος δ᾽ αὐτῶν. * ὁμοίως δὲ καὶ τὴν οὐσίαν πάντες μέν, οὐχ ὡς ἕκαστος δ᾽ αὐτῶν.] ὅτι μὲν τοίνυν παραλογισμός τίς ἐστι τὸ λέγειν πάντας, φανερόν. τὸ γὰρ Πάντες καὶ Ἀμφότερα, καὶ περιττὰ καὶ ἄρτια διὰ τὸ διττόν, καὶ ἐν τοῖς λόγοις ἐριστικοὺς ποιεῖ συλλογισμούς. διό ἐστι τὸ πάντας τὸ αὐτὸ λέγειν, ὡδὶ μὲν καλόν, ἀλλ᾽ οὐ δυνατόν· ὡδὶ δ᾽ οὐδὲν ὁμονοητικόν. πρὸς δὲ τούτοις, ἑτέραν ἔχει βλάβην τὸ λεγόμενον. ἥκιστα γὰρ ἐπιμελείας τυγχάνει τὸ πλείστων κοινόν· τῶν γὰρ ἰδίων μάλιστα φροντίζουσι, τῶν δὲ κοινῶν ἧττον, ἢ ὅσον ἑκάστῳ ἐπιβάλλει. πρὸς γὰρ τοῖς ἄλλοις ὡς ἑτέρου φροντίζοντος, ὀλιγωροῦσι μᾶλλον, ὥσπερ ἐν ταῖς οἰκετικαῖς διακονίαις οἱ πολλοὶ θεράποντες ἐνίοτε χεῖρον ὑπηρετοῦσι τῶν ἐλαττόνων· γίνονται δ᾽ ἑκάστῳ χίλιοι τῶν πολιτῶν υἱοί, καὶ οὗτοι οὐχ ὡς ἑκάστου, ἀλλὰ τοῦ τυχόντος ὁ τυχὼν ὁμοίως ἐστὶν υἱός· ὥστε πάντες ὁμοίως ὀλιγωρήσουσιν. ἔτι οὕτως ἕκαστος ἐμὸς λέγει τὸν εὖ πράττοντα τῶν πολιτῶν, ἢ κακῶς, ὁπόστος τυγχάνει τὸν ἀριθμὸν ὤν. οἷον ἐμός, ἢ τοῦ δεῖνος, τοῦτον τὸν τρόπον λέγων καθ᾽ ἕκαστον τῶν χιλίων, ἢ ὅσων ἡ πόλις ἐστί, καὶ τοῦτο διστάζων. ἄδηλον γὰρ ᾧ συνέβη γενέσθαι τέκνον, καὶ σωθῆναι γενόμενον. καί τοι πότερον οὕτω κρεῖττον τὸ ἐμὸν λέγειν ἕκαστον, τὸ αὐτὸ μὲν προσαγορεύοντας δισχιλίων, ἢ μυρίων, ἢ μᾶλλον ὡς νῦν ἐν ταῖς πόλεσι τὸ ἐμὸν λέγουσιν; ὁ μὲν γὰρ υἱὸν αὑτοῦ, ὁ δὲ ἀδελφὸν αὑτοῦ προσαγορεύει τὸν αὐτόν, ὁ δὲ ἀνεψιόν, ἢ κατ᾽ ἄλλην τινὰ συγγένειαν, ἢ πρὸς αἵματος, ἢ κατ᾽ οἰκειότητα καὶ κηδείαν αὐτοῦ πρῶτον, ἢ τῶν αὐτοῦ· πρὸς δὲ τούτοις ἕτερον φράτορα, ἢ φυλέτην· κρεῖττον γὰρ ἴδιον ἀνεψιὸν εἶναι, ἢ τὸν τρόπον τοῦτον υἱόν. οὐ μὴν ἀλλ᾽ οὐδὲ διαφυγεῖν δυνατόν, τὸ μή τινας ὑπολαμβάνειν ἑαυτῶν ἀδελφούς τε, καὶ παῖδας, καὶ πατέρας καὶ μητέρας.

A Domus enim res quædam eſt ſuis ipſa copiis magis contenta, quàm homo vnus: ciuitas quàm domus. Et verò videtur tum demum propriè ciuitas eſſe, cùm euenit vt multitudinis ſocietas ſuis ipſa opibus & copiis cumulata atque contenta viuat. Si igitur quod ſuis ipſum opibus magis contentum eſt, optabilius eo eſt quod eſt minùs: ergo & quod minùs eſt vnum, eo quod eſt magis, optabilius eſt.

CAPVT III.

Eandem per αὐταρκείας [illegible] *eneruat.*

B Neque porrò ſi demus hoc eſſe optimum, ſocietatem eſſe quàm maximè vnam, hoc ea ratione videtur demonſtrari, ſi omnes ſimul dicant meum, & non meum. Hoc enim ſignum atque argumentum eſſe putat Socrates, ciuitatem perfectè eſſe vnam. Nam vox *Omnes*, duobus modis intelligi poteſt. Si igitur ita accipiatur, vt ſinguli ſeu vnuſquiſque, fortaſſe magis id fuerit, quod vult efficere Socrates. Vnuſquiſque enim filium ſuum dicet eundem, & vxorem ſuam, eandem: & de facultatibus ac fortunis, déque iis quæ hominibus euenire ſolent, ſimiliter ſentiet. Nunc autem non ita dicent, qui communibus vxoribus & liberis vtuntur: verùm omnes quidem dicent, ſed non ſinguli: itémque rem familiarem omnes quidem ſuam eſſe dicent, ſed non vnuſquiſque eorum ſingulatim. C Eſſe igitur fallacem ratiocinationem in voce *Omnes*, apparet. *Omnes* enim & *vtrũque*, & *paria* & *imparia ſunt*, propterea quòd dupliciter dicũtur: & in diſputationibus ac ſermonib. rationes gignũt litigioſas ac fallaceis. Quapropter omnes idem dicere, eandémque vocem mittere, vno quidem modo præclarum eſt, ſed non eſt fas: altero autem modo nihil valet ad concordiam conciliandam. Præterea aliud malum ineſt in eo quod à Socrate dicitur. nam quod plurimorum commune eſt, in eo procurando minima diligentia adhibetur. Rerum enim propriarum maximam curam habent, communium aut minorem, aut quantam ad quemq; attinet. Nam præter alias cauſas, eo ſunt in rebus com-D munibus negligentiores, quòd eas aliis curæ eſſe exiſtiment. quemadmodum euenire ſolet in miniſteriis vernalibus ac ſeruilibus. Multi enim famuli interdum deteriùs famulantur ac miniſtrant, quàm pauciores. Fiunt autem vnicuique ciui mille filij: atque hi non vt cuiuſque filij ſunt, ſed cuiuſlibet quilibet æquè filius eſt. Itaque omnes ſimiliter liberos negligent. Præterea vnuſquiſque ciuem ſiue bene rem ſuam gerentem ſiue malè gerentem, quotuſcũque numero ſit, filium ſuum eſſe dicit: verbi gratia, hic filius meus, aut illius, aut illius eſt: atque hoc modo appellat vnumquemque ex mille ciuibus, aut quotquot ciuibus conſtat ciuitas: idque dubitans & hæſitans. E Obſcurum enim eſt, cui acciderit, vt procreatus ab eo ſit filius: & cùm procreatus eſt, fuerit ſeruatus. Atqui vtrum melius eſt, ita meum dicere vnumquemque idem appellanteis, quod ſit vnũ de duobus hominum millibus, aut de decies mille hominibus, an potiùs vt nunc in ciuitatibus meum dicũt? Alius enim filium ſuum, alius fratrem ſuum, eundem appellat, alius patruelẽ, ſeu conſobrinum, aut alio quodam cognationis ſeu propinquitatis nomine, vel ex ſãguine, vel ex alia coniunctione & affinitate primùm ſua, deinde ſuorum; præterea alium curialẽ aut tribulem. Satius eſt enim aliquẽ mihi priuum ac proprium conſobrinum eſſe, quàm hoc modo filium. Verumtamen ne hoc quidem effugi poteſt, quin nonnulli exiſtiment ſuos fratres eſſe, & filios, & patres, & matres.

Ex ſimilitudinibus enim filiorum cum parentibus neceſſe eſt eis fidem fieri mutuæ cognationis ac propinquitatis. Quod etiam fatentur quidam eorum qui terræ circuitus ſtudioſè tractant, euenire. Eſſe enim quibuſdam ſuperioris Libyæ gentibus communeis vxores tradiderunt: filios porrò natos diuidere inter ſe ex formarum ſimilitudinibus. Sunt autem nonnullæ etiam aliarum animantium fœminæ, vt equæ, & vaccæ, quæ valde ſimiles patribus filios edere ſolent ſuapte natura: quemadmodum equa illa Pharſalica, quæ Iuſta appellata eſt.

CAPVT IV.

Multa inſuper alia incommoda communionem Vxorum & Liberorum ſequi, oſtendit.

PRæterea etiam huiuſmodi incommoda & difficultates non eſt facile vitare iis qui hanc communitatem comparant: verbi gratia, verbera contumelioſa, & cædeis, alias inuitè admiſſas, alias ſponte, & maledicta: quorum aliquid fieri in patres & matres, & eos qui non longè abſunt à cognatione & communione ſanguinis, nefarium eſt, non item in eos qui longiùs remoti ſunt. Quin etiam neceſſe eſt huiuſmodi facinora eſſe crebriora, apud eos qui inter ſe ignorant, quàm apud eos qui inter ſe noti ſunt. Et cùm admiſſa ſunt, apud eos quidem qui inter ſe noti ſunt, natura rerum fert vt expiationes & ſatisfactiones vſitatæ, legibúſq; ac moribus receptæ, fiant: apud eos verò qui inter ſe ignoti ſunt, nulla. Abſurdum verò eſt, cum qui filios fecit communeis, concubitum ſolum amantibus ademiſſe: neque amandi licentiam, & alios vſus, aliáſque conſuetudines patri cum filio, fratrique cum fratre & ſorore, omnium maximè indecoras, (quoniam & amare ſolùm turpiſſimum eſt,) vetuiſſe ac prohibuiſſe. Abſurdum illud quoque concubitum quidem abſtuliſſe, nullam aliam ob cauſam, quàm quòd acris & valida ex re venerea naſcitur voluptas: vtrùm autem hic ſit pater, aut filius, necne, vtrùm hi fratres inter ſe, necne, nihil referre exiſtimaſſe. Videtur porrò expedire, agricolis potiùs communeis eſſe inter ipſos vxores & liberos, quàm cuſtodibus. Minùs enim contrahetur inter eos amicitia, ſi communes ſint liberi & vxores. At taleis oportet eſſe eos qui imperio ſubiecti ſunt, vt pareant magiſtratibus, & ne rebus nouis ſtudeant. Omnino autem neceſſe eſt, contrarium earum rerum quarum effectrices conuenit eſſe leges rectè conſtitutas, contrariúmque eius cauſæ, propter quam cauſam Socrates putat oportere ea quæ ad liberos & vxores pertinent, ita eſſe dicenda ac ſtatuenda, ex tali lege euenire. Nam & amicitiam, bonorum maximum eſſe ciuitatibus arbitramur. Sic enim ad ſeditionem faciendam minimè impellantur: & ciuitatem eſſe vnam maximè laudat Socrates: quod & videtur & ille dicit eſſe amicitiæ munus, quemadmodum in ſermonibus amatoriis ſcimus dicere Ariſtophanem, amanteis, propterea quòd vehementer amant, cupere coagmentari & coaleſcere, & ambos ex duobus vnum effici. Neceſſe igitur eſt, hîc quidem vel ambos, vel vnum interiiſſe: in ciuitate verò amicitiam quaſi nimia aqua dilutam eſſe, propter talem communionem; minimèque dicere aut meum filium, patrem: aut meum patrem, filium. Quemadmodū enim exiguum dulce ad multam aquam admixtum, temperationem efficit incognitam, & ſub ſenſum non cadentem: ſic euenit vt propter coniunctionem & propinquitatē mutuam ex his nominibus proficiſcentem,

A κατὰ γὰρ τὰς ὁμοιότητας αἳ γίνονται τοῖς τέκνοις πρὸς τοὺς γεννήσαντας, ἀναγκαῖον λαμβάνειν περὶ ἀλλήλων τὰς πίστεις. ὅπερ φασὶ καὶ συμβαίνειν τινὲς τῶν τὰς τῆς γῆς περιόδους πραγματευομένων. εἶναι γάρ τισι τῶν ἄνω Λιβύων κοινὰς τὰς γυναῖκας. τὰ μέντοι γενόμενα τέκνα διαιρεῖσθαι κατὰ τὰς ὁμοιότητας. Εἰσὶ δέ τινες καὶ γυναῖκες καὶ τῶν ἄλλων ζῴων, οἷον ἵπποι καὶ βόες, αἳ σφόδρα πεφύκασιν ὅμοια ἀποδιδόναι τὰ τέκνα τοῖς γονεῦσιν, ὥσπερ ἡ ἐν Φαρσάλῳ κληθεῖσα Δικαία ἵππος.

ΚΕΦΑΛ. δ'.

B *Ἄτοπα ἄλλα πολλὰ τοῖς οὕτω πολιτευομένοις ἐξ ἀνάγκης συμβησόμενα.*

ΕΤι δὲ καὶ τὰς τοιαύτας δυσχερείας οὐ ῥᾴδιον εὐλαβηθῆναι τοῖς ταύτην κατασκευάζουσι τὴν κοινωνίαν, οἷον αἰκίας, καὶ φόνους, τοὺς μὲν ἀκουσίους, τοὺς δὲ ἑκουσίους, καὶ μάχας, καὶ λοιδορίας· ὧν οὐδὲν ὅσιόν ἐστι γίνεσθαι πρὸς πατέρας καὶ μητέρας, καὶ τοὺς μὴ πόρρω τῆς συγγενείας ὄντας, ὥσπερ πρὸς τοὺς ἄποθεν· ἀλλὰ καὶ πλεῖον συμβαίνειν ἀναγκαῖον ἀγνοούντων, ἢ γνωριζόντων· καὶ γενομένων, τῶν μὲν γνωριζόντων ἐνδέχεται τὰς νομιζομένας γίνεσθαι λύσεις, τῶν δὲ, μηδεμίαν. C ἄτοπον δὲ καὶ τὸ κοινοὺς ποιήσαντα τοὺς υἱοὺς, τὸ συνεῖναι μόνον ἀφελεῖν τῶν ἐρώντων, τὸ δ' ἐρᾶν μὴ κωλῦσαι, μηδὲ τὰς χρήσεις τὰς ἄλλας, ἃς πατρὶ πρὸς υἱὸν εἶναι πάντων ἐστὶν ἀπρεπέστατον, καὶ ἀδελφῷ πρὸς ἀδελφόν· ἐπεὶ καὶ τὸ ἐρᾶν μόνον. ἄτοπον δὲ καὶ τὴν συνουσίαν ἀφελεῖν, δι' ἄλλην μὲν αἰτίαν μηδεμίαν, ὡς λίαν δὲ ἰσχυρᾶς τῆς ἡδονῆς γινομένης· ὅτι δὲ ὁ μὲν πατὴρ, ἢ υἱός, οἱ δ' ἀδελφοὶ ἀλλήλων, μηδὲν οἴεσθαι διαφέρειν. ἔοικε δὲ μᾶλλον τοῖς γεωργοῖς εἶναι χρήσιμον τὸ κοινὰς εἶναι τὰς γυναῖκας, καὶ τοὺς παῖδας, ἢ τοῖς φύλαξιν. ἧττον γὰρ ἔσται φιλία, κοινῶν ὄντων τῶν τέκνων, καὶ τῶν γυναικῶν. D δεῖ δὲ τοιούτους εἶναι τοὺς ἀρχομένους πρὸς τὸ πειθαρχεῖν, καὶ μὴ νεωτερίζειν. ὅλως δὲ συμβαίνειν ἀνάγκη τοὐναντίον διὰ τὸν τοιοῦτον νόμον, ὧν προσήκει τοὺς ὀρθῶς κειμένους νόμους αἰτίους γίνεσθαι, καὶ δι' ἣν αἰτίαν ὁ Σωκράτης οὕτως οἴεται δεῖν τάττειν τὰ περὶ τὰ τέκνα καὶ τὰς γυναῖκας. φιλίαν τε γὰρ οἰόμεθα μέγιστον εἶναι τῶν ἀγαθῶν ταῖς πόλεσιν· οὕτω γὰρ ἂν ἥκιστα στασιάζοιεν. καὶ τὸ μίαν εἶναι τὴν πόλιν ἐπαινεῖ μάλιστα ὁ Σωκράτης· ὃ καὶ δοκεῖ, κἀκεῖνος εἶναί φησι τῆς φιλίας ἔργον· καθάπερ ἐν * τοῖς ἐρωτικοῖς λόγοις ἴσμεν λέγοντα τὸν Ἀριστοφάνην, ὡς τῶν E ἐρώντων διὰ τὸ σφόδρα φιλεῖν ἐπιθυμούντων συμφῦναι, καὶ γενέσθαι ἐκ δύο ὄντων ἀμφοτέρους ἕνα. ἐνταῦθα μὲν οὖν ἀνάγκη ἀμφοτέρους ἐφθάρθαι, ἢ τὸν ἕνα· ἐν δὲ τῇ πόλει τὴν φιλίαν ἀναγκαῖον ὑδαρῆ γίνεσθαι διὰ τὴν κοινωνίαν τὴν τοιαύτην, καὶ ἥκιστα λέγειν τὸν ἐμὸν ἢ υἱὸν πατέρα, ἢ πατέρα υἱόν. ὥσπερ γὰρ μικρὸν γλυκὺ εἰς πολὺ ὕδωρ μιχθὲν, ἀναίσθητον ποιεῖ τὴν κρᾶσιν, οὕτω συμβαίνει καὶ τὴν οἰκειότητα τὴν πρὸς ἀλλήλους τὴν ἀπὸ τῶν ὀνομάτων τούτων, * διαφροντίζειν, ἥκιστα ἀναγκαῖον ὄν,

Sympoſio Platonis.

Suſpectus locus.

ἐν τῇ πολιτείᾳ τῇ τοιαύτῃ· ἢ πατέρα ὡς υἱῶν, ἢ υἱὸν ὡς πατρός, ἢ ὡς ἀδελφοὺς ἀλλήλων. δύο γάρ ἐστιν ἃ μάλιστα ποιεῖ κήδεσθαι τοὺς ἀνθρώπους καὶ φιλεῖν, τό τε ἴδιον, καὶ τὸ ἀγαπητόν· ὧν οὐδέτερον οἷόν τε ὑπάρχειν τοῖς οὕτω πολιτευομένοις. ἀλλὰ μὴν καὶ περὶ τοῦ μεταφέρειν τὰ γινόμενα τέκνα, τὰ μὲν ἐκ τῶν γεωργῶν καὶ τεχνιτῶν εἰς τοὺς φύλακας, τὰ δ' ἐκ τούτων εἰς ἐκείνους, πολλὴν ἔχει ταραχήν, τίνα ἔσται τρόπον· καὶ γινώσκειν ἀναγκαῖον τοὺς διδόντας καὶ μεταφέροντας τίσι τίνας διδόασιν. ἔτι δὲ καὶ τὰ πάλαι λεχθέντα μᾶλλον ἐπὶ τούτων ἀναγκαῖον συμβαίνειν, οἷον αἰκίας, ἔρωτας, φόνους. οὐ γὰρ ἔτι προσαγορεύουσιν ἀδελφούς, καὶ τέκνα, καὶ πατέρας, καὶ μητέρας, οἵ τε εἰς τοὺς ἄλλους πολίτας δοθέντες, τοὺς φύλακας, καὶ πάλιν οἱ παρὰ τοῖς φύλαξιν εἰς τοὺς ἄλλους πολίτας· ὥστ' εὐλαβεῖσθαι τῶν τοιούτων τι πράττειν διὰ τὴν συγγένειαν. περὶ μὲν οὖν τῆς περὶ τὰ τέκνα καὶ τὰς γυναῖκας κοινωνίας διωρίσθω τὸν τρόπον τοῦτον.

A minimá curam habeat in tali reipublicæ adminiſtrandæ forma, aut pater tanquam filiorum, aut filius tanquam patris, fratres tanquam fratrum: cùm ſit hoc tamen neceſſarium. Duo enim ſunt quæ homines ad curandum atque amãdum maximè impellunt, proprium aliquid eſſe, & vnicum: quorum neutrum iis ſuppetere poteſt qui in republica ita inſtituta verſantur. Iam verò de filijs, qui naſcuntur, aliis quidem ab agricolis & opificibus ad cuſtodes, alijs autem à cuſtodibus ad opifices trãsferendis, magnam habet confuſionem ac perturbationem, quonam modo hoc ſit futurum. Tum neceſſe eſt, eos qui tradunt ac trãsferunt, quibus quos tradant, non ignorare. Prætereà quę iam pridem dicta ſunt, in his magis eueniant neceſſe eſt, nempe inhone-
B ſta & cõtumelioſa verbera, amores, cædes. Non enim amplius fratres, & liberos, & patres, & matres appellant ij qui aliis ciuibus traditi ſunt, puta cuſtodibus: neque rurſus ij qui apud cuſtodes nati ſunt, aliis ciuibus traditi: vt vereantur aut caueant, ne quid tale admittant propter cognationem. De liberorum igitur & vxorum communione, hoc modo diſtinctum atque explicatum ſit.

ΚΕΦΑΛ. ε΄.

Τὰ ὑπὸ Σωκράτους καὶ Πλάτωνος περὶ κτήσεως καὶ πολιτῶν διαιρέσεως οὐ καλῶς νενομοθετημένα.

Ἐχόμενον δὲ τούτων ἐστὶν ἐπισκέψασθαι περὶ τῆς κτήσεως, τίνα τρόπον δεῖ κατασκευάζεσθαι τοῖς μέλλουσι πολιτεύεσθαι τὴν ἀρίστην πολιτείαν, πότερον κοινὴν, ἢ μὴ κοινὴν εἶναι τὴν κτῆσιν. τοῦτο δ' ἄν τις καὶ χωρὶς σκέψαιτο ἀπὸ τῶν περὶ τὰ τέκνα καὶ τὰς γυναῖκας νενομοθετημένων· λέγω δὲ τὰ περὶ τὴν κτῆσιν, πότερον κἂν ᾖ ἐκεῖνα χωρίς, καθ' ὃν νῦν τρόπον ἔχει πᾶσι, τάς τε κτήσεις κοινὰς εἶναι βέλτιον, καὶ τὰς χρήσεις. οἷον τὰ μὲν γήπεδα χωρίς, τοὺς δὲ καρποὺς εἰς τὸ κοινὸν φέροντας ἀναλίσκειν· ὅπερ ἔνια ποιεῖ τῶν ἐθνῶν· ἢ τοὐναντίον, τὴν μὲν γῆν κοινὴν εἶναι καὶ γεωργεῖν κοινῇ, τοὺς δὲ καρποὺς διαιρεῖσθαι πρὸς τὰς ἰδίας χρήσεις. (λέγονται δέ τινες καὶ τοῦτον τὸν τρόπον κοινωνεῖν τῶν βαρβάρων·) ἢ καὶ τὰ γήπεδα, καὶ τοὺς καρποὺς κοινούς. ἑτέρων μὲν οὖν ὄντων τῶν γεωργούντων, ἄλλος ἂν εἴη τρόπος καὶ ῥᾴων. αὐτῶν δ' αὐτοῖς διαπονούντων τὰ περὶ τὰς κτήσεις, πλείους ἂν παρέχοι δυσκολίας. καὶ γὰρ ἐν ταῖς ἀπολαύσεσι, καὶ ἐν τοῖς ἔργοις μὴ γινομένων ἴσων, * ἀλλ' ἀνίσων,] ἀναγκαῖον ἐγκλήματα γίνεσθαι πρὸς τοὺς ἀπολαύοντας μὲν ἢ λαμβάνοντας πολλά, ὀλίγα δὲ πονοῦντας, τοῖς ἐλάττω μὲν λαμβάνουσι, πλείω δὲ πονοῦσιν. ὅλως δὲ τὸ συζῆν καὶ κοινωνεῖν τῶν ἀνθρωπικῶν πάντων χαλεπόν, καὶ μάλιστα τῶν τοιούτων· δηλοῦσι δ' αἱ τῶν συναποδήμων κοινωνίαι· σχεδὸν γὰρ οἱ πλεῖστοι διαφερόμενοι, ἐκ τῶν ἐν ποσὶ, καὶ ἐκ μικρῶν προσκρούοντες ἀλλήλοις. ἔτι δὲ τῶν θεραπόντων τούτοις μάλιστα προσκρούομεν, οἷς πλεῖστα προσχρώμεθα πρὸς τὰς διακονίας τὰς ἐγκυκλίους. τὸ μὲν οὖν κοινὰς εἶναι τὰς κτήσεις, ταύτας τε καὶ ἄλλας τοιαύτας ἔχει δυσχερείας. ὃν δὲ νῦν τρόπον ἔχει καὶ ἐπικοσμηθὲν ἤθεσι καὶ τάξει νόμων ὀρθῶν, οὐ μικρὸν ἂν διενέγκαι· ἕξει γὰρ τὸ ἐξ ἀμφοτέρων ἀγαθόν.

CAPVT V.

Platonica reip. communionem patrimoniorum impugnat: diuiſionem quinetiam Ciuium, in certas claſſes.

C SEquitur deinceps vt de ciuium bonis ac facultatibus rei familiaris videamus, quomodo eas conſtitui oporteat iis qui optima reip. adminiſtratione vſuri ſũt, vtrùm communeis, néene. Poſſit autem hæc aliquis etiam ſeorſum ab iis quę ſunt de liberis & vxoribus lege Socratis ſancita, conſiderare: ea dico quæ ad facultates & fortunas pertinent: verùm etiamſi propria & ſeparata ſint illa de vxoribus & liberis, quemadmodum nunc ſunt apud omneis, poſſeſſiones & vſumfructum communes eſſe melius ſit; verbi gratia, agros & fundos ſeorſum poſſideri, fructus autem in commune collatos conſumi, (quod nonnullæ nationes faciunt,) an contrà agros quidem eſſe communeis & arari communiter, fructus autem diuidi ad proprios cuiuſque vſus, (dicũtur autem nonnulli barbari etiam hoc modo inter ſe
D res communicare,) an & fundos & fructus eſſe cõmuneis. Si igitur alij ſint, qui agros colant, alius modus fuerit, iſq; facilior atque expeditior: ſin ipſi ſibi colant, & laborem perferant in iis quę ad agros & cęteras poſſeſſiones pertinent, plureis hoc afferat difficultates. Nam cùm in fruendo, & in opere faciendo, laboréque ſufferendo non eſt æqualitas, ſed inæqualitas; neceſſe eſt, criminationes & querelas oriri aduerſus eos qui fruuntur quidem multis, aut percipiunt multa, paruos autem labores capiunt ab iis qui pauciora quidem percipiunt, plureis autem labores ſufferũt. In ſumma, cùm vnà viuere, & rerum omnium humanarum cõmunionem habere difficile ſit, tum maximè talium: idque declarant eorum qui vnà peregrinantur, communitates,
E propemodum enim plurimi diſſidentes de rebus ante pedes poſitis, & paruis, graueis inter ſe offenſiones atque inimicitias ſuſcipiunt. Prætereà verò in eos famulos maximè offendimur, quorum operis ad miniſteria vſitata & quotidiana plurimùm vtimur. Bonorum igitur, quæ à quoque poſſidentur, communicatio & has & alias habet difficultates. Quo modo autem nunc viuitur, hoc ſi & bonis moribus ornatum, atque in ordinem adductum, & rectis legibus temperatum fuerit, non paulo præſtiterit. Habebit enim id quod ex vtroque proficiſcitur, commodi.

Commodum autem ex vtroque proficiſcens dico, & quod ex bonorum communione, & quod ex proprietate oritur. Oportet enim bona quodammodo eſſe communia ſimpliciter & vniuersè propria. Curationes enim bonorum diuiſæ, criminationes & querelas inter eos non gignent; ſed potiùs illa amplificabuntur & creſcent, vnoquoque tanquam rei propriæ affixo atque incumbente. Propter virtutem verò ad vtendi facultatem, bona, vt eſt in prouerbio, amicorum erunt communia. Cùm autem etiá nunc in quibuſdam ciuitatibus huiuſcemodi conſuetudinis informata deſcriptio eſt, quaſi hoc non fieri non poſſit: tū verò maximè in vrbeis celebreis & ciuitates, quæ bene gubernantur, partim huiuſcemodi viuendi conſuetudo introducta eſt, partim introduci poſſit. Proprio enim quiſque & priuato iure bona poſſidens, partim ea commendat amicis, partim iis vtitur, vt communibus: exempli gratia etiam Lacedęmone & ſeruis vtitur alter alterius, penè dicam, vt ſuis: & præterea equis, & canibus, & viatico, ſi quis fortè in agris inanis & minùs inſtructus opprimatur. Perſpicuum igitur eſt, eſſe commodius ac præſtabilius, bona quidem eſſe propria, vſum autem eorum communem. Quomodo autem ciues ſic animati reddi poſſint, hæ ſunt partes latoris legum. Præterea nemo dicendo conſequi poſſit, quantum referat ad voluptatem, exiſtimare aliquid eſſe propriè ſuum. Non enim fruſtra ipſe erga ſe amicitiam vnuſquiſque gerit, ſed hoc à natura eſt inſitum. Eſſe autem ſui amantem, quod Græci φίλαυτον εἶναι dicunt, meritò vituperatur. At non eſt hoc ſeipſum amare, ſed magis quàm oporteat, amare: quemadmodum pecuniæ eſſe amantem. Namque amant ferè omnes vnumquidque talium rerum. Verumtamen munificentiam conferre in amicos, eiſque opem ferre aut hoſpitibus aut ſodalibus iucundiſſimum eſt: quod tum fit cùm bona propriè à ſingulis poſſidentur. Hæc igitur iis non contingunt, qui ciuitatem nimis vnam faciunt. Et præterea duarum virtutum munera perſpicuè tollunt, quod ad vxores quidem attinet, temperantiæ: (honeſta enim actio eſt, ab ea, quæ aliena eſt, propter temperantiam ſe abſtinere:) quod ad fortunas autem, liberalitatis. nam neque apparebit quis ſit liberalis, neque vllam actionem expromet liberalem. In vſu enim bonorum quæ poſſidentur, liberalitatis munus ſitum eſt. Huius igitur legis rogatio ſpecioſa quidem, & humana videri poſſit. Nam qui eam audit, libenter & cupidè amplectitur atque approbat, exiſtimans admirabilem quandam omnibus inter omneis amicitiam futuram: præſertim vbi quis mala quæ nunc ſunt in his reipublicæ adminiſtrandæ formis, accuſet, quaſi ex eo naſcantur, quòd non ſint omnium ciuium facultates communes: dico autem liteis & controuerſias inter ipſos de rebus contractis, & falſorum teſtimoniorum iudicia, & diuitum aſſentationes: quorum nihil fit propterea quòd bonorum non ſit communicatio, ſed propter improbitatem. Nam etiam eos qui bona communiter poſſident, atque inter ſe communicant, multo magis inter ſe diſſidere videmus, quàm qui ſeorſum facultates habent. Sed paucos ſpectamus ex communicatione bonorum inter ſe diſſidenteis, cum multis propriè rem familiarem poſſidentibus comparantes. Præterea verum eſt, non ſolùm quot malis carituri ſint, qui bonorum communicationem fecerint; ſed etiam quot bonis, exponere. Videtur autem prorſus fieri non poſſe vt hic vitæ cultus conſiſtat. Cauſam autem & originem fraudis atque erroris Socrati fuiſſe exiſtimare oportet id quod ab eo ſuppoſitum eſt quaſi verum ac rectum, cùm aliter ſit.

A λέγω δὲ τὸ ἐξ ἀμφοτέρων, τὸ ἐκ τοῦ κοινὰς εἶναι τὰς κτήσεις, καὶ τὸ, ἐκ τοῦ ἰδίας. δεῖ γὰρ πὼς μὲν εἶναι κοινάς, ὅλως δ' ἰδίας. αἱ μὲν γὰρ ἐπιμέλειαι διῃρημέναι, τὰ ἐγκλήματα πρὸς ἀλλήλους οὐ ποιήσουσι. μᾶλλον δ' ἐπιδώσουσιν, ὡς πρὸς ἴδιον ἑκάστου προσεδρευόντων· δι' ἀρετὴν δ' ἔσται,* πρὸς τὸ χρῆσθαι κατὰ τὴν παροιμίαν, Κοινὰ τὰ φίλων. ἔστι δὲ καὶ νῦν τὸν τρόπον τοῦτον ἐν ἐνίαις πόλεσιν ὑπογεγραμμένον, ὡς οὐκ ὂν ἀδύνατον, καὶ μάλιστα ἐν ταῖς καλῶς οἰκουμέναις τὰ μὲν ἐστι, τὰ δὲ γένοιτ' ἄν. ἰδίαν γὰρ ἕκαστος τὴν κτῆσιν, ἔχων τὰ μὲν χρήσιμα ποιεῖ τοῖς φίλοις, τοῖς δὲ χρῆται * ὡς κοινοῖς· οἷον καὶ ἐν Λακεδαίμονι, τοῖς τε δούλοις χρῶνται τοῖς ἀλλήλων, ὡς εἰπεῖν, ἰδίοις. ἔτι δ' ἵπποις καὶ κυσί, κἂν δεηθῶσιν ἐφοδίων ἐν τοῖς ἀγροῖς κατὰ τὴν χώραν. φανερὸν τοίνυν ὅτι βέλτιον, εἶναι μὲν ἰδίας τὰς κτήσεις, τῇ δὲ χρήσει ποιεῖν κοινάς. ὅπως δὲ γίνονται τοιοῦτοι, τοῦ νομοθέτου τοῦτ' ἔργον ἴδιόν ἐστιν. ἔτι δὲ καὶ πρὸς ἡδονὴν ἀμύθητον, ὅσον διαφέρει τὸ νομίζειν ἴδιόν τι. μὴ γὰρ οὐ μάτην τὴν πρὸς αὑτὸν αὐτὸς ἔχει φιλίαν ἕκαστος, ἀλλ' ἐστὶ τοῦτο φυσικόν. τὸ δὲ φίλαυτον εἶναι, ψέγεται δικαίως. οὐκ
C ἔστι δὲ τοῦτο τὸ φιλεῖν ἑαυτόν, ἀλλὰ τὸ μᾶλλον ἢ δεῖ φιλεῖν· καθάπερ καὶ τὸν φιλοχρήματον· ἐπεὶ φιλοῦσί γε πάντες, ὡς εἰπεῖν, ἕκαστον τῶν τοιούτων. ἀλλὰ μὴν καὶ τὸ χαρίσασθαι καὶ βοηθῆσαι φίλοις, ἢ ξένοις, ἢ ἑταίροις, ἥδιστον· ὃ γίνεται τῆς κτήσεως ἰδίας οὔσης. ταῦτά τε δὴ οὐ συμβαίνει τοῖς λίαν ἓν ποιοῦσι τὴν πόλιν· καὶ πρὸς τούτοις ἀναιροῦσιν ἔργα δυοῖν ἀρεταῖν φανερῶς, σωφροσύνης μὲν, τὸ περὶ τὰς γυναῖκας· (ἔργον γὰρ καλὸν· ἀλλοτρίας οὔσης ἀπέχεσθαι διὰ σωφροσύνην·) ἐλευθεριότητος δὲ, τὸ περὶ τὰς κτήσεις. οὔτε γὰρ ἔσται φα-
D νερὸς ἐλευθέριος ὤν, οὔτε πράξει πρᾶξιν ἐλευθέριον οὐδεμίαν. ἐν γὰρ τῇ χρήσει τῶν κτημάτων τὸ τῆς ἐλευθεριότητος ἔργον ἐστίν. εὐπρόσωπος μὲν οὖν ἡ τοιαύτη νομοθεσία καὶ φιλάνθρωπος ἂν εἶναι δόξειεν· ὁ γὰρ ἀκροώμενος, ἄσμενος ἀποδέχεται, νομίζων ἔσεσθαι φιλίαν τινὰ θαυμαστὴν πᾶσι πρὸς ἅπαντας· ἄλλως τε καὶ ὅταν κατηγορῇ τις τῶν νῦν ὑπαρχόντων ἐν ταῖς πολιτείαις κακῶν, ὡς γινομένων διὰ τὸ μὴ κοινὴν εἶναι τὴν οὐσίαν, λέγω δὲ δίκας τε πρὸς ἀλλήλους, περὶ συμβολαίων,
E καὶ ψευδομαρτυριῶν κρίσεις, καὶ πλουσίων κολακείας, ὧν οὐδὲν γίνεται διὰ τὴν ἀκοινωνησίαν, ἀλλὰ διὰ τὴν μοχθηρίαν· ἐπεὶ καὶ τοὺς κοινὰ κεκτημένους καὶ κοινωνοῦντας, πολλῷ διαφερομένους μᾶλλον ὁρῶμεν, ἢ τοὺς χωρὶς τὰς οὐσίας ἔχοντας. ἀλλὰ θεωροῦμεν ὀλίγους τοὺς ἐκ τῶν κοινωνιῶν διαφερομένους, πρὸς πολλοὺς συμβάλλοντες τοὺς κεκτημένους ἰδίᾳ τὰς κτήσεις. ἔτι δὲ δίκαιον μὴ μόνον λέγειν ὅσων στερήσονται κακῶν κοινωνήσαντες, ἀλλὰ καὶ ὅσων ἀγαθῶν. φαίνεται δ' εἶναι πάμπαν ἀδύνατος ὁ βίος. αἴτιον δὲ τῷ Σωκράτει τῆς παρακρούσεως χρὴ νομίζειν, τὴν ὑπόθεσιν οὐκ οὖσαν ὀρθήν.

* abeſt πρὸς in q. c.
* abeſt ὡς in q. c.

δεῖ μὲν γὰρ εἶναί πως μίαν καὶ τὴν οἰκίαν καὶ τὴν πόλιν, ἀλλ' οὐ πάντως. ἔστι μὲν γὰρ ὡς οὐκ ἔσται προϊοῦσα πόλις, ἔστι δ' ὡς ἔσται μὲν, ἐγγὺς δ' οὖσα τοῦ μὴ πόλις εἶναι,* ἔσται χείρων πόλις. ὥσπερ κἂν εἴ τις τὴν συμφωνίαν ποιήσειεν ὁμοφωνίαν, ἢ τὸν ῥυθμὸν βάσιν μίαν. ἀλλὰ δεῖ πλῆθος ὄν, ὥσπερ εἴρηται πρότερον, διὰ τὴν παιδείαν κοινὴν καὶ μίαν ποιεῖν, καὶ τόν γε μέλλοντα παιδείαν εἰσάγειν, καὶ νομίζοντα διὰ ταύτης ἔσεσθαι τὴν πόλιν σπουδαίαν, ἄτοπον τοῖς τοιούτοις οἴεσθαι διορθοῦν, ἀλλὰ μὴ τοῖς ἔθεσι, καὶ τῇ φιλοσοφίᾳ, καὶ τοῖς νόμοις, ὥσπερ τὰ περὶ τὰς κτήσεις ἐν Λακεδαίμονι καὶ Κρήτῃ τοῖς συσσιτίοις ὁ νομοθέτης ἐκοίνωσε. δεῖ δὲ μηδὲ τοῦτο αὐτὸ ἀγνοεῖν, ὅτι χρὴ προσέχειν τῷ πολλῷ χρόνῳ καὶ τοῖς πολλοῖς ἔτεσιν, ἐν οἷς οὐκ ἂν ἔλαθεν εἰ ταῦτα καλῶς εἶχε. πάντα γὰρ σχεδὸν εὕρηται μὲν, ἀλλὰ τὰ μὲν οὐ συνῆκται, τοῖς δ' οὐ χρῶνται γινώσκοντες. μάλιστα δ' ἂν γένοιτο φανερὸν, εἴ τις τοῖς ἔργοις ἴδοι τὴν τοιαύτην πολιτείαν κατασκευαζομένην.* οὐ γὰρ δυνήσεται μὴ μερίζων αὐτὰ καὶ χωρίζων, ποιῆσαι τὴν πόλιν, τὰ μὲν εἰς συσσίτια, τὰ δὲ εἰς φρατρίας καὶ φυλάς. ὥστε οὐδὲν ἄλλο συμβήσεται νενομοθετημένον, πλὴν μὴ γεωργεῖν τοὺς φύλακας· ὅπερ καὶ νῦν Λακεδαιμόνιοι ποιεῖν ἐπιχειροῦσιν. οὐ μὴν ἀλλ' οὐδὲ ὁ τρόπος τῆς ὅλης πολιτείας τίς ἔσται τοῖς κοινωνοῦσιν, οὔτ' εἴρηκεν ὁ Σωκράτης, οὔτε ῥᾴδιον εἰπεῖν. καίτοι σχεδόν γε τὸ πλῆθος τῆς πόλεως τὸ τῶν ἄλλων πολιτῶν γίνεται πλῆθος, περὶ ὧν οὐδὲν διώρισται, πότερον καὶ τοῖς γεωργοῖς κοινὰς εἶναι δεῖ τὰς κτήσεις, ἢ [καὶ] καθ' ἕκαστον ἰδίας· ἔτι δὲ καὶ γυναῖκας καὶ παῖδας ἰδίους, ἢ κοινούς. εἰ μὲν γὰρ τὸν αὐτὸν τρόπον κοινὰ πάντα πάντων, τί διοίσουσιν οὗτοι ἐκείνων τῶν φυλάκων; ἢ τί πλέον τοῖς ὑπομένουσι τὴν ἀρχὴν αὐτῶν;* ἢ τί μαθόντες* ὑπομενοῦσι τὴν ἀρχὴν, ἐὰν μή τι σοφίζωνται τοιοῦτον οἷον Κρῆτες; ἐκεῖνοι γὰρ τἆλλα ταὐτὰ τοῖς δούλοις* ἀφέντες, μόνον ἀπειρήκασι τὰ γυμνάσια, καὶ τὴν τῶν ὅπλων κτῆσιν. εἰ δὲ, καθάπερ ἐν ταῖς ἄλλαις πόλεσι, καὶ παρ' ἐκείνοις ἔσται τὰ τοιαῦτα, τίς ὁ τρόπος ἔσται τῆς κοινωνίας; ἐν μιᾷ γὰρ πόλει δύο πόλεις ἀναγκαῖον εἶναι, καὶ ταύτας ὑπεναντίας ἀλλήλαις. ποιεῖ γὰρ τοὺς μὲν φύλακας οἷον φρουρούς, τοὺς δὲ γεωργοὺς, καὶ τοὺς τεχνίτας, καὶ τοὺς ἄλλους, πολίτας. ἐγκλήματα δὲ, καὶ δίκαι, καὶ ὅσα ἄλλα ταῖς πόλεσιν ὑπάρχειν φησὶ κακὰ, πάνθ' ὑπάρξει καὶ τούτοις. καίτοι λέγει ὁ Σωκράτης, ὡς οὐ πολλῶν δεήσονται νομίμων διὰ τὴν παιδείαν, οἷον ἀστυνομικῶν, καὶ ἀγορανομικῶν, καὶ τῶν ἄλλων τῶν τοιούτων, ἀποδιδοὺς μόνον τὴν παιδείαν τοῖς φύλαξιν. ἔτι δὲ κυρίους ποιεῖ τῶν κτημάτων τοὺς γεωργοὺς, ἀποφορὰν φέροντας. ἀλλὰ πολὺ μᾶλλον εἰκὸς εἶναι χαλεποὺς, καὶ φρονημάτων πλήρεις, ἢ τὰς παρ' ἐνίοις εἱλωτείας τε καὶ πενεστείας, καὶ δουλείας. ἀλλὰ γὰρ εἴτ' ἀναγκαῖα ταῦθ' ὁμοίως, εἴτε μὴ, νῦν γ' οὐδὲν διώρισται. καὶ περὶ τῶν ἐχομένων τίς ἥ τε τούτων πολιτεία καὶ παιδεία, καὶ νόμοι τίνες.

abeſt ἔσται, in q. c.

χ. οὐ γὰρ δυνήσεται, μὴ μερίζων, ποιῆσαι τὴν πόλιν

χ. ἢ παθόντες, Victorius. γρ. ὑπομένουσι χαίροντες,

A Debet enim quadam ex parte & quodammodo vna eſſe
& domus, & ciuitas, ſed nō omni ex parte, neque omni-
bus modis. Futurum enim eſt aliquo modo, vt longiùs
progreſſa non ſit ciuitas: aliquo modo erit illa quidem
ciuitas, ſed cùm parum ab eo abfuerit, vt non ſit ciuitas,
deterior erit ciuitas: quemadmodum ſi quis concētum
ex multis vocibus conſtantem, quam ſymphoniam vo-
cant Græci, eò redigat, vt ſit vnius vocis ſonus. & ſer-
monem numeroſum, vt ſit pes vnus. Verùm oportet, ci-
uitatem, cùm ſit multitudo, quemadmodum antea di-
ctum eſt, diſciplina & inſtitutione communem atque
vnam efficere. Ei verò eum qui diſciplinam ſit introdu-
B cturus, exiſtimans eius opera atque adiumento ciuita-
tem bonam futuram, abſurdum eſt ſperare ſe talibus in-
ſtitutis eam corrigere, & meliorem facere poſſe: & non
moribus & philoſophia, & legibus: quemadmodum
quæ ad fortunas & rem familiarem pertinent, Lacedæ-
mone & in Creta conuiuiis ac ſodalitiis ſcriptor legis
communia fecit. Ne hoc quidem ignorare oportet, ad
longum tempus & ad multos annos, in quibus ſi hæc
rectè eſſent ſtatuta, non fuiſſet obſcurum, animum eſſe
attendendum. Omnia enim propemodum reperta ſunt
quidem illa, ſed alia nō ſunt in vnum collecta, aliis, cùm
ea collegerint & cognouerint, non vtūtur: Maximè au-
tem tota res in promptu ſit, ſi quis talem reipubl. admi-
niſtrandæ formam, conſtantem & vſu receptam cerpat.
C Non enim poterit, niſi bona partiatur & ſeparet, aliáq;
in ſodalitia & conuiuia publica, alia in curias, & tribus
diuidat, facere ciuitatem. Itaque eueniet vt nihil aliud
lege Socratis ſit inſtitutum, niſi vt ne cuſtodes agros co-
lant: quod & nunc Lacedæmonij facere conantur. Ve-
rumenimvero quis totius reipublicæ adminiſtrandæ
modus ſit futurus, bona omnia inter ſe communicanti-
bus, neque expoſuit Socrates, neque facilè explicari po-
teſt. Atqui multitudo ciuitatis, ex ciuium, qui inter ſe
differunt, multitudine conflatur: de quibus nihil diſtin-
ctum neque deciſum eſt, vtrùm etiam agricolis inter
ipſos communeis eſſe facultates oporteat, an ſingilla-
tim proprias: & prætetea, vtrùm vxores & liberos eſſe
proprios, an communeis. Nam ſi eodem modo com-
D munia erunt omnium omnia, quid agricolæ different à
cuſtodibus? aut quid præmij conſequentur qui gerunt
magiſtratum? aut qua ſpe quóve pretio adducti magi-
ſtratum gerent? niſi fortè aliquid tale callidè excogitēt,
quale Cretes. Illi enim cætera eadem ſeruis conceden-
tes ac permittentes, duntaxat eis exercitationum vſu &
armorum poſſeſſione interdixerunt. Quòd ſi qualia in
aliis ciuitatibus, talia etiam apud illos erunt, quis erit
communionis modus? in vna enim ciuitate duas eſſe ci-
uitates erit neceſſe, eáſque inter ſe aliquantum contra-
rias. Facit enim cuſtodes quidem veluti præſidiarios mi-
lites & propugnatores: agricolas autem, & artifices, &
alios, ciueis. Criminationes autē & querelæ, & iudicia,
ſeu actiones, & quæcūq; alia in ciuitatibus hærere ma-
la dicit, ea omnia in his quoque hærebunt. Atqui ait idē
E Socrates, ſuis ciuibus paucis omnino legibus opus futu-
rum propter diſciplinam atque inſtitutionē: verbi gra-
tia, ædilitiis, & forēſibus, & ad res venaleis pertinentib.
& aliis talibus: cùm diſciplinā tribuat cuſtodibus tan-
tùm. Præterea verò agricolas bonorū & poſſeſſionum
ſinit eſſe dominos, dummodo vectigal impoſitum pen-
ſitent. At multo probabilius eſt, eos aſperos & elatos &
ſuperbos fore, quā apud Lacedæmonios elotas, apud
Theſſalos peneſteas, & ſimilia apud alios ſeruitia. Sed
enim vtrùm ſint hæc æquè neceſſaria necne ſint, nunc
quidem nihil ab eo definitum eſt. Tum neque de cete-
ris proximis & deinceps ſequētibus, quæ ſit horum rei-
publicæ adminiſtrandæ ratio & diſciplina, quæ leges.

Neque eſt autem ad inueniendum facile, neque parum refert, quomodo ſint conformati ad cuſtodum communitatem tuendam & conſeruandam. Iam porrò ſi mulieres quidem faciet communeis, poſſeſſiones autem & facultates proprias, (etiamſi ſint communes agricolarum poſſeſſiones, atque vxores,) quis rem familiarem adminiſtrabit ac procurabit, quemadmodū rem ruſticam earum viri adminiſtrant? Abſurdum autem etiam eſt, facta cum beſtiis comparatione, probare, eadem ſtudia ſequi eadémque munera obire mulieres atque viros oportere: cùmad beſtias nullum rei domeſticæ ſtudium pertineat. Periculoſa porrò eſt etiam magiſtratuum creandorum ratio, quomodo qui dem Socrates creat. Perperuò enim vult ab eiſdem obtineri magiſtratus. At hinc ſeditionis cauſa oritur etiā apud homines contemptiſſimos atque abiectiſſimos; multo magis apud animoſos & bellicoſos viros. Neceſſe autem eſſe, eum perpetuos & ſemper eoſdem facere magiſtratus, perſpicuum eſt. Non enim nunc horum, nunc illorum animis admiſtum eſt aurum illud diuinum: ſed ſemper eorumdē. Ait autem, Deum aliis ſtatim naſcentibus aurum admiſcuiſſe, aliis argentum: æs autem & ferrum iis qui futuri ſunt artifices & agricolæ. Præterea verò cùm beatitudinē cuſtodibus adimat, ait latorem legis totam ciuitatem efficere beatā oportere. Atqui fieri non poteſt vt tota ciuitas ſit beata, niſi aut plurimi, aut omnes, aut nōnulli beatitudinem ſint conſecuti. Non enim eorundem eſt beata vita, quorum numerus par. Contingere enim poteſt vt totum quidē aliquod, ſit numerus par: neutra verò eius pars, ſit numerus par: ſed vt totum aliquod ſit beatum, partes autem eius non ſint beatæ, fieri non poteſt. At ſi cuſtodes non erunt beati, quinam alij erunt? non enim artifices, & opificum illiberalium ac ſordidorum multitudo. Reip. igitur adminiſtrandæ ratio, quam expoſuit Socrates, taleis habet dubitationes, ac difficultates inexplicabileis, & his alias non panciores.

CAPVT VI.

Platonis alteram Reipubl. conſtitutionem libris 12. de legibus traditam examinat.

PRopemodum autē ſimiliter ſe habet legum, quæ poſteriùs ſcriptæ ſunt, deſcriptio. Quapropter & de reipubl. adminiſtrandæ forma hîc expreſſa, pauca conſiderare præſtiterit. Nam in libris de Rep. de paucis omnino decidit Socrates, nempe de vxorum & liberorum communione, quo modo ſe res tota habere debeat: & de facultatibus communicandis, & de tota republ. ordinanda. Diuidit autem in duas parteis habitatorum multitudinem, alteram agricolarum, alteram propugnatorum: tertiam ex his ſumpſit, eam quæ conſultat, quæ totius ciuitatis dominatum & poteſtatem obtinet. De agricolis autem & artificibus, vtrùm nullius magiſtratus, an alicuius ſint participes: & vtrùm hos quoque arma geſtare, & belli gerendi communiter onus ſuſtinere, necne, his de rebus nihil diſtinctè explicauit: ſed mulieres quidem exiſtimat vnà cum viris belli munus ſuſtinere, & eiuſdem atque cuſtodes inſtitutionis participeis eſſe oportere: cæteroqui ſermonibus à re alienis diſputationem totam referſit, & qualis debeat eſſe cuſtodum diſciplina, expoſuit. Libri autem de legibus maxima ex parte leges ſunt: pauca in eis de reipublicæ adminiſtrandæ ratione verba fecit: atque hanc dum vult communiorem ciuibus efficere, paulatim eam in aliam reipubl. formam circumagens flectit ac detorquet.

A ἔστι δ' οὐθ' εὑρεῖν ῥᾴδιον, οὔτε τὸ διαφέρον μικρὸν, τὸ ποιούς τινας εἶναι τούτους πρὸς τὸ σώζεσθαι τὴν τῶν φυλάκων κοινωνίαν. ἀλλὰ μὴν, εἴγε τὰς μὲν γυναῖκας ποιήσει κοινὰς, τὰς δὲ κτήσεις ἰδίας, τίς οἰκονομήσει [κἂν εἰ κοιναὶ αἱ κτήσεις, καὶ αἱ τῶν γεωργῶν γυναῖκες] ὥσπερ τὰ ἐπὶ τῶν ἀγρῶν οἱ ἄνδρες αὐτῶν; ἄτοπον δὲ καὶ τὸ, ἐκ τῶν θηρίων ποιεῖσθαι τὴν παραβολὴν, ὅτι δεῖ τὰ αὐτὰ ἐπιτηδεύειν τὰς γυναῖκας τοῖς ἀνδράσιν, οἷς οἰκονομίας οὐδὲν μέτεστιν. ἐπισφαλὲς δὲ καὶ τοὺς ἄρχοντας ὡς καθίστησιν ὁ Σωκράτης· ἀεὶ γὰρ ποιεῖ τοὺς αὐτοὺς ἄρχοντας. τοῦτο δὲ στάσεως αἴτιον γίνεται καὶ παρὰ τοῖς μηδὲν ἀξίωμα κεκτημένοις, * ἤπου γε δὴ παρά γε θυμοειδέσι καὶ πολεμικοῖς ἀνδράσιν· ὅτι δ' ἀναγκαῖον αὐτῷ ποιεῖν τοὺς αὐτοὺς ἄρχοντας, φανερὸν· οὐ γὰρ ὁτὲ μὲν ἄλλοις, ὁτὲ δὲ ἄλλοις μέμικται ταῖς ψυχαῖς ὁ παρὰ τοῦ θεοῦ χρυσὸς, ἀλλ' ἀεὶ τοῖς αὐτοῖς. φησὶ δὲ, τοῖς μὲν εὐθὺ γενομένοις μῖξαι χρυσὸν, τοῖς δὲ ἄργυρον· χαλκὸν δὲ καὶ σίδηρον τοῖς τεχνίταις μέλλουσιν ἔσεσθαι καὶ γεωργοῖς. ἔτι δὲ καὶ τὴν εὐδαιμονίαν ἀφαιρούμενος τῶν φυλάκων, ὅλην φησὶ δεῖν εὐδαίμονα ποιεῖν τὴν πόλιν τὸν νομοθέτην. ἀδύνατον δὲ εὐδαιμονεῖν ὅλην, μὴ τῶν πλείστων, ἢ μὴ πάντων μερῶν, ἢ τινῶν ἐχόντων τὴν εὐδαιμονίαν. οὐ γὰρ τῶν αὐτῶν τὸ εὐδαιμονεῖν, ὧνπερ τὸ ἄρτιον. τοῦτο μὲν γὰρ ἐνδέχεται τῷ ὅλῳ ὑπάρχειν, τῶν δὲ μερῶν μηδετέρῳ· τὸ δὲ εὐδαιμονεῖν ἀδύνατον. ἀλλὰ μὴν εἰ οἱ φύλακες μὴ εὐδαίμονες, τίνες ἕτεροι; οὐ γὰρ δὴ οἵ γε τεχνῖται, καὶ τὸ πλῆθος τὸ τῶν βαναύσων. ἡ μὲν οὖν πολιτεία περὶ ἧς ὁ Σωκράτης εἴρηκε, ταύτας τε τὰς ἀπορίας ἔχει, καὶ τούτων οὐκ ἐλάττους ἑτέρας.

Incluſa ad finē ſententiæ multæ editiones multique interpretes reiiciūt.

κ. ἤπου δὴ

ΚΕΦΑΛ. ϛ.

Τὰ ἐν τοῖς Πλάτωνος Νόμοις οὐκ ὀρθῶς εἰρημένα ἐξετάζει.

ΣΧεδὸν δὲ παραπλησίως καὶ περὶ τοὺς Νόμους ἔχει τοὺς ὕστερον γραφέντας· διὸ καὶ περὶ τῆς ἐνταῦθα πολιτείας ἐπισκέψασθαι μικρὸν, βέλτιον. καὶ γὰρ ἐν τῇ πολιτείᾳ περὶ ὀλίγων πάμπαν διώρικεν ὁ Σωκράτης, περί τε γυναικῶν καὶ τέκνων κοινωνίας, πῶς ἔχειν δεῖ, καὶ περὶ κτήσεως, καὶ τῆς πολιτείας, τὴν τάξιν. διαιρεῖται γὰρ εἰς δύο μέρη τὸ πλῆθος τῶν οἰκούντων, τὸ μὲν εἰς τοὺς γεωργοὺς, τὸ δὲ εἰς τὸ προπολεμοῦν μέρος· τρίτον δ' ἐκ τούτων τὸ βουλευόμενον, καὶ κύριον τῆς πόλεως. περὶ δὲ τῶν γεωργῶν καὶ τῶν τεχνιτῶν, πότερον οὐδεμιᾶς, ἢ μετέχουσί τινος ἀρχῆς, καὶ πότερον ὅπλα δεῖ κεκτῆσθαι καὶ τούτους, καὶ συμπολεμεῖν, ἢ μὴ, περὶ τούτων οὐδὲν διώρικεν ὁ Σωκράτης· ἀλλὰ τὰς μὲν γυναῖκας οἴεται δεῖν συμπολεμεῖν, καὶ παιδείας μετέχειν τῆς αὐτῆς τοῖς φύλαξι· τὰ δ' ἄλλα, τοῖς ἔξωθεν λόγοις πεπλήρωκε τὸν λόγον· καὶ περὶ τῆς παιδείας, ποίαν τινὰ δεῖ γίνεσθαι τῶν φυλάκων· τῶν δὲ Νόμων, τὸ μὲν πλεῖστον μέρος νόμοι τυγχάνουσιν ὄντες. ὀλίγα δὲ περὶ τῆς πολιτείας εἴρηκε. καὶ ταύτην βουλόμενος κοινοτέραν ποιεῖν ταῖς πόλεσι, κατὰ μικρὸν περιάγει πάλιν πρὸς τὴν ἑτέραν πολιτείαν.

Hoc verò ſi cuique relinquatur liberum ac ſolutum, paupertatis cauſam ciuibus afferat neceſſe eſt. At paupertas ſeditionem in vrbe ingenerat, & maleficium. Itaque Phidon Corinthius, lator legum cùm primis antiquus. & domos æqualeis permanere oportere exiſtimauit, & multitudinem ciuium, quamuis omnibus ab initio ſortitò obtigiſſent partes bonorum magnitudine inæquales. At in his legibus contrarium eſt. Sed his quidem de rebus quonam modo ſe meliùs eſſe habituras arbitremur, poſteriùs erit differendũ. Omiſſa ſunt porrò in his legibus & ea quæ ad magiſtratus pertinent, quomodo iis qui ſub imperio ſunt, præſtituri ſint. Ait enim, quemadmodum ex alia lana fit ſtamen quàm ſubtegmen: ſic & magiſtratus, & reipubl. præfectos ab iis qui imperio ſubiecti ſunt, differre oportere. Quoniam autem rem omnem familiarem amplificari permittit vſque ad quincuplum, cur non hoc idem in terra valeat aliquatenus? *Tum verò verendum etiam eſt ne areæ ædificiorum non ſatis vtiliter aut accommodatè ad rei domeſticæ adminiſtrationem diuiſæ ſint. binas enim ædium areas cuique tribuit, ſeorſum diuiſas ac diſtinctas. At difficile eſt, in binis ędibus vnũ habitare. Tota autem reip. deſcriptio videtur eò referri, vt neque ſit poteſtas popularis, quam democratiam appellant Græci, neque paucorum principatus, quem oligarchiam: ſed harum media reipubl. adminiſtrandę forma, quam politiam nominãt, ſiue remp. ſiue populi libertatem. Ex his enim cõſtat, qui arma gerũt. Si igitur hanc reip. adminiſtrandæ rationem, vt aliarum omniũ maximè ciuitatib. communem probat, fortaſſe rectè dixit: ſin vt omnium optimam ſecundùm primã, non rectè. Fortaſſe enim aliquis Laconicã reipubl. adminiſtrãdæ rationem, aut aliquam aliam, in qua magis optimatium principatus vigeat, magis laudarit. Quidã igitur dicunt optimam reipubl. adminiſtrandæ formã omnibus reip. adminiſtrãdæ generibus permixtam ac temperatam eſſe oportere. Iccirco Lacedæmoniorũ, reipubl. adminiſtrandæ rationẽ laudãt. Alij enim aiũt, eam ex paucorũ potentatu ſeu oligarchia, & vnius dominatu ſeu monarchia, & populi poteſtate ſeu democratia, conſtare. regnum enim eſſe vnius dominatũ: ſenatorum imperium, eſſe paucorum poteſtatem: penes populũ autem eſſe poteſtatem per Ephororũ magiſtratum, propterea quòd Ephori quaſi tribuni plebis è plebe ſumũtur. Alij autẽ Ephoriam, hoc eſt, Ephororum magiſtratum, quaſi tribunatum plebis, aiunt eſſe tyrãnidem: populi poteſtati autem imperióq; eos ſubiectos eſſe per ſodalitia, & conuiuia publica, reliquámque vitam quotidianam. Porrò in libris de legibus ſcriptum eſt optimam reipubl. adminiſtrãdæ formam ex populi poteſtate & tyrãnide cõſtare oportere; quas aut omnino nullius reipubl. adminiſtrandæ formas eſſe dixerit, aut omnium deterrimas eſſe pronuntiarit. Dicunt igitur ij rectiùs, qui plureis inter ſe permiſcent. Ex pluribus enim temperata reip. adminiſtrãdæ forma præſtabilior eſt. Deinde Socratica iſta reip. adminiſtrãdæ forma nihil quod ad monarchiam ſeu vnius dominatum pertineat, habere reperitur, ſed omnia oligarchię, hoc eſt, paucorũ principatus, & democratiæ, hoc eſt, popularis poteſtatis, propria: & tum ad paucorum principatum magis propẽdere videtur natura. Quod ex magiſtratuũ conſtituendorum ratione intelligere licet. Nã electionem ad ſortem reuocari, electóſq; ſorti permitti, vtriuſq; commune eſt. Sed locupletioribus neceſſe eſt concionibus intereſſe, & magiſtratus renuntiare ac declarare, aut aliud aliquod munus ciuile obire: alios eſſe ab his muneribus liberos ac ſolutos, hoc paucorũ potentatus propriũ eſt. Hoc etiam ad paucorũ potẽtatum pertinet, quòd vult operam dari vt maior pars eorũ qui ciuitati præſunt, ſumatur ex locupletibus:

A ὃ δὴ ἀφεῖται, καθάπερ ἐν ταῖς πλείσταις πόλεσι, πενίαν ἀναγκαῖον αἴτιον γίνεσθαι τοῖς πολίταις. ἡ δὲ πενία, στάσιν ἐμποιεῖ καὶ κακουργίαν. Φείδων μὲν οὖν ὁ Κορίνθιος, ὢν νομοθέτης τῶν ἀρχαιοτάτων, τοὺς οἴκους ἴσους ᾠήθη δεῖν διαμένειν, καὶ τὸ πλῆθος τῶν πολιτῶν· καὶ εἰ τὸ πρῶτον τοὺς κλήρους ἀνίσους εἶχον πάντες κατὰ μέγεθος· ἐν δὲ τοῖς νόμοις τούτοις τοὐναντίον ἐστίν. ἀλλὰ περὶ μὲν τούτων πῶς οἰόμεθα βέλτιον ἂν ἔχειν, λεκτέον ὕστερον. ἐκλέλειπται δὲ τοῖς νόμοις τούτοις καὶ τὰ περὶ τοὺς ἄρχοντας, ὅπως ἔσονται διαφέροντες τῶν ἀρχομένων. * φησὶ γὰρ δεῖν, ὥσπερ ἐξ ἑτέρου τὸ στημόνιον ἐρίου γίνεται τῆς κρόκης, οὕτω καὶ τοὺς ἄρχοντας ἔχειν δεῖν πρὸς τοὺς ἀρχομένους. ἐπεὶ δὲ B τὴν πᾶσαν οὐσίαν ἐφίησι γίνεσθαι μείζονα μέχρι * πενταπλασίας, διὰ τί τοῦτ' οὐκ ἂν εἴη ἐπὶ τῆς γῆς μέχρι τινός; καὶ τὴν τῶν οἰκοπέδων δὲ διαίρεσιν δεῖ σκοπεῖν, μή ποτ' οὐ συμφέρῃ πρὸς οἰκονομίαν. δύο γὰρ οἰκόπεδα ἑκάστῳ ἔνειμε, διελὼν χωρίς. χαλεπὸν δὲ οἰκίας δύο οἰκεῖν. ἡ δὲ σύνταξις ὅλη, βούλεται μὲν εἶναι μήτε δημοκρατία, μήτε ὀλιγαρχία· μέση δὲ τούτων, ἣν καλοῦσι πολιτείαν· ἐκ γὰρ τῶν ὁπλιτευόντων ἐστίν. Εἰ μὲν οὖν ὡς κοινοτάτην ταύτην κατασκευάζει ταῖς πόλεσι τῶν ἄλλων πολιτείαν, καλῶς εἴρηκεν ἴσως· Εἰ δ' ὡς ἀρίστην μετὰ τὴν C πρώτην πολιτείαν, οὐ καλῶς. τάχα γὰρ τὴν τῶν Λακώνων ἄν τις ἐπαινέσειε μᾶλλον, ἢ κἂν ἄλλην τινὰ ἀριστοκρατικωτέραν. ἔνιοι μὲν οὖν λέγουσιν, ὡς δεῖ τὴν ἀρίστην πολιτείαν ἐξ ἁπασῶν εἶναι τῶν πολιτειῶν μεμιγμένην· διὸ καὶ τὴν τῶν Λακεδαιμονίων ἐπαινοῦσιν· εἶναι γὰρ αὐτήν, οἱ μὲν ἐξ ὀλιγαρχίας, καὶ μοναρχίας, καὶ δημοκρατίας, φασί, λέγοντες τὴν μὲν βασιλείαν, μοναρχίαν· τὴν δὲ τῶν γερόντων ἀρχήν, ὀλιγαρχίαν· δημοκρατεῖσθαι δὲ κατὰ τὴν τῶν ἐφόρων ἀρχήν, διὰ τὸ ἐκ τοῦ δήμου εἶναι τοὺς ἐφόρους· οἱ δὲ τὴν μὲν ἐφορείαν εἶναι τυραννίδα, δημοκρατεῖσθαι δὲ κατά τε τὰ συσσίτια, καὶ D τὸν ἄλλον βίον τὸν καθ' ἡμέραν. * ἐν δὲ τοῖς Νόμοις εἴρηται τούτοις, ὡς δέον συγκεῖσθαι τὴν ἀρίστην πολιτείαν ἐκ δημοκρατίας καὶ τυραννίδος, ἃς ἢ τὸ παράπαν οὐκ ἄν τις θείη πολιτείας, ἢ χειρίστας πασῶν. βέλτιον οὖν λέγουσιν οἱ πλείους μιγνύντες· ἡ γὰρ ἐκ πλειόνων συγκειμένη πολιτεία, βελτίων. ἔπειτ' οὐδ' ἔχουσα φαίνεται μοναρχικὸν οὐδέν, ἀλλ' ὀλιγαρχικὰ, καὶ δημοκρατικά· μᾶλλον δ' ἐγκλίνειν βούλεται πρὸς τὴν ὀλιγαρχίαν. δῆλον δ' ἐκ E τῆς τῶν ἀρχόντων καταστάσεως· τὸ μὲν γὰρ ἐξ αἱρετῶν κληρωτοὺς, κοινὸν ἀμφοῖν· τὸ δὲ, τοῖς μὲν εὐπορωτέροις ἐπάναγκες ἐκκλησιάζειν εἶναι, καὶ φέρειν ἄρχοντας, ἤ τι ποιεῖν ἄλλο τῶν πολιτικῶν, τοὺς δ' ἀφεῖσθαι, τοῦτο δ' ὀλιγαρχικόν· καὶ τὸ πειρᾶσθαι πλείους ἐκ τῶν εὐπόρων εἶναι τοὺς ἄρχοντας·

De legib. lib. 5.

Zuing. τετραπλασίας, ex Platone.

Vide lib. 6.

Vide lib 6. De legibus.

A καὶ τὰς μεγίστας ἐκ τῶν μεγίστων τιμημάτων. * ὀλιγαρχικὴν δὲ ποιεῖ καὶ τὴν τῆς βουλῆς αἵρεσιν. αἱροῦνται μὲν γὰρ πάντες ἐπάναγκες, ἀλλ' ἐκ τοῦ πρώτου τιμήματος· εἶτα πάλιν ἴσους ἐκ τοῦ δευτέρου, εἶτ' ἐκ τῶν τρίτων. πλὴν οὐ πᾶσιν ἐπάναγκες ἦν τοῖς ἐκ τῶν τρίτων, ἢ τετάρτων. * ἐκ δὲ τοῦ τετάρτου, τῶν τετάρτων μόνοις ἐπάναγκες τοῖς πρώτοις, καὶ τοῖς δευτέροις. εἶτ' ἐκ τούτων ἴσον ἀφ' ἑκάστου τιμήματος ἀποδεῖξαί φησι δεῖν ἀριθμόν. ἔσονται δὴ πλείους οἱ ἐκ τῶν μεγίστων τιμημάτων, καὶ βελτίους, [διὰ τὸ ἐνίους μὴ αἱρεῖσθαι τῶν δημοτικῶν,] διὰ τὸ μὴ ἐπάναγκες. ὡς μὲν οὖν οὐκ ἐκ B δημοκρατίας καὶ μοναρχίας δεῖ συνιστάναι τὴν τοιαύτην πολιτείαν, ἐκ τούτων φανερὸν, καὶ τῶν ὕστερον ῥηθησομένων, ὅταν ἐπιβάλλῃ περὶ τῆς τοιαύτης πολιτείας ἡ σκέψις. ἔχει δὲ καὶ περὶ τὴν αἵρεσιν τῶν ἀρχόντων τὸ ἐξ αἱρετῶν αἱρετοὺς, ἐπικίνδυνον. εἰ γάρ τινες συστῆναι θέλουσι καὶ μέτριοι τὸ πλῆθος, ἀεὶ κατὰ τὴν τούτων αἱρεθήσονται βούλησιν. τὰ μὲν οὖν περὶ τὴν πολιτείαν τὴν ἐν τοῖς Νόμοις, τοῦτον ἔχει τὸν τρόπον.

Confuſa hæc & mendoſa. quæ ex Platone facilè emendabis.

A & vt iis quorum cenſus eſt maximus, magiſtratus ampliſſimi mandentur. Facit verò & ſenatus electionem paucorum principatui conſentaneam. Eligunt enim omnes quidem neceſſariò, ſed primùm ex primo cenſu: deinde iterum æqualeis numero ex ſecundo: deinde ex iis qui ſunt tertij cenſus: deinde ex claſſe quarti cenſus: niſi quòd non iis omnibus, qui ſunt tertij aut quarti cenſus, impoſita neceſſitas eſt eligendi, ſed iis qui ſunt quarti cenſus, primis tantùm & ſecundis. Deinde ex his parem ex vnoquoque cenſu efficere numerum ait oportere. Erunt igitur plures ex maximis cenſibus & meliores, quia nonnulli ex popularibus non eligant: non eligunt autem, quia non ſit eis impoſita neceſſitas eligendi. Talem igitur reipubl. B formam ex populari poteſtate, & vnius principatu ſeu monarchia conſtare, non eſſe dicendum: cùm ex his perſpicuum ſit, tum ex iis quæ poſteriùs dicentur, intelligere licebit, vbi de tali reipubl. adminiſtrandæ forma erit conſiderandi & diſputandi locus. Iam verò illud, quod ad electionem magiſtratuum pertinet, vbi electos ad aliam electionem reuocat, periculo non vacat. Si qui enim vel mediocri numero coire & conſpirare volent, ſemper ex eorum voluntate, & pro eorum arbitrato eligentur. Quæ igitur ad reipubl. adminiſtrandæ rationem in libris de Legibus expoſitam pertinent, huiuſmodi ſunt.

ΚΕΦΑΛ. ζ.

C

Περὶ τῆς Φαλέου τοῦ Χαλκηδονίου πολιτείας, εἴτις τυχὸν καλῶς εἰρηκὼς ἢ μὴ καλῶς.

Εἰσὶ δέ τινες πολιτεῖαι καὶ ἄλλαι, αἱ μὲν ἰδιωτῶν, αἱ δὲ φιλοσόφων καὶ πολιτικῶν· πᾶσαι δὲ τῶν καθεστηκυιῶν, καὶ καθ' ἃς πολιτεύονται νῦν, ἐγγύτερόν εἰσι τούτων ἀμφοτέρων. οὐδεὶς γὰρ οὔτε τὴν περὶ τὰ τέκνα κοινότητα καὶ τὰς γυναῖκας, ἄλλως κεκαινοτόμηκεν, οὔτε περὶ τὰ συσσίτια τῶν γυναικῶν· ἀλλ' ἀπὸ τῶν ἀναγκαίων ἄρχονται μᾶλλον. δοκεῖ γάρ τισι τὸ περὶ τὰς οὐσίας εἶναι μέγιστον τετάχθαι καλῶς. περὶ γὰρ τούτων ποιεῖσθαί φασι τὰς D στάσεις πάντας. διὸ Φαλέας ὁ Χαλκηδόνιος τοῦτ' εἰσήνεγκε πρῶτος. φησὶ γὰρ δεῖν ἴσας εἶναι τὰς κτήσεις τῶν πολιτῶν. τοῦτο δὲ κατοικιζομέναις μὲν εὐθὺς οὐ χαλεπὸν ᾤετο ποιεῖν· τὰς δὲ κατοικουμένας, ἐργωδέστερον μὲν, ὅμως δὲ τάχιστ' ἂν ὁμαλισθῆναι τῷ τὰς προῖκας, τοὺς μὲν πλουσίους, διδόναι μὲν, λαμβάνειν δὲ μή· τοὺς δὲ πένητας, μὴ διδόναι μὲν, λαμβάνειν δέ. Πλάτων δὲ τοὺς νόμους γράφων, μέχρι μέν τινος ᾤετο δεῖν ἐᾶν· πλεῖον δὲ τοῦ * πενταπλασίαν εἶναι τῆς ἐλαχίστης μηδενὶ τῶν E πολιτῶν ἐξουσίαν εἶναι κτήσασθαι, καθάπερ εἴρηται καὶ πρότερον. δεῖ δὲ μηδὲ τοῦτο λανθάνειν τοὺς οὕτω νομοθετοῦντας, ὃ λανθάνει νῦν, ὅτι τῆς οὐσίας τάττοντας πλῆθος, προσήκει καὶ τῶν τέκνων τὸ πλῆθος τάττειν. ἐὰν γὰρ ὑπεραίρῃ τῆς οὐσίας τὸ μέγεθος ὁ τῶν τέκνων ἀριθμὸς, ἀνάγκη τόν γε νόμον λύεσθαι, καὶ χωρὶς τῆς λύσεως φαῦλον τὸ πολλοὺς ἐκ πλουσίων γίνεσθαι πένητας. ἔργον γὰρ μὴ νεωτεροποιοὺς εἶναι τοὺς τοιούτους.

Vide ſuperiore cap.

CAPVT VII.

A Phalea Chalcedonio introductam Reipubl. conſtitutionem examinat.

SVnt autem quædam & aliæ reipubl. adminiſtrandæ formæ, aliæ ab indoctis, aliæ à philoſophis, & ciuitatis regendæ peritis, inuentæ atque inſtitutæ: quę omnes propiùs quàm hæ ambæ Socraticæ, ad eas quæ nunc conſtitutæ ſunt, & quibus nunc vtuntur, accedunt. Nullus enim neque nouum iſtud de communione liberorum & vxorum, neque alterum de ſodalitiis, & conuiuiis mulierum commentum reperit, ſed à neceſſariis ordiuntur potiùs. Videtur enim quibuſdam eſſe maximum, id quod ad facultates rei familiaris pertinet, in ordinem rectum eſſe adductum. De his enim ſeditiones ab omnibus commoueri dicunt. Quapropter Phaleas Chalcedonius hoc induxit primus. Ait enim, ciuium bona æqualia eſſe oportere. Atque hoc quidem eo ſtatim tempore, quo tempore primùm vrbes conduntur & habitantur, facere non difficile eſſe exiſtimabat: conditis autem iam vrbibus & conſtitutis ciuitatibus, maioris hoc quidem fore negotij, ſed tamen celerrimè facultates ciuium ad æqualitatem redactum iri, ſi diuites quidem filias ſuas collocantes, dent dotes, ipſi verò vxorem ducentes, non accipiant: & contrà, pauperes non dent, accipiant ipſi. Plato verò cùm leges ſcriberet, quadamtenus exiſtimabat facultates augere ſinere oportere: ampliùs E autem acceptas augere atque amplificare quærendo, quàm vt eſſent quincuplæ minimarum, nemini ex ciuibus licere, quemadmodum & antea dictum eſt. Non debent autem hoc ignorare, qui taleis leges ferunt, quod nunc ignoratur, eos, qui facultatum magnitudinem præfiniunt, etiam liberorum numerum præfinire cõuenire. Si enim facultatum magnitudinem ſuperet liberorum numerus ac multitudo, primùm lex antiquetur neceſſe eſt: deinde præter legis antiquationẽ, multos ex diuitibus pauperes fieri malum eſt. Difficile enim eſt tales homines res nouas non moliri.

Bonorum

Bonorum igitur æqualitatem vim aliquam habere ad ſocietatem ciuilem nonnulli ex veteribus videntur intellexiſſe: cuiuſmodi & Solon legem compoſuit: & apud alios lex lata eſt, quæ vetat tantum agri comparare, quantum quiſque velit. Itémque rem ſuam familiarem vendere leges vetant: quemadmodum apud Locros lex ſancita eſt, ne quis patrimonium ſuum vendat, niſi manifeſtam calamitatem ſibi oſtendat accidiſſe. Præterea verò iubet patrimonia hæreditaria antiqua, quæ cuique ſortitione facta obuenerunt, ſeruari. Hoc autem Leucade conuulſum ac ſublatum, Leucadiorum remp. nimis popularem reddidit. Non enim iam ampliùs eueniebat vt ex cenſibus præfinitis ac deſcriptis ad magiſtratus proueherentur. Sed fieri poteſt vt bonorum quidem ſit æqualitas: verùm hæc aut ſint nimis multa, vt profusè ac luxuriosè viuant: aut nimis pauca, vt tenuiter & ſordidè. Perſpicuum igitur eſt, non ſatis eſſe, latorem legis bona ciuium æquare, ſed medium animo eſſe deſtinandum. Præterea verò etiam ſi quis certas omnibus rei familiaris facultates deſcripſerit ac præfinierit, nihil proficiet. Cupiditates enim exæquandæ ſunt potiùs, quàm facultates. Hoc autem eſſe non poteſt, niſi ciues tantum quantum ſatis eſt, fuerint à legibus eruditi atque inſtituti. Sed fortaſſe dicat Phaleas, hæc à ſeipſo commemorari ac prouideri. Exiſtimat enim horum duorum ciuitatibus æqualitatem eſſe oportere, poſſeſſionis, & inſtitutionis. Sed primùm quæ ſit futura inſtitutio, dicendum erat. Deinde nihil prodeſt vnam & eandem eſſe. Fieri enim poteſt vt vna quidem & eadem ſit: ſed hæc ſit talis tamen, vt ex ea facilè conſilium capiant appetendi, ſibíque arrogandi vel pecunias, vel honores, vel vtraque iuſto ampliora. Præterea ſeditionem ſolent facere ciues propter inæqualitatem non ſolùm bonorum, verumetiam honorum: ſed contrario vtrumque modo. Vulgus enim propter fortunarum & rei familiaris inæqualitatem concitatur: politiores, & venuſtiores homines de honoribus contendunt & concertant cum vulgo, ſi ſint æquales. Ex quo & illud,

Fortis & ignauus parili afficiuntur honore.

Non ſolùm autem propter res ad victum neceſſarias homines iniuriam faciunt, (cuius remedium eſſe putat fortunarum æqualitatem, vt ne quem frigore, aut fame coacti, veſtitu boniſque ſpolient,) verumetiam propter voluptatem, ac dolorem ex cupiditate manantem: vt & voluptatibus perfruantur, & doloribus cupiditatum careant, libidinéſque ſuas expleant. Nam ſi cupiditatem maiorem habeant, quàm res neceſſariæ poſtulent: vt huic cupiditati medeantur, iniuriam facient. Neque propter huius cupiditatis medicinam tantùm ad iniuriam inferendam adducuntur, verumetiam ſi concupiſcant, vt voluptates percipiant dolorum experteis. Quodnam igitur horum trium malorum remedium? Illis quidem rem familiarem exiguam habere, & ex labore atque opera quæſtum facere: alteris autem temperantia: tertium porrò remedium, ſi qui per ſe gaudere velint, non eſt quòd aliunde quàm à philoſophia requirant. Nam cæteræ voluptates ſine hominum opera contingere non poſſunt. Enimvero maximas iniurias inferunt homines propter cupiditates immoderatas, & non propter res neceſſarias: verbi gratia, tyrannidem occupant, populúmque unpio dominatu opprimunt, non vt ne algeant, ſed vt ſuas libidines impunè expleant. Idcirco magna præmia propoſita ſunt, non ei qui furem ſed ei qui tyrannum occiderit. Quare ad paruas leueíſque iniurias repellendas ac defendendas ſolùm vim habet reſpubl. adminiſtrandæ modus à Phalea inuentus.

A ὅτι μὲν οὖν ἔχει τινὰ δύναμιν εἰς τὴν πολιτικὴν κοινωνίαν ἡ τῆς οὐσίας ὁμαλότης, καὶ τῶν πάλαι τινὲς φαίνονται διεγνωκότες, οἷον καὶ Σόλων ἐνομοθέτησε, καὶ παρ' ἄλλοις ἐστὶ νόμος, ὃς κωλύει κτᾶσθαι γῆν, ὁπόσην ἂν βούληταί τις. ὁμοίως δὲ καὶ τὴν οὐσίαν πωλεῖν οἱ νόμοι κωλύουσιν, ὥσπερ ἐν Λοκροῖς νόμος ἐστὶ μὴ πωλεῖν, ἐὰν μὴ φανερὰν ἀτυχίαν δείξῃ συμβεβηκυῖαν· ἔτι δὲ τοὺς παλαιοὺς κλήρους διασώζειν. τοῦτο δὲ λυθὲν καὶ περὶ Λευκάδα, δημοτικὴν ἐποίησε λίαν τὴν πολιτείαν αὐτῶν. οὐ γὰρ ἔτι συνέβαινεν ἀπὸ τῶν ὡ-

B ρισμένων τιμημάτων εἰς τὰς ἀρχὰς βαδίζειν. ἀλλ' ἔστι τὴν ἰσότητα μὲν ὑπάρχειν τῆς οὐσίας, ταύτην δ' ἢ λίαν εἶναι πολλήν, ὥστε τρυφᾶν· ἢ λίαν ὀλίγην, ὥστε ζῆν γλίσχρως. δῆλον οὖν ὡς οὐχ ἱκανὸν τὸ τὰς οὐσίας ἴσας ποιῆσαι τὸν νομοθέτην, ἀλλὰ τοῦ μέσου στοχαστέον. ἔτι δ', εἴ τις καὶ τὴν μετρίαν τάξειεν οὐσίαν πᾶσιν, οὐδὲν ὄφελος. μᾶλλον γὰρ δεῖ τὰς ἐπιθυμίας ὁμαλίζειν, ἢ τὰς οὐσίας. τοῦτο δ' οὐκ ἔστι μὴ παιδευομένοις ἱκανῶς ὑπὸ τῶν νόμων. ἀλλ' ἴσως, εἴποι ἂν ὁ Φαλέας, ὅτι * ταῦτα Scrib. ταῦτα

C τυγχάνει λέγων αὐτός· οἴεται γὰρ δυοῖν τούτοιν ἰσότητα δεῖν ὑπάρχειν ταῖς πόλεσι, κτήσεως καὶ παιδείας. ἀλλὰ τήν τε παιδείαν ἥτις ἔσται, δεῖ λέγειν· καὶ τὸ μίαν εἶναι καὶ τὴν αὐτήν, οὐδὲν ὄφελος. ἔστι γὰρ τὴν αὐτὴν μὲν εἶναι καὶ μίαν, ἀλλὰ ταύτην εἶναι τοιαύτην, ἐξ ἧς ἔσονται προαιρετικοὶ τοῦ πλεονεκτεῖν, ἢ χρημάτων, ἢ τιμῆς, ἢ συναμφοτέρων. ἔτι στασιάζουσιν οὐ μόνον διὰ τὴν ἀνισότητα τῆς κτήσεως, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν τῶν τιμῶν. τοὐναντίον δὲ περὶ ἑκάτερον. οἱ μὲν γὰρ πολλοί, διὰ τὸ περὶ τὰς κτήσεις ἄνισον· οἱ δὲ χαρίεντες, περὶ τῶν τιμῶν, ἐὰν ἴσαι. ὅθεν καί,

D Ἐν δ' ἰῇ τιμῇ ἠμὲν κακός, ἠδὲ καὶ ἐσθλός. Ινεῖ: ἰ

οὐ μόνον δ' οἱ ἄνθρωποι διὰ τἀναγκαῖα ἀδικοῦσιν, ὧν ἄκος εἶναι νομίζει τὴν ἰσότητα τῆς οὐσίας, ὥστε μὴ λωποδυτεῖν διὰ τὸ ῥιγοῦν ἢ πεινῆν· ἀλλὰ καὶ ὅπως χαίρωσι, καὶ μὴ ἐπιθυμῶσιν. ἐὰν γὰρ μείζω ἔχωσιν ἐπιθυμίαν τῶν ἀναγκαίων, διὰ τὴν ταύτης ἰατρείαν ἀδικήσουσιν. οὐ τοίνυν διὰ ταύτην μόνον, ἀλλὰ καὶ ἂν ἐπιθυμοῖεν, ἵνα χαίρωσι ταῖς ἄνευ λυπῶν ἡδοναῖς. τί οὖν ἄκος τῶν τριῶν τούτων; τοῖς μέν, οὐσία βραχεῖα καὶ ἐργασία· τοῖς δέ, σωφροσύνη· τρίτον δ', εἴ τινες βούλοιντο δι' αὑ-

E τῶν χαίρειν, οὐκ ἂν ἐπιζητοῖεν, εἰ μὴ παρὰ φιλοσοφίας ἄκος. αἱ γὰρ ἄλλαι, ἀνθρώπων δέονται. ἐπεὶ ἀδικοῦσί γε τὰ μέγιστα διὰ τὰς ὑπερβολάς, ἀλλ' οὐ διὰ τὰ ἀναγκαῖα. οἷον τυραννοῦσιν, οὐχ ἵνα μὴ ῥιγῶσι. διὸ καὶ αἱ τιμαὶ μεγάλαι, ἂν ἀποκτείνῃ τις, οὐ κλέπτην, ἀλλὰ τύραννον. ὥστε πρὸς τὰς μικρὰς ἀδικίας βοηθητικὸς μόνον ὁ τρόπος τῆς Φαλέου πολιτείας.

A ἔτι τὰ πολλὰ βούλεται κατασκευάζειν, ἐξ ὧν τὰ πρὸς αὑτοὺς πολιτεύσονται καλῶς. δεῖ δὲ καὶ πρὸς τοὺς γειτνιῶντας, καὶ τοὺς ἔξωθεν πάντας. ἀναγκαῖον ἄρα τὴν πολιτείαν συντετάχθαι πρὸς τὴν πολεμικὴν ἰσχὺν, περὶ ἧς ἐκεῖνος οὐδὲν εἴρηκεν. ὁμοίως δὲ καὶ περὶ τῆς κτήσεως. δεῖ γὰρ οὐ μόνον πρὸς τὰς πολιτικὰς χρήσεις ἱκανὴν ὑπάρχειν, ἀλλὰ καὶ πρὸς τοὺς ἔξωθεν κινδύνους. διόπερ οὔτε τοσοῦτον δεῖ πλῆθος ὑπάρχειν, ὧν οἱ πλησίον καὶ κρείττους ἐπιθυμήσουσιν, οἱ δ᾽ ἔχοντες, ἀμύνειν οὐ δυνήσονται τοὺς ἐπιόντας· οὔθ᾽ οὕτως ὀλίγην, ὥστε μὴ δύνασθαι πόλεμον ὑπενεγκεῖν, μηδὲ τῶν ἴσων καὶ τῶν ὁμοίων. ἐκεῖνος μὲν οὖν οὐδὲν διώρικε. δεῖ δὲ τοῦτο μὴ λανθάνειν, ὅτι συμφέρει πλῆθος οὐσίας. ἴσως οὖν B ἄριστος ὅρος, τὸ μὴ λυσιτελεῖν τοῖς κρείττοσι διὰ τὴν ὑπερβολὴν πολεμεῖν*, ἀλλ᾽ οὕτως ὡς ἂν καὶ μὴ ἐχόντων τοσαύτην οὐσίαν· οἷον Εὔβουλος, Αὐτοφραδάτου μέλλοντος Ἀταρνέα πολιορκεῖν, ἐκέλευσεν αὐτὸν σκεψάμενον ἐν πόσῳ χρόνῳ λήψεται τὸ χωρίον, λογίσασθαι τοῦ χρόνου τούτου τὴν δαπάνην· ἐθέλειν γὰρ ἔλαττον τούτου λαβὼν ἐκλιπεῖν ἤδη τὸν Ἀταρνέα. ταῦτα δ᾽ εἰπὼν, ἐποίησε τὸν Αὐτοφραδάτην σύννουν γενόμενον, παύσασθαι τῆς πολιορκίας. ἔστι μὲν οὖν τι τῶν συμφερόντων, τὸ τὰς οὐσίας εἶναι ἴ- C σας τοῖς πολίταις, πρὸς τὸ μὴ στασιάζειν πρὸς ἀλλήλους· οὐ μὴν μέγ᾽ οὐδὲν ὡς εἰπεῖν. καὶ γὰρ ἂν οἱ χαρίεντες ἀγανακτοῖεν ἂν, ὡς οὐκ ἴσων ὄντες ἄξιοι. διὸ καὶ φαίνονται πολλάκις ἐπιτιθέμενοι καὶ στασιάζοντες. ἔτι δ᾽ ἡ πονηρία τῶν ἀνθρώπων ἄπληστον· καὶ τὸ πρῶτον μὲν ἱκανὸν διωβολία μόνον· ὅταν δ᾽ ἤδη τοῦτ᾽ ᾖ πάτριον, ἀεὶ δέονται τοῦ πλείονος, ἕως εἰς ἄπειρον ἔλθωσιν· ἄπειρος γὰρ ἡ τῆς ἐπιθυμίας φύσις· ἧς πρὸς τὴν ἀναπλήρωσιν οἱ πολλοὶ ζῶσι. τῶν οὖν τοιούτων ἀρχὴ μᾶλλον τοῦ τὰς οὐσίας ὁμαλίζειν, τὸ τοὺς μὲν ἐπιεικεῖς τῇ φύσει τοιούτους παρασκευάζειν, D ὥστε μὴ βούλεσθαι πλεονεκτεῖν· τοὺς δὲ φαύλους, ὥστε μὴ δύνασθαι. τοῦτο δ᾽ ἐστὶν, ἂν ἥττους τε ὦσι, καὶ μὴ ἀδικῶνται. οὐ καλῶς δ᾽ οὐδὲ τὴν ἰσότητα τῆς οὐσίας εἴρηκε. περὶ γὰρ τὴν τῆς γῆς κτῆσιν ἰσάζει μόνον, ἔστι δὲ καὶ δούλων καὶ βοσκημάτων πλοῦτος, καὶ νομίσματος, καὶ κατασκευὴ πολλὴ τῶν καλουμένων ἐπίπλων. ἢ πάντων οὖν τούτων ἰσότητα ζητητέον ἢ τάξιν τινὰ μετρίαν, ἢ πάντα ἐατέον. φαίνεται δ᾽ ἐκ τῆς νομοθεσίας, κατασκευάζων τὴν πόλιν μικρὰν, εἴγ᾽ οἱ τεχνῖται πάντες δημόσιοι ἔσον- E ται, καὶ μὴ πλήρωμά τι παρέξονται τῆς πόλεως· ἀλλ᾽ εἴπερ δεῖ δημοσίους εἶναι τοὺς τὰ κοινὰ ἐργαζομένους, δεῖ καθάπερ ἐν Ἐπιδάμνῳ τε, καὶ ὡς Διόφαντός ποτε κατεσκεύαζεν Ἀθήνησι, τοῦτον ἔχειν τὸν τρόπον. περὶ μὲν οὖν τῆς Φαλέου πολιτείας σχεδὸν ἐκ τούτων ἄν τις θεωρήσειεν, εἴ τι τυγχάνει καλῶς εἰρηκὼς, ἢ μὴ καλῶς.

Mendoſus locus, qui Lamb. decepit.

A præterea multa ex iis quæ ab eo excogitata & inducta ſunt, eò ſpectant, eóque referuntur, vt ciues quidem inter ſe ciuitatem habeant bene conſtitutam: ſed oportebat etiam aduersùs finitimos & externos omneis. Nimirum neceſſe eſt, omnem reipubl. adminiſtrandæ formam ita eſſe deſcriptam atque ordinatam, vt viribus & copijs bellicis inſtructa ſit: de quibus ille ne verbum quidem fecit. Similiter verò & de facultatibus rei familiaris. Non enim ſatis magnas ſuppetere oportet ad vſus ciuileis tantùm, verumetiam ad pericula externa. quapropter néque tanta bonorum copia præſtò eſſe debet, vt ea finitimi quidem & potentiores concupiſcant: qui habent autem, ab iniuria incurrentium hoſtium tueri non poſſint: neque tantæ anguſtiæ, vt bellum ſuſtinere non queant, ne à paribus quidem & ſimilibus illarum. Ille igitur de his nihil definiuit. At obſcurum eſſe non debet, quantæ rei familiaris cuiuſquo B ciuium copiæ ciuitati conducant. Fortaſſis igitur definitio fuerit earum optima, non propter facultatum magnitudinem immenſam & immoderatam, finitimorum potentiorum intereſſe, bellum his inferre, ſed rationes illorum poſtulare, vt his bellum inferant, etiam ſi tantas facultates & diuitias non habeant. Quemadmodum Eubulus, cùm Autophradates Atarnea obſidere atque oppugnare cogitaret, ſuaſit ei vt complexus animo temporis ſpatium, quod in vrbe capienda conſumeret, huius temporis ſumptus rationem ſubduceret. minore enim pecunia accepta adductum iri vt obſidionem Atarnei relinqueret. Hac oratione fecit vt Autophrada- C tes re diligenter & attentè conſiderata, vrbis oppugnandæ finem fecerit, conſiliúmque abiecerit. Aliquantum igitur vtile eſt, facultates rei familiaris ciuibus inter ipſos æqualeis eſſe, ne ſeditionem inter ſe faciant: non tamen admodum magna hæc vtilitas eſt, vt id, quod ſentio, dicam. Nam politi & virtute aliqua ornati homines hoc indignè ferant, & querantur, quaſi digni ſint bonis amplioribus, non æqualibus. Quapropter etiam eos ſæpe videmus in alios ciueis inuadere, & ſeditionem excitare. Præterea verò inexplebile quiddam eſt hominum improbitas. At primùm ſatis habent duos obolos dumtaxat accipere: vbi autem hoc patrium & auitum fuerit, ſemper eo ampliùs deſiderant, donec in immenſum progreſſi fuerint. Infinita enim & immenſa D eſt cupiditatis natura: ad quam explendam plerique homines omne ſtudium, atque adeò omneis vitæ rationes conferunt. Talium igitur rerum principium & caput eſt, eos quidem qui natura modeſti & boni ſunt, taleis efficere, vt plus iuſto habere nolint: malos autem & improbos, vt non poſſint, potiùs quàm bona ciuium exæquare. Non poterunt autem ſi & gradu ſint inferiores, & non afficiantur iniuria. Sed ne hanc quidem bonorum æquationem rectè expoſuit. Nam in agrorum poſſeſſione dumtaxat bona vult æquari. Atqui & in ſeruis & in pecoribus & in nummis diuitiæ conſiſtunt: ſunt & in multo ſupellectilis, quæ appellatur, apparatu, E multóque inſtrumento. Aut horum igitur omnium quærenda æqualitas eſt, aut hæc in aliquem ordinem moderatum redigenda ſunt, aut omnia ſunt prætermittenda. Videtur autem ex legibus à ſe poſitis paruam ciuitatem efficere, ſi quidem opifices omnes erunt ſerui publici, neque partis vllius, qua expleatur ciuitas, locum obtinebunt. Quòd ſi ſeruos publicos eſſe oportet eos qui communia artificia exercent, debet hoc ita ſe habere, vt Dyrrachij, & vt aliquando Diophantus Athenis inſtituit. De Phaleæ igitur reip. adminiſtrandæ ratione, aliquidne ille rectè dixerit, an ſecus, propemodum quis ex his intelligere queat.

A

CAPVT VIII.

Ab Hippodamo Mileſio propoſitam ideam Reipubl. perpendit.

Hippodamus autem, Euryphontis filius, Mileſius, qui & ciuitatum vrbiúmque diuiſionem reperit, & Piræum muro ab vrbe ſeiunxit, vir primùm in reliqua vita propter ambitionem aliquanto plus quàm ſatis eſſet, rerum ſuperuacanearum atque exquiſitarum ſtudio deditus, vſque adeò vt nonnullis curioſiùs & putidiùs viuere exiſtimaretur, capillo tum denſo ac promiſſo, tum compoſito, & ſumptuoſè ornato: deinde in veſtitu cultúque corporis ſumptuoſo, cùm veſte vteretur honorifica illa quidem, & magnifica, ſed calida & pellibus ſuffulta, non hyeme ſolùm, verumetiam diebus æſtiuis & ſolſtitialibus temporibus: Hic igitur Hippodamus, cùm alioqui in totius naturæ explicatione eruditus eſſe vellet, primus eorum qui rempubl. non adminiſtrarunt, conatus eſt aliquid de optima reipubl. adminiſtrandæ forma dicere. Ciuitatem autem ita componebat, vt ex decem millibus hominum numero conſtaret, in treis verò parteis eſſet diuiſa. Vnam portò partem efficiebat ex artificibus, alteram ex agricolis, tertiam ex propugnatoribus & armatis hominibus. Iam verò agrum treis in parteis ſecabat, vnam ſacram, alteram publicam, tertiam priuatam: Eam quidem, vnde ſacra legitima & conſuetudine recepta dijs immortalibus fierent, ſacram: eam autem vnde ciuitatis propugnatores viuerent, communem & publicam: eam denique quæ agricolis eſſet attributa, propriam ac priuatam. Exiſtimabat autem etiam tria legum genera duntaxat eſſe oportere. nam quibus de rebus lites intenduntur & iudicia fiunt, eas res numero treis eſſe, contumeliam, damnum iniuria illarum, mortem. Lege autem ſua etiam vnum iudicum conſeſſum faciebat, cuius ſumma eſſet poteſtas, & ad quem referri oporteret eas res quæ minùs bene iudicatæ viderentur. Hunc autem conſtituebat ex quibuſdam ſenibus ſelectis. Sententias portò in foris iudicialibus non per calculos ferri debere exiſtimabat, ſed dari vnicuique tabellam, in qua ſcriberet, ſi planè condemnaret: ſi abſolueret, inanem relinqueret: ſin neque damnaret, neque abſolueret, aut partim damnaret, partim abſolueret, hoc ipſum ſcriptura declararet. Nunc enim hoc non rectè legibus eſſe inſtitutum. Cogi enim iudices peierare, cùm aut hanc aut illam ferre ſententiam iubentur. Legem autem tulit de ijs qui aliquid vtile ciuitati inuenirent, vt honore ac præmio afficerentur: & vt liberis eorum qui in bello occubuiſſent, de publico victus præberetur: quia ſcilicet nondum hæc lex apud alios eſſet lata. Nunc autem & Athenis, & in alijs ciuitatibus poſita eſt. Tum vt magiſtratus omnes à populo eligerentur. Populum autem faciebat treis illas parteis ciuitatis. Deinde vt qui lecti eſſent, curam haberent & rerum ciuitatis communium, ſeu vrbanarum, & earum quæ ad peregrinos, & earum quæ ad pupillos parentibus orbatos pertinent. Quæ igitur & maxima ex parte, & commemoratu digniſſima, ab Hippodamo de repubi. ordinata expoſita ſunt, hæc ſunt. Vocare autem in dubium poſſit aliquis, primùm quidem ciuium multitudinis partitionem. Nam & artifices, & agricolæ, & qui arma gerunt, omnes reipublicæ ſunt participes: ſed ita vt agricolæ ſint inermes, artifices autem & ſine armis ſint, & ſine agris.

ΚΕΦΑΛ. η'.

Περὶ τῆς Ἱπποδάμου τοῦ Μιλησίου πολιτείας, καὶ πότεροι κινητέοι νόμοι, καὶ τίνες, καὶ πότε.

Ἱππόδαμος δὲ Εὐρυφῶντος Μιλήσιος, ὃς καὶ τὴν τῶν πόλεων διαίρεσιν εὗρε, καὶ τὸν Πειραιᾶ κατέτεμε, γενόμενος καὶ περὶ τὸν ἄλλον βίον περιττότε-
B ρος διὰ φιλοτιμίαν, οὕτως ὥστε δοκεῖν ἐνίοις ζῆν περιεργότερον, τριχῶν τε πλήθει καὶ κόσμῳ πολυτελεῖ· ἔτι δὲ ἐσθῆτος εὐτελοῦς μὲν, ἀλεεινῆς δὲ, οὐκ ἐν τῷ χειμῶνι μόνον, ἀλλὰ καὶ περὶ τοὺς θερινοὺς χρόνους· * λόγιος δὲ καὶ περὶ τὴν ὅλην φύσιν εἶναι βουλόμενος, πρῶτος τῶν μὴ πολιτευομένων ἐνεχείρησέ τι περὶ πολιτείας εἰπεῖν τῆς ἀρίστης. κατεσκεύαζε δὲ τὴν πόλιν, τῷ πλήθει μὲν μυρίανδρον, εἰς τρία δὲ μέρη διῃρημένην· ἐποίει γὰρ ἓν μὲν μέρος τεχνίτας, ἓν δὲ γεωργούς, τρίτον δὲ τὸ προπολεμοῦν καὶ τὰ ὅπλα ἔχον. διῄρει δ' εἰς τρία μέρη τὴν χώραν,
C τὴν μὲν ἱεράν, τὴν δὲ δημοσίαν, τὴν δ' ἰδίαν· ὅθεν μὲν τὰ νομιζόμενα ποιήσουσι πρὸς τοὺς θεούς, ἱεράν· ἀφ' ὧν δ' οἱ προπολεμοῦντες βιώσονται, κοινήν· τὴν δὲ τῶν γεωργῶν, ἰδίαν. ᾤετο δ' εἴδη καὶ τῶν νόμων εἶναι τρία μόνον. περὶ ὧν γὰρ αἱ δίκαι γίνονται, τρία ταῦτ' εἶναι τὸν ἀριθμόν, ὕβριν, βλάβην, θάνατον. ἐνομοθέτει δὲ καὶ δικαστήριον ἓν τὸ κύριον, εἰς ὃ πάσας ἀνάγεσθαι δεῖν τὰς μὴ καλῶς κεκρίσθαι δοκούσας δίκας· τοῦτο δὲ κατεσκεύαζεν ἐκ τινῶν γερόντων αἱρετῶν. τὰς δὲ κρίσεις ἐν τοῖς δικαστηρίοις, οὐ διὰ ψηφοφορίας ᾤετο γίνεσθαι δεῖν, ἀλλὰ φέ-
D ρειν ἕκαστον πινάκιον, ἐν ᾧ γράφειν, εἰ καταδικάζοι ἁπλῶς τὴν δίκην· εἰ δ' ἀπολύοι ἁπλῶς, κενόν· εἰ δὲ τὸ μὲν, τὸ δὲ μή, τοῦτο διορίζειν. νῦν γὰρ οὐκ ᾤετο νενομοθετῆσθαι καλῶς· ἀναγκάζειν γὰρ ἐπιορκεῖν, ἢ ταῦτα ἢ ταῦτα δικάζοντας. ἐτίθει δὲ νόμον περὶ τῶν εὑρισκόντων τι τῇ πόλει συμφέρον, ὅπως τυγχάνωσι τιμῆς· καὶ τοῖς παισὶ τῶν ἐν τῷ πολέμῳ τελευτώντων, ἐκ δημοσίου γίνεσθαι τὴν τροφήν· ὡς οὔπω τοῦτο παρ' ἄλλοις νενομοθετημένον. ἔστι δὲ καὶ ἐν Ἀθήναις οὗτος ὁ νόμος νῦν, καὶ ἐν ἑτέραις τῶν πόλεων. τοὺς δ' ἄρχοντας αἱρετοὺς ὑπὸ τοῦ δή-
E μου εἶναι πάντας· δῆμον δ' ἐποίει τὰ τρία μέρη τῆς πόλεως· τοὺς δ' αἱρεθέντας ἐπιμελεῖσθαι κοινῶν, καὶ ξενικῶν, καὶ ὀρφανικῶν. τὰ μὲν οὖν πλεῖστα καὶ τὰ μάλιστα ἀξιόλογα τῆς Ἱπποδάμου τάξεως, ταῦτ' ἐστίν. ἀπορήσειε δ' ἄν τις, πρῶτον μὲν τὴν διαίρεσιν τοῦ πλήθους τῶν πολιτῶν. οἵ τε γὰρ τεχνῖται, καὶ οἱ γεωργοί, καὶ οἱ τὰ ὅπλα ἔχοντες, κοινωνοῦσι τῆς πολιτείας πάντες· οἱ μὲν γεωργοί, οὐκ ἔχοντες ὅπλα· οἱ δὲ τεχνῖται, οὔτε γῆν, οὔτε ὅπλα·

* γρ. σπουδαῖος

ὥστε γίνονται σχεδὸν δοῦλοι τῶν τὰ ὅπλα κεκτημένων. A μετέχειν μὲν οὖν πασῶν τῶν τιμῶν ἀδύνατον. ἀναγκαῖον γὰρ ἐκ τῶν τὰ ὅπλα ἐχόντων, καθίστασθαι καὶ στρατηγοὺς, καὶ πολιτοφύλακας, καὶ τὰς κυριωτάτας ἀρχὰς ὡς εἰπεῖν· μὴ μετέχοντας δὲ τῆς πολιτείας, πῶς οἷόν τε φιλικῶς ἔχειν πρὸς τὴν πολιτείαν; ἀλλὰ δεῖ κρείττους εἶναι τοὺς τὰ ὅπλα γε κεκτημένους ἀμφοτέρων τῶν μερῶν· τοῦτο δ᾽ οὐ ῥᾴδιον, μὴ πολλοὺς ὄντας. Εἰ δὲ τοῦτ᾽ ἔσται, τί δεῖ τοὺς ἄλλους μετέχειν τῆς πολιτείας, καὶ κυρίους εἶναι τῆς τῶν ἀρχόντων καταστάσεως; ἔτι οἱ γεωργοὶ τί χρήσιμοι τῇ πόλει; τεχνίτας μὲν γὰρ ἀναγκαῖον εἶναι· * πᾶσα γὰρ δεῖται πόλις τεχνιτῶν· καὶ δύνανται διαγίγνεσθαι, καθάπερ ἐν ταῖς ἄλλαις πόλεσιν ἀπὸ τῆς τέχνης. B οἱ δὲ γεωργοὶ, πορίζοντες μὲν τοῖς τὰ ὅπλα κεκτημένοις τὴν τροφὴν, εὐλόγως ἂν ἦσαν μέρος τι τῆς πόλεως. νῦν δ᾽ ἰδίαν ἔχουσι, καὶ ταύτην ἰδίᾳ * γεωργοῦσιν. ἔτι δὲ τὴν κοινὴν ἀφ᾽ ἧς οἱ προπολεμοῦντες ἕξουσι τὴν τροφὴν, εἰ μὲν αὐτοὶ γεωργήσουσιν, οὐκ ἂν εἴη τὸ μάχιμον ἕτερον καὶ τὸ γεωργοῦν· βούλεται δ᾽ ὁ νομοθέτης. * Εἰ δ᾽ ἕτεροί τινες ἔσονται τῶν τὰ ἴδια γεωργούντων καὶ τῶν μαχίμων, τέταρτον * αὖ μόριον ἔσται τοῦτο τῆς πόλεως, οὐδενὸς μετέχον, ἀλλὰ [καὶ] ἀλλότριον τῆς πολιτείας. C ἀλλὰ μὴν εἴ τις τοὺς αὐτοὺς θήσει τούς τε τὴν ἰδίαν, καὶ τοὺς τὴν κοινὴν γεωργοῦντας, τό τε πλῆθος ἄπορον ἔσται τῶν καρπῶν, ἐξ ὧν ἕκαστος * ὑπουργήσει δύο οἰκίας. καὶ τίνος ἕνεκεν οὐκ εὐθὺς ἀπὸ τῆς γῆς, καὶ τῶν αὐτῶν κλήρων αὑτοῖς τε τὴν τροφὴν λήψονται, καὶ τοῖς μαχίμοις παρέξουσι; ταῦτα δὴ πάντα πολλὴν ἔχει ταραχήν. οὐ καλῶς δ᾽ οὐδ᾽ ὁ περὶ τῆς κρίσεως ἔχει νόμος, τὸ κρίνειν ἀξιοῦν διαιροῦντα τῆς κρίσεως ἁπλῶς γεγραμμένης, καὶ γίνεσθαι τὸν δικαστὴν διαιτητήν. τοῦτο δ᾽ ἐν μὲν τῇ διαίτῃ καὶ πλείοσιν ἐνδέχεται· κοινολογοῦνται D γὰρ ἀλλήλοις περὶ τῆς κρίσεως· ἐν δὲ τοῖς δικαστηρίοις οὐκ ἔστιν, ἀλλὰ καὶ τοὐναντίον * τούτῳ τῶν νομοθετῶν οἱ πολλοὶ παρασκευάζουσιν, ὅπως οἱ δικασταὶ μὴ κοινολογῶνται πρὸς ἀλλήλους. ἔπειτα πῶς οὐκ ἔσται ταραχώδης ἡ κρίσις, ὅταν ὀφείλειν ὁ μὲν δικαστὴς οἴηται, μὴ τοσοῦτον δ᾽ ὅσον ὁ δικαζόμενος; ὁ μὲν γὰρ εἴκοσι μνᾶς, ὁ δὲ δικαστὴς κρίνει δέκα μνᾶς. ἢ ὁ μὲν πλέον, ὁ δ᾽ ἔλασσον· ἄλλος δὲ πέντε, ὁ δὲ τέτταρας. καὶ τοῦτον δὴ τὸν τρόπον δηλονότι μεριοῦσιν· οἱ δὲ πάντα καταδικά- E σουσιν, οἱ δ᾽ οὐδέν. τίς οὖν ὁ τρόπος ἔσται τῆς διαλογῆς τῶν ψήφων; ἔτι δ᾽ οὐδεὶς ἐπιορκεῖν ἀναγκάζει τὸν ἁπλῶς ἀποδικάσαντα ἢ καταδικάσαντα, εἴπερ ἁπλῶς τὸ ἔγκλημα γέγραπται δικαίως. οὐ γὰρ μηδὲν ὀφείλειν ὁ ἀποδικάσας κρίνει, ἀλλὰ τὰς εἴκοσι μνᾶς· ἀλλ᾽ ἐκεῖνος ἤδη ἐπιορκεῖ ὁ καταδικάσας, μὴ νομίζων ὀφείλειν τὰς εἴκοσι μνᾶς. περὶ δὲ τοῦ τοῖς εὑρίσκουσί τι τῇ πόλει συμφέρον, ὡς δεῖ γίνεσθαί τινα τιμὴν, οὐκ ἔστιν ἀσφαλὲς τὸ νομοθετεῖν, ἀλλ᾽ εὐόφθαλμον ἀκοῦσαι μόνον· ἔχει γὰρ συκοφαντίας, καὶ κινήσεις, ἂν τύχῃ, πολιτείας.

γρ. πᾶσα γὰρ δεῖται πόλις τεχνιτῶν, ἢ δύν. διαγ.

κ. γεωργήσουσι,

κ. οἱ δ᾽ ἴσ.

κ. οὐ

κ. ὑπουργήσει

κ. τούτῳ

Quo fit vt propemodum ſerui ſint eorum qui arma teneant. Quare omnium honorum participes eſſe non poſſunt. Neceſſe enim eſt, ex ijs qui arma tenent, creari & imperatores, & ciuium cuſtodes, quos appellant Græci polityphylacas, & ſummos, penè dicam, ampliſſimóſque magiſtratus. qui autem reipubl. non ſunt participes, qui fieri poteſt, vt ij beneuolo atque amico in rempubl. ſint animo? Iam verò ſuperiores ſint viribus neceſſe eſt ij qui arma tenent, vtraque parte. Hoc autem non eſt factu facile, niſi multi ſint. At ſi hoc erit, quid attinet alios rempubl. participare, & creandorum magiſtratuum poteſtatem habere? Præterea agricolæ qua in re ciuitati ſunt vtiles? Nam artifices quidem eſſe neceſſe eſt. Omnis enim ciuitas artificibus eget: & poſſunt ex artificio ſuo vitam tolerare, quemadmodum in alijs ciuitatibus. Agricolæ verò, qui ciuibus arma tenentibus victum ſuppeditant, non immeritò in partibus ciuitatis numerentur. Nunc autem proprios agros habent, & hos priuatim colunt. Præterea, ſi communeis agros, ex quibus ciuitatis propugnatores victum ſument, ipſi milites arabunt, non differat pars ciuitatis militaris ab ea quæ agris colendis præpoſita eſt. At vult lator legis duas diſſimileis eſſe parteis. quòd ſi alij quidam erunt præter eos qui priuatos agros colunt, & ciuitatis propugnatores; quarta rurſum hæc erit pars ciuitatis, nullius rei particeps, ſed à reipubl. ſtatu aliena. Quòd ſi quis eoſdem eſſe ponet, & qui proprios agros colunt & qui publicos & communeis; tunc fructuum copia erit anguſtior, quàm vt ex ijs quiſque victum duabus familijs ſubminiſtrare poſſit. Tum quamobrem non ſtatim ex eadem terra, & ex iiſdem agris, qui ſorte cuique obtigerint, & ſibi victum ſument, & bellatoribus præbebunt? Hæc igitur omnia magnam habent confuſionem. Ne lex quidem, quæ eſt de ſententia à iudice pronuncianda, admodum probanda eſt: poſtulare, vt actione ſimpliciter inſtituta atque intenta, in iudicando ſententiam diuidat, fiatque ex iudice arbiter. At hoc in arbitrio etiam pluribus de compromiſſo facto diſceptantibus facere licet, & contingere poteſt: inter ſe enim de ſententia ferenda communicant. In iudicijs verò non poteſt: quinetiam multi legum ſcriptores, contrà atque hîc, dant operam ne iudices inter ſe communicent. Deinde verò nonne erit hæc iudicatio turbulenta & confuſa, ſi iudex quidem deberi petitori arbitretur, ſed non tantum quantum petitor ſibi deberi dicit? hic enim minas viginti petit, ille autem decem adiudicat: aut hic quidem plus, ille verò minus: alius autem quinque, alius porrò quatuor: atque hoc ſcilicet modo ſententias diuident, aliique omni ex parte contra petitorem ſententiam ferent, alij nulla ex parte. Quis igitur erit modus ſententiarum deligendarum ac diſcernendarum? Præterea verò nemo cogit eum peierare, qui ſimpliciter abſoluerit, aut damnarit, ſi lis ſimpliciter, vt debet, fuerit intenta. Non enim qui reum abſoluit, nihil eum debere iudicat, ſed viginti minas non debere. Verùm ille iam peierat, qui non putans reum debere viginti minas, nihilominus eum damnauit. De præmio autem & honore aliquo ijs decernendo, qui aliquid vtile ciuitati reppererunt, non eſt tutum legem ferre: ſed eſt auditu plauſibile & ſpecioſum tantùm. Habet enim calumnias, & reipubl. ſi ita cadat, commutationes & conuerſiones.

Incurrit autem in aliam quæſtionẽ & diſputationem. Dubitant enim quidam, vtrúmne detrimentoſum, an vtile ſit, leges patrias mouere & mutare, ſi qua ſit alia melior. Itaq; non eſt facile ei quod dictum eſt de præmio ijs decernendo, qui aliquid ex vſu ciuitatis inuenerint, aſſentiri & concedere, ſi nun expedit reipubl. quicquam immutare. Euenire autem poteſt vt aliqui ſuadeant vel legum abrogationẽ, vel reip. adminiſtrãdæ formæ commutationem, tanquam commune bonum. Sed quoniam in hunc ſermonem incidimus, pręſtiterit etiam pauca hac de re diſputare. Habet enim, vt diximus, dubitationem. Et videatur ſanè ſatius eſſe commutare. In alijs enim ſcientijs hoc profuit: vt medicina commutata à patrijs inſtitutis, & ars corporum exercendorum, quam gymnaſticam Græci appellant, omnes denique artes & facultates mutatę magnas rebus publicis vtilitates attulerint. Quare quoniam & ciuilis prudentia in his numeranda eſt, nimirum de ea quoque neceſſariò idem eſt ſentiendum. Argumentũ eorum quæ dicimus, ex factis & euentis ſumere poſſit aliquis. Leges enim antiquas valde ſimplices eſſe, & barbaricas. Nam & gladios geſtare, & vxores alter ab altero emere Græci ſolebant: reliquáque antiqua inſtituta, ſtolida prorſus & ſtulta ſũt: verbi gratia, lex eſt Cumis de ijs quę ad cædem pertinẽt, ſi quis accuſator aliquẽ teſtium numerum produxerit, qui ſibi cognati ſint, reũ cædis pœna teneri. Præterea quærunt omnes non quod eſt patrium, ſed quod bonum. Et veriſimile eſt, primos illos homines, ſiue terræ filij & terrigenæ erant, ſiue ex calamitate & interitione aliqua ſalui & incolumes euaſerant, ſimileis fuiſſe hominũ, qui vulgo caſúq; nobis occurrunt, & inſipientium ac ſtultorum: quemadmodum de terrigenis dici ſolet. Quare abſurdum ſit in horum decretis permanere. Præterea ne leges quidem ſcriptas relinquere immutabileis atq; immotas præſtiterit. Quemadmodum enim ſe res habet in aliis artibus, ſic & in prudentia ciuili fieri non poſſe, vt omnia quæ ad ordinationẽ & deſcriptionem reipubl. adminiſtrandæ pertinent, ſubtiliter & perfectè ſcripta ſint. Vniuersè enim ſcripta ſint neceſſe eſt. At actiones in ſingularibus verſantur. Ex his igitur perſpicuum eſt, & aliquas leges eſſe mutandas, & aliquando mutandas. Contrà verò ſi alio modo rem, de qua agitur, conſideramus, multæ cautionis eſſe videatur. Vbi enim vtilitas quidem, quæ ad mutandas leges adducit, parua eſt: aſſuefacere autem ciueis legibus facilè mutandis, malum: proculdubio nonnulla peccata & latorum legis, & magiſtratuum ferenda, atque intacta relinquenda ſunt. Non enim tanto erit ei mutaſſe leges emolumento, quanto aſſueuiſſe magiſtratibus non parêre detrimento. Præterea fallax & captioſum eſt illud ab artibus & ſcientiis exemplum. Non enim ſimile eſt, artem atque legem commutare. Lex enim nullam vim habet ad parẽdum impellentem, niſi eam quam à more accepit. Hic autem non niſi ex temporis longinquitate, annorúmque multitudine naſcitur. Itaque à legibus receptis & vſitatis, ad alias & nouas leges facilè migrare, vim legis infirmare ac debilitare eſt. Præterea, ſi demus eſſe mutandas, vtrùm & omneis & in omni reipubl. adminiſtrandæ forma, nécne? & vtrùm à quolibet mutandæ, an à quibuſdam, & à quibuſnam? Magnum enim inter hæc diſcrimen eſt. quapropter nunc quidem hanc quæſtionem omittamus, atque in aliud tempus magis proprium reſeruemus.

A ἐμπίπτει δ᾽ εἰς ἄλλο πρόβλημα καὶ σκέψιν ἑτέραν.
ἀποροῦσι γάρ τινες, πότερον βλαβερὸν, ἢ συμφέ-
ρον ταῖς πόλεσι τὸ κινεῖν τοὺς πατρίους νόμους, ἂν ᾖ τις
ἄλλος βελτίων. διόπερ οὐ ῥᾴδιον τῷ λεχθέντι ταχὺ
συγχωρεῖν, εἴπερ μὴ συμφέρει κινεῖν. ἐνδέχεται δ᾽ εἰ-
σηγεῖσθαί τινας νόμων λύσιν, ἢ πολιτείας, ὡς κοινὸν
ἀγαθόν. ἐπεὶ δὲ πεποιήμεθα μνείαν, ἔτι μικρὰ περὶ
αὐτοῦ διαστείλασθαι βέλτιον. ἔχει γὰρ, ὥσπερ εἴπο-
μεν, ἀπορίαν· καὶ δόξειεν ἂν βέλτιον εἶναι τὸ κινεῖν. ἐπὶ
γοῦν τῶν ἄλλων ἐπιστημῶν τοῦτο συνενήνοχεν· οἷον ἰα-
B τρικὴ κινηθεῖσα παρὰ τὰ πάτρια, καὶ γυμναστικὴ,
καὶ ὅλως αἱ τέχναι πᾶσαι, καὶ αἱ δυνάμεις. ὥστ᾽ ἐπεὶ
μίαν τούτων θετέον καὶ τὴν πολιτικὴν, δῆλον ὅτι καὶ
περὶ ταύτην ἀναγκαῖον ὁμοίως ἔχειν. σημεῖον δ᾽ ἂν
γεγονέναι φαίη τις ἐπ᾽ αὐτῶν τῶν ἔργων. τοὺς γὰρ ἀρ-
χαίους νόμους λίαν ἁπλοῦς εἶναι καὶ βαρβαρικούς. ἐσι-
δηροφοροῦντό τε γὰρ οἱ Ἕλληνες, καὶ τὰς γυναῖκας
ἐωνοῦντο παρ᾽ ἀλλήλων. ὅσα τε λοιπὰ τῶν ἀρχαίων
ἐστί που νομίμων, εὐήθη πάμπαν ἐστίν· οἷον ἐν Κύμῃ
περὶ τὰ φονικὰ νόμος ἐστὶν, ἂν πλῆθός τι παράσχηται
μαρτύρων, ὁ διώκων τὸν φόνον, τῶν αὐτοῦ συγγενῶν,
ἔνοχον εἶναι τῷ φόνῳ τὸν φεύγοντα. ζητοῦσι δ᾽ ὅλως οὐ
C τὸ πάτριον, ἀλλὰ τἀγαθὸν πάντες· εἰκός τε τοὺς
πρώτους, εἴτε γηγενεῖς ἦσαν, εἴτ᾽ ἐκ φθορᾶς τινος
ἐσώθησαν, ὁμοίους εἶναι καὶ τοὺς τυχόντας καὶ τοὺς ἀνοή-
τους, ὥσπερ καὶ λέγεται κατὰ τῶν γηγενῶν. ὥστ᾽ ἄτοπον
μένειν ἐν τοῖς τούτων δόγμασι. πρὸς δὲ τούτοις, οὐδὲ
τοὺς γεγραμμένους ἐᾶν ἀκινήτους βέλτιον. ὥσπερ γὰρ
καὶ περὶ τὰς ἄλλας τέχνας, καὶ τὴν πολιτικὴν τά-
ξιν ἀδύνατον ἀκριβῶς πάντα γραφῆναι· καθόλου
γὰρ ἀναγκαῖον γραφῆναι· αἱ δὲ πράξεις περὶ τῶν
καθ᾽ ἕκαστόν εἰσιν. ἐκ μὲν οὖν τούτων φανερὸν ὅτι κι-
νητέοι καὶ τινὲς, καὶ ποτὲ τῶν νόμων εἰσίν. ἄλλον δὲ τρό-
D πον ἐπισκοποῦσιν, εὐλαβείας ἂν δόξειεν εἶναι πολλῆς.
ὅταν γὰρ ᾖ, τὸ μὲν βέλτιον μικρὸν, τὸ δ᾽ ἐθίζειν εὐχε-
ρῶς λύειν τοὺς νόμους φαῦλον, φανερὸν ὡς ἐατέον ἐνίας
ἁμαρτίας καὶ τῶν νομοθετῶν καὶ τῶν ἀρχόντων. οὐ γὰρ
τοσοῦτον ὠφελήσεται κινήσας, ὅσον βλαβήσεται τοῖς
ἄρχουσιν ἀπειθεῖν ἐθισθείς. ψεῦδος δὲ καὶ τὸ παρά-
δειγμα, τὸ περὶ τῶν τεχνῶν. οὐ γὰρ ὅμοιον [τὸ] κινεῖν
τέχνην καὶ νόμον. ὁ γὰρ νόμος ἰσχὺν οὐδεμίαν ἔχει πρὸς
τὸ πείθεσθαι, πλὴν παρὰ τὸ ἔθος· τοῦτο δ᾽ οὐ γίνεται
εἰ μὴ διὰ χρόνου πλῆθος. ὥστε τὸ ῥᾳδίως μεταβάλ-
E λειν ἐκ τῶν ὑπαρχόντων νόμων εἰς ἑτέρους νόμους
καινοὺς, ἀσθενῆ ποιεῖν ἐστὶ τὴν τοῦ νόμου δύναμιν. ἔτι
δ᾽, εἰ καὶ κινητέοι, πότερον καὶ πάντες, καὶ ἐν πάσῃ
πολιτείᾳ, ἢ οὔ; καὶ πότερον τῷ τυχόντι, ἢ τισί; ταῦ-
τα γὰρ ἔχει μεγάλην διαφοράν. διόπερ νῦν μὲν ἀφῶμεν
ταύτην τὴν σκέψιν· ἄλλων γάρ ἐστι καιρῶν.

A

ΚΕΦΑΛ. ϛʹ.

Περὶ τῆς Λακεδαιμονίων πολιτείας, ἃ μάλιϛ᾽ ἄν τις ἐπιτιμήσειε.

Περὶ δὲ τῆς Λακεδαιμονίων πολιτείας, καὶ τῆς Κρητικῆς, σχεδὸν δὲ καὶ περὶ τῶν ἄλλων πολιτειῶν, δύο εἰσὶν αἱ σκέψεις· μία μὲν, εἴ τι καλῶς, ἢ μὴ καλῶς, πρὸς τὴν ἀρίστην νενομοθέτηται τάξιν· ἑτέρα δ᾽, εἴ τι πρὸς τὴν ὑπόθεσιν καὶ τὸν τρόπον, ὑπεναντίως τῆς προκειμένης αὐτοῖς πολιτείας. ὅτι μὲν οὖν δεῖ τῇ μελλούσῃ καλῶς πολιτεύεσθαι τὴν τῶν ἀναγκαίων ὑπάρχειν σχολὴν, ὁμολογούμενόν ἐστι· τίνα δὲ τρόπον ὑπάρχειν, οὐ ῥᾴδιον λαβεῖν. ἥτε γὰρ Θετταλῶν πενεστεία πολλάκις ἐπέθετο τοῖς Θετταλοῖς· ὁμοίως δὲ καὶ τοῖς Λάκωσιν οἱ Εἵλωτες. ὥσπερ γὰρ ἐφεδρεύοντες τοῖς ἀτυχήμασι διατελοῦσι. περὶ δὲ τοὺς Κρῆτας οὐδέν πω τοιοῦτον συμβέβηκεν. αἴτιον δ᾽ ἴσως, τὸ τὰς γειτνιώσας πόλεις καίπερ πολεμούσας ἀλλήλαις, μηδεμίαν εἶναι σύμμαχον τοῖς ἀφισταμένοις, διὰ τὸ μὴ συμφέρειν καὶ αὐταῖς κεκτημέναις περιοίκους· τοῖς δὲ Λάκωσιν οἱ γειτνιῶντες ἐχθροὶ πάντες ἦσαν, Ἀργεῖοι, καὶ Μεσσήνιοι, καὶ Ἀρκάδες· ἐπεὶ καὶ τοῖς Θετταλοῖς κατ᾽ ἀρχὰς* ἀφίσαντο, διὰ τὸ πολεμεῖν ἔτι τοῖς προσχώροις, C Ἀχαιοῖς καὶ Περραιβοῖς, καὶ Μάγνησιν. ἔοικε δὲ καὶ εἰ μηδὲν ἕτερον, ἀλλά τό γε τῆς ἐπιμελείας ἐργῶδες εἶναι, τίνα δεῖ πρὸς αὐτοὺς ὁμιλῆσαι τρόπον. ἀνιέμενοί τε γὰρ ὑβρίζουσι, καὶ τῶν ἴσων ἀξιοῦσιν ἑαυτοὺς τοῖς κυρίοις· καὶ κακοπαθῶς ζῶντες, ἐπιβουλεύουσι, καὶ μισοῦσι. δῆλον οὖν ὡς οὐκ ἐξευρίσκουσι τὸν βέλτιστον τρόπον, οἷς τοῦτο συμβαίνει, περὶ τὴν εἱλωτείαν. ἔτι δ᾽ ἡ περὶ τὰς γυναῖκας ἄνεσις, καὶ πρὸς τὴν προαίρεσιν τῆς πολιτείας βλαβερὰ, καὶ πρὸς εὐδαιμονίαν πόλεως. ὥσπερ γὰρ οἰκίας μέρος ἀνὴρ καὶ γυνὴ, δῆλον ὅτι καὶ πόλιν ἐγγὺς τοῦ δίχα διῃρῆσθαι δεῖ νομίζειν, εἴς τε τὸ τῶν D ἀνδρῶν πλῆθος καὶ τὸ τῶν γυναικῶν. ὥστ᾽ ἐν ὅσαις πολιτείαις φαύλως ἔχει τὸ περὶ τὰς γυναῖκας, τὸ ἥμισυ τῆς πόλεως εἶναι δεῖ νομίζειν ἀνομοθέτητον. ὅπερ ἐκεῖ συμβέβηκεν· ὅλην γὰρ τὴν πόλιν ὁ νομοθέτης εἶναι βουλόμενος καρτερικὴν, κατὰ μὲν τοὺς ἄνδρας φανερός ἐστι τοιοῦτος ὢν, ἐπὶ δὲ τῶν γυναικῶν ἐξημέληκε· ζῶσι γὰρ ἀκολάστως πρὸς ἅπασαν ἀκολασίαν, καὶ τρυφερῶς. ὥστε ἀναγκαῖον ἐν τῇ τοιαύτῃ πολιτείᾳ τιμᾶσθαι τὸν πλοῦτον, ἄλλως τε κἂν τύχωσι γυναικοκρατούμενοι, E καθάπερ τὰ πολλὰ τῶν στρατιωτικῶν καὶ πολεμικῶν γενῶν, ἔξω Κελτῶν· ἢ κἂν εἴ τινες ἕτεροι φανερῶς τετιμήκασι τὴν πρὸς τοὺς ἄρρενας συνουσίαν. ἔοικε γὰρ ὁ μυθολογήσας πρῶτος, οὐκ ἀλόγως συζεῦξαι τὸν Ἄρη πρὸς τὴν Ἀφροδίτην. ἢ γὰρ πρὸς τὴν τῶν ἀρρένων ὁμιλίαν, ἢ πρὸς τὴν τῶν γυναικῶν, φαίνονται κατακώχιμοι πάντες οἱ τοιοῦτοι. διὸ παρὰ τοῖς Λάκωσι τοῦθ᾽ ὑπῆρχε, καὶ πολλὰ διῳκεῖτο ὑπὸ τῶν γυναικῶν ἐπὶ τῆς ἀρχῆς αὐτῶν.

* ἐφίσαντο

CAPVT IX.

Lacedæmoniorum & Cretum Reſpublicas examinat.

De Lacedæmoniorum autem & Cretum rep. & propemodum de alis, duo ſunt videnda: quorum vnum eſt, ſit ne aliquid in eis rectè, an ſecus ad optimam reipubl. adminiſtrandæ deſcriptionem, legibus conſtitutum: alterum, ſit ne aliquid, ſpectato reipubl. propoſito & modo, ita conſtitutum, vt repugnet ei reipubl. adminiſtrandæ formæ, quam ſibi propoſuerunt. Ei igitur ciuitati, cuius adminiſtratio recta ſit futura, neceſſariorum munerum vacationem eſſe oportere, conuenit inter omneis: ſed quomodo eſſe oporteat, non eſt facile intelligere. Nam & Theſſalorum ſeruitium, quam illi peneſteam nominant, B ſæpe in Theſſalos irruit, atque inuaſit: itémque Elotes in Lacedæmonios. Nam perpetuò veluti caſibus eorum aduerſis inſidiantes imminent. Cretenſib. autem nihildum tale accidit. Cauſa autem huius rei fortaſſe eſt, quòd nulla finitimarum ciuitatum, quamvis inter ſe bellum gerant, præbeat ſe belli ſociam, auxiliúmve ferat ſeruis in dominos conſpirantibus, & à ciuitate deficientibus: ideo quòd non ſibi expediat illis auxilium ferre, vt quæ etiam ipſæ populis à ſo alienis cinctæ ſint. Lacedæmonijs autem finitimi erant inimici atque infeſti, Argiui, Meſſenij, Arcades. Nam & à Theſſalis initiò ſerui deſciuerunt, propterea C quòd bellum etiam tum cum accolis Achiuis, Perrhæbis, Magnetibus gerebant. Videtur autem etſi nihil aliud, at certè diligentia & cura magni negotij eſſe, quomodo ſe aduerſus eos gerere oporteat. Nam ſi agatur cum eis liberaliùs ac diſſolutiùs, libidinosè ac petulanter viuunt, & cum dominis de dignitate contendunt: ſin tractentur aſperiùs, viuántque laboriosè & miſerè, in dominos perniciem moliuntur, eóſque oderunt. Ex his igitur intelligere licet, eos qui in hæc mala incidunt propter ſeruitium, quam Elotiam appellant, non reperiſſe optimam reip. adminiſtrandæ formam. Pręterea verò remiſſio & indulgentia in mulieres, & ad conſilium, quod ceperunt de ſua republ. adminiſtranda, & ad beatitudi- D nem ciuitatis, inutilis ac damnoſa eſt. Quemadmodum enim domus partes ſunt vir & mulier: ita ſcilicet & ciuitatem exiſtimare oportet in duas parteis æqualeis eſſe diuiſam, in virorum & mulierum multitudinem. Quare quibuſcumque in reipubl. adminiſtrandæ formis id quod ad mulieres pertinet, malè habet, in eis dimidium ciuitatis exiſtimandum eſt non eſſe legibus temperatum: quod illic euenit. Nam cùm totam ciuitatem lator legum vellet ad tolerandos & perferendos labores eſſe fortem ac robuſtam, in viris quidem perſpicuè quod volebat, aſſecutus eſt: in mulieribus verò negligentem ſe præbuit. Viuunt enim E intemperanter & luxuriosè, ad omne ſcilicet intemperantiæ genus ſolutæ atque effuſæ. Itaque neceſſe eſt in tali reipubl. adminiſtrandæ forma plurimi fieri diuitias, maximè ſi viri ſub imperiũ & poteſtatem mulierum ſubiecti ſint: quemadmodũ multæ militares & bellicoſæ nationes, præter Celtas, & ſi qui alij palam cõſuetudinem & concubitũ cum maſculis comprobarunt. Videtur enim is qui primus fabulas cõpoſuit, nõ temerè cum Marte Venerem copulaſſe & cõiunxiſſe. Aut enim ad maſculorum congreſſum, aut ad fœminarum, tales homines videntur eſſe procliues. Iccirco hoc apud Lacedæmonios locum obtinebat, & multa in eorum imperio à mulieribus adminiſtrabantur.

Atqui quid intereſt, vtrùm mulieres reipubl. præſint atque imperent, an reip. præfecti mulierum arbitratu rempubl. gerant? Idem enim vtrinque mali proficiſcitur. Cùm autem audacia ad nullam rem quotidianam atque vſitatam ſit vtilis, ſed ſi fortè in bello, vſui eſſe poſſit, etiam in rebus bellicis maximo damno fuerunt Lacedæmoniorum fœminæ: idque in incurſione Thebanorum declararunt. Nam vtilitatem quidem nullam attulerunt, quemadmodum in alijs ciuitatibus: ſed trepidationem & tumultum ciuitati incuſſerunt maiorem, quàm hoſtes. Initio igitur non immeritò hanc licentiam videntur Lacedæmonij mulieribus permiſiſſe. Nam procul à domo propter militiam peregrinabantur, nunc bellum Argiuum, nunc rurſus Arcadicum & Meſſeniacum gerentes. Otium autem & pacem nacti, ſeipſos quidem propter vitam militarem latori legis quaſi præparatos & flexibileis facileiſque præbebant. Multas enim virtutis parteis continet illa vita. Fœminas autem aiunt Lycurgum ſub legum iugum adducere conatum, cùm illæ reclamarent, & cōtrà niterentur, ab incœpto deſtitiſſe. Eorum igitur quæ acciderunt, cauſam ſuſtinent: quare etiam huius peccati ſcilicet. Nos autem non hoc quærimus, cui ſit ignoſcendum, cui non: ſed quid ſit rectè, quid ſecus inſtitutum. Verùm ea quæ ad fœminas pertinent, non bene inſtituta, videtur, vt & antea dictum eſt, ipſa per ſe non ſolùm rempubl. dedecorare, & macula quadā aſpergere, ſed ad immoderatum pecuniæ ſtudium aliquod adiuuare. Nam ſecundùm & præter ea quæ dicta ſunt, bonorum inæqualitatem quis reprehendere queat. Accidit enim vt eorū alij rem familiarem ampliſſimam poſſideant, alij tenuiſſimam atque anguſtiſſimam. Quapropter ad paucos redactus eſt ager Spartanus. Hoc autem etiam legibus conſtitutum eſt perperam. Fecit enim lator legis vt patrimonium aut ſuum vēdere, aut alienum emere, haberetur non honeſtum: atque hoc rectè. Donandi autem, & teſtamento relinquendi poteſtatem licentiámque permiſit, qui vellent. Atqui idem euenire neceſſe eſt & hoc & illo modo. Iam verò ex quinque totius agri partibus duæ ferè ſunt mulierum, tum quia multæ puellæ orbæ ſiunt, ad quas omnium paternorum bonorum peruenit hæreditas, tum quia magnæ ſunt puellarum nubentium dotes. Atqui præſtabat, vel nullam, vel exiguam, vel mediocrem eſſe præfinitam. Nūc autem & patri filiam paternorum bonorum hæredem futuram, cuilibet in matrimonium collocare licet: & ſi pater mortuus ſit inteſtatus, aut non expreſſerit teſtamento, cui filiam ſuam collocari velit: quem hæredem reliquerit, hic cui velit, collocat. Itaque cùm poſſet ager Spartanus mille & quingentos equites, & triginta millia grauioris armaturæ peditum alere, ne mille quidem numero erant. Re autem & euentu planum factum eſt, hoc ab eis perperam eſſe inſtitutum. Non enim vna plaga huic ciuitati inflicta eſt, ſed ea funditus interijt propter hominum penuriam. Dicuntur autem ſuperioribus regibus regnum obtinentibus ius ciuitatis impertiuiſſe peregrinis, vt ne in hominum penuriam inciderent, diuturnis bellis conflictati: aiúntque quondam Spartæ ciueis fuiſſe vel decies mille. Verumtamen ſiue hæc vera ſunt, ſiue ſecus, præſtat vrbem eſſe frequentem, & refertam ciuium multitudine, per bonorum æquationem. Iam verò lex, quæ ad liberorum procreationem pertinet, huic correctioni aduerſatur. Nam cùm vellet

A καίτοι τί διαφέρει γυναῖκας ἄρχειν, ἢ τοὺς ἄρχοντας ὑπὸ τῶν γυναικῶν ἄρχεσθαι; ταὐτὸ γὰρ συμβαίνει. χρησίμου δ' οὔσης τῆς θρασύτητος πρὸς οὐδὲν τῶν ἐγκυκλίων, ἀλλ' εἴπερ πρὸς τὸν πόλεμον, βλαβερώταται καὶ πρὸς ταῦθ' αἱ τῶν Λακώνων ἦσαν. ἐδήλωσαν δ' ἐπὶ τῆς Θηβαίων ἐμβολῆς· χρήσιμοι μὲν γὰρ οὐδὲν ἦσαν, ὥσπερ ἐν ἑτέραις πόλεσι· θόρυβον δὲ παρεῖχον πλείω τῶν πολεμίων. ἐξ ἀρχῆς μὲν οὖν ἔοικε συμβεβηκέναι τοῖς Λάκωσιν εὐλόγως ἡ τῶν γυναικῶν ἄνεσις. ἔξω γὰρ * τῆς οἰκίας διὰ τὰς στρατείας ἀπεξενοῦντο πολὺν χρόνον, πολεμοῦντες τόν (γρ. γὰρ οἰκίας, ſub χρόνοις)
B τε πρὸς Ἀργείους πόλεμον, καὶ πάλιν τὸν πρὸς Ἀρκάδας καὶ Μεσσηνίους· σχολάσαντες δέ, αὑτοὺς μὲν παρεῖχον τῷ νομοθέτῃ προωδοπεποιημένους διὰ τὸν στρατιωτικὸν βίον· πολλὰ γὰρ ἔχει μέρη τῆς ἀρετῆς. τὰς δὲ γυναῖκας, φασὶ μὲν ἄγειν ἐπιχειρῆσαι τὸν Λυκοῦργον ἐπὶ τοὺς νόμους· ὡς δ' ἀντέκρουον, ἀποστῆναι πάλιν. αἰτίαι μὲν οὖν εἰσὶν αὗται τῶν γενομένων· ὥστε δῆλον ὅτι καὶ ταύτης τῆς ἁμαρτίας. ἀλλ' ἡμεῖς οὐ τοῦτο σκοποῦμεν, τίνι δεῖ συγγνώμην
C ἔχειν ἢ μὴ ἔχειν, ἀλλὰ περὶ τοῦ ὀρθῶς καὶ μὴ ὀρθῶς. τὰ δὲ περὶ τὰς γυναῖκας ἔχοντα μὴ καλῶς, ἔοικεν, ὥσπερ ἐλέχθη καὶ πρότερον, οὐ μόνον ἀπρέπειάν τινα ποιεῖν τῆς πολιτείας * αὐτῆς καθ' αὑτήν, ἀλλὰ συμβάλλεσθαί τι πρὸς τὴν φιλοχρηματίαν. (γρ. αὐτὴ κατ' αὐτήν.) μετὰ γὰρ τὰ νῦν ῥηθέντα, τοῖς περὶ τὴν ἀνωμαλίαν τῆς κτήσεως ἐπιτιμήσειεν ἄν τις. τοῖς μὲν γὰρ αὐτῶν συμβέβηκε κεκτῆσθαι πολλὴν λίαν οὐσίαν, τοῖς δὲ πάμπαν μικράν. διόπερ εἰς ὀλίγους ἧκεν ἡ χώρα. τοῦτο δὲ καὶ διὰ τῶν νόμων τέτακται
D φαύλως. ὠνεῖσθαι μὲν γὰρ ἢ πωλεῖν τὴν ὑπάρχουσαν, ἐποίησεν οὐ καλόν, ὀρθῶς ποιήσας· διδόναι δὲ καὶ καταλείπειν ἐξουσίαν ἔδωκε τοῖς βουλομένοις. καίτοι * ταὐτὸ συμβαίνειν ἀναγκαῖον ἐκείνως (γρ. τοῦτο) τε καὶ οὕτως. ἔστι δὲ καὶ τῶν γυναικῶν σχεδὸν τῆς πάσης χώρας τῶν πέντε μερῶν τὰ δύο, τῶν τ' ἐπικλήρων πολλῶν γινομένων, καὶ διὰ τὸ προῖκας διδόναι μεγάλας. καίτοι βέλτιον ἦν μηδεμίαν, ἢ ὀλίγην, ἢ καὶ μετρίαν τετάχθαι. νῦν δ' ἔξεστι δοῦναί τε τὴν ἐπίκληρον ὅτῳ ἂν βούληται· κἂν ἀποθάνῃ, μὴ διαθέμενος, ὃν ἂν καταλίπῃ κληρονόμον,
E οὗτος ᾧ ἂν θέλῃ δίδωσι. τοιγαροῦν δυναμένης τῆς χώρας χιλίους ἱππεῖς τρέφειν καὶ πεντακοσίους, καὶ ὁπλίτας τρισμυρίους, οὐδὲ χίλιοι τὸ πλῆθος ἦσαν. γέγονε δὲ διὰ τῶν ἔργων αὐτῶν δῆλον, ὅτι φαύλως αὐτοῖς εἶχε τὰ περὶ τὴν τάξιν ταύτην. μίαν γὰρ πληγὴν οὐχ ὑπήνεγκεν ἡ πόλις, ἀλλ' ἀπώλετο διὰ τὴν ὀλιγανθρωπίαν. λέγουσι δὲ ὡς ἐπὶ μὲν τῶν προτέρων βασιλέων μετεδίδοσαν τῆς πολιτείας, ὥστ' οὐ γίνεσθαι τότε ὀλιγανθρωπίαν πολεμούντων πολὺν χρόνον· καί φασιν εἶναί ποτε τοῖς Σπαρτιάταις καὶ μυρίους. οὐ μὴν ἀλλ' εἴτ' ἐστὶν ἀληθῆ ταῦτα, εἴτε μή, βέλτιον τὸ διὰ τῆς κτήσεως ὡμαλισμένης πληθύειν ἀνδρῶν τὴν πόλιν. ὑπεναντίος δὲ καὶ ὁ περὶ τὴν τεκνοποιίαν νόμος πρὸς ταύτην τὴν διόρθωσιν. βουλόμενος γὰρ ὁ νομοθέτης

ὡς πλείστους εἶναι τοὺς Σπαρτιάτας, προάγεται τοὺς πολίτας ὅτι πλείους ποιεῖσθαι παῖδας. ἔστι γὰρ αὐτοῖς νόμος, τὸν μὲν γεννήσαντα τρεῖς υἱοὺς, ἄφρουρον εἶναι· τὸν δὲ τέτταρας, ἀτελῆ πάντων. καίτοι φανερὸν ὅτι πολλῶν γινομένων, τῆς δὲ χώρας οὕτω διῃρημένης, ἀναγκαῖον πολλοὺς γίνεσθαι πένητας. ἀλλὰ μὴν καὶ τὰ περὶ τὴν ἐφορείαν ἔχει φαύλως. ἡ γὰρ ἀρχὴ, κυρία μὲν αὐτὴ τῶν μεγίστων αὐτοῖς ἐστι, γίνονται δ' ἐκ τοῦ δήμου πάντες. ὥστε πολλάκις ἐμπίπτουσιν ἄνθρωποι σφόδρα πένητες εἰς τὸ ἀρχεῖον, οἱ διὰ τὴν ἀπορίαν ὤνιοι ἦσαν. ἐδήλωσαν δὲ πολλάκις μὲν καὶ πρότερον, καὶ νῦν δὲ ἐν τοῖς Ἀνδρίοις. διαφθαρέντες γὰρ ἀργυρίῳ τινὲς, ὅσον ἐφ' ἑαυτοῖς, ὅλην τὴν πόλιν ἀπώλεσαν. καὶ διὰ τὸ τὴν ἀρχὴν εἶναι λίαν μεγάλην καὶ ἰσοτύραννον, δημαγωγεῖν αὐτοὺς ἠναγκάζοντο οἱ βασιλεῖς. ὥστε καὶ ταύτῃ συνεπιβλάπτεσθαι τὴν πολιτείαν. δημοκρατία γὰρ ἐξ ἀριστοκρατίας συνέβαινε. συνέχει μὲν οὖν τὴν πολιτείαν τὸ ἀρχεῖον τοῦτο· ἡσυχάζει γὰρ ὁ δῆμος διὰ τὸ μετέχειν τῆς μεγίστης ἀρχῆς. ὥστ' εἴτε διὰ τὸν νομοθέτην, εἴτε διὰ τύχην τοῦτο συμπέπτωκε, συμφερόντως ἔχει τοῖς πράγμασι. δεῖ γὰρ τὴν πολιτείαν τὴν μέλλουσαν σώζεσθαι, πάντα βούλεσθαι τὰ μέρη τῆς πόλεως εἶναι καὶ διαμένειν ταὐτά. οἱ μὲν οὖν βασιλεῖς διὰ τὴν αὑτῶν τιμὴν, οὕτως ἔχουσιν· οἱ δὲ καλοὶ κἀγαθοὶ, διὰ τὴν γερουσίαν· ἆθλον γὰρ ἡ ἀρχὴ αὕτη τῆς ἀρετῆς ἐστιν· ὁ δὲ δῆμος, διὰ τὴν ἐφορείαν· καθίσταται γὰρ ἐξ ἁπάντων. ἀλλ' αἱρετὴν ἔδει τὴν ἀρχὴν εἶναι ταύτην, ἐξ ἁπάντων μὲν, μὴ τὸν τρόπον δὲ τοῦτον ὃν νῦν· παιδαριώδης γάρ ἐστι λίαν. ἔτι δὲ καὶ κρίσεών εἰσι μεγάλων κύριοι, ὄντες οἱ τυχόντες. διόπερ οὐκ αὐτογνώμονας βέλτιον κρίνειν, ἀλλὰ κατὰ τὰ γράμματα καὶ τοὺς νόμους. ἔστι δὲ καὶ ἡ δίαιτα τῶν ἐφόρων οὐχ ὁμολογουμένη τῷ βουλήματι τῆς πόλεως. αὐτὴ μὲν γὰρ ἀνειμένη λίαν ἐστίν· ἐν δὲ τοῖς ἄλλοις μᾶλλον ὑπερβάλλει ἐπὶ τὸ σκληρὸν, ὥστε μὴ δύνασθαι καρτερεῖν, ἀλλὰ λάθρα τὸν νόμον ἀποδιδράσκοντας ἀπολαύειν τῶν σωματικῶν ἡδονῶν. ἔχει δὲ καὶ τὰ περὶ τὴν τῶν γερόντων ἀρχὴν οὐ καλῶς αὐτοῖς. ἐπιεικῶν μὲν γὰρ ὄντων καὶ πεπαιδευμένων ἱκανῶς πρὸς ἀνδραγαθίαν, τάχ' ἂν εἴποι τις συμφέρειν τῇ πόλει. καίτοι τό γε διὰ βίου κυρίους εἶναι κρίσεων μεγάλων, ἀμφισβητήσιμον. ἔστι γὰρ ὥσπερ καὶ σώματος, καὶ διανοίας γῆρας. τὸν τρόπον δὲ τοῦτον πεπαιδευμένων, ὥστε καὶ τὸν νομοθέτην αὐτὸν ἀπιστεῖν, ὡς οὐκ ἀγαθοῖς ἀνδράσιν, οὐκ ἀσφαλές. φαίνονται δὲ καὶ καταδωροδοκούμενοι καὶ καταχαριζόμενοι πολλὰ τῶν κοινῶν οἱ κεκοινωνηκότες τῆς ἀρχῆς ταύτης. διόπερ βέλτιον αὐτοὺς μὴ ἀνευθύνους εἶναι· νῦν δ' εἰσί. δόξειε δ' ἂν ἡ τῶν ἐφόρων ἀρχὴ πάσας εὐθύνειν τὰς ἀρχάς. τοῦτο δὲ τῇ ἐφορείᾳ μέγα λίαν τὸ δῶρον· καὶ τὸν τρόπον οὐ τοῦτον λέγομεν διδόναι δεῖν τὰς εὐθύνας. ἔτι δὲ καὶ τὴν αἵρεσιν ἣν ποιοῦνται τῶν γερόντων, κατά τε τὴν

A latori legis quàm plurimos eſſe Spartiatas, inuitauit atque allexit ciueis ad quamplurimos liberos procreandos. Eſt enim lex apud eos, ſi quis treis filios procrearit, cùm vacationem habere præſidij, & cuſtodiæ vrbis: ſi quatuor, ab omnibus publicis muneribus immunem eſſe: Atqui perſpicuum eſt, ſi multi naſcantur, cùm ager ita ſit diuiſus, neceſſariò multos pauperes futuros. At porrò etiam ea quæ ad Ephoriam pertinent, minùs bene ſe habent. Cùm enim imperium Ephororum ipſum poteſtatem habeat rerū maximarum, Ephori omnes de plebe creantur. Itaque ſæpenumero homines valde pauperes atque egentes inſperatò ad hanc poteſtatem prouehuntur, qui propter egeſtatem numarij & venales erant. Cùm autem ſæ-
B peantea hoc declararint, tum verò etiam nuperrimè in virorum conuiuijs, quæ Andria appellabant. Corrupti enim pecunia nonnulli Ephori, quantum in eis fuit, totam ciuitatem perdiderūt. Et propterea quòd hic magiſtratus erat admodum magnus, & cum tyrannide comparandus, etiam reges eorum beneuolentiam blanditijs& aſſentationibus popularibus colligere, atque aucupari cogebantur: vſque adeò vt hac quoque parte reſpubl. minueretur, detrimentóque afficeretur. Populi enim potentatus ſeu democratia ex optimatium principatu, hoc eſt, ariſtocratia, exſiſtebat. Reipubl. ſtatum igitur continet hic magiſtratus. Quieſcit enim populus, propterea quòd maximi imperij eſt particeps. Itaque ſiue latoris legis conſi-
C lio, ſiue fortuitò hoc euenit, rationibus ciuitatis conducit. Oportet enim eam reipubl. adminiſtrandæ formam, quæ ſit ſalua futura, velle omneis ciuitatis parteis & eſſe & manere eaſdem. Reges igitur propter honorem, quo ornati ſunt, ita animis affecti ſunt: honeſti autem & boni viri, propter ſenatoriam dignitatem. Præmium enim virtutis hic magiſtratus eſt. Populus verò propter Ephoriam, quaſi tribunatum plebis apud Rom. Ex omnibus enim fiunt Ephori. At hunc magiſtratum delectu habito deferri oportebat ex omnibus quidem, ſed non quomodo nunc: valde enim puerilis eſt. Præterea rebus maximis iudicandis præſunt, cùm ſint homines fortè oblati, & nihil ab
D aliis differētes. quocirca non ſuo arbitratu melius erat eos iudicare, ſed ex præſcripto iuris ſcripti & legum. Tum Ephororum vitæ cultus non conſentit cum voluntate ciuitatis. Is enim valde diſſolutus eſt: in aliis autem rebus duritie & aſperitate modū ſuperat. ita vt eam tolerare non poſſint, ſed clam à legibus transfugientes corporis voluptatibus cupidè perfruātur. Iam verò neq; ea quæ ad ſenatorum magiſtratū pertinent, videtur bene eſſe eis inſtituta. Nam ſi ſint viri boni, & tantum quantum ſatis eſt, ad honeſtatem cum probitate cōiunctam præſtantémq; virtutem eruditi: fortaſſe quis eos è re ciuitatis eſſe dixerit. quamquā eos per totam vitam rerum maximarū iudicandarum eſſe dominos, ambigi poteſt vtrùm ſit vtile, nécne. Eſt enim ſua, vt corporis, ſic & mentis ſenectus. Sed cùm ita
E ſint inſtituti, vt lator ipſe legis eis non omnia credat, tanquam non bonis viris, non eſt hoc tutum. Reperiuntur autem qui hunc magiſtratum conſecuti ſunt, multa ad rempubl. pertinentia & pretij & gratiæ cauſa deſerere ac prodere. Quocirca ſatius erat eos non eſſe liberos ac ſolutos iudicio rationum referendarum. Nunc autem ſoluti ſunt. Videatur autem Ephororum poteſtas omneis magiſtratus ad iudiciū referēdarum rationum apud ſe ſubeundū adigere. Magnum autē hoc Ephoriæ munus datum eſt: & negamus hoc modo referre rationes oportere. Præterea verò cum delectu ipſo electio ſenatorum puerilis eſt, tum eum

qui omnium iudicio dignus magiſtratu futurus eſt, petere magiſtratum, non eſt rectum. Oportet enim, eum qui dignus eſt magiſtratu, ſiue velit, ſiue nolit, magiſtratum gerere. Nunc autem id quod & in alia ciuitatis adminiſtrandæ ratione, lator legis hîc facere reperitur. Ciueis enim ambitioſos reddens, his vtitur in ſenatoribus eligendis. Nemo enim magiſtratum petat, qui non ſit ambitioſus. Atqui earum iniuriarum, quæ ſponte inferuntur, plurimæ aut propter immoderatum honoris ſtudium, aut propter auaritiam & pecuniæ cupiditatem, ab hominibus inferuntur. De regno autem vtrùm non præſtet ciuitates regibus parêre, an præſtet, alius ſanè eſto diſputandi locus. Verumtamen ſatius fuerit, non, quemadmodum nunc fit, ſed ex ſuis factis, & vita, vnumquemque regum ſpectari, regnúmque obtinere. Ne ipſum quidem latorem legis autem putauiſſe poſſe ſe eos efficere viros omni virtute præſtanteis, in promptu eſt. Is enim diffidit, neque omnia credit, vt non ſatis bonis viris. Quapropter vnà cum rege legatos mittere ſolebant eos qui cum eo inimicitias gererent: & ſalutare ciuitati eſſe exiſtimabant, reges inter ſe committere, & concitare. Ne id quidem, quod ad ſodalitia, ſeu conuiuia, quæ Phiditia appellantur, pertinet, ab eo qui conſtituit primum, rectè inſtitutum eſt. Oportebat enim ſumptu publico potiùs conuentum illum fieri, quemadmodum in Creta. Apud Lacedæmonios autem vnumquemque conferre oportet, etiamſi nonnulli valde pauperes ſint, neque hunc ſumptum facere poſſint. Ita contrarium euenit latori legis, atque conſilium eius eſt. Vult enim concœnationum & conuiuiorum inuentum ad formam reipubl. popularem ſeu democratiam pertinere Sed fit minimè formæ reipubl. populari conſentaneum, ita à latore legis inſtitutum. Non enim facile eſt valde pauperibus ea participare. Hic autem reipubl. finis & quaſi terminus patrius atque auitus conſtitutus eſt, vt is qui hoc vectigal penſitare non poteſt, ne ſit eius particeps. Iam legem de nauium præfectis, quos nauarchos appellant, alij quoque reprehenderunt, idque meritò: ſeditionis enim cauſa efficiens exiſtit. Claſſis enim præfectura ſempiterna regibus, qui ſunt belli duces atque imperatores, addita, alterum propemodum regnum euadit. Hoc verò etiam modo propoſitum latoris legis reprehendat aliquis: quod quidem & Plato in libris de legibus fecit. Tota enim legum deſcriptio ad vnam virtutis partem, artem militarem, refertur. Hæc enim ad potiundum rerum vtilis eſt. Itaque ſalui quidem erant bellum gerentes, interibant autem imperium adepti: quia otiari & quieſcere non poterant, neque vllam aliam artem militari præſtabiliorem & dominantiorem exercuerant. Hoc autem peccatum non leuius, quòd bona, de quibus dimicant homines, virtute potiùs quàm vitio parari putant: atque hoc quidem rectè: quòd autem hæc virtute meliora eſſe ducunt, non rectè. Tum ea quæ ad pecuniam publicam pertinent, perperam ſunt apud Lacedæmonios conſtituta: nam neque ærarium eſt apud eos, vbi pecunia publica condita ſeruetur, cùm ciuitas magna bella gerere neceſſitate cogatur: & tributum malè conferunt: nam propterea quòd Lacedæmonij latiſſimos agros poſſident, quantum quiſque tributi conferat, non admodum accuratè inter ſe exquirunt neque explorant: & hoc modo contrarium euenit latori legis, atque ciuitati expedit. Ciuitatem enim fecit nudam atque inanem à pecunia: ciueis autem & priuatos pecuniæ cupidos atque auaros. De Lacedæmoniorum igitur rep. hactenus

A κρίσιν ἐστὶ παιδαριώδης, καὶ τὸ αὐτὸν αἰτεῖσθαι τὸν ἀξιωθησόμενον τῆς ἀρχῆς, οὐκ ὀρθῶς ἔχει. δεῖ γὰρ καὶ βουλόμενον καὶ μὴ βουλόμενον ἄρχειν τὸν ἄξιον τῆς ἀρχῆς· νῦν δ', ὅπερ καὶ περὶ τὴν ἄλλην πολιτείαν, ὁ νομοθέτης φαίνεται ποιῶν. φιλοτίμους γὰρ κατασκευάζων τοὺς πολίτας, τούτοις κέχρηται πρὸς τὴν αἵρεσιν τῶν γερόντων. οὐδεὶς γὰρ ἂν ἄρχειν αἰτήσαιτο, μὴ φιλότιμος ὤν. καίτοι τῶν γ' ἀδικημάτων ἑκουσίων τὰ πλεῖστα συμβαίνει σχεδὸν διὰ φιλοτιμίαν καὶ διὰ φιλοχρηματίαν τοῖς ἀνθρώποις. περὶ δὲ βασιλείας, εἰ μὲν μὴ βέλτιόν ἐστιν ὑπάρχειν ταῖς B πόλεσιν, ἢ βέλτιον, ἄλλος ἔστω λόγος. ἀλλὰ μὴν βέλτιόν γε μή, καθάπερ νῦν, ἀλλὰ κατὰ τὸν αὐτοῦ βίον ἕκαστον κρίνεσθαι τῶν βασιλέων. ὅτι δὲ ὁ νομοθέτης οὐδ' αὐτὸς οἴεται δύνασθαι ποιεῖν καλοὺς κἀγαθούς, δῆλον. ἀπιστεῖ γοῦν ὡς οὐκ οὖσιν ἱκανῶς ἀγαθοῖς ἀνδράσι· διόπερ ἐξέπεμπον συμπρεσβευτὰς τοὺς ἐχθρούς, καὶ σωτηρίαν ἐνόμιζον τῇ πόλει εἶναι τὸ στασιάζειν τοὺς βασιλεῖς. οὐ καλῶς δ' οὐδὲ περὶ τὰ συσσίτια τὰ καλούμενα φιδίτια, νενομοθέτηται τῷ καταστήσαντι πρῶτον. ἔδει γὰρ ἀπὸ κοινοῦ μᾶλλον εἶναι τὴν σύνοδον, καθάπερ ἐν Κρήτῃ· παρὰ δὲ τοῖς Λάκωσιν ἕκα- C στον δεῖ φέρειν, καὶ σφόδρα πενήτων ἐνίων ὄντων, καὶ τοῦτο τὸ ἀνάλωμα οὐ δυναμένων δαπανᾶν· ὥστε * συμβαίνειν τοὐναντίον τῷ νομοθέτῃ τῆς προαιρέσεως. βούλεται μὲν γὰρ δημοκρατικὸν εἶναι τὸ κατασκεύασμα τῶν συσσιτίων. γίνεται δ' ἥκιστα δημοκρατικὸν οὕτω νενομοθετημένον. μετέχειν μὲν γὰρ οὐ ῥᾴδιον τοῖς λίαν πένησιν. ὅρος δὲ τῆς πολιτείας οὗτός ἐστιν αὐτοῖς ὁ πάτριος, τὸν μὴ δυνάμενον τοῦτο τὸ τέλος φέρειν, μὴ μετέχειν αὐτῆς. τῷ δὲ περὶ τοὺς ναυάρχους νόμῳ καὶ ἕτεροί τινες ἐπιτετιμήκασιν, ὀρθῶς ἐπιτιμῶντες· στάσεως γὰρ γίνεται αἴ- D τιος. ἐπὶ γὰρ τοῖς βασιλεῦσιν οὖσι στρατηγοῖς * ἀϊδίοις ἡ ναυαρχία, σχεδὸν ἑτέρα βασιλεία καθέστηκε. καὶ ὧδε δὲ τῇ ὑποθέσει τοῦ νομοθέτου ἐπιτιμήσειεν ἄν τις· ὅπερ καὶ Πλάτων ἐν τοῖς Νόμοις ἐπιτετίμηκε. πρὸς γὰρ μέρος ἀρετῆς ἡ πᾶσα σύνταξις τῶν νόμων ἐστί, τὴν πολεμικήν· αὕτη γὰρ χρησίμη πρὸς τὸ κρατεῖν. τοιγαροῦν ἐσώζοντο μὲν πολεμοῦντες, ἀπώλλυντο δὲ ἄρξαντες, διὰ τὸ μὴ ἐπίστασθαι σχολάζειν, μηδὲ ἠσκηκέναι μηδεμίαν ἄσκησιν ἑτέραν κυριωτέραν τῆς πολεμικῆς. τοῦτο δὲ ἁμάρτημα οὐκ ἔλαττον. νομίζουσι μὲν γὰρ γίνεσθαι τἀγαθὰ τὰ περι- E μάχητα, δι' ἀρετῆς μᾶλλον ἢ κακίας· καὶ τοῦτο μὲν καλῶς· ὅτι μέντοι ταῦτα κρείττω τῆς ἀρετῆς ὑπολαμβάνουσιν, οὐ καλῶς. φαύλως δ' ἔχει καὶ περὶ τὰ κοινὰ χρήματα τοῖς Σπαρτιάταις. οὔτε γὰρ ἐν τῷ κοινῷ τῆς πόλεώς ἐστιν οὐδέν, πολέμους μεγάλους ἀναγκαζομένοις πολεμεῖν. εἰσφέρουσί τε κακῶς· διὰ γὰρ τὸ τῶν Σπαρτιατῶν εἶναι τὴν πλείστην γῆν, οὐκ ἐξετάζουσιν ἀλλήλων τὰς εἰσφοράς. ἀποβέβηκέ τε τοὐναντίον τῷ νομοθέτῃ τοῦ συμφέροντος. τὴν μὲν γὰρ πόλιν πεποίηκεν ἀχρήματον, τοὺς δ' ἰδιώτας φιλοχρημάτους. περὶ μὲν οὖν τῆς Λακεδαιμονίων πολιτείας

κ. συμβαίνει

γρ. ἀϊδίως, Victorius, quem vide.

ἐπὶ τοσοῦτον εἰρήσθω. ταῦτα γάρ ἐστιν ἃ μάλιστ' ἄν τις ἐπιτιμήσειεν.

A dictum ſit. Hæc enim ſunt quæ quis maximè reprehendat.

ΚΕΦΑΛ. ι.

Περὶ τῆς Κρητικῆς πολιτείας.

Ἡ Δὲ Κρητικὴ πολιτεία, πάρεγγυς μέν ἐστι ταύτης. ἔχει δὲ, μικρὰ μὲν, οὐ χεῖρον· τὸ δὲ πλεῖον, ἧττον γλαφυρῶς. καὶ γὰρ ἔοικε, καὶ λέγεται δὲ, τὰ πλεῖστα μεμιμῆσθαι τὴν Κρητικὴν πολιτείαν ἡ τῶν Λακώνων· τὰ δὲ πλεῖστα τῶν ἀρχαίων, ἧττον διήρθρωται τῶν νεωτέρων. φασὶ γὰρ τὸν Λυκοῦργον, ὅτε τὴν ἐπιτροπείαν τὴν *Χαρίλλου τοῦ βασιλέως καταλιπὼν ἀπεδήμησε, τότε τὸν πλεῖστον διατρῖψαι χρόνον περὶ τὴν Κρήτην, διὰ τὴν συγγένειαν. ἄποικοι γὰρ οἱ Λύκτιοι τῶν Λακώνων ἦσαν· κατέλαβον δ' οἱ πρὸς τὴν ἀποικίαν ἐλθόντες, τὴν τάξιν τῶν νόμων ὑπάρχουσαν ἐν τοῖς τότε κατοικοῦσι. διὸ καὶ νῦν οἱ περίοικοι τὸν αὐτὸν τρόπον χρῶνται αὐτοῖς, ὡς κατασκευάσαντος Μίνω πρώτου τὴν τάξιν τῶν νόμων. δοκεῖ δ' ἡ νῆσος καὶ πρὸς τὴν ἀρχὴν τὴν Ἑλληνικὴν πεφυκέναι καὶ κεῖσθαι καλῶς. πάσῃ γὰρ ἐπίκειται τῇ θαλάσσῃ, σχεδὸν τῶν Ἑλλήνων ἱδρυμένων περὶ τὴν θάλασσαν πάντων. ἀπέχει γὰρ, τῇ μὲν ὀλίγον τῆς Πελοποννήσου. τῇ δὲ τῆς Ἀσίας τοῦ περὶ Τριόπιον τόπου *καὶ Ῥόδου. διὸ καὶ τὴν τῆς θαλάσσης ἀρχὴν κατέσχεν ὁ Μίνως, καὶ τὰς νήσους, τὰς μὲν ἐχειρώσατο, τὰς δ' ᾤκισε· τέλος δὲ ἐπιθέμενος τῇ Σικελίᾳ, τὸν βίον ἐτελεύτησεν ἐκεῖ περὶ Κάμικον. ἔχει δ' ἀνάλογον ἡ Κρητικὴ τάξις πρὸς τὴν Λακωνικήν. γεωργοῦσί τε γὰρ, τοῖς μὲν Εἵλωτες, τοῖς δὲ Κρησὶν οἱ Περίοικοι. καὶ συσσίτια παρ' ἀμφοτέροις ἐστί. καὶ τό γε ἀρχαῖον ἐκάλουν οἱ Λάκωνες οὐ φιδίτια, ἀλλὰ ἄνδρια, καθάπερ οἱ Κρῆτες. ᾗ καὶ δῆλον ὅτι ἐκεῖθεν ἐλήλυθεν. ἔτι δὲ τῆς πολιτείας ἡ τάξις. οἱ μὲν γὰρ Ἔφοροι τὴν αὐτὴν ἔχουσι δύναμιν τοῖς ἐν τῇ Κρήτῃ καλουμένοις Κόσμοις. πλὴν οἱ μὲν Ἔφοροι, πέντε τὸν ἀριθμόν· οἱ δὲ Κόσμοι, δέκα εἰσίν. οἱ δὲ γέροντες τοῖς γέρουσιν, οὓς καλοῦσιν οἱ Κρῆτες, βουλὴν, ἴσοι. βασιλεία δὲ πρότερον μὲν ἦν, εἶτα κατέλυσαν οἱ Κρῆτες· καὶ τὴν ἡγεμονίαν οἱ Κόσμοι τὴν κατὰ πόλεμον ἔχουσιν. ἐκκλησίας δὲ μετέχουσι πάντες· κυρία δ' οὐδενός ἐστιν, ἀλλ' ἢ συνεπιψηφίσαι τὰ δόξαντα τοῖς γέρουσι καὶ τοῖς Κόσμοις. τὰ μὲν οὖν τῶν συσσιτίων ἔχει βέλτιον τοῖς Κρησὶν ἢ τοῖς Λάκωσιν. ἐν μὲν γὰρ Λακεδαίμονι κατὰ κεφαλὴν ἕκαστος εἰσφέρει τὸ τεταγμένον· εἰ δὲ μὴ, μετέχειν νόμος κωλύει τῆς πολιτείας, καθάπερ εἴρηται καὶ πρότερον. ἐν δὲ Κρήτῃ, κοινοτέρως. ἀπὸ πάντων γὰρ τῶν γινομένων καρπῶν τε καὶ βοσκημάτων, [καὶ] ἐκ τῶν δημοσίων καὶ φόρων οὓς φέρουσιν οἱ Περίοικοι, τέτακται μέρος, τὸ μὲν πρὸς τοὺς θεοὺς καὶ τὰς κοινὰς λειτουργίας, τὸ δὲ τοῖς συσσιτίοις. ὥστε ἐκ κοινοῦ τρέφεσθαι πάντας καὶ γυναῖκας, καὶ παῖδας, καὶ ἄνδρας.

γ. Χαριλάου

γ. ἐκ Ῥόδου

CAPVT X.

De Cretenſium republ. diſputat.

CRetenſium autem reipubl. adminiſtrandæ ratio ad hanc proximè quidem accedit. ſed cùm habeat pauca quædam non deteriora, tum plurima habet minùs exculta, minúſque expolita. Videtur enim, & verò ita dicitur, Lacedæmoniorum reſp. B pleriſque in rebus Cretenſem eſſe æmulata. Plurimæ autem res antiquæ minùs ſunt ſuis partibus abſolutæ atque articulatæ, quàm recentiores. Aiunt enim, Lycurgum, quamdiu relicta Charilai regis tutela peregrinatus eſt, tamdiu, idque diutiſſimè, ad Cretam commoratum eſſe, propter cognationem. Coloni enim erant Lyctij à Lacedæmonijs profecti. Arripuerunt autem ij qui in coloniam deducti ſunt, leges & inſtituta, quibus tum Cretæ incolæ vtebantur. Quocirca etiam nunc qui Cretenſibus circumiecti ſunt accolæ, eodem modo ijs vtuntur, quomodo Minos primus legum ordinem deſcripſit. Videtur C autem inſula & ad imperium Græciæ facta natura, & pulchrè admodum ſita. Omni enim mari propinqua imminet, cùm Græci ferè omnes oras maritimas incolentes, mare cingant. Abeſt enim hac parte quidem non longè à Peloponneſo, illa autem ab Aſia, & ab illo qui eſt circum Triopium loco, & Rhodo. Quapropter & maris imperium tenuit Minos, & inſulas alias cepit, alias frequentauit. Ad extremum autem bello Siciliæ illato, illic ad Camicum exceſſit è vita. Cretenſis autem reipubl. deſcriptio atque ordinatio, Laconicæ proportione quadam reſpondet. Agros enim colunt his quidem Elotes, illis autem Periœci, quos appellant: & concœnationes, ſeu conuiuia publica ſunt apud vtroſque. Ac priſcis ſanè temporibus nominabant illa Lacones non Phiditia, ſed Andria, quemadmodum Cretenſes: ex quo etiam perſpicuum eſt, ab D his orta eſſe. Præterea & reipubl. adminiſtrandæ deſcriptio. Ephori enim eandem Lacedæmone poteſtatem obtinent, atque in Creta ij qui dicuntur Coſmi: niſi quòd Ephori numero ſunt quinque, Coſmi decem. Senatores autem ſenatoribus, quos Cretes, bulam, hoc eſt, conſilium, appellant, numero ſunt pares. Iam verò regibus antea Cretenſes paruerunt: poſtea regalem poteſtatem ſuſtulerunt. Tum Coſmi in bello principem locum imperiúmque obtinent. Concionis porrò omnes ſunt quidem participes, ſed penes illam nullius rei gerendæ poteſtas eſt, præterquam earum rerum quæ Senatoribus & Coſmis decretæ ſunt, ſuffragio comprobandarum. Verumtamen quæ ad conuiuia publica pertinent, E meliùs ſe habent apud Cretenſeis, quàm apud Lacones. Lacedæmone enim confert quiſque per capita id quod præfinitum ac præſcriptum eſt. quod ſi non faciat, vetat lex eum reipubl. eſſe participem; quemadmodum & antè dictum eſt. In Creta verò communiùs. Nam ex omnibus fructibus, & pecoribus naſcentibus, & ex vectigalibus reipubl. quæ Periœci penſitant, pars certa præfinita eſt, altera ad res diuinas faciendas, & publicorum munerum functiones: altera ad conuiuia publica; ita vt de publico omnes & mulieres & pueri & viri alantur.

Iam verò ad victus parcimoniam, cibique paucitatem, vt rem vtilem, & ad fœminarum diſiunctionem ne nimis multos filios pariant, maſculorum conſuetudine introducta, (rectè, an ſecus, alius erit diſputandi locus,) multa ſapienter & acutè excogitauit lator legis. Ea igitur quæ ad conuiuia publica pertinent, meliùs eſſe deſcripta atque ordinata apud Cretenſeis, quàm apud Lacedæmonios, perſpicuum eſt. Sed quæ ad Coſmos ſpectant, ea etiam deteriùs, quàm quæ ad Ephoros, conſtituta ſunt. Nam quod mali ineſt in Ephororum imperio, hoc ineſt etiam in horum poteſtate. Creantur enim homines fortè oblati. Quod autem illic ad reipubl. ſtatum vtile eſt, hic non eſt. Illic enim propterea quòd electio fit ex omnibus, populus, qui imperij maximi fit particeps, rempubl. manere ſtudet. Hic autem non ex omnibus eliguntur Coſmi, ſed ex quibuſdam generibus: ſenatores, ex ijs qui Coſmico munere functi ſunt: de quibus eadem quis dicere poſſit, ac de ijs qui Lacedæmone creantur. Nam rationum referendarum iudicio non teneri, & per totam vitam gerere magiſtratum, maior eſt honos, quàm pro eorum dignitate: cúmque non ex præſcripto iuris ſcripti imperare, ſed ſuo arbitratu magiſtratum gerere, periculoſum eſt. Quòd autem quieſcit populus, etiamſi huius magiſtratus non ſit particeps, nullum eſt argumentum reipubl. bene ordinatæ. Nam neque vlla Coſmis, vt Ephoris, quæſtus faciendi ex magiſtratu facultas datur, vt qui in inſula longè abſint ab ijs qui corrupturi ſint. Quam autem adhibent ad hoc erratum corrigendum ac ſanandum medicinam, cùm abſurda ſit, tum ne ciuilis quidem eſt, ſed potentiæ vnius, aut paucorum, hoc eſt, dynaſtiæ, aut oligarchiæ conſentanea. Sæpenumero enim nonnulli aut ex collegis, aut ex priuatis, coitione facta eos exturbant. Licet etiam ei ante tempus abdicare ſe magiſtratu. Hæc igitur omnia præſtat fieri ex lege, quàm ex hominum voluntate. non eſt enim tuta hæc regula. Omnium autem remediorum peſſimum eſt magiſtratus huius ampliſſimi vacuitas, totiúſque reipubl. ſtatus perturbatio, quam ſæpenumero potentes inducunt, cùm iudicium ſubire aut pœnas dare nolunt. Ex quo intelligere licet, in hac reipubl. adminiſtrandæ deſcriptione, aliquid eſſe ciuilis reipubl. adminiſtrationis, id eſt, politiæ, non tamen eſſe ciuilem reipubl. adminiſtrationem, ſed potiùs paucorum potentatum, hoc eſt, oligarchiam, ſeu vnius potentiam, id eſt, dynaſtiam. Conſueuerunt autem populum & amicos ſuos diſtribuentes ac diſponentes, ſub vnius imperium totam rempubl. ſubiungere, & ſeditionem excitare, & inter ſe digladiari ac decertare. At quid refert vtrùm hoc fiat, an interuallo temporis non ſit amplius ciuitas huiuſmodi ciuitas, ſed diſſoluatur & dirimatur ciuilis ſocietas? Eſt autem tum periculo proxima ſic affecta ciuitas, cùm qui volunt in reipubl. ſtatum inuadere, ij etiam poſſunt. Sed quemadmodum dictum eſt, natura loci eam tuetur & ſeruat: inſulæ enim longinquitas peregrinos arcet, atque expellit. Itaque Petiœci manent in officio apud Cretas: Elotes verò ſæpenumerò à Lacedæmoniis deſciſcunt. Nam neque cum vllo principatu externo habent cõmercium Cretes: & non ita pridem bellum externum in inſulam transvectum eſt, quod infirmitatem legum, quæ ibi ſunt, patefecit. De hac igitur reipubl. adminiſtrandæ forma, hactenus à nobis dictum ſit.

A πρὸς δὲ τὴν ὀλιγοσιτίαν, ὡς ὠφέλιμον, πολλὰ πεφιλοσόφηκεν ὁ νομοθέτης, καὶ πρὸς τὴν διάζευξιν τῶν γυναικῶν, ἵνα μὴ πολυτεκνῶσι, τὴν πρὸς τοὺς ἄρρενας ποιήσας ὁμιλίαν. (περὶ ἧς εἰ φαύλως, ἢ μὴ φαύλως, ἕτερος ἔσται τοῦ διασκέψασθαι καιρός.) ὅτι δὲ τὰ περὶ τὰ συσσίτια βέλτιον τέτακται τοῖς Κρησὶν, ἢ τοῖς Λάκωσι, φανερόν. τὰ δὲ περὶ τοὺς Κόσμους, ἔτι χεῖρον τῶν Ἐφόρων. ὃ μὲν γὰρ ἔχει κακὸν τὸ τῶν Ἐφόρων ἀρχεῖον, ὑπάρχει καὶ τούτων· γίνονται γὰρ οἱ τυχόντες. ὃ δ' ἐκεῖ συμφέρει B πρὸς τὴν πολιτείαν, ἐνταῦθ' οὐκ ἔστιν. ἐκεῖ μὲν γὰρ, διὰ τὸ τὴν αἵρεσιν ἐκ πάντων εἶναι, μετέχων ὁ δῆμος τῆς μεγίστης ἀρχῆς, βούλεται μένειν τὴν πολιτείαν. ἐνταῦθα δ' οὐκ ἐξ ἁπάντων αἱροῦνται τοὺς Κόσμους, ἀλλ' ἐκ τινῶν γενῶν, καὶ τοὺς γέροντας ἐκ τῶν κεκοσμηκότων. περὶ ὧν τοὺς αὐτοὺς ἄν τις εἴπειε λόγους, καὶ περὶ τῶν ἐν Λακεδαίμονι γινομένων. τὸ γὰρ ἀνυπεύθυνον καὶ τὸ διὰ βίου, μεῖζόν ἐστι γέρας τῆς ἀξίας αὐτοῖς· καὶ τὸ μὴ κατὰ γράμματα ἄρχειν, ἀλλ' αὐτογνώμονας, ἐπισφαλές. τὸ δ' ἡσυχάζειν μὴ μετέχοντα τὸν δῆμον, οὐδὲν σημεῖον τοῦ τετάχθαι καλῶς· οὐδὲν γὰρ λήμματός C τι τοῖς Κόσμοις, ὥσπερ τοῖς Ἐφόροις, πόῤῥω γ' ἀποικοῦσιν ἐν νήσῳ τῶν * διαφθερούντων· ἣν δὲ ποιοῦνται τῆς ἁμαρτίας ταύτης ἰατρείαν, ἄτοπος, καὶ οὐ πολιτικὴ, ἀλλὰ δυναστευτική. πολλάκις γὰρ ἐκβάλλουσι συστάντες τινὲς τοὺς Κόσμους, ἢ τῶν συναρχόντων αὐτῶν, ἢ τῶν ἰδιωτῶν. ἔξεστι δὲ καὶ μεταξὺ τοῖς Κόσμοις ἀπειπεῖν τὴν ἀρχήν. ταῦτα δὴ πάντα βέλτιον γίνεσθαι κατὰ νόμον, ἢ κατ' ἀνθρώπων βούλησιν· οὐ γὰρ ἀσφαλὴς ὁ κανών. πάντων δὲ φαυλότατον, * τὸ τῆς ἀκοσμίας ἣν * καθιστᾶσι πολλάκις, ὅταν μὴ δίκας βούλωνται δοῦναι, τῶν δυνα-D τῶν· ᾗ καὶ δῆλον ὡς ἔχει τι πολιτείας ἡ τάξις, ἀλλ' οὐ πολιτεία ἐστὶν, ἀλλὰ δυναστεία μᾶλλον. εἰώθασι δὲ, διαλαμβάνοντες τὸν δῆμον καὶ τοὺς φίλους, μοναρχίαν ποιεῖν καὶ στασιάζειν, καὶ μάχεσθαι πρὸς ἀλλήλους. καίτοι τί διαφέρει τὸ τοιοῦτον, ἢ διά τινος χρόνου μηκέτι πόλιν εἶναι τὴν τοιαύτην, ἀλλὰ λύεσθαι τὴν πολιτικὴν κοινωνίαν; ἔστι δ' ἐπικίνδυνος οὕτως ἔχουσα πόλις τῶν βουλομένων ἐπιτίθεσθαι καὶ δυναμένων. ἀλλὰ, καθάπερ εἴρηται, σώζεται διὰ τὸν τόπον· ξενηλασίας γὰρ τὸ πόῤῥω πεποίηκε. διὸ καὶ τὸ τῶν Περιοίκων μένει τοῖς Κρησίν. οἱ E δ' Εἵλωτες ἀφίστανται πολλάκις. οὔτε γὰρ ἐξωτερικῆς ἀρχῆς κοινωνοῦσιν οἱ Κρῆτες· νεωστί τε πόλεμος ξενικὸς διαβέβηκεν εἰς τὴν νῆσον· ὃ πεποίηκε φανερὰν τὴν ἀσθένειαν τῶν ἐκεῖ νόμων. περὶ μὲν οὖν ταύτης εἰρήσθω τοσαῦθ' ἡμῖν τῆς πολιτείας.

γρ. διαφθερούντων.

γ. τὸ τῆς ἀκοσ. τῶν δυνατῶν; translatis huc iſtis vocibus ex fine periodi.

γρ. στάσιν

A Fieri enim non poſſe arbitrantur, vt is, cui deſunt rei familiaris facultates, rectè fungatur magiſtratu, & otietur. Si igitur, magiſtratus ex diuitiis & cenſu eligi, ad paucorum potentatum pertinet; ex virtute verò, ad optimatium principatum: hæc tertia fuerit reipublicæ adminiſtrandæ ratio, ac deſcriptio, qua Carthaginienſes in ſua republica adminiſtranda vtuntur. In eligendis enim magiſtratibus, iiſque maximis, regibus ſcilicet, & imperatoribus, hæc duo ſpectant. Hæc igitur ab optimatium principatu declinatio, latoris legis peccato culpáque accidiſſe exiſtimanda eſt. Nam ſtatim ab initio hoc in primis videri debet, vt viri optimi otiari poſſint cum aliqua dignitate, aut certè ſine ſpecie deformi atque indecora: ídque non ſolùm publicam perſonam ſuſtinentes, magiſtratúmque gerentes, verumetiam vitam priuatam colentes. Quòd B ſi otij gratia etiam ad facultates & copias rei familiaris attendendus animus eſt, ſummos magiſtratus tamen eſſe venaleis, regnum & imperium bellicum, malum eſt. Efficit enim hæc lex, vt maiore in pretio atque honore ſint diuitiæ, quàm virtus, & vt tota ciuitas immoderato pecuniæ ſtudio ſit dedita. Quicquid autem honoratum principes ciuitatis & in republica dominatum obtinentes exiſtimarint, idem & reliquis ciuibus tale videatur neceſſe eſt. Quâ autem in republica non maximo in honore pretióque virtus eſt, hæc reſpubl. ad ſtabilem optimatium principatum nullo modo pertinere poteſt. Probabile eſt porrò, eos qui magiſtratus emerunt, cùm impenſam fecerint in magiſtratum, aſſueſcere quæſtum facere. abC ſurdum enim fuerit, eum qui pauper quidem ſit, ſed tamen vir bonus, quæſtus faciendi voluntatem habiturum: eum, qui ſit improbus, & qui ſumptum fecerit, non habiturum. Quapropter oportet, qui optimè præeſſe reipublicæ poſſunt, hos præeſſe. Præſtabat autem, etſi virorum bonorum facultates & copias rei familiaris deſerebat ac prodebat, at certè eum magiſtratuum otio conſulere ac proſpicere. Malum autem eſſe videatur etiam hoc, eundem plureis magiſtratus gerere: quod quidẽ apud Carthaginienſeis honorificum & glorioſum eſt. Nam vnum opus ab vno optimè abſoluitur. Oportet verò latorem legis, vt hoc fiat videre atque operam dare, non vt idem & tibia canat, & ſutoriam faciat, negotium dare. Itaque vbi non eſt parua ciuitas; ciuilius eſt pluD reis eſſe magiſtratuum participeis, & magis populare. Nam cùm hoc communius ſit, quemadmodum diximus, tum vnaquæque res & meliùs fit à ſingulis, & citiùs. Licet autem hoc cernere in rebus bellicis & nauticis. In his enim vtriſque per omneis ferè permanat imperandi ius, & parendi neceſſitas. Cùm autem eorum reipublicæ adminiſtrandæ ratio ad paucorum potentatum ſpectet; optimè tamen hoc incommodum effugiunt, eo quòd ſemper aliqua pars populi diues eſt, dum aliquos de populo in oppida minora dimittunt. Hac enim re medentur huic malo, & reipublicæ E ſtatum ſtabiliunt. Sed hoc fortunæ acceptum referendum eſt. At oportebat eos à ſeditione munitos ac tutos eſſe conſilio & opera latoris legis, non beneficio fortunæ. Nunc autem ſi quid aduerſi acciderit, & paulo maior numerus ciuium imperio ſubiectorum defecerit ac diſcordarit, nullum eſt in legibus tranquillitatis & quietis retinendæ præſidium. De Lacedæmoniorum igitur reipublicæ adminiſtrandæ forma, & de Cretenſi, & Carthaginienſi, quæ quidem meritò ab omnibus probantur, & bona exiſtimatione florent, hæc habui quæ dicerem.

A ἀδύνατον γὰρ τὸν ἀποροῦντα καλῶς ἄρχειν καὶ
σχολάζειν. εἴπερ οὖν τὸ μὲν αἱρεῖσθαι πλουτίν-
δην, ὀλιγαρχικὸν, τὸ δὲ κατ' ἀρετὴν, ἀριστοκρα-
τικὸν, αὕτη τις ἂν εἴη τάξις τρίτη, καθ' ἥνπερ
συντέτακται καὶ τοῖς Καρχηδονίοις τὰ περὶ τὴν
πολιτείαν. αἱροῦνται γὰρ εἰς δύο ταῦτα βλέπον-
τες, καὶ μάλιστα τὰς μεγίστας, τούς τε βασιλεῖς,
καὶ τοὺς στρατηγούς. δεῖ δὲ νομίζειν ἁμάρτημα νομο-
θέτου, τὴν παρέκβασιν εἶναι τῆς ἀριστοκρατίας ταύ-
την. ἐξ ἀρχῆς γὰρ τοῦθ' ὁρᾶν ἐστὶ τῶν ἀναγκαιο-
τάτων, ὅπως οἱ βέλτιστοι δύνωνται σχολάζειν, καὶ
μηδὲν ἀσχημονεῖν, μὴ μόνον ἄρχοντες, ἀλλὰ μηδ'
ἰδιωτεύοντες. εἰ δὲ δεῖ βλέπειν καὶ πρὸς εὐπο-
B ρίαν, χάριν σχολῆς, φαῦλον τὸ τὰς μεγίστας ὠνη-
τὰς εἶναι τῶν ἀρχῶν, τήν τε βασιλείαν, καὶ τὴν
στρατηγίαν. ἔντιμον γὰρ ὁ νόμος οὗτος ποιεῖ τὸν πλοῦ-
τον μᾶλλον τῆς ἀρετῆς, καὶ τὴν πόλιν ὅλην φι-
λοχρήματον. ὅ,τι δ' ἂν ὑπολάβῃ τίμιον εἶναι τὸ κύ-
ριον, ἀνάγκη καὶ τὴν τῶν ἄλλων πολιτῶν δόξαν
ἀκολουθεῖν τούτοις. ὅπου δὲ μὴ μάλιστα ἀρετὴ τι-
μᾶται, ταύτην οὐχ οἷόν τε εἶναι βεβαίως ἀριστο-
κρατικὴν πολιτείαν. ἐθίζεσθαι δὲ εὔλογον κερδαί-
νειν τοὺς ὠνουμένους, ὅταν δαπανήσαντες ἄρχω-
σιν· ἄτοπον γὰρ, εἰ πένης μὲν ὢν, ἐπιεικὴς δὲ,
C βουλήσεται κερδαίνειν· φαυλότερος δ' ὢν, οὐ βου-
λήσεται, δαπανήσας· διὸ δεῖ τοὺς δυναμένους ἀρι-
σταρχεῖν, τούτους ἄρχειν· βέλτιον δ', εἰ καὶ προεῖ-
το τὴν ἀπορίαν τῶν ἐπιεικῶν ὁ νομοθέτης, ἀλλὰ
ἀρχόντων γε ἐπιμελεῖσθαι τῆς σχολῆς. φαῦλον
δ' ἂν δόξειεν εἶναι καὶ τὸ πλείους ἀρχὰς τὸν αὐτὸν
ἄρχειν· ὅπερ εὐδοκιμεῖ παρὰ τοῖς Καρχηδονίοις.
ἓν γὰρ ὑφ' ἑνὸς ἔργον ἄριστ' ἀποτελεῖται. δεῖ δ' ὅ-
πως γίνηται, τοῦθ' ὁρᾶν τὸν νομοθέτην· καὶ μὴ
προστάττειν τὸν αὐτὸν αὐλεῖν καὶ σκυτοτομεῖν. ὥσθ'
ὅπου μὴ μικρὰ πόλις, πολιτικώτερον πλείο-
νας μετέχειν τῶν ἀρχῶν, καὶ δημοτικώτερον. κοι-
D νότερόν τε γὰρ, καθάπερ εἴπομεν, καὶ κάλλιον
ἕκαστον ἀποτελεῖται ὑπὸ τῶν αὐτῶν, καὶ θᾶττον.
δῆλον τε τοῦτο ἐπὶ τῶν πολεμικῶν, καὶ τῶν ναυ-
τικῶν. ἐν τούτοις γὰρ ἀμφοτέροις, διὰ πάντων,
ὡς εἰπεῖν, διελήλυθε τὸ ἄρχειν καὶ τὸ ἄρχεσθαι.
ὀλιγαρχικῆς δ' οὔσης τῆς πολιτείας, ἄριστα ἐκ-
φεύγουσι, τῷ πλουτεῖν, αἰεί τι τοῦ δήμου μέ-
ρος ἐκπέμποντες ἐπὶ τὰς πόλεις. τούτῳ γὰρ
E ἰῶνται, καὶ ποιοῦσι μόνιμον τὴν πολιτείαν. ἀλ-
λὰ τοῦτό ἐστι τύχης ἔργον. δεῖ δὲ ἀστασιάστους εἶναι
διὰ τὸν νομοθέτην. νῦν δ', ἂν ἀτυχία γένη-
ταί τις, καὶ τὸ πλῆθος ἀποστῇ τῶν ἀρχομέ-
νων, οὐδέν ἐστι φάρμακον διὰ τῶν νόμων, τῆς
ἡσυχίας. περὶ μὲν οὖν τῆς τῶν Λακεδαιμονίων
πολιτείας, καὶ Κρητικῆς, καὶ τῆς Καρχηδο-
νίων, αἵπερ δικαίως εὐδοκιμοῦσι, τοῦτον ἔχει τὸν
τρόπον.

Περὶ τῶν ἀρχαίων τῶν ἀποφηναμένων τι περὶ πολιτείας, Σόλωνος, Ζαλεύκου, Χαρώνδου, Ὀνομακρίτου, Φιλολάου, Πλάτωνος, Δράκοντος, Πιττακοῦ, Ἀνδροδάμαντος. A

Τῶν δὲ ἀποφηναμένων τι περὶ πολιτείας, ἔνιοι μὲν οὐκ ἐκοινώνησαν πράξεων πολιτικῶν οὐδ' ὡντινωνοῦν, ἀλλὰ διετέλεσαν ἰδιωτεύοντες τὸν βίον· περὶ ὧν εἴ τι ἀξιόλογον, εἴρηται σχεδὸν περὶ πάντων. ἔνιοι δὲ νομοθέται γεγόνασιν, οἱ μὲν ταῖς οἰκείαις πόλεσιν, οἱ δὲ καὶ τῶν ὀθνείων τισὶ, πολιτευθέντες αὐτοί· καὶ τούτων, οἱ μὲν νόμων ἐγένοντο B δημιουργοὶ μόνον, οἱ δὲ καὶ πολιτείας, οἷον καὶ Λυκοῦργος, καὶ Σόλων. οὗτοι γὰρ καὶ νόμους καὶ πολιτείας κατέστησαν. περὶ μὲν οὖν τῆς Λακεδαιμονίων εἴρηται. Σόλωνα δ', ἔνιοι μὲν οἴονται νομοθέτην γενέσθαι σπουδαῖον· ὀλιγαρχίαν τε γὰρ καταλῦσαι, λίαν ἄκρατον οὖσαν, καὶ δουλεύοντα τὸν δῆμον παῦσαι, καὶ δημοκρατίαν καταστῆσαι τὴν πάτριον, μίξαντα καλῶς τὴν πολιτείαν. εἶναι γὰρ τὴν μὲν ἐν Ἀρείῳ πάγῳ βουλὴν, ὀλιγαρχικόν· τὸ δὲ τὰς ἀρχὰς αἱρετὰς, ἀριστοκρατικόν· τὰ δὲ δικαστήρια, δημοτικόν. ἔοικε δὲ Σόλων, C ἐκεῖνα μὲν ὑπάρχοντα πρότερον οὐ καταλῦσαι, τήν τε βουλὴν, καὶ τὴν τῶν ἀρχῶν αἵρεσιν· τὸν δὲ δῆμον καταστῆσαι, τὰ δικαστήρια ποιήσας ἐκ πάντων. διὸ καὶ μέμφονταί τινες αὐτῷ· λῦσαι γὰρ θάτερον, κύριον ποιήσαντα τὸ δικαστήριον πάντων, κληρωτὸν ὄν. ἐπεὶ γὰρ τοῦτ' ἴσχυεν, ὥσπερ τυράννῳ τῷ δήμῳ * χαριζόμενοι, τὴν πολιτείαν εἰς τὴν νῦν δημοκρατίαν κατέστησαν. καὶ τὴν μὲν ἐν Ἀρείῳ πάγῳ βουλὴν Ἐφιάλτης ἐκόλουσε, καὶ Περικλῆς· τὰ δὲ δικαστήρια, μισθοφόρα κατέστησε Περικλῆς. καὶ τοῦτον δὴ τὸν τρόπον ἕκαστος τῶν δη- D μαγωγῶν προήγαγεν, αὔξων εἰς τὴν νῦν δημοκρατίαν. φαίνεται δ' οὐ κατὰ τὴν Σόλωνος γενέσθαι τοῦτο προαίρεσιν, ἀλλὰ μᾶλλον ἀπὸ συμπτώματος. τῆς * ναυαρχίας γὰρ ἐν τοῖς Μηδικοῖς ὁ δῆμος αἴτιος γενόμενος, ἐφρονηματίσθη, καὶ δημαγωγοὺς ἔλαβε φαύλους * ἀντιπολιτευομένων τῶν ἐπιεικῶν· ἐπεὶ Σόλων γε ἔοικε τὴν ἀναγκαιοτάτην ἀποδιδόναι τῷ δήμῳ δύναμιν, τὸ τὰς ἀρχὰς αἱρεῖσθαι καὶ εὐθύνειν. μηδὲ γὰρ τούτου κύριος ὢν ὁ δῆμος, δοῦλος ἂν εἴη καὶ πολέμιος. τὰς δὲ ἀρχὰς ἐκ τῶν γνωρίμων καὶ τῶν εὐπόρων κατέστησε πάσας, ἐκ τῶν πεντακοσιομεδίμνων, καὶ E ζευγιτῶν, καὶ τρίτου τέλους τῆς καλουμένης ἱππάδος· τὸ δὲ τέταρτον, θητικὸν, οἷς οὐδεμιᾶς ἀρχῆς μετῆν. νομοθέται δ' ἐγένοντο Ζάλευκός τε Λοκροῖς τοῖς Ἐπιζεφυρίοις, καὶ Χαρώνδας ὁ Καταναῖος τοῖς αὐτοῦ πολίταις, καὶ ταῖς ἄλλαις τῶν Χαλκιδικαῖς πόλεσι, ταῖς περὶ Ἰταλίαν καὶ Σικελίαν. πειρῶνται δέ τινες καὶ συνάγειν ὡς Ὀνομακρίτου μὲν γενομένου πρώτου δεινοῦ περὶ νομοθεσίαν· γυμνασθῆναι δ' αὐτὸν ἐν Κρήτῃ Λοκρὸν ὄντα,

γρ. χαριζόμενοι τὴν πολιτείαν εἰς τ.ν.

γρ. ναυμαχίας

γρ. ἀντὶ πολ.

CAPVT XII.

Athenienſium rempublicam conſiderat.

EOrum autẽ qui de republ. aliquid pronuntiarunt, quidam nullis omoino muneribus ciuilibus fũcti ſunt, ſed vitam priuatam perpetuò traduxerũt: de quibus ferè omnibus, ſi quid eſt ſermone dignum, dictum antea à nobis eſt. Quidam verò latores legis fuerunt, alij ſuis ciuitatibus, alij externis quibuſdam populis, ipſi quoque in republ. adminiſtranda verſati. Atque B horum alij quidem legum auctores fuerunt duntaxat, alij etiam reip. adminiſtrandæ rationem tradiderunt: vt Lycurgus & Solon. Hi enim & leges condiderunt, & reip. adminiſtrandæ formas deſcripſerunt. De Lacedæmoniorũ igitur rep. à nobis dictum eſt. Solonem autem nonnulli quidem latorem legis fuiſſe bonum putant. Nam & paucorum dominatum ſuſtuliſſe, qui merus erat, atque immoderatus: & populum ſeruientem liberaſſe: & populi libertatem, potentiámque patriam atque auitam conſtituiſſe, aptè collocatis atque inter ſe ordine permiſtis variis reip. adminiſtrãdæ generibus. Senatum enim Ariopagiticum, ad paucorum principatum ſeu oligarchiam pertinere: magiſtratus electione creari, ad optimatium imperium, ſeu ariſto- C cratiam: iudicia, eſſe popularia. Videtur autem Solon illa quidem, quæ antè fuerant, non ſuſtuliſſe, ſenatum & magiſtratuum electionem: populi verò libertatem de integro conſtituiſſe, rerum iudicandarum omnibus ciuibus, ſi ſortiti eſſent, poteſtate facta. Quapropter etiam reprehendunt eum nonnulli. Alteram enim reip. partem diſſoluiſſe, atque eneruaſſe, ad iudicium, quod ſorti permittitur, omnium rerum auctoritate ac poteſtate delata. Poſteaquã enim hoc valuit, populo, tanquam tyrãno, gratiæ cauſa omnia largientes atque indulgentes, reip. ſtatum in eam quæ nunc eſt, populi potentiam redegerunt. Et ſenatum quidem Ariopagiticum Ephialtes & Pericles mutilarũt, ac decurtarũt: iudicia autẽ mercenaria reddidit Pericles. Atque hoc D ſanè modo vnuſquiſq; ex blandis populi ductoribus, populi maieſtatem augens, ad eum qui nunc eſt, popularis potentiæ ſtatum promouit ac produxit. Videtur autẽ hoc non ex conſilio Solonis natũ eſſe, ſed potiùs caſu eueniſſe. Nam quòd populus imperij & victoriæ naualis cauſa bello Perſico fuiſſet, maiores ſolito ſpiritus ſumpſit, & blãdos oratores, quaſi ductores ac magiſtros, cepit improbos ac turbulẽtos, pro bonis & moderatis adminiſtratoribus. Nam Solon quidem maximè neceſſariam populo poteſtatem tribuere videtur magiſtratuum eligendorum, & rationum ab eis repoſcendarum. Si enim ne huius quidem rei poteſtas ſit penes populum, præterquam quòd ſeruus ſit, etiam hoſtis ſit. Magiſtratus autem omnes ex illuſtribus & locupletibus ciuibus creauit, nempe ex iis qui quingẽ- E ta medimna quotannis ex agris ſuis perciperent, & ex iis qui iugo aſtricti eſſent, qui Zeugitæ dicuntur, & ex equeſtri ordine, qui tertij cenſus & tertiæ claſſis eſt. Quartæ autẽ claſſis ciues, mercenarij & operarij ſunt, nullius magiſtrat' participes. Latores porrò legũ fuerunt Zaleucus Locris ad Occidentẽ incolẽtibus, quos Epizephyrios appellant Græci: & Charõdas Cataneus ſuis ciuibus & aliis Chalcidicis circum Italiã & Siciliã ciuitatibus. Conantur porrò quidẽ etiam, Onomacritum primum fuiſſe in legibus ſcribendis callidum ac ſolerem multis argumentis collectis demonſtrare: eum autem in Creta exercitatũ eſſe, cùm Locrus eſſet

A in eàque inſula peregrinus commoraretur propter diuinandi ſcientiam: huius autem amicum & ſodalem fuiſſe Thaletem: Thaletis auditorem, Lycurgum, & Zaleucum: Zaleuci, Charondam. Sed cùm hæc inconſideratiùs loquuntur, tum tempora repugnant. Fuit & Philolaus Corinthius Thebanis legum auctor. Erat autem Philolaus ex Bacchiadum genere: ſed cũ Dioclis, eius qui vicit Olympia, amator eſſet, ille autem inſanum matris Alcyonæ amorem aſpernatus ac deteſtatus vrbem reliquiſſet: Thebas vnà cum eo profectus eſt, ibíque ambo mortui ſunt: atque etiam nunc eorum ſepulchra oſtendunt, ita poſita, vt alterum quidem ex altero facilè conſpici poſſit: ſed Corinthiorum agro alterum ſit in conſpectu poſitum, alterum B non ſit. Fabulantur enim, eos ita ſua ſepulchra fieri ac locari iuſſiſſe, Dioclem quidem propter odium calamitatis acceptæ, vt ne ex ſepulchri aggere ager Corinthius proſpici poſſet: Philolaum, vt poſſet. Habitabant igitur propter talem cauſam apud Thebanos. Leges autem eis ſcripſit Philolaus, cùm de quibuſdã aliis rebus, tum de procreatione liberorum, quas vocant illi leges poſititias, ſeu, ſi mihi ita loqui fas eſt, poſitiuas. Atque hoc propriè legibus illis conſtitutum eſt, vt bonorum, quæ cuique ſorte obtigiſſent, & hæreditatum numerus ſeruetur. Charondæ autem nihil proprium eſt, præterquam falſorum teſtimoniorum actiones & iudicia. Primus enim his de rebus accuratè conſiderauit. Exquiſita autem & ſubtili legum ſcri- C bendarum ratione, latoribus legum iis qui hodie ſunt, cultior ac politior eſt. Philolai autem propria eſt bonorum & rei familiaris inæqualitas: Platonis, vxorum & liberorum & rei familiaris communitas, & publica mulierum conuiuia. Præterea lex ad ebrietatem pertinens, vt ſobrij ſint magiſtri: & lex de exercitatione rerum bellicarum, vt æquimani fiant meditando: quaſi oporteat vtramque manum eſſe vtilem, non alteram vtilem, alteram inutilem. Draconis autem leges quidem ſunt aliquæ, ſed ille conſtitutæ iam reipubl. leges dedit. Proprium autem in his legibus nihil eſt, quod quidem commemoratione dignum ſit, præter ſæuitiam & acerbitatem, propter pœnæ magnitudinem. Fuit autem & Pittacus, legum quidem opifex, ſed non reipubl. adminiſtrandæ. Lex autem eius pro- D pria eſt, vt ſi quem ebrij pulſarint, grauiores pœnas dent, quàm ſi ſicci pulſarint. Propterea enim quòd plures temulenti atque ebrij, petulantes & contumelioſi ſint in alterum, quàm ſicci & ſobrij: non ad ignoſcendi rationem ſpectauit, ebriis magis eſſe ignoſcendum: ſed ad vtile. Fuit & Androdamas Rheginus lator legum Chalcidenſibus Thraciis, cuius extant leges de cædibus & de puellis orbis, ad quas venit omnis paterna hæreditas. Nihil tamen quiſquam eius proprium referre poſſit. Quæ igitur ad reipublicæ adminiſtrandæ rationes pertinent, tum eas quæ hodie ſeruantur ratæ, tum eas quæ à quibuſdam ex- E poſitæ & traditæ ſunt, hoc modo ſint à nobis diſputata.

A καὶ ἐπιδημοῦντα κατὰ τέχνην μαντικήν. τούτου δὲ γενέσθαι Θάλητα ἑταῖρον· Θάλητος δ' ἀκροατὴν Λυκοῦργον, καὶ Ζάλευκον· Ζαλεύκου δὲ, Χαρώνδαν. ἀλλὰ ταῦτα μὲν λέγουσιν ἀσκεπτότερον τῷ χρόνῳ λέγοντες. ἐγένετο δὲ καὶ Φιλόλαος ὁ Κορίνθιος νομοθέτης Θηβαίοις. ἦν δ' ὁ Φιλόλαος, τὸ μὲν γένος, τῶν Βακχιαδῶν· ἐραστὴς δὲ γενόμενος Διοκλέους τοῦ νικήσαντος Ὀλυμπίασιν, ὡς ἐκεῖνος τὴν πόλιν ἔλιπε, διαμισήσας τὸν ἔρωτα τὸν τῆς μητρὸς Ἀλκυόνης, ἀπῆλθεν εἰς Θήβας· κἀκεῖ τὸν βίον ἐτελεύτησαν ἀμφότεροι· καὶ νῦν ἔτι δεικνύουσι τοὺς τάφους αὐτῶν, ἀλ- B λήλοις μὲν εὐσυνόπτους ὄντας· πρὸς δὲ τὴν τῶν Κορινθίων χώραν, τοῦ μὲν συνόπτου, τοῦ δ' οὐ συνόπτου. μυθολογοῦσι γὰρ αὐτοὺς οὕτω τάξασθαι * τὴν ταφήν· τὸν μὲν Διοκλέα, διὰ τὴν ἀπέχθειαν τοῦ πάθους, ὅπως μὴ ἄποπτος ἔσται ἡ Κορινθία ἀπὸ τοῦ χώματος· τὸν δὲ Φιλόλαον, ὅπως ἄποπτος. ᾤκησαν μὲν οὖν διὰ τὴν τοιαύτην αἰτίαν παρὰ τοῖς Θηβαίοις· νομοθέτης δ' αὐτοῖς ἐγένετο Φιλόλαος περί τ' ἄλλων τινῶν, καὶ περὶ τῆς παιδοποιίας· οὓς καλοῦσιν ἐκεῖνοι νόμους θετικούς. καὶ τοῦτ' ἐστὶν ἰδίως ὑπ' ἐκείνου νενομοθετημένον, ὅπως ὁ ἀριθμὸς σώζηται τῶν κλή- C ρων. Χαρώνδου δ' ἴδιον μὲν οὐδέν ἐστι, πλὴν αἱ δίκαι τῶν ψευδομαρτυριῶν· πρῶτος γὰρ ἐποίησε τὴν ἐπίσκεψιν· τῇ δ' ἀκριβείᾳ τῶν νόμων ἐστὶ γλαφυρώτερος καὶ τῶν νῦν νομοθετῶν. Φιλολάου δ' ἴδιον ἡ τῶν οὐσιῶν ἀνομάλωσις. Πλάτωνος δ' ἥ τε τῶν γυναικῶν, καὶ παίδων, καὶ τῆς οὐσίας κοινότης, καὶ τὰ συσσίτια τῶν γυναικῶν. ἔτι δ' ὁ περὶ τὴν μέθην νόμος, τὸ τοὺς νήφοντας συμποσιαρχεῖν· καὶ τὴν ἐν τοῖς πολεμικοῖς ἄσκησιν, ὅπως ἀμφιδέξιοι γίνωνται κατὰ τὴν μελέτην, ὡς δέον μὴ τὴν μὲν χρήσιμον εἶναι * ταῖν χεροῖν, τὴν δὲ ἄχρηστον. Δράκοντος δὲ νόμοι μέν εἰσι· πολιτείᾳ δ' ὑπαρχούσῃ τοὺς νόμους ἔθηκεν. ἴδιον δ' ἐν τοῖς D νόμοις οὐδέν ἐστιν ὅ, τι καὶ μνείας ἄξιον, πλὴν ἡ χαλεπότης, διὰ τὸ τῆς ζημίας μέγεθος. ἐγένετο δὲ καὶ Πιττακὸς νόμων δημιουργὸς, ἀλλ' οὐ πολιτείας· νόμος δ' ἴδιος αὐτοῦ, τὸ τοὺς μεθύοντας, * ἂν τυπτήσωσι, πλείω ζημίαν ἀποτίνειν τῶν νηφόντων. διὰ γὰρ τὸ πλείους ὑβρίζειν μεθύοντας ἢ νήφοντας, οὐ πρὸς τὴν συγγνώμην ἀπέβλεψεν, ὅτι δεῖ μεθύουσιν ἔχειν μᾶλλον· ἀλλὰ πρὸς τὸ συμφέρον. ἐγένετο δὲ καὶ Ἀνδροδάμας Ῥηγῖνος νομοθέτης Χαλκιδεῦσι τοῖς ἐπὶ Θρᾴκης· οὗ περί τε τὰ φονικὰ καὶ τὰς ἐπικλήρους ἐστίν. οὐ μὴν E ἀλλὰ ἴδιόν γε οὐδὲν αὐτοῦ λέγειν ἔχοι τις. τὰ μὲν οὖν περὶ τὰς πολιτείας, τάς τε κυρίας, καὶ τὰς ὑπό τινων εἰρημένας, ἔστω τεθεωρημένα τὸν τρόπον τοῦτον.

καὶ τὴν ταφήν.

γρ. τοῖν χ.

Nic. lib. 3. c. 7.

γρ. ἄν τι παίσωσι.

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΟΥΣ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΤΟ Γ.

ΚΕΦΑΛ. α΄.

Ὅτι σκεπτέον τίς ἡ πόλις, καὶ τίς ὁ πολίτης· καὶ ὅτι πολίτης μέν ἐστιν ᾧ ἐξουσία κοινωνεῖν ἀρχῆς βουλευτικῆς ἢ κριτικῆς· πόλις δὲ τὸ τοιοῦτον πλῆθος, ἱκανὸν πρὸς αὐτάρκειαν ζωῆς.

Τῷ περὶ πολιτείας ἐπισκοποῦντι, καὶ τίς ἑκάστη, καὶ ποία τις, σχεδὸν πρώτη σκέψις, περὶ πόλεως ἰδεῖν, τί ποτέ ἐστιν ἡ πόλις. νῦν γὰρ ἀμφισβητοῦσιν οἱ μὲν, φάσκοντες τὴν πόλιν πεπραχέναι τὴν πρᾶξιν. οἱ δ', οὐ τὴν πόλιν, ἀλλὰ τὴν ὀλιγαρχίαν, ἢ τὸν τύραννον. τοῦ δὲ πολιτικοῦ καὶ τοῦ νομοθέτου πᾶσαν ὁρῶμεν τὴν πραγματείαν οὖσαν περὶ πόλιν· ἡ δὲ πολιτεία, τῶν τὴν πόλιν οἰκούντων ἐστὶ τάξις τις. ἐπεὶ δ' ἡ πόλις τῶν συγκειμένων, καθάπερ ἄλλο τι τῶν ὅλων μὲν, συνεστώτων δ' ἐκ πολλῶν μορίων,* δῆλον ὅτι πρότερον ὁ πολίτης ζητητέος. ἡ γὰρ πόλις, πολιτῶν τι πλῆθός ἐστιν. ὥστε τίνα χρὴ καλεῖν πολίτην, καὶ τίς ὁ πολίτης ἐστὶ, σκεπτέον. καὶ γὰρ ὁ πολίτης ἀμφισβητεῖται πολλάκις. οὐ γὰρ τὸν αὐτὸν ὁμολογοῦσι πάντες εἶναι πολίτην. ἔστι γάρ τις ὃς ἐν δημοκρατίᾳ πολίτης ὢν, ἐν ὀλιγαρχίᾳ πολλάκις οὐκ ἔστι πολίτης. τοὺς μὲν οὖν ἄλλως πως τυγχάνοντας ταύτης τῆς προσηγορίας, οἷον τοὺς ποιητοὺς πολίτας, ἀφετέον. ὁ δὲ πολίτης, οὐ τῷ * οἰκεῖν πού πολίτης ἐστί· καὶ γὰρ μέτοικοι καὶ δοῦλοι κοινωνοῦσι τῆς οἰκήσεως· οὐδ' οἱ τῶν δικαίων μετέχοντες οὕτως, ὥστε καὶ δίκην ὑπέχειν καὶ δικάζεσθαι· τοῦτο γὰρ ὑπάρχει καὶ τοῖς ἀπὸ * συμβόλων κοινωνοῦσι. καὶ γὰρ ταῦτα τούτοις ὑπάρχει. πολλαχοῦ μὲν οὖν οὐδὲ τούτων τελέως οἱ μέτοικοι μετέχουσιν, ἀλλ' ἀνάγκη νέμειν προστάτην. διὸ ἀτελῶς πως μετέχουσι τῆς τοιαύτης κοινωνίας· ἀλλὰ καθάπερ καὶ παῖδας τοὺς μήπω δι' ἡλικίαν ἐγγεγραμμένους, καὶ τοὺς γέροντας τοὺς ἀφειμένους, φατέον εἶναι μέν πως πολίτας, οὐχ ἁπλῶς δὲ λίαν, ἀλλὰ προστιθέντας, τοὺς μὲν ἀτελεῖς, τοὺς δὲ παρηκμακότας. ἤ τι τοιοῦτον ἕτερον· οὐδὲν γὰρ διαφέρει· δῆλον γὰρ τὸ λεγόμενον· ζητοῦμεν γὰρ τὸν ἁπλῶς πολίτην, καὶ μηδὲν ἔχοντα τοιοῦτον ἔγκλημα διορθώσεως δεόμενον· ἐπεὶ καὶ περὶ τῶν ἀτίμων καὶ φυγάδων ἐστὶ τὰ τοιαῦτα καὶ διαπορεῖν καὶ λύειν. πολίτης δ' ἁπλῶς οὐδενὶ τῶν ἄλλων ὁρίζεται μᾶλλον, ἢ τῷ μετέχειν κρίσεως καὶ ἀρχῆς.

γρ. συνεστώσης

γρ. οἰκεῖν πως

Qui. συμβολαίων

ARISTOTELIS, DE REPVBLICA

Liber tertius.

CAPVT I.

De forma Ciuitatis, de Politia ſcilicet, certum ſubiectum habente, agere inſtituit.

B EI, qui de reipubl. adminiſtrandæ ratione, quæ & qualis ſit, conſiderat; primo fere loco quidnam ſit ciuitas, videndum. Nunc enim ambigunt & in controuerſiam vocant, dum alij rem à ciuitate actam ac tranſactam eſſe dicunt: alij non à ciuitate, ſed à paucis potentibus aut tyranno. Hominis autem regendæ ciuitatis periti, (quem politicum Græci nominant,) & legum ſcriptoris, curam atque operam omnem videmus in ciuitate conſumi. Iam verò reipublicæ ſeu ciuitatis adminiſtrandæ ratio, quam politiam Græci appellant, eorum, qui vrbem colunt, deſcriptio atque ordinatio eſt. Quoniam autem ciuitas compoſitum & concretum quiddam eſt, quemadmodum & aliquod aliud totum ex multis partibus conflatum: nimirum quæ- C rendum antè de ciue eſt. ciuitas enim ciuium multitudo quædam eſt. Quare quis ciuis appellari debeat, & quis ſit ciuis, videndum. Etenim de ciui ſæpenumero ambigitur. Non enim conuenit inter omneis, eundem eſſe ciuem. Eſt enim aliquis, qui cùm in ciuitate libera, ſeu reipublicæ adminiſtrandæ forma populari, quam democratiam appellant Græci, ciuis ſit in paucorum principatu, quæ oligarchia ab illis dicitur, ſæpenumero non eſt ciuis. Atque ij quidem qui alio modo hanc appellationem conſecuti ſunt, vt ciues inſititii, aut (vt ita dicam) factitij, miſſi faciendi ſunt. Ciuis autem non eo quòd vrbem aliquam incolat, ciuis eſt. etenim inquilini & ſerui, habitationis ſũt D participes. Neque ij, quibus enim iura ita communicata ſunt, vt & iudicium accipere neceſſe habeant, & litem intendere atque in ius vocare poſſint, ciues ſunt. hoc enim tribuitur etiam iis qui teſſeris publicè acceptis, & ex publica conuentione inter ſe iura habent communia, & res contrahunt. His enim hæc quoquo ſuppetunt. Quin ſæpenumero neque inquilini horum omni ex parte ſunt participes, ſed neceſſe eſt eis patronum aliquem dare. Quamobrem imperfectè & quodammodo talis communitatis ſunt participes. Verùm quemadmodum pueri qui nondum per ætatem in numerum ciuium adſcripti ſunt, & ſenes, qui dimiſſi & abſoluti ſunt muneribus ciuilibus, dicendi quidẽ ſunt aliquo modo ciues: non admodum tamen ſimpliciter, & abſolutè, ſed cum adiectione, illi quidẽ imperfecti, E hi autem effœti & victi, aut aliquid aliud ſimile; (nihil enim refert, quando planum & apertum eſt quod dicimus: quærimus enim eum qui ſit ciuis ſimpliciter, & in quem nulla talis reprehenſio ſeu criminatio cadat, quæ correctione egeat) ſic inquilini non ſunt abſolutè ciues appellandi. Nam etiam de iis qui ignominia notati ſunt, & de exſulibus, talia quædam dubitari poſſunt, & talis quadrat diſſolutio ac reſponſio.

Ciuis igitur ſimpliciter nulla alia re definitur magis quàm quòd ſit iudicatus & magiſtratus particeps.

A Magiſtratuum autem alij quidem tempore ſunt diſtincti, ac diuiſi; (itaque nonnullos bis eidem gerere omnino non licet: aut certis ac præfinitis temporibus licet) alij verò non definiti: exempli gratia, iudex & qui in concione deliberat & conſultat. Fortaſſis autem dixerit aliquis, ne magiſtratus quidem eſſe taleis ciueis, neque propterea imperij participeis eſſe. Atqui ridiculum ſit, iis qui in ciuitate maximè dominantur, plurimúmque poſſunt, imperiũ denegare. Sed ſtatuamus nihil intereſſe: de nomine enim ſit ſermo. Ea enim poteſtas, quæ iudici cum ſuaſore, cõue qui in concione deliberat, communis eſt, nomine vacat, nec ſatis eſt in promptu quo nomine communi hæc duo ciuilia munera ſint appellanda. Eſto igitur, diſtinctionis cauſa, magiſtratus non definitus. Eos itaque, qui ita reip. ſunt participes, ciueis ſtatuimus. Quare ciuis definitio, quæ ad eos omneis qui ciues appellantur, ma-B ximè quadrare poſſit, talis ferè eſt. Nemini autem obſcurum eſſe debet, quibus in rebus ſubiecta ſpecie differunt, & eorum aliud eſt primum, aliud ſecundum, aliud deinceps ſubſequens: earum rerũ aut nihil prorſus eſſe commune, qua ratione ſunt tales, aut perquam tenuiter & anguſtè. At reip. adminiſtrandæ rationes differre inter ſe ſpecie videmus: & earum alias eſſe priores, alias poſteriores. Ex enim quæ deprauatæ ſunt, quæque deflexerunt à recto: rectis minimémque deprauatis poſteriores ſint neceſſe eſt. Degreſſas autem à recto quomodo dicamus, poſteriùs planum fiet. Ergo etiam ciuis in quaque reip. adminiſtrandæ rationis ſit alius ac diſſimilis neceſſe eſt. Quare is qui ſuprà à nobis dictus eſt, in ciuitate libera, in qua penes popu-C lum poteſtas eſt, maximè ciuis eſt: in aliis verò euenire poteſt vt ſit, non tamen neceſſe eſt. Nonnullæ enim ciuitates neque populum habent, neque concionem vſu receperunt, ſed conuentum ciuium conuocatorum: & liteis controuerſiáſque alias alij cognoſcunt ac diſceptant. Vt Lacedæmone liteis de rebus contractis dirimunt & diiudicant Ephororum alij alias: ſenatores autem iudicia de cædibus ac patricidiis exercent: alius porrò aliquis magiſtratus fortaſſis alia. Idémque fit Carthagine. Quidam enim magiſtratus rebus omnibus iudicandis præſunt. Sed enim correctionem habet ciuis definitio. Nam in aliis reip. adminiſtrandę formis non magiſtratus infinitus conſultator & iudex eſt, ſed pro genere imperij definitus. His omnibus, aut D nonnullis eorum permiſſa eſt conſultandi ac indicandi poteſtas, aut de rebus omnibus, aut de quibuſdam. Quis igitur ſit ciuis, ex his perſpicuum eſt. Qui enim poteſt magiſtratus ad conſultandum & iudicandum pertinentis eſſe particeps, eum iam huius ciuitatis dicimus eſſe ciuem: ciuitatem autem, vt ſimpliciter dicam, talium hominum multitudinem tantam, quanta ſatis ſit ad copiam plenam ac refertam, nihilque foris requirentem, rerum ad vitam degendam neceſſariarum.

CAPVT II.

De politiæ materia proxima generatim agit, de ciuibus ſcilicet.

DEfiniunt autem quidam ciuem, conſuetudinem ſpectantes, qui ex vtroque parente ciue natus eſt, non ex altero tantùm, vt ex patre aut matre. Alij autem etiam hoc longiùs requirunt ac repetunt, verbi gratia, ad auos duos, aut treis, aut plureis progredientes. Cùm igitur ciues ſic definiuntur ciuili more, & pingui Minerua, dubitant nonnulli de tertio illo,

A τῶν δ' ἀρχῶν αἱ μὲν εἰσι διῃρημέναι κατὰ χρόνον· ὥστ' ἐνίας μὲν ὅλως δὶς τὸν αὐτὸν οὐκ ἔξεστιν ἄρχειν, ἢ διὰ τινῶν ὡρισμένων χρόνων· ἡ δ' ἀόριστος, οἷον ὁ δικαστὴς καὶ ὁ ἐκκλησιαστής. τάχα μὲν οὖν ἂν φαίη τις οὐδ' ἄρχοντας εἶναι τοὺς τοιούτους, οὐδὲ μετέχειν διὰ ταῦτ' ἀρχῆς. καίτοι γελοῖον τοὺς κυριωτάτους ἀποστερεῖν ἀρχῆς, ἀλλὰ διαφερέτω μηδέν. περὶ ὀνόματος γὰρ ὁ λόγος· ἀνώνυμον γὰρ τὸ κοινὸν ἐπὶ δικαστοῦ καὶ ἐκκλησιαστοῦ, τί δεῖ ταῦτ' ἄμφω καλεῖν. ἔστω δὴ διορισμοῦ χάριν, ἀόριστος ἀρχή. τίθεμεν δὴ πολίτας τοὺς οὕτω μετέχοντας. ὁ μὲν οὖν μάλιστ' ἂν ἐφαρμόσας πολίτης ἐπὶ πάντας τοὺς λεγομένους πολίτας, σχεδὸν τοιοῦτός ἐστι. δεῖ δὲ B μὴ λανθάνειν, ὅτι τῶν πραγμάτων ἐν οἷς τὰ ὑποκείμενα διαφέρει τῷ εἴδει, καὶ τὸ μὲν αὐτῶν ἐστι πρῶτον, τὸ δὲ δεύτερον, τὸ δ' ἐχόμενον, ἢ τὸ παράπαν οὐδὲν ἐστιν, ᾗ τοιαῦτα, τὸ κοινὸν, ἢ γλίσχρως. τὰς δὲ πολιτείας ὁρῶμεν εἴδει διαφερούσας ἀλλήλων, καὶ τὰς μὲν ὑστέρας, τὰς δὲ προτέρας οὔσας. τὰς γὰρ ἡμαρτημένας καὶ παρεκβεβηκυίας, ἀναγκαῖον ὑστέρας εἶναι τῶν ἀναμαρτήτων. τὰς δὲ παρεκβεβηκυίας πῶς λέγομεν, * ὕστερον ἔσται φανερόν. ὥστε καὶ τὸν πολίτην ἕτερον ἀναγκαῖον εἶναι τὸν καθ' ἑκάστην πολιτείαν. διόπερ ὁ λεχθεὶς, ἐν μὲν δημοκρατίᾳ μάλιστ' ἐστὶ C πολίτης, ἐν δὲ ταῖς ἄλλαις ἐνδέχεται μὲν, οὐ μὴν ἀναγκαῖον. ἐνίαις γὰρ οὐκ ἔστι δῆμος, οὐδ' ἐκκλησίαν νομίζουσιν, ἀλλὰ συγκλήτους, καὶ τὰς δικάζουσι κατὰ μέρος. οἷον ἐν Λακεδαίμονι τὰς τῶν συμβολαίων δικάζει τῶν ἐφόρων ἄλλος ἄλλας· οἱ δὲ γέροντες, τὰς φονικάς. ἑτέρα δ' ἴσως ἀρχή τις ἑτέρας. τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον καὶ περὶ Καρχηδόνα. πάσας γὰρ ἀρχαί τινες κρίνουσι τὰς δίκας. ἀλλ' ἔχει γὰρ διόρθωσιν ὁ τοῦ πολίτου διορισμός. ἐν γὰρ ταῖς ἄλλαις πολιτείαις οὐχ ὁ ἀόριστος ἄρχων ἐκκλησιαστής ἐστι καὶ δικαστὴς, ἀλλὰ ὁ D κατὰ τὴν ἀρχὴν ὡρισμένος. τούτων γὰρ ἢ πᾶσιν ἢ τισὶν ἀποδέδοται τὸ βουλεύεσθαι καὶ δικάζειν, ἢ περὶ πάντων, ἢ περὶ τινῶν. τίς μὲν οὖν ἐστιν ὁ πολίτης, ἐκ τούτων φανερόν. ᾧ γὰρ ἐξουσία κοινωνεῖν ἀρχῆς βουλευτικῆς, ἢ κριτικῆς, πολίτην ἤδη λέγομεν εἶναι ταύτης τῆς πόλεως· πόλιν δὲ, τὸ τῶν τοιούτων πλῆθος ἱκανὸν πρὸς αὐτάρκειαν ζωῆς, ὡς ἁπλῶς εἰπεῖν.

Infrà cap 7.

E

ΚΕΦΑΛ. β'.

Πολίτου πρὸς χρῆσιν ὁρισμὸς πολιτικὸς καὶ ταχύς.

ΟΡίζονται δὲ πρὸς τὴν χρῆσιν πολίτην τὸν ἐξ ἀμφοτέρων πολιτῶν, καὶ μὴ θατέρου μόνον, οἷον πατρὸς ἢ μητρός· οἱ δὲ καὶ τοῦτ' ἐπὶ πλέον ζητοῦσιν, οἷον * ἐπὶ πάππους δύο, ἢ τρεῖς ἢ πλείους. οὕτω δὴ ὁριζομένων πολιτικῶς καὶ * ταχέως, ἀπορεῦσί τινες τὸν τρίτον ἐκεῖνον.

ἢ γρ. ἐπὶ πάππους

Camerar. παχέως.

A ἢ τέταρτον, πῶς ἔσται πολίτης. Γοργίας μὲν οὖν ὁ Λεοντῖνος, τὰ μὲν ἴσως ἀπορῶν, τὰ δ' εἰρωνευόμενος, ἔφη, καθάπερ ὅλμους εἶναι τοὺς ὑπὸ τῶν ὁλμοποιῶν πεποιημένους, οὕτω καὶ Λαρισσαίους τοὺς ὑπὸ τῶν δημιουργῶν πεποιημένους· εἶναι γάρ τινας
γρ. λαρισσοποιούς. * λαρισσοποιούς. ἔστι δ' ἁπλοῦν. Εἰ γὰρ μετεῖχον κατὰ τὸν ῥηθέντα διορισμὸν τῆς πολιτείας, ἦσαν ἂν πολῖται. καὶ γὰρ οὐδὲ δυνατὸν ἐφαρμόττειν τὸ ἐκ πολίτου, ἢ ἐκ πολίτιδος, ἐπὶ τῶν πρώτων οἰκησάντων ἢ κτισάντων. ἀλλ' ἴσως ἐκεῖνοι μᾶλλον ἔχουσιν ἀπορίαν, ὅσοι μετέσχον, μεταβολῆς γενομένης, πολιτείας· οἷον Ἀθήνησιν ἐποίησε Κλεισθένης μετὰ τὴν τῶν B τυράννων ἐκβολήν· πολλοὺς γὰρ ἐφυλέτευσε ξένους καὶ δούλους μετοίκους. τὸ δ' ἀμφισβήτημα πρὸς τούτους ἐστὶν, οὐ τίς πολίτης, ἀλλὰ πότερον ἀδίκως ἢ δικαίως. καίτοι καὶ τοῦτό τις ἔτι προσαπορήσειεν, ἆρ' εἰ μὴ δικαίως πολίτης, οὐ πολίτης· ὡς ταὐτὸ δυναμένου τοῦ τ' ἀδίκου καὶ τοῦ ψευδοῦς. ἐπεὶ δ' ὁρῶμεν καὶ ἄρχοντάς τινας ἀδίκως, οὓς ἄρχειν μὲν φήσομεν, ἀλλ' οὐ δικαίως· ὁ δὲ πολίτης ἀρχῇ τινι διωρισμένος ἐστίν· ὁ γὰρ κοινωνῶν τῆς τοιᾶσδε ἀρχῆς, πολίτης ἐστὶν, ὡς ἔφαμεν· δῆλον ὅτι πολίτας μὲν εἶναι φατέον καὶ τούτους.

A aut quarto, qoomodo ciuis futurus ſit. Gorgias igitur Leontinus, partim fortaſſe dubitanter, partim diſſimulantet loquens, dicebat, quemadmodum mortaria ſunt, quæ à mortatiorum opificibus effecta ſunt: ſic & Lariſſæos eos eſſe, qui à Lariſſæorum effectoribus procreati ſunt. eſſe enim aliquos Lariſſæorum effectores, & quaſi opifices. Sed hoc eſt pingue & ſimplex. Si enim participes erant reipublicæ ex ea definitione, quam expoſuimus, ciues eſſent: ſin minùs, non eſſent cioes. Nam ne fieti quidem poteſt, vt natum eſſe ex ciui patre, aut ex ciui matre, ad eos qui primi vrbem habitarunt, aut condiderunt, accommodetur. Sed fortaſſe magis de his dubitari poteſt, qui reipublicæ fuerunt partici- B pes, reipublicæ ſtatu immutato: cuiuſmodi eſt id quod fecit Cliſthenes poſt tyraooos exactos. Multos enim peregrinos & ſeruos & inquilinos in tribus tranſtulit. Controuerſia autem quæ de his eſt, oon eſt quis ſit ciuis, ſod vtrùm ſic factus ciuis, iuſtè an iniuſtè ſit ciuis. Atqui de hoc quoque præterea dubitauetit aliquis, vtrúmne qui iuſtè oon eſt ciuis, noo ſit ciuis: quaſi idem valeant iniuſtum ac falſum. Quoniam autem videmus, nonnullos etiam iniuſtè magiſtratum aut imperium gerere, qoos magiſtratum quidem gerete fatebimur, ſed non iuſtè: ciuis autem imperio quodam definitus eſt; (nam qui talis impetij particeps eſt, ciuis eſt, vt diximus;) in prompro eſt etiam hos dicendos quidem eſſe ciueis.

C

ΚΕΦΑΛ. γ'.

Ἀπορίαι τινὲς μεταβληθείσης τῆς πολιτείας συμβαίνουσαι.

ΠΕρὶ δὲ τοῦ δικαίως ἢ μὴ δικαίως, συνάπτει πρὸς τὴν εἰρημένην πρότερον ἀμφισβήτησιν. ἀποροῦσι γάρ τινες, πόθ' ἡ πόλις ἔπραξε, καὶ πότε οὐχ ἡ πόλις· οἷον ὅταν ἐξ ὀλιγαρχίας ἢ τυραννίδος γένηται δημοκρατία. τότε γὰρ οὔτε τὰ συμβό- D λαια ἔνιοι βούλονται διαλύειν, ὡς οὐ τῆς πόλεως, ἀλλὰ τοῦ τυράννου λαβόντος· οὔτ' ἄλλα πολλὰ τῶν τοιούτων, ὡς ἐνίας τῶν πολιτειῶν τῷ κρατεῖν οὔσας, ἀλλ' οὐ διὰ τὸ κοινῇ συμφέρον. εἴπερ οὖν καὶ δημοκρατοῦνταί τινες κατὰ τὸν τρόπον τοῦτον, ὁμοίως τῆς πόλεως φατέον εἶναι ταύτης τὰς τῆς πολιτείας ταύτης πράξεις, καὶ τὰς ἐκ τῆς ὀλιγαρχίας, καὶ τῆς τυραννίδος. Ἔοικε δ' οἰκεῖος ὁ λόγος εἶναι τῆς ἀπορίας ταύτης, πῶς ποτε χρὴ λέγειν τὴν πόλιν εἶναι τὴν αὐτὴν, ἢ μὴ τὴν αὐτὴν, ἀλλ' ἑτέραν. ἡ μὲν οὖν ἐπιπολαιοτάτη τῆς ἀπορίας ζήτησις, περὶ τὸν τόπον καὶ τοὺς E ἀνθρώπους ἐστίν. ἐνδέχεται γὰρ διαζευχθῆναι τὸν τόπον καὶ τοὺς ἀνθρώπους, καὶ τοὺς μὲν ἕτερον, τοὺς δ' ἕτερον οἰκῆσαι τόπον. ταύτην μὲν οὖν πρᾳοτέραν θετέον τὴν ἀπορίαν. πολλαχῶς γὰρ τῆς πόλεως λεγομένης, ἐστί πως εὐμάρεια τῆς τοιαύτης ζητήσεως. ὁμοίως δὲ καὶ τῶν τὸν αὐτὸν τόπον κατοικούντων ἀνθρώπων, πότε δεῖ νομίζειν μίαν εἶναι τὴν πόλιν· οὐ γὰρ δὴ τοῖς τείχεσιν. εἴη γὰρ ἂν Πελοποννήσῳ περιβαλεῖν ἓν τεῖχος. τοιαύτη δ' ἴσως ἐστὶ καὶ Βαβυλών,

CAPVT III.

Alteram Politiæ materiam proximam, Ciuitatem ſcilicet, generatim explicat.

IVſtè autem ciues ſint, nécne, ad controuerſiam antè à nobis expoſitam pertinet. Dubitaot enim quidam quando ciuitas aliquid egiſſe diceoda ſit, quando oon ciuitas: verbi gratia, cùm ex paucorum imperio aut tyrannide, populi poteſtas exſtiterit. D Tunc enim oeque ea quæ conuenerunt, quæqoe in obligatiooem deducta ſunt, diſſoluere volunt, quaſi non ciuitas, ſed tyraoous pecuniam acceperit: neque multa alia huiuſmodi pacta conuenta ſeruare. proinde quaſi nonnulla reipublicæ admioiſtrandæ genera, eo quòd vel vnus vel pauci plus valeant viribus, noo vtilitate coomuoi, conſtent. Quòd ſi etiam nonoulli homines ſub imperio & poteſtate populi hoc modo ciuiliter viuunt, huiúſque ciuitatis & reipublicæ eæ ſunt actiones, quas populus obiit; ergo & huius ciuitatis ac reipublicæ quæ ex paucorum imperio & tyrannide, ciuitas libera facta eſt, diceodum eſt eas eſſe actiones, quæ à paucorum imperio & tyrannide contractæ ſunt. Videtur autem ſermo, in quem nunc incidimus, ad hanc dubitationem ac- E commodatus eſſe, quonam modo eadem ciuitas ſic diceoda, aut non eadem, ſed alia. Hoius igitur dubitatioois ea quæ maximè io promptu poſita eſt, quæſtio in loco & in hominibus cooſiſtit. Eoenire enim poteſt vt locus & homines diſiungantur, & hi quidem alium, illi autem alium locum incolant. Hæc igitur dubitatio lenior & mitior ſtatuenda eſt. Nam cùm ciuitas multis modis dicatur, ad explicandum facilis quodammodo talis quæſtio eſt; ſimiliter aotem & hominum eundem locum incolentium, quando vnam eſſe ciuitatem exiſtimare oporteat. Noo eoim muris communibus definienda vna ciuitas eſt. Liceat enim Peloponoeſo murū vnum circumdare. Talis autem fortaſſe eſt Babylon,

omniſque, quæ gentis potiùs quàm vrbis ant ciuitatis citcumſcriptiooe coorinetur: qua tertium iam diem capta, partem quandam vrbis non ſenſiſſe dicunt. Verùm de hac quidem dubitatione vtilius erit diſputatiooem ad aliud tempus reſeruari. Nam de magnitudine ciuitatis, quanta debeat eſſe, & vtrùm gentem voam an pluteis eſſe expediat, homioem politicum ignorare oon oportet. Sed iiſdem hominibus io eodem loco habitanribus, vtrùm quandiu ſit idem genus homiouni in vrbe habitantium, eadem ciuitas dicenda eſt, etiam aliis iotereuntibus, aliis naſcentibus: quemadmodum & fluuios eoſdem dicere ſolemus, & fonteis eoſdem, quamuis alia ſempet aqua ſuboriaror, alia diffugiar arque effluar? an homines quidem ijdem eſſe dicendi ſunt propter ralem cauſam, ciuitas autem alia? Nam ſi ciuitas ſocietas quædam eſt, & ciuium ſocietas vbi ciuitatis adminiſtraodæ tatio ſpecie ſit diſpar ac diſſimilis; & differt ciuibus, neceſſe eſſe videatur etiam ciuitatem non eſſe eandem. Quemadmodum chorum, qui oonc comicus, nunc rragicus eſt, alium eſſe dicimus, cùm ſæpenumero iidem homines ſinr. Similiter autem & aliam omnem ſocietatem, aliam dicere debemus, ſi compoſitionis ſpecies ſit alia: veluti harmoniam diſſimilem eſſe dicimus iiſdem ſonis, ſi aliàs ſir Doria, aliàs Phrygia. Si igitur hoc modo ſe res habet, perſpicuum eſt eaodem ciuitarem maximè eſſe dicendam, ſpectata ciuitaris adminiſtrandæ rarione: nomine aurem vel alio, vel eodem licere eam appellare, & iiſdem in ea habitanribus homioibus, & prorſus aliis. Sit oe autem iuſtum nécne id quod ex conuentiooe debetur, diſſoluere, obligationíque contractæ ſarisfacere, cùm in aliam reipublicæ admioiſtrandæ formam ciuitas traducta ſit, oon eſt huius loci diſputare.

A καὶ πᾶσα ἥτις ἔχει περιγραφὴν μᾶλλον ἔθνους ἢ πόλεως· ἧς γέ φασιν ἑαλωκυίας τρίτην ἡμέραν, οὐκ αἰσθέσθαι τι μέρος τῆς πόλεως. ἀλλὰ περὶ μὲν ταύτης τῆς ἀπορίας, εἰς ἄλλον καιρὸν χρήσιμος ἡ σκέψις. περὶ γὰρ μεγέθους τῆς πόλεως, τό τε πόσον, καὶ πότερον ἔθνος ἓν ἢ πλείω συμφέρει, δεῖ μὴ λανθάνειν τὸν πολιτικόν. ἀλλὰ τῶν αὐτῶν κατοικούντων τὸν αὐτὸν τόπον, πότερον ἕως ἂν ᾖ τὸ γένος ταὐτὸ τῶν κατοικούντων, τὴν αὐτὴν εἶναι φατέον πόλιν, καίπερ ἀεὶ, τῶν μὲν φθειρομένων, τῶν δὲ γινομένων ὥσπερ καὶ ποταμοὺς εἰώθαμεν λέγειν τοὺς αὐτοὺς, καὶ κρήνας τὰς αὐτάς, καίπερ ἀεὶ τοῦ μὲν ἐπιγινομένου νά-B ματος, τοῦ δ᾽ ὑπεξιόντος· ἢ τοὺς μὲν ἀνθρώπους φατέον εἶναι τοὺς αὐτοὺς διὰ τὴν τοιαύτην αἰτίαν, τὴν δὲ πόλιν ἑτέραν. Εἴπερ γάρ ἐστι κοινωνία τις ἡ πόλις, ἔστι δὲ κοινωνία πολιτῶν, πολιτείας γινομένης ἑτέρας τῷ εἴδει, καὶ διαφερούσης τῆς πολιτείας, ἀναγκαῖον εἶναι δόξειεν ἂν καὶ τὴν πόλιν εἶναι μὴ τὴν αὐτήν· ὥσπερ γε καὶ χορόν, ὁτὲ μὲν κωμικόν, ὁτὲ δὲ τραγικόν, ἕτερον εἶναί φαμεν, τῶν αὐτῶν πολλάκις ἀνθρώπων ὄντων· ὁμοίως δὲ καὶ πᾶσαν ἄλλην κοινωνίαν καὶ σύνθεσιν ἑτέραν, ἂν εἶδος ἕτερον ᾖ τῆς συνθέσεως· οἷον ἁρμονίαν τῶν C αὐτῶν φθόγγων, ἑτέραν εἶναι λέγομεν, ἂν ὁτὲ μὲν ᾖ Δώριος, ὁτὲ δὲ Φρύγιος. Εἰ δὴ τοῦτον ἔχει τὸν τρόπον, φανερὸν ὅτι μάλιστα λεκτέον τὴν αὐτὴν πόλιν, εἰς τὴν πολιτείαν βλέποντας. ὄνομα δὲ καλεῖν ἕτερον, ἢ ταὐτόν, ἔξεστι καὶ τῶν αὐτῶν κατοικούντων αὐτήν, καὶ πάμπαν ἑτέρων ἀνθρώπων. Εἰ δὲ δίκαιον διαλύειν, ἢ μὴ διαλύειν, ὅταν εἰς ἑτέραν μεταβάλλῃ πολιτείαν ἡ πόλις, λόγος ἕτερος.

CAPVT. IV.

De ciuibus in ſpecie agit, & primùm de Perfectis ciuibus.

IIs porrò quæ nuoc expoſita ſuot, proximum eſt vt videamus vtrùm eandem eſſe virtutem viri boni & boni ciuis ſtaruere debeamus, oécne. Verumenimverò ſi hoc ioquirendum eſt, viri boni virtus primùm rudi quadam imagioe informata cognoſcenda eſt. Quemadmodum igiror oauta, vnus quidam eſt ex ſociis nauigationis: ſic & ciuem ex iis qui ciuilis adminiſtrationis ſunt parricipes, vnum eſſe dicimus. Quamuis autem oautæ ſint inter ſe vi & facultate diſſimiles (alius eoim eſt remex, alius gubernator, alius proræ præfectus, alius tali aliquo quaſi cognomine appellatus;) perſpicuum tamen eſt vnius cuiuſque eorum ſubtiliſſimam ac perfectiſſimam definirionem, virtutis cuiuſque propriam futuram: ſimiliter autem & commuoem aliquam ad omneis aptè quadraturam. Nam ſalus nauigij, eorum omnium commune munus eſt. Hanc enim, tanquam finem, nautarum vouſquiſque expetit. Sic igitur & ciuium cuiuſque, quamuis ſint inter ſe diſſimiles, ſocietatis & communitatis ſalus, muous eſt. Societas autem eſt, ciuitatis ſeu reipublicæ adminiſtrandæ forma & ratio, quam politiam Græci nomioant. Quocirca virtus ciuis ad ciuiraris adminiſtrandæ formam referatur neceſſe eſt, Si igitur plura ſunr ciuitatis ſeu reipublicæ adminiſtratioois genera, nimirum fieri non poteſt vt boni ciuis virtus ſit vna perfecta.

ΚΕΦΑΛ. δ´.

Πότερον τὴν αὐτὴν ἀρετὴν ἀνδρὸς ἀγαθοῦ καὶ πολίτου σπουδαίου θετέον, ἢ μὴ τὴν αὐτήν.

D Τῶν δὲ νῦν εἰρημένων ἐχόμενόν ἐστιν ἐπισκέψασθαι, πότερον τὴν αὐτὴν ἀρετὴν ἀνδρὸς ἀγαθοῦ καὶ πολίτου σπουδαίου θετέον, ἢ μὴ τὴν αὐτήν. ἀλλὰ μὴν εἴ γε τοῦτο τυχεῖν δεῖ ζητήσεως τὴν τοῦ πολίτου τύπῳ τινὶ πρῶτον * ληπτέον· ὥσπερ οὖν ὁ πλωτήρ, εἷς τις τῶν κοινωνῶν ἐστιν. οὕτω καὶ τὸν πολίτην φαμέν· τῶν δὲ πλωτήρων, καίπερ ἀνομοίων ὄντων, τὴν δύναμιν· ὁ μὲν γάρ ἐστιν ἐρέτης, ὁ δὲ κυβερνήτης, ὁ δὲ πρῳρεύς, ὁ δ᾽ ἄλλην τιν᾽ ἔχων τοιαύτην ἐπωνυμίαν· δῆλον ὡς ὁ μὲν ἀκριβέστατος ἑκάστου λό-E γος ἴδιος ἔσται τῆς ἀρετῆς. ὁμοίως δὲ καὶ κοινός τις ἐφαρμόσει πᾶσιν. ἡ γὰρ σωτηρία τῆς ναυτιλίας, ἔργον ἐστὶν αὐτῶν πάντων. τούτου γὰρ ἕκαστος ὀρέγεται τῶν πλωτήρων. * ὁμοίως τοίνυν καὶ τῶν πολιτῶν, καίπερ ἀνομοίων ὄντων, ἡ σωτηρία τῆς κοινωνίας ἔργον ἐστί· κοινωνία δ᾽ ἐστὶν ἡ πολιτεία· διὸ τὴν ἀρετὴν ἀναγκαῖον εἶναι τοῦ πολίτου πρὸς τὴν πολιτείαν. εἴπερ οὖν ἐστι πλείω πολιτείας εἴδη, δῆλος ὡς οὐκ ἐνδέχεται τοῦ σπουδαίου πολίτου μίαν ἀρετὴν εἶναι τὴν τελείαν.

χ. σκέψεως

χ. ὁμοίως

τὸν δ' ἀγαθὸν ἄνδρα φαμὲν εἶναι κατ' ἀρετὴν τελείαν. ὅτι μὲν οὖν ἐνδέχεται, πολίτην ὄντα σπουδαῖον, μὴ κεκτῆσθαι τὴν ἀρετὴν, καθ' ἣν σπουδαῖος ἀνήρ, φανερόν. οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ κατ' ἄλλον τρόπον ἔστι διαπορoῦντας ἐπελθεῖν τὸν αὐτὸν λόγον περὶ τῆς ἀρίστης πολιτείας. εἰ γὰρ ἀδύνατον ἐξ ἁπάντων σπουδαίων ὄντων εἶναι πόλιν· δεῖ δ' ἕκαστον τὸ καθ' αὑτὸν ἔργον εὖ ποιεῖν· τοῦτο δὲ ἀπ' ἀρετῆς· ἐπεὶ δ' ἀδύνατον ὁμοίους εἶναι πάντας τοὺς πολίτας· οὐκ ἂν εἴη μία ἀρετὴ πολίτου καὶ ἀνδρὸς ἀγαθοῦ. τὴν μὲν B γὰρ τοῦ σπουδαίου πολίτου, δεῖ πᾶσιν ὑπάρχειν· οὕτω γὰρ ἀρίστην ἀναγκαῖον εἶναι τὴν πόλιν, τὴν δὲ τοῦ ἀνδρὸς τοῦ ἀγαθοῦ, ἀδύνατον, εἰ μὴ πάντας ἀναγκαῖον ἀγαθοὺς εἶναι, τοὺς ἐν τῇ σπουδαίᾳ πόλει πολίτας. ἔτι ἐπεὶ ἐξ ἀνομοίων ἡ πόλις, ὥσπερ ζῷον εὐθὺς ἐκ ψυχῆς καὶ σώματος, καὶ ψυχὴ ἐκ λόγου καὶ ὀρέξεως, καὶ οἰκία ἐξ ἀνδρὸς καὶ γυναικός, καὶ κτῆσις ἐκ δεσπότου καὶ δούλου· τὸν αὐτὸν [δὲ] τρόπον καὶ πόλις ἐξ ἁπάντων τε τούτων, καὶ πρὸς τούτοις ἐξ ἄλλων ἀνομοίων συνέστηκεν εἰδῶν· ἀνάγκη μὴ μίαν εἶναι τὴν τῶν πολιτῶν πάντων ἀρετήν, ὥσπερ οὐδὲ τῶν χορευτῶν κορυφαίου καὶ παραστάτου. διότι μὲν τοίνυν ἁπλῶς οὐχ ἡ αὐτή, φανερὸν ἐκ τούτων. ἀλλ' ἆρα ἔσται τινὸς C ἡ αὐτὴ ἀρετή, πολίτου τε σπουδαίου, καὶ ἀνδρὸς σπουδαίου; φαμὲν δὴ τὸν ἄρχοντα σπουδαῖον, ἀγαθὸν εἶναι καὶ φρόνιμον, τὸν δὲ πολιτικόν, ἀναγκαῖον εἶναι φρόνιμον. καὶ τὴν παιδείαν δ' εὐθὺς ἑτέραν εἶναι λέγουσί τινες τοῦ ἄρχοντος· ὥσπερ καὶ φαίνονται οἱ τῶν βασιλέων υἱεῖς ἱππικὴν καὶ * πολεμικὴν παιδευόμενοι· καὶ Εὐριπίδης φησί,

γρ. πολιτικὴν,

Μή μοι τὰ κόμψ' ἀλλ' ὧν πόλει δεῖ·

ὡς οὖσάν τινα ἄρχοντος παιδείαν. εἰ δὲ ἡ αὐτὴ ἀρετὴ ἄρχοντός τε ἀγαθοῦ καὶ ἀνδρὸς ἀγαθοῦ, πολίτης D δ' ἐστὶ καὶ ὁ ἀρχόμενος, οὐχ ἡ αὐτὴ ἁπλῶς ἂν εἴη πολίτου καὶ ἀνδρός· τινὸς μέντοι πολίτου· οὐ γὰρ ἡ αὐτὴ ἄρχοντος καὶ πολίτου. καὶ διὰ τοῦτ' ἴσως Ἰάσων ἔφη πεινῆν, ὅτε μὴ τυραννοῖ· ὡς οὐκ ἐπιστάμενος ἰδιώτης εἶναι. ἀλλὰ μὴν ἐπαινεῖταί γε τὸ δύνασθαι ἄρχειν καὶ ἄρχεσθαι· καὶ πολίτου δοκίμου ἡ ἀρετὴ * εἶναι τὸ δύνασθαι καὶ ἄρχειν καὶ ἄρχεσθαι καλῶς. εἰ οὖν τὴν μὲν τοῦ ἀγαθοῦ ἀνδρὸς τίθεμεν ἀρχικήν, τὴν δὲ τοῦ πολίτου ἄμφω, οὐκ ἂν εἴη ἄμφω ἐπαινετὰ ὁμοίως. ἐπεὶ οὖν ποτὲ δοκεῖ ἀμφότερα, καὶ E οὐ ταὐτὰ δεῖν τὸν ἄρχοντα μανθάνειν καὶ τὸν ἀρχόμενον, τὸν δὲ πολίτην ἀμφότερ' ἐπίστασθαι καὶ μετέχειν ἀμφοῖν, τοὐντεῦθεν ἂν κατίδοι τις. ἔστι γὰρ ἀρχὴ δεσποτική· ταύτην δὲ τὴν περὶ τἀναγκαῖα * λεγόμενα, ἃ ποιεῖν ἐπίστασθαι τὸν ἄρχοντ' οὐκ ἀναγκαῖον, ἀλλὰ χρῆσθαι μᾶλλον· θάτερον δὲ καὶ ἀνδραποδῶδες. λέγω δὲ θάτερον, τὸ δύνασθαι ὑπηρετεῖν τὰς διακονικὰς πράξεις. δούλου δ' εἴδη πλείω λέγομεν. αἱ γὰρ ἐργασίαι πλείους· ὧν ἓν μέρος κατέχουσιν οἱ χερνῆτες. οὗτοι δ' εἰσίν, ὥσπερ σημαίνει καὶ τοὔνομα * αὐτούς, οἱ ζῶντες ἀπὸ τῶν χειρῶν· ἐν οἷς ὁ βάναυσος τεχνίτης ἐστί.

γρ. τὸ

γρ. λέγομεν,

γρ. αὐτό;

A At virum bonom dicimus. virtute perfecta eum merieores. Euenire igitur poſſe vt qoi ſit bonus ciuis, eam virtutem oon ſit conſecutus, ex qua vir bonus appellatur, ex his intelligere licet. Verumtameo etiam alio modo eandem rationem pertractare & perſequi licet de optima reipoblicæ admioiſtraodę forma dubitantibus. Si enim fieri non poteſt vt ex omoibus bonis viris conſtet ciuitas; ſuo autem quemque munere probè fungi oportet; hoc autem à virtute proficiſcitur; quandoquidem oefas eſt ciueis omneis inter ſe eſſe ſimileis, vna boni ciuis & boni viri virrus eſſe non poſſit. Nam boni quidem ciuis virrus io omnibus ineſſe debet: ſic B enim ciuitas oeceſſariò furura eſt optima: Boni autem viri virtus io omnibus ineſſe nequeat, niſi neceſſe eſt omneis viros bonos eſſe, qui ſunt io bona ciuitate ciues. Præterea quoniam ex diſſimilibus cooſtat ciuitas: quemadmodum, verbi gratia, animâs ex animo & corpore, animus humanus ex ratione & apperitione, domus ex viro & vxore, rei familiaris poſſeſſio ex domino & ſeruo: eodem autem modo & ciuiras tum ex his omnibus tum præterea ex aliis diſſimilibus rerum generibus coocreta eſt: neceſſe eſt, non voam eſſe omnium ciuium virtutem. qoemadmodum neque ex chori ſaltatoribus, præſultoris, & eius ſaltatoris qui ei eſt proximus, eſt vna. Boni viri igitur, & boni ciuis virtutem nõ eſſe eandem, ex his cognoſcere licet. Sed vtrúmoe alicuius boni ciuis & boni viri eadem virtus erit, nécoe? C Dicimus vtique bonum prærorem, bonúmque magiſtratum, eſſe virum bonum & prudentem. Virum autem ciuitatis regeodæ facultate præditum, neceſſe eſt eſſe prudentem. Tum quidam dicunt eius qui ciuitati præeſt, ioſtitutionem ab inſtitutione priuatorum diuerſam eſſe oportere: quemadmodum regum filij arte equeſtri & militari eruditi cernuntur: & Eurip.

Ne mihi iſta glorioſa, ſed quæ ciuitas Deſiderat:

Perinde quaſi aliqua ſit eius qoi præeſt, diſciplina. Si igitur boni principis ſeu magiſtratus, & boni viri virtus eadem eſt: is etiam autem qui paret imperio, ciuis eſt; non eadem ſimpliciter & abſolutè fuerit ciuis & viri virtus, ſed tamen alicuius ciuis. Non enim D eadem eſt eius qui ciuirati præeſt, & ciuis. Atque iccirco fortaſſe Iaſon ſe dicebat eſurire, quòd non regnaret, tanquam priuatus eſſe neſciens. Verumtamen laudatur ſanè poſſe & imperare & imperio parêre: tum probi & ſpectari ciuis eſt, poſſe & imperio bene præeſſe & imperio rectè parêre. Si igitur boni quidem viri virtutem ad imperandum aptam eſſe ponimus, boni ciuis autem ad imperandum, & parendum: non fuerit vtrumque ſimiliter laudabile. Quooiam igitur interdum vtrumque horum videtur, nempe & ooo eadem eum qui præeſt, eúmque qui paret imperio, diſcere oportere, & ciuem vtrumque ſcire oportere, tum præeſſe, tum imperio parêre, atque vtriuſque E participem eſſe debere; hæc ex iis quæ iam dicentur, intelligere licet. Eſt enim imperium aliquod domini proprium, quod ſuprà herile appellauimus; (hoc dico, quod verſatur in iis quæ neceſſaria dicuntur: quę ſcire facere eum qui ciuirati præeſt, neceſſe oon eſt, ſed vti potiùs;) altera res verò etiam mancipiis conuenit: dico autem rem alteram, operas præſtare ſeruileis, & officiorum humilium adminiſtrum eſſe poſſe. Seruorum autem genera plura eſſe dicimus: operæ enim ſuot plures. Vnum genus eſt eorum qui operarij & opifices dicuntur à Latinis, à Græcis chernetes: hi autem ſunt, quemadmodum & nomen ſignificat, qui manibus vitam tolerant, quibúſque victum manus ſuppeditant: in quibus eſt illiberalis & ſordidus artifex.

Quocirca apud quoſdam priſcis illis temporibus magiſtratuum non erant participes opifices, antequam democratia extrema & deterrima extitiſſet. Opera igitur & munera talium ciuium imperio ſubiectorum, neque virum bonum, neque hominem ad regendam ciuitatem idoneũ, neque bonum ciuem diſcere oportet, niſi fortè ipſius cauſa, & vt aliquando ſibi ipſe vtatur. Non enim iam inter dominum & ſeruum intereſſet, neque alius dominus, alius ſeruus eſſet. Verùm aliud eſt imperium, quod qui obtinet, ſimilibus genere & liberis hominibus imperat. Hoc enim ciuile imperium eſſe dicimus: quod oportet, eum qui ciuitati præeſt, parendo imperio, didiciſſe: verbi gratia, equitatui præeſſe debet, poſteaquam magiſtro ſeu præfecto equitum paruerit: & dux exercitus eſſe, poſtquam miles imperatorem ſecutus ſit: & poſtquam tribuno militum paruerit, & manipularis miles fuerit, tribunus militum & manipuli ductor eſſe. Quapropter dicitur hoc quoque præclarè, non poſſe quemquam bene imperare, qui non paruerit. Horum autem virtus quidem diuerſa eſt. Sed oportet bonum ciuem & ſcire & poſſe tum imperio parêre, tum imperare: & hæc ciuis virtus eſt, imperium liberorum ſcire in vtramque partem. Tum viri boni eſt vtrumque: quamuis ſpecie differat temperantia & iuſtitia eius qui præeſt, propria, à temperãtia & iuſtitia eius qui paret imperio. Eius enim qui ſub imperio eſt, & idem liber, in promptu eſt non poſſe eſſe vnam viri boni virtutem: verbi gratia, iuſtitiã: ſed eam duas formas habere, ex quibus imperabit, & imperio parebit. Quemadmodum viri & mulieris diuerſa temperantia & fortitudo eſt. Vir enim ignauus eſſe videatur, ſi ſit ita fortis, vt mulierẽ fortem eſſe decet: & mulier loquax, ſi ſit ita temperans & modeſta, vt vir is qui bonus eſt. Nam & adminiſtratio rei familiaris alia eſt viri, alia vxoris. Illius enim munus eſt quærere, huius cuſtodire. Prudẽtia autẽ eius qui præeſt, ſola virtus propria eſt. Alias enim, vt apparet, neceſſe eſt eſſe communeis & imperio ſubiectorum & imperantium. Eius autem qui ſub imperio eſt, virtus non eſt prudentia, ſed opinio vera. Nam qui eſt ſub imperio, eſt tanquam tibiarum opifex: qui præeſt autem, tanquam tibicen, qui tibiis vtitur. Vtrùm igitur eadem ſit virtus boni viri & boni ciuis, an alia & diuerſa, & quomodo ſit eadem & quomodo diuerſa, ex his cognoſcere licet.

A διὸ παρ' ἐνίοις οὐ μετεῖχον οἱ δημιουργοὶ τὸ παλαιὸν ἀρχῶν, πρὶν δῆμον γενέσθαι τὸν ἔσχατον. τὰ μὲν οὖν ἔργα τῶν ἀρχομένων οὕτως, οὐ δεῖ τὸν ἀγαθὸν, οὐδὲ τὸν πολιτικὸν, οὐδὲ τὸν πολίτην τὸν ἀγαθὸν μανθάνειν, εἰ μή ποτε χρείας χάριν αὐτοῦ πρὸς αὐτόν. οὐ γὰρ ἔτι συμβαίνει γίνεσθαι, τὸν μὲν δεσπότην, τὸν δὲ δοῦλον· ἀλλ' ἔστι τις ἀρχὴ καθ' ἣν ἄρχει τῶν ὁμοίων τῷ γένει, καὶ τῶν ἐλευθέρων. ταύτην γὰρ λέγομεν εἶναι τὴν πολιτικὴν ἀρχὴν, ἣν δεῖ τὸν ἄρχοντα ἀρχόμενον B μαθεῖν· οἷον ἱππαρχεῖν ἱππαρχηθέντα, [στρατηγεῖν] στρατηγηθέντα, καὶ ταξιαρχήσαντα, καὶ λοχαγήσαντα. διὸ καὶ λέγεται τοῦτο καλῶς, ὡς οὐκ ἔστιν εὖ ἄρξαι, μὴ ἀρχθέντα. τούτων δὲ, ἀρετὴ μὲν ἑτέρα· δεῖ δὲ τὸν πολίτην τὸν ἀγαθὸν ἐπίστασθαι καὶ δύνασθαι καὶ ἄρχεσθαι καὶ ἄρχειν. καὶ αὕτη ἀρετὴ πολίτου, τὸ τὴν τῶν ἐλευθέρων ἀρχὴν ἐπίστασθαι ἐπ' ἀμφότερα. καὶ ἀνδρὸς δὴ ἀγαθοῦ ἄμφω· καὶ εἰ ἕτερον εἶδος σωφροσύνης καὶ δικαιοσύνης ἀρχικῆς· καὶ γὰρ ἀρχομένου μὲν, ἐλευθέρου δέ· δῆλον ὅτι οὐ μία ἂν εἴη τοῦ ἀγαθοῦ ἀρετὴ, οἷον δικαιο- C σύνη· ἀλλ' εἴδη ἔχουσα, καθ' ἃ ἄρξει καὶ ἄρξεται· ὥσπερ ἀνδρὸς καὶ γυναικὸς ἑτέρα σωφροσύνη καὶ ἀνδρία. δόξαι γὰρ ἂν εἶναι δειλὸς ἀνὴρ, εἰ οὕτως ἀνδρεῖος εἴη ὥσπερ γυνὴ ἀνδρεία· καὶ γυνὴ * λάλος, εἰ οὕτω κοσμία εἴη ὥσπερ ὁ ἀνὴρ ὁ ἀγαθός· ἐπεὶ καὶ οἰκονομία ἑτέρα ἀνδρὸς καὶ γυναικός· τοῦ μὲν γὰρ, κτᾶσθαι· τῆς δὲ, φυλάττειν ἔργον ἐστίν. ἡ δὲ φρόνησις, ἄρχοντος ἴδιος ἀρετὴ μόνη. τὰς γὰρ ἄλλας ἔοικεν ἀναγκαῖον εἶναι κοινὰς καὶ τῶν ἀρχομένων καὶ τῶν ἀρχόντων. ἀρχομένου δέ γε οὐκ ἔστιν ἀρετὴ φρόνησις, ἀλλὰ δόξα ἀληθής· ὥσπερ αὐλοποιὸς γὰρ, ὁ ἀρχόμενος· ὁ δὲ ἄρχων, αὐλητὴς ὁ χρώμενος. D πότερον μὲν οὖν ἡ αὐτὴ ἀρετὴ ἀνδρὸς ἀγαθοῦ, καὶ πολίτου σπουδαίου, ἢ ἑτέρα, καὶ πῶς ἡ αὐτὴ, καὶ πῶς ἑτέρα, φανερὸν ἐκ τούτων.

* γρ. ἄκοσμος

CAPVT V.

Qui ciues imperfecti ſint, oſtendit.

SEd quod ad ciuem attinet, dubitatio quædam reliqua eſt, verùm reuera ciuis ſit, qui magiſtratũ capere poteſt, an etiam ij qui arteis illiberaleis & ſordidas exercent, ciues numerãdi ſint. Si igitur etiam ij qui honorum non ſunt participes, ciues numerandi ſunt, fieri non poteſt vt omnium ciuium talis ſit virtus. hic enim ciuis eſt. Sin horum nullus ciuis eſt, quo in loco, quóque in numero quiſque locandus eſt? Neque enim inquilinus, neque peregrinus eſt. An propter hanc rationem nihil inde abſurdi effici dicemus? Nam neque ſerui neque liberti quicquam eorum quæ diximus, ſunt. Hoc enim verum eſt, non omneis in numero ciuium eſſe habendos, ſine quibus ciuitas non facilè eſſe poſſit. Nam ne pueri quidem eodem modo ſunt ciues, atque viri: ſed hi quidem ſimpliciter, illi autem ex conditione & cum adiectione. Sunt enim ciues quidem illi, ſed imperfecti. Priſcis igitur temporibus, apud nonnullos, opifices illiberales ac ſordidi, aut peregrini, aut ſerui erant. quocirca etiam nunc plebs talis eſt.

ΚΕΦΑΛ. ε'.

Ἀπορία περὶ τὸν πολίτην.

ΠΕρὶ δὲ τὸν πολίτην ἔτι λείπεταί τις τῶν ἀποριῶν. ὡς ἀληθῶς γὰρ πότερον πολίτης ἐστὶν ᾧ κοινωνεῖν ἔξεστιν ἀρχῆς, ἢ καὶ τοὺς βαναύσους πολίτας θετέον; εἰ μὲν οὖν καὶ τούτους θετέον οἷς μὴ μέτεστιν ἀρχῶν, οὐχ οἷόν τε παντὸς εἶναι πολίτου τὴν E τοιαύτην ἀρετήν· οὗτος γὰρ πολίτης. εἰ δὲ μηδεὶς τῶν τοιούτων πολίτης, ἐν τίνι μέρει θετέος ἕκαστος; οὐδὲ γὰρ μέτοικος, οὐδὲ ξένος. ἢ διά γε τοῦτον τὸν λόγον, οὐδὲν φήσομεν συμβαίνειν ἄτοπον; οὐδὲ γὰρ οἱ δοῦλοι τῶν εἰρημένων οὐδὲν, οὐδ' οἱ ἀπελεύθεροι. τοῦτο γὰρ ἀληθὲς, ὡς οὐ πάντας θετέον πολίτας, ὧν ἄνευ οὐκ ἂν εἴη πόλις· ἐπεὶ οὐδὲ οἱ παῖδες ὡσαύτως πολῖται καὶ οἱ ἄνδρες· ἀλλ' οἱ μὲν ἁπλῶς, οἱ δὲ * ἐξ ὑποθέσεως. πολῖται μὲν γάρ εἰσιν, ἀλλ' ἀτελεῖς. ἐν μὲν οὖν τοῖς ἀρχαίοις χρόνοις, παρ' ἐνίοις ἦν δοῦλον τὸ βάναυσον, ἢ ξενικόν· διόπερ οἱ πολλοὶ τοιοῦτοι καὶ νῦν.

* γρ. ἐξ ὑποθέσεως vel ὑποθέσει.

ἡ δὲ βελτίστη πόλις οὐ ποιήσει βάναυσον πολίτην. εἰ δὲ καὶ οὗτος πολίτης, ἀλλὰ πολίτου ἀρετὴν, ἣν εἴπομεν, λεκτέον οὐ παντὸς, οὐδ' ἐλευθέρου μόνον, ἀλλ' ὅσοι τῶν ἔργων εἰσὶν ἀφειμένοι τῶν ἀναγκαίων· τῶν δ' ἀναγκαίων, οἱ μὲν ἑνὶ λειτουργοῦντες τὰ τοιαῦτα, δοῦλοι· οἱ δὲ *κοινῇ, βάναυσοι καὶ θῆτες. φανερὸν δ' ἐντεῦθεν, μικρὸν ἐπισκεψαμένοις, πῶς ἔχει περὶ αὐτῶν. αὐτὸ γὰρ φανὲν τὸ λεχθὲν ποιεῖ δῆλον. ἐπεὶ γὰρ πλείους εἰσὶν αἱ πολιτεῖαι, καὶ εἴδη πολίτου ἀναγκαῖον εἶναι πλείω, καὶ μάλιστα τοῦ ἀρχομένου πολίτου. ὥστ' ἐν μὲν τινι πολιτείᾳ τὸν βάναυσον ἀναγκαῖον εἶναι, καὶ τὸν θῆτα, πολίτας, ἐν τισὶ δ' ἀδύνατον· οἷον, εἴ τις ἐστὶν ἣν καλοῦσιν ἀριστοκρατικὴν, καὶ ἐν ᾗ κατ' ἀρετὴν αἱ τιμαὶ δίδονται, καὶ κατ' ἀξίαν· οὐ γὰρ οἷόν τ' ἐπιτηδεῦσαι τὰ τῆς ἀρετῆς, ζῶντα βίον βάναυσον ἢ θητικόν· ἐν δὲ ταῖς ὀλιγαρχίαις, θῆτα μὲν οὐκ ἐνδέχεται εἶναι πολίτην· (ἀπὸ τιμημάτων γὰρ μακρῶν αἱ μεθέξεις τῶν ἀρχῶν) βάναυσον δ' ἐνδέχεται· πλουτοῦσι γὰρ καὶ οἱ πολλοὶ τῶν τεχνιτῶν. ἐν Θήβαις δὲ νόμος ἦν, τὸν δέκα ἐτῶν μὴ ἀπεσχημένον τῆς ἀγορᾶς, μὴ μετέχειν ἀρχῆς. ἐν πολλαῖς δὲ πολιτείαις προσεφέλκεται καὶ τῶν ξένων ὁ νόμος. ὁ γὰρ ἐκ πολίτιδος, ἔν τισι δημοκρατίαις πολίτης ἐστί. τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον ἔχει καὶ τὰ περὶ τοὺς νόθους παρὰ πολλοῖς. οὐ μὴν ἀλλ' ἐπεὶ δι' ἔνδειαν τῶν γνησίων πολιτῶν ποιοῦνται πολίτας τοὺς τοιούτους (διὰ γὰρ ὀλιγανθρωπίαν οὕτω χρῶνται τοῖς νόμοις) εὐποροῦντες [δ'] ὄχλου, κατὰ μικρὸν παραιροῦνται τοὺς ἐκ δούλου πρῶτον ἢ δούλης, εἶτα τοὺς ἀπὸ *γυναικῶν· τέλος δὲ μόνον τοὺς ἐξ ἀμφοῖν αὐτῶν πολίτας ποιοῦσιν. ὅτι μὲν οὖν εἴδη πλείω πολίτου, φανερὸν ἐκ τούτων, καὶ ὅτι λέγεται μάλιστα πολίτης ὁ μετέχων τῶν τιμῶν· ὥσπερ καὶ Ὅμηρος ἐποίησεν,

*-- ὡσεί τιν' ἀτίμητον μετανάστην.

ὥσπερ μέτοικος γάρ ἐστιν ὁ τῶν τιμῶν μὴ μετέχων. ἀλλ' ὅπου τὸ τοιοῦτον ἐπικεκρυμμένον ἐστὶν, ἀπάτης χάριν τῶν συνοικούντων ἐστίν. πότερον μὲν οὖν ἑτέραν ἢ τὴν αὐτὴν θετέον, καθ' ἣν ἀνὴρ ἀγαθός ἐστι καὶ πολίτης σπουδαῖος, δῆλον ἐκ τῶν εἰρημένων, ὅτι τινὸς μὲν πόλεως ὁ αὐτὸς, τινὸς δ' ἕτερος, κἀκεῖνος οὐ πᾶς, ἀλλ' ὁ πολιτικὸς καὶ κύριος, ἢ δυνάμενος εἶναι κύριος, ἢ καθ' αὑτὸν, ἢ μετ' ἄλλων, τῆς τῶν κοινῶν ἐπιμελείας.

γρ. κοινῇ,

γρ. γυναικός.

Iliad. ι.

ΚΕΦΑΛ. ϛ'.

Περὶ πολιτειῶν, τῶν τε ὀρθῶν, καὶ τῶν ἡμαρτημένων, αἳ παρεκβάσεις καλ.

Ἐπεὶ δὲ ταῦτα διώρισται, τὸ μετὰ ταῦτα σκεπτέον, πότερον μίαν θετέον πολιτείαν, ἢ πλείους· κἂν εἰ πλείους, τίνες καὶ πόσαι, καὶ διαφοραὶ τίνες αὐτῶν εἰσιν. ἔστι δὲ πολιτεία πόλεως τάξις, τῶν τε ἄλλων ἀρχῶν, καὶ μάλιστα τῆς κυρίας πάντων.

A Optima autem eiuitas non faciet artificem illiberalem ac ſordidum cioem. Quòd ſi etiam hic ciuis eſt, atramen virtus ea, quam commemorauimus, dicenda eſt eſſe noo cuiuſlibet ciuis: nec liberi tantùm, ſed eorum, qui ab operibus neceſſariis vacui ac ſoluti ſunt. Eorum autem qui operibus & muneribus neceſſariis fuoguntur, ij qui vni fuoguntur, ſerui ſunt: qui multis & populo, ſordidi, ac mercenarij. Perſpicuum autem nobis erit ex eo quod iam dicemus, ſi paulo diligentiùs conſideremus, quomodo ea ſeſe habeant: hoc ipſum enim in promptu poſitum, id quod à nobis dictum eſt, declarat. Quoniam enim plures ſunt reip. adminiſtrandæ formæ, etiam eiuis genera ſint plura neceſſe eſt, & maximè eius eiuis qui imperio paret. Itaqꝫ in aliqua reip. adminiſtrandæ forma artificem illiberalem & mercenarium, eiueis eſſe neceſſe eſt: in aliquibus non poteſt fieri vt ſint. B exempli gratia, ſi qua eſt, quam ariſtocratieam appellant Græci: Latini, io qua optimates priocipatum obtineot: & in qua ex virtuto & dignitate honores deferuntur. Non enim fieri poteſt vt is qui vitam colit illiberalē ac ſordidam, vitámque mereenariam, in ea quæ ſunt virtutis, ſtudium eōferat. In paucorum potentatibus autem, vt quidem mercenatius ſit ciuis, contingere non poteſt: (nam ex magno & amplo cenſu, magiſtratus imperiáque obtinenrur;) vt autē artifex illiberalis, poteſt: pleriqꝫ enim artifices ſunt locupletes. Thebis autem lex erat, ne, qui non decem annus perpetuos ſine vlla intermiſſiooo mercaturam in foro & tabetna facere deſiſſet, magiſtratum capere poſſet. C Io moltis autem reip. adminiſtrandæ generibus lex etiam peregrinos ad eiuitatem allicit atque inuitat. Nam qui ex matre eiue natus eſt, io noooullis ciuitatibus in quibus populus principatum obtinet, ciuis eſt: eadémque apud multos ſpuriorum, & eorum qui ex iuſtis nuptiis procreati non ſunt, ratio eſt. Veruntameo quoniam ciuium germanorum penuria coacti taleis homines ciueis efficiunt; (ob propter homioum paucitatem talibus legibus vtūtur:) vbi primùm turba abundare cœperunt, paulatim de eiuitate circumeidunt atque amputant primùm eos qui ex ſeruo aut ancilla; deinde eos qui ex fœminis, nō etiam è viris eiuibus nati ſunt: atque ad extremum eos dumtaxat qui ex vtroque patente eiue orti ſunt, ciueis faciunt. D Cùm plura igitur ciuis eſſe genera ex his intelligere licet, tum etiam hoc, eum maximè diei eiuem, qui honorum eſt partieeps; qoemadmodum & Homerus Achillem loquentem fecit:

Tanti ab eo factus, quanti aduena honoris-expers.

Eſt enim tanquam inquilinus atque aduena, qui honorum particeps noo eſt. Verùm vbi hoc tale occultum atque obſcurum eſt, id fit eorum qui vnà habitant, fallendorum gratia. Vtrùm igitur alia an eadem virtus ſit habenda, ex qua vir bonus & bonus eiuis eſt, ex iis quæ dicta ſunt, perſpicuum eſt: & alieuius eiuitatis eundem eſſe bonum eiuem & virum; alieuius alium ac diuerſum: illúmque noo omnem, ſed eum qui eiuitaris adminiſtrandæ ſcientiam habeat, E & penes quem reip. adminiſtrandæ ſit poteſtas, aut poſſit eſſe poteſtas, aut ſolum ac per ſe, aut cum aliis.

CAPVT. VI.

De forma reipubl. quæritur, an vna ſit & ſimplex.

Quoniam autē hæc diſtinctè explicata ſunt, deinceps videndū eſt, vtrùm vna ciuitatis adminiſtrādæ forma ſtatuenda ſit, an plures: &, ſi plures, quæ, & quàm multæ, & quę ſint earū differentiæ. Eſt autē reip. adminiſtrandæ forma, quam Græci politiam nominãt, ordinatio ac deſcriptio cùm aliorum ciuitatis imperiorum, tum eios maximè quod poteſtatem atqoe auctoritatem in eiuitate habet omnium maximam.

Adminiſtratio enim & gubernatio ciuitatis vbiq; poteſtatem atque auctoritatem obtinet. Ciuitatis autem adminiſtrandæ forma, quã politiam diximus à Græcis appellari, eſt adminiſtratio ſeu gubernatio ciuitatis: verbi gratia, inquam, in ciuitatibus liberis, & in quib⁹ populus rerũ potitur, popul⁹ auctoritatẽ & dominatũ obtinet: pauci cõtrà in eis reip. adminiſtrãdæq; formis, in quibus penes paucos poteſtas eſt, quas oligarchias appellant Græci. Dicimus autẽ etiam horũ reip. adminiſtrandæ formã, aliam eſſe ac diuerſam. Atque hoc idẽ & de aliis dicemus. Supponendũ autẽ primùm eſt, cuius rei gratia cõſtiterit ciuitas, & quot ſint imperij genera ad hominẽ & ad vitę ſocietatẽ pertinentis. Dictũ igitur eſt etiã primo libro, in quo de ratione tuẽdæ rei familiaris & herili imperio explicauimus, hominẽ animal quidẽ eſſe ad ciuilẽ vitæ cultum aptũ natura: quo fit vt etiamſi mutuo auxilio non egeant, nihilominus ſocietatem & cõmunitatem vitæ appetãt. Veruntamẽ communis vtilitas eos congregat & in vnũ conducit, quantum pro ſua quiſq; parte ad honeſtè viuendi facultatẽ conferre poteſt. Hic igitur maximè propoſitus finis eſt cõmuniter omnibus, & propriè ſingulis. Côueniunt autẽ etiam eius ipſius rei cauſa, vt viuãt. Fortaſſe enim in eo ineſt aliqua honeſti particula: & ciuilẽ ſocietatẽ continent atque conſeruant etiam in viuendo tantũ, niſi res aduerſæ ac perpeſſu aſperæ in vita valde modum ſuperẽt. Perſpicuũ enim eſt pleroſq; homines viuendi cupiditate captos, multas ærumnas, graueiſq; calamitates toleranter ferre, quaſi quędã in eo proſperitas & dulcedo naturalis inſit. Iã verò imperij modos, qui dicuntur eſſe plureis, partitè ac diſtinctè explicare facile eſt. Nam etiã in his libris quos populariter ſcribere ſolemus, quiq; verſantur in manibus externorũ, ſæpenumero iis de rebus diluciđè ac definitè diſſeruimus. Domini enim imperium, quamuis reuera natura ſeruo, & natura domino idẽ expediat: nihilominus tamen in imperãdo domini vtilitatẽ ſpectat per ſe, ſerui autẽ ex euentu. fieri enim nõ poteſt vt ſeruo intereũte imperiũ domini ſit ſaluũ. Imperiũ autẽ in liberos & in vxorẽ & in omnẽ domũ, quod appellamus œconomicum, id eſt, rei familiaris adminiſtrationis propriũ: aut eorũ, quibus imperatur, gratia eſt, aut cõmunẽ quandã vtrorumq; vtilitatẽ ſpectat. Per ſe quidẽ eorũ, qui parẽt imperio: queadmodũ & alias arteis videmus, verbi gratia, artẽ medẽdi, & artẽ corporũ exercendorum: ex euentu verò etiã eorũ qui imperãt, fuerit. Nihil enim obſtat quominus is qui puerorũ corpora exercet, vnus ſit interdũ etiã ipſe ex iis qui exercẽtur: quemadmodũ nauis gubernator ſemper vnus eſt è nnmero nautarũ. Pędotriba igitur, qui puerorũ corpora exercet, aut gubernator, eorũ qui imperio parẽt, bonũ intuetur. Cũ autẽ vnus ex horũ numero eſt etiã ipſe, ſalutis & tutæ nauigationis ex euentu eſt particeps. hic enim nauta eſt: ille autẽ eorũ qui exercẽtur, fit vnus, cùm ſit pueris exercẽdis præfectus, ſeu pædotriba. Quapropter & ciuilia imperia, cùm ciuitas iuxta æqualitatẽ & ſimilitudinẽ ciuiũ conſtituta eſt, æquũ eſſe putant ſe viciſſim magiſtratũ gerere, olim quidẽ; (quo modo natura cõparatũ eſt;) æquũ eſſe exiſtimãtes ſe pro ſua virili parte munos publicũ obire, ac ſuſtinere, & cõtra aliquẽ aliũ ipſius bonũ procurare, quemadmodũ ipſe antea magiſtratũ gerẽs, illius vtilitati conſulebat. Nunc autẽ propter emolumenta, quæ ex republica & imperio proficiſcuntur, perpetuò volũt magiſtratum gerere. Quod genus, ſi eueniret vt qui magiſtratũ gerũt, ſemper bene valerẽt, cùm eſſent infirma valetudine, tũ enim fortaſſe meritò imperia & magiſtratus conſectarẽtur. Perſpicuum igitur eſt, quæcumque reip. adminiſtrandæ formæ communem vtilitatem ſpectãt, eas rectas eſſe, & ei iuti, quod ſimpliciter ius eſt, conſentaneas:

A κύριον μὲν γὰρ πανταχοῦ τὸ πολίτευμα τῆς πόλεως. πολίτευμα δ' ἐστὶν ἡ πολιτεία. λέγω δ' οἷον, ἐν μὲν ταῖς * δημοκρατικαῖς, κύριος ὁ δῆμος· οἱ δ' ὀλίγοι τοὐναντίον ἐν ταῖς ὀλιγαρχίαις. φαμὲν δὲ καὶ πολιτείαν ἑτέραν εἶναι τούτων. τὸν αὐτὸν * δὲ τοῦτον ἐροῦμεν λόγον καὶ περὶ τῶν ἄλλων. ὑποθετέον δὲ πρῶτον, τίνος χάριν συνέστηκε πόλις, καὶ τῆς ἀρχῆς εἴδη πόσα τῆς περὶ ἄνθρωπον καὶ τὴν κοινωνίαν τῆς ζωῆς. εἴρηται δὴ καὶ κατὰ τοὺς * πρώτους λόγους, ἐν οἷς περὶ οἰκονομίας διωρίσθη καὶ δεσποτείας, ὅτι φύσει μέν ἐστιν ἄνθρωπος ζῷον πολιτικόν· διὸ καὶ μηδὲν δεόμενοι τῆς παρ' ἀλλήλων βοηθείας, οὐκ ἔλαττον ὀρέγονται τοῦ συζῆν. οὐ μὴν

γρ. δημοκρατίαις

γρ. δὲ

Libro 1. cap. 1.

B ἀλλὰ καὶ τὸ κοινῇ συμφέρον συνάγει, καθ' ὅσον ἐπιβάλλει μέρος ἑκάστῳ τοῦ ζῆν καλῶς. μάλιστα μὲν οὖν τοῦτ' ἐστὶ τέλος, καὶ κοινῇ πᾶσι, καὶ χωρίς. συνέρχονται δὲ καὶ τοῦ ζῆν ἕνεκεν αὐτοῦ· ἴσως γὰρ ἔνεστί τι τοῦ καλοῦ μόριον· καὶ συνέχουσι τὴν πολιτικὴν κοινωνίαν, καὶ κατὰ τὸ ζῆν αὐτὸ μόνον, ἂν μὴ τοῖς χαλεποῖς κατὰ τὸν βίον ὑπερβάλλῃ λίαν. δῆλον δ' ὡς καρτεροῦσι πολλὴν κακοπάθειαν οἱ πολλοὶ τῶν ἀνθρώπων, γλιχόμενοι τοῦ ζῆν· ὡς ἐνούσης τινὸς εὐημερίας ἐν αὐτῷ καὶ γλυκύτητος φυσικῆς. ἀλλὰ μὴν καὶ τῆς ἀρχῆς [γε] τοὺς λεγομένους τρόπους ῥᾴδιον * διελεῖν· καὶ γὰρ ἐν τοῖς ἐξωτερικοῖς λόγοις * διωριζόμεθα περὶ αὐτῶν πολλάκις.

γρ. διελθεῖν

γρ. διωρίζομεν

C ὁ μὲν γὰρ δεσποτεία, καίπερ ὄντος κατ' ἀλήθειαν τῷ τε φύσει δούλῳ, καὶ τῷ φύσει δεσπότῃ ταὐτοῦ συμφέροντος, ὅμως ἄρχει πρὸς τὸ τοῦ δεσπότου συμφέρον οὐδὲν ἧττον· πρὸς δὲ τὸ τοῦ δούλου, κατὰ συμβεβηκός. οὐ γὰρ ἐνδέχεται φθειρομένου τοῦ δούλου, σῴζεσθαι τὴν δεσποτείαν. ἡ δὲ τέκνων ἀρχὴ καὶ γυναικὸς καὶ τῆς οἰκίας πάσης, ἣν δὴ καλοῦμεν οἰκονομικήν, ἤτοι τῶν ἀρχομένων χάριν ἐστίν, ἢ κοινοῦ τινος ἀμφοῖν· καθ' αὑτὸ μέν, τῶν ἀρχομένων, ὥσπερ ὁρῶμεν καὶ τὰς ἄλλας τέχνας, οἷον ἰατρικήν, καὶ γυμναστικήν. κατὰ συμβεβηκὸς δέ, κἂν αὐτῶν εἶεν. οὐδὲν

D γὰρ κωλύει τὸν παιδοτρίβην ἕνα τῶν γυμναζομένων ἐνίοτ' εἶναι καὶ αὐτόν, ὥσπερ ὁ κυβερνήτης εἷς ἐστιν ἀεὶ τῶν πλωτήρων. ὁ μὲν οὖν παιδοτρίβης ἢ κυβερνήτης, σκοπεῖ τὸ τῶν ἀρχομένων ἀγαθόν· ὅταν δὲ τούτων εἷς γένηται καὶ αὐτός, κατὰ συμβεβηκὸς μετέχει τῆς ἀσφαλείας· ὁ μὲν γάρ, πλωτήρ· ὁ δέ, τῶν γυμναζομένων εἷς γίνεται, παιδοτρίβης ὤν. διὸ καὶ τὰς πολιτικὰς ἀρχάς, ὅταν ᾖ κατ' ἰσότητα τῶν πολιτῶν συνεστηκυῖα καὶ καθ' ὁμοιότητα, κατὰ μέρος ἀξιοῦσιν ἄρχειν, πρότερον μέν, (ᾗ πέφυκεν,) ἀξιοῦντες ἐν μέρει λειτουργεῖν, καὶ σκοπεῖν τινα πάλιν τὸ αὐτοῦ ἀγαθόν, ὥσπερ πρότερον αὐτὸς ἄρχων ἐσκόπει * τὸ ἐκείνου

Sylb. τὸ κοινῇ συμ.

E συμφέρον. νῦν δὲ διὰ τὰς ὠφελείας τὰς ἀπὸ τῶν κοινῶν, καὶ τὰς ἐκ τῆς ἀρχῆς, βούλονται συνεχῶς ἄρχειν. οἷον εἰ συνέβαινεν ὑγιαίνειν ἀεὶ τοῖς ἄρχουσι, νοσακεροῖς οὖσι. καὶ γὰρ ἂν οὕτως ἴσως ἐδίωκον τὰς ἀρχάς. φανερὸν τοίνυν ὡς ὅσαι μὲν πολιτεῖαι τὸ κοινῇ συμφέρον σκοποῦσιν, αὗται μὲν ὀρθαὶ τυγχάνουσιν οὖσαι κατὰ τὸ ἁπλῶς δίκαιον.

ὅσαι δὲ τὸ σφέτερον μόνον τῶν ἀρχόντων, ἡμαρτημέναι πᾶσαι, καὶ παρεκβάσεις τῶν ὀρθῶν πολιτειῶν· δεσποτικαὶ γάρ. ἡ δὲ πόλις, κοινωνία τῶν ἐλευθέρων ἐστί.

ΚΕΦΑΛ. ζ'.

Πόσαι τὸν ἀριθμὸν πολιτεῖαι, καὶ τίνες εἰσίν, αἵ τε ὀρθαὶ καὶ αἱ παρεκβάσεις.

Διωρισμένων δὲ τούτων, ἐχόμενόν ἐστι τὰς πολιτείας ἐπισκέψασθαι, πόσαι τὸν ἀριθμόν, καὶ τίνες εἰσί, καὶ πρῶτον τὰς ὀρθὰς αὐτῶν. καὶ γὰρ αἱ παρεκβάσεις ἔσονται φανεραὶ τούτων διορισθεισῶν. ἐπεὶ δὲ πολιτεία μὲν καὶ πολίτευμα σημαίνει ταὐτόν· πολίτευμα δ' ἐστὶ τὸ κύριον τῶν πόλεων· ἀνάγκη δ' εἶναι κύριον ἢ ἕνα, ἢ ὀλίγους, ἢ τοὺς πολλούς· ὅταν μὲν ὁ εἷς, ἢ οἱ ὀλίγοι, ἢ οἱ πολλοὶ πρὸς τὸ κοινὸν συμφέρον ἄρχωσι, ταύτας μὲν ὀρθὰς ἀναγκαῖον εἶναι τὰς πολιτείας· τὰς δὲ πρὸς τὸ ἴδιον, ἢ τοῦ ἑνός, ἢ Nicom.l.8.c.12 τῶν ὀλίγων, ἢ τοῦ πλήθους, παρεκβάσεις. ἢ γὰρ οὐ πολίτας φατέον εἶναι τοὺς μετέχοντας, ἢ δεῖ κοινωνεῖν τοῦ συμφέροντος. καλεῖν δ' εἰώθαμεν, τῶν μὲν μοναρχιῶν τὴν πρὸς τὸ κοινὸν ἀποβλέπουσαν συμφέρον, βασιλείαν· τὴν δὲ τῶν ὀλίγων μέν, πλειόνων δ' ἑνός, ἀριστοκρατίαν, ἢ διὰ τὸ τοὺς ἀρίστους ἄρχειν, ἢ διὰ τὸ πρὸς τὸ ἄριστον τῇ πόλει καὶ τοῖς κοινωνοῦσιν αὐτῆς. ὅταν δὲ τὸ πλῆθος πρὸς τὸ κοινὸν πολιτεύηται συμφέρον, καλεῖται τὸ κοινὸν ὄνομα πασῶν τῶν πολιτειῶν, πολιτεία. συμβαίνει δ' εὐλόγως. ἕνα μὲν γὰρ διαφέρειν κατ' ἀρετήν, ἢ ὀλίγους, ἐνδέχεται· πλείους δ' ἤδη χαλεπὸν ἠκριβῶσθαι πρὸς πᾶσαν ἀρετήν· ἀλλὰ μάλιστα τὴν πολεμικήν· αὕτη γὰρ ἐν πλήθει γίγνεται. διόπερ κατὰ ταύτην τὴν πολιτείαν, κυριώτατον τὸ προπολεμοῦν, καὶ μετέχουσιν αὐτῆς οἱ κεκτημένοι τὰ ὅπλα. παρεκβάσεις δὲ τῶν εἰρημένων, τυραννὶς μέν, βασιλείας· ὀλιγαρχία δέ, ἀριστοκρατίας· δημοκρατία δέ, πολιτείας. ἡ μὲν γὰρ τυραννίς, ἐστὶ μοναρχία πρὸς τὸ συμφέρον τὸ τοῦ μοναρχοῦντος· ἡ δ' ὀλιγαρχία, πρὸς τὸ τῶν εὐπόρων· ἡ δὲ δημοκρατία, πρὸς τὸ συμφέρον τὸ τῶν ἀπόρων· πρὸς δὲ τὸ τῷ κοινῷ λυσιτελοῦν, οὐδεμία αὐτῶν.

ΚΕΦΑΛ. ς'.

Τίς ἑκάστη τούτων τῶν πολιτειῶν διὰ μακροτέρων σκοπεῖ.

γρ. μικρόν

Δεῖ δὲ * μικρῷ διὰ μακροτέρων εἰπεῖν, τίς ἑκάστη τούτων τῶν πολιτειῶν ἐστι. καὶ γὰρ ἔχει τινὰς ἀπορίας. τῷ δὲ περὶ ἑκάστην μέθοδον φιλοσοφοῦντι, καὶ μὴ μόνον ἀποβλέποντι πρὸς τὸ πράττειν, οἰκεῖόν ἐστι τὸ μὴ παρορᾶν, μηδέ τι καταλείπειν, ἀλλὰ δηλοῦν τὴν περὶ ἕκαστον ἀλήθειαν. ἔστι δὲ τυραννὶς μέν, μοναρχία, καθάπερ εἴρηται, δεσποτικὴ τῆς πολιτικῆς κοινωνίας· ὀλιγαρχία δ' ὅταν ὦσι κύριοι τῆς πολιτείας οἱ τὰς οὐσίας ἔχοντες·

A quæcumque verò eorum, qui reip. præſunt, dumtaxat vtilitati conſulunt, omneis eſſe deprauatas, & à rectis ciuitatis adminiſtrandæ formis detortas. Sunt enim dominorum in ſeruos imperiis ſimiles. At ciuitas, liberorum ſocietas eſt.

CAPVT VII.

Reip. formam multiplicem eſſe declarat.

His autem diſtinctis atque explicatis, conſequens eſt, vt ciuitaris adminiſtrandæ formas conſideremus, quot ſint numero, & quæ ſint: & primùm rectas videamus. His enim explicatis, eæ quę à rectis deflexe- B runt, erunt in promptu. Quoniam autem ciuitatis adminiſtrandæ forma, & ciuitatis adminiſtrandæ ratio idem ſignificant: ciuitatis autem adminiſtrandæ ratio eſt id quod in ciuitatibus dominatur, ſummámque auctoritatẽ obtinet, neceſſe eſt autem dominatum atque anctoritatẽ obtinere aut vnũ, aut paucos, aut multos: vbi quidem aut vnus, aut pauci, aut multi, ſpectantes vtilitatem communem, ciuitati præſunt, has ciuitatis adminiſtrandæ formas, rectas eſſe neceſſe eſt: vbi verò vel vnius, vel paucorum, vel multitudinis vtilitas ſpectatur, deflexiones ac degreſſiones à rectis. Nam aut ciues dicendi non ſunt qui ſunt vnius ciuitatis participes, aut vtilitatis inter eos debet eſſe cõmunitas. Conſueuimus autem appellare vnius principatũ, eum qui C vtilitati communi conſulit, Regnum: poteſtatem autẽ paucorum virtute præditorum quidem, ſed plurium vno, Ariſtocratiam, hoc eſt, optimatium potentatum; (vel quia optimi viri reip. pręſunt, vel quia ita pręſunt, vt omnia ad id quod eſt ciuitati, iiſque, quibuſcum ea communicatur, vtile, referant;) vbi verò multitudo ciuitatis adminiſtrationem ad communem vtilitatem confert, communi omnium ciuitatis adminiſtrandæ formarum nomine appellatur. Hoc autem probabili ratione euenit. Nam vt vnus aut pauci virtute excellant, fieri poteſt. Plureis verò ſubtiliter ac perfectè omni virtute inſtructos eſſe, difficile eſt: ſed ſi qua, maximè bellica valent. hæc enim in multitudine ingeneratur. Quocirca in hac reip. adminiſtrandæ forma, maxi- D mè dominatur, maximámque poteſtatem obtinet ea pars ciuitatis, quæ pro reliquis ciuibus propugnat: maximéque eius ſunt participes, qui arma tenẽt. Degreſſiones autem ab iis quæ dicta ſunt, reip. adminiſtrandæ formis, ſunt, tyrannis quidem à regno: paucorum autẽ potentium imperium, ab optimatum poteſtate: populi verò poteſtas, à politia. Tyrannis enim monarchia eſt, ſeu vnius imperium ad eius qui ſolus imperat, vtilitatem ſpectans: paucorum principatus, ad commoda diuitum: populi poteſtas, ad egentium: reip. vtilitatem autem nulla earum habet ſibi propoſitam.

CAPVT VIII.

Ex ſubiecta materia, hoc eſt, ex ciuibus, formam reip. variare oſtendit.

E Iam verò oportet paulo pluribus verbis, quæ ſit vnaquæque harum reipubl. formarum, exponere. habet enim hæc res difficultates quaſdam ad explicãdum difficileis atque obſcuras. Ei autem, qui in vnaquaque inſtitutione philoſophatur, neque ad agendũ ſolùm curas & cogitationes ſuas cõnfert, conuęnit, acriter & non negligenter, rem, de qua agitur, intueri: neq; quicquã prætermittere, ſed aperire ac pateſacere in quaque re veritatem. Eſt igitur tyrannis quidẽ imperiũ vnius herile, quemadmodũ dictum eſt, in ſocietatem ciuilem. Paucorum imperiũ autem ſeu oligarchia, eſt, cùm ij, quorum res familiaris ampla & præclara eſt, auctoritatem & dominatum obtinent in rep.

Populi

Populi poteſtas contra, quæ democratia à Græcis appellatur, cùm ij quibus non ampla neq; lauta, ſed anguſta & tenuis eſt res familiaris, remp. adminiſtrant. Prima autem difficultas ac dubitatio ad ſuperiorẽ diſtinctionem pertinens, eſt hęc, quòd ſi plures, qui ſunt locupletes, dominatum in ciuitate obtineant; populi autẽ poteſtas ſit, vbi multitudo dominatũ in ciuitate obtinet: ſimiliter verò ſi fortè etiam contrà alibi eueniat, aut inopes atq; egentes numero ſint locupletib. pauciores, & tamẽ cùm virib. præſtent, dominatum in ciuitatis adminiſtratione obtineant: vbi autem exigua multitudo dominatũ obtinet, paucorũ eſſe imperium dicant: nõ rectè videantur reip. adminiſtrãdæ formæ eſſe definitæ, neq; diſtinctè explicatæ. At porrò ſi quis etiam copulata quidem cum abũdantia rei familiaris hominum paucitate, cum anguſtijs autẽ & inopia bonorũ externorum, ciuiũ multitudine: ita nomina reip. adminiſtrãdæ formis imponat, & oligarchiã ſeu paucorum imperiũ quidem appellet in ea ciuitate, in qua imperia gerunt pauci numero locupletes: democratiã autem, ſeu populi poteſtatem, quà in ciuitate egentes atq; inopes numero multi reip. adminiſtrãdę pręſunt: aliã hæc res difficultatem propè inexplicabilẽ habet. Quas enim dicemus eas quæ modò à nobis cõmemoratæ ſunt, reip. adminiſtrãdæ formas, eam dico, in qua plures ſunt locupletes, & eã in qua egentes pauciores, auctoritatem autem & dominatum in ciuitatũ adminiſtrationibus obtinent, ſi quidẽ nulla alia eſt reip. adminiſtrandæ forma præter eas quas diximus? Videtur igitur ratio planũ facere ac declarare paucos aut multos auctoritatẽ & dominatũ in ciuitate obtinere, hoc eſſe euentũ partim paucorũ imperijs, ſeu oligarchiis, partim populi poteſtatibus, ſeu democratiis, propterea quòd locupletes quidẽ & copioſi pauci, egẽtes autem & tenues, multi ſunt vbiq; gentiũ. Quare neq; ex his efficitur, vt ſint illæ, quæ dictæ ſunt, diuerſitatis cauſę: ſed eæ res, quibus rebus popularis poteſtas & paucorũ imperiũ inter ſe differũt, ſint paupertas & diuitiæ. Ac neceſſe quidẽ eſt, vbi magiſtratus gerũt propter diuitias, ſiue ſint pauciores, ſiue plures, hoc eſſe paucorum imperium ſeu oligarchiam: vbi verò egẽtes, populi poteſtatem ſeu democratiam. Sed euenit interdũ, quemadmodum diximus, vt illi quidem ſint pauci, hi verò multi. Abundãt enim rei familiaris copiis & facultatibus pauci, libertatis autem ſunt participes omnes: propter quas cauſas litigant vtriq; de rep. adminiſtranda.

CAPVT IX.

Ex diuerſitate iuris ceu forma imperij reſpubl. variare oſtendit.

INtelligendũ autem eſt primùm quos fineis & quaſi terminos oligarchię ſeu paucorũ imperii, & democratiæ ſeu populi poteſtatis conſtituãt, & quod ſit ius oligarchiæ, & democratiæ proprium. Omnes enim ius aliquod attingunt: ſed aliquatenus progrediuntur, dicúntque non omne quod propriè ius eſt. Verbi gratia, ius videtur eſſe quod ęquale eſt: & eſt planè, verũ non omnibus ſed æqualibus. Tũ inæquale ius videtur eſſe, vt eſt: verùm nõ omnibus, ſed inæqualibus. Hi autem hoc detrahunt, nẽpe quibus, & ita malè iudicãt: cuius rei hæc cauſa eſt, quia de ſeipſis iudicant. Ferè autem plurimi de rebus ſuis ac domeſticis mali ſunt iudices. Quare quoniam iuſtum aliquib⁹ eſt iuſtum, eadémq; diſtinctio adhibenda eſt in rebus, atque in perſonis, quemadmodum antea à nobis dictum eſt in libris de Moribus: rei quidem æqualitatem concedunt, perſonarum verò in controuerſiam vocant: maximè quidem propter id quod paulo antè dictum eſt, quia eas res quæ ad ſe pertinent, malè iudicant:

A δημοκρατία δὲ, τοὐναντίον, ὅταν οἱ μὴ κεκτημένοι πλῆθος οὐσίας, ἀλλ' ἄποροι. πρώτη δ' ἀπορία πρὸς τὸν διορισμόν ἐστιν· εἰ γὰρ εἶεν οἱ πλείους, ὄντες εὔποροι, κύριοι τῆς πόλεως· δημοκρατία δ' ἐστὶν, ὅταν ᾖ κύριον τὸ πλῆθος· ὁμοίως δὲ πάλιν κἄν εἴπου * συμβαίνῃ, τοὺς ἀπόρους ἐλάττους μὲν εἶναι τῶν εὐπόρων, κρείττους δ' ὄντας, κυρίους εἶναι τῆς πολιτείας· ὅπου δ' ὀλίγον κύριον πλῆθος, ὀλιγαρχίαν εἶναι φασίν· οὐκ ἂν καλῶς δόξειεν διωρίσθαι περὶ τῶν πολιτειῶν. ἀλλὰ μὴν κἄν τις συνθεὶς τῇ μὲν εὐπορίᾳ τὴν ὀλιγότητα, τῇ δ' ἀπορίᾳ τὸ πλῆθος, οὕτω προσαγορεύῃ Sylb. συμβαίῃ.
B τὰς πολιτείας· ὀλιγαρχίαν μὲν, ἐν ᾗ τὰς ἀρχὰς ἔχουσιν οἱ εὔποροι, ὀλίγοι τὸ πλῆθος ὄντες· δημοκρατίαν δὲ, ἐν ᾗ οἱ ἄποροι, πολλοὶ τὸ πλῆθος ὄντες· ἄλλην ἀπορίαν ἔχει. τίνας γὰρ ἐροῦμεν τὰς ἄρτι λεχθείσας πολιτείας· τὴν ἐν ᾗ πλείους οἱ εὔποροι, καὶ ἐν ᾗ ἐλάττους οἱ ἄποροι· κύριοι δ' ἑκάτεροι τῶν πολιτειῶν, εἴπερ μηδεμία ἄλλη πολιτεία παρὰ τὰς εἰρημένας ἐστίν; ἔοικε τοίνυν ὁ λόγος ποιεῖν δῆλον, ὅτι τὸ μὲν ὀλίγους ἢ πολλοὺς εἶναι κυρίους, συμβεβηκός ἐστι, τὸ μὲν
C ταῖς ὀλιγαρχίαις, τὸ δὲ ταῖς δημοκρατίαις, διὰ τὸ τοὺς μὲν εὐπόρους ὀλίγους, πολλοὺς δ' εἶναι τοὺς ἀπόρους πανταχοῦ· διὸ καὶ οὐ συμβαίνει τὰς ῥηθείσας αἰτίας γίνεσθαι διαφορᾶς. ᾧ δὲ διαφέρουσιν ἥ τε δημοκρατία καὶ ἡ ὀλιγαρχία ἀλλήλων, πενία καὶ πλοῦτός ἐστι· καὶ ἀναγκαῖον μὲν, ὅπου ἂν ἄρχωσι διὰ πλοῦτον, ἄν τ' ἐλάττους, ἄν τε πλείους, εἶναι ταύτην ὀλιγαρχίαν· ὅπου δ' οἱ ἄποροι, δημοκρατίαν. ἀλλὰ συμβαίνει, καθάπερ εἴπομεν, τοὺς μὲν ὀλίγους εἶναι, τοὺς δὲ πολλούς. εὐποροῦσι μὲν γὰρ ὀλίγοι· τῆς δὲ ἐλευθερίας μετέχουσι πάντες· δι' ἃς αἰτίας ἀμφισβητοῦσιν ἀμφότεροι τῆς πολιτείας.

ΚΕΦΑΛ. θ'.

D Τίνες ὅροι τῆς ὀλιγαρχίας καὶ δημοκρατίας, καὶ τί τὸ δίκαιον τό, τε ὀλιγαρχικὸν, καὶ δημοκρατικόν. Καὶ ὅτι οἱ ἄνθρωποι οὐ τοῦ ζῆν μόνον ἕνεκεν, ἀλλὰ μᾶλλον τοῦ εὖ ζῆν συνῆλθον.

ΛΗπτέον δὲ πρῶτον τίνας ὅρους λέγουσι τῆς ὀλιγαρχίας καὶ δημοκρατίας, καὶ τί τὸ δίκαιον, τό, τε ὀλιγαρχικὸν, καὶ δημοκρατικόν. πάντες γὰρ ἅπτονται δικαίου τινός, ἀλλὰ μέχρι τινὸς προέρχονται, καὶ λέγουσιν * οὐ πᾶν τὸ κυρίως δίκαιον· οἷον * δοκεῖ τὸ ἴσον δίκαιον Zuing. οὐ παντὶ ſicut, c. 3. vbi hæc repetũtur.
E εἶναι· καὶ [γὰρ] ἔστιν, ἀλλ' οὐ πᾶσιν, ἀλλὰ τοῖς ἴσοις· καὶ τὸ ἄνισον δοκεῖ δίκαιον εἶναι· καὶ γάρ ἐστιν, ἀλλ' οὐ πᾶσιν, ἀλλὰ τοῖς ἀνίσοις. οἱ δὲ τοῦτ' ἀφαιροῦσι, τὸ οἷς, καὶ κρίνουσι κακῶς. τὸ δ' αἴτιον, ὅτι περὶ αὑτῶν ἡ κρίσις. σχεδὸν δ' οἱ πλεῖστοι, φαῦλοι κριταὶ περὶ τῶν οἰκείων. ὥστ' ἐπεὶ τὸ δίκαιον, τισί, καὶ διῄρηται τὸν αὐτὸν τρόπον ἐπί τε τῶν πραγμάτων, καὶ οἷς, καθάπερ εἴρηται πρότερον ἐν τοῖς * ἠθικοῖς· τὴν μὲν τοῦ πράγματος ἰσότητα ὁμολογοῦσι, τὴν δὲ οἷς, ἀμφισβητοῦσι, μάλιστα μὲν διὰ τὸ λεχθὲν ἄρτι, διότι κρίνουσι τὰ περὶ αὑτοὺς κακῶς. Nicom. l. 5. c. 6.

ἔπειτα δὲ καὶ διὰ τὸ λέγειν μέχρι τινὸς ἑκατέρους δίκαιόν τι, νομίζουσι δίκαιον λέγειν ἁπλῶς. οἱ μὲν γὰρ, ἂν κατά τι ἄνισοι ὦσιν, οἷον χρήμασιν, ὅλως οἴονται ἄνισοι εἶναι· οἱ δ', ἂν κατά τι ἴσοι, οἷον * ἐλευθερίᾳ, ὅλως ἴσοι. τὸ δὲ κυριώτατον οὐ λέγουσιν. εἰ μὲν γὰρ τῶν κτημάτων χάριν ἐκοινώνησαν καὶ συνῆλθον, τοσοῦτον μετέχουσι τῆς πόλεως, ὅσονπερ καὶ τῆς κτήσεως. ὥσθ' ὁ τῶν ὀλιγαρχικῶν λόγος δόξειεν ἂν ἰσχύειν. οὐ γὰρ εἶναι δίκαιον ἴσον μετέχειν τῶν ἑκατὸν μνῶν τὸν εἰσενέγκαντα μίαν μνᾶν, τῷ δόντι τὸ λοιπὸν πᾶν, οὔτε τῶν ἐξ ἀρχῆς, οὔτε τῶν ἐπιγινομένων. εἰ δὲ μήτε τοῦ ζῆν μόνον ἕνεκεν, ἀλλὰ μᾶλλον τοῦ εὖ ζῆν· (καὶ γὰρ ἂν δούλων καὶ τῶν ἄλλων ζῴων ἦν πόλις· νῦν δ' οὐκ ἔστι, διὰ τὸ μὴ μετέχειν εὐδαιμονίας μηδὲ τοῦ ζῆν κατὰ προαίρεσιν·) μήτε συμμαχίας ἕνεκεν, ὅπως ὑπὸ μηδενὸς ἀδικῶνται· μήτε διὰ τὰς ἀλλαγὰς καὶ τὴν χρῆσιν τὴν πρὸς ἀλλήλους. καὶ γὰρ ἂν Τυρρηνοὶ καὶ Καρχηδόνιοι, καὶ πάντες οἷς ἐστι σύμβολα πρὸς ἀλλήλους, ὡς μιᾶς ἂν πολῖται πόλεως ἦσαν. εἰσὶ γοῦν αὐτοῖς συνθῆκαι περὶ τῶν εἰσαγωγίμων, καὶ σύμβολα περὶ τοῦ μὴ ἀδικεῖν, καὶ γραφαὶ περὶ συμμαχίας. ἀλλ' οὔτ' ἀρχαὶ πᾶσιν ἐπὶ τούτοις κοιναὶ καθεστᾶσιν, ἀλλ' ἕτεραι * παρ' ἑκατέροις, οὔτε τοῦ ποίους τινὰς εἶναι δεῖ φροντίζουσιν ἅτεροι τοὺς ἑτέρους, οὐδ' ὅπως μηδεὶς ἄδικος ἔσται τῶν ὑπὸ τὰς συνθήκας, μηδὲ μοχθηρίαν [ἕξει μηδεμίαν,] ἀλλὰ μόνον ὅπως μηδὲν ἀδικήσουσιν ἀλλήλους. περὶ δ' ἀρετῆς καὶ κακίας πολιτικῆς διασκοποῦσιν ὅσοι φροντίζουσιν εὐνομίας. ᾗ καὶ φανερὸν, ὅτι δεῖ περὶ ἀρετῆς ἐπιμελὲς εἶναι τῇ γ' ὡς ἀληθῶς ὀνομαζομένῃ πόλει, μὴ λόγου χάριν. γίνεται γὰρ ἡ κοινωνία * συμμαχία τῶν ἄλλων τόπῳ διαφέρουσα μόνον, τῶν ἄποθεν συμμάχων· καὶ ὁ νόμος συνθήκη, καὶ καθάπερ ἔφη Λυκόφρων ὁ σοφιστὴς, ἐγγυητὴς ἀλλήλοις τῶν δικαίων, ἀλλ' οὐχ οἷος ποιεῖν ἀγαθοὺς καὶ δικαίους τοὺς πολίτας. ὅτι δὲ τοῦτον ἔχει τὸν τρόπον, φανερόν. εἰ γάρ τις καὶ συναγάγοι τοὺς τόπους εἰς ἓν, ὥστε ἅπτεσθαι τὴν Μεγαρέων πόλιν καὶ Κορινθίων τοῖς τείχεσιν, ὅμως οὐ μία πόλις· οὐδ' εἰ πρὸς ἀλλήλους ἐπιγαμίας ποιήσαιντο· καίτοι τοῦτο τῶν ἰδίων ταῖς πόλεσι κοινωνημάτων ἐστίν. ὁμοίως δ' οὐδ' εἴ τινες οἰκοῖεν χωρὶς μὲν, μὴ μέντοι τοσοῦτον * ἄποθεν, ὥστε μὴ κοινωνεῖν, * ἀλλ' εἰ ἦσαν αὐτοῖς νόμοι, τοῦ μὴ σφᾶς αὐτοὺς ἀδικεῖν περὶ τὰς μεταδόσεις· οἷον, εἰ ὁ μὲν εἴη τέκτων, ὁ δὲ γεωργὸς, ὁ δὲ σκυτοτόμος, ὁ δ' ἄλλο τι τοιοῦτον, καὶ τὸ πλῆθος εἶεν μύριοι, μὴ μέντοι κοινωνοῖεν ἄλλου μηδενὸς ἢ τῶν τοιούτων, οἷον ἀλλαγῆς καὶ συμμαχίας· οὐδ' οὕτω που πόλις. διὰ τίνα δή ποτ' αἰτίαν; οὐ γὰρ δὴ διὰ τὸ μὴ σύνεγγυς τῆς κοινωνίας. εἰ γὰρ καὶ συνέλθοιεν οὕτω κοινωνοῦντες, ἕκαστος μέντοι χρῷτο τῇ ἰδίᾳ οἰκίᾳ, ὥσπερ πόλει, καὶ σφίσιν αὐτοῖς * ὡς ἐπιμαχίας οὔσης, βοηθοῦντες ἐπὶ τοὺς ἀδικοῦντας μόνον· οὐδ' οὕτως ἂν εἶναι δόξειε πόλις τοῖς ἀκριβῶς θεωροῦσιν, εἴπερ ὁμοίως ὁμιλοῖεν συνελθόντες καὶ χωρίς.

ἐλευθερίαν,

Syb. παρ' ἑτέροις,

Zuing. συμμαχιῶν,

x. ἄποθεν ὦν.
Sylb. ἀλλ' εἴησαν

Sylb. ἐπιμαχ.

A ſecundo loco verò etiam propterea quòd cùm vtriq; dicăt quadamtenus ius aliquod, exiſtimant ſe ius dicere ſimpliciter. Hi enim ſi aliqua re ſint inæquales, verbi gratia, pecunia, putant ſe omnino eſſe inæquales: illi verò ſi qua re ſint æquales, velvti libertate, ſe prorſus eſſe æquales. Sed ius, quod principem locum obtinet, prætermittunt. Si enim bonorum & facultatum gratia ſocietatem coierunt, & in vnum conuenerũt, tam ſunt participes ciuitatis, quantum & facultatum rei familiaris habent. Itaq; eorum qui paucorum imperio fauēt, ratio valere videatur. non enim iuſtum eſſe, æquam partem ferre centum minarum eum qui vnam minam attulit, atque eum qui reliquum omne contulit, neque eorum quę in ſocietatem initio colla-
B ta ſunt, neque eorum, quæ poſtea acceſſerũt, & lucri facta ſunt. Sin non ſolùm viuendi gratia conuenerũt, ſed potiùs bene viuendi, (eſſet enim ſeruorum, & aliarum animantiũ ciuitas: nunc autem non eſt, quia non ſunt beatitudinis, neq; vitæ ex conſilio degendæ participes,) neque belli ſocietatis cauſa, vt ne à quoquam iniuſtè læderentur: neque vt res inter ſe contraherent & commutarent: neque vt mutua cõſuetudine atque opera vterētur. nam Thuſci & Carthaginienſes, & omnes quibus ſunt teſſeræ rerum inter ſe cõtrahendarum, eſſent tanquam vnius ciuitatis ciues. Sunt enim eis pacta conuenta de rebus importandis, ſunt & teſſeræ iudiciales de nõ inferenda inter ſe iniuria; & fœdera in tabulas publicas relata de belli ſocietate. Verùm
C neque magiſtratus iccirco creati ſunt omnibus inter ipſos communes, ſed alij apud vtroſq;: neque qualeis alteros eſſe oporteat, alteri laborant, neque vt ne quis eorum qui communibus pactis & fœderibus cõtinentur, iniuſtus ſit, & ne vllo vitio ſit affect⁹, ſolliciti ſunt: ſed hoc tantùm eis curæ eſt, vt ne alteris ab alteris iniuria inferatur. Atqui de virtute & vitio ciuiũ diligenter cogitant, qui ſibi vigilandum atque elaborandum eſſe putant vt ciuitas bonis legibus temperetur & gubernetur. Ex quo etiam intelligere licet, ciuitatē eam, quæ re vera nominetur ciuitas, & non ita dicatur verbo tenus, virtutis curam habere debere. Alioqui ciuiũ ſocietas, fit belli gerendi ſocietas, ab alijs ſocijs longè
D diſtantibus loco tãtùm differens. Tum lex, fœdus eſt, &, quemadmodum dixit Lycophro ſophiſta, ſpondet eis inter ipſos iura ſeruatum iri: ſed non poteſt ciueis efficere viros bonos & iuſtos. Ita autem rem ſe habere perſpicuum eſt. Si quis enim loca inter ſe diſiuncta ac remota etiam in vnum contrahat & conducat, vt vrbs Megarenſium vrbem Corinthiorum mœnibus tãgat: non erit tamen vna ciuitas, ne ſi connubij quidem iura inter ſe pepigerint. Atqui hæc eſt vna ex numero earum communicationum quę ciuitatum ſunt propriæ. Similiter verò neque ſi qui ſeorſum quidem habitatẽr, non tamen ita longè, vt inter ſe non communicarent, ſed ſi eſſent eis leges, ne inter ſe iniuria afficerent in rerum permutationibus, & communicationibus:
E verbi gratia, ſi alius quidem eſſet faber, alius agricola, alius ſutor, alius aliud quippiam tale, numero autem eſſent decies mille: non tamen quicquam aliud inter ſe commune haberent præter permutationem & belli ſocietatem: ne ſic quidē eſſet vna ciuitas. Cur tandem? Non enim propterea quod nõ ſit propinquitas & cõiunctio communionis. nam etiamſi vnum in locũ cõuenirent ita communicantes, & aduersùs eos à quib⁹ iniuria laceſſerentur, auxilio alter alterum iuuarent tãtùm, tanquam belli ſocietate & fœdere coniuncti: vnuſquiſq; tamen domo ſua, tanquam ciuitate, vteretur: ne ſic quidem ciuitas eſſe, acriter & acutè intuentibus, videatur, ſi quidem ſimiliter vnà inter ſe cõmunicarent & congrederentur congregati atq; diſparati.

Perſpicuũ igitur eſt, ciuitatem nõ eſſe loci cõmunionem, neq; vt ſint tuti ab externa & mutua iniuria, neque vt ſit inter eos officiorum & operarum mutuatio, eo eſſe comparatam: ſed hæc quidem præſtò ſint neceſſe eſt, ſi quidem ciuitas futura eſt: non tamen etiã ſi hæc omnia præſto ſint, iam ciuitas eſt. Sed ea demum ſocietas, ciuitas eſt quę bene viuendi, & tum domibus ſeu familijs, tum generibus ſeu gentibus, vitę perfectæ & omnibus bonis cumulatæ atque expletæ, ſuiſq; rebus per ſe contentę gratia, comparata eſt. Non eſt autem hoc futurum, niſi vnum & eundem locum incolãt, & connubijs vtantur. Quapropter & affinitates in ciuitatibus inſtitutæ ſunt, & curialium ſodalitates & ſacrificia, & vnà viuendi conſuetudines & congreſſiones. Hoc autẽ tale, amicitię opus ac munus eſt. Conſilium enim vnà viuendi, amicitia eſt. Finis igitur ciuitatis eſt, bene viuere. hęc autem finis gratia ſunt. Ciuitas porrò, vitæ generum & vicorum perfectæ & bonis omnibus neceſſarijs expletæ atq; inſtructæ, neque vllorum ſubſidiorum externorum indigentis, communio eſt. Hoc autem eſt, vt dicimus, beatè & bene viuere. Statuendum igitur eſt ſocietatem ciuilem, actionũ honeſtarum, non vnà viuendi cauſa, eſſe comparatã. Quocirca quicumque in talem ſocietatem plurimùm conferunt, hi plus ciuitatis participant, quàm qui in libertate quidem & genere ſunt pares, aut maiores, virtute verò ciuili impares: aut qui diuitijs quidem ſunt ſuperiores, virtute verò inferiores. Omnes igitur eos, qui de reip. adminiſtrandæ formis inter ſe ambigunt & litigant, partem aliquam iuris exponere, ex ijs quæ dicta ſunt, perſpicuum eſt.

CAPVT X.

De varietate Imperij ſeu forma Reſp. in genere agit, Quinam imperare debeant.

IN hoc autem dubitatio eſt, quid oporteat dominationem ac ſummam auctoritatẽ in ciuitate obtinere. nam aut multitudinẽ, aut diuiteis, aut viros bonos & æquos, aut vnum omniũ optimum, aut tyrannum. At hęc omnia videntur habere difficultatem. Quid.n. ſi pauperes, propterea quòd ſint plures, bona diuitum inter ſe diſtribuant? nónne hoc ſit iuſtum? Decretum eſt enim ſcilicet ab ea ciuitatis parte, quæ auctoritatẽ & dominatum in ciuitate obtinet, iuſtè hoc fieri. Quo igitur nomine extrema iniuria appellanda eſt? Rurſus ſi ex omnibus ciuibus plures bona paucorum inter ſe partiti fuerint, perſpicuum eſt, eos labefactare ac perdere ciuitatem. Atqui neq; virtus ei rei, in qua ea eſt, interitum afferre ſolet: neque ius, perdẽdæ aut exſtinguẽdæ ciuitatis vim habet. Quare intelligere licet etiã hanc legem iuſtam eſſe nõ poſſe. Pręterea res omneis, quæ à tyranno actæ ſunt, neceſſe eſt iniuſtas eſſe. Nam cùm ſit potentior ac valentior viribus, vim afferat reip. quemadmodum multitudo diuitibus. Vtrùm igitur pauciores & diuiteis præeſſe atque imperare iuſtũ eſt? Si igitur hæc eadem faciant, & bona ciuium diripiãt, & facultates multitudinis auferant, hoccine eſt iuſtũ? At ſi hoc iuſtũ eſt, ergo & alterũ. Hæc igitur omnia eſſe mala, & nõ iuſta, in prõptu eſt. At viros bonos oportet præeſſe, & omniũ rerum dominos eſſe atque arbitros. Ergo alij omnes honoris expertes & ignominia notati ſint neceſſe eſt, cùm ciuilibus magiſtratibus nõ ornẽtur: honores.n. dicimus eſſe magiſtratus. Vbi autẽ ijdẽ ſemper gerunt magiſtratus, & reip. præſunt, alios honoris experteis & ignominia notatos eſſe neceſſe eſt. At vnum virtute præſtantiſſimum reip. præeſſe atque imperare melius eſt. At hoc etiam magis ad paucorum imperium ſeu oligarchiam pertinet. Honoris enim expertes ſunt plures. Verùm dixerit fortaſſe quiſpiam, omnino hominem dominatũ in rep. obtinere,

A φανερὸν τοίνυν ὅτι ἡ πόλις οὐκ ἔστι κοινωνία τόπου, καὶ τοῦ μὴ ἀδικεῖν σφᾶς αὐτοὺς, καὶ τῆς μεταδόσεως χάριν· ἀλλὰ ταῦτα μὲν ἀναγκαῖον ὑπάρχειν, εἴπερ ἔσται πόλις. οὐ μὴν οὐδ' ὑπαρχόντων τούτων ἁπάντων, ἤδη πόλις, ἀλλ' ἡ τοῦ εὖ ζῆν κοινωνία καὶ ταῖς οἰκίαις καὶ τοῖς γένεσι, ζωῆς τελείας χάριν καὶ αὐτάρκους. οὐκ ἔσται μέντοι τοῦτο μὴ τὸν αὐτὸν καὶ ἕνα κατοικούντων τόπον, καὶ χρωμένων ἐπιγαμίαις. διὸ κηδεῖαί τ' ἐγένοντο κατὰ τὰς πόλεις, καὶ φρατρίαι, καὶ θυσίαι, καὶ διαγωγαὶ τοῦ συζῆν. τὸ δὲ τοιοῦτον, φιλίας ἔργον. ἡ γὰρ τοῦ συζῆν προαίρεσις, φιλία. τέλος μὲν B οὖν πόλεως, τὸ εὖ ζῆν· ταῦτα δὲ, τοῦ τέλους χάριν. πόλις δὲ, ἡ γενῶν καὶ κωμῶν κοινωνία ζωῆς τελείας καὶ αὐτάρκους. τοῦτο δ' ἐστὶν, ὡς φαμὲν, τὸ ζῆν εὐδαιμόνως καὶ καλῶς. τῶν καλῶν ἄρα πράξεων χάριν θετέον εἶναι τὴν πολιτικὴν κοινωνίαν, ἀλλ' οὐ τοῦ συζῆν. διόπερ ὅσοι συμβάλλονται πλεῖστον εἰς τὴν τοιαύτην κοινωνίαν, τούτοις τῆς πόλεως μέτεστι πλεῖον, ἢ τοῖς κατὰ μὲν ἐλευθερίαν καὶ γένος ἴσοις, ἢ μείζοσι, κατὰ δὲ τὴν πολιτικὴν ἀρετὴν ἀνίσοις· ἢ τοῖς κατὰ πλοῦτον ὑπερέχουσι· κατ' ἀρετὴν δ' ὑπερεχομένοις. ὅτι μὲν οὖν πάντες οἱ περὶ τῶν πολιτειῶν ἀμφισβητοῦντες, μέρος τι τοῦ δικαίου λέγουσι, φανερὸν ἐκ τῶν εἰρημένων. C

ΚΕΦΑΛ. ι'.

Ἀπορία, τί δεῖ τὸ κύριον εἶναι τῆς πόλεως.

ΕΧει δ' ἀπορίαν, τί δεῖ τὸ κύριον εἶναι τῆς πόλεως. ἢ γάρ τοι τὸ πλῆθος, ἢ τοὺς πλουσίους· ἢ τοὺς ἐπιεικεῖς, ἢ τὸν βέλτιστον ἕνα πάντων, ἢ τύραννον. ἀλλὰ ταῦτα πάντα ἔχειν φαίνεται δυσκολίαν. τί γάρ; ἂν οἱ πένητες, διὰ τὸ πλείους εἶναι, διανέμωνται τὰ τῶν πλουσίων, τοῦτ' οὐκ ἄδικόν ἐστιν; ἔδοξε γὰρ [αὖ] νὴ Δία τῷ D κυρίῳ δικαίως. τὴν οὖν ἀδικίαν τί χρὴ λέγειν τὴν ἐσχάτην; πάλιν τε, πάντων ληφθέντων, οἱ πλείους τὰ τῶν ἐλαττόνων ἂν διανέμωνται, φανερὸν ὅτι φθείρουσι τὴν πόλιν. ἀλλὰ μὴν, οὐχ ἥ γ' ἀρετὴ φθείρει τὸ ἔχον αὐτὴν, οὐδὲ τὸ δίκαιον πόλεως φθαρτικόν. ὥστε δῆλον ὅτι καὶ τὸν νόμον τοῦτον οὐχ οἷόν τ' εἶναι δίκαιον. ἔτι καὶ τὰς πράξεις ὅσας ὁ τύραννος ἔπραξεν, ἀναγκαῖον εἶναι πάσας *ἀδίκους. βιάζεται γὰρ ὢν κρείττων, ὥσπερ καὶ τὸ πλῆθος τοὺς πλουσίους. ἀλλ' ἆρα τοὺς ἐλάττους δίκαιον ἄρχειν καὶ τοὺς πλουσίους, ἂν οὖν κἀκεῖνοι *ταὐτὰ ποιῶσι καὶ διαρπάζωσι, καὶ τὰ κτήματα ἀφαιρῶνται τοῦ πλήθους, τοῦτ' ἔστι E δίκαιον; καὶ θάτερον ἄρα. ταῦτα μὲν τοίνυν ὅτι πάντα φαῦλα καὶ οὐ δίκαια, φανερόν. ἀλλὰ τοὺς ἐπιεικεῖς ἄρχειν δεῖ, καὶ κυρίους εἶναι πάντων; οὐκοῦν ἀνάγκη τοὺς ἄλλους ἀτίμους εἶναι πάντας, μὴ τιμωμένους ταῖς πολιτικαῖς ἀρχαῖς. τιμὰς γὰρ λέγομεν εἶναι τὰς ἀρχάς. ἀρχόντων δ' αἰεὶ τῶν αὐτῶν, ἀναγκαῖον εἶναι τοὺς ἄλλους ἀτίμους. ἀλλ' ἕνα τὸν σπουδαιότατον ἄρχειν βέλτιον; ἀλλ' ἔτι τοῦτο ὀλιγαρχικώτερον· οἱ γὰρ ἄτιμοι πλείους. ἀλλ' ἴσως φαίη τις ἂν, τὸ, κύριον ὅλως *ἄνθρωπον εἶναι,

γρ. δικαίας.

γρ. ταῦτα

γρ. ἀνθ. εἶναι, ἀλλὰ μὴ νόμον, φαῦλον, ἔχοντα.

ἔχοντά γε τὰ συμβαίνοντα πάθη περὶ τὴν ψυχήν, ἀλλὰ μὴ νόμον, φαῦλον. ἂν οὖν ᾖ νόμος μὲν, ὀλιγαρχικὸς δὲ, ἢ δημοκρατικὸς, τί διοίσει περὶ τῶν ἠπορημένων; συμβήσεται γὰρ ὁμοίως τὰ λεχθέντα πρότερον.

ΚΕΦΑΛ. ια'.

Πότερον δεῖ κύριον εἶναι μᾶλλον τὸ πλῆθος, ἢ τοὺς ἀρίστους μὲν, ὀλίγους δέ.

ΠΕρὶ μὲν οὖν τῶν ἄλλων, ἔστω τις ἕτερος λόγος. ὅτι δὲ δεῖ κύριον εἶναι μᾶλλον τὸ πλῆθος, ἢ τοὺς ἀρίστους μὲν, ὀλίγους δὲ, δόξειεν ἂν λύεσθαι, καί τιν' ἔχειν ἀπορίαν, τάχα δὲ κἂν ἀλήθειαν. τοὺς γὰρ πολλοὺς, ὧν ἕκαστός ἐστιν οὐ σπουδαῖος ἀνὴρ, ὅμως ἐνδέχεται συνελθόντας εἶναι βελτίους ἐκείνων, οὐχ ὡς ἕκαστον, ἀλλ' ὡς σύμπαντας. οἷον τὰ συμφορητὰ δεῖπνα, τῶν ἐκ μιᾶς δαπάνης χορηγηθέντων. πολλῶν γὰρ ὄντων, ἕκαστον μόριον ἔχειν ἀρετῆς καὶ φρονήσεως, καὶ γίνεσθαι συνελθόντας ὥσπερ ἕνα ἄνθρωπον τὸ πλῆθος, πολύποδα καὶ πολύχειρα, καὶ πολλὰς ἔχοντα αἰσθήσεις· οὕτω καὶ περὶ τὰ ἤθη καὶ τὴν διάνοιαν. διὸ καὶ κρίνουσιν ἄμεινον οἱ πολλοὶ καὶ τὰ τῆς μουσικῆς ἔργα, καὶ τὰ τῶν ποιητῶν. ἄλλοι γὰρ ἄλλο τι μόριον· πάντα δὲ πάντες. ἀλλὰ τούτῳ διαφέρουσιν οἱ σπουδαῖοι τῶν ἀνδρῶν, ἑκάστου τῶν πολλῶν, ὥσπερ καὶ τῶν μὴ καλῶν τοὺς καλούς φασι, καὶ τὰ γεγραμμένα διὰ τέχνης τῶν ἀληθινῶν, τῷ συνῆχθαι τὰ διεσπαρμένα χωρὶς εἰς ἕν· ἐπεὶ κεχωρισμένων γε κάλλιον ἔχειν τοῦ γεγραμμένου, τουδὶ μὲν τὸν ὀφθαλμὸν, ἑτέρου δέ τινος ἕτερον μόριον. εἰ μὲν οὖν περὶ πάντα δῆμον καὶ περὶ πᾶν πλῆθος ἐνδέχεται ταύτην εἶναι τὴν διαφορὰν τῶν πολλῶν πρὸς τοὺς ὀλίγους σπουδαίους, ἄδηλον· ἴσως δὲ νὴ Δία δῆλον ὅτι περὶ ἐνίων ἀδύνατον. ὁ γὰρ αὐτὸς κἂν ἐπὶ τῶν θηρίων ἁρμόσειε λόγος. καίτοι τί διαφέρουσιν ἔνιοι τῶν θηρίων, ὡς ἔπος εἰπεῖν; ἀλλὰ περί τι πλῆθος οὐδὲν εἶναι κωλύει τὸ λεχθὲν ἀληθές. διὸ καὶ τὴν πρότερον εἰρημένην ἀπορίαν λύσειεν ἄν τις διὰ τούτων, καὶ τὴν ἐχομένην αὐτῆς, τίνων δεῖ κυρίους εἶναι τοὺς ἐλευθέρους, καὶ τὸ πλῆθος τῶν πολιτῶν. τοιοῦτοι δ' εἰσὶν ὅσοι [μήτε πλούσιοι,] μήτε ἀξίωμα ἔχουσιν ἀρετῆς μηδέν. τὸ μὲν γὰρ μετέχειν αὐτοὺς τῶν ἀρχῶν τῶν μεγίστων, οὐκ ἀσφαλές. διά τε γὰρ ἀδικίαν, καὶ δι' ἀφροσύνην, τὰ μὲν ἀδικεῖν ἄν, τὰ δ' ἁμαρτάνειν αὐτούς. τὸ δὲ μὴ μεταδιδόναι, μηδὲ μετέχειν, φοβερόν. ὅταν γὰρ ἄτιμοι πολλοὶ καὶ πένητες ὑπάρχωσι, πολεμίων ἀναγκαῖον εἶναι πλήρη τὴν πόλιν ταύτην. λείπεται δὴ τοῦ βουλεύεσθαι καὶ κρίνειν μετέχειν αὐτούς. διόπερ καὶ Σόλων καὶ τῶν ἄλλων τινὲς νομοθετῶν τάττουσιν ἐπί τε τὰς ἀρχαιρεσίας, καὶ τὰς εὐθύνας τῶν ἀρχόντων· ἄρχειν δὲ κατὰ μόνας οὐκ ἐῶσι. πάντες μὲν γὰρ ἔχουσι συνελθόντες ἱκανὴν αἴσθησιν, καὶ μιγνύμενοι τοῖς βελτίοσι, τὰς πόλεις ὠφελοῦσι, καθάπερ ἡ μὴ καθαρὰ τροφὴ μετὰ τῆς καθαρᾶς τὴν πᾶσαν ποιεῖ χρησιμωτέραν τῆς ὀλίγης. χωρὶς δ' ἕκαστος ἀτελὴς περὶ τὸ κρίνειν ἐστίν. ἔχει δ' ἡ τάξις αὕτη τῆς πολιτείας, ἀπορίαν· πρώτην μὲν, ὅτι δόξειεν ἂν τοῦ αὐτοῦ εἶναι τὸ κρῖναι τίς ὀρθῶς ἰάτρευκεν, οὗπερ καὶ τὸ ἰατρεῦσαι καὶ ποιῆσαι ὑγιᾶ τὸν κάμνοντα τῆς νόσου τῆς παρούσης· οὗτος δ' ἐστὶν ἰατρός.

A qui quidem eos affectus habeat, qui in hominis animum cadunt, & non legem, malum eſſe. At ſi lex quidem ſit, ſed lex ad imperium paucorum aut ad populi potentiam accommodata, quod ad ea attinet, de quibus dubitatum eſt, quid intererit? Nam quæ antè dicta ſunt, ſimiliter euenient.

CAPVT XI.

De imperij varietate in ſpecie, hominibúſne an legibus magis conueniat.

DE alijs igitur eſto aliquis ali⁹ ſermo. Multitudinem autem dominatum atq; auctoritatem debere obtinere potiùs quã optimateis quidẽ illos, ſed tamen paucos, videatur eſſe expeditum ac ſolutum: & B nonnullam habere dubitationem, fortaſſe verò etiam veritatẽ. Fieri enim poteſt vt multi, quorũ vnuſquiſque vir non bonus eſt, tamen congregati & cõgreſſi, paucis illis ſint meliores, nõ vt ſinguli, ſed vt vniuerſi: quemadmodum cœnæ, in quas ſinguli ſymbolam cõtulerũt, ijs, quorum ſumptus ab vno ſuppeditatus eſt, ſunt copioſiores & lautiores. nam cùm ſunt multi, ſuã quemq; virtutis & prudentiæ partem habere, eóſque congregatos, & multitudinẽ illam fieri tanquã vnum hominem multorum pedum, & multarum manuum, & multis ſenſibus inſtructum, itémq; multis moribus & cogitationibus præditum. Quapropter de muſicorũ C & poëtarum operibus meliùs iudicat multitudo: alij enim de alia aliqua particula, omnes autem de omnibus. Verùm hoc antecellũt viri boni & virtute præſtãtes vnicuiq; de multis, quemadmodum pulchros à nõ pulchris differre dicũt, & picta ex arte pingẽdi à veris: eo quòd diſperſa, & ſeparatim poſita, in vnũ conducta & collecta ſint. nam cùm ſeparati & ſeiuncti ſunt, huius quidem oculum eſſe pulchriorem, illius autem alius aliam partem. Vtrùm igitur in omni populo atque in omni multitudine poſſit euenire hæc differentia multorum à paucis virtute præditis, obſcurum eſt. Fortaſſe verò mehercule apparet, in nonnullis locum D habere non poſſe. Eadem enim etiam in feris ratio conueniet. Atqui nónne videmus quoſdam homines nihil penè dicam à feris differre? Verumtamen in aliqua multitudine nihil obſtat quin id quod dictum eſt, verum ſit. Quocirca & eam, quæ antea expoſita eſt, dubitationẽ, & eam quæ eſt huic proxima, quarum rerũ penes liberos & multitudinem ciuiũ, (tales autẽ ſunt, quicumq; neque diuites ſunt, neq; vllam virtutis dignitatem atq; amplitudinem habent,) arbitriũ ac poteſtatem eſſe oporteat, poſſit quis his rationib. diſſoluere atq; expedire. Eos.n. imperia obtinere maxima, non eſt tutũ: (namq; eos & propter iniuſtitiam, & propter imprudentiã partim iniuriã facturos, partim peccaturos.) Nullos autẽ eis mãdare magiſtratus, neq; eos E vllius eſſe participeis horribile ac formidoloſũ eſt. Cũ.n. multi honoris expertes & pauperes ſunt, plena hoſtiũ ſit ciuitas neceſſe eſt. Reliquũ eſt igitur vt conſultandi & iudicandi ſint participes. Quocirca & Solõ & nõnulli alij latores legum eos comitiis magiſtratuum creandorũ, & rationibus ab iis qui geſſerunt magiſtratus, repetẽdis præficiunt. gerere autem magiſtratũ per ſe & ſolos nõ ſinunt. Omnes enim collecti & congregati ſatis multum ſenſum habẽt, & permixti cum melioribus, proſunt ciuitatibus, quemadmodum victus non purus cum puro cõiunctus omnem efficit vtiliorem pauco. vnuſquiſque enim ſeorſum in iudicando imperfectus & mancus eſt. Sunt autem in hac reip. adminiſtrãdę ordinatione dubitationes duæ, quarũ hæc prima eſt, quòd videatur eſſe eiuſdem, quis rectè medicatus ſit, iudicare, cuius & mederi, ægrúmq; ſanare, ac morbo præſente liberare. Hic autem medicus eſt.

Atque hoc ſimiliter etiam in alijs facultatibus longo A vſu partis, atque artibus, locum habet. Quemadmodũ igitur medicus, apud medicos iudicium rationum referendarum ſubire debet: ſic & alij artifices, apud ſimileis. Medicus autem eſt & is qui alio præſcribēte medicinam facit, & is qui docet ac præſcribit quomodo medicina ſit facienda, & tertius, qui à puero experiēdo artem didicit. Sũt enim tales quidam in omnibus, penè dicam, artibus. Tribuimus autem iudicandi auctoritatem nihilo minùs vſu peritis, quàm ſcientibus. Præterea & in eligendo eodem modo ſe res habere videatur. Etenim rectè eligere, eorum qui ſciunt, mun* B eſt: verbi gratia, geometram eligere, eorum eſt qui in geometria diu multúmque verſati ſunt: & gubernatorem, eorum qui artem gubernandi tenent. Etſi enim de quibuſdam operibus & artibus iudicandi facultatem habeant nonnulli etiam idiotæ, & imperiti; at nõ maiorem quàm qui ſciunt. Itaque hac ratione, comitiorum, quibus creãtur magiſtratus, & rationum referendarum poteſtas penes multitudinem non ſit redigenda. Verùm fortaſſe nõ omnia hæc rectè dicuntur, tum propter rationem illam quã multo antè expoſuimus, niſi multitudo ſit admodũ ſeruilis; (erũt enim ſinguli quidem iudices ſcientibus deteriores: omnes verò cõgreſſi, aut meliores, aut nõ deteriores;) tum quòd de nõnullis rebus, neque ſolùm artifex qui eas effecit, C neq; optimè iudicarit: eos omneis dico artifices, quorũ opera iudicant etiam ij qui non habent artem: verbi gratia, domum cognoſcere non ſolùm eius eſt qui fecit, ſed etiã eo meliùs is qui ea vtitur, iudicabit: vtitur autem is qui domum adminiſtrat, ſiue paterfamiliás: & de gubernaculo meliùs iudicabit gubernator nauis quàm faber: & de epulis conuiuæ meliùs quàm coquus. Hanc igitur dubitationem ad explicandum difficilem, fortaſſe aliquis ſat bene ſic expedire ac diſſoluere queat. Altera porrò eſt huic proxima. Videtur enim abſurdum eſſe, penes malos atque improbos rerum maiorum auctoritatem & arbitrium eſſe, quàm penes viros bonos & æquos. At rationum referendarũ D iudicia & magiſtratuum creandorũ comitia, ſunt maximi momenti: quæ tamen in quibuſdam reipublicæ adminiſtrãdæ formis, quemadmodum dictum eſt, populis tribuant. Concio enim talium rerum omnium auctoritatem atq; arbitrium habet. Atqui concionis quidem ſunt participes, & conſultant & iudicant ij quibus eſt cenſus exiguus, & cuiuſuis ætatis homines: pecuniam autem publicam tractant, & exercitibus præficiuntur, & ampliſſimos maximóſq; magiſtratus gerunt ij quibus magnus cenſus eſt. Similiter autem aliquis etiam hanc dubitationem ſoluerit. Fortaſſis enim hæc quoque rectè ſunt inſtituta. Non enim iudex, neque ſenator, neq; is qui in concione deliberat & conſultat, præeſt aut imperat: ſed conſeſſus iudi- E cum, & ſenatus & populus. Eorũ autem qui dicti ſunt, vnuſquiſque, horum particula eſt. Particulã dico, ſenatorem & deliberatorem concionalem, & iudicem. Quare non immeritò penes multitudinem maiorum rerum poteſtas atque authoritas eſt. Ex multis enim conſtat populus & ſenatus & iudicium ſeu iudicum conſeſſus. Et verò cenſus horum omniũ amplior eſt, quàm eorum qui vel viritim vel cum paucis collegis maximos magiſtratus gerunt. Hæc igitur hoc modo diſtincta atq; explicata ſint. Ea autem quæ primo loco expoſita dubitatio eſt, declarat nihil aliud ita ratũ & firmum eſſe oportere, vt leges rectas ac ſalutareis: penes eum autem, qui præeſt reip. ſiue ſit vnus ſiue plures, iis de rebus ſtatuẽdi arbitrium, & poteſtatem eſſe, de quib. leges cumulatè atq; accuratè loqui nõ poſſunt, propterea quòd nõ ſit facile vniuerſè omnia apertè perſequi & cõplecti. Quales porrò eſſe oporteat leges malas, aut rectas & vtileis, nondũ planũ factũ eſt:

A ὁμοίως δὲ τοῦτο καὶ περὶ τὰς ἄλλας ἐμπειρίας καὶ τέχνας. ὥσπερ οὖν ἰατρὸν δεῖ διδόναι τὰς εὐθύνας ἐν ἰατροῖς, οὕτω καὶ τοὺς ἄλλους ἐν τοῖς ὁμοίοις. ἰατρὸς δ' ὅ, τε δημιουργός, ὁ ἀρχιτεκτονικός, καὶ τρίτος ὁ πεπαιδευμένος περὶ τὴν τέχνην. εἰσὶ γάρ τινες τοιοῦτοι περὶ πάσας, ὡς εἰπεῖν, τὰς τέχνας· ἀποδίδομεν δὲ τὸ κρίνειν οὐδὲν ἧττον τοῖς πεπαιδευμένοις, ἢ τοῖς εἰδόσιν. ἔπειτα καὶ περὶ τὴν αἵρεσιν τὸν αὐτὸν ἂν δόξειεν ἔχειν τρόπον. καὶ γὰρ τὸ ἑλέσθαι ὀρθῶς, τῶν εἰδότων ἔργον B ἐστίν, οἷον, γεωμέτρην τε τῶν γεωμετρικῶν, καὶ κυβερνήτην τῶν κυβερνητικῶν. εἰ γὰρ καὶ περὶ ἐνίων ἔργων καὶ τεχνῶν μετέχουσι καὶ τῶν ἰδιωτῶν τινες, ἀλλ' οὔ τι τῶν εἰδότων γε μᾶλλον. ὥστε κατὰ μὲν τοῦτον τὸν λόγον, οὐκ ἂν εἴη τὸ πλῆθος ποιητέον κύριον, οὔτε τῶν ἀρχαιρεσιῶν, οὔτε τῶν εὐθυνῶν. ἀλλ' ἴσως οὐ πάντα ταῦτα λέγεται καλῶς, διά τε τὸν πάλαι λόγον, ἂν ᾖ τὸ πλῆθος μὴ λίαν ἀνδραποδῶδες· ἔσται γὰρ ἕκαστος μὲν, χείρων κριτὴς τῶν εἰδότων· ἅπαντες δὲ συνελθόντες, ἢ βελτίους, ἢ οὐ χείρους· καὶ ὅτι περὶ ἐνίων, οὔτε μόνον ὁ ποιήσας, οὔτ' ἄριστ' ἂν κρίνειεν, ὅσων τὰ ἔργα γι- C γνώσκουσι καὶ οἱ μὴ ἔχοντες τὴν τέχνην· οἷον, οἰκίαν, οὐ μόνον ἐστὶ γνῶναι τοῦ ποιήσαντος, ἀλλὰ καὶ βέλτιον ὁ χρώμενος * αὐτῇ κρινεῖ· χρῆται δ' ὁ οἰκονόμος· καὶ κ. αὐτὴ πηδάλιον, κυβερνήτης, τέκτονος· καὶ θοίνην ὁ δαιτυμὼν, ἀλλ' οὐχ ὁ μάγειρος. ταύτην μὲν οὖν τὴν ἀπορίαν τάχα δόξειέ τις ἂν οὕτω λύειν ἱκανῶς· ἄλλη δ' ἐστὶν ἐχομένη ταύτης. δοκεῖ γὰρ ἄτοπον εἶναι τὸ μειζόνων εἶναι κυρίους τοὺς φαύλους τῶν ἐπιεικῶν. αἱ δ' εὐθῦναι, καὶ αἱ τῶν ἀρχῶν αἱρέσεις, εἰσὶ μέγιστον· ἃς ἐνίαις πολιτείαις, ὥσπερ εἴρηται, τοῖς δήμοις ἀποδιδόασιν· ἡ γὰρ ἐκκλησία, κυρία πάντων τῶν τοιούτων ἐστί. καίτοι D τῆς μὲν ἐκκλησίας μετέχουσι, καὶ βουλεύουσι, καὶ δικάζουσιν ἀπὸ μικρῶν τιμημάτων, καὶ τῆς τυχούσης ἡλικίας· ταμιεύουσι δὲ καὶ στρατηγοῦσι, καὶ τὰς μεγίστας * ἀρχὰς ἄρχουσιν, ἀπὸ μεγάλων. ὁμοίως δέ τις κ. ἀρχ. ἔχουσι, ἂν λύσειε καὶ ταύτην τὴν ἀπορίαν. ἴσως γὰρ ἔχει καὶ ταῦτ' ὀρθῶς. οὐ γὰρ ὁ δικαστὴς, οὐδ' ὁ βουλευτὴς, οὐδ' ὁ ἐκκλησιαστὴς, ἄρχων ἐστὶν, ἀλλὰ τὸ δικαστήριον, καὶ ἡ βουλὴ, καὶ ὁ δῆμος· τῶν δὲ ῥηθέντων ἕκαστος, μόριόν ἐστι τούτων. λέγω δὲ μόριον, τὸν βουλευτὴν, καὶ τὸν ἐκκλησιαστὴν, καὶ τὸν δικαστήν. ὥστε δικαίως κύριον μειζόνων τὸ πλῆθος. ἐκ γὰρ πολλῶν ὁ δῆμος, καὶ E ἡ βουλὴ, καὶ τὸ δικαστήριον. καὶ τὸ τίμημα δὲ πλεῖον τὸ πάντων τούτων, ἢ τὸ τῶν καθ' ἕνα, καὶ κατ' ὀλίγους, μεγάλας ἀρχὰς * ἀρχόντων. ταῦτα μὲν οὖν διωρί- κ. ἐχόντων. σθω τοῦτον τὸν τρόπον· ἡ δὲ πρώτη λεχθεῖσα ἀπορία ποιεῖ φανερὸν οὐδὲν οὕτως ἕτερον, ὡς ὅτι δεῖ τοὺς νόμους εἶναι κυρίους κειμένους ὀρθῶς. τὸν ἄρχοντα δὲ, ἄν τε εἷς, ἄν τε πλείους ὦσι, περὶ τούτων εἶναι κυρίους, περὶ ὅσων ἐξαδυνατοῦσιν οἱ νόμοι λέγειν ἀκριβῶς, * διὰ τὸ μὴ ῥᾴδιον Nic. l. 5. c. 14. εἶναι καθόλου δηλῶσαι περὶ πάντων. ὁποίους μέντοι τινὰς εἶναι δεῖ τοὺς ὀρθῶς κειμένους νόμους, οὐδέπω δῆλον·

A ἀλλ' ἔτι μένει τὸ πάλαι διαπορηθέν. ἀλλὰ γὰρ καὶ ὁμοίως ταῖς πολιτείαις ἀνάγκη καὶ τοὺς νόμους φαύλους ἢ σπουδαίους εἶναι, καὶ δικαίους ἢ ἀδίκους. πλὴν τοῦτό γε φανερόν, ὅτι δεῖ πρὸς τὴν πολιτείαν κεῖσθαι τοὺς νόμους. ἀλλὰ μὴν εἰ τοῦτο, δῆλον ὅτι τοὺς μὲν κατὰ τὰς ὀρθὰς πολιτείας, ἀναγκαῖον εἶναι δικαίους· τοὺς δὲ κατὰ τὰς παρεκβεβηκυίας, οὐ δικαίους.

ΚΕΦΑΛ. ιβ'.

Πότερον κατὰ παντὸς ὑπεροχὴν ἀγαθοῦ δεῖ νενεμῆσθαι τὰς ἀρχάς, εἰ πάντα τὰ λοιπὰ μηδὲν διαφέροιεν.

B Ἐπεὶ δ' ἐν πάσαις μὲν ταῖς ἐπιστήμαις καὶ τέχναις ἀγαθὸν τὸ τέλος, μέγιστον δὲ καὶ μάλιστα ἐν τῇ κυριωτάτῃ πασῶν· αὕτη δ' ἐστὶν ἡ πολιτικὴ δύναμις· ἔστι δὲ πολιτικὸν ἀγαθὸν τὸ δίκαιον· τοῦτο δ' ἐστὶ τὸ κοινῇ συμφέρον· δοκεῖ δὲ πᾶσιν ἴσον τι τὸ δίκαιον εἶναι, καὶ μέχρι γέ τινος ὁμολογοῦσι τοῖς κατὰ φιλοσοφίαν λόγοις, ἐν οἷς διώρισται περὶ τῶν ἠθικῶν· γρ. τί γὰρ καὶ τισί *τί γὰρ καὶ τισὶ τὸ δίκαιον, καὶ δεῖν τοῖς ἴσοις ἴσον εἶναί φασι. ποίων δ' ἰσότης ἐστί, καὶ ποίων ἀνισότης, δεῖ μὴ λανθάνειν· ἔχει γὰρ τοῦτ' ἀπορίαν καὶ φιλοσοφίαν πολιτικήν. ἴσως γὰρ ἂν φαίη τις κατὰ παντὸς ὑπεροχὴν C ἀγαθοῦ δεῖν ἀνίσως νενεμῆσθαι τὰς ἀρχάς, εἰ πάντα τὰ λοιπὰ μηδὲν διαφέροιεν, ἀλλ' ὅμοιοι τυγχάνοιεν ὄντες. τοῖς γὰρ διαφέρουσιν, ἕτερον εἶναι τὸ δίκαιον καὶ τὸ κατ' ἀξίαν. ἀλλὰ μὴν εἰ τοῦτ' ἀληθές, ἔσται καὶ κατὰ χρῶμα, καὶ κατὰ μέγεθος, καὶ καθ' ὁτιοῦν τῶν ἀγαθῶν, πλεονεξία τις τῶν πολιτικῶν δικαίων τοῖς ὑπερέχουσιν· ἢ τοῦτο ἐπιπόλαιον τὸ* ψεῦδος; φανερὸν δ' ἐπὶ τῶν ἄλλων ἐπιστημῶν καὶ δυνάμεων. τῶν γὰρ ὁμοίων αὐλητῶν τὴν τέχνην, οὐ δοτέον πλεονεξίαν τῶν αὐλῶν τοῖς εὐγενεστέροις· οὐδὲν γὰρ αὐλήσουσι βέλτιον. δεῖ δὲ τῷ κατὰ τὸ ἔργον ὑπερέχοντι διδόναι καὶ τῶν ὀργάνων τὴν ὑπεροχήν. D εἰ δὲ μήπω δῆλον τὸ λεγόμενον, ἔτι μᾶλλον αὐτὸ προαγαγοῦσιν ἔσται φανερόν. εἰ γὰρ εἴη τις ὑπερέχων μὲν κατὰ τὴν αὐλητικήν, πολὺ δ' ἐλλείπων κατ' εὐγένειαν ἢ κάλλος, εἰ καὶ μεῖζον ἕκαστον ἐκείνων ἀγαθόν ἐστι τῆς αὐλητικῆς (λέγω δὲ τήν τ' εὐγένειαν, καὶ τὸ κάλλος) καὶ κατὰ τὴν ἀναλογίαν ὑπερέχουσι πλέον τῆς αὐλητικῆς, ἢ ἐκεῖνος κατὰ τὴν αὐλητικήν· ὅμως τούτῳ δοτέον τοὺς διαφέροντας τῶν αὐλῶν. δεῖ γὰρ εἰς τὸ ἔργον συμβάλλεσθαι τὴν ὑπεροχήν, καὶ τοῦ πλούτου, καὶ τῆς εὐγενείας· συμβάλλονται δ' οὐδέν. ἔτι κατά γε τοῦτον τὸν λόγον πᾶν ἀγαθὸν πρὸς πᾶν ἂν εἴη συμβλητόν. εἰ γὰρ μᾶλλον τὸ τὶ μέγεθος, καὶ ὅλως ἂν τὸ μέγεθος E ἐνάμιλλον εἴη καὶ πρὸς πλοῦτον καὶ πρὸς ἐλευθερίαν. ὥστ' εἰ πλεῖον ὁδὶ διαφέρει κατὰ μέγεθος, ἢ ὁδὶ κατ' ἀρετήν, καὶ πλεῖον ὑπερέχει ὅλως ἀρετῆς μέγεθος, εἴη ἂν συμβλητὰ πάντα. τοσόνδε γὰρ μέγεθος, εἰ κρεῖττον τοσοῦδε, τοσόνδε δῆλον ὡς ἴσον. ἐπεὶ δὲ τοῦτ' ἀδύνατον, δῆλον ὡς καὶ ἐπὶ τῶν πολιτικῶν εὐλόγως οὐ κατὰ πᾶσαν ἀνισότητα ἀμφισβητοῦσι τῶν ἀρχῶν. εἰ γὰρ οἱ μὲν βραδεῖς, οἱ δὲ ταχεῖς, οὐδὲν διὰ τοῦτο δεῖ τοὺς μὲν πλεῖον, τοὺς δ' ἔλαττον ἔχειν· ἀλλ' ἐν τοῖς γυμνικοῖς ἀγῶσιν ἡ τούτων διαφορὰ λαμβάνει τὴν τιμήν.

γρ. ψεῦδος. ſine interrog. nota.

A ſed etiam nunc manet id quod ſuprà multo antè dubitatum eſt. Enimvero neceſſe eſt leges malas aut bonas eſſe, & iuſtas aut iniuſtas, ſimiliter atque reip. adminiſtrandæ formas. Verumtamen hoc certè perſpicuum eſt, leges accommodatè ad reip. adminiſtrandæ formam poſitas eſſe oportere. At ſi hoc verum eſt, nõ eſt obſcurum, eas quidem leges, quæ ſunt reip. formis rectis conſentaneæ, neceſſariò eſſe iuſtas; eas autem quę deprauatis ac peruerſis conueniunt, non iuſtas.

CAPVT XII.

Ex ipſo Fine, formas Reip. variare oſtenſurus, Bonum publicum primò inueſtigat.

B QVoniam autem in omnibus quidẽ ſcientiis atq; artibus finis bonũ eſt, maximum autem bonũ & maximè eſt in ea cuiꝰ eſt omnium maximus dominatus maximáq; auctoritas: hæc autem eſt ciuilis facultas: ius porrò, eſt bonũ ciuile: hoc autem eſt, quod cõmuniter omnibus expedit: omnibus autem ius videtur eſſe ęquale quiddam: & aliquatenus cõſentiunt & cõgruunt ſermonibus philoſophicis, in quibus de ijs quæ ad mores pertinẽt, diſtinctè atque explicatè diſputatũ eſt; (nã & quid ius, & quibus ſit ius, & ęqualibus æquale eſſe oportere, oſtendũt;) qualium rerũ ſit æqualitas, qualiúmq; inæqualitas, non eſt ignorandum. Ineſt au- C tem in hoc dubitatio & philoſophia ciuilis. Fortaſſis enim dixerit aliquis ex omnis boni præſtãtia magiſtratus & imperia tribui inęqualiter oportere, ſi cęteris rebus omnibus nihil inter ſe differant, ſed ſint fortè fortuna ſimiles. ijs enim qui inter ſe differunt, & ius & id quod ex dignitate eſt, diuerſum ac diſſimile eſſe. At ſi hoc verum eſt, ergo & ex coloris præſtantia & ex proceritatis & ex qualiſcumq; boni, ij qui rebus illis præſtabunt, plus iurium ciuilium obtinere debebũt. Aut hoc perſpicuè falſum eſt: apparet autem in alijs ſcientijs & facultatibus. Nam ex tibicinibus, qui ſint inter ſe arte pares ac ſimiles, nõ ſunt nobilioribus dãdæ plures tibiæ aut meliores: nihilo enim meliùs tibia canẽt. Oportet autẽ ei qui opus efficit melius, quíque opere antecellit, etiam inſtrumentorum pręſtantiam largiri.
D Quòd ſi nondum ſatis planum eſt quod dicitur, ab ijs qui id volent longiùs producere, facilè intelligetur. Si quis enim exiſtat, qui arte quidem tibia canẽdi excellat, nobilitate autem & ſplẽdore generis aut pulcritudine ſit inferior, etiamſi vnumquodq; bonorum illorum maius bonum ſit, quàm ars tibia canẽdi, (dico autem nobilitatẽ & pulcritudinem,) & quamuis illa arti tibia canendi proportione præſtẽt plus, quàm ille arte tibia canendi cæteris antecellit: huic tamen dãdæ ſũt tibiæ præſtantiores. Oportet .n. ad opus cõferre & valere præſtantiam & diuitiarũ & nobilitatis atq; generis: at nihil cõferũt. Præterea hac ratione omne bonũ cũ omni bono cõparari poſſet. Nam ſi magis eſt tale, quod aliqua magnitudine tale eſt, quã illud quod aliis E rebus præſtat, ergo & omnino magnitudo contendat cũ diuitiis & cum libertate. Quare ſi hic magnitudine pręſtat plus quàm ille virtute, &, ſi omnino virtuti magnitudo antecellit, omnia inter ſe comparari poſſint. Si enim tanta magnitudo tanta magnitudine maior eſt, licet intelligere tantam æqualem fore. Quoniam autem hoc fieri non poteſt, perſpicuũ eſt, homines etiam in rebus ciuilibus probabili ratione nõ ex omni inæqualitate & præſtantia de magiſtratibus & imperijs cõtendere. Nam ſi alij quidem tardi ſunt, alij celeres, nihilo plus oportet idcirco hos quidem plus habere, illos verò minùs: ſed in certaminibus quidem gymnicis huic præſtantiæ tribuitur honos & præmium:

quibus rebus verò conſtat ciuitas, his de rebus cõtrouerſiam eſſe neceſſe eſt. quapropter probabilem cauſam habent nobiles, & liberi, & diuites, quamobrem honorem ſibi arrogent. Oportet enim in ciuitate eſſe homines liberos & locupleteis, qui pro cenſu tributum conferant. Non enim ex omnibus egentibus conſtare poſſit ciuitas, quemadmodum neque ex ſeruis. At porrò ſi his opus eſt ciuitati: & iuſtitia ſcilicet, & bellica virtute opus eſt: nam nec ſine his vrbs habitari & frequentari poteſt, verumtamen ſine prioribus quidem illis, non poteſt conſiſtere ciuitas: ſine his verò pulcrè frequentari & præclarè regi non poteſt.

CAPVT XIII.

Ex boni publici diuerſitate Reſpubl. variare demonſtrat.

AD hoc igitur, vt ſit ciuitas, aut hæc omnia aut nõnulla certè ex his meritò ambigere & contendere videantur: ad vitam honeſtam verò doctrina & virtus iuſtiſſimè litigarint, quemadmodum & antea dictũ eſt. Quoniam autem neque omnium rerũ æqualẽ partẽ ferre debẽt, qui ſunt vna quadã re tãtũ æquales, neq; inæqualem, qui ſint vna re inæquales: neceſſe eſt taleis omneis reipubl. adminiſtrãdæ formas à rectis deflectere ac decertare. Dictum autẽ eſt etiam antea omneis quodammodo iure ambigere: ſimpliciter verò & abſolutè non omneis iure. Diuites quidẽ, quia agri terræque plus eis ſuppetit: at ager communis eſt: præterea in rebus contrahendis magnam partem ſunt fideliores. Liberos autem & nobileis, vt inter ſe finitimos. Magis. n. ciues ſunt generoſi, quàm humili genere & obſcuro loco nati: nobilitas autẽ apud ſingulas nationes domi eſt honorata: prȩterea quia veriſimile eſt, eos qui ex melioribꝰ nati ſunt, eſſe meliores: nobilitas. n. generis virtus eſt. Similiter igitur dicemus etiam virtutem ambigere. virtutem enim dicimus ad omne genus ſocietatis accommodatam atque vtilẽ, eſſe iuſtitiam, quam neceſſariò cæteræ ſubſequuntur. Quin & plures cum paucioribus. non immeritò contẽdant: Nam etiam potentiores, & diuitiores & meliores ſunt, ſi plures ita ſumãtur, vt cũ paucioribus conferantur. Verùm igitur ſi iſti omnes eſſent in vna ciuitate, boni inquã, & diuites, & nobiles, & prȩterea alia multitudo ciuilis, cõtrouerſia aliqua inter hos & multitudinem futura eſt, quos reipubl. præeſſe oporteat, nécne? In vnaquaq; igitur earum reip. adminiſtrandæ formarum, quæ antè dictæ ſunt, incõtrouerſum iudicium eſt, quos reip. prȩeſſe oporteat. Illarum enim inter ſe differentia, ex eorum qui dominationem & auctoritatẽ in ciuitate obtinent, differentia naſcitur: verbi gratia, alia, quòd penes diuites ſumma ſit poteſtas, alia, quòd penes viros bonos & virtute prȩſtãteis: idẽque de vnaquaque aliarum ſentiendum. Verumtamẽ videamus, cùm vno eodémq; tẽpore hæc præſto ſunt, quomodo ſint definiẽda. Si igitur ij qui virtute prȩditi ſunt, pauci ſint omnino numero, quænã diſtinctio adhibenda quęve ratio ineunda eſt? an paucitas ex opere ſpectanda eſt, poſsíntne hi adminiſtrare ciuitatem? an tot numero eſſe debẽt, vt ex his poſſit cõſtare ciuitas? Dubitatio autem quȩdam eſt in omnibus qui de ciuilibus honoribus ambigunt. Videantur. n. nullã iuſtam cauſã afferre, qui ſe propter diuitias imperare poſtulãt: itémq; qui propter genus. Apparet enim, ſi quis rurſus vnus cæteris omnibus diuitior ſit, propter eandem rationẽ ſcilicet fore vt vnus in omneis imperiũ habeat: ſimilitérq; ſi quis generis nobilitate excellat, ijs imperet qui propter libertatem de imperio ambigunt.

A ἀλλ' ἐξ ὧν πόλις συνέστηκεν, ἐν τούτοις ἀναγκαῖον ποιεῖσθαι τὴν ἀμφισβήτησιν. διόπερ εὐλόγως ἀντιποιοῦνται τῆς τιμῆς οἱ εὐγενεῖς, καὶ ἐλεύθεροι, καὶ πλούσιοι. δεῖ γὰρ ἐλευθέρους τ' εἶναι, καὶ τίμημα φέροντας. οὐ γὰρ ἂν εἴη πόλις ἐξ ἀπόρων πάντων, ὥσπερ οὐδ' ἐκ δούλων. ἀλλὰ μὴν εἰ δεῖ τούτων, δηλονότι καὶ δικαιοσύνης, καὶ τῆς πολεμικῆς ἀρετῆς· οὐδὲ γὰρ ἄνευ τούτων οἰκεῖσθαι πόλιν δυνατόν. πλὴν ἄνευ μὲν τῶν προτέρων ἀδύνατον εἶναι πόλιν, ἄνευ δὲ τούτων οἰκεῖσθαι καλῶς.

ΚΕΦΑΛ. ιγ'.

Ἀπορίαι, τίνι δεῖ τῶν πρωτείων ἐν τῇ πολιτείᾳ ἀμφισβητεῖν, B παιδείᾳ καὶ ἀρετῇ, ἢ πλούτῳ ἢ εὐγενείᾳ. καὶ τί δεῖ ποιεῖν, εἴ τις εἴη εἷς ἀρετῆς ὑπερβολῇ πάντων διαφέρων. ἐν οἷς καὶ περὶ ὀστρακισμοῦ.

ΠΡὸς μὲν οὖν τὸ πόλιν εἶναι, δόξειεν ἂν ἢ πάντα ἢ ἔνιά γε τούτων ὀρθῶς ἀμφισβητεῖν· πρὸς μέντοι ζωὴν ἀγαθὴν ἡ παιδεία, καὶ ἡ ἀρετή, μάλιστα δικαίως [ἂν] * ἀμφισβητήσειαν, καθάπερ εἴρηται καὶ πρότερον. ἐπεὶ δ' οὔτε πάντων ἴσον ἔχειν δεῖ τοὺς ἴσους ἕν τι μόνον ὄντας, οὔτε ἄνισον τοὺς ἀνίσους καθ' ἕν, ἀνάγκη πάσας εἶναι τὰς τοιαύτας πολιτείας παρεκβάσεις. εἴρηται μὲν οὖν καὶ * πρότερον, ὅτι διαμφισβητοῦσι τρόπον τινὰ C δικαίως πάντες, ἁπλῶς δ' οὐ πάντες δικαίως· οἱ πλούσιοι μέν, ὅτι πλεῖον μέτεστι τῆς χώρας αὐτοῖς· ἡ δὲ χώρα κοινόν· ἔτι πρὸς τὰ συμβόλαια πιστοὶ μᾶλλον ὡς ἐπὶ τὸ πλέον· οἱ δ' ἐλεύθεροι καὶ εὐγενεῖς, ὡς ἐγγὺς ἀλλήλων. πολῖται γὰρ μᾶλλον οἱ γενναιότεροι, τῶν ἀγεννῶν. * ἡ δ' εὐγένεια παρ' ἑκάστοις οἴκοι τίμιος. ἔτι διότι βελτίους εἰκὸς τοὺς ἐκ βελτιόνων· εὐγένεια γάρ ἐστιν ἀρετὴ γένους. ὁμοίως δὴ φήσομεν δικαίως καὶ τὴν ἀρετὴν ἀμφισβητεῖν. κοινωνικὴν γὰρ ἀρετὴν εἶναί φαμεν τὴν δικαιοσύνην, ᾗ πάσας ἀναγκαῖον ἀκολουθεῖν τὰς ἄλλας. ἀλλὰ μὴν καὶ οἱ πλείους πρὸς τοὺς ἐλάττους· καὶ γὰρ κρείττους D καὶ πλουσιώτεροι καὶ βελτίους εἰσίν, ὡς λαμβανομένων τῶν πλειόνων πρὸς τοὺς ἐλάττους. ἆρ' οὖν εἰ πάντες εἶεν ἐν μιᾷ πόλει· λέγω δ' οἷον οἵ τ' ἀγαθοί, καὶ οἱ πλούσιοι καὶ εὐγενεῖς, ἔτι δὲ πλῆθος ἄλλο τι πολιτικόν· πότερον ἀμφισβήτησις ἔσται, τίνας ἄρχειν δεῖ, ἢ οὐκ ἔσται; καθ' ἑκάστην μὲν οὖν πολιτείαν τῶν εἰρημένων, ἀναμφισβήτητος ἡ κρίσις τίνας ἄρχειν δεῖ. τοῖς γὰρ κυρίοις διαφέρουσιν ἀλλήλων· οἷον ἡ μέν, τῷ διὰ πλουσίων· ἡ δέ, τῷ διὰ τῶν σπουδαίων ἀνδρῶν εἶναι. καὶ τῶν ἄλλων ἑκάστη τὸν αὐτὸν τρόπον. ἀλλ' ὅμως * σκοποῦμεν ὅταν περὶ τὸν αὐτὸν ταῦθ' ὑπάρχῃ χρόνον, πῶς E διοριστέον. εἰ δὴ τὸν ἀριθμὸν εἶεν ὀλίγοι πάμπαν οἱ τὴν ἀρετὴν ἔχοντες, τίνα δεῖ διελεῖν [τὸν] τρόπον; ἢ τὸ ὀλίγον πρὸς τὸ ἔργον δεῖ σκοπεῖν, εἰ δυνατοὶ διοικεῖν τὴν πόλιν ἢ τοσοῦτοι τὸ πλῆθος, ὥστ' εἶναι πόλιν ἐξ αὐτῶν; ἔστι δὲ ἀπορία τις πρὸς ἅπαντας τοὺς διαμφισβητοῦντας περὶ τῶν πολιτικῶν τιμῶν. δόξειαν γὰρ οὐδὲν λέγειν δίκαιον οἱ διὰ τὸν πλοῦτον ἀξιοῦντες ἄρχειν· ὁμοίως δὲ καὶ οἱ κατὰ γένος. δῆλον γάρ, ὡς εἴ τις πάλιν εἷς πλουσιώτερος ἁπάντων ἐστί, * δηλονότι κατὰ τὸ αὐτὸ δίκαιον τοῦτον ἄρχειν τὸν ἕνα ἁπάντων. δῆλον δ' ὁμοίως ὅτι καὶ τὸν εὐγενείᾳ διαφέροντα, τῶν ἀμφισβητούντων δι' ἐλευθερίαν.

γρ. ἀμφισβητοῖεν.

Supra, cap. 9.

Zuing. ἣν δ'.

γρ. σκοπεῖσθαι μέν. al. σκεπτέον μέν

γρ. δῆλον ὅτι

ταυτὸ δὲ τοῦτ' ἴσως συμβήσεται καὶ περὶ τὰς ἀριστοκρατίας ἐπὶ τῆς ἀρετῆς. εἰ γάρ τις εἷς ἀμείνων ἀνὴρ εἴη τῶν ἄλλων, τῶν ἐν τῷ πολιτεύματι σπουδαίων ὄντων, τοῦτον εἶναι δεῖ κύριον κατὰ ταυτὸ δίκαιον. οὐκοῦν εἰ καὶ τὸ πλῆθος εἶναί γε δεῖ κύριον, διότι κρείττους εἰσὶ τῶν ὀλίγων, κἂν εἷς, ἢ πλείους μὲν τοῦ ἑνὸς, ἐλάττους δὲ τῶν πολλῶν, κρείττους ὦσι τῶν ἄλλων, τούτους ἂν δέοι κυρίους εἶναι μᾶλλον, ἢ τὸ πλῆθος. πάντα δὴ ταῦτ' ἔοικε φανερὸν ποιεῖν, ὅτι τούτων τῶν ὅρων οὐδεὶς ὀρθός ἐστι, καθ' ὃν ἀξιοῦσιν αὐτοὶ μὲν ἄρχειν, τοὺς δ' ἄλλους ὑπὸ σφῶν ἄρχεσθαι πάντας. καὶ γὰρ δὴ καὶ πρὸς τοὺς κατ' ἀρετὴν ἀξιοῦντας κυρίους εἶναι τοῦ πολιτεύματος, ὁμοίως δὲ καὶ [πρὸς] τοὺς κατὰ πλοῦτον, ἔχοιεν ἂν λέγειν τὰ πλήθη λόγον τινὰ δίκαιον· οὐδὲν γὰρ κωλύει ποτὲ τὸ πλῆθος εἶναι βέλτιον τῶν ὀλίγων καὶ πλουσιώτερον, οὐχ ὡς καθ' ἕκαστον, ἀλλ' ὡς ἀθρόους. διὸ καὶ πρὸς τὴν ἀπορίαν, ἣν ζητοῦσι καὶ προβάλλουσί τινες, ἐνδέχεται τοῦτον τὸν τρόπον ἀπαντᾶν. ἀποροῦσι γάρ τινες, πότερον τῷ νομοθέτῃ νομοθετητέον βουλομένῳ τίθεσθαι τοὺς ὀρθοτάτους νόμους, πρὸς τὸ τῶν βελτιόνων συμφέρον, ἢ πρὸς τὸ τῶν πλειόνων, ὅταν συμβαίνῃ τὸ λεχθέν. τὸ δ' ὀρθὸν ληπτέον ἴσως· τὸ δ' ἴσως ὀρθὸν, πρὸς τὸ τῆς πόλεως ὅλης συμφέρον, καὶ πρὸς τὸ κοινὸν τὸ τῶν πολιτῶν. πολίτης δὲ κοινῇ μὲν, ὁ μετέχων τοῦ ἄρχειν καὶ ἄρχεσθαι, ἐστί· καθ' ἑκάστην δὲ πολιτείαν, ἕτερος· πρὸς δὲ τὴν ἀρίστην, ὁ δυνάμενος καὶ προαιρούμενος ἄρχεσθαι καὶ ἄρχειν πρὸς τὸν βίον τὸν κατ' ἀρετήν. Εἰ δέ τις ἔστιν εἷς τοσοῦτον διαφέρων κατ' ἀρετῆς ὑπερβολὴν, ἢ πλείους μὲν ἑνὸς, μὴ μέντοι δυνατοὶ πλήρωμα παρασχέσθαι πόλεως, ὥστε μὴ συμβλητὴν εἶναι τὴν τῶν ἄλλων ἀρετὴν πάντων, μηδὲ τὴν δύναμιν αὐτῶν τὴν πολιτικὴν πρὸς τὴν ἐκείνων, εἰ πλείους· εἰ δ' εἷς, τὴν ἐκείνου μόνου· οὐκέτι θετέον τούτους μέρος πόλεως. * ἀδικήσονται γὰρ ἀξιούμενοι τῶν ἴσων, ἄνισοι τοσοῦτον κατ' ἀρετὴν ὄντες, καὶ τὴν πολιτικὴν δύναμιν· ὥσπερ γὰρ θεὸν ἐν ἀνθρώποις εἰκὸς εἶναι τὸν τοιοῦτον. ὅθεν * δῆλον ὅτι καὶ τὴν νομοθεσίαν ἀναγκαῖον εἶναι περὶ τοὺς ἴσους, καὶ τῷ γένει καὶ τῇ δυνάμει· κατὰ δὲ τῶν τοιούτων οὐκ ἔστι νόμος. αὐτοὶ γάρ εἰσι νόμος. καὶ γὰρ γελοῖος ἂν εἴη νομοθετεῖν τις πειρώμενος κατ' αὐτῶν. λέγοιεν γὰρ ἂν ἴσως ἅπερ Ἀντισθένης ἔφη τοὺς λέοντας, δημηγορούντων τῶν δασυπόδων, καὶ τὸ ἴσον ἀξιούντων πάντας ἔχειν. διὸ καὶ τίθενται τὸν ὀστρακισμὸν αἱ δημοκρατούμεναι πόλεις, διὰ τὴν τοιαύτην αἰτίαν. αὗται γὰρ δὴ δοκοῦσι διώκειν τὴν ἰσότητα μάλιστα πάντων. ὥστε τοὺς δοκοῦντας ὑπερέχειν δυνάμει διὰ πλοῦτον, ἢ πολυφιλίαν, ἤ τινα ἄλλην πολιτικὴν ἰσχὺν, ὠστράκιζον καὶ μεθίστασαν ἐκ τῆς πόλεως χρόνους ὡρισμένους. μυθολογοῦσι δὲ καὶ τοὺς Ἀργοναύτας τὸν Ἡρακλέα καταλιπεῖν διὰ τοιαύτην αἰτίαν. οὐ γὰρ ἐθέλειν αὐτὸν ἄγειν τὴν Ἀργὼ μετὰ τῶν ἄλλων, ὡς ὑπερβάλλοντα πολὺ τῶν πλωτήρων. διὸ καὶ τοὺς ψέγοντας τὴν τυραννίδα καὶ τὴν Περιάνδρου Θρασυβούλῳ συμβου-

γ. ἀδικηθήσονται

γ. δυνατόν

A Hoc idem autẽ fortaſſe eueniet, etiam in ea reipubl. adminiſtrandæ forma, in qua optimi viri rerũ potiuntur, quę ariſtocratia dicitur, ſi quis virtute ciuibus aliis antecellat. Nam ſi quis vnus aliorum omnium, qui in adminiſtratione reipubl. boni ſunt, ſit optimus, penes hunc eſſe arbitrium & poteſtatem oportet eodem iure. Ergo ſi etiam penes multitudinem ſummam poteſtatẽ eſſe oportet, propterea quòd multi plus poſſint, quàm pauci: conſequẽs eſt, vt, ſi vnus, aut plures quidem vno, ſed pauciores multis, plus poſſint, quàm alii, penes hos potiùs quàm penes multitudinẽ, ſummam poteſtatem eſſe oporteat. Hæc igitur omnia videntur planum facere, horum finium & quaſi terminorum B nullum eſſe rectum, ex quo ij ſe quidem reipubl. præeſſe & imperare, alios autem omneis ſuo imperio ſubiectos eſſe poſtulant. Nam ad eos qui virtutis nomine poſtulant ſe in republ. adminiſtranda dominatum atque auctoritatem obtinere, ſimiliter & ad eos qui ob diuitias, poſſit plebs & multitudo rationem quandam iuſtam opponere. Nihil enim obſtat quominus interdum multitudo paucis & melior ſit, & locupletior, non vt ſinguli, ſed vt conferti & vniuerſi. Quocirca etiam ad dubitationem & quæſtionem, quam proponunt quidam, licet hoc modo reſpondendo occurrere. Dubitant enim nonnulli, vtrùm ſcriptor legis, qui C leges optimas ferre velit, in legibus ſcribendis vtilitatem meliorum, an plurium intueri debeat, cùm id quod dictum eſt, euenit. rectum autem fortaſſe ſumẽdum eſt. Fortaſſe verò id rectum eſt, quod ad totius ciuitatis vtilitatem, & ad rem omnium ciuium communem & publicam pertinet. Ciuis porrò eſt communiter quidem is qui imperandi & parendi eſt particeps: in vnaquaque autem republ. diſſimilis ac diuerſus eſt: in optima verò is qui poteſtatem habet & conſilium cepit parendi & imperandi, propoſita ſibi vita ex virtute degenda. Si quis autem vnus, aut plures quidem vno, non tamen ita multi, vt iuſtam ciuitatis magnitudinem explere poſſint, tantopere alijs antecellant præſtantia atque exſuperantia virtutis, vt aliorum omnium neque virtus, neque potentia ciuilis, ſi ſint plures, cum illorum virtute & potentia ſit comparanda; ſin vnus, cum illius tantùm; nõ iam hi ſunt in par- D tibus ciuitatis numerandi. iniuria enim afficientur, ſi æqualia mereri iudicabuntur, & non ampliora, qui tantopere ſint virtute & potentia ciuili inæquales ac ſuperiores. Probabile enim eſt, eum qui talis ſit, Deum quendam eſſe inter homines. Ex quo intelligere licet, & totam rationem legum ferendarum ad æquales & genere & potentia referri ac pertinere. In taleis autem viros legem non eſſe. Ipſi enim ſunt lex. Etenim ridiculus ſit, qui conetur in eos leges ferre. dicerent enim fortaſſe, quod Antiſthenes ait leones dixiſſe, orationem in concione habentibus leporibus, & vt omnes æqualia obtinerent, poſtulantibus. Quapropter & decernunt oſtraciſmum, id eſt, exilium decennale, per teſtam, ſine ignominia, ex E ciuitates, in quibus populus rerum potitur, propter huiuſmodi cauſam. Hæ enim maximè omnium ęqualitatem perſequi videntur. Itaque qui videbantur potentia excellere propter diuitias, aut amicorum multitudinem, aut alias aliquas vireis ciuileis, eos exſulio decennali per teſtæ iactum è patria pellebant, & ad definitum tempus è ciuitate ſummouebant. Fabulantur autem etiam Argonautas Herculem propter talem cauſam reliquiſſe. noluiſſe enim Argo nauim eum cum alijs vehere, vt longo interuallo cæteros vectores ſuperantem. Quocirca & ij qui tyrannidem conſiliúmque, quod dedit Periãder Thraſybulo,

vituperant, non ſunt exiſtimandi ſimpliciter id rectè reprehendere. Aiunt enim, Periandrum nihil illum quidem ei nuntio, qui miſſus fuerat, de eo quod conſuleretur, reſpondiſſe; ſed ſpicas eminẽteis demendo, ſegetem adæquaſſe. ex quo cùm eius quidẽ, quod ab illo fieret, cauſam nuntius ignoraret, id autem quod accidiſſet, renunciaſſet; intellexiſſe Thraſybulum, viros egregios & præſtanteis de medio eſſe tollendos. Hoc enim non ſolùm tyrannis expedit, neque hoc tyranni tãtùm faciunt, ſed ſimilis etiam in oligarchiis & democratijs ratio locum habet. Nam ciuium per teſtam è ciuitate pellendorum ratio, (oſtraciſmum appellant Græci,) idem valet quodammodo, atque incidere ac decurtare pennas viris præſtantibus, eóſq; ſolùm vertere iubere. Idem autem faciũt etiam in ciuitatibus & gentibus ij penes quos ſumma eſt poteſtas: exempli gratia, Athenienſes, in Samijs & Chiis & Leſbijs. Nam vbi primùm imperij compotes fuerunt, præter cõuentiones, eos humileis reddiderunt ac depreſſerunt. Iam rex Perſarum, Medis & Babyloniis, & nõnullis alijs, ijs qui maiores ſpiritus gerebãt, eo quòd aliquando imperium obtinuiſſent, ſæpenumero vireis imminuit atque amputauit. Quæſtio autem à nobis poſita vniuersè ad omneis reipublicæ adminiſtrandæ formas, etiam rectas, pertinet. Nam eæ ſanè quæ à rectis deflexerunt ac deerrarunt, vtilitatem priuatã ſpectanteis hoc agunt: verumtamen in iis quæ vtilitatem reip. intuẽtur, eodem modo ſe res habet. Licet autem hoc intelligere etiam in alijs artibus ac ſcientiis. nam neque pictor, animalis pedem eſſe maiorẽ ſinat, quàm partium inter ſe commenſus & conuenientia poſtulat, ne ſi pulcritudine quidem excellat: neque nauium opifex puppim, aliámve nauis partẽ reliquis iuſto maiorem eſſe patiatur: neque chori magiſter eum qui vocis ſonũ maiorem & meliorem, quàm chorus vniuerſus edat, in chorum recipiat, & cum eo ſaltare & cantare ſinat. Itaque nihil obſtat quominus principes ſoli imperãtes, quos monarchos appellant Græci, hac quidem de cauſa, cum ciuitatibus concordent & concinnant, ſi, cùm proprium eorum imperium ciuitatibus vtile ſit, hoc faciant. Quocirca in excellentiis inconrrouerſis, & de quibus inter omneis conuenit, ciuile quoddam ius habet oſtraciſmi ratio. Præſtat igitur latorem quidem legis ſtatim ab initio, reipublicæ adminiſtrandæ formam ita concinnare, vt nõ egeat tali remedio: ſin forrè euenerit, ſecunda nauigatio eſt, tali quadam medicina adhibita ſanare conari. Quod in ciuitatibus non fiebat. non enim ſuæ reip. adminiſtrandæ formæ vtilitatem ſpectabant, ſed ſeditioſè oſtraciſmis vtebantur. In reip. igitur adminiſtrandæ formis, quæ à rectis deflexerunt, hoc priuatim expedire & iuſtum eſſe, perſpicuum eſt. Fortaſſe verò etiam non ſimpliciter eſſe iuſtum, ne hoc quidem obſcurum eſt. Sed in optima reip. adminiſtrandæ forma multam habet dubitationem ad explicandum difficilem, non ſi ſit in aliquo aliorum bonorum excellentia, (verbi gratia, virium, & diuitiarum, & amicorum multitudinis,) ſed ſi quis exſtiterit, qui virtute aliis præſtet, quid ſit opus facto. Non enim iam dixerint talem virum eſſe exigendum, atque è patria exterminandum: neque verò tali viro imperandum. Simile enim fuerit atque ſi imperia partientes ſe Ioui imperare poſtularent. Reliquum igitur eſt, (quod videtur ita comparatum eſſe natura,) vt omnes huic vltrò pareant, ac libenter: & quidem ita, vt tales viri in ciuitatibus ſint perpetui reges.

A λίαν, οὐχ ἁπλῶς οἰητέον ὀρθῶς ἐπιτιμᾶν. φασὶ γὰρ τὸν Περίανδρον εἰπεῖν μὲν οὐδὲν πρὸς τὸν πεμφθέντα κήρυκα περὶ τῆς συμβουλίας, ἀφαιροῦντα δὲ τοὺς ὑπερέχοντας τῶν σταχύων, ὁμαλῦναι τὴν ἄρουραν· ὅθεν ἀγνοοῦντος μὲν τοῦ κήρυκος τοῦ γινομένου τὴν αἰτίαν, ἀπαγγείλαντος δὲ τὸ συμπεσὸν, συννοῆσαι τὸν Θρασύβουλον, ὅτι δεῖ τοὺς ὑπερέχοντας ἄνδρας ἀναιρεῖν. τοῦτο γὰρ οὐ μόνον συμφέρει τοῖς τυράννοις, οὐδὲ μόνον οἱ τύραννοι ποιοῦσιν· ἀλλ' ὁμοίως ἔχει καὶ περὶ τὰς ὀλιγαρχίας, καὶ τὰς δημοκρατίας. ὁ γὰρ ὀστρακισμὸς τὴν αὐτὴν ἔχει δύναμιν τρόπον τινὰ τῷ * κολούειν τοὺς ὑπερέχοντας καὶ φυγαδεύειν. τὸ δ' αὐτὸ καὶ περὶ τὰς πόλεις καὶ τὰ ἔθνη ποιοῦσιν οἱ κύριοι τῆς δυνάμεως· οἷον Ἀθηναῖοι μὲν περὶ Σαμίους, καὶ Χίους, B καὶ Λεσβίους· ἐπεὶ γὰρ θᾶττον ἐγκρατῶς ἔσχον τὴν ἀρχὴν, ἐταπείνωσαν αὐτοὺς παρὰ τὰς συνθήκας· ὁ δὲ Περσῶν βασιλεὺς Μήδους καὶ Βαβυλωνίους καὶ τῶν ἄλλων τοὺς πεφρονηματισμένους, διὰ τὸ γενέσθαι ποτ' ἐπ' ἀρχῆς, ἐπέκοπτε πολλάκις. τὸ δὲ πρόβλημα καθόλου περὶ πάσας ἐστὶ τὰς πολιτείας, καὶ τὰς ὀρθάς. αἱ μὲν γὰρ παρεκβεβηκυῖαι, πρὸς τὸ ἴδιον ἀποσκοποῦσαι τοῦτο δρῶσιν· οὐ μὴν ἀλλὰ περὶ τὰς τὸ κοινὸν ἀγαθὸν ἐπισκοπούσας, τὸν αὐτὸν ἔχει τρόπον. C δῆλον δὲ τοῦτο καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων τεχνῶν, καὶ ἐπιστημῶν. οὔτε γὰρ γραφεὺς ἐάσειεν ἂν τὸν ὑπερβάλλοντα πόδα τῆς συμμετρίας ἔχειν τὸ ζῶον, οὐδ' εἰ διαφέροι τὸ κάλλος· οὔτε ναυπηγὸς πρύμναν, ἢ τῶν ἄλλων τι μορίων τῶν τῆς νεώς· οὐδὲ χοροδιδάσκαλος τὸν μεῖζον καὶ κάλλιον τοῦ παντὸς χοροῦ φθεγγόμενον ἐάσει συγχορεύειν. ὥστε διὰ τοῦτο μὲν οὐδὲν κωλύει τοὺς μονάρχους συμφωνεῖν ταῖς πόλεσιν, εἰ τῆς οἰκείας ἀρχῆς ὠφελίμου ταῖς πόλεσιν οὔσης, τοῦτο δρῶσι. διὸ κατὰ τὰς ὁμολογουμένας ὑπεροχὰς, ἔχει τι δίκαιον πολιτικὸν ὁ λόγος ὁ περὶ τὸν ὀστρακισμόν. βέλτιον μὲν οὖν τὸν νομοθέτην ἐξ * ἀρχῆς οὕτω συστῆσαι τὴν πολιτείαν, D ὥστε μὴ δεῖσθαι τοιαύτης ἰατρείας· * δεύτερος δὲ πλοῦς, ἂν συμβῇ, πειρᾶσθαι τοιούτῳ τινὶ διορθώματι διορθοῦν. ὅπερ οὐκ ἐγίνετο περὶ τὰς πόλεις. οὐ γὰρ ἔβλεπον πρὸς τὸ τῆς πολιτείας τῆς οἰκείας συμφέρον, ἀλλὰ στασιαστικῶς ἐχρῶντο τοῖς ὀστρακισμοῖς. ἐν μὲν οὖν ταῖς παρεκβεβηκυίαις πολιτείαις, ὅτι μὲν ἰδίᾳ συμφέρει καὶ δίκαιόν ἐστι, φανερόν· ἴσως δὲ καὶ ὅτι οὐχ ἁπλῶς δίκαιον, καὶ τοῦτο φανερόν. ἀλλ' ἐπὶ τῆς ἀρίστης πολιτείας ἔχει πολλὴν ἀπορίαν, οὐ κατὰ τῶν E ἄλλων ἀγαθῶν τὴν ὑπεροχὴν, οἷον ἰσχύος καὶ πλούτου, καὶ πολυφιλίας· ἀλλὰ ἄν τις γένηται διαφέρων κατ' ἀρετὴν, τί χρὴ ποιεῖν. οὐ γὰρ δὴ φαῖεν ἂν δεῖν ἐκβάλλειν καὶ μεθιστάναι τὸν τοιοῦτον. ἀλλὰ μὴν οὐδ' ἄρχειν γε τοῦ τοιούτου. παραπλήσιον γὰρ κἂν εἰ τοῦ Διὸς ἄρχειν ἀξιοῖεν, μερίζοντες τὰς ἀρχάς. λείπεται τοίνυν, ὅπερ ἔοικε πεφυκέναι, πείθεσθαι τῷ τοιούτῳ πάντας ἀσμένως· ὥστε βασιλέας εἶναι τοὺς τοιούτους ἀϊδίους ἐν ταῖς πόλεσιν.

γρ. κωλύειν, mendosè.

γρ. ἐξ ἀρχῆς

χ. δεύτερος δ' ἂν πλοῦς συμβῇ, κ.τ.λ.

ΚΕΦΑΛ. ιδ'. A

Βασιλείας εἴδη τέτταρα κατὰ τὸν ἀριθμὸν διασαφεῖ. οἷς ἐπὶ τέλει τὸ πέμπτον εἶδος προστίθησι.

Ἴσως δὲ καλῶς ἔχει μετὰ τοὺς εἰρημένους λόγους μεταβῆναι καὶ σκέψασθαι περὶ βασιλείας. φαμὲν γὰρ τῶν ὀρθῶν πολιτειῶν μίαν εἶναι ταύτην. σκεπτέον δὲ πότερον συμφέρει τῇ μελλούσῃ καλῶς οἰκήσεσθαι καὶ πόλει καὶ χώρᾳ, βασιλεύεσθαι, ἢ οὔ, ἀλλ' ἄλλη τις πολιτεία μᾶλλον· ἢ τισὶ μὲν συμφέρει, τισὶ δ' οὐ συμφέρει. B δεῖ δὲ πρῶτον διελέσθαι, πότερον, ἕν τι γένος ἐστὶν αὐτῆς, ἢ πλείους ἔχει διαφοράς. ῥᾴδιον δὲ τοῦτό γε καταμαθεῖν, ὅτι πλείω τε γένη περιέχει, καὶ τῆς ἀρχῆς ὁ τρόπος ἐστὶν οὐχ εἷς πασῶν. ἡ γὰρ ἐν τῇ Λακωνικῇ πολιτείᾳ, δοκεῖ μὲν εἶναι βασιλεία μάλιστα τῶν κατὰ νόμον· οὐκ ἔστι δὲ κυρία πάντων· ἀλλ' ὅταν ἐξέλθῃ * τὴν χώραν, ἡγεμών ἐστι τῶν πρὸς τὸν πόλεμον. (Vide Victor.) ἔτι δὲ τὰ πρὸς τοὺς θεοὺς ἀποδέδοται τοῖς βασιλεῦσιν. αὕτη μὲν οὖν ἡ βασιλεία, οἷον στρατηγία τις αὐτοκρατόρων, καὶ ἀΐδιός ἐστι. κτεῖναι γὰρ οὐ κύριος, εἰ μὴ ἔν τινι βασιλείᾳ, καθάπερ ἐπὶ τῶν ἀρχαίων ἐν ταῖς πολεμικαῖς ἐξόδοις * ἐν χειρὸς νόμῳ. (Victorius Variar. l. 36. c. 12.) C δηλοῖ δ' Ὅμηρος. ὁ γὰρ * Ἀγαμέμνων κακῶς μὲν ἀκούων ἠνείχετο ἐν ταῖς ἐκκλησίαις· ἐξελθόντων δὲ, καὶ κτεῖναι κύριος ἦν. λέγει γοῦν,

Ιλιάδ. κ. β. ε. Ὃν δέ κ' ἐγὼν ἀπάνευθε μάχης, —— οὔ οἱ
Ἄρκιον ἐσσεῖται φυγέειν κύνας, ἠδ' οἰωνούς.
Ιλιάδ. β. Πὰρ γὰρ ἐμοὶ θάνατος.

ἓν μὲν οὖν τοῦτ' εἶδος βασιλείας, στρατηγία διὰ βίου. τούτων δ' αἱ μὲν, κατὰ γένος εἰσίν· αἱ δ', αἱρεταί. παρὰ ταύτην δ' ἄλλο μοναρχίας εἶδος, οἷαι παρ' ἐνίοις εἰσὶ βασιλεῖαι τῶν βαρβάρων. ἔχουσι δ' αὗται τὴν δύναμιν πᾶσαι παραπλησίαν τυραννικῇ· D εἰσὶ δ' ὅμως κατὰ νόμον, καὶ πατρικαί. διὰ γὰρ τὸ δουλικώτεροι εἶναι τὰ ἤθη φύσει, οἱ μὲν βάρβαροι τῶν Ἑλλήνων, οἱ δὲ περὶ τὴν Ἀσίαν, τῶν περὶ τὴν Εὐρώπην, ὑπομένουσι τὴν δεσποτικὴν ἀρχὴν, οὐδὲν δυσχεραίνοντες. τυραννικαὶ μὲν οὖν διὰ τὸ τοιοῦται εἰσίν· ἀσφαλεῖς δὲ διὰ τὸ * πάτριαι καὶ κατὰ νόμον εἶναι. (γρ. πάτριαι) καὶ ἡ φυλακὴ δὲ βασιλικὴ καὶ οὐ τυραννικὴ, διὰ τὴν αὐτὴν αἰτίαν. οἱ γὰρ πολῖται, φυλάττουσιν ὅπλοις τοὺς βασιλεῖς. τοὺς δὲ τυράννους, ξενικόν. οἱ μὲν γὰρ, κατὰ νόμον, καὶ ἑκόντων· οἱ δ', ἀκόντων E ἄρχουσιν. ὥσθ' οἱ μὲν παρὰ τῶν πολιτῶν· οἱ δ', ἐπὶ τοὺς πολίτας ἔχουσι τὴν φυλακήν. δύο μὲν οὖν εἴδη ταῦτα μοναρχίας· ἕτερον δ', ὅπερ ἦν ἐν τοῖς ἀρχαίοις Ἕλλησιν, οὓς καλοῦσιν Αἰσυμνήτας. ἔστι δὲ τοῦτ', ὡς ἁπλῶς εἰπεῖν, αἱρετὴ τυραννίς· διαφέρουσα δὲ τῆς βαρβαρικῆς, οὐ τῷ μὴ κατὰ νόμον, ἀλλὰ τῷ μὴ πάτριος εἶναι μόνον. ἦρχον δὲ οἱ μὲν διὰ βίου τὴν ἀρχὴν ταύτην· οἱ δὲ, μέχρι τινῶν ὡρισμένων χρόνων ἢ πράξεων· οἷον εἵλοντό ποτε Μιτυληναῖοι Πίττακον πρὸς τοὺς φυγάδας, ὧν προειστήκεισαν Ἀντιμενίδης καὶ Ἀλκαῖος ὁ ποιητής.

CAPVT XIV.

Reipublicæ regiæ ſpecies enarrat.

FOrtaſſe autem his expoſitis aliò tranſire, & de regno conſiderare verum eſt. Hãc enim reip. adminiſtrãdæ formam in rectis numerandam eſſe dicimus. Videndũ autẽ eſt, vtrùm expediat & ciuitati & regioni, in qua futurum eſt vt omnes bene & beatè viuant, regis imperio parêre, an alia aliqua potiùs reip. adminiſtrandæ forma vti: an aliquibus regali imperiò parêre B conducat, aliquibus non conducat. Sed primùm diuiſio ac diſtinctio regnorum facienda eſt, videndúmque vtrùm eorum genus vnum ſit, an plura genera diuerſa. Facile igitur hoc quidem eſt intelligere, complura eſſe regnorum genera, neque omnium imperij modum eſſe vnum. Reip. enim adminiſtrandæ forma, qua vtuntur Lacedæmonij, videtur illa quidem eſſe regnum, maximè regnorum eorum quæ legitima ſunt: verùm penes regem non eſt ſumma rerum omnium poteſtas, ſed vbi extra fineis Lacedæmonios prodierit, dux & princeps eſt eorum quæ ad bellum pertinent: propterea res diuinæ regibus mandatæ ſunt. Hoc igitur regnum, inſtar eſt imperij militaris, eius quod obtinent belli duces ſumma poteſtate præditi: eiuſq; perpetui. Necis enim poteſtatem non C habet, niſi in quodam regno: quemadmodum apud antiquos in bellicis expeditionibus, lege ea quæ eſt in manibus & armis poſita. Quod declarat Homerus. Agamemnon enim maledicta & contumelias verborum patienter audiebat in concionibus: extra concionem autem etiam necandi poteſtatem liberam atque integram habebat. ſic enim ait:

Quem longè à pugna ad naueis diſcedere cernam,
Non tamen ille ideo volucreis fugiſſe caneſque
Se putet. & alibi:
Mortis me penes arbitrium eſt, & ſumma poteſtas.

Hoc igitur vnum regni genus eſt, imperium belli per totam vitam. Atque horum alia ſunt hæreditaria, & quaſi gentilia: alia optiua, & populorum arbitrio ac D ſuffragio mandari ſolita. Aliud eſt præter hoc monarchię genus, cuiuſmodi regna ſunt apud nõnullos barbaros. habent autem hæc omnia vim & poteſtatem tyrannico imperio perſimilẽ ac finitimam: verumtamen legi ſunt cõſentanea & paterna. Nam propterea quòd & barbari moribus ſunt ſeruilioribus quàm Græci, & Aſiani quàm Europęi, herile imperium perferunt, neque hoc vlla ex parte ægrè ferunt. Sunt igitur hæc regna, tyrannica, propter talem cauſam: & tamen ſtabilia ac tuta: tum quia ſunt patria atque auita, tum quia legitima. Et verò cuſtodia, regia eſt, non tyrannica, propter eandem cauſam. Reges enim ſepti & ſtipati ſunt armis ciuium, tyranni, externorum. Illi enim ex E lege, & hominibus ſponte parẽtibus: hi præter legem & inuitis imperant. Itaq; illi quidẽ à ciuibus acceptã, hi autem in ciueis comparatam habẽt corporis cuſtodiam. Duo igitur ſunt hęc monarchiarũ genera. Aliud porrò eſt, quod apud priſcos Gręcos vigebat, quos Æſymnetas appellant. Eſt autem hoc monarchiæ genus plenè tyrannis optiua, ſeu ſuffragio & cõſenſu populi delata: quæ à barbarica tyrannide differt, non eo quòd non ſit legi conſentanea, ſed eo tantùm quòd non ſit auita neq; patria. Hoc autem imperium obtinebant alij per omnem vitam, alij vſque ad pręfinita tempora, & ad certas res gerendas: verbi gratia, optarũt ac legerunt quõdam Mitylenæi Pittacum aduerſùs exſules, quorum duces erant Antimenides & Alcæus poëta.

Declarat autem Alcæus in quodam obliquo carmine (ſcholiô Græci nominant) Pittacum à Mitylenæis tyrannum eſſe ſumptum. eis enim vitio vertit, quòd Pittacum in humili & miſera patria natum, lentæ, & infelicis eiuitatis tyrannum creârint, egregeati eum laudibus in cœlū ferentes. Hæ igitur monarchiæ & ſunt & erãt, proptereà quia ſunt tyrannicæ, heriles, & dominorum propriæ: ſed quia ſunt optiuæ, populique ſuffragio deferuntur, & quia in voluntarios vſurpantur, regales. Quartum autē genus monarchiæ regalis cōplectitur illas quæ temporibus heroicis floruerunt, quibus populi ſponte ſua parebant, quæque erant auitæ, & patriæ, & legitimæ. Quia enim primi de multitudine bene meriti fuiſſent, vel tradēdis artibus vel bellis gerendis, aut quia diſperſos cōgregaſſent, aut quia ſolum agrūmq; præbuiſſent, reges à voluntarijs creabantur, regnúmque, quod obtinuerant, ſuis liberis ac poſteris tradebant. Erat autem penes eos & imperij bellici, & ſacrificiorum, quę modò ad ſacerdotū partes non pertinebant, arbitrium ac poteſtas: tum præterea controuerſias diſceptabant. Hoc autē faciebãt alij iurati, alij iniurati. Iuſiurandum porrò erat ſceptri ſublatio. Reges igitur, qui priſcis temporibus fuerũt, & res vrbanas, & eas quæ agri finibus cōtinebantur, & eas quæ extra fineis imperij patebãt, perpetuò moderabantur, atque adminiſtrabant. Poſterius autem partem eorum ſponte ſua dimittentibus regibus, partem plebe detrahēte, in alijs quidem ciuitatibus ſacrificia dumtaxat regibus relicta ſunt: in eis verò, in quibus meritò regnū appellari poterat, extra regni fineis rei militaris dūtaxat principatum obtinebant. Regni igitur hęc ſunt genera, quatuor numero: vnum quod viguit heroicis temporibus: hoc autem in eos quidē valebat, qui ſponte ſua imperio parebant; ſed ad res certas ac præfinitas. Rex enim erat imperator, & iudex, & rerum diuinarum dominus atque arbiter. Secundum barbaricum: hoc autem gentile imperium eſt, herile, legitimum. Tertium quod Æſymnetiam nominant: hoc autem eſt tyrãnis, in optione & ſuffragatione populi poſita. quartum eſt Laconicum: hoc autem eſt, vt ſimpliciter & paucis verbis dicam, imperium militare perpetuum. Hæc igitur hoc modo inter ſe differunt. Quintum autē regni genus eſt, eùm penes vnū omniũ rerum poteſtas, (quemadmodum vnaquæque gens & vnaquæq; ciuitas, reip. compos & domina eſt,) quod regnum rei familiaris adminiſtrãdæ rationem deſcriptione & ordine imitetur. Quemadmodum enim rei familiaris tuendæ procuratio, regnum quoddam domus eſt: ſic regnum, ciuitatis & gentis vnius aut plurium tuendarum atque adminiſtrandarum ratio eſt.

CAPVT XV.

Vtrum regnum vniuerſim inter bonas Reip formas connumerari debeat.

DVo autem ferè ſunt regni genera, vt dicã quod ſentio, de quibus cōſiderandum ſit: hoc, & Laconicum. Alia enim ſi non omnia, at certè multa inter hæc ſunt interiecta. Nam vel pauciorum rerum penes reges eſt poteſtas, quã in regno integro, & ſuis omnibus numeris abſoluto: aut plurium quàm in Laconico. quare in duobus propemodum omnis quæſtio poſita eſt: quorum vnum eſt, vtrùm expediat ciuitatibus, imperatorem, ſeu belli ducem, eſſe perpetuum: & hunc vtrùm ex ſtirpe & genere, an ex omnibus pro ſua cuiuſq; dignitate ac virtute: an non expediat. Alterum, vtrùm vtile ſit penes vnū rerum omnium eſſe poteſtatem, nécne. De tali igitur belli imperio conſiderare, ad legum rationem potiùs quàm ad aliquam reip adminiſtrandæ formã pertinet. In omnibus enim

A δηλοῖ δ᾽ Ἀλκαῖος, ὅτι τύραννον εἵλοντο τὸν Πιττακὸν, ἔν τινι τῶν σκολιῶν * μελῶν. ἐπιτιμᾷ γὰρ ὅτι τὸν κακοπάτριδα Πιττακὸν πόλεως τᾶς ἀχόλω καὶ βαρυδαίμονος ἐστάσαντο τύραννον, μέγ᾽ ἐπαινέοντες ἀολλέες. αὗται μὲν οὖν εἰσί τε καὶ ἦσαν, διὰ μὲν τὸ τυραννικαὶ εἶναι, δεσποτικαί· διὰ δὲ τὸ αἱρεταὶ, καὶ ἑκόντων, βασιλικαί. τέταρτον δ᾽ εἶδος μοναρχίας βασιλικῆς, αἱ κατὰ τοὺς ἡρωικοὺς χρόνους ἑκούσιαί τε καὶ * πάτριαι γιγνόμεναι κατὰ νόμον. διὰ γὰρ τὸ τοὺς πρώτους γενέσθαι τοῦ πλήθους εὐεργέτας κατὰ τέχνας ἢ πόλεμον, ἢ διὰ τὸ συναγαγεῖν, ἢ πορίσαι χώραν, ἐγίγνοντο * βασιλεῖς B ἑκόντων, καὶ τοῖς παραλαμβάνουσι πάτριοι. κύριοι δ᾽ ἦσαν τῆς τε κατὰ πόλεμον ἡγεμονίας, καὶ τῶν θυσιῶν, ὅσαι μὴ ἱερατικαί· καὶ πρὸς τούτοις, τὰς δίκας ἔκρινον. τοῦτο δ᾽ ἐποίουν, οἱ μὲν, οὐκ ὀμνύοντες· οἱ δ᾽, ὀμνύοντες· ὁ δ᾽ ὅρκος ἦν τοῦ σκήπτρου ἐπανάτασις. οἱ μὲν οὖν ἐπὶ τῶν ἀρχαίων χρόνων, καὶ τὰ κατὰ πόλιν, καὶ τὰ ἔνδημα, καὶ τὰ ὑπερόρια, συνεχῶς ἦρχον· ὕστερον δὲ, τὰ μὲν αὐτῶν παριέντων τῶν βασιλέων, τὰ δὲ τῶν ὄχλων παραιρουμένων, ἐν μὲν ταῖς ἄλλαις πόλεσι θυσίαι κατελείφθησαν τοῖς βασιλεῦσι μόνον· ὅC που δ᾽ ἄξιον εἰπεῖν εἶναι βασιλείαν, ἐν τοῖς ὑπερορίοις τῶν πολεμικῶν τὴν ἡγεμονίαν μόνον εἶχον. Βασιλείας μὲν οὖν εἴδη ταῦτα, τέτταρα τὸν ἀριθμόν· μία μὲν, ἡ περὶ τοὺς ἡρωικοὺς χρόνους· αὕτη δ᾽ ἦν ἑκόντων μὲν, ἐπί τισι δ᾽ ὡρισμένοις· στρατηγὸς γὰρ ἦν καὶ δικαστὴς ὁ βασιλεὺς, καὶ τῶν πρὸς τοὺς θεοὺς κύριος· δευτέρα δὲ, ἡ βαρβαρική. αὕτη δ᾽ ἐστὶν ἐκ γένους ἀρχὴ δεσποτικὴ κατὰ νόμον· τρίτη δὲ, ἣν αἰσυμνητείαν προσαγορεύουσιν· αὕτη δ᾽ ἐστὶν αἱρετὴ τυραννίς· τετάρτη δὲ, ἡ Λακωνικὴ, τούτων· αὕτη δ᾽ ἐστὶν, ὡς εἰπεῖν ἁπλῶς, στρατηγία κατὰ γένος ἀΐδιος. αὗται μὲν οὖν τοῦτον τὸν τρόπον διαφέρουσιν ἀλλήλων. πέμπτον δ᾽ εἶD δος βασιλείας, ὅταν ᾖ πάντων κύριος εἷς ὢν, ὥσπερ ἕκαστον ἔθνος, καὶ πόλις ἑκάστη, τῶν κοινῶν, τεταγμένη κατὰ τὴν οἰκονομικήν. ὥσπερ γὰρ ἡ οἰκονομικὴ βασιλεία τις οἰκίας ἐστὶν, οὕτως ἡ βασιλεία πόλεως, καὶ ἔθνους ἑνὸς, ἢ πλειόνων, οἰκονομία.

ΚΕΦΑΛ. ιε΄.

Ἀπορίαι πολλαὶ, περὶ βασιλείας, καὶ τὸ ἕνα ἄρχειν.

E ΣΧεδὸν δὴ δύο ἐστὶν, ὡς εἰπεῖν, εἴδη βασιλείας, περὶ ὧν σκεπτέον, αὕτη τε, καὶ ἡ Λακωνική. τῶν γὰρ ἄλλων καὶ πολλαὶ, μεταξὺ τούτων εἰσίν. ἐλαττόνων μὲν γάρ κύριοι τῆς παμβασιλείας, πλειόνων δ᾽ εἰσὶ τῆς Λακωνικῆς. ὥστε τὸ σκέμμα σχεδὸν περὶ δυοῖν ἐστιν. ἓν μὲν, πότερον συμφέρει ταῖς πόλεσι στρατηγὸν ἀΐδιον εἶναι, καὶ τοῦτον ἢ κατὰ γένος, * ἢ κατὰ μέρος, ἢ οὐ συμφέρει· ἓν δὲ πότερον ἕνα συμφέρει κύριον εἶναι πάντων, ἢ οὐ συμφέρει. τὸ μὲν οὖν περὶ τῆς τοιαύτης στρατηγίας ἐπισκοπεῖν, νόμων ἔχει μᾶλλον εἶδος, ἢ πολιτείας. ἐν ἁπάσαις γὰρ

ἢ. πάτριαι

Scrib. βασιλεῖς

κ. ἢ κατ᾽ αἵρεσιν.

ἐνδέχεται γίνεσθαι τοῦτο ταῖς πολιτείαις· ὥστ᾽ ἀφείσθω * τὴν πρώτην. ὁ δὲ λοιπὸς τρόπος τῆς βασιλείας, [πολιτείας] εἶδός ἐστιν. ὥστε περὶ τούτου δεῖ θεωρῆσαι, καὶ τὰς ἀπορίας ἐπιδραμεῖν τὰς ἐνούσας. ἀρχὴ δ᾽ ἐστὶ τῆς ζητήσεως αὕτη, πότερον συμφέρει μᾶλλον ὑπὸ τοῦ ἀρίστου ἀνδρὸς ἄρχεσθαι, ἢ ὑπὸ τῶν ἀρίστων νόμων. δοκοῦσι δὴ τοῖς νομίζουσι συμφέρειν βασιλεύεσθαι, τὸ καθόλου μόνον οἱ νόμοι λέγειν, ἀλλ᾽ οὐ πρὸς τὰ προσπίπτοντα ἐπιτάττειν. ὥστ᾽ ἐν ὁποιᾳοῦν τέχνῃ τὸ κατὰ γράμματα ἄρχειν, ἠλίθιον· καὶ ἐν Αἰγύπτῳ μετὰ τὴν * τετραήμερον κινεῖν ἔξεστι τοῖς ἰατροῖς· ἐὰν δὲ πρότερον, ἐπὶ τῷ αὐτοῦ κινδύνῳ. φανερὸν τοίνυν ὡς οὐκ ἔστιν ἡ κατὰ γράμματα καὶ νόμους, ἀρίστη πολιτεία, διὰ τὴν αὐτὴν αἰτίαν. ἀλλὰ μὴν κἀκεῖνον δεῖ ὑπάρχειν τὸν λόγον τὸν καθόλου τοῖς ἄρχουσι· κρεῖττον δ᾽, ᾧ μὴ πρόσεστι τὸ παθητικὸν ὅλως, ἢ ᾧ συμφυές. τῷ μὲν οὖν νόμῳ τοῦτο οὐχ ὑπάρχει, ψυχὴν δ᾽ ἀνθρωπίνην ἀνάγκη τοῦτ᾽ ἔχειν πᾶσαν. ἀλλ᾽ ἴσως ἂν φαίη τις, ὡς ἀντὶ τούτου βουλεύσεται περὶ τῶν καθ᾽ ἕκαστα κάλλιον. ὅτι μὲν τοίνυν ἀνάγκη νομοθέτην αὐτὸν εἶναι, δῆλον, καὶ κεῖσθαι νόμους, ἀλλὰ μὴ κυρίους, ᾗ παρεκβαίνουσιν· ἐπεὶ περί γε τῶν ἄλλων εἶναι δεῖ * κυρίους, ὅσα μὴ δυνατὸν τὸν νόμον κρίνειν, ἢ ὅλως, ἢ εὖ. πότερον δὲ ἕνα τὸν ἄριστον δεῖ ἄρχειν, ἢ πάντας; καὶ γὰρ νῦν συνιόντες δικάζουσι, καὶ βουλεύονται, καὶ κρίνουσιν· αὗται δ᾽ αἱ κρίσεις εἰσὶ πᾶσαι περὶ τῶν καθ᾽ ἕκαστον. καθ᾽ ἕνα μὲν οὖν συμβαλλόμενος ὁστισοῦν, ἴσως χείρων. ἀλλ᾽ ἔστιν ἡ πόλις ἐκ πολλῶν, * ὥσπερ ἑστίασις συμφορητὸς καλλίων μιᾶς καὶ ἁπλῆς. διὰ τοῦτο καὶ * κρίνει ἄμεινον ὄχλος πολλὰ ἢ εἷς ὁστισοῦν. ἔτι μᾶλλον ἀδιάφθορον τὸ πολύ· καθάπερ ὕδωρ τὸ πλεῖον, οὕτω καὶ τὸ πλῆθος τῶν ὀλίγων ἀδιαφθορώτερον· τοῦ δ᾽ ἑνὸς ὑπ᾽ ὀργῆς κρατηθέντος, ἢ τινος ἑτέρου πάθους τοιούτου, ἀναγκαῖον διεφθάρθαι τὴν κρίσιν· ἐκεῖ δ᾽ ἔργον ἅμα πάντας ὀργισθῆναι καὶ ἁμαρτεῖν. ἔστω δὲ τὸ πλῆθος οἱ ἐλεύθεροι, μηδὲν παρὰ τὸν νόμον πράττοντες, ἀλλ᾽ ἢ περὶ ὧν ἐκλείπειν ἀναγκαῖον αὐτόν. Εἰ δὲ δὴ τοῦτο μὴ ῥᾴδιον ἐν πολλοῖς, ἀλλ᾽ εἰ πλείους εἶεν ἀγαθοὶ καὶ ἄνδρες καὶ πολῖται, πότερον ὁ εἷς ἀδιαφθορώτερος ἄρχων, ἢ μᾶλλον οἱ πλείους μὲν τὸν ἀριθμὸν, ἀγαθοὶ δὲ πάντες; ἢ δῆλον ὡς οἱ πλείους; ἀλλ᾽ οἱ μὲν, * στασιάζουσιν· ὁ δὲ εἷς, ἀστασίαστος. ἀλλὰ πρὸς τοῦτ᾽ ἀντιθετέον ἴσως, ὅτι σπουδαῖοι τὴν ψυχὴν, ὥσπερ κἀκεῖνος ὁ εἷς. Εἰ δὴ τὴν μὲν τῶν πλειόνων ἀρχὴν, ἀγαθῶν δ᾽ ἀνδρῶν πάντων ἀριστοκρατίαν θετέον, τὴν δὲ τοῦ ἑνὸς, βασιλείαν, αἱρετώτερον ἂν εἴη ταῖς πόλεσιν ἀριστοκρατία βασιλείας, καὶ μετὰ δυνάμεως καὶ χωρὶς δυνάμεως οὔσης τῆς ἀρχῆς, ἂν ᾖ λαβεῖν πλείους * ὁμοίους. καὶ διὰ τοῦτ᾽ ἴσως ἐβασιλεύοντο πρότερον, ὅτι σπάνιον ἦν εὑρεῖν ἄνδρας * πολὺ διαφέροντας κατ᾽ ἀρετὴν, ἄλλως τε καὶ τότε μικρὰς οἰκοῦντας πόλεις.

Quidam, ὁ πρῶτον.

Infrà, c.16.

γρ. πεμπτήμερον Mercurialis, Variar. l.2.c.18.

γρ. κυρίους· ὅσα δὲ μὴ δυν. τὸν ν. κρ. ἢ ὅ. ἢ εὖ, πότερον ἕνα τὸν ἄρ. δεῖ ἄρχειν, ἢ πάντας;

Suprà, c.11.

γρ. κρίνει ἄμεινον

γρ. στασιάσουσιν.

γρ. ἀγαθούς.

Quidam, πάνυ

A reip. adminiſtrandæ formis hoc fieri poteſt. Quare in præſens hoc omittamus. Alter autem reliquus regni modus, reip. adminiſtrandæ genus eſt. Itaque de hoc conſiderandũ eſt, & dubitationes ad explicandũ difficiles, quæ in eo inſunt, percurrendæ ac pertractãdæ ſunt. Caput autem & principium quæſtionis eſt hoc: vtrùm vtilius ſit ab vno optimo viro ciuitatẽ ſeu gentem gubernari, an ab optimis legibus. Qui arbitrantur ciuitatibus expedire à rege gubernari, ij exiſtimãt legem vniuersè tantùm de rebus loqui, & non accõmodatè ad ea quæ eueniũt, iubere. Itaque in quauis arte,
B ex ijs quę ſcripta ſunt, imperare, ſtultum eſſe. Et in Ægypto poſt diem quartum mouere licet medicis: quòd ſi ante id tempus medicinam facere conentur, ſuo periculo faciunt. Perſpicuum igitur eſt, non eſſe illam optimam reipubl. adminiſtrandæ formam, quæ literas & leges ſequitur propter eandem cauſam: verumtamen etiam vniuerſa illa ratio ijs qui ciuitates moderantur, ſuppetere debet. Melius autem eſt id in quo nulli inſunt animórum motus atque affectus, quàm id cum quo vnà nati ſunt. At lex quidem omni affectu vacat: animus autem humanus omnis neceſſariò perturbationibus concitatur. Sed fortaſſe dixerit aliquis, virum bonum, pro eo quòd affectibus non careat, de rebus ſingularibus meliùs cõſultaturum, quàm leges.
C Neceſſe igitur eſſe, eum latorem legum eſſe, & leges eſſe ſcriptas, in promptu eſt, non tamen ratas, qua ex parte à recto aberrant ac deflectuot: (nam quod ad alia attinet, in eis oportet eſſe ratas ac ſtabileis:) in iis igitur rebus non debent eſſe ratę quas lex non poteſt diiudicare ac decidere, aut omnino, aut bene. Sed vtrũ vnũ virum optimũ, an omneis, aut multos, imperare oportet? Nam etiam nunc in vnum coacti & congregati diſceptant & conſultant, & iudicant. Omnia autem hæc iudicia, ſunt de rebus ſingularibus. Vnuſquiſque igitur per ſe, quiſquis fuerit, ſi cum multis comparetur, fortaſſe deterior eſt. At ciuitas ex multis conſtat, eóque pluris eſt: quemadmodum conuiuij apparatus multiplex, & in quem multi ſymbolam contulerunt,
D elegantior ac ſplendidior eſt, quàm vnus & ſimplex. Icciirco multa meliùs iudicat hominum cœtus, quàm vnus quiſquis ſit. Præterea tutior ac munitior eſt à periculo corruptionis, multitudo: & quemadmodum vberior aqua minùs facilè corrumpi poteſt, ſic & multitudo paucitate incorruptior eſt. Iam verò vno ab ira, aut ab aliqua alia tali animi perturbatione ſuperato atq; occupato, iudicium corruptũ ſit neceſſe eſt. Illic autem magni negotij eſt, omneis iratos eſſe, & peccare. Fingamus autem eſſe multitudinem ciuium liberorum, qui nihil agant pręter legem, niſi quibus de rebus ei aliquid deeſſe neceſſe eſt. Quòd ſi hoc non eſt facile reperire in multis: attamen ſi plures ſint boni
E & viri, & ciues, verùm vnus, idémque princeps & reipublicæ moderator, incorruptior atque integrior eſt: an potiùs plures quidem numero, boni autem omnes? An perſpicuè plures? At hi quidem diſſident, & diſcordant inter ſe: vnus autem diſſidere non poteſt. Verùm huic rei fortaſſe opponẽdum eſt, viros bonos, & eos, quorum animus integer ac ſanus eſt, eſſe inſtar vnius illius. Si igitur plurium quidem imperium, eorúmque omnium bonorum virorum, optimatium poteſtatem ſeu ariſtocratiam eſſe ſtatuere oportet: vnius autem viri boni, regnum: optabilius quiddam ſit ciuitatibus ariſtocratia, ſeu optimatiũ poteſtas, quàm regnum, ſiue cum poteſtate ſiue ſine poteſtate ſit imperiũ, ſi plureis itẽ viros bonos ſumere liceat: ac icciirco fortaſſe ſub regibus antea viuebant, quia rarò reperire licebat viros plures longè cæteris virtute præſtãteis, præſertim cùm etiã tunc in paruis vrbibus habitarent.

Præterea

Præterea verò ob beneficentiam reges creabant: quod A virorum bonorum opus ac munus eſt. Poſteaquam verò multi virtute ſimiles exſiſtere cœperunt, ferre iam regum dominatum non potuerunt, ſed cõmune quiddam quæſiuerunt, & reip. adminiſtrandæ formam inſtituerunt. Vbi autem deteriores effecti quæſtũ è rep. facere cœperunt, hinc probabile eſt eſſe nata paucorum imperia. Fecit enim ea res vt diuitiæ eſſent in pretio & honore. Ex his autem in tyrannidas primùm migrauerunt: ex tyrannidibus verò in democratiã, ſeu populi poteſtatem. Nam cùm propter turpis lucri ſtudiũ remp. ſemper ad pauciores redigerent, multitudinem robuſtiorem ac validiorem reddiderunt, ita vt ea in tyrannum inuaſerit, impetúmque fecerit, populique poteſtates ſeu democratiæ natæ ſint. Poſteaquam autem accidit vt ciuitates amplificatæ atque auctæ ſint; fortaſſe ne facile quidem eſt aliam exſiſtere reip. adminiſtrandæ formam, quàm populi potentiam. B Si quis autem in ciuitatibus optimum eſſe ſtatuat à regibus gubernari, quid fiet eorum filiis? an etiam genus ac ſobolem regnare oportet? Atqui ſi naſcentur filij patri diſſimiles ac degeneres, perniciosum eſt eos regnare. At non relinquet rex taleis filios regni ſucceſſores, cùm ſit in eius poteſtate poſitum hoc facere. At hoc non iam facile eſt ei credere. Difficile enim eſt, & maioris virtutis, quàm capere poſſit humana natura. Ineſt autem etiam in hoc dubitatio ad explicandum difficilis, quod ad potentiam regiam attinet, verùm eum, qui regnaturus eſt, aliqua vi ſuccinctum ac ſeptum eſſe oporteat: qua poterit imperium reſpuentibus, & obtemperare recuſantibus, vim afferre: C aut quomodo ei imperium adminiſtrare liceat. Nam etiamſi penes eum ſumma ſit poteſtas ex lege, nihilque ſua voluntate aut libidine præter legem agat, potentia tamen, qua leges cuſtodiat & ſacroſanctas conſeruet, ei ſuppetat neceſſe eſt. Fortaſſe igitur, quod ad talem regem attinet, non eſt difficile hanc quæſtionem definire. Oportet enim eũ vim quidẽ præſtò eſſe, ſed talem vim, vt validior ſit quàm ſinguli, & vnus & complures: imbecillior quàm vniuerſa multitudo: qualeis antiqui cuſtodias tribuebant, vbi quem ciuitatis Æſymnetam, quemadmodum appellabant, aut tyrannum creaſſent. Et quidam Syracuſanis, vt Dionyſio cuſtodes petenti, tales cuſtodes darent, ſuadebat.

D

CAPVT XVI.

Vtrùm regnum plenum dictum inter bonas reſpubl. connumerari debeat, ex aliorum ſententia dubitat.

CVm autem de eo rege, qui omnia ſuo nutu atque arbitratu gerit, ſermo nunc ſit inſtitutus, tum hac de re videndum eſt. Nam qui rex ex lege appellatur, is non efficit, vt diximus, regni ſpeciem. In omnibus enim ciuitatibus contingere poteſt vt ſit imperium belli perpetuum, veluti in democratia, ſeu populi poteſtate, & ariſtocratia, id eſt, E optimatium potentia: & multi vni totius reip. adminiſtrandæ ac moderandæ poteſtatem deferunt. Tale enim quoddam imperium eſt etiam Dyrrachij, & verò Opunte, aliqua ex parte anguſtius. Vt verò de eo regno, quod ſuis omnibus partibus abſolutum & integrum appellatur, (hoc autem eſt, ex quo rex omnia ſuo arbitratu moderatur,) dicendum eſt. Videtur autem non eſſe naturæ conſentaneum, vt vnus omnium ciuium ſit dominus, vbi ex ſimilibus conſtat ciuitas. Iis enim qui ſunt ſimiles natura, idem ius eandémque dignitatem eſſe neceſſe eſt natura;

ἔτι δ᾽ ἀπ᾽ εὐεργεσίας καθίσταντο τοὺς βασιλεῖς· ὅπερ ἐστὶν ἔργον τῶν ἀγαθῶν ἀνδρῶν. ἐπεὶ δὲ συνέβαινε γίγνεσθαι πολλοὺς * ὁμοίους πρὸς ἀρετήν, οὐκ ἔτι ὑπέμενον, ἀλλ᾽ ἐζήτουν κοινόν τι, καὶ πολιτείαν καθίστασαν. ἐπεὶ δὲ χείρους γιγνόμενοι ἐχρηματίζοντο ἀπὸ τῶν κοινῶν, ἐντεῦθέν ποθεν εὔλογον γενέσθαι τὰς ὀλιγαρχίας. ἔντιμον γὰρ ἐποίησαν τὸν πλοῦτον. ἐκ δὲ τούτων, πρῶτον εἰς τυραννίδας μετέβαλλον. ἐκ δὲ τῶν τυραννίδων, εἰς δημοκρατίαν. ἀεὶ γὰρ εἰς ἐλάττους ἄγοντες δι᾽ αἰσχροκέρδειαν, ἰσχυρότερον τὸ πλῆθος κατέστησαν, ὥστ᾽ ἐπιθέσθαι, καὶ γενέσθαι δημοκρατίας. ἐπεὶ δὲ καὶ μείζους εἶναι συμβέβηκε τὰς πόλεις, ἴσως οὐδὲ ῥᾴδιον ἔτι γίγνεσθαι πολιτείαν ἑτέραν παρὰ δημοκρατίαν. εἰ δὲ δή τις ἄριστον θείη τὸ βασιλεύεσθαι ταῖς πόλεσι, πῶς ἕξει τὰ περὶ τῶν τέκνων; πότερον καὶ τὸ γένος δεῖ βασιλεύειν; ἀλλὰ γιγνομένων ὁποῖοί τινες ἔτυχον, βλαβερόν. * ἀλλ᾽ οὐ καταλείψει τοὺς υἱεῖς διαδόχους ὁ βασιλεύς, ἐπ᾽ ἐξουσίας ἔχων τοῦτο ποιῆσαι, ἀλλ᾽ οὐκ ἔτι τοῦτο ῥᾴδιον πιστεῦσαι· χαλεπὸν γάρ, καὶ μείζονος ἀρετῆς ἢ κατ᾽ ἀνθρωπίνην φύσιν. ἔχει δ᾽ ἀπορίαν καὶ περὶ τῆς δυνάμεως, πότερον ἔχειν δεῖ τὸν μέλλοντα βασιλεύειν ἰσχύν τινα περὶ αὑτόν, ᾗ δυνήσεται βιάζεσθαι τοὺς μὴ βουλομένους πειθαρχεῖν· ἢ πῶς ἐνδέχεται τὴν ἀρχὴν διοικεῖν. εἰ γὰρ καὶ κατὰ νόμον εἴη κύριος, μηδὲν πράττων κατὰ τὴν αὑτοῦ βούλησιν παρὰ τὸν νόμον, ὅμως ἀναγκαῖον ὑπάρχειν αὐτῷ δύναμιν, ᾗ φυλάξει τοὺς νόμους. τάχα μὲν οὖν τὰ περὶ τὸν βασιλέα τὸν τοιοῦτον, οὐ χαλεπὸν διορίσαι· δεῖ γὰρ αὐτὸν μὲν ἔχειν ἰσχύν· εἶναι δὲ τοσαύτην τὴν ἰσχύν, ὥστε ἑκάστου μὲν καὶ ἑνὸς καὶ συμπλειόνων, κρείττω, τοῦ δὲ πλήθους, ἥττω· καθάπερ οἵ τ᾽ ἀρχαῖοι τὰς φυλακὰς ἐδίδοσαν, ὅτε καθισταῖέν τινα τῆς πόλεως ὃν ἐκάλουν αἰσυμνήτην, ἢ τύραννον· καὶ Διονυσίῳ τις, ὅτ᾽ ᾔτει τοὺς φύλακας, συνεβούλευε τοῖς Συρακουσίοις διδόναι τοσούτους τοὺς φύλακας.

γρ. ὁμοίας

γρ. ἐπεὶ οὐ παραδώσει, κύριος ὢν τῆς τιμῆς; preſſius, & elegantius.

ΚΕΦΑΛ. ις'.

Περὶ παμβασιλείας τῆς ἀπ᾽ ἀρχῆς λεγομένης.

ΠΕρὶ δὲ τοῦ βασιλέως, τοῦ κατὰ τὴν αὑτοῦ βούλησιν πάντα πράττοντος, ὅ, τε λόγος ἐφέστηκε νῦν, καὶ ποιητέον τὴν σκέψιν. ὁ μὲν γὰρ κατὰ νόμον λεγόμενος βασιλεὺς οὐκ ἔστιν εἶδος, καθάπερ * εἴπομεν, * πολιτείας. ἐν πάσαις γὰρ ὑπάρχειν ἐνδέχεται στρατηγίαν ἀΐδιον, οἷον ἐν δημοκρατίᾳ, καὶ ἀριστοκρατίᾳ· καὶ πολλοὶ ποιοῦσιν ἕνα κύριον τῆς διοικήσεως. τοιαύτη γὰρ ἀρχή τις ἐστὶ καὶ περὶ Ἐπίδαμνον, καὶ περὶ Ὀποῦντα δέ, κατά τι μέρος ἔλαττον. περὶ δὲ τῆς παμβασιλείας καλουμένης, αὕτη δ᾽ ἐστὶ καθ᾽ ἣν * ἄρχει πάντων κατὰ τὴν ἑαυτοῦ βούλησιν ὁ βασιλεύς, [λεκτέον.] δοκεῖ δέ τισιν * οὐ κατὰ φύσιν εἶναι τὸ κύριον ἕνα πάντων εἶναι τῶν πολιτῶν, ὅπου συνέστηκεν ἐξ ὁμοίων ἡ πόλις· τοῖς γὰρ ὁμοίοις φύσει τὸ αὐτὸ δίκαιον ἀναγκαῖον καὶ τὴν αὐτὴν ἀξίαν κατὰ φύσιν εἶναι,

Suprà cap. 15.

γρ. βασιλείας. minus rectè.

γρ. παρὰ φύσιν [illegible]

ὥσπερ εἰ καὶ τὸ ἴσην ἔχειν τοὺς ἀνίσους τροφὴν ἢ ἐσθῆτα, A βλαβερὸν τοῖς σώμασιν· οὕτως ἔχει καὶ * τὸ περὶ τὰς τιμάς· ὁμοίως τοίνυν καὶ τὸ ἄνισον τοὺς ἴσους. διόπερ οὐδὲν μᾶλλον ἄρχειν ἢ ἄρχεσθαι δίκαιον· καὶ τὸ ἀνὰ μέρος, τοίνυν ὡσαύτως. τοῦτο δ' ἤδη νόμος· ἡ γὰρ τάξις, νόμος. τὸν ἄρα νόμον ἄρχειν αἱρετώτερον μᾶλλον ἢ τῶν πολιτῶν ἕνα τινά. κατὰ τὸν αὐτὸν δὲ λόγον τοῦτον, κἂν εἴ τινας ἄρχειν βέλτιον, τούτους καταστατέον νομοφύλακας καὶ ὑπηρέτας τοῖς νόμοις. ἀναγκαῖον γὰρ εἶναί τινας ἀρχάς· ἀλλ' οὐχ ἕνα τοῦτον εἶναί φασι δίκαιον, ὁμοίων γε ὄντων πάντων. ἀλλὰ μὴν ὅσα γε μὴ δοκεῖ δύνασθαι διορίζειν ὁ νόμος, * οὐδ' ἄνθρωπος ἂν δύναιτο B γνωρίζειν. ἀλλ' ἐπίτηδες παιδεύσας ὁ νόμος, * ἐφίστησι τὰ λοιπὰ τῇ δικαιοτάτῃ γνώμῃ κρίνειν καὶ διοικεῖν τοὺς ἄρχοντας. ἔτι δ' ἐπανορθοῦσθαι δίδωσιν, ὅ,τι ἂν δόξῃ, πειρωμένοις ἄμεινον εἶναι τῶν κειμένων. ὁ μὲν οὖν * τὸν νοῦν κελεύων ἄρχειν, δοκεῖ κελεύειν ἄρχειν τὸν θεὸν καὶ τοὺς νόμους· ὁ δ' ἄνθρωπον κελεύων, προστίθησι καὶ θηρίον. ἥ τε γὰρ ἐπιθυμία τοιοῦτον, καὶ ὁ θυμὸς ἄρχοντας διαστρέφει, καὶ τοὺς ἀρίστους ἄνδρας. διόπερ ἄνευ ὀρέξεως νοῦς ὁ νόμος ἐστί. * τὸ δὲ τῶν τεχνῶν εἶναι δοκεῖ παράδειγμα ψεῦδος, ὅτι τὸ κατὰ γράμματα ἰατρεύεσθαι φαῦλον, ἀλλὰ καὶ αἱρετώτερον χρῆσθαι τοῖς ἔχουσι τὰς τέχνας. οἱ μὲν γὰρ οὐδὲν διὰ φιλίαν C παρὰ τὸν λόγον ποιοῦσιν, ἀλλ' ἄρνυνται τὸν μισθὸν τοὺς κάμνοντας ὑγιάσαντες· οἱ δ' ἐν ταῖς πολιτικαῖς ἀρχαῖς πολλὰ πρὸς ἐπήρειαν καὶ χάριν εἰώθασι πράττειν· ἐπεὶ καὶ τοὺς ἰατροὺς, ὅταν ὑποπτεύωσι πεισθέντας τοῖς ἐχθροῖς διαφθείρειν διὰ κέρδος, τότε τὴν ἐκ τῶν γραμμάτων θεραπείαν ζητήσαιεν ἂν μᾶλλον. ἀλλὰ μὴν εἰσάγονταί γε ἐφ' ἑαυτοὺς οἱ ἰατροὶ κάμνοντες ἄλλους ἰατροὺς, καὶ οἱ παιδοτρίβαι γυμναζόμενοι παιδοτρίβας, ὡς οὐ δυνάμενοι κρίνειν τὸ ἀληθὲς, D διὰ τὸ κρίνειν περί τε οἰκείων, καὶ ἐν πάθει ὄντες. ὥστε δῆλον ὅτι τὸ δίκαιον ζητοῦντες, τὸ μέσον ζητοῦσιν· ὁ γὰρ νόμος τὸ μέσον. ἔτι κυριώτεροι καὶ περὶ κυριωτέρων τῶν κατὰ γράμματα νόμων, οἱ κατὰ τὰ ἔθη εἰσίν. ὥστε τῶν κατὰ γράμματα ἄνθρωπος ἄρχων ἀσφαλέστερος, ἀλλ' οὐ τῶν κατὰ τὸ ἔθος. ἀλλὰ μὴν οὐδὲ ῥᾴδιον ἐφορᾶν * πολλὰ τὸν ἕνα. δεήσει ἄρα πλείονας εἶναι τοὺς ὑπ' αὐτοῦ καθισταμένους ἄρχοντας. ὥστε τί διαφέρει τοῦτο ἐξ ἀρχῆς εὐθὺς ὑπάρχειν, ἢ τὸν ἕνα καταστῆσαι τοῦτον τὸν τρόπον; ἔτι, ὃ καὶ πρότερον εἰρημένον ἐστὶν, εἴπερ ὁ ἀνὴρ σπουδαῖος, διότι βελτίων, ἄρχειν δίκαιος· τοῦ * δὲ ἑνὸς οἱ δύο ἀγαθοὶ βελτίους· τοῦτο γάρ ἐστι τὸ, E

Σύν τε δύ' ἐρχομένω·

καὶ ἡ εὐχὴ τοῦ Ἀγαμέμνονος,

* Τοιοῦτοι δέκα μοι συμφράδμονες.

Εἰσὶ δὲ καὶ νῦν περὶ ἐνίων αἱ ἀρχαὶ κύριαι κρίνειν, ὥσπερ ὁ δικαστὴς, περὶ ὧν ὁ νόμος ἀδυνατεῖ διορίζειν. ὡς οὐκ ἂν ἄριστα ὁ νόμος ἄρξειε καὶ κρίνειεν· ἐπεὶ περὶ ὧν δυνατὸς, οὐδεὶς ἀμφισβητεῖ περὶ τούτων. ἀλλ' ἐπειδὴ τὰ μὲν ἐνδέχεται περιληφθῆναι τοῖς νόμοις, τὰ δ' ἀδύνατα· ταῦτ' ἐστὶν ἃ ποιεῖ διαπορεῖν καὶ ζητεῖν, πότερον τὸν ἄριστον νόμον ἄρχειν αἱρετώτερον,

γρ. τὸ περὶ τὰς

Victorius, ὁ δ' ἄνθ. Variar. lib. 23. c. 16.

γρ. ἐφίησι

γρ. τὸν νόμον

Suprà cap. 15.

Quid. τοῦ δὲ

Ἰλιάδ. κ.

Ἰλιάδ. β.

A Quare, ſi quemadmodum victum & cultum æqualem hominibus inæqualibus tribui, lædit corpora, ita & de honoribus exiſtimaodum eſt. Similiter igitur & æqualibus inæqualeis tribui, pernicioſum eſt. Quocirca nihilo magis eos imperare quàm imperio parère iuſtum eſt. Viciſſim igitur imperare, ſimiliter & parère iuſtum eſt. Hoc aotem iam lex eſt. Ordiois enim deſcriptio lex eſt. Legem igitur imperare optabilius eſt, quàm vnum aliquem ciuem. Hac porrò eadem ratione etiamſi aliquos imperare præſtet, hi tamen faciendi ſunt legum cuſtodes ac miniſtri. Magiſtratus enim eſſe aliquos neceſſe eſt: ſed hunc vnum eſſe, iuſtum eſſe negant, cùm præſertim ſiot omnes ſimiles. Iam verò quæcumque noo videtur poſſe lex definire, ea ne homo quidem co- B gnoſcere queat: ſed poſteaquam lex accuratè & ſtudioſè homines erudiit, aliqua tradit ac mandat magiſtratibus ſententia ae meote iuſtiſſima iudicãdá atque adminiſtranda. Præterea verò & quicquid hominibus periculum facientibus, melius quàm leges ſcriptæ, viſum fuerit, corrigere permittit. Qui igitur mentem præeſſe atque imperare iubet, is Deum & leges imperare videtur iubere: qui verò hominem iubet, addit & feram. Nam cùm ſit huiuſmodi cupiditas, tum iracundia magiſtratus deprauat, & optimũ quemque virum. Quocirca lex, mẽs eſt appetitiooe vacans. Exemplum porrò ab artibus ſumptum, falſom videtur eſſe, ægros curare ex præceptis, & libris qui de arte medendi ſcripti ſuot, nihil iuuare, atque adeò nocere. Quin contrà optabilius eſt artifices & doctos adhibere, eorúmque C conſilio & opera vti. Hi enim nihil, quod à ratione abhorreat, propter amicitiã faciunt, ſed ægris ſanis factis mercedem accipiũt. Atqui qui ad magiſtratus ciuileis prouecti ſunt, multa per contumeliam & gratiã agere ſolent. Nam & cùm medicos ſuſpicãtur ab inimicis inductos, nõ ſalutem ſed ioteritum afferre propter quæſtum; tum ex præceptis artis & libris curari maluerint, quàm ex medici libidine. Atqui medici cùm ægrotant, ipſi alios medicos arceſſunt, atque adhibent: & puerorum exercẽdorum magiſtri cùm ipſi exercentur, alios exercendi magiſtros adhibent: quaſi verum iudicare D atque examinare non poſſiot, tum quia de ſua re iudicaot, tum quia perturbati iudicaot. Itaque perſpicuũ eſt, eos qui ius quærunt, medium quærere. lex enim medium eſt. Præterea maiorem auctoritatem habent, & ſunt de rebus maioris ponderis leges in moribus poſitæ, quàm leges ſcriptæ. Quare homo, qui reipubl. præeſt, minùs ille quidem labitur ac fallitur, quàm leges ſcriptæ: ſed noo quàm leges moribus comparatæ, & confirmatæ. Iam verò ne facile quidem eſt vnum multa cernere. Plures igitur magiſtratus ab eo conſtitui oportebit. Quare quid iotereſt vtrùm hoc ſtatim ab initio ſuppetat, an vous hoc modo plureis alios rebus agendis præficiat? Præterea ſi vir bonus, quod & antea dictum eſt, quia aliis melior eſt, dignus eſt qui imperet: vno viro bono, duo viri boni ſuot meliores. E Hoc enim eſt, quod ait Diomedes apud Homerum,

Namque duo cùm vnà carpunt iter:

Et quod optat Agamemnon apud eundem:

O ſi conſilium ſocij bis quinque mihi eſſent Tales.

Sunt autem etiam nunc magiſtratus, peoes quos eſt arbitrium & poteſtas iudicandi, quemadmodum penes iudicem, iis de rebus quas lex nõ poteſt complecti, neque definire: qoia lex optimè imperare & iudicare nequeat. Nã quas res lex definire poteſt, de his nemo ambigit, quin eius plurimũ valere debeat auctoritas. Sed quoniam alia quidem legibus comprehendi poſſuot, alia non poſſunt; hæc ſunt quæ dubitationem & quæſtionem afferuot, vtrũ præſtabilius ſit, legẽ optimam,

an virum optimum imperare. Nam quibus de rebus cooſultant homines, de iis rebus lex ferri oon poreſt. Nemo igitur cauſam dicit, quio oeceſſe ſit hominem eſſe, qui de talibus rebus iudicet: verùm vnum ſolum eſſe nolunt, ſed multos. Bene enim quiſque magiſtratus iudicat, à lege eruditus. Sed abſurdum ſortaſſe videatur, quemquam duobus oculis acutiùs videre, & duabus auribus acriùs audire iudicantem, & meliùs agere duobus pedibus duabúſque manibus niteotem, quàm multos mulris. Nam etiam nunc principes, qui ſoli imperant, quos monarchos appellant Græci, dant operam vt multós habeant oculos, & multas aureis, & multas manus, & multos pedes. Nam qui eorum imperio & iis ſunt amici, hos imperij collegas faciunt. Si igitur amici non ſiot, noo eruor eorum facta monarchi cooſilio conſentaoea: ſi amici, erunt & eius imperio amici. Amicus autem par & ſimilis eſt. Quare ſi hos imperare putat oportere, pares & ſimileis ſimiliter imperare putat oportere. Quæ igitur quidam ab aliis diſſcotientes contra regnum diſputant, hæc ferè ſunt.

A ἢ τὸν ἄνδρα τὸν ἄριστον. περὶ ὧν γὰρ βουλεύονται νομοθετῆσαι, τῶν ἀδυνάτων ἐστίν. οὐ τοίνυν τοῦτό γ' ἀντιλέγουσιν, ὡς οὐκ ἀναγκαῖον ἄνθρωπον εἶναι τὸν κρινοῦντα περὶ τῶν τοιούτων, ἀλλ' ὅτι οὐχ ἕνα μόνον, ἀλλὰ πολλούς. κρίνει γὰρ ἕκαστος ἄρχων πεπαιδευμένος ὑπὸ τοῦ νόμου καλῶς. ἄτοπον δ' ἴσως ἂν εἶναι δόξειεν, εἰ βέλτιον ἴδοι τις δυοῖν ὄμμασι καὶ δυσὶν ἀκοαῖς κρίνων, καὶ πράττων δυσὶ ποσὶ καὶ χερσίν, ἢ πολλοὶ πολλοῖς. ἐπεὶ καὶ νῦν ὀφθαλμοὺς πολλοὺς οἱ μόναρχοι ποιοῦσιν αὑτῶν, καὶ ὦτα, καὶ χεῖρας, καὶ πόδας. τοὺς γὰρ
B * τῇ ἀρχῇ καὶ αὐτοῦ φίλους ποιοῦνται συνάρχους. x. τοὺς τῆς ἀρχῆς & αὐτ. vt mox.
μὴ φίλοι μὲν οὖν ὄντες, οὐ ποιήσουσι κατὰ τὴν τοῦ μονάρχου προαίρεσιν· εἰ δὲ φίλοι κἀκείνου, καὶ τῆς ἀρχῆς· ὅ, τε φίλος ἴσος καὶ ὅμοιος. ὥστ' εἰ τούτους οἴεται δεῖν ἄρχειν, τοὺς ἴσους καὶ ὁμοίους ἄρχειν οἴεται δεῖν ὁμοίως. ἃ μὲν οὖν οἱ διαμφισβητοῦντες πρὸς τὴν βασιλείαν λέγουσι, σχεδὸν ταῦτ' ἐστίν.

CAPVT XVII.

Ex ſua ſententia de Regno pleno inter bonas Reſpubl. connumerando quæſtionem decidit.

Sed fortaſſis hæc io nonnullis vera ſunt, in aliis non item. Eſt eoim aliquod genus homioum ad imperium herile ferendum aptum natura, aliod ad regium, aliúdque ad ciuilem ſocietatem: & cuique horũ aliud eſt ius, aliúdque vtile. Tyranoicum autem oon eſt naturæ cõſeotaneum, neque vlla aliarum reipubl. adminiſtrandæ formarum, quæ à recto deflexerunt. Hæc enim fiunt præter naturã. Verùm ex iis quæ dicta ſuot, perſpicuum eſt, ioter ſimileis & æqualeis neqoe vtile eſſe neque iuſtum, penes vnum eſſe omnium aliorum poteſtatem, neque ſi non ſint leges, ſed ipſe ſit tanquã lex, neque ſi ſint leges: neque penes vnum virum bonũ, bonorum; oeque peoes voum non booum, non bonorum, oeque ſi virtute cæteris præſter, oiſi certo quodã modo. Quis autem ſit hic modus, expooendum eſt: quamquam dictum eſt quodammodo iam à nobis etiã aotea. Sed definiendum eſt priniùm quid ſit, aptũ eſſe ad imperium regiom, quid ad ariſtocraticum, quid ad ciuile. Apta igitur eſt ad imperium regium ſubeundũ multitudo huiuſmodi, quæ ſic eſt cõparata narura, vt geous ferre poſſit virtute præſtãs ad ciuilem principatum. Mulrirudo autem eſt ariſtocraticã, id eſt, ad optimariom poreſtatem ferendam apta, ea quæ gubernati poreſt imperio liberali ab iis qoi virtute principatũ obtioent, ad ciuile imperium ſua conſilia referentes. Ciuilis autem multitudo eſt, in qua ſolet eſſe natura etiã vna multitudo militaris & belllca, quæ poteſt parêre atqne imperare ex lege, pro dignitare & meritis imperia & magiſtratus diuitibus defereore. Cùm igitur acciderit vt aut genus totũ, aut etiam aliorũ aliquis vnus exoriatur ita cęteris virtute pręſtãs, vt illius virtus aliorũ omoium virtoti antecellat, tunc iuſtũ eſt hoc genus eſſe regium, & in omoeis poteſtatem obtinere: & hunc vnum regem eſſe. Quemadmodum enim aotea dictũ eſt, oõ modò ſic ſe res habet ex ratiooe iuris eius quod proponere ſolent ij qui reſpublicas inſtituunt, tum qui ariſtocraticas, tum qui oligarchicas, & rurſum qui democraticas; (omnes enim pro ratione præſtantiæ honores & magiſtratus cenſeor eſſe deferendos; non tamen præſtanriam eandem omnes exiſtimant, ſed alij aliam;) ex eo iure quod antè dictum eſt:

ΚΕΦΑΛ. ιζ'.

Περὶ παμβασιλείας τὴν ἑαυτοῦ γνώμην ὁ φιλόσοφος ἐκτίθεται.

C Ἀλλ' ἴσως ταῦτ' ἐπὶ μέν τινων ἔχει τὸν τρόπον τοῦτον, ἐπὶ δὲ τινων οὐχ οὕτως. ἔστι γάρ τι φύσει * δεσποστόν, καὶ ἄλλο βασιλευτόν, καὶ ἄλλο πολιτικόν, καὶ δίκαιον, καὶ συμφέρον. τυραννικὸν δ' οὐκ ἔστι κατὰ φύσιν, οὐδὲ τῶν ἄλλων πολιτειῶν ὅσαι παρεκβάσεις εἰσί. ταῦτα γὰρ γίγνεται παρὰ φύσιν. ἀλλ' ἐκ τῶν εἰρημένων γε φανερόν, ὡς ἐν μὲν τοῖς ὁμοίοις καὶ ἴσοις, οὔτε συμφέρον ἐστίν, οὔτε δίκαιον, ἕνα κύριον εἶναι πάντων, οὔτε μὴ νόμων ὄντων, ἀλλ' αὐτὸν ὡς νόμον ὄντα, οὔτε νόμων ὄντων· οὔτε ἀγαθὸν ἀγαθῶν, οὔτε μὴ ἀγαθῶν μὴ ἀγαθόν· οὐδ' ἂν κατ' ἀρετὴν ἀμείνων ᾖ, εἰ μὴ x. διεσποτικὸν
D τρόπον τινά. τίς δ' ὁ τρόπος, λεκτέον. εἴρηται δέ πως ἤδη καὶ πρότερον. πρῶτον δὲ διοριστέον τί τὸ βασιλευτόν, καὶ τί τὸ ἀριστοκρατικὸν καὶ τί τὸ πολιτικόν. βασιλευτὸν μὲν οὖν τὸ τοιοῦτόν ἐστι πλῆθος, ὃ πέφυκε φέρειν γένος ὑπερέχον κατ' ἀρετὴν πρὸς ἡγεμονίαν πολιτικήν. * ἀριστοκρατικὸν δὲ πλῆθος, ὃ πέφυκε φέρειν πλῆθος ἄρχεσθαι δυνάμενον τὴν τῶν ἐλευθέρων ἀρχὴν ὑπὸ τῶν κατ' ἀρετὴν ἡγεμονικῶν πρὸς πολιτικὴν ἀρχήν· πολιτικὸν δὲ πλῆθος, ἐν ᾧ πέφυκε [καὶ ἓν] ἐγγίνεσθαι πλῆθος πολεμικόν, δυνάμενον ἄρχεσθαι καὶ ἄρχειν κατὰ νόμον τὸν κατ' ἀξίαν διανέμοντα
E * τοῖς εὐπόροις τὰς ἀρχάς. ὅταν οὖν ἢ γένος ὅλον, ἢ καὶ τῶν ἄλλων ἕνα τινὰ συμβῇ διαφέροντα γενέσθαι κατ' ἀρετὴν τοσοῦτον, ὥσθ' ὑπερέχειν τὴν ἐκείνου τῆς τῶν ἄλλων πάντων, τότε δίκαιον τὸ γένος εἶναι τοῦτο βασιλικόν, καὶ κύριον πάντων, καὶ βασιλέα τὸν ἕνα τοῦτον. καθάπερ γὰρ εἴρηται πρότερον, οὐ μόνον οὕτως ἔχει κατὰ τὸ δίκαιον, ὃ προφέρειν εἰώθασιν οἱ τὰς πολιτείας καθιστάντες, οἵ τε τὰς ἀριστοκρατικάς, καὶ οἱ τὰς ὀλιγαρχικάς, καὶ πάλιν οἱ τὰς δημοκρατικάς· (πάντες γὰρ καθ' ὑπεροχὴν ἀξιοῦσιν· ἀλλ' ὑπεροχὴν οὐ τὴν αὐτήν·) ἀλλὰ κατὰ τὸ πρότερον λεχθέν.

Victorius legit, ἀρ. δὲ π. ἄρχεσθαι δ. ſublatis quæ ſunt interjecta, vt videtur battologia. qua figura tamen ſæpe delectantur Græci: in his aliquando Ariſt. Quare ſatis cauſæ non eſt in eo, cur quicquam mutetur. Sanè vox ſaltē πλῆθος fuerit geminanda.

γρ. τοῖς ἀπόροις

οὔτε γὰρ κτείνειν, ἢ φυγαδεύειν, οὐδ' ὀστρακίζειν δή που τὸν τοιοῦτον πρέπον ἐστὶν, οὔτ' ἀξιοῦν ἄρχεσθαι κατὰ μέρος. οὐ γὰρ πέφυκε τὸ μέρος ὑπερέχειν τοῦ παντός· τῷ δὲ τηλικαύτην ὑπερβολὴν ἔχοντι τοῦτο συμβέβηκεν. ὥστε λείπεται μόνον τὸ πείθεσθαι τῷ τοιούτῳ, καὶ κύριον εἶναι μὴ κατὰ μέρος τοῦτον, ἀλλ' ἁπλῶς. περὶ μὲν οὖν βασιλείας, τίνας ἔχει διαφοράς, καὶ πότερον οὐ συμφέρει ταῖς πόλεσιν, ἢ συμφέρει, καὶ τίσι, καὶ πῶς, διωρίσθω τὸν τρόπον τοῦτον.

A (nam neque talem virum interficere, neque in exſilium pellere, neque ad decennium è ciuitate exire iubere, neque vt viciſſim imperiu pateat, poſtulare decet ſcilicet.) Non enim natura comparatum eſt vt pars totum ſuperet. At ei cuius tanta præſtantia eſt, hoc contigit. Quare reliquum eſt tantùm, vt tali ciui cæteri pareant, & penes hunc ſit arbitrium rerum omnium ac poteſtas, non pro virili parte, aut viciſſim, ſed ſimpliciter. De regno igitur, quot ſint eius differentiæ, & vtrùm conducat ciuitatibus, néne, & quibus conducat, & quo modo, ita ſit à nobis definitum atque explicatũ.

ΚΕΦΑΛ. ιη'.

Τῶν εἰρημένων ἀνακεφαλαίωσις.

Ἐπεὶ δὲ τρεῖς φαμὲν εἶναι τὰς ὀρθὰς πολιτείας· τούτων δ' ἀναγκαῖον ἀρίστην εἶναι τὴν ὑπὸ τῶν ἀρίστων οἰκονομουμένην· τοιαύτη δ' ἐστὶν ἐν ᾗ συμβέβηκεν, ἢ ἕνα τινὰ συμπάντων, ἢ γένος ὅλον, ἢ πλῆθος ὑπερέχον εἶναι κατ' ἀρετὴν, τῶν μὲν ἄρχεσθαι δυναμένων, τῶν δ' ἄρχειν, πρὸς τὴν αἱρετωτάτην ζωήν·* ἐν δὲ τοῖς πρώτοις ἐδείχθη λόγοις, ὅτι τὴν αὐτὴν ἀναγκαῖον ἀνδρὸς ἀρετὴν εἶναι καὶ πολίτου τῆς πόλεως τῆς ἀρίστης· φανερὸν ὅτι τὸν αὐτὸν τρόπον, καὶ διὰ τῶν αὐτῶν ἀνήρ τε γίνεται σπουδαῖος, καὶ πόλιν συστήσειεν ἄν τις ἀριστοκρατουμένην, ἢ βασιλευομένην. ὥστ' ἔσται καὶ παιδεία καὶ ἔθη ταυτὰ σχεδὸν τὰ ποιοῦντα σπουδαῖον ἄνδρα, καὶ τὰ ποιοῦντα πολιτικὸν, καὶ βασιλικόν. διωρισμένων δὲ τούτων, περὶ τῆς πολιτείας ἤδη πειρατέον λέγειν τῆς ἀρίστης, τίνα πέφυκε γίνεσθαι τρόπον· καὶ καθίστασθαί πως. ἀνάγκη γὰρ περὶ αὐτῆς ποιήσασθαι τὴν προσήκουσαν σκέψιν.

Supra cap.4.

CAPVT XVIII.

B *Efficientis inſuper reſpectu varias Rerumpubl. formas eſſe oſtendit.*

QVoniam autem treis dicimus eſſe rectas reip. adminiſtrandæ formas; harum autem eam neceſſe eſt eſſe optimam, quæ ab optimis viris adminiſtratur: talis autem eſt ea in qua contigit, vt vel vnus aliquis vniuerſis, vel genus totum, vel multitudo virtute præſtet: ex qua multitudine alij parendi, alij imperandi facultatem habent, eo conſilio vt optimè viuant: libris autem ſuperioribus demonſtratum eſt à nobis, eandem neceſſariò eſſe viri boni virtutem & boni ciuis in ciuitate optima; perſpicuum eſt, eodem modo, iiſdémque artibus & fieri virum bonum, & ciuitatem conſtitui poſſe, ſiue quæ paucorum optimatium ac virtute præſtantium poteſtate adminiſtretur, ſiue quæ vnius C regis imperio pareat. Quare & eadem ferè inſtitutio, & iidem mores erunt, quæ virum bonum efficient, & quæ politicum, & ad regnandum aptum. His autem definitis atque explicatis, de optima iam ciuitatis adminiſtrandæ forma dicere conandum eſt, & quonam pacto oriri ſoleat naturâ, & certo modo inſtitui. neceſſe enim eſt de ea conuenienter, & ita vt res poſtulat, commentari, ac diſputare.

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΟΥΣ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ Τὸ Δ.

ΚΕΦΑΛ. α'.

Ὅτι δεῖ τοὺς περὶ πολιτείας ἀποφαινομένους, οὐ τὴν ἀρίστην μόνον θεωρεῖν, ἀλλὰ καὶ τὴν δυνατήν· καὶ ὅτι πρῶτον εἰδέναι πόσα τῆς πολιτείας εἴδη.

Ἐν ἁπάσαις ταῖς τέχναις καὶ ταῖς ἐπιστήμαις, ταῖς μὴ κατὰ μόριον γενομέναις, ἀλλὰ περὶ γένος ἕν τι τελείαις οὔσαις, μιᾶς ἐστι θεωρῆσαι τὸ περὶ ἕκαστον γένος ἁρμόττον· οἷον, ἄσκησις σώματι ποία τε ποίῳ συμφέρει, καὶ τίς ἀρίστη· τῷ γὰρ κάλλιστα πεφυκότι, καὶ κεχορηγημένῳ, τὴν ἀρίστην ἀναγκαῖον ἁρμόττειν· καὶ τίς τοῖς πλείστοις μία πᾶσι· καὶ γὰρ τοῦτο τῆς γυμναστικῆς ἐστιν. ἔτι δ', ἐάν τις μὴ τῆς ἱκνουμένης* ἐπιθυμῇ μήθ' ἕξεως, μήτ' ἐπιστήμης τῶν περὶ τὴν ἀγωνίαν, μηδὲν ἧττον τοῦ παιδοτρίβου, καὶ τοῦ γυμναστικοῦ παρασκευάσαι τε καὶ ταύτην* ἐστὶ τὴν δύναμιν.

Suſpecta vox.

x. to

ARISTOTELIS, DE REPVBLICA LIBER QVARTVS.

CAPVT I.

D *Rectam docendi viam oſtendit, a qua qui deſciuerant, mancas in hoc argumento & inutiles tractationes edidere.*

IN omnibus artibus & ſcientiis, quæ non in particula verſantur, ſed in vno aliquo genere ſunt perfectæ atque abſolutæ, vnius & eiuſdem hominis eſt, quid cuique generi conueniat, videre: verbi gratia, & qualis exercitatio quali corpori E conducat, & quæ ſit optima, (ei enim qui optimè ſit natura informatus, & maximis adiumentis inſtructus, neceſſe eſt optimam conuenire,) & quæ pleriſque omnibus ſit vna. Etenim hoc artis corporum exercendorum munus eſt. Præterea etiamſi quis neque habitum iuſtum, atque in ſummo perfectionis gradu poſitum, concupiſcat, neque perfectam ſcientiam eorum quæ ad certandi laborem pertinent, expetat: nihilominus tamen eius qui pueris exercendis præeſt, eiúſque qui corporum exercendorum artem profitetur, munus eſt, etiam hanc facultatem poſſe tradere,

Atquo hoc ſimiliter & in ſciẽtia medẽdi, & in arte nauiũ ædificandarũ, & in ea quæ ad rẽ veſtiariã pertinet, in omni alia arte deniq; videmus euenire. Quare perſpicuũ etiã eſt eiuſdẽ eſſe ſciẽtię & quæ ſit optima reip. adminiſtrãdæ forma, & quæ qualisve maximè ſit optabilis, atque ex animi ſententia nulla re externa impediente: & quæ quibus apta, atque accommodata, peruidere. Multis enim optimã cõſequi fortaſſe nefas eſt. Quocirca nec eã quæ ſimpliciter eſt præſtãtiſſima, nec eã quæ pro rebus ſubiectis eſt optima, ignorare debet lator legũ, quiq; verè moderãdæ ciuitatis peritus, &, vt Græci appellant, politicus eſt: poſtremò ne eam quidẽ oportet ei eſſe ignotã, quę ſit ex cõditione, atque (vt ita dicã) ſuppoſitione: hoc eſt, quæ cuilibet fini propoſito ſit cõſentanea. Oportet enim etiã eã quæ fortè oblata ſit, videre poſſe, & quomodo ab initio conſtituatur, & quomodo conſtituta diutiſſimè cõſeruetur. Dico autẽ, verbi gratia, ſi cui ciuitati cõtigit, vt neque optima adminiſtrandæ reipublicæ forma vtatur, neque ſit inſtructa rebus neceſſariis, neque talẽ adminiſtrationem reipublicæ adhibeat, qualẽ rerũ, quæ præſto ſunt, natura fert, ſed aliquã deteriorẽ. Præter hæc omnia autẽ eam quæ omnibus ciuitatibus maximè apta eſt, cognoſcere oportet. Nam plurimi ex iis qui de ciuitatis adminiſtratione aliquid prodiderũt ac protulerũt, etiãſi cætera præclara dicãt, attamẽ ab vtilitate aberrãt. Nõ enim videnda eſt optima tantùm, ſed etiã ea quæ poteſt eſſe: ſimiliter verò & quę facilior eſt, atque omnibus cõmunior. Nunc autẽ alij quidẽ reip. adminiſtrãdæ formã in ſummo dignitatis ac præſtantiæ gradu poſitã, & multo apparatu & molimento, multáq; impenſa egentẽ, quærunt ſolùm: alij communẽ aliquam cõmemorantes potiùs, cæteras, quæ vſu receptæ ſunt, reip adminiſtrãdæ formas improbãtes ac tollẽtes, Laconicam aut aliã aliquã probant ac laudant. Atqui ea reip. adminiſtrandæ deſcriptio atque ordinatio commendanda & ſuadẽda hominibus eſt, quam facilè poſſint præſentibus inſtitutis ſpretis ac reiectis & approbare, & ad vſum cõmunẽ transferre, ciuiliſque vitæ cultu vſurpare. Nam nõ minoris operis ac negotij eſt, reip. adminiſtrãdæ formam corrigere, quàm ab initio nouã aliquã inſtituere: quẽadmodum & dediſcere difficilius eſt, quàm à principio diſcere. Quocirca præter ea quę dicta ſunt, etiã iis reip. adminiſtrãdæ formis, quæ ſunt vſu receptæ, debet mederi & opitulari poſſe homo politicus, quemadmodũ & antè dictũ eſt. Hoc aũt is præſtare non põt, qui ignorat quot ſint adminiſtrãdæ reip. genera. At nunc vnam democratiã quidã eſſe putant, vnámq; oligarchiã: ſed nõ eſt ita. Quare ignorare non oportet quot ſint reip. adminiſtrãdæ formarũ differẽtiæ, & quot modis copulẽtur & cõponantur. Cum hac aũt eadẽ prudentia etiã leges optimæ, & vnicuiq; reip. admiſtrãdæ formæ cõuenientes, cognoſcẽdæ & videndæ ſunt. nã pro reip. adminiſtrandæ rationibus leges & ferendæ ſunt, & ab omnib. ferũtur: ſed nõ pro legibus, reip. adminiſtrãdę rationes inſtituũtur, neq; inſtituẽdæ ſũt. Reip. n. adminiſtrãdę ratio, deſcriptio ordinis eſt in ciuitatibus, ad magiſtratus & imperia pertinẽs, quo modo diſtributi ſint, & quid ſit id quod in ciuitatis adminiſtratione ſummã poteſtatẽ atq; auctoritatem obtineat: quis denique cuiuſq; ſocietatis ſit finis. Leges aũt ex quib. magiſtratus reip. præeſſe, & eos qui cõtra leges cõmittũt, coercere debẽt, ſeparatæ ſunt ab iis quæ reipubl. adminiſtrandæ formam declarant. Quare perſpicuum eſt, neceſſe eſſe etiam ad leges ſcribendas cuiuſque reip. adminiſtrandæ formæ & differentias & numerũ tenere. Non enim fieri poteſt vt eædem leges neq; oligarchiis neque democratiis omnib ſint vtiles, ſi plura ſunt earũ genera, & ſi nõ eſt vna dũtaxat democratia, neq; oligarchia.

A ὁμοίως δὲ τοῦτο καὶ περὶ ἰατρικὴν καὶ περὶ ναυπηγίαν, καὶ ἐσθῆτα, καὶ περὶ πᾶσαν ἄλλην τέχνην ὁρῶμεν συμβαῖνον. ὥστε δῆλον ὅτι καὶ πολιτείαν τῆς αὐτῆς ἐστὶν ἐπιστήμης τὴν ἀρίστην θεωρῆσαι τίς ἐστι, καὶ ποία τις ἂν οὖσα μάλιστ᾽ εἴη κατ᾽ εὐχήν, μηδενὸς ἐμποδίζοντος τῶν ἐκτός· καὶ τίς τίσιν ἁρμόττουσα· πολλοῖς γὰρ τῆς ἀρίστης τυχεῖν ἴσως ἀδύνατον· ὥστε τὴν κρατίστην τε ἁπλῶς, καὶ τὴν ἐκ τῶν ὑποκειμένων ἀρίστην, οὐ δεῖ λεληθέναι τὸν νομοθέτην, καὶ τὸν ὡς ἀληθῶς πολιτικόν. ἔτι δὲ τρίτην τὴν ἐξ ὑποθέ-
B σεως· δεῖ γὰρ καὶ τὴν δοθεῖσαν δύνασθαι θεωρεῖν, ἐξ ἀρχῆς τε πῶς ἂν γένοιτο, καὶ γενομένην τίνα τρόπον ἂν σώζοιτο πλεῖστον χρόνον. λέγω δὲ οἷον εἴ τινι πόλει συμβέβηκε, μήτε τὴν ἀρίστην πολιτεύεσθαι πολιτείαν ἀχορήγητόν τε εἶναι καὶ τῶν ἀναγκαίων, μήτε τὴν ἐνδεχομένην ἐκ τῶν ὑπαρχόντων, ἀλλά τινα φαυλοτέραν. παρὰ πάντα δὲ ταῦτα, τὴν μάλιστα πάσαις ταῖς πόλεσιν ἁρμόττουσαν δεῖ γνωρίζειν· ὡς οἱ πλεῖστοι τῶν ἀποφαινομένων περὶ πολιτείας, καὶ εἰ τἆλλα λέγουσι καλῶς, τῶν γε χρησίμων διαμαρτάνουσιν. οὐ γὰρ μόνον τὴν ἀρίστην δεῖ θεωρεῖν, ἀλλὰ καὶ τὴν δυνατήν.
C ὁμοίως δὲ καὶ τὴν ῥᾴω καὶ κοινοτέραν ἁπάσαις. νῦν δ᾽ οἱ μὲν τὴν ἀκροτάτην, καὶ δεομένην πολλῆς χορηγίας, ζητοῦσι μόνον· οἱ δὲ μᾶλλον * κοινήν τινα λέγοντες, τὰς ὑπαρχούσας ἀναιροῦντες πολιτείας, τὴν Λακωνικήν, ἤ τινα ἄλλην ἐπαινοῦσι. χρὴ δὲ τοιαύτην εἰσηγεῖσθαι τάξιν, ἣν ῥᾳδίως ἐκ τῶν ὑπαρχουσῶν καὶ πεισθήσονται, καὶ δυνήσονται κοινωνεῖν. ὡς ἔστιν οὐκ ἔλαττον ἔργον, τὸ ἐπανορθῶσαι πολιτείαν, ἢ κατασκευάζειν ἐξ ἀρχῆς· ὥσπερ καὶ τὸ μεταμανθάνειν, τοῦ μανθάνειν ἐξ ἀρχῆς. διὸ πρὸς τοῖς εἰρημένοις καὶ ταῖς ὑπαρχούσαις πολιτείαις δεῖ δύνασθαι βοηθεῖν τὸν
D πολιτικόν, καθάπερ ἐλέχθη καὶ πρότερον. τοῦτο δὲ ἀδύνατον ἀγνοοῦντα πόσα πολιτείας ἐστὶν εἴδη. νῦν δὲ μίαν δημοκρατίαν οἴονταί τινες εἶναι, καὶ μίαν ὀλιγαρχίαν· οὐκ ἔστι δὲ τοῦτ᾽ ἀληθές. ὥστε δεῖ τὰς διαφορὰς μὴ λανθάνειν τὰς τῶν πολιτειῶν, πόσαι, καὶ συντίθενται ποσαχῶς. μετὰ δὲ τῆς αὐτῆς φρονήσεως ταύτης, καὶ νόμους τοὺς ἀρίστους ἰδεῖν, καὶ τοὺς ἑκάστῃ τῶν πολιτειῶν ἁρμόττοντας· πρὸς γὰρ τὰς πολιτείας τοὺς νόμους δεῖ τίθεσθαι, καὶ τίθενται πάντες· ἀλλ᾽ οὐ τὰς πολιτείας πρὸς τοὺς νόμους. πολιτεία μὲν γάρ ἐστι τάξις ταῖς πόλεσιν ἡ περὶ τὰς ἀρχάς, τίνα τρόπον νενέ-
E μηνται, καὶ τί τὸ κύριον τῆς πολιτείας, καὶ τί τὸ τέλος ἑκάστης τῆς κοινωνίας ἐστί. νόμοι δὲ κεχωρισμένοι τῶν δηλούντων τὴν πολιτείαν, καθ᾽ οὓς δεῖ τοὺς ἄρχοντας ἄρχειν, καὶ φυλάττειν τοὺς παραβαίνοντας αὐτούς. ὥστε δῆλον ὅτι τὰς διαφορὰς ἀναγκαῖον, καὶ τὸν ἀριθμὸν ἔχειν τῆς πολιτείας ἑκάστης, καὶ πρὸς τὰς τῶν νόμων θέσεις. οὐ γὰρ οἷόν τε τοὺς αὐτοὺς νόμους συμφέρειν ταῖς ὀλιγαρχίαις, οὐδὲ ταῖς δημοκρατίαις πάσαις, εἴπερ δὴ πλείους, καὶ μὴ μία δημοκρατία, μηδὲ ὀλιγαρχία μόνον ἐστίν.

γρ. καινήν τινα

A

ΚΕΦΑΛ. β'.

Ἀνακεφαλαίωσις τῶν περὶ πολιτείας λόγων εἰρημένων τε καὶ ῥηθησομένων.

Ἐπεὶ δ' ἐν τῇ πρώτῃ μεθόδῳ [περὶ] τῶν πολιτειῶν διειλόμεθα, τρεῖς μὲν τὰς ὀρθὰς πολιτείας, βασιλείαν, ἀριστοκρατίαν, πολιτείαν· τρεῖς δὲ τὰς τούτων παρεκβάσεις, τυραννίδα μὲν, βασιλείας· ὀλιγαρχίαν δὲ, ἀριστοκρατίας· δημοκρατίαν δὲ, πολιτείας· καὶ περὶ μὲν ἀριστοκρατίας καὶ βασιλείας εἴρηται· (τὸ γὰρ περὶ τῆς ἀρίστης πολιτείας θεωρῆσαι, ταὐτὸ καὶ περὶ τούτων ἐστὶν εἰπεῖν τῶν ὀνομάτων· βούλεται γὰρ ἑκατέρα κατ' ἀρετὴν συνεστάναι κεχορηγημένην.) ἔτι δὲ τί διαφέρουσιν ἀλλήλων ἀριστοκρατία, καὶ βασιλεία, καὶ πότε δεῖ βασιλείαν νομίζειν, διώρισται πρότερον· λοιπὸν περὶ πολιτείας διελθεῖν τῆς τῷ κοινῷ προσαγορευομένης ὀνόματι, καὶ περὶ τῶν ἄλλων πολιτειῶν, ὀλιγαρχίας τε καὶ δημοκρατίας, καὶ τυραννίδος. Φανερὸν μὲν οὖν καὶ τούτων τῶν παρεκβάσεων τίς χειρίστη, καὶ δευτέρα τίς. ἀνάγκη γὰρ τὴν μὲν τῆς πρώτης καὶ θειοτάτης παρέκβασιν, εἶναι χειρίστην· τὴν δὲ βασιλείαν ἀναγκαῖον [ἢ] τοὔνομα μόνον ἔχειν, οὐκ οὖσαν· ἢ διὰ πολλὴν ὑπεροχὴν εἶναι τὴν τοῦ βασιλεύοντος. ὥστε [καὶ] τὴν τυραννίδα χειρίστην οὖσαν, πλεῖστον ἀπέχειν πολιτείας· δεύτερον δὲ, τὴν ὀλιγαρχίαν· ἡ γὰρ ἀριστοκρατία διέστηκεν ἀπὸ ταύτης πολὺ τῆς πολιτείας· μετριωτάτην δὲ, τὴν δημοκρατίαν. ἤδη μὲν οὖν τις ἀπεφήνατο καὶ τῶν πρότερον οὕτως· οὐ μὴν εἰς ταὐτὸ βλέψας ἡμῖν. ἐκεῖνος μὲν γὰρ ἔκρινε, πασῶν μὲν οὐσῶν ἐπιεικῶν· οἷον, ὀλιγαρχίας τε χρηστῆς, καὶ τῶν ἄλλων, χειρίστην δημοκρατίαν· φαύλων δὲ, ἀρίστην· ἡμεῖς δὲ ὅλως ταύτας ἐξημαρτημένας εἶναί φαμεν· καὶ βελτίω μὲν ὀλιγαρχίαν ἄλλην ἄλλης, οὐ καλῶς ἔχει λέγειν, ἧττον δὲ φαύλην. ἀλλὰ περὶ μὲν τῆς τοιαύτης κρίσεως ἀφείσθω τὰ νῦν. ἡμῖν δὲ, πρῶτον μὲν διαιρετέον, πόσαι διαφοραὶ τῶν πολιτειῶν. εἴπερ ἐστὶν εἴδη πλείονα τῆς τε δημοκρατίας, καὶ τῆς ὀλιγαρχίας. ἔπειτα τίς κοινοτάτη, καὶ τίς αἱρετωτάτη μετὰ τὴν ἀρίστην πολιτείαν· κἂν εἴ τις ἄλλη τετύχηκεν ἀριστοκρατικὴ, καὶ συνεστῶσα καλῶς· ἀλλὰ ταῖς πλείσταις ἁρμόττουσα πόλεσι τίς ἐστιν. ἔπειτα καὶ τῶν ἄλλων τίς τίσιν αἱρετή. τάχα γὰρ, τοῖς μὲν ἀναγκαία δημοκρατία μᾶλλον ὀλιγαρχίας· τοῖς δ' αὕτη μᾶλλον ἐκείνης. μετὰ δὲ ταῦτα, τίνα τρόπον δεῖ καθιστάναι τὸν βουλόμενον ταύτας τὰς πολιτείας· λέγω δὲ δημοκρατίας τε καθ' ἕκαστον εἶδος, καὶ πάλιν ὀλιγαρχίας. τέλος δὲ πάντων τούτων, ὅταν ποιησώμεθα συντόμως τὴν ἐνδεχομένην μνείαν, πειρατέον ἐπελθεῖν, τίνες φθοραὶ, καὶ [τίνες] σωτηρίαι τῶν πολιτειῶν, καὶ κοινῇ, καὶ χωρὶς ἑκάστης, καὶ διὰ τίνας αἰτίας ταῦτα μάλιστα γίνεσθαι πέφυκε.

Plato in Politico.

CAPVT II.

Indicat & quid actum ſit hactenus, & quid deinceps reſtet agendum.

QVoniam autem in diſputatione atque inſtitutione ſuperiore, de reip. adminiſtrandæ formis, tali partitione ac diſtinctione vſi diſſeruimus, vt treis reip. adminiſtrandæ formas rectas poneremus, regnum, ariſtocratiam, & eam quam communi nomine politiam Græci nominant, id eſt, ciuilem reip. ſeu ciuitatis adminiſtrãdæ rationem: & treis ab his declinationes ſeu degreſſiones, à regno quidem tyrannidem, ab ariſtocratia oligarchiam, à politia populi poteſtatem, quam democratiam Græci vocant: & de ariſtocratia quidem
B
& regno dictum eſt: (nam de optima reip. adminiſtrandæ forma commentari, idem eſt atque de his nominibus conſiderare. debet enim vtraque conuenienter & congruenter virtuti rebus neceſſariis inſtructæ, eſſe conſtituta: præterea verò quid inter ſe differant regnum & ariſtocratia, & quando regnum ſit exiſtimandum, antea diſtinctè explicatum eſt: reliquum eſt vt de politia diſſeramus, ea quæ communi nomine ſic appellatur, & de aliis reipublicæ adminiſtrandæ formis, oligarchia, & democratia, & tyrannide. Perſpicuum igitur eſt, etiam harum degreſſionum ſeu declinationum à rectis adminiſtrationibus, quænam ſit peſſima, & quænam ſecunda. Neceſſe eſt enim declinationem à prima & diuiniſſima, eſſe deterrimam. Regnum au-
C
tem neceſſariò aut regni nomen habet tantùm, cùm re vera non ſit regnum: aut propter magnam eius qui regnat, excellentiam, conſtat. Quocirca & tyrannis, quæ deterrima eſt, à reip. adminiſtrandæ forma longiſſimè diſtat: ſecundo loco longè abeſt oligarchia. Nam ariſtocratia longè diſtat ab hac reipublicæ adminiſtrandæ forma poſt oligarchiam. Moderatiſſima autem & tolerabiliſſima democratia eſt. Quin & quidam ex iis qui ante nos ſcripſerunt, in eadem ſententia fuit, non tamen idem atque nos, ſpectãs. Ille enim cenſuit omnium reipubl. adminiſtrandæ formarum, quæ bonę ſunt, qualis eſt oligarchia laudabilis & recta, ſiue ariſtocratia & aliæ ſimiles; earum peſſimam eſſe democratiam: malarum autem optimam. Nos autem omnino
D
has deprauatas atque à rectis detortas eſſe dicimus: & meliorem quidem eſſe oligarchiam aliam alia, neque conuenit dicere, neque rectum eſt: ſed minùs malam. Verùm de tali quidem ſententia omittamus in præſenti dicere. Nobis autem primùm diſtinguendum eſt, quot ſint reipubl. adminiſtrandæ formarum differentiæ, ſiquidem plura ſunt & democratiæ & oligarchiæ genera: deinde quæ ſit communiſſima, & quæ maximè optabilis atque expetenda poſt optimam reip. adminiſtrandæ formam: & ſi qua alia reip. adminiſtratio eſt ariſtocratica, & bene ab initio inſtituta, & plurimis ciuitatibus apta, quænam ſit: deinde & aliarum quæ quibus ſit expetenda, (fortaſſe enim his quidem magis neceſſaria democratia, quàm oligarchia eſt: illis
E
autem hæc magis quàm illa,) deinde verò quonam modo has reipubl. adminiſtrandæ formas inſtituere oporteat eum qui hoc facere velit: dico autem vnumquodque genus democratiæ, & iterum oligarchiæ. poſtremò vbi de his omnibus ita, vt res poſtulat, breuiter expoſuerimus, conandum nobis erit perſequi, & quæ res ſint reip. adminiſtrandæ formis lethales ac peſtiferæ, & quæ ſalutares, tum communiter tum ſeparatim ſingulis: & quibus de cauſis maximè vel interire, vel conſeruari ſoleant natura.

CAPVT III.

Probat plures eſſe neceſſariò reip. adminiſtrandæ formas, & quot ſint.

A CVt igitur plures ſint reip. adminiſtrandæ formæ, cauſa eſt, quòd omnis ciuitatis plures ſint numero partes. Primùm enim ciuitates omneis ex domibus videmus conſtare: deinde rurſum huius multitudinis alios eſſe locupletes & copioſos neceſſe eſt, alios egenteis & inopes, alios medios: & locupletiũ atque egentium alios eſſe armis inſtructos, alios inermes. & de populo alios eſſe agricolas videmus, alios mercatores, & in foro occupatos, alios artifices illiberaleis & operarios. Nobilium quoque ſunt differentiæ rum ex diuitiis & amplitudine rei familiaris: verbi gratia, ex facultate equorum alendorum: hoc enim non facile iis eſt facere, qui non ſunt locupletes: quocirca priſcis illis temporibus, quibus ciuitatibus potentia in equis conſiſtebat, apud has erant oligarchiæ. vtebantur autem equis in hoſteis, quos habebãt finitimos: verbi gratia, Eretrienſes & Chalcidenſes, & Magnetes, qui Mæandrum accolebant: & multi alij Aſiæ populi. Tum præter eas quæ in diuitiis conſiſtunt, differentias, alia eſt ex genere, alia ex virtute, & ſi qua talis alia pars ciuitatis eſſe dicta eſt in iis diſputationibus quæ ad ariſtocratiam pertinent. Illic enim expoſuimus partitè ac diſtinctè, quot ex partibus neceſſariis conſtet omnis ciuitas. Harum enim partium interdum omnes ſunt reip. adminiſtrationis participes, interdum pauciores, interdum plures. Perſpicuũ igitur eſt, neceſſariò pluteis eſſe reip. adminiſtrandæ formas, genere inter ſe differenteis. Etenim hæ partes genere differunt inter ſe. Nam ciuitatis adminiſtratio, quam politiam Græci dicunt, magiſtratuum deſcriptio atque ordinatio eſt. Hanc autem diſtribuunt omnes aut ex vi & potentia eorum qui ſunt huius ordinationis participes, aut ex aliqua eorum æqualitate communi: dico autem, verbi gratia, æqualitatem aut egentium, aut locupletium, aut quandam vtrotumque communem. Neceſſe igitur eſt tot eſſe reip. adminiſtrandæ formas, quot ſunt ordines ſeu ordinationes, pro exſuperantiis & excellentiis, & pro differentiis partium. Videntur autem duæ eſſe maximè: & quemadmodum ventorum alij dicuntur eſſe Aquilonares, alij Auſtrales, alij verò horum degreſſiones: ſic & reip. adminiſtrandæ formarũ duæ, populi poteſtas ſeu democratia, & paucõrum imperium, quam oligarchiam Græci nominant. Ariſtocratiam enim oligarchiæ ſpeciem ponunt, quaſi ſit oligarchia quædam: & eam, quæ politia nomine communi dicitur, democratiæ: quemadmodum in ventis Fauonium quidem Aquilonis, Vulturnum autem Auſtri partem eſſe volunt. Similiſque concentionum & intentionum in cantibus ac fidibus, quæ harmoniæ dicuntur à Græcis, ratio eſt, vt aiunt quidam. Nam etiam illic duo earum genera faciunt, Doricum & Phrygiũ: cæteras, vt ex his conflatas & temperatas, earum nominibus iunctis appellant. Hoc igitur modo de reipublicæ adminiſtrandæ formis conſueuerunt maximè exiſtimare. Sed verius & melius eſt ita dicere, quemadmodum partientes expoſuimus, aut duas, aut vnam eſſe reip. adminiſtrandæ formam rectè inſtitutam, vnámque harmoniam rectam & perfectam, cæteras eſſe à rectis aberrationes ac deflexiones: has quidem ab harmonia bene temperata, illas verò ab optima reip. adminiſtrandæ forma: oligarchicas eas, quæ ſunt contentiores, & plus nimio heriles: populareis, eas quæ ſunt remiſſiores & molliores.

ΚΕΦΑΛ. γ'.

Ὅτι πλείους ἀναγκαῖον εἶναι πολιτείας εἴδη διαφερούσας ἀλλήλων, καὶ πόσαι.

ΤΟῦ μὲν οὖν εἶναι πλείους πολιτείας αἴτιον, ὅτι πάσης ἐστὶ μέρη πλείω πόλεως τὸν ἀριθμόν. πρῶτον μὲν γὰρ ἐξ οἰκιῶν συγκειμένας πάσας ὁρῶμεν τὰς πόλεις· ἔπειτα πάλιν τούτου τοῦ πλήθους, τοὺς μὲν εὐπόρους ἀναγκαῖον εἶναι, τοὺς δ' ἀπόρους, τοὺς δὲ μέσους· καὶ τῶν εὐπόρων δὲ καὶ τῶν ἀπόρων, τὸ μὲν ὁπλιτικὸν, τὸ δὲ * ἄοπλον. καὶ τὸ μὲν, γεωργικὸν δῆμον ὁρῶμεν ὄντα, τὸν δ' ἀγοραῖον, τὸν δὲ βάναυσον.

B καὶ τῶν γνωρίμων εἰσὶ διαφοραὶ, καὶ κατὰ τὸν πλοῦτον καὶ τὰ μεγέθη τῆς οὐσίας, οἷον ἱπποτροφίας· τοῦτο γὰρ οὐ ῥᾴδιον, μὴ πλουτοῦντας, ποιεῖν. διόπερ ἐπὶ τῶν ἀρχαίων χρόνων ὅσαις πόλεσιν ἐν τοῖς ἵπποις ἡ δύναμις ἦν, ὀλιγαρχίαι παρὰ τούτοις ἦσαν. ἐχρῶντο δὲ πρὸς τοὺς πολεμίους ἵπποις πρὸς τοὺς ἀστυγείτονας· οἷον Ερετριεῖς, καὶ Χαλκιδεῖς, καὶ Μάγνητες οἱ ἐπὶ Μαιάνδρῳ, καὶ τῶν ἄλλων πολλοὶ περὶ τὴν Ἀσίαν. ἔτι πρὸς ταῖς κατὰ πλοῦτον διαφοραῖς, ἐστὶν ἡ μὲν κατὰ γένος, ἡ δὲ κατ' ἀρετήν· κἂν εἴ τι δὴ τοιοῦτον ἕτερον εἴρηται πόλεως εἶναι μέρος ἐν τοῖς περὶ τὴν

C ἀριστοκρατίαν· ἐκεῖ γὰρ * διειλόμεθα ἐκ πόσων μερῶν ἀναγκαίων ἐστὶ πᾶσα πόλις. τούτων γὰρ τῶν μερῶν, ὁτὲ μὲν πάντα μετέχει τῆς πολιτείας, ὁτὲ δὲ ἐλάττω, ὁτὲ δὲ πλείω. φανερὸν τοίνυν, ὅτι πλείους ἀναγκαῖον εἶναι πολιτείας, εἴδει διαφερούσας ἀλλήλων. καὶ γὰρ ταῦτ' εἴδει διαφέρει τὰ μέρη σφῶν αὐτῶν. πολιτεία μὲν γὰρ, ἡ τῶν ἀρχῶν τάξις ἐστί. ταύτην δὲ διανέμονται πάντες, ἢ κατὰ τὴν δύναμιν τῶν μετεχόντων, ἢ κατά τινα αὐτῶν ἰσότητα κοινήν· λέγω δὲ, οἷον τῶν ἀπόρων, ἢ τῶν εὐπόρων, ἢ κοινήν τιν' ἀμφοῖν. ἀναγκαῖον ἄρα πολιτείας εἶναι τοσαύτας, ὅσαιπερ τάξεις κατὰ τὰς ὑπεροχάς εἰσι, καὶ κατὰ τὰς διαφορὰς τῶν μορίων. μάλιστα δὲ δοκοῦσιν εἶναι δύο.

D καθάπερ ἐπὶ τῶν πνευμάτων λέγεται τὰ μὲν βόρεια, τὰ δὲ νότια, τὰ δ' ἄλλα, τούτων παρεκβάσεις· οὕτω καὶ τῶν πολιτειῶν, δύο, δῆμος, καὶ ὀλιγαρχία. τὴν γὰρ ἀριστοκρατίαν τῆς ὀλιγαρχίας εἶδος τιθέασιν, ὡς οὖσαν ὀλιγαρχίαν τινά· καὶ τὴν καλουμένην πολιτείαν, * δημοκρατίαν· ὥσπερ ἐν τοῖς πνεύμασι, τὸν μὲν ζέφυρον, τοῦ βορέου· τοῦ δὲ νότου, τὸν εὖρον. ὁμοίως δ' ἔχει καὶ περὶ τὰς ἁρμονίας, ὥς φασί τινες. καὶ γὰρ ἐκεῖ τίθενται εἴδη δύο, τὴν Δωριστὶ καὶ τὴν Φρυγιστί· τὰ δὲ ἄλλα συντάγματα, τὰ μὲν, Δώρια· τὰ

E δὲ, Φρύγια καλοῦσι. μάλιστα μὲν οὖν εἰώθασιν οὕτως ὑπολαμβάνειν περὶ τῶν πολιτειῶν· ἀληθέστερον δὲ καὶ βέλτιον ὡς ἡμεῖς διείλομεν, δυοῖν ἢ μιᾶς οὔσης τῆς καλῶς συνεστηκυίας, τὰς ἄλλας εἶναι παρεκβάσεις· τὰς μὲν, τῆς εὖ κεκραμένης ἁρμονίας· τὰς δὲ, τῆς ἀρίστης πολιτείας· ὀλιγαρχικὰς μὲν, τὰς συντονωτέρας καὶ δεσποτικωτέρας· τὰς δ' ἀνειμένας καὶ μαλακὰς, δημοτικάς.

ΚΕΦΑΛ. ιδʹ.

A

Βασιλείας εἴδη τέτταρα τὸν ἀριθμὸν διαγράφει. οἷς ἐπὶ τέλει τὸ πέμπτον εἶδος προστίθησι.

Ἴσως δὲ καλῶς ἔχει μετὰ τοὺς εἰρημένους λόγους μεταβῆναι καὶ σκέψασθαι περὶ βασιλείας. φαμὲν γὰρ τῶν ὀρθῶν πολιτειῶν μίαν εἶναι ταύτην. σκεπτέον δὲ πότερον συμφέρει τῇ μελλούσῃ καλῶς οἰκήσεσθαι καὶ πόλει καὶ χώρᾳ, βασιλεύεσθαι, ἢ οὔ, ἀλλ' ἄλλη τις πολιτεία μᾶλλον· ἢ τισὶ μὲν συμφέρει, τισὶ δ' οὐ B συμφέρει. δεῖ δὲ πρῶτον διελέσθαι, πότερον, ἓν τὸ γένος ἐστὶν αὐτῆς, ἢ πλείους ἔχει διαφοράς. ῥᾴδιον δὲ τοῦτό γε καταμαθεῖν, ὅτι πλείω τε γένη περιέχει, καὶ τῆς ἀρχῆς ὁ τρόπος ἐστὶν οὐχ εἷς πασῶν. ἡ γὰρ ἐν τῇ Λακωνικῇ πολιτείᾳ, δοκεῖ μὲν εἶναι βασιλεία μάλιστα τῶν κατὰ νόμον· οὐκ ἔστι δὲ κυρία πάντων· ἀλλ' ὅταν

Vide Victor.

ἐξέλθῃ * τὴν χώραν, ἡγεμών ἐστι τῶν πρὸς τὸν πόλεμον. ἔτι δὲ τὰ πρὸς τοὺς θεοὺς ἀποδέδοται τοῖς βασιλεῦσιν. αὕτη μὲν οὖν ἡ βασιλεία, οἷον στρατηγία τις αὐτοκρατόρων, καὶ ἀΐδιός ἐστι. κτεῖναι γὰρ οὐ κύριος, εἰ μὴ ἔν τινι βασιλείᾳ, καθάπερ ἐπὶ τῶν ἀρχαίων ἐν

Victorius Variar. l. 36. c. 12.

ταῖς πολεμικαῖς ἐξόδοις * ἐν χειρὸς νόμῳ. δηλοῖ C δ' Ὅμηρος. ὁ γὰρ * Ἀγαμέμνων κακῶς μὲν ἀκούων ἠνείχετο ἐν ταῖς ἐκκλησίαις· ἐξελθόντων δὲ, καὶ κτεῖναι κύριος ἦν. λέγει γοῦν,

Ιλιάδ. β. & ι.

> Ὃν δέ κ' ἐγὼν ἀπάνευθε μάχης, ---οὔ οἱ
> Ἄρκιον ἐσσεῖται φυγέειν κύνας, ἠδ' οἰωνούς.

Ιλιάδ. β.

> Πὰρ γὰρ ἐμοὶ θάνατος.

ἓν μὲν οὖν τοῦτ' εἶδος βασιλείας, στρατηγία διὰ βίου. τούτων δ' αἱ μὲν, κατὰ γένος εἰσίν· αἱ δ', αἱρεταί. παρὰ ταύτην δ' ἄλλο μοναρχίας εἶδος, οἷαι παρ' ἐνίοις εἰσὶ βασιλεῖαι τῶν βαρβάρων. ἔχουσι δ' αὗται τὴν δύναμιν πᾶσαι παραπλησίαν τυ- D ραννικῇ· εἰσὶ δ' ὅμως κατὰ νόμον, καὶ πατρικαί. διὰ γὰρ τὸ δουλικώτεροι εἶναι τὰ ἤθη φύσει, οἱ μὲν βάρβαροι τῶν Ἑλλήνων, οἱ δὲ περὶ τὴν Ἀσίαν, τῶν περὶ τὴν Εὐρώπην, ὑπομένουσι τὴν δεσποτικὴν ἀρχὴν, οὐδὲν δυσχεραίνοντες. τυραννικαὶ μὲν οὖν διὰ τὸ τοιοῦτον εἰσίν· ἀσφαλεῖς δὲ διὰ τὸ * πάτριαι καὶ

γρ. πάτριαι

κατὰ νόμον εἶναι. καὶ ἡ φυλακὴ δὲ βασιλικὴ καὶ οὐ τυραννική, διὰ τὴν αὐτὴν αἰτίαν. οἱ γὰρ πολῖται, φυλάττουσιν ὅπλοις τοὺς βασιλεῖς. τοὺς δὲ τυράννους, ξενικόν. οἱ μὲν γὰρ, κατὰ νόμον, καὶ ἑκόντων· οἱ δ', ἀκόν- E των ἄρχουσιν. ὥσθ' οἱ μὲν παρὰ τῶν πολιτῶν· οἱ δ', ἐπὶ τοὺς πολίτας ἔχουσι τὴν φυλακήν. δύο μὲν οὖν εἴδη ταῦτα μοναρχίας· ἕτερον δ', ὅπερ ἦν ἐν τοῖς ἀρχαίοις Ἕλλησιν, οὓς καλοῦσιν Αἰσυμνήτας. ἔστι δὲ τοῦθ', ὡς ἁπλῶς εἰπεῖν, αἱρετὴ τυραννίς· διαφέρουσα δὲ τῆς βαρβαρικῆς, οὐ τῷ μὴ κατὰ νόμον, ἀλλὰ τῷ μὴ πάτριος εἶναι μόνον. ἦρχον δὲ οἱ μὲν διὰ βίου τὴν ἀρχὴν ταύτην· οἱ δὲ, μέχρι τινῶν ὡρισμένων χρόνων ἢ πράξεων· οἷον εἵλοντό ποτε Μιτυληναῖοι Πίττακον πρὸς τοὺς φυγάδας, ὧν προειστήκεσαν Ἀντιμενίδης καὶ Ἀλκαῖος ὁ ποιητής.

CAPVT XIV.

Reipublicæ regiæ ſpecies enarrat.

FOrtaſſe autem his expoſitis aliò tranſire,& de regno conſiderare verum eſt. Hãc enim reip.adminiſtrãdæ formam in rectis numerandam eſſe dicimus. Videndũ autẽ eſt, vtrùm expediat & ciuitati & regioni,in qua futurum eſt vt omnes bene & beatè viuant, regis imperio parêre , an alia aliqua potiùs reip.adminiſtrandæ forma vti:an aliquibus regali imperiò parê- B re conducat,aliquibus non conducat. Sed primùm diuiſio ac diſtinctio regnorum facienda eſt , videndúmque vtrùm eorum genus vnum ſit,an plura genera diuerſa. Facile igitur hoc quidem eſt intelligere, complura eſſe regnorum genera,neque omnium imperij modum eſſe vnum. Reip. enim adminiſtrandæ forma,qua vtuntur Lacedæmonij, videtur illa quidem eſſe regnum,maximè regnorum eorum quæ legitima ſunt : verùm penes regem non eſt ſumma rerum omnium poteſtas, ſed vbi extra fineis Lacedæmonios prodierit , dux & princeps eſt eorum quæ ad bellum pertinent:propterea res diuinæ regibus mandatæ ſunt. Hoc igitur regnum,inſtar eſt imperij militaris,eius quod obtinent belli duces ſumma poteſtate præditi:eiuſq; perpetui. Necis enim poteſtatem non C habet, niſi in quodam regno : quemadmodum apud antiquos in bellicis expeditionibus,lege ea quæ eſt in manibus & armis poſita. Quod declarat Homerus. Agamemnon enim maledicta & contumelias verborum patienter audiebat in concionibus:extra concionem autem etiam necandi poteſtatem liberam atque integram habebat.ſic enim ait:

> *Quem longè à pugna ad naueis diſcedere cernam,*
> *Non tamen ille ideo volucreis fugiſſe canéſque*
> *Se putet.* & alibi:
> *Mortis me penes arbitrium eſt, & ſumma poteſtas.*

Hoc igitur vnum regni genus eſt, imperium belli per totam vitam. Atque horum alia ſunt hæreditaria, & quaſi gentilia : alia optiua , & populorum arbitrio ac D ſuffragio mandari ſolita. Aliud eſt pręter hoc monarchię genus,cuiuſmodi regna ſunt apud nõnullos barbaros.habent autem hæc omnia vim& poteſtatem tyrannico imperio perſimilẽ ac finitimam:verumtamen legi ſunt cõſentanea & paterna.Nam propterea quòd & barbari moribus ſunt ſeruilloribus quàm Græci, & Aſiani quàm Europęi,herile imperium perferunt,neque hoc vlla ex parte ægrè ferunt.Sunt igitur hæc regna,tyrannica, propter talem cauſam:& tamen ſtabilia ac tuta:tum quia ſunt patria atque auita,tum quia legitima. Et verò cuſtodia, regia eſt, non tyrannica, propter eandem cauſam. Reges enim ſepti & ſtipati ſunt armis ciuium;tyranni,externorum. Illi enim ex E lege,& hominibus ſponte parẽtibus: hi præter legem & inuitis imperant.Itaq; illi quidẽ à ciuibus acceptã, hi autem in ciueis comparatam habẽt corporis cuſtodiam.Duo igitur ſunt hęc monarchiarũ genera.Aliud porrò eſt,quod apud priſcos Gręcos vigebat,quos Æſymnetas appellant.Eſt autem hoc monarchiæ genus plenè tyrannis optiua,ſeu ſuffragio & cõſenſu populi delata:quæ à barbarica tyrannide differt,non eo quòd non ſit legi conſentanea,ſed eo tantùm quòd non ſit auita neq; patria. Hoc autem imperium obtinebant alij per omnem vitam,alij vſque ad pręfinita tempora, &ad certas res gerendas:verbi gratia,optarũt ac legerunt quõdam Mitylenæi Pittacum aduersùs exſules, quorum duces erant Antimenides & Alcæus poëta.

Declarat autem Alcæus in quodam obliquo carmine (ſcholiō Græci nominant) Pittacum à Mitylenęis tyrannum eſſe ſumptum. eis enim vitio vertit, quòd Pittacum in humili & miſera patria natum, lentæ, & infelicis ciuitatis tyrannum crearint, cōgregati eum laudibus in cœlū ferentes. Hæ igitur monarchiæ & ſunt & erāt, propterea quia ſunt tyrannicæ, heriles, & dominorum propriæ: ſed quia ſunt optiuæ, populíque ſuffragio deferuntur, & quia in volūtarios vſurpantur, regales. Quartum autē genus monarchiæ regalis cōplectitur illas quæ temporibus heroicis floruerunt, quibus populi ſponte ſua parebant, quæque erant auitę, & patrię, & legitimę. Quia enim primi de multitudine bene meriti fuiſſent, vel tradēdis artibus vel bellis gerendis, aut quia diſperſos cōgregaſſent, aut quia ſolum agrúmq; præbuiſſent, reges à voluntarijs creabantur, regnúmque, quod obtinuerant, ſuis liberis ac poſteris tradebant. Erat autem penes eos & imperij bellici, & ſacrificiorum, quę modò ad ſacerdotū parteis non pertinebant, arbitrium ac poteſtas: tum prætera controuerſias diſceptabant. Hoc autē faciebāt alij iurati, alij iniurati. Iuſiurandum porrò erat ſceptri ſublatio. Reges igitur, qui priſcis temporibus fuerūt, & res vrbanas, & eas quæ agri finibus cōtinebantur, & eas quæ extra fineis imperij patebāt, perpetuò moderabantur, atque adminiſtrabant. Poſterius autem partem earum ſponte ſua dimittentibus regibus, partem plebe detrahēte, in alijs quidem ciuitatibus ſacrificia dumtaxat regibus relicta ſunt: in eis verò, in quibus meritò regnū appellari poterat, extra regni fineis rei militaris dūtaxat principatum obtinebant. Regni igitur hęc ſūnt genera, quatuor numero: vnum quod viguit heroicis temporibus: hoc autem in eos quidē valebat, qui ſponte ſua imperio parebant; ſed ad res certas ac præfinitas. Rex enim erat imperator, & iudex, & rerum diuinarum dominus atque arbiter. Secundum barbaricum: hoc autem gentile imperium eſt, herile, legitimum. Tertium quod Æſymnetiam nominant: hoc autem eſt tyrānis, in optione & ſuffragatione populi poſita. quartum eſt Laconicum: hoc autem eſt, vt ſimpliciter & paucis verbis dicam, imperium militare perpetuum. Hæc igitur hoc modo inter ſe differunt. quintum autē regni genus eſt, cùm penes vnū omniū rerum poteſtas, (quemadmodum vnaquæque gens & vnaquæq; ciuitas, reip. compos & domina eſt,) quod regnum rei familiaris adminiſtrādæ rationem deſcriptione & ordine imitetur. Quemadmodum enim rei familiaris tuendæ procuratio, regnum quoddam domus eſt: ſic regnum, ciuitatis & gentis vnius aut plyrium tuendarum atque adminiſtrandarum ratio eſt.

CAPVT XV.

Vtrum regnum vniuerſim inter bonas Reip. formas connumerari debeat.

DVo autem ferè ſunt regni genera, vt dicā quod ſentio, de quibus cōſiderandum ſit: hoc, & Laconicum. Alia enim ſi non omnia, at certè multa inter hæc ſunt interiecta. Nam vel pauciorum rerum penes reges eſt poteſtas, quā in regno integro, & ſuis omnibus numeris abſoluto: aut plurium quàm in Laconico. quare in duobus propemodum omnis quæſtio poſita eſt: quorum vnum eſt, vtrùm expediat cioitatibus, imperatorem, ſeu belli ducem, eſſe perpetuum: & hunc vtrùm ex ſtirpe & genere, an ex omnibus pro ſua cuiuſq; dignitate ac virtute: an non expediat. Alterum, vtrùm vtile ſit penes vnū rerum omnium eſſe poteſtatem, nécne. De tali igitur belli imperio conſiderare, ad legum rationem potiùs quàm ad aliquam reip. adminiſtrandæ formā pertinet. In omnibus enim

A δηλοῖ δ' Ἀλκαῖος, ὅτι τύραννον εἵλοντο τὸν Πιττακὸν, ἔν τινι τῶν σκολιῶν* μελῶν. ἐπιτιμᾷ γὰρ ὅτι τὸν κακοπάτριδα Πιττακὸν πόλεως τῆς ἀχόλου καὶ βαρυδαίμονος ἐστάσαντο τύραννον, μέγ' ἐπαινέοντες ἀολλέες. αὗται μὲν οὖν εἰσί τε καὶ ἦσαν, διὰ μὲν τὸ τυραννικαὶ εἶναι, δεσποτικαί· διὰ δὲ τὸ αἱρεταὶ, καὶ ἑκόντων, βασιλικαί. τέταρτον δ' εἶδος μοναρχίας βασιλικῆς, αἱ κατὰ τοὺς ἡρωικοὺς χρόνους ἑκούσιαί τε καὶ* πάτριαι γιγνόμεναι κατὰ νόμον. διὰ γὰρ τὸ τοὺς πρώτους γενέσθαι τοῦ πλήθους εὐεργέτας κατὰ τέχνας ἢ πόλεμον, ἢ διὰ τὸ συναγαγεῖν, ἢ πορίσαι χώραν, ἐγίγνοντο* βασιλεῖς B ἑκόντων, καὶ τοῖς παραλαμβάνουσι πάτριοι. κύριοι δ' ἦσαν τῆς τε κατὰ πόλεμον ἡγεμονίας, καὶ τῶν θυσιῶν, ὅσαι μὴ ἱερατικαί· καὶ πρὸς τούτοις, τὰς δίκας ἔκρινον. τοῦτο δ' ἐποίουν, οἱ μὲν, οὐκ ὀμνύοντες· οἱ δ', ὀμνύοντες· ὁ δ' ὅρκος ἦν τοῦ σκήπτρου ἐπανάτασις. οἱ μὲν οὖν ἐπὶ τῶν ἀρχαίων χρόνων, καὶ τὰ κατὰ πόλιν, καὶ τὰ ἔνδημα, καὶ τὰ ὑπερόρια, συνεχῶς ἦρχον· ὕστερον δὲ, τὰ μὲν αὐτῶν παριέντων τῶν βασιλέων, τὰ δὲ τῶν ὄχλων παραιρουμένων, ἐν μὲν ταῖς ἄλλαις πόλεσι θυσίαι κατελείφθησαν τοῖς βασιλεῦσι μόνον· ὅ- C που δ' ἄξιον εἰπεῖν εἶναι βασιλείαν, ἐν τοῖς ὑπερορίοις τὴν πολεμικὴν ἡγεμονίαν μόνον εἶχον. Βασιλείας μὲν οὖν εἴδη ταῦτα, τέτταρα τὸν ἀριθμόν· μία μὲν, ἡ περὶ τοὺς ἡρωικοὺς χρόνους· αὕτη δ' ἦν ἑκόντων μὲν, ἐπί τισι δ' ὡρισμένοις· στρατηγὸς γὰρ ἦν καὶ δικαστὴς ὁ βασιλεὺς, καὶ τῶν πρὸς τοὺς θεοὺς κύριος· δευτέρα δὲ, ἡ βαρβαρική. αὕτη δ' ἐστὶν ἐκ γένους ἀρχὴ δεσποτικὴ κατὰ νόμον· τρίτη δὲ, ἣν αἰσυμνητείαν προσαγορεύουσιν· αὕτη δ' ἐστὶν αἱρετὴ τυραννίς· τετάρτη δὲ, ἡ Λακωνικὴ, τούτων· αὕτη δ' ἐστὶν, ὡς εἰπεῖν ἁπλῶς, στρατηγία κατὰ γένος ἀΐδιος. αὗται μὲν οὖν τοῦτον τὸν τρόπον διαφέρουσιν ἀλλήλων. πέμπτον δ' εἶ- D δος βασιλείας, ὅταν ᾖ πάντων κύριος εἷς ὢν, ὥσπερ ἕκαστον ἔθνος, καὶ πόλις ἑκάστη, τῶν κοινῶν, τεταγμένη κατὰ τὴν οἰκονομικήν. ὥσπερ γὰρ ἡ οἰκονομικὴ βασιλεία τις οἰκίας ἐστὶν, οὕτως ἡ βασιλεία πόλεως, καὶ ἔθνους ἑνὸς, ἢ πλειόνων, οἰκονομία.

γρ. πάτριοι

Scrib. βασιλέες

ΚΕΦΑΛ. ιε'.

Ἀπορίαι πολλαὶ, περὶ βασιλείας, καὶ τοῦ ἕνα ἄρχειν.

ΣΧεδὸν δὴ δύο ἐστὶν, ὡς εἰπεῖν, εἴδη βασι- E λείας, περὶ ὧν σκεπτέον, αὕτη τε, καὶ ἡ Λακωνική. τῶν γὰρ ἄλλων καὶ πολλαὶ, μεταξὺ τούτων εἰσίν. ἐλαττόνων μὲν γὰρ κύριοι τῆς παμβασιλείας, πλειόνων δ' εἰσὶ τῆς Λακωνικῆς. ὥστε τὸ σκέμμα σχεδὸν περὶ δυοῖν ἐστιν. ἓν μὲν, πότερον συμφέρει ταῖς πόλεσι στρατηγὸν ἀΐδιον εἶναι, καὶ τοῦτον ἢ κατὰ γένος, * ἢ κατὰ μέρος, ἢ οὐ συμφέρει· ἓν δὲ πότερον ἕνα συμφέρει κύριον εἶναι πάντων, ἢ οὐ συμφέρει. τὸ μὲν οὖν περὶ τῆς τοιαύτης στρατηγίας ἐπισκοπεῖν, νόμων ἔχει μᾶλλον εἶδος, ἢ πολιτείας. ἐν ἁπάσαις γὰρ

χ. ἢ κατ' ἀφίτω

A ἐνδέχεται γίνεσθαι τοῦτο ταῖς πολιτείαις· ὥστ᾽ ἀφείσθω *τὴν πρώτην. ὁ δὲ λοιπὸς τρόπος τῆς βασιλείας, [πολιτείας] εἶδός ἐστιν. ὥστε περὶ τούτου δεῖ θεωρῆσαι, καὶ τὰς ἀπορίας ἐπιδραμεῖν τὰς ἐνούσας. ἀρχὴ δ᾽ ἐστὶ τῆς ζητήσεως αὕτη, πότερον συμφέρει μᾶλλον ὑπὸ τοῦ ἀρίστου ἀνδρὸς ἄρχεσθαι, ἢ ὑπὸ τῶν ἀρίστων νόμων. δοκοῦσι δὴ τοῖς νομίζουσι συμφέρειν βασιλεύεσθαι, τὸ καθόλου μόνον οἱ νόμοι λέγειν, ἀλλ᾽ οὐ πρὸς τὰ προσπίπτοντα ἐπιτάττειν. ὥστ᾽ ἐν B ὁποιᾳοῦν τέχνῃ τὸ κατὰ γράμματα ἄρχειν, ἠλίθιον· καὶ ἐν Αἰγύπτῳ μετὰ τὴν *τετραήμερον κινεῖν ἔξεστι τοῖς ἰατροῖς· ἐὰν δὲ πρότερον, ἐπὶ τῷ αὐτοῦ κινδύνῳ. φανερὸν τοίνυν ὡς οὐκ ἔστιν ἡ κατὰ γράμματα καὶ νόμους, ἀρίστη πολιτεία, διὰ τὴν αὐτὴν αἰτίαν. ἀλλὰ μὴν κἀκεῖνον δεῖ ὑπάρχειν τὸν λόγον τὸν καθόλου τοῖς ἄρχουσι· κρεῖττον δ᾽, ᾧ μὴ πρόσεστι τὸ παθητικὸν ὅλως, ἢ ᾧ συμφυές. τῷ μὲν οὖν νόμῳ τοῦτο οὐχ ὑπάρχει, ψυχὴν δ᾽ ἀνθρωπίνην ἀνάγκη τοῦτ᾽ ἔχειν πᾶσαν. ἀλλ᾽ ἴσως ἂν φαίη τις, ὡς ἀντὶ τούτου βουλεύσεται περὶ τῶν καθ᾽ ἕκαστα κάλλιον. ὅτι μὲν τοίνυν ἀνάγκη νομοθέτην αὐτὸν εἶναι, δῆλον, καὶ C κεῖσθαι νόμους, ἀλλὰ μὴ κυρίους, ᾗ παρεκβαίνουσιν· ἐπεὶ περὶ τῶν γ᾽ ἄλλων εἶναι δεῖ *κυρίους, ὅσα μὴ δυνατὸν τὸν νόμον κρίνειν, ἢ ὅλως, ἢ εὖ. πότερον δὲ ἕνα τὸν ἄριστον δεῖ ἄρχειν, ἢ πάντας; καὶ γὰρ νῦν συνιόντες δικάζουσι, καὶ βουλεύονται, καὶ κρίνουσιν· αὗται δ᾽ αἱ κρίσεις εἰσὶ πᾶσαι περὶ τῶν καθ᾽ ἕκαστον. καθ᾽ ἕνα μὲν οὖν συμβαλλόμενος ὁστισοῦν, ἴσως χείρων. ἀλλ᾽ ἔστιν ἡ πόλις ἐκ πολλῶν, *ὥσπερ ἑστίασις συμφορητὸς καλλίων μιᾶς καὶ ἁπλῆς. διὰ τοῦτο καὶ *κρίνει ἄμεινον ὄχλος πολλὰ ἢ εἷς ὁστισοῦν. ἔτι μᾶλλον ἀδιάφθορον τὸ πολύ· καθάπερ ὕδωρ τὸ πλεῖον, D οὕτω καὶ τὸ πλῆθος τῶν ὀλίγων ἀδιαφθορώτερον· τοῦ δ᾽ ἑνὸς ὑπ᾽ ὀργῆς κρατηθέντος, ἢ τινος ἑτέρου πάθους τοιούτου, ἀναγκαῖον διεφθάρθαι τὴν κρίσιν· ἐκεῖ δ᾽ ἔργον ἅμα πάντας ὀργισθῆναι καὶ ἁμαρτεῖν. ἔστω δὲ τὸ πλῆθος οἱ ἐλεύθεροι, μηδὲν παρὰ τὸν νόμον πράττοντες, ἀλλ᾽ ἢ περὶ ὧν ἐκλείπειν ἀναγκαῖον αὐτόν. Εἰ δὲ δὴ τοῦτο μὴ ῥᾴδιον ἐν πολλοῖς, ἀλλ᾽ εἰ πλείους εἶεν ἀγαθοὶ καὶ ἄνδρες καὶ πολῖται, πότερον ὁ εἷς ἀδιαφθορώτερος ἄρχων, ἢ μᾶλλον οἱ πλείους μὲν τὸν ἀριθμὸν, ἀγαθοὶ δὲ πάντες; ἢ δῆλον ὡς οἱ πλείους; ἀλλ᾽ οἱ μὲν, *στασιάζουσιν· ὁ δὲ E εἷς, ἀστασίαστος. ἀλλὰ πρὸς τοῦτ᾽ ἀντιθετέον ἴσως, ὅτι σπουδαῖοι τὴν ψυχὴν, ὥσπερ κἀκεῖνος ὁ εἷς. Εἰ δὴ τὴν μὲν τῶν πλειόνων ἀρχὴν, ἀγαθῶν δ᾽ ἀνδρῶν πάντων ἀριστοκρατίαν θετέον, τὴν δὲ τοῦ ἑνὸς, βασιλείαν, αἱρετώτερον ἂν εἴη ταῖς πόλεσιν ἀριστοκρατία βασιλείας, καὶ μετὰ δυνάμεως καὶ χωρὶς δυνάμεως οὔσης τῆς ἀρχῆς, ἂν ᾖ λαβεῖν πλείους *ὁμοίους. καὶ διὰ τοῦτ᾽ ἴσως ἐβασιλεύοντο πρότερον, ὅτι σπάνιον ἦν εὑρεῖν ἄνδρας *πολὺ διαφέροντας κατ᾽ ἀρετὴν, ἄλλως τε καὶ τότε μικρὰς οἰκοῦντας πόλεις.

Quidam, ὁ πρώτη.

Infrà, c.16.

γρ. τετράμηνον. Mercurialis, Variar. l.2. c.18.

γρ. κυρίους· ὅσα δὲ μὴ δυ. τὸν ν. κ. ἢ ὅ. ἢ εὖ, πότερον ἕνα τὸν ἀρ. δεῖ ἄρχειν, ἢ πολλούς;

Suprà, c.11.

γρ. κρίνει ἄμεινον

γρ. στασιάσειε.

γρ. ἐνδόξους.

Quidam, πολλούς

A reip. adminiſtrandæ formis hoc fieri poteſt. Quare in præſens hoc omittamus. Alter autem reliquus regni modus, reip. adminiſtrandæ genus eſt. Itaque de hoc conſiderandũ eſt, & dubitationes ad explicandũ difficiles, quæ in eo inſunt, percurrendæ ac pertractādæ ſunt. Caput autem & principium quæſtionis eſt hoc: vtrùm vtilius ſit ab vno optimo viro ciuitatē ſeu gentem gubernari, an ab optimis legibus. Qui arbitrantur ciuitatibus expedire à rege gubernari, ij exiſtimāt legem vniuersè tantùm de rebus loqui, & non accõmodatè ad ea quæ eueniũt, iubere. Itaque in quauis arte, B ex ijs quę ſcripta ſunt, imperare, ſtultum eſſe. Et in Ægypto poſt diem quartum mouere licet medicis: quòd ſi ante id tempus medicinam facere conentur, ſuo periculo faciunt. Perſpicuum igitur eſt, non eſſe illam optimam reipubl. adminiſtrandæ formam, quæ literas & leges ſequitur propter eandem cauſam: verumtamen etiam vniuerſa illa ratio ijs qui ciuitates moderantur, ſuppetere debet. Melius autem eſt id in quo nulli inſunt animórum motus atque affectus, quàm id cum quo voà nati ſunt. At lex quidem omni affectu vacat: animus autem humanus omnis neceſſariò perturbationibus concitatur. Sed fortaſſe dixerit aliquis, virum bonum, pro eo quòd affectibus non careat, de rebus ſingularibus meliùs cõſultaturum, quàm leges. C Neceſſe igitur eſſe, eum latorem legum eſſe, & leges eſſe ſcriptas, in promptu eſt, non tamen ratas, qua ex parte à recto aberrant ac deflectunt: (nam quod ad alia attinet, in eis oportet eſſe ratas ac ſtabileis:) in iis igitur rebus non debent eſſe ratę quas lex non poteſt diiudicare ac decidere, aut omnino, aut bene. Sed vtrũ vnũ virum optimũ, an omneis, aut multos, imperare oportet? Nam etiam nunc in vnum coacti & congregati diſceptant & conſultant, & iudicant. Omnia autem hæc iudicia, ſunt de rebus ſingularibus. Vnuſquiſque igitur per ſe, quiſquis fuerit, ſi cum multis comparetur, fortaſſe deterior eſt. At ciuitas ex multis conſtat, eóque pluris eſt: quemadmodum conuiuij apparatus multiplex, & in quem multi ſymbolam contulerunt, D elegantior ac ſplendidior eſt, quàm vnus & ſimplex. Iccirco multa meliùs iudicat hominum cœtus, quàm vnus quiſquis ſit. Præterea tutior ac munitior eſt à periculo corruptionis, multitudo: & quemadmodum vberior aqua minùs facilè corrumpi poteſt, ſic & multitudo paucitate incorruptior eſt. Iam verò vno ab ira, aut ab aliqua alia tali animi perturbatione ſuperato atq; occupato, iudicium corruptũ ſit neceſſe eſt. Illic autem magni negotij eſt, omneis iratos eſſe, & peccare. Fingamus autem eſſe multitudinem ciuium liberorum, qui nihil agant pręter legem, niſi quibus de rebus ei aliquid deeſſe neceſſe eſt. Quòd ſi hoc non eſt facile reperire in multis: attamen ſi plures ſint boni E & viri, & ciues, vtrùm vnus, idémque princeps & reipublicæ moderator, incorruptior atque integrior eſt: an potiùs plures quidem numero, boni autem omnes? An perſpicuè plures? At hi quidem diſſident, & diſcordant inter ſe: vnus autem diſſidere non poteſt. Verùm huic rei fortaſſe opponẽdum eſt, viros bonos, & eos, quorum animus integer ac ſanus eſt, eſſe inſtar vnius illius. Si igitur plurium quidem imperium, eorúmque omnium bonorum virorum, optimatium poteſtatem ſeu ariſtocratiam eſſe ſtatuere oportet: vni͏̊ autem viri boni, regnum: optabilius quiddam ſit ciuitatibus ariſtocratia, ſeu optimatiũ poteſtas, quàm regnum, ſiue cum poteſtate ſiue ſine poteſtate ſit imperiũ, ſi pluręis itē viros bonos ſumere liceat: ac iccirco fortaſſe ſub regibus antea viuebant, quia rarò reperire licebat viros plures longè cæteris virtute præſtāteis, præſertim cùm etiā tunc in paruis vrbibus habitarent.

Præterea

Præterea verò ob beneficentiam reges creabant: quod virorum bonorum opus ac munus eſt. Poſteaquam verò multi virtute ſimiles exſiſtere cœperunt, ferre iam regum dominatum non potuerunt, ſed cõmune quiddam quæſiuerunt, & reip. adminiſtrandæ formam inſtituerunt. Vbi autem deteriores effecti quæſtu è rep. facere cœperunt, hinc probabile eſt eſſe nata paucorum imperia. Fecit enim ea res vt diuitiæ eſſent in pretio & honore. Ex his autem in tyrannidas primùm migrauerunt: ex tyrannidibus verò in democratiã, ſeu populi poteſtatem. Nam cùm propter turpis lucri ſtudiũ remp. ſemper ad pauciores redigerent, multitudinem robuſtiorem ac validiorem reddiderunt, ita vt ea in tyrannum inuaſerit, impetũmque fecerit, populique poteſtates ſeu democratiæ natæ ſint. Poſteaquam autem accidit vt ciuitates amplificatæ atque auctæ ſint; fortaſſe ne facile quidem eſt aliam exſiſtere reip. adminiſtrandæ formam, quàm populi potentiam. Si quis autem in ciuitatibus optimum eſſe ſtatuat à regibus gubernari, quid fiet eorum filiis? an etiam genus ac ſobolem regnare oportet? Atqui ſi naſcentur filij patri diſſimiles ac degeneres, pernicioſum eſt eos regnare. At non relinquet rex taleis filios regni ſucceſſores, cùm ſit in eius poteſtate poſitum hoc facere. At hoc non iam facile eſt ei credere. Difficile enim eſt, & maioris virtutis, quàm capere poſſit humana natura. Ineſt autem etiam in hoc dubitatio ad explicandum difficilis, quod ad potentiam regiam attinet, vtrùm eum, qui regnaturus eſt, aliqua vi ſuccinctum ac ſeptum eſſe oporteat: qua poterit imperium reſpuentibus, & obtemperare recuſantibus, vim afferre: aut quomodo ei imperium adminiſtrare liceat. Nam etiamſi penes eum ſumma ſit poteſtas ex lege, nihilque ſua voluntate aut libidine præter legem agat, potentia tamen, qua leges cuſtodiat & ſacroſanctas conſeruet, ei ſuppetat neceſſe eſt. Fortaſſe igitur, quod ad talem regem attinet, non eſt difficile hanc quæſtionem definire. Oportet enim ei vim quidẽ præſtò eſſe, ſed talem vim, vt validior ſit quàm ſinguli, & vnus & complures: imbecillior quàm vniuerſa multitudo: qualeis antiqui cuſtodias tribuebant, vbi quem ciuitatis Æſymnetam, quemadmodum appellabant, aut tyrannum creaſſent. Et quidam Syracuſanis, vt Dionyſio cuſtodes petenti, tales cuſtodes darent, ſuadebat.

A ἐπὶ δ᾽ ἀπ᾽ εὐεργεσίας καθίσταντο τοὺς βασιλεῖς· ὅπερ ἐστὶν ἔργον τῶν ἀγαθῶν ἀνδρῶν. ἐπεὶ δὲ συνέβαινε γίγνεσθαι πολλοὺς * ὁμοίους πρὸς ἀρετὴν, οὐκ ἔτι ὑπέμενον, ἀλλ᾽ ἐζήτουν κοινόν τι, καὶ πολιτείαν καθίστασαν. ἐπεὶ δὲ χείρους γιγνόμενοι ἐχρηματίζοντο ἀπὸ τῶν κοινῶν, ἐντεῦθέν ποθεν εὔλογον γενέσθαι τὰς ὀλιγαρχίας. ἔντιμον γὰρ ἐποίησαν τὸν πλοῦτον. ἐκ δὲ τούτων, πρῶτον εἰς τυραννίδας μετέβαλλον. ἐκ δὲ τῶν τυραννίδων, εἰς δημοκρατίαν. αἰεὶ γὰρ εἰς ἐλάττους ἄγοντες δι᾽ αἰσχροκέρδειαν, ἰσχυρότερον τὸ πλῆθος κατέστησαν, ὥστ᾽ ἐπιθέσθαι, καὶ γενέσθαι δημοκρατίας. ἐπεὶ δὲ καὶ μείζους εἶναι συμβέβηκε τὰς
B πόλεις, ἴσως οὐδὲ ῥᾴδιον ἔτι γίγνεσθαι πολιτείαν ἑτέραν παρὰ δημοκρατίαν. Εἰ δὲ δή τις ἄριστον θείη τὸ βασιλεύεσθαι ταῖς πόλεσι, πῶς ἕξει τὰ περὶ τῶν τέκνων; πότερον καὶ τὸ γένος δεῖ βασιλεύειν; ἀλλὰ γιγνομένων ὁποῖοί τινες ἔτυχον, βλαβερόν. * ἀλλ᾽ οὐ καταλείψει τοὺς υἱεῖς διαδόχους ὁ βασιλεὺς, ἐπ᾽ ἐξουσίας ἔχων τοῦτο ποιῆσαι; ἀλλ᾽ οὐκ ἔτι τοῦτο ῥᾴδιον πιστεῦσαι· χαλεπὸν γὰρ, καὶ μείζονος ἀρετῆς ἢ κατ᾽ ἀνθρωπίνην φύσιν. ἔχει δ᾽ ἀπορίαν καὶ περὶ τῆς δυνάμεως, πότερον ἔχειν δεῖ τὸν μέλλοντα βασιλεύειν ἰσχύν τινα περὶ αὐτὸν, ᾗ δυνήσεται βιάζεσθαι τοὺς μὴ βουλομένους πειθαρχεῖν· ἢ πῶς ἐνδέ-
C χεται τὴν ἀρχὴν διοικεῖν. Εἰ γὰρ καὶ κατὰ νόμον εἴη κύριος, μηδὲν πράττων κατὰ τὴν αὑτοῦ βούλησιν παρὰ τὸν νόμον, ὅμως ἀναγκαῖον ὑπάρχειν αὐτῷ δύναμιν, ᾗ φυλάξει τοὺς νόμους. τάχα μὲν οὖν τὰ περὶ τὸν βασιλέα τὸν τοιοῦτον, οὐ χαλεπὸν διορίσαι· δεῖ γὰρ αὐτὸν μὲν ἔχειν ἰσχύν· εἶναι δὲ τοσαύτην τὴν ἰσχύν, ὥστε ἑκάστου μὲν καὶ ἑνὸς καὶ συμπλειόνων, κρείττω, τοῦ δὲ πλήθους, ἥττω· καθάπερ οἵ τ᾽ ἀρχαῖοι τὰς φυλακὰς ἐδίδοσαν, ὅτε καθισταῖέν τινα τῆς πόλεως ὃν ἐκάλουν Αἰσυμνήτην, ἢ τύραννον· καὶ Διονυσίῳ τις, ὅτ᾽ ᾔτει τοὺς φύλακας, συνεβούλευε τοῖς Συρακουσίοις διδόναι τοσούτους τοὺς φύλακας.

γρ. ὁμοίας

γρ. ἀλλ᾽ οὐ παραδώσει, κύριος ὢν τοῖς τέκνοις; preſſius, & elegantius.

D

CAPVT XVI.

Vtrùm regnum plenum dictum inter bon.a reſpubl. connumerari debeat, ex aliorum ſententia dubitat.

CVm autem de eo rege, qui omnia ſuo nutu atque arbitratu gerit, ſermo nunc ſit inſtitutus, tum hac de re videndum eſt. Nam qui rex ex lege appellatur, is non efficit, vt diximus, regni ſpeciem. In omnibus enim ciuitatibus contingere poteſt vt ſit imperium belli perpetuum, veluti in democratia, ſeu populi poteſtate, & ariſtocratia, id eſt, optimatium potentia: & multi vni totius reip. adminiſtrandæ ac moderandæ poteſtatem deferunt. Tale enim quoddam imperium eſt etiam Dyrrachij, & verò Opunte, aliqua ex parte anguſtius. Verùm de eo regno, quod ſuis omnibus partibus abſolutum & integrum appellatur, (hoc autem eſt, ex quo rex omnia ſuo arbitratu moderatur,) dicendum eſt. Videtur autem non eſſe naturæ conſentaneum, vt vnus omnium ciuium ſit dominus, vbi ex ſimilibus conſtat ciuitas. Iis enim qui ſunt ſimiles natura, idem ius eandémque dignitatem eſſe neceſſe eſt natura;

ΚΕΦΑΛ. ιϛ΄.

Περὶ παμβασιλείας τὰ ὑπ᾽ ἄλλων λεγόμενα.

ΠΕρὶ δὲ τοῦ βασιλέως, τοῦ κατὰ τὴν αὑτοῦ βούλησιν πάντα πράττοντος, ὅ, τε λόγος ἐφέστηκε νῦν, καὶ ποιητέον τὴν σκέψιν. ὁ μὲν γὰρ κατὰ νόμον λεγόμενος βασιλεὺς οὐκ ἔστιν εἶδος, καθάπερ * εἴπομεν, * πολιτείας. ἐν πάσαις γὰρ ὑπάρχειν ἐνδέχεται
E στρατηγίαν ἀΐδιον, οἷον ἐν δημοκρατίᾳ, καὶ ἀριστοκρατίᾳ· καὶ πολλοὶ ποιοῦσιν ἕνα κύριον τῆς διοικήσεως. τοιαύτη γὰρ ἀρχή τις ἐστὶ καὶ περὶ Ἐπίδαμνον, καὶ περὶ Ὀποῦντα δὲ, κατά τι μέρος ἔλαττον. περὶ δὲ τῆς παμβασιλείας καλουμένης, αὕτη δ᾽ ἐστὶ καθ᾽ ἣν * ἄρχει πάντων κατὰ τὴν ἑαυτοῦ βούλησιν ὁ βασιλεὺς, [λεκτέον.] δοκεῖ δέ τισιν * οὐ κατὰ φύσιν εἶναι τὸ κύριον ἕνα πάντων εἶναι τῶν πολιτῶν, ὅπου συνέστηκεν ἐξ ὁμοίων ἡ πόλις· τοῖς γὰρ ὁμοίοις φύσει τὸ αὐτὸ δίκαιον ἀναγκαῖον καὶ τὴν αὐτὴν ἀξίαν κατὰ φύσιν εἶναι,

Suprà cap. 15.

γρ. βασιλείας, minùs rectè.

γρ. [illegible]

γρ. οὐδὲ ἓν.

ὥστ' εἴπερ καὶ τὸ ἴσον ἔχειν τοὺς ἀνίσους τροφὴν ἢ ἐσθῆτα,
γρ. τὸ περὶ τὰς βλαβερὸν τοῖς σώμασιν οὕτως ἔχει καὶ * τὸ περὶ τὰς τι-
μάς· ὁμοίως τοίνυν καὶ τὸ ἄνισον τοὺς ἴσους. διόπερ οὐδὲν
μᾶλλον ἄρχειν ἢ ἄρχεσθαι δίκαιον· καὶ τὸ ἀνὰ μέρος
τοίνυν ὡσαύτως. τοῦτο δ' ἤδη νόμος· ἡ γὰρ τάξις, νό-
μος. τὸν ἄρα νόμον ἄρχειν αἱρετώτερον μᾶλλον ἢ τῶν
πολιτῶν ἕνα τινά. κατὰ τὸν αὐτὸν δὲ λόγον τοῦτον, κἂν εἴ
τινας ἄρχειν βέλτιον, τούτους καταστατέον νομοφύλα-
κας καὶ ὑπηρέτας τοῖς νόμοις. ἀναγκαῖον γὰρ εἶναί τινας
ἀρχάς· ἀλλ' οὐχ ἕνα τοῦτον εἶναί φασι δίκαιον, ὁμοίων
γε ὄντων πάντων. ἀλλὰ μὴν ὅσα γε μὴ δοκεῖ δύνα-
Victorius, ὁ δ. σθαι διορίζειν ὁ νόμος, * οὐδ' ἄνθρωπος ἂν δύναιτο
ἀνθρ. Variar. lib. γνωρίζειν. ἀλλ' ἐπίτηδες παιδεύσας ὁ νόμος, * ἐφίστη-
23.c.16. σι τὰ λοιπὰ τῇ δικαιοτάτῃ γνώμῃ κρίνειν καὶ διοικεῖν
γρ. ἐφίησι τοὺς ἄρχοντας. ἔτι δ' ἐπανορθοῦσθαι δίδωσιν, ὅ,τι ἂν δό-
ξῃ, πειρωμένοις ἄμεινον εἶναι τῶν κειμένων. ὁ μὲν οὖν
γρ. τὸν νόμον * τὸν νοῦν κελεύων ἄρχειν, δοκεῖ κελεύειν ἄρχειν τὸν
θεὸν καὶ τοὺς νόμους· ὁ δ' ἄνθρωπον κελεύων, προστί-
θησι καὶ θηρίον. ἥ τε γὰρ ἐπιθυμία τοιοῦτον, καὶ ὁ θυ-
μὸς ἄρχοντας διαστρέφει, καὶ τοὺς ἀρίστους ἄνδρας. διό-
Suprà cap. 15. περ ἄνευ ὀρέξεως νοῦς ὁ νόμος ἐστί. * τὸ δὲ τῶν τεχνῶν
εἶναι δοκεῖ παράδειγμα ψεῦδος, ὅτι τὸ κατὰ γράμματα
ἰατρεύεσθαι φαῦλον, ἀλλὰ καὶ αἱρετώτερον χρῆσθαι
τοῖς ἔχουσι τὰς τέχνας. οἱ μὲν γὰρ οὐδὲν διὰ φιλίαν
παρὰ τὸν λόγον ποιοῦσιν, ἀλλ' ἄρνυνται τὸν μισθὸν
τοὺς κάμνοντας ὑγιάσαντες· οἱ δ' ἐν ταῖς πολιτικαῖς
ἀρχαῖς πολλὰ πρὸς ἐπήρειαν καὶ χάριν εἰώθασι
πράττειν· ἐπεὶ καὶ τοὺς ἰατρούς, ὅταν ὑποπτεύωσι
πιστευθέντας τοῖς ἐχθροῖς διαφθείρειν διὰ κέρδος, τότε
τὴν ἐκ τῶν γραμμάτων θεραπείαν ζητήσαιεν ἂν
μᾶλλον. ἀλλὰ μὴν εἰσάγονταί γε ἐφ' ἑαυτοὺς οἱ ἰατροὶ
κάμνοντες ἄλλους ἰατρούς, καὶ οἱ παιδοτρίβαι γυμνα-
ζόμενοι παιδοτρίβας, ὡς οὐ δυνάμενοι κρίνειν τὸ ἀλη-
θές, διὰ τὸ κρίνειν περί τε οἰκείων, καὶ ἐν πάθει ὄντες.
ὥστε δῆλον ὅτι τὸ δίκαιον ζητοῦντες, τὸ μέσον ζητοῦσιν·
ὁ γὰρ νόμος τὸ μέσον. ἔτι κυριώτεροι καὶ περὶ κυριω-
τέρων τῶν κατὰ γράμματα νόμων, οἱ κατὰ τὰ ἔθη εἰσίν. ὥστε
τῶν κατὰ γράμματα ἄνθρωπος ἄρχων ἀσφαλέστερος,
ἀλλ' οὐ τῶν κατὰ τὸ ἔθος. ἀλλὰ μὴν οὐδὲ ῥᾴδιον ἐφορᾶν
* πολλὰ τὸν ἕνα. δεήσει ἄρα πλείονας εἶναι τοὺς ὑπ'
αὐτοῦ καθισταμένους ἄρχοντας. ὥστε τί διαφέρει τοῦτο
ἐξ ἀρχῆς εὐθὺς ὑπάρχειν, ἢ τὸν ἕνα καταστῆσαι τοῦτον
τὸν τρόπον; ἔτι, ὃ καὶ πρότερον εἰρημένον ἐστίν, εἴπερ ὁ
Quid. τῷ δὲ ἀνὴρ σπουδαῖος, διότι βελτίων, ἄρχειν δίκαιος· τοῦ * δὲ
ἑνὸς οἱ δύο ἀγαθοὶ βελτίους· τοῦτο γάρ ἐστι τό,

Ἰλιάδ. κ. Σύν τε δύ' ἐρχομένω·

καὶ ἡ εὐχὴ τοῦ Ἀγαμέμνονος,

Ἰλιάδ. β. * Τοιοῦτοι δέκα μοι συμφράδμονες.

Εἰσὶ δὲ καὶ νῦν περὶ ἐνίων αἱ ἀρχαὶ κύριαι κρίνειν,
ὥσπερ ὁ δικαστής, περὶ ὧν ὁ νόμος ἀδυνατεῖ διορίζειν.
ὡς οὐκ ἂν ἄριστα ὁ νόμος ἄρξειε καὶ κρίνειν· ἐπεὶ περὶ
ὧν δυνατός, οὐδεὶς ἀμφισβητεῖ περὶ τούτων. ἀλλ'
ἐπειδὴ τὰ μὲν ἐνδέχεται περιληφθῆναι τοῖς νόμοις, τὰ
δ' ἀδύνατα· ταῦτ' ἐστὶν ἃ ποιεῖ διαπορεῖν καὶ ζη-
τεῖν, πότερον τὸν ἄριστον νόμον ἄρχειν αἱρετώτερον,

A Quare, ſi quemadmodum victum & cultum æqualem hominibus inæqualibus tribui, lædit corpora, ita & de honoribus exiſtimandum eſt. Similiter igitur & æqualibus inæqualeis tribui, pernicioſum eſt. Quocirca nihilo magis eos imperare quàm imperio parère iuſtum eſt. Viciſſim igitur imperare, ſimiliter & parère iuſtum eſt. Hoc autem iam lex eſt. Ordinis enim deſcriptio lex eſt. Legem igitur imperare optabilius eſt, quàm vnum aliquem ciuem. Hac porrò eadem ratione etiamſi aliquos imperare præſter, hi tamen faciendi ſunt legum cuſtodes ac miniſtri. Magiſtratus enim eſſe aliquos neceſſe eſt: ſed hunc vnum eſſe, iuſtum eſſe negant, cùm præſertim ſint omnes ſimiles. Iam verò quæcumque non videtur poſſe lex definire, ea ne homo quidem co-
B gnoſcere queat: ſed poſteaquam lex accuratè & ſtudioſè homines erudiit, aliqua tradit ac mandat magiſtratibus ſententia ac mente iuſtiſſima iudicāda atque adminiſtranda. Præterea verò & quicquid hominibus periculum facientibus, melius quàm leges ſcriptæ, viſum fuerit, corrigere permittit. Qui igitur mentem præeſſe atque imperare iubet, is Deum & leges imperare videtur iubere: qui verò hominem iubet, addit & feram. Nam cùm ſit huiuſmodi cupiditas, tum, iracundia magiſtratus deprauat, & optimū quemque virum. Quocirca lex, mēs eſt appetitione vacans. Exemplum porrò ab artibus ſumptum, falſum videtur eſſe, ægros curare ex præceptis, & libris qui de arte medendi ſcripti ſunt, nihil iuuare, atque adeò nocere. Quin contrà optabilius eſt artifices & doctos adhibere, eorúmque
C conſilio & opera vti. Hi enim nihil, quod à ratione abhorreat, propter amicitiā faciunt, ſed ægris ſanis factis mercedem accipiūt. Atqui qui ad magiſtratus ciuileis prouecti ſunt, multa per contumeliam & gratiā agere ſolent. Nam & cùm medicos ſuſpicātur ab inimicis inductos, nō ſalutem ſed interitum afferre propter quæſtum; tum ex præceptis artis & libris curari maluerint, quàm ex medici libidine. Atqui medici cùm ægrotant, ipſi alios medicos arceſſunt, atque adhibent: & puerorum exercēdorum magiſtri cùm ipſi exercentur, alios exercendi magiſtros adhibent: quaſi verum iudicare
D atque examinare non poſſint, tum quia de ſua re iudicant, tum quia perturbati iudicant. Itaque perſpicuū eſt, eos qui ius quærunt, medium quærere. lex enim medium eſt Præterea maiorem auctoritatem habent, & ſunt de rebus maioris ponderis leges in moribus poſitæ, quàm leges ſcriptæ. Quare homo, qui reipubl. præeſt, minùs ille quidem labitur ac fallitur, quàm leges ſcriptæ: ſed non quàm leges moribus comparatæ, & confirmatæ. Iam verò ne facile quidem eſt vnum multa cernere. Plures igitur magiſtratus ab eo conſtitui oportebit. Quare quid intereſt vtrùm hoc ſtatim ab initio ſuppetat, an vnus hoc modo plureis alios rebus agendis præficiat? Præterea ſi vir bonus, quod & antea dictum eſt, quia aliis melior eſt, dignus eſt qui imperet: vno viro bono, duo viri boni ſunt meliores.
E Hoc enim eſt, quod ait Diomedes apud Homerum,

Namque duo cùm vnà carpunt iter:

Et quod optat Agamemnon apud eundem:

O ſi conſilium ſocij bis quinque mihi eſſent Tales.

Sunt autem etiam nunc magiſtratus, penes quos eſt arbitrium & poteſtas iudicandi, quemadmodum penes iudicem, iis de rebus quas lex nō poteſt complecti, neque definire: quia lex optimè imperare & iudicare nequeat. Nā quas res lex definire poteſt, de his nemo ambigit, quin eius plurimū valere debeat auctoritas. Sed quoniam alia quidem legibus comprehendi poſſunt, alia non poſſunt, hæc ſunt quæ dubitationem & quæſtionem afferunt, vtrū præſtabilius ſit, legē optimam,

an virum optimum imperare. Nam quibus de rebus conſultant homines, de iis rebus lex ferri non poteſt. Nemo igitur cauſam dicit, quin neceſſe ſit hominem eſſe, qui de talibus rebus iudicet: verùm vnum ſolum eſſe nolunt, ſed multos. Bene enim quiſque magiſtratus iudicat, à lege eruditus. Sed abſurdum fortaſſe videatur, quemquam duobus oculis acutiùs videre, & duabus auribus acriùs audire iudicantem, & meliùs agere duobus pedibus duabúſque manibus nitentem, quàm multos multis. Nam etiam nunc principes, qui ſoli imperant, quos monarchos appellant Græci, dant operam vt multos habeant oculos, & multas aureis, & multas manus, & multos pedes. Nam qui eorum imperio & iis ſunt amici, hos imperij collegas faciunt. Si igitur amici non ſint, non erunt eorum facta monarchi conſilio conſentanea: ſi amici, erunt & eius imperio amici. Amicus autem par & ſimilis eſt. Quare ſi hos imperare putat oportere, pares & ſimileis ſimiliter imperare putat oportere. Quæ igitur quidam ab aliis diſſentientes contra regnum diſputant, hæc ferè ſunt.

A ἢ τὸν ἄνδρα τὸν ἄριστον. περὶ ὧν γὰρ βουλεύονται νομοθετῆσαι, τῶν ἀδυνάτων ἐστίν. οὐ τοίνυν τοῦτό γ' ἀντιλέγουσιν, ὡς οὐκ ἀναγκαῖον ἄνθρωπον εἶναι τὸν κρινοῦντα περὶ τῶν τοιούτων, ἀλλ' ὅτι οὐχ ἕνα μόνον, ἀλλὰ πολλούς. κρίνει γὰρ ἕκαστος ἄρχων πεπαιδευμένος ὑπὸ τοῦ νόμου καλῶς. ἄτοπον δ' ἴσως ἂν εἶναι δόξειεν, εἰ βέλτιον ἴδοι τις δυοῖν ὄμμασι καὶ δυσὶν ἀκοαῖς κρίνων, καὶ πράττων δυσὶ ποσὶ καὶ χερσίν, ἢ πολλοὶ πολλοῖς. ἐπεὶ καὶ νῦν ὀφθαλμοὺς πολλοὺς οἱ μόναρχοι ποιοῦσιν αὑτῶν, καὶ ὦτα, καὶ χεῖρας, καὶ πόδας. τοὺς γὰρ
B * τῇ ἀρχῇ καὶ αὐτοῦ φίλους ποιοῦνται συνάρχους. μὴ φίλοι μὲν οὖν ὄντες, οὐ ποιήσουσι κατὰ τὴν τοῦ μονάρχου προαίρεσιν· εἰ δὲ φίλοι κἀκείνου, καὶ τῆς ἀρχῆς· ὅ,τι φίλος ἴσος καὶ ὅμοιος. ὥστ' εἰ τούτους οἴεται δεῖν ἄρχειν, τοὺς ἴσους καὶ ὁμοίους ἄρχειν οἴεται δεῖν ὁμοίως. ἃ μὲν οὖν οἱ διαμφισβητοῦντες πρὸς τὴν βασιλείαν λέγουσι, σχεδὸν ταῦτ' ἐστίν.

γρ. τῆς ἀρχῆς ἢ αὐτ. vt mox.

CAPVT XVII.

Ex ſua ſententia de Regno pleno inter bonas Reſpubl. connumerando quæſtionem decidit.

SEd fortaſſis hæc in nonnullis vera ſunt, in aliis non item. Eſt enim aliquod genus hominum ad imperium herile ferendum aptum natura, aliud ad regium, aliúdque ad ciuilem ſocietatem: & cuique horũ aliud eſt ius, aliúdque vtile. Tyrannicum autem non eſt naturæ cõſentaneum, neque vlla aliarum reipubl. adminiſtrandæ formarum, quæ à recto deflexerunt. Hæc enim fiunt præter naturã. Verùm ex iis quæ dicta ſunt, perſpicuum eſt, inter ſimileis & æquaIeis neque vtile eſſe neque iuſtum, penes vnum eſſe omnium aliorum poteſtatem, neque ſi non ſint leges, ſed ipſe ſit tanquã lex, neque ſi ſint leges: neque penes vnum virum bonũ, bonorum; neque penes vnum non bonum, non bonorum, neque ſi virtute cæteris præſtet, niſi certo quodã modo. Quis autem ſit hic modus, exponendum eſt: quamquam dictum eſt quodammodo iam à nobis etiã antea. Sed definiendum eſt primùm quid ſit, aptũ eſſe ad imperium regium, quid ad ariſtocraticum, quid ad ciuile. Apta igitur eſt ad imperium regium ſubeundũ multitudo huiuſmodi, quæ ſic eſt cõparata natura, vt genus ferre poſſit virtute præſtãs ad ciuilem principatum. Multitudo autem eſt ariſtocratica, id eſt, ad optimatium poteſtatem ferendam apta, ea quæ gubernari poteſt imperio liberali ab iis qui virtute principatũ obtinent, ad ciuile imperium ſua conſilia referentes. Ciuilis autem multitudo eſt, in qua ſolet eſſe natura etiã vna multitudo militaris & bellica, quæ poteſt parêre atque imperare ex lege, pro dignitate & meritis imperia & magiſtratus diuitibus deferente. Cùm igitur acciderit vt aut genus totũ, aut etiam aliorũ aliquis vnus exoriatur ita cęteris virtute præſtãs, vt illius virtus aliorũ omnium virtuti antecellat, tunc iuſtũ eſt hoc genus eſſe regium, & in omneis poteſtatem obtinere: & hunc vnum regem eſſe. Quemadmodum enim antea dictũ eſt, nõ modò ſic ſe res habet ex ratione iuris eius quod proponere ſolent ij qui reſpublicas inſtituunt, tum qui ariſtocraticas, tum qui oligarchicas, & rurſum qui democraticas; (omnes enim pro ratione præſtantiæ honores & magiſtratus cenſent eſſe deferendos; non tamen præſtantiam eandem omnes exiſtimant, ſed alij aliam;) ex eo iure quod antè dictum eſt:

ΚΕΦΑΛ. ιζ'.

Περὶ παμβασιλείας τὴν ἑαυτῶν γνώμην ὁ φιλόσοφος ἐκτίθεται.

C ΑΛλ' ἴσως ταῦτ' ἐπὶ μὲν τινῶν ἔχει τὸν τρόπον τοῦτον, ἐπὶ δὲ τινῶν οὐχ οὕτως. ἔστι γάρ τι φύσει * δεσποτόν, καὶ ἄλλο βασιλευτόν, καὶ ἄλλο πολιτικόν, καὶ δίκαιον, καὶ συμφέρον· τυραννικὸν δ' οὐκ ἔστι κατὰ φύσιν, οὐδὲ τῶν ἄλλων πολιτειῶν ὅσαι παρεκβάσεις εἰσί. ταῦτα γὰρ γίγνεται παρὰ φύσιν. ἀλλ' ἐκ τῶν εἰρημένων γε φανερόν, ὡς ἐν μὲν τοῖς ὁμοίοις καὶ ἴσοις, οὔτε συμφέρον ἐστίν, οὔτε δίκαιον, ἕνα κύριον εἶναι πάντων, οὔτε μὴ νόμων ὄντων, ἀλλ' αὐτὸν ὡς νόμον ὄντα, οὔτε νόμων ὄντων· οὔτε ἀγαθὸν ἀγαθῶν, οὔτε μὴ ἀγαθῶν μὴ ἀγαθόν· οὐδ' ἂν κατ' ἀρετὴν ἀμείνων ᾖ, εἰ μὴ
D τρόπον τινά. τίς δ' ὁ τρόπος, λεκτέον. εἴρηται δέ πως ἤδη καὶ πρότερον. πρῶτον δὲ διοριστέον τί τὸ βασιλευτόν, καὶ τί τὸ ἀριστοκρατικὸν καὶ τί τὸ πολιτικόν. βασιλευτὸν μὲν οὖν τὸ τοιοῦτόν ἐστι πλῆθος, ὃ πέφυκε φέρειν γένος ὑπερέχον κατ' ἀρετὴν πρὸς ἡγεμονίαν πολιτικήν. * ἀριστοκρατικὸν δὲ πλῆθος, ὃ πέφυκε φέρειν πλῆθος ἄρχεσθαι δυνάμενον τὴν τῶν ἐλευθέρων ἀρχὴν ὑπὸ τῶν κατ' ἀρετὴν ἡγεμονικῶν πρὸς πολιτικὴν ἀρχήν· πολιτικὸν δὲ πλῆθος, ἐν ᾧ πέφυκε [καὶ ἂν] ἐγγίνεσθαι πλῆθος πολεμικόν, δυνάμενον ἄρχεσθαι καὶ ἄρχειν κατὰ νόμον τὸν κατ' ἀξίαν διανέ-
E μοντα * τοῖς εὐπόροις τὰς ἀρχάς. ὅταν μὲν οὖν ἢ γένος ὅλον, ἢ καὶ τῶν ἄλλων ἕνα τινὰ συμβῇ διαφέροντα γενέσθαι κατ' ἀρετὴν τοσοῦτον, ὥσθ' ὑπερέχειν τὴν ἐκείνου τῆς τῶν ἄλλων πάντων, τότε δίκαιον τὸ γένος εἶναι τοῦτο βασιλικόν, καὶ κύριον πάντων, καὶ βασιλέα τὸν ἕνα τοῦτον. καθάπερ γὰρ εἴρηται πρότερον, οὐ μόνον οὕτως ἔχει κατὰ τὸ δίκαιον, ὃ προφέρειν εἰώθασιν οἱ τὰς πολιτείας καθιστάντες, οἵ τε τὰς ἀριστοκρατικάς, καὶ οἱ τὰς ὀλιγαρχικάς, καὶ πάλιν οἱ τὰς δημοκρατικάς· (πάντες γὰρ καθ' ὑπεροχὴν ἀξιοῦσιν· ἀλλ' ὑπεροχὴν οὐ τὴν αὐτήν·) ἀλλὰ κατὰ τὸ πρότερον λεχθέν.

γρ. δεσποτικόν

Victorius legit, ἀρ. δὲ πλ. ἄρχεσθαι δ. ſublatis quæ ſunt interjecta, vt vitetur battologia. qua figura tamen ſæpe delectantur Græci: in his aliquando Ariſt. Quare ſatis cauſæ non eſt in eo, cur quicquam mutetur. Sanè vox ſaltē [illegible] fuerit geminanda.

γρ. τοῖς ἀπόροις

οὔτε γὰρ κτείνειν, ἢ φυγαδεύειν, οὐδ' ὀστρακίζειν δή που τὸν τοιοῦτον πρέπον ἐστὶν, οὔτ' ἀξιοῦν ἄρχεσθαι κατὰ μέρος. οὐ γὰρ πέφυκε τὸ μέρος ὑπερέχειν τοῦ παντός· τῷ δὲ τηλικαύτην ὑπερβολὴν ἔχοντι τοῦτο συμβέβηκεν. ὥστε λείπεται μόνον τὸ πείθεσθαι τῷ τοιούτῳ, καὶ κύριον εἶναι μὴ κατὰ μέρος τοῦτον, ἀλλ' ἁπλῶς. περὶ μὲν οὖν βασιλείας, τίνας ἔχει διαφορὰς, καὶ πότερον οὐ συμφέρει ταῖς πόλεσιν, ἢ συμφέρει, καὶ τίσι, καὶ πῶς, διωρίσθω τὸν τρόπον τοῦτον.

A (nam neque talem virum interficere, neque in exſulium pellere, neque ad decennium è ciuitate exire iubere, neque vt vicißim imperio pareat, poſtulare decet ſcilicet.) Non enim natura comparatum eſt vt pars totum ſuperet. At ei cuius tanta præſtantia eſt, hoc contigit. Quare reliquum eſt tantùm, vt tali ciui cæteri pareant, & penes hunc ſit arbitrium rerum omnium ac poteſtas, non pro virili parte, aut vicißim, ſed ſimpliciter. De regno igitur, quot ſint eius differentiæ, & vtrùm conducat ciuitatibus, néc ne, & quibus conducat, & quo modo, ita ſit à nobis definitum atque explicatú.

ΚΕΦΑΛ. ιη'.

B

Τῶν εἰρημένων ἀνακεφαλαίωσις.

Ἐπεὶ δὲ τρεῖς φαμὲν εἶναι τὰς ὀρθὰς πολιτείας, τούτων δ' ἀναγκαῖον ἀρίστην εἶναι τὴν ὑπὸ τῶν ἀρίστων οἰκονομουμένην· τοιαύτη δ' ἐστὶν ἐν ᾗ συμβέβηκεν, ἢ ἕνα τινὰ συμπάντων, ἢ γένος ὅλον, ἢ πλῆθος ὑπερέχον εἶναι κατ' ἀρετὴν, τῶν μὲν ἄρχεσθαι δυναμένων, τῶν δ' ἄρχειν πρὸς τὴν αἱρετωτάτην ζωήν· * ἐν δὲ τοῖς πρώτοις ἐδείχθη λόγοις, ὅτι τὴν αὐτὴν ἀναγκαῖον ἀνδρὸς ἀρετὴν εἶναι καὶ πολίτου τῆς πόλεως τῆς ἀρίστης· φανερὸν ὅτι τὸν αὐτὸν τρόπον, καὶ διὰ τῶν αὐτῶν ἀνήρ τε γίνεται σπουδαῖος, καὶ πόλιν συστήσειεν ἄν τις ἀριστοκρατουμένην, ἢ βασιλευομένην. C ὥστ' ἔσται καὶ παιδεία καὶ ἔθη ταὐτὰ σχεδὸν τὰ ποιοῦντα σπουδαῖον ἄνδρα, καὶ τὰ ποιοῦντα πολιτικὸν, καὶ βασιλικόν. διωρισμένων δὲ τούτων, περὶ τῆς πολιτείας ἤδη πειρατέον λέγειν τῆς ἀρίστης, τίνα πέφυκε γίνεσθαι τρόπον καὶ καθίστασθαί πως. ἀνάγκη γὰρ περὶ αὐτῆς ποιήσασθαι τὴν προσήκουσαν σκέψιν.

Supra cap. 4.

CAPVT XVIII.

Efficientis inſuper reſpectu varias Rerumpubl. formas eſſe oſtendit.

QVoniam autem treis dicimus eſſe rectas reip. adminiſtrandæ formas; harum autem eam neceſſe eſt eſſe optimam, quæ ab optimis viris adminiſtratur: talis autem eſt ea in qua contigit, vt vel vnus aliquis vniuerſis, vel genus totum, vel multitudo virtute præſtet: ex qua multitudine alij parendi, alij imperandi facultatem habent, eo conſilio vt optimè viuant: libris autem ſuperioribus demonſtratum eſt à nobis, eandem neceſſariò eſſe viri boni virtutem & boni ciuis in ciuitate optima; perſpicuum eſt, eodem modo, iiſdémque artibus & fieri virum bonum, & ciuitatem conſtitui poſſe, ſiue quæ paucorum optimatium ac virtute præſtantium poteſtate adminiſtretur, ſiue quæ vnius regis imperio pareat. Quare & eadem ferè inſtitutio, & iidem mores erunt, quæ virum bonum efficient, & quæ politicum, & ad regnandum aptum. His autem definitis atque explicatis, de optima iam ciuitatis adminiſtrandæ forma dicere conandum eſt, & quonam pacto oriri ſoleat naturâ, & certo modo inſtitui. neceſſe enim eſt de ea conuenienter, & ita vt res poſtulat, commentari, ac diſputare.

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΟΥΣ ΠΟΛΙτικῶν τὸ Δ.

ARISTOTELIS, DE REPVBLICA LIBER QVARTVS.

D

ΚΕΦΑΛ. α'.

Ὅτι δεῖ τοὺς περὶ πολιτείας ἀποφαινομένους, οὐ τὴν ἀρίστην μόνον θεωρεῖν, ἀλλὰ καὶ τὴν δυνατήν· καὶ ὅτι πρότερον εἰδέναι πόσα τῆς πολιτείας εἴδη.

ΕΝ ἁπάσαις ταῖς τέχναις καὶ ταῖς ἐπιστήμαις, ταῖς μὴ κατὰ μόριον γενομέναις, ἀλλὰ περὶ γένος ἕν τι τελείαις οὔσαις, μιᾶς ἐστι θεωρῆσαι τὸ περὶ ἕκαστον γένος ἁρμόττον· E οἷον, ἄσκησις σώματι ποία τε ποίῳ συμφέρει, καὶ τίς ἀρίστη· τῷ γὰρ κάλλιστα πεφυκότι, καὶ κεχορηγημένῳ, τὴν ἀρίστην ἀναγκαῖον ἁρμόττειν· καὶ τίς τοῖς πλείστοις μία πᾶσι· καὶ γὰρ τοῦτο τῆς γυμναστικῆς ἐστιν. ἔτι δ', ἐάν τις μὴ τῆς ἱκνουμένης* ἐπιθυμῇ μήτ' ἕξεως, μήτ' ἐπιστήμης τῶν περὶ τὴν ἀγωνίαν, μηδὲν ἧττον τοῦ παιδοτρίβου, καὶ τοῦ γυμναστικοῦ παρασκευάσαι τε καὶ ταύτην* ἐστὶ τὴν δύναμιν.

Suſpecta vox.

κ. το

CAPVT I.

Rectam docendi viam oſtendit, à qua qui deſciuerunt, mancas in hoc argumento & inutiles tractationes edidere.

IN omnibus artibus & ſcientiis, quæ non in particula verſantur, ſed in vno aliquo genere ſunt perfectæ atque abſolutæ, vnius & eiuſdem hominis eſt, quid cuique generi conueniat, videre: verbi gratia, & qualis exercitatio quali corpori conducat, & quæ ſit optima, (ei enim qui optimè ſit natura informatus, & maximis adiumentis inſtructus, neceſſe eſt optimam conuenire,) & quæ pleriſque omnibus ſit vna. Etenim hoc artis corporum exercendorum munus eſt. Præterea etiamſi quis neque habitum iuſtum, atque in ſummo perfectionis gradu poſitum, concupiſcat, neque perfectam ſcientiam eorum quæ ad certandi laborem pertinent, expetat: nihilominus tamen eius qui pueris exercendis præeſt, eiúſque qui corporum exercendorum artem profitetur, munus eſt, etiam hanc facultatem poſſe tradere,

Atque hoc ſimiliter & in ſciētia medēdi, & in arte nauiū ædificandarū, & in ea quæ ad rē veſtiariā pertinet, in omni alia arte deniq; videmus euenire. Quare perſpicuū etiā eſt eiuſdē eſſe ſciētię & quæ ſit optima reip. adminiſtrādæ forma, & quæ qualiſve maximè ſit optabilis, atque ex animi ſententia nulla re externa impediente: & quæ quibus apta, atque accommodata, peruidere. Multis enim optimā cōſequi fortaſſe nefas eſt. Quocirca nec eā quæ ſimpliciter eſt præſtātiſſima, nec eā quæ pro rebus ſubiectis eſt optima, ignorare debet lator legū, quiq; verè moderādæ ciuitatis peritus, &, vt Græci appellant, politicus eſt: poſtremò ne eam quidē oportet ei eſſe ignotā, quę ſit ex cōditione, atque (vt ita dicā) ſuppoſitione: hoc eſt, quæ cuilibet fini propoſito ſit cōſentanea. Oportet enim etiā eā quæ fortè oblata ſit, videre poſſe, & quomodo ab initio conſtituatur, & quomodo conſtituta diutiſſimè cōſeruetur. Dico autē, verbi gratia, ſi cui ciuitati cōtigit, vt neque optima adminiſtrandæ reipublicæ forma vtatur, neque ſit inſtructa rebus neceſſariis, neque talē adminiſtrationem reipublicæ adhibeat, qualē rerū, quæ præſto ſunt, natura fert, ſed aliquā deteriorē. Præter hæc omnia autē eam quæ omnibus ciuitatibus maximè apta eſt, cognoſcere oportet. Nam plurimi ex iis qui de ciuitatis adminiſtratione aliquid prodiderūt ac protulerūt, etiāſi cætera præclara dicāt, attamē ab vtilitate aberrāt. Nō enim videnda eſt optima tantùm, ſed etiā ea quæ poteſt eſſe: ſimiliter verò & quę facilior eſt, atque omnibus cōmunior. Nunc autē alij quidē reip. adminiſtrādæ formā in ſummo dignitatis ac præſtantiæ gradu poſitā, & multo apparatu & molimento, multáq; impenſa egentē, quærunt ſolùm: alij commuoē aliquam cōmemorantes potiùs, cæteras, quæ vſu receptæ ſunt, reip adminiſtrādæ formas improbātes ac tollētes, Laconicam aut aliā aliquā probant ac laudant. Atqui ea reip. adminiſtraodæ deſcriptio atque ordioatio commendanda & ſuadēda hominibus eſt, quam facilè poſſint præſentibus inſtitutis ſpretis ac reiectis & approbare, & ad vſum cōmunē transferre, ciuiliſque vitæ cultu vſurpare. Nam nō minoris operis ac negotij eſt, reip. adminiſtrādæ formam corrigere, quàm ab initio nouā aliquā inſtituere: quēadmodum & dediſcere difficilius eſt, quàm à principio diſcere. Quocirca præter ea quę dicta ſunt, etiā iis reip. adminiſtrādæ formis, quæ ſunt vſu receptæ, debet mederi & opitulari poſſe homo politicus, quemadmodū & antè dictū eſt. Hoc aūt is præſtare non pōt, qui ignorat quot ſint adminiſtrādæ reip. genera. At nunc vnam democratiā quidā eſſe putaot, vnámq; oligarchiā: ſed nō eſt ita. Quare ignorare non oportet quot ſint reip. adminiſtrādæ formarū differētiæ, & quot modis copulētur & cōponantur. Cum hac aūt eadē prudentia etiā leges optimæ, & vnicuiq; reip. admiſtrādæ formæ cōueniētes, cognoſcēdæ & videndæ ſunt. nā pro reip. adminiſtrandæ rationibus leges & ferendæ ſunt, & ab omnib. ferūtur: ſed nō pro legibus, reip. adminiſtrādę rationes inſtituūtur, neq; inſtituēdæ ſūt. Reip. n. adminiſtrādę ratio, deſcriptio ordinis eſt in ciuitatibus, ad magiſtratus & imperia pertioēs, quo modo diſtributi ſint, & quid ſit id quod in ciuitatis adminiſtratione ſummā poteſtatē atq; auctoritatem obtineat: quis denique cuiuſq; ſocietatis ſit finis. Leges aūt ex quib. magiſtratus reip. præeſſe, & eos qui cōtra leges cōmittūt, coercere debēt, ſeparatæ ſunt ab iis quæ reipubl. adminiſtrandæ formam declarant. Quare perſpicuum eſt, neceſſe eſſe etiam ad leges ſcribendas cuiuſque reip. adminiſtrandæ formæ & differentias & numerū tenere. Non enim fieri poteſt vt eædem leges neq; oligarchiis neque democratiis omnib ſint vtiles, ſi plura ſunt earū genera, & ſi nō eſt vna dūtaxat democratia, neq; oligarchia.

A ὁμοίως δὲ τοῦτο καὶ περὶ ἰατρικὴν καὶ περὶ ναυπηγίαν, καὶ ἐσθῆτα, καὶ περὶ πᾶσαν ἄλλην τέχνην ὁρῶμεν συμβαῖνον. ὥστε δῆλον ὅτι καὶ πολιτείας τῆς αὐτῆς ἐστὶν ἐπιστήμης τὴν ἀρίστην θεωρῆσαι τίς ἐστι, καὶ ποία τις ἂν οὖσα μάλιστ' εἴη κατ' εὐχήν, μηδενὸς ἐμποδίζοντος τῶν ἐκτός· καὶ τίς τίσιν ἁρμόττουσα· πολλοῖς γὰρ τῆς ἀρίστης τυχεῖν ἴσως ἀδύνατον· ὥστε τὴν κρατίστην τε ἁπλῶς, καὶ τὴν ἐκ τῶν ὑποκειμένων ἀρίστην, οὐ δεῖ λεληθέναι τὸν νομοθέτην, καὶ τὸν ὡς ἀληθῶς πολιτικόν. ἔτι δὲ τρίτην τὴν ἐξ ὑποθέ-
B σεως· δεῖ γὰρ καὶ τὴν δοθεῖσαν δύνασθαι θεωρεῖν, ἐξ ἀρχῆς τε πῶς ἂν γένοιτο, καὶ γενομένη τίνα τρόπον ἂν σώζοιτο πλεῖστον χρόνον. λέγω δὲ οἷον εἴ τινι πόλει συμβέβηκε, μήτε τὴν ἀρίστην πολιτεύεσθαι πολιτείαν ἀχορήγητόν τε εἶναι καὶ τῶν ἀναγκαίων, μήτε τὴν ἐνδεχομένην ἐκ τῶν ὑπαρχόντων, ἀλλά τινα φαυλοτέραν. παρὰ πάντα δὲ ταῦτα, τὴν μάλιστα πάσαις ταῖς πόλεσιν ἁρμόττουσαν δεῖ γνωρίζειν ὡς οἱ πλεῖστοι τῶν ἀποφαινομένων περὶ πολιτείας, καὶ εἰ τἄλλα λέγουσι καλῶς, τῶν γε χρησίμων διαμαρτάνουσιν. οὐ γὰρ μόνον τὴν ἀρίστην δεῖ θεωρεῖν, ἀλλὰ καὶ τὴν δυνατήν.
C ὁμοίως δὲ καὶ τὴν ῥᾴω καὶ κοινοτέραν ἁπάσαις. νῦν δ' οἱ μὲν τὴν ἀκροτάτην, καὶ δεομένην πολλῆς χορηγίας, ζητοῦσι μόνον· οἱ δὲ μᾶλλον * κοινήν τινα λέγοντες, τὰς ὑπαρχούσας ἀναιροῦντες πολιτείας, τὴν Λακωνικήν, ἤ τινα ἄλλην ἐπαινοῦσι. χρὴ δὲ τοιαύτην εἰσηγεῖσθαι τάξιν, ἣν ῥᾳδίως ἐκ τῶν ὑπαρχουσῶν καὶ πεισθήσονται, καὶ δυνήσονται κοινωνεῖν. ὡς ἔστιν οὐκ ἔλαττον ἔργον, τὸ ἐπανορθῶσαι πολιτείαν, ἢ κατασκευάζειν ἐξ ἀρχῆς· ὥσπερ καὶ τὸ μεταμανθάνειν, τοῦ μανθάνειν ἐξ ἀρχῆς. διὸ πρὸς τοῖς εἰρημένοις καὶ ταῖς ὑπαρχούσαις πολιτείαις δεῖ δύνασθαι βοηθεῖν τὸν
D πολιτικόν, καθάπερ ἐλέχθη καὶ πρότερον. τοῦτο δὲ ἀδύνατον ἀγνοοῦντα πόσα πολιτείας ἐστὶν εἴδη. νῦν δὲ μίαν δημοκρατίαν οἴονταί τινες εἶναι, καὶ μίαν ὀλιγαρχίαν· οὐκ ἔστι δὲ τοῦτ' ἀληθές. ὥστε δεῖ τὰς διαφορὰς μὴ λανθάνειν τὰς τῶν πολιτειῶν, πόσαι, καὶ συντίθενται ποσαχῶς. μετὰ δὲ τῆς αὐτῆς φρονήσεως ταύτης, καὶ νόμους τοὺς ἀρίστους ἰδεῖν, καὶ τοὺς ἑκάστῃ τῶν πολιτειῶν ἁρμόττοντας· πρὸς γὰρ τὰς πολιτείας τοὺς νόμους δεῖ τίθεσθαι, καὶ τίθενται πάντες· ἀλλ' οὐ τὰς πολιτείας πρὸς τοὺς νόμους. πολιτεία μὲν γάρ ἐστι τάξις ταῖς πόλεσιν ἡ περὶ τὰς ἀρχάς, τίνα τρόπον νενέ-
E μηνται, καὶ τί τὸ κύριον τῆς πολιτείας, καὶ τί τὸ τέλος ἑκάστης τῆς κοινωνίας ἐστί. νόμοι δὲ κεχωρισμένοι τῶν δηλούντων τὴν πολιτείαν, καθ' οὓς δεῖ τοὺς ἄρχοντας ἄρχειν, καὶ φυλάττειν τοὺς παραβαίνοντας αὐτούς. ὥστε δῆλον ὅτι τὰς διαφορὰς ἀναγκαῖον, καὶ τὸν ἀριθμὸν ἔχειν τῆς πολιτείας ἑκάστης, καὶ πρὸς τὰς τῶν νόμων θέσεις. οὐ γὰρ οἷόν τε τοὺς αὐτοὺς νόμους συμφέρειν ταῖς ὀλιγαρχίαις, οὐδὲ ταῖς δημοκρατίαις πάσαις, εἴπερ δὴ πλείους, καὶ μὴ μία δημοκρατία, μηδὲ ὀλιγαρχία μόνον ἐστίν.

* γρ. [illegible]

A

ΚΕΦΑΛ. β'.

Ἀνακεφαλαίωσις τῶν περὶ πολιτείας λόγων εἰρημένων τε καὶ ῥηθησομένων.

Ἐπεὶ δ' ἐν τῇ πρώτῃ μεθόδῳ [περὶ] τῶν πολιτειῶν διειλόμεθα, τρεῖς μὲν τὰς ὀρθὰς πολιτείας, βασιλείαν, ἀριστοκρατίαν, πολιτείαν· τρεῖς δὲ τὰς τούτων παρεκβάσεις, τυραννίδα μὲν, βασιλείας· ὀλιγαρχίαν δὲ, ἀριστοκρατίας· δημοκρατίαν δὲ, πολιτείας· καὶ περὶ μὲν ἀριστοκρατίας καὶ βασιλείας εἴρηται· (τὸ γὰρ περὶ τῆς ἀρίστης πολιτείας θεωρῆσαι, ταὐτὸ καὶ περὶ τούτων ἐστὶν εἰπεῖν τῶν ὀνομάτων· βούλεται γὰρ ἑκατέρα κατ' ἀρετὴν συνεστάναι κεχορηγημένην.) ἔτι δὲ τί διαφέρουσιν ἀλλήλων ἀριστοκρατία, καὶ βασιλεία, καὶ πότε δεῖ βασιλείαν νομίζειν, διώρισται πρότερον· λοιπὸν περὶ πολιτείας διελθεῖν τῆς τῷ κοινῷ προσαγορευομένης ὀνόματι, καὶ περὶ τῶν ἄλλων πολιτειῶν, ὀλιγαρχίας τε καὶ δημοκρατίας, καὶ τυραννίδος. Φανερὸν μὲν οὖν καὶ τούτων τῶν παρεκβάσεων τίς χειρίστη, καὶ δευτέρα τίς. ἀνάγκη γὰρ τὴν μὲν τῆς πρώτης καὶ θειοτάτης παρέκβασιν, εἶναι χειρίστην· τὴν δὲ βασιλείαν ἀναγκαῖον [ἢ] τοὔνομα μόνον ἔχειν, οὐκ οὖσαν· ἢ διὰ πολλὴν ὑπεροχὴν εἶναι τὴν τοῦ βασιλεύοντος. ὥστε [καὶ] τὴν τυραννίδα χειρίστην οὖσαν, πλεῖστον ἀπέχειν πολιτείας· δεύτερον δὲ, τὴν ὀλιγαρχίαν· ἡ γὰρ ἀριστοκρατία διέστηκεν ἀπὸ ταύτης πολὺ τῆς πολιτείας· μετριωτάτην δὲ, τὴν δημοκρατίαν. ἤδη μὲν οὖν τις ἀπεφήνατο καὶ τῶν πρότερον οὕτως· οὐ μὴν εἰς ταὐτὸ βλέψας ἡμῖν. ἐκεῖνος μὲν γὰρ ἔκρινε, πασῶν μὲν οὐσῶν ἐπιεικῶν, οἷον, ὀλιγαρχίας τε χρηστῆς, καὶ τῶν ἄλλων, χειρίστην δημοκρατίαν· φαύλων δὲ, ἀρίστην· ἡμεῖς δὲ ὅλως ταύτας ἐξημαρτημένας εἶναί φαμεν· καὶ βελτίω μὲν ὀλιγαρχίαν ἄλλην ἄλλης, οὐ καλῶς ἔχει λέγειν, ἧττον δὲ φαύλην. ἀλλὰ περὶ μὲν τῆς τοιαύτης κρίσεως ἀφείσθω τὰ νῦν. ἡμῖν δὲ, πρῶτον μὲν διαιρετέον, πόσαι διαφοραὶ τῶν πολιτειῶν. εἴπερ ἐστὶν εἴδη πλείονα τῆς τε δημοκρατίας, καὶ τῆς ὀλιγαρχίας. ἔπειτα τίς κοινοτάτη, καὶ τίς αἱρετωτάτη μετὰ τὴν ἀρίστην πολιτείαν· κἂν εἴ τις ἄλλη τετύχηκεν ἀριστοκρατικὴ, καὶ συνεστῶσα καλῶς· ἀλλὰ ταῖς πλείσταις ἁρμόττουσα πόλεσι τίς ἐστιν. ἔπειτα καὶ τῶν ἄλλων τίς τίσιν αἱρετή. τάχα γὰρ, τοῖς μὲν ἀναγκαία δημοκρατία μᾶλλον ὀλιγαρχίας· τοῖς δ' αὕτη μᾶλλον ἐκείνης. μετὰ δὲ ταῦτα, τίνα τρόπον δεῖ καθιστάναι τὸν βουλόμενον ταύτας τὰς πολιτείας· λέγω δὲ δημοκρατίας τε καθ' ἕκαστον εἶδος, καὶ πάλιν ὀλιγαρχίας. τέλος δὲ πάντων τούτων, ὅταν ποιησώμεθα συντόμως τὴν ἐνδεχομένην μνείαν, πειρατέον ἐπελθεῖν, τίνες φθοραὶ, καὶ [τίνες] σωτηρίαι τῶν πολιτειῶν, καὶ κοινῇ, καὶ χωρὶς ἑκάστης, καὶ διὰ τίνας αἰτίας ταῦτα μάλιστα γίνεσθαι πέφυκε.

Plato in Politico.

CAPVT II.

Indicat & quid actum ſit hactenus, & quid deinceps reſtet agendum.

QVoniam autem in diſputatione atque inſtitutione ſupetiote, de teip. adminiſtrandæ formis, ralı partirione ac diſtinctione vſi diſſetnimus, vt treis reip. adminiſtrandæ formas tectas poneremus, regnum, atiſtocrariam, & eam quam communi nomine politiam Græci nominant, id eſt, eiuſdem teip. ſeu ciuitatis adminiſtrãdæ tationem: & treis ab his declinationes ſeu degreſſiones, à regno quidem tyrannidem, ab ariſtocraria oligatchiam, à politia populi poteſtatem, quam democratiam Græci vocant: & de atiſtocratia quidem
B & tegno dictum eſt: (nam de optima reip. admioiſtrandæ forma commentari, idem eſt atque de his nominibus conſiderare. debet enim vtraque conuenienter & congruenter virtuti tebus neceſſariis inſtructæ, eſſe conſtiruta: prætetea verò quid inter ſe differant regnum & ariſtocraria, & quando tegnum ſit exiſtimandum, antea diſtinctè explicatum eſt: teliquum eſt vt de politia diſſeramus, ea quæ communi nomine ſic appellatur, & de aliis teipublicæ adminiſtrandæ formis, oligatchia, & democraria, & tytannide. Perſpicuum igitur eſt, etiam harum degreſſionum ſeu declinationum à rectis adminiſtrationibus, quænam ſit peſſima, & quænam ſeconda. Neceſſe eſt enim declinationem à ptima & diuiniſſima, eſſe deterrimam. Regnum au-
C tem neceſſariò aut regnī nomen habet tantùm, cùm teuera non ſit tegnum: aut ptopter magnam eius qui regnat, excellentiam, conſtat. Quocitca & tytannis, quæ deterrima eſt, à teip. adminiſtrandæ forma longiſſimè diſtat: ſecundo loco longè abeſt oligarchia. Nam atiſtocratia longè diſtat ab hac teipublicæ adminiſtrandæ forma poſt oligatchiam. Moderatiſſima autem & tolerabiliſſima democratia eſt Quin & quidam ex iis qui ante nos ſcripſetunt, in eadem ſententia fuit, non tamen idem atque nos, ſpectãs. Ille enim cenſuit omnium reipubl. adminiſtrandæ fotmatum, quæ bonę ſunt, qualis eſt oligatchia laudabilis & recta, ſiue ariſtoctatia & aliæ ſimiles; earum peſſimam eſſe democratiam: malarum autem optimam. Nos autem omnino
D has deptauatas atque à rectis detortas eſſe dicimus: & meliorem quidem eſſe oligarchiam aliam alia, neque conuenit dicere, neque tectum eſt: ſed minùs malam. Verùm de tali quidem ſententia omittamus in præſenti dicere Nobis autem primùm diſtinguendum eſt, quot ſint reipubl. adminiſtrandæ formarum differentiæ, ſiquidem pluta ſunt & democratiæ & oligarchiæ genera; deinde quæ ſit communiſſima, & quæ maximè optabilis atque expetenda poſt optimam reip. adminiſtrandæ formam: & ſi qua alia reip. adminiſtratio eſt atiſtoctatica, & bene ab initio inſtituta, & plurimis ciuitatibus apta, quænam ſit: deinde & aliarum quæ quibus ſit expetenda, (fortaſſe enim his quidem magis neceſſaria democratia, quàm oligachia eſt: illis
E autem hæc magis quàm illa,) deinde verò quonam modo has reipubl. adminiſtrandæ formas inſtituere oporteat eum qui hoc facere velit: dico autem vnumquodque genus democtatiæ, & iterum oligarchiæ. poſtremò vbi de his omnibus ita, vt res poſtulat, breuiter expoſuetimus, conandum nobis erit perſequi, & quæ res ſint reip. adminiſtrandæ formis lethales ac peſtiferæ, & quæ ſalutares, tum communiter tum ſeparatim ſingulis: & quibus de cauſis maximè vel interire, vel conſeruati ſoleant natura.

Probat plures eſſe neceſſariò reip. adminiſtrandæ formas, & quot ſint.

CVr igitur plures ſint reip. adminiſtraodæ formæ, cauſa eſt, quòd omnis ciuitatis plures ſint numero partes. Primùm enim ciuitates omneis ex domibus videmus ooſtate: deiode rurſum huius multitudiois alios eſſe locupletes & copioſos neceſſe eſt, alios egenteis & ioopes, alios medios: & locupletiũ atque egentium alios eſſe armis inſtructos, alios ioermes. & de populo alios eſſe agricolas videmus, alios mercatores, & in foro occupatos, alios artifices illiberaleis & operarios. Nobilium quoqoe ſunt differentiæ tum ex diuitiis & amplitudine rei familiaris: verbi gratia, ex facultate equorum alendorum: hoc enim ooo facile iis eſt facere, qui non ſuot locupletes: quocirca priſcis illis temporibus, quibus ciuitatibus potentia in equis conſiſtebat, apud has etaot oligarchiæ. vtebantur aotem equis in hoſteis, qnos habebãt finitimos: verbi gratia, Eretrienſes & Chalcideoſes, & Magnetes, qui Mæandrum accolebant: & multi alij Aſiæ populi. Tum præter eas quæ in diuitiis conſiſtunt, differentias, alia eſt ex genere, alia ex virtute, & ſi qua talis alia pars ciuitatis eſſe dicta eſt in iis diſputationibus quæ ad ariſtocratiam pertioent. Illic enim expoſuimus partitè ac diſtinctè, quot ex partibus neceſſariis conſtet omnis ciuitas. Harum enim partium interdum omnes ſunt reip. admioiſtrationis participes, interdum pauciores, interdum plures. Perſpicuũ igitur eſt, neceſſariò pluteis eſſe reip. adminiſtrandæ formas, genere inter ſe differenteis. Etenim hæ partes genere differuot inter ſe. Nam ciuitatis adminiſtratio, quam politiam Græci dicunt, magiſtratuum deſcriptio atque ordinatio eſt. Hanc autem diſtribuunt omnes aut ex vi & poteotia eorum qui ſunt huius ordinatioois participes, aot ex aliqua eorum æqualitate commuoi: dico autem, verbi gratia, æqualitatem aut egentium, aut locupletium, aut qoandam vtrorumque communem. Neceſſe igitur eſt tot eſſe reip. adminiſtrandæ formas, quot ſunt ordines ſeu ordinationes, pro exſuperantiis & excellentiis. & pro differentiis partium. Videntur autem duæ eſſe maximè: & quemadmodum veotorum alij dicuntur eſſe Aquilonares, alij Auſtrales, alij verò horum degreſſiooes: ſic & reip. adminiſtrandæ formarũ duæ, populi poteſtas ſeu democratia, & paucõrum imperium, quam oligarchiam Græci nomioant. Ariſtocratiam enim oligarchiæ ſpeciem ponunt, quaſi ſit oligarchia quædam: & eam, quæ politia nomine communi dicitur, democratiæ: quemadmodum in ventis Fauonium quidem Aquilonis, Vulturnum autem Auſtri partem eſſe volunt. Similiſque coocentionum & intentionum in cantibus ac fidibus, quæ harmooiæ dicuntur à Græcis, ratio eſt, vt aiunt quidam. Nam etiam illic duo earum genera faciont, Doricum & Phrygiũ: cæteras, vt ex his conflatas & temperatas, earum nominibus iuoctis appellant. Hoc igitur modo de reipublicę admioiſtrandæ formis conſueperoot maximè exiſtimare. Sed verius & melius eſt ita dicere, quemadmodum partientes expoſuimus, aut duas, aut vnam eſſe reip. adminiſtrandæ formam rectè inſtitutam, vnámque harmoniam rectam & perfectam, cæteras eſſe à rectis aberrationes ac deflexiones: has quidem ab harmonia bene temperata, illas verò ab optima reip. adminiſtrandæ forma: oligarchicas eas, quæ ſunt contentiores, & plus nimio heriles: populareis, eas quæ ſuot remiſſiores & molliores.

Ὅτι πλείους ἀναγκαῖον εἶναι πολιτείας εἴδει διαφερούσας ἀλλήλων, καὶ πόσαι.

ΤΟῦ μὲν οὖν εἶναι πλείους πολιτείας αἴτιον, ὅτι πάσης ἐστὶ μέρη πλείω πόλεως τὸν ἀριθμόν. πρῶτον μὲν γὰρ ἐξ οἰκιῶν συγκειμένας πάσας ὁρῶμεν τὰς πόλεις· ἔπειτα πάλιν τούτου τοῦ πλήθους, τοὺς μὲν εὐπόρους ἀναγκαῖον εἶναι, τοὺς δ' ἀπόρους, τοὺς δὲ μέσους· καὶ τῶν εὐπόρων δὲ καὶ τῶν ἀπόρων, τὸ μὲν ὁπλιτικὸν, τὸ δὲ * ἄσπλον. καὶ τὸ μὲν, γεωργικὸν δῆμον ὁρῶμεν ὄντα, τὸ δ' ἀγοραῖον, τὸ δὲ βάναυσον. γρ. ἄοπλον
B καὶ τῶν γνωρίμων εἰσὶ διαφοραὶ, καὶ κατὰ τὸν πλοῦτον καὶ τὰ μεγέθη τῆς οὐσίας, οἷον ἱπποτροφίας· τοῦτο γὰρ οὐ ῥᾴδιον, μὴ πλουτοῦντας, ποιεῖν. διόπερ ἐπὶ τῶν ἀρχαίων χρόνων ὅσαις πόλεσιν ἐν τοῖς ἵπποις ἡ δύναμις ἦν, ὀλιγαρχίαι παρὰ τούτοις ἦσαν. ἐχρῶντο δὲ πρὸς τοὺς πολεμίους ἵπποις πρὸς τοὺς ἀστυγείτονας· οἷον Ἐρετριεῖς, καὶ Χαλκιδεῖς, καὶ Μάγνητες οἱ ἐπὶ Μαιάνδρῳ, καὶ τῶν ἄλλων πολλοὶ περὶ τὴν Ἀσίαν. ἔτι πρὸς ταῖς κατὰ πλοῦτον διαφοραῖς, ἐστὶν ἡ μὲν κατὰ γένος, ἡ δὲ κατ' ἀρετήν· κἂν εἴ τι δὴ τοιοῦτον ἕτερον εἴρηται πόλεως εἶναι μέρος ἐν τοῖς περὶ τὴν
C ἀριστοκρατίαν· ἐκεῖ γὰρ * διῃλόμεθα ἐκ πόσων μερῶν ἀναγκαίων ἐστὶ πᾶσα πόλις. γρ. διειλόμεθα τούτων γὰρ τῶν μερῶν, ὁτὲ μὲν πάντα μετέχει τῆς πολιτείας, ὁτὲ δ' ἐλάττω, ὁτὲ δὲ πλείω. φανερὸν τοίνυν, ὅτι πλείους ἀναγκαῖον εἶναι πολιτείας, εἴδει διαφερούσας ἀλλήλων. καὶ γὰρ ταῦτ' εἴδει διαφέρει τὰ μέρη σφῶν αὐτῶν. πολιτεία μὲν γὰρ, ἡ τῶν ἀρχῶν τάξις ἐστί. ταύτην δὲ διανέμονται πάντες, ἢ κατὰ τὴν δύναμιν τῶν μετεχόντων, ἢ κατά τινα αὐτῶν ἰσότητα κοινήν· λέγω δὲ, οἷον τῶν ἀπόρων, ἢ τῶν εὐπόρων, ἢ κοινήν τιν' ἀμφοῖν. ἀναγκαῖον ἄρα πολιτείας εἶναι τοσαύτας, ὅσαιπερ τάξεις κατὰ τὰς ὑπεροχάς εἰσι, καὶ κατὰ τὰς δια-
D φορὰς τῶν μορίων. μάλιστα δὲ δοκοῦσιν εἶναι δύο. καθάπερ ἐπὶ τῶν πνευμάτων λέγεται τὰ μὲν βόρεια, τὰ δὲ νότια, τὰ δ' ἄλλα, τούτων παρεκβάσεις· οὕτω καὶ τῶν πολιτειῶν, δύο, δῆμος, καὶ ὀλιγαρχία. τὴν γὰρ ἀριστοκρατίαν τῆς ὀλιγαρχίας εἶδος τιθέασιν, ὡς οὖσαν ὀλιγαρχίαν τινά· καὶ τὴν καλουμένην πολιτείαν, * δημοκρατίαν· ὥσπερ ἐν τοῖς πνεύμασι, τὸν μὲν ζέφυρον, τοῦ βορέου· τοῦ δὲ νότου, τὸν εὖρον. ὁμοίως δ' ἔχει καὶ περὶ τὰς ἁρμονίας, ὥς φασί τινες. καὶ γὰρ ἐκεῖ τίθενται εἴδη δύο, τὴν Δωριστὶ καὶ τὴν Φρυγι- γρ. δημοκρατίας
E στί· τὰ δὲ ἄλλα συντάγματα, τὰ μὲν, Δώρια· τὰ δὲ, Φρύγια καλοῦσι. μάλιστα μὲν οὖν εἰώθασιν οὕτως ὑπολαμβάνειν περὶ τῶν πολιτειῶν· ἀληθέστερον δὲ καὶ βέλτιον ὡς ἡμεῖς διείλομεν, δυοῖν ἢ μιᾶς οὔσης τῆς καλῶς συνεστηκυίας, τὰς ἄλλας εἶναι παρεκβάσεις· τὰς μὲν, τῆς εὖ κεκραμένης ἁρμονίας· τὰς δὲ, τῆς ἀρίστης πολιτείας· ὀλιγαρχικὰς μὲν, τὰς συντονωτέρας καὶ δεσποτικωτέρας· τὰς δ' ἀνειμένας καὶ μαλακὰς, δημοτικάς.

ΚΕΦΑΛ. δ'.

Ὅτι οὐδὲ δημοκρατίαν δεῖ τιθέναι οὕτως ἁπλῶς, ὅπου κύριον τὸ πλῆθος. οὐδὲ ὀλιγαρχίαν, ὅπου κύριοι τῆς πολιτείας ὀλίγοι. Ὅτι πολιτεῖαι πλείους τῶν εἰρημένων, καὶ τίνες, καὶ διὰ τί. Διορισμὸς τῶν δημοκρατίας εἰδῶν.

ΟΥ δεῖ δὲ τιθέναι δημοκρατίαν, καθάπερ εἰώθασί τινες νῦν ἁπλῶς οὕτως, ὅπου κύριον τὸ πλῆθος· καὶ γὰρ ἐν ταῖς ὀλιγαρχίαις, καὶ πανταχοῦ, τὸ πλέον μέρος κύριον· οὔτε ὀλιγαρχίαν, ὅπου κύριοι τῆς πολιτείας ὀλίγοι. Εἰ γὰρ εἴησαν οἱ πάντες χίλιοι καὶ τριακόσιοι, καὶ τούτων οἱ χίλιοι πλούσιοι, καὶ μὴ μεταδιδοῖεν ἀρχῆς τοῖς τριακοσίοις καὶ πένησιν, ἐλευθέροις οὖσι, καὶ τἆλλα ὁμοίοις, οὐθεὶς ἂν φαίη δημοκρατεῖσθαι τούτους. ὁμοίως δὲ καὶ εἰ πένητες μὲν ὀλίγοι εἶεν, κρείττους δὲ τῶν εὐπόρων, πλειόνων ὄντων, οὐδεὶς ἂν ὀλιγαρχίαν προσαγορεύσειεν· οὐδὲ τὴν τοιαύτην, εἰ τοῖς ἄλλοις οὖσι πλουσίοις μὴ μετείη τῶν τιμῶν· μᾶλλον τοίνυν λεκτέον, ὅτι δῆμος μέν ἐστιν, ὅταν οἱ ἐλεύθεροι κύριοι ὦσιν· ὀλιγαρχία δ', ὅταν οἱ πλούσιοι. ἀλλὰ συμβαίνει, τοὺς μὲν πολλοὺς εἶναι, τοὺς δ' ὀλίγους· ἐλεύθεροι μὲν γὰρ πολλοί, πλούσιοι δ' ὀλίγοι. καὶ γὰρ ἂν εἰ κατὰ μέγεθος διενέμοντο τὰς ἀρχάς, ὥσπερ ἐν Αἰθιοπίᾳ φασί τινες, ἢ κατὰ κάλλος, ὀλιγαρχία ἦν ἄν· ὀλίγον γὰρ τὸ πλῆθος, καὶ τὸ τῶν καλῶν, καὶ τὸ τῶν μεγάλων. οὐ μὴν ἀλλ' οὐδὲ τούτοις μόνον ἱκανῶς ἔχει διωρίσθαι τὰς πολιτείας ταύτας· ἀλλ' ἐπεὶ πλείονα μόρια καὶ τοῦ δήμου, καὶ τῆς ὀλιγαρχίας εἰσίν, ἔτι διληπτέον ὡς οὔτ', ἂν οἱ ἐλεύθεροι, ὀλίγοι ὄντες, πλειόνων καὶ μὴ ἐλευθέρων ἄρχωσι, δῆμος· οἷον, ἐν Ἀπολλωνίᾳ τῇ ἐν τῷ Ἰονίῳ, καὶ ἐν Θήρᾳ· ἐν τούτων γὰρ ἑκατέρᾳ τῶν πόλεων ἐν ταῖς τιμαῖς ἦσαν οἱ διαφέροντες κατ' εὐγένειαν, καὶ πρῶτοι κατασχόντες τὰς ἀποικίας, ὀλίγοι ὄντες πολλῶν. οὔτ', ἂν οἱ πλούσιοι, διὰ τὸ κατὰ πλῆθος ὑπερέχειν, δῆμος· οἷον ἐν Κολοφῶνι τὸ παλαιόν· ἐκεῖ γὰρ ἐκέκτηντο μακρὰν οὐσίαν οἱ πλείους, πρὶν γενέσθαι τὸν πόλεμον τὸν πρὸς Λυδούς· ἀλλ' ἔστι δημοκρατία μέν, ὅταν οἱ ἐλεύθεροι καὶ ἄποροι, πλείους ὄντες, κύριοι τῆς ἀρχῆς ὦσιν· ὀλιγαρχία δέ, ὅταν οἱ πλούσιοι καὶ εὐγενέστεροι, ὀλίγοι ὄντες. Ὅτι μὲν οὖν πολιτεῖαι πλείους, καὶ δι' ἣν αἰτίαν, εἴρηται. διότι δὲ πλείους τῶν εἰρημένων, καὶ τίνες καὶ διὰ τί, λέγομεν, ἀρχὴν λαβόντες τὴν εἰρημένην πρότερον. ὁμολογοῦμεν γὰρ οὐχ ἓν μέρος, ἀλλὰ πλείω πᾶσαν ἔχειν πόλιν. ὥσπερ οὖν εἰ ζῴου προῃρούμεθα λαβεῖν εἴδη, πρῶτον ἂν * ἀποδιωρίζομεν, ὅπερ ἀναγκαῖον πᾶν ἔχειν ζῷον, οἷον ἔνιά τε τῶν αἰσθητηρίων, καὶ τὸ τῆς τροφῆς ἐργαστικὸν καὶ δεκτικόν, οἷον στόμα καὶ κοιλίαν· πρὸς δὲ τούτοις, οἷς κινεῖται μορίοις ἕκαστον αὐτῶν. Εἰ δὴ τοσαῦτα εἴδη μόνον, τούτων δ' εἶεν διαφοραί· λέγω δ', οἷον στόματός τινα πλείω γένη, καὶ κοιλίας, καὶ τῶν αἰσθητηρίων· ἔτι δὲ καὶ τῶν κινητικῶν μορίων, ὁ τῆς συζεύξεως τῆς τούτων ἀριθμός, ἐξ ἀνάγκης ποιήσει πλείω γένη ζῴων.

* γρ. ἀποδιορίζωμεν, & ἀποδιορίζομεν,

A

CAPVT. IV.

Vulgarem in definiendis democratia & oligarchia errorem notat. Deinde docet eſſe plures quàm quæ expoſitæ ſint, adminiſtrandæ reip. ſpecies, & quam ob cauſam. Poſtremo democratiæ ſpecies explicat.

NOn oportet autem democratiam ſtatuere ita ſimpliciter, vt nunc ſolent quidam, eam, in qua penes multitudinem arbitrium & auctoritas eſt: (nam etiam in oligarchiis, & vbique penes maiorem partem arbi- B rrium & poteſtas eſt:) neque oligarchiam, vbi penes paucos reip. adminiſtrandæ poteſtas eſt. Si enim eſſent vniuerſi ciues mille trecenti, & ex his mille diuites: neque imperij participeis facerent trecentos & pauperes, quantumuis liberos, & cætera ſimileis; nemo hos dixerit popularem reip. adminiſtrandæ formam vſurpare: Itémque ſi pauperes panci eſſenr, & tamen locupletib. pluribus ſuperiores ac potentiores: nemo hanc reip. adminiſtrandæ formam, oligarchiam appellarit, neque hanc talem, in qua honores cum aliis qui diuites eſſent, non commnnicarentor. Dicendum igitur potiùs eſt, democratiam eſſe, cùm penes liberos ſumma rerum poteſtas eſt: oligarchiam, cùm penes diuiteis. Quòd autem illi multi ſunt, hi pauci, hoc ita fortè euenit. Nam liberi quidem homines, multi: lo- C cupletes autem pauci. Etenim ſi pro magnitudine & proceritate corporis mandarentur honores, vt in Æthiopia aiũt quidam fieri ſolere, aut pro pulcritudine: eſſet oligarchia. Exiguus enim pulcrorum & procerorum numerus eſt. Verumtamen neque his tantùm has reipubl. adminiſtrandæ formas definiri ſatis eſt: ſed quia particulæ plures Democratię & Oligarchię ſunt, præterea decidendum ac ſtatnendum eſt, neque ſi liberi qui panci ſint, in plureis & non liberos imperium obtineant, democratiam eſſe: quod genus eſt Apolloniæ in mari Ionio, & Theræ: in vtraque enim harum ciuitatum florebant honoribus qui nobilitate præſtabant, quíque primi colonias occuparant, cùm hi eſſent pauci, alij multi. Neque ſi dinites præſint, propterea D quòd numero ſint ſuperiores, democratiam ſimiliter eſſe habendam: quemadmodum olim in Colophone illic enim antequam bellum aduerſus Lydos ortum eſſet, maior pars ciuium magnas & diuturnitate temporis ſtabilitas atque amplificatas rei familiaris facnltates poſſidebat. Sed democratia quidem eſt, cùm liberi & pauperes numero ſuperiores, imperij & ſummæ rei ſunt compotes: oligarchia, cùm diuites & nobiliores, numero panciores. Plureis igitur eſſe reipublicę adminiſtrãdæ formas, & quam ob cauſam ſint plures, expoſitum à nobis eſt. Plureis autem eſſe, quàm quæ expoſitæ ſunt, & quæ, & quam ob cauſam, dicamus, repetito E eodem, quod antea ſompſimus, principio. Conuenit enim inter nos, ciuitatis omnis non vnam ſed plureis eſſe parteis. Quemadmodum igitur, ſi conſilium cepiſſemus ſpecies ſen formas animalis ſumere, primũ quidem id omne ſecerneremus, quod neceſſariò omne animal habet: vt quædam ſenſus inſtrumenta, & parteis eas quæ valent ad conficiendum aut recipiendum alimentum, vt os & ventriculum: deinde quibuſcumque particulis vnũquodque animal mouetur. Si igitur ponamus has eſſe dũtaxat partium ſpecies, & nõ plureis: ſed tamen ſint aliquot harum differẽtiæ (verbi gratia) oris & venetriculi & ſentiendi inſtrumentorum plura quædam genera: prætetea verò & patticularum, quæ mouendi vim habent: harum partium copulationis numerus plura neceſſariò animantium genera efficiet.

Non enim fieri poteſt vt in eodẽ animali plures inſint oris differẽtiæ, neque item vt aurium. Quare vbi ſumptæ fuerint omnes, quæ eſſe poſſunt, harum partium coniugationes, tot ſpecies animalis conſtituent, quot ſunt partium neceſſariarum copulationes. Sic & de iis reipubl. adminiſtrandæ formis, quas diximus, ſentiendum. Nam & ciuitates non ex vna ſed ex multis partibus conſtant, quemadmodum ſæpenumero à nobis dictum eſt. Atque vna ſanè pars eſt ea quæ in alimento parando occupata multitudo eſt, qui aratores ſeu agricolæ nominantur: altera, ea quæ appellatur (vt ita dicã) ſedentaria ſordidáque & illiberalis. Eſt autem hæc, quæ arteis eas exercet, ſine quibus vrbs habitari ac frequẽtari non poteſt. Harum porro artium alias neceſſariò ſuppetere oportet, aliæ ad delicias & luxũ aut ad bene viuendum pertinent. Tertia eſt forenſium, ſeu eorum qui forum terunt. Forenſeis eos dico, qui in vendendo & emẽdo, & in mercatura facienda, in redimẽdis mercibus, quas pluris reuendãt, verſantur. Quarta eſt mercenariorum. Quinta natio militum, & eorum qui propugnaturi ſunt: quam nihilominus, quàm has, quas diximus, præſto eſſe neceſſe eſt, niſi volunt eiues alienigenis atque exteris bellum inferẽtibus ſeruire. Fortaſſe enim fieri nullo modo poteſt, vt ciuitas natura ſerua ciuitatis nomẽ mereatur. Ciuitas enim ſuis ipſa opibus pollet, ſuiſque bonis contenta eſt. At quod ſeruum eſt, non eſt ſuis ipſum bonis contentum. Quapropter in libris Platonis de Repub. magnificè hoc quidem & glorioſè, ſed anguſtè & ieiunè dictũ eſt. Ait enim Socrates, ex quatuor generibus hominũ maximè neceſſariis ciuitatẽ conſtare. Dicit autẽ hos, textores, & agricolas & ſutores & fabros lignarios. Rurſúmq; addit, quaſi hi nõ ſint ſatis, fabros ærarios ac ferrarios, & prẹterea eos qui pecoribus neceſſariis præfecti ſunt. Præterea verò mercatores & caupones. Atq; hæc omnia valẽt ad explendã primã ciuitatem, tanquã ciuitas omnis neceſſariarũ rerũ, & non potiùs boni & honeſti cauſa initiò inſtituatur & conſiſtat: quaſique ſutoribus æquè atque aratoribus egeat. Partẽ autem propugnantẽ non priùs ciuitati reddit ac repræſẽtat, quàm agri finibus propagatis, & ad finitimorũ agros vſq; perductis, ad belli ſuſcipiendi neceſſitatem redacti fuerint. Iam verò & in quatuor hominũ generibus, & in quamlibet multis ſocius, neceſſe eſt aliquẽ intercedere, qui ius ſuum cuiq; tribuat, rebúſq; iudicandis præſit. Si quis igitur & animum, animalis partem facere debet potiùs quàm corpus; ergo & huiuſmodi parteis, nempe militaris & bellicoſa, iuſtitiæque iudicialis particeps, ciuitatis partes exiſtimãdæ ſunt potiùs quàm quæ ad vſum neceſſariũ pertinẽt: ad quas accedere etiã debet ea cuius eſt conſultare & deliberare de rebus ad totã ciuitatẽ pertinẽtibus: (quod munus eſt prudẽtiæ atque intelligẽtiæ ciuilis:) atque hæc vtrùm inſint ſeparatim in quibuſdam, an in iiſdem, quod ad rationem attinet, nihil refert. Nam ſæpenumero euenit vt iidem & grauioris armaturæ ſint milites, & in agris colendis verſentur. Quare & ſi has & illas ciuitatis parteis numerare cõuenit, perſpicuum eſt, id genus hominum, quod armis inſtructũ eſt, partem ciuitatis eſſe neceſſariã. Septima eſt ea quæ facultatibus & copiis rei familiaris munera & onera publica ſubit, quos locupleteis appellamus. Octaua eſt ea quæ rempubl. adminiſtrat, quæque in gerẽdis magiſtratibus reip. dat operam: ſiquidem ſine magiſtratibus ciuitatis cõſtare non poteſt. Neceſſe igitur eſt, aliquos eſſe qui poſſint imperare, quiq; in gerẽdis magiſtratib. ciuitati ſeruiãt, aut cõtinenter & aſſiduè, aut alternis & viciſſim. Tũ reliquæ partes præſtò eſſe debẽt, de quib. paulo antè diſtinctè explicauimus: eã dico quę cõſultãdi munere fũgatur, eámque, quę litigãtibus ius dicat.

A οὐ γὰρ οἷόν τε ταὐτὸ ζῷον ἔχειν πλείους στόματος διαφοράς· ὁμοίως δὲ οὐδ᾽ ὤτων. ὥσθ᾽ ὅταν ληφθῶσι τούτων πάντες οἱ ἐνδεχόμενοι συνδυασμοί, ποιήσουσιν εἴδη ζῴου· καὶ τοσαῦτ᾽ εἴδη τοῦ ζῴου, ὅσαιπερ αἱ συζεύξεις τῶν ἀναγκαίων μορίων εἰσί· τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον καὶ τῶν εἰρημένων πολιτειῶν. καὶ γὰρ αἱ πόλεις οὐκ ἐξ ἑνός, ἀλλ᾽ ἐκ πολλῶν σύγκεινται μερῶν, ὥσπερ εἴρηται πολλάκις. ἓν μὲν οὖν ἐστι τὸ περὶ τὴν τροφὴν πλῆθος, οἱ καλούμενοι γεωργοί. δεύτερον δέ, τὸ καλούμενον βάναυσον· ἔστι δὲ τοῦτο περὶ τὰς τέχνας, ὧν ἄνευ πόλιν ἀδύνατον οἰκεῖσθαι. τούτων δὲ τῶν τεχνῶν τὰς μὲν ἐξ ἀνάγκης ὑπάρχειν δεῖ· τὰς δέ,* εἰς τρυφὴν, ἢ τὸ καλῶς ζῆν. τρίτον δ᾽, ἀγοραῖον· λέγω δ᾽ ἀγοραῖον, τὸ περὶ πράσεις, καὶ τὰς ὠνάς, καὶ τὰς ἐμπορίας καὶ καπηλείας διατρῖβον. τέταρτον δέ, τὸ θητικόν. πέμπτον δὲ γένος, τὸ προπολεμῆσον· ὃ τούτων οὐδὲν ἧττόν ἐστιν ἀναγκαῖον ὑπάρχειν, εἰ μέλλουσι μὴ δουλεύσειν τοῖς ἐπιοῦσι. μὴ γὰρ ἓν τῶν ἀδυνάτων ᾖ, πόλιν ἄξιον εἶναι καλεῖν τὴν φύσει δούλην· αὐτάρκης γὰρ ἡ πόλις, τὸ δὲ δοῦλον οὐκ αὔταρκες. διόπερ * ἐν τῇ πολιτείᾳ κομψῶς τοῦτο, οὐχ ἱκανῶς δὲ εἴρηται. φησὶ γὰρ ὁ Σωκράτης ἐκ τεττάρων τῶν ἀναγκαιοτάτων πόλιν συγκεῖσθαι· λέγει δὲ τούτους, ὑφάντην, καὶ γεωργόν, καὶ σκυτοτόμον, καὶ οἰκοδόμον· πάλιν δὲ C προστίθησιν, ὡς οὐκ αὐταρκῶν τούτων, χαλκέα, καὶ τοὺς ἐπὶ τοῖς ἀναγκαίοις βοσκήμασιν· ἔτι δή, ἔμπορόν τε καὶ κάπηλον* καὶ ταῦτα πάντα γίνεται πλήρωμα τῆς πρώτης πόλεως· ὡς τῶν ἀναγκαίων γε χάριν πᾶσαν πόλιν συνεστηκυῖαν, ἀλλ᾽ οὐ τοῦ καλοῦ μᾶλλον· ἴσον τε δεομένην σκυτέων τε καὶ γεωργῶν. τὸ δὲ προπολεμοῦν οὐ πρότερον ἀποδίδωσι μέρος, πρὶν ἢ τῆς χώρας αὐξομένης καὶ τῆς τῶν πλησίον *ἀπτομένης, εἰς πόλεμον καταστῶσιν. ἀλλὰ μὴν καὶ ἐν τοῖς τέτταρσι καὶ τοῖς ὁποσοισοῦν κοινωνοῖς, ἀναγκαῖον εἶναί τινα τὸν ἀποδώσοντα καὶ κρινοῦντα τὸ δίκαιον. D εἴπερ οὖν καὶ ψυχὴν ἄν τις θείη ζῴου μόριον μᾶλλον, ἢ σῶμα, καὶ πόλεων τὰ τοιαῦτα μᾶλλον θετέον, τῶν εἰς τὴν ἀναγκαίαν χρῆσιν συντεινόντων, τὸ πολεμικὸν καὶ τὸ μετέχον δικαιοσύνης δικαστικῆς· πρὸς δὲ τούτοις, τὸ βουλευόμενον, ὅπερ ἐστὶ συνέσεως πολιτικῆς ἔργον. καὶ ταῦτ᾽ εἴτε κεχωρισμένως ὑπάρχει τισίν, εἴτε τοῖς αὐτοῖς, οὐδὲν διαφέρει πρὸς τὸν λόγον· καὶ γὰρ ὁπλιτεύειν καὶ γεωργεῖν συμβαίνει τοῖς αὐτοῖς πολλάκις. ὥστε εἴπερ καὶ ταῦτα καὶ ἐκεῖνα θετέα μόρια τῆς πόλεως, φανερὸν ὅτι τό γε ὁπλιτικὸν ἀναγκαῖόν ἐστι μόριον τῆς πόλεως. ἕβδομον δέ, τὸ ταῖς E οὐσίαις λειτουργοῦν,* ὃ καλοῦμεν εὐπόρους. ὄγδοον δέ, τὸ δημιουργικόν, καὶ τὸ περὶ τὰς ἀρχὰς λειτουργοῦν· εἴπερ ἄνευ ἀρχόντων ἀδύνατον εἶναι πόλιν. ἀναγκαῖον οὖν εἶναί τινας τοὺς δυναμένους ἄρχειν, καὶ λειτουργοῦντας, ἢ συνεχῶς, ἢ κατὰ μέρος, τῇ πόλει ταύτην τὴν λειτουργίαν. λοιπὰ δὲ περὶ ὧν τυγχάνομεν διωρικότες ἀρτίως, τὸ βουλευόμενον καὶ κρῖνον περὶ τῶν δικαίων τοῖς ἀμφισβητοῦσιν.

γρ. εἰς τρυφὴν;
Libro 2.
γρ. ἢ πάντα ταῦτα γ.
γρ. ἁπτομένης.
γρ. οὐ καί;

Εἴπερ οὖν ταῦτα δεῖ γίνεσθαι ταῖς πόλεσι καὶ καλῶς γίνεσθαι καὶ δικαίως· ἀναγκαῖον καὶ μετέχοντας εἶναί τινας ἀρετῆς τῶν πολιτικῶν. τὰς μὲν οὖν ἄλλας δυνάμεις τοῖς αὐτοῖς ὑπάρχειν ἐνδέχεσθαι δοκεῖ πολλοῖς, οἷον τοὺς αὐτοὺς εἶναι προπολεμοῦντας, καὶ γεωργοῦντας, καὶ τεχνίτας· ἔτι δὲ τοὺς βουλευομένους τε καὶ κρίνοντας. ἀντιποιοῦνται δὲ καὶ τῆς ἀρετῆς πάντες, καὶ τὰς πλείστας [ἀρχὰς] ἄρχειν οἴονται δύνασθαι· ἀλλὰ πένεσθαι καὶ πλουτεῖν τοὺς αὐτοὺς, ἀδύνατον. διὸ ταῦτα μέρη μάλιστα εἶναι δοκεῖ πόλεως, οἱ εὔποροι, καὶ οἱ ἄποροι. ἔτι δὲ διὰ τὸ ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ, τοὺς μὲν ὀλίγους εἶναι, τοὺς δὲ πολλοὺς, ταῦτα ἐναντία μέρη φαίνεται τῶν τῆς πόλεως μορίων. ὥστε καὶ τὰς πολιτείας κατὰ τὰς ὑπεροχὰς τούτων καθιστᾶσι· καὶ δύο πολιτεῖαι δοκοῦσιν εἶναι, δημοκρατία καὶ ὀλιγαρχία. ὅτι μὲν οὖν εἰσὶ πολιτεῖαι πλείους, καὶ διὰ τίνας αἰτίας, εἴρηται πρότερον. ὅτι δ' ἐστὶ καὶ δημοκρατίας εἴδη πλείω καὶ ὀλιγαρχίας, λέγωμεν. φανερὸν δὲ τοῦτο καὶ ἐκ τῶν εἰρημένων. Εἴδη γὰρ πλείω τοῦ τε δήμου καὶ τῶν λεγομένων γνωρίμων ἐστὶν εἶναι, δήμου μὲν εἴδη, ἓν μὲν, οἱ γεωργοί· ἕτερον δὲ, τὸ περὶ τὰς τέχνας· ἄλλο δὲ, τὸ ἀγοραῖον, τὸ περὶ ὠνὴν καὶ πρᾶσιν διατρῖβον· ἄλλο δὲ τὸ περὶ θάλατταν· καὶ τούτου, τὸ μὲν, πολεμικόν· τὸ δὲ, χρηματιστικόν· τὸ δὲ, πορθμευτικόν. τὸ δ', ἁλιευτικόν· πολλαχοῦ γὰρ ἕκαστα τούτων πολύοχλα· οἷον, ἁλιεῖς μὲν ἐν Τάραντι καὶ Βυζαντίῳ, τριηρικὸν δὲ Ἀθήνησιν, ἐμπορικὸν δὲ ἐν Αἰγίνῃ καὶ Χίῳ,* πορθμευτικὸν ἐν Τενέδῳ· πρὸς δὲ τούτοις, τὸ χερνητικὸν, καὶ τὸ μικρὰν ἔχον οὐσίαν, ὥστε μὴ δύνασθαι σχολάζειν. ἔτι, τὸ μὴ ἐξ ἀμφοτέρων πολιτῶν ἐλεύθερον, κἂν εἴ τι τοιοῦτον * ἕτερον πλήθους εἶδος. τῶν δὲ γνωρίμων, πλοῦτος, εὐγένεια, ἀρετὴ, παιδεία, καὶ τὰ τούτοις [ὅμοια, [λεγόμενα κατὰ τὴν αὐτὴν διαφοράν. δημοκρατία μὲν οὖν ἐστι, πρώτη μὲν ἡ λεγομένη μάλιστα κατὰ τὸ ἴσον. ἴσον γάρ φησιν ὁ νόμος, ὁ τῆς τοιαύτης δημοκρατίας, τὸ μηδὲν * μᾶλλον ὑπερέχειν τοὺς ἀπόρους, ἢ τοὺς εὐπόρους· μηδὲ, κυρίους εἶναι ὁποτερουσοῦν, ἀλλ' ὁμοίους ἀμφοτέρους. Εἴπερ γὰρ ἐλευθερία μάλιστ' ἐστὶν ἐν δημοκρατίᾳ, καθάπερ ὑπολαμβάνουσί τινες, καὶ ἰσότης, οὕτως ἂν εἴη μάλιστα, κοινωνούντων ἁπάντων μάλιστα τῆς πολιτείας ὁμοίως. ἐπεὶ δὲ πλείων ὁ δῆμος, κύριον δὲ τὸ δόξαν τοῖς πλείοσιν, ἀνάγκη δημοκρατίαν εἶναι ταύτην. ἓν μὲν οὖν εἶδος δημοκρατίας, τοῦτο· ἄλλο δὲ, τὸ τὰς ἀρχὰς ἀπὸ τιμημάτων εἶναι· βραχέων δὲ τούτων ὄντων· δεῖ δὲ τῷ κτωμένῳ ἐξουσίαν εἶναι μετέχειν, καὶ τὸν ἀποβάλλοντα μὴ μετέχειν. ἕτερον εἶδος δημοκρατίας, τὸ μετέχειν ἅπαντας τοὺς πολίτας, * ὅσοι ἀνυπεύθυνοι· ἄρχειν δὲ τὸν νόμον. ἕτερον δὲ τὸ εἶδος δημοκρατίας, τὸ πᾶσι μετεῖναι τῶν ἀρχῶν, ἐὰν μόνον ᾖ πολίτης· ἄρχειν δὲ τὸν νόμον. ἕτερον δ' εἶδος δημοκρατίας, τἆλλα μὲν εἶναι ταὐτά· κύριον δ' εἶναι τὸ πλῆθος, καὶ μὴ τὸν νόμον· τοῦτο δὲ γίγνεται, ὅταν τὰ ψηφίσματα κύρια ᾖ, ἀλλὰ μὴ ὁ νόμος.

γρ. πορθμικόν, minus rectè.

Qu. ἕτερον

Victorius, μᾶλλον ἄρχειν, vel ὑπαρχ. τοὺς ἀπόρους ἢ τοὺς εὐπόρους.

γρ. ἴσοι ἀνυπεύθυνοι

A Si igitur oportet hæc ſuppetere ciuitatibus, & ſi rectè iuſtéque adminiſtrari debent; neceſſe eſt, aliquos eſſe, qui ea virtute, quæ ad res ciuileis pertinet, quæque virorum politicorum propria eſt, ſint instructi atque ornati. Multi igitur poſſe contingere exiſtimant, vt aliæ facultates ac poteſtates iiſdē ſuppetant, (verbi gratia,) vt iidem ſint propugnatores ciuitatis, & agricolæ, & artifices: præterea vt iidem conſultent, & iudicent. Tū verò virtutem ſibi omnes vendicant atque arrogant, plurimóſque magiſtratus ſe gerere poſſe autumant: ſed vt iidem ſint pauperes & diuites, fieri non poteſt. Quapropter hę partes maximè videntur eſſe ciuitatis, B locupletes & egentes. Præterea quia ferè illi quidem pauci ſunt, hi verò multi; hæ potiſſimùm partes videntur eſſe contrariæ ex omnibus particulis ciuitatis. Itaque & reip. adminiſtrandæ formas pro harum partium exſuperantiis & præſtantiis conſtituunt: duæque vidētur eſſe ciuitatis adminiſtrandæ formæ, democratia, & oligarchia. Eſſe igitur plureis reipublicæ adminiſtrandæ formas, & quas ob cauſas ſint plures, dictum eſt antea. Nūc autem & democratiæ & oligarchiæ eſſe plura genera oſtendamus. Licet verò hoc intelligere etiā ex iis quæ dicta ſunt. Plura enim genera ſunt & populi, & eorum qui clari nobiléſque dicuntur: verbi gratia, populi genus vnum conſtituunt agricolæ, aliud artifices, aliud caupones & forenſes, eos dico qui mercaturam in vrbibus faciunt, quique in emendo & vendendo vitam conterunt: aliud, qui in mari aſſiduè ver- C ſantur. Atque huius generis alij ſunt militares, alij pecuniæ faciendæ ſtudio dediti, alij portitores ac traiectores, alij piſcatores. Multis enim in locis horum generum ſingulorum magna turba eſt: vt piſcatorū, Tarenti & Byzantij; hominū in triremibus occupatorum, Athenis: mercatorum, in Ægina & Chio: traiectorum ac portitorum, in Tenedo. Præter hos autem ſunt ij qui operis & manibus ſuis victum parant, vitámq; tolerant: & quorum ita tenuis & anguſta res familiaris eſt, vt non liceat eis otioſam vitam degere. Præterea aliqui ſunt non ex vtroque ciue liberi, & ſi quod tale alius multitudinis genus eſt. Nobilium autem & clarorum virorum alij ex diuitiis claritatem conſecuti D ſunt, alij ex præſtantia generis, alij ex virtute, alij ex doctrina & ſimilibus, quæ ex eadem differentia dicuntur. Democratia igitur prima eſt ea quæ ex æqualitate maximè ſic appellatur. Æqualitatem enim edicit lex ea quæ huiuſmodi democratiæ eſt, nempe vt nihilo plus ſint locupletes quàm egentes: neutrique habeant ſummam auctoritatem & poteſtatem, ſed vtrique ſint ſimiles. Nam ſi libertas in democratia eſt maximè, (quemadmodum quidam exiſtimant) & æqualitas, hac maximè ratione fuerit, ſi inter omneis pariter fuerit reip. adminiſtratio communis maximè. Quoniam autem populus multitudine & numero ſuperat; id autem quod à pluribus numero decretum eſt, ratum E eſt, hanc eſſe democratiam neceſſe eſt. Vnum igitur democratiæ genus hoc eſt: aliud eſt, vbi magiſtratus, ex cenſibus, qui tamen ſint anguſti & tenues, deferuntur. Oportet autem, ei qui rem habet, magiſtratum obtinere licere: qui amiſit, non obtinere. Aliud genus democratiæ eſt, vbi ciues omnes, qui modò ab omni obligatione liberi ac ſoluti ſunt, reip. adminiſtrationis ſunt participes, ſed tamen lex dominatur atque imperat. Aliud genus, vt omnibus, ſi quis modò ſit ciuis, ius ſit obtinendi magiſtratus: ita tamen vt lex imperet. Aliud genus, vbi cætera quidem ſunt eadem: penes multitudinem verò eſt ſumma rerum poteſtas, non penes legem. Hoc autem fit, cùm multitudinis decreta, quæ pſephiſmata Græci dicunt, rata ſunt, non lex.

A Atq; hoc propter oratores populareis, quos demagôgos Græci nominant, id eſt, blandos populi ductores, & quaſi leueis tribunos plebis, euenit. Nam in ciuitatibus quæ ex lege à populo obtinentur, ac reguntur, demagogus non exſiſtit, ſed optimus quiſque ciuis principem in republica locum obtinet. Vbi verò leges non ſunt ratæ, neque ſummam auctoritatem habent, hîc exoriuntur populares oratores, quos demagôgos diximus appellari. Fit enim princeps ſolus imperium obtinens, (monarchum dicunt Græci,) populus vnus ex multis concretus & conflatus. nam penes multos ſumma reipublicæ poteſtas eſt, non vt ſingulos, ſed vt omneis. Qualem porrò dicat Homerus non eſſe bonam multorum dominationem, vtrùm hanc an vbi plures ſunt, qui imperant, vt ſinguli, obſcurum eſt. Ta-

B lis igitur populus, vt pote qui ſit princeps ſolus imperium obtinens, ſtudet ſolus imperare, quia legum imperio non paret: & tale ſibi ius imperiúmque aſſumit in totam remp. quale dominus in ſeruos. Itaque aſſentatores apud eum honorati ſunt. Et talis populus proportione ex monarchiis tyrannidi reſpondet. Quocirca & iidem ſunt mores, & vterque (populum huiuſmodi dico, & tyrannum) imperium herile in meliores, vt in ſeruos, vſurpat: & hîc ſunt pſephiſmata, velut illic edicta: & blandus ductor populi, ſeu demagogus, & aſſentator tyrãni, ſunt iidem & proportione inter ſe reſpondẽt. Et verò vtrique apud vtroſque plurimùm valent, aſſentatores apud tyrãnos, demagogi apud taleis populos. Quamobrem autem rata ſint pſephiſmata, &

C non leges, hi cauſam ſuſtinent: quia omnia ad populũ referunt ac reuocant. Euenit enim vt creſcant, & magnificant, propterea quòd populus quidem omnium rerum ſit dominus atque arbiter. hi verò populi opinionis. His enim fidem habet & obtemperat multitudo. Præterea qui magiſtratus criminantur, populum iudicare dicunt oportere, hic autem libenter prouocationem recipit: quo fit vt magiſtratus omnes infirmentur atque eneruentur. Meritò autem videatur quis reprehendere, qui dicat hanc talem eſſe democratiam, non ciuitatis adminiſtrationẽ ſeu politiam. vbi enim leges non imperant, non eſt politia. Oportet enim legẽ quidem ciuibus omnibus, magiſtratus verò ſingulis imperare: & politiam ſeu reip. adminiſtrationem iudicare.

D Quare ſi democratia in reipublicæ adminiſtrãdæ formis numeranda eſt, perſpicuum eſt talem reipubl. ſtatum, in quo pſephiſmate omnia adminiſtrantur, ne democratiam quidem eſſe propriè. Contingere enim nõ poteſt, vt vllum pſephiſma ſit vniuerſum. Democratię igitur genera hoc modo ſint explicata ac diſtincta.

CAPVT V.

Oligarchiæ genera explicat.

OLigarchiæ autem genera cùm ſint plura, vnum eſt, in quo magiſtratus mandantur ex cenſibus tam magnis, vt pauperes atque egentes, numero plures, eorum participes non ſint: ſed ei, qui tantam rem habeat, reip. adminiſtrationis participi eſſe liceat.

E Aliud, cùm ex paruis cenſibus creantur magiſtratus: & ipſi eos, qui deſunt, cooptant. Si igitur ex his omnibus, qui cenſu ſunt æquales, hoc faciant, videatur hoc eſſe potiùs ariſtocraticum: ſi verò ex quibuſdam certis, oligarchicum. Aliud autem oligarchiæ genus eſt, cùm filius in locum patris ſuccedens, magiſtratum capit. Quartum, cùm & id quod nunc dictum eſt, vſurpatur, & magiſtratus imperant, non leges: atque hoc genus in oligarchiis altera ex parte veluti tyrannidi reſpondet in monarchiis: & ei democratiæ, de qua poſtremo loco diximus, in democratiis: talémque oligarchiam, dynaſtiam, id eſt, potentatum, appellant.

A συμβαίνει δὲ τοῦτο, διὰ τοὺς δημαγωγούς. ἐν μὲν γὰρ ταῖς * κατὰ νόμον δημοκρατουμέναις, οὐ γίνεται δημαγωγός, ἀλλ' οἱ βέλτιστοι τῶν πολιτῶν εἰσιν ἐν προεδρίᾳ. ὅπου δ' οἱ νόμοι μή εἰσι κύριοι, ἐνταῦθα γίνονται δημαγωγοί. μόναρχος γὰρ ὁ δῆμος γίνεται, σύνθετος εἷς ἐκ πολλῶν· οἱ γὰρ πολλοὶ κύριοί εἰσιν, οὐχ ὡς ἕκαστος, ἀλλὰ πάντες. * Ὅμηρος δὲ ποίαν λέγει οὐκ ἀγαθὸν εἶναι πολυκοιρανίην, πότερον ταύτην, ἢ ὅταν πλείους ὦσιν οἱ ἄρχοντες ὡς ἕκαστος, ἄδηλον. ὁ δ' οὖν τοιοῦτος δῆμος, ἅτε μόναρχος ὤν, ζητεῖ μοναρχεῖν, διὰ τὸ μὴ ἄρχεσθαι ὑπὸ νόμου, καὶ γίνεται δεσποτικός· ὥστε οἱ κόλακες ἔντιμοι· καὶ ἔστιν ὁ

γρ. κατὰ νόμους
Ιλιάδ. β.

B τοιοῦτος δῆμος, ἀνάλογον τῶν μοναρχιῶν τῇ τυραννίδι. διὸ καὶ τὸ ἦθος τὸ αὐτό, καὶ ἄμφω δεσποτικὰ τῶν βελτιόνων, καὶ τὰ ψηφίσματα, ὥσπερ ἐκεῖ τὰ ἐπιτάγματα· καὶ ὁ δημαγωγός, καὶ ὁ κόλαξ, οἱ αὐτοὶ καὶ ἀνάλογον· καὶ μάλιστα δ' ἑκάτεροι παρ' ἑκατέροις ἰσχύουσιν, οἱ μὲν κόλακες παρὰ τυράννοις, οἱ δὲ δημαγωγοὶ παρὰ τοῖς δήμοις τοῖς τοιούτοις· αἴτιοι δέ εἰσι τοῦ εἶναι τὰ ψηφίσματα κύρια, ἀλλὰ μὴ τοὺς νόμους, οὗτοι, πάντα ἀνάγοντες εἰς τὸν δῆμον. συμβαίνει γὰρ αὐτοῖς γίνεσθαι μεγάλοις, διὰ τό, τὸν μὲν δῆμον εἶναι κύριον, τῆς δὲ τοῦ δήμου δόξης, τούτους· πείθεται γὰρ

C τὸ πλῆθος τούτοις. ἔτι δὲ οἱ ταῖς ἀρχαῖς ἐγκαλοῦντες, τὸν δῆμόν φασι δεῖν κρίνειν· ὁ δὲ ἀσμένως δέχεται τὴν πρόκλησιν. ὥστε καταλύονται πᾶσαι αἱ ἀρχαί. εὐλόγως δὲ ἂν δόξειεν ἐπιτιμᾶν ὁ φάσκων τὴν τοιαύτην εἶναι δημοκρατίαν, οὐ πολιτείαν. ὅπου γὰρ μὴ νόμοι ἄρχουσιν, οὐκ ἔστι πολιτεία. δεῖ γὰρ τὸν μὲν νόμον ἄρχειν πάντων· τῶν δὲ καθ' ἕκαστα, τὰς ἀρχὰς καὶ τὴν πολιτείαν κρίνειν. ὥστ' εἴπερ ἐστὶ δημοκρατία μία τῶν πολιτειῶν, φανερὸν ὡς ἡ τοιαύτη κατάστασις, ἐν ᾗ * ψηφίσμασι πάντα διοικεῖται, οὐδὲ δημοκρατία κυρίως. οὐδὲν γὰρ ἐνδέχεται ψήφισμα εἶναι καθόλου. τὰ μὲν

γρ. ψηφίσματι

D οὖν τῆς δημοκρατίας εἴδη διωρίσθω τὸν τρόπον τοῦτον.

ΚΕΦΑΛ. ε΄.

Τὰ τῆς ὀλιγαρχίας εἴδη.

ΟΛιγαρχίας δὲ εἴδη, ἓν μέν, τὸ ἀπὸ τιμημάτων εἶναι τὰς ἀρχὰς τηλικούτων, ὥστε τοὺς ἀπόρους μὴ μετέχειν, πλείους ὄντας· ἐξεῖναι δὲ τῷ κτωμένῳ μετέχειν τῆς πολιτείας. ἄλλο δέ, ὅταν ἀπὸ τιμημάτων * μακρῶν ὦσιν αἱ ἀρχαί, καὶ αἱρῶνται αὐτοὶ τοὺς

γρ. μικρῶν, & ita Lamb.

E ἐλλείποντας. ἂν μὲν οὖν ἐκ πάντων τούτων τοῦτο ποιῶσι, δοκεῖ τοῦτ' εἶναι μᾶλλον ἀριστοκρατικόν· ἐὰν δὲ ἐκ τινῶν ἀφωρισμένων, ὀλιγαρχικόν. ἕτερον δὲ εἶδος ὀλιγαρχίας, ὅταν παῖς ἀντὶ πατρὸς εἰσίῃ. τέταρτον δ', ὅταν ὑπάρχῃ τό, τε νῦν λεχθέν, καὶ ἄρχῃ μὴ ὁ νόμος, ἀλλ' οἱ ἄρχοντες. καὶ ἔστιν ἀντίστροφος αὕτη ἐν ταῖς ὀλιγαρχίαις, ὥσπερ ἡ τυραννὶς ἐν ταῖς μοναρχίαις, καὶ περὶ ἧς τελευταίας εἴπομεν δημοκρατίας ἐν ταῖς δημοκρατίαις. καὶ καλοῦσι δὴ τὴν τοιαύτην ὀλιγαρχίαν, δυναστείαν,

ὀλιγαρχίας μὲν οὖν εἴδη τοσαῦτα, καὶ δημοκρατίας. οὐ δεῖ δὲ λανθάνειν, ὅτι πολλαχοῦ συμβέβηκεν, ὥστε τὴν μὲν πολιτείαν τὴν κατὰ τοὺς νόμους, μὴ δημοτικὴν εἶναι· διὰ δὲ τὸ ἦθος καὶ τὴν ἀγωγὴν, πολιτεύεσθαι δημοτικῶς· ὁμοίως δὲ πάλιν παρ᾽ ἄλλοις, τὴν μὲν κατὰ τοὺς νόμους, εἶναι πολιτείαν δημοτικωτέραν· τῇ δ᾽ ἀγωγῇ καὶ τοῖς ἔθεσιν, ὀλιγαρχεῖσθαι μᾶλλον. συμβαίνει δὲ τοῦτο μάλιστα μετὰ τὰς μεταβολὰς τῶν πολιτειῶν. οὐ γὰρ εὐθὺς μεταβαίνουσιν, ἀλλὰ ἀγαπῶσι τὰ πρῶτα, μικρὰ πλεονεκτοῦντες παρ᾽ ἀλλήλων ὥσθ᾽ οἱ μὲν νόμοι διαμένουσιν οἱ προϋπάρχοντες· κρατοῦσι δ᾽ οἱ μεταβάλλοντες τὴν πολιτείαν.

A ¶Oligarchiæ igitur & democratiæ tot ſunt genera. Ignorare autem non oportet, multis in locis euenire vt reipubl. adminiſtrandæ ratio conſentanea cum ſuis legibus, non ſit illa quidem popularis: ſed propter mores & iuſtitutæ vitæ rationem populariter ciuitas adminiſtretur. Itémque rurſus apud alios vt adminiſtratio ciuitatis, quæ conſentiat legibus, ſit aliquantum popularis: inſtituto vitæ & moribus, ſit paucorum imperium potiùs. euenit autem hoc maximè mutatis reip. adminiſtrandæ formis. Non enim ſtatim conſueuerunt homines immutari, & in alios mores commigrare: ſed ſatis babent primò, ſi pauca alij ab aliis, quaſi plus habere cupientes, detrahant, ſibíque aſſumant. Itaque leges quidem manent, quæ erant antea, B ſed ſuperiores ſunt, qui reip. adminiſtrandæ formam immutant.

ΚΕΦΑΛ. ϛʹ.

Ὅτι ἐστὶ τοσαῦτα εἴδη δημοκρατίας καὶ ὀλιγαρχίας, διὰ πλειόνων βεβαιοῦται.

Ὅτι δ᾽ ἐστὶ τοσαῦτα εἴδη δημοκρατίας καὶ ὀλιγαρχίας, ἐξ αὐτῶν τῶν εἰρημένων φανερόν ἐστιν. ἀνάγκη γὰρ ἢ πάντα τὰ * εἰρημένα μέρη τοῦ δήμου κοινωνεῖν τῆς πολιτείας, ἢ τὰ μὲν, τὰ δὲ μή. ὅταν μὲν οὖν τὸ γεωργικὸν, καὶ τὸ κεκτημένον μετρίαν οὐσίαν, κύριον ᾖ τῆς πολιτείας, πολιτεύονται κατὰ νόμους· ἔχουσι γὰρ ἐργαζόμενοι ζῆν, οὐ δύνανται δὲ σχολάζειν. ὥστε τὸν νόμον ἐπιστήσαντες, ἐκκλησιάζουσι τὰς ἀναγκαίας ἐκκλησίας· τοῖς δὲ ἄλλοις μετέχειν ἔξεστιν, ὅταν κτήσωνται τὸ τίμημα τὸ διωρισμένον ὑπὸ τῶν νόμων. [διὸ πᾶσι τοῖς κτωμένοις ἔξεστι μετέχειν.] ὅλως μὲν γὰρ, τὸ μὲν μὴ ἐξεῖναι πᾶσιν, ὀλιγαρχικόν· τὸ δὲ δὴ ἐξεῖναι σχολάζειν, ἀδύνατον, μὴ προσόδων οὐσῶν. τοῦτο μὲν οὖν εἶδος ἓν δημοκρατίας, διὰ ταύτας τὰς αἰτίας· ἕτερον δὲ εἶδος, διὰ τὴν ἐχομένην αἵρεσιν· ἔστι γὰρ καὶ πᾶσιν ἐξεῖναι τοῖς ἀνυπευθύνοις κατὰ τὸ γένος, * μετέχειν τοῖς μέντοι δυναμένοις σχολάζειν. διόπερ ἐν τῇ τοιαύτῃ δημοκρατίᾳ οἱ νόμοι ἄρχουσι, διὰ τὸ μὴ εἶναι πρόσοδον. τρίτον δ᾽ εἶδος, τὸ πᾶσιν ἐξεῖναι, ὅσοι ἂν ἐλεύθεροι ὦσι, μετέχειν τῆς πολιτείας· μὴ μέντοι μετέχειν διὰ τὴν προειρημένην αἰτίαν. ὥστ᾽ ἀναγκαῖον καὶ ἐν ταύτῃ ἄρχειν τὸν νόμον. τέταρτον δὲ εἶδος δημοκρατίας, ἡ τελευταία τοῖς χρόνοις ἐν ταῖς πόλεσι γεγενημένη. διὰ γὰρ τὸ μείζους γεγονέναι πολὺ τὰς πόλεις τῶν ἐξ ὑπαρχῆς, καὶ προσόδων ὑπάρχειν εὐπορίας, μετέχουσι μὲν πάντες τῆς πολιτείας, διὰ τὴν ὑπεροχὴν τοῦ πλήθους· κοινωνοῦσι δὲ καὶ πολιτεύονται διὰ τὸ δύνασθαι σχολάζειν καὶ τοὺς ἀπόρους, λαμβάνοντας μισθόν. καὶ μάλιστα δὲ σχολάζει τὸ τοιοῦτον πλῆθος· οὐ γὰρ ἐμποδίζει αὐτοὺς οὐθὲν ἡ τῶν ἰδίων ἐπιμέλεια· τοὺς δὲ πλουσίους ἐμποδίζει. ὥστε πολλάκις οὐ κοινωνοῦσι τῆς ἐκκλησίας, οὔτε τοῦ δικάζειν. διὸ γίνεται τὸ τῶν ἀπόρων πλῆθος κύριον τῆς πολιτείας, ἀλλ᾽ οὐχ οἱ νόμοι. τὰ μὲν οὖν τῆς δημοκρατίας εἴδη τοσαῦτα καὶ τοιαῦτα διὰ ταύτας τὰς ἀνάγκας ἐστί.

Suprà cap. 4.

χ. μετέχειν μὲν τοῖς δυναμένοις ex. mendosè.

CAPVT VI.

Probat tot eſſe democratiæ & oligarchiæ genera.

Tot autem eſſe democratiæ & oligarchiæ genera, ex iis ipſis quæ dicta ſunt, intelligere licet. Neceſſe enim eſt, aut cũ omnibus illis populi partibus, quæ à nobis commemoratæ ſunt, reip. adminiſtrationẽ communicari: aut cum his cõmunicari, cum illis non. Cùm igitur pars ea quæ agriculturæ operã dat, quęque mediocreis rei familiaris facultates poſſidet, in ſua poteſtate C ſuóque arbitrio poſitã habet reipubl. adminiſtrationem, ex legum præſcripto rempubl. adminiſtrant: habent enim vnde vitam tolerare queãt opere ruſtico faciendo, neque tamẽ eis otioſis eſſe licet. Itaque lege adlubita atque attenta, concionem, vbi poſtulat neceſſitas, aduocant, in eáque de rebus neceſſariis deliberãt. Aliis autẽ ad reip. adminiſtrationem patet aditus, vbi cenſi fuerũt cenſum à legibus præſtitutũ. Quapropter iis omnibus qui rẽ habent, ad remp. gubernandã patet acceſſus. Omnino enim non omneis eſſe reip. adminiſtrationis participeis, oligarchiæ propriũ eſt. Otiandi autẽ & ab opere vacandi licentia conſtare non poteſt, niſi vectigalia ſuppetãt. Hoc igitur vnum democratiæ genus eſt propter has cauſas. Alterum eſt propter eam quæ deinceps ſequitur, eligendorũ magiſtratuũ ratio- D nẽ fit enim vt liceat omnibus, quos modò generis exceptio non repellat, ad remp. accedere: ſoli autẽ magiſtratum gerant, qui otiari poſſunt. Quocirca in tali democratia leges imperãt, quia vectigal non ſuppetat. Tertium genus eſt, vbi licet omnibus, qui modò liberi ſint, ad rempubl. adminiſtrandam accedere: ſed nõ adminiſtrant rẽp. propter eam cauſam quæ antè dicta eſt. Quare etiã in hac legem imperare neceſſe eſt. Quartũ democratiæ genus eſt ea quæ poſtrema omniũ in ciuitatibus nata eſt. Nam propterea quòd ciuitates omnes multo maiores factæ ſunt, quàm erãt ab initio, & quia vectigalium copia abundare cœperunt; patet quidẽ o- E mnibus ad rẽp. adminiſtrãdam aditus propter ingentẽ multitudinẽ. In ſocietatem autem & communionem reip. gerendæ recipiuntur, & rẽpubl. adminiſtrant etiã pauperes: propterea quia otiari poſſunt, dum mercedẽ accipiunt. Et verò maximè otiatur talis multitudo. nõ enim eos impedit rei familiaris procuratio: at diuiteis impedit. Quare ſæpenumero neque in conciones cum reliquo populo conueniunt, neque iudicandi munere communiter cum aliis ciuibus funguntur, ex quo in multitudinis egentium poteſtatem reipubl. adminiſtratio redigitur, non in legum. Democratiæ igitur genera tot & talia ſunt, propter has neceſſitates.

Quod

Quod ad oligarchiæ autem genera attinet, vbi plures rem habent, ſed anguſtiorem, neque admodum amplam, hoc primum oligarchiæ genus eſt. faciunt enim poteſtatem reip. adminiſtrandæ ei qui rem habeat. Et propterea quòd multi ſunt reip. adminiſtrationis participes, neceſſe eſt non penes homines, ſed penes legẽ, reip. ſummam eſſe poteſtatem. Quanto enim longiùs abſint à monarchia, neque tantas facultates habeant rei familiaris, vt omni cura ſoluti ceſſare atque otiari poſſint; neque rurſum ita tenueis & anguſtas, vt eos alere debeat ciuitas: neceſſe eſt eis æquum videri, legem imperare, nõ ipſos. quod ſi ſint pauciores qui rem habeant, quàm qui priùs dicti ſunt, ſed ampliorem habeant, ſecundùm fit oligarchiæ genus. Nam qui plus valent, ſuperiora omnia habere volũt. Quapropter ex alijs ciuibus magiſtratus legendos curant, qui eandem reip. adminiſtrandę viam ſequantur. Propterea autem quòd nondum ita opibus valent, vt ſine lege imperare poſſint, talem legem ferũt. Quòd ſi magis etiam ſuam potentiam intẽdant eò, quòd cùm ſint pauciores, ampliores rei familiaris copias habeãt, tertium oligarchię fit incrementum: in quo per ſe quidem magiſtratus obtinent, ſed ex lege tamen, quæ iubet magiſtratuum filios in patrum demortuorum locum ſuccedere. Vbi verò iam & rei familiaris copijs, & amicorum multitudine ſupra modum aucti fuerint; ad monarchiam talis potentatus propè accedit: & tum penes homines, non penes legem, ciuitatis & ſummæ reipoteſtas eſt. Atq; hoc eſt quartum oligarchiæ genus, quod vltimo democratiæ generi altera ex parte reſpondet.

A τὰ δὲ τῆς ὀλιγαρχίας, ὅταν μὲν πλείους ἔχωσιν οὐσίαν, ἐλάττω δὲ καὶ μὴ πολλὴν λίαν, τὸ τῆς πρώτης ὀλιγαρχίας εἶδός ἐστι· ποιοῦσι γὰρ ἐξουσίαν μετέχειν τῷ κτωμένῳ. καὶ διὰ τὸ, πλῆθος εἶναι τῶν μετεχόντων τοῦ πολιτεύματος, ἀνάγκη μὴ τοὺς ἀνθρώπους, ἀλλὰ τὸν νόμον εἶναι κύριον. ὅσῳ γὰρ ἂν πλεῖον ἀπέχωσι τῆς μοναρχίας, καὶ μήτε τοσαύτην ἔχωσιν οὐσίαν, ὥστε σχολάζειν ἀμελοῦντες· μήθ' οὕτως ὀλίγην, ὥστε τρέφεσθαι ἀπὸ τῆς πόλεως, ἀνάγκη τὸν νόμον ἀξιοῦν αὐτοῖς ἄρχειν, ἀλλὰ μὴ αὐτούς. ἐὰν δὲ δὴ ἐλάττους ὦσιν οἱ τὰς
B οὐσίας *ἔχοντες, ἢ οἱ τὸ πρότερον, *πλείω δὲ, τὸ τῆς δευτέρας ὀλιγαρχίας γίνεται εἶδος· μᾶλλον γὰρ ἰσχύοντες, πλεονεκτεῖν ἀξιοῦσι. διὸ αὐτοὶ μὲν αἱροῦνται ἐκ τῶν ἄλλων τοὺς εἰς τὸ πολίτευμα βαδίζοντας· διὰ δὲ τὸ μήπω οὕτως ἰσχυροὶ εἶναι ὥστ' ἄνευ νόμου ἄρχειν, τὸν νόμον τίθενται τοιοῦτον. ἐὰν δ' ἐπιτείνωσι τῷ ἐλάττονες ὄντες, μείζονας οὐσίας ἔχειν, ἡ τρίτη ἐπίδοσις γίνεται τῆς ὀλιγαρχίας, τὸ δι' αὑτῶν μὲν τὰς ἀρχὰς ἔχειν, κατὰ νόμον δὲ τὸν κελεύοντα τῶν τελευτώντων διαδέχεσθαι τοὺς υἱεῖς. ὅταν δὲ ἤδη πολὺ ὑπερτείνωσι ταῖς οὐσίαις, καὶ ταῖς πολυφιλίαις, ἐγγὺς ἡ τοιαύτη δυναστεία μοναρχίας ἐστὶ, καὶ κύριοι γίνονται οἱ ἄνθρωποι, ἀλλ' οὐχ
C ὁ νόμος· καὶ τὸ τέταρτον εἶδος τῆς ὀλιγαρχίας τοῦτ' ἔστιν, ἀντίστροφον τῷ τελευταίῳ τῆς δημοκρατίας.

Camerarius, ἰσχύοντες, οἱ μὲν τὸ πρότερον· πλείους δὲ, ἢ πρὶν.

κ. πλείω δ' ἔχων,

CAPVT VII.

Reliquas adminiſtrandæ reip. formas præter democratiam & oligarchiam, exponit.

PRæterea verò præter democratiam & oligarchiã duæ ſunt reipubl. adminiſtrandæ formæ: quarum alteram omnes commemorant, & ex quatuor reipublicæ adminiſtrandæ formis hæc quarta numeratur, vnúmque genus eſt. Quatuor porrò numerant, monarchiam, oligarchiam, democratiam, & quartam, eam, quæ ariſtocratia nominatur. Quinta autem eſt ea quæ communi omnium nomine appellatur. Politiam enim appellant. Sed quia non ſæpe vſurpatur, ignoratur ab ijs qui reipublicæ adminiſtrationum formas & genera numerare conãtur: & quatuor dumtaxat numerant, quemadmodum Plato in libris de Republica. Ariſtocratia igitur meritò appellatur ea de qua ſuprà diſputauimus. Ea enim reipublicæ adminiſtrandæ forma, quæ conſtat ex optimis viris ſimpliciter & ex virtute, non ad aliquem ſibi propoſitum finem bonis, ſola appellanda ariſtocratia eſt. In hac ſola enim ſimpliciter idem eſt vir bonus, & bonus ciuis. At qui in alijs boni ſunt, hi ſpectata eorum ipſorum reipubl. forma boni ſunt. Verumtamen nonnullæ ſunt reipubl. adminiſtrandæ formæ, quę & à ciuitatibus paucorum imperio parentibus differunt, & ab ea quæ communi nomine appellatur politia: atque hę ariſtocratiæ nominantur. Vbi enim magiſtratus leguntur & creantur, habita non ſolùm diuitiarum, verùm etiam virtutis ratione: hæc reip. adminiſtrandæ forma & à duabus illis differt, & ariſtocratia appellatur. Nam etiam in eis ciuitatibus, in quibus nõ eſt publica virtutis cura, ſunt tamen aliqui, de quibus bene exiſtimant reliqui ciues, & qui habentur viri boni. Vbi igitur reipublicæ adminiſtrandæ ratio ſpectat & ad diuitias, & ad virtutem, & ad populum, vt Carthagine:

ΚΕΦΑΛ. ζ'.

Ἄλλαι πολιτεῖαι, παρὰ δημοκρατίαν τε καὶ ὀλιγαρχίαν.

ΕΤι δ' εἰσὶ δύο πολιτεῖαι παρὰ δημοκρατίαν τε καὶ ὀλιγαρχίαν, ὧν τὴν μὲν ἑτέραν λέγουσί τε πάντες, καὶ εἴρηται τῶν τεττάρων πολιτειῶν εἶδος ἕν. λέγουσι δὲ τέτταρας, μοναρχίαν, ὀλιγαρχίαν, δημο-
D κρατίαν. τέταρτον δὲ, τὴν καλουμένην ἀριστοκρατίαν· πέμπτη δ' ἐστὶν, ἣ προσαγορεύεται τὸ κοινὸν ὄνομα πασῶν· πολιτείαν γὰρ καλοῦσιν· ἀλλὰ διὰ τὸ μὴ πολλάκις γίνεσθαι, λανθάνει τοὺς πειρωμένους ἀριθμεῖν τὰ τῶν πολιτειῶν εἴδη· καὶ χρῶνται ταῖς τέτταρσι μόνον, ὥσπερ Πλάτων ἐν ταῖς πολιτείαις. ἀριστοκρατίαν μὲν οὖν καλῶς ἔχει καλεῖν, περὶ ἧς διήλθομεν ἐν τοῖς πρώτοις λόγοις· τὴν γὰρ ἐκ τῶν ἀρίστων ἁπλῶς κατ' ἀρετὴν πολιτείαν, καὶ μὴ πρὸς ὑπόθεσίν τινα ἀγαθῶν ἀνδρῶν, μόνην δίκαιον προσαγορεύειν ἀριστοκρα-
E τίαν. ἐν μόνῃ γὰρ ἁπλῶς ὁ αὐτὸς ἀνὴρ καὶ πολίτης ἀγαθός ἐστιν· οἱ δ' ἐν ταῖς ἄλλαις ἀγαθοὶ, πρὸς τὴν πολιτείαν εἰσὶ τὴν αὐτῶν. οὐ μὴν ἀλλ' εἰσί τινες, αἳ πρός τε τὰς ὀλιγαρχουμένας ἔχουσι διαφορὰς, καὶ καλοῦνται ἀριστοκρατίαι, καὶ πρὸς τὴν καλουμένην πολιτείαν· ὅπου γε μὴ μόνον πλουτίνδην, ἀλλὰ καὶ ἀριστίνδην αἱροῦνται τὰς ἀρχάς. αὕτη ἡ πολιτεία διαφέρει τε ἀμφοῖν, καὶ ἀριστοκρατικὴ καλεῖται. καὶ γὰρ ἐν ταῖς μὴ ποιουμέναις κοινὴν ἐπιμέλειαν ἀρετῆς, εἰσὶν ὅμως τινὲς οἱ εὐδοκιμοῦντες, καὶ δοκοῦντες εἶναι ἐπιεικεῖς. ὅπου οὖν ἡ πολιτεία βλέπει εἴς τε πλοῦτον, καὶ ἀρετὴν, καὶ δῆμον, οἷον ἐν *Καρχηδόνι,

κ. Χαλκηδόνι,

A αὕτη ἀριστοκρατική ἐστι· καὶ ἐν αἷς εἰς τὰ δύο μόνον, οἷον ἡ Λακεδαιμονίων εἰς ἀρετήν τε καὶ δῆμον· καὶ ἔστι μίξις τῶν δύο τούτων, δημοκρατίας τε καὶ ἀρετῆς. ἀριστοκρατίας μὲν οὖν παρὰ τὴν πρώτην τὴν ἀρίστην πολιτείαν, ταῦτα δύο εἴδη· καὶ τρίτον ὅσαι τῆς καλουμένης πολιτείας ῥέπουσι πρὸς τὴν ὀλιγαρχίαν μᾶλλον.

ΚΕΦΑΛ. η΄.

Περὶ τῆς ὀνομαζομένης πολιτείας.

B Λοιπὸν δ᾽ ἐστὶν ἡμῖν περί τε * τῆς νομιζομένης πολιτείας εἰπεῖν, καὶ περὶ τυραννίδος. ἐτάξαμεν δ᾽ οὕτως, * οὐκ οὖσαν οὔτε ταύτην παρέκβασιν, οὔτε τὰς ἄρτι ῥηθείσας ἀριστοκρατίας, ὅτι, τὸ μὲν ἀληθές, πᾶσαι διημαρτήκασι τῆς ὀρθοτάτης πολιτείας· ἔπειτα καταριθμοῦνται μετὰ τούτων· εἰσί τ᾽ αὐτῶν αὗται παρεκβάσεις, ὥσπερ ἐν τοῖς κατ᾽ ἀρχὴν εἴπομεν. τελευταῖον δὲ περὶ τυραννίδος εὔλογόν ἐστι ποιήσασθαι μνείαν, διὰ τὸ C πασῶν ἥκιστα ταύτην εἶναι πολιτείαν, ἡμῖν δὲ τὴν μέθοδον εἶναι περὶ πολιτείας. δι᾽ ἣν μὲν οὖν αἰτίαν τέτακται τὸν τρόπον τοῦτον, εἴρηται. νῦν δὲ δεικτέον ἡμῖν περὶ πολιτείας. φανερωτέρα γὰρ ἡ δύναμις αὐτῆς διωρισμένων τῶν περὶ ὀλιγαρχίας καὶ δημοκρατίας. ἔστι γὰρ ἡ πολιτεία, ὡς ἁπλῶς εἰπεῖν, μίξις ὀλιγαρχίας καὶ δημοκρατίας. εἰώθασι δὲ καλεῖν, τὰς μὲν * ἀποκλινούσας ὡς πρὸς τὴν δημοκρατίαν, πολιτείας· τὰς δὲ πρὸς τὴν * ὀλιγαρχίαν, μᾶλλον ἀριστοκρατίας, διὰ τὸ μᾶλλον ἀκολουθεῖν παιδείαν καὶ εὐγένειαν τοῖς εὐπορωτέ- D ροις. ἔτι δὲ δοκοῦσιν * ἔχειν οἱ εὔποροι, ὧν ἕνεκεν οἱ ἀδικοῦντες ἀδικοῦσιν· ὅθεν καὶ καλοὺς κἀγαθούς, καὶ γνωρίμους τούτους προσαγορεύουσιν. ἐπεὶ οὖν ἡ ἀριστοκρατία βούλεται τὴν ὑπεροχὴν ἀπονέμειν τοῖς ἀρίστοις τῶν πολιτῶν, καὶ τὰς ὀλιγαρχίας εἶναί φασιν ἐκ τῶν καλῶν κἀγαθῶν μᾶλλον· δοκεῖ δὲ εἶναι τῶν ἀδυνάτων τὸ μὴ εὐνομεῖσθαι τὴν ἀριστοκρατουμένην πόλιν, ἀλλὰ πονηροκρατουμένην· ὁμοίως δὲ καὶ ἀριστοκρατεῖσθαι τὴν μὴ εὐνομουμένην· οὐκ ἔστι δὲ εὐνομία τὸ εὖ κεῖσθαι τοὺς νόμους, μὴ πείθεσθαι δέ· διὸ μίαν μὲν εὐνομίαν ὑποληE πτέον εἶναι, τὸ πείθεσθαι τοῖς κειμένοις νόμοις· ἑτέραν δέ, τὸ καλῶς κεῖσθαι τοὺς νόμους, οἷς ἐμμένουσιν· ἔστι γὰρ πείθεσθαι καὶ * κακῶς κειμένοις. τοῦτο δὲ ἐνδέχεται διχῶς· ἢ γὰρ τοῖς ἀρίστοις τῶν ἐνδεχομένων αὐτοῖς, ἢ τοῖς ἁπλῶς ἀρίστοις. δοκεῖ δὲ ἀριστοκρατία μὲν εἶναι μάλιστα, τὸ τὰς τιμὰς νενεμῆσθαι κατ᾽ ἀρετήν. ἀριστοκρατίας μὲν γὰρ ὅρος, ἀρετή· ὀλιγαρχίας δέ, πλοῦτος· δήμου δ᾽, ἐλευθερία· τὸ δ᾽ ὅ,τι ἂν δόξῃ τοῖς πλείοσιν, ἐν πάσαις ὑπάρχει. καὶ γὰρ ἐν ὀλιγαρχίᾳ, καὶ ἐν ἀριστοκρατίᾳ, καὶ ἐν δήμοις, ὅ,τι ἂν δόξῃ τῷ πλείονι μέρει τῶν μετεχόντων τῆς πολιτείας, τοῦτ᾽ ἔστι κύριον. ἐν μὲν οὖν ταῖς πλείσταις πόλεσι τὸ τῆς πολιτείας εἶδος καλεῖται·

* τῆς ὀνομαζομένης. & ita Lamb.
γρ. ἡ δ᾽ ὀνομάζουσι, & ſic Lamb.

Scrib. ἀποκλ. ὡς τὴν δημ.
* ὀλιγαρχίαν μᾶλλον ἀρ.

γρ. οἱ εὔποροι ἔχειν,

* καλῶς

A hæc optimatium potentiæ, ſeu ariſtocratiæ conuenit: etiam ea quæ ad duo tantùm, virtutem & populum, vt Lacedęmooiorum ciuitatis adminiſtrādę ratio. horum enim duorum Lacedæmone confuſio eſt, democratiæ & virtutis. Ariſtocratiæ igitur præter illam primam optimam reip. admioiſtraodæ formam, hæc duo geoera ſunt. In tertio genere locandæ ſunt quæcumq; ab ea reip. admioiſtrandæ forma, quæ politia nominatur, deflecteotes ad oligarchiam magis propendent.

CAPVT VIII.

De ea qua vulgo Politia vocatur.

B Reliquum nobis eſt de ea quæ politia vulgò nominatur, diſſerere, & de tyrannide. Hoc autē ordine politiam poſuimus: quia, tametſi neque hæc videatur declinatio, ſeu degreſſio à recta republica, neque eæ, quæ paulo antè expoſitæ ſunt, ariſtocratiæ: tamen, ſi verum fateri volumus, omnes deerrauot à rectiſſima reip. forma. Præterea cum his numerantur, & eæ ſunt earum degreſſiones, quemadmodum initio diximus. Ad extremum autem vt de tyranoide mentionem faciamus, ratio poſtulat, propterea quòd, quamuis hæc minimè omnium ſit reip. adminiſtrandæ forma, à no- C bis tamen ſuſcepta ſit ciuitatis adminiſtrandæ inſtitutio. Quamobrem igitur talem ordinē ſequoti ſumus, dictum eſt. Nunc autem quæ ad politiam pertinent, demōſtranda ſunt. Explicatis enim ac diſtinctis ijs quoq; ad oligarchiam & democratiā pertinent, planior & apertior vis eius futura eſt. Politia enim, vt ſimpliciter dicam, cinn⁹ quidam ex oligarchia & democratia eſt. Solent autem eas quæ ad democratiā magis inclinār, politias appellare: quæ verò ad oligarchiam, ariſtocratias potiùs: quia doctrina & generis amplitudo magis comitatur locupletiores. Præterea verò eas res locupletes videotur habere, à quibus homines ad iniuriam alteri inferēdam impellūtur. Ex quo hos, viros booos D atq; honeſtos & claros homines appellaot. Quoniam igitur hoc ariſtocratiæ proprium eſt, vt ciuiū optimis egregia & ſumma omoia tribuat, iccirco & oligarchias ex viris boois atque honeſtis conſtare dicunt. Videtur autem vnum quiddam eſſe ex iis quę fieri non poſſunt, ciuitatem, quæ ab optimatibus teneatur & gubernetur, quaſi ab improbis regatur, bonis legibus non vti, neque bonis legibus parere: itémque eam quæ neque bonis legibus pareat, neque bonis legibus vtatur, ab optimatibus teneri & gubernari. Non eſt porrò bonarum legum vſus, leges quidem eſſe bene ſcriptas & poſitas: ſed legibus bene ſcriptis ac poſitis non parēre. Quocirca vnus quidem bonarum legum vſus exiſti- E mandus eſt, poſitis legibus parēre: alter verò, bene ſcriptas eſſe eas leges, quas ſeruant, & in quibus permanēt ac perſeuerant. Nihil obſtat enim quominus etiam legibus malè latis pareant. hoc autem duobus modis cōtingere poteſt. parēr enim legibus, aut omnium, quas talis reipubl adminiſtrandæ forma capere ac ferre poteſt, optimis, aut ſimpliciter optimis. Videtur porrò ariſtocratia quidē illa eſſe maximè, vbi honores ex virtute deferuntur. Ariſtocratiæ enim terminus ac finis eſt booos: oligarchiæ, diuitiæ: populi ſeu democratiæ, libertas. Id autem valere & ratum eſſe, quod ploribus probetur, hoc io omnibus reip. adminiſtrandæ formis ineſt. Etenim in oligarchia, & in ariſtocratia, & in ciuitatibus popularibus ac liberis, quod viſū fuerit maiori parti eorum qui reip. adminiſtrationis ſunt participes, hoc ratum eſt. In plurimis igitur ciuitatibus reip. adminiſtrādæ forma, politia generis nomine appellatur.

Confuſio enim & permiſtio ex locupletibus & pauperibus, diuitias & libertatem, tanquam ſignum propoſitum, intuetur tantùm. Nam ferè apud pleroſque virorum bonorum atque honeſtorum locum videntur obtinere locupletes. Quoniam autẽ tria ſunt, quæ de reip. adminiſtrationis ęqualitate ambigunt & contendunt, libertas, diuitiæ, virtus; (quartum enim, quod εὐγένειαν Græci, nobilitatem, ſeu generis bonitatem ac pręſtantiam appellant Latini, comitatur duobus; nam generis ſplẽdor & præſtantia, ſeu nobilitas, nihil aliud eſt quàm diuitiæ antiquæ & virtus;) perſpicuum eſt, cinnum, ſeu permiſtionem locupletium & pauperum, politiam dici debere: temperationem autem ex trib⁹, ariſtocratiam maximè ex aliis eſſe appellãdam, præter illam verã & primam. Eſſe igitur alia reip. adminiſtrationis genera præter monarchiam, & democratiam, & oligarchiam, dictum eſt, tum qualia hæc ſint, & quid inter ſe differant ariſtocratię, & quid politia ab ariſtocratia, & non longè admodum has inter ſe diſtare perſpicuum eſt.

CAPVT IX.

Quonam modo fiat ea quæ politia nominatur, & quomodo eam conſtituere oporteat.

QVónam autem modo præter democratiã & oligarchiam fiat ea quę politia nominatur, & quomodo eam conſtituere oporteat, deinceps poſt ea quę antè dicta ſunt, exponamus. Simul autem planum fiet, quibus rebus definiantur democratia & oligarchia: harum enim primùm ſumenda partitio eſt: deinde ex his ab vtraq; velvti inſigne accipienteis componere oportebit. Sunt autem tres compoſitionis & permixtionis termini. Nam vel ambo illa ſumenda ſunt, quæ vtraq; reip. forma lege lata inſtituit: verbi gratia, de rebus iudicandis. In oligarchiis enim multam locupletibus irrogant, niſi iudicandi munus obeant: pauperibus nullam mercedem conſtituunt. At in democratijs, pauperibus quidem mercedem decernunt, locupletibus verò nullam multam irrogant. Commune autem & medium horum eſt, hoc vtrumq; iunctum: quapropter & ciuile. Ex ambobus enim temperatum & permiſtum eſt. Vnus igitur hic eſt copulandi & cõiugandi modus. Alter vt medium ſumatur eorum quæ vterq; populus inſtituit ac decernit: verbi gratia, habet hoc inſtitutũ alter, vt ad concionem pateat aditus ciuibus aut nullius cenſus, aut per quàm exigui atque anguſti, alter, vt ijs ſolis, qui magnũ habent cenſum. Commune eſt autẽ neq; hoc neq; illud, ſed quod mediũ eſt inter vtrumq; horũ cenſuum. Tertius eſt, vt ex duobus duarũ reip. adminiſtrationum inſtitutis, fiat vna reip. adminiſtrandæ forma: nẽpe partim ex lege oligarchica, partim ex democratica. verbigratia, videtur democratiæ eſſe propriũ magiſtratus ſortitò capi: electione verò creari, oligarchiæ conuenire: & democratiæ proprium eſt, non ex cenſu magiſtratus mandari: oligarchiæ ex cenſu. Ariſtocratiæ igitur eſt proprium, & politicum, ex vtraq; reip. adminiſtrandæ forma vtrumq; ſumere: ex oligarchia, vt magiſtratus ex electione deferantur: ex democratia, vt ne ex cenſu. Permiſtionis igitur modus hic eſt. Certus autẽ bene permiſtæ democratiæ & oligarchiæ finis ac terminus erit, vbi licebit eandem reip. adminiſtrandæ formã, democratiam & oligarchiam appellare. Perſpicuum enim eſt, ijs qui ita loquuntur, id ex eo accidere, quòd bene ſint permiſtę. Idem porrò & medio accidit. In eo enim vtrumque extremorum apparet atque elucet: quod euenit in Lacedæmoniorũ reip. adminiſtrãdæ forma.

A μόνον γὰρ ἡ μίξις στοχάζεται τῶν εὐπόρων καὶ τῶν ἀπόρων, πλούτου καὶ ἐλευθερίας. σχεδὸν γὰρ παρὰ τοῖς πλείστοις οἱ εὔποροι τὴν τῶν καλῶν κἀγαθῶν δοκοῦσι κατέχειν χώραν. ἐπεὶ δὲ τρία ἐστὶ τὰ ἀμφισβητοῦντα τῆς ἰσότητος τῆς πολιτείας, ἐλευθερία, πλοῦτος, ἀρετή. (τὸ γὰρ τέταρτον, ὃ καλοῦσιν εὐγένειαν, ἀκολουθεῖ τοῖς δυσίν· ἡ γὰρ εὐγένειά ἐστιν ἀρχαῖος πλοῦτος καὶ ἀρετή·) φανερὸν ὅτι τὴν μὲν τοῖν δυοῖν μίξιν, τῶν εὐπόρων, καὶ τῶν ἀπόρων, πολιτείαν λεκτέον, τὴν δὲ τῶν τριῶν, ἀριστοκρατίαν μάλιστα τῶν ἄλλων, παρὰ τὴν ἀληθινὴν καὶ πρώτην. ὅτι μὲν οὖν ἐστι καὶ ἕτερα πολιτείας B εἴδη παρὰ μοναρχίαν τε, καὶ δημοκρατίαν, καὶ ὀλιγαρχίαν, εἴρηται· καὶ ποῖα ταῦτα, καὶ τί διαφέρουσιν ἀλλήλων, αἵ τ' ἀριστοκρατίαι, καὶ αἱ πολιτεῖαι, τῆς ἀριστοκρατίας, καὶ ὅτι οὐ πόρρω αὗται ἀλλήλων, φανερόν.

ΚΕΦΑΛ. θ'.

Τίνα τρόπον γίνεται ἡ καλουμένη πολιτεία, καὶ πῶς αὐτὴν δεῖ καθιστάναι.

Τίνα δὲ τρόπον γίνεται παρὰ δημοκρατίαν καὶ ὀλιγαρχίαν ἡ καλουμένη πολιτεία, καὶ πῶς C αὐτὴν δεῖ καθιστάναι, λέγωμεν ἐφεξῆς τοῖς εἰρημένοις. ἅμα δὲ δῆλον ἔσται καὶ οἷς ὁρίζονται τὴν δημοκρατίαν, καὶ τὴν ὀλιγαρχίαν· ληπτέον γὰρ τὴν τούτων διαίρεσιν. εἶτα ἐκ τούτων ἀφ' ἑκατέρας ὥσπερ σύμβολον λαμβάνοντας, συνθετέον. εἰσὶ δὲ [οἱ] ὅροι τρεῖς τῆς συνθέσεως καὶ μίξεως. ἢ γὰρ ἀμφότερα ληπτέον, ὧν ἑκάτεροι νομοθετοῦσιν, οἷον περὶ τοῦ δικάζειν. ἐν μὲν γὰρ ταῖς ὀλιγαρχίαις τοῖς εὐπόροις ζημίαν τάττουσιν, ἂν μὴ δικάζωσι· τοῖς δ' ἀπόροις, οὐδένα μισθόν· ἐν δὲ ταῖς δημοκρατίαις, τοῖς μὲν ἀπόροις, μισθόν· τοῖς δ' εὐπόροις, οὐδεμίαν ζημίαν. κοινὸν δὲ καὶ μέ-D σον τούτων, ἀμφότερα ταῦτα· διὸ καὶ πολιτικόν· μέμικται γὰρ ἐξ ἀμφοῖν. εἷς μὲν * οὖν οὗτος τοῦ συνδυασμοῦ τρόπος· ἕτερος δέ, τὸ μέσον λαμβάνειν ὧν ἑκάτεροι τάττουσιν, οἷον ἐκκλησιάζειν, οἱ μέν, ἀπὸ τιμήματος οὐδενός, ἢ μικροῦ πάμπαν· οἱ δ', ἀπὸ μακροῦ τιμήματος. κοινὸν δέ γε οὐδέτερον, ἀλλὰ τὸ μέσον ἑκατέρου τιμήματος τούτων. τρίτον δ', ἐκ δυοῖν ταγμάτοιν· τὰ μὲν ἐκ τοῦ ὀλιγαρχικοῦ νόμου, τὰ δ' ἐκ τοῦ δημοκρατικοῦ. λέγω δ' οἷον, δοκεῖ δημοκρατικὸν μὲν εἶναι, τὸ κληρωτὰς εἶναι τὰς ἀρχάς, τὸ δ' αἱρετάς, ὀλιγαρχικόν· καὶ δημοκρατικὸν μέν, τὸ μὴ E ἀπὸ τιμήματος· ὀλιγαρχικὸν δέ, τὸ ἀπὸ τιμήματος. ἀριστοκρατικὸν τοίνυν καὶ πολιτικόν, τὸ ἐξ ἑκατέρας ἑκάτερον λαβεῖν· ἐκ μὲν τῆς ὀλιγαρχίας, τὸ αἱρετὰς ποιεῖν τὰς ἀρχάς· ἐκ δὲ τῆς δημοκρατίας, τὸ μὴ ἀπὸ τιμήματος. ὁ μὲν οὖν τρόπος τῆς μίξεως οὗτος. τοῦ δ' εὖ μεμῖχθαι δημοκρατίαν καὶ ὀλιγαρχίαν ὅρος, ὅταν ἐνδέχηται λέγειν τὴν αὐτὴν πολιτείαν, δημοκρατίαν καὶ ὀλιγαρχίαν. δῆλον γὰρ ὅτι τοῦτο πάσχουσιν οἱ λέγοντες, διὰ τὸ μεμῖχθαι καλῶς. πέπονθε δὲ τοῦτο καὶ τὸ μέσον. ἐμφαίνεται γὰρ ἑκάτερον ἐν αὐτῷ τῶν ἄκρων ὅπερ συμβαίνει περὶ τὴν Λακεδαιμονίων πολιτείαν.

πολλοὶ γὰρ ἐγχειροῦσι λέγειν ὡς δημοκρατίας οὔσης, διὰ τὸ δημοκρατικὰ πολλὰ τὴν τάξιν ἔχειν· οἷον, πρῶτον τὸ περὶ τὴν τροφὴν τῶν παίδων· ὁμοίως γὰρ οἱ τῶν πλουσίων τρέφονται τοῖς τῶν πενήτων, καὶ παιδεύονται τὸν τρόπον τοῦτον, ὃν ἂν δύναιντο καὶ τῶν πενήτων οἱ παῖδες. ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ τῆς ἐχομένης ἡλικίας, καὶ ὅταν ἄνδρες γένωνται, τὸν αὐτὸν τρόπον. οὐδὲν γὰρ * ἄδηλος ὁ πλούσιος καὶ ὁ πένης. οὕτω τὰ περὶ τὴν τροφὴν ταὐτὰ πᾶσιν ἐν τοῖς συσσιτίοις· καὶ τὴν ἐσθῆτα οἱ πλούσιοι τοιαύτην, οἵαν ἄν τις παρασκευάσαι δύναιτο, καὶ τῶν πενήτων ὁστισοῦν. ἔτι τῷ δύο τὰς μεγίστας ἀρχὰς, τὴν μὲν αἱρεῖσθαι τὸν δῆμον, τῆς δὲ μετέχειν· τοὺς μὲν γὰρ γέροντας αἱροῦνται, τῆς δ' ἐφορείας μετέχουσιν. οἱ δ', ὀλιγαρχίαν, διὰ τὸ πολλὰ ἔχειν ὀλιγαρχικά. οἷον τὸ πάσας αἱρετὰς εἶναι, καὶ μηδεμίαν κληρωτήν· καὶ ὀλίγους εἶναι κυρίους θανάτου καὶ φυγῆς, καὶ ἄλλα τοιαῦτα πολλά. δεῖ δ' ἐν τῇ πολιτείᾳ τῇ μεμιγμένῃ καλῶς, ἀμφότερα δοκεῖν εἶναι, καὶ μηδέτερον· καὶ σώζεσθαι δι' αὑτῆς, καὶ μὴ ἔξωθεν· καὶ δι' αὑτῆς, μὴ τῷ πλείους ἔξωθεν εἶναι τοὺς βουλομένους· εἴη γὰρ ἂν καὶ πονηρᾷ πολιτείᾳ τοῦθ' ὑπάρχειν· ἀλλὰ τῷ μηδ' ἂν βούλεσθαι πολιτείαν ἑτέραν μηθὲν τῶν τῆς πόλεως μορίων ὅλως. τίνα μὲν οὖν τρόπον δεῖ καθιστάναι τὴν πολιτείαν, ὁμοίως δὲ καὶ τὰς ὀνομαζομένας ἀριστοκρατίας, νῦν εἴρηται.

γρ. ἄδηλος, & ita Lamb.

ΚΕΦΑΛ. ι'.

Περὶ τυραννίδος.

Περὶ δὲ τυραννίδος ἦν ἡμῖν λοιπὸν εἰπεῖν οὐχ ὡς ἐνούσης πολυλογίας περὶ αὐτήν, ἀλλ' ὅπως λάβῃ τῆς μεθόδου τὸ μέρος· ἐπειδὴ καὶ ταύτην τίθεμεν τῶν πολιτειῶν τι μέρος. περὶ μὲν οὖν βασιλείας διωρίσαμεν ἐν τοῖς πρώτοις λόγοις, ἐν οἷς περὶ τῆς μάλιστα λεγομένης βασιλείας ἐποιούμεθα τὴν σκέψιν, πότερον ἀσύμφορος, ἢ συμφέρει ταῖς πόλεσι· καὶ τίνα, καὶ πόθεν δεῖ καθιστάναι, καὶ πῶς. τυραννίδος δ' εἴδη δύο μὲν διειλόμεθα, ἐν οἷς περὶ βασιλείας ἐπεσκοποῦμεν, διὰ τὸ τὴν δύναμιν ἐπαλλάττειν πως αὐτῶν, καὶ πρὸς τὴν βασιλείαν, διὰ τὸ κατὰ νόμον εἶναι ἀμφοτέρας ταύτας τὰς ἀρχάς· ἔν τε γὰρ τῶν βαρβάρων τισὶν αἱροῦνται αὐτοκράτορας μονάρχους· καὶ τὸ παλαιὸν ἐν τοῖς ἀρχαίοις Ἕλλησιν ἐγίγνοντό τινες μόναρχοι τὸν τρόπον τοῦτον, οὓς ἐκάλουν Αἰσυμνήτας. ἔχουσι δέ τινας πρὸς ἀλλήλας αὗται διαφοράς. ἦσαν δὲ διὰ μὲν τὸ κατὰ νόμον, βασιλικαί, καὶ διὰ τὸ μοναρχεῖν ἑκόντων· τυραννικαὶ δὲ, διὰ τὸ δεσποτικῶς ἄρχειν [καὶ] κατὰ τὴν αὐτῶν γνώμην. τρίτον δὲ εἶδος τυραννίδος, ἥπερ μάλιστ' εἶναι δοκεῖ τυραννίς, ἀντίστροφος οὖσα τῇ βασιλείᾳ. τοιαύτην δ' ἀναγκαῖον εἶναι τυραννίδα τὴν μοναρχίαν, ἥτις ἀνυπεύθυνος ἄρχει τῶν ὁμοίων, καὶ βελτιόνων πάντων, πρὸς τὸ σφέτερον αὐτῆς συμφέρον, ἀλλὰ μὴ πρὸς τὸ τῶν ἀρχομένων· διόπερ ἀκούσιος. οὐδεὶς γὰρ ἑκὼν ὑπομένει τῶν ἐλευθέρων τὴν τοιαύτην ἀρχήν. τυραννίδος μὲν οὖν εἴδη ταῦτα, καὶ τοσαῦτα, διὰ τὰς εἰρημένας αἰτίας.

A Multi enim eam eſſe democratiam dicere conantur, propterea quia huius reipublicæ ordinatio multa habeat democratiæ propria: verbi gratia, primùm id, quod ad puerorum educationem pertinet. ſimiliter enim aluntur diuitum liberi, atque pauperum filij: & eodem modo inſtituuntur, quo modo & pauperum filij erudiri poſſint. Similis verò ratio etiam in proxima ætate adhibetur: & cùm robuſtiore corpore fuerint, atque ad ætatem virilem peruenerint, eadem. nulla enim re illuſtrior aut inſignior eſt diues, quã pauper. Ita quæ ad victum pertinent, eadem ſunt omnibus in conuiuijs illis, quę ſyſſitia apud eos nominantur: denique tali veſte vtuntur diuites, qualem quiuis ex pauperibus quiſquis ſit, parare queat. Deinde propterea B quòd ex duobus maximis imperijs alterũ quidem populus optat & legit: alterius verò eſt particeps. Nam ſenatores à populo leguntur: ephoriã ſeu ephoratum, qui erat quaſi tribunatus plebis Romæ, populo licet obtinere. Nonnulli oligarchiam eſſe volũt, propterea quòd multa habeat oligarchiæ propria: verbi gratia, magiſtratus omneis ex electione mandari, nullum ſortitò obuenire: & penes paucos eſſe necis & exſulij poteſtatem, & alia multa huiuſmodi. Oportet autem in reipubl. adminiſtrandæ forma bene permiſta beneq; temperata, vtrumque videri ineſſe, & neutrum: tum eam per ſe & ſuis viribus ſeruari, non extrinſecus: & per ſe ſeruari, non quòd plures ſint extrà, qui eam ſal- C uam eſſe velint, (hoc.n. etiam malæ reipubl. adminiſtrandæ formæ ſuppetat,) ſed eo quòd nulla protſus pars ciuitatis vllam aliam reip. adminiſtrandę formam velit. Quonam igitur modo politia ſit conſtituenda, itémque eę quæ ariſtocratię nominantur, nunc expoſitum eſt.

CAPVT X.

De tyrannide.

DE tyrannide autem nobis reliquum erat dicere, nõ quòd longus de ea ſermo habẽdus ſit, ſed vt ſuam huius inſtitutionis partem cõſequatur, quoniam etiam hanc in reip. adminiſtrãdæ formis numeramus. De regno igitur in libris ſuperioribus explicuimus, in D quibus de eo quod maximè regnum dicitur, commentabamur, cùm quærebamus vtrùm ſit inutile, an expediat ciuitatibus: & quem regem, & vnde, & quomodo cõſtituere oporteat. Tyrannidem porrò, quo loco de regno diſputabamus, in duas partes diuiſimus, propter ea quòd vtriuſque harũ vis ac poteſtas ſimilitudinem quãdam habet cum regno: idque quia hoc vtrumque imperium legi eſt conſentaneum. Nam & apud nonnullas barbarorum nationes, principes, penes quos ſolos ſumma ſit omnium rerum poteſtas, eliguntur: & olim apud priſcos Græcos fiebant hoc modo quidam principes, ſoli imperium obtinentes, quos Æſymnetas appellabant. Differunt autem hęc imperia nõnihil inter ſe; ac propterea quidem, quòd lege vigebãt ac va- E lebant, & quia ſoli volentibus imperabant, erãt regia: ſed propterea quòd dominorum in morem imperabãt arbitratu ſuo, tyrannica. Tertium autem tyrãnidis genus eſt id, quod maximè tyrannis videtur eſſe, cùm ex altera parte regno reſpondeat. Talem autem monarchiam tyrannidem eſſe neceſſe eſt, quæ cùm referendarum rationum iudicio non teneatur, imperium exercet in ſimileis, eóſque omneis meliores, ad ſuã ipſius vtilitatem omnia referens, non ad eorum, qui parent imperio. Quapropter inuitus imperat. nemo enim liber & ingenuus tale imperium æquo animo ferre poteſt. Tyrannidis igitur hæc & tot genera ſunt, propter eas quas diximus cauſas.

A

CAPVT XI.

Quænam ſit optima reip. adminiſtrandæ forma.

SEd quænam eſt optima reip. adminiſtrādæ forma, & quænam pleriſque ciuitatibus & pleriſque hominibus vita optima, apud eos qui neque cum virtute captum idiotarum ſuperante, neque cum doctrina & naturæ bonitatem & adiumentum fortunæ deſiderāte, neque cum reip. adminiſtrandæ forma optanda magis quàm ad vſurpandum facili; ſed cum vita ad communicandum expedita pleriſque, & cum ea reip. adminiſtrandæ forma, cuius bona pars ciuitatum poſſit eſſe particeps, hæc conferre velint? Etenim quas ariſtocratias appellāt, de quibus nunc diximus, partim à pleriſque ciuitatibus ſunt remotiores; partim ei quæ politia nominatur, finitimę ſunt. Quocirca de ambabus, vt de vna, dicendum eſt: Iudicium autem de his omnibus, ex iiſdem elementis pendet. Nam ſi rectè dictum eſt in libris de Moribus, vitam beatam eſſe, quæ virtuti congruit non impeditæ: virtutem autem, mediocritatem: vita media optima ſit neceſſe eſt, ex ea quam quiſque conſequi poteſt, mediocritate. Atque his eiſdem finibus, & ciuitatis & reip. adminiſtrationis virtutem ac vitium terminari neceſſe eſt. Reip. enim adminiſtratio, vita quædam ciuitatis eſt. In omnibus igitur vrbibus tres ſunt partes ciuitatis: alij valde copioſi & locupletes; alij egentiſſimi ac tenuiſſimi; tertij inter hos medij. Itaque quoniam conuenit inter omneis id quod eſt mediocre, & medium, eſſe optimum: perſpicuum etiam eſt, rerum ſecundarum poſſeſſione mediam, omnium eſſe optimam. facillimè enim adduci poteſt vt rationi obtēperet. At qui pulchritudinis, aut virium corporis, aut nobilitatis, aut diuitiarum modū ſuperat: aut contrà qui ſupra modum pauper, aut ſupra modum infirmus, aut ſupra modum inhonoratus eſt, difficile eſt eum rationi obſequi. Fiūt enim illi quidem petulantes atque contumelioſi, & inſignitè magniſque in facinoribus improbi: hi verò malitioſi ac fraudulēti, & leuibus in factis mali. At iniuriarum aliæ naſcuntur ex contumelia ac petulantia: aliæ ex calliditate & malitia. Præterea hi minimè magiſtratus amāt, miniméque magiſtratibus conſulunt. Atqui hoc vtrūque ciuitatibus eſt peſtiferum. Præterea qui rebus ſecundis, & viribus corporis, & diuitiis & amicis, & aliis huiuſmodi rebus excellunt, imperium ferre neque volunt neque ſciunt. Atque hoc malum domi natum ſtatim à pueris habent. Nam propter luxuriam & delicias ne in ludis diſcendi quidem imperio parere conſueuerunt. At qui ſupra modum harum rerum penuria atque inopia conflictantur, nimis ſunt humiles atque abiecti. Itaque hi imperare quidem neſciunt, ſed imperium ſeruile ſubire ſciunt: illi nulli quidem imperio parēre didicerunt, ſed ita imperare ſciunt, quomodo domini ſeruis imperant. Fit igitur ſeruorum & dominorum ciuitas, non liberorum: & hominum partim inuidentium, partim contemnētium, quæ ab amicitia & ſocietate, communionéque ciuili diſtant plurimùm. ſocietas enim & communio ad amicitiam pertinent. nam neque cū inimicis ſocietatem itineris inire volumus. Ea autē natura ciuitatis eſt, vt ex paribus & ſimilibus quàm maximè fieri poſſit, conſtare debeat: hoc autem medijs ſuppetit maximè. Quare neceſſe eſt hanc ciuitatem optimè gubernari atque adminiſtrari quæ ex iis partibus conſtet, ex quibus conflatam conſtitutionem ciuitatis dicimus eſſe optimam natura. & verò ex ciuibus hi in ciuitatibus ſalui ſunt maximè:

ΚΕΦΑΛ. ια΄.

Τίς ἀρίστη πολιτεία, καὶ διὰ τίν' αἰτίαν.

ΤΙς δ' ἀρίστη πολιτεία, καὶ τίς ἄριστος βίος ταῖς πλείσταις πόλεσι, καὶ τοῖς πλείστοις τῶν ἀνθρώπων· μήτε πρὸς ἀρετὴν συγκρίνουσι τὴν ὑπὲρ τοὺς ἰδιώτας, μήτε πρὸς παιδείαν, * ἃ φύσεως δεῖται καὶ χορηγίας τυχηρᾶς· μήτε πρὸς πολιτείαν τὴν κατ' εὐχὴν γινομένην, ἀλλὰ βίον τε τὸν τοῖς πλείστοις κοινωνῆσαι δυνατόν, καὶ πολιτείαν ἧς τὰς (γρ. ἃ φύσ.) B πλείστας πόλεις ἐνδέχεται μετασχεῖν; καὶ γὰρ ἃς καλοῦσιν ἀριστοκρατίας, περὶ ὧν νῦν εἴπομεν, τὰ μὲν ἐξωτέρω πίπτουσι ταῖς πλείσταις τῶν πόλεων, τὰ δὲ γειτνιῶσι τῇ καλουμένῃ πολιτείᾳ. διὸ περὶ ἀμφοῖν, ὡς μιᾶς, λεκτέον. ἡ δὲ δὴ κρίσις περὶ ἁπάντων τούτων, ἐκ τῶν αὐτῶν στοιχείων ἐστίν. εἰ γὰρ καλῶς ἐν τοῖς ἠθικοῖς εἴρηται, τὸ τὸν εὐδαίμονα βίον εἶναι τὸν κατ' ἀρετὴν ἀνεμπόδιστον· μεσότητα δὲ τὴν ἀρετήν· τὸν μέσον ἀναγκαῖον εἶναι βίον βέλτιστον, τῆς ἑκάστοις ἐνδεχομένης τυχεῖν C μεσότητος. τοὺς δὲ αὐτοὺς * τούτους ὅρους ἀναγκαῖον εἶναι καὶ πόλεως ἀρετῆς καὶ κακίας, καὶ πολιτείας. ἡ γὰρ πολιτεία βίος τίς ἐστι πόλεως. (γρ. τούτης) ἐν ἁπάσαις δὴ ταῖς πόλεσίν ἐστι τρία μέρη τῆς πόλεως· οἱ μὲν, εὔποροι σφόδρα· οἱ δὲ, ἄποροι σφόδρα· οἱ δὲ τρίτοι, οἱ μέσοι τούτων. ἐπεὶ τοίνυν ὁμολογεῖται τὸ μέτριον ἄριστον, καὶ τὸ μέσον, φανερὸν ὅτι καὶ τῶν εὐτυχημάτων ἡ κτῆσις ἡ μέση, βελτίστη πάντων· ῥᾷστη γὰρ τῷ λόγῳ πειθαρχεῖν. ὑπέρκαλον δὲ, ἢ ὑπερίσχυρον, ἢ ὑπερευγενῆ, ἢ ὑπερπλούσιον· ἢ τἀναντία τούτοις, ὑπέρπτωχον, ἢ ὑπερασθενῆ, καὶ σφόδρα ἄτιμον, χαλεπὸν τῷ λόγῳ ἀκολουθεῖν. γίγνονται γὰρ, οἱ μὲν, ὑβρισταὶ, καὶ μεγαλοπόνηροι μᾶλλον· οἱ δὲ, * κακοῦργοι, καὶ μικροπόνηροι λίαν. (Lamb. πανοῦργοι) τῶν δ' ἀδικημάτων τὰ D μὲν γίγνεται δι' ὕβριν, τὰ δὲ διὰ * κακουργίαν. (Lamb. πανουργίαν) ἔτι δ' ἥκισθ' οὗτοι * φυλαρχοῦσι καὶ βουλαρχοῦσι. (γρ. φιλαρχ.) ταῦτα δ' ἀμφότερα βλαβερὰ ταῖς πόλεσι. πρὸς δὲ τούτοις, οἱ μὲν ἐν ὑπεροχαῖς εὐτυχημάτων ὄντες, ἰσχύος, καὶ πλούτου, καὶ φίλων, καὶ τῶν ἄλλων τῶν τοιούτων, ἄρχεσθαι οὔτε βούλονται, οὔτε ἐπίστανται· καὶ τοῦτ' εὐθὺς οἴκοθεν ὑπάρχει παισὶν οὖσι· διὰ γὰρ τὴν * τρυφὴν (γρ. τρυφὴ) οὐδ' ἐν τοῖς * διδασκάλοις ἄρχεσθαι συνήθεις αὐτοῖς· (γρ. διδασκαλείοις) οἱ δὲ καθ' ὑπερβολὴν ἐν ἐνδείᾳ τούτων, ταπεινοὶ λίαν. ὥσθ' οἱ μὲν, ἄρχειν οὐκ ἐπίστανται, ἀλλ' ἄρχεσθαι δουλικὴν ἀρχήν· οἱ δ', ἄρχεσθαι μὲν οὐδεμιᾷ E ἀρχῇ, ἄρχειν δὲ δεσποτικὴν ἀρχήν. γίνεται οὖν δούλων καὶ δεσποτῶν πόλις, ἀλλ' οὐκ ἐλευθέρων· καὶ τῶν μὲν φθονούντων, τῶν δὲ καταφρονούντων· ἃ πλεῖστον ἀπέχει φιλίας καὶ κοινωνίας πολιτικῆς. ἡ γὰρ κοινωνία, φιλικόν. οὐδὲ γὰρ ὁδοῦ βούλονται κοινωνεῖν τοῖς ἐχθροῖς. βούλεται δέ γε ἡ πόλις ἐξ ἴσων εἶναι καὶ ὁμοίων ὅτι μάλιστα. τοῦτο δ' ὑπάρχει μάλιστα τοῖς μέσοις. ὥστ' ἀναγκαῖον ἄριστα πολιτεύεσθαι ταύτην τὴν πόλιν, ἐξ ὧν φαμὲν φύσει τὴν σύστασιν εἶναι τῆς πόλεως. καὶ σώζονται δ' ἐν ταῖς πόλεσιν οὗτοι μάλιστα τῶν πολιτῶν.

Lamb. πένησιν.

οὔτε γὰρ αὐτοὶ τῶν ἀλλοτρίων, ὥσπερ οἱ πένητες, ἐπιθυμοῦσιν· οὔτε τῆς * τούτων ἕτεροι, καθάπερ τῆς τῶν πλουσίων οἱ πένητες ἐπιθυμοῦσι. καὶ διὰ τὸ μήτ᾽ ἐπιβουλεύεσθαι μήτ᾽ ἐπιβουλεύειν, ἀκινδύνως διάγουσι. διὰ τοῦτο καλῶς ηὔξατο Φωκυλίδης,

Πολλὰ μέσοισιν ἄριστα· μέσος θέλω ἐν πόλει εἶναι.

δῆλον ἄρα ὅτι καὶ ἡ κοινωνία ἡ πολιτικὴ ἀρίστη, ἡ διὰ τῶν μέσων· καὶ τὰς τοιαύτας ἐνδέχεται εὖ πολιτεύεσθαι πόλεις, ἐν αἷς δὴ πολὺ τὸ μέσον, καὶ κρεῖττον, μάλιστα μὲν ἀμφοῖν· εἰ δὲ μή, θατέρου μέρους. προστιθέμενον γὰρ, ποιεῖ ῥοπὴν, καὶ κωλύει γίνεσθαι τὰς ἐναντίας ὑπερβολάς. διόπερ εὐτυχία μεγίστη, τοὺς πολιτευομένους οὐσίαν ἔχειν μέσην καὶ ἱκανήν. ὡς ὅπου οἱ μὲν πολλὰ σφόδρα κέκτηνται, οἱ δὲ μηδὲν, ἢ δῆμος ἔσχατος γίνεται, ἢ ὀλιγαρχία ἄκρατος, ἢ τυραννὶς, δι᾽ ἀμφοτέρας τὰς ὑπερβολάς. καὶ γὰρ ἐκ δημοκρατίας τῆς νεανικωτάτης, καὶ ἐξ ὀλιγαρχίας, γίνεται τυραννίς· ἐκ δὲ τῶν μέσων καὶ τῶν συνεγγὺς, πολὺ ἧττον. τὴν δ᾽ αἰτίαν ὕστερον, ἐν τοῖς περὶ τὰς μεταβολὰς τῶν πολιτειῶν, ἐροῦμεν. ὅτι δ᾽ ἡ μέση βελτίστη, φανερόν· μόνη γὰρ ἀστασίαστος· ὅπου γὰρ πολὺ τὸ διὰ μέσου, ἥκιστα στάσεις καὶ διαστάσεις γίνονται τῶν πολιτειῶν. καὶ αἱ μεγάλαι πόλεις ἀστασιαστότεραι διὰ τὴν αὐτὴν αἰτίαν, ὅτι πολὺ τὸ μέσον· ἐν δὲ ταῖς μικραῖς, ῥᾴδιόν τε διαλαβεῖν εἰς δύο πάντας, ὥστε μηδὲν καταλιπεῖν μέσον. καὶ πάντες σχεδὸν ἄποροι ἢ εὔποροί εἰσι. καὶ αἱ δημοκρατίαι δὲ ἀσφαλέστεραι τῶν ὀλιγαρχιῶν εἰσι καὶ πολυχρονιώτεραι διὰ τοὺς μέσους· πλείους τε γάρ εἰσι, καὶ μᾶλλον μετέχουσι τῶν τιμῶν ἐν ταῖς δημοκρατίαις, ἢ ταῖς ὀλιγαρχίαις· ἐπεὶ ὅταν ἄνευ τούτων τῷ πλήθει ὑπερτείνωσιν οἱ ἄποροι, κακοπραγία γίνεται, καὶ ἀπόλλυνται ταχέως. σημεῖον δὲ δεῖ νομίζειν, καὶ τὸ τοὺς βελτίστους νομοθέτας εἶναι τῶν μέσων πολιτῶν. Σόλων τε γὰρ ἦν τούτων· (δηλοῖ δ᾽ ἐκ τῆς ποιήσεως·) καὶ Λυκοῦργος· (οὐ γὰρ ἦν βασιλεύς·) καὶ Χαρώνδας. καὶ σχεδὸν οἱ πλεῖστοι τῶν ἄλλων. φανερὸν δ᾽ ἐκ τούτων, καὶ διότι αἱ πλεῖσται πολιτεῖαι, αἱ μὲν δημοκρατικαί εἰσιν, αἱ δ᾽ ὀλιγαρχικαί· διὰ γὰρ τὸ ἐν ταύταις πολλάκις ὀλίγον εἶναι τὸ μέσον, αἰεὶ, ὁπότεροι ἂν ὑπερέχωσιν, εἴθ᾽ οἱ τὰς οὐσίας ἔχοντες, εἴθ᾽ ὁ δῆμος, οἱ τὸ μέσον ἐκβαίνοντες, καθ᾽ αὑτοὺς ἄγουσι τὴν πολιτείαν. ὥστε ἢ δῆμος γίγνεται, ἢ ὀλιγαρχία. πρὸς δὲ τούτοις διὰ τὸ στάσεις γίνεσθαι καὶ μάχας πρὸς ἀλλήλους τῷ δήμῳ, καὶ τοῖς εὐπόροις, ὁποτέροις ἂν μᾶλλον συμβῇ κρατῆσαι τῶν ἐναντίων, οὐ καθιστᾶσι κοινὴν πολιτείαν, οὐδ᾽ ἴσην· ἀλλὰ τῆς νίκης ἆθλον τὴν ὑπεροχὴν τῆς πολιτείας λαμβάνουσι· καὶ οἱ μὲν δημοκρατίαν, οἱ δ᾽ ὀλιγαρχίαν ποιοῦσιν. ἔτι δὲ καὶ τῶν ἐν ἡγεμονίᾳ γινομένων τῆς Ἑλλάδος, πρὸς τὴν παρ᾽ αὐτοῖς ἑκάτεροι πολιτείαν ἀποβλέποντες, οἱ μὲν δημοκρατίας ἐν ταῖς πόλεσι καθίστασαν, οἱ δ᾽ ὀλιγαρχίας· οὐ πρὸς τὸ τῶν πόλεων συμφέρον σκοποῦντες, ἀλλὰ πρὸς τὸ σφέτερον αὐτῶν. ὥστε διὰ ταύτας τὰς αἰτίας, ἢ μηδέποτε τὴν μέσην γίνεσθαι πολιτείαν, ἢ ὀλιγάκις καὶ παρ᾽ ὀλίγοις. εἷς γὰρ ἀνὴρ συνεπείσθη μόνος τῶν πρότερον ἐφ᾽ ἡγεμονίᾳ * γινομένων,

γ. γενομένων.

A Nam neq; ij, vt pauperes, aliena appetunt: neque rem horum familiarem, vt rem diuitum, pauperes concupiſcunt: & quia neque inſidijs cuniculiſque oppugnantur, neq; alijs inſidiantur, ab omni periculo tuti viuunt. itaque præclarè optauit Phocylides:

Eſſe volo ciuis medius: namque optima multa
Sunt medijs.

Perſpicuum igitur eſt, ſocietatem ciuilem illam eſſe optimam, quæ ex medijs conſtat: taleiſque ciuitates bene adminiſtrari licere, in quibus media pars, multa eſt, & plus poteſt maximè quidem, quàm ambę: ſecundo loco verò, quàm alterutra. Accreſcēs enim, aliquid B momenti affert, inclinationémque quandam facit, & obſtat ne accidant contrariæ exſuperantiæ. Quapropter ſummæ felicitatis eſt, eos, qui in ciuitatis adminiſtratione verſantur, rem familiarem & mediocrem & iuſtam habere. Nam vbi alij valde multam & amplam habēt, alij nullam: aut democratia fit poſtrema & deterrima, aut mera oligarchia, aut tyrānis, propter vtrāque excellentiam atque exſuperantiā. nam ex democratia valētiſſima & acerrima, & ex oligarchia naſcitur tyrānis: ex medijs verò & affinibus multo minùs. cuius rei cauſam poſteriùs in diſputationibus de reip. adminiſtrationum mutationibus & cōuerſionibus, expone- C mus. Mediam autem reip. adminiſtrandæ formam eſſe optimam, perſpicuum eſt; ſola enim ſeditionibus non eſt infecta: vbi enim latè patet id quod interiectū medium eſt, minimè ſeditiones oriuntur, minimèque diuellitur rerumpubl. coniunctio. Atque ob eādem cauſam magnæ ciuitates minùs ſunt ſeditionibus opportunæ, nempe quia id quod medium eſt, latè patet. In paruis verò cū facile ſit ciueis omneis ita in duas parteis dirimere, vt nihil relinquatur mediū; tum omnes ferè aut egentes ſunt, aut locupletes. Pręterea democratiæ oligarchiis ſunt à ruinæ periculo munitiores, & ad diuturnitatem ſtabiliores, propter medios. Nam & plures ſunt, & honorum ſunt participes in democratijs magis quàm in oligarchijs. Cùm enim ſine his egentes ac tenues multitudine ſuperant, malè rem ſuam gerit D ciuitas, & in peſſimum locum deducti ciues citò intereunt. Argumento autem huic rei eſſe exiſtimare oportet, quòd optimi latores legum de mediocrium ciuiū grege fuerūt. Nam & Solō ex hoc numero erat (vt declarat ipſius poëſis) & Lycurgus (non enim rex erat) & Charondas, & ferè plerique alij. Perſpicuū autē etiam ex his eſt, quamobrem plurimæ reip. adminiſtrandæ formę alię ſint democraticę, alię oligarchicę. Propterea enim quòd in his ſępenumero quod mediū eſt, exiguū eſt, ſemper vtricūq; excellāt, ſiue locupletes ſiue plebecula; qui mediū locū exſuperāt, hi reip. adminiſtrationem vnà ſecū trahunt. Itaque aut fit democratia, aut oligarchia. Propterea verò quia ſeditiones & cōtentiones inter plebē & locupleteis exſiſtūt, vtriſcū- E que acciderit vt aduerſarijs ſuperiores euadant, ij non communē reip. adminiſtrandæ formā conſtituūt, neque æqualē: ſed exſuperantiā prioris reip. adminiſtrationis, tanquam victoriæ præmiū accipiūt: & hi quidē democratiam, illi oligarchiam efficiūt. Præterea verò & eorum qui principatum Græciæ obtinuerunt, vtrique ad reipubl. adminiſtrandæ formam, quæ apud ſe vigebat, intuentes: alteri democratias in ciuitatibus conſtituerunt, alteri oligarchias, nō vtilitatem ciuium ſpectantes, ſed ſuam ipſorum: ita vt propter has cauſas, aut nunquam media reipubl. forma exſiſtat, aut raro, & apud paucos. Vnus vir enim ſolus ex iis qui antea principatum in Græcia tenuerūt, adductus eſt,

A vt hanc reipubl. adminiſtrandæ deſcriptionem inſtitueret. Nunc autem apud eos, qui in ciuitatibus verſantur; hæc cõſuetudo ſerpere cœpit, vt nolint æqualitatem: ſed aut imperare ſtudeant, aut victi ęquo animo onus imperij ſubeant ac perferant. Quæ ſit igitur optimæ reipubl. adminiſtrandæ forma, & propter quam cauſam, ex his intelligere licet. Aliarum autem reipubl. adminiſtrandæ formarum, quoniam plureis democratias pluréiſque oligarchias eſſe dicimus; quæ prima ſit locanda, quæ ſecunda, & quæ ad eundem modum deinceps proxima, quia alia ſit melior, alia deterior, cùm ea quæ optima eſt, diſtincta ac definita ſit, non eſt difficile intelligere. Oportet enim neceſſariò eam eſſe meliorem, quæ ad hanc proximè accedit: deteriorem eam quæ à medio remotiſſima eſt, niſi quis in iudicio faciendo finem ciuitati propoſitum intueatur. Dico autem ciuitati propoſitum, quia ſæpenumero, quamuis ſit alia reipubl. adminiſtrandæ B forma optabilior ac præſtabilior; nihil obſtat tamen quominus aliquibus magis expediat, aliam eſſe apud eos reipubl. adminiſtrationem.

CAPVT XII.

Quæ reipubl. adminiſtrandæ forma, quibus, & qualis qualibus expediat.

QVæ autem reipubl. adminiſtrandæ forma, quibus & qualis & qualibus expediat, conſequens eſt deinceps iis quæ dicta ſunt, exponere. Primùm igitur quod idem vniuersè de omnibus verè dicitur, ſumendum eſt. Oportet enim plus valere eam partem ciuitatis, quæ vult reipubl. adminiſtrandæ formam C manere, quàm quæ non vult. Conſtat autem ciuitas omnis ex quali ſeu qualitate, & quãto ſeu quãtitate. Quale dico, libertatem, diuitias, diſciplinam, generis ſplendorem ſeu nobilitatem: quantum, multitudinis exſuperantiam. Contingere autem poteſt vt earum partium, ex quibus conſtat ciuitas, parti alteri adiunctum ſit quale: alteri quantum: verbi gratia, vt plures numero ſint homines obſcuro & humili loco nati, quàm generoſi, aut plures egentes quàm locupletes: non tam ſuperent quanto tamen, quàm ſuperentur quali. Quapropter hæc ſunt inter ſe comparanda. Vbi igitur egentium multitudo alteram partem ſuperat ea proportione, quã diximus, hîc democratia oriri ſolet natura. Nam ſi quidem agricolæ nu- D mero ſuperent, fit agricolarum democratia: & vnumquodque genus democratiæ pro cuiuſque populi exſuperantia. verbi gratia, ſi agricolarum ſuperet multitudo, prima exiſtit democratia: ſin artificum ſordidorũ & mercenariorum, poſtrema: ſimiliterq; aliæ inter has interiectę. Vbi verò locupletium & nobiliũ multitudo magìs ſuperat quali, quàm ſuperatur quãto, hîc naſcitur oligarchia: & eodem modo vnum quodq; oligarchiæ genus, pro exſuperantia multitudinis oligarchiæ conuenientis. Oportet porrò latorem legis ſemper in reip. adminiſtratione medios aſſumere. Nã ſiue leges oligarchię cõuenienteis ferat, ad medios leges dirige- E re debet: ſiue democratiæ congruenteis, hi legibus adiungendi ſunt. Vbi verò mediorum multitudo ſuperat aut vtroſq; extremos, aut alterutrum tantùm: hîc fieri poteſt vt reip. adminiſtrãdæ forma ſit firma & ſtabilis. Non eſt enim metuendum ne vnquã diuites cum pauperibus in hos conſentiant & conſpirent. nã nunquam alteri alteris ſeruire volent. quòd ſi communiorẽ reip. adminiſtrationem quærant, nullã aliam reperient hac communiorem. Nam viciſſim præeſſe atque imperare non facilè inducant animũ propter diffidentiam, quæ inter eos intercedit. Vbiq; gentiũ autẽ arbiter honorarius, fidiſſimus eſt: at medius, arbiter honorarius eſt.

A ταύτην ἀποδοῦναι τὴν τάξιν. ἤδη δὲ καὶ τοῖς ἐν ταῖς πόλεσιν ἔθος καθέστηκε, μηδὲ βούλεσθαι τὸ ἴσον, ἀλλ' ἢ ἄρχειν ζητεῖν, ἢ κρατουμένους ὑπομένειν. τίς μὲν οὖν ἀρίστη πολιτεία, καὶ διὰ τίν' αἰτίαν, ἐκ τούτων φανερόν. τῶν δ' ἄλλων πολιτειῶν, ἐπεὶ πλείους δημοκρατίας, καὶ πλείους ὀλιγαρχίας φαμὲν εἶναι, ποίαν πρώτην θετέον, καὶ δευτέραν, καὶ τοῦτον δὴ τὸν τρόπον ἐχομένην, τῷ τὴν μὲν εἶναι βελτίω, τὴν δὲ χείρω, διωρισμένης τῆς ἀρίστης, οὐ χαλεπὸν ἰδεῖν. δεῖ γὰρ ἀναγκαῖον εἶναι βελτίω, τὴν ἐγγύτατα ταύτης· χείρω δὲ, τὴν ἀφεστηκυῖαν τοῦ μέσου πλεῖον· ἂν μὴ πρὸς ὑπόθεσιν κρίνῃ τις. λέγω δὲ τὸ πρὸς ὑπόθεσιν, ὅτι πολλάκις οὔσης ἄλλης πολιτείας αἱρετωτέρας, ἐνίοις οὐθὲν B κωλύσει συμφέρειν ἑτέραν μᾶλλον εἶναι πολιτείαν.

ΚΕΦΑΛ. ιβ'.

Τίς δὲ πολιτεία τίσι, καὶ ποία συμφέρει ποίοις.

ΤΙς δὲ πολιτεία τίσι, καὶ ποία συμφέρει ποίοις, ἐχόμενόν ἐστι τῶν εἰρημένων διελθεῖν. ληπτέον δὲ πρῶτον περὶ πασῶν καθόλου, ταὐτόν. δεῖ γὰρ κρεῖττον εἶναι τὸ βουλόμενον μέρος τῆς πόλεως, τοῦ μὴ βουλομένου, μένειν C τὴν πολιτείαν. ἔστι δὲ πᾶσα πόλις ἔκ τε τοῦ ποιοῦ καὶ ποσοῦ. λέγω δὲ ποιὸν μὲν, ἐλευθερίαν, πλοῦτον, παιδείαν, εὐγένειαν· ποσὸν δὲ, τὴν τοῦ πλήθους ὑπεροχήν. ἐνδέχεται δὲ, τὸ μὲν ποιὸν ὑπάρχειν ἑτέρῳ μέρει τῆς πόλεως, ἐξ ὧν συνέστηκε μερῶν ἡ πόλις· ἄλλῳ δὲ μέρει τὸ ποσὸν, οἷον πλείους τὸν ἀριθμὸν εἶναι τῶν γενναίων τοὺς ἀγεννεῖς, ἢ τῶν πλουσίων τοὺς ἀπόρους· μὴ μέντοι τοσοῦτον ὑπερέχειν τῷ ποσῷ, ὅσον λείπεσθαι τῷ ποιῷ. διὸ ταῦτα πρὸς ἄλληλα συγκριτέον. ὅπου μὲν οὖν ὑπερέχει τὸ τῶν ἀπόρων πλῆθος τὴν εἰρημένην ἀναλογίαν, ἐνταῦθα πέφυκεν εἶναι δημοκρατίαν. [εἴπερ γὰρ γεωργοὶ ὑπερέχουσι, τὴν τῶν γεωργῶν δημοκρατία·] καὶ ἕκαστον εἶδος δημο- D κρατίας, κατὰ τὴν ὑπεροχὴν τοῦ δήμου ἑκάστου εἶναι, ἐὰν μὲν τὸ τῶν γεωργῶν ὑπερτείνῃ πλῆθος, τὴν πρώτην δημοκρατίαν· ἐὰν δὲ τὸ τῶν βαναύσων καὶ μισθαρνούντων, τὴν τελευταίαν. ὁμοίως δὲ καὶ τὰς ἄλλας τὰς μεταξὺ τούτων. ὅπου δὲ τὸ τῶν εὐπόρων καὶ γνωρίμων μᾶλλον ὑπερτείνει τῷ ποιῷ, ἢ λείπεται τῷ ποσῷ, ἐνταῦθα δὲ ὀλιγαρχίαν, καὶ τῆς ὀλιγαρχίας τὸν αὐτὸν τρόπον ἕκαστον εἶδος, κατὰ τὴν ὑπεροχὴν τοῦ ὀλιγαρχικοῦ πλήθους. δεῖ δ' ἀεὶ τὸν νομοθέτην ἐν τῇ πολιτείᾳ προσλαμβάνειν τοὺς μέσους. ἄν τε γὰρ ὀλιγαρχικοὺς τοὺς νόμους τι- E θῇ, στοχάζεσθαι χρὴ τῶν μέσων· ἐάν τε δημοκρατικοὺς, προσάγεσθαι τοῖς νόμοις τούτοις. ὅπου δὲ τὸ τῶν μέσων ὑπερτείνει πλῆθος, ἢ συναμφοτέρων τῶν ἄκρων, ἢ καὶ θατέρου μόνον, ἐνταῦθα ἐνδέχεται πολιτείαν εἶναι μόνιμον. οὐθὲν γὰρ φοβερὸν, μή ποτε συμφωνήσωσιν οἱ πλούσιοι τοῖς πένησιν ἐπὶ τούτους. οὐδέποτε γὰρ ἅτεροι βουλήσονται δουλεύειν τοῖς ἑτέροις. κοινοτέραν δ' ἂν ζητῶσιν, οὐδεμίαν εὑρήσουσιν ἄλλην ταύτης. ἐν μέρει γὰρ ἄρχειν οὐκ ἂν ὑπομείνειαν, διὰ τὴν ἀπιστίαν τὴν πρὸς ἀλλήλους. πανταχοῦ δὲ πιστότατος ὁ διαιτητής· διαιτητὴς δ', ὁ μέσος.

ὅσῳ δ' ἂν ἄμεινον ἡ πολιτεία μιχθῇ, τοσούτῳ μονιμωτέρα. διαμαρτάνουσι δὲ πολλοὶ καὶ τῶν τὰς ἀριστοκρατικὰς βουλομένων ποιεῖν πολιτείας, οὐ μόνον ἐν τῷ πλεῖον νέμειν τοῖς εὐπόροις, ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ * παρακρούεσθαι τὸν δῆμον. ἀνάγκη γὰρ χρόνῳ ποτὲ ἐκ τῶν ψευδῶν ἀγαθῶν, ἀληθὲς συμβῆναι κακόν. αἱ γὰρ πλεονεξίαι τῶν πλουσίων, ἀπολλύουσι μᾶλλον τὴν πολιτείαν, ἢ αἱ τοῦ δήμου.

γρ. [illegible]

A Quanto autẽ meliùs reip. adminiſtratio miſta & temperata fuerit, tanto firmior & diuturnior eſt. Vehementer autem errant multi etiam ex iis qui reip. adminiſtrandæ formas ariſtocraticas efficere volunt: non eo ſolùm, quòd plus tribuãt locupletibus, quàm oporteat, verumetiam quòd fallaciter populi vireis frangant, atque eneruent. Neceſſe enim eſt, temporis progreſſu aliquando ex falſis bonis naſci verum malum. Nam immoderatæ atque iniuſtæ diuitum opes reip. adminiſtrationem perdunt potiùs, quàm populi.

ΚΕΦΑΛ. ιγʹ.

Ὀλιγαρχικὰ σοφίσματα τῆς νομοθεσίας· καὶ ἃ πρὸς ταῦτ' ἀντισοφίζονται ἐν ταῖς δημοκρατίαις. ἐπίλογος τῶν εἰρημένων ἀπ' ἀρχῆς σχεδὸν τῆς βίβλου.

CAPVT XIII.

B

Callida legum ferendarum artificia ad oligarchiam accommodata: & quæ his opponuntur in democratijs machinæ. Anacephalæoſis eorum quæ docuit ab initio ferè libri huius.

Ἔστι δ' ὅσα προφάσεως χάριν ἐν ταῖς πολιτείαις σοφίζονται πρὸς τὸν δῆμον, πέντε τὸν ἀριθμόν· περὶ ἐκκλησίαν, περὶ τὰς ἀρχάς, περὶ δικαστήρια, περὶ ὅπλισιν, περὶ γυμνασίαν. περὶ ἐκκλησίαν μὲν, τὸ ἐξεῖναι ἐκκλησιάζειν πᾶσι, ζημίαν δ' ἐπικεῖσθαι τοῖς εὐπόροις, ἐὰν μὴ ἐκκλησιάζωσιν, ἢ μόνοις, ἢ μείζω πολλῷ. περὶ δὲ τὰς ἀρχάς, τὸ τοῖς μὲν ἔχουσι τίμημα, μὴ ἐξεῖναι ἐξόμνυσθαι, τοῖς δ' ἀπόροις ἐξεῖναι. καὶ περὶ τὰ δικαστήρια, τοῖς μὲν εὐπόροις εἶναι ζημίαν, ἂν μὴ δικάζωσι, τοῖς δ' ἀπόροις, ἄδειαν· ἢ τοῖς μὲν μεγάλην, τοῖς δὲ μικράν, ὥσπερ ἐν τοῖς Χαρώνδου νόμοις. ἐνιαχοῦ δ' ἔξεστι μὲν πᾶσιν ἀπογραψαμένοις, ἐκκλησιάζειν καὶ δικάζειν· ἐὰν δὲ ἀπογραψάμενοι, μήτ' ἐκκλησιάζωσι, μήτε δικάζωσιν, ἐπίκεινται μεγάλαι ζημίαι τούτοις· ἵνα διὰ μὲν τὴν ζημίαν, φεύγωσι τὸ ἀπογράφεσθαι· διὰ δὲ τὸ μὴ ἀπογράφεσθαι, μὴ δικάζωσι, μηδ' ἐκκλησιάζωσι. τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον καὶ περὶ τὰ ὅπλα κεκτῆσθαι, καὶ τὸ γυμνάζεσθαι νομοθετοῦσι. τοῖς μὲν γὰρ ἀπόροις ἔξεστι μὴ κεκτῆσθαι, τοῖς δ' εὐπόροις, ἐπιζήμιον μὴ κεκτημένοις. κἂν μὴ γυμνάζωνται, τοῖς μὲν οὐδεμία ζημία· τοῖς δ' εὐπόροις, ἐπιζήμιον· ὅπως οἱ μὲν, διὰ τὴν ζημίαν, μετέχωσιν· οἱ δὲ, διὰ τὸ μὴ φοβεῖσθαι, μὴ μετέχωσι. ταῦτα μὲν οὖν ὀλιγαρχικὰ σοφίσματα τῆς νομοθεσίας. ἐν δὲ ταῖς δημοκρατίαις, πρὸς ταῦτ' ἀντισοφίζονται· τοῖς μὲν γὰρ ἀπόροις μισθὸν πορίζουσιν, ἐκκλησιάζουσι καὶ δικάζουσι· τοῖς δ' εὐπόροις οὐδεμίαν τάττουσι ζημίαν. ὥστε φανερὸν ὅτι εἴ τις βούλεται μιγνύναι δικαίως, δεῖ τὰ παρ' ἑκατέροις συνάγειν, καὶ τοῖς μὲν μισθὸν πορίζειν, τοῖς δὲ ζημίαν. οὕτω γὰρ ἂν κοινωνοῖεν ἅπαντες· ἐκείνως δ' ἡ πολιτεία γίγνεται τῶν ἑτέρων μόνον. δεῖ δὲ τὴν πολιτείαν, εἶναι μὲν ἐκ τῶν τὰ ὅπλα ἐχόντων μόνον· τοῦ δὲ τιμήματος τὸ πλῆθος, ἁπλῶς μὲν ὁρισαμένους οὐκ ἔστιν εἰπεῖν πόσον ὑπάρχειν· ἀλλὰ σκεψαμένους τὸ ποῖον ἐπιβάλλει μακρότατον· ὥστε τοὺς μετέχοντας τῆς πολιτείας εἶναι πλείους τῶν μὴ μετεχόντων, τοῦτο τάττειν.

QVinque autem res numero ſunt quas in reip. adminiſtrationibus per ſpeciem quandam honeſtam callidè excogitant in populum: eæque verſantur in concione, in magiſtratibus, in iudicijs, in armandis ciuibus, in exercendis. In concionibus quidem, licere ciuibus in concione deliberandi cauſa intereſſe: multam autẽ eſſe conſtitutam in locupleteis, ſi non interfuerint in concione: eámque aut in ſolos locupleteis, aut multo maiorem. In magiſtratibus, nõ licere ijs qui
C cenſum habeant, eiurare magiſtratum; egentibus & tenuibus licere. In iudiciis, multam eſſe cõſtitutam in locupleteis, niſi iudicandi munere fungantur: egentibus licere impunè rebus iudicandis non præeſſe: aut in illos quidem grauem multam eſſe conſtitutam, in hos leuem: quemadmodum in Charondæ legibus. Alicubi autem licet quidem omnibus, qui modò profeſſi fuerint, & nomen ſuum in tabulis publicis perſcribendum dederint, in concione conſultandi gratia intereſſe, & res iudicare. Quòd ſi poſteaquam profeſſi fuerint, neque in concionem veniant, neque iudicandi munus obeant; magnæ ſunt his pœnæ irrogatæ, vt propter multæ irrogationẽ, profeſſionẽ, nominiſque ſcriptionem fugiant: propterea autem quòd nomen
D perſcribendũ non dederint, iudicandi munus non obeant, neque in concione deliberandi cauſa interſint. Eodem modo & de armis domi habendis, & corporibus exercendis lege lata conſtituunt. Egentibus enim licet arma non habere: locupletes vero, ſi non habeãt, pecunia multãtur: & illis licet impunè corpus nõ exercere; his, ſi corpus non exerceant, multa irrogata eſt: vt hi quidem propter multam corpori exercẽdo dẽt operam, illi propter impunitatẽ, corporis exercitationem negligant. Hæc igitur ſunt callida legũ ferẽdarum artificia, ad oligarchiã accõmodata: in democratiis verò alias machinas excogitãt, quas his opponant. Egẽtibus enim mercedem præbent in concionem delibe-
E randi cauſa euntibus, & iudicandi munus obeũtibus: locupletibus vtrumque munus defugientibus nullam multam irrogant. Itaq; perſpicuum eſt, ſi quis vult iuſte permiſcere, quæ ſunt apud vtroſque, in vnum eſſe conducenda: & illis quidem mercedem eſſe præbendam, his verò multam irrogandam. Sic enim omnes reipublicę adminiſtrationis fuerint participes: illo modo autẽ alterorum tantùm reipubl. adminiſtratio eſt. Oportet autem reip. adminiſtrãdæ formam ex his ſanè conſtare tantùm, qui habẽt arma: cenſus vero magnitudinem non licet ſimpliciter definiendo edicere tantam ſuppetere debere: ſed conſiderato qualis & quantus ampliſſimus quadret ad id vt ij qui reip. adminiſtrandæ ſunt participes, plures ſint ijs qui non ſunt participes, tãtum præfinire ac pręſcribere oportet

Pauperes enim, etiamſi honorum non ſint participes, otiari & quieſcere non nolunt: modò ne quis eos contumelioſè vexet, neque de re familiari quicquam detrahat. ſed hoc facile non eſt. Non enim ſemper contingit vt ſint ij humanitate politi, qui reipublicæ adminiſtrationis ſunt participes. Et pauperes, vbi bellum ortum fuerit, ſolent eſſe tardiores niſi alantur, &, ſi domi egeant. Quòd ſi quis victum ſuppeditet, militiam non detrectant. Conſtat autem reipublicæ adminiſtrādæ forma apud nonnullos non ſolum ex ijs peditibus qui arma gerunt; verùm etiam ex ijs qui geſſerunt. Apud Malienſeis autem reipubl. quidem adminiſtrādæ forma ex his conſtabat: magiſtratus verò ex ijs qui militabant, legebantur. Ac prima ſanè reipublicæ adminiſtrandæ forma apud Græcos, poſteaquā regibus vti deſierūt, ex ijs qui arma ferebant, fuit: principio quidem ex equitibus. robur enim & nerui exercitus, & belli præſtantia in equitatu conſiſtebat. Nam ſine arte inſtruendi diſponendiq; exercitus, peditatus grauioris armaturæ inutilis eſt. At taliū rerum vſus & ordinis diſciplina nō erat apud veteres ita, vt in ſu equitatu firmamentum & robur belli collocarent: creſcentibus autem ciuitatibus, auctiſque eorum qui arma tractabāt, viribus, cum pluribus reipubl. adminiſtratio communicata eſt. quapropter quas nunc politias appellamus, maiores noſtri democratias nominabant. Erant autem veteres reipubl. adminiſtrandæ formæ non temerè oligarchicæ & regiæ. Nam propter hominum paucitatem ciuitatumq; infrequentiam, non admodum multos habebant, qui medij eſſent. Itaq; cùm & numero pauci eſſent, & ordinis deſcriptione, magis imperium præferebāt. Quā ob cauſam igitur reip. adminiſtrandæ formæ ſint plures, & quamobrem præter eas, quæ cōmemoratæ ſunt, aliæ, (nam & democratia vna numero non eſt, & de alijs item ſentiendum,) prætereà verò quid inter ſe differant, & quam ob cauſam hoc eueniat: & præter hæc, quæ ſit optima reip. adminiſtrandæ forma, vt dicamus de eo quod plerumque fit: & aliarum reip. adminiſtrandæ formarum qualis qualibus conueniat, expoſitum à nobis eſt.

CAPVT XIV.

Reip. tres partes legum latori diligenter conſiderandæ: & de earum prima.

RVrſus autem & cōmuniter de omnibus, & ſeparatim ſingulatimq; de vnaquaque, & de ijs quæ deinceps ſequuntur, dicamus, eorū principio apto & conuenienti ſumpto. Omniū igitur reip. adminiſtrandæ formarum tres particulæ ſunt, quarum quid euique expediat, bonum ſcriptorem legum diligenter attendere & conſiderare oportet. quibus particulis bene affectis, reip. adminiſtrandæ formam bene affectam eſſe, & pro vniuſcuiuſque harum partium differentia, reipubl. adminiſtrādæ formas inter ſe differre neceſſe eſt. Harum autem partium vna quædam eſt, quæ de republ. conſultat, altera, quæ in magiſtratibus verſatur: hoc eſt, quos magiſtrat' eſſe, & quarum rerum poteſtatem eos habere, & qualem eorum electionem eſſe oportear. tertia ad iudices pertinet. Summam autem poteſtatem habet ea pars, quæ de bello & pace, & de ſocietate & de fœderibus, & de morte & exſilio & publicatione bonorum & de rationibus referendis conſultat. Neceſſe eſt autē, vel ciuibus omnibus hæc iudicia eſſe tradita, vel nonnullis omnia (verbi gratia) vni cuidam magiſtratui aut pluribus, vel alijs alia: vel nonnulla eorum omnibus, nonnulla verò nonnullis

A ἐθέλουσι γὰρ οἱ πένητες καὶ μὴ μετέχοντες τῶν τιμῶν, ἡσυχίαν ἔχειν, ἐὰν μὴ ὑβρίζῃ τις αὐτοὺς, μήτε ἀφαιρῆται μηδὲν τῆς οὐσίας. ἀλλὰ τοῦτο οὐ ῥᾴδιον. οὐ γὰρ ἀεὶ συμβαίνει χαρίεντας εἶναι τοὺς μετέχοντας τοῦ πολιτεύματος. καὶ εἰώθασι δὲ, ὅταν πόλεμος ᾖ, ὀκνεῖν, ἂν μὴ λαμβάνωσι τροφὴν, ἄποροι δὲ ὦσιν· ἐὰν δὲ πορίζῃ τις τροφὴν, βούλονται πολεμεῖν. ἔστι δ' ἡ πολιτεία παρ' ἐνίοις, οὐ μόνον ἐκ τῶν ὁπλιτευόντων, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν ὡπλιτευκότων. ἐν Μαλιεῦσι δὲ, ἡ μὲν πολιτεία ἦν ἐκ τούτων· τὰς δὲ ἀρχὰς ᾑροῦντο ἐκ τῶν στρατευομένων· καὶ ἡ πρώτη δὲ B πολιτεία ἐν τοῖς Ἕλλησιν ἐγένετο μετὰ τὰς βασιλείας, ἐκ τῶν πολεμούντων· ἡ μὲν ἐξ ἀρχῆς, ἐκ τῶν ἱππέων· τὴν γὰρ ἰσχὺν καὶ τὴν ὑπεροχὴν ἐν τοῖς ἱππεῦσιν ὁ πόλεμος εἶχεν· ἄνευ μὲν γὰρ συντάξεως ἄχρηστον τὸ ὁπλιτικόν· αἱ δὲ περὶ τῶν τοιούτων ἐμπειρίαι καὶ τάξεις, ἐν τοῖς ἀρχαίοις οὐχ ὑπῆρχον. ὥστ' ἐν τοῖς ἱππεῦσιν εἶναι τὴν ἰσχύν. αὐξανομένων δὲ τῶν πόλεων, καὶ τῶν ἐν τοῖς ὅπλοις ἰσχυσάντων μᾶλλον, πλείους μετεῖχον τῆς πολιτείας. διόπερ ἃς νῦν καλοῦμεν πολιτείας, οἱ πρότερον ἐκάλουν δημοκρατίας. C ἦσαν δὲ αἱ ἀρχαῖαι πολιτεῖαι εὐλόγως ὀλιγαρχικαὶ, καὶ βασιλικαί· δι' ὀλιγανθρωπίαν γὰρ οὐκ εἶχον πολὺ τὸ μέσον. ὥστ' ὀλίγοι τε ὄντες τὸ πλῆθος, καὶ κατὰ τὴν σύνταξιν μᾶλλον ὑπέμενον τὸ ἄρχεσθαι. διὰ τίνα μὲν οὖν εἰσὶν αἰτίαν αἱ πολιτεῖαι πλείους, καὶ διὰ τί παρὰ τὰς λεγομένας ἕτεραι· (δημοκρατία τε γὰρ οὐ μία τὸν ἀριθμόν ἐστι, καὶ τῶν ἄλλων ὁμοίως·) ἔτι δὲ, τίνες αἱ διαφοραὶ, καὶ διὰ τίνα αἰτίαν συμβαίνει· πρὸς δὲ τούτοις τίς ἀρίστη τῶν πολιτειῶν, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον εἰπεῖν, καὶ τῶν ἄλλων ποία ποίοις ἁρμόττει τῶν πολιτειῶν, εἴρηται.

D

ΚΕΦΑΛ. ιδ'.

Τρία μόρια τῶν πολιτειῶν, περὶ ὧν δεῖ θεωρεῖν τὸν νομοθέτην· καὶ περὶ τοῦ πρώτου τούτων.

ΠΑλιν δὲ καὶ κοινῇ καὶ χωρὶς περὶ ἑκάστης λέγωμεν περὶ τῶν ἐφεξῆς, λαβόντες ἀρχὴν τὴν προσήκουσαν αὐτῶν. ἔστι δὲ τρία μόρια τῶν πολιτειῶν πασῶν, περὶ ὧν δεῖ θεωρεῖν τὸν σπουδαῖον νομοθέτην, ἑκάστῃ τὸ συμφέρον. ὧν ἐχόντων καλῶς, ἀνάγκη τὴν πολιτείαν ἔχειν καλῶς, καὶ τὰς πολιτείας ἀλλήλων διαφέρειν, ἐν τῷ διαφέρειν ἕκαστον τούτων. E ἔστι δὲ τῶν τριῶν τούτων, ἓν μέν τι τὸ βουλευόμενον περὶ τῶν κοινῶν· δεύτερον δὲ, τὸ περὶ τὰς ἀρχάς· τοῦτο δ' ἐστὶν, ἃς δεῖ, καὶ τίνων εἶναι κυρίας· καὶ ποίαν τινὰ δεῖ γίγνεσθαι τὴν αἵρεσιν αὐτῶν. τρίτον δὲ, τί τὸ δικάζον. κύριον δ' ἐστὶ τὸ βουλευόμενον περὶ πολέμου καὶ εἰρήνης, καὶ συμμαχίας καὶ διαλύσεως, καὶ περὶ νόμων, καὶ περὶ θανάτου, καὶ φυγῆς, καὶ δημεύσεως, καὶ τῶν εὐθυνῶν· ἀναγκαῖον δ' ἤτοι πᾶσι τοῖς πολίταις * ἀποδεδόσθαι ταύτας τὰς κρίσεις, ἢ τισὶ πάσας· οἷον ἀρχῇ τινι μιᾷ, ἢ πλείοσιν, ἢ ἑτέραις ἑτέρας· ἢ, τινὰς μὲν αὐτῶν, πᾶσι· τινὰς δὲ, τισί. χ. ἀπο.: πᾶσι ταύτας

τὸ μὲν οὖν πάντας καὶ περὶ ἁπάντων, δημοτικόν. τὴν τοιαύτην γὰρ ἰσότητα ζητεῖ ὁ δῆμος. εἰσὶ δὲ οἱ τρόποι τοῦ πάντας, πλείους· εἷς μὲν, τὸ κατὰ μέρος, ἀλλὰ μὴ πάντας ἀθρόους, ὥσπερ ἐν τῇ πολιτείᾳ τῇ Τηλεκλέους ἐστὶ τοῦ Μιλησίου· (καὶ ἐν ἄλλαις δὲ πολιτείαις βουλεύονται αἱ συναρχίαι συνιοῦσαι. εἰς δὲ τὰς ἀρχὰς βαδίζουσι πάντες κατὰ μέρος ἐκ τῶν φυλῶν, καὶ τῶν μορίων, τῶν ἐλαχίστων παντελῶς, ἕως ἂν διέλθῃ διὰ πάντων.) συνιέναι δὲ μόνον περί τε νόμων θέσεως, καὶ τῶν περὶ τῆς πολιτείας· καὶ τὰ παραγγελλόμενα ἀκουσομένους ὑπὸ τῶν ἀρχόντων. ἄλλος δὲ τρόπος, τὸ πάντας ἀθρόους· συνιέναι δὲ μόνον πρός τε τὰς ἀρχαιρεσίας αἱρησομένους, καὶ πρὸς τὰς νομοθεσίας· καὶ περὶ πολέμου, καὶ εἰρήνης, καὶ πρὸς εὐθύνας· τὰ δ᾽ ἄλλα τὰς ἀρχὰς βουλεύεσθαι τὰς ἐφ᾽ ἑκάστοις τεταγμένας, αἱρετὰς οὔσας ἐξ ἁπάντων, ἢ κληρωτάς. ἄλλος δὲ τρόπος, τὸ περὶ τὰς ἀρχὰς καὶ τὰς εὐθύνας ἀπαντᾷν τοὺς πολίτας, καὶ περὶ πολέμου βουλευσομένους, καὶ συμμαχίας· τὰ δ᾽ ἄλλα τὰς ἀρχὰς διοικεῖν, αἱρετὰς οὔσας, ὅσας ἐνδέχεται. τοιαῦται δ᾽ εἰσὶν ὅσας ἄρχειν ἀναγκαῖον τοὺς ἐπισταμένους. τέταρτος δὲ τρόπος, τὸ πάντας περὶ πάντων βουλεύεσθαι συνιόντας· τὰς δ᾽ ἀρχὰς περὶ μηδενὸς κρίνειν, ἀλλὰ μόνον προανακρίνειν· ὅνπερ ἡ τελευταία δημοκρατία νῦν διοικεῖται τρόπον· ἣν ἀνάλογόν φαμεν εἶναι ὀλιγαρχίᾳ τε δυναστευτικῇ, καὶ μοναρχίᾳ τυραννικῇ. οὗτοι μὲν οὖν οἱ τρόποι δημοκρατικοὶ πάντες· τὸ δὲ τινὰς περὶ πάντων, ὀλιγαρχικόν. ἔχει δὲ καὶ τοῦτο διαφορὰς πλείους. ὅταν μὲν γὰρ ἀπὸ τιμημάτων μετριωτέρων αἱρετοί τε ὦσι καὶ πλείους διὰ τὴν μετριότητα τοῦ τιμήματος, καὶ περὶ ὧν ὁ νόμος ἀπαγορεύει μὴ κινῶσιν, ἀλλ᾽ ἀκολουθῶσι, καὶ ἐξῇ κτωμένῳ τὸ τίμημα μετέχειν, ὀλιγαρχία μὲν, πολιτικὴ δ᾽ ἐστὶν ἡ τοιαύτη, διὰ τὸ μετριάζειν. ὅταν δὲ μὴ πάντες τοῦ βουλεύεσθαι μετέχωσιν, ἀλλ᾽ αἱρετοί, κατὰ νόμον δ᾽ ἄρχωσιν ὥσπερ καὶ πρότερον, ὀλιγαρχικόν. ὅταν δὲ καὶ αἱρῶνται αὐτοὶ αὑτοὺς οἱ κύριοι τοῦ βουλεύεσθαι, καὶ ὅταν παῖς ἀντὶ πατρὸς εἰσίῃ, καὶ κύριοι τῶν νόμων ὦσιν, ὀλιγαρχικὴν ἀναγκαῖον εἶναι τὴν τάξιν ταύτην. ὅταν δὲ τινῶν τινες, οἷον, πολέμου μὲν καὶ εἰρήνης, καὶ εὐθυνῶν, πάντες· τῶν δὲ ἄλλων, ἄρχοντες· καὶ οὗτοι, αἱρετοί, ἢ κληρωτοί, ἀριστοκρατία μὲν ἐστὶ [ἡ] πολιτεία· ἐὰν δὲ, ἐνίων μὲν αἱρετοί, ἐνίων δὲ κληρωτοί· καὶ κληρωτοί, ἢ ἁπλῶς, ἢ ἐκ προκρίτων, ἢ κοινῇ αἱρετοὶ καὶ κληρωτοί, τὰ μὲν, πολιτείας ἀριστοκρατικῆς ἐστὶ τούτων· τὰ δὲ, πολιτείας αὐτῆς. διῄρηται μὲν οὖν τὸ βουλευόμενον πρὸς τὰς πολιτείας τοῦτον τὸν τρόπον, * καὶ διοικεῖται ἑκάστη πολιτεία κατὰ τὸν εἰρημένον διορισμόν. συμφέρει δὲ δημοκρατίᾳ τε, τῇ μάλιστ᾽ εἶναι δοκούσῃ δημοκρατίᾳ νῦν, (λέγω δὲ τοιαύτην, ἐν ᾗ κύριος ὁ δῆμος καὶ τῶν νόμων ἐστί,) πρὸς τὸ βουλεύεσθαι, βέλτιόν τε αὐτὸ ποιεῖν, ὅπερ ἐστὶ τῶν δικαστηρίων ἐν ταῖς ὀλιγαρχίαις·

* γρ. ἑκαστ

A Omneis igitur ciueis de omnibus rebus ſtatuere, populare eſt. talem enim æqualitatem requirit populus. Sunt autẽ modi, quibus omnes de rebus omnibus ſtatuant, complures: vnus, vt ſinguli viciſſim, non omnes ſimul deliberent & ſtatuant: quemadmodum fit in reipubl. adminiſtrandæ forma à Telecle Mileſio inſtituta: (& verò in aliis etiam reip. adminiſtrandæ formis conſultant magiſtratuum collegia congreſſa & in vnum coacta: magiſtratus autem obtinent omnes viciſſim ciues ex tribubus & particulis ciuitatis prorſus minimis, donec ad omnes peruentum ſit:) conueniant autem omnes ſolùm & de legibus ferendis ac iubendis, & ijs de rebus quæ ad reipubl. adminiſtrationem pertinent: & vt ea audiant quæ à magiſtratibus edicuntur ac denunciantur: Alius modus, vt omnes conferti & in vnũ coacti ſtatuant: ſed conueniant tantùm comitiorum diebus, & ad magiſtratus creandos ſeu legendos, & ad leges ſciſcendas ac iubendas: & cùm de B bello & pace agẽdum eſt, & ad rationes rerum in magiſtratu geſtarum repetendas: de cæteris autem magiſtratus, vt cuique negotio præpoſiti ſunt, ſiue lecti ex omnibus ſiue ſortitò capti, deliberẽt: Alius modus, vt ciues, ad magiſtratus creandos, & rationes à magiſtratibus repetendas, conueniãt & præſtò ſint, & cùm de bello ac ſocietate belli deliberaturi ſunt: cætera à magiſtratibus tranſigantur atq; adminiſtrentur: qui magiſtratus à populo ſint electi tot quot eſſe debent. Tales autem ſunt ij qui non niſi à ſcientibus & vſu peritis geri poſſunt. Quartus modus eſt, vt omnes de rebus C omnibus cõgregati deliberent: magiſtratus verò nulla de re ſtatuant aut decernant: ſed tantùm ſententiam ſuam anquirendi cauſa antè interponant, eámque ad populum poſtea referant: quo modo nunc vltima democratia gubernatur: quam & oligarchiæ, potentatus eius, (quem dynaſtiam nominant,) imitatrici, & monarchiæ tyrannicæ proportione reſpondere dicimus. Hi igitur omnes modi ſunt democratici. Quoſdã verò de omnibus ſtatuere, oligarchiæ proprium eſt. habet porrò etiam hoc differẽtias pluteis. Cùm enim ex mediocribus cenſibus & deliguntur magiſtratus, & ſunt plures propter cenſus mediocritatem, neq; quicquam eorum, quæ vetat lex, mouent, ſed legem ſequuntur ducem: & ei, qui cenſum lege præfinitum habeat, D licet ad rempublicam accedere: oligarchia hæc talis quidem eſt, ſed ciuilis, quia modum ſeruat. Cùm verò non omnes conſilij publici ſunt participes, ſed eliguntur, & tamen ex lege imperant, vt & ſuprà: id ad oligarchiam pertinet. At cùm ij, penes quos eſt conſultandi poteſtas, ſe ipſi legunt & creant; cúmque filius in locum patris ſuccedit, & cùm leges ſibi ſubiungunt, non ſe legibus: hæc reipubl. ordinatio oligarchica ſit neceſſe eſt. Cùm autem partitione & deſcriptione quadam facta, de nonnullis rebus ſtatuendi poteſtatem & ius habent nonnulli (verbi gratia,) de bello & pace, & de rationibus repetendis omnes: de cæteris E rebus magiſtratus, hique electi aut ſortitò facti: hæc quidem reipublicæ adminiſtrandæ forma, ariſtocratia eſt. Sed ſi de aliquibus rebus ſtatuere poſſint magiſtratus electi, de aliquibus ſortitò facti: & qui ſortitò fiunt, vel ſimpliciter ſumantur ex omnibus, vel ex ijs qui antè meliores iudicati ſunt: vel communiter deligantur, & ſortitò fiant: hæc reipubl. adminiſtratio partim ariſtocratia eſt, partim ipſa politia. Diſtinctum igitur ac diuiſum hoc modo eſt id quod in ciuitate conſultationi præeſt, ſpectatis reipubl. adminiſtrandæ formis: & gubernatur vnaquæque reipublicæ adminiſtrandæ forma, quemadmodum ſuprà definitum atque explicatum eſt. Conducit autem ad conſultandũ ei democratiæ, quæ maximè videtur nũc eſſe democratia, (talẽ democratiã dico in qua populus habet poteſtatem legũ iubendarum & vetandarũ,) quod fit in oligarchijs de iudiciorũ ratione; & id rectius facere:

(multam enim in eos irrogāt, quos iudicandi munere fungi volunt, vt iudicandi munere fungantur, ac democratia tenuibus & egentibus mercedem decernit,) & hoc idem in concionibus facere. Meliùs enim conſultabunt, ſi conſultent omnes communiter: multitudo quidem cum claris & nobilibus viris, hi verò cum multitudine. Expedit autem, eos qui conſultandi munus obibūt, aut ſuffragijs creari atque eligi, aut ſortitò fieri æqualiter ex membris & particulis ciuitatis. Expedit porrò illud quoque, ſi ciues populares politicos ſeu ciuileis longè numero ſuperent, aut non omnibus mercedē dare, ſed tam multis quàm multi cum multitudine nobilium commenſu quodam comparari queant, aut plureis ſortiendi iure poteſtatéque priuare. In oligarchiis autem vtile eſt aut nōnullos ex multitudine ante alios ſumere, aliiſque anteferre, qui deliberent: aut curiam aliquam conſtituere talem, qualis eſt in quibuſdam reipubl. adminiſtrandæ formis, quos probulos, id eſt, præcōſultatores, & nomophylacas, id eſt, legum cuſtodes, appellant: & de iis agere de quibus hi antè conſultarint. Sic enim populus erit conſultandi conſors & particeps, neq; quicquam eorum reſcindere poterit, quæ ad reipubl. adminiſtrationem pertinent. Præterea aut eadem decernere populum, aut nihil contrarium iis decernere, quæ ad eum referuntur: aut cum omnibus quidem conſilium communicare, ſed ſolis magiſtratibus conſultandi poteſtatem facere: contrariúmque eius quod fit in ciuilibus reip. adminiſtrationibus, quas Græci politias appellāt, faciendum eſt. Populi enim in abſoluendo rata debet eſſe auctoritas, in condemnando non debet eſſe rata: ſed prouocatio fit ad eos magiſtratus qui reip. præſunt. Nam in ciuilibus reip. adminiſtrationibus faciunt ordine conuerſo. paucorum enim, ſi quidem abſoluerunt, rata eſt auctoritas: ſin condemnarunt, rata non eſt: ſed prouocatio ſemper eſt ad quamplurimos. De ea igitur ciuitatis parte, quæ conſultat, & de ea penes quam eſt moderandæ atque adminiſtrandæ ciuitatis auctoritas ac poteſtas, ita ſit à nobis explicatum.

CAPVT XV.

Secundam reip. partem, quæ eſt de magiſtratibus, explicat.

HIs autem proximè conſequens eſt magiſtratuum diſtincta atque explicata partitio. Inſunt enim in hac reipubl. adminiſtratione multæ differentiæ, quot magiſtratus eſſe debeant, & quarum rerum penes eos poteſtas eſſe debeat: & de tempore, quàm diuturnum quemque eſſe oporteat: alij enim ſemeſtreis, alij breuiore temporis ſpatio circumſcriptos, alij annuos, alij diuturniores magiſtratus faciunt: & vtrùm magiſtratus perpetuos eſſe oporteat, an diuturnos, an neutrum, ſed ſæpe eoſdem magiſtratum gerere; an non eundem bis magiſtratu fungi, ſed ſemel dumtaxat. præterea, quod ad rationem conſtituendorum magiſtratuū attinet, ex quibus fieri oporteat, & à quibus, & quomodo. Nam de his omnibus oportet primùm diſtinguere atq; explicare poſſe, quot modis cōtingat vt fieri poſſint: deinde videre quales magiſtratus qualibus reip. adminiſtrandæ formis ſint vtiles, & ſingulos ad ſingulas accommodare. Sed ne hoc quidem definire facile eſt, quales magiſtratus appellādi ſint: multis enim præfectis ciuilis ſocietas eget. Quapropter non omnes ij ſunt in magiſtratibus numerandi, neque qui ſuffragijs creantur ſiue eliguntur, neque qui ſortitò fiunt, vt primùm ſacerdotes. hoc enim genus hominum aliud eſſe à ciuilibus magiſtratibus ſtatuendum eſt.

A (τάττουσι γὰρ ζημίαν τούτοις, οὓς βούλονται δικάζειν, ἵνα δικάζωσιν· ἡ δὲ δημοκρατία, μισθὸν τοῖς ἀπόροις.) τοῦτο δὲ καὶ περὶ τὰς ἐκκλησίας ποιεῖν. βουλεύσονται γὰρ βέλτιον κοινῇ βουλευόμενοι πάντες· ὁ μὲν δῆμος, μετὰ τῶν γνωρίμων· οὗτοι δὲ, μετὰ τοῦ πλήθους. συμφέρει δὲ καὶ τὸ αἱρετοὺς εἶναι τοὺς βουλευομένους, ἢ κληρωτοὺς, ἴσως ἐκ τῶν μορίων. συμφέρει δὲ κἂν ὑπερβάλλωσι πολὺ κατὰ τὸ πλῆθος οἱ δημοτικοὶ τῶν πολιτικῶν, ἢ μὴ πᾶσι διδόναι
B μισθὸν, ἀλλ' ὅσοι σύμμετροι πρὸς τὸ τῶν γνωρίμων πλῆθος, ἢ ἀποκληροῦν τοὺς πλείους. ἐν δὲ ταῖς ὀλιγαρχίαις, ἢ προαιρεῖσθαί τινας ἐκ τοῦ πλήθους, ἢ *κατασκευάσαντας ἀρχεῖον, οἷον ἐν ἐνίαις πολιτείαις ἐστὶν, οὓς καλοῦσι προβούλους, καὶ νομοφύλακας· καὶ περὶ τούτων χρηματίζειν, περὶ ὧν ἂν οὗτοι προβουλεύσωσιν. οὕτω γὰρ μεθέξει ὁ δῆμος τοῦ βουλεύεσθαι, καὶ λύειν οὐδὲν δυνήσεται τῶν περὶ τὴν πολιτείαν. ἔτι ἢ ταὐτὰ ψηφίζεσθαι τὸν δῆμον, ἢ μηδὲν ἐναντίον τοῖς εἰσφερομένοις· ἢ τῆς συμβουλῆς μὲν μεταδιδόναι πᾶσι, βουλεύεσθαι δὲ τοὺς
C ἄρχοντας. καὶ τὸ ἀντικείμενον δὲ τοῦ ἐν ταῖς πολιτείαις γιγνομένου δεῖ ποιεῖν. ἀποψηφιζόμενον μὲν γὰρ κύριον δεῖ ποιεῖν τὸ πλῆθος· καταψηφιζόμενον δὲ, μὴ κύριον· ἀλλ' ἐπαναγέσθω πάλιν ἐπὶ τοὺς ἄρχοντας. ἐν γὰρ ταῖς πολιτείαις ἀντεστραμμένως ποιοῦσιν. οἱ γὰρ ὀλίγοι, ἀποψηφισάμενοι μὲν, κύριοι· καταψηφισάμενοι δὲ, οὐ κύριοι· ἀλλ' ἐπανάγεται εἰς τοὺς πλείους αἰεί. περὶ μὲν οὖν τοῦ βουλευομένου, καὶ τοῦ κυρίου δὴ τῆς πολιτείας, τοῦτον διωρίσθω τὸν τρόπον.

Lamb. κατασκευάσασθαι

D

ΚΕΦΑΛ. ιέ.

Περὶ τοῦ δευτέρου μορίου τῆς πολιτείας, ἤτοι, ἡ περὶ τὰς ἀρχὰς διαίρεσις.

Ἐχομένη δὲ τούτων ἐστὶν ἡ περὶ τὰς ἀρχὰς διαίρεσις· ἔχει γὰρ καὶ τοῦτο τὸ μόριον τῆς πολιτείας πολλὰς διαφορὰς· πόσαι τε ἀρχαὶ, καὶ κύριαι τίνων· καὶ περὶ χρόνου, πόσος ἑκάστης ἀρχῆς· οἱ μὲν γὰρ ἑξαμήνους, οἱ δὲ δι' ἐλαττόνος, οἱ δ' ἐνιαυσίας, οἱ δὲ πολυχρονιωτέρας ποιοῦσι τὰς ἀρχάς· καὶ πότερον εἶναι δεῖ τὰς ἀρχὰς ἀϊδίους, ἢ
E πολυχρονίους, ἢ μηδέτερον· ἀλλὰ πλεονάκις τοὺς αὐτοὺς, ἢ μὴ τὸν αὐτὸν δὶς, ἀλλ' ἅπαξ μόνον. ἔτι δὲ περὶ τὴν κατάστασιν τῶν ἀρχῶν ἐκ τίνων δεῖ γίνεσθαι, καὶ ὑπὸ τίνων, καὶ πῶς. περὶ πάντων γὰρ τούτων δεῖ δύνασθαι διελεῖν κατὰ πόσους ἐνδέχεται γενέσθαι τρόπους· κἄπειτα προσαρμόσαι, * ποίαις ποίας πολιτείαις συμφέρουσιν. ἔστι δὲ οὐδὲ τοῦτο διορίσαι ῥᾴδιον, ποίας δεῖ καλεῖν ἀρχάς· πολλῶν γὰρ ἐπιστατῶν ἡ πολιτικὴ κοινωνία δεῖται. διόπερ οὐ πάντας, οὔτε τοὺς αἱρετοὺς, οὔτε τοὺς κληρωτοὺς, ἄρχοντας θετέον· οἷον τοὺς ἱερεῖς πρῶτον· τοῦτο γὰρ ἕτερόν τι παρὰ τὰς πολιτικὰς ἀρχὰς θετέον.

γρ. ποίας ποίαις πολιτείαις

ἔτι δέ, καὶ χορηγοὶ καὶ κήρυκες· αἱροῦνται δὲ καὶ πρεσβευταί. εἰσὶ δ' αἱ μὲν πολιτικαὶ τῶν ἐπιμελειῶν, ἢ πάντων τῶν πολιτῶν πρός τινα πρᾶξιν, οἷον, στρατηγὸς στρατευομένων· ἢ κατὰ μέρος, οἷον, ὁ γυναικονόμος ἢ παιδονόμος· αἱ δ' οἰκονομικαί· πολλάκις γὰρ αἱροῦνται σιτομέτρας· αἱ δ' ὑπηρετικαί, πρὸς ἅς, ἂν εὐπορῶσι, τάττουσι δούλους. μάλιστα δ', ὡς ἁπλῶς εἰπεῖν, ἀρχὰς λεκτέον ταύτας, ὅσαις ἀποδέδοται βουλεύσασθαί τε περὶ τινῶν, καὶ κρῖναι, καὶ ἐπιτάξαι, καὶ μάλιστα τοῦτο. τὸ γὰρ ἐπιτάττειν, ἀρχικώτερόν ἐστιν. ἀλλὰ ταῦτα διαφέρει πρὸς μὲν τὰς χρήσεις οὐθέν, ὡς εἰπεῖν· οὐ γάρ πω κέκρισται ἀμφισβητούντων περὶ τοῦ ὀνόματος· ἔχει δέ τιν' ἄλλην διανοητικὴν πραγματείαν. ποῖαι δ' ἀρχαί, καὶ πόσαι ἀναγκαῖαι, εἰ ἔσται πόλις· καὶ ποῖαι * ἀναγκαῖαι μὲν οὔ, χρήσιμοι δὲ πρὸς σπουδαίαν πολιτείαν, μᾶλλον ἄν τις ἀπορήσειε, πρὸς ἅπασαν μέν τι δὴ πολιτείαν, καὶ δὴ καὶ τὰς μικρὰς πόλεις. ἐν μὲν γὰρ δὴ ταῖς μεγάλαις ἐνδέχεται καὶ δεῖ μίαν τετάχθαι πρὸς ἓν ἔργον· πολλούς τε γὰρ εἰς τὰ ἀρχεῖα ἐνδέχεται βαδίζειν, διὰ τὸ πολλοὺς εἶναι τοὺς πολίτας· ὥστε τὰς μὲν διαλείπειν πολὺν χρόνον, τὰς δ' ἅπαξ ἄρχειν· καὶ βέλτιον ἕκαστον ἔργον τυγχάνει τῆς ἐπιμελείας μονοπραγματούσης, ἢ * πολυπραγματούσης. ἐν δὲ ταῖς μικραῖς, ἀνάγκη συνάγειν εἰς ὀλίγους πολλὰς ἀρχάς· διὰ γὰρ ὀλιγανθρωπίαν, οὐ ῥᾴδιόν ἐστι πολλοὺς ἐν ταῖς ἀρχαῖς εἶναι. τίνες γὰρ οἱ τούτους ἔσονται διαδεξόμενοι πάλιν; δέονται δ' ἐνίοτε τῶν αὐτῶν ἀρχῶν καὶ νόμων αἱ μικραὶ ταῖς μεγάλαις· πλὴν αἱ μὲν, δέονται πολλάκις τῶν αὐτῶν· ταῖς δ' ἐν πολλῷ χρόνῳ τοῦτο συμβαίνει. διόπερ οὐθὲν κωλύει πολλὰς ἐπιμελείας ἅμα προστάττειν· οὐ γὰρ ἐμποδιοῦσιν * ἀλλήλαις· καὶ πρὸς τὴν ὀλιγανθρωπίαν ἀναγκαῖον τὰ ἀρχεῖα οἷον * ὀβελισκολύχνια ποιεῖν. ἐὰν οὖν ἔχωμεν λέγειν πόσας ἀναγκαῖον ὑπάρχειν πάσῃ πόλει, καὶ πόσας οὐκ ἀναγκαῖον μέν, δεῖ δ' ὑπάρχειν, ῥᾷον ἄν τις εἰδὼς ταῦτα συνάγοι, ποίας ἁρμόττει συνάγειν ἀρχάς, εἰς μίαν * ἀρχήν. ἁρμόττει δὲ καὶ τοῦτο μὴ λεληθέναι, ποίας δεῖ κατὰ τόπον ἀρχὰς πολλῶν ἐπιμελεῖσθαι, καὶ ποίων πανταχοῦ μίαν ἀρχὴν εἶναι κυρίαν· οἷον, εὐκοσμίας, πότερον ἐν ἀγορᾷ μὲν ἀγορανόμον, ἄλλον δὲ κατ' ἄλλον τόπον, ἢ πανταχοῦ τὸν αὐτόν. καὶ πότερον * κατὰ τὸ πρᾶγμα δεῖ διαιρεῖν, ἢ κατὰ τοὺς ἀνθρώπους· λέγω δ', οἷον ἕνα τῆς εὐκοσμίας, ἢ παίδων ἄλλον, καὶ γυναικῶν. καὶ κατὰ τὰς πολιτείας δέ, πότερον διαφέρει καθ' ἑκάστην καὶ τὸ τῶν ἀρχῶν γένος, ἢ οὐθέν, οἷον ἐν δημοκρατίᾳ, καὶ ὀλιγαρχίᾳ, καὶ ἀριστοκρατίᾳ, καὶ μοναρχίᾳ, πότερον αἱ αὐταὶ μέν εἰσιν ἀρχαὶ κύριαι, οὐκ ἐξ ἴσων δ', οὐδ' ἐξ ὁμοίων, ἀλλ' ἑτέραι ἐν ἑτέραις· οἷον ἐν μὲν ταῖς ἀριστοκρατίαις, ἐκ πεπαιδευμένων· ἐν δὲ ταῖς ὀλιγαρχίαις, ἐκ πλουσίων· ἐν δὲ ταῖς δημοκρατίαις, ἐκ τῶν ἐλευθέρων· ἢ τυγχάνουσι μὲν τινὲς οὖσαι καὶ * κατ' αὐτὰς τὰς διαφορὰς τῶν ἀρχῶν· ἔστι δ' ὅπου συμφέρουσιν αἱ αὐταί, καὶ ὅπου διαφέρουσιν.

χ. ἀ. μὲν οὔ χρήσ. magno errore, qui magnos viros decepit.

χ. πολυπραγμονούσης.

Quidam, ἀλλήλας, emendant. minus rectè. De partibus animal. l. 4. c. 6. & Polit. l. 1. c. 1.

Camer. ἀρχὴν, ὃ μὴ ὀρθῶς. δεῖ δὲ ἀρχεῖον.

χ. κατὰ τὸ πρᾶγμα. & ita Lamb.

Victorius, κατ' αὐτὰς διαφορὰς τῶν ἀρχῶν.

A deinde chororum duces ac magiſtri, & præcones eliguntur & legati. Sunt autem curationes aliæ ciuiles, & hæ vel omnium ciuium ad aliquam actionem: vt imperator iis omnibus qui militant, præeſt: vel partis ciuitatis, vt mulierum curator aut puerorum: aliæ quaſi ad domum adminiſtrandam, rémque familiarem tuendam pertinentes, quas œconomicas appellant Græci, (ſæpenumero enim frumenti menſores leguntur,) aliæ in miniſterio conſiſtũt: quibus ſi copia ſuppetat, ſeruos præficiũt. Maximè igitur, vt ſimpliciter & generaliter dicam, magiſtratus hi dicendi ſunt, quibus de aliquibus rebus conſultandi, & iudicandi, & imperandi, & quidem huius rei maximè munus aſſignatum eſt. Im-
B perare enim magiſtratus proprium magis eſt, quàm illa ſuperiora. Sed quibus nominibus hæc appellentur, nihil propemodum refert ad vſus. nondum enim eorum qui de nomine ambigũt, controuerſia iudicio dirempta eſt: verùm habet aliam aliquam occupationem mentis & cogitationis propriam. Quales autem magiſtratus, & quã multi ſint neceſſarij ad id vt ſit ciuitas: tũ quales non neceſſarij quidem ſint, ſed vtiles ad bonam reipublicæ adminiſtrãdę formam, magis dubitare poſſit aliquis, cùm in omni reipublicę adminiſtrandæ forma, tum in paruis ciuitatibus. Nam in magnis fieri & poteſt & debet, vt vnus magiſtratus vni rei prę-
C poſitus ſit: fieri enim poteſt vt multi ſe conferant ad principatus & imperia, quia multi ſunt ciues: ita vt alios magiſtratus diu intermittere, alios ſemel gerere liceat. Tum præſtat vnicuique rei & actioni curationem obtingere in vno negotio poſitam atque occupatam, quàm multis diſtractam. In paruis verò multos magiſtratus ad paucos homines conferre & contrahere neceſſe eſt. Nam propter hominum paucitatem & penuriam non eſt facile multos in magiſtratibus eſſe. Qui erunt enim ij qui his turſum ſucceſſuti ſunt? Egẽt autem interdum iiſdem magiſtratibus & legibus paruæ ciuitates atque magnæ. Hoc intereſt quòd hæ quidẽ ſæpenumero egent iiſdem: illis verò longo temporis ſpatio hoc euenit. Quapropter nihil obſtat quominus multæ curationes vni ſimul mandentur. nõ enim ſibi erunt mutuò impedimento. & propter hominum penuriam neceſſe eſt magiſtratus ſeu imperia conſtitue-
D re: velvti inſtrumenta illa, quæ candelabri & verriculi vſum præbent, obeliſcolychnia à Græcis appellata. Si poſſimus igitur quot omni ciuitati magiſtratus eſſe neceſſe ſit, & quot nõ ſit quidem neceſſe, ſed tamen eſſe oporteat, dicere: faciliùs quis his cognitis colligat, quales magiſtratus in vnum magiſtratum contrahendi & conducẽdi ſint. Conuenit autem ne hoc quidem ignorare, qualis magiſtratus pro ratione loci multarũ rerum curam habere, & qualium rerum penes vnum magiſtratum auctoritas ac poteſtas eſſe debeat: verbi gratia, modeſtiæ in vita degenda ſeruandæ, vtrùm in foro quidem penes rerum venalium curatorem ſeu ædilem: in alio loco penes alium, an vbique penes eũ-
E dem: & vtrùm ex rebus facienda ſit diuiſio, an ex hominibus: dico vtrùm debeat vnus eſſe præfectus modeſtiæ, an alius pueris, alius mulieribus: & verò ex reip. adminiſtrandæ formis, vtrùm in vnaquaque etiam magiſtratuum genus differat, an nihil differat: verbi gratia, in democratia, & oligarchia, & ariſtocratia, & monarchia, vtrùm penes eoſdẽ magiſtratus ſit ſumma poteſtas, ſed non ex paribus, neque ex ſimilibus, verùm in aliis reipubl. adminiſtrandæ formis penes alios ſit poteſtas: verbi gratia, in ariſtocratiis ex hominib' eruditis & bene inſtitutis: in oligarchiis, ex diuitibus: in democratiis, ex liberis. An ſint quædam reipubl. adminiſtrandæ formæ ipſis quidem magiſtratuum differentiis conſentaneæ: ſed alicubi tamen eoſdem magiſtratus eſſe expediat, alibi vtile ſit inter ſe differre:
hic

A hic enim conuenit magnos eſſe magiſtratus, illic eoſdem eſſe paruos. Verumtamen ſunt quidam & proprij, vt eorum qui antè conſultant & prouident, quos probulos Græci dicunt; Latini, præconſultatores: Prouiſores fortaſſis appellare licet. hic enim magiſtratus democratiæ non conuenit, neque popularis eſt. Conſultatio verò & ſenatus, populare quiddam eſt. Oportet enim taleis quoſdam eſſe, quibus ſit curæ populo proſpicere & prouidere, vt ei liceat eſſe in ſuis negotiis occupato. Quòd ſi erunt pauci numero, hoc ad oligarchiam pertinebit. At præconſultores ſeu prouiſores paucos eſſe numero neceſſe eſt. quare hoc oligarchiæ proprium eſt. Vbi autem ſunt hi magiſtratus vtrique, præconſultatores videlicet, & conſultatores ſiue deliberatores, & quaſi ſenatores quidam: præconſultatores conſultatoribus opponuntur, atque B adeò imponuntur. Nam conſultator ſeu ſenator, populare quiddam eſt: præconſultator verò, oligarchiæ proprium. Frangitur autem atque interit etiam conſultationis publicæ, id eſt, ſenatus, poteſtas, in talibus democratiis, in quibus ipſe populus congregatus omnibus de rebus agit & tranſigit. Hoc porrò ſolet euenire, cùm vel copiis rei familiaris abundat populus, vel iis qui in concionem eunt deliberandi gratia, merces datur. Nam cùm orientur ac negotiis ſoluti ſint, & ſæpenumero congrediuntur, & omnia ipſi diſceptant ac decernunt. Puerorum curator autem, & mulierum, & ſi quis eſt alius magiſtratus, penes quem talis curationis ſit poteſtas; ad ariſtocratiam C pertinet, non ad democratiam; (quonam modo enim fieri poſſit, vt pauperum vxores prohibeantur domo exire?) neque ad oligarchiam. Luxuria enim diffluunt paucorum, qui reip. præſunt, vxores. ſed de his quidem rebus hactenus dictum ſit. Nunc quæ ad magiſtratuum creationes ſeu conſtitutiones pertinent, ab initio perſequi & pertractare conandum eſt. Tribus autem finibus harum differentiæ circumſcriptæ ſunt: qui ſi componantur, modos omneis ſumptos eſſe neceſſe eſt. Horum autem trium vnum eſt, qui ſint ij qui magiſtratus faciunt: alterum, ex quibus: tertium, quomodo. Vniuſcniuſque porrò horum trium tres ſunt differentiæ. Nam aut omnes ciues conſtituunt creántq; magiſtratus, aut aliqui: & aut ex omnibus, aut ex quibuſdam certis ac definitis (verbi gratia) aut à cenſu aut à D genere, aut à virtute, aut tali alia re aliqua: quemadmodum Megaris, ex iis qui vna ab exſulio rediderunt, vnáque aduerſus populum acie decertarunt: atque hæc aut electione, aut ſorte. Rurſus hæc duplicari poſſunt: hoc eſt, alios magiſtratus aliqui conſtituunt, alios, omnes: & alios, ex omnibus ciuibus; alios, ex quibuſdam: & alios, ſuffragiis ſeu electione, alios ſorte. Harum autem differentiarum vniuſcuiuſque quatuor erunt modi. Aut enim omnes ex omnibus, electione, ſiue ſuffragiis, fient; aut omnes ex omnibus, ſorte; & aut ex vniuerſis, aut ex omnibus in parteis diſtributis, E (verbi gratia,) in tribus, aut municipia, aut ſodalitates ſiue curias, donec ad omneis ciueis peruentum, & per omneis itum fuerit: aut ſemper ex omnibus, & partim hoc, partim illo modo. Rurſum ſi qui ſint conſtituti, vel ex omnibus, electione, vel ex omnibus, ſorte: vel ex aliquibus, electione, vel ex aliquibus, ſorte: vel partim hoc modo, partim illo: hoc eſt, partim ex omnibus, electione, partim ſorte. Itaque duodecim modi fiunt, præter duas coniunctiones ſeu copulationes. Harum autem conſtituendi magiſtratus rationum duæ ſunt populares, nempe omneis ex omnibus, aut ſuffragio, aut ſorte fieri, aut vtroque: alios quidem magiſtratus ſorte, alios electione ſeu ſuffragio. Conſtitui porro non omneis quidem magiſtratus ſimul, ſed tamen ex omnibus aut ex quibuſdam, aut ſorte, aut electione, aut vtroque, aut alios ex omnibus, alios ex quibuſdam, vtroque,

ἔνθα μὲν γὰρ ἁρμόττει μεγάλας, ἔνθα δ' εἶναι μικρὰς τὰς αὐτάς. οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ἴδιαί τινές εἰσιν οἷον, ἡ τῶν προβούλων· αὕτη γὰρ οὐ δημοκρατική, βουλὴ δὲ δημοτικόν. δεῖ μὲν γὰρ εἶναί τι τοιοῦτον, ᾧ ἐπιμελὲς ἔσται τοῦ δήμου προβουλεύειν ὅπως ἀσχολῶν ἔσται· τοῦτο δέ, ἂν ὀλίγοι τὸν ἀριθμὸν ὦσιν, ὀλιγαρχικόν· τοὺς δὲ προβούλους ὀλίγους ἀναγκαῖον εἶναι τὸ πλῆθος. ὥστ' ὀλιγαρχικόν. ἀλλ' ὅπου ἄμφω αὗται αἱ ἀρχαί, οἱ πρόβουλοι καθεστᾶσιν ἐπὶ τοῖς βουλευταῖς. ὁ μὲν γὰρ βουλευτής, δημοτικόν· ὁ δὲ πρόβουλος, ὀλιγαρχικόν. καταλύεται δὲ καὶ τῆς βουλῆς ἡ δύναμις ἐν ταῖς τοιαύταις δημοκρατίαις, ἐν αἷς αὐτὸς συνιὼν ὁ δῆμος χρηματίζει περὶ πάντων. τοῦτο δὲ συμβαίνειν εἴωθεν, ὅταν * εὐπορία τις ᾖ ἢ μισθὸς τοῖς ἐκκλησιάζουσι· σχολάζοντες γὰρ συλλέγονταί τε πολλάκις, καὶ ἅπαντα αὐτοὶ κρίνουσι. παιδονόμος δέ, καὶ γυναικονόμος, καὶ εἴ τις ἄλλος ἄρχων κύριός ἐστι τοιαύτης ἐπιμελείας, ἀριστοκρατικόν· δημοκρατικὸν δ' οὔ. πῶς γὰρ οἷόν τε κωλύειν ἐξιέναι τὰς τῶν ἀπόρων; οὐδ' ὀλιγαρχικόν· τρυφῶσι γὰρ αἱ τῶν ὀλιγαρχούντων. ἀλλὰ περὶ μὲν τούτων, ἐπὶ τοσοῦτον εἰρήσθω νῦν. Περὶ δὲ τὰς τῶν ἀρχῶν καταστάσεις πειρατέον ἐξ ἀρχῆς διελθεῖν. Εἰσὶ δ' αἱ διαφοραὶ ἐν τρισὶν ὅροις· ὧν συντιθεμένων, ἀναγκαῖον πάντας εἰλῆφθαι τοὺς τρόπους. ἔστι δὲ τῶν τριῶν τούτων, ἓν μέν, τίνες οἱ καθιστάντες τὰς ἀρχάς· δεύτερον δ' ἐκ τίνων· λοιπὸν δέ, τίνα τρόπον. ἑκάστου δὲ τῶν τριῶν τούτων διαφοραὶ τρεῖς εἰσιν. ἢ γὰρ πάντες οἱ πολῖται καθιστᾶσιν, ἢ τινές· καὶ ἢ ἐκ πάντων, ἢ ἐκ τινῶν ἀφωρισμένων οἷον, ἢ τιμήματι, ἢ γένει, ἢ ἀρετῇ, ἢ τινι τοιούτῳ ἄλλῳ· ὥσπερ ἐν * Μεγάροις ἐκ τῶν συγκατελθόντων, καὶ συμμαχεσαμένων πρὸς τὸν δῆμον· καὶ ταῦτα, ἢ αἱρέσει, ἢ κλήρῳ. πάλιν ταῦτα συνδυαζόμενα. λέγω δέ, τὰς μὲν τινές, τὰς δὲ πάντες· καὶ τὰς μὲν ἐκ πάντων, τὰς δ' ἐκ τινῶν· καὶ τὰς μὲν αἱρέσει, τὰς δὲ κλήρῳ. τούτων δ' ἑκάστης ἔσονται τῆς διαφορᾶς τρόποι τέσσαρες. ἢ γὰρ πάντες ἐκ πάντων, αἱρέσει, ἢ πάντες ἐκ πάντων, κλήρῳ· καὶ ἢ ἐξ ἁπάντων, ἢ ὡς ἀνὰ μέρος οἷον, κατὰ φυλάς, καὶ δήμους, καὶ φρατρίας, ἕως ἂν διέλθῃ διὰ πάντων τῶν πολιτῶν· ἢ ἀεὶ ἐξ ἁπάντων· καὶ τὰ μὲν οὕτω, τὰ δὲ ἐκείνως. πάλιν, εἰ τινὲς οἱ καθιστάντες, ἢ ἐκ πάντων, αἱρέσει, ἢ ἐκ πάντων, κλήρῳ· ἢ ἐκ τινῶν, αἱρέσει, ἢ ἐκ τινῶν, κλήρῳ· ἢ τὰ μὲν οὕτω, τὰ δ' ἐκείνως· λέγω δὲ τὰ μὲν ἐκ πάντων, αἱρέσει· τὰ δέ, κλήρῳ. ὥστε δώδεκα οἱ τρόποι γίγνονται χωρὶς τῶν δύο συνδυασμῶν. τούτων δ', αἱ μὲν δύο καταστάσεις, δημοτικαί, τὸ, πάντας ἐκ πάντων, αἱρέσει ἢ κλήρῳ γίνεσθαι, ἢ ἀμφοῖν, τὰς μὲν κλήρῳ, τὰς δ' αἱρέσει, τῶν ἀρχῶν. τὸ δέ, μὴ πάντας ἅμα μὲν καθιστάναι, ἐξ ἁπάντων δ', ἢ ἐκ τινῶν· ἢ κλήρῳ, ἢ αἱρέσει, ἢ ἀμφοῖν· ἢ τὰς μὲν ἐκ πάντων, τὰς δ' ἐκ τινῶν, ἀμφοῖν,

* κ. ἀπορία malè.

* Infrà, l. 5. c. 5.

(τὸ δὲ ἀμφοῖν λέγω, τὰς μὲν κλήρῳ, τὰς δ᾽ αἱρέσει) πολιτικόν· καὶ τὸ τινὰς ἐκ πάντων, τὰς μὲν αἱρέσει καθίστασθαι, τὰς δὲ κλήρῳ· ἢ ἀμφοῖν, τὰς μὲν κλήρῳ, τὰς δ᾽ αἱρέσει, ὀλιγαρχικόν· ὀλιγαρχικώτερον δὲ καὶ τὸ ἐξ ἀμφοῖν. τὸ δὲ, τὰς μὲν ἐκ πάντων, τὰς δ᾽ ἐκ τινῶν, πολιτικὸν ἀριστοκρατικῶς· ἢ τὰς μὲν αἱρέσει, τὰς δὲ κλήρῳ. τὸ δὲ, τινὰς ἐκ τινῶν, ὀλιγαρχικόν· καὶ τὸ, τινὰς ἐκ τινῶν κλήρῳ, * [μὴ γινόμενον δ᾽ ὁμοίως·] καὶ τὸ τινὰς ἐκ τινῶν, ἀμφοῖν. τὸ δὲ, τινὰς ἐξ ἁπάντων, ·.· οὐκ ὀλιγαρχικόν. τὸ δὲ, ἐκ τινῶν αἱρέσει πάντας, ἀριστοκρατικόν. οἱ μὲν οὖν τρόποι τῶν περὶ τὰς ἀρχὰς, τοσοῦτοι τὸν ἀριθμόν εἰσι, καὶ διῄρηνται κατὰ τὰς πολιτείας οὕτω. τίνα δὲ τίσι συμφέρει, καὶ πῶς δεῖ γίνεσθαι τὰς καταστάσεις ἅμα ταῖς δυνάμεσι τῶν ἀρχῶν, καὶ τίνες εἰσίν, ἔσται φανερόν. λέγω δὲ δύναμιν ἀρχῆς· οἷον, τὴν κυρίαν τῶν προσόδων, καὶ τὴν κυρίαν τῆς φυλακῆς. ἄλλο γὰρ εἶδος δυνάμεως· οἷον, στρατηγίας, καὶ τῆς τῶν περὶ τὴν ἀγορὰν συμβολαίων κυρίας.

Incluſa melior pars interpr. non agnoſcit.

A (dico autem vtroque, alios quidem ſorte, alios ſuffragio,) hoc ciuile eſt, ſeu, (vt Græci loquuntur,) politicum. Et nonnullos magiſtratus ex omnibus conſtitui, partim electione, partim ſorte, aut vtroque; hoc eſt, alios ſorte, alios electione; oligarchiæ proprium eſt: & multo magis, ſi vtroque. Alios verò ex omnibus, alios ex quibuſdam, ad politiam pertinet, cum ariſtocratia coniunctam: aut alios electione, alios ſorte. At quoſdam ex quibuſdam electione fieri, oligarchiæ conuenit; & quoſdam ex quibuſdam ſorte, & item quoſdam ex quibuſdam vtroque. Quoſdam verò ex omnibus fieri, non item oligarchiæ conuenit. At omneis ex quibuſdam fieri electione, ad ariſtocratiam pertinet. Tot igitur numero modi ſunt ij qui in conſtitutione B magiſtratuum vertunt: & hoc modo pro reipubl. adminiſtrationum ratione & natura diuiſi ac diſtincti ſunt. Quæ porrò quibus conducant, & quomodo conſtituendi ſint magiſtratus, & qui ſint, vnà cum eorum poteſtatibus, planum fiet. Dico autem poteſtatem magiſtratus, (verbi gratia,) ſi quis magiſtratum deſcribens, dicat, penes eum eſſe arbitrium & poteſtatem vectigalium aut cuſtodiæ. Non enim eadem ſunt poteſtatis genera, quemadmodum nec eadem eſt eius qui exercitui præeſt, poteſtas, atque eius penes quem arbitrium eſt de rebus in foro contractis diſceptandi.

ΚΕΦΑΛ. ιϛ΄.

Περὶ τοῦ τρίτου μορίου τῆς πολιτείας, ἤτοι τοῦ δικαστικοῦ.

C

ΛΟιπὸν δὲ τῶν τριῶν τὸ δικαστικὸν εἰπεῖν. ληπτέον δὲ καὶ τούτων τοὺς τρόπους, κατὰ τὴν αὐτὴν ὑπόθεσιν. ἔστι δὲ διαφορὰ τῶν δικαστηρίων ἐν τρισὶν ὅροις· ἐξ ὧν τε, καὶ περὶ ὧν, καὶ πῶς. λέγω δὲ, ἐξ ὧν μὲν, πότερον ἐκ πάντων, ἢ ἐκ τινῶν· περὶ ὧν δὲ, πόσα εἴδη δικαστηρίων· τὸ δὲ πῶς, πότερον κλήρῳ, ἢ αἱρέσει. πρῶτον οὖν διαιρείσθω, πόσα εἴδη δικαστηρίων. ἔστι δὲ τὸν ἀριθμὸν ὀκτώ. D ἓν μὲν, εὐθυντικόν· ἄλλο δὲ, εἴ τις τι τῶν κοινῶν ἀδικεῖ. ἕτερον, ὅσα εἰς τὴν πολιτείαν φέρει. τέταρτον, καὶ ἄρχουσι καὶ ἰδιώταις, ὅσα περὶ ζημιώσεων ἀμφισβητοῦσι. πέμπτον, τὸ περὶ τῶν ἰδίων συναλλαγμάτων, καὶ ἐχόντων μέγεθος. καὶ παρὰ ταῦτα, τό, τε φονικὸν, καὶ τὸ ξενικόν. φονικοῦ μὲν οὖν εἴδη, ἄν τ᾽ ἐν τοῖς αὐτοῖς δικασταῖς, ἄν τ᾽ ἐν ἄλλοις· περί τε τῶν ἐκ προνοίας, καὶ περὶ τῶν ἀκουσίων· καὶ ὅσα μὲν ὁμολογεῖται, ἀμφισβητεῖται δὲ περὶ τοῦ δικαίου. τέταρτον δὲ, ὅσα τοῖς φεύγουσι φόνου, ἐπὶ καθόδῳ ἐπιφέρεται· οἷον Ἀθήνησι λέγεται * τὸ ἐν Φρεαττοῖ δικαστήριον. συμβαίνει E δὲ τὰ τοιαῦτα ἐν τῷ παντὶ χρόνῳ ὀλίγα, καὶ ἐν ταῖς μεγάλαις πόλεσι. τοῦ δὲ ξενικοῦ, ἓν μὲν ξένοις πρὸς ξένους· ἄλλο, ξένοις πρὸς ἀστούς. ἔτι δὲ παρὰ πάντα ταῦτα περὶ τῶν μικρῶν συναλλαγμάτων, ὅσα δραχμιαῖα, καὶ πεντάδραχμα, καὶ μικρῷ πλείονος. δεῖ μὲν γὰρ καὶ περὶ τούτων γίνεσθαι κρίσιν· οὐκ ἐμπίπτει δὲ εἰς δικαστῶν πλῆθος,

γρ. ἐν φρ.

CAPVT XVI.

De tertia reip. parte, ea nimirum quæ rebus iudicandis præeſt.

REliquum eſt, ex tribus ciuitatis partibus, vt de ea quæ rebus iudicandis præeſt, diſſeramus. Atque huius rei modi ſumendi ſunt, pro ea inſtitutione quæ nobis propoſita eſt. Iudiciorum autem differentia tribus finibus continetur, ex quibus, de quibus, quomodo. ex quibus, hoc eſt, vtrùm ex omnibus, an ex quibuſdam iudices ſumantur: de quibus, quot ſint genera iudiciorum: quomodo, vtrum ſorte an ſuffragio iudices fiant. Ac primùm ſanè exponamus D quot ſint iudiciorum genera, vt ſit explicata iudiciorum partitio. Octo igitur ſunt iudiciorum genera: vnum eſt, quod ad repetendas rationes à magiſtratibus, pertinet: alterum, quod ad delicta publica, eáque, quæ in perſonas publicas iniuſtè commiſſa ſunt: tertium, quod ad peccata in reipublicæ ſtatum: quartum, de controuerſiis & magiſtratuum & priuatorum, cùm ambigunt de multarum irrogationibus: quintum, de priuatis rerum magnarum contractibus, & præterea de cædibus, & de criminibus inter ſicarios, & de rebus peregrinis. Maleficiorum autem ad cædeis pertinentium genera, ſiue apud eoſdem iudices res agatur, ſiue apud alios; alia ſunt ſponte & conſultò admiſſa, alia inconſultò atque inuitè: & alia conceduntur illa quidem, & de facto conſtat inter E eos qui litigant, ſed de iure ambigitur. quartum maleficium eſt, cuius crimen iis infertur, qui ob cædem non voluntariam exſulabant, ab exſulio reuocatis, vt capitis cauſam dicerent: quale dicitur Athenis eſſe etiam id iudicium quod exercetur in Phreatione. Sed talia hæc in omni æternitate pauca eueniunt, eáque in magnis ciuitatibus. Iudiciorum autem eorum quæ ad res peregrinorum pertinent, vnum genus eſt, quo peregrinus cum peregrino litigat: alterum, quo peregrinus cum ciue. Præter hæc omnia autem ſunt & iudicia de paruis contractibus, ab vna drachma vſque ad quinque, & paulo ampliùs. Oportet enim etiam de his iudicari. neque tamen cadunt in iudicū multitudinem.

A Sed de his quidem iudiciis, & de iis quæ ad cædem pertinent, & de peregrinorum controuerſiis diſputare omittamus: de ciuilibus verò dicamus, de quibus, cùm neque rectè, neque ordine fiunt, ſeditiones excitantur, & ex iiſdem reipubl. adminiſtrationum motus ac commutationes oriuntur. Neceſſe autem eſt aut omneis de omnibus illis, quæ ſuprà diſtinctè & partitè enumerata ſunt, iudicare, vel ſuffragio vel ſorte: aut omneis de omnibus partim ſortitione, partim electione: aut de aliquibus iiſdem, alios ſortitò factos, alios ſuffragio creatos atque electos. Sunt igitur hi modi numero quatuor. Totidem autem ſunt alteri, & ij qui ſunt ex parte. Rurſus enim aut ex quibuſdam ſu- B muntur, qui de rebus omnibus iudicent, electione: aut ex quibuſdam, qui de rebus omnibus iudicent, ſortitione: aut partim ſortitione, partim electione: aut nonnulli ſunt iudicum conſeſſus iiſdem de rebus ex iudicibus ſortitò factis, & ſuffragio creatis. Hi igitur modi, quemadmodum expoſiti ſunt, iis quos ſuprà diximus, conſimiles ſunt. Præterea verò hæc eadem iudicia duplicari & copulari poſſunt. Dico autem (verbi gratia) ſi alia quidem ex omnibus, alia ex aliquibus, alia ex vtriſque: exempli cauſa, ſi eiuſdem iudicum conſeſſus alij ſint ex omnibus, alij ex quibuſdā: & aut ſortitione, aut electione, aut vtroque. Quot igitur modis poſſint eſſe iudicum conſeſſus, expoſitum C eſt. Horum autem primi quidem ſunt populares, qui aut conſtant ex omnibus, aut ſunt de omnibus: ſecundi ad oligarchiam pertinent, nempe qui ex quibuſdam ſumuntur, & de omnibus iudicant: tertij, ariſtocratiam & politiam attingunt, videlicet qui partim ex omnibus, partim ex quibuſdam ſumuntur.

ἀλλὰ περὶ μὲν τούτων ἀφείσθω, καὶ τῶν φονικῶν, καὶ τῶν ξενικῶν· περὶ δὲ τῶν πολιτικῶν λέγωμεν· περὶ ὧν μὴ γινομένων καλῶς, διαστάσεις γίνονται, καὶ τῶν πολιτειῶν αἱ κινήσεις. ἀνάγκη δ' ἤτοι πάντας περὶ πάντων κρίνειν τῶν διῃρημένων, αἱρέσει, ἢ κλήρῳ. ἢ πάντας περὶ πάντων, τὰ μὲν κλήρῳ, τὰ δ' αἱρέσει· ἢ περὶ ἐνίων τῶν αὐτῶν * τοὺς μὲν κληρωτοὺς, τοὺς δ' αἱρετούς. οὗτοι μὲν οὖν οἱ τρόποι τέτταρες τὸν ἀριθμόν. τοσοῦτοι δ' ἕτεροι καὶ οἱ κατὰ μέρος. πάλιν γὰρ ἐκ τινῶν καὶ οἱ δικάζοντες περὶ πάντων αἱρέσει, ἢ ἐκ τινῶν περὶ πάντων κλήρῳ· ἢ τὰ μὲν κλήρῳ, τὰ δ' αἱρέσει. ἢ ἔνια δικαστήρια περὶ τῶν αὐτῶν ἐκ κληρωτῶν καὶ αἱρετῶν. οὗτοι μὲν οὖν ὥσπερ ἐλέχθησαν, οἱ τρόποι τοῖς εἰρημένοις. ἔτι δὲ τὰ αὐτὰ συνδυαζόμενα. λέγω δ' οἷον, τὰ μὲν ἐκ πάντων, τὰ δ' ἐκ τινῶν, τὰ δ' ἐξ ἀμφοῖν· οἷον, εἰ τοῦ αὐτοῦ δικαστηρίου εἶεν, οἱ μὲν ἐκ πάντων, οἱ δ' ἐκ τινῶν· καὶ ἢ κλήρῳ, ἢ αἱρέσει, ἢ ἀμφοῖν. ὅσοις μὲν οὖν ἐνδέχεται τρόποις εἶναι τὰ δικαστήρια, εἴρηται. τούτων δὲ, τὰ μὲν πρῶτα, δημοτικά. ὅσα ἐκ πάντων, ἢ περὶ πάντων· τὰ δὲ δεύτερα, ὀλιγαρχικὰ, ὅσα ἐκ τινῶν περὶ πάντων· τὰ δὲ τρίτα, ἀριστοκρατικὰ, καὶ πολιτικὰ, ὅσα τὰ μὲν ἐκ πάντων, τὰ δ' ἐκ τινῶν.

χ. τοὺς δὲ κλήρῳ. mendosè.

ARISTOTELIS, DE REPVBLICA LIBER QVINTVS.

CAPVT I.

Quibus ex cauſis ſeditiones in republ. oriantur.

D De aliis igitur rebus, de quibus diſputare cõſilium cepimus, ferè omnibus diximus. Quibus autem ex cauſis reipubl. adminiſtrandæ formæ mutentur, & ex quàm multis & qualibus fiat cuiuſque reipubl. adminiſtrationis peſtes atque interitiones: & ex qualibus reipubl. adminiſtrandæ formis in qualeis adminiſtrandæ formas fiat conuerſio: præterea quæ res fiant & communiter omnibus & ſeorſum ſingulis ſalutares: præterea E verò quibus maximè rebus vnaquæque reſpubl. conſeruari poſſit, deinceps poſt illa, quæ ſuprà dicta ſunt, conſiderandum. Primùm autem exiſtimare oportet, multas initiò reipublicæ adminiſtrandæ formas extitiſſe, cùm inter omneis quidem conueniat, id quod iuſtum, idque quod proportione æquale eſt, eſſe ſpectandum: ſed ab hoc aberrent, quemadmodum & priùs dictum eſt. Democratia enim orta ex eo eſt quòd qui quauis re pares eſſent, ſe ſimpliciter pares eſſe exiſtimarent. Nam quia ſimiliter liberi ſunt, ſe ſimpliciter æqualeis eſſe putant. Oligarchia autem ex eo nata eſt, quòd qui ſunt vna aliqua re inæquales & ſuperiores, ſe omnino inæqualeis eſſe putant. Quia enim copiis rei familiaris alios ſuperant, iccirco ſe ſimpliciter inæqualeis eſſe autumant.

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΟΥΣ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ Ε.

ΚΕΦΑΛ. α'.

Ἐκ τίνων γίνονται ἐν ταῖς πολιτείαις στάσεις.

ΠΕΡΙ μὲν οὖν τῶν ἄλλων ὧν προειλόμεθα, σχεδὸν εἴρηται περὶ πάντων· ἐκ τίνων δὲ μεταβάλλουσιν αἱ πολιτεῖαι, καὶ πόσων, καὶ ποίων, καὶ τίνες ἑκάστης πολιτείας φθοραὶ, καὶ ἐκ ποίων εἰς ποίας μάλιστα μεθίστανται· ἔτι δὲ σωτηρίαι τίνες καὶ κοινῇ καὶ χωρὶς ἑκάστης εἰσίν· ἔτι δὲ διὰ τίνων ἂν μάλιστα σώζοιτο τῶν πολιτειῶν ἑκάστη, σκεπτέον ἐφεξῆς τοῖς εἰρημένοις. δεῖ δὲ πρῶτον * ὑπολαβεῖν τὴν ἀρχὴν, ὅτι πολλαὶ γεγένηνται πολιτεῖαι, πάντων μὲν ὁμολογούντων τὸ δίκαιον, καὶ τὸ κατ' ἀναλογίαν ἴσον· τούτου δ' ἁμαρτανόντων, ὥσπερ εἴρηται * καὶ πρότερον. δῆμος μὲν γὰρ ἐγένετο, ἐκ τοῦ ἴσους ὁτιοῦν ὄντας, οἴεσθαι ἁπλῶς ἴσους εἶναι· ὅτι γὰρ ἐλεύθεροι * πάντες ὁμοίως, ἁπλῶς εἶναι νομίζουσιν. ὀλιγαρχία δὲ, ἐκ τοῦ ἀνίσους ἕν τι ὄντας, ὅλως εἶναι ἀνίσους ὑπολαμβάνειν· κατ' οὐσίαν γὰρ ἄνισοι ὄντες, ἁπλῶς ἄνισοι ὑπολαμβάνουσιν εἶναι.

Lamb. ὑπολαβεῖν, τὴν ἀρχὴν ὅτι

Libro 3. cap. 9. & alibi.

Scrib. π. ὁμοίως, ἴσους ὁμοίως ἁπλῶς

Εἶτα, οἱ μὲν, ὡς ἴσοι ὄντες, πάντων τῶν ἴσων ἀξιοῦσι μετέχειν· οἱ δ᾽, ὡς ἄνισοι ὄντες, πλεονεκτεῖν ζητοῦσι· τὸ γὰρ πλεῖον, ἄνισον. ἔχουσι μὲν οὖν τι πᾶσαι δίκαιον· ἡμαρτημέναι δ᾽ ἁπλῶς εἰσί. καὶ διὰ ταύτην τὴν αἰτίαν, ὅταν μὴ κατὰ τὴν ὑπόληψιν, ἣν ἑκάτεροι τυγχάνουσιν ἔχοντες, μετέχωσι τῆς πολιτείας, στασιάζουσι. πάντων δὲ δικαιότατα μὲν ἂν στασιάζοιεν, ἥκιστα δὲ τοῦτο πράττουσιν οἱ κατ᾽ ἀρετὴν διαφέροντες· μάλιστα γὰρ εὔλογον ἀνίσους ἁπλῶς εἶναι τούτους μόνον. Εἰσὶ δέ τινες οἱ κατὰ γένος ὑπερέχοντες, οὐκ ἀξιοῦσι τῶν ἴσων αὑτοὺς, διὰ τὴν ἀνισότητα ταύτην· εὐγενεῖς γὰρ εἶναι δοκοῦσιν, οἷς ὑπάρχει προγόνων ἀρετὴ, καὶ πλοῦτος. ἀρχαὶ μὲν ὡς, εἰπεῖν, αὗται, καὶ πηγαὶ τῶν στάσεών εἰσιν, ὅθεν στασιάζουσι. διὸ καὶ αἱ μεταβολαὶ γίγνονται * διχῶς· ὁτὲ μὲν γὰρ πρὸς τὴν πολιτείαν, ὅπως ἐκ τῆς καθεστηκυίας ἄλλην * καταστήσωσιν· οἷον, ἐκ δημοκρατίας ὀλιγαρχίαν, ἢ δημοκρατίαν ἐξ ὀλιγαρχίας, ἢ πολιτείαν καὶ ἀριστοκρατίαν ἐκ τούτων· ἢ ταύτας ἐξ ἐκείνων· ὁτὲ δ᾽ οὐ πρὸς τὴν καθεστηκυῖαν πολιτείαν, ἀλλὰ τὴν μὲν κατάστασιν προαιροῦνται τὴν αὐτήν· δι᾽ αὑτῶν δ᾽ εἶναι βούλονται ταύτην· οἷον, τὴν ὀλιγαρχίαν, ἢ τὴν μοναρχίαν. ἔτι περὶ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον· οἷον, ἢ ὀλιγαρχίας οὔσης, εἰς τὸ μᾶλλον ὀλιγαρχεῖσθαι, ἢ εἰς τὸ ἧττον· ἢ δημοκρατίας οὔσης, εἰς τὸ μᾶλλον δημοκρατεῖσθαι, ἢ εἰς τὸ ἧττον. ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ τῶν λοιπῶν πολιτειῶν, ἢ ἵνα ἐπιταθῶσιν, ἢ ἀνεθῶσιν. ἔτι πρὸς τὸ μέρος τι κινῆσαι τῆς πολιτείας· οἷον, ἀρχήν τινα καταστῆσαι, ἢ ἀνελεῖν. ὥσπερ ἐν Λακεδαίμονί φασι Λύσανδρόν τινες ἐπιχειρῆσαι καταλῦσαι τὴν βασιλείαν· καὶ Παυσανίαν τὸν βασιλέα τὴν * ἐφορείαν. καὶ ἐν Ἐπιδάμνῳ δὲ μετέβαλεν ἡ πολιτεία κατὰ μόριον· ἀντὶ γὰρ τῶν φυλάρχων, βουλὴν ἐποίησαν· Εἰς δὲ τὴν Ἡλιαίαν ἐπάναγκές ἐστιν * ἔτι τῶν ἐν τῷ πολιτεύματι βαδίζειν τὰς ἀρχὰς, ὅταν ἐπιψηφίζηται ἀρχή τις. ὀλιγαρχικὸν δὲ καὶ ὁ ἄρχων ὁ εἷς ἦν ἐν τῇ πολιτείᾳ ταύτῃ· πανταχοῦ γὰρ διὰ τὸ ἄνισον ἡ στάσις. οὐ μὴν τοῖς ἀνίσοις ὑπάρχει ἀνάλογον· ἀΐδιος γὰρ βασιλεία ἄνισος, ἐὰν ᾖ ἐν ἴσοις· ὅλως γὰρ τὸ ἴσον ζητοῦντες στασιάζουσιν. ἔστι δὲ διττὸν τὸ ἴσον· τὸ μὲν γὰρ, ἀριθμῷ· τὸ δὲ, κατ᾽ ἀξίαν ἐστί. λέγω δὲ, ἀριθμῷ μὲν, τὸ πλήθει ἢ μεγέθει ταὐτὸ καὶ ἴσον· κατ᾽ ἀξίαν δὲ, τὸ τῷ λόγῳ· οἷον, ὑπερέχει, κατ᾽ ἀριθμὸν μὲν ἴσον τὰ τρία τοῖν δυοῖν, καὶ ταῦτα τοῦ ἑνός. λόγῳ δὲ, τέτταρα τοῖν δυοῖν, καὶ ταῦτα τοῦ ἑνός· ἴσον γὰρ μέρος τὰ δύο τῶν τεττάρων, καὶ τὸ ἓν * τοῖν δυοῖν· ἄμφω γὰρ ἥμισυ. ὁμολογοῦντες δὲ [τὸ] ἁπλῶς εἶναι δίκαιον, τὸ κατ᾽ ἀξίαν διαφέρονται, καθάπερ ἐλέχθη πρότερον· οἱ μὲν, ὅτι, ἐὰν κατά τι ἴσοι ὦσιν, ὅλως ἴσοι νομίζουσιν εἶναι·

γρ. διχῶς mendosè.

γρ. μεταστήσωσι.

γρ. ἱερείαν

γρ. ὅτι τῶν ἐν τῷ πολ.

γρ. τῷ ἑνί

A Inde fit vt illi quidem proinde ac ſi ſint æquales omnia æqualia ſibi tribui æquum eſſe cenſeant: hi proinde quaſi ſint inæquales, ſuperiora omnia habere ſtudeant. Nam quod ſuperat, inæquale eſt. Habent igitur omnes hæ reipubl. adminiſtrandę formæ aliquid iuris, ſed ſimpliciter prauæ ſunt. Et propter hanc cauſã, cùm vtrique non pro ſua exiſtimatione ſuáque opinione, reipubl. adminiſtrationis ſunt participes, ſeditiones inter eos commouentur. Cùm autem omnium iuſtiſſimè ſeditiones excitent ij qui virtute excellunt, tum minimè hoc faciunt. Maximè enim probabile & rationi cõſentaneum eſt, hos tantùm ſimpliciter eſſe inæqualeis. Sunt autem quidam, qui cùm genere præſtant, dignos ſe putant non æqualibus, ſed pluribus & amplioribus, B propter hanc inæqualitatem. videntur enim ij eſſe nobiles & generoſi, quibus maiorum virtus & diuitiæ ſuppetunt. Principia igitur hæc ſunt ferè ſeditionum, hi fontes atque hæ cauſæ, quibus impulſi ſeditiones concitant. Quocirca conuerſiones & commutationes reipubl. adminiſtrationum meritò fiunt. Aliquando enim ipſam reipubl. adminiſtrãdæ formam oppugnãt, vt ex eo reipubl. ſtatu, qui nunc eſt, aliam reipubl. adminiſtrandæ formam conſtituant: verbi gratia, ex democratia oligarchiam, aut ex oligarchia democratiã, aut ex his politiam, hoc eſt, ciuilem reipubl. adminiſtrationem: aut ariſtocratiam, aut has ex illis. Interdum non quòd præſentem reipubl. ſtatum conuellere aut immutare conentur, diſſident: ſed ſtatũ reipubl. eum quidem qui nunc eſt, omnibus aliis anteponũt: verùm C ſe moderatores ciuitatis & adminiſtrationis reipubl. compotes eſſe volunt: verbi gratia, oligarchiæ aut monarchiæ. Præterea interdum certant de intendẽda aut remittẽda reipubl. adminiſtrãdæ forma, (verbi gratia,) vt, quæ reipubl. adminiſtratio oligarchia eſt, ſit aut acrior & exquiſitior, aut minùs acris minúſque exquiſita oligarchia: aut quæ democratia eſt, vel intentior vel remiſſior democratia fiat: itémque de reliquis reip. adminiſtrãdæ formis id pugnat, vt vel intentæ ſint vel remiſſæ. Præterea contendunt partem aliquã reip. adminiſtrationis mouere atq; immutare. (verbi gratia,) maD giſtratum aliquem cõſtituere, aut tollere, quemadmodum aiunt quidam, Lyſandrũ Lacedęmone regnũ tollere eſſe conatum: & Pauſaniã regem, ephororum imperium: & Dyrrachij mutata eſt reipubl adminiſtrãdæ forma ex particula quadam. Nam pro tribunis plebis ſeu tribuum præfectis, quos Græci phylarchos appellant, ſenatum fecerunt. Iam verò in maximum illum & frequentiſſimum iudicum conſeſſum, quem Heliæam Athenienſes nominant, neceſſe eſt etiam nunc magiſtratus, ex iis qui in reipubl. adminiſtratione verſantur, peruenire, cùm aliquis iudex in demortui locum ſuffragio ſufficiendus eſt. Oligarchiæ autem conueniebat etiam prętor ſeu archon vnus in hac reip. adminiſtrandæ forma. vbique enim propter inæqualitatem ſeu iniquitatem ſeditio oritur. Eſt autem inæquaE litas, & cùm inæquales quidem ſunt ciues, non tamen inæqualibus tribuitur id quod proportione ſit ęquale: & cùm æqualibus tribuuntur inæqualia. Regnũ enim perpetuum, inæquale & iniquum ſit inter æqualeis. omnino enim homines æquale ſeu æquum quærentes inter ſe diſſident & diſcordant. Eſt autem æquale duplex: vnum numero, alterum dignitate. Æquale numero dico, quod eſt multitudine aut magnitudine idẽ & æquale: dignitate, quod ratione: (verbi gratia) ęquali numero tria ſuperant duo, & duo vnum: æquali ratione, quatuor duo, & duo vnum. vterque enim numerus, qui ſuperatur, eorum numerorum qui ſuperant, dimidius eſt. Cùm inter eos autem conueniat de eo quod iuſtum eſt ſimpliciter, de eo quod iuſtum eſt proportione, diſſident, quemadmodum antè dictum eſt: alij quidem, quoniam ſi aliqua re ſint æquales, exiſtimant ſe eſſe omnibus rebus æqualeis:

alij, ſi aliqua re ſint inæquales & ſuperiores, plutibus aut maioribus ſe dignos eſſe putāt. Quapropter & duæ reipubl. adminiſtrandæ formæ maximè exſiſtere ſolēt, democratia & oligarchia. Generis amplitudo enim, ſeu nobilitas & virtus, in paucis cernuntur: horum contraria autem in pluribus. Nam nobileis quidem & viros bonos nuſquam gentium centum reperias: egenteis verò & improbos, multos multis locis. Simpliciter autem & omni ex parte ex alterutra æqualitate ordinatam & conſtitutam eſſe reip. adminiſtrationem, vitioſum eſt: quod ex euentu intelligere licet. Nulla enim ex talibus reip. adminiſtrandæ formis ad diuturnitatem ſtabilis eſt. Huius rei hæc cauſa eſt, quòd fieri non poteſt, vt non ex eo quod primum, & ab initio peccatum, aut minùs rectè factum eſt, non erumpat ad extremum inſigne aliquod malum. Quocirca oportet partim æqualitate arithmetica, eáque quæ in multitudinis ac magnitudinis ęqualitate conſiſtit: partim geometrica, & ea quæ ex dignitate, vti. Verumtamen tutior & à ſeditionum periculo munitior democratia quā oligarchia eſt. Nam in oligarchiis duo mala oriri ſolent, ſeditio paucorum potentium, & inter ipſos & præterea aduerſus populum. Præterea reipubl. adminiſtrandæ forma ex mediocribus concreta, propiùs accedit ad democratiam, quàm ad paucorum imperium: quę quidem mediocrium reſpublica omnium reipubl. adminiſtrandæ formarum tutiſſima eſt.

CAPVT II.

Origines & cauſæ ſeditionum.

QVoniam autem quibus è rebus ſeditiones in ciuitatibus & commutationes reipubl. adminiſtrandæ formarum oriantur, conſiderare inſtituimus, vniuersè primùm origines & cauſas earum ſumere nos oportet. Sunt autē ferè numero tres, quæ primùm rudi quadam deſcriptione per ſe ſunt explicandæ. Oportet enim ſumere & quomodo affecti homines diſſideant inter ſe, & quarum rerum cauſa: & quod tertium eſt, quæ ſint principia perturbationum ciuilium & ſeditionum inter ciueis ortarum. Quamobrem igitur affecti ſint ipſi quodammodo ad conuerſionem & commutationem reipubl. ea vniuersè cauſa ſtatuenda eſt, de qua iam fortè diximus. Alij enim æqualitatis cupiditate inflammati, diſſident & diſcordant inter ſe, ſi ſe putent deteriore eſſe conditione, cùm ſint iis qui ſuperiora habent omnia, pares. Alij inæqualitatem & præſtantiam concupiſcentes, ſi cùm ſint inæquales & ſuperiores, exiſtiment ſe non ferre parteis priores, nec plus habere quàm alios: ſed æquale, aut etiam minus. Poteſt autem euenire vt hæc iuſtè expetantur: poteſt verò, & vt iniuſtè. Nam & cùm ſint inferiores, vt ſint æquales, ſeditionem concitant, & cùm æquales, vt ſint maiores. Quomodo igitur affecti diſſideant, & ſeditionem concitent, expoſitum eſt. Ea autem quorum cauſa diſſident & diſcordant, ſunt lucrum & honos, & quæ his contraria ſunt. Nam ignominiam & multam ſeu damnum fugientes, quæ vel ſe vel amicos attingat, ſeditiones in ciuitatibus commouent. Cauſæ autem & origines motuum, à quibus & ipſi hoc modo afficiuntur, & de rebus quas antè diximus, diſſident; aliquo modo ſunt numero ſeptem, aliquo modo plures: quarum duæ quidem ſunt eædem, atque eæ res, quæ à nobis commemoratæ ſunt, ſed non eodem modo. Propter lucrum enim & propter honorem inter ſe excandeſcunt ac ſæuiunt, non vt illa ſibi comparent & poſſideant, vt antè dictum eſt:

A οἱ δ', ὅτι, ἐὰν κατά τι ἄνισοι, πάντων ἀνίσων ἀξιοῦσιν ἑαυτούς. διὸ καὶ μάλιστα δύο γίνονται πολιτεῖαι, δῆμος καὶ ὀλιγαρχία. εὐγένεια γὰρ καὶ ἀρετὴ, ἐν ὀλίγοις, * ταῦτα δ', ἐν πλείοσιν. εὐγενεῖς γὰρ καὶ ἀγαθοὶ οὐδαμοῦ ἑκατόν· * ἄποροι δὲ πολλοὶ πολλαχοῦ. τὸ δὲ ἁπλῶς πάντῃ καθ' ἑκατέραν τετάχθαι τὴν ἰσότητα, φαῦλον. φανερὸν δ' ἐκ τοῦ συμβαίνοντος· οὐδεμία γὰρ μόνιμος ἐκ τῶν τοιούτων πολιτειῶν. τούτου δ' αἴτιον, ὅτι ἀδύνατον ἀπὸ τοῦ πρώτου καὶ τοῦ ἐν ἀρχῇ ἡμαρ-
B. τημένου, μὴ ἀπαντᾶν εἰς τὸ τέλος κακόν τι. διὸ δεῖ, τὰ μὲν ἀριθμητικῇ ἰσότητι χρῆσθαι, τὰ δὲ τῇ κατ' ἀξίαν. ὅμως δὲ ἀσφαλεστέρα καὶ ἀστασίαστος μᾶλλον ἡ δημοκρατία τῆς ὀλιγαρχίας. ἐν μὲν γὰρ ταῖς ὀλιγαρχίαις ἐγγίνονται δύο, ἥ τε πρὸς ἀλλήλους στάσις, καὶ ἔτι ἡ πρὸς τὸν δῆμον· ἐν δὲ ταῖς δημοκρατίαις, ἡ πρὸς τὴν ὀλιγαρχίαν μόνον. αὐτῷ δὲ πρὸς αὐτόν, ὅ,τι καὶ ἄξιον εἰπεῖν, οὐκ ἐγγίγνεται τῷ δήμῳ στάσις. ἔτι δὲ ἡ ἐκ τῶν μέσων πολιτεία, ἐγγυτέρω τοῦ δήμου, ἢ ἡ τῶν ὀλίγων, ἥπερ ἐστὶν ἀσφαλεστάτη τῶν τοιούτων πολιτειῶν.

γρ. [illegible] ſic Lamb. γρ. εὔποροι

C

ΚΕΦΑΛ. β'.

Τῶν στάσεων ἀρχαὶ καὶ αἰτίαι.

ΕΠεὶ δὲ σκοποῦμεν ἐκ τίνων αἵ τε στάσεις γίγνονται, καὶ αἱ μεταβολαὶ περὶ τὰς πολιτείας, ληπτέον καθόλου πρῶτον τὰς ἀρχὰς καὶ τὰς αἰτίας αὐτῶν. Εἰσὶ δὲ σχεδὸν, ὡς εἰπεῖν, τρεῖς τὸν ἀριθμόν· αἳ διοριστέον καθ' αὑτὰς τύπῳ πρῶτον. δεῖ γὰρ λαβεῖν, πῶς τε ἔχοντες στασιάζουσι, καὶ τίνων ἕνεκεν· καὶ τρίτον, τίνες ἀρχαὶ γίνονται τῶν
D πολιτικῶν ταραχῶν, καὶ τῶν πρὸς ἀλλήλους στάσεων. τοῦ μὲν οὖν αὐτοὺς ἔχειν πως πρὸς τὴν μεταβολὴν, αἰτίαν καθόλου μάλιστα θετέον, περὶ ἧς ἤδη τυγχάνομεν εἰρηκότες. οἱ μὲν γὰρ ἰσότητος ἐφιέμενοι, στασιάζουσιν, ἂν νομίζωσιν ἔλαττον ἔχειν, ὄντες ἴσοι τοῖς πλεονεκτοῦσιν· οἱ δὲ τῆς ἀνισότητος καὶ τῆς ὑπεροχῆς, ἂν ὑπολαμβάνωσιν, ὄντες ἄνισοι, μὴ πλέον ἔχειν, ἀλλ' ἴσον ἢ ἔλαττον. τούτων δ', ἔστι μὲν ὀρέγεσθαι δικαίως, ἔστι δὲ καὶ ἀδίκως. ἐλάττους τε γὰρ ὄντες, ὅπως ἴσοι ὦσι,
E στασιάζουσι· καὶ ἴσοι ὄντες, ὅπως μείζους. πῶς μὲν οὖν ἔχοντες στασιάζουσιν, εἴρηται. περὶ ὧν δὲ στασιάζουσιν, ἐστὶ κέρδος καὶ τιμὴ, καὶ τἀναντία τούτοις. καὶ γὰρ ἀτιμίαν φεύγοντες καὶ ζημίαν, ἢ ὑπὲρ αὑτῶν, ἢ τῶν φίλων, στασιάζουσιν ἐν ταῖς πόλεσιν. αἱ δ' αἰτίαι καὶ ἀρχαὶ τῶν κινήσεων, ὅθεν αὐτοί τε διατίθενται τὸν εἰρημένον τρόπον, καὶ περὶ τῶν λεχθέντων, ἔστι μὲν ὡς τὸν ἀριθμὸν ἑπτὰ τυγχάνουσιν οὖσαι, ἔστι δ' ὡς πλείους. ὧν δύο μέν ἐστι ταὐτὰ τοῖς εἰρημένοις, ἀλλ' οὐχ ὡσαύτως. διὰ γὰρ κέρδος καὶ διὰ τιμὴν παροξύνονται πρὸς ἀλλήλους. οὐχ ἵνα κτήσωνται σφίσιν αὐτοῖς, ὥσπερ εἴρηται πρότερον·

ἀλλ' ἑτέρους ὁρῶντες, τοὺς μὲν δικαίως, τοὺς δ' ἀδίκως πλεονεκτοῦντας τούτων. ἔτι διὰ ὕβριν, διὰ φόβον, διὰ ὑπεροχήν, διὰ καταφρόνησιν, διὰ αὔξησιν τὴν παρὰ τὸ ἀνάλογον. ἔτι δὲ ἄλλον τρόπον, δι' ἐριθείας, δι' ὀλιγωρίαν, διὰ μικρότητα, δι' ἀνομοιότητα.

A ſed quòd alios videant, partim iuſtè partim iniuſtè meliore eſſe conditione, quàm ſe, & bonis externis antecellere: præterea propter contumeliam, propter metum, propter excellentiam, propter contemptum, propter incrementum à proportione auerſum. Præterea verò alio modo propter mercenarium vitæ tolerandæ genus, propter incuriam, propter paruitatem, propter diſſimilitudinem.

ΚΕΦΑΛ. γ'.

Τῶν εἰρημένων στάσεως αἰτιῶν διασάφησις.

Τούτων δὲ, ὕβρις μὲν καὶ κέρδος τίνα ἔχουσι δύναμιν, καὶ πῶς αἴτια, σχεδόν ἐστι φανερόν. B ὑβριζόντων τε γὰρ τῶν ἐν ταῖς ἀρχαῖς καὶ πλεονεκτούντων, στασιάζουσι καὶ πρὸς ἀλλήλους καὶ πρὸς τὰς πολιτείας τὰς διδούσας τὴν ἐξουσίαν. ἡ δὲ πλεονεξία γίνεται, ὁτὲ μὲν ἀπὸ τῶν ἰδίων, ὁτὲ δὲ ἀπὸ τῶν κοινῶν. δῆλον δὲ καὶ ἡ τιμή, καὶ τί δύναται, καὶ πῶς αἰτία στάσεως· καὶ γὰρ αὐτοὶ ἀτιμαζόμενοι, καὶ ἄλλους ὁρῶντες τιμωμένους, στασιάζουσι. ταῦτα δὲ, ἀδίκως μὲν γίνεται, ὅταν παρὰ τὴν ἀξίαν ἢ τιμῶνταί τινες, ἢ ἀτιμάζωνται· δικαίως δὲ, ὅταν κατὰ τὴν ἀξίαν. δι' ὑπεροχὴν δὲ, ὅταν τις ᾖ τῇ δυνάμει μείζων, ἢ εἷς, ἢ πλείους, ἢ κατὰ τὴν πόλιν καὶ τὴν δύναμιν τοῦ C πολιτεύματος. γίνεσθαι γὰρ εἴωθεν ἐκ τῶν τοιούτων μοναρχία, ἢ δυναστεία. διὸ ἐνιαχοῦ εἰώθασιν ὀστρακίζειν· οἷον ἐν Ἄργει καὶ Ἀθήνησι. καίτοι βέλτιον ἐξ ἀρχῆς ὁρᾶν, ὅπως μὴ ἐνέσονται τοσοῦτον ὑπερέχοντες, ἢ ἐάσαντας γενέσθαι, ἰᾶσθαι ὕστερον. διὰ δὲ φόβον στασιάζουσιν οἵ τε ἠδικηκότες, δεδιότες μὴ δῶσι δίκην, καὶ οἱ μέλλοντες ἀδικεῖσθαι, βουλόμενοι φθάσαι πρὶν ἀδικηθῆναι· ὥσπερ ἐν Ῥόδῳ συνέστησαν οἱ γνώριμοι ἐπὶ τὸν δῆμον, διὰ τὰς ἐπιφερομένας δίκας. διὰ καταφρόνησιν δὲ καὶ στασιάζουσι καὶ ἐπιτίθενται· οἷον ἔν τε ταῖς ὀλιγαρχίαις, ὅταν πλείους ὦσιν οἱ μὴ μετέχοντες τῆς πολιτείας, D κρείττους γὰρ οἴονται εἶναι· καὶ ἐν ταῖς δημοκρατίαις οἱ εὔποροι, καταφρονήσαντες τῆς ἀταξίας καὶ ἀναρχίας· οἷον καὶ ἐν Θήβαις μετὰ τὴν ἐν Οἰνοφύτοις μάχην, κακῶς πολιτευομένων, ἡ δημοκρατία διεφθάρη· καὶ ἡ Μεγαρέων, δι' ἀταξίαν καὶ ἀναρχίαν ἡττηθέντων· καὶ ἐν Συρακούσαις, πρὸ τῆς Γέλωνος τυραννίδος· καὶ ἐν Ῥόδῳ ὁ δῆμος, πρὸ τῆς ἐπαναστάσεως. γίνονται δὲ καὶ δι' αὔξησιν τὴν παρὰ τὸ ἀνάλογον μεταβολαὶ τῶν πολιτειῶν. ὥσπερ γὰρ σῶμα ἐκ μερῶν σύγκειται, καὶ δεῖ αὐξάνεσθαι ἀνάλογον, ἵνα μένῃ συμμετρία· E εἰ δὲ μὴ, φθείρεται, ὅταν ὁ μὲν ποὺς, τεττάρων πηχῶν ᾖ, τὸ δ' ἄλλο σῶμα, δυοῖν σπιθαμῶν. ἐνίοτε δὲ κἂν εἰς ἄλλου ζῴου μεταβάλλοι μορφὴν, εἰ μὴ μόνον κατὰ τὸ ποσὸν, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὸ ποιὸν αὐξάνοιτο παρὰ τὸ ἀνάλογον· οὕτω καὶ πόλις σύγκειται ἐκ μερῶν, ὧν πολλάκις λανθάνει τι αὐξανόμενον· οἷον τὸ τῶν ἀπόρων πλῆθος ἐν ταῖς δημοκρατίαις καὶ πολιτείαις.

CAPVT III.

Propoſitas ſuperiori cap. ſeditionum cauſas fuſiùs explicat.

Harum autem rerum cõtumelia & lucrum, quam vim habeant, & quomodo ſint ſeditionum cauſę, B propemodũ appâret. Nam cùm ij qui magiſtratus gerũt, cõtumelioſi ſunt in priuatos, & plura atq; ampliora omnia per iniuriã & auaritiam ſibi ſumũt, ſeditionẽ concitãt illi tum inter ſe tum in eas reip. adminiſtrãdæ formas quæ hanc licentiã præbent ac permittunt. Iam verò plura & ampliora habẽdi per iniuriam cupiditas, quam pleonexiam Græci nominant, interdum in res priuatorũ, interdum in rem communem & publicam confertur. In promptu etiam eſt, & quid valeat honos, & quomodo ſeditionis ſit cauſa. Nã & cùm ipſi ignominia afficiũtur, & cùm alios honorari vident, diſſidẽt ac diſcordãt. Fiunt autẽ hæc iniuſtè, cùm præter dignitatem aut honore afficiuntur, aut dedecore infamiáq; notantur: iuſtè, cùm ex dignitate. Propter excellentiã C porrò ſeditio oritur, cùm aliquis vnus aut plures, ampliores opes maiorémq; potentiã obtinent, quàm fert ciuitas, aut reip. adminiſtrationis potentia. ex talibus enim rebus monarchia aut dynaſtia naſci ſolet. Quocirca in nõnullis locis ſolent præſtãtiores viros per teſtam ad certũ tẽpus relegare, quod Græci dicunt oſtracizein; vt Argis & Athenis. Atqui pręſtat ab initio prouidere, ne viri tam excellentes poſſint in ciuitate exſiſtere, quàm malo ex patiẽtia & negligẽtia nato poſteriùs mederi. Propter metum autem ſeditionẽ commouent, & qui iniuriã fecerũt, ne dent pœnas; & qui ſuſpicantur futurũ vt iniuria afficiantur, volẽtes anteuertere atq; occupare, priuſquam iniuſtè lædãtur: quemadmodum Rhodi nobiles in populũ coierũt & conſpira- D rũt propter iudiciorum & pœnarũ, quæ intentabãtur, metum. Propter cõtemptum autẽ ſeditionem excitãt, & impetu facto in alios inuadunt: vt & in oligarchiis, cùm plures ſunt ij qui à reipubl. adminiſtratione excluduntur, (meliores enim ſe eſſe putant,) & in democratiis locupletes contempta confuſione & perturbatione rerum imperiique vacuitate: cuiuſmodi quiddam & Thebis accidit poſt pugnam in Vinetis cõmiſſam: quo tempore, quòd reſpublica malè adminiſtraretur à populo, democratia funditus exſtincta atque oppreſſa eſt. Etiam Megarenſiũ democratia cùm propter eandem ordinis perturbationem & imperij vacuitatẽ ſuperati eſſent, deleta eſt. Syracuſis quoque ante Ge- E lonis tyrannidem: Rhodi denique opes populi ante rebellionem fractæ conciderunt. Oriuntur & propter incrementum quorundam à proportione auerſum ac remotum, reipubl. adminiſtrationum commutationes. Quemadmodum enim corpus ex partibus conſtat; idque oportet ex proportione creſcere, vt maneat totius & partium commenſus: ſin minùs, interit, cùm pes quidem quatuor eſt cubitorum, reliquum verò corpus duorum palmorum: interdum verò etiam in alterius animantis figuram vertitur, ſi non ſolùm ex quanto ſeu quantitate, verumetiam ex qualitate augeatur & creſcat præter proportionem: ita & ciuitas ex partibus concreta & coagmentata eſt, quarum ſæpe nonnulla occultè augeſcit: quemadmodum egentium multitudo in democratiis & politiis.

Accidit autem hoc interdum & fortuitò, vt Tarenti ſuperata & extincta magna parte nobilitatis ab Iapygibus, non ita multo poſt bellum Perſicum tempore, democratia ex politia facta eſt: & Argis, cùm ij qui erant in Ebdoma, à Cleomene Lacedæmonio eſſent interfecti, coacti ſunt Argiui nonnullos ex colonis, quos, periœcos nominant, in ciuitatem recipere: & Athenis, cùm infeliciter terra pugnaſſent, nobiles pauciores facti ſunt, quia delectu habito militabant ſub bellum Lacedæmonium. Accidit autem hoc etiam in democratiis: ſed autem minùs ſæpe. pluribus enim locupleribus exorientibus, aut copiis rei familiaris creſcentibus, mutantur in oligarchias, aut dynaſtias, ſeu potentatus. Mutantur porrò reipubl. adminiſtrandæ formæ etiam ſine ſeditione propter mercenarias operas, quemadmodum in Heræa. Nam idcirco magiſtratus, qui antea ſuffragio & electione deferebantur, ſortitò mandari cœpti ſunt, quia eligebāt homines operis mercenariis vitam tolerantes. Etiam propter incuriā ac negligentiā ſeditiones oriuntur, cùm eos qui à reip. adminiſtrandæ forma alieno ſunt animo, ad ampliſſimos magiſtratus peruenire ſinunt: quemadmodū Orei ſublata & extincta oligarchia eſt, eo quòd Heracleodorus in prætorum collegium cooptatus fuerat: qui ex oligarchia politiam & democratiā fecit. Præterea propter id quod eſt parui momenti: dico autem rem parui momenti, quia ſæpe non ſentiunt homines magnam inſtitutorum reip. mutationem fieri, cùm in re parua conniuent & negligenteis ſe præbent: quemadmodū Ambraciæ cenſus erat paruus eorum qui reipubl. præerant, ad extremum autem nullius cenſus homines ad magiſtratus prouehebantur: proinde quaſi paruum cenſum habere proximum ſit, aut nihil planè differat ab eo quod eſt nullum. Ad ſeditionem excitandam valet etiam id quod non eſt eiuſdem gentis & generis, donec conſenſerit & conſpirarit. Quemadmodum enim non ex qualibet & fortuitò oblata multitudine fit ciuitas, ſic neque quouis tempore. Quapropter qui inquilinos aut aduenas in ciuitatem receperunt, ij ferè omnes, aut certè plurimi, ſeditionibus conflictati ſunt: exempli cauſa, cum Trœzeniis Achiui Sybarim incoluerunt: deinde Achiui numero aucti, Trœzenios eiecerunt. vnde ſcelus Sybariticum natū eſt. Et Thuriis, cùm Sybaritæ populos vnà ſecum habitanteis, & in ciuitatem receptos iniuſtè læderent, & maiorē agri, tanquam ſui, partem, ſuperioráque adeò omnia ſibi aſſumerent, exacti ſunt. Et cùm Byzantij aduenas ſibi inſidiati cōperiſſent, & manifeſtè quaſi in ipſo furto deprehēdiſſent, eos prælio commiſſo ſuperatos exterminarunt. Et Antiſſæi Chiorum exſules in ciuitatē receptos cùm eos res nouas moliri ſenſiſſent, ſignis collatis eiecerunt. Et Zanclæi, cùm Samios in ciuitatem ſuam recepiſſent, ipſi ab eis victi & expulſi sūt. Et Apolloniatæ, qui in ponto Euxino habitant, cùm aduenas quoſdam inuitaſſent, ſeditionē inter ſe concitarunt. Et Syracuſani poſt tyrannos exactos, peregrinis & mercenariis militibus ciuibus factis, diſſenſerūt ac diſcordatūt inter ſe, & præliū commiſerūt. Et Amphipolitæ, Chalcidenſium colonis receptis, ab his eiecti ſunt eorū plerique. Seditiones autem concitat in oligarchiis quidē plebs & multitudo tanquam iniuriam accipiens quod æqualiū non ſit particeps, cùm ſit æqualis, quemadmodum antè dictū eſt: in democratiis verò nobiles & clari viri, quoniā æqualia conſequuntur, æqualibúſque præmiis ornantur, cùm æquales non ſint, ſed multò ſuperiores. Seditiones etiam oriūtur interdū in ciuitatibus etiam de locis ac ſedibus, cùm ſolum ad id vt ſit vna ciuitas, non eſt accommodatum natura: vt Clazomenis,

A συμβαίνει δ' ἐνίοτε τοῦτο καὶ διὰ τύχας· οἷον, ἐν Τάραντι ἡττηθέντων καὶ ἀπολομένων πολλῶν γνωρίμων ὑπὸ τῶν Ἰαπύγων, μικρὸν ὕστερον τῶν Μηδικῶν, δημοκρατία ἐγένετο ἐκ πολιτείας. καὶ ἐν Ἄργει, τῶν ἐν τῇ Ἑβδόμῃ ἀπολομένων ὑπὸ Κλεομένους τοῦ Λάκωνος, ἠναγκάσθησαν παραδέξασθαι τῶν περιοίκων τινάς. καὶ ἐν Ἀθήναις ἀτυχούντων πεζῇ, οἱ γνώριμοι ἐλάττους ἐγένοντο, διὰ τὸ ἐκ καταλόγου στρατεύεσθαι ὑπὸ τὸν Λακωνικὸν πόλεμον. συμβαίνει δὲ τοῦτο καὶ ἐν ταῖς δημοκρατίαις· ἧττον δέ. πλειόνων γὰρ τῶν * ἀπόρων γινομένων, ἢ τῶν οὐσιῶν αὐξανομένων, μεταβάλλουσιν εἰς ὀλιγαρχίας καὶ δυναστείας. μεταβάλλουσι δ' αἱ πολιτεῖαι καὶ ἄνευ στάσεως, διά τε τὰς ἐριθείας, ὥσπερ ἐν Ἡραίᾳ· ἐξ αἱρετῶν γὰρ διὰ τοῦτο ἐποίησαν κληρωτὰς, ὅτι ᾑροῦντο τοὺς ἐριθευομένους· καὶ δι' ὀλιγωρίαν, ὅταν ἐάσωσιν εἰς τὰς ἀρχὰς τὰς κυρίας παριέναι τοὺς μὴ τῆς πολιτείας φίλους· ὥσπερ ἐν Ὠρεῷ κατελύθη ἡ ὀλιγαρχία, τῶν ἀρχόντων γενομένου Ἡρακλεοδώρου, ὃς ἐξ ὀλιγαρχίας πολιτείαν καὶ δημοκρατίαν κατεσκεύασεν. ἔτι διὰ τὸ παρὰ μικρόν. λέγω δὲ παρὰ μι- C κρόν, ὅτι πολλάκις λανθάνει μεγάλη γινομένη μετάβασις τῶν νομίμων, ὅταν παρορῶσι τὸ μικρόν. ὥσπερ ἐν Ἀμβρακίᾳ μικρὸν ἦν τὸ τίμημα· τέλος δ' οὐθενὸς ἦρχον· ὡς ἐγγὺς ὂν ἢ μηθὲν διαφέρειν τοῦ μηθὲν τὸ μικρόν. στασιωτικὸν δὲ καὶ τὸ μὴ ὁμόφυλον, ἕως ἂν συμπνεύσῃ· ὥσπερ γὰρ οὐδ' ἐκ τοῦ τυχόντος πλήθους πόλις γίγνεται, οὕτως οὐδ' ἐν τῷ τυχόντι χρόνῳ· διὸ ὅσοι ἤδη συνοίκους ἐδέξαντο ἢ ἐποίκους, οἱ πλεῖστοι ἐστασίασαν. οἷον, Τροιζηνίοις Ἀχαιοὶ * συνῴκησαν Σύβαριν. D εἶτα πλείους οἱ Ἀχαιοὶ γενόμενοι, ἐξέβαλον τοὺς Τροιζηνίους. ὅθεν τὸ ἄγος συνέβη τοῖς Συβαρίταις. καὶ ἐν Θουρίοις, Συβαρῖται τοῖς συνοικήσασι. πλεονεκτεῖν γὰρ ἀξιοῦντες, ὡς σφετέρας τῆς χώρας, ἐξέπεσον. καὶ Βυζαντίοις οἱ ἔποικοι ἐπιβουλεύοντες φωραθέντες, ἐξέπεσον διὰ μάχης. καὶ Ἀντισσαῖοι τοὺς Χίων φυγάδας εἰσδεξάμενοι, διὰ μάχης ἐξέβαλον. Ζαγκλαῖοι δὲ Σαμίους ὑποδεξάμενοι, ἐξέπεσον καὶ αὐτοί. καὶ * Ἀπολλωνιάται οἱ ἐν τῷ Εὐξείνῳ πόντῳ, ἐποίκους ἐπαγαγόμενοι, ἐστασίασαν. καὶ Συρακούσιοι μετὰ τὰ τυραννικὰ, τοὺς ξένους καὶ τοὺς μι- E σθοφόρους πολίτας ποιησάμενοι, ἐστασίασαν, καὶ εἰς μάχην ἦλθον. καὶ Ἀμφιπολῖται, δεξάμενοι Χαλκιδέων ἀποίκους, ἐξέπεσον ὑπὸ τούτων οἱ πλεῖστοι αὐτῶν. στασιάζουσι δ', ἐν μὲν ταῖς ὀλιγαρχίαις οἱ πολλοὶ, ὡς ἀδικούμενοι, ὅτι οὐ μετέχουσι τῶν ἴσων, καθάπερ εἴρηται πρότερον, ἴσοι ὄντες. ἐν δὲ ταῖς δημοκρατίαις οἱ γνώριμοι, ὅτι μετέχουσι τῶν ἴσων, οὐκ ἴσοι ὄντες. στασιάζουσι δὲ ἐνίοτε αἱ πόλεις καὶ διὰ τοὺς τόπους, ὅταν μὴ εὐφυῶς * ἔχῃ ἡ χώρα πρὸς τὸ μίαν εἶναι πόλιν· οἷον ἐν Κλαζομεναῖς,

κ. εὐπόρων. & ita Lamb.

κ. συνῴκισαν

γρ. Ἀπολλωνιᾶται

κ. ἴσχῃ

οἱ ἐπὶ Χύτρῳ, πρὸς τοὺς ἐν νήσῳ· καὶ Κολοφώνιοι, καὶ Νοτιεῖς· καὶ Ἀθήνησιν οὐχ ὁμοίως εἰσὶν, ἀλλὰ μᾶλλον δημοτικοὶ οἱ τὸν Πειραιᾶ οἰκοῦντες τῶν τὸ ἄστυ. ὥσπερ γὰρ ἐν τοῖς πολέμοις αἱ διαβάσεις τῶν ὀχετῶν, καὶ τῶν πάνυ σμικρῶν, διασπῶσι τὰς φάλαγγας, οὕτως ἔοικε πᾶσα διαφορὰ ποιεῖν διάστασιν. μεγίστη μὲν οὖν ἴσως διάστασις, ἀρετὴ καὶ μοχθηρία· εἶτα πλοῦτος καὶ πενία· καὶ οὕτω δὴ ἑτέρα ἑτέρας μᾶλλον· ὧν μία καὶ ἡ εἰρημένη ἐστί.

ΚΕΦΑΛ. δ'.

Ὅτι αἱ στάσεις οὐ περὶ μικρῶν ἀλλ' ἐκ μικρῶν, παραδείγματα πολλὰ παρατιθεὶς διδάσκει.

Γίγνονται μὲν οὖν αἱ στάσεις οὐ περὶ μικρῶν, ἀλλ' ἐκ μικρῶν· στασιάζουσι δὲ περὶ μεγάλων. μάλιστα δὲ καὶ αἱ μικραὶ ἰσχύουσιν, ὅταν ἐν τοῖς κυρίοις γένωνται· οἷον, συνέβη καὶ ἐν Συρακούσαις ἐν τοῖς ἀρχαίοις χρόνοις· μετέβαλε γὰρ ἡ πολιτεία ἐκ δύο νεανίσκων στασιασάντων, ἐν ταῖς ἀρχαῖς ὄντων, περὶ ἐρωτικὴν αἰτίαν. θατέρου γὰρ ἀποδημοῦντος, ἑταῖρος ὤν τις, τὸν ἐρώμενον αὐτοῦ ὑπεποιήσατο. πάλιν δὲ ἐκεῖνος τούτῳ χαλεπήνας, τὴν γυναῖκα αὐτοῦ ἀνέπεισεν, ὡς αὐτὸν ἐλθεῖν. ὅθεν προσλαμβάνοντες, τοὺς ἐν τῷ πολιτεύματι, διεστασίασαν πάντας. διόπερ ἀρχομένων εὐλαβεῖσθαι δεῖ τῶν τοιούτων, καὶ διαλύειν τὰς τῶν ἡγεμόνων καὶ δυναμένων στάσεις. ἐν ἀρχῇ γὰρ γίγνεται τὸ ἁμάρτημα· ἡ δ' ἀρχὴ λέγεται ἥμισυ εἶναι παντός. ὥστε καὶ τὸ ἐν αὐτῇ μικρὸν ἁμάρτημα, ἀνάλογόν ἐστι πρὸς τὰ ἐν τοῖς ἄλλοις μέρεσιν. ὅλως δὲ αἱ τῶν γνωρίμων στάσεις * συναπολαύειν ποιοῦσι καὶ τὴν ὅλην πόλιν· οἷον, ἐν Ἑστιαίᾳ συνέβη μετὰ τὰ Μηδικὰ, δύο ἀδελφῶν περὶ τῆς τῶν πατρῴων νομῆς διενεχθέντων. ὁ μὲν γὰρ ἀπορώτερος, ὡς οὐκ ἀποφαίνοντος θατέρου τὴν οὐσίαν, οὐδὲ τὸν θησαυρὸν, ὃν εὗρεν ὁ πατὴρ, προσηγάγετο τοὺς δημοτικούς· ὁ δ' ἕτερος, ἔχων οὐσίαν πολλὴν, τοὺς εὐπόρους. καὶ ἐν Δελφοῖς ἐκ κηδείας γενομένης διαφορᾶς, ἀρχὴ πασῶν ἐγένετο τῶν στάσεων τῶν ὕστερον. ὁ μὲν γὰρ, οἰωνισάμενός τι σύμπτωμα, ὡς ἦλθεν ἐπὶ τὴν νύμφην, οὐ λαβὼν ἀπῆλθεν· οἱ δ', ὡς ὑβρισθέντες, ἐνέβαλον τῶν ἱερῶν χρημάτων, * θύοντος· κἄπειτα ὡς ἱερόσυλον ἀπέκτειναν. καὶ περὶ Μιτυλήνην δὲ ἐξ ἐπικλήρων στάσεως γενομένης, πολλῶν ἐγένετο ἀρχὴ κακῶν. καὶ τοῦ πολέμου τοῦ πρὸς Ἀθηναίους, ἐν ᾧ Πάχης ἔλαβε τὴν πόλιν αὐτῶν. Τιμοφάνους γὰρ, τῶν εὐπόρων τινὸς καταλιπόντος δύο θυγατέρας, * ὁ περιωσθεὶς, καὶ οὐ λαβὼν τοῖς υἱέσιν αὐτοῦ, Δόξανδρος ἦρξε τῆς στάσεως· καὶ τοὺς Ἀθηναίους παρώξυνε, πρόξενος ὢν τῆς πόλεως. καὶ ἐν Φωκεῦσιν ἐξ ἐπικλήρου στάσεως γενομένης περὶ Μνασέαν τὸν Μνήσωνος πατέρα, καὶ Εὐθυκράτη τὸν Ὀνομάρχου, ἡ στάσις αὕτη ἀρχὴ τοῦ ἱεροῦ πολέμου κατέστη τοῖς Φωκεῦσι.

γρ. συναπολαύειν, peſſimè.

γρ. θύοντες. minus rectè.

γρ. ὁ ἀνεψιὸς.

inter eos qui Chytrum incolebant, & inſulanos: & Colophone intet Colophonios & Notienſeis. Quin-etiam Athenis non ſimiliter ſunt omnes populares, ſed magis ſunt ij qui in Piræo habitant, quàm qui in vrbe. Quemadmodum enim in bellis ac præliis cloacarum & foſſarum vel minimarum tranſitus ordines diſtrahunt ac diuellunt: ſic omnis diſſimilitudo ac diuerſitas, diſſidium ac diſcordiam parere videtur. Ac maxima fortaſſe diſſenſio & diſcordia eſt ea quæ eſt virtuti cum vitio: proxima, diuitiatum & paupertatis: & ita ſcilicet alia, quàm alia, maior diſſenſio eſt: quarum etiam vna eſt ea quæ à nòbis dicta eſt.

CAPVT IV.

Seditiones non de paruis, ſed ex paruis rebus, oriri, multis exemplis docet.

ORiuntur igitur ſeditiones nō de paruis rebus, ſed ex paruis. diſſident enim, & ſeditiones excitant homines de rebus magnis maximè: tamen acres & validæ ſunt etiam paruæ, cùm in iis in quorum moderatione reſpubl. vertitur, exiſtunt: cuiuſmodi res olim accidit & Syracuſis. Mutata enim eſt reipubl. adminiſtrandæ forma, ex duobus iuuenibus magiſtratus gerentibus, cùm inter eos de re amatoria diſſenſio orta eſſet. Altero enim abſente, quidam eius ſodalis, puerum, eius delicias, ad ſe pellexit. Ille autem reuerſus, huic iratus, contrà eius vxorem induxit, vt ad ſe veniret. ex quo adiunctis ſibi qui in republ. verſabantur, omneis ciueis ad ſeditionem perpulerunt. Quapropter talibus offenſionibus naſcentibus adhibenda cautio eſt: & ducum ac potentium diſcordiæ componendæ ac dirimendæ ſunt. nam in principio peccatum conſiſtit. At principium dimidium totius eſſe dicitur. Itaque & quod peccatum in eo commiſſum, paruum & leue eſt, iis peccatis, quæ in aliis partibus admittuntur, proportione reſpondet. Omnino autem nobilium & clarorum virorum ſeditiones totam ciuitatem contagionibus malorum contaminatam in eandem fraudem trahunt: quale illud eſt, quod Heſtiææ accidit poſt bellum Perſarum, nato inter duos fratres de bonorum paternorum diuiſione diſſidio. Nam is, cuius res familiaris erat anguſtior, cùm alter rem à patre relictam non exhiberet, neque theſaurum, quem pater inuenerat, proferret, populareis aduocauit, ſibique adiunxit: alter rei familiaris copiis abundans, locupleteis. Et Delphis orta ex affinitate diſſenſio, fons & principium omnium quæ poſteriùs coortæ ſunt, ſeditionum fuit. Quidam enim captato augurio & conſultis auſpiciis, neſcio quid ſiniſtri ſibi portendi auguratus, vt ad ſponſam venit, ea repudiata diſceſſit. At puellæ propinqui tanquam contumelioſè tractati atque accepti, interea dum ille ſacrificaret, res quaſdam ſacras in eum locum, vbi ſacrificabat, occultè coniecerunt: deinde eum, vt ſacrilegum, necauerunt. Et Mitylenis nata ex puellis orbis, & patrum locupletium hæredibus, ſeditio, multorum malorũ & belli cum Athenienſibus ſuſcepti, in quo Paches Athenienſium imperator vrbem eorum cepit, principium atq; origo fuit. Nam cùm Timophanes quidem, vnus ex locupletibus, duas filias ſuperſtites reliquiſſet, Doxanderq; qui eas filiis ſuis vxores popoſciſſet, repulſam tuliſſet, ſpretúſque ac reiectus fuiſſet, ſeditionis auctor ac princeps fuit: & Athenienſeis ea re offenſos atque irritatos ad bellum impulit. Et cùm apud Phocenſeis ex puella patri diuiti ſuperſtite inter Mnaſeam Mneſonis patrem, & Euthycratem Onomarchi filium ſeditio coorta eſſet, hæc ſeditio belli ſacri Phocenſibus origo fuit.

A Mutata eſt & Dyrrachij reipubl. adminiſtrandæ forma ex rebus nuptialibus. Cùm enim quidam filiã ſuam cuidam deſpondiſſet, & ſponſi pater iratus, quòd ille conſilium ſuum de filia mutaſſet, magiſtratúmque adeptus, ei multam irrogaſſet; ille alter tanquam iniuria & contumelia affectus, eos adiunxit ſibi, qui reipubl. admiſtratione excluſi erant. Mutatur autem reipubl. adminiſtrandæ forma etiam in oligarchiam, aut in democratiam, aut in politiam: ex eo quòd vel ij qui reipubl. præſunt, vel aliqua pars ciuitatis præclaram exiſtimationem & gloriam facto aliquo laudabili pepererit, aut aucta ſit: quo modo ſenatus Ariopagiticus optima exiſtimatione & fama parta temporibus belli Perſici viſus eſt reipubl. adminiſtrandæ formam acriorem & contentiorem effeciſſe. Et rurſus turba nautica, cùm illius ad Salaminem victoriæ, & ob B victoriam illam, totius Græciæ principatus cauſa fuiſſet; propter hanc maritimam potentiam, democratiam robuſtiorem ac validiorem reddidit. Et Argis viri nobiles atque illuſtres magna in prælio aduerſus Lacedæmonios ad Mantineam commiſſo parta gloria, conati ſunt democratiam de medio tollere. Et Syracuſis, cùm in populo cauſa victoriæ belli cum Athenienſibus geſti conſtitiſſet, politia in democratiam mutata eſt. Et Chalcide populus Phoxo tyranno cum illuſtribus & claris viris ſublato, continuò ſe ad politiam contulit atque applicauit. Et Ambraciæ rurſum eodem modo populus, Periandro tyranno vnà cum ijs qui cum eo iuncti in ciuitatem inuadebant, exacto, ad ſeipſum reipubl. adminiſtrationem reuocauit ac redegit. C Omnino igitur nemini obſcurum eſſe debet, eos, per quos ciuitati potentia parta eſt, tum priuatos, tum magiſtratus, tum tribus, partem denique & multitudinem quamlibet, quantacumque illa ſit, ſeditionem commouere. Nam aut qui his honorem habitum inuident, ſeditionis initium faciunt: aut hi propter excellentiam æquali ſorte contenti eſſe nolunt. Mutantur etiam reipublicæ adminiſtrandæ formæ, cùm quæ videntur eſſe inter ſe contrariæ partes, exæquantur, vt diuites & multitudo: medium autem aut nihil eſt, aut admodum & prorſus paruum. Nam ſi longè præſtet pars alterutra, cum parte perſpicuè meliore non vult altera cum periculo dimicare. Quapropter etiam qui virtute præſtant, ſeditionem ferè non faciunt. Tales enim pauci fiunt, cum multis comparati. Vniuersè D igitur in omnibus reipublicæ adminiſtrandæ formis, ſeditionum & mutationum principia & cauſæ hoc modo ſe habent. Mouent autem & mutant reipubl. adminiſtrandæ formas interdum vi, interdum dolo & fallacia. Vi, aut ſtatim ab initio, aut poſteriùs vim afferentes, & neceſſitatem imponentes. Nam dolus quoque duplex eſt. aliquando enim dolis primùm vſi aduerſariorum voluntate reipubl. adminiſtrationem commutant: deinde poſteriùs iis inuitis per vim retinent: exempli gratia, temporibus quadringentûm virûm, populum deceperunt, cùm dicerent, regem Per- E ſarum pecuniam ad bellum cum Lacedæmoniis ſuſceptum ſuppeditaturum. eùm autem falſum dixiſſent, reip. adminiſtrationem penes ſe retinere conabantur. Aliquando poſteaquam ab initio fidem fecerunt ac perſuaſerunt, eis iterum poſteriùs perſuadendo adductis, & libentibus imperant. Ex iis igitur quæ dicta ſunt, intelligere licet, ſimpliciter omneis reipubl. adminiſtrandæ formas mutationibus, tanquam quibuſdam fortunæ talis, eſſe propoſitas atque opportunas.

A μετέβαλε δὲ καὶ ἐν Ἐπιδάμνῳ ἡ πολιτεία ἐκ γαμικῶν· ὑπομνηστευσάμενος γάρ τις θυγατέρα, ὡς ἐζημίωσεν αὐτὸν ὁ τοῦ ὑπομνηστευθέντος πατήρ, γενόμενος τῶν ἀρχόντων, ἅτερος συμπαρέλαβε τοὺς ἐκτὸς τῆς πολιτείας, ὡς ἐπηρεασθείς. μεταβάλλουσι δὲ καὶ εἰς ὀλιγαρχίαν, καὶ εἰς δῆμον, καὶ εἰς πολιτείαν ἐκ τοῦ εὐδοκιμῆσαί τι, ἢ αὐξηθῆναι ἢ ἀρχεῖον, ἢ μόριον τῆς πόλεως· οἷον, ἡ ἐν Ἀρείῳ πάγῳ βουλή, εὐδοκιμήσασα ἐν τοῖς Μηδικοῖς, ἔδοξε συντονωτέραν ποιῆσαι τὴν πολιτείαν. καὶ πάλιν ὁ ναυτικὸς ὄχλος, γενόμενος αἴτιος τῆς περὶ Σαλαμῖνα νίκης, καὶ διὰ ταύτης τῆς ἡγεμονίας, διὰ τὴν κατὰ B θάλατταν δύναμιν, τὴν δημοκρατίαν ἰσχυροτέραν ἐποίησε. καὶ ἐν Ἄργει οἱ γνώριμοι εὐδοκιμήσαντες περὶ τὴν ἐν Μαντινείᾳ μάχην τὴν πρὸς Λακεδαιμονίους, ἐπεχείρησαν καταλύειν τὸν δῆμον. καὶ ἐν Συρακούσαις ὁ δῆμος αἴτιος γενόμενος τῆς νίκης τοῦ πολέμου τοῦ πρὸς Ἀθηναίους, ἐκ πολιτείας εἰς δημοκρατίαν μετέβαλε. καὶ ἐν Χαλκίδι Φόξον τὸν τύραννον μετὰ τῶν γνωρίμων ὁ δῆμος ἀνελών, εὐθὺς εἴχετο τῆς πολιτείας. καὶ ἐν Ἀμβρακίᾳ πάλιν ὡσαύτως Περίανδρον συνεκβαλὼν τοῖς ἐπιθεμένοις ὁ δῆμος τὸν τύραννον, εἰς ἑαυτὸν περιέστησε τὴν πο- C λιτείαν. καὶ ὅλως δὴ δεῖ τοῦτο μὴ λανθάνειν, ὡς οἱ δυνάμεως αἴτιοι γενόμενοι, καὶ ἰδιῶται, καὶ ἀρχαί, καὶ φυλαί, καὶ ὅλως μέρος καὶ ὁποιονοῦν πλῆθος, στάσιν κινοῦσιν. ἢ γὰρ οἱ τούτοις φθονοῦντες τιμωμένοις, ἄρχουσι τῆς στάσεως· ἢ οὗτοι, διὰ τὴν ὑπεροχήν, οὐ θέλουσι μένειν ἐπὶ τῶν ἴσων. κινοῦνται δ' αἱ πολιτεῖαι, καὶ ὅταν τἀναντία εἶναι δοκοῦντα μέρη τῆς πόλεως, ἰσάζῃ ἀλλήλοις· οἷον, οἱ πλούσιοι καὶ ὁ δῆμος· μέσον δ', ἢ μικρόν, ἢ μηθὲν πάμπαν. ἂν γὰρ πολὺ ὑπερέχῃ ὁποτερονοῦν τῶν μερῶν πρὸς τὸ φανερῶς κρεῖττον, τὸ λοιπὸν οὐ θέλει κινδυνεύειν. * δι' ὃ γρ. δὶ ὃ καὶ οἱ κατ' ἀρετὴν διαφέροντες οὐ ποιοῦσι στάσιν, D ὡς εἰπεῖν· ὀλίγοι γὰρ γίγνονται πρὸς πολλούς. καθόλου μὲν οὖν περὶ πάσας τὰς πολιτείας αἱ ἀρχαὶ καὶ αἰτίαι τῶν στάσεων καὶ τῶν μεταβολῶν, τοῦτον ἔχουσι τὸν τρόπον. κινοῦσι δὲ τὰς πολιτείας, ὁτὲ μὲν διὰ βίας· ὁτὲ δέ, δι' ἀπάτης. διὰ βίας μέν, ἢ εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς, ἢ ὕστερον ἀναγκάζοντες. καὶ γὰρ ἡ ἀπάτη διττή. ὁτὲ μὲν γὰρ ἐξαπατήσαντες τὸ πρῶτον, ἑκόντων μεταβάλλουσι τὴν πολιτείαν· εἶθ' ὕστερον βίᾳ κατέχουσιν ἀκόντων· οἷον, ἐπὶ τῶν τετρα- E κοσίων τὸν δῆμον ἐξηπάτησαν, φάσκοντες τὸν βασιλέα χρήματα παρέξειν πρὸς τὸν πόλεμον τὸν πρὸς Λακεδαιμονίους· ψευσάμενοι δέ, κατέχειν ἐπειρῶντο τὴν πολιτείαν. ὁτὲ δὲ ἐξ ἀρχῆς τε πείσαντες, καὶ ὕστερον πάλιν πεισθέντων, ἑκόντων ἄρχουσιν αὐτῶν. ἁπλῶς μὲν οὖν περὶ πάσας τὰς πολιτείας, ἐκ τῶν εἰρημένων συμβέβηκε γίγνεσθαι τὰς μεταβολάς.

A

ΚΕΦΑΛ. ε΄.

Περὶ μεταβολῆς ἑκάστης πολιτείας χωρὶς· καὶ πρῶτον περὶ δημοκρατίας.

ΚΑθ' ἕκαστον δὴ εἶδος πολιτείας ἐκ τούτων μερίζοντας, τὰ συμβαίνοντα δεῖ θεωρεῖν. αἱ μὲν οὖν δημοκρατίαι μάλιστα μεταβάλλουσι διὰ τὴν τῶν δημαγωγῶν ἀσέλγειαν. τὰ μὲν γὰρ, ἰδίᾳ συκοφαντοῦντες τοὺς τὰς οὐσίας ἔχοντας, συστρέφουσιν αὐτούς· συνάγει γὰρ καὶ τοὺς ἐχθίστους ὁ κοινὸς φόβος· τὰ δὲ, κοινῇ τὸ πλῆθος ἐπάγοντες. καὶ τοῦτο ἐπὶ πολλῶν ἄν τις ἴδοι γιγνόμενον οὕτω. καὶ γὰρ ἐν Κῷ ἡ δημοκρατία μετέβαλε πονηρῶν ἐγγινομένων δημαγωγῶν· οἱ γὰρ γνώριμοι συνέστησαν. καὶ ἐν Ῥόδῳ· μισθοφοράν τε γὰρ οἱ δημαγωγοὶ ἐπόριζον, καὶ ἐκώλυον ἀποδιδόναι τὰ ὀφειλόμενα τοῖς τριηράρχοις· οἱ δὲ, διὰ τὰς ἐπιφερομένας δίκας, ἠναγκάσθησαν συστάντες, καταλῦσαι τὸν δῆμον· κατελύθη δὲ καὶ ἐν Ἡρακλείᾳ ὁ δῆμος μετὰ τὸν ἀποικισμὸν εὐθὺς, διὰ τοὺς δημαγωγούς· ἀδικούμενοι γὰρ ὑπ' αὐτῶν οἱ γνώριμοι, ἐξέπιπτον. ἔπειτα ἀθροισθέντες οἱ ἐκπίπτοντες, καὶ κατελθόντες, κατέλυσαν τὸν δῆμον. παραπλησίως δὲ καὶ ἡ ἐν Μεγάροις κατελύθη δημοκρατία. οἱ γὰρ δημαγωγοὶ, ἵνα χρήματα ἔχωσι δημεύειν, ἐξέβαλον πολλοὺς τῶν γνωρίμων, ἕως πολλοὺς ἐποίησαν τοὺς φεύγοντας· οἱ δὲ, κατιόντες, ἐνίκησαν μαχόμενοι τὸν δῆμον, καὶ κατέστησαν τὴν ὀλιγαρχίαν. συνέβη δὲ ταὐτὸν καὶ περὶ Κύμην ἐπὶ τῆς δημοκρατίας, ἣν κατέλυσε Θρασύμαχος. σχεδὸν δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων ἄν τις ἴδοι θεωρῶν τὰς μεταβολὰς τοῦτον ἐχούσας τὸν τρόπον. ὁτὲ μὲν γὰρ, ἵνα χαρίζωνται, ἀδικοῦντες τοὺς γνωρίμους συνιστᾶσιν· ἢ τὰς οὐσίας ἀναδάστους ποιοῦντες, ἢ τὰς προσόδους ταῖς λειτουργίαις· ὁτὲ δὲ, διαβάλλοντες, ἵν' ἔχωσι δημεύειν τὰ κτήματα τῶν πλουσίων. ἐπὶ δὲ τῶν ἀρχαίων, ὅτε γένοιτο ὁ αὐτὸς δημαγωγὸς, καὶ στρατηγὸς, εἰς τυραννίδα μετέβαλλον. σχεδὸν γὰρ οἱ πλεῖστοι τῶν ἀρχαίων τυράννων, ἐκ δημαγωγῶν γεγόνασιν. αἴτιον δὲ τοῦ τότε μὲν γίνεσθαι, νῦν δὲ μή· ὅτι τότε μὲν οἱ δημαγωγοὶ ἦσαν ἐκ τῶν στρατηγούντων· οὐ γάρ πω δεινοὶ ἦσαν λέγειν· νῦν δὲ, τῆς ῥητορικῆς ηὐξημένης, οἱ δυνάμενοι λέγειν, δημαγωγοῦσι μὲν, δι' ἀπειρίαν δὲ τῶν πολεμικῶν, οὐκ ἐπιτίθενται, πλὴν εἴ που βραχύ τι γέγονε τοιοῦτον. ἐγίγνοντο δὲ τυραννίδες πρότερον μᾶλλον ἢ νῦν, καὶ διὰ τὸ μεγάλας ἀρχὰς ἐγχειρίζεσθαί τισιν. ὥσπερ ἐν Μιλήτῳ ἐκ τῆς πρυτανείας· πολλῶν γὰρ ἦν καὶ μεγάλων κύριος ὁ πρύτανις. ἔτι δὲ, διὰ τὸ μὴ μεγάλας εἶναι τότε τὰς πόλεις, ἀλλ' ἐπὶ τῶν ἀγρῶν οἰκεῖν τὸν δῆμον, ἄσχολον ὄντα πρὸς τοῖς ἔργοις, οἱ προστάται τοῦ δήμου, ὅτε πολεμικοὶ γένοιντο,

CAPVT V.

Sigillatim de cauſis mutationum vniuſcuiuſque mutationis acturus, primùm de democratia diſputat.

IN vnoquoque autem reipl. adminiſtrandæ genere oportet nos ex his partienteis euenta conſiderare. Democratiæ igitur mutantur maximè propter blãdorum populi ductorum & leuium cõcionatorum petulantiam. Nam partim locupleteis priuatim calumniis onerãtes, eos coire & conſpirare faciũt (conciliat enim & coniungit vel inimiciſſimos cõmunis metus) partim communiter multitudinem in eos incitãtes. Atq; hoc in multis quis ita euenire videat. Nam etiam in Cô mutata democratia eſt, exoriẽtibus in ea improbis populi ductoribus: nobiles enim coiuerunt. & Rhodi: ſti-
B pendium enim militibus populares cõcionatores præbebant, & triremiũ præfectis iuſta perſoluere vetabãt. Illi autem propter iudiciorum grauiũ (quæ ex lege, niſi nauigarent, erant ſubituri) metũ, coacti ſunt, coitione facta, populi potentiã euertere. Heracleę quoque opes populi fractæ & diſſipatæ ſunt, ſtatim poſt coloniam eò ab Athenienſibus miſſam, culpa popularium & leuiũ populi ductorum. Cùm enim nobiles ab iis iniuria afficerentur, exire è ciuitate coacti ſunt: deinde qui eiecti fuerant, in vnum cõductis & contractis copiis, in ciuitatem ab exſulio reuerſi, democratiam ſuſtulerunt. Similiter & quæ Megaris erat democratia, diſſoluta & cõuulſa eſt: nam populi ductores, vt bona priuatorum publicare poſſent, multos nobileis è ciuitate extermi-
C narunt, vſque eò donec magnum exſulum numerum fecerunt. Illi autem in ciuitatem ab exſulio reuerti cupientes, ſignis collatis populum ſuperarunt, & oligarchiam ex democratia fecerunt. Idem porrò & Cumis accidit: qua in vrbe democratiam Thraſymachus funditus deleuit. Atque in aliis ferè ciuitatibus, ſi quis animaduertere & conſiderare velit, rerumpubl. conuerſiones & mutationes hoc eodẽ modo fieri videre poſſit. Interdum enim vt à populo gratiam ineant, nobilibus iniuriam inferentes, eos ad conſenſionem & coitionem faciendam impellũt, dum aut eorum bona legibus agrariis populo diuidunt, honorúmque æquationem inducunt, aut vectigalia functionibus munerũ publicorum exhauriunt: interdum falſis criminibus in
D iudicium adducentes, & in inuidiam vocantes, vt diuitum fortunas & facultates rei familiaris publicare poſſint. Priſcis porrò temporibus cùm idem populi ductor fieret & imperator, democratia in tyrannidem vertebatur. ferè enim plerique tyranni antiqui ex populi ductoribus facti ſunt. Cauſa autem quamobrem tunc quidem hoc fieret, nunc verò non item, eſt, quòd populi ductores erant ex numero eorum qui præerant exercitui, quique rem militarem adminiſtrabant. nondum enim eloquentes erant. Nunc autem arte dicendi propagata, qui dicendo valent, populo quidem præſunt, eúmque concionando moderantur: ſed propterea quòd ſunt imperiti rerum bellicarum, non moliuntur res nouas, neque reipubl. adminiſtrandæ formam
E conantur immutare, niſi ſicubi leuiter quippiam tale tentatum eſt. Exſiſtebant autem tyrãnides antea magis quàm nunc, & quia magna imperia certis hominibus mandabantur ac tradebantur: vt Mileti tyrãnis ex prytania facta eſt: multarum enim & magnarum rerũ penes prytanin poteſtas erat: & præterea quia tunc vrbes non erant magnæ, ſed populus in agris commorabatur, in operibus ruſticis occupatus: iccirco populo præfecti, cùm eſſent viri militares & bellicoſi,

A tyrannidem occupabant. Omnes autem hoc faciebant, quòd ſe populus eis crediderat & commiſerat. Fidem porrò vt eis haberet populus, faciebant inimicitiæ, quas illi cum diuitibus gerebant: vt Piſiſtratus Athenis orta diſſenſione inter eum & Pediacos, à populo fide dignus habitus eſt: & Theagenes Megaris, cùm is locupletium pecora & armenta ad fluuium paſcentia deprehendiſſet, ac iugulaſſet: & Dionyſius, cùm Daphnæum & cæteros locupleteis accuſaret, dignus tyrãnide exiſtimatus eſt, propter inimicitias cum illis ſuſceptas, fidem apud populum conſecutus, quaſi popularis eſſet. Fit autem etiam mutatio ex democratia patria & antiqua in maximè nouam & recentem. Nam quibus in locis magiſtratus per electionem deferuntur, non ex cenſibus: & populus eligendi ius habet: in eis ambitioſi homines populo aſſentantes eò rem deducunt vt populus etiam legum ſit arbiter ac dominus. B Remedium autem huius incommodi, aut ne accidat, aut vt minùs accidat; in eo poſitum eſt vt magiſtratus à tribubus pronuntientur ac declarentur, non à populo vniuerſo. Democratiarum igitur mutationes ferè omnes propter has cauſas fiunt.

τυραννίδι ἐπετίθεντο. πάντες δὲ τοῦτο ἔδρων ὑπὸ τοῦ δήμου πιστευθέντες· ἡ δὲ πίστις ἦν ἡ ἀπέχθεια ἡ πρὸς τοὺς πλουσίους· οἷον, Ἀθήνησί τε Πεισίστρατος στασιάσας πρὸς τοὺς Πεδιακούς· καὶ Θεαγένης ἐν Μεγάροις τῶν εὐπόρων τὰ κτήνη ἀποσφάξας, λαβὼν παρὰ τὸν ποταμὸν ἐπινέμοντας. καὶ Διονύσιος κατηγορῶν Δαφναίου, καὶ τῶν πλουσίων, ἠξιώθη τῆς τυραννίδος, διὰ τὴν ἔχθραν πιστευθεὶς, ὡς δημοτικὸς ὤν. μεταβάλλουσι δὲ καὶ ἐκ τῆς πατρίας δημοκρατίας εἰς τὴν νεωτάτην. ὅπου γὰρ αἱρεταὶ μὲν αἱ ἀρχαί, μὴ ἀπὸ τιμημάτων δέ, αἱρεῖται δὲ ὁ δῆμος· δημαγωγοῦντες οἱ σπουδαρχιῶντες, εἰς τοῦτο καθιστᾶσιν ὡς κύριον εἶναι τὸν δῆμον καὶ τῶν νόμων. ἄκος δὲ τοῦ ἢ μὴ γίνεσθαι, ἢ τοῦ γίνεσθαι ἧττον, τὸ τὰς φυλὰς φέρειν τοὺς ἄρχοντας, ἀλλὰ μὴ πάντα τὸν δῆμον. τῶν μὲν οὖν δημοκρατιῶν αἱ μεταβολαὶ γίνονται πᾶσαι σχεδὸν διὰ ταύτας τὰς αἰτίας.

CAPVT VI.

De commutationibus oligarchiarum.

OLigarchiæ autem commutantur duobus maximè modis valde in promptu poſitis: vno quidem, ſi pauci potentes, & reipublicæ compotes multitudini iniuriam inferant. C Quiuis enim fit hîc dux idoneus ad præeundum populo: ſed tum maximè, cùm acciderit, vt dux ex ipſa oligarchia exſiſtat: quemadmodum in Naxo Lygdamis, qui poſteriùs Naxiorũ etiam tyrannus fuit. Habet autem & ſeditionis principium ab aliis profectum differentias quaſdam. Interdum enim ab ipſis diuitibus, non iis tamen qui prouecti ſunt ad magiſtratus, naſcitur oligarchiæ interitus, cùm valde pauci ſunt ij qui honores adepti ſunt: vt Maſſiliæ, & Iſtri, & Heracleæ, & in aliis vrbibus accidit. Nam qui magiſtratuum participes non erant, rebus nouandis ſtuduerunt, donec ipſi etiam participes facti ſunt: fratres quidem maiores natu priùs, poſteriùs verò iterum minores. non enim magiſtratum obtinent in nonnullis locis pater & filius: in quibuſdam frater natu D maior, & natu minor. atque illic quidem reipublicæ adminiſtratio, ciuilior facta eſt. Iſtri verò in democratiam euaſit. at Heracleæ à paucioribus potentibus ad ſexcentos translata eſt. Mutata etiam in Cnido oligarchia eſt, cùm viri ipſi illuſtres ac nobiles ab eis diſſidiſſent, propterea quòd pauci reipubl. adminiſtrationis participes erant: &, quemadmodum dictum eſt, ſi pater magiſtratum obtinebat, filius à magiſtratu excludebatur: &, ſi plures fratres erãt, ſoli natu maximo aditus ad magiſtratus patebat. Nam cùm populus eos E inter ſe diſſidenteis ac diſcordanteis occupaſſet atque oppreſſiſſet, & ex illuſtrium virorum numero ducem cepiſſet: impetu facto eos adortus profligauit, rerumq; potitus eſt. imbecillum enim eſt id omne quod diſcordat. Et Erythris regis Androcli poſteris oligarchiã obtinentibus, priſcis illis temporibus, quamois ea quæ ad rempubl. pertinerent, bene procurarent; indignè ferẽs tamen populus, quòd paucorũ imperio ſubiectus eſſet, reipubl. adminiſtrandæ formã mutauit. Mutantur autem oligarchiæ etiam ipſorum paucorum potentium culpa, cùm propter contentionis ſtudium populo blãdiuntur atque aſſentantur. Duplex autẽ popularis blãditia eſt: vna, quæ in ipſis paucis potentibus vertitur.

ΚΕΦΑΛ. ϛʹ.

Αἱ τῶν ὀλιγαρχιῶν μεταβολαί.

ΑΙ δ' ὀλιγαρχίαι μεταβάλλουσι διὰ δύο μάλιστα τρόπους τοὺς φανερωτάτους· ἕνα μὲν, ἐὰν ἀδικῶσι τὸ πλῆθος· πᾶς γὰρ ἱκανὸς γίνεται προστάτης· μάλιστα δ', ὅταν ἐξ αὐτῆς συμβῇ τῆς ὀλιγαρχίας γίνεσθαι τὸν ἡγεμόνα· καθάπερ ἐν Νάξῳ Λύγδαμις, ὃς καὶ ἐτυράννησεν ὕστερον τῶν Ναξίων. ἔχει δὲ καὶ ἡ ἐξ * ἄλλων ἀρχὴ, στάσεως διαφορὰς· ὁτὲ μὲν γὰρ ἐξ αὐτῶν τῶν εὐπόρων, οὐ τῶν ὄντων δ' ἐν ταῖς ἀρχαῖς, γίνεται κατάλυσις, ὅταν ὀλίγοι σφόδρα ὦσιν οἱ ἐν ταῖς τιμαῖς· οἷον, ἐν Μασσαλίᾳ, καὶ ἐν Ἴστρῳ, καὶ ἐν Ἡρακλείᾳ, καὶ ἐν ἄλλαις πόλεσι συμβέβηκεν. οἱ γὰρ μὴ μετέχοντες τῶν ἀρχῶν, ἐκίνουν, ἕως μετέλαβον οἱ πρεσβύτεροι πρότερον τῶν ἀδελφῶν· ὕστερον δ' οἱ νεώτεροι πάλιν· οὐ γὰρ ἄρχουσιν, ἐνιαχοῦ μὲν ἅμα πατήρ τε καὶ υἱός· ἐνιαχοῦ δὲ ὁ πρεσβύτερος καὶ ὁ νεώτερος ἀδελφός· καὶ ἔνθα μὲν, πολιτικωτέρα ἐγένετο ὀλιγαρχία· ἐν Ἴστρῳ δ' εἰς δῆμον ἀπετελεύτησεν· ἐν Ἡρακλείᾳ δ' ἐξ ἐλαττόνων εἰς ἑξακοσίους ἦλθε. μετέβαλε δὲ καὶ ἐν Κνίδῳ ἡ ὀλιγαρχία, στασιασάντων τῶν γνωρίμων αὐτῶν πρὸς αὐτοὺς, διὰ τὸ ὀλίγους μετέχειν· καὶ, καθάπερ εἴρηται, εἰ πατὴρ, υἱὸν μὴ μετέχειν· μηδ', εἰ πλείους ἀδελφοὶ, ἀλλ' ἢ τὸν πρεσβύτατον. ἐπιλαβόμενος γὰρ στασιαζόντων ὁ δῆμος, καὶ λαβὼν προστάτην ἐκ τῶν γνωρίμων, ἐπιθέμενος ἐκράτησεν· ἀσθενὲς γὰρ τὸ στασιάζον. καὶ ἐν Ἐρυθραῖς δὲ, ἐπὶ τῆς τῶν * Βασιλιδῶν ὀλιγαρχίας, ἐν τοῖς ἀρχαίοις χρόνοις· καίπερ καλῶς ἐπιμελουμένων τῶν ἐν τῇ πολιτείᾳ, ὅμως διὰ τὸ ὑπ' ὀλίγων ἄρχεσθαι ἀγανακτῶν ὁ δῆμος, μετέβαλε τὴν πολιτείαν. κινοῦνται δ' αἱ ὀλιγαρχίαι * ἐξ αὐτῶν, καὶ διὰ φιλονεικίαν δημαγωγούντων. ἡ δημαγωγία δὲ διττή· ἡ μὲν, * ἐν αὐτοῖς τοῖς ὀλίγοις·

χ. αὐτῶν. minus rectè

ἢ βασιλειδῶν

Interp. ἐξ αὐτῶν.

Infrà cap 8.

ἐγγίνεται γὰρ δημαγωγὸς, κἂν πάνυ ὀλίγοι ὦσιν· οἷον, ἐν τοῖς τριάκοντα Ἀθήνῃσιν, οἱ περὶ Χαρικλέα ἴσχυσαν, τοὺς τριάκοντα δημαγωγοῦντες· καὶ ἐν τοῖς τετρακοσίοις οἱ περὶ Φρύνιχον, τὸν αὐτὸν τρόπον. ὅταν τὸν ὄχλον δημαγωγῶσιν οἱ ἐν τῇ ὀλιγαρχίᾳ ὄντες· οἷον, ἐν Λαρίσσῃ οἱ πολιτοφύλακες, διὰ τὸ αἱρεῖσθαι αὐτοὺς τὸν ὄχλον, ἐδημαγώγουν· καὶ ἐν ὅσαις ὀλιγαρχίαις οὐχ οὗτοι αἱροῦνται τὰς ἀρχὰς, ἐξ ὧν οἱ ἄρχοντές εἰσιν· ἀλλ' αἱ μὲν ἀρχαὶ ἐκ τιμημάτων μεγάλων εἰσὶν, ἢ ἑταιρειῶν· αἱροῦνται δ' οἱ ὁπλῖται, ἢ ὁ δῆμος· ὅπερ ἐν Ἀβύδῳ συνέβαινε· καὶ ὅπου τὰ δικαστήρια μὴ ἐκ τοῦ πολιτεύματός ἐστι. δημαγωγοῦντες γὰρ πρὸς τὰς κρίσεις, μεταβάλλουσι τὴν πολιτείαν· ὅπερ καὶ ἐν Ἡρακλείᾳ ἐγένετο τῇ ἐν τῷ Πόντῳ. ἔτι δὲ, ὅταν ἔνιοι εἰς ἐλάττους ἕλκωσι τὴν ὀλιγαρχίαν· οἱ γὰρ τὸ ἴσον ζητοῦντες, ἀναγκάζονται βοηθὸν ἐπαγαγέσθαι τὸν δῆμον. γίγνονται δὲ μεταβολαὶ τῆς ὀλιγαρχίας, καὶ ὅταν ἀναλώσωσι τὰ ἴδια, ζῶντες ἀσελγῶς· καὶ γὰρ οἱ τοιοῦτοι καινοτομεῖν ζητοῦσι· καὶ ἢ τυραννίδι ἐπιτίθενται αὐτοὶ, ἢ κατασκευάζουσιν ἕτερον· ὥσπερ [ὁ] Ἱππαρῖνος Διονύσιον ἐν Συρακούσαις· καὶ ἐν Ἀμφιπόλει, ᾧ ὄνομα ἦν Κλεότιμος, τοὺς ἐποίκους τοὺς Χαλκιδέων ἤγαγε. καὶ ἐλθόντων, διεστασίασεν αὐτοὺς πρὸς τοὺς εὐπόρους. καὶ ἐν Αἰγίνῃ ὁ τὴν πρᾶξιν τὴν πρὸς Χάρητα πράξας, ἐνεχείρησε μεταβαλεῖν τὴν πολιτείαν διὰ τοιαύτην αἰτίαν. ὁτὲ μὲν οὖν ἐπιχειροῦσί τι κινεῖν, ὁτὲ δὲ κλέπτουσι τὰ κοινά· ὅθεν πρὸς αὐτοὺς στασιάζουσιν ἢ οὗτοι, ἢ οἱ πρὸς τούτους μαχόμενοι* κλέπτοντας· ὅπερ ἐν Ἀπολλωνίᾳ συνέβη τῇ ἐν τῷ Πόντῳ. ὁμονοοῦσα δὲ ὀλιγαρχία, οὐκ εὐδιάφθορος ἐξ αὑτῆς. σημεῖον δὲ ἡ ἐν Φαρσάλῳ πολιτεία. ἐκεῖνοι γὰρ, ὀλίγοι ὄντες,* πολλῶν κύριοί εἰσι, διὰ τὸ χρῆσθαι σφίσιν αὐτοῖς καλῶς. καταλύονται δὲ, καὶ ὅταν ἐν τῇ ὀλιγαρχίᾳ ἑτέραν ὀλιγαρχίαν ἐμποιῶσι. τοῦτο δ' ἐστὶν, ὅταν τοῦ παντὸς πολιτεύματος ὀλίγου ὄντος, τῶν μεγίστων ἀρχῶν μὴ μετέχωσιν οἱ ὀλίγοι πάντες· ὅπερ ἐν Ἤλιδι συνέβη ποτέ. τῆς πολιτείας γὰρ δι' ὀλίγων οὔσης τῶν γερόντων, ὀλίγοι πάμπαν ἐγίνοντο, διὰ τὸ ἀιδίους εἶναι, ἐνενήκοντα ὄντας· τὴν δὲ αἵρεσιν δυναστευτικὴν εἶναι, καὶ ὁμοίαν τῇ τῶν ἐν Λακεδαίμονι γερόντων. γίγνεται δὲ μεταβολὴ τῶν ὀλιγαρχιῶν καὶ ἐν πολέμῳ, καὶ ἐν εἰρήνῃ· ἐν μὲν πολέμῳ, διὰ τὴν πρὸς τὸν δῆμον ἀπιστίαν, στρατιώταις ἀναγκαζομένων χρῆσθαι. ᾧ γὰρ ἂν ἐγχειρίσωσιν, οὗτος πολλάκις γίνεται τύραννος· ὥσπερ ἐν Κορίνθῳ Τιμοφάνης· ἂν δὲ πλείους, οὗτοι αὐτοῖς περιποιοῦνται δυναστείαν· ὁτὲ δὲ ταῦτα δεδιότες, μεταδιδόασι τῷ πλήθει τῆς πολιτείας, διὰ τὸ ἀναγκάζεσθαι τῷ δήμῳ χρῆσθαι. ἐν δὲ τῇ εἰρήνῃ, διὰ τὴν ἀπιστίαν τὴν πρὸς ἀλλήλους, ἐγχειρίζουσι τὴν φυλακὴν στρατιώταις καὶ ἄρχοντι μεσιδίῳ, ὃς ἐνίοτε γίνεται κύριος ἀμφοτέρων. ὅπερ συνέβη ἐν Λαρίσσῃ ἐπὶ τῆς τῶν Ἀλευαδῶν ἀρχῆς τῶν περὶ Σάμον· καὶ ἐν Ἀβύδῳ ἐπὶ τῶν ἑταιρειῶν, ὧν ἦν μία ἡ Ἰφιάδου.

Lamb. vocem κλέπτοντας non agnoscit.

Lamb. τῶν πολ.

A Exiſtit enim blandus populi ductor, & pene dicam, aſſentator, etiamſi pauci admodum ſint quibus blandiatur: verbi gratia, Athenis in triginta viris Charicles viguit ac valuit, dum triginta viris populariter blanditur, & in quadringentis Phrynicus eodem modo. Altera, cùm turbæ & fæci populi blandiuntur & aſſentantur pauci diuites imperium obtinentes: vt Lariſſæ ciuium cuſtodes, qui politophylaces dicuntur à Græcis: quia ipſi à plebe legebantur, populi turbam & infimam multitudinem colebant. Quod etiam fit in iis omnibus oligarchiis, in quibus non hi legendorum magiſtratuum ius habent, ex quorum corpore aut ordine ſumuntur magiſtratus, ſed magiſtratus quidem fiunt ex amplis & magnis cenſibus aut B ſodalitatibus: verùm eligunt eos aut milites leuioris armaturæ, aut populus, (quod Abydi contigit,) & vbi rebus iudicandis non præſunt ij qui rempubl administrant. colentes enim populum, iudiciorum gratia, reipubl. adminiſtrandæ formam in democratiam commutant: quod & Heracleæ, quæ in Ponto eſt, accidit. Præterea cùm aliqui oligarchiam ad pauciores trahunt. Nam qui æqualitatem quærunt, auxilium populi aduocare, ſibique aſciſcere coguntur. Fiunt autem oligarchiæ conuerſiones etiam, cùm pauci potentes, qui rempubl. moderantur, rem ſuam familiarem conſumpſerunt intemperanter viuendo. Etenim tales homines rebus nouis ſtudent: & aut ipſi tyrannidem occupant, aut alium tyrannum parant: quemadmodum Hippatinus Dionyſium Syracuſis. & C Amphipoli quidam, cui nomen erat Cleotimo, Chalcidenſium inquilinos in vrbem adduxit: eóſque, cùm veniſſent, locupletibus inſenſos reddidit, atque in eos incitauit. Et in Ægina is qui negotium illud, quod ad Charetem attinebat, geſſit, reipubl. adminiſtrandæ formam mutare conatus eſt propter talem cauſam. Interdum igitur aliquid mouere & nouare conantur: interdum pecuniam publicam furantur: ex quo aut hi inter ſe diſſident & diſcordant: aut qui his remp. depeculantibus aduerſantur & repugnant: quod Apolloniæ accidit: eam dico quæ eſt in Ponto. Con-D ſentiens autem & conſpirans oligarchia non facilè ex ſeipſa interit: cui rei indicio eſt Pharſaliorum reip. adminiſtratio. Illi enim cùm pauci ſint, in multos dominatum obtinent, quoniam ſeipſi bene gerunt. Iam verò frangitur paucorum potentatus, cùm in oligarchiã alteram oligarchiam inſerunt. hoc autem eſt, cùm ad paucos contracta reip. adminiſtratione, ampliſſimorum magiſtratuum omnes pauci non ſunt participes: quod aliquando Elide accidit. Nam cùm reſpubl. à paucis ſenatoribus adminiſtraretur, pauci omnino fiebant ſenatores: & quia perpetui erant, cùm eſſent nonaginta: & quia electio erat dynaſtiæ propria, eorúmque qui Lacedæmone ſunt, ſenatorum electioni ſimilis. Fit porrò etiam in bello & in pace oligarchiarum mutatio: in bello quidem, dum propterea quòd popu-E li fidem habent ſuſpectam, militibus externis coguntur vti. cui enim exercitum tradiderint, hic ſæpenumero tyrannus efficitur: quemadmodum Corinthi Timophanes. Quòd ſi plures fuerint, hi ſibi dynaſtiam aſciſcunt: interdum verò hæc veriti, cum multitudine reipublicæ adminiſtrationem communicant, propterea quòd neceſſe habent populo vti. In pace autem, propterea quòd mutuò fidem non habent, cuſtodiam corporis externis militibus & principi inter eos medio tradunt & committunt, qui fit interdum vtriuſque partis dominus. Quod Lariſſæ accidit, Aleuadis Samiis principatum obtinentibus: & Abydi, ſodalitatibus inſtitutis: quarum vna erat ea quæ fuit Iphiadæ,

Oriuntur autem ſeditiones etiam ex eo, quòd alij ab alijs contumelioſè tractentur & vexentur, ijs ipſis qui imperium habent: & ex eo, quòd factioſè iactentur ac circumueniãtur in nuptiis, & in actionibus iudicialibus, (verbi gratia) ex cauſa nuptiali ſeditiones, quas antè diximus, tanquam ex fonte manauerunt. Oligarchiam porrò Eretrienſem, quam equites obtinebant, Diagoras ſuſtulit ac deleuit, quod in nuptiis iniuriam accepiſſet. Seditio verò, quæ Heracleę exarſit, ex iudiciali ſentẽtia orta eſt: & ea quæ Thebis, ex eo quòd ob crimen adulterij pœnas iuſtas quidem illas, ſed nimis acerbas ſumpſiſſent Heracleenſes principes de Eurytione, Thebani de Archia. Contenderunt enim eius inimici, atque odio ſuo peruicerũt, vt in foro vinctus numellæ aſtringeretur. Multæ denique oligarchiæ quia nimis erant ſæuæ, & dominorum in ſeruos imperiis ſimiles, à quibuſdam remp. communiter adminiſtrantibus talem ſæuitiam ægrè ferẽtibus, fractę & diſſipatę ſunt: quemadmodum quæ in Cnido, & quæ in Chio erat oligarchia. Fiunt autem etiam ab euentis, tum eius reip. adminiſtrationis, quę politia appellatur, tum oligarchiarum commutationes, earum omnium ſcilicet, in quibus ex cenſu in ordinem ſenatorum, & numerum iudicum aſcripti, conſultandi & iudicandi munere funguntur, alióſque magiſtratus gerunt. Sæpenumero enim qui primò fuit cenſus præſcriptus ac præfinitus, & ad præſẽtia tempora accommodatus, vt in oligarchia, pauci: in politia, medij magiſtratus obtinere poſſent, rebus proſperis, & ad voluntatem ciuium fluentibus, vel propter pacem, vel propter aliam ſecundam fortunam, contingit vt eædem rei familiaris facultates multo maiore cenſu ſint æſtimandæ: ita vt omnes omnium magiſtratuum ſint participes: fiátque mutatio reipublicæ adminiſtrationis interdum occulta quadam acceſſione, & ſenſũ fugiente incremento, & paulatim: interdum citiùs. Oligarchiæ igitur conuertuntur, ciuitatéſque ſeditionibus iactantur ac fluctuant propter taleis cauſas. Omnino autem etiam democratiæ & oligarchiæ interdum de ſuo ſtatu gradúque deturbatæ migrãt non in contrarias reip. adminiſtrandæ formas, ſed in eas quæ eodem genere continentur; verbi gratia, ex democratiis & oligarchiis iuſtis ac legitimis fiunt reip. adminiſtrationes dominantes, hoc eſt, quæ in arbitrio nutúq; paucorum & populi vertuntur, &, ex his illæ.

CAPVT VII.

De ſeditionibus & commutationibus ariſtocratiarum.

IN ariſtocratiis porrò ſeditiones exſiſtunt, vel quia pauci honorum ſunt participes: quod etiam oligarchias mouere dictum eſt, quoniam ariſtocratia quodammodo ſit oligarchia. in vtraque enim pauci ſunt qui imperent: non tamen propter eandem rem pauci. nam videatur ſanè propterea ariſtocratia eſſe oligarchia. hoc autem maximè euenire neceſſe eſt, cùm aliquantus eſt numerus hominum magnos ſpiritus gerentium, quaſi virtute ſimilium: (quales fuerunt Lacedæmone ij qui Partheniæ dicebantur. ex ſimilibus enim orti erant: quos cùm manifeſtò comperiſſent reip. inſidiari, eos Tarẽtum miſerunt in coloniam:) vel cùm aliqui à quibuſdam honoratioribus viris ignominia afficiuntur, qui ipſi magni viri ſint, & virtute nemine inferiores, vt Lyſander à regibus: vel cùm aliquis animo virili ac robuſto, non eſt honorum particeps: vt Cinado: (eum dico, qui Ageſilao regnum obtinẽte, coitione facta in Spartiatas impetum fecit.)

A γίνονται δὲ στάσεις καὶ ἐκ τοῦ περιωθεῖσθαι ἑτέρους ὑφ' ἑτέρων, τῶν ἐν τῇ ὀλιγαρχίᾳ * αὐτῶν· καὶ καταστασιάζεσθαι κατὰ γάμους, ἢ δίκας· οἷον, ἐκ γαμικῆς μὲν αἰτίας, αἱ εἰρημέναι * πρότερον. καὶ τὴν ἐν Ἐρετρίᾳ δ' ὀλιγαρχίαν τὴν τῶν ἱππέων, Διαγόρας [δὲ] κατέλυσεν ἀδικηθεὶς περὶ γάμον. ἐκ δὲ δικαστηρίου κρίσεως, ἡ ἐν Ἡρακλείᾳ στάσις ἐγένετο· καὶ ἐν Θήβαις ἐπ' αἰτίᾳ μοιχείας· δικαίως μέν, * στασιωτικῶς δὲ ποιησαμένων τὴν κόλασιν· τῶν μὲν ἐν Ἡρακλείᾳ, κατ' Εὐρυτίωνος· τῶν δ' ἐν Θήβαις, κατ' Ἀρχίου· ἐφιλονείκησαν γὰρ αὐτοὺς οἱ B ἐχθροί, ὥστε δεθῆναι ἐν ἀγορᾷ ἐν τῷ * κύφωνι. πολλαὶ δὲ καὶ διὰ τὸ ἄγαν δεσποτικὰς εἶναι τὰς ὀλιγαρχίας, ὑπὸ τῶν ἐν τῇ πολιτείᾳ τινῶν * δυσχερανάντων κατελύθησαν· ὥσπερ ἡ ἐν Κνίδῳ, καὶ ἡ ἐν Χίῳ ὀλιγαρχία. γίγνονται δὲ καὶ ἀπὸ συμπτώματος μεταβολαί, καὶ τῆς καλουμένης πολιτείας, καὶ τῶν ὀλιγαρχιῶν· ἐν ὅσαις ἀπὸ τιμήματος βουλεύουσι καὶ δικάζουσι, καὶ τὰς ἄλλας ἀρχὰς ἄρχουσι. πολλάκις γὰρ τὸ ταχθὲν πρῶτον τίμημα πρὸς τοὺς παρόντας καιρούς, ὥστε μετέχειν, ἐν μὲν τῇ ὀλιγαρχίᾳ, ὀλίγους· ἐν δὲ τῇ πολιτείᾳ, τοὺς μέσους, εὐετηρίας γιγνομένης δι' εἰρήνην, ἢ δι' ἄλλην C τινὰ εὐτυχίαν, συμβαίνει πολλαπλασίου γίγνεσθαι τιμήματος ἀξίας τὰς αὐτὰς κτήσεις, ὥστε πάντας πάντων μετέχειν· ὁτὲ μὲν ἐκ προσαγωγῆς, καὶ κατὰ μικρὸν γινομένης τῆς μεταβολῆς * καὶ λανθανούσης· ὁτὲ δὲ καὶ θᾶττον. αἱ μὲν οὖν ὀλιγαρχίαι μεταβάλλουσι καὶ στασιάζουσι διὰ τοιαύτας αἰτίας. ὅλως δὲ καὶ αἱ δημοκρατίαι, καὶ ὀλιγαρχίαι, ἐξίστανται ἐνίοτε, οὐκ εἰς τὰς ἐναντίας πολιτείας, ἀλλ' εἰς τὰς ἐν τῷ αὐτῷ γένει· οἷον, ἐκ τῶν ἐννόμων δημοκρατιῶν, καὶ ὀλιγαρχιῶν, εἰς τὰς κυρίους, καὶ ἐκ D τούτων εἰς ἐκείνας.

Margin: γρ. ὄντων. — Suprà, cap. 4. — γρ. στασιωτικῶς — γρ. κυφῶνι. — γρ. δυσχεραινόντων — γρ. ἄλοι.

ΚΕΦΑΛ. ζ.

Αἱ ἐν ταῖς ἀριστοκρατίαις στάσεις πόθεν, καὶ κοινῇ περὶ μεταβολῆς πολιτειῶν.

ἘΝ δὲ ταῖς ἀριστοκρατίαις γίγνονται αἱ στάσεις αἱ μέν, διὰ τὸ ὀλίγους τῶν τιμῶν μετέχειν· ὅπερ εἴρηται κινεῖν καὶ τὰς ὀλιγαρχίας, διὰ τὸ καὶ τὴν ἀριστοκρατίαν ὀλιγαρχίαν εἶναί πως. ἐν ἀμφοτέραις γὰρ ὀλίγοι οἱ ἄρχοντες· οὐ μέντοι διὰ ταὐτὸν ὀλίγοι· ἐπεὶ δοκεῖ γε διὰ ταῦτα E καὶ ἡ ἀριστοκρατία, ὀλιγαρχία εἶναι. μάλιστα δὲ τοῦτο συμβαίνειν ἀναγκαῖον, ὅταν ᾖ τὸ πλῆθος τῶν πεφρονηματισμένων, * ὡς ὅμοιον κατ' ἀρετήν· οἷον ἐν Λακεδαίμονι οἱ λεγόμενοι Παρθενίαι· ἐκ τῶν ὁμοίων γὰρ ἦσαν· οὓς φωράσαντες ἐπιβουλεύσαντας, ἀπέστειλαν Τάραντος οἰκιστάς· ἢ ὅταν τινὲς ἀτιμάζωνται μεγάλοι ὄντες, καὶ μηδενὸς ἥττους κατ' ἀρετήν, ὑπό τινων ἐντιμοτέρων· οἷον Λύσανδρος, ὑπὸ τῶν βασιλέων. ἢ ὅταν ἀνδρώδης τις ὤν, μὴ μετέχῃ τῶν τιμῶν· οἷον Κινάδων (ὁ τὴν ἐπ' Ἀγησιλάῳ συστήσας ἐπίθεσιν ἐπὶ τοὺς Σπαρτιάτας.)

Margin: γρ. ὡς ὁμοίων, & ita Lamb.

ἔτι ὅταν οἱ μὲν ἀπορῶσι λίαν, οἱ δ' εὐπορῶσι· καὶ μάλιστα ἐν τοῖς πολέμοις τοῦτο γίνεται. συνέβη δὲ καὶ τοῦτο ἐν Λακεδαίμονι ὑπὸ τὸν Μεσσηνιακὸν πόλεμον. δῆλον δὲ καὶ τοῦτο ἐκ τῆς Τυρταίου ποιήσεως, τῆς καλουμένης Εὐνομίας· θλιβόμενοι γάρ τινες διὰ τὸν πόλεμον, ἠξίουν ἀνάδαστον ποιεῖν τὴν χώραν. ἔτι, ἐάν τις μέγας ᾖ, καὶ δυνάμενος ἔτι μείζων εἶναι, ἵνα μοναρχῇ. ὥσπερ ἐν Λακεδαίμονι δοκεῖ Παυσανίας ὁ στρατηγήσας κατὰ τὸν Μηδικὸν πόλεμον· καὶ ἐν Καρχηδόνι Ἄννων. λύονται δὲ μάλιστα αἵ τε πολιτεῖαι καὶ αἱ ἀριστοκρατίαι διὰ τὴν ἐν αὐτῇ τῇ πολιτείᾳ τοῦ δικαίου παρέκβασιν. ἀρχὴ γὰρ τὸ μὴ μεμῖχθαι καλῶς, ἐν μὲν τῇ πολιτείᾳ, δημοκρατίαν, καὶ ὀλιγαρχίαν· ἐν δὲ τῇ ἀριστοκρατίᾳ, ταῦτά τε καὶ τὴν ἀρετήν. μάλιστα δὲ, τὰ δύο· λέγω δὲ τὰ δύο, δῆμον, καὶ ὀλιγαρχίαν· ταῦτα γὰρ αἵ τε πολιτεῖαι πειρῶνται μιγνύναι, καὶ αἱ πολλαὶ τῶν καλουμένων ἀριστοκρατιῶν. διαφέρουσι γὰρ τῶν ὀνομαζομένων πολιτειῶν αἱ ἀριστοκρατίαι τούτῳ. καὶ διὰ τοῦτ' εἰσὶν, αἱ μὲν ἧττον, αἱ δὲ μᾶλλον μόνιμοι αὐτῶν. τὰς γὰρ ἀποκλινούσας μᾶλλον πρὸς τὴν ὀλιγαρχίαν, ἀριστοκρατίας καλοῦσι· τὰς δὲ πρὸς τὸ πλῆθος, πολιτείας. διόπερ ἀσφαλέστεραι αἱ τοιαῦται τῶν ἑτέρων εἰσί. κρεῖττόν τε γὰρ τὸ πλεῖον, καὶ μᾶλλον ἀγαπῶσιν ἴσον ἔχοντες. οἱ δ' ἐν ταῖς εὐπορίαις, ἂν ἡ πολιτεία διδῷ τὴν ὑπεροχὴν, ὑβρίζειν ζητοῦσι καὶ πλεονεκτεῖν. ὅλως δ' ἐφ' ὁπότερον ἂν ἐγκλίνῃ ἡ πολιτεία, ἐπὶ ταῦτα μεθίσταται, ἑκατέρων τὸ σφέτερον αὐξανόντων· οἷον, ἡ μὲν πολιτεία, εἰς δῆμον· ἀριστοκρατία δ', εἰς ὀλιγαρχίαν. ἢ εἰς τἀναντία· οἷον, ἡ μὲν ἀριστοκρατία, εἰς δῆμον· ὡς ἀδικούμενοι γὰρ, περισπῶσιν εἰς τοὐναντίον οἱ ἀπορώτεροι· αἱ δὲ πολιτεῖαι, εἰς ὀλιγαρχίαν· μόνον γὰρ μόνιμον τὸ κατ' ἀξίαν ἴσον, καὶ τὸ ἔχειν τὰ αὑτῶν. συνέβη δὲ τὸ εἰρημένον ἐν Θουρίοις. διὰ μὲν γὰρ τὸ ἀπὸ πλείονος τιμήματος εἶναι τὰς ἀρχὰς, εἰς ἔλαττον μετέβη, καὶ εἰς ἀρχεῖα πλείω· διὰ δὲ τὸ τὴν χώραν ὅλην τοὺς γνωρίμους συγκτήσασθαι παρὰ τὸν νόμον· ἡ γὰρ πολιτεία ὀλιγαρχικωτέρα ἦν· ὥστε ἐδύναντο πλεονεκτεῖν· ὁ δὲ δῆμος γυμνασθεὶς ἐν τῷ πολέμῳ, τῶν φρουρῶν ἐγένετο κρείττων, ἕως ἀφεῖσαν τῆς χώρας, ὅσοι πλείω ἦσαν ἔχοντες. ἔτι διὰ τὸ πάσας τὰς ἀριστοκρατικὰς πολιτείας ὀλιγαρχικὰς εἶναι, μᾶλλον πλεονεκτοῦσιν οἱ γνώριμοι· οἷον καὶ ἐν Λακεδαίμονι εἰς ὀλίγους αἱ οὐσίαι ἔρχονται· καὶ ἔξεστι ποιεῖν ὅ,τι ἂν θέλωσι, τοῖς γνωρίμοις μᾶλλον· καὶ κηδεύειν ὅτῳ θέλωσι. διὸ καὶ ἡ Λοκρῶν πόλις ἀπώλετο ἐκ τῆς πρὸς Διονύσιον κηδείας· ὃ ἐν δημοκρατίᾳ οὐκ ἂν ἐγένετο, οὐδ' ἂν ἐν ἀριστοκρατίᾳ εὖ μεμιγμένῃ. μάλιστα δὲ λανθάνουσιν αἱ ἀριστοκρατίαι μεταβάλλουσαι, τῷ λύεσθαι κατὰ μικρόν· ὅπερ εἴρηται ἐν τοῖς πρότερον καθόλου κατὰ πασῶν τῶν πολιτειῶν, ὅτι αἴτιον τῶν μεταβολῶν καὶ * τὸ μικρόν ἐστιν.

Lamb. τὸ παρὰ μικρὸν δεῖ. vt ſupra, c. 2. ſed, τὸ μικρὸν, legi poteſt, vt cop. ſeq.

A Præterea cùm alij magna egeſtate premũtur, alij valdè ſunt locupletes & copioſi: quod maximè in bellis fieri ſolet. Accidit autem etiam hoc Lacedęmone ſub bellum Meſſeniacum: idque ex Tyrtæi poeſi, quę Eunomia appellatur, cognoſcere licet. Cùm enim quidam propter bellum rei familiaris anguſtus premerẽtur, poſtulabant vt agri viritim diuiderentur, bonorúmque æquatio fieret. Præterea ſi quis magnus ſit, & qui maior etiam fieri poſſit, vt vnus & ſolus reipubl. pręſit atque imperet: quemadmodum Lacedæmone videtur Pauſanias, qui bello Perſico exercitui pręfuit: & Carthagine Hanno. Conuelluntur autem & intereunt maximè cũm politiæ, tum ariſtocratię, propterea B quòd in ipſa reipubl. adminiſtratione ius negligatur ac migretur. Principium autem atque origo huius mali eſt, quòd non bene mixtæ & coniunctæ ſunt, in politia quidem, democratia & oligarchia; in ariſtocratia verò, hæc duo & virtus: ſed hæc duo maximè. Duo autem dico, populi & paucorum imperium: hæc enim & politiæ, & multæ ex iis quæ ariſtocratiæ dicuntur, inter ſe miſcere conantur. nam ariſtocratiæ à politiis, quæ nominantur, hoc differunt. Et propter hanc cauſam earum aliæ ſunt minùs firmæ minúſque permanentes, aliæ ſtabiliores & permanentiores: eas enim, quæ magis ad oligarchiã inclinant ac propendẽt, ariC ſtocratias appellant: quæ magis ad multitudinem, politias. Quocirca tales aliarum omnium ſunt ſtabiliſſimæ. Nam & quod numero ſuperat, potentius eſt: & homines cùm æqualeis parteis obtinent, æquiore animo ſunt, magiſq; præſenti reip. ſtatu contenti. Locupletes autem ſi reip. adminiſtrandæ forma excellentiam largiatur, ſtudium ſuum ad contumelioſa facinora & cupiditates immoderatas atque iniuſtas conferunt. Omnino in vtramcumque partem reip. adminiſtrandæ ratio inclinarit, in eam traducitur, vtraque id quod propriè ſuum eſt, amplificante atque augente: (verbi gratia,) politia quidem in democratiam, ariſtocratia verò in oligarchiam, aut in contrarias: (verbi cauſa,) ariſtocratia quidem in democratiã, (nam quorum res familiaris anguſtior eſt, tanquam iniuriam accipientes, rempubl. trahunt in contrarium,) politiæ verò in oligarchiam. id enim ſolum permanens eſt & D firmum, quod ex dignitate æquale eſt, & per quod ſua cuique obtinere licet. Euênit autem id quod dictum eſt, Thuriis. Nam quia magiſtratus deferebantur ex ampliore & maiore cenſu, res ad anguſtiorem & minorem redacta eſt, & ita ad pluréis magiſtratus. Iam verò propterea quòd nobiles totius ſoli Thurienſis agros præter legem coëmerant & poſſidebant, (nam eorum reipubl. adminiſtrandæ ratio erat plus nimio oligarchica: atque idcirco facilè poterant ſuperiora omnia habere, & immenſas atque immoderatas opes ſibi parare,) populus in bello exercitatus, cuſtodiis & præſidiis eorum potentior ac ſuperior euaſit, donec ii omnes qui plura poſſidebant, agris ceſſerunt. Præterea, quoniam omnes reipublicæ adminiE ſtrandæ formæ ariſtocraticæ, ſunt oligarchicæ, magis ſolent & poſſunt nobiles immoderatas opes per iniuriam ſibi comparare: & Lacedæmone rei familiaris facultates ad paucos perueniunt: & nobilibus licet magis quicquid libet facere, & affinitatem cum quo velint contrahere. Quapropter & Locrorum ciuitas interiit ex affinitate cum Dionyſio contracta: quod neque in democratia cõtigiſſet, neque in ariſtocratia bene mixta ac tẽperata. Maximè autem ariſtocratiæ latenter & occultè mutãtur, ita vt nõ ſentiatur mutatio, quia paulatim diſſoluantur: quod vniuersè de omnibus reipublicæ adminiſtrandæ formis antè dictum eſt, mutationum cauſam eſſe parua negligere.

Cùm enim aliquid eorum quę ad rempublicam pertinent, proiiciunt ac deſeruot, poſtea etiam aliud paulo maius faciliùs mouent, donec omnem ordinem atq; ornatum reip. cooquaſſarint. Euênit porro hoc etiam in Thuriorũ reip. adminiſtratione. nam cùm lex eſſet, ne quis prætor eſſet, exercituique præeſſet, niſi quinquennio intermiſſo, iuuenes quidam bellicoſi natura, vſúmque rei militaris conſecuti, & apud cuſtodiatum præſidiorúmque multirudinem bonam exiſtimationẽ ac virrutis opinionem nacti, contenti ijs qui rebus gerẽdis erant præpoſiti: & putantes fore, vt quod habebant in animo, facilè obtinerent, eóſq; qui ſibi obuiam ire conarentur, comptimerent & coërcerent; hanc legem primùm ſoluere conati ſũt, ijſdem vt liceret perpetuò præturam obtinere, exercituíque præeſſe, cùm populũ viderẽt ſibi libènter ſuffragaturum. magiſtratus autem & principes his rebus præfecti, qui ſymbuli, hoc eſt, conſultatores ſeu conſiliarij dicebantur, primùm aduerſari & obuiam ite conati, adducti ſunt poſtea vt ab incepto deſiſterẽt & quieſcerent, exiſtimantes fore vt ij hac lege ſublata, cæterá reip. adminiſtrationẽ ſuo loco manere ſinerent. Poſtea verò cùm alijs rebus in rep. tentatis, & moueri cœptis, prohibere vellent, nihil profecerunt, nihilque aſſecuti ſunt: ſed totus ordo reip. adminiſtrandæ in dynaſtiam eorum, qui res nouas moliti fuerant, mutat⁹ eſt. Omnes autẽ reip. adminiſtrandæ formæ frangũtur atq; intereunt modò ex ſe, & à cauſis internis: modò extrinſecus, & à cauſis externis: à cauſis internis, cùm ſeditiones excitantur: ab externis, cùm vicina & propinqua eſt reip. adminiſtrandæ forma contraria: aut longè diſtat quidem illa, ſed eſt potens & copijs inſtructa: quod accidebat Athenienſibus & Lacedæmoniis principatum Grçciæ obtinentibus. Nam Athenienſes quidem vbique oligarchias tollebant: Lacones verò democratias. Vnde igitur reip. adminiſtrandæ formarum mutationes & ſeditiones oriantur, ferè dictum eſt.

A ὅταν γάρ τι προῶνται τῶν περὶ τὴν πολιτείαν, μετὰ τοῦτο καὶ ἄλλο, μικρῷ μεῖζον, εὐχερέστερον κινοῦσιν, ἕως ἂν πάντα κινήσωσι τὸν κόσμον. συνέβη δὲ τοῦτο καὶ ἐπὶ τῆς Θουρίων πολιτείας. νόμου γὰρ ὄντος, διὰ πέντε ἐτῶν * στρατηγεῖν, γενόμενοί τινες πολεμικοὶ τῶν νεωτέρων, καὶ παρὰ τῷ πλήθει τῶν φρουρῶν εὐδοκιμοῦντες, καταφρονήσαντες τῶν ἐν τοῖς πράγμασι, καὶ νομίζοντες ῥᾳδίως κατασχήσειν, τοῦτον τὸν νόμον λύειν ἐπεχείρησαν πρῶτον, ὥστε B ἐξεῖναι τοὺς αὐτοὺς συνεχῶς στρατηγεῖν, ὁρῶντες τὸν δῆμον αὐτοὺς χειροτονήσοντα προθύμως· οἱ δὲ ἐπὶ τούτῳ τεταγμένοι τῶν ἀρχόντων, οἱ καλούμενοι σύμβουλοι, ὁρμήσαντες τὸ πρῶτον ἐναντιοῦσθαι, συνεπείσθησαν, ὑπολαμβάνοντες τοῦτον κινήσαντας τὸν νόμον, ἐάσειν τὴν ἄλλην πολιτείαν. ὕστερον δὲ βουλόμενοι κωλύειν ἄλλων κινουμένων, οὐκέτι πλέον ἐποίουν οὐθὲν, ἀλλὰ μετέβαλεν ἡ τάξις πᾶσα τῆς πολιτείας εἰς δυναστείαν τῶν ἐπιχειρησάντων νεωτερίζειν. πᾶσαι δ' αἱ πολιτεῖαι λύονται, ὁτὲ μὲν ἐξ αὑτῶν, * ὁτὲ δ' ἔξωθεν. ὅταν ἐναν- C τία πολιτεία ᾖ, ἢ πλησίον· ἢ πόρρω μὲν, ἔχουσα δὲ δύναμιν. ὅπερ συνέβαινεν ἐπ' Ἀθηναίων καὶ Λακεδαιμονίων. οἱ μὲν γὰρ Ἀθηναῖοι, πανταχοῦ τὰς ὀλιγαρχίας· οἱ δὲ Λάκωνες, τοὺς δήμους κατέλυον. ὅθεν μὲν οὖν αἱ μεταβολαὶ γίνονται τῶν πολιτειῶν καὶ αἱ στάσεις, εἴρηται σχεδόν.

γρ. μὴ στρατηγεῖν.

Lamb. ὁτὲ δ' ἐξ ἔξωθεν. ἐξ αὐτῶν, ἐξ ἐναντ[illegible] ἔξωθεν δὲ, ὅταν

CAPVT VIII.

De ſalute & omnium communiter, & ſeparatim vniuſcuiuſque reip. adminiſtranda forma, & accommodata ad eam rem præcepta.

ΚΕΦΑΛ. η'.

Περὶ σωτηρίας, καὶ κοινῇ καὶ χωρὶς ἑκάστης πολιτείας, καὶ περὶ τούτου παραγγέλματα.

DE ſalute autem & omoium teip. adminiſtrandæ formarum communiter, & vniuſcuiuſque ſeparatim, conſequens eſt vt dicamus Primùm igitur perſpicuum eſt, ſi ea quæ ſunt pernicioſa ac peſtifera teip. adminiſtrandæ formis, teneamus: ea quoq; nobis eſſe nota, quæ ſunt his ſalutaria. Contrariorũ enim efficiẽtia ſunt contraria. At interitio ſeu pernicies ſaluti contraria eſt. In reipublicæ igitur adminiſtrandæ formis bene temperatis, cùm videndum ſit, ſiquid aliud, ne quid ciues contra leges faciant, tũ maximè cauendum ne id quod paruum eſt, negligatur, néve in re parua peccetur. Occultè enim ſerpit ac ſe inſinuat legum violandarum atque inſtirutorum ciuitatis negligendorum conſuetudo: quemadmodum facultates rei familiaris parui ſumptus exhauriunt, ſi ſæpe fiant. Non apparet autem cõmutatio, quia non profunditur vniuerſa: decipitur enim ab ijs rebus mens, tanquam falſo quodam ſyllogiſmo: cuiuſmodi eſt ſophiſtica ratio. Si vnumquicq; paruum eſt, ergo & omnia. hoc autem eſt vt ſit verum, eſt vt nõ ſit. Totum enim & omnia nõ ſunt parua, ſed ex paruis componuntur. Huic igitur principio ſtatim opponẽda cuſtodia & cautio eſt. Deinde iis quæ callidè & captiosè ad multirudinem fallendam comparantur, fides haberi non debet. à factis enim redarguuntur ac refelluntur. Qualeis autem dicamus callidas & artificioſas reipubl. adminiſtrationum captiones, antè dictum eſt. Præterea intelligendum eſt, nonnullas non ſolùm ariſtocratias,

D Περὶ δὲ σωτηρίας καὶ κοινῇ καὶ χωρὶς ἑκάστης πολιτείας, ἐχόμενόν ἐστιν εἰπεῖν. πρῶτον μὲν οὖν δῆλον * ὅτι, εἴπερ ἔχομεν δι' ὧν φθείρονται αἱ πολιτεῖαι, ἔχομεν καὶ δι' ὧν σώζονται· τῶν γὰρ ἐναντίων τὰ ἐναντία ποιητικά· φθορὰ δὲ, σωτηρίᾳ ἐναντίον. ἐν μὲν οὖν ταῖς εὖ κεκραμέναις πολιτείαις, ὥσπερ ἄλλο τι δεῖ τηρεῖν, ὅπως μηθὲν παρανομῶσι· καὶ μάλιστα τὸ μικρὸν φυλάττειν· λανθάνει γὰρ ἐπεισδύουσα ἡ παράβασις· ὥσπερ τὰς οὐσίας αἱ μικραὶ δαπάναι δαπα- E νῶσι, πολλάκις γινόμεναι. λανθάνει δὲ ἡ μετάβασις, διὰ τὸ μὴ ἀθρόα γίγνεσθαι. παραλογίζεται γὰρ ἡ διάνοια ὑπ' αὐτῶν, ὥσπερ ὁ σοφιστικὸς λόγος· εἰ ἕκαστον μικρὸν, καὶ πάντα. τοῦτο δ' ἔστι μὲν ὥς, ἔστι δ' ὡς οὔ· τὸ γὰρ ὅλον, καὶ τὰ πάντα, οὐ μικρὸν, ἀλλὰ σύγκειται ἐκ μικρῶν. μίαν μὲν οὖν φυλακὴν πρὸς ταύτην τὴν ἀρχὴν δεῖ ποιεῖσθαι· ἔπειτα μὴ πιστεύειν τοῖς σοφίσματος χάριν πρὸς τὸ πλῆθος συγκειμένοις· ἐξελέγχονται γὰρ ὑπὸ τῶν ἔργων. ποῖα δὲ λέγομεν τῶν πολιτειῶν σοφίσματα, * πρότερον εἴρηται. ἔτι δ' ὁρᾶν, ὅτι ἔνιαι μένουσιν οὐ μόνον ἀριστοκρατίαι,

γρ. ὡς

Libro 4. c. 13.

A ἀλλὰ καὶ ὀλιγαρχίαι, οὐ διὰ τὸ ἀσφαλεῖς εἶναι τὰς πολιτείας, ἀλλὰ διὰ τὸ εὖ χρῆσθαι τοὺς ἐν ταῖς ἀρχαῖς γινομένους, καὶ τοῖς ἔξω τῆς πολιτείας, καὶ τοῖς ἐν τῷ πολιτεύματι· τοὺς μὲν μὴ μετέχοντας, τῷ μὴ ἀδικεῖν, καὶ τῷ τοὺς ἡγεμονικοὺς αὐτῶν εἰσάγειν εἰς τὴν πολιτείαν· καὶ τοὺς μὲν φιλοτίμους μὴ ἀδικεῖν εἰς ἀτιμίαν, τοὺς δὲ πολλοὺς εἰς κέρδος· πρὸς αὑτοὺς δὲ καὶ τοὺς μετέχοντας, τῷ χρῆσθαι ἀλλήλοις δημοτικῶς. ὃ γὰρ ἐπὶ τοῦ πλήθους ζητοῦσιν οἱ δημοτικοὶ τὸ ἴσον, τοῦτ' ἐπὶ τῶν ὁμοίων οὐ μόνον δίκαιον, ἀλλὰ καὶ συμφέρον ἐστί. διὸ ἐὰν πλείους ὦσιν ἐν τῷ πολιτεύματι, πολλὰ συμφέρει τῶν B δημοτικῶν νομοθετημάτων εἶναι, οἷον τὸ ἑξαμήνους τὰς ἀρχὰς εἶναι. ἵνα πάντες οἱ ὅμοιοι μετέχωσιν· ἔστι γὰρ ὥσπερ δῆμος ἤδη οἱ ὅμοιοι. διὸ καὶ ἐν τούτοις ἐγγίνονται δημαγωγοὶ πολλάκις, ὥσπερ εἴρηται * πρότερον. ἔπειθ' ἧττον εἰς δυναστείας ἐμπίπτουσιν αἱ ὀλιγαρχίαι καὶ ἀριστοκρατίαι. οὐ γὰρ ὁμοίως ῥᾴδιον κακουργῆσαι ὀλίγον χρόνον ἄρχοντας, καὶ πολύν· ἐπεὶ διὰ τοῦτο ἐν ταῖς ὀλιγαρχίαις καὶ δημοκρατίαις γίγνονται τυραννίδες. ἢ γὰρ οἱ μέγιστοι ἐν ἑκατέρᾳ ἐπιτίθενται τυραννίδι. ἔνθα μὲν, οἱ δημαγωγοί, ἔνθα δ', οἱ δυνάσται· ἢ οἱ τὰς μεγίστας C ἔχοντες ἀρχάς, ὅταν πολὺν χρόνον ἄρχωσι. σώζονται δ' αἱ πολιτεῖαι οὐ μόνον διὰ τὸ πόρρω εἶναι τῶν διαφθειρόντων, ἀλλ' ἐνίοτε καὶ διὰ τὸ ἐγγύς. φοβούμενοι γάρ, διὰ χειρῶν ἔχουσι μᾶλλον τὴν πολιτείαν. ὥστε δεῖ τοὺς τῆς πολιτείας φροντίζοντας, φόβους παρασκευάζειν, ἵνα φυλάττωσι, καὶ μὴ καταλύωσιν ὥσπερ νυκτερινὴν φυλακήν, τὴν τῆς πολιτείας τήρησιν· καὶ τὸ πόρρω ἐγγὺς ποιεῖν. ἔτι τὰς τῶν γνωρίμων φιλονεικίας καὶ στάσεις, καὶ διὰ τῶν νόμων πειρᾶσθαι δεῖ φυλάττειν, καὶ τοὺς ἔξω τῆς φιλονεικίας ὄντας, πρὶν παρειληφέναι καὶ D αὐτούς· ὡς τὸ ἐν ἀρχῇ γινόμενον κακὸν γνῶναι, οὐ τοῦ τυχόντος, ἀλλὰ πολιτικοῦ ἀνδρός. πρὸς δὲ τὴν * διὰ τὰ τιμήματα γινομένην μεταβολὴν, ἐξ ὀλιγαρχίας καὶ πολιτείας, ὅταν συμβαίνῃ τοῦτο, μενόντων μὲν τῶν αὐτῶν τιμημάτων, εὐπορίας δὲ νομίσματος γιγνομένης, συμφέρει τοῦ τιμήματος ἐπισκοπεῖν τοῦ κοινοῦ τὸ πλῆθος πρὸς τὸ παρελθὸν [κατὰ τοῦτον τὸν χρόνον,] ἐν ὅσαις μὲν πόλεσι * τιμῶνται κατ' ἐνιαυτόν. ἐν δὲ ταῖς μείζοσι, διὰ τριετηρίδος, ἢ πενταετηρίδος· κἂν ᾖ πολλαπλάσιον, ἢ πολλοστημόριον τοῦ πρότερον, E ἐν ᾧ αἱ τιμήσεις κατέστησαν τῆς πολιτείας, νόμον εἶναι καὶ τὰ τιμήματα ἐπιτείνειν ἢ ἀνιέναι· ἐὰν μὲν ὑπερβάλλῃ, ἐπιτείνοντας κατὰ τὴν πολλαπλασίωσιν· ἐὰν δ' ἐλλείπῃ, ἀνιέντας καὶ ἐλάττω ποιοῦντας τὴν τίμησιν. ἐν μὲν γὰρ ταῖς ὀλιγαρχίαις καὶ ταῖς πολιτείαις, μὴ ποιούντων μὲν οὕτως,

Suprà, cap. 6.

Suprà, cap. 5.

Lamb. τιμ. κατ' ἐνιαυτὸν, κατ' ἐνιαυτόν.

A verùm etiam oligarchias manere: non quòd ſtabiles & tutę ſint reipubl. adminiſtrationes, ſed quòd ii qui magiſtratus & imperia obtinent, rectè ſe gerunt tum aduerſùs eos qui ſunt extra reip. adminiſtrationem, tum aduerſùs eos qui rempubl. communiter adminiſtrant: non inferenda iis qui reipubl. adminiſtrationis non ſunt participes, iniuria: iis, qui ſunt in numero priuatorum ad principatum apti, ad reipubl. adminiſtrationem vocandis: iis quidem, qui ſunt honoris & laudis cupidi, nulla iniuria, quæ infamiam coniunctam habeat, afficiendis: plebe verò & multitudine, nulla, quæ lucrum imminuat damnúmve inferat: iis, qui reipubl. adminiſtrandæ ſunt participes, populariter & comiter tractandis. Quod enim in populo & multitu-B dine quærunt populares, ęquale: hoc in ſimilibus non modò iuſtum, verùm etiam vtile eſt. Quocirca ſi plures rempubl. adminiſtrent, multa inſtituta multæque leges populares ſunt vtiles, (qualis eſt, ſemeſtreis eſſe magiſtratus,) vt omnibus, qui ſimileis ſunt, ad remp. adminiſtrandam magiſtratúſque gerendos, pateat aditus. Similes enim iam inſtar populi ſunt. Quo fit vt ſępe populares oratores & aſſentatores inter hos exſiſtant, quemadmodum antè dictum eſt. deinde hoc pacto minùs in dynaſtias incidunt oligarchiæ & ariſtocratiæ. Non enim ſimiliter facile eſt iis qui breue tempus imperant, ſummæ rei detrimentum aliquod importare, factiſque aut conſiliis improbis nocere: at-C que iis qui diu. Nam propter hanc cauſam in oligarchiis & democratiis tyrannides exſiſtunt. Aut enim qui ſunt in vtraque reipublicæ adminiſtrandæ forma maximi, impetu facto tyrannidem occupant: hìc quidem populares oratores & plebis aſſentatores, illic verò dynaſtæ: aut qui maximos magiſtratus gerunt, cùm diu imperium obtinent. Seruantur autem reipublicæ adminiſtrandæ formæ, non ſolùm quòd longè abſint ab iis quæ perniciem atque interitum afferunt: verùm etiam interdum, quòd propinquæ ſint. Dum metuunt enim, ſtatum reipublicæ accuratiùs ambabus, (vt ita dicam,) manibus, atque adeò mordicus retinent. Itaque oportet, eos quibus reipubl. ſtatus curæ eſt, terrores quoſdam ciuibus opponere, vt ſibi ca-D neant, neque diſſoluant tanquam nocturnam vigiliá, ſic reipubl. adminiſtrationis cuſtodiam: & quod longè diſtat, propè admouere ac repræſentare, & velvti ob oculos ponere: præterea & nobilium contentiones ac diſcordias conandum eſt legibus multò antè coërcere: & eos, qui à contentione ſunt immunes, priuſquam in contentionem incidant, pręmunire. Nam malum à principio oriens cognoſcere, non eſt fortè oblati neque cuiuslibet hominis; ſed ad ciuitatem regendam apti & idonei viri. Ad eam autem mutationem, quæ propter cenſus ex oligarchia & politia fieri ſolet, cùm hoc euenerit, manentibus quidem iiſdem cenſibus ad honores obtinendos præfinitis, ſed aucta re numaria; vtile eſt cenſus communis ſeu publici magni-E tudinem ad præteritum cēſum ſpectare, in iis quidem ciuitatibus, in quibus quotannis ciues cēſentur, quotannis: in maioribus verò, tertio aut quinto quoq; anno: & ſi cenſus ſit multis partibus maior, hoc eſt, multiplex, aut multeſimus, hoc eſt, multis partibus minor cenſu priore, ad quem cenſum æſtimationes in hac reip. adminiſtrandæ forma initiò inſtitutæ fuerunt: legem ferri, qua lege cenſus vel intendantur, vel remittantur: ſi pręſens cenſus antiquum ſuperet, intendantur æſtimationes pro multiplicatione & incremento cenſus: ſin decreuerit, remittantur & minuantur pro decretione ac deceſſione. Nam in oligarchiis & politiis ſi hoc modo hæc non faciant, hoc eſt ſi cenſibus minoribus factis atque imminutis priuatorum æſtimationes ad honores petendos non remittant:

accidet vt hîc quidem oligarchia, illic verò dynaſtia naſcatur: ſi altero modo non agant, (hoc eſt, ſi auctis cenſibus æſtimationes non intendant,) eueniet vt ex pulitia, democratia; ex oligarchia, politia aut democratia fiat. Commune autem præceptum eſt & in democratia, & in oligarchia, & in monarchia, & in omni denique reipubl. adminiſtrandæ forma, neque nimis augere quenquam pręter commenſum & conuenientem modum oportere: ſed conari, paruos eoſdémque diuturnos honores deferre potiùs, quàm breueis & magnos. deprauantur enim his & corrumpũtur ciues: & ſecundas res ferre, non cuiuſuis hominis eſt. Quòd ſi aliter factum ſit, non, poſteaquã vniuerſos honores in vnum aliquem effuderint, rurſum adimere vniuerſos: ſed ſenſim & paulatim: & maximè quidem conari legibus ita ciueis inſtituere atque erudire, vt nemo in vrbe exoriatur longè cæteris antecellens potentia, neque amicorum, neque pecuniarum. Sin aliter euenerit, eos peregrinari iuſſos è ciuitate ſummouere. Quoniam autem etiam in vita priuata res nouas quærunt, certum magiſtratum in vrbe cõſtituere oportet, eos qui inutiliter ad reipubl. adminiſtrationem viuãt, exploraturum atque inſpecturum: in democratia ad democratiam, in oligarchia ad oligarchiam, itémque in vnaquaque reip. adminiſtrandæ forma. Tum partem ciuitatis proſperitate vitæ, & ſecunda fortuna exſultantem & ferociẽtem, viciſſim cauere propter eaſdem cauſas. Cuius mali primum remedium eſt, particulis ciuitatis cõtrarijs rerum agendarum curam mandare, imperiáque tradere. Dico autem contrarios eſſe viros æquos & bonos vulgò, egenteis locupletibus & copioſis: alterum, conari aut commiſcere & confundere egentium multitudinem cum locupletibus, aut medios augere. Hoc enim dirimit ſeditiones ex inæqualitate orienteis. Maximum autẽ eſt in omni reip. adminiſtrandæ forma, eam ita & legibus & reliqua inſtitutione ciuitatis domeſtica eſſe deſcriptam atque ordinatam, vt non liceat magiſtratibus è republ. quæſtum facere. atque hoc maximè in oligarchiis obſeruandum eſt. Non enim tam indignè fert multitudo ſe ab imperiis & magiſtratib⁹ excludi, (quinetiã lætatur, ſiquis ſinat eam in ſuis negotiis priuatis otioſè & ſine interpellatione verſari,) quàm ſi putet, eos qui reipubl. præſunt, remp. depeculari & compilare. Et tũ vtrumque ei dolorem affert, neque honorum ſe eſſe participem, neque lucrorum. Vno autem modo contingere poteſt vt ſit democratia ſimul & ariſtocratia, ſi quis hoc efficere ac præſtare poſſit, (fieri enim poſſit,) vt & nobiles & multitudo, quod volũt vtriq; habeãt. Omnibus enim licere reip. pręeſſe, & gerere magiſtratus, populare eſt, & democratiæ conuenit. Nobilibus verò magiſtratus mandari, ariſtocratiæ proprium eſt. Hoc autem erit, cùm ex magiſtratibus quæſtum facere nõ licebit. Egentes enim magiſtratus gerere nolent, eo quod nullum ex iis quæſtum facere liceat: ſed negotiis domeſticis inſeruire, atque operam dare mallent. Poterunt locupletes, quia nulla pecunia publica præter domeſticam egeant. ita fiet vt egentes quidem locupletentur & diteſcãt, quia in ſuis negotiis operibúſque verſentur: nobiles verò non ſubiungantur imperio humilium & contemptorum ciuium. Vt ne igitur ęrarium compiletur, pecunia publica tradatur pręſentibus ciuibus omnibus: & rationum exempla diligenter cum exemplari comparata, per curias & centurias & tribus diſtributa reponantur. Vt autem ſine quæſtu gerantur magiſtratus, ijs, quorum fides & induſtria in magiſtratu fuerit probata & ſpectata, honores oportet lege lata eſſe decretos. Iam verò in democratiis quidem, locupletibus parcendum eſt,

A ἔνθα μὲν ὀλιγαρχίαν, ἔνθα δὲ δυναστείαν γίγνεσθαι συμβαίνῃ· ἐκείνως δέ, ἐκ μὲν πολιτείας δημοκρατίαν, ἐκ δ᾽ ὀλιγαρχίας πολιτείαν ἢ δῆμον. κοινὸν δὲ καὶ ἐν δήμῳ, καὶ ὀλιγαρχίᾳ, * καὶ μοναρχίᾳ,] καὶ πάσῃ πολιτείᾳ, μήτ᾽ αὐξάνειν λίαν μηδένα παρὰ τὴν συμμετρίαν, ἀλλὰ μᾶλλον πειρᾶσθαι μικρὰς καὶ πολυχρονίους διδόναι τιμάς, * ἢ ταχὺ μεγάλας. διαφθείρονται γάρ. καὶ φέρειν οὐ παντὸς ἀνδρός, εὐτυχίαν. εἰ δὲ μή, μή τοί γ᾽ ἀθρόας δόντας, ἀφαιρεῖσθαι πάλιν ἀθρόας, ἀλλ᾽ ἐκ προσαγωγῆς. καὶ μάλιστα μὲν πειρᾶσθαι τοῖς νόμοις οὕτως ἄγειν, ὥστε μηδένα B ἐγγίγνεσθαι πολὺ ὑπερέχοντα δυνάμει, μήτε φίλων, μήτε χρημάτων. εἰ δὲ μή, ἀποδημητικὰς ποιεῖσθαι τὰς παραστάσεις αὐτῶν. ἐπεὶ δὲ καὶ διὰ τοὺς ἰδίους βίους νεωτερίζουσι, δεῖ ἐμποιεῖν ἀρχήν τινα τὴν ἐποψομένην τοὺς ζῶντας ἀσυμφόρως πρὸς τὴν πολιτείαν· ἐν μὲν δημοκρατίᾳ, πρὸς τὴν δημοκρατίαν· ἐν δὲ ὀλιγαρχίᾳ, πρὸς τὴν ὀλιγαρχίαν. ὁμοίως δὲ καὶ τῶν ἄλλων πολιτειῶν ἑκάστῃ. καὶ τὸ εὐημεροῦν δὲ τῆς πόλεως ἀνὰ μέρος φυλάττεσθαι διὰ τὰς αὐτὰς αἰτίας. τούτου δ᾽ ἄκος, τὸ αἰεὶ τοῖς ἀντικειμένοις μορίοις C ἐγχειρίζειν τὰς πράξεις, καὶ τὰς ἀρχάς· λέγω δὲ ἀντικεῖσθαι τοὺς ἐπιεικεῖς τῷ πλήθει, καὶ τοὺς ἀπόρους τοῖς εὐπόροις. καὶ τὸ πειρᾶσθαι ἢ συμμιγνύναι τὸ τῶν ἀπόρων πλῆθος, καὶ τὸ τῶν εὐπόρων, ἢ τὸ μέσον αὔξειν. τοῦτο γὰρ διαλύει τὰς διὰ τὴν ἀνισότητα στάσεις. μέγιστον δὲ ἐν πάσῃ πολιτείᾳ, τὸ καὶ τοῖς νόμοις καὶ τῇ ἄλλῃ οἰκονομίᾳ οὕτω τετάχθαι, ὥστε μὴ εἶναι τὰς ἀρχὰς κερδαίνειν· τοῦτο δὲ μάλιστα ἐν ταῖς ὀλιγαρχικαῖς δεῖ τηρεῖν. οὐ γὰρ οὕτως ἀγανακτοῦσιν εἰργόμενοι τοῦ ἄρχειν οἱ πολλοί, ἀλλὰ καὶ χαίρουσιν, ἐάν τις ἐᾷ πρὸς τοῖς ἰδίοις σχολάζειν, ὡς, ἐὰν οἴωνται τὰ κοινὰ κλέπτειν τοὺς ἄρχοντας· τότε δ᾽ ἀμ- D φότερα λυπεῖ, τό, τε τῶν τιμῶν μὴ μετέχειν, καὶ τὸ τῶν κερδῶν. μοναχῶς δὲ καὶ ἐνδέχεται ἅμα εἶναι δημοκρατίαν καὶ ἀριστοκρατίαν, εἰ τοῦτο κατασκευάσειέ τις. ἐνδέχοιτο γὰρ ἂν καὶ τοὺς γνωρίμους καὶ τὸ πλῆθος ἔχειν, ἃ βούλονται, ἀμφοτέρους. τὸ μὲν γὰρ ἐξεῖναι πᾶσιν ἄρχειν, δημοκρατικόν· τὸ δὲ τοὺς γνωρίμους εἶναι ἐν ταῖς ἀρχαῖς, ἀριστοκρατικόν. τοῦτο δ᾽ ἔσται, ὅταν μὴ ᾖ κερδαίνειν ἀπὸ τῶν ἀρχῶν. οἱ γὰρ ἄποροι οὐ βουλήσονται ἄρχειν, τῷ μηδὲν κερδαίνειν, ἀλλὰ πρὸς τοῖς ἰδίοις εἶναι μᾶλλον· οἱ δ᾽ εὔποροι, δυνήσονται, διὰ τὸ μηδενὸς E προσδεῖσθαι τῶν κοινῶν. ὥστε συμβήσεται, τοῖς μὲν ἀπόροις, γίγνεσθαι εὐπόροις, διὰ τὸ διατρίβειν πρὸς τοῖς ἔργοις· τοῖς δὲ γνωρίμοις, μὴ ἄρχεσθαι ὑπὸ τῶν τυχόντων. τοῦ μὲν οὖν μὴ κλέπτεσθαι τὰ κοινά, ἡ παράδοσις γιγνέσθω τῶν χρημάτων, παρόντων πάντων τῶν πολιτῶν· καὶ ἀντίγραφα κατὰ φρατρίας, καὶ λόχους, καὶ φυλάς, τιθέσθωσαν. τοῦ δὲ ἀκερδῶς ἄρχειν, τιμὰς εἶναι δεῖ νενομοθετημένας τοῖς εὐδοκιμοῦσι. δεῖ δ᾽ ἐν μὲν ταῖς δημοκρατίαις τῶν εὐπόρων φείδεσθαι;

Lamb. ἢ δεσπο- χούσης ἢ μον.

A * μὴ μόνον τὰς κτήσεις μὴ ποιεῖν ἀναδάστους, ἀλλὰ μηδὲ τοὺς καρπούς· ὃ ἐν ἐνίαις τῶν πολιτειῶν λανθάνει γιγνόμενον. βέλτιον δὲ καὶ βουλομένους * κωλύειν λειτουργεῖν, τὰς δαπανηρὰς μέν, μὴ χρησίμους δέ, λειτουργίας· οἷον χορηγίας, καὶ λαμπαδαρχίας, καὶ ὅσαι ἄλλαι τοιαῦται· ἐν δ' ὀλιγαρχίᾳ, τῶν ἀπόρων ἐπιμέλειαν ποιεῖσθαι πολλήν· καὶ τὰς ἀρχάς, ἀφ' ὧν λήμματα, τούτοις ἀπονέμειν· κἄν τις ὑβρίσῃ τῶν εὐπόρων, εἰς τούτους μείζω τὰ ἐπιτίμια εἶναι, ἢ ἂν σφῶν αὐτῶν. καὶ τὰς κληρονομίας μὴ κατὰ δόσιν εἶναι, ἀλλὰ κατὰ γένος· μηδὲ πλειόνων ἢ μιᾶς τὸν αὐτὸν κληρονομεῖν. οὕτω γὰρ ἂν ὁμα- B λώτεραι αἱ οὐσίαι εἶεν, καὶ τῶν ἀπόρων εἰς εὐπορίαν ἂν καθίσταιντο πλείους. συμφέρει δὲ καὶ ἐν δημοκρατίᾳ, καὶ ἐν ὀλιγαρχίᾳ, τῶν ἄλλων ἢ ἰσότητα ἢ προεδρίαν νέμειν τοῖς ἧττον κοινωνοῦσι τῆς πολιτείας· ἐν μὲν δήμῳ, τοῖς εὐπόροις· ἐν δ' ὀλιγαρχίᾳ, τοῖς ἀπόροις· πλὴν ὅσαι ἀρχαὶ κύριαι τῆς πολιτείας· ταύτας δὲ τοῖς ἐκ τῆς πολιτείας ἐγχειρίζειν μόνοις, ἢ πλείοσι.

ΚΕΦΑΛ. θ'.

C

Ἔτι περὶ τοῦ αὐτοῦ παραγγέλματα.

Τρία δέ τινα χρὴ ἔχειν τοὺς μέλλοντας ἄρξειν τὰς κυρίας ἀρχάς· πρῶτον μέν, φιλίαν πρὸς τὴν καθεστῶσαν πολιτείαν· ἔπειτα, δύναμιν μεγίστην τῶν ἔργων τῆς ἀρχῆς· τρίτον δ', ἀρετὴν καὶ δικαιοσύνην ἐν ἑκάστῃ πολιτείᾳ, τὴν πρὸς τὴν πολιτείαν· εἰ γὰρ μὴ ταὐτὸν τὸ δίκαιον κατὰ πάσας τὰς πολιτείας, ἀνάγκη καὶ τῆς δικαιοσύνης εἶναι διαφοράς. ἔχει δ' ἀπορίαν, ὅταν μὴ συμβαίνῃ ταῦτα πάντα περὶ τὸν αὐτόν, πῶς χρὴ D ποιεῖσθαι * τὴν αἵρεσιν· οἷον, εἰ στρατηγικὸς μέν τις εἴη, πονηρὸς δέ, καὶ μὴ τῇ πολιτείᾳ φίλος· ὁ δέ, δίκαιος * καὶ φίλος, πῶς δεῖ ποιεῖσθαι τὴν αἵρεσιν; ἔοικε δὲ δεῖν βλέπειν εἰς δύο· τίνος πλεῖον μετέχουσι πάντες, καὶ τίνος ἔλαττον. διὸ ἐν στρατηγίᾳ μέν, εἰς τὴν ἐμπειρίαν μᾶλλον τῆς ἀρετῆς· ἔλαττον γὰρ στρατηγίας μετέχουσι, τῆς δ' ἐπιεικείας πλεῖον· ἐν δὲ φυλακῇ καὶ ταμιείᾳ, * τοὐναντίον· πλείονος γὰρ ἀρετῆς δεῖται, ἢ ὅσην οἱ πολλοὶ ἔχουσιν· ἡ δὲ ἐπιστήμη, κοινὴ πᾶσιν· ἀπορήσειε δ' ἄν τις, κἂν δύναμις ὑπάρχῃ τῆς πολιτείας καὶ * φιλίας, τί E δεῖ τῆς ἀρετῆς; ποιήσει γὰρ τὰ συμφέροντα * κατὰ δύο· ἢ ὅτι ἐνδέχεται τοὺς τὰ δύο ταῦτα ἔχοντας, ἀκρατεῖς εἶναι· ὥστε καθάπερ καὶ αὑτοῖς οὐχ ὑπηρετοῦσιν εἰδότες καὶ φιλοῦντες αὑτούς, οὕτω καὶ πρὸς τὸ κοινὸν οὐθὲν κωλύει ἔχειν ἐνίους. ἁπλῶς δέ, ὅσα ἐν τοῖς νόμοις, ὡς συμφέροντα λέγομεν ταῖς πολιτείαις,

A non ſolùm eorum fundis & prædis, ſed etiam fructibus non diuidendis vitium, atque ad alios transferendis: quod fit in nonnullis reipubl. adminiſtrandæ formis, neque tamen animaduertitur. Sed vtilius eſt, iis qui locupletium copias & opes imminuere ac decurtare volunt, eos cogere vt muneribus publicis fungantur, ſumptuoſis quidem illis, ſed minimè vtilibus: vt ludorum faciendorum curationibus, & lampadum præfecturis, & aliis huiuſmodi. In oligarchia verò egentium maxima cura habenda eſt, hiſque magiſtratus quæſtuoſi mādandi ſunt: Et ſi quis è numero locupletium eos contumelioſè lædat, grauiores in illos pœnæ debent eſſe conſtitutę, quàm ſi quis ex egentibus alterum egentem contumelia afficiat: Et hæreditates non B ex donatione, ſed ex gente & cognatione ad hæredes pertinentę: neq; idem plures hæreditates quàm vnam debet cernere. Sic enim & æquabiliores ſint reipubl. familiaris facultates: & plures egentes, copioſi & locupletes euadere queant. Vtile autem eſt tum in democratia tum in oligarchia, iis qui reipubl. adminiſtrationis minùs ſunt participes, aliarum rerum aut æqualitatem aut primas parteis dare: in democratia locupletibus, in oligarchia egentibus: verumtamen omnia imperia, in quibus totius reipubl. publica conſiſtit auctoritas, ac poteſtas, hæc ſolis iis aut pluribus ex iis qui rempubl. adminiſtrant, committere atque in manus tradere.

CAPVT IX.

Alia eodem ſpectantia præcepta.

TRia autem debent habere ij qui magiſtratus totius ciuitatis ampliſſimos, & penes quos eſt ſumma reipubl. poteſtas, geſturi ſunt: primùm in reipubl. ſtatum beniuolentiam: deinde, eius magiſtratus quē gerunt, munerū obeundorum facultatem maximam: tertio loco, virtutem & iuſtitiam in vnaquaque reipublicæ adminiſtrandæ forma, pro cuiuſque reipubl. adminiſtrandæ forma. Nam ſi non idem ius quadrat ad omneis reipubl. adminiſtrandæ formas, iuſtitia quoque differat neceſſe eſt. Habet autem res dubitationem ad explicandum difficilem, cùm hæc omnia in eodem non concurrunt, quæ ſit adhibenda diſtinctio. verbi gratia, ſi quis ad ducendum quidem exercitum & rem militarem adminiſtrandam aptus ſit, ſed improbus atque erga reipubl. adminiſtrandæ formam non beniuolus: alter verò & iuſtus, & beniuolo in reipubl. adminiſtrandæ formam animo, quomodo facienda ſit electio. Duo igitur videntur eſſe intuenda: cuius rei ſoleant eſſe omnes homines magis participes, & cuius minùs. Quare in imperio militari mandando peritia vſuſque rei militaris potiùs quàm virtus ſpectari ſolet. rariores enim exſiſtunt boni imperatores, quàm viri boni. In cuſtodia verò & quæſtura, contrarium. maiorem enim virtutem requirunt, quàm qua vulgus hominum præditum eſt: ſcientia verò omnium communis eſt. Dubitare autem poſſit aliquis, ſi ſuppetat alicui & reipubl. adminiſtrandæ facultas, & erga reipubl. adminiſtrandę formam beniuolētia, quamobrem virtus deſideretur. his enim duobus inſtructus, faciet quæ ſunt è republ. An quia euenire poteſt vt qui hæc duo habent, ſint incontinentes? Itaque, quemadmodum quidam, tametſi ſcientiam habeant, & ſe ipſi ament ac diligant, ſibi tamen non conſulunt, neque inſeruiunt; ita nihil vetat quominus hoc modo nōnulli erga remp. ſint animati. Omnino verò & vniuersè, quæ legibus continentur, quæque vtilia reipubl. adminiſtrandæ formis eſſe dicimus,

Lamb. μὴ μόνον τ.

Lamb. κωλύειν, λειτουργεῖν ἀναγκάζειν, τ.

χ. τὴν αἵρεσιν·

χ. ὁ ἢ φίλος μὲν στρατηγικὸς δὲ. al. ἀστρατήγητος δὲ. pro, ἀστρατήγητος.

χ. τἀναντία.

γρ. φιλία,

γρ. καὶ τὰ δ.

hæc omnia reip.adminiſtrādæ formas conſeruant. Et, A quod ſæpe dictum eſt, maximum & primum elementum eſt, diligenter obſeruare & operam dare vt quæ multitudo vult manere reipubl. ſtatum, ea plus valeat quàm quæ non vult. Sed præter hæc omnia, non eſt ignorandum, quod nunc ignoratur ab iis reip.adminiſtrandæ formis quæ ad extrema deerrarunt, medium. Multa enim quæ popularia vidētur, democratias ſoluunt & corrumpunt: multáque quæ ſunt oligarchiæ conſentanea, oligarchias. Hi autem hanc vnam eſſe virtutem exiſtimantes, ad id quod eſt nimium, trabūt ignorantes: quemadmodum naſus, quamuis ab eo tecto, quod pulcherrimum eſt, aliquantulum ad aduncum aut ſimum deflexerit, adhuc tamē pulcher eſt, & B ad aſpectum lepidus & venuſtus, ſed ſi quis eum intēdat etiam magis ad id quod eſt nimium; primùm particulæ mediocritatem amittet; deinde ad extremum eò deducet, vt ne ſpeciem quidē naſi habeat propter nimium & parum contrariorum. Eodémque modo de aliis particulis corporis ſe res habet ita: & de aliis omnibus reipublicę adminiſtrandę formis ſentiendum. Etenim certo quodam modo fieri poteſt vt oligarchia & democratia ſint tolerabiles, etiam ſi diſceſſerint aliquantum ab optimo reip.ſtatu atque ordine. Quòd ſi quis vtramq; earum magis ac magis intendat, primùm quidem reip.adminiſtrandæ formam deteriorem effi- C ciet: ad extremum verò, vt nec reipubl. adminiſtrandæ forma ſit, efficiet. Quare non debet hæc ignorare ſcriptor legum & vir politicus, quales res populares conſeruent, qualéſque perdant democratiam: quales res oligarchiæ conuenientes oligarchiā. Neutra enim earum poteſt ſine locupletibus & plebe conſtare, neq; permanere: ſed cùm rei familiaris fuerit æquabilitas, alia reipubl. adminiſtrandæ forma ſit hæc neceſſe eſt. Itaque dum legibus ad præſtantiam & exſuperantiam accommodatis delectantur: reipubl. adminiſtrandæ formas euertunt. Peccant autem & in democratiis & in oligarchiis: in democratiis quidem, vbi penes multitudinem legum poteſtas eſt, blandi plebis ductores: nam dum locupletes oppugnant, ciuitatem, quæ maximè debet eſſe vna ſemper, in duas parteis ſcindunt ac diuidunt: in oligarchiis vero, oligarchiæ fautores. At contrà oportet in democratiis populi ductores & D magiſtros ſēper pro locupletibus dicere videri: oligarchiæ fautores in oligarchiis pro populo: atque hos, quos dixi, oligarchiæ fautores, iuſiurandum ei quod nunc iurāt, contrarium iurare. Nunc enim in nonnullis oligarchiis ita iurant: Et in populum malè animatus ero; & populo quicquid potuero, mali incogitabo. At opus eſt eos & exiſtimare, & præ ſe ferre, ac ſimulate contrarium, ſignificāteis in iuriſiurandi præſcripti verbis, ſe nullam populo iniuriam illaturos. Omnium autem eorum quæ dicta ſunt, ad rerumpubl. diuturnitatem & ſtabilitatem maximum eſt, (quod nunc omnes negligunt,) puerorum educationem atque inſtitutionem, ad reipubl. adminiſtrandæ formam eſſe E accommodatam. legum enim vel vtiliſſimarum & ab omnibus in republ. viuentibus comprobatarum, nullus eſt vſus, niſi ciues erunt eis aſſuefacti, atque ad eas eruditi in republ. adminiſtranda: ſiquidem leges ſint populares, populariter; ſin autem oligarchiæ conuenientes, oligarchiæ conuenienter. Nam ſi in vno incontinentia eſt, etiam in ciuitate eſt. Non eſt autem hoc eruditum eſſe ad reipublicæ adminiſtrandæ formam, ea facere, quibus lætantur pauci imperium obtinentes: aut ij, quibus democratia cordi eſt. ſed hoc, ea didiciſſe & agere poſſe quibus poterunt illi oligarchiam obtinere, hi in democratia viuere.

A ἅπαντα ταῦτα σώζει τὰς πολιτείας. καὶ τὸ πολλάκις εἰρημένον μέγιστον στοιχεῖον, τὸ τηρεῖν ὅπως κρεῖττον ἔσται τὸ βουλόμενον τὴν πολιτείαν πλῆθος, τοῦ μὴ βουλομένου. παρὰ πάντα δὲ ταῦτα δεῖ μὴ λανθάνειν, ὃ νῦν λανθάνει τὰς παρεκβεβηκυίας πολιτείας, τὸ μέσον. πολλὰ γὰρ τῶν δοκούντων δημοτικῶν, λύει τὰς δημοκρατίας· καὶ τῶν ὀλιγαρχικῶν, τὰς ὀλιγαρχίας· οἱ δ' οἰόμενοι ταύτην εἶναι μίαν ἀρετήν, ἕλκουσιν εἰς τὴν ὑπερβολήν· ἀγνοοῦντες ὅτι καθάπερ ῥίς ἐστι παρεκβεβηκυῖα μὲν τὴν εὐθύτητα τὴν καλλίστην, πρὸς τὸ γρυπὸν, ἢ τὸ B σιμόν, ἀλλ' ὅμως ἔτι καλὴ καὶ χάριν ἔχουσα πρὸς τὴν ὄψιν. οὐ μὴν ἀλλ' ἐὰν ἐπιτείνῃ τις ἔτι μᾶλλον εἰς τὴν ὑπερβολήν, πρῶτον μὲν * ἀποβαλεῖ τὴν μετριότητα τοῦ μορίου· τέλος δ' οὕτως, ὥστε μηδὲ ῥῖνα ποιήσει φαίνεσθαι, διὰ τὴν ὑπεροχὴν καὶ τὴν ἔλλειψιν τῶν ἐναντίων. τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον ἔχει καὶ περὶ τῶν ἄλλων μορίων. συμβαίνει δὲ τοῦτο καὶ περὶ * τὰς ἄλλας πολιτείας. καὶ γὰρ ὀλιγαρχίαν καὶ δημοκρατίαν * ἐστιν ὥστ' ἔχειν ἱκανῶς, καί- C περ ἐξεστηκυίας τῆς βελτίστης τάξεως· ἐὰν δέ τις ἐπιτείνῃ μᾶλλον ἑκατέραν αὐτῶν, πρῶτον μὲν χείρω ποιήσει τὴν πολιτείαν· τέλος δ', οὐδὲ πολιτείαν. διὸ δεῖ τοῦτο μὴ ἀγνοεῖν τὸν νομοθέτην καὶ τὸν πολιτικόν, ποῖα σώζει τῶν δημοτικῶν, καὶ ποῖα φθείρει τὴν δημοκρατίαν, καὶ ποῖα τῶν ὀλιγαρχικῶν τὴν ὀλιγαρχίαν. οὐδετέραν μὲν γὰρ ἐνδέχεται αὐτῶν εἶναι καὶ διαμένειν ἄνευ τῶν εὐπόρων καὶ τοῦ πλήθους· ἀλλ' ὅταν ὁμαλότης γένηται τῆς οὐσίας, ἄλλην ἀνάγκη εἶναι ταύτην τὴν πολιτείαν. ὥστε φθείροντες * τοῖς καθ' ὑπεροχὴν νόμοις, φθείρουσι τὰς πολιτείας. ἁμαρτάνουσι δὲ καὶ ἐν ταῖς δημοκρατίαις, καὶ ἐν ταῖς ὀλιγαρχίαις· ἐν μὲν ταῖς δημοκρατίαις, οἱ δημαγωγοί, ὅπου τὸ πλῆθος κύριον τῶν D νόμων· δύο γὰρ ποιοῦσιν ἀεὶ τὴν πόλιν, μαχόμενοι * τοῖς εὐπόροις. δεῖ δὲ τοὐναντίον, ἀεὶ δοκεῖν λέγειν ὑπὲρ εὐπόρων· ἐν δὲ ταῖς ὀλιγαρχίαις ὑπὲρ τοῦ δήμου τοὺς ὀλιγαρχικούς, καὶ τοὺς ὅρκους ἐναντίους ἢ νῦν ὀμνύναι τοὺς ὀλιγαρχικούς. νῦν μὲν γὰρ ἐν ἐνίαις ὀμνύουσι, Καὶ τῷ δήμῳ κακόνους ἔσομαι, καὶ βουλεύσω ὅ,τι ἂν ἔχω κακόν. χρὴ δὲ καὶ ὑπολαμβάνειν καὶ ὑποκρίνεσθαι τοὐναντίον, ἐπισημαινομένους ἐν τοῖς ὅρκοις, ὅτι Οὐκ ἀδικήσω τὸν δῆμον. μέγιστον δὲ πάντων τῶν εἰρημένων πρὸς τὸ διαμένειν τὰς πολιτείας, οὗ νῦν ὀλιγωροῦσι πάν- E τες, τὸ παιδεύεσθαι πρὸς τὰς πολιτείας. ὄφελος γὰρ οὐδὲν τῶν ὠφελιμωτάτων νόμων, καὶ συνδεδοξασμένων ὑπὸ πάντων τῶν πολιτευομένων, εἰ μὴ ἔσονται εἰθισμένοι καὶ πεπαιδευμένοι ἐν τῇ πολιτείᾳ· εἰ μὲν οἱ νόμοι δημοτικοί, δημοτικῶς· εἰ δ' ὀλιγαρχικοί, ὀλιγαρχικῶς. εἴπερ γάρ ἐστιν ἐφ' ἑνὸς ἀκρασία, ἔστι καὶ ἐπὶ πόλεως. ἔστι δὲ τὸ πεπαιδεῦσθαι πρὸς τὴν πολιτείαν οὐ τοῦτο, τὸ ποιεῖν οἷς χαίρουσιν οἱ ὀλιγαρχοῦντες, ἢ οἱ δημοκρατίαν βουλόμενοι, ἀλλ' οἷς δυνήσονται, οἱ μὲν ὀλιγαρχεῖν, οἱ δὲ δημοκρατεῖσθαι.

Marginal notes:
- γρ. ἀποβάλλει
- Victor. καὶ περὶ.
- Quidam, ἐστιν ὡς
- χ. τοῖς καθ' ὑπερ. νόμοις. Lamb. χαίροντες τοῖς κ.
- Lamb. τοῖς εὐπόροις· ἐν δὲ ταῖς ὀλιγαρχίαις, οἱ ὀλιγαρχικοί. δεῖ

νῦν δ' ἐν μὲν ταῖς ὀλιγαρχίαις οἱ τῶν ἀρχόντων υἱοὶ τρυφῶσιν· οἱ δὲ τῶν ἀπόρων, γίγνονται γεγυμνασμένοι καὶ πεπονηκότες· ὥστε καὶ βούλονται μᾶλλον, καὶ δύνανται νεωτερίζειν. ἐν δὲ ταῖς δημοκρατίαις ταῖς μάλιστα εἶναι δοκούσαις δημοκρατικαῖς, τοὐναντίον τοῦ συμφέροντος καθέστηκεν. αἴτιον δὲ τούτου, ὅτι κακῶς ὁρίζονται τὸ ἐλεύθερον. δύο γάρ ἐστιν οἷς ἡ δημοκρατία δοκεῖ ὡρίσθαι, τῷ τὸ πλεῖον εἶναι κύριον, καὶ τῇ ἐλευθερίᾳ. τὸ μὲν γὰρ δίκαιον, ἴσον δοκεῖ εἶναι· ἴσον δ', ὅ,τι ἂν δόξῃ τῷ πλήθει, τοῦτ' εἶναι κύριον. ἐλεύθερον δὲ καὶ ἴσον, τὸ, ὅ,τι ἂν βούληταί τις, ποιεῖν. ὥστε ζῇ ἐν ταῖς τοιαύταις δημοκρατίαις ἕκαστος ὡς βούλεται, καὶ * εἰς ὃ χρῄζων, ὥς φησιν Εὐριπίδης. τοῦτο δ' ἐστὶ φαῦλον. οὐ γὰρ δεῖ οἴεσθαι δουλείαν εἶναι τὸ ζῆν πρὸς τὴν πολιτείαν, ἀλλὰ σωτηρίαν. ἐξ ὧν μὲν οὖν αἱ πολιτεῖαι μεταβάλλουσι καὶ φθείρονται, καὶ διὰ τίνων σώζονται καὶ διαμένουσιν, ὡς ἁπλῶς εἰπεῖν, τοσαῦτά ἐστι.

Vide Victor.

ΚΕΦΑΛ. ι΄.

Περὶ μοναρχίας, τίνες αὐτῆς αἱ φθοραί.

Λείπεται δ' ἐπελθεῖν καὶ περὶ μοναρχίας, ἐξ ὧν τε φθείρεται, καὶ δι' ὧν σώζεσθαι πέφυκε. σχεδὸν δὲ παραπλήσια τοῖς εἰρημένοις περὶ τὰς πολιτείας ἐστὶ, καὶ τὰ συμβαίνοντα περὶ τὰς βασιλείας, καὶ τὰς τυραννίδας. ἡ μὲν γὰρ βασιλεία, κατὰ τὴν ἀριστοκρατίαν ἐστίν· ἡ δὲ τυραννὶς, ἐξ ὀλιγαρχίας τῆς ὑστάτης σύγκειται καὶ δημοκρατίας. διὸ δὴ καὶ βλαβερωτάτη τοῖς ἀρχομένοις ἐστὶν, ἅτε ἐκ δυοῖν συγκειμένη κακῶν, καὶ τὰς παρεκβάσεις καὶ τὰς ἁμαρτίας ἔχουσα τὰς παρ' ἀμφοτέρων τῶν πολιτειῶν. ὑπάρχει δ' ἡ γένεσις εὐθὺς ἐξ ἐναντίων, ἑκατέρᾳ τῶν μοναρχιῶν. ἡ μὲν γὰρ βασιλεία, πρὸς βοήθειαν τὴν ἀπὸ τοῦ δήμου τοῖς ἐπιεικέσι γέγονε, καὶ καθίσταται βασιλεὺς ἐκ τῶν ἐπιεικῶν καθ' ὑπεροχὴν ἀρετῆς ἢ πράξεων τῶν ἀπὸ τῆς ἀρετῆς, ἢ καθ' ὑπεροχὴν τοιούτου γένους· ὁ δὲ τύραννος, ἐκ τοῦ δήμου καὶ τοῦ πλήθους ἐπὶ τοὺς γνωρίμους, ὅπως ὁ δῆμος ἀδικῆται μηδὲν ὑπ' αὐτῶν. φανερὸν δ' ἐκ τῶν συμβεβηκότων. σχεδὸν γὰρ οἱ πλεῖστοι τῶν τυράννων γεγόνασιν ἐκ δημαγωγῶν, ὡς εἰπεῖν, πιστευθέντες ἐκ τοῦ διαβάλλειν τοὺς γνωρίμους. αἱ μὲν γὰρ τοῦτον τὸν τρόπον κατέστησαν τῶν τυραννίδων, ἤδη τῶν πόλεων ηὐξημένων. αἱ δὲ πρὸ τούτων, ἔκ τε τῶν βασιλέων παρεκβαινόντων τὰ πάτρια, καὶ δεσποτικωτέρας ἀρχῆς ὀρεγομένων· αἱ δ', ἐκ τῶν αἱρετῶν ἐπὶ τὰς κυρίας ἀρχάς. τὸ γὰρ ἀρχαῖον οἱ δῆμοι καθίστασαν πολυχρονίους τὰς δημιουργίας, καὶ τὰς θεωρίας· αἱ δ', ἐκ τῶν ὀλιγαρχιῶν αἱρουμένων ἕνα τινὰ κύριον ἐπὶ τὰς μεγίστας ἀρχάς. πᾶσι γὰρ ὑπῆρχε τοῖς τρόποις τούτοις τὸ κατεργάζεσθαι ῥᾳδίως, εἰ μόνον βουληθεῖεν, διὰ τὸ δύναμιν προϋπάρχειν, τοῖς μὲν, βασιλικῆς ἀρχῆς, τοῖς δὲ, τὴν τῆς τιμῆς· οἷον, Φείδων μὲν περὶ Ἄργος, καὶ ἕτεροι, τύραννοι κατέστησαν, βασιλείας ὑπαρχούσης. οἱ δὲ περὶ τὴν Ἰωνίαν, καὶ Φάλαρις, ἐκ τῶν τιμῶν. Παναίτιος δὲ ἐν Λεοντίνοις, καὶ Κύψελος ἐν Κορίνθῳ, καὶ Πεισίστρατος Ἀθήνησι, καὶ Διονύσιος ἐν Συρακούσαις,

A Nunc autem in oligarchiis quidem, eorum qui reip. præſunt, liberi, delicijs & luxuria diffluunt: egētium verò filij, exercitati & laboribus aſſuefacti ſunt. Itaq; eo magis & volunt res nouas moliri, & poſſunt. In democratijs verò ijs quæ exquiſitè & accuratè populi potentiā retinent, contrarium atq; quod reip. conducit, inſtitutum eſt. Huius rei cauſa eſt, quòd malè definiūt libertatem. Duo enim ſunt quibus democratia videtur eſſe definita. vnum, vt reip. poteſtas penes maiorem populi partem ſit: alterum, libertas. Nam quod iuſtum eſt, id videtur eſſe æquum ſeu æquale: æquum, vt quicquid multitudini viſum ſit, id ratum ſit. liberū autem & ęquum eſt, quicquid velis facere. Itaque vi-B uit vnuſquiſque in talibus democratijs vt vult, & quò libido trahit, vt ait Euripides. at hoc malum & vitioſum eſt. Nō enim oportet exiſtimare ſeruitutem eſſe, viuere ad reip. adminiſtrandę formam accommodatè, ſed ſalutem. Quibus igitur cauſis mutentur reip. adminiſtrandæ formę, & quibus intereant, & quibus rebus conſeruentur & permaneant, quod ſimpliciter & vniuersè dicere licet, hæ ſunt tantùm.

CAPVT X.

De monarchia, & cauſis interitus eius.

C Reliquum eſt vt etiam de monarchia differamus, & quibus rebus ſoleat interire natura, & quibus conſeruari. Ferè autem ijs quæ diximus cæteris reipublicæ adminiſtrandæ formis euenire, ſimilia ſunt ea quæ regnis & tyrannidibus accidunt. Nam regnum quidem ariſtocratiæ congruit, tyrannis verò ex oligarchia vltima & democratia componitur. Quapropter etiam ijs qui ſub imperio viuunt, pernicioſiſſima eſt, vt pote quæ ex duobus malis concreta ſit, & degreſſiones à recto, & peccata, quæ ab vtraque proficiſcuntur, contineat. Vtriuſque D autem monarchiæ ortus vltimus eſt ſtatim ex contrariis. Regnum enim ad bonorum perfugium ac præſidium aduersùs populi iniuriam comparatum eſt: & conſtituitur rex ex viris bonis, vel qui virtute aut virtutis actionibus excellat, vel qui tali genere cæteris antecellat: Tyrannus verò ex populo & multitudine ſumitur aduersùs nobileis atque illuſtreis viros, ne quam populus ab iis iniuriam accipiat. atque hoc ex euentis intelligere licet. Nam plerique omnes ferè tyranni ex leuibus populi cuſtodibus ac ductoribus facti ſunt, (ſi dicere fas eſt,) fidem apud populum conſecuti, claris & illuſtribus viris falsò criminandis & calumniandis. Aliæ enim tyrannides hoc modo conſtitutæ ſunt auctis E iam ciuitatibus: aliæ ante has ex regibus morem patrium migrantibus, ac violantibus, & imperium plus iuſto herile concupiſcentibus, extiterunt: aliæ, ex ijs quibus electione adhibita ſummæ auctoritatis ac poteſtatis magiſtratus mandati fuerant. olim enim munera publica & reipubl. procurationes faciebant diuturniores: aliæ, ex oligarchiis vnum aliquem ſummi imperij compotem ad maximos magiſtratus per electionem promouentibus. His enim modis omnibus, tyrannidis occupandæ, (ſi modò vellent,) facultatem habent: quia alijs poteſtas erat delata imperij regij, alijs, honoris: (exempli gratia,) Phidon Argis, & alij, cùm regnum eſſet, tyranni euaſerunt; qui verò in Ionia fuerunt, & Phalaris, ex honoribus regis ad tyrannidem aditum ſibi compararunt. Panætius autem apud Leontinos, & Cypſelus Corinthi, & Piſiſtratus Athenis, & Dionyſius Syracuſis,

A & alij eodẽ modo, ex blãdo populi ductu: (demagogiã appellant Græci, quam tribunatũ plebis dicere licet.) Quemadmodũ igitur diximus, regnũ proximè ad ariſtocratiã ordine accedit. Nam aut ex dignitate eſt, aut ex virtute vel propria, vel generis, aut ex beneficijs ac meritis in ciuitatẽ, aut ex his omnibus cũ potentia cõiunctis. Omnes enim bene meriti de ciuitatibus, aut qui poterant de ciuitatibus aut gentibus bene mereri, hunc honorẽ conſequebãtur: alij, prohibito ac depulſo per bellũ ſeruituris periculo, vt Codrus: alij, patria liberata, vt Cyrus: alij, aut vrbe condita, aut propagatis imperij finibus, agriſq; latis ac lõginquis, ſiue prouincijs bello partis, quemadmodũ Lacedæmoniorum, & Macedonũ, & Moloſſorum reges. Videtur autem rex cuſtos eſſe natura, vt ij quidẽ qui facultates & copias habent rei familiaris, nulla iniuria afficiãtur: populus verò & multitudo nullis cõtumelijs vexetur. Tyrãnis B porrò, quemadmodũ ſæpenumero dictum eſt, nihil cõmune ſpectat: ſed omnia priuatæ vtilitatis cauſa facit. Propoſitum autem eſt tyranno quidem iucundũ, regi verò honeſtum. Quapropter & eùm eorum modorum, quibus principes ſuperiora & plura habent, quàm priuati; alter in pecuniis cõſiſtat, alter in honore; plus habere pecuniarũ, tyrannicum eſt: plus honoris, magis regiũ: & cuſtodia regia, ex ciuibus & ſuis cõſtat: tyrannica, ex peregrinis & externis. Tyrannidem porrò mala habere & ea quæ ſunt in democratia, & ea quæ in oligarchia, perſpicuũ eſt. Nã quòd diuitiæ ſunt ei extremum bonorum, quod intueatur & expetat, id C habet ex oligarchia. ſolo enim hoc modo & cuſtodia & luxuria permaneat neceſſe eſt: & quòd multitudini nihil credat; idcirco & ei arma adimit. Et plebem infimam vexare, & ex vrbe eiicere, & velvti ſentinam exhaurire, atque aliò vbi habitet, relegare; vtriuſq; commune eſt, oligarchiæ & tyrannidis. Ex democratia autem hoc mali contrahit, quòd bellum gerat cum illuſtribus ac nobilibus, eóſque & occultè & apertè de medio tollat, & in exilium pellat, tanquam de eadem arte certanteis artifices, & imperio ſuo obſtanteis. Ex his euenire ſolet vt etiam inſidiæ naſcantur, dum alii eorum præeſſe & imperare volunt, alii ſeruire nolunt. ex quo fonte Periandri conſilium Thraſybulo datum manauit, ſpicarum ſupra alias eminentium mutilatio D & quaſi decurtatio, proinde quaſi eiuſmodi excellenteis ſemper de medio tollere oporteat. Quemadmodum igitur ferè dictum eſt, eadem principia eaſdémq; cauſas mutationum eſſe in aliis reip. adminiſtrandæ formis atque in monarchiis, exiſtimare oportet. Nam & propter iniuſtitiam & propter metum & propter contemptum, multi ex iis qui ſub imperio ſunt, monarchias impetu facto adoriuntur: ex omnibus autem iniuriæ generibus propter contumeliam maximè: interdum tamen etiã propter priuationem bonorum. Sunt autem iidem fines & tyrannidibus & regnis, qui & illis reip. adminiſtrandę formis propoſiti. Monarchis enim E magnitudo & amplitudo diuitiarum & honoris ſuppetit: quæ omnes homines concupiſcunt. Earum autem quæ fiunt in reges aut tyrannos impreſſionũ, aliæ fiunt in ipſorum principum corpus & caput, aliæ in principatum. Atque eæ quidem, quæ propter contumeliam fiunt, ad corpus pertinent. Contumeliarum autem eùm multa ſint genera multæque partes, vnaquæque earum iram commouet. Iam verò eorum qui iraſcuntur, plerique ferè omnes vlciſcendæ iniuriæ acceptæ gratia in alterum inuadunt, non præſtantiæ. exempli cauſa, in Piſiſtratidas impetus factus eſt, propterea quòd Harmodii ſororem probro & dedecore affecerant, & Harmodio ſtuprum inferre conati erant. Nam Harmodius propter ſororem, Ariſtogiton propter Harmodium, in eos impetum fecerunt.

A καὶ ἕτεροι τὸν αὐτὸν τρόπον, ἐκ δημαγωγίας. καθάπερ οὖν εἴπομεν, ἡ βασιλεία τέτακται κατὰ τὴν ἀριστοκρατίαν. κατ' ἀξίαν γάρ ἐστιν, ἢ κατ' ἰδίαν ἀρετὴν, ἢ κατὰ * γένος, ἢ κατ' εὐεργεσίας, ἢ κατὰ ταῦτά τε καὶ δύναμιν. ἅπαντες γὰρ εὐεργετήσαντες, ἢ δυνάμενοι τὰς πόλεις ἢ τὰ ἔθνη εὐεργετεῖν, ἐτύγχανον τῆς τιμῆς ταύτης· οἱ μὲν, κατὰ πόλεμον κωλύσαντες δουλεύειν, ὥσπερ Κόδρος· οἱ δ', ἐλευθερώσαντες, ὥσπερ Κῦρος· ἢ κτίσαντες, ἢ κτησάμενοι χώραν, ὥσπερ οἱ Λακεδαιμονίων βασιλεῖς, καὶ Μακεδόνων, καὶ Μολοσσῶν. βούλεται δ' ὁ βασιλεὺς εἶναι φύλαξ, ὅπως οἱ μὲν κεκτημένοι τὰς οὐσίας, μηδὲν ἄδικον πάσχωσιν, ὁ δὲ δῆμος μὴ ὑβρίζηται μηδέν. ἡ δὲ τυραννὶς, ὥσπερ εἴρηται πολλάκις, πρὸς οὐδὲν ἀποβλέπει κοινὸν, * εἰ μὴ B τῆς ἰδίας ὠφελείας χάριν. ἔστι δὲ σκοπὸς, τυραννικὸς μὲν, τὸ ἡδύ· βασιλικὸς δὲ, τὸ καλόν. διὸ καὶ τῶν πλεονεκτημάτων, τὰ μὲν χρήματα, τυραννικά· τὰ δ' εἰς τιμὴν, βασιλικὸν μᾶλλον. καὶ φυλακὴ, βασιλικὴ μὲν, πολιτική· τυραννικὴ δὲ, διὰ ξένων. ὅτι δ' ἡ τυραννὶς ἔχει κακὰ, καὶ τὰ τῆς δημοκρατίας, καὶ τὰ τῆς ὀλιγαρχίας, φανερόν· ἐκ μὲν ὀλιγαρχίας, τὸ τέλος εἶναι πλοῦτον· οὕτω γὰρ καὶ διαμένειν ἀναγκαῖον μόνως τήν τε φυλακὴν, καὶ * τὴν τρυφήν· καὶ τὸ τῷ C πλήθει μηδὲν πιστεύειν. διὸ καὶ τὴν παραίρεσιν ποιοῦνται τῶν ὅπλων. καὶ τὸ κακοῦν τὸν ὄχλον, καὶ τὸ ἐκ τοῦ ἄστεος ἀπελαύνειν καὶ διοικίζειν, ἀμφοτέρων κοινὸν, καὶ τῆς ὀλιγαρχίας, καὶ τῆς τυραννίδος. ἐκ δημοκρατίας δὲ, τὸ πολεμεῖν τοῖς γνωρίμοις, καὶ διαφθείρειν λάθρα καὶ φανερῶς· καὶ φυγαδεύειν, ὡς ἀντιτέχνους, καὶ πρὸς τὴν ἀρχὴν ἐμποδίους. ἐκ γὰρ τούτων συμβαίνει γίγνεσθαι καὶ τὰς ἐπιβουλάς· τῶν μὲν, ἄρχειν αὐτῶν βουλομένων, τῶν δὲ, μὴ δουλεύειν. ὅθεν ἐστὶ τὸ * Περιάνδρου πρὸς Θρασύβουλον συμβούλευμα ἐστὶν, ἡ τῶν ὑπερεχόντων σταχύων κόλουσις· ὡς δέον ἀεὶ τοὺς ὑπερέχοντας τῶν πολιτῶν ἀναιρεῖν. καθάπερ D οὖν σχεδὸν ἐλέχθη, τὰς αὐτὰς ἀρχὰς δεῖ νομίζειν περί τε τὰς πολιτείας εἶναι τῶν μεταβολῶν, καὶ περὶ τὰς μοναρχίας. διά τε γὰρ ἀδικίαν, καὶ διὰ φόβον, καὶ διὰ καταφρόνησιν, ἐπιτίθενται πολλοὶ τῶν ἀρχομένων, ταῖς μοναρχίαις· τῆς δὲ ἀδικίας μάλιστα δι' ὕβριν· ἐνίοτε δὲ καὶ διὰ τὴν τῶν ἰδίων στέρησιν. ἔστι δὲ καὶ τὰ τέλη ταὐτὰ, καθάπερ κἀκεῖ, καὶ περὶ τὰς τυραννίδας καὶ τὰς βασιλείας. μέγεθος γὰρ ὑπάρχει πλούτου καὶ τιμῆς τοῖς μονάρχοις, ὧν ἐφίενται E πάντες. τῶν δ' ἐπιθέσεων, αἱ μὲν ἐπὶ τὸ σῶμα γίγνονται τῶν ἀρχόντων, αἱ δ' ἐπὶ τὴν ἀρχήν. αἱ μὲν οὖν δι' ὕβριν, ἐπὶ τὸ σῶμα. τῆς δ' ὕβρεως οὔσης πολυμεροῦς, ἕκαστον αὐτῶν αἴτιον γίγνεται τῆς ὀργῆς. τῶν δ' ὀργιζομένων σχεδὸν οἱ πλεῖστοι τιμωρίας χάριν ἐπιτίθενται, ἀλλ' οὐχ ὑπεροχῆς εἶναι, ἡ μὲν τῶν Πεισιστρατιδῶν, διὰ τὸ προπηλακίσαι μὲν τὴν Ἁρμοδίου ἀδελφὴν, ἐπηρεάσαι δ' Ἁρμόδιον. ὁ μὲν γὰρ Ἁρμόδιος, διὰ τὴν ἀδελφήν· ὁ δὲ Ἀριστογείτων, διὰ τὸν Ἁρμόδιον.

γρ. ἰδίως,

γρ. εἰ μὴ εἰς

γρ. τὴν τροφήν.

Lib. 3. cap. 13.

ἐπεβούλευσαν δὲ καὶ Περιάνδρῳ τῷ ἐν Ἀμβρακίᾳ τυράννῳ, διὰ τὸ συμπίνοντα μετὰ τῶν παιδικῶν, ἐρωτῆσαι αὐτὸν εἰ ἤδη ἐξ αὐτοῦ κύει. ἡ δὲ Φιλίππου ὑπὸ Παυσανίου, διὰ τὸ ἐᾶσαι ὑβρισθῆναι αὐτὸν ὑπὸ τῶν περὶ Ἄτταλον. καὶ ἡ Ἀμύντου τοῦ μικροῦ ὑπὸ Δέρδα, διὰ τὸ καυχήσασθαι εἰς τὴν ἡλικίαν αὐτοῦ. καὶ ἡ τοῦ εὐνούχου Εὐαγόρᾳ τῷ Κυπρίῳ· διὰ γὰρ τὸ τὴν γυναῖκα παρελέσθαι τὸν υἱὸν αὐτοῦ, ἀπέκτεινεν, ὡς ὑβρισμένος. πολλαὶ δ' ἐπιθέσεις γεγένηνται, καὶ διὰ τὸ εἰς τὸ σῶμα αἰσχύνεσθαι τῶν μοναρχῶν τινάς· οἷον, καὶ ἡ Κραταίου εἰς Ἀρχέλαον· ἀεὶ γὰρ βαρέως εἶχε πρὸς τὴν ὁμιλίαν. ὥστε ἱκανὴ καὶ ἐλάττων ἐγένετο πρόφασις, διότι τῶν θυγατέρων οὐδεμίαν ἔδωκεν, ὁμολογήσας αὐτῷ· ἀλλὰ τὴν μὲν προτέραν, κατεχόμενος ὑπὸ πολέμου πρὸς Σίρραν καὶ Ἀρράβαιον, ἔδωκε τῷ βασιλεῖ τῷ τῆς Ἐλιμείας· τὴν δὲ νεωτέραν, τῷ υἱεῖ Ἀμύντᾳ, οἰόμενος οὕτως ἂν ἥκιστα διαφέρεσθαι, καὶ τὸν ἐκ τῆς Κλεοπάτρας. ἀλλὰ τῆς γε ἀλλοτριότητος ὑπῆρχεν ἀρχή, τὸ βαρέως φέρειν πρὸς τὴν ἀφροδισιαστικὴν χάριν. συνεπέθετο δὲ καὶ Ἑλλανοκράτης ὁ Λαρισσαῖος διὰ τὴν αὐτὴν αἰτίαν. ὡς γὰρ χρώμενος αὐτοῦ τῇ ἡλικίᾳ, οὐ κατῆγεν ὑποσχόμενος, δι' ὕβριν καὶ οὐ δι' ἐρωτικὴν ἐπιθυμίαν ᾤετο εἶναι τὴν γεγενημένην ὁμιλίαν. * Πάρων δὲ καὶ Ἡρακλείδης οἱ Αἴνιοι Κότυν διέφθειραν, τῷ πατρὶ τιμωροῦντες. Ἀδάμας δ' ἀπέστη Κότυος, διὰ τὸ ἐκτμηθῆναι παῖς ὢν ὑπ' αὐτοῦ, ὡς ὑβρισμένος. πολλοὶ δὲ καὶ διὰ τὸ εἰς τὸ σῶμα αἰκισθῆναι πληγαῖς, ὀργισθέντες, οἱ μὲν διέφθειραν, οἱ δὲ ἐνεχείρησαν, ὡς ὑβρισθέντες· καὶ τῶν περὶ τὰς ἀρχὰς καὶ βασιλικὰς δυναστείας· οἷον, ἐν Μιτυλήνῃ τοὺς Πενθιλίδας Μεγακλῆς * περιιόντας, καὶ τύπτοντας ταῖς κορύναις, ἐπιθέμενος μετὰ τῶν φίλων ἀνεῖλε. καὶ ὕστερον * Σμέρδις * Πένθιλον, πληγὰς λαβών, καὶ παρὰ τῆς γυναικὸς ἐξελκυσθείς, διέφθειρε. καὶ τῆς Ἀρχελάου δ' ἐπιθέσεως Δεκάμνιχος ἡγεμὼν ἐγένετο, παροξύνων τοὺς ἐπιθεμένους πρῶτος. αἴτιον δὲ τῆς ὀργῆς, ὅτι αὐτὸν ἐξέδωκε μαστιγῶσαι Εὐριπίδῃ τῷ ποιητῇ· ὁ δ' Εὐριπίδης ἐχαλέπαινεν, εἰπόντος τι αὐτοῦ εἰς δυσωδίαν τοῦ στόματος. καὶ ἄλλοι δὲ πολλοὶ διὰ τοιαύτας αἰτίας, οἱ μὲν ἀνῃρέθησαν, οἱ δ' ἐπεβουλεύθησαν. ὁμοίως δὲ καὶ διὰ φόβον. ἓν γάρ τι τοῦτο τῶν * αἰτιῶν ἦν, ὥσπερ καὶ περὶ τὰς πολιτείας καὶ τὰς μοναρχίας· οἷον, Ξέρξην Ἀρταπάνης, φοβούμενος τὴν διαβολὴν τὴν περὶ Δαρεῖον, * ὅτι ἐκρέμασεν οὐ κελεύσαντος Ξέρξου, ἀλλ' οἰόμενος συγγνώσεσθαι ὡς * ἀμνημονοῦντα διὰ τὸ δειπνεῖν. αἱ δὲ, διὰ καταφρόνησιν· ὥσπερ Σαρδανάπαλον ἰδών τις ξαίνοντα μετὰ τῶν γυναικῶν, (εἰ ἀληθῆ ταῦτα οἱ μυθολογοῦντες λέγουσιν) εἰ δὲ μὴ ἐπ' ἐκείνου, ἀλλ' ἐπ' ἄλλου γε ἂν γένοιτο ἀληθές. καὶ Διονυσίῳ τῷ ὑστέρῳ Δίων ἐπέθετο, διὰ τὸ καταφρονεῖν, ὁρῶν τούς τε πολίτας οὕτως ἔχοντας, καὶ αὐτὸν ἀεὶ μεθύοντα. καὶ τῶν φίλων δέ τινες ἐπιτίθενται διὰ καταφρόνησιν·

Victorius, πάρων, ex aliis auctoribus.

γρ. περιιόντας,

γρ. Σμέρδις

γρ. Πένθιλον,

γρ. αἰτίων,

Lamb. ὅτι οὐκ ἐκρέμασε, καὶ

Lamb. ἀμνημονοῦντα

A Inſidiati ſunt etiam Periandro Ambraciæ tyranno, propterea quòd inter compotandum cùm vnà eſſet puer quem ille in deliciis habebat, quæſiuiſſet ab eo, eſſetne iam ex ſe prægnans? Iam Philippo à Pauſania iccirco vis illata eſt, quia eum impunè contumelia & dedecore affectum eſſe ab Attalo paſſus eſſet: & Amyntæ, qui cognomento paruus dictus eſt, à Derda, quia ſe in eius ætatem puerilem glorioſè iactauiſſet: & Eunucho ab Euagora Cyprio. Nam propterea quòd vxor ſibi ab illius filio adempta eſſet, eum interfecit, tanquam contumelia accepta. Multæ etiam impreſſiones factæ ſunt in quoſdam principes monarchos, B propterea quòd alicui pudicitiam, corpore eius cõſtuprato, eripuiſſent: verbi gratia, à Cratæo in Archelaum. Semper enim grauiter & moleſtè ferebat, illum ſecum ſtupri cauſa commiſceri. Itaque quamuis lõgè minor eſſet hic prætextus, leuiórque hæc cauſa; fuit tamen ſatis idonea & iuſta, quòd nullam ſibi ex filiabus in matrimonium dediſſet, cùm daturum ſe promiſiſſet: ſed maiorem natu quidem bello, quod cum Sirra & Arrabæo gerebat, implicatus, Elimeę regi deſpondit: minorem verò Amyntæ filio; exiſtimans fore hoc pacto, vt ille præſertim ex Cleopatra nat⁹ minimè à ſe diſſideret. ſed alienationis origo & principiũ fuit, quòd grauiter tuliſſet, ſe eius libidini ad res venereas eſſe obſecutum. Vnà cum eo illum adortus eſt etiam Hellanocrates Lariſſæus, propter eãdem cauſam. Vbi C enim ſe ab illo, cui ſuæ ætatis florem vtendum fruendúmque dederat, ab exſulio non reuocari vidit: cùm præſertim ille ſe id facturum pollicitus eſſet, conſuetudinem illam ſecum eſſe inſtitutam, non propter cupiditatẽ amatoriam, ſed propter contumeliam, exiſtimauit. Iam Paro & Heraclidę Ænij Cotyn interemerũt, patris iniuriam vlciſcẽtes. Adamas autem Cotyn reliquit, ab eóq; deſciuit, tanquã contumelia affectus, quòd ab eo, cũ puer eſſet, exſectus fuiſſet. Multi porrò etiam propterea quòd corpore verbera pertuliſsẽt, & malè multari eſſent, irati, necauerũt, alij adorti ſunt etiam eos qui ſummos magiſtratus & regios potentatus obtinebant, tanquam cõtumelia accepta: vt Mitylenis Pẽtalidas, qui quoquo verſus circumibãt, & cla- D uis obuium quemq; cædebant, Megacles impreſſione facta cum amicis interemit. Et poſteriùs Smerda, plagis à Penthilo acceptis, & ab eius vxore extractus, eum necauit. Et eius impreſſionis quæ in Archelaum facta eſt, Decamnichus dux fuit, eos primus irritãs & concitans qui in eum impetum fecerunt. Cauſa autem iræ fuit, quòd eum tradiderat Euripidi poëtę flagellis verberandum. Euripides autem ſuccenſebat ei quòd aliquid dixiſſet in ſuum oris fœtorem. Alii denique multi propter taleis cauſas partim de medio ſublati ſunt, partim inſidiis excepti, non longè à periculo abfuerunt. Similiter autem & propter metũ in monarchos invadere ſolẽt. Vna enim quædam hæc erat E ex iis cauſis quæ vt aliis reipubl. adminiſtrãdæ formis, ita & monarchiis mutationem & interitum afferunt. exẽpli gratia, Artabanus Xerxem adortus interemit, criminationem, quæ ad Darium pertinebat, extimeſcẽs, quòd eum in crucem agere à Xerxe iuſſus, ei nõ paruiſſet: exiſtimans fore, vt ille ſibi ignoſceret, tanquam oblito, propterea quòd cœnabat. Aliæ ſunt propter contemptionem, quemadmodum quidam cùm Sardanapalum cum mulieribus nẽtem, & telam texẽtem vidiſſet, (ſi vera ſunt hęc quæ à fabularum ſcriptoribus tradita sũt,) eum interemit: quod ſi in illo verũ nõ eſt, at in alio eſſe poſſit. Et in Dionyſium poſteriorẽ Dion inuaſit, propterea quòd eum contemneret, cùm videret & ciueis ita animatos, & ipsũ ſẽper ebriũ. Et verò nõnulli ex amicis adoriũtur propter contemptũ:

nam propterea quòd ſibi fides habetur, contemnunt, tanquam conſilium facinoris admittendi occultaturi. Et qui putant fore vt poſſint principatum occupare & obtinere, quodam modo propterea quòd contemnãt, impreſſionem faciunt. Nam proinde quaſi poſſint, & quia periculum contemnunt propter potentiam, facilè aggrediuntur: quemadmodum qui præſunt exercitui, in eos principes, qui ſoli imperant, irruũt: exempli cauſa, Cyrus in Aſtyagem, & vitam eius contemnens, & copias: propterea quòd milites quidem otio & inertia corrupti, ipſe verò mollitia & luxuria liquefact° erat. Et Seuthes Thrax cùm eſſet imperator, in Amadocum. Alij pluribus cauſis ad facinus ſuſcipiendum impelluntur, vt qui contemnunt, & lucri ſtudio ducũtur: vt Mithridates, in Ariobarzanem. Maximè autem propter hanc cauſam ad facinus ij aggrediuntur, qui cùm ſint audaces & præfidentes natura: apud eos qui ſoli principatum obtinent, honorem ex ſcientia rei militaris conſecuti ſunt. Fortitudo enim poteſtatem nacta, audacia eſt: quibus ambabus rebus freti, tanquam facilè victoria potituri, in eos inuadunt. Eorum autem, qui laudum & gloriæ ſtudio inflammati aggrediuntur ad tollendos principes, alius cauſæ modus eſt ab ijs qui antè expoſiti ſunt. Non enim, vt nonnulli tyrannos adoriuntur, quia vident eos ingentibus diuitiis, & amplis honoribus circumfluere: ita & eorum, qui propter laudis & gloriæ cupiditatem, impetum in illos faciunt, vnuſquiſque conſilium capit adeundi periculi. ſed illi quidem propter eam cauſam quæ antè dicta eſt: hi verò tanquam aliqua alia actione à ſe ſuſcepta egregia & præſtanti, & propter quam apud alios celebritatem & claritatem nominis ſempiternam ſibi comparabunt, ita monarchias adoriuntur: non quòd ſingularem principatum, ſeu, (vt Græci nominant,) monarchiã concupiſcant, ſed gloriam. Verũtamen pauciſſimi numero ſunt, quos hæc cauſa ad impreſſionem faciendam impellat. Oportet enim hoc antè eſſe poſitum, de ſalute nihil laborare, niſi re confecta: quos debet quidem Dionis exiſtimatio comitari: ſed non facile eſt eam in multis innaſci. Ille enim cum parua manu aduerſus Dionyſium ſe cõtulit, cùm hoc animo ſe eſſe diceret, vt quoquò progredi poſſet, eatenus actionem ſuſceptam perducere ſatis haberet: verbi gratia, ſi ſtatim vt terram illam leuiter attigiſſet, ſibi aliquo caſu moriendum eſſet, hanc mortem, vt honeſtam & præclaram, ſe æquo animo laturum. Interit autem tyrãnis vno quidem modo, vt & vna quæque aliarũ reip. formarum, extrinſecus & à cauſis externis, ſi ſit aliqua aduerſaria reipubl. adminiſtrandæ forma potentior. voluntatem enim præſtò futuram perſpicuũ eſt, propterea quia conſilia inter ſe contraria ſunt. Quæ autẽ volunt, cùm etiã poſſunt, ea agunt omnes. Contrariæ autem ſunt reipublicæ adminiſtrãdæ formæ, democratia & tyrannis, Vt figulus figulo, quemadmodum inquit Heſiodus. nã democratia extrema tyrannis eſt. Quocirca plurimas tyrannidas Lacedæmonij diſſiparunt: & Syracuſani, quo tempore ſuam remp. adminiſtrabant. Altero verò modo euertitur tyrannis, ex ſeipſa, cùm ij qui eius ſunt participes, inter ſe diſcordant ac diſſident: quemadmodum Gelonis tyrãnis, & nunc Dionyſij. nam Gelonis quidem tyrannis eo euerſa eſt, quòd Thraſybulus Hieronis frater, Gelonis filium popularium populi ductorum more blãditiis deliniebat, & ad voluptates incitabat, vt ipſe imperaret: cùm autẽ neceſſarii conſpiraſſent & coiiſſent, vt ne tyrãnis funditus euerteretur, ſed ſolus Thraſybulus: nonnulli ex iis altera ex parte coitione facta tãquam occaſionem nacti, eos omnes exegerũt.

A διὰ γὰρ τὸ πιστεύεσθαι, καταφρονοῦσιν ὡς λήσοντες. καὶ
οἱ οἰόμενοι δύνασθαι κατασχεῖν τὴν ἀρχὴν, τρόπον
τινὰ διὰ τὸ καταφρονεῖν ἐπιτίθενται. ὡς δυνάμενοι
γὰρ, καὶ καταφρονοῦντες τοῦ κινδύνου διὰ τὴν δύ-
ναμιν, ἐπιχειροῦσι ῥᾳδίως, ὥσπερ οἱ στρατηγοῦντες
τοῖς μονάρχοις· οἷον, Κῦρος Ἀστυάγῃ, καὶ τοῦ βίου κα-
ταφρονῶν, καὶ τῆς δυνάμεως, διὰ τὸ τὴν μὲν δυνά-
μιν ἐξηργηκέναι, αὐτὸν δὲ τρυφᾷν· καὶ Σεύθης ὁ Θρᾷξ
Ἀμαδόκῳ, στρατηγὸς ὤν. οἱ δὲ καὶ διὰ πλείω τούτων
ἐπιτίθενται· οἷον, καὶ καταφρονοῦντες, καὶ διὰ κέρδος·
ὥσπερ Ἀριοβαρζάνῃ Μιθριδάτης. μάλιστα δὲ διὰ
B ταύτην τὴν αἰτίαν ἐγχειροῦσιν οἱ τὴν φύσιν μὲν θρα-
σεῖς, τιμὴν δ᾽ ἔχοντες πολεμικὴν παρὰ τοῖς μο-
νάρχοις· ἀνδρία γὰρ δύναμιν ἔχουσα, θράσος ἐστί.
δι᾽ ἃς ἀμφοτέρας, ὡς ῥᾳδίως κρατήσοντες, ποιοῦν-
ται τὰς ἐπιθέσεις. * τῶν δὲ διὰ φιλοτιμίαν ἐπιτιθε- κ. τῶν η τ.
μένων, ἕτερος τρόπος ἐστὶ τῆς αἰτίας παρὰ τοὺς εἰρη-
μένους πρότερον. οὐ γὰρ ὥσπερ ἔνιοι τοῖς τυράννοις
ἐπιχειροῦσιν, ὁρῶντες κέρδη τε μεγάλα, καὶ τιμὰς
μεγάλας οὔσας αὐτοῖς, οὕτω καὶ τῶν διὰ φιλοτιμίαν
ἐπιτιθεμένων ἕκαστος προαιρεῖται κινδυνεύειν· ἀλλ᾽
ἐκεῖνοι μὲν, διὰ τὴν εἰρημένην αἰτίαν· οὗτοι δ᾽, ὥσ-
C περ κἂν ἄλλης τινὸς γινομένης πράξεως περιττῆς,
καὶ δι᾽ ἣν ὀνομαστοὶ γίγνονται καὶ γνώριμοι τοῖς ἄλ-
λοις, οὕτω καὶ τοῖς μονάρχοις ἐγχειροῦσιν, οὐ κτή-
σασθαι βουλόμενοι μοναρχίαν, ἀλλὰ δόξαν. οὐ
μὴν ἀλλ᾽ ἐλάχιστοί γε τὸν ἀριθμόν εἰσιν οἱ διὰ ταύ-
την τὴν αἰτίαν ὁρμῶντες· ὑποκεῖσθαι γὰρ δεῖ τὸ
τῆς σωτηρίας μηδὲν φροντίζειν, ἂν μὴ μέλλῃ κατα-
σχήσειν τὴν πρᾶξιν. οἷς ἀκολουθεῖν μὲν δεῖ τὴν Δίω-
νος ὑπόληψιν· οὐ ῥᾴδιον δ᾽ αὐτὴν ἐγγίνεσθαι πολ-
λοῖς. ἐκεῖνος γὰρ μετ᾽ ὀλίγων ἐστράτευσεν ἐπὶ Διο-
νύσιον, οὕτως ἔχειν φάσκων, ὡς ὅπου περ ἂν δυνη-
D θῇ προελθεῖν, ἱκανὸν αὐτῷ τοσοῦτον μεταλαβεῖν τῆς
πράξεως· οἷον, εἰ μικρὸν ἐπιβάντα τῆς γῆς εὐθὺς
συμβαίη τελευτῆσαι, τοῦτον καλῶς ἔχειν αὐτῷ τὸν
θάνατον. φθείρεται δὲ τυραννὶς, ἕνα μὲν τρόπον, ὥσ-
περ καὶ τῶν ἄλλων ἑκάστη πολιτειῶν, ἔξωθεν, ἐὰν
ἐναντία τις ᾖ πολιτεία κρείττων. τὸ μὲν γὰρ βούλε-
σθαι, δῆλον ὡς ὑπάρξει διὰ τὴν ἐναντιότητα τῆς
προαιρέσεως. ἃ δὲ βούλονται, δυνάμενοι, πράττου-
σι πάντες. ἐναντίαι δ᾽ αἱ πολιτεῖαι, δῆμος μὲν τυ-
ραννίδι, καθ᾽ Ἡσίοδον, Ὡς κεραμεῖ κεραμεύς. καὶ
γὰρ ἡ δημοκρατία ἡ τελευταία, τυραννίς ἐστι· βασι-
E λεία δὲ καὶ ἀριστοκρατία, διὰ τὴν ἐναντιότητα τῆς
πολιτείας. διὸ Λακεδαιμόνιοι πλείστας κατέλυσαν
τυραννίδας· καὶ Συρακούσιοι κατὰ τὸν χρόνον, ὃν ἐπο-
λιτεύοντο καλῶς. ἕνα δ᾽, ἐξ αὐτῆς, ὅταν οἱ μετέχον-
τες στασιάζωσιν· ὥσπερ ἡ τῶν περὶ Γέλωνα, καὶ νῦν ἡ
τῶν περὶ Διονύσιον. ἡ μὲν Γέλωνος, Θρασυβούλου
τοῦ Ἱέρωνος ἀδελφοῦ, τὸν υἱὸν τοῦ Γέλωνος δημαγω-
γοῦντος, καὶ πρὸς ἡδονὰς ὁρμῶντος, ἵν᾽ αὐτὸς ἄρ-
χῃ. τῶν δ᾽ οἰκείων συστησάντων, ἵνα μὴ τυραννὶς
ὅλως καταλυθῇ, ἀλλὰ Θρασύβουλος· οἱ δὲ συστάντες
αὐτῶν, ὡς καιρὸν ἔχοντες, ἐξέβαλον ἅπαντας αὐτούς.

Διονύσιον δὲ Δίων στρατεύσας, κηδεστὴς ὤν, καὶ προσλαβὼν τὸν δῆμον, ἐκεῖνον ἐκβαλὼν, διεφθάρη. δύο δὲ οὐσῶν αἰτιῶν δι' ἃς μάλιστ' ἐπιτίθενται ταῖς τυραννίσι, μίσους καὶ καταφρονήσεως, θάτερον μὲν δεῖ τούτων ὑπάρχειν τοῖς τυράννοις, τὸ μῖσος· ἐκ δὲ τοῦ καταφρονεῖσθαι πολλαὶ γίνονται τῶν καταλύσεων. σημεῖον δέ· τῶν μὲν γὰρ κτησαμένων οἱ πλεῖστοι, καὶ διεφύλαξαν τὰς ἀρχάς. οἱ δὲ, παραλαβόντες, εὐθὺς, ὡς εἰπεῖν, ἀπολλύασι πάντες. ἀπολαυστικῶς γὰρ ζῶντες, εὐκαταφρόνητοί τε γίνονται, καὶ πολλοὺς καιροὺς παραδιδόασι τοῖς ἐπιτιθεμένοις. μόριον δέ τι τοῦ μίσους καὶ τὴν ὀργὴν δεῖ τιθέναι· ἔστι γάρ πως τῶν αὐτῶν αἰτία γίνεται πράξεων. πολλάκις δὲ καὶ πρακτικώτερον τοῦ μίσους· συντονώτερον γὰρ ἐπιτίθενται διὰ τὸ μὴ χρῆσθαι λογισμῷ τὸ πάθος· *(μάλιστα δὲ συμβαίνει τοῖς θυμοῖς ἀκολουθεῖν διὰ τὴν ὕβριν· δι' ἣν αἰτίαν, ἥ τε τῶν Πεισιστρατιδῶν κατελύθη τυραννὶς, καὶ πολλαὶ τῶν ἄλλων.) ἀλλὰ μᾶλλον τὸ μῖσος. ἡ μὲν γὰρ ὀργὴ, μετὰ λύπης πάρεστιν. ὥστε οὐ ῥᾴδιον λογίζεσθαι· ἡ δὲ ἔχθρα, ἄνευ λύπης. ὡς δ' ἐν κεφαλαίοις εἰπεῖν, ὅσας αἰτίας εἰρήκαμεν τῆς τε ὀλιγαρχίας τῆς ἀκράτου καὶ τελευταίας, καὶ τῆς δημοκρατίας τῆς ἐσχάτης, τοσαύτας καὶ τῆς τυραννίδος θετέον· καὶ γὰρ αὗται τυγχάνουσιν οὖσαι διαιρεταὶ τυραννίδες. βασιλεία δὲ ὑπὸ μὲν τῶν ἔξωθεν ἥκιστα φθείρεται· διὸ καὶ πολυχρόνιός ἐστιν· ἐξ αὐτῆς δ' αἱ πλεῖσται φθοραὶ συμβαίνουσι. φθείρεται δὲ κατὰ δύο τρόπους· ἕνα μὲν, στασιασάντων τῶν μετεχόντων τῆς βασιλείας· ἄλλον δὲ τρόπον, τυραννικώτερον πειρωμένων διοικεῖν, ὅταν εἶναι κύριοι πλειόνων ἀξιῶσι καὶ παρὰ τὸν νόμον. οὐ γίγνονται δ' ἔτι βασιλεῖαι νῦν, ἀλλ' ἂν περ γίγνωνται, μοναρχίαι καὶ τυραννίδες μᾶλλον· διὰ τὸ τὴν βασιλείαν ἑκούσιον μὲν ἀρχὴν εἶναι, μειζόνων δὲ κυρίαν· πολλοὺς δ' εἶναι τοὺς ὁμοίους, καὶ μηδένα διαφέροντα τοσοῦτον, ὥστε ἀπαρτίζειν πρὸς τὸ μέγεθος καὶ τὸ ἀξίωμα τῆς ἀρχῆς. ὥστε διὰ μὲν τοῦτο, ἑκόντες οὐχ ὑπομένουσιν· ἂν δὲ δι' ἀπάτης ἄρξῃ τις ἢ βίας, ἤδη δοκεῖ τοῦτο εἶναι τυραννίς. ἐν δὲ ταῖς κατὰ γένος βασιλείαις τιθέναι δεῖ τῆς φθορᾶς αἰτίαν πρὸς ταῖς εἰρημέναις, καὶ τὸ γίνεσθαι πολλοὺς εὐκαταφρονήτους. καὶ τὸ δύναμιν μὴ κεκτημένους τυραννικὴν, ἀλλὰ βασιλικὴν τιμὴν, ὑβρίζειν· ῥᾳδία γὰρ ἐγίνετο ἡ κατάλυσις. μὴ βουλομένων γὰρ εὐθὺς οὐκ ἔσται βασιλεὺς, ἀλλ' ὁ τύραννος καὶ μὴ βουλομένων. φθείρονται μὲν οὖν αἱ μοναρχίαι διὰ ταύτας καὶ τοιαύτας ἑτέρας αἰτίας.

Inclusa, παρενθετικῶς sunt interiecta: quod non animaduertit Lamb.

ΚΕΦΑΛ. ια'.

Ἐξ ὧν σώζονται αἱ μοναρχίαι.

Σώζονται δ' ὅηλον, ὡς ἁπλῶς μὲν εἰπεῖν, ἐκ τῶν ἐναντίων· ὡς δ' καθ' ἕκαστον, τὰς μὲν βασιλείας ἄγειν ἐπὶ τὸ μετριώτερον. ὅσῳ γὰρ ἂν ἐλαττόνων ὦσι κύριοι, πλείω χρόνον ἀναγκαῖον μένειν πᾶσαν τὴν ἀρχήν. αὐτοί τε γὰρ ἧττον γίνονται δεσποτικοὶ, καὶ τοῖς

A Dionyſium autem Dion, cùm eſſet ei affinitate coniunctus, comparato exercitu, & populo ſibi adiuncto, illũ quidem eiecit, ſed paulo pòſt interfectus eſt. Cùm ſint autem cauſæ duæ propter quas maximè ad tyrãnidas tollendas aggrediuntur, odium & contemptus: horum quidem altero digni ſunt tyrãui, nempe odio: verumtamen ex eo quòd contemnuntur, multæ naſcuntur tyrãnidum euerſiones. cuius rei hoc argumentum eſt: Nam plerique ex iis qui imperia pepererunt, etiam retinere ac tueri potuerunt: qui vero à maioribus acceperunt, ſtatim ferè omnes amiſerunt. Nam dũ libidinosè ac voluptariè viuunt; & contempti fiũt, & multas iis qui adoriri volunt, occaſiones adoriendi
B præbent. Odij autem particulam etiam iram ponere oportet. Nam quodammodo earumdem actionum cauſa efficiens eſſe ſolet. Quin ſæpenumero etiam ad agendum maiorem vim habet, quàm odium: contentiùs enim adoriuntur, quòd perturbatio rationem in conſilium non adhibeat. Maximè autem euenit vt homines ob *contumeliam iræ pareant atque obſequantur: (propter quam cauſam cùm Piſiſtratidarum tyrannis diſſipata fuerit, tũ multæ aliæ:) ſed magis propter odium. Nam ira quidem cum dolore coniuncta eſt. Itaque non eſt facile ratiocinari ira dominante: inimicitiæ verò doloris ſunt expertes. Atque, vt in ſumma
C dicamus, quot cauſas eſſe diximus & oligarchiæ meræ, atque vltimæ, & democratiæ extremæ euertendæ, tot etiam tyrannidis ſtatuendæ ſunt. Etenim hæ reipubl. adminiſtrandæ formæ, ſunt quędam diſiunctæ & diuiduæ tyrannides. Regnum autem minimè extrinſecus quidẽ interit, quocirca & diuturnum eſt, intrinſecus verò & ex ſeipſo multę ei interitiones, multáque quaſi fata imminẽt. At duobus ſanè modis interit: vno modo, ſi diſcordarint inter ſe, qui ſunt regni participes & amici regum: altero, vbi reges conantur aliquãto magis, quàm par ſit, tyrannicè rempubl. adminiſtrare: & vbi poſtulãt penes ſe plurium rerum, quàm fas ſit, eſſe
D poteſtatem, & contra legem. Nõ exſiſtunt porro ampliùs his temporibus regna: ſed ſi fortè, potentiæ ſingulares, hoc eſt, monarchiæ & tyrãnides potiùs oriuntur, quia regnum eſt imperium voluntarium, & ſummam rerum plus nimio magnarum auctoritatem, ac poteſtatẽ obtinens: multi autem ſunt ſimiles, nullúſque exoritur ita cæteris antecellens, vt imperij magnitudini & dignitati ſit par & æqualis. Itaque propter hanc cauſam homines ſponte quidem ſua regnum non ſufferũt. Quòd ſi quis dolo aut vi imperium adipiſcatur, hoc iam videtur tyrannis eſſe. Regnorum autem eorũ, quæ ex genere ad poſteros perueniunt, interitionis hanc etiam cauſam, præter eas quas expoſuimus, ſtatuere oportet, quòd multi exoriãtur contemti, & qui,
E cùm opibus & copijs tyrannicis non ſint inſtructi, ſed honore regali decorati, ciueis ſues contumeliosè vexẽt. Tum enim facilis eſt regni euerſio. Nam ſi nolint, continuò non erit rex; tyrannus, etiamſi nolint. Intereunt igitur monarchiæ propter has & taleis alias cauſas.

CAPVT XI.

Quibus rationibus ſeruari monarchia ſoleat.

SEruantur autem ſcilicet, vt ſimpliciter quidem & vniuersè dicam, contrarijs: vt ſingillatim verò, regna quidem ſi ad mediocritatem & moderationem adducantur. Quanto enim pauciorum rerum penes principes ſit poteſtas, tanto diutiùs omnis principatus maneat neceſſe eſt. nam cum ipſi minùs fiant dominorum in morem imperioſi, tum moribus

efficiun-

efficiuntur magis ad æquitatem æqualitatémque propenſi, tum ciuibus minùs ſunt inuidioſi. Propter hanc cauſam enim & regnum Moloſſorum diu incolume permanſit: & regnum Lacedæmoniorum: propterea quòd imperium & ab initio in duas parteis diuiſum fuerit, & iterum poſtea Theopompus cùm multis aliis in rebus moderationem adhibuerit, tum in ea re, quòd Ephororum imperium illi oppoſuerit: imminuta enim regni poteſtate, tempus auxit. Itaque id quodammodo non minus ſed maius fecit. Quod eum & vxori ſuæ reſpondiſſe ferunt, cùm ab eo quæſiuiſſet, obiurgans, ecquid eum puderet regnũ minus filiis tradere, quàm à patre accepiſſet? Non pudet verò, inquit. trado enim diuturnius. Tyrannides autem duobus modis maximè inter ſe contrariis ſeruantur: quorum alter eſt is qui traditus eſt, & quo plerique tyranni imperium adminiſtrant. Atque ex his multa inſtituiſſe Periandrum Corinthium ferunt: multa etiam talia à Perſarum imperio ſumere licet. Sunt autem & ea quæ ſuprà à nobis expoſita ſunt, ad tyrannidis, quoad eius fieri poteſt, ſalutem appoſita & vtilia, præſtantium virorum excellentiam imminuere, quaſique decurtare, & feroceis magníque ſpiritus homines de medio tollere, & neque conuiuia publica ferre, neque ſodalitates, neque diſciplinas, neque quicquam tale: ſed illa omnia, vnde duo proficiſci ſolent, ſpiritus feroces & fides, cauere: & neque cœtus eruditos, neque alios conuentus & conſeſſus otioſos eſſe ſinere: omnia denique facere quibus quàm maximè inter ſe ignoti omnes erunt: cognitio enim facit vt maior ſit fides mutua: & dare operam vt ciues, qui non abſunt peregrè, ſemper ſint in promptu & in oculis, & verſentur in foribus: ſic enim & minimè obſcurum fuerit, quid agant quídque moliantur: & paruos humileíſque ſpiritus ſumere aſſueuerint ſemper ſeruientes: & cætera quæcunque ſunt huiuſmodi, Perſica & barbara, ſunt tyrannica. Omnia enim idem valent. Tum perficere ne ſint occulta neque obſcura quæcunque quis fortè vel dicat vel agat ex iis qui ſub imperio ſunt: ſed præſtò ſint ſpeculatores, quales erant Syracuſis, qui potagogidæ appellabantur, ſic dicti, quòd omnia, quæ Syracuſis agebantur, atque adeò cogitabantur, acerrimè inquirebant, & tyranno referebant ac renunciabant. Solebat etiam Hiero ſubauſcultatores quoſdam, qui à reipſa Otacuſtæ dicebantur, quòd omnibus rebus & agendis & dicendis aureis admouerent, emittere, vbicunque aliquis hominum cœtus eſſet, aut ciuium cõuentus aut congreſſus. Nam tum & minùs audent liberè loqui, quòd taleis homines pertimeſcant, &, ſi liberè loquantur, minùs occulti ſunt. Vtile etiam eſt tyranno inter ciueis ſerere diſcordias, eóſque inter ſe cõmittere, atqi offenſos reddere, & amicos amicis, & populum nobilibus, & diuites inter ſe: tum ciues pauperare, tyrannicũ eſt, vt neque præſidium ab ipſo alatur, ſed à ciuibus: & in negotio atque opere quotidiano occupati, nihil habeant otij reliquum ad inſidiandum. Huius rei exemplum præbent pyramides, quæ ſunt in Ægypto, & Cypſelidarum coloſſi, donáque dijs cõſecrata, & ædes Iouis Olympij à Piſiſtratidis ædificata, & opera Samia à Polycrate facta. Hæc enim omnia ad vnũ & idem valent, nempe ad ciuium occupationem & paupertatẽ. Eiuſdem generis eſt & tributorũ collatio, vectigaliúmque penſitatio: quemadmodum fiebat Syracuſis. Nam tyrannidẽ obtinente Dionyſio, eueniebat vt omnis res cuiuſque familiaris tributo conferendo, quinquennio eſſet exhauſta. Eſt etiam bellorum geſtor tyrannus, vt ſint occupati, & continenter duce egeant. Præterea regnum quidem ſtudio & opera amicorum ſeruatur:

A εἰσι ἴσοι μᾶλλον, καὶ ὑπὸ τῶν ἀρχομένων φθονοῦνται ἧττον. διὰ γὰρ τοῦτο καὶ ἡ περὶ Μολοττοὺς πολὺν χρόνον βασιλεία διέμεινε· καὶ ἡ Λακεδαιμονίων, διὰ τὸ ἐξ ἀρχῆς τε εἰς δύο μέρη διαιρεθῆναι τὴν ἀρχήν· καὶ πάλιν Θεοπόμπου μετριάσαντος τοῖς τε ἄλλοις, καὶ τὴν τῶν ἐφόρων ἀρχὴν ἐπικαταστήσαντος. τῆς γὰρ δυνάμεως ἀφελὼν, ηὔξησε τῷ χρόνῳ τὴν βασιλείαν. ὥστε τρόπον τινὰ ἐποίησεν οὐκ ἐλάττονα, ἀλλὰ μείζονα αὐτήν. ὅπερ καὶ πρὸς τὴν γυναῖκα ἀποκρίνασθαί φασιν αὐτὸν, εἰποῦσαν, εἰ μηδὲν αἰσχύνεται τὴν βασιλείαν ἐλάττω
B παραδιδοὺς τοῖς υἱέσιν, ἢ παρὰ τοῦ πατρὸς παρέλαβεν, Οὐ δῆτα φάναι· παραδίδωμι γὰρ πολυχρονιωτέραν. αἱ δὲ τυραννίδες σώζονται κατὰ δύο τρόπους τοὺς ἐναντιωτάτους. ὧν ἕτερός ἐστιν ὁ παραδεδομένος, καὶ καθ' ὃν διοικοῦσιν οἱ πλεῖστοι τῶν τυράννων τὴν ἀρχήν. τούτων δὲ τὰ πολλά φασι καταστῆσαι Περίανδρον τὸν Κορίνθιον. πολλὰ δὲ καὶ παρὰ τῆς τῶν Περσῶν ἀρχῆς ἐστι τοιαῦτα λαβεῖν. ἔστι δὲ τά τε πάλαι λεχθέντα πρὸς σωτηρίαν, ὡς οἷόν τε, τῆς τυραννίδος, τὸ τοὺς ὑπερέχοντας κολούειν, καὶ τοὺς φρονηματίας ἀφαιρεῖν· καὶ μήτε συσσίτια ἐᾶν, μήτε ἑταιρείαν, μήτε παιδείαν, μήτε ἄλλο μηδὲν τοιοῦ-
C τον· ἀλλὰ [πάντα] φυλάττειν ὅθεν εἴωθε γίνεσθαι δύο, φρόνημά τε καὶ πίστις· καὶ μήτε σχολὰς, μήτε ἄλλους συλλόγους ἐπιτρέπειν γίνεσθαι σχολαστικούς, καὶ πάντα ποιεῖν ἐξ ὧν ὅτι μάλιστα ἀγνῶτες ἀλλήλοις ἔσονται πάντες· ἡ γὰρ γνῶσις πίστιν ποιεῖ μᾶλλον πρὸς ἀλλήλους. καὶ τὸ τοὺς ἐπιδημοῦντας ἀεὶ φανεροὺς εἶναι, καὶ διατρίβειν περὶ θύρας· οὕτω γὰρ ἂν ἥκιστα λανθάνοιεν τί πράττουσι· καὶ φρονεῖν ἂν ἐθίζοιντο μικρὸν, ἀεὶ δουλεύοντες. καὶ τἄλλα ὅσα τοιαῦτα Περσικὰ καὶ βάρβαρα, τυραννικά ἐστι· πάντα γὰρ ταὐτὸν δύναται. καὶ τὸ μὴ λανθάνειν πειρᾶσθαι, ὅσα τυγχάνει τις λέγων ἢ πράττων τῶν ἀρχομένων, ἀλλ'
D εἶναι κατασκόπους· οἷον, περὶ Συρακούσας * αἱ ποταγωγίδες καλούμεναι. καὶ τοὺς ὠτακουστὰς ἐξέπεμπεν Ἱέρων, ὅπου τις εἴη συνουσία καὶ σύλλογος. παρρησιάζονταί τε γὰρ ἧττον, φοβούμενοι τοὺς τοιούτους· κἂν παρρησιάζωνται, λανθάνουσιν ἧττον. καὶ τὸ διαβάλλειν ἀλλήλοις καὶ συγκρούειν, καὶ φίλους φίλοις, καὶ τὸν δῆμον τοῖς γνωρίμοις, καὶ τοὺς πλουσίους ἑαυτοῖς, καὶ τὸ πένητας ποιεῖν τοὺς ἀρχομένους, τυραννικόν, ὅπως * μήτε φυλακὴ τρέφηται, καὶ * πρὸς τὸ καθ' ἡμέραν ὄντες, ἄσχολοι ὦσιν ἐπιβουλεύειν. παράδειγμα δὲ τούτου αἵ τε πυραμίδες αἱ περὶ Αἴγυπτον,
E καὶ τὰ ἀναθήματα τῶν Κυψελιδῶν, καὶ τοῦ Ὀλυμπίου ἡ οἰκοδόμησις ὑπὸ τῶν Πεισιστρατιδῶν, καὶ τῶν περὶ Σάμον ἔργα Πολυκράτεια. πάντα γὰρ ταῦτα δύναται ταὐτὸν, ἀσχολίαν, καὶ πενίαν τῶν ἀρχομένων, καὶ ἡ εἰσφορὰ τῶν τελῶν· οἷον, ἐν Συρακούσαις· ἐν πέντε γὰρ ἔτεσιν, ἐπὶ Διονυσίου τὴν οὐσίαν ἅπασαν εἰσενηνοχέναι συνέβαινεν. ἔστι δὲ καὶ πολεμοποιὸς ὁ τύραννος, ὅπως ἄσχολοί τε ὦσι, καὶ ἡγεμόνος ἐν χρείᾳ διατελῶσιν ὄντες. καὶ ἡ μὲν βασιλεία σώζεται διὰ τῶν φίλων·

Budæus, οἱ ποταγωγίδες καλούμενοι. vide Victor.

Vict. [illegible] mendosè.

A τυραννικὸν δὲ τὸ μάλιστ' ἀπιστεῖν τοῖς φίλοις, ὡς βουλομένων μὲν πάντων, δυναμένων δὲ μάλιστα τούτων [αὐτὸν καθελεῖν.] καὶ τὰ περὶ τὴν δημοκρατίαν δὲ γιγνόμενα τὴν τελευταίαν, τυραννικὰ πάντα· γυναικοκρατία [τε] περὶ τὰς οἰκίας, ἵν' ἐξαγγέλλωσι κατὰ τῶν ἀνδρῶν· καὶ δούλων ἄνεσις, διὰ τὴν αὐτὴν αἰτίαν· οὔτε γὰρ ἐπιβουλεύουσιν οἱ δοῦλοι καὶ αἱ γυναῖκες τοῖς τυράννοις. εὐημεροῦντάς τε ἀναγκαῖον εὔνους εἶναι καὶ ταῖς τυραννίσι, καὶ ταῖς δημοκρατίαις. καὶ γὰρ ὁ δῆμος εἶναι βούλεται μόναρχος. διὸ καὶ ὁ κόλαξ παρ' ἀμφοτέροις ἔντιμος· παρὰ μὲν τοῖς δήμοις, ὁ δημαγωγός· ἔστι γὰρ ὁ δημαγωγός, τοῦ δήμου κόλαξ· παρὰ δὲ τοῖς τυράννοις, οἱ ταπεινῶς ὁμιλοῦντες· ὅπερ ἐστὶν ἔργον κολακείας. καὶ γὰρ διὰ B τοῦτο πονηρόφιλον ἡ τυραννίς· κολακευόμενοι γὰρ χαίρουσι. τοῦτο δ' οὐδ' ἂν εἷς ποιήσειε φρόνημα ἔχων ἐλευθέριον· ἀλλὰ φιλοῦσιν οἱ ἐπιεικεῖς, ἢ οὐ κολακεύουσι. καὶ χρήσιμοι οἱ πονηροὶ εἰς τὰ πονηρά· ἥλῳ γὰρ ὁ ἧλος, ὥσπερ ἡ παροιμία. καὶ τὸ μηδενὶ χαίρειν σεμνῷ, μηδ' ἐλευθέρῳ, τυραννικόν· αὐτὸν γὰρ εἶναι μόνον ἀξιοῖ τοιοῦτον ὁ τύραννος· ὁ δ' ἀντισεμνυνόμενος καὶ ἐλευθεριάζων, ἀφαιρεῖται τὴν ὑπεροχὴν καὶ τὸ δεσποτικὸν τῆς τυραννίδος. μισοῦσιν οὖν ὥσπερ καταλύοντας τὴν ἀρχήν. καὶ τὸ χρῆσθαι, συσσίτοις καὶ συνημερευταῖς ξενικοῖς μᾶλλον ἢ πολιτικοῖς, C τυραννικόν· ὡς τοὺς μὲν, πολεμίους, τοὺς δ', οὐκ ἀντιποιουμένους. ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτα, τυραννικὰ μὲν καὶ σωτήρια τῆς ἀρχῆς· οὐδὲν δ' ἐλλείπει μοχθηρίας. ἔστι δ', ὡς εἰπεῖν, πάντα ταῦτα περιειλημμένα τρισὶν εἴδεσι. στοχάζεται γὰρ ἡ τυραννὶς τριῶν· ἑνὸς μὲν, τοῦ μικρὰ φρονεῖν τοὺς ἀρχομένους· οὐδενὶ γὰρ ἂν μικρόψυχος ἐπιβουλεύσειε. δευτέρου δὲ, τοῦ διαπιστεῖν ἀλλήλοις· οὐ καταλύεται γὰρ πρότερον τυραννίς, πρὶν ἢ πιστεύσωσί τινες αὐτοῖς· διὸ καὶ τοῖς ἐπιεικέσι πολεμοῦσιν, ὡς βλαβεροῖς πρὸς τὴν ἀρχήν· οὐ μόνον διὰ τὸ μὴ ἀξιοῦν ἄρχεσθαι δεσποτικῶς, ἀλλὰ καὶ διὰ D τὸ πιστοὶ καὶ ἑαυτοῖς καὶ τοῖς ἄλλοις εἶναι, καὶ μὴ καταγορεύειν μήτε ἑαυτῶν, μήτε τῶν ἄλλων. τρίτον δ' ἀδυναμία τῶν πραγμάτων. οὐθεὶς γὰρ ἐπιχειρεῖ τοῖς ἀδυνάτοις ὥστε οὐδὲ τυραννίδα καταλύειν, μὴ δυνάμεως ὑπαρχούσης. Εἰς οὓς μὲν οὖν ὅρους ἀνάγεται τὰ βουλήματα τῶν τυράννων, οὗτοι τρεῖς τυγχάνουσιν ὄντες. πάντα γὰρ ἀναγάγοι τις ἂν τὰ τυραννικὰ πρὸς ταύτας τὰς ὑποθέσεις· τὰ μὲν, ὅπως μὴ πιστεύωσιν ἀλλήλοις· τὰ δ', ὅπως μὴ δύνωνται· τὰ δ', ὅπως μικρὸν φρονῶσιν. ὁ μὲν οὖν εἷς τρόπος δι' οὗ γίνεται σωτηρία ταῖς τυραννίσι, τοιοῦτός ἐστιν· ὁ δ' ἕτερος, σχεδὸν ἐξ ἐναντίας ἔχει τοῖς εἰρημένοις τὴν ἐπιμέλειαν. ἔστι E δὲ λαβεῖν αὐτὸν ἐκ τῆς φθορᾶς τῆς τῶν βασιλειῶν. ὥσπερ γὰρ τῆς βασιλείας εἷς τρόπος τῆς φθορᾶς τὸ ποιεῖν τὴν ἀρχὴν τυραννικωτέραν, οὕτω τῆς τυραννίδος σωτηρία, ποιεῖν αὐτὴν βασιλικωτέραν, ἓν φυλάττοντα μόνον, τὴν δύναμιν· ὅπως ἄρχῃ μὴ μόνον βουλομένων, ἀλλὰ καὶ μὴ βουλομένων. προϊέμενος γὰρ καὶ τοῦτο, προΐεται καὶ τὸ τυραννεῖν.

Lib.4.c.4.

A tyranni autem proprium eſt maximè amicis non credere, quaſi omnes quidem tyrannidem euertere velint, hi autem maximè poſſint. Et quæ in extrema democratia fiunt, tyrannica ſunt omnia: mulierum potentatus in domibus, vt virorum conſilia factáque enuntient: & ſeruorum remiſſius vitæ genus propter eandem cauſam. Nam neque ſerui & mulieres tyrannis inſidiantur, aut quippiam mali incogitant: & cùm proſpero fortunæ flatu fruantur, benè cupiant tyrannidibus & democratiis neceſſe eſt. Nam etiam populus in democratia, monarchi ſimilitudinem quandam gerit. Itaque etiam aſſentator apud vtrumque ſummo in pretio atque honore eſt: apud populum quidem leuis populi ductor, blandúſque concionator. (nam populi ductor, quem demagogum Græci vocant, populi aſſentator eſt:) apud tyrannos verò ij qui humiliter & B demiſsè cum eis congrediuntur & loquuntur: quod eſt aſſentationis munus. Nam etiam propter hanc cauſam tyrannis improborum amicitia iucunda eſt: gaudent enim aſſentatione tyranni. hoc autem nemo fecerit, qui ingenuos ſpiritus gerat. ſed qui ſunt viri boni, aut amant, aut non aſſentantur. Tum improbi ad res improbas ſunt vtiles. Clauus enim clauo pellitur, vt in prouerbio eſt. Præterea nemine viro graui & libero delectari, tyrannicum. Se enim ſolum talem eſſe poſtulat tyrannus. Qui autem grauitate & magnificentia cum tyranno certat, & liberè ſe gerit, adimit excellentiam & imperium illud herile, ad domini proprium, quod habet tyrannis. Taleis igitur homines oderunt, tanquam imperij ſui euerſores. Præter C ea peregrinos ad conuiuium & quotidianam vitæ conſuetudinem adhibere potiùs, quàm ciueis, tyrannicum eſt: tanquam hi quidem ſint hoſtes, illi verò certare de principatu nihil putent ad ſe pertinere. Hæc & talia tyrannica ſunt quidem illa, & imperio ſalutaria: ſed nullum eis improbitatis genus abeſt. Sunt autem ferè hæc omnia tribus generibus comprehenſa. Tria enim tyrannis ſibi proponit ac deſtinat: vnum quidem, vt ciues, qui ſub imperio ſunt, humileis & abiectos ſpiritus gerant. Nam qui anguſto & paruo animo eſt, nulli inſidias ſtruxerit, malúmve incogitarit. Alterum eſt, vt alter alteri non credat, ſitque inter eos incerta ac ſuſpecta fides. Non enim priùs euertitur tyrannis, quàm aliqui inter ſe fidem habeant. Icciteo & cum viris bonis bellum gerunt, vt D imperio peſtiferis ac perniciosis: non ſolùm quòd herile imperium reſpuant, ſed quia ſint & inter ſe & erga alios fideles: & quia neque ſe ipſi neque alios indicaturi aut proditurι ſint. Tertium eſt, vt non habeant poteſtatem rerum agendarum. Nemo enim aggreditur ad eas res agendas, quæ effici non poſſunt: ergo neque ad tyrannidem euertendam, ſi deſit agendi facultas. Ad quos igitur fineis tyrannorum voluntates reuocentur, hi ſunt tres numero. Omnia enim quæ ſunt tyranni propria, ad hęc veluti ſigna propoſita reuocare poſſit aliquis: partim vt ne ciues credant mutuò, partim vt ne quid poſſint, partim vt paruos animo humileiſque ſpiritus gerant. Modus igitur vnus, quo ſalus conſtituitur tyrannidibus, talis eſt. Alter au E tem, cura & diligentia ferè iis quæ diximus, contrarius eſt: cúmque ex regnorum interitu ſumere ac cognoſcere licet. Quemadmodum enim regni interitionis modus vnus eſt, imperium plus iuſto tyrannicum reddere: ſic tyrannidis ſalus eſt, eam facere aliquanto magis regalem, vno dumtaxat ſeruato, nempe potentia, vt imperet non modò volentibus, verumetiam nolentibus atque inuitis. Nam hoc etiam proiiciens, proiicit & tyrannidis obtinendæ facultatem.

At hoc quidem, tanquam propoſitum quemdam finem, manere oportet: alia verò partim facere, partim videri, regaleis virtutes bellè ſimulantem, ac præ ſe ferentem primùm quidem vt reip. curam habere videatur, neque ſumptus faciens in eas donationes, propter quas multitudo iraſcitur & ſæuit, cùm tyrannus à ciuibus ſumat atque exigat, in opere ac labore aſſiduè verſantibus, & tenuiter parceque victitantibus; ſcortis autem & peregrinis, & artificibus effuſè largiatur: & rationes acceptorum & expenſorum referens: quod nõnulli iam tyranni fecerunt. ſic enim quis adminiſtrans, diſpenſator reipubl. tanquam rei familiaris, & pater familias, non tyrannus eſſe videbitur. Non eſt porrò metuendũ nequando pecuniæ eum deficiant, cùm penes eũ ciuitatis ſit poteſtas: immò verò tyrãnis in alias terrarum oras domo exeuntibus, etiã hoc vtilius ſit quàm coaceruatas & cõgeſtas relinquere. Ita enim qui cuſtodiæ tyrannicę præpoſiti ſunt, minùs inuadant in res tyranni. Formidoloſiores enim atque horribiliores ſunt tyrannis iis qui peregrinantur, cuſtodes & præſidiarij milites, quàm ciues. hi enim vnà cum tyrannis peregrinantur: illi in horũ locum manent. Deinde tyrannum videri oportet tributa & munerũ publicorum functiones, tum rei familiaris tuendæ gratia exigere, & ſi quando opus ſit, ad opportunitates belli eis vti. In ſumma denique ſeipſum præbere cuſtodem tanquam rerũ communiũ & publicarum, non tanquam propriarũ & priuatarum: & ſpeciẽ gerere non aſperi & ſæui hominis, ſed grauis & magnifici viri: præterea talẽ videri, vt qui cum eo loquuntur & congrediuntur, eum non metuant aut horreant, ſed vereantur & pudore proſequãtur. Hoc autem cõſequi non eſt facile, qui ſit contẽmnẽdus. Quocirca oportet, eũ, etiãſi alias virtutes negligat, at certè in ſcientię ciuilis ſtudium diligenter incumbere: & opinionem de ſeipſo talem in animis ſuorum ingenerare atque inſerere. Præterea non ſolùm ipſum videri in quemquam ſuorum ciuium, neque adoleſcentulum neque puellam, contumeliam vllam edere, verùm nec in alium quemquam ſuorum comitum: ſimiliterque vxores eorũ proprias, erga alias mulieres affectas eſſe. (Nam propter vxorum contumelias multæ tyrannides interierunt.) in voluptatibus autem corporis conſectandis ac perfruendis cõtrarium facere atque id quod nunc quidam tyranni faciunt. non enim ſolùm ſtatim à mane, & continenter per multos dies hoc agũt, vt voluptatibus perfruantur: verùm etiã ſuarum libidinum ac voluptatum alios homines conſcios & teſteis eſſe volunt, vt ſint eis, tanquam beati ac fortunati, admirabiles: ſed maximè quidem in his rebus modũ ſeruare: ſin minùs, at aliis ſua flagitia occultare, eorúmque teſtimoniũ & oculos fugere. Nam neque is qui ſiccus ac ſobrius eſt, impreſſionẽ facientibus patet, aut dignus eſt qui cõtemnatur: neque is qui vigilat atque excubat, ſed is qui dormit. Contrariũ denique faciendũ eſt, atque ea quæ ſuprà dicta ſunt, ferè omnia. Vrbẽ enim exædificare atque exornare debet tãquam ſit procurator, non tyrãnus. Præterea quod ad deorum cultũ attinet, huius rei ſemper egregiè ſtudioſus videri debet. Nam minùs timent ne quid ſibi incõmodi præter leges à talibus viris importetur, ſi principem religioſum eſſe, & metu deorũ contineri, & deos curare exiſtiment: & minùs ad inſidias tyrãno cõparãdas ſe conferũt, tanquam deos habenti belli ſocietate coniunctos. Oportet tamen, ſine ſtultitia & ſtupore mentis talem videri. Præterea eos qui aliqua virtute præſtant, talibus honoribus afficere, vt non putent ſe vnquam à ciuibus, ſi ſuis legibus vtantur, maiores conſecuturos: & taleis quidem honores ipſum tribuere:

A ἀλλὰ τοῦτο μὲν, ὥσπερ ὑπόθεσιν, δεῖ μένειν. τὰ δὲ ἄλλα, τὰ μὲν ποιεῖν, τὰ δὲ δοκεῖν, ὑποκρινόμενον * τὸ βασιλικὸν καλῶς. πρῶτον μὲν, δοκεῖν φροντίζειν τῶν κοινῶν· μήτε δαπανῶντα δωρεὰς τοιαύτας, ἐφ' αἷς τὰ πλήθη χαλεπαίνουσιν, ὅταν ἀπ' αὐτῶν μὲν λαμβάνωσιν ἐργαζομένων καὶ πονούντων * γλίσχρως, διδῶσι δ' ἑταίραις καὶ ξένοις καὶ τεχνίταις ἀφθόνως· λόγον τε ἀποδιδόντα τῶν λαμβανομένων καὶ δαπανωμένων· ὅπερ ἤδη πεποιήκασί τινες τῶν τυράννων· οὕτω γὰρ ἄν τις διοι-
B κῶν, οἰκονόμος, ἀλλ' οὐ τύραννος εἶναι δόξει. οὐ δεῖ δὲ φοβεῖσθαι μή ποτε ἀπορήσῃ χρημάτων, κύριος ὢν τῆς πόλεως· ἀλλὰ τοῖς γ' ἐκτοπίζουσι τυράννοις ἀπὸ τῆς οἰκίας, καὶ συμφέρει τοῦτο μᾶλλον, ἢ καταλιπεῖν ἀθροίσαντας· ἧττον γὰρ ἂν οἱ φυλάττοντες * ἐπιτιθοῖντο τοῖς πράγμασιν. Εἰσὶ δὲ φοβερώτεροι τῶν τυράννων τοῖς ἀποδημοῦσιν, οἱ φυλάττοντες, τῶν πολιτῶν· οἱ μὲν γὰρ, συναποδημοῦσιν· οἱ δὲ, ὑπομένουσιν. ἔπειτα τὰς εἰσφορὰς καὶ τὰς λειτουργίας δεῖ φαίνεσθαι τῆς τε οἰκονομίας ἕνεκα συνάγοντα· κἄν ποτε δεηθῇ, χρῆσθαι πρὸς τοὺς
C πολεμικοὺς καιρούς. ὅλως τε αὑτὸν παρασκευάζειν φύλακα καὶ ταμίαν ὡς κοινῶν, ἀλλὰ μὴ ὡς ἰδίων. καὶ φαίνεσθαι μὴ χαλεπὸν, ἀλλὰ σεμνόν. ἔτι δὲ τοιοῦτον, ὥστε μὴ φοβεῖσθαι τοὺς ἐντυγχάνοντας, ἀλλὰ μᾶλλον αἰδεῖσθαι. τούτου μέν τοι τυγχάνειν οὐ ῥᾴδιον, ὄντα εὐκαταφρόνητον. διὸ δεῖ κἂν μὴ τῶν ἄλλων ἀρετῶν ἐπιμέλειαν ποιῆται, ἀλλὰ τῆς πολιτικῆς, καὶ δόξαν ἐμποιεῖν περὶ αὑτοῦ τοιαύτην· ἔτι δὲ μὴ μόνον αὐτὸν φαίνεσθαι μηδένα τῶν ἀρχομένων ὑβρίζοντα, μήτε νέον, μήτε νέαν, ἀλλὰ μηδ' ἄλλον μηδένα τῶν περὶ αὐτόν. ὁμοίως δὲ καὶ
D τὰς οἰκείας ἔχειν γυναῖκας πρὸς τὰς ἄλλας· (ὡς καὶ διὰ γυναικῶν ὕβρεις, πολλαὶ τυραννίδες ἀπολώλασι.) περί τε τὰς ἀπολαύσεις τὰς σωματικὰς τοὐναντίον ποιεῖν, ἢ νῦν τινες τῶν τυράννων ποιοῦσιν. οὐ γὰρ μόνον εὐθὺς ἕωθεν τοῦτο δρῶσι, καὶ συνεχῶς πολλὰς ἡμέρας, ἀλλὰ καὶ φαίνεσθαι τοῖς ἄλλοις βούλονται τοῦτο πράττοντες, ἵν' ὡς εὐδαίμονας καὶ μακαρίους θαυμάσωσιν. ἀλλὰ μάλιστα μὲν μετριάζειν τοῖς τοιούτοις· εἰ δὲ μὴ, τό γε φαίνεσθαι τοῖς ἄλλοις διαφεύγειν. οὔτε γὰρ εὐεπίθετος, οὔτ' εὐκαταφρόνητος ὁ νήφων, ἀλλ' ὁ μεθύων· οὐδ' ὁ ἄγρυπνος, ἀλλ' ὁ καθεύ-
E δων. τοὐναντίον τε ποιητέον τῶν πάλαι λεχθέντων σχεδὸν πάντων. κατασκευάζειν γὰρ δεῖ καὶ κοσμεῖν τὴν πόλιν, ὡς ἐπίτροπον ὄντα, καὶ μὴ τύραννον. ἔτι δὲ τὰ πρὸς τοὺς θεοὺς φαίνεσθαι ἀεὶ σπουδάζοντα διαφερόντως. ἧττόν τε γὰρ φοβοῦνται τὸ παθεῖν τι παράνομον ὑπὸ τῶν τοιούτων, ἐὰν δεισιδαίμονα νομίζωσιν εἶναι τὸν ἄρχοντα, καὶ φροντίζειν τῶν θεῶν· καὶ ἐπιβουλεύουσιν ἧττον, ὡς συμμάχους ἔχοι τι καὶ τοὺς θεούς. δεῖ δ' ἄνευ ἀβελτηρίας φαίνεσθαι τοιοῦτον. τούς τε ἀγαθοὺς περί τι γιγνομένους τιμᾶν οὕτως, ὥστε μὴ νομίζειν ἄν ποτε τιμηθῆναι μᾶλλον ὑπὸ τῶν πολιτῶν αὐτονόμων ὄντων· καὶ τὰς μὲν τοιαύτας τιμὰς ἀπονέμειν αὐτόν,

κ. τὸν βασιλικόν

Lamb. ἢ γλίσχρως ζώντων, διδ.

κ. ἐπιτιθοῖντο

τὰς δὲ κολάσεις δι' ἑτέρων ἀρχόντων καὶ δικαστηρίων. κοινὴ δὲ φυλακὴ πάσης μοναρχίας, ὃ μηθένα ποιεῖν ἕνα μέγαν· ἀλλ' εἴπερ, πλείους· τηρήσουσι γὰρ ἀλλήλους· ἐὰν δ' ἄρα δέῃ ποιῆσαι μέγαν, μήτοι τό γε ἦθος θρασύν· ἐπιθετικώτατον γὰρ τὸ τοιοῦτον ἦθος περὶ πάσας τὰς πράξεις· κἂν τῆς δυνάμεώς τινα δοκῇ παραλύειν, ἐκ προσαγωγῆς τοῦτο δρᾶν, καὶ μὴ πᾶσαν ἀθρόον ἀφαιρεῖσθαι τὴν ἐξουσίαν. ἔτι δὲ, πάσης μὲν ὕβρεως εἴργεσθαι· παρὰ πάσας δὲ δυοῖν, τῆς τε εἰς τὰ σώματα κολάσεως, καὶ τῆς εἰς τὴν ἡλικίαν. μάλιστα δὲ ταύτην ποιητέον τὴν εὐλάβειαν περὶ τοὺς φιλοτίμους. τὴν μὲν γὰρ εἰς τὰ χρήματα ὀλιγωρίαν, οἱ φιλοχρήματοι φέρουσι βαρέως· τὴν δὲ εἰς ἀτιμίαν, οἵ τε φιλότιμοι καὶ οἱ ἐπιεικεῖς τῶν ἀνθρώπων. διόπερ ἢ μὴ χρῆσθαι δεῖ τοῖς τοιούτοις, ἢ τὰς μὲν κολάσεις πατρικῶς φαίνεσθαι ποιούμενον, καὶ μὴ δι' ὀλιγωρίαν· τὰς δὲ πρὸς τὴν ἡλικίαν ὁμιλίας, δι' ἐρωτικὰς αἰτίας, ἀλλὰ μὴ δι' ἐξουσίαν. ὅλως δὲ τὰς δοκούσας ἀτιμίας ἐξωνεῖσθαι μείζοσι τιμαῖς. τῶν δ' ἐπιχειρούντων ἐπὶ τὴν τοῦ σώματος διαφθορὰν, οὗτοι φοβερώτατοι, καὶ δέονται πλείστης φυλακῆς, ὅσοι μὴ προαιροῦνται περιποιεῖσθαι τὸ ζῆν διαφθείραντες. διὸ μάλιστα εὐλαβεῖσθαι δεῖ τοὺς ὑβρίζεσθαι νομίζοντας, ἢ αὐτοὺς, ἢ ὧν κηδόμενοι τυγχάνουσιν· ἀφειδῶς γὰρ ἑαυτῶν ἔχουσιν οἱ διὰ θυμὸν ἐπιχειροῦντες· καθάπερ καὶ Ἡράκλειτος εἶπε, χαλεπὸν φάσκων εἶναι θυμῷ μάχεσθαι· ψυχῆς γὰρ* ὠνεῖσθαι. ἐπεὶ δ' αἱ πόλεις ἐκ δύο συνεστήκασι μορίων, ἔκ τε τῶν ἀπόρων ἀνθρώπων, καὶ τῶν εὐπόρων, μάλιστα μὲν ἀμφοτέρους ὑπολαμβάνειν δεῖ σώζεσθαι διὰ τὴν ἀρχὴν, καὶ τοὺς ἑτέρους ὑπὸ τῶν ἑτέρων ἀδικεῖσθαι μηδέν· ὁπότεροι δ' ἂν ὦσι κρείττους, τούτους ἰδίους μάλιστα ποιεῖσθαι τῆς ἀρχῆς. ὡς, ἂν ὑπάρξῃ τοῦτο τοῖς πράγμασιν, οὔτε δούλων ἐλευθέρωσιν ἀναγκαῖον ποιεῖσθαι τὸν τύραννον, οὔτε ὅπλων παραίρεσιν· ἱκανὸν γὰρ θάτερον μέρος πρὸς τῇ δυνάμει προστιθέμενον, ὥστε κρείττους εἶναι τῶν ἐπιτιθεμένων. περίεργον δὲ τὸ λέγειν καθ' ἕκαστον τῶν τοιούτων. ὁ γὰρ σκοπὸς φανερὸς, ὅτι δεῖ μὴ τυραννικὸν, ἀλλ' οἰκονόμον καὶ βασιλικὸν εἶναι φαίνεσθαι τοῖς ἀρχομένοις· καὶ μὴ σφετεριστὴν, ἀλλ' ἐπίτροπον· καὶ τὰς μετριότητας τοῦ βίου διώκειν, μὴ τὰς ὑπερβολάς. ἔτι δὲ τοὺς μὲν γνωρίμους καθομιλεῖν· τοὺς δὲ πολλοὺς δημαγωγεῖν. ἐκ γὰρ τούτων ἀναγκαῖον, οὐ μόνον τὴν ἀρχὴν εἶναι καλλίω καὶ ζηλωτοτέραν, τῷ βελτιόνων ἄρχειν, καὶ μὴ τεταπεινωμένων, μηδὲ μισούμενον καὶ φοβούμενον διατελεῖν· ἀλλὰ καὶ τὴν ἀρχὴν εἶναι πολυχρονιωτέραν. ἔτι δ' αὐτὸν διακεῖσθαι κατὰ τὸ ἦθος, ἤτοι καλῶς πρὸς ἀρετὴν, ἢ ἡμίχρηστον ὄντα, καὶ μὴ πονηρὸν, ἀλλ' ἡμιπόνηρον.

Eud. l. 2. c. 7. & Nicom. 2. 3.
In Eud. ὠνεῖται, quod eſt plenius.

A ſupplicia verò per alios magiſtratus & per iudices conſtituere. Omnis porrò monarchiæ cuſtodia & cautio communis eſt, vt neminem vnum magnum faciat: ſed, ſi hoc demus, plureis. obſeruabunt enim & ſpeculabuntur inter ſe. Quòd ſi quem fortè magnum facere oporteat, at ne eum qui ſit ingenio & moribus audax & confidens. In omnibus enim actionibus talia ingenia ad impreſſionem faciendam maximè valent. Et ſi quis potentia ſpoliandus eſſe videatur, vt hoc ſenſim & paulatim faciat, non totam ei auctoritatem vno tempore adimat. Præterea cùm omni contumelia tyrannus debeat ſibi temperare, tum præter omneis duabus, & ne quem plagis corpori infligendis ſupplicio afficiat & excruciet, & ne cui ætate florenti contumelioſè ſtuprum inferat. Maximè autem adhibenda hæc cautio eſt in iis qui honoris ſtudio ducuntur. Nam pe- B cuniæ cupidi & auari, iniuriam ſibi per contemptum quemdam illatam in bonis & pecuniis, grauiter ac moleſtè ferunt: honoris ſtudioſi & viri boni, infamiam. Quare aut à talibus factis abſtinendum eſt, aut ſupplicia quidem videri oportet animo paterno conſtituere, non per contemptum: congreſſus verò adoleſcentium appetere propter cauſas amatorias, & venereas, non propter licentiam ac poteſtatem: ad ſummam, quæ ignominioſa eſſe videntur, maioribus honoribus redimere atque exſarcire. Eorum autem qui ipſam tyranni vitam & caput petunt, & corporis interitum parant, hi ſunt maximè horribiles, & plurimam accuratiſſimámque cuſtodiam deſiderant, qui tyranno à ſe necato non magnopere laborent, vt vi- C tam ſibi retinere & ſupereſſe liceat. Quocirca ij maximè cauendi ſunt, qui vel ſeipſos, vel eos quos fortè tueri debent, contumelioſè lædi putant. ſibi enim minimè parcunt, qui ab ira impulſi in alterum irruunt, vt ait Heraclitus: qui cùm rationem afferret eius quod dixiſſet, difficile & arduum eſſe cum ira pugnare, Quia quod expetit, emit anima, inquit. Quoniam autem ciuitates ex duabus particulis conſtant, nempe ex egentibus & locupletibus: maximè quidem vtroſque adduci oportet, vt exiſtiment ſe propter imperium tyranni ſaluos eſſe, & neutros alteris ſinere vllam iniuriam inferre: proximè verò vtri ſint potentiores, hos imperio maximè adiungere, & ſuos facere. Nam ſi res tyranni hoc modo fuerint contractæ & compoſitæ; ne- D que ſeruos neceſſe habebit tyrannus ad libertatem vocare, neque ciueis armis nudare. pars enim altera ad tyranni copias accedens ſatis erit valida ad eos qui impreſſionem facere conabuntur, coërcendos. Sed ſuperuacaneum eſt ſingillatim talia perſequi. In promptu eſt enim quid ei principi, qui ſolus imperat, propoſitum eſſe debeat: oportere eum videri non tyrannicum, ſed tanquam rei familiaris diſpenſatorem, & animo regali præditum erga ciueis: & non omnia ſibi vendicantem, ſuáque facientem, ſed procurantem ac tuentem: tum in vita degenda mediocritatem & moderationem, non nimiam & immoderationem conſectari. Præterea in nobiles quidem ſe affabilem, & in congreſſionibus ac ſermonibus facilem præbere, multitudinem verò populari oratione demulcere. Ex his E enim imperium fit, non ſolùm pulchrius, & omni ſermone prædicabilius ac fortunatius; (quia melioribus imperet, & non fractis ac demiſſis: & quia non ſit perpetuò ciuibus inuiſus & horribilis;) ſed etiam diuturnius ſit, neceſſe eſt. Præterea ita eſſe moratum, animóque affectum oportet, vt vel virtutem ſit conſecutus, vel ſit dimidia ex parte vir bonus: neque homo malus, ſed dimidia ex parte malus.

A

CAPVT XII.

Docet, ex omnibus reip. adminiſtrandæ formis minùs diuturnas eſſe oligarchiam & tyrannidem. Deinde locum ex VIII. Platonis de rep. vbi mutationes earum explicantur, notat & reprehendit.

ATque ex omnibus reipubl. adminiſtrandæ formis minùs diuturnæ ſunt oligarchia & tyrannis. diutiſſimè enim ſtetit ea, quæ Sicyone fuit Orthagoræ liberorum, & ipſius Orthagoræ tyrannis. annos enim centum permanſit. Cuius rei cauſa eſt, quòd ſeſe in B eos qui ſub tyrannide erant, moderatos præbebant, & magnam partem legibus ſeruiebant. Et propterea quòd bellicoſus natus erat Cliſthenes, non erat contemnendus. Et multis in rebus populares erant, beneuolentiámque multitudinis colligebant, diligentia quam adhibebant in republ. bene gerenda. Dicitur enim Cliſthenes, eum, qui victoriam ab ipſo abiudicarat, corona donaſſe. Nonnulli autem ſtatuam illam in foro ſedentem, eius, qui ita iudicauit, ſimulacrum eſſe dicunt. Aiunt porrò etiam Piſiſtratum, cùm ad Ariopagum in ius vocatus eſſet, iudicium accepiſſe. Proximè diuturna fuit Cypſelidarum tyrannis Corinthi. hæc enim firma permanſit annos nonaginta treis, & ſex menſes. Nam Cypſelus annos triginta re- C gnauit: Periander, quatuor & quadraginta. Pſammetichus Gordiæ filius annos treis. Cauſæ autem huiusquoque ſunt eædem. Nam Cypſelus quidem ductor populi blandus erat, & toto imperio ſuo nullos cuſtodes corporis adhibere perſeuerauit: Periander verò fuit ille quidem tyrannicus, ſed tamen militaris & bellicoſus. Tertia Piſiſtratidarum Athenis: ſed non fuit continua. Bis enim exſulauit Piſiſtratus, cùm tyrannidem obtineret. Itaque ex annis tribus & triginta, decem & ſeptem tyrannidem obtinuit: decem & octo eius filij. Itaque anni omnes fuerunt quinque & triginta. Reliquarum autem maximè diuturna fuit Hieronis & Gelonis tyrannis, Sy- D racuſis. Annos autem ne hæc quidem ſtabilis permanſit multos. ſed anni ſunt omnino decem & octo. Nam Gelo cùm annos ſeptem tyrannidem obtinuiſſet, octauo exceſſit è vita: Hiero decem. Thraſybulus vndecimo menſe exactus eſt. Multæ autem tyrannides breues omnes fuerunt omnino. De reipublicæ igitur adminiſtrandæ formis, & de monarchiis, quibus rebus intereant, & quibus rurſus conſeruentur, dictum ferè eſt omnibus. In Platonis autem libris de Republica diſputatur quidem à Socrate de mutationibus: ſed minùs rectè. Nam nec eius reip. adminiſtrandæ formæ, quæ optima & prima eſt, mutationem propriè exponit. At enim mutationis cau- E ſam eſſe, quòd nihil maneat, ſed omnia certo quodam temporis ambitu ſpatióque mutentur. Horum autem eſſe principium ea quorum radix ſeſquitertia numero quinario iuncta, duos concentus efficit: quod futurum eſt (inquit) cùm huius deſcriptæ figuræ numerus ſolidus factus fuerit, proinde quaſi natura malos homines, & nulla diſciplina ſanabileis, aliquando gignat. Atque hoc quidem ipſum dicit ille fortaſſe non malè. Contingere enim poteſt vt exſiſtant nonnulli, qui nulla inſtitutione erudiri, boníque viri fieri queant. Sed quamobrem hæc mutatio eius reipublicæ adminiſtrandæ formæ, quæ ab illo dicitur optima, magis quàm aliarum omnium, atque adeò rerum omnium quæ oriuntur, propria ſit?

ΚΕΦΑΛ. ιβ'.

Ὅτι πασῶν ὀλιγοχρονιώτεραι τῶν πολιτειῶν εἰσιν, ὀλιγαρχία καὶ τυραννίς. Καὶ ὅτι ἐν τῇ Πλάτωνος Πολιτείᾳ περὶ τῶν μεταβολῶν οὐ καλῶς λέγεται.

ΚΑίτοι πασῶν ὀλιγοχρονιώτεραι τῶν πολιτειῶν εἰσιν, ὀλιγαρχία καὶ τυραννίς. πλεῖστον γὰρ ἐγένετο χρόνιον ἡ περὶ Σικυῶνα τυραννίς, ἡ τῶν Ὀρθαγόρου παίδων, καὶ αὐτοῦ Ὀρθαγόρου· ἔτη δ' αὕ- B τη διέμεινεν ἑκατόν. τούτου δ' αἴτιον, ὅτι τοῖς ἀρχομένοις ἐχρῶντο μετρίως, καὶ πολλὰ τοῖς νόμοις ἐδούλευον. καὶ διὰ τὸ πολεμικὸς γενέσθαι Κλεισθένης, οὐκ ἦν εὐκαταφρόνητος. καὶ τὰ πολλὰ ταῖς ἐπιμελείαις ἐδημαγώγουν. λέγεται γοῦν Κλεισθένης τὸν ἀποκρίναντα τῆς νίκης αὐτὸν, ὡς ἐστεφάνωσεν· ἔνιοι δ' εἰκόνα φασὶν εἶναι τοῦ κρίναντος οὕτω, τὸν ἀνδριάντα τὸν ἐν τῇ ἀγορᾷ καθήμενον. φασὶ δὲ καὶ Πεισίστρατον ὑπομεῖναί ποτε προσκληθέντα δίκην εἰς Ἄρειον πάγον. δευτέρα δὲ περὶ Κόρινθον ἡ τῶν Κυψελιδῶν· καὶ γὰρ αὕτη διετέλεσεν ἔτη τρία καὶ ἑβδο- C μήκοντα, καὶ ἓξ μῆνας. Κύψελος μὲν γὰρ, ἐτυράννησεν ἔτη τριάκοντα· Περίανδρος δὲ, τετταράκοντα καὶ τέτταρα· Ψαμμήτιχος δ' ὁ Γορδίου, τρία ἔτη. τὰ δ' αἴτια ταὐτὰ καὶ ταύτης. ὁ μὲν γὰρ Κύψελος, δημαγωγὸς ἦν, καὶ κατὰ τὴν ἀρχὴν διετέλεσεν ἀδορυφόρητος· Περίανδρος δ', ἐγένετο μὲν τυραννικός, ἀλλὰ πολεμικός. τρίτη δ' ἡ τῶν Πεισιστρατιδῶν Ἀθήνησιν· οὐκ ἐγένετο δὲ συνεχής· δὶς γὰρ ἔφυγε Πεισίστρατος τυραννῶν. ὥστε ἐν ἔτεσι τριάκοντα καὶ τρισὶν ἑπτακαίδεκα ἔτη τούτων ἐτυράννευσεν· D ὀκτωκαίδεκα δὲ οἱ παῖδες. ὥστε τὰ πάντα ἐγένετο ἔτη τριάκοντα καὶ πέντε. τῶν δὲ λοιπῶν, ἡ περὶ Ἱέρωνα καὶ Γέλωνα περὶ Συρακούσας. ἔτη δ' οὐδ' αὕτη πολλὰ διέμεινεν, ἀλλὰ τὰ σύμπαντα δυοῖν δέοντα εἴκοσι. Γέλων μὲν γὰρ, ἑπτὰ τυραννεύσας, τῷ ὀγδόῳ τὸν βίον ἐτελεύτησε· δέκα δ', Ἱέρων· Θρασύβουλος δὲ, τῷ ἑνδεκάτῳ μηνὶ ἐξέπεσεν. αἱ δὲ πολλαὶ τῶν τυραννίδων ὀλιγοχρόνιαι πᾶσαι γεγόνασι παντελῶς. τὰ μὲν οὖν περὶ τὰς πολιτείας, καὶ τὰ περὶ τὰς μοναρχίας, ἐξ ὧν τε φθείρονται, καὶ πάλιν σώζονται, σχεδὸν εἴρηται περὶ πάντων. Ἐν δὲ * τῇ E Πολιτείᾳ λέγεται μὲν περὶ τῶν μεταβολῶν ὑπὸ τοῦ Σωκράτους, οὐ μέντοι λέγεται καλῶς· τῆς τε γὰρ ἀρίστης πολιτείας καὶ πρώτης οὔσης, οὐ λέγει τὴν μεταβολὴν ἰδίως. φησὶ γὰρ αἴτιον εἶναι τὸ μὴ μένειν μηθὲν, ἀλλ' ἔν τινι περιόδῳ μεταβάλλειν. ἀρχὴν δ' εἶναι τούτων, ὧν ἐπίτριτος πυθμὴν πεμπάδι συζυγεὶς δύο ἁρμονίας * περιέχεται· λέγων, ὅταν ὁ τοῦ διαγράμματος ἀριθμὸς τούτου γένηται στερεός, ὡς τῆς φύσεώς ποτε φυούσης φαύλους καὶ κρείττους τῆς παιδείας. τοῦτο μὲν οὖν αὐτὸ λέγων ἴσως οὐ κακῶς· ἐνδέχεται γὰρ εἶναί τινας, οὓς παιδευθῆναι καὶ γενέσθαι σπουδαίους ἄνδρας ἀδύνατον. ἀλλ' αὕτη τί ἂν ἴδιος εἴη μεταβολὴ τῆς ὑπ' ἐκείνου λεγομένης ἀρίστης πολιτείας μᾶλλον, ἢ τῶν ἄλλων πασῶν καὶ τῶν γιγνομένων πάντων;

* γρ. τοῦ τῶν Πλάτωνος Πολιτ. Lib. 8.

* γρ. παρέχεται.

καὶ διά γε τοῦ χρόνου δι' ὃν λέγει πάντα μεταβάλλειν, καὶ τὰ μὴ ἅμα ἀρξάμενα γίνεσθαι, ἅμα μεταβάλλει· οἷον, εἰ τῇ προτέρᾳ ἡμέρᾳ ἐγένετο τῆς τροπῆς, ἅμα ἄρα μεταβάλλει. πρὸς δὲ τούτοις διὰ τίν' αἰτίαν ἐκ ταύτης εἰς τὴν Λακωνικὴν μεταβάλλει; πλεονάκις γὰρ εἰς τὴν ἐναντίαν μεταβάλλουσι πᾶσαι αἱ πολιτεῖαι· ἢ [εἰς] τὴν σύνεγγυς. ὁ δ' αὐτὸς λόγος καὶ περὶ τῶν ἄλλων μεταβολῶν· ἐκ γάρ τῆς Λακωνικῆς, φησί, μεταβάλλει εἰς τὴν ὀλιγαρχίαν· ἐκ δὲ ταύτης, εἰς δημοκρατίαν. εἰς τυραννίδα δέ, ἐκ δημοκρατίας. καί τοι καὶ ἀνάπαλιν μεταβάλλουσιν· οἷον, ἐκ δήμου εἰς ὀλιγαρχίαν· καὶ μᾶλλον ἢ εἰς μοναρχίαν. ἔτι δὲ τυραννίδος οὐ λέγει, οὔτ' εἰ ἔσται μεταβολή, οὔτ' εἰ μὴ ἔσται,* διὰ τίν' αἰτίαν, καὶ εἰς ποίαν πολιτείαν. τούτου δ' αἴτιον, ὅτι οὐ ῥᾳδίως ἂν εἶχε λέγειν. ἀόριστον γάρ. ἐπεὶ κατ' ἐκεῖνον δεῖ εἰς τὴν πρώτην καὶ τὴν ἀρίστην· οὕτω γὰρ ἂν ἐγίγνετο * συνεχὲς καὶ κύκλος. ἀλλὰ μεταβάλλει καὶ εἰς τυραννίδα τυραννίς· ὥσπερ ἡ Σικυῶνος ἐκ τῆς Μύρωνος εἰς τὴν Κλεισθένους· καὶ εἰς ὀλιγαρχίαν· ὥσπερ ἡ ἐν Χαλκίδι, ἡ Ἀντιλέοντος. καὶ εἰς δημοκρατίαν· ὥσπερ ἡ τῶν Γέλωνος ἐν Συρακούσαις. καὶ εἰς ἀριστοκρατίαν· ὥσπερ ἡ Χαριλάου ἐν Λακεδαίμονι, καὶ ἐν Καρχηδόνι. καὶ εἰς τυραννίδα μεταβάλλει ἐξ ὀλιγαρχίας· ὥσπερ ἐν Σικελίᾳ σχεδὸν αἱ πλεῖσται τῶν ἀρχαίων· ἐν Λεοντίνοις, εἰς τὴν Παναιτίου τυραννίδα· καὶ ἐν Γέλᾳ, εἰς τὴν Κλεάνδρου· καὶ ἐν Ῥηγίῳ, εἰς τὴν Ἀναξιλάου· καὶ ἐν ἄλλαις πολλαῖς πόλεσιν ὡσαύτως. ἄτοπον δὲ καὶ τὸ οἴεσθαι εἰς ὀλιγαρχίαν διὰ τοῦτο μεταβάλλειν, ὅτι φιλοχρήματοι καὶ χρηματισταὶ οἱ ἐν ταῖς ἀρχαῖς, ἀλλ' οὐχ ὅτι οἱ πολλοὶ ὑπερέχοντες ταῖς οὐσίαις, οὐ δίκαιον οἴονται εἶναι, ἴσον μετέχειν τῆς πόλεως τοὺς κεκτημένους μηθὲν τοῖς κεκτημένοις· ἐν πολλαῖς τε ὀλιγαρχίαις οὐκ ἔξεστι χρηματίζεσθαι, ἀλλὰ νόμοι εἰσὶν οἱ κωλύοντες· ἐν Καρχηδόνι δὲ δημοκρατουμένῃ χρηματίζονται, καὶ οὔπω μεταβεβλήκασιν. ἄτοπον δὲ καὶ τὸ φάναι δύο πόλεις εἶναι τὴν ὀλιγαρχικήν, πλουσίων, καὶ πενήτων. τί γὰρ αὕτη μᾶλλον τῆς Λακωνικῆς πέπονθεν, ἢ ὁποιασοῦν ἄλλης, οὗ μὴ πάντες κέκτηνται ἴσα, ἢ μὴ πάντες ὁμοίως εἰσὶν ἀγαθοὶ ἄνδρες; οὐδενὸς δὲ πενεστέρου γενομένου ἢ πρότερον, οὐδὲν ἧττον μεταβάλλουσιν εἰς δῆμον ἐξ ὀλιγαρχίας, ἂν γένωνται πλείους οἱ ἄποροι· καὶ ἐκ δήμου εἰς ὀλιγαρχίαν, ἐὰν κρεῖττον ᾖ τὸ πλῆθος τὸ εὔπορον· καὶ οἱ μὲν ἀμελῶσιν, οἱ δὲ προσέχωσι τὸν νοῦν. πολλῶν τε οὐσῶν αἰτιῶν δι' ὧν γίγνονται αἱ μεταβολαί, οὐ λέγει, ἀλλὰ μίαν, ὅτι ἀσωτευόμενοι * καταπικιζόμενοι γίγνονται πένητες· ὡς ἐξ ἀρχῆς πλουσίων ὄντων πάντων, ἢ τῶν πλείστων· τοῦτο δ' ἐστὶ ψεῦδος. ἀλλ' ὅταν μὲν τῶν ἡγεμόνων τινὲς ἀπολέσωσι τὰς οὐσίας, καινοτομοῦσιν· ὅταν δὲ τῶν ἄλλων, οὐδὲν γίγνεται δεινόν. καὶ μεταβάλλουσιν οὐδὲν μᾶλλον * οὐδέποτε εἰς δῆμον, ἢ εἰς ἄλλην πολιτείαν. ἔτι δέ, κἂν τιμῶν μὴ μετέχωσι, κἂν ἀδικῶνται, ἢ ὑβρίζωνται, στασιάζουσι, καὶ μεταβάλλουσι τὰς πολιτείας, κἂν μὴ καταδαπανήσωσι τὴν οὐσίαν, διὰ τὸ ἐξεῖναι ὅ,τι ἂν βούλωνται), ποιεῖν.

Fort. οὔτ' εἰ ἔσται, διὰ τ.

γρ. συνεχές.
Fort. τὸ συνεχές

Lamb. ἢ κατατοκ.

γρ. οὐδέ ποτε

A Tum quo temporis ſpatio dicit omnia mutari, etiam ea, quæ non ſimul fieri cœpta ſunt, ſimul mntantur: verbi gratia, ſi qua pridie ſolſtitij facta ſunt, ergo ſimul mutantur. Ptæterea quænam cauſa eſt, quare ex hac reip. adminiſtrandæ forma in Laconicam fiat muratio? Sæpius enim omnes reip. adminiſtrandæ formæ mutantut in contrarias, quàm in ptoximas. Eadem autem etiam aliarnm mutationnm ratio eſt. Ex Laconica enim teip. adminiſtrandæ forma (inquit) in oligarchiam fit conuerſio: ex hac io democratiam, ex democratia in tyrannidem. Atquin etiam in contrarias vertuntur: verbi gratia, democratia in oligarchiam, atque adeò magis quàm in monarchiam. Piæterea verò neque ſi futura eſt tyrannidis mutatio, neque ſi futura nō eſt, huius rei cauſam explicar, neque in quam reip. adminiſtrandæ formam mutatio futura ſit, exponit. Ra- B tio eſt, quia non facilè explicare potuiſſet. Hoc enim totum incertum, minimèque definitum eſt. Nam illius quidem ſententia, eius commutatio in ptimam & optimam fieri deberet. Ita enim continuum quiddam, & otbis fieret. Verùm ſæpenumero mutatur in tyrannidem tyrannis: quemadmodum Sicyonia à Myrone ad Cliſthenem tranſlata eſt: & in oligarchiam, vt Chalcidica, quam Antileon obtinuit: & in democratiam, quemadmodum Syracuſana Gelonis: & in ariſtocratiam, qnemadmodum Chatilai Lacedæmonia, & Carthaginienſis. Etiam in tyrannidem oligarchia vertitur: vt in Sicilia propemodum antiquæ plurimæ: apud Leontinos in Panætij tyrannidem: Gelæ, in Cleandri: Rhegij, in Anaxilai: & in alijs multis item ciuitatibus Abſurdum autem etiam illud eſt, exiſtima- C mare icciroo tyrannidem in oligarchiam mutari, quia qui imperia obtineot, pecuniæ cupidi ſunt, & pecuniæ quærendæ ſtudio ducuntur: & non quòd multi facultatibns & copiis tei familiaris præſtantes, non putant vetum eſſe, eos, qni nihil habent, pariter atquè eos qui bonis externis inſtructi ſunt, participes eſſe ciuitatis. Atque io multis oligarchiis oon licet pecuniam quærete, ſed leges ſunt quæ vetant. Carthagine verò, quæ ciuitas ſub populi imperio eſt, & democratia continetur, pecuniæ quærendæ ſtudent, & oondum reip. ſtatū mutauerūt. Iam verò etiam hoc abſurdum eſt, dicere, ciuitatem, in qua pauci imperium obtinent, ex duabus ciuitatibus conſtare: altera diuitum, altera pauperum. Quamobrē enim ei hoc accidit potiùs, quàm Laconi- D cæ, aut cuicuimodi alij in qua aut nō ſunt pares omniū rei familiaris facultates, aut non ſunt omnes ſimilitec & peræquè viri boni? At, vt nemo fiat pauperior quàm antea, nihilominus mutatur in democratiā oligarchia, ſi egentes numero aucti ſint: & in oligarchiā democratia, ſi locupletes fuerint multitudine ſuperiores ac potentiores: & alteri quidē negligant, alteri verò animū attendant & diligentiā adhibeant. Et cùm ſint multæ mutandarū rerūpubl. cauſæ, eas nō exponit: ſed hāc vnam cūmemorat: quia dij profusè ac luxuriosè viuunt, dúmq; ære alieno obruūtur, & fœoore trucidātur, pauperes euadunt: quaſi verò omnes, aut etiam plurimi ab ioitio ſint diuites. At hoc falſum eſt. Verùm cùm aliqui ex principibus facultates rei familiaris conſumpſe- E rint ac diſſiparint, res nouas qnæront: cùm verò alijs idem acciderit, nihil eſt quod ſit magnopere metuendum: neque vnquam magis commutatio fit oligarchiæ in democratiam, quàm in aliam reip. adminiſtrandæ formam. Prætérea verò ſiue honorum noo ſint participes, ſiue iniuria afficiantur, ſiue contumelioſè vexētur, ſeditionem excitant: & reip. adminiſtrandæ formas mutant, etiamſi rem familiarem non conſumpſerint: quia liccotiam nacti ſunt, quicquid libeat, faciendi

cuius rei cauſam dicit eſſe nimiam libertatem. Cùm ſint autem plures oligarchiæ & democratiæ, quaſi vtraque ſit voa, ita vtriuſque mutatiooes exponit Socrates.

A οὐ αἰτίαν τὴν ἄγαν ἐλευθερίαν εἶναί φησι. πλειόνων δ' οὐσῶν ὀλιγαρχιῶν καὶ δημοκρατιῶν, ὡς μιᾶς οὔσης ἑκατέρας, λέγει τὰς μεταβολὰς ὁ Σωκράτης.

ARISTOTELIS, DE REPVBLICA

Liber sextus.

CAPVT I.

Breui repetitione ſuperiora cum ſequentibus connectit, & quid reſtet explicandum, aperit. Deinde rem aggrediens, docere incipit quomodo quæque πολιτεία inſtituenda ſit: ac primum de democratia agit.

QVot igitur, & quæ ſint eius ciuitatis partis quæ coosultandi ius habet, & penes quam torius reipobl admioiſtrationis & magiſtratuũ deſcriptionis, poteſtas eſt, differentię ac diſſimilitudines, & de iudiciis ac tribonalib. iudicum, & qualia cum quali reipubl. admioiſtrandæ forma aptè cohæreãt: & præterea de interiru & ſalote reipublicæ adminiſtrandæ formarum, ex qualibus rebus oriantur, & propter quas cauſas eueniant, antè dictum eſt. Quoniam autem ita accidit, vt plora ſiot democratiæ, & aliarum item reipublicæ adminiſtrandæ formarum genera, oon ioutile fuerit vno tempore eadémque opera, & de illis, ſiquid reliquum eſt, conſiderare, & modum cuique accommodatum atque vtilem tradere ac demonſtrare. Præterea & eorum omnium modorũ, qoi à nobis expoſiti ſunt, coniugatiooes conſiderandæ atque inſpiciendæ ſunt. Nam quot modis hæc inter ſe bina copulantur, tot pariũt reipublicæ admioiſtrandę formarum varietates, ita vt & ariſtocratię ad oligarchiæ ſimilitudinem propè accedant, & politię ad democratiam ſint propẽſiores Copulationes autem ſeu coniugatiooes dico; (quæ inſpiciẽdæ illæ quidem ſunt, ſed noo ſuot nunc à quoquam animaduerſæ neque tractatæ;) verbi cauſa, ſi ea quidem ratio, quæ ad conſultationes pertinet, oligarchię cõuenieoter ſit deſcripta atq; ordinata: ea verò quæ in iudiciis verſatur, ad ariſtocratiam accommodatè: aut hæc qoidem, & ea quæ ad conſultationes pertinet oligarchiæ cõuenienter: ea verò, quæ in comitiis magiſtratuũ, ſiue creatione magiſtratuũ, poſita eſt, ad ariſtocratiã accõmodatè, aut alio aliquo modo, ne omoia quæ reip. admiſtrationis ſunt propria, compoſuiſſe & coniugaſſe videamur. Qualis igitur democratia cũ qua ciuitate aptè cohæreat, itémq; qualis oligarchia cum qua multitudine, & ex reliquis reipubl. adminiſtrandæ formis, quæ quibus ſit vtilis, dictum quidem eſt antè. verumtamen quoniam perſpectum & cognitum eſſe debet non ſolùm qualis ex his reipubl. adminiſtraodæ formis ſit ciuitatibus optima, ſed etiam quomodo ſit conſtituenda; nos & has & alias breuiter perſequamur. Ac primùm de democratia diſſeramus. ſimul enim & ea quæ huic cõtraria eſt, cognoſcetur. Hæc autem eſt ea quam nonnulli oligarchiam appellant. Sumenda porrò ſunt ad hanc diſputationem ratione & via progredienrem popularia omnia, & qoæ videntur democratiis eſſe adiũcta. euenit eoim vt ex his compoſitis & coniunctis democratiæ geoera naſcãtur, pluréſq; vna & diuerſæ democratiæ ſint. Duæ enim cauſæ sũt, propter quas plures democratiæ ſuot: quarũ prima quidẽ ea eſt, quæ antè expoſita eſt, populorũ diuerſitas ac diſſimilitudo.

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΟΥΣ ΠΟΛΙ-τικῶν τὸ Ζ.

ΚΕΦΑΛ. α'.

B Τίνα δεῖ νῦν θεωρεῖν· καὶ πῶς τῶν πολιτειῶν ἑκάστην χρὴ κατασκευάζειν· πρῶτον δὲ περὶ δημοκρατίας.

ΠΟΣΑΙ μὲν οὖν διαφοραὶ καὶ τίνες τοῦ τε βουλευτικοῦ καὶ κυρίου τῆς πολιτείας, καὶ τῆς περὶ τὰς ἀρχὰς τάξεως, καὶ περὶ δικαστηρίων, καὶ ποία πρὸς ποίαν συντέτακται πολιτείαν· ἔτι δὲ περὶ φθορᾶς τε καὶ σωτηρίας τῶν πολιτειῶν, ἐκ ποίων τε γίνεται καὶ διὰ τίνας αἰτίας, εἴρηται πρότερον. ἐπεὶ δὲ τετύχηκεν εἴδη πλείω δημοκρατίας ὄντα, καὶ C τῶν ἄλλων ὁμοίως πολιτειῶν, ἅμα τε περὶ ἐκείνων εἴ τι λοιπὸν, οὐ χεῖρον ἐπισκέψασθαι, καὶ τὸν οἰκεῖον καὶ τὸν συμφέροντα τρόπον ἀποδοῦναι πρὸς ἑκάστην. ἔτι δὲ καὶ τὰς συναγωγὰς αὐτῶν τῶν εἰρημένων ἐπισκεπτέον πάντων τῶν τρόπων· ταῦτα γὰρ συνδυαζόμενα, ποιεῖ τὰς πολιτείας ἐπαλλάττειν. ὥστε ἀριστοκρατίας τε ὀλιγαρχικὰς εἶναι, καὶ πολιτείας δημοκρατικωτέρας. λέγω δὲ τοὺς συνδυασμοὺς, οὓς δεῖ μὲν ἐπισκοπεῖν. οὐκ ἐσκεμμένοι δ' εἰσὶ νῦν· οἷον, * αἲ τὸ μὲν βουλευόμενον, καὶ τὸ περὶ τὰς ἀρχαιρεσίας, ὀλιγαρχικῶς ᾖ συντεταγμένον· τὰ δὲ περὶ δικαστήρια, ἀριστοκρατικῶς· ἢ ταῦτα μὲν καὶ τὸ περὶ τὸ βουλευό- D μενον, ὀλιγαρχικῶς· ἀριστοκρατικῶς δὲ, τὸ περὶ τὰς ἀρχαιρεσίας. ἢ κατ' ἄλλον τινὰ τρόπον μὴ πάντα συντεθῇ τὰ τῆς πολιτείας οἰκεῖα. ποία μὲν οὖν δημοκρατία πρὸς ποίαν ἁρμόττει πόλιν· ὡσαύτως δὲ καὶ ποία τῶν ὀλιγαρχιῶν ποίῳ πλήθει· καὶ τῶν λοιπῶν δὲ πολιτειῶν, τίς συμφέρει τίσιν, εἴρηται πρότερον. ὅμως δὲ δεῖ γενέσθαι δῆλον, μὴ μόνον ποία τούτων τῶν πολιτειῶν ἀρίστη ταῖς πόλεσιν, ἀλλὰ καὶ E πῶς δεῖ κατασκευάζειν καὶ ταύτας καὶ τὰς ἄλλας, ἐπέλθωμεν συντόμως. καὶ πρῶτον περὶ δημοκρατίας εἴπωμεν· ἅμα γὰρ καὶ περὶ τῆς ἀντικειμένης πολιτείας φανερὸν· αὕτη δ' ἐστὶν ἣν καλοῦσί τινες ὀλιγαρχίαν. ληπτέον δὲ πρὸς ταύτην τὴν μέθοδον πάντα τὰ δημοτικὰ, καὶ τὰ δοκοῦντα ταῖς δημοκρατίαις ἀκολουθεῖν. ἐκ γὰρ τούτων συντιθεμένων τὰ τῆς δημοκρατίας εἴδη γίνεσθαι συμβαίνει· καὶ πλείους δημοκρατίας μιᾶς εἶναι, καὶ διαφόρους. δύο γάρ εἰσιν αἰτίαι, δι' ἅσπερ αἱ δημοκρατίαι πλείους εἰσί. πρῶτον μὲν, ἡ λεχθεῖσα πρότερον, ὅτι διάφοροι οἱ δῆμοι.

Camerarius αἲ τὸ μ. βουλ. δημοκρατικῶς ᾖ

ταύτης γὰρ τὸ μὲν, γεωργικὸν πλῆθος· τὸ δὲ, βάναυσον καὶ θητικόν· ὧν τοῦ πρώτου τῷ δευτέρῳ προσλαμβανομένου, καὶ τοῦ τρίτου πάλιν τοῖς ἀμφοτέροις, οὐ μόνον * διαφέρει τῷ βελτίω καὶ χείρω γίνεσθαι τὴν δημοκρατίαν, ἀλλὰ καὶ τῷ μὴ τὴν αὐτήν. δευτέρα δὲ, περὶ ἧς νῦν λέγομεν· τὰ γὰρ ταῖς δημοκρατίαις ἀκολουθοῦντα καὶ δοκοῦντα εἶναι τῆς πολιτείας οἰκεῖα ταύτης, ποιεῖ συντιθέμενα τὰς δημοκρατίας ἑτέρας· τῇ μὲν γὰρ ἐλάττω, τῇ δ' ἀκολουθήσει πλείονα, τῇ δ' ἅπαντα ταῦτα. χρήσιμον δ' ἕκαστον αὐτῶν γνωρίζειν πρός τε τὸ κατασκευάζειν, ἣν ἄν τις αὐτῶν τύχῃ βουλόμενος, καὶ πρὸς τὰς διορθώσεις. ζητοῦσι μὲν γὰρ, οἱ τὰς πολιτείας καθιστάντες, ἅπαντα τὰ οἰκεῖα συναγαγεῖν πρὸς τὴν ὑπόθεσιν· ἁμαρτάνουσι δὲ τοῦτο ποιοῦντες, καθάπερ ἐν τοῖς περὶ τὰς φθορὰς καὶ τὰς σωτηρίας τῶν πολιτειῶν εἴρηται πρότερον. νυνὶ δὲ τὰ ἀξιώματα, καὶ τὰ ἤθη, καὶ ὧν ἐφίενται, λέγωμεν.

γρ. ποιεῖν

A alia enim eſt multitudo in agro colendo occupata, alia eorum hominum qui arteis illiberaleis & ſordidas exercent, alia mercenariorum, & eorum qui operas ſuas mercede locant: quarum ſi prima ad ſecundam aſſumatur atque aggregetur, & tertia rurſum ad vtramque, non id ſolùm interſit, quòd democratia melior & deterior fiat, ſed quòd non ſit eadem. Secunda autem cauſa eſt ea de qua nunc loquimur. Nam quæ democratiis adiuncta ſunt, quæque harum reipublicæ adminiſtrandæ formarum propria videntur, ea ſi alio modo componantur, diſſimileis ac diuerſas democratias faciunt. Hanc enim pauciora comitabuntur, illam plura, aliam hæc omnia. Vtile eſt autem horum vnumquodque cognoſcere, & ad conſtituendam, quam ex eis quis velit, reipublicæ adminiſtrandæ formam, & ad earum correctiones. B Student enim ij, qui reipublicæ adminiſtrandæ formas conſtituunt, omnia cuiuſque reipublicæ adminiſtrationis propria, ad propoſitum finem collecta conferre: qua in re vehementer errant: quemadmodum in iis quæ ad interitiones & ſalutes reipublicæ adminiſtrandæ formarum pertinent, antè dictum eſt. Nunc autem earum poſtulata, & mores, & quæ appetant, exponamus.

ΚΕΦΑΛ. β'.

Ἡ τῆς δημοκρατικῆς πολιτείας ὑπόθεσις· καὶ τὰ κοινὰ ταῖς δημοκρατίαις.

C Ὑπόθεσις μὲν οὖν τῆς δημοκρατικῆς πολιτείας, ἐλευθερία· τοῦτο γὰρ λέγειν εἰώθασιν, ὡς ἐν μόνῃ τῇ πολιτείᾳ ταύτῃ μετέχοντας ἐλευθερίας· τούτου γὰρ στοχάζεσθαί φασι πᾶσαν δημοκρατίαν. ἐλευθερίας δὲ, ἓν μὲν, τὸ ἐν μέρει ἄρχεσθαι καὶ ἄρχειν· καὶ γὰρ τὸ δίκαιον τὸ δημοτικὸν, τὸ ἴσον ἔχειν ἐστὶ κατ' ἀριθμὸν, ἀλλὰ μὴ κατ' ἀξίαν. τούτου δ' ὄντος τοῦ δικαίου, τὸ πλῆθος ἀναγκαῖον εἶναι κύριον· καὶ ὅ,τι ἂν δόξῃ τοῖς πλείοσι, τοῦτ' εἶναι καὶ τέλος, καὶ τοῦτ' εἶναι τὸ δίκαιον. φασὶ γὰρ δεῖν ἴσον ἔχειν ἕκαστον τῶν πολιτῶν· ὥστε ἐν ταῖς δημοκρατίαις συμβαίνει κυριωτέρους εἶναι τοὺς ἀπόρους τῶν εὐπόρων· πλείους γάρ εἰσι· κύριον δὲ, τὸ τοῖς πλείοσι δόξαν. D ἓν μὲν οὖν τῆς ἐλευθερίας σημεῖον τοῦτο· ὃν τίθενται πάντες οἱ δημοτικοὶ τῆς πολιτείας ὅρον. ἓν δὲ, τὸ ζῆν ὡς βούλεταί τις. τοῦτο γὰρ τῆς ἐλευθερίας ἔργον εἶναί φασιν, εἴπερ τοῦ δούλου ὄντος, τὸ ζῆν μὴ ὡς βούλεται. τῆς μὲν οὖν δημοκρατίας ὅρος οὗτος δεύτερος. ἐντεῦθεν δ' ἐλήλυθε τὸ μὴ ἄρχεσθαι· μάλιστα μὲν ὑπὸ μηδενός· εἰ δὲ μὴ, κατὰ μέρος. καὶ συμβάλλεται ταύτῃ πρὸς τὴν ἐλευθερίαν τὴν κατὰ τὸ ἴσον. τούτων δ' ὑποκειμένων, καὶ τοιαύτης οὔσης τῆς ἀρχῆς, τὰ τοιαῦτα δημοτικά· E τὸ αἱρεῖσθαι τὰς ἀρχὰς πάντας ἐκ πάντων· τὸ ἄρχειν πάντας μὲν ἑκάστου, ἕκαστον δ' ἐν μέρει πάντων· τὸ κληρωτὰς εἶναι τὰς ἀρχὰς, ἢ πάσας, ἢ ὅσαι μὴ ἐμπειρίας δέονται καὶ τέχνης· τὸ μὴ ἀπὸ τιμήματος μηθενὸς εἶναι τὰς ἀρχὰς, ἢ ὅτι μικροτάτου· τὸ μὴ δὶς τὸν αὐτὸν * ἄρχειν μηδεμίαν, ἢ ὀλιγάκις, ἢ ὀλίγας· ἔξω τῶν κατὰ πόλεμον· τὸ ὀλιγοχρονίους τὰς ἀρχὰς, ἢ πάσας, ἢ ὅσας ἐνδέχεται· τὸ δικάζειν πάντας, καὶ ἐκ πάντων, καὶ περὶ πάντων ἢ περὶ τῶν πλείστων, καὶ μεγίστων, καὶ τῶν κυριωτάτων· οἷον, περὶ εὐθυνῶν, καὶ πολιτείας,

Lamb. ἄρχειν ἀρχὴν μηδεμ.

CAPVT II.

Fundamentum formæ popularis adminiſtrandæ reip. & propria democratiarum inſtituta.

C Finis igitur reipubl. adminiſtrandæ formæ populari propoſitus eſt libertas. hoc enim dicere conſueuerunt; proinde quaſi in hac ſola reipubl. adminiſtrandæ forma participes ſint libertatis. Nam democratiam omnem hoc ſpectare, ac ſibi deſtinare dicunt. Iam verò vnum libertatis argumentum eſt, viciſſim parêre atque imperare. Etenim ius populare eſt æqualia habere numero, non dignitate. Hoc autem iure poſito ac recepto, multitudo dominetur, & compos ſit reipubl. & quicquid maiori parti viſum fuerit, hoc ſit etiam extremum ſeu finis, hoc denique ius ſit neceſſe eſt. Aiunt enim vnum quemque ciuium ęquale habere oportere. Itaque in democratiis euenit, vt plus auctoritatis ac poteſtatis habeant egentes, quàm locupletes. Sunt D enim numero plures. Ratum autem eſt quod pluribus viſum eſt. Hoc igitur eſt vnum libertatis ſignum, quem quidem omnes populares reipubl. adminiſtrandæ formæ finem ponut. Alterum eſt, viuere vt quis velit. hoc enim libertatis munus eſſe dicunt, ſi quidem eſt eius, qui ſeruus eſt, viuere non vt velit. Democratiæ igitur finis hic eſt ſecundus. Hinc autem natum eſt, parêre velle maximè quidem nemini: ſin minùs hoc liceat, at viciſſim parêre. Atque hac ratione ad libertatem confert eam quæ in æqualitate poſita eſt. His porrò ſuppoſitis, & tali principio exſtante, talia E popularia ſunt, omneis magiſtratus ex omnibus legere: omneis quidem vnicuique imperare, ſed vnumquemque viciſſim omnibus: magiſtratus ſortitò mandari, aut omneis, aut quicumque vſum vel artem non requirunt: magiſtratus ex cenſu aut nullo aut minimo mandari: non licere eidem bis vllum gerere magiſtratum, aut rarò aut paucos, præter bellicos: breui tempore circumſcribi ac terminari magiſtratus, aut omneis, aut quàm plurimi poſſunt: omneis rebus iudicandis præeſſe, aut ex omnibus, aut de rebus omnibus, aut de plurimis & maximis, & maximi ponderis, atque ad ſummam rerum pertinentibus: verbi cauſa, de rationibus referendis, & reipublicæ adminiſtratione,

& de rebus ab vnoquoque cum vnoquoque contra- A
ctis: penes concionem eſſe ſummam rerum omnium poteſtatem, penes quemquam magiſtratum, nullius, aut quàm pauciſſimarum, aut quàm minimarum, aut non maximarum. magiſtratuum autem maximè popularis eſt ſenatus, ſeu conſultandi poteſtas, vbi non ſit omnibus mercedis accipiendæ copia. hîc enim adimunt etiam huic magiſtratui poteſtatem: ad ſeipſum enim populus, cui larga merces tribuitur, omnia iudicia reuocat, quemadmodum antè libro ſuperiore dictum eſt. præterea mercedem tribui maximè quidem omnibus, concioni, iudiciis, magiſtratibus: ſin minùs, magiſtratibus & iudiciis, & ſenatui, & concionibus iis quæ ſunt principales: aut iis magiſtratibus, qui vnà B
cibum capere, & inter ſe conuiuari neceſſe habent. Præterea quoniam oligarchia & genere, & diuitiis, & diſciplina definitur, popularia videntur eſſe his contraria, generis ignobilitas, paupertas, artes illiberales & ſordidæ. Præterea nullum eſſe magiſtratum perpetuum. Quòd ſi quis ex antiqua reip. adminiſtratione immutata relictus ſit, tum eius potentiam circumcidere atque imminuere: & eos magiſtratus, qui ſuffragiis creabantur, ſorte creare. Hæc igitur ſunt democratiarum communia. Iam verò ex eo iure quod democratiæ proprium eſſe conuenit inter omneis; (& hoc autem eſt vt omnes æquale numero obtineant;) ea quæ maximè democratia videtur eſſe, & populus efficiuntur & veluti colliguntur. Æquale enim eſt nihilo minùs imperare tenueis atque egenteis, quàm copioſos & locupleteis: neque penes vllos ſolos ſummam eſſe re- C
rum poteſtatem, ſed penes omneis ex æquo, pro numero non pro dignitate: ſic enim exiſtimarint eſſe in reip. adminiſtratione æqualitatem & libertatem.

CAPVT III.

Quæſtio, qui fieri poſſit vt æquale obtineant qui ſtatu populari viuunt.

QVæritur nunc hoc explicato, quomodo futurum ſit vt æquale obtineant: vtrùm, verbi gratia, quingentorum ciuium cenſus in mille partiendi ſint: & mille tantùm poſſe debeant, quantum quingenti: an non ita ſit ſtatuenda ea quæ ex numero eſt, æqualitas. ſed ita quidem primùm partiri oporteat. deinde cùm totidem ex quingentis, quot ex D
mille hominibus, ſumpti fuerint, penes hos eſſe poteſtatem creandorum magiſtratuum & iudiciorum. Vtrúmne igitur hæc reipublicæ adminiſtrandæ ratio, ex iure populari iuſtiſſima eſt, an ea potiùs, quæ ex multitudine ſeu numero ſpectatur ac ponderatur? Aiunt enim populares homines hoc eſſe iuſtum, quod pluribus videatur. At ij, qui oligarchiæ ſtudent, id, quod ampliores rei familiaris facultates habentibus probatũ ſit. Ex amplitudine enim & copiis rei familiaris dicunt hujus rei iudicium fieri oportere. Sed habet vtraque res inæqualitatem atque iniuſtitiam. Si enim id iuſtum ſtatuendum erit, quodcumq; paucis viſum fuerit, tyrannis erit. (Nam ſi quis E
vnus ampliores rei familiaris facultates habeat, quàm locupletes: ex eo iure, quod oligarchiæ proprium eſt, debebit ſolus præeſſe atque imperare.) Sin quicquid pluribus numero, iniuriam diuitibus & paucioribus inferent, bonis eorum publicandis, quemadmodum ſuprà dictum eſt. Quænam igitur ſit æqualitas, de qua vtrique conſentiant, ex iis iuribus, quæ vtrique definiunt, videndum. Dicunt enim, quicquid maiori parti ciuium viſum ſit, id ratum eſſe oportere. Demus ita eſſe: non omnino tamen. Sed quoniam fors ita tulit, vt duæ ſint partes, ex quibus conſtat ciuitas, diuites & pauperes; quod vtriſque viſum fuerit,

A καὶ τῶν ἰδίων συναλλαγμάτων, τὸ τὴν ἐκκλησίαν κυρίαν εἶναι πάντων· ἀρχὴν δὲ μηδεμίαν μηδενός, ἢ ὅτι ὀλιγίστων, * ἢ τῶν μεγίστων κυρίαν· τῶν δ' ἀρχῶν, δημοτικώτατον βουλή, ὅπου μὴ μισθοῦ εὐπορεία πᾶσιν. ἐνταῦθα γὰρ ἀφαιροῦνται καὶ ταύτης τῆς ἀρχῆς τὴν δύναμιν· εἰς αὑτὸν γὰρ ἀνάγει τὰς κρίσεις πάσας ὁ δῆμος, εὐπορῶν μισθοῦ, καθάπερ εἴρηται πρότερον * ἐν τῇ μεθόδῳ τῇ πρὸ ταύτης. ἔπειτα τὸ μισθοφορεῖν, μάλιστα μὲν πάντας, ἐκκλησίαν, δικαστήρια, ἀρχάς· εἰ δὲ μή, τὰς ἀρχὰς καὶ τὰ δικαστήρια, καὶ βουλήν, καὶ τὰς ἐκκλησίας, τὰς κυ- B
ρίας· ἢ τῶν ἀρχῶν ἃς ἀνάγκη συσσιτεῖν μετ' ἀλλήλων. ἔτι, ἐπειδὴ ὀλιγαρχία καὶ γένει καὶ πλούτῳ καὶ παιδείᾳ ὁρίζεται, τὰ δημοτικὰ δοκεῖ τἀναντία τούτων εἶναι, ἀγένεια, πενία, βαναυσία. ἔτι δὲ τῶν ἀρχῶν, τὸ μηδεμίαν ἀΐδιον εἶναι· ἐὰν δέ τις καταλειφθῇ ἐξ ἀρχαίας μεταβολῆς, τό τε περιαιρεῖσθαι τὴν δύναμιν αὐτῆς· καὶ ἐξ αἱρετῶν κληρωτὰς ποιεῖν. τὰ μὲν οὖν κοινὰ ταῖς δημοκρατίαις ταῦτ' ἐστί. συμβαίνει δ' ἐκ τοῦ δικαίου τοῦ ὁμολογουμένου εἶναι δημοκρατικοῦ. τοῦτο δ' ἐστὶ τὸ ἴσον ἔχειν ἅπαντας κατ' ἀριθμόν, ἡ μάλιστ' εἶναι δοκοῦσα δημοκρατία καὶ δῆμος· ἴσον γάρ, τὸ μηδὲν μᾶλλον ἄρχειν * τοὺς ἀπόρους ἢ τοὺς εὐπό- C
ρους· μηδὲ κυρίους εἶναι μόνους, ἀλλὰ πάντας ἐξ ἴσου κατ' ἀριθμόν. οὕτω γὰρ ἂν ὑπάρχειν νομίζοιεν τήν τ' ἰσότητα τῇ πολιτείᾳ, καὶ τὴν ἐλευθερίαν.

Lamb. ἢ τῶν μεγ.

Libro 4.c.15.

γρ. τοὺς εὐπόρους ἢ τοὺς ἀπόρους.

ΚΕΦΑΛ. γ'.

Ἀπορία, πῶς ἕξουσι τὸ ἴσον οἱ δημοκρατίας ἀντιποιούμενοι.

ΤΟ δὲ μετὰ τοῦτο, ἀπορεῖται πῶς ἕξουσι τὸ ἴσον· πότερον δεῖ τὰ τιμήματα διελεῖν χιλίοις τὰ τῶν πεντακοσίων, καὶ τοὺς χιλίους ἴσον δύνασθαι τοῖς πεντακοσίοις· ἢ οὐχ οὕτω δεῖ τιθέναι τὴν κατὰ τοῦτο ἰσότητα· ἀλλὰ διελεῖν μὲν οὕτως. ἔπειτα, ἐκ D
τῶν πεντακοσίων ἴσους λαβόντα, καὶ ἐκ τῶν χιλίων, τούτους κυρίους εἶναι * τῶν διαιρέσεων, καὶ τῶν δικαστηρίων. πότερον οὖν αὕτη ἡ πολιτεία δικαιοτάτη κατὰ τὸ δημοτικὸν δίκαιον, ἢ μᾶλλον ἡ κατὰ τὸ πλῆθος; φασὶ γὰρ οἱ δημοτικοὶ τοῦτο δίκαιον, ὅ,τι ἂν δόξῃ τοῖς πλείοσιν· οἱ δ' ὀλιγαρχικοί, ὅ,τι ἂν δόξῃ τῇ πλείονι οὐσίᾳ· κατὰ πλῆθος γὰρ οὐσίας φασὶ κρίνεσθαι δεῖν. ἔχει δ' ἀμφότερα ἀνισότητα καὶ ἀδικίαν· εἰ μὲν γὰρ ὅ,τι ἂν οἱ ὀλίγοι, τυραννίς (καὶ γάρ, ἐὰν εἷς ἔχῃ πλείω τῶν ἄλλων εὐπόρων, κατὰ τὸ ὀλιγαρχικὸν δίκαιον, ἄρχειν δίκαιος μόνος·) εἰ δ' ὅ,τι E
ἂν οἱ πλείους κατ' ἀριθμόν, ἀδικήσουσι, δημεύοντες τὰ τῶν πλουσίων καὶ ἐλαττόνων. καθάπερ εἴρηται * πρότερον. τίς ἂν οὖν εἴη ἰσότης ἣν ὁμολογήσουσιν ἀμφότεροι, σκεπτέον, ἐξ ὧν ὁρίζονται δικαίων ἀμφότεροι. λέγουσι γὰρ ὡς, ὅ,τι ἂν δόξῃ τοῖς πλείοσι τῶν πολιτῶν, τοῦτ' εἶναι δεῖ κύριον. ἔστω δὴ τοῦτο, μὴ μέντοι πάντως· ἀλλ' ἐπειδὴ δύο μέρη τετύχηκεν ἐξ ὧν ἡ πόλις, πλούσιοι καὶ πένητες, ὅ,τι ἂν ἀμφοτέροις δόξῃ,

Vict. & Lamb. τῶν αἱρέσεων. al. ἀρχαιρεσιῶν.

Libro 5.c.15.

ἢ τοῖς πλείοσι, τοῦτο κύριον ἔστω. ἐὰν δὲ τἀναντία δόξῃ, ὅ,τι ἂν οἱ πλείους, καὶ ὧν τὸ τίμημα πλεῖον· * οἷον, οἱ μὲν δέκα, οἱ δὲ εἴκοσιν· ἔδοξε δὲ τῶν μὲν πλουσίων τοῖς ἕξ, τῶν δ' ἀπορωτέρων τοῖς πεντεκαίδεκα· προσγεγένηνται τοῖς μὲν πένησι, τέτταρες τῶν πλουσίων· τοῖς δὲ πλουσίοις, πέντε τῶν πενήτων· ὁποτέρων οὖν τὸ τίμημα ὑπερτείνει, συναριθμουμένων ἀμφοτέρων ἑκατέροις, τοῦτο κύριον. ἐὰν δὲ ἴσοι συμπίπτωσι, κοινὴν εἶναι ταύτην νομιστέον ἀπορίαν ὥσπερ νῦν, ἐὰν δίχα ἡ ἐκκλησία γένηται, ἢ τὸ δικαστήριον· ἢ γὰρ ἀποκληρωτέον, ἢ ἄλλο τι τοιοῦτον ποιητέον. ἀλλὰ περὶ μὲν τοῦ ἴσου καὶ τοῦ δικαίου, κἂν ᾖ πάνυ χαλεπὸν εὑρεῖν τὴν ἀλήθειαν περὶ αὐτῶν, ὅμως ῥᾷον τυχεῖν, ἢ συμπεῖσαι τοὺς δυναμένους πλεονεκτεῖν. ἀεὶ γὰρ ζητοῦσι τὸ ἴσον καὶ τὸ δίκαιον οἱ ἥττους· οἱ δὲ κρατοῦντες, οὐδὲν φροντίζουσι.

γρ. ὧν, καὶ οἱ μ.

ΚΕΦΑΛ. δ'.

Πῶς δεῖ κατασκευάζειν τὴν βελτίστην καὶ πρώτην δημοκρατίαν.

Lib. 4. c. 4.

Δημοκρατιῶν δ' οὐσῶν τεττάρων, βελτίστη μὲν ἡ πρώτη τάξει, καθάπερ * ἐν τοῖς πρὸ τούτων ἐλέχθη λόγοις. ἔστι δὲ καὶ ἀρχαιοτάτη πασῶν αὕτη. λέγω δὲ πρώτην, ὥσπερ ἄν τις διέλοι τοὺς δήμους. βέλτιστος γὰρ δῆμος, ὁ γεωργικός ἐστιν. ὥστε καὶ ποιεῖν ἐνδέχεται δημοκρατίαν, ὅπου ζῇ τὸ πλῆθος ἀπὸ γεωργίας, ἢ νομῆς. διὰ μὲν γὰρ τὸ μὴ πολλὴν οὐσίαν ἔχειν, ἄσχολος· ὥστε μὴ πολλάκις ἐκκλησιάζειν. διὰ δὲ τὸ μὴ ἔχειν τἀναγκαῖα, πρὸς τοῖς ἔργοις διατρίβουσι, καὶ τῶν ἀλλοτρίων οὐκ ἐπιθυμοῦσιν· ἀλλ' ἥδιον τὸ ἐργάζεσθαι τοῦ πολιτεύεσθαι καὶ ἄρχειν, ὅπου ἂν μὴ ᾖ λήμματα μεγάλα ἀπὸ τῶν ἀρχῶν. οἱ γὰρ πολλοὶ μᾶλλον ὀρέγονται τοῦ κέρδους, ἢ τῆς τιμῆς. σημεῖον δέ· καὶ γὰρ καὶ τὰς ἀρχαίας τυραννίδας ὑπέμενον, καὶ τὰς ὀλιγαρχίας ὑπομένουσιν, ἐάν τις αὐτοὺς ἐργάζεσθαι μὴ κωλύῃ, μηδ' ἀφαιρῆται μηδέν. ταχέως γὰρ, οἱ μὲν πλουτοῦσιν αὐτῶν, οἱ δ' οὐκ ἀποροῦσιν. ἔτι δὲ τὸ κυρίους εἶναι τοῦ ἑλέσθαι καὶ εὐθύνειν, ἀναπληροῖ τὴν ἔνδειαν, εἴ τι φιλοτιμίας ἔχουσιν· ἐπεὶ παρ' ἐνίοις δήμοις, κἂν μὴ μετέχωσι τῆς αἱρέσεως τῶν ἀρχῶν, ἀλλά τινες αἱρετοὶ κατὰ μέρος ἐκ πάντων, ὥσπερ ἐν Μαντινείᾳ· τοῦ δὲ βουλεύεσθαι κύριοι ὦσιν, ἱκανῶς ἔχει τοῖς πολλοῖς. καὶ δεῖ νομίζειν καὶ τοῦτ' εἶναι σχῆμά τι δημοκρατίας, ὥσπερ ἐν Μαντινείᾳ ποτ' ἦν. διὸ δὴ καὶ συμφέρον τῇ πρότερον ῥηθείσῃ δημοκρατίᾳ, καὶ ὑπάρχειν εἴωθεν, αἱρεῖσθαι μὲν τὰς ἀρχὰς καὶ εὐθύνειν καὶ δικάζειν πάντας· ἄρχειν δὲ τὰς μεγίστας αἱρετοὺς, καὶ ἀπὸ τιμημάτων· τὰς μείζους ἀπὸ μειζόνων· ἢ καὶ ἀπὸ τιμημάτων μὲν μηδεμίαν, ἀλλὰ τοὺς δυναμένους. ἀνάγκη δὲ πολιτευομένους οὕτω, πολιτεύεσθαι καλῶς· (αἵ τε γὰρ ἀρχαὶ ἀεὶ διὰ τῶν βελτίστων ἔσονται, τοῦ δήμου * βουλομένου. καὶ τοῖς ἐπιεικέσιν οὐ φθονοῦντος·)

γρ. βουλομένων, mendosè.

A aut pluribus, hoc ratum eſto. ſin contrariæ ſententiæ fuerint, quod plures & ex pauperibus, & ex iis quorum ampliores ſunt rei familiaris facultates, probarint, id valeat: exempli cauſa, ſunt hi quidem decem, illi verò viginti. Sed aliud viſum eſt ciuibus ſex ex diuitum numero, aliud ciuibus quindecim ex pauperum multitudine. Acceſſerunt igitur ad pauperes quidem quindecim, diuites quatuor: ad diuites verò ſex, pauperes quinque. vtrorumcumque igitur cenſus ſuperat alterum, vtrorumque cenſu inter ſe comparato, & ad calculos vocato, eorum ſententia valere & rata eſſe debet. Quòd ſi pares ab vtraque parte ſententiæ fuerint, communis & ſimilis exiſtimanda hæc dubitatio eſt atque nunc, ſi contentionis aut iudicum conſenſus ſententiæ ab vtraque parte ſint æquales: aut enim ſorti res permittenda eſt, aut aliud tale faciendum. B Sed de æquitate quidem & iure, & quamuis verum inuenire difficile ſit, facilius tamen eſt ea obtinere, quàm iis qui ſuperiora omnia habere, & bonis externis alios ſuperare poſſunt, vt iuſtitiam colant, & retineant æquitatem, perſuadere. Semper enim æquitatem & ius quærunt imbecilliores: qui verò opibus & viribus ſuperiores ſunt, de iis nihil laborant.

CAPVT IV.

Quomodo prima & optima democratia ſit inſtituenda.

CVm ſint autem democratiæ quatuor, optima quidem eſt ea quæ eſt ordine prima, quemadmodum ſuperioribus libris expoſitum eſt. Et verò hæc eadem C omnium eſt etiam antiquiſſima. Primam autem appello, vt ſi quis populorum diuiſionem faciat. Optimus enim populus eſt is, qui in agri colendi ſtudio verſatur. Itaque licet etiam democratiam vnam facere, in qua viuit multitudo ex agricultura, aut ex pecorum paſtione. Nam propterea quòd non habet admodum copioſam neque amplam rem familiarem, occupata eſt, ita vt non eat in concionem frequens. Quod verò caret rebus ad victum neceſſariis, in opere faciendo aſſiduè verſatur, neque alienum appetit: ſed iucundius ei eſt agrum colere, & opus ruſticum facere, quàm rempublicam adminiſtrare, & magiſtratũ gerere, vbi non datur magnos admodum neque vberes quæſtus ex magiſtratibus facere. vulgus enim lucri cupidius eſt, quàm honoris. cuius rei hoc argumentum eſt, quòd & olim D antiquas tyrannidas æquo animo perferebant, & nunc oligarchias perferunt, ſi modo quis eos non prohibeat ab opere faciendo, neque quicquam eis adimat. citò enim alij quidẽ eorum abundant, alij autem non egẽt. Præterea verò penes eos poteſtatem eſſe creandorum ſuffragiis ſuis magiſtratuum, & rationũ à magiſtratibus repetundarum, hæc eorum honoris egeſtatem ac ſitim explent, ſi qua eius rei cupiditate flagrant. Nam apud nonnullos populos etiamſi non habeant vniuerſi ius mandandorũ magiſtratuum, ſed aliqui ex eis omnibus viciſſim lecti, vt Mantineæ: ſi modò penes eam conſul- E tandi ſit poteſtas, hoc vno eſt contenta multitudo. Atque hanc figuram quandam eſſe democratiæ oportet exiſtimare. Quapropter & vtile eſt ei democratiæ, quæ antea expoſita eſt: & ſolet hoc in ea ſeruari, vt omnes quidem ciues & magiſtratus eligant, & rationes à magiſtratibus repoſcant, & rebus iudicandis præſint: ſed aliqui ſelecti, & ex cenſibus, maximos magiſtratus gerãt, &, vt quiſq; erit maximus, ita ex maximo: aut nulli ex cenſu, ſed qui poſſunt, quique facultatem habent, ij gerãt. Qui autem ita rempublicam adminiſtrant, cùm eos bene & præclarè adminiſtrare neceſſe eſt (nam ita magiſtratus ſemper ab optimis gerentur & populo volente ac lubente, & viris bonis non inuidente:)

A tum homines frugi, viríque illuſtres neceſſariò hac reipublicæ deſcriptione atque ordine erunt contenti. Nam nec aliorum deteriorum imperio parebunt, & iuſtè imperabunt: quia penes alios rationum repoſcendarum ſit poteſtas. Pendêre enim ex aliorum iudicio atque auctoritate, & quicquid velit quis, facere non licere, vtile eſt. Nam quidlibet agendi licentia ac poteſtas, id quod in vnoquoque homine mali ineſt, vitare non poteſt. Itaque neceſſariò id euenit, quod eſt omnibus reip. adminiſtrandæ formis vtiliſſimum, vt viri boni reip. præſint, tuti à periculo peccandi, & ſine imminutione virium aut commodorum multitudinis. B Hanc igitur democratiarum eſſe optimam, & propter quam cauſam, perſpicuum eſt: nempe quia populus certo quodam modo affectus, & bene cõformatus eſt. Ad populum autem agriculturæ ſtudioſum reddendum leges quædam ex iis quæ apud populos olim poſitæ ſunt, omnes adiuuẽt & conferant, aut ne omnino liceat maiorem agri modum, quàm à lege præfinitum ſit, poſſidere, aut ne liceat vſque à certo loco ad oppidum & ad vrbem: & in multis ciuitatibus lege conſtitutum erat, ne cui liceret poſſeſſiones antiquas, quæ primæ ſorte obtigiſſent, vẽdere. Eſt & ea, quam Oxyli legem eſſe dicunt, talem quandam vim habens, vt nequis pecuniam alteri mutuam daret, parte aliqua agri, ſeu fundi, quem quiſque haberet, ab eo pignori accepta. Nunc autem etiam Aphytæorum lege hæc omnia dirigere nos oportet. eſt enim ad id, quod dicimus, vtilis. C Nam illi, quamuis & multi ſint, & agrum anguſtum habeant, omnes tamen ſunt agricolæ. non enim cenſentur totas poſſeſſiones, neque fundos integros in cẽſum referunt, ſed in tot particulas diuidunt, vt etiam pauperes cenſibus diuites ſuperare poſſint. Secundùm eam multitudinem quæ ex agricolis conſtat, populus ille eſt optimus, in quo ſunt paſtores, & qui ex re pecuaria vitam tolerant. Multa enim habet agriculturæ ſimilia res pecuaria. & quod ad militares & bellicas actiones attinet, hi ſunt maximè exercitati, & tali corporis habitu, vt magno vſui eſſe reipubl. & vitam ſub dio degere facilè poſſint. aliæ autẽ ferè omnes, ex quibus cæteræ democratiæ conſtant, multitudines, multo D ſunt his deteriores. vita enim earum ignaua & vitioſa eſt, nullúmque ex iis muneribus, quæ tractat ſordidorum atque illiberalium opificum, & forenſium hominum, (eos dico qui cauponariam faciunt,) & mercenariorum multitudo, cum virtute coniunctum eſt. Præterea verò quia tale hoc ferè omne hominum genus in foro volutetur, atque in vrbe perpetuò reſideat, facilè conciones frequentat. Aratores verò & agricolę, quia ſunt per agros diſperſi: neque ad tempus concionibus occurrere poſſunt, neque tali conuentu ſimiliter egent. Vbi igitur contigit vt talis ſit regionis ſitus, vt agri longè ab vrbe remoti ſint, ibi probam democratiam & bonam reipubl. adminiſtrandæ formam efficere facile eſt: neceſſe enim habet multitudo, in agris, E quaſi in coloniis, habitare. Itaque in democratiis, etiamſi ſit magna turba forenſis, ſeu tabernaria & vrbana, non eſt tamen populus cogendus, neque concio aduocanda ſine multitudine agreſti & ruſtica. Quomodo igitur ſit conſtituenda optima & prima democratia, dictum eſt. Non eſt autem obſcurum quomodo ſint & cæteræ. nam proximè & ſimiliter diſcedere ac degredi oportet ab ea quæ ordine prior eſt, & ſemper deteriorem multitudinem ſecernere ac ſeparare. Vltimam autem democratiam, propterea quòd ciues omnes reip. adminiſtrationis ſint participes, neque cuiuſuis ciuitatis eſt ferre, neque facile eſt manere, niſi legibus & inſtitutis bene ſit conſtituta.

A τοὺς ἐπιεικεῖς καὶ γνωρίμους ἀρκοῦσαν εἶναι ταύτην τὴν τάξιν· ἄρξονται γὰρ οὐχ ὑπ' ἄλλων χειρόνων, καὶ ἄρξουσι δικαίως, διὰ τὸ τῶν εὐθυνῶν εἶναι κυρίους ἑτέρους. τὸ γὰρ ἐπανακρέμασθαι, καὶ μὴ πᾶν ἐξεῖναι ποιεῖν, ὅ,τι ἂν δόξῃ, συμφέρον ἐστίν. ἡ γὰρ ἐξουσία τοῦ πράττειν ὅ,τι ἂν ἐθέλῃ τις, οὐ δύναται φυλάττειν τὸ ἐν ἑκάστῳ τῶν ἀνθρώπων φαῦλον. ὥστε ἀναγκαῖον συμβαίνειν ὅπερ ἐστὶν ὠφελιμώτατον ἐν ταῖς πολιτείαις, ἄρχειν τοὺς ἐπιεικεῖς ἀναμαρτήτους ὄντας, μηδὲν ἐλαττουμένου τοῦ πλήθους. ὅτι μὲν B οὖν αὕτη τῶν δημοκρατιῶν ἀρίστη, φανερόν· καὶ διὰ τίν' αἰτίαν, ὅτι διὰ τὸ ποιόν τινα εἶναι τὸν δῆμον, πρὸς δὲ τὸ κατασκευάζειν γεωργὸν τὸν δῆμον, τῶν τε νόμων τινὲς τῶν παρὰ τοῖς πολλοῖς κειμένων τὸ ἀρχαῖον, χρήσιμοι πάντες, ἢ τὸ ὅλως μὴ ἐξεῖναι κεκτῆσθαι πλείω γῆν μέτρου τινός· ἢ ἀπό τινος τόπου πρὸς τὸ ἄστυ, καὶ τὴν πόλιν. ἦν δὲ τό γε ἀρχαῖον ἐν πολλαῖς πόλεσι νενομοθετημένον, μηδὲ πωλεῖν ἐξεῖναι * τοὺς πρώτους κλήρους. ἔστι δὲ καὶ ὃν λέγουσιν Ὀξύλου νόμον εἶναι, τοιοῦτόν τι δυνάμενος, τὸ μὴ δανείζειν εἴς τι μέρος τῆς ὑπαρχούσης ἑκάστῳ γῆς. νῦν δὲ δεῖ διορθοῦν καὶ τῷ Ἀφυταίων νόμῳ· C πρὸς γὰρ ὃ λέγομεν χρήσιμος. ἐκεῖνοι γάρ, καίπερ ὄντες πολλοί, κεκτημένοι δὲ γῆν ὀλίγην, ὅμως πάντες γεωργοῦσι· τιμῶνται γὰρ οὐχ ὅλας τὰς κτήσεις, ἀλλὰ κατὰ τηλικαῦτα μόρια διαιροῦντες, ὥστ' ἔχειν ὑπερβάλλειν ταῖς τιμήσεσι καὶ τοὺς πένητας. μετὰ δὲ τὸ γεωργικὸν πλῆθος, βέλτιστος δῆμός ἐστιν, ὅπου νομεῖς εἰσι, καὶ ζῶσιν ἀπὸ βοσκημάτων. πολλὰ γὰρ ἔχει τῇ γεωργίᾳ παραπλησίως· καὶ τὰ πρὸς τὰς πολεμικὰς πράξεις, μάλισθ' οὗτοι γεγυμνασμένοι τὰς ἕξεις, καὶ χρήσιμοι τὰ σώματα, D καὶ δυνάμενοι θυραυλεῖν. τὰ δ' ἄλλα πλήθη πάντα σχεδόν, ἐξ ὧν αἱ λοιπαὶ δημοκρατίαι συνεστᾶσι, πολλῷ φαυλότερα τούτων· ὁ γὰρ βίος φαῦλος, καὶ οὐθὲν ἔργον μετ' ἀρετῆς, ὧν μεταχειρίζεται τὸ πλῆθος τό,τε τῶν βαναύσων, καὶ τὸ τῶν ἀγοραίων ἀνθρώπων, καὶ τὸ θητικόν. ἔτι δέ, διὰ τὸ περὶ τὴν ἀγορὰν καὶ τὸ ἄστυ κυλίεσθαι, πᾶν τὸ τοιοῦτον γένος, ὡς εἰπεῖν, ῥᾳδίως ἐκκλησιάζει. οἱ δὲ γεωργοῦντες, διὰ τὸ διεσπάρθαι κατὰ τὴν χώραν, οὔτ' ἀπαντῶσιν, οὔθ' ὁμοίως δέονται τῆς συνόδου ταύτης. ὅπου δὲ καὶ συμβαίνει τὴν χώραν τὴν θέσιν ἔχειν τοιαύτην, ὥστε τὴν χώραν πολὺ τῆς πόλεως ἀπηρτῆσθαι, ῥᾴδιον καὶ E δημοκρατίαν ποιεῖσθαι χρηστήν, καὶ πολιτείαν· ἀναγκάζεται γὰρ τὸ πλῆθος ἐπὶ τῶν ἀγρῶν ποιεῖσθαι τὰς ἀποικίας. ὥστε δεῖ, κἂν ἀγοραῖος ὄχλος ᾖ, μὴ ποιεῖν ἐν ταῖς δημοκρατίαις ἐκκλησίας ἄνευ τοῦ κατὰ τὴν χώραν πλήθους. πῶς μὲν οὖν δεῖ κατασκευάζειν τὴν βελτίστην καὶ πρώτην δημοκρατίαν, εἴρηται· φανερὸν δὲ καὶ πῶς τὰς ἄλλας. ἑπομένως γὰρ δεῖ παρεκβαίνειν καὶ τὸ χεῖρον ἀεὶ πλῆθος χωρίζειν. τὴν δὲ τελευταίαν, διὰ τὸ πάντας κοινωνεῖν, οὔτε πάσης ἐστὶ πόλεως φέρειν, οὔτε ῥᾴδιον διαμένειν, μὴ τοῖς νόμοις καὶ τοῖς ἔθεσιν εὖ συγκειμένην·

γρ. τοὺς πατρῴους

κ. Ἀφυταίων. mendosè.

A ἃ δὲ φθείρειν συμβαίνει καὶ ταύτην καὶ τὰς ἄλλας πολιτείας, εἴρηται πρότερον τὰ πλεῖστα σχεδόν. πρὸς δὲ τὸ καθιστάναι ταύτην τὴν δημοκρατίαν, καὶ τὸν δῆμον ποιεῖν ἰσχυρὸν, εἰώθασιν οἱ προεστῶτες, τὸ προσλαμβάνειν ὡς πλείστους, καὶ ποιεῖν πολίτας, μὴ μόνον τοὺς γνησίους, ἀλλὰ καὶ τοὺς [νόθους, καὶ τοὺς] ἐξ ὁποτερουοῦν πολίτου· λέγω δὲ οἷον πατρὸς ἢ μητρός· ἅπαν γὰρ οἰκεῖον τοῦτο τῷ τοιούτῳ δήμῳ μᾶλλον. Εἰώθασι μὲν οὖν οἱ δημαγωγοὶ κατασκευάζειν οὕτω. δεῖ μέντοι προσλαμβάνειν, μέχρις ἂν ὑπερτείνῃ τὸ πλῆθος τῶν γνωρίμων καὶ τῶν μέσων, καὶ τούτου μὴ πέρα B προβαίνειν· ὑπερβάλλοντες γὰρ, ἀτακτοτέραν τε ποιοῦσι τὴν πολιτείαν, καὶ τοὺς γνωρίμους πρὸς τὸ χαλεπῶς ὑπομένειν τὴν δημοκρατίαν, παροξύνουσι μᾶλλον· ὅπερ συνέβη τῆς στάσεως αἴτιον γενέσθαι περὶ Κυρήνην. ὀλίγον μὲν γὰρ πονηρὸν παρορᾶται· πολὺ δὲ γινόμενον, ἐν ὀφθαλμοῖς μᾶλλόν ἐστιν. ἔτι δὲ καὶ τὰ τοιαῦτα κατασκευάσματα χρήσιμα πρὸς τὴν δημοκρατίαν τὴν τοιαύτην, οἷς Κλεισθένης τε Ἀθήνησιν ἐχρήσατο, βουλόμενος αὐξῆσαι τὴν δημοκρατίαν, καὶ περὶ Κυρήνην οἱ τὸν δῆμον καθιστάντες. * φυλαί τε γὰρ ἕτεραι ποιητέαι πλείους, καὶ φρατρίαι· καὶ τὰ τῶν ἰδίων ἱερῶν C συνακτέον εἰς ὀλίγα καὶ κοινά· καὶ πάντα σοφιστέον, ὅπως ἂν ὅτι μάλιστα ἀναμιχθῶσι πάντες ἀλλήλοις, αἱ δὲ συνήθειαι διαζευχθῶσιν αἱ πρότερον. ἔτι δὲ καὶ τὰ τυραννικὰ κατασκευάσματα, δημοτικὰ δοκεῖ πάντα· λέγω δ' οἷον ἀναρχία τε δούλων· (αὕτη δ' ἂν εἴη μέχρι του συμφέρουσα) καὶ γυναικῶν, καὶ παίδων· καὶ τὸ ζῆν ὅπως τις βούλεται, παρορᾶν· πολὺ γὰρ ἔσται * τῇ τοιαύτῃ πολιτείᾳ βοηθοῦν. ἥδιον γὰρ τοῖς πολλοῖς τὸ ζῆν ἀτάκτως, ἢ τὸ σωφρόνως.

Lamb. φυλαί τε γὰρ ἕτεραι ποιητέαι πλείους. ἢ συναρχίαι ποιητέαι πλείους, καὶ φρ.

ΚΕΦΑΛ. ς'.

D

Τί ἔργον τοῦ τῆς δημοκρατίας νομοθέτου.

Ἔστι δ' ἔργον τοῦ νομοθέτου καὶ τῶν βουλομένων συνιστάναι τινὰ τοιαύτην πολιτείαν, οὐ τὸ καταστῆσαι μέγιστον ἔργον, οὐδὲ μόνον ἕν, ἀλλ' ὅπως σώζηται μᾶλλον· μίαν γὰρ, ἢ δύο, ἢ τρεῖς ἡμέρας, οὐ χαλεπὸν μεῖναι, πολιτευομένους ὁπωσοῦν. διὸ δεῖ περὶ ὧν τεθεώρηται πρότερον, τίνες σωτηρίαι καὶ φθοραὶ τῶν πολιτειῶν, ἐκ τούτων πειρᾶσθαι κατασκευάζειν τὴν ἀσφάλειαν· εὐλαβουμένους E μὲν τὰ φθείροντα, τιθεμένους δὲ τοιούτους νόμους καὶ τοὺς ἀγράφους καὶ τοὺς γεγραμμένους, οἳ περιλήψονται μάλιστα τὰ σώζοντα τὰς πολιτείας· καὶ μὴ νομίζειν τοῦτ' εἶναι δημοτικὸν, μηδ' ὀλιγαρχικὸν, ὃ ποιήσει τὴν πόλιν ὅτι μάλιστα δημοκρατεῖσθαι, ἢ ὀλιγαρχεῖσθαι, ἀλλ' ὃ πλεῖστον χρόνον. οἱ δὲ νῦν δημαγωγοὶ, χαριζόμενοι τοῖς δήμοις, πολλὰ δημεύουσι διὰ τῶν δικαστηρίων. διὸ δεῖ πρὸς ταῦτα ἀντιπράττειν τοὺς κηδομένους τῆς πολιτείας, νομοθετοῦντας μηδὲν εἶναι δημόσιον τῶν καταδικαζομένων καὶ φερόντων πρὸς τὸ κοινὸν, ἀλλ' ἱερόν.

Lamb. Ἔστι δὲ τοῦ νομ.

A Quæ res porrò & hanc & ceteras reip. adminiſtrandæ formas perdere atque euertere ſoleant, expoſitæ ſunt ferè antea plurimæ. Ad conſtituendam autem hãc democratiam & populum firmum ac robuſtum reddendum, ſolent ii, qui muneribus publicis præpoſiti ſunt, quàm plurimos ad eum aſſumere atque aggregare, nõ ſolùm germanos ciues, & ex iuſtis nuptiis procreatos: verùm etiam ex non iuſto concubitu natos, & qui ex alterutro parente duntaxat ciues ſunt, hoc eſt, verbi cauſa, ex patre & matre. Omne enim genus hoc hominum ad talem populum talémq; democratiam magis accommodatum eſt. Solent igitur leues & blandi po-B puli ductores hęc excogitare & machinari: ſed oportet aſſumere vſque eò, dum multitudo nobileis & medios ſuperet, & vltra hunc finem non progredi. Nam ſi modum ſuperent, cùm reipublicę adminiſtrandæ formam faciunt inordinatam & perturbatam, tum nobileis eò magis irritant & incendunt, vt democratiam grauatè atque iniquo animo ferant: ex quo Cyrenis caſu quodã ſeditio manauit. Nam puſillum malum non attẽditur, neque cernitur: auctum autem & propagatum in oculos incurrit. Præterea talia cõmenta atque inuẽta, quibus Cliſthenes Athenis vſus eſt, cùm democratiã amplificare atque augere vellet, & ij, qui democratiã cõſtituerunt Cyrenis, ad talem democratiam vtilia ſunt. Nam & aliæ tribus faciendæ ſunt, & quæ in vrbe inſunt, multiplicandæ, & ſodalitates: & quæ ad ſacra pri-C uata pertinent, in pauca & communia contrahenda ſunt: omnia denique artificia adhibenda ſunt vt quàm maximè omnes inter ſe permiſceantur: priſtinæ autem conſuetudines dirimantur ac diſtrahantur. Præterea verò & commenta tyrannica popularia videntur omnia: hoc eſt, verbi gratia ſeruorum licentia nullo magiſtratu conſtituto, qui eos coerceat (hæc autem vſque ad aliquem finem vtilis fuerit) & mulierum & puerorum: & ſinere vnumquemque, vt velit, viuere. Multi enim erunt, qui tali reip. opitulentur. Iucundius enim eſt multitudini, intemperanter & inordinatè, quàm temperanter & modeſtè viuere.

CAPVT V.

D

Legislatoris, qui democratiæ accommodatas leges ferre velit, officium.

Est autem Scriptoris legum, & eorum qui talem aliquam reip. adminiſtrandæ formam conſtituere volunt, magnũ opus, non eam conſtituiſſe, neque hoc vnum ſolum eorum opus, ſed potiùs vt conſeruetur, videre. nam eos diem vnũ, vel duos, vel treis manere, qui quauis reip. adminiſtratione vtantur, non difficile eſt. Quapropter quibus de rebus antè cognouimus ac diſputauimus, nempe quæ res reipubl. adminiſtrandæ formis ſint ſalutares, quæ peſtiferæ, ex his rebus opor-E tet incolumitatem ac ſtabilitatem ſtudere comparare, iis quidem quæ interitum afferunt, vitatis: legibus verò huiuſmodi & nõ ſcriptis & ſcriptis poſitis, quæ maximè complectentur res ciuitatibus & reipubl. adminiſtrandæ formis ſalutareis: neque exiſtimare hoc eſſe populare, aut oligarchiæ proprium, quod maximè faciet vt ciuitas, populi aut paucorum imperio pareat, ſed quod vt diutiſſimè pareat. At blandi iſti, qui nunc ſunt, populi ductores, & tribuni plebis, à populis gratiam inire ſtudentes, multa iudiciis publicant. Quapropter oportet eos qui reip. curam gerunt, his obuiam ire, & contrarias actiones opponere, hoc lege ſancito, ne quid eorum qui damnantur, & ad commune pertinens, populi fiat ſed conſecretur.

Nam ita & ij qui iniuſta facinora faciunt, nihilominus ſibi à peccando cauebunt: (æquè enim multabuntur,) & multitudo agreſtis atque impolita minùs erit ad reos condemnandos facilis ac propenſa, vtpote nihil lucri factura. Præterea facere vt iudicia publica ſemper ſint pauciſſima & rariſſima, maximis pœnis iis qui falsò & temerè alterũ accuſabunt, conſtitutis. non.o. humileis & populareis homines, ſed nobileis & illuſtreis viros criminari, atque in iudicium vocare ſolẽt. Oportet autem ciueis omneis maximè quidem beneuolentiam in remp. conferre: ſin minùs, at certè eos penes quos ſumma eſt poteſtas, hoſtium loco non ducere. Sed quoniam poſtremæ democratiæ hominum frequentia ac multitudine ſunt celebres, & conciones frequentare, non accepta mercede, difficile eſt: (quod quidem vbi nulla ſunt publica vectigalia, nobilib. eſt inimicum atque infeſtum: ex tributo enim & publicatione bonorum, & iudicijs iniquis merces ſumatur neceſſe eſt: quæ multas iam democratias euerterunt:) vbi igitur vectigalia fortè non ſunt, conciones debẽt eſſe rariores: & iudicia multis quidem de rebus, ſed paucos dies. Hoc enim etiam ad hoc confert, vt ne diuites ſumptus extimeſcant, ſi locupletes quidem non accipiant iudicandi mercedẽ, egentes vero accipiant. Valet etiam ad hoc, vt res in iudiciũ deductæ, meliùs iudicentur: locupletes enim multos dies à ſuis negotiis familiaribus abeſſe nolunt: breue tempus non nolunt. Vbi autem vectigalia ſunt, faciendum non eſt, quod faciũt nunc tribuni plebis, ſeu leues populi ductores. Nam quæ factis ſumptibus neceſſarijs ſuperãt, populo diuidunt: ille autem ſimul & accipit, & rurſus eget iiſdem. eſt enim dolium pertuſum talis ad auxiliũ egentibus ferendum comparata largitio. Sed oportet, eũ qui verè popularis eſt, ne multitudo ſit nimis egens, prouidere. hæc enim cauſa eſt quare vitioſa ſit democratia. Excogitandum igitur aliquod artificium eſt, vt diuturna ſit copia rei familiaris. Quoniam autem hoc etiam diuitibus conducit, ea quæ ex vectigalibus efficiuntur, oportet in vnum congerenteis & coaceruanteis egentibus vniuerſa diuidere, maximè quidem ſi quis tantũ coaceruare poſſit, quantum ſatis ſit ad paruum agelli modum comparandum: ſin minùs, vt habeant facultatem & adiumenta mercaturæ faciendæ, atque agriculturæ: quòd ſi non poſſit fieri, vt omnibus, ſaltem tributim, aut curiatim, aut per aliquam aliam ciuitatis partem viciſſim diuidere. Atq; interea locupletes ad neceſſarios cõuentus mercedẽ conferre debebũt ab inanibus ſumptuoſorũ munerum functionibus liberi ac ſoluti. Tali autẽ quodam modo Carthaginienſes rempublicam adminiſtrantes, populi erga ſe beneuolentiam collegerunt. Semper enim cùm aliquos de plebe ad vrbeis circumpoſitas dimittunt, eos collocupletant. Eſt autem hoc quoque humanitate politorum & venuſtorum & cordatorum nobilium, egentibus inter ſe diſtributis ſuppeditare eis adiumenta rei faciendæ, eóſque ad opus faciendum cohortari & excitare. Præclarum verò eſt etiam Tarentinorum conſilia imitari. Illi enim iumentis & poſſeſſionibus eum egentibus ad vſum communicatis, multitudinis beneuolentiam ſibi cõparant. Præterea magiſtratuum omnium duo genera fecerunt, vt alij ſuffragio ſeu electione, alij ſortitione mandentur: ſortitione, vt plebs eorum ſit particeps: ſuffragio, vt meliùs ſua reſpublica adminiſtretur. Licet autem hoc facere etiã in eodem magiſtratu, partitione ita facta, vt alij eum ſortitione obtineant, alij ſuffragio. Quomodo igitur democratię conſtituendæ ſint, expoſitum eſt.

A οἱ μὲν γὰρ ἀδικοῦντες, οὐδὲν ἧττον * εὐλαβεῖς ἔσονται. (ζημιώσονται γὰρ ὁμοίως.) ὁ δ' ὄχλος ἧττον καταψηφιεῖται τῶν κρινομένων, λήψεσθαι μηδὲν μέλλων. ἔτι δὲ τὰς γινομένας δημοσίας δίκας, ὡς ὀλιγίστας ἀεὶ ποιεῖν, μεγάλοις ἐπιτιμίοις τοὺς εἰκῇ γραφομένους κωλύοντας· οὐ γὰρ τοὺς δημοτικοὺς, ἀλλὰ τοὺς γνωρίμους εἰώθασιν εἰσάγειν. δεῖ δὲ καὶ τῇ πολιτείᾳ πάντας μάλιστα μὲν εὔνους εἶναι τοὺς πολίτας· εἰ δὲ μή, * μήτι γε ὡς πολεμίους νομίζειν τοὺς κυρίους. ἐπεὶ δ' αἱ τελευταῖαι B δημοκρατίαι πολυάνθρωποί τέ εἰσι, καὶ χαλεπὸν ἐκκλησιάζειν ἀμίσθους, τοῦτο δ' ὅπου προσόδους μὴ τυγχάνουσιν οὔσαι, πολέμιον τοῖς γνωρίμοις· ἀπό τε γὰρ εἰσφορᾶς καὶ δημεύσεως ἀναγκαῖον γίνεσθαι καὶ δικαστηρίων φαύλων· ἃ πολλὰς ἤδη δημοκρατίας ἀνέτρεψεν. ὅπου μὲν οὖν πρόσοδοι μὴ τυγχάνουσιν οὖσαι, δεῖ ποιεῖν ὀλίγας ἐκκλησίας, καὶ δικαστήρια, πολλῶν μὲν, ὀλίγας δ' ἡμέρας. τοῦτο γὰρ * φέρει μὲν εἰς τὸ μὴ φοβεῖσθαι τοὺς πλουσίους τὰς δαπάνας, ἐὰν οἱ μὲν εὔποροι μὴ λαμβάνωσι δικαστικὸν, οἱ δ' ἄποροι. φέρει δὲ καὶ πρὸς τὸ κρίνεσθαι τὰς δίκας πολὺ βέλ- C τιον. οἱ γὰρ εὔποροι, πολλὰς μὲν ἡμέρας οὐκ ἐθέλουσιν ἀπὸ τῶν ἰδίων ἀπεῖναι· βραχὺν δὲ χρόνον ἐθέλουσιν. ὅπου δ' εἰσὶ πρόσοδοι, μὴ ποιεῖν ὃ νῦν οἱ δημαγωγοὶ ποιοῦσι· τὰ γὰρ περιόντα νέμουσι. λαμβάνουσι δὲ ἅμα, καὶ πάλιν δέονται τῶν αὐτῶν· ὁ τετρημένος γὰρ ἐστὶ πίθος ἡ τοιαύτη βοήθεια τοῖς ἀπόροις· ἀλλὰ δεῖ τὸν ἀληθινῶς δημοτικὸν, ὁρᾶν ὅπως τὸ πλῆθος μὴ λίαν ἄπορον ᾖ. τοῦτο γὰρ αἴτιον τοῦ μοχθηρὰν εἶναι τὴν δημοκρατίαν. τεχναστέον οὖν ὅπως ἂν εὐπορία γένοιτο χρόνιος. ἐπεὶ δὲ συμφέρει τοῦτο καὶ τοῖς εὐπόροις, τὰ μὲν ἀπὸ τῶν προσόδων γινόμενα συνα- D θροίζοντας, ἀθρόα χρὴ διανέμειν τοῖς ἀπόροις· μάλιστα μὲν εἴ τις δύναται τοσοῦτον * ἀθροίζων ὅσον εἰς γηδίου κτῆσιν· εἰ δὲ μή, πρὸς ἀφορμὴν * ἐμπορίας καὶ γεωργίας. καὶ εἰ μὴ πᾶσι δυνατὸν, ἀλλὰ κατὰ φυλὰς, ἤ τι μέρος ἕτερον ἐν μέρει διανέμειν· ἐν δὲ τούτῳ πρὸς τὰς ἀναγκαίας συνόδους τοὺς εὐπόρους εἰσφέρειν τὸν μισθὸν, ἀφιεμένους τῶν ματαίων λειτουργιῶν. τοιοῦτον δέ τινα τρόπον Καρχηδόνιοι πολιτευόμενοι, φίλον κέκτηνται τὸν δῆμον. ἀεὶ γὰρ τινὰς ἐκπέμποντες τοῦ δήμου πρὸς τὰς περιοικίδας, ποιοῦσιν εὐπόρους. χαριέντων δ' ἐστὶ καὶ νοῦν ἐχόντων E γνωρίμων, καὶ διαλαμβάνοντας τοὺς ἀπόρους ἀφορμὰς μὲν διδόντας, τρέπειν ἐπ' ἐργασίας. καλῶς δ' ἔχει μιμεῖσθαι καὶ τὰ Ταραντίνων· ἐκεῖνοι γὰρ, κοινὰ ποιοῦντες τὰ κτήματα τοῖς ἀπόροις ἐπὶ τὴν χρῆσιν, εὔνουν παρασκευάζουσι τὸ πλῆθος. ἔτι δὲ τὰς ἀρχὰς πάσας ἐποίησαν διττὰς, τὰς μὲν, αἱρετὰς, τὰς δὲ κληρωτάς. τὰς μὲν κληρωτὰς, ὅπως ὁ δῆμος αὐτῶν μετέχῃ· τὰς δ' αἱρετὰς, ἵνα πολιτεύωνται βέλτιον. ἔστι δὲ τοῦτο ποιῆσαι, καὶ τῆς ἀρχῆς αὐτῆς μερίζοντας, τοὺς μὲν κληρωτοὺς, τοὺς δ' αἱρετούς. πῶς μὲν οὖν δεῖ τὰς δημοκρατίας κατασκευάζειν, εἴρηται.

Camerarius, εὐλαβεῖς

γρ. μήτοι

γρ. ἀμφ[illegible]

Sylb. ἀθροίζων

γρ. εὐπορίας

A

ΚΕΦΑΛ. ϛʹ.

Τὰ τὰς ὀλιγαρχίας σώζοντα.

Σχεδὸν δὲ καὶ περὶ τὰς ὀλιγαρχίας πῶς δεῖ, φανερὸν ἐκ τούτων. ἐκ τῶν ἐναντίων γὰρ δεῖ συνάγειν ἑκάστην ὀλιγαρχίαν πρὸς τὴν ἐναντίαν δημοκρατίαν ἀναλογιζόμενον· τὴν μὲν εὐκρατοτάτην μάλιστα τῶν ὀλιγαρχιῶν, * καὶ πρώτην· αὕτη δ' ἐστὶν ἡ σύνεγγυς τῇ καλουμένῃ πολιτείᾳ, * ᾗ δεῖ τὰ τιμήματα διαιρεῖν, τὰ μὲν, ἐλάττω, τὰ δὲ, μείζω ποιοῦντας. ἐλάττω μὲν, ἀφ' ὧν τῶν ἀναγκαίων μεθέξουσιν ἀρχῶν· μείζω δὲ, ἀφ' ὧν τῶν κυριωτέρων· τῷ τε κτωμένῳ τὸ τίμημα μετέχειν ἐξεῖναι τῆς πολιτείας, τοσοῦτον εἰσαγομένου τοῦ δήμου πλῆθος διὰ τοῦ τιμήματος, μεθ' οὗ κρείττους ἔσονται τῶν μὴ μετεχόντων. ἀεὶ δὲ δεῖ παραλαμβάνειν ἐκ τοῦ βελτίονος δήμου τοὺς κοινωνούς· ὁμοίως δὲ καὶ τὴν ἐχομένην ὀλιγαρχίαν ἐπιτείνοντας δεῖ μικρὸν κατασκευάζειν. τῇ δ' ἀντικειμένῃ τῇ τελευταίᾳ δημοκρατίᾳ, τῇ δυναστικωτάτῃ καὶ τυραννικωτάτῃ τῶν ὀλιγαρχιῶν, ὅσῳ περ χειρίστη, τοσούτῳ δεῖ πλείονος φυλακῆς. ὥσπερ γὰρ, τὰ μὲν σώματα εὖ διακείμενα πρὸς ὑγίειαν, καὶ πλοῖα τὰ πρὸς ναυτιλίαν καλῶς ἔχοντα τοῖς πλωτῆρσιν, ἐπιδέχεται πλείους ἁμαρτίας, ὥστε μὴ φθείρεσθαι δι' αὐτάς· τὰ δὲ νοσερῶς ἔχοντα τῶν σωμάτων, καὶ τὰ τῶν πλοίων ἐκλελυμένα, καὶ πλωτήρων τετυχηκότα φαύλων, οὐδὲ τὰς μικρὰς δύναται φέρειν ἁμαρτίας· οὕτω καὶ τῶν πολιτειῶν αἱ χείρισται, πλείστης δέονται φυλακῆς. τὰς μὲν οὖν δημοκρατίας ὅλως ἡ πολυανθρωπία σώζει· τοῦτο γὰρ ἀντίκειται πρὸς τὸ δίκαιον τὸ κατὰ τὴν ἀξίαν· τὴν δ' ὀλιγαρχίαν, δῆλον ὅτι τοὐναντίον ὑπὸ τῆς εὐταξίας δεῖ τυγχάνειν τῆς σωτηρίας.

Lamb. ἢ πρώτην, πρὸς τὴν βελτίστην δημοκρατίαν ἢ πρώτην.
Lamb. ὥστε δ'.

CAPVT VI.

Quæ ad ſtabiliendam oligarchiam ſint ſpectanda.

QVomodo autem etiam oligarchiæ conſtituendæ ſint, ex his ferè intelligere licet. Oportet enim ex contrarijs colligere, vnamquamque oligarchia ad cõtrariam democratiam ſpectata & relata: ea quidem, quæ oligarchiarum tẽperatiſſima & prima eſt, ad optimam democratiam & primam. hæc autem eſt ea quæ ei reipublicæ adminiſtrandæ formæ, quæ cõmuni nomine ſic appellatur, finitima eſt: in qua cenſus ita diuidendi ac diſtinguendi ſunt, vt alij minores fiant, alij maiores. B minores, ex quibus ciues neceſſarios magiſtratus obtinebunt: maiores, ex quibus ampliores, & maiorum rerũ in ciuitate compotes: & ei qui cenſum habet, licere oportet ad rempubl. adminiſtrandam accedere, tanta populi multitudine per cenſum ad reipubl. adminiſtrationem introducta, vt ea recepta potentiores ac ſuperiores ſint viribus, qui reipublicæ adminiſtrationis ſunt participes, quàm qui non ſunt. Semper autem ex meliore populo reipublicæ adminiſtrandæ ſocij aſſumendi ſunt. Atque oligarchiam huic primæ proximã oportet paulùm intendendo ſimiliter cõſtituere. Ea autem quæ democratię vltimæ contraria eſt C oligarchia, quæq; dynaſtarum potentatui & tyrannidi ſimillima & maximè finitima eſt: quanto eſt peſſima, tanto maximam & plurimam cautionem cuſtodiámque deſiderat. Quemadmodum enim corpora bene conſtituta, & ad bonam valetudinem probè cõformata; & nauigia ad nauigationem appoſita & opportuna, boniſq; nautis inſtructa, plura peccata recipiunt ſine interitionis periculo per ſe; corpora verò morboſa, & nauigia fatiſcẽtia, & malos nautas conſecuta, ne parua quidem errata ferre poſſunt: ita & ex reipublicæ adminiſtrãdæ formæ, quæ deterrimæ ſunt, plurimam cautionem requirunt. Vniuersè igitur democratias hominum vbertas & copia tuetur & conſeruat: hoc enim ei iuri, quod ex dignitate eſt, opponitur: oligarchiæ verò contrà perſpicuum eſt in recti D ordinis deſcriptione bonáque ordinatione ſalutem eſſe poſitam.

ΚΕΦΑΛ. ζʹ.

Πῶς χρὴ καθιστάναι τὰς ὀλιγαρχίας.

Ἐπεὶ δὲ τέτταρα μέν ἐστι μέρη μάλιστα τοῦ πλήθους, γεωργικὸν, * βάναυσον, ἀγοραῖον, θητικόν· τέτταρα δὲ τὰ χρήσιμα πρὸς πόλεμον, ἱππικὸν, ὁπλιτικὸν, ψιλὸν, ναυτικόν· ὅπου μὲν συμβέβηκε τὴν χώραν εἶναι ἱππάσιμον, ἐνταῦθα μὲν εὐφυῶς ἔχει κατασκευάζειν τὴν ὀλιγαρχίαν ἰσχυράν· ἡ γὰρ σωτηρία τοῖς οἰκοῦσι διὰ ταύτης ἐστὶ τῆς δυνάμεως· αἱ δ' ἱπποτροφίαι, τῶν μακρὰς οὐσίας κεκτημένων εἰσίν. ὅπου δ' * ὁπλίτην, τὴν ἐχομένην ὀλιγαρχίαν· τὸ γὰρ ὁπλιτικὸν, τῶν εὐπόρων ἐστὶ μᾶλλον, ἢ τῶν ἀπόρων. ἡ δὲ ψιλὴ δύναμις, καὶ ναυτικὴ, δημοκρατικὴ πάμπαν. νῦν μὲν οὖν ὅπου τοιοῦτον πολὺ πλῆθός ἐστιν, ὅταν διαστῶσι, πολλάκις ἀγωνίζονται χεῖρον.

κ. βαναυσικόν,
Lamb. ἱππικόν. Cam. ὁπλιτικόν,

CAPVT VII.

Ad inſtituendam oligarchiam præcepta.

QVoniam autem quatuor ſunt in primis multitudinis partes; agricolarum, eorum qui arteis ſordidas & illiberaleis tractant, eorum qui mercaturam & cauponariam faciunt, mercenariorum: quatuor autem ad bellum vtiles, equitum, peditum grauioris armaturæ, peditum leuioris, ſeu ferentariorum, militum E claſſicorum & nauticorum: quo in loco contigit vt regionis ſolum ad equitandum aptum ſit, hîc natura fert vt poſſit conſtitui oligarchia valida ac robuſta. Nam cùm ſalus iis qui vrbem incolunt, ex his copiis comparatur: tum equorum alendorum facultas, eorum propria eſt qui amplas diuitias magnáſq; poſſeſſiones habent. Vbi verò regio ad pedites grauioris armaturæ accommodata eſt, proxima in eo loco oligarchia conſtitui debet. Nam peditatus grauioris armaturæ locupletum eſt magis quàm egentium. Pedites autem leuioris armaturæ & nautici milites, omnino democratiæ conueniunt. Nunc igitur quibus in locis talis multitudo magna eſt, cùm ſeparatim & ſeorſum ab aliis pugnant, deterius pugnant.

Verùm huic incommodo remediũ ab imperatoribus rei militaris peritis ſumendum eſt, qui cũ equitatu & grauioris armaturæ peditib⁹ aptum & conuenientem peditum leuioris armaturæ numerum cõiungunt. Atque hac ratione in ſeditionibus populares & plebeij locupletibus ſuperiores diſcedunt. Nam quia ſunt expediti, cum equitatu & peditatu grauioris armaturæ facilè pugnant. Has igitur copias ex his comparare, in ſeipſos eſt comparare. Oportet autem, cùm ætas non ſit ſimplex: ſed in aliquot parteis diuiſa, alijq; ſint ętate grandiores, alij iuuenes, patres interea dum etiamnum ſunt iuuenes, & viribus integris, filios ſuos ad leueis & expeditas pugnas erudire: poſteaquam autem hi è pueris exceſſerint, tum ipſos eſſe militarium operum opifices & athletas. Communicari autem cum multitudine reip. adminiſtratio debet, aut, (quemadmodum antea dictum eſt,) cum ijs qui cenſi ſunt: aut, quomodo Thebani faciunt, cum iis qui aliquamdiu ſe ab illiberalibus artibus abſtinuerunt: aut, quemadmodum fit Maſſiliæ, iudicio facto de ijs qui digni ſunt: tum ex eorum numero qui in republica adminiſtranda verſantur, tum ex ijs qui à reipubl. muneribus excluſi ſunt. Pręterea magiſtratibus iis, penes quos maximarum rerum eſt poteſtas, quóſque gerere debent ij qui in republ. verſantur, impoſitæ eſſe debent ſumptuoſorum munerum functiones: vt populus ſua ſpõte & libenti animo reipublicæ adminiſtrationis ſit expers: & iis, qui magiſtratus gerunt, ignoſcat, tanquam imperij ſui magnam mercedem perſoluant. Conuenit autẽ & cùm ineunt magiſtratus, ſacrificia magnifica facere, & in opus aliquod publicum ædificandum, pecuniam inſumere: vt populus epulis illis opiparis acceptus, & vrbem partim ſtatuis ac templis, partim præclaris ędificiis exornatam aſpiciens, reip. adminiſtrandę formam libenter videat ſtantem ac permanentem. Huc accedit, quòd nobilibus ſuæ impenſæ exſtabunt monumẽta. Verùm tantùm abeſt vt ij qui oligarchias obtinẽt, hoc faciant, vt etiam contrarijs ſtudijs factíſque delectẽtur. Quęſtum enim & emolumẽtum conſectantur non minùs quàm honorem ac dignitatem. Quapropter par eſt has oligarchias, paruas democratias appellare. Quomodo igitur democratię & oligarchię conſtituendæ ſint, ita ſit à nobis definitum atque explicatum.

CAPVT VIII.

Magiſtratuum ratio, quot, & qui, & quarum rerum ſint.

IIs autem quæ dicta ſunt, conſequens & connexa magiſtratuum partitio eſt, quot, & qui, & quarum rerum ſint, quemadmodum & antea dictum eſt. Nam vt ſine magiſtratib⁹ neceſſariis ciuitas cõſtare nequit; ita ſine iis qui ad recti ordinis deſcriptionem, (quam eutaxiam appellant Græci,) & modeſtiam inſtitutionémque ciuium pertinent, vrbs præclarè habitari non poteſt. Neceſſe autem eſt, in paruis quidem ciuitatib⁹ pauciores eſſe magiſtratus: in magnis autem plureis, quemadmodum antè dictum eſt. Quales igitur magiſtratus aptè poſſint vnà cohęrere, & in vnum conduci: & quales ſint ſecernendi ac ſeiungendi, ignorare non oportet. Primùm igitur cura rerum neceſſariarum in foro haberi debet, eiq; curæ magiſtratus aliquis præficiendus eſt, qui ſpeculans commerciorum & rerum contrahendarum rationem, det operam vt in eis conſeruetur ordo, modus & fides. Neceſſe.n. ferè eſt ciuitates omneis alia emere, alia vẽdere, ad vſus vitæ mutuos & neceſſarios. Atq; hoc ad copiã bonis omnibus cumulatam atq; inſtructã, nihil externum requirentẽ, proximè accedit, propter quam in vnam ciuitatis adminiſtrandæ formam videntur homines conueniſſe.

A δεῖ δὲ πρὸς τοῦτο φάρμακον παρὰ τῶν πολεμικῶν λαμβάνειν στρατηγῶν· οἱ συνδυάζουσι πρὸς τὴν ἱππικὴν δύναμιν καὶ τὴν ὁπλιτικὴν, τὴν ἁρμόττουσαν τῶν ψιλῶν· ταύτῃ δ' ἐπικρατοῦσιν ἐν ταῖς διαστάσεσιν οἱ δῆμοι τῶν εὐπόρων. ψιλοὶ γὰρ ὄντες, πρὸς ἱππικὴν καὶ ὁπλιτικὴν ἀγωνίζονται ῥαδίως. τὸ μὲν οὖν ἐκ τούτων καθιστάναι ταύτην τὴν δύναμιν, ἐφ' ἑαυτούς ἐστι καθιστάναι. δεῖ δὲ διῃρημένης τῆς ἡλικίας, καὶ τῶν μὲν ὄντων πρεσβυτέρων, τῶν δὲ νέων, ἔτι μὲν ὄντας νέους τοὺς αὑτῶν υἱεῖς διδάσκεσθαι τὰς κούφας καὶ τὰς ψιλὰς ἐργασίας· ἐκκεκριμένους δὲ ἐκ παίδων,
B ἀθλητὰς εἶναι αὐτοὺς * τῶν ἔργων. τὴν δὲ μετάδοσιν γίνεσθαι τῷ πλήθει τοῦ πολιτεύματος, ἤτοι καθάπερ εἴρηται πρότερον, τοῖς τὸ τίμημα κτωμένοις· ἢ καθάπερ Θηβαίοις ἀποσχομένοις χρόνον τινὰ τῶν βαναύσων ἔργων· ἢ καθάπερ ἐν Μασσαλίᾳ, κρίσιν ποιουμένοις τῶν ἀξίων τῶν ἐν τῷ πολιτεύματι, καὶ τῶν ἔξωθεν· ἔτι δὲ καὶ ταῖς ἀρχαῖς ταῖς κυριωτάταις, ἃς δεῖ τοὺς ἐν τῇ πολιτείᾳ κατέχειν, δεῖ προσκεῖσθαι λειτουργίας, ἵν' ἑκὼν ὁ δῆμος μὴ μετέχῃ, καὶ συγγνώμην ἔχῃ τοῖς ἄρχουσιν, ὡς μισθὸν πολὺν διδοῦσι τῆς ἀρχῆς. ἁρμόττει δὲ θυσίας τε εἰσιόντας
C ποιεῖσθαι μεγαλοπρεπεῖς· καὶ κατασκευάζειν τι τῶν κοινῶν, ἵνα τῶν περὶ τὰς ἑστιάσεις μετέχων ὁ δῆμος, καὶ τὴν πόλιν ὁρῶν κοσμουμένην, τὰ μὲν ἀναθήμασι, τὰ δὲ οἰκοδομήμασιν, ἄσμενος ὁρᾷ μένουσαν τὴν πολιτείαν. συμβήσεται δὲ καὶ τοῖς γνωρίμοις εἶναι μνημεῖα τῆς δαπάνης. ἀλλὰ τοῦτο νῦν οἱ περὶ τὰς ὀλιγαρχίας οὐ ποιοῦσιν, ἀλλὰ τοὐναντίον· τὰ λήμματα γὰρ ζητοῦσιν οὐχ ἧττον ἢ τὴν τιμήν. διόπερ εὖ ἔχει λέγειν ταύτας εἶναι δημοκρατίας μικράς. πῶς μὲν οὖν χρὴ καθιστάναι τὰς δημοκρατίας καὶ τὰς ὀλιγαρχίας, διωρίσθω τὸν τρόπον τοῦτον.
D

Camerarius, ἀπὸ ἑτέρων.

ΚΕΦΑΛ. η'.

Τὰ περὶ τὰς ἀρχάς, πόσαι, καὶ τίνες, καὶ τίνων.

ΑΚόλουθον δὲ τοῖς εἰρημένοις ἐστὶ, τὸ διῃρῆσθαι καλῶς τὰ περὶ τὰς ἀρχάς, πόσαι, καὶ τίνες, καὶ τίνων, καθάπερ εἴρηται καὶ πρότερον· τῶν μὲν γὰρ ἀναγκαίων ἀρχῶν χωρὶς, ἀδύνατον εἶναι πόλιν· τῶν δὲ πρὸς εὐταξίαν καὶ κόσμον, ἀδύνατον οἰκεῖσθαι καλῶς. ἔτι δ' ἀναγκαῖον, ἐν μὲν ταῖς μικραῖς ἐλάττους εἶναι τὰς
E ἀρχάς· ἐν δὲ ταῖς μεγάλαις, πλείους, ὥσπερ τυγχάνει προπροειρημένον. ποίας οὖν ἁρμόττει συνάγειν, καὶ ποίας χωρίζειν, δεῖ μὴ λανθάνειν. πρῶτον μὲν οὖν ἐπιμέλεια τῶν ἀναγκαίων ἡ περὶ τὴν ἀγοράν, ἐφ' ᾗ δεῖ τινα ἀρχὴν εἶναι τὴν ἐφορῶσαν περί τε τὰ συμβόλαια καὶ τὴν εὐκοσμίαν. σχεδὸν γὰρ ἀναγκαῖον πάσαις ταῖς πόλεσι, τὰ μὲν ὠνεῖσθαι, τὰ δὲ πωλεῖν, πρὸς τὴν ἀλλήλων ἀναγκαίαν χρείαν. καὶ τοῦτ' ἔστιν *ὑπογυιότατον πρὸς αὐτάρκειαν, δι' ἣν δοκοῦσιν εἰς μίαν πολιτείαν συνελθεῖν. χ. ὑπογυίτατ.

ἑτέρα δὲ ἐπιμέλεια ταύτης ἐχομένη καὶ σύνεγγυς, ἡ τῶν περὶ τὸ ἄστυ δημοσίων καὶ ἰδίων, ὅπως εὐκοσμία ᾖ, καὶ τῶν πιπτόντων οἰκοδομημάτων καὶ ὁδῶν σωτηρία καὶ διόρθωσις· καὶ τῶν ὁρίων τῶν πρὸς ἀλλήλους, ὅπως ἀνεγκλήτως ἔχωσι· καὶ ὅσα τούτοις ἄλλα τῆς ἐπιμελείας ὁμοιότροπα. καλοῦσι δὲ ἀστυνομίαν οἱ πλεῖστοι τὴν τοιαύτην ἀρχήν. ἔχει δὲ μόρια πλείω τὸν ἀριθμόν· ὧν ἑτέρους ἐφ' ἕτερα * καθιστᾶσιν ἐν ταῖς πολυανθρωποτέραις πόλεσιν, οἷον, τειχοποιούς, καὶ κρηνῶν ἐπιμελητάς, καὶ λιμένων φύλακας. ἄλλη δ' ἀναγκαία τε καὶ παραπλησία ταύτῃ. περὶ τῶν αὐτῶν μὲν γάρ, ἀλλὰ περὶ τὴν χώραν ἐστί, καὶ τὰ περὶ τὰ ἔξω τοῦ ἄστεος. καλοῦσι δὲ τοὺς ἄρχοντας τούτους, οἱ μὲν ἀγρονόμους, οἱ δ' ὑλωρούς. αὗται μὲν οὖν ἐπιμέλειαί εἰσι τούτων τρεῖς. ἄλλη δ' ἀρχὴ πρὸς ἣν αἱ πρόσοδοι τῶν κοινῶν ἀναφέρονται, παρ' ὧν φυλαττόντων μερίζονται πρὸς ἑκάστην διοίκησιν. καλοῦσι δ' ἀποδέκτας τούτους, καὶ ταμίας. ἑτέρα δ' ἀρχὴ πρὸς ἣν ἀναγράφεσθαι δεῖ τά τε ἴδια συμβόλαια, καὶ τὰς κρίσεις ἐκ τῶν δικαστηρίων. παρὰ δὲ τοῖς αὐτοῖς * τούτοις καὶ τὰς γραφὰς τῶν δικῶν γίνεσθαι δεῖ, καὶ τὰς εἰσαγωγάς. ἐνιαχοῦ μὲν οὖν μερίζουσι καὶ ταύτην εἰς πλείους· ἔστι δὲ μία κυρία τούτων πάντων· καλοῦνται δὲ ἱερομνήμονες, καὶ ἐπιστάται, καὶ μνήμονες· καὶ τούτοις ἄλλα ὀνόματα σύνεγγυς. μετὰ δὲ ταύτην ἐχομένη μέν, ἀναγκαιοτάτη δὲ σχεδὸν καὶ χαλεπωτάτη τῶν ἀρχῶν ἐστιν, ἡ περὶ τὰς πράξεις τῶν καταδικασθέντων, καὶ τῶν * προτιθεμένων κατὰ τὰς ἐγγραφάς· καὶ περὶ τὰς φυλακὰς τῶν σωμάτων. χαλεπὴ μὲν οὖν ἐστι διὰ τὸ πολλὴν ἔχειν ἀπέχθειαν· ὥστε ὅπου μὴ μεγάλα ἐστὶ κερδαίνειν, οὔτ' ἄρχειν ὑπομένουσιν αὐτήν, οὔθ' ὑπομείναντες, ἐθέλουσι πράττειν κατὰ τοὺς νόμους. ἀναγκαία δ' ἐστίν, ὅτι οὐδὲν ὄφελος γίνεσθαι μὲν δίκας περὶ τῶν δικαίων, ταύτας δὲ μὴ λαμβάνειν τέλος. ὥστ' εἰ μὴ γιγνομένων, κοινωνεῖν ἀδύνατον ἀλλήλοις, καὶ πράξεων μὴ γιγνομένων. διὸ βέλτιον μὴ μίαν εἶναι ταύτην τὴν ἀρχήν, ἀλλ' ἄλλους ἐξ ἄλλων δικαστηρίων. καὶ περὶ τὰς * προθέσεις τῶν ἀναγεγραμμένων ὡσαύτως πειρᾶσθαι διαιρεῖν. ἔτι δ' ἔνια πράττεσθαι, καὶ τὰς ἀρχὰς τάς τε ἄλλας καὶ τὰς τῶν νέων μᾶλλον τὰς νέας· καὶ τὰς * τῶν ἐνεστώτων, ἑτέρας καταδικασάσης, ἑτέραν εἶναι τὴν πραττομένην· οἷον, ἀστυνόμους τὰς παρὰ τῶν ἀγορανόμων· τὰς δὲ παρὰ τούτων, ἑτέρους. ὅσῳ γὰρ ἂν ἐλάττων ἀπέχθεια ἐνῇ τοῖς πραττομένοις, τοσούτῳ μᾶλλον λήψονται τέλος αἱ πράξεις. τὸ μὲν οὖν τοὺς αὐτοὺς εἶναι τοὺς καταδικάσαντας καὶ πραττομένους, ἀπέχθειαν ἔχει διπλῆν· τὸ δὲ περὶ πάντων τοὺς αὐτούς, * πολεμίους πᾶσι. πολλαχοῦ δὲ διῄρηται καὶ ἡ φυλάττουσα πρὸς τὴν πραττομένην· οἷον, Ἀθήνησι τῶν ἕνδεκα καλουμένων. διὸ βέλτιον καὶ ταύτην χωρίζειν, * καὶ τὸ σόφισμα ζητεῖν καὶ περὶ ταύτην. ἀναγκαία μὲν γάρ ἐστιν οὐχ ἧττον τῆς εἰρημένης.

γρ. καθιστᾶσιν

deeſt in q. c.

Lamb. προστι-θεμένων

Lamb. προστι-μήσεις

γρ. τῶν ἐνεστώτων,

Lamb. [illegible]

[illegible]

A Altera autem cura hanc deinceps ſubſequens, eique proxima, eſt rerum vrbanarum rum publicarum, tum priuatarum, vt ſit in eis moderatio, & ordo pulcher ac decorus ſeruetur, vtque ędificia & ſarta tecta conſeruentur, & labentia reparentur, viæque muniantur, & corruptæ reficiantur: néve ſit vlla de finibus inter ciueis controuerſia aut querela, & quæcumque alia ad huiuſmodi procurationem pertinent. Appellãt autem plerique talem magiſtratum, apud Gręcos, aſtynomiã, apud Romanos, ædilitatem maiorem: quæ pluteis numero parteis habet: atque horum alios aliis rebus præ-
B ponunt in vrbibus celebrioribus, & maiorem ciuium numerum continentibus: verbi cauſa, muris reficiendis præfectos, fontium curatores, portuum cuſtodes. alia eſt & neceſſaria, & huic conſimilis: eaſdem enim res procurat, ſed quæ ſũt in agris & regionis ſolo, quæque extra vrbem. nominant autem hos magiſtratus alij, agrorum curatores, alij ſyluarum ſeu nemorum cuſtodes. Hæ igitur ſunt tres rerum neceſſariarum curationes & præfecturæ. alius eſt magiſtratus, ad quem reip. vectigalia referenda ſunt, eorum qui pecuniam publicam à ſe cuſtoditam & ſeruatam ad vnãquamq; reip. adminiſtrationem depromunt ac diſtribuunt: hos autem coactores & quæſtores appellant. alius eſt, apud quem pacta priuata & ſentẽtiæ iudicia-
C les perſcribi debent. apud eoſdem poſtulationes, & litium perſcriptiones & accuſationum introductiones fieri oportet. In nonnullis igitur locis etiam hunc magiſtratum in pluteis diuidunt: quorum tamẽ vnus eſt, cuius eſt ſumma in omneis auctoritas ac poteſtas. Vocantur autem hi ſacrorum commentariorũ ſcriptores ſeu cuſtodes, & tabulis publicis præfecti, & cõmentarienſes ſeu actuarij, & alijs nominibus ſimilibus. Hunc deinceps ſequitur, qui idem & maximè omnium magiſtratuũ neceſſarius eſt & difficillimus: cuius eſt pœnas à damnatis expetere, & multas à multatis exigere atque efflagitare, & corpora eorũ in carcerem & vincula conijcere, acerrimiſque cuſtodiis aſſeruare. Difficilis autem eſt, quia maximè odioſus atque inuiſus eſt.
D Itaque vbi magnos quæſtus ex hoc magiſtratu facere non eſt, neq; eum capere animum inducere queunt: neq; cùm ceperunt, eum adminiſtrare ex legis pręſcripto volunt. veruntamẽ neceſſarius eſt: quoniam lites de rebus iuſtis intentæ, ſunt inutiles atque inanes, niſi res iudicatæ ad exitum perducantur. Itaq; ſi iudiciorum vſu ſublato, ſocietas hominum conſtare non poteſt; ergo neque ſi res iudicatæ infirmentur, aut iudicata nõ ſoluantur ab iis qui damnati ſunt. Quare præſtat hunc magiſtratum non eſſe vnum, ſed alios ex aliis iudiciis ac ſubſelliis ſumi. Atque in multationibus eorum, qui in tabulas publicas relati ſunt, eandem diuiſionem adhibere conandum eſt. Præterea verò &
E multas nonnullas à magiſtratibus oportet exigi, cùm alias ab aliis, tum eas quas noui magiſtratus irrogarũt, à nouis: & eas quæ ab vſitatis & veteribus irrogatæ ſunt, cùm alius condemnarit, alium eſſe qui exigat: exempli cauſa, eas quas annonæ præfecti ſeu ædiles minores irrogarũt, ędileis maiores efflagitare: eas quæ ab his irrogatæ ſunt, alios. Quãto enim minore in odio fuerint ij qui exigunt, tãto faciliùs ac citiùs exactiones finem ſuum obtinebunt. Eoſdẽ igitur eſſe, qui damnarint, & qui multam exigant, odium duplex habet: eoſdem verò de rebus omnibus ſtatuere, reddit omnibus inuiſos. Multis autem in locis diuiſus ac diſtinctus eſt magiſtratus carceri cuſtodiæque reorũ præfectus, ab eo qui multas flagitat: verbi gratia, Athenis eorum qui Vndecim viri dicuntur. Quocirca præſtat etiam hunc ſeparare, & commentum aliquod callidum etiam in hoc excogitare. nihilo enim minùs neceſſarius eſt, quàm qui proximè commemoratus eſt.

Euenit autem vt viri boni hunc magiſtratum maximè fugiant: at improbis hanc permittere poteſtatem non eſt tutum: ipſi enim cuſtodia egent potiùs, quàm alios cuſtodire poſſunt. Quapropter nō oportet vnum certum huic negotio præpoſitū eſſe magiſtratum, neque continenter & perpetuò eundem geri: ſed & ex iuuenibus, vbi aliquis eſt puberum & præſidiariorum militum ordo: & ex magiſtratibus alios atque alios ſumi, qui viciſſim hanc prouinciam gerant. Hi igitur magiſtratus vt maximè omnium neceſſarij, primi ſtatuendi ſunt. ſequuntur deinceps non minùs illi quidem neceſſarij, ſed in maiore ſplendore collocati, ſpeciémq; magis illuſtrem præ ſe ferentes. nam multum vſum magnámq; fidem deſiderant. Tales autem fuerint & ij ad quos vrbis cuſtodia pertinet: & ij, qui ad vſus rerum bellicarum inſtituuntur atque ordinantur. Oportet autē tum in pace, tum in bello, peræquè portarum & murorum cuſtodię præfectos, & ciuibus inquiſitione habita probandis, atq; ordine deſcribendis, curatores eſſe. alibi enim plures ſunt ad hæc omnia munera adminiſtranda creati magiſtratus, alibi pauciores: verbi gratia, in paruis ciuitatibus magiſtratus vnus omnibus negotijs gerendis pręponitur. Taleis autem appellāt Græci ſtrategos & polemarchos, hoc eſt, duces exercitus ſeu imperatores, & belli principes. Pręterea verò ſi ſint equites aut pedites leuioris armaturæ, aut ſagittarij, aut nautici ſeu claſſiarij milites; etiam his ſingulis interdum conſtituuntur magiſtratus, qui appellātur claſſis præfecturæ, & equitum magiſteria, & ordinum ſeu legionum præfecturæ: & viciſſim his ſubiectæ ſunt triremium præfecturæ, & decurionatus, & centurionatus, & tribunatus militares, & quæ ſunt ſimiles harum præfecturarum partes. Vniuerſum autem harum partium vnum quoddam genus eſt, rerum bellicarum curatio ſeu miniſtratio. Quod igitur ad hunc magiſtratum pertinet, ita ſe res habet. Quoniā autem ſi non omnes, at certè nonnulli magiſtratus multa negotia totius ciuitatis & populi communia tractant: alium eſſe neceſſe eſt, qui rationes ab illis repetat, & præterea iudicio rationum referendarum ſubiectos corrigat & caſtiget, nihílque aliud tractet. Appellant porrò hos alij correctores ſeu cenſores, alii ratiocinatores, alii anquiſitores ſeu probatores, alii patronos ſeu cognitores. Eſt & alius præter hos omneis magiſtratus, cuius grauiſſima eſt omnium auctoritas, maximáque poteſtas. Idem enim ſæpenumero & vectigalis curationem, & tribunatū plebis, hoc eſt, ephoriam, obtinet: qui præeſt populo in iis ciuitatibus, in quibus penes populum ſumma eſt rerum poteſtas. Oportet enim aliquem magiſtratum eſſe, qui habeat ius conuocandę eius ciuiū partis, penes quam ſumma reipublicæ eſt poteſtas. Vocantur autem alibi quidem a Gręcis probuli, à Romanis, (ſi placet,) prouiſores ſeu præconſultatores, quia prouideant & antè conſultēt. vbi autem multitudo dominatur, ſenatus potiùs ſeu conſilium publicum appellatur. ciuiles igitur magiſtratus tot ferè numero ſūt. Aliud porrò curationis genus eſt, quæ in ceremoniis & deorum cultu verſatur: verbi gratia, ſacerdotum, & eorum quorum eſt quę ad res ſacras pertinent, curare, ædeis ſacras ſartas tectas conſeruare, ruinoſas & labenteis reficere atque excitare, & alia ſimilia quæ ad religiones deorum inſtituta ſunt, adminiſtrare. Euenit autem vt hæc curatio alicubi ſit vna, vt in paruis ciuitatibus: alicubi verò multæ, & à ſacerdotio ſeparatæ, (verbi gratia,) in quibus ſunt ſacrifici, & templorum cuſtodes ſeu æditui, & ſacrarum pecuniarum cuſtodes. Huic proxima ea curatio eſt, quæ ad ſacrificia publica excepta & ſeruata eſt, ea dico, quæ non ſacerdotibus à lege aſſignantur, ſed iis qui hunc honorem à communi ciuitatis foco & totius vrbis lare conſequuntur.

A συμβαίνει δὲ, τοὺς μὲν ἐπιεικεῖς φεύγειν μάλιστα ταύτην τὴν ἀρχήν· τοὺς δὲ μοχθηροὺς οὐκ ἀσφαλὲς ποιεῖν κυρίους· αὐτοὶ γὰρ δέονται φυλακῆς μᾶλλον ἢ φυλάττειν ἄλλους δύνανται. διὸ δεῖ μὴ μίαν ἀποτεταγμένην ἀρχὴν εἶναι πρὸς αὐτοῖς· μηδὲ συνεχῶς τὴν αὐτὴν, ἀλλὰ τῶν τε νέων, ὅπου τις ἐφήβων ἢ φρουρῶν ἐστι τάξις· καὶ τῶν ἀρχῶν δεῖ κατὰ μέρη ποιεῖσθαι τὴν ἐπιμέλειαν ἑτέρους. ταύτας μὲν οὖν τὰς ἀρχὰς, ὡς ἀναγκαιοτάτας θετέον εἶναι πρώτας. μετὰ δὲ ταύτας, τὰς ἀναγκαίας μὲν οὐδὲν ἧττον, ἐν σχήματι δὲ μείζονι τεταγμένας· καὶ γὰρ ἐμπειρίας καὶ πίστεως B δέονται πολλῆς. τοιαῦται δ' εἶεν αἵ τε περὶ τὴν φυλακὴν τῆς πόλεως, καὶ ὅσαι τάττονται πρὸς τὰς πολεμικὰς χρείας. δεῖ δὲ καὶ ἐν εἰρήνῃ καὶ ἐν πολέμῳ, πυλῶν τε καὶ τειχῶν φυλακῆς ὁμοίως ἐπιμελητὰς εἶναι, καὶ ἐξετάσεως, καὶ συντάξεως τῶν πολιτῶν. ἔνθα μὲν οὖν, ἐπὶ πᾶσι τούτοις ἀρχαὶ πλείους εἰσὶν, ἔνθα δ', ἐλάττους· οἷον, ἐν ταῖς μικραῖς πόλεσι μία * περὶ πάντων. καλοῦσι δὲ στρατηγοὺς καὶ πολεμάρχους τοὺς τοιούτους. ἔτι δὲ κἂν ὦσιν ἱππεῖς, ἢ ψιλοὶ, ἢ C τοξόται, ἢ ναυτικόν· καὶ ἐπὶ τούτων ἑκάστων ἐνίοτε * καθίστανται ἀρχαί, αἳ καλοῦνται ναυαρχίαι, καὶ ἱππαρχίαι, καὶ ταξιαρχίαι· καὶ κατὰ μέρος δὲ αἱ ὑπὸ ταύτας τριηραρχίαι, καὶ λοχαγίαι, καὶ φυλαρχίαι, καὶ ὅσα τούτων μόρια. τὸ δὲ πᾶν ἕν τι τούτων ἐστὶν εἶδος * ἐπιμελείας πολεμικῶν. περὶ μὲν οὖν ταύτην τὴν ἀρχὴν ἔχει τὸν τρόπον τοῦτον. ἐπεὶ δὲ ἔνιαι τῶν ἀρχῶν, εἰ καὶ μὴ πᾶσαι, διαχειρίζουσι πολλὰ τῶν κοινῶν, ἀναγκαῖον ἑτέραν εἶναι τὴν ληψομένην λογισμὸν, καὶ * προσευθυνοῦσαν, αὐτὴν μηδὲν διαχειρίζουσαν ἕτερον. καλοῦσι δὲ τούτους, οἱ μὲν εὐθύνους, οἱ δὲ λογιστὰς, οἱ δὲ ἐξεταστὰς, οἱ δὲ συνηγόρους. παρὰ πάσας δὲ ταύτας τὰς ἀρχὰς ἡ μάλιστα κυρία πάντων ἐστίν. ἡ γὰρ αὐτὴ πολλάκις ἔχει τὸ τέλος καὶ D * τὴν ἐφορείαν ἢ προκάθηται τοῦ πλήθους, ὅπου κύριός ἐστιν ὁ δῆμος. δεῖ γὰρ εἶναι τὸ συνάγον τὸ κύριον τῆς πολιτείας. καλεῖται δὲ, ἔνθα μὲν πρόβουλοι, διὰ τὸ προβουλεύειν· ὅπου δὲ τὸ πλῆθός ἐστι, βουλὴ μᾶλλον. αἱ μὲν οὖν πολιτικαὶ τῶν ἀρχῶν, σχεδὸν τοσαῦταί τινές εἰσιν. ἄλλο δ' εἶδος ἐπιμελείας ἡ περὶ τοὺς θεούς· οἷον, ἱερεῖς τε καὶ ἐπιμεληταὶ τῶν περὶ τὰ ἱερὰ τοῦ σώζεσθαι τὰ ὑπάρχοντα, καὶ ἀνορθοῦσθαι τὰ πίπτοντα τῶν οἰκοδομημάτων, καὶ τῶν ἄλλων ὅσα τέτακται πρὸς τοὺς θεούς. συμβαίνει δὲ τὴν ἐπιμέλειαν ταύτην ἐνιαχοῦ μὲν εἶναι μίαν· οἷον ἐν ταῖς μικραῖς πόλε- E σιν· ἐνιαχοῦ δὲ πολλὰς καὶ κεχωρισμένας τῆς ἱερωσύνης· οἷον, ἱεροποιοὺς, καὶ ναοφύλακας, καὶ ταμίας τῶν ἱερῶν χρημάτων. ἐχομένη δὲ ταύτης ἡ πρὸς θυσίας ἀφωρισμένη τὰς κοινὰς πάσας, ὅσας μὴ τοῖς ἱερεῦσιν ἀποδίδωσιν ὁ νόμος, ἀλλ' ἀπὸ τῆς κοινῆς ἑστίας ἔχουσι τὴν τιμήν.

Quidam, ἐπὶ πολύ.

γρ. καθίστανται ἀρχαί.

Lamb. ἐπιμέλεια.

γρ. προσευθυνοῦσαν. αὐτὴν, μ.

γρ. τὴν εἰσφοράν.

A καλοῦσι δ' οἱ μὲν ἄρχοντας τούτους, οἱ δὲ βασιλεῖς, οἱ δὲ πρυτάνεις. αἱ μὲν οὖν ἀναγκαῖαι ἐπιμέλειαί εἰσι περὶ τούτων, ὡς εἰπεῖν, συγκεφαλαιωσαμένους, περί τε τὰ δαιμόνια, καὶ τὰ πολεμικά, καὶ περὶ τὰς προσόδους, καὶ περὶ τὰ ἀναλισκόμενα, καὶ περὶ ἀγοράν, καὶ περὶ τὸ ἄστυ, καὶ λιμένας, καὶ τὴν χώραν· ἔτι τὰ περὶ τὰ δικαστήρια, * καὶ συναλλαγμάτων ἀναγραφάς, καὶ πράξεις, καὶ φυλακάς, * καὶ ἐπιλογισμούς τε καὶ ἐξετάσεις, καὶ πρὸς εὐθύνας τῶν ἀρχόντων· καὶ τέλος αἱ περὶ τὸ βουλευόμενόν εἰσι τῶν κοινῶν. * ἰδίᾳ δὲ ταῖς σχολαστικωτέραις, καὶ μᾶλλον εὐημερούσαις πόλεσιν, ἔτι δὲ φροντιζούσαις εὐκοσμίας, γυναικονομία, νομοφυλακία, παιδονομία, γυμνασιαρχία· πρὸς δὲ τούτοις, περὶ ἀγῶνας ἐπιμέλεια γυμνικοὺς καὶ Διονυσιακούς, κἂν εἴ τινας ἑτέρας συμβαίνῃ τοιαύτας γίνεσθαι θεωρίας· τούτων δ' ἔνιαι φανερῶς εἰσιν οὐ δημοτικαὶ τῶν ἀρχῶν· οἷον, γυναικονομία καὶ παιδονομία· τοῖς γὰρ ἀπόροις ἀνάγκη χρῆσθαι καὶ γυναιξὶ καὶ παισὶν ὥσπερ ἀκολούθοις, διὰ τὴν ἀδουλίαν. τριῶν δ' οὐσῶν ἀρχῶν, καθ' ἃς αἱροῦνταί τινες ἀρχὰς τὰς κυρίους, νομοφυλάκων, προβούλων, βουλῆς· οἱ μὲν νομοφύλακες ἀριστοκρατικόν, ὀλιγαρχικὸν δ' οἱ πρόβουλοι, βουλὴ δὲ δημοτικόν. περὶ μὲν οὖν τῶν ἀρχῶν, ὡς [ἐν] τύπῳ, σχεδὸν εἴρηται περὶ πασῶν.

γρ. ἢ συναλλάγματα, ἀναγραφαί,

Sylb. ἢ ἐπεί τῳ. & mox, ἢ προσευθύνας.

γρ. ἰδίᾳ

A Appellant autem hos alij, principes ſeu prætores: alij, reges ſacrorum; alij, prytanes. Neceſſariæ igitur curationes, vt eorum quæ diximus, ſummam faciamus, in his rebus verſantur: in diuinis, in bellicis, in vectigalibus, in ſumptibus, in annona, & rebus venalibus, in rebus vrbanis, in portubus; in agro, & ſolo regionis: præterea in rebus iudicialibus, in rerum contractarũ perſcriptionibus, in multarum exactionibus, rerúmve iudicatarum executionibus, in cuſtodijs, in rationibus ſubducendis, in ciuium probationibus, atque in mores eorum anquiſitionibus, in rationibus ab iјs qui magiſtratu defuncti ſunt, repoſcendis. Poſtremo ij magiſtratus, qui conſilio publico præſunt, in numerum communium referendi ſunt. Propria autem eſt ciui- B tatum otioſarum & pacatiorũ, & rebus proſperis magis florentium, & præterea verò elegantis ornatus & pulchri ac decori ordinis curam aliquam habentium, mulierum diſciplina, legum cuſtodia, puerorum inſtitutio ac moderatio, gymnaſiorum præfectura, prçterea ludorum gymnicorum & Dionyſiacorũ curatio, & ſi qua fortè alia huius generis inſtituantur ſpectacula. Horum autem magiſtratuum nonnullos in promptu eſt non eſſe populareis: vt mulierum & liberorum inſtitutionem ac diſciplinam. Egentes enim neceſſe habẽt vti vxoribus & liberis tanquam pediſſequis ac miniſtris, quia ſeruis careant. Cùm ſint autem tres magi- C ſtratus, ex quorũ ratione quidam magiſtratus ampliſſimos ſummáque auctoritate ac poteſtate prçditos ſuffragio creant, legum cuſtodes, prouiſores ſeu prçconſultatores, ſenatores ſeu conſilij publici participes: legum cuſtodes ad ariſtocratiam pertinent, præconſultatores ad oligarchiam, ſenatus ad Democratiam. De magiſtratibus igitur ferè omnibus vel vti rudi quadam informata imagine à nobis explicatum eſt.

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΟΥΣ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ Η.

ΚΕΦΑΛ. α'.

Προοιμιαζόμενος τοῦ λόγου ὑπόθεσιν ταύτην τίθησι, Ὅτι βίος ἄριστος καὶ χωρὶς ἑκάστου καὶ κοινῇ ταῖς πόλεσιν ὁ μετ' ἀρετῆς, κεχορηγημένης ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε μετέχειν τῶν κατ' ἀρετὴν πράξεων.

D ΠΕΡΙ πολιτείας ἀρίστης τὸν μέλλοντα ποιήσασθαι τὴν προσήκουσαν ζήτησιν, ἀνάγκη διορίσασθαι πρῶτον, τίς αἱρετώτατος βίος. ἀδήλου E γὰρ ὄντος τούτου, καὶ τὴν ἀρίστην ἀναγκαῖον ἄδηλον εἶναι πολιτείαν. ἄριστα γὰρ πράττειν προσήκει τοὺς ἄριστα πολιτευομένους ἐκ τῶν ὑπαρχόντων αὐτοῖς, ἐὰν μή τι γίγνηται παράλογον. διὸ δεῖ πρῶτον ὁμολογεῖσθαι τίς ὁ πᾶσιν, ὡς εἰπεῖν, αἱρετώτατος βίος· μετὰ δὲ τοῦτο, πότερον κοινῇ καὶ χωρὶς ὁ αὐτός, ἢ ἕτερος. νομίσαντας οὖν ἱκανῶς πολλὰ λέγεσθαι καὶ τῶν ἐν τοῖς ἐξωτερικοῖς λόγοις περὶ τῆς ἀρίστης ζωῆς, καὶ νῦν χρηστέον αὐτοῖς.

ARISTOTELIS, DE REPVBLICA LIBER VII.

CAPVT I.

Proœmij vice ſequentem diſputationem hac hypotheſi præmunit, vitam optimam & ſeparatim vniuſcuiuſque & communiter ciuitatum eſſe quæ ex virtute ducatur, vſque eò bonis inſtructa, vt ad actiones quæ à virtute proficiſcuntur, ſit idonea.

D EVM qui de optima reip. adminiſtrandæ forma conuenienter quæſiturus & commentaturus eſt, primùm quænam vita maximè ſit optabilis atque expetenda, definitè cognouerit neceſſe eſt. E Nam ſi hoc obſcurum & incognitum ſit, etiam optima reip. adminiſtrandæ forma obſcura & incognita neceſſariò futura eſt. Optimas enim res agere, optiméque res ſuas gerere conuenit eos, qui optima reip. adminiſtratione vtuntur, ex ijs quæ eis ſuppetunt, niſi ſi quid præter omnium opinionem & rationem accidat. Quocirca oportet hoc primum inter nos conſtare & conuenire, quænam ſit omnibus, pauciſſimis exceptis, optatiſſima & maximè expetenda vita: deinde vtrùm cum aliis communiter & ſeparatim eadem ſit, an alia. Cùm exiſtimemus igitur multa de vita optima, in iis libris quos exotericos, id eſt, quaſi externos appellare conſueuimus, ſatis ad rem accommodatè dici, etiam nunc iis vtendum nobis eſt.

A Nemo.n.profectò,quod ad vnã quidẽ diuiſionẽ attinet,in controuerſiá vocarit,quin,cùm tria ſint bonorũ genera,externa,ea quæ ſunt in corpore ,ea quæ in animo, hæc omnia beatis ſuppetere oporteat. Nemo enim beatum dixerit eum,in quo neque fortitudinis, neque temperãtiæ,neque iuſtitiæ particula inſit vlla: ſed qui muſcas circumvolitanteis metuat,& cùm eſuriat aut ſitiat, nulla re ſibi temperet etiam deterrima atque extrema; amicos cariſſimos atque intimos ob quadrantem interimat:ſimilitérque in iis quæ ad mẽtem attinent, æquè ſit imprudens & excors, parique mẽtis errore afficiatur, atque puer aliquis aut inſanus. Hæc igitur quæ ita dicuntur,omnes, vt diximus,vno ore conceſſerint: ſed de quanto & excellentia immoderata ambigunt. Virtutis enim quantulumcumque habeant,ſatis ſe habere exiſtimant. Diuitiarum verò & pecuniæ,& potentiæ,& gloriæ , & talium omnium rerum cupiditati nullum modum ſtatuunt,nullum fi- B nem imponunt. Nos autem eis reſpondebimus, facile quidem eſſe his de rebus etiam ex factis argumenta ad fidem faciendam ſumere,cùm videamus, eos parare & retinere non virtutes bonis externis,ſed bona externa virtutibus : & beatè viuendi facultatem,ſiue ea hominibus poſita ſit in voluptate, ſiue in virtute, ſiue vtroque , datam eſſe maiorem iis qui morum quidem & mentis virtutibus egregiè & ſupra modum ſunt exornati,bonorum autem externorum copiis mediocriter inſtructi : quàm iis qui, cùm multo plura bona externa habeant ſuperuacanea,quàm ad victum cultúmque vtilia,à virtutibus ſint inopes ac vacui : veruntamen C etiam iis qui hanc quæſtionem ad rationem ſpectare atque exigere volent,facilè veritas patebit. nam bona externa,tanquam inſtrumentum quoddam, extremum habent.quicquid autem vtile eſt, in iis rebus conſiſtit, quarum nimium neceſſariò aut obeſt ĩis qui habent, aut nihil prodeſt. At vnumquodque eorum bonorum,quæ in animo inſunt,quo maius & vberius eſt,hoc vtilius eſt: ſi hæc bona non ſolùm honeſta, ſed etiam vtilia quaſi cognomẽto quodam ſunt appellanda. In ſumma autẽ perſpicuum eſt,nos eſſe dicturos optimarũ cuiuſq; rei affectionum talem comparationẽ & proportionẽ inter ſe futuram : qualis excellentia & differentia iis rebus contigit quarum rerũ has affectiones eſſe dicimus.Quare ſi animus & bonorũ externo- D rũ poſſeſſione, & corpore carius ac præſtabilius quiddam eſt,tum ſimpliciter,tum nobis:etiam optima cuiuſq; horum affectio eandẽ proportionem & cõparationem inter ſe habeat neceſſe eſt. Præterea propter animũ hæc ſunt optabilia & expetenda natura : & omnes benè ſanæ mentis homines ea expetere propter animũ debent,& non animũ propter illa. Tantum igitur ad vnumquemq; felicitatis peruenire, quantum cuiq; virtutis & prudentiæ,& actionum his conſentanearum contingit,conueniat inter nos Dei teſtimonio vtenteis: qui quamuis fortunatus & beatus ſit , nõ E tamen propter vnum bonum externum beatus eſt,ſed ipſe propter ſe , & quia ſit cuiuſdammodi natura. nã etiam propter hanc cauſam ſecunda ſeu proſpera fortuna à beatitudine neceſſariò differt. bonorum enim, quæ extra animum ſunt, caſus & fortuna, cauſæ ſunt efficientes: iuſtus verò aut temperans nullus eſt à fortuna, neque propter fortunam. Conſequens autem eſt,& eaſdem rationes deſiderat, ciuitatem optimam , ſuáque negotia præclarè gerentem, eſſe etiam beatiſſimam. Fieri porrò non poteſt vt ij negotium ſuum præclarè gerant , qui res honeſtas & præclaras non agant. At nulla præclara actio neque viri neque ciuitatis ſine virtute & prudentia eſt.

A ὡς ἀληθῶς γὰρ πρός γε μίαν διαίρεσιν οὐδεὶς ἀμφισβητήσειεν ἄν· ὡς οὐ τριῶν οὐσῶν μερίδων, τῶν τε ἐκτὸς, καὶ τῶν ἐν σώματι, καὶ τῶν ἐν τῇ ψυχῇ, πάντα ταῦτα ὑπάρχειν τοῖς μακαρίοις δεῖ. οὐδεὶς γὰρ ἂν φαίη μακάριον τὸν μηθὲν μόριον ἔχοντα ἀνδρίας, μηδὲ σωφροσύνης, μηδὲ δικαιοσύνης, μηδὲ φρονήσεως, ἀλλὰ δεδιότα μὲν τὰς παραπετομένας μυίας· ἀπεχόμενον δὲ μηθενὸς, ἂν ἐπιθυμήσῃ τοῦ φαγεῖν ἢ πιεῖν, τῶν ἐσχάτων· ἕνεκα δὲ τεταρτημορίου διαφθείροντα τοὺς φιλτάτους φίλους· ὁμοίως δὲ καὶ τὰ περὶ τὴν διάνοιαν οὕτως ἄφρονα καὶ διεψευσμένον, ὥσπερ τι παιδίον, ἢ μαινόμενον. ἀλλὰ ταῦτα μὲν λεγόμενα, * ὥσπερ πάντες ἂν συγχωρήσαιεν· διαφέρονται δ' ἐν τῷ ποσῷ, καὶ ταῖς ὑπεροχαῖς. τῆς μὲν γὰρ ἀρετῆς ἔχειν ἱκανὸν νομίζουσιν ὁποσονοῦν· B πλούτου δὲ, καὶ χρημάτων, καὶ δυνάμεως, καὶ δόξης, καὶ πάντων τῶν τοιούτων, εἰς ἄπειρον ζητοῦσι τὴν ὑπερβολήν. ἡμεῖς δὲ αὐτοῖς ἐροῦμεν, ὅτι ῥᾴδιον μὲν περὶ τούτων καὶ διὰ τῶν ἔργων * διαλαμβάνειν τὴν πίστιν, ὁρῶντας ὅτι κτῶνται καὶ φυλάττουσιν οὐ τὰς ἀρετὰς τοῖς ἐκτὸς, ἀλλ' ἐκεῖνα ταύταις· καὶ τὸ ζῆν εὐδαιμόνως, εἴτ' ἐν τῷ χαίρειν ἐστὶν, εἴτ' ἐν ἀρετῇ τοῖς ἀνθρώποις, εἴτ' ἐν ἀμφοῖν, ὅτι μᾶλλον ὑπάρχει τοῖς τὸ ἦθος μὲν καὶ τὴν διάνοιαν κεκοσμημένοις εἰς ὑπερβολὴν, περὶ C δὲ τὴν ἔξω κτῆσιν τῶν ἀγαθῶν μετριάζουσιν, ἢ τοῖς ἐκεῖνα μὲν κεκτημένοις πλείω τῶν χρησίμων, ἐν δὲ τούτοις ἐλλείπουσιν. οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ κατὰ τὸν λόγον σκοπουμένοις εὐσύνοπτόν ἐστι. τὰ μὲν γὰρ ἐκτὸς, ἔχει πέρας, ὥσπερ ὄργανόν τι· πᾶν δὲ τὸ χρήσιμόν ἐστιν, ὧν τὴν ὑπερβολὴν ἢ βλάπτειν ἀναγκαῖον, ἢ μηθὲν ὄφελος εἶναι αὐτῶν τοῖς ἔχουσι. τῶν δὲ περὶ ψυχὴν ἕκαστον ἀγαθῶν, ὅσῳπερ ἂν ὑπερβάλλῃ, τοσούτῳ μᾶλλον χρήσιμον εἶναι· εἰ δεῖ καὶ τούτοις ἐπιλέγειν, μὴ μόνον τὸ καλὸν, ἀλλὰ καὶ τὸ χρήσιμον. ὅλως δὲ δῆλον ὡς ἀκολουθεῖν φήσομεν τὴν διάθεσιν τὴν ἀρίστην ἑκάστου πράγματος πρὸς ἄλληλα, κατὰ τὴν ὑπεροχὴν ἥνπερ * εἴληχε διάστασιν D ὧν φαμὲν αὐτὰς εἶναι διαθέσεις ταύτας. ὥστ' εἴπερ ἐστὶν ἡ ψυχὴ, καὶ τῆς κτήσεως καὶ τοῦ σώματος τιμιώτερον, καὶ ἁπλῶς, καὶ ἡμῖν, ἀνάγκη καὶ τὴν διάθεσιν τὴν ἀρίστην ἑκάστου, ἀνάλογον τούτων ἔχειν. ἔτι δὲ τῆς ψυχῆς ἕνεκεν ταῦτα πέφυκεν αἱρετά· καὶ δεῖ πάντας αἱρεῖσθαι τοὺς εὖ φρονοῦντας, ἀλλ' οὐκ ἐκείνων ἕνεκεν τὴν ψυχήν. ὅτι μὲν οὖν ἑκάστῳ τῆς εὐδαιμονίας ἐπιβάλλει τοσοῦτον, ὅσονπερ ἀρετῆς καὶ φρονήσεως, καὶ τοῦ πράττειν κατὰ ταύτας, ἔστω συνωμολογημένον ἡμῖν, μάρτυρι τῷ θεῷ E χρωμένοις· ὃς εὐδαίμων μέν ἐστι καὶ μακάριος, δι' οὐθὲν δὲ τῶν ἐξωτερικῶν ἀγαθῶν, ἀλλὰ δι' αὑτὸν αὐτὸς, καὶ τῷ ποιός τις εἶναι τὴν φύσιν· ἐπεὶ καὶ τὴν εὐτυχίαν τῆς εὐδαιμονίας διὰ ταῦτ' ἀναγκαῖον ἑτέραν εἶναι. τῶν μὲν γὰρ ἐκτὸς ἀγαθῶν τῆς ψυχῆς, αἴτιον ταὐτόματον καὶ ἡ τύχη· δίκαιος δ' οὐδεὶς οὐδὲ σώφρων ἀπὸ τύχης, οὐδὲ διὰ τὴν τύχην ἐστίν. ἐχόμενον δ' ἐστὶ, καὶ τῶν αὐτῶν λόγων δεόμενον, καὶ πόλιν εὐδαίμονα τὴν ἀρίστην εἶναι καὶ πράττουσαν καλῶς· ἀδύνατον δὲ καλῶς πράττειν τοῖς μὴ τὰ καλὰ πράττουσιν. οὐθὲν δὲ καλὸν ἔργον, οὔτ' ἀνδρὸς, οὔτε πόλεως, χωρὶς ἀρετῆς καὶ φρονή-

Lamb. ὥσπερ εἰρημένα.

Lamb. λαμβάνειν quod est vſitatius.

γρ. εἴληφε, in edi. dosē.

ἀνδρία δὲ πόλεως καὶ δικαιοσύνη, καὶ φρόνησις, τὴν αὐτὴν ἔχει δύναμιν, καὶ *μορφὴν, ὧν μετασχὼν ἕκαστος τῶν ἀνθρώπων, λέγεται δίκαιος, καὶ φρόνιμος, καὶ σώφρων. ἀλλὰ γὰρ ταῦτα μὲν ἐπὶ τοσοῦτον ἔστω πεφροιμιασμένα τῷ λόγῳ. οὔτε γὰρ μὴ θιγγάνειν αὐτῶν δυνατὸν, οὔτε πάντας τοὺς οἰκείους ἐπεξελθεῖν ἐνδέχεται λόγους· ἑτέρας γάρ ἐστιν ἔργον σχολῆς ταῦτα. νῦν δὲ ὑποκείσθω τοσοῦτον, ὅτι βίος μὲν ἄριστος, καὶ χωρὶς ἑκάστου, καὶ κοινῇ ταῖς πόλεσιν, ὁ μετ' ἀρετῆς *κεχορηγημένης ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε μετέχειν τῶν κατ' ἀρετὴν πράξεων. πρὸς δὲ τοὺς ἀμφισβητοῦντας, ἐάσαντας ἐπὶ τῆς νῦν μεθόδου, διασκεπτέον ὕστερον, εἴ τις τοῖς εἰρημένοις τυγχάνει μὴ πειθόμενος.

γρ. μορφὴν, ὧν.

Α. κεχορηγημέναις. & κεχορηγημένοις.

ΚΕΦΑΛ. Β'.

Ὅτι τὸν αὐτὸν βίον ἀναγκαῖον εἶναι τὸν ἄριστον, ἑκάστῳ τε τῶν ἀνθρώπων, καὶ κοινῇ ταῖς πόλεσι. καὶ πολλαὶ περὶ τούτου συμβαίνουσαι ἀπορίαι.

Πότερον δὲ τὴν εὐδαιμονίαν τὴν αὐτὴν εἶναι φατέον, ἑνός τε ἑκάστου τῶν ἀνθρώπων καὶ πόλεως, ἢ μὴ τὴν αὐτὴν, λοιπόν ἐστιν εἰπεῖν. φανερὸν δὲ καὶ τοῦτο· πάντες γὰρ ἂν ὁμολογήσειαν εἶναι τὴν αὐτήν. ὅσοι γὰρ ἐν πλούτῳ τὸ ζῆν εὖ τίθενται ἐφ' ἑνὸς, οὗτοι καὶ τὴν πόλιν ὅλην, ἐὰν ᾖ πλουσία, μακαρίζουσιν. ὅσοι τε τὸν τυραννικὸν βίον μάλιστα τιμῶσιν, οὗτοι καὶ πόλιν τὴν πλείστων ἄρχουσαν, εὐδαιμονεστάτην ἂν εἶναι φαῖεν. εἴ τέ τις τὸν ἕνα δι' ἀρετὴν ἀποδέχεται, καὶ πόλιν εὐδαιμονεστέραν φήσει τὴν σπουδαιοτέραν. ἀλλὰ ταῦτα ἤδη δύο ἐστὶν ἃ δεῖται σκέψεως, ἓν μὲν, πότερος αἱρετώτερος βίος, ὁ διὰ τοῦ συμπολιτεύεσθαι καὶ κοινωνεῖν πόλεως, ἢ μᾶλλον ὁ ξενικὸς καὶ τῆς πολιτικῆς κοινωνίας ἀπολελυμένος· ἔτι δὲ, τίνα πολιτείαν θετέον, καὶ ποίαν διάθεσιν πόλεως ἀρίστην· εἴτε πᾶσιν ὄντος αἱρετοῦ κοινωνεῖν πόλεως· εἴτε καὶ, τισὶ μὲν μὴ, τοῖς δὲ πλείστοις. ἐπεὶ δὲ τῆς πολιτικῆς διανοίας καὶ θεωρίας τοῦτ' ἐστὶν ἔργον, ἀλλ' οὐ τὸ περὶ ἕκαστον αἱρετόν· ἡμεῖς δὲ ταύτην προῃρήμεθα νῦν τὴν σκέψιν· ἐκεῖνο μὲν πάρεργον ἂν εἴη, τοῦτο δὲ ἔργον τῆς μεθόδου ταύτης. ὅτι μὲν οὖν ἀναγκαῖον εἶναι πολιτείαν ἀρίστην ταύτην, *καθ' ἣν τάξιν κἂν ὁστισοῦν ἄριστα πράττοι καὶ ζῴη μακαρίως, φανερόν ἐστιν. ἀμφισβητεῖται δὲ παρ' αὐτῶν τῶν ὁμολογούντων τὸν * μετ' ἀρετῆς βίον αἱρετώτατον, πότερον ὁ πολιτικὸς καὶ πρακτικὸς βίος αἱρετὸς, ἢ μᾶλλον ὁ πάντων τῶν ἐκτὸς ἀπολελυμένος, οἷον, θεωρητικός τις· ὃν μόνον τινές φασιν εἶναι φιλόσοφον. σχεδὸν γὰρ τούτους τοὺς δύο βίους τῶν ἀνθρώπων οἱ φιλοτιμότατοι πρὸς ἀρετὴν φαίνονται προαιρούμενοι, καὶ τῶν προτέρων, καὶ τῶν νῦν. λέγω δὲ δύο, τόν τε πολιτικὸν καὶ τὸν φιλόσοφον. διαφέρει δὲ οὐ μικρὸν ποτέρως ἔχει τὸ ἀληθές. ἀνάγκη γὰρ τόν γε εὖ φρονοῦντα πρὸς τὸν βελτίω σκοπὸν συντάττεσθαι, καὶ τῶν ἀνθρώπων ἕκαστον, καὶ κοινῇ τὴν πολιτείαν. νομίζουσι δ' οἱ μὲν τὸ τῶν πέλας ἄρχειν, δεσποτικῶς μὲν γιγνόμενον, μετ' ἀδικίας τινὸς εἶναι τῆς μεγίστης·

Lamb. καθ' ἣν τάξιν.

γρ. μετ' ἀρ. εἶναι β.

A Fortitudo autem & iuſtitia & prudentia ciuitatis eandem vim & ſpeciem habent, atque illę quas vnuſquiſque mortalium conſecutus, iuſtus & prudens & temperans appellatur. Sed hactenus hęc inſtar proœmij ei diſputationi, quam habituri ſumus, prępoſita ſint. Nã neque ea prætermittere fas nobis fuit, neq; vt omneis rationẽs huius ſermonis proprias perſequeremur, rerum natura tulit. Sunt enim hæc alius quæſtionis & loci. Nunc autem hoc poſitum ſit, vitam optimam & ſeparatim cuiuſque & cũmuniter ciuitatum eſſe eam, quæ virtuti conſentanea eſt, tanta bonorum copia inſtructæ, vt particeps eſſe poſſit congruentium virtuti B actionum. Iis autem, qui hęc in controuerſiam vocãt, omiſſis, nunc in hac quam ratione & via ſuſcepimus, diſputatione, poſteriùs videndum erit quid reſpodeamus: ſi quis forte iis quæ dicta ſunt, non aſſentiatur

CAPVT II.

Docet, beatitudinem eandem eſſe vniuſcuiuſque hominis ac ciuitatis: Affines deinde quæſtiones aliquot proponit.

Vtrùm autẽ beatitudo ſit eadem dicenda vniuſcuiuſque hominis atq; ciuitatis, nécne, reliquũ eſt vt explicemus. At etiam hoc in prõptu eſt. omnes enim eandem eſſe vno ore cõceſſerint. Nam quicum- C que in diuitiis bene viuere de vno homine ponunt, hi etiam ciuitatem, ſi ſit locuples & copioſa, beatam prędicant, & quicumque vitam tyrãnicam cæteris omnibus anteponunt, hi etiam ciuitatem plurimis imperantem, beatiſſimam pronuntiarint: & ſi quis vnum aliquem virtutis nomine maxumè admiratur & probat, hic & ciuitatem, quo erit virtute ornatior, eo dixerit eſſe beatiorem. Sed hæc iam ſunt duo, quæ conſiderationis indigent: vnum, vtra vita ſit magis expetenda, ea quæ in cõmunione reipublicæ adminiſtrationis & ciuitatis traducatur, an potiùs peregrini propria & à ciuili ſocietate ſegregata ac ſoluta: alterum, quæ reip. adminiſtrandæ forma, & quæ ciuitatis affectio ſiue ordinatio, ſiue, (vt ita dicam,) diſpoſitio, optima ſit locã- D da, ſiue omnibus optabile ſit & expetendum, in ciuili ſocietate verſari; ſiue aliquibus quidem minimè, ſed pleriſque etiam. Quoniam autem cogitationis & cognitionis ciuilis hoc munus eſt, nõ quid cuique rei ſit expetendum, videte; nos porrò hanc diſputationem nunc inſtituimus ac ſuſcepimus: illud quidem alienũ à noſtro inſtituto fuerit, hoc verò propriũ munus huius à nobis via & ratione ſuſceptæ inſtitutionis. Hanc igitur neceſſariò eſſe optimã reip. adminiſtrandæ formam, ex cuius ordinatione quiuis res optimas agat & beatè viuat, perſpicuũ eſt. Ambigitur autẽ ab iis ipſis, qui concedunt vitam cũ virtute coniunctam, eſſe maximè expetendam, vtrùm vita ciuilis, & ad agendũ ex- E pedita, ſit optabilis & ſumenda, an ea potiùs, quę ab omnib. rebus externis ſegregata eſt ac ſoluta: verbi cauſa, ea quæ in contemplatione & cognitione rerũ cõſumitur: quam ſolã quidam dicũt eſſe philoſopho dignam. Fere enim hęc duo vitę genera homines laudis & glorię virtute partę cupidiſſimi, aliis anteferre reperiũtur, & qui olim vixerunt, & qui nu[illegible] ſunt. Duo autem dico, ciuile, & philoſophicum. Magni porro refert, vtrum ſit verum. Neceſſe enim eſt, eum qui prudetia valet, & priuatim ſingularem hominem, & communiter reipublicæ adminiſtrandæ formam, ita ſe cõponere & parare, vt eum vitæ finem qui ſit melior, ſibi proponat. Exiſtimant autem alij quidem, finitimis imperare, ſi hoc dominorum in morem, & imperioſe fiat, cum iniuſtitia maxima eſſe coniunctum:

ſin ciuiliter, iniuſtitia hoc quidem vacare, ſed impedimento eſſe vitæ tranquillitati & proſperitati. Alii cum his pugnantes, aliter opinantur. Solam enim viri eſſe propriam vitam in actione poſitam, & ciuilem. Nam quæ cuiuſque virtutis ſunt actiones, non magis ad priuatos, quàm ad eos qui remp. gerunt, & in republ. verſantur, pertinere. Sic igitur quidam exiſtimant: alij verò ſolam reipublicæ adminiſtrãdæ rationem herilem, & domino conuenientem & tyrannicam, beatam eſſe dicunt. Quin apud nonnullos, & in reipublicæ adminiſtratione hic legibus finis propoſitus eſt, in finitimos dominari. Quapropter quamuis plurimæ leges apud pleroſque ſparſim & confusè, vt ita dicam, latæ ſint, ſicubi tamen leges ad aliquid vnum ſpectant, hoc petũt ac deſtinant, vt imperium obtineant: quemadmodum Lacedæmone, & in Creta, tum diſciplina tum legum multitudo ad rem militarem compoſita & comparata eſt. Præterea in iis gentibus, quæ plura obtinere, & ſuperiora habere poſſunt, huiuſmodi potẽtia plurimi fit, in ſummóque honore eſt: vt apud Scythas, & Perſas, & Thraces, & Celtas. Apud quaſdam enim nationes etiam leges exſtant, quæ ad hanc virtutem excitant, quemadmodũ Karthagine aiunt anulorum ornatum ita quemq; capere, vt plurimas militias tolerarit. Quin lex erat hæc quondam in Macedonia, vt qui nullum hoſtem occidiſſet, capiſtro cingeretur. Apud Scythas autem, ei qui hoſtem neminem interfeciſſet, ex eo ſcyphio, qui circũferebatur die quodam feſto, bibere non licebat. Apud Hiſpanos, gẽtem bellicoſam, tot numero verucula, (obeliſcos appellant,) circum ſepulcrum defigunt, quot quiſque hoſteis interemerit: aliáque multa apud alios talia partim legibus comprehenſa, partim inſtitutis & conſuetudine recepta ſunt. Atqui videri fortaſſe poſſit dictu abſurdum, ijs qui rem accuratè conſiderare velint, mun⁹ eſſe viri ad remp. adminiſtrandam apti & ſcientia ciuili inſtructi, perſpicere atque intelligere poſſe, quomodo finitimis imperet, velint nolint. Nam qui poſſit hoc aut ſocietati ciuili, aut latoris legum officio conuenire, quod ne legitimũ quidem eſt? Legitimum autem non eſt, non ſolum iuſtè, verumetiam iniuſtè imperare. fieri autem poteſt vt quis alios ſubigat ac ſuperet etiam iniuſtè. Atqui nec in ceteris ſcientijs hoc fieri videmus. Nã neq; medici, neque gubernatoris munus eſt aut perſuadere aut inferre vim: illius quidem, ijs qui curantur, huius verò, nautis & vectoribus. Sed multi rationem in ſeruos dominandi, ſcientiam ciuilem eſſe vidẽtur exiſtimare, & quod in ſe neque iuſtum neque vtile eſſe dicunt, hoc non pudet ipſos in alios exercere. Ipſi enim vt ſibi iuſtè imperetur, poſtulãt: aduerſùs alios verò iura non ſunt eis curæ. Abſurdum autem eſt non eſſe natura id quod in alterum dominatur, & id quod non dominatur. Quare ſi ita ſe res habet, non in omneis oportet conari dominari, ſed in eos qui apti ſunt ad domini imperium ſubeundum natura: quemadmodum neque ad epulas aut ſacrificium homines venari, ſed id quod venando captari debet. Captari autem venando debet id quod ſit ferum, animal edule. Verumtamen poſſit eſſe etiam per ſe ciuitas vna beata, nempe ea quæ bene adminiſtratur: ſiquidem fieri poteſt vt ciuitas ſedes ſuas alicubi ſeorſum & per ſe collocarit, bonis legibus vtens. cuius reipublicæ admininiſtrationis deſcriptio atque ordinatio, non ad bellum neque ad victoriam ab hoſtibus reportandam referatur. Fingamus enim nihil eſſe tale. Perſpicuum igitur eſt omnia ciuitatis ſtudia, omneiſque curas, quæ ad bellum conferuntur, eſſe has quidem præclarãs habendas, verùm non vt ſummum rerum omnium finem, ſed has illius gratia.

πολιτικῶς δὲ, τὸ μὲν ἄδικον οὐκ ἔχειν, ἐμπόδιον δ᾽ ἔχειν τῇ* περὶ αὐτὸν εὐημερίᾳ. τούτων δ᾽ ὥσπερ ἐξ ἐναντίας ἕτεροι τυγχάνουσι δοξάζοντες· μόνον γὰρ ἀνδρὸς τὸν πρακτικὸν εἶναι βίον καὶ πολιτικόν. ἐφ᾽ ἑκάστης γὰρ ἀρετῆς οὐκ εἶναι πράξεις μᾶλλον τοῖς ἰδιώταις, ἢ τοῖς τὰ κοινὰ πράττουσι καὶ πολιτευομένοις. οἱ μὲν οὖν οὕτως ὑπολαμβάνουσιν· οἱ δὲ, τὸν δεσποτικὸν καὶ τυραννικὸν τρόπον τῆς πολιτείας εἶναι μόνον εὐδαίμονά φασι. παρ᾽ ἐνίοις δὲ καὶ τῆς πολιτείας οὗτος ὅρος τῶν νόμων, ὅπως δεσπόζωσι τῶν πέλας. διὸ καὶ τῶν πλείστων νομίμων χύδην, ὡς εἰπεῖν, κειμένων παρὰ τοῖς πλείστοις, ὅμως εἴ που τι B πρὸς ἓν οἱ νόμοι βλέπουσι, τοῦ κρατεῖν στοχάζονται πάντες. ὥσπερ ἐν Λακεδαίμονι καὶ Κρήτῃ πρὸς τοὺς πολέμους συντέτακται σχεδὸν ἥ τε παιδεία, καὶ τὸ τῶν νόμων πλῆθος. ἔτι δ᾽ ἐν τοῖς ἔθνεσι πᾶσι τοῖς δυναμένοις πλεονεκτεῖν, ἡ τοιαύτη τετίμηται δύναμις· οἷον ἐν Σκύθαις, καὶ Πέρσαις, καὶ Θρᾳξὶ, καὶ Κελτοῖς. ἐν ἐνίοις γὰρ καὶ νόμοι τινές εἰσι παροξύνοντες πρὸς τὴν ἀρετὴν ταύτην, καθάπερ ἐν Καρχηδόνι φασὶ τὸν ἐκ τῶν κρίκων κόσμον λαμβάνειν, ὅσας ἂν στρατεύσωνται στρατείας. ἦν δέ ποτε καὶ περὶ Μακεδονίαν νόμος, τὸν μηθένα ἀπεκτακότα πολέμιον ἄνδρα, περιεζῶσθαι τὴν φορβειάν. ἐν δὲ Σκύθαις οὐκ ἐξῆν πίνειν ἐν ἑορτῇ τινι σκύφον περιφερόμενον, ᾧ C μηθένα ἀπεκτονότι πολέμιον. ἐν δὲ τοῖς Ἴβηρσιν, ἔθνει πολεμικῷ, τοσούτους τὸν ἀριθμὸν ὀβελίσκους καταπηγνύουσι περὶ τὸν τάφον, ὅσους ἂν διαφθείρῃ τῶν πολεμίων. καὶ ἕτερα δὲ παρ᾽ ἑτέροις ἐστὶ τοιαῦτα πολλά· τὰ μὲν νόμοις κατειλημμένα, τὰ δ᾽ ἔθεσι. καίτοι δόξειεν ἂν ἄγαν ἄτοπον ἴσως εἶναι τοῖς βουλομένοις ἐπισκοπεῖν, εἰ τοῦτ᾽ ἐστὶν ἔργον τοῦ πολιτικοῦ τὸ δύνασθαι θεωρεῖν, ὅπως ἄρχῃ καὶ δεσπόζῃ τῶν πλησίον, καὶ βουλομένων, καὶ μὴ βουλομένων. πῶς γὰρ ἂν εἴη τοῦτο πολιτικὸν, ἢ νομοθετικὸν, ὅ γε μηδὲ νόμιμόν ἐστιν; οὐ νόμιμον δὲ, τὸ μὴ μόνον* δικαίως, ἀλλὰ D καὶ ἀδίκως ἄρχειν· κρατεῖν δ᾽ ἐστὶ* καὶ μὴ δικαίως. ἀλλὰ μὴν οὐδ᾽ ἐν ταῖς ἄλλαις ἐπιστήμαις τοῦτο ὁρῶμεν. οὔτε γὰρ τοῦ ἰατροῦ, οὔτε τοῦ κυβερνήτου ἔργον ἐστὶ, τὸ ἢ πεῖσαι, ἢ βιάσασθαι· τὸν μὲν τοὺς θεραπευομένους, τὸν δὲ τοὺς πλωτῆρας. ἀλλ᾽ ἐοίκασιν οἱ πολλοὶ τὴν δεσποτικὴν, πολιτικὴν οἴεσθαι εἶναι· καὶ ὅπερ αὑτοῖς ἕκαστοι οὔ φασιν εἶναι δίκαιον, οὐδὲ συμφέρον, τοῦτ᾽ οὐκ αἰσχύνονται πρὸς τοὺς ἄλλους ἀσκοῦντες. αὐτοὶ μὲν γὰρ παρ᾽ αὑτοῖς τὸ δικαίως ἄρχειν ζητοῦσι· πρὸς δὲ τοὺς ἄλλους οὐδὲν μέλει τῶν δικαίων. ἄτοπον δ᾽ εἰ μὴ φύσει, τὸ μὲν δεσπόζον ἐστί, E τὸ δὲ οὐ δεσπόζον. ὥστε εἴπερ ἔχει τὸν τρόπον τοῦτον, οὐ δεῖ πάντων πειρᾶσθαι δεσπόζειν, ἀλλὰ τῶν δεσποστῶν· ὥσπερ οὐδὲ θηρεύειν ἐπὶ θοίνην ἢ θυσίαν ἀνθρώπους, ἀλλὰ τὸ πρὸς τοῦτο θηρευτόν· ἔστι δὲ θηρευτὸν, ὃ ἂν ἄγριον ᾖ, ἐδεστὸν ζῷον. ἀλλὰ μὴν εἴη γ᾽ ἂν καὶ καθ᾽ ἑαυτὴν μία πόλις εὐδαίμων, ἡ πολιτευομένη δηλονότι καλῶς· εἴπερ ἐνδέχεται πόλιν οἰκεῖσθαί που καθ᾽ ἑαυτὴν νόμοις χρωμένην σπουδαίοις, ἧς τῆς πολιτείας ἡ σύνταξις οὐ πρὸς πόλεμον, οὐδὲ πρὸς τὸ κρατεῖν ἔσται τῶν πολεμίων· μηθὲν γὰρ ὑπαρχέτω τοιοῦτον. δῆλον ἄρα ὅτι πάσας τὰς πρὸς τὸν πόλεμον ἐπιμελείας, καλὰς μὲν θετέον· οὐχ ὡς τέλος δὲ πάντων ἀκρότατον, ἀλλ᾽ ἐκείνου χάριν τούτους.

γρ. περὶ αὐτὴν melius.

Lamb. δικαίως.

γρ. καὶ μὴ δικαίως.

A τοῦ δὲ νομοθέτου τοῦ σπουδαίου ἐστὶ, τὸ θεάσασθαι πόλιν, καὶ γένος ἀνθρώπων, καὶ πᾶσαν ἄλλην κοινωνίαν, ζωῆς ἀγαθῆς πῶς μεθέξουσι, καὶ τῆς ἐνδεχομένης αὐτοῖς εὐδαιμονίας. διοίσει μέν τοι τῶν ταττομένων ἔνια νομίμων· καὶ τοῦτο τῆς νομοθετικῆς ἐστιν ἰδεῖν, ἐάν τινες ὑπάρχωσι γειτνιῶντες, ποῖα πρὸς ποίους ἀσκητέον, ἢ πῶς τοῖς καθήκουσι πρὸς ἑκάστους χρηστέον. ἀλλὰ τοῦτο μὲν κἂν ὕστερον τύχοι τῆς προσηκούσης σκέψεως, πρὸς τί τέλος δεῖ τὴν ἀρίστην πολιτείαν συντείνειν.

B

ΚΕΦΑΛ. γ'.

Λύσις τῶν προαπορηθέντων.

Πρὸς δὲ τοὺς ὁμολογοῦντας μὲν τὸν μετ' ἀρετῆς εἶναι βίον αἱρετώτατον, διαφερομένους δὲ περὶ τῆς χρήσεως αὐτοῦ, λεκτέον ἡμῖν πρὸς ἀμφοτέρους αὐτούς· οἱ μὲν γὰρ ἀποδοκιμάζουσι τὰς πολιτικὰς ἀρχὰς, νομίζοντες τόν τε τοῦ ἐλευθέρου βίον ἕτερόν τινα εἶναι τοῦ πολιτικοῦ, καὶ πάντων αἱρετώτατον· οἱ δὲ, τοῦτον ἄριστον· ἀδύνατον γὰρ, τὸν μηδὲν C πράττοντα, πράττειν εὖ. * τὴν δ' εὐπραγίαν καὶ τὴν εὐδαιμονίαν εἶναι ταὐτόν. ὅτι τὰ μὲν ἀμφότεροι λέγουσιν ὀρθῶς, τὰ δ' οὐκ ὀρθῶς. οἱ μὲν, ὅτι ὁ τοῦ ἐλευθέρου βίος, τοῦ δεσποτικοῦ ἀμείνων. τοῦτο γὰρ ἀληθές. οὐθὲν γὰρ τό γε δούλῳ, ᾗ δοῦλος, χρῆσθαι σεμνόν· ἡ γὰρ ἐπίταξις ἡ περὶ τῶν ἀναγκαίων, οὐδενὸς μετέχει τῶν καλῶν. τὸ μέντοι νομίζειν πᾶσαν ἀρχὴν εἶναι δεσποτείαν, οὐκ ὀρθόν. οὐ γὰρ ἔλαττον διέστηκεν ἡ τῶν ἐλευθέρων ἀρχὴ, τῆς τῶν δούλων, * ἢ αὐτὸ φύσει ἐλεύθερον τοῦ φύσει δούλου. διώρισται D δὲ περὶ αὐτῶν ἱκανῶς * ἐν τοῖς πρώτοις λόγοις. τὸ δὲ μᾶλλον ἐπαινεῖν τὸ ἀπρακτεῖν τοῦ πράττειν, οὐκ ἀληθές· ἡ γὰρ εὐδαιμονία πρᾶξίς ἐστιν. ἔτι δὲ πολλῶν καὶ καλῶν τέλος ἔχουσιν αἱ τῶν δικαίων καὶ σωφρόνων πράξεις. καίτοι τάχ' ἂν ὑπολάβοι τις τούτων οὕτω διωρισμένων, ὅτι τὸ κύριον εἶναι πάντων ἄριστον· οὕτω γὰρ ἂν πλείστων καὶ καλλίστων κύριος εἴη πράξεων. ὥστε οὐ δεῖ τὸν δυνάμενον ἄρχειν παριέναι τῷ πλησίον, ἀλλὰ μᾶλλον ἀφαιρεῖσθαι, καὶ μήτε πατέρα παίδων, μήτε παῖδας πατρὸς, μήθ' ὅλως φίλον φίλου μηθένα * ὑπολογίζειν, E μηδὲ πρὸς τοῦτο φροντίζειν· τὸ γὰρ ἄριστον, αἱρετώτατον· τὸ δ' εὖ πράττειν, ἄριστον. τοῦτο μὲν οὖν ἀληθῶς ἴσως λέγουσιν, εἴπερ ὑπάρξει τοῖς ἀποστεροῦσι καὶ βιαζομένοις, τὸ τῶν ὄντων αἱρετώτατον· ἀλλ' ἴσως οὐχ οἷόν τε ὑπάρχειν, ἀλλ' ὑποτίθενται τοῦτο [* ψεῦδος·] οὐ γὰρ ἔτι καλὰς τὰς πράξεις ἐνδέχεται εἶναι τῷ μὴ διαφέροντι τοσοῦτον, ὅσον ἀνὴρ γυναικὸς, ἢ πατὴρ τέκνων, ἢ δεσπότης δούλων. ὥστε ὁ παραβαίνων, οὐθὲν ἂν τηλικοῦτον κατορθώσειεν ὕστερον, ὅσον ἤδη παρεκβέβηκε τῆς ἀρετῆς. τοῖς γὰρ ὁμοίοις τὸ καλὸν καὶ τὸ δίκαιον ἐν τῷ μέρει· τοῦτο γὰρ ἴσον καὶ ὅμοιον. τὸ δὲ μὴ ἴσον τοῖς ἴσοις, καὶ τὸ μὴ ὅμοιον τοῖς ὁμοίοις, παρὰ φύσιν.

Nicom. l. 1. c. 2.

Scrib. ἢ αὖ τὸ φύσει.

Lib. 1. c. 5.

ἢ ὑπολογίζειν.

Victor. delet hanc vocem. Fort. ψεῦδος.

A Eſt autem boni legum ſcriptoris diligenter conſiderare & videre, quomodo ciuitas, & genus hominum, & omnes aliæ ſocietates, vitæ cum virtute coniunctæ, & beatitudinis ſibi conuenientis, & in ſe cadentis participes eſſe poſſint. Different porrò inter ſe nonnullæ leges ſcriptę ab inſtitutis & more. Atque hoc munus eſt ſcientiæ legum ſcribendarum, videre, ſi qui fortè ſint finitimi, qualia ſtudia aduerſus qualeis ſint exercenda atque excolenda, aut quomodo officia in ſingulos ſeruanda. Sed hęc quidem quęſtio, ad quem finem optimam reip. adminiſtrandæ formam contendere oporteat, etiam poſteriùs, ita vt res poſtulat, diſputari atq; explicari poterit.

B

CAPVT III.

Reſpondet ad varias quæſtiones capite ſuperiori propoſitas.

IN eos autem vtroſq;, qui vno quidem ore conſentiunt, vitam cum virtute coniunctam eſſe maximè expetendam; de eius verò vſu diſſentiunt: nobis nunc dicendum eſt. Alteri enim ciuileis magiſtratus improbant, exiſtimantes hominis liberi vitam aliam quādam eſſe à vita ciuili, & maximè omnium eſſe optabilē atque expetendam: alteri hanc eſſe optimam arbitran- C tur: fieri enim poſſe vt qui nihil agit, negotia pręclarè gerat. Præclaram autem negotij geſtionē, ſeu bonam actionem & beatitudinem, idem eſſe. Dicimus igitur vtroſque partim rectè dicere, partim non rectè: illos, quòd aiunt hominis liberi vitam ea vita quæ domini imperium in ſeruos exercet, eſſe meliorem. Hoc enim verum eſt. ſeruo enim qua ratione ſeruus eſt, vti, nihil habet gloriatione dignū. nam de rebus ad vſum quotidianæ vitæ neceſſariis præcipere, & negotium dare, nihil habet pulchrum aut præclarum. Exiſtimare autem, omne imperium, eſſe domini in ſeruos imperium ſeu dominatum, errare eſt. Non minùs enim differt D imperiū in liberos ab imperio domini in ſeruos, quàm id quod liberum eſt natura, ab eo quod ſeruū eſt natura. qua de re libris ſuperioribus cumulatè à nobis explicatum eſt. Vitam autem otioſam & ceſſatione torpentem, magis eſſe laudandam, quàm actionem, non eſt verum. Beatitudo enim, actio eſt. Præterea verò multarum & honeſtarum rerum finem continent iuſtarum & temperātium virorum actiones. Atquin exiſtimare forſitan poſſit aliquis, his ita definitis, ſummā in omnes habere poteſtatem, eſſe optimum. Ita enim plurimarum & honeſtiſſimarum actionum penes eum fore poteſtatem. Itaque eum, qui poſſit imperium obtinere, id alteri concedere nō oportere, ſed potiùs adimere: & neque patrem liberorum, neque liberos pa- E tris, neque denique amicum amici rationem habere debere, neque hac de re laborare. quod enim eſt optimum, id eſſe maximè expetendum atque optandum. rem autem ſuam bene gerere, eſſe optimum. Hoc igitur fortaſſe verè dicunt, ſi quidem futurum eſt, vt qui alterum ſpoliant, quique alteri vim inferunt, rei omnium quæ ſunt, maximopere expetendæ, ſint compotes. Sed fieri fortaſſe non poteſt vt ſint: & hoc falſum ſupponūt. non enim iam fieri poteſt vt ſint honeſtæ actiones ei qui non tanto cæteris antecellat, quanto vir mulieri, aut pater liberis, aut dominus ſeruis. Itaq; qui æqualitatem ab initio migrat, nullam tantam actionem poſteriùs rectè geſſerit, quantū iam à virtute deflexit ac deerrauit. Similibus enim honeſtū & ius in eo poſita ſunt, vt pro ſua quiſq; parte imperent. hoc. n. æquale & ſimile eſt. quod verò æquale non eſt æqualibus, & quod ſimile nō eſt ſimilibus, à natura alienū eſt.

Nihil autem eorum quæ à natura aliena ſunt, honeſtum eſt. Quocirca ſi quis alius ſit virtute & poteſtate agendarum rerum optimarum cæteris præſtans, huic obſequi eſt pulchrum atque honeſtum, huic parēre iuſtum. Oportet autem, non ſolùm virtutē, verùm etiam poteſtatem ac facultatem in eo ineſſe, ex qua aptus futurus eſt ad agendum. At ſi hæc præclarè dicuntur, & ſi beatitudo bona actio ſtatuenda eſt: ergo & communiter omnis ciuitatis & ſingullatim cuiuſque hominis ea vita fuerit optima, quæ ſit ad agendum apta. Sed hominem ad actionem aptum, nō eſt neceſſe ad alios ſpectare, aliorúmque arbitratu ac nutu viuere, vt quidam putant: neque has ſolas cogitationes eſſe ad agendum aptas: quæ euentorum gratia ſuſcipiuntur ex agendo naſcentium: ſed multo magis eas quæ ſunt per ſe perfectæ, & ſua ipſarum cauſa ſuſceptæ contemplationes, & mētis agitationes. Nam bona actio, finis eſt: ergo & actio aliqua. Maximè autem eos dicimus agere, & externarum actionum dominos & compotes eſſe, qui mente & cogitatione opificibus quod agant, præcipiunt atq; præſcribunt. Iam verò neque eas ciuitates otio & ceſſatione torpere neceſſe eſt, quæ per ſe & ſeparatim ab aliis ſitæ ſunt, quæque ita viuendi conſilium ceperunt. Fieri enim poteſt vt eis etiam actionis vſus in partibus eueniat. Nam multæ communicationes inter ſe partibus ciuitatis intercedunt. Atque hoc in quouis homine ſimiliter ineſt. nam niſi ita eſſet, parum pulchrè eſſet Deo & toti mundo, quibus non ſunt externæ actiones, neque vllæ aliæ, præterquam eorum propriæ. Eandem igitur vitam optimam eſſe oportere, & ſingillatim vnicuiq; homini, & communiter generatimque ciuitatibus atque omnibus hominibus, perſpicuum eſt.

CAPVT IV.

De magnitudine ciuitatis, & ciuium multitudine.

QVoniam autem ea quæ nūc expoſuimus, procœmij loco de ijs dicta ſunt, quoniamq; de aliis reipublicæ adminiſtrandæ formis ſuprà à nobis diſputatum & conſideratum eſt, initium de reliquis rebus dicendi hinc capiendum, vt exponamus primùm qualia quaſi fundamenta debeant eſſe eius quæ ex animi noſtri ſententia conſtatura ſit, ciuitatis. Non enim fieri poteſt vt optima exſiſtat reipublicæ adminiſtrandæ forma ſine conuenienti rerum ad vitæ cultum neceſſariarū ſuppellectile & copia. Quocirca multa à nobis antè fundamenta poſita eſſe oportet, quaſi optātibus: nihil tamen horum tale ſit, vt fieri aut contingere nō poſſit: ea dico, quæ ad ciuium numerum, & terræ agrique modum, & regionis naturam pertinent. Quemadmodum enim aliis quoque opificibus, vt textori & nauium fabro, materiam ad ea opera quæ efficere volūt, idoneam ſuppetere oportet, (quanto enim ea fuerit compoſitior & paratior, tāto opus, quod ab arte efficietur, pulchrius ſit neceſſe eſt,) ſic etiam ei qui in republ. adminiſtrāda verſatur, & legum ſcriptori, materiam propriam ſuppetere oportet, appoſitam atque opportunam. Hæc igitur eſt prima ciuilis ſupellex & copia, qua inſtructa debet eſſe ciuitas, hominum multitudo, vt, quot & quales eſſe debeant natura, intelligat: idémque de regione loci ſentiendum, vt ſciat quantam hāc eſſe, & qualem oporteat. Plerique igitur beatam ciuitatem exiſtimant, magnam eſſe conuenire. Quòd ſi demus hoc verum eſſe, qualis tamē ſit magna, qualis parua ciuitas, videntur ignorare.

οὐθὲν δὲ τὸ παρὰ φύσιν καλόν. διὸ κἂν ἄλλος τις ᾖ κρείττων κατ' ἀρετὴν καὶ κατὰ δύναμιν τὴν πρακτικὴν τῶν ἀρίστων, τούτῳ καλὸν ἀκολουθεῖν, καὶ τούτῳ πείθεσθαι δίκαιον. δεῖ δ' οὐ μόνον ἀρετήν, ἀλλὰ καὶ δύναμιν ὑπάρχειν, καθ' ἣν ἔσται πρακτικός. ἀλλ' εἰ ταῦτα λέγεται καλῶς, καὶ τὴν εὐδαιμονίαν εὐπραγίαν θετέον, καὶ κοινῇ πάσης πόλεως ἂν εἴη καὶ καθ' ἕκαστον ἄριστος βίος ὁ πρακτικός. ἀλλὰ τὸν πρακτικὸν οὐκ ἀναγκαῖον εἶναι πρὸς ἑτέρους, καθάπερ οἴονταί τινες· οὐδὲ τὰς διανοίας εἶναι μόνας ταύτας πρακτικάς, τὰς τῶν ἀποβαινόντων χάριν γιγνομένας ἐκ τοῦ πράττειν, ἀλλὰ πολὺ μᾶλλον τὰς αὐτοτελεῖς καὶ τὰς αὑτῶν ἕνεκεν θεωρίας, καὶ διανοήσεις· ἡ γὰρ εὐπραξία τέλος. ὥστε καὶ πρᾶξίς τις. μάλιστα δὲ
B καὶ πράττειν λέγομεν, καὶ * κυρίους τῶν ἐξωτερικῶν (γρ. κυρίως ἢ τῶν) πράξεων, τοὺς ταῖς διανοίαις ἀρχιτέκτονας, ἀλλὰ μὴν οὐδ' ἀπρακτεῖν ἀναγκαῖον τὰς καθ' αὑτὰς πόλεις ἱδρυμένας, καὶ ζῆν οὕτω προῃρημένας· ἐνδέχεται γὰρ καὶ κατὰ μέρη καὶ τοῦτο συμβαίνειν. πολλαὶ γὰρ κοινωνίαι πρὸς ἄλληλα τοῖς μέρεσι τῆς πόλεώς εἰσιν. ὁμοίως δὲ τοῦτο ὑπάρχει καὶ καθ' ἑνὸς ὁτουοῦν τῶν ἀνθρώπων. σχολῇ γὰρ ἂν ὁ θεὸς ἔχοι καλῶς, καὶ πᾶς ὁ κόσμος, οἷς οὐκ εἰσὶν ἐξωτερικαὶ πράξεις παρὰ τὰς οἰκείας
C τὰς αὑτῶν. ὅτι μὲν οὖν τὸν αὐτὸν βίον ἀναγκαῖον εἶναι τὸν ἄριστον, ἑκάστῳ τε τῶν ἀνθρώπων, καὶ κοινῇ ταῖς πόλεσι καὶ τοῖς ἀνθρώποις, φανερόν ἐστι.

ΚΕΦΑΛ. η'.

Ὅτι ὅσος ἐστὶ πόλεως ὅρος ἄριστος, ἡ μεγίστη τοῦ πλήθους ὑπερβολὴ πρὸς αὐτάρκειαν ζωῆς εὐσυνόπτος.

ΕΠεὶ δὲ πεφροιμίασται τὰ νῦν εἰρημένα περὶ αὐτῶν, καὶ περὶ τὰς ἄλλας πολιτείας ἡμῖν τεθεώρηται πρότερον, ἀρχὴ τῶν λοιπῶν εἰπεῖν πρῶ-
D τον, ποίας τινὰς δεῖ τὰς ὑποθέσεις εἶναι [περὶ] τῆς μελλούσης κατ' εὐχὴν συνεστάναι πόλεως. οὐ γὰρ οἷόν τε πολιτείαν γενέσθαι τὴν ἀρίστην ἄνευ συμμέτρου χορηγίας. διὸ δεῖ πολλὰ * προϋποτεθεῖσθαι καθάπερ * εὐχομένους· εἶναι μέντοι μηθὲν τούτων ἀδύνατον. (Sylb. προϋποτεθῆναι. vel mox, εὐχομένοις, dandi caſu.) λέγω δέ, οἷον περί τε πλήθους πολιτῶν, καὶ χώρας. ὥσπερ γὰρ καὶ τοῖς ἄλλοις δημιουργοῖς, οἷον ὑφάντῃ καὶ ναυπηγῷ, δεῖ τὴν ὕλην ὑπάρχειν, ἐπιτηδείαν οὖσαν πρὸς τὴν ἐργασίαν· ὅσῳ γὰρ ἂν * αὐτὴ (γρ. αὕτη) τυγχάνῃ προεσκευασμένη
E βέλτιον, ἀνάγκη καὶ τὸ γιγνόμενον ὑπὸ τῆς τέχνης εἶναι κάλλιον· οὕτω καὶ τῷ πολιτικῷ καὶ τῷ νομοθέτῃ δεῖ τὴν οἰκείαν ὕλην ὑπάρχειν ἐπιτηδείως ἔχουσαν. ἔστι δὲ πολιτικῆς χορηγίας. πρῶτον, τό, τε πλῆθος τῶν ἀνθρώπων, πόσους τε καὶ ποίους τινὰς ὑπάρχειν δεῖ φύσει· καὶ κατὰ τὴν χώραν ὡσαύτως, * ὅσην τε εἶναι, καὶ ποίαν τινὰ ταύτην. (Sylb. πόσην) οἴονται μὲν οὖν οἱ πλεῖστοι προσήκειν μεγάλην εἶναι τὴν εὐδαίμονα πόλιν. Εἰ δὲ τοῦτ' ἀληθές, ἀγνοοῦσι ποία μεγάλη καὶ ποία μικρὰ πόλις.

κατ' ἀριθμὸν γὰρ πλῆθος τῶν ἐνοικούντων κρίνουσι τὴν μεγάλην, δεῖ δὲ μᾶλλον μὴ εἰς τὸ πλῆθος, εἰς δὲ δύναμιν ἀποβλέπειν. ἔστι γάρ τι καὶ πόλεως ἔργον. ὥστε τὴν δυναμένην τοῦτο μάλιστ' ἀποτελεῖν, ταύτην οἰητέον εἶναι μεγίστην· οἷον Ἱπποκράτην, οὐκ ἄνθρωπον, ἀλλ' ἰατρὸν εἶναι μείζω φήσειεν ἄν τις τοῦ διαφέροντος κατὰ τὸ μέγεθος τοῦ σώματος. οὐ μὴν ἀλλά, κἂν εἰ δεῖ κρίνειν πρὸς τὸ πλῆθος ἀποβλέποντας, οὐ κατὰ τὸ τυχὸν πλῆθος τοῦτο οἰητέον· (ἀναγκαῖον γὰρ ἐν ταῖς πόλεσιν ἴσως ὑπάρχειν καὶ δούλων ἀριθμὸν πολλῶν, καὶ μετοίκων, καὶ ξένων) ἀλλ' ὅσοι πόλεώς εἰσι μέρος, καὶ ἐξ ὧν συνίσταται πόλις οἰκείων μορίων· ἡ γὰρ τούτων ὑπεροχὴ τοῦ πλήθους, μεγάλης πόλεως σημεῖον. ἐξ ἧς δὲ βάναυσοι μὲν ἐξέρχονται πολλοὶ τὸν ἀριθμόν, ὁπλῖται δὲ ὀλίγοι, ταύτην ἀδύνατον εἶναι μεγάλην. οὐ γὰρ ταὐτὸν μεγάλη τε πόλις καὶ πολυάνθρωπος. ἀλλὰ μὴν καὶ τοῦτό γε ἐκ τῶν ἔργων φανερὸν ὅτι χαλεπόν. ἴσως δ' ἀδύνατον εὐνομεῖσθαι τὴν λίαν πολυάνθρωπον. τῶν γοῦν δοκουσῶν πολιτεύεσθαι καλῶς οὐδεμίαν ὁρῶμεν οὖσαν ἀνειμένην πρὸς τὸ πλῆθος. τοῦτο δὲ δῆλον καὶ διὰ τῆς τῶν λόγων πίστεως. ὅ, τε γὰρ νόμος τάξις τίς ἐστι, καὶ τὴν εὐνομίαν ἀναγκαῖον εὐταξίαν εἶναι· ὁ δὲ λίαν ὑπερβάλλων ἀριθμός, οὐ δύναται μετέχειν τάξεως. θείας γὰρ δὴ τοῦτο δυνάμεως ἔργον, ἥτις καὶ τόδε συνέχει τὸ πᾶν· ἐπεὶ τό γε καλὸν ἐν πλήθει καὶ μεγέθει εἴωθε γίνεσθαι. διὸ καὶ πόλιν, ἧς μετὰ μεγέθους ὁ λεχθεὶς ὅρος ὑπάρχει, ταύτην εἶναι καλλίστην ἀναγκαῖον. ἀλλ' ἔστι τι καὶ πόλεσι μεγέθους μέτρον, ὥσπερ καὶ τῶν ἄλλων πάντων, ζῴων, φυτῶν, ὀργάνων. καὶ γὰρ τούτων ἕκαστον, οὔτε λίαν μικρόν, οὔτε κατὰ μέγεθος ὑπερβάλλον ἕξει τὴν αὑτοῦ δύναμιν· ἀλλ' ὁτὲ μὲν, ὅλως ἐστερημένον ἔσται τῆς φύσεως, ὁτὲ δέ, φαύλως ἔχον· οἷον, πλοῖον σπιθαμιαῖον μὲν, οὐκ ἔσται πλοῖον ὅλως, οὐδὲ δυοῖν σταδίοιν· εἰς δέ τι μέγεθος ἐλθόν, ὁτὲ μὲν, διὰ σμικρότητα φαύλην ποιήσει τὴν ναυτιλίαν, ὁτὲ δέ, διὰ τὴν ὑπερβολήν. ὁμοίως δὲ καὶ πόλις, ἡ μὲν ἐξ ὀλίγων λίαν, οὐκ αὐτάρκης· ἡ δὲ πόλις, αὔταρκες· ἡ δὲ ἐκ πολλῶν ἄγαν, ἐν μὲν τοῖς ἀναγκαίοις αὐτάρκης, ὥσπερ ἔθνος, ἀλλ' οὐ πόλις· πολιτείαν γὰρ οὐ ῥᾴδιον ὑπάρχειν. τίς γὰρ στρατηγὸς ἔσται τοῦ λίαν ὑπερβάλλοντος πλήθους, ἢ τίς κῆρυξ μὴ στεντόρειος; διὸ πρώτην μὲν εἶναι πόλιν ἀναγκαῖον τὴν ἐκ τοσούτου πλήθους, ὃ πρῶτον πλῆθος αὔταρκες πρὸς τὸ εὖ ζῆν ἐστι κατὰ τὴν πολιτικὴν κοινωνίαν. ἐνδέχεται δὲ καὶ τὴν ταύτης ὑπερβάλλουσαν κατὰ πλῆθος, εἶναι μείζω πόλιν. ἀλλὰ τοῦτ' οὐκ ἔστιν, ὥσπερ εἴπομεν, ἀόριστον. τίς δ' ἐστὶν ὁ τῆς ὑπερβολῆς ὅρος, ἐκ τῶν ἔργων ἰδεῖν ῥᾴδιον. εἰσὶ γὰρ αἱ πράξεις τῆς πόλεως, τῶν μὲν ἀρχόντων, τῶν δ' ἀρχομένων· ἄρχοντος δ', ἐπίταξις, καὶ κρίσις ἔργον. πρὸς δὲ τὸ κρίνειν περὶ τῶν δικαίων, καὶ πρὸς τὸ τὰς ἀρχὰς διανέμειν κατ' ἀξίαν, ἀναγκαῖον γνωρίζειν ἀλλήλους, ποῖοί τινές εἰσι, τοὺς πολίτας.

A Numero enim habitatorum metiūtur magnitudinem ciuitatis. verùm oportet potiùs nō numerum & multitudinem, ſed potentiam intueri. eſt enim aliquod & ciuitatis opus. quare quæ hoc efficere maximè poteſt, hanc exiſtimare oportet eſſe maximam: quemadmodum Hippocratem non hominem, ſed medicum quis eo maiorem dixerit, qui illum corporis magnitudine ſuperat. Verumtamen ſi iudicium huius rei ex multitudine facere oportet, non ex quauis multitudine tamen exiſtimandum eſt id fieri oportere, (neceſſe enim fortaſſe eſt in ciuitatibus eſſe & multorum ſeruorum numerum, & inquilinorum & peregrinorum,) ſed ex B illorū hominum multitudine, qui ſunt pars ciuitatis, & ex quibus, tanquam proprijs partibus, conſtat ciuitas. horum enim multitudo vſitatum ciuium numerum exſuperans, magnam ciuitatem eſſe arguit ac declarat: ex qua verò ciuitate multi illiberales & ſordidi prodeunt artifices, pauci milites armati, hæc non poteſt eſſe magna ciuitas. non enim idem ſunt magna & frequens hominibus ciuitas. Atqui etiam hoc ex factis & euentis apparet difficile eſſe, fortaſſe verò ne fieri quidem poſſe vt ciuitas nimiùm frequens hominibus, bene legibus regatur. Earum quidem certè quæ præclarè adminiſtrari videntur, nullam videmus ad quātamuis multitudinē recipiendā eſſe remiſſam, effusā ac diſſolutam. Hoc autem etiam rationibus demonſtrari & confirmari poteſt. nam & lex, ordo quidā eſt: C & bona legum inſtitutio, bona quædam ordinatio eſt. at numerus valde modum ſuperās, non poteſt ordinis eſſe particeps. hoc enim diuinę poteſtatis opus eſt, quę & hoc vniuerſum moderatur & continet. Quoniam igitur pulchritudo in multitudine & magnitudine conſiſtere ſolet, cui ciuitati is eſt, quem dixi, cum magnitudine coniunctus multitudinis terminus, hæc ciuitas pulcherrima ſit neceſſe eſt. Pręterea verò aliquis eſt etiam ciuitatibus magnitudinis modus, quemadmodum & aliarum rerum omnium, animātium, plantarum ſeu arborum, inſtrumentorum iuſta magnitudo eſt. etenim vnumquidque horum neque ſi nimis puſillum ſit, neq; ſi magnitudine modum ſuperet, poteſtatem aut vim ſuam incolumem conſeruabit: ſed in- D terdum natura ſua prorſus orbatum erit, aliás nullam vtilitatem afferet. exempli cauſa, nauigium palmi quidem vnius longitudinem non ſuperans, aut vſque ad duorum ſtadiorum longitudinem porrectum, non erit omnino nauigium: ad quandam verò magnitudinem progreſſum, modò propter paruitatem, nauigationem incommodam reddet, modò propter magnitudinem immoderatam atque immenſam. Similiter verò & ciuitas ea quidem, quæ ex nimis paucis conſtabit, non erit ſuis ipſa bonis opibúſque contenta: at ciuitas quiddam eſt ſuis opibus pollens, ſuiſque bonis contentum: quæ verò ex nimiùm multis, erit illa quidem rebus neceſſarijs ſic inſtructa, ſuiſque bonis ita E contenta, vt gens, ſed non vt ciuitas. reipubl. enim adminiſtrationem in ea ineſſe haud facile eſt. quis enim aut imperator multitudinis perquam immenſæ futurus eſt, aut pręco, niſi Stentoreus? Quare primam quidem eam ciuitatem eſſe neceſſe eſt, quę ex tanta multitudine conſtet, quæ cùm ſit prima multitudo, ſuis bonis contenta ſit ad bene viuendum in communitate ciuili. Fieri autem poteſt vt etiam ea ciuitas, quæ hanc multitudine ſuperat, maior ſit ciuitas: ſed hoc non eſt, vt diximus, interminatum neque infinitum. quis enim ſit exſuperātix & immoderationis modus ac terminus, ex operibus & factis videre facile eſt. ſunt enim ciuitatis actiones, & eorum qui imperant, & eorum qui parent imperio. Eius porrò qui imperat, opus ac munus eſt, præceptio ac iudicatio. Ad iudicium autem de rebus iuſtis faciendum, & ad magiſtratus pro meritis ac dignitate diſtribuendos, ciueis cognoſcat oportet, qui inter ſe differant & quales ſint.

nam vbi hoc fieri rerum natura non patitur, quæ ad magiſtratus & iudicia pertinent, minùs rectè adminiſtrentur neceſſe eſt. In vtriſque enim iniuſtum eſt aliquid agere negligenter & inconſideratè: quod in nimis frequenti hominum multitudine perſpicuè ineſt. Præterea verò peregrinis & inquilinis facile eſt ad reip. adminiſtrationem peruenire. Ignorari enim & fallere, difficile non eſt propter multitudinis exſuperantiam & immenſitatem. Apparet igitur hunc eſſe ciuitatis finem & terminum optimum, maximam multitudinis exſuperantiam, eo conſilio coactam, vt rebus ad victum cultúmque vitæ neceſſariis inſtructa, & ſuis ipſa bonis contenta ſit, quæ ſit oculis omnium propoſita: hoc eſt, quæ facilè conſpici, & cognoſci poſſit. De magnitudine igitur ciuitatis, hoc modo ſit explicatum.

CAPVT V.

De agro qui ad condendam vrbem ſit commodiſſimus.

Similiter autem & de agri natura ſe res habet. Nam quod ad illud attinet, qualis eſſe debeat, nimirum omnes eum laudauerint, qui ſit rerum omnium copia refertus atque inſtructus, ſuiſque ipſe bonis contentus: talis autem ſit neceſſe eſt, qui ſit omnium rerum ferax: omnibus enim rebus abundare, & nulla egere, hoc eſt ſuis ipſum bonis contentum eſſe, omniúmque rerum copia refertum atque inſtructum eſſe. multitudine autem & magnitudine talis, vt qui in eo habitent, poſſint viuere, ab omni opere vacantes, liberaliter ſimul & temperanter. Hunc autem terminum rectène an ſecus conſtituamus, poſteriùs erit accuratiùs conſiderandum, cùm vniuersè de rerum partarum aut relictarum poſſeſſione, & totius rei familiaris copiis ac facultatibus mentionis faciendæ locus erit, quo pacto & quo modo erga vſum ipſum affectum eſſe oporteat. Multæ enim in hac quæſtione verſantur diſſenſiones & controuerſiæ, propter eos qui eum in vtramque vitæ degendæ immoderationem trahunt: hi ad nimiam parcimoniam, illi ad luxuriam & profuſionem. Genus autem agri quodnam eſſe debeat, non eſt hoc quidem difficile exponere: ſed nonnulla ſunt, in quibus etiam rei militaris peritis ſit habẽda fides: qui aiunt eum eſſe debere hoſtibus quidem ad incurſionem faciẽdam difficilem & impeditum: ipſis autẽ ad educendum exercitum facilem & expeditum: præterea verò quemadmodum hominum multitudinem eiuſmodi eſſe oportere diximus, quæ facilè conſpici & cognoſci poſſit, quæque omnium oculis expoſita ſit: ſic agrum cenſemus. agrum autem eſſe oculis omnium propoſitum, eſt eſſe eiuſmodi, vt ei facilè ſubueniri ac ſuccurri poſſit. Iam verò quod ad vrbis ſitum attinet, ſi licet optare, & à mari commodè ſitam eſſe conuenit, & ab agro. Atque huius quidem rei vna ratio eſt quæ expoſita eſt. oportet enim omnium locorum eſſe communem, vt ei vndique ſubueniri poſſit. altera eſt, vt fructus, qui è terra naſcuntur, ad eam ſupportari poſſint: præterea vt lignorum materia, & ſi quid tale aliud ad operum effectiones ager efferat, id facilè ſubuehi queat.

CAPVT VI.

De maris communione, & nauigationis vſu.

De maris autem communione, & nauigationis vſu, verùm ciuitatibus, quæ bonis legibus reguntur, proſit an noceat, magna controuerſia eſt. Nam aliquos in aliis legibus educatos ac peregrinos in vrbe verſari, inutile dicunt eſſe, tum ad bonam legum inſtitutionem, tum propterea quòd parit nimiam hominum multitudinem. naſci enim ex vſu maris,

A ὡς ὅπου τοῦτο μὴ συμβαίνει γίγνεσθαι, φαύλως ἀνάγκη γίγνεσθαι τὰ περὶ τὰς ἀρχὰς καὶ τὰς κρίσεις. περὶ ἀμφότερα γὰρ οὐ δίκαιον αὐτοσχεδιάζειν, ὅπερ ἐν τῇ πολυανθρωπίᾳ τῇ λίαν ὑπάρχει φανερῶς. ἔτι δὲ ξένοις καὶ μετοίκοις ῥᾴδιον μεταλαμβάνειν τῆς πολιτείας· οὐ γὰρ χαλεπὸν τὸ λανθάνειν, διὰ τὴν ὑπερβολὴν τοῦ πλήθους. δῆλον τοίνυν ὡς οὗτός ἐστι πόλεως ὅρος ἄριστος, ἡ μεγίστη τοῦ πλήθους ὑπερβολή, πρὸς αὐτάρκειαν ζωῆς εὐσύνοπτος. περὶ μὲν οὖν μεγέθους πόλεως διωρίσθω τὸν τρόπον τοῦτον.

B

ΚΕΦΑΛ. ε΄.

Ποίαν τινὰ δεῖ τῆς πόλεως εἶναι χώραν.

Παραπλησίως δὲ καὶ τὰ περὶ τῆς χώρας ἔχει. περὶ μὲν γὰρ τοῦ ποίαν τινά, δῆλον ὅτι τὴν αὐταρκεστάτην πᾶς τις ἂν ἐπαινέσειε. τοιαύτην δὲ ἀναγκαῖον εἶναι τὴν παντοφόρον· τὸ γὰρ πάντα ὑπάρχειν, καὶ δεῖσθαι μηθενός, αὔταρκες· πλήθει δὲ καὶ μεγέθει τοσαύτην, ὥστε δύνασθαι τοὺς οἰκοῦντας
C ζῆν σχολάζοντας, ἐλευθερίως ἅμα καὶ σωφρόνως. *τοῦτον δὲ τὸν ὅρον εἰ καλῶς ἢ μὴ καλῶς λέγομεν, (γρ. πῶς δεῖ καλῶς ἢ) ὕστερον ἐπισκεπτέον ἀκριβέστερον, ὅταν ὅλως περὶ κτήσεως καὶ τῆς περὶ τὴν οὐσίαν εὐπορίας συμβαίνῃ ποιεῖσθαι μνείαν, πῶς δεῖ, καὶ τίνα τρόπον ἔχειν πρὸς τὴν χρῆσιν αὐτήν. πολλαὶ γὰρ περὶ τὴν σκέψιν ταύτην εἰσὶν ἀμφισβητήσεις, διὰ τοὺς ἕλκοντας ἐφ᾽ ἑκατέραν τοῦ βίου [τὴν] ὑπερβολήν. τοὺς μὲν, ἐπὶ τὴν γλισχρότητα, τοὺς δὲ, ἐπὶ τὴν τρυφήν. τὸ δ᾽ εἶδος τῆς χώρας οὐ χαλεπὸν εἰπεῖν. δεῖ δ᾽ ἔνια πείθεσθαι καὶ τοῖς περὶ τὴν στρατηγίαν ἐμπείροις. ὅτι χρὴ μὲν τοῖς πο-
D λεμίοις εἶναι δυσέμβολον, αὑτοῖς δ᾽ εὐέξοδον. ἔτι δ᾽, ὥσπερ τὸ πλῆθος τῶν ἀνθρώπων εὐσύνοπτον ἔφαμεν εἶναι δεῖν, οὕτω καὶ τὴν χώραν. τὸ δ᾽ εὐσύνοπτον, τὸ εὐβοήθητον εἶναι τὴν χώραν ἐστί. τῆς δὲ πόλεως τὴν θέσιν, εἰ χρὴ ποιεῖν κατ᾽ εὐχήν, πρός τε τὴν θάλατταν προσήκει κεῖσθαι καλῶς, πρός τε τὴν χώραν. εἷς μὲν ὁ λεχθεὶς ὅρος· δεῖ γὰρ πρὸς τὰς ἐκβοηθείας κοινὴν εἶναι τῶν τόπων ἁπάντων· ὁ δὲ λοιπὸς, πρὸς τὰς τῶν γενομένων καρπῶν παραπομπάς. ἔτι δὲ τῆς περὶ ξύλα ὕλης, κἂν εἴ τινα ἄλλην ἐργασίαν ἡ χώρα τυγχάνοι κεκτημένη τοιαύτην, εὐπαρακόμιστον.

E

ΚΕΦΑΛ. ς΄.

Περὶ τῆς πρὸς τὴν θάλατταν κοινωνίας, καὶ ναυτικῆς δυνάμεως.

Περὶ δὲ τῆς πρὸς τὴν θάλατταν κοινωνίας, πότερον ὠφέλιμος ταῖς εὐνομουμέναις πόλεσιν, ἢ βλαβερά, * πολλὰ τυγχάνουσιν ἀμφισβητοῦντες· (γρ. πολλοί) τό, τε γὰρ ἐπιξενοῦσθαί τινας ἐν ἄλλοις τεθραμμένους νόμοις, ἀσύμφορον εἶναί φασι πρὸς τὴν εὐνομίαν, καὶ τὴν πολυανθρωπίαν. γίνεσθαι μὲν γὰρ ἐκ τοῦ

χρῆσθαι τῇ θαλάττῃ, διαπέμποντας καὶ δεξομένους A ἐμπόρων πλῆθος, *ὑπεναντίαν δ' εἶναι πρὸς τὸ πολιτεύεσθαι καλῶς. ὅτι μὲν οὖν εἰ ταῦτα μὴ συμβαίνει, βέλτιον καὶ πρὸς ἀσφάλειαν, καὶ πρὸς εὐπορίαν τῶν ἀναγκαίων μετέχειν τὴν πόλιν καὶ τὴν χώραν τῆς θαλάττης, οὐκ ἄδηλον. καὶ γὰρ πρὸς τὸ ῥᾷον φέρειν τοὺς πολεμίους, εὐβοηθήτους εἶναι δεῖ κατ' ἀμφότερα τοὺς σωθησομένους, καὶ κατὰ γῆν, καὶ κατὰ θάλατταν· καὶ πρὸς τὸ βλάψαι τοὺς ἐπιτιθεμένους, εἰ μὴ κατ' ἄμφω δυνατόν, ἀλλὰ κατὰ θάτερον ὑπάρξει μᾶλλον, ἀμφοτέρων μετέχουσιν. ὅσα τ' ἂν μὴ τυγχάνῃ παρ' αὐτοῖς ὄντα, δέξασθαι ταῦτα, καὶ τὰ πλεονάζοντα τῶν γιγνομένων ἐκπέμψασθαι, τῶν ἀναγ- B καίων ἐστίν· αὑτῇ γὰρ ἐμπορικήν, ἀλλ' οὐ τοῖς ἄλλοις δεῖ εἶναι τὴν πόλιν· οἱ δὲ παρέχοντες σφᾶς αὐτοὺς πᾶσιν ἀγοράν, προσόδου χάριν ταῦτα πράττουσιν. ἣν δὲ μὴ δεῖ πόλιν τοιαύτης μετέχειν πλεονεξίας, οὐδ' ἐμπόριον δεῖ κεκτῆσθαι τοιοῦτον. ἐπεὶ δὲ καὶ νῦν ὁρῶμεν πολλαῖς ὑπάρχον καὶ χώραις καὶ πόλεσιν ἐπίνεια καὶ λιμένας, εὐφυῶς κείμενα πρὸς τὴν πόλιν, ὥστε μήτε τὸ αὐτὸ νέμειν ἄστυ μήτε πόρρω λίαν, ἀλλὰ κρατεῖσθαι τείχεσι, καὶ τοιούτοις ἄλλοις ἐρύμασι· φανερόν, ὡς εἰ μὲν ἀγαθόν τι συμβαίνει γίγνεσθαι διὰ τῆς κοινωνίας αὐτῶν, ὑπάρξει τῇ C πόλει τοῦτο τὸ ἀγαθόν· εἰ δέ τι βλαβερόν, φυλάξασθαι ῥᾴδιον τοῖς νόμοις, φράζοντας καὶ διορίζοντας, τίνας οὐ δεῖ, καὶ τίνας ἐπιμίσγεσθαι δεῖ πρὸς ἀλλήλους. περὶ δὲ τῆς ναυτικῆς δυνάμεως, ὅτι μὲν βέλτιστον ὑπάρχειν μέχρι τινὸς πλήθους, οὐκ ἄδηλον. οὐ γὰρ μόνον αὑτοῖς, ἀλλὰ καὶ τῶν πλησίον τισὶ δεῖ καὶ φοβεροὺς εἶναι, καὶ δύνασθαι βοηθεῖν, ὥσπερ κατὰ γῆν, καὶ κατὰ θάλατταν. περὶ δὲ πλήθους ἤδη καὶ μεγέθους τῆς δυνάμεως ταύτης πρὸς τὸν βίον *ἀποσκεπτέον τῆς πόλεως. εἰ μὲν γὰρ ἡγεμονικὸν καὶ πολιτικὸν ζήσεται βίον, ἀναγκαῖον καὶ ταύτην τὴν δύναμιν ὑπάρχειν πρὸς τὰς πράξεις σύμμε- D τρον. τὴν δὲ πολυανθρωπίαν τὴν γιγνομένην περὶ τὸν ναυτικὸν ὄχλον, οὐκ ἀναγκαῖον ὑπάρχειν ταῖς πόλεσιν. οὐδὲν γὰρ αὐτοὺς μέρος εἶναι δεῖ τῆς πόλεως. τὸ μὲν γὰρ ἐπιβατικόν, ἐλεύθερον, καὶ τῶν πεζευόντων ἐστὶν ὃ κύριόν ἐστι, καὶ κρατεῖ τῆς ναυτιλίας. πλήθους δὲ ὑπάρχοντος περιοίκων, καὶ τῶν τὴν χώραν γεωργούντων, ἀφθονίαν ἀναγκαῖον εἶναι καὶ ναυτῶν. ὁρῶμεν δὲ καὶ τοῦτο καὶ νῦν ὑπάρχον τισίν, οἷον τῇ πόλει τῶν *Ἡρακλεωτῶν. πολλὰς γὰρ ἐκπλη- E ροῦσι τριήρεις, κεκτημένοι τῷ μεγέθει πόλιν ἑτέρων *ἐμμελεστέραν. περὶ μὲν οὖν χώρας, καὶ λιμένων, καὶ πόλεων, καὶ θαλάττης, καὶ περὶ τῆς ναυτικῆς δυνάμεως, ἔστω *διωρισμένα τὸν τρόπον τοῦτον· περὶ δὲ τοῦ πολιτικοῦ πλήθους, τίνα μὲν ὅρον ὑπάρχειν χρή, πρότερον εἴπομεν.

γρ. ὑπεναντίον

γρ. ἐπισκεπτέον, al. σκεπτέον.

γρ. Ἡρακλεωτῶν.

Lāb. ἐνδεεστέραν.

γρ. διῃρημένα

& commercio rerum maritimarum, mercibus exportandis & importandis, mercatorum turbam: hominum autem multitudinem immoderatam, quominus reſp. bene adminiſtretur, aduerſari. Vtilius igitur eſſe, ſi hæc incommoda non vſuueniant, tum ad ſtabilitatem & incolumitatem ciuitatis ab omni iniuria & periculo tutam, tum ad facultatem & copiam rerum neceſſariarum, vrbi & agro aliquod eſſe cum mari commercium, non eſt obſcurum. Nam & ad hoſtium incurſionem faciliùs ſuſtinendam, oportet, eis qui ſalui eſſe volunt, vtrimque terra & mari auxilium ferri poſſe: & vt hoſtibus inuadentibus detrimentum inferre queant, ſi ex vtraque parte id non poterit fieri, at ex altera magis licebit, cùm vtriuſque erit eis communitas & conſortium: præterea & quæ apud eos fortè non ſunt, hæc ab aliis accipere, & quæ ſuperant, ea ad alios exportare neceſſe eſt: ſibi enim, non aliis ciuitas facere mercaturam debet. Qui autem omnibus apud ſe mercatum præbent ac proponunt, ij conciliandæ pecuniæ gratia hæc agunt. Quòd ſi non oportet ciuitatem tanta ſuperuacanearum & immenſarum diuitiarum cupiditate ardere, ne mercatum quidem talem debet habere apud ſe inſtitutum. Quoniam autem etiam nunc multis & regionibus & vrbibus naualia & portus eſſe videmus, ita aptè & opportunè ſitos ciuitati, vt neque idem oppidum occupent, neque admodum longè diſtent, ſed mœnibus communibus & aliis munimentis ac propugnaculis contineantur: in promptu eſt, ſi quid fortè emolumenti ex hac communione proficiſci poteſt, hoc ad ciuitatem eſſe peruenturum: ſin aliquid detrimenti, id facilè vitari poſſe legibus, vbi pronuntiarint & definierint, quos non oporteat, & quos oporteat inter ſe commiſceri. Claſſem autem, & copias nauales vtiliſſimum eſſe habere vſque ad aliquam multitudinem ac magnitudinem, non eſt obſcurum. Non enim ſibi ſolùm ſed etiam finitimis nonnullis opitulari poſſe, & formidoloſos eſſe oportet, quemadmodum terra, ita & mari. Quod autem ad multitudinem & magnitudinem harum copiarum attinet, ad vitæ genus quod ſequitur ciuitas, huius rei iudicium referendum eſt. Nam ſi vitam principatui conuenientem ſimul & ciuilem colet, neceſſe erit etiam has copias ei ſuppetere, quæ ad res gerendas magnitudini ciuitatis rerúmque gerendarum congruant. Ingens autem hominum multitudo, quæ verſatur in negotio & inſtrumento nautico, ciuitatibus neceſſaria non eſt. nulla enim in parte ciuitatis numerari debent. Nam vectores quidem, qui naueis conſcendunt vt depugnent, liberi ſunt, & è numero peditum: habéntque in illos poteſtatem: & in tota nauigatione dominantur, & principatum tenent. Cùm ſit autem accolarum & eorum qui agrum colunt, multitudo, etiam nautarum & nauicularinrum magna ſit copia & frequentia neceſſe eſt. Atque hoc etiam nunc apud nonnullos vſu receptum eſſe videmus: exempli cauſa, in Heracleotarum ciuitate. multas enim triremeis inſtruunt, quamuis vrbem habeant aliis minorem. De agri igitur, ſiue regionis, & terræ natura, & portubus, & vrbibus, & mari, & copiis naualibus, ita ſit explicatum. De ciuili verò multitudine, quis modus ei ſit conſtituendus, antea diximus.

A

CAPVT VII.

Quali natura aut ingenio præditos oporteat eſſe ciues.

QVali autem natura aut ingenio præditos eſſe ciueis oporteat, nunc exponamus. Atque hoc ſanè propemodum quis intelligat, ſi & ciuitates Græcorum, fama gloriáque præſtanteis, & vniuerſum orbem terrarum, qui incolitur, vt à diuerſis ac variis gentibus occupatus eſt, inſpiciat. Quæ enim gentes in locis frigidis, quæque in Europa habitant, animi quidem & ardoris plenæ ſunt, cogitationis verò & artis aliquanto B inaniores. Quocirca libertatem quidem magis retinere ſolent, reſp. verò ſuas minùs benè adminiſtrare, nec finitimis imperare poſſunt. Quæ autem Aſiam incolunt, mente ſunt illæ quidem in cogitando, & in artibus inueniendis ſolertes & ingenioſæ, ſed nullius animi. quocirca perpetuò parent ac ſeruiunt. Porrò autem Græcorum natio, quemadmodum quod ad loca attinet, media interiecta eſt, ita & ambarum illarum eſt particeps. Nam & ferox atque animoſa, & ſolers atque ingenioſa eſt. quapropter & ſemper in libertate viuit, & perpetuò rempubl. ſuam optimè adminiſtrat: & omnibus imperare poſſit, ſi vnam reip. adminiſtrandæ formam conſequatur. Eodem autem modo inter ſe differunt Græcorum nationes. Aliæ enim ingenio præditæ ſunt mero & ſimplici: aliæ ad hanc vtramque C vim bene temperatæ. Perſpicuum igitur eſt, eos homines, qui ſcriptori legum ad virtutem flexibiles ac tractabiles futuri ſunt, & acri ad cogitandum ingenio, & magno ferocique ad audendum animo eſſe debere. nam id, quod aiunt quidam, in cuſtodibus ineſſe oportere, vt ſint notis quidem beneuoli & amici, ignotis verò inimici atque infeſti; ardor animi eſt: qui vim amandi & bene volendi gignit. Hæc enim eſt animæ poteſtas, qua amamus. cuius rei argumentum eſt, quòd in familiareis & amicos ardor & excandeſcentia animi concitatur magis, quàm in ignotos: ſi quis ſe ab illis neglectum aut parui factum putet. Quapropter conuenienter & meritò Archilochus de amicis queræns, D cum hac animi parte loquitur hoc modo;

Nónne appetebant iugulum amici ipſi tuum?

Tum imperandi & libertatis amor ab hac vi omnibus attributus eſt. imperioſum enim & inuictum quiddam animi excandeſcentia eſt. Neque verò rectè dictum eſt à quibuſdam, ſæuos atque aſperos in ignotos eſſe oportere. in neminem enim talem oportet eſſe neque magnanimi viri, feri & aſperi ſunt natura, niſi in eos qui faciunt iniuriam. Sic autem in familiareis & notos afficiuntur magis quàm in ignotos, quod paulo antè dictum eſt, ſi ſe ab illis iniuria affectos eſſe putent. Atque hoc non temerè euenit: quos enim ſibi beneficium debere exiſtimant, ab iis ſe præter detrimentum, quod ſibi infertur, etiam hoc fraudati arbitrantur. ex E quo illud dictum eſt,

Nam bella fratrum ſæua, pugnaque aſpera. &,

Qui valde amarunt, odia gerunt acerrima.

De iis igitur, qui in ciuili ſocietate viuunt, quàm multos, & quali ingenio præditos eſſe oporteat: & præterea quantus ager, & qualis eſſe debeat, ferè definitum atque explicatum eſt. non enim eadem in iis quæ diſputantur & dicuntur, atque in iis quæ fiunt, & ſub ſenſum cadunt, ſubtilitas poſtulanda eſt.

ΚΕΦΑΛ. ζ.

Ποίους τινὰς τὴν φύσιν εἶναι δεῖ τοὺς πολίτας.

ΠΟίους δέ τινας τὴν φύσιν εἶναι δεῖ, νῦν λέγωμεν. σχεδὸν δὴ κατανοήσειεν ἄν τις τοῦτό γε, βλέψας ἐπί τε τὰς πόλεις τὰς εὐδοκιμούσας τῶν Ἑλλήνων, καὶ πρὸς πᾶσαν τὴν οἰκουμένην, ὡς διείληπται τοῖς ἔθνεσι. τὰ μὲν γὰρ ἐν τοῖς ψυχροῖς τόποις ἔθνη, καὶ τὰ περὶ τὴν Εὐρώπην, θυμοῦ μέν ἐστι πλήρη, διανοίας δὲ ἐνδεέστερα καὶ τέχνης. διόπερ ἐλεύθερα μὲν διατελεῖ μᾶλλον, ἀπολίτευτα δὲ καὶ τῶν πλησίον ἄρχειν οὐ δυνάμενα. τὰ δὲ περὶ τὴν Ἀσίαν, διανοητικὰ μὲν καὶ τεχνικὰ τὴν ψυχήν, ἄθυμα δέ· διόπερ ἀρχόμενα καὶ δουλεύοντα διατελεῖ. τὸ δὲ τῶν Ἑλλήνων γένος, ὥσπερ μεσεύει κατὰ τοὺς τόπους, οὕτως ἀμφοῖν μετέχει. καὶ γὰρ ἔνθυμον καὶ διανοητικόν ἐστι· διόπερ ἐλεύθερόν τε διατελεῖ, καὶ * βέλτιστα πολιτευόμενον καὶ δυνάμενον ἄρχειν πάντων, μιᾶς τυγχάνον πολιτείας. τὴν αὐτὴν δὲ ἔχει διαφορὰν καὶ τὰ τῶν Ἑλλήνων ἔθνη * πρὸς ἄλληλα. τὰ μὲν γὰρ ἔχει τὴν φύσιν μονόκωλον, τὰ δὲ εὖ τε κέκραται πρὸς ἀμφοτέρας τὰς δυνάμεις ταύτας. φανερὸν τοίνυν ὅτι δεῖ διανοητικούς τε εἶναι καὶ θυμοειδεῖς τὴν φύσιν, τοὺς μέλλοντας εὐαγώγους ἔσεσθαι τῷ νομοθέτῃ πρὸς τὴν ἀρετήν. ὅπερ γάρ * φασί τινες, * δεῖν ὑπάρχειν τοῖς φύλαξι, τὸ φιλητικοὺς μὲν εἶναι τῶν γνωρίμων, πρὸς δὲ τοὺς ἀγνῶτας ἀγρίους· ὁ θυμός ἐστιν ὁ ποιῶν τὸ φιλητικόν· αὕτη γάρ ἐστιν ἡ τῆς ψυχῆς δύναμις, ᾗ φιλοῦμεν. σημεῖον δέ· πρὸς γὰρ τοὺς συνήθεις καὶ φίλους ὁ θυμὸς αἴρεται μᾶλλον, ἢ πρὸς τοὺς ἀγνῶτας, ὀλιγωρεῖσθαι νομίσας. διὸ καὶ Ἀρχίλοχος προσηκόντως τοῖς φίλοις ἐγκαλῶν, διαλέγεται πρὸς τὸν θυμόν·

Οὐ γὰρ δὴ παρὰ φίλων * ἀπάγχεο;

καὶ τὸ ἄρχον δὲ καὶ τὸ ἐλεύθερον ἀπὸ τῆς δυνάμεως ταύτης ὑπάρχει πᾶσιν· ἀρχικὸν γὰρ καὶ ἀήττητον ὁ θυμός. οὐ καλῶς δ' ἔχει λέγειν χαλεποὺς εἶναι πρὸς τοὺς ἀγνῶτας· πρὸς οὐδένα γὰρ εἶναι χρὴ τοιοῦτον. οὐδ' εἰσὶν οἱ μεγαλόψυχοι τὴν φύσιν ἄγριοι, πλὴν πρὸς τοὺς ἀδικοῦντας. τοῦτο δὲ μᾶλλον ἔτι πρὸς τοὺς συνήθεις πάσχουσιν, ὅπερ εἴρηται πρότερον, ἂν ἀδικεῖσθαι νομίσωσι. καὶ τοῦτο συμβαίνει κατὰ λόγον· παρ' οἷς γὰρ ὀφείλεσθαι δεῖν τὴν εὐεργεσίαν ὑπολαμβάνουσι, πρὸς τῇ βλάβῃ καὶ ταύτης ἀποστερεῖσθαι νομίζουσιν. ὅθεν εἴρηται,

Χαλεποὶ γὰρ πόλεμοι ἀδελφῶν καὶ

Οἵ τοι πέρα στέρξαντες, οἱ δὲ καὶ πέρα μισοῦσι.

περὶ μὲν οὖν τῶν πολιτευομένων, πόσους τε ὑπάρχειν δεῖ, καὶ ποίους τινὰς τὴν φύσιν· ἔτι δὲ τὴν χώραν πόσην τέ τινα, καὶ ποίαν τινά, διώρισται σχεδόν. οὐ γὰρ τὴν αὐτὴν ἀκρίβειαν δεῖ ζητεῖν διά τε τῶν λόγων καὶ τῶν γιγνομένων διὰ τῆς αἰσθήσεως.

χ. μάλιστα

γρ. ἢ ὡσεὶ ἄ.

Plato. De republ. lib. 2.

χ. δεῖ

γρ. ἀπήγχεο, οὐ. ἀπάγχεο sine interrog.

A

ΚΕΦΑΛ. η'.

Ὅτι δεῖ ἐνυπάρχειν τῇ πόλει, γεωργούς, τεχνίτας, τὸ μάχιμον, τὸ εὔπορον, ἱερεῖς καὶ κριτάς.

Ἐπεὶ δ' ὥσπερ τῶν ἄλλων τῶν κατὰ φύσιν συνεστώτων, οὐ * ταῦτά ἐστι μόρια τῆς ὅλης συστάσεως, ὧν ἄνευ τὸ ὅλον οὐκ ἂν εἴη, δῆλον ὡς οὐδὲ πόλεως μέρη θετέον, ὅσα ταῖς πόλεσιν ἀναγκαῖον ὑπάρχειν, οὐδ' ἄλλης κοινωνίας οὐδεμιᾶς, ἐξ ἧς ἕν τι τὸ γένος. ἓν γάρ τι καὶ κοινὸν εἶναι δεῖ καὶ ταὐτὸ τοῖς κοινωνοῖς, ἄν τε ἴσον, ἄν τε ἄνισον μεταλαμβάνωσιν οἷον, εἴτε τροφὴ τοῦτό ἐστιν, εἴτε χώρας πλῆθος, εἴτ' ἄλλο τι τῶν τοιούτων ἐστίν. * ὅταν δ' ᾖ τὸ μὲν τούτου ἕνεκεν, τὸ δ' οὗ ἕνεκεν, οὐθὲν ἔν γε τούτοις κοινὸν ἀλλ' ἢ τῷ μὲν ποιῆσαι, τῷ δὲ λαβεῖν. λέγω δ' οἷον ὀργάνῳ τε παντὶ πρὸς τὸ γιγνόμενον ἔργον, καὶ τοῖς δημιουργοῖς· οἰκίᾳ γὰρ πρὸς οἰκοδόμον, οὐθέν ἐστιν ὃ γίγνεται κοινόν, ἀλλ' ἔστι τῆς οἰκίας χάριν ἡ τῶν οἰκοδόμων τέχνη. διὸ κτήσεως μὲν δεῖ ταῖς πόλεσιν· οὐδὲν δ' ἐστὶν ἡ κτῆσις μέρος τῆς πόλεως. πολλὰ δὲ ἔμψυχα μέρη τῆς κτήσεώς ἐστιν. ἡ δὲ πόλις κοινωνία τίς ἐστι τῶν ὁμοίων, ἕνεκεν δὲ ζωῆς τῆς ἐνδεχομένης ἀρίστης. ἐπεὶ δ' ἐστὶν εὐδαιμονία τὸ ἄριστον· αὕτη δὲ ἀρετῆς ἐνέργεια καὶ χρῆσίς τις τέλειος· συμβέβηκε δὲ οὕτως, ὥστε τοὺς μὲν ἐνδέχεσθαι μετέχειν αὐτῆς, τοὺς δὲ μικρὸν ἢ μηδέν· δῆλον ὡς τοῦτ' αἴτιον τοῦ γίγνεσθαι πόλεως εἴδη καὶ διαφορὰς, καὶ πολιτείας πλείους· ἄλλον γὰρ τρόπον καὶ δι' ἄλλων ἕκαστοι τοῦτο θηρεύοντες, τούς τε βίους ἑτέρους ποιοῦνται καὶ τὰς πολιτείας. ἐπισκεπτέον δὲ καὶ πόσα ταῦτ' ἐστίν, ὧν ἄνευ πόλις οὐκ ἂν εἴη. καὶ γὰρ ἃ λέγομεν εἶναι μέρη πόλεως, ἐν τούτοις ἂν εἴη ἀναγκαῖον ὑπάρχειν. ληπτέον τοίνυν τῶν ἔργων τὸν ἀριθμόν· ἐκ τούτων γὰρ ἔσται δῆλον. πρῶτον μὲν οὖν ὑπάρχειν δεῖ τροφήν, ἔπειτα τέχνας· πολλῶν γὰρ ὀργάνων δεῖται τὸ ζῆν. τρίτον δέ, ὅπλα· τοὺς γὰρ κοινωνοῦντας ἀναγκαῖον καὶ ἐν αὑτοῖς ἔχειν ὅπλα· πρός τε τὴν ἀρχήν, τῶν ἀπειθούντων χάριν, καὶ πρὸς τοὺς ἔξωθεν ἀδικεῖν ἐπιχειροῦντας. ἔτι χρημάτων τινὰ εὐπορίαν, ὅπως ἔχωσι καὶ πρὸς τὰς καθ' αὑτοὺς χρείας, καὶ πρὸς τὰς πολεμικάς. πέμπτον δὲ καὶ πρῶτον, τὴν περὶ τὸ θεῖον ἐπιμέλειαν, ἣν καλοῦσιν ἱερατείαν. ἕκτον δὲ τὸν ἀριθμόν, καὶ πάντων ἀναγκαιότατον, κρίσιν περὶ τῶν συμφερόντων καὶ τῶν δικαίων, τῶν πρὸς ἀλλήλους. τὰ μὲν οὖν ἔργα ταῦτ' ἐστίν, ὧν δεῖται πᾶσα πόλις, ὡς εἰπεῖν. ἡ γὰρ πόλις πλῆθός ἐστιν οὐ τὸ τυχόν, ἀλλὰ πρὸς ζωὴν αὔταρκες, ὥς φαμεν. ἐὰν δέ τι τυγχάνῃ τούτων ἐκλεῖπον, ἀδύνατον ἁπλῶς αὐτάρκη τὴν κοινωνίαν εἶναι ταύτην. ἀνάγκη τοίνυν κατὰ τὰς ἐργασίας ταύτας συνεστάναι πόλιν. δεῖ ἄρα γεωργῶν τ' εἶναι πλῆθος, οἳ * παρασκευάζουσι τὴν τροφήν, καὶ τεχνίτας, καὶ τὸ μάχιμον, καὶ τὸ εὔπορον, καὶ ἱερεῖς, καὶ * κριτὰς τῶν ἀναγκαίων καὶ συμφερόντων.

γρ. ταῦτα

γρ. ὅταν δὲ ᾖ, mendosè.

γρ. παρασκευάσουσι. Lamb. γρ. τῶν δικαίων ἢ τῶν συμφ.

CAPVT VIII.

Ad conſtituendam ciuitatem requiri docet agricolas, artifices, viros militares, locupletes, ſacerdotes, & iudices.

QVoniam autem, quemadmodum in alijs, quæ natura conſtant, non continuò ſunt hæ totius concretionis partes, ſine quibus totum eſſe non poſſit: ſic in promptu eſt, neque in ciuitatis partibus eſſe ea numeranda, quæ ciuitatibus non deeſſe debent, neque in alijs vllius ſocietatis, ex qua vnum quoddam genus fiat. vnum enim quiddam, & commune, & idem ſocijs ſit oportet, ſiue æqualiter ſiue inæqualiter eius ſint participes, ſiue hoc ſit, verbi cauſa, alimentum, ſiue agri longitudo & latitudo, ſiue quid aliud tale. At cùm B duarum rerum hæc eſt illius gratiâ: illa autem, cuius gratiâ: nihil eſt in his rebus commune, niſi quòd hæc faciat, illa accipiat: exempli cauſa, nulli nec inſtrumento, nec opifici cum opere, quod efficitur, quicquam eſt commune. domui enim nihil eſt cum fabro aut architecto commune: ſed architectura & ars fabrorum domus gratia comparata eſt. Quando igitur hæc ita ſunt, quamuis bonorum partorum ſeu relictorum poſſeſſione ciuitatibus opus ſit, bonorũ poſſeſſio tamen, ciuitatis nulla pars eſt. Atqui multa animata partes ſunt ciuitatis. Ciuitas autem ſocietas quædam ſimilium eſt, vitæ, quoad eius fieri poteſt, optimæ gratia conſtituta. Sed quoniam ſummum bonum eſt beatitudo: beatitudo autem virtutis operis functio, C & vſus quidam perfectus eſt: reſque ita cadit, vt alij poſſint eius eſſe participes & compotes, alij parum aut nihil: hæc videlicet cauſa eſt, quamobrem ciuitatum & rerumpubl. plura & diſſimilia genera exſtiterint. Nam dum alij alijs modis aliiſque vijs ac rationibus ſinguli hoc aucupantur atque inueſtigant; & vitæ genera diuerſa efficiunt, & reip. adminiſtrandæ formas diſſimileis. Quàm multæ autem hæ res ſint numero, ſine quibus ciuitas eſſe non queat, videndum eſt. Nam quas ciuitatis parteis eſſe dicimus, eæ in his rebus inſint neceſſe eſt. Ergo operum numerus ſumendus eſt: ex his enim intelligere licebit. Primùm igitur victus ſeu alimentum ſuppetere debet, deinde artes. multis enim inſtrumentis opus eſt ad vitam degendam: tertio loco arma. eos enim, qui ſocietatem ciuilem coierunt, D armis inſtructos eſſe neceſſe eſt, & aduerſùs eos, qui imperium reſpuunt, legibúſque parêre nolunt, & aduerſùs externos iniuriam facere conanteis. deinde aliqua pecuniæ vis & copia tum ad vſum domeſticum atque vrbanum, tum ad ſumptum rei militaris. quintum eſt id, quod primo loco ponendum fuit, rerum diuinarum & cærimoniarum curatio, quam ſacerdotium appellant. poſtremum eſt & ſextum, omniúmque maximè neceſſarium, iudicium de rebus vtilibus & de rebus iuſtis, quæ ciuibus inter ipſos intercedunt. Hæ ſunt res, hæcque opera, quæ omni ciuitati opus ſunt, quæ quidem relatu digna ſint. Ciuitas enim multitudo eſt non fortè oblata, ſed ad vitam degendam ſuis ipſa bonis contenta, vt dicimus. Quòd ſi quid horum E fortè deſit, fieri non poteſt abſolutè, vt hæc ſocietas ſuis ipſa bonis ſit contenta. In horum igitur operum effectionibus conſiſtere ciuitatem neceſſe eſt. Oportet ergo & agricolarum eſſe multitudinem, qui alimentum victúmque præbeant, & artifices, & viros militares, & locupletes, & ſacerdotes, & iudices, qui de rebus iuſtis ac vtilibus ſtatuunt.

CAPVT IX.

A

Vtrùm quæ ſuperiori cap. ſunt expoſita, debeant omnia omnium ciuium eſſe communia: & quomodo ea inter ciues diſtribuenda.

HIs autem decisis ac definitis, reliquum eſt vt videamus, vtrùm hęc omnia debeant omnium eſſe communia: (fieri enim poteſt vt iidem omnes ſint & aratores, & artifices, & cōſultatores, & iudices:) an vni cuique operi & muneri, quod à nobis commemoratū eſt, alij atque alij præficiendi ſint, an quædam ex his propria, quædam neceſſariò ſint communia. Non in o- B mni autem reip. adminiſtrandæ forma hoc locum habet. nam, quemadmodum diximus, fieri poteſt vt & cū omnibus omnia communicentur, & non omnia cum omnibus, ſed quædam cum quibuſdam. Hæc enim diſſimiles reipubl. adminiſtrandæ formas gignunt. In democratiis enim omnes omnium ſunt participes, in oligarchiis cōtrà. Quoniam autē fors ita tulit, vt de optima reipubl. adminiſtrandę forma conſideraremus, hęc autē eſt, ex qua ciuitas maximè fortunata & beata eſſe poſſit: at beatitudinem ſine virtute conſtare non poſſe, antè dictum eſt: perſpicuū eſt, in ea ciuitate, quæ optimè regitur rectiſſiméque adminiſtratur, quæque viros poſſidet ſimpliciter & abſolutè, non ex conditione, iuſtos ciueis, neque illiberalem & ſordidam, neque cauponariam & tabernariam vitam degere oportere. hu- C milis enim miniméq; generoſa talis vita eſt, & virtuti aduerſaria: neque verò agricolas eſſe: otio enim opus eſt tum ad virtutis ortū, tum ad actiones ciuileis. Quoniam autem ineſt in ciuitate & genus hominum militare, & id quod partim de vtilibus deliberat, partim de iuſtis diſceptat & iudicat, quæ duo genera ciuitatis partes in primis videntur eſſe: vtrùm etiam hæc munera diuerſa habenda ſunt, an iiſdem vtraque aſſignanda & mandanda ſunt? Atqui hoc quoque perſpicuum eſt, quamobrem quodam modo iiſdem, quodam modo diuerſis ſint mandanda. Nam qua ratione vtrumque munus ad aliud tempus ætatis accommodatū eſt, & alterum prudentia, alterum viribus corporis eget, aliis mādari debent: qua ratione verò fieri non poteſt vt qui D vim afferre & prohibere poſſunt, hi ſemper ſe ſub imperio eſſe æquo animo ferant, hac ratione iiſdem. nam penes quos armorum eſt arbitrium & poteſtas, eorundem arbitratu manet & non manet reipublicæ adminiſtrandæ forma. Reliquum igitur eſt vt iiſdem quidem hæc vtraque reip. adminiſtrandæ pars ſit mandanda, verùm non vno tempore, ſed quemadmodum vires corporis in iuuenibus, prudentia in ſenibus ſolet ineſſe natura: ſic ambobus diſtribui & vtile, iuſtum eſt. habet enim hæc diuiſio ac diſtributio rationem dignitatis. Iam verò etiam hos bona poſſidere oportet. Ciuibus enim facultates & copiæ rei familia- E ris ſuppetant neceſſe eſt: at hi ſunt ciues. nam id genus hominum, quod arteis illiberaleis & ſordidas exercet, non eſt particeps ciuitatis, neque vllum aliud, quod non eſt virtutis opifex. hoc autem eo quod poſitum eſt, & ex conditione dicta in promptu eſt. Nam vita beata cum virtute coniuncta ſuppetat neceſſe eſt. Beata autem dicenda ciuitas eſt, non parte aliqua ſpectata ciuitatis, ſed omnibus ciuibus. perſpicuum autem etiam ex eo eſt, ciueis copioſos & locupleteis eſſe oportere, quòd neceſſe eſt agricolas eſſe aut ſeruos, aut barbaros, aut accolas, & quaſi glebæ addictos, quod genus hominum Periœcos Græci vocant. Reliquum eſt ex iis quos ſuprà enumerauimus, ſacerdotum genus.

ΚΕΦΑΛ. θ'.

Πότερον πᾶσι κοινωνητέον πάντων τούτων, καὶ τίσι τίνων.

ΔΙωρισμένων δὲ τούτων λοιπὸν σκέψασθαι, πότερον πᾶσι κοινωνητέον πάντων τούτων· ἐνδέχεται γὰρ τοὺς αὐτοὺς ἅπαντας εἶναι καὶ γεωργοὺς καὶ τεχνίτας, καὶ τοὺς βουλευομένους καὶ δικάζοντας· ἢ καθ' ἕκαστον ἔργον τῶν εἰρημένων ἄλλους ὑποθετέον· ἢ τὰ B μὲν, ἴδια, τὰ δὲ κοινὰ τούτων ἐξ ἀνάγκης ἐστίν. οὐκ ἐν πάσῃ δὲ τοῦτο πολιτείᾳ. καθάπερ γὰρ εἴπομεν, ἐνδέχεται καὶ πάντας κοινωνεῖν πάντων, καὶ μὴ πάντας πάντων, ἀλλὰ τινὰς τινῶν. ταῦτα γὰρ καὶ ποιεῖ τὰς πολιτείας ἑτέρας. ἐν μὲν γὰρ ταῖς δημοκρατίαις, μετέχουσι πάντες πάντων· ἐν δὲ ταῖς ὀλιγαρχίαις, τοὐναντίον. ἐπεὶ δὲ τυγχάνομεν σκοποῦντες περὶ τῆς ἀρίστης πολιτείας· αὕτη δ' ἐστὶ καθ' ἣν ἡ πόλις ἂν εἴη μάλιστ' εὐδαίμων· τὴν δὲ εὐδαιμονίαν ὅτι χωρὶς ἀρετῆς ἀδύνατον ὑπάρχειν, εἴρηται πρότερον. * Φανερὸν ὡς ἐν τῇ κάλλιστα πολιτευομένῃ πόλει, καὶ τῇ κεκτημένῃ δικαίους ἄνδρας ἁπλῶς, ἀλλὰ C μὴ πρὸς τὴν ὑπόθεσιν, οὔτε βάναυσον βίον, οὔτ' ἀγοραῖον δεῖ ζῆν τοὺς πολίτας· ἀγεννὴς γὰρ ὁ τοιοῦτος βίος, καὶ πρὸς ἀρετὴν ὑπεναντίος. * οὐδὲ δὴ γεωργοὺς εἶναι· δεῖ γὰρ σχολῆς καὶ πρὸς τὴν γένεσιν τῆς ἀρετῆς, καὶ πρὸς τὰς πράξεις τὰς πολιτικάς. ἐπεὶ δὲ καὶ τὸ πολεμικὸν, καὶ τὸ βουλευόμενον περὶ τῶν συμφερόντων, καὶ κρῖνον περὶ τῶν δικαίων ἐνυπάρχει, καὶ μέρη φαίνεται τῆς πόλεως μάλιστα ὄντα, πότερον ἕτερα καὶ ταῦτα θετέον· ἢ τοῖς αὐτοῖς ἀποδοτέον ἄμφω; φανερὸν δὲ καὶ τοῦτο· διότι τρόπον μέν τινα τοῖς αὐτοῖς, τρόπον δέ τινα καὶ ἑτέροις. ἡ μὲν γὰρ ἑ- D τέρας ἀκμῆς ἑκάτερον τῶν ἔργων, καὶ τὸ μὲν δεῖται φρονήσεως, τὸ δὲ δυνάμεως, ἑτέροις· ἡ δὲ τῶν ἀδυνάτων ἐστὶ τοὺς δυναμένους βιάζεσθαι καὶ κωλύειν, τούτους ὑπομένειν ἀρχομένους ἀεὶ, ταύτῃ δὲ * τοῖς αὐτοῖς· οἱ γὰρ τῶν ὅπλων κύριοι, καὶ μένειν καὶ μὴ μένειν κύριοι τὴν πολιτείαν. λείπεται τοίνυν τοῖς αὐτοῖς μὲν ἀμφοτέροις ἀποδιδόναι τὴν πολιτείαν ταύτην. μὴ ἅμα δὲ, ἀλλ' ὥσπερ πέφυκεν, ἡ μὲν δύναμις ἐν νεωτέροις, ἡ δὲ φρόνησις ἐν πρεσβυτέροις ἐστίν. οὐκοῦν οὕτως ἀμφοῖν νενεμῆσθαι συμφέρει καὶ δίκαιον E εἶναι· ἔχει γὰρ αὕτη ἡ διαίρεσις τὸ κατ' ἀξίαν. ἀλλὰ μὴν καὶ τὰς κτήσεις δεῖ εἶναι περὶ τούτους. ἀναγκαῖον γὰρ εὐπορίαν ὑπάρχειν τοῖς πολίταις. πολῖται δὲ οὗτοι. τὸ γὰρ βάναυσον οὐ μετέχει τῆς πόλεως, οὐδ' ἄλλο οὐθὲν γένος, ὃ μὴ τῆς ἀρετῆς δημιουργόν ἐστι. τοῦτο δὲ δῆλον ἐκ τῆς ὑποθέσεως. τὸ μὲν γὰρ εὐδαιμονεῖν, ἀναγκαῖον ὑπάρχειν μετὰ τῆς ἀρετῆς. εὐδαίμονα δὲ πόλιν οὐκ εἰς μέρος τι βλέψαντας δεῖ λέγειν αὐτῆς, ἀλλ' εἰς πάντας τοὺς πολίτας. φανερὸν δὲ, καὶ ὅτι δεῖ τὰς κτήσεις εἶναι τούτων, εἴπερ ἀναγκαῖον εἶναι τοὺς γεωργοὺς, δούλους, ἢ βαρβάρους, ἢ περιοίκους. λοιπὸν δ' ἐκ τῶν καταριθμηθέντων τὸ τῶν ἱερέων γένος.

γρ. φανερὸν ἐκ τούτων ὡς

γρ. οὐδὲ δεῖ γεωργοὺς εἶναι τοὺς μέλλοντας ἔσεσθαι πολίτας.

Cam. τοῖς αὐτοῖς.

Φανερὰ δὲ καὶ ἡ τούτων τάξις. οὔτε γὰρ γεωργὸν, οὔτε βάναυσον ἱερέα καταστατέον· ὑπὸ γὰρ τῶν πολιτῶν πρέπει τιμᾶσθαι τοὺς θεούς. ἐπεὶ δὲ διῄρηται τὸ πολιτικὸν εἰς δύο μέρη, τουτέστι τό, τε ὁπλιτικὸν καὶ τὸ βουλευτικόν· πρέπει δὲ τήν τε θεραπείαν ἀποδιδόναι τοῖς θεοῖς, καὶ τὴν ἀνάπαυσιν ἔχειν περὶ αὐτοὺς τοὺς διὰ τὸν χρόνον ἀπειρηκότας, * τούτοις ἂν εἴη τὰς ἱερωσύνας ἀποδοτέον. ὧν μὲν τοίνυν ἄνευ πόλις οὐ συνίσταται, καὶ ὅσα μέρη πόλεως, εἴρηται. γεωργοὶ μὲν γὰρ, καὶ τεχνῖται, καὶ πᾶν τὸ θητικὸν, ἀναγκαῖον ὑπάρχειν ταῖς πόλεσι· μέρη δὲ τῆς πόλεως, τό, τε ὁπλιτικὸν, καὶ βουλευτικόν. καὶ κεχώρισται δὴ τούτων ἕκαστον, τὸ μὲν ἀεὶ, τὸ δὲ κατὰ μέρος.

γρ. τούτους ἂν εἴη τὰς ἱερωσύνας ἀπ.

ΚΕΦΑΛ. ι.

Ὅτι οὐ νῦν οὐδὲ νεωστὶ, γνώριμα γέγονε τὰ προειρημένα. καὶ περὶ χώρας διαιρουμένης, καὶ τῶν γεωργησόντων.

Ἔοικε δ' οὐ νῦν, οὐδὲ νεωστὶ τοῦτ' εἶναι γνώριμον τοῖς περὶ πολιτείας φιλοσοφοῦσιν, ὅτι δεῖ διῃρῆσθαι χωρὶς κατὰ γένη τὴν πόλιν, καὶ τό, τε μάχιμον ἕτερον εἶναι, καὶ τὸ γεωργοῦν. ἐν Αἰγύπτῳ τε γὰρ ἔχει τὸν τρόπον τοῦτον ἔτι καὶ νῦν· τά τε περὶ τὴν Κρήτην. τὰ μὲν οὖν περὶ Αἴγυπτον, Σεσώστριος, ὥς φασιν, οὕτω νομοθετήσαντος· Μίνω δὲ τὰ περὶ Κρήτην. ἀρχαία δ' ἔοικεν εἶναι καὶ τῶν συσσιτίων ἡ τάξις. τὰ μὲν περὶ Κρήτην, γενόμενα περὶ τὴν Μίνω βασιλείαν· τὰ δὲ περὶ τὴν Ἰταλίαν, πολλῷ παλαιότερα τούτων. φασὶ γὰρ οἱ λόγιοι τῶν ἐκεῖ κατοικούντων, Ἰταλόν τινα γενέσθαι βασιλέα τῆς Οἰνωτρίας· ἀφ' οὗ τό, τε ὄνομα μεταβαλόντας, Ἰταλοὺς ἀντ' Οἰνωτρῶν κληθῆναι· καὶ τὴν ἀκτὴν ταύτην τῆς Εὐρώπης, Ἰταλίαν τοὔνομα λαβεῖν, ὅση τετύχηκεν ἐντὸς οὖσα τοῦ κόλπου τοῦ Σκυλλητικοῦ, καὶ τοῦ Λαμητικοῦ· ἀπέχει γὰρ ταῦτα ἀπ' ἀλλήλων ὁδὸν ἡμισείας ἡμέρας. τοῦτον δὲ λέγουσι τὸν Ἰταλὸν, νομάδας τοὺς Οἰνωτροὺς ὄντας, ποιῆσαι γεωργούς. καὶ νόμους ἄλλους τε αὐτοῖς θέσθαι, καὶ τὰ συσσίτια καταστῆσαι πρῶτον. διὸ καὶ νῦν ἔτι τῶν ἀπ' ἐκείνου τινὲς χρῶνται τοῖς συσσιτίοις, καὶ τῶν νόμων ἐνίοις. ᾤκουν δὲ τὸ μὲν πρὸς τὴν Τυῤῥηνίαν Ὀπικοὶ, καὶ πρότερον καὶ νῦν καλούμενοι τὴν ἐπωνυμίαν Αὔσονες· τὸ δὲ πρὸς τὴν Ἰαπυγίαν καὶ τὸν Ἰόνιον Χῶνες, τὴν καλουμένην Σῖριν. ἦσαν δὲ καὶ οἱ Χῶνες Οἰνωτροὶ τὸ γένος. ἡ μὲν οὖν τῶν συσσιτίων τάξις ἐντεῦθεν γέγονε πρῶτον· ὁ δὲ χωρισμὸς ὁ κατὰ γένος, τοῦ πολιτικοῦ πλήθους, ἐξ Αἰγύπτου· πολὺ γὰρ ὑπερτείνει τοῖς χρόνοις τὴν Μίνω βασιλείαν ἡ Σεσώστριος. σχεδὸν μὲν οὖν καὶ τὰ ἄλλα δεῖ νομίζειν εὑρῆσθαι πολλάκις ἐν τῷ πολλῷ χρόνῳ, μᾶλλον δ' ἀπειράκις. τὰ μὲν γὰρ ἀναγκαῖα τὴν χρείαν διδάσκειν εἰκὸς αὐτήν· τὰ δ' εἰς εὐσχημοσύνην καὶ περιουσίαν, ὑπαρχόντων ἤδη τούτων, εὔλογον λαμβάνειν τὴν αὔξησιν. ὥστε καὶ τὰ περὶ τὰς πολιτείας οἴεσθαι δεῖ τὸν αὐτὸν ἔχειν τρόπον.

A Atque horum quidem deſcriptio & ordinatio non obſcura eſt. nam neque agricola, neque illiberalis & ſordidus artifex ſacerdos inſtituendus eſt. à ciuibus enim deos coli decet. Quoniam autem ciuilis multitudo in duas partes diſtributa eſt, hoc eſt, in milites grauioris armaturæ & ſenatores: decet autem & diis immortalibus cultum tribuere, & ætate grandibus temporiſque ſpatio defeſſis requieſcendi licentiam dari. his videntur ſacerdotia eſſe deferenda. Sine quibus igitur rebus ciuitas conſtare non poſſit, & quot ſint partes ciuitatis, dictum eſt. Nam agricolæ quidem & opifices, & omnis mercenariorum hominum turba ciuitati ſuppetat neceſſe eſt: ſed partes ſunt ciuitatis, grauioris armaturæ milites & ſenatores; & ſingula hæc genera ita ſeparata ac diſtincta ſunt, vt alia ſemper,
B alia viciſſim & à certo tempore ſuo munere fungantur.

CAPVT X.

Veterum auctoritate ſuam ſententiam confirmat. Deinde agit de agri diuiſione, & de agricolis.

VIdetur autem non nunc primùm, neque nuper eſſe cognitum iis qui de reipublicæ adminiſtrandæ ratione ſtudioſè commentantur & philoſophantur, ſeorſum diſtinctam ac diſtributam per genera eſſe ciuitatem oportere, & alterum genus militare, alterum quod in agro colendo verſetur, eſſe debere. nam &
C in Ægypto etiam vſque ad hodiernum diem hoc inſtitutum viget, & in Creta: cùm Seſoſtris in Ægypto huius inſtituti legiſque auctor fuerit, vt aiunt: Minos in Creta. Videtur autem & conuiuiorum ſeu ſodalitiorum ordinatio vetus eſſe: & ea quidem, quæ in Creta vſurpantur, Minoë regnum obtinente vſurpari cœpta eſſe: quæ verò in Italia celebrantur, multo his eſſe antiquiora. aiunt enim, ex iis qui illic habitant, viri docti & eloquentes, & rerum antiquarum ſcriptores, Italum quendam Oenotriæ regem fuiſſe: à quo, nomine mutato, Italos pro Oenotriis eſſe appellatos: & hanc Europæ oram quæ ſinu Scyllatico & Lametico continetur, hoc nomen eſſe conſecuram. diſtant enim hæc loca inter ſe diei dimidij itinere. Hunc igitur Italum, ferunt, Oenotros, qui paſtores &
D nomades erant, agricolas feciſſe, & cùm alias eis leges ſcripſiſſe, tum verò ſodalitia conuiuiáque publica lege ſanxiſſe ac confirmaſſe. Quapropter etiam nunc nõnulli ex iis qui ab illo orti ſunt, & ſodalitiis vtuntur, & nonnullis aliis legibus. Habitabant autẽ in ea quidem parte, quæ à mari Tyrrheno alluitur, Opici, qui & olim cognomento Auſones dicebantur, & nunc item dicuntur. In ea verò quæ Iapygium & Ionium attingit, quæ Syrtis appellatur, Chaones. Erant autem etiam Chaones genere Oenotri. Sodalitiorum igitur ordinatio hinc primùm nata eſt. Multitudinis verò ci-
E uilis per genera deſcriptio ac diſtributio, ex Ægypto. multis enim ſeculis Seſoſtris regnum Minois regno antiquius eſt. Oportet igitur etiam alia ferè exiſtimare ſæpenumero atque adeò infinitis vicibus longo temporis interuallo eſſe inuenta. nam rerum quidem ad victum cultúmque neceſſariarum, vtilitatem ac neceſſitatem ipſam magiſtram fuiſſe credibile eſt. iis verò quæ ad ſpeciem & ornatum, ad magnificos denique & ſuperuacaneos apparatus pertinent, has iam repertas incrementum dediſſe probabile eſt. Itaque etiam ea quæ ad rerum publicarum adminiſtrationes pertinent, ita ſe habere putanda ſunt.

Antiqua porrò eſſe omnia. Ægyptiorum leges inſtitutáque indicant. nam cùm hi mortalium omnium antiquiſſimi eſſe videantur, leges & deſcriptionem ciuilis ordinis conſecuti ſunt. Quocirca oportet, iis quidem quæ tolerabiliter inuenta & tradita ſunt, vti: quæ verò ſunt prætermiſſa nondùmque reperta, quærere. Agrum igitur & eorum eſſe debere qui arma gerunt, & eorum qui reipublicæ adminiſtrationis ſunt participes: & agricolas alios ab eis eſſe oportere, & quantus ager eſſe debeat, & qualis, dictum eſt ſuprà. De agri autem diuiſione, & iis qui agrum colunt, quos & quales eſſe oporteat, primo loco dicendum eſt: quandoquidem neque bona volumus eſſe communia, quemadmodum quidam dixerunt: ſed liberaliter & amicorum in morem vſum eorum eſſe communem, neque quemquam ciuium, alimento victúque egere. Tum de ſodalitiis & conuiuiis publicis vno ore conſentiunt omnes, ea eſſe vtilia ciuitatibus bene conſtitutis. propter quam porrò cauſam idem nobis quoque videatur, poſteriùs dicemus. Oportet autem inter omneis ciueis horum eſſe communionem. At egentibus non facile eſt id quod præfinitum ac præſtitutum eſt tributum in eas concœnationes, de ſuo conferre, & cæteros ſumptus, rei familiaris tueri ac ſuſtinere. Præterea verò ſumptus in deos & deorũ religiones, totius ciuitatis ſunt communes. Neceſſe igitur eſt agrum in duas parteis eſſe diuiſum: atque alteram quidem partem eſſe communem & publicam, alteram verò propriam & priuatam: & harum partium vtramque rurſus ſectam eſſe bifariàm, vt publicæ partis altera pars in piorum munerum functiones & cultus deorum conferatur: altera in ſodalitia & publica conuiuia inſumatur: partis priuatorum pars altera poſita ſit in extremis totius agri finibus, altera ſit ſuburbana, vt binis portionibus vnicuique tributis, omnes vtriuſque loci ſint participes. ſic enim & æquitas iuſtitiáque ſeruatur, & maior eſt ciuium ad bella cum finitimis ſuſcepta concordia. Nam vbi non ſit hoc modo diſtributio, alij quidem inimicitiarum cum finitimis ſuſcipiendarum ſecuri ſunt: alij de iis nimis ſolliciti, præter honeſtum ac decorum laborant. Quapropter apud nonnullos lex eſt, ne qui vicini ſunt finitimis, adhibeantur in id conſilium in quo agitur de bello eis inferendo, tãquam propter metum & curam rerum priuatarum minùs rectè conſultare poſſint. Agrum igitur ita diuiſum eſſe neceſſe eſt, propter eas cauſas quæ antè expoſitæ ſunt. Eos autem qui agrum colent, maximè quidem optandum eſt, ſi optare fas eſt, vt ſerui ſint, neque omnes vnius gentis, neque animoſi. ſic enim & ad opus ruſticum faciendum fuerint vtiles, & metuendum non ſit ne quid rerum nouarum moliantur: quod ſi hoc non contingat, at vt ſint accolæ barbari, ſimili ingenio præditi, atque ſuperiores. Atque ex his ſanè ij quidem qui priuatos agros colent, priuati & proprij ſint oportet eorum qui bona poſſident: iis verò, qui communeis & publicos, communes & publici. Quomodo autem ſeruis vtendum ſit, & quamobrem ſeruis omnibus libertatis præmium eſſe propoſitum melius ſit, poſteriùs exponemus.

CAPVT XI.

De ſitu vrbis, & mœnibus eius.

VRbẽ porrò terræ continentis quidem, & maris & agri totius ſimiliter, quantum loci natura patitur, communem eſſe oportere, ſuprà demonſtratum eſt.

A ὅτι δὲ * πάντα ἀρχαῖα, σημεῖον τὰ περὶ Αἴγυπτόν ἐστιν. οὗτοι γὰρ ἀρχαιότατοι μὲν δοκοῦσιν εἶναι· νόμων δὲ τετυχήκασι καὶ τάξεως πολιτικῆς. διὸ δεῖ τοῖς μὲν * εἰρημένοις ἱκανῶς χρῆσθαι· τὰ δὲ παραλελειμμένα πειρᾶσθαι ζητεῖν. ὅτι μὲν οὖν δεῖ τὴν χώραν εἶναι τῶν ὅπλα κεκτημένων, καὶ τῶν τῆς πολιτείας μετεχόντων, εἴρηται πρότερον· καὶ διότι τοὺς γεωργοῦντας αὐτῶν ἑτέρους εἶναι δεῖ· καὶ πόσην τινὰ χρή, καὶ ποίαν τὴν χώραν. περὶ δὲ τῆς διανομῆς, καὶ τῶν γεωργούντων, τίνας καὶ ποίους εἶναι χρή, λεκτέον πρῶτον· ἐπεὶ οὔτε κοινήν φαμεν εἶναι δεῖν τὴν κτῆσιν,
B ὥσπερ τινὲς εἰρήκασιν, ἀλλὰ τῇ χρήσει φιλικῶς γινομένην κοινήν, οὔτ᾽ ἀπορεῖν οὐδένα τῶν πολιτῶν τροφῆς. περὶ συσσιτίων τε συνδοκεῖ πᾶσι χρήσιμον εἶναι ταῖς εὖ κατεσκευασμέναις πόλεσιν ὑπάρχειν. δι᾽ ἣν δ᾽ αἰτίαν συνδοκεῖ καὶ ἡμῖν, ὕστερον ἐροῦμεν. δεῖ δὲ τούτων κοινωνεῖν πάντας τοὺς πολίτας. οὐ ῥᾴδιον δὲ τοὺς ἀπόρους ἀπὸ τῶν ἰδίων τε εἰσφέρειν τὸ συντεταγμένον, καὶ διοικεῖν τὴν ἄλλην οἰκίαν. ἔτι δὲ τὰ πρὸς τοὺς θεοὺς δαπανήματα κοινὰ πάσης τῆς πόλεώς ἐστιν. ἀναγκαῖον τοίνυν εἰς δύο μέρη διῃρῆσθαι τὴν χώραν· καὶ τὴν μὲν εἶναι κοινήν, τὴν δὲ τῶν ἰδιωτῶν· καὶ τούτων ἑκατέραν διῃρῆσθαι δίχα πάλιν. τῆς μὲν κοινῆς, τὸ
C μὲν ἕτερον μέρος, εἰς τὰς πρὸς τοὺς θεοὺς λειτουργίας· τὸ δὲ ἕτερον, εἰς τὴν τῶν συσσιτίων δαπάνην. τῆς δὲ τῶν ἰδιωτῶν τὸ ἕτερον μέρος, τὸ πρὸς τὰς ἐσχατιάς· ἕτερον δὲ, τὸ πρὸς τὴν πόλιν· ἵνα δύο κλήρων * ἑκάστῳ νεμηθέντων, ἀμφοτέρων τῶν τόπων πάντες μετέχωσι. τό, τε γὰρ ἴσον οὕτως ἔχει, καὶ τὸ δίκαιον, καὶ τὸ πρὸς τοὺς ἀστυγείτονας πολέμους, ὁμονοητικώτερον. ὅπου γὰρ μὴ τοῦτον ἔχει τὸν τρόπον, οἱ μὲν ὀλιγωροῦσι * τὴν πρὸς τοὺς ὁμόρους ἔχθραν, οἱ δὲ λίαν φροντίζουσι, καὶ παρὰ τὸ καλόν. διὸ παρ᾽ ἐνίοις νόμος ἐστὶ τοὺς γειτνιῶντας τοῖς ὁμόροις, μὴ συμμετέχειν βουλῆς τῶν πρὸς αὐτοὺς πολέμων· ὡς διὰ τὸ ἴδιον οὐκ
D ἂν δυναμένους βουλεύσασθαι καλῶς. τὴν μὲν οὖν χώραν ἀνάγκη διῃρῆσθαι τὸν τρόπον τοῦτον, διὰ τὰς προειρημένας αἰτίας· τοὺς δὲ γεωργήσοντας μάλιστα μὲν, * εἰ δεῖ κατ᾽ εὐχὴν δούλους εἶναι, μήτε ὁμοφύλων πάντων, μήτε θυμοειδῶν. οὕτω γὰρ ἂν πρός τε τὴν ἐργασίαν εἶεν χρήσιμοι, καὶ πρὸς τὸ μηδὲν νεωτερίζειν ἀσφαλεῖς. δεύτερον δὲ * βαρβάρους περιοίκους παραπλησίους τοῖς εἰρημένοις τὴν φύσιν. τούτων δὲ τοὺς μὲν ἰδίους ἐν τοῖς ἰδίοις * εἶναι τῶν κεκτημένων τὰς οὐσίας· τοὺς δὲ, ἐπὶ τῇ κοινῇ γῇ, κοινούς. τίνα δὲ δεῖ τρόπον χρῆσθαι δούλοις, καὶ διότι βέλτιον πᾶσι
E τοῖς δούλοις ἆθλον προκεῖσθαι τὴν ἐλευθερίαν, ὕστερον ἐροῦμεν.

γρ. πάντας
γρ. εὑρημένοις
γρ. καθ᾽ ἕκαστον
Scrib. τῆς π. τ. ὁ. ἔχθρας.
Sylb. ἰδεῖ
Suprà cap. 9.
βαρ. ὁ [illegible]
Syln.
γρ. ὧν ἰδίους τ.

ΚΕΦΑΛ. ιά.

Ἡ θέσις τῆς πόλεως, καὶ τὰ τείχη αὐτῆς.

ΤΗν δὲ πόλιν, ὅτι μὲν δεῖ κοινὴν εἶναι τῆς ἠπείρου τε καὶ τῆς θαλάσσης, καὶ τῆς χώρας ἁπάσης ὁμοίως, ἐκ τῶν ἐνδεχομένων εἴρηται πρότερον.

αὐτῆς δὲ πρὸς αὑτὴν εἶναι τὴν θέσιν εὔχεσθαι δεῖ κατατυγχάνειν, πρὸς τέτταρα βλέποντας. πρῶτον μὲν, ὡς ἀναγκαῖον, πρὸς ὑγίειαν. αἵ τε γὰρ πρὸς ἕω τὴν ἔγκλισιν ἔχουσαι, καὶ πρὸς τὰ πνεύματα τὰ πνέοντα ἀπὸ τῆς ἀνατολῆς, ὑγιεινότεραι. δεύτερον δὲ, κατὰ βορέαν· * εὐχείμεροι γὰρ αὗται μᾶλλον. τῶν δὲ λοιπῶν, πρός τε τὰς πολιτικὰς πράξεις καὶ πολεμικὰς, καλῶς ἔχειν. πρὸς μὲν οὖν τὰς πολεμικὰς, αὐτοῖς μὲν εὐέξοδον εἶναι χρή. τοῖς δ' ἐναντίοις δυσπρόσοδον, καὶ δυσπερίληπτον. ὑδάτων τε καὶ ναμάτων, μάλιστα μὲν ὑπάρχειν πλῆθος οἰκεῖον· εἰ δὲ μὴ, τοῦτό γ' * εὕρηται διὰ τοῦ κατασκευάζειν ὑποδοχὰς ὀμβρίοις ὕδασιν ἀφθόνους καὶ μεγάλας. ὥστε μηδέποτε ὑπολείπειν εἰργομένους τῆς χώρας διὰ πόλεμον. ἐπεὶ δὲ δεῖ περὶ ὑγιείας φροντίζειν τῶν ἐνοικούντων· τοῦτο δ' ἐστὶν ἐν τῷ κεῖσθαι τὸν τόπον, ἔν τε τοιούτῳ, καὶ πρὸς τοιοῦτον καλῶς· δεύτερον δὲ, ὕδασιν ὑγιεινοῖς χρῆσθαι· καὶ τούτου τὴν ἐπιμέλειαν ἔχειν μὴ παρέργως. οἷς γὰρ πλείστοις χρώμεθα πρὸς τὸ σῶμα καὶ πλειστάκις, ταῦτα πλεῖστον συμβάλλεται πρὸς τὴν ὑγίειαν. ἡ δὲ τῶν ὑδάτων καὶ τοῦ πνεύματος δύναμις, τοιαύτην ἔχει τὴν φύσιν. διόπερ ἐν ταῖς εὖ φρονούσαις δεῖ διωρίσθαι πόλεσιν, ἐὰν μὴ πάνθ' ὅμοια, μήτ' ἀφθονία τούτων ᾖ ναμάτων, χωρὶς τά τε εἰς τροφὴν ὕδατα, καὶ τὰ πρὸς τὴν ἄλλην χρείαν. περὶ δὲ τόπων τῶν ἐρυμνῶν, οὐ πάσαις ὁμοίως ἔχει τὸ συμφέρον ταῖς πολιτείαις· οἷον, ἀκρόπολις, ὀλιγαρχικὸν καὶ μοναρχικόν. δημοκρατικὸν δὲ, ὁμαλότης· ἀριστοκρατικὸν δὲ, οὐδέτερον· ἀλλὰ μᾶλλον * ἰσχυροὶ τόποι πλείους. ἡ δὲ τῶν ἰδίων οἰκήσεων διάθεσις, ἡδίων μὲν νομίζεται καὶ χρησιμωτέρα πρὸς τὰς ἄλλας πράξεις, ἂν εὔτομος ᾖ, καὶ κατὰ τὸν νεώτερον καὶ τὸν * Ἱπποδάμειον τρόπον. πρὸς δὲ τὰς πολεμικὰς ἀσφαλείας, τοὐναντίον, ὡς εἶχον κατὰ τὸν ἀρχαῖον χρόνον· δυσέξοδος γὰρ ἐκείνη τοῖς ξενικοῖς, καὶ δυσεξερεύνητος τοῖς ἐπιτιθεμένοις. διὸ δεῖ τούτων ἀμφοτέρων μετέχειν. ἐνδέχεται γὰρ, ἄν τις οὕτω κατασκευάζῃ, καθάπερ ἐν τοῖς * γεωργοῖς, ἃς καλοῦσί τινες τῶν ἀμπέλων συστάδας. καὶ τὴν μὲν ὅλην μὴ ποιεῖν πόλιν εὔτομον, κατὰ μέρη δὲ καὶ τόπους. οὕτω γὰρ καὶ πρὸς ἀσφάλειαν καὶ κόσμον ἕξει καλῶς. περὶ δὲ τειχῶν, οἱ μὴ φάσκοντες δεῖν ἔχειν τὰς τῆς ἀρετῆς ἀντιποιουμένας πόλεις, λίαν ἀρχαίως ὑπολαμβάνουσι, καὶ ταῦθ' ὁρῶντες ἐλεγχομένας ἔργῳ τὰς ἐκείνως καλλωπισαμένας. ἔστι δὲ, πρὸς μὲν τοὺς ὁμοίους, καὶ μὴ πολὺ τῷ πλήθει διαφέροντας, οὐ καλὸν τὸ πειρᾶσθαι σῴζεσθαι διὰ τῆς τῶν τειχῶν ἐρυμνότητος. ἐπεὶ δὲ καὶ συμβαίνει καὶ ἐνδέχεται πλείω τὴν ὑπεροχὴν γίγνεσθαι τῶν ἐπιόντων, καὶ τῆς ἀνθρωπίνης καὶ τῆς ἐν τοῖς ὀλίγοις ἀρετῆς, εἰ δεῖ σῴζεσθαι καὶ μὴ πάσχειν κακῶς μηδὲ ὑβρίζεσθαι, τὴν ἀσφαλεστάτην ἐρυμνότητα τῶν τειχῶν οἰητέον εἶναι πολεμικωτάτην· ἄλλως τε καὶ νῦν εὑρημένων τῶν περὶ τὰ βέλη καὶ τὰς μηχανὰς εἰς ἀκρίβειαν πρὸς τὰς πολιορκίας.

Quidam, αἴθριοι

Lamb. εὑρῆσθαι

Lamb. ὀχυροί

* Ἱπποδάμου

γρ. γεωργικοῖς.

A Eius verò per ſe conſideratæ ſitus talis optandus eſt, vt quatuor res ſpectemus: primùm quidem valetudinem, tanquam rem neceſſariã. vrbes enim ad orientẽ versùs, & ad ventos ab ortu flantes poſitæ, ſaluberrimæ ſunt: ſecundùm has eæ quæ ad aquilonem ſpectãt. hæ enim ad hyemem ſalubrem excipiendam ſunt appoſitiores, deinde, quod ad reliqua attinet, vt & ad ciuileis actiones & ad bellicas ſit opportuna. Atq; vt ad bellicas quidẽ actiones ſit apta, eam ciuibus oportet exitus habere ad exercitum educendum facileis atque expeditos: aduerſariis acceſſus difficileis, & circumſedẽdi viam impeditam: poſtremò, aquarum partim ſtantium, partim B manantium & perennium copia maximè quidẽ propria & natiua ſuppetat oportet: ſin minùs, at certè excogitandum tali incommodo remediũ eſt, conſtruendis multis & magnis receptaculis ad excipiendã aquã pluuiam, vt ne vnquam deficiat eos aqua, ſi fortè propter bellum ab agro prohibeantur. Quoniam autẽ eorum, qui in vrbe habitant, valetudinis ratio & cura habenda eſt; hoc autem primùm in vrbis ſitu conſiſtit, vt & in ſalubri loco ſita ſit, & ſalubrem cœli partem ſpectet; ſecundo loco in vſu aquarum ſalubrium: etiam in hac re diligentia præcipuè eſt adhibẽda. Quibus enim rebus largiſſimè & plerumque vtimur ad corpus alendum & tuendum, hæc maximo ad valetudinem ſunt adiumento. at aquarum & ventorum vis tali natura prædita eſt. Quapropter in ciuitatibus prudentibus & cordatis, ſi omnes aquæ non ſint ſimiles, & ſi nõ ſit C tantum aquarum perennium copia; oportet & eas quæ ſũt ad victũ opportunæ, & eas quæ ad alium vſum comparatæ ſunt natura, ſeparatas eſſe ac diſtinctas. De locis munitis autẽ non omnibus peræquè ciuitatibus eadẽ expediunt: exẽpli cauſa, arx edita atque excelſa oligarchiæ & monarchiæ propriè conuenit: loci æquabilitas verò democratię: ariſtocratię neutrum, ſed potiùs loca firma & munita complura. Priuatorũ porrò ædificiorũ deſcriptio ſuauior illa quidẽ habetur, & ad alias actiones vtilior, ſi ſingula eorum loca ſint explicata atque aperta, & more hoc recẽtiore, & eo, cuius inuentor fuit Hippodamus, ædificata: ad munitiones verò bellicas & D ad pericula belli propulſanda contrario modo, & quo modo ædificabãt veteres. habebat enim illa ædificandi ratio exitus impeditos externis, & latebras ad ſcrutandũ difficileis iis qui impetũ aut impreſſionẽ facere conarentur. Quapropter oportet vtramq; rationẽ in ædificãdo ſeruari. fieri enim hoc poteſt, ſi quis ita ædificet, vt imitetur ea quæ appellant nonnulli in rebus ruſticis vitium iuga ſiue ſyſtadas; perinde ac ſi dicas vitium cõſtitutiones: & totam quidẽ vrbem ita extruere, vt non ſit tota latis viis explicata atque exporrecta, ſed in quibuſdã partibus ac locis. ſic enim & à periculo erit tuta ac munita, & ad ornatũ ſpeciémq; præclara. Muros autem vrbibus qui negant ciuitates eas habere debere, quæ ſe virtutẽ colere profitẽtur, eiúſq; poſſeſſionẽ ſibi E vendicant ac mordicus retinent: næ illi valde antiquò hac de re exiſtimãt, ídque cùm videant re & factis eas refelli, quę ſe ita gloriosè venditabãt. Et verò aduersùs ſimileis, neque admodũ numero præſtãteis, in murorũ præſidio ac munimento ſalutẽ collocare, nõ eſt honeſtũ. Sed quando euenit & fieri poteſt vt qui adoriũtur & impetũ faciunt virtute humana, eáque, quæ in ciuibus numero paucis ineſt, ſint ſuperiores ac potentiores: ſi ſalutis ratio habenda eſt, & non vltro accipienda detrimẽta, & perferẽdæ contumeliæ: vt quæque munitio ſtabiliſſima & tutiſſima eſt: ita habenda eſt ad bellum accommodatiſſima, præſertim cùm hodie reperta ſint telorum, & tormentorum, & machinarum genera ad vrbium oppugnationes exquiſitiſſima & perfectiſſima.

Simile enim eſt, vrbeis muris non eſſe cingendas cenſere, atque ſi quis regionem quærat incurſionibus hoſtium expoſitam atque opportunam, & loca montoſa circumcidat: itémque domiciliis priuatis parietes non circundet, tanquam habitatores propterea ignaui ſint futuri. Iam verò ne hoc quidem ignorandum eſt iis quorum vrbes mœnibus ſeptæ ſunt, vtroque modo vrbibus vti licere, & vt muros habentibus, & vt non habentibus: quorum verò vrbibus muri non ſunt circumdati, iis hoc idem non licere. Si igitur hæc vera ſunt, non ſolùm mœnibus vrbes ſepiendæ ac muniendæ ſunt, verùm etiam curandum eſt vt hæc ad ornamentum vrbis ſint magnifica ac decora, & ad vſus bellicos, tum alios, tum nunc proximè repertos, accommodata atque opportuna. Quemadmodum enim iis qui adoriuntur & inuadunt, curæ eſt excogitare, quibus modis omnia aut aliqua habeant ſuperiora; ita & iis qui ſibi cauent, alia iam inuenta ſunt, alia ipſi quærere, & acerrimo ſtudio inueſtigare debent: nam ab initio ne conantur quidem in eos impetum facere, qui præmuniti ac præparati ſunt.

A ὅμοιον γὰρ τὸ, τείχη μὴ περιβάλλειν ταῖς πόλεσιν ἀξιοῦν, καὶ τὸ τὴν χώραν εὐέμβολον ζητεῖν, καὶ περιαιρεῖν τοὺς ὀρεινοὺς τόπους· ὁμοίως δὲ καὶ ταῖς οἰκήσεσι ταῖς ἰδίαις μὴ περιβάλλειν τοίχους, ὡς ἀνάνδρων ἐσομένων τῶν κατοικούντων. ἀλλὰ μὴν οὐδὲ τοῦτό γε δεῖ λανθάνειν, ὅτι τοῖς μὲν περιβεβλημένοις τείχη περὶ τὴν πόλιν, ἔξεστιν ἀμφοτέρως χρῆσθαι ταῖς πόλεσιν, καὶ ὡς ἐχούσαις τείχη, καὶ ὡς μὴ ἐχούσαις· ταῖς δὲ μὴ κεκτημέναις, οὐκ ἔξεστιν. Εἰ δὴ τοῦτον ἔχει τὸν τρόπον, οὐχ ὅτι τείχη μόνον περιβλητέον, B ἀλλὰ καὶ τούτων ἐπιμελητέον, ὅπως καὶ πρὸς κόσμον ἔχῃ τῇ πόλει πρεπόντως, καὶ πρὸς τὰς πολεμικὰς χρείας, τάς τε ἄλλας, καὶ τὰς νῦν ἐπεξευρημένας. ὥσπερ γὰρ τοῖς ἐπιτιθεμένοις ἐπιμελές ἐστι, δι' ὧν τρόπων πλεονεκτήσουσιν, οὕτω τὰ μὲν εὕρηται, τὰ δὲ δεῖ ζητεῖν καὶ φιλοσοφεῖν καὶ τοὺς φυλαττομένους. ἀρχὴν γὰρ οὐδ' ἐπιχειροῦσιν ἐπιτίθεσθαι τοῖς εὖ παρεσκευασμένοις.

CAPVT XII.

De publicis locis, & recta eorum ædificatione.

ΚΕΦΑΛ. ιβ'.

Ποῦ τὰ φυλακτήρια καὶ ἀγορὰς καὶ συσσίτια, καὶ ἱερὰ οἰκοδομητέον.

QVoniam autem ciuium quidem multitudo per ſodalitates & concœnationes publicas diſtributa, muri verò propugnaculis & turribus in locis idoneis diſtincti atque intercepti eſſe debent: ſcilicet ea res hortantur & inuitant vt nonnulla conuiuia in his propugnaculis apparentur atque adornentur. Atque hæc quidem hoc modo diſponenda atque ordinanda eſſe videantur. Sed ea quæ rebus diuinis attributa & conſecrata ſunt domicilia, & ea quæ ſunt ampliſſima magiſtratuum ſodalitia, triclinia dico, in quibus celebrantur, conuenit locum idoneum habere, vnóque & eodem loco templa omnia eſſe poſita, niſi vel lex aliqua, vel aliquod oraculum Apollinis, vel aliquod aliud vetat ſeparari. Talis autem fuerit locus & ad efficiendam ſitus præſtantiam ſatis illuſtris atque eminens, & præ vicinis partibus ciuitatis tutus ac munitus. Decet autem huic loco talis fori ſtructuram eſſe ſubiectam, qualem in Theſſalia vſu receptum eſt, quod liberum vocant. hoc porrò ſignificat, ab omnibus rebus venalibus purum & ſincerum eſſe oportere, neque quenquam ſordidum atque illiberalem artificem, neque agricolam, neque alium quemquem talem huc irruere, aut omnino aſpirare, niſi à magiſtratibus arceſſatur. Fuerit autem hic locus lepidus ac venuſtus, ſi etiam ſenum gymnaſia hic fuerint locata. Decet enim etiam hoc ciuitatis decus atque ornamentum pro ætatibus eſſe diuiſum ac diſtinctum: & inter adoleſcenteis quidem magiſtratus aliquos, inter magiſtratus verò ſenes verſari. magiſtratuum enim præſentia ante oculos poſita verum pudorem & liberalem metum in animis ingenerat. Forum autem rerum venalium aliud ab hoc eſſe oportet, & ſeorſum poſitum in loco, & ad eas res quæ è mari aduehuntur, & ad eas quæ ex agro importantur, vnà excipiendas, opportuno. Iam verò quoniam ciuitatis multitudo diuiditur in ſacerdotes & magiſtratus, decet, triclinia, in quibus ſacerdotes conuiuia inituri ſunt, ad ædeis ſacras eſſe collocata. Magiſtratuum verò, quicunque rerum contractarum iudicis, & actionum intentionibus, & in ius vocationibus,

C Ἐπεὶ δὲ δεῖ τὸ μὲν πλῆθος τῶν πολιτῶν ἐν συσσιτίοις κατανενεμῆσθαι, τὰ δὲ τείχη διειλῆφθαι φυλακτηρίοις καὶ πύργοις κατὰ τόπους ἐπικαίρους, δῆλον ὡς αὐτὰ προσκαλεῖται παρασκευάζειν ἔνια τῶν συσσιτίων ἐν τούτοις τοῖς φυλακτηρίοις. καὶ ταῦτα μὲν δὴ τοῦτον ἄν τις διακοσμήσειε τὸν τρόπον. τὰς δὲ τοῖς θείοις ἀποδεδομένας οἰκήσεις, καὶ τὰ κυριώτατα * τῶν ἀρχείων συσσίτια, ἁρμόττει τόπον ἐπιτήδειόν τε ἔχειν, καὶ τὸν αὐτὸν, ὅσα μὴ τῶν ἱερῶν ὁ νόμος ἀφορίζει χωρὶς, ἤ τι μαντεῖον ἄλλο * πυθόχρηστον. εἴη δ' ἂν τοιοῦτος ὁ τόπος, ὅς τις ἐπιφάνειάν τε ἔχει πρὸς * τὴν τῆς D ἀρετῆς θέσιν ἱκανῶς, καὶ πρὸς τὰ γειτνιῶντα μέρη τῆς πόλεως ἐρυμνοτέρως. πρέπει δ' ὑπὸ μὲν τοῦτον τὸν τόπον τοιαύτης ἀγορᾶς εἶναι κατασκευὴν, οἵαν καὶ περὶ Θετταλίαν * ὀνομάζουσιν, ἣν * ἐλευθέραν καλοῦσιν. αὕτη δ' ἐστὶν ἣν δεῖ καθαρὰν εἶναι τῶν ὠνίων πάντων· καὶ μήτε βάναυσον, μήτε γεωργὸν, μήτ' ἄλλον μηδένα τοιοῦτον παραβάλλειν, μὴ καλούμενον ὑπὸ τῶν ἀρχόντων. εἴη δ' ἂν εὔχαρις ὁ τόπος, εἰ καὶ τὰ γυμνάσια τῶν πρεσβυτέρων ἔχοι τὴν τάξιν ἐνταῦθα. πρέπει γὰρ διῃρῆσθαι κατὰ τὰς ἡλικίας καὶ τοῦτον τὸν κόσμον, καὶ παρὰ μὲν τοῖς νεωτέροις ἄρ- E χοντάς τινας διατρίβειν· τοὺς δὲ πρεσβυτέρους, παρὰ τοῖς ἄρχουσιν. ἡ γὰρ ἐν ὀφθαλμοῖς τῶν ἀρχόντων παρουσία, μάλιστα ἐμποιεῖ τὴν ἀληθινὴν αἰδῶ, καὶ τὸν τῶν ἐλευθέρων φόβον. τὴν δὲ τῶν ὠνίων ἀγορὰν ἑτέραν τε δεῖ ταύτης εἶναι, καὶ χωρὶς ἔχουσαν τόπον εὐσυνάγωγον, τοῖς τε ἀπὸ τῆς θαλάττης πεμπομένοις, καὶ τοῖς ἀπὸ τῆς χώρας πᾶσιν. ἐπεὶ δὲ τὸ πλῆθος διαιρεῖται τῆς πόλεως εἰς ἱερεῖς, εἰς ἄρχοντας, πρέπει καὶ τῶν ἱερέων συσσίτια περὶ τὴν τῶν ἱερῶν οἰκοδομημάτων ἔχειν τὴν τάξιν. τῶν δ' ἀρχείων ὅσα περὶ τὰ συμβόλαια ποιεῖται τὴν ἐπιμέλειαν, περί τε γραφὰς δικῶν, καὶ τὰς κλήσεις,

κ. τῶν ἀρχῶν. al. ἀρχείων,

κ. ὁ π. θεῖχ. Lamb. τὴν τῆς θέσεως ἀρετήν

Lamb. νομίζουσι, κ. ἐλευθέραν

A καὶ τὴν ἄλλην τὴν τοιαύτην διοίκησιν· ἔτι δὲ περὶ τὴν ἀγορανομίαν, καὶ τὴν καλουμένην ἀστυνομίαν, πρὸς ἀγορᾷ μὲν δεῖ, καὶ συνόδῳ τινὶ κοινῇ

pr. ἀναγκαίαν κατεσκευάσθαι. τοιοῦτος δ' ὁ περὶ τὴν *ἀναγκαίαν ἀγοράν ἐστι τόπος· ἐνσχολάζειν μὲν γάρ, τὴν ἄνω τίθεμεν, ταύτην δὲ, πρὸς τὰς ἀναγκαίας πράξεις.

Victor. μιμῆσθαι *μεμιμῆσθαι δὲ χρὴ τὴν εἰρημένην τάξιν, καὶ τὰ περὶ τὴν χώραν· καὶ γὰρ ἐκεῖ τοῖς ἄρχουσιν, οὓς

Lib.6.c.8. καλοῦσιν οἱ μὲν ὑλωρούς, οἱ δὲ ἀγρονόμους, καὶ φυλακτήρια καὶ συσσίτια πρὸς φυλακὴν ἀναγκαῖον ὑπάρχειν. ἔτι δὲ ἱερὰ κατὰ τὴν χώραν εἶναι νενεμημένα, τὰ μὲν θεοῖς, τὰ δὲ ἥρωσιν. ἀλλὰ τὸ διατρίβειν νῦν ἀκριβολογουμένους καὶ λέγοντας περὶ τῶν τοιούτων,

Lamb. ἄκαιρον B *ἀργόν ἐστιν. οὐ γὰρ χαλεπόν ἐστι τὰ τοιαῦτα νοῆσαι, ἀλλὰ ποιῆσαι μᾶλλον. τὸ μὲν γὰρ λέγειν, εὐχῆς ἔργον ἐστί· τὸ δὲ συμβῆναι, τύχης. διὸ περὶ μὲν τῶν τοιούτων τό γε ἐπὶ πλεῖον ἀφείσθω τὰ νῦν.

ΚΕΦΑΛ. ιγʹ.

Ἐκ τίνων καὶ ἐκ ποίων δεῖ συνεστάναι τὴν μέλλουσαν ἔσεσθαι πόλιν μακαρίαν, καὶ ὅτι παιδείας δεῖ.

Περὶ δὲ τῆς πολιτείας αὐτῆς, ἐκ τίνων, καὶ ἐκ ποίων δεῖ συνεστάναι τὴν μέλλουσαν ἔσεσθαι C πόλιν μακαρίαν, καὶ πολιτεύεσθαι καλῶς, λεκτέον. ἐπεὶ δὲ δύ' ἐστὶν ἐν οἷς γίνεται τὸ εὖ πᾶσι· τούτων *δ' ἐστὶν ἓν μὲν, ἐν τῷ τὸν σκοπὸν κεῖσθαι καὶ τὸ τέλος τῶν

Lamb. ἓν δὲ ἐν τῷ εὑρίσκειν πράξεων ὀρθῶς· *ἓν δὲ, τὰς πρὸς τὸ τέλος φερούσας πράξεις εὑρίσκειν· ἐνδέχεται γὰρ ταῦτα καὶ διαφωνεῖν ἀλλήλοις καὶ συμφωνεῖν· ἐνίοτε γὰρ ὁ μὲν σκοπὸς ἔκκειται καλῶς, ἐν δὲ τῷ πράττειν, τοῦ τυχεῖν αὐτοῦ διαμαρτάνουσιν· ὁτὲ δὲ, τῶν μὲν πρὸς τὸ τέλος πάντων ἐπιτυγχάνουσιν, ἀλλὰ τὸ τέλος ἔθεντο φαῦλον· ὁτὲ δὲ ἑκατέρου διαμαρτάνουσιν, οἷον περὶ ἰατρικήν· οὔτε γὰρ, ποῖόν τι δεῖ τὸ ὑγιαῖνον εἶναι σῶμα, κρίνουσιν ἐνίοτε καλῶς, οὔτε πρὸς τὸν ὑποκείμενον D αὐτοῖς ὅρον τυγχάνουσι τῶν ποιητικῶν· δεῖ δ' ἐν ταῖς τέχναις καὶ ἐπιστήμαις ταῦτα ἀμφότερα κρατεῖσθαι, τὸ τέλος, καὶ τὰς εἰς τὸ τέλος πράξεις· ὅτι μὲν οὖν τοῦ τ' εὖ ζῆν, καὶ τῆς εὐδαιμονίας ἐφίενται πάντες,

pr. τυγχάνειν φανερόν. ἀλλὰ τούτων τοῖς μὲν ἐξουσία *τυγχάνειν, τοῖς δὲ οὔ, διά τινα τύχην ἢ φύσιν· δεῖται γὰρ καὶ χορηγίας τινὸς τὸ ζῆν καλῶς· τούτου δὲ, ἐλάττονος μὲν, τοῖς ἄμεινον διακειμένοις· πλείονος δὲ, τοῖς χείρον· οἱ δ' εὐθὺς οὐκ ὀρθῶς ζητοῦσι τὴν εὐδαιμονίαν, ἐξουσίας ὑπαρχούσης. ἐπεὶ δὲ τὸ προκείμενόν ἐστι, τὴν ἀρίστην πολιτείαν ἰδεῖν· αὕτη δ' ἐστὶ καθ' ἣν E ἄριστ' ἂν πολιτεύοιτο πόλις· ἄριστα δ' ἂν πολιτεύοιτο, καθ' ἣν εὐδαιμονεῖν μάλιστα ἐνδέχεται τὴν πόλιν· δῆλον ὅτι τὴν εὐδαιμονίαν δεῖ, τί ἐστι, μὴ λανθάνειν. φαμὲν δὲ καὶ ἐν τοῖς ἠθικοῖς, εἴ τι τῶν λόγων ἐκείνων ὄφελος, ἐνέργειαν εἶναι καὶ χρῆσιν ἀρετῆς τελείαν· καὶ ταύτην οὐκ ἐξ ὑποθέσεως, ἀλλὰ ἁπλῶς. λέγω δ' ἐξ ὑποθέσεως, τἀναγκαῖα· τὸ δὲ ἁπλῶς, τὸ καλῶς·

A & talibus aliis curationibus præſunt: & præterea ædilium minorum, ſeu annonæ præfectorum, & ædilium maiorum, qui res vrbanas procurant: horum omnium ſodalitia ſeu potiùs triclinia, in quibus conuiuia agitent, ad forum & conuentum aliquem publicum ædificata eſſe oportet. talis autem eſt locus, in quo rerum neceſſariarum mercatus inſtitutus eſt. nam forum illud ſuperius vacuum eſſe ponimus, hoc verò rebus neceſſariis deſtinamus. Ea autem quæ extra vrbem ſunt, conſtitutionem & deſcriptionem à nobis expoſitam imitari debent. Illic enim magiſtratibus, quos alij ſyluarum cuſtodes, alij agri præfectos appellant, & loca vbi cuſtodias agant, & triclinia, vbi vnà epulentur, & conuiuia agitent, comparata ſint neceſſe eſt: & præterea templa per agrum diſtributa, alia diis, alia heroibus dedicata. Verùm lon-B gos eſſe nunc in harum rerum explicatione ſubtiliore, & diſputatione accurata atque arguta, ſuperuacaneum eſt. talia enim intelligere difficile non eſt ſed facere potiùs. nam de his verba facere, optantis eſt: ea autem euenire, fortunæ. Quare de talibus nunc plura dicere omittamus.

CAPVT XIII.

Docet quales eſſe oporteat ciues, vt ſit bene inſtituta ciuitas & beata.

De ipſa autem reip. adminiſtrandæ forma ex quibus, & ex qualibus eam ciuitatem, quæ bea-C ta futura eſt, & rectè adminiſtrabitur, conſtare oporteat, dicendum eſt. Quoniam igitur duo ſunt, in quibus poſita eſt omnium hominum perfectio & præſtantia: horum autem vnum in eo conſiſtit, vt ſcopus & finis actionum ſit rectus, & rectè propoſitus: alterum, in eo, vt homo actiones ad finem pertinenteis & conferenteis inueniat: (fieri enim poteſt vt hæc & diſcrepent inter ſe, & conſonent. interdum enim ſcopus quidem propoſitus eſt rectus atque honeſtus: ſed in agendo ab eo aberrant: interdum contrà, ea quidem omnia quæ ad finem pertinent, aſſequuntur ſed finem ſibi propoſuerunt malum ac prauum: aliquando ab vtroque longè aberrant, veluti in arte medendi. nam neque quale eſſe oporteat corpus ſanum, rectè interdum iudicant, neque ad finem ſibi propoſitum D accommodata efficientia nanciſcuntur: in artibus autem & ſcientiis hæc vtraque tenenda ſunt, finis & actiones, ſeu affectiones ad finem cōferentes.) Omnes igitur & bene viuendi & beatitudinis cupiditate affectos eſſe, perſpicuum eſt: ſed alij eam aſſequi poſſunt, alij per fortunam quandam aut naturam non poſſunt. adiumentis enim & facultatibus extrinſecus ſuppeditatis ad bene viuendum opus eſt: ſed iis, qui animo meliùs affecti ſunt, paucioribus: qui deteriùs, pluribus. alij autem ſtatim ab initio beatitudinem non rectè quærunt, quamuis eius obtinendæ facultatem habeant. Quoniam autem propoſitum nobis eſt, optimam reip. adminiſtrandæ rationem videre; hæc porrò eſt, ex qua ciuitas optimè gubernari atque adminiſtra-E ri poſſit; optimè verò ciuitas ex ea adminiſtratione regi atque adminiſtrari poſſit, ex qua maximè beata eſſe queat; quid ſit beatitudo ſcilicet non eſt ignorandum. Dicimus autem etiam in libris de Moribus; (ſi quis eſt librorum illorum fructus;) eſſe muneris functionem & vſum virtutis perfectum: eúmque non ex conditione ſed ſimpliciter & abſolutè. Ea porro ex conditione dico, quæ neceſſariò fiunt: ſimpliciter, quæ honeſtè:

exempli cauſa, in iuſtis actionibus pœnæ & caſtigationes à virtute illæ quidem proficiſcuntur, ſed neceſſariæ ſunt: & quòd honeſtè fiunt, id habent neceſſariò. eſt enim optabilius nulla re tali opus eſſe neque homini neque ciuitati. Quæ verò in honoribus & copiis bonorum externorum verſantur actiones, eæ ſimpliciter ſunt pulcherrimæ atque honeſtiſſimæ. Illud enim alterum, ſupplicia dico, & animaduerſiones in improbos, mali cuiuſdam electio eſt, vt aliud malum tollatur: tales verò actiones, contrà. bonorum enim ſunt quaſi ſtructuræ, ſeu machinationes, & procreationes. Poſſit autem vir bonus quidem, & paupertate, & morbo, & aliis fortunæ caſibus aduerſis pulchre & rectè vti: verumtamen in contrariis beatitudo poſita eſt. hoc enim definitum ac deciſum eſt in libris de Moribus, virum bonum eſſe talem, cui, quæ ſimpliciter bona ſunt, bona ſunt. In promptu autem eſt etiam, hos vſus neceſſario bonos & honeſtos eſſe ſimpliciter. Quapropter bona externa beatitudinis cauſas efficienteis eſſe, exiſtimant homines: vt ſi quis cauſam clarè & benè citharа canendi lyræ potiùs quàm arti aſcribat. Ex iis igitur quæ dicta ſunt, alia ſuppetant, alia legum ſcriptor præparet ac ſuppeditet neceſſe eſt. Quocirca in conſtituenda ciuitate, eas res omnibus precibus oramus & optamus, quæ ſunt in poteſtate & arbitrio fortunæ. eam enim harum rerum arbitram ac dominam ponimus: ſed bonam eſſe ciuitatem, non iam fortunæ, ſed ſcientiæ & conſilij munus atque opus eſt. Atqui eo bona ciuitas eſt, quòd ciues, qui reipub. adminiſtrandæ ſunt participes & conſortes, boni ſint, nobis autem ciues omnes reipub. adminiſtrationis ſunt conſortes. Hoc igitur conſiderãdum eſt, quo pacto vir bonus fiat. Nam ſi fieri poteſt vt omneis ciues ſint viri boni, non ſinguli: ita optabilius eſt ſed non poteſt: omneis enim ciueis eſſe viros bonos, ſequitur illud, vt origine prius, vnumquemque eſſe bonum. Fiunt porrò boni & probi tribus rebus. tria autem hæc ſunt, natura, conſuetudo, ratio. Etenim naſci oportet primùm, verbi cauſa; hominẽ, & non aliud aliquod animal: deinde certo quodam modo conformatum & corpore & animo. Nonnulla autem ſunt, quæ non ſatis eſt à natura eſſe tributa. mos enim & conſuetudo ea immotant. quædam enim ſunt in vtramque partem propenſa natura, quæ conſuetudine in deterius aut in melius flectuntur. Aliæ igitur quidem animantes maximè quidem viuunt natura: nonnullæ verò aliquantum etiam more & conſuetudine: homo autem etiam ratione. hoc enim ſolum ex omnibus animalibus ratione præditum eſt. Itaque hæc oportet inter ſe concinere & conſonare. multa enim agunt homines præter conſuetudinem & naturam, rationem ducem ſecuti, ſi perſuaſum eis fuerit aliter agere melius eſſe. Atqui ſanè ingenio qualique natura præditos eos eſſe oporteat, qui legum ſcriptori futuri ſint morigeri & tractabiles, diſtinctè explicauimus antea. Reliquum iam nobis munus eſt, vt de inſtitutione & diſciplina ciuium diſſeramus: alia enim diſcunt conſueſcendo, alia audiendo.

CAPVT XIV.

De recta ciuium inſtitutione; & eorum errore qui leges & diſciplinam ſuam ad res bellicas referunt, non ad tempora pacis.

QVoniam autem ſocietas omnis ciuilis, ex iis qui imperant, & iis qui ſub imperio ſunt, conſtat: ergo hoc videndum eſt, vtrùm eos qui imperant, & eos qui parent imperio, diſſimileis ac diuerſos eſſe

A οἷον, τὰ περὶ τὰς δικαίας πράξεις αἱ δίκαιαι τιμωρίαι, καὶ κολάσεις, ἀπ' ἀρετῆς μέν εἰσιν, ἀναγκαῖαι δέ, καὶ τὸ καλῶς ἀναγκαίως ἔχουσιν· αἱρετώτερον μὲν γὰρ μηδενὸς δεῖσθαι τῶν τοιούτων μήτε τὸν ἄνδρα, μήτε τὴν πόλιν. αἱ δ' ἐπὶ τὰς τιμὰς καὶ τὰς εὐπορίας, ἁπλῶς εἰσι κάλλισται πράξεις. τὸ μὲν γὰρ ἕτερον, κακοῦ τινος αἵρεσίς ἐστιν· αἱ τοιαῦται δὲ πράξεις, τοὐναντίον. κατασκευαὶ γὰρ ἀγαθῶν εἰσι καὶ γεννήσεις. χρήσαιτο δ' ἂν ὁ σπουδαῖος ἀνὴρ καὶ πενίᾳ, καὶ νόσῳ, καὶ ταῖς ἄλλαις τύχαις ταῖς φαύλαις, καλῶς. ἀλλὰ τὸ μακάριον ἐν τοῖς ἐναντίοις ἐστί. καὶ γὰρ B τοῦτο διώρισται κατὰ τοὺς ἠθικοὺς λόγους, ὅτι τοιοῦτός ἐστιν ὁ σπουδαῖος, ᾧ διὰ τὴν ἀρετὴν τὰ ἀγαθά ἐστι, τὰ ἁπλῶς ἀγαθά. δῆλον δ' ὅτι καὶ τὰς χρήσεις ἀναγκαῖον σπουδαίας καὶ καλὰς εἶναι ταύτας ἁπλῶς. διὸ καὶ νομίζουσιν ἄνθρωποι τῆς εὐδαιμονίας αἴτια τὰ ἐκτὸς εἶναι τῶν ἀγαθῶν· ὥσπερ εἰ τοῦ κιθαρίζειν* λαμπρὸν καὶ καλῶς αἰτιῷτο τὴν λύραν μᾶλλον τῆς τέχνης. ἀναγκαῖον τοίνυν ἐκ τῶν εἰρημένων, τὰ μὲν ὑπάρχειν, τὰ δὲ παρασκευάσαι τὸν νομοθέτην. διὸ κατ' εὐχὴν εὐχόμεθα τὴν τῆς πόλεως σύστασιν, ὧν ἡ τύχη κυρία· κυρίαν γὰρ αὐτὴν ὑπάρχειν τίθεμεν· τὸ δὲ σπουδαίαν εἶναι τὴν πόλιν, οὐκέτι τύχης ἔργον, ἀλλ' ἐπιστήμης καὶ C προαιρέσεως. ἀλλὰ μὴν σπουδαία πόλις ἐστί, τῷ τοὺς πολίτας, τοὺς μετέχοντας τῆς πολιτείας, εἶναι σπουδαίους· ἡμῖν δὲ, πάντες οἱ πολῖται μετέχουσι τῆς πολιτείας. τοῦτ' ἄρα σκεπτέον, πῶς ἀνὴρ γίνεται σπουδαῖος. καὶ γὰρ εἰ πάντας ἐνδέχεται σπουδαίους εἶναι, μὴ καθ' ἕκαστον δὲ τῶν πολιτῶν, οὕτως* αἱρετώτερον. ἀκολουθεῖ γὰρ τῷ καθ' ἕκαστον, καὶ τὸ πάντας. ἀλλὰ μὴν ἀγαθοί γε καὶ σπουδαῖοι γίγνονται διὰ τριῶν. τὰ τρία δὲ ταῦτά ἐστι, φύσις, ἔθος, λόγος. καὶ γὰρ φῦναι δεῖ πρῶτον· οἷον, ἄνθρωπον, ἀλλὰ μὴ τῶν ἄλλων τι ζῴων* εἶτα, καὶ ποιόν τινα τὸ σῶμα καὶ τὴν ψυχήν· ἔνια τε οὐθὲν ὄφελος φῦναι. τὰ γὰρ ἔθη μετα- D βαλεῖν ποιεῖ· ἔνια γάρ ἐστι διὰ τῆς φύσεως ἐπαμφοτερίζοντα διὰ τῶν ἐθῶν ἐπὶ τὸ χεῖρον καὶ τὸ βέλτιον. τὰ μὲν οὖν ἄλλα τῶν ζῴων, μάλιστα μὲν τῇ φύσει ζῇ, μικρὰ δ' ἔνια καὶ τοῖς ἔθεσιν, ἄνθρωπος δὲ καὶ λόγῳ· μόνος γὰρ ἔχει λόγον. ὥστε δεῖ ταῦτα συμφωνεῖν ἀλλήλοις. πολλὰ γὰρ παρὰ τοὺς ἐθισμοὺς καὶ τὴν φύσιν πράττουσι διὰ τὸν λόγον, ἐὰν πεισθῶσιν ἄλλως ἔχειν βέλτιον. τὴν μὲν τοίνυν φύσιν, οἵους εἶναι δεῖ τοὺς μέλλοντας εὐχειρώτους ἔσεσθαι τῷ νομοθέτῃ, διωρισάμεθα πρότερον. τὸ δὲ λοιπὸν ἔργον ἤδη παιδείας. τὰ μὲν γὰρ ἐθιζόμενοι μανθάνουσι, τὰ δ', ἀ- E κούοντες.

Mureius, λαμπρὸν καλῶς αἰτιῷτο. vel, εἰ τῷ κ. αἰτ. λ. κ. αἰτιῷτο.

Lamb. εἰ. ἐν- ὅν ἐνδέχεται. ἀσ.

κ. ζῴων.

ΚΕΦΑΛ. ιδ'.

Ποίας παιδείας παιδεύεσθαι δεῖ τοὺς ὀρθῶς πολιτευσομένους.

ΕΠεὶ δὲ πᾶσα πολιτικὴ κοινωνία συνέστηκεν ἐξ ἀρχόντων καὶ ἀρχομένων, τοῦτο δὴ σκεπτέον, εἰ ἑτέρους εἶναι δεῖ τοὺς ἄρχοντας καὶ τοὺς ἀρχομένους,

ἢ τοὺς αὐτοὺς διὰ βίου. δῆλον γὰρ ὡς ἀκολουθεῖν δεήσει καὶ τὴν παιδείαν κατὰ τὴν διαίρεσιν ταύτην. εἰ μὲν τοίνυν εἴησαν τοσοῦτον διαφέροντες ἅτεροι τῶν ἄλλων, ὅσον τοὺς θεοὺς καὶ τοὺς ἥρωας ἡγούμεθα τῶν ἀνθρώπων διαφέρειν, εὐθὺς πρῶτον κατὰ τὸ σῶμα πολλὴν ἔχοντας ὑπερβολήν· εἶτα κατὰ τὴν ψυχήν, ὥστε ἀναμφισβήτητον εἶναι καὶ φανερὰν τὴν ὑπεροχὴν τοῖς ἀρχομένοις τὴν τῶν ἀρχόντων· δῆλον ὅτι βέλτιον ἀεὶ τοὺς αὐτοὺς τοὺς μὲν ἄρχειν, τοὺς δ' ἄρχεσθαι καθάπαξ. ἐπεὶ δὲ τοῦτ' οὐ ῥᾴδιον λαβεῖν, οὐδ' ἔστιν, ὥσπερ ἐν Ἰνδοῖς φησὶ Σκύλαξ, εἶναι τοὺς βασιλέας τοσοῦτον διαφέροντας τῶν ἀρχομένων, φανερὸν ὅτι διὰ πολλὰς αἰτίας ἀναγκαῖον πάντας ὁμοίως κοινωνεῖν τοῦ κατὰ μέρος ἄρχειν καὶ ἄρχεσθαι. τό, τε γὰρ ἴσον ταὐτὸν τοῖς ὁμοίοις καὶ χαλεπὸν μένειν τὴν πολιτείαν τὴν συνεστηκυῖαν παρὰ τὸ δίκαιον. μετὰ γὰρ τῶν ἀρχομένων ὑπάρχουσι, νεωτερίζειν βουλόμενοι, πάντες οἱ κατὰ τὴν χώραν· τοσούτους τε εἶναι τοὺς ἐν τῷ πολιτεύματι τὸ πλῆθος, ὥστ' εἶναι κρείττους πάντων τούτων, ἕν τι τῶν ἀδυνάτων ἐστίν. ἀλλὰ μὴν ὅτι γε δεῖ τοὺς ἄρχοντας διαφέρειν τῶν ἀρχομένων, ἀναμφισβήτητον. πῶς οὖν ταῦτ' ἔσται, καὶ πῶς μεθέξουσι, δεῖ σκέψασθαι τὸν νομοθέτην. εἴρηται δὲ πρότερον περὶ αὐτοῦ. ἡ γὰρ φύσις δέδωκε * τὴν αἵρεσιν, * ποιήσασα αὐτὸ τῷ γένει ταὐτό· τὸ μὲν, νεώτερον, τὸ δὲ, πρεσβύτερον· ὧν τοῖς μὲν, ἄρχεσθαι πρέπει, τοῖς δ', ἄρχειν. ἀγανακτεῖ δὲ οὐδεὶς καθ' ἡλικίαν ἀρχόμενος, * οὐδὲ νομίζει εἶναι κρείττων· ἄλλως τε καὶ μέλλων ἀντιλαμβάνειν τούτου τοῦ ἐράνου, ὅταν τύχῃ τῆς ἱκνουμένης ἡλικίας. ἔστι μὲν ἄρα ὡς τοὺς αὐτοὺς ἄρχειν καὶ ἄρχεσθαι φατέον· ἔστι δὲ ὡς ἑτέρους. ὥστε καὶ τὴν παιδείαν ἔστιν ὡς τὴν αὐτὴν ἀναγκαῖον· ἔστι δ' ὡς ἑτέραν εἶναι. τόν τε γὰρ μέλλοντα καλῶς ἄρχειν, ἀρχθῆναί φασι δεῖν πρῶτον. ἔστι δ' ἀρχὴ, καθάπερ ἐν τοῖς πρώτοις εἴρηται λόγοις, ἡ μὲν, τοῦ ἄρχοντος χάριν, ἡ δὲ, τοῦ ἀρχομένου. τούτων δὲ, τὴν μὲν, δεσποτικὴν εἶναί φαμεν, τὴν δὲ, τῶν ἐλευθέρων. διαφέρει δ' ἔνια τῶν ἐπιταττομένων, οὐ τοῖς ἔργοις, ἀλλὰ τῷ τίνος ἕνεκα. διὸ πολλὰ τῶν εἶναι δοκούντων διακονικῶν ἔργων, καὶ τῶν νέων τοῖς ἐλευθέροις καλὸν διακονεῖν. πρὸς γὰρ τὸ καλὸν καὶ τὸ μὴ καλὸν οὐχ οὕτω διαφέρουσιν αἱ πράξεις καθ' αὑτὰς, ὡς ἐν τῷ τέλει, καὶ τῷ τίνος ἕνεκεν. ἐπεὶ δὲ πολίτου καὶ ἄρχοντος τὴν αὐτὴν ἀρετὴν εἶναί φαμεν, καὶ τοῦ ἀρίστου ἀνδρός· τὸν δ' αὐτὸν ἀρχόμενόν τε δεῖν γίγνεσθαι πρότερον καὶ ἄρχοντα ὕστερον, τοῦτ' ἂν εἴη τῷ νομοθέτῃ πραγματευτέον, ὅπως ἄνδρες ἀγαθοὶ γίγνωνται, καὶ διὰ τίνων ἐπιτηδευμάτων καὶ τί τὸ τέλος τῆς ἀρίστης ζωῆς. διῄρηται δὲ δύο μέρη τῆς ψυχῆς· ὧν τὸ μὲν, ἔχει λόγον καθ' αὑτό, τὸ δ', οὐκ ἔχει μὲν καθ' αὑτό, λόγῳ δ' ὑπακούειν δυνάμενον. ὧν φαμὲν τὰς ἀρετὰς εἶναι, καθ' ἃς ἀνὴρ ἀγαθὸς λέγεταί πως. τούτων δ' * ἐν ποτέρῳ μᾶλλον τὸ τέλος, τοῖς μὲν οὕτω διαιροῦσιν ὡς ἡμεῖς φαμεν, οὐκ ἄδηλον πῶς λεκτέον. ἀεὶ γὰρ τὸ χεῖρον τοῦ βελτίονός ἐστιν ἕνεκεν· καὶ τοῦτο φανερὸν ὁμοίως ἔν τε τοῖς κατὰ τέχνην, καὶ τοῖς κατὰ φύσιν.

γρ. τὴν διαίρεσιν.
γρ. τ. τὸ αὐτὸ τῷ
γ. alij, αὐτὸ τῷ γ.
Quidam, οὐδὲ ἀ νεμίζει

γρ. ὧν ἐστι.

A oporteat, an eoſdem, per omne vitę tempus. Perſpicuū enim eſt, ex hac diuiſione diſciplinæ rationem pendêre, vt qualis huius quæſtionis diſtinctio fuerit, talem ciuium diſciplinam eſſe oporteat. Si igitur alteri tanto alteris antecellerent, quāto deos & heroas hominibus præſtare exiſtimamus: vt primùm ſtatim corpore lōgè eſſent proceriores, deinde animo multo excellentiores, ita vt inconrrouerſa, & in prōptu poſita eſſet eorū qui imperant, præ iis qui ſub imperio ſunt, excellētia: perſpicuum eſt ſatius fore ſemper illos quidē præeſſe atq; imperare, hos verò imperio parêre omnino. Quādo autem non eſt hoc inuētu aut paratu facile, neque B ita euenit, vt ait Scylax apud Indos fieri, reges eſſe tantopere iis qui ſub eorum imperio ſunt, præſtanteis: nimirū propter multas cauſas ciues omnes ſimiliter imperandi & parendi viciſſim, & pro ſua quiſque parte ſint participes neceſſe eſt. nam & æquale ſeu æquum, eſt idem ſimilibus: & reipubl. adminiſtrandæ formam, quæ contra ius ſit conſtituta, manere difficile eſt. cum iis enim qui ſub imperio ſunt, coniuncti ſunt & conſpirant omnes, qui in regione ſunt, rerum nouarū cupidi: & vt ij qui remp. adminiſtrant, tot ſint numero, vt hos omneis ſuperare queant, vnum quiddam eorū eſt quæ fieri non poſſunt. Verumenim vero quin ij, qui ciuitati præſunt atque imperant, iis qui ſub imperio ſūt, antecellere debeant, nemo in controuerſiam vocat. Quomodo igitur hæc futura ſint, & quomodo reipublicæ adminiſtrationis conſortes ſint futuri, ſcriptori C legum videndum eſt. Dictum verò eſt hac de re ſuprà. natura enim eligēdi facultatem dedit, quæ fecit eorū, qui ſunt iidem genere & numero, alios iuuenes, alios ſenes: quorum illos quidem decet parêre, hos verò imperare. Nemo autem propter ætatem parens imperio, indignetur, neque ſe meliorem eſſe putet, præſertim qui ſit hoc munus viciſſim accepturus, vbi iuſtam ætatem attigerit. Quodam igitur modo iidem imperare & parêre imperio dicendi ſunt, & quodammodo alij: quare & quodammodo eandem diſciplinam adhibere neceſſe eſt, quodammodo aliam. Nam & vt is qui benè imperaturus eſt, primùm paruerit imperio, aiunt oportere. Imperium autem, quemadmodum tertio li- D bro dictum eſt, aliud eſt eius qui imperat, gratiâ: aliud, eius qui imperio paret. atque horum illud quidem, imperium domini in ſeruos, ſeu herile dicimus: hoc verò, imperium in liberos. Differunt autem nonnulla eorum quæ imperantur, non factis & muneribus, ſed fine. Quocirca honeſtum etiam iuuenibus iis qui liberi ſunt, multa facta ac munera, quæ miniſtrorum propria videntur, adminiſtrare atque obire. non enim tam per ſe differunt inter ſe actiones ad honeſtum & inhoneſtum, quàm fine & eo cuius gratia obeuntur. Quoniam autem ciuis, & magiſtratus, & optimi viri eandem virtutem eſſe dicimus: eundem porrò & priùs oportet imperio parêre, & poſteriùs imperare: hoc E negotium fuerit legum ſcriptori diligenter curandum, & quo modo viri boni fiant, quibúſque ſtudiis, & quis ſit vitæ optimę propoſitus finis. Duæ autem animi partes diſtinctæ ſunt: quarum altera ratione prædita eſt per ſe, altera non habet illa quidem rationem per ſe, ſed rationi obtemperare poteſt. Atque harum animi partium virtutes eas eſſe dicimus, ex quibus vir bonus quodammodo dicitur. In vtra autem parte potiùs finis conſiſtat, ſi quęratur: iis quidem, qui animum ita partiuntur, vt partiri dicimus oportere; non eſt obſcurum quomodo reſpondere debeant. Semper enim quod deterius eſt, eius quod melius eſt, gratia eſt. Atque hoc apparet ſimiliter in iis rebus quæ natura valent, atque in iis quæ arte conſtant.

Atquæ

At quæ pars animi ratione prædita eſt, melior ea eſt quæ non eſt. Rationis porrò duę ſunt partes, quo modo nos quidem diuidere conſueuimus. altera enim in agendo verſatur, altera in contemplando. Quoniam igitur neceſſe eſt actiones ad eundem modum eſſe diuiſas, quemadmodum ea quorum ſunt actiones, diuiſa ſunt: hanc autem animi partem ita oportet eſſe diuiſam, ſcilicet & harum partis animi partium actiones ex proportione inter ſe reſpondere dicemus: & partis animi melioris actiones etiam meliores eſſe neceſſe eſt, ijs qui poſſunt aſſequi, vel omneis, vel duas. Semper enim hoc cuiq; eſt optatiſſimum, quod ad potiendum eſt ſummum, ſummóque in gradu poſitum. Diuiſa autem omnis vita eſt in negotium & otium, bellum & pacem. tum earum rerum quę in actionẽ veniunt, aliæ ſunt neceſſariæ & vtiles, aliæ honeſtæ: in quibus eadẽ adhibeatur electio neceſſe eſt, atque in animi partibus earúmq; actionibus: nẽpe vt bellũ pacis gratia ſuſcipiatur; negotium, otij; neceſſaria & vtilia, honeſtorum. Cùm igitur vir moderandæ ciuitatis peritus in ferẽdis legib⁹ hæc omnia intueri debeat, & ex animi partibus & ex earũ actionibus tum maximè oportet eum leges dirigere ad meliora, atque ad fines. eadémque ratio in vitæ generibus & rerum varietatibus ac diſſimilitudinibus adhibenda eſt. Oportet enim negotia quidẽ & bella gerere poſſe: ſed magis agitare pacem atq; otiari poſſe: & rerum quidem neceſſariarum atque vtilium agẽdarum facultatem habere, ſed magis honeſtarum. Itaq; ad hos propoſitos fineis & pueri quãdiu in ea ętate ſunt, & aliarum ętatum ciues, qui inſtitutionis indigent, erudiendi ſunt. At ij qui nunc optimè omnium Græcorum rem ſuam publicam adminiſtrare exiſtimantur, & ij legũ ſcriptores, qui has reip. adminiſtrandæ furmas inſtituerunt, neque eorum quę ad reſpubl. adminiſtraodas pertinẽt, deſcriptionem ad meliorem finem: neque leges & diſciplinam ciuitatis ad omneis virtutes reperiuntur retuliſſe, ſed ineptè ac ſtolidè ad eas quæ vtilitatis ſpeciem præ ſe ferũt, & quæ ad opes amplificandas, imperiáque iniuſta obtinenda vidẽtur accommodariores, deerrarunt. Similiter autem atque hi, quidam ex iis qui poſteriùs ſcripſerunt, idem pronunciarũt. Nam Lacedæmoniorum reipubl. adminiſtrandæ rationem laudantes, finem legum ſcriptori propoſitum admirantur, quòd leges omneis ad principatum obtinendum, rerúmque potiendum, & ad bellum direxit: quę cùm ratione facilè coargui ac refelli poſſunt, tum re, & facto nuperrimè conuicta ſunt. Nam quemadmodum plerique mortales longè latèque dominari fortunarum eſſe putant, quia hinc magna rerum ſecundarum ſuppeditatur facultas: ſic & Thibro, & vnuſquiſque eorum qui de Lacedęmoniorum reip. adminiſtrandæ ratione ſcripſerunt, eorum legum ſcriptorem propterea videntur eſſe admirati, quia aſſidua in laboribus & in periculis exercitatio eis imperium in multos populos conciliauit atque iudicauit. Atqui perſpicuum eſt, quãdoquidem nunc Lacedæmonij deſierunt principatum obtinere atque imperare, neq; eos eſſe beatos, neque legum ſcriptorem bonum. Præterea verò hoc ridiculum eſt, eos in legibus permanenteis, nulla re obſtante, quominus iiſdem legibus vterentur, honeſtæ vitæ fructum perdidiſſe. Ne de principatu quidem & imperio rectè ſentiunt: qood aiunt legis ſcriptorem magni facere videri oportere. Imperiũ enim in liberos, herili imperio iniuſtóque dominatu honeſtius, magiſque cum virtute coniunctum eſt. Præterea non eò ciuitas beata exiſtimanda eſt, neque legum ſcriptor iccirco laudandus eſt, quòd ciueis ad imperium in finitimos occupandum exercuerit. Hæc enim magnum detrimentum afferunt:

A βέλτιον δὲ τὸ λόγον ἔχον· διῄρηταί τε διχῇ, καθ' ὅνπερ εἰώθαμεν τρόπον διαιρεῖν. ὁ μὲν γὰρ, πρακτικός ἐστι λόγος, ὁ δὲ, θεωρητικός. ὡσαύτως οὖν ἀνάγκη διῃρῆσθαι καὶ τοῦτο τὸ μέρος, * δῆλον ὅτι καὶ τὰς πράξεις δ' ἀνάλογον ἐροῦμεν ἔχειν· καὶ δεῖ τὰς τοῦ φύσει βελτίονος αἱρετωτέρας εἶναι τοῖς δυναμένοις τυγχάνειν, ἢ πασῶν, ἢ τοῖν δυοῖν. ἀεὶ γὰρ ἑκάστῳ τοῦθ' αἱρετώτατον, οὗ τυχεῖν ἐστιν ἀκροτάτου. διῄρηται δὲ καὶ πᾶς ὁ βίος εἰς ἀσχολίαν καὶ εἰς σχολὴν, καὶ πόλεμον καὶ εἰρήνην· καὶ τῶν πρακτῶν, τὰ μὲν εἰς τὰ ἀναγκαῖα καὶ χρήσιμα, τὰ δὲ εἰς τὰ καλά. B περὶ ὧν ἀνάγκη τὴν αὐτὴν αἵρεσιν εἶναι, καὶ τοῖς τῆς ψυχῆς μέρεσι, καὶ ταῖς πράξεσιν αὐτῶν· πόλεμον μὲν, εἰρήνης χάριν· ἀσχολίαν δὲ, σχολῆς· τὰ δ' ἀναγκαῖα καὶ χρήσιμα, τῶν καλῶν ἕνεκεν. πρὸς πάντα μὲν τοίνυν τῷ πολιτικῷ βλέποντι νομοθετητέον, καὶ κατὰ τὰ μέρη τῆς ψυχῆς, καὶ κατὰ τὰς πράξεις αὐτῶν, μᾶλλον δὲ πρὸς τὰ βελτίω καὶ τὰ τέλη. τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον καὶ περὶ τοὺς βίους, καὶ τὰς τῶν πραγμάτων διαιρέσεις. δεῖ μὲν γὰρ ἀσχολεῖν δύνασθαι, καὶ πολεμεῖν, μᾶλλον δ' εἰρήνην ἄγειν καὶ σχολάζειν· καὶ τἀναγκαῖα, καὶ τὰ χρήσιμα πράττειν, τὰ δὲ καλὰ δεῖ μᾶλλον. ὥστε πρὸς τούτους τοὺς C σκοποὺς καὶ παῖδας ἔτι ὄντας παιδευτέον, καὶ τὰς ἄλλας ἡλικίας, ὅσαι δέονται παιδείας. οἱ δὲ νῦν ἄριστα δοκοῦντες πολιτεύεσθαι τῶν Ἑλλήνων, καὶ τῶν νομοθετῶν οἱ ταύτας καταστήσαντες τὰς πολιτείας, οὔτε πρὸς τὸ βέλτιον τέλος φαίνονται συντάξαντες τὰ περὶ τὰς πολιτείας, οὔτε πρὸς πάσας τὰς ἀρετὰς τοὺς νόμους καὶ τὴν παιδείαν, ἀλλὰ φορτικῶς ἀπέκλιναν πρὸς τὰς χρησίμους εἶναι δοκούσας καὶ πλεονεκτικωτέρας. παραπλησίως δὲ τούτοις καὶ τῶν ὕστε- D ρόν τινες γραψάντων, ἀπεφήναντο τὴν αὐτὴν δόξαν. ἐπαινοῦντες γὰρ τὴν Λακεδαιμονίων πολιτείαν, ἄγανται τοῦ νομοθέτου τὸν σκοπὸν, ὅτι πάντα πρὸς τὸ κρατεῖν καὶ πρὸς πόλεμον ἐνομοθέτησεν· ἃ καὶ κατὰ τὸν λόγον ἐστὶν εὐέλεγκτα, καὶ τοῖς ἔργοις ἐξελήλεγκται νῦν. ὥσπερ γὰρ οἱ πλεῖστοι τῶν ἀνθρώπων * ζητοῦσι τῶν πολλῶν δεσπόζειν, ὅτι πολλὴ χορηγία γίνεται τῶν εὐτυχημάτων, οὕτω καὶ * Θίβρων ἀγάμενος φαίνεται τὸν τῶν Λακώνων νομοθέτην· καὶ τῶν ἄλλων ἕκαστος τῶν γραφόντων περὶ πολιτείας αὐτῶν, ὅτι διὰ τὸ γεγυμνάσθαι πρὸς τοὺς κινδύνους, πολλῶν ἦρχον. καίτοι E δῆλον, ὡς ἐπειδή γε νῦν γε οὐκέτι ὑπάρχει τοῖς Λάκωσι τὸ ἄρχειν, οὐκ εὐδαίμονες· οὐδ' ὁ νομοθέτης ἀγαθός. ἔτι δὲ τοῦτο γελοῖον, εἰ μένοντες ἐν τοῖς νόμοις αὐτοῦ, καὶ μηδενὸς ἐμποδίζοντος πρὸς τὸ χρῆσθαι τοῖς νόμοις, ἀποβεβλήκασι τὸ ζῆν καλῶς. οὐκ ὀρθῶς δ' ὑπολαμβάνουσιν οὐδὲ περὶ τῆς ἀρχῆς, ἣν δεῖ τιμῶντα φαίνεσθαι τὸν νομοθέτην. τοῦ γὰρ δεσποτικῶς ἄρχειν ἡ [τῶν] ἐλευθέρων ἀρχὴ καλλίων, καὶ μᾶλλον μετ' ἀρετῆς. ἔτι δ' οὐ διὰ τοῦτο δεῖ τὴν πόλιν εὐδαίμονα νομίζειν, καὶ τὸν νομοθέτην ἐπαινεῖν, ὅτι κρατεῖν ἤσκησεν ἐπὶ τὸ τῶν πέλας ἄρχειν. ταῦτα γὰρ μεγάλην ἔχει βλάβην·

γρ. δηλονότι, alij leg. δῆλον δ' ὅτι καὶ τὰς πράξεις αἰ. Locus eſt mendoſiſſimus: ſed ſententia non eſt obſcura.

γρ. ζηλοῦσι

γρ. Θίμβρων

δῆλον γὰρ ὅτι καὶ τῶν πολιτῶν τῷ δυναμένῳ τοῦτο πειρατέον διώκειν, ὅπως δύνηται τῆς οἰκείας πόλεως ἄρχειν· ὅπερ ἐγκαλοῦσιν οἱ Λάκωνες Παυσανίᾳ τῷ βασιλεῖ, καίπερ ἔχοντι τηλικαύτην τιμήν. οὔτε δὴ πολιτικὸς τῶν τοιούτων λόγων καὶ νόμων οὐθείς, οὔτε ὠφέλιμος, οὔτε ἀληθής ἐστι. * ταὐτὰ γὰρ ἄριστα καὶ ἰδίᾳ καὶ κοινῇ τὸν νομοθέτην ἐμποιεῖν δεῖ ταῖς ψυχαῖς τῶν ἀνθρώπων· τήν τε τῶν * πολεμικῶν ἄσκησιν οὐ τούτου χάριν δεῖ μελετᾶν, ἵνα καταδουλώσωνται τοὺς ἀναξίους, ἀλλ' ἵνα πρῶτον μὲν αὐτοὶ μὴ * δουλεύσωσιν ἑτέροις· ἔπειτα, ὅπως * ζητῶσι τὴν ἡγεμονίαν, τῆς ὠφελείας ἕνεκα τῶν ἀρχομένων, ἀλλὰ μὴ πάντων δεσποτείας· τρίτον δέ, * τὸ δεσπόζειν τῶν ἀξίων δουλεύειν. ὅτι δὲ δεῖ τὸν νομοθέτην μᾶλλον σπουδάζειν, ὅπως καὶ τὴν περὶ τὰ πολεμικά, καὶ τὴν ἄλλην νομοθεσίαν τοῦ σχολάζειν ἕνεκεν τάξῃ, καὶ τῆς εἰρήνης, μαρτυρεῖ τὰ γιγνόμενα τοῖς λόγοις· αἱ γὰρ πλεῖσται τῶν τοιούτων πόλεων, πολεμοῦσαι μὲν σώζονται, καταχτησάμεναι δὲ τὴν ἀρχήν, ἀπόλλυνται. τὴν γὰρ βαφὴν ἀφιᾶσιν, ὥσπερ ὁ σίδηρος, εἰρήνην ἄγοντες· αἴτιος δ' ὁ νομοθέτης, οὐ παιδεύσας δύνασθαι σχολάζειν.

γρ. ταῦτα, & mox, ἐμπ. δεῖ ταῦτα ταῖς ψ.
γρ. πολιτῶν, minus rectè.
γρ. δουλεύσωσιν
γρ. ζηλῶσι
γρ. τῷ δ.

ΚΕΦΑΛ. ιέ.

Ὅτι δεῖ τὰς εἰς τὴν σχολὴν ἀρετὰς τοῖς πολίταις ὑπάρχειν· καὶ πῶς αὐτοὶ παιδευτέοι.

ΕΠεὶ δὲ τὸ αὐτὸ τέλος εἶναι φαίνεται καὶ κοινῇ καὶ ἰδίᾳ τοῖς ἀνθρώποις, καὶ τὸν αὐτὸν ὅρον ἀναγκαῖον εἶναι τῷ τε ἀρίστῳ ἀνδρὶ καὶ τῇ ἀρίστῃ πολιτείᾳ, φανερὸν ὅτι δεῖ τὰς εἰς τὴν σχολὴν ἀρετὰς ὑπάρχειν. τέλος γάρ, ὥσπερ εἴρηται πολλάκις, εἰρήνη μὲν πολέμου, σχολὴ δ' ἀσχολίας. χρήσιμοι δὲ τῶν ἀρετῶν εἰσι πρὸς τὴν σχολὴν καὶ διαγωγήν, ὧν τε ἐν τῇ σχολῇ τὸ ἔργον, καὶ ὧν ἐν τῇ ἀσχολίᾳ. δεῖ γὰρ πολλὰ τῶν ἀναγκαίων ὑπάρχειν, ὅπως ἐξῇ σχολάζειν. διὸ σώφρονα τὴν πόλιν εἶναι προσήκει, καὶ ἀνδρείαν, καὶ καρτερικήν· κατὰ γὰρ τὴν παροιμίαν, οὐ σχολὴ δούλοις. οἱ δὲ μὴ δυνάμενοι κινδυνεύειν ἀνδρείως, δοῦλοι τῶν ἐπιόντων εἰσίν. ἀνδρείας μὲν οὖν καὶ καρτερίας δεῖ πρὸς τὴν ἀσχολίαν· φιλοσοφίας δὲ πρὸς τὴν σχολήν· σωφροσύνης δὲ καὶ δικαιοσύνης ἐν ἀμφοτέροις τοῖς χρόνοις· καὶ μᾶλλον εἰρήνην ἄγουσι καὶ σχολάζουσιν. ὁ μὲν γὰρ πόλεμος ἀναγκάζει δικαίους εἶναι καὶ σωφρονεῖν· ἡ δὲ τῆς εὐτυχίας ἀπόλαυσις, καὶ τὸ σχολάζειν μετ' εἰρήνης, ὑβριστὰς ποιεῖ μᾶλλον. πολλῆς οὖν δεῖ δικαιοσύνης καὶ πολλῆς σωφροσύνης τοὺς ἄριστα δοκοῦντας πράττειν, καὶ πάντων τῶν μακαριζομένων ἀπολαύοντας· οἷον, εἴ τινές εἰσιν, ὥσπερ οἱ ποιηταί φασιν, ἐν Μακάρων νήσοις. μάλιστα γὰρ οὗτοι δεήσονται φιλοσοφίας, καὶ σωφροσύνης, καὶ δικαιοσύνης, ὅσῳ μᾶλλον σχολάζουσιν ἐν ἀφθονίᾳ τῶν τοιούτων ἀγαθῶν. διότι μὲν οὖν τὴν μέλλουσαν εὐδαιμονήσειν καὶ σπουδαίαν ἔσεσθαι πόλιν, τούτων δεῖ τῶν ἀρετῶν μετέχειν, φανερόν. αἰσχροῦ γὰρ ὄντος μὴ δύνασθαι χρῆσθαι τοῖς ἀγαθοῖς, ἔτι μᾶλλον μὴ δύνασθαι ἐν τῷ σχολάζειν χρῆσθαι· ἀλλ' ἀσχολοῦντας μὲν καὶ πολεμοῦντας φαίνεσθαι ἀγαθούς· εἰρήνην δ' ἄγοντας καὶ σχολάζοντας, ἀνδραποδώδεις.

A ſequeretur enim ſcilicet, vt quicumque ciuis poſſet, is conari deberet plus vnus poſſe, quàm tota ciuitas, ſuęque ciuitati ſeruitute oppreſſæ imperare. Quod Lacedæmonij crimini dant Pauſaniæ regi, quamuis in tam alto honoris ac dignitatis gradu collocatus eſſet. Nec igitur ad ciuilem ſocietatem accommodata eſt talis vlla ratio taliſque lex, nec vtilis, nec vera. Debet enim legum ſcriptor quæ ſint eadem, & priuatim & publicè optima, in animis hominum ingenerare atque inſerere: neque ciueis in rei militaris ſtudio ea gratia oportet exerceri, vt eos, qui ſunt indigni ſeruitute, in ſeruitutem redigant: ſed primùm vt ipſi quidem ne alijs ſeruiant: deinde vt principatum quærant eorum qui ſub imperio ſunt, vtilitatis, non iniuſtæ in omneis do-
B minationis cauſa: poſtremò vt dominentur in eos qui ſeruitute digni ſunt. Legum ſcriptori autem maiorem operam eſſe dandam, vt leges, & eas quæ ad res bellicas pertinent, & cęteras, otij & pacis cauſa inſtituat ac deſcribat, non belli, teſtimonio ſunt ijs quæ dicimus, ea quæ fiunt. Pleræque enim ex talibus ciuitatibus tantiſper quidem dum bellum gerunt, ſaluæ ſunt: potitæ autem imperio & principatu, occidunt. Nitorem enim & ſplendorem ſuum in pace deperdunt, inſtar ferri: cuius rei legum ſcriptor culpam ſuſtinet, qui hoc eos non docuit, vt otiari poſſint.

C
CAPVT XV.

Probat, virtutes ad otium pertinentes eſſe in primis neceſſarias. Deinde de ratione ciues inſtituendi, diſputat, & quid in eo ſit primum quærit.

QVoniam autem idem finis propoſitus videtur eſſe hominibus & priuatim & publicè, eundémque viro optimo atque optimę reip. adminiſtrandę rationi terminũ conſtitutum eſſe neceſſe eſt: perſpicuũ eſt, virtutes ad otiũ pertinẽtes ſuppetere oportere. Finis enim eſt, vt ſępe dictum eſt, pax, belli; otium, negotij. vtiles autem ſunt ad otium & vitam in otio degendam, virtutes, & eæ, quarum opus munúſque in otio vertitur, & eæ, quæ in negotio munere ſuo fungũtur.
D Multæ enim res neceſſariæ ſuppetant oportet, vt quis otiari poſſit. Quocirca ciuitatem cõuenit eſſe temperantem, & fortem, & laborum tolerantem ac perferẽtem. Nam, vt eſt in prouerbio, Nõ eſt otium ſeruis. At qui fortiter periculum adire non poſſunt, eorum qui inuadũt, ſerui ſunt. Fortitudine igitur, & laborum tolerantia opus eſt in occupatione & negotio: philoſophia autem in otio & quiete: temperantia verò & iuſtitia in vtroq; tẽpore: ſed magis tamẽ in pace & otio. Nam bellum quidẽ iuſtos & tẽperanteis eſſe cogit: rerũ verò ſecundarũ trãquillitas ac iucunditas, otiúmque cũ pace coniunctũ, petulanteis & contumelioſos reddit potiùs. Multa igitur iuſtitia, multáq; tẽperantia iis opus eſt, qui optimè rem gerere vidẽtur, quíq; reb⁹
E omnibus, quæ fortunatæ habẽtur, perfruũtur: vt ſiqui ſunt, quemadmodũ fabulãtur poëtæ, in inſulis Fortunatis. Hi enim tanto magis philoſophiã & temperantiam, & iuſtitiã requirent, quanto magis in talium rerum copia & libertate otioſè viuũt. Quamobrem igitur eam quæ beata & bona futura eſt, ciuitatẽ, his virtutibus oporteat eſſe præditam, in promptu eſt. Nam cùm turpe ſit non poſſe bonis vti, tũ multo turpius eſt in otioſa vita nõ poſſe vti: ſed occupatos quidẽ & bellum gerẽteis, ſe præbere viros bonos, pacem agitãteis verò, & otio diffluenteis, mancipiorum ſimiles eſſe.

Quapropter non quo modo Lacedæmonij, colere virtutem oportet. non enim illi ab aliis hac ratione differunt, neque aliis eo ſunt excellentiores, quòd non eadem, atque alij, maxima bonorum eſſe putent, ſed potiùs quòd hæc aliqua virtute parari exiſtiment. Quoniam autem maiora hæc eſſe bona, quàm bellica, meliúſque eſſe his frui, quàm virtutibus; & hæc eſſe per ſe expetenda, perſpicuum eſt: quo modo & quibus viis ad ea perueniri poſſit, videndum. Hac igitur partitione ſuprà vſi ſumus, vt diceremus, natura, conſuetudine, ratione, iis qui viri boni futuri ſũt, opus eſſe. Atque ex his tribus, quali ingenio, qualive natura præditos eſſe oporteat, antea definitum & conſtitutum eſt. Reſtat vt videamus, vtrùm ratione priùs erudiendi ſint, an conſuetudine & moribus. Hæc enim oportet inter ſe concinere concentu optimo. fieri enim poteſt vt & ratio alicuius ab optimo fine poſito & fixo aberrarit, & ſimili conſuetudine ſit educatus. Perſpicuum igitur primum hoc quidem eſt, quemadmodũ in aliis, ſic & in hac re ortum à principio initium capere: & finem ab aliquo principio naſci, quod ipſum ali° finis eſt. At ratio & mens nobis ſunt naturę finis. Quare ad has oportet ortum noſtri & conſuetudinis meditationem atq; exercitationem parare. Deinde quemadmodum animus & corpus duo ſunt: ſic & animi duas eſſe parteis videmus, vnam rationis expertem, alteram rationis participem: & duos harum partium habitus, quorum alter appetitus, alter eſt mẽs. Vt autem corpus animo origine prius eſt: ſic & pars animi rationis expers, parte rationis participe prior eſt. Licet autem hoc quoque hinc intelligere, quòd animi quidam ardor ſeu excandeſcentia & voluntas, & prætereà cupiditas, in pueris ſtatim in lucem editis ineſt: ratiocinatio verò & mens ætate progreſſis innaſci ſolet natura. quocirca primùm quidem corporis cura animi culturam neceſſario debet anteire: deinde proximè appetitionis, mentis cauſa tamen, cura habenda eſt: animi gratia, corporis.

CAPVT XVI.

Quo tempore & quales inter ſe matrimonio coniungi, & quandiu liberis operam dare oporteat. De liberis exponendis tollendiſve. Adulterij prohibitio.

SI igitur ab initio videndum eſt legum ſcriptori, vt optima fiant eorum qui aluntur, corpora: primo vtique loco adhibenda in coniungendis maris & fœminæ corporibus diligentia eſt, quo tempore, & quales inter ſe matrimonio coniungi oporteat. Debet autem de hac ſocietate leges ferre, ſpectato & vtroque eorum ipſorum, & vitæ tempore, vt ætatibus ad eandem opportunitatem temporis cõueniant & concurrant: neque vires & poteſtates diſcrepent, vt vir quidem gignere poſſit, fœmina non poſſit: aut fœmina poſſit, vir non poſſit. hæc enim diſcordias inter eos pariunt, & diſſenſiones. Secundo loco ſpectanda eſt filiorum ſucceſſio. Oportet enim neque nimis filios parentibus ætate poſteriores eſſe; (nam vt parentes natu grandiores nullum beneficij ſui fructum à filijs viciſſim percipere poſſunt; ſic filij à parentibus nulla re iuuari, aut ſubleuari queunt;) neque nimis propè ad parentum ætatem accedere: multa enim in hac re inſunt incommoda. Nam & minor eſt erga taleis filiorum verecundia, tanquam ęqualeis, & ex ęṫatum propinquitate in adminiſtratione rei familiaris querelæ & criminationes proficiſci ſolent. Poſtremò vnde initio huc degreſſi ſumus, videndum eſt legum ſcriptori,

A ἀλλ' οὐ δεῖ μὴ καθάπερ ἡ Λακεδαιμονίων πόλις, τὴν ἀρετὴν ἀσκεῖν. ἐκεῖνοι μὲν γὰρ οὐ ταύτῃ διαφέρουσι τῶν ἄλλων, τῷ μὴ νομίζειν ταὐτὰ τοῖς ἄλλοις μέγιστα τῶν ἀγαθῶν, ἀλλὰ τῷ γίνεσθαι ταῦτα μᾶλλον διά τινος ἀρετῆς. ἐπεὶ δὲ μείζω τε ἀγαθὰ ἢ τὰ τοῦ πολέμου] ταῦτα, καὶ τὴν ἀπόλαυσιν τὴν τούτων, ἢ τὴν τῶν ἀρετῶν, καὶ ὅτι δι' αὑτήν, φανερὸν ἐκ τούτων. πῶς δέ, καὶ διὰ τίνων ἔσται, τοῦτο δὴ θεωρητέον. τυγχάνομεν δὴ διῃρημένοι * πρότερον, ὅτι φύσεως, καὶ ἔθους, (Cap. 13.) καὶ λόγου δεῖ. τούτων δὲ ποίους μέν τινας εἶναι χρὴ τὴν φύσιν, διώρισται πρότερον. λοιπὸν δὲ θεωρῆσαι πότερον B παιδευτέοι τῷ λόγῳ * πρότερον, ἢ τοῖς ἔθεσι. ταῦτα γὰρ δεῖ πρὸς ἄλληλα συμφωνεῖν συμφωνίαν τὴν ἀρίστην· ἐνδέχεται γὰρ διημαρτηκέναι καὶ τὸν λόγον τῆς βελτίστης ὑποθέσεως· καὶ διὰ τῶν ἐθῶν * ὁμοίως ἦχθαι. (γρ. ὁμοίως) φανερὸν δὲ τοῦτό γε, πρῶτον μέν, καθάπερ ἐν τοῖς ἄλλοις, ὡς ἡ γένεσις ἀπ' ἀρχῆς ἐστι, καὶ τὸ τέλος ἀπό τινος ἀρχῆς ἄλλου τέλους. ὁ δὲ λόγος ἡμῖν, καὶ ὁ νοῦς, τῆς φύσεως τέλος. ὥστε πρὸς τούτους τὴν γένεσιν καὶ τὴν τῶν ἐθῶν δεῖ παρασκευάζειν μελέτην. C ἔπειτα ὥσπερ ψυχὴ καὶ σῶμα δύ' ἐστίν, οὕτω καὶ τῆς ψυχῆς ὁρῶμεν δύο μέρη· τό, τε ἄλογον, καὶ τὸ λόγον ἔχον· καὶ τὰς ἕξεις τὰς τούτων δύο τὸν ἀριθμόν· ὧν τὸ μέν ἐστιν ὄρεξις, τὸ δὲ νοῦς. ὥσπερ δὲ τὸ σῶμα πρότερον τῇ γενέσει τῆς ψυχῆς, οὕτω καὶ τὸ ἄλογον τοῦ λόγον ἔχοντος. φανερὸν δὲ καὶ τοῦτο. θυμὸς γὰρ καὶ βούλησις, ἔτι δὲ ἐπιθυμία, καὶ γενομένοις εὐθὺς ὑπάρχει τοῖς παιδίοις· ὁ δὲ λογισμὸς καὶ ὁ νοῦς, προϊοῦσιν ἐγγίνεσθαι πέφυκε. διὸ πρῶτον μὲν τοῦ σώματος τὴν ἐπιμέλειαν ἀναγκαῖον εἶναι προτέραν, ἢ [τὴν] τῆς D ψυχῆς· ἔπειτα, τὴν τῆς ὀρέξεως· ἕνεκα μέντοι τοῦ νοῦ τὴν τῆς ὀρέξεως· τὴν δὲ τοῦ σώματος, τῆς ψυχῆς.

ΚΕΦΑΛ. ις'.

Πότε καὶ ποίους τινὰς χρὴ ποιεῖσθαι πρὸς ἀλλήλους τὴν γαμικὴν ὁμιλίαν· καὶ περὶ ἀποθέσεως καὶ τροφῆς τῶν γινομένων. καὶ μοιχείας πάσης ἀπαγόρευσις.

ΕΙπερ οὖν ἀπ' ἀρχῆς τὸν νομοθέτην ὁρᾶν δεῖ, ὅπως βέλτιστα τὰ σώματα γένηται τῶν τρεφομένων, πρῶτον μὲν ἐπιμελητέον περὶ τὴν σύζευξιν, πότε καὶ ποίους τινὰς ὄντας χρὴ ποιεῖσθαι πρὸς ἀλλήλους τὴν γαμικὴν ὁμιλίαν. δεῖ δ' ἀποβλέποντα E νομοθετεῖν [περὶ] ταύτην τὴν κοινωνίαν, πρὸς αὐτούς τε καὶ τὸν τοῦ ζῆν χρόνον, ἵνα συγκαταβαίνωσι ταῖς ἡλικίαις ἐπὶ τὸν αὐτὸν καιρόν, καὶ μὴ διαφωνῶσιν αἱ δυνάμεις· τοῦ μὲν ἔτι δυναμένου γεννᾶν, τῆς δέ, μὴ δυναμένης· ἢ ταύτης μέν, τοῦ δ' ἀνδρὸς μή. ταῦτα γὰρ ποιεῖ καὶ στάσεις πρὸς ἀλλήλους, καὶ διαφοράς. ἔπειτα, καὶ πρὸς τὴν τῶν τέκνων διαδοχήν. δεῖ γὰρ οὔτε λίαν ὑπολείπεσθαι ταῖς ἡλικίαις τὰ τέκνα τῶν πατέρων· ἀνόνητος γὰρ τοῖς μὲν πρεσβυτέροις ἡ χάρις παρὰ τῶν τέκνων, ἡ δὲ παρὰ τῶν πατέρων βοήθεια τοῖς τέκνοις· οὔτε λίαν πάρεγγυς εἶναι. πολλὴν γὰρ ἔχει δυσχέρειαν· ἥτε γὰρ αἰδὼς ἧττον ὑπάρχει τοῖς τοιούτοις, ὥσπερ ἡλικιώταις, καὶ περὶ τὴν οἰκονομίαν ἐγκληματικὸν τὸ πάρεγγυς. ἔτι δ', ὅθεν ἀρχόμενοι δεῦρο μετέβημεν,

γρ. τῶν γινομένων

ὅπως τὰ σώματα * τῶν γεννωμένων ὑπάρχῃ πρὸς τὴν τοῦ νομοθέτου βούλησιν. σχεδὸν δὴ πάντα ταῦτα συμβαίνει κατὰ μίαν ἐπιμέλειαν. ἐπεὶ γὰρ ὥρισται τέλος τῆς γεννήσεως, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον εἰπεῖν, ἀνδράσι μὲν ὁ τῶν ἑβδομήκοντα ἐτῶν ἀριθμὸς ἔσχατος, πεντήκοντα δὲ γυναιξί, δεῖ τὴν ἀρχὴν τῆς συζεύξεως κατὰ τὴν ἡλικίαν εἰς τοὺς χρόνους καταβαίνειν τούτους. ἔστι δ' ὁ τῶν νέων συνδυασμὸς φαῦλος πρὸς τεκνοποιίαν. ἐν γὰρ πᾶσι ζῴοις ἀτελῆ τὰ τῶν νέων ἔκγονα, καὶ θηλυτόκα μᾶλλον, καὶ μικρὰ τὴν μορφήν. ὥστ' ἀναγκαῖον ταὐτὸ τοῦτο συμβαίνειν καὶ ἐπὶ τῶν ἀνθρώπων. τεκμήριον δέ. ἐν ὅσαις γὰρ τῶν πόλεων ἐπιχωριάζει τὸ νέους συζευγνύναι καὶ νέας, ἀτελεῖς καὶ μικροὶ τὰ σώματά εἰσιν. ἔτι δὲ ἐν τοῖς τόκοις αἱ νέαι πονοῦσί τε μᾶλλον καὶ διαφθείρονται πλείους. διὸ καὶ τὸν χρησμὸν γενέσθαι τινές φασι διὰ τοιαύτην αἰτίαν τοῖς Τροιζηνίοις, ὡς πολλῶν διαφθειρομένων διὰ τὸ γαμίσκεσθαι τὰς νεωτέρας, ἀλλ' οὐ πρὸς τὴν τῶν καρπῶν κομιδήν. ἔτι δὲ καὶ πρὸς σωφροσύνην συμφέρει τὰς ἐκδόσεις ποιεῖσθαι πρεσβυτέραις· ἀκολαστότεραι γὰρ εἶναι δοκοῦσι νέαι χρησάμεναι ταῖς συνουσίαις. καὶ τὰ τῶν ἀρρένων δὲ σώματα βλάπτεσθαι δοκεῖ πρὸς τὴν αὔξησιν, ἐὰν ἔτι τοῦ * σώματος αὐξανομένου ποιῶνται τὴν συνουσίαν. καὶ γὰρ τούτου τις ὡρισμένος χρόνος, ὃν οὐχ ὑπερβαίνει πληθύον ἔτι. διὸ τὰς μὲν ἁρμόττει περὶ τὴν ὀκτωκαίδεκα ἐτῶν ἡλικίαν συζευγνύναι, τοὺς δ' ἑπτὰ καὶ τριάκοντα, ἢ μικρόν.] ἐν * τοσούτῳ γὰρ * ἀκμάζουσί τε τοῖς σώμασι σύζευξις ἔσται, καὶ πρὸς τὴν παῦλαν τῆς τεκνοποιίας συγκαταβήσεται τοῖς χρόνοις εὐκαίρως. ἔτι δὲ ἡ διαδοχὴ τῶν τέκνων, τοῖς μὲν ἀρχομένης ἔσται τῆς ἀκμῆς, ἐὰν γίγνηται κατὰ λόγον εὐθὺς * ἡ γένεσις· τοῖς δὲ ἤδη καταλελυμένης τῆς ἡλικίας πρὸς τὸν τῶν ἑβδομήκοντα ἐτῶν ἀριθμόν. περὶ μὲν οὖν τοῦ πότε δεῖ ποιεῖσθαι τὴν σύζευξιν, εἴρηται. τοῖς δὲ περὶ τὴν ὥραν χρόνοις, δεῖ χρῆσθαι, * οἷς οἱ πολλοὶ χρῶνται καλῶς καὶ νῦν, ὁρίσαντες χειμῶνος τὴν * συναυλίαν ποιεῖσθαι ταύτην. δεῖ δὲ καὶ αὐτοὺς ἤδη θεωρεῖν πρὸς τὴν τεκνοποιίαν, τά τε παρὰ τῶν ἰατρῶν λεγόμενα, καὶ τὰ παρὰ τῶν φυσικῶν. οἵ τε γὰρ ἰατροὶ τοὺς καιροὺς τῶν σωμάτων ἱκανῶς λέγουσι, καὶ περὶ τῶν πνευμάτων οἱ φυσικοί, τὰ βόρεια τῶν νοτίων ἐπαινοῦντες μᾶλλον. ποίων δέ τινων τῶν σωμάτων ὑπαρχόντων, μάλιστα ὄφελος εἴη * τοῖς γεννωμένοις, ἐπιστήσασι μὲν μᾶλλον λεκτέον ἐν τοῖς περὶ τῆς παιδονομίας· τύπῳ δὲ ἱκανὸν εἰπεῖν καὶ νῦν. οὔτε γὰρ ἡ τῶν ἀθλητῶν χρήσιμος ἕξις πρὸς πολιτικὴν εὐεξίαν, οὔτε πρὸς ὑγίειαν, καὶ τεκνοποιίαν, οὔτε ἡ θεραπευτικὴ καὶ κακοπονητικὴ λίαν, ἀλλ' ἡ μέση τούτων. πεπονημένην μὲν οὖν ἔχειν δεῖ τὴν ἕξιν· πεπονημένην δὲ πόνοις μὴ βιαίοις· μηδὲ πρὸς ἕνα μόνον, ὥσπερ ἡ τῶν ἀθλητῶν ἕξις, ἀλλὰ πρὸς τὰς * τῶν ἐλευθέρων πράξεις. ὁμοίως δὲ δεῖ ταῦτα ὑπάρχειν ἀνδράσι καὶ γυναιξί. χρὴ δὲ καὶ τὰς ἐγκύους ἐπιμελεῖσθαι τῶν σωμάτων, μὴ ῥᾳθυμούσας, μηδ' ἀργῷ τροφῇ χρωμένας.

Lamb. σώματος. alij neutrum agnoſcunt.

γρ. τούτῳ

γρ. ἀκμάζουσι

γρ. ὁ γόνος

γρ. ὡς οἱ π.

Lamb. συνουσίαν

γρ. τοῖς γεννωμένοις

γρ. τῶν ἐλευθερίων

A vt corpora eorum, qui procreantur, ſint ad eius voluntatem apposita. Hæc igitur ferè omnia vna diligentia curáque continentur. Quoniam enim procreationis finis definitus eſt, viris quidem ad ſummum, annorum ſeptuaginta numerus vltimus: feminis verò, quinquaginta: oportet coniugationis principium, quod ad eorum ætatem attinet, ad hęc tempora concurrere. Eſt autem adoleſcentulorum copulatio & coniunctio ad liberorum procreationē inepta. nam in omnibus animantibus adoleſcentium fœtus imperfecti ſunt, & feminæ eduntur potiùs, quàm mares, & breui corporis B figura. Quare neceſſariò hoc idē etiam in hominibus euenit. Cui rei hoc argumento eſt, quòd quibuſcumq; in ciuitatibus hoc in more poſitum eſt vt adoleſcentes cum puellis adoleſcentulis matrimonio iungantur, imperfectis & breuibus corporibus prædíti ſunt. Præterea puellæ adoleſcentulæ & magis laborant in partu, & plures intereunt. Quapropter conſultò Trœzoniis oraculo reſpōſum eſſe quidam dicunt, illa incommoda iis accidere propter talē cauſam, proinde quaſi multæ mulieres interirent: quia iuniores ac minores natu in matrimonium collocarentur, non quòd fructus ante tempus colligerentur. Præterea verò & ad temperantiam adiuuat, elocare paulò ætate grandiores. videntur enim eſſe intemperantiores ac libidino- C ſiores eę quę valde puellæ rebus venereis vſæ ſunt. Tū maſculorum corporibus nocere videtur ad incrementum, ſi adhuc corpore creſcente rebus venereis dent operam. huius enim tempus quoddam eſt definitum, extra quod egrediens non ampliùs augeſcat. Quapropter fœminas quidem anno ętatis circiter duodeuiceſimo conuenit in matrimonium collocare: mares verò anno circiter triceſimoſeptimo nuptiis alligare. Namque hoc tempore facta coniunctio & corroboratis florentibúſq; ac vigentibus corporib. erit opportuna, & ad procreationis liberorum pauſam ac requiem tempeſtiuè in eodem tempore vtriſque concurret. Pręterea verò ſucceſſio liberorum & parentibus & liberis erit opportuna: his quidem ineunte ætatis robore ac D vigore, ſi ſtatim pro ratione temporis nati fuerint: illis verò ætate iam decrepita, & ad annum ætatis ſeptuageſimum præcipitata. De coniugio igitur quo tempore ſit conciliandum, dictum eſt. Anni autem tempore eo vtendum eſt, quo etiam nunc vtuntur multi: idq; pulchrè ac præclarè, bruma huic congreſſioni faciendæ præfinita. Oportet igitur etiam eos ad liberorum procreationem ea iam cognoſcere, & quæ à medicis dicuntur, & quæ à phyſicis. Nam & medici quibus potiſſimùm temporibus corpora optimè ſint affecta, ſatis accuratè explicant: & phyſici, cùm de ventis copioſè diſputant, tum ventos aquilonareis auſtralibus anteponunt. Sed quomodo affectis parentum corporibus E plurimùm iuuentur, qui procreantur, in iis quidem, quæ de puerorum inſtitutione dicentur, attentiùs & accuratiùs erit diſputandum. nunc autem ſatis erit adumbrata quadam forma dicere. Nam neque athletarum habitus ad bonam corporis conſtitutionem ciuili ſocietati conuenientem, nec ad bonam valetudinem, nec ad procreationem liberorum vtilis eſt: neque is qui remedijs & curationibus eget, quíque valde laborioſus & morbis exercitus eſt, ſed qui inter hos interiectus eſt. Habitu igitur corporis eſſe oportet laboribus perferendis durato atque aſſuefacto, ſed aſſuefacto laboribus non violentis, neque ad vnum laborem exercitato, quemadmodum athletarum eſt, ſed ad hominum liberorum actiones. Atq; hæc ad viros ſimiliter & ad mulieres pertinent. Oportet autem & mulieres prægnanteis ſeu grauidas ſuorum corporum curam habere, ne deſidiæ ſe dedant, neque alimento vtantur nimis tenui & ſubtili.

Atque hoc facilè aſſequitur ſcriptor legum, ſi eis iter aliquod quotidianum ad cultum venerationémque deorum eorum quibus ſorte obtigit vt præſint gignẽdis animantibus, iniunxerit ac mandauerit. Mentem vero earum contrà, atque corpora, deſidioſiùs haberi in vita degenda conuenit nam quę procreantur, multa à matre contrahere cernuntur: quemadmodum & quę ex terra naſcuntur, à terra. De exponendis autem vel tollendis partubus, lex eſto, nequid mācum & debile alatur. Propter multitudinem autem liberorum, ne plures ſint quàm expediat, ſi gentium inſtituta & leges vetent procreata exponi, definitum eſſe oportet procreandorum liberorum numerum. Quòd ſi quib[us] inter ſe copulatis & congreſſis, plures liberi quàm definitum ſit, naſcãtur, priùs quàm ſenſus & vita inſeratur, abortus eſt fœtui inferendus. Quid enim pium ac religioſum ſit, quid non, ſenſu & vita circumſcriptum ac definitum erit. quoniam autem ætatis initium viro & vxori, quando conciliare coniunctionem nuptialem incipere oporteat, definitum eſt; etiam hoc definitum ſit quãdiu liberis procreandis eos operam dare conueniat. Nam vt iuniorum, ita & grandiorum natu fœtus, inchoatis atque imperfectis corporibus mentibúſque naſcuntur: eorum verò qui ſenio confecti ſunt, ſoboles infirma atque imbecilla eſt. Quare id tempus præfiniatur, in quo mens maximè viget ac floret. mentis autem flos ac vigor in pleriſque eſt, quem quidam poëtæ expoſuerunt, qui hominis ætatem ſeptenariis numeris metiuntur, anno circiter quinquageſimo. Itaque qui hanc ætatem quadriennio aut quinquennio ſuperat, is debet à manifeſta procreatione ſolutus eſſe. De reliquo, valetudinis gratia, aut propter talem aliquam cauſam, oportet eos videri inter ſe commiſceri. De cõcubitu autem aut viri cum alia femina, aut feminę cum alio viro, eſto abſolutè turpe & flagitioſum, alium aut aliam vlla ratione vllóque pacto tangere videri, cùm & eſt & appellatur coniux. Quòd ſi quis inter id tempus, quod procreationi liberorum præfinitum eſt, in tali aliquo facinore deprehendatur; tali infamia notetur qualem peccati magnitudo grauitáſque poſtulat.

CAPVT XVII.

Liberi nati quomodo alendi, & ad ſeptimum vſque annum educandi.

Liberis autem natis atque editis, multum intereſſe exiſtimandum eſt ad corporis vireis, quo cibo alantur. Apparet autem, ſi quis alias animanteis & nationes, quibus curæ eſt habitum bello aptum corpori inducere, animo percurrat: lactis naturam exuberantem, eſſe alimentum corporibus maximè accommodatum: ſed quæ ſit vini expers, propter morbos. Præterea & tantas agitationes, quantas qui ſunt ea ætate, ferre poſſunt, adhibere prodeſt. Ne autem membra propter teneritatem diſtorqueantur, vtuntur etiam nunc nonnullæ nationes machinis quibuſdam & inſtrumentis ſolerter excogitatis: quæ corpus eorum, qui ſunt id ætatis, à peruerſione & diſtortione tuentur. Prodeſt & ſtatim ab ineunte ętate pueros frigoribus aſſuefacere. hoc enim & ad bonam valetudinem & ad actiones bellicas, vtiliſſimum eſt. Quocirca multi barbari hunc morem retinent, alij vt pueros ſimul atque nati ſunt, in frigidum flumen immergant: alij, vt breui integumento veſtiant, quod Galli faciunt. Omnibus enim rebus quibus aſſuefieri poſſunt,

A τοῦτο δὲ ῥᾴδιον τῷ νομοθέτῃ ποιῆσαι, προστάξαντι καθ' ἡμέραν τινὰ ποιεῖσθαι πορείαν πρὸς θεῶν ἀποθεραπείαν, τῶν εἰληχότων τὴν περὶ τῆς γενέσεως τιμήν. τὴν μέντοι διάνοιαν τοὐναντίον τῶν σωμάτων ῥαθυμοτέρως ἁρμόττει διάγειν. ἀπολαύοντα γὰρ φαίνεται * τὰ γινόμενα τῆς ἐχούσης, ὥσπερ καὶ τὰ φυόμενα τῆς γῆς. περὶ δὲ ἀποθέσεως καὶ τροφῆς τῶν γιγνομένων, ἔστω νόμος, μηδὲν πεπηρωμένον τρέφειν. διὰ δὲ πλῆθος τέκνων, ἐὰν ἡ τάξις * τῶν ἐθνῶν κωλύῃ, μηδὲν ἀποτίθεσθαι τῶν γιγνομένων· * ὡρίσθαι γὰρ δεῖ τῆς τεκνοποιίας τὸ πλῆθος. ἐὰν δέ τισι γίγνηται παρὰ
B ταῦτα συνδυασθέντων, πρὶν αἴσθησιν ἐγγενέσθαι καὶ ζωήν, ἐμποιεῖσθαι δεῖ τὴν ἄμβλωσιν· τὸ γὰρ ὅσιον * καὶ τὸ μή, διωρισμένον τῇ αἰσθήσει καὶ τῷ ζῆν ἔσται. ἐπεὶ δ' ἡ μὲν ἀρχὴ τῆς ἡλικίας ἀνδρὶ καὶ γυναικὶ διώρισται, πότε ἄρχεσθαι χρὴ τῆς συζεύξεως, καὶ πόσον χρόνον λειτουργεῖν ἁρμόττει πρὸς τεκνοποιίαν, ὡρίσθω. τὰ γὰρ τῶν πρεσβυτέρων ἔκγονα, καθάπερ τὰ τῶν νεωτέρων, ἀτελῆ γίνεται καὶ τοῖς σώμασι καὶ ταῖς διανοίαις· τὰ δὲ τῶν γεγηρακότων, ἀσθενῆ. διὸ κατὰ τὴν τῆς διανοίας ἀκμήν· αὕτη δ' ἐστὶν ἐν τοῖς πλείστοις, ἥνπερ τῶν ποιητῶν τινες εἰρήκασιν, οἱ μετροῦντες ταῖς ἑβδομάσι τὴν ἡλικίαν, περὶ τὸν χρόνον
C τὸν τῶν πεντήκοντα ἐτῶν. ὥστε τέτταρσιν ἢ πέντε ἔτεσιν ὑπερβάλλοντα τὴν ἡλικίαν ταύτην, ἀφεῖσθαι δεῖ τῆς εἰς τὸ φανερὸν γεννήσεως· τὸ δὲ λοιπόν, ὑγιείας χάριν, ἤ τινος ἄλλης τοιαύτης αἰτίας, φαίνεσθαι δεῖ ποιουμένους τὴν ὁμιλίαν. περὶ δὲ τῆς πρὸς ἄλλην ἢ πρὸς ἄλλον, ἔστω μὲν ἁπλῶς μὴ καλὸν ἁπτόμενον φαίνεσθαι μηδαμῇ μηδαμῶς, ὅταν ᾖ καὶ προσαγορευθῇ πόσις. περὶ δὲ τὸν χρόνον τὸν τῆς τεκνοποιίας, ἐάν τις φαίνηται τοιοῦτόν τι δρῶν, ἀτιμίᾳ ζημιούσθω πρεπούσῃ πρὸς τὴν ἁμαρτίαν.

Lamb. τὰ κυόμενα τῆς κυούσης,
γρ. τῶν ἐθῶν
γρ. ὡρίσθαι γὰρ δεῖ
Lamb. ὡρίσθαι δεῖ
γρ. καὶ τὸ μὴ διωρισμένον, τὸ

D

ΚΕΦΑΛ. ιζ'.

Γενομένων τῶν τέκνων ποίαν τινὰ δεῖ τὴν τροφὴν εἶναι, καὶ ποίαν ἀγωγὴν ποιεῖσθαι, μέχρι τῶν ἑπτὰ ἐτῶν.

Γενομένων δὲ τῶν τέκνων, οἴεσθαι μεγάλην εἶναι διαφορὰν πρὸς τὴν τῶν σωμάτων δύναμιν, τὴν τροφήν, ὁποία τις ἂν ᾖ. φαίνεται δὲ διά τε τῶν ἄλλων ζῴων ἐπισκοποῦσι, καὶ διὰ τῶν ἐθνῶν, οἷς ἐπιμελές ἐστιν
E εἰσάγειν τὴν πολεμικὴν ἕξιν, ἡ τοῦ γάλακτος * πληθύουσα τροφή, μάλιστα οἰκεία τοῖς σώμασιν· ἀοινοτέρα δέ, διὰ τὰ νοσήματα. ἔτι δὲ καὶ κινήσεις, ὅσας ἐνδέχεται, ποιεῖσθαι τηλικούτων συμφέρει. πρὸς δὲ τὸ μὴ διαστρέφεσθαι τὰ μέλη δι' ἁπαλότητα, χρῶνται καὶ νῦν ἔνια τῶν ἐθνῶν ὀργάνοις τισὶ μηχανικοῖς· ἃ τὸ σῶμα ποιεῖ τῶν τοιούτων ἀστραβές. συμφέρει δὲ εὐθὺς καὶ πρὸς τὰ ψύχη συνεθίζειν ἐκ μικρῶν παίδων. τοῦτο γὰρ καὶ πρὸς ὑγίειαν, καὶ πρὸς πολεμικὰς πράξεις, εὐχρηστότατον. διὸ παρὰ πολλοῖς ἐστι τῶν βαρβάρων ἔθος, τοῖς μὲν, εἰς ποταμὸν ἀποβάπτειν τὰ γιγνόμενα ψυχρόν, τοῖς δέ, σκέπασμα μικρὸν ἀμπίσχειν οἷον, Κελτοῖς. πάντα γὰρ ὅσα δυνατὸν ἐθίζειν,

γρ. πλήθουσα

γρ. ἀρχομένους quidam, ἀρχομένοις.

εὐθὺς * ἀρχομένων βέλτιον μὲν ἐθίζειν ἐκ προσαγωγῆς δ' ἐθίζειν. εὐφυὴς δ' ἡ τῶν παίδων ἕξις, διὰ θερμότητα, πρὸς τὴν τῶν ψυχρῶν ἄσκησιν. περὶ μὲν οὖν τὴν πρώτην συμφέρει ποιεῖσθαι τὴν ἐπιμέλειαν τοιαύτην τε καὶ τὴν ταύτῃ παραπλησίαν· τὴν δ' ἐχομένην ταύτης ἡλικίαν, μέχρι πέντε ἐτῶν, ἣν οὔτε πω πρὸς μάθησιν καλῶς ἔχει προσάγειν οὐδεμίαν, οὔτε πρὸς ἀναγκαίους πόνους, ὅπως μὴ τὴν αὔξησιν ἐμποδίζωσι, δεῖ τοσαύτης τυγχάνειν κινήσεως, ὥστε διαφεύγειν τὴν ἀργίαν τῶν σωμάτων· ἣν χρὴ παρασκευάζειν καὶ δι' ἄλλων πράξεων, καὶ διὰ τῆς παιδιᾶς. δεῖ δὲ καὶ τὰς παιδιὰς εἶναι μήτε ἀνελευθέρους, μήτε ἐπιπόνους, μήτε ἀνειμένας. καὶ περὶ λόγων δὲ καὶ μύθων, ποίους τινὰς ἀκούειν δεῖ τοὺς τηλικούτους, ἐπιμελὲς ἔστω τοῖς ἄρχουσιν, οὓς καλοῦσι παιδονόμους. πάντα γὰρ δεῖ τὰ τοιαῦτα προοδοποιεῖν πρὸς τὰς ὕστερον διατριβάς. διὸ τὰς παιδιὰς εἶναι δεῖ τὰς πολλὰς μιμήσεις τῶν ὕστερον * σπουδαζομένων. τὰς δὲ διατάσεις τῶν παίδων καὶ τοὺς κλαυθμοὺς, οὐκ ὀρθῶς ἀπαγορεύουσιν οἱ κωλύοντες ἐν τοῖς νόμοις. συμφέρουσι γὰρ πρὸς αὔξησιν. γίνεται γὰρ τρόπον τινὰ γυμνασία τοῖς σώμασιν. ἡ γὰρ τοῦ πνεύματος κάθεξις, ποιεῖ τὴν ἰσχὺν τοῖς πονοῦσιν. ὃ συμβαίνει καὶ τοῖς παιδίοις διατεινομένοις. ἐπισκεπτέον δὲ τοῖς παιδονόμοις τὴν τούτων διαγωγὴν, τήν τ' ἄλλην, καὶ ὅπως ὅτι ἥκιστα μετὰ δούλων ἔσται. ταύτην γὰρ τὴν ἡλικίαν, καὶ μέχρι τῶν ἑπτὰ ἐτῶν, ἀναγκαῖον οἴκοι τὴν τροφὴν ἔχειν. εὔλογον οὖν ἀπολαύειν ἀπὸ τῶν ἀκουσμάτων καὶ τῶν ὁραμάτων ἀνελευθερίας, καὶ τηλικούτους ὄντας. ὅλως μὲν οὖν αἰσχρολογίαν ἐκ τῆς πόλεως, ὥσπερ ἄλλο τι, δεῖ τὸν νομοθέτην ἐξορίζειν. ἐκ τοῦ γὰρ εὐχερῶς λέγειν ὁτιοῦν τῶν αἰσχρῶν, γίνεται καὶ τὸ ποιεῖν σύνεγγυς. μάλιστα μὲν οὖν ἐκ τῶν νέων, ὅπως μήτε λέγωσι, μήτε ἀκούωσι μηδὲν τοιοῦτον. ἐὰν δέ τις φαίνηταί τι λέγων ἢ πράττων τῶν ἀπηγορευμένων, τὸν μὲν ἐλεύθερον, μήπω δὲ κατακλίσεως ἠξιωμένον ἐν τοῖς συσσιτίοις, ἀτιμίαις κολάζειν καὶ πληγαῖς· τὸν δὲ πρεσβύτερον τῆς ἡλικίας ταύτης, ἀτιμίαις ἀνελευθέροις, ἀνδραποδωδίας χάριν. ἐπεὶ δὲ τὸ λέγειν τι τῶν τοιούτων ἐξορίζομεν, φανερὸν ὅτι καὶ τὸ θεωρεῖν, ἢ γραφὰς, ἢ λόγους ἀσχήμονας. ἐπιμελὲς μὲν οὖν ἔστω τοῖς ἄρχουσι μηθὲν μήτε ἄγαλμα, μήτε γραφὴν εἶναι τοιούτων πράξεων μίμησιν· εἰ μὴ παρά τισι θεοῖς τοιούτοις, οἷς καὶ τὸν τωθασμὸν ἀποδίδωσιν ὁ νόμος· πρὸς δὲ τούτοις ἀφίησιν ὁ νόμος τοὺς ἔχοντας ἡλικίαν πλέον προσήκουσαν,] καὶ ὑπὲρ αὑτῶν καὶ τέκνων καὶ γυναικῶν τιμαλφεῖν τοὺς θεούς. τοὺς δὲ νεωτέρους οὔτ' ἰάμβων, οὔτε κωμῳδίας θεατὰς νομοθετητέον, πρὶν ἢ τὴν ἡλικίαν λάβωσιν, ἐν ᾗ καὶ κατακλίσεως ὑπάρξει κοινωνεῖν ἤδη, καὶ μέθης· καὶ τῆς ἀπὸ τῶν τοιούτων γιγνομένης βλάβης ἀπαθεῖς ἡ παιδεία ποιήσει πάντας. νῦν μὲν οὖν ἐν παραδρομῇ πεποιήμεθα τὸν λόγον· ὕστερον δ' ἐπιστήσαντας δεῖ διορίσαι μᾶλλον, εἴτε μὴ δεῖ πρῶτον, εἴτε δεῖ διαπορήσαντας, καὶ πῶς δεῖ· κατὰ δὲ τὸν παρόντα καιρὸν, ἐμνήσθημεν ὡς ἀναγκαῖον.

Lamb. σπουδαζομένων.

γρ. τῶν ὁραμάτων τῆς ἀνελευθέρου,

A ſtatim ab ineunte ętate eos aſſuefacere melius eſt, dūmodo ſenſim ac paulatim: facilè autem exerceri poteſt puerorum habitus natura ad frigora perferenda, propter calorem. In prima igitur ætate talem diligentiam adhibere, & huic quàm ſimillimam, vtile eſt. Huic autem proxima vſque ad annos quinque, quam neque dum ad vllam diſciplinam admouere, neq; ad neceſſarios labores appellere par eſt, ne incrementum impediant, tantam agitationem conſequi debet, vt corporum ſegnitiem ac deſidiam effugiat: quæ agitatio cùm alijs rebus, tum ludo inducenda & comparanda eſt. Oportet autem ludos neque illiberaleis neque laborioſos, neque remiſſos ac diſſolutos eſſe. qualeis autem ſermones qualeiſq; fabellas audire debeant pueri id ætatis, iis magiſtratibus qui pueris regēdis præfecti ſunt, quos pædonomos Græci dicunt, curæ ſit videre. Hęc enim omnia debent præcurſionem quandam B adhibere, viámque munire ad poſteriores vitæ degendæ conſuetudines & diſputationes. Iccirco & luſiones pleræque, eorum ſtudiorum quæ poſteriùs ſeriò ab eis tractabuntur, imitationes eſſe debent. Vocis autem contentionibus & ploratibus non rectè pueris interdicunt, qui legibus eos vocem contendere & plorare vetant. nam valent hęc ad incrementum. ſunt corporibus exercitationũ loco. Nam ſpiritus & animæ compreſſio iis qui in aliquo labore verſantur, vireis ſuppeditat atque amplificat. quod & pueris vocem contendentibus accidit. Debent porrò ij qui pueris moderādis præfecti ſunt, cùm aliam horum vitæ degendæ cō- C ſuetudinem attendere, tum maximè operam dare vt quàm minimè cum ſeruis verſentur; huic enim ætati etiam vſque ad annos ſeptem neceſſariò domi victus ſubminiſtratur. Ratio igitur poſtulat vt qui hac ætate ſunt, ab auditionibus & ſpectaculis illiberalibus longè arceantur. Cùm igitur vniuersè ſcriptor legum verborum obſcœnitatem ex ciuitate, ſiquid aliud, eiicere debeat; (ex eo enim quòd aliquis, quodcumque verbum turpe in buccam veniat, facilè proloquatur, naſcitur proximè vt faciat;) tum maximè à puerorū auribus oculiſque remouere, ne quid tale vel loquantur vel audiant. Quòd ſi quis comperiatur, aliquem corū quæ legibus vetita ſunt, aut dicere aut agere, iſque liber ſit quidem ille, ſed nondum dignus qui in conui- D uiis publicis interſit, habitus ſit: & ignominia afficiendus, & verberibus caſtigandus eſt. ſin ſit hac ætate ſuperior, ignominiis illiberalibus inurendus eſt, propterea quòd ſe ſeruorum ſimilem moribus præbuerit. Quoniam autem tale aliquid proloqui vetamus, perſpicuum eſt etiam picturas & fabulas indecoras ac deformeis ſpectare per nos non licere. Dent igitur operam magiſtratus, ne qua ſit vel ſtatua vel tabula picta, quæ taleis actiones imitetur: niſi fortè in templis quorumdam talium deorum, quibus lex laſciuiam atque irriſionem ſubobſcœnam attribuit. Verumtamen hos deos permittit lex iis qui paulò E ſunt ætate prouectiores, & pro ſe, & pro liberis, & pro vxoribus venerari, & omni cultus genere mactare. Iunioribus verò neque iambos neque comœdias ſpectare vlla lege permitti debet, priuſquam eam ætatem attigerint, in qua & eis accubationis atque ebrietatis conſortibus licebit eſſe: & eos omneis à noxa ex his talibus proficiſcente incolumeis atque integros diſciplina ſeruabit. Nunc igitur hunc ſermonem curſim habuimus: poſteriùs autem attentiùs erit conſiderandum, pluribuſque verbis explicandū, quærentibus primùm, verùm minimè ſit faciendū, an ſit faciendum: deinde quomodo faciendum. In præſentia autem neceſſariò his de rębus mentionem nonnullam fecimus.

Fortaſſe enim Theodotus tragœdus non malè tale quiddam dicebat. nullum enim vmquam, ne contemptum quidem hiſtrionem, paſſus eſt ante ſe in ſcenam prodire: quòd exiſtimaret ſpectatorum aureis iis quæ prima audiunt, captas occupari. Quod idem vſuvenit & in hominum congreſſionibus, & in rerum tractationibus. Nam quæ prima nobis oblata ſunt, ea omnia ſunt nobis probatiſſima. Quare adoleſcentibus, cùm mala ac vitioſa omnia ita debent eſſe incognita, quaſi peregrina: tum ea maximè, in quibus ineſt vel turpitudo, vel animi offenſio. Annis autem quinq; exactis, biennium, vſque ad annum ſeptimum confectum, debent iam diſciplinarum earum quas eos diſcere oportebit, fieri ſpectatores. Duæ porrò ſunt ætates, ad quas neceſſariò inſtitutio diuidenda eſt: altera ab anno ſeptimo ad pubertatem, altera rurſus à pubertate vſque ad primum & viceſimum annum. Nam qui ætates per hebdomadas partiuntur, magnam partem non rectè dicunt. Sequenda verò naturæ diuiſio eſt. Vult enim omnis ars omniſque doctrina id quod naturæ deeſt, ſupplere. Primùm igitur videndum eſt, ſitne in puerorum inſtitutione aliqua ordinis deſcriptio adhibenda: deinde, vtrùm eorum inſtitutionis procuratio, publica an priuata eſſe debeat, pro cuiuſque arbitrio & modo: quod etiam nunc in pleriſque ciuitatibus fieri ſolet: tertio loco, qualem eſſe oportat.

A ἴσως γὰρ οὐ κακῶς ἔλεγε τὸ τοιοῦτον Θεόδωρος ὁ τῆς τραγῳδίας ὑποκριτής. οὐθενὶ γὰρ πώποτε παρῆκεν ἑαυτοῦ προεισάγειν, οὐδὲ τῶν εὐτελῶν ὑποκριτῶν, ὡς οἰκειουμένων* τῶν θεατῶν ταῖς πρώταις ἀκοαῖς. συμβαίνει δὲ ταυτὸ τοῦτο καὶ πρὸς τὰς τῶν ἀνθρώπων ὁμιλίας, καὶ πρὸς τὰς τῶν πραγμάτων. πάντα γὰρ στέργομεν τὰ πρῶτα μᾶλλον. διὸ δεῖ τοῖς νέοις πάντα ποιεῖν ξένα τὰ φαῦλα· μάλιστα δ᾽ αὐτῶν, ὅσα ἔχει ἢ μοχθηρίαν, ἢ δυσμένειαν. διελθόντων δὲ τῶν πέντε ἐτῶν, τὰ δύο μέχρι τῶν ἑπτὰ δεῖ θεωροὺς ἤδη γίγνεσθαι τῶν μαθήσεων, ἃς δεήσει μανθάνειν αὐτούς· δύο δ᾽ εἰσὶν ἡλικίαι, πρὸς ἃς ἀναγκαῖον διῃρῆσθαι τὴν παιδείαν· μετὰ τὴν ἀπὸ τῶν ἑπτὰ, μέχρι ἥβης· καὶ πάλιν μετὰ τὴν ἀφ᾽ ἥβης, μέχρι τῶν ἑνὸς καὶ εἴκοσιν ἐτῶν. οἱ γὰρ ταῖς ἑβδόμασι διαιροῦντες τὰς ἡλικίας, ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ, λέγουσιν οὐ καλῶς. δεῖ δὲ τῇ διαιρέσει τῆς φύσεως ἐπακολουθεῖν. πᾶσα γὰρ τέχνη καὶ παιδεία, τὸ προσλεῖπον βούλεται τῆς φύσεως ἀναπληροῦν. πρῶτον μὲν οὖν σκεπτέον, εἰ ποιητέον τάξιν τινὰ περὶ τοὺς παῖδας· ἔπειτα, πότερον συμφέρει κοινῇ ποιεῖσθαι τὴν ἐπιμέλειαν αὐτῶν, ἢ κατ᾽ ἴδιον τρόπον· ὃ γίγνεται καὶ νῦν ἐν ταῖς πλείσταις τῶν πόλεων. C τρίτον δὲ, ποίαν τινὰ δεῖ ταύτην.

* γρ. τῶν δια-

ARISTOTELIS, DE REPVBLICA LIBER VIII.

CAPVT I.

Legumlatori neceſſariò de puerorum inſtitutione leges eſſe ferendas: inſtitutionem vnam omnibus eſſe debere.

QVin legum ſcriptori igitur in adoleſcentiũ diſciplina maximè ſit elaborandum, nemo in controuerſiã vocarit. namq; hoc in ciuitatibus neglectum magna incõmoda reipubl. adminiſtrandæ formis importat. accommudatè enim ad vnum quodque reipubl. adminiſtrãdæ genus ciuitatem adminiſtrare oportet. Nam vniuſcuiuſque reipubl. adminiſtrandæ formæ propria indoles, atque, vt ita dicam, ingenium proprium & reipubl. adminiſtrandæ formam tuetur, & ab initio conſtituit: verbi cauſa, indoles democratiæ conueniens, democratiam conſtituit & conſeruat; oligarchiæ conueniens, oligarchiam. Semper autem vt queque indoles eſt optima, ita optimam reipubl. adminiſtrãdæ formam parit. Præterea in omnibus facultatibus atq; artibus quædam oportet antè doceri, & quibuſdam antè aſſuefieri ad cuiuſque opera muneráque obeunda. Quare perſpicuum eſt etiam ad virtutis actiones expromendas quibuſdam ſtudiis & exercitationibus antecedentibus opus eſſe. Quoniam autem finis vnus omni ciuitati propoſitus eſt, perſpicuum eſt etiam vnam & eandem omnium neceſſariò eſſe diſciplinam, huiúſque procurationem publicam eſſe debere, non priuatam: quemadmodum nunc ſui cuique filij curæ ſunt, & priuatim, & priuatam diſciplinam, quam cuique viſum fuerit docere, ſuis filiis tradenti. Oportet autem rerum communium exercitationem quoque facere communem: ſimúlque ciuem

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΟΥΣ ΠΟΛΙΤΙΚῶΝ Θ.

ΚΕΦΑΛ. α΄.

Ὅτι νομοθετητέον περὶ παιδείας τῶν νέων, καὶ ταύτην κοινὴν ποιητέον.

D ΟΤΙ μὲν οὖν τῷ νομοθέτῃ μάλιστα πραγματευτέον περὶ τὴν τῶν νέων παιδείαν, οὐδεὶς ἂν ἀμφισβητήσειε· καὶ γὰρ ἐν ταῖς πόλεσιν οὐ γιγνόμενον τοῦτο, βλάπτει τὰς πολιτείας. δεῖ γὰρ πρὸς ἑκάστην πολιτεύεσθαι. τὸ γὰρ ἦθος τῆς πολιτείας ἑκάστης τὸ οἰκεῖον, καὶ φυλάττειν εἴωθε τὴν πολιτείαν, καὶ καθίστησιν ἐξ ἀρχῆς· οἷον, τὸ μὲν δημοκρατικὸν, δημοκρατίαν· τὸ δὲ ὀλιγαρχικὸν, ὀλιγαρχίαν. ἀεὶ δὲ τὸ βέλτιστον ἦθος, βελτίονος αἴτιον πολιτείας. ἔτι δὲ πρὸς πάσας δυνάμεις καὶ τέχνας ἐστὶν ἃ δεῖ προπαιδεύεσθαι καὶ προεθίζεσθαι πρὸς E τὰς ἑκάστου ἐργασίας. ὥστε δῆλον ὅτι καὶ πρὸς τὰς τῆς ἀρετῆς πράξεις. ἐπεὶ δ᾽ ἓν τὸ τέλος τῇ πόλει πάσῃ, φανερὸν ὅτι καὶ τὴν παιδείαν μίαν καὶ τὴν αὐτὴν ἀναγκαῖον εἶναι πάντων· καὶ ταύτης τὴν ἐπιμέλειαν εἶναι κοινὴν, καὶ μὴ κατ᾽ ἰδίαν· ὃν τρόπον νῦν ἕκαστος ἐπιμελεῖται τῶν αὐτοῦ τέκνων· ἰδίᾳ τε καὶ μάθησιν ἰδίαν, ἣν ἂν δόξῃ, διδάσκων. δεῖ δὲ τῶν κοινῶν κοινὴν ποιεῖσθαι καὶ τὴν ἄσκησιν. ἅμα δὲ

οὐδὲ χρὴ νομίζειν αὐτὸν αὑτοῦ τινα εἶναι τῶν πολιτῶν, ἀλλὰ πάντας τῆς πόλεως. μόριον γὰρ ἕκαστος τῆς πόλεως. ἡ δ' ἐπιμέλεια πέφυκεν ἑκάστου μορίου βλέπειν πρὸς τὴν τοῦ ὅλου ἐπιμέλειαν. ἐπαινέσειε δ' ἄν τις καὶ τοῦτο Λακεδαιμονίους· καὶ γὰρ πλείστην ποιοῦνται σπουδὴν περὶ τοὺς παῖδας, καὶ κοινῇ ταύτην. ὅτι μὲν οὖν νομοθετητέον περὶ παιδείας, καὶ ταύτην κοινὴν ποιητέον, φανερόν.

A neminem exiſtimare oportet ipſum eſſe ſuum, ſed omneis ſe eſſe ciuitatis. particula enim vnuſquiſque ciuis ciuitatis eſt. At cuiuſque particulæ procuratio, totius procurationem intueri ſolet naturæ. Atque etiam aliquis Lacedæmonios in hoc laudarit: plurimum enim ſtudij in pueros conferunt, idque communiter & publicè. Leges igitur de diſciplina & inſtitutione puerorum eſſe ſcribendas, atque hanc communem & publicam eſſe oportere, perſpicuum eſt.

ΚΕΦΑΛ. β'.

Τίς ἡ ὀρθὴ παιδεία, καὶ πῶς χρὴ παιδεύεσθαι. B

Τίς δ' ἐστὶν ἡ παιδεία, καὶ πῶς χρὴ παιδεύεσθαι, δεῖ μὴ λανθάνειν. νῦν γὰρ ἀμφισβητεῖται περὶ τῶν ἔργων. οὐ γὰρ ταὐτὰ πάντες ὑπολαμβάνουσι δεῖν μανθάνειν τοὺς νέους, οὔτε πρὸς ἀρετὴν, οὔτε πρὸς τὸν βίον τὸν ἄριστον. οὐδὲ φανερὸν πότερον πρὸς τὴν διάνοιαν πρέπει μᾶλλον, ἢ πρὸς τὸ τῆς ψυχῆς ἦθος. ἔκ τε τῆς ἐμποδὼν παιδείας ταραχώδης ἡ σκέψις· καὶ δῆλον οὐδὲν, πότερον ἀσκεῖν δεῖ τὰ χρήσιμα πρὸς τὸν βίον, ἢ τὰ τείνοντα πρὸς ἀρετὴν, ἢ τὰ περιττά· C πάντα γὰρ εἴληφε ταῦτα κριτάς τινας. περί τε τῶν πρὸς ἀρετὴν, οὐθέν ἐστιν ὁμολογούμενον. καὶ γὰρ τὴν ἀρετὴν οὐ τὴν αὐτὴν εὐθὺς πάντες τιμῶσιν. ὥστ' εὐλόγως διαφέρονται καὶ πρὸς τὴν ἄσκησιν αὐτῆς. ὅτι μὲν οὖν τὰ ἀναγκαῖα δεῖ διδάσκεσθαι τῶν χρησίμων, οὐκ ἄδηλον· ὅτι δ' οὐ πάντα διῃρημένων τῶν τε ἐλευθέρων ἔργων καὶ τῶν ἀνελευθέρων, φανερὸν, ὅτι τῶν τοιούτων δεῖ μετέχειν, ὅσα τῶν χρησίμων ποιήσει τὸν μετέχοντα μὴ βάναυσον. βάναυσον δ' ἔργον εἶναι * δεῖ τοῦτο νομίζειν, καὶ τέχνην ταύτην καὶ μάθησιν, ὅσαι πρὸς τὰς χρήσεις καὶ D τὰς πράξεις τὰς τῆς ἀρετῆς, ἄχρηστον ἀπεργάζονται τὸ σῶμα τῶν ἐλευθέρων, ἢ τὴν ψυχὴν, ἢ τὴν διάνοιαν. διὸ τάς τε τοιαύτας τέχνας, ὅσαι τὸ σῶμα παρασκευάζουσι χεῖρον διακεῖσθαι, βαναύσους καλοῦμεν, καὶ τὰς μισθαρνικὰς ἐργασίας· ἄσχολον γὰρ ποιοῦσι τὴν διάνοιαν, καὶ ταπεινήν. ἔστι δὲ * καὶ τῶν ἐλευθερίων ἐπιστημῶν μέχρι μὲν τινος ἐνίων μετέχειν, οὐκ ἀνελεύθερον· τὸ δὲ προσεδρεύειν λίαν πρὸς τὸ ἐντελὲς, ἔνοχον ταῖς εἰρημέναις βλάβαις. ἔχει δὲ πολλὴν διαφορὰν καὶ τὸ, τίνος χάριν πράττει τις ἢ μανθάνει. αὐτοῦ μὲν γὰρ χάριν, ἢ φίλων, ἢ δι' ἀρετὴν, οὐκ ἀνελεύθερον· ὁ δὲ αὐτὸ τοῦτο πράττων δι' ἄλλους, πολλάκις θητικὸν καὶ δουλικὸν δόξειεν ἂν πράττειν. αἱ μὲν οὖν καταβεβλημέναι νῦν μαθήσεις, καθάπερ ἐλέχθη πρότερον, ἐπαμφοτερίζουσιν.

Scrib. ἢ τῶν ἀνελευθέριον.

CAPVT II.

De recta inſtitutione.

QVæ ſit autem diſciplina, & quomodo pueros & adoleſcenteis oporteat erudiri, cognoſcendum eſt. nunc enim de factis ambigitur. nam non eadem adoleſcentibus eſſe diſcenda, omnes exiſtimant, neque ad virtutem neque ad optimam vitam comparandam. Et vtrùm ad mentem & cogitationem, an ad animi mores diſciplina ſit referenda, obſcurum eſt. Tum huius rei conſideratio ducta ex diſciplina vſitata, & in medio atq; in prõptu poſita, turbulenta ac perturbata eſt: neque apparet, vtrùm exercenda ſint ea quæ vitæ ſunt vtilia, an quæ ad virtutem pertinent: an eximia quædam & ſuperuacanea: hæc enim iudicibus quibuſdam nituntur. Et de iis quæ ad virtutem pertinent, non conuenit inter omneis. Etenim virtutem non eãdem ſtatim omnes magni æſtimant. quare & de eius exercitatione ac ſtudio inter ſe diſſentiunt. Ex iis igitur quæ vitæ vtilia ſunt, neceſſaria eſſe diſcenda, non eſt obſcurum: ſed tamen non omnia. Nam cùm diſtinctæ ſint liberalia munera ab illiberalib[9], licet videre talia vtilia adoleſcenti eſſe tractanda, quæ eum qui tractet, non ſordidum neq; illiberalem ſunt reddutura. Sordidum atq; illiberale munus hoc eſt habẽdum, & hæc ars atque hæc diſciplina ſunt illiberales iudicandę, quæ ad virtutis vſus & actiones, hominum liberorum aut corpus inutile efficiunt, aut animum, aut mentis agitationem. Quocirca & taleis arteis omneis, quæ corpus corrumpunt reddúntq; deterius, & operas mercenarias, illiberaleis appellamus. mẽtem enim occupatam atq; impeditam diſtinent, eámque humilem reddunt. Non eſt autẽ illiberale, nonnullis ſcientiis liberalibus vſque ad aliquem finem inſtructum atque ornatum eſſe: ſed in eas incumbere, iiſq; affixum eſſe vſque eò, donec ad perfectionem peruentum ſit, id ad ea incommoda, quę à nobis commemorata ſunt, obiectũ eſt. Pręterea multum intereſt, cuius rei gratia quis aliquid agat aut diſcat. ſua enim cauſa, aut amicorum, E aut propter virtutem diſcere, non eſt illiberale. Qui verò hoc agat propter alios, ſæpe mercenarium quiddam & ſeruile agere videatur. Quæ igitur nunc vſu receptæ & tritæ ſunt diſciplinæ, quemadmodum ſuprà dictum eſt, ancipites ſunt, & in vtramque partem valent.

ΚΕΦΑΛ. γ'.

Ὅτι τέτταρα σχεδὸν ἃ παιδεύουσι, γράμματα, γυμναστικὴν, μουσικὴν, γραφικήν· καὶ περὶ μουσικῆς ἐπὶ πλέον.

Ἔστι δὲ τέτταρα σχεδὸν ἃ παιδεύειν εἰώθασι, γράμματα, καὶ γυμναστικὴν, καὶ μουσικήν· καὶ τέταρτον ἔνιοι γραφικήν· τὴν μὲν γραμματικὴν καὶ γραφικὴν, ὡς χρησίμους πρὸς τὸν βίον οὔσας καὶ πολυχρήστους,

CAPVT III.

De quatuor iis quæ ſuos liberos Græci docere ſolent, literis, gymnaſtica, muſica, graphica: præcipuè de muſica.

QVatuor autem ferè ſunt, quæ pueros docere ſolent: literas, & artem corporum exercendorum, quam gymnaſticam Græci vocant, & muſicam, & quod quartum eſt, nonnulli artẽ pingendi. Grammaticam quidem & artem pingendi, vt ad vitam vtiles & multis vtilitatibus atque opportunitatibus refertas

A gymnaſticam autem, vt ad fortitudinem pertinĕtem. De muſica porrò dubitauerit aliquis: nunc enim plerique tanquam voluptatis cauſa eius ſtudio ducuntur. alij eam ab initio in pueritia diſcendam propoſuerunt: propterea quòd ipſa natura, id quod ſæpenumero à nobis dictum eſt, vias omneis quærit non ſolùm negotij rectè gerendi, verùm etiam otij honeſtè rectéque ponendi. Hæc enim omnium rerum agendarum principium eſt, vt de hac iterũ dicamus. Nam vtrumque adhibendum quidem eſt, ſed tamen otium negotio eſt anteponendum: etiam quærendum eſt omnino, quid ſit in otio faciendum. non enim ludendum, B alioqui finis vitæ humanæ propoſitus, neceſſariò ludus eſſet. At ſi hoc nefas eſt, potiúſque in negotiis & occupationibus ludo & ioco vtendũ eſt; (nã ei qui in labore verſatur, requie opus eſt; & requietis cauſa ludus interponitur; negotiũ gerere autem, cum labore & contentione coniunctũ eſt;) iccirco ludus & iocus nobis adhibendus eſt, captato & obſeruato eis vtendi tempore, proinde quaſi ea adhibeamus medicinæ faciendæ gratia: talis enim animi agitatio, remiſſio eſt, & propter voluptatem requies expetitur: otium autem ipſum videtur voluptatem, & beatitudinem, & vitam fortunatam ac iucundam continere. hæc enim non occupatis & negotio impeditis, ſed feriatis & ceſſantibus ſuppetere videtur. Nã qui negotium aliquod gerit, alicuius finis gratia negotium gerit, quaſi non præſto ſit neque ſuppetat. At beatitudo finis eſt, quam nõ C cum dolore, ſed cum voluptate coniunctã eſſe omnes arbitrantur. Hanc porrò voluptatem non iam omnes eandem ſtatuunt, ſed pro ſuo quiſque ſenſu atque habitu fingit: optimus autem optimam ſibi voluptatem deligit, & à rebus honeſtiſſimis proficiſcentem. Quare perſpicuum eſt quædã ad partem vitæ degendæ otioſam accommodata eſſe diſcẽda, & talibus quibuſdam doctrinis pueros & adoleſcenteis eſſe erudiendos: atque has quidẽ inſtitutiones & diſciplinas ipſorum, qui diſcunt, gratia ſuſcipi: eas verò, quæ ad negotium & occupationem referuntur, tanquã neceſſarias, & aliarum rerum cauſa expeti. Quocirca & muſicã maiores noſtri inter diſciplinas numerarunt. non quòd ſit neceſſaria, (nihil enim habet tale,) neque quòd ſit vtilis, D quemadmodum ſunt litteræ, ad pecuniam faciendam & ad tuendam rem familiarẽ, & ad arteis mathematicas aliáſque diſciplinas, & ad multas ciuiles actiones: neque vt ars pingendi, (videtur enim ars pingendi ad meliùs ſolertiúſque iudicandum de artificum operibus eſſe vtilis,) neque verò, vt gymnaſtica ad bonam valetudinem & robur. neutrum enim horum videmus à muſica effici. Reliquum igitur eſt vt ſit ad liberorum hominum vitæ degendæ conſuetudinem vtilis: ad quam rem & eam videntur adhibere. quam enim liberis hominibus vitæ degendæ rationem conuenire putant, in hac ei locum tribuunt. Quocirca Homerus ita cecinit:

At decet ad lautas cantorem arceſſere menſas.

& quibuſdam alijs antè appellatis:

Cantorem arceſſunt (inquit) *qui carmine mulceat aureis.*

Et alibi Vlyſſes ait hanc eſſe optimam vitæ degendæ rationem, cùm delectantur homines,

Audit úrque ampla conuiuis cantor in aula,
Ordine diſpoſitis longo.

Diſciplinam igitur eſſe aliquã, quã filii doceri debent, non tanquam vtilẽ neq; tanquam neceſſariã, ſed tanquam liberalem atque honeſtã, perſpicuũ eſt. Vtrùm autẽ vna numero ſit, an plures, & quę ſint hę, & quomodo docendę, poſterius iis de rebus erit dicendum.

A τὴν δὲ γυμναστικὴν, ὡς συντείνουσαν πρὸς ἀνδρίαν· τὴν δὲ μουσικὴν ἤδη διαπορήσειεν ἄν τις. νῦν μὲν γὰρ ὡς ἡδονῆς χάριν οἱ πλεῖστοι μετέχουσιν αὐτῆς· οἱ δ᾽ ἐξ ἀρχῆς ἔταξαν ἐν παιδείᾳ, διὰ τὸ τὴν φύσιν αὐτὴν ζητεῖν, ὅπερ πολλάκις εἴρηται, μὴ μόνον ἀσχολεῖν ὀρθῶς, ἀλλὰ καὶ σχολάζειν δύνασθαι καλῶς. αὕτη γὰρ ἀρχὴ πάντων, * ἵνα καὶ πάλιν εἴπωμεν περὶ αὐτῆς. εἰ γὰρ ἄμφω μὲν δεῖ, μᾶλλον δὲ αἱρετὸν τὸ σχολάζειν τῆς ἀσχολίας, καὶ ὅλως ζητητέον τί ποιοῦντας δεῖ B σχολάζειν. οὐ γὰρ δὴ παίζοντας· τέλος γὰρ ἀναγκαῖον εἶναι τοῦ βίου τὴν παιδιὰν ἡμῖν. Εἰ δὲ τοῦτο ἀδύνατον, καὶ μᾶλλον ἐν ταῖς ἀσχολίαις χρηστέον ταῖς παιδιαῖς. ὁ γὰρ πονῶν, δεῖται τῆς ἀναπαύσεως· ἡ δὲ παιδιὰ, χάριν ἀναπαύσεώς ἐστι· τὸ δ᾽ ἀσχολεῖν συμβαίνει μετὰ πόνου καὶ συντονίας. διὰ τοῦτο δεῖ παιδιὰς εἰσάγεσθαι, * καιροφυλακτοῦντας τὴν χρῆσιν, ὡς προσάγοντας φαρμακείας χάριν· ἄνεσις γὰρ ἡ τοιαύτη κίνησις τῆς ψυχῆς, καὶ διὰ τὴν ἡδονὴν ἀνάπαυσις. τὸ δὲ σχολάζειν ἔχειν αὐτὸ δοκεῖ τὴν ἡδονὴν, καὶ τὴν εὐδαιμονίαν, καὶ τὸ ζῆν μακαρίως. τοῦτο δ᾽ οὐ τοῖς ἀσχολοῦσιν ὑπάρχει, ἀλλὰ τοῖς σχολάζουσιν. ὁ μὲν γὰρ ἀσχολῶν, ἕνεκά τινος ἀσχολεῖ τέλους, ὡς οὐχ ὑπάρ- C χοντος· ἡ δ᾽ εὐδαιμονία, τέλος ἐστὶν, ἣν οὐ μετὰ λύπης, ἀλλὰ μεθ᾽ ἡδονῆς οἴονται πάντες εἶναι. ταύτην μέντοι τὴν ἡδονὴν οὐκέτι τὴν αὐτὴν τιθέασιν, ἀλλὰ καθ᾽ ἑαυτοὺς ἕκαστος, καὶ τὴν ἕξιν τὴν αὐτῶν· ὁ δὲ ἄριστος, τὴν ἀρίστην, καὶ τὴν ἀπὸ τῶν καλλίστων. ὥστε φανερὸν ὅτι δεῖ καὶ πρὸς τὴν ἐν τῇ διαγωγῇ σχολὴν, μανθάνειν * ἅττα καὶ παιδεύεσθαι· καὶ ταῦτα μὲν τὰ παιδεύματα, καὶ ταύτας τὰς μαθήσεις ἑαυτῶν εἶναι χάριν· τὰς δὲ πρὸς τὴν ἀσχολίαν, ὡς ἀναγκαίας καὶ χάριν ἄλλων. διὸ καὶ τὴν μουσικὴν οἱ πρότεροι εἰς παιδείαν ἔταξαν, οὐχ ὡς ἀναγκαῖον· οὐδὲν γὰρ ἔχει D τοιοῦτον· οὐδ᾽ ὡς χρήσιμον, ὥσπερ τὰ γράμματα πρὸς χρηματισμὸν, καὶ πρὸς οἰκονομίαν, καὶ πρὸς μάθησιν, καὶ πρὸς πολιτικὰς πράξεις * πολλάς· δοκεῖ δὲ καὶ γραφικὴ χρήσιμος εἶναι πρὸς τὸ κρίνειν τὰ τῶν τεχνιτῶν ἔργα κάλλιον· οὐδ᾽ αὖ καθάπερ ἡ γυμναστικὴ πρὸς ὑγίειαν καὶ ἀλκήν. οὐδέτερον γὰρ τούτων ὁρῶμεν γιγνόμενον ἐκ τῆς μουσικῆς. λείπεται τοίνυν πρὸς τὴν ἐν τῇ σχολῇ διαγωγήν· εἰς ὅπερ καὶ φαίνονται παράγοντες αὐτήν. ἣν γὰρ οἴονται διαγωγὴν εἶναι τῶν ἐλευθέρων, ἐν ταύτῃ τάττουσι. διόπερ Ὅμηρος οὕτως E ἐποίησεν·

Ἀλλ᾽ οἷον μέν γ᾽ ἐστὶ καλεῖν ἐπὶ δαῖτα θαλείην.

καὶ οὕτω * προειπὼν, ἑτέρους τινὰς,

Οἳ καλέουσιν ἀοιδὸν (φησὶν) ὅ κεν τέρπῃσιν ἅπαντας.

καὶ ἐν ἄλλοις δέ φησιν Ὀδυσσεὺς ταύτην ἀρίστην εἶναι διαγωγὴν, ὅταν εὐφραινομένων τῶν ἀνθρώπων,

Δαιτυμόνες δ᾽ ἀνὰ δώματ᾽ ἀκουάζωνται ἀοιδοῦ,
Ἥμενοι ἑξείης.

ὅτι μὲν τοίνυν ἐστὶ παιδεία τις, ἣν οὐχ ὡς χρησίμην παιδευτέον τοὺς υἱεῖς, οὐδ᾽ ὡς ἀναγκαίαν, ἀλλ᾽ ὡς ἐλευθέριον καὶ καλὴν, φανερόν ἐστι. πότερον δὲ μία τὸν ἀριθμὸν ἢ πλείους, καὶ τίνες αὗται, καὶ πῶς, ὕστερον λεκτέον περὶ αὐτῶν.

Suprà, l.7. c.15. & alibi.
Nic. l.10. c.6.
γρ. καιροφυλακοῦντας
γρ. ἅττα
Lamb. π. οὐδ᾽ ὥσπερ ὁ γραφικὴ. δοκ.
χ. προκαλῶν?
Odyss. ι.

A νῦν δὲ τοσοῦτον ἡμῖν εἶναι πρὸ ὁδοῦ λέγομεν, ὅτι καὶ παρὰ τῶν ἀρχαίων ἔχομέν τινα μαρτυρίαν ἐκ τῶν καταβεβλημένων παιδευμάτων· ἡ γὰρ μουσικὴ τοῦτο ποιεῖ δῆλον. ἔτι δὲ καὶ τῶν χρησίμων ὅτι δεῖ τινα παιδεύεσθαι τοὺς παῖδας, οὐ μόνον διὰ τὸ χρήσιμον οἷον, τὴν τῶν γραμμάτων μάθησιν, ἀλλὰ καὶ διὰ τὸ πολλὰς ἐνδέχεσθαι γίγνεσθαι δι' αὐτῶν μαθήσεις ἑτέρας. ὁμοίως δὲ καὶ τὴν γραφικὴν, οὐχ ἵνα ἐν τοῖς ἰδίοις ὠνίοις μὴ διαμαρτάνωσιν, ἀλλ' ὦσιν ἀνεξαπάτητοι πρὸς τὴν τῶν σκευῶν ὠνήν τε καὶ πρᾶσιν· ἢ μᾶλλον ὅτι ποιεῖ θεωρητικὸν τοῦ περὶ τὰ σώματα κάλλους. τὸ δὲ ζητεῖν πανταχοῦ τὸ χρήσιμον, ἥκιστα ἁρμόττει τοῖς μεγαλοψύχοις καὶ τοῖς ἐλευθέροις. B ἐπεὶ δὲ φανερὸν πότερον τοῖς ἔθεσιν, ἢ τῷ λόγῳ παιδευτέον εἶναι, καὶ περὶ τὸ σῶμα πρότερον, ἢ τὴν διάνοιαν, δῆλον ἐκ τούτων, ὅτι παραδοτέον τοὺς παῖδας γυμναστικῇ καὶ παιδοτριβικῇ. τούτων γὰρ ἡ μὲν ποιάν τινα ποιεῖ τὴν ἕξιν τοῦ σώματος, ἡ δὲ τὰ ἔργα.

ΚΕΦΑΛ. δ'.

Περὶ ἀθλητικῆς καὶ γυμναστικῆς.

C Νῦν μὲν οὖν αἱ μάλιστα δοκοῦσαι τῶν πόλεων ἐπιμελεῖσθαι τῶν παίδων, αἱ μὲν ἀθλητικὴν ἕξιν ἐμποιοῦσι· λωβώμεναι τά τε εἴδη, καὶ τὴν αὔξησιν τῶν σωμάτων. οἱ δὲ Λάκωνες ταύτην μὲν οὐχ ἥμαρτον τὴν ἁμαρτίαν· θηριώδεις δ' ἀπεργάζονται τοῖς πόνοις· ὡς τοῦτο πρὸς ἀνδρίαν μάλιστα συμφέρον. καίτοι, καθάπερ εἴρηται πολλάκις, οὔτε πρὸς μίαν, οὔτε πρὸς μάλιστα ταύτην βλέποντα ποιητέον τὴν ἐπιμέλειαν. εἴ τε καὶ πρὸς ταύτην, οὐδὲ τοῦτο ἐξευρίσκουσιν. οὔτε γὰρ ἐν τοῖς ἄλλοις ζῴοις, οὔτ' ἐπὶ τῶν ἐθνῶν ὁρῶμεν τὴν ἀνδρίαν D ἀκολουθοῦσαν τοῖς ἀγριωτάτοις, ἀλλὰ μᾶλλον τοῖς ἡμερωτέροις καὶ λεοντώδεσιν ἤθεσι. πολλὰ δ' ἐστὶ τῶν ἐθνῶν, ἃ πρὸς τὸ κτείνειν, καὶ πρὸς τὴν ἀνθρωποφαγίαν εὐχερῶς ἔχει, καθάπερ τῶν περὶ τὸν Πόντον Ἀχαιοί τε καὶ Ἡνίοχοι, καὶ τῶν ἠπειρωτικῶν ἐθνῶν ἕτερα· τὰ μὲν ὁμοίως τούτοις, τὰ δὲ μᾶλλον, ἃ * λῃστικὰ μέν ἐστιν, ἀνδρίας δ' οὐ μετειλήφασιν. ἔτι δ' αὐτοὺς τοὺς Λάκωνας ἴσμεν, ἕως μὲν αὐτοὶ προσήδρευον ταῖς φιλοπονίαις, ὑπερέχοντας τῶν ἄλλων· νῦν δὲ καὶ τοῖς γυμνασίοις καὶ τοῖς πολεμικοῖς ἀγῶσι λειπομένους ἑτέρων. οὐ γὰρ τῷ τοὺς νέους γυμνάζειν τὸν τρόπον τοῦτον διέφερον, E ἀλλὰ τῷ μόνον πρὸς μὴ ἀσκοῦντας ἀσκεῖν. ὥστε τὸ καλὸν, ἀλλ' οὐ τὸ θηριῶδες δεῖ πρωταγωνιστεῖν. οὐ γὰρ λύκος, οὐδὲ τῶν ἄλλων * θηρίων τι, ἀγωνίσαιτο ἂν οὐδένα καλὸν κίνδυνον, ἀλλὰ μᾶλλον ἀνὴρ ἀγαθός. οἱ δὲ λίαν εἰς ταῦτα ἀνέντες τοὺς παῖδας, καὶ τῶν ἀναγκαίων ἀπαιδαγωγήτους ποιήσαντες, βαναύσους κατεργάζονται κατά γε τὸ ἀληθές· πρὸς ἕν τε μόνον ἔργον τῇ πολιτικῇ χρησίμους ποιήσαντες, καὶ πρὸς τοῦτο χεῖρον, ὥς φησιν ὁ λόγος, ἑτέρων. δεῖ δὲ οὐκ ἐκ τῶν προτέρων ἔργων κρίνειν,

* γρ. λῃστρικὰ

* γρ. θη. οὐδὲν

A Nunc hoc tantùm nobis quaſi muniendæ ad ea quæ dicturi ſumus, viæ gratia, poſitum eſt, etiam antiquos, Id quod dicimus, ex diſciplinis primis & vſitatis teſtimonio ſuo coofirmare. Muſica enim hoc declarat. Præterea verò etiam hoc perſpicuum eſt, diſciplinas quaſdam vtileis docere pueros oportere, oon eo ſolùm, quòd ſint vtileis, qualis eſt grammatica & literarum cognitio: ſed etiam quòd multæ aliæ diſciplinæ earum adiumento percipi & comparari poſſint. Similiter & ars pingẽdi tradenda eſt, non vt ne in ſuis rebus venalibus labantur aut titubent, ſed vt oe in vaſorum & ſuppellectilis emptione & vẽditione decipi poſſint: ſeu potiùs quòd in pulchritudine corporis cognoſcẽda ſolertem efficiat atque intelligentem. Vbique au- B tem vtile quærere & fructum conſectari, minimè conuenit viris magnanimis & liberis. Iam verò quoniam in promptu eſt, vtrùm pueri conſuetudine, an ratione docendi ſint, & vtrùm priùs ea quæ ad corpus pertinent, quàm quæ ad mentis agitatiooem, an contrà: ex his cogooſcere licet, pueros arti corporum exercendorum, quam gymnaſticam appellant Græci, & arti puerorum variis certaminibus terendorum ac durandorum, quam pędotribicam vocant, eſſe tradendos. harum enim altera corporis habitum conformat, altera affectiooes & munera.

CAPVT IV.

De athletica & gymnaſtica.

C NVnc igitur quibus ciuitatibus maximæ curæ pueri videotur eſſe, earum aliç athletarum habitum corporibus coociliant, & formas corporum corrumpentes, & eorum incrementis nocentes. At Lacedæmonij in hoc quidem non peccãt, ſed pueros laboribus immaneis & feros reddũt, proinde quaſi hoc ad fortitudinem plurimum valeat. Atqui, quemadmodum ſæpeoumero dictum eſt, neque vna, neque hae maxime virtute ſpectata, cura in pueros eſt conferenda. Et, ſi demus hanc etiam virtutem eſſe ſpectandam, ne huc quidem aſſequuntur. Nam neque io aliis animantibus neque in aliis gentibus fortitudinem mori- D bus immaniſſimis & efferatiſſimis comitem adiunctam eſſe cernimus, ſed manſuetiſſimis potiùs & leoninis. Multæ autem ſunt nationes, quæ ad necaudos homioes, & ad veſcendum carnibus humanis ſunt faciles ac procliues, quemadmodum ex iis populis qui Pontum accolunt. Achæi & Heniochi: atque ex gentibus mediterraneis aliæ nonnullæ partim ſimiliter atque hæ viuunt, partim deteriùs atque immaniùs: quæ ad latrocinandum quidem factæ ſunt natura, ſed fortitudine nulla ex parte præditæ ſunt. Præterea verò Lacedæmonios ipſos ſcimus, quamdiu ij in ſtudio laborum aſſiduè verſabantur, aliis præſtitiſſe, nuoc autem & exercitatiooibus & certaminibus bellicis ab E aliis Græciæ populis ſuperari. non enim eo quòd pueros & adoleſcẽteis hoc modo exercerent, cæteris præſtabant: ſed eo ſolùm, quòd in eos qui ſe non exercebãt, exercerent. Quare primas parteis, honeſtum, non immanitas, ferre debet: non enim lupus neque vlla alia fera, certamen vllum cum honeſto periculo coniunctum inierit, ſed vir bonus potiùs. Qui verò pueros ad hæc certamina valde effuſè ac diſſolutè ferri ſinũt, & ad res neceſſarias cuſtodes aut magiſtros eis nõ apponunt, ſordidos atq; illiberaleis artifices eos reddũt, ſi verum fateri volumus: quippe qui eos ad vnum opus duntaxat ſcientiæ ciuili vtileis efficiant: & quidem ad hoc deteriùs alijs comparatos, vt ratio indicat ac declarat. Oportet autem, non ex ſuperioribus factis,

ſed ex præſentibus iudicare. Nunc enim habent aduerſarios, qui de diſciplina cum eis certent, antea non habebant. Vtendum igitur eſſe gymnaſtica, & quomodo ſit vtendum, conuenit inter omneis. Nam vſque ad pubertatem pueri ad leuiorem exercitationem ſunt admouendi: à violento victu, & laboribus à neceſſitate præſcriptis, arcendi, nequid impedimenti afferant corporis incremento: poſſe enim illa hoc efficere, non paruo argumento eſt, quòd in Olympionicis, duos, aut ſummùm treis reperias, qui iidem & viri & pueri vicerint, propterea quòd eis, interea dum pueri ſunt, immodicè ſe exercentibus neceſſariæ & violentæ exercitationes vireis auferant: cùm verò à pubertate treis annos in aliis diſciplinis poſuerint, tum conuenit & laboribus neceſſariis & victui à neceſſitate præſcripto, quam anangophagiam Græci vocant, proximam ætatem alligare. Nam vno tempore & mente & corpore laborem ſufferre non oportet. vterque enim labor res contrarias efficere ſolet natura: & corporis quidem labor, menti: mentis labor verò, corpori impedimento eſt.

CAPVT V.
De Muſica.

DE muſica autem quæſita quidem, & in dubium vocata ſunt in hoc libro antea nonnulla, ſed par eſt, etiam nunc ea reperita amplificare ac promouere, vt velvti proluſiones quædam ſint iis quæ quis de ea dicere poſſit aſſeuerando ac pronuntiando. Nam neque quam viam habeat, diſtinctè explicare facile eſt, neque cuius rei gratia eam adhibere & aſſumere oporteat; vtrùm ludi & quietis, quemadmodum ſomnum & ebrietatem: (hæc enim ipſa quidem per ſe non ſunt in rebus bonis & honeſtis numeranda, ſed iucunda ſunt: ſimúlq; ſollicitudines coërcent & comprimunt: quocirca etiam ea in eodem ordine & loco ponunt: & his omnibus ſimiliter vtuntur, vino, & ebrietate, & muſica: in harum autem rerum numerum etiam ſaltationem referunt:) an verò muſica aliquid exiſtimanda ſit ad virtutem pertinere, quaſi poſſit, vt gymnaſtica corpus cuiuſdammodi reddit, ſic & muſica mores certo quodam modo confirmare: an ad vitæ degendæ ratioñe & prudentiam valere. hoc enim eorum quæ dicta ſunt, tertium ſtatuendum eſt. Pueros igitur non eſſe ludi cauſa docendos, nemini obſcurum eſt. non enim ludunt, qui diſcunt. nam cũ dolore diſciplina coniuncta eſt. Iam verò certam vitæ degendę rationem pueris, & talibus ætatibus præfinire non conuenit. Sed fortaſſe videatur alicui puerorum ſtudium ludi cauſa eſſe comparatum, cùm ad virilem ætatem peruenerint, & adulti perfectique fuerint. At ſi hoc verum eſt, quamobrem ipſos diſcere oporteat: & nõ, quemadmodum Perſarum & Medorum reges, per alios, qui id faciant, voluptatem & diſciplinam percipere? Etenim neceſſe eſt eos meliùs rem aliquam facere, qui eius ipſius rei artem profitentur, quàm qui tamdiu in ea re curam & diligentiam adhibuerunt, quantum temporis in diſcendo fuit conterendum. Quòd ſi ipſos in talibus rebus oportet elaborare, ergo etiam apparandorum opſoniorum artem ipſos diſcere, negotiúmq; tractare oporteat. At hoc abſurdum. Eandem autem res habet dubitationem, & ſi quis dicit eam poſſe mores meliores efficere. Nam cur hæc ipſos diſcere oportet, & non potiùs, dum alios audiunt, & honeſtam voluptatem percipere, & rectè iudicare poſſe, quemadmodum Lacedæmonij faciunt?

A ἀλλ' ἐκ τῶν νῦν. ἀνταγωνιστὰς γὰρ τῆς παιδείας νῦν ἔχουσι, πρότερον δ' οὐκ εἶχον. ὅτι μὲν οὖν χρηστέον τῇ γυμναστικῇ, καὶ πῶς χρηστέον, ὁμολογούμενόν ἐστι. μέχρι μὲν γὰρ ἥβης, * κουφότερα γυμνάσια προσοιστέον, τὴν βίαιον τροφὴν καὶ τοὺς πρὸς ἀνάγκην πόνους ἀπείργοντας, ἵνα μηδὲν ἐμπόδιον ᾖ πρὸς τὴν αὔξησιν. σημεῖον γὰρ οὐ μικρὸν ὅτι δύναται τοῦτο παρασκευάζειν. ἐν γὰρ τοῖς Ὀλυμπιονίκαις δύο τις ἂν ἢ τρεῖς εὕροι τοὺς αὐτοὺς νενικηκότας ἄνδρας τε καὶ παῖδας, διὰ τὸ νέους ἀσκοῦντας, ἀφαιρεῖσθαι τὴν δύναμιν ὑπὸ τῶν ἀναγκαίων γυμνασίων. ὅταν δ' ἀφ' ἥβης
B ἔτη τρία πρὸς τοῖς ἄλλοις μαθήμασι γένωνται, τότε ἁρμόττει καὶ τοῖς πόνοις καὶ ταῖς * ἀναγκοφαγίαις καταλαμβάνειν τὴν ἐχομένην ἡλικίαν. ἅμα γὰρ τῇ τε διανοίᾳ καὶ τῷ σώματι διαπονεῖν οὐ δεῖ. τοὐναντίον γὰρ ἑκάτερος ἀπεργάζεσθαι πέφυκε τῶν πόνων· ἐμποδίζων, ὁ μὲν τοῦ σώματος πόνος, τὴν διάνοιαν· ὁ δὲ ταύτης, τὸ σῶμα.

Victor. κουφότερα γυμνάσια

γρ. ξηροφαγίαις

ΚΕΦΑΛ. ε΄.
Περὶ μουσικῆς.

ΠΕρὶ δὲ μουσικῆς ἔνια μὲν διηπορήσαμεν τῷ λόγῳ καὶ πρότερον· καλῶς δ' ἔχει καὶ νῦν ἀναλα-
C βόντας αὐτὰ προαγαγεῖν, ἵνα ὥσπερ ἐνδόσιμον γένηται τοῖς λόγοις, οὓς ἄν τις εἴπειεν ἀποφαινόμενος περὶ αὐτῆς. οὔτε γὰρ τίνα ἔχει δύναμιν, ῥᾴδιον περὶ αὐτῆς διελεῖν, οὔτε τίνος δεῖ χάριν μετέχειν αὐτῆς· πότερον παιδιᾶς ἕνεκα καὶ ἀναπαύσεως, καθάπερ ὕπνου καὶ μέθης· (ταῦτα γὰρ καθ' αὑτὰ μὲν, οὔτε τῶν σπουδαίων, ἀλλ' ἡδέα, καὶ ἅμα παύει μέριμναν, ὥς φησιν Εὐριπίδης. διὸ καὶ τάττουσιν αὐτὴν, καὶ χρῶνται πᾶσι τούτοις ὁμοίως, οἴνῳ, καὶ μέθῃ, καὶ μουσικῇ. τιθέασι δὲ καὶ τὴν ὄρχησιν ἐν τούτοις.) ἢ μᾶλλον οἰητέον πρὸς ἀρετήν τι τείνειν τὴν μουσικὴν, ὡς δυναμένην, καθάπερ ἡ γυμναστι-
D κὴ τὸ σῶμα ποιόν τι παρασκευάζει, καὶ τὴν μουσικὴν τὸ ἦθος ποιόν τι ποιεῖν, ἐθίζουσαν δύνασθαι χαίρειν ὀρθῶς, ἢ πρὸς διαγωγήν τι συμβάλλεται, καὶ πρὸς φρόνησιν· καὶ γὰρ τοῦτο τρίτον θετέον τῶν εἰρημένων. ὅτι μὲν οὖν δεῖ τοὺς νέους, μὴ παιδιᾶς ἕνεκα παιδεύειν, οὐκ ἄδηλον· οὐ γὰρ * παίζουσι μανθάνοντες· μετὰ λύπης γὰρ ἡ μάθησις. ἀλλὰ μὴν οὐδὲ διαγωγήν τε παισὶν ἁρμόττει καὶ ταῖς ἡλικίαις ἀποδιδόναι ταῖς τοιαύταις. οὐθενὶ γὰρ ἀτελεῖ προσήκει τέλος. ἀλλ' ἴσως ἂν δόξειεν ἡ τῶν παίδων σπουδὴ παιδιᾶς εἶναι χάριν, ἀνδράσι γενομένοις, καὶ τελειωθεῖσιν. ἀλλ' εἰ τοῦτ'
E ἐστι τοιοῦτον, τίνος ἂν ἕνεκα δέοι μανθάνειν αὐτούς; ἀλλὰ μὴ καθάπερ οἱ τῶν Περσῶν καὶ Μήδων βασιλεῖς, δι' ἄλλων αὐτὸ ποιούντων μεταλαμβάνειν τῆς ἡδονῆς καὶ τῆς μαθήσεως. καὶ γὰρ ἀναγκαῖον βέλτιον ἀπεργάζεσθαι τοὺς αὐτὸ τοῦτο πεποιημένους ἔργον καὶ τέχνην, τῶν τοσοῦτον χρόνον ἐπιμελουμένων, ὅσον πρὸς μάθησιν μόνον. εἰ δὲ δεῖ τὰ τοιαῦτα διαπονεῖν αὐτούς, καὶ περὶ τὴν τῶν ὄψων πραγματείαν αὐτοὺς ἂν δέοι παρασκευάζειν· ἀλλ' ἄτοπον. τὴν δ' αὐτὴν ἀπορίαν ἔχει, καὶ εἰ δύναται τὰ ἤθη βελτίω ποιεῖν· ταῦτα γὰρ τί δεῖ μανθάνειν αὐτούς; ἀλλ' οὐχ ἑτέρων ἀκούοντας ὀρθῶς τε χαίρειν καὶ δύνασθαι κρίνειν; ὥσπερ οἱ Λάκωνες

γρ. παίζουσι

ἐκεῖνοι γὰρ οὐ μανθάνοντες, ὅμως δύνανται κρίνειν ὀρθῶς, ὥς φασι, τὰ χρηστὰ καὶ τὰ μὴ χρηστὰ τῶν μελῶν. ὁ δ' αὐτὸς λόγος * κἂν εἰ πρὸς εὐημερίαν καὶ διαγωγὴν ἐλευθέριον χρηστέον αὐτῇ, τί δεῖ μανθάνειν αὐτούς, ἀλλ' οὐχ ἑτέρων χρωμένων ἀπολαύειν; σκοπεῖν δ' ἔξεστι τὴν ὑπόληψιν ἣν ἔχομεν περὶ τῶν θεῶν· οὐ γὰρ ὁ Ζεὺς αὐτὸς ᾄδει καὶ κιθαρίζει τοῖς ποιηταῖς· ἀλλὰ καὶ βαναύσους καλοῦμεν τοὺς τοιούτους· καὶ τὸ πράττειν, οὐκ ἀνδρὸς μὴ μεθύοντος, ἢ παίζοντος. ἀλλ' ἴσως περὶ μὲν τούτων ὕστερον ἐπισκεπτέον· ἡ δὲ πρώτη ζήτησίς ἐστι, πότερον οὐ θετέον εἰς παιδείαν τὴν μουσικήν, ἢ θετέον· καὶ τί δύναται τῶν διαπορηθέντων τριῶν, πότερον παιδείαν, ἢ παιδιάν, ἢ διαγωγήν. εὐλόγως δ' εἰς πάντα τάττεται, καὶ φαίνεται μετέχειν. ἥ τε γὰρ παιδιὰ, χάριν ἀναπαύσεώς ἐστι· τὴν δ' ἀνάπαυσιν ἀναγκαῖον ἡδεῖαν εἶναι· τῆς γὰρ διὰ τῶν πόνων λύπης, ἰατρεία τίς ἐστι. καὶ τὴν διαγωγὴν ὁμολογουμένως δεῖ μὴ μόνον ἔχειν τὸ καλόν, ἀλλὰ καὶ τὴν ἡδονήν. τὸ γὰρ εὐδαιμονεῖν ἐξ ἀμφοτέρων τούτων ἐστί. τὴν δὲ μουσικήν, πάντες εἶναί φαμεν τῶν ἡδίστων, καὶ ψιλὴν οὖσαν, καὶ μετὰ μελῳδίας. φησὶ γοῦν καὶ Μουσαῖος εἶναι βροτοῖς ἥδιστον ἀείδειν. διὸ καὶ εἰς τὰς συνουσίας καὶ διαγωγὰς εὐλόγως παραλαμβάνουσιν αὐτήν, ὡς δυναμένην εὐφραίνειν. ὥστε καὶ ἐντεῦθεν ἄν τις ὑπολάβοι παιδεύεσθαι δεῖν αὐτὴν τοὺς νεωτέρους. ὅσα γὰρ ἀβλαβῆ τῶν ἡδέων, οὐ μόνον ἁρμόττει πρὸς τὸ τέλος, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὴν ἀνάπαυσιν. ἐπεὶ δ' ἐν μὲν τῷ τέλει συμβαίνει τοῖς ἀνθρώποις ὀλιγάκις γίγνεσθαι, πολλάκις δὲ ἀναπαύονται, καὶ χρῶνται ταῖς παιδιαῖς, οὐχ ὅσον ἐπὶ πλέον, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν ἡδονήν, χρήσιμον ἂν εἴη διαναπαύειν ἐν ταῖς ἀπὸ ταύτης ἡδοναῖς. συμβέβηκε δὲ τοῖς ἀνθρώποις ποιεῖσθαι τὰς παιδιὰς τέλος. ἔχει γὰρ ἴσως ἡδονήν τινα καὶ τὸ τέλος, ἀλλ' οὐ τὴν τυχοῦσαν· ζητοῦντες δὲ ταύτην, λαμβάνουσιν ὡς ταύτην ἐκείνην, διὰ τὸ τῷ τέλει τῶν πράξεων ἔχειν * ὁμοίωμά τι. τό τε γὰρ τέλος οὐδενὸς τῶν ἐσομένων χάριν αἱρετόν, καὶ αἱ τοιαῦται τῶν ἡδονῶν οὐδενός εἰσι τῶν ἐσομένων ἕνεκεν, ἀλλὰ τῶν γεγονότων, οἷον πόνων καὶ λύπης. δι' ἣν μὲν οὖν αἰτίαν ζητοῦσι τὴν εὐδαιμονίαν γίγνεσθαι διὰ τούτων τῶν ἡδονῶν, ταύτην ἄν τις εἰκότως ὑπολάβοι τὴν αἰτίαν. περὶ δὲ τοῦ κοινωνεῖν τῆς μουσικῆς, οὐ διὰ ταύτην μόνην, ἀλλὰ καὶ διὰ τὸ χρήσιμον εἶναι πρὸς τὰς ἀναπαύσεις, ὡς ἔοικεν. οὐ μὴν ἀλλὰ ζητητέον μή ποτε τοῦτο μὲν συμβέβηκε, τιμιωτέρα δ' αὐτῆς ἡ φύσις ἐστίν, ἢ κατὰ τὴν εἰρημένην χρείαν. καὶ δεῖ μὴ μόνον τῆς κοινῆς ἡδονῆς μετέχειν ἀπ' αὐτῆς, ἧς ἔχουσι πάντες αἴσθησιν. ἔχει γὰρ ἡ μουσικὴ τὴν ἡδονὴν φυσικήν· διὸ πάσαις ἡλικίαις καὶ πᾶσιν ἤθεσιν ἡ χρῆσις αὐτῆς ἐστι προσφιλής·

* κ. χρήσιμη

* γρ. ἰσομοιώματα

A Illi enim, quamuis non diſcant, poſſunt tamen, vt aiunt, de modis & cantibus, qui boni ſint, qui non, rectè iudicare. Eadem quoque ratio quadrauerit, ſi quis dicat, ad tempus diei iucundè hilaritérque traducendum, & ad vitæ degendæ rationem liberalem, ea eſſe vtendum. cur enim ipſos diſcere oportet, & non aliis vtentibus percipere voluptatem? Licet autem quæ ſit noſtra de diis immortalibus exiſtimatio conſiderare: non enim Iupiter ipſe canit & cithara pulſat apud poëtas: quin etiã taleis, illiberaleis & ſordidos artifices appellamus: & actio ipſa non eſt hominis eius qui non ſit ebrius, aut qui non ludat. Sed forB taſſe his de rebus poſteriùs videndum eſt. Prima autem quæſtio eſt, vtrùm muſica numeranda ſit in diſciplinis puerilibus, néne: & ex tribus illis quæ in dubium vocata ſunt, cuius potiſſimùm vim obtineat, vtrùm diſciplinæ, an ludi, an vitæ degendæ ac traducendæ ætatis rationis. Meritò porrò in horum omniũ ordine ac numero locatur, omniúmque videtur particeps. Nam & ludus reficiendi ex labore corporis, relaxandíque animi cauſa comparatus eſt. Relaxatio autem & recreatio animi & corporis iucunda ſit neceſſe eſt. doloris enim eius, quem labores afferunt, medicamentum quoddam eſt: & vitæ degendæ, ætatiſque traducendæ genus ſine controuerſia debet habere nõ ſolùm honeſtum, verùm etiam voluptatem. nam beatitudo ex hoc vtroqui conſtat. At muſicam omnes eſſe C dicimus è numero rerum iucundiſſimarum. tum nudam ac ſimplicem, tum eam quæ cantu & modulatione conſtat. Ait itaque & Muſæus,

Dulcius eſſe nihil cantu mortalibus ægris.

Quapropter etiam ad conuentus & ad congreſſiones, vitæque traducendæ rationes & conſuetudines, eam meritò aſſumere ſolent, quaſi delectandi vim habeat. Quare etiam ex hoc exiſtimare poſſit aliquis, adoleſcentulos ac pueros eam diſcere oportere. Omnia enim iucunda, quæ nullum detrimentum important, non modò ad finem apposita & accommodata ſunt: verùm etiam ad quietem remiſſionémque animorũ. Quoniam autem rarò admodum contingit hominibus vt ad finem perueniant: ſæpenumero autem reD quieſcunt, animóſque à laboribus relaxant, & vtuntur ludo & ioco non ſolùm immoderato & ſupra modũ, verùm etiam propter voluptatem: vtile fuerit in iis quæ à muſica naſcuntur, voluptatibus acquieſcere. Euenit autem hominibus, vt iocum & ludum finem conſtituant. habet enim fortaſſe voluptatem nonnullam adiectam etiam finis, verùm non quamlibet, neque fortè fortuna oblatam, ſed longè maximam & egregiam. Homines autem dum hanc quærunt, pro hac illam ſumunt, propterea quòd ea cum fine actionum humanarum ſimilitudinem quandam præ ſe ferat. Nam & finis nullius rei futuræ gratia optabilis eſt: & hæ tales voluptates, (eas dico quæ ex E muſica percipiuntur,) nullius rei futuræ cauſa expetuntur: ſed præteritarum rerum gratia, nempe laborum & doloris. Quam ob cauſam igitur beatitudinem, & in his voluptatibus quærant, & ex his voluptatibus ſibi comparare ſtudeant, hanc quis eſſe cauſam probabiliter exiſtimare poſſit. De muſica autem, eam omnium eſſe communem non propter hanc ſolùm, ſed etiam propterea quia vtilis ſit ad requiem & recreationem à labore, nemo in controuerſiam vocarit, vt apparet. Verumenim vero quærendum eſt, vtrùm per ſe, an ex euentu muſica relaxandi animi cauſa expetatur: verendúmque eſt ne hoc ei quidem eueniet, ſed honoratior eius natura ſit, quàm vt propter eam, quam diximus, vtilitatem atque indigentiam, expetatur: oportetátque non ſolùm communem ex ea voluptatem, cuius omnes habent ſenſum, percipere: (ineſt enim in muſica naturalis voluptas: quocirca omnibus ætatibus, omnibúſque moribus, eius vſus amœnus & gratus eſt:)

ſed

ſed num aliqua ex parte etiam ad animum pertineat ac permanet, videre. Hoc autem in promptu fuerit, ſi cuiuſdammodi moribus, id eſt, certo quodam modo morati per eam efficiamur. At nos certo quodam modo moratos per muſicam fieri, cùm ex aliis multis intelligere liceat, tum maximè ex Olympi carminibus modulatis. hæ enim ſine controuerſia animos afflatu quodam diuino permouent & concitant. At animi concitatio ex afflatu diuino nata, morum & affectionum animi perturbatio eſt. Præterea verò omnes homines cùm imitationes audiunt, animis permouentur ex conſenſione & contagione naturæ, etiam ſine numeris & modis ipſis. Quoniam porrò euenit, vt muſica ſit è numero rerum iucundarum; virtus autem in eo verſatur, vt quis rectè lætetur & amet & oderit: oportet ſcilicet nihil ita diſcere, nullique rei ſic aſſueſieri, vt his, nempe rectè iudicare, & probis moribus honeſtiſque actionibus delectari. At in numeris & modis præter veras naturas, inſunt maximè iræ, & lenitatis, & verò etiam fortitudinis, & temperantiæ, & omnium his contrariorum habituum aliarúmque rerum moralium ſimulacra quædam expreſſa. Atque hoc facta ipſa declarant: cùm enim talia audimus, animorum fit in nobis mutatio & perturbatio. At aliquem in iis quæ ſimilitudine & imitatione ſunt expreſſa, aſſuefactum eſſe dolere & lætari, non longè abeſt ab eo, vt eodem modo ad res veras ſit animatus atque affectus. verbi cauſa, ſi quis alicuius imagine aſpicienda delectetur, non propter aliam cauſam quàm propter ſpeciem & formam ipſam: huic eius ipſius aſpectus, cuius imaginem contemplatur, iucundus ſit neceſſe eſt. Euenit autem, vt in aliis quidem rebus ſub ſenſum cadentibus, nullum inſit morum ſimulacrum: verbi gratia, in iis quæ tactum & guſtatum mouent: veruntamen in aſpectabilibus ineſt aliquantulum; (tales enim ſunt figuræ;) ſed parum admodum. tum omnium hominum talis ſenſus communis eſt. Præterea verò non ſunt hæ quæ fiunt, motum figuræ, atque hi colores, morum ſimulacra: ſed ſigna potiùs. & hæc inſunt in corpore, inter corporis affectus. Verumtamen quantacumque ſit in harum rerum inſpectione differentia, oportet, pueros & adoleſcẽteis non Pauſonis, ſed Polygnoti, & ſi quis alius pictor aut fictor moralis eſt, hoc eſt, mores exprimit, picturas intueri. At in modis ipſis & cantibus inſunt imitationes aſſimulationéſque morum: atque hoc in promptu eſt. Tantum enim differunt ac diſtant inter ſe harmoniarum naturæ, vt, qui audiunt, aliter atque aliter afficiantur, neque eodem modo ad vnamquamque earum moueantur: ſed ad has quidam aliquanto mœſtiùs & contractiùs, vt ad eam quæ mixolydia ſeu mixtolydia appellatur; ad illas mentibus remolleſcant, vt ad remiſſas & molleis: ad aliam moderati fiant, maximéque ſedati: cuiuſmodi quiddam efficere videtur ſola ex harmoniis Doria. Phrygia autem ad mentem inſtinctu diuino concitandam valet. hæc enim probè dicunt, qui in hac diſciplina ſtudioſè verſati ſunt. Namque ex factis ipſis ſumunt eorum quæ dicunt, teſtimonia. Enimvero & eorum quæ ad numeros, qui à Græcis rhythmi dicuntur, pertinent, eadem ratio eſt. alij enim mores habent ſedatiores, alij ad mouendum valent. atque horum alij motus habent ineptiores atque illiberaliores, alij politiores ac liberaliores.

A ἀλλ' ὁρᾶν, εἴ πῃ καὶ πρὸς τὸ ἦθος συντείνει, καὶ πρὸς τὴν ψυχήν. τοῦτο δ' ἂν εἴη δῆλον, εἰ ποιοί τινες τὰ ἤθη γιγνόμεθα δι' αὐτῆς. ἀλλὰ μὴν ὅτι γιγνόμεθα ποιοί τινες, δῆλον διὰ πολλῶν μὲν καὶ ἄλλων, οὐχ ἥκιστα δὲ καὶ διὰ τῶν Ὀλύμπου μελῶν. ταῦτα γὰρ ὁμολογουμένως ποιεῖ τὰς ψυχὰς ἐνθουσιαστικάς· ὁ δ' ἐνθουσιασμὸς τοῦ περὶ τὴν ψυχὴν ἤθους πάθος ἐστίν. ἔτι δὲ ἀκροώμενοι τῶν μιμήσεων, γίγνονται πάντες συμπαθεῖς, καὶ χωρὶς τῶν ῥυθμῶν καὶ τῶν μελῶν αὐτῶν. ἐπεὶ δὲ συμβέβηκεν εἶναι τὴν μουσικὴν τῶν ἡδέων, τὴν δ' ἀρετὴν περὶ τὸ χαίρειν ὀρθῶς καὶ φιλεῖν καὶ μισεῖν, δεῖ δηλονότι μανθάνειν καὶ συνεθίζεσθαι μηδὲν οὕτως, ὡς τὸ κρίνειν ὀρθῶς, καὶ τὸ χαίρειν τοῖς ἐπιεικέσιν ἤθεσι, καὶ ταῖς καλαῖς πράξεσιν. ἔστι δ' ὁμοιώματα μάλιστα παρὰ τὰς ἀληθινὰς φύσεις ἐν τοῖς ῥυθμοῖς καὶ τοῖς μέλεσιν ὀργῆς καὶ πραότητος· ἔτι δ' ἀνδρίας καὶ σωφροσύνης, καὶ πάντων τῶν ἐναντίων τούτοις, καὶ τῶν ἄλλων ἠθικῶν. δῆλον δὲ ἐκ τῶν ἔργων. μεταβάλλομεν γὰρ τὴν ψυχήν, ἀκροώμενοι τοιούτων. ὁ δ' ἐν τοῖς ὁμοίοις ἐθισμὸς τοῦ λυπεῖσθαι καὶ χαίρειν, ἐγγύς ἐστι τῷ πρὸς τὴν ἀλήθειαν τὸν αὐτὸν ἔχειν τρόπον· οἷον, εἴ τις χαίρει τὴν εἰκόνα τινὸς θεώμενος, μὴ δι' ἄλλην αἰτίαν· ἀλλὰ διὰ τὴν μορφὴν αὐτήν, ἀναγκαῖον τούτῳ, καὶ αὐτὴν ἐκείνην τὴν θεωρίαν, οὗ τὴν εἰκόνα θεωρεῖ, ἡδεῖαν εἶναι. συμβέβηκε δὲ τῶν αἰσθητῶν ἐν μὲν τοῖς ἄλλοις μηδὲν ὑπάρχειν ὁμοίωμα τοῖς ἤθεσιν· οἷον, ἐν τοῖς ἁπτοῖς καὶ τοῖς γευστοῖς, ἀλλ' ἐν τοῖς ὁρατοῖς ἠρέμα. σχήματα γάρ ἐστι τοιαῦτα. ἀλλ' ἐπὶ μικρόν, καὶ πάντες τῆς τοιαύτης αἰσθήσεως κοινωνοῦσιν. ἔτι δὲ οὐκ ἔστι ταῦτα ὁμοιώματα τῶν ἠθῶν, ἀλλὰ σημεῖα μᾶλλον τὰ γιγνόμενα σχήματα καὶ χρώματα τῶν ἠθῶν. καὶ ταῦτ' ἐστὶν ἐπὶ τοῦ σώματος ἐν τοῖς πάθεσιν. D οὐ μὴν ἀλλ' ὅσον διαφέρει καὶ περὶ τὴν τούτων θεωρίαν, δεῖ μὴ τὰ * Γαύσωνος θεωρεῖν τοὺς νέους, ἀλλὰ τὰ Πολυγνώτου, κἂν εἴ τις ἄλλος τῶν γραφέων, ἢ τῶν ἀγαλματοποιῶν ἐστὶν ἠθικός. ἐν δὲ τοῖς μέλεσιν αὐτοῖς ἐστὶ μιμήματα τῶν ἠθῶν. καὶ τοῦτ' ἔστι φανερόν. εὐθὺς γὰρ ἡ τῶν ἁρμονιῶν διέστηκε φύσις· ὥστε ἀκούοντας, ἄλλως διατίθεσθαι, καὶ μὴ τὸν αὐτὸν ἔχειν τρόπον πρὸς ἑκάστην αὐτῶν, ἀλλὰ πρὸς μὲν ἐνίας ὀδυρτικωτέρως καὶ συνεστηκότως μᾶλλον, οἷον πρὸς τὴν μιξολυδιστὶ καλουμένην· πρὸς δὲ τὰς, μαλακωτέρως τὴν διάνοιαν, οἷον πρὸς τὰς ἀνειμένας· μέσως δὲ καὶ καθεστηκότως μάλιστα, πρὸς ἑτέραν· οἷον, δοκεῖ ἡ Δωριστὶ μόνη τῶν ἁρμονιῶν· ἐνθουσιαστικοὺς δ' ἡ Φρυγιστί. ταῦτα γὰρ καλῶς λέγουσιν οἱ περὶ τὴν παιδείαν ταύτην πεφιλοσοφηκότες· λαμβάνουσι γὰρ τὰ μαρτύρια τῶν λόγων ἐξ αὐτῶν τῶν ἔργων. τὸν αὐτὸν γὰρ τρόπον ἔχει [τὸ] περὶ τοὺς ῥυθμούς. οἱ μὲν γάρ, ἦθος ἔχουσι στασιμώτερον, οἱ δέ, κινητικόν· καὶ τούτων οἱ μὲν φορτικωτέρας ἔχουσι τὰς κινήσεις, οἱ δέ, ἐλευθεριωτέρας.

* κ. Παύσωνος & Πασωνος

(Margin letters in the Greek column: B at "τὴν μουσικὴν τῶν ἡδέων", C at "τινὸς θεώμενος", E at "μαλακωτέρως".)

A ἐκ μὲν οὖν τούτων φανερόν, ὅτι δύναται ποιόν τι τὸ τῆς ψυχῆς ἦθος ἡ μουσικὴ παρασκευάζειν. εἰ δὲ τοῦτο δύναται ποιεῖν, δῆλον ὅτι προσακτέον καὶ παιδευτέον ἐν αὐτῇ τοὺς νέους. * ἔστι δὲ ἁρμόττουσα πρὸς τὴν φύσιν τὴν τηλικαύτην ἡ διδασκαλία τῆς μουσικῆς. οἱ μὲν γὰρ νέοι, διὰ τὴν ἡλικίαν, ἀνήδυντον οὐδὲν ὑπομένουσιν ἑκόντες· ἡ δὲ μουσικὴ φύσει τῶν ἡδυσμένων ἐστί. καί τις ἔοικε συγγένεια ταῖς ἁρμονίαις καὶ τοῖς ῥυθμοῖς εἶναι· διὸ πολλοί φασι τῶν σοφῶν, οἱ μέν, ἁρμονίαν εἶναι τὴν ψυχήν, οἱ δέ, ἔχειν ἁρμονίαν. B

γρ. ἔχει δ' ἁρμοζόντως π.

Ex his igitur perſpicuum eſt, poſſe muſicam mores animi cuiuſdammodi efficere & conformare. At ſi hoc facere poteſt, ad eam ſcilicet pueri ſunt applicandi, eaque erudiendi. Eſt autem ad huius ætatis naturam accommodata muſicæ doctrina. Pueri enim propter ætatem ſua voluntate nihil iucunditatis expers ferre poſſunt. At muſica ex earum rerum numero eſt, quæ iucunditate ac voluptate conditæ ſunt, & aliqua nobis videtur eſſe cum harmoniis & numeris cognatio. Quocirca multi ſapientes partim animum harmoniam eſſe dixerunt, partim ex harmonia conſtare.

ΚΕΦΑΛ. ϛ'.

Πότερον δεῖ μανθάνειν αὐτοὺς ᾄδοντάς τι καὶ χειρουργοῦντας ἢ μή· καὶ λύσις ἐπιτιμήσεως ἣν τινες ἐπιτιμῶσι.

Πότερον δὲ δεῖ μανθάνειν αὐτοὺς ᾄδοντάς τε καὶ χειρουργοῦντας, ἢ μή, καθάπερ ἠπορήθη πρότερον, νῦν λεκτέον. οὐκ ἄδηλον δέ, ὅτι πολλὴν ἔχει διαφορὰν πρὸς τὸ γίγνεσθαι ποιούς τινας ἐάν τις αὐτὸς κοινωνῇ τῶν ἔργων. ἕν γάρ τι τῶν ἀδυνάτων ἢ χαλεπῶν C ἐστί, μὴ κοινωνήσαντας τῶν ἔργων, κριτὰς γενέσθαι σπουδαίους. ἅμα δὲ καὶ δεῖ τοὺς παῖδας ἔχειν τινὰ διατριβήν· καὶ τὴν Ἀρχύτου πλαταγὴν οἴεσθαι γενέσθαι καλῶς, ἣν διδόασι τοῖς παιδίοις, ὅπως χρώμενοι ταύτῃ, μηδὲν καταγνύωσι τῶν κατὰ τὴν οἰκίαν· οὐ γὰρ δύναται τὸ νέον ἡσυχάζειν. αὕτη μὲν οὖν ἐστὶ τοῖς νηπίοις ἁρμόττουσα * τῶν παιδίων· ἡ δὲ παιδεία, πλαταγὴ τοῖς μείζοσι τῶν νέων. ὅτι μὲν οὖν παιδευτέον τὴν μουσικὴν οὕτως, ὥστε καὶ κοινωνεῖν τῶν ἔργων, φανερὸν ἐκ τῶν τοιούτων· τὸ δὲ πρέπον καὶ τὸ μὴ πρέπον ταῖς ἡλικίαις, οὐ χαλεπὸν διορίσαι, καὶ λῦσαι πρὸς τοὺς φάσκοντας D βάναυσον εἶναι τὴν ἐπιμέλειαν. πρῶτον μὲν γάρ, ἐπεὶ τοῦ κρίνειν χάριν μετέχειν δεῖ τῶν ἔργων, διὰ τοῦτο χρὴ νέους μὲν ὄντας χρῆσθαι τοῖς ἔργοις· πρεσβυτέρους δὲ γενομένους, τῶν μὲν ἔργων ἀφεῖσθαι, δύνασθαι δὲ τὰ καλὰ κρίνειν, καὶ χαίρειν ὀρθῶς διὰ τὴν μάθησιν τὴν γενομένην ἐν τῇ νεότητι. περὶ δὲ τῆς ἐπιτιμήσεως ἣν τινες ἐπιτιμῶσιν, ὡς ποιούσης τῆς μουσικῆς βαναύσους, οὐ χαλεπὸν λῦσαι, σκεψαμένους μέχρι τε πόσου τῶν ἔργων κοινωνητέον τοῖς πρὸς ἀρετὴν παιδευομένοις πολιτικήν, καὶ ποίων μελῶν, καὶ ποίων ῥυθμῶν κοινωνητέον· ἔτι δὲ ἐν ποίοις ὀργάνοις τὴν μάθησιν ποιητέον· καὶ γὰρ τοῦτο διαφέρειν εἰκός. ἐν τούτοις γὰρ ἡ λύσις E ἐστὶ τῆς ἐπιτιμήσεως. οὐδὲν γὰρ κωλύει τρόπους τινὰς τῆς μουσικῆς ἀπεργάζεσθαι τὸ λεχθέν. φανερὸν τοίνυν, ὅτι δεῖ τὴν μάθησιν αὐτῆς, μήτε ἐμποδίζειν πρὸς τὰς ὕστερον πράξεις, μήτε τὸ σῶμα ποιεῖν βάναυσον καὶ ἄχρηστον πρὸς τὰς πολεμικὰς καὶ πολιτικὰς ἀσκήσεις. πρὸς μὲν τὰς χρήσεις ἤδη, πρὸς δὲ τὰς μαθήσεις ὕστερον.

γρ. τῶν παιδικῶν.
al. τῶν παιδίων.

CAPVT VI.

Vtrùm pueros deceat ita muſicam diſcere vt ipſi canant, an non. & an muſica efficere ſordidos & illiberales ſit putanda.

VTrùm autem pueros ita muſicam diſcere oporteat, vt ipſi canant, & muneribus operibúſque muſicis manus admoueant, necne, quemadmodum ſuprà dubitatum eſt, nunc eſt dicendum. Non eſt porrò obſcurum, valde referre ad id, vt cuiuſdammodi homines fiant, ſi quis ipſe in muneribus operibúſque fungendis verſetur. Nam fieri non poteſt, aut vix quidem certè, vt qui non fuerint munerum atque operum participes, boni iudices artis fiant: ſimúlque pueros oportet aliquod vitæ traducendæ atque occupandæ genus habere. & Archytæ crepitaculum præclarè eſſe comparatum exiſtimare, quod pueris dare ſolent, vt, dum hoc vtuntur, nihil eorum quæ domi ſunt, perfringant. quod enim puerile & iuuenile eſt, quieſcere non poteſt. Atque hoc quidem ludicrum pueris infantibus conuenit: diſciplina verò pueris grandioribus crepitaculum eſt. Sic igitur muſicam pueros eſſe docendam, vt muſicæ muneribus fungantur, operúmque ſint participes, ex his intelligere licet. Quid deceat porrò ætates, quid non, difficile non eſt definire, & quod quidam obiiciunt, ſtudium eſſe ſordidum atque illiberale, diſſoluere. Primùm enim, quoniam iudicandi gratia operibus fungendum eſt, iccirco oportet eos, dum pueri ſunt, opera tractare: vbi verò adoleuerunt grandioréſque facti ſunt, opera quidem miſſa facere: recta verò iudicare, & rectè lætari poſſe, propterea quòd in pueritia muſicam didicerunt. Deinde verò quòd quidam muſicam vituperant, tanquam ſordidos efficiat atque illiberaleis artifices, non erit difficile eos refellere: ſi conſiderauerimus, quatenus ij qui ad virtutem ciuilem erudiuntur, muſicæ operibus fungi, & quales modos cantúſque, & quales numeros tractare, præterea qualibus in muſicis inſtrumentis ſeu organis muſicam diſcere debeant. Namque hoc aliquid intereſſe probabile eſt. in his enim reprehenſionis & vituperationis diſſolutio poſita eſt. nam modos quoſdam muſicæ, id quod dictum eſt, efficere nihil vetat. Perſpicuum igitur eſt, oportere eius ſtudium ac diſciplinam neque poſteriores actiones impedire, neque corpus illiberale, & ad bellicas ac ciuileis exercitationes inutile reddere: ad exercitationes quidem iam, ad diſciplinas verò poſteriùs.

A Aptè autem & conuenienter pueri muſicam diſcant, ſi neque in eis quæ ad artificum certamina pertinent, elaborent, neque admirabilia & eximia, atque exquiſita opera magno labore ſuſcepto perdiſcant, quæ nunc in certamina, ex certaminibus in diſciplinam introducta ſunt: ſed talia vſque ad eum finem diſcant, quoad elegantibus & honeſtis modis ac numeris delectari poſſint, & non ſolùm genere muſicæ communi, quemadmodum & nonnullæ aliæ animantes: præterea verò & mancipiorum ac puerorum multitudo. Apparet autem ex his, etiam quibus organis ſit vtendum. Nam neque tibiæ in puerorum inſtitutionem introducendæ ſunt, neque aliud organum artificum proprium, qualis eſt cithara, & ſi quod aliud eſt huiuſmodi: ſed ea ſola quæ efficient vt bonos auditores aut doctrinæ muſicæ, aut aliu.. B Præterea tibia non eſt organum ad mores mitiores exprimendos aut inſerendos aptum; ethicum Græci appellant, nos morale dicamus; ſed potiùs ad animos furore quodam Bacchico ſtimulandos accommodatum. Quare talibus temporibus eo vtendum eſt, quibus eius vſus valet ad animos expiandos potiùs, ac luſtrandos ſeu purgandos, quàm ad erudiendos. His accedat, tibiam hoc habere inſtitutioni & doctrinæ aduerſarium, quòd tibiæ cantus prohibet ratione vti. Quocirca rectè veteres eius vſum in pueris ac liberis hominibus improbarunt, cùm antea eo vſi eſſent: otium enim vberius ex omnium rerum copia nacti, maioréſque C animos ad virtutem conſecuti, tum ſuperioribus temporibus, & poſt bellum Perſicum ex rebus fortiter & præclarè geſtis ferociores & elatiores effecti, omne diſciplinæ genus attigerunt, nullum delectum adhibentes, ſed aliam atque aliam inſuper indagantes. quapropter etiam artem tibia canendi ad diſciplinarum numerum aggregarunt. Etenim Lacedæmone quidam, qui ludorum ſumptus ſuppeditabat; (choragum appellant Græci) ipſe choro tibiam inflauit: & Athenis ita increbuit, vt ferè plerique liberi & ingenui homines tibia canerent. Atque hoc ex ea tabula apparet, quam Thraſippus is qui Ecphantidæ ludorum ſumptum ſuppeditarat, dedicauit. poſteriùs verò ſpreta atque improbata D eſt, periculo eius facto, cùm iam meliùs, quid ad virtutem valeret, quid non, iudicare poſſent. Similiter & multa organa vetera, vt pectides & barbiti, & quæ ad voluptates eorum pertinent, qui cantores audiunt eis vtenteis: cuius generis ſunt ſeptangula, quæ heptagona nominant Græci, & triangula, quæ trigona, & ſambucæ, & omnia, quæ ſcientiam in manuum opere muneréque poſitam deſiderant. Habet autem rationem probabilem & ea de tibiis fabula, quam confinxerunt veteres. aiunt enim, Mineruam tibias à ſe repertas, abieciſſe. E Cùm igitur hoc quoque liceat dicere, deam, quòd oris deformitate offenſa eſſet, hoc feciſſe: tum verò probabilius eſt, propterea quòd tibiarum diſcendarum diſciplina nihil ad mentis agitationem conferat: Mineruæ autem ſcientiam & artem tribuamus. Quoniam porrò tractandorum organorum & fungendi muneris muſici diſciplinam artificum propriam ſeu artificialem improbamus: artificialem autem ſeu artificibus conuenientem ſtatuimus eam, quæ ad certamina pertinet: (in hac enim is qui agit, non virtutis ſuæ, ſed eorum qui audiunt, voluptatis, huiuſque ineptæ ac putidæ cauſa muſicam tractat: idcirco ingenuorum eſſe nequaquam iudicamus operis huius functionem,

A συμβαίνοι δ' ἂν περὶ τὴν μάθησιν, εἰ μήτε τὰ πρὸς τοὺς ἀγῶνας τοὺς τεχνικοὺς συντείνοντα διαπονοῖεν, μήτε τὰ θαυμάσια καὶ περιττὰ τῶν ἔργων, ἃ νῦν ἐλήλυθεν εἰς τοὺς ἀγῶνας· ἐκ δὲ τῶν ἀγώνων, εἰς τὴν παιδείαν. ἀλλὰ καὶ τὰ τοιαῦτα μέχρι περ ἂν δύνωνται χαίρειν τοῖς καλοῖς μέλεσι καὶ ῥυθμοῖς· καὶ μὴ μόνον * τῷ κοινῷ τῆς μουσικῆς, ὥσπερ καὶ τῶν ἄλλων ἔνια ζῴων· ἔτι δὲ καὶ πλῆθος ἀνδραπόδων καὶ παιδίων. δῆλον δὲ ἐκ τούτων καὶ ποίοις ὀργάνοις χρηστέον. οὔτε γὰρ αὐλοὺς εἰς παιδείαν ἀκτέον, οὔτ' ἄλλο τεχνικὸν ὄργανον, οἷον κιθάραν, κἂν εἴ τι τοιοῦτον ἕτερόν ἐστιν, ἀλλ' ὅσα ποιήσει αὐτῶν ἀκροατὰς ἀγαθούς, ἢ τῆς μουσικῆς παιδείας, ἢ τῆς ἄλλης. ἔτι δ' οὐκ ἔστιν ὁ αὐλὸς ἠθικόν, ἀλλὰ μᾶλλον ὀργιαστικόν. B ὥστε πρὸς τοὺς τοιούτους αὐτῷ καιροὺς χρηστέον, ἐν οἷς ἡ θεωρία κάθαρσιν μᾶλλον δύναται, ἢ μάθησιν. προσθῶμεν δὲ, ὅτι συμβέβηκεν ἐναντίον αὐτῷ πρὸς παιδείαν, καὶ τὸ κωλύειν τῷ λόγῳ χρῆσθαι τὴν αὔλησιν. διὸ καλῶς ἀπεδοκίμασαν αὐτοῦ οἱ πρότερον τὴν χρῆσιν ἐκ τῶν νέων, καὶ τῶν ἐλευθέρων· καίπερ χρησάμενοι τὸ πρῶτον αὐτῷ. σχολαστικώτεροι γὰρ γιγνόμενοι διὰ τὰς εὐπορίας, καὶ μεγαλοψυχότεροι πρὸς ἀρετὴν· ἔτι τε πρότερον καὶ μετὰ τὰ Μηδικὰ φρονηματισθέντες ἐκ τῶν ἔργων, πάσης ἥπτοντο μαθήσεως, οὐδὲν διακρίνοντες, ἀλλ' ἐπιζητοῦντες. διὸ καὶ τὴν αὐ- C λητικὴν ἤγαγον πρὸς τὰς μαθήσεις. καὶ γὰρ ἐν Λακεδαίμονί τις χορηγὸς αὐτὸς ηὔλησε τῷ χορῷ· καὶ περὶ Ἀθήνας οὕτως ἐπεχωρίασεν, ὥστε σχεδὸν οἱ πολλοὶ τῶν ἐλευθέρων μετεῖχον αὐτῆς. δῆλον δὲ ἐκ τοῦ πίνακος, ὃν ἀνέθηκε Θράσιππος * Ἐκφαντίδῃ χορηγήσας. ὕστερον δ' ἀποδοκιμάσθη διὰ τῆς πείρας αὐτῆς, βέλτιον δυναμένων κρίνειν τὸ πρὸς ἀρετὴν, καὶ τὸ μὴ πρὸς ἀρετὴν, συντεῖνον. ὁμοίως δὲ καὶ πολλὰ τῶν ὀργάνων τῶν ἀρχαίων, οἷον πηκτίδες, καὶ βάρβιτοι· καὶ τὰ πρὸς ἡδονὴν συντείνοντα τοῖς ἀκούουσι τῶν χρωμένων, ἑπτάγωνα, καὶ τρίγωνα, καὶ σαμβῦκαι· καὶ πάντα τὰ δεόμενα χειρουργικῆς ἐπιστήμης. εὐλόγως δ' ἔχει καὶ τὸ D περὶ τῶν αὐλῶν ὑπὸ τῶν ἀρχαίων μεμυθολογημένον. φασὶ γὰρ δὴ τὴν Ἀθηνᾶν εὑροῦσαν ἀποβαλεῖν τοὺς αὐλούς. οὐ κακῶς μὲν οὖν ἔχει φάναι καὶ διὰ τὴν ἀσχημοσύνην τοῦ προσώπου τοῦτο ποιῆσαι, δυσχεράνασαν τὴν θεόν· οὐ μὴν ἀλλὰ μᾶλλον εἰκὸς, ὅτι πρὸς τὴν διάνοιαν οὐθέν ἐστιν ἡ παιδεία τῆς αὐλήσεως· τῇ δὲ Ἀθηνᾷ τὴν ἐπιστήμην περιτίθεμεν, καὶ τὴν τέχνην. ἐπεὶ δὲ τῶν τε ὀργάνων καὶ τῆς ἐργασίας ἀποδοκιμάζομεν τὴν τεχνικὴν παιδείαν· τεχνικὴν δὲ E τίθεμεν τὴν πρὸς τοὺς ἀγῶνας· (ἐν ταύτῃ γὰρ ὁ πράττων, οὐ τῆς αὑτοῦ μεταχειρίζεται χάριν ἀρετῆς, ἀλλὰ τῆς τῶν ἀκουόντων ἡδονῆς, καὶ ταύτης φορτικῆς·) διόπερ οὐ τῶν ἐλευθέρων κρίνομεν εἶναι τὴν ἐργασίαν,

γρ. τῷ κοινῷ

γρ. ὁ Φορμίδῃ

ἀλλὰ θητικωτέραν· καὶ βαναύσους δὴ συμβαίνει γίνεσθαι. πονηρὸς γὰρ ὁ σκοπὸς πρὸς ὃν ποιοῦνται τὸ τέλος. ὁ γὰρ θεατὴς, φορτικὸς ὢν, μεταβάλλειν εἴωθε τὴν μουσικήν. ὥστε καὶ τοὺς τεχνίτας τοὺς πρὸς αὐτὸν μελετῶντας, αὐτούς τε ποιούς τινας ποιεῖ, καὶ τὰ σώματα, διὰ τὰς κινήσεις.

ΚΕΦΑΛ. ζ'.

Περὶ ἁρμονιῶν καὶ ῥυθμῶν.

ΣΚεπτέον δ' ἔτι περί τε τὰς ἁρμονίας, καὶ τοὺς ῥυθμοὺς, καὶ πρὸς παιδείαν, πότερον πάσαις χρηστέον ταῖς ἁρμονίαις, καὶ πᾶσι τοῖς ῥυθμοῖς, ἢ διαιρετέον· ἔπειτα τοῖς πρὸς παιδείαν διαπονοῦσι, πότερον τὸν αὐτὸν διορισμὸν θήσομεν, ἢ τρίτον δεῖ τινα ἕτερον· ἐπειδὴ τὴν μὲν μουσικὴν ὁρῶμεν διὰ μελοποιίας καὶ ῥυθμῶν οὖσαν· τούτων δ' ἑκάτερον οὐ δεῖ λεληθέναι τίνα ἔχει δύναμιν πρὸς παιδείαν· καὶ πότερον προαιρετέον μᾶλλον τὴν εὐμελῆ μουσικὴν, ἢ τὴν εὔρυθμον. νομίσαντες οὖν πολλὰ καλῶς λέγειν περὶ τούτων, τῶν τε νῦν μουσικῶν ἐνίους, καὶ τῶν ἐκ φιλοσοφίας, ὅσοι τυγχάνουσιν ἐμπείρως ἔχοντες τῆς περὶ τὴν μουσικὴν παιδείας, τὴν μὲν καθ' ἕκαστον ἀκριβολογίαν ἀποδώσομεν ζητεῖν τοῖς βουλομένοις παρ' ἐκείνων· νῦν δὲ * νομικῶς διέλωμεν, τοὺς τύπους μόνον εἰπόντες περὶ αὐτῶν. ἐπεὶ δὲ τὴν διαίρεσιν ἀποδεχόμεθα τῶν μελῶν ὡς διαιροῦσί τινες τῶν ἐν φιλοσοφίᾳ, τὰ μὲν ἠθικὰ, τὰ δὲ πρακτικὰ, τὰ δ' ἐνθουσιαστικὰ τιθέντες, καὶ τῶν ἁρμονιῶν τὴν φύσιν πρὸς ἕκαστα τούτων οἰκείαν ἄλλην πρὸς ἄλλο μέρος τιθέασι· φαμὲν δ' οὐ μιᾶς ἕνεκεν ὠφελείας τῇ μουσικῇ χρῆσθαι δεῖν, ἀλλὰ καὶ πλειόνων χάριν· καὶ γὰρ παιδείας ἕνεκεν καὶ καθάρσεως· τί δὲ λέγομεν τὴν κάθαρσιν, νῦν μὲν ἁπλῶς, πάλιν δ' ἐν τοῖς περὶ ποιητικῆς ἐροῦμεν σαφέστερον· τρίτον δὲ πρὸς διαγωγὴν, πρὸς ἄνεσίν τε, καὶ πρὸς τὴν τῆς συντονίας ἀνάπαυσιν· φανερὸν ὅτι χρηστέον μὲν πάσαις ταῖς ἁρμονίαις. οὐ τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον πάσαις χρηστέον· ἀλλὰ πρὸς μὲν τὴν παιδείαν, ταῖς ἠθικωτάταις· πρὸς δὲ ἀκρόασιν, ἑτέρων χειρουργούντων, καὶ ταῖς πρακτικαῖς, καὶ ταῖς ἐνθουσιαστικαῖς. ὃ γὰρ περὶ ἐνίας συμβαίνει πάθος ψυχὰς ἰσχυρῶς, τοῦτο ἐν πάσαις ὑπάρχει· τῷ δὲ ἧττον διαφέρει, καὶ τῷ μᾶλλον· οἷον, ἔλεος καὶ φόβος. ἔτι δ' ἐνθουσιασμός· καὶ γὰρ ὑπὸ ταύτης τῆς κινήσεως κατακώχιμοί τινές εἰσιν. ἐκ δὲ τῶν ἱερῶν μελῶν ὁρῶμεν τούτους, ὅταν χρήσωνται τοῖς ἐξοργιάζουσι τὴν ψυχὴν μέλεσι, καθισταμένους, ὥσπερ ἰατρείας τυχόντας καὶ καθάρσεως. ταὐτὸ δὴ τοῦτο ἀναγκαῖον πάσχειν καὶ τοὺς ἐλεήμονας, καὶ τοὺς φοβητικοὺς, καὶ τοὺς ὅλως παθητικούς· τοὺς δ' ἄλλους, καθ' ὅσον ἐπιβάλλει τῶν τοιούτων ἑκάστῳ, καὶ πᾶσι γίγνεσθαί τινα κάθαρσιν, καὶ κουφίζεσθαι μεθ' ἡδονῆς. ὁμοίως δὲ καὶ τὰ μέλη τὰ καθαρτικὰ, παρέχει χαρὰν ἀβλαβῆ τοῖς ἀνθρώποις.

Lamb. φυσικῶς δι. al. φυσικῶς διὰ τοὺς τρόπους, τύπῳ μόνον.

ſed mercenariorum hominum. Itaque euenit vt euadant artifices liberales: finis enim, quem ſibi proponunt, & quem intuentur, malus eſt. Nam ſpectator, qui ineptus & indoctus eſt, muſicam mutare conſueuit. Itaque etiam artifices, qui ſeſe ad eum meditando componunt, tum ipſos eiuſdammodi efficit, tum eorum corpora, propter motiones

CAPVT VII.

De harmoniis & numeris.

QVod ad harmonias autem, & numeros, & diſciplinam pertinet, videndum eſt vtrùm omnibus harmoniis, omnibúſque numeris vtendum ſit, an aliqua adhibenda ſit diſtinctio. Deinde ad eos qui in inſtitutione puerorum elaborant, vtrùm eandem definitionem accommodemus, an tertiam quandam aliam afferre oporteat, quoniam muſicã in cantu & numeris conſiſtere videmus: horum autem vtrumque quid ad inſtitutionem & diſciplinã puerilem valeat, non eſt ignorandum: & vtra muſica ſit optabilior, ea quæ in cantu conſiſtit, an quæ in numeris. Cùm igitur exiſtimemus, nonnullos huius ætatis muſicos, & quoſdam philoſophos, quicumque fortè ea doctrina quæ ad muſicã pertinet, eruditi ſunt, multa his de rebus rectè diſputara tradidiſſe; ſubtiliorem quidem & accuratiorem de ſingulis ſermonem eos qui plura cognoſcere velint, ab illis petere ſinemus: nunc autem generaliter rudi quadam dumtaxat & adumbrata deſcriptione de iis diſſeramus. Quoniam autem cantuum partitionem, quam philoſophi quidam faciunt, probamus, qui cantus alios moraleis, alios ad actionem pertinenteis, alios ad animos inſtinctu diuino concitandos valenteis ponunt, & harmoniarum naturam ad vnumquemque horum accommodatam aliam ad aliam partem faciunt; dicimus autem non vnius vtilitatis cauſa vti muſica oportere, ſed plurium: (inſtitutionis enim, ſiue diſciplinæ & luſtrationis ſiue expiationis gratia ea vtendum eſt: quid autẽ luſtrationem ſeu expiationem appellemus, nũc quidem ſimpliciter, aliàs autẽ in libris de Arte poetica planiùs exponemus:) deinde verò ad ætatem traducẽdam, vitámque degendam: poſtremò ad remiſſionẽ animorũ, & ad requiem ac recreationem à contentione & labore. Quoniam igitur hæc ita ſunt, perſpicuum eſt, omnibus harmoniis vtendum eſſe: verùm non eodem modo omnibus vtendum, ſed ad inſtitutionem quidem ac doctrinã iis quæ maximè ſunt morales: ad eos verò audiendos, qui manus organis admouent, operéque muſico funguntur, iis quæ ad actionẽ, iíſque quæ ad animos afflatu diuino concitandos valent. Qui enim affectus in aliquibus animis exiſtere ſolet validè & acriter, hic in omnibus ineſt: ſed eo differt, quòd in aliis magis, in aliis minùs ineſt: quod genus eſt, miſericordia & metus, & præterea mentis concitatio ex afflatu diuino. Etenim ex hac cogitatione & permotione nonnulli concitati feruntur, ſed hos videmus ſacris cantibus tranquillari ac ſedari: cùm vtuntur muſici cantibus animum furore leuantibus ac purgatibus, proinde quaſi curationem & purgationem conſecuti ſint. Hoc igitur idem accidere neceſſe eſt & miſericordibus & timidis, & omnino iis qui alio aliquo affectu facilè commouentur: cæteris autem quantum talium motionum ad quenque attinet ac peruenit; atque omnibus purgationem atque expiationem quandam contingere, omneiſque non ſine voluptate leuari. Similiter verò & cantus ad purgandos atque expiandos animos valentes, lætitiam afferunt hominibus damni & noxæ expertem.

Quapropter in talibus harmoniis, talibúſque modis & cantibus certatores ij ſpectãdi ſunt, qui muſicam theatralem tractant. Quoniam autem ſpectator eſt duplex, alter liber & eruditus, alter indoctus & ſtolidus, ex illiberalibus & mercenariis hominibus, & talibus aliis concretus & conflatus: dandaſunt etiam iis qui tales ſunt, certamina & ſpectacula ad requiem & remiſſionem animorum. Quemadmodum autem eorum animi ex habitu naturæ conſentaneo deprauati ac detorti ſunt: ſic & harmoniarum & cantuum quædam depprauationes ſunt: eos cantus dico, qui nimis contenti ſunt, & indecoris quaſi coloribus infuſcati. Affert autem vnicuique voluptatem id quod cuiuſque naturæ accommodatum eſt. Quapropter permittenda iis qui certant, licentia eſt ad talem ſpectatorem talis cuiuſdam muſicæ generis vſurpandi: ſed ad inſtitutionem & diſciplinam, quemadmodum dictum eſt, cantibus mores exprimentibus, quos morales diximus appellari, vtendum eſt, & talibus harmoniis. talis autem eſt Doria, vt antè diximus. Recipienda porrò eſt, & ſi quam aliam probent ij qui nobiſcum ſocietate philoſophiæ in vita degenda, & artis muſicæ diſciplinæ, coniuncti ſunt. Socrates autem in libris de Republica adminiſtranda, non rectè Phrygiam harmoniam cum Doria relinquit, idque cùm ex omnibus organis muſicis tibiam improbarit. nam eandem vim habet in harmoniis harmonia Phrygia, quam in organis tibia. vtrumque enim ad animos inſtinctu diuino concitandos, & ad affectus commouẽdos valet, quod poëſis declarat. Omnis enim bacchatio, omniſque talis motus ex omnib° organis in tibiis eſt maximè: ex omnibus verò harmoniis & cantibus, hæc organa cantibus Phrygiis maximè ſunt decora: exempli cauſa, dithyrambus, ſine controuerſia Phrygius videtur eſſe. cuius rei cùm multa alia exempla commemorent ij qui huius ſcientiæ ſunt intelligentes, tum hoc Philoxeni proferunt, qui in fabula, Doria harmonia dithyrambum facere conatus, non potuit: ſed ab ipſa natura in Phrygiam recidit, conuenientem harmoniam. De Doria autem ſi omnes vno ore ſentiant eam eſſe maximè ſedatam, & mores habere maximè viriles; præterea verò quoniam quod medium eſt inter duo extrema, laudamus, & ſequi debere dicimus oportere; Doria autem harmonia huius naturæ eſt cum aliis harmoniis comparata; perſpicuum eſt, cantus Dorios diſcere magis quàm vllos alios, pueros decere. Sunt autem duo ſpectanda, quod fieri poteſt, & quod decet. Etenim ea quæ fieri poſſunt, & quæ quemque decent, tractanda ſunt potius. Definita porrò ſunt hæc quoque ætatibus: verbi cauſa, iis qui annis confecti & ætate deſeſſi ſunt, haud facile eſt contentas & acreis harmoniass canere, ſed remiſſas natura ſuggerit iis, qui id ætatis ſunt. Quocirca rectè etiam hoc nomine Socratem reprehendunt nonnulli ex iis qui in muſica verſantur, quòd remiſſas harmonias in inſtitutione ac diſciplina puerorum improbarit: eas accipiens tanquam temulentas & ebrioſas, non ex vi & poteſtate ebrietatis, quaſi ebrios item efficiant, (maiorem enim vim habet ebrietas ad furorem Bacchicum incutiendum,) ſed tanquam languidas, fractas ac deſeſſas.

A διὸ ταῖς μὲν τοιαύταις ἁρμονίαις καὶ [τοῖς] τοιούτοις μέλεσι * θετέον τοὺς τὴν θεατρικὴν μουσικὴν μεταχειριζομένους ἀγωνιστάς. ἐπεὶ δ᾽ ὁ θεατὴς διττός, ὁ μὲν ἐλεύθερος καὶ πεπαιδευμένος, ὁ δὲ φορτικὸς ἐκ βαναύσων καὶ θητῶν, καὶ ἄλλων τοιούτων συγκείμενος, ἀποδοτέον ἀγῶνας καὶ θεωρίας καὶ τοῖς τοιούτοις πρὸς ἀνάπαυσιν. εἰσὶ δ᾽ ὥσπερ αὐτῶν αἱ ψυχαὶ παρεστραμμέναι τῆς κατὰ φύσιν ἕξεως, οὕτω καὶ τῶν ἁρμονιῶν παρεκβάσεις εἰσί· καὶ τῶν μελῶν τὰ σύντονα, καὶ παρακεχρωσμένα. ποιεῖ δὲ τὴν ἡδονήν, ἑκάστοις τὸ κατὰ φύσιν οἰκεῖον. διόπερ ἀποδο- κ. ποιεῖ

B τέον ἐξουσίαν τοῖς ἀγωνιζομένοις πρὸς τὸν θεατὴν τὸν τοιοῦτον, τοιούτῳ τινὶ χρῆσθαι τῷ γένει τῆς μουσικῆς. πρὸς δὲ παιδείαν, ὥσπερ εἴρηται, τοῖς ἠθικοῖς τῶν μελῶν χρηστέον, καὶ ταῖς ἁρμονίαις [ταῖς] τοιαύταις. τοιαύτη δ᾽ ἡ Δωριστί, καθάπερ εἴπομεν πρότερον. δέχεσθαι δὲ δεῖ κἄν τινα ἄλλην ἡμῖν δοκιμάζωσιν οἱ κοινωνοὶ τῆς ἐν φιλοσοφίᾳ διατριβῆς, καὶ τῆς περὶ τὴν μουσικὴν παιδείας. ὁ δ᾽ ἐν τῇ πολιτείᾳ Σωκράτης οὐ καλῶς τὴν Φρυγιστὶ μόνην καταλείπει μετὰ τῆς Δωριστί· καὶ ταῦτα ἀποδοκιμάσας τῶν ὀργάνων τὸν αὐλόν. ἔχει γὰρ τὴν αὐτὴν δύναμιν ἡ Φρυγιστὶ τῶν ἁρμο-

C νιῶν, ἥνπερ αὐλὸς ἐν τοῖς ὀργάνοις· ἄμφω γὰρ ὀργιαστικὰ καὶ παθητικά. δηλοῖ δ᾽ ἡ ποίησις. πᾶσα γὰρ βακχεία, καὶ πᾶσα ἡ τοιαύτη κίνησις, μάλιστα τῶν ὀργάνων ἐστὶν ἐν τοῖς αὐλοῖς. τῶν δ᾽ ἁρμονιῶν ἐν τοῖς Φρυγιστὶ μέλεσι λαμβάνει ταῦτα τὸ πρέπον· οἷον, ὁ διθύραμβος ὁμολογουμένως εἶναι δοκεῖ Φρύγιον· καὶ τούτου πολλὰ παραδείγματα λέγουσιν οἱ περὶ τὴν σύνεσιν ταύτην· ἄλλα τε, καὶ διότι Φιλόξενος ἐγχειρήσας ἐν τῇ Δωριστὶ ποιῆσαι διθύραμβον τοὺς μύθους, οὐχ οἷός τ᾽ ἦν, ἀλλ᾽ ὑπὸ τῆς φύσεως αὐτῆς ἐξέπεσεν εἰς τὴν Φρυ-

D γιστὶ, τὴν προσήκουσαν ἁρμονίαν πάλιν. περὶ δὲ τῆς Δωριστὶ πάντες ὁμολογοῦσιν, ὡς στασιμωτάτης οὔσης, καὶ μάλιστ᾽ ἦθος ἐχούσης ἀνδρεῖον. ἔτι δέ, ἐπεὶ τὸ μέσον μὲν τῶν ὑπερβολῶν ἐπαινοῦμεν, καὶ χρῆναι διώκειν φαμέν· ἡ δὲ * Δωριστὶ ταύτην ἔχει τὴν φύσιν πρὸς τὰς ἄλλας ἁρμονίας· φανερὸν ὅτι τὰ Δώρια μέλη πρέπει παιδεύεσθαι μᾶλλον τοῖς νεωτέροις. Εἰσὶ δὲ δύο σκοποί· τό, τε δυνατόν, καὶ τὸ πρέπον. καὶ γὰρ τὰ δυνατὰ δεῖ μεταχειρίζεσθαι μᾶλλον, καὶ τὰ πρέποντα ἑκάστοις· ἔστι δὲ καὶ ταῦτα ὡρισμένα ταῖς ἡλικίαις· οἷον, τοῖς ἀπειρηκόσι διὰ χρόνον οὐ ῥᾴδιον ᾄδειν τὰς συντόνους κ. Δωριστὶ

E ἁρμονίας, ἀλλὰ τὰς ἀνειμένας ἡ φύσις ὑποβάλλει τοῖς τηλικούτοις. διὸ * καλῶς ἐπιτιμῶσι καὶ τοῦτο Σωκράτει τῶν περὶ τὴν μουσικήν τινες, ὅτι τὰς ἀνειμένας ἁρμονίας ἀποδοκιμάσειεν εἰς τὴν παιδείαν, ὡς μεθυστικὰς λαμβάνων αὐτάς, οὐ κατὰ τὴν τῆς μέθης δύναμιν· βακχευτικὸν γὰρ ἥ γε μέθη ποιεῖ μᾶλλον· ἀλλ᾽ ἀπειρηκυίας. Quidam, ἢ καλῶς

ὥστε καὶ πρὸς τὴν ἐσομένην ἡλικίαν, τὴν τῶν πρεσβυτέρων δεῖ καὶ τῶν τοιούτων ἁρμονιῶν ἅπτεσθαι, καὶ τῶν μελῶν τῶν τοιούτων. ἔτι δ' εἴ τις ἐστὶ τοιαύτη τῶν ἁρμονιῶν, ἣ πρέπει τῇ τῶν παίδων ἡλικίᾳ, διὰ τὸ δύνασθαι κόσμον τ' ἔχειν ἅμα καὶ παιδείαν, οἷον ἡ Λυδιστὶ φαίνεται πεπονθέναι μάλιστα τῶν ἁρμονιῶν· δῆλον ὅτι τούτους ὅρους τρεῖς ποιητέον εἰς τὴν παιδείαν, τό, τε μέσον, καὶ τὸ δυνατὸν, καὶ τὸ πρέπον.

A Quare & ad ætatem futuram, grãdiorum natu dico, oportet taleis harmonias, & taleis cantus adhibere. Præterea ſi qua talis harmonia eſt, quæ puerilem ætatem deceat, quia poſſit ornamentum ſimul & doctrinam afferre, qualis ex omnibus harmoniis Lydia maximè videtur: in promptu eſt, treis fines ac veluti terminos in inſtitutione ac diſciplina eſſe conſtituendos: quod medium eſt, quod fieri poteſt, quod decet.

Digitized by Google